ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ.

COMING DOWN FROM THE MONASTERIES OF METÉORA. [*Frontispiece.*

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΟ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ ΧΑΡΕΜΙ, ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΙΤΟΠΙΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ ΞΕΝΩΝ ΠΕΡΙΗΓΗΤΡΙΩΝ ΤΟΥ 18^{ΟΥ} ΚΑΙ ΤΟΥ 19^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ.

Η ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ ΣΤΟ ΧΑΡΕΜΙ ΚΑΙ Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΓΚΛΕΙΣΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΟ ΙΣΛΑΜ

ή

Η ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΗ ΔΟΥΛΕΙΑ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΧΑΡΕΜΙΟΥ.

Διδακτορική Διατριβή της Ειρήνης Καμπερίδου.

Τα μέλη της Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής:
1. Νεοκλής Σαρρής (επιβλέπων).
2. Κώστας Φωτιάδης.
3. Μιχάλης Γ. Μερακλής.

Ευχαριστίες

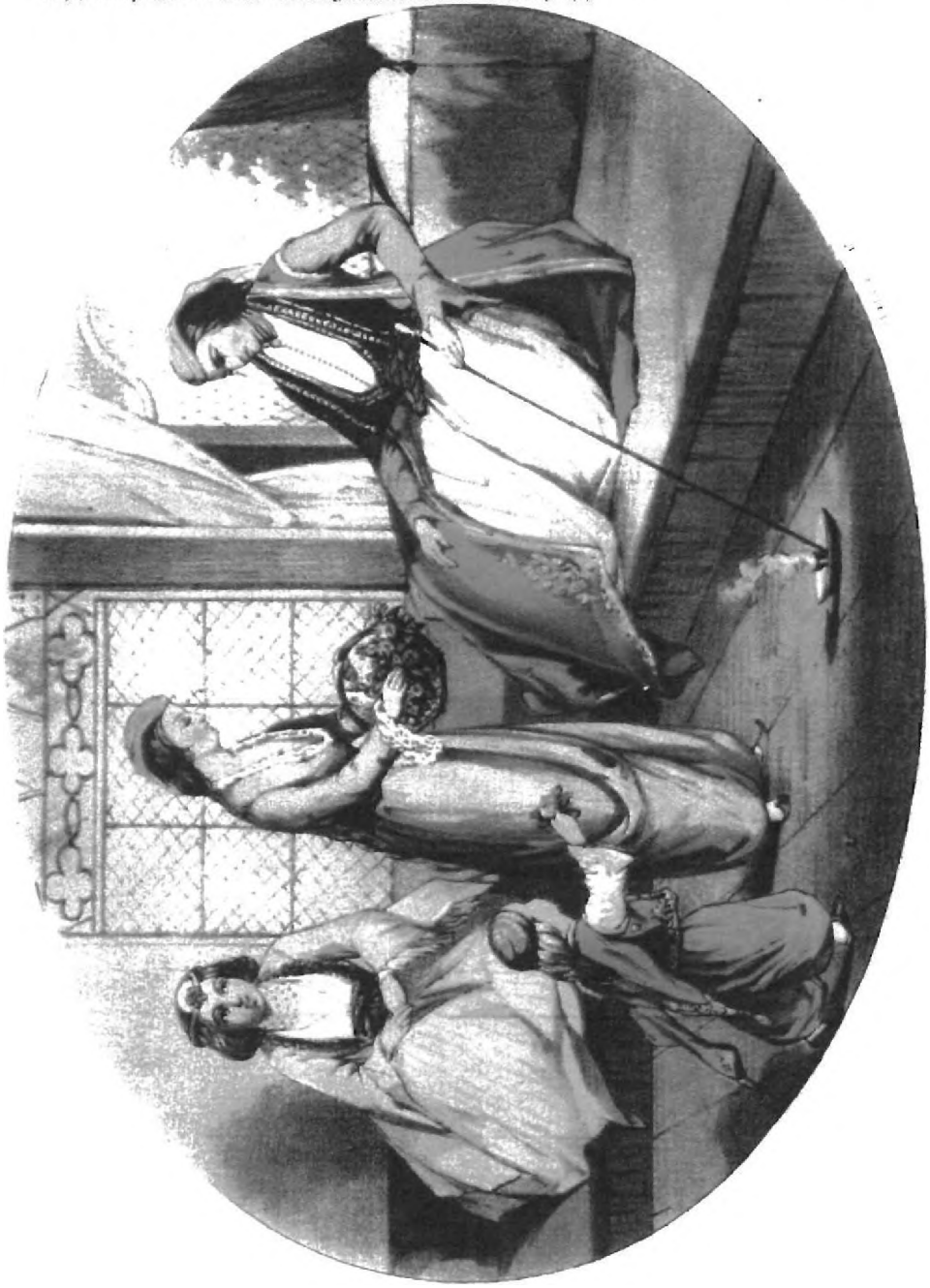
Αισθάνομαι την υποχρέωση να ευχαριστήσω την Συμβουλευτική μου Επιτροπή, τους κ.κ. καθηγητές Νεοκλή Σαρρή (επιβλέπων), Κώστα Φωτιάδη και Μιχάλη Μερακλή, για την παρακολούθηση και καθοδήγησή τους. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στον επιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Νεοκλή Σαρρή για την ανεκτίμητη βοήθειά του, τις παρατηρήσεις του, και την ενθάρρυνσή του σε αυτήν την έρευνα. Θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου και στον συλλέκτη κ. Στάθη Φινόπουλο που μου επέτρεψε να εξετάσω έργα περιηγητριών-ιεραποστόλων του 19ου αιώνα της ιδιωτικής συλλογής του, και στον κ. καθηγητή Γιώργο Φαράντο (Πανεπιστήμιο Αθηνών) για τις πολύτιμες συμβουλές του.

Εκφράζω τις ευχαριστίες μου στο προσωπικό της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Βοστόνης, (the Boston Public Library), της Γενναδίου Βιβλιοθήκης (Αθήνα), της Αμερικανικής Σχολής Κλασσικών Σπουδών (American School of Classical Studies (ASCS), Blagen Library, rare book room) και της βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου της Γενεύης. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στην Ms. Roberta Zonghi Διευθύντρια του Τμήματος Σπάνιων Έργων και Χειρόγραφων της Βιβλιοθήκης της Βοστόνης, (the Boston Public Library, Rare Books and Manuscripts), στην κ. Χάρης Καλλιγά και στον κ. Ανδρέα Σιδέρη, την Διευθύντρια και τον Βοηθό Βιβλιοθηκονόμο (Assistant Librarian) της Γενναδίου, αντίστοιχα, που διευκόλυναν την ερευνητική μου εργασία, παρέχοντάς μου, μεταξύ άλλων, την άδεια να χρησιμοποιήσω ένα μεγάλο αριθμό σπάνιων βιβλίων, άρθρων και χειρογράφων, να καταγράψω σε φορητό υπολογιστή και να φωτοτυπήσω περίπου 4000 σελίδες, να βγάλω περίπου 11.000 λήψεις μικροφίλμ από το ανέκδοτο, αδημοσίευτο υλικό, τις επιστολές, τα συγγραφικά έργα, τα άρθρα, τα ταξιδιωτικά χρονικά και τα ζωγραφικά έργα των 110 περιηγητριών του 17ου - 19ου αιώνα, κυρίως Αγγλίδων, και κατά σειρά αριθμητικής προτεραιότητας, Γαλλίδων, Γερμανίδων, Αμερικανίδων, Ελβετίδων, Σουηδέζων και Αυστριακών. Αναγνωρίζοντας την βοήθεια που μου προσέφερε το προσωπικό της Γενναδίου Βιβλιοθήκης, θα ήθελα να ευχαριστήσω ειδικά, για την υπομονή που μου επέδειξαν, την κ. Σούλα Παναγοπούλου, την κ. Αλίκη Ασβεστά και τον κ. Δημήτρη Βελέντζα.

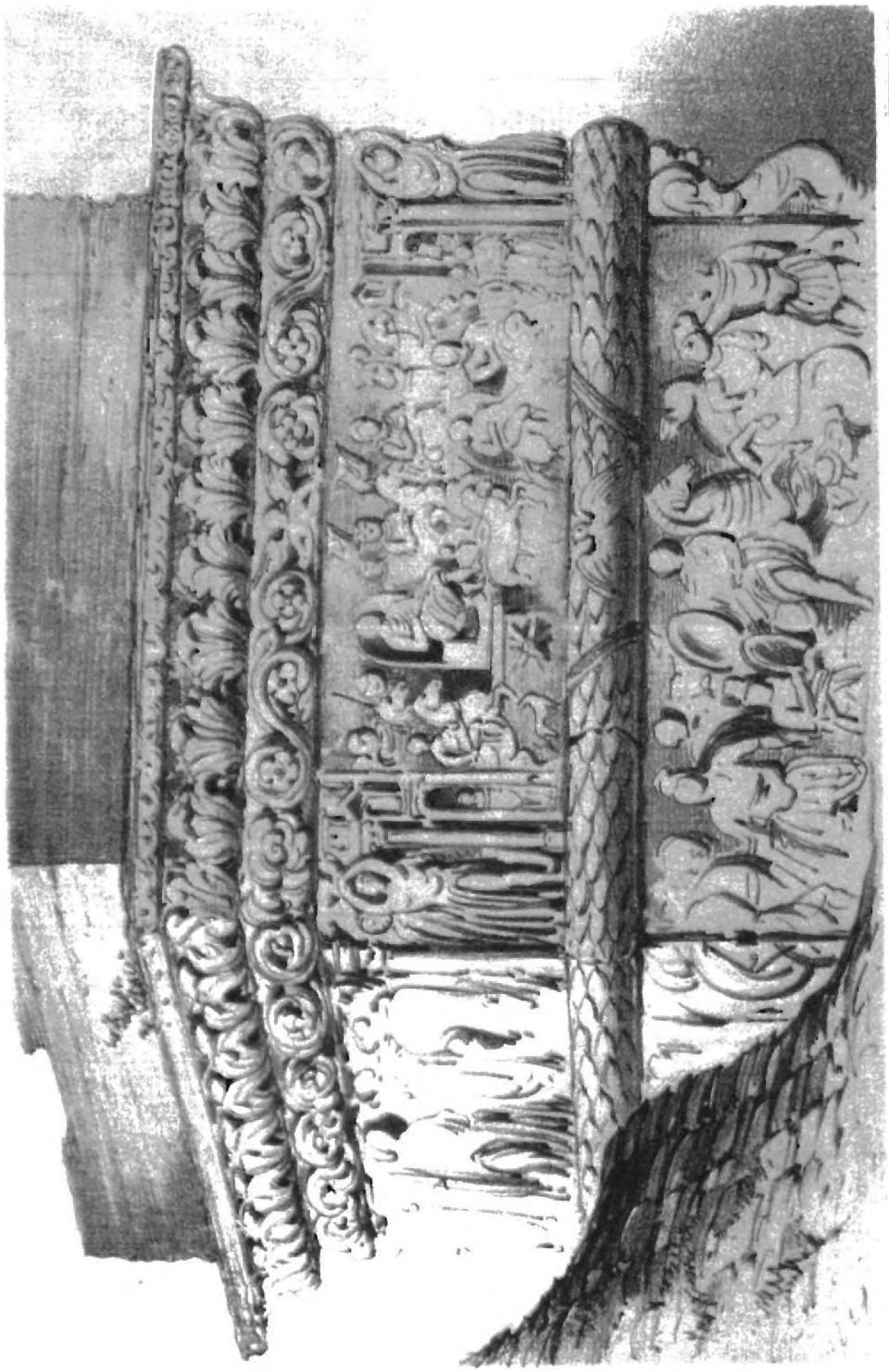
Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω και στον κ. Αλέξανδρο Σιαπκαρά εργονόμο-μηχανικό του MIT, επιστημονικό συνεργάτη Υπουργείου Παιδείας, για τις ανεκτίμητες υποδείξεις του όσον αφορά την μεθοδολογία της έρευνας, και στον Διευθυντή της Βιβλιοθήκης του ΤΕΦΑΑ, και καθηγητή Εφαρμογών Τμήματος Βιβλιοθηκονομίας ΤΕΙ Αθηνών, τον κ. Νίκο Σταυρόπουλο, για την άδεια που μου παρείχε να χρησιμοποιήσω τον εκτυπωτή των μικροφίλμ για την εμφάνιση των περιηγητικών έργων του 17ου- 19ου αιώνα. Επιπροσθέτως, για την πολύτιμη και ανεκτίμητη στήριξή του, για την μετάφραση των έργων, των ταξιδιωτικών χρονικών και επιστολών των Γερμανίδων και των Αυστριακών περιηγητριών του 19ου αιώνα, ευχαριστώ θερμά τον Δρ. Νίκο Πατσαντάρα, (Τομέας Θεωρητικών Επιστημών, Σπουδαστήριο Κοινωνιολογίας του ΤΕΦΑΑ)

- - -

Έργο της ζωγράφου-περιηγήτριας **Mary Adelaide Walker**, 1857 - 1897[σαράντα χρόνια περιηγήσεων], που δημοσιεύθηκε από συγγραφικό της έργο: Through Macedonia to the Albanian Lakes by Mary Adelaide Walker With illustrations by the author, London, Chapman and Hall 1864. [57c]. (Η περιήγηση ξεκίνησε τον Ιούλιο το 1860 από την Κωνσταντινούπολη για την Θεσσαλονίκη. Salonica. Vodena. Ostrovo. Monastir. Ochrida. Goertcha, Castoria.) Πενταετή παραμονή στην Κωνσταντινούπολη από το 1856 έως το 1861. **Η Mary Adelaide Walker υπήρξε η πρώτη ζωγράφος που προσλήφθηκε και φιλοξενήθηκε σε Οθωμανικά χαρέμια διαφόρων οικονομικο-κοινωνικών τάξεων της Κωνσταντινούπολης, για να φιλοτεχνήσει τα ολόσωμα πορτραίτα των εγκλείστων γυναικών και παιδιών.** Επίσης βλέπε: Eastern Life and Scenery. with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East Interesting accounts of life and customs. [57a,b].

A MORNING CALL IN ALBANIA

ARCH OF CONSTANTINE SALONICA.

Έργο της ζωγράφου-περιηγήτριας **Mary Adelaide Walker**, 1857 - 1897 (εαράντα χρόνια περιηγήσεως), που δημοσιεύθηκε στο συγγραφικό της έργο: **Through Macedonia to the Albanian Lakes by Mary Adelaide Walker With illustrations by the author**, London, Chapman and Hall 1864, [57ε]. Η περιήγησή ξεκίνησε τον Ιούλιο το 1860 από την Κωνσταντινούπολη για την Θεσσαλονίκη - [Salonica, Vodena, Ostrovo, Monastir, Ochrida, Georticha, Castoria] - Βενετία: παραμονή στην Κωνσταντινούπολη, από το 1856 έως το 1861.

ΠΟΡΤΡΑΙΤΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙΗΓΗΤΡΙΩΝ[1]**:**

1. Εξώφυλλο: Isabel J. Armstrong, 1893.
2. Lady Mary Wortley Montagu (Lady Mary Pierrepont), 1715-1718.
3. Lady Hester Stanhope, 1810-1817.
4. Celine, (the Countess Stephano), 1816-1821, 1835-1849.
5. Miss Julia Pardoe, 1835-1836.
6. Marchioness of Londonderry, Frances Anne Emily Vane-Tempest, 1840.
7. Maria Theresa Asmar, [1804-1854], κόρη του Emir Abdallah D'Asmar, 1843.
8. Mary Elizabeth Howes (Mrs. Mary E. Van Lennep), 1843, 1850.
9. Dora d'Istria, 1859.
10. Emmeline Lott, 1864-1866.
11. Lady Ann Blunt, 1881.
12. Agnes Smith, 1886.
13. Lady Dorothy Mills, (αρχές 1920).
14. Emelene Abbey Dunn, 1929.

[1] Βλέπε 'Πορτραίτα των Περιηγητριών', σελίδες 1062-1063.
Επίσης, βλέπε : Περιηγήτριες ζωγράφοι, ή τα ζωγραφικά έργα, σχίτσα, λιθογραφίες των περιηγητριών', σελ. 1064-1066.

Lady M. W. Montagu.

LADY HESTER STANHOPE.

Paul E

H.H. Princess Londonderry

أميرة أسمر

Princesse D'Asmar

Jesus. I give my all to Thee

Mary Elizabeth

Dora A. Tetia

PORTRAIT OF LADY ANNE BLUNT IN ARAB COSTUME (BY MOLONYI [*Frontispiece.*

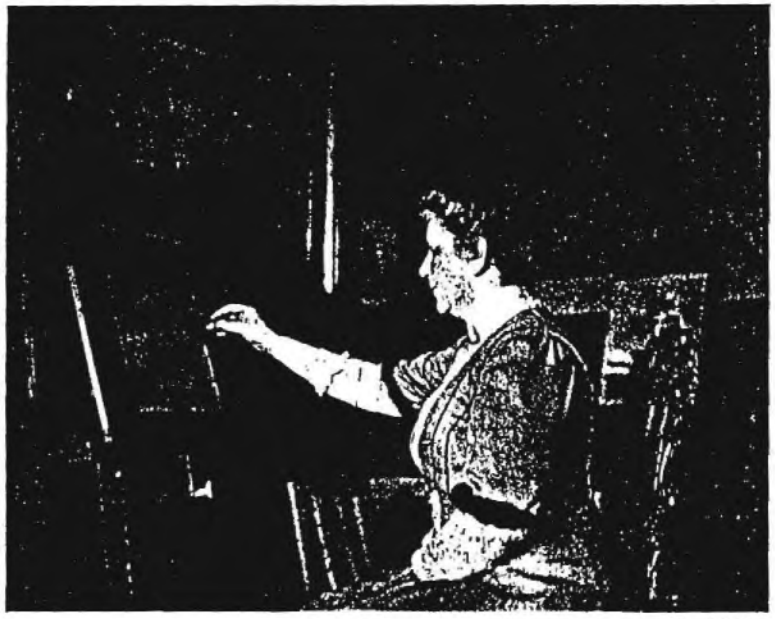

OUR TRAVELLING PARTY *Frontispiece, p. 181.*

THE AUTHOR.

Frontispiece.

Courtesy of the New York Sun

MISS DUNN IN HER NEW YORK STUDIO

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελίδες

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΗΓΗΤΡΙΕΣ (17ος - 18ος αι.) 1-13

1. Η ταύτιση με το «Άλλο» και η γυναικεία οπτική 13-18
   - 1.1 Γιατί ταξίδευαν; Γιατί έγραφαν; 18-25
   - 1.2 Αγνοούν τους κινδύνους των ταξιδιών και τις απαγορεύσεις του Ισλάμ. Μεταμφιέζονται ή ως άνδρες ή ως Μουσουλμάνες για να εισχωρήσουν στα τζαμιά. 25-28
     - 1.2.1 Περιηγήτρια επισκέπτεται, ως γυναίκα, το Άγιο Όρος.
     - 1.2.2 Μάρτυρες ιστορικών γεγονότων 29-32

2. Ενδεικτικοί Πίνακες Περιγητριών 33-34
3. Τεράστια θεματική εμβέλεια: Ζητήματα ή ερωτήματα που εξετάζουν 110 περιηγήτριες, ή 42 προτεινόμενα μελλοντικά θέματα προς έρευνα 34-38
4. Μεθοδολογία της έρευνας 39-43
   - 4.1 'Λέξεις-κλειδιά' (θέματα), αποκλειστικά από τα έργα, τα κείμενα, τις επιστολές και τα περιηγητικά ημερολόγια 110 περιηγητριών του 17ου - 18ου αιώνα 43-45
5. Πρόλογος 46-55

   Το κέντρο- ο θεσμός της δουλείας του Οθωμανικού Χαρεμιού
   - 5.1 Ερευνητικά Ερωτήματα 55-69

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

Η ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΗ ΔΟΥΛΕΙΑ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΧΑΡΕΜΙΟΥ, «ΜΙΑ ΙΣΟΒΙΑ ΦΥΛΑΚΙΣΗ»
ή
«Ο ΔΙΕΦΘΑΡΜΕΝΟΣ ΘΕΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΑΡΕΜΙΟΥ».

1. Αποσαφήνιση της λέξης ή του όρου Χαρέμι 75-78
2. «Ο θεσμός για την διαφθορά των γυναικών...», «η ισόβια φυλάκιση» «γυναικών από διάφορα έθνη».
   - 2.1 Πως περιγράφουν οι περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα το 'πολυεθνικό' Οθωμανικό χαρέμι 78-82
   - 2.2 Όλα τα έγκλειστα μέλη των Οθωμανικών χαρεμιών, χωρίς καμμία εξαίρεση, ήταν ή υπήρξαν στην καταγωγή τους σκλάβες 82-88
   - 2.3 Τα προ-Οθωμανικά Χαρέμια 88-100
   - 2.4 Ιστορική Αναδρομή στο προ-Οθωμανικό Ισλάμ 103-107
     - 2.4.1. Το Κοράνι και ο Μωάμεθ(570-632 μ.Χ) 103-107
     - 2.4.2. Το Χαλιφάτο της Μεδίνας (Σαουδική Αραβία) [632-661 μ.Χ.) 107-110
     - 2.4.3. Το Χαλιφάτο των Ομεϋάδων ή Ομεϊάδων [661-750] με έδρα στη Δαμασκο (Συρία) 110-112
     - 2.4.4. Το Χαλιφάτο των Αμπασιδών [750-1258] με έδρα την Βαγδάτη (Ιράκ), την «πόλη της Ειρήνης» : 112-118
       - 2.4.4.1. Οι Σελτζούκοι Τούρκοι (10ος-13ος αιώνας), οι Μογγόλοι (13ος), οι Μαμελούκοι(αρχές του 9ου ως αρχές του 16ου αιώνα), οι Οσμανλήδες (13ος αι) και η Οθωμανική Αυτοκρατορία 14ος ως 20ος 118-125
3. **Περιηγήτριες από το 1717 έως το 1895, εντοπίζουν γυναίκες διαφόρων εθνικοτήτων στα Σκλαβοπάζαρα και στα Χαρέμια:**

3.1 «Τοπογραφία του Δουλεμπορίου»....125-129
3.2 Περιηγήτρια αγοράζει και απελευθερώνει 100 Ευρωπαίες/Ευρωπαίους σκλάβους, τρεις Ελληνίδες, και έξι άλλες γυναίκες άγνωστων εθνικοτήτων....129-133
3.3 Δύο Ιρλανδέζες σκλάβες στην Κωνσταντινούπολη (1854)....133-134
3.4 Ελληνίδες στα σκλαβοπάζαρα και στα χαρέμια (1822-1841)....134-136
3.4.1. Επιστολές Ελληνίδων, που επέζησαν από την Σφαγή της Χίου....136-139
3.4.2. Ελληνίδες του Αρχιπελάγους δηλώνουν ότι προτιμούν να πεθάνουν παρά να γίνουν σκλάβες των Τούρκων....139-140
3.5 Η Παιδική Δουλεία, τα μικρά παιδιά των μη-Μουσουλμάνων και το Παιδικό-Χαρέμι. Προτίμηση και ζήτηση για μικρούς δούλους....140-141
3.6 Η προτίμηση των αγοραστών για νέες παρθένες και μικρά παιδιά. Η παρθενικότητα σαν στοιχείο ιδιαιτερότητας των σκλάβων γυναικών....144-145
3.7 Παράγοντες επιρροής της τιμής πώλησης των θηλυκών σκλάβων: το χρώμα του δέρματος, η ηλικία και τα φυσικά χαρίσματα....145-147
3.8. Η πρώτη περιηγήτρια, που αναφέρεται στο φαινόμενο της **Εθελοντικής Δουλείας**. Η πρώτη περιηγήτρια, που χρησιμοποιεί το όρο «**Εθελόντριες Σκλάβες**» 147-150
3.9. «Οι Εθελόντριες Μετανάστριες-σκλάβες»....150-151
3.9.1 Οι μαύρες σκλάβες εξαιρούνται από το φαινόμενο τις Εθελοντικής Δουλείας 152-153
3.10. Οι φυλετικές-ρατσιστικές διακρίσεις και οι διαφορετικές απόψεις των περιηγητριών στα σκλαβοπάζαρα....153-155
3.10.1 «Ο εξευτελισμός της 'Γυναικότητας' ή του γυναικείου φύλου (**Woman-kind**)». Η καταναγκαστική γύμνωση του προς πώληση «ανθρώπινου εμπορεύματος»....155-157
3.10.2 «Έχω δει να συμπεριφέρονται πιο τρυφερά σ' ένα άλογο και σ' ένα σκυλί»....157-158
3.11. «Όλα τα μικρότερης αξίας κομμάτια του ανθρώπινου εμπορεύματος». «Η ανείπωτη λύπη», «η ατιμία», «η αθλιότητα», «ο εξευτελισμός» και «η δυστυχία» της μοίρας των Κιρκάσιων γυναικών στο σκλαβοπάζαρο της Κωνσταντινούπολης, το 1845....158-160
3.12. Χονδρικώς πωλούνται οι ανάπηροι και οι σκλάβοι με ειδικές ανάγκες. Περιηγήτρια μάρτυρας των ξυλοδαρμών και της λιμοκτονίας των 'κατώτερων' σκλάβων....160-161

4. Η κατοχή δούλων ένδειξη του ατομικού κοινωνικού καθεστώτος-«social status»- και η απαραίτητη προϋπόθεση για την διατήρηση του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού.

4.8. «...μία επανάσταση για την οποία δεν ήταν έτοιμοι με κανέναν τρόπο», η κατάργηση του θεσμού του Οθωμανικού Χαρεμιού.... 161-164
4.9. Οι Αφρικανοί σκλάβοι που προορίζονταν για τα Οθωμανικά χαρέμια....164-168

4.10. Το Δουλεμπόριο περιορίζεται σε ένα φύλο, 1876-1895.....168-169
4.10.1 «Απροσχημάτιστη πορνεία», «Δουλέμποροι μαστροποί».....169-170
4.11. Παραβίαση του νόμου του Ισλάμ. Πωλούνται Μουσουλμάνες, λόγω έλλειψης μη-μουσουλμάνων γυναικών.....171-172

5. Το απαραίτητο ανθρώπινο δυναμικό, 7.000 άνθρωποι, συμπεριλαμβανομένων 1.200 έγκλειστες γυναίκες, στο Σαράι και στο Χαρέμι του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ.....172-177

5.8. Με την διαδοχή στον θρόνο κάθε σουλτάνου κατασκευάζονταν καινούργια κτίσματα και σαράγια.....177-178
5.8.1 Ποιά ήταν τα Οθωμανικά ανάκτορα και χαρέμια που απαιτούσαν αυτό το αέναο και αυξανόμενο ανθρώπινο δυναμικό;.....178-179
5.8.1.1 Οι Γυναίκες του Χαρεμιού αντιδρούν και πυρπολούν (καίνε) το Εσκί Σαράι!.....179-181

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

Η ΣΥΝΘΕΣΗ ΚΑΙ Η ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΗ ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΧΑΡΕΜΙΟΥ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΜΕ ΤΑ ΕΠΙΣΗΜΑ ΚΕΝΤΡΑ ΕΞΟΥΣΙΑΣ:

Η ΠΥΡΑΜΙΔΙΚΗ ΙΕΡΑΡΧΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΧΑΡΕΜΙΟΥ ΤΟΥ ΣΑΡΑΙ ΤΟΝ 19° ΑΙΩΝΑ,

ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ «ΠΙΣΩ ΑΠΟ ΤΟ ΠΕΠΛΟ», ΤΟ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΣ, ΜΙΑ «ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΓΥΝΑΙΚΟΚΡΑΤΙΑΣ», ΚΑΙ «Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΠΛΕΚΤΑΝΗΣ» ΣΤΟΝ «ΖΥΓΟ ΤΟΥ ΧΑΡΕΜΙΟΥ».

1. «Με τις αλυσίδες της δουλείας» οδηγούνται οι γυναίκες στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι.....184-188
1.1 Ο τίτλος της Σουλτάνας.....188-190
1.2 Ο θεσμός της Βαλιδέ Σουλτάνας και η Ροξελάνη (Αλεξάνδρα).....190-196
1.3 Η πυραμιδική ιεραρχία του πολυεθνικού γυναικείου παρακράτους τον 19° αιώνα και η Βαλιδέ Σουλτάνα.....196-197
1.3.1 Η Αναπαραγωγική πολιτική της Βαλιδέ Σουλτάνας: υποχρεωτική έκτρωση ή διακοπή της κύησης.....197-198

2. Η Πυραμιδική Ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι τον 19° αιώνα. Θεσσαλονικιές και Κιρκάσιες οι άτυποι σύζυγοι του σουλτάνου.

2.1 Η πρώτη τάξη ή βαθμίδα: οι Καντίν-Εφέντη.....198-202
2.2 Η δεύτερη τάξη: οι Χανούμ ή οι Χανούμ Εφέντη.....202-204
2.3 Χωρίς τάξη, ή η 'ανώτερη' τάξη: οι Πριγκίπισσες, τα προσωρινά μέλη του χαρεμιού.....204-206
2.4 Η τρίτη τάξη: οι Ικμπαλς', το σκαλοπάτι προσέγγισης της θέσης της Καντίν Εφέντη, της Χανούμ Εφέντη και της Βαλιδέ Σουλτάνας.....206-209
2.4.1 Η δημιουργία ανταγωνιστικών σχέσεων.....209-210
2.4.2 Η 'άνοδος' και η 'πτώση' μιας ίκμπαλ.....210-214
2.5 Η τέταρτη τάξη: «The Discarded Favourites» και οι υπόλοιπες Οδαλίσκες (παλλακίδες).....214-216

2.5.1 Οι απελευθερωμένες οδαλίσκες ή οι 'εξωτερικοί συνεργάτες' του Μεγάλου Χαρεμιού..... 215-216
2.5.2 Οι Ντελί Σεραϊλί (Delis Serailis): οι ανεξάρτητες, οι 'αντιστασιακές, οι ανυπότακτες, οι άγριες, οι ατίθασες, οι 'απροσάρμοστες', εκείνες που αρνούνται, οι ασεβείς, οι ανήθικες, οι διεφθαρμένες, οι βρόμικες, οι παράλογες, οι πανούργες, οι πονηρές, οι περιβόητες, οι υπερβολικές, οι περίεργες, οι αυθόρμητες με άτακτα μυαλά και κακή διαγωγή..... 217-220
2.6 Η πέμπτη τάξη και οι ανώτεροι αξιωματούχοι αυτής της πέμπτης τάξης ή βαθμίδας: οι σκλάβες των γυναικών.
2.6.1 'Η Γενική Διευθύντρια και Υπουργός Οικονομικών' του Μεγάλου Χαρεμιού: η Χασναντάρ Ούστα και η βοηθός της η δεύτερη Χασναντάρ Ούστα.....220-222
2.6.2 Οι Δώδεκα Διευθύντριες, οι Κάλφας: οι αξιωματούχοι του Οθωμανικού χαρεμιού ή το ανώτερο υπηρετικό προσωπικό της Βαλιδέ Σουλτάνας..... 222-226
1. Η ιδιαιτέρα γραμματέας της βαλιδέ σουλτάνας.
2. Η φύλακας της σφραγίδας.
3. Η διευθύντρια των ενδυμάτων.
4. Η διευθύντρια της διεύθυνσης του σερβιρίσματος του πόσιμου νερού.
5. Η διευθύντρια της διεύθυνσης του σερβιρίσματος του καφέ.
6. Η διευθύνρια της διεύθυνσης για το σερμπέτι.
7. Η κυρία ιερέας.
8. Η διευθύντρια των σκλάβων, η μπας κάλφα, (bash calfa), κλπ.
2.6.3 Οι Δώδεκα Υποδιευθύντριες-Κάλφας, οι βοηθοί των 12 Διευθυντριών-Κάλφας, και οι «τουλάχιστον» 72 μαθητευόμενες-κάλφας των Υποδιευθυντριών.....226-227
2.6.3.1 Οι μαθητευόμενες μικρές σκλάβες-κάλφας, οι 'adjemis'.....227-228
2.6.4 Τα υπόλοιπα ισχυρά ή 'σεβαστά' μέλη του γυναικείου παρακράτους:
1. Οι παραμάνες, ('sud'na, or milk mother) και οι 'υποπαραμάνες'..... 229-231
2. Η νταντά, ('dada', ή dadans ή 'nurse'). Οι αρχηνταντάδες και οι υπό-νταντάδες.....231-232
3. Η κιαγιά (kiaya), η θηλυκή επιστάτης-οικονόμος..... 232
2.7 Η έκτη και κατώτερη τάξη: οι Ghez-Metkian, «οι νέγρες» και οι μη-εμφανίσιμες λευκές.....232-235
2.7.1 Ο καταμερισμός εργασίας στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου το 1864-1866..... 235-237
2.7.2 «Οι μηνιαίοι μισθοί» των σκλάβων, εξασφάλιση της δουλικότητας, της υπακοής και της εξάρτησης ακόμα και μετά την απελευθέρωση.....237-240
3. Μία ξεχωριστήτάξη εξισλαμισμένων σκλάβων του χαρεμιού: οι Μαύροι Ευνούχοι, το «απαραίτητο κομμάτι» του κοινωνικού καθεστώτος (social status) της οικογένειας και της κοινωνικής θέσης των γυναικών.
3.1 Δύο στους τρεις πεθαίνουν στην τρομακτική αυτή «εγχείρηση/επέμβαση», στον «ακρωτηριασμό» των γεννητικών τους οργάνων..... 240-244

3.2 Ένα είδος πολυτελείας, μία τάξη ξεχωριστή και απαραίτητη στην πληθυσμιακή σύνθεση των χαρεμιών της Οθωμανικής ελίτ..... 244-248
3.2.1. Οι προκάτοχοι των ευνούχων, οι «μουγκές», «οι μαχαιροβγάλτες»..... 248-249
3.2.2. Ευνούχοι μισογύνηδες. Ευνούχοι ερωτοτροπούν..... 249-250
3.3 Οι αρμοδιότητες ή τα εργασιακά καθήκοντα των ευνούχων..... 250-259
1. 'Ερωτικοί συνοδοί'..... 251
2. Εντεταλμένοι και Αγγελιαφόροι..... 251
3. Φύλακες των μικρών παιδιών..... 252
4. Μουφτήδες, θρησκευτικοί διδάσκαλοι..... 252
5. Φύλακες-συνοδοί και ταξιδιωτικοί συνοδοί..... 252-253
6. Επί της υποδοχής..... 253-254
7. 'Μπράβοι' και εκτελεστές τιμωριών..... 255
8. Επαγγελματίες εκτελεστές γυναικών, δεξιοτέχνες στον στραγγαλισμό και όργανα εκδίκησης..... 255-257
9. Σημαντικοί αξιωματούχοι..... 257
10. Ευνούχοι ποιητές και μουσικοί..... 257-259
4. **ΤΑ ΑΝΩΤΕΡΑ ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΧΑΡΕΜΙΟΥ «από ευγένεια».**
4.1 Τα παιδιά του σουλτάνου, οι πρίγκιπες και οι πριγκίπισσες, τα εργαλεία των στρατηγικών επιβίωσης, αυτοενδυνάμωσης ή προσωπικής ενδυνάμωσης των κατώτερων δούλων, των έγκλειστων γυναικών της κατώτερης ιεραρχίας..... 260-270
4.2 Η Οθωμανική Αναπαραγωγική Πολιτική. Εξοντώνονταν οι πρίγκιπες αίματος και οι κοντινοί συγγενείς του θρόνου. Απαγορεύεται στους πρίγκιπες να έχουν φίλους και να τεκνοποιήσουν, να γίνουν πατέρες «ενός ζωντανού μωρού»..... 270-272
4.3 Και οι κόρες των σουλτάνων, οι Πριγκίπισσες, «θύματα της κρατικής πολιτικής», του «βάρβαρου εθίμου», που «σχεδόν είχε την ισχύ του νόμου»..... 272-276
5. **Οι Μητέρες των Πριγκίπων και των Πριγκιπισσών.**
5.1 Οι **«Περιφημότερες Σουλτάνες»** και η συμβολή τους στην παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας: Ρωσίδες, Γαλλίδες, Ελληνίδες, Βενετσάνες, Σικελιανές, Αρμένισσες, Κιρκάσιες και Γεωργιανές στο υψηλότερο αξίωμα του Οθωμανικού κράτους, από τον 16° αιώνα έως τις αρχές του 20ου αιώνα..... 276-281
5.1.1 Ρωσίδα ή «Γαλλίδα ηθοποιός», η Ροξελάνη, η Χιουρρέμ Σουλτάνα, υπεύθυνη για το σύστημα του περιορισμού των πριγκίπων μέσα στο Οθωμανικό χαρέμι..... 282-283
5.1.2 Η Ελληνίδα ή η Βενετσάνα Νουρμπανού σουλτάνα..... 283-284
5.1.3 Η Βενετσάνα Σαφιέ ή Μπάφα Σουλτάνα..... 284
5.1.4 Μία Ελληνίδα στην εξουσία περίπου μισό αιώνα. Η Μαχμπαϊκήρ ή Κιοσέμ Σουλτάνα [Kosem/Kosseus Sultan]..... 284-285
5.1.5 Η πρώτη κυβέρνηση συνεργασίας 'νύφης' και 'πεθεράς', χασεκί σουλτάνας και βαλιδέ σουλτάνας. «Οι δύο ΗΘΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ», δύο

Ελληνίδες που επηρέαζαν, καθοδηγούσαν και ηγούντο τον σουλτάνο Μουράτ Δ'..... 285
5.1.6 Ρωσίδα η Χατιτζέ Σουλτάνα (ή Τουρκάν/Τασκάνη Σουλτάνα.).....286-287
5.1.7 Ελληνίδα Χασεκί Σουλτάνα, και Βαλιδέ Σουλτάνα «η της Κρήσσης Ρεβίας Γκιουλνούς» (Revias Gioulnous ή Rabia Gulnus Emetullah, 1695-1715)..... 287-288
5.1.8 Γαλλίδα ή «Γαλλο-Αμερικανίδα» Σουλτάνα του 19ου αιώνα, η Aimee Dubucq de Rivery [ή Nakshedil Sultan]..... 288-290
5.1.9 Η Γεωργιανή Μπεζμί Αλέμ, από σκλάβα, της χαμηλής πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού, 'εξελίσσεται' σε παλλακίδα, σε Καντίν Εφέντη και στην συνέχεια στο αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάνας..... 290-294
5.1.10 Η Κιρκάσια Μπεσιμέ, Μπεσμέ ή Μπεσμί Σουλτάνα, **η πρώτη νόμιμη σύζυγος σουλτάνου, που εξορίζεται! Ο πρώτος και ο μόνος διαζευγμένος σουλτάνος**..... 294-295
5.1.11 Γεωργιανή, σκλάβα 'κατώτερης' κατηγορίας ή τάξης εξελίσσεται σε Βαλιδέ Σουλτάνα. Επιβάλλει υποχρεωτική έκτρωση στις γυναίκες του Σαράι με την εξαίρεση των πρώτων τεσσάρων Καντίν Εφέντη..... 296-297
5.2 «Το υποκατάστατο, η ίντριγκα», μία μορφή στρατηγικής επιβίωσης και αυτοενδυνάμωσης στον «ζυγό του Χαρεμιού»..... 297-301
6. ΟΙ ΣΟΥΛΤΑΝΟΙ, ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΑΥΤΩΝ ΤΩΝ ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΕΝΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ.
6.1 «Η ολέθρια επιρροή του Χαρεμιού» επάνω στους Οθωμανούς σουλτάνους του 19ου αιώνα..... 301-304
6.2. Η εξαίρεση στον κανόνα. Ο Σουλτάνος Μαχμούτ II. [1808-1839] δεν 'φυτοζωούσε' στο χαρέμι, όταν ήταν πρίγκιπας..... 304-305
6.2.1. Ο Σουλτάνος Μαχμούτ II και η αδυναμία του στο γυναικείο φύλο. «Ο ερωτευμένος» σουλτάνος **χορεύει** στο χαρέμι της αδελφής του..... 306-308
6.2.2. Η σκοτεινή πλευρά του χαρακτήρα της αδελφής του Σουλτάνου Μαχμούτ, η οποία 'ψυχαγωγείται' με νέους Έλληνες και μετά τους σκοτώνει..... 309
6.2.3. «Ένα γεγονός άνευ προηγουμένου στην Ανατολή». Η ερωτική απογοήτευση του Σουλτάνου Μαχμούτ – η άρνηση μίας θνητής να γίνει σύζυγος σουλτάνου..... 309-310
6.2.4. Ποιητής, ο εξολοθρευτής των γενιτσάρων..... 310-312
6.2.5. Ο Μαχμούτ δεν ερωτεύθηκε μόνο μία φορά..... 312-314
6.3. Ο Σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ [1839-1861], θύμα των έγκλειστων γυναικών του και των αξιωματούχων του. «Η αδυναμία του για τις γυναίκες κατέστρεψε την χώρα... ήταν μία περίπτωση λεηλασίας.»..... 314-318
6.3.1. «Οι ακολασίες» της **μοναδικής νόμιμης συζύγου** του σουλτάνου..... 318-320
6.3.2. Οι Ευρωπαίοι τον εκμεταλλεύθηκαν και πλούτιζαν..... 318-320

6.4. Ο «παράφρων» Σουλτάνος Αμπτούλ-Αζίζ [1861-1876] κηρύσσει πόλεμο ενάντια στις οικονομικές ατασθαλίες και βάζει τέλος στις 'ακολασίες' του χαρεμιού του Αμπτούλ Μεζίντ.....322-324
6.4.1. Οι παρανοϊκές επινοήσεις και ενασχολήσεις του σουλτάνου και ο ρόλος της Βαλιδέ Σουλτάνας στην άσκηση της εξουσίας..... 324-326
6.4.2. Η «αθόρυβη» εκθρόνιση, φυλάκιση και εκτέλεση του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, σύμφωνα με αποκαλύψεις έγκλειστης του χαρεμιού..... 326-328
6.5. Ο Σουλτάνος Μουράτ/Murad V. [1876-1876] Συμπτώματα παράνοιας και διαλείψεις.
6.5.1 Ο ξεπεσμός του ρόλου του σουλτάνου. Έγινε σουλτάνος και θεώρησε ότι τιμωρήθηκε: . «Τι έκανα και ποιον έβλαψα που πρέπει με αυτόν τον τρόπο να καταδικασθώ σε πρόωρο θάνατο;»..... 328-329
6.6. Τον Σουλτάνο Αμπτούλ Χαμίντ [1876-1909], έπρεπε να τον πείσουν να δεχθεί να γίνει σουλτάνος..... 329
6.6.1 Οι τελευταίοι σουλτάνοι (1909-1922)..... 329
6.7. **Οι Οθωμανοί σουλτάνοι θύματα του θεσμού του χαρεμιού**..... 330-332
7. **Η ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΧΑΡΕΜΙ ΤΟΥ ΣΑΡΑΙ, ΣΤΟ «ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΙΝΤΡΙΓΚΑΣ». Στρατηγικές επιβίωσης και προσωπικής ενδυνάμωσης ή αυτοενδυνάμωσης, μορφές προσαρμογής, διαμαρτυρίας ή αντίστασης των έγκλειστων γυναικών:**
7.1 «Στα όρια της φρικτής μελαγχολίας, που πρέπει σίγουρα, αν δεν διωχθεί, να γεννάει την παραφροσύνη», «η φυλάκιση του θηλυκού μυαλού», «η μελαγχολική τρέλα» και η «ληθαργική νάρκη που σαβανώνει το θηλυκό μυαλό» 333-344
7.2. *Η Υποκρισία*. Οι έγκλειστες γυναίκες «παίζουν μία κωμωδία», αλλά «όταν πέφτει η μάσκα...» 345-347
7.3. Η *Μοιχεία*, η *βρεφοκτονία*, η διακοπή της κύησης, η ασέβεια στους θρησκευτικούς νόμους του Ισλάμ, και άλλες μορφές διαμαρτυρίας ή αντίστασης 347-352
7.4. *Η Αποστασία από το Ισλάμ*. 353-354
7.5. *Εγκλειστες* ***'Δουλεμπόρισσες-εκπαιδεύτριες'*** στην ιδιωτική εγχώρια κίνηση και προώθηση θηλυκών σκλάβων στα Οθωμανικά χαρέμια..... 354-359
7.5.1. Η εκπαίδευση αυτών των δούλων πολυτελείας (esclaves de luxe) Μαθήματα Μουσικής και Χορού 359-361
7.6. ΤΑ ΠΑΡΑΣΚΗΝΙΑ ΤΩΝ ΑΠΟΔΡΑΣΕΩΝ ΑΠΟ ΤΑ ΧΑΡΕΜΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ:
«...Ο **Φανατισμός** και η **Ζήλια** είναι τα δύο συναισθήματα που κυριαρχούν στους Τούρκους. Αυτά τα συναισθήματα είναι τόσο βίαια, που κανένας Τούρκος δεν αντέχει να ακούσει, χωρίς να τρέμει από οργή, ότι μία γυναίκα απέδρασε στους Γκιαούρηδες.»..... ...362-363
7.6.1 Απόδραση σκλάβας από το χαρέμι του γιου του Αλή Πασά των Ιωαννίνων.....363-364
7.6.2 Απόδραση από το Σαράι. Η Ναζίμπ Χανούμ αρνήθηκε να γίνει σύζυγος του Σουλτάνου Μαχμουτ ΙΙ, δραπέτευσε από την Τουρκία με τον Έλληνα εραστή της, χάρη στην βοήθεια Ελληνίδων εμπορισσών..... 364-367

7.6.3 «Freedom», «Free», «Escape from Turkey...from persecution». Η έντονη επιθυμία και η έννοια της ελευθερίας για τους θηλυκούς φυγάδες..... 367-368

7.6.4 Η Καταδίωξη μια ισχυρής γυναίκας. «Η πείρα τον είχε διδάξει ότι τίποτα δεν ήταν αδύνατον για μία γυναίκα.» [1843-1850]..... 368-373

7.6.5 Πρώτη φυλάκιση και «παράνομη» **εξορία** της Μελέκ Χανούμ: τέσσερις μήνες φυλάκιση και τέσσερα χρόνια στην εξορία στο Ικόνιο της Καππαδοκίας [1850-1854]..... 373-376

7.6.6 Πρώτη απόδραση της Μελέκ Χανούμ από την τετράχρονη εξορία στο Ικόνιο και επιστροφή στην Κωνσταντινούπολη [1854]..... 376

7.6.6.1 Σύγκρουση γυναικών καταστρέφει την πολιτική συνεργασία δύο κρατικών αξιωματούχων 377-381

7.6.7 Δεύτερη φυλάκιση και εξορία της Μελέκ Χανούμ. Κατηγορήθηκε για «έλλειψη σεβασμού», επειδή αρνήθηκε να προσκυνήσει, να σκύψει και να δείξει υποταγή στον πρώην σύζυγό της. Εξορίζεται για πέντε χρόνια [1856-1861] στην Jalova..... 381-382

7.6.8 Δεύτερη Απόδραση από την πεντάχρονη εξορία της Μελέκ Χανούμ και επιστροφή στην Κωνσταντινούπολη το 1861 382-383

7.6.9 Οι αποδράσεις και οι εξορίες της Aishea, της κόρης του Μεγάλου Βεζίρη. «Θα προτιμούσα να γίνω η ερωμένη ενός Ευρωπαίου, παρά να παντρευθώ έναν Τούρκο.» Η πρώτη Μουσουλμάνα, που καταδικάσθηκε σε εξορία από τον ίδιο της τον πατέρα..... 383-384

7.6.10 Η πρώτη «νόμιμη» απόδραση, από το χαρέμι, της Αήσια Χανούμ, κόρης του Μεγάλου Βεζίρη..... 384-386

7.6.11 Δεύτερη απόδραση της Αήσια Χανούμ από το χαρέμι, και η τρίτη απόδραση της Μελέκ Χανούμ. «Οι ισχυροί μπορούν να παρακάμψουν τον νόμο, και τα νόμιμα δικαιώματα της συζύγου.»..... 386-387

7.6.12 Τέταρτη απόδραση της Μελέκ Χανούμ και η τρίτη της Αϊσια Χανούμ, από την Κωνσταντινούπολη στην Αίγυπτο. Η πέμπτη Απόδραση της Μελέκ Χανούμ και η τέταρτη της Αϊσια Χανούμ από την Αίγυπτο και η αυτοεξορία τους στην Μυτιλήνη, όπου συλλαμβάνονται στο σπίτι του Ορθόδοξου Αρχιεπισκόπου. Φυλάκιση των δύο γυναικών-φυγάδων στο φρούριο της Μυτιλήνης [1864-Δεκ. 1865]..... 387-389

7.6.12.1 Η **πρώτη εξορία** (στο Ικόνιο) που επιβάλλεται σε ελεύθερη

Μουσουλμάνα από το ίδιον της τον πατέρα..... 389-390

7.6.13 Έκτη απόδραση της Μελέκ Χανούμ και η πέμπτη της Αήσια Χανούμ από την εξορία τους από το Ικόνιο στην Κωνσταντινούπολη..... 390-392

7.6.14 Έβδομη απόδραση της Μελέκ Χανούμ, και η έκτη της Αήσια Χανούμ από την Τουρκία στην Ελλάδα, για να γλυτώσουν από την εξορία και την φυλάκιση στο φρούριο του Διδυμοτείχου ('Demitoka') της Θράκης..... 392-393

7.6.14.1 «Η οργή των Τούρκων ήταν τόσο μεγάλη σε σημείο που απαγόρευσαν την εισαγωγή Ελληνικών εφημερίδων στην χώρα.»..... 393-396

7.6.15 **«Ορίστε! Κοιτάξτε ποια είναι η μοίρα των άθλιων πλασμάτων, που τόλμησαν να αποδράσουν. Η εξουσία μας και το μίσος μας τις έφτασε παντού.»** Όγδοη Φυγή της Μελέκ Χανούμ και έβδομη της Αήσια Χανούμ στην Γαλλία και στην συνέχεια στην Αγγλία. Διωγμοί και καταδίωξη των διπλωματών για την επιστροφή τους στην Τουρκία..... 396-397

8. ΙΣΧΥΡΕΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ, ΤΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΔΙΚΤΥΑ ΓΝΩΡΙΜΙΩΝ, ΤΑ ΜΕΛΗ ΚΑΙ 'ΟΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ' ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ.

8.1 Γυναίκες πίσω από τους άνδρες..... 398-401

8.1.1. «Η Μεγάλη Βεζίρησσα των Γυναικών»..... 401-403

8.1.2. Το Πολιτικό Γραφείο της «Μεγάλης Βεζίρησσας των Γυναικών»..... 403-407

8.1.3. «Κάτω από το δάκτυλο της γυναίκας του», ο Μεγάλος Βεζίρης Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς πίστευε, όμως, ότι αποφάσιζε ο ίδιος 405-407

9. ΜΙΑ ΠΕΡΙΗΓΗΣΗ ΣΤΑ ΧΑΡΕΜΙΑ ΤΩΝ ΠΡΙΓΚΙΠΙΣΣΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΕΛΙΤ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ.

9.1 Ισχυρές Πριγκίπισσες επεμβαίνουν στις αποφάσεις του Σουλτάνου. Στρατηγικές επιβίωσης, ψυχικής αυτοάμυνας ή αυτοενδυνάμωσης: γυναικεία δίκτυα γνωριμιών, προστασίας, εξάρτησης, πελατειακών σχέσεων, και κοινωνικές επαφές με Ευρωπαίες..... 408-411

9.2. Η πυραμιδική ιεραρχία στο χαρέμι της Πριγκίπισσας Ζηνέμπ, κόρης του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, σε μειωμένη κλίμακα, ίδια με εκείνη του Σαράι..... 411-415

9.3. Στο Χαρέμι της Πριγκίπισσας Μανσούρ, Συλλέκτριας Αρχαιοτήτων..... 416-417

9.4. Στο Χαρέμι της 'Μαντάμ Χίλμε Μπέη' (Hilmeh Bey), της «μορφωμένης» εγγονής του Fuad Πασά, οι Μουσουλμάνες δυσανασχετούν με τους κοινωνικο-θρησκευτικούς περιορισμούς..... 416-417

9.5. Στο χαρέμι της Πριγκίπισσας Αζίζιε, οι γυναίκες δυσανασχετούν για την αδικία, που πρέπει να υποστεί η Τουρκάλα και **όλες εκφράζουν την "φλογερή τους λαχτάρα για ελευθερία– "for freedom and Liberty"**..... 417-418

9.5.1 **«Η επανάσταση των γυναικών».** Πριγκίπισσα διαμαρτύρεται και αμφισβητεί το Κοράνι..... 419
9.6. Στο γεμάτο βιβλία χαρέμι της «προοδευτικής» και «απελευθερωμένης» Πριγκίπισσας Ναζλί [Nazli]..... 420-421
9.7. Η Πριγκίπισσα Χαλίμ (Halim) και η πριγκίπισσα Ζηνέμπ (Zeineb), κόρη του Μεχεμέτ Αλί της Αιγύπτου..... 421-423
9.8. Η Πριγκίπισσα Σαήντ (Said), ποιήτρια με "επαναστατική φύση", και η Πριγκίπισσα Χασσάν (Hassan)..... 423
10. Στρατηγική επιβίωσης, ψυχικής αυτοάμυνας και αυτοενδυνάμωσης από την «πνευματική φυλάκιση»: το 'εκπαιδευτικό σύστημα' στο χαρέμι της Πριγκίπισσας, Zeineb Σουλτάνας, κόρης του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ.
10.1 Οι δύο πρώτες επαγγελματίες-ζωγράφοι παρακολουθούν τα μοντέλα τους, τις σκλάβες, κατά την διάρκεια της 'εκπαίδευσής' τους..... 424-427
10.2 Το μοντέλο της ζωγράφου, η Πριγκίπισσα Zeineb και οι σκλάβες της δεν φυτοζωούσαν στο χαρέμι: Μαθήματα ανάγνωσης, πιάνου, χορού, παντομίμας, ακροβατικών, αριθμητικής, μουσικής, θρησκείας, εβδομαδιαίες εκδρομές, και αθλητικές δραστηριότητες, όπως η ιππασία και το κουπί, ψυχαγωγία και διασκέδαση..... 428-429
10.2.1 Η γυναικεία στρατιωτική μπάντα του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ..... 430-431
10.2.2 Ψυχαγωγία και Διασκέδαση στο χαρέμι της πριγκίπισσας..... 431
10.3 Η Μουσική Παιδεία, ο χορός, το τραγούδι και η εκμάθηση ενός μουσικού οργάνου, μέρος της εκπαίδευσης των θηλυκών σκλάβων..... 432-434
10.3.1 «Ο χορός του εξαρθρωμένου γοφού», «ένα υπέροχο γυμναστικό κατόρθωμα», «Οι Τουρκάλες χορεύουν πολύ λίγο με τα πόδια τους»..... 434-435
10.3.2 «Η Χορευτική Μανία των Ελλήνων της Σινώπης»..... 435-436
10.4 Στο χειμερινό παλάτι της Πριγκίπισσας Ζηνέμπ. Οι αλλαγές στο χαρέμι και στην ζωή της πριγκίπισσας μετά τον θάνατο του πατέρα της, του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ. Εντολή να αλλάξει το πορτραίτο της και να την ζωγραφίσει με άλλο φόρεμα..... 436-437
11. ΑΡΧΙΣΑΝ ΚΑΙ ΟΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΕΣ ΝΑ ΕΠΙΣΚΕΠΤΟΝΤΑΙ ΤΙΣ ΞΕΝΕΣ 'ΑΠΙΣΤΕΣ'.
11.1. Επίσκεψη ελεύθερων Μουσουλμάνων γυναικών και εξισλαμισμένων σκλάβων στο ιδιόκτητο πλοίο (yacht) της περιηγήτριας..... 437-438
11.2. Είδε Τουρκάλες σε κοινή έξοδο με τους άνδρες τους, άκρως ασυνήθιστο για την εποχή..... 438
11.3. Μουσουλμάνα σε δείπνο με αρσενικούς!..... 438-439
11.4. Μία ενδιαφέρουσα επίσκεψη από μία Τουρκάλα που «διαμαρτύρεται πικρά» που δεν μπορεί να κυκλοφορεί με τον σύζυγό της..... 439
11.5. Μουσουλμάνα και η γκουβερνάντα της επισκέπτονται Ευρωπαία..... 439
11.6. Επίσκεψη δύο Τουρκάλων για τσάι και ιππασία, και η γνωριμία τους με τρεις Ευρωπαίους κυρίους, «μεγάλη ασωτία»..... 440

11.7. Επίσκεψη δύο Μουσουλμάνων γυναικών στον Άγγλο πρέσβη για ρουσφέτι. Έκκληση υπερ κατηγορούμενο για τον φόνο του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ..... 440
11.8. Επίσκεψη Μουσουλμάνων γυναικών στην σύζυγο του πρέσβη για ρουσφέτι. Έκκληση για διατήρηση της περιουσίας..... 440
11.9. Η επιρροή των δυτικών γυναικών..... 441-442

12. **ΤΟ ΠΑΙΔΙΚΟ ΧΑΡΕΜΙ, «ΜΙΑ ΜΙΚΡΗ ΣΧΟΛΗ», ΚΑΙ Η «ΕΞΕΥΤΕΛΙΣΤΙΚΗ» ΙΕΡΑΡΧΙΑ ΤΩΝ ΓΕΥΜΑΤΩΝ ΣΤΑ «ΑΠΟΦΑΓΙΑ» ΤΩΝ ΑΝΩΤΕΡΩΝ.**

12.1 «Οι εμβρυακοί πασάδες» και «τα μικρά θύματα ενός πραγματικά τερατώδους κοινωνικού θεσμού». Οι μικροί δούλοι υποβάλλονται σε «μία σκληρή και φρικτή μαθητεία»..... 443-449
12.1.1 Τα παιδιά γίνονται «ναρκομανείς»..... 449-450
12.2 Η απόλυτη εξουσία του πεντάχρονου πρίγκιπα μέσα και έξω από το παιδικό χαρέμι..... 451-452
12.2.1 «Η καθιερωμένη τιμωρία», μέρος της εκπαίδευσης των μικρών σκλάβων..... 452
12.3 Παίζουν μαζί, αλλά γευματίζουν ξεχωριστά από τα 'αποφάγια' των ανωτέρων παιδικών τους 'φίλων'..... 453-455
12.3.1 Οι ενήλικες γυναίκες του χαρεμιού έτρωγαν τα αποφάγια, τα φαγητά που είχαν περισσεύσει «πάνω από τον ίδιο δίσκο, ακριβώς όπως τα είχαν καταντήσει τα παιδιά», οι μικρές πριγκίπισσες και ο μικρός πρίγκιπας. Οι μικρές δούλες στην συνέχεια, έτρωγαν αυτά τα περισσεύματα στο πάτωμα..... 455-457
12.3.2 Η «εξευτελιστική και ταπεινωτική» ιεραρχία του φαγητού. Οι Χριστιανές, οι μη-Μουσουλμάνες εργαζόμενες, γευματίζουν τελευταίες στον ίδιο χώρο, που γευμάτισαν προηγουμένως οι μικροί σκλάβοι..... 457-458

13. **Η ΙΕΡΑΡΧΙΑ ΤΩΝ ΓΕΥΜΑΤΩΝ ΣΤΟ ΧΑΡΕΜΙ [ή η ιεραρχία στο φαγητό].**

13.1. «...σ' εμένα την άπιστη, άφηναν μόνο τα ψίχουλα που έπεφταν από το τραπέζι των θυγατέρων του Προφήτη...»..... 458-463
13.2. Το έθιμο των κατωτέρων να γευματίζουν από τα αποφάγια των ανώτερων, ισχύει και στο Μεγάλο Σαράι. Το γεύμα του σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ μεταφέρεται στο χαρέμι της πριγκίπισσας-σουλτάνας αδελφής του..... 463-467
13.2.1. Να γευματίζεις μόνη εθεωρείτο μεγάλο προνόμιο..... 467-468
13.2.2. «Ο Ηγεμόνας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο Πρίγκιπας Μπαχσίς»..... 468-469
13.2.3. Απαγορεύεται στις μητέρες των πριγκίπων ή πριγκιπισσών να γευματίσουν με τα παιδιά τους, γιατί γεννήθηκαν άπιστες και είχαν την καταγωγή δούλας..... 469-470
13.2.4. Μόνο μία πριγκίπισσα έχει το δικαίωμα να συμφάγει με τον σύζυγό της, διότι θεωρείται ανώτερή του..... 471
13.2.5. Ο Σουλτάνος- το κρατικό ταμείο- υπεύθυνος για τα γεύματα όλων των προστατευομένων και των μελών της οικογένειάς του εκτός Σαραί..... 472

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ.

ΤΑ ΜΗ-ΒΑΣΙΛΙΚΑ ΧΑΡΕΜΙΑ, «ΑΥΤΟ ΠΟΥ ΟΝΟΜΑΖΟΥΝ ΕΔΩ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ...»

«ΜΙΑ ΞΕΚΑΘΑΡΗ ΚΑΙ ΟΛΟΦΑΝΕΡΗ ΓΡΑΜΜΗ ΔΙΧΟΤΟΜΗΣΗΣ», ΤΟ ΔΙΑΦΥΛΙΚΟ «ΔΙΑΧΩΡΙΣΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ» ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ.

1. **«Τα δύο στοιχεία», «οι δύο ξεχωριστές τάξεις, οι άνδρες και οι γυναίκες».**
   - 1.1 **«Μία μεγάλη άβυσσος χωρίζει μια οικογένεια της Ανατολής από μία της Δύσης... Η οικογενειακή ζωή, στην πραγματικότητα είναι άγνωστη στους Τούρκους.»** 474-478
   - 1.2 Η Ιεραρχία στα χαρέμια των πασάδων και των ιδιωτών. Οι τίτλοι και οι ονομασίες που καθορίζουν την αυστηρή οικογενειακή ιεραρχία, την εθιμοτυπία και τα πρωτόκολλα 478-481
     - 1.2.1 Ο Τούρκος προτιμάει να έχει μόνο μία Μπουγιούκ Χανούμ (Buyuk Hanoum) και έναν απεριόριστο αριθμό «γυναικών για την κρεβατοκάμαρα» (Οδαλίσκες) 481-483
     - 1.2.2 Προτιμούνται οι 'εκπαιδευμένες' εξισλαμισμένες σκλάβες ως νόμιμες σύζυγοι, από τις ελεύθερες Μουσουλμάνες 483-484
     - 1.2.3 Η **διαφυλική διχοτόμηση** (demarcation) στην οικία της Μουσουλμανικής οικογένειας. «Διαιρημένη (χωρισμένη) εσωτερικά σε δύο εγκαταστάσεις», σε «δύο τμήματα ή διαιρέσεις (divisions)» και έναν «ουδέτερο έδαφος (neutral ground)» 485-488
     - 1.2.4 «Ο βαθμός της διχοτόμησης», ανάλογη με την οικονομικο-κοινωνική τάξη. **Τα χαρέμια των φτωχών** Μουσουλμάνων και **'τα χαρέμια των φτωχών Ελληνίδων'** 488-491
     - 1.2.5 Το χαρέμι «της ευσεβούς Τούρκικης οικογένειας της μεσαίας τάξης», «της μεσαίας τάξης», του «μπουρζουά» ή το χαρέμι «του άνδρα της ευκατάστατης μεσαίας τάξης» 492-497
     - 1.2.6 Η απόλυτη διαφυλική διχοτόμηση στα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ και η δημιουργία ανταγωνιστικών σχέσεων μεταξύ «των δύο στοιχείων», «των δύο διαιρέσεων», των ανδρών και των γυναικών 497-499
       - 1.2.6.1 Ο άνδρας «ένας απλός επισκέπτης στο ίδιο του το σπίτι», ένας «ξένος» 499-501
2. **Το χαρέμι της έγγαμης Μουσουλμάνας, που γεννήθηκε ελεύθερη, και το χαρέμι της έγγαμης Μουσουλμάνας, που υπήρξε πρώην εξισλαμισμένη σκλάβα.**
   - 2.1 Πιο έντονες διακρίσεις (διαφορές) στα χαρέμια των Τουρκάλων 501-503
   - 2.2 Η θέση της Τουρκάλας μέσα στο Οθωμανικό χαρέμι. Οι Τουρκάλες «απαρνιούνται», «ντρέπονται» και νοιώθουν «ταπείνωση» και «απέχθεια» για την δουλική καταγωγή της μητέρα τους και των θηλυκών συγγενών τους 503-505
   - 2.3 Η πραγματική θέση της Κιρκάσιας συζύγου μέσα στο χαρέμι το 1890, από την οπτική μιας Τουρκάλας 505-508
   - 2.4 «Έμφυτη αγάπη για την εξουσία που υπάρχει και στα δύο φύλα»: Προετιμώντο αρσενικοί Κιρκάσιοι δούλοι, ως σύζυγοι, για τις Τουρκάλες 508-509
   - 2.5 Μία τυπική ημέρα μιας χανούμ. Τι έκαναν για «να σκοτώνουν τον χρόνο τους» 509-513
3. **Μια περιήγηση στα μη-βασιλικά χαρέμια διαφόρων κοινωνικών τάξεων και στα παρασκήνιά τους, από το 1717 έως το 1895** 513-514

3.1 Στο χαρέμι της συζύγου του Μεγάλου Βεζίρη, το 1717, μιας πρώην σκλάβας-οδαλίσκης σουλτάνου [επίσημη και θερμή φιλοξενία] 515-519
3.2 Στο χαρέμι της συζύγου (ελεύθερης Μουσουλμάνας) του βοηθού του Μεγάλου Βεζίρη το 1717 [επίσημη και θερμή φιλοξενία] 519-520
3.3 Στο χαρέμι-παλάτι του Καπιτάν Πασά το 1786 [επίσημη φιλοξενία] 521
3.4 Στο χαρέμι του κυβερνήτη μπέη της Τυνησίας και στο χαρέμι του Ρεής Εφέντη (Reis Effendi, Vice Pacha) της Πάτρας το 1816 [επίσημη φιλοξενία] 522-524
3.5 Στο χαρέμι του 'Seraskier' Ρεσίντ Πασά (Reschid Pasha) κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου το 1841 [επίσημη φιλοξενία] 524-525
3.6 Στο χαρέμι του Μεχεμέτ Αλί Πασά στο Βόσπορο το 1841. [επίσημη και εξαιρετικά τιμητική φιλοξενία] 526-527
3.7 Στο χαρέμι της Εξορίας του Ικονίου, το 1848-1852. [εγκάρδια, αυθεντική, θερμή, ανεπίσημη φιλοξενία] 528-530
3.8 Στο χαρέμι του Δερβίση Τσελεμπή-Εφέντη (Tchelebi-Effendi) στο Ικόνιο 1848-1852, [ανεπίσημη, αυθεντική και θερμή φιλοξενία] 531-532
3.9 Στο χαρέμι του Χαφίζ Μεχεμέτ πασά στο Ικόνιο, το 1852 και «το σύστημα της απόλυτης απομόνωσης» [φιλοξενία **κατ' εξαίρεση**] 532
3.10 **«Για πρώτη φορά στήθηκε καβαλέτο μέσα σε ένα Τούρκικο χαρέμι...»** Η πρώτη ζωγράφος σε χαρέμι της Κωνσταντινούπολης το 1856. [πρώτη επαγγελματική φιλοξενία] 532-533
3.10.1 Η ζωγράφος στο χαρέμι ενός στρατιωτικού αξιωματούχου της Κωνσταντινούπολης, το 1856. [δεύτερη επαγγελματική θερμή και εγκάρδια φιλοξενία] 533-536
3.10.2 Επιστροφή στο χαρέμι της Εμινέ Χανούμ στην Κωνσταντινούπολη μετά το 1856 536-538
3.10.3 Σε χαρέμι της Θεσσαλονίκης το 1860. (τυπική φιλοξενία] 538-539
3.11 Στο χαρέμι του Ισμαήλ Πασά, Ελληνικής καταγωγής Γενικού Κυβερνήτη της Κρήτης το 1865. [αποκαλυπτική και εγκάρδια φιλοξενία] 539-541
3.11.1 «Η Ελισάβετ της Κρήτης»,«θερμή πατριώτισσα», και σύμβουλος του Ισμαήλ Πασά και των Ελλήνων ανταρτών/επαναστατών (rebels) [1865] 541-543
3.11.2 Ελληνικά τραγούδια, η Βίβλος και ένα πιάνο μέσα στο χαρέμι του Ισμαήλ Πασά το 1865 543-545
3.12 Στο χαρέμι ενός «πραγματικού Μουσουλμάνου», του πρώην Υπουργού Παιδείας Σαμί Πασά στην Κωνσταντινούπολη, το 1865. [ευγενική φιλοξενία] 545-546
3.13 Μετάνιωσε πικρά στο χαρέμι ενός άλλου «πραγματικού Μουσουλμάνου», του 'ανακτοσύμβουλου' Σουφί Μπέη (Suphy Bey), το 1865 [**ανατριχιαστικά παγερή υποδοχή και φιλοξενία**] 547-548
3.13.1 Πρωτοφανής αφιλόξενη και παγερή υποδοχή στα χαρέμια του πρώην Μεγάλου Βεζίρη το 1881 και του Πέρση Πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη το 1882 548-549
3.14 Σε χαρέμι της Κωνσταντινούπολης κατά την διάρκεια του 'Ιφταρ', του Ραμαζανίου, το 1870 περίπου. **Η πολυγαμία ελάττωμα της άρχουσας τάξης μόνο.** [θερμή φιλοξενία] 550
3.15 Στο χαρέμι του Αχμέτ Εφέντι μετά την γέννηση του πρώτου του αρσενικού παιδιού στην Κωνσταντινούπολη, μετά το 1870 [χαρούμενη γιορτή] 550-551

3.16 Οι χανούμ μιλούν την Γαλλική γλώσσα σε χαρέμια της Κωνσταντινούπολης το 1881 και το 1882 551

4. Η ΞΕΧΩΡΙΣΤΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΞΕΧΩΡΙΣΤΟΙ 'ΔΙΑΦΥΛΙΚΗ' ΧΩΡΟΙ ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΩΝ: οι στρατηγικές επιβίωσης, αυτοενδυνάμωσης, ψυχικής και προσωπικής ενδυνάμωσης.

4.1 «Η θηλυκή ζωή στην Ανατολή...» 552-560

4.2 Τα γυναικεία μεταφορικά μέσα. Πως κυκλοφορούσαν οι ελεύθερες Μουσουλμάνες και οι εξισλαμισμένες σκλάβες 560-562

4.3 Μία γυναικεία Μασονία, μία ξεχωριστή γυναικεία κοινότητα μέσα στα χαρέμια της Ανατολής [1836] 562-564

4.4 Θρησκευτικές γιορτές, αφορμή για εξόδους και για γυναικείες συγκεντρώσεις 564-567

5. «Wo-manity» στα Γυναικεία Λουτρά

5.1 «Το Γυναικείο Καφενείο», «Η λέσχη γυναικών- The Club», «The Bagnio», «ένας εθνικός θεσμός», «μία παιδική χαρά», Ινστιτούτο αισθητικής και κομμωτήριο 568-572

5.2 «Έχω μπει μέσα σε ένα καινούργιο κόσμο...» [Σόφια 1717] 573

5.2.1 **«Εάν ήταν της μόδας να κυκλοφορείς γυμνή κανείς δεν θα πρόσεχε το πρόσωπο.»** [1717] 573-577

5.3 Δυτικές περιηγήτριες καταδικάζουν την συνήθεια του λουτρού ως ανθυγιεινή, ως αιτία της πρόωρης γήρανσης και της πνευματικής και σωματικής κατάπτωσης. [1786-1878] 577-580

5.4 Περιηγήτρια νοίκιασε δημόσιο λουτρό, αποκλειστικά για την δική της χρήση. [Κάιρο, Κωνσταντινούπολη το 1839] 580-581

5.5 Περιηγήτρια στο λουτρό σαν τουρίστρια, μόνο για να δει τα «σχεδόν ξεβράκωτα αντικείμενα». [Κωνσταντινούπολη 1841] 581-582

5.6 Το λουτρό, ως εξαγνισμός από την μόλυνση των γκιαούρηδων [1870] 582

5.7 Το γυναικείο λουτρό μόνο πριν και μετά την συνουσία. [«στην αρχαία Αντωνιούπολης», δηλαδή στο Τσερκές το 1852, και στην Κωνσταντινούπολη και στην Αίγυπτο το 1860, 1864-1866, 1878.] 582-584

5.8 Καθημερινή συνήθεια με κίνητρο την ψυχαγωγία και την φυγή 585-587

5.9 Όλες οι κοινωνικές τάξεις στα δημόσια λουτρά. [1859, 1867, 1870] 587-588

5.9.1 Γυναίκες διαφόρων εθνικοτήτων στα δημόσια λουτρά μαζί. [Μυτιλήνη, Προύσα μετά το 1867] 588-589

5.9.2 Τουρκάλες, Ελληνίδες, Αρμένισσες, «νέγρες», «ακόμα και Τσιγγάνες», βρέφη και παιδιά στα δημόσια λουτρά της Προύσας μαζί! [1859, 1870 περίπου] 589-590

5.10 Η Λουτροκόμος, η κυρία διευθύντρια και οι εργαζόμενες του Γενί Καπλιτζά Χαμάμ της Προύσας 591-593

5.10.1 Κοινωνική διάκριση και μέσα στα δημόσια λουτρά 594

5.10.2 Η συνοδεία της νύφης στο λουτρό. Γυναικεία γαμήλια γιορτή 594-595

5.11 «Wo-manity» στο Τουρκικό λουτρό, «ένας ξεκάθαρος εθνικός θεσμός», «η Γυναικεία Λέσχη» ("The Club"), ένα πικνίκ, ένα μεγάλο φαγοπότι [1870] 595-599

6. Ο ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑ.

«Ολόκληρο το γένος/έθνος τους (the race) θα μπορούσε να βελτιωθεί μόνο από τις γυναίκες, εάν τις παρείχαμε την απαραίτητη εκπαίδευση και παιδεία.»

6.1 Η αντιπάθεια των Τούρκων για τα μορφωμένα άτομα. «Μόνο ένα πασάλειμμα μάθησης/παιδείας»....600-604

6.1.1 Απαγορευόταν η ανάγνωση ξένων βιβλίων στα χαρέμια το 1816. «Σχεδόν ολοκληρωτική απουσία παιδείας των Τουρκάλων» το 1836-1870. Ιδιαίτερα μαθήματα, ο μόνος τρόπος μάθησης για τις γυναίκες της Οθωμανικής ελίτ το 1870-1890 (επιφανειακή βελτίωση). Αποκλεισμός της Μουσουλμάνας από την παιδεία έως τις αρχές του 20ου αιώνα....604-606

6.2 Η εκπαίδευση της Τουρκάλας της υψηλής Οθωμανικής τάξης στην Κωνσταντινούπολη, το 1860 μέχρι το 1870....606-608

6.3 Η ίδρυση ενός δημοσίου γυναικείου σχολείου κοντά στην Αγία Σοφία για τα κορίτσια της μεσαίας τάξης και των χαμηλότερων κοινωνικών τάξεων το 1870-1872. Σκοπός η εκπαίδευση Μουσουλμάνων δασκάλων για τα δημόσια σχολεία και για τα Οθωμανικά χαρέμια....608-609

6.3.1 Δωρεάν παιδεία και μηνιαίες υποτροφίες. Μαθήματα και αίθουσες διδασκαλίας....609-610

6.3.2 Οι μαθήτριες-σπουδάστριες: ελεύθερες Μουσουλμάνες, εξισλαμισμένες σκλάβες και τρεις Εβραίες, που αναγκάστηκαν να αποχωρήσουν....610-612

6.3.3 Εξετάσεις (Imtihan) το 1870....612

6.3.4 Νυφοπάζαρο η αίθουσα διδασκαλίας, «ένα είδος αγοράς», το 1870-1872....612-613

6.4 «Μόδα για Δυτική Παιδεία», το 1890. Η εκπαίδευση των κοριτσιών της υψηλής Οθωμανικής τάξης, αποκλειστικά στα χέρια Αγγλίδων, Γαλλίδων, και Γερμανίδων γκουβερνάντων....613-615

6.5 **«Οι γυναίκες γεννήθηκαν για να δουλεύουν».** Μαρτυρία Τουρκάλας, το 1892, για την σκληρή εκπαίδευση της Τουρκάλας και «τη ληθαργική επιρροή» του χαρεμιού....614-615

6.5.1 Οι πιο αξιολύπητες και οι πιο δυστυχισμένες γυναίκες, εκείνες που κατάφεραν να διατηρήσουν την ελευθερία της σκέψης τους....616

6.5.2 Ελάχιστες αλλαγές στο τέλος του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου αιώνα.... 616-620

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

«Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΟ ΙΣΛΑΜ»

«Οι γυναίκες είναι τα χωράφια σας. Πηγαίνετε στα χωράφια σας, όταν σας ευχαριστεί.»

«Οι άνδρες έχουν εξουσία πάνω στις γυναίκες, επειδή ο θεός έκανε τον έναν ανώτερο από τον άλλο, και επειδή ξοδεύουν την περιουσία τους για να τις συντηρούν.»

ΤΙ ΛΕΝΕ ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ —ΔΥΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΗΓΗΤΡΙΕΣ ΚΑΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΚΟΡΑΝΙ ΚΑΙ ΤΗΝ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΟ ΙΣΛΑΜ:

«Οι Μουσουλμάνοι στρέφονται στο Κοράνι για κάθε νόμο—κοινωνικό ή θρησκευτικό… Ο μοναδικός διαιτητής του σωστού και του λάθους».

[Μουσουλμάνα 1874]

«Οι ιερείς προσπαθούν να μας διδάξουν να πιστεύουμε ότι υπάρχει ένας θεός/Αλλάχ, ο οποίος δεν είναι ούτε άνδρας ούτε γυναίκα, αλλά

ένα πνεύμα... Μα πως μπορούμε να το πιστεύσουμε αυτό, όταν όλα είναι για τον άνδρα και τίποτα για την γυναίκα;... Πρέπει [ο θεός/Αλλάχ] να είναι μόνο άνδρας και ένας κακός Τούρκος...»

[Μουσουλμάνα 1890]

«Ο νόμος του Κορανίου διαιρεί την ανθρωπότητα σε δύο ξεχωριστές τάξεις, στους άνδρες και στις γυναίκες...». «Οι Μουσουλμάνοι είναι η επίλεκτη φυλή, και όλοι οι άλλοι λαοί είναι μία μάζα ακάθαρτων και βρόμικων όντων.» [Μουσουλμάνα σύζυγος 1833-1866].....620-622

1. **Διαμαρτυρίες γυναικών του 19ου αιώνα για τα θρησκευτικο-νομικά δικαιώματα και το κοινωνικό καθεστώς της γυναίκας στο Ισλάμ.**
   - 1.1 **Μουσουλμάνες αμφισβητούν το Κοράνι**.....622-625
   - 1.2 **«Όλοι οι άλλοι λαοί είναι μία μάζα ακάθαρτων και βρόμικων όντων». Το Κοράνι απαγορεύει στους Μουσουλμάνους φιλίες με τους ακάθαρτους, τους άπιστους, τους γκιαούρηδες, «τα Χριστιανικά σκυλιά», «τα άπιστα σκυλιά»**.....625-628
     - 1.2.1 Ρεύμα δολοπλοκιών στο χαρέμι εναντίον μιας «άπιστης» εργαζόμενης, μιας «γκιαούρησσας», μιας «κόρης της Εύας», «ένα Χριστιανικό σκυλί».....629-630
     - 1.2.2 Το Κοράνι απαγορεύει τον γάμο με τους άπιστους/άπιστες. Συστήνει, όμως, την σύναψη γάμου με εξισλαμισμένες σκλάβες ή εξισλαμισμένους σκλάβους.....631-632
     - 1.2.3 Προσηλυτισμός Μουσουλμάνας, «ένα μεγάλο εθνικό σκάνδαλο». Η αποκήρυξη του Μωαμεθανισμού εθεωρείτο έγκλημα, μόλις μπεις είναι αδύνατον να βγεις. Η «αποστάτισσα» καταδικάζεται με θάνατο. Ο γάμος της «αποστάτισσας» με έναν «άπιστο».....632-636
2. **«Η Γυναίκα κάτω από το Ισλάμ», η θέση της ελεύθερης Μουσουλμάνας**.....636-645
   - 2.1 **Το Κοράνι και η κάλυψη του Γυναικείου Σώματος και Προσώπου. Πίσω από την κουρτίνα, ο πρόδρομος του γιασμάκι και του φερετζέ**.....645-654
     - 2.1.1 Το Κοράνι επιτρέπει στους Μουσουλμάνους να κοιτάζουν μόνο τα πρόσωπα των μη-Μουσουλμάνων γυναικών..... 654-655
   - 2.2 **«Μία συνεχής μεταμφίεση», σύμβολο της Σεξουαλικής Ελευθερίας μέσω της Ανωνυμίας**. [1716-1718, 1786].....656-659
     - 2.2.1 Το Γιασμάκι και οι κίτρινες παντόφλες, τα σύμβολα της ελευθερίας και της ανωνυμίας στην σεξουαλική συμπεριφορά των «Κινούμενων Μούμιων». [1786].....659-660
     - 2.2.2 «Η συμπεριφορά προς το φύλο μας αποτελεί παράδειγμα για όλα τα έθνη», και «Η Ανατολίτικη Ζήλια». [1786, 1796-1796].....661-662
     - 2.2.3 Η ανωνυμία και η ελευθερία, που παρείχε αυτή η «συνεχής μεταμφίεση», κατά τις περιηγήτριες του 19ου αιώνα [1816-1895].....662-664
   - 2.3 Οι απόψεις, οι αντιδράσεις και οι διαμαρτυρίες των γυναικών, που ήταν υποχρεωμένες να φορούν αυτήν την «συνεχή μεταμφίεση».....665-668
     - 2.3.1 Η μοναδική Τουρκάλα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που μπορούσε να κυκλοφορήσει χωρίς γιασμάκι, δηλαδή με το πρόσωπο ακάλυπτο.....668-669
     - 2.3.2 Γαμπρός τρομάζει όταν την νύχτα του γάμου βλέπει για πρώτη φορά το πρόσωπο της γυναίκας του.....669-671

3. «SLAVEDOM»

3.1 εκτιμήσεις και η οπτική των περιηγητριών, του 18ου και του 19ου αιώνα, πάνω στα νομικο-κοινωνικο-θρησκευτικά 'δικαιώματα' των εξισλαμισμένων σκλάβων του Οθωμανικού χαρεμιού....672-674

3.1.1 «Οι ανθρωπιστικοί νόμοι», «η ανθρωπιστική δουλεία» και «η πατρική» μεταχείριση. Η Τουρκική δουλεία δεν είναι χειρότερη από την δουλεία σε ολόκληρο τον κόσμο...674-679

3.1.2 Ο βιασμός και η υποχρεωτική έκτρωση....679-681

3.1.3 Δύο μαρτυρίες για τον 'νόμο' ή το δικαίωμα της σκλάβας να αλλάξει και να επιλέξει ιδιοκτήτη/ιδιοκτήτρια....681-683

3.1.4 Εδικαιούντο «μηνιαίους μισθούς» και την αποταμίευση υλικών αγαθών, σύμφωνα με το έθιμο, αλλά δεν είχαν κληρονομικά δικαιώματα....683-686

3.1.5 Απελευθέρωση σκλάβων μετά από επταετή υπηρεσία, κοινωνικό-θρησκευτικό έθιμο και όχι νόμος.... 686-689

3.1.6 Εξασφάλιση από την επαναπώληση και μέσο για την απελευθέρωση, η αναγνωρισμένη τεκνοποίηση με τον ιδιοκτήτη.... 689-691

3.1.7 Η υιοθεσία μικρών σκλάβων, «ένα ιερό καθήκον» και μέσο για την απελευθέρωση....692-695

3.1.8 Ο σίγουρος δρόμος για την απελευθέρωση των εξισλαμισμένων σκλάβων, ή το σίγουρο μέσο για να γίνεις ελεύθερη Μουσουλμάνα—να παντρευθείς έναν ελεύθερο Μουσουλμάνο....696-698

3.1.8.1 Ο γάμος μιας πιστής σκλάβας....698-701

3.1.8.2 Η προίκα (το νέκγια), υποχρέωση του γαμπρού....701-702

3.1.8.3 Αποκλειστικά γυναικείες γαμήλιες γιορτές....702-705

4. Ο Γάμος στο Ισλάμ.

4.1. καταδίκη της γεροντοκόρης. Διάκριση και διαφυλική διχοτόμηση, ακόμα και στον θάνατο: οι ανύπαντρες, «ψυχές κατώτερης κατηγορίας»....705-708

4.2. Ο Πρώτος Γάμος 708-711

4.3. Τουρκάλα διαμαρτύρεται για την αγορά της νύφης: «Το ποσό με το οποίο ο άνδρας, *κυριολεκτικά*, αγοράζει μία σύζυγο. Είναι σαν να την αγοράζει από το σκλαβοπάζαρο, όμως χωρίς αυτό το ποσό κανένας γάμος δεν θα ήταν νόμιμος.» 712

4.3.1 «Ο καιρός δεν είναι μακριά, που οι Τουρκάλες θα ζητήσουν το προνόμιο της ελεύθερης επιλογής.» 712-715

4.3.2 Τουρκάλα τόλμησε, με τον τρόπο της, να αντισταθεί και τα κατάφερε 715

4.4 Η Μνηστεία και ο Γάμος της κόρης του Μεγάλου Βεζίρη, το 1857.

4.4.1 Η έγκριση της νύφης, «το μοιραίο ναι», «μία καθαρή φάρσα»....715-716

4.4.2 Η γυναικεία δεξίωση την παραμονή του γάμου—το 'Khenah guiedjesi' και η παρθενική συνοδεία της νύφης στο λουτρό....716

4.4.3 «Ο τελευταίος αποχαιρετισμός»....716-717

4.4.4 «Ο θρόνος της νύφης», το ασκί....717-718

4.4.5 «Η Ημέρα της Παγκόσμιας Φιλοξενίας», αποκλειστικά για γυναίκες....718

4.4.6 Όλο αυτό το διάστημα τι γίνεται με τους άνδρες; 718-719

4.4.7 Ο σύζυγος πληρώνει για να δει το πρόσωπο της γυναίκας του....719-720

4.4.8 Το Συμπόσιο Παντρεμένων Γυναικών, μία ημέρα μετά τον γάμο. Η γιορτή των patcha-guiunu, (του αρνίσιου μπούτι)....720-721
4.5 Ο δεύτερος γάμος. (1836, 1854) 721-723
4.6 Ο γάμος το 1816....723-725
4.6.1 Η διαφυλική διχοτόμηση στην διασκέδαση. Τα δύο φύλα γιορτάζουν και διασκεδάζουν ξεχωριστά. (1816, 1836, 1857, 1860, 1864-1866)....725-726
4.7 Γάμοι της Αιγυπτιακής ελίτ το 1881 και το 1882....726-727
4.7.1 Γυναίκες στα πρόθυρα της χρεοκοπίας, υπερχρεωμένες από τις σπατάλες των γαμήλιων εθίμων....727-728
4.8 Οι υποχρεώσεις της νόμιμης συζύγου το 1892....728-729

5. Το Διαζύγιο στο Ισλάμ.
Διαζύγιο μέσω κινητού τηλεφώνου....729-730
5.1 «Στην Τουρκία το διαζύγιο δεν έχει το βάρος με το οποίο το συνδέουν οι Ευρωπαίοι. Μία γυναίκα, που την έχει χωρίσει ο άνδρας της, δεν αντιμετωπίζεται με χλεύη ή ύβρις, ακόμα και στις υψηλές κοινωνικές τάξεις, και συχνά κάνει δεύτερο γάμο, γεγονός που οφείται από την ευκολία που παρέχουν στον άνδρα να πάρει διαζύγιο», διαμαρτύρεται Τουρκάλα το 1892....730-731
5.2 «Ο αηδιαστικός νόμος», οι τρεις βαθμοί, «φόρμουλες», κατηγορίες ή ευκαιρίες διαζυγίων για τον άνδρα, και η 'ενοικίαση' αρσενικών συζύγων.... 731-735
5.2.1 Το Κοράνι και το Διαζύγιο....735-737
5.2.2 Το Κοράνι και ειδικά προνόμια του Μωάμεθ. Μόνο ο Μωάμεθ είχε το δικαίωμα να παντρευθεί, όποια γυναίκα και όσες γυναίκες επιθυμούσε, άσχετα με τον βαθμό συγγένειας, και να χωρίζει όσες δεν επιθυμούσε πια....737-739
5.2.3 Η προστασία της διαζευγμένης Μουσουλμάνας και τα εμπόδια στο διαζύγιο: το νέγκια και το ναφακά....739-741
5.2.4 Διαζύγιο κοινής συναινέσεως, διαζύγιο χωρίς την συγκατάθεση της γυναίκας, διαζύγιο με την πρωτοβουλία της γυναίκας, και η επιμέλεια των παιδιών....741-746
5.2.5 Η γυναίκα, ως πιο ευάλωτη και αδύναμη από τον άνδρα, «για την προστασία της», είναι προτιμότερο να παραμείνει με τον σύζυγό της, έστω και δυστυχισμένη, παρά να τον αφήσει και να πεινάσει. «Πολύ καλό επιχείρημα, ίσως, αλλά δεν συμφωνούν πολλές γυναίκες με αυτό», δηλώνει Τουρκάλα, το 1892....746-747
5.3 **Η Μοιχεία.** Μία μοιχαλίδα είναι άξια να παντρευθεί μόνο έναν μη-μουσουλμάνο, έναν «ειδωλολάτρη» ή έναν «μοιχό»....747-751
5.3.1 Ο πρώτος Σουλτάνος που πήρε διαζύγιο και εξόρισε την μοιχαλίδα σύζυγό του.... 751
5.4 «Η καταπάτηση των δικαιωμάτων της (ελεύθερης) Μουσουλμάνας είναι καθημερινό φαινόμενο», «Οι ισχυροί μπορούν να παρακάμψουν τον νόμο, και τα νόμιμα δικαιώματα της συζύγου.»
5.4.1 «...πολλά μπορούν να γίνουν στην Τουρκία με μία συνετή διανομή δωροδοκιών...». Παραβίαση του νόμου και των καθιερωμένων εθίμων του διαζυγίου. Παράνομη κατάσχεση. «Που είναι τώρα τα δικαιώματα της γυναίκας ανάμεσα σε αυτό τον αγώνα μεταξύ των ισχυρών και των αδύναμων;» 752-754
5.4.2 Το διαζύγιο και η παράνομη εξορία της διαζευγμένης Μελέκ Χανούμ....754-760

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V.

ΟΙ «ΑΝΑΜΕΙΚΤΟΙ ΛΑΟΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ», ΚΑΙ ΤΑ ΧΑΡΕΜΙΑ ΤΩΝ «ΚΑΤΩΤΕΡΩΝ» ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ: ΤΩΝ «ΨΕΥΔΟ-ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ», ΤΩΝ ΣΤΙΓΜΑΤΙΣΜΕΝΩΝ, ΤΩΝ «ΑΔΙΑΦΟΡΩΝ/ΕΠΙΠΟΛΑΙΩΝ ΠΙΣΤΩΝ», ΤΩΝ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ «ΚΑΤ' ΟΝΟΜΑ» ή ΤΩΝ «ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΑ» ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ.

1. Οι Μουσουλμάνες-Μουσουλμάνοι «κατώτερης» κατηγορίας ή «μικρότερης σημασίας».....761-762

1.1 Το χαρέμι και το σελεμλίκι των Κούρδων τον 19° αιώνα...763-764

1.1.1 «Αν και ονομαστικά Μουσουλμάνες, οι Κούρδισες δεν σκεπάζουν τον εαυτόν τους...».....764

1.1.2 «Σκληραγωγημένες και ατρόμητες», οι Κούρδισες δεν εμφανίζουν την δουλικότητα των Οθωμανίδων και σκοτώνουν τους άνδρες, που τολμούν να τις προσβάλουν! 764-766

1.1.3 Εκπαίδευση 766

1.1.4 Διατήρηση μιας «ημι-ανεξαρτησίας» και μιας «ξεκάθαρης εθνικότητας» ή εθνικής ταυτότητας 766-769

1.1.5 Οι δύο φυλές ή οι δύο τάξεις των Κούρδων: οι *Πολεμιστές*, «οι κάτοικοι σκηνών» ή «οι νομαδικοί», και οι *Ειρηνικοί*, «οι εργάτες» ή «οι υπήκοοι-ραγιάδες» 769-770

1.2 Οι Γιουρούκ, «Μουσουλμάνοι κατ' όνομα». Ξεπερνούν τον περιορισμό των τεσσάρων συζύγων, που ορίζει το Κοράνι, και οι γυναίκες τους δεν σκεπάζουν το πρόσωπό τους.....770-771

1.2.1 Τα αναγκαία «εργατικά χέρια». Η πολυγαμία και το χαρέμι σαν παράγοντας επιβίωσης..... 771

1.2.2 «Προσποιούνται την θρησκεία του Ισλάμ»..... 772

1.2.3 Το σχήμα του σταυρού και τι πιστεύουν για την καταγωγή τους.....772-773

1.3 Οι Τάταροι δεν διαθέτουν χαρέμι και σελεμλίκι, αν και είναι Μουσουλμάνοι.....773-775

1.3.1 Οι γυναίκες των Τατάρων έκρυβαν το σώμα τους και το πρόσωπό τους μόνο από τους Τούρκους.....775-777

1.3.2 Η δύο τάξεις-κατηγορίες Τατάρων.....777-779

1.4 Το Κοινωνικό Στίγμα, οι απόκληροι, τα απόβλητα [outcasts], οι Τσιγγάνοι: «Chenguin», «gipsies», «Ατζίγγανοι», «κατζίβελοι», «chiftjis» (γύφτοι), «ailikjis», οι μόνοι, από τους «ανάμεικτους λαούς της Τουρκίας» που δεν ανήκαν στο ανθρώπινο γένος.....779-780

1.4.1 Η «έλλειψη σεμνότητας και ηθικής» των γυναικών: Τσιγγάνες χορεύτριες, τραγουδίστριες, τυχομαντείς, ζητιάνες, μάγισσες.....780-781

1.4.2 «Η Τουρκική εθνολογία διαιρεί την ανθρωπότητα σε 77 ½ έθνη, οι Εβραίοι εκπροσωπούν το ½ και οι Τσιγγάνοι εξαιρούνται τελείως.» Εξόριστοι από το ανθρώπινο είδος και πέρα από τα σύνορα της ανθρωπότητας, ήταν οι Τσιγγάνοι.....782-784

1.4.3 Η διανομή των θρησκειών. Οι «ψευδο-Μουσουλμάνοι» και Οι «ψευδο-Χριστιανοί».....784-785

1.4.4 Οι κοινωνικά 'απροσάρμοστοι' Τσιγγάνοι.....785-786

1.4.5 Και οι δύο τάξεις των Τσιγγάνων, αργόσχολοι, πρόστυχοι, αισθησιακοί, άγριοι, ψεύτες, κλέφτες, ύπουλοι, δειλοί, λιποτάκτες.....786-788

1.5 Οι γυναίκες της Κιρκασίας, οι Τσερκές ['Cherkess'], δύο τάξεις ή δύο κατηγορίες.....788-790

1.5.1 «Η χώρα των Αμαζόνων» και «οι Αμαζόνες του Καυκάσου», «μία κοινότητα θηλυκών πολεμιστών» (1795-1796).....790-792
1.5.1.1 **«Ο Προνομιακός Βιασμός» (privileged rape)** (1795-1796)..... 792
1.5.1.2 Η θρησκεία των Κιρκάσιων «αιρετικών» και «παγανιστών του χειρότερου βαθμού».....793-794
1.5.2 Η δεύτερη τάξη, κατηγορία ή κύμα Κιρκάσιων γυναικών που έφθασαν στην Τουρκία το 1864.
1.5.2.1 «Το όμορφο κουτί της Πανδώρας», «το δώρο της Ρωσίας στην Τουρκία», η νέα προσφορά Κιρκάσιων γυναικών για τα Οθωμανικά χαρέμια. [1864].....795-797
1.5.2.2 Δύο ξεχωριστά γένη ή τάξεις ανάμεσα στους Κιρκάσιους πρόσφυγες.....797-798
1.5.2.3 Συνέχιζαν, όπως παλιά, να πωλούν τα παιδιά τους οι Κιρκάσιοι μετανάστες-πρόσφυγες [1868].....798-800
1.5.2.4 Οι Κιρκάσιοι: κανίβαλοι, χειρότεροι από τους Τσιγγάνους, δειλοί, σκληροί, ψεύτες, αγράμματοι, κλέφτες, κακοποιοί, επικίνδυνη φυλή, απατεώνες, λεηλατείς-αρπακτικά, άνομοι, ανυπότακτοι, μισό-υπόδουλοι, και αχάριστοι..... 800-801
1.5.3 Οι Κιρκάσιοι: Φιλόξενος, υπερήφανος, άγριος, ανεξάρτητος και αντιστασιακός λαός. «Η άγρια ελευθερία τους αξίζει για αυτούς περισσότερο από την ζωή».....801-805

2. **ΟΙ ΠΕΡΙΗΓΗΤΡΙΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΥΠΟΔΟΥΛΟΙ ΥΠΟΤΕΛΕΙΣ ΛΑΟΙ: ΕΛΛΗΝΕΣ, ΕΒΡΑΙΟΙ, ΑΡΜΕΝΙΟΙ**..... 806-810
2.1 Υποχρεωτικές 'Φυλετικο-Χρωματικές' Διακρίσεις στις οικίες, στα υποδήματα και στα ενδύματα των υποτελών λαών.....810-813
2.2 **Ελληνες-Ελληνίδες, ένας λαός «με ιστορική μνήμη»**..... 813-816
2.2.1 **Οι περί Ελληνισμού αντιλήψεις και περιγραφές των περιηγητριών:** «ο Ελληνικός δόλος», «κλίση για αντίσταση και εξέγερση», «ανυπότακτη συμπεριφορά», «Εγκληματίες εκδίκησης», «Δυστυχώς οι πόλεις είναι γεμάτες Έλληνες», «έλλειψη τιμιότητας στις συναλλαγές, αποτελέσματα της Τουρκοκρατίας.», Το επικίνδυνο Ελληνικό στοιχείο στην Κύπρο και τα σχέδια κατοχής των Άγγλων, οι ανυπότακτοι, «υπέρ-φιλόδοξος, αλαζονικός, πολύ διπλωματικός και πανούργος, όχι όμως χωρίς άριστα προηγούμενα.», «Η δουλεία έχει παράγει το δουλικό ελάττωμα της διπροσωπίας και τις ανεντιμότητας», «ένας ισχυρός προοδευτικός λαός», «μεγάλο βαθμό ματαιοδοξίας, παλικαρισμού και υπερφίαλη αλαζονεία.... διακριτικοί, υπερβολικά ευαίσθητοι, αγαπούν το κέρδος, αλλά ποτέ τσιγκούνηδες. Η ενθουσιώδης φύση τους, ... άριστοι κακοποιοί ...η ευγνωμοσύνη/το φιλότιμο για μία καλή υπηρεσία πάντα συναντάται στους Έλληνες...», κλπ..... 816-825
2.2.2 **«Δυσαρμονία»** στις σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων και «οι συνηθισμένες φρικαλεότητες».....825-830
2.2.3 Οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα είδαν ελάχιστες έγκλειστες Ελληνίδες στα Οθωμανικά χαρέμια..... 831-833
2.2.4 Η πρώτη περιηγήτρια που συμμετέχει σε Ελληνικούς χορούς με τις «ωραίες Ελληνίδες» [1717]..... 833-834
2.2.4.1 Η Χορευτική Μανία των Ελλήνων/Ελληνίδων της Σινώπης του Πόντου. Ο χορός ως μία μορφή αντίδρασης ή αντίστασης.....834-835

2.2.5 «Εάν κάθε Τούρκος πασάς είχε μία Ασπασία πόσο θα βελτιωνόταν το γένος των Μωαμεθανών.» Τι λένε για τις Ελληνίδες οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα..... 835-841
2.2.5.1 Γενναίες γυναίκες με πατριωτικό πνεύμα.....841-844
2.2.5.2 'Οι Γυναικείες Σπουδές', Ο σύγχρονος Έλληνας, σέβεται το γυναικείο φύλο, (Woman-kind, 1834).....844-847

3. Οι Εβραίοι.
3.1 Ο κοινωνικό-θρησκευτικός ρατσισμός για την Εβραϊκή φυλή απέκλεισε ή έσωσε τις γυναίκες τους από τον εγκλεισμό στο Οθωμανικό χαρέμι.....847-852
3.1.1 Υποχρεωτικές 'φυλετικο-χρωματικές' διακρίσεις.....852-854
3.1.1.1 «Το μεγάλο Εβραϊκό κέντρο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είναι η Θεσσαλονίκη.».....854-855
3.1.2 Η θέση της Εβραίας και η Εκπαίδευση. «Οι Εβραίοι της Ανατολής δεν αναγνωρίζουν το νόμο της μονογαμίας.».....855-858
3.1.3 Τα επαγγέλματα των Εβραίων. «Χρειάζονται δύο Εβραίοι για να εξαπατήσουν έναν Έλληνα, και τρεις Έλληνες για να εξαπατήσουν/ να παραβγούν με έναν Αρμένιο.».....858-860

4 Οι Αρμένιοι 860-863
4.1 Υποχρεωτικές 'Φυλετικο-Χρωματικές' Διακρίσεις.....863-865
4.1.1 Η θέση της Αρμένισσας «στο χαρέμι» της και η «οικιακή δουλεία».....865-867
4.1.1.1 «Ο παγκόσμιος χορός». Οι Αρμένισσες της Καισαρείας κυκλοφορούν και χορεύουν.....867-868
4.1.2 **Η πρώτη «Γυναικοκτονία», «η Μάστιγα του Τρομερού Φόβου»,** «η Τουρκική Αρμενοκτονία» ή «η εξολόθρευση των Αρμενίων» : Τρομοκρατία, απέλαση, εχθρότητα, εξόντωση, ο αφανισμός όλων των στοιχείων που δεν είναι καθαροί Μουσουλμάνοι, μίσος, περιφρόνηση, βάναυσα βασανιστήρια, συνεχής τρόμος, σφαγές, πρόσφυγες, η εξόντωση των Αρμενίων, ο Αρμενικός τρόμος, Δικτατορία... Αυτούς τους όρους, μεταξύ άλλων, χρησιμοποιεί περιηγήτρια για να περιγράψει την κατάσταση των Αρμενίων και των Ελλήνων στην «εχθρική πόλη» της Κερασούντας του Πόντου.....868-873
4.1.2.1 Η Οδύσσεια δύο Αρμενισσών της Τραπεζούντας. Ποντιακή οικογένεια στην Κερασούντα τις έκρυβε στο κελάρι τους για τρία χρόνια.....873-874
4.1.2.2 «Η Δικτατορία» στην «γη των Κερασιών» (Κερασούντα) και «ο Κουτσός Δήμαρχος της Κερασούντας», ο Οσμάν Αγάς.....874-876
4.1.2.3 Ο Έλληνας επίσκοπος «προδότης» του Μπουλαντζάκ του Πόντου 877-878

Συμπεράσματα 878-939

Βασική Βιβλιογραφία 940-966

Συμπληρωματική Βιβλιογραφία 967-972
Αναλυτικός Πίνακας: **«Μνεία στις Περιφημότερες Σουλτάνες».** Χρονολογικός Πίνακας των Οθωμανών Σουλτάνων και των γυναικών του Γυναικείου Παρακράτους.....973-1008

Ενδεικτικός Πίνακας Μεγάλου Αριθμού Περιηγητριών, Τουλάχιστον 4.000.
Εικοσιπέντε (25) περιηγήτριες, επιλεγμένες τυχαία από τις 110 της Βασικής Βιβλιογραφίας, στα έργα τους, καταγράφουν τα ονόματα ή την παρουσία τουλάχιστον άλλων 350 περιηγητριών στις επικράτειες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας..... 1009-1024

Ενδεικτικοί Πίνακες Περιηγητριών:
Ενδεικτικός Πίνακας Πρώτης Ομάδας ή Κατηγορίας Περιηγητριών..... 1025-1031
Ενδεικτικός Πίνακα Δεύτερης Ομάδας ή Κατηγορίας Περιηγητριών..... 1032-1040
Ενδεικτικός Πίνακα Τρίτης Ομάδας ή Κατηγορίας Περιηγητριών..... 1041-1043
Τοπωνύμια, μία «διαφυλική» γεωγραφία.....1044-1056
Ευρετήριο..... 1044-1061

Πορτραίτα των Περιηγητριών 1062-1063

Περιηγήτριες ζωγράφοι,
ή ζωγραφικά έργα, σκίτσα, λιθογραφίες των περιηγητριών
..... 1064-1066

Χάρτες, λιθογραφίες, σκίτσα, εικονογραφήσεις
στα έργα των περιηγητριών 1067-1068

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΗΓΗΤΡΙΕΣ[1]

Πολλές γυναίκες, ιδιαίτερα δυτικοευρωπαίες[2], κατάφεραν από τον 18ο αιώνα- και ειδικά τον 19ο αιώνα- σε αντίθεση με τους δυτικούς άνδρες, να καταστήσουν ανενεργά, κατά κάποιο τρόπο, τα κοινωνικο-θρησκευτικά εμπόδια του Ισλάμ, με την διείσδυσή τους στην διαφυλική σφαίρα ή στα διαφυλικά σύνορα,[3] του Οθωμανικού χαρεμιού. Οι άμεσου χαρακτήρα πληροφορίες, που μας παρέχουν οι περιηγήτριες, ιδιαίτερα εκείνες που γνώριζαν την γλώσσα και δεν είχαν ανάγκη την διαμεσολάβηση ενός διερμηνέα,[4] αποτελούν πολύτιμη και **ουσιαστική** πηγή πληροφόρησης για την **πραγματική καθημερινή ζωή και θέση της γυναίκας, της ελεύθερης μουσουλμάνας και της εξισλαμισμένης σκλάβας, στα χαρέμια** της Οσμανικής/Οθωμανικής κοινωνίας[5] του 18ου και κυριότερα του 19ου αιώνα.

Χρονολογικά, η παρούσα έρευνα έχει αφετηρία την γυναικεία περιήγηση του 18ου αιώνα, και επικεντρώνεται ουσιαστικότερα σε εκείνη του 19ου αιώνα, εποχή κατά την οποία ο αριθμός των περιηγητριών ήταν αναμφισβήτητα πολύ μεγαλύτερος. Στα πλαίσια της έρευνάς μας εντοπίσαμε και καταγράψαμε[6] **τέσσερις περιηγήτριες**[7] **τον 17ο αιώνα, πέντε περιηγήτριες**[8] **τον 18ο αιώνα, και 101 περιηγήτριες**[9] **τον 19ο αιώνα**, σε εποχές που η περιήγηση, εκτός Ευρώπης, εθεωρείτο μία κατ' εξοχήν **ανδρική εμπειρία**.

Παρόλα αυτά, γυναίκες ταξίδευαν στις επικράτειες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας,[10] **όπως σε διάφορες περιοχές της Μικράς Ασίας, στο Πόντο,**

---

[1] Βλέπε Βασική Βιβλιογραφία και κωδικό περιηγήτριας στο τέλος της έρευνας. Βλέπε τρεις ενδεικτικούς πίνακες με τρεις ομάδες ή κατηγορίες περιηγητριών. Βλέπε ενδεικτικό πίνακα/κατάλογο Τοπωνυμιών. Βλέπε, κατάλογο 350 περιηγητριών, δηλαδή, 'ενδεικτικό πίνακα μεγάλου αριθμού περιηγητριών, τουλάχιστον 4.000.'

[2] Κατά σειρά αριθμητικής προτεραιότητας, περισσότερες Αγγλίδες, και στην συνέχεια Γαλλίδες, Γερμανίδες, Αμερικανίδες, Σουηδέζες, Ελβετίδες και Αυστριακές: Βλέπε, επίσης, Βασική Βιβλιογραφία, Ενδεικτικό Πίνακα Τοπωνυμιών, Πίνακα 'μεγάλου αριθμού περιηγητριών, τουλάχιστον 4,000 περιηγητριών, και τους τρεις Ενδεικτικούς Πίνακες των Τριών Ομάδων/Κατηγοριών περιηγητριών.

[3] Όσον αφορά τον όρο 'διαφυλικές' σχέσης ή 'διαφυλική' σφαίρα ("gender relation", "gendered sphere") βλέπε: Karen R. Lawrence. Penelope Voyages. Women and Travel in the British Literary Tradition. Cornell University Press, Ithaca and London, καθώς και Billie Melman. Women's Orients. English Women and the Middle East, 1718-1918. Second edition, Macmillan, 1995.

[4] Συνήθως Ελληνίδες ή Αρμένισσες. (βλέπε Κεφάλαιο V).

[5] Η Οθωμανική Αυτοκρατορία έλαβε το όνομά της από τον ιδρυτή της Οσμάν Α', αποκαλούμενος και Οσμάν γαζή. Η αυτοκρατορία δημιουργήθηκε από Τούρκικα φύλα στη Μικρά Ασία, γνώρισε εντυπωσιακή εξάπλωση στον χώρο της Βόρειας Αφρικής, της Μέσης Ανατολής και της Νοτιοανατολικής Ευρώπης και διήρκεσε από τους χρόνους της παρακμής της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας τον 14ο αιώνα ως την ανακήρυξη της Τουρκικής Δημοκρατίας τον 20ο αιώνα, συγκεκριμένα το 1922. (Βλέπε Κεφάλαιο I.)

Όσον αφορά την «Οσμανική πραγματικότητα» και την Οσμανική κοινωνία, βλέπε: Σαρρή, Νεοκλή. Οσμανική Πραγματικότητα. Συστημική παρά-θεση δομών και λειτουργιών. Τόμος Ι. Το Δεσποτικό Κράτος. [Η Δουλεία του χαρεμιού, το Σαράι και ο Παντισάς, σελ. 331-382]. Αρσενίδης, Αθηνα, 1990. Βλέπε,επίσης, Σαρρή Νεοκλή. Οσμανική Πραγματικότητα. ΙΙ. Η Δοσιματική Δοίκηση. Εκδόσεις Αρσενίδης, Αθήνα 1990.

[6] Βλέπε Βασική Βιβλιογραφία.

[7] Βλέπε περιηγήτριες με κωδικούς [1] και [2] στην Βασική Βιβλιογραφία.

[8] Βλέπε πέντε περιηγήτριες με κωδικούς [3],[4],[5],[6],[7], στην Βασική Βιβλιογραφία.

[9] Βλέπε υπόλοιπους κωδικούς (περιηγητριών) της Βασικής Βιβλιογραφίας.

[10] Όταν αναφερόμαστε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ή όταν χρησιμοποιείται σήμερα ο όρος Μέση Ανατολή ή 'Orient'/ Ανατολή εννοούμε τις περιοχές που έπεσαν κάτω από την κατοχή των Οθωμανών στην Ευρώπη, στην Μικρά Ασία, στην Μεσοποταμία ή στο σημερινό Ιράκ, η επαρχία της Συρίας [συμπεριλαμβανομένης της Συρίας και του σύγχρονου Λίβανου] την Παλαιστίνη, την Αραβική χερσόνησο και την Αίγυπτο. Οι όροι 'Near East'/ Εγγύς Ανατολή και Middle East'/Μέση Ανατολή είναι σχετικά καινούργιοι και δεν χρησιμοποιούνταν πριν το 1902. Η Ανατολή, δηλαδή 'the Orient' δεν είναι απλά μία γεωγραφική περιοχή, αλλά αποτελεί μία πολιτική,

στην Ταυρίδα, κλπ. Πήγαν στην Αίγυπτο, στην Αλγερία και στην Τυνησία. Επισκέφθηκαν την υπόδουλη Ελλάδα, (την Ελληνική χερσόνησο, τα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου, περιοχές όπως την Αθήνα και τα περίχωρα της Αττικής, την Χαλκίδα, την Πελοπόννησο, την Θεσσαλονίκη, και νησιά όπως τις Σπέτσες, τον Πόρο, την Κρήτη, την Κέρκυρα, την Ζάκυνθο, την Ρόδο, την Χίο, κλπ.), πριν την Ελληνική Επανάσταση,[11] τον εθνικο-απελευθερωτικό αγώνα κατά του Τουρκικού ζυγού, και αργότερα, μετά το 1821 την ελεύθερη Ελλάδα, κυρίως την Αθήνα, καθώς και τις περιοχές που συνέχιζαν να βρίσκονται κάτω από τον Τουρκικό ζυγό ή την Οθωμανική επικράτεια, όπως εκείνες στην Μικρά Ασία, στον Πόντο, κλπ, κλπ.[12]

Ακόμα και στις αρχές του 20ου αιώνα, η Αγγλίδα δημοσιογράφος-συγγραφέας, περιηγήτρια και εξερευνήτρια Lady Dorothy Mills,[13] που ταξίδευε μόνη της στην Μικρά Ασία, και επισκέφτηκε μεταξύ άλλων, όπως μας πληροφορεί η ίδια, την Κωνσταντινούπολη, την Άγκυρα, την νότια Ανατολία, την Ταυρίδα και την Συρία, επισημαίνει ότι **ακόμα και εκείνη την εποχή εθεωρείτο τελείως ασυνήθιστο, για μία ανύπαντρη γυναίκα, να επισκέπτεται αυτά τα μέρη του κόσμου, και ιδιαίτερα να ταξιδεύει μόνη και ασυνόδευτη**, δηλαδή χωρίς ανδρική συνοδεία.

Μολοταύτα από τα λίγα στοιχεία που υπάρχουν για την γυναικεία περιήγηση στην Ανατολική Μεσόγειο, στην Μικρά Ασία, και γενικά στις περιοχές της Οθωμανικής επικράτειας τον **17ο αιώνα**, γνωρίζουμε ότι την περίοδο αυτή, εκτός από τις γυναίκες της δυτικής αριστοκρατικής τάξης, που συνήθως συνόδευαν τους συζύγους τους στις περιηγήσεις τους, μαζί με τις γυναικείες αυλές ή ακολουθίες τους,[14] υπήρχαν και γυναίκες που ταξίδευαν **μόνες**. Αξιοσημείωτο γεγονός απετέλεσε η περίπτωση των δύο Αγγλίδων ιεραποστόλων: Katharine Evans και Sarah Cheevers, οι οποίες ταξίδευαν **μόνες** το **1659**! Όταν οι δύο Αγγλίδες σταμάτησαν στην Μάλτα, για καραντίνα, φυλακίστηκαν για τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις και υπέστησαν ψυχολογικό και σωματικό βασανισμό από την Ιερά Εξέταση. Αρνήθηκαν, όμως, να υποκύψουν στους Καθολικούς μοναχούς (monks) και 'friars' και να υπογράψουν δήλωση μετάνοιας και αποδοχής του Καθολικισμού και παρέμειναν φυλακισμένες εκεί για τέσσερα χρόνια μέχρι την απελευθέρωσή τους το 1663.[15]

πολυεθνική πολιτισμική και πολιτιστική εύφλεκτή περιοχή. [Billie Melman. Women's Orients. English Women and the Middle East, 1718-1918. Second edition, Macmillan, 1995.]

[11] Για παράδειγμα, μία περιηγήτρια [9] αγόρασε και απελευθέρωσε από το καθεστώς της δουλείας, τρεις Ελληνίδες στην Αθήνα το 1816. Την ίδια περίοδο φιλοξενήθηκε στο χαρέμι του κυβερνήτη-μπέη της Πάτρας.

[12] Βλέπε 'Πίνακα Τοπωνυμιών' των περιηγητριών του 17ου-19ου αιώνα.

[13] Περιηγήτρια με κωδικό αριθμό[39], LADY DOROTHY MILLS,
AUTHOR of "the road to Timbuktu," etc. with 35 illustrations from photographs. Duckworth, 3 Henrieta Street, London, W.C. (αρχές του 19ου αιώνα).

[14] [2a,b] 1686 -1688 Anna Akerhjelm ή Anna Mansdotter Agriconia [ne 1642-1688)]
[2a]- "Documents inedits ou peu connus sur l'histoire et les antiquites d'Athenes tires des archives de l'Italie, de la France de l'Allemagne, etc. par Le Cte. de Laborde Membre de l'Institut. Paris Ches Jules Renouard et Cie, Libraires". 1854. "XXII. Documents concernant mademoiselle Anna Akerhjelm. Biographie d'Anna Akerhjelm. (pages 214-255) – [2a].
[2b]- ΠΑΝΔΩΡΑ. «ΣΥΓΓΡΑΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΔΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ. ΣΥΝΤΑΚΤΑΙ Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ, Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ, κτλ. ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ. ΑΠΟ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1861 ΜΕΧΡΙΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1862.» (μετάφραση επιστολής του 1687 της Άννας Ακερχέλμ. Το 1686 ο Κόμης Otto Von Koenigsmark ανέλαβε την διοίκηση των μισθοφόρων στο στρατό_.Μετάφραση επιστολής – ΠΑΝΔΩΡΑ συμπεριλαμβάνει πέντε από τις επιστολές της προς τον αδελφό της Samuel Manson Agriconus Akerhjelm και ένα ατελές ημερολόγιο με ημερομηνίες 1686-1687 που διηγείται τα ιστορικά γεγονότα στα οποία ήταν μάρτυρας η ίδια. [2b].

[15] [1] 1659- 1663 KATHARINE EVANS AND SARAH CHEEVERS,
Evans, Katherine and Cheevers, "BRIEF HISTORY OF THE VOYAGE OF KATHARINE EVANS AND SARAH CHEEVERS, TO THE ISLAND OF MALTA, Where the Apostle Paul suffer'd Shipwreck. And their Cruel Sufferings in the Inquisition there, for near Four Years; occasion'd by the Malice of the Monks and Friers against them, and their several Conferences with them: And how they

Γεωγραφικά,[16] η έρευνα επικεντρώνεται στα Οθωμανικά χαρέμια (του 18ου και κυριότερα του 19ου αιώνα) διαφόρων περιοχών της Μικράς Ασίας, και ιδιαίτερα της Κωνσταντινούπολης, της υπόδουλης Ελλάδας, δηλαδή της Ελληνικής χερσονήσου, όπως της Αθήνας, της Πάτρας, και της Θεσσαλονίκης, και των Ελληνικών νησιών, όπως της Κρήτης, καθώς και στα χαρέμια της Αιγύπτου και της Τυνησίας.[17]

Αναρίθμητες Ευρωπαίες καθώς και Αμερικανίδες,[18] ιδιαίτερα τον 19ο αιώνα, εργάστηκαν, φιλοξενήθηκαν, επισκέφθηκαν, ως επίσημες ή ως ανεπίσημες προσκεκλημένες, χαρέμια που αντιστοιχούσαν σε όλο το φάσμα της κοινωνικής διαστρωμάτωσης των Οσμανών/Οθωμανών που κατοικούσαν στις προαναφερθείσες περιοχές. Οι επιτόπιες μαρτυρίες περιηγητριών μας παρέχουν αξιόπιστες πληροφορίες, περί της πολυεθνικής πληθυσμιακής σύνθεσης των Οθωμανικών χαρεμιών του 19ου αιώνα, των περιοχών της περιόδου αυτής, που κατά σειρά αριθμητικής προτεραιότητας απαρτίζονταν κυρίως **από Κιρκάσιες (Τσερκέζες),**[19] **και στην συνέχεια από Γεωργιανές, από μαύρες γυναίκες**[20] **της Αφρικής και της Αραβίας, από μαύρους εξισλαμισμένους ευνούχους,**[21] **από Ευρωπαίες,**[22] **αναφέρονται Ιταλίδες**[23] **και**

---

came to be Deliver'd from thence, and their safe Return Home to England; TO WHICH IS ADDED, A Short RELATION from George Robinson, of the Sufferings which befel him in His JOURNEY TO JERUSALEM: And how he was preserved from the Hands of Cruelty, when the Sentence of Death was passed against him." LONDON: Printed by the A??gns of J. Sowle, at the Bible in George-Yard, Lombard Street, 1719.

[16] Βλέπε Πίνακα Τοπωνυμιών

Όταν αναφερόμαστε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ή όταν χρησιμοποιείται σήμερα ο όρος Μέση Ανατολή ή 'Orient'/ Ανατολή, εννοούμε τις περιοχές που έπεσαν κάτω από την κατοχή των Οθωμανών (Osmalis/Οσμανών) στην Ευρώπη, στην Μικρά Ασία, στην Μεσοποταμία ή στο σημερινό Ιράκ, η επαρχία της Συρίας [συμπεριλαμβανομένης της Συρίας και του σύγχρονου Λίβανου] την Παλαιστίνη, την Αραβική χερσόνησο και την Αίγυπτο. Οι όροι 'Near' East'/ Εγγύς και Middle East'/Μέση Ανατολή είναι σχετικά καινούργιοι και δεν χρησιμοποιούνταν πριν το 1902. Η Ανατολή, δηλαδή 'the Orient' δεν είναι απλά μία γεωγραφική περιοχή, αλλά αποτελεί μία πολιτική, πολυεθνική πολιτισμική και πολιτιστική εύφλεκτη περιοχή. [Billie Melman. Women's Orients. English Women and the Middle East, 1718-1918. Second edition, Macmillan, 1995.]

[17] BOSTON PUBLIC LIBRARY (B.PL), η Εθνική Βιβλιοθήκη της Βοστόνης: στο τμήμα/ department, πρώτον, του 'Rare Books and Manuscripts' και, δεύτερον, στο τμήμα/department 'Research Library', η ερευνήτρια αυτής της διατριβής πρόλαβε μέχρι το 1999 να υπολογίσει ότι υπάρχουν πάνω από 2000 γυναίκες συγγραφείς και περιηγήτριες-συγγραφείς, και τρίτον, ιδιαίτερα στο τμήμα της συλλογής των μικροφίλμ, που ονομάζεται, «Η ΣΕΙΡΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ», συγκεκριμένα, the microfilm collection: "THE HISTORY OF WOMEN SERIES», An Alphabetic index to the Microfilm Collection, Monographs. Research Publications, Inc. New Haven, Connecticut, 1976. Three Volumes.

--Τα έργα περίπου 100 περιηγητριών βρίσκονται στην Γεννάδιο Βιβλιοθήκη [Αθήνα].

Βλέπε, επίσης, στην Γεννάδιο Βιβλιοθήκη:

1. -- Weber, Shirley W., Voyages and Travels in the Near East made during the XIX Century, , Being part of a larger Catalogue of works on Geography, Cartography, Voyages and Travels in the Gennadius Library in Athens. Compiled and provided with a preface and index by Shirley Howard Weber, Librarian of the Gennadeion. [Weber, 99 (Voyages and Travels in the Near East during XIX—compiled by Shirley H. Weber, 2 vols. 1952-53], The American School of Classical Studies at Athens, Princeton-New Jersey. 1952.
2. Navari, Leonora. Greece and the Levant, the Catalogue of the Henry Myron Blackmer Collection of Books and Manuscripts. London: London: Maggs Bros. LTD. 1989, (Estate of Henry M. Blackmer) "……the catalogue of the Blackmer Collection could not have been completed without the help of four bookmen: with many thanks to Hohn Collins, Stathis Finopoulos, Agamemenon Tselikas and Christos Manousarides."

-Βλέπε, επίσης, ορισμένα έργα περιηγητριών στην Αμερικάνική Σχολή Κλασικών Σπουδών/ A.S.C.S.- American School of Classical Studies, Blagen Library and Rare Book Room [Αθήνα], καθώς και στην,

-Εθνική Βιβλιοθήκη της Αθήνας και την ιδιωτική συλλογή του συλλέκτη, κ. Στάθη Φινόπουλο.

[18] Βλέπε περιηγήτριες της Βασικής Βιβλιογραφίας, βλέπε, Πίνακα Τοπωνυμιών, καθώς και Ενδεικτικούς Πίνακες Τριών Ομάδων/Κατηγοριών Περιηγητριών.

[19] Βλέπε περιηγήτρια με κωδικό [3c] σελ. 192.

1717- 'I went to see the Sultana Hafiten, favourite of the late Emperor Mustapha, . . .',

Βλέπε περιηγήτρια, [57ο], σελ. 2-6, 330, καθώς και περιηγήτρια [63], σελ. 53-56, 113.

[20] Περιηγήτρια, [57α] σελ. 106.

[21] Περιηγήτριες [57ο], σελ. 101, περιηγήτρια [63] σελ., 60, 115, και περιηγήτρια [37] σελ. 227.

[22] Περιηγήτρια [9], σελ. 409.

Γαλλίδες,[24] και όχι πλέον κυρίως από Ελληνίδες.[25] Αναμφισβήτητα, κατά τις επιτόπιες μαρτυρίες, όλα τα έγκλειστα μέλη των Οθωμανικών χαρεμιών, τον 19ο αιώνα, ήταν εξισλαμισμένες σκλάβες, απελευθερωμένες σκλάβες ή απόγονοι σκλάβων.

Αρχικά, οι περιηγήτριες ήταν, συνήθως, γυναίκες βασιλικών οικογενειών, μέλη της αριστοκρατίας και η γυναικεία ακολουθία τους. Στην συνέχεια διαπιστώνουμε ότι ήταν διακεκριμένοι συγγραφείς, εξερευνήτριες, ιεραπόστολοι, εκπαιδευτικοί-διδάσκαλοι, γκουβερνάντες, εθελόντριες νοσοκόμες, απλές 'τουρίστριες', συνοδοί των συζύγων τους ή των συγγενών τους κλπ. Χωρίσαμε τις 110 περιηγήτριες σε τρεις ομάδες ή κατηγορίες, και διαπιστώσαμε ότι η κάθε ομάδα περιηγητριών θα μπορούσε από μόνη της να εξετασθεί ξεχωριστά και να αποτελέσει αποκλειστικό θέμα επιστημονικής έρευνας.

Η **πρώτη** ομάδα αποτελείτο από γυναίκες βασιλικών οικογενειών όπως: βασίλισσες, πριγκίπισσες, ή από μέλη της συνοδείας τους ή της ακολουθίας τους, καθώς και από διάφορα άλλα μέλη της αριστοκρατικής δυτικής ιεραρχίας.[26] Παρόλο που γνωρίζουμε, ότι από τον 17ο αιώνα Ευρωπαίες της αριστοκρατικής κοινωνίας και οι γυναίκες της αυλής τους ταξίδευαν, διαπιστώσαμε ότι μόνο στις αρχές του 18ου αιώνα υπήρχαν δυτικές γυναίκες που εισχώρησαν στα Οθωμανικά χαρέμια ως επίσημες προσκεκλημένες ή φιλοξενούμενες.[27] Από τον 18ο αιώνα, συγκεκριμένα το 1717, περιηγήτριες 'απολάμβαναν' την φιλοξενία βασιλικών χαρεμιών ή των χαρεμιών της Οθωμανικής 'ελίτ' της Κωνσταντινούπολης.[28] Τον 19ο αιώνα, συγκεκριμένα από το 1816, συναντάμε περιηγήτριες φιλοξενούμενες στα χαρέμια των Σουλτάνων, σε εκείνα της Οθωμανικής 'ελίτ' της Κωνσταντινούπολης, καθώς και στα χαρέμια που βρίσκονταν στα βάθη της Μικράς Ασίας, της Αιγύπτου, της υπόδουλης Ελλάδας, κλπ.[29]

Το 1816 ένας μεγάλος αριθμός Ευρωπαίων κρατούνταν ως σκλάβοι/σκλάβες στην Τυνησία και πωλούνταν στο σκλαβοπάζαρο εκεί. Περιηγήτρια αγόρασε 100 Ευρωπαίες/Ευρωπαίους σκλάβους/σκλάβες από το σκλαβοπάζαρο της Τυνησίας, τρεις Ελληνίδες από την Αθήνα και έξη άλλες αγνώστων εθνικοτήτων από το Κάιρο και τους/τις απελευθέρωσε.

[23] Περιηγήτρια [11], σελ. 18. Το 1816 υπήρχαν 500 έγκλειστες γυναίκες στο χαρέμι του Μπέη της Τυνησίας, η πλειοψηφία των οποίων μιλούσαν Ιταλικά. Όσον αφορά αυτές τις γυναίκες, βλέπε, επίσης, περιηγήτρια [14ε], σελ. 78.
Η Celine, [14ε] αποκαλύπτει στα απομνημονεύματά της αργότερα, ότι στο χαρέμι του κυβερνήτη πασά της Πάτρας, υπήρχε, το 1816, και μία Ιταλίδα σκλάβα, από της όχθες του Adige.

[24] Η μητέρα του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ (1808-1836) ήταν Γαλλίδα.

[25] Βλέπε Πίνακα: «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ», ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ. Ελληνίδες, Ρωσίδες, Γαλλίδες, κλπ. στο υψηλότερο αξίωμα του Οθωμανικού κράτους. Για παράδειγμα η μητέρα του Σουλτάνου Μουσταφά ΙΙ και του Σουλτάνου Αμχμέτη ΙΙΙ ήταν η Ραμπιά Γκιουλνούζ, Ελληνίδα από την Κρήτη, πρώην σκλάβα, η οποία κατείχε το αξίωμα της βαλιδέ σουλτάνας και με τους δύο γιους της, τον πρωτότοκο, τον σουλτάνο Μουσταφά ΙΙ από το 1695 μέχρι τον φόνο του το 1730 και στην συνέχεια με τον δεύτερο γιο της τον Σουλτάνο Αχμέτη ΙΙΙ (1703-1730). Επίσης, τον 19ο αιώνα περιηγήτριες σημειώνουν ότι τέσσερις πρώην σκλάβες απέκτησαν την υψηλότερη θέση στην ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού (του Σαράι), τον τίτλο και το αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάνας. Η μητέρα του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ (1808-1836) ήταν Γαλλίδα ή Γάλλο-Αμερικανικής καταγωγής, όπως υποστήριξε το 1816 η Γαλλίδα περιηγήτρια Mme. de la Ferte Meun, [10]. Πρώην σκλάβες ήταν και οι μητέρες των σουλτάνων Αμπτουλ-Μεζίντ (1836-1861), του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ (1861-1887) και Αμπτούλ-Χαμίντ ΙΙ (1876-1909).

* Βλέπε περιηγήτρια [27], σελ. 104. Όπως μας πληροφορεί η Lady Londonderry [27] στο Τουρκικό δείπνο στο χαρέμι παραβρέθηκε «μία Ελληνίδα η οποία είχε έρθει μαζί με τις κόρες της για να βοηθήσει/συμμετέχει (to assist) στην τελετή.» Όσον αφορά τις εργαζόμενες στα χαρέμια, βλέπε, επίσης, περιηγήτρια [63] σελ. 60-63.

[26] Βλέπε Ενδεικτικό Πίνακα Πρώτης Ομάδας/Κατηγορίας Περιηγητριών.

[27] Η Lady Montagu [3] και η Lady Craven [4], το 1717 και το 1786 αντίστοιχα.

[28] Ibid.

[29] [7], MARY NISBET OF DIRLETON, COUNTESS OF ELGIN , 1799, σύζυγος του Λόρδου Έλγιν.

Την **δεύτερη** ομάδα, **μεγαλύτερη σε αριθμό**, απαρτίζουν οι περιηγήτριες που δεν ανήκαν στην αριστοκρατική τάξη, ή σε αντίστοιχη συνοδεία ή αυλή. Για παράδειγμα, στην κατηγορία αυτή τοποθετούμε τις εξερευνήτριες, τις ζωγράφους, τις συγγραφείς, τις 'φεμινίστριες', τις (περιοδικά) μόνιμες-κατοίκους, και τις γυναίκες της μεσαίας τάξης, οι οποίες ταξίδευαν μόνες ή με συνοδεία, καθώς και τις εργαζόμενες, όπως οι γκουβερνάντες.[30] Σε αυτό το σημείο επιβάλλεται να σημειώσουμε, ότι το 1836 παρατηρούμε, **για πρώτη φορά**, την εμφάνιση δυτικών περιηγητριών των οποίων ο χώρος κοινωνικής προέλευσης ήταν αυτός της **μεσαίας τάξης.**[31] Δηλαδή, διαπιστώνουμε μία μεγαλύτερη συμμετοχή γυναικών στην περιηγητική εμπειρία μετά το 1835. Τα αίτια που συνηγόρησαν σε αυτό εντοπίζονται κυρίως στην 'εκρηκτική' ανάπτυξη και εξέλιξη των θαλάσσιων μεταφορικών μέσων από το 1830. Ενδεικτικά αναφέρουμε την εμφάνιση του ατμόπλοιου, αλλά και τις βελτιώσεις των δια ξηράς μεταφορικών μέσων, γεγονός που έκανε το ταξίδι πιο προσιτό οικονομικά σε ευρύτερες κοινωνικές ομάδες. Σε αυτήν την ομάδα περιηγητριών παρατηρείται μεγάλο ενδιαφέρον για το χαρέμι και την θέση της γυναίκας, της ελεύθερη Μουσουλμάνας και της εξισλαμισμένης σκλάβας, στο Ισλάμ.[32]

Στην **τρίτη** ομάδα, η οποία δεν ασχολήθηκε ιδιαίτερα με το Οθωμανικό χαρέμι, ανήκουν οι εθελόντριες, όπως οι γυναίκες ιεραπόστολοι και οι εκπαιδευτικοί-διδάσκαλοι, οι οποίες, ως σκοπό της ταξιδιωτικής εμπειρίας ή αποστολής, δήλωναν την προώθηση του 'λόγου του Θεού' ή την προώθηση της γυναικείας εκπαίδευσης και την ίδρυση σχολείων για κορίτσια. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, για μας, παρουσιάζει το Μεγάλο Κίνημα Εθελοντριών,[33] όπως οι νοσοκόμες και οι φιλάνθρωποι, οι καλόγριες διαφόρων Γαλλικών και Αγγλικών αποστολών όπως "the Sisters of Mercy", δηλαδή γυναικών των οποίων το ταξίδι δήλωνε ένα συγκεκριμένο σκοπό. Σε αυτήν την ομάδα εντάσσεται ένας μεγάλος αριθμός περιηγητριών,[34] με αυξητική τάση, που εμφανίζεται σαν φυσικό επακόλουθο, ιδιαίτερα κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου (1853-1856), αφού την περίοδο αυτή η

The Letters of Mary Nisbet of Dirleton, Countess of Elgin, arranged by Lieut. - Colonel Nisbet Hamilton Grant, London, John Murray, Albemarle street, W.I. 1926. (Frontispiece): Mary Nisbet as a Girl with her dog from a drawing by Staveley.

[9], [Louise Demont] , 1814 - 1820 – CAROLINE, QUEEN OF ENGLAND.,

Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821.

(Από ανώνυμη συγγραφέα περιηγήτρια που υπογράφει το έργο της 'by one of her Majesty's suite', για την οποία, σε μία άλλη έκδοση, η ερευνήτρια της διατριβής αυτής ανακάλυψε και επιβεβαίωσε ότι ήταν η Ελβετίδα Louise Demont. [9],

--[10] 1816 – 1819 Mme de LA FERTE - MEUN,

Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. ,

--[11] 1816 : LOUISE DEMONT.

Journal of the Visit of her Majesty the Queen (Caroline), to Tunis, Greece, and Palestine, written by Louise Demont, with other corresponding papers, collected in Switzerland, and translated by Edgar Garston. London, T. and J. Allman, 1821,

-[14α], [14β] CELINE

1816-1821, 1829, 1835- ?,1849,1816-1821,1829 - 1835, 1849.

ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. London, Henry Colburn, Volume I., 1849 [14a].

[30] Βλέπε Ενδεικτικό Πίνακα Δευτερης Ομάδας Περιηγητριών.

[31] Βλέπε Ενδεικτικούς Πίνακες Δεύτερης Ομάδας και Τρίτης Ομάδας Περιηγητριών.

[32] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

[33] Κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου (1853-1856).

Βλέπε πίνακα άλλων 350 περιηγητριών που κατέγραψαν οι περιηγήτριες-συγγραφείς.

[34] Βλέπε Ενδεικτικό Πίνακα Τρίτης Ομάδα Περιηγητριών.

Αγγλική και η Γαλλική πολιτική ενθάρρυνε την γυναικεία συμμετοχή σε αυτή την αποικιοκρατική εμπειρία.[35]

Θεωρούμε σημαντικό να υπογραμμίσουμε ότι δεν υπήρχαν μόνο οι 110 περιηγήτριες του 17ου-19ου αιώνα που συμπεριλήφθηκαν σε αυτήν την διατριβή. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι 25 περιηγήτριες που επιλέχθηκαν τυχαία από τις 110 περιηγήτριες στον κατάλογο της βασικής βιβλιογραφίας,[36] αναφέρουν, καταγράφουν ή σημειώνουν τα ονόματα ή την παρουσία τουλάχιστον άλλων 350 περιηγητριών,[37] οι οποίες δεν άφησαν γραπτές μαρτυρίες, ή τουλάχιστον αν άφησαν, δεν βρέθηκαν ακόμα. Με βάση αυτά τα δεδομένα, ή αυτές τις προαναφερθείσες 25 δειγματολογικές ενδείξεις, αν εξετασθούν τα έργα των υπόλοιπων 85 περιηγητριών της βασικής βιβλιογραφίας για αναφορές σε άλλα γυναικεία ονόματα ή παρουσίες, θα μπορούσαμε να υπολογίσουμε αναλογικά και με 'χαλαρές' επιφυλάξεις την ύπαρξη τουλάχιστον άλλων 1,750 έως 2.000 περιηγητριών. Επιπλέον, ένας κατάλογος με τουλάχιστον άλλες 2,000 περιηγήτριες θα μπορούσε να συγκροτηθεί από τα 2,500,000 σπάνια περιηγητικά έργα που βρίσκονται στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Βοστώνης (Boston Public Library), που θα μας έδινε ως αντίστοιχο σύνολο τα ονόματα 4.000 περιηγητριών.[38]

Επιπλέον, στα έργα τους και στις επιστολές τους Αγγλίδες και Γαλλίδες εθελόντριες[39] αποκαλύπτουν ότι **χιλιάδες** γυναίκες, Αγγλίδες κυρίως, είχαν ακολουθήσει τους συζύγους τους στον Κριμαϊκό Πόλεμο (1853-1856). Αυτές οι Αγγλίδες, χωρίς καμμία πρόνοια ή προστασία από το κράτος τους, σε αντίθεση με τις Γαλλίδες, αντιμετώπιζαν την φτώχεια, την ταπείνωση, τον εξευτελισμό και την ασέβεια των Άγγλων. Να ήσουν σύζυγος Άγγλου στρατιώτη εθεωρείτο από τους ίδιους τους Άγγλους ισότιμα με την ιεροδουλία, σε αντίθεση με τον σεβασμό που ένοιωθαν οι Γάλλοι γι' αυτήν την θέση. Μαθαίνουμε, επίσης, ότι υπήρχαν Ευρωπαίες μέσα στον αριθμό τον περίπου **6,000 γυναικών** που επισκέπτονταν για τις διακοπές τους το Lake George της Αμερικής στο πρώτο ήμισυ του 19ου αιώνα. Δεν γνωρίζουμε

---

[35] [23v1.,[23v2] A LADY VOLUNTEER, [TAYLOR F.M.], 1854-1856
EASTERN HOSPITALS AND ENGLISH NURSES; THE NARRATIVE OF TWELVE MONTHS' EXPERIENCE IN THE HOSPITALS OF KOULALI AND SCUTARI, (in two volumes) BY A LADY VOLUNTEER. IN TWO VOLUMES. (DURING THE CRIMEAN WAR) VOL. I. AND VOL. II.. London: Hurst and Blackett, Publishers, Successors to Henry Colburn, 13, Great Marlborough Street. 1856. Volume II., [23v.2], σελ. 126-130; 'Interview with Queen Victoria.... English policy to encourage women's participation in the colonial experience during Crimean War.'

[36] Βλέπε Βασική Βιβλιογραφία στο τέλος της διατριβής.

[37] Βλέπε ενδεικτικό πίνακα 350 περιηγητριών που καταγράφθηκαν στα έργα ή στις επιστολές 25 περιηγητριών.

[38] BOSTON PUBLIC LIBRARY: 'Rare Books and Manuscripts', 'Research Library', και συλλογή των μικροφίλμ, που ονομάζεται, «Η ΣΕΙΡΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ», συγκεκριμένα, the microfilm collection: "THE HISTORY OF WOMEN SERIES», An Alphabetic index to the Microfilm Collection, Monographs. Research Publications, Inc. New Haven, Connecticut, 1976. Three Volumes . Η ερευνήτρια αυτής της διατριβής πρόλαβε μέχρι το 1999 να υπολογίσει ότι υπάρχουν πάνω από 2000 γυναίκες συγγραφείς και περιηγήτριες-συγγραφείς στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Βοστώνης.
-Στην Γεννάδειο Βιβλιοθήκη, βλέπε επίσης, περίπου 100 περιηγήτριες, βλέπε Weber, Shirley W., Voyages and Travels in the Near East made during the XIX Century, , Being part of a larger Catalogue of works on Geography, Cartography, Voyages and Travels in the Gennadius Library in Athens. Compiled and provided with a preface and index by Shirley Howard Weber, Librarian of the Gennadeion. [Weber, 99 (Voyages and Travels in the Near East during XIX—compiled by Shirley H. Weber, 2 vols. 1952-53], The American School of Classical Studies at Athens, Princeton-New Jersey. 1952, καθώς και, Navari, Leonora. Greece and the Levant, the Catalogue of the Henry Myron Blackmer Collection of Books and Manuscripts, London: London: Maggs Bros. LTD. 1989, (Estate of Henry M. Blackmer) "……the catalogue of the Blackmer Collection could not have been completed without the help of four bookmen: with many thanks to Hohn Collins, Stathis Finopoulos, Agamemenon Tselikas and Christos Manousarides."
-Βλέπε περιορισμένο αριθμό περιηγητριών στην Αμερικανική Σχολή Κλασσικών Σπουδών, A.S.C.S.- American School of Classical Studies, Blagen Library and Rare Book Room [Αθήνα], στην Εθνική Βιβλιοθήκη. Βλέπε ιδιωτική συλλογή του συλλέκτη κ. Στάθη Φινόπουλο.

[39] Βλέπε Ενδεικτικό Πίνακα Τρίτης Ομάδας/Κατηγορίας Περιηγητριών.

όμως πόσες από τις 6,000 γυναίκες ήταν Ευρωπαίες και ποιες άλλες χώρες επισκέφτηκαν πριν φτάσουν στην Αμερική.[40]

Η βιβλιοθήκη της Βοστόνης διαθέτει επίσης έναν αλφαβητικό κατάλογο που ονομάζεται «The History of Women Series, An Alphabetic Index to the Microfilm Collection, Four Volumes» με τα συγγραφικά έργα γυναικών-συγγραφέων και περιηγητριών-συγγραφέων του 19ου αιώνα. Επίσης, τα ίδια έργα αυτών των γυναικών μας παρέχουν με άλλα ονόματα γυναικών συγγραφέων και περιηγητριών του 18ου και του 19ου αιώνα.[41]

Στην Αθήνα, η βιβλιοθήκη της Γενναδίου έχει στην συλλογή της τα έργα τουλάχιστον 100 περιηγητριών του 17ου, 18ου και 19ου αιώνα.[42] Ορισμένα έργα περιηγητριών του 19ου αιώνα, σε πολύ μικρότερη κλίμακα, βρίσκονται στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Αθήνας και άλλα στην βιβλιοθήκη της Αμερικάνικής Σχολής Κλασσικών Σπουδών[43] στην Αθήνα, τμήμα Blegen Library.

Παρόλο, που το γυναικείο ταξίδι σε περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και γενικά το ταξίδι εκτός Ευρώπης, εθεωρείτο από την δυτική κοινωνία μία αποκλειστικά ανδρική εμπειρία, τα προαναφερθέντα δεδομένα αποδεικνύουν ότι, τουλάχιστον τον 19° αιώνα, οι γυναίκες αγνοούσαν ή έβρισκαν τρόπους να υπερφαλαγγίσουν τις προκαταλήψεις της δυτικής τους κοινωνίας. Γίνεται φανερό, επίσης, ότι η σύγχρονη έρευνα δεν έχει δείξει το απαραίτητο ενδιαφέρον για τον εντοπισμό, την καταγραφή και την μελέτη της γυναικείας περιήγησης, παρόλο που ήταν τόσο μεγάλη!

Το φαινόμενο των γυναικείων περιηγήσεων ήταν μία **καινοτομία** και μία **πρόκληση**, για την ιδεολογία και τις δομές των κοινωνιών της δύσης του 18ου και του 19ου αιώνα, αφού για τις περιηγήτριες το ταξίδι ήταν μία **απελευθερωτική εμπειρία** και μία πολιτιστικού χαρακτήρα έκφραση ελευθερίας, ιδιαίτερα αντιληπτό αν λάβουμε υπόψη ότι η δυτική μεσαία τάξη του 19ου αιώνα το κατέκρινε και περιόριζε την γυναικεία

---

[40] Βλέπε περιηγήτρια [14α,] και [14β], Celine (Countess Stephano) 1829 - 1835, 1835 -?, 1849- ? ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. 1849.

[41] Ο κατάλογος που ακολουθεί αποτελεί μόνο ένα απειροελάχιστο δείγμα αυτών των σπάνιων βιβλίων/έργων/ταξιδιωτικών χρονικών στην βιβλιοθήκη The Boston Public Library:

1. Betham, Mary Matilda, 1776-1852
A biographical dictionary of celebrated women of every age & country. London, B. Crosby & Co., 1804.

2. BIOGRAPHIUM faemineum.
The female worthies; or, Memoirs of the most illustrious ladies, of all ages and nations, who have been eminently distinguished for their magnanimity, learning, genius, virtue, piety, and other excellent endowments... Containing (exclusive of foreigners) the lives of above fourscore British ladies... Collected from history, and the most approved biographers, and brought down to the present time... London, Printed for S. Crowder, and J. Payne [etc.] 1766.

3. BRIQUET, Marguerite Ursule Fortunee (Bernier) 1782-1825.
Dictionnaire historique, litteraire et bibliographique des Francaises, et des etrangeres naturalisees en France, connues par leurs ecrits, ou par la protection qu'elles on accordee aux gens de lettres, depuis l'etablissement de la monarchie jusqu'a nos jours... Paris, De l'imprimerie de Gille, 1804.

4. DRION, A.
Les grands femmes de France. Paris [1866]

5. DUFRENOY, ADELAIDE GILETTE (BILLET) 1765-1825.
Biographie des jeunes demoiselles; ou, Vies des femmes celebres, depuis les Hebreux jusqu'a nos jours... Paris, D'Alexis Eymery, 1816.

6. EDDY, DANIEL CLARKE, 1823-1896.
Heroines of the missionary enterprise: or, Sketches of prominent female missionaries. Boston, Ticknor, Reed and Fields, 1850.

7. ELLET, ELIZABETH FRIES (LUMMIS) 1818-1877.
WOMEN ARTISTS in all ages and countries. By Mrs. Ellet. New York, Harper & brothers, 1859.

8. JAMESON, ANNA BROWNELL (MURPHY) 1791-1860.
Sisters of Charity, Catholic and Protestant, abroad and at home. Second ed. London, Longman, Brown, Green, & Longmans, 1855.

[42] Βλέπε επίσης συλλογές/κατάλογο στο Navari Collection and στο Weber Collection που βρίσκονται στην Γεννάδιο Βιβλιοθήκη.

[43] American School of Classical Studies', Blegen Library (Αθήνα)

δραστηριότητα στην δική της διαφυλική σφαίρα ή στα δικά της διαφυλικά σύνορα,[44] δηλαδή αυτά της οικίας.

Οι περιηγήτριες κατόρθωσαν κάτι που δεν μπόρεσε να καταφέρει κανένας περιηγητής, που έχει γράψει για το Οθωμανικό χαρέμι και για την θέση της γυναίκας στο Ισλάμ. Διείσδυσαν και έζησαν οι ίδιες μέσα στα Οθωμανικά χαρέμια, και πολλές ήταν εκείνες που κατήγγειλαν τους περιηγητές, για παραπληροφόρηση, και ότι οι περιγραφές τους βασίζονταν κυρίως στην αχαλίνωτη φαντασία τους, ξεκινώντας από την Lady Mary Wortley Montagu το 1717, η οποία υπήρξε η πρώτη περιηγήτρια που εισχώρησε μέσα σε αυτήν την γυναικεία σφαίρα και η οποία περιέγραψε το χαρέμι ως: «ο απαγορευμένος χώρος», «τα γυναικεία διαμερίσματα»,[45] και «ο Παράδεισος του Μωάμεθ».[46] Για τους δυτικούς ο όρος 'χαρέμι' πυροδοτούσε την φαντασία, αφού είχε γίνει αντιληπτός σαν όρος, που παρέπεμπε στα μυστήρια της Ανατολής, δηλαδή στον αισθησιασμό, στην ηδονή και στην σαρκική ευδαιμονία. Η ιδέα ότι όμορφες και εξωτικές γυναίκες, **όλων των εθνικοτήτων,** βρίσκονταν στα χαρέμια, μάγευε και γοήτευε τον δυτικό κόσμο και ιδιαίτερα τους άνδρες, που είχαν μεγάλη περιέργεια να μάθουν τι συνέβαινε πίσω από τα απροσπέλαστα τείχη του χαρεμιού. Κανείς τους, όμως, δεν μπορούσε να εισχωρήσει μέσα στους απαγορευμένους και «ιερούς» του χώρους. Συνεπώς, οι πληροφορίες, που μας παρέχουν οι (άνδρες) περιηγητές για τα Οθωμανικά χαρέμια, προέρχονταν από τις αφηγήσεις δυτικών ή μη-μουσουλμάνων επισκεπτριών,[47] ή αποτελούσαν προϊόντα της φαντασίας τους. Υπάρχουν πολλές αναφορές και εικονογραφήσεις από ξένους πρέσβεις, περιηγητές και ζωγράφους, οι οποίοι, όμως, ποτέ δεν είδαν ή ποτέ δεν μπήκαν μέσα στα Οθωμανικά χαρέμια. Οι εξωτικές απεικονίσεις τους, λοιπόν, και οι γεμάτες μυστήριο και εξωτισμό περιγραφές τους είναι αποκυήματα περισσότερο της φαντασίας τους και δεν σχετίζονται με την πραγματικότητα του χαρεμιού.

Σε αντίθεση, οι περιηγήτριες, χάρη στο φύλο τους, είχαν την δυνατότητα να εισχωρήσουν στα διαφυλικά σύνορα του χαρεμιού και να κινηθούν μέσα σε αυτήν την διαφυλική σφαίρα ("gendered sphere"), δηλαδή μέσα στους ξεχωριστούς, γυναικείους, διχοτομημένους και απομονωμένους χώρους της Οθωμανικής οικογένειας.[48] Πλησίασαν, προσέγγισαν και εισχώρησαν στα Οθωμανικά χαρέμια όλων των κοινωνικών τάξεων, **και όχι μόνο**! Είχαν

---

[44] Όσον αφορά τους όρους 'διαφυλική' σχέση ή 'διαφυλική' σφαίρα/ "gender relation", "gendered sphere", βλέπε:

Lawrence. Karen R. , Penelope Voyages [ASCS]. Women and Travel in the British Literary Tradition. Cornell Uniersity Press, Ithaca and London, και,

Melman. Billie. Women's Orients. English Women and the Middle East, 1718-1918. Second edition, Macmillan, 1995.,

[45] Περιηγήτρια [3c], σελ., 150-151.

THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840– "You will, perhaps, be surprised at an account so different from what you have been entertained with by the common voyage-writers, who are very fond of speaking of what they do not know. It must be under a very particular character, or on some extraordinary occasion, that a Christian is admitted into the house of a man of quality; and their harems are always forbidden [3c], σελ. 150, Letter XXXVI. To Mrs. Thistlethwayte, dated April 1, O.S. 1717 from Adrianople.} forbidden ground. Thus they can only speak of the outside, which makes no great appearance, and the women's apartments are always built backward, removed from sight, and have no other prospect than the gardens, which are inclosed with very high walls.... They are planted with high trees... In the midst of the garden is the *chiosk* , that is, a large room, commonly beautified with a fine fountain in the midst of it. It is raised nine or ten steps, and inclosed with gilded lattices... where the ladies spend most of their hours, employed by their music or embroidery..." [3c] σελ., 151/

[46] Ibid., σελ. 150,151,161, [3c] : The "forbidden ground", "the women's apartments", "Mahomet's paradise",

[47] Ελληνίδες, Αρμένισσες, Εβραίες επισκέπτονταν τα χαρέμια συνήθως για να πουλήσουν τα εμπορεύματά τους, να παρέχουν ποικιλότροπες υπηρεσίες, ή για να συνεργαστούν σε κάποια συνομωσία.

[48] Βλέπε Κεφάλαιο III: Τα μη-βασιλικά χαρέμια, 'αυτό που ονομάζουν εδώ οικογένεια', ή η 'ξεκάθαρη και ολοφάνερη γραμμή διχοτόμησης' και 'το διαχωριστικό σύστημα' της Οθωμανικής οικογένειας'.

πρόσβαση, καθώς και προσωπική συμμετοχή στα ιδιωτικά και στα δημόσια γυναικεία λουτρά των Οθωμανίδων,[49] στο 'παιδικό χαρέμι', και ιδιαίτερα σ' εκείνο του 'γυναικείου παρακράτους', το οποίο λειτουργούσε μέσα στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι, και στα μόνιμα μέλη του συμπεριλαμβάνονταν, εκτός από τις γυναίκες, και οι απαραίτητοι εξισλαμισμένοι μαύροι ευνούχοι, επειδή δεν εθεωρούνταν αρσενικοί, αλλά άφυλοι.[50]

Οι αναφορές των περιηγητριών του 18ου και του 19ου αιώνα οπωσδήποτε δεν αγγίζουν το θέμα των λευκών ευνούχων του Μεγάλου Σαράι ή εκείνο «του χαρεμιού των λευκών αγοριών του σουλτάνου»,[51] οι οποίοι ζούσαν στο «Εντερούμ»,[52] και το οποίο διατηρήθηκε, όπως και το Οθωμανικό χαρέμι, μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα.[53] Οι περιηγήτριες δεν είχαν πρόσβαση σε αυτόν τον χώρο, του Εντερούν, διότι δεν ανήκε στην δική τους διαφυλική σφαίρα ή γυναικεία σύνορα όπως, κατ' αντιστοιχία, κανένας Μουσουλμάνος άνδρας, ή δυτικός περιηγητής, δεν είχε πρόσβαση σε κανένα Οθωμανικό χαρέμι, οποιασδήποτε κοινωνικής τάξης. Ένας Μουσουλμάνος είχε δικαίωμα να εισχωρήσει μόνο στο δικό του χαρέμι και σε κανένα άλλο!

Από τις επιστολές, με ημερομηνίες 1715-1718, της πρώτης αναγνωρισμένης περιηγήτριας-συγγραφέα Lady Mary Wortley Montagu,[54] στην οποία παραπέμπουν

---

[49] Βλέπε Κεφάλαιο III.

[50] Βλέπε Κεφάλαια II.

[51] Σαρρής, Νεοκλής, 'Οσμανική Πραγματικότητα', τόμος πρώτος, σελ. 383-388.
Όπως μας πληροφορεί ο κ. Νεοκλής Σαρρής, συνήθως τα ανθρώπινα αποκτήματα των πατισάχ ή του σουλτάνου (και γενικότερα των αξιωματούχων του κράτους) δεν ήταν μονάχα γυναίκες-- οι παλλακίδες [ή οι τζαριγέ (cariye)]-- αλλά και άνδρες, όπως οι γκουλεμά (gulema πληθ. του gulam) οι οποίοι χρησιμοποιούνταν ως υπηρέτες και ως ερωτικά αντικείμενα. Για παράδειγμα, στα ανάκτορα του Τοπ-Καπού, σύμφωνα με τον κ. Σαρρή, εκτός από το χαρέμι, υπήρχε και το Εντερούν (Enderun) το οποίο εννοιολογικά σημαίνει ακριβώς ότι και το Χαρέμι. Συγκεκριμένα γράφει ότι όπως και το χαρέμι: «Ουσιαστικά πρόκειται για ένα χώρο απαγορευμένο στους υπόλοιπους [εκτός από τον Σουλτάνο] όπου αντί για γυναίκες υπάρχουν άντρες. Με άλλα λόγια, είναι το χαρέμι των αγοριών του σουλτάνου... Ο σουλτάνος λοιπόν διαμοίραζε τη ζωή του ανάμεσα στα δύο τμήματα των ανακτόρων. Στο χαρέμι περιστοιχιζόταν από γυναίκες, στο Εντερούν από τους 'γκολεμά', του εσωκατάκοιλους των βυζαντινών ανακτόρων, που σε πιστή μετάφραση γίνονται 'ιτς ογλάνια' (ic=εσωτερικό, oglan=αγόρι), ο αριθμός των οποίων ξεπερνούσε τους χίλιους. Οπωσδήποτε, σε αμφότερες τις περιπτώσεις το στενό περιβάλλον του σουλτάνου σχεδόν καθ'ολοκληρίαν αποτελείτο από προσφάτως (και βίαια) εξισλαμισμένα άτομα. Γιατί όπως και οι τζαριγιέ [παλλακίδες] ήταν προϊόντα αρπαγής και αιχμαλωσίας, έτσι και οι γκουλεμά προέρχονταν από τους ντεβσιρμέ.»

[52] Ibid., σελ. 383.
"Μέχρι το 17° αιώνα, στο Εντερούν, εισάγονταν αποκλειστικά εξισλαμισμένοι νεαλήδες και στη συνέχεια, όταν εκφυλίστηκε το σύστημα του παιδομαζώματος, επίλεκτες μουσουλμανικές οικογένειες αγωνίζονταν να εγγράψουν σ' αυτό τα παιδιά τους.»

[53] Ibid., σελ. 383-384.
Επίσης για περισσότερες πληροφορίες βλέπε σελίδες 384-388 με θέμα «οι αξιωματούχοι του Εντερούν» και η «Εξέλιξη και σταδιοδρομία των τροφίμων του Εντερούν»: «Το Εντερούν που αναδιοργανώθηκε επί Μαχμούτ Β' (1831), διατηρήθηκε μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα, αλλά μειώθηκε η σημασία του ως προς την κατάρτιση στελεχών για την οσμανική γραφειοκρατία. Με τις μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ γι' αυτό τον σκοπό ιδρύθηκαν οι σχολές Γαλατά Σαράι (Σουλτάν-φουνούν-ου Μουλκιγιέ), που λειτουργούσαν παράλληλα προς το Εντερούν κατά την πάγια τακτική των Οσμανών μεταρρυθμιστών να διατηρήσουν το παλιό μετά την υιοθέτηση κάθε νέου συστήματος.» σελ. 388.
«Σύμφωνα προς το ισλαμικό δίκαιο ο δούλος αν είναι γυναίκα θεωρείται αυτοδικαίως οδαλίσκη και αν είναι άνδρας ογλάνι του κυρίου του. Σε κάθε περίπτωση, δεν θεωρείται μόνο «ομιλούν πράγμα» (mal-I natik) αλλά και σκεύος ηδονής. Το τελευταίο αποδίδει την πολιτική σημασία που είχε η γενετήσια πράξη στην πατριαρχική και φαλλοκρατική κοινωνία ως εκδήλωση σχέσης κυριαρχίας και υποτέλειας. Το διπλό κριτήριο εδώ ήταν απόλυτο και εφαρμοζόταν η αρχή που εθιμικά κρατούσε από την ρωμαϊκή εποχή και την οποία πρέσβευαν και οι πατέρες της Εκκλησίας (Σαρρής, 1985:232):

[54] [3°, β, γ] 1715, 1716 - 1718 Lady Mary Wortley Montagu or Lady Mary Pierrepont
--"An Additional Volume to the letters of the Right Honourable M...y W...y M.....e: Written, during her travels in Europe, Asia and Africa, to Persons of Distinction, Men of Letters, &c. in different Parts of Europe which contain, Among other curious Relations.

πολλοί περιηγητές και περιηγήτριες, **μαθαίνουμε για πρώτη φορά από επιτόπιες περιγραφές**, για τα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ. Μετά από προσωπική συμμετοχή της, σε δημόσιο γυναικείο λουτρό, πληροφορούμαστε, για **πρώτη φορά**, και για το «γυναικείο καφενείο» των Οθωμανίδων, όπως το αποκάλεσε, το 1717, η Montagu.[55] Το 1786, τα χαρέμια και τα γυναικεία λουτρά αναφέρονται και στις επιστολές της δεύτερης περιηγήτριας, του 18ου αιώνα, της Lady Elizabeth Craven,[56] η οποία μετά το διαζύγιό της ξεκίνησε τις περιηγήσεις της. Όμως, τον 19ο αιώνα, συναντάμε έναν μεγάλο αριθμό περιηγητριών, που εισχώρησε στα χαρέμια όλων των κοινωνικών τάξεων, και που συμμετείχε στα γυναικεία ιδιωτικά και δημόσια λουτρά.[57]

Για παράδειγμα, το 1816 δυτικές γυναίκες διεισδύουν στα χαρέμια του μπέη της Τυνησίας και του γιου του, καθώς και στο χαρέμι του κυβερνήτη της Πάτρας.[58] Το 1836 περιηγήτριες μας εισάγουν στα χαρέμια των Τούρκου εμπόρων της Κωνσταντινούπολης, ακόμα και κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου. Το 1836, παρατηρούνται πολλές επισκέψεις στα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ και των εμπόρων της Κωνσταντινούπολης,[59] ή της ευρύτερης Οθωμανικής επικράτειας, όπως στο χαρέμι του Μουσταφά Πασά της Σκόδρα, και σε εκείνο του αντικαταστάτη του, Ομέρ Πασά.[60] Το 1836 περιηγήτριες μπαίνουν στο χαρέμι της μεγαλύτερης αδελφής του Σουλτάνου Μαχμούτ Β', της Πριγκίπισσας Εσσεμέ ή Ασμέ Σουλτάνα.[61] Επισκέπτονται το χαρέμι του cadi του Τσερκές (Tzekerghes), κοντά στην Προύσα[62], καθώς και ένα χαρέμι στη Δαμασκό[63]. Το 1839 εισχωρούν στα χαρέμια του Νουρρή Εφέντη και του Οσμάν Μπέη στην Κωνσταντινούπολη.[64] Το 1840 επισκέπτονται το χαρέμι του Seraskier Ρεσίντ Πασά κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου[65] και το 1841

Accounts of the policy and manners of the Turks; Drawn from Sources that have been inaccessible to other Travellers." LONDON: Printed for T. Becket and P.A. de Hondt, in the Strand. MDCCLXVII., [3a].

-- LETTERS OF the RIGHT HONOURABLE LADY M - - Y W - - - Y M- - - E: Written, during her TRAVELS in EUROPE, ASIA AND AFRICA, TO Persons of Distinction, Men of Letters, &c. in different PARTS of EUROPE. WHICH CONTAIN, Among other CURIOUS Relations, ACCOUNTS of the POLICY and MANNERS of the TURKS; Drawn from Sources that have been inaccessible to other Travellers. THE SECOND EDITION. VOL. III. LONDON: Printed for T. BECKET and P. A. D E HONDT, in the Strand. MDCCLXIII. (1718)., [3b]

[55] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙΙ.

[56] [4] 1785–1788 The Right Honourable Elizabeth Craven.

-"A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London, G.G. J. and J. Robinson, 1789. [4]

-Βλέπε, επίσης, CRAVEN, ELIZABETH (BERKELY) baroness Craven, afterwards margravine of Ansbach, 1750-1828. Memoirs of the margravine of Anspach. Written by herself. London, Henry Colburn, 1826.

[57] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙΙ, όσον αφορά τα γυναικεία λουτρά, ή «το γυναικείο καφενείο».

[58] Βλέπε περιηγήτριες, [11] Louise Demont, [14α,β] Celine (Countess Stephano), [9], Caroline, the Princess of Wales.

[59] [40a,b,c] 1835-1836 MISS JULIA PARDOE

"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. (Author arrived in Constantinople December 30, 1835., Volume I., [40α] σελ. 16-32.

[60] Ibid., σελ. 223-228, 229-254. [40a]

[61] Ibid., σελ. 98. [40a]

[62] [62] Ibid., σελ. 96-105. [40β]

[63] [41a,b] 1836 - Mrs. Sara Rogers Haight,

"Letters from the Old World by a Lady of New York", 1840 (Egypt, Syria, Palestine, ASIA MINOR, Turkey and Greece... Volume II., [41b], σελ. 173.

[64] [43], 1839-1840 Mary Georgina Emma Dawson Damer.

The Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer Diary of a tour in Greece, Turkey, Egypt, and the Holy Land. By the Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer. London, Henry Colburn, 1841. 2 vls. [43], σελ. 215-232.

[65] [27α] Marchioness of Londonderry, Frances Anne Emily Vane-Tempest, 1840.

A Narrative of travels to Vienna, Constantinople, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry. London, Henry Colburn, (1842?) [27a], σελ. 103-112, 113-121.

και η περιηγήτρια,

[43] 1839-1840 Mary Georgina Emma Dawson Damer.

The Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer Diary of a tour in Greece, Turkey, Egypt, and the Holy Land. By the Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer. London, Henry Colburn, 1841. 2 vls. [43], σελ. 174.

διεισδύουν στο χαρέμι το Μεχεμέτ Αλί Πασά, κυβερνήτη του Τοπκανέ ή Τοπκανού.[66] Περιηγήτριες φιλοξενούνται στα χαρέμια των διαφόρων Σουλτάνων και των Μεγάλων Βεζίρηδων κάθε εποχής.[67] Το 1852 τις συναντάμε σε διάφορα χαρέμια της Μικράς Ασίας,[68] όπως στο Τσερκές, την αρχαία Αντωνιόπολη.[69] Το 1870 προσεγγίζουν τα χαρέμια του Ικονίου,[70] της Σινώπης του Πόντου και του Σοχούμ Καλέ (Κιρκασία).[71]

Εντοπίζουν, αντιλαμβάνονται και περιγράφουν τις διαφορές, την ιδιαιτερότητα, την διαφορετικότητα ή τον ιδιαίτερο χαρακτήρα στα χαρέμια των φτωχών, σε εκείνα που αποκαλούσαν «της μεσαίας τάξης», της «μεσαίας εύπορης τάξης», «των bourgeiois», της Οθωμανικής ελίτ, των επαρχιωτών της Μικράς Ασίας, των διαφόρων πόλεων, της πρωτεύουσας (Κωνσταντινούπολης), «των νέων ανδρών», «των γερόντων», και των «Πιστών

---

[66][26v1], [26v2].1840-41 ELIZABETH MARY GROSVENOR, MARCHIONESS OF WESTMINSTER.
"A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean During the Years 1840-41, In Two Volumes. London:, John Murray, Albemarle Street 1842. Volume II., [26v2], σελ. 38-40, 50-56.

[67] [45α], [45β], Melek Hanum, ή Marie Dejean (ή Marie Dejean Millingen.)
[45α] - Thirty Years in the Harem: or, the Autobiography of Melek-Hanum wife of H.H. Kibriszli-Mehemet Pasha. London: Chapman and Hall, 193 Piccadilly. 1872. [45a].
[45β] -SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b].
Η Μελέκ Χανούμ, πρώην Marie Dejean, γνώρισε τον Σουλτάνο Μαχμούτ ΙΙ (1808-1839) και μία από τις αδελφές του, την Πριγκίπισσα Ασμέ ή Εσσεμέ Σουλτάνα, η οποία διασκέδαζε βασανίζοντας νέους Έλληνες. Μετά τον θάνατο του σουλτάνου, φιλοξενήθηκε από μία από τις συζύγους (Καντίν) του Μαχμούτ ΙΙ, η οποία την είχε προσκαλέσει στο χαρέμι όταν κυβερνούσε ο διάδοχός γιος του Μαχμούτ ΙΙ, ο σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ. Η χήρα του Σουλτάνου Μαχμούτ, όπως μας πληροφορεί η ίδια, την προσκάλεσε στο χαρέμι για να ζητήσει την βοήθειά της, δηλαδή την μεσολάβησή της προς τον «φίλο» της τον Μεγάλο Βεζίρη Ρεσίντ Πασά, για να επιστρέψει ο γαμπρός της Καντίν, ο Σαίντ Πασάς από την εξορία. Η Μελέκ Χανούμ μας παρέχει πληροφορίες, επίσης, για το χαρέμι του Σουλτάνου Αμπτούλ-Μεζίντ (1839-1861), και για εκείνο του διαδόχου του, τον αδελφό του, τον Σουλτάνο Αμπτούλ-Αζίζ (1861-1876).
[68] 1857, 1860, 1866, 1872, 1886-1897 – MARY ADELAIDE WALKER. [57a,b,c,d,e,f,c2]-(ζωγράφος).
[1857-1897], 40 χρόνια περιηγήσεων.
--[57a,b] Mary Adelaide Walker, Mrs. Walker -- "Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs.
– [57c] Mrs. Walker, "Through Macedonia to the Albanian Lakes" by Mary Adelaide Walker. With illustrations by the author, London, Chapman and Hall 1864. xi + 27 4p. 8 vo. [Journey begun in July, 1860 from Constantinople: Salonica, Vodena, Ostrovo, Monastir, Ochrida, Geortcha, Castoria. (GT 1356.1).] [translation/fragments, 57c2].
--[57d] Mrs. Walker, "Old Tracks and new landmarks; wayside sketches in Crete, Macedone, Mytilene, etc. By Mary A. Walker... London, Richard Bentley and Son, 1897. xvi + 365 p. Many illustrations. 8 vo. [(GT. 1408) Account of journey made in 1896, with added notes of earlier journeys made in 1857, 1866, 1872 and 1886. Stamboul to Ismit, Angora, Chalcedon, Brussa, σελ. 1 - 131. Kavalla, Pella, Vodena, Odhrida, Mytilene (Thermi, Molivo, and Petra), , σελ. 134 - 208; Crete (The Akrotiri and Ghania); the Bosporos and up the Danube, , σελ 309-365.]
--[57e] BROKEN BITS OF BYZANTIUM by C.G. Curtis, Chaplain of christ Ch. Crimean Memorial Church. Lithographed – with some additions, by MARY, A. WALKER. Part 1st: from Yali-kiosk to Yedi-koule.
--[57f] BROUSSE, ALBUM HISTORIQUE, CONSTANTINOPLE, 1866, par M.Walker [βλέπε σελίδα 24.
[69] 1850, 1852, 1858 Mme de la Princesse de Belgiojoso, Christine Trivulce de Belgiojoso [30a]
La vie intime et la vie nomade en Orient. Scenes et souvenirs de voyage I et II., Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30α], σελ. 467, 472-475.
[70] [45α] [45β] Melek Hanum, ή Marie Dejean ή Marie Dejean Millingen.
- Thirty Years in the Harem: or, the Autobiography of Melek-Hanum wife of H.H. Kibriszli-Mehemet Pasha. London: Chapman and Hall, 193 Piccadilly. 1872. [45a].
-SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b].
[71] [50a], [50b], 1860, 1870 MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY, ANNIE JANE HARVEY.
–Our Cruise in the Claymore, with a visit to Damascus and the Lebanon. By Mrs. (A.J.) Harvey of Ickwell-Bury. London, Chapman and Hall, 193, Picadilly, 1861. [Beirut, Damascus Lebanon, Jerusalem, Cyprus, Rhodes, Santorin, the Ionian islands, Dalmatia. Traveller and author of historic novels. Cruised in 1860 with her family visiting Leukas, Santorini, Rhodes...]. [50α]
–Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b]

Μουσουλμάνων της παλαιάς σχολής».[72] Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν, επίσης, οι περιγραφές τους, που αφορούν τα **'παιδικά χαρέμια'**, δηλαδή αυτό που ονομάζουν «το μικρό χαρέμι», **«το χαρέμι σε μινιατούρα» ή «μία μικρή σχολή».**[73] Όσον αφορά τις ιδιαιτερότητες του κάθε χαρεμιού, παραδειγματικά μαθαίνουμε, ότι στο χαρέμι του κυβερνήτη του Ικονίου, Χαφίζ-Μεχεμέτ Πασά, δεν υπήρχαν ευνούχοι, σε αντίθεση με τα χαρέμια γενικά της Οθωμανικής ελίτ. Μαθαίνουμε, επίσης, ότι ο Πασάς απαγόρευε ακόμα και τις επισκέψεις των γυναικών του ιθαγενή/ντόπιου πληθυσμού. Φιλοξένησε, όμως, παρόλα αυτά, μία δυτική περιηγήτρια.[74]

Το 1862, εισχωρούν στο χαρέμι του Χασσάν Μπέη της Κωνσταντινούπολης, κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου,[75] στο χαρέμι του Αμπτέλ-Καντέρ, ενώ εκείνος βρισκόταν στην Μέκκα για προσκύνημα, συγκεκριμένα στην 'πρωτεύουσα του Ισλάμ', στην πόλη Δάμας [Damas].[76] Συνομιλούν με τις γυναίκες στο χαρέμι του Τούρκου πολιτικού Φουάντ [Fuad] Πασά, το 1870, στην Κωνσταντινούπολη, όπου αγγίζουν έντονα το θέμα της θέσης της γυναίκας στο Ισλάμ.[77] Περιηγήτριες επισκέπτονται, κινούνται, προσφέρουν τις υπηρεσίες τους ή εργάζονται σε χαρέμια της Αιγύπτου, όπως σε εκείνα των Αντιβασιλέων της Αιγύπτου το 1864 και το 1882.[78]

Το 1854 οι περιηγήτριες ανακαλύπτουν τα **κινούμενα ή τα πλεούμενα χαρέμια,**[79] όπως τα αποκαλούν. Διαπιστώνουν ότι και τα χαρέμια ταξίδευαν, δηλαδή οι έγκλειστες γυναίκες των χαρεμιών, υπό αυστηρή επιτήρηση και σε ξεχωριστούς χώρους στα πλοία, ταξίδευαν μαζί με τον ιδιοκτήτη ή αφέντη τους, ή με την συνοδεία των ευνούχων. Οι περιηγήτριες κατόρθωναν να εισχωρούν και σε αυτά τα 'πλεούμενα χαρέμια',[80] όπως π.χ. σε αυτό του Υπουργού Δικαιοσύνης Αλίμ Πασά που ταξίδευε για την Κωνσταντινούπολη το 1863,[81] και στο χαρέμι του

---

[72] Βλέπε la Princesse de Belgiojoso [30α] στην Βασική Βιβλιογραφία.

[73] [30a], 1850, 1852, 1858 Mme de la Princesse de Belgiojoso, Christine Trivulce de Belgiojoso.
La vie intime et la vie nomade en Orient. Scenes et souvenirs de voyage I et II., Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. (I. pages 466-502 et II: pages σελ. 1020-1050): Les harems, les Patriaches et les Derviches, les Armeniennes de Cesaree. [Constantinople (σελ. 471), Angora or l'ancienne Ancyre (l'ancienne capitale de la Galatie), (Eiaq-Maq-Oglou, her residence near the bourg Verandcheir or ville detruite) near Angora, Bajandur, Tcherkess (Antoniopolis), la Cappadoce; Kuprin, merdeche, Kircheir, Caesarea (et Judiehsou) et les vills de Taurus, the Taurus; Allah-Daghda, Medem a Adana, Antioch, Latakia, Homs, Aleppo, Tarsus, Konia and return. Left the Orient Jan. 1852 and reached Jerusalem in summer of the same year.] [30α], σελ.1034-1045.

[74] Ibid., σελ. 1045-1049. [30α]

[75] [31] 1855 – 1858, LADY HORNBY.
CONSTANTINOPLE DURING THE CRIMEAN WAR. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography....London, Richard Bentley, Publisher In Ordinary To Her Majesty. 1863. 8 vo. [31], σελ. 346-357.

[76] [34] 1862-63 MARQUISE DE LAUBESPIN,
"Esquisses de Voyages", Paris Tequi, Libraire-Edteur 85, Rue de Rennes, 85. 1891. [34] σελ. 142.

[77] [35] 1868 JANE DOWAGER LOFTUS, MARCHIONESS OF ELY.
MAFEESH, or, NOTHING NEW; THE JOURNAL OF A TOUR IN GREECE, TURKEY, EGYPT, THE SINAI-DESERT, PETRA, PALESTINE, SYRIA, AND RUSSIA. In two volumes.—vol. I. Printed for private circulation. London 1870 [35], σελ. 53-54.

[78] [51α] [51β] Emmeline Lott.
"The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople." By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I, Volume II., [51a,b].

[79] Όσον αφορά τα χαρέμια που ταξίδευαν επάνω στα πλοία, βλέπε [35] 1868 JANE DOWAGER LOFTUS, MARCHIONESS OF ELY.
MAFEESH, or, NOTHING NEW; THE JOURNAL OF A TOUR IN GREECE, TURKEY, EGYPT, THE SINAI-DESERT. PETRA, PALESTINE, SYRIA, AND RUSSIA. In two volumes.—vol. I. Printed for private circulation. London 1870 [35] σελ 59.

[80] [47] 1854 - 1855. MRS. YOUNG, [MARIANNE YOUNG].
OUR CAMP IN TURKEY, AND THE WAY TO IT. BY MRS YOUNG THE AUTHOR OF 'CUTCH,' 'WESTERN INDIA,' 'FACTS AND FICTION,'ETC. SECOND EDITION. London: Richard Bentley, New Burlington Street, Publisher in Ordinary to Her Majesty. 1855. [47], σελ. 287-301.

[81] [34] 1862-63 MARQUISE DE LAUBESPIN,

Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, κατά την διάρκεια του πρώτου επίσημου ταξιδιού του στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ το 1865.

Προσδιορίζουν τις διαφορές μεταξύ **'των ανδρικών χαρεμιών'** και **'των γυναικείων χαρεμιών'**, δηλαδή εκείνων όπου μία γυναίκα, αντί για τον άνδρα, είχε την απόλυτη εξουσία. Περιγράφουν τις διαφορές μεταξύ του χαρεμιού της έγγαμης Μουσουλμάνας που υπήρξε στην καταγωγή της εξισλαμισμένοι σκλάβα και της έγγαμης Μουσουλμάνας, που γεννήθηκε ελεύθερη Μουσουλμάνα. Επισκέπτονται ή εργάζονται στα χαρέμια των Πριγκιπισσών, των θυγατέρων των Αντιβασιλέων της Αιγύπτου και των Σουλτάνων, όπως εκείνο της Πριγκίπισσας Μανσούρ της Αιγύπτου,[82] της Πριγκίπισσας Φατμά στην Κωνσταντινούπολη, αδελφής της Πριγκίπισσας Μανσούρ,[83] της ευνοούμενης πριγκίπισσας κόρης του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ (1839-1861), της Zeineb Σουλτάνας στην Κωνσταντινούπολη,[84] κλπ.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, για την έρευνά μας, παρουσιάζουν **'τα γυναικεία χαρέμια'**,[85] επειδή εκεί την απόλυτη εξουσία την είχε μία γυναίκα, μία ελεύθερη Μουσουλμάνα στην καταγωγή, όπως οι πριγκίπισσες, που εθεωρούντο κοινωνικά ανώτερες από τους συζύγους τους. Ένα δεδομένο, το οποίο αποσαφηνίζει τις αιτίες προτίμησης των Τούρκων, να απελευθερώνουν και να παντρεύονται τις εξισλαμισμένες σκλάβες τους, αντί για μία ελεύθερη Μουσουλμάνα στην καταγωγή.[86]

1. Η ταύτιση με το «Άλλο»[87] και η γυναικεία οπτική.

Το ανεξάντλητο υλικό[88] των δυτικών γυναικών,[89] ιδιαίτερα εκείνο του 19ου αιώνα, μας παρέχει, πέραν της πληθώρας πληροφοριών, συνομιλιών και επικοινωνιών, και μία ευρεία δυνατότητα αντίληψης της **ταύτισης** με **«το**

"Esquisses de Voyages", Paris Tequi, Libraire-Edteur 85, Rue de Rennes, 85. 1891. [34], 144-145.

[82] [37] 1879, 1881-1884 THE DOWAGER MARCHIONESS OF DUFFERIN AND AVA.
'MY RUSSIAN AND TURKISH JOURNALS' by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc. with illustrations. London. John Murray, Albermarle Stret, W. 1916., [37] σελ. 251-256.

[83] Ibid., σελ. 312-313. [37]

[84] Περιηγήτρια [57].

[85] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, σχετικά με τα χαρέμια των Πριγκιπισσών.

[86] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙΙ.

[87] Σχετικά με τον όρο, «το Άλλο» ("The Other"), δηλαδή το πολιτισμικά, πολιτιστικά, ηθικά, κοινωνικά και θρησκευτικά διαφορετικό, αντίθετο, ανόμοιο, ξέχωρο, αλλιώτικο, ανομοιογενείς, ασύμφωνο κλπ, βλέπε, Billie Melman. Women's Orients. English Women and the Middle East, 1718-1918. Second edition, Macmillan, 1995, σελ. 1, 5, 9, 315-17.

[88] Βλέπε: BOSTON PUBLIC LIBRARY (πάνω από 2000 γυναίκες συγγραφείς και περιηγήτριες-συγγραφείς), Γεννάδειος Βιβλιοθήκη [Αθήνα] (περισσότερες από 100 περιηγήτριες, καθώς και ονόματα περιηγητριών στους καταλόγους της Weber, Shirley W., Voyages and Travels in the Near East made during the XIX Century, , Being part of a larger Catalogue of works on Geography, Cartography, Voyages and Travels in the Gennadius Library in Athens. Compiled and provided with a preface and index by Shirley Howard Weber, Librarian of the Gennadeion. [Weber, 99 (Voyages and Travels in the Near East during XIX—compiled by Shirley H. Weber, 2 vols. 1952-53], The American School of Classical Studies at Athens, Princeton-New Jersey. 1952, και στους καταλόγους της Navari, Leonora. Greece and the Levant, the Catalogue of the Henry Myron Blackmer Collection of Books and Manuscripts, London: London: Maggs Bros. LTD. 1989, (Estate of Henry M. Blackmer) "……the catalogue of the Blackmer Collection could not have been completed without the help of four bookmen: with many thanks to Hohn Collins, Stathis Finopoulos, Agamemenon Tselikas and Christos Manousarides."
Βλέπε περιηγήτριες στην βιβλιοθήκη της Αμερικανικής Σχολής Κλασσικών Σπουδών/ A.S.C.S.-American School of Classical Studies, Blagen Library and Rare Book Room [Αθήνα] και στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Αθήνας. Βλέπε, επίσης, ιδιωτική συλλογή του συλλέκτη, κ. Στάθη Φινόπουλο.

[89] Βλέπε περιηγήτριες της Βασικής Βιβλιογραφίας, κατά χρονολογική σειρά. Επίσης, βλέπε Ενδεικτικούς Πίνακες τριών ομάδων ή κατηγοριών περιηγητριών, καθώς και τον πίνακα Τοπωνυμιών. Η πλειοψηφία των περιηγητριών του 19ου αιώνα, ήταν κυρίως Αγγλίδες, και στην συνέχεια, κατά σειρά αριθμητικής προτεραιότητας, Γαλλίδες, Γερμανίδες, Αμερικανίδες, Σουηδέζες και Ελβετίδες.

Άλλο».[90] Ωστόσο, αυτή η ταύτιση των Ευρωπαίων περιηγητριών με «το Άλλο» δονεί, υπερφαλαγγίζει - και πολλές φορές- καταλύει τους πολιτισμικούς φραγμούς του Ισλάμ. Αυτές οι αυτόπτες μάρτυρες, που λόγω φύλου, εισχώρησαν στα χαρέμια -και όχι μόνο- δεν **προσέγγισαν** απλά, αλλά **ταυτίσθηκαν** με «το Άλλο», κατορθώνοντας να συνυπάρξουν, να συμπλεύσουν ή να διασχίσουν τους θρησκευτικούς και πολιτισμικούς θεσμούς του Ισλάμ, ενώ με την δημοσίευση των έργων τους **'εξημέρωσαν', αποσαφήνισαν**, δηλαδή **απομυθοποίησαν**, την 'Ανατολή' στον δυτικό κόσμο, γκρεμίζοντας το μυστήριο και την ονειροφαντασία:

«Οι γραπτές εικόνες των ποιητών μας σχετικά με την ζωή του χαρεμιού είναι εκτυφλωτικές»[91], δηλώνει η Αγγλίδα γκουβερνάντα, του γιου του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, Emmeline Lott, στο δίτομο έργο της, που δημοσιεύτηκε το 1866. **«Έχω επισκεφθεί και έχω κατοικήσει σε τρία χαρέμια, που θα έπρεπε να είναι, και αναμφίβολα είναι, τα πιο θαυμάσια χρυσά κλουβιά, και δεν έχω καμμία επιθυμία να επισκεφθώ ή να ζήσω σε τέταρτο.»**[92]

Η περιηγητική τους εμπειρία, το ταξίδι και η συνάντηση τους με αυτό το «Άλλο», δηλαδή με τα διαφορετικά συστήματα συμπεριφορών, τρόπων, εθίμων και ηθών μέσα στο θεσμό του Οθωμανικού χαρεμιού που παρέπεμπε σε φαινόμενα, όπως αυτά της **πολυγαμίας/πολυγυνίας, του συστήματος της παλλακίδας (concubinage system)**, της θηλυκής **δήμευσης**,[93] του γενικού εγκλεισμού των γυναικών στο χαρέμι και τον αποκλεισμό τους από την συμμετοχή στον δημόσιο βίο, παρότρυνε τις περισσότερες περιηγήτριες να κάνουν **αναλογικές ή παράλληλες συγκρίσεις μεταξύ της δικής τους μονογαμικής δυτικής κοινωνίας και της πολυγαμικής Ανατολής.** Παρείχε πλαίσια για συγκρίσεις μεταξύ της ζωής της δυτικής γυναίκας και της έγκλειστης ελεύθερης Μουσουλμάνας, καθώς και της έγκλειστης εξισλαμισμένης σκλάβας. Επακόλουθο αυτής της προσέγγισης ήταν η ταύτιση με τις γυναίκες της Ανατολής. Οι παρατηρήσεις και οι πληροφορίες, που απορρέουν σαν αποτέλεσμα αυτής της στενής τους διαφυλικής (gender) σχέσης,[94] δηλαδή εκείνης των περιηγητριών με τις έγκλειστες γυναίκες στα Οθωμανικά Χαρέμια, αποκαλύπτουν την κυριολεκτικά έντονη, απόλυτη, ολοφάνερη και ξεκάθαρη γραμμή διαφυλικής διχοτόμησης, μεταξύ των δύο φύλων, γεγονός που οι περιηγήτριες το περιέγραψαν ως η διχοτόμηση της Οθωμανικής οικογένειας.[95]

---

[90] Το διαφορετικό σε σύγκριση με τα δυτικά συστήματα συμπεριφοράς, ηθών και εθίμων και τρόπων, ιδιαίτερα όσον αφορά την πολυγαμία/πολυγυνία της Ανατολής σε αντίθεση με την μονογαμία της Δύσης. Όπως ήδη αναφέραμε, "The Other", δηλαδή «το Άλλο», δηλώνει το πολιτισμικά, πολιτιστικά, ηθικά, κοινωνικά και θρησκευτικά διαφορετικό, αντίθετο, ανόμοιο, ξέχωρο, αλλιώτικο, ανομοιογενείς, και ασύμφωνο με τα δυτικά τους πρότυπα. Όσον αφορά τον όρο «το Άλλο», βλέπε, **Billie Melman. Women's Orients. English Women and the Middle East. 1718-1918. Second edition, Macmillan, 1995.**, σελ. 1, 5, 9, 315-17.

[91] [51β] Emmeline Lott .

"The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE." By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume II., [51β], σελ. 289]

[92] Ibid., σελ. 289 [51β]

[93] sequestration

[94] Όσον αφορά τον όρο, "gender " ή "gender relation", βλέπε: Karen R. Lawrence. Penelope Voyages. Women and Travel in the British Literary Tradition. Cornell Uniersity Press, Ithaca and London, και Billie Melman. Women's Orients. English Women and the Middle East, 1718-1918. Second edition, Macmillan, 1995.

[95] Βλέπε Κεφάλαιο III.

Βλέπε, επίσης, Melek Hanoum, ή Marie Dejean ή Marie Dejean Millingen. [45α], [45β].

Thirty Years in the Harem: or, the Autobiography of Melek-Hanum wife of H.H. Kibriszli-Mehemet Pasha. London: Chapman and Hall, 193 Piccadilly. 1872., σελ. 279, 281.

Η γυναικεία οπτική και η τάση των περιηγητριών προς σύγκριση, ιδιαίτερα η **ταύτισή** τους με τις έγκλειστες γυναίκες των Οθωμανικών χαρεμιών, είναι εμφανής και έντονα έκδηλη στα γραπτά τους. Περιηγήτριες **επινοούν** και **εφευρίσκουν** καινούργιους 'γυναικείους' όρους ή ορολογίες, όπως: **"WOMANITY"** (ΓΥΝΑΙΚΟΤΗΤΑ), νέες έννοιες ή λέξεις όπως: **"SLAVEDOM**[96], που προέρχονται αντίστοιχα από τον συνδυασμό των Αγγλικών όρων woman και humanity (womanity), καθώς και slavery και freedom (slavedom). Χρησιμοποιούν όρους όπως, **"WOMAN-KIND»**,[97] αντί για mankind, οι οποίοι **δηλώνουν ότι ακόμα και οι δυτικές περιηγήτριες κινούνταν μέσα σε μία ξεχωριστή διαφυλική σφαίρα στις δικές τους δυτικές κοινωνίες.** Περιηγήτριες εκφράζουν, κατ' επανάληψη, την αντίθεσή τους και επιτίθενται στους δυτικούς άνδρες που καταδικάζουν την δυτική γυναίκα να μένει στο σπίτι της δίπλα στο τζάκι της, για να στολίζει το χρυσό της κλουβί.[98]!! Πολλές περιηγήτριες, σε αντίθεση με τους περιηγητές, χρησιμοποιούν επανειλημμένα την φράση «I feel... ή I felt...», δηλαδή αισθάνομαι, ένοιωσα ή αισθάνθηκα, ένοιωσα, ένα χαρακτηριστικό ή ένα συναίσθημα που αποδίδεται στο γυναικείο φύλο.

Εξαιρετικά σπουδαίο είναι το γεγονός ότι περιηγήτρια του 18ου αιώνα εισάγει και χρησιμοποιεί, για πρώτη φορά, έναν όρο που εμφανίστηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες τον 20ο αιώνα. Εισήγαγε και εγκαινίασε έναν όρο που εμφανίσθηκε, διαδόθηκε, καθιερώθηκε και επικρατεί μέχρι σήμερα. Το 1795 η Maria Guthrie χρησιμοποίησε πρώτη τον όρο **«ο Προνομιακός Βιασμός» ή «privileged rape»**,[99] που χρησιμοποιήθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες, για πρώτη φορά τον 20ο αιώνα, σε διάφορες δικαστικές υποθέσεις (αγωγές) έγγαμων γυναικών κατά των συζύγων τους.[100]

Η **πρώτη περιηγήτρια του 19ου** αιώνα, που εξέφρασε την ταύτιση με «το Άλλο», ήταν η Ελβετίδα Louise Demont, η οποία το 1816 επισκέφθηκε τα χαρέμια του Μπέη της Τυνησίας και του γιου του, καθώς και εκείνο του κυβερνήτη της Πάτρας, μαζί με την Πριγκίπισσα της Ουαλίας και τις γυναίκες της ακολουθίας της.[101] Δήλωσε ότι **ένοιωσε προσβολή για το φύλο της** και για αυτές «τις άτυχες σκλάβες», τα «δύστυχα θύματα που μόλις

---

[96] [32β] Emily Beaufort, 1858-1859.
Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, Volume II., London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. [32b], σελ. 399.

[97] [27α] Marchioness of Londonderry, Frances Anne Emily Vane-Tempest, 1840.
A Narrative of travels to Vienna, Constantinople, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry., London, Henry Colburn, (1842?) [27a], σελ. 146.

[98] "ils cherchent a dorer notre cage et vont jusqu'a dire que nous l'embellissons. Moi, j'ai plus d'ambition encore, j'aspire a ma place au soleil, et meme, depuis longtemps, je songe en secret a l'Orient...» (Βλέπε, [34], 1862-1863 Marquise de Laubespin. "Esquisses de Voyages", Paris Tequi, Libraire-Editeur 85, Rue de Rennes, 85. 1891 σελ. 3-4.

[99] [6] 1795-1796 MRS. MARIA GUTHRIE.
«A tour performed in the years 1795 - 1796 through the Taurida, or Crimea, the antient kingdom of Bosphoros, the once powerful republic of Tauric Cherson, and all the other countries on the north shore of the Euxine, ceded to Russia by the Peace of Kainardgi and Jassy. By Mrs. Maria Guthrie, formerly acting directress of the Imperial Convent for the Education of the Female Nobility of Russia; described in a series of letters to her husband the editor, Matthew Guthrie M.D. F.R.S. and F.S.A of London and Edinburgh, member of the Philosophical Society of Manchester, &c. &c. Phisician to the First and Second Imperial Corps of Noble Cadets in St. Petersburgh, and Councillor of State to His Imperial Majesty of All The Russians. The whole illustrated by a map of the toyr along the Eyxine coast, from the Dniester to the Cuban, with engravings of a great number of ancient coins, medals, monuments, inscriptions, and other curious objects." London. Printed by Nichols and Son, Red Lion Passage, Fleet Street, For T. Cadill, Jun. And W. Daview, in The Strand. 1802 [6], σελ. 251-252.

[100] Αναφερόμενο στον βιασμό της συζύγου από τον σύζυγό της, και κατ' επέκταση "date rape", όσον αφορά τον βιασμό της γυναίκας από τον 'φίλο' της.

[101] [11], 1816. Louise Demont.
Journal of the Visit of her Majesty the Queen (Caroline), to Tunis, Greece, and Palestine, written by Louise Demont, with other corresponding papers, collected in Switzerland, and translated by Edgar Garston. London, T. and J. Allman, 1821. σελ. 18.

εγκλεισθούν, δεν θα βγαίνουν έξω πια, θα ζουν εκεί, και οι μέρες τους θα τελειώσουν εκεί...»[102]

Ένδειξη αυτής της ταύτισης είναι και η ακόλουθη μαρτυρία της Αγγλίδας περιηγήτριας Anna Vivanti, το 1865, μετά από πολλές επισκέψεις της σε Οθωμανικά χαρέμια της Κρήτης και της Κωνσταντινούπολης: **«Αχ, θα μπορούσα να συγχωρήσω σχεδόν οτιδήποτε στους Τούρκους. Δεν θα τους καταδικάσω που έσβησαν το σήμα το σταυρού από την Αγία Σοφία, που έκαναν τον Παρθενώνα αποθήκη πυρομαχικών, ή που έσφαξαν τους Χριστιανούς, αλλά ένα πράγμα δεν μπορώ να συγχωρήσω, το ότι καταδικάζουν τις γυναίκες τους σε μία ζωή ματαιότητας, άγνοιας, ανηθικότητας, και πρόωρου θανάτου. Διότι οι Τουρκάλες, που υπήρξαν υγιείς και δυνατά κορίτσια στην ηλικία των δώδεκα ετών ... πεθαίνουν κατά εκατοντάδες πρόωρα από την υπέρ-κατανάλωση μεταξύ της ηλικίας των δεκαοχτώ και τριάντα ετών, ως αποτέλεσμα του αφύσικου και ανθυγιεινού τρόπου ζωής.»**[103]

Η Αγγλίδα περιηγήτρια-ζωγράφος Mary Adelaide Walker (1857-1897) γράφει: «Είναι πολύ δύσκολο να διαμορφώσουμε μία αμερόληπτη κρίση, σχετικά με ήθη και έθιμα και τρόπους ζωής, που είναι τόσο διαφορετικά από τα δικά μας. Όμως, αν άτομα, χωρίς προκαταλήψεις ανάμεσά μας, μπορούσαν να διαμορφώσουν ακόμα και μία αμυδρή ιδέα για τις λανθασμένες ιδέες που επικρατούν εδώ εξαιτίας μας, για την αξιοθρήνητη παρανόηση [ή παρερμηνεία] των απλών πράξεων (των γυναικών), συγκρίνοντας με τους δικούς τους κανόνες συμπεριφοράς, τότε θα μπορούσαμε να αντιληφθούμε, σε κάποιο βαθμό, πόσο και εμείς έχουμε την τάση να **παρεξηγήσουμε την θηλυκή ζωή στην Ανατολή...»**[104]

Οι περιηγήτριες ανακάλυψαν, μέσα στην Οθωμανική Ανατολή, ένα διαφυλικό σύστημα τελείως ανόμοιο από το δικό τους, στο οποίο υπήρχαν κυριολεκτικά διαφορετικά και ξεχωριστά γυναικεία συμφέροντα και δραστηριότητες με εκείνα της ανδρικής κοινωνίας.[105] **Μέσα στην γυναικεία κοινωνία, και ιδιαίτερα σε εκείνη του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, που εμπεριείχε στους κόλπους του ένα πολυεθνικό γυναικείο παρακράτος ή το αποκαλούμενο «Σουλτανάτο των Γυναικών»,**[106] **επεσήμαναν έντονα ότι οι γυναίκες δεν είχαν καμμία πραγματική σχέση, ουσιαστική επικοινωνία ή κοινωνική επαφή με τους άνδρες ιδιοκτήτες, συζύγους, πατέρες ή γιους τους. Ακόμα, υπήρχαν περιηγήτριες που έφθασαν στο σημείο να επικροτήσουν την 'μοιχεία'. Παρατήρησαν ότι παρόλες τις επιτηρήσεις και τις επιφυλάξεις, δεν υπήρχε γυναίκα, τουλάχιστον στην Κωνσταντινούπολη,**

---

[102] Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities. Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9] σελ. 403.
Το ανώνυμο έργο ανήκει στην Ελβετίδα Louise Demont, η οποία υπογράφει το έργο της, 'by one of her Majesty's suite'. Σε μία άλλη έκδοση και έργο, η ερευνήτρια της διατριβής αυτής ανακάλυψε ότι η συγγραφέας ήταν η Ελβετίδα Louise Demont [11]. Βλέπε [11] στην Βασική βιβλιογραφία.

[103] [63] 1865 Anna Vivanti .
A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865. σελ. 116-117.

[104] [57a,b] Mary Adelaide Walker .
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57a,] σελ. 119.

[105] Βλέπε Κεφάλαιο III, όσον αφορά, «Αυτό που αποκαλούν εδώ οικογένεια» ή η διχοτόμηση της Οθωμανικής οικογένειας.

[106] Βλέπε Κεφάλαιο II.

που να ήταν πιστή στον άνδρα της ή στον κύριό της. Έφθασαν στο σημείο να δηλώσουν, ότι πιστές ήταν μόνο εκείνες που δεν μπορούσαν να κάνουν διαφορετικά. Αναρωτήθηκαν, επίσης, πως μπορούσαν να ήταν πιστές στους συζύγους τους, εφόσον δεν τους επέλεξαν και δεν τους αγαπούσαν.[107] **Έδειχναν κατανόηση ή δικαιολογούσαν το γεγονός ότι οι έγκλειστες γυναίκες είχαν εξελιχθεί στην 'τέχνη' της υποκρισίας και της ίντριγκας, και φορούσαν μία «μάσκα υποταγής», ένα δουλικό προσωπείο και ένα κάλυμμα υποκρισίας, για να μπορούν να επιβιώσουν μέσα στον δεσποτισμό της δουλείας του Οθωμανικού χαρεμιού και για να μπορούν να επιβιώσουν και να πετύχουν τους διάφορους στόχους τους.**

Πρέπει να υπογραμμίσουμε, ότι το γυναικείο ενδιαφέρον για την Ανατολή δεν είχε θεσμικά πλαίσια. Οι περιηγήτριες κινούνταν έξω από τα επίσημα δίκτυα εξουσίας, αρμοδιοτήτων και οργάνωσης. Δεν ταξίδευαν επίσημα, δηλαδή ως διπλωμάτες ή ως μέλη αρχαιολογικών εταιριών. Δεν ήταν αξιωματούχοι κάποιας διπλωματικής ή στρατιωτικής αποστολής, εκτός από τις εθελόντριες ή τις έμμισθες Γαλλίδες και Αγγλίδες νοσοκόμες κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου (1853-1856), οι οποίες στην ουσία, αν και παρείχαν κάποιες συγκεκριμένες υπηρεσίες 'συμπλέουσες' με την πολιτική της χώρας τους, στην πραγματικότητα βρίσκονταν έξω από τα πολιτικά κέντρα εξουσίας της αποικιακής πολιτικής.

Η εμπειρία των γυναικών στην Ανατολή είχε κυρίως **ιδιωτικό χαρακτήρα**, δηλαδή ήταν προσωπική επιλογή και δεν συνδεόταν από οποιασδήποτε μορφής θεσμική υποστήριξη. Ήταν **ατομική** παρά θεσμική, και η μη-επίσημη και προσωπική τους σχέση με το Οθωμανικό χαρέμι ήταν το μέσο για την προσέγγισή τους και την ταύτισή τους με το «Άλλο», δηλαδή με την έγκλειστη γυναίκα του Οθωμανικού χαρεμιού.

Παρόλα αυτά, αυτή η ταύτιση, η κατανόηση ή η γυναικεία αλληλεγγύη, δεν σήμαινε ταυτόχρονα ότι δεν υπήρχαν περιηγήτριες, που δεν υποστήριζαν την αρσενική δυτική επεκτατική αποικιοκρατική οπτική και πολιτική. Προσέγγισαν και εκείνες την Ανατολή και 'το Άλλο', αλλά στα πλαίσια των περιορισμών των δυτικών τους αντιλήψεων, ηθικής, παιδείας και αποικιοκρατικής πολιτικής, **εκφράζοντας και εκείνες τις τάσεις και τα δεδομένα της Δυτικής ελίτ.** Για παράδειγμα, οι Αγγλίδες περιηγήτριες Mrs. Annie Brassey, (Baroness Brassey ή Lady Brassey),[108] και η Mrs. Scott-Stevenson,[109] ήταν οπαδοί της Βρετανικής κατοχής της Κύπρου και της Μικράς Ασίας, αντίστοιχα.

Σχετικά με την Κύπρο, το Ελληνικό στοιχείο και τα Βρετανικά σχέδια κατοχής,[110] για παράδειγμα η Lady Brassey, η οποία βρισκόταν στην Κύπρο το

---

[107] Σχετικά με το θέμα της μοιχείας/απιστίας, βλέπε Κεφάλαιο II και Κεφάλαιο IV.

[108] [36] 1874, 1878, Mrs. (Annie) ή Baroness Brassey, ή Lady Brassey.
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880.

[109] [75a,b,c] 1878 Mrs. Scott-Stevenson
a. Our home in Cyprus. With illustrations and a map....Third edition. London, Chapman and Hall, Ltd., 1880 xxv + 332p. 8vo. Preface to first edition dated Sept. 25, 1879. [Author arrived at Larnaca to meet her husband, and army officer stationed on the island, Sep 30, 1878. Nicosia, Kyrenia, Myrtou, Lenka, Kykkos, Xeropotamos, Limassol, Mt. Olympus, Kantara, Salamis, Famagusta, the Karpass.]. [75a]
b. Our Ride through Asia Minor by Mrs. Scott-Stevenson, author of 'Our Home in Cyprus', with Map. London: Chapman and Hall, Limited, Henrietta Street, Convent Garden, 1881. [75b]
c. On Summer Seas. Including the Mediterranean, the Aegean, the Ionian, the Adriatic, and the Eyxine, and a Voyage down the Danube. By Mrs. Scott-Stevenson, author of «Our Home in Cyprus,» «Our Ride through Asia Minor,» etc. London. Chapman and Hall, Limited. 1833. [75c]

[110] [36] 1874, 1878, Mrs. (Annie) ή Baroness Brassey, ή Lady Brassey.

1878, γράφει: «Έχουν γίνει ορισμένες συζητήσεις να στείλουν μερικούς δύστυχους και άθλιους Τούρκους πρόσφυγες εκεί [στην Κύπρο], και να τους εφοδιάσουν με αρκετά χρήματα, για να αγοράσουν σπόρους και [αγροτικά] εργαλεία, για να καλλιεργήσουν την γη ή ακόμα καλύτερα, [να τους εφοδιάσουν] με τα ίδια τα [αγροτικά] εργαλεία/αντικείμενα. Ένας άριστος τρόπος φροντίδας για αυτά τα δύστυχα και άθλια πλάσματα, τις γυναίκες τους και τις οικογένειές τους... **[Οι Τούρκοι] είναι σταθεροί, εργατικοί, δουλεύουν σκληρά, αλλά δεν είναι λαός που ξέρει να βγάζει χρήματα. Η εισαγωγή μεγάλου Μουσουλμανικού πληθυσμού στο νησί θα είναι πολύ μεγάλη, ιδιαίτερα εάν [η Κύπρος] έρθει κάτω από την μόνιμη κατοχή της Αγγλίας... Εάν όμως κυριαρχήσει το Ελληνικό στοιχείο**[111] **θα αποτελεί ένα συνεχές[αέναο] αγκάθι στο πλευρό μας, και στο τέλος πιθανόν να μας αναγκάσουν να φύγουμε [από την Κύπρο], μετά που θα έχουμε κάνει τόσα πολλά, όσον αφορά διοικητικούς ανασχηματισμούς /ανασυγκροτήσεις/έργα ...την κατασκευή λιμανιών.....Οι Τούρκοι, από την άλλη πλευρά, ταίριαζαν με το κλίμα καθώς και με τους ιθαγενείς, και πάντα θα είναι ευχαριστημένοι με την εξουσία μας... ενώ οι έξυπνοι Έλληνες...»**[112] Όταν έγραφε αυτές τις παρατηρήσεις, η Κύπρος δεν είχε έρθει, ακόμα, επίσημα κάτω από την κατοχή των Άγγλων. Λίγους μήνες αργότερα, η περιηγήτρια ικανοποιείται, όπως μας πληροφορεί η ίδια σε επιστολή της με ημερομηνία 11 Δεκεμβρίου 1878, όταν μαθαίνει ότι η Βρετανική κυβέρνηση θα κατέχει την Κύπρο **επ' αορίστον χρόνου...»**[113]

1.1 Γιατί ταξίδευαν; Γιατί έγραφαν;

Ταξίδευαν, όπως δήλωναν οι ίδιες, για την γνώση, για μάθηση, για αυτογνωσία, για να μελετήσουν άλλους λαούς, για εξερεύνηση, για περιπέτεια, για προσκύνημα στους Αγίους Τόπους, για ευχαρίστηση, για ψυχαγωγία,[114] για φυγή, για παρηγοριά, μετά από ένα διαζύγιο,[115] και για αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων, εξαιτίας της στάσιμης και περιορισμένης ζωής της δυτικής γυναίκας στην οικία της, κλπ.

Για παράδειγμα, η Γαλλίδα περιηγήτρια Mme. de la Ferte Meun,[116] που ταξίδευε μόνη και ασυνόδευτη στην Μικρά Ασία από το 1816 έως το 1819, δήλωνε ότι ο σκοπός της ήταν η απόκτηση γνώσεων, η επιθυμία της για να τα μάθει και να τα γνωρίσει όλα: «le desir de tout connaitre.»[117] Το 1833-1859

SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880., σελ. 254-372.

[111] Ibid., σελ. 325. [36]

[112] Ibid., σελ. 326. [36]

[113] Ibid., σελ. 372. [36] :

"...British government would retain CYPRUS IN PERPETUITY, and that they would probably OCCUPY also some spot on the mainland, Alexandretta, in the Gulf of Scanderoon, being the most lilely place..."

[114] [15] 1832-1833 Frances Maclellan

Sketches of Corfu, Historical and Domestic, its scenery and natural productions: interspersed with Legends and Traditions. London: Smith, Elder, and Co., Cornhill, Booksellers to their Majesties, 1835 [15] preface B],

[115] Το 1875 έως το 1878 η Lady Elizabeth Craven Craven [4] ξεκίνησε τις περιηγήσεις της αμέσως μετά το διαζύγιό της, [Memoirs of the margravine of Anspach. Written by herself. London, Henry Colburn, 1826. [BPL]

Το 1844 η η Γερμανίδα κόμισσα Ida Marie Louise Gustave, Countess Hahn-Hahn, ["Orentalisch Briefe, von Ida Grafin Hahn-Hahn], ξεκίνησε τις περιηγήσεις της, μετά το διαζύγιό της, ταξιδεύοντας στην Βόρεια Ευρώπη, στην Ισπανία, στην Ιταλία, στην Ελλάδα και στην Εγγύς Ανατολή.

[116] [10] 1816 – 1819 Mme de la Ferte-Meun

Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816. 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. 485p. Engraved 8 Vo. (πρώτη έκδοση 1821).

[117] [19] 1835 – 1869 MISS MARY BRISCOE, (1835 - 1869)

περιηγήτριες, όπως η Martha Yeardly, η Sarah Emily York (Waldo) και η Emily Beaufort δηλώνουν ότι ταξίδευαν για να ιδρύσουν παρθενογωγεία, δηλαδή σχολεία για κορίτσια,[118] για **αυτογνωσία**,[119] για να ανακαλύψουν και να βρουν τον εαυτόν τους και για να παρατηρήσουν και να μελετήσουν άλλους λαούς.[120] Προσδοκούσε να μάθει και να διδαχθεί παρά να ψυχαγωγηθεί, δήλωνε η Αγγλίδα περιηγήτρια Julia Pardoe στην Κωνσταντινούπολη το 1836.[121]

Υπήρχαν περιηγήτριες οι οποίες ταξίδευαν ολόκληρη την ζωή τους εξερευνώντας τον κόσμο, και εκφράζοντας **ανοιχτά** το πάθος τους και την αγάπη τους για το ταξίδι, όπως η Αυστριακή περιηγήτρια Ida Laura Pfeiffer[122] και η 'Αγγλίδα-Χιώτισσα' Celine ή Countess Stephano (1816-1849),[123] η οποία είχε ξεκινήσει τις περιηγήσεις της το 1816 με την Καρολίνα, Πριγκίπισσα της Ουαλίας με σκοπό το προσκύνημα στους Ιερούς Τόπους.[124]

Όσον αφορά την Celine,[125] που γεννήθηκε στην Χίο και υιοθετήθηκε από την Πριγκίπισσα της Ουαλίας, αργότερα Βασίλισσας της Αγγλίας, δήλωνε ότι: «τίποτα δεν μου φαίνεται τόσο αφύσικο όπως η κατάσταση μιας στάσιμης ύπαρξης. Ο σκοπός του ανθρώπου είναι να κινείται από τόπο σε τόπο, να επισκέπτεται τους συνανθρώπους του σε μακρινούς τόπους και να υμνεί τον

MISSION LIFE IN GREECE AND PALESTINE. Memorials of Mary Briscoe Baldwin, Missionary to Athens, and Joppa. By Emma Raymond Pitman, of "Heroines of the Mission Field," "Vestina's Martyrdom;" "Profit and Loss;" &c. &c. Sell, Petter, Galpin & Co.: London, Paris & New York 1881. [19], σελ. 183.

[118] [18] 1833-1834 Martha Yeardley.

Extracts from the letters of John and Martha Yeardley, whilst on a religious visit to some parts of the continent of Europe the Ionian Islands, &c Lindfield: Printed by W. Eade, at the Schools of Industry. MDCCCXXXV. [18] σελ. 6, 7, 22.

[119] "I should come to learn to know myself".

Βλέπε, [21], 1844 - 1850 MRS. SARAH EMILY YORK, formerly MISS. S.E. WALDO.

Memoir of Mrs. Sarah Emily York, formerly Miss S. E. Waldo, Missionary in Greece by Mrs. R. B. Medbery. Author of William O. Crocker. Boston: Phillips, Sampson and Company, 110 Washington Street. 1853. [Δίδασκε στο σχολείο θηλέων της Harriet Dickson [20] στην Κέρκυρα.] "I should come to learn to know myself", [21], σελ. 274.

[120] "To study peoples and acquire opportunities for observation."

Βλέπε περιηγήτρια [32α], [32β] Emily Beaufort, 1858-1859.

Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, Volume I., London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. [32a], σελ. vii-vii, ix.

[121] [40α] 1835-1836 MISS JULIA PARDOE

"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. (Author arrived in Constantinople December 30, 1835., Volume I., [40α] σελ. 106-107.

[122] [28] Ida Laura Pfeiffer (Reyer), 1797-1858[28a, b, c,d]:

-"Visit to the Holy Land, Egypt and Italy" by Madame Ida Pfeiffer, Author of "A Woman's Journey Around the World" Translated from the German by H.W. Dulcken. With eight tinted engravings. London: Ingram, Cooke, and Co. 27 Strand. 1852. [28a].

-A Woman's Journey Round the World, from Vienna to Brazil, Chili, Tahiti, China, Hindostan, Persia, and Asia Minor. An unabridged translation from the German of IDA PFEIFFER. London: Office of the National Illustrated Library, 227 Strand. [28b], [BPL]

– A Woman's Journey Round the World, from Vienna to Brazil, Chili, Tahiti, China, Hin dostan, Persia, and Asia Minor. An unabridged translation from the German. London, Office of the National Illustrated Library [1852] xii, 1 p.l., 338 p., col. Illus. [BPL]

– Lady's Second Journey Round the World: from London to the Cape of Good Hope, Borneo, Java, Sumatra, Celebes, Ceram, the Moluccas, etc., California, Panama, Peru, Ecuador, and the United States. By Ida Pfeiffer, authoress of "The Lady's Journey Round the World," Etc. New York: Harper & Brothers, Publishers, Pearl Street, Franklin Square. 1856. [28c] [BPL]

– A Journey to Iceland, and Travels in Sweden and Norway. Translated from the German of Ida Pfeiffer, By Charlotte Fenimore Cooper. New York, George P. Putnam, 115 Broadway, 1852. [28d]

[123] [14α], [14β] CELINE.

ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. London, Henry Colburn, Volume I., Volume II., 1849 [14a,b].

[124] Ibid., σελ. 102-103. [14a]

[125] ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. London, Henry Colburn, Volume I., 1849 [14a], σελ. 236, 279, 289, 294, 295.

Η Celine [14a] ταξίδευε από το 1816-1820, ή 1821 με την Πριγκίπισσα της Ουαλίας, Καρολίνα, ως υιοθετημένη της κόρη, και στην συνέχεια με τον αρραβωνιαστικό της. Το 1829 ξεκίνησε μία περιήγηση με τον κ. M Auguste Benoit. Το 1831, σε ηλικία 21 ετών πήγε στο Παρίσι και το 1835 ξεκίνησε για την Μεσσίνα. Γνωστοποιεί στο έργο της τα σχέδιά της για μία περιήγηση στην Ανατολή, για την οποία, δεν έχουμε βρει στοιχεία, ακόμα.

Δημιουργό με το να θαυμάζει τα θαύματα του έργου του.»[126] Το 1849 γράφει: «Πουθενά δεν αισθάνομαι στο σπίτι μου, εκτός [όταν βρίσκομαι] στον ωκεανό».[127] Η Πριγκίπισσα Καρολίνα την είχε υιοθετήσει όταν ήταν τεσσάρων ετών, πριν την Σφαγή της Χίου, και από τότε ταξίδευε μαζί της. Μετά τον θάνατο της Βασίλισσας της Αγγλίας, (Πριγκίπισσας της Ουαλίας, Καρολίνα), η Celine συνέχισε τις περιηγήσεις της με τον μνηστήρα της, τον Captain Donald, και μετά τον θάνατό του ταξίδευε με δική της πρωτοβουλία και με την δική της ακολουθία. **Σημειώνει, επιπλέον, ότι η μακρόχρονη περιηγητική της εμπειρία της είχε δώσει «έναν αέρα διαφορετικό από τα άλλα κορίτσια της ηλικίας [της]...»**[128] **Γνωστοποιεί, επίσης, στο δίτομο έργο της, ότι ήταν αποφασισμένη να συνεχίσει αυτόν τον τρόπο ζωής**[129] **και να παραμείνει ανύπαντρη για να συνεχίσει τις περιηγήσεις της ελεύθερα,**[130] **αν και το περιβάλλον της προσπαθούσε να της ανατρέψει τα σχέδια.**[131] **Οι δηλώσεις της θεωρούνται επαναστατικές για την εποχή της, και μπορούμε να την χαρακτηρίσουμε σαν μία πραγματική θηλυκού τύπου «Οδυσσέα».**

Ομολογεί επανειλημμένα την δίψα της και το δυνατό της πάθος για την περιήγηση[132] και το ταξίδι, **και την υπερηφάνειά της ότι ήταν «η πρώτη κόρη της Ελλάδος (Hellas), τα ίχνη της οποίας μπορούν να εντοπισθούν σε περιοχές που θα περιγράψω... και που θεωρείται ως εξωπραγματικό γεγονός.»**[133] **Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι στις περιηγήσεις της, κατά την διάρκεια Ελληνικής Επανάστασης, του εθνικο-απελευθερωτικού αγώνα κατά του Τουρκικού ζυγού, η Celine φορούσε την Ελληνική παραδοσιακή ενδυμασία, έτσι ώστε να προκαλέσει με αυτόν τον τρόπο, όπως μας πληροφορεί η ίδια, συζητήσεις για το Ελληνικό ζήτημα.**[134]

Το πάθος της και τον ενθουσιασμό της, για την περιήγηση, εκφράζει κατ' επανάληψη και η Αυστριακή περιηγήτρια Ida Laura Pfeiffer,[135] η οποία ταξίδευε σε ολόκληρο τον τότε κόσμο μόνη της, επειδή την κατείχε, όπως επεσήμαινε η ίδια, μία φυσική και απέραντη επιθυμία για το ταξίδι και την απόκτηση γνώσης που την έκαναν να αγνοήσει όλες τις δυσκολίες και

---

[126] Ibid., σελ. 224. [14a]

[127] Ibid., σελ. ,173, 174, 186 [14b] :

"I cannot help thinking that our first education determines the course of all our subsequent existence. It gives the bias to our predispositions, elicits the events that befall us and...accustomed to rave weathers, I no where feel so much at home as on the ocean.....so often have I uttered the word farewell. Often as I have formed intimacies I have been compelled to forego then almost as soon as formed... without hope of ever renewing them..."

[128] Ibid., σελ. 202-203. [14a]

[129] Ibid., σελ. 59-63, 67. [14a]

[130] Ibid., σελ. 153, 154. [14a]

[131] Ibid., σελ. 176, 182-183, 185. [14a]

[132] Ibid., σελ. 67, 186, 187, 191. [14a]

[133] Ibid., σελ. 147, 165. [14a]

[134] Ibid., σελ. 188,190. [14a]

[135] [28a,b,c,d], 1842 Ida Laura Pfeiffer (Reyer), (ne 1797-1858)

"Visit to the Holy Land, Egypt and Italy" by Madame Ida Pfeiffer, Author of "A Woman's Journey Around the World" Translated from the German by H.W. Dulcken. With eight tinted engravings. London: Ingram, Cooke, and Co. 27 Strand. 1852. [28a].

1. A Woman's Journey Round the World, from Vienna to Brazil, Chili, Tahiti, China, Hindostan, Persia, and Asia Minor. An unabridged translation from the German of IDA PFEIFFER. London: Office of the National Illustrated Library, 227 Strand. [28b], [BPL]
2. A Woman's Journey Round the World, from Vienna to Brazil, Chili, Tahiti, China, Hin dostan, Persia, and Asia Minor. An unabridged translation from the German. London, Office of the National Illustrated Library [1852] xii, 1 p.l., 338 p., col. Illus. [BPL].
3. Lady's Second Journey Round the World: from London to the Cape of Good Hope, Borneo, Java, Sumatra, Celebes, Ceram, the Moluccas, etc., California, Panama, Peru, Ecuador, and the United States. By Ida Pfeiffer, authoress of "The Lady's Journey Round the World," Etc. New York: Harper & Brothers, Publishers, Pearl Street, Franklin Square. 1856. [28c] [BPL]
4. A Journey to Iceland, and Travels in Sweden and Norway. Translated from the German of Ida Pfeiffer, By Charlotte Fenimore Cooper. New York, George P. Putnam, 115 Broadway, 1852. [28d] [BPL]

τους κινδύνους των ταξιδιών.[136] Όταν έφθασε στην Κωνσταντινούπολη, το 1842, η Pfeiffer ένοιωθε, όπως γράφει, τόσο μαγεμένη και γοητευμένη (spell-bound), που παρέμεινε στο κατάστρωμα για πέντε ώρες, κοιτάζοντας την Κωνσταντινούπολη «συγκλονισμένη» και «απορροφημένη», υπογραμμίζοντας ότι ένοιωθε ότι είχαν περάσει μόνο λίγα λεπτά.[137]

«Το μόνο που ήθελα ήταν να ήμουν ποιήτρια για να απεικονίσω σωστά την υπέροχη ομορφιά αυτού του θεάματος»,[138] γράφει η Pfeiffer. «**Ακριβώς με τον ίδιο τρόπο, που ένας ζωγράφος αισθάνεται μία ακατανίκητη επιθυμία να ζωγραφίσει, και ο ποιητής να εκφράσει ελεύθερα τις σκέψεις του, έτσι και εγώ έσπευσα να ταξιδεύσω από μία ακατανίκητη επιθυμία να δω τον κόσμο. Στην νιότη μου ονειρευόμουν το ταξίδι, και στην ώριμη ηλικία βρίσκω ψυχαγωγία όταν θυμάμαι αυτά που είδα**...»[139] Όταν η Ida Laura Pfeiffer έφθασε στην Λάρνακα στις 23 Μαίου του 1842, ο Άγγλος Πρέσβης πήγε να γνωρίσει την γυναίκα «που κατείχε τέτοιο θάρρος για να ξεκινήσει ένα τόσο μεγάλο και επικίνδυνο ταξίδι μόνη της. Εξεπλάγη ακόμα περισσότερο όταν έμαθε ότι ήταν από την Βιέννη.»[140]

Στην Σμύρνη το 1845, η Miss Felicia Mary Frances Skene[141] υπογραμμίζει ότι το ταξίδι ήταν **απαραίτητο για τα ερευνητικά και σκεπτόμενα μυαλά, που είχαν σκοπό την απόκτηση γνώσης, την μελέτη των διαφόρων εθνών και την σωστή κρίση για την πραγματική κατάσταση του κόσμου.** Κατά την Skene **«δεν μπορούμε να αποκτήσουμε τέτοιες οπτικές καθισμένες δίπλα στα τζάκια μας,** πρέπει να πηγαίνουμε από τόπο σε τόπο και από χώρα σε χώρα, να διαβάζουμε τα έθνη με τις διάφορες θρησκείες και κοινωνικά συστήματα, όχι μεμονωμένα, αλλά σε σχέση το ένα με το άλλο μέχρι να βγάλουμε από το σύνολο την ανάλυση για την πραγματική/ή ορθή κατάσταση των πραγμάτων...»[142]

---

[136][28a] Ida Laura Pfeiffer (Reyer),
"Visit to the Holy Land, Egypt and Italy" by Madame Ida Pfeiffer, Author of "A Woman's Journey Around the World" Translated from the German by H.W. Dulcken. With eight tinted engravings. London: Ingram, Cooke, and Co. 27 Strand. 1852. [28a].
"I have been called, in many of the public journals, a "professed tourist;" (for she travelled alone throughout the world) "but I am sorry to say that I have no title to the appellation in its usual sense. On the one hand, I possess too little wit and humour to render my writings amusing; and, on the other, too little knowledge to judge rightly of what I have gone through... if I ever pronounce an opinion, I do so merely on my own personal experience. Many will perhaps believe that I undertook so long a journey from vanity.... Nothing but a natural wish for travel, a boundless desire of acquiring knowledge, could ever enable a person to overcome the hardships, privations, and dangers to which I have been exposed."

[137] Ibid., σελ. 39-36 [28a]

[138] Ibid., σελ. 37. [28a]

[139] 1842 Ida Laura Pfeiffer (Reyer), (1797-1858), [28b]
A Woman's Journey Round the World, from Vienna to Brazil, Chili, Tahiti, China, Hin dostan, Persia, and Asia Minor. An unabridged translation from the German. London, Office of the National Illustrated Library [1852] [28b], (preface).
"In exactly the same manner as the artist feels an invincible desire to paint, and the poet to give free course to his thoughts, so was I hurried away with an unconquerable wish to see the world. In my youth I dreamed of travelling—in my old age I find amusement in reflecting on what I have beheld... singned Vienna, March 16, 1850, the Authoress." [preface, in "A Woman's Journey Round the World" by Ida Pfeiffer,] :

[140] 1842 Ida Laura Pfeiffer (Reyer), (1797-1858), [28a]
"Visit to the Holy Land, Egypt and Italy" by Madame Ida Pfeiffer, Author of "A Woman's Journey Around the World" Translated from the German by H.W. Dulcken. With eight tinted engravings. London: Ingram, Cooke, and Co. 27 Strand. 1852. [28a], σελ. 75-76.

[141][42a] 1838 - 1844, Miss Felicia Mary Frances Skene.
Wayfaring sketches among the Greeks and Turks and on the shores of the Danube. By a seven years' resident in Greece. London, Chapman and Hall, MDCCCXLVII. [42a] σελ. 118

[142] Ibid.,σελ.169-170. [42a] :
"... foreign travel, from the facilities we now possess of leaving our country, to wander to and for on the earth and to return to give the result of our observations and our opportunities of acquiring knowledge... thus given us of judging of the actual state of the world, morally, intellectually...." But this view is not to be obtained seated by our own fire-sides; we must go from place to place and from country to country, reading the nations, with their various religions, and social systems, not singly but in [41a, 169] connexion wit one another, till, from the whole, we draw the analysis of the actual state of things..." [41a, 170]

Το 1852 η Mme de la Princesse de Belgiojoso, (ή η Christine Trivulce de Belgiojoso) που αυτοεξορίστηκε[143] με την κόρη της στην Μικρά Ασία, **«γοητευόταν»**, όπως δήλωνε η ίδια, από την **αβεβαιότητα της περιπέτειας**, που θα έφερνε η επόμενη ημέρα,[144] υπογραμμίζοντας ότι οι κίνδυνοι ήταν αποκυήματα της φαντασίας και οι δυσκολίες που αντιμετώπιζαν υποφερτές.[145] Η Belgiojoso πήγε πρώτα στην Κωνσταντινούπολη και στην συνέχεια στα βάθη της Μικράς Ασίας, όπου αγόρασε γη, για πέντε χιλιάδες φράγκα, στην κοιλάδα του Eia-Maq-Oglou στο Djaour-Daghda, (le montagne de giaour), κοντά στην Άγκυρα και στο Verandechir.[146] Στην συνέχεια, τον Ιανουάριο του 1852, ξεκίνησε μία μεγάλη περιπλάνηση, ένα εντεκάμηνο ταξίδι. Περπατούσε για ημέρες στην έρημο το χειμώνα, ζούσε σε σκηνές χωρίς τις ανέσεις που συνήθιζαν άλλες πριγκίπισσες ή γυναίκες της τάξης της, εφιλοξενείτο σε διάφορα χαρέμια, και το αξιοσημείωτο είναι ότι δεν θεωρούσε το ταξίδι επικίνδυνο, δύσκολο ή άβολο.

Περιηγήτριες συνεχίζουν και το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα, να εκφράζουν, κατ' επανάληψη, την επιθυμία τους για εξερεύνηση **('to explore')** και για την απόκτηση γνώσης. Η Γαλλίδα περιηγήτρια Marquise de Laubespin,[147] η οποία ταξίδευε το 1862-1863, **επιτίθεται στους άνδρες, που καταδικάζουν την δυτική γυναίκα να μένει στο σπίτι της**, τονίζοντας ότι **για πολύ καιρό, μυστικά, ονειρευόταν να επισκεφθεί την Ανατολή** και ότι είχε περισσότερες προσδοκίες και όνειρα από το να μένει σπίτι της.[148]

Το 1868-1884, τρεις ανύπαντρες Αγγλίδες, της μεσαίας τάξης, η Agnes Smith με την αδελφή της την Violet Smith και την φίλη τους την Edith, ξεκίνησαν τις περιηγήσεις τους στους Αγίους Τόπους, και στην συνέχεια στην Μικρά Ασία, στην Κύπρο, στην ελεύθερη Ελλάδα (free Greece) και στην υπόδουλη Ελλάδα (Θεσσαλονίκη, τα Τέμπη, Κατερίνη κλπ.).[149] Πριν φύγουν από την

---

[143] [30a], 1850, 1852, 1858 Mme de la Princesse de Belgiojoso, Christine Trivulce de Belgiojoso.
La vie intime et la vie nomade en Orient. Scenes et souvenirs de voyage I et II., Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30α].
Δεν μας παρέχει πληροφορίες, σχετικά με τους λόγους που αποφάσισε να εγκαταλείψει την πατρίδα της και να 'αυτοεξοριστή', όπως γράφει η ίδια.

[144] Ibid., σελ. 490, 1020. [30a]- "il ya dans toute vie active…le charme redouble quand elles doivent etres suvies d'un aventureux lendemen.»

[145] Ibid., σελ. 467-468. [30a].
."Il faut plus de force d'ame q'u'on ne pourrait le croire au premier abord pour enterprendre de semblable voyages …. les dangers sont plus imaginaires que reels…les privations song supportables."

[146] [30a.b.c], 1850, 1852, 1858, Mme de la Princesse de Belgiojoso, Christine Trivulce de Belgiojoso.
- La vie intime et la vie nomade en Orient. Scenes et souvenirs de voyage I et II., Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30a]

–[1858 ASIE MINEUR et Syrie: souvenirs de voyages. Paris, Michel Levy Freres, 1858. [Journey of eleven months begun in January 1852, from the author's place of exile from Europe, not far from Angora. ("UNE DAME FRANQUE CHASSEE DE SON PAYS PAR LA GUERRE ET VENANT PASSER SON EXIL EN TURQUIE" (σελ. 471) The account first appeared in the Revue Des Deux Mondes.. Tcherkess (Antoniopolis), Angora, Caesarea, the Taurus, Adana, Antioch, Latakia, Homs, Aleppo, Tarsus, Konia…] [30b]

-En 1850, la princesse de Belgiojoso, l'epouse du bel Emilio, (le prince Belgiojoso) vint habiter chez elle (Sophie de Marbois, Duchesse de Plaisance) au palais d'Ilissia. La princesse, journaliste renommee, etait une personne remarquable et fort excentrique, si bien qu'au bout de quelques jours les deux femmes furent en desaccord total….(in la Duchesse de Plaisance). [30c]

[147] [34], 1862-63 MARQUISE DE LAUBESPIN.
"Esquisses de Voyages", Paris Tequi, Libraire-Edteur 85, Rue de Rennes, 85. 1891. [34].

[148] Ibid., σελ. 3-4. [34]- "ils cherchent a dorer notre cage et vont jusqu'a dire que nous l'embellissons. Moi, j'ai plus d'ambition encore, j'aspire a ma place au soleil, et meme, depuis longtemps, je songe en secret a l'Orient…»

[149] [66a], [66b], 1868-1870, 1883, 1884, 1886 Agnes Smith.
-Eastern Pilgrims: the travels of three Ladies, 1870. Journey made in the summer of 1868. CONSTANTINOPLE, Cyprus, Egypt, Palestine, Greece. Inconsequential chatter about the places visited. [66a]
- Glimpses of Greek life and Scenery, 1884. (have it) v + 352 p. Frontispiece and map. 8vo. Journey made in the spring of 1883., [66b]

πατρίδα τους, το 1868, η Agnes Smith δηλώνει, ότι η απόφασή τους να εγκαταλείψουν την Αγγλία, για μία περιήγηση που θα διαρκούσε **ένα χρόνο προκάλεσε ταραχή στο περιβάλλον τους: «... μεγάλη ήταν η ταραχή των φίλων μας στην ιδέα ότι τρεις γυναίκες (ladies) θα ξεκινούσαν μία τόσο μακρόχρονη περιήγηση**[150] **μόνες και ασυνόδευτες. 'Θα επιστρέψουν ποτέ; Πηγαίνουν στους βαρβάρους', έλεγαν ορισμένοι.... Εάν η παιδεία μας δεν μας επιτρέπει να προστατεύουμε τους εαυτούς μας από επιρροές τέτοιων επικίνδυνων απόψεων.... Τότε τι αξίζει αυτή η παιδεία;»,**[151] γράφει η Smith.

Αναμφισβήτητα το ταξίδι υπήρξε για τις περιηγήτριες μία απελευθερωτική εμπειρία. Σε αυτό το σημείο πρέπει, να επαναλάβουμε ότι γυναίκες ήδη από τον 17° έως τον 19° αιώνα, έβρισκαν τρόπους να αγνοήσουν τις δυτικές προκαταλήψεις και να εγκαταλείψουν την διαφυλική τους σφαίρα στην δύση.

Αναμφίβολα το προσκύνημα ήταν μία κοινωνικά αποδεκτή δικαιολογία για το ταξίδι στην Μικρά Ασία ή στην Ανατολή για την Ευρωπαία και για την Αμερικανίδα. Πάνω από όλα το προσκύνημα ήταν η εναλλακτική λύση απέναντι στην στάσιμη οικιακή ζωή και στον περιορισμό, ιδιαίτερα των ανύπαντρων γυναικών. Το ενδιαφέρον των γυναικών για το σπάνιο, για το εξωτικό και για το ξένο καταδικαζόταν, όμως στα πλαίσια του προσκυνήματος η δυτική κοινωνία έδειχνε ανοχή.

Εκτός από το προσκύνημα, μία φυγή από τους κοινωνικούς περιορισμούς, και ακόμα από την οικογένεια, παρείχε στην Ευρωπαία και στην Αμερικανίδα ο ρόλος της ιεραποστόλου, της νοσοκόμας ή της εκπαιδευτικού, που συνηγορούσαν προς μια μορφή 'κοινωνικής κινητικότητας,' αποδεκτής από την δυτική κοινωνία.

Δεν αποκαλύπτουν όλες οι περιηγήτριες, τουλάχιστον **ανοιχτά**, τους **πραγματικούς τους σκοπούς** και λόγους για το ταξίδι και την περιήγηση. Για παράδειγμα, ορισμένες αρχικά δηλώνουν στην εισαγωγή των έργων τους, το **πρόσχημα** του θρησκευτικού προσκυνήματος στους Αγίους Τόπους, αμέσως μετά, πάλι στην ίδια εισαγωγή, συμπληρώνουν ότι επιθυμούσαν να γνωρίσουν τον κόσμο, τον εαυτόν τους, να αποκτήσουν γνώσεις, να μελετήσουν άλλους λαούς και να διευρύνουν τους πνευματικούς τους ορίζοντές.

Γιατί έγραφαν;
Εμείς, ως αναγνώστες του 21ου αιώνα, δεν γνωρίζουμε ποια στοιχεία πραγματικά επηρέαζαν όλες τις δυτικές περιηγήτριες όταν έγραφαν, διότι εκινούντο, κι εκείνες στην Δύση σε μία αποκλειστικά γυναικεία σφαίρα, όπως και 'οι αδελφές' τους στην Ανατολή. Ορισμένες περιηγήτριες έφθασαν μέχρι το σημείου να **'απολογηθούν'**, στην εισαγωγή των έργων τους για την είσοδό τους στον ανδρικό χώρο του περιηγητικού βιβλίου, καθώς και

---

[150] pilgrimage

[151] 1868-1870, 1883, 1886 AGNES SMITH, [66a]
Agnes Smith. Eastern Pilgrims: the travels of three Ladies, 1870. Journey made in the summer of 1868. CONSTANTINOPLE, Cyprus, Egypt, Palestine, Greece. Inconsequential chatter about the places visited. [66a]
- «The Holy Land seems to be considered quite the tour for a gentleman...So when two friends and myself resolved, in the summer of 1868, to absent ourselves for a year from home, for the purpose of visiting scenes endeared to us by so many hallowed association, great was the consternation expressed by our friends at the idea of three ladies venturing on so lengthened a pilgrimage alone. "Do you think they will ever come back?" They are going amongst barbarians," said some who knew of our intention.... And if our education does not enable us to protect ourselves from the influence of such dangerous opinion as, it is said, we shall hear in the varied society with which it may be our lot to mingle, what is that education worth?....We are all sisters in affection, though only two are so by birth....Violet makes herself responsible for the management at hotels, and for the direction of the party in general; Edith examines the accounts; Agnes (the author) studies the guide-book, and sketches routes for the approval of her companions. (σελ. 1,2, Chapter I).

για τα πιθανά λάθη στα έργα τους. Ακόμα, υπάρχουν και εκείνες που δεν δημοσιεύουν το όνομά τους στα έργα τους ή εκείνες που επιλέγουν κάποιο συγγραφικό ψευδώνυμο ή ακόμα ένα ανδρικό ψευδώνυμο.[152] Υπήρχαν και εκείνες που δημοσίευαν τα έργα τους ανώνυμα. Για παράδειγμα, η Γαλλίδα περιηγήτρια Valerie Boissier, Comtesse Agenor de Gasparin,[153] που ταξίδευε από το 1847 έως το 1848, δεν τύπωσε το όνομά της στο εξώφυλλο του βιβλίο της. Παρόλο που το έργο της είναι γραμμένο στο τρίτο (αρσενικό) πρόσωπο, αποκαλύπτει το φύλο της και την ταυτότητά της σε διάφορα σημεία του έργου της/ή του ταξιδιωτικού χρονικού της. Επίσης, στην πρώτη σελίδα του βιβλίου που χρησιμοποιήθηκε σε αυτήν την έρευνα, υπάρχει η χειρόγραφη υπογραφή ή το αυτόγραφο της περιηγήτριας.

Διαπιστώνουμε, όμως, ότι δεν αποτελούσαν την πλειοψηφία!! Από τις 110 περιηγήτριες του 17ου – 19ου αιώνα, ελάχιστες ήταν εκείνες που απολογήθηκαν, για την εισαγωγή τους στον 'ανδρικό χώρο' του βιβλίου, και ιδιαίτερα του περιηγητικού βιβλίου, και ελάχιστες ήταν εκείνες που έκρυβαν την ταυτότητά τους ή το πραγματικό τους όνομα.

«Κανένα βιβλίο δεν πρέπει να εκδοθεί, εάν προαπαιτεί μία απολογία για τα περιεχόμενά του»,[154] **γράφει το 1883 η Αμερικανίδα συγγραφέας-περιηγήτρια από την Βοστώνη, Mary E. Blake.**

Όπως δηλώνουν ανοικτά οι περιηγήτριες, έγραφαν και δημοσίευαν τις παρατηρήσεις τους επειδή, **είχαν την ανάγκη να μοιρασθούν ("needed to share")** τις εμπειρίες τους με το κοινό. **Ήθελαν να δείξουν στο αναγνωστικό κοινό με τι ευκολία και ασφάλεια μπορούσαν οι γυναίκες['ladies'] να ταξιδεύουν, μόνες και ασυνόδευτες σε χώρες, που υποτίθεται ήταν κατάλληλες μόνο για δυναμικούς άνδρες (1858-1859).**[155] Υπήρχαν και εκείνες που ήθελαν να συγκεντρώσουν υλικό για την κατάσταση στις κατεχόμενες από τους Οθωμανούς Τούρκους περιοχές. Για παράδειγμα, το 1867, οι περιηγήτριες Miss Irby και Miss Muir Mackenzie, ασχολήθηκαν στα άρθρα τους με την καταπίεση

---

[152] Σε αυτό το σημείο, όσον αφορά το χαρέμι, πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα, λόγο της δυτικής ηθικής της εποχής τους, ιδιαίτερα αυτής που σχετίζονταν με θεωρήσεις του είδους τι ήταν επιτρεπτό για το γυναικείο φύλο, δήλωναν, στο αναγνωστικό κοινό τους, ότι δεν μπορούσαν να το προσβάλουν με την καταγραφή των συζητήσεων που πραγματοποιούνταν μεταξύ των έγκλειστων γυναικών, και ότι δεν τολμούσαν να παρουσιάσουν στα έργα τους λεπτομέρειες για τις σκηνές εξαθλίωσης της γυναικείας φύσης, που είδαν επειδή θα συγκλόνιζαν και θα πρόσβαλαν την ηθική. Έτσι καταλήγουν στην χρήση πολλών επιθέτων για να περιγράψουν τις εικόνες που είδαν ή τις συζητήσεις που άκουσαν στα χαρέμια, όπως «εγκληματικά», «απαίσια», «βρώμικα», «χυδαία», «αηδιαστικά», «αισχρά» κ.α. Ακόμα, ορισμένες περιηγήτριες εμφανίζουν ένα απολογητικό χαρακτήρα, στην αφιέρωση ή στην εισαγωγή των έργων τους, όπου απολογούνται για την είσοδό τους στο 'ανδρικό χώρο' του βιβλίου. Άλλες πάλι, απολογούνται για τυχόν λάθη στα έργα τους και δικαιολογούν τους στόχους τους ως συγγραφείς. Παρά τις δυτικές προκαταλήψεις που συσσωρεύονταν στο γυναικείο φύλο, υπήρχαν πολλές περιηγήτριες που τις αγνόησαν και διείσδυσαν μέσα στα Οθωμανικά χαρέμια παρέχοντάς μας άμεσες και πολύτιμες πληροφορίες, ως αυτόπτες μάρτυρες, οι οποίες δεν είχαν κανένα πρόβλημα να περάσουν το κατώφλι του 'ανδρικού χώρου' του βιβλίου και κανένα λόγο να δικαιολογήσουν το συγγραφικό τους έργο.

[153] [29] 1847-1848 Valerie Boissier, Comtesse Agenor de Gasparin (ne, 1813-1894).
Journal d'un Voyage au Levant par L'Auteur du Mariage au point de vue Chretien. [Tome I. La Grece], Paris, Marc Ducloux et Ce., Editeurs. En Vente: A La Librairie, Rue Tronchet, 2. 1848.

[154] Mary E, Blake. On the Wing. Rambling Notes of a Trip to the Pacific. By Mary E. Blake Author of "Poems," "Rambling Talks," etc., etc. Fifth edition. Boston: Lee and Sphepard, Pubishers. 1883.

[155] "To show them with what ease and security ladies may travel alone in these countries, frequently supposed to be open only to strong ad energetic men." (Emily Beaufort, 1858-1859. [32a]. Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, Volume I., London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. [32a], σελ. vii-viii, ix, preface.)

της Τουρκικής κυβέρνησης στις Σλαβονικές (Slavonic) επαρχίες.[156] Το 1877 η Millicent Garrett Fawcett[157] δήλωνε ξεκάθαρα ότι ο στόχος των περιηγήσεών της ήταν η συγκέντρωση υλικού από αυτόπτες μάρτυρες για την κατάσταση στην Βοσνία και στην Χερζεγοβίνα (Herzegovina), καθώς και η δημοσίευση του. Στα άρθρα της κατηγορεί την Αγγλία και την Γαλλία ότι ήταν ισότιμα υπεύθυνες για την συνέχιση της Τούρκικής κατοχής σε αυτές τις επαρχίες, από την εποχή του Κριμαϊκού πολέμου (1853-1856). **Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση της περιηγήτριας, Mrs. R. L. Bensley (1896), η οποία, όταν επέστρεψε από τις περιηγήσεις της έχασε την όρασή της, και αποφάσισε να καταγράψει το έργο της στην 'γλώσσα των τυφλών' (in Braille).**[158]

Υπάρχει μία παρανόηση, μία λανθασμένη εντύπωση όσον αφορά την γυναικεία περιήγηση. Η γυναίκα της δύσης είχε περισσότερους ή κάποιους ιδιαίτερους λόγους από τον άνδρα για να αγνοήσει τους κινδύνους κάθε εποχής και να ξεκινήσει την απελευθερωτική της εμπειρία.

1.2 Αγνοούν τους κινδύνους των ταξιδιών και τις απαγορεύσεις του Ισλάμ. Μεταμφιέζονται ως άνδρες ή ως Μουσουλμάνες και εισχωρούν στα τζαμιά.

Πως ταξίδευαν? Οι περιηγήτριες ταξίδευαν με φρεγάτες[159], με πλοία,[160] με ατμόπλοια,[161] τα οποία είχαν μειώσει τον χρόνο των ταξιδιών,[162] με κορβέτες[163] με ιδιόκτητα πλοία (yachts) ή με σκούνες (scooners).[164] Ταξίδευαν

---

[156] Millicent Garrett Fawcett, the Martyrs of Turkish Misrule, with a supplement by Miss Irby, published by the Eastern Question Association, Papers No. 11., 1877., σελ. 5

[157] Ibid., σελ. 4-5.

[158] 1896 Mrs. R. L. Bensley
"Our journey to Sinai: a visit to the convent of St. Catarina. Illustrated from photographs taken by the author. London, the Religious Tract Society, 1896. (Εκδόθηκε το 1896, αλλά αρχικά γράφτηκε 'in Braille'.)

[159] [10], 1816 – 1819 Mme de LA FERTE – MEUN.
Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. [10], p. σελ. 3,10- la fregate la Galata, la Galatee, Jason Frigate., σελ. 12, 23,9.

[160] [11], 1816 : LOUISE DEMONT.
Journal of the Visit of her Majesty the Queen (Caroline), to Tunis, Greece, and Palestine, written by Louise Demont, with other corresponding papers, collected in Switzerland, and translated by Edgar Garston. London, T. and J. Allman, 1821, [11], σελ. 9, 11. Το έτος 1815 «on board an English ship with 85 guns and 500 men".

[161] [21], 1844 - 1850 MRS. SARAH EMILY YORK, formerly MISS. S.E. WALDO.
Memoir of Mrs. Sarah Emily York, formerly Miss S. E. Waldo, Missionary in Greece by Mrs. R. B. Medbery. Author of William O. Crocker. Boston: Phillips, Sampson and Company, 110 Washington Street. 1853. [21], σελ. 262-3, «the Austrian steamer, the Ser Pervas."
-[26v1], [26v2], 1840-41 ELIZABETH MARY GROSVENOR, MARCHIONESS OF WESTMINSTER.
"A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean During the Years 1840-41, In Two Volumes. London:, John Murray, Albemarle Street 1842. Volume II., [26v2], σελ. 7-10, 'the Empress Alexandrina'],
- [27a] The Marchioness of Londonderry
A Narrative of travels to Vienna, CONSTANTINOPLE, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry., London, Henry Colburn, (1842 ?) [27a], σελ. 3-5, 92-93, 158-159 : Πέρασαν 30 ώρες 'on board the Giraffe Steamer, the Galatea,' και μετά στο 'the Ferdinand', το οποίο ατμόπλοιο τους πήγε στην Κωνσταντινούπολη. Είχαν προγραμματίσει να φύγουν από την Κωνσταντινούπολη με το Αυστριακό ατμόπλοιο το 'the Austrian Serpiervas steamer' το οποίο ναυάγησε το βράδυ της πρώτης Δεκεμβρίου 1840 'in the Gulf of Modania'.

[162] [40c] Julia Pardoe, 1835-1836.
BEAUTIES OF THE BOSPHORUS. Illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs, From Original drawings by W.H. Bartlett. Virtue and Co., London., [40c], σελ. 151.

[163] [26v1], [26v2], 1840-41 ELIZABETH MARY GROSVENOR, MARCHIONESS OF WESTMINSTER.
"A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean During the Years 1840-41, In Two Volumes. London:, John Murray, Albemarle Street 1842. Volume II., [26v2], σελ. 11,38, [the English corvette "La Magicienne," commanded by Captain Mitchel].

[164] "the Dolphin" :
[25], 1840, Lady Harriet Cathrine Egerton, Countess Ellesmere.
Lady Francis Egerton Journal of a tour in the Holy Land in May and June 1840. By Lady Francis Egerton. With lithographic views from original drawings, by Lord Francis Egerton....(with her husband). London, Harrison and Co., 1841, σελ. 110-115.

σε διάφορες περιοχές της Μικράς Ασίας και της Ταυρίδας, με καραβάνια,[165] ζούσαν στην ύπαιθρο σε σκηνές,[166] έκαναν μακρινές πεζοπορίες, ίππευαν άλογα,[167] και όνους,[168] κλπ.

Το ταξίδι, φυσικά, εκείνη την εποχή δεν ήταν καμμία εύκολη υπόθεση. Για παράδειγμα, η Αυστριακή περιηγήτρια Ida Laura Pfeiffer, η οποία ταξίδευε μόνη και ασυνόδευτη έκανε ένα μήνα να φθάσει από την Βιέννη στην Κωνσταντινούπολη. Είχε ταξιδέψει με έξι πλεούμενα, τέσσερα ατμόπλοια και δύο πλοία, μέχρι να φθάσει στην Κωνσταντινούπολη, τον Απρίλιο του 1842.[169] Εκτός από τις πρακτικές δυσκολίες των ταξιδιών, υπήρχαν και οι επικίνδυνες συνθήκες.

Όπως συνέβαινε και με τους άνδρες (περιηγητές), οι περιηγήτριες τον 17ο έως τον 19ο αιώνα, αντιμετώπιζαν και εκείνες πολλούς κινδύνους, κατά την διάρκεια των ταξιδιών τους και των περιηγήσεών τους.[170] Αντιμετώπιζαν επικίνδυνες καιρικές συνθήκες,[171] τις θύελλες των θαλασσών και τα ναυάγια. Αντιμετώπιζαν την πανούκλα,[172] τους κινδύνους από ληστές,[173] τις

---

[165][41b], 1836 - Mrs. Sara Rogers Haight.
"Letters from the Old World by a Lady of New York", 1840 (Egypt, Syria, Palestine, ASIA MINOR, Turkey and Greece... Volume II., [41b], σελ. 228.

[166] [28a], 1842 Ida Laura Pfeiffer (Reyer), (ne 1797-1858).
Visit to the Holy Land, Egypt and Italy" by Madame Ida Pfeiffer, Author of "A Woman's Journey Around the World" Translated from the German by H.W. Dulcken. With eight tinted engravings. London: Ingram, Cooke, and Co. 27 Strand. 1852. [28a], σελ. 88-90.
-[32b], Emily Beaufort, 1858-1859.
Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, Volume II., London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. [32b], σελ. 393-394,
και
[36] 1874 και 1878 Mrs. (Annie) Brassey ή Baroness Brassey (ή Lady Brassey).
Sunshine and Storm in the East, or, Cruise to Cyprus and Constantinople. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36], σελ. 43.

[167] [32b] Emily Beaufort, 1858-1859.
Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, Volume II., London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. [32b], σελ. 393-394,
και
[36] 1874 και 1878 Mrs. (Annie) Brassey , ή Baroness Brassey, ή Lady Brassey.
Sunshine and Storm in the East, or, Cruise to Cyprus and Constantinople. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36], σελ. 43.

[168] [32b] Emily Beaufort, 1858-1859.
Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, Volume II., London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. [32b], σελ. 388.

[169] Visit to the Holy Land, Egypt and Italy by Madame Ida Pfeiffer, author of "A Woman's Journey Around the World". Translated from the German by H.W. Dulcken. London, Ingram, Cooke, and Co. 227 stand. 1852, σελ. 36.

[170] Για παράδειγμα, τον 1659, όπως ήδη αναφέραμε, δύο Αγγλίδες ιεραπόστολοι η Katharine Evans και η Sarah Cheevers [1], οι οποίες ταξίδευαν μόνες, είχαν ξεκινήσει την περιήγησή τους από την Αλεξάνδρεια για να κηρύξουν «το Ευαγγέλιο του Χριστού». Ενώ ταξίδευαν από το Leghorn προς την Κύπρο, σταμάτησαν στην Μάλτα για καραντίνα όπου φυλακίστηκαν και βασανίστηκαν σωματικά και ψυχολογικά για τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις από την Ιερά Εξέταση. Επειδή δεν υπέκυψαν στην Ιερή Εξέταση, παρέμειναν φυλακισμένες στην Μάλτα για τέσσερα χρόνια, δηλαδή μέχρι το 1663.

[171] [1], 1659- 1663 KATHARINE EVANS AND SARAH CHEEVERS.
Evans, Katherine and Cheevers, "BRIEF HISTORY OF THE VOYAGE OF KATHARINE EVANS AND SARAH CHEEVERS, TO THE ISLAND OF MALTA, Where the Apostle Paul suffer'd Shipwreck. And their Cruel Sufferings in the Inquisition there, for near Four Years; occasion'd by the Malice of the Monks and Friers against them, and their several Conferences with them: And how they came to be Deliver'd from thence, and their safe Return Home to England; TO WHICH IS ADDED, A Short RELATION from George Robinson, of the Sufferings which befel him in His JOURNEY TO JERUSALEM: And how he was preserved from the Hands of Cruelty, when the Sentence of Death was passed against him." LONDON: Printed by the A??gns of J. Sowle, at the Bible in George-Yard, Lombard Street, 1719. [1] και
- [7], 1799 MARY NISBET OF DIRLETON, COUNTESS OF ELGIN, σύζυγος του Λόρδου Έλγιν.
The Letters of Mary Nisbet of Dirleton, Countess of Elgin, arranged by Lieut. - Colonel Nisbet Hamilton Grant, London, John Murray, Albemarle street, W.I. 1926. (Frontispiece): Mary Nisbet as a Girl with her dog from a drawing by Staveley. [7]

[172][26v1], [26v2].1840-41 ELIZABETH MARY GROSVENOR, MARCHIONESS OF WESTMINSTER.

καταδιώξεις των πειρατών, των κουρσάρων,[174] των ορεινών ληστών (mountain robbers) κλπ.

Για παράδειγμα, πνίγηκαν τρεις Γερμανίδες περιηγήτριες που ταξίδευαν με το ατμόπλοιο "The Neva" το 1840. Ενώ βρίσκονταν στην Μαύρη Θάλασσα και κατευθύνονταν από την Οδησσό προς την Κωνσταντινούπολη ξέσπασε μία σφοδρή ανεμοθύελλα την 1η Δεκεμβρίου 1840, και την επόμενη ημέρα, στις 2 Δεκεμβρίου του 1840, οι τρεις Γερμανίδες περιηγήτριες πνίγηκαν στην Μαύρη θάλασσα μαζί με άλλους 19 επιβάτες. Σώθηκαν μόνο 18 επιβάτες.[175]

Εκτός από τις επικίνδυνες συνθήκες των ταξιδιών, οι περιηγήτριες αγνοούσαν και πολλές άλλες ενοχλήσεις, ταλαιπωρίες και δυσάρεστες καταστάσεις, όπως ήταν οι μεγάλες καραντίνες,[176] το συνεχές βάδισμα ή οι πεζοπορίες, οι ακατάλληλες εγκαταστάσεις παραμονής, διαμονής και διατροφής κλπ. Όσον αφορά την καραντίνα, μία Αμερικανίδα περιηγήτρια, από την Νέα Υόρκη,[177] μας παρέχει πολλές ενδιαφέρουσες πληροφορίες και λεπτομέρειες για 'το σύστημα της καραντίνας' στην Κωνσταντινούπολη και στην Σμύρνη το 1836. Είναι η μόνη περιηγήτρια που περιγράφει την «προστατευτική στολή σώματος καραντίνας» **(quarantine body suit)**[178] και **«ένα μηχάνημα αποστείρωσης»**[179] από την πανούκλα. Όταν έφθασε στην Κωνσταντινούπολη, το 1836, μαζί με την συνοδεία της υποχρεώθηκαν, όπως επισημάνει η ίδια, να φορέσουν **«κάπες από λαδωμένο ύφασμα»**, για να αποφεύγουν την επαφή με άλλα άτομα τα οποία πιθανώς είχαν προσβληθεί από την πανούκλα.[180] Επίσης, όταν έφθασε στην Σμύρνη την τοποθέτησαν, όπως μας πληροφορεί, μέσα σε **«ένα μηχάνημα αποστείρωσης»**.[181]

Εκτός από τους εξωτερικούς κινδύνους και τις δυσκολίες των ταξιδιών, οι περιηγήτριες προκαλούσαν και οι ίδιες καταστάσεις, που έθεταν σε κίνδυνο την ζωή τους.

"A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean During the Years 1840-41, In Two Volumes. London:, John Murray, Albemarle Street 1842. Volume II., [26v2], σελ. 63-64.

[173] [2a], 1686 -1688 Anna Akerhjelm ή Anna Mansdotter Agriconia, (ne 1642-1688)

"Documents inedits ou peu connus sur l'histoire et les antiquites d'Athenes tires des archives de l'Italie, de la France de l'Allemagne, etc. par Le Cte. de Laborde Membre de l'Institut. Paris Ches Jules Renouard et Cie, Libraires". 1854. "XXII. Documents concernant mademoiselle Anna Akerhjelm. Biographie d'Anna Akerhjelm. [2a], σελ. 243-245

[174][9], 1814 - 1820 – CAROLINE, QUEEN OF ENGLAND.

Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821.

(Από ανώνυμη συγγραφέα περιηγήτρια που υπογράφει το έργο της 'by one of her Majesty's suite', την οποία σε μία άλλη έκδοση η ερευνήτρια της διατριβής διαπίστωσε ότι επρόκειτο για την Ελβετίδα Louise Demont.) [9], σελ. 376, 415-416, 549-550, 554, 578, 582, 688, 694-697.

Βλέπε, επίσης,

–. [26v2], 1840-1841 ELIZABETH MARY GROSVENOR, MARCHIONESS OF WESTMINSTER.

"A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean During the Years 1840-41, In Two Volumes. London:, John Murray, Albemarle Street 1842. Volume II., [26v2], σελ. 65, 68, 73.

[175] Ibid., σελ. 8, 10. [26v2]

[176] [18], 1833- 1834 Martha Yeardley.

Extracts from the letters of John and Martha Yeardley, whilst on a religious visit to some parts of the continent of Europe the Ionian Islands, &c Lindfield: Printed by W. Eade, at the Schools of Industry. MDCCCXXXV , [18] σελ. 24, 33, 35, 37, 38, 41, 42.

[177] [41α], [41β], 1836 - Mrs. Sara Rogers Haight.

"Letters from the Old World by a Lady of New York", 1840 (Egypt, Syria, Palestine, ASIA MINOR, Turkey and Greece... Volume I. Volume II.

[178] Ibid., σελ. 14-24. [41a]

[179] Ibid., σελ. 227-228. [41a]

[180] Ibid., σελ. 34. [41a]

[181] Ibid., σελ. 227-228. [41a]

Για παράδειγμα, διακινδύνευαν συνειδητά την ζωή τους όταν **μεταμφιέζονταν** ως άνδρες ή ως Μουσουλμάνες, για να εισχωρήσουν μέσα στα τζαμιά,[182] ιδιαίτερα από τις αρχές του 19ου αιώνα, όταν η Αγγλίδα περιηγήτρια Lady Hester Lucy Stanhope[183] είχε μεταμφιεσθεί ως άνδρας, συγκεκριμένα ως μαμελούκος ('mameluke'), για να επισκεφθεί τα τζαμιά της Δαμασκού.

«Ποιός Ευρωπαίος ταξιδιώτης, που κατέχει το ελάχιστο πνεύμα για περιπέτεια, θα αρνιόταν να αντιμετωπίσει τους κινδύνους για να σταθεί κάτω από τον τρούλο της Αγίας Σοφίας;... Εάν διακινδυνεύσεις την περιπέτεια, θα κατορθώσεις αυτό που κανένας άπιστος δεν έχει τολμήσει να κάνει, αλλά σας προειδοποιώ... εάν σας ανακαλύψουν...θα σας κομματιάσουν/διαμελίσουν...»,[184] γράφει η Αγγλίδα περιηγήτρια Julia Pardoe, το 1836, η οποία είχε μεταμφιεσθεί ως Μουσουλμάνα για να μπει στο 'τζαμί' της Αγίας Σοφίας κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου.

Το 1836 η Marie Dejean Millingen, γνωστή μετά τον γάμο της ως Melek Hanum, και η Ναζίμπ Χανούμ, η υιοθετημένη κόρη της Πριγκίπισσας Ασμέ/Εσσεμέ, αδελφής του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ είχαν **μεταμφιεσθεί ως άνδρες** για να μπουν στο 'τζαμί' της Αγίας Σοφίας ένα βράδυ κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου.

1.2.1 Περιηγήτρια επισκέπτεται, 'ως γυναίκα', το Άγιο Όρος.

Περιηγήτριες δεν αγνόησαν μόνο τους κινδύνους των ταξιδιών, για να γευθούν την απελευθερωτική τους εμπειρία, και δεν διακινδύνευσαν μόνο τις επιπτώσεις της ανακάλυψης της διείσδυσής τους στα τζαμιά μεταμφιεσμένες ως Μουσουλμάνες ή ως άνδρες. **Μία Αγγλίδα 'αμεταμφίεστη' επισκέφθηκε το Άγιο Όρος. Επισημαίνουμε ότι εισχώρησε και ξεναγήθηκε, ως γυναίκα, στα μοναστήρια του Αγίου Όρους, και όχι μεταμφιεσμένη ως άνδρας!!**[185]

---

[182] [40a], 1835-1836 MISS JULIA PARDOE.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. (Author arrived in Constantinople December 30, 1835. , Volume I., [40α], σελ. 375-377.

- [42α], 1838 - 1844, Miss Felicia Mary Frances Skene.
Wayfaring sketches among the Greeks and Turks and on the shores of the Danube. By a seven years' resident in Greece. London, Chapman and Hall, MDCCCXLVII. [42a], σελ. 147-149, 386, 387.

- [44α], [44β], 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 .

[183] [8], 1810 – 1817, 1839 LADY HESTER STANHOPE.
Travels of Lady Hester Stanhope; forming the completion of her memoirs. Narrated by her physician (Charles Lewis Merton) London, Henry Colburn, 1846. 3 vols. [8] .

[184] [40c], Julia Pardoe 1835-1836.
BEAUTIES OF THE BOSPHORUS. Illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs, From Original drawings by W.H. Bartlett. Virtue and Co., London. (no date) , [40c], σελ. 375-377: "What European traveller, possessed of the least spirit of adventure, would refuse to encounter danger in order to stand beneath the dome of St. Sophia?... "if you risk the adventure, you will have done what no Infidel has ever yet dared to do; but I forewarn you.... Should you be discovered... you will be torn to pieces."

[185] [44a], [44b], Fanny Janet Blunt,, formerly, F.J. Sandison, (1848-1899) .
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife, Vol. II. , 1878 . [44b], « On Lady Stratford's visit to Mount Athos.», βλέπε σελίδα 313.
Επίσης, σχετικά για την Lady Stratford, βλέπε περιηγήτριες που ακολουθούν:
- [19], 1835 – 1869 MISS MARY BRISCOE.
MISSION LIFE IN GREECE AND PALESTINE. Memorials of Mary Briscoe Baldwin, Missionary to Athens, and Joppa. By Emma Raymond Pitman, of "Heroines of the Mission Field," "Vestina's Martyrdom;" "Profit and Loss;" &c. &c. Sell, Petter, Galpin & Co. London, Paris & New York 1881. [19], σελ. 145,149 : Stratford de Redcliff.

«Απαγορεύεται στις γυναίκες και στα ζώα θηλυκού γένους να εισχωρήσουν στα εδάφη του Ιερού Βουνού», γράφει η Fanny Janet Sandison Blunt,[186] επισημαίνοντας ότι αυτή η απαγόρευση παραβιάσθηκε ανοικτά από την Lady Stratford,[187] η οποία επισκέφθηκε τα μοναστήρια του Άγιου Όρους, κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου (1853-1856). Σύμφωνα με την Blunt, αυτή η απαγόρευση είχε σχέση, κατά κάποιον τρόπο, με τις επιπτώσεις της περιέργειας της συζύγου του Λοττ, η οποία είχε τιμωρηθεί για την περιέργειά της, όταν μεταμορφώθηκε σε στήλη άλατος (Σόδομα και Γόμορρα). Την ίδια τιμωρία, όπως γράφει η Blunt, πρόσμεναν οι μοναχοί να υποστεί οποιαδήποτε περιπετειώδης κόρη της Εύας, όπως η Lady Stratford,[188] που θα τολμούσε να παραβιάσει τα ιερά τους σύνορα. «Αυτή η δεισιδαιμονία, όμως, έχασε την ισχύ της, όταν η Lady Stratford επισκέφθηκε τα μοναστήρια κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου, ενώ ορισμένοι μοναχοί έτρεμαν περιμένοντας την μεταμόρφωσή της (σε στήλη άλατος), μέχρι που είχαν την ανακούφιση/ικανοποίηση να την δουν να εγκαταλείπει τα επικίνδυνα εδάφη (του Ιερού Βουνού) με πλήρη κατοχή των χαρισμάτων/κομψότητα που την χαρακτήριζαν»,[189] όπως καταλήγει η Blunt.

1.2.2 Μάρτυρες ιστορικών γεγονότων

Περιηγήτριες υπήρξαν και μάρτυρες ιστορικών γεγονότων, όπως της κατάληψης της Αθήνας από τους Βενετούς[190] και της καταστροφής του ναού

–[22], Dec. 1854- 1856 LADY ALICIA BLACKWOOD.
A NARRATIVE OF PERSONAL EXPERIENCES & IMPRESSIONS DURING A RESIDENCE ON THE BOSPHORUS THROUGHOUT THE CRIMEAN WAR. London: Hatchard. Piccadilly, 1881. [22], σελ. 64,65. (Lady Stratford de Redcliff).
-- [23v1.,[23v2], A LADY VOLUNTEER, [TAYLOR F.M.], 1854-1856.
EASTERN HOSPITALS AND ENGLISH NURSES; THE NARRATIVE OF TWELVE MONTHS' EXPERIENCE IN THE HOSPITALS OF KOULALI AND SCUTARI, (in two volumes) BY A LADY VOLUNTEER. IN TWO VOLUMES. (DURING THE CRIMEAN WAR) VOL. I. AND VOL. II.. London: Hurst and Blackett, Publishers, Successors, [23v.1]., σελ. 11,37,40,48,55,56,59,60,66,110,154,155. Lady Stratford. Volume II., [23v.2], σελ. 26, 256,260,261. Lady Stratford de Redcliffe.
-[31], 1855 – 1858, LADY HORNBY.
CONSTANTINOPLE DURING THE CRIMEAN WAR. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography....London, Richard Bentley, Publisher In Ordinary To Her Majesty. 1863. 8 vo. [31], σελ. 36. Lady Sratford de Redcliffe.

[186] [44β], Fanny Janet Blunt,, formerly, F.J. Sandison, (1848-1899)
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife, Vol. II. , 1878. [44b], σελ. 313 :

[187] Ibid., σελ. 313 [44b]

[188] Ibid., σελ. 313 [44b]

[189]Ibid., σελ. 313. [44b] :
"Women and animals of the feminine gender are not allowed to enter the precincts of the "Holy Mountain." This prohibition seems to be in some way connected with the curiosity of Lot's wife, whose punishment is expected to befall the adventurous daughter of eve who should thus transgress. This superstition has, however, lost much of its force since Lady Stratford's visit to the monasteries during the Crimean war, when some of the monks tremblingly watched for the transformation, till they had the satisfaction of seeing her Ladyship quit the dangerous precincts in the full possession of the graces that characterised her."

[190] [2a,b] 1686 -1688 Anna Akerhjelm ή Anna Mansdotter Agriconia, (ne 1642-1688).
–"Documents inedits ou peu connus sur l'histoire et les antiquites d'Athenes tires des archives de l'Italie, de la France de l'Allemagne, etc. par Le Cte. de Laborde Membre de l'Institut. Paris Ches Jules Renouard et Cie, Libraires". 1854. "XXII. Documents concernant mademoiselle Anna Akerhjelm. Biographie d'Anna Akerhjelm. (pages 214-255) – (HG 38.1 L121). (microfilm 6), [2a].
–ΠΑΝΔΩΡΑ. «ΣΥΓΓΡΑΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΔΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ. ΣΥΝΤΑΚΤΑΙ Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ, Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΘΛΟΣ, Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ, κτλ. ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ. ΑΠΟ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1861 ΜΕΧΡΙΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1862.» (μετάφραση επιστολής του 1687 της Άννας Ακερχέλμ. Το 1686 ο Κόμης Otto Von Koenigsmark ανέλαβε την διοίκηση των μισθοφόρων στο στρατό....Μετάφραση επιστολής – ΠΑΝΔΩΡΑ συμπεριλαμβάνει πέντε από τις επιστολές της προς τον αδελφό της Samuel Manson Agriconus Akeihjelm και ένα ατελές ημερολόγιο με ημερομηνίες 1686-1887 που διηγείται τα ιστορικά γεγονότα στα οποία ήταν μάρτυρας η ίδια. [2b][

της Αθηνάς (1687),[191] της κατάληψης του Νεγρεπόντη (Εύβοίας) (1688), και της αρπαγής των μαρμάρων του Παρθενώνα από τον Λόρδο Έλγιν.[192]

Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η Σουηδέζα περιηγήτρια Anna Mansdotter Agriconia, αργότερα γνωστή ως Anna Akerhjelm (1842-1688),[193] μία μορφωμένη γυναίκα, μία από της «femmes lettrees» (κόρη λογία) της Σουηδίας,[194] η οποία συνόδευε την φίλη της Miss Catharina Charlotta de la Gardie, ή (Kathryn Carlotta) σε όλες τις περιηγήσεις της, ακόμα και μετά τον γάμο της τελευταίας, το 1682, με τον Κόμη 'Field Marshal Count Otto Guillaume Koenisgsmaark'. Η Anna Mansdotter Agriconia ακολούθησε την Κόμισσα (Countess Koenigsmark), η οποία ήταν και εκείνη μία 'femmes lettrees' (κόρη λογία) στις περιηγήσεις της στην Βενετία, καθώς και στην υπόδουλη Ελλάδα (Εύβοια, Μοριά, Αθήνα, Ζάκυνθο, Πόρος). Όταν ο σύζυγός της Κόμισσας (Countess Koenigsmark), ανέλαβε το 1686 την αρχηγία ή την διοίκηση του Βενετικού Στρατού και των μισθοφόρων του κατά των Τούρκων, η Anna Agriconia την συνόδευε ως κυρία επί των τιμών (Lady in Waiting) από το 1686 έως το 1688. Οι δύο γυναίκες ακολούθησαν τον

---

[191] Ibid., σελ. 50 [2b].

Για το ίδιο θέμα γράφει 122 χρόνια αργότερα η Ελβετίδα περιηγήτρια Louise Demont [11] (και ([9], σελ. 439) το 1816. "By what fatality is it that these master pieces of antiquity, which the moderns come so far and with such fatigue to admire, partly owe their destruction to the moderns? The Parthenon existed entire in 1687: the Christians first converted it into a church; and the Turks, from jealousy of the Christians, changed it in their turn into a mosque. Amidst the illuminations of science that pervaded the seventeenth century, the Venetians came and cannonaded the monuments of the age of Pericles: they fired red hot balls on the Propylaea and the temple of Minerva; a ball fell upon the latter, penetrated the rood, [9, p. 439] set fire to some barrels of gunpowder, and blew up part of an edifice, which did less honour to the false gods of Greece than to human genius. The being taken Morosini, with a view to embellish Venice with the spoils of Athens, attempted to remove the statues from the pediment of the Parthenon, and broke them to pieces. Another modern came, out of love to the arts, to accomplish the work of destuction whioch the Venetians had begun... One year of war among us, destroys more buildings than an age of fighting did among the ancients." [9], σελ. 440]

[192][7], 1799 MARY NISBET OF DIRLETON, COUNTESS OF ELGIN, σύζυγος του Λόρδου Έλγιν.
The Letters of Mary Nisbet of Dirleton, Countess of Elgin, arranged by Lieut. - Colonel Nisbet Hamilton Grant, London, John Murray, Albemarle Street, W.I. 1926. (Frontispiece): Mary Nisbet as a Girl with her dog from a drawing by Staneley.

Βλέπε, επίσης, περιηγήτρια [63], 1865 Anna Vivanti .
A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865 [63], σελ. 128-129. Περίπου 200 χρόνια αργότερα, όταν η [63] Anna Vivanti επισκέφτηκε την Αθήνα το 1865, κατά την διάρκεια της επίσκεψής της στον Παρθενώνα, αναφέρθηκε στην καταστροφή του ναού της Αθηνάς και στην αρπαγή των μαρμάρων του Παρθενώνα: «I picked up some tiny fragment of marble, and looked at it with a feeling akin to that with which a devout Roman Catholic contemplates a relic of his patron saint. At the same moment my foot stumbled against a broken piece of a cannon-ball. And then I remembered that the "barbarous Turk", more that the ravages of time, had changed these precious monuments of ancient art into ruins; that the Turks had made a powder magazine of the Parthenon, which exploded through a Venetian bomb, and destroyed the Temple of Minerva. And *I felt that the Greeks were not to blame for hating them. I felt (οι γυναίκες αισθάνονται)* as if I should have liked to pull down with my own hands the rude, ugly remains of the walls with which they have disfigured the temples of the gods. I felt also very indignant against the Venetians who had no small share in the destruction of those art treasures. They should have known better than to commit such sacrilege. And shall I not say that Lord Elgin, too, committed a great wrong in carrying off those marbles that still adorned the Parthenon? There, under the blue sky of Greece, was their home, and they ought to have remained there. It is true enough that now they can be seen by "the million" that visit the dim rooms of the British Museum; but he has for ever robbed those that might have seen them where they were first placed, of one of the greatest enjoyments art can give to those that love the beautiful.»[63],σελ.130.

[193] Η [2a], Miss Agriconia, αργότερα πήρε τον αριστοκρατικό τίτλο Akerhjelm με τον οποίο είχε τιμηθεί ο αδελφός της). Στις επιστολές της από την Ελλάδα χρησιμοποιεί το όνομα Agriconia, ενώ το όνομα Akerhjelm το χρησιμοποιεί μετά το 1691. [2a], σελ. 222.

[194] Βλέπε περιηγήτρια, [2a], Anna Akerhjelm, σελ. 217
Η Anna Akerhjelm ήταν κύρια της τιμής ('a lady in Waiting', "une demoiselle d'honeur") της Πριγκίπισσας Μαρίας Ευφροσύνης, φίλη της Miss Catharina Charlotta de la Gardie, η οποία το 1682 πανηγύρισε τον Field Marshal Count Otto Guillaume Koenigsmark.

Κόμη Koenisgsmaark κατά την διάρκεια της εκστρατείας του Francisco Morosini στο Μοριά, κατά την κατάληψη ή πολιορκία (Siege) της Αθήνας (1687) και κατά την πολιορκία της Χαλκίδος (Siege de Chalkis) στο λιμάνι του Νεγρεπόντη (au port de Negrepont, le Sept. 1688).[195] Σώζονται τέσσερις επιστολές της Σουηδέζας περιηγήτριας, μία από την Ζάκυνθο (18, Δεκ. 1686), μία από την Αθήνα (Οκτ. 1687), μία από τον Πόρο (χωρίς ημερομηνία), δύο από τον πορθμό της Ευβοίας (Νεγρεπόντη, 7 Αυγ. Και 3 Σεπτ. 1688), καθώς και ένα ημερολόγιο με ολόκληρο το έργο της για την Ελλάδα.

Ακολουθούν αποσπάσματα από την επιστολή της περιηγήτριας με ημερομηνία, Αθήναι, 18 Οκτωβρίου 1687:

"Αγαπητέ αδελφέ,
«Ήθελα να ξέρω, αγαπητέ αδελφέ, πως σας φαίνεται που βρίσκομαι τώρα στην Αθήνα, στην πόλη αυτή που είναι η πηγή όλων των πολιτισμών, και της Ρώμης. **Αλλά αν θέλετε να σας πω την αλήθεια, οι εγχώριοι (οι Αθηναίοι) δεν γνωρίζουν περί των προγόνων τους όσα οι ξένοι.** Πόσο επιθυμούσα, αγαπητέ αδελφέ, να ήσασταν εδώ εσείς, ο κύριος Ραβέλ και πολλοί άλλοι άνθρωποι των ικανοτήτων σας, για να επαναλάβετε τις σπουδές σας σχετικά με την Αρχαιότητα. Στην πόλη οδηγηθήκαμε από ένα ιατρό, που πιστεύει ότι κατάγεται από τον οίκο του Περικλή. Μεταβάλαμε ένα ωραίο τζαμί σε Λουθηρανική εκκλησία και άλλα σε εκκλησίες Καθολικές.....[196] Μου είναι αδύνατον να περιγράψω όλες τις αρχαιότητες που βρίσκονται εδώ. Νομίζω ότι έχουν περιγραφεί ακριβέστατα στη Γαλλική έκδοση του 1675-76 του Ιακώβου Σπόν και ενός Άγγλου. ....»[197]

«Το φρούριο βρίσκεται πάνω στο βουνό, το οποίο, όπως λεγόταν, ήταν δύσκολο να κυριευθεί ... Πόσο λυπήθηκε η Α.Ε. (η Αυτού Μεγαλειότης, ο Κόμης 'Field Marshal Count Otto Guillaume Koenisgsmaark) **που κατέστρεψε τον ωραίο ναό που υπήρχε εκεί τρεις χιλιάδες χρόνια και ονομαζόταν ο ναός της Αθηνάς (Minerva)!... οι βόμβες έφεραν τέτοιο αποτέλεσμα που αυτός ο ναός δεν θα μπορέσει ποτέ πλεόν να αποκατασταθεί στον κόσμο.** Μετά από αντίσταση οκτώ ημερών, οι Τούρκοι ύψωσαν την λευκή σημαία, διότι ο Seraskier δεν ήταν πρόθυμος να έρθει να τους βοηθήσει, και τότε συμφώνησαν, ότι ο καθένας απ' αυτούς μπορούσε να διατηρήσει ή να πάρει όσα πράγματα ήθελε και ήταν ικανός να κουβαλήσει μόνος του μέχρι το λιμάνι. Αλλά επειδή η απόσταση είναι έξι περίπου μίλια, πολλοί αναγκάσθηκαν να εγκαταλείψουν τα φορτία τους, κατά τη διάρκεια της διαδρομής.»[198]

Κατά την πολιορκία της Αθήνας, από τον Κόμη Koenigsmark, όπως επεσήμανε στην επιστολή της, μία βόμβα έπεσε επάνω στον αρχαίο ναό της Αθηνάς (Minerva), τον οποίο οι Τούρκοι είχαν μεταμορφώσει σε τζαμί, και στο οποίο ναό είχαν εγκαταστήσει και μία πυριτιδαποθήκη (powder house). Ολόκληρος ο ναός, καθώς και ένα μεγάλο κομμάτι της πόλης της Αθήνας καταστράφηκαν τελείως. Από τότε η πόλη ήρθε στα χέρια των Χριστιανών.[199]

---

[195] Βλέπε [2b], Anna Akerhjelm, σελ. 250-251, όσον αφορά 'le Siege de Chalkis, au port de Negrepont, le Sept. 1688'.

[196] Μετάφραση επιστολής του 1687 της Αννας Ακερχελμ, [2β],σελ. 50. Ακολουθούν αποσπάσματα του Hombergk (Oct, 1687),
ΠΑΝΔΩΡΑ. ΣΥΓΓΡΑΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΔΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ. ΣΥΝΤΑΚΤΑΙ Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ, Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΘΛΟΣ, Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ, κτλ. 1 ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ. ΑΠΟ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1861 ΜΕΧΡΙΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1862, 1687) .. .

[197] Ibid., σελ. 50 [2b] .

[198] Ibid., σελ. 50 [2b] .

[199] Ibid., σελ. 219 [2a]

«Πρέπει να σου πω, αγαπητέ αδελφέ, ότι οι Τούρκοι ...εδώ και καιρό επετίθεντο κατά των Ελλήνων, τους οποίους αποκεφαλίζουν, και άλλους τους απαγάγουν και τους παίρνουν μαζί τους....»[200]

Μας πληροφορεί, επιπροσθέτως, ότι ο Πρόξενος Giraud συνόδευε εκείνη και την Κόμισσα Koenisgsmaark, παντού στην Αθήνα. Σε τέσσερις ή πέντε Ελληνικές οικίες προσέφεραν, στην «αφεντίναν ή αφεντιάσαν (αφέντισσα)» της, όπως ονόμαζαν την Κόμισσα Koenisgsmaark, πορτοκαλάδα, λεμονάδα, νωπά αμύγδαλα, ρόδια, γλυκίσματα, και αλλού προσέφεραν στις δύο γυναίκες κρασί, ψωμί, σύκα και ρόδια.[201] «(Οι Αθηναίοι) Είχαν δε ενδύματα, θαυμάσια κεντημένα, και λεπτότατα ασπρόρουχα τα οποία συνηθίζουν να φορούν. Η πόλη (της Αθήνας) είναι καλύτερη απ' όλες τις άλλες και έχει κομψότατα Ελληνικά και Τουρκικά σπίτια. Όταν ήρθε ο στρατός, οι Έλληνες, παρόλο που υποτάχθησαν, έθαψαν όλα τα πράγματά τους. ....»[202]

Οσον αφορά την μάχη και την πολιορκία του λιμανιού της Χαλκίδος (le siege ode Chalkis), σε δύο επιστολές της από το Negrepont, 7 Αυγούστου του 1688 και 3 Σεπτεμβρίου 1688, η Σουηδέζα περιηγήτρια σημειώνει, ότι υπήρχε στο κανάλι, από την άλλη πλευρά του βουνού, ένα κάστρο (citadel), που κυριαρχούσε στην πόλη της Χαλκίδος, το οποίο οι Τούρκοι ονόμαζαν Καράμπαμπα (Karra Babba), που σημαίνει μαύρος πατέρας και στην συνέχεια **περιγράφει την μάχη, την οποία παρακολούθησε η περιηγήτρια από το κατάστρωμα του πλοίου.** Οπως μας πληροφορεί η Σουηδέζα περιηγήτρια, έλαβαν χώρα, μεταξύ άλλων, συνεχείς βομβαρδισμοί,[203] ενώ ο στρατός τους βρισκόταν σε άθλια κατάσταση, επειδή οι περισσότεροι στρατιώτες, οι στρατηγοί, ο ίδιος ο Κόμης Koenisgsmaark, και οι Ιππότες της Μάλτας είχαν προσβληθεί από ασθένειες και έντονους πυρετούς.[204] Στην δεύτερη επιστολή της η περιηγήτρια, πληροφορεί τον αδελφό της ότι ο Μεγαλειότατος field marshal Koenisgsmaark, ο οποίος είχε προσβληθεί έντεκα φορές από έντονους και υψηλούς πυρετούς είχε τελικά συνέλθει.[205]

Ακόμα και σ' αυτήν την κατάσταση, όπως επισημαίνει, ο στρατός προσπαθούσε αδιάκοπα να πλησιάσει την πόλη και το κατάφερε, ενώ οι Τούρκοι τρέπονταν σε φυγή κάθε βράδυ. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ακόλουθη πληροφορία της: «Κάτι συνέβη εδώ που δεν έχει ξανά συμβεί πουθενά αλλού μέχρι σήμερα.» **Οι Τούρκοι λιποτακτούσαν και παραδίδονταν στον εχθρό τους.** Πήγαιναν στο Βενετικό στρατό, «λέγοντας ότι δεν ήταν ευχαριστημένοι με την κατάστασή τους, ότι οι στρατιώτες τους είχαν μήνες να πληρωθούν και ότι ενισχύσεις είχαν φθάσει στο Καράμπαμπα, τις οποίες είχαν ήδη εντοπίσει οι δικοί μας, αλλά είχαν φύγει ξανά και ότι τα όπλα μας τους είχαν κάνει μεγάλη ζημιά....» [206]

Τελικά ενημερώνει τον αδελφό της, στην δεύτερη επιστολή της, για την επιτυχία της μάχης, επισημαίνοντας ότι ο εχθρός είχε αρχίσει να τρέπεται σε φυγή, και ότι στις 22 του μηνός, όταν οι Τούρκοι έκαναν την μεγάλη τους έξοδο, συνάντησαν τους Φλωρεντινούς (Florentins), οι οποίοι ήταν λιγότεροι και αναγκάσθηκαν να εγκαταλείψουν την θέση τους. Οι

---

[200] Ο Αυτού Εξοχότης, αναφερόμενη στον Κόμη Koenigsmark.

[201] ΠΑΝΔΩΡΑ. ΣΥΓΓΡΑΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΔΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ. ΣΥΝΤΑΚΤΑΙ Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ, Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ, κτλ. 1 ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ. ΑΠΟ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1861 ΜΕΧΡΙΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1862, 1687) . (μετάφραση επιστολής του 1687 της Αννας Ακερχελμ.), [2β], σελ. 50.

[202] Ibid., σελ. 50 [2β] .

[203] Ibid., σελ 245 [2a]

[204] Ibid., σελ 247 [2a]

[205] Ibid., σελ 249 [2a]

[206] Ibid., σελ. 247 [2a]

Τούρκοι ήταν έτοιμοι να κατακτήσουν ξανά ένα από τα κυρίαρχα σημεία τους, αλλά έφθασαν ενισχύσεις και έτσι αναγκάσθηκαν να οπισθοχωρήσουν.[207]

Μεταξύ άλλων σημειώνει ότι 1.000 Τούρκοι σκοτώθηκαν, 300 Χριστιανοί υπέκυψαν, και πολλοί άλλοι τραυματίσθηκαν. Για παράδειγμα, ο Πρίγκιπας Harcourt τραυματίστηκε στο χέρι, ο Κόμης Βαλντέκ (Count Waldeck), καθώς και «πολλοί άλλοι γενναίοι αξιωματικοί»[208] σκοτώθηκαν. Πολλοί έπεσαν θύματα των ασθενειών σε τέτοιο βαθμό, που οι περισσότεροι πέθαιναν από αυτές, παρά από τα πυρά των Τούρκων και ότι οι πλειονότητα των πριγκίπων και των στρατιωτών, που είχαν επιβιώσει, ήταν άρρωστοι ή τραυματισμένοι.[209]

2. Ενδεικτικοί Πίνακες:

2.2 **Ενδεικτικός πίνακας μεγάλου αριθμού περιηγητριών, τουλάχιστον 4.000.** Εικοσιπέντε (25) περιηγήτριες καταγράφουν τα ονόματα ή την παρουσία τουλάχιστον άλλων 350 περιηγητριών.

2.3 Τοπωνύμια. Μια «διαφυλική» γεωγραφία. (Ενδεικτικός πίνακας τοπωνυμιών, όπως καταγράφονται από 113 περιηγήτριες.)

2.4 **Ενδεικτικός πίνακας της πρώτης ομάδας ή κατηγορίας περιηγητριών:** Γυναίκες βασιλικών οικογενειών, βασίλισσες, πριγκίπισσες, γυναίκες της ακολουθίας ή της αυλής τους, καθώς και διάφορα μέλη της αριστοκρατικής ιεραρχίας.

2.5 Ενδεικτικός πίνακας της **δεύτερης ομάδας περιηγητριών,** μεγαλύτερης σε αριθμό από την πρώτη, αποτελείται από τις περιηγήτριες που δεν ανήκαν στην αριστοκρατική τάξη, συνοδεία ή αυλή. Οι εξερευνήτριες, οι ζωγράφοι, οι συγγραφείς, οι 'φεμινίστριες', οι μόνιμοι κάτοικοι, οι εργαζόμενες, όπως οι γκουβερνάντες και οι γυναίκες της μεσαίας τάξης, οι οποίες ταξίδευαν μόνες/ασυνόδευτες ή με συνοδεία. Εδώ παρατηρείται μεγάλο ενδιαφέρον στα Οθωμανικά χαρέμια και στην θέση της γυναίκας, ελεύθερης Μοσουλμάνς και εξισλαμισμένης σκλάβας, στο Ισλάμ.

2.6 Ενδεικτικός πίνακας της **τρίτης ομάδας περιηγητριών.** Στην τρίτη ομάδα, η οποία δεν ασχολήθηκε με το χαρέμι, αλλά η οποία εμφανίζει μεγαλύτερο αριθμό από την δεύτερη, ανήκουν οι γυναίκες εθελόντριες, ιεραπόστολοι εκπαιδευτικοί, οι οποίες σκοπό είχαν την προώθηση της γυναικείας εκπαίδευση και την ίδρυση σχολείων για κορίτσια. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το Μεγάλο Κίνημα Εθελοντριών,[210] οι νοσοκόμες και οι φιλάνθρωποι, δηλαδή οι γυναίκες που **δηλώνουν συγκεκριμένο σκοπό.** Σε αυτήν την ομάδα παρατηρείται μεγαλύτερος αριθμός περιηγητριών, επειδή η Αγγλική και η Γαλλική πολιτική ενθάρρυνε την γυναικεία συμμετοχή στην αποικιοκρατική εμπειρία κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου.[211]

---

[207] Ibid., σελ 251 [2a]

[208] Brigadier Charles Sparre, Major General Rosen, Johan Roloff...

[209] Ibid., σελ. 255 [2a]

[210] Κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου (1853-1856).
Βλέπε 'ενδεικτικό πίνακα, μεγάλου αριθμού περιηγητριών, τουλάχιστον, 4.000.' Στα έργα τους Αγγλίδες και Γαλλίδες περιηγήτριες αποκαλύπτουν ότι χιλιάδες γυναίκες (Αγγλίδες κυρίως) είχαν ακολουθήσει τους συζύγους τους στον πόλεμο.

[211] [23v1.,[23v2], A LADY VOLUNTEER, [TAYLOR F.M.], 1854-1856
EASTERN HOSPITALS AND ENGLISH NURSES, THE NARRATIVE OF TWELVE MONTHS' EXPERIENCE IN THE HOSPITALS OF KOULALI AND SCUTARI, (in two volumes) BY A LADY VOLUNTEER. IN TWO VOLUMES. (DURING THE CRIMEAN WAR) VOL. I. AND VOL. II. London: Hurst and Blackett, Publishers, Successors to Henry Colburn, 13, Great

3. Τεράστια θεματική εμβέλεια: Ζητήματα ή ερωτήματα που εξετάζουν οι περιηγήτριες, ή 42 προτεινόμενα μελλοντικά θέματα ή αντικείμενα προς έρευνα.

Τα έργα και οι προσωπικές μαρτυρίες των περιηγητριών παρέχουν, στον σύγχρονο ερευνητή, ένα πεδίο έρευνας με τεράστια θεματική εμβέλεια. Οι μαρτυρίες των δυτικών περιηγητριών δεν έχουν ποτέ δει το φως της δημοσιότητας και δεν απετέλεσαν ποτέ αντικείμενο επιστημονικής ερευνητικής ενασχόλησης. Τα αναφερόμενά μας στηρίζονται πάντα σε αλληλοδιασταυρούμενες πληροφορίες, που μας παρέχουν οι περιηγήτριες.

Εκτός από την πληθυσμιακή και εθνολογική σύνθεση του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι (παλατιού) του Σουλτάνου,[212] των μη-βασιλικών χαρεμιών των ιδιωτών,[213] και των αποκαλούμενων 'κατώτερων' μουσουλμάνων,[214], καθώς και τις σχέσεις των έγκλειστων γυναικών μεταξύ τους και με μη-μουσουλμάνες, από τους υποτελείς λαούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας,[215] οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα, γενικότερα, εξέτασαν και ασχολήθηκαν με την καθημερινή ζωή των διαφόρων λαών[216] της Οθωμανικής επικράτειας, τα ήθη και έθιμά τους, τις νοοτροπίες τους, τις βαθύτερες σκέψεις τους και τις πολιτισμικές τους ιδιαιτερότητες. Πολλές είναι οι περιηγήτριες, σε αντίθεση με τους περιηγητές, που 'αισθάνονται', που 'νοιώθουν', δηλαδή χρησιμοποιούν επανειλημμένα την φράση «I feel, ή I felt», ένα χαρακτηριστικό, που αποδίδεται στο γυναικείο φύλο. Ασχολούνται με τον λαϊκό πολιτισμό της υπαίθρου καθώς και με τον αστικό πολιτισμό. Περιγράφουν παραστατικά και πολλές φορές με περίσσεια λεπτομέρεια, δεδομένο, που, κατά την άποψή μας, κάνει πιο αξιόπιστες τις αναφορές τους, την καθημερινή ζωή των ανώτερων αλλά και των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων των μουσουλμάνων και μη, όπως των εξαθλιωμένων αγροτών και εκείνων της υπαίθρου και των πόλεων.

Εξετάζουν την στάση της υπόδουλης και της ελεύθερης Ελλάδας του 19ου αιώνα, απέναντι στις Μεγάλες Δυνάμεις, ασχολούνται με το Ανατολικό Ζήτημα και με τις επαφές, τις σχέσεις και τις συνεργασίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (της Υψηλής Πύλης) με την Δύση. Προβαίνουν σε βάσιμες πολιτικές αναλύσεις και σε ολοκληρωμένες εκτιμήσεις για την περίπλοκη διεθνή πραγματικότητα και τις ανάλογες συμπεριφορές, που σηματοδοτούσαν οι εκάστοτε καταστάσεις και τα συμφέροντα μιας χώρας. Επεξεργάζονται θέματα, όπως εκείνα των αιχμάλωτων πολέμου, το δουλεμπόριο, τους σκλάβους στα σκλαβοπάζαρα κ.α. Οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα περιγράφουν την αντιμετώπιση των μη-μουσουλμάνων υποτελών λαών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, **ενώ εκείνες, του 20ου αιώνα, φθάνουν ως την Νεοτουρκική Επανάσταση του 1908 και ασχολούνται, στην συνέχεια, με τους διωγμούς των μη-μουσουλμάνων, όπως με τις Γενοκτονίες των Αρμενίων, των Ποντίων και την Μικρασιατική Καταστροφή.**[217]

Οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα τεκμηριώνουν το δυτικό ενδιαφέρον, που υπήρχε για τα ζητήματα της Ανατολής, για το «Άλλο», για τις ελληνικές

Marlborough Street, 1856. Volume II., [23v.2], σελ. 126-130; 'Interview with Queen Victoria... . English policy to encourage women's participation in the colonial experience during Crimean War.'

[212] Βλέπε Κεφάλαιο II.

[213] Βλέπε Κεφάλαιο III.

[214] Βλέπε Κεφάλαιο V.

[215] Βλέπε Κεφάλαιο V.

[216] Βλέπε Κεφάλαιο V.

[217] Σχετικά με τις περιηγήτριες του 20ου αιώνα, βλέπε Βασική Βιβλιογραφία. Επίσης, βλέπε Κεφάλαιο V.

αρχαιότητες και την αρχαία αρχιτεκτονική, και ιδιαίτερα για «την απομάκρυνση των αρχαιοτήτων», δηλαδή την αρχαιοκαπηλία. Αναζητούν, αντλούν και επεξεργάζονται πληροφορίες, σχετικά με το παρελθόν της αρχαίας Ελλάδας κυρίως, καθώς και του Βυζαντίου. Συναντούν και αναφέρουν τους λογίους της Τουρκοκρατίας, όπως τους Φαναριώτες της Κωνσταντινούπολης, και εκείνους στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες, καθώς και διάφορες προσωπικότητες της Αθήνας, όπως τον Βασιλέα Όθωνα και την Βασίλισσα Αμαλία. Αναφέρονται, στις Σουλιώτισσες, στην Μπουμπουλίνα των Σπετσών, σε καπεταναίους, σε Κλεφτές (Klephts), όπως στον Κολοκοτρώνη, σε ναυτικούς, σε κουρσάρους, σε πειρατές, σε μορφωμένους Ευρωπαίους, που εξυπηρετούσαν την Υψηλή Πύλη κ.α. Εξετάζουν και συγκρίνουν την σχετική ευμάρεια και το εμπορικό πνεύμα των Ελλήνων, των Εβραίων και των Αρμενίων της Κωνσταντινούπολης. Περιγράφουν τις εμπορικές συνδιαλλαγές και τα παζάρια της Κωνσταντινούπολης και της Σμύρνης, το εμπόριο του καφέ και του καπνού, τα 'γυναικεία επαγγέλματα', τους τεχνίτες της Πόλης, το φορολογικό σύστημα, και την αγροτική κρίση. Επισημαίνουν «το Ελληνικό δαιμόνιο» και την δίψα του Ελληνικού στοιχείου για μάθηση, καθώς και την ίδρυση Ελληνικών σχολείων, ακαδημιών και τυπογραφείων στην Μικρά Ασία και στον χώρο του Αιγαίου.[218] Εξετάζουν, επίσης, την καθημερινή ζωή και τις παραδόσεις των Ελλήνων της ελεύθερης Ελλάδος (free Greece), καθώς και την καθημερινή, οικογενειακή και κοινωνική ζωή των Ελλήνων, των Εβραίων και των Αρμενίων της Οθωμανικής επικράτειας, στην Μικρά Ασία.

Ασχολούνται, γενικότερα, με τους υποτελείς στην Υψηλή Πύλη λαούς της Μαύρης Θάλασσας, της Ανατολής, των Βαλκανίων, της Αιγύπτου. Περιγράφουν με μεγάλη τοπολογική λεπτομέρεια το Βόσπορο, την Κωνσταντινούπολη και άλλες περιοχές της Μικράς Ασίας.[219]

Εξετάζουν την αρχιτεκτονική των Βυζαντινών μνημείων, ιδιαίτερα της Αγίας Σοφίας και του Ιπποδρομίου, και εκείνη των ισλαμικών μνημείων της Πόλης, όπως των κοινωφελών ιδρυμάτων, των θεολογικών σχολών και των τζαμιών, και ιδιαίτερα εκείνων που ίδρυσαν κατά καιρούς οι διάφορες βαλιδέ σουλτάνες, δηλαδή οι μητέρες των σουλτάνων, οι οποίες όλες ήταν στην καταγωγή τους μη-μουσουλμάνες και σκλάβες.[220] Η προσοχή τους στρέφεται, επιπροσθέτως, στο θέμα του εθίμου του συσσιτίου, για τους φτωχούς, και στους περιστερώνες της Πόλης. Εκδηλώνουν, κατ' επανάληψη, την αποστροφή τους για τα αναρίθμητα αδέσποτα σκυλιά της Κωνσταντινούπολης, αν και τα θεωρούν χρήσιμα επειδή ήταν οι 'σκουπιδοφάγει' της Κωνσταντινούπολης. Περιγράφουν τις δημόσιες κρήνες, τα ανδρικά καφενεία, και τα δημόσια ανδρικά και γυναικεία λουτρά. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον δείχνουν για τα τζαμιά, κυρίως κάθε Παρασκευή, και κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου, του Μπαϊραμιού κλπ. Παρακολουθούν και περιγράφουν την μεγάλη πομπή του σουλτάνου, του χαρεμιού του, των αξιωματούχων του (και των γενιτσάρων του)[221] προς το τζαμί κάθε Παρασκευή, καθώς και την επιστροφή αυτής της σουλτανικής πομπής στο Σαράι. Εξετάζουν τα διάφορα τάγματα των Δερβίσηδων και παρακολουθούν τους χορούς ή τις τελετές τους, πίσω από καφασωτά παράθυρα. Αναφέρουν το έθιμο των Μουσουλμάνων- ανδρών και γυναικών—να πηγαίνουν για προσκύνημα στη Μέκκα, τις διάφορες θρησκείες των διαφόρων εθνικοτήτων που συνυπήρχαν, τις θρησκευτικές και πολιτιστικές συγκρούσεις, καθώς

---

[218] Βλέπε Κεφάλαιο V.

[219] Βλέπε Πίνακα Τοπωνυμιών,
Βλέπε 'Λέξεις Κλειδιά' (η περιηγητικά θέματα), στην 'Μεθοδολογία της Έρευνας'.

[220] Βλέπε Κεφάλαιο II.

[221] Πριν την εξολόθρευση των γενιτσάρων από τον Σουλτάνο Μαχμούτ Β'.

και τις γλώσσες που μιλούσαν, ιδιαίτερα στην Πόλη και στην Σμύρνη (Αραβικά, Περσικά, Τουρκικά, Ελληνικά, Αρμένικα, Εβραϊκά, Γαλλικά, Αγγλικά κλπ).

Αγγίζουν το θέμα της έννοιας και της αντίληψης των Τούρκων για τον 'χρόνο' και της αδράνειας (**indolence**) και της παθητικότητας τους, εξαιτίας της πίστης τους στο 'κισμέτ'.

Τα έργα και οι μαρτυρίες των περιηγητριών περιγράφουν συμπεριφορές, θεσμούς και καταστάσεις όμοιες ή και διαφορετικές με αυτές της Ελληνικής λαογραφίας,[222] όπως για παράδειγμα, η μουσουλμανική γαμήλια γυναικεία γιορτή του λουτρού[223] και η πρώτη αποτρίχωση της νύφης, πριν τον γάμο της, η ελεύθερη είσοδος στην έκθεση των προικιών, κλπ. Περιγράφουν λεπτομερώς το διαιτολόγιο των Οθωμανών.[224] Παρατηρούν το ανδρικό έθιμο της συγκέντρωσης στα καφενεία όπου δεν έλειπε το απαραίτητο τσιγάρο, καθώς και το Θέατρο Σκιών, ο Καραγκιόζης (**Karagioz, Turkish Theatre**). Αναφέρονται στον εκδυκιτισμό, που γίνεται έκδηλος, όχι μόνο στις ενδυματολογικές τάσεις της εποχής, αλλά και στην επίπλωση μέσα στα χαρέμια και στα σελεμλίκια, ιδιαίτερα την εποχή του Τανζιμάτ (1839-1861), όταν έκαναν την εμφάνισή τους τραπέζια, καρέκλες και μαχαιροπίρουνα.

Συνεπώς, οι Περιηγήτριες δεν περιορίζουν τα ενδιαφέροντά τους στο χαρέμι, και στην θέση της γυναίκας στο Ισλάμ, και μας παρέχουν πληροφορίες και στοιχεία για θέματα ερευνών, όπως:

1. Το έργο των ξένων γυναικών στην προώθηση των γυναικείων σπουδών. Η δυτική γυναικεία συμβολή στην προώθηση της γυναικείας εκπαίδευσης στην Ελλάδα και στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Πίστευαν ότι ένα έθνος μπορούσε να προοδεύσει και να ευημερήσει μόνο, εάν οι γυναίκες αποκτούσαν το ανάλογο πνευματικό επίπεδο και την ανάλογη θέση στην κοινωνία τους.
2. Οι τρεις ομάδες ή κατηγορίες περιηγητριών. [η κάθε ομάδα αποτελεί ξεχωριστό θέμα]
3. Το έργο των δυτικών εθελοντριών, κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου (1853-1856). **Χιλιάδες** γυναίκες, Γαλλίδες και κυρίως Αγγλίδες, ακολούθησαν τους συζύγους τους στον πόλεμο, χωρίς καμμία πρόνοια ή προστασία από το κράτος τους. Αντιμετώπισαν την ταπείνωση, τον εξευτελισμό, και την ασέβεια των Άγγλων. Να είσαι σύζυγος Άγγλου στρατιώτη, εθεωρείτο από τους ίδιους τους Άγγλους γεγονός ισότιμο με την ιεροδουλία.
4. 'Διαφυλική' γεωγραφία (**gendered geography**). Το ταξίδι, το φύλο και ο ιμπεριαλισμός, ή οι αποικιοκρατικές αντιλήψεις και εμπειρίες των περιηγητριών. Η ανάλυση της γυναικείας περιήγησης και η αποικιοκρατική πολιτική.
5. Κίνδυνοι, δυσκολίες, δυσχέρειες και περιπέτειες, κατά την διάρκεια των ταξιδιών και των περιηγήσεων γενικότερα στις «επικίνδυνες» περιοχές «των βαρβάρων».

---

[222] Βλέπε Μερακλής, Μηχάλης:
-Λαογραφία- Δελτίον της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας, Τόμος ΛΗ' (38) (1995-1997), Αθήναι 1998
-Ελληνική Λαογραφία, Ήθη και Έθιμα. Εκδόσεις Οδυσσέας,1986.
-Πέντε Λαογραφικά Δοκίμια για τη Γλώσσα και την Ποίηση. Εκδόσεις Φιλιππότη, 1985.
-Λαογραφικά Ζητήματα. Εκδόσεις Χ. Μπούρα, 1989.

[223] Όσον αφορά τα γυναικεία λουτρά, ή «το γυναικείο καφενείο», βλέπε Κεφάλαιο III.

[224] Βλέπε Κεφάλαιο II.

6. Τι γράφουν οι (άνδρες) περιηγητές για το Οθωμανικό Χαρέμι, σε σύγκριση με τις περιηγήτριες. (συγκριτική μελέτη), ή
7. Η παραπληροφόρηση και οι λανθασμένες αντιλήψεις στις ανδρικές περιγραφές και αναφορές περιηγητών για την θέση της γυναίκας στο Οθωμανικό χαρέμι.
8. «Το Γυναικείο Καφενείο», ή ο ρόλος των γυναικείων λουτρών.
9. Οι εξισλαμισμένοι μαύροι ευνούχοι των Οθωμανικών χαρεμιών.
10. Τα αποτελέσματα του Τούρκικου συστήματος διακυβέρνησης στον χαρακτήρα του Τούρκου, και στον χαρακτήρα των υπόδουλων λαών, ή ξεχωριστά:
11. Ο Χαρακτήρας του Έλληνα (The Character of the Greek).
12. Ο Χαρακτήρας του Τούρκου.
13. Ο Χαρακτήρας του Εβραίου.
14. Ο Χαρακτήρας του Αρμένιου, ή
15. Οι Λαοί της Τουρκίας, ή
16. Η καθημερινή ζωή των Ελλήνων, των Εβραίων και των Αρμενίων [στην Κωνσταντινούπολη και σε άλλες περιοχές της Μικράς Ασίας] κάτω από το πρίσμα των περιηγητριών.
17. Διωγμοί και 'τρομοκρατία' και η γενική «αντιπάθεια προς τον γκιαούρη».
18. Οι γυναίκες της 'Τουρκίας' τον 19° αιώνα: Ελληνίδες, Τουρκάλες, Αρμένισσες, Εβραίες, Αλβανίδες, Κούρδισες, Γιουρούκ, Τσιγγάνες, Κιρκάσιες κλπ. Τα ήθη και έθιμα, η καθημερινή ζωή τους, η κοινωνική ζωή τους, και οι δεισιδαιμονίες και προκαταλήψεις, [ή]
19. Οι σχέσεις των περιηγητριών με τις γυναίκες των υπόδουλων λαών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.
20. «Η απομάκρυνση των Ελληνικών αρχαιοτήτων», (the removal of antiquities), μέσα από τα μάτια ή υπό την επιτόπια παρακολούθηση των περιηγητριών.
21. Ο Χορός και η Μουσική των υπόδουλων λαών.
22. Ο Χορός και η Μουσική μέσα στο Οθωμανικό χαρέμι.
23. Η Μαγειρική Τέχνη ή το Φαγητό στο Χαρέμι.
24. Το Φαγητό των υπόδουλων λαών.
25. Οι Γενίτσαροι κατά τις μαρτυρίες περιηγητριών.
26. Η Ενδυμασία των λαών, ως ένδειξη κοινωνικών διακρίσεων ή οι επιβαλλόμενες «χρωματικές διακρίσεις».
27. Οι κατοικίες των λαών και οι φυλετικές-χρωματικές διακρίσεις.
28. Τα έθιμα των γάμων και της μητρότητας των Ελλήνων, των Αρμενίων και των Εβραίων.
29. Ο γάμος και τα γαμήλια έθιμα των Τούρκων,
30. Η **Σινώπη**, το **Σοχούμ Καλέ**, η **Κερασούντα** και η Τραπεζούντα, μέσα από τα μάτια των περιηγητριών.
31. Τα ανθελληνικά και τα φιλελληνικά συναισθήματα, 'le mishellenism' και 'le philhellenism'.
32. Οι επίσημες γνωριμίες, φιλίες και επαφές των περιηγητριών κατά την διάρκεια των περιηγήσεών τους.
33. Η Εκκλησία. Οι απόψεις των περιηγητριών για τους Έλληνες κληρικούς, για την Ορθόδοξη Εκκλησία κλπ. Περιηγήτρια επισκέπτεται τα μοναστήρια του Αγίου Όρους, χωρίς να μεταμφιεσθεί ως άνδρας.
34. Η Κωνσταντινούπολη μέσα από τα μάτια των περιηγητριών, ή
35. Η Σμύρνη, μέσα από τα μάτια των γυναικών κλπ. [βλέπε πίνακα Τοπωνυμιών, βλέπε επίσης 'λέξεις-κλειδιά- για τοπωνύμια].
36. Προετοιμασία και σύνταξη χρονολογικού καταλόγου περιηγητριών: βιογραφικό και σύντομη περιγραφή των περιηγήσεών τους, των έργων τους, και γενικότερα των σημαντικότερων εμπειριών τους.
37. Επιλεγμένα φιλολογικά έργα ή κείμενα διακεκριμένων περιηγητριών συγγραφέων (συγκριτική μελέτη).

38. Αμερικανίδες περιηγήτριες του 19ου αιώνα.
39. Γαλλίδες περιηγήτριες του 19ου αιώνα.
40. Γερμανίδες περιηγήτριες του 19ου αιώνα.
41. Περιηγήτριες στα νησιά του Ιονίου.
42. Περιηγήτριες στο Αιγαίο.
43. Κλπ. κλπ….

4. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η μεθοδολογία της έρευνας προσανατολίθηκε προς την φιλολογική-ερμηνευτική μέθοδο, με ακριβή πρωτόκολλα. Τα έργα των περιηγητριών του 18ου και του 19ου αιώνα, που διαπραγματευόμαστε στα πλαίσια αυτής της έρευνας, δεν έχουν ποτέ μεταφρασθεί στην Ελληνική γλώσσα, εκτός ελαχίστων[1]. Με βάση την εξονυχιστική έρευνα και μελέτη των περιηγητριών, αποκλειστικά από την επιτόπια παρατήρησή τους, προέκυψαν ερμηνευτικές δυνατότητες, για την κατανόηση ολόκληρου του συστήματος, που λεγόταν Οθωμανική Αυτοκρατορία εκείνη την εποχή, κυρίως τον 19ο αιώνα, και ιδιαίτερα για την θέση της γυναίκας στο Οθωμανικό Χαρέμι και στο Ισλάμ. Τα αναφερόμενα στηρίζονται πάντα σε αυθεντικές πηγές, καθώς και στην αλλοδιασταύρωση των πληροφοριών που μας παρέχουν οι περιηγήτριες, οι μαρτυρίες των οποίων δημοσιεύονται για πρώτη φορά.[2]

Η υποδιαίρεση της έρευνας και ο καταμερισμός των νοηματικών ενοτήτων, επιδιώξαμε να βασίζεται και να εκφράζεται με λέξεις, έννοιες ή λεκτικά σχήματα αυτούσια εκείνων που χρησιμοποιήθηκαν από τις ίδιες τις περιηγήτριες, προσπαθώντας ταυτόχρονα να αποφύγουμε έναν νοηματικό πλεονασμό. Το ίδιο ισχύει και για την εντύπωση, που μπορεί να δημιουργήσει ή πολλές φορές επαναλαμβανόμενη, για διαφορετικούς, όμως, λόγους και εξαιτίας διάφορης προσόρμισης, κριτική ανάλυση, ή αντιπαράθεση ή διασταύρωση απόψεων ή πληροφοριών, οι οποίες, όμως, ουσιαστικά μετασχηματίζουν ριζοσπαστικά, πολλές φορές, τις κρατούσες απόψεις για το Οθωμανικό χαρέμι.

Αναλυτικότερα, όσον αφορά το μεθοδολογικό πλαίσιο:

1. Ερευνητική αναζήτηση, επιλογή, συγκέντρωση και κατάταξη υλικού από το 1995 έως το 1999. Η βιβλιογραφία, ή οι πηγές, αποκτήθηκαν από τα ακόλουθα ιδρύματα, οργανισμούς, ή συλλέκτες σπάνιων βιβλίων, κατά σειρά αριθμητικής προτεραιότητας:[3]

   1.1. Γεννάδιος Βιβλιοθήκη, Αθήνα. [ΓΕΝ.]. Συγκεντρώσαμε περίπου 10.000 σελίδες από τα σπάνια περιηγητικά έργα περιηγητριών και περιηγητών του 17ου - 19ου αιώνα (από 4.500 λήψεις μικροφίλμ, καθώς και 2.000 σελίδες από φωτοτυπίες και προσωπική δακτυλογράφηση σε φορητό υπολογιστή των έργων τους και των επιστολών τους).

---

[1] Για παράδειγμα, βλέπε:
[48a,b,c] 1859-1862 Frederika Bremer.
-Στούρε, Λίννερ. Μία Σουηδέζα στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα. Μετάφραση του Χρήστος Παππά. Προσκήνιο. Εκδόσεις: Άγγελος Σιδεράτος. 1997.
-Βλέπε: Dora d'Istria, ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861., σελ. 345-346. Το συγκεκριμένο έργο της Dora d'Istria και ένα της Αγγλίδας περιηγήτριας Agnes Smith είναι τα μόνα έργα που βρέθηκαν τα οποία στην εποχή τους (δηλαδή τον 19ο αιώνα) είχαν μεταφρασθεί στην Ελληνική γλώσσα.
-[66a,b,c] 1868, 1883, 1886 Agnes Smith.
Ελληνική μετάφραση το 1885 του έργου της Agnes Smith, **Glimpses of Greek life and Scenery, 1884**.
-Τα υπόλοιπα έργα ή μαρτυρίες ή παραπομπές περιηγητριών που θα χρησιμοποιηθούν έχουν μεταφρασθεί στην Ελληνική γλώσσα για πρώτη φορά από την ερευνήτρια αυτής της έρευνας. Επίσης, ορισμένοι ερευνητές, του 20ου αιώνα, έχουν δημοσιεύσει αποσπάσματα από τις επιστολές της **Lady Montagu [3]** και έχουν επίσης μελετήσει έργα της Dora d'Istria [33ª].

[2] Με την εξαίρεση αποσπασμάτων από τις επιστολές της **Lady Montagu [3]**, που ασχολούνται με το χαρέμι και το γυναικείο λουτρό.

[3] Βλέπε Βασική Βιβλιογραφία.

1.2. The Boston Public Library: a) Rare Books and Manuscripts, b) the Research Library, c) the Microfilm Collection. Βοστώνη, Μασαχουσέτη. [BPL] [Εθνική Βιβλιοθήκη της Βοστώνης: Συγκεντρώσαμε περίπου 2.000 σελίδες από μικροφίλμ, φωτοτυπίες και δακτυλογράφηση σε φορητό υπολογιστή των έργων και κειμένων δυτικών περιηγητριών, συγγραφέων και ερευνητών του 18ου, του 19ου αιώνα και του 20ου αιώνα από την Εθνική Βιβλιοθήκη της Βοστώνης: 1)Τμήμα των Σπάνιων βιβλίων και Χειρόγραφων, 2) Τμήμα Ερευνητικής Βιβλιοθήκης και 3) Τμήμα Συλλογής Μικροφίλμ, 3.1) Women in History Series, (microfilm collection), 3.2) The History of Women Series, An Alphabetic Index to the Microfilm Collection. (1750-1920) Research Publications, Inc., New Haven, Connecticut.

1.3. Ιδιωτική συλλογή σπάνιων βιβλίων του 19ου αιώνα του συλλέκτη, κ. Στάθη Φινόπουλο, Αθήνα.

1.4. Ιδιωτική συλλογή της ερευνήτριας των περιηγητικών έργων δυτικών περιηγητριών και συγγραφέων του 19ου αιώνα, από το Cambridge της Μασαχουσέτης: «Duncan Wells Purdy Fine Art and Rare Books Collection, One Arrow Street, Cambridge, MA, at Harvard Square».

1.5. A.S.C.S. - American School of Classical Studies, Blagen Library, Rare Book Room, Αθήνα. [ASCS]

1.6. Εθνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα. [EB]

1.7. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών[4], Αθήνα

1.8. Στο Διαδύκτιο:
- 1.8.1. Amazon. com.,
- 1.8.2. History of Women series.com,
- 1.8.3. History of women series.net, και
- 1.8.4. History of women series central. com.

1.9. Βιβλιοπωλείο, Harvard Coop, στο Harvard Square της Μασαχουσέτης.

2. Αρχική καταγραφή, κατάταξη και ταξινόμηση συγκεντρωμένου υλικού σε χρονολογική σειρά. Τελική ταξινόμηση υλικού, σε χρονολογική σειρά στην Βασική Βιβλιογραφία της διατριβής, με αναγραφόμενο κωδικό αριθμό για κάθε περιηγήτρια. μπροστά από το όνομά της, για την διευκόλυνση του αναγνώστη.

Οι περιηγήτριες εμφανίζονται στην Βασική Βιβλιογραφία της διατριβής, σε χρονολογική σειρά, σύμφωνα με τις ημερομηνίες των περιηγήσεών τους, των επιστολών τους, των ταξιδιωτικών έργων/οδηγών τους, των άρθρων τους ή των σημειώσεών τους. Σε περίπτωση που δεν αναγράφονται οι ημερομηνίες των περιηγήσεων στα έργα τους, τότε ταξινομούνται και καταγράφονται ανάλογα με τις ημερομηνίες εκδόσεων των περιηγητικών τους έργων. Καταγράψαμε έναν κωδικό αριθμό (ή κωδικούς αριθμούς, ανάλογα με τον αριθμό των έργων κάθε περιηγήτριας), που βρίσκεται μπροστά από τα ονόματα των περισσότερων περιηγητριών, που εξετάζονται σε αυτήν την διατριβή, καθώς και στο τέλος της βιβλιογραφίας των παραπομπών, για διευκρινιστικούς λόγους ή για να διευκολύνουν τον ερευνητή στον εντοπισμό των περιηγητριών στην ανάγνωση των παραπομπών/ υποσημειώσεων, του Ευρετηρίου/Index, των διαφόρων

[4] Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Ενημερωτικά Δελτία, τεύχοι 17-20, 1996-1997, και Τετράδιο Εργασίας 17. Περιηγητικά Θέματα Υποδομή και Προσεγγίσεις, Αθήνα 1993.

ενδεικτικών πινάκων, όπως τον Ενδεικτικό Πίνακα των Τοπωνυμιών, τους τρεις Ενδεικτικούς Πίνακες των Τριών Ομάδων ή Κατηγοριών Περιηγητριών, τον πίνακα: «Μνεία στις Περιφημότερες Σουλτάνες», Χρονολογικός Πίνακας των Οθωμανών Σουλτάνων και των γυναικών του Γυναικείου Παρακράτους., κλπ. Επαναλαμβάνουμε ότι το μεγαλύτερο μέρος των πρωτότυπων και σπάνιων έργων των 110 περιηγητριών του 17ου έως του 19ου αιώνα συνελέχθησαν από τα σπάνια βιβλία, κείμενα και χειρόγραφα της Γενναδίου Βιβλιοθήκης της Αθήνας, και από εκείνα της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Βοστώνης. (Boston Public Library).

3. Καταγραφή, κατάταξη και τελική ταξινόμηση των 110 περιηγητριών του 17ου έως του 19ου αιώνα, σε τρεις ομάδες ή κατηγορίες περιηγητριών ή γυναικείων περιηγήσεων.[5]

4. Προετοιμασία ενός πίνακα Τοπωνυμιών.[6] **Γεωγραφικά,**[7] η έρευνα επικεντρώνεται στα Οθωμανικά χαρέμια (του 18ου και του 19ου αιώνα) διαφόρων περιοχών, κατά σειρά προτεραιότητας, της Μικράς Ασίας, ιδιαίτερα της Κωνσταντινούπολης, της υπόδουλης Ελλάδας, δηλαδή της Ελληνικής χερσονήσου και των Ελληνικών νησιών, της Αιγύπτου και της Τυνησίας.[8]

5. Προετοιμασία ενός πίνακα δεδομένων (data base), με τρεις στήλες, βασισμένο σε **'λέξεις-κλειδιά'**, επιλεγμένες αποκλειστικά από τα περιηγητικά έργα, τις επιστολές, ή τα κείμενα των 110 περιηγητριών. Στην πρώτη στήλη καταγράφηκαν, σε αλφαβητική σειρά, και στην γλώσσα κάθε περιηγήτριας, 80 λέξεις-κλειδιά, δηλαδή θέματα ή πιθανά κεφάλαια. Αναλυτικότερα, η πρώτη στήλη πίνακα δεδομένων του (data base), συμπεριλαμβάνει τις 80 λέξεις-κλειδιά που θα μπορούσαν να αποτελέσουν κεφάλαια ή μελλοντικά θέματα, από τα οποία εντοπίστηκε ή έγινε η επιλογή του θέματος αυτής της διατριβής. Στην δεύτερη στήλη, δίπλα στις λέξεις-κλειδιά, αναγράφεται ο κωδικός αριθμός της περιηγήτριας, δηλαδή η βιβλιογραφία ή οι πηγές, καθώς και οι σελίδες που αναφέρονται

---

[5] Βλέπε τρεις Ενδεικτικούς Πίνακες των τριών ομάδων/ή κατηγοριών Περιηγητριών.

[6] Βλέπε Πίνακα, 'Τοπωνύμια, μια «διαφυλική» γεωγραφία', με την χρονολογική σειρά των περιηγήσεων, δηλαδή την καταγραφή των τοπωνυμιών στην γλώσσα σύνταξης των περιηγητικών έργων ή ταξιδιωτικών χρονικών κάθε περιηγήτριας.

[7] Όταν αναφερόμαστε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ή όταν χρησιμοποιείται σήμερα ο όρος Μέση Ανατολή ή 'Orient' (Ανατολή), εννοούμε τις περιοχές που έπεσαν κάτω από την κατοχή των Οθωμανών στην Ευρώπη, στην Μικρά Ασία, στην Μεσοποταμία (ή στο σημερινό Ιράκ), η επαρχία της Συρίας [συμπεριλαμβανομένης της Συρίας και του σύγχρονου Λίβανου] την Παλαιστίνη, την Αραβική χερσόνησο και την Αίγυπτο. Οι όροι 'Near East' (Εγγύς Ανατολή) και Middle East' (Μέση Ανατολή) είναι σχετικά καινούργιοι και δεν χρησιμοποιήθηκαν πριν το 1902. Η Ανατολή, δηλαδή 'the Orient', δεν είναι απλά μία γεωγραφική περιοχή, αλλά αποτελεί μία πολιτική, πολυεθνική πολιτισμική και πολιτιστική εύφλεκτη περιοχή. [Βλέπε: Billie Melman. Women's Orients. English Women and the Middle East, 1718-1918. Second edition, Macmillan, 1995.]

[8] BOSTON PUBLIC LIBRARY: στα τμήματα, 1) Rare Books and Manuscripts και 2) Research Library, η ερευνήτρια αυτής της διατριβής πρόλαβε μέχρι το 1999 να υπολογίσει/εκτιμήσει ότι η βιβλιοθήκη διαθέτει τα έργα, πάνω από 2000 γυναικών-συγγραφέων και συγγραφέων-περιηγητριών, ιδιαίτερα στην συλλογή των μικροφίλμ, που ονομάζεται, the microfilm collection: "THE HISTORY OF WOMEN SERIES», An Alphabetic index to the Microfilm Collection, Monographs. Research Publications, Inc. New Haven, Connecticut, 1976. Three Volumes.
Βλέπε επίσης, Γεννάδιος Βιβλιοθήκη, (περίπου 100 περιηγήτριες), καθώς και:

1. Weber, Shirley W., Voyages and Travels in the Near East made during the XIX Century, , Being part of a larger Catalogue of works on Geography, Cartography, Voyages and Travels in the Gennadius Library in Athens. Compiled and provided with a preface and index by Shirley Howard Weber, Librarian of the Gennadeion. [Weber, 99 (Voyages and Travels in the Near East during XIX—compiled by Shirley H. Weber, 2 vols. 1952-53], The American School of Classical Studies at Athens, Princeton-New Jersey, 1952.
2. Navari, Leonora. Greece and the Levant, the Catalogue of the Henry Myron Blackmer Collection of Books and Manuscripts, London: London: Maggs Bros. LTD. 1989, (Estate of Henry M. Blackmer) "……..the catalogue of the Blackmer Collection could not have been completed without the help of four bookmen: with many thanks to Hohn Collins, Stathis Finopoulos, Agamemenon Tselikas and Christos Manousarides." [ΓΕΝ]

Βλέπε, A.S.C.S.- American School of Classical Studies, Blagen Library and Rare Book Room [Αθήνα],
Βλέπε, Εθνική Βιβλιοθήκη και ιδιωτική συλλογή του συλλέκτη κ. Στάθη Φινόπουλο.

στην συγκεκριμένη λέξη-κλειδί, όπως 'Χαρέμι'. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός, ότι 76 περιηγήτριες αναφέρθηκαν ή εξέτασαν το θέμα 'Χαρέμι'. Η τρίτη στήλη αναφέρεται περιληπτικά στα περιεχόμενα αυτών των σελίδων.

6. Το θέμα της διατριβής επιλέχθηκε, χάρη στην συγκέντρωση και ενσωμάτωση περίπου 19 λέξεων-κλειδιά, από τις 80 λέξεις-κλειδιά (θέματα) της πρώτης στήλης, εξαιτίας των παρόμοιων, παρεμφερών και συγγενών σχέσεών τους. Για παράδειγμα, εκτός από την λέξη-κλειδί 'Χαρέμι' της πρώτης στήλης, για την οποία καταγράφονται 76 περιηγήτριες, στην δεύτερη στήλη, ενσωματώθηκαν και οι λέξεις-κλειδιά που ακολουθούν: Θηλυκή δουλεία, Σκλαβοπάζαρο, Οικιακή δουλεία, Χορός και Μουσική (στο χαρέμι), Περιηγήτριες-Ζωγράφοι (στα χαρέμια και τα έργα τους), Γυναίκες της Τουρκίας, Ενδυμασία (των έγκλειστων γυναικών), Εκπαίδευση, Κράτος και Κακοδιοίκηση (Government, Misgovernment), δηλαδή το καθεστώς των 'ευνοούμενων', της ίντριγκας, των συνομωσιών, και μηχανορραφιών των έγκλειστων γυναικών, Λουτρά (γυναικεία), Φιλοξενία, Οικίες των Τούρκων, Οικογενειακή Ζωή των Τούρκων, Ελευθερία, θρησκεία του Ισλάμ (το Κοράνι, όσον αφορά την θέση της γυναίκας), Γάμος στο Ισλάμ, Μητρότητα, Διαζύγιο, Γυναικείες Εκδρομές, γυναικείοι τόποι συναντήσεων, κλπ. Αυτές οι 'λέξεις κλειδιά' εξετάσθηκαν και συγκρότησαν τα κεφάλαια της διατριβής, όσον αφορά την θέση της γυναίκας στο Οθωμανικό χαρέμι και την θέση της ελεύθερης Μουσουλμάνας και της εξισλαμισμένης σκλάβας στο Ισλάμ τον 18° αιώνα, και ιδιαίτερα τον 19° αιώνα. Τα ερευνητικά ερωτήματα και προβλήματα της έρευνας, που θα ακολουθήσουν, έχουν συνεπώς, ως επίκεντρο ή ως κέντρο το Οθωμανικό Χαρέμι.

7. **Το κέντρο: Ο θεσμός της δουλείας του Οθωμανικού Χαρεμιού, ή το ερώτημα τι ήταν το χαρέμι, όπως αποδίδεται ή σκιαγραφείται αποκλειστικά από τις περιγραφές των περιηγητριών του 18ου και κυριότερα του 19ου αιώνα, χρησιμοποιείται ως 'εργαλείο', για την κατανόηση της Οθωμανικής κοινωνίας, αφού ο θεσμός αυτός, όπως διαπιστώνουμε, ήταν από τους σημαντικότερους πυρήνες *'αναπαραγωγής* της.**

8. **Ο θεσμός της δουλείας του Οθωμανικού Χαρεμιού, χρησιμοποιείται ως 'εργαλείο' για την κατανόηση της Οθωμανικής κοινωνίας. Αποτελεί το κατ' εξοχήν κέντρο στο οποίο εμφανίζονται και συγκλίνουν όλοι οι πολιτισμικοί άξονες του συστήματος ή του θεσμού αυτού, το οποίο περιγράφουν οι περιηγήτριες, και τιτλοφορείται, <u>θεσμός-Χαρέμι ή ο θεσμός της δουλείας του Οθωμανικού Χαρεμιού</u>, και υπό αυτές τις προϋποθέσεις το κέντρο αυτό καθίσταται θέμα της έρευνας. Συνοψίζει όλες τις τεταγμένες, τις τάσεις και τις παραμέτρους που περιγράφουν οι περιηγήτριες την εποχή εκείνη, σύμφωνα πάντα με την δική τους προσωπική εμπειρία, γυναικεία οπτική και ταύτιση με «το Άλλο»,[9] καθώς και με τις πληροφορίες που απέκτησαν από τις ίδιες τις έγκλειστες γυναίκες, δηλαδή τις ελεύθερες Μουσουλμάνες και τις εξισλαμισμένες σκλάβες.**

9. Ακολουθεί ένα δείγμα του πίνακα δεδομένων:

[9] Βλέπε «Εισαγωγή στις Περιηγήτριες».

ΠΙΝΑΚΑΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

'ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ'	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ, Κωδικός αριθμός περιηγήτριας και σελίδες.	ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ
EDUCATION, 'promotion of female education'	[9], σελ. 517	School directed by Greek priest in village of Argos
	[16], 176-204	American missionaries, the promotion of female education, Mr. And Mrs. Hill, the Greek desire for learning and education...
HAREM	[3c] 150-151	The royal harem,the first Christian entertained in the harem, Sultana Hafiten, dinner, music, dancing.
	[4] 204-205	The Seraglio, the confinement of women, Walking mummies, Liberty and symbol of freedom, yellow slippers...
	[4] 224-228	Ignorant beings, bathing, harem life...
SLAVERY,	[3c] 182, 183	Request to buy a Greek slave
Domestic slavery Slave market, bazar	[9] 401-7, 409-14	Slave market, women of different nations, unfortunate victims, the spectacle of women is revolting to English feeling, abominable outrage, instrument of sensuality. Offered to buy three Circassian slaves...
		Constantinople slave market, 1841.
	[26] 23,24	Slave Ship with 300 slaves on way to Candia to see what it can pick up there in the revolt of the
	[26] 110	Candians against the Turks

4.1 Δείγμα της πρώτης στήλης του πίνακα δεδομένων (data base), με τις 'Λέξεις-κλειδιά' (θέματα), από τα έργα, τα κείμενα, τις επιστολές και τα περιηγητικά ημερολόγια 110 περιηγητριών του 17ου - 18ου αιώνα.

Ακολουθεί ένα δείγμα, της πρώτης στήλης, του προαναφερόμενου πίνακα δεδομένων (data base), που συμπεριλαμβάνει τις 80 λέξεις-κλειδιά, ακριβώς όπως εμφανίζονται στα έργα, στα κείμενα, στις επιστολές, στα ημερολόγια ή στα ταξιδιωτικά χρονικά των περιηγητριών. Η δεύτερη στήλη, που δεν συμπεριλαμβάνεται στο δείγμα που ακολουθεί, εμπεριέχει, όπως ήδη αναφέραμε, τον κωδικό αριθμό της περιηγήτριας που εκπροσωπεί το όνομά της και τα βιβλιογραφικά της στοιχεία,[10] καθώς και τις σελίδες που αναφέρονται στην συγκεκριμένη 'λέξη-κλειδί'. Η τρίτη στήλη, που, επίσης, δεν συμπεριλαμβάνεται στο δείγμα που ακολουθεί, εμπεριέχει μία συνοπτική περίληψη των περιεχομένων που αναφέρονται στην λέξη-κλειδί της πρώτης στήλης. Ακολουθούν οι 80 λέξεις-κλειδιά που καταγράφονται σε αλφαβητική σειρά στην πρώτη στήλη του πίνακα δεδομένων, οι οποίες θα μπορούσαν να αποτελέσουν μελλοντικές έρευνες ή ξεχωριστά θέματα:

[10] Βλέπε Βασική Βιβλιογραφία.

1. Acquaintances (friends, relatives, relations-official an unofficial)
2. Adana
3. Adrianople
4. Albanians, les Albanaises
5. Angora, l'ancienne Ancyre
6. Anti-Greek sentiments. (Βλέπε επίσης λέξεις κλειδιά : le Mishellenism, antiquities, les antiquites, oppression, the Greek or the Greek character, persecution.)
7. Antiquities, removal of antiquities/history
8. Anti-Turkish sentiments, (Βλέπε επίσης λέξεις-κλειδιά, the Turk ή the Character of the Turk, και le philhellenism)
9. Armenians, the Character of the Armenian, les Armeniens
10. Baluklid
11. Black Sea, (Euxinos Pontos)
12. Brussa
13. Bulgarians, les Bulgares
14. Burying fields (βλέπε επίσης religion)
15. Buyukdere
16. Cesaree et les villes du Taurus
17. Chalcedon/Chalcedonia
18. Cerigo
19. **Childbirth, children, everyday life** (βλέπε επίσης education)
20. Christians, Greek Churches,
21. Commerce, trade, industry, **women at the bazaars** in Constantinople
22. Constantinople, the imperial city, Stamboul, Istamboul
23. **Costumes/dress**, (βλέπε επίσης harem slavery, peoples of Turkey)
24. Crimean War (the), lady volunteers
25. Cyprus,
26. Dangers of Travel, difficulties, accommodations, transportation etc.
27. Dervises/dervishes, (βλέπε επίσης: religion, Islam, Mahometanism)
28. Djaour-Daghda (Montagne du giaour)
29. **Education**, promotion of female education
30. Ephesus, antiquities
31. Γυναίκες συγγραφείς του 19ου αιώνα για την Ελλάδα, χωρίς αποδείξεις, όσον αφορά προσωπικές περιηγήσεις. Γυναίκες Περιηγήτριες, που εταξίδευσαν και έζησαν στην Ελλάδα, αλλά δεν άφησαν, ή Δεν βρέθηκαν ακόμα γραπτές Περιηγητικές εμπειρίες. (Βλέπε, επίσης, λέξεις-κλειδιά : Philhellenes ή Philhellenism.)
32. Gallipoli/Callipolis
33. Government, **Misgovernment** [βλέπε Χαρέμι, το καθεστώς των 'ευνοούμενων', ίντριγκες, συνομωσίες, μηχανορραφίες έγκλειστων γυναικών των χαρεμιών κλπ.]
34. Greeks, the Character of the Greek, les grecs/greques
35. **HAREMS**, (la vie domestique, Women's apartments, la vie domestique)
36. Hellespont
37. **Hospitality** [βλέπε και harem, επίσημη φιλοξενία ξένων γυναικών]
38. **Housing, households**, buildings, town-planning (η διαφυλική διχοτόμηση των οικιών)
39. Ioannina, Ali Pacha, Muchtar Pasha (harem)
40. Iconium, Koniah
41. Janissaries, Janisaries, janizaries
42. Jews, the character of the Jew, (βλέπε persecution)
43. Kurds, les femmes Curdes, (η Κούρδισα)
44. Languages
45. **Liberty**, freedom, la liberte
46. **Mahometanism**, Religion, death, burial grounds, **the Koran (η διάκριση ακόμα και στον θάνατο)**
47. Marmora, the island of Marmora
48. **Marriage**, wedding ceremonies, feasts (Βλέπε επίσης **motherhood**/μητρότητα)

49. **Divorce**
50. Reasons for travel, reasons for writing, transportation
51. Misconceptions, (misinformation, false male travel accounts, false reports, false information.)
52. **Music, Dance, Entertainment** (στο Χαρέμι)
53. Mytilene
54. Olympic Games
55. Oppression, persecution
56. **Peoples of Turkey**
57. **Περιηγήτριες. Άλλες γυναίκες** που εταξίδευσαν και έζησαν στην Μικρά Ασία και στην Ελλάδα που αναφέρονται στα έργα/κείμενα των περιηγητριών της διατριβής.
58. **Περιηγήτριες Ζωγράφοι, τα έργα τους στο χαρέμι.**
59. Peran, Pera
60. Philippopolis
61. **Placenames/places visited**
62. Plagues, diseases, fires, natural catastrophes (Βλέπε επίσης: dangers of travel)
63. Princess' islands,
64. Rhodes, Rhodos
65. Scio, Chios,
66. Scutari
67. **Slavery, "Slavedom"**, the **slave market**, the slave bazaars, **domestic slavery** (η **οικιακή δουλεία**, δηλαδή η **δουλεία του χαρεμιού**)
68. Smyrna, Smyrne, **the women of Smyrna**
69. Sports
70. **Superstitions, legends, myths**
71. **Sweet Waters, female excursions**
72. Tcherkess, Circassian Women
73. Tenedos
74. Therapia, Tarapia
75. Turkish Justice, Turkish Law
76. Turkish navy, army, (see War)
77. Turk, the Character of the Turk
78. Varna
79. War, War ceremony
80. **Women of Turkey, Oriental Women** ...,
81. Κλπ., κλπ.

[Στα περισσότερα προαναφερόμενα τοπωνύμια συμπεριλαμβάνονται και περιγραφές των αυτοχθόνων- ιθαγενών γυναικών]

5. Πρόλογος

Ο θεσμός του Οθωμανικού χαρεμιού, που επινοήθηκε και δημιουργήθηκε από άνδρες, με σκοπό να απομονώσουν, να ελέγξουν και να εξουσιάσουν, ποικιλότροπα, τις γυναίκες, μακροπρόθεσμα συνέβαλε στην καταστροφή τους.[1] Η άποψη αυτή εκπροσωπεί τις εκτιμήσεις ενός μεγάλου αριθμού περιηγητριών του 19ου αιώνα.

«Κανένας Ευρωπαίος, όσο παρατηρητικός κι αν είναι, δεν μπορεί να αποκτήσει στην Τουρκία, παρά μόνο επιφανειακές γνώσεις, σχετικά με την εσωτερική (domestic) ή εξωτερική πολιτική[2]. Το χαρέμι και τα μυστήριά του είναι κλειστά σ' αυτόν, τα επίσημα χείλη είναι σφραγισμένα μπροστά του, η άγνοια δε της γλώσσας, η Τουρκική επιφυλακτικότητα, και στην ουσία η αντιπάθεια προς το γκιαούρη[3] του αποκλείουν κάθε δυνατότητα πληροφόρησης»,[4] υπογραμμίζει, μεταξύ άλλων, η Marie Dejean-Millingen, γνωστή ως Melek Hanum, μετά από τριάντα χρόνια προσωπικής εμπειρίας (1836-1866), ως Μουσουλμάνα σύζυγος[5] και ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα μέσα στα χαρέμια της Οθωμανικής κοινωνίας, σε εκείνα της Οθωμανικής ελίτ της Κωνσταντινουπόλεως, και σε εκείνα των εξοριών της στο Ικόνιο της Καππαδοκίας (1850-1854) και στην Ιαλόβα (Jalova) [1856-1861].

***

Η εξονυχιστική έρευνα, η καταγραφή, η μελέτη και η διασταύρωση των περιγραφών-μαρτυριών των περιηγητριών, κυρίως του 19ου αιώνα, που βασίζονται **αποκλειστικά στην επιτόπια παρατήρησή** τους, αναδεικνύεται σαν πλούσιο 'ερμηνευτικό κέντρο' κατανόησης ολόκληρου του συστήματος που λεγόταν Οθωμανική Αυτοκρατορία εκείνη την εποχή, και ιδιαίτερα της θέσης της γυναίκας στο Οθωμανικό χαρέμι και συνεπώς στο Ισλάμ.

Το ενδιαφέρον μας επικεντρώνεται στα Οθωμανικά χαρέμια του 18ου αιώνα, και κυριότερα σε εκείνα του 19ου αιώνα,[6] επειδή για **πρώτη φορά** υπάρχουν επιτόπιες μαρτυρίες δυτικών περιηγητριών και έγκλειστων γυναικών- δηλαδή ελεύθερων Μουσουλμάνων γυναικών με δουλική καταγωγή[7] εξισλαμισμένων σκλάβων[8] και απελευθερωμένων σκλάβων[9] του 18ου και κυρίως

---

[1] Emmeline Lott. "The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople." By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume II., [51b], σελίδα. 299.
Αυτό διατύπωσε, μεταξύ άλλων, η Αγγλίδα γκουβερνάντα του γιου του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, Emmeline Lott [51b]. Η εκτίμηση της Lott, σχετικά με την «πραγματική» καθημερινή ζωή των έγκλειστων γυναικών, ήταν αποτέλεσμα της προσωπικής της εμπειρίας σε τρία βασιλικά χαρέμια, της Κωνσταντινούπολης και της Αιγύπτου, από το 1864 έως το 1866.

[2] Ibid., [51β]
"domestic or foreign policy"

[3] Όρος που χρησιμοποιούν οι Μουσουλμάνοι της εποχής εκείνης για τους Χριστιανούς, ή τους μη-Μουσουλμάνους, του οποίος αποκαλούσαν, επίσης, 'άπιστους'. Όσον αφορά του Ευρωπαίους, τους αποκαλούσαν 'Φράγκους'/'Franks'. Σε αυτό το σημείο πρέπει να υπογραμμίζουμε ότι, δεν αποκαλούσαν ποτέ Φράγκους τους Χριστιανούς υπόδουλους λαούς της Τουρκίας, όπως τους Έλληνες, τους Αρμένιους και τους Εβραίους.

[4] [45β] Melek Hanoum, ή Marie Dejean ή Marie Dejean Millingen.
SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b] σελ. 235-236.

[5] Η [45α], [45β]Μελέκ Χανούμ (ή Marie Dejean ή Marie Dejean Millingen) υπήρξε σύζυγος του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά.

[6] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.

[7] Οι Μουσουλμάνες που γεννήθηκαν στο κοινωνικο-νομικό καθεστώς της ελεύθερης μουσουλμάνας, αλλά οι μητέρες τους υπήρξαν σκλάβες ή σκλάβες στην καταγωγή τους.

[8] Οι γυναίκες που ανήκαν στο καθεστώς της δουλείας

του 19ου αιώνα- σχετικά με **τον θεσμό της δουλείας του Οθωμανικού χαρεμιού, δηλαδή την θέση της γυναίκας στο Ισλάμ και την πραγματική καθημερινή ζωή της μέσα στο χαρέμι και κατ' επέκταση την επιρροή του χαρεμιού στο εγγύς ή ευρύτερο εξωτερικό περιβάλλον.**[10] Για πρώτη φορά υπάρχουν στοιχεία που αποδεικνύουν ότι οι ίδιες οι έγκλειστες γυναίκες συνομιλούσαν με τις περιηγήτριες μέσα στα χαρέμια τους, εκφράζοντας τις

---

[9] Οι εξισλαμισμένες σκλάβες που απελευθερώνονταν, μετά τον γάμο τους με έναν ελεύθερο Μουσουλμάνο. (Βλέπε Κεφάλαιο IV).

[10] Μόνο δύο περιηγήτριες του 18ου αιώνα (η [3] κι η [4]) ασχολήθηκαν με το χαρέμι, σε αντίθεση με έναν μεγάλο αριθμό περιηγητριών του 19ου αιώνα.
Περιηγήτριες του 18ου αιώνα:

-[3] [3a,b,c,d,e] 1715, 1716 - 1718 Lady Mary Wortley Montagu ή Lady Mary Pierrepont

1. An Additional Volume to the letters of the Right Honourable M...y W...y M.....e: Written, during her travels in Europe, Asia and Africa, to Persons of Distinction, Men of Letters, &c. in different Parts of Europe which contain, Among other curious Relations, Accounts of the policy and manners of the Turks; Drawn from Sources that have been inaccessible to other Travellers." LONDON: Printed for T. Becket and P.A. de Hondt, in the Strand. MDCCLXVII. , (vol. 4) , [3a].
2. LETTERS OF the RIGHT HONOURABLE LADY M - - Y W - - - Y M- - - E: Written, during her TRAVELS in EUROPE, ASIA AND AFRICA, TO Persons of Distinction, Men of Letters, &c. in different PARTS of EUROPE. WHICH CONTAIN, Among other CURIOUS Relations, ACCOUNTS of the POLICY and MANNERS of the TURKS; Drawn from Sources that have been inaccessible to other Travellers. THE SECOND EDITION. VOL. III. LONDON: Printed for T. BECKET and P. A. D E HONDT, in the Strand. MDCCLXIII. (1718)., [3b]
3. THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840, [3c].
4. The Works of the Right Honorable Lady Mary Wortley Montagu. Including her correspondence, poems, and essays. Published by permission from her genuine papers. In five volumes. Vol. V. London: Printed for Richard Phillips, 1803. [3d]
5. MONTAGU, Lady Mary (Pierrepont) Wortley, 1689-1762. The Works of the Right Honourable Lady Mary Wortley Montagu. Including her correspondence, poems, and essays. [1st ed., edited by J. Dallaway] Published by permission from her genuine papers. In five volumes. London: Printed for Richard Phillips, 1803.
6. "ORDER OF THE BATH", (Lady Montague), CORNUCOPIA MAGAZINE, ISSUE 10 Volume 11, (σελ. 47 - 52) 1996., [ASCS], [3] .

-[4] 1785–1788 Elizabeth Berkely, The Right Honourable Elizabeth Craven, ή Lady Craven, [μετά τον δεύτερο της γάμο, Margravine of Ansbash] (ne1750-1828) .

1. "A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London. G.G. J. and J. Robinson, 1789.
2. Memoirs of the margravine of Ansbach. Written by herself. London, Henry Colburn, 1826. (Reel 129, No. 839).

- [5] 1788 J.W.C.D.U. & R (JUSTINE WYNNE, COMTESSE DES URSINS & ROSENBERG)
LES MORLAQUES Par J.W.C.D.U &R. VOL. I., 1788. Justine Wynne, Comtesse des Ursins & Rosenberg). No place 1788., Les Morlaques. Presentation of author on the fly-leaf, description of a Slavic people on the northern coast of the Adriatic.

-[6] 1795 -1796 MRS. MARIA GUTHRIE
A tour performed in the years 1795 - 1796 through the Taurida, or Crimea, the antient kingdom of Bosphoros, the once powerful republic of Tauric Cherson, and all the other countries on the north shore of the Euxine, ceded to Russia by the Peace of Kainardgi and Jassy. By Mrs. Maria Guthrie, formerly acting directress of the Imperial Convent for the Education of the Female Nobility of Russia; described in a series of letters to her husband the editor, Matthew Guthrie M.D. F.R.S. and F.S.A of London and Edinburgh, member of the Philosophical Society of Manchester, &c. &c. Phisician to the First and Second Imperial Corps of Noble Cadets in St. Petersburgh, and Councillor of State to His Imperial Majesty of All The Russians. The whole illustrated by a map of the tour along the Euxine coast, from the Dniester to the Cuban, with engravings of a great number of ancient coins, medals, monuments, inscriptions, and other curious objects." London. Printed by Nichols and Son, Red Lion Passage, Fleet Street, For T. Cadill, Jun. And W. Davies, in The Strand. 1802.

-[7] 1799 MARY NISBET OF DIRLETON, COUNTESS OF ELGIN,
σύζυγος του Λόρδου Έλγιν.
The Letters of Mary Nisbet of Dirleton, Countess of Elgin, arranged by Lieut. - Colonel Nisbet Hamilton Grant. London. John Murray, Albemarle Street, W.I. 1926. (Frontispiece): Mary Nisbet as a Girl with her dog from a drawing by Staneley.

-Βλέπε, επίσης, α)Βασική Βιβλιογραφία, β) Εισαγωγή στις Περιηγήτριες, γ) και του ενδεικτικούς πίνακες, όπως Ενδεικτικός Πίνακας μεγάλου αριθμού περιηγητριών, τουλάχιστον 4.000, πίνακας Τοπωνυμιών, όπως εμφανίζονται στα έργα 113 περιηγητριών, ενδεικτικός πίνακας της πρώτης ομάδας ή κατηγορίας περιηγητριών, ενδεικτικός πίνακας της δεύτερης ομάδας περιηγητριών, ενδεικτικός Πίνακας της τρίτης ομάδας περιηγητριών.

απόψεις τους και τις διαμαρτυρίες τους για την θέση της γυναίκας στο Ισλάμ.[11]

Μαθαίνουμε από **πρωτογενείς πηγές**, ότι οι έγκλειστες γυναίκες των χαρεμιών επηρέαζαν **άμεσα**, όχι μόνο την 'οικογενειακή' και την πολιτική ζωή των Οθωμανών, αλλά **από τις θέσεις τους ή τους ρόλους τους στο χαρέμι καθόριζαν τα ευρύτερα πλαίσια κοινωνικοποίησης και διαπαιδαγώγησης των αγοριών, συμβάλλοντας έτσι αφ' ενός μεν στην αρνητική τους ανάπτυξη αφ' ετέρου δε στον εκφυλισμό των αρσενικών, μελλοντικών γενεών των ηγετών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, δεδομένο που αναμφισβήτητα συνετέλεσε στην παρακμή και στην τελική πτώση της.**[12]

Οι γυναίκες ασκούσαν μια άτυπη μεν, αλλά ουσιαστική μορφή εξουσίας επάνω στους αφέντες-ιδιοκτήτες τους, στους συζύγους τους, στους γιους τους, στους ευνοούμενούς τους και στους προστατευόμενούς τους, ισοσκελίζοντας, κατά κάποιο τρόπο, την δεσποτική συμπεριφορά εκείνων απέναντι στο κράτος, **χάρη κυρίως της επιρροής, που είχαν αποκτήσει επάνω τους κατά την διάρκεια της ενηλικίωσής τους μέσα στο χαρέμι.**

Η παρούσα έρευνα χωρίζεται σε τρεις αυτοτελείς μεν, αλλά αλληλένδετες θεματικές ενότητες. Η πρώτη,[13] ξεκινώντας με τις περιγραφές των περιηγητριών, από το 1717 έως το 1895, σχετικά με το τι ήταν το χαρέμι, δηλαδή πως αντιλαμβάνονται ή ορίζουν οι περιηγήτριες το Οθωμανικό χαρέμι ή τον θεσμό της δουλείας του Οθωμανικού χαρεμιού, εισχωρεί στα σκλαβοπάζαρα του 19ου αιώνα,[14] και εξετάζει την πολυεθνική προέλευση των θηλυκών σκλάβων. Οι περιηγήτριες, όπως και οι περιηγητές, εντοπίζουν, από τον 18° αιώνα έως τον 19° αιώνα, γυναίκες διαφόρων εθνικοτήτων να πωλούνται στα σκλαβοπάζαρα και στην συνέχεια περιγράφουν τα Οθωμανικά χαρέμια των διαφόρων κοινωνικών τάξεων, επισημαίνοντας και εκεί την πολυεθνική πληθυσμιακή τους σύνθεσή. **Διαπιστώνουν, ότι όλα τα έγκλειστα μέλη των χαρεμιών, χωρίς καμμία εξαίρεση ήταν εξισλαμισμένες σκλάβες,**

---

[11] Εντοπίσαμε και τέσσερις περιηγήτριες του 17° αιώνα, δύο από τις οποίες άφησαν γραπτές μαρτυρίες, όμως, δεν ασχολήθηκαν ή δεν επικέντρωσαν την προσοχή τους στο θέμα του Οθωμανικού χαρεμιού:

[1] 1659- 1663 Katharine Evans και Sarah Cheevers.

Evans, Katharine and Cheevers. Brief History of the Voyage of Katharine Evans and Sarah Cheevers, to the Island of Malta, Where the Apostle Paul suffer'd Shipwreck. And their Cruel Sufferings in the Inquisition there, for near Four Years; occasion'd by the Malice of the Monks and Friers against them, and their several Conferences with them: And how they came to be Deliver'd from thence, and their safe Return Home to England; to which is added, A Short RELATION from George Robinson, of the Sufferings which befel him in His journey to Jerusalem: And how he was preserved from the Hands of Cruelty, when the Sentence of Death was passed against him. LONDON: Printed by the A??gns of J. Sowle, at the Bible in George-Yard, Lombard Street, 1719.

– [2a,b] 1686 -1688 Anna Akerhjelm ή Anna Mansdotter Agriconia, [ne, 1642-1688].

1. Documents inedits ou peu connus sur l'histoire et les antiquites d'Athenes tires des archives de l'Italie, de la France de l'Allemagne, etc. par Le Cte. de Laborde Membre de l'Institut. Paris Chez Jules Renouard et Cie, Libraires", 1854. "XXII. Documents concernant mademoiselle Anna Akerhjelm. Biographie d'Anna Akerhjelm. (σελ. 214-255) – (ΓΕΝ). [2a].
2. «ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΩΝ ΔΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ. ΣΥΝΤΑΚΤΑΙ Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ, Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΘΛΟΣ, Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ, κτλ. ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ. ΑΠΟ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1861 ΜΕΧΡΙΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1862.» (μετάφραση επιστολής του 1687 της Άννας Ακερχέλμ. Το 1686 ο Κόμης Otto Von Koenigsmark ανέλαβε την διοίκηση των μισθοφόρων στο στρατό….Μετάφραση επιστολής - ΠΑΝΔΩΡΑ συμπεριλαμβάνει πέντε από τις επιστολές της προς τον αδελφό της Samuel Manson Agriconus Akeihjelm και ένα ατελές ημερολόγιο με ημερομηνίες 1686-1887 που διηγείται τα ιστορικά γεγονότα στα οποία ήταν μάρτυρας η ίδια.[2b].

[12] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[13] Κεφάλαια Ι και ΙΙ.

[14] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.

ότι όλες οι ελεύθερες Μουσουλμάνες υπήρξαν 'άπιστες', δηλαδή μη-Μουσουλμάνες στην καταγωγή τους, οι οποίες είχαν υποστεί τον εξανδραποδισμό, και οι ελάχιστες έγκλειστες ελεύθερες Μουσουλμάνες ήταν απόγονοι σκλάβων. Επισημαίνουν, ιδιαίτερα, ότι η κατοχή δούλων ήταν ένδειξη του ατομικού κοινωνικού καθεστώτος (social status) του ιδιοκτήτη και απαραίτητη προϋπόθεση για την διατήρηση του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού. Αν και διαπιστώνουν ότι μόνο οι 'άπιστες', οι μη-μουσουλμάνες μπορούσαν να αποκτηθούν ως σκλάβες, επειδή το Κοράνι απαγορεύει την υποδούλωση των 'πιστών', δηλαδή των ελεύθερων Μουσουλμάνων αναφέρουν και περιπτώσεις της παραβίασης αυτού του νόμου του Ισλάμ, λόγω έλλειψης μη-μουσουλμάνων γυναικών.[15] Διαπιστώνουν, επίσης, ότι η εξισλαμισμένη σκλάβα δεν απελευθερωνόταν από το καθεστώς της δουλείας, χάρη στον εξισλαμισμό της, αλλά μόνο μέσω του γάμου με έναν ελεύθερο Μουσουλμάνο.

Στην συνέχεια ασχολούμαστε αναλυτικά με την πυραμιδική ιεραρχία του 'γυναικείου παρακράτους',[16] ή το αποκαλούμενο «σουλτανάτο των γυναικών», δηλαδή την σύνθεση, την κανονιστική δομή, την διοίκηση και την αυτοδιαχείριση του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι του Σουλτάνου και την σχέση του με τα επίσημα κέντρα εξουσίας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η πραγματική καθημερινή ζωή της γυναίκας σε αυτήν την **«ακριβή ή κυριολεκτική εστία της ίντριγκας»** ("the very focus of intrigue"),[17] και οι **στρατηγικές επιβίωσης, αυτοενδυνάμωσης ή προσωπικής και ψυχικής ενδυνάμωσης, οι μορφές προσαρμογής, διαμαρτυρίας ή αντίστασης, που αναγκάσθηκαν να αναπτύξουν και να καλλιεργήσουν οι έγκλειστες γυναίκες,**[18] όπως για παράδειγμα, η υποκρισία, η βρεφοκτονία, η διακοπή της κύησης, η ασέβεια στους θρησκευτικού νόμους του Ισλάμ, η μοιχεία, η αποστασία από το Ισλάμ, η διείσδυσή τους στο επάγγελμα της 'δουλεμπόρισσας-εκπαιδεύτριας', δηλαδή στην ιδιωτική εγχώρια κίνηση και προώθηση θηλυκών σκλάβων στα Οθωμανικά χαρέμια, καθώς και οι αποδράσεις από τα χαρέμια και την Τουρκία. Με πλοηγό τις λεπτομερέστατες περιγραφές των περιηγητριών, αποχωρώντας από το Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι, εισχωρούμε και στα χαρέμια των πριγκιπισσών, σε εκείνα της Οθωμανικής ελίτ, και στο 'παιδικό χαρέμι', εξετάζοντας, μεταξύ άλλων, και το σύστημα της «εξευτελιστικής» και «ταπεινωτικής» ιεραρχίας των γευμάτων ή του φαγητού στα «αποφάγια» των ανωτέρων.[19]

Αναμφισβήτητα τα στοιχεία, που μας παρέχουν οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα, επιβεβαιώνουν ότι το Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι, δηλαδή εκείνο της Υψηλής Πύλης, του ανακτόρου των Σουλτάνων της Κωνσταντινούπολης, είχε το δικό του **σύστημα αυτοδιαχείρισης, διοίκησης, οργάνωσης και εκτέλεσης εργασιών, τα δικά του πρωτόκολλα, την δική του εθιμοτυπία, την δική του ανεξάρτητη οικονομική διαχείριση, καθώς και οικονομικούς πόρους, που πήγαζαν ή προέρχονταν από το ταμείο του κράτους.**[20]

---

[15] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.

[16] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[17] [51α] Emmeline Lott.

"The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople." By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt. by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51α], σελ. 156.

[18] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, υποκεφάλαιο 7: Η ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΟ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ ΧΑΡΕΜΙ ΤΟΥ ΣΕΡΑΙ, ΣΤΟ «ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΙΝΤΡΙΓΚΑΣ». Στρατηγικές επιβίωσης, προσωπικής ενδυνάμωσης (ή ψυχικής αυτό-ενδυνάμωσης), μορφές προσαρμογής, καθώς και διαμαρτυρίας και αντίστασης των έγκλειστων γυναικών

[19] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[20] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

Ο θεσμός, το αξίωμα και η εξουσία της Βαλιδέ Σουλτάνας,[21] δηλαδή ο ρόλος της μητέρας του σουλτάνου, εξακολουθούσε να είναι και τον 19ο αιώνα, όπως και τον 16ο αιώνα, που το Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι αποκαλείται «το σουλτανάτο των γυναικών», σύμφωνα με τις μαρτυρίες των γυναικών που έζησαν εκεί τον 19ο αιώνα, και όχι απλώς επισκέφθηκαν αυτά τα βασιλικά χαρέμια, **ένα 'επίσημο' μέσο ουσιαστικότατης επιρροής στην άσκηση της κρατικής εξουσίας, ενώ δεν υπελείπετο σημαντικότητας και η έμμεση, άτυπη, η ανεπίσημη επιρροή των υπόλοιπων έγκλειστων γυναικών στους κρατικούς μηχανισμούς.**

Αναμφισβήτητα το χαρέμι ήταν μία δύναμη, που επηρέαζε τους εκάστοτε κυβερνητικούς ρόλους ή εκπροσώπους, τις κυβερνητικές αποφάσεις, τις πολιτικές συμμαχίες, τους διορισμούς, τις απολύσεις, καθώς και τις αποφάσεις για εξορίες και εκτελέσεις.[22]

Στην **δεύτερη ενότητα**[23] εισχωρούμε στα παρασκήνια των μη-βασιλικών χαρεμιών διαφόρων οικονομικο-κοινωνικών τάξεων, από το 1717 έως το 1895, δηλαδή σε εκείνα των διάφορων πασάδων ή των ιδιωτών, τα οποία ήταν μία **μικρογραφία** του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, και τα οποία οι περιηγήτριες ονομάζουν τα χαρέμια της υψηλής Οθωμανικής τάξης, «των μπουρζουά», της «εύπορης μεσαίας τάξης», «της μεσαίας τάξης», των φτωχών, της ελεύθερης Μουσουλμάνας που γεννήθηκε ελεύθερη, της ελεύθερης Μουσουλμάνας που υπήρξε πρώην σκλάβα, κλπ. Σε αυτήν την ενότητα παρατηρείται έντονα το «διαχωριστικό σύστημα» ή η διαφυλική «διχοτόμηση» της Οθωμανικής 'οικογένειας'. Οι περιηγήτριες διαπιστώνουν ότι ακόμα και σε αυτά τα μη-βασιλικά χαρέμια, έντονη ήταν η παρουσία και η λειτουργία του **'γυναικείου δικτύου'** γνωριμιών, συνεργατών, εξαρτωμένων, προστατευόμενων, ή 'εξωτερικών συνεργατών', όπως σε εκείνο του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ξεχωριστή ζωή των γυναικών, στους διαφυλικούς χώρους ή ξεχωριστούς τόπους γυναικείων συναντήσεων ή 'συνελεύσεων',. και η χρήση των διαφόρων στρατηγικών επιβίωσης, αυτοενδυνάμωσης, ψυχικής ή προσωπικής ενδυνάμωσης ή αυτοάμυνας, διαμαρτυρίας και αντίστασης των έγκλειστων γυναικών.[24]

Εξετάζεται, αρχικά, η πυραμιδική ιεραρχία στα χαρέμια των ιδιωτών και παρατηρείται ότι οι Τούρκοι προτιμούσαν να παντρεύονται εξισλαμισμένες 'εκπαιδευμένες' σκλάβες αντί για ελεύθερες Μουσουλμάνες, ιδιαίτερα εκείνες που είχαν 'εκπαιδευτεί' από την παιδική τους ηλικία στα χαρέμια-σχολές των 'δουλεμπορισσών'.

Παρατηρείται **«μία ξεκάθαρη και ολοφάνερη γραμμή διχοτόμησης»**,[25] δηλαδή μία διαφυλική διχοτόμηση στις οικίες καθώς και στην οικογενειακή ζωή

---

[21] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, υποκεφάλαιο, σχετικά με τις «Περιφημότερες Σουλτάνες», και «το σουλτανάτο των γυναικών». Όσον αφορά το γυναικείο παρακράτος, βλέπε, "the reign of Women", "the Women's Sultanate", "Women and Sovereignty in the Ottoman Empire (16ος αιώνα): Peirce, Leslie P. The Imperial Harem. Women and Sovereignty in the Ottoman Empire. Part II. Women and Sovereign Power and the Exercise of Political Power., σελ. 217-267.

[22] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[23] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙΙ

[24] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙΙ.

[25] "...drawing a more palpable line of demarcation" (σελ. 280) και "The separate system" (σελ. 279) :
[45a] Melek Hanum (Marie Dejean (σελ. 281), Marie Dejean Millingen), 1836-1866.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 279-280.
Η MarieDejean (Millingen), η συγγραφέας Μελέκ Χανούμ, γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη, το 1812 ή 1813. Όμως, σε διάφορα σημεία των έργων της υποστηρίζει ότι ήταν Γεωργιανή και σε άλλα

των Οθωμανών, ανάλογη με την οικονομικο-κοινωνική τάξη, όπου «τα δύο στοιχεία»,[26] «οι δύο ξεχωριστές τάξεις, οι άνδρες και οι γυναίκες»[27] δεν μοίραζαν τίποτα μεταξύ τους. Επρόκειτο για μία διαφυλική διχοτόμηση που αυξανόταν όσο ανέβαινε η οικονομικο-κοινωνική θέση του αφέντη-ιδιοκτήτη και διαμορφώνεται η άποψη ότι «μία μεγάλη άβυσσος χωρίζει μια οικογένεια της Ανατολής από μία της Δύσης... Η οικογενειακή ζωή, στην πραγματικότητα είναι άγνωστη στους Τούρκους.»[28] Επισημαίνεται, επιπροσθέτως, η απόλυτη διαφυλική διχοτόμηση της οικογένειας της Οθωμανικής ελίτ όπου ο άνδρας ήταν «ένας απλός επισκέπτης στο ίδιο του το σπίτι»,[29] μέσα στην ίδια του την διαφυλικά διχοτομημένη οικογένεια, όπου το χαρέμι του και το σελεμλίκι του αποτελούσαν δύο ξεχωριστά οικοδομήματα ή ανάκτορα. Εισχωρούμε, επίσης, στο χαρέμι της έγγαμης Μουσουλμάνας, που γεννήθηκε ελεύθερη και σε εκείνο της έγγαμης Μουσουλμάνας που υπήρξε εξισλαμισμένη σκλάβα στην καταγωγή, όπου παρατηρούνται μεγάλες διακρίσεις ή διαφορές όσον αφορά την εξουσία της γυναίκας στο χαρέμι της και στον σύζυγό της, ο πρωταρχικός λόγος που οι Τούρκοι προτιμούσαν να παντρεύονται εξισλαμισμένες 'εκπαιδευμένες' σκλάβες αντί για ελεύθερες Μουσουλμάνες.

σημεία, Ευρωπαία, επισημαίνοντας, πάντα, ότι θεωρούσε πατρίδα της την Κωνσταντινούπολη. Μιλούσε άπταιστα την Ελληνική, την Τούρκικη, την Γαλλική και την Αγγλική γλώσσα. Η μητέρα της που ζούσε στην Κωνσταντινούπολη, μιλούσε μόνο την Ελληνική γλώσσα, μέχρι το γάμο με έναν Γάλλο, σε ηλικία 25 ετών. Παρόλο που μιλούσε μόνο την Ελληνική γλώσσα, η κόρη της μας πληροφορεί ότι η μητέρα της ήταν Ελληνο-Αρμένισσα: Η γιαγιά της ήταν Χιώτισσα και ο παππούς της Αρμένιος. Ο πρώτος της σύζυγος, ο Julius Millingen, ήταν με τον Βύρωνα στο Μεσολόγγι, και λίγο μετά τον θάνατο του Λόρδου Βύρωνα, πήγε στην Κωνσταντινούπολη, όπου εργάσθηκε ως ιατρός του σουλτάνου. Εκεί, παντρεύθηκε την Marie Dejean το 1828, όταν εκείνη ήταν 15 ή 16 ετών. Απέκτησαν δύο παιδιά, την Evelyn και τον Frederick Millingen, ο τελευταίος γνωστός, επίσης, ως ο Osman Bey. Ο Millingen, ο φίλος του Λόρδου Βύρωνα και ιατρός του Σαράι, είχε γνωρίσει την Marie Dejean, όταν επισκέφθηκε την οικία της στην Κωνσταντινούπολη με την ιδιότητα του ιατρού. Μετά από πέντε χρόνια γάμου, όχι μόνο την χώρισε για να παντρευθεί μία Ελληνίδα, αλλά της στέρησε τα δύο παιδιά της. Μετά το διαζύγιό της Marie Dejean από τον Millingen, εκείνη παντρεύτηκε τον Τούρκο αξιωματούχο Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, τον οποίον γνώρισε στο Παρίσι. Μαζί του απέκτησε δύο παιδιά, τα οποία, επίσης, στερήθηκε μετά το διαζύγιό τους. Σε ένα σημείο του έργου της αναφέρεται στην δουλική καταγωγή του δεύτερου συζύγου της, Kibrizli-Mehemet Pacha, και σε ένα άλλο, υποστηρίζει ότι ο σύζυγός της, γεννήθηκε στην Κύπρο, και ήταν, πρίγκιπας εκεί. Το όνομά του ήταν γνωστό στην Ελλάδα, πολύ πριν γίνει ο Μεγάλος Βεζίρης της Τουρκίας. [45b]σελ.13]. Όπως μας πληροφορεί η ίδια, χάρη στην επιρροή της και την παλιά της «φιλία» με τον Μεγάλο Βεζίρη Ρεσίντ Πασά, ο σύζυγός της, Κιμπριζλί, έγινε προστατευόμενός του, και αργότερα, μετά από τον Ρεσίντ Πασά, έγινε ο Μεγάλος Βεζίρης της Τουρκίας. Μας πληροφορεί, επίσης, ότι ο Κιμπριζλί-Μεχεμέτ Πασά, που ήταν υπεύθυνος για την διαδοχή του σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ στον θρόνο το 1861, πέθανε το 1871. Η Μελέκ Χανούμ, κατά την διάρκεια του έγγαμου βίου της με τον Τούρκο αξιωματούχο, καθώς και μετά το διαζύγιό τους, έζησε, συνολικά, τριάντα χρόνια στα Οθωμανικά χαρέμια, ως Μουσουλμάνα σύζυγος και στην συνέχεια ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα, μέχρι την απόδρασή της από την Τουρκία στην Ελλάδα, τον Δεκέμβριο του 1865. Οι διωγμοί της από την Υψηλή Πύλη, εξ'αιτίας της απόδρασής της στην Ευρώπη (Ελλάδα, Γαλλία, Αγγλία), μαζί με την κόρη της, την Αϊσα Χανούμ, συνεχίσθηκαν, με την βοήθεια της δυτικής διπλωματίας, μέχρι το θάνατο του Μεγάλου Βεζίρη της Τουρκίας (τον πρώην σύζυγό της), το 1871. Αναγκάσθηκε, όπως γράφει η ίδια, να γίνει συγγραφέας, για να γλιτώσει από την πείνα και την αθλιότητα.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφέρουμε ότι ο γιος της, από τον πρώτο της γάμο, ο Major Frederick Millingen, ο οποίος έγραψε ένα 'codicil' στο βιβλίο της μητέρας του, και ο οποίος ήταν ο συγγραφέας των έργων 'Les Anglais en Orient, 1877 και ' "Slavery in Turkey" and "The Sultan's Harem", 1870, την βοήθησε να δραπετεύσει από την εξορία που της είχε επιβάλλει, μετά το διαζύγιό τους, ο δεύτερος σύζυγός της, ο Μεγάλος Βεζίρης, Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς, και αργότερα συμμετείχε στην απόδρασή της από την Τουρκία για την Ελλάδα.

[26] Ibid., σελ. 282. [45a]
[27] Ibid., σελ. 278. [45a]
[28] Ibid., σελ. 277-278. [45a]
[29] Ibid., σελ. 283. [45a]

Στην συνέχεια, προβαίνουμε σε μία περιήγηση στα παρασκήνια των μη-βασιλικών χαρεμιών των διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων ή τάξεων των Οθωμανών, από το 1717 έως το 1895. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι μηχανισμοί ή οι στρατηγικές επιβίωσης, αυτοενδυνάμωσης, ψυχικής επιβίωσης και αυτοάμυνας των έγκλειστων γυναικών, δηλαδή η ξεχωριστή κοινωνική ζωή τους, οι ξεχωριστοί χώροι γυναικείων συναντήσεων κλπ. Όσον Αφορά την «θηλυκή ζωή στην Ανατολή»,[30] παρατηρείται, ότι οι γυναίκες δεν έχαναν καμμία ευκαιρία για να εκμεταλλευθούν τα κοινωνικά τους προνόμια, και να εγκαταλείψουν τα χαρέμια τους. Εκμεταλλεύονταν κάθε αφορμή για να φύγουν από το χαρέμι τους. Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι γυναικείες συγκεντρώσεις στα γυναικεία λουτρά, τα αποκαλούμενα γυναικείο καφενεία[31] ή λέσχες γυναικών (The Club),[32] όπου όλες οι κοινωνικές τάξεις, εκτός που ψυχαγωγούνταν, συνεδρίαζαν και συνωμοτούσαν. Επρόκειτο για τον μόνο χώρο που δεν είχαν δικαίωμα να εισχωρήσουν οι ευνούχοι, φύλακες των γυναικών.

Επιπροσθέτως, οι περιηγήτριες διακρίνουν, εκτός από «την ληθαργική επιρροή»[33] του χαρεμιού, και τον γενικό αποκλεισμό της γυναίκας από την Παιδεία/Εκπαίδευση, υπογραμμίζοντας την γενική αντιπάθεια των Τούρκων για τα μορφωμένα άτομα.[34] «Ολόκληρο το γένος/έθνος (race) τους θα μπορούσε να βελτιωθεί μόνο από τις γυναίκες εάν τις παρείχαν την απαραίτητη παιδεία»,[35] αλλά «οι γυναίκες γεννήθηκαν για να δουλεύουν»,[36] κατά την μαρτυρία Τουρκάλας το 1892, η οποία διαμαρτύρεται και για την επιβλαβή επιρροή τους χαρεμιού,[37] υπογραμμίζοντας ότι **οι πιο αξιολύπητες και οι πιο δυστυχισμένες γυναίκες, ήταν εκείνες που κατάφεραν να διατηρήσουν την ελευθερία της σκέψης τους.**[38]

---

[30] [57a] Mary Adelaide Walker, 1857 – 1897 (σαράντα χρόνια περιηγήσεων).
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes). [57a,b]. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. Vol I., [57a]. σελ. 119.

[31] [3], [3c] Lady Mary Wortley Montagu or Lady Mary Pierrepont, 1715-1718.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c] σελ. 103..
«... In short, it is the women's cofffee-house, where all the news of the town is told, scandal invented, etc.– They generally take this diversion once a week, and stay there ... at least four or five hour.'
Βλέπε, επίσης,
[40c] Julia Pardoe.
BEAUTIES OF THE BOSPHORUS. Illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs, From Original drawings by W.H. Bartlett. Virtue and Co., London. (χωρίς ημερομηνία). "What the public baths are to the women of Turkey, the public coffee-houses are to their lords—the head-quarters of gossipry, and news and enjoyment—where every passing event is canvassed, and weighed, and judged; and time is suffered to slide by carelessly as though it might one day be redeemed." [40c], σελ. 147-149.

[32] [50β] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY, 1870.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50β], σελ. 78.

[33] WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. (σελ. 57-70), January 1895. [86b] σελ. 137.

[34] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 276.

[35] [31] Lady Hornby, 1855–1858.
Constantinople during the Crimean War. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography....London, Richard Bentley, Publisher In Ordinary To Her Majesty. 1863. [31], σελ. 397.

[36] [81b] Adalet, 1890–1892.
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 137.

[37] WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. (σελ. 57-70), January 1895. [86b] σελ. 137.

[38] [81β] ADALET

Οι απόψεις των περιηγητριών, αλλά και αυτές των ελεύθερων Μουσουλμάνων γυναικών και των εξισλαμισμένων σκλάβων του 19ου αιώνα για το Κοράνι, και την θέση της γυναίκας στο Ισλάμ, διαμορφώνουν και οριοθετούν το νοηματικό περιεχόμενο της **τρίτης ενότητας.**[39] Στα πλαίσια αυτά εξετάζονται οι μαρτυρίες και οι αντιδράσεις τους για την θέση της γυναίκας στο Ισλάμ, δηλαδή της ελεύθερης Μουσουλμάνας και της εξισλαμισμένης σκλάβας, για το θρησκευτικό δίκαιο, για τα κοινωνικο-θρησκευτικά έθιμα, για τα προνόμια, τα δικαιώματα, και τις υποχρεώσεις που αναδύονται από τους ρόλους τους μέσα στον θεσμό του Οθωμανικού χαρεμιού. Επιπροσθέτως, διερευνώνται και αποσαφηνίζονται τα αίτια που τις οδηγούσαν σε έντονες διαμαρτυρίες και αμφισβητήσεις των θρησκευτικών κανονιστικών δεδομένων, που καθόριζαν την γυναικεία συμπεριφορά εκτός και εντός χαρεμιού. Οι έγκλειστες γυναίκες διαμαρτύρονταν και αμφισβητούσαν το Κοράνι. Διαμαρτύρονταν για την υποχρεωτική κάλυψη του γυναικείου σώματος και προσώπου. Ο ενδυματολογικός κώδικας του Ισλάμ, που προέβλεπε, **και προβλέπει ακόμα,** την υποχρεωτική κάλυψη του γυναικείου σώματος και προσώπου, **μεταμορφώνεται,** από αντικείμενο ή μέσον υποτίμησης, εξευτελισμού ή παραγκωνισμού της γυναικείας φύσης, κατά την ερευνητική μας διείσδυση στο Οθωμανικό χαρέμι, σε ένα είδος **αντίστασης** και **διαμαρτυρίας** από την στιγμή που 'μετασχηματίζεται' σε σύμβολο και εργαλείο προσέγγισης μιας μορφής σεξουαλικής ελευθερίας και μέσο ανώνυμης κυκλοφορίας. Ήταν «μία συνεχή μεταμφίεση»,[40] όπως το διετύπωσε πρώτη η Lady Montagu το 1717, η οποία βασιζόταν στην ανωνυμία, που εγγυάτο η απόκρυψη του προσώπου και του σώματος.[41] Περιηγήτριες και Μουσουλμάνες διαμαρτύρονται, επίσης, για τα έθιμα των γάμων στο Ισλάμ, και για «την αγορά της νύφης». Τουρκάλα δηλώνει ότι «ο καιρός δεν είναι μακριά, που οι Τουρκάλες θα ζητήσουν το προνόμιο της ελεύθερης επιλογής»,[42] και **προτείνει την κατάργηση του θεσμού της δουλείας έτσι ώστε να επιτευχθεί η σταδιακή κατάργηση του Οθωμανικού χαρεμιού.** Προτείνει, επιπλέον, και **την απομάκρυνση των μικρών αγοριών από το χαρέμι** για να γλιτώσουν από την επιβλαβή και ολέθρια επιρροή του και να αναβαθμισθεί η θέση των ανδρών και των γυναικών. Διαμαρτύρονται, επιπροσθέτως, για τον θεσμό του διαζυγίου, «τον αηδιαστικό νόμο» που παρέχει την δυνατότητα στον άνδρα να χωρίσει την σύζυγό του με μεγάλη ευκολία. Διαμαρτύρονται για «το καθημερινό φαινόμενο» της καταπάτησης των νομικών δικαιωμάτων της ελεύθερης Μουσουλμάνας και της διαζευγμένης Μουσουλμάνας κλπ. κλπ.

Ορισμένες περιηγήτριες, όπως διαπιστώνουμε, δεν εισχώρησαν μόνο στα Οθωμανικά χαρέμια του Σαράι και σε εκείνα των διαφόρων κοινωνικών τάξεων, αλλά επισκέφθηκαν και τα χαρέμια των αποκαλούμενων από τους Οθωμανούς Τούρκους «κατώτερων», «επιφανειακών» Μουσουλμάνων ή «ψευδο-Μουσουλμάνων».[43] Εισχωρούν στα χαρέμια των Κούρδων, και παρατηρούν ότι οι «σκληραγωγημένες και ατρόμητες Κούρδισες, «αν και ονομαστικά Μουσουλμάνες» δεν τηρούσαν τους ενδυματολογικούς κανόνες του Ισλάμ και εκείνους, που αφορούσαν την απομόνωση και τον περιορισμό τους στα

TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 138.

[39] Βλέπε Κεφάλαιο IV, και Κεφάλαιο V

[40] Βλέπε περιηγήτρια, [3] Lady Montagu (1717).

[41] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

[42] [81β] ADALET.
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 134. [81b]

[43] Βλέπε τα χαρέμια των 'κατώτερων' Μουσουλμάνων, δηλαδή εκείνα των Κούρδων, των Γιουρούκ, των Τατάρων και των Τσιγγάνων. (Κεφάλαιο V.)

χαρέμια καθώς και τον αποκλεισμό τους από τον δημόσιο βίο.[44] Ούτε και οι γυναίκες των Γιουρούκ σκέπαζαν το πρόσωπό τους. Οι Γιουρούκ, «Μουσουλμάνοι κατ' όνομα», ξεπερνούσαν τον περιορισμό των τεσσάρων συζύγων που ορίζει το Κοράνι, επειδή είχαν ανάγκη από εργατικά χέρια. Η πολυγαμία και το χαρέμι τους ήταν θέμα επιβίωσης και όχι πολυτέλειας, σε αντίθεση με τους Οθωμανούς Τούρκους, για τους οποίους ήταν και σύμβολο του κοινωνικού τους καθεστώς. Οι Τατάροι δεν διέθεταν χαρέμια και σελεμλίκια και οι γυναίκες τους δεν έκρυβαν το σώμα τους και το πρόσωπό τους, εκτός μόνο από τους Τούρκους. Οι Τσιγγάνες κατηγορούνταν για «έλλειψη σεμνότητας και ηθικής». Οι Τσιγγάνοι εθεωρούντο κοινωνικά απροσάρμοστοι και «ψευδο-μουσουλμάνοι»: «Η Τουρκική εθνολογία διαιρεί την ανθρωπότητα σε 77 ½ έθνη, οι Εβραίοι εκπροσωπούν το ½ και οι Τσιγγάνοι εξαιρούνται τελείως.»[45] Οι Τσιγγάνοι, όπως οι Κούρδοι, και οι Γιουρούκ, προσποιούνταν ανοικτά τον Μωαμεθανισμό, αλλά ποτέ δεν τηρούσαν αυστηρά τις αρχές του. Συγκριτικά με τους Κούρδους, τους Γιουρούκ και τους Τατάρους, **οι Τσιγγάνοι αντιμετώπιζαν τον χειρότερο κοινωνικό ρατσισμό**, περιφρονούνταν πολύ περισσότερο και διώκονταν ακόμα και μετά τον θάνατό τους. Για παράδειγμα, αν και είχαν εξισλαμισθεί, τους απαγόρευαν το δικαίωμα να προσκυνήσουν στα τζαμιά και να θάψουν τους νεκρούς τους στα νεκροταφεία των Μουσουλμάνων. Χειρότεροι και από τους Τσιγγάνους αποκαλούντο οι Κιρκάσιοι, που μετανάστευσαν στην Τουρκία το 1864, οι οποίοι, επίσης, αποκαλούντο κανίβαλοι, μισο-υπόδουλοι, αχάριστοι, δειλοί, επικίνδυνοι, σκληροί, ψεύτες, κλεφτές, κακοποιοί, άνομοι, ανυπότακτοι κλπ.[46]

Στα χαρέμια αυτών των 'κατώτερων' ή των «επιφανειακών» Μουσουλμάνων δεν παρατηρήθηκε το διαφυλικό σύστημα διχοτόμησης, που ήταν χαρακτηριστικό γνώρισμα της Οθωμανικής οικογένειας, δηλαδή των Οθωμανικών χαρεμιών, και συνεπώς δεν εντοπίζονται αντίστοιχες γυναικείες στρατηγικές επιβίωσης και αυτοενδυνάμωσης, που εμφάνιζαν οι έγκλειστες γυναίκες των Οθωμανικών χαρεμιών.[47]

Τα χαρέμια, κατά τους Οθωμανούς Τούρκους, των 'κατώτερων' Μουσουλμάνων, δεν είχαν την έκταση και την σημασία του Οθωμανικού χαρεμιού.[48] **Τα χαρέμια αυτών των λαών, σε αντίθεση με τα χαρέμια των Οθωμανών Τούρκων, δεν ήταν δημιουργήματα, καρποί ή επακόλουθα του θεσμού της δουλείας, ούτε και σύμβολα του ατομικού κοινωνικού καθεστώτος** (social status).

Τα μέλη των χαρεμιών τους δεν απαρτίζονταν από σκλάβες και δεν διέθεταν φύλακες ή σκλάβους-ευνούχους για να περιφρουρούν και να επιτηρούν τις γυναίκες τους, οι οποίες κυκλοφορούσαν ελεύθερα και ασυνόδευτες. Δεν υπήρχε το σύστημα της ελίτ δουλείας ή της προετοιμασίας σκλάβων για την

---

[44] Βλέπε Κεφάλαιο V, όσον αφορά τα χαρέμια των 'κατώτερων' Μουσουλμάνων (Κούρδων, Γιουρούκ, Τατάρων, Τσιγγάνων).

Βλέπε, επίσης, [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison . The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . [44a], σελ. 157.

[45] [44a] Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 159.
Βλέπε, επίσης,
[86a] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 356.

[46] Βλέπε Κεφάλαιο V.

[47] Βλέπε Κεφάλαιο III

[48] Ουσιαστικά, οι Κούρδοι, οι Τατάροι και οι Τσιγγάνοι δεν είχαν χαρέμια. Επίσης, οι Κούρδοι και οι Τσιγγάνοι ήταν μονογαμικοί, δηλαδή δεν ασκούσαν την πολυγαμία (πολυγυνία).

ελίτ, επειδή δεν υπήρχε ελίτ και συνεπώς δεν υπήρχε η ζήτηση για τις υπηρεσίες τους.[49] Οι σύζυγοί τους ήταν στην καταγωγή τους ελεύθερες γυναίκες και όχι εξισλαμισμένες σκλάβες, που κατά κανόνα ανήκαν στην δική τους φυλή και τάξη, σε αντίθεση με τις Οθωμανίδες, οι οποίες υπήρξαν εξισλαμισμένες σκλάβες ή απόγονοι σκλάβων. Επίσης, σε αντίθεση με τις Οθωμανίδες ή των έγκλειστων στα Οθωμανικά χαρέμια γυναικών, οι γυναίκες των Κούρδων, των Γιουρούκ, των Τατάρων και των Τσιγγάνων έχαιραν της εκτίμησης των ανδρών τους και συμμετείχαν στον δημόσιο βίο, στην κοινωνική ζωή της φυλής τους. Επαναλαμβάνουμε, ότι δεν παρατηρείται εδώ το σύστημα της ξεκάθαρης διαφυλικής διχοτόμησης της οικογένειας, που διακρίναμε στα Οθωμανικά χαρέμια και ιδιαίτερα σε εκείνα της Οθωμανικής ελίτ.[50]

5.1 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

5.1.1 Το κέντρο: ο θεσμός της δουλείας του Οθωμανικού Χαρεμιού

Κεφάλαιο Ι:

Χαρέμια υπήρχαν πολύ πριν την εμφάνιση των Οθωμανών Τούρκων, και η πολυγαμία, ή μάλλον η πολυγυνία, ήταν συνηθισμένο φαινόμενο στις χώρες του Ισλάμ από τον 7° μ.Χ. αιώνα.[51] Σχεδόν όλα όσα γνωρίζουμε, για την θέση της γυναίκας και την πολυγαμία στην προϊσλαμική εποχή της Αραβίας, δηλαδή πριν την άνοδο του Ισλάμ τον 7° μ.Χ. αιώνα, και στην συνέχεια για τα χαρέμια στους πρώτους αιώνες του Ισλάμ (7° έως 13°), προέρχονται από ανδρικές αναφορές εκείνων των εποχών, από Ευρωπαίους περιηγητές, από παλαιότερους ιστορικούς, από το Κοράνι, και από διάφορες ιστορικές πηγές,[52] σε αντίθεση με τον 18° και τον 19° αιώνα, που δυτικές

---

[49] Βλέπε Κεφάλαιο Ι και Κεφάλαιο ΙΙ.

[50] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ και Κεφάλαιο ΙΙΙ.

[51] Σχετικά με το χαρέμι και τις γυναίκες (συζύγους και παλλακίδες) του Μωάμεθ, του Προφήτη, τον 7° αιώνα μ.Χ, βλέπε: The Koran, Penguin Classics, 1997, βλέπε Hekmat, Anwar, Women and the Koran and The Status of Women in Islam, Prometheus Books, 1997, και Κεφάλαιο Ι.

Όσον αφορά τους απόγονους-διαδόχους (θρησκευτική-πολιτική ηγεσία) του Μωάμεθ, από το 632-1258, και τα χαρέμια τους, βλέπε Κεφάλαιο Ι. Επίσης, βλέπε : Walther, Wiebke, Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993, σελ. 38-39, 44.

1. Το Χαλιφάτο της Μεδίνας το 632 έως το 661.

Το Χαλιφάτο των Omayyads ή Umayyads της Δαμασκού από το 661 έως το 750. υπήρχαν χαρέμια και στα παλάτια τους στην έρημο της Συρίας, (Walther, Wiebke, Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993, σελ. 44)

2. Το Χαλιφάτο των Abbasids και τα εμιράτα των πριγκίπων της αυτοκρατορίας από το 750-1258. (Abbasid period, βλέπε (Walther, Wiebke, Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993, σελ. 37,38-39, 100,123,143,151,186-187. (Το κύμα των Μογγολικών κατακτήσεων στην Βαγδάτη το 1258 έβαλε τέλος στο Χαλιφάτο των Abbasids (των απογόνων ενός θείου του Μωάμεθ) που κυβερνούσαν μέχρι το 1258.)

[52] Βλέπε, Walther, Wiebke, Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993, σελ. 164-165, 171.

Οι Αραβίδες που έγραφαν ποίηση εμφανίστηκαν στην δυτική ισλαμική αυτοκρατορία που υπήρξε ποιο φιλελεύθερη από την ανατολική. Η Αραβική φιλολογία που διασώθηκε αποδίδει στις γυναίκες, όχι μόνο τις προϊσλαμικής εποχής, αλλά και στις γυναίκα τις αριστοκρατίας, στις αρχές του Ισλάμ τον 7° αιώνα, ειλικρίνεια σε σεξουαλικά/ερωτικά θέματα. Αν και παρατηρείται ότι μόνο οι σκλάβες και όχι οι ελεύθερες Μουσουλμάνες μπορούσαν να εκφράζουν τα συναισθήματά τους ανοιχτά στους άνδρες. [σελ. 164-165]

Τον 14° αιώνα, στην πραγματεία του για τον έρωτα, ο θεολόγος Ibn Qayyim al-Jauziyya δεν αφήνει καμία αμφιβολία ότι η γυναίκα είχε τα ίδια δικαιώματα με τον άνδρα στην σεξουαλική ικανοποίηση στον γάμο. Άλλοι συγγραφείς υποστήριζαν ότι η γυναίκα είχε μεγαλύτερο λίμπιντο από τον άνδρα. Άλλοι άνδρες συγγραφείς τον 11° αιώνα είχαν άλλη άποψη και υποστήριζαν ότι υπάρχει διάκριση μεταξύ του γάμου και του ερωτισμού, όπως ο Kay Kau'us, (ruler of Ziyarid), ο οποίος υποστήριζε ότι η εκπλήρωση της ηδονής δεν ήταν στις υποχρεώσεις της συζύγου, αλλά αρκούσε να αγοραστεί μία σκλάβα από το σκλαβοπάζαρο. [σελ. 171] Λέγεται ότι ο εγγονός του Μωάμεθ, του Προφήτη, ο al-Hasan Ibn Ali, είχε παντρευτεί 200 γυναίκες κατά την διάρκεια της ζωής του. (σελ. 171)

περιηγήτριες εισχώρησαν οι ίδιες στα Οθωμανικά χαρέμια όλων των κοινωνικών τάξεων, και των οποίων οι επιτόπιες παρατηρήσεις θα αποδειχθούν πολύτιμες για την κατανόηση της θέσης της γυναίκας και την πραγματική ζωή της στο Οθωμανικό χαρέμι, όπως θα δούμε στα κεφάλαια που ακολουθούν.

Σε αυτό το κεφάλαιο εξετάζουμε το Οθωμανικό χαρέμι μέσα από τις προσωπικές εκτιμήσεις και παρατηρήσεις δυτικών περιηγητριών, **πρώτον**,[53] ως το αποτέλεσμα, ο καρπός ή το επακόλουθο της επεκτατικής και αρπακτικής πολιτικής του Προφήτη Μωάμεθ (7ος μ.Χ. αιώνας), του ιδρυτή του Ισλάμ, ο οποίος, για να προσελκύσει οπαδούς στο Ισλάμ, τους παρουσίαζε ως κίνητρο την αρπαγή των μη-Μουσουλμάνων γυναικών και των περιουσιών των κατακτημένων μη-μουσουλμάνων ή «άπιστων» λαών. Ο Μωάμεθ, ο Προφήτης, ήταν εκείνος, που **επέβαλλε την κάλυψη του γυναικείου προσώπου**[54] και παρόλο που δεν υπήρξε ο εμπνευστής της πολυγαμίας, υπήρχαν ιδιαίτεροι χώροι για τις γυναίκες (γυναικωνίτες) και στους προϊσλαμικούς πολιτισμούς της Μέσης Ανατολής,[55] ήταν, εν τούτοις, **θερμός υποστηρικτής της απομόνωσης και του εγκλεισμού των γυναικών στο χαρέμι και του αποκλεισμού τους από τον δημόσιο βίο. Ο ουσιαστικός αποκλεισμός των γυναικών, από το δημόσιο βίο, υπήρξε τυπικό γνώρισμα περισσότερο του ισλαμικού χαρεμιού, παρά των προγενέστερων χαρεμιών ή γυναικωνιτών, και ο Μωάμεθ, ο Προφήτης, ήταν εκείνος που επέβαλε την υποχρεωτική κάλυψη του γυναικείου σώματος και προσώπου.**

Στο πρώτο κεφάλαιο αναφερόμαστε, περιληπτικά, στο θέμα της πολυγαμίας (πολυγυνίας) στην Αραβική χερσόνησο, κατά την προϊσλαμική περίοδο (πριν τον 7ο μ.Χ. αιώνα), που αποκαλείται στο Κοράνι «η εποχή της άγνοιας», όπου παρατηρείται μεγαλύτερη ορατότητα, ελευθερία και συμμετοχή των γυναικών στον δημόσιο βίο, καθώς και ένας σεβασμός προς το γυναικείο φύλο, ιδιαίτερα των γυναικών των νομαδικών φυλών, για να φθάσουμε στην εποχή του ιδρυτή του Ισλάμ, τον Μωάμεθ, τον Προφήτη, (7ος μ.Χ. αιώνας). Ο Προφήτης δεν κατήργησε την πολυγαμία ή το φαινόμενο του χαρεμιού, αλλά αντιθέτως και σταδιακά, το «καθαγίασε», το θεμελίωσε, το επέβαλε, το εξάπλωσε, και το καθιέρωσε ως ενισχυμένο από το Κοράνι έθιμο και θεσμό, που εξελίχθηκε και συνεχίσθηκε από τους θρησκευτικο-πολιτικούς ηγέτες-διαδόχους του (7ο-13ο μ.Χ. αιώνα),[56] αφού συσχετιζόταν άμεσα του θεσμού της δουλείας, όσον αφορά την κατάκτηση θηλυκών αιχμαλώτων από διάφορα έθνη.

Στην συνέχεια, σχετικά με το θέμα των προ-Οθωμανικών χαρεμιών, προβαίνουμε σε μία σύντομη ιστορική αναδρομή: Το Κοράνι και ο Μωάμεθ(570- 632 μ.Χ), τα χαρέμια των θρησκευτικών-ηγετών, απογόνων του Μωάμεθ, μετά τον 7ο μ.Χ αιώνα έως τον 13ο αιώνα, δηλαδή το Χαλιφάτο της Μεδίνας (Σαουδική Αραβία) [632-661 μ.Χ.), το Χαλιφάτο των Ομεϋάδων ή Ομεϊάδων [661-750] με έδρα στη Δαμασκού (Συρία), το Χαλιφάτο των Αμπασιδών [750-1258] με έδρα την Βαγδάτη (Ιράκ), την «πόλη της Ειρήνης», οι Σελτζούκοι Τούρκοι (10ος-13ος αιώνας), το κύμα των Μογγολικών κατακτήσεων στην Βαγδάτη το 1258, που έβαλε τέλος στο

---

[53] Κεφάλαιο Ι.

[54] Η Πολυγαμία στην Τουρκία καταργήθηκε το 1926, με την υιοθέτηση του Ελβετικού Δικαίου.

[55] Βλέπε Κεφάλαιο Ι

[56] Βλέπε Κεφάλαιο Ι, υποκεφάλαιο 'Ιστορική Αναδρομή', Το Κοράνι και ο Μωάμεθ (570- 632), Το Χαλιφάτο της Μεδίνας (Σαουδική Αραβία) [632-661), Το Χαλιφάτο των Ομεϋάδων της Δαμασκού (Συρία) [661-750] ,Το Χαλιφάτο των Αμπασίδων [750-1258] με έδρα την Βαγδάτη (Ιράκ], την «πόλη της Ειρήνης», Οι Σελτζούκοι Τούρκοι (10ος-13ος αιώνας), οι Μογγόλοι (13ος), οι Μαμελούκοι(αρχές του 9ου ως αρχές του 16ου αιώνα), οι Οσμανλήδες (13ος αι) και η Οθωμανική Αυτοκρατορία 14ος ως 20ος αι.

Χαλιφάτο των Αμπασιδών, των απογόνων ενός θείου του Μωάμεθ, οι Μαμελούκοι Τούρκοι και οι Μαμελούκοι Κιρκάσιοι (αρχές του 9ου ως αρχές του 16ου αιώνα), οι Οσμανλήδες (13ος αι) και η εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (14ος-20ος αιώνας), φθάνοντας στην εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (18ος και 19ος αιώνα) που περιγράφουν οι περιηγήτριες,[57] όπου το χαρέμι αποτελεί ένα **κέντρο** της Οθωμανικής κοινωνίας, δηλαδή της ιδιωτικής, της καθημερινής ζωής, αλλά και της πολιτικής ζωής των Οθωμανών.[58]

Αρχικά οι περιηγήτριες μας εισάγουν στα σκλαβοπάζαρα (1717-1895) της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όπου εντοπίζουν γυναίκες διαφόρων εθνικοτήτων, διαπιστώνοντας την πολυεθνική προέλευση όλων των σκλάβων προς πώληση. Στην συνέχεια εισχωρούν οι ίδιες μέσα στα χαρέμια, διακρίνοντας και εκεί την πολυεθνική πληθυσμιακή τους σύνθεση διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων, και επισημαίνουν, ιδιαίτερα, ότι **η Οθωμανική ελίτ ήταν υπεύθυνη για την συνέχιση και την διατήρηση του θεσμού της δουλείας και κατ' επέκταση του θεσμού του χαρεμιού.**

Αναλυτικότερα, τα ερωτήματα που διαπραγματευόμαστε στο πρώτο κεφάλαιο έχουν ως ακολούθως:

1. Δημιουργία, άνθιση, καθιέρωση, διατήρηση, εξάπλωση και εξέλιξη του χαρεμιού.[59]

2. Πως περιγράφουν περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα το Οθωμανικό χαρέμι;[60]

3. Ποιά ήταν τα έγκλειστα μέλη; Ποιά ήταν η εθνολογική-πληθυσμιακή σύνθεση του Οθωμανικού χαρεμιού του 18ου και του 19ου αιώνα;[61]

4. Υπήρχαν χαρέμια πριν την Οθωμανική Αυτοκρατορία; Υπήρχαν χαρέμια στην προϊσλαμική εποχή της Αραβίας, πριν το Μωάμεθ (τον Προφήτη);[62]

5. Γιατί συνεχίσθηκε και ήκμαζε το δουλεμπόριο και ο θεσμός της δουλείας του Οθωμανικού χαρεμιού μέχρι τον 20ο αιώνα, παρά τις

---

[57] Βλέπε Κεφάλαιο I

[58] Βλέπε Κεφάλαιο II και Κεφάλαιο III

[59] Βλέπε Κεφάλαιο I.
Η Οθωμανική Αυτοκρατορία πήρε το όνομά της από το όνομά του γενάρχη τους Οσμάν, ή στα Αραβικά Othman, δηλαδή Ουτμάν, Οθμάν, ή Οθωμανοί. Επίσης, Οσμάν, ήταν το όνομα τριών Οθωμανών Σουλτάνων, του Οσμάν Α', αποκαλούμενος Οσμάν γαζής κυβερνήτης μιας ηγεμονίας Τούρκων στην βορειοδυτική Μικρά Ασία, ο οποίος θεωρείται ως ο ιδρυτής του Οθωμανικού Τουρκικού Κράτους (1258-Σεγκύτ, Οθωμανική Αυτοκρατορία, 1324), του Οσμάν Β'(1618-1622) και του Οσμάν Γ' (1699-1757).

[60] Βλέπε Κεφάλαιο I, υποκεφάλαιο 1., και 1.1. Βλέπε επίσης Κεφάλαια II και III.

[61] Βλέπε Κεφαλαιο I., υποκεφάλαιο, (1.1.2): Όλα τα έγκλειστα μέλη των χαρεμιών ήταν ή υπήρξαν στην καταγωγή τους δούλες/σκλάβες.
Βλέπε, επίσης, Κεφάλαιο II, υποκεφάλαιο: Η σύνθεση και η κανονιστική δομή του Οθωμανικού χαρεμιού και η σχέση του με τα επίσημα κέντρα εξουσίας: Η πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι τον 19ο αιώνα.

[62] Βλέπε, Κεφάλαιο I, υποκεφάλαια (1.1) και(1.2.1): Ιστορική αναδρομή 'τα προ-Οθωμανικά Χαρέμια : Γένεση, θεμελίωση, έκταση και σημασία του θεσμού του Οθωμανικού Χαρεμιού'.
1. Το Κοράνι και ο Μωάμεθ (570- 632)
2. Το Χαλιφάτο της Μεδίνας (Σαουδική Αραβία) [632-661]
3.Το Χαλιφάτο των Ομευάδων της Δαμασκού (Συρία) [661-750] με έδρα την Μέκκα
4. Το Χαλιφάτο των Αμπασίδων [750-1258] με έδρα την Βαγδάτη (Ιράκ), την «πόλη της Ειρήνης»: (Οι Σελτζούκοι Τούρκοι (10ος-13ος αιώνας), οι Μογγόλοι (13ος), οι Μαμελούκοι(αρχές του 9ου ως αρχές του 16ου αιώνα), οι Οσμανλήδες (13ος αι) και η Οθωμανική Αυτοκρατορία 14ος ως 20ος)

σουλτανικές απαγορεύσεις κατά του δουλεμπορίου (π.χ. τα σουλτανικά φιρμάνια κατά του δουλεμπορίου από το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα);[63]

6. **Γιατί ήταν υπεύθυνη η Οθωμανική ελίτ για την συνέχιση του θεσμού της δουλείας και κατ' επέκταση του θεσμού του χαρεμιού;**

Ερωτήματα Κεφαλαίου ΙΙ :

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ερωτήματα, που εξετάζονται στο **δεύτερο κεφάλαιο**, όταν οι περιηγήτριες μας εισάγουν μέσα στον απαγορευμένο στους άνδρες 'ιερό' χώρο του χαρεμιού.

Σε αυτό το κεφάλαιο εξετάζεται το σύστημα σχέσεων μέσα στο οποίο εντάσσεται ο θεσμός του χαρεμιού και τι δημιουργεί, δηλαδή τα επακόλουθά του.[64] Η σημασία του ή ο ρόλος του στις κοινωνικο-πολιτικές εξελίξεις, όπως στην διαφθορά και στην παρακμή των Οθωμανών ανδρών και ηγετών μέχρι την τελική κατάργησή του ως θεσμού.

Για παράδειγμα, εξετάζοντας την γυναικεία πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, η οποία ετηρείτο δεσποτικά, αυστηρά και απόλυτα, θα δούμε ότι οι έγκλειστες γυναίκες δημιουργούσαν και καλλιεργούσαν διάφορες **στρατηγικές επιβίωσης, αυτοενδυνάμωσης, προσωπικής ή ψυχικής ενδυνάμωσης ή αυτοάμυνας** για να επιβιώσουν, να 'εξελιχθούν, ή να προσαρμοσθούν στον «ζυγό του χαρεμιού». Η καθημερινή ζωή στο χαρέμι δημιουργούσε **ανταγωνιστικές σχέσεις και αντιζηλίες** που έφθαναν ως το σημείο της φυσικής εξόντωσης ενός πολιτικού αντιπάλου, μιας αντιζήλου ή των απογόνων της. Εκεί λειτουργούσε το **σύστημα της ελίτ δουλείας**, εκεί παρατηρήθηκε το φαινόμενο της **«εθελοντικής δουλείας»** και εκείνο **«της εθελόντριας δούλας»**, των θηλυκών σκλάβων πολυτελείας, καθώς και **'του παιδικού χαρεμιού'**, που ήταν μία «μικρή σχολή» για την εκπαίδευση των μικρών σκλάβων για τους μελλοντικούς τους ρόλους στην δουλικότητα, στην τυφλή υπακοή και στην πιστή αφοσίωση, ενώ για τους μικρούς και συνομήλικους «εμβρυακούς πασάδες» αποτελούσε μία εκπαίδευση στην άσκηση του δεσποτισμού και της τυραννίας. Στο χαρέμι του Σαράι επικρατούσε «η επιστήμη της πλεκτάνης», η κατασκοπία, τα γυναικεία δίκτυα γνωριμιών και υποστήριξης, το σύστημα των πελατειακών σχέσεων και της προστασίας των ευνοουμένων, οι συνεργασίες και οι συνομωσίες έγκλειστων γυναικών με μαύρους ευνούχους ή με γυναίκες των υπόδουλων λαών, όπως των Ελληνίδων και των Εβραίων εμπορισσών, που τους παρείχαν ένα δίαυλο επαφής και επικοινωνίας με τον έξω κόσμο. Εκεί παρατηρείται, επίσης, **η πολιτική της ελεγχόμενης τεκνοποίησης ή της υποχρεωτικής έκτρωσης**, εκεί κυριαρχούσε η δύναμη του «μπαχτσίσι ή μπαξίσι», δηλαδή της δωροδοκίας, και εκεί λειτουργούσε ένα οργανωμένο 'εκπαιδευτικό σύστημα' για τους δούλους, σε σχέση με τους μελλοντικούς τους ρόλους,[65] με βασικό **χαρακτηριστικό την καλλιέργεια 'πελατειακών σχέσεων' και συμπεριφορών όπως, η δουλικότητα, η υποταγή, η πιστή και τυφλή αφοσίωση, η υποτακτική και υπηρετική συμπεριφορά, η δουλοσύνη, η εξάρτηση, η καταπίεση, και γενικότερα η ανελευθερία.** Ως αντίβαρο, σε

[63] Βλέπε, Κεφάλαιο Ι, υποκεφάλαια (1.2.2): Η Τοπογραφία του Δουλεμπορίου, (1.3) Η κατάργηση του θεσμού του χαρεμιού, «...μία επανάσταση για την οποία δεν ήταν έτοιμοι με κανέναν τρόπο», (1.3.1) Οι Αφρικανοί σκλάβοι που προορίζονταν για τα Οθωμανικά χαρέμια και (1.3.2) Το Δουλεμπόριο περιορίζεται σε ένα φύλο, 1876-1895.

[64] Βλέπε Κεφάλαια ΙΙ και ΙΙΙ.

[65] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ

αυτόν τον δεσποτισμό, οι έγκλειστες γυναίκες καλλιέργησαν και χρησιμοποίησαν διάφορες στρατηγικές επιβίωσης και αυτοενδυνάμωσης και διαμαρτυρίας.

Αναλυτικότερα, το ενδιαφέρον μας εδώ επικεντρώνεται σε προβληματισμούς, όπως:

1. Ποιά ήταν τα έγκλειστα μέλη του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι τον 19ο αιώνα; Ποιά ήταν η πληθυσμιακή σύνθεσή του και η πυραμιδική του ιεραρχία; Ποια ήταν η σύνθεση και η κανονιστική δομή του Μεγάλου Χαρεμιού και η άμεση σχέση του με τα επίσημα κέντρα εξουσίας;[66]

2. Τι ήταν το σύστημα-έθιμο της **ελίτ δουλείας** του χαρεμιού και ποιά τα μέλη του στο Μεγάλου Χαρέμι του Σαράι;

3. Με ποιούς τρόπους εκδικήθηκαν αυτές οι έγκλειστες γυναίκες την αρχική τους βίαιη υποδούλωση, εξανδραποδισμό ή αιχμαλωσία, ή ακόμα, και εκείνες που υφίστανται 'ομαλή' υποδούλωση και εξισλαμισμό, όσον αφορά τις περιπτώσεις που ανήκαν στο φαινόμενο της εθελοντικής δουλείας ή στα θύματα της παιδικής δουλείας, οι οποίοι δεν είχαν μνήμη της καταγωγής τους;

4. Πως συνέβαλαν οι μητέρες-δούλες των πριγκιπισσών, των πριγκίπων και μελλοντικών σουλτάνων, δηλαδή οι 'Περιφημότερες Σουλτάνες'[67] στην παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας; Ποιές ήταν αυτές οι Ελληνίδες, Ρωσίδες, Γαλλίδες, Βενετσάνες, Σικελές, Αρμένισσες, Κιρκάσιες και Γεωργιανές που 'εξελίχθηκαν' στο υψηλότερο αξίωμα του Οθωμανικού κράτους και κυβερνούσαν το χαρέμι τους και κατ' επέκταση, από αυτό ολόκληρο το κράτος από τον 16ο αιώνα έως τις αρχές του 20ου αιώνα;

5. Τι **επιπτώσεις** είχε το διαφυλικό σύστημα διχοτόμησης που επέβαλε ο θεσμός του χαρεμιού; Πως και γιατί δημιουργήθηκε «η κυβέρνηση των γυναικών» ή «το σουλτανάτο των γυναικών»;[68] Πως λειτουργούσε αυτή η υπόδουλη **πολυεθνική θηλυκή κοινωνία, αυτός ο πολυεθνικός μικρόκοσμος**, ο οποίος, αναμφίβολα, εξελίχθηκε σε ένα **γυναικείο παρακράτος**;[69] Ποια ήταν η γυναικεία πυραμιδική του ιεραρχία τον 19ο αιώνα;

---

[66] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, σχετικά με την πυραμιδική γυναικεία ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι τον 19ο αιώνα, δηλαδή, το γυναικείο παρακράτος, η «κυβέρνηση γυναικοκρατίας, και οι γυναίκες «πίσω από το πέπλο».

[67] Βλέπε Πίνακα: «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ», ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ.

-Όσον αφορά την κυβέρνηση των γυναικών και το γυναικείο παρακράτος, "Petticoat Government", βλέπε, περιηγήτρια [51β], Emmeline Lott.., σελ.294,

και περιηγήτρια [33α] DORA D'ISTRIA, La Princesse Helene Ghika, La Princesse Koltzoff-Massalsky (1849), [33a] ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861 [33α], σελ. 351.

[68] "The Reign of Women" , "the Women's Sultanate", "Women and Sovereignty in the Ottoman Empire (1541-1687), βλέπε: Peirce, Leslie P. The Imperial Harem. Women and Sovereignty in the Ottoman Empire. Part II. Women and Sovereign Power and the Exercise of Political Power., σελίδες 217-267.

[69] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

6. Γιατί ήταν ολέθρια η επιρροή του Χαρεμιού επάνω στους Οθωμανούς σουλτάνους και στους πρίγκιπες γιους τους και ανιψιούς τους;[70]

7. Ποιά ήταν η **πραγματική** καθημερινή ζωή και η **πραγματική** θέση της γυναίκας σε αυτό το «επίκεντρο της ίντριγκας»;[71] Ποιές ήταν **οι στρατηγικές επιβίωσης, προσωπικής ενδυνάμωσης (ή ψυχικής αυτόενδυνάμωσης), οι μορφές προσαρμογής, καθώς και διαμαρτυρίας και αντίστασης** αυτών των έγκλειστων γυναικών;[72]

8. Τι αποτελέσματα είχε η πραγματική καθημερινή ζωή του Χαρεμιού στον χαρακτήρα και στις συμπεριφορές των έγκλειστων γυναικών; Πώς επηρέαζε η μονότονη απομόνωση,[73] η δουλεία και ο δεσποτισμός του Χαρεμιού τις έγκλειστες γυναίκες και τι επιπτώσεις είχε στην ψυχή τους; Πως αντέδρασαν οι έγκλειστες γυναίκες στον δεσποτισμό και στον δουλικό χαρακτήρα του Οθωμανικού Χαρεμιού; Τι μορφές αντίδρασης, διαμαρτυρίας, αντίστασης, ψυχικής άμυνας ή προσαρμογής ανέπτυξαν εξ αιτίας αυτού του εγκλεισμού; Πως εκδικήθηκαν για την δουλεία τους; Τι επιπτώσεις είχαν οι αντιδράσεις τους και οι συμπεριφορές τους επάνω στα παιδιά τους και στις μελλοντικές γενιές των Οθωμανών, οι οποίοι εγαλουχούντο και μεγάλωναν μέσα στο χαρέμι;[74]

9. Εκτός από τις 'Σουλτάνες' και τις πριγκίπισσες, ποιες ήταν **'οι ισχυρές γυναίκες'** και πως λειτουργούσαν τα δίκτυα γνωριμιών τους, τα μέλη τους ή οι 'εξωτερικοί συνεργάτες' του γυναικείου παρακράτους,[75] δηλαδή οι γυναίκες των μη βασιλικών χαρεμιών, οι γυναίκες εκτός Σαράι;

10. Σε τι διέφεραν τα **'γυναικεία χαρέμια'** από τα **'ανδρικά χαρέμια'**; Τι διαφορές και τι ιδιαιτερότητες υπήρχαν μεταξύ των μη-βασιλικών χαρεμιών των έγγαμων γυναικών όπου μία γυναίκα είχε την απόλυτη εξουσία, από εκείνα των ανδρών; Πως επενέβαιναν οι ισχυρές πριγκίπισσες, οι θυγατέρες και οι αδελφές των σουλτάνων, στις αποφάσεις των σουλτάνων, παρόλο που είχαν εγκαταλείψει το Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι μετά τον γάμο τους; Πως λειτουργούσαν τα δίκτυα προστασίας τους και οι πελατειακές τους σχέσεις; Ποιές ήταν οι στρατηγικές ψυχικής αυτοάμυνας, προσωπικής ενδυνάμωσης ή αυτοενδυνάμωσης αυτών των γυναικών της Οθωμανικής ελίτ και ποιές

---

[70] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, υποκεφάλαια 6: Οι σουλτάνοι, τα παιδιά αυτών των εξισλαμισμένων γυναικών, 6.1 : «η ολέθρια επιρροή του Χαρεμιού» επάνω στους Οθωμανούς Σουλτάνους του 19ου αιώνα, και 6.7 οι σουλτάνοι θύματα του θεσμού του χαρεμιού.

[71] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, υποκεφάλαιο 7, σχετικά με την πραγματική καθημερινή ζωή και θέση της γυναίκας στο Οθωμανικό χαρέμι του Σαράι, στο «επίκεντρο της ίντριγκας» και οι στρατηγικές επιβίωσης, προσωπικής ενδυνάμωσης (ή ψυχικής αυτό-ενδυνάμωσης), μορφές προσαρμογής, καθώς και διαμαρτυρίας και αντίστασης των έγκλειστων γυναικών.

[72] Όπως η «μελαγχολική τρέλα», η μηχανορραφία, η εξέλιξη της «επιστήμης της ίντριγκας», η υποκρισία, η μοιχεία/ η απιστία, η βρεφοκτονία, η διακοπή της κύησης, η αποστασία από το Ισλάμ, η συμμετοχή στο δουλεμπόριο και στην εκπαίδευση σκλάβων (*Δουλεμπόρισσες/εκπαιδεύτριες*) η *Υποκρισία*, δηλαδή οι έγκλειστες γυναίκες «παίζουν μία κωμωδία», οι αποδράσεις από τα χαρέμια και την Τουρκία κ.α.

[73] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume II., [51β] σελ. 291.

[74] Αυτές οι σκέψεις αποτελούν μερικά από τα ερωτήματα στα οποία απαντούν οι περιηγήτριες, και οι ίδιες οι έγκλειστες γυναίκες των Οθωμανικών χαρεμιών των διαφόρων βαθμίδων της πυραμιδικής τους ιεραρχίας. (βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ).

[75] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, υποκεφάλαιο, 8, σχετικά με τις ισχυρές γυναίκες, τα γυναικεία δίκτυα γνωριμιών και επιρροών, καθώς και τα μέλη τους ή 'οι εξωτερικοί συνεργάτες' του γυναικείου παρακράτους.

ήταν οι κοινωνικές τους επαφές με Ευρωπαίες; Πως λειτουργούσε η πυραμιδική ιεραρχία στα χαρέμια των πριγκιπισσών, συγκριτικά με εκείνη του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι. Ποια ήταν η καθημερινή ζωή τους; Γιατί δυσανασχετούσαν οι ελεύθερες Μουσουλμάνες της Οθωμανικής ελίτ με τους κοινωνικό-θρησκευτικούς περιορισμούς του Ισλάμ και εξέφραζαν στις περιηγήτριες «την φλογερή τους λαχτάρα για ελευθερία»; Γιατί διαμαρτύρονταν και αμφισβητούσαν το Κοράνι;

11. Σε τι διέφερε το 'γυναικείο χαρέμι' της πριγκίπισσας Ζηνέμπ, ευνοούμενης κόρης του σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ από τα 'ανδρικά χαρέμια';[76]

12. Πότε άρχισαν οι Μουσουλμάνες να επισκέπτονται και εκείνες τις δυτικές περιηγήτριες στις οικίες τους ή στα ιδιόκτητα πλοία (γιοτ) τους, όπως έκαναν οι περιηγήτριες στα χαρέμια;[77]

13. Τι ήταν το **'Παιδικό Χαρέμι'** και ποιά η σημασία του;[78]

14. Ποιά ήταν η επιβαλλόμενη **«εξευτελιστική και ταπεινωτική» ιεραρχία των γευμάτων ή του φαγητού** στο Χαρέμι και γιατί αποτελούσε ένδειξη ή διάκριση της 'ανωτερότητας' ή της 'κατωτερότητας' της κοινωνικής θέσης ή του ατομικού κοινωνικού καθεστώτος των έγκλειστων γυναικών μέσα στην πυραμιδική του ιεραρχία.[79]

Ερωτήματα Κεφαλαίου ΙΙΙ:

Στα πλαίσια του **τρίτου κεφαλαίου** οι περιηγήτριες μας εισάγουν μέσα στην πραγματική 'οικογενειακή' ζωή των Οθωμανών του 19ου αιώνα, δηλαδή στην καθημερινή ζωή των χαρεμιών των διαφόρων οικονομικο-κοινωνικών τάξεων.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός, ότι η πυραμιδική γυναικεία ιεραρχία στα χαρέμια των πασάδων και των ιδιωτών και το σύστημα της διαφυλικής **«διχοτόμησης»** της οικογένειας, ήταν μία μικρογραφία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι. Οι γυναίκες και εκεί εφάρμοζαν διάφορες **στρατηγικές ψυχικής επιβίωσης, προσωπικής ενδυνάμωσης ή αυτοενδυνάμωσης.**[80] **Περιηγήτριες εκτιμούν, ότι εξίσου καταστροφικός**[81] **ήταν ο ρόλος των έγκλειστων γυναικών των μη-βασιλικών χαρεμιών στις μελλοντικές γενιές των Οθωμανών, σε σημείο που μία Τουρκάλα, το 1892, πρότεινε την κατάργηση του θεσμού της δουλείας, έτσι ώστε να επιτευχθεί η «σταδιακή» κατάργηση του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού.**[82]

---

[76] Όσον αφορά την καθημερινή ζωή των έγκλειστων γυναικών στο χαρέμι της πριγκίπισσας και το 'Εκπαιδευτικό της σύστημα': Στρατηγική επιβίωσης ή ψυχικής αυτό-άμυνας από την «πνευματική φυλάκιση», βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, υποκεφάλαιο, 10.

[77] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, υποκεφάλαιο, 11 : Άρχισαν και οι Μουσουλμάνες να επισκέπτονται τις ξένες άπιστες.

[78] Βλέπε, Κεφάλαιο ΙΙ, υποκεφάλαιο 12: Το παιδικό χαρέμι, «μία μικρή σχολή» και η «εξευτελιστική» ιεραρχία των γευμάτων στα «αποφάγια» των ανωτέρων.

[79] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, υποκεφάλαιο 13: Η ιεραρχία των γευμάτων στο χαρέμι [ή ιεραρχία στο φαγητό].

[80] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙΙ, υποκεφάλαιο, 4. : Η ξεχωριστή ζωή των γυναικών και οι ξεχωριστή χώροι γυναικείων συναντήσεων.

[81] Σχετικά με την εκπαίδευση ή την μόρφωση των γυναικών και την αντιπάθεια των Τούρκων για τα μορφωμένα άτομα γενικότερα, βλέπε Κεφάλαιο ΙΙΙ, υποκεφάλαια, 5 και 5.1 : «Ολόκληρο το γένος/έθνος τους θα μπορούσε να βελτιωθεί μόνο από τις γυναίκες εάν τις παρείχαμε την απαραίτητη εκπαίδευση και παιδεία.», και η Αντιπάθεια των Τούρκων για τα μορφωμένα άτομα. «Μόνο ένα πασάλειμμα μόρφωσης/παιδείας». Οι άνδρες καταστρέφονται από την ολέθρια επιρροή του χαρεμιού.

[82] [81a], [81b] 1890-1892 Adalet

Περιηγήτριες εκτιμούν, ότι αυτό που ονόμαζαν οι Οθωμανοί οικογένεια ήταν ένα **διαχωριστικό σύστημα**, το οποίο αποτελείτο από δύο «**ξεχωριστές**» τάξεις, δύο «διαφορετικά **στοιχεία**» ή «**διαιρέσεις**» - τους άνδρες και τις γυναίκες της ίδιας 'οικογένειας', οι οποίοι ζούσαν διαφορετικές και ξεχωριστές προσωπικές, ιδιωτικές και κοινωνικές ζωές και **δεν μοίραζαν απολύτως τίποτα μεταξύ τους**, γεγονός που καλλιεργούσε **ανταγωνιστικές σχέσεις ακόμα και μεταξύ των δύο φύλων**. Τα δύο στοιχεία της ίδιας 'οικογένειας' λειτουργούσαν αποκλειστικά μέσα στην δική τους διαφυλική σφαίρα ή μέσα στα δικά τους διαφυλικά σύνορα εντός των οποίων ο **βαθμός της διχοτόμησης, της περιφρούρησης και της απομόνωσης** ήταν ανάλογος με την οικονομικό-κοινωνική τάξη στην οποία ανήκαν. Για παράδειγμα, όσο ανέβαινε η οικονομικο-κοινωνική θέση του ιδιοκτήτη ή του κυρίου (αφέντη) ενός χαρεμιού τόσο αυξανόταν η διχοτόμηση και η περιφρούρηση των γυναικών, σε βαθμό που έφθανε το παράλογο.

Αναλυτικότερα, στα πλαίσια του τρίτου κεφαλαίου αναδύονται ερωτήματα, όπως:

1. Τι ομοιότητες και τι διαφορές υπήρχαν στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι, σε σύγκριση με τα μη-βασιλικά χαρέμια, ή με τα χαρέμια των ιδιωτών των διαφόρων κοινωνικών τάξεων;[83]

2. Γιατί προετιμώντο οι 'εκπαιδευμένες', εξισλαμισμένες σκλάβες για σύζυγοι, αντί οι ελεύθερες Μουσουλμάνες; Γιατί θεωρούσαν ότι οι εξισλαμισμένες σκλάβες γίνονταν καλύτεροι σύζυγοι από τις ελεύθερες σε καταγωγή Μουσουλμάνες;

3. Υπήρχε καμμία κοινωνική επαφή, πραγματική επικοινωνία, κοινά ενδιαφέροντα ή συνεργασία μεταξύ των δύο φύλων της ίδιας 'οικογένειας'[84]?

4. Γιατί ήταν πιο έντονες οι διακρίσεις ή οι διαφορές στο χαρέμι μιας Τουρκάλας χανούμ, μιας έγγαμης Μουσουλμάνας που γεννήθηκε ελεύθερη, από εκείνο μιας έγγαμης Μουσουλμάνας που υπήρξε στην καταγωγή της εξισλαμισμένη σκλάβα; Τι διαφορές υπήρχαν μεταξύ αυτών των δύο χαρεμιών; Γιατί ήταν αναμφισβήτητα πιο ισχυρή και απόλυτη η εξουσία της έγγαμης Μουσουλμάνας που γεννήθηκε ελεύθερη;[85]

-LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 959-966 NO.?, Dec. 1890. [81a]
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 130-140, No. 185, July 1892. [81b].

[83] Βλέπε Κεφάλαιο III., υποκεφάλαια 1. και 1.1 : «Τα δύο στοιχεία», «οι δύο ξεχωριστές τάξης, οι άνδρες και οι γυναίκες», και «μία μεγάλη άβυσσος χωρίζει μια οικογένεια της Ανατολής από μία της Δύσης...» Βλέπε, επίσης, υποκεφάλαιο 1.2 : Η Ιεραρχία στα χαρέμια των πασάδων και των ιδιωτών. Οι τίτλοι και οι ονομασίες που καθορίζουν την αυστηρή οικογενειακή ιεραρχία, εθιμοτυπία και πρωτόκολλα.

[84] Βλέπε Κεφάλαιο III, υποκεφάλαια 1.2, 1.2.1, 1.2.2, 1.2.3, και 1.2.3.1 :
1.2 «Η Οικογενειακή ζωή, στην πραγματικότητα είναι άγνωστη στους Τούρκους»
1.2.1 «Ο βαθμός της διχοτόμησης», ανάλογος με την οικονομική τάξη. Το χαρέμι του φτωχού Μουσουλμάνου και «τα χαρέμια των φτωχών Ελληνίδων».
1.2.2 Το χαρέμι «της μεσαίας τάξης» και «το χαρέμι του άνδρα της ευκατάστατης μεσαίας τάξης».
1.2.3 Η απόλυτη διχοτόμηση στο χαρέμι της Οθωμανικής ελίτ και η δημιουργία ανταγωνιστικών σχέσεων μεταξύ «των δύο στοιχείων», των ανδρών και των γυναικών.
1.2.3.1 Ο άνδρας «ένας απλός επισκέπτης στο ίδιο του το σπίτι», ένας «ξένος».

[85] Σχετικά με το χαρέμι της ελεύθερης Μουσουλμάνας που γεννήθηκε ελεύθερη, και το χαρέμι της ελεύθερης Μουσουλμάνας που υπήρξε πρώην σκλάβα, βλέπε Κεφάλαιο III, υποκεφάλαια 2, 2.1, 2.2 : Πιο έντονος ο διαχωρισμός ή η διάκριση στο χαρέμι της Τουρκάλας. Η θέση της

5. Πως περνούσε την ημέρα της μία τυπική χανούμ, δηλαδή μια έγγαμη Μουσουλμάνα. Τι έκαναν για «να σκοτώνουν τον χρόνο τους»;[86]

6. Μία περιήγηση στα μη-βασιλικά χαρέμια (1717-1895) απαντά στο ερώτημα, τι έκαναν οι έγκλειστες γυναίκες των διαφόρων κοινωνικών τάξεων μέσα στα χαρέμια τους;[87]

7. **Ποιές ήταν οι στρατηγικές ψυχικής επιβίωσης, αυτοάμυνας, προσωπικής ενδυνάμωσης ή αυτοενδυνάμωσης που εφάρμοζαν οι έγκλειστες γυναίκες των διαφόρων μη-βασιλικών χαρεμιών;**[88]

8. **Ποιό ήταν το κατ' εξοχήν κέντρο των γυναικείων 'συνελεύσεων'; Που συγκεντρώνονταν όλες οι γυναίκες- ελεύθερες Μουσουλμάνες και εξισλαμισμένες σκλάβες- χωρίς την περιφρούρηση των ευνούχων;**[89] Τι εκπροσωπούσαν τα γυναικεία δημόσια λουτρά για τις έγκλειστες γυναίκες και πως λειτουργούσαν; Τι σήμαινε το λουτρό για την Οθωμανίδα;

9. **Πως καταστρέφονταν οι άνδρες, δηλαδή οι μελλοντικές γενιές, από την επιρροή των έγκλειστων γυναικών των μη-βασιλικών χαρεμιών;** Υπήρχε παιδεία για τις έγκλειστες γυναίκες; Γιατί εκτίμησαν περιηγήτριες ότι ολόκληρο το Οθωμανικό γένος θα μπορούσε να βελτιωθεί μόνο από τις γυναίκες εάν δεν τις απέκλειαν από την παιδεία, και τις παρείχαν την απαραίτητη εκπαίδευση;[90]

Ερωτήματα Κεφαλαίου IV :

Στο τέταρτο κεφάλαιο εξετάζονται οι μαρτυρίες των περιηγητριών και εκείνες των έγκλειστων γυναικών, ελεύθερων μουσουλμάνων και εξισλαμισμένων σκλάβων, σχετικά με το θρησκευτικό δίκαιο και τα κοινωνικά έθιμα που καθόριζαν τον ρόλο του θεσμού του χαρεμιού μέσα στην Οθωμανική κοινωνία. Παρουσιάζονται οι μαρτυρίες των θηλυκών σκλάβων και των 'ελεύθερων' Μουσουλμάνων γυναικών, όπως τις διατύπωσαν ή όπως τις εκμυστηρεύθηκαν οι ίδιες οι γυναίκες στις ξένες περιηγήτριες, που εισχώρησαν ή επισκέφθηκαν τα χαρέμια τους.

Μαθαίνουμε, μεταξύ άλλων, πως έβλεπαν, ερμήνευαν και αξιολογούσαν οι περιηγήτριες και οι έγκλειστες γυναίκες του 18ου και του 19ου αιώνα τα νομικο-θρησκευτικά και κοινωνικά δικαιώματα, έθιμα και προνόμια της γυναίκας στο Ισλάμ—εκείνα της ελεύθερης μουσουλμάνας και εκείνα της

Τουρκάλας μέσα στο Οθωμανικό χαρέμι. Οι Τουρκάλες «απαρνιούνται», «ντρέπονται» και νοιώθουν ταπείνωση και απέχθεια για την δουλική καταγωγή της μητέρας τους.

[86][51β] Mary Adelaide Walker, Mrs. Walker
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b] σελ. 42.

[87] Βλέπε Κεφάλαιο III, υποκεφάλαιο 3: Μια περιήγηση στα μη-βασιλικά χαρέμια διαφόρων κοινωνικών τάξεων και τα παρασκήνιά τους από το 1717 έως το 1895

[88] Βλέπε Κεφάλαιο III, υποκεφάλαιο 4. : Η ξεχωριστή ζωή των γυναικών και η ξεχωριστοί (διαφυλικοί) χώροι γυναικείων συναντήσεων.

[89] Βλέπε Κεφάλαιο III, υποκεφάλαιο 5 :«Wo-manity» στα Γυναικεία Λουτρά, «το Γυναικείο Καφενείο», «η λέσχη γυναικών- The Club», «ένας εθνικός θεσμός», «The Bagnio», «μία παιδική χαρά», το κομμωτηρίου, το ινστιτούτου αισθητικής...

[90] Βλέπε Κεφάλαιο III, υποκεφάλαιο 6 Ο αποκλεισμός της γυναίκας από την παιδεία, «Ολόκληρο το γένος/έθνος τους θα μπορούσε να βελτιωθεί μόνο από τις γυναίκες εάν τις παρείχαμε την απαραίτητη εκπαίδευση και παιδεία», και 6.1 Η Αντιπάθεια των Τούρκων για τα μορφωμένα άτομα. «Μόνο ένα πασάλειμμα μόρφωσης/παιδείας». Οι άνδρες καταστρέφονται από την ολέθρια επιρροή του χαρεμιού.

εξισλαμισμένης σκλάβας.[91] Γιατί μουσουλμάνες της Οθωμανικής ελίτ αμφισβητούσαν το Κοράνι και εκμυστηρεύονταν τις αμφιβολίες τους, την δυσαρέσκειά τους και τους προβληματισμούς τους, όσον αφορά τους νόμους και τα κοινωνικά ήθη και έθιμα του Ισλάμ, στις δυτικές γυναίκες, **πράγμα που δεν είχε κάνει μουσουλμάνος με δυτικό περιηγητή;** Ποιοί είναι οι προβληματισμοί που διατύπωναν; Γιατί απελευθέρωναν τις δούλες τους οι μουσουλμάνοι ιδιοκτήτες ή οι Μουσουλμάνες ιδιοκτήτριες; Πως εξασφαλιζόταν αυτή η απελευθέρωση; Αναλυτικότερα θα δούμε γιατί οι Τούρκοι προτιμούσαν εξισλαμισμένες σκλάβες ως νόμιμες συζύγους αντί για ελεύθερες μουσουλμάνες. Με ποιό τρόπο απελευθερώνονταν ή 'εξυψώνονταν' κοινωνικά μία εξισλαμισμένη σκλάβα του χαρεμιού;

Γιατί οι Τουρκάλες **ντρέπονταν** και **απαρνιούνταν** την δουλική και Χριστιανική καταγωγή της μητέρας τους, της γιαγιάς τους και των θηλυκών συγγενών τους γενικότερα; Γιατί ένοιώθαν ντροπή, δυσαρέσκεια και **ταπείνωση** με το έθιμο της ελίτ δουλείας και την δουλική καταγωγή των θηλυκών μελών των οικογενειών τους; Ποια ήταν η πραγματική θέση της ελεύθερης μουσουλμάνας στην καταγωγή μέσα στο χαρέμι και εκείνη της πρώην εξισλαμισμένης σκλάβας, δηλαδή της απελευθερωμένης Κιρκάσιας συζύγου;

Αναλυτικότερα,

1. Τι λένε οι περιηγήτριες και οι Μουσουλμάνες -ελεύθερες και εξισλαμισμένες σκλάβες—για το Κοράνι και για την θέση της γυναίκας στο Ισλάμ;

2. Ποιές ήταν οι απόψεις και οι αντιδράσεις των περιηγητριών, συγκριτικά με εκείνες των Μουσουλμάνων γυναικών, όσον αφορά την υποχρεωτική κάλυψη του γυναικείου σώματος και προσώπου[92]; Πως αντέδρασαν οι περιηγήτριες, σε αντίθεση με τις Μουσουλμάνες, στην επιβολή του γιασμάκι και του φερετζέ; Γιατί δυτικές περιηγήτριες αποκαλούν αυτήν την επιβαλλόμενη ενδυμασία **«μία συνεχή μεταμφίεση»**, ένα μέσο σεξουαλικής ελευθερίας, ανωνυμίας και ελευθερίας κινήσεως γενικότερα;

3. Τι γράφουν οι περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα για την «ανθρωπιστική δουλεία», για την «πατρική δουλεία», για την «οικιακή δουλεία»[93] και τα νομικο-κοινωνικό-θρησκευτικά 'δικαιώματα' των **εξισλαμισμένων** θηλυκών σκλάβων των Οθωμανικών χαρεμιών, για το δικαίωμά τους στην απελευθέρωση, και για τις υποχρεώσεις των ιδιοκτητών/ιδιοκτητριών τους.[94]

4. Πως εξασφάλιζε μία σκλάβα την απελευθέρωσή της;

5. Τι παρατήρησαν για τον θεσμό του Γάμου στο Ισλάμ, για τα γαμήλια έθιμα, την διχοτόμηση στις γαμήλιες γιορτές, και για την θέση και τις υποχρεώσεις της έγγαμης Μουσουλμάνας στο Ισλάμ;[95] Γιατί διαμαρτύρονται Τουρκάλες για το έθιμο του 'νέκγια' «Το ποσό με το οποίο ο άνδρας κυριολεκτικά αγοράζει μία σύζυγο».

---

[91] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

[92] Βλέπε Κεφάλαιο IV., υποκεφάλαιο 2: Το Κοράνι και η κάλυψη του Γυναικείου Σώματος και Προσώπου. … «Μία συνεχή μεταμφίεση», Σύμβολο της Σεξουαλικής Ελευθερίας διαμέσου της Ανωνυμίας. [1716-1718, 1786].

[93] "domestic slavery"

[94] Βλέπε Κεφάλαιο IV. , υποκεφάλαιο 3: «SLAVEDOM».

[95] Βλέπε IV., υποκεφάλαιο 4: Ο Γάμος στο Ισλάμ.

6. Γιατί διαμαρτυρήθηκαν και αντέδρασαν έντονα δυτικές περιηγήτριες και Τουρκάλες κατά του θεσμού του **Διαζυγίου** στο Ισλάμ;[96] Τι λένε για τα δικαιώματα της διαζευγμένης Μουσουλμάνας; Γιατί συγκλονίζονται και διαμαρτύρονται δριμύτατα με την ευκολία του διαζυγίου, που παρείχε ο νόμος στους άνδρες της Τουρκίας; Γιατί περιγράφουν ως «εξευτελιστικούς» και «ταπεινωτικούς» για την Μουσουλμάνα γυναίκα τους τρεις βαθμούς, τις τρεις φόρμουλες ή τις τρεις μορφές διαζυγίου.

7. Γιατί προτείνει μία Τουρκάλα, μία ελεύθερη Μουσουλμάνα στην καταγωγή, την κατάργηση του θεσμού της δουλείας, έτσι ώστε να επιτευχθεί **σταδιακά** και η κατάργηση του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού.

Ερωτήματα Κεφαλαίου V

Στο τελευταίο κεφάλαιο διαπιστώνουμε ότι οι περιηγήτριες δεν διείσδυσαν μόνο στα χαρέμια του Σαράι, σε εκείνα διαφόρων κοινωνικών τάξεων ή στα λουτρά των Οθωμανίδων, αλλά ορισμένες επισκέφθηκαν και τα χαρέμια, των αποκαλούμενων από τους Οθωμανούς Τούρκους «κατώτερων» και «επιφανειακών» Μουσουλμάνων ή «ψευδο-Μουσουλμάνους».[97] Τα 'χαρέμια' των 'κατώτερων' Μουσουλμάνων, όσοι φυσικά διέθεταν, δεν είχαν την πληθυσμιακή, πολυεθνική ή κτιριακή έκταση και την σημασία που είχαν για τους 'ανώτερους' Οθωμανούς. **Οι κοινωνικές αυτές ομάδες δεν συνέβαλαν στην εξάπλωση και στην διατήρηση του θεσμού αυτού.** Οι γυναίκες αυτών των «επιφανειακών» Μουσουλμάνων, σε αντίθεση με τις γυναίκες των Οθωμανικών χαρεμιών, ήταν στην καταγωγή τους ελεύθερες, δεν εμφάνιζαν την δουλικότητα ή την μάσκα υποταγής των Οθωμανίδων, συμμετείχαν στο δημόσιο βίο της φυλής τους, κυκλοφορούσαν ελεύθερα, **και έχαιραν της εκτίμησης των ανδρών τους. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι δεν τηρούσαν τους κανόνες του Ισλάμ, όσον αφορά την ενδυμασία, την κάλυψη του γυναικείου σώματος και προσώπου και την απομόνωση και τον περιορισμό στο χαρέμι.**[98]

Σε αντίθεση με τους Οθωμανούς, τα χαρέμια των «κατ' όνομα» Μουσουλμάνων, δηλαδή των Κούρδων, των Γιουρούκ, των Τατάρων και των Τσιγγάνων, δεν ήταν προϊόντα ή καρποί του θεσμού της δουλείας, δεν απαρτίζονταν από σκλάβες ή ευνούχους, και δεν ήταν σύμβολα της κοινωνικής θέσης ή του ατομικού κοινωνικού καθεστώτος του κυρίου-ιδιοκτήτη ή αφέντη. Εδώ δεν παρατηρείται κάτι ανάλογο του διαφυλικού συστήματος διχοτόμησης, που συναντήσαμε στην Οθωμανική οικογένεια και συνεπώς δεν τίθεται θέμα στρατηγικών επιβίωσης και αυτοενδυνάμωσης, που εμφάνιζαν οι έγκλειστες γυναίκες των Οθωμανικών χαρεμιών.[99] Σε αντίθεση με τα χαρέμια των Τούρκων ομόθρησκών τους, δεν γίνεται αντιληπτό κάποιο διαχωριστικό σύστημα των δύο στοιχείων--ανδρών και γυναικών. Οι 'κατώτεροι' μουσουλμάνοι που **«προσποιούνταν ανοιχτά» τον Μωαμεθανισμό, αλλά δεν τηρούσαν αυστηρά τις αρχές του,** ουσιαστικά δεν διέθεταν χαρέμια, και δεν ασκούσαν όλοι την πολυγαμία. Για παράδειγμα, **Οι Τάταροι δεν διέθεταν χαρέμια και σελαμλίκια. Αν και ήταν Μουσουλμάνοι**

---

[96] Βλέπε IV., υποκεφάλαιο 5: Το Διαζύγιο στο Ισλάμ

[97] Βλέπε V. τα χαρέμια των 'κατώτερων' Μουσουλμάνων, δηλαδή των Κούρδων, των Γιουρούκ, των Τατάρων και των Τσιγγάνων.

[98] [44a] 1848 - 1899 FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Saudison.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ 157.

[99] Βλέπε Κεφάλαιο III

ήταν μονογαμικοί και οι γυναίκες τους και οι κόρες τους έκρυβαν το σώμα τους και το πρόσωπό τους μόνο από τους Τούρκους.

Οι «κατ' όνομα» Μουσουλμάνες Κούρδισες δεν εκάλυπταν το πρόσωπό τους μπροστά σε κανέναν άνδρα. Οι «σκληραγωγημένες και ατρόμητες» **Κούρδισες δεν εμφάνιζαν την δουλικότητα και την υποταγή των Οθωμανίδων και σκότωναν τους άνδρες που τολμούσαν να τις προσβάλουν**! Παρόλο που οι Κούρδοι ήταν Μουσουλμάνοι, όπως και οι Τάταροι, εντούτοις ήταν μονογαμικοί.

Σε αντίθεση, οι Γιουρούκ [YURUK], που αποκαλούνται «Μουσουλμάνοι κατ' όνομα», παραβίαζαν το Κοράνι και παρέβλεπαν τον περιορισμό των τεσσάρων συζύγων, επειδή η πολυγαμία γι' αυτούς ήταν θέμα επιβίωσης. Η πολυγαμία για τους Γιουρούκ, σε αντίθεση με τους Οθωμανούς, τους εξασφάλιζε τα αναγκαία «εργατικά χέρια», εφ' όσον δεν υπήρχαν σκλάβες ή σκλάβοι να τους υπηρετούν. Και αυτών, επίσης, οι γυναίκες τους δεν έκρυβαν το πρόσωπό τους.

Το «στίγμα», οι Τσιγγάνοι, δεν διέθεταν χαρέμια και οι γυναίκες τους κυκλοφορούσαν ελεύθερα και εργάζονταν ως χορεύτριες, τραγουδίστριες, τυχομάντεις, «ζητιάνες» ή «μάγισσες». Αποκαλούνταν «ψευδο-Μουσουλμάνοι» και οι Οθωμανοί πίστευαν, ότι δεν άνηκαν στο ανθρώπινο γένος: «Η Τουρκική εθνολογία διαιρεί την ανθρωπότητα σε 77 ½ έθνη, οι Εβραίοι εκπροσωπούν το ½ και οι Τσιγγάνοι εξαιρούνται τελείως.»

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι καμμία περιηγήτρια δεν είδε ή τουλάχιστον δεν ανέφερε στην πληθυσμιακή σύνθεση των Οθωμανικών χαρεμιών γυναίκες αυτών των 'κατώτερων' μουσουλμάνων, δηλαδή Κούρδισες, Γιουρούκ, Τατάρες ή Τσιγγάνες. Καμμία γυναίκα από αυτές τις εθνότητες δεν αναφέρεται ως σύζυγος, ως μόνιμο έγκλειστο μέλος, ως επισκέπτρια, ή ως «εθελόντρια δούλα»,[100] όπως ήταν η περίπτωση της δεύτερης κατηγορίας των Κιρκάσιων γυναικών, των «εθελοντριών μεταναστριών»[101] που μετανάστευσαν στην Τουρκία το 1864.

Όσον αφορά τις Κιρκάσιες, τις «εθελόντριες δούλες» από τους «ημι-υπόδουλους»[102] Κιρκάσιους πρόσφυγες που μετανάστευσαν σε διάφορα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το 1864,[103] παρατηρείται, ότι αποτέλεσαν «το όμορφο κουτί της Πανδώρας, το δώρο της Ρωσίας στην Τουρκία», μία προσφορά ελεύθερων Κιρκάσιων γυναικών για τα Οθωμανικά χαρέμια.[1864] Αυτή η κατηγορία των εξισλαμισμένων Κιρκασίων αποκαλούνταν κανίβαλοι, χειρότεροι από τους Τσιγγάνους, δειλοί, σκληροί, ψεύτες, αγράμματοι,

---

[100] [86a] Lucy M.J. Garnett
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett
with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 193.

[101] Ibid., [σελ. 144. [44a]

[102] Ibid., σελ. 153. [44a]

[103] Ibid., σελ. 144, 153. [44a]
Η Ρωσία, σύμφωνα με την Fanny Janet Blunt [44a], [44b] η οποία γνώρισε αυτήν την ομάδα Κιρκασίων, παρείχε στην Τουρκία γράφει ένα δώρο, μία προσφορά νέων Κιρκάσιων γυναικών για τα χαρέμια τους. Αυτοί «οι Μισό-Υπόδουλοι» και αυτές οι εθελόντριες μετανάστριες ή οι εθελόντριες δούλες ζήλευαν την ζωή της γυναίκας του Οθωμανικού χαρεμιού η οποία είχε σκλάβες να την υπηρετούν.

Μαρτυρία που επιβεβαιώνεται και από την Garnett [86a]
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891 [86a] σελ. 193

κλέφτες, κακοποιοί, επικίνδυνη φυλή, απατεώνες, λεηλατείς, άνομοι, ανυπότακτοι, ημι-υπόδουλοι, και αχάριστοι.

Όπως και στην περίπτωση των Κουρδισών, των Γιουρούκ, των Τατάρων και των Τσιγγάνων, **καμμία περιηγήτρια του 18ου και του 19ου αιώνα δεν εντόπισε, ή τουλάχιστον δεν ανέφερε την παρουσία Ελληνίδων, Εβραίων και Αρμενισσών ως μόνιμα έγκλειστα μέλη των Οθωμανικών χαρεμιών.** Σημειώνουν μόνο ότι οι Ελληνίδες και οι Εβραίες εισχωρούσαν στα Οθωμανικά χαρέμια τον 19ου αιώνα μόνο για να πουλήσουν τα εμπορεύματά τους στις έγκλειστες γυναίκες, ή για να συνεργασθούν μαζί τους ως 'δίαυλοι επικοινωνίας' με τον έξω κόσμο. Οι Ελληνίδες, επίσης, έμπαιναν στα χαρέμια ως διερμηνείς των δυτικών περιηγητριών και ως εργαζόμενες. Μολονότι οι περιηγήτριες δεν σημειώνουν καμμία Αρμένισσα που να είχε την ιδιότητα της 'εμπόρισσας', αναφέρουν εν τούτοις ότι και οι Αρμένισσες, όπως και οι Ελληνίδες, εισχωρούσαν στα χαρέμια μόνο υπό την ιδιότητα της διερμηνέος. Σε αντίθεση με τους προηγούμενους αιώνες, που οι Ελληνίδες αποτελούσαν μεγάλο μέρος της πληθυσμιακής **σύνθεσης των Οθωμανικών χαρεμιών,**[104] **εξ' αιτίας της υποδούλωσής τους μετά από πολεμικές εισβολές και κατακτήσεις και όχι ως αποτέλεσμα της εθελοντικής δουλείας, όπως ήταν η περίπτωση των Κιρκάσιων γυναικών, οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα δεν εντόπισαν, ή γενικά τουλάχιστον δεν ανέφεραν την παρουσία Ελληνίδων ως μόνιμα έγκλειστα μέλη στα Οθωμανικά χαρέμια, εκτός από μία περίπτωση.**[105] **Ελληνίδες επίσης επισκέπτονταν τα χαρέμια ως προσκεκλημένες**[106] **φίλες, αν και αναφέρονται ελάχιστες τέτοιες περιπτώσεις, ή προσλαμβάνονταν για μία ημέρα «για να βοηθήσουν» σε κάποια φιλοξενία ή γεύμα.**[107] **Μόνο μία περιηγήτρια παρατήρησε και σημείωσε ότι Ελληνίδες παρευρίσκονταν στα χαρέμια και σε κοινωνικές οικογενειακές περιστάσεις των Οθωμανίδων.**[108]

Οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα δεν διείσδυσαν μόνο στην πραγματική καθημερινή ζωή των έγκλειστων γυναικών στα Οθωμανικά χαρέμια, τα οποία ήταν προϊόντα του θεσμού της δουλείας[109] **και ανάλογα με τον αριθμό των**

---

[104] Βλέπε Κεφάλαιο Ι. Έγκλειστες Ελληνίδες για τα Οθωμανικά χαρέμια αποκτήθηκαν μαζικά μετά την Σφαγή της Χίου το 1822, την Σφαγή της Κάσσου το 1823 κλπ.
Βλέπε, επίσης, πίνακα: «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ», ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ.

[105] [40β] 1835-1836 Miss Julia Pardoe
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. Vol. II., [40b] σελ. 221-7
Μόνο μία περιηγήτρια κατέγραψε την παρουσία Ελληνίδας ως μόνιμου έγκλειστου μέλους σε χαρέμι της Κωνσταντινούπολης το 1836, η οποία είχε εξισλαμιστεί χωρίς την θέλησή της, αλλά δεν μπορούσε να αποστατήσει γιατί η τιμωρία της θα ήταν να την πετάξουν στο Βόσπορο. Συνεπώς οι περιηγήτριες δεν μπορούσαν να γνωρίζουν με ακρίβεια πόσες από τις εξισλαμισμένες σκλάβες των Οθωμανικών χαρεμιών ήταν Ελληνίδες ή πόσες είχαν Ελληνική καταγωγή.

[106] Ibid., σελ. 311. [40a]

[107] [57β] 1857 – 1897 Mary Adelaide Walker [Σαράντα χρόνια περιηγήσεων]
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57β], σελ. 67.

[108] [22] 1854- 1856 Lady Alicia Blackwood
A narrative of personal experiences & impressions during a residence on the Bosphorus throughtout the Crimean War. London: Hatchard. Piccadilly, 1881. [22], σελ. 84-87.
Για παράδειγμα, η Lady Alicia Blackwood, εθελόντρια κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου, στο Ελληνικό χωριό του Κουλαλί παρατήρησε ότι στα χαρέμια των Τουρκάλων, Ελληνίδες συμποσιάζονταν, γελούσαν και συζητούσαν μαζί με τις Τουρκάλες και τις σκλάβες τους. Γιόρταζαν μαζί το γεγονός ότι ο πρώτος γιος της οικογένειας θα πήγαινε για πρώτη φορά στο σχολείο. Μόνο αυτή η μαρτυρία υπάρχει μέχρι στιγμής για την συμμετοχή των Ελληνίδων στις κοινωνικές και οικογενειακές περιστάσεις των Οθωμανίδων.

[109] Βλέπε Κεφάλαια Ι και ΙΙ.

έγκλειστων σκλάβων[110], **σύμβολα που αντανακλούσαν το κοινωνικό ατομικό καθεστώς**[111] **των Οθωμανών Τούρκων ιδιοκτητών, ούτε μόνο στα χαρέμια των 'κατώτερων' Μουσουλμάνων. Οι περιηγήτριες αναμφισβήτητα, εισχώρησαν και στην καθημερινή οικογενειακή ζωή των υπόδουλων υποτελών λαών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, όπως των Ελλήνων, των Εβραίων και των Αρμενίων, επισημαίνοντας τις υποχρεωτικές χρωματικο-φυλετικές διακρίσεις στις οικίες, στα υποδήματα και στα ενδύματα αυτών των υποτελών λαών και τους περιορισμούς της χωροταξικής τους ανάπτυξης, καθώς και τις ποικίλες σχέσεις τους με τους Οθωμανούς Τούρκους.**[112]

Αναλυτικότερα, δίνουμε ιδιαίτερη νοηματική και ερευνητική βαρύτητα στα ακόλουθα ερωτήματα:

1. Ποιοι ήταν οι 'κατώτεροι' Μουσουλμάνοι; Πως περιγράφουν τις γυναίκες και τα 'χαρέμια' των 'κατώτερων' Μουσουλμάνων οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα;

2. Σε τι διέφερε η θέση της γυναίκας και τα χαρέμια αυτών των «ψευδο-Μουσουλμάνων», των στιγματισμένων Μουσουλμάνων, «των αδιάφορων Πιστών», ή των Μουσουλμάνων «κατ' όνομα» ή των «ονομαστικά Μουσουλμάνων» από εκείνα των Οθωμανών Τούρκων;

3. Ποιες ήταν οι δύο ομάδες ή οι δύο κατηγορίες των Κιρκάσιων γυναικών;[113]

4. Όσον αφορά την δεύτερη κατηγορία εξισλαμισμένων Κιρκάσιων γυναικών, ποιες ήταν οι δύο τάξεις, τα δύο ξεχωριστά γένη αυτών των Τσερκέζων (Κιρκάσιων) γυναικών; Παρόλο που η κατηγορία των Κιρκάσιων μεταναστριών δεν ανήκε στο καθεστώς της δουλείας, οι Κιρκάσιοι εξακολουθούσαν να πωλούν τις κόρες τους στα Οθωμανικά χαρέμια; Γιατί επιθυμούσαν και οι ίδιες να γίνουν σκλάβες; Ποιες ήταν αυτές οι εθελόντριες δούλες ή οι «εθελόντριες μετανάστριες»[114] που «ζήλευαν» την ζωή της έγκλειστης γυναίκας του Οθωμανικού χαρεμιού;[115]

---

[110] Γυναίκες και ευνούχους

[111] "social status"

[112] Οι εμπειρίες τους και οι μαρτυρίες τους με αυτούς τους λαούς, ιδιαίτερα με τις γυναίκες τους, θα μπορούσαν να αποτελέσουν θέμα ξεχωριστής εργασίας ή έρευνας.

[113] Η πρώτη αποτελούταν από τις γυναίκες που μεταφέρονταν για αιώνες στην Τουρκία για να γίνουν έγκλειστες σκλάβες στα χαρέμια των Οθωμανών, και η δεύτερη από εκείνες που μετανάστευσαν στην Τουρκία το 1864.

[114] [44a] 1848 - 1899 FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 144. [44a]
Η Ρωσία, σύμφωνα με την Fanny Janet Blunt, η οποία γνώρισε αυτήν την ομάδα Κιρκασίων, παρείχε στην Τουρκία, γράφει, ένα δώρο, μία προσφορά νέων Κιρκάσιων γυναικών για τα χαρέμια τους.

[115] [86α] Lucy M.J. Garnett
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett
with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86α] σελ. 193

[81α], [81β] 1890 ADALET
-LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 959-966 NO. ?, Dec. 1890.
-TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 130-140, No. 185, July 1892. [81β]
Μαθαίνουμε ότι ακόμα και το 1892, Τούρκοι αγόραζαν εξισλαμισμένες Κιρκάσιες, ως συζύγους, διότι ήταν πιο υποτακτικές. Τουρκάλα αποκαλύπτει ότι δεν μπορούσαν να κακομεταχειριστούν μία γυναίκα που ανήκε στο ίδιο έθνος με αυτούς, και η οποία θα ασκούσε απόλυτη εξουσία μέσα στο χαρέμι της καθώς και στο σελαμλίκι. Σε αυτό το σημείο πρέπει να επαναλάβουμε ότι

5. Γιατί αποκαλούντο «αχάριστοι», «επικίνδυνοι», «κανίβαλοι», «ανυπότακτοι», «μισο-υπόδουλοι», «ψεύτες», «κλέφτες», και μία «επικίνδυνη φυλή» αυτή η δεύτερη κατηγορία Κιρκασίων ή Τσερκές [Cherkess], που μετανάστευσαν στην Τουρκία το 1864, όχι ως σκλάβοι των Οθωμανών αλλά ως πρόσφυγες;

6. Γιατί δεν είδαν οι περιηγήτριες Εβραίες και Αρμένισσες μέσα στα Οθωμανικά χαρέμια του 19ου αιώνα ως μόνιμα έγκλειστα μέλη. Γιατί είδαν ελάχιστες Ελληνίδες;[116]

7. Με ποιά ιδιότητα, συνήθως, εισχωρούσαν οι Ελληνίδες, οι Εβραίες και οι Αρμένισσες στα Οθωμανικά χαρέμια του 18ου και του 19ου αιώνα;

8. Τι λένε οι περιηγήτριες για τους υπόδουλους λαούς,[117] τους Έλληνες και τις Ελληνίδες, τους Εβραίους και τις Εβραίες, τους Αρμενίους και τις Αρμένισσες;

οι Κιρκάσιες σκλάβες για αιώνες μεταφέρονταν και πωλούνταν στα σκλαβοπάζαρα και προτιμούνταν ως οδαλίσκες για τα χαρέμια των Οθωμανών, και ιδιαίτερα για εκείνα της ανώτερης τάξης και του Σαράι, οι οποίες, συνήθως, εντάσσονταν στο σύστημα της ελίτ δουλείας του χαρεμιού, και ιδιαίτερα στο φαινόμενο της εθελοντικής δουλείας ως μέσω για κοινωνική 'εξέλιξη'.

[116] Εκτός από την περίπτωση, ή μάλλον, το φαινόμενο των Κιρκάσιων γυναικών, ως η πλειοψηφία των έγκλειστων μόνιμων μελών των Οθωμανικών χαρεμιών των διαφόρων κοινωνικών τάξεων του 19ου αιώνα, καμία περιηγήτρια, επιβάλλεται να υπογραμμίζουμε, δεν εντόπισε, ή τουλάχιστον δεν ανέφερε την παρουσία, ως μόνιμων έγκλειστων μελών, ως απλών επισκεπτριών, ή ως εργαζομένων, των γυναικών των Κούρδων, των Γιουρούκ, των Τατάρων ή των Τσιγγάνων. [βλέπε Κεφάλαιο V]

[117] Βλέπε ένθετο πέμπτου κεφαλαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι.

Η ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΗ ΔΟΥΛΕΙΑ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΧΑΡΕΜΙΟΥ, «ΜΙΑ ΙΣΟΒΙΑ ΦΥΛΑΚΙΣΗ» ή «Ο ΔΙΕΦΘΑΡΜΕΝΟΣ ΘΕΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΑΡΕΜΙΟΥ»

Το Οθωμανικό Χαρέμι σημαίνει:

- «Γυναίκες από διάφορα έθνη», «δύστυχα θύματα… θαμμένες εδώ ζωντανές».
- «Το απαγορευμένο έδαφος», «τα διαμερίσματα των γυναικών».
- «Ο απαγορευμένος χώρος», «… των ωραιοτάτων γυναικών της ανατολικής Ευρώπης ηρπαγμένων εκ της Γεωργίας, της Κολχίδος, της Ελλάδος κτλ.».
- «Μία ισόβια φυλάκιση».
- «Ένας τόπος όπου έχουν θάψει ζωντανές τις γυναίκες».
- «Ο ζωντανός τάφος».
- «το απαίσιο/βδελυρό σύστημα της απομόνωσης».
- «Ο Παράδεισος του Μωάμεθ».
- «Η επιχρυσωμένη φυλάκιση του Βασιλικού Σαράι»
- «Ο θεσμός της διαφθοράς των γυναικών και των πριγκίπων», δηλαδή των έγκλειστων γυναικών και γιων των σουλτάνων.
- «Το επιχρυσωμένο μπουντρούμι».
- «Ένα κέντρο όπου η Αρετή συντρίβεται».
- «Η φωλιά της αδικίας/της ανομίας και της διαφθοράς».
- «Θερμοκήπια συνωμοσιών».
- «Το χαρέμι είναι το θερμοκήπιο του ανταγωνισμού και της αντιζηλίας».
- Στο χαρέμι «… (οι γυναίκες) μαραζώνουν ή πεθαίνουν από την υπερκατανάλωση ουσιών».
- «Τα σύνορα της φρικτής μελαγχολίας» η οποία, «γεννούσε την παραφροσύνη».
- «…(οι έγκλειστες γυναίκες) γίνονται νωθρές και άψυχες, και προσεγγίζουν την παρακμή.»
- «Η ακριβής εστία της ίντριγκας».
- «Η αρένα βλαβερών συκοφαντιών, που γεννιούνται από άθλια μυαλά».
- «Κλειδωμένες (γυναίκες), θύματα της ζήλιας και του φθόνου».
- «Το Κλουβί των Πριγκίπων», «το έδαφος του (χαρεμιού) είναι ικανό να παράγει μόνο σακατεμένα φυτά».
- «Ο ζυγός του χαρεμιού».
- «Καταδικάζουν τις γυναίκες τους σε μία ζωή ματαιότητας, άγνοιας, ανηθικότητας, και πρόωρου θανάτου».
- «Η μολυσμένη ατμόσφαιρα».
- «Woman-kind…», «Womanity», η 'Γυναικότητα' ή το Γυναικείο φύλο.
- «Αηδιαστικό».
- Το σύστημα της διαφυλικής «διχοτόμησης» της Οθωμανικής οικογένειας, «το διαχωριστικό σύστημα».
- «Η δουλεία του νου», «η πνευματική φυλάκιση είναι χειρότερη από την σωματική φυλάκιση».
- «Τα μικρά θύματα ενός τερατώδους κοινωνικού συστήματος», το παιδικό χαρέμι, οι μικροί δούλοι και τα 'ελεύθερα' παιδιά των έγκλειστων γυναικών.

- «Το χαρέμι σε μινιατούρα», «μία φρικτή μαθητεία της ζωής» και οι «εμβρυακοί πασάδες_».
- Ο θεσμός του Χαρεμιού, που δημιουργήθηκε από άνδρες για να υποτάσσουν, να απομονώσουν και να εξουσιάζουν ποικιλότροπα τις γυναίκες, μακροπρόθεσμα συνέβαλε στην καταστροφή τους.
- Οι μελλοντικοί ηγέτες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που μεγάλωναν και ζούσαν στα χαρέμια μαζί με τις μητέρες τους, τα αδέλφια τους από άλλες μητέρες, τις σκλάβες τους, τα παιδιά-σκλάβους (αρσενικά και θηλυκά) και τους εξισλαμισμένους ευνούχους, καταστρέφονταν και αλλοιώνονταν «μέσα σε αυτό το θεσμό της διαφθοράς».
- «Πολύτιμες» και απαραίτητες εθεωρούντο οι σκλάβες για την διατήρηση του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού.
- Το χαρέμι «_στερεί κάθε στοιχείο αγνότητας και αλήθειας.»
- «Πολύτιμες» και απαραίτητες εθεωρούντο οι σκλάβες για την διατήρηση του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού.
- «Μέσα σε αυτό το θεσμό της διαφθοράς_».
- «Οι σκλάβες αποτελούν ένα απαραίτητο κομμάτι του Σαράι [παλατιού] και του Τούρκικου θεσμού του χαρεμιού_
- «Ελευθερωθήκαμε από το κλουβί, την μονότονη ζωή του χαρεμιού_από τους περιορισμούς στο πνεύμα/στο μυαλό, καθώς και στο σώμα_ να μπορείς να μιλάς και να σου μιλούν_».
- «_ φυλακισμένες μέσα σε ένα σύγχρονο γυναικωνίτη, ή χαρέμι στο οποίο πρόσβαση έχουν μόνο οι ηγεμόνες και αφέντες τους, που κυριολεκτικά είναι αυτό στα Μωαμεθανικά κράτη.»
- «Η ξεκάθαρη ή ολοφάνερη γραμμή διχοτόμησης».
- «Η οικογενειακή ζωή, στην πραγματικότητα, είναι άγνωστη στους Τούρκους. Ο νόμος του Κορανίου, διαιρεί την ανθρωπότητα σε δύο ξεχωριστές τάξεις, τους άνδρες και τις γυναίκες».
- «_άτομα που προσποιούνται, ότι σχηματίζουν ένα κομμάτι μιας και μόνης οικογένειας, στην πραγματικότητα, δεν έχουν τίποτα το κοινό μεταξύ τους—ούτε διαμερίσματα, ούτε αντικείμενα, ούτε έπιπλα, ούτε φίλους ή φίλες ("friends"), ούτε τις ίδιες ώρες ανάπαυσης.»
- «Δεν υπάρχει καμμία ελπίδα για τους Τούρκους, όσο οι Τουρκάλες παραμένουν αυτό που είναι_και το κοινωνικό σύστημα εξακολουθεί να καταστρέφει την ηθική δύναμη της γυναίκας και στην συνέχεια, ως αποτέλεσμα αυτού, και εκείνη των ανδρών της αυτοκρατορίας».
- Κλπ., κλπ.

Ι. Η ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΗ ΔΟΥΛΕΙΑ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΧΑΡΕΜΙΟΥ, «ΜΙΑ ΙΣΟΒΙΑ ΦΥΛΑΚΙΣΗ»[1] ή «Ο ΔΙΕΦΘΑΡΜΕΝΟΣ ΘΕΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΑΡΕΜΙΟΥ».[2]

Το Οθωμανικό Χαρέμι σημαίνει:

- «Γυναίκες από διάφορα έθνη», «δύστυχα θύματα… θαμμένες εδώ ζωντανές».[3]
- «Το απαγορευμένο έδαφος», «τα διαμερίσματα των γυναικών»,[4]
- «Ο απαγορευμένος χώρος».[5] «… των ωραιοτάτων γυναικών της ανατολικής Ευρώπης ηρπαγμένων εκ της Γεωργίας, της Κολχίδος, της Ελλάδος κτλ.».[6]
- «Μία ισόβια φυλάκιση».[7]
- «Ένας τόπος όπου έχουν θάψει ζωντανές τις γυναίκες».[8]
- «Ο ζωντανός τάφος».[9]

---

[1] [63] 1865 Anna Vivanti
A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865, σελ. 57.

[2] "demoralizing harem institution" : Βλέπε, Μελέκ Χανούμ [45°], [45β].
Βλέπε Κεφάλαια ΙΙ και ΙΙΙ.
Σημαντική είναι η άποψη της Μελέκ Χανούμ, η οποία μετά την απόδρασή της από την Τουρκία, επεσήμανε ότι η Τουρκική κυβέρνηση εμπόδιζε την διάδοση της αλήθειας, σχετικά με την εσωτερική αποσύνθεση του διεφθαρμένου (demoralizing) θεσμού του χαρεμιού, δηλαδή τα άθλια οικογενειακά ήθη, έθιμα και συνήθειες.
-«μέσα σε αυτό το θεσμό της διαφθοράς»: Βλέπε περιηγήτρια [51β] Emmeline Lott, σελ. 299.
«Οι σκλάβες αποτελούν ένα απαραίτητο κομμάτι του Σαράι [παλατιού] και του Τούρκικου θεσμού του χαρεμιού… (Βλέπε: [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. σελ. 125.

[3] [9] Louise Demont.
Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821 : "women of different nations", σελ. 403, "hapless victims" σελ. 403, "buried here alive" σελ. 404.

[4] [3] Lady Montagu.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840 [3c], σελ. 150,151.] : The "forbidden ground", "the women's apartments".

[5] Βλέπε [45a] Μελέκ Χανούμ, (Marie Dejean Millingen), σελ. 281. [45a]

[6] «Τα ανάκτορα (χαρέμια) των Σουλτάνων, ως και οι γυναικωνίτες των πασάδων και των βέηδων γέμουσι πάντοτε των ωραιοτάτων γυναικών της ανατολικής Ευρώπης ηρπαγμένων εκ της Γεωργίας, την Κολχίδος, την Ελλάδος κτλ.» Βλέπε περιηγήτρια [33°] Dora d'Istria.
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861., σελ. 345-346.

[7] [63] 1865 Anna Vivanti
A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865, σελ. 57.

[8] [11] Louise Demont.
Journal of the Visit of her Majesty the Queen (Caroline), to Tunis, Greece, and Palestine, written by Louise Demont, with other corresponding papers, collected in Switzerland, and translated by Edgar Garston. London, T. and J. Allman, 1821, σελ. 207 – 217. ("buried alive", σελ. 18.)

[9] Βλέπε, Maria Theresa d'Asmar., η οποία απεύθυνε «έκκληση στις γυναίκες της Αγγλίας «για την αναγέννηση της Ανατολής, και την εξύψωση του φύλου τους στα δικαιώματα και στην αξιοπρέπεια, το οποία έχουν τόσο καιρό στερηθεί εξ αιτίας των Μωαμεθανών αφεντάδων τους.»
Prophecy and Lamentation; or, A VOICE FROM THE EAST, APPEAL TO THE WOMEN OF ENGLAND, on the Regeneration of the East, and the Elevation of their Sex to the Rghts and Dignities, of which they have been so long deprived by their Mahommedan

- «το απαίσιο/βδελυρό σύστημα της απομόνωσης».[10]
- «Ο Παράδεισος του Μωάμεθ».[11]
- «Η επιχρυσωμένη φυλάκιση του Βασιλικού Σαράι"[12]
- «Ο θεσμός της διαφθοράς των γυναικών και των πριγκίπων»,[13] δηλαδή των έγκλειστων γυναικών και γιων των σουλτάνων.
- «Το επιχρυσωμένο μπουντρούμι».[14]
- «Ένα κέντρο όπου η Αρετή συντρίβεται».[15]
- «Η φωλιά της αδικίας/της ανομίας και της διαφθοράς».[16]
- «Θερμοκήπια συνωμοσιών».[17]
- «Το χαρέμι είναι το θερμοκήπιο του ανταγωνισμού και της αντιζηλίας».[18]

Masters; by the BABYLONIAN PRINCESS. Maria Theresa d'Asmar, daugther of Emir Abdallah d'Asmar, written by herself, and translated into English. Dedicated by special permission to Her Majesty. London, John Hatchard and Son, Publishers, 1845.

Η Πριγκίπισσα της Βαβυλωνίας, αμέσως μετά το έργο αυτό έγραψε στην Αγγλική γλώσσα, «και βρίσκεται υπό-έκδοση» το ακόλουθο βιβλίο: «The Babylonian Princess, Maria Theresa D'Asmar, daughter of Emir Abdallah D'Asmar, DURING HER FIFTEEN YEARS' RESIDENCE IN EUROPE, containing her impression and ideas of the habits and customs of civilized countries; a description of the interior of convents; and a narrative of her persecution in Rome.

[10] «Πόση ευχαρίστηση και ευτυχία στερεί από αυτόν τον λαό αυτό το απαίσιο/βδελυρό σύστημα της απομόνωσης...» Βλέπε:

[63] 1865 Anna Vivanti

A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865, σελ. 58-59

[11] [3] Lady Montagu.

THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840 [3c], σελ. 150,151,161. : The "forbidden ground", "the women's apartments", "Mahomet's paradise"

[12] Ibid., Βλέπε περιηγήτρια [40a], Julia Pardoe, 1836, σελ. 306.

[13] [50b] Emmeline Lott.

The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Serant, the Authoress. Volume II. [51b]. σελ. 296. 297.299: "the yoke of the Harem": [σελ. 296] the "Princes' Cage", [σελ. 297] "the soil (the harem) is capable of producing only crippled plants.", "institution for the corruption of women and young princes" [σελ. 299].

[14] Ibid., σελ. 77. [51a]

[15] [44α] Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison.

The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol II., 1878. Volume I., σελ. 261

[16] [45β] Marie Dejean-Millingen/ Melek Hanum.

SIX YEARS IN EUROPE. SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873, [45b]. σελ. 277.

Η Marie-Dejean [Millingen], γνωστή ως η συγγραφέας Μελέκ Χανούμ, γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη στις αρχές του 19ου αιώνα, από πατέρα Γάλλο, μητέρα Ελληνο-Αρμένισσα., Από την πλευρά της μητέρας της, η γιαγιά της ήταν Χιώτισσα, και ο παππούς της Αρμένιος. Ο πρώτος της σύζυγος ήταν Άγγλος και ο δεύτερος (πρώην δούλος, όπως μας πληροφορεί η ίδια), ένας Τούρκος αξιωματούχος από την Κύπρο, ο Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς, που χάρη στην σύζυγό του, Marie Dejean, η οποία μετά τον γάμο τους ονομάστηκε Μελέκ Χανούμ, ανέβηκε στην ιεραρχία της εξουσίας του Οσμανικού κράτους, φτάνοντας στο αξίωμα του Μεγάλου Βεζίρη. Η Μελέκ-Χανούμ υπήρξε σύζυγος του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ-Πασά. Έζησε, συνεργάσθηκε ενεργά στις πολιτικές αποφάσεις του συζύγου της και αντιστάθηκε 30 χρόνια στα χαρέμια της Τουρκίας, και ιδιαίτερα στα χαρέμια της ελίτ. Δραπέτευσε από την Τουρκία στην Ελλάδα, το 1865, μαζί με την κόρη της Αϊσια Χανούμ, απ' όπου εφυγαδεύθησαν για την Γαλλία και την Αγγλία.

[17] "hotbeds of intrigue".

[51a] Emmeline Lott.

The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Serant, the Authoress. Volume I. [51a,]. σελ. 156.

[18] [44α] Fanny Janet Blunt.

The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II., 1878. Vol. I., [44α] σελ. 256-257.

- Στο χαρέμι «... (οι γυναίκες) μαραζώνουν ή πεθαίνουν από την υπερκατανάλωση ουσιών».[19]
- «Τα σύνορα της φρικτής μελαγχολίας» η οποία, «γεννούσε την παραφροσύνη».[20]
- «...(οι έγκλειστες γυναίκες) γίνονται νωθρές και άψυχες, και προσεγγίζουν την παρακμή.»[21]
- «Η ακριβής εστία της ίντριγκας».[22]
- «Η αρένα βλαβερών συκοφαντιών, που γεννιούνται από άθλια μυαλά».[23]
- «Κλειδωμένες (γυναίκες), θύματα της ζήλιας και του φθόνου».[24]
- «Το Κλουβί των Πριγκίπων», «το έδαφος του (χαρεμιού) είναι ικανό να παράγει μόνο σακατεμένα φυτά».[25]
- «Ο ζυγός του χαρεμιού».[26]
- «Καταδικάζουν τις γυναίκες τους σε μία ζωή ματαιότητας, άγνοιας, ανηθικότητας, και πρόωρου θανάτου».[27]
- «Η μολυσμένη ατμόσφαιρα».[28]
- «Woman-kind...»,[29] «Womanity»,[30] η 'Γυναικότητα' ή το Γυναικείο φύλο.

---

[19] Ibid., σελ. 256-257. [44a]

[20] [51a] Emmeline Lott.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Serant, the Authoress. Volume I. [51a], σελ. 200.

[21] [44a] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Vol. I., [44°] σελ.262.

[22] [51a]: "the very focus of intrigue".
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. [51a], σελ. 156

[23] Ibid., σελ. 157. [51a]: " the arena of that vermin slander, bred in abject minds.",

[24] [63] 1865 Anna Vivanti
A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865, σελ. 117.

[25] [51β] 1864-1866, Emmeline Lott.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress.
[51b], σελ. 296, 297,299]: "the yoke of the Harem". [51b, σελ. 296] the "Princes' Cage", in reference to males. [σελ. 297] "the soil (the harem) is capable of producing only crippled plants.", "institution for the corruption of women and young princes" [σελ.299].

[26] Ibid., σελ. 296. [51b]

[27] [63] 1865 Anna Vivanti
A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865, σελ. 116-117.

[28] [51b] 1864 -1866 Emmeline Lott
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress., σελ. 299., και
-[44°] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Vol. I., [44a], σελ. 115.

[29] "woman-kind", 57b], σελ. 53, 54, "the feminine division of his family" [57b], σελ. 53.
[57b] 1857 – 1897 Mary Adelaide Walker [Σαράντα χρόνια περιηγήσεων] Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs.

[30] [50β], 1870, Annie Jane Harvey.

- «Αηδιαστικό».[31]
- Το σύστημα της διαφυλικής «διχοτόμησης»[32] της Οθωμανικής οικογένειας, «το διαχωριστικό σύστημα».[33]
- «Η δουλεία του νου»,[34] «η πνευματική φυλάκιση είναι χειρότερη από την σωματική φυλάκιση».[35]
- «Τα μικρά θύματα ενός τερατώδους κοινωνικού συστήματος»,[36] το παιδικό χαρέμι, οι μικροί δούλοι και τα 'ελεύθερα' παιδιά των έγκλειστων γυναικών.
- «Το χαρέμι σε μινιατούρα», «μία φρικτή μαθητεία της ζωής» και οι «εμβρυακοί πασάδες...».[37]
- Ο θεσμός του Χαρεμιού, που δημιουργήθηκε από άνδρες για να υποτάσσουν, να απομονώσουν και να εξουσιάζουν ποικιλότροπα τις γυναίκες, μακροπρόθεσμα συνέβαλε στην καταστροφή τους.[38]
- Οι μελλοντικοί ηγέτες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που μεγάλωναν και ζούσαν στα χαρέμια μαζί με τις μητέρες τους, τα αδέλφια τους από άλλες μητέρες, τις σκλάβες τους, τα παιδιά-σκλάβους (αρσενικά και

Turkish Harems & Circassian Homes by Mrs. Harvey (of Ickwell Bury) London Hurst & Blacken. Great Marlborough Street. 1871. [50b]:

'We-manity', συνδυασμός των Αγγλικών όρων Woman και Humanity, σελ. 75. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η δήλωση της Harvey [50β], η οποία εισάγει έναν καινούργιο όρο στην Αγγλική 'φεμινιστική' γλώσσα. Η περιηγήτρια παρατηρεί, ότι οι δύο εργαζόμενες οι οποίες «έβραζαν τόσα χρόνια» μέσα στο γυναικείο λουτρό, δεν ανήκαν πια στο γυναικείο είδος/ανθρωπότητα--"We-manity" διότι το δέρμα τους και η παρουσία τους είχαν αλλοιωθεί από την συνεχή έκθεσή τους στο λουτρό.

[31] "Disgusting":

[63] 1865, Anna Vivanti.

A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865, σελ. 58-59

[32] [45a] MARIE DEJEAN

Μετά τον πρώτο της γάμο, MARIE DEJEAN MILLINGEN

Μετά τον δεύτερο της γάμο, MELEK HANUM

THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45ª], σελ. 279.

Η Marie Dejean-Millingen, η συγγραφέας Μελέκ Χανούμ, γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη στις αρχές του 19ου αιώνα, από πατέρα Γάλλο και μητέρα Ελληνό-Αρμένισσα: από την πλευρά της μητέρας της, όπως ήδη αναφέραμε, η γιαγιά της ήταν Χιώτισσα και ο παππούς της Αρμένιος. Η ίδια δηλώνει στο έργο της ότι είναι Γεωργιανή και ως πατρίδα της αναγνωρίζει την Κωνσταντινούπολη. Ο πρώτος της σύζυγος ήταν Άγγλος, φίλος του Λόρδου Βύρωνα και ιατρός του Σαράι, και ο δεύτερος Τούρκος αξιωματούχος και προστατευόμενος του Μεγάλου Βεζίρη Ρεσίντ Πασά. Ο δεύτερος σύζυγός της υπήρξε προστατευόμενος του Ρεσίντ Πασά χάρη στην παλιά φιλία και επιρροή της Marie Dejean Millingen [Melek Hanum]. Ο Τούρκος αξιωματούχος σύζυγός της, που είχε καταγωγή δούλου και ήταν από την Κύπρο, έγινε, μετά από τον Ρεσίντ Πασά, ο Μεγάλος Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ-Πασάς. Ο Κιμπριζλί-Μεχεμέτ Πασά, που ήταν υπεύθυνος για την διαδοχή του σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ στον θρόνο το 1861, πέθανε το 1871.

[33] Ibid., σελ. 279. [45a]

[34] [50β], 1870, Annie Jane Harvey.

Turkish Harems & Circassian Homes by Mrs. Harvey (of Ickwell Bury) London Hurst & Blacken. Great Marlborough Street. 1871, [50β], σελ. 91. '"Slavery of the Mind..."

[35] Ibid., σελ. 91 [50b] - '"Mental imprisonment...".

[36] Όσον αφορά την παιδική δουλεία του χαρεμιού και το «παιδικό χαρέμι», βλέπε, περιηγήτρια, [30α] CHRISTINE TRIVOLCE DE BELGIOJOSO. LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT. SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30α], σελ. 1043.

[37] Ibid., σελ. 1043. [30a]

[38] [51b] Emmeline Lott.

"The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople." By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume II., [51b], σελ. 299.

θηλυκά) και τους εξισλαμισμένους ευνούχους, καταστρέφονταν και αλλοιώνονταν «μέσα σε αυτό το θεσμό της διαφθοράς».[39]

- «Πολύτιμες» και απαραίτητες εθεωρούντο οι σκλάβες για την διατήρηση του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού.[40]
- Το χαρέμι «...στερεί κάθε στοιχείο αγνότητας και αλήθειας.»[41]
- «Πολύτιμες» και απαραίτητες εθεωρούντο οι σκλάβες για την διατήρηση του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού.[42]
- «Μέσα σε αυτό το θεσμό της διαφθοράς...».[43]
- «Οι σκλάβες αποτελούν ένα απαραίτητο κομμάτι του Σαράι [παλατιού] και του Τούρκικου θεσμού του χαρεμιού..."[44]
- «Ελευθερωθήκαμε από το κλουβί, την μονότονη ζωή του χαρεμιού...από τους περιορισμούς στο πνεύμα/στο μυαλό, καθώς και στο σώμα... να μπορείς να μιλάς και να σου μιλούν...».[45]
- «... φυλακισμένες μέσα σε ένα σύγχρονο γυναικωνίτη, ή χαρέμι στο οποίο πρόσβαση έχουν μόνο οι ηγεμόνες και αφέντες τους, που κυριολεκτικά είναι αυτό στα Μωαμεθανικά κράτη.»[46]
- «Η ξεκάθαρη ή ολοφάνερη γραμμή διχοτόμησης».[47]
- «Η οικογενειακή ζωή, στην πραγματικότητα, είναι άγνωστη στους Τούρκους. Ο νόμος του Κορανίου, διαιρεί την ανθρωπότητα σε δύο ξεχωριστές τάξεις, τους άνδρες και τις γυναίκες».[48]
- «...άτομα που προσποιούνται, ότι σχηματίζουν ένα κομμάτι μιας και μόνης οικογένειας, στην πραγματικότητα, δεν έχουν τίποτα το κοινό μεταξύ τους—ούτε διαμερίσματα, ούτε αντικείμενα, ούτε έπιπλα, ούτε φίλους ή φίλες ("friends"), ούτε τις ίδιες ώρες ανάπαυσης.»[49]
- «Δεν υπάρχει καμμία ελπίδα για τους Τούρκους, όσο οι Τουρκάλες παραμένουν αυτό που είναι...και το κοινωνικό σύστημα εξακολουθεί να

---

[39] Ibid. σελ. 299 [51b]
Επίσης, βλέπε Κεφάλαιο II.

[40] [86c] Lucy Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 403.

[41] [86b] Lucy Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. (σελ. 57-70), January 1895. [86b] σελ. 139.

[42] [86c] Lucy Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 403.

[43] Βλέπε περιηγήτρια [51β], σελ. 299.
Επίσης, βλέπε Κεφάλαιο II.

[44] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . σελίδες 125.

[45] Βλέπε [45b] Μελέκ Χανούμ (Marie Dejean Millingen), [45β], σελ. 24.

[46] [6] Mrs. Maria Guthrie , 1795 –1796 .
A tour performed in the years 1795-1796 through the Taurida, or Crimea, the antient kingdom of Bosphoros, the once powerful republic of Tauric Cherson, and all the other countries on the north shore of the Euxine, ceded to Russia by the Peace of Kainardgi and Jassy. By Mrs. Maria Guthrie, formerly acting directress of the Imperial Convent for the Education of the Female Nobility of Russia: described in a series of letters to her husband the editor, Matthew Guthrie M.D. F.R.S. and F.S.A of London and Edinburgh, member of the Philosophical Society of Manchester, &c. &c. Phisician to the First and Second Imperial Corps of Noble Cadets in St. Petersburgh, and Councillor of State to His Imperial Majesty of All The Russians. The whole illustrated by a map of the tour along the Euxine coast, from the Dniester to the Cuban, with engravings of a great number of ancient coins, medals, monuments, inscriptions, and other curious objects." London. Printed by Nichols and Son, Red Lion Passage, Fleet Street, For T. Cadill, Jun. And W. Davies, in The Strand. 1802., Letter LXIX, [6] σελ. 217.

[47] Βλέπε [45a] Μελέκ Χανούμ (Marie Dejean Millingen), σελ. 281.

[48] Ibid., σελ. 278. [45a]

[49] Ibid., σελ. 278. [45a]

καταστρέφει την ηθική δύναμη της γυναίκας και στην συνέχεια, ως αποτέλεσμα αυτού, και εκείνη των ανδρών της αυτοκρατορίας».[50]

- Κλπ., κλπ.

***

1. Αποσαφήνιση του όρου 'Χαρέμι'

Γνωρίζουμε από ιστορικές πηγές ότι υπήρχαν ιδιαίτερη χώροι γυναικών, πριν την εμφάνιση του Ισλάμ **σε διάφορα μέρη του κόσμου, γνωστά με άλλες επωνυμίες, όπως πούρντα (purdah), στην Ινδία, που σημαίνει κουρτίνα, ανταρούν ή εντερούν (andarun, enderun) στην Περσία, που δήλωνε το εσωτερικό τμήμα της οικίας και η Περσο-Ινδική ζενανέ (zenane ή zenaneh), όρος προερχόμενος από την Περσική λέξη zan που σημαίνει γυναίκα.**[51] Στην Ασσυρία, στην Περσία και στην Αίγυπτο των προϊσλαμικών χρόνων, οι περισσότερες βασιλικές Αυλές διέθεταν γυναικωνίτες (χαρέμια), που περιελάμβαναν τις συζύγους και τις παλλακίδες των ηγεμόνων, τις δούλες τους και τους ευνούχους τους.

Χαρέμια υπήρχαν, επίσης, στις χώρες του Ισλάμ, πολύ πριν την εμφάνιση των Οθωμανών Τούρκων και την εξάπλωση και επικράτηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (14ος έως τον 20ος αιώνας).[52] **Ο Αραβικός όρος 'χαρίμ' (γυναικωνίτης) έφθασε σε εμάς μέσω του Τούρκικου όρου (χαρεμλίκ), υπό την μορφή 'χαρέμι', που ταυτίζεται με αισθησιακές φαντασιώσεις και μυστήριο.**

Ο όρος **'Χαρέμι'**, όπως το χρησιμοποιούν οι δυτικές περιηγήτριες,[53] προέρχεται από την **Αραβική λέξη χαράμ** (haram)[54], που εμπεριέχει δύο έννοιες. Κυριολεκτικά και εννοιολογικά σημαίνει ταυτόχρονα το **απαραβίαστο** και το **ιερό**.[55] Σημαίνει «ένας ιερός χώρος»[56] ή «ο ιερός

---

[50] [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison. The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume L, [44a].

[51] Walther, Wiebke. Women From Medieval To Modern Times In Islam. Women in Islam. Markus Wiener Publishers and W Prinston. 1995,σελ. 76.

[52] Οσον αφορά το χαρέμι και τις γυναίκες (συζύγους και παλλακίδες) του Μωάμεθ, του Προφήτη, τον 7ο μ.Χ. αιώνα, βλέπε: The Koran, Penguin Classics, 1997. Βλέπε, επίσης, Hekmat, Anwar, Women and the Koran and The Status of Women in Islam, Prometheus Books, 1997.
Σχετικά με τους απόγονους-διαδόχους του Μωάμεθ, δηλαδή την θρησκευτικο-πολιτική ηγεσία που τον ακολούθησε από το 632-1258 βλέπε :Walther, Wiebke, Women in Islam from Medieval to Modern Times Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993, σελ. 38-39,44, και Hekmat, Anwar, Women and the Koran and The Status of Women in Islam, Prometheus Books, 1997, σελ. 131-132.

1. Το Χαλιφάτο της Μεδίνας από το 632 έως το 661.
2. Το Χαλιφάτο των Omayyads ή Umayyads της Δαμασκού από το 661 έως το 750. (υπήρχαν χαρέμια στα παλάτια τους στην έρημο της Συρίας, [Βλέπε, Walther, Wiebke, σελ. 44].
3. Το Χαλιφάτο των Abbasids και τα εμιράτα των πριγκίπων της αυτοκρατορίας από το 750-1258. (Walther, Wiebke, Abbasid period:σελ. 37,38-39, 100,123,143,151,186-187) Το κύμα των Μογγολικών κατακτήσεων στην Βαγδάτη, το 1258, έβαλε τέλος στο Χαλιφάτο των Abbasids (των απογόνων ενός θείου του Μωάμεθ) που κυβερνούσαν μέχρι το 1258.

[53] Οι περιηγήτριες μεταχειρίζονται και τους όρους χαράμ, χα'αρέμ, χαρίμ ή χαρεμλίκ (haram, 'Ha'arems, Haremlik, Harim).

[54] Χρησιμοποιούν επίσης τον Αραβικό όρο χαρίμ/harim ή χαρίμι (harimi), για να προσδιορίσουν τον γυναικωνίτη . Η λέξη χαρίμι δήλωνε το σύνολο των γυναικών που ζούσαν στο χαρέμι.
Όσον αφορά τον Αραβικό όρο 'χαράμ', βλέπε επίσης, Croutier, Aleve Lytle. Harem, The World Behind the Veil., σελ.17.

[55] Οσον αφορά "the sacred", βλέπε περιηγήτριες:
[63] ANNA VIVANTI.
A Journey to Crete, CONSTANTINOPLE, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865. 189 p. 12 mo. Journey started March 18, 1865., σελ. 43,
και [51η], Emmeline Lott.

περίβολος».[57] **Αρχικά** η λέξη **χαράμ** εχρησιμοποιείτο αποκλειστικά, για να προσδιορίσει τους ιερούς και απαραβίαστους, από τους 'άπιστους', χώρους του Ισλάμ, και όχι το γυναικείο τμήμα μιας κατοικίας ή τα γυναικεία μέλη μιας οικογένειας. Για παράδειγμα, ο ιερός χώρος της Μέκκα απεκαλείτο **χαράμ**, που σήμαινε κυριολεκτικά ένας **περιορισμένος χώρος αποκλειστικά για τους Πιστούς** (the Faithful), **δηλαδή για τους** Μουσουλμάνους και απαγορευμένος στους άπιστους, δηλαδή στους μη-Μουσουλμάνους. Γι' αυτό τον λόγο, ολόκληρη η περιοχή της Μέκκα, καθώς και της Μεδίνας, η πόλη του Προφήτη στην σημερινή Σαουδική Αραβία, εθεωρείτο από τους Μουσουλμάνους ως ιερή περιοχή ή ως ιερός τόπος, και ονομαζόταν χαράμ.[58] Περιηγήτριες επισημαίνουν, ότι η λέξη χαρέμι σημαίνει επίσης **«παράνομο»**, **«προστατευμένο»**, και **«απαγορευμένο»**.

Την αρχική Αραβική λέξη **χαράμ**, που προσδιόριζε τις ιερές περιοχές του Ισλάμ, την Αραβική λέξη **χαρίμ**, που δήλωνε τον γυναικωνίτη, δηλαδή την διαφυλική διχοτόμηση, το ειδικό γυναικείο τμήμα της κατοικίας ή της εγκατάστασης, και την αραβική λέξη **χαρίμι**, που δήλωνε το σύνολο των γυναικών, το γυναικείο πληθυσμό, που ζούσαν στο γυναικωνίτη, **αντικατέστησε** στην συνέχεια ο όρος **χαρεμλίκ** ή **χαρέμι**. Ο όρος χαρεμλίκ ή χαρέμι, τελικά, χρησιμοποιήθηκε για να προσδιορίσει και να ξεχωρίσει πρώτον, τα αποκλειστικά γυναικεία τμήματα των διαφόρων κατοικιών και των ανακτόρων, στα οποία απαγορευόταν η είσοδος στους αρσενικούς, που δεν ανήκαν στο στενό ή άμεσο οικογενειακό περιβάλλον, με εξαίρεση τους μαύρους εξισλαμισμένους ευνούχους οι οποίοι εθεωρούντο άφυλοι, και συνεπώς αντικατέστησε τον όρο Αραβικό όρο χαρίμ, και δεύτερον ολόκληρο τον γυναικείο πληθυσμό αυτών των διαφυλικών εγκαταστάσεων, δηλαδή αντικατέστησε και τον Αραβικό όρο χαρίμι.[59]

Ο γνωστός όρος χαρέμι (ή χαρεμλίκ) εχρησιμοποιείτο για να εκφράσει, με μία **συλλογική έννοια**, ολόκληρο το γυναικείο τμήμα μιας 'οικογένειας',[60] ανεξάρτητα από την θέση κάθε γυναίκας στην οικογένεια ή στην πυραμιδική ιεραρχία του.[61] Προσδιόριζε ξεκάθαρα τον ξεχωριστό χώρο της οικίας όπου οι γυναίκες, τα παιδιά τους, οι ευνούχοι τους, οι σκλάβες τους και οι μικροί δούλοι, των δύο φύλων, ζούσαν σε απόλυτη απομόνωση, περιορισμό και επιτήρηση. Έτσι, στην **κοσμική ή καθημερινή του χρήση** ο όρος χαρέμι αναφέρεται σ' έναν χώρο που τελούσε υπό προστασία και την αποστολή αυτή, συνήθως, ανελάμβαναν εξωτερικοί φρουροί ή εξισλαμισμένοι ευνούχοι.

The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. [51a]-: 'Harem' σελ. 61 και 14 ('sacred'), σελ. 61 the 'caged birds' of the Viceroy's Elysium, σελ. 14.

[56] [86β] Lucy Garnett.

WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86β], σελ. 62]

[57] [57a], Mary Adelaide Walker, Mrs. Walker.

"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57a], σελ. 101, and 308 : " the harem or female portion of the family", "the sacred enclosure".

[58] Hekmat, Anwar. Women and the Koran. The Status of Women in Islam., σελ. 23.

[59] Βλέπε ευνούχους στο δεύτερο κεφάλαιο. Μόνο οι εύποροι τάξεις των μουσουλμάνων διέθεταν ευνούχους.

[60] Βλέπε Κεφάλαιο III.

[61] Όσον αφορά την πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού του Σαράι, βλέπε Κεφάλαιο II. Για την πυραμιδική ιεραρχία στα χαρέμια των ιδιωτών, δηλαδή στα μη-βασιλικά χαρέμια, βλέπε Κεφάλαιο III.

Ο θεσμός του χαρεμιού προσδιόριζε, επιπροσθέτως, ένα **καταφύγιο**, ένα άσυλο **σχεδόν** απαραβίαστο. Ως παράδειγμα της ιερότητάς του χαρεμιού για τους Μουσουλμάνους, η Αγγλίδα περιηγήτρια Lucy Garnett[62] αναφέρει ένα περιστατικό, που έγινε στην Θεσσαλονίκη την ημέρα της σφαγής των Γάλλων και των Γερμανών Προξένων το 1876.[63] Όπως μας πληροφορεί η Garnett, ενώ ο Άγγλος Γενικός Πρόξενος Blunt,[64] βρισκόταν στο «κόνακ» (οικία) του Πασά που ήταν ο γενικός κυβερνήτης της Θεσσαλονίκης, για να σταματήσουν την εξέγερση στην πόλη, έφθασε η πληροφορία ότι κινδύνευε και η δική του ζωή από τον φανατικό όχλο. Ο Blunt, δήλωσε στον Γενικό Κυβερνήτη της Θεσσαλονίκης, ότι θα εθεωρείτο υπεύθυνος για την ασφάλειά του, και πήρε από αυτόν την επιβεβαίωση ότι, εάν ήταν απόλυτα απαραίτητο **«θα του επέτρεπε να πάρει καταφύγιο (ή άσυλο) μέσα στο χαρέμι του»** και γνωρίζοντας ότι εκεί θα ήταν ασφαλής δεν έλαβε κανένα άλλο μέτρο για την ασφάλειά του.[65] **Μοναδική μαρτυρία για την άδεια που δίνεται σε έναν άνδρα να μπει σε χαρέμι, και ιδιαίτερα σε έναν 'Άπιστο'.!!**

Σχεδόν όλα που γνωρίζουμε, για την θέση της γυναίκας και τα χαρέμια στην προϊσλαμική εποχή της Αραβικής χερσονήσου, δηλαδή πριν την άνοδο του Ισλάμ τον 7° μ.Χ. αιώνα, για τα χαρέμια στους πρώτους αιώνες του Ισλάμ (7ος ως 13ος αιώνας), καθώς και για τα Οθωμανικά χαρέμια από τον 14° ως τον 17° αιώνα, προέρχονται από ανδρικές αναφορές εκείνων των εποχών, από Ευρωπαίους περιηγητές, από παλαιότερους ιστορικούς και από το Κοράνι,[66] σε αντίθεση με τον 18° και τον 19° αιώνα, που δυτικές περιηγήτριες εισχώρησαν οι ίδιες στα Οθωμανικά χαρέμια όλων των κοινωνικών τάξεων, και των οποίων οι επιτόπιες παρατηρήσεις καθώς και οι συνομιλίες τους με τις έγκλειστες γυναίκες, ελεύθερες Μουσουλμάνας και εξισλαμισμένης σκλάβας, θα αποδειχθούν πολύτιμες για την κατανόηση της θέσης της γυναίκας και την πραγματική καθημερινή ζωή της μέσα στο Οθωμανικό χαρέμι.

---

[62] [86b], 1891, 1891-1917 Lucy M.M. Garnett
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. , January 1895, [86β], σελ. 57-70.

[63] Δεν αναφέρει άλλες πληροφορίες σχετικά με αυτήν την εξέγερση.

[64] Ίσως ο σύζυγος της περιηγήτριας συγγραφέας Fanny Janet Blunt, η οποία γνώριζε την Lucy Garnett, και η οποία ήταν η σύζυγος του Άγγλου πρόξενου στην Θεσσαλονίκη όπου έμεινε μέχρι το 1899 (βλέπε [44ε], [44β] 1848-1899 FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . [44a,b]

[65] WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b] σελ. 69.

[66] Βλέπε, Walther, Wiebke, Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993, σελ. 164-165, 171.
Οι Αραβίδες, που έγραφαν ποίηση, εμφανίσθηκαν στην δυτική Ισλαμική αυτοκρατορία, που υπήρξε πιο φιλελεύθερη από την ανατολική. Η Αραβική φιλολογία, που διασώθηκε, αποδίδει στις γυναίκες, όχι μόνο τις προϊσλαμικής εποχής και της αριστοκρατίας στις αρχές του Ισλάμ, τον 7° αιώνα, ειλικρίνεια σε σεξουαλικά/ερωτικά θέματα. Αν και παρατηρείται, ότι μόνο οι σκλάβες- και όχι οι ελεύθερες Μουσουλμάνες- μπορούσαν να εκφράζουν τα συναισθήματά τους ανοιχτά στους άνδρες. [σελ. 164-165]
Τον 14° αιώνα, στην πραγματεία του για τον έρωτα, ο θεολόγος Ibn Qayyim al-Jauziyya δεν αφήνει καμμία αμφιβολία, ότι η γυναίκα είχε τα ίδια δικαιώματα με τον άνδρα στην σεξουαλική ικανοποίηση στον γάμο. Άλλοι συγγραφείς υποστήριζαν, ότι η γυναίκα είχε μεγαλύτερο λίμπιντο από τον άνδρα. Άλλοι (άνδρες) συγγραφείς, τον 11° αιώνα, είχαν άλλη άποψη και υποστήριζαν ότι υπάρχει διάκριση μεταξύ του γάμου και του ερωτισμού, όπως ο Kay Kau'us, ruler of Ziyarid, ο οποίος υποστήριζε, ότι η εκπλήρωση της ηδονής δεν ήταν στις υποχρεώσεις της συζύγου, αλλά αρκούσε να αγορασθεί μία σκλάβα από το σκλαβοπάζαρο για αυτό. [σελ. 171]
Σε αυτό το σημείο, όμως, προσθέτουμε ότι ο εγγονός του Μωάμεθ, του Προφήτη, ο al-Hasan Ibn Ali, είχε παντρευθεί 200 γυναίκες κατά την διάρκεια της ζωής του. (σελ. 171)

«διχοτόμησης»[91] της Οθωμανικής οικογένειας, «το διαχωριστικό σύστημα»,[92] «οι δύο ξεχωριστές τάξης, οι άνδρες και οι γυναίκες»[93] «τα δύο στοιχεία»,[94] ή «αυτό που ονομάζουν εδώ οικογένεια».[95] Επισημαίνουν, επίσης, ότι το χαρέμι αποτελούσε «το γυναικείο κομμάτι της οικογένειας»,[96] «η Γυναικότητα (Womankind)», «το θηλυκό τμήμα της οικογένειας»,[97] κλπ.

Εκτιμούν, δηλώνουν, παρατηρούν και σημειώνουν ότι το χαρέμι ή το χαρεμλίκ ήταν το 'sanctum sactorum', δηλαδή ο ασφαλής χώρος από κάθε αυθαίρετη είσοδο, μέσα στον όποιο, ούτε ο σύζυγος-αφέντης μπορούσε να εισχωρήσει χωρίς την συγκατάθεση της συζύγου του,[98] ιδιαίτερα εάν έβλεπε τα υποδήματα της συζύγου του μπροστά στην πόρτα του divan khane, ή του σαλονιού, τα οποία του ανακοίνωναν ότι η σύζυγος του είχε επισκέπτριες,[99] τις οποίες δεν είχε δικαίωμα να δει, εφ' όσον δεν ανήκαν σε αυτόν. Επισημαίνουμε ότι αυτό το δικαίωμα δεν το είχαν οι εξισλαμισμένες σκλάβες, αλλά μόνο οι νόμιμοι σύζυγοι.

Σημειώνουν και υπογραμμίζουν, μεταξύ άλλων, ότι το χαρέμι ήταν το κομμάτι, ή το τμήμα, ή το παλατιακό συγκρότημα του σαράι, στο οποίο κατοικούσε το γυναικείο στοιχείο.[100] Το σαράι[101] ήταν ένα παλάτι, ένα ανάκτορο ή μία έπαυλη μέσα στο οποίο υπήρχε το χαρέμι, δηλαδή ο ξεχωριστός χώρος, οι ξεχωριστές εγκαταστάσεις ή τα διαμερίσματα των γυναικών. Διαπιστώνουν ότι όσο ανέβαινε η οικονομική και κοινωνική θέση του ιδιοκτήτη ενός ανακτόρου ή μιας έπαυλης της Οθωμανικής ελίτ, τόσο πιο έντονος και ξεκάθαρος ήταν αυτός ο διαχωρισμός ή αυτή η

---

[91] [45ª] MARIE DEJEAN,
Μετά τον πρώτο της γάμο, MARIE DEJEAN MILLINGEN
Μετά τον δεύτερο της γάμο, MELEK HANUM
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45ª], σελ. 279.

[92] Ibid., σελ. 279. [45a]

[93] Ibid., σελ. 278. [45a]

[94] Ibid., σελ. 282. [45ª]

[95] [30a]. MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO / CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO.
LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT. SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. . Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. (I. pages 466-502 et II. pages 1020-1050): Les harems, les Patriaches et les Derviches, les Armeniennes de Cesaree . [Constantinople, Angora or l'ancienne Ancyre (l'ancienne capitale de la Galatie), (Eiaq-Maq-Oglou, Angora, Bajandur, Tcherkess (Antoniopolis), la Cappadoce; Kuprin, Merdeche, Kircheir, Caesarea (et Judiehsou) et les villes de Taurus, the Taurus; Allah-Daghda, Medem a Adana, Antioch, Latakia, Homs, Aleppo, Tarsus, Konia...' [30a] σελ. 1039-1040.

[96] [57a,b] Mary Adelaide Walker, Mrs. Walker –
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57a], σελ. 101, and 308]. " the harem or female portion of the family", "the sacred enclosure".

[97] Ibid., σελ. 53, 54. [57b] : ("womankind"), και ("the feminine division of his family") .

[98] Όσον αφορά τις νόμιμες συζύγους (ελεύθερες Μουσουλμάνες), γεγονός που δεν ίσχυε για τις σκλάβες.

[99] [86β] Lucy Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86β], σελ. 62]

Βλέπε, επίσης, [4] 1785–1788 Elizabeth Berkely, The Right Honourable Elizabeth Craven, ή Lady Craven, [μετά τον δεύτερο της γάμο, Margravine of Ansbash] :

1. "A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London, G.G. J. and J. Robinson, 1789.
2. Memoirs of the margravine of Ansbach. Written by herself. London, Henry Colburn, 1826.

[100] [63] ANNA VIVANTI.
A Journey to Crete. CONSTANTINOPLE. Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865. 189 p. 12 mo. Journey started March 18, 1865., σελ. 43

[101] "Seraglio," δηλαδή το Σαράι.

διχοτόμηση των δύο φύλων, μέχρι του σημείου που το χαρέμι απετελείτο από ένα ξεχωριστό και αυτόνομο οικοδόμημα ή σαράι (ανάκτορο ή παλάτι).[102] Ο όρος χαρέμι χρησιμοποιήθηκε για να προσδιορίσει το συγκεκριμένο κομμάτι, ή τμήμα της κατοικίας όλων των κοινωνικών στρωμάτων που στέγαζε το γυναικείο πληθυσμό, την γυναικεία μικρο-κοινωνία, σε αντίθεση με το σελαμλίκι (selamlik, selemlik)[103], τον χώρο, τις εγκαταστάσεις ή τα διαμερίσματα των αρσενικών της ίδιας οικογένειας μέσα στην ίδια κατοικία ή συγκρότημα, ή σε ξεχωριστή κατοικία, όταν επρόκειτο για την εύπορη Οθωμανική τάξη. **Πρόκειται πραγματικά για έναν όρο, για μία έννοια, που υποδηλώνει μία διαφυλική διχοτόμηση της οικογένειας ή των δύο στοιχείων**—των ανδρών και των γυναικών.[104]

Οι περιηγήτριες διακρίνουν, ότι τα κτίσματα αυτά είχαν καφασωτά ή δικτυωτά ξύλινα παράθυρα, που προσδιόριζαν τον χώρο του χαρεμιού στους περαστικούς. Τα καφασωτά παράθυρα, όπως μας πληροφορούν, τα συναντούσαν ιδιαίτερα στις κατοικίες των Τούρκων, της υψηλότερης κοινωνικής τάξης, οι οποίες κατοικίες στην πόλη ονομάζονταν konaks (κόνακς) και στην εξοχή στο Βόσπορο ονομάζονταν yalis (γιαλίς).[105] Γνωστοποιούν, ότι, κατά κανόνα, δεν υπήρχαν παράθυρα χαρεμιών που να μην καλύπτονταν από καφασωτά ή δικτυωτά καλύμματα ή πλέγματα, τα οποία ετοποθετούντο επάνω στο παράθυρο από την εξωτερική πλευρά. Σημειώνουν, ότι μεταξύ του σελαμλίκι,[106] δηλαδή των ανδρικών διαμερισμάτων ή οικοδομημάτων, και του χαρεμιού, υπήρχε ένας ουδέτερος χώρος, που ονομαζόταν το μαμπέην (mabeyn), που ήταν ένα άλλο διαμέρισμα που η χρήση του ήταν κοινή και στις δύο πλευρές, ή στα δύο στοιχεία, ανάλογα με την περίσταση.[107]

Υποστηρίζουν, ότι ο όρος «Χαρέμι» εχρησιμοποιείτο, επίσης, για τον προσδιορισμό και άλλων διαφυλικών χώρων, που διετίθεντο αποκλειστικά για το γυναικείο φύλο. Επισημαίνουν ότι «χαρέμια» υπό την έννοια αυτή, δηλαδή του αυστηρά γυναικείου χώρου, υπήρχαν στα πλοία, στις άμαξες και στα τραμ που αποτελούσαν ξεχωριστούς, διχοτομημένους, ιδιαίτερους διαφυλικούς χώρους, αποκλειστικά για τις γυναίκες που ταξίδευαν. Επιπλέον, οι περιηγήτριες ονομάζουν χαρέμια τους αποκλειστικά γυναικείους χώρους στα τζαμιά και στους τεκέδες των δερβίσηδων, όπου πίσω από καφασωτά παράθυρα ή πλέγματα, το γυναικείο φύλο, **όπως και σήμερα**, συμμετείχε απαρατήρητο στις προσευχές ή στις θρησκευτικές τελετές.[108]

Τα προαναφερθέντα, επαναλαμβάνουμε, αποτελούν τις παρατηρήσεις, τους ορισμούς, την οπτική εικόνα, τις εκτιμήσεις, την ερμηνεία, και την διατύπωση των δυτικών περιηγητριών, που έζησαν, κατοίκησαν, εργάσθηκαν

---

[102] Βλέπε Κεφάλαιο III, όσον αφορά την διχοτόμηση της οικογένειας.
Βλέπε Κεφάλαιο II, σχετικά με το σαράι του σουλτάνου.
[103] Όπως το γράφουν οι περιηγήτριες.
[104] Βλέπε Κεφάλαιο III, η διχοτόμηση της Οικογένειας.
[105] The People of Turkey 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Vol. I., [44"], σελ. 242-243: 'Οι Σουλτάνοι της Τουρκίας είχαν και κατοικίες - μεσαίας κατηγορίας, σε σχέση με τα μεγάλα παλάτια και τα κιόσκια, που ονομάζονταν γιαλίς ή βίλες που αυτές συχνά φαίνονται στα παράλια του Βοσπόρου μέσα στη πρασινάδα...'
[106] "selamlik/selemlik"
[107] [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. [57b], σελ. 50,51.
[108] Ibid., σελ. 49, 70, 114. [57b]

ή επισκέφθηκαν τα Οθωμανικά χαρέμια των διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων ή τάξεων, από το 1717 έως το 1895.[109]

2.2 Όλα τα έγκλειστα μέλη των Οθωμανικών χαρεμιών, χωρίς καμμία εξαίρεση, ήταν ή υπήρξαν στην καταγωγή τους σκλάβες.

Αναμφισβήτητα, οι πρώτες προμήθειες σκλάβων προήλθαν από κατακτημένους λαούς, πολεμικές επιδρομές, εξανδραποδισμούς, και απαγωγές.[110] Αρχικά οι κατακτητικοί πόλεμοι ήταν η πρώτη και η κύρια πηγή της δουλείας του χαρεμιού,[111] στην συνέχεια οι απαγωγές,[112] ενώ μεταγενέστερα παρατηρήθηκε το φαινόμενο της εθελοντικής δουλείας ή των εθελοντριών δούλων και, από το 1864, το φαινόμενο της εθελόντριας μετανάστριας-δούλας, θέματα που θα εξετασθούν λεπτομερέστατα στα κεφάλαια που ακολουθούν. Μαθαίνουμε ότι ο απέραντος θηλυκός πληθυσμός των «Άπιστων», δηλαδή των μη-Μουσουλμάνων, αποτελούσε ανεξάντλητη πηγή προσφοράς σκλάβων, καλύπτοντας έτσι την ουσιαστική προϋπόθεση για την εξάπλωση, ανανέωση, συντήρηση, διατήρηση και εξέλιξη του θεσμού του χαρεμιού, του συστήματος της διαφυλικής διχοτόμησης και της απομόνωσης των γυναικών, της πολυγυνίας και της «παλλακίδας/concubinage», δηλαδή της σεξουαλικής εκμετάλλευσης εξισλαμισμένων σκλάβων και η αντιμετώπισή τους ως σκεύη ηδονής ή εργαλεία αναπαραγωγής/τεκνοποίησης, καθώς και την εκμετάλλευση των 'κατώτερων' θηλυκών δούλων, ως οικιακό εργατικό-υπηρετικό προσωπικό (domestic slavery).

Σε αυτό το σημείο πρέπει να επισημάνουμε ότι το Κοράνι[113] ευλογεί,[114] προτρέπει και εγκρίνει την απόκτηση σκλάβων από τους «άπιστους» αιχμαλώτους πολέμου. Σύμφωνα με το Κοράνι, σκλάβοι μπορούν να γίνουν μόνο οι μη-Μουσουλμάνοι, και απαγορεύει ρητά την υποδούλωση ή των εξανδραποδισμό των «Πιστών», δηλαδή των Μουσουλμάνων. Αυτό το διαπιστώνουμε σε πολλές αναφορές περιηγητριών, όπως εκείνες της Αγγλίδας περιηγήτριας Lucy Garnett, η οποία υπογραμμίζει, ότι **ο νόμος του Ισλάμ αναγνωρίζει ως νόμιμη ιδιοκτησία μόνο τους μη-Μουσουλμάνους, που έχουν πέσει στην εξουσία των Πιστών κατά τη διάρκεια πολέμου ή πολεμικών επιδρομών.**[115] Προσθέτει, ότι ο νόμος του Ισλάμ επιτρέπει σ'

---

[109] Μετά το 1926, όταν η Τουρκική Δημοκρατία κήρυξε παράνομη την πολυγαμία, η απομόνωση των γυναικών έγινε λιγότερο δημοφιλής.

[110] Hekmat, Anwar. Women and the Koran. The Status of Women in Islam. Prometheus Books, New York. 1997, σελ. 17. Επίσης, βλέπε, The Koran, Penguin Classics, 1997, σελ. 59-60.

[111] Hekmat, Anwar. Women and the Koran. The Status of Women in Islam. Prometheus Books, New York. 1997, σελ. 17. και, The Koran, Penguin Classics, 1997, σελ. 59-60.

[112] [3c] Lady Montagu.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. "LETTER XLI. TO THE LADY RICH. Belgrade village, June 17, O.S ', [3c] σελ. 182-183. «... επιθυμείτε να σας αγοράσω μία Ελληνίδα δούλα, η οποία είναι αρχόντισσα χιλιάδων προτερημάτων. Οι Έλληνες είναι υπόδουλοι και όχι σκλάβοι. Εκείνοι που πωλούνται με αυτόν τον τρόπο είτε υποδουλώνονται/αρπάζονται σε πολέμους [αιχμάλωτοι πολέμων], είτε είναι εκείνοι που έχουν απαγάγει από τους Τατάρους στην Ρωσία, την Κιρκασία ή την Γεωργία... Είναι αλήθεια [όμως] ότι χιλιάδες [Έλληνες] αρπάχτηκαν από το Μοριά...

[113] THE KORAN, Penguin Classics, , translated with notes by N.J. Dawood. Penguin Books 1997. , (slaves as booty, σελ. 297, War spoils, σελ. 126-133, War, against idolaters, σελ. 29, reward for taking part, σελ. 56, success against infidels σελ. 230. treatment of enemies and captives σελ. 357).

[114] Όσον αφορά τον όρο "sanctified", βλέπε Fanny Janet Blunt [44a,b], κεφάλαιο II. The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II , 1878.

[115] [86β] Lucy M.J. Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895, σελ. 66. Βλέπε, επίσης, THE KORAN, Penguin Classics, translated with notes by N.J. Dawood. Penguin Books 1997. , (slaves as booty, σελ. 297, War spoils, σελ. 126-133, War, against idolaters, σελ. 29, reward for taking part, σελ. 56, success against infidels σελ. 230, treatment of enemies and captives σελ. 357), και

έναν άνδρα [Μουσουλμάνο] να παντρευθεί μόνο τέσσερις γυναίκες, αλλά μπορεί να έχει στην κατοχή του όσες σκλάβες θέλει, δηλαδή ένα απεριόριστο αριθμό γυναικών-σκλάβων.[116]

Ενδιαφέρον παρουσιάζει, στο σημείο αυτό, η πληροφορία που μας παρέχει η Αμερικανίδα ιεραπόστολος Mary Briscoe Baldwin (1835-1869), η οποία βρισκόταν στην Κρήτη το 1835 έως το 1845, σύμφωνα με την οποία, πολλοί Κρητικοί αναγκάσθηκαν να αλλαξοπιστήσουν, δηλαδή να εξισλαμισθούν, για να αποφύγουν τον εξανδραποδισμό, την δουλεία, τον θάνατο, την βαρβαρότητα και την ληστεία ή την λεηλασία των περιουσιών τους.[117]

Χωρίς καμμία εξαίρεση, όλες οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα, καθώς και δύο του 18ου αιώνα (1717 και 1786),[118] που εισχώρησαν σε αυτόν τον «ιερό» γυναικείο χώρο του χαρεμιού και γνώρισαν τα έγκλειστα μέλη του, αποκαλύπτουν και επαναλαμβάνουν, ότι **όλες** οι έγκλειστες γυναίκες ανήκαν νομικά στο καθεστώς της δουλείας, ή υπήρξαν στην καταγωγή τους σκλάβες ή απόγονοι σκλάβων.[119] Ευρωπαίες και Αμερικανίδες περιηγήτριες, κυρίως εκείνες του 19ου αιώνα, αποκαλύπτουν μετά από **επιτόπια παρατήρηση**, ότι τα Οθωμανικά χαρέμια(1717-1895) συνεκροτούντο αποκλειστικά από εξισλαμισμένες σκλάβες ή εξισλαμισμένους σκλάβους, δηλαδή ευνούχους,[120] από πρώην σκλάβες, οι οποίες είχαν απελευθερωθεί, ή από ελεύθερες μουσουλμάνες με δουλική καταγωγή, επειδή οι μητέρες τους υπήρξαν σκλάβες. Απετελούντο δηλαδή από τις γυναίκες και τα παιδιά, τις κόρες και τους γιους αυτών των γυναικών, από μικρούς δούλους, δηλαδή από παιδιά και βρέφη που είχαν αρπαχθεί από τους γονείς τους ή εκείνα που αγόραζαν οι Οθωμανοί στα σκλαβοπάζαρα,[121] στα σκλαβοκάραβα, ή στα χαρέμια των 'δουλεμπορισσών',[122] από την μητέρα ή τους θηλυκούς συγγενείς του ιδιοκτήτη-κυρίου του χαρεμιού, του οποίου η μητέρα υπήρξε και εκείνη στην καταγωγή της σκλάβα, καθώς και από μαύρους ευνουχισμένους άνδρες και μαύρα ευνουχισμένα αγόρια.[123]

Γνωρίζουμε, ότι τα χαρέμια των Οθωμανών σουλτάνων, των πασάδων και των μπέηδων γέμιζαν πάντοτε με γυναίκες της **Ανατολικής Ευρώπης**, αρπαγμένες από την **Γεωργία**, την **Κολχίδα**, την **Ελλάδα** κτλ,[124] όπως οι Ελληνίδες

Hekmat, Anwar. Women and the Koran. The Status of Women in Islam, Prometheus Books, 1997, όσον αφορά, "Spoils of War...divided to Mohammed and next of kin...", σελ. 47,52,53. Όσον αφορά "Slavery", βλέπε σελ. 116, 148-150, "Polygamy", σελ. 41, 129, 131, 135, 137, 140, 141, 144, 145.

[116] [86β] Lucy M.J. Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM. THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895, [86β], σελ 62. Επίσης, βλέπε Κοράνι.

[117] [19] 1835 – 1869 Miss Mary Briscoe
Mission life in Greece and Palestine. Memorials of Mary Briscoe Baldwin, Missionary to Athens, and Joppa. By Emma Raymond Pitman, of "Heroines of the Mission Field," "Vestina's Martyrdom," "Profit and Loss," &c. &c. Sell, Petter, Galpin & Co.: London, Paris & New York 1881, σελ. 173.

[118] [3] Lady Mary Wortley Montagu

[119] Είτε στην απελευθέρωσή τους μετά από γάμο με έναν Μουσουλμάνο, είτε στο γεγονός ότι η μητέρα τους υπήρξε σκλάβα ή απελευθερωμένη σκλάβα.

[120] Όσο ανέβαινε η κοινωνική θέση του ιδιοκτήτη-αφέντη ενός χαρεμιού, τόσο αυξανόταν ο αριθμός των έγκλειστων γυναικών τους και συνεπώς ο αριθμός των μαύρων ευνούχων. Μόνο η Οθωμανική ελίτ διέθετε ευνούχους. (βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.)

[121] Στα σκλαβοπάζαρα της Κωνσταντινούπολης, της Σμύρνης, της Τυνησίας, του Καίρου κλπ.

[122] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[123] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, και υποκεφάλαιο «Οι Ευνούχοι...»
Όσον αφορά τα χαρέμια όλων των κοινωνικών στρωμάτων, βλέπε Κεφάλαιο ΙΙΙ.

[124] [33a] Dora d'Istria. [La Princesse Helene Ghika, La Princesse Koltzoff-Massalsky (1849)]
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861., [33a] σελ. 345-346.

'σουλτάνες'[125] Μαχπεϊκήρ και Ρεβία Γκουλνούς, οι Ρωσίδες Κουρέμ (Ροξελάνη) και Ταρκάν, οι οποίες είχαν ενεργή συμμετοχή σε όλες τις υποθέσεις της αυτοκρατορίας.[126]

Όλες οι άτυποι σύζυγοι, δηλαδή οι Καντίν Εφέντη των σουλτάνων[127] υπήρξαν στην καταγωγή τους σκλάβες. Σε αυτό το σημείο πρέπει να σημειώσουμε, ότι αρχικά, οι Οθωμανοί σουλτάνοι παντρεύονταν ελεύθερες γυναίκες, που ήταν κόρες είτε κυβερνητών της Ανατολής, είτε της Βυζαντινής βασιλικής οικογένειας.[128] **Όμως μετά την Άλωση της Πόλης, το 1453, από τον Μωάμεθ Β' (ή Μεχμέτ ΙΙ) τον Κατακτητή, καθιερώθηκε το έθιμο να παίρνουν, ως άτυποι σύζυγοι, τις ευνοούμενες παλλακίδες-δούλες τους (χασεκί), χωρίς την σύναψη νόμιμου γάμου.**[129] Όλες οι βαλιδέ σουλτάνες, δηλαδή οι μητέρες των σουλτάνων, ανήκαν και εκείνες σε αυτήν την κατηγορία, δηλαδή υπήρξαν στην καταγωγή τους εξισλαμισμένες σκλάβες. Μόνο οι πριγκίπισσες και οι πρίγκιπες, δηλαδή τα παιδιά αυτών των γυναικών και των σουλτάνων εθεωρούντο ότι γεννήθηκαν ελεύθερα, επειδή ποτέ δεν αναγνωριζόταν η καταγωγή της μητέρας τους, ή των θηλυκών απογόνων τους.

Η πρώτη περιηγήτρια, που αναφέρθηκε στην υποδούλωση αποκλειστικά μη-Μουσουλμάνων λαών, ήταν η Lady Mary Wortley Montague,[130] η οποία σε επιστολή της, το 1717, σημειώνει ότι οι **Έλληνες** σκλάβοι, που επωλούντο στα σκλαβοπάζαρα, ήταν **αιχμάλωτοι πολέμων που είχαν αρπαχθεί από την Πελοπόννησο**, και ότι οι άλλοι σκλάβοι, που επωλούντο στα σκλαβοπάζαρα ήταν εκείνοι που είχαν αρπαχθεί από τους Τατάρους από την **Ρωσία**, την **Κιρκασία** και την **Γεωργία**.[131]

Όσον αφορά την πληθυσμιακή σύνθεση αυτών των Οθωμανικών χαρεμιών, **ιδιαίτερα τον 19ο αιώνα**, κατά τις επιτόπιες μαρτυρίες περιηγητριών, συνεκροτούντο κυριότερα, κατά σειρά αριθμητικής προτεραιότητας, από τις σκλάβες πολυτελείας,[132] όπως ήταν οι Κιρκάσιες,[133] οι Γεωργιανές και οι

---

[125] Βλέπε Πίνακα, «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ» ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ.

[126] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[127] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[128] Βλέπε Βλέπε Πίνακα, «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ» ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ.

[129] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[130] 'You desire me to buy you a Greek slave, who is to be mistress of a thousand good qualities. The Greeks are subjects and not slaves. Those who are to be bought in that manner are either such as are taken in war, or stolen by the Tartars, from Russia, Circassia, or Georgia, and are such miserable, awkward poor wretches, you would not think any of them worthy to be your housemaids. It is true that many thousands were taken in the Morea, but they have been, most of them, redeemed by the charitable contributions of the Christians, or ransomed by their own relations at Venice. [Lady Montagu to the Lady Rich, Belgrade village. June 17, O.S., 3c, 182]

[131] THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c] σελ. 182.

[132] Ελληνίδες, Ρωσίδες, Γαλλίδες, κλπ. στο υψηλότερο αξίωμα του Οθωμανικού κράτους. Για παράδειγμα η μητέρα του Σουλτάνου Μουσταφά ΙΙ και του Σουλτάνου Αμχμέτη ΙΙΙ ήταν η Ραμπιά Γκιουλνούζ, Ελληνίδα από την Κρήτη, πρώην σκλάβα, η οποία κατείχε το αξίωμα της βαλιδέ σουλτάνας και με τους δύο γιους της, τον πρώτο τον σουλτάνο Μουσταφά ΙΙ από το 1695 μέχρι τον φόνο του το 1730 και στην συνέχεια με τον δεύτερο γιο της τον Σουλτάνο Αχμέτη ΙΙΙ (1703-1730). (Βλέπε: Πίνακα, «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ» ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣΕ).
Τον 19ο αιώνα περιηγήτριες σημειώνουν ότι τέσσερις πρώην σκλάβες απέκτησαν την υψηλότερη θέση στην ιεραρχία του χαρεμιού- τον τίτλο και το αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάνας. Η μητέρα του Σουλτάνου Μαχμούτ Β' (1808-1836) ήταν Γαλλίδα, ή Γάλλο-Αμερικανικής καταγωγής όπως υποστήριξε το 1816 η Γαλλίδα περιηγήτρια Mme. de la Ferte Meun. Η μητέρα του Σουλτάνου Αμπτουλ-Μεζίντ (1836-1861), του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ (1861-1887) και η μητέρα του Αμπτούλ-Χαμίντ ΙΙ (1876-1909)

Όπως μας πληροφορεί η [27] Lady Londonderry, στο Τουρκικό δείπνο στο χαρέμι, παραβρέθηκε «μία Ελληνίδα η οποία είχε έρθει μαζί με τις κόρες της για να βοηθήσει/συμμετάσχει (to assist) στην τελετή.» [27], σελ. 104.

λευκές γυναίκες γενικά, (1717-1895) από μαύρες γυναίκες (1717-1895),[134] κυριότερα της Αφρικής, από μαύρους ευνούχους,[135] (1717-1795), από Ευρωπαίες,[136](1816) από Ιταλίδες,[137] (1816), αναφέρεται μία Γαλλίδα[138] (1816) και δύο Ιρλανδέζες, μητέρα και κόρη,[139] (1854) καθώς και από

• Οσον αφορά τις εργαζόμενες μη-μουσουλμάνες, βλέπε [63] 1865 Anna Vivanti . A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865. σελ. 60-63.

[133][3c] Lady Montagu, 1717. 1715, 1716 - 1718 (Lady Mary Wortley Montagu ή Lady Mary Pierrepont).
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840.
'I went to see the Sultana Hafiten, favourite of the late Emperor Mustapha,. . .' [3c], σελ. 192
[3] [3a,b,c,d,e]
Επίσης, βλέπε:
- [3α] An Additional Volume to the letters of the Right Honourable M...y W...y M.....e: Written, during her travels in Europe, Asia and Africa, to Persons of Distinction, Men of Letters, &c. in different Parts of Europe which contain, Among other curious Relations, Accounts of the policy and manners of the Turks; Drawn from Sources that have been inaccessible to other Travellers." LONDON: Printed for T. Becket and P.A. de Hondt, in the Strand. MDCCLXVII., (vol. 4), [3a],.
- [3β] LETTERS OF the RIGHT HONOURABLE LADY M - - Y W - - - Y M- - - E: Written, during her TRAVELS in EUROPE, ASIA AND AFRICA, TO Persons of Distinction, Men of Letters, &c. in different PARTS of EUROPE. WHICH CONTAIN, Among other CURIOUS Relations, ACCOUNTS of the POLICY and MANNERS of the TURKS; Drawn from Sources that have been inaccessible to other Travellers. THE SECOND EDITION. VOL. III. LONDON: Printed for T. BECKET and P. A. D E HONDT, in the Strand. MDCCLXIII. (1718). [3b]

-[57a] 1857 – 1897 Mary Adelaide Walker [Σαράντα χρόνια περιηγήσεων] Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. σελ. 2-6, 330
-[63] 1865 Anna Vivanti
A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865, σελ. 53-56, 113

[134] [57a] 1857 – 1897 Mary Adelaide Walker [Σαράντα χρόνια περιηγήσεων] Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs., σελ. 106

[135] Ibid., σελ. 101. [57α]
-[63] 1865 Anna Vivanti
A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865, σελ. 60, 115,
- [37] 1879, 1881-1884 The Dowager Marchioness of Dufferin and Ava
My Russian and Turkish Journals by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc., with illustrations. London. John Murray, Albermarle Street, W. 1916. σελ. 227

[136] [9], 1814 - 1820 – Caroline, Queen of England [the Princess of Wales]
Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821., σελ. 409.
Το 1816 Μεγάλος αριθμός Ευρωπαίων εκρατούντο, ως σκλάβοι, στην Τυνησία και επωλούντο στο σκλαβοπάζαρο. Περιηγήτρια αγόρασε 100 Ευρωπαίες/Ευρωπαίους σκλάβους, από το σκλαβοπάζαρο της Τυνησίας, τρεις Ελληνίδες από την Αθήνα, και έξι άλλες άγνωστων εθνικοτήτων από το Κάιρο και τις απελευθέρωσε.

[137] [11] 1816 Louise Demont
Journal of the Visit of her Majesty the Queen (Caroline), to Tunis, Greece, and Palestine, written by Louise Demont, with other corresponding papers, collected in Switzerland, and translated by Edgar Garston. London, T. and J. Allman, 1821. Xxiv=84 p. 8 vo. [Added: a review of 'Bergami et la Reine d'Angleterre en cinq actes. Par MM FONTAN DUPEUTY, et Maurice Alhoy. Paris, 1833 (Extract from the Quarterly Review, 50 (1834), [11], σελ. 18.
Το 1816 υπήρχαν 500 γυναίκες στο χαρέμι του Μπέη, η πλειοψηφία των οποίων μιλούσε Ιταλικά.
Επίσης, το 1816, η Celine [14α], [14β], εκτός που επιβεβαιώνει τις πληροφορίες που μας παρείχε πρώτη η Demont [11], αποκαλύπτει στα απομνημονεύματά της αργότερα, ότι στο χαρέμι του κυβερνήτη πασά της Πάτρας, υπήρχε μία Ιταλίδα σκλάβα από τις όχθες του Adige. ([14α], σελ. 78)

[138] Η μητέρα του Σουλτάνου Μαχμούτ Β' (1808-1836) ήταν Γαλλίδα.

[139] "An Irish slave", βλέπε περιηγήτρια, [47] 1854, 1855. Mrs. Young, [Marianne Young]
Our camp in Turkey, and the way to it. By Mrs. Young the author of 'Cutch', 'Western India,' 'Facts and fiction,' etc. Second edition. Second edition. London: Richard Bentley, New Burlington Street, Publisher in Ordinary to Her Majesty. 1855. (πρώτη έκδοση 1854)

Ελληνίδες (1822-1825, 1840, 1841 και 1866).[140] Αναφέρεται, ότι υπήρχαν και Ελληνίδες στο χαρέμι του σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ (1861-1876), το οποίο συνεκροτείτο από 1.200 γυναίκες. **Σε αυτό το σημείο πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι ελάχιστες είναι οι μαρτυρίες για την παρουσία Ελληνίδων στα σκλαβοπάζαρα ή ως έγκλειστα μέλη των χαρεμιών, μετά το 1825, παρόλο που** οι 'πρώτες κυρίες'[141] του σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ (1861-1876) ήταν κυρίως πρώην σκλάβες από την **Θεσσαλονίκη** και την **Κιρκασία**, όπως αποκαλύπτει η Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott,[142] το 1866. Κατά την Fanny Janet Blunt η πληθυσμιακή σύνθεση του χαρεμιού του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ, που απετελείτο, όπως ήδη αναφέραμε, από 1,200 γυναίκες, ήταν σκλάβες από την **Ελλάδα**, την **Κιρκασία**, τον **Καύκασο**, την **Αίγυπτο** και την **Αιθιοπία**.[143]

Περιηγήτριες παρατηρούν ότι, όσο υπήρχαν **Ελληνίδες, Κιρκάσιες, Γεωργιανές, Σλάβες** ή άλλες **λευκές γυναίκες** σε προσιτές τιμές, συνήθως προετιμώντο από τις μαύρες γυναίκες,[144] οι οποίες εχρησιμοποιούντο για τις πιο βαριές δουλειές των χαρεμιών και όχι ως παλλακίδες (οδαλίσκες ή τσαριγέ).[145] Αναμφισβήτητα, όλες οι γυναίκες των χαρεμιών, κατά τις μαρτυρίες περιηγητριών του 18ου αιώνα, και κυρίως του 19ου αιώνα, προέρχονταν από διάφορα μέρη του κόσμου, συμπεριλαμβανομένων την **Ασία** και την **Αφρική**. Όμως, **η αυξημένη ζήτηση λευκών γυναικών** και η έλλειψη προσφοράς τους, στο δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα, ανέβαζε την αξία της αγοράς τους και οι λευκές σκλάβες εθεωρούντο μία πολυτέλεια, αφού μόνο οι σουλτάνοι, οι μπέηδες, οι Αντιβασιλείς της Αιγύπτου και γενικά οι οικονομικά ευκατάστατοι Μουσουλμάνοι μπορούσαν να τις αγοράσουν- και κυρίως- να τις συντηρήσουν.[146]

Όσον αφορά την πολυεθνική σύνθεση των Οθωμανικών χαρεμιών, οι περιηγήτριες, από το 1816 έως το 1895, εκτός που διεισδύουν μέσα στα Οθωμανικά χαρέμια[147], μας εισάγουν και μέσα στα σκλαβοπάζαρα της Κωνσταντινούπολης, της Σμύρνης, της Αθήνας (1816), του Καίρου και της Τυνησίας, όπου διαπιστώνουν ότι επωλούντο γυναίκες διαφόρων εθνικοτήτων. **Επιβεβαιώνουν, ότι η κατοχή δούλων, ως ένδειξη του κοινωνικού καθεστώτος ('social status'), ήταν η απαραίτητη προϋπόθεση για την ανανέωση, διατήρηση και εξάπλωση του θεσμού του χαρεμιού**, και όχι μόνο. Ήταν απαραίτητη για την διατήρηση και την συντήρηση των Οθωμανικών ανακτόρων, που απαιτούσαν ένα αέναον και συνεχώς αυξανόμενο 'υπηρετικό προσωπικό'.

---

[140] Ελληνίδες από την Χίο, την Κρήτη, την Κάσσο, την Εύβοια και τα Ψαρά.
Βλέπε: [A VOICE FROM GREECE, CONTAINED IN AN ADDRESS FROM A SOCIETY OF GREEK LADIES TO THE PHILHELLENS OF THEIR OWN SEX IN THE REST OF EUROPE. TRANSLATED BY GEORGE LEE. LONDON: John Hatchard and Son, 187, Piccadilly. 1826. Το ακόλουθο γραμμένο [χειρόγραφο] στην πρώτη σελίδα αυτής της έκδοσης: "His Royal Highness the Duke of Sussex with Mr. E.H. Barker's profound Respects". Η ακόλουθη αφιέρωση υπάρχει στην δεύτερη σελίδα: "To the ladies of the United Kingdom, the following address is most respectfully dedicated by the translator, Piccadilly, 14th April, 1826". Gennadeios Library, Pamphlets in Favour of Greece 1821-1829.
[141] Βλέπε γυναικεία πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού στο δεύτερο κεφάλαιο.
[142] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Vol. II., [51β]
[143] Βλέπε Κεφάλαιο V. (τελευταίο κεφάλαιο).
[144] Για τις γυναίκες της Αφρικής και της Αραβίας οι οποίες είχαν μαύρο δέρμα, οι περιηγήτριες χρησιμοποιούν πιο συχνά τους όρους: negresses/ negress/ negroes, και λιγότερο τον όρο black women/woman.
[145] Βλέπε πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, τον 19° αιώνα, στο δεύτερο κεφάλαιο.
[146] Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των περισσότερων περιηγητριών.
Βλέπε επίσης- Gordon, Murry. "Slavery in the Arab World". New Amsterdam Books New York, NY. 1992. [Library of Congress Cataloging-in-Publication Data- HT137.G6713' 1989.]
[147] Βλέπε Κεφάλαιο II και Κεφάλαιο III.

Η απαραίτητη και συνεχιζόμενη ζήτηση επιβαλλόταν, επειδή ο αριθμός των σκλάβων, που είχε ένας Οθωμανός, όπως ήδη αναφέραμε, προσδιόριζε **την κοινωνική του θέση ή το ατομικό κοινωνικό του καθεστώς, και η θηλυκή δουλεία, ιδιαίτερα, εκπροσωπούσε ένα 'status symbol' για τα χαρέμια των ισχυρών και πλουσίων.** Προσδιόριζε και αντανακλούσε και τις 'θέσεις εργασίας', που ήταν απαραίτητες για την συντήρηση των χαρεμιών και των σαραγιών ή επαύλεων των ισχυρών και πλουσίων. Για παράδειγμα, για να λειτουργήσει και να συντηρηθεί το Σαράι και το χαρέμι του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, απαιτούνταν οι 'υπηρεσίες' 7,000 ανθρώπων και των δύο φύλων.[148] Τα Οθωμανικά χαρέμια, ιδιαίτερα εκείνα της Οθωμανικής ελίτ, δεν θα μπορούσαν να διατηρηθούν ή να επιβιώσουν χωρίς την συνεχή και άφθονη προσφορά ή εισροή μη-Μουσουλμάνων σκλάβων, **απαραίτητη προϋπόθεση για την διατήρηση του θεσμού της δουλείας του Οθωμανικού χαρεμιού, σε αντίθεση με τα προγενέστερα χαρέμια της προϊσλαμικής εποχής και τα χαρέμια των 'κατώτερων' και των φτωχών μουσουλμάνων.**[149]

Περιηγήτριες διαπιστώνουν, ότι μετά το πρώτο ήμισυ του 19ου αιώνα οι σουλτανικές απαγορεύσεις,[150] σχετικά με το δουλεμπόριο, δεν κατάφεραν να αναστείλουν ή να περιορίσουν το δουλεμπόριο και την εισαγωγή των μη-Μουσουλμάνων γυναικών στα Οθωμανικά χαρέμια. Υποστηρίζουν, ότι η μεγάλη ζήτηση της Οθωμανικής ελίτ, για σκλάβες και ευνούχους διετήρησε, παρά τις σουλτανικές απαγορεύσεις σχετικά με το δουλεμπόριο, τον θεσμό του Οθωμανικού χαρεμιού έως τις αρχές του 20ου αιώνα.

Σύμφωνα με τις αναφορές της Αγγλίδας περιηγήτριας Fanny Janet Blunt: «Το απέραντο πλήθος γυναικών ή η στρατιά γυναικών όλων των βαθμίδων, των ηλικιών και των καταστάσεων υπήρξαν, **χωρίς εξαίρεση**, στην καταγωγή τους σκλάβες, που μεταφέρονταν μέσα στα φορτία των καραβιών, που ετησίως έφθαναν στην Τουρκία από την **Κιρκασία**, την **Γεωργία**, την **Αβησσυνία** και την **Αραβία, παρά τις απαγορεύσεις, σχετικά με το δουλεμπόριο,**»[151] οι οποίες, είτε είχαν πωληθεί σε δουλεμπόρους στην πατρίδα τους, ή τις είχαν απαγάγει από τα σπίτια τους, ή τις φυλές τους, και μεταφέρονταν στην Κωνσταντινούπολη ή σε άλλες πόλεις της Τουρκίας, για να καλύψουν

---

[148] [44ª] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I., 1878. [44a], σελ. 239-250.

[149] Βλέπε επόμενο υποκεφάλαιο, 2.3 Τα προ-Οθωμανικά χαρέμια', τα χαρέμια των Αμπασιδών (Το Χαλιφάτο των Αμπασιδών από το 750 έως το 1258).
Βλέπε, επίσης, «Τα χαρέμια των Κατώτερων Μουσουλμάνων», στο τελευταίο κεφάλαιο, καθώς και τα μη-βασιλικά χαρέμια στο τρίτο κεφάλαιο.

[150] [42ª] MISS FELICIA MARY FRANCES SKENE.
WAYFARING SKETCHES AMONG THE GREEKS AND TURKISH and on the shores of the Danube. By a seven years' resident in Greece. [42a] σελ.196. (Στις 30 Νοεμβρίου 1846 ο Σουλτάνου Αμπτούλ-Μεζίντ είχε ανακηρύξει παράνομο το Δουλεμπόριο.]
Βλέπε, επίσης,
TURKEY AND THE SLAVE TRADE. A STATEMENT OF FACTS by F.W. Chesson. (p. 3-16) Papers on the Eastern Question. No. 7. Published for the Eastern Question Association, Cassell Petter & Galpin, London, Paris & New York. 1877, σελίδα 4. (Το 1854 ο ίδιος σουλτάνου εξέδωσε ένα φιρμάνι το οποίο απαγόρευε την κίνηση Γεωργιανών και Κιρκάσιων σκλάβων, και το 1857 ένα ακόμα σουλτανικό φιρμάνι του Αμπτούλ Μεζίντ ανακοίνωνε στις αρχές της Τρίπολης και στους δουλεμπόρους στα βάθη της Αφρικής ότι απαγορευόταν η πώληση και εξαγωγή νέγρων δούλων.), καθώς και,
Σαρρης, Νεοκλής. Η Οσμανική Πραγματικότητα, τόμος πρώτος, σελ. 340-341. (Φυσικά η κατάργηση της δουλείας δεν συνάντησε σημαντικές αντιδράσεις διότι ο θεσμός συνέχισε λειτουργικά την ύπαρξή του «πράγμα που οφειλόταν στην ιδιοτυπία της δουλικής σχέσης μέσα στο οσμανικό μόρφωμα. Έτσι ανεπίσημα η δουλεία και το δουλεμπόριο συνεχίστηκαν μέχρι και τα τέλη του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου.»)

[151] [44a], Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. , 1878. [44a], σελ. 250.

τις ανάγκες των Οθωμανικών χαρεμιών.[152] Όσον αφορά αυτό το ανθρώπινο εμπόρευμα γενικά-γυναίκες, άνδρες και παιδιά- κατετάσσετο, σε διάφορες κατηγορίες, ανάλογα με το φύλο και την ηλικία, όπως όριζε ο Οσμανικός/Οθωμανικός νόμος.[153] Όμως, οι περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα δεν επικεντρώνουν την προσοχή τους στο φαινόμενο ή στον θεσμό της δουλείας γενικότερα, αλλά αποκλειστικά στον θεσμό της δουλείας του Οθωμανικού Χαρεμιού.

2.3 **Τα προ-Οθωμανικά Χαρέμια:**

Μολονότι τα χαρέμια συνδέονται στην δυτική αντίληψη, με τον μουσουλμανικό τρόπο ζωής, είναι γνωστό ότι υπήρχαν και στους προϊσλαμικούς πολιτισμούς της Μέσης Ανατολής. Όπως ήδη σημειώσαμε, στην Ασσυρία, στην Περσία και στην Αίγυπτο των προϊσλαμικών χρόνων, οι βασιλικές Αυλές διέθεταν χαρέμια, που συνεκροτούντο από τις συζύγους και τις παλλακίδες των ηγεμόνων, τις σκλάβες τους, καθώς και τους ευνούχους τους.

Δεν έχουν εντοπισθεί, ακόμα, ακριβή στοιχεία ή επιτόπιες μαρτυρίες για τα χαρέμια, το σύστημα της απομόνωσης των γυναικών, την πολυγαμία και την θέση της γυναίκας στην προϊσλαμική εποχή της Αραβικής χερσονήσου, δηλαδή πριν την άνοδο του Ισλάμ τον 7ο μ.Χ. αιώνα, εξαιτίας της ανεπάρκειας πηγών και ιδιαίτερα επιτόπιων περιηγητικών μαρτυριών. Εξίσου δύσκολο είναι να εντοπισθούν επιτόπιες μαρτυρίες, για τα χαρέμια την πρώτη εποχή του Ισλάμ, δηλαδή από τον 7ο αιώνα έως τον 14ο αιώνα.[154]

Πληροφορούμαστε, ωστόσο, από παλαιότερες ιστορικές πηγές, από ανδρικές περιηγητικές αναφορές και από σύγχρονους ιστορικούς ερευνητές του 20ου αιώνα, ότι η θέση της γυναίκας, πριν την άνοδο του Ισλάμ, ήταν συγκριτικά πολύ **ανώτερη** και **καλύτερη. Ο ουσιαστικός αποκλεισμός των γυναικών από το δημόσιο βίο ήταν τυπικό γνώρισμα περισσότερο του**

---

[152] Ibid.,σελ. 250. [44a],

[153] Σαρρής, Νεοκλής. Οσμανική Πραγματικότητα, πρώτος τόμος, σελ. 334-335.
Άνδρες δούλοι:
Οι άρρενες δούλοι κατανέμονταν σε έξι κατηγορίες
*Τα νήπια μέχρι τριών χρόνων αποκαλούνταν σιρχόρ (sirhor)
*Τα μεταξύ τριών και οκτώ χρόνων που ονομάζονταν μπετσέ (becce)δηλαδή «παιδάκια».
*Τα παιδιά από οκτώ μέχρι δώδεκα χρονών που αποκαλούνταν γκουλαμτσέ (gulamce.)
*Τα γκουλάμ (gulam), δηλαδή τα μειράκια από δώδεκα μέχρι δεκαπέντε-δεκαέξι χρόνων έφηβοι.
*Οι σακαλλί (sakalli)δηλαδή έφηβοι ή νέοι γενειοφόροι.
*Οι πιρ (pir), δηλαδή οι γέροντες.
Οι γυναίκες δούλοι:
Οι θήλεις κατανέμονταν στις ακόλουθες κατηγορίες-
*Τις οδαλίσκες/παλλακίδες που είχαν γίνει μητέρες, τις συμμουλβελέντ (ummurveled)
*Τις Μαρίες (Mariya), δηλαδή τις παρθένες.
*Τις ντουχτέρ (duhter), δηλαδή τα μικρά κοριτσάκια.
*Τις ντουχτερέκ (duhterek), δηλαδή τα κορίτσια.
*Τις ατζουζέ (acuze), δηλαδή τις αγριογυναίκες.
*Τις φερτουτέ (fertute), δηλαδή τις γριές.
*Τις μαγιουμπέ (mayub), δηλαδή τις ανάπηρες.
*Τις μπιμαρέ (bimare), δηλαδή τις αρρωστιάρες.
*Τις γιεκντέστ (yekdest), τις βοηθητικές/υπηρέτριες.
*Τις γιεκτσεσίμ (yekcesim), δηλαδή τις μονόφθαλμες.
Για την πρώτη από τις παραπάνω κατηγορίες ή κατά κεφαλή δούλης φορολογία κυμαινόταν από 120-150 άσπρα.»

[154] Γνωρίζουμε, όμως, ότι 'χαρέμια' η ξεχωριστοί γυναικείοι χώροι, υπήρχαν στην ιστορία σε διάφορα μέρη του Ασιατικού κόσμου, γνωστά κάτω από άλλα ονόματα, όπως πούρντα/purdah στην Ινδία που σημαίνει κουρτίνα, σνταρούν/ andarun ή enderun στην Περσία που δήλωνε το εσωτερικό τμήμα της οικίας. Η Περσο-Ινδική ονομασία για χαρέμι είναι ζενανέ/ zenane (zenaneh), όρος προερχόμενος από την Περσική λέξη zan που σημαίνει γυναίκα. (Βλέπε, Walther, Wiebke. Women From Medieval To Modern Times In Islam. Women in Islam. Markus Wiener Publishers and W Prinston. 1995.,σελ. 76)

ισλαμικού χαρεμιού, παρά των προγενέστερων ξεχωριστών γυναικείων χώρων. Για παράδειγμα, η γυναίκα της προϊσλαμικής εποχής, είχε περισσότερη ελευθερία και ορατότητα, δηλαδή περισσότερη συμμετοχή στην κοινωνική ζωή του τόπου της, έχαιρε περισσότερο σεβασμό από το ανδρικό φύλο και δεν ήταν αποκλεισμένη από τον δημόσιο βίο. Οι Αραβίδες συμμετείχαν στις δημόσιες συγκεντρώσεις, σε πολεμικές εκστρατείες κατά των εχθρών τους, παρείχαν νοσηλεία στους τραυματίες, ενθάρρυναν τους πολεμιστές με τις ποιητικές τους αφηγήσεις και τα τραγούδια τους, συναναστρέφονταν γενικότερα με τους άνδρες, δούλευαν μαζί τους, δέχονταν αρσενικούς επισκέπτες στις σκηνές τους, και όχι μόνο. Είχαν και το δικαίωμα να επιλέγουν τους συζύγους τους. Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να υπογραμμίζουμε ότι η πλειοψηφία των Αραβίδων ήταν νομάδες, και ότι, αυτοί η ομάδα έχαιρε μεγαλύτερη ελευθερία από τις γυναίκες των πόλεων.[155]

Παρόλο που ιστορικοί ερευνητές επιβεβαιώνουν ότι, πριν την άνοδο του Ισλάμ οι γυναίκες της Αραβίας είχαν περισσότερη ορατότητα και συμμετοχή στην δημόσια-κοινωνική ζωή του τόπου τους,[156] οι γνώμες, ακόμα, ποικίλλουν, όσον αφορά την άσκηση και την επικράτηση της πολυγαμίας/πολυγυνίας. Όπως υποστηρίζουν διάφοροι ερευνητές,[157] δεν υπάρχουν σαφή ή ξεκάθαρα στοιχεία ή αποδείξεις, τουλάχιστον για την Μέκκα, την πόλη όπου εμφανίσθηκε το Ισλάμ, το 610, στην οποία εισέβαλε, κατέλαβε και επέβαλε το Ισλάμ ο Μωάμεθ, το 630, καθώς και για την Μεδίνα, όπου μετανάστευσε ο Μωάμεθ, το 622, όταν αναγκάσθηκε να φύγει από την Μέκκα. Όμως, είναι γεγονός, κατά την Γερμανίδα ιστορικό και ερευνήτρια Wiebke Walther, ότι **«ησκείτο η πολυγυνία σε άλλες χώρες της Μέσης Ανατολής, όπως στην Περσία, την προϊσλαμική εποχή, και ότι είναι εξίσου βέβαιο ότι τα ελεύθερα σεξουαλικά ήθη ήταν ο κανόνας στην προϊσλαμική Αραβία.»**[158] Δεν μας παρέχει, όμως, περισσότερες πληροφορίες για το θέμα ή την έννοια των ελεύθερων σεξουαλικών ηθών.

---

[155] Όσον αφορά, την θέση της γυναίκας στην προϊσλαμική εποχή, βλέπε, Hekmat, Anwar. Women and the Koran. The Status of Women in Islam, Prometheus Books, 1997βλέπε σελ. 94-100.

Επίσης, βλέπε, Walther, Wiebke., Women in Islam from Medieval to Modern Times, with an introduction by Guity Nashat. M- Markus Wiener Publishers and W- Princeton, second printing 1995., σελ. 4, 42. ("The study of women prior to the modern period is still in its infancy. One reason, true also of the study of women in other areas, is that historians are drawn to those social and political processes that result in change. Women everywhere have been generally excluded from having the power to initiate or contribute to these types of processes. Another reason, unique to this region and other Muslim countries, is that until recently, society was divided vertically along gender lines into the public world of men and the private world of women. In addition, even in periods such as early Islam, when women were active in society, with a few exceptions, they played secondary roles. The major decisions were made by men..." (σελ. 4). "We have no specific data about most of the women, during those periods, before the Ottoman Empire, since a woman had to keep within the protected zone of the harem. There were no registry offices nor birth registers in the Islamic countries until a few decades ago" [σελ.42]

Βλέπε, τα χαρέμια των Καλίφιδων ή Χαλίφιδων, τον 7° αιώνα, μετά τον θάνατο του Μωάμεθ, έως τον 11° αιώνα, σελ. 44. (Walther, Wiebke, Women in Islam from Medieval to Modern Times. (Women in Islamic Law, in the Koran and in Tradition), Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993., σελ.44.) Όχι μόνο ο άνδρας της προϊσλαμικής εποχής είχε πολλές συζύγους (πολυγυνία), αλλά και η γυναίκα είχε και εκείνη πολλούς συζύγους (πολυανδρία), όπως αναφέρουν παλαιότεροι ιστορικοί. Αυτοί οι παλαιότεροι ιστορικοί υπέθεσαν, όπως υποστηρίζει η Walther, ότι όσον αφορά την γυναίκα επρόκειτο για γάμους που συνάπτονταν ένας μετά τον άλλον, γεγονός που ίσχυε εξίσου και για τους άνδρες. (Walther, Wiebke σελ. 57.)

[156] Ibid, σελ. 103-104.

Βλέπε, επίσης, The Koran, Penguin Classics, καθώς και τον Hekmat, Anwar, Women and the Koran and The Status of Women in Islam, Prometheus Books, 1997.

[157] Βλέπε: Stern, G., Marriage in Early Islam. London, 1939.

Βλέπε: Walther, Wiebke, Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993.

[158] « Στην πραγματικότητα όμως ήταν μέσω του Ισλάμ που ο θεσμός των γαμήλιων συμβολαίων εισήχθη για πρώτη φορά στην Αραβική χερσόνησο.» (Walther, Wiebke, Women in Islam from Medieval to Modern Times. (Women in Islamic Law, in the Koran and in Tradition), Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993., σελ. 57.)

Παλαιότεροι ιστορικοί αναφέρουν, σύμφωνα με την Γερμανίδα ερευνήτρια, Wiebke Walther, ότι ένας άνδρας είχε πολλές συζύγους (πολυγυνία) και ότι μία γυναίκα είχε και εκείνη πολλούς

Οπως θα δούμε συνέβαινε κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στα χαρέμια των σαραγιών των σουλτάνων,[159] και τα βασιλικά χαρέμια της Αιγύπτου, της Ασσυρίας και της Περσίας των προϊσλαμικών χρόνων διεδραμάτιζαν σημαντικό πολιτικό και κοινωνικό ρόλο. Οι ηγεμόνες συνήθιζαν να εισάγουν νέες συζύγους στα χαρέμια τους, με σκοπό την εδραίωση των πολιτικών συμμαχιών τους. Εκείνες, για να εξασφαλίσουν θέσεις ισχύος για τον εαυτόν τους και για τους γιους τους, μετέτρεπαν το χαρέμι σε μία αρένα, μέσα στην οποία ανταγωνίζονταν διάφορες φατρίες, για την επικράτηση τους στην αυλή. Επειδή αυτές οι γυναίκες κατάγονταν, συνήθως, από ισχυρές οικογένειες, οι ενέργειές τους, ή οι ραδιουργίες τους, είχαν συχνά πολλαπλές συνέπειες, στις οποίες περιλαμβανόταν ακόμη και η πτώση ολόκληρων δυναστειών.[160] **Αυτός ήταν ένας λόγος, που αργότερα οι Οθωμανοί σουλτάνοι καθιέρωσαν το έθιμο, να παίρνουν ως συζύγους μόνο εξισλαμισμένες σκλάβες, οι οποίες δεν είχαν οικογένειες για να αναμειγνύονται στις υποθέσεις του κράτους.**[161]

Η πολυγυνία,[162] **κατά τις εκτιμήσεις περιηγητριών, ήταν ένας παλιός θεσμός και το αποτέλεσμα ενός συνδυασμού παραδόσεων που υιοθέτησε και εξάπλωσε ευρέως ο Μωάμεθ, ο Προφήτης, για να προσελκύσει οπαδούς στο Ισλάμ.**[163]

Η **πολυγυνία** δεν ήταν αποκλειστικό φαινόμενο της Τουρκίας.[164] Ο ιδρυτής του Ισλάμ, ο **Μωάμεθ δεν επινόησε τον θεσμό της πολυγαμίας/πολυγυνίας** τον 7° αιώνα, όπως γενικά υποστηρίζεται, αλλά τον βρήκε, τον ενέκρινε και τον «**ευλόγησε**»[165] για να **προσελκύσει** τις διάφορες φατρίες ή αιρέσεις των Αραβικών φυλών να ενωθούν μ' αυτόν στις πολεμικές του επεκτατικές εκστρατείες και λεηλασίες, στο όνομα του Ισλάμ, δηλαδή στην επιβολή της θρησκείας του σε άλλους λαούς, δίνοντας στους οπαδούς του το κίνητρο της απόκτησης, ως πολεμικής λείας ή λάφυρα πολέμων, εκτός από τις

συζύγους (πολυανδρία). Αυτοί οι παλαιότερη ιστορική, όπως υποστηρίζει η Walther, υπέθεσαν ότι, όσον αφορά την γυναίκα, επρόκειτο για γάμους που συνάπτονταν ένας μετά τον άλλον, και όχι συγχρόνως/ταυτόχρονα, υπογραμμίζοντας ότι αυτό ίσχυε εξίσου και για τους άνδρες.

[159] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[160] Walther, Wiebke, Women in Islam from Medieval to Modern Times. (Women in Islamic Law, in the Koran and in Tradition), Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993.

[161] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ

[162] Σχετικά με τον όρο *πολυγαμία*, αν και χρησιμοποιείται αυτός ο όρος όταν ο σύζυγος συνδέεται με παράλληλους γάμους με περισσότερο από μια σύζυγο, βασικά, όμως, επρόκειτο για *Πολυγυνία*, δηλαδή η μορφή της πολυγαμίας κατά την οποία ένας σύζυγος επιτρέπεται να παντρεύεται με παράλληλους γάμους, και είναι η συνηθέστερη μορφή πολυγαμίας, σε σχέση με την πολυανδρία. Η *πολυανδρία*, είναι σπάνια μορφή πολυγαμίας, κατά την οποία η γυναίκα παντρεύεται με παράλληλους γάμους περισσότερους από έναν άνδρα.

[163] Όσον αφορά τον όρο, "sanctified", βλέπε, [44"] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol II. , 1878., σελ. 250-269

Βλέπε, επίσης, Το Κοράνι (The Koran, Penguin Classics), καθώς και το έργο του Hekmat, Anwar, Women and the Koran, The Status of Women in the Koran, Prometheus Books, New York, 1997., ο οποίος υποστηρίζει ότι ο Μωάμεθ «παγκοσμιοποίησε» την πολυγαμία ή το χαρέμι. (σελ. 41, 129, 131, 135,137,140,141,144,145,153.)

[164] Walther, Wiebke. Women From Medieval To Modern Times In Islam. Women in Islam. Markus Wiener Publishers and W Prinston. 1995.,σελ. 76. (Χαρέμια υπήρχαν στην ιστορία σε διάφορα μέρη του Ασιατικού κόσμου, γνωστά κάτω από άλλα ονόματα, όπως purdah στην Ινδία που σημαίνει κουρτίνα, και στην Περσία ανταρούν/ andarun ή enderun που δηλώνει το εσωτερικό τμήμα της οικίας. Η Περσο-Ινδική ονομασία για χαρέμι είναι ζενανέ/ zenane (zenaneh), όρος προερχόμενος από την Περσική λέξη zan που σημαίνει γυναίκα. Στην Κίνα και η Απαγορευμένη Πόλης είχε έγκλειστες γυναίκες, που για την προστασία τους και την φύλαξή τους χρησιμοποιούνταν ευνούχοι.

[165] "sanctified":

[44"] Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison . The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol II. , 1878, σελ. 250-269.

περιουσίες και τα εδάφη των μη-μουσουλμάνων, τις γυναίκες τους και τα κορίτσια τους.[166]

Αναλυτικότερα, όπως γράφει η περιηγήτρια-συγγραφέας Fanny Janet Blunt στο έργο της, το 1878, μετά από 20 χρόνια διαμονής και επαφών με τους λαούς της Τουρκίας και ιδιαίτερα με τις γυναίκες των Οθωμανικών χαρεμιών: «Η Πολυγαμία δεν ήταν εφεύρεση του Μωάμεθ, **αν και δεν την κατήργησε. Την βρήκε βαθιά ριζωμένη στην Αραβία. Η κατάργησή της ήταν κάτι που ποτέ δεν πέρασε από το μυαλό του.** θα πρέπει μόνο να του είμαστε ευγνώμονες, που, σε κάποιο βαθμό, όρισε κάποιους περιορισμούς στα δεινά της. Ωστόσο, οι περιορισμοί αυτοί είναι τελείως ανεπαρκείς. Τέσσερις συζύγους, και μία απόλυτη ευκολία στο διαζύγιο [για τον άνδρα], είναι αρκετά άσχημα, χωρίς να λάβουμε υπόψη την άδεια, που παρέχεται στους άνδρες να κατέχουν όσες παλλακίδες-σκλάβες επιθυμούν. **Όμως, οι άθλιες αναγκαιότητες της πολυγαμίας και του διαζυγίου εντοπίζονται (είναι τυλιγμένες/κρυμμένες) μέσα στο σύστημα του χαρεμιού. Το τελευταίο προϋποθέτει απόλυτα το προηγούμενο.... Με βεβαιότητα υποστηρίζω ότι μέχρι να καταργηθεί το σύστημα του Χαρεμιού, και μαζί με αυτό η πολυγαμία, η θέση ή η κατάσταση των Μουσουλμάνων γυναικών δεν μπορεί να είναι τίποτα άλλο, παρά εξευτελιστική.»**[167]

Σε αντίθεση με τις παρατηρήσεις της Blunt, σχετικά με την πολυγαμία στην προϊσλαμική εποχή, κατά τον Anwar Hekmat, δεν επικρατούσε η πολυγαμία κατά την προϊσλαμική περίοδο, τουλάχιστον στην Μέκκα και στην Μεδίνα. Ο Μωάμεθ ήταν εκείνος που την «**παγκοσμιοποίησε**».[168] Ο Μωάμεθ, ο Προφήτης, δεν περιόρισε τις γυναίκες, αμέσως μετά την επιβολή της θρησκείας του. Στις αρχές του Ισλάμ,[169] σταδιακός ήταν ο αποκλεισμός της γυναίκας, από τον δημόσιο βίο και ο περιορισμός της στην οικία της και στην συνέχεια στο χαρέμι. Ακόμα και στις αρχές του Ισλάμ η γυναίκα δεν ήταν απόλυτα αποκλεισμένη από τον δημόσιο βίο, επειδή η **Αραβική κοινωνία είχε ανάγκη από την συμβολή της στην κοινωνικο-οικονομική ζωή, και έτσι της επέτρεπε περισσότερη 'ορατότητα', δηλαδή ελευθερία κινήσεως και κοινωνική συμμετοχή.** Τον πρώτο αιώνα του Ισλάμ (7ος μ.Χ. αιώνας), οι Μουσουλμάνες ήταν αναμφισβήτητα πιο ορατές. Η πόλη της Μέκκα, στην σημερινή Σαουδική Αραβία, όπου εμφανίσθηκε το Ισλάμ, το 610, και επιβλήθηκε το 630 με την εισβολή του Μωάμεθ εκεί, ήταν ένα δραστήριο εμπορικό κέντρο, που τα ήθη των κατοίκων αντανακλούσαν την ποιμενική ζωή της Αραβίας. Οπωσδήποτε και εδώ η γυναίκα δεν είχε ισότιμη θέση με τον άνδρα, αλλά είχε μεγαλύτερη κοινωνική δύναμη.[170] Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί εκείνο της Καντισά (Khadija Bint Khuwaylid), της

---

[166] [14ª] CELINE.
ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. London, Henry Colburn, 1849. 2 vols. Portrait 12 mo. [14a], σελ. 79.

[167] Βλέπε περιηγήτρια, [44β], Fanny Janet Blunt, σελ. 99.
Βλέπε περιηγήτρια [86β], Lucy Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86β] σελ. 402.
Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός, ότι, όταν υπήρχε έλλειψη μη-μουσουλμάνων γυναικών, για να καλύψουν την ζήτηση για σκλάβες των Οθωμανικών χαρεμιών, οι ίδιοι οι Μουσουλμάνοι παραβίαζαν το Κοράνι, όπως μας πληροφορούν περιηγήτριες, όπως η Garnett, και εισήγαγαν στο καθεστώς της δουλείας ακόμα και Μουσουλμάνες.

[168] Όσον αφορά, "Spoils of War....divided to Mohammed and next of kin...", βλέπε, Hekmat, Anwar. Women and the Koran. The Status of Women in Islam, Prometheus Books, 1997, σελ. 41.

[169] Walther, Wiebke. Women From Medieval To Modern Times In Islam. Women in Islam. Markus Wiener Publishers and W Prinston. 1995.,σελ. 5-6. (Η ίδρυση του Ισλάμ, το 610 μ.Χ, θεωρείται η καινούργια αρχή. (σελ 4]) και ότι έγινε πριν τον 7ο αιώνα θεωρείται η εποχή της άγνοιας (σελ. 5).

[170] Ibid., σελ. 5-6.

πρώτης συζύγου του Μωάμεθ, η οποία υπήρξε χήρα δύο φορές πριν παντρευθεί τον Μωάμεθ, τον Προφήτη, τον οποίον επέλεξε η ίδια. Η Khadija συμμετείχε στο εμπόριο και εφοδίαζε καραβάνια για την Συρία, αυξάνοντας σημαντικά την περιουσία που είχε κληρονομήσει από τους δύο πρώην συζύγους της, πράγμα καθόλου ασυνήθιστο για μια γυναίκα της Μέκκας. Η Khadija ήταν μία ικανή και εύπορη γυναίκα της Μέκκα, η οποία συνέχιζε για 25 χρόνια, μετά τον γάμο της με τον Μωάμεθ, να χειρίζεται εκείνη την περιουσία της.[171] Η Khadija προσέλαβε τον Μωάμεθ, όταν εκείνος ήταν 25 ετών και **άπορος**, και τον έβαλε επικεφαλής ενός από τα καραβάνια της. Στην συνέχεια, σε ηλικία 40 ετών, **πήρε την πρωτοβουλία η ίδια** και του πρότεινε γάμο με την μεσολάβηση μιας άλλης γυναίκας. Μαζί του έκανε επτά παιδιά από τα οποία επέζησαν μόνο τέσσερις κόρες. Πριν την άνοδο του Ισλάμ, υπήρξε η πρώτη οπαδός του, προσευχόταν μυστικά μαζί του και τον στήριζε όχι μόνο οικονομικά αλλά και ηθικά όταν όλοι οι κάτοικοι στην Μέκκα τον θεωρούσαν ψεύτη και ονειροπόλο.[172]

Πράγματι, ο Μωάμεθ είχε πολύ μεγάλο χαρέμι,[173] αλλά όχι όσο ζούσε η εύπορη σύζυγός του η Khadija, η οποία ήταν η μοναδική του σύζυγος. **Ο Μωάμεθ υπήρξε 'μονογαμικός'**, μέχρι που πέθανε η Khadija σε ηλικία 65 ετών. Μετά τον θάνατό της ο Μωάμεθ απέκτησε, κατά την διάρκεια της ζωής του, αναρίθμητες παλλακίδες-σκλάβες και πολλές συζύγους (14 έως 25),[174] από τις οποίες η ευνοούμενή του ήταν η Αΐσια' (A'isha), η κόρη ενός από τους πρώτους οπαδούς του, του μελλοντικού Χαλίφη Abut Bakr, την οποία παντρεύθηκε σε ηλικία εννέα ετών.[175] Επίσης, **μόνο μετά τον θάνατό της πρώτης συζύγου του, επέβαλε την κάλυψη του γυναικείου σώματος και προσώπου και τον περιορισμό της Μουσουλμάνας στο χαρέμι.**[176]

Η πολυγαμία ασκείται στο Ισλάμ από την εποχή που την εισήγαγε ο Μωάμεθ στο Κοράνι, ένας νόμος που επιτρέπει σε έναν Μουσουλμάνο, **μέχρι σήμερα**, να παντρεύεται συγχρόνως τέσσερις γυναίκες.[177]

Αναμφισβήτητα, ο Μωάμεθ εξελίχθηκε, κατά την διάρκεια της ζωής του, **και ιδιαίτερα μετά από τον θάνατο της πρώτης του συζύγου**, ως **θερμός υποστηρικτής της απομόνωσης και του περιορισμού των γυναικών από τον**

---

[171] Hekmat, Anwar. Women and the Koran. The Status of Women in Islam, Prometheus Books, 1997, σελ. 40-42.

[172] Walther, Wiebke. Women From Medieval To Modern Times In Islam. Women in Islam, σελ. 103-104

Βλ. επίσης, The Koran, Penguin Classics, 1997, και Hekmat, Anwar, Women and the Koran and The Status of Women in Islam, Prometheus Books, 1997.

[173] Για το χαρέμι και τις γυναίκες (συζύγους και παλλακίδες) του Μωάμεθ, του Προφήτη, τον 7ο αιώνα π.Χ., βλέπε: The Koran, Penguin Classics, 1997. Βλέπε, ιδιαίτερα, την εργασία του Hekmat, Anwar, Women and the Koran and The Status of Women in Islam, Prometheus Books, 1997.

Όσον αφορά τους απόγονους-διαδόχους (την θρησκευτικο-πολιτική ηγεσία) του Μωάμεθ από το 632-1258:

Βλέπε, Walther, Wiebke, Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993, page 38-39,44.

[174] Hekmat, Anwar. "Women and the Koran. The Status of Women in Islam." Published 1997 by Prometheus Books. Printed in the United States of America.

[175] Ο Μωάμεθ πέθανε στα πόδια της ευνοούμενης συζύγου του, της A'isha, όταν εκείνη ήταν 18 ετών και τον έθαψαν στο πάτωμα του σαλονιού της. Η A'isha ήταν μόνο εννέα ετών όταν την παντρεύτηκε ο Μωάμεθ. Σχετικά με το Χαρέμι του Μωάμεθ και τον ηγετικό ρόλο των γυναικών στο Ισλάμ από τον 7ο αιώνα έως τον 15ο βλέπε, Walther Wiebke, σελ. 105-125, και για την συμβολή των γυναικών στην Αραβική ποίηση, μουσική και στην τέχνη στο Ισλάμ από τον 7ο αιώνα έως 15ο βλέπε, σελ. 143-166, καθώς και, τον Hekmat, Anwar, Women and the Koran and The Status of Women in Islam, Prometheus Books, 1997.

[176] Όσον αφορά την επιβολή του πέπλου και τον περιορισμό του γυναικείου φύλου στο χαρέμι, μετά τον θάνατο της πρώτης συζύγου του Μωάμεθ, της Khadija, βλέπε Hekmat, Anwar, Women and the Koran and The Status of Women in Islam, Prometheus Books, 1997, σελ. 181-213.

[177] Ibid.,σελ. 129.

δημόσιο βίο και κυριότερα ήταν εκείνος που επέβαλλε αυστηρά την κάλυψη του γυναικείου σώματος. Ο αυστηρός αποκλεισμός των γυναικών από το δημόσιο βίο ήταν το αποτέλεσμα του ισλαμικού χαρεμιού παρά των προγενέστερων 'γυναικωνιτών'.[178]

Το χαρέμι, ο κόσμος της απόλυτης απομόνωσης και του απόλυτου περιορισμού γυναικών, από διάφορα έθνη, ήταν αποτέλεσμα του Ισλάμ.

Κατά τις εκτιμήσεις περιηγητριών, του 19ου αιώνα, ο Μωάμεθ, δηλαδή το Κοράνι, συνέστηνε την αρπαγή και την υποδούλωση μη-Μουσουλμάνων γυναικών, ως λεία πολέμου,[179] γεγονός που επιβεβαιώνουν και ερευνητές του 20ου αιώνα, όπως ο καθηγητής Ανουάρ Χεκμάτ (Anwar Hekmat).[180] Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Χεκμάτ, ο Μωάμεθ πίστευε, ότι ήταν ο απόγονος του Αλλάχ (θεού) και ότι ο σκοπός του ήταν να ενώσει όλους τους ανθρώπους του κόσμου κάτω από μία θρησκεία, δηλαδή το Ισλάμ, ακόμα και με το σπαθί,[181] την συνωμοσία, την λεηλασία, τον φόνο, το ψέμα[182] και την δουλεία, δηλαδή με τον εξανδραποδισμό και την υποδούλωση μη-Μουσουλμάνων αιχμαλώτων, μετά από πολεμικές επιδρομές και σφαγές. Ο Μωάμεθ ήταν ένας τύραννος, ένας δικτάτορας και ένας αυτοδιοριζόμενος δήμαρχος.[183]

Αυτός ο μουσουλμανικός φανατισμός άνοιξε και έστρωσε τον δρόμο, για τους Άραβες της ερήμου, στις πολεμικές επιδρομές με σκοπό την απόκτηση υλικών αγαθών και γυναικών. Έτσι, εισέβαλαν στον πολιτισμένο κόσμο της **Περσίας**, της **Αιγύπτου** και του **Βυζαντίου. Κατέστρεφαν, λεηλατούσαν, βίαζαν, έσφαζαν και υποδούλωναν γυναίκες και παιδιά, αφού πρώτα είχαν σκοτώσει τους ενήλικους άνδρες. Κατακτούσαν ευημερούσες χώρες, όχι επειδή πίστευαν στην ανωτερότητα της θρησκείας τους, δηλαδή στο Ισλάμ, αλλά επειδή τους είχαν πει, ότι οι περιουσίες και οι άνθρωποι των κατακτημένων λαών θα ανήκαν σε αυτούς. Κανένα έθνος, κοινότητα ή φυλή δεν αγκάλιασε το Ισλάμ με την θέλησή του. Η νέα πίστη τους επιβλήθηκε με το σπαθί και οι κατακτημένοι λαοί δεν είχαν άλλη επιλογή παρά να αγκαλιάσουν το Ισλάμ ή να υποστούν τις επιπτώσεις. Οι περιουσίες των άπιστων, δηλαδή των μη Μουσουλμάνων, οι γυναίκες τους και τα παιδιά τους ήταν απόλυτα στην διάθεση της Μουσουλμανικής Κυβέρνησης.**[184]

Μετά τον θάνατο του Μωάμεθ το 632, γνωρίζουμε ότι οι πολιτικοθρησκευτικοί ηγέτες, διάδοχοι του Προφήτη, είχαν πολύ μεγαλύτερα χαρέμια.[185] Για παράδειγμα, υπήρχαν μεγάλα χαρέμια την εποχή

---

[178] Βλέπε Κοράνι (The Koran, Penguin Classics, 1997).
Βλέπε, επίσης, την περιηγήτρια, [44β] Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison. The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife, Vol II. , 1878, σελ. 99.
Αναλυτικότερα, για την κάλυψη του γυναικείου σώματος και προσώπου (το γιασμάκι και ο φερετζές), βλέπε Κεφάλαιο IV.

[179] WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b] σελ. 70,
Βλέπε επίσης, The Koran, Penguin Classics, 1997, και περιηγήτρια [44β] Fanny Janet Blunt, , formerly, F.J. Sandison. , σελ.99.

[180] Hekmat, Anwar. "Women and the Koran. The Status of Women in Islam." Published 1997 by Prometheus Books. Printed in the United States of America.

[181] Ibid., σελ. 12

[182] Ibid., σελ. 14.

[183] Ibid., σελ. 15.

[184] Ibid., σελ. 17.

[185] Οι πολικό-θρησκευτική ηγέτες, απόγονοι του Μωάμεθ-
Το Χαλιφάτο της Μεδίνας (632-661)
Το Χαλιφάτο των Ομεϋάδων (661-750)

των Χαλίφηδων, των απογόνων-διαδόχων[186] του Μωάμεθ,[187] από το 632 έως το 1258, όπου η διαφυλική διχοτόμηση ετηρείτο πολύ αυστηρά.[188] Σύμφωνα με ιστορικές πηγές, τα χαρέμια των Χαλίφιδων, τον 7° έως τον 13° αιώνα, συνεκροτούντο από ελεύθερες Μουσουλμάνες, από σκλάβες-συζύγους, από σκλάβες-παλλακίδες, σκλάβες-χορεύτριες και σκλάβους-ευνούχους.[189] Επίσης, γνωρίζουμε, από ιστορικές πηγές, ότι πολύ πριν την άλωση της Κωνσταντινούπολης, της πρωτεύουσας του Βυζαντίου, το 1453, οι Τούρκικες φυλές ασκούσαν την πολυγαμία ή μάλλον την **πολυγυνία.**

Αναλυτικότερα, το 661 ως το 750 μ.Χ, όταν βασίλευαν και κυριαρχούσαν η υπερήφανοι για την φυλή τους Άραβες, διάδοχοι του Μωάμεθ, οι Ομεϋάδες ή Ομεϊάδες (Umayyad ή Omayyad dynasty), που ήταν η πρώτη μεγάλη δυναστεία που κυβέρνησε το Χαλιφάτο των Αράβων, το οποίο αναφέρεται ορισμένες φορές ως Αραβικό Βασίλειο, υπήρχαν έγκλειστες σκλάβες στα χαρέμια τους, οι οποίες είχαν αποκτηθεί από πολεμική λεία. Εκείνοι,[190] όμως, σε αντίθεση με τους Αμπασίδες,[191] που τους διαδέχθηκαν (750-1258), προτιμούσαν να παντρεύονται μόνο ελεύθερες Αραβίδες, ελεύθερες μουσουλμάνες, αντί για εξισλαμισμένες σκλάβες. Εκείνη την εποχή οι γάμοι με σκλάβες συνήθως απεφεύγοντο, παρόλο που ο νόμος τους, δηλαδή το Κοράνι, το επέτρεπε. Για παράδειγμα, η Walther αναφέρει την περίπτωση μιας ελεύθερης γυναίκας (Μουσουλμάνας) που αρνήθηκε να παντρευθεί άνδρα, επειδή η μητέρα του υπήρξε στην καταγωγή της σκλάβα.[192]

Στις αρχές του 10ου αιώνα, το χαρέμι του Muqtadir, του Χαλίφη των Αμπασιδών (Abbasid),[193] συνεκροτείτο από τουλάχιστον **4,000 γυναίκες.** Σε αυτό το σημείο πρέπει να επαναλάβουμε ότι δεν υπάρχουν επιτόπιες μαρτυρίες περιηγητριών ή έγκλειστων γυναικών, που επιβεβαιώνουν τις πληροφορίες που ακολουθούν. Συνεπώς, δεν υπάρχουν επιτόπιες παρατηρήσεις, ούτε για την πραγματική καθημερινή ζωή, την θέση της γυναίκας, και **την οργάνωση αυτών των προ-Οθωμανικών χαρεμιών, όπως στην περίπτωση των πληροφοριών, που μας παρέχουν οι περιηγήτριες και οι έγκλειστες γυναίκες του 18ου και ιδιαίτερα του 19ου αιώνα, που θα εξετασθούν σε αυτήν την διατριβή.**

Την εποχή της αυτοκρατορίας, της δυναστείας ή του χαλιφάτου των Αμπασιδών,[194] τα πράγματα άλλαξαν σε τέτοιο βαθμό, που μόνο τρεις από τους Χαλίφηδες των Αμπασιδών είχαν ελεύθερες Αραβίδες για μητέρες. Κατά την κυριαρχία του Χαλιφάτου των Αμπασιδών και των εμιράτων των πριγκίπων, από το 750 έως το 1258, σε αντίθεση με την εποχή του

Το Χαλιφάτο των Αμπασιδών (750-1258)

[186] Θρησκευτική-πολιτική ηγεσία

[187] Βλέπε, Walther, Wiebke, Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993, page 38-39, 44.

[188] Ibid., σελ. 94.

[189] Ibid., σελ. 76, 94,100,101,102,118-123, 200.
(Βλέπε, επίσης, τα χαρέμια των Χαλίφιδων, τον 8° έως τον 11° αιώνα, σελ. 96, 200, τα χαρέμια της Μογγολικής περιόδου, τον 13° αιώνα, σελ. 191, των Μαμελούκ της Αιγύπτου τον 14° αιώνα.

[190] Το Χαλιφάτο των Ομεϋαδών.

[191] Με την ονομασία Αμπασίδες χαρακτηρίζονται οι Άραβες χαλίφες ή χαλίφηδες, που η δυναστεία τους άρχισε το 750, όταν εκθρόνισαν τους Ομεϋάδες και που με έδρα την Βαγδάτη συνεχίσθηκε, ως τα μέσα του 13ου αιώνα. Οι Αμπασίδες ήταν απόγονοι του Αμπάς, θείου του Μωάμεθ. Χάρη στην ισχύ που τους προσδιόριζε η συγγένειά τους αυτή με τον Προφήτη, κατάφεραν να εκμεταλλευθούν τη δυσαρέσκεια του πλυθησμού απέναντι στους Ομεϋάδες και να καταλάβουν το 750 την εξουσία.

[192] Walther, Wiebke, Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993.

[193] Το Χαλιφάτο των Αμπασιδών, των πολιτικοθρησκευτικών διαδόχων του Μωάμεθ, η αυτοκρατορία των οποίων διήρκεσε 508 χρόνια από το 750 έως το 1258)

[194] Ibid.

Χαλιφάτου των Ομεϋάδων ή Ομεϊάδων, οι περισσότεροι άνδρες προτιμούσαν να παντρεύονται σκλάβες, παρά ελεύθερες γυναίκες, για πολλούς λόγους.[195] Συνεπώς, οι σκλάβες μπορούσαν να προσδοκούν για την κοινωνική τους 'εξύψωση' μέσω του γάμου και αρκετές ήταν εκείνες που επιχείρησαν να ασκήσουν την επιρροή τους στην πολιτική,[196] με την εξαίρεση των μαύρων σκλάβων και των μη εμφανίσιμων λευκών σκλάβων, για τις οποίες τέτοιες φιλοδοξίες ήταν αδιανόητες, και στις οποίες, συνήθως, ανέθεταν τις βαριές δουλειές των χαρεμιών και την προετοιμασία των γευμάτων,[197] όπως θα δούμε, συνέβαινε και στα Οθωμανικά χαρέμια, την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η πληροφορία ότι, από τότε, όπως και την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, στα χαρέμια εκαλλιεργούσαν, όχι μόνο την μουσική, τον χορό, και την ποίηση, αλλά και την ίντριγκα και την δολοπλοκία. Εκεί ελαμβάνοντο οι πολιτικές αποφάσεις, που αφορούσαν την απόλυση ή των διορισμό βεζίρηδων ή αξιωματούχων του κράτους,[198] όπως θα δούμε συνέβαινε στο Οθωμανικό χαρέμι του Σαράι τον 19ο αιώνα.[199]

Σύμφωνα με αναφορές, ο δεύτερος Χαλίφης των Αμπασιδών, ο αλ-Μασούρ (al-Mansur), που είχε πολύ μεγάλο χαρέμι (το 772 μ.Χ.), συνεβούλεψε τον γιο του, τον Αρουά (Arwa), τον μελλοντικό Χαλίφη, να μην δέχεται ποτέ συμβουλές από το χαρέμι του. Εκείνος, όμως, δεν ακολούθησε την συμβουλή του και παντρεύθηκε την ευνοούμενη παλλακίδα-σκλάβα του, την Khayzuran, η οποία συνήθιζε να τον συνοδεύει στις περιηγητικές του εκστρατείες και η οποία είχε εθισθεί τόσο πολύ στην εξουσία, σε σημείο, που, το 785, δεν ήθελε να την εγκαταλείψει και να παραδώσει τα ινία στον γιο της, τον διάδοχο του θρόνου, τον Μούσα αλ-Χαντί (Musa al-Hadi), τον οποίον δεν έλεγχε. Ο Μούσα αλ-Χαντί απείλησε την μητέρα του, την Khayzuran, και βρέθηκε νεκρός. Στην συνέχεια εκείνη φρόντισε να ανέβει στον θρόνο ο ευνοούμενος γιος της, ο Χαρούν (Harun), τον οποίο, προφανώς, έλεγχε. Η Khayzuran, υπήρξε μία από τις πλουσιότερες γυναίκες της εποχής της. Το ετήσιο εισόδημά της, στην ακμή της εξουσίας της, ανερχόταν στο ποσό των 160 εκατομμυρίων αργυρά (dirham). Για την Khayzuran αναφέρεται, μεταξύ άλλων, ότι είχε κατασκευάσει ένα κανάλι στην Ιρακινή πόλη του Ανμπάρ, και ότι στο παλάτι της είχε 18,000 ενδύματα, πολλές σκλάβες και μία γραμματέα για τις επιχειρηματικές της συναλλαγές.[200]

Πέθανε το 789, και την εξουσία της στο χαρέμι του Χαλίφη των Αμπασιδών και της χώρας ανέλαβε μία άλλη γυναίκα, η Αμάτ αλ-Αζίζ (Amat al-Aziz), ή η Zubayda, η οποία δεν ήταν σκλάβα, αλλά μία εγγονή του πρώην χαλίφη αλ-Μανσούρ, ο οποίος την αποκαλούσε χαϊδευτικά Zubayda.[201] Το 781-2 η Zubayda παντρεύθηκε τον εξάδελφό της, τον 'ευνοούμενο' γιο της περιβόητης Khayzuran, τον Χαλίφη Χαρούν αρ-Ρασίντ (Harun ar-Rashid).[202] Η Zubayda είχε 100

---

[195] Θέμα που θα εξετασθεί στα κεφάλαια που ακολουθούν.

[196] Walther, Wiebke. Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993, σελ. 100

[197] Ibid, σελ. 103

-The Koran, Penguin Classics, 1997.

-Hekmat, Anwar, Women and the Koran and The Status of Women in Islam, Prometheus Books, 1997.

[198] Walther, Wiebke, Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993, σελ. 94, 96

[199] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[200] Walther, Wiebke, Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993, σελ. 117-118.

[201] Zubayda σημαίνει "Butterflake or Marigold", δηλαδή βουτυρο-νυφάδα ή καπιφές(ανθ.)

[202] Βλέπε, Walther, Wiebke, Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993, σελ. 117-118.

προσωπικές σκλάβες, για να την υπηρετούν,[203] και ο σύζυγός της, ο Χαλίφης Χαρούν αρ-Ρασίντ,[204] είχε ένα πολύ μεγάλο χαρέμι,[205] που συμπεριλάμβανε 200 παλλακίδες, από τις οποίες επισκεπτόταν μία κάθε βράδυ.[206]

Την εποχή του Χαλίφη Χαρούν αρ-Ρασίντ ένας μεγάλος αριθμός έγκλειστων γυναικών, ήδη ζούσαν σε χαρέμια, τα οποία είχαν ένα αυστηρό σύστημα κανονισμών ή κανόνων, απαραίτητο για τον έλεγχο μέσα σε τέτοιου είδους ομαδικής-κοινοτικής ζωής, όπως θα δούμε, ίσχυε και στην περίπτωση του μεγάλου χαρεμιού του Σαράι των Οθωμανών σουλτάνων.[207]

Παρόλο, που ο σύζυγός της Zubayda, είχε πολλές παλλακίδες στο χαρέμι του, εκείνη είχε την απόλυτη εξουσία. Η Zubayda ήταν η επικεφαλής του χαρεμιού, χάρη στην βασιλική της καταγωγή και στην θέση της, ως νόμιμης συζύγου του χαλίφη. Η Zubayda, όπως και στην περίπτωση της πεθεράς της, της Khayzuran, προσπάθησε και εκείνη να ανεβάσει στον θρόνο τον δικό της γιο, τον Muhammed al-Amin. Όταν, όμως, ο Χαλίφης αποφάσισε να δώσει στον al-Ma'mun, γιο του από μία **Περσίδα** παλλακίδα του, τα εδάφη της Περσίας, η Zubayda αντέδρασε, τα δύο αδέλφια, ο Muhammed al-Amin και ο al-Ma'mun ήρθαν σε διένεξη, και το 813 εκτελέσθηκε ο γιος της Zubayda. Γνωρίζουμε, ότι ο al-Ma'mun, δηλαδή ο γιος της Περσίδας παλλακίδας, έγινε ο νέος χαλίφης και ότι η Zubayda απέθανε στην Βαγδάτη, το 831.

Κατά την διάρκεια της Ισλαμικής ιστορίας, πάντα υπήρχαν γυναίκες που επηρέαζαν τους ηγέτες συζύγους ή γιους τους στις πολιτικές υποθέσεις, όπως θα δούμε, αργότερα, στο κεφάλαιο που ακολουθεί για την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.[208] **Οι γυναίκες αυτές ήταν άνθρωποι της εποχής**

---

[203] Ibid., σελ. 118.

[204] Ibid., σελ. 83,94,118,151,153,159,172-173,190,199)

[205] Ibid., σελ. 166-169 184, 200. (Οι σκλάβες τραγουδίστριες/ τραγουδοποιοί, και μουσικοί του Χαλίφη).

[206] Ibid., σελ. 172

[207] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[208] Βλέπε Βλέπε Πίνακα, «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ» ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ .

Βλέπε, επίσης, Walther, Wiebke, Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993, σελ. 125-126

Το γεγονός ότι οι μητέρες των Οθωμανών σουλτάνων, ιδιαίτερα την περίοδο της σταδιακής παρακμής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, κατείχαν ειδική πολιτική επιρροή, βεβαίως υπολογιζόταν από τους αντιπάλους, όπως και από τους πολιτικούς συμμάχους. Η βαλιδέ σουλτάνα, συνήθως, ήταν μία πρώην σκλάβα, που γινόταν η 'Πρώτη Κυρία' της Τουρκίας με την άνοδο του γιου της στον θρόνο. Η πραγματική εξουσία ήταν στα δικά της χέρια. Για παράδειγμα, η Νουρμπανού/ Nur Banu (1587), από την Βενετσιάνικη οικογένεια Μπάφο, κατά το σουλτανάτο του Μουράτ ΙΙΙ, η Σαφιέ /Safiyya (1609), κατά του σουλτανάνου του Μεχμέτ ΙΙΙ, η Κοσέμ/ Mah Peiker Kosem (1651), κατά τα σουλτανάτα του Μουράτ IV και του Ιμπραχίμ Ι, και η Ταρκάνη/ Tarkhan Khadijeh (1683), κατά το σουλτανάτο του Μεχμέτ IV, οι οποίες έπαιξαν μεγάλο ρόλο στις πολιτικές αποφάσεις των γιων τους. Η γνώμη τους μετρούσε, όταν επρόκειτο να διορισθούν ή να απολυθούν οι Βεζίρηδες του κράτους. Για παράδειγμα, η Tarkhan Khadijeh (1683 κρυβόταν πίσω από μία κουρτίνα, για να συμμετέχει στις κρατικές/υπουργικές συζητήσεις και στις συνελεύσεις. Κατά το σουλτανάτο του Ιμπραχίμ Ι, ένας πόλεμος για την εξουσία πραγματοποιήθηκε μεταξύ της παλιάς και της καινούργιας βαλιδέ σουλτάνας, δηλαδή μεταξύ της Kosem (Ροξελάνη) και της Tarkhan. Η κάθε μία είχε στρατολογήσει οπαδούς, για να κατοχυρώσει την εξουσία της [σελ. 125]. Τελικά, η Kosem βρέθηκε στραγγαλισμένη από κορδόνι κουρτίνας, από τον ευνούχο της αντιπάλου της. Εξαιτίας του μεγάλου εισοδήματός της Βαλιδέ σουλτάνας, η γυναίκα σε αυτήν την θέση είχε μεγάλη οικονομική επιρροή. Είχε τα δικά της εμπορικά πλοία, τις δικές της κτηματικές περιουσίες, και τέτοια υπέρογκα εισοδήματα, που κατεσκεύαζε τζαμιά και διάφορα οικοδομήματα.

Η πιο γνωστή ευνοούμενη σκλάβα σουλτάνου ήταν η Khoremm, "Merry" (1588), γνωστή στην σχολή της Αναγέννησης, ως η «Ρωσίδα» Roxolane. Πίσω από τον σουλτάνο Σουλεϊμάν Ι, τον νομοθέτη, απέκτησε τέτοια εξουσία και δύναμη, που όχι μόνο την παντρεύθηκε νόμιμα, αλλά

τους, δηλαδή αδίστακτες, σκληρές, πανούργες, δολοπλόκες και ραδιούργες, όσο και οι αρσενικοί αντίστοιχοί τους, διαφορετικά πως θα μπορούσαν να επιβληθούν ή να επιβιώσουν;

Γνωρίζουμε ότι κατά την αυτοκρατορία των Αμπασιδών χαλίφιδων, σκλάβες 'εξελίσσονταν' κοινωνικά στην θέση της νόμιμης συζύγου των Χαλίφηδων, ιδιαίτερα εκείνες που είχαν εκπαιδευθεί στην τέχνη της 'ψυχαγωγίας', δηλαδή στην μουσική, στο τραγούδι και στο χορό, όπως θα δούμε, ήταν ο κανόνας και στο μεγάλο χαρέμι του Σαράι τον 19° αιώνα. Τουλάχιστον τους πρώτους αιώνες του Ισλάμ, οι γυναίκες ήταν ιδιαίτερα δραστήριες στον κλάδο των τεχνών, δηλαδή της μουσικής και του χορού, παρόλο που οι αντιλήψεις των Μουσουλμάνων σοφών για την μουσική δεν ήταν θετικές. Για παράδειγμα, εθεωρούσαν το παίξιμο του ντεφιού επιτρεπτό, μόνο στους εορτασμούς των γάμων. Ένα χαντίθ (hadith), συγκεκριμένα, απαγορεύει την εκπαίδευση, την πώληση και την αγορά γυναικών-σκλάβων, ως τραγουδοποιών. Όμως, σε αυτό το σημείο, όπως και σε άλλες σφαίρες, οι πιστοί Μουσουλμάνοι δεν μπορούσαν να επιβάλουν στην φιλο-μουσική (φιλόμουσοι) αριστοκρατική τάξη, ή στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, να σεβασθούν αυτήν την παράδοση. Εδώ επιβάλλεται να σημειώσουμε, ότι τον πρώτο αιώνα του Ισλάμ, δηλαδή τον 7° μ.Χ., το τραγούδι εθεωρείτο τέχνη, εμπνευσμένο από την **Περσική** και την **Βυζαντινή** επιρροή, που εκαλλιεργείτο ιδιαίτερα στις 'ιερείς' πόλεις της Μέκκα και της Μεδίνας.[209]

Με πολύ ελάχιστες εξαιρέσεις, οι γυναίκες που εκαλλιεργούσαν την μουσική παιδεία, όπως θα δούμε και στην περίπτωση του Οθωμανικού χαρεμιού του 18ου και του 19ου αιώνα, ήταν **όλες εξισλαμισμένες σκλάβες,** τα ταλέντα των οποίων αναγνωρίζονταν στην παιδική ηλικία και εκπαιδεύονταν από τους καλύτερους καλλιτέχνες της εποχής, για να πωληθούν, αργότερα, σε υψηλότερες τιμές. Πολλές από αυτές τις σκλάβες πολυτελείας, 'εξελίχθηκαν' κοινωνικά και έγιναν σύζυγοι διαφόρων **Χαλίφηδων.**[210] Έπαιζαν σημαντικό ρόλο στις Αυλές, επειδή ψυχαγωγούσαν την ελίτ κοινωνία σε τέτοιο βαθμό, που ο Χαλίφης al-Mu'tamid αρνιόταν να γευματίσει, εάν το φαγητό του δεν το ετοίμαζε η ίδια η ευνοούμενη τραγουδοποιός του, η Shariay.[211] Αυτές οι πολυτελείας τραγουδίστριες-παλλακίδες, συνήθως έπαιζαν και μουσικά όργανα, όπως το ντέφι, την άρπα, το όμποε, το φλάουτο/φλογέρα (flute), λαούτο (lute) και το κανούμ (kanun), ένα μουσικό όργανο που έμοιαζε με την άρπα.[212] **Χρησιμοποιούσαν το κάλλος τους και τα ταλέντα τους, ως ένα είδος εμπορεύματος, που ήξεραν να προωθούν, να προβάλουν και να εκμεταλλεύονται, καλλιεργώντας την τέχνη της 'αποπλάνησης' των ανδρών.**[213] Οι σκλάβες πολυτελείας, που ανήκαν σε αυτήν την κατηγορία της **ελίτ δουλείας,** προσδοκούσαν να αποκτήσουν την εύνοια του Χαλίφη και να 'εξελιχθούν' στο χαρέμι του.

πάντρεψε τις άλλες σκλάβες (παλλακίδες) του με αξιωματούχους του σαράι, για να την ικανοποιήσει. Ήταν εξειδικευμένη στην 'τέχνη' της μηχανορραφίας και δεν δίσταζε να θανατώσει τους βεζίρηδες που την εμπόδιζαν. Έκτισε ένα τζαμί, ένα νοσοκομείο, και ένα σχολείο. [σελ. 126]. Επίσης, οι αδελφές και οι κόρες των σουλτάνων, όπως και οι εύπορες γυναίκες στις αρχές του Ισλάμ, και στους πρώτους αιώνες του Ισλάμ, είχαν την απόλυτη κυριαρχία στον γάμο τους.

[209] Walther, Wiebke, Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993, σελ. 149.
[210] Ibid, σελ. 150
[211] Ibid. σελ. 151
[212] Ibid.,σελ. 152-153
[213] Ibid.,σελ. 166-169, 184, 200. (Το χαρέμι του χαλίφη και η σκλάβα-τραγουδίστρια-μουσικός, και οι μαθήτριές της, στο χαρέμι του χαλίφη τον 9° αιώνα.)

Γνωρίζουμε, ότι στο μεσαιωνικό Ισλάμ, οι Μουσουλμάνοι πλήρωναν υπέρογκες τιμές για ωραίες σκλάβες πολυτελείας, οι οποίες είχαν λάβει μία φιλολογική και καλλιτεχνική εκπαίδευση, και οι οποίες είχαν το 'προνόμιο' της καλλιέργειας 'στενότερων σχέσεων' με τους ιδιοκτήτες τους. Αναμφισβήτητα, εφόσον η ελεύθερη Μουσουλμάνα είχε αποκλεισθεί από την δημόσια ζωή και περιορισθεί στο χαρέμι της, και ο σύζυγός της μπορούσε να την δει για πρώτη φορά, μόνο μετά τον γάμο τους, αυτές οι σκλάβες πολυτελείας ήταν περιζήτητες, και κατείχαν 'σεβαστή' θέση στα σαλόνια των ευπόρων τάξεων.[214] Όμως, δεν ήταν όλα ρόδινα, ακόμα και για αυτές τις γυναίκες. Για παράδειγμα, στις αρχές του 11ου αιώνα, συγκεκριμένα το έτος 1009, ο Χαλίφης (the Fatimid Caliph al-Hakim) εκτέλεσε όλες τις ευνοούμενες παλλακίδες του. Οι παλλακίδες του χαλίφη τοποθετήθηκαν σε καφάσια γεμάτα με πέτρες τα οποία εσφραγίσθηκαν με καρφιά και τις πέταξαν στο Νείλο.[215]

Οι σκλάβες, που είχαν καλύτερη τύχη και 'εξελίχθηκαν' κοινωνικά μέσω του γάμου, κυβερνούσαν στην θέση των γιων τους ή των συζύγων τους, όπως θα δούμε ήταν ο κανόνας και στην περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στον κόσμο του Ισλάμ, φιλόδοξες μητέρες ανελάμβαναν, για τους μικρούς ή αδύναμους ή ανίκανους γιους τους, όλες τις κρατικές υποθέσεις, παρόλο που η κοινή γνώμη, σταδιακά, γινόταν όλο και πιο εχθρική προς τις γυναίκες. Για παράδειγμα, μία πρώην σκλάβα, η μητέρα του Αμπασίδη Χαλίφη Muqtadir, κυβερνούσε στην θέση του γιου της, όταν εκείνος ανέβηκε στην εξουσία το 908. **Τίποτα δεν άλλαξε, ακόμα και όταν ο Χαλίφης μεγάλωσε, επειδή τον συμβούλευαν, εκτός από την μητέρα του, και το χαρέμι του, το οποίο συνεκροτείτο από τουλάχιστον 4,000 γυναίκες.** Τα 25 χρόνια εξουσίας του Χαλίφη Muqtadir, ή μάλλον της μητέρας του και των ευνοούμενων έγκλειστων γυναικών του, σημαδεύθηκε από ταραχές, οχλαγωγίες και την αυξανόμενη παρακμή της αυτοκρατορίας των Αμπασιδών.

Επιπροσθέτως, στο όνομα των μικρών γιων τους, κυβερνούσαν τον 11ο αιώνα και άλλες γυναίκες, όπως η πριγκίπισσα Buyid, στο δυτικό Ιράν, και η πριγκίπισσα Terken Khatun του Μπουκχάρα (Bukhara), σύζυγος του Σελτζούκου Malikshah.[216] Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι πληροφορίες που μας παρέχει η Γερμανίδα ιστορικός Wiebke Walther, σύμφωνα με τις οποίες, το 1250, στην Αίγυπτο[217] υπήρχε μία **«σκλάβα-σουλτάνα»** με το μελωδικό όνομα Shajarat ad-Durr, δηλαδή «Δέντρο Μαργαριταριών», η οποία ξεκίνησε αρχικά ως σκλάβα και αργότερα έγινε σύζυγος του τελευταίου κυβερνήτη των Αγιουμπιδών (Ayyubid),[218] τον al-Malik as-Salih, αφού είχε αποκτήσει τον γιο του, που αργότερα πέθανε σε μικρή ηλικία. Ο σύζυγός της, ο σουλτάνου, απεβίωσε, όταν οι Σταυροφόροι του Λουδοβίκου IX αποβιβάσθηκαν στην Δαμιέτα (Damietta) και ο γιος και διάδοχός του, ο Turanshah, δολοφονήθηκε αμέσως μετά. Σε αυτήν την συγκυρία η Shajarat ad-Durr ανέλαβε επίσημα, στις 2 Μαΐου του 1250, τον αρσενικό τίτλο του

---

[214] Ibid, σελ. 101.
«In a slave-buying guide of the first half of the eleventh century, a Christian physician describes the ideal female slave as a Berber, who is exported at the age of nine years, spends three years each in Medina and Mecca, and then, at fifteen, comes to the Land of the Two Rivers to be educated in the fine arts... Slaves of this kind were aware of their value...»

[215] Ibid, σελ. 101-102.

[216] Ibid, σελ. 123.

[217] Το Χαλιφάτο των Abbasids (Αμπασιδών) και τα εμιράτα των πριγκίπων της αυτοκρατορίας από το 750-1258.

[218] Οι Αγιουμπίδες (ή Αγιουμπίτες) ήταν μία μουσουλμανική δυναστεία, που βασίλευε στην Αίγυπτο και στην Συρία από τον 12ο ως τον 13ο αιώνα, που πήρε το όνομά της από τον Αγιούμπ Ιμπν Σαντί, έναν Κούρδο από το Αντζανακάν, κοντά στην πόλη Ντβίν της Αρμενίας. Στις αρχές του 12ου αιώνα η οικογένειά του μετανάστευσε στην Βαγδάτη, όπου ο πατέρας του διορίσθηκε κυβερνήτης του Τακρίτ, φρουρίου στις όχθες του Τίγρη. Μετά τον θάνατό του, ο Αγιούμπ τον διαδέχθηκε στο αξίωμά του.

«σουλτάνου» (sultan), και όχι της σουλτάνας, και παρέμεινε στην θέση του «σουλτάνου» της Αιγύπτου έως τις 30 Ιουλίου του ίδιου έτους. **Για πρώτη φορά, σε μία Ισλαμική χώρα, κατασκευάσθηκαν νομίσματα με το όνομα μιας γυναίκας.** Πριν τον θάνατο του Turanshah, και κάτω από την ηγεσία του, οι Σταυροφόροι είχαν δεχθεί μία συντριπτική ήττα. Μετά τον θάνατό του και μόνο λίγες ημέρες μετά που ανέλαβε την εξουσία η Shajarat ad-Durr, ως «σουλτάνου», η Δαμιέτα (Damietta) επιστράφηκε στους Μουσουλμάνους. Όμως, όταν απαιτήθηκε να γίνει η ορκωμοσία της Shajarat ad-Durr, από τον Συριανό αντιβασιλέα, ξεκίνησε μία διαμάχη κατά την διάρκεια της οποίας **ο Μαμελούκος εμίρης αποφάσισε ότι δεν μπορούσε να αφήσει την εξουσία του σουλτάνου στα χέρια μιας γυναίκας** και την μετέθεσε στον Ayabak, τον Υπέρτατο Κυβερνήτη των Ενόπλων Δυνάμεων και έτσι η Shajarat ad-Durr αποφάσισε να γίνει σύζυγός του, γεγονός που προκάλεσε να ενταθούν οι μεγάλες ταραχές μεταξύ της Συρίας και της Αιγύπτου. **Όταν η σουλτάνα έμαθε ότι ο σύζυγος της σχεδίαζε να παντρευθεί μία κόρη ενός Πρίγκιπα του Mosul φρόντισε να δολοφονηθεί.** Εφόσον δεν είχε πάρει μέτρα για να τον αντικαταστήσει με άλλον ισχυρό σύζυγο και να συνεχίσει την εξουσία της, ξέσπασαν καινούργιες ταραχές και η Shajarat ad-Durr και οι εκτελεστές του συζύγου της θανατώθηκαν.[219]

Την ίδια εποχή κυβερνούσε στο Δελχί (Delhi), από το 1236 έως το 1240, η σουλτάνα Raziyya, η βασιλεία της οποίας διατηρήθηκε τρία χρόνια, έξι μήνες, και έξι ημέρες. Εκείνη δεν υπήρξε σκλάβα στην καταγωγή της, αλλά ανήκε σε κάποια Τουρκική δυναστεία και **ο πατέρας της την είχε ονομάσει διάδοχό του στον θρόνο,** επειδή την θεωρούσε πιο ικανή από τους γιους του.[220] Όταν η Raziyya ανέβηκε στον θρόνο, σύμφωνα με έναν Πέρση Ιστορικό, ξέσπασαν ταραχές, τις οποίες εκείνη κατέστειλε. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η πληροφορία, ότι **η σουλτάνα εγκατέλειψε την γυναικεία ενδυμασία και το πέπλο και ντυνόταν σαν άνδρας, ένα καταπληκτικό πρώιμο τύπου απελευθέρωσης στο Ισλάμ!!** Φορούσε τουρμπάνι, όταν εμφανιζόταν στο κοινό, και κυβερνούσε δυναμικά μέχρι που δολοφονήθηκε το 1240.[221]

Από το 1416-1419, στο νότιο Ιράκ και στο Κουζιστάν (Khuzistan), κυβερνούσε μια πριγκίπισσα, η Tandu, της δυναστείας Τζαλαϊρίδης (Jala'iridis), η οποία είχε φροντίσει να εκτελεσθεί ο σύζυγος της, ο Πρίγκιπας Shahwalad Ibn Shahzadeh, για να έχει εκείνη την απόλυτη εξουσία. Παρόλο που τον διαδέχθηκε στον θρόνο ο γιος του, από άλλη σύζυγο, ο Mahmud, η Tandu φρόντισε να δολοφονηθεί και αυτός. Από εκείνη την στιγμή κυβερνούσε μόνη της, από το 1416 έως το 1419. Βέβαια, δήλωνε ότι κυβερνούσε για τον γιο της, τον Uwaiss II, ο οποίος ήταν μόνο έντεκα ετών.[222]

Από την εποχή των Αμπασιδών είχε καθιερωθεί ένα έθιμο που εισήχθη στις Μουσουλμανικές χώρες από τις Βυζαντινό-Περσικές περιοχές. **Φαίνεται, ότι οι άνδρες είχαν κουρασθεί από την μεγάλη ποσότητα γυναικών στην διάθεσή τους και στράφηκαν προς την παιδεραστία.** Σε αυτό πρέπει να συνέβαλε ο αποκλεισμός της γυναίκας από την παιδεία και την δημόσια ζωή. Για παράδειγμα, τον 11ο αιώνα, ο kay Kau'us, των Ζιαρίδων (Ziyarid), συμβούλευε τον γιο του να απολαμβάνει και τα δύο φύλα.[223]

---

[219] Walther, Wiebke. Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993, σελ. 120-121

[220] Ibid., σελ. 121

[221] Ibid, σελ. 121-22

[222] Ibid, σελ. 122

[223] Ibid, σελ. 173

Η Zubayda, η σύζυγος του Χαλίφη Χαρούν αρ-Ρασίντ, για να θεραπεύσει τον γιο της, τον al-Amin από την προτίμησή του για **ευνούχους**, επέλεξε για το χαρέμι του όμορφες μικρές σκλάβες, οι οποίες ήταν υποχρεωμένες να κόψουν τα μαλλιά τους και να ντύνονται σαν άνδρες. Αυτές οι σκλάβες αποκαλούνταν 'αγοροκόριτσα'[224] και είχαν γίνει μόδα στα χαρέμια της ελίτ της Βαγδάτης για τουλάχιστον 200 χρόνια.[225]

Εκτός από τις γυναίκες, και οι ευνούχοι συμπεριλαμβάνονταν στα μέλη των χαρεμιών. Ο αυξανόμενος αποκλεισμός των γυναικών της υψηλής τάξης από την δημόσια ζωή[226] και ο περιορισμός τους στον χαρέμι απαιτούσε, για την περιφρούρησή τους, την αυξανόμενη εισροή καινούργιων θυμάτων, δηλαδή ευνούχων, παρόλο που το Κοράνι και οι ισλαμικές παραδόσεις απαγορεύουν τον ευνουχισμό του άνδρα και του ζώου.[227] Όπως σε άλλους τομείς της ζωής, η μεγάλη ζήτηση για ευνούχους και το καθιερωμένο έθιμο του ευνουχισμού υπήρξε ποιο δυνατό από την θρησκευτική απαγόρευση. Έτσι, ο πιστός Μουσουλμάνος άφηνε τους άπιστους να αμαρτήσουν, δηλαδή τους μη-μουσουλμάνους να ευνουχίζουν τα αγόρια ή τους άνδρες και τους αγόραζε από αυτούς ήδη ευνουχισμένους. Οι μαύροι ευνούχοι είχαν το προνόμιο να φρουρούν την εσωτερική πύλη των χαρεμιών. Οι εξωτερικές πύλες φυλάγονταν, συνήθως, από τους λευκούς ευνούχους, και όπως θα δούμε στο δεύτερο κεφάλαιο, οι εξισλαμισμένοι ευνούχοι κυκλοφορούσαν ελεύθερα σε όλους τους χώρους του χαρεμιού, εκτός από τα γυναικεία λουτρά, και υπήρξαν οι σύνδεσμοι των γυναικών με τον έξω κόσμο.

Κατά τις πληροφορίες ιστορικών ερευνητών και περιηγητριών, **αν και υπήρχαν χαρέμια την προϊσλαμική εποχή, όπως ήδη επεσημάναμε, δεν είχαν την έκταση και την σημασία που απέκτησαν με την σταδιακή άνοδο του Ισλάμ, όσον αφορά την αυξανόμενη πολυεθνική πληθυσμιακή τους σύνθεση** την εποχή των χαλίφηδων, απογόνων-διαδόχων του Μωάμεθ (7°-13° αιώνα).

2.4 Ιστορική Αναδρομή[228]

---

[224] "boy-girls"

[225] Ibid, σελ. 173.

[226] Ibid, σελ. 96-98.

Με τον διαφυλικό διαχωρισμό ή την διαφυλική διχοτόμηση της κοινωνίας, εμφανίσθηκαν καινούργια 'επαγγέλματα', όπως εκείνο της γυναίκας που προετοίμαζε την νεκρή και εκείνο της παραμάνας. Επίσης, από την εποχή των Μαμελούκων στην Αίγυπτο, υπήρχαν οι γυναίκες που εργάζονταν στα γυναικεία λουτρά, οι προξενήτρες, οι εμπόρισσες που έμπαιναν στα χαρέμια για να πωλήσουν τα είδη τους και για να μεταφέρουν τις ειδήσεις, οι κομμώτριες που έπλεκαν τα μαλλιά της υποψήφιας νύφης, και οι επαγγελματίες μοιρολάτρες (μοιρολόγια), που εκφράζανε την θλίψη της οικογένειας των νεκρών με τις κραυγές και τους θρήνους τους. Το πιο συνηθισμένο επάγγελμα, για τις γυναίκες των κατώτερων κοινωνικών τάξεων, ήταν της υφάντρας και αργότερα στην ανέμη. («The most common trade for the low-class women was spinning, which was done at home. Miniatures often depict women either with a spindle under their arm or, in later periods, at the spinning wheel." (σελ. 97)

[227] Ibid, σελ. 97.

Σε αυτό το σημείο η ερευνήτρια αναφέρει ότι ο ευνουχισμός επραγματοποιείτο και στην αρχαία ανατολή και στο Βυζάντιο.

[228] Βλέπε: Σαρρής, Νεοκλής. Οσμανική Πραγματικότητα Ι και ΙΙ.

Βλέπε: Φωτιάδης, Κώστας. Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου. Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.

Βλέπε: Συμπληρωματική Βιβλιογραφία στο τέλος της διατριβής.

Βλέπε: Gordon, Murray. Slavery in the Arab World. New Amsterdam Books, New York, N.Y. 1992.

Βλέπε: Walther, Wiebke. Women in Islam, from Medieval to Modern Times. Markus Wiener Publishers Princeton. 1995.

Βλέπε :Hekmat, Anwar, "Women and the Koran. The Status of Women in Islam". Prometheus Books, New York., 1997

Βλέπε: Ρωμανός Κωνσταντίνος Π. Ελληνιστικό Ισλάμ. Τρία δοκίμια. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2001.

Βλέπε: Έκδοση συνεργασίας Grande Encyclopedie Larousse, Encyclopaedia Britannica, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος. Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρους/Λαρους/Μπριτάννικα, 1991:

Κατά τις εκτιμήσεις δυτικών περιηγητριών του 19ου αιώνα, το Ισλάμ, σταδιακά, καθιέρωσε εξάπλωσε, και επέβαλε τον θεσμό του χαρεμιού,[229] εξαιτίας της **επεκτατικής ιδεολογίας του, επιβάλλοντας στους πιστούς τον αφανισμό ή την υποδούλωση των απίστων, δηλαδή των μη-μουσουλμάνων. Προώθησε την συνεχή και αυξανόμενη ζήτηση για σκλάβους, τον υποχρεωτικό εξισλαμισμό τους και τον εγκλεισμό των γυναικών τους στα χαρέμια.** Περιηγήτριες διαπιστώνουν και επισημαίνουν επανειλημμένως, ότι πρώτον, **το Κοράνι συστήνει την αρπαγή και την υποδούλωση μη Μουσουλμάνων γυναικών, ως λεία πολέμου,[230] και δεύτερον, το Οθωμανικό χαρέμι απαρτιζόταν αποκλειστικά από εξισλαμισμένες σκλάβες ή ελεύθερες μουσουλμάνες με δουλική καταγωγή**! Μας πληροφορούν, ότι τον 19ο αιώνα οι Μουσουλμάνοι πίστευαν ότι ήταν η επίλεκτη φυλή, και ότι όλοι οι άλλοι λαοί αποτελούσαν μία μάζα ακάθαρτων και βρόμικων όντων,[231] για τους οποίους οι 'πιστοί', δηλαδή οι μουσουλμάνοι, ένοιωθαν «αποστροφή».[232] Για αυτό τον λόγο το Κοράνι, εκτός που απαγορεύει την σύναψη γάμου με μη-μουσουλμάνους,[233] συνιστά, κατ' επανάληψη, σε διάφορα σημεία την αιχμαλωσία και την αρπαγή μη-μουσουλμάνων, ως αποκτήματα της πολεμικής λείας.[234]

Πριν εξετάσουμε τις μαρτυρίες των περιηγητριών του 18ου και του 19ου αιώνα, που αφορούν την **πολυεθνική** πληθυσμιακή σύνθεση των Οθωμανικών χαρεμιών και την πραγματική θέση και καθημερινή ζωή των έγκλειστων γυναικών μέσα σε αυτά,[235] οφείλουμε να κάνουμε μία σύντομη ιστορική

Η προϊσλαμική αραβική θρησκεία θεωρείται, συνήθως, ως πολυθεϊστική. Υπήρχαν πολυάριθμες αραβικές θεότητες όπως η θεά Σελήνη, ο θεός Ήλιος και η θεά που ταυτιζόταν με τον πλανήτη της Αφροδίτης. Καθεμιά από αυτές τις θεότητες έφερε διάφορα ονόματα, ανάλογα με την περιοχή ή με κάποια ιδιαίτερη ιδιότητα της θεότητας. Υπό τη γενική ονομασία αραβικές θρησκείες αναφέρονται οι λατρείες που άνθησαν στην αραβική χερσόνησο ή σε γειτονικές περιοχές ανάμεσα σε αραβόφωνους λαούς, από τους παλαιότερους γνωστούς χρόνους μέχρι την εμφάνιση του Ισλάμ τον 7ο αιώνα. (Βλέπε σελ. 164-166, τόμος 30).

[229] [44α] Fanny Janet Blunt, (formerly, F.J. Sandison),
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. , 1878. [44a]. Η Blunt έγραψε, επίσης, "My Reminscences" το 1918 που συμπεριλαμβάνει προσωπικές λεπτομέρειες για την ζωή της στην Τουρκία.

[230] WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b] σελ. 70,
Βλέπε επίσης, The Koran, Penguin Classics, καθώς και την περιηγήτρια, [44β] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison. [44a,b] The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. II. , 1878. [44β], σελ.99.

[231] [14α] CELINE.
ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. London, Henry Colburn, 1849. 2 vols. Portrait 12 mo., σελ. Volume I., [14a]. σελ. 380-381] και σελ, 78 :
-σκεύη που χρησιμοποιούσαν στο χαρέμι οι δυτικές επισκέπτριες τους δόθηκαν ως δώρα, για να απαλλαγούν από αυτά, διότι δεν μπορούσαν να τα χρησιμοποιήσουν ξανά εφόσον τα χρησιμοποίησαν οι άπιστοι.

[232] [45α], [45β], 1828-1870 MELEK HANUM , 1840-1870- wife of the Grand-Vezir (Marie Dejean, Marie Dejean Müllingen, μετά τον πρώτο γάμο, Melek Hanum, μετά τον δεύτερο γάμο ή Mme Kibrizli-Mehemet Pacha [1840-1870] ή Wife of H.H. Kibrizli-Mehemet Pasha)

1. THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a].
2. SIX YEARS IN EUROPE. SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b].

[233] THE KORAN, PENGUIN CLASSICS. Translated with Notes by N.J. Dawood. Penguin Books 1997. Published by the Penguin Group. [This translation first published in Penguin Classics 1956. Fifth revised edition, following the traditional sequence of *surahs*, published 1990. Reprinted with further revisions and additional notes 1997.], σελ. 32.

[234] Ibid., σελ. 297 ("Slaves as booty), σελ. 126-133 ("Spoils of war") σελ. 29, 363 (War against idolaters'), σελ. 56,57, 67-8 71, 132-133 (Reward for taking part, success agianst infidels), σελ.230, (treatment of enemies and captives) , σελ. 357; (Medina: spoils etc.) .

[235] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ και Κεφαλαιο ΙΙΙ.

αναδρομή για τις εποχές που προηγήθηκαν την ιστορική περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ξεκινώντας από την προϊσλαμική Αραβική χερσόνησο, για να φθάσουμε στην εποχή του Μωάμεθ, του Προφήτη (610-632 μ.Χ.), ιδρυτή του Ισλάμ, ο οποίος, όπως ήδη αναφέραμε, μετά τον θάνατο της πρώτης συζύγου του Καντισά, αποκτούσε πολλές γυναίκες για το χαρέμι του από πολεμική λεία.[236] Στην συνέχεια θα αναφερθούμε στις ιστορικές περιόδους, που ακολούθησαν τον θάνατο του Προφήτη στη Μεδίνα το 632, που εθεωρούντο οι «χρυσές εποχές» του Ισλάμ, λόγω της εξάπλωσης των ελληνικών επιστημών, εποχές, όμως, που μετά από τις επεκτατικές επιδρομές μουσουλμάνων, υποδουλώθηκαν διάφοροι λαοί και αποκτήθηκαν γυναίκες και κορίτσια, που συγκροτούσαν την πληθυσμιακή σύνθεση των τότε χαρεμιών, της τότε ελίτ, δηλαδή την εποχή των Χαλίφηδων,[237] που όπως ήδη αναφέραμε, ήταν οι πολιτικοθρησκευτικοί διάδοχοι του Μωάμεθ (7ος έως 13ος αιώνας): Το Χαλιφάτο της Μεδίνας (Σαουδική Αραβία) [632-661), το Χαλιφάτο των Ομεϋάδων της Δαμασκού (Συρία) [661-750], και το Χαλιφάτο των Αμπασιδών [750-1258] με έδρα την Βαγδάτη (Ιράκ), την «πόλη της Ειρήνης». Στην παρακμή του Χαλιφάτου των Αμπασιδών, στην 'χρυσή εποχή' του Ισλάμ, συνέβαλαν οι εισβολές, οι επεκτατικές επιδρομές κα: η κυριαρχία διαφόρων φύλων, όπως των Σελτζούκων Τούρκων[238] (10ο έως αρχές του 13ου αιώνα), των Μογγόλων[239] (13ος), όταν κατέλαβαν την Βαγδάτη το 1858, των Μαμελούκων της Αιγύπτου (αρχές του 9ου ως αρχές του 16ου αιώνα), και τελικά των Οσμανλήδων (13ος αιώνας), καταλήγοντας στην εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (14ος ως 20ος αιώνας).

Πριν τον Μωάμεθ, τον Προφήτη, οι Άραβες βρίσκονταν κάτω από την ελληνική πολιτιστική επιρροή.[240] Η ελληνική παιδεία άνθιζε και ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός ότι εξακολουθούσε να ανθίζει στο Αραβικό βασίλειο και στους πρώτους αιώνες του Ισλάμ. Τα ελληνικά έθιμα είχαν δώσει στους Άραβες την ταυτότητά τους, δηλαδή ο παναραβισμός της Εγγύς Ανατολής ήταν άμεση αντανάκλαση του πανελληνισμού.[241] Η ανάπτυξη του αραβικού εθνικισμού, δεν θα ήταν δυνατή, χωρίς την κληρονομιά του ελληνισμού.[242] Μοναδική στην ιστορία του πολιτισμού υπήρξε η έντονη επιθυμία των Αράβων για την μετάφραση αρχαίων ελληνικών έργων προκειμένου να ιδιοποιηθούν, τους καρπούς της ελληνικής επιστήμης, όχι μόνο την προϊσλαμική εποχή, αλλά ακόμα και μετά το Ισλάμ. Για παράδειγμα, την εποχή του Χαλιφάτου των Αμπασσιδών (750-1258), το

---

[236] Hekmat, Anwar. Woman and the Koran. The Status of Women in Islam. Published 1997 by Prometheus Books, USA.
Βλέπε, επίσης, The Koran, Penguin Classics, (spoils of war, infidels and slavery).

[237] Όπως ο Μωάμεθ ήταν ταυτόχρονα πολιτικός και θρησκευτικός ηγέτης, οι διάδοχοί του είχαν το ίδιο διπλό στάτους (dual status), ή διπλή αρμοδιότητα και αρχικά ονόμαζαν τον εαυτόν τους Καλιφάτ (Kahlifat rasul Allah, "successor to the envoy of Allah,") δηλαδή οι διάδοχοι του απεσταλμένου του Αλλάχ, δηλαδή του Μωάμεθ του Προφήτη. (Βλέπε Wiebke Walther, σελ.36)

Βλέπε, επίσης, Hekmat, Anwar. Woman and the Koran. The Status of Women in Islam. Published 1997 by Prometheus Books, σελ. 131-132, όσον αφορά τα Χαλιφάτα της Μεδίνας, των Ομευάδων και των Αμπασιδών, και την επικράτηση του Οθωμανικού χαρεμιού μέχρι τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

[238] Βλέπε Σαρρή, Ν. Οσμανική Πραγματικότητα Ι., 'Η πρώτη Φάση της Τουρκοκρατίας» σελ. 40-69. (Η Σελτσούκιδες είχαν την έδρα τους στην Περσία.)

[239] Βλέπε- Walther, Wibke., Women in Islam from Medieval to Modern Times, with an introduction by Guity Nashat. M- Markus Wiener Publishers and W- Princeton, second printing 1995

[240] Βλέπε Ρωμανό, Κωνσταντίνο, Π. Ελληνιστικό Ισλάμ. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2001. σελ. 11-13. Όσον αφορά την Ελληνική παιδεία στο Ισλάμ, και την πρόοδο της επιστήμης στην χρυσή εποχή του Ισλάμ, βλέπε τον ίδιο συγγραφέα.

[241] Όσον αφορά την ιστορία της Ελληνικής κληρονομιάς στις χώρες του Ισλάμ, βλέπε Ρωμανό, Κωνσταντίνο, Π. Ελληνιστικό Ισλάμ. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2001.

[242] Ibid., σελ. 13.

επίπεδο της επιστήμης ήταν σαφώς υψηλότερο από εκείνο της δυτικής Ευρώπης ή ακόμα, κατά πολλούς ερευνητές, και από εκείνο του Βυζαντίου.[243]

2.4.1 Το Κοράνι και ο Μωάμεθ.[244] (7ος-9ος αιώνας)

Σκοπός αυτής της διατριβής δεν είναι να μελετήσουμε το Κοράνι, που μέχρι σήμερα θεωρείται από τους Πιστούς ως ο επιτακτικός και έγκυρος λόγος του Αλλάχ (Θεού),[245] και για το οποίο έχουν γίνει πολλές αξιόλογες εργασίες,[246] ιδιαίτερα η πιο πρόσφατη του Ανουάρ Χεκμάτ, «Οι Γυναίκες και το Κοράνι, το Κοινωνικό Καθεστώς (social status) της Γυναίκας στο Ισλάμ».[247] Επιβάλλεται, όμως, να κάνουμε μία μικρή ιστορική αναδρομή στο **Κοράνι**, επειδή οι περιηγήτριες και οι έγκλειστες γυναίκες των Οθωμανικών χαρεμιών, εξισλαμισμένες σκλάβες και ελεύθερες μουσουλμάνες, παραπέμπουν επανειλημμένως σ' αυτό. Όταν οι περιηγήτριες εξετάζουν την θέση της γυναίκας στο Οθωμανικό χαρέμι του 18ου και του 19ου αιώνα, συνήθως αναφέρονται και στο Κοράνι. Επιπλέον, έγκλειστες γυναίκες, που μελέτησαν το Κοράνι, διαμαρτύρονται στις περιηγήτριες για τα περιεχόμενά του που αφορούν την θέση της γυναίκας, την επιβολή και εφαρμογή του περιορισμού τους στο χαρέμι, τον αποκλεισμό τους από το

---

[243] Ibid., σελ. 11-13, (όσον αφορά τον Ισλαμικού μεσαίωνα και την ελληνική παιδεία, βλέπε σελ. 14-15.

[244] Βλέπε περιηγήτριας της Βασικής Βιβλιογραφίας,

βλέπε- THE KORAN, PENGUIN CLASSICS. Translated with Notes by N.J. Dawood. Penguin Books 1997. Published by the Penguin Group. [This translation first published in Penguin Classics 1956. Fifth revised edition, following the traditional sequence of *surahs*, published 1990. Reprinted with further revisions and additional notes 1997.] :

Ο Αραβικός όρος (Qu'an) σημαίνει "the Recital" ή η Απαγγελία. «Για τους Μουσουλμάνους είναι ο Αλάνθαστος Λόγος του Θεού/Αλλάχ, αντίγραφο μιας πλάκας «a transcript of a tablet» που ο Άγγελος Γαβριήλ αποκάλυψε στον Προφήτη Μωάμεθ.»... "To this day this version (644-655) is regarded by believers as the authoritative Word of God... no chronological sequence... the inclusion of revelations... pages 1-7.

- Θα γνωρίσουμε πολλές έγκλειστες γυναίκες τον 19ο αιώνα, οι οποίες διαμαρτύρονται για τους περιορισμούς που τους επιβάλλει η θρησκεία τους και εκμυστηρεύονται τους προβληματισμούς τους στις δυτικές περιηγήτριες. Αν και ο νόμος του Κορανίου, σύμφωνα με την ερμηνεία και τις παρατηρήσεις δυτικών περιηγητριών και Μουσουλμάνων γυναικών του 18ου και του 19ου αιώνα, διαιρούσε την ανθρωπότητα σε δύο ξεχωριστές και συγκεκριμένες τάξεις, δηλαδή οι άνδρες και οι γυναίκες, και επέβαλλε την «διχοτόμηση» των δύο φύλων και της Μουσουλμανικής οικογένειας, (Βλέπε Μελέκ Χανούμ 45ο,β], καθώς και την κάλυψη του γυναικείου σώματος και προσώπου, υπήρχαν ελεύθερες Μουσουλμάνες που το αμφισβητούσαν και διαμαρτύρονταν και εξέφραζαν την επιθυμία τους για ελευθερία. (βλέπε τρίτο κεφάλαιο) Μουσουλμάνα διαμαρτυρήθηκε ότι, αν και τους δίδασκαν ότι ο Αλλάχ [ο θεός] ήταν ένα πνεύμα χωρίς φύλο ο Αλλάχ «πρέπει να είναι μόνο άνδρας και ένας κακός Τούρκος.» Την δήλωση αυτή την έκανε στο χαρέμι της μία ελεύθερη Μουσουλμάνα της Οθωμανικής ελίτ σε δυτική περιηγήτρια. Παρατηρήθηκε επίσης ότι «όλα είναι για τον άνδρα και τίποτα για την γυναίκα». (Βλέπε, περιηγήτρια [36], 1874, 1878. Lady Brassey. SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880, [36], σελ. 99-100.

[245] The Koran. Penguin Classics, 1997. [N.J. Dawood, London, 1989], σελ. 3.

«Το Κοράνι έχει παραμείνει αδιαμφισβήτητο / για τους Μουσουλμάνους μέχρι σήμερα.». (Walther Wiebke. "Women From Medieval To Modern Times in Islam" with an introduction by Guity Nashat. Markus Winer Publishers, Princeton. 1995., page σελ.35).

[246] -Ibid., σελ. 33,35,44,47,54,55,59,62,71,73,81,87,99,103,111,112,118,119,161,180,190,206,223,29. (the Koran).

-Hekmat, Anwar, "Women and the Koran. The Status of Women in Islam". Prometheus Books, New York. 1997

- Gordon, Murray. "Slavery in the Arab World". New Amsterdam Books New York, NY. 1992. [Islamic Laws: 29-30, 31,34,85,87,88,38,40,42,43,92, the rights of women: 58-61 etc. Also see the Koran: 9, 29,45, 39-40, etc.]

- Σαρρής Νεοκλής. Η Οσμανική Πραγματικότητα Ι.

[247] Hekmat, Anwar, "Women and the Koran. The Status of Women in Islam". Prometheus Books, New York. 1997, σελ. 249-250.

"...it has been demonstrated that the Koran is not an egalitarian or humanitarian set of laws and ordinances devised by a supernatural being for the welfare of believers. It is simply a book created by a human being who lived among various ethnic groups with diverse customs and religious ceremonies, most of which were based on heathenism. It stands to reason that Muhammed copied the ancient Babylonian laws and perpetuated them as Allah's. Close scrutiny of the ancient Babylonian Assyrian, and Sumerian laws shows very clearly that Muhammad's laws most likely originated from the polytheists of the past... His laws of divorce, just like his other tenets regarding polygamy, marriage contracts, concubinage, slavery, wife beating, adultery, punishment, stoning, veiling, and seclusion, are cruel, humiliating, and inhuman...."

δημόσιο βίο και την παιδεία και την υποχρεωτική κάλυψη του γυναικείου σώματος και προσώπου .[248]

Όσον αφορά τον ιδρυτή του Ισλάμ, τον Μωάμεθ τον Προφήτη, τον αγγελιαφόρο του Αλλάχ (Θεού), δηλαδή του Κορανίου, ενδιαφέρον παρουσιάζει η πρόσφατη μελέτη του Ανουάρ Χεκμάτ,[249] στην οποία αξιολογεί ότι ορισμένοι στίχοι[250] του Κορανίου είναι τόσο αποκρουστικοί στην λογική που δείχνουν ότι προέρχονταν από έναν αμόρφωτο, αγράμματο και φανατικό άτομο, απομονωμένο στον δικό του μικρόκοσμο.[251] Μέχρι σήμερα, όμως, όπως επισημαίνει ο Χεκμάτ, **πολλοί ορθόδοξοι μουσουλμάνοι πιστεύουν, ακόμα, ότι το Κοράνι είναι τέλειο και αλάνθαστο, και συνεπώς δεν υπάρχει ανάγκη για καινούργια μηνύματα από τον Αλλάχ (Θεό)**,[252] παρόλο που ο **Μωάμεθ, ο ιδρυτής του Ισλάμ**, είχε απόλυτη άγνοια για τις κοινωνικές συνθήκες των γειτονικών του χωρών εκείνης της εποχής (τον 7ο αιώνα).[253]

Για τους μουσουλμάνους το Κοράνι,[254] που σύμφωνα με τον Αραβικό όρο **Qu'an ή Qor'an** σημαίνει **«η Απαγγελία»**,[255] είναι ο «Αλάνθαστος Λόγος του Θεού».[256] Το Κοράνι είναι το αντίγραφο μιας πλάκας που ο Άγγελος Γαβριήλ αποκάλυψε και έδωσε **στον ιδρυτή του Ισλάμ**, τον Μωάμεθ, τον Προφήτη, το 610 μ.Χ., η οποία περιείχε τις αποκαλύψεις (σούρας).[257] Ο Μωάμεθ θεωρούσε τον εαυτόν του «την Σφραγίδα των Προφητών», δηλαδή, ο τελευταίος στην σειρά των προφητών, που συμπεριελάμβαναν τον Αδάμ, τον Αβραάμ, τον Μωυσή και τον Χριστό και πίστευε ότι αυτός είχε φέρει το θεϊκό μήνυμα στους **Άραβες**.[258]

Τι σημαίνει Ισλάμ και τι σημαίνει μουσουλμάνος;

Ισλάμ σημαίνει «υποταγή» ή «παραδίδομαι» [surrender], δηλαδή υποταγή ή παράδοση στον Αλλάχ (Θεό) και στον αγγελιαφόρο του, τον Μωάμεθ.[259] Ισλάμ σημαίνει «υποταγή στο θέλημα του Θεού».[260] Το Ισλάμ εθεωρείτο ως η τελευταία θρησκεία της ανθρωπότητας, και η σύνθεση όλων των θρησκειών που προϋπήρχαν αυτού.[261] **Μουσουλμάνος** σημαίνει ο πιστός, δηλαδή «εκείνος

---

[248] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

[249] Hekmat, Anwar. "Women and the Koran. The Status of Women in Islam." Published 1997 by Prometheus Books. Printed in the United States of America.

[250] verses (ή surahs)

[251] THE KORAN, PENGUIN CLASSICS. Translated with Notes by N.J. Dawood. Penguin Books 1997. Published by the Penguin Group. [This translation first published in Penguin Classics 1956. Fifth revised edition, following the traditional sequence of *surahs*, published 1990. Reprinted with further revisions and additional notes 1997.], σελ. 11.

[252] Ibid., σελ. 12

[253] Τουρκάλα [81a], από την Άγκυρα επιβεβαιώνει ότι ακόμα και το 1890 στο Κοράνι στρέφονταν οι Μουσουλμάνοι για κάθε νόμο, κοινωνικό και θρησκευτικό. (LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 959-966. NO. , Dec. 1890. [81a], σελ. 959.)

[254] The Koran. Penguin Classics, 1997. [N.J. Dawood, London, 1989].

[255] Ibid., (βλέπε, 'The Recital'),
βλέπε, επίσης, 'Qor'an, ή 'recitation", ([Βλέπε, Walther, Wiebke, Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993, σελ. 33]

[256] Αλλάχ

[257] ('the surahs' ή 'the revelations')-The Koran. Penguin Classics, 1997. [N.J. Dawood, London, 1989].

[258] Walther, Wiebke. Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993, σελ. 36.

[259] Hekmat, Anwar. Women and the Koran and The Status of Women in Islam. Prometheus Books, 1997,
Ibid., σελ. 18.

[260] Walther, Wiebke. Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993, σελ. 36.
'The duties that Islam imposes on the faithful are prayers five times a day in the direction of Mecca. The alms tax is to free the rich from excessive wealth and to indicate the financial responsibility for poorer citizens. In the month of Ramadan, the practicing Muslim must fast from dawn till dusk; in addition, he must make a pilgrimage to the Ka'ba in Mecca at least once in his lifetime.'

[261] Ρωμανός Κ. «Ελληνιστικό Ισλάμ», σελ. 31.

που υποτάσσεται στο θέλημα του Θεού».[262] Βέβαια, δεν παραδόθηκαν όλοι οι κάτοικοι και οι λαοί, με την θέλησή τους, στους επεκτατικούς Άραβες κατακτητές. Η βόρεια περιοχή της Περσίας, για παράδειγμα, αντιστάθηκε για πολλά χρόνια,[263] όπως και η δυναστεία των Ομεϋάδων.[264]

Οι μουσουλμάνοι θεολόγοι διαφωνούν, σχετικά με ποιους στίχους ο Μωάμεθ 'άκουσε' πρώτα από τον Θεό, εφόσον **το Κοράνι, το οποίο διατάζει τους ανθρώπους να εγκαταλείψουν τον πολυθεϊσμό**, γράφτηκε μετά τον θάνατό του Προφήτη και ταξινομήθηκε σύμφωνα με την ποσότητα των περιεχομένων των σούρας[265], ή των κεφαλαίων,[266] ή των αποκαλύψεων.[267]

Αυτές οι αποκαλύψεις, τα 'σούρας'[268] ή οι στίχοι,[269] δηλαδή ο λόγος του Θεού[270] του Κορανίου δεν έχουν χρονολογική σειρά, εκτός από εκείνα που έδωσε ο Αλλάχ, δηλαδή ο Άγγελος Γαβριήλ στον Μωάμεθ, το **610 μ.Χ.**, μέσα στην σπηλιά όπου πήγαινε συχνά ο Προφήτης για να προσευχηθεί, καθώς και οι αποκαλύψεις ή οι στίχοι (σούρας), που στην συνέχεια πρόσθεσε ο ίδιος ο Μωάμεθ κατά την διάρκεια της ζωής του,[271] τα οποία αποστήθιζαν οι πιστοί ή τα έγραφαν επάνω σε πέτρες ή φύλλα. Κατά την διάρκεια των χρόνων, που ακολούθησαν τον θάνατο του Μωάμεθ στην Μεδίνα, το 632, προστέθηκαν καινούργιες αποκαλύψεις, 'σούρας' ή στίχοι. Η συγκέντρωση ή η συλλογή τους ολοκληρώθηκε κατά την διάρκεια του χαλιφάτου του Ουμάρ, του δεύτερου Χαλίφη της Μεδίνας, και μία εκδοχή ή ερμηνεία[272] καθιερώθηκε κατά την διάρκεια του χαλιφάτου του διάδοχου του Ουμάρ, δηλαδή από τον τρίτο χαλίφη της Μεδίνας Οσμάν ή Ουθμάν (Uthman), το 644 έως το 656. **«Μέχρι σήμερα αυτή η ερμηνεία θεωρείται από τους πιστούς ως ο επιτακτικός/έγκυρος λόγος του Θεού».**[273]

Όσον αφορά τον Προφήτη, γνωρίζουμε ότι ο Μωάμεθ γεννήθηκε στην Μέκκα, το 570 μ.Χ. Η μητέρα του, η Αμινά, πέθανε όταν εκείνος ήταν ακόμα μικρό παιδί και τον μεγάλωσε ο παππούς του και αργότερα τον ανέλαβε ο θείος του, ο Αμπού Ταλίμπ. Σε ηλικία εικοσιπέντε ετών παντρεύθηκε την Καντισά (Khadijah),[274] που, όπως ήδη αναφέραμε, ήταν μία πλούσια χήρα

---

[262] Walther, Wiebke, Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993, σελ. 36. 'The duties that Islam imposes on the faithful are prayers five times a day in the direction of Mecca. The alms tax is to free the rich from excessive wealth and to indicate the financial responsibility for poorer citizens. In the month of Ramadan, the practicing Muslim must fast from dawn till dusk; in addition, he must make a pilgrimage to the Ka'ba in Mecca at least once in his lifetime.'.

[263] Hekmat, Anwar, Women and the Koran and The Status of Women in Islam, Prometheus Books, 1997, σελ. 18.

[264] 'Umayyad ή 'Omayyad dynasty', με έδρα την Μέκκα και με ηγέτη τον Αμπού Σουφυάν (Abu Sufyan), μία οικογένεια κατά βάση εμπόρων που ανήκε στη φυλή Κουραϋς (Quraysh) που αρχικά αντιστάθηκαν στον Ισλαμισμό στον οποίο δεν προσχώρησαν πριν από το 627.

[265] ('the surahs' ή 'the revelations')-The Koran. Penguin Classics, 1997. [N.J. Dawood, London, 1989]. Το αντίγραφο μιας πλάκας που ο Άγγελος Γαβριήλ αποκάλυψε και έδωσε στον ιδρυτή του Ισλάμ, δηλαδή στον Μωάμεθ τον Προφήτη-- η οποία περιείχε τις αποκαλύψεις (σούρας).

[266] Walther, Wiebke, Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993, σελ. 33.

[267] The Koran. Penguin Classics, 1997. [N.J. Dawood, London, 1989]. ('the surahs' ή 'the revelations')

[268] «the surahs» ή «the revelations»

[269] "verses:"

[270] Στην Αραβία του 7ου αιώνα, ο Αλλάχ ήταν το όνομα που έδιναν στον υπέρτατο θεό όλων των πολυάριθμων θεοτήτων και δαιμόνων. [Walther, Wiebke, Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993, σελ. 33]

[271] Hekmat, Anwar, Women and the Koran and The Status of Women in Islam, Prometheus Books, 1997.

[272] "version"

[273] The Koran. Penguin Classics, 1997. [N.J. Dawood, London, 1989], σελ. 3.

[274] Walther, Wiebke, Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993, σελ. 103-104.
Πριν την άνοδο του Ισλάμ γνωρίζουμε ότι οι γυναίκες της Αραβίας είχαν περισσότερη ορατότητα και συμμετοχή στην δημόσια ζωή. Για παράδειγμα, η πρώτη σύζυγος του Μωάμεθ, η Khadija Bint Khuwaylid, η οποία υπήρξε χήρα δύο φορές πριν παντρευθεί τον Μωάμεθ, εφοδίαζε καραβάνια για την Συρία και συμμετείχε στο εμπόριο, αυξάνοντας σημαντικά την περιουσία που είχε κληρονομήσει, πράγμα καθόλου ασυνήθιστο για μια γυναίκα της Μέκκας. Η

είκοσι με εικοσιπέντε χρόνια μεγαλύτερή του, η οποία υπήρξε και η πρώτη του οπαδός.[275]

Πριν το Ισλάμ, ο Αραβικός παγανισμός (πολυθεϊσμός) εμφάνιζε σημάδια παρακμής. Ο Μωάμεθ είχε δεχθεί τις επιρροές της Εβραϊκής και της Χριστιανικής διδασκαλίας.[276] Η πατρίδα του, η Μέκκα, ήταν μία πολυθεϊστική νησίδα σ' έναν κόσμο με παγιωμένο μονοθεϊσμό, είτε χριστιανικό είτε ιουδαϊκό είτε μαζδαϊστικό. Την εποχή εκείνη οι δύο μεγάλες δυνάμεις, στην ευρύτερη γεωγραφική περιοχή, ή οι δύο ισχυρές και πολιτιστικά εξελιγμένες αυτοκρατορίες, ήταν η ανατολικορωμαϊκή και η περσική.[277]

Ο Μωάμεθ συνήθιζε να πηγαίνει σε μία σπηλιά, στο βουνό, για να προσευχηθεί και σύμφωνα με την μουσουλμανική παράδοση, μία νύχτα κατά το Ραμαζάνι, το **610**, ενώ κοιμόταν στην σπηλιά εμφανίσθηκε μπροστά του ο Άγγελος Γαβριήλ και του παρουσίασε τον λόγο του Αλλάχ (Θεού), δηλαδή τις αποκαλύψεις, τα 'σούρας' (the surahs),[278] **που συγκροτούν και αποτελούν το Κοράνι.** Το Κοράνι κατηγορεί τους Εβραίους για την διαφθορά της Γραφής και τους Χριστιανούς για την λατρεία του Χριστού, ως υιό του θεού, **ενώ ο Αλλάχ/Θεός είχε διατάξει τους ανθρώπους να μην λατρεύουν κανέναν άλλον εκτός από αυτόν.** Έχοντας παραστρατήσει, αυτοί οι άνθρωποι, αυτοί οι άπιστοι έπρεπε να επιστρέψουν στον σωστό δρόμο και **«αυτός (ο δρόμος) ήταν το Ισλάμ—η απόλυτη υποταγή στο θέλημα του Θεού/Αλλάχ.»**[279]

Το **622** ο Μωάμεθ και οι ακόλουθοί του, διώχθηκαν για τις ιδέες τους από την πολυθεϊστική Μέκκα, και πήγαν στο Υαθρίμπ (**Yathrib**), που μετονομάστηκε **Μεδίνα** από τα Αραβικά Madinat an-nabity, που σημαίνει **'η πόλη του Προφήτη'** ("The city of the Prophet".). **Αυτή η χρονολογία, 622, σημαδεύει την αρχή του Ισλαμικού ημερολογίου,** που, σε αντίθεση με το Ρωμαϊκό, βασίζεται στην σελήνη. Ο Μωάμεθ, τώρα, έγινε ο **θρησκευτικός** και **πολιτικός** ηγέτης της κοινότητάς του και του Ισλάμ, **και τουλάχιστον θεωρητικά έχει διατηρήσει την ενότητα της πολιτικής και της θρησκευτικής ηγεσίας για αιώνες.**[280]

Σταδιακά ο Μωάμεθ απέκτησε οπαδούς μεταξύ των φυλών των Βεδουίνων της Αραβικής χερσονήσου, για τους οποίους με τις **πολεμικές επιδρομές** απέκτησε υλικά πλεονεκτήματα, κερδίζοντας, τελικά, το πάνω χέρι ενάντια στους αντιπάλους του, δηλαδή τους εμπόρους στην Μέκκα, οι οποίοι του αντιστάθηκαν. Το **630** ο Μωάμεθ με τον στρατό του εισέβαλε και κατέκτησε την **Μέκκα** και όταν πέθανε δύο χρόνια αργότερα (**632**), η πλειοψηφία των διάφορων φυλών των Βεδουίνων και οι κάτοικοι ορισμένων πόλεων της

Khadija προσέλαβε τον Μωάμεθ, που τότε ήταν 25 ετών και άπορος, και τον έβαλε επικεφαλής ενός από τα καραβάνια της. Στην συνέχεια, η Khadija, σε ηλικία 40 ετών, του πρότεινε η ίδια γάμο με την μεσολάβηση μιας άλλης γυναίκας. Μαζί του έκανε επτά παιδιά από τα οποία επέζησαν μόνο τέσσερις κόρες. Υπήρξε η πρώτη οπαδός του, προσευχόταν μυστικά μαζί του και τον στήριζε ηθικά όταν όλοι στην Μέκκα τον θεωρούσαν ψεύτη και ονειροπόλο. (βλέπε, The Koran, Penguin Classics, και Hekmat, Anwar, Women and the Koran and The Status of Women in Islam, Prometheus Books, 1997.

[275] THE KORAN, PENGUIN CLASSICS. Translated with Notes by N.J. Dawood. Penguin Books 1997. Published by the Penguin Group. [This translation first published in Penguin Classics 1956. Fifth revised edition, following the traditional sequence of *surahs*, published 1990. Reprinted with further revisions and additional notes 1997.], page σελ. 1.

[276] Ibid., σελ. 1.

[277] Ρωμανός, Κωνσταντίνος Π., Ελληνιστικό Ισλάμ, Τρία Δοκίμια, εκδόσεις Αλεξάνδρεια 2001, σελ. 58.

[278] Ibid., σελ. 2.

[279] Ibid., σελ. 2.

[280] Walther, Wiebke. Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993, σελ. 34

δυτικής Αραβίας ήταν ήδη ακόλουθοι του Ισλάμ.[281] **Φανατικοί μουσουλμάνοι κατέστρεφαν, λεηλατούσαν, βίαζαν, έσφαζαν με σκοπό τα λάφυρα πολέμου, δηλαδή τις γυναίκες και τις περιουσίες των άπιστων, δηλαδή των μη-μουσουλμάνων. Πίστευαν, σύμφωνα με το Κοράνι, ότι εάν καταπτούσαν τους μη μουσουλμάνους εχθρούς τους στο όνομα του Ισλάμ, τότε, εδικαιούντο όλα τους τα υπάρχοντα, συμπεριλαμβανομένων των παντρεμένων γυναικών και τις παρθένες. Πίστευαν, επίσης, ότι εάν πέθαιναν στην μάχη, σύμφωνα με το Κοράνι, θα απολάμβαναν στον Παράδεισο τις ίδιες ευλογίες, δηλαδή τις γυναίκες και τα μικρά παιδιά.**[282] Στην θρησκευτική και πολιτική 'ιδιοφυΐα' του Μωάμεθ οφείλεται η ακαριαία εξάπλωση και παγίωση του Ισλάμ.[283] **Η πρωτογενής επέκταση του θεοκρατικού κοινωνικού συστήματος**[284] **του Ισλάμ,** είχε γίνει μέσα στο ελληνιστικό πολιτιστικό χώρο της Συρίας και της Αιγύπτου.[285] Γνωστή είναι, επίσης, η ιστορία της κατάκτησης της αραβικής χερσονήσου, μετά τον θάνατο του Μωάμεθ, από το διάδοχό του, τον πρώτο χαλίφη της Μεδίνας **Abu Bakr** και στην συνέχεια οι κατακτήσεις της Μεσοποταμίας (Ιράκ), του Ιράν, της Συρίας και της βόρειας Αφρικής από τους διαδόχους του, τους χαλίφηδες Ομάρ και Οσμάν. Η ιστορία των κατακτήσεων ολοκληρώθηκε προς δυσμάς με την κατάκτηση της Ισπανίας, το έτος 710.[286]

2.4.2 Το Χαλιφάτο της Μεδίνας [632-661]

Όπως ο Μωάμεθ ήταν ταυτόχρονα πολιτικός και θρησκευτικός ηγέτης,[287] έτσι και οι διάδοχοί του είχαν το ίδιο διπλό κοινωνικό καθεστώς (dual status), δηλαδή την ίδια διπλή αρμοδιότητα και κοινωνικό ρόλο. Αρχικά ονόμαζαν τον εαυτόν τους **Χαλιφάτ ρασούλ Αλλάχ (Kahlifat rasul Allah)**, που σημαίνει διάδοχος του απεσταλμένου του Αλλάχ, (**"successor to the envoy of Allah")**, δηλαδή του Μωάμεθ του Προφήτη.[288]

Το Χαλιφάτο της Μεδίνας, που ανέλαβε αυτήν την διπλή εξουσία μετά τον θάνατο του Μωάμεθ στην Μεδίνα το 632 μ.Χ., διήρκησε έως το 661, δηλαδή 29 χρόνια. Αυτοί οι **διάδοχοι του Μωάμεθ συνέχισαν την επεκτατική πολιτική του ιδρυτή τους.** Λίγες δεκαετίες, μετά τον θάνατο του Μωάμεθ, Άραβες μουσουλμάνοι, Αραβικά στρατεύματα, θρησκευτικοί πολεμιστές, στο

---

[281] Ibid., σελ. 35

[282] Βλέπε, Hekmat, Anwar. Women and the Koran. The Status of Women in Islam. Prometheus Books, New York. 1997, σελ. 17, και The Koran, Penguin Classics, 1997, σελ. 59-60.

[283] Βλέπε Ρωμανό, Κωνσταντίνο, Π. Ελληνιστικό Ισλάμ. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2001., σελ. 59.

[284] Ibid., σελ. 42.

[285] Ibid., σελ. 11-13.

[286] Ibid., σελ. 58.

[287] Walther, Wiebke. Women in Islam form Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers, Princeton, 1993. σελ. 36. (Σε αντίθεση με τον Χριστιανισμό, το Ισλάμ δεν έχει παπάδες, κληρικούς, κανένα σώμα θρησκευτικών αξιωματούχων, για να αναλαμβάνουν υποχρεώσεις που δεν μπορεί να αναλάβει ένα απλό μέλος της πίστης, δηλαδή ένας απλός Μουσουλμάνος. Φυσικά ο ιμάμης ήταν υποχρεωμένος να εκπληρώνει τις υποχρεώσεις του στα διάφορα τζαμιά, αλλά δεν ήταν χειροτονημένος, όπως για παράδειγμα ο καθολικός κληρικός ή ο παπάς.)

[288] Ibid.,.σελ. 36-37. (οι πολιτικοί και θρησκευτικοί ηγέτες, διαδόχους-ηγέτες του Μωάμεθ)
"Unlike Christianity, Islam has no priests, no body of religious officials to undertake tasks that cannot be entrusted to ordinary members of the faith. Just as Mohammed was both a political and a religious leader, his successors had a similar dual status and initially called themselves and initially called themselves *Khalifat rasul Allah* «successor to the envoy of Allah.» σελ. 36. Μετά τον θάνατο του Μωάμεθ ακολουθησαν οι πολιτικοί και θρησκευτικοί ηγέτες του Ισλάμ που εθεωρούντο οι απόγονοί του, όπως ο πρώτος χαλίφης ο Αμπού Μπάκρ, «...Abu Bakr, the first Caliph after Muhammed, still distributed the spoils equally among the Muslims... the next in line, Umar... Othman, the third of the first four Caliphs whom most Musims exalt to this day as «the rightly guided», was murdered, as was his successor Ali; Ali's followers in Iraq formed the Shi'at Ali, the party of Ali or the Shi'a as it was later known, a faction which recognized only Ali and his descendants as legitimate claimants to the tile of Caliph.... Today they accont for about ten percent of all followers of Islam. Most Muslims describe themselves as Sunnites, pople who regard the Sunna or 'custom' of the Prophet as their model and remain true the community of the faithful.» σελ. 37

όνομα του Ισλάμ, **εισέβαλαν** και κατέκτησαν τις γύρω περιοχές που συνεκροτούντο από πολιτισμένα κράτη, εδάφη της Μέσης Ανατολής. Στις κατακτημένες περιοχές, που συμπεριελάμβαναν κυρίως περιοχές του Βυζαντίου, έβαλαν και τέλος στην αυτοκρατορία των **Σασσανιδών**, στην ανατολή, που ήταν η αρχαία δυναστεία που βασίλευσε στην **Περσία**,[289] από το 224 ως το 651 μ.Χ αιώνα, και κατέκτησαν ένα μεγάλο τμήμα της περιοχής στην δύση, που κατείχε η μεγάλη δύναμη εκείνης της εποχής, το **Βυζάντιο**. Σε αυτές τις κατακτήσεις, **ο θρησκευτικός πυρετός δεν ήταν ο μοναδικός στόχος των μουσουλμάνων, αλλά τα λάφυρα πολέμου ή η πολεμική λεία**, δηλαδή όπως και την εποχή του Μωάμεθ, τα εδάφη, οι περιουσίες, οι γυναίκες και τα κορίτσια των 'άπιστων', μη-Μουσουλμάνων.[290]

****Παρατηρείται ότι, όσο περισσότερες κατακτημένες περιοχές εξισλαμίζονταν, το κοινωνικό καθεστώς που απολάμβανε η γυναίκα πριν την προϊσλαμική εποχή και την περιορισμένη ελευθερία που είχε στις αρχές του Ισλάμ, άρχιζε, σταδιακά, να υπονομεύεται.**[291] Όπως είδαμε η πληθυσμιακή-εθνολογική σύνθεση των χαρεμιών των Χαλίφηδων των Αμπασιδών, των πολιτικών και θρησκευτικών ηγετών, απογόνων του απεσταλμένου του Αλλάχ, του Προφήτη, συνεκροτούντο από το 750 έως το 1258 από σκλάβες-συζύγους, σκλάβες-παλλακίδες, σκλάβες-χορεύτριες. Ακόμα, και οι μητέρες αυτών των Χαλίφηδων είχαν, συνήθως, την καταγωγή σκλάβας.[292]

Όσον αφορά το Χαλιφάτο της Μεδίνας (632 ως το 661),γνωστή είναι η ιστορία της κατάκτησης της αραβικής χερσονήσου από το διάδοχο του Μωάμεθ, τον πρώτο χαλίφη της Μεδίνας Abu Bakr.[293] Αυτός ο πρώτος Χαλίφης, ο Αμπού Μπακρ (Abu Bakr) υπήρξε ένας από τους πρώτους οπαδούς του Μωάμεθ και ο πατέρας της Αϊσια,[294] (της ευνοούμενης μικρής συζύγου του Προφήτη, η οποία ήταν 9 ετών όταν την παντρεύτηκε), και συνέχιζε να μοιράζει τα λάφυρα πολέμου ισότιμα ανάμεσα στους στρατιώτες του. Στην συνέχεια γνωστές είναι στην ιστορία οι κατακτήσεις της Μεσοποταμίας, του Ιράν, της Συρίας και της βόρειας Αφρικής από τους διαδόχους του Αμπού Μπακρ, τον δεύτερο χαλίφη της Μεδίνας Ομάρ και τον τρίτο χαλίφη Οσμάν.[295]

Όσον αφορά την μοιρασιά της πολεμικής λείας, ο δεύτερος Χαλίφης της Μεδίνας, ο Ουμάρ, εισήγαγε κοινωνικές διακρίσεις, που βασίζονταν στον βαθμό της αφοσίωσης του ατόμου, ως πιστού μουσουλμάνου. Μια και αυτός ο τρόπος, ή αυτή η διάκριση ήταν δύσκολο να μετρηθεί, τότε ο βαθμός της σχέσης του πιστού με τον Προφήτη, και η ημερομηνία του εξισλαμισμού του, έγιναν τα αποφασιστικά κριτήρια. Άρχισε, επίσης, να εμφανίζεται

---

[289] Η ονομασία «Περσία» χρησιμοποιήθηκε επί αιώνες, κυρίως στην Δύση, για να δηλώσει το βασίλειο του Ιράν. Η ονομασία προήλθε από την Περσίδα που αποδόθηκε στους αρχαίους Έλληνες σε όλο το ιρανικό οροπέδιο. Οι αυτόχθονες ονόμαζαν την πατρίδα τους Ιράν, δηλαδή η χώρα των Αρίων.

[290] Walther, Wiebke., Women in Islam from Medieval to Modern Times, with an introduction by Guity Nashat. M- Markus Wiener Publishers and W- Princeton, second printing 1995., σελ. 6

- Hekmat, Anwar, "Women and the Koran. The Status of Women in Islam". Prometheus Books, New York., 1997, σελ. 37. (Οι γυναίκες, κυριότερα εκείνες στις αστικές περιοχές, είχαν ένα ρόλο που ήταν περιορισμένος στην οικία και στην τεκνοποίηση.)

[291] Walther, Wiebke., Women in Islam from Medieval to Modern Times, with an introduction by Guity Nashat. M- Markus Wiener Publishers and W- Princeton, second printing 1995., σελ. 6

Οι γυναίκες εθεωρούντο κατώτερες από τους άνδρες και σταδιακά γίνονταν προσπάθειες να περιορίσουν τις επαφές τους με ξένους άνδρες. Οι γυναίκες, κυριότερα εκείνες στις αστικές περιοχές, είχαν ένα ρόλο που ήταν περιορισμένος στην οικία και στην τεκνοποίηση.

[292] Ibid., σελ. 76, 94,100,101,102,118-123, 200]

[293] Ρωμανό, Κωνσταντίνο, Π. Ελληνιστικό Ισλάμ. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2001, σελ. 58.

[294] Η Αισια ήταν 18 ετών όταν πέθανε ο Μωαμεθ και απεβίωσε σε ηλικία 64 ετών το 678 μ.Χ.

[295] Βλέπε Ρωμανό, Κωνσταντίνο, Π. Ελληνιστικό Ισλάμ. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2001, σελ. 58

μία ολιγαρχία και ως αποτέλεσμα παρουσιάσθηκαν οι πρώτες κοινωνικές διαμαρτυρίες που εκφράστηκαν σε μορφή θρησκευτικών σχισμάτων.

Για παράδειγμα, ο Οσμάν (Uthman/Ουθμάν), **ο τρίτος Χαλίφης της Μεδίνας, που οι περισσότεροι Μουσουλμάνοι υμνούν μέχρι σήμερα**, δολοφονήθηκε το 656, όπως και ο διάδοχός του, ο τέταρτος και ο τελευταίος Χαλίφης της Μεδίνας, ο Αλί, ο οποίος ήταν εξάδελφος του Μωάμεθ και σύζυγος της κόρης του της Φατιμά. Στο Ιράκ, οι ακόλουθοι του τέταρτου Χαλίφη διαμόρφωσαν τους Σιίατ Αλί, ή το κόμμα του Αλί (the Shi'at Ali, the party of Ali), γνωστοί αργότερα ως οι Σιία (Shi'a) Μουσουλμάνοι, μία ομάδα ή ένα κόμμα που αναγνώριζε μόνο τον Αλί και τους απογόνους του, ως τους νόμιμους διαδόχους-ηγέτες στον τίτλο του Χαλίφη. «Σήμερα, οι Σιίτες (the Shi'tes) ζουν κυρίως στο Λίβανο, στο Ιράκ, στην Νότιο Υεμένη, στο Ιράν (Περσία) και στην Ινδία. Αποτελούν περίπου το 10% όλων των πιστών του Ισλάμ. Όμως το 90%, δηλαδή οι **περισσότεροι μουσουλμάνοι χαρακτηρίζουν τον εαυτόν τους, ως Σουνίτες [Sunnites]. Οι Σουνίτες είναι οι άνθρωποι, που θεωρούν το «σούνα» [Sunna], «το έθιμο» ή τις «προφητικές παραδόσεις»**, δηλαδή το παράδειγμα **του Προφήτη ως το μοντέλο τους, και παραμένουν ακλόνητα αφοσιωμένοι στην κοινότητα των Πιστών.**[296]

Τι είναι «το έθιμο» ή «το σούνα»; Το Κοράνι δεν αποτελεί την μόνη πηγή του μουσουλμανικού δικαίου.[297] Μετά τον θάνατο του Μωάμεθ, οι πιστοί μουσουλμάνοι άρχισαν να συγκεντρώνουν αφηγήσεις, δηλαδη **χαντίθ** (haddith), στα Αραβικά, για το τι έκανε ο Μωάμεθ, τι είπε και τι ενέκρινε σιωπηρά, σε ορισμένες εξαιρετικές περιπτώσεις. Ο στόχος τους ήταν να διαμορφώσουν την ζωή τους σύμφωνα με το σούνα ή 'το έθιμο' (Sunna or "custom"), δηλαδή σύμφωνα με το παράδειγμα του Προφήτη τους.

Τον 8° αιώνα, μετά το Χαλιφάτο της Μεδίνας και κατά την διάρκεια του Χαλιφάτου των **Ομεϋάδων ή Ομεϊάδων της Δαμασκού**[298] **[661-750], που είχε την έδρα του στην Μέκκα**, αυτά τα χαντίθ, που οι ανατολίτες αποκαλούσαν **«προφητικές παραδόσεις»**, καταγράφθηκαν με μεγάλη επιτομή και σύνοψη.[299] Στην συνέχεια δημιουργήθηκε το **ισνάντ** (the isnad) ή **«η αλυσίδα των ειδικών»**, ("chain of authorities"), δηλαδή τα ονόματα εκείνων που υποστήριζαν ότι είχαν ακούσει οι ίδιοι αυτές τις προφητικές παραδόσεις, ή έθιμα, ή τα σούνα, ο ένας από τον άλλον, από γενεά σε γενεά. Το **Κοράνι** και τα **σούνα αποτελούν συνεπώς τις δύο κύριες πηγές του Ισλαμικού δικαίου**, τουλάχιστον για τους **Σουνίτες**, ενώ οι Σιίτες (Shi'ites) Μουσουλμάνοι δέχονται μόνο τις παραδόσεις, που προέρχονται από τον εξάδελφο και γαμπρό του Μωάμεθ, τον Αλί, τον τέταρτο χαλίφη της Μεδίνας και των απογόνων του. Παρόλα αυτά το δίκαιο των Σιιτών Μουσουλμάνων διαφέρει ελάχιστα από εκείνο των Σουνιτών.[300].

Οι σταδιακοί περιορισμοί, που επιβλήθηκαν επάνω στην γυναίκα, όσον αφορά την ορατότητά της και την συμμετοχή της στον δημόσιο βίο, αντανακλούνται στις δύο σημαντικές πηγές του Σαρηά, του Ισλαμικού

---

[296] Για περισσότερες πληροφορίες για τους Χαλίφηδες και τα χαρέμια τους βλέπε, Walther. Wiebke., Women in Islam from Medieval to Modern Times, with an introduction by Guity Nashat. M- Markus Wiener Publishers and W- Princeton, second printing 1995., σελ. 37-39.

[297] Βλέπε Νεοκλή Σαρρή. Οσμανική Πραγματικότητα Ι.

[298] (Omayyads ή Umayyads)

[299] Walther, Wiebke., Women in Islam from Medieval to Modern Times, with an introduction by Guity Nashat. M- Markus Wiener Publishers and W- Princeton, second printing 1995 σελ. 48.

[300] Ibid., σελ. 49.
Όσον αφορά τις πηγές του Ισλαμικού Δικαίου, βλέπε σελ. 49-51, και του Οικογενειακού Δικαίου, βλέπε σελ. 53.

δικαίου (Shari'a, Islamic law), δηλαδή στην πρώτη πηγή που είναι το Κοράνι, που συγκεντρώθηκε περίπου δύο δεκαετίες μετά τον θάνατο του Μωάμεθ, το 632, που οι μουσουλμάνοι θεωρούν ως η Ιερή αποκάλυψη, και δεύτερον, στα **χαντίθ** (hadith, "the sayings attributed to the Prophet"), που καταγράφθηκαν έναν αιώνα μετά. **Διακρίνεται, ότι οι εντολές, που αφορούν την επιβολή του πέπλου, και την τιμωρία για την μοιχεία, έγιναν πιο αυστηρές αργότερα, κατά τον 9ο αιώνα,** κατά το Χαλιφάτο των Αμπασιδών, την εποχή του Ισλαμιστή δικαστή, Ιμάμη Shafi'i, (824 μ.Χ.). Αλάνθαστο θεωρήθηκε, με το πέρασμα των χρόνων, το **Σαρήα** (Shari'a Islamic law), δηλαδή το ισλαμικό δίκαιο που προήλθε από αυτές τις δύο πηγές, καθώς και από άλλες πηγές.[301]

2.4.3 Το Χαλιφάτο των Ομεϋάδων ή Ομεϊάδων [661-750][302] με έδρα τη Δαμασκό (Συρία).

Ο σκοπός αυτής της διατριβής δεν είναι να εξετάσουμε τον θεσμό της δουλείας στον Αραβικό κόσμο της προϊσλαμικής εποχής, ή στο Ισλάμ γενικότερα. Επιπλέον, δεν θα εξετάσουμε τον θεσμό της δουλείας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ούτε το θέμα των βίαιων εξισλαμισμών διαφόρων λαών,[303] για τα οποία θέματα έχουν γραφεί πολύ αξιόλογα έργα.[304] Ωστόσο, επειδή ο θεσμός του Οθωμανικού χαρεμιού ήταν ο καρπός μιας επεκτατικής 'φιλοσοφίας' του Ισλάμ, και κατά τις περιηγήτριες, το επακόλουθο ή το αποτέλεσμα του τραγικού φαινομένου του θεσμού της **δουλείας**, δηλαδή των θηλυκών αιχμαλώτων και των αρσενικών αιχμαλώτων (ευνούχων), που αποκτήθηκαν ως σκλάβοι σε επεκτατικές επιδρομές ή πολέμους, επαναλαμβάνουμε ότι επιβάλλεται να κάνουμε μία σύντομη ιστορική

---

[301] Βλέπε: -Σαρρής, Νεοκλής. Οσμανική Πραγματικότητα Ι και ΙΙ.
-Φωτιάδης, Κώστας. Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου. Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.
-Συμπληρωματική Βιβλιογραφία στο τέλος της διατριβής.
-Gordon, Murray. Slavery in the Arab World. New Amsterdam Books, New York, N.Y. 1992.
-Walther, Wiebke. Women in Islam, from Medieval to Modern Times. Markus Wiener Publishers. Princeton. 1995., σελ. 7.
-Hekmat, Anwar, "Women and the Koran. The Status of Women in Islam". Prometheus Books, New York., 1997
-Έκδοση συνεργασίας Grande Encyclopedie Larousse, Encyclopaedia Britannica, Εκδοτικός ΟργανισμόςΠάπυρος. Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρους/Λαρους/Μπριτάννικα, 1991: Η προϊσλαμική αραβική θρησκεία ήταν πολυθεϊστική. Υπήρχαν πολυάριθμες αραβικές θεότητες που έφεραν διάφορα ονόματα, ανάλογα με την περιοχή ή με κάποια ιδιαίτερη ιδιότητα της θεότητας. Υπό τη γενική ονομασία αραβικές θρησκείες αναφέρονται οι λατρείες που άνθησαν στην Αραβική Χερσόνησο ή σε γειτονικές περιοχές ανάμεσα σε αραβόφωνους λαούς, από τους παλαιότερους γνωστούς χρόνους μέχρι την εμφάνιση του Ισλάμ τον 7ο αιώνα. (βλέπε σελ. 164-166, τόμος 30).

[302] Omayyads ή Umayyads.

[303] Σχετικά με το θέμα των εξισλαμισμών διαφόρων λαών, βλέπε: Φωτιάδης, Κώστας. Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου. Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, σελίδες 2,49,51,92,99,103,105, 110,127,139,147,148,214.
«Η διαδικασία όμως του εκτουρκισμού δεν πρέπει να συνδυάζεται οπωσδήποτε με εκείνην του εκτουρκισμού. Αυτό προκύπτει καθαρά από ένα παράδειγμα ενός τόπου κοντά στην Αττάλεια, όπου υπάρχουν Έλληνες που έγιναν μουσουλμάνοι, διατήρησαν όμως την ελληνική γλώσσα και τον ελληνικό πολιτισμό. Αλλά και το αντίστροφο φαινόμενο διαπιστώνεται, δηλαδή τουρκόφωνοι (χριστιανοί) Έλληνες που δεν χρησιμοποιούν πια την ελληνική ως μητρική γλώσσα.» (Φωτιάδης, Κ., σελ. 92).

[304] Για τον θεσμό της δουλείας βλέπε τα πολύ περιεκτικά και αξιόλογα έργα :
α) Gordon, Murray. Slavery in the Arab World. New Amsterdam Books, New York, N.Y. 1992.
β) Walther, Wiebke. Women in Islam, from Medieval to Modern Times. Markus Wiener Publishers. Princeton. 1995.
γ) Hekmat, Anwar, "Women and the Koran. The Status of Women in Islam". Prometheus Books, New York., 1997
δ) Turkey and the Slave Trade. A Statement of Facts by F.W. Chesson. Papers on the Eastern Question, No. 7. 1877
ε) Σαρρής, Νεοκλής. Οσμανική Πραγματικότητα Ι και ΙΙ.
ζ) Φωτιάδης, Κώστας. Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου. Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.
η) Συμπληρωματική Βιβλιογραφία στο τέλος της διατριβής.

αναδρομή για να φθάσουμε στην εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που διαβίωσαν οι περιηγήτριες.

Μετά τον θάνατο του Μωάμεθ, όπως ήδη αναφέραμε, την πολιτική ηγεσία ανέλαβε, από το 632 έως 661, το Χαλιφάτο της **Μεδίνας**,[305] του οποίου η πολιτικοθρησκευτική ηγεσία κράτησε **μόνο** είκοσι-εννέα χρόνια. Η **πρώτη, όμως, μεγάλη δυναστεία**, που κυβέρνησε το Χαλιφάτο των Αράβων για 89 χρόνια και το οποίο αναφέρεται ορισμένες φορές ως Αραβικό Βασίλειο, ήταν το Χαλιφάτο των Ομεϋάδων ή Ομεϊάδων (Omayyads ή Umayyads) της Δαμασκού, η αυτοκρατορία των οποίων επικράτησε από το 661 έως το 750 μ.Χ. αιώνα.

Η δυναστεία των Ομεϋάδων,[306] με ηγέτη τον Αμπού Σουφυάν (Abu Sufyan), ήταν μία οικογένεια, κατά βάση εμπόρων, που ανήκε στη φυλή Κουραϋς (Quraysh) και είχε ως έδρα την Μέκκα. **Αρχικά οι Ομεϋάδες, όπως ήδη αναφέραμε, αντιστάθηκαν στον Ισλαμισμό**, στον οποίο προσχώρησαν μετά το 627. Στη συνέχεια όμως, υπό τον Μωάμεθ, έγιναν σημαντικοί στρατιωτικοί διοικητές (κυβερνήτες) και οι άμεσοι διάδοχοί του. Στον πρώτο εμφύλιο πόλεμο μεταξύ μουσουλμάνων (fitnah, 656-661), που ξέσπασε για την διεκδίκηση του χαλιφάτου, μετά τον φόνο του Οσμάν (Uthman), δηλαδή του τρίτου χαλίφη της Μεδίνας, ο οποίος κυβέρνησε από το 644 ως το 656, ο Μουαουίγια (Mu'awiyah), ο γιος του Αμπού Σουφυάν (Abu Sufyan), που εκείνη την εποχή ήταν κυβερνήτης της Συρίας, επικράτησε έναντι του τέταρτου και τελευταίου χαλίφη της Μεδίνας, που ήταν ο Αλί, ο εξάδελφος-γαμπρός του Μωάμεθ. Έτσι, ο Μουαουίγια έγινε ο **πρώτος** Ομεϋαδης χαλίφης.

Όσον αφορά την διακυβέρνηση των Ομεϋαδών, μοιράσθηκε ανάμεσα σε δύο κλάδους της οικογένειας, ή της δυναστείας: τους Σουφυανίδες, τους απογόνους του Αμπού Σουφυάν, οι οποίοι εκυβέρνησαν από το 661 έως το 684, και τους Μαρουανίδες, δηλαδή τον Μαρουάν Α' (Marwan I) και τους διαδόχους του, οι οποίοι εκυβέρνησαν από το 684 έως το 750. Οι Σουφυανίδες και ο πρώτος Ομεϋάδης χαλίφης ο Μουαουίγια Α', που κυβέρνησε από το 661 έως το 680, συγκέντρωσαν την χαλιφική εξουσία στη **Δαμασκό**. Η βάση της δύναμης των Ομεϋαδών ήταν ο Συριακός στρατός, γεγονός που κατέστη δυνατόν την δημιουργία μιας ενιαίας **αυτοκρατορίας**, μέσω του αυστηρότερου ελέγχου των κατακτημένων επαρχιών και των ανταγωνισμών που επικρατούσε ανάμεσα στις Αραβικές φυλές. **Η μουσουλμανική κυριαρχία εξαπλώθηκε ως το Χορασάν, το σημερινό Ιράν**, ιδρύθηκαν πολλές πόλεις-φρούρια στο Μερβ και στο Σιστάν ως βάσεις για την εξαπόλυση εκστρατευτικών επιχειρήσεων στην κεντρική Ασία και την βορειοδυτική **Ινδία**, ενώ άρχισε η διείσδυση στη βορειοδυτική **Αφρική**. Επιπροσθέτως, πραγματοποιήθηκε και μία σειρά πολεμικών εκστρατειών εναντίον της **Κωνσταντινούπολης** (669-678), οι οποίες δεν επέτυχαν. Αν και οι Σουφυανίδες διετήρησαν στις επαρχίες σε γενικές γραμμές, τις διοικητικές γραφειοκρατικές δομές που κληρονόμησαν από τους Βυζαντινούς και τους Πέρσες, η πολιτική τους οργάνωση ακολουθούσε το αραβικό φυλετικό σύστημα, βάσει του οποίου ο χαλίφης εκλεγόταν από τους ομοίους του, για να γίνει θεωρητικά «πρώτος μεταξύ ίσων» και να ενεργεί με την βοήθεια του συμβουλευτικού συμβουλίου της φυλής (shüra). Όμως, ο εμφύλιος πόλεμος και ο θάνατος του γιου του Μουαουίγια Β', του Γιαζίντ Α' το 683, και ένα χρόνο αργότερα ο θάνατος του Μουαουίγια Β' (684) σήμαναν την λήξη της εξουσίας των Σουφυανίδων, και ο Μαρουάν Α'

[305] Βλέπε τα χαρέμια στα παλάτια τους στην έρημο της Συρίας. [Walther, Wiebke. Women in Islam, from Medieval to Modern Times. Markus Wiener Publishers. Princeton. 1995, σελ. 44]

[306] (Umayyad ή Omayyad dynasty)

ανακηρύχθηκε χαλίφης στη **Συρία** το 684, ενώ μαίνονταν πόλεμοι ανάμεσα στις φυλές.

Το χαλιφάτο των Ομεϋαδών είχε φθάσει στην ακμή της ανάπτυξής του, υπό την διακυβέρνηση του χαλίφη Αμντ αλ-Μαλίκ (Abd al-Malik), ο οποίος εκυβέρνησε από το 685-705. Τα μουσουλμανικά στρατεύματα κατέκλυσαν το μεγαλύτερο μέρος της **Ισπανίας** στη Δύση, και εισέβαλαν στην **Ινδία** (στο Μακράν και το Σιντ), ενώ στην κεντρική **Ασία** οι φρουρές τους στο Χορασάν, σημερινό Ιράν, κατέλαβαν την Μπουχάρα, και άλλες περιοχές. Μέσω ενός εκτεταμένου προγράμματος **εξαραβισμού**, η αραβική έγινε η επίσημη γλώσσα του κράτους. Η οικονομική διοίκηση του χαλιφάτου αναδιοργανώθηκε με **Άραβες** στην θέση των **Περσών** και των **Ελλήνων** αξιωματούχων. Νέο αραβικό νομισματικό σύστημα αντικατέστησε τις παλαιές απομιμήσεις των Βυζαντινών και των Σασανιδών.[307]

Η παρακμή του χαλιφάτου άρχισε με την καταστροφική ήττα του Συριακού στρατού από τον Βυζαντινό Λέοντα Γ' τον Ισαυρο (717 μ.Χ). Στην συνέχεια, σε οικονομική κρίση οδήγησαν οι δημοσιο-οικονομικές μεταρρυθμίσεις (του Ομάρ Β'), που είχαν ως στόχο να κατευνάσουν την **αυξανόμενη δυσαρέσκεια των μη Αράβων μουσουλμάνων (mawali), τοποθετώντας όλους τους μουσουλμάνους στην ίδια βάση, ανεξάρτητα από την εθνικότητα τους**. Παράλληλα, η αναζωογόνηση της μακρόχρονης έχθρας μεταξύ των νότιων και βόρειων αραβικών φυλών εμείωσαν σοβαρά την στρατιωτική δύναμη του χαλιφάτου. Στα χρόνια που ακολούθησαν το χαλιφάτο του Χισάμ (Hisham), ο οποίος εκυβέρνησε από το 724-743, οι διαμάχες ανάμεσα στα νότια και τα βόρεια φύλα πήραν την μορφή μεγάλων εξεγέρσεων στην Συρία, στο Ιράκ και στο Χορασάν (745-746), ενώ οι **μη-Άραβες μουσουλμάνοι** που αποκαλούνταν **mawali**, σχετίσθηκαν με τους **Χασιμίγια**, που ήταν μια θρησκευτικο-πολιτική αίρεση, που απέρριπτε την νομιμότητα των Ομεϋαδών. Το 749, οι Χασιμίγια, συνεπικουρούμενοι από τις δυτικές επαρχίες, ανακήρυξαν χαλίφη τον Αμπού αλ-Αμπάς ας-Σαφά (Abu al-'Abbas as-Saffah ή Abul-Abbas as -Saffah[308]) που έγινε έτσι ο **πρώτος** χαλίφης της δυναστείας των **Αμπασιδών**.

Ο τελευταίος Ομεϋάδης χαλίφης, ήταν ο Μαρουάν Β', ο οποίος εκυβέρνησε από το 744 ως το 750. Μέλη του Οίκου των Ομεϋαδών καταδιώχθηκαν και εξοντώθηκαν, άλλα ένας από τους επιζήσαντες, ο Αμπντ αρ-Ραχμάν (Abd ar-Rahman), διέφυγε και εγκαταστάθηκε ως μουσουλμάνος κυβερνήτης στην Ισπανία (756), ιδρύοντας έτσι την δυναστεία των Ομεϋαδών της Κόρδοβας.[309]

2.4.4 Το Χαλιφάτο των Αμπασιδών[310] [750-1258] με έδρα την Βαγδάτη, «την πόλη της Ειρήνης»

---

[307] Σασσανίδες, (ή η περίοδος των Σασσανιδών), η αρχαία δυναστεία που βασίλευσε στην Περσία από το 224 ως το 651 μ.Χ.. Ο Παπάκ, ένας ελάσσων Πέρσης ηγεμόνας προετοίμαζε επανάσταση, την οποία κήρυξε τελικά ο γιος του Αρδασίρ Α'. Αυτός συγκρούσθηκε με τον Αρτάβανο Ε' το 224, ο Πάρθος έπεσε στην μάχη και έτσι ο θρόνος πέρασε στους Σασσανίδες, την εθνική δυναστεία που προερχόταν από την Περσίδα, το λίκνο των Αχαιμενίδων.

[308] Walther, Wiebke. Women in Islam, from Medieval to Modern Times. Markus Wiener Publishers. Princeton. 1995, σελ. 115.

[309] Βλέπε: Έκδοση συνεργασίας Grande Encyclopedie Larousse, Encyclopaedia Britannica, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος. Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρους/Λαρους/Μπριτάννικα, 1991, 'Οι Ομεϋάδες', σελ. 15.

[310] Βλέπε: Σαρρής, Νεοκλής. Οσμανική Πραγματικότητα Ι και ΙΙ.

Βλέπε: Φωτιάδης, Κώστας. Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου. Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.

Βλέπε: Συμπληρωματική Βιβλιογραφία στο τέλος της διατριβής.

Βλέπε: Gordon, Murray. Slavery in the Arab World. New Amsterdam Books, New York, N.Y. 1992.

Βλέπε: Walther, Wiebke. Women in Islam, from Medieval to Modern Times. Markus Wiener Publishers. Princeton. 1995.

Όσον αφορά το τρίτο Αραβικό Χαλιφάτο, δηλαδή εκείνο των Αμπασιδών (750-1258), πρέπει να επισημάνουμε, ότι η αυτοκρατορία τους επικράτησε για **508 χρόνια, μέχρι την εισβολή των Μογγόλων στην Βαγδάτη το 1258.**[311]

Με την ονομασία Αμπασίδες χαρακτηρίζονταν οι Άραβες χαλίφες ή χαλίφηδες, που η δυναστεία τους άρχισε το 750, όταν εκθρόνισαν τους Ομεϋάδες και που με έδρα την **Βαγδάτη** συνεχίσθηκε ως τα μέσα του 13ου αιώνα. Οι Αμπασίδες ήταν απόγονοι του Αμπάς, του θείου του Μωάμεθ, και χάρη στην ισχύ που τους προσδιόριζε η συγγένειά τους αυτή με τον Προφήτη, κατάφεραν να εκμεταλλευθούν τη δυσαρέσκεια του πληθυσμού απέναντι στους Ομεϋάδες και να καταλάβουν την εξουσία το 750 μ.Χ. Σε αυτό το σημείο επιβάλλεται να επισημάνουμε, ότι οι Σιίτες Μουσουλμάνοι, και κυρίως οι Σιίτες της Περσίας, υπό την ηγεσία του Αμπού Μουσλίμ, συνέβαλαν αποφασίστηκα στην επιτυχία αυτή των Αμπασιδών. Παρόλα αυτά, η πτώση των Ομεϋαδών δεν προήλθε από φυλετικούς ανταγωνισμούς και συγκρούσεις, αλλά ήταν μάλλον το αποτέλεσμα μιας κοινωνικής εξέγερσης εναντίον της αραβικής αριστοκρατίας. Αιτία της επανάστασης ήταν η οικονομική και κοινωνική δυσαρέσκεια των μη προνομιούχων τάξεων του πληθυσμού των πόλεων.[312]

Όταν το Χαλιφάτο των Ομεϋαδών έπεσε με την επανάσταση των Αμπασιδών, το 750, **το Ισλάμ, ('dar al-Islam'), ή ο 'Οίκος του Ισλάμ',**[313] ήταν ήδη μεγάλος και επεκτεινόταν από τα Πυρηναία Όρη μέχρι την κοιλάδα του Ινδού Ποταμού ('the Indus valley').[314] Το 750 η έδρα αυτής της αυτοκρατορίας μεταφέρθηκε από τη **Συρία** στο **Ιράκ**, αρχικά στη μικρή πόλη **Χασιμίγια**, στην ανατολική όχθη του Ευφράτη, και έπειτα στην πόλη Ανμπάρ, όπου εγκατέστησε την πρωτεύουσά του **ο πρώτος χαλίφης των Αμπασιδών**, ο Αμπούλ-Αμπάς ασ-Σαφάχ (Abul-Abbas as –Saffah)[315] (750-754), η εξουσία του οποίου κράτησε μόνο τέσσερα χρόνια.

Ο δεύτερος χαλίφης, του οποίου το χαρέμι εξετάσαμε προηγουμένως, ο Αλ Μανσούρ (al-Mansur, 754-775), ο οποίος ήταν λάτρης των Ελληνικών γραμμάτων και της Ελληνικής επιστήμης, μετέφερε την έδρα της αυτοκρατορίας στη δυτική όχθη του Τίγρη, κοντά στα ερείπια της παλιάς πρωτεύουσας των Σασανίδων ή Σασσανιδών,[316] δηλαδή της Κτησιφώντος ή Κτησιφών (Ctesiphon,)[317]

Βλέπε :Hekmat, Anwar, "Women and the Koran. The Status of Women in Islam", Prometheus Books, New York., 1997

Βλέπε: Έκδοση συνεργασίας Grande Encyclopedie Larousse, Encyclopaedia Britannica, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος. Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρους/Λαρους/Μπριτάννικα, 1991.

[311] Στις αρχές του 13ου αιώνα, οι Μογγόλοι εισβάλλουν στο μουσουλμανικό κόσμο. Καταλαμβάνουν το 1258 τη Βαγδάτη και καταλύουν το χαλιφάτο των Αμπασίδων. Η Αίγυπτος και η Συρία ξεφεύγουν την μογγολική τυραννία, χάρη στο καθεστώς των Αγιουμπιδών, οι οποίοι με τη δύναμη που έχουν αποκτήσει στην διάρκεια των σταυροφοριών, αντιστέκονται στους εισβολείς. Λίγο μετά την κατάληψη της Βαγδάτης, στρατιωτικοί διοικητές και μέλη της βασιλικής φρουράς των Αγιουμπιδών παίρνουν την εξουσία. Για να δώσουν στην εξουσία τους νόμιμη βάση οι μαμελούκοι φέρνουν από το Κάιρο έναν Αμπασίδη, που είχε γλιτώσει από τη σφαγή της Βαγδάτης, και τον ανακηρύσσουν χαλίφη με μεγάλη πομπή. Οι Αμπασίδες διατηρούν αυτό το αξίωμα, του πνευματικού ηγέτη, μέχρι που φθάνουν οι Οθωμανοί Τούρκοι, οι οποίοι καταλαμβάνουν το 1516-1517 την Αίγυπτο και την Συρία, διώχνουν τους μαμελούκους και στη συνέχεια τον τίτλο του χαλίφη. [Βλέπε: Grande Encyclopedie Larousse, Encyclopaedia Britannica, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος. Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρους/Λαρους/Μπριτάννικα, 1991, σελ. 13.]

[312] Ibid., σελ. 11, 13.

[313] "House of Islam"

[314] Walther, Wiebke. Women in Islam, from Medieval to Modern Times. Markus Wiener Publishers. Princeton. 1995, σελ, 37

[315] Ibid., σελ. 115.

[316] Σασσανίδες, (ή η περίοδος των Σασσανιδών), η αρχαία δυναστεία που βασίλευσε στην Περσία από το 224 ως το 651. Ο Παπάκ, ένας ελάσσων Πέρσης ηγεμόνας προετοίμαζε επανάσταση, την οποία κήρυξε τελικά ο γιος του Αρδασίρ Α'. Αυτός συγκρούστηκε με τον Αρτάβανο Ε' το 224,

με τις πέτρες της οποίας χτίσθηκε η νέα πόλη, **«η Πόλη της ειρήνης»** (Madinat al-Salam), που έγινε γνωστή με την ονομασία **Βαγδάτη**. Η μεταφορά της έδρας της αυτοκρατορίας, από τη μεσογειακή επαρχία της Συρίας στη Μεσοποταμία (Ιράκ), ευνόησε τις παλιές ανατολικές επιδράσεις, και ιδιαίτερα τις **Περσικές**.

Το χαλιφάτο των Αμπασιδών (750-1258) δεν στηριζόταν πια, όπως κατά την αυτοκρατορία των Ομεϋαδών (661-750), στην συναίνεση των αρχηγών των φυλών. Η διοίκηση δεν ήταν πια, όπως κατά την εποχή των Ομεϋαδών, **αποκλειστικά στα χέρια της Αραβικής αριστοκρατίας. Τα διοικητικά στελέχη εστρατολογούντο, κυρίως, από τις τάξεις των μη Αράβων μουσουλμάνων (mawali)** και στις επαρχίες η εξουσία μοιραζόταν ανάμεσα στον εμίρη, δηλαδή τον διοικητή και στον αμίλ (amil), δηλαδή στον μεγάλο έφορο των Οικονομικών. Οι Αμπασίδες δεν παλινόρθωσαν το καθεστώς των προϊσλαμικών σεϊχηδων. **Έτσι, οι Άραβες έπαυσαν να αποτελούν μια κλειστή κληρονομική κάστα και ανοίχθηκαν προς όλους του αραβόφωνους μουσουλμάνους και συνεπώς η εθνική διαφοροποίηση έσβηνε, όσο προχωρούσε ο εξαραβισμός.**

Μια νέα τάξη, που αποτελούταν από πλούσιους και μορφωμένους, ήρθε να αντικαταστήσει την πολεμική αριστοκρατία στην διακυβέρνηση της αυτοκρατορίας. Πρόκειται για ανθρώπους, που επλούτισαν από τις εμπορικές και τραπεζικές επιχειρήσεις, από την κερδοσκοπία και την εκμετάλλευση γης, καθώς και για δημόσιους υπαλλήλους. Αυτή η τάξη περιελάμβανε, εκτός από μουσουλμάνους και τους **«ντίμης» (dhimmis), τους μη μουσουλμάνους υπηκόους της αυτοκρατορίας**, που παρόλο που εθεωρούντο πολίτες δευτέρας τάξεως ή κατηγορίας είχαν θρησκευτική ελευθερία, δικαιώματα ιδιοκτησίας και κατείχαν σημαντικές θέσεις στην διοίκηση. Χάρη στις πολιτιστικές αξίες διαφόρων λαών, Ισπανών, Βόρειων Αφρικανών, Αιγυπτίων, Συριανών, Βυζαντινών, Ελλήνων και Περσών, διαμορφώθηκε ένας ακμάζων πολιτισμός ευημερίας, του οποίου **ο συνδετικός κρίκος ήταν το Ισλάμ** και του οποίου η γλώσσα ήταν η Αραβική. Το κυρίαρχο κοινωνικό σχήμα ήταν ο **ανατολίτικος φεουδαρχισμός**, που το χαρακτηριστικό γνώρισμά του ήταν η θέση του κράτους ως ο υπέρτατος ιδιοκτήτης γης/εδαφών, που λειτουργούσε μέσω του εκπροσώπου του που ήταν ο Χαλίφης.[318]

Την εποχή του χαλίφη Χαρούν αλ -Ρασίντ (768-809) ο μουσουλμανικός πολιτισμός είχε φθάσει σ' ένα βαθμό εκλέπτυνσης, που θα μείνει θρυλικός. Αυτός ο πολιτισμός έφθασε στο κορύφωμά του την εποχή της βασιλείας του Αλ Μαμούν (813-833), ο οποίος το 830 είχε ιδρύσει ένα μεταφραστικό κέντρο, που το ονόμασε «Ντάρ αλ Χίκμα», δηλαδή «Ο Οίκος της Σοφίας» και που χάρη σ' αυτό πολλά χαμένα Ελληνικά χειρόγραφα έφθασαν ως εμάς σε αραβική μετάφραση. Όπως ήδη αναφέραμε, η **Βαγδάτη, «η πόλη της Ειρήνης»** δεν ήταν μόνο το πολιτικό και οικονομικό κέντρο του κόσμου, αλλά ένα ιερό της τέχνης, της παιδείας και της σκέψης.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτίμηση του καθηγητού Κωνσταντίνου Ρωμανού, στο έργο του «Ελληνιστικό Ισλάμ», σύμφωνα με την οποία: **«Το Ισλάμ δεν ήταν πάντα, στην μακραίωνη ιστορία του, ένας χώρος κοινωνικής καθυστέρησης, επιστημονικής αμάθειας και φονταμενταλιστικού φανατισμού.** Η σημερινή πεφωτισμένη δυτική χριστιανοσύνη.... δεν θα έφθανε ποτέ στο

ο Πάρθος έπεσε στην μάχη και έτσι ο θρόνος πέρασε στους Σασσανίδες, την εθνική δυναστεία που προερχόταν από την Περσίδα, το λίκνο των Αχαιμενίδων. (Η ονομασία «Περσία» χρησιμοποιήθηκε επί αιώνες, κυρίως στην Δύση, για να δηλώσει το βασίλειο του Ιράν. Η ονομασία προήλθε από την Περσίδα που αποδόθηκε στους αρχαίους Έλληνες σε όλο το ιρανικό οροπέδιο. Οι αυτόχθονες ονόμαζαν την πατρίδα τους Ιράν, δηλαδή η χώρα των Αρίων.)

[317] Walther, Wiebke. Women in Islam, from Medieval to Modern Times. Markus Wiener Publishers. Princeton. 1995, σελ. 39.

[318] Ibid., σελ. 39.

σημερινό της επίπεδο χωρίς την αποφασιστική πολιτιστική συμβολή ενός **άλλου Ισλάμ**, που με τον ανώτερο πολιτισμό του φώτισε τα σκοτάδια του ευρωπαϊκού Μεσαίωνα πριν από χίλια χρόνια: όταν, με προγεφυρώματα το Σαλέρνο, το Παλέρμο, τη Νάπολη και πάνω απ' όλα τη μουσουλμανική Ισπανία, η φιλοσοφία, η ιατρική, η αστρονομία, τα μαθηματικά, η γεωγραφία, η αλχημεία- η πειραματική επιστήμη γενικότερα- εισήχθησαν από το ανεπτυγμένο Ισλάμ στην αναπτυσσόμενη Ευρώπη... Η πεμπτουσία της γνώσης και της τεχνογνωσίας που μεταφέρθηκαν ήταν η **Ελληνική παιδεία**.»[319]

Η Ελληνική φιλοσοφία έγινε γνωστή στη Ευρώπη, συντελώντας έτσι στην ίδρυση των πρώτων ευρωπαϊκών πανεπιστημίων, χάρη στο Ισλάμ της Ιβηρικής χερσονήσου, που το Μεσαίωνα ανέδειξε μια σειρά φιλοσόφων πρώτου μεγέθους. Για παράδειγμα, κατά την περίοδο του Χαλιφάτου των Αμπασιδών, συγκεκριμένα στα έτη 767-912, και ιδιαίτερα υπό την αιγίδα του χαλίφη αλ Ma'mun (813-33), μια πρωτοφανής για την ιστορία του πολιτισμού μεταφραστική προσπάθεια έγινε στην Βαγδάτη, αποτέλεσμα της οποίας ήταν η ακριβής απόδοση του συνόλου της αρχαίας Ελληνικής γραμματείας στην αραβική γλώσσα. Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε στα έργα του Αριστοτέλη και των σχολιαστών του. **Υπάρχουν στα αραβικά περισσότερες μεταφράσεις του Αριστοτέλη απ' ότι στις Ευρωπαϊκές γλώσσες**.[320]

«Η ίδρυση της θεολογικής σχολής ρασιοναλιστικής κατεύθυνσης (Mu'tazila) στην **Βαγδάτη**, υπό την υψηλή προστασία του χαλίφη αλ-Μαμούν, υιού του (χαλίφη) Χαρούν αλ-Ρασίντ, υπήρξε το σημαντικότερο βήμα για τη δημιουργία του θεωρητικού Ισλάμ_ η απαρχή του εξελληνισμού του. Διότι η θεωρία στην ευρύτερη περιοχή ήταν κατ' ανάγκη ελληνική.»[321] Όπως επισημαίνει ο ερευνητής, η νεοπλατωνική σχολή του Harran στη Μεσοποταμία, η μακροβιότερη από όλες τις ελληνικές φιλοσοφικές σχολές, επέζησε έως την κατάλυσή της από τους Σελτζούκους Τούρκους το 1081.[322]

Μέσα σε εκατόν πενήντα περίπου χρόνια, δηλαδή ως τα μέσα του 10ου μ.Χ. αιώνα, στην Βαγδάτη έγινε η πρωτοφανής για την ιστορία του πολιτισμού μεταφραστική προσπάθεια, που έδωσε στην αραβική γλώσσα το σύνολο της Ελληνικής επιστημονικής και φιλοσοφικής γραμματείας, ιδιαίτερα στους χρόνους του χαλίφη των Αμπασιδών, αλ-Μαμούν 813-33.[323] Σε αυτό το σημείο, πρέπει να αναφέρουμε, ότι το Ισλάμ έδειξε ενδιαφέρον για την Ελληνική επιστήμη και φιλοσοφία, αλλά όχι για την Ελληνική ποίηση, ποτέ δεν μετέφρασαν τον Όμηρο ή τους Έλληνες τραγικούς.

Μία μεγάλη προσφορά τον 10ο αιώνα αποτελεί το «Kitab al Fihrist» (Βιβλίο Ευρετηρίου) του αλ-Ναδίμ, που εκδόθηκε συγκεκριμένα το 987-88 μ. Χ., και το οποίο αποτελεί ένα αναλυτικό κατάλογό όλων των έργων της παγκόσμιας γραμματείας που ήταν γνωστά και προσιτά στην Βαγδάτη την εποχή του συγγραφέα. «Είναι πολύτιμη πηγή, προκειμένου να γνωρίσουμε την πορεία της Ελληνικής γραμματείας στο Ισλάμ. Τα τρία όγδοα του κειμένου είναι αφιερωμένα στην φιλοσοφία, τα μαθηματικά, την αστρονομία, την ιατρική, τη μυθολογία, τη γεωγραφία και την αλχημεία... Περιέχει και αναλύει με ακριβή γνώση τα έργα εκατόν εβδομήντα τριών Ελλήνων συγγραφέων από την αρχαιότητα ως τον Φώτιο. Με ιδιαίτερο ενδιαφέρον και φιλολογική ακρίβεια ο αλ-Ναδίμ αναφέρει επανειλημμένες μεταφράσεις και εκδόσεις δεκαεννέα έργων του Πλάτωνα. Για τον

---

[319] Βλέπε Ρωμανό, Κωνσταντίνο, Π., Ελληνιστικό Ισλάμ, σελ. 57.
[320] Ibid., σελ. 41-42.
[321] Ibid., σελ. 59.
[322] Ibid., σελ. 60.
[323] Ibid., σελ. 60.

Αριστοτέλη.... Η θεολογική σχολή της Mu'tazila, σε αντίθεση με την παραδοσιακή Fiqh, εδίδαξε ότι το Κοράνι ήταν «κτιστό», δηλαδή όχι ο αιώνιος και αυθύπαρκτος λόγος του θεού. Η ερμηνεία αυτή άνοιξε το δρόμο στην ιστορικοποίηση του Κορανίου και οδήγησε στην παραδοχή της ελευθερίας της ανθρώπινης βούλησης. Εντούτοις, η περαιτέρω ιστορική εξέλιξη έδωσε την τελική νίκη στην αντιορθολογιστική 'ισλαμική ορθοδοξία', η οποία και εξοστράκισε τους μουτατζιλίτες στο στρατόπεδο των αιρετικών (Kufr)... Το κλασσικό Ισλάμ δεν σκότωνε τους αιρετικούς, όπως η μεσαιωνική Δύση, ή οι σημερινοί ισλαμιστές φονταμενταλιστές. Όμως, τα βιβλία της Mu'tazila κάηκαν.... Για τους Άραβες ο Αριστοτέλης ήταν πάντα 'ο πρώτος διδάσκαλος'.»[324]

«Εν κατακλείδι μπορούμε να πούμε ότι οι Άραβες πέτυχαν το στόχο της μεταφοράς της αρχαίας ελληνικής επιστήμης στους Ευρωπαίους. Συχνά επέφεραν σημαντικές διορθώσεις και πρόσθεταν τη δική τους πείρα. Χωρίς την καλλιέργεια του πειράματος και του πειραματικού εργαστηρίου των Αράβων δεν θα υπήρχε ούτε Γαλιλαίος στην Ευρώπη για να θεμελιώσουν τη σύγχρονη πειραματική θετικοεπιστημονική έρευνα.»[325]

Όσον αφορά την παρακμή του χαλιφάτου ή της αυτοκρατορίας των Αμπασιδών, πρώτον, πρέπει να αναφέρουμε, ότι το 803 κλονίσθηκε η συμμαχία τους με την Περσική αριστοκρατία. Δεύτερον, μετά τον θάνατο του χαλίφη Χαρούν, το 809, εκδηλώθηκαν αντιθέσεις μ' έναν εμφύλιο πόλεμο ανάμεσα στους δύο γιους του, τον Αμίν και τον Μαμούν, που υποστηρίζονταν αντίστοιχα, από τους Ιρακινούς και τους Ιρανούς, εκπροσωπώντας τις συγκρούσεις ανάμεσα στην Περσία (Ιράν) και στο Ιράκ. Τρίτον, η κεντρική εξουσία του χαλίφη είχε αρχίσει να αδυνατίζει με την αυξανόμενη εισροή στην διοίκηση ξένων αξιωματικών, **ιδιαίτερα τουρκικής καταγωγής, όπως οι μαμελούκοι.** Από τον 9° αιώνα οι χαλίφηδες συνήθιζαν να εκμισθώνουν τα διάφορα τμήματα του κράτους τους σε τοπικούς κυβερνήτες, γεγονός που οδήγησε να γίνουν αυτοί οι κυβερνήτες εκμισθωτές γης, οι πραγματικοί αρχηγοί του στρατού. Αυτοί οι στρατιωτικοί διοικητές, κυβερνήτες και φύλακες των χαλίφηδων, οι οποίοι τις περισσότερες φορές ήταν **"μαμελούκοι Τούρκοι** είχαν γίνει **οι πραγματικοί κύριοι της αυτοκρατορίας των Αμπασιδών τον 9° αιώνα.**

Τον 10ο αιώνα, στην συνέχεια, μετά από την εισβολή της περσικής δυναστείας/οικογένειας Μπουβαϊχιδών[326] στη Βαγδάτη το 945, οι χαλίφηδες είχαν χάσει ό,τι τους είχε απομείνει από την εξουσία και από τότε, βρίσκονταν στο έλεος των αυλαρχών, που ήταν, τις περισσότερες φορές, **Πέρσες ή Τούρκοι. Το 10ο αιώνα έκανε την εμφάνισή τους και ένα καινούργιο εθνικό στοιχείο, ο Τούρκος,**[327] δηλαδή τα **ογουζίκα-τουρκικά φύλα,** που είχαν αποκτήσει σημαντικό ρόλο στο Χαλιφάτο των Αμπασιδών.[328] Τον 11° αιώνα η δύναμή τους κατοχυρώθηκε με την δυναστεία των Σελτζούκων ή Σελτζουκίδων Τούρκων, που έδιωξε τους Σιίτες Μπουβαϊχιδες από την Βαγδάτη, την οποία κατέκτησαν το 1055.[329] Τον 10ο αιώνα, τα ογουζικά-τουρκικά φύλα με φύλαρχο τον **Σελτζούκ,** είχαν **αποδεχθεί οικειοθελώς το Ισλάμ,** και στην συνέχεια εξελίχθηκαν στους κατοπινούς **κατακτητές της Μικράς Ασίας και τους θεμελιωτές του σελτζουκικού-τουρκικού κράτος.**

---

[324] Ibid., σελ. 61-63.

[325] Ibid., σελ. 64-70. (Όσον αφορά εξελληνισμένους ισλαμιστές φιλόσοφους του κλασσικού Μεσαίωνα, την καλλιέργεια της ελληνικής επιστήμης στο Ισλάμ, και τα σχολιασμένα έργα των Ελλήνων φιλοσόφων που το Ισλάμ διέδωσε στην Ευρώπη.)

[326] Οι Μπουβαϊχίδες ήταν Σιίτες Μουσουλμάνοι.

[327] Walther, Wiebke Women in Islam form Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers, Princeton, 1993, σελ. 39.

[328] Ibid.,σελ. 36-37, 39.

[329] Ibid., σελ. 39.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να υπογραμμίζουμε ότι τα πρώτα 100 χρόνια της αυτοκρατορίας των Αμπασιδών, άλλες τοπικές δυναστείες είχαν ήδη αρχίσει να εμφανίζονται σε μεμονωμένες περιοχές της επικράτειάς τους.[330] Για παράδειγμα, το 756 μία ανεξάρτητη Μουσουλμανική Αυτοκρατορία εμφανίσθηκε στην Ισπανία κάτω από τους Ομεϋάδες. Μεταγενέστερα, ανεξάρτητες δυναστείες εμφανίσθηκαν στο Μαρόκο, στην Τυνησία και στην Αίγυπτο.[331] Δραστηριοποιήθηκε το κίνημα των **Ισμαηλιτών**, ένα παρακλάδι του Σιισμού που εξέφραζε την δυσαρέσκεια των καταπιεζόμενων της αυτοκρατορίας. Οι Ισμαηλίτες ήταν πολύ οργανωμένοι και υπάκουαν τυφλά στον ιμάμη, ο οποίος ήταν απόγονος του Αλί, που, όπως ήδη αναφέραμε, ήταν ο εξάδελφος του Μωάμεθ και ο σύζυγος της κόρης του, της Φατιμά. Το 894 οι Ισμαηλίτες (γνωστή ως Καρμάτες) κατέκτησαν την εξουσία στην επαρχία του Μπαχρέιν, αφού προηγουμένως προκάλεσαν μεγάλες καταστροφές στην Συρία, στην Παλαιστίνη και στην Βόρεια Μεσοποταμία. Το 901 κατέλαβαν την Υεμένη και γενικά το κίνημα αυτό υπονόμευσε το καθεστώς των Αμπασιδών **και συνέβαλε στην διάσπαση της ενότητας της αυτοκρατορίας.** Επίσης, κατά την διάρκεια του 10ου αιώνα πολλές αραβικές φυλές της Συριακής ερήμου είχαν δημιουργήσει διάφορες δυναστείες βεδουίνων.

Επίσης, η κατάκτηση της Βαγδάτης των Αμπασιδών από τους **Μογγόλους**, το 1258, αδυνάτισε την αραβική παρουσία στο ανατολικό Ισλαμ, πολιτικά και γλωσσικά. Ως πολιτιστική πρωτεύουσα, την θέση της Βαγδάτης ανέλαβε το Κάιρο, το οποίο ιδρύθηκε από τους Άραβες το 969, στο οποίο εισέβαλαν και κατέκτησαν οι **Οσμανλήδες**, το 1517. Παρόλ'αυτά. ο αραβικός πολιτισμός εξακολουθούσε να ακμάζει, τουλάχιστον στην Ισπανία και στο Μαγκρέμπ, στην Αλγερία, στην Τυνησία και στο Μαρόκο. Επίσης, η χριστιανική ανάκτηση της Ισπανίας, το 1492, είχε θέσει τέλος στον τελευταίο θύλακα ισπανοαραβικού πολιτισμού στην Γρανάδα.[332]

Η απώλεια των ισχυρών ηγεμόνων, που προστάτευαν τα γράμματα και τις επιστήμες, η γενικότερη πολιτική αστάθεια και ιδιαίτερα η αντεπίθεση της ισλαμικής θρησκευτικής ορθοδοξίας (του Figh), οδήγησαν στην ίδρυση περισσότερων θρησκευτικών σχολείων γύρω από τα τζαμιά και στη νίκη της θρησκευτικής παράδοσης που θρυμματίζει τον ελεύθερο στοχασμό και την έρευνα. «Ενώ η Ευρώπη προοδεύει με την νεοαποκτημένη εξελληνισμένη επιστήμη του Ισλάμ, το τελευταίο, σταδιακά, καθίσταται ουραγός των εξελίξεων.»[333] Από τον 13ο αιώνα και μετά ο αραβικός κόσμος άρχισε να παρακμάζει, πρώτα πολιτιστικά και στην συνέχεια τεχνολογικά. Η ελεύθερη αντιπαράθεση διαφορετικών απόψεων έγινε αδύνατη, γεγονός που σήμαινε το τέλος της φιλοσοφικής και επιστημονικής σκέψης, και το Ισλάμ στερήθηκε από εκείνες τις παραγωγικές δυνάμεις που έδεσαν την νίκη στην 'βάρβαρη' Δύση.[334] Ούτε η κυριαρχία των Οθωμανών επί των Αράβων και των χριστιανικών πληθυσμών δεν ευνόησε την πνευματική ή πολιτιστική εξέλιξη των κατακτημένων λαών, **εφόσον οι Οθωμανοί σουλτάνοι, που έφερναν πλέον τον τίτλο του χαλίφη των πιστών**, θεωρούσαν ότι ο λήθαργος της κριτικής σκέψης αποτελούσε την καλύτερη προϋπόθεση για την κυριαρχία τους.[335]

---

[330] Ibid., σελ. 38.
[331] Ibid., σελ. 39.
[332] Βλέπε Ρωμανό, Κ., Ελληνιστικό Ισλάμ, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2001, σελ. 73.
[333] Ibid., σελ. 74.
[334] Ibid., σελ. 77.
[335] Ibid., σελ. 74.

2.4.4.1 Οι Σελτζούκοι Τούρκοι[336] [10ος έως 13ος αιώνας], οι Μογγόλοι (13ος), οι Μαμελούκοι (αρχές του 9ου ως αρχές του 16ου αιώνα) οι Οσμανλήδες (13ος αι) και η Οθωμανική Αυτοκρατορία (14ος έως 20ος)

Τον 10ο αιώνα, ένα μεγάλο μέρος των ουγούζικων-τουρκικών φύλων, που, όπως ήδη αναφέραμε, εξελίχθηκαν στους κατοπινούς κατακτητές της Μικράς Ασίας[337] και τους θεμελιωτές του σελτζουκικού-τουρκικού κράτους, είχαν αρχίσει μία μετανάστευση από την αρχική τους κοιτίδα, **στην δυτική Ασία, ανάμεσα στους ποταμούς Αμού-Ντάρια (Amu-Darja) και Σύρ-Ντάρια (Syr-Darja), δηλαδή ανάμεσα στο Τουρκμενιστάν, Ουζμπεκιστάν, και Καζακστάν, προς τη δύση, στις χώρες του Ισλάμ.** Αρχικά, η παρουσία αυτών των ουγούζικων-τουρκικών φύλων, με φύλαρχο τον Σελτζούκ ή Σαλτζούκ, που αποδέχθηκαν οικειοθελώς το Ισλάμ, τον 10ο αιώνα, δεν είχε δυσμενή αποτελέσματα στο Χαλιφάτο των Αμπασιδών. Οι Αμπασίδες χαλίφηδες της **Βαγδάτης**, που βρίσκονταν σε πόλεμο με την Βυζαντινή Αυτοκρατορία, αρχικά δέχθηκαν και χρησιμοποίησαν αυτά τα ουγουζικά-τουρκικά φύλα, για την άμυνα των συνόρων του ισλαμικού κράτους.

Όσον αφορά τον ιδρυτή της δυναστείας των Σελτζούκων,[338] τον Σελτζούκ (ή Σαλτζούκ), γνωρίζουμε ότι ήταν γιος του Ντοκάκ, μέλος της φυλής Κικνίκ των ουγούζων, για τον οποίο υπάρχει μόνο η πληροφορία ότι είχε εγκατασταθεί στο Τζαντ (Djand), στον ποταμό Συρ-Νταριά (Syr-Darja), κοντά στην Αράλη θάλασσα, δίπλα στην έρημο Κυζύλ-Κουμ. Στην περιοχή αυτή, οι Σετζουκίδες, αποκλεισμένοι από τους Σαμανίδες του Ιράν και τους Καραχανίδες της κεντρικής Ασίας, εξελίχθηκαν έξυπνα και τελικά εγκαταστάθηκαν στην περιοχή της Μπουχάρα. **Το σύστημα που είχαν διαμορφώσει οι Σελτζούκοι στο κράτος τους, που ίδρυσε ο Σελτσούκ, «ο οποίος ανήκε στους Ογούζους Τούρκους, απετέλεσε το πρότυπο πάνω στο οποίο στηρίχθηκε η οσμανική πραγματικότητα. Σε γενικές γραμμές μπορούμε να πούμε πως το σύστημα των Σελτσούκων αποτελεί τη σύνθεση της κοινωνικής οργάνωσης των Τούρκων με την ισλαμική παράδοση.»**[339]

Αν και αρχικά φάνηκαν χρήσιμοι στους Αμπασίδες χαλίφηδες, τον 11ο αιώνα, η δύναμή τους κατοχυρώθηκε με την δυναστεία των Σελτζούκων ή Σελτζουκίδων Τούρκων που είχαν διώξει τους Σιίτες Μπουβαϊχίδες[340] από την Βαγδάτη, την οποία πόλη, τελικά, κατέκτησαν το 1055.[341] **Μέχρι το τέλος του 11ου αιώνα οι Σελτζούκοι Τούρκοι είχαν συγκροτήσει μία τεράστια αυτοκρατορία. Κατέλαβαν σχεδόν τα τρία τέταρτα των ισλαμικών χωρών, που περιελάμβανε το μεγαλύτερο μέρος της Περσίας (το Ιράν), την Μεσοποταμία, το μεγαλύτερο τμήμα του σύγχρονου Ιράκ, τη Συρία, την Παλαιστίνη και ένα αρκετά μεγάλο τμήμα της Ανατολίας, και για να νομιμοποιήσουν την εξουσία τους, άφησαν στους Αμπασίδες χαλίφηδες μια φαινομενική κυριαρχία.**[342] Από τον 11ο ως τον 13ο αιώνα αυτή η Τουρκική

---

[336] Βλέπε Φωτιάδης, Κώστας. Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου., (Ο εξισλαμισμός κατά την εποχή των Σελτζούκων, σελ. 51-72)

[337] Η διαδικασία εξισλαμισμού των Ελλήνων της Μικράς Ασίας από τα τουρκικά φύλα τον 11ο αιώνα έχει περιγραφεί επαρκώς από τους ιστορικούς [Βλέπε Ρωμανό, Κ., Ελληνιστικό Ισλάμ, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2001, σελ. 11]

[338] Σελτζουκίδες ή Σαλτζουκίδες, τουρκ. Selcuklular.

[339] Βλέπε, Νεοκλή Σαρρή, Οσμανική Πραγματικότητα Ι., εκδόσεις Αρσινίδης, «Το Σετσουκικό σύστημα, Η νομαδική προέλευση των Σελτσουκιδών.»

[340] Οι Μπουβαιχίδες ήταν Σιίτες Μουσουλμάνοι.

[341] Walther, Wiebke. Women in Islam form Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers, Princeton, 1993. σελ. 39

[342] Φωτιάδης, Κώστας. Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου. Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη., σελ. 54.
«κατέλαβαν σχεδόν τα τρία τέταρτα των ισλαμικών χωρών–εκτός από την Μικρά Ασία- περιοχές όπως η Μεσοποταμία, το Ιράν και την Συρία.»

δυναστεία κυριάρχησε σε εκτεταμένες περιοχές της κεντρικής Ασίας και της Εγγύς Ανατολής.[343]

Αναλυτικότερα, από το 1037 έως το 1063, ο Torgul Bey, ο ανεψιός και διάδοχος ηγέτης του πρώτου Σελτζούκου αρχηγού, συνεχίζοντας την επέκταση προς την δύση, που είχε εγκαινιάσει ο Σελτζούκ,[344] έδιωξε τους Ραζνεβίδες απο το Χορασάν (Ιράκ) και στην συνέχεια, εισέβαλε στο Ιράν. Το 1040 οι Σελτζούκοι κατείχαν, ήδη, την περιοχή του Χορασάν, όπου ιδρύθηκε **το πρώτο σελτσουκικό κράτος** το οποίο[345] σύντομα επεξέτεινε τα όρια του, ενσωματώνοντας το **Ιράκ**, το **Αζερματχάν**, το **Κουρδιστάν** και την **Αρμενία.**

Ο **Torgul Bey** ασπάσθηκε τον Σουνισμό, ενώ οι Μπουβαϊχίδες ήταν Σιίτες, και το 1055, μπήκε στη **Βαγδάτη**, την πρωτεύουσα του αραβικού χαλιφάτου των Αμπασιδών, και δέχθηκε από τον χαλίφη τον τίτλο του **σουλτάνου**, που εσήμαινε παράλληλα την αναγόρευσή **του σε κοσμικό ηγεμόνα όλων των μουσουλμάνων**. Από τότε έφερε τον τίτλο του **σουλτάνου**, του «βασιλιά Ανατολής και Δύσης». **Η νίκη αυτή του Torgul Bey, επί των Σιιτών Μπουβαϊχιδών, καθιέρωσε τους Σελτζούκους/Σελτζουκίδες ως αναστηλωτές της μουσουλμανικής ενότητας, υπό του Σουνιτικού Χαλιφάτου.**

Στην συνέχεια ο ανιψιός και διάδοχός του Torgul Bey, ο **Alp Arslan** (1063-1072 ή 1073) έγινε πασίγνωστος κυρίως εξαιτίας της προέλασής του προς το ανατολικό ρωμαϊκό κράτος. Υπό τον Αλπ Αρσλάν, **τον δεύτερο σουλτάνο των Σελτζούκων, οι Τούρκοι κατέλαβαν την Αρμενία και εισόρμησαν στην Μικρά Ασία.** Συγκεκριμένα, το 1064 έπεσε το Άνιον, η πρωτεύουσα της Αρμενίας και το 1067/1068 οι Σελτζούκοι είχαν προωθηθεί ήδη **σε βυζαντινό έδαφος στη Μικρά Ασία,** και κατέλαβαν την **Καισάρεια**, αρχίζοντας **ληστρικές επιδρομές**, μέχρι την Κιλικία. Έπεσαν: η Έδεσσα, η Νεοκαισάρεια, η Δολίχη και η περιοχή γύρω από την Αντιόχεια.[346] Το 1069 **ελεηλάτησαν** το **Ικόνιον** και ένα χρόνο αργότερα την περιοχή γύρω από τις Χώνες.[347]

Ο Αλπ Αρσλάν υπέταξε το Χαλέπιο (στην Συρία) το 1070, επιτέθηκε στους Βυζαντινούς από τους οποίους απέσπασε την Αρμενία, αποκτώντας, κατά αυτόν τον τρόπο, πρόσβαση στην Μικρά Ασία. Είχε **νικήσει τα βυζαντινά στρατεύματα το 1071 υπό τον αυτοκράτορα Ρωμανό Δ' Διογένη (1068-1071) στη περίφημη μάχη του Μαντζικέρτ της Αρμενίας.** Αναλυτικότερα, το Μάρτιο του 1071 ο βυζαντινός αυτοκράτορας Ρωμανός Διογένης είχε φθάσει με τον στρατό του στην περιοχή της λίμνης Βαν της νοτιοανατολικής Αρμενίας, και συγκεκριμένα στις πόλεις Χιλάτ και Μαντζικέρτ,[348] και στις 11 Αυγούστου του ίδιου έτους έγινε η μάχη του Μαντζικέρτ και ο βυζαντινός στρατός ηττήθηκε, επειδή ομάδες του απειθάρχητου μισθοφορικού στρατεύματος, οι **Μογγόλοι**, οι **Ογούζοι** και οι **Πετσενέγοι** και αργότερα αρμενικά τμήματα προσχώρησαν στους Σελτζούκους. Ο αυτοκράτορας τραυματίσθηκε και πιάστηκε αιχμάλωτος.[349] **Από το χρονικό αυτό σημείο και στο εξής δεν ήταν πλέον δυνατόν να σταματήσει η προέλαση των σελτζούκικών φυλών στη Μικρά Ασία, όπου πάτησαν πλέον σταθερά το πόδι τους.**[350]

---

[343] Εγγύς Ανατολή αντικατασταθηκε με τον όρο Μέση Ανατολή μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο
[344] Φωτιάδης, Κώστας. Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου. Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη,Θεσσαλονίκη, σελ. 51.
[345] Ibid., σελ. 51.
[346] Ibid., σελ. 2
[347] Ibid., σελ. 52
[348] Ibid., σελ. 3
[349] Ibid., σελ. 4
[350] Ibid., σελ. 53

«Σε λίγα χρόνια ολόκληρη η Μικρά Ασία αποτέλεσε εύκολη λεία των Τούρκων κατακτητών. Ο Αλπ Αρσλάν συνέχισε την προέλασή του προς την **Αίγυπτο**, αφήνοντας την περιοχή ανάμεσα στην Καισάρεια και το Ικόνιον, στον εξάδελφό του **Σουλεϊμάν**,[351] ο οποίος αυτοανακηρύχθηκε σουλτάνου, εκδηλώνοντας, έτσι, την ανεξαρτησία του από το αρχικό σελτζουκικό κράτος, που είχε αρχίσει **να καταρρέει**.[352]

Η κυριαρχία των Σελτζουκιδών έφθασε στο αποκορύφωμά της, επί Μαλίκ-Σαχ (1073-1092), ο οποίος κατέλαβε την Υπερωξειανή, το Κερμάν, την Ιερουσαλήμ, τη Δαμασκό και την Μικρά Ασία. Όσον αφορά, τον καθαρά πολιτικό διοικητικό μηχανισμό, αυτός είχε περιέλθει στα χέρια αυτοχθόνων αξιωματούχων (Αράβων, Περσών κ.α) ακόμα και **Μαμελούκων** Τούρκων.

Η υπερβολικά φανατική στάση, απέναντι στον χριστιανικό πληθυσμό της Μικράς Ασίας, **που βρισκόταν σε αντίθεση προς τη ανεκτικότητα των Σελτζούκων, συνέβαλε στο γρήγορο εκτουρκισμό της περιοχής.**[353] Για παράδειγμα, ένας συμπολεμιστής του Αλπ Αρσλάν, ο Αχμέτ Γαζή, που επονομαζόταν **Δανισμένδ** (1071-1084), είχε εγκατασταθεί στην βορειοανατολική Μικρά Ασία, ανάμεσα στην Σεβάστεια και στην Μαλάτυα (αρχαία Μελιτηνή), και γύρω από τον οποίο συναθροίσθηκε μια ακολουθία από μουσουλμάνους και βυζαντινούς ακρίτες, που πήγαιναν στην μάχη με το σύνθημα του αρχηγού τους Αχμέτ Γαζή, **«μεταστροφή (στον ισλαμισμό) ή θάνατος.»**[354]

Στον εκτουρκισμό και στον εξισλαμισμό της Μικράς Ασίας, επίσης, συνέβαλε, αργά αλλά σταθερά το διαρκές ρεύμα μετακίνησης **Τουρκμένων** από την Μέση Ανατολή.[355] Η διαδικασία εξισλαμισμού των Ελλήνων της Μικράς Ασίας, από τα τουρκικά φύλα τον 11ο αιώνα, έχει περιγραφεί επαρκώς από τους ιστορικούς.

Δεν ήταν δυνατόν, για πάντα, να κρατηθούν **όλα τα φύλα** του σελτζουκικού κράτους κάτω από έναν αρχηγό. Στις αρχές του 12ου αιώνα, συγκεκριμένα το 1116, ο τρίτος διάδοχος του Σουλεϊμάν,[356] ο Σελτζούκος σουλτάνου, Μασούτ Α', έκανε το **Ικόνιον πρωτεύουσα του σουλτανάτου του, που ονομάσθηκε το σουλτανάτο Rum,**[357] **δηλαδή «η χώρα των Ρωμαίων της**

---

[351] Ibid., σελ. 5

[352] Ibid., σελ. 6 και 54.
Βλέπε, επίσης, Σαρρή, Νεοκλή. Οσμανική Πραγματικότητα Ι., 'Η πρώτη Φάση της Τουρκοκρατίας» σελ. 40-69. (Η Σελτσούκιδες είχαν την έδρα τους στην Περσία.)

[353] Φωτιάδης, Κώστας. Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου. Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, σελ. 57

[354] Ibid., σελ. 56.(ένα μίγμα από στοιχεία ισλαμικών και βυζαντινών Ακριτών)

[355] Ibid., σελ. 57. («Οι Σουλτάνοι των Σελτζούκων είχαν δυσκολίες με το αυτονομούμενο εμιράτο των Δανισμένδων, το οποίο αποτελούσε κέντρο επιθετικών νομάδων, των Τουρκμένων από τα βάθη της Ανατολίας οι οποίοι δεν τηρούσαν ούτε συνθήκες ειρήνης ούτε συμφωνίες και προωθούνταν προς την κεντρική Μικρά Ασία, απειλώντας το σουλτανάτο του Ικονίου. _Ο θρησκευτικός φανατισμός_ προσωποποιούταν στον τρίτο Δανισμένδ, τον Μεχμέτ (1132-1142), που κατέστρεψε χριστιανικούς ναούς και χρησιμοποιούσε τα μάρμαρά τους για τα δικά του χτίσματα_ Ύστερα από σκληρούς αγώνες οι Δανισμένδες υποτάχθηκαν και αναγκάστηκαν να πληρώνουν υψηλούς φόρους υποτέλειας, πράγμα που σε τελευταία ανάλυση οδήγησε στην διάλυση της στρατιωτικής τους δημοκρατίας.»)

[356] Ibid., σελ. 5.

[357] Ibid., σελ. 628.
Οι 19 Σελτσουκικοί Σουλτάνοι του Ρουμ:
1077-1086 Suleiman I.
1092-1107 Kilidsch Arslan I.
1107-1116 Malik-Schah
1116-1156 Masud I.

Ανατολής».[358] Στις αρχές του 12ου αιώνα το κράτος χωρίσθηκε σε δύο μέρη, στο ανατολικό και στο δυτικό σελτζουκικό κράτος. Το ανατολικό περιελάμβανε το Ιράν και το Ιράκ(την Βαγδάτη) και βρισκόταν κάτω από την Περσική επιρροή και πλησίασε την διάλυση, εξαιτίας διενέξεων για το θρόνο[359] ώσπου τον 13ο αιώνα, συγκεκριμένα το **1231 αποτέλεσε εύκολη λεία των Μογγόλων**. Το δυτικό σελτζούκικο κράτος του **Ικονίου** αντέδρασε στην Περσική επιρροή, διατηρώντας την γλώσσα, τον πολιτισμό και την θρησκεία. Ο ντόπιος βυζαντινός πληθυσμός την εποχή αυτή δεν είχε **εκτουρκιστεί**, σε ότι αφορά, τουλάχιστον, τη γλώσσα και την θρησκεία. Σε αυτό συνέβαλε το ενδιαφέρον των **σελτζούκων σουλτάνων του Ικονίου**, για την ειρηνική συνύπαρξη μεταξύ μουσουλμάνων και χριστιανών, οι οποίοι επεδίωκαν μάλιστα συνεννόηση με το Βυζάντιο.[360]

Οι Σουλτάνοι, των Σελτζούκων, είχαν δυσκολίες με το αυτονομούμενο **εμιράτο** των Δανισμένδων, το οποίο αποτελούσε κέντρο **επιθετικών νομάδων**, των **Τουρκμένων**, από τα βάθη της Ανατολίας, οι οποίοι δεν τηρούσαν ούτε συνθήκες ειρήνης ούτε συμφωνίες και προωθούνταν **προς την κεντρική Μικρά Ασία**, απειλώντας το σουλτανάτο του Ικονίου. ...Ο θρησκευτικός φανατισμός... επροσωποποιείτο στον τρίτο Δανισμένδ, τον Μεχμέτ (1132-1142], που κατέστρεψε χριστιανικούς ναούς και χρησιμοποιούσε τα μάρμαρά τους για τα δικά του χτίσματα... Ύστερα από σκληρούς αγώνες οι Δανισμένδες υποτάχθηκαν και αναγκάσθηκαν να πληρώνουν υψηλούς φόρους υποτέλειας, πράγμα που, σε τελευταία ανάλυση, οδήγησε στην διάλυση της στρατιωτικής τους δημοκρατίας.»[361]

Στις αρχές του 13ου αιώνα, οι **Μογγόλοι**[362] εισέβαλαν στον μουσουλμανικό κόσμο. Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφέρουμε ότι **οι Μογγόλοι ήταν**

1156-1192 Kilidsch Arslan II.
1192-1196 Kaikosru I.
1196-1204 Suleiman II.
1204 Kilidsch Arslan III.
1204-1210 Kaikosru I.
1210-1220 Kaikaus I.
1220-1237 Kaikubad I.
1237-1245 Kaikosru II.
1246-1257 Kaikaus II.
1248-1265 Kilidsch Arslan IV.
1249-1257 Kaikubad II.
1265-1282 Kaikosru III.
1282-1307 Masud II.
1284-1307 Kaikubad III.
1307-1308 Masud III.

[358] Ibid., σελ. 6 και 54.
Επίσης, βλέπε, Σαρρή, Ν. Οσμανική Πραγματικότητα Ι., 'Η πρώτη Φάση της Τουρκοκρατίας» σελ. 40-69. (Η Σελτσούκιδες είχαν την έδρα τους στην Περσία.)

[359] Φωτιάδης, Κώστας. Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου. Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, σελ. 54

[360] Ibid., σελ. 55

[361] Ibid., σελ. 57.

[362] Βλέπε Νεοκλή Σαρρή, Οσμανική Πραγματικότητα Ι., (3.6 Το Μογγολικό πρότυπο), σελ. 189-191. Βλέπε, Τόμο 42, σελ. 275, «Μογγόλοι (Εθνολ.) Πάπυρος, Λαρούς, Μπριτάννικα., 1991.
Η γεωγραφική καταγωγή των Μογγόλων τοποθετείται στο βορειοανατολικό άκρο της σύγχρονης Μογγολικής Λαϊκής Δημοκρατίας. Οι Μογγόλοι είναι μια από τις κύριες εθνογραφικές διαιρέσεις των Ασιατικών ή Ανατολικών λαών που περιλαμβάνει μια ομάδα στενά συνδεδεμένων φύλων. Παραδοσιακή πατρίδα τους είναι το Μογγολικό οροπέδιο στην Κεντρική Ασία, που σήμερα είναι πολιτικά διηρεμένο σε μια αυτόνομη περιοχή τη Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας (Εσωτερική Μογγολία) και στην Μογγολική Λαϊκή Δημοκρατία (Εξωτερική Μογγολία). Δεν μπορούν να θεωρηθούν ως φυλή αλλά ως ομάδα λαών που συνδέονται μέσω μιας κοινής γλώσσας και μια κοινής νομαδική παράδοσης, που υποδηλώνει μια πολιτιστική κοινότητα. Η γεωγραφική καταγωγή των Μογγόλων τοποθετείται στο βορειοανατολικό άκρο της σύγχρονης Μογγολικής Λαϊκης Δημοκρατίας. Στα ανατολικά, η αρχαία ιστορία τους ταυτίζεται σε μεγάλο βαθμό με την ιστορία των Τουνγκούζων και στα δυτικά με την ιστορία των Σιούνγκ-νου και των Τουρκόφωνων διαδόχων τους, τους οποίους οι Μογγόλοι τελικά εκτόπισαν ή εν μέρει

φυλές νομάδων, που συνένωσε ο Τζενγκίζ Χαν, συγκροτώντας το αποκαλούμενο «Μονγ ολ ουλούς».[363] Το 1231 το ανατολικό Σελτζούκικο κράτος **αποτέλεσε εύκολη λεία των Μογγόλων. Στην συνέχεια, το 1245 οι Μογγόλοι κατέλαβαν την** Μεσοποτομία, το 1258 την Βαγδάτη, βάζοντας τέλος στο Χαλιφάτο των Αμπασιδών,[364] το 1260 το Χαλέπι και τη Δαμασκό. Μόνο η Αίγυπτος και η Συρία γλίτωσαν από την μογγολική τυραννία, χάρη στο καθεστώς των **Αγιουμπιδών**.[365]

*** Οι Μαμελούκοι (αρχές του 9ου ως αρχές του 16ου αιώνα)** [1250-1517].

Μόνο η Αίγυπτος και η Συρία γλίτωσαν από την μογγολική τυραννία, χάρη στο καθεστώς των **Αγιουμπιδών**, οι οποίοι με τη δύναμη που είχαν αποκτήσει, κατά την διάρκεια των σταυροφοριών, αντιστάθηκαν στους Μογγόλους εισβολείς. Παρολαυτά η πραγματική εξουσία δεν βρισκόταν πια στα χέρια της δυναστείας των Αγιουμπιδών, αλλά σε εκείνα των **Μαμελούκων, μιας δύναμης που αναδύθηκε στον Ισλαμικό κόσμο τον 9ο αιώνα και διήρκησε ως τον 16ο αιώνα.** Οι Μαμελούκοι είχαν διατηρήσει την παράδοση της Αραβο-ισλαμικής κουλτούρας στην Αίγυπτο, στην Παλαιστίνη, στην Συρία, και στο Κάιρο, όπως ήδη αναφέραμε, είχε αντικαταστήσει την Βαγδάτη, ως το πολιτιστικό κέντρο της εποχής.

Η ονομασία 'μαμελούκ' προέρχεται από μια αραβική λέξη που σημαίνει δούλος ή σκλάβος (slave). Όσον αφορά τους **Μαμελούκους 'Τούρκους' και τους Μαμελούκους 'Κιρκασιανούς' (9ος έως 16ος αιώνας)**, γνωρίζουμε ότι ήταν στρατιωτικές δυνάμεις επανδρωμένες από **δούλους**, οι οποίες τον μεσαίωνα έθεσαν κάτω από τον έλεγχό τους διάφορα μουσουλμανικά κράτη. Οι ιστορικοί χωρίζουν την εποχή των Μαμελούκων σε δύο περιόδους, τις οποίες οι μουσουλμάνοι ιστορικοί ονομάζουν την «Τουρκική» από το 1250 ως 1382 και την «Κιρκασιανή» από το 1382 ως το 1517, για να επισημαίνουν την αλλαγή εθνικής προέλευσης της πλειονότητας των Μαμελούκων. Όμως, η χρησιμοποίηση των Μαμελούκων, ως κύριας δύναμης στην σύνθεση των μουσουλμανικών στρατευμάτων, αποτέλεσε το **ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του ισλαμικού πολιτισμού από τις αρχές του 9ου αιώνα. Η πρακτική αυτή είχε την αρχή του στην Βαγδάτη, όπου την εγκαινίασε ο Αμπασίδης Χαλίφης αλ-Μουτασίμ (833-842) και από όπου εξαπλώθηκε γρήγορα σε όλον τον μουσουλμανικό κόσμο.**

απορρόφησαν. Οι Μογγόλοι υπήρξαν πάντοτε νομάδες. Οι λαϊκές παραδόσεις μαρτυρούν ότι στους παλαιότερους Μογγόλους ο απλός λαός θεωρούσε τα κατοικίδια ζώα ως ιδιωτική περιουσία και τη γη ως συλλογική ιδιοκτησία της φυλής, ενώ οι οικογένειες των αρχηγών θεωρούσαν τη γη καθώς και τους υποτελείς τους ως ιδιωτική περιουσία. Καθώς τα γένη μεγάλωναν και συγχωνεύονταν σε φυλές, η φυλή έπαιρνε το όνομα του ισχυρότερου γένους, το οποίο έλεγχε επίσης τη γη της φυλής. Δημιουργήθηκαν επίσης κοινωνικές τάξεις—αφέντες και σκλάβοι. Η πολιτική και στρατιωτική οργάνωση συνδυάστηκε με το πρότυπο οικογένεια-γένος-φυλή. Η επιδρομή εναντίον άλλων φυλών για την απόκτηση ζώων, γυναικών και αιχμαλώτων ήταν αναγνωρισμένος τρόπος συσσώρευσης περιουσίας. Όταν, ωστόσο μία φυλή αποκτούσε αξιοσημείωτη δύναμη, όπως π.χ. την εποχή του Τζενγκίς Χαν τον 13ο αιώνα, υιοθετήθηκε μια δεκαδική μορφή στρατιωτικής οργάνωσης με μονάδες των 10,100, 1.000 και 10.000 ανδρών.

[363] Βλέπε Νεοκλή Σαρρή, Οσμανική Πραγματικότητα Ι., (3.6 Το Μογγολικό πρότυπο), σελ. 189-191

[364] Βλέπε, Walther, Wiebke, Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993, σελ. 38-39

[365] Οι Αγιουμπίδες ή Αγιουμπίτες ήταν μία μουσουλμανική δυναστεία που βασίλευε στην Αίγυπτο και στην Συρία από τον 12ο ως τον 13ο αιώνα, που πήρε το όνομά της από τον Αγιούμπ Ιμπν Σαντί, έναν Κούρδο από το Αντζανακάν (κοντά στην πόλη Ντβίν της Αρμενίας). Στις αρχές του 12ου αιώνα η οικογένειά του μετανάστευσε στην Βαγδάτη, όπου ο πατέρας του διορίστηκε κυβερνήτης του Τακρίτ, φρουρίου στις όχθες του Τίγρη. Μετά τον θάνατό του, ο Αγιούμπ τον διαδέχθηκε στο αξίωμά του. (W. Bjorkman, eitrage zur Geschichte des Staatskansiei im islamischen Agypten, Αμβούργο 1928/ P.K. Hitti, History of Syria, New York 1951/ F.M. Pareja, L. Herding, A. Bausani και T. Bois, Islamologie, Βυρυτός 1965.)

Μαμελούκοι στρατηγοί, στην υπηρεσία του σουλτανάτου των Αγιουμπιδών, χρησιμοποίησαν την ισχύ τους για να εγκαθιδρύσουν δική τους δυναστεία, η οποία διακυβέρνησε την Αίγυπτο και την Συρία από το 1250 ως το 1517. Σε αυτό το σημείο, πρέπει να αναφέρουμε, ότι οι πόλεμοι των Αγιουμπίδων εναντίον των **Μαμελούκων**[366] σταμάτησαν μόνο με την εισβολή των **Μογγόλων**. Έτσι, λίγο μετά τη βασιλεία του Αγιουμπίδη σουλτάνου, Μαλίκ άλ-Μουζάμ (Μουτασίμ) Τουρανσάχ, το χαλιφάτο του, στο σύνολό του, περιήλθε στην επιρροή Μαμελούκων στρατηγών **τουρκικής καταγωγής**, οι οποίοι κατόρθωσαν να τον εκθρονίσουν και να δολοφονήσουν τους διαδόχους του. Ο Αγιουμπίδης σουλτάνου Μαλίκ άλ-Μουζάμ (Μουτασίμ) Τουρανσάχ δολοφονήθηκε, το 1250, και την εξουσία κατέλαβε ο Μαμελούκος Αϊμπάκ, ο οποίος εγκαθίδρυσε από το 1254 τη δυναστεία των Μαριτών Μαμελούκων της Αιγύπτου. Λίγο μετά την Μογγολική κατάληψη της Βαγδάτης το 1258, **οι Μαμελούκοι**, για να δώσουν στην δική τους εξουσία νόμιμη βάση, στην επιδίωξή τους να σταθεροποιήσουν τη θέση τους στον ισλαμικό κόσμο, ανεσύστησαν το Χαλιφάτο των Αμπασιδών και ενθρόνισαν έναν χαλίφη υπό την εποπτεία τους στο Κάιρο,[367] δηλαδή έφεραν από το Κάιρο έναν Αμπασίδη, που είχε γλιτώσει από τη σφαγή της Βαγδάτης και τον ανακηρύσσουν χαλίφη με μεγάλη πομπή.

Έτσι το χαλιφάτο των Αμπασιδών διατηρήθηκε ως σύμβολο νόμιμης εξουσίας, αλλά η πραγματική εξουσία ανήκε στους Μαμελούκους στρατηγούς. Ήδη κατά τον 13° αιώνα, οι Μαμελούκοι είχαν εγκαθιδρύσει τις δικές τους δυναστείες, τόσο στην Αίγυπτο όσο και στην **Ινδία**, όπου **οι σουλτάνοι ήταν, απαραιτήτως, πρόσωπα που κατάγονταν από δούλους ή κληρονόμοι τέτοιων προσώπων, όπως και στην περίπτωση των Οθωμανών σουλτάνων που θα εξετασθούν στο επόμενο κεφάλαιο.**

Οι Αμπασίδες χαλίφηδες διετήρησαν αυτό το αξίωμα του πνευματικού ηγέτη μέχρι που η επικράτειά τους εντάχθηκε στο Οθωμανικό Σουλτανάτο, δηλαδή όταν το 1516-1517 κατέλαβαν οι Οθωμανοί Τούρκοι την Αίγυπτο και την Συρία και έδιωξαν τους **Μαμελούκους** και στη συνέχεια κατήργησαν τον τίτλο του **χαλίφη**.

***Οι Οσμανλήδες, ένα τουρκαμανικό φύλο.**

Το Οθωμανικό έθνος δημιουργήθηκε, κατά την Αγγλίδα περιηγήτρια-ζωγράφο Mary Adelaide Walker, από τα διάφορα Τούρκικα φύλα της Μικράς Ασίας,[368] και

---

[366] Οι Αγιουμπίδες από τότε αντιπροσωπεύονταν από τη μικρή δυναστεία της Χάμα, που επιβίωσε υπό την προστασία των Μαμελούκων της Αιγύπτου ως το 1341. Παρ' όλα αυτά οι Αγιουμπίδες άφησαν φήμη δυναστείας ενεργητικής, που κατόρθωσε να σώσει το Ισλάμ από τις χριστιανικές εισβολές (Σταυροφορίες)W. Bjorkman, eitrage zur Geschichte des Staatskansiei im islamischen Agypten, Αμβούργο 1928/ P.K. Hitti, History of Syria, New York 1951/ F.M. Pareja, L. Hertling, A. Bausani και T. Bois, Islamologie, Βυρυτός 1965.

[367] Σχετικά με τους Οθωμανούς Μαμελούκους, βλέπε Σαρρή, Νεοκλή., Οσμανική Πραγματικότητατα I, II.

[368] [57°] 1857 – 1897 Mary Adelaide Walker [Σαράντα χρόνια περιηγήσεων]
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57°], σελ. 105-106.
Κατά την Mary Walker,«_ των νομαδικών φυλών που περιπλανιόνταν από το Τουρκεστάν πριν έξι αιώνες και ίδρυσαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην απέναντι ακτή της Ασίας.»
– Βλέπε, επίσης, Νεοκλή Σαρρή, Οσμανική Πραγματικότητα I., «Το Σελτσουκικό σύστημα, Η νομαδική προέλευση των Σελτσουκιδών»

Ξεκίνησε με την εμφάνιση τουρκικών φύλων στο χώρο της Μικράς Ασίας τον 10ο αιώνα, και κυριότερα την περίοδο της κυριαρχίας των Σελτζούκων Τούρκων τον 11° αιώνα. Το σύστημα που διαμόρφωσαν οι Σελτζούκοι στο κράτος τους, που ίδρυσε ο Σελτσούκ, «ο οποίος ανήκε στους Ογούζιους Τούρκους, απετέλεσε το πρότυπο πάνω στο οποίο στηρίχθηκε η οσμανική/Οθωμανική

κατά την Dora d'Istria η καταγωγή τους και η γλώσσα τους ανήκε στην Φινομογγολική οικογένεια.[369] Οι Οσμανλήδες ήταν ένα από τα **τουρκομανικά/τουρκμένικα** φύλα, προερχόμενοι από τον Άνω Ευφράτη, με αρχηγό τον **Ερτογρούλ**, που έφθασε στη Μικρά Ασία με την εισβολή εκεί των Σελτζούκων κατά τον 13ο αιώνα.[370] Οι Οσμανλήδες εγκαταστάθηκαν στην περιοχή του Σογιούτ, κοντά στο **Εσκί-Σεχίρ (Δορύλαιον)** της κεντροδυτικής Τουρκίας, στα εδάφη που τους είχε παραχωρήσει ο Σελτζούκος σουλτάνου του Ικονίου, ο Αλα-αλ-Ντιν (Αλαεντίν).

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία,[371] της οποίας τον πυρήνα απετέλεσε η περιοχή αυτή, πήρε την ονομασία της από τον ιδρυτή της ή τον γενάρχη της, τον γιο του Ερτογρούλ, τον Οσμάν Α' (1288-1326) αποκαλούμενος και Οσμάν γαζή ή Οσμάν-ελ-Γαζί (ο Αήττητος)[372] ή, στα Αραβικά Ουτμάν, από όπου η ελληνική γραφή Οθμάν και Οθωμανοί, καταλήγοντας στο διάδοχο κράτος της σύγχρονης Τουρκίας.[373]

Οι Οθωμανοί Τούρκοι κατέκτησαν την Κωνσταντινούπολη, το 1453, και στην συνέχεια προχώρησαν προς την νοτιοανατολική Ευρώπη μέχρι την Βιέννη.[374] «Η κατάληψη της Κωνσταντινούπολης, το 1453, ήταν από την άποψη αυτή η τελευταία στρατιωτική πράξη μιας μακροχρόνιας εποχής αντιπαραθέσεων ανάμεσα στο νεαρό οθωμανικό και στο γηραιό βυζαντινό κράτος, η οποία στην συγκεκριμένη χρονική στιγμή σφράγισε την **οριστική πτώση.**»[375]

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, που εξαπλώθηκε στον χώρο της Βόρειας Αφρικής, της Μικράς Ασίας, της Μέσης Ανατολής και της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, επικράτησε από τους χρόνους της παρακμής της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας

πραγματικότητα. Σε γενικές γραμμές μπορούμε να πούμε πως το σύστημα των Σελτσούκων αποτελεί τη σύνθεση της κοινωνικής οργάνωσης των Τούρκων με την ισλαμική παράδοση.»

[369] [33α] Dora d'Istria.
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861., σελ. 345-346.

[370] Ο πρώτος Οθωμανός σουλτάνος (1231-1288), πατέρας του Οσμάν Α'.

[371] [57ο] 1857 – 1897 Mary Adelaide Walker .
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs., σελ. 105-106.
«... των νομαδικών φυλών που περιπλανιόνταν από το Τουρκεστάν πριν έξι αιώνες και ίδρυσαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην απέναντι ακτή της Ασίας.»

[372] [33α] Dora d'Istria.
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861., [33ο], σελ. 346.
Επιβεβαιώνουν αργότερα και άλλες περιηγήτριες όπως οι,
-[86β], Lucy M.J. Garnett, στο άρθρο της WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. σελ.57-70, January 1895. (« Sultanas are, however, almost without exception of slave origin, and though slaves do not, in Islam, form a separate and hereditary» [86β], σελ. 65.)

[373] Οσμάν ήταν το όνομα τριών Οθωμανών Σουλτάνων, Οσμάν Α', αποκαλούμενος Οσμάν γαζής κυβερνήτης μιας ηγεμονίας Τούρκων στην βορειοδυτική Μικρά Ασία ο οποίος θεωρείται ως ο ιδρυτής του Οθωμανικού Τουρκικού Κράτους [1258-στο Σεγκύτ της Μικράς Ασίας, και Οθωμανική Αυτοκρατορία, 1324], Οσμάν Β' (1618-1622) Οσμάν Γ' (1699-1757).
*Από το 1281 έως το 1324, σύμφωνα με τον χρονολογικό χάρτη/Genealogical Charts του Leslie P. Peirce, The Imperial Harem. 1993, σελ. 287.
*Από το 1299 έως το 1326, σύμφωνα με τον χρονολογικό χάρτη/Chronology of the Ottoman Sultans της Alev Lytle Croutier, Harem, The World Behind the Veil. Abbeville Press Publishers. 1989. Σελ. 208-209.

[374] Walther, Wiebke. Women in Islam form Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers, Princeton, 1993. σελ 38.

[375] Βλέπε: Φωτιάδης, Κώστας. Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου. Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, σελ. 47.

τον 14ο αιώνα έως τον 20ο αιώνα, μέχρι την ανακήρυξη της Τουρκικής Δημοκρατίας από τον Κεμάλ Ατατούρκ το 1922.[376]

Κατά την σύντομη ιστορική αναδρομή που προηγήθηκε, δεν αμφισβητούνται οι εκτιμήσεις ή τα συμπεράσματα περιηγητριών και σύγχρονων ερευνητών, σύμφωνα με τις οποίες οι επεκτατικοί πόλεμοι, οι επιδρομές και οι εισβολές, συνέχιζαν για αιώνες στο όνομα του Ισλάμ,[377] ακόμα και την 'χρυσή εποχή' των γραμμάτων των Αράβων χαλίφηδων. Η ιδέα της δημοκρατίας ποτέ δεν άνθησε στο θεοκρατικό Ισλάμ,[378] όπως δεν άνθησε και κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Όσον αφορά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που διαβίωσαν οι περιηγήτριες, μαθαίνουμε ότι όλοι οι σκλάβοι, που είδαν τα σκλαβοπάζαρα και τα χαρέμια, από το 1717 ως το 1895, ήταν μη-μουσουλμάνοι που είχαν αποκτηθεί ως αιχμάλωτοι πολέμων, από επεκτατικές επιδρομές, αρπαγές, εξανδραποδισμούς κλπ. Μετά την κατάργηση του σουλτανάτου το 1922,[379] και με την υιοθέτηση του Ελβετικού Δικαίου στην Τουρκία, **το 1926, απαγορεύθηκε η πολυγαμία**[380] **και καταργήθηκε οριστικά ο θεσμός της δουλείας, και κατ' επέκταση ο θεσμός του Οθωμανικού χαρεμιού.**

3. Περιηγήτριες, από το 1717 ως το 1895, εντοπίζουν γυναίκες διαφόρων εθνικοτήτων στα Σκλαβοπάζαρα και στα Οθωμανικά χαρέμια:

3.1 «ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΔΟΥΛΕΜΠΟΡΙΟΥ»[381]

Στην ακμή της, η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν τεράστια και γεωγραφικά ξεκινούσε από τα όρη του Καυκάσου και του Δούναβη και έφθανε μέχρι τον Περσικό κόλπο και τον Νείλο, αντίστοιχα, και η ιστορία του Μεγάλου Σαράι, δηλαδή της Υψηλής Πύλης, και του Μεγάλου Χαρεμιού του, συμβόλιζε, ή μάλλον ήταν το βαρόμετρο των οικονομικών και περιουσιακών διακυμάνσεων της αυτοκρατορίας. Για τέσσερις αιώνες, το μεγαλύτερο και το πιο αναπτυγμένο χαρέμι, τουλάχιστον όσον αφορά την **πληθυσμιακή και εθνολογική σύνθεση και ανάπτυξή του ή την 'φιλοσοφία' του**

---

[376] Η διάλυση Οθωμανικής Αυτοκρατορίας πραγματοποιήθηκε το 1924, κατά τον κ. καθηγητή Ρωμανό Κ., Ελληνιστικό Ισλάμ, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 79.

[377] Βλέπε, περιηγήτρια[44ο], [44β] Fanny Janet Blunt, (formerly, F.J. Sandison), 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44α,b] Έγραψε, επίσης, "My Reminscences", το 1918, που συμπεριλαμβάνει προσωπικές λεπτομέρειες για την ζωή της στην Τουρκία.
Ο απέραντος πληθυσμός των 'Απίστων', δηλαδή των μη-Μουσουλμάνων, παρείχε και την απεριόριστη προσφορά θηλυκών σκλάβων για την μελλοντική καθιέρωση, εξέλιξη, συντήρηση, διατήρηση, θεμελίωση και κυριότερα εξάπλωση του θεσμού του Χαρεμιού. Υπήρξε ένα φαινόμενο της δουλείας που αρχικά «καθαγιάστηκε», επικυρώθηκε και εξαπλώθηκε από τον Μωάμεθ για να προσελκύσει οπαδούς, και μία 'φιλοσοφία' επεκτατισμού εξαπλώθηκε ευρέως για αιώνες μετά τον θάνατό του Προφήτη, όπως την εποχή των Χαλίφιδων.

Βλέπε, επίσης, Walther, Wibke., Women in Islam from Medieval to Modern Times, with an introduction by Guity Nashat. M-Markus Wiener Publishers and W- Princeton, second printing 1995, σελ.36.
Όπως ο Μωάμεθ ήταν ταυτόχρονα πολιτικός και θρησκευτικός ηγέτης, οι διάδοχοί του είχαν το ίδιο διπλό στατους (dual status) ή διπλή αρμοδιότητα και αρχικά ονόμαζαν τον εαυτόν τους Καλιφάτ (Kahlifat rasul Allah, "successor to the envoy of Allah.") οι διάδοχοι του απεσταλμένου του Αλλάχ, δηλαδή του Μωάμεθ του Προφήτη.
1. Το Χαλιφάτο της Μεδίνας (632-661)
2. Το Χαλιφάτο των Ομεϋάδων (661-750)
3. Το Χαλιφάτο των Αμπασιδών (750-1258)

[378] Ρωμανός, Κωσταντίνος Π., Ελληνιστικό Ισλάμ, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2001, σελ. 77.

[379] Ibid., σελ. 79. (Η διάλυση Οθωμανικής Αυτοκρατορίας πραγματοποιήθηκε το 1924).

[380] "Turkey, which was massively secularized under Kemal Ataturk, introduced Swiss civil law in 1926." (Walther, Wibke., Women in Islam from Medieval to Modern Times, with an introduction by Guity Nashat. M- Markus Wiener Publishers and W- Princeton, second printing 1995, σελ.47.)

[381] Σαρρής, Νεοκλής. Οσμανική Πραγματικότητα. Πρώτος Τόμος, σελ. 339-340.

επεκτατισμού,[382] ήταν αυτό του Μεγάλου χαρεμιού του Οθωμανικού Σαράι (ανακτόρου) των σουλτάνων, όπου χιλιάδες έγκλειστες γυναίκες, διαφόρων εθνικοτήτων, συμβίωναν περιορισμένες και απομονωμένες από τον εγγύς ή ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο.[383]

Σίγουρα μια λεπτομερής αναζήτηση των γενικότερων αιτιών του τραγικού φαινομένου της δουλείας, στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, θα ξεπερνούσε τα όρια και τους στόχους αυτής της έρευνας. Εν τούτοις, θεωρούμε απαραίτητο να αναφερθούμε, έστω και με περιγραφικό και γενικό τρόπο, στην τοπογραφία του δουλεμπορίου και στην συνέχεια στις μαρτυρίες περιηγητριών στα σκλαβοπάζαρα του 19ου αιώνα, για να εντοπίσουμε την πολυεθνική σύνθεση των έγκλειστων γυναικών των Οθωμανικών χαρεμιών, όλων των οικονομικο-κοινωνικών τάξεων.

Οι κυριότερες περιοχές, από τις οποίες διεξαγόταν το δουλεμπόριο, σύμφωνα με τα στοιχεία που μας παρέχει ο καθηγητής κ. Νεοκλής Σαρρής, ήταν: πρώτον, το Ταταρικό χανάτο της Κριμαίας οπότε οι δούλοι διαμετακομίζονταν από τα λιμάνια των βορείων ακτών του Ευξείνου. Δεύτερον, οι λεγόμενες δυτικές εστίες (garb ocaklari), δηλαδή η Λιβύη, η Αλγερία και το Μαρόκο, που συνέλεγαν δούλους από τις χώρες της **Μεσογείου** και τις ανατολικές ακτές του **Ατλαντικού**. Στην κατηγορία αυτή υπάγονταν και οι δούλοι που προέρχονταν από τα νησιά του **Αιγαίου**. Τρίτον, οι νέγροι δούλοι από το **Σουδάν** και την **Αιθιοπία**.

Μετά το 18ο αιώνα, όμως, γράφει ο Σαρρής, στέρεψαν οι πηγές που τροφοδοτούσαν το δουλεμπόριο. Οι πειρατικές επιδρομές στην θάλασσα και οι έφοδοι βαθιά σε εδάφη χωρών της Κεντρικής Ευρώπης δεν ήταν αποδοτικές. Εκτός από περιορισμένης έκτασης δουλεμπόριο, από την Αιθιοπία και την Κεντρική Αφρική, οι δούλοι προέρχονταν, κατά κύριο λόγο, από **το βόρειο Καύκασο**. Οι **Αμπάζοι**, και ειδικά οι **Κιρκάσιοι** (Τσερκέζοι), που είχαν φαινομενικά εξισλαμισθεί, συνήθιζαν να «πωλούν» τα παιδιά τους (Oztuna, 1978, II:313). **Γι' αυτό από τα τέλη του ίδιου αιώνα οι πλούσιες οικογένειες και τα ανάκτορα του σουλτάνου αποκτούσαν ιδιαίτερα Κιρκάσιες τζαριγέ** (οδαλίσκες). Κατά παρόμοιο τρόπο δούλοι προέρχονταν και από μια άλλη καυκασιανή, αλλά χριστιανική εθνότητα, τους **Γεωργιανούς**. **«Παράλληλα προς την Κωνσταντινούπολη, στην οποία κατέληγαν οι αποστολές δούλων, σκλαβοπάζαρα υπήρχαν και σε πολλές άλλες πόλεις της Αυτοκρατορίας από το Βελιγράδι και τη Σόφια ως το Χαλέπ, τη Δαμασκό, το Κάιρο και τη Μέκκα.»**[384]

---

[382] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[383] Βλέπε υποκεφάλαιο 4 του πρώτου κεφαλαίου:
«1.200 γυναίκες στο Χαρέμι του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ. Η κατοχή δούλων, ένδειξη κοινωνικής θέσης- «social status»- και απαραίτητη προϋπόθεση για την διατήρηση του θεσμού του χαρεμιού.» Βλ, δεύτερο κεφάλαιο.

[384] Σαρρής, Νεοκλής. Οσμανική Πραγματικότητα. Πρώτος τόμος,σελ.339-340.
ΔΟΥΛΕΙΑ ΚΑΙ ΠΕΙΡΑΤΕΙΑ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ:
«Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει για τους Έλληνες που συνελάμβαναν αιχμαλώτους τα πειρατικά σκάφη διάφορων εθνικοτήτων. Οι κυρίως Αιγαίο-πελαγίτες δούλοι χρησιμοποιούνταν ως κινητήρια δύναμη σε κωπήλατα πλοία, όπως ήταν τα κάτεργα. Οι κατεργάρηδες, αλυσοδεμένοι στον πάγκο τους κάτω από αντίξοες καιρικές συνθήκες_.σιτιζόμενοι ελλιπέστατα,_.κωπηλατούσαν συνεχώς κάτω από το μαστίγιο του καπετάνιου. Συχνά σημειώνονταν αποδράσεις δούλων τις οποίες βοηθούσαν οι χριστιανοί του τόπου και οι ιερείς που τους προμήθευαν ρούχα, και άλλα εφόδια και τους οδηγούσαν κρυφά σε χριστιανικα καράβια. Όσοι όμως τους βοηθούσαν κινδύνευαν, αν πιάνονταν, να θανατωθούν, όπως για παράδειγμα συνέβη με την Αθηναία μοναχή Φιλοθέη Μπενιζέλου το 1589, γιατί έκρυβε χριστιανές σκλάβες στην μονή της.
«απολύτρωση των σκλάβων ήταν οικογενειακή υπόθεση, δηλαδή αφορούσε την οικογένεια του καθενός που έπρεπε να συγκεντρώσει το απαιτούμενο ποσό προκειμένου να τον εξαγοράσει__οι φτωχοί ήταν καταδικασμένοι να μην ξαναδούν τους σκλαβωμένους δικούς τους_.. Σε

«Το δουλεμπόριο λειτουργούσε κάτω από την εποπτεία του κράτους, το οποίο και εισέπραττε ειδικό φόρο από κάθε αγοραπωλησία. Το κυριότερο κέντρο δουλεμπορίου ήταν η **Κωνσταντινούπολη**. Μετά την άλωση οργανώθηκε αγορά δούλων, δηλαδή σκλαβοπάζαρο σε απομακρυσμένη συνοικία της πόλης, η οποία επί του (Σουλτάνου) Μουράτ Γ' (1574-1595), δηλαδή εποχή που θεωρείται **ως ο χρυσός αιώνας του δουλεμπορίου**, μετατοπίσθηκε προς το κέντρο, και συγκεκριμένα προς την πλευρά του μικρού και μεγάλου 'μπεντεστενιού', δηλαδή της 'κλειστής αγοράς'... Υπήρχε 'χάνι των δούλων' και **μάλιστα μέχρι το 19ο αιώνα λειτουργούσε στην περιοχή της 'κεκαυμένης στήλης' επίσημο σκλαβοπάζαρο.»**[385]

«Ο κρατικός έλεγχος στο δουλεμπόριο γινόταν διαμέσου του **εμίνη** των δούλων (esirci emini), ο οποίος εισέπραττε είτε ορισμένο κατ' αποκοπή ποσό, για κάθε δούλο, είτε το ένα τεσσαρακοστό της τιμής πώλησης. Εκτός αυτού υπήρχε ειδική συντεχνία δουλεμπόρων που αποτελείτο αποκλειστικά από μουσουλμάνους το λεγόμενο **εσνάφι** (ή **συνάφι**) των δούλων (esirci, esnafi). Τα μέλη της συντεχνίας εξέλεγαν ένα σείχη των δούλων (esirci seyhi) και έναν κετχουντά των δούλων (esirci kethudasi) που διοριζόταν με ειδικό αυτοκρατορικό διάταγμα. Ενώ με το δουλεμπόριο ασχολούνταν εκτός από τους μουσουλμάνους και Εβραίοι, παραμένει άγνωστο αν αυτοί είχαν αναγνωρισμένη συντεχνία ή απλώς ήταν δουλέμποροι....»[386]

Στις 30 Νοεμβρίου 1846, ο Σουλτάνου Αμπτούλ-Μεζίντ[387] ανακήρυξε παράνομο το δουλεμπόριο.[388] Το 1854 ο ίδιος σουλτάνου εξέδωσε ένα φιρμάνι το οποίο απαγόρευε την κίνηση Γεωργιανών και Κιρκάσιων σκλάβων, και το 1857 ένα ακόμα σουλτανικό φιρμάνι του Αμπτούλ Μεζίντ ανακοίνωνε στις αρχές της Τρίπολης και στους δουλεμπόρους στα βάθη της Αφρικής, ότι απαγορευόταν η πώληση και εξαγωγή νέγρων δούλων.[389] Η κατάργηση της δουλείας δεν συνάντησε σημαντικές αντιδράσεις διότι ο θεσμός της δουλείας συνέχισε λειτουργικά την ύπαρξή του «πράγμα που οφειλόταν στην ιδιοτυπία της δουλικής σχέσης μέσα στο οσμανικό μόρφωμα. Έτσι ανεπίσημα η δουλεία και το δουλεμπόριο συνεχίσθηκαν μέχρι και τα τέλη του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου.»[390]

Αγνοήθηκαν οι απαγορεύσεις, σχετικά με το δουλεμπόριο, τουλάχιστον μέχρι το 1895, όπως καταγράφουν οι επιτόπιες μαρτυρίες περιηγητριών και εκείνες των έγκλειστων γυναικών που θα ακολουθήσουν στα επόμενα κεφάλαια. Γιατί παραβιάστηκαν; Επειδή ο θεσμός της δουλείας ήταν απαραίτητος για το κοινωνικό σύστημα των Οσμανών και η κατάργησή του θα

ενετοκρατούμενες περιοχές, όπως ήταν οι Κυκλάδες, οι ηγεμόνες είχαν επιβάλει ειδική εισφορά, το τουρκοτέλι, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα έξοδα εξαγοράς αιχμαλώτων ή να προλάβουν τις επιδρομές καταβάλλοντας μεγάλα ποσά στους οσμανούς ναυάρχους. Στην Ζάκυνθο το 1650 και στην Κέρκυρα το 1661, ιδρύθηκαν ειδικά ταμεία εξαγοράς, από τους πειρατές, αιχμαλώτων. Στο ταμείο της Ζακύνθου κατέβαλαν ειδικό τέλος όσα καράβια αγκυροβολούσαν στο λιμάνι του νησιού. Οι πόροι των ταμείων αυτών, τα αποκαλούμενα σκλαβιάτικα, προέρχονταν συνήθως από τόκους κεφαλαίων που συγκεντρώνονταν από κληροδοτήματα, δωρεές κλπ.»

[385] Ibid., σελ. 335-336. [Σαρρής]

[386] Ibid., σελ. 336-337.

[387] Ο Οθωμανός σουλτάνος από το 1839 έως το 1861.

[388] [42a] Miss Felicia Mary Frances Skene.
WAYFARING SKETCHES AMONG THE GREEKS AND TURKISH and on the shores of the Danube. By a seven years' resident in Greece. [42a] σελ. 196.

[389] TURKEY AND THE SLAVE TRADE. A STATEMENT OF FACTS by F.W. Chesson. (p. 3-16) Papers on the Eastern Question. No. 7. Published for the Eastern Question Association, Cassell Petter & Galpin, London, Paris & New York. 1877, σελ. 4.

[390] Σαρρης, Νεοκλής. Η Οσμανική Πραγματικότητα, τόμος πρώτος, σελ. 340-341.

συμπεριελάμβανε και την κατάργηση του θεσμού του χαρεμιού,[391] **πράγμα που δεν επέτρεπε η μεγάλη και αέναη ζήτηση της Οθωμανικής εύπορης τάξης για δούλους, ιδιαίτερα για λευκές και μαύρες γυναίκες καθώς και μαύρους ευνούχους.**[392] **Ο θεσμός της δουλείας ήταν απόλυτα απαραίτητος για την λειτουργία του κράτους και ήταν βαθιά ριζωμένος στο κοινωνικό σύστημα των Οθωμανών και η απόλυτη κατάργησή της θα είχε ως επακόλουθο την κατάργηση του θεσμού του Οθωμανικού Χαρεμιού.**[393]

Οι περιηγήτριες, που εξετάζονται σε αυτήν την διατριβή, επισκέφθηκαν τα σκλαβοπάζαρα και τα Οθωμανικά χαρέμια από τις αρχές του 18ου αιώνα μέχρι το τέλος του 19ο αιώνα (1717-1895), εποχές που η αυτοκρατορία είχε σταδιακά πέσει στην σφαίρα επιρροών των Ευρωπαϊκών δυνάμεων και της αποικιοκρατικής τους πολιτικής. Δεν έχουν εντοπισθεί, ακόμα, περιηγητικές αυτόπτες μαρτυρίες περιηγητριών ή έγκλειστων γυναικών για τα σκλαβοπάζαρα και τα Οθωμανικά χαρέμια πριν το 1717, και ελάχιστες μετά το 1717, αν και υπάρχουν πολλές περιγραφές από άνδρες περιηγητές, οι οποίο, όμως, ποτέ δεν είχαν εισχωρήσει σε αυτόν τον απαγορευμένο διαφυλικό «ιερό χώρο», δηλαδή το χαρέμι.

Ενώ οι περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα, ως γυναίκες, είχαν την δυνατότητα της πρόσβασης, και επικέντρωσαν την προσοχή τους, ιδιαίτερα στον θεσμό της δουλείας του Οθωμανικού χαρεμιού, το οποίο δημιουργήθηκε, κατά τις εκτιμήσεις τους, για να καλύψει τις ανάγκες των μουσουλμάνων ανδρών για «τις σεραφικές χαρές του Ισλαμισμού»,[394] με τον εξανδραποδισμό, την υποδούλωση και τον εξισλαμισμό **αποκλειστικά μη-Μουσουλμάνων γυναικών** και **κοριτσιών**. Αυτός ο θεσμός της θηλυκής[395] δουλείας αποτέλεσε πόλο έλξης για τις περιηγήτριες, από το 1717 έως το 1895, οι οποίες εκτίμησαν, ότι ο θεσμός, ή το φαινόμενο της δουλείας εκτός που δημιούργησε μία δουλική κουλτούρα,[396] εξάπλωσε και ίδρυσε τον

---

[391] Σύμφωνα με την περιηγήτρια [44ο,β] Fanny Janet Blunt, η οποία υπήρξε μόνιμος κάτοικος της Κωνσταντινούπολης, της Θεσσαλονίκης, και η οποία έκανε περιηγήσεις σε πολλές περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από το 1848-1899, ετησίως έφθανε στην Τουρκία από την Κιρκασία, την Γεωργία, την Αβησσυνία, και την Αραβία, παρά την απαγόρευση της δουλεμπορίας, μία μεγάλη στρατιά γυναικών μέσα στα σκλαβοκάραβα.

[392] [44α] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison

The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 σελίδες 239-250.

Επίσης, βλέπε, Turkey and the Slave Trade. A Statement of Facts by F.W. Chesson. Papers on the Eastern Question, No. 7. 1877, σελ. 9, 14.

[393] Βλέπε, περιηγήτρια [86ο], [86β] 1891, 1891-1917 Lucy M.M. Garnett.

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86α],

-WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. (σελ. 57-70), January 1895. [86b], σελ. 382-383.

-Βλέπε, Turkey and the Slave Trade. A Statement of Facts by F.W. Chesson. Papers on the Eastern Question, No. 7. 1877, page 9. -Η δουλεία ήταν σύμφυτο φαινόμενο στο Μουσουλμανικό σύστημα και αποτελούσε ένα απαραίτητο κομμάτι του θεσμού πάνω στο οποίο στηριζόταν ολόκληρο το κοινωνικό οικοδόμημα των Μουσουλμάνων. Από την παιδική του ηλικία ο Μουσουλμάνος εκπαιδευόταν να θεωρεί την ιδιοκτησία σκλάβων ως τη μεγαλύτερη απόδειξη της 'καλής τύχης'.

[394] [14ο], 14β] CELINE (Countess Stephano)
1816-1821, 1829, 1835- [;], 1849.

ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. London, Henry Colburn, Volume I., 1849 [14α] σελ. 89.

[395] Γυναίκες, κορίτσια, παιδιά. νήπια, και βρέφη των μη-Μουσουλμάνων.

[396] Turkey and the Slave Trade. A Statement of Facts by F.W. Chesson. Papers on the Eastern Question, No. 7. 1877, σελ. 9.
«Η δουλεία είναι έμφυτη, (σύμφυτο φαινόμενο) του Μουσουλμανικού συστήματος. Αποτελεί ένα απαραίτητο κομμάτι/συστατικό του θεσμού πάνω στον οποίο στηρίζεται ολόκληρο το κοινωνικό οικοδόμημα των Μουσουλμάνων. Η απομόνωση των γυναικών είχε σαν επακόλουθο και τον αυστηρό περιορισμό της ακολουθίας των. Υπηρέτες και φύλακες, είτε αρσενικοί [ευνούχοι] είτε

θεσμό του χαρεμιού, **ένα πολυεθνικό γυναικείο μικρόκοσμο του οποίου τα μέλη, «γυναίκες από διάφορες χώρες»,**[397] **ήταν προϊόντα αρπαγής και αιχμαλωσίας και τα θύματα των επεκτατικών βλέψεων ή της επεκτατικής 'φιλοσοφίας' του Ισλάμ.**

3.2 Περιηγήτρια αγοράζει και απελευθερώνει 100 Ευρωπαίες/Ευρωπαίους σκλάβους, τρεις Ελληνίδες, και έξι άλλες γυναίκες άγνωστων εθνικοτήτων.[398]

Συγκεκριμένες αναφορές περιηγητριών, οι οποίες βασίζονται σε γεγονότα που οι ίδιες έζησαν, μας παρέχουν την δυνατότητα να δημιουργήσουμε μια πλήρη εικόνα περί της εθνικής προέλευσης των έγκλειστων γυναικών. Για να προσεγγίσουμε την πολυεθνική σύνθεση του Οθωμανικού χαρεμιού, δηλαδή την προέλευση των έγκλειστων γυναικών, πρέπει να επισκεφθούμε τα σκλαβοπάζαρα και ορισμένα χαρέμια.[399]

Περιηγήτριες επιβεβαιώνουν ότι γυναίκες από διάφορα κράτη, διαφόρων εθνικοτήτων, πωλούνταν στα σκλαβοπάζαρα και βρίσκονταν μέσα στα Οθωμανικά χαρέμια τον 18° και τον 19° αιώνα.

Στην Κωνσταντινούπολη, το 1717, η πρώτη αναγνωρισμένη συγγραφέας-περιηγήτρια, η Lady Mary Wortley Montagu[400] σημειώνει στις επιστολές της, ότι στα σκλαβοπάζαρα πωλούνταν οι σκλάβοι που είχαν αρπαχθεί από τους Τατάρους, από την Ρωσία, την Κιρκασία και την Γεωργία, όσον αφορά δε τους Έλληνες ομολογεί, ότι χιλιάδες είχαν αποκτηθεί στην Πελοπόννησο, αν και υποστηρίζει ότι οι περισσότεροι είχαν απελευθερωθεί από τις φιλανθρωπικές εισφορές των Χριστιανών, ή τα λύτρα των συγγενών τους. Δεν γνωρίζουμε, όμως, τον αριθμό των σκλάβων που είχαν αυτήν την δυνατότητα.

Το 1816 μαθαίνουμε ότι ένας μεγάλος αριθμός Ευρωπαίων κρατούνται ως σκλάβοι στην Τυνησία.[401] Η Πριγκίπισσα της Ουαλίας, Καρολίνα, μελλοντική Βασίλισσα της Βρετανίας, αγόρασε στο σκλαβοπάζαρο της Τυνησίας, το 1816, 100 Ευρωπαίους/Ευρωπαίες και τους απελευθέρωσε. Η Ελβετίδα Louise Demont,[402] η οποία ακολούθησε την Πριγκίπισσα Καρολίνα στις περιηγήσεις

θηλυκοί, ήταν εξίσου περιορισμένοι. Φαινόμενο που συμπλέει με την νοοτροπία αφού, Ο Τούρκος από την φύση του είναι δεσποτικός, και η απόλυτη δύναμη που ασκεί πάνω στην σκλάβα του ή σκλάβο του, ικανοποιεί το αυταρχικό του χαρακτήρα και υπηρετεί την τρυφηλότητα του, (την μαλθακότητα του). Από την παιδική του ηλικία εκπαιδεύεται να θεωρεί την ιδιοκτησία σκλάβων ως τη μεγαλύτερη απόδειξη της καλής τύχης_» Σύμφωνα με αναφορά του 1877.

[397] [9] Louise Demont.
Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9], σελ. 403.

[398] Ibid., σελ. 409. [9]

[399] Θα εισχωρήσουμε στα Οθωμανικά χαρέμια διαφόρων κοινωνικών τάξεων στα κεφάλαια που ακολουθούν.

[400] [3] Lady Montagu.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c] σελ. 182.

[401] [9] Louise Demont.
Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9], σελ. 409.

[402] Ibid.

της, αναφέρει την ύπαρξη Ευρωπαίων σκλάβων στα σκλαβοπάζαρα της Τυνησίας, αλλά δεν αποκαλύπτει τον συνολικό αριθμό τους ή τις εθνικότητές τους. Αναφέρει μόνο τον αριθμό που αγόρασε η πριγκίπισσα Καρολίνα. Την ίδια πληροφορία επιβεβαιώνει, αργότερα, μία άλλη συγγραφέας-περιηγήτρια η Celine,[403] η οποία, επίσης, ήταν μέλος της αυλής της πριγκίπισσας καθώς και η υιοθετημένη κόρη της από την Χίο, που συνέχισε τις περιηγήσεις της και μετά τον θάνατο της Βασίλισσας της Μεγάλης Βρετανίας.

Η Louise Demont υπήρξε η **πρώτη** περιηγήτρια του 19ου αιώνα που αναφέρθηκε στο φαινόμενο της **εθελοντικής δουλείας**, στην ύπαρξη του **λευκού δουλεμπορίου** και στην **ιδιωτική πώληση**,[404] και η **πρώτη** περιηγήτρια του 19ου αιώνα, που αναφέρθηκε στην **παιδική δουλεία** και στην προτίμηση των Τούρκων για μικρούς δούλους.[405] Αποκάλυψε πρώτη ότι είδε Ευρωπαίες/Ευρωπαίους σκλάβους/σκλάβες που κρατούνταν στην Τυνησία, το 1816. Διαπιστώνει, επίσης, μετά από συζητήσεις με τους Χριστιανούς κατοίκους της Τυνησίας, ότι **Γεωργιανές** και **Κιρκάσιες** σκλάβες μεταφέρονταν στην Κωνσταντινούπολη, όπου τις πωλούσαν, ενώ ήταν **ακόμα μικρές η κοριτσάκια και κι' έκτοτε σκορπίζονταν σ' όλες τις περιοχές της Τουρκίας, για να υπηρετήσουν στα χαρέμια, ή για να παράγουν παιδιά για τους ιδιοκτήτες τους.**[406] Τυχαία ανακαλύπτει, ότι σκλάβες δεν πωλούνταν μόνο στα σκλαβοπάζαρα, αλλά γίνονταν και **ιδιωτικές πωλήσεις**, παρόλο που δεν υπήρχαν απαγορεύσεις, σχετικά με το δουλεμπόριο εκείνη την εποχή. Συγκλονίζεται όταν, ένας Αρμένιος δουλέμπορος, προσπαθεί να της πωλήσει μία σκλάβα, όταν της φέρνει τρεις Κιρκάσιες σκλάβες στο διαμέρισμά της, για να διαλέξει ν' αγοράσει την μία.

Η Πριγκίπισσα της Ουαλίας Καρολίνα και η Ελβετίδα Louise Demont, μαζί με τις γυναίκες της ακολουθίας της πριγκίπισσας, επισκέφθηκαν το χαρέμι του Μπέη της Τυνησίας και το χαρέμι του γιου του. Στο χαρέμι του Μπέη, όπως μας πληροφορεί η Demont, υπήρχαν 500 γυναίκες από τις οποίες οι περισσότερες μιλούσαν **Ιταλικά**.[407] Επισημαίνει, επίσης, ότι εκεί **υπήρχαν γυναίκες από διάφορα κράτη, πολλές από τις οποίες είχαν «αρπαχθεί» από τους γονείς τους, ενώ ήταν ακόμα πολύ μικρές.** Εδώ, εκτός της γλώσσας, δεν προσδιορίζει επακριβώς τις εθνικότητες αυτών των γυναικών, ενώ γράφει ότι ένοιωσε **«προσβολή» για το φύλο της**, για «αυτές τις άτυχες

---

[403] [14a] Celine (Countess Stephano)
ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. London, Henry Colburn, 1849. 2 vols. Portrait 12 mo. [14a], σελ. 117

[404] CAROLINE, QUEEN OF ENGLAND. [9] και Louise Demont [11],
Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9] σελ. 407.
Συντάκτης του ανώνυμου έργου με κωδικό αριθμό [9] που υπογράφεται 'by one of her Majesty's suite', είναι η Ελβετίδα Louise Demont [11], η οποία συνόδεψε την Πριγκίπισσα Καρολίνα στις περιηγήσεις της. Σε μία άλλη έκδοση, η ερευνήτρια της διατριβής αυτής ανακάλυψε, συγκρίνοντας τα περιεχόμενα των δύο έργων, ότι ήταν η Ελβετίδα Louise Demont [11].

[405] Η πρώτη περιηγήτρια του 18ου αιώνα, που αναφέρθηκε στην παιδική δουλεία και στην προτίμηση των Τούρκων για μικρούς δούλους, ήταν η Lady Montagu [3] το 1717.

[406] Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9] σελ, 411.

[407] [11] 1816 Louise Demont
Journal of the Visit of her Majesty the Queen (Caroline), to Tunis, Greece, and Palestine, written by Louise Demont, with other corresponding papers, collected in Switzerland, and translated by Edgar Garston. London, T. and J. Allman, 1821, σελ. 18.

σκλάβες» γι' αυτά τα «δύστυχα θύματα, που μόλις εγκλεισθούν, δεν θα βγαίνουν έξω πια, θα ζουν εκεί, και οι μέρες τους θα τελειώνουν εκεί».[408] **Εδώ παρατηρούμε το πρώτο στοιχείο της ταύτισης ή της προσέγγισης με το «Άλλο»,[409] λόγω φύλου.**

Σύμφωνα με τις πληροφορίες, που μας παρέχει η Demont, η πριγκίπισσα Καρολίνα σχεδίαζε να παραμείνει στην Τυνησία για ένα μήνα, αλλά η απροσδόκητη άφιξη του Βρετανικού στόλου ανάγκασε αυτήν και την συνοδεία της να φύγουν νωρίτερα γιατί: «Ο σκοπός του Βρετανικού και Ολλανδικού στόλου, που ήταν αγκυροβολημένοι στην Τυνησία ήταν η απαίτηση για επανόρθωση των διαρπαγών ή βλαβών που διέπραξαν οι κουρσάροι σε Βρετανούς υπηκόους και στις περιουσίες τους, καθώς και η απαίτηση, ***ως ένα προκαταρκτικό μέτρο, της άνευ όρων και άμεσης απελευθέρωσης μεγάλου αριθμού Ευρωπαίων που κρατούνται ως σκλάβοι.***»[410] Δεν αναφέρει, όμως, τον συνολικό αριθμό των Ευρωπαίων σκλάβων και το φύλο τους, αλλά μόνο των 100 που αγόρασε και απελευθέρωσε η πριγκίπισσα Καρολίνα.

Ο Μπέης της Τυνησίας, στον οποίον έγινε η πρώτη αίτηση για την απελευθέρωσή όλων των Ευρωπαίων σκλάβων, όπως μας πληροφορεί η Demont, «αρχικά φάνηκε πεισματικά αποφασισμένος να αρνηθεί να υποταχθεί στα αιτήματα των Βρετανών.»[411] Όπως μας πληροφορεί η ίδια, ο Βρετανός Ναύαρχος Λόρδος Έξμουθ (Lord Exmouth) συναντήθηκε με την Πριγκίπισσα και ζήτησε την άδειά της να της παρέχει προστασία, εξ αιτίας του αναμενόμενου κινδύνου εχθροπραξιών. Μετά την επίσκεψη αυτή ξεκίνησαν οι προετοιμασίες για την αναχώρηση της Πριγκίπισσας και της αυλής της.[412] «Βλέποντας τις προετοιμασίες για την αναχώρηση της Αυτού Μεγαλειοτάτης, και ιδιαίτερα, μόλις έμαθε ο Μπέης ότι η Πριγκίπισσα ετοιμαζόταν εκείνη την στιγμή να φύγει από την πόλη, και οι αποσκευές είχαν ήδη επιβιβασθεί, φοβήθηκε τον βομβαρδισμό (την επίθεση), και έστειλε τον πρωθυπουργό του στην Αυτού Μεγαλειοτάτη, εκλιπαρώντας την να μεσολαβήσει, για μια συνέντευξη με τον Λόρδο Έξμουθ, έχοντας τώρα αποφασίσει να δεχθεί να παραδώσει τους σκλάβους, που [αρχικά] απαιτήθηκαν»,[413] γράφει η Demont, η οποία μας πληροφορεί, επίσης, ότι η Πριγκίπισσα Καρολίνα και η ακολουθεία της επιβιβάσθηκαν, στις 22 Απριλίου 1816, και έφυγαν από την Τυνησία στις 24 Απριλίου του 1816, με προορισμό την υπόδουλη Ελλάδα (Αθήνα, Πάτρα).[414]

Την περιηγητική τακτική και συνήθεια της Πριγκίπισσας Καρολίνας να αγοράζει σκλάβες στα σκλαβοπάζαρα με σκοπό την απελευθέρωσή τους, να τις προικίζει, δηλαδή να τις παρέχει οικονομική βοήθεια για την αποκατάστασή τους, και να τις επιστρέφει στις οικογένειές τους

---

[408] Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9] σελ. 403.
Το ανώνυμο έργο ανήκει στην Ελβετίδα Louise Demont [11], η οποία υπογράφει το έργο της 'by one of her Majesty's suite'.

[409] Βλέπε Εισαγωγή στις Περιηγήτριες.

[410] Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821 [9] σελ. 409.

[411] Ibid., σελ. 409 [9]

[412] Ibid., σελ. 409 [9]

[413] Ibid., σελ. 410 [9]

[414] Ibid., σελ. 411 [9]

επιβεβαιώνει και η Celine (Countess Stephano) αργότερα, η οποία σε αντίθεση με την Demont, μας παρέχει την ταυτότητά ορισμένων γυναικών. Σχετικά με το σκλαβοπάζαρο της Τυνησίας, το 1816, γράφει:

«Κοντά στο μεγάλο φρούριο υπήρχε ένα σκλαβοπάζαρο για την **πώληση σκλάβων όλων των εθνών (ή εθνικοτήτων)**. Η Αυτού Μεγαλειοτάτη αγόρασε εκατό ανθρώπους, και τους αποκατέστησε την ελευθερία. Μέσα σ' αυτούς ήταν και η κόρη του Κυβερνήτη των Μπαλεαρικών Νησιών (the Governor of the Balearic Islands) καθώς και η όμορφη κόρη μιας καλής Γενοβέζικης οικογένειας. Η Πριγκίπισσα πρόσφερε, σ' αυτούς τους απελευθερωμένους κρατούμενους χρήματα, για να τους βοηθήσει στην επιστροφή τους στις πατρίδες τους.... Δεν θα ξεχάσω ποτέ στην ζωή μου τα χαρούμενα πρόσωπα των σκλάβων,[415] και όχι μόνο αυτών που η Πριγκίπισσα ελευθέρωσε, **αλλά ακόμα και αυτών που παρέμεναν στην δουλεία...**.[416]

Στην Αθήνα το 1816, όπως μας πληροφορεί η Celine, η Πριγκίπισσα Καρολίνα αγόρασε τρεις **Ελληνίδες** σκλάβες και τις απελευθέρωσε. Προίκισε τις δύο, οι οποίες παντρεύθηκαν λίγο αργότερα. Η τρίτη Ελληνίδα, που απελευθέρωσε από την δουλεία η Πριγκίπισσα, το 1816, σκοτώθηκε το 1824, στην σφαγή του Μεσολογγίου.[417]

Η Celine, η οποία μιλούσε και Ελληνικά, είχε συνοδεύσει την Πριγκίπισσα Καρολίνα στο χαρέμι του Ρεής Εφέντη της Πάτρας, όπου είχε την πρώτη της εμπειρία, ως διερμηνέας της πριγκίπισσας μητέρας της, (1816) και μας αποκαλύπτει, στα απομνημονεύματά της, αργότερα, ότι υπήρχε εκεί και μία **Ιταλίδα** σκλάβα από τις όχθες του Adige.[418] Όλα όσα συνέβησαν εκεί δηλώνει, χαράχθηκαν βαθιά στην μνήμη της, και της έκαναν «τόσο βαθιά εντύπωση... που δεν έχουν αφανισθεί, ακόμα, και μετά από πολλά χρόνια [προσωπικών] δυστυχιών.»[419]

Στο Κάιρο, μετά από την Αθήνα, η Πριγκίπισσα Καρολίνα αγόρασε και απελευθέρωσε έξι γυναίκες από την δουλεία, τις προίκισε και εκείνες και τις επέστρεψε στις οικογένειές τους. Εδώ η συγγραφέας δεν μας αποκαλύπτει τις εθνικότητες των γυναικών αυτών.[420] Η θετή κόρη της Πριγκίπισσας της Ουαλίας, η Celine, η οποία υιοθετήθηκε από την Πριγκίπισσα πριν την Σφαγή της Χίου, το 1822, και η οποία βρισκόταν στο ταξίδι μαζί της, στα απομνημονεύματά της αργότερα, μετά από την Louise Demont, επιβεβαιώνει πολλές πληροφορίες και στοιχεία που κατέγραψε πρώτη η Ελβετίδα περιηγήτρια.[421]

Την ίδια περίπου περίοδο [1816-1819], η Γαλλίδα περιηγήτρια Mme. de la Ferte-Meune,[422] που ταξίδευε και εκείνη στην Μικρά Ασία, όμως **μόνη**, χωρίς συνοδεία ή αυλή, σπάνιο φαινόμενο για μία Ευρωπαία, εκείνη την

---

[415] [14ª] Celine (Countess Stephano).
ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. London, Henry Colburn, 1849. 2 vols. Portrait 12 mo. [14ª], σελ. 91.
[416] Ibid., σελ. 92. [14a]
[417] Ibid, σελ.117. [14a]
[418] Ibid., σελ. 64, 78 [14a]
[419] Ibid., σελ. 79 [14a]
[420] Ibid., σελ. 126, 136, 138. [14a]
[421] Ibid. [14a], [14b].
[422] [10] Mme de LA FERTE - MEUN, [10]
Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. 485p. Engraved 8 Vo. [10], [Η πρώτη έκδοση δημοσιεύτηκε το 1821]

εποχή,[423] αναφέρεται σε μία Γαλλίδα σκλάβα αυτής της κατηγορίας, η οποία όμως δεν είχε την τύχη να απελευθερωθεί, άλλα πουλήθηκε, εκπαιδεύθηκε και εξελίχθηκε σε ισχυρό πρόσωπο μέσα στο δικό της χαρέμι. Πρόκειται για την 'Πρώτη Κυρία' της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, την μητέρα του σουλτάνου Μαχμούτ Β', η οποία γεννήθηκε στη Nantes και ο γιος της οποίας, ο Σουλτάνος Μαχμούτ ΙΙ (Mahmud ή Mahmoud II) βρισκόταν στην εξουσία, από το 1808 μέχρι το 1839.[424]

Η Γαλλίδα περιηγήτρια υποστηρίζει ότι η μητέρα[425] του σουλτάνου, πρώην σκλάβα, **ήταν Γάλλο-Αμερικανικής καταγωγής**! Πολλές περιηγήτριες, μετά την Γαλλίδα Mme. de la Ferte-Meune επιβεβαιώνουν ότι η μητέρα του σουλτάνου, που εξόντωσε όλους τους Γενίτσαρους, ήταν στην καταγωγή της σκλάβα, όμως υποστηρίζουν ότι ήταν **Γαλλίδα.**[426] Όπως μας πληροφορεί η Mme. de la Ferte Meun, οι γονείς της είχαν πέσει θύματα των κουρσάρων όταν εκείνη ήταν μόνο δύο ετών, και οι Κουρσάροι την είχαν πωλήσει σε έναν δουλέμπορο, ο οποίος, αργότερα, την πώλησε ξανά σε ηλικία δεκατεσσάρων ετών, στον Μπέη της Αλγερίας.[427]

«Μία **Χριστιανή** σκλάβα» είδαν τον Νοέμβριο του 1839 η Mary Georgina Emma Dawson Damer και η κυρία Ρομπόλη, χωρίς να προσδιορίσουν την εθνική της προέλευση, στο χαρέμι του Νουρή Εφέντη στην Κωνσταντινούπολη, καθώς και πολλές «κατάμαυρες σκλάβες από την Νουβία.»[428]

3.3 Δύο Ιρλανδέζες σκλάβες στην Κωνσταντινούπολη (1854).

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία της Αγγλίδας περιηγήτριας Mrs. Young, [Marianne Young], το 1854,[429] σύμφωνα με την οποία μία Αγγλίδα, η Mrs. O'Flanagan υποστήριζε ότι είχε δει μία **Ιρλανδέζα σκλάβα,**[430] μαζί με άλλες σκλάβες, στην περιοχή της Κωνσταντινούπολης. Η Mrs. O'Flanagan, η οποία ήταν εργαζόμενη και υπεύθυνη της καντίνας, δηλαδή του κυλικείου των Άγγλων στρατιωτών στη περιοχή της Κωνσταντινούπολης κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου[431], ισχυρίσθηκε ότι εντόπισε **μια δεκαοκτάχρονη Ιρλανδέζα σκλάβα** και ενημέρωσε τους Άγγλους στρατιώτες για την παρουσία της. Υποστήριξε ότι αρχικά το κορίτσι είχε φθάσει στην Γαλλίπολι με τους γονείς της και όταν πέθανε ο πατέρας της, οι Τούρκοι πήραν την **μητέρα** της και την **ίδια** ως σκλάβες. Μετά το θάνατο της μητέρας της, η Ιρλανδέζα περιήλθε στην ιδιοκτησία ενός Τούρκου αμπελουργού. Το 1854, ήταν 18 ετών και είχε κάνει **επανειλημμένες**

---

[423] Βλέπε «Εισαγωγή στις Περιηγήτριες», (1.2) Γιατί ταξίδευαν; Γιατί έγραφαν; (1.3) Αγνοούν τους κινδύνους των ταξιδιών και τις απαγορευσεις του Ισλάμ...

[424] Βλέπε υποκεφάλαιο, σχετικά με τις «Περιφημότερες Σουλτάνες», στο δεύτερο κεφάλαιο.

[425] Βαλίδε σουλτάνα/valide sultana

[426] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, σχετικά με τις «Περιφημότερες Σουλτάνες».

[427] [10] Mme de LA FERTE - MEUN, (1816-1819)
Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. 485p. Engraved 8 Vo. [10], [Η πρώτη έκδοση δημοσιεύτηκε το 1821] σελ. 330]

[428] [43] 1839-1840 Mary Georgina Emma Dawson Damer.
The Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer Diary of a tour in Greece, Turkey, Egypt, and the Holy Land. By the Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer. London, Henry Colburn, 1841. 2 vls., [43], σελ. 221.

[429] [47] 1854, 1855. Mrs. Young, [Marianne Young]
Our camp in Turkey, and the way to it. By Mrs. Young the author of 'Cutch', 'Western India,' 'Facts and fiction,' etc. Second edition. Second edition. London: Richard Bentley, New Burlington Street, Publisher in Ordinary to Her Majesty. 1855 (πρώτη έκδοση 1854)

[430] «Irish slave»

[431] 1853-1856

απόπειρες να δραπετεύσει, αλλά πάντα την έπιαναν και την μαστίγωναν φριχτά.[432]

Η πληροφορία αυτή, της κυρίας O'Flanagan, διαδόθηκε σ' ολόκληρο το στράτευμα και ένα ολόκληρο τάγμα εξαγριωμένων Άγγλων αξιωματικών και στρατιωτών ξεκίνησαν μία εκστρατεία εξερεύνησης, ψάχνοντας στους λόφους, στα γύρω βουνά και γενικά παντού όπου πίστευαν ότι μπορούσαν να την βρουν. Οι Τούρκοι ενοχλήθηκαν[433] και προσβλήθηκαν, από την αναταραχή που δημιουργήθηκε, και ιδιαίτερα οι ιδιοκτήτες σκλάβων, οι οποίοι έκαναν καταγγελία στις αρχές. Δεν γνωρίζουμε εάν οι διαδόσεις της κυρίας O'Flanagan ήταν αληθινές, αφού δεν επιβεβαιώθηκαν, μέχρι στιγμής, από άλλες περιηγήτριες που βρίσκονταν στην Κωνσταντινούπολη εκείνη την εποχή. Ωστόσο, γνωρίζουμε ότι ο Άγγλος Πρέσβης ενοχλήθηκε εξαιρετικά και ως συνέπεια διέταξε την σύλληψη της κυρίας O'Flanagan, η οποία συνελήφθη και φυλακίσθηκε σαν υπαίτια για την δημιουργία αυτής της αναταραχής.[434] Κατηγορήθηκε για την μετάδοση ψευδών ειδήσεων, και μετά από την ανάλογη τιμωρία, που της επιβλήθηκε, η κυρία O'Flanagan οδηγήθηκε πίσω στην Αγγλία.[435]

Η περιηγήτρια δεν μας παρέχει επιβεβαιώσεις, σχετικά με τους ισχυρισμούς της O'Flanagan, όσον αφορά την ύπαρξη της δεκαοκτάχρονης Ιρλανδέζας σκλάβας, η οποία μαστιγώνονταν μετά από τις επανειλημμένες της απόπειρες να δραπετεύσει, ούτε στοιχεία για την 'ανάλογη τιμωρία', που είχε επιβληθεί στην κ. O'Flanagan. **Ενδιαφέρον, όμως, παρουσιάζει το γεγονός ότι οι Αγγλικές αρχές εθεώρησαν απαραίτητο να συλλάβουν μία απλή Αγγλίδα εργαζόμενη και να την διώξουν αμέσως από την Κωνσταντινούπολη.**

3.4 Ελληνίδες στα σκλαβοπάζαρα και στα χαρέμια (1822-1841).

Σκλάβες, για τα χαρέμια των Οθωμανών, παρείχε στους Τούρκους και ο διάσπαρτος ανά την Οθωμανική Αυτοκρατορία υπόδουλος Ελληνισμός, όπως η Χίος, η Κρήτη, η Κάσσος, η Εύβοια και τα Ψαρά (1822-1825, 1840 και 1841).[436] Ακόμα και πριν την εξέγερση των Ελλήνων, Στην Κρήτη (Candia), το 1816, η Demont επισημαίνει, ότι ο πληθυσμός του νησιού, πριν την υποδούλωσή του στους Τούρκους, ήταν αποκλειστικά Ελληνικός, αλλά, εκείνη την εποχή, υπήρχαν 10.000-12.000 Τούρκοι, μόνο 3.000 **Έλληνες και 60 Εβραίοι, οι οποίοι ζούσαν κάτω από την τρομοκρατία (terror) των Γενιτσάρων και των Πασάδων.**[437]

Το 1840, η Lady Londonderry και η Madame Franchini, είδαν **Ελληνίδες** στην Κωνσταντινούπολη, στο χαρέμι του Seraskier Μουσταφά Πασά, δηλαδή του

---

[432] [47] Mrs. Young (Marianne Young).
OUR CAMP IN TURKEY, AND THE WAY TO IT. BY MRS YOUNG THE AUTHOR OF 'CUTCH,' 'WESTERN INDIA,' 'FACTS AND FICTION,'ETC. SECOND EDITION. London: Richard Bentley, New Burlington Street, Publisher in Ordinary to Her Majesty. 1855. σελ. 128.

[433] Ibid., σελ. 128. [47]

[434] Ibid., σελ.129. [47]

[435] Ibid., σελ. 130.[47]

[436] A VOICE FROM GREECE, CONTAINED IN AN ADDRESS FROM A SOCIETY OF GREEK LADIES TO THE PHILHELLENS OF THEIR OWN SEX IN THE REST OF EUROPE. TRANSLATED BY GEORGE LEE. LONDON: John Hatchard and Son, 187, Piccadilly. 1826. Το ακόλουθο είναι χειρόγραφο (όχι τυπωμένο) στην πρώτη σελίδα αυτής της έκδοσης: "His Royal Highness the Duke of Sussex with Mr. E.H. Barker's profound Respects". Επίσης, η ακόλουθη χειρόγραφη αφιέρωση υπάρχει στην δεύτερη σελίδα: "To the ladies of the United Kingdom, the following address is most respectfully dedicated by the translator, Piccadilly, 14th April, 1826". Gennadeios Library, Pamphlets in Favour of Greece 1821-1829.

[437] Ibid., σελ. 525, 691. [9]

«Αρχηγού όλων των εδαφικών ενόπλων δυνάμεων".[438] Όμως, η Lady Londonderry δεν αναφέρει τον αριθμό των Ελληνίδων, την προέλευσή τους ή την θέση που κατείχαν στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού, θέμα που θα εξετασθεί στο δεύτερο κεφάλαιο.

Τον Ιούνιο του **1841** η Elizabeth Mary Grosvenor, μετά από μία περιήγηση στην Έφεσο, πήγε στην Scala Nuova, δηλαδή στην **Σμύρνη**, όπου είδε, όπως επισημαίνει η ίδια, «ένα ύποπτο σκάφος αγκυροβολημένο κοντά τους, το οποίο είχε επιστρέψει από την Μπαρμπαριά /Barbary με **300 σκλάβους**, για να τους πωλήσουν και να ξεκινήσουν την επόμενη μέρα για την **Κρήτη** να προμηθευθούν κι' άλλους σκλάβους **στην εξέγερση των Κρητικών** κατά των Τούρκων.[439]

Φυσικά την εποχή της Ελληνικής εθνικο-απελευθερωτικής Επανάστασης, τα σκλαβοπάζαρα της Κωνσταντινούπολης, της Σμύρνης και της Χίου ήταν γεμάτα με Ελληνίδες γυναίκες, κορίτσια και παιδιά,[440] ορισμένες από τις οποίες, είχαν προσφερθεί ως δώρα στον Σουλτάνο Μαχμούτ Β' για το χαρέμι του.[441]

Η Χίος, μετά την τριήμερη σφαγή του 1822, παρείχε στους Οθωμανούς **47,000** σκλάβους και μόνο δύο χρόνια αργότερα, το καλοκαίρι του 1824, μετά από την τριήμερη σφαγή στην Κάσσο, περίπου **2000 Ελληνίδες** γυναίκες, κορίτσια και παιδιά σύρθηκαν στην δουλεία και πωλήθηκαν στα χαρέμια των Οθωμανών.

Αναλυτικότερα, αναφορές της εποχής αποκαλύπτουν ότι «... μετά την απαράμιλλη σφαγή τον Μάρτιο του 1822, που μέσα σε χρόνο τριών ημερών, 22,000 Χιώτες έπεσαν κάτω από το σπαθί του εισβολέα, και 47,000 σκλαβώθηκαν... Πριν τις σφαγές, το νησί υπήρξε αποκλειστικά Ελληνικό, μόνο 500 Τούρκοι, σε ένα πληθυσμό **70,000 Ελλήνων.**»[442] Σύμφωνα με γραπτές μαρτυρίες, μετά το βάναυσο γεγονός της τριήμερης σφαγής **«οι γυναίκες και τα παιδιά της Χίου οδηγήθηκαν σε μία ταπεινωτική και εξευτελιστική κατάσταση δουλείας, και οι περιουσίες τους έγιναν λεία στην Τουρκική αρπακτικότητα και κτηνωδίας. Αυτοί που δεν δραπέτευσαν από το νησί, υποδουλώθηκαν και σήμερα εκτίθενται καθημερινά προς πώληση στα σκλαβοπάζαρα της Κωνσταντινούπολης, της Σμύρνης, και της Χίου.»**[443] Εκτός

---

[438] [27α], [27β] MARCHIONESS OF LONDONDERRY, FRANCES ANNE EMILY VANE-TEMPEST.
-A Narrative of travels to Vienna, CONSTANTINOPLE, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry., London, Henry Colburn, (1842 ;) 8 vo.
-Russian Journal of Lady Londonderry 1836-37. Edited by W.A.L. Seaman & J.R. Sewell. John Murray(Publishers) Ltd. 1973. [27β], σελ. 139 και 121.

[439] [26v.2] ELIZABETH MARY GROSVENOR, MARCHIONESS OF WESTMINSTER.
"A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean During the Years 1840-41, In Two Volumes. London:, John Murray, Albemarle Street 1842., Δεύτερος τόμος, σελ. 110.

[440] HELLENIC COMMITTEE PAPERS, LONDON, 1878. (EQ 1982) PETITION OF SCIOTES RESIDING IN ENGLAND TO THE CONGRESS AT BERLIN, DATED 5TH JUNE, 1878. "ΑΝΑΦΟΡΑ ΤΩΝ ΕΝ ΑΓΓΛΙΑΙ ΧΙΩΝ. (σελ. 9-12). Translation of Foregoing Petition into French: A LEURS EXCELLENCES LES MINISTRES PLENIPOTENTIAIRES DEPUTES AU CONGRES DE BERLIN. (p. 13-15). Translation of same into English: TO THEIR EXCELLENCIES THE PLENIPOTENTIARY MINISTERS DELEGATED TO THE CONGRESS AT BERLIN. (p. 16-18) signed the Sciotes inhabiting England, σελ. 16.

[441] AN ADDRESS TO THE PEOPLE OF ENGLAND IN THE CAUSE OF THE GREEKS, occasioned by THE LATE INHUMAN MASSACRES IN THE ISLE OF SCIO, &c., by THE REV. T.S. HUGHES, Author of Travels in sicily, Greece, and Albania. London: Printed for Simpkin and Marshall, Stationers' Hall Court, Ludgate-Street. 1822, σελ. 15-16.

[442] HELLENIC COMMITTEE PAPERS, LONDON, 1878. (EQ 1982) PETITION OF SCIOTES RESIDING IN ENGLAND TO THE CONGRESS AT BERLIN, DATED 5TH JUNE, 1878. "ΑΝΑΦΟΡΑ ΤΩΝ ΕΝ ΑΓΓΛΙΑΙ ΧΙΩΝ. (σελ. 9-12). Translation of Foregoing Petition into French: A LEURS EXCELLENCES LES MINISTRES PLENIPOTENTIAIRES DEPUTES AU CONGRES E BERLIN. (σελ. 13-15). Translation of same into English: TO THEIR EXCELLENCIES THE PLENIPOTENTIARY MINISTERS DELEGATED TO THE CONGRESS AT BERLIN. (σελ. 16-18) signed the Sciotes inhabiting England, σελ. 16.

[443] Ibid., σελ. 16.

δε από τους σκλάβους, 20,000 Έλληνες ξεριζώθηκαν από την Χίο, για να γλιτώσουν από τις καταστροφές των Τούρκων, καταλήγοντας σε διάφορα Ευρωπαϊκά λιμάνια.[444]

Η φρικαλεότητα των γεγονότων, που διαδραματίσθηκαν το 1822, αναδύεται πολύ έντονα μέσα από τις συγκλονιστικές μαρτυρίες των γυναικών της Χίου, που γλίτωσαν από την βαρβαρότητα των Οθωμανών, όπως αποτυπώνονται στις επιστολές που συντάχθηκαν περίπου δύο μήνες μετά την τριήμερη σφαγή του Μαρτίου.

3.4.1 Επιστολές Ελληνίδων, που επέζησαν από την Σφαγή της Χίου.

Ελληνίδες που επέζησαν, μετά τις μεγάλες καταστροφές και την προσπάθεια αφανισμού από τους Τούρκους, του Ελληνικού στοιχείου του νησιού, σύρθηκαν στην δουλεία, και έγραφαν σε φίλους και συγγενείς, εκλιπαρώντας οικονομική βοήθεια για να εξαγοράσουν την ελευθερία τους[445] : «Χρειάζομαι δύο χιλιάδες γρόσια για να απελευθερωθώ... μη μ' αφήσεις στα χέρια των βαρβάρων. Για όνομα του θεού, σώσε με... Βοήθησέ με, για όνομα του θεού.», [446] γράφει μια Χιώτισσα το 1822.

Οι επιστολές των γυναικών αυτών συντάχθηκαν περίπου δύο μήνες, μετά την τριήμερη σφαγή στην Χίο, μεταφράσθηκαν και δημοσιεύθηκαν στην Αγγλική γλώσσα την ίδια εποχή, δηλαδή το Μάιο του 1822, και στην κατοχή μας σήμερα έχουμε μόνο την Αγγλική μετάφραση. Η πρώτη επιστολή συντάχθηκε από μία Ελληνίδα κρατούμενη, στο Κάστρο (Castle) της Χίου, και απευθύνεται στον αδελφό της στην Κωνσταντινούπολη.

Στην επιστολή της γράφει, ότι η ίδια και ο σύζυγός της είχαν γίνει **σκλάβοι** κάποιου Τούρκου, τον οποίο αποκαλεί «Καπιτάν Πασά», και ότι τους είχαν φυλακίσει στο Κάστρο της Χίου, όπου **μπροστά στα μάτια της έσφαξαν τον άνδρα της. Υπογραμμίζει, ότι ήταν καταδικασμένη, να ακολουθήσει τον Τούρκο, που την κατείχε, στα βάθη της Ασίας**, αλλά την ανακάλυψε ένας φίλος του πατέρα τους, ο οποίος την αγόρασε από τον Τούρκο για 800 γρόσια.

Μία άλλη Χιώτισσα σκλάβα, που εκρατείτο και εκείνη στο Κάστρο της Χίου, μετά την Μεγάλη Σφαγή, σε επιστολή της, που απευθύνεται στο ίδιο πρόσωπο, με ημερομηνία 4 Μαΐου 1822, απεγνωσμένα τον εκλιπαρεί να την βοηθήσει και να την απελευθερώσει, μαζί με τον γιο της, από τα χέρια των Τούρκων:

«Έχω γίνει σκλάβα των βάρβαρων, μαζί με τον σύζυγο μου και τις δύο κόρες μας, και τώρα βρίσκομαι φυλακισμένη στο κάστρο. Τα κτήνη έσφαξαν τον σύζυγο μου μπροστά στα μάτια μου, καθώς και την εγγονή μου...»[447] **Στην επιστολή της γράφει, επίσης, ότι δύο άλλες εγγονές της, η Σμαράγδα**

---

[444] "The object of the present address is confined to the simple measure of raising subscriptions for the relief of those Greeks who have escaped with life [refugees], after suffering the loss of property or of liberty in the late calamitous events at Scio...It is computed that 20,000 Greeks have escaped from the desolation of Scio, to various ports of Europe... signed Edinburgh, 30th July, 1822." [ADDRESS IN BEHALF OF THE GREEKS, ESPECIALLY THOSE WHO HAVE SURVIVED THE LATE MASSACRES I N SCIO, EDINBURGH: Published by W Whyte and Co. St. Andrew Street; W. Oliphant, South Bridge; and Black, North Bridge; and W. Wilson & co. George Street. 1822., σελ. 23-24.

[445] AN ADDRESS TO THE PEOPLE OF ENGLAND IN THE CAUSE OF THE GREEKS, occasioned by THE LATE INHUMAN MASSACRES IN THE ISLE OF SCIO, &c., by THE REV. T.S. HUGHES, Author of Travels in sicily, Greece, and Albania. London: Printed for Simpkin and Marshall, Stationers' Hall Court, Ludgate-Street. 1822., σελ. 14-24.

[446] Ibid., σελ. 15-16.

[447] Ibid., σελ. 15-16.

και η Κατερίνα, δέκα και δώδεκα ετών αντίστοιχα, «στάλθηκαν, ως δώρα, στον Σουλτάνο (Μαχμούτ Β'), εξαιτίας της εξαιρετικής τους ομορφιάς...»

«Χρειάζομαι δυο χιλιάδες γρόσια (piastres), για να απελευθερωθώ..... μη μ' αφήσεις στα χέρια των βαρβάρων" γράφει, «Για όνομα του θεού, σώσε με,... Μαζί μας, εδώ, πριν λίγο καιρό, είχαμε την άτυχη αδελφή σου, ο σύζυγος της οποίας, έπεσε θύμα των **αιμοχαρών** Τούρκων. Εξαγόρασε την ελευθερία της και βρίσκεται τώρα στην πρεσβεία. Εδώ αναφέρεται στην κυρία της πρώτης επιστολής και συνεχίζει. «Εγώ είμαι ακόμα κρατούμενη στο κάστρο μαζί με τις δύο κόρες μου. Βοήθησέ με, για όνομα του θεού.»[448] Δεν αναφέρει όμως άλλα στοιχεία για τις δύο κόρες της.

Η περιηγήτρια Celine,[449] η οποία γεννήθηκε στην Χίο και όπως ομολογεί η ίδια, σώθηκε (γλίτωσε) από την μοίρα των συμπατριωτισσών της, επειδή η Πριγκίπισσα της Ουαλίας, η μελλοντική Βασίλισσα της Βρετανίας, την είχε υιοθετήσει στις 8 Δεκεμβρίου του 1814.[450] Η Celine, είχε επιστρέψει στην Χίο το 1817, πέντε χρόνια πριν την σφαγή και μια δεύτερη φορά, το 1823, μετά την Σφαγή του 1822. Συγκρίνοντας την Χίο πριν και μετά γράφει:

«Αλίμονο! Κακότυχη χώρα! Πέντε χρόνια αργότερα, ήταν η μοίρα σου να πέσεις κάτω από το βάρβαρο χαντζάρι (ή γιαταγάνι) του Τούρκου, ενώ οι Ευρωπαϊκές Δυνάμεις παρακολουθούσαν ασυγκίνητες. Παγερά θυσιάστηκες στο θέμα της πολιτικής ισορροπίας, και αφέθηκες να καταστραφείς, παρά τον ευγενή πατριωτισμό των ηρωικών παιδιών σου. Ο Ισλαμισμός, αυτή η ανωμαλία στον πολιτισμό του σύγχρονου καιρού, είναι αδυσώπητος, και το μολυβδαίνιο του χαντζάρι καταστέλλει την μεγαλοφυία του πιο ευγενικού έθνους πάνω στην γη. Η κατακτημένη Ελλάδα συνήθισε τον ζυγό της δουλείας[451] και η πρόσφατή της απελευθέρωση, για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, δεν θα την επαναφέρει στην κατάσταση που βρισκόταν πριν την βάρβαρη κυριαρχία των Τούρκων. Όταν επισκέφθηκα ξανά τον τόπο, όπου αναπαύεται η μητέρα μου, και όπου ομιλείτο η γλώσσα των προγόνων μου... τον τόπο της γέννησης μου, η δύστυχη Χίος αιμορραγούσε, ακόμα, από τις πληγές που προκάλεσε ο σκληρός κατακτητής.»[452]

Η Celine είχε επισκεφθεί την γενέτειρά της για πρώτη φορά το 1817, μαζί με την Πριγκίπισσα Καρολίνα, την τότε μελλοντική Βασίλισσα της Μεγάλης Βρετανίας, η οποία την είχε υιοθετήσει, και την οποία ακολουθούσε στις περιηγήσεις της. Συνέχισε δε τις περιηγήσεις της και κατά την διάρκεια της ενήλικης ζωής της, μετά τον θάνατο της Βασίλισσας και στο τέλος του έργου της ανακοινώνει ότι θα ξεκινούσε μία περιήγηση στην Μικρά Ασία. Όσον αφορά την θετή μητέρα της γράφει: «Επιθυμούσε να μου δώσει την ευκαιρία να επισκεφθώ την γη της γέννησής μου. Εκεί είδα το μνήμα των προγόνων μου, όπου αναπαυόταν το λείψανο της μητέρας μου. Όταν επισκέφθηκα ξανά αυτό το ιερό σημείο, βρήκα ότι ο τόπος ανάπαυσης των νεκρών είχε υποστεί **ιερόσυλη καταστροφή** από τους Τούρκους στην εξέγερση του 1822. Η δύστυχη χώρα μου τώρα οφείλει την ύπαρξή της(και την επιβίωσή της), αποκλειστικά στην πλούσια ευνοϊκή φύση της... στην μαστίχα

---

[448] Ibid., σελ. 15-16.

[449] [14°] CELINE (Countess Stephano)
ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. London, Henry Colburn, 1849. 2 vols. Portrait 12 mo., Vol. I., [14a], σελ. 34.

[450] Ibid., σελ. 5. [14a]. (Η πριγκίπισσα Καρολίνα υιοθέτησε αυτήν την Ελληνίδα, πριν την σφαγή της Χίου, στις 8 Δεκεμβρίου 1814, σε ηλικία τεσσάρων ετών, «κ' έτσι σώθηκα από την μοίρα των συμπατριωτών μου,» ομολογεί η ίδια.

[451] Ibid., σελ. 34. [14a]

[452] Ibid., σελ. 35. [14a]

της Χίου, μεγάλες ποσότητες της οποίας χρησιμοποιείται στο Σαράι του Σουλτάνου, και παρέχει στο νησί κάποια μικρή εμπορική σημασία. Από την γη αυτή, που ποτίσθηκε με το αίμα των παιδιών της, η Χίος προμηθεύει λιβάνια για τους ναούς των κατακτητών της, οι οποίοι, μέσα στην άγρια οργή τους, **αφάνισαν τα θύματά τους χωρίς σεβασμό, όσον αφορά το φύλο ή την ηλικία.»**[453]

Σαράντα τρία χρόνια αργότερα, η Αγγλίδα περιηγήτρια Anna Vivanti, η οποία επισκέφθηκε την Χίο το 1865, φανερά συγκλονισμένη παρατηρεί ότι ακόμα και τότε το νησί δεν είχε συνέλθει από τις επιπτώσεις της Σφαγής του 1822. Συγκεκριμένα γράφει: «Αχ! Ωραία και δύστυχη Χίο, τόσο βάναυσα καταπιεσμένη από τους Τούρκους, που φοβούμενοι το θαρραλέο και τολμηρό πνεύμα των κατοίκων της, που είχε εκδηλωθεί τόσο συχνά με τις εξεγέρσεις, και για τις οποίες έχουν υποφέρει τόσο τρομερά...[454] **Εύχομαι ο άσπλαχνος Τούρκος να διωχθεί σύντομα από τις χαμογελαστές ακτές σου.»**[455]

Μόνο δύο χρόνια, μετά την Σφαγή της Χίου, το καλοκαίρι του **1824**, ακολούθησε η τριήμερη σφαγή στην Κάσσο, όπου περίπου **2000 Ελληνίδες** γυναίκες, κορίτσια και παιδιά σύρθηκαν στην δουλεία και πωλήθηκαν στα σκλαβοπάζαρα.

Η Αγγλίδα περιηγήτρια-συγγραφέας και ζωγράφος, Emily A. Beaufort, φανερά επηρεασμένη από αυτό το γεγονός, ένοιωσε μεγάλη συγκίνηση, όπως υπογραμμίζει η ίδια, όταν, το 1859, αντίκρισε για πρώτη φορά την Κάσσο και αναφέρθηκε με λεπτομέρεια στα γεγονότα της Σφαγής. Μας διηγείται, μεταξύ άλλων, ότι ο Τουρκικός Στόλος, που είχε περικυκλώσει το νησί της Κάσσου, αποτελείτο από σαράντα-πέντε πλοία, από τα οποία αποβιβάσθηκαν οι βάρβαροι και έσφαξαν, εν ψυχρώ, τους κατοίκους[456]: «Οι άτυχοι Κασσιώτες», γράφει, «πολεμούσαν ασταμάτητα και γενναία για αρκετές μέρες, και θα κατάφερναν να απωθήσουν τον εχθρό τους, αν δεν έφθαναν οι ενισχύσεις από τον Τουρκικό στόλο, και μ' αυτόν τον τρόπο κατέλαβαν το νησί..... Γέροντες και παιδιά **σφαγιάσθηκαν**, εν ψυχρώ από τους Τούρκους και περίπου **2000 γυναίκες και παιδιά ξεριζώθηκαν και πωλήθηκαν ως σκλάβοι**. Έτσι ο πληθυσμός, που το 1820 απετελείτο από **13,000** ψυχές, μειώθηκε σε **3,000**. Το νησί, σήμερα, (το 1859), αρχίζει να αναρρώνει από τις απώλειές του.»[457]

Συνεχίζοντας η περιηγήτρια γράφει : «...Όταν το 1824 έφθασε η είδηση, ότι οι Έλληνες είχαν υποφέρει τον τρομερό τους ζυγό για αρκετό καιρό, και είχαν ξεσηκωθεί στα όπλα κάτω από την αρχηγία του Υψηλάντη, οι γενναίες καρδιές των Κασσιωτών ετοίμασαν ορισμένα πλοία, όσα είχαν, καλά οπλισμένα και επανδρωμένα, και προχώρησαν στις ακτές της Συρίας και της Αιγύπτου, όπου κατέλαβαν ένα μεγάλο αριθμό πλοίων.... Το επόμενο βήμα τους ήταν η κάθοδος στο νησί της **Ρόδου**, όπου κατάφεραν να διώξουν τους Τούρκους από τα χωριά και να τους οδηγήσουν μέσα στο φρούριο...μετά

---

[453] Ibid., σελ. 95-96. [14a]

[454] [63] ANNA VIVANTI. [63]
A Journey to Crete, CONSTANTINOPLE, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865, σελ. 29.

[455] Ibid., σελ. 30-31. [63]

[456] [32β] EMILY A. BEAUFORT -(maiden name)/ Viscountess Strangford
EGYPTIAN SEPULCHRES AND SYRIAN SHRINES, in two volumes, London, 1861. First edition. A second edition appeared in 1874. Emily Beaufort was the youngest daugther of Sir Francis Beaufort. This work describes travels in the Levant in 1858-59. The author later married W.S. Smith, the Viscount Strangford whom she met after he reviewed this book. They travelled together and collaborated in writing the work she published in 1864 as the Viscountess of Strangford, "The Eastern Shroes of the Adriatic in 1863". After his death in 1869 she assumed a career of philanthropy. (Microfilm no. 1, vol. I.), Δεύτερος τόμος, [32β], σελ. 336.

[457] Ibid., σελ. 337. [32b]

έσπευσαν να βοηθήσουν τους ομόθρησκούς τους στην **Κρήτη**, όπου τους παρείχαν έγκαιρη βοήθεια... Επέστρεψαν στην Κρήτη, όπου απόκλεισαν τα Μωαμεθανικά χωριά του νησιού. Φυσικά, εξαγριωμένος με τις ζημιές που προξένησε στους Τούρκους αυτό το μικρό σώμα ανδρών ο Μωχάμεντ Αλή, ο Πασάς της Αιγύπτου, έκανε πολλές δραστήριες προσπάθειες να φέρει στην κατοχή του αυτό το μικρό νησάκι, αλλά απέτυχε σε όλες και υποχρεώθηκε τελικά να ανακαλέσει τα πλοία του.»[458] Τελικά, όμως, με την άφιξη των ενισχύσεων του Τουρκικού στόλου, οι Τούρκοι κατέλαβαν την Κάσσο και περίπου δύο χιλιάδες άνθρωποι σύρθηκαν στην δουλεία, όπως καταλήγει η Beaufort.

Ένα χρόνο μετά την σφαγή στο νησί της Κάσσου, 22 Ελληνίδες του αρχιπελάγους ζητούν την βοήθεια, την μεσολάβηση και την συμπαράσταση των γυναικών της Ευρώπης.

3.4.2 Ελληνίδες του αρχιπελάγους δηλώνουν ότι προτιμούν να πεθάνουν παρά να γίνουν σκλάβες των Τούρκων.

Το 1825, ένα χρόνο μετά την Σφαγή της Κάσσου, Ελληνίδες, κυρίως από τα νησιά του αρχιπελάγους, συντάσσουν μία επιστολή προς τις Ευρωπαίες Φιλελληνίδες. Συγκεκριμένα γράφουν ότι η επιστολή τους απευθύνεται στις «φιλελληνίδες του φύλου τους στην υπόλοιπη Ευρώπη», οι οποίες «έχουν κλάψει στην δυστυχία μας»[459] και στις οποίες δηλώνουν ότι προτιμούν να πεθάνουν, παρά να γίνουν σκλάβες των Τούρκων:

«Η καταστροφή και οι φλόγες της Κυδωνίας, η απάνθρωπη και βάρβαρη σφαγή των **Χιωτών**, η απρόσμενη αιχμαλωσία της **Κρήτης**, της **Κάσσου**, και της **Εύβοιας**, η ξαφνική καταστροφή των **Ψαρών**, οι εμπρησμοί διαφόρων χωριών και πόλεων της Ελλάδος, η υποδούλωση των κατοίκων της, και τα δύστυχα θύματα όλων αυτών των συμφορών, παραμένουν ακόμα μέσα στο μυαλό μας. Σχεδόν όλες μας έχουμε δει μητέρες να πεθαίνουν στην αγκαλιά της κόρης τους, κόρες να αφήνουν τον τελευταίο τους αναστεναγμό κοντά στους ετοιμοθάνατους γονείς τους, **βρέφη να κρέμονται ακόμα από το στήθος των άψυχων μητέρων τους**. (Ο πίνακας του Ντελακρουά στο μουσείο του Λούβρου). Γύμνια, πείνα, κρύο, και θάνατος... Πολλές από εμάς έχουμε χάσει τους αδελφούς μας, τις αδελφές μας. Άλλες [από εμάς] γίναμε ορφανές, στερημένες από κάθε άσυλο...[460] ... **οι συμπατριώτισσές μας προτιμούν να πέσουν στα βάθη της αβύσσου, να ριχθούν μέσα στις φλόγες, να γίνουν τα θηράματα άγριων ζώων, να υποστούν την πείνα, την έρημο, τις σπηλιές παρά να αντιμετωπίσουν ξανά την απάνθρωπη δουλεία των Τούρκων**... Ποιός θα μπορούσε να πιστέψει, ότι το **Κοράνι** θα είχε μεγαλύτερη επιρροή να ξεσηκώσει τους Τούρκους ομόφωνα εναντίον μας, παρόλες τις φωνές των σοφών της Ευρώπης...[461]...Ξέρουμε ότι η ιστορία θα διηγηθεί **αυτήν την ακατανόητη απάθεια της Ευρώπης**... Εάν αυτοί, οι ομόθρησκοί μας [Ευρωπαίοι, 'our fellow Christians'] πιστεύουν ότι με το να παρέχουν βοήθεια στους Τούρκους τους κερδίζουν ως φίλους, πρέπει να μάθουν ότι οι Τούρκοι τους μισούν και τους καταδικάζουν, και τους θεωρούν άνδρες χωρίς τιμή... μέχρι στιγμής δεν έχει βρεθεί κανένας Τούρκος που να έχει προδώσει το μισοφέγγαρο, ή που να έχει προσχωρήσει στον Χριστιανισμό και να είναι ενάντιος στους ομόθρησκούς του... Ενδεχομένως, δεν θα

---

[458] Ibid., σελ.335. [32b]

[459] A VOICE FROM GREECE, CONTAINED IN AN ADDRESS FROM A SOCIETY OF GREEK LADIES TO THE PHILHELLENES OF THEIR OWN SEX IN THE REST OF EUROPE. TRANSLATED BY GEORGE LEE. LONDON: John Hatchard and Son, 187, Piccadilly. 1826

[460] Ibid., σελ. 5.

[461] Ibid., σελ. 6-7.

ζήσουμε να δούμε την λαμπερή και ένδοξη ημέρα που η χώρα μας θα απολαμβάνει την ελευθερία της και την ανεξαρτησία της, αλλά, παρά τα βάσανα που έχουμε υποστεί, θα πεθάνουμε ικανοποιημένες με την σκέψη ότι πεθαίνουμε για την πατρίδα μας, **ελεύθερες, και όχι πια σκλάβες** των βάρβαρων τυράννων...θα διδάξουμε τα παιδιά μας ότι **ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΔΕΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΒΟΗΘΗΣΑΝ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ** ... Έγιναν και αυτές πραγματικές Ελληνίδες...»[462].

Η επιστολή που γράφθηκε στην Αγγλική γλώσσα, τελειώνει με τις υπογραφές 22 Ελληνίδων από τα νησιά του Αρχιπελάγους, όπως από την Ύδρα και την Χίο, καθώς και από την Αθήνα, τα Σάλωνα και την Λιβαδειά, και ένα μικρό σημείωμα υπογεγραμμένο από την Ελένη Μαυροκορδάτου, με ημερομηνία 5/8/1825.

3.5 Η Παιδική Δουλεία, τα μικρά παιδιά των μη-Μουσουλμάνων και το Παιδικό-Χαρέμι. Προτίμηση και ζήτηση για μικρούς-δούλους.[463]

Εκτός από τις γυναίκες και τους ευνούχους, απαραίτητα και αναντικατάστατα μέλη των Οθωμανικών χαρεμιών, ιδιαίτερα σε εκείνα της Οθωμανικής ελίτ, ήταν και τα βρέφη και τα μικρά παιδιά των μη-μουσουλμάνων. Η **πρώτη** συγγραφέας-περιηγήτρια, που αναφέρθηκε στο **φαινόμενο της παιδικής δουλείας** και **στην προτίμηση των Τούρκων, για τα μικρά παιδιά των μη-μουσουλμάνων** ήταν η Lady Montagu, το 1717, και η τελευταία, η Lucy Garnett το 1895, η Αγγλίδα περιηγήτρια-ερευνήτρια, η οποία εμελέτησε τους λαούς της Τουρκίας. Πολλές ήταν οι περιηγήτριες κατά την διάρκεια του 19ου αιώνα, που επιβεβαιώνουν αυτήν την προτίμηση των Τούρκων για μικρά παιδιά και κυριότερα για κοριτσάκια. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διαπίστωση της Garnett, το 1895, σύμφωνα με την οποία **η συνεχής εισροή μικρών θηλυκών σκλάβων ήταν απαραίτητη για την διατήρηση και την συνέχιση του θεσμού του Χαρεμιού.**[464]

Το φαινόμενο του παιδικού χαρεμιού, που θα εξετασθεί στο επόμενο κεφάλαιο, θα καλυφθεί από τις περιηγήτριες του 19ου αιώνα που ακολούθησαν τη Lady Montagu. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η πληροφορία της Lady Montagu, το 1717, σύμφωνα με την οποία: «Οι ωραίες σκλάβες, που υπηρετούν τις μεγάλες κυρίες, ή τις απολαύσεις των μεγάλων ανδρών, αγοράζονται σε ηλικία οκτώ ή εννέα ετών, εκπαιδεύονται με μεγάλη επιμέλεια στο τραγούδι, στο χορό, στο κέντημα.... και συνήθως είναι **Κιρκάσιες**...»[465]

Το 1816, ενενήντα-εννέα χρόνια μετά την Lady Montagu, η Ελβετίδα περιηγήτρια Louise Dernont,[466] διαπιστώνει και εκείνη, ότι οι Τούρκοι

---

[462] Ibid., σελ. 9-14.

[463] Ακόμα και τα παιδιά των Μουσουλμάνων είχαν μικρούς σκλάβους.
Οσον αφορά «το χαρέμι σε μινιατούρα», και «τα μικρά θύματα ενός πραγματικά τερατώδους κοινωνικού θεσμού», βλέπε περιηγήτρια, [30α] CHRISTINE TRIVOLCE DE BELGIOJOSO.
LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT. SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I α II. . Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30α], σελ. 1043.

[464] [86α,b,c]Lucy Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. In TURQUIE - 6- ETAT SOCIALE. FEMMES, ESCLAVES, RAIAS. Gennadeion (detached). [86β], σελ. 62, 67.

[465] [3c], Lady Mary Wortley Montagu ή Lady Mary Pierrepont
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840.,σελ. 182

[466] [9] 1814 - 1820 – Caroline, Queen of England [the Princess of Wales]
Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of

προτιμούσαν τους μικρούς σκλάβους/σκλάβες. Παρατηρεί, ότι στην Τουρκία και στην Περσία μικροί σκλάβοι των δύο φύλων, αγοράζονταν, συνήθως, πριν την ήβη ή την εφηβική ηλικία τους και εκπαιδεύονταν στην θρησκεία του Μωάμεθ.[467]

Το φαινόμενο της **παιδικής δουλείας** επιβεβαιώνει αργότερα και η Julia Pardoe στην Κωνσταντινούπολη, το 1834 και το 1836, μετά από επίσκεψή της στο χαρέμι ενός Τούρκου εμπόρου κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου.[468] Η Julia Pardoe μας πληροφορεί, ότι στην Κωνσταντινούπολη, το 1834, ο Μουσταφά Εφέντης (Mustapha Effendi) είχε αγοράσει ένα **Γεωργιανό** κοριτσάκι από την μητέρα της, για 6,000 γρόσια, και ένα κοριτσάκι από την **Κιρκασία**, το οποίο είχε μεταφερθεί εκεί από τους ίδιους τους γονείς της, μετά από παράκλησή της ίδιας. Οι γονείς της την πώλησαν στον Μουσταφά Εφέντη για 7,000 γρόσια.[469] Η περιηγήτρια δεν αναφέρει την ηλικία αυτών των κοριτσιών. Καταγράφει, επιπλέον, και την παρουσία ενός **σκλαβοκάραβου/δουλεμπορικού** (slave ship) στην Κωνσταντινούπολη, το 1836, και αναφέρεται στην **«μεταφορά αθώων»**, καθώς και στην απαγωγή ενός μωρού από την μητέρα του. Όταν επισκέφθηκε το χαρέμι του υπουργού Ρεής Εφέντη (Reis Effendi), το 1836,[470] είδε στην είσοδο του χαρεμιού μία μικρή σκλάβα, όχι πάνω από έξι ετών, που ήταν ένα από τα **επτά παιδιά** από την Κιρκασία, που «πρόσφατα πωλήθηκαν από ένα **σκλαβοκάραβο**. Ένα από αυτά είχε κλαπεί από την μητέρα του.»[471]

Στην συνέχεια περιηγήτριες, όπως η Πριγκίπισσα Belgiojoso το 1852, η οποία κατοικούσε στην Μικρά Ασία, και η Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott, η οποία εργαζόταν στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, από το 1864 έως το 1866, επιβεβαιώνουν την πληροφορία που μας παρείχε πρώτη η Lady Montagu το 1717, δηλαδή **την προτίμηση και την ζήτηση για μικρούς σκλάβους και κατά προτίμηση μικρά κοριτσάκια για τα χαρέμια.** Επιπροσθέτως, η ζωγράφος-περιηγήτρια Mary Adelaide Walker[472] (1857-1897) παρατηρεί, ότι οι Τούρκοι αγόραζαν κοριτσάκια σε πολύ μικρή ηλικία, συνήθως τριών με τεσσάρων ετών, και επισημαίνει ότι τα κοριτσάκια αυτά αποτελούσαν τα **κατοικίδια ζώα** ["the pets"] της οικογένειας.

Γιατί αυτή η προτίμηση και η μεγάλη ζήτηση για μικρούς δούλους; Τα παιδιά προετιμώντο, γιατί δεν είχαν μνήμη της καταγωγής τους και η εκπαίδευσή τους στην υποταγή και στην δουλικότητα παρουσίαζε μεγαλύτερη επιτυχία. Η ενσωμάτωσή τους στην Οσμανική/Οθωμανική κοινωνία υπήρξε πιο ομαλή και σχεδόν απόλυτη. Εν ολίγοις, η 'επιτυχία' της παιδικής δουλείας οφείλεται στην μεγάλη προσαρμοστικότητα της τρυφερής ηλικίας και στην ομαλή απορρόφησή της μέσα στην Οθωμανική κοινωνία. Σύμφωνα με τα στοιχεία και τις εκτιμήσεις των περιηγητριών του 19ου αιώνα, φυσικά τα μικρά παιδιά εκπαιδεύονταν και προσαρμόζονταν ευκολότερα στους

Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821.

[467] Ibid., σελ. 414. [9]

[468] [40a,b] 1835-1836 MISS JULIA PARDOE.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. Πρώτος Τόμος, [40α], σελ. 23.

[469] Ibid., σελ. 114. [40a]

[470] Ibid., σελ. 262. [40a]

[471] Ibid., σελ. 263. [40a]

[472] [57b] 1857 – 1897 Mary Adelaide Walker [Σαράντα χρόνια περιηγήσεων]
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs., σελ. 62.

μελλοντικούς τους ρόλους και γίνονταν πιο υπάκουοι, πιστοί, δουλικοί και αφοσιωμένοι σκλάβοι.[473]

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ακόμα και τα μικρά παιδιά των Τούρκων είχαν τους δικούς τους μικρούς σκλάβους/σκλάβες, το δικό τους **παιδικό χαρέμι**[474], που αποτελείτο, συνήθως, από μικρά κοριτσάκια τα οποία αγόραζαν για τα παιδιά τους Μουσουλμάνοι γονείς, για να τους υπηρετούν και για να παίζουν μαζί τους. Για τις κόρες των Τούρκων οι μικρές σκλάβες ήταν ένα είδος παιχνιδιού, μια ζωντανή κούκλα, ενώ για τους γονείς ένα κατοικίδιο ζώο. Ζούσαν στο χαρέμι μαζί με τους μικρούς ιδιοκτήτες τους, τα μικρά αδέλφια των ιδιοκτητών τους από την ίδια μητέρα, καθώς και τα άλλα αδέλφια των ιδιοκτητών τους από τις άλλες γυναίκες του πατέρα τους, τις ανιψιές και του ανιψιούς της οικογένειας, τους μικρούς μαύρους ευνούχους κλπ.

Τα παιδιά των Τούρκων, κυρίως τα αγόρια, εκπαιδεύονταν να πάρουν τους δεσποτικούς ρόλους των πατέρων τους. Τα αγόρια, ηλικίας εννέα έως δώδεκα ετών, είχαν τους δικούς τους συνομήλικους μικρούς σκλάβους/σκλάβες, ο αριθμός των οποίων εξηρτάτο από την οικονομική και κοινωνική θέση της οικογένειας. Οι μικροί πασάδες εμιμούντο τις συμπεριφορές των πατέρων τους και μεταχειρίζονταν τους μικρούς σκλάβους και τις μικρές σκλάβες τους με τον ίδιο τρόπο. Συνεπώς οι μικροί αφέντες και οι μικροί σκλάβοι εισχωρούσαν πιο εύκολα στους μελλοντικούς τους δεσποτικούς ή δουλικούς αντίστοιχους ρόλους, σε αντίθεση με τους ενήλικες σκλάβους/σκλάβες. Το παιδικό χαρέμι, «το χαρέμι σε μινιατούρα», και **«τα μικρά θύματα ενός τερατώδους κοινωνικού συστήματος»**[475] **θα εξετασθούν με μεγαλύτερη λεπτομέρεια στο επόμενο κεφάλαιο.**

Το 1854, **το παιδικό δουλεμπόριο** συνεχιζόταν, παρά τις απαγορεύσεις κατά του δουλεμπορίου,[476] που ήδη αναφέραμε. Μικρά παιδιά από την **Γεωργία**- και των δύο φύλων- πωλούνταν στα σκλαβοπάζαρα του Πέραν και του Γαλατά.[477] Κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου (1853-1856) συνεχίζονταν οι αγοραπωλησίες μικρών αγοριών και κοριτσιών,[478] όπως

---

[473] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, «Το Παιδικό Χαρέμι».

[474] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, «Το Παιδικό Χαρέμι»

[475] [30α] CHRISTINE TRIVOLCE DE BELGIOJOSO.
LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT. SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. . Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30α], σελ. 1043.

[476] Στις 30 Νοεμβρίου του 1846, ο Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, ανακήρυξε παράνομο το δουλεμπόριο, (βλέπε, περιηγήτρια [42ª] MISS FELICIA MARY FRANCES SKENE.
WAYFARING SKETCHES AMONG THE GREEKS AND TURKISH and on the shores of the Danube. By a seven years' resident in Greece. [42a] σελ.196.

- Το 1854 ο ίδιος σουλτάνου εξέδωσε ένα φιρμάνι το οποίο απαγόρευε την κίνηση Γεωργιανών και Κιρκάσιων σκλάβων, και το 1857 ένα ακόμα σουλτανικό φιρμάνι του ίδιου σουλτάνου ανακοίνωνε στις αρχές της Τρίπολης και στους δουλεμπόρους στα βάθη της Αφρικής ότι απαγορευόταν η πώληση και εξαγωγή δούλων νέγρων, (βλέπε, TURKEY AND THE SLAVE TRADE. A STATEMENT OF FACTS by F.W. Chesson. (p. 3-16) Papers on the Eastern Question. No. 7. Published for the Eastern Question Association, Cassell Petter & Galpin, London, Paris & New York. 1877, σελ. 4.
- Φυσικά η κατάργηση της δουλείας δεν συνάντησε σημαντικές αντιδράσεις, διότι ο θεσμός συνέχισε λειτουργικά την ύπαρξή του «πράγμα που οφειλόταν στην ιδιοτυπία της δουλικής σχέσης μέσα στο οσμανικό μόρφωμα. Έτσι ανεπίσημα η δουλεία και το δουλεμπόριο συνεχίστηκαν μέχρι και τα τέλη του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου.» (Βλέπε, Σαρρης, Νεοκλής. Η Οσμανική Πραγματικότητα, τόμος πρώτος, σελ. 340-341.)

[477] TURKEY AND THE SLAVE TRADE. A STATEMENT OF FACTS by F.W. Chesson. Papers on the Eastern Question. No. 7. Published for the Eastern Question Association, Cassell Petter & Galpin, London, Paris & New York. 1877 σελ.3-16.

[478] Επιστολή με ημερομηνία 6 Φεβρουαρίου 1855: TURKEY AND THE SLAVE TRADE. A STATEMENT OF FACTS by F.W. Chesson. Papers on the Eastern Question. No. 7. Published for the Eastern Question Association, Cassell Petter & Galpin, London, Paris & New York. 1877 σελ.6.

επιβεβαιώνουν οι περισσότερες περιηγήτριες, οι οποίες εκτός των μικρών παιδιών που γνώρισαν μέσα στα χαρέμια ήταν παρούσες και κατά **την αγοραπωλησία βρεφών και μικρών παιδιών στα σκλαβοπάζαρα.**[479] Αυτές τις απάνθρωπες πράξεις είδε η **Lady Hornby**[480] και στο σκλαβοπάζαρο της Σμύρνης το 1855. Όπως μας πληροφορεί και η Fanny Janet Blunt, το 1878, **η θηλυκή παιδική δουλεία** συνέχιζε και στην Θεσσαλονίκη.[481]

Σε αυτά τα μικρά θύματα της παιδικής δουλείας εντάσσονταν, όχι μόνο τα κορίτσια, αλλά και τα μικρά μαύρα αγόρια που αρπάζονταν και ακρωτηριάζονταν με σκοπό να υπηρετήσουν ως ευνούχοι στα χαρέμια των Οθωμανών, όπως μας πληροφορεί η Mary Adelaide Walker,[482] η οποία είχε 40 χρόνια περιηγητικών εμπειριών (1857-1897).

Υπήρχε **μεγάλη ζήτηση για μαύρα αγόρια** της Αφρικής στις Τουρκικές και Αιγυπτιακές αγορές. Ακόμα και το 1876, η εισροή μικρών μαύρων αγοριών από την Αφρική, για υπηρεσία ως ευνούχοι στα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ συνεχιζόταν. Οι δουλέμποροι άρπαζαν τα μικρά μαύρα αγόρια, τα οποία στην συνέχεια υποβάλλονταν σε μία τρομακτική εγχείρηση, από την οποία οι μισοί δεν επιζούσαν, και τους μετέτρεπαν σε ευνούχους, για να υπηρετήσουν στα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ. **Δύο στους τρεις πεθαίνουν σ' αυτήν την εγχείρηση,**[483] αλλά εκείνοι που επιβίωναν αποτελούσαν μία ξεχωριστή τάξη εξισλαμισμένων σκλάβων-πολυτελείας, και ήταν, όπως επισημαίνει η Walker, ένα απαραίτητο κομμάτι του κοινωνικού καθεστώτος (social status) της Οθωμανικής οικογένειας.[484] Εάν προβαίναμε σε συγκρίσεις απανθρωπιάς και βαρβαρότητας, θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε τους μικρούς ευνούχους τα πιο τραγικά θύματα της παιδικής δουλείας.[485]

Κατά την διάρκεια του Κριμαικού Πολέμου, ο «Brigadier-General Williams, in a dispatch addressed to Lord Clarendon from Erzeroum on February 6th, 1855, said--: "The buying and selling of slaves, by the officers of the Kars army, is as notorious as any other malpractices on their part. Boys are preferred by those brutes, and the girls are sent to Constantinople...." «The reader should remember that this was the testimony, not of an anti-slavery emissary, or even of a subject Christian, but of a commander who had fought gallantly for the Turks, whose name will be remembered by posterity as that of the "Hero of Kars." , σελ. 6.

[479] Ακόμα και μετά την προκήρυξη του σουλτάνου Αμπτουλ Μεζίντ, το 1846, η οποία καθιστούσε παράνομο το δουλεμπόριο, και εννέα χρόνια αργότερα μετά το φιρμάνι που εξέδωσε ο σουλτάνος, το 1854, που απαγόρευε την κίνηση ανθρώπινου εμπορεύματος (ή το δουλεμπόριο) από την Γεωργία και την Κιρκασία.

[480] [31] Lady Hornby.

CONSTANTINOPLE DURING THE CRIMEAN WAR. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography....London, Richard Bentley, Publisher In Ordinary To Her Majesty. 1863. 8 vo. [31], σελ. 25.

[481] [86β], Lucy M.M. Garnett (1891,1891-1917)

WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. (σελ. 57-70), January 1895. [86b], σελ. 68.

Σε επίσκεψή της Garnett, σε χαρέμι της Θεσσαλονίκης, γνώρισε μία Τουρκάλα, η οποία ήταν και εκείνη επισκέπτρια στο ίδιο χαρέμι και «είχε μαζί της μισή ντουζίνα μικρά κορίτσια ηλικίας εφτά έως δέκα ετών... Αυτή η κυρία είχε ήδη εφοδιάσει το Σουλτανάτο (του Αμπτούλ Αζίζ) με δεκατέσσερις όμορφες σκλάβες τις οποίες είχε η ίδια εκπαιδεύσει προσεκτικά για αυτό το σκοπό.»

[482] [57β] Mary Adelaide Walker.

Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs., [57β], σελ. 74-75.

[483] TURKEY AND THE SLAVE TRADE. A STATEMENT OF FACTS by F.W. Chesson., σελ. 3-16, Papers on the Eastern Question. No. 7. Published for the Eastern Question Association, Cassell Petter & Galpin, London, Paris & New York. 1877, σελ. 10.

[484] [57b] 1857 – 1897 Mary Adelaide Walker [Σαράντα χρόνια περιηγήσεων]

Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs., σελ. 74-75.

[485] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, σχετικά με το θέμα των μαύρων ευνούχων, μελών των Οθωμανικών χαρεμιών.

Αναμφισβήτητα, κατά τις μαρτυρίες περιηγητριών, ο θεσμός της δουλείας, η απόκτηση μη-μουσουλμάνων σκλάβων, δημιούργησε και διατήρησε τον θεσμό του Οθωμανικού χαρεμιού. **Όλες οι πληροφορίες, που μας παρέχουν οι περιηγήτριες και οι αναφορές της εποχής, συγκλίνουν στην άποψη ότι, ούτε η επίσημη κατάργηση του δουλεμπορίου δεν άλλαξε τίποτα! Ο θεσμός της δουλείας ήταν πολύ βαθιά ριζωμένος μέσα στο Οθωμανικό κοινωνικό σύστημα, ή στο Οσμανικό μόρφωμα, και απόλυτα αναγκαίος για την επιβίωση και την διατήρηση του θεσμού του χαρεμιού.**[486]

3.6 Η προτίμηση των αγοραστών για νέες παρθένες και μικρά παιδιά. Η παρθενικότητα σαν στοιχείο ιδιαιτερότητας των σκλάβων γυναικών.

Οι απόψεις των περιηγητριών για το σκλαβοπάζαρο, κυρίως αυτές που σχετίζονται με την εκεί μεταχείριση των σκλάβων, εμφανίζουν μια διαφορετικότητα, η οποία, αναμφίβολα ήταν αλληλένδετο με την κοινωνική θέση, την περίοδο περιήγησης, την προσωπική οπτική θέση παρατήρησης, τις πολιτικές πεποιθήσεις, καθώς επίσης τις αποικιοκρατικές αντιλήψεις της κάθε περιηγήτριας.

Ορισμένες περιηγήτριες ισχυρίζονται, ότι υπήρχε μία καλή μεταχείριση και ότι **οι μαύρες σκλάβες**, τις οποίες αποκαλούν «νέγρες»[487], έμοιαζαν συμφιλιωμένες με την μοίρα τους και την κατάστασή τους. Άλλες συγκλονίζονται από την εμφανή δυστυχία, την μιζέρια και την αθλιότητα αυτών των ανθρώπινων εμπορευμάτων. Υπάρχουν, επίσης, άπειρες περιγραφές, σχετικά με την αγοραπωλησία, τον τρόπο αγοράς, τις τιμές πώλησης, καθώς και τον τρόπο εξέτασης αυτών των ανθρώπινων προϊόντων, οι οποίες αποκαλύπτουν και επιβεβαιώνουν την **προτίμηση των αγοραστών για παρθένες και για μικρά παιδιά.**

Η πρώτη περιηγήτρια, που αναφέρθηκε στην πολύτιμη αξία και προτίμηση των Τούρκων για **παρθένες**,[488] ήταν η Ελβετίδα περιηγήτρια Louise Demont, το 1816. Η ίδια συγκλονίσθηκε όταν ένας Αρμένιος δουλέμπορος πήγε στο δωμάτιό της τρεις φορές, για να της δείξει τις τρεις Κιρκάσιες σκλάβες που ήθελε να της πωλήσει. Τις έφερνε, γράφει, «από το δικό τους δωμάτιο στο δικό μου, μία κάθε φορά.» Ο Αρμένιος της προσέφερε μία ωραία δεκαοκτάχρονη γαλανομάτα, «μία **αγνή παρθένα**», όπως επισημαίνει η Demont, για τέσσερις χιλιάδες Τουρκικά γρόσια.[489] Η Ελβετίδα περιηγήτρια μας πληροφορεί, επίσης, ότι η Θεοδοσία, ήταν η μεγάλη αγορά για Κιρκάσιες σκλάβες, το πεπρωμένο των οποίων ήταν να μεταφέρονται επί αιώνες για πώληση στο σκλαβοπάζαρο της Caffa, όπως όλα τα άλλα είδη εμπορευμάτων.

Η **πρώτη** περιηγήτρια, που αναφέρεται στην **εξέταση της παρθενικότητας**, ήταν η Marie Dejean-Milligen (ή η Μελέκ Χανούμ), σύζυγος Τούρκου αξιωματούχου, και η ίδια ιδιοκτήτρια σκλάβων, η οποία έζησε στα χαρέμια της Μικράς Ασίας 30 χρόνια, ως Μουσουλμάνα σύζυγος και ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα, και ιδιαίτερα στον κύκλο του Σαράι και της Οθωμανικής ελίτ

---

[486] TURKEY AND THE SLAVE TRADE. A STATEMENT OF FACTS by F.W. Chesson. Papers on the Eastern Question. No. 7. Published for the Eastern Question Association, Cassell Petter & Galpin, London, Paris & New York. 1877 σελ. 3-16.

[487] Negroes, negress, negresses.

[488] [9], [11] Louise Demont.
Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain. Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821 [9] σελ. 406.

[489] Ibid., σελ. 406. [9]

της Κωνσταντινούπολης. Η Μελέκ Χανούμ δηλώνει ότι οι σκλάβες ήταν υποχρεωμένες να υποβληθούν σε αυτήν την εξέταση, πριν την τελική συμφωνία και την είσοδό τους στο χαρέμι.

Ο τρόπος αγοραπωλησίας μιας γυναίκας, που προοριζόταν να γίνει μέλος ενός χαρεμιού, διεξαγόταν με τον ακόλουθο τρόπο, όπως επισημαίνει η Μελέκ Χανούμ: «Έχοντας εξετάσει την σκλάβα από το κεφάλι μέχρι τα πόδια, ο αγοραστής, άνδρας ή γυναίκα (ελεύθερη Μουσουλμάνα), διαπραγματεύεται την τιμή. Όταν συμφωνηθεί η τιμή, την επόμενη ημέρα στέλνουν την σκλάβα, συνοδευόμενη από κάποια ηλικιωμένη κυρία, που δεν φεύγει πότε από το πλευρό της, στο σπίτι του υποψήφιου αγοραστή. Παραμένει στο σπίτι του αγοραστή μερικές ημέρες, για να διαπιστωθεί εάν έχει κάποιο ελάττωμα και καλείται μία μαμή για να διαπιστώσει εάν είχε συνουσία πριν την πώλησή της. Μετά από αυτήν την εξέταση πληρώνουν το χρηματικό ποσό που συμφωνήθηκε. Η πώληση νομιμοποιείται μετά από αυτήν την εξέταση (παρθενικότητας), με μία επίσημη απόδειξη που ονομαζόταν **petcheh**.»[490]

Όσον αφορά τις οδαλίσκες (παλλακίδες-δούλες) του Σαράι η Fanny Janet Blunt μας πληροφορεί το 1878 ότι: «οι οδαλίσκες εισάγονταν στα ανάκτορα κατόπιν ιατρικών εξετάσεων, κυρίως προκειμένου να διαπιστωθεί η **παρθενιά** τους.»[491]

3.7 Παράγοντες επιρροής της τιμής πώλησης των θηλυκών σκλάβων: το χρώμα του δέρματος, η ηλικία και τα φυσικά χαρίσματα.

Εκτός από την παρθενικότητα, οι παράγοντες επιρροής της τιμής πώλησης των θηλυκών σκλάβων εξηρτώντο από το χρώμα του δέρματος, την ηλικία και τα φυσικά χαρίσματα. Το 1717 η Lady Mary Wortley Montagu, εκτός που ήταν η **πρώτη** περιηγήτρια, που αναφέρθηκε στην παιδική δουλεία και την προτίμηση των Τούρκων για μικρά παιδιά, ήταν και η **πρώτη** που αναφέρθηκε στην ιδιωτική αγοραπωλησία, και η **πρώτη** περιηγήτρια που μας δίνει την τιμή αγοράς για μια «καλή σκλάβα», χωρίς να προσδιορίσει τι εσήμαινε εκείνη την εποχή μία «καλή σκλάβα». Όπως σημειώνει η Lady Montagu,[492] στην Κωνσταντινούπολη, το 1717, πρώτον, μία «καλή σκλάβα» δεν μπορούσε να αγορασθεί για «κάτω από 100 pounds sterling/λίρες Αγγλίας"[493] και δεύτερον, μόνο οι άχρηστοι σκλάβοι εξετίθεντο στα σκλαβοπάζαρα,[494] χωρίς να προσδιορίζει τι εσήμαινε εκείνη την εποχή ένας άχρηστος σκλάβος.

Όμως, η Ελβετίδα Louise Demont είναι πιο σαφής, όταν σημειώνει ότι, το 1816, οι γυναίκες επωλούντο από 2,000 έως 4000 Τούρκικα γρόσια, ανάλογα

---

[490] [45ª] Marie Dejean Millingen/ Melek Hanum.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 160.

[491] Σαρρής, Νεοκλής. 'Οσμανική Πραγματικότητα', τόμος πρώτος, εκδόσεις Αρσενίδης, σελ. 377.

[492] [3c], 1715, 1716 - 1718 Lady Mary Wortley Montagu ή Lady Mary Pierrepont
LETTERS OF the RIGHT HONOURABLE LADY M - - Y W - - - Y M- - - E: Written, during her TRAVELS in EUROPE, ASIA AND AFRICA, TO Persons of Distinction, Men of Letters, &c. in different PARTS of EUROPE. WHICH CONTAIN, Among other CURIOUS Relations, ACCOUNTS THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840., σελ. 182.

[493] LETTERS OF the RIGHT HONOURABLE LADY M - - Y W - - - Y M- - - E: Written, during her TRAVELS in EUROPE, ASIA AND AFRICA, TO Persons of Distinction, Men of Letters, &c. in different PARTS of EUROPE. WHICH CONTAIN, Among other CURIOUS Relations, ACCOUNTS of the POLICY and MANNERS of the TURKS, Drawn from Sources that have been inaccessible to other Travellers. THE SECOND EDITION. VOL. III. LONDON: Printed for T. BECKET and P. A. D E HONDT, in the Strand. MDCCLXIII. (1718). [3b], σελ. 20-21.

[494] THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c], σελ. 182.

με τα προσόντα τους,[495] συγκεκριμένα το χρώμα του δέρματος τους και των ματιών τους, την ηλικία τους, την **παρθενικότητα** και τα φυσικά τους χαρίσματα. Όπως ήδη αναφέραμε, ένας δουλέμπορος είχε ζητήσει τέσσερις χιλιάδες γρόσια από την περιηγήτρια για μία λευκή, δεκαοχτάχρονη **γαλανομάτα «παρθένα»** Κιρκάσια σκλάβα. Το 1816, όπως πληροφορούμαστε, οι τιμές ήταν διαφορετικές ανά την Οθωμανική επικράτεια. Για παράδειγμα, στην Κωνσταντινούπολη, την εποχή αυτή, η τιμή για μια ωραία λευκή γυναίκα κυμαινόταν από 500 μέχρι 1000 γρόσια, δηλαδή από 50-100 Αγγλικές λίρες (pounds sterling.[496]

Σύμφωνα με την Ελβετίδα περιηγήτρια, οι τιμές των σκλάβων στις αγορές της Κωνσταντινούπολης,[497] το 1816, είχαν αγοραστικές **διακυμάνσεις**, όπως όλα τα άλλα εμπορεύματα. Συνήθως, οι σκλάβες κόστιζαν από πεντακόσια μέχρι χίλια γρόσια ,δηλαδή από πενήντα μέχρι εκατό Αγγλικές λίρες (pounds sterling), ενώ η τιμή . για μια σκλάβα, με σπάνια ομορφιά, έφθανε σ' ένα υπερβολικά υψηλό ποσό, χωρίς φυσικά να είναι απαραίτητο να την εκθέσουν προς πώληση στο σκλαβοπάζαρο.

Μία ωραία σκλάβα, που εκτίθετο προς πώληση στο σκλαβοπάζαρο της Κωνσταντινούπολης, το 1836, στοίχιζε περίπου 20.000 γρόσια,[498] όπως επισημαίνει η Αγγλίδα περιηγήτρια-συγγραφέας Julia Pardoe.

Οι τιμές για τις μαύρες σκλάβες ήταν πολύ χαμηλότερες[499] σε σύγκριση με την αξία μιας λευκής, όπως μας πληροφορεί η ζωγράφος-περιηγήτρια Mary Adelaide Walker. Εκείνες από την Νουβία, για παράδειγμα, επειδή εθεωρούντο άσχημες, ήταν πολύ φθηνές, ενώ εκείνες από την Αβησσυνία, οι οποίες είχαν λεπτά χαρακτηριστικά και οι οποίες ήταν «σπάνιες», ήταν εξαιρετικά ακριβές.[500]

Η Marchioness του Londonderry που πήγε στο σκλαβοπάζαρο της Κωνσταντινούπολης, το 1840, επισημαίνει ότι οι 'πολύτιμες' Γεωργιανές και Κιρκάσιες σκλάβες δεν εκτίθεντο στο κοινό του σκλαβοπάζαρου, αλλά, συνήθως, πωλούνταν ιδιωτικά, στην οικία του δουλεμπόρου.[501] Η Αυστριακή περιηγήτρια Ida Laura Pfeiffer,[502] η οποία επισκέφθηκε το ίδιο σκλαβοπάζαρο δύο χρόνια αργότερα, το 1842, επιβεβαιώνει την **ιδιωτική πώληση** των ωραιότερων λευκών και μαύρων σκλάβων από τους «εμπόρους ανθρώπινης σάρκας», αλλά προσθέτει και ένα καινούργιο στοιχείο, δηλαδή ότι οι

---

[495] Louise Demont. Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain. Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821 [9] σελ. 405

[496] Ibid., σελ. 413. [9]

[497] Ibid., σελ. 412. [9]

[498] [40α] 1835-1836 Miss Julia Pardoe.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. [40a] σελ. 105.

[499] [57b] 1857 – 1897 Mary Adelaide Walker [Σαράντα χρόνια περιηγήσεων]
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs., σελ. 73.

[500] Ibid., σελ. 74. [57b]

[501] 'Woman-kind' : [27a,b] 1840 - Marchioness of Londonderry, Frances Anne Emily Vane-Tempest
A Narrative of travels to Vienna, CONSTANTINOPLE, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry., London, Henry Colburn, (1842 ?),[27a] σελ. 145.

[502] [28α] 1842 Ida Laura Pfeiffer (Reyer), 1797-1858
"Visit to the Holy Land, Egypt and Italy" by Madame Ida Pfeiffer, Author of "A Woman's Journey Around the World" Translated from the German by H.W. Dulcken. With eight tinted engravings. London: Ingram, Cooke, and Co. 27 Strand. 1852.

σκλάβες ήταν **υποχρεωμένες να γδυθούν για να εξετάσει το 'εμπόρευμα' ο υποψήφιος αγοραστής.**[503]

3.8 Η πρώτη περιηγήτρια, που αναφέρεται στο φαινόμενο της Εθελοντικής Δουλείας. Η πρώτη περιηγήτρια, που χρησιμοποιεί τον όρο «Εθελόντριες Δούλες/Σκλάβες».

Αν και αρχικά η απόκτηση σκλάβων επετυγχάνετο και ήταν αποτέλεσμα πολεμικών εισβολών, επιδρομών και κατακτήσεων, εν τούτοις πληροφορούμαστε σε κατοπινές περιόδους, ότι οι ίδιοι οι Κιρκάσιοι γονείς πούλαγαν τα παιδιά τους, τα οποία είχαν επίγνωση της πράξης αυτής, αφού επραγματοποιείτο και με την συγκατάθεσή τους, ή ακόμα και την παράκλησή τους, για να γίνουν οδαλίσκες (παλλακίδες-δούλες) σε κάποιο εύπορο Οθωμανικό χαρέμι. Πίστευαν, ότι με αυτόν τον τρόπο τα κορίτσια τους θα γλίτωναν από την φτώχεια, με την ελπίδα να γίνουν μέλη κάποιου πλούσιου χαρεμιού και ως αποτέλεσμα θα βελτίωναν τις συνθήκες της ζωής τους και κατ' επέκταση και εκείνες των οικογενειών τους. Οι Κιρκάσιες αντιμετωπίζονταν από τους γονείς τους σαν μέσων ενδεχόμενης βιοποριστικής αποκατάστασης ολόκληρης της οικογένειας. Έτσι δημιουργείται το *φαινόμενο της Εθελοντικής Δουλείας*, που θα εξετάσουμε λεπτομερέστερα στο επόμενο κεφάλαιο, μαζί με το σύστημα της *ελίτ δουλείας* των Οθωμανικών χαρεμιών.[504]

Το 1816, η Ελβετίδα Louise Demont, πέραν του ότι ήταν η δεύτερη περιηγήτρια, μετά την Lady Montagu (1717), που αναφέρθηκε στην τακτική της ιδιωτικής αγοραπωλησίας, έχοντας προσωπική εμπειρία, ήταν όμως **η *πρώτη περιηγήτρια* που μας έδωσε πληροφορίες για το φαινόμενο της *Εθελοντικής Δουλείας*.**

Μαθαίνουμε ότι οι Κιρκάσιες αντιμετωπίζονταν από τους γονείς τους σαν μέσων ενδεχόμενης βιοποριστικής αποκατάστασης ολόκληρης της οικογένειας. Η Demont μας πληροφορεί, ότι, το 1816, οι ίδιοι οι γονείς των Κιρκασίων κοριτσιών, μετέφεραν κάθε χρόνο τις κόρες τους στην Τουρκία, για να τις εκθέσουν προς πώληση και ανάλογα με τα χαρίσματά τους, να εισπράξουν ποσά από δύο έως τέσσερις χιλιάδες Τουρκικά γρόσια.[505] Στο έργο της η Ελβετίδα περιηγήτρια Demont εμφανίζεται φανερά συγκλονισμένη από το γεγονός, που γονείς πίστευαν ότι εάν πωλούσαν τις κόρες τους σε κάποιο πλούσιο χαρέμι, σε έναν πλούσιου Ασιάτη κύριο, ο οποίος θα πλήρωνε ένα μεγάλο ποσό για να τις αποκτήσει, θα βελτίωναν τις συνθήκες της ζωής τους.[506] Επαναλαμβάνουμε ότι εδώ, το 1816, **για πρώτη φορά** περιηγήτρια αναφέρεται στο φαινόμενο της ***εθελοντικής δουλείας***.

Είκοσι χρόνια αργότερα, **η πρώτη** περιηγήτρια, που χρησιμοποιεί τον συγκεκριμένο όρο **«οι Εθελόντριες Δούλες/Σκλάβες»**[507] και επιβεβαιώνει τις

---

[503] IDA LAURA PFEIFFER, PFEIFFER, IDA (REYER) 1797-1858
"Visit to the Holy Land, Egypt and Italy", author of "A Woman's Journey Around the World", 1852. [28], σελ. 55-56
[28b] A Woman's Journey Round the World, from Vienna to Brazil, Chili, Tahiti, China, Hindostan, Persia, and Asia Minor. An unabridged translation from the German of IDA PFEIFFER. London: Office of the National Illustrated Library, 227 Strand. [the Boston Public Library].

[504] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[505] Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities. &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views. &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9] σελ, 405.

[506] Ibid., σελ. 407. [9]

[507] [40c] Miss Julia Pardoe.

μαρτυρίες της Ελβετίδας περιηγήτριας ήταν η Αγγλίδα συγγραφέας Julia Pardoe, το 1836. Η Pardoe συμπεριλαμβάνει, όχι μόνο τις Κιρκάσιες, αλλά και τις γυναίκες της **Γεωργίας** στο φαινόμενο της εθελοντικής δουλείας. Σε αυτό το σημείο, πρέπει να επαναλάβουμε, ότι η Demont αναφερόταν μόνο στις Κιρκάσιες σκλάβες και στους γονείς τους.

Σύμφωνα με τις γραπτές μαρτυρίες της Pardoe, πωλούνταν πολλές **εθελόντριες σκλάβες** στο σκλαβοπάζαρο της Κωνσταντινούπολης,[508] το 1836, και υποστηρίζει, ακόμα, ότι σχεδόν όλη η θηλυκή νεολαία της Κιρκασίας επέμενε να μεταφερθεί από τους γονείς τους στην Κωνσταντινούπολη και να εκτεθεί προς πώληση, να περάσει, δηλαδή, το κατώφλι της δουλείας «όπου ο δρόμος είναι ανοικτός σε όλους για τιμές και εξέλιξη.»[509] Υπογραμμίζει ότι οι **Κιρκάσιες** και οι **Γεωργιανές** μεταφέρονταν στο Γεσέρ μπαζάρ (Yeser Bazar), δηλαδή στο σκλαβοπάζαρο της Κωνσταντινούπολης, το οποίο βρισκόταν στην περιοχή που ονομαζόταν Τσερνμπερλέ Τάς (Tchemberle Tasch, ή Burnt Pillar).[510]

«Οι Κιρκάσιες και οι Γεωργιανές», όπως υπογραμμίζει η Pardoe το 1836, «γενικά, μεταφέρονται εκεί από τους γονείς τους **μετά από δική τους παράκληση**, προτιμώντας να ζήσουν τα νιάτα τους στην άνεση και ενδεχόμενη μελλοντική πολυτέλεια, αντί να εργασθούν στα χωράφια και στον οικιακό μόχθο, που θα είναι η μοίρα τους, εάν παραμείνουν στην δική τους ορεινή περιοχή. Αυτές **οι εθελόντριες σκλάβες** ("voluntary slaves") κατοικούν στα κλειστά διαμερίσματα, δηλαδή δεν εκτίθενται στα μάτια του κοινού του σκλαβοπάζαρου, και τους βλέπουν μόνο οι υποψήφιοι αγοραστές. Φροντίζουν να μην τους εκθέσουν στα βλέμματα των περαστικών... Απόλυτη ευπρέπεια και ησυχία επικρατεί, και μία στρατιωτική φρουρά τοποθετείται στην είσοδο για να το επιβάλλει...»[511]

Σαράντα-δύο χρόνια αργότερα, η Αγγλίδα Fanny Janet Sandison-Blunt,[512] επιβεβαιώνει το φαινόμενο της **εθελοντικής δουλείας και των εθελοντριών σκλάβων**. Υπογραμμίζει και εκείνη, το 1878, ότι οι Κιρκάσιοι γονείς πωλούσαν τις κόρες τους για να γλιτώσουν από την φτώχεια, την αθλιότητα και την μιζέρια. Τονίζει, ότι πίστευαν πως ως μέλη κάποιου χαρεμιού θα τους δινόταν η ευκαιρία να 'εξυψωθούν' κοινωνικά και να ενσωματωθούν στην Οθωμανική κοινωνία. Προσθέτει ότι: «όλες αυτές οι γυναίκες είναι απόγονοι ημι-βαρβάρων γονιών, που σπάνια έχουν ενδοιασμούς να πωλήσουν το αίμα τους. Γεννημένες στις καλύβες των χωρικών, ή των οπλαρχηγών, η πρώτη τους κατάσταση είναι αυτή της απόλυτης αγνοίας και βαρβαρότητας. Δεν κατέχουν καμμία γνώση γραπτής γλώσσας, και έχουν μία συγκεχυμένη ιδέα περί θρησκείας ανακατεμένη με τις προκαταλήψεις που γεννάει η άγνοια... Σέρνονται στο Σαράι [στο ανάκτορο του σουλτάνου, στο τμήμα του

BEAUTIES OF THE BOSPHORUS. Illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs, From Original drawings by W.H. Bartlett. [40c]. [Constantinople and its environs: "The City of the Sultan", "Beauties of the Bosphorus. As well as a part of Asia Minor. Moudania, Broussa, the village of Tzekerghe, Mount Olympus-the dwelling of the Gods, Tzekerghe, Moudania, Yenekeui, Constantinople, Varna, the Bulgarian colonies, Hungary...] σελ. 129.

[508] [40α] Miss Julia Pardoe .

"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. Vol. I., [40α], σελ. 129.

[509] Ibid., σελ. 105. [40α]

[510] Ibid., σελ. 129-130. [40α]

[511] [40c] Miss Julia Pardoe.

BEAUTIES OF THE BOSPHORUS. Illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs, From Original drawings by W.H. Bartlett. [40c], σελ. 129.

[512] [44α], [44β] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.

The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife. Vol. I and Vol II. , 1878 .

χαρεμιού του] με τις αλυσίδες της δουλείας και παίρνουν την ονομασία (ή τον τίτλο) των ατζαμήδων ή των δοκίμων (Adjemis ή rustics)...»[513]

Σύμφωνα με την Fanny Janet Blunt,[514] η οποία υπήρξε μόνιμος κάτοικος της Κωνσταντινούπολης, της Θεσσαλονίκης, και η οποία έκανε περιηγήσεις σε πολλές περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από το 1848-1899, ετησίως έφθανε στην Τουρκία από την **Κιρκασία**, την **Γεωργία**, την **Αβησσυνία**, και την **Αραβία**, παρά την απαγόρευση της δουλεμπορίας, μία μεγάλη στρατιά γυναικών μέσα στα σκλαβοκάραβα.[515]

Η Mary Walker (1857-1897),[516] που υπήρξε η πρώτη ζωγράφος που φιλοξενήθηκε στα Οθωμανικά χαρέμια διαφόρων κοινωνικών τάξεων, για να φιλοτεχνήσει τα πορτραίτα ορισμένων γυναικών και παιδιών, δηλώνει ότι οι Κιρκάσιοι, **κατά κανόνα**, διαπαιδαγωγούσαν τα παιδιά τους μ' ένα μόνο σκοπό που ήταν «να κερδίσουν από αυτό το είδος **κτηνοτροφίας** το μεγαλύτερο δυνατόν κέρδος. Τους στέλνουν από τα άθλια σπίτια τους να βρουν την τύχη τους στην πρωτεύουσα [στην Κωνσταντινούπολη]. Σκέφτονται και το προσωπικό τους συμφέρον σε αυτό το εγχείρημα, διότι εάν η κόρη τους έχει την τύχη να γίνει σύζυγος ενός καλού, καλοκάγαθου άνδρα, αυτός, και έχουμε πολλές τέτοιες περιπτώσεις, θα βρει τους συγγενείς της, θα τους υποστηρίξει και θα τους συμπαρασταθεί. Θα φροντίζει τους γονείς της, θα εκπαιδεύσει και θα διατηρήσει τ' αδέλφια της και τις αδελφές της και τότε ολόκληρη η οικογένεια θα εξυψωθεί στον κόσμο.»[517]

Ενδιαφέρον έχει η παρατήρησή της Annie Jane Harvey,[518] η οποία επισκέφτηκε το Σοχούμ Καλέ ('Abasia'), τον Σεπτέμβριο του 1870. Παρατηρεί, ότι όλες οι ωραίες Κιρκάσιες γυναίκες στο Σοχούμ Καλέ είχαν εξαφανιστεί,[519] διότι όλα τα όμορφα κορίτσια είχαν πωληθεί από τους ίδιους του γονείς τους, υπογραμμίζοντας ότι οι ίδιες «χαίρονται να αποδράσουν από την μοχθηρή ζωή του σπιτιού τους»[520] για να γίνουν οδαλίσκες σε κάποιο Οθωμανικό χαρέμι.

Ακόμα και το **1891**, σύμφωνα με την Αγγλίδα περιηγήτρια-συγγραφέα Lucy Garnett, το όνειρο των Κιρκάσιων γυναικών ήταν να γίνουν έγκλειστες σκλάβες, αν όχι στο βασιλικό χαρέμι του Σαράι, τουλάχιστον στο χαρέμι κάποιου εύπορου πασά, όπου θα μπορούσαν να αποκτήσουν κοινωνική θέση

---

[513] Ibid., σελ. 250-251. [44α]

[514] [44α], [44β]. FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol II., 1878.

[515] Ibid., σελ. 250. [44α]

[516] [57β] Mary Adelaide Walker/ Mrs. Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Vol. II., [57b], σελ. 61: "Circassian women are sometimes decoyed or stolen from their homes, but it does not all come to pass in the dramatic manner so dear to novelists. I turn to notes and information collected with great care and with no small difficulty, as it rarely happens that a halaik, or slave, will consent to explain to a foreigner the circumstances connected with her first arrival in this country. If the girl has been bought in infancy, all remembrance of her Circassian home has passed from her mind, but if she was brought here at a later age she invariably asserts that she was stolen; a feeling of pride and shame forbids her to own that she was sold by her own people, although careful inquiry will establish the fact in most cases. Circassian husbands not infrequently decoy their wives from home and sell them to the slave-dealers, who dispose of them in Stamboul as wet-nurses." [57b] σελ. 61.

[517] Ibid., σελ. 61-62. [57b]

[518] [50β] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY/ ANNIE JANE HARVEY
Turkish Harems & Circassian Homes by Mrs. Harvey (of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b]

[519] Ibid., σελ. 244. [50b]

[520] Ibid., σελ. 245. [50b]

και περιουσία,[521] και **ζήλευαν** την ζωή της έγκλειστης γυναίκας του χαρεμιού, η οποία είχε σκλάβες να την υπηρετούν.[522]

Οι γυναίκες της Κιρκασίας επί αιώνες μεταφέρονταν από την χώρα τους στην Τουρκία για να γίνουν οδαλίσκες (παλλακίδες) στα Οθωμανικά χαρέμια. Υιοθετούσαν την γλώσσα και τα ήθη και έθιμα των Οθωμανίδων και απορροφούνταν ή αφομοιώνονταν εύκολα στην Οσμανική/Οθωμανική κοινωνία. Τις εξισλαμισμένες Κιρκάσιες και τους απογόνους τους θα συναντήσουμε σε πολλά άλλα σημεία της έρευνάς μας. Αυτές οι Κιρκάσιες σκλάβες, που μεταφέρονταν και πωλούνταν στα σκλαβοπάζαρα για αιώνες, προτιμούνταν ως οδαλίσκες για τα χαρέμια των Οθωμανών, ιδιαίτερα για εκείνα της Οθωμανικής ελίτ και του Σαράι. Συνήθως για τις γυναίκες αυτές **αναμφισβήτητα επεκράτησε το φαινόμενο της εθελοντικής δουλείας ως μέσω για κοινωνική εξέλιξη και ιδιαίτερα σαν δυνατότητα προσέγγισης του συστήματος της ελίτ δουλείας του Οθωμανικού χαρεμιού.**[523]

Οι σκλάβες αυτές εξισλαμίζονταν και εντάσσονταν στην Οσμανική/Οθωμανική κοινωνία, στο Οσμανικό κοινωνικό μόρφωμα, και προτιμούνταν από τις ελεύθερες Μουσουλμάνες ως νόμιμοι σύζυγοι, ένα φαινόμενο που παρατηρείται, σύμφωνα με τις μαρτυρίες, μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα.[524]

3.9 «Οι Εθελόντριες Μετανάστριες-δούλες»,[525] «το δώρο της Ρωσίας στην Τουρκία».[526]

Ο χαρακτηρισμός **«εθελόντριες μετανάστριες»** χρησιμοποιείται για πρώτη φορά από την Αγγλίδα περιηγήτρια Lucy Garnett[527] και έχει να κάνει με την δεύτερη ομάδα ή κατηγορία Κιρκάσιων που πήγαν στην Τουρκία, όχι ως σκλάβοι των Οθωμανών, ούτε ως γυναίκες ή κορίτσια που πωλήθηκαν από τους γονείς τους, αλλά **ως οι «μισό-υπόδουλοι»**[528] πρόσφυγες που μετανάστευσαν στην Τουρκία το 1864.[529]

Η Ρωσία, όπως διαπιστώνει η Fanny Janet Blunt, η οποία προσωπικά γνώρισε αυτήν την ομάδα Κιρκασίων μεταναστριών-προσφύγων, παρείχε στην Τουρκία ένα δώρο, μία καινούργια προσφορά νέων Κιρκάσιων γυναικών για

---

[521] [86ª] Lucy Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891., σελ. 101.

[522] Ibid., σελ. 193. [86a]

[523] Βλέπε Κεφάλαιο II.

[524] Βλέπε Κεφάλαιο II και III.

[525] [86ª] Lucy M.J. Garnett .
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand. W.C. 1891. [86a] σελ. 383.

[526] [44ª] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol II. , 1878. "FIRST and apparently only edition.. Mrs. Blunt was the daughter of Donald Sandison, British consul at Brousse, where she was brought up. Her mother came of an old Levantine family called Zohrab. After her marriage to John Blunt she lived in several consular outposts, but mainly Salonica, until 1899. [44ª], σελ. 153

[527] [86ª] Lucy M.J. Garnett
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891,[86a], σελ. 193.

[528] [44ª] 1848 - 1899 FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 153.

[529] Βλέπε τελευταίο Κεφάλαιο, σχετικά με «τα χαρέμι» των «κατώτερων» Μουσουλμάνων.

τα χαρέμια τους.[530] Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Blunt και της Lucy Garnet, αυτές οι **εθελόντριες μετανάστριες** ή οι **εθελόντριες δούλες** ζήλευαν την ζωή της γυναίκας του Οθωμανικού χαρεμιού, η οποία είχε σκλάβες να την υπηρετούν.[531]

Κατά την διάρκεια κατοχής της Κιρκασίας από τους Ρώσους το 1864, οι Κιρκάσιοι είχαν μεταναστεύσει στην Τουρκία και συνέχιζαν να παρέχουν ένα μεγάλο αριθμό κοριτσιών στην Οθωμανική αγορά, σε αντίθεση με τις απαγορεύσεις του Σουλτάνου που ήδη αναφέραμε. Ο Μουσουλμάνος που ήθελε να ελέγχει την γυναίκα του, ή που επιθυμούσε να ικανοποιήσει το δικαίωμα του στην πολυγαμία, ή μάλλον την πολυγυνία, δεν προτιμούσε για σύζυγο μια συμπατριώτισσά του. Εδώ η Κιρκάσια ήταν χρήσιμη. Αγοράζοντας την, γινόταν αμέσως ιδιοκτησία του. Εάν στην συνέχεια γινόταν νόμιμη σύζυγος του, μπορούσε να την κρατήσει κάτω από **απόλυτη υποταγή**, σε αντίθεση με την Τουρκάλα ή μία ελεύθερη Μουσουλμάνα ιθαγενής σύζυγο.[532] Η ελεύθερη Μουσουλμάνα είχε πολλά μειονεκτήματα όπως, πατέρα, μητέρα, αδέλφια, συγγενείς, καθώς και νομικά δικαιώματα και κοινωνικά παρονόμια.[533]

Ακόμα και το 1876-1878, οι Κιρκάσιοι, που είχαν μεταναστεύσει στην Τουρκία από το 1864, συνέχιζαν όπως παλιά να πωλούν τα παιδιά τους. Όμως κανένας Τούρκος δεν τολμούσε εκείνη την περίοδο να αγοράσει μία Κιρκάσια, που ανήκε σε αυτήν την κατηγορία Κιρκάσιων, δηλαδή στους μετανάστες, στους 'μισό-υπόδουλους. Μεταξύ των νόμων που είχε θεσπίσει η κυβέρνηση σε σχέση με τους Κιρκάσιους μετανάστες, όπως μας πληροφορεί η Blunt το 1878, ήταν η απαγόρευση του δικαιώματος να πωλούν τα παιδιά τους, όπως έκαναν στο παρελθόν, όμως προσθέτει ότι **«αυτός ο νόμος, όπως πολλοί άλλοι, αγνοήθηκε.»**[534] Ωστόσο, η διαδικασία αγοραπωλησίας των παιδιών τους μειώθηκε, όχι χάρη στην δια νόμου απαγόρευση, ή στην έλλειψη αγοραστών, αλλά εξαιτίας της κατάχρησης του νόμου που έκαναν οι ίδιοι οι Κιρκάσιοι, αναγκάζοντας, έτσι, τους Οθωμανούς να αποφεύγουν τις Κιρκάσιες που ανήκαν στην ομάδα των προσφύγων.[535]

---

[530] [44ª] 1848 - 1899 FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians. Greeks. Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 153.

[531] [86ª] Lucy M.J. Garnett .
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 193.

[532] Τα δικαιώματα των ελεύθερων Μουσουλμάνων γυναικών και των εξισλαμισμένων δούλων ή συζύγων (ελεύθερων Μουσουλμάνων γυναικών) θα εξετασθούν στο Κεφάλαιο IV.

[533] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

[534] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878, σελ. 149-150.

[535] Ibid., σελ. 150-151 [44a].
Παραδειγματικά αναφέρουμε ότι, εάν δύο αδέλφια συμφωνούσαν να πωλήσουν μία αδελφή τους σε κάποιον Μωαμεθανό, ο οποίος, έχοντας πληρώσει το απαιτούμενο ποσό και έχοντας στην κατοχή του την κοπέλα, ξαφνικά, όμως, καλούνταν στα τοπικά δικαστήρια για να απολογηθεί μετά από την κατηγορία/μήνυση του πατέρα της σκλάβας, ο οποίος ισχυριζόταν ότι η κόρη του είχε πωληθεί παράνομα και είχε διακορευτεί χωρίς την συγκατάθεσή του. Τότε «Ο αγοραστής ως αποτέλεσμα έχανε το έπαθλό του χωρίς να του επιστραφούν τα χρήματά που πλήρωσε στον ανέντιμους Κιρκάσιους, και έχοντας καταδικαστεί από τις διαδικασίες του νόμου, ενημέρωνε τους φίλους του για την κίνδυνο τέτοιων αγορών...» Κατά την διαμαρτυρία μιας Κιρκάσιας, η οποία είπε στην Blunt, ότι ήθελε και εκείνη να γίνει σκλάβα σε κάποιο χαρέμι, μαθαίνουμε ότι δεν μπορούσε να πραγματοποιήσει τον στόχο της, επειδή οι Οθωμανοί είχαν αρχίσει σιγά-σιγά να αποφεύγουν αυτήν την ομάδα των Κιρκάσιων γυναικών, δηλαδή τις «εθελόντριες μετανάστριες», εκείνες που ανήκαν στους «μισό-υπόδουλους» Κιρκάσιους. (βλέπε Κεφάλαιο V.)

3.9.2.1 Οι μαύρες σκλάβες εξαιρούνται από το φαινόμενο της Εθελοντικής Δουλείας.

Στο φαινόμενο της εθελοντικής δουλείας δεν μπορούμε να συμπεριλάβουμε τις μαύρες σκλάβες και τους μαύρους ευνούχους.

Οι μαύρες σκλάβες από τη Νουβία και την Αβησσυνία κατείχαν διαφορετική θέση στα Οθωμανικά χαρέμια, σε σχέση με τις λευκές.[536] Για μία κατηγορία των λευκών, όπως είδαμε, το γεγονός ότι τις έφερναν στην Κωνσταντινούπολη για να τις πωλήσουν, σύμφωνα με τις ιδέες τους, αποτελούσε μία εκπλήρωση του φυσικού τους πεπρωμένου, που γεννούσε φιλοδοξίες οι οποίες έφθαναν μέχρι και στην απόκτηση ακόμα του βασιλικού αξιώματος της Βαλιδέ Σουλτάνας, δηλαδή της μητέρας του Σουλτάνου, της πρώτης κυρίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Σε αυτό το σημείο επιβάλλεται να υπογραμμίσουμε ότι οι μητέρες των Οθωμανών σουλτάνων υπήρξαν στην καταγωγή τους εξισλαμισμένες σκλάβες.[537]

«Οι δύστυχες μαύρες, όμως,» όπως αποκαλύπτει η Mary Adelaide Walker, «δεν είχαν τέτοια χρυσά όνειρα για να απαλύνουν την πίκρα του εξανδραποδισμού και της δουλείας. Σε αντίθεση με τις Κιρκάσιες, που ξεκινούσαν **εθελοντικά** ακόμα και με μεγάλη χαρά, για τον τόπο των φιλοδοξιών της επιτυχίας τους, **οι μαύρες κατεδιώκοντο, σαν άγρια θηρία από τους αδίστακτους δουλεμπόρους, ξεριζώνονταν με την βία, καυτηριάζονταν και σημαδεύονταν σαν πρόβατα, για να οδηγηθούν σαν κοπάδια [στο προορισμό τους], από τις οποίες λιγότερες από τις μισές επιβίωναν στο ταξίδι.** Οι απάνθρωπες σκληρότητες του Αφρικανικού δουλεμπορίου είναι πολύ γνωστές για να χρειασθούν κάποια παρατήρηση. Τυχερές θεωρούνται αυτά τα δύστυχα θύματα, που επιβιώνουν και φθάνουν στην Κωνσταντινούπολη, όπου μια πιο ανθρώπινη μεταχείριση τους περιμένει στα χαρέμια των Οθωμανών….»[538]

Αναφερόμενη στην χρηματική αξία αυτών των γυναικών η Walker γράφει μόνο, ότι η αξία μιας μαύρης σκλάβας ήταν αρκετά μικρότερη,[539] σε σύγκριση με την αξία μιας λευκής. «Προορισμένες αποκλειστικά για οικιακές υπηρεσίες, (οι μαύρες) δεν λαμβάνουν καμμία εκπαίδευση. Προετοιμάζονται για νοσοκόμες και για μαγείρισσες….και για τις πιο βαριές και σκληρές δουλειές της οικίας… Από αυτές βρίσκουν τρυφερή φροντίδα και παρηγοριά οι λευκές [σκλάβες] στην αρρώστια τους και στην θλίψη τους. Από την άλλη πλευρά, η ευέξαπτη νέγρικη φύση τους, το ίδιο ικανή να κάνει κακό όσο και καλό, τις κάνει τα επιλεγμένα εργαλεία τιμωρίας, και ορισμένες φορές τα εργαλεία εκδίκησης. Υπάρχει συγκεκριμένη διαφορά μεταξύ των γυναικών της Αβησσυνίας και αυτών της Νουβίας, και άλλων περιοχών της Αφρικής. Οι τελευταίες έχουν τον γνωστό τύπο πλατιάς μύτης, γεμάτα χείλια και χνουδωτά μαλλιά, ενώ το κορίτσι της Αβησσυνίας συχνά είναι ένα μοντέλο ομορφιάς με λεπτά χαρακτηριστικά, με μικρή αετίσια μύτη, με

Βλέπε, επίσης, [86ε], THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. σελ 191.

[536] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, σχετικά με την γυναικεία πυραμιδική ιεραρχία στο χαρέμι στο χαρέμι του Μεγάλου Σαράι.

[537] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ. Επίσης, βλέπε, Πίνακα, «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ» ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ'.

[538] [57b] 1857 – 1897 Mary Adelaide Walker.
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs., σελ 73.

[539] Ibid., σελ. 73. [57b]

μακριές κατάμαυρες γυαλιστερές μπούκλες....» Τελειώνοντας προσθέτει, ότι αυτές οι γυναίκες είναι πολύ σπάνιες, καθώς και πολύ ακριβές.[540]

3.10 Οι φυλετικές-ρατσιστικές διακρίσεις και οι διαφορετικές απόψεις των περιηγητριών για το σκλαβοπάζαρο:

Το 1836, η Αγγλίδα περιηγήτρια Julia Pardoe[541] επιτίθεται στις περιγραφές των [αρσενικών] περιηγητών, οι οποίοι περιέγραψαν την απάνθρωπη[542] συμπεριφορά προς τους σκλάβους στα σκλαβοπάζαρα. Μετά από την επίσκεψή της στο σκλαβοπάζαρο της Κωνσταντινούπολης δηλώνει, ότι δεν υφίστανται τα τρομακτικά συμβάντα του σκλαβοπάζαρου που είχαν περιγραφεί. Υποστηρίζει, επιπρόσθετα, ότι επικρατούσε μία «ευπρέπεια» στο σκλαβοπάζαρο της Κωνσταντινούπολης:

«Τα παραμύθια που έχουν γραφθεί και απεικονισθεί για το Γεσέρ μπαζάρ (Yeser), ή το σκλαβοπάζαρο της Κωνσταντινούπολης, με μία εξωπραγματική προσκόλληση στον τρόμο, έτειναν να δημιουργήσουν στην Ευρώπη ένα αίσθημα φρίκης και αηδίας, τελείως αδικαιολόγητη από την όψη του χώρου [σκλαβοπάζαρου]. Εδώ δεν επρόκειτο για μία αρένα διαμαχών, ούτε η συγγραφέας αυτών των διατυπώσεων επιθυμεί να υπερασπισθεί ένα εμπόριο ολοσχερώς αποκρουστικό σε κάθε αρχή της φύσης, όμως, τα απρεπή επεισόδια με τα οποία η ζωηρές και θαυμαστές φαντασίες ορισμένων συγγραφέων και ζωγράφων», έδωσαν όπως υποστηρίζει, ένα αποκρουστικό όνομα στο Γεσέρ μπαζάρ (Yeser Bazar). Τονίζει, επίσης, ότι κανένας απ' αυτούς τους συγγραφείς ή ζωγράφους- τα ονόματα των οποίων δεν αναφέρει- δεν είδαν ποτέ τα θεάματα που γέννησε η φαντασία τους.[543]

«Υπάρχει βέβαια», συνεχίζει η Julia Pardoe, «πάντα ένας οδυνηρός και αποκρουστικός συσχετισμός συνδεδεμένος με την ιδέα της δουλείας, και μία ανυπέρβλητη αηδία που προκαλεί το θέαμα ανταλλαγής χρημάτων για ανθρώπινες ζωές, **αλλά πέρα από αυτό,**... όπως παρατηρεί, δεν υπήρχε τίποτα για να θλίβει ή να προκαλεί αηδία[544] στο σκλαβοπάζαρο της Κωνσταντινούπολης, και δεν επιτρεπόταν καμμία ασελγής σκληρότητα και άσκοπη προσβολή.[545] Η Pardoe αναφέρεται στην **ανθρώπινη συμπεριφορά ή μεταχείριση** των Τούρκων προς τους σκλάβους. Ισχυρίζεται, ότι ποτέ δεν τους παίδευαν και ποτέ δεν έπαιζαν με την δυστυχία τους.

Οι μαρτυρίες της Julia Pardoe[546] έρχονται, φυσικά, σε αντίθεση με εκείνες άλλων περιηγητριών, όπως της Αγγλίδας Felicia Skene, η οποία περιέγραψε την

---

[540] Ibid., σελ. 74. [57b]

[541] [40α] Miss Julia Pardoe.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. Vol. I, [40a], σελ. 129.
Η πρώτη και η μόνη, από τις 110 περιηγήτριες της Βασικής Βιβλιογραφίας, που υποστήριξε ότι οι σκλάβες είχαν το δικαίωμα να επιλέξουν τον ιδιοκτήτη τους στα σκλαβοπάζαρα ήταν η Julia Pardoe το 1836. Καμμία άλλη δυτική περιηγήτρια ή ελεύθερη Μουσουλμάνα ή εξισλαμισμένη σκλάβα δεν επιβεβαίωσε αυτόν τον ισχυρισμό. Τσως αναφέρεται στις «θεθελόντριες σκλάβες», εφόσον μόνο εκείνες πωλούνταν από τους γονείς τους με την συγκατάθεσή τους.

[542] "inhuman"

[543] [40c,] Miss Julia Pardoe.
BEAUTIES OF THE BOSPHORUS. Illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs, From Original drawings by W.H. Bartlett. Virtue and Co., London. (no date). [40c,] σελ. 127-128.

[544] "disgust"

[545] Ibid., σελ. 129. [40c]

[546] [40α] Julia Pardoe.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. Vol. I, [40α], σελ. 130.

απάνθρωπη συμπεριφορά προς τις σκλάβες στο ίδιο σκλαβοπάζαρο εννέα χρόνια αργότερα.

Την ίδια χρονική περίοδο, δηλαδή το 1836, υπήρχαν περιηγήτριες που συμφωνούσαν με τις απόψεις της Julia Pardoe, όπως η Mrs. Dawson Damer,[547] η οποία θεώρησε ότι οι σκλάβες έμοιαζαν **συμφιλιωμένες** με την μοίρα τους: «Το παρουσιαστικό αυτών των άμοιρων γυναικών δεν εκφράζει τίποτα που να θυμίζει την ακραία απελπισία του ξεριζωμού[548] από την χώρα τους και από τους φίλους τους, που κάποιος φυσιολογικά θα έψαχνε να δει σε μία σκλάβα. Αντιθέτως, έμοιαζαν αρκετά συμφιλιωμένες με την μοίρα τους, και ήταν κυρίως ανυπόμονες με την ελπίδα να αγορασθούν, ή στενοχωρημένες από την αγωνία μήπως δεν πωληθούν, διότι είναι γεγονός ότι **η μόνη προοπτική, για βελτίωση της ζωής τους, εξαρτάται από το να γίνουν μέλη κάποιου πλούσιου χαρεμιού,** όπου τα 'καπρίτσια' του ιδιοκτήτη πιθανόν να οδηγήσουν την κατώτερη σκλάβα να γίνει η πρώτη κυρία [του χαρεμιού].»[549]

Προσθέτει, ότι απαγορευόταν η πώληση σκλάβων σε Ευρωπαίους (το 1836), σε αντίθεση με τις περιπτώσεις των περιηγητριών του 1816, όπως η Πριγκίπισσα της Ουαλίας, Καρολίνα, η οποία αγόραζε συνεχώς σκλάβες και τις απελευθέρωνε, και η Ελβετίδα Louis Demont, μέλος της συνοδείας της, στην οποία προσφέρθηκαν Κιρκάσιες σκλάβες προς πώληση.

Στις γραπτές μαρτυρίες περιηγητριών, όπως της Julia Pardoe[550] και της Mrs. Dawson Damer,[551] συναντάμε **έντονα το στοιχείο της φυλετικής διάκρισης,** ενός **ρατσισμού,** που ιδιαίτερα έκδηλος, αναδύεται στις περιγραφές τους, που σχετίζονται με τις μαύρες γυναίκες.[552] Αυτό είναι ευδιάκριτο τόσο στους ισχυρισμούς της Pardoe[553] περί μιας ευχάριστης κατάστασης και μεταχείρισης των νέγρων σκλάβων, η οποία εκτίμησε ότι οι νέγρες σκλάβες έμοιαζαν ευχαριστημένες με την κατάστασή τους,[554] καθώς επίσης στις περιγραφές της Damer, που αφορούν την εξέταση μαύρων δούλων, δηλαδή του ανθρώπινου εμπορεύματος.

«Ένας ηλικιωμένος Τούρκος», γράφει η Damer, «ενώ παζάρευε για μία νέγρα υπηρέτρια-δούλα,[555] εξέταζε προσεκτικά το χέρι της, όπως ένας χειρουργός ψάχνει για μία φλέβα πριν χρησιμοποιήσει το νυστέρι του, ενώ εκείνη το κρατούσε τελείως απλωμένο, δείχνοντας τα λευκά της δόντια με μία έκφραση που πρόδιδε μία απόλυτη αυτοπεποίθηση, ότι το χέρι της κατείχε όλη τη μυϊκή δύναμη που απαιτείται.»[556] Η παρουσία ενός παραμελημένου

---

[547] [43] 1839-1840 MARY GEORGINA EMMA DAWSON DAMER.
The Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer Diary of a tour in Greece, Turkey, Egypt, and the Holy Land. By the Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer. London, Henry Colburn, 1841. 2 vls. L3 plates. 12 mo. [43]

[548] Ibid., σελ. 120. [43]

[549] Ibid., σελ. 122. [43]

[550] "The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. Vol. I, [40a], σελ. 130.

[551] [43] 1839-1840 MARY GEORGINA EMMA DAWSON DAMER.
The Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer Diary of a tour in Greece, Turkey, Egypt, and the Holy Land. By the Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer. London, Henry Colburn, 1841.

[552] Στις γυναίκες της Αφρικής, οι περιηγήτριες αναφέρονται, κυρίως ως νέγρες ("negresses", "negroes", "negress"), καθώς και ως μαύρες ("black").

[553] "The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. Vol. I, [40a], σελ. 130.

[554] Ibid., σελ. 130. [40a]

[555] "servant"

[556] [43] Dawson Damer.
The Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer Diary of a tour in Greece, Turkey, Egypt, and the Holy Land. By the Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer. London, Henry Colburn, 1841. 2 vls. L3 plates. 12 mo. [43] σελ. 122-123.

μωρού ήταν το μόνο που την συγκίνησε στο σκλαβοπάζαρο, αφού κατά την ακριβή αναφορά της: «Το μόνο πραγματικά μελαγχολικό αντικείμενο εκεί ήταν ένα δύστυχο μωράκι, τυλιγμένο, όπως συνηθίζεται να είναι εδώ, και τοποθετημένο όρθιο στην γωνία ενός άθλιου ντιβανιού, προφανώς ετοιμοθάνατο. Τα σκούρα μάτια του έμοιαζαν ήδη γυάλινα και παγωμένα, και οι μύγες κάθονταν στο δύστυχο και χλωμό του προσωπάκι, χωρίς την παρουσία ενός γονιού ή ενός ανθρώπου για να απαλύνει τον πόνο του στις τελευταίες του στιγμές.»[557]

Τέσσερα χρόνια αργότερα, στις 5 Ιούνιο του 1841, στο ίδιο σκλαβοπάζαρο η κόρη του Δούκα Sutherland, η Elizabeth Mary Grosvenor, εθεώρησε και εκείνη, ότι οι νέγρες και τα μικρά μαύρα παιδιά, που βρίσκονταν εκεί, φαίνονταν ικανοποιημένοι και **χαρούμενοι** με την κατάστασή τους και την μοίρα τους.[558] Σε αντίθεση, όμως, με τις δύο προηγούμενες περιηγήτριες, η Grosvenor δηλώνει ότι επικρατούσε μία **οδυνηρή εικόνα** στο σκλαβοπάζαρο της Κωνσταντινούπολης. Στην συνέχεια αποκαλύπτει ότι υπήρχαν και γυναίκες- Τουρκάλες- μεταξύ των υποψηφίων αγοραστών. **Είναι η πρώτη περιηγήτρια που αναφέρεται σε γυναίκες αγοραστές στα σκλαβοπάζαρα.** Συγκεκριμένα γράφει:

«Πήγαμε στο σκλαβοπάζαρο, όπου έχει κατασκευαστεί ένας αριθμός μικρών δωματίων. Οι δουλέμποροι ήταν καθισμένοι γύρω από ένα τετράγωνο, στο κέντρο του οποίου υπήρχε ένα άλλο συγκρότημα διαμερισμάτων. Υπήρχαν **πολλές άσχημες νέγρες προς πώληση, και μερικά παιδιά νέγρων, ωστόσο έμοιαζαν χαρούμενοι,** και όχι καταβεβλημένοι από την κατάσταση τους. Υπήρχαν, επίσης, και λίγες λευκές **Κιρκάσιες** προς πώληση. Συνολικά υπήρχαν διακόσιοι σκλάβοι. **Ορισμένες Τουρκάλες έκαναν τις αγορές τους. Εδώ οι ίδιες επιλέγουν τις σκλάβες τους** και συνήθως υπάρχει ένας νέγρος ή μία νέγρα που εργάζεται στις κατώτερες θέσεις της οικίας των περισσότερων Τουρκικών οικογενειών. Γενικά, όμως, τους συμπεριφέρονται καλά, ανεβαίνουν με το χρόνο σε θέσεις εμπιστοσύνης, και η δουλεία τους γίνεται λιγότερο δυσάρεστη, απ' ότι υποθέτουμε. Παρόλα αυτά, στο σκλαβοπάζαρο επικρατεί συνολικά μία οδυνηρή εικόνα.»[559]

3.10.1 «Ο εξευτελισμός της 'Γυναικότητας' ή του γυναικείου φύλου (Woman-kind)»[560]

Η καταναγκαστική γύμνωση του προς πώληση «ανθρώπινου εμπορεύματος».

Όλες οι περιηγήτριες δεν μοίραζαν τις ρατσιστικές αντιλήψεις της δυτικής τους κοινωνίας. Σε αντίθεση με τις προηγούμενες περιηγήτριες, η Αγγλίδα περιηγήτρια, the Marchioness of Londonderry, που πήγε στο σκλαβοπάζαρο την ίδια εποχή, δηλαδή το 1840, σημειώνει ότι οι δύστυχοι μαύροι, ήταν μισόγυμνοι και στριμωγμένοι μέσα στις άθλιες κατοικίες, που αποτελούσαν τα άθλια κελιά τους, υπογραμμίζοντας ότι δεν έμοιαζαν καθόλου ικανοποιημένοι και χαρούμενοι με την κατάστασή τους, όπως ισχυρίσθηκαν νωρίτερα οι Αγγλίδες περιηγήτριες Pardoe, Damer και Grosvenor.

---

[557] Ibid., σελ. 123. [43]

[558] [26v2] ELIZABETH MARY GROSVENOR/ MARCHIONESS OF WESTMINSTER. "A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean During the Years 1840-41, In Two Volumes. London:, John Murray, Albemarle Street 1842. Vol. II. [26v2], σελ. 23.

[559] Ibid., σελ. 23-24. [26v2]

[560] Ibid., σελ. 145. [27]: Woman-kind, αντί για mankind ή human-kind.

Επιβεβαιώνει, βέβαια, και εκείνη, ότι οι πολύτιμες **Γεωργιανές** και **Κιρκάσιες** σκλάβες δεν εκθέτονταν στο κοινό του σκλαβοπάζαρου, αλλά πωλούνταν ιδιωτικά. Ήταν πολύ οδυνηρό, όμως, γι' αυτήν, όπως δηλώνει η ίδια, να βλέπει αυτόν τον «εξευτελισμό του γυναικείου φύλου».[561]

«Δεν μπορείς παρά να λυπηθείς αυτά τα δύστυχα πλάσματα, μερικά μισόγυμνα, άλλες με έντονα κίτρινα ή κατακόκκινα υφάσματα τυλιγμένα γύρω τους…. Οι ωραίες Γεωργιανές και Κιρκάσιες πωλούνται ιδιωτικά, κατά κανόνα στην οικία του δουλεμπόρου. Ό,τι και αν ισχυρίζονται για την μοίρα των σκλάβων στην Τουρκία, ότι τους συμπεριφέρονται πραγματικά με καλοσύνη και τρυφερότητα, και γίνονται μέλη της οικογένειας, η ιδέα του εμπορίου ανθρώπινων πλασμάτων, και του εξευτελισμού της **Γυναικότητας (του γυναικείου φύλου)**[562] σε μία τόσο υποτιμητική και ταπεινωτική θέση ή κατάσταση, είναι πολύ οδυνηρή στην σκέψη. Ευχαρίστως αποχώρησα, αποφασισμένη να μην επιστρέψω από φόβο και μήπως το βρω πιο γεμάτο.»[563]

Όσον αφορά την ανθρώπινη μεταχείριση, οι σκλάβες ήταν υποχρεωμένες να γδυθούν για να τους εξετάσει ο υποψήφιος αγοραστής. Η Αυστριακή περιηγήτρια Ida Laura Pfeiffer,[564] η οποία επισκέφθηκε το ίδιο σκλαβοπάζαρο, το 1842, εκτός που επιβεβαιώνει την ιδιωτική πώληση των ωραιότερων λευκών και μαύρων σκλάβων από τους «εμπόρους ανθρώπινης σάρκας», και συμφωνεί με την Marchioness του Londonderry, σχετικά με την περιορισμένη ενδυμασία τους, προσθέτει κάτι καινούργιο. Σημειώνει, ότι οι γυναίκες **ήταν υποχρεωμένες να βγάλουν αυτήν την περιορισμένη ενδυμασία, όταν επρόκειτο να εξετάσει το 'εμπόρευμα' ένας υποψήφιος αγοραστής.**

Η Pfeiffer γράφει: «Το ένδυμα αυτών των ανθρώπων είναι ακρότατα λιτό. Αποτελείται από ένα μεγάλο λινό σεντόνι που τυλίγεται γύρω τους, ή κάποιο ελαφρύ ρούχο. Ακόμα και αυτό είναι υποχρεωμένες να βγάλουν, όταν εμφανίζεται ένας υποψήφιος αγοραστής. Όσο παραμένουν στα χέρια του δουλεμπόρου, η κατάστασή τους δεν είναι καθόλου άνετη, γι' αυτό προσμένουν, με μεγάλη χαρά, την στιγμή που θα βρουν αφέντη (ιδιοκτήτη). Μόλις πωληθούν, η μοίρα τους, γενικά, δεν είναι δύσκολη. **Πάντα υιοθετούν την θρησκεία του κυρίου τους,** δεν αντιμετωπίζουν σκληρή εργασία, τους παρέχονται ανέσεις, όπως διατροφή και ενδυμασία, και τους συμπεριφέρονται με καλοσύνη.»[565] Αυτές οι παρατηρήσεις, φυσικά, αφορούν μόνο τις ωραίες λευκές σκλάβες που προορίζονταν για οδαλίσκες (παλλακίδες) ή προσωπικές υπηρέτριες των ιδιοκτητριών τους, οι οποίες ανήκαν στην ανώτερη πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού.[566]

Η Pfeiffer, σε αντίθεση με τους ισχυρισμούς της Dawson-Damer, η οποία, το 1836, υποστήριζε ότι απαγορευόταν στους Ευρωπαίους, δηλαδή στους «γκιαούρηδες», ν' αγοράζουν σκλάβους,[567] γράφει ότι και οι Ευρωπαίοι

---

[561] Woman-kind

[562] Ibid., σελ. 145. [27]: Woman-kind

[563] [27] MARCHIONESS OF LONDONDERRY/ FRANCES ANNE EMILY VANE-TEMPEST
A. A Narrative of travels to Vienna, CONSTANTINOPLE, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry., London, Henry Colburn, (1842 ,) 8 vo. [27], σελ. 145.

[564] [28α] 1842 Ida Laura Pfeiffer (Reyer), 1797-1858
"Visit to the Holy Land, Egypt and Italy" by Madame Ida Pfeiffer, Author of "A Woman's Journey Around the World" Translated from the German by H.W. Dulcken. With eight tinted engravings. London: Ingram, Cooke, and Co. 27 Strand. 1852.

[565] Ibid., σελ. 55-56. [28a], και
-[28b] A Woman's Journey Round the World, from Vienna to Brazil, Chili, Tahiti, China, Hindostan, Persia, and Asia Minor. An unabridged translation from the German of IDA PFEIFFER. London: Office of the National Illustrated Library, 227 Strand. [the Boston Public Library]

[566] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[567] [43] MARY GEORGINA EMMA DAWSON DAMER.

αγόραζαν σκλάβους. Επικρατούσε δε η αντίληψη, ότι από την στιγμή που ένας δούλος ή δούλα πωλείται σε «Φράγκο» όδευε προς την ελευθερία. Προσθέτει ότι οι σκλάβοι, γενικά, που είχαν αποκτηθεί με αυτόν τον τρόπο, συνήθως παρέμεναν με τον ιδιοκτήτη τους.[568]

3.10.2 «Έχω δει να συμπεριφέρονται πιο τρυφερά σ' ένα άλογο και σ' ένα σκυλί..»[569]

Το 1845, εννέα χρόνια αργότερα, μία από τις πιο ρεαλιστικές και συγκλονιστικές περιγραφές για την απάνθρωπη μεταχείριση και αγοραπωλησία στο σκλαβοπάζαρο της Κωνσταντινούπολης παρουσιάζει η Miss Felicia Skene.[570]

Γίνεται αυτόπτης μάρτυς μιας αγοραπωλησίας και διαπιστώνει πρώτον, ότι μία σκλάβα δεν είχε το δικαίωμα να επιλέξει τον ιδιοκτήτη της ανάμεσα στους υποψήφιους αγοραστές, όπως υποστήριξε, το 1836, η Julia Pardoe, δεύτερον, ότι δεν συμπεριφέρονταν στους σκλάβους με την ευπρέπεια και την καλοσύνη στην οποία αναφέρθηκαν οι προηγούμενες περιηγήτριες, και τρίτον οι σκλάβοι δεν έμοιαζαν καθόλου ευχαριστημένοι ('happy') ή συμφιλιωμένοι με την κατάστασή τους, όπως ισχυρίσθηκαν περιηγήτριες, όπως η Pardoe και η Damer.

«Έχω δει να συμπεριφέρονται πιο τρυφερά σ' ένα άλογο και σ' ένα σκυλί σε παρόμοιες συνθήκες,» δηλώνει συγκλονισμένη η Skene, η οποία είχε παρακολουθήσει την αγοραπωλησία και την θλίψη δύο αδελφών, που πωλήθηκαν ξεχωριστά, καθώς και την άθλια κατάσταση **των ανάπηρων και παραμορφωμένων σκλάβων που πωλούνταν 'χονδρικώς'**, για ένα ασήμαντο ή μηδαμινό ποσό με στόχο πάντα την κερδοσκοπία, οι αγοραστές πάντα, υποθέτοντας, φυσικά, ότι μέσα σε όλους ένας ή δύο, ίσως, επιζούσε και είχε κάποια χρησιμότητα.[571]

Οι περιγραφές της Felicia Skene αναμφισβήτητα αντικρούουν εκείνες των περιηγητριών, που σχετίζονται με την ευπρεπή και την ανθρώπινη συμπεριφορά προς τους δούλους στο σκλαβοπάζαρο.

Η περιηγήτρια διαπιστώνει και δηλώνει ότι οι σκλάβες είχαν επίγνωση της ατιμίας και της μοίρας τους. Όλες, ακόμα και οι μαύρες γυναίκες, είχαν επίγνωση της θέσης τους και της πραγματικότητας, και όχι, όπως παρατήρησαν οι προηγούμενες περιηγήτριες ότι ήταν ικανοποιημένες, χαρούμενες και ευχαριστημένες με την κατάστασή τους και το ριζικό τους.

Σε επιστολή της, που χρονολογείται 7 Μαΐου 1845, η Skene περιγράφει το σκλαβοπάζαρο της Κωνσταντινούπολης, το οποίο, όπως μας πληροφορεί, καταργήθηκε στις **30 Νοεμβρίου 1846.**[572] Σίγουρα η κατάργηση αυτή ήταν ένας απατηλός μετασχηματισμός για τα «μάτια» της Δύσης, αφού για τον

The Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer Diary of a tour in Greece, Turkey, Egypt, and the Holy Land. By the Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer. London, Henry Colburn, 1841. 2 vls. L3 plates. 12 mo. [43], σελ. 122.

[568] [28] IDA LAURA PFEIFFER, PFEIFFER, IDA (REYER) 1797-1858

"Visit to the Holy Land, Egypt and Italy , author of "A Woman's Journey Around the World", 1852. [28], σελ. 56]

[569] [42ª] 1838 - 1844, MISS FELICIA MARY FRANCES SKENE, 1838-1844.

WAYFARING SKETCHES AMONG THE GREEKS AND TURKISH and on the shores of the Danube. By a seven years' resident in Greece. [42a], σελ. 196-200.

[570] Ibid., σελ. 196-200. [42ª]

[571] Ibid., σελ. 196-200. [42ª]

[572] Ibid., σελ. 196. [42ª]

ίδιο τον δούλο, όπως ήδη αναφέραμε, δεν είχε καμμία σημασία, εάν θα επωλείτο σε ανοικτή αγορά ή με ιδιωτική πώληση ή συμφωνία.[573]

Η περιηγήτρια περιγράφει το σκλαβοπάζαρο της Κωνσταντινούπολης, 18 μήνες πριν την κατάργησή του, ως ακολούθως:

3.11 «Όλα τα μικρότερης αξίας κομμάτια του ανθρώπινου εμπορεύματος»,[574] «η ανείπωτη λύπη», «η ατιμία», «η αθλιότητα», «ο εξευτελισμός» και «η δυστυχία» των Κιρκάσιων γυναικών[575] στο σκλαβοπάζαρο της Κωνσταντινούπολης, το 1845.

Το σκλαβοπάζαρο της Κωνσταντινούπολης «αξιοσημείωτου μεγέθους, αποτελούταν από ένα μακρύ και χαμηλό κτήριο, σε σχήμα τετραγώνου. Ανεβήκαμε λίγα ασταθή και βρώμικα σκαλοπάτια, και βρεθήκαμε πάνω σε μία μεγάλη ξύλινη πλατφόρμα, που διέσχιζε όλο το μήκος του κτηρίου. Ήταν χωρισμένο σε κλουβιά/κελιά με ξύλινα κιγκλιδώματα, μέσα στα οποία κρατούνταν οι **μαύροι** σκλάβοι. Από τις ανοιχτές πόρτες που οδηγούσαν μέσα στο ίδιο το οίκημα, μπορούσαμε να διακρίνουμε τις στριμωγμένες φιγούρες των λευκών γυναικών, που ήταν συγκεντρωμένες πίσω από τα ξύλινα παραβάν. Τοποθετημένοι πάνω σε πάγκους... ήταν καθισμένοι οι αγοραστές, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων ήταν εύσωμοι, κακοφτιαγμένοι Τούρκοι, ντυμένοι με την αποκρουστική ενδυμασία που είχε συστήσει ο προηγούμενος σουλτάνου,[576] και απασχολημένοι, ως συνήθως, με το κάπνισμα, ενώ το γρήγορο και διαπεραστικό βλέμμα της ήρεμης συμπεριφοράς τους, τα απορροφούσε όλα με μεγάλη λεπτομέρεια. Ο πωλητής στέκονταν μπροστά τους (στους υποψήφιους αγοραστές), κραυγάζοντας και χειρονομώντας με έναν τρόπο πραγματικά ανατολίτικο. Η αυλή, (ή το προαύλιο του σκλαβοπάζαρου), που ήταν κάτω, και θα επισκεπτόμασταν στην συνέχεια, ήταν γεμάτη με **όλα τα μικρότερης αξίας κομμάτια του ανθρώπινου εμπορεύματος**, που απετελείτο από [σκλάβους]βασανισμένους από διάφορες αναπηρίες ή αδυναμίες, πολύ ηλικιωμένα άτομα, και **μικρά παιδιά**. Πέρασε χρόνος μέχρι να κατανοήσουμε αυτήν την σκηνή με όλη της την λεπτομέρεια. Δεν είναι αξιοπερίεργο που μείναμε άναυδοι από το γεγονός, ότι γίναμε μάρτυρες τέτοιας σκηνής επάνω σε Ευρωπαϊκό έδαφος.»[577]

«Τελικά, εισχωρήσαμε σε όλα εκείνα, που είναι απεχθή και φρικώδη μέσα σ' αυτήν την αγορά ανθρώπινης ζωής, και πλησιάσαμε κοντά σε ένα κελί, αποφασισμένοι να το εξετάσουμε με μεγαλύτερη λεπτομέρεια... Ήταν γεμάτο με νέες Κιρκάσιες γυναίκες, ορισμένες από τις οποίες ήταν εξαιρετικά όμορφες. Κάθονταν κάτω στο έδαφος, η μία κοντά στην άλλη, φαινομενικά σε μία στάση χαλαρής **μελαγχολίας**, με τα μακριά τους λευκά ενδύματα να κυματίζουν γύρω τους. Ενώ πλησιάζαμε, εκείνες επικέντρωσαν τα μεγάλα σκούρα μάτια τους επάνω μας. Ποτέ δεν έχω συναντήσει ξανά μάτια με τόση **ανείπωτη λύπη**. Ένα ανατριχιαστικό συναίσθημα με κυρίευσε, όταν τα μάτια μου συνάντησαν τα δικά τους, και με πεποίθηση αναλογίσθηκα, ότι **αυτά τα άτυχα όντα δεν είναι, όπως οι σύγχρονοι φιλάνθρωποι θα ήθελαν να πιστεύουμε, δηλαδή τελείως αναίσθητες** και ανίκανες να νοιώσουν την **ατιμία** και την **αθλιότητα** της μοίρας τους. Ενώ στεκόμουν μπροστά τους και ερχόμουν σε επαφή με τα τρυφερά, μελαγχολικά βλέμματά τους,

---

[573] Turkey and the Slave Trade. A Statement of Facts by F.W. Chesson. Papers on the Eastern Question, No. 7, 1877, σελ. 9.

[574] [42ª] MISS FELICIA MARY FRANCES SKENE. 1838-1844.
WAYFARING SKETCHES AMONG THE GREEKS AND TURKISH and on the shores of the Danube. By a seven years' resident in Greece. [42a], σελ. 197.

[575] Ibid., σελ. 198. [42a]

[576] Μαχμούτ Β' (1808-1836)

[577] Ibid., σελ. 196-197 [[42ª]

αισθανόμουν, ότι με έβλεπαν σαν μία ελεύθερη και χαρούμενη ξένη, που ήρθε για να τους εξετάσει για να διασκεδάσει με τον **εξευτελισμό** και την **δυστυχία** τους.»[578]

«Τώρα, ο δουλέμπορος, στον οποίον ανήκαν τα δύστυχα πλάσματα, ήρθε, ακολουθούμενος από έναν ψηλό φλεγματικό σε εμφάνιση Τούρκο,[579] ... Ο δουλέμπορος τις πλησίασε, και **άρπαξε μία από τις σκλάβες από το μπράτσο. Την ανάγκασε να σηκωθεί** και να σταθεί όρθια μπροστά σ' αυτήν την προσωπικότητα. Φαινόταν, ότι είχε την επιθυμία να την αγοράσει. Την εξέτασε, για λίγα λεπτά, από το κεφάλι μέχρι τα πόδια, [συνήθεια που επιβεβαίωσε και η Μελέκ Χανουμ],[580] ενώ ο ιδιοκτήτης της εγκωμίαζε τα προτερήματά της. Τότε τοποθέτησε το χέρι του στο πίσω μέρος του σβέρκου της, και έσπρωχνε το κεφάλι της απότομα, **για να την αναγκάσει να ανοίξει το στόμα της**, για να εξετάσει, (ο υποψήφιος αγοραστής) **τα δόντια της.**»[581]

Πραγματικά σαν άλογο, όπως δήλωσε η Skene, το 1845, και όχι όπως το αντιλήφθηκε η κ. Dawson Damer,[582] το 1836, η οποία εθεώρησε ότι η μαύρη σκλάβα δεν ενοχλήθηκε καθόλου που αναγκάσθηκε να δείξει τα άσπρα της δόντια στον υποψήφιο αγοραστή. Εδώ, δεν συναντάμε τα αδιάφορα ικανοποιημένα, συμφιλιωμένα και χαρούμενα πλάσματα, σύμφωνα με τις απόψεις της Damer, οι οποίες έμπαιναν **εθελοντικά** στην κατάσταση της δουλείας.

«Με άγριο τρόπο», γράφει στην συνέχεια η Felicia Skene, ο αγοραστής «ψηλάφιζε το λαιμό της και τα χέρια της, για να διαπιστώσει εάν η σάρκα της ήταν σφιχτή, και, εν ολίγοις, η εξέταση ήταν τέτοια, που δεν διστάζω να δηλώσω, ότι έχω δει να συμπεριφέρονται πιο τρυφερά σε άλογο ή σε σκυλί κάτω από παρόμοιες περιπτώσεις. Τελικά, η απόφαση δεν ήταν ευνοϊκή, γιατί ο Τούρκος γύρισε και έφυγε με μία περιφρονητική κίνηση του κεφαλιού, και ο δουλέμπορος, μέσα στην οργή του, έσπρωξε πίσω το δύστυχο πλάσμα, που τρέμοντας βούλιαξε κάτω στο έδαφος, κοντά στις **συντρόφισσές της, στην δυστυχία.**»[583]

«Ούτε εγώ, ούτε η φίλη/φίλος[584] μου βγάλαμε λέξη, κατά τη διάρκεια αυτής της σκηνής. Στεκόμασταν βουβοί, ο ένας δίπλα στον άλλον, και μηχανικά ακολουθήσαμε τον συνοδό μας, ο οποίος μας οδήγησε μέσα στο διπλανό περιφραγμένο χώρο. Εδώ γίναμε αυτόπτες μάρτυρες μίας αγοραπωλησίας, που επρόκειτο να πραγματοποιηθεί. Μία ομάδα [σκλάβων], ιδιαίτερου ενδιαφέροντος, παρουσιάσθηκε μπροστά μας. Δυο νέες σκλάβες, και οι δύο με όμορφο παρουσιαστικό, στέκονταν κοντά σφιχτά αγκαλιασμένες, **τα χέρια**

---

[578] Ibid., σελ. 197. [42a]

[579] Ibid., σελ. 197. [42a]

[580] Βλέπε κωδικούς [45°], [44β] Μελέκ Χανούμ.
-THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a].
-SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b].

[581] [42°] MISS FELICIA MARY FRANCES SKENE, 1838-1844.
WAYFARING SKETCHES AMONG THE GREEKS AND TURKISH and on the shores of the Danube. By a seven years' resident in Greece. [42a], σελ. 198.

[582] [43] 1839-1840 Mary Georgina Emma Dawson Damer
The Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer Diary of a tour in Greece, Turkey, Egypt, and the Holy Land. By the Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer. London, Henry Colburn, 1841. 2 v/s.

[583] [42°] MISS FELICIA MARY FRANCES SKENE, 1838-1844.
WAYFARING SKETCHES AMONG THE GREEKS AND TURKISH and on the shores of the Danube. By a seven years' resident in Greece. [42a], σελ. 198. [42a]

[584] Ibid., [my friend], δεν προσδιορίζει την ταυτότητα ή το φύλο.

της μίας γύρω από το λαιμό της άλλης. Η συμπεριφορά τους, καθώς και η μεγάλη ομοιότητα μεταξύ τους, έδειχνε ξεκάθαρα ότι ήταν αδελφές. Δίπλα τους στεκόταν ένας Αφρικανός δουλέμπορος, στο άγριο παρουσιαστικό του οποίου ήταν αδύνατον να διακρίνεις ένα ίχνος ανθρώπινου συναισθήματος. Ήταν οπλισμένος με ένα μεγάλο ξύλο με το οποίο τις οδηγούσε εδώ κι εκεί, [ή μπρος και πίσω], κυριολεκτικά **σαν ένα κοπάδι ζώων.** Τρεις ή τέσσερις Τούρκοι συζητούσαν πολύ έντονα για την τιμή της μίας, όμως, η τιμή είχε συμφωνηθεί λίγο πριν μπούμε μέσα, και ένας από τους κυρίους, ένας γεροδεμένος ωραίος άνδρας, πλήρωνε το ποσό για μία από τις δύο γυναίκες. Όταν αυτό τελείωσε (δηλ. η διαδικασία της πληρωμής), με μία αυταρχική κίνηση του χεριού, [ο Τούρκος] υπέδειξε στην νεο-αγορασμένη σκλάβα να τον ακολουθήσει. Επρόκειτο για την μικρότερη και πιο τρομοκρατημένη από τις δύο αδελφές που επέλεξε. **Τίποτα δεν ήταν πιο οδυνηρό από το έντονο τρόμο και άγχος, με το οποίο και οι δύο [σκλάβες] είχαν παρακολουθήσει την διαδικασία της αγοραπωλησίας, η οποία τώρα είχε τελειώσει, και γνώριζαν ότι η στιγμή του αποχωρισμού είχε φθάσει. Αυτή, που η μοίρα της είχε σφραγισθεί, απαγκιστρώθηκε [από την αγκαλιά της αδελφής της] και γυρνώντας, τοποθέτησε σφιχτά τα δύο χέρια της πάνω στους ώμους της αδελφής της, κοιτάζοντάς την μέσα στα μάτια. Καμμία λέξη, κανένα δάκρυ, δεν θα μπορούσε να εκφράσει ούτε τη μισή από την *βουβή και άφωνη απελπισία* που κυριαρχούσε μέσα σ' αυτό το μεγάλο, εγκάρδιο βλέμμα. Ήταν δύσκολο να διακρίνεις πιο από τα δύο πρόσωπα κατείχε *την μεγαλύτερη εύγλωττη δυστυχία*. Όμως, ο Τούρκος ήταν ανυπόμονος. Κτύπησε τα χέρια του. Αυτό ήταν ένα πολύ γνωστό σύνθημα. [για το κάλεσμα ή την απόσυρση των σκλάβων]. Μία ελαφριά δόνηση κούνησε την φιγούρα της νέας σκλάβας και τα χέρια της έπεσαν αδύναμα στα πλευρά της, και γύρισε να ακολουθήσει τον ιδιοκτήτη της. Ο άφωνος, αλλά βασανιστικός αποχαιρετισμός τελείωσε. Στο επόμενο λεπτό, μόλις που μπορούσαμε να διακρίνουμε τη λυγερή της φιγούρα, που περνούσε ανάμεσα στο πλήθος παρέα με τις άλλες σκλάβες, που ανήκαν στον Τούρκο. Η αδελφή της είχε κρυφθεί πίσω από τις συντρόφισσές της, και τώρα κάθονταν στο έδαφος, με το κεφάλι της βυθισμένο κάτω, μέσα στα διπλωμένα (σταυρωμένα) χέρια της.»**[585]

Συνεπώς, δεν επιθυμούσαν όλες οι Κιρκάσιες να καταταγούν στον θεσμό της δουλείας.

3.12 Χονδρικώς πωλούνται οι ανάπηροι και οι σκλάβοι με ειδικές ανάγκες. Περιηγήτρια μάρτυρας των ξυλοδαρμών και της λιμοκτονίας των 'κατώτερων' σκλάβων.

Μάρτυρας, της κακομεταχείρισης των σκλάβων, δηλαδή των ξυλοδαρμών και της λιμοκτονίας των 'κατώτερων' κατηγοριών σκλάβων, έγινε η Felicia Skene το 1845. Συγκεκριμένα γράφει: «... φθάσαμε σ' ένα ανοικτό προαύλιο και το θέαμα που μας παρουσιάσθηκε ήταν ακόμα πιο **αποκρουστικό** από αυτό που ήδη είχαμε παρακολουθήσει. Στριμωγμένοι μαζί επάνω σε βρόμικα στρώματα, και εκτεθειμένοι στην απόλυτη δύναμη του καυτερού μεσημεριανού ήλιου, βρίσκονταν ξαπλωμένοι ένας αριθμός από άθλια όντα: **τυφλοί, ανάπηροι,** και **παραμορφωμένοι** [σκλάβοι] σέρνονταν με πατερίτσες, και υπήρχαν άλλοι ανήμποροι να χρησιμοποιήσουν τα παραμορφωμένα μέλη τους, και εν' ολίγοις, [άτομα] που υπέφεραν από οποιαδήποτε ασθένεια που μπορείτε να φαντασθείτε. Τίποτα δεν θα μπορούσε να είναι πιο άθλιο, από την μοίρα αυτών των ανθρώπων. Θεωρούνται άχρηστοι από τους ιδιοκτήτες τους, και τους αφήνουν να λιμοκτονούν. Τους χτυπούν 'αναλογικά' (δηλαδή, ανάλογα) με την ατυχία τους, η οποία τους

[585] Ibid., σελ. 198-199. [42a]

κατέστησε ασύμφορους. Εν ολίγοις, αυτό διαρκεί μέχρι να πωληθούν **χονδρικώς** [σε παρτίδες, σε γκρουπ, όλοι μαζί], για ένα ασήμαντο ποσό, από κάποιον που τους αγοράζει σαν ένα **λαχνό**, ένα είδος κερδοσκοπικού ρίσκου, ελπίζοντας, ότι ανάμεσά τους ένας ή δύο θα φανούν χρήσιμοι. Μπορείτε να φανταστείτε πως θα μεταχειρίζονται τους υπόλοιπους. Δώσαμε σε ορισμένους απ' αυτούς λίγους παράδες, που ζητιάνευαν από εμάς με ικετευτικούς και αξιολύπητους τόνους, και φύγαμε από το σκλαβοπάζαρο, **μεταφέροντας μαζί μας διαφορετικές εντυπώσεις του πραγματικού αυτού κακού ποταπού συστήματος, που δεν είχαμε ποτέ φανταστεί.»**[586] !!!

Οι περιηγήτρια δεν αναφέρει τις εθνικότητες αυτών των δύστυχων σκλάβων, αλλά, όσον αφορά την **κακομεταχείριση** των σκλάβων στα κάτεργα, που τυχαία είδε η Skene, όταν πήγε να επισκεφθεί τον Πύργο του Σερασκέρη ('Tower of the Seraskier'), το **1845**, στην Κωνσταντινούπολη, παρατήρησε ότι αυτοί οι αλυσοδεμένοι και σε άθλια κατάσταση σκλάβοι ήταν κυρίως Ασιατικής καταγωγής.[587]

Τέτοιο ήταν το πάθος της Felicia Skene, κατά του θεσμού της δουλείας, που όχι μόνο περιέγραψε τον έντομο τρόμο των σκλάβων στο σκλαβοπάζαρο της Κωνσταντινούπολης, το 1845, αλλά ανάμεσα στα έργα της συμπεριλαμβάνεται και ένα ποίημα για την υποδούλωση των Ελλήνων, με τίτλο, **"the Greek Slave."**[588]

4. Η κατοχή δούλων ένδειξη του ατομικού κοινωνικού καθεστώτος (social status) και η απαραίτητη προϋπόθεση για την διατήρηση του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού.

4.1 «...μία επανάσταση για την οποία δεν είναι έτοιμοι με κανέναν τρόπο»,[589] η κατάργηση του θεσμού του Οθωμανικού Χαρεμιού.

Αποκαλυπτική είναι η εκτίμηση της Αγγλίδας περιηγήτριας Lucy M.J. Garnett, το 1891, η οποία επισημαίνει ότι: «Αν και η Πύλη, ως υποχώρηση προς την Ευρωπαϊκή γνώμη, είχε κλείσει το σκλαβοπάζαρο της Κωνσταντινούπολης, και επίσημα απαγόρευε το δουλεμπόριο, στην πραγματικότητα καμμία υλική αλλαγή, τουλάχιστον όσον αφορά τους θηλυκούς σκλάβους, δεν έλαβε χώρα σε αυτόν τον τομέα επειδή «**ο θεσμός της δουλείας ήταν απαραίτητος για το κοινωνικό σύστημα των Οσμανών**[590], **και η απόλυτη κατάργησή του θα συμπεριλάμβανε, ταυτόχρονα, και την**

---

[586] Ibid., σελ. 199-200. [42a]

[587] Ibid., σελ. 200-209. [42a]: "I was startled by a loud clanking sound quite close to me; when I looked round I saw a number of wretched-looking galley salves, chiefly Asiatics, loaded with chains, who were shuffling off the steps to make way for us. They seemed most utterly abject and miserable, as though, in conscious guilt, they had accepted unresistingly their degradation in the scale of humanity.

[588] [42β] Felicia Skene.
THE ISLES OF GREECE AND OTHER POEMS. Edinburgh: R. Grant and Son. London: Longman and Co. M.DCCC.XLIII. [42b]—το ποίημα της με τίτλο « the Greek slave.»

[589] [86a] Lucy M.J. Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London: David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 382-383.

[590] "Osmanlis"/«Οσμανλήδες» (βλέπε [86°], [86β], Lucy M.M. Garnett,
1. THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London: David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a],
2. WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. (σελ. 57-70), January 1895. [86b]

κατάργηση (του θεσμού) του χαρεμιού, μία επανάσταση για την οποία δεν είναι έτοιμοι με κανέναν τρόπο.»[591]

Αποκαλυπτική είναι η εκτίμηση της ίδιας περιηγήτριας τέσσερα χρόνια αργότερα. Η Garnett τονίζει, ότι, το 1895, **η συνεχής εισροή των σκλάβων ήταν απαραίτητη για την συνέχιση του θεσμού του Οθωμανικού Χαρεμιού.**[592] **«Τίποτα δεν φαίνεται να έχει αλλάξει. Για τις υπηρεσίες στα χαρέμια σήμερα, είναι απαραίτητοι οι διορισμένοι σκλάβοι (constituted slaves) –»**[593]

Μία Τουρκάλα, μία ελεύθερη Μουσουλμάνα από την Άγκυρα, το 1890, φθάνει στο σημείο να προτείνει την σταδιακή κατάργηση του θεσμού της δουλείας με στόχο την σταδιακή κατάργηση του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού.[594] Όμως, «η δουλική φύση της Οσμανικής κοινωνίας»[595] δεν επέτρεπε τέτοιες επαναστάσεις, επειδή ο θεσμός της δουλείας **ήταν πολύ βαθιά ριζωμένος στην Οσμανική/Οθωμανική κοινωνία για να ξεριζωθεί.**

Τα συμπεράσματα αναφοράς, του 1875, αποκαλύπτουν ότι «εάν το Αφρικανικό δουλεμπόριο είχε επιτυχώς καταργηθεί–μία πολιτική που δεν έπρεπε να ήταν πέρα από την δύναμη της ενωμένης Ευρώπης να την εφαρμόσει, **ένα θανάσιμο κτύπημα θα είχε δοθεί και στους δύο θεσμούς, αυτόν της δουλείας και αυτόν της πολυγαμίας ή του θεσμού του χαρεμιού, που όσο υπήρχαν εμπόδιζαν απόλυτα την ανώτερη τάξη των Τούρκων στην παραμικρή προσέγγιση προς τον πολιτισμό και τον πολιτισμένο τρόπο σκέψης.»**[596]

Ο θεσμός της δουλείας του Οθωμανικού χαρεμιού διατηρήθηκε μέχρι τον 20ο αιώνα, επειδή ο θεσμός της δουλείας συνεχιζόταν, παρά τις απαγορεύσεις κατά του δουλεμπορίου, και ήταν απαραίτητος, επιβεβλημένος και αναντικατάστατος, για την επιβίωση του κοινωνικού συστήματος των Οσμανών/Οθωμανών. Η απόλυτη κατάργησή του θα σήμαινε ταυτόχρονα και την κατάργηση του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού.

---

[591] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86α] σελ. 382-383

[592] [86β] Lucy Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. [86β], σελ. 62, 67.
-Βλέπε, επίσης, THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. In TURQUIE -6- ETAT SOCIALE, FEMMES, ESCLAVES, RAIAS. Gennadeion (detached).

[593] [86b] 1891, 1891-1917 Lucy M.M. Garnett
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. (σελ. 57-70), January 1895, σελ. 67.

[594] [81a] 1890-1892 ADALET
LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 959-966 NO.?, Dec. 1890. [81a], σελ. 965-966.
Η Τουρκάλα συγγραφέας από την Άγκυρα με το ψευδώνυμο Αδαλέτ γράφει, όσον αφορά τις προσπάθειες της Αγγλίας στην Αίγυπτο για την κατάργηση της δουλείας, ότι αν και θαυμάζει αυτές τις αρχές, ως θετικές για τους νέγρους, διαφωνεί με την υποχρεωτική απελευθέρωση των Κιρκασίων γυναικών. «Καμμία Κιρκάσια δεν θεώρησε την σκλαβιά/δουλεία ντροπή. Ελευθερία για αυτές δεν σημαίνει τίποτα εκτός αν συνοδεύεται από έναν σύζυγο.» Υποστηρίζει ότι «καμμία προσπάθεια για την κατάργηση της δουλείας δεν θα πετύχει όταν έρχεται από έξω. Εμείς και μόνο εμείς, με το να απελευθερώνουμε και να παντρεύουμε λίγες-λίγες αυτές που μας ανήκουν, χωρίς να αγοράζουμε καινούργιες μπορούμε να σταματήσουμε αυτό το έθιμο το οποίο όσο κακό είναι για εμάς είναι και για αυτές. Οποιοδήποτε σχέδιο στο οποίο δεν συμμετέχουμε θα έχει το αποτέλεσμα να κάνει περισσότερο κακό στις σκλάβες παρά αυτά που θα υποφέρουν μέσα στο χαρέμι.»

[595] Σαρρής, Νεοκλής. Η Οσμανική Πραγματικότητα, τόμος πρώτος, σελ. 340

[596] Ibid., σελ. 14.

Επομένως, δεν μας εκπλήσσει το γεγονός, ότι παρά τις πιέσεις των Ευρωπαίων και τις σουλτανικές απαγορεύσεις που καταργούσαν το δουλεμπόριο, τίποτα δεν άλλαξε μέχρι το 1922.[597]

Όπως παρατήρησε η Αγγλίδα περιηγήτρια Garnett, το 1891, όχι μόνο δεν μειώθηκε το δουλεμπόριο, αλλά **αυξήθηκε**, συμβάλλοντας έτσι στην διόγκωση των βασάνων των δούλων που μεταφέρονταν, εξ' αιτίας των απαγορεύσεων, που ήδη αναφέραμε, μέσα σε αμπάρια πλοίων για να μην γίνουν αντιληπτοί από τους Ευρωπαίους. Το αποτέλεσμα ήταν να σέρνονται στην δουλεία ένας μεγαλύτερος αριθμός ανθρώπων, **υπερβολικά πάνω από την ζήτηση**, όπως επισημαίνει η Garnett το 1891, επειδή υπολόγιζαν ότι ένα μεγάλο ποσοστό δεν θα επιβίωνε τις νέες δύσκολες συνθήκες του ταξιδιού, που είχαν δημιουργηθεί εξ' αιτίας των απαγορεύσεων.

Αναφερόμενη για το συγκεκριμένο θέμα στην Αγγλική πολιτική, η Garnett[598] γράφει: «Το αποτέλεσμα των ανθρωπιστικών μας προσπαθειών για την καταστολή του δουλεμπορίου, όχι μόνο είχε την συνέπεια να αυξήσει σε φρικτό βαθμό τα βάσανα αυτών που είχαμε σκοπό να βοηθήσουμε, αλλά συνέβαλε στο να αντιμετωπίσουν ακόμα περισσότερα (βάσανα).»[599] Όπως μας πληροφορεί η περιηγήτρια, οι σκλάβες που επιβίωναν μεταφέρονταν στα σπίτια των δουλεμπόρων, και μόλις συνέρχονταν από τις κακουχίες του ταξιδιού πωλούνταν στο Σαράι ή σε ιδιώτες.[600]

Οι Αφρικανές γυναίκες που έφθαναν στην Τουρκία, το 1895, μεταφέρονταν σε απόμακρες περιοχές των ακτών, περιορισμένες μέσα στις καταπακτές [αμπάρια] για να αποφύγουν την παρακολούθηση των Ευρωπαίων που περιπολούσαν, «έτσι δε παρατείνεται ο χρόνος τους στην θάλασσα, μέχρι να βρεθεί ευκαιρία να τις αποβιβάσουν με ασφάλεια και να αποφύγουν την αποκάλυψη αυτού του γεγονότος από τις Πρεσβείες, με αποτέλεσμα ο πόνος και τα βάσανα αυτών των ανθρώπινων εμπορευμάτων να δεκαπλασιάζονται,»[601] επισημαίνει η Αγγλίδα περιηγήτρια Lucy Garnett.

Φυσικά και το κλείσιμο των σκλαβοπάζαρων θεωρείται ένας από τους **πιο απατηλούς κοινωνικούς μετασχηματισμούς**, που έλαβαν χώρα στην Οσμανική κοινωνία, διότι για τον ίδιο τον δούλο δεν είχε καμμία σημασία, εάν θα πωλείτο σε ανοικτή αγορά ή με ιδιωτική πώληση ή συμφωνία. Παρά τις απαγορεύσεις, το δουλεμπόριο διεξαγόταν στα καφενεία, στα χάνια, στα

---

[597] [42ª] MISS FELICIA MARY FRANCES SKENE.
WAYFARING SKETCHES AMONG THE GREEKS AND TURKISH and on the shores of the Danube. By a seven years' resident in Greece. [42a] σελ.196. (Στις 30 Νοεμβρίου 1846 ο Σουλτάνου Αμπτούλ-Μεζίντ είχε ανακηρύξει παράνομο το Δουλεμπόριο.)

-TURKEY AND THE SLAVE TRADE. A STATEMENT OF FACTS by F.W. Chesson. (p. 3-16) Papers on the Eastern Question. No. 7. Published for the Eastern Question Association, Cassell Petter & Galpin, London, Paris & New York. 1877. Σελίδα 4.Το 1854 ο ίδιος σουλτάνου εξέδωσε ένα φιρμάνι το οποίο απαγόρευε την κίνηση Γεωργιανών και Κιρκάσιων σκλάβων, και το 1857 ένα ακόμα σουλτανικό φιρμάνι του Αμπτούλ Μεζίντ ανακοίνωνε στις αρχές της Τρίπολης και στους δουλεμπόρους στα βάθη της Αφρικής ότι απαγορευόταν η πώληση και εξαγωγή νέγρων δούλων.
-Σαρρης, Νεοκλής. Η Οσμανική Πραγματικότητα, τόμος πρώτος, σελ. 340-341. (Φυσικά η κατάργηση της δουλείας δεν συνάντησε σημαντικές αντιδράσεις διότι ο θεσμός συνέχισε λειτουργικά την ύπαρξή του «πράγμα που οφειλόταν στην ιδιοτυπία της δουλικής σχέσης μέσα στο οσμανικό μόρφωμα. Έτσι ανεπίσημα η δουλεία και το δουλεμπόριο συνεχίστηκαν μέχρι και τα τέλη του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου.»)

[598] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand. W.C 1891. [86a] σελ. 383

[599] Ibid., σελ. 383. [86a]

[600] Ibid., σελ. 384. [86a]

[601] Ibid., σελ. 383 [86ª]

σπίτια των δουλεμπόρων ή στα χαρέμια των 'δουλεμπορισσών'.[602] Οι **απαγορεύσεις, σχετικά με το δουλεμπόριο, παραβιάσθηκαν ανοιχτά εξ' αιτίας της συνεχιζόμενης και μεγάλης ζήτησης για δούλους της ελίτ της Τουρκίας, οι οποίοι συνηγορούσαν στην διατήρηση του θεσμού αυτού. Γεγονός που δεν μας εκπλήσσει αφού ο θεσμός της δουλείας ήταν αναπόσπαστο τμήμα του Οσμανικού κοινωνικού μορφώματος.**

Εξισλαμισμένοι σκλάβοι, όπως ήταν οι μαύροι ευνούχοι, σκλάβες για υπηρετική και οικιακή εργασία, καθώς και σκλάβες ως εργαλεία ή σκεύη ηδονής και τεκνοποίησης, εθεωρούντο απόλυτα απαραίτητοι για να καλύψουν όλες τις ανάγκες των χαρεμιών της Οθωμανικής ελίτ. Για παράδειγμα, μεγάλη ζήτηση υπήρχε για νέγρες γυναίκες, οι οποίες είχαν ταυτισθεί με τις σκληρές οικιακές εργασίες των χαρεμιών, καθώς και για μαύρους ευνούχους, που είχαν αποστολή την φύλαξη των έγκλειστων γυναικών των Οθωμανικών χαρεμιών. **Ο αριθμός των γυναικών και των ευνούχων ενός χαρεμιού προσδιόριζε την κοινωνική θέση του ιδιοκτήτη και επισημαίνουμε, ότι μόνο η Οθωμανική ελίτ απαιτούσε τις υπηρεσίες των ευνούχων![603]**

«Είναι γεγονός ότι το Αφρικάνικο δουλεμπόριο σήμερα (1876) συνεχίζεται *αποκλειστικά*, για να παρέχει σε μία πολυτελή κοινωνική τάξη Μωαμεθανών της Τουρκίας, της Περσίας, και της Αιγύπτου τη δυνατότητα να έχουν αποθέματα [σκλάβων] ή να εφοδιάζονται με σκλάβους που θα φυλάνε τα χαρέμια τους. Σωστό είναι να καταδικάζουμε τον Άραβα δουλέμπορο, που ρημάζει την Αφρική, ή τον διεφθαρμένο Μωαμεθανό αξιωματούχο που γίνεται ο συνένοχός του, αλλά σίγουρα, οι κύριοι ένοχοι είναι οι άνδρες των οποίων οι διεφθαρμένες συνήθειες δημιουργούν την ζήτηση για ανθρώπινο εμπόρευμα...»[604]

Η συγκεκριμένη αναφορά, καθώς και οι γραπτές μαρτυρίες των περιηγητριών, που θα ακολουθήσουν στα επόμενα κεφάλαια, αποκαλύπτουν, ότι η ζήτηση της εύπορης τάξης των Μουσουλμάνων για σκλάβες/σκλάβους διατήρησε την προσφορά και είχε ως αποτέλεσμα, «την ερήμωση και την καταστροφή της Αφρικής»,[605] πράγμα για το οποίο, όπως καταγγέλλει η αναφορά του 1876, «αυτή η τάξη ήταν υπεύθυνη».[606]

4.2 Οι Αφρικανοί σκλάβοι που προορίζονταν για τα Οθωμανικά χαρέμια.

Οι Τούρκοι, εκτός συγκεκριμένων περιοχών, όπως της Κωνσταντινούπολης και της Σμύρνης, δεν έκαναν καμμία προσπάθεια να καλύψουν την φύση ή τον βαθμό της συμμετοχής τους στο Αφρικάνικο δουλεμπόριο. Αυτό κανένας δεν μπορούσε να το αρνηθεί και ιδιαίτερα όσοι είχαν την ευκαιρία της προσωπικής παρατήρησης ή της πρόσβασης σε προσωπικές μαρτυρίες, σχετικά με αυτό το θέμα. Τα διάφορα διατάγματα που είχαν καταργήσει το δουλεμπόριο, τα οποία ήδη αναφέραμε, και τα οποία η Πύλη είχε εμφανίσει για να γίνει αποδεκτή στην Ευρώπη, υπήρξαν **πανούργα τεχνάσματα για να ρίξουν στάχτη στα μάτια των Ευρωπαίων.**

Το 1876, σύμφωνα με αναφορά που δημοσιεύθηκε το 1877, η εισροή μικρών μαύρων αγοριών για υπηρεσία ως ευνούχων στα χαρέμια συνεχιζόταν: «...η προσφορά συνεχώς ανανεώνεται με την εισαγωγή φρέσκων θυμάτων από την

[602] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, σχετικά με το 'επάγγελμα' της «Δουλεμπόρισσας»

[603] Το θέμα των ευνούχων εξετάζεται αναλυτικότερα στο δεύτερο κεφάλαιο. Βλέπε, επίσης, Κεφάλαιο ΙΙΙ, σχετικά με τα Οθωμανικά χαρέμια των διαφόρων κοινωνικών τάξεων.

[604] Turkey and the Slave Trade. A Statement of Facts by F.W. Chesson. Papers on the Eastern Question, No. 7. 1877, σελ. 7-8.

[605] Ibid., σελ. 9.

[606] Ibid., σελ. 9.

Αφρική, πολλοί δε από τους πιο νέους απ' αυτούς ακρωτηριάζονται στη Γκοντόρα (Gondora) ή στο Χαρτούμ» της Αφρικής, και **δύο στους τρεις πέθαιναν σ' αυτήν την εγχείρηση**, που σκοπό είχε τον ευνουχισμό τους, δηλαδή των ακρωτηριασμό των γεννητικών τους οργάνων: **«έτσι βασανίζονται και υποδουλώνονται οι Αφρικανοί, και η χώρα τους λεηλατείται από άγρια θηρία, που έχουν την μορφή ανθρώπου, για να παρέχουν σε μερικούς χιλιάδες φιλήδονους Μουσουλμάνους σκλάβους στα σαράγια (ανάκτορά) τους.»**[607]

Υπήρχε **μεγάλη ζήτηση για μαύρα αγόρια** της Αφρικής στις Τουρκικές και στις Αιγυπτιακές αγορές, σύμφωνα με τα στοιχεία της αναφοράς.[608] Ο αριθμός των νέγρων και των δύο φύλων, που **ετησίως** αρπάζονταν από την Αφρική, κυρίως για να εφοδιάσουν την Τουρκία και την Αίγυπτο, ήταν **70,000**. Ωστόσο, **στους έξι σκλάβους μόνο ένας έφθανε ζωντανός στον προορισμό του και οι πέντε πέθαιναν** κατά την διάρκεια της διαδρομής και άλλοι σκοτώνονταν στις άγριες μάχες που επικρατούσαν στην προσπάθεια να τους πιάσουν. Οι σκλάβοι που προέρχονταν από το εσωτερικό της Αφρικής, από τις περιοχές του Νείλου,[609] και από τις ακτές του Ινδικού Ωκεανού, διέσχιζαν αλυσοδεμένοι είκοσι μοίρες γεωγραφικού πλάτους μέχρι να φθάσουν στο Μωαμεθανικό λιμάνι της Τρίπολης. Επίσης, κατά την αναφορά, η πρωτεύουσα του Μπουρνού[610], η Κούκα, ήταν ένα από τα κέντρα της κίνησης αυτού του δουλεμπορίου, αλλά κυρίως το μεγαλύτερο εμπορικό κέντρο ήταν εκείνο του Χαρτούμ, (Khartoum) στην συμβολή του Νείλου.[611]

Μόνο στην Κωνσταντινούπολη, το 1864, υπήρχαν 30,000 Αφρικανοί δούλοι, από τους οποίους 800 εργάζονταν στα ναυπηγεία και οι υπόλοιποι στους αγρούς. Ένας Τούρκος ερευνητής υπολογίζει, πως, την ένατη δεκαετία του 19ου αιώνα, υπήρχαν στην Δυτική Μικρά Ασία 13,500 δούλοι που εργάζονταν σε κτήματα.[612]

Όσον αφορά τις μαύρες σκλάβες της Αφρικής, αν και απαραίτητες για τις βαριές δουλειές των χαρεμιών, οι περιηγήτριες, όπως ήδη αναφέραμε, διαπίστωσαν την χαμηλότερη χρηματική αξία τους, σε σχέση με εκείνη των λευκών γυναικών. Εξ αιτίας της χαμηλής τους τιμής, θα τις συναντήσουμε στα χαρέμια όλων των κοινωνικών τάξεων.[613] Περιηγήτριες υποστηρίζουν, ότι οι νέγροι στην Τουρκία, εξ αιτίας της στειρότητας, εθεωρούντο ένα μη αναπαραγωγικό, δηλαδή «άκαρπο» στοιχείο του πληθυσμού, το οποίο δεν παρείχε σκλάβους-απογόνους και επομένως απαιτείτο ένα συνεχές καινούργιο εμπόρευμα από την Αφρική. Οι περιηγήτριες δεν εξηγούν τους λόγους για την υπογεννητικότητα του Αφρικανικού πληθυσμού. Πρέπει, ωστόσο, να λάβουμε υπ' όψιν ότι οι μαύρες γυναίκες, συνήθως, δεν χρησιμοποιούνταν ως σκεύη ηδονής ή ως εργαλεία τεκνοποίησης από τους Μουσουλμάνους ιδιοκτήτες τους.[614] Όπως ήδη σημειώσαμε, τις μαύρες γυναίκες δεν τις αγόραζαν για οδαλίσκες (παλλακίδες), αλλά, κατά κανόνα, για οικιακές υπηρέτριες και μαγείρισσες με την υποχρέωση να κάνουν τις πιο βαριές δουλειές μέσα στα Οθωμανικά χαρέμια των διαφόρων κοινωνικών τάξεων. Επιπροσθέτως, πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν, ότι και εκείνες ζούσαν περιορισμένες μέσα στα χαρέμια, στο σύστημα, που δεν

---

[607] Ibid., σελ .10.
[608] Ibid., σελ. 3-16.
[609] Upper Nile
[610] Bournou
[611] Ibid., σελ. 7-8.
[612] Σαρρης, Νεοκλής. Η Οσμανική Πραγματικότητα, τόμος πρώτος, σελ. 340-341.
[613] Βλέπε Κεφάλαιο III.
[614] Βλέπε Κεφάλαιο II, σχετικά με την 'Ιεραρχία του Οθωμανικού Χαρεμιού' και τις μαύρες δούλες.

επέτρεπαν κοινωνικές επαφές με αρσενικούς, συνεπώς, πως θα μπορούσαν να τεκνοποιήσουν;

Μαθαίνουμε ότι και οι Ευρωπαίοι συμμετείχαν σε αυτό το δουλεμπόριο. Αφρικανές σκλάβες καθώς και οι λευκές διαφόρων εθνικοτήτων δεν μεταφέρονταν μόνο πάνω στα σκλαβοκάραβα,[615] αλλά και σε Ευρωπαϊκές γραμμές, με διαβατήρια και έγγραφα υπογεγραμμένα από τους καντί (cadi), δηλαδή δικαστές, που διαπίστωναν ή υποστήριζαν ότι οι σκλάβες ήταν σύζυγοι αξιωματικών ή στρατιωτών.[616]

Τον τρόπο με τον οποίον διεξαγόταν αυτό το παράνομο εμπόριο σε διάφορες περιοχές της Τουρκίας περιγράφει ο Άγγλος υποπρόξενος της Θεσσαλονίκης Blunt, πιθανώς ο σύζυγος της περιηγήτριας Fanny Janet Blunt,[617] η οποία βρισκόταν στην Θεσσαλονίκη, τουλάχιστον μέχρι το 1899, μαζί με τον πρόξενο σύζυγό της. Ακολουθεί η αναφορά του Blunt προς τον Sir Henry Elliot με ημερομηνία 15 Απριλίου 1876:

«...Δεν υπάρχει αμφιβολία, ότι οι σκλάβες εισάγονται εδώ (**Θεσσαλονίκη**) και σε άλλα λιμάνια της προξενικής μου περιφέρειας σποραδικά/τμηματικά.... Αυτές οι σκλάβες μεταφέρονται σε μικρούς αριθμούς κάθε φορά, και με ύπουλο τρόπο, για να μην εγείρουν υποψίες. Ορισμένες φορές ο δουλέμπορος τις παρουσιάζει ως συζύγους του, ή συγγενείς του, ή ως οι υιοθετημένες κόρες του, αλλά γενικά τις παρουσιάζει ως υπηρέτριες.[618] Μόλις αποβιβασθούν, σπεύδουν να τις σπρώξουν στο εσωτερικό για να πωληθούν με εχεμύθεια. Με τον ίδιο τρόπο εισάγουν σκλάβες στην **Θεσσαλία** και στην **Μακεδονία**, χρησιμοποιώντας τα ατμόπλοια των ξένων εταιριών.... Αλλά πιστεύω το κακό θα μειωνόταν, εάν οι κυβερνήτες των ατμόπλοιων, [όπως] του Αυστρο-Ουγγρικού 'Lloyd', τα Γαλλικά 'Messageries Maritimes' και 'Fraisinet pere et fils,' και του Ιταλικού 'Trinacreas', είχαν την εξουσιοδότηση να ασκούν περισσότερο έλεγχο, όσον αφορά τους καινούργιους σκλάβους/σκλάβες, που μεταφέρονται στα σκάφη τους κάτω από το σύστημα αυτό.... Ανυπομονώ να ενημερώσω τον αναγνώστη για να μην μείνει κάτω από την ψευδαίσθηση ότι η κυβέρνηση της Αιγύπτου είναι πιο εχθρική στο θέμα της δουλείας, σε σχέση με την Υψηλή Πύλη. Η σημερινή (**1876**) μεγάλη **αναγέννηση του δουλεμπορίου** στο Χαρτούμ, καθώς και οι θρασείς δραστηριότητες των δουλεμπόρων στην Ερυθρά Θάλασσα, έρχονται σε αντίθεση με την οδυνηρή γλώσσα, που χρησιμοποίησε ο Κεντίβ [Khedive] στο Παρίσι το 1867, όταν είπε, μέσο την πένα του Νουμπάρ Πασά [Nubar Pasha], ότι 'η δουλεία είναι ένας φρικτός θεσμός' και ότι 'ο πολιτισμός και η πρόοδος της Αιγύπτου εξαρτάται από την κατάργησή της'.»[619]

Ο Άγγλος υποπρόξενος Ουαϊλντ [Vice Consul Wylde] σε μία επιστολή του από την Τζέντα [Jeddah], με ημερομηνία 26 Μαρτίου 1876, γράφει: «...στο Υέμπο (Yembo) ο Κυβερνήτης της πόλης δεν κρύβει το δουλεμπόριο... δεν έχει καμμία δύναμη στην διάθεσή του [για να το σταματήσει]..., αν και στη Τζέντα (Jeddah) το σκλαβοπάζαρο έχει κλείσει, η αγοραπωλησία ανθρώπινων όντων συνεχίζεται σε ορισμένα ιδιωτικά σπίτια κοντά στην παλιά αγορά...»[620]

---

[615] Slave ships

[616] Turkey and the Slave Trade. A Statement of Facts by F.W. Chesson. Papers on the Eastern Question, No. 7. 1877, σελ. 12.

[617] Fanny Janet Blunt. The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol II. , 1878 [44", β]

[618] "servants"

[619] Turkey and the Slave Trade. A Statement of Facts by F.W. Chesson. Papers on the Eastern Question, No. 7. 1877, σελ. 13.

[620] Ibid., σελ. 10-11.

Σε μία παλαιότερη επιστολή[621] του ιδίου με ημερομηνία 28 Μαίου, 1875 ο Άγγλος Υπό-Πρόξενος Wylde γράφει, ότι «το τμήμα της καραντίνας της Τουρκικής Κυβέρνησης μαζεύει εισφορές για τους εισαγόμενους σκλάβους, και τα στελέχη και οι αξιωματούχοι αγοράζουν φανερά αρσενικούς και θηλυκούς οικιακούς δούλους (domestic slaves), καθιστώντας αδύνατη την Κυβέρνηση της Μεγαλειοτάτης να σταματήσει το δουλεμπόριο.» Επιπροσθέτως, μας πληροφορεί, ότι σύμφωνα με μία αξιόπιστη πηγή του, **δεν υπήρχε η παραμικρή προσπάθεια για την συγκάλυψη του δουλεμπορίου,** και ήταν «πράγματι **ευρύτατα γνωστό,** ότι οι τοπικές αρχές ωφελούνται από κάθε φρέσκια εισαγωγή. Πληρώνονται ένα ποσό για κάθε κεφάλι, για όλους τους σκλάβους που αποβιβάζονται….»[622]

Όσον αφορά το Κιρκάσιο δουλεμπόριο, που είχε απαγορευθεί το 1854, μαρτυρίες περιηγητριών αποκαλύπτουν και επιβεβαιώνουν, ότι ήκμαζε και συνεχιζόταν στην Κωνσταντινούπολη και μετά το 1854 έως το 1895.

Περιηγήτριες διαπιστώνουν επανειλημμένως, ότι αντί να μειωθεί η ζήτηση για σκλάβες, αντιθέτως αυξήθηκε ραγδαία, με επακόλουθο την αύξηση της ροής προσφοράς αυτών των μη-Μουσουλμάνων γυναικών και κοριτσιών για την κάλυψη των αναγκών των Οθωμανικών χαρεμιών.

Για παράδειγμα, κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου (1854-1856), το σκλαβοπάζαρο της Κωνσταντινούπολης εξακολουθούσε την λειτουργία του, όπως μας πληροφορεί η Άγγλίδα Mrs. Marianne Young:[623] «Η τιμή για μία Κιρκασία στην Κωνσταντινούπολη, όταν βρισκόμουν εγώ εκεί, ήταν περίπου πενήντα λίρες. Η συναλλαγή αυτή είχε απαγορευθεί μέχρι, που ένας Ρώσος Στρατηγός επέτρεψε ξανά αυτήν την αισχρή συνήθεια. Η κατάσταση, στην οποία βρίσκονται αυτά τα δύστυχα πλάσματα είναι γενικά τρομακτική… **η κατάσταση της δουλείας στην Τουρκία, ως μέσο για την απόκτηση πλούτου και δύναμης, αποτελεί ένα από τα κυρίαρχα πάθη τους.**»[624]

Αν και το 1856 η Βρετανική επιρροή, που συνδεόταν με την προοπτική της ειρήνης,[625] ήταν κυρίαρχη στην πρωτεύουσα της Κωνσταντινούπολης, επικρατούσε μία αντίληψη ότι η Ρωσία θα κατακτούσε ξανά την ακτή του Καυκάσου, και έτσι θα έβαζε τέλος στο δουλεμπόριο των Κιρκασίων. Σαν αποτέλεσμα, σύμφωνα με την αναφορά και τις εφημερίδες της εποχής, «**οι δουλέμποροι διπλασίασαν τις προσπάθειές τους, να εισάγουν στην Τουρκία τον μεγαλύτερο δυνατό αριθμό γυναικών,** όσο κρατούσε αυτή η δυνατότητα.»[626] Ένας δημοσιογράφος του Morning Post στην Κωνσταντινούπολη γράφει: «…παλιά μία καλή μέτρια Κιρκασία εθεωρείτο πολύ φτηνή στις 100 λίρες, αλλά σήμερα το ίδιο 'εμπόρευμα' στοιχίζει (μόνο) 5 λίρες!…» Ο συντάκτης, επίσης, σημειώνει ότι **ο πειρασμός, να κατέχεις ένα κορίτσι από την Κιρκασία σε τόσο φθηνή τιμή, ήταν τόσο μεγάλος μέσα στο μυαλό των Τούρκων, που πολλές μαύρες γυναίκες, ορισμένες από τις οποίες ήταν στα ίδια χέρια πολλά χρόνια, πετάχθηκαν ξανά στην αγορά, για να κάνουν χώρο για τις καινούργιες λευκές σκλάβες.**[627] **Που είναι η ανθρώπινη**

---

[621] Ibid., σελ. 10.-12.
[622] Ibid., σελ. 10.-12.
[623] [47] MRS. YOUNG, [MARIANNE YOUNG]
OUR CAMP IN TURKEY, AND THE WAY TO IT BY MRS YOUNG THE AUTHOR OF 'CUTCH,' 'WESTERN INDIA,' 'FACTS AND FICTION,'ETC. SECOND EDITION. London: Richard Bentley, New Burlington Street, Publisher in Ordinary to Her Majesty. 1855., [47] σελ. 234
[624] Ibid., σελ. 292-293, [47].
[625] Κριμαϊκός Πόλεμος 1854-1856
[626] TURKEY AND THE SLAVE TRADE. A STATEMENT OF FACTS by F.W. Chesson. (p. 3-16) Papers on the Eastern Question. No. 7. Published for the Eastern Question Association, Cassell Petter & Galpin, London, Paris & New York. 1877, σελ. 5.
[627] Ibid., σελ. 5.

μεταχείριση που απολάμβαναν οι σκλάβες όταν έμπαιναν στα χαρέμια, όπως υποστήριξαν οι προηγούμενες περιηγήτριες στα σκλαβοπάζαρα της Κωνσταντινούπολης;

Η Αγγλίδα περιηγήτρια-ζωγράφος Mary Adelaide Walker[628] (1857-1897), ή οποία είχε 40 χρόνια περιηγητικών εμπειριών και υπήρξε η πρώτη ζωγράφος που προσλήφθηκε και φιλοξενήθηκε στα Οθωμανικά χαρέμια διαφόρων κοινωνικών τάξεων, για να φιλοτεχνήσει τα πορτραίτα ορισμένων γυναικών και παιδιών, επιβεβαιώνει την συνέχιση αυτού **του εσωτερικού λευκού δουλεμπορίου**, καθώς και την αέναη (συνεχή) εισαγωγή Κιρκασίων σκλάβων στα Οθωμανικά χαρέμια, αν και η εισαγωγή Κιρκασίων προς πώληση, όπως υπογραμμίζει, είχε απαγορευθεί.[629]

Μαθαίνουμε ότι στην Βάρνα, στις 8 Απριλίου 1870, ένας Τούρκος αγόρασε από έναν Τούρκο δουλέμπορο μία ολόκληρη οικογένεια Κιρκασίων. Ένα από τα μέλη αυτής της οικογένειας έσπευσε να διαμαρτυρηθεί στον cadi (δικαστή), αλλά ο Τούρκος δικαστής, αν και δεν μπορούσε να αρνηθεί, ότι ένα Σουλτανικό Φιρμάνι είχε καταργήσει την δουλεία σ' ολόκληρη την Οθωμανική Αυτοκρατορία, εν τούτοις το αγνόησε και επικύρωσε την αγοραπωλησία.[630]

4.3 Το Δουλεμπόριο περιορίζεται σε ένα φύλο, 1876-1895.

Το 1876-1895, το δουλεμπόριο, σύμφωνα με τις μαρτυρίες της Fanny Janet Blunt και της Lucy Garnett, περιοριζόταν στο γυναικείο φύλο. Το 1895 η Garnett διαπιστώνει ότι η αμείωτη ζήτηση για θηλυκές σκλάβες, και το διάταγμα κατά της δουλείας είχαν ως συνέπεια «την τρομακτική αύξηση της φρικτής αυτής κίνησης, στο **αρχικό της στάδιο.**»[631] Σε αυτό το σημείο πρέπει αν αναφέρουμε, ότι συνέφερε να έχεις πολλές σκλάβες και λιγότερες συζύγους από τις τέσσερις που επιτρέπει το Κοράνι στους Πιστούς, δηλαδή στους ελεύθερους Μουσουλμάνους.[632] Όπως μας πληροφορεί η Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott το 1866, κάθε Τούρκος, με την εξαίρεση του Σουλτάνου, είχε μία ή δύο νόμιμες συζύγους[633] και ένα απεριόριστο αριθμό οδαλισκών (παλλακίδων-σκλάβων), πράγμα που επιτρέπει το Κοράνι.[634]

---

[628] [57β] Mary Adelaide Walker/ Mrs. Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Vol. II., [57b], σελ. 61: "Circassian women are sometimes decoyed or stolen from their homes, but it does not all come to pass in the dramatic manner so dear to novelists. I turn to notes and information collected with great care and with no small difficulty, as it rarely happens that a halaik, or slave, will consent to explain to a foreigner the circumstances connected with her first arrival in this country. If the girl has been bought in infancy, all remembrance of her Circassian home has passed from her mind, but if she was brought here at a later age she invariably asserts that she was stolen; a feeling of pride and shame forbids her to own that she was sold by her own people, although careful inquiry will establish the fact in most cases. Circassian husbands not infrequently decoy their wives from home and sell them to the slave-dealers, who dispose of them in Stamboul as wet-nurses." [57b] σελ. 61.

[629] Ibid., σελ. 61-62. [57b]

[630] TURKEY AND THE SLAVE TRADE. A STATEMENT OF FACTS by F.W. Chesson., σελ. 3-16, Papers on the Eastern Question. No. 7. Published for the Eastern Question Association, Cassell Petter & Galpin, London, Paris & New York. 1877, σελ. 6.

[631] Lucy M.J. Garnett. THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett
with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 383

[632] Βλέπε Κεφάλαιο IV., σχετικά με την θέση της ελεύθερης Μουσουλμάνας στο χαρέμι.

[633] [51α], [51β] Emmeline Lott, Η συγγραφέας υπήρξε η γκουβερνάντα του Μέγα Πασά Ιμπραχίμ, γιο του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London. Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. [51b], σελ. 297.

[634] Βλέπε Κεφάλαιο V., «Το Κοράνι».

«Η δουλεία στην Τουρκία σήμερα περιορίζεται σε ένα φύλο», γράφει η Fanny Janet Blunt στο έργο της, το 1878, «οι αρσενικοί σκλάβοι, με την εξαίρεση της ιδιότητας του ευνούχου, είναι σήμερα σπάνιοι, αν και, που και που, ένα λαθραίο φορτίο φθάνει σε κάποιο λιμάνι, και διανέμεται μυστικά, εφ' όσον η Κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι μοιράζεται τις απόψεις της Αγγλίας ενάντια στη δουλεία. **Όμως, οι σκλάβες αποτελούν ένα απαραίτητο κομμάτι του Σαράι [παλατιού] και του Τούρκικου θεσμού του χαρεμιού**... Λίγοι Τούρκοι μπορούν οικονομικά να συντηρήσουν πάνω από μία σύζυγο. Μία δεύτερη σύζυγος απαιτεί ξεχωριστές εγκαταστάσεις [από την πρώτη], και δημιουργεί ατελείωτες σκηνές ζηλοτυπίας στην πρώτη σύζυγο, καθώς και προβλήματα στον σύζυγο. Όμως, μία σκλάβα δεν αποτελεί λόγο για ζήλια, γιατί κατοικεί στο ίδιο σπίτι (χαρέμι) με την σύζυγο [ως κατώτερή της, χωρίς τα δικαιώματα της ελεύθερης Μουσουλμάνας], και κοστίζει πολύ λιγότερο από μία ελεύθερη γυναίκα. Πατέρες, επίσης, χαρίζουν σκλάβες στους γιους τους, για να αποφύγουν τα έξοδα των γάμων (με ελεύθερες Μουσουλμάνες). Επιπροσθέτως, όταν παντρεύουν μία κόρη, την εφοδιάζουν πάντα με μία σκλάβα ως καμαριέρα. Επιπλέον, **υπάρχει μεγάλη ζήτηση για σκλάβες ως υπηρετικό προσωπικό, οι οποίες εκτελούν την δουλειά τους άριστα**, ενώ ταυτόχρονα παρουσιάζουν και πολλά πλεονεκτήματα που δεν υπάρχουν στις ελεύθερες γυναίκες.»[635] (Θέματα που θα εξετασθούν στα επόμενα κεφάλαια).

4.3.1 «Απροσχημάτιστη πορνεία», και οι «Δουλέμποροι-μαστροποί»[636]

«Ο Πόλεμος και ο θάνατος δεν είναι τόσο τρομακτικοί όσο είναι η δουλεία και η διαφθορά»,[637] υπογραμμίζει έντονα σε άρθρο της, στο Eastern Question το 1877, η περιηγήτρια-συγγραφέας Millicent Garrett Fawcett.

Το 1875, ο Vice Consul Wylde, συνοδευόμενος από έναν Τούρκο αξιωματούχο, που ήθελε να αγοράσει μία σκλάβα για να την στείλει στην Κωνσταντινούπολη, μαζί με έναν σκλάβο-μεσίτη, πήγε στο σπίτι ενός δουλεμπόρου, που είχε σκλάβους/σκλάβες από την Αβησσυνία και στην συνέχεια σ' ένα σπίτι ενός άλλου δουλεμπόρου, όπου είδανε περίπου είκοσι αγοράκια, το μεγαλύτερο από τα οποία ήταν μόνο δέκα ετών.[638]. Όπως αναφέρει, σχετικά με την περίπτωση του πρώτου δουλεμπόρου: «Υπήρχαν πολλά αγόρια εκεί, τα οποία μας παρουσίασαν για έλεγχο. Οι ηλικίες τους κυμαίνονταν από δώδεκα μέχρι δέκα-έξι ετών και οι τιμές τους από 75 έως 100 δολάρια. **Μετά μας παρουσίασαν ένα αριθμό θηλυκών σκλάβων, μικρά κορίτσια μεταξύ δώδεκα και δέκα-έξι ετών.** Η μεγαλύτερη τιμή που ζητήθηκε από τον δουλέμπορο ήταν 130 δολάρια, αν και πληροφορήθηκα ότι η τιμή για ένα όμορφο κοριτσάκι, ορισμένες φορές, ανερχόταν σε 1000 δολάρια. Τα περισσότερα από τα πλάσματα αυτά συναντούν μία άθλια μοίρα. **Αγοράζονται για την καλή τους εμφάνιση, και μετά από ένα ή δύο μήνες στην κατοχή του κυρίου τους, έχοντας κουρασθεί με το θύμα του, πωλείται ξανά στον δουλέμπορο σε μειωμένη τιμή, και μ' αυτόν τον τρόπο περνούν [οι σκλάβες] από τον έναν στον άλλον, εξυπηρετώντας τα πάθη πολλών ανδρών μέχρι που βουλιάζουν σε οικιακές σκληρές δουλειές, ή διώχνονται για να επιβιώσουν μόνες...»**[639] Σε αυτό το

---

[635] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 , σελίδες 125.

[636] Σαρρής, Νεοκλής, Οσμανική Πραγματικότητα. Πρώτος Τόμος, σελ. 337.

[637] Millicent Garrett Fawcett, The Martyrs of Turkish Misrule, with a supplement by Miss Irby. Published for the Eastern Question Association, No. 11., 1877., σελ. 6.

[638] Turkey and the Slave Trade. A Statement of Facts by F.W. Chesson. Papers on the Eastern Question, No. 7. 1877, page 10.-12.

[639] Ibid., σελ. 10.-12.

σημείο οφείλουμε να παρατηρήσουμε, ότι καμμία περιηγήτρια δεν αναφέρεται σε αυτήν την τακτική, δηλαδή στον διωγμό των γυναικών από τα χαρέμια. Αναφέρουν μόνο, ότι όταν ένας ιδιοκτήτης ή μία ιδιοκτήτρια δεν ήταν ευχαριστημένοι από την σκλάβα τους, τότε την πωλούσαν ξανά ή την πάντρευαν με έναν ελεύθερο Μουσουλμάνο, και δεν την πέταγαν ποτέ στον δρόμο.

Όπως επισημαίνει στο έργο του, ο καθηγητής κ. Νεοκλής Σαρρής, το δουλεμπόριο, κατά καιρούς, είχε εξελιχθεί σε **απροσχημάτιστη πορνεία**: «Ο κανόνας ήταν ο υποψήφιος αγοραστής να εξετάζει το στήθος, τα χέρια και τους μηρούς της κοπέλας που αγόραζε. Παράλληλα είχε το δικαίωμα να τη δοκιμάζει μια νύχτα. Έτσι, μία συγκεκριμένη κατηγορία ανήθικων ατόμων, που αποκαλούνταν λεβέντες... έναντι ορισμένου τιμήματος που κατέβαλαν στους δουλεμπόρους, χρησιμοποιούσαν 'δοκιμαστικά' επί μέρες τις δούλες/παλλακίδες, οι οποίες εθεωρούντο και κεφάλαιο (η λεγόμενη σερμαγιά) των **δουλεμπόρων μαστροπών**, έκφραση που έχει διασωθεί σε ανάλογες περιπτώσεις και στην σημερινή Τουρκία, όπου τα πορνεία αποκαλούνται έτσι όπως αποκαλούνταν και τα εργαστήρια ή εργοστάσια στα οποία δούλοι και δούλες εργάζονταν στην παραγωγή βιομηχανημάτων (kar-hane)..... Εκτός από τα παραπάνω οι παλλακίδες κατά το έθιμο έπρεπε να διανυκτερεύσουν στο σπίτι του υποψήφιου αγοραστή. Σε περίπτωση που ροχάλιζαν, γινόταν έκπτωση από την τιμή τους. Το αντίτιμο καταβαλλόταν μετά από τη γυναικολογική εξέτασή τους από γιατρό και μαμή.»[640] **Καμμία περιηγήτρια του 18ου ή του 19ου αιώνα δεν άγγιξε το θέμα της 'δοκιμαστικής πώλησης', της ιεροδουλίας ή της πορνείας, τουλάχιστον ανοιχτά, σε αντίθεση με περιηγητές όπως ο Γάλλος περιηγητής Tournefort τον 17ο αιώνα. Η ιεροδουλία ήταν απόρητη για τις δυτικές περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα**, είτε δεν παρατηρήθηκε, είτε η δυτική τους γυναικεία ηθική δεν τους επέτρεψε να το σχολιάσουν.

Γνωρίζουμε όμως, χάρη στους περιηγητές, ότι οι Μουσουλμάνες, που κυκλοφορούσαν εκτός χαρεμιού τον 17ο αιώνα, ήταν ιερόδουλες. Για παράδειγμα, τον 17ο αιώνα ο Γάλλος περιηγητής και ιατρός Tournefort, σε αντίθεση με τις δυτικές περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα, υποστήριξε ότι οι γυναίκες που κυκλοφορούσαν έξω, δηλαδή εκτός χαρεμιών, φορώντας το γιασμάκι και το φερετζέ, ήταν ιερόδουλες που επισημαίνει, «**αποκαλύπτονταν**», δηλαδή έδειχναν τα θέλγητρά τους στους δρόμους της Κωνσταντινούπολης με την πρόφαση ότι έφτιαχναν ή τακτοποιούσαν τα ενδύματά τους.[641]

---

[640] Σαρρής, Νεοκλής, Οσμανική Πραγματικότητα. Πρώτος Τόμος, σελ. 337.

[641] M. TOURNEFORT .
A VOYAGE INTO THE LEVANT PERFORM'D BY COMMAND OF THE LATE FRENCH KING CONTAINING THE ANCIENT AND MODERN STATE OF THE ISLANDS OF THE ARCHIPELAGO AS ALSO OF CONSTANTINOPLE, THE COASTS OF THE BLACK SEA, ARMENIA, GEORGIA, THE FRONTIERS OF PERSIA AND ASIA MINOR, WITH PLANS OF THE PRINCIPAL TOWNS AND PLACES OF NOTE; AN ACCOUNT OF GENIUS, MANNER, TRADE AND RELIGION OF THE RESPECTIVE PEOPLE INHABITING THOSE PARTS; AND AN EXPLANATION OF VARIETY OF MEDALS AND ANTIQUE MONUMENTS, VOLUME II, LONDON, MDCCXLI, By M. TOURNEFORT, of the Royal Academy of Sciences, Chief Botanist to the late French King, Etc. To which is Prefix'd, the Author's LIFE, in a Letter to M. Begon: also his Elogium, pronound'd by M. Fontenelle, before a public Assembly of the Academy of Sciences. Adorn'd with an Accurate MAP of the Author's Travels, not in the French Edition. Done by Mr. Senex. In THREE VOLUMES, LONDON: Printed for D. Midwinter, R. Waree, C. Rikvington, A. Ward, J and P. Knapton, T. Longman, R. Hett, C. Hitch, S. Austen, J. Wood an d C. Woodward, J. and H. Permerton. MDCCXL. Volume II., σελ. 320:
"Tho' the Women in Turky do not shew themselves in publick, they are yet very magnificent in their Habits. They wear Breeches like Men, which reach as low as the Heel, in the manner of a Pantaloon, at the end of which is a very neat Sock of Spanish Leather. These Breeches are of Cloth, Velvet, or fine Linen, according to the Season, and the Quality of the Wearer. There are Women at

4.4 Παραβίαση του νόμου του Ισλάμ. Πωλούνται Μουσουλμάνες, λόγω έλλειψης μη-μουσουλμάνων γυναικών.

Μολονότι ο νόμος του Ισλάμ απαγορεύει ρητά να πωλούνται σαν δούλοι ομόθρησκοι, δηλαδή μουσουλμάνοι/μωαμεθανοί, εν τούτοις, η αυξανόμενη ζήτηση, κυρίως της Οθωμανικής ελίτ για σκλάβες συνοδευόμενη από την έλλειψη επεκτατικών επιδρομών ή πολέμων, όπου το Κοράνι επιτρέπει την απόκτηση σκλάβων,[642] οδήγησε σε μία άτυπη αναστολή του ισλαμικού αυτού κανόνα, αφού, όπως θα δούμε, σύρονταν στην δουλεία και Μουσουλμάνες, συνήθως από τους εξισλαμισμένους πληθυσμούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και κυρίως Κιρκάσιες.

Η Lucy Garnett διέκρινε ότι : «Η δουλεία στην Τουρκία, το 1895, κατηγορηματικά παραβιάζει το νόμο του Ισλάμ, που αναγνωρίζει μόνο ως νόμιμη ιδιοκτησία τους μη-Μουσουλμάνους, που έχουν πέσει στα χέρια των αληθινών Πιστών σε διάρκεια πολέμου. **Οι Κιρκάσιες, γυναίκες και κορίτσια, που αποτελούν την απόλυτη πλειοψηφία των σκλάβων, που μεταφέρονται στην Τουρκία σήμερα [1895], ομολογούν την πίστη τους στον Μωαμεθανισμό**, και ο ίδιος ο Sheik-ul-Islam θα δυσκολευόταν να δικαιολογήσει την αγοραπωλησία τους. Οι Τούρκοι, όμως, ξεπερνούν αυτήν την δυσκολία με το να αποφεύγουν να κάνουν ερωτήσεις στους δουλεμπόρους, όσον αφορά τις γυναίκες και τα παιδιά που προσφέρουν προς πώληση, και απαλλάσσουν τις συνειδήσεις τους λέγοντας, 'Ας την αμαρτία να πέσει σε αυτούς.'»[643]

Πληροφορίες που επιβεβαιώνουν ότι Μουσουλμάνες (Κιρκάσιες) πωλούνταν ως σκλάβες, για τα Οθωμανικά χαρέμια, μας παρέχει, επίσης, και μία Τουρκάλα[644] από την Άγκυρα το 1890.

Όπως ήδη εξετάσαμε, κατά το Κοράνι και τις μαρτυρίες περιηγητριών, μόνο οι μη-Μουσουλμάνοι, οι πληθυσμοί των «άπιστων», τους οποίους το Κοράνι ορίζει ως λάφυρα πολέμου, μπορούσαν να υποδουλωθούν ή να γίνουν σκλάβοι. Παρόλο αυτά, μία άλλη περιηγήτρια αναφέρει την περίπτωση ακόμα και Τούρκων, των οποίων οι περιουσίες είχαν κατασχεθεί και οι οποίοι είχαν συρθεί στην δουλεία με εντολή το Σουλτάνου Μαχμούτ Β'.[645] Αργότερα, για να επανορθώσει, ο διάδοχός γιος του σουλτάνου Μαχμούτ Β', ο Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ,[646] μετά τον θάνατο του πατέρα του, διέταξε να εντοπισθούν, να απελευθερωθούν και να επιστραφούν οι περιουσίες τους.

Constantinople debauch'd and profligate to such a degree, that under a shew of adjusting their Clothes, they discover in the open Street all that which Modesty enjoys them to conceal, and get their Living by this detestable Trade. (PROSTITUTION) The Turkish Women wear upon their shift a Waist-coat and upon that a king of Cassock of very rich stuff: this Cassock is button'd down below the Breast and girt about with a Girdle of Silk enrich'd with Jewels. The Vest ...."

[642] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

[643] [86β] Lucy M.J. Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp 57-70, January 1895, σελ. 66.

[644] [81a] [81b] 1890-1892 ADALET
- LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 959-966 NO.?, Dec. 1890. [81a]
-TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 130-140, No. 185, July 1892. [81b]

[645] Ο Οθωμανός Σουλτάνου που κυβέρνησε από το 1808-1839

[646] Abdul Medjid (Meschid)

Η περιηγήτρια Mme. la Princes de Belgiojoso (Christine Trivolce de Belgiojoso),[647] που μας δίνει αυτήν την πληροφορία, κατοικούσε, το 1852, στην Μικρά Ασία στην Κοιλάδα Eia-Maq-Oglou, δηλαδή η κοιλάδα του γιου του πυρόλιθου,[648] όπως γράφει, «μόνο λίγες ημέρες μακριά από την Άγκυρα» κοντά στο Βεραντσεήρ (Verandcheir). Όπως η ίδια δηλώνει, θεώρησε απαραίτητο να αφηγηθεί την ιστορία των ιδιοκτητών της ερημωμένης γης που αγόρασε και στην οποία κατοικούσε μαζί με την κόρη της.

Μας πληροφορεί, ότι την δεκαετία του 1820, πριν τον δεκαετή πόλεμο του Σουλτάνου Μαχμούτ Β' με τους ντερέ-μπέηδες, δηλαδή τους τοπικούς κυβερνήτες,[649] η περιοχή του Βεραντσεήρ (Verandcheir), στην Μικρά Ασία, είχε 40,000 κατοίκους. Την εποχή που το Βεραντσεήρ ήκμαζε, την Τουρκία κυβερνούσε ο Σουλτάνος Μαχμούτ Β', οι μεταρρυθμίσεις του οποίου οδήγησαν σε αιματοχυσίες. Ο Μαχμούτ Β' επεδίωξε μια δομική αναμόρφωση της Αυτοκρατορίας, διαλύοντας θεσμούς, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονταν αυτός των Γενιτσάρων, (πράγμα που κατάφερε με την εξόντωσή τους), και αυτός της κυριαρχίας των ντερέ-μπέηδων, των τοπικών κυβερνητών. Εκείνη την εποχή η Μικρά Ασία ελεγχόταν ή εκυβερνώντο από ένα μικρό αριθμό αυτών των ντερέ-μπέηδων.[650]

Ο πόλεμος, μεταξύ του Σουλτάνου Μαχμούτ Β' και των ντερέ-μπέηδων, κράτησε δέκα χρόνια. Ο ηγέτης/αρχηγός δε των ντερέ-μπέηδων ονομαζόταν Μούσσα, και ήταν γιος του Οσμάν Πασά, ο οποίος υπηρετούσε πιστά τον Σουλτάνο. Μετά από δέκα χρόνια αιματοχυσιών, ο Σουλτάνου υποσχέθηκε χάρη ή αμνηστία στον Μούσσα με τον όρο, ότι θα έφερνε τον στρατό του στην Κωνσταντινούπολη. Ο Μούσσα πήγε στην Κωνσταντινούπολη, αλλά μόλις έφθασε φυλακίσθηκε και μετά από τρεις ημέρες φυλάκισης τον αποκεφάλισαν. Το χαρέμι του Μούσσα, δηλαδή οι γυναίκες του, τα παιδιά του, καθώς και τα αδέλφια του, που ζούσαν στην περιοχή του Βεραντσεήρ υποδουλώθηκαν και πωλήθηκαν ως σκλάβοι. Η γη τους στο Eiaq-Maq-Oglou, την οποία αγόρασε η περιηγήτρια, καθώς και οι περιουσίες τους, κατασχέθηκαν. Μόνο μετά τον θάνατο του Σουλτάνου, το 1839, ο διάδοχός γιος του, ο Αμπτούλ Μεζίντ, όπως μας πληροφορεί η Belgiojoso, εντόπισε τα μέλη της οικογένειας, τους απελευθέρωσε και επέστρεψε τις περιουσίες τους.[651]

5. Το απαραίτητο ανθρώπινο δυναμικό, 7.000 άνθρωποι, συμπεριλαμβανομένων 1.200 έγκλειστες γυναίκες, στο Σαράι και στο Χαρέμι του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ.

---

[647] [30a,b,] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO/ CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO.
[30a] 1852, 1855 CHRISTINE TRIVOLCE DE BELGIOJOSO - LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT. SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. . Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. (I. pages 466-502 et II. pages 1020-1050): Les harems, les Patriaches et les Derviches, les Armeniennes de Cesaree (Microfilm no. 2). [30a]. [Placenames]: Constantinople (471), Angora or l'ancienne Ancyre (l'ancienne capitale de la Galatie), (Eiaq-Maq-Oglou, her residence near the bourg Verandcheir or ville detruite) near Angora, Bajandur, Tcherkess (Antoniopolis), la Cappadoce; Kuprin, merdeche, Kircheir, Caesarea (et Judiehsou) et les vills de Taurus, the Taurus; Allah-Daghda, Medem a Adana, Antioch, Latakia, Homs, Aleppo, Tarsus, Konia...
[30b] ASIE MINEUR et Syrie: souvenirs de voyages. Paris, Michel Levy Freres, 1858. ("UNE DAME FRANQUE CHASSEE DE SON PAYS PAR LA GUERRE ET VENANT PASSER SON EXIL EN TURQUIE",σελ. 471.

[648] 'le valee du "fils de la pierre a fusil"

[649] 'τοπικοί κυβερνήτες'
CHRISTINE TRIVOLCE DE BELGIOJOSO - LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT. SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. . Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30a], σελ. 467-468.

[650] Ibid., σελ. 468. [30a]

[651] Ibid., σελ. 467-471. [30a]

Η κατοχή δούλων αποτελούσε ένδειξη πλουτισμού και ήταν καθοριστικός παράγοντας προσδιορισμού της κοινωνικής θέσης του κατέχοντος.[652] Ο αριθμός των σκλάβων, που είχε ένας Οθωμανός Τούρκος, προσδιόριζε **την κοινωνική του θέση, ή το ατομικό κοινωνικό του καθεστώς, και ιδιαίτερα η θηλυκή δουλεία εκπροσωπούσε ένα «status symbol» στα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ.**[653] Εκτός από τις εξισλαμισμένες γυναίκες, και οι εξισλαμισμένοι μαύροι ευνούχοι αποτελούσαν ένα απαραίτητο κομμάτι του Οθωμανικού χαρεμιού. Και οι ευνούχοι εκπροσωπούσαν το κοινωνικού καθεστώτος του ιδιοκτήτη τους.[654]

Η κατοχή δούλων, επιπροσθέτως, προσδιόριζε και αντανακλούσε τις 'θέσεις εργασίας', που ήταν απαραίτητες για την συντήρηση των σαραγιών, (των ανακτόρων), των επαύλεων και των χαρεμιών των ισχυρών και πλουσίων, τα χαρέμια των οποίων αποτελούνταν και εκείνα από ξεχωριστά παλάτια, συγκροτήματα, κτίσματα ή οικίες.[655] Περιηγήτριες αποκαλύπτουν τις υπερβολικές ή τεράστιες δαπάνες και σπατάλες, που απαιτούσαν τα οικοδομήματα της Οθωμανικής ελίτ και επιβεβαιώνουν την παρουσία και την ζήτηση ενός μεγάλου και υπερβολικού αριθμού ανθρώπινου δυναμικού, απαραίτητο για την λειτουργία και την συντήρηση τους.[656]

Διατηρήθηκε και συνεχίσθηκε ο θεσμός της δουλείας- και κατ' επέκταση ο θεσμός του Οθωμανικού χαρεμιού- μέχρι τον 20ο αιώνα, χάρη στην ζήτηση της Οθωμανικής ελίτ για ανθρώπινο εμπόρευμα για τα χαρέμια τους και τις ανάγκες των σαραγιών και των επαύλεών τους γενικότερα.

Τα πλούτη των σαραγιών, δηλαδή των ανακτόρων καθώς και των κόνακ (konaks), τις οικίες στην πόλη, ή των γιαλί (yalis),[657] τις θερινές κατοικίες τους, που αποτελούσαν τα μέγαρα της Οθωμανικής ελίτ ή των μεγιστάνων, τα «μετρούσαν με τον αριθμό των παλλακίδων, που είχαν στο χαρέμι τους, των λοιπών δούλων που εκτελούσαν χρέη υπηρέτη και των αλόγων που είχαν στο στάβλο τους.»[658] Το γεγονός αυτό είχε σαν επακόλουθο την συνεχή ζήτηση από την Οσμανική ελίτ για ανθρώπινο εμπόρευμα.

Μόνο το Σαράι του Σουλτάνου Αμτούλ-Αζίζ (1861-1876) απαιτούσε τις υπηρεσίες περίπου 7,000 ατόμων, στο οποίο συμπεριλαμβάνονταν και οι 1.200 γυναίκες του χαρεμιού του. Μαθαίνουμε ότι η πλειοψηφία των γυναικών, που συνέθεταν το χαρέμι του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ, ήταν σκλάβες από την **Ελλάδα**, την **Κιρκασία**, τον **Καύκασο**, την **Αίγυπτο** και την

---

[652] Βλέπε Κεφάλαιο III.

[653] Βλέπε Κεφάλαια II και III.

[654] [57b] 1857 – 1897 Mary Adelaide Walker [Σαράντα χρόνια περιηγήσεων]
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs., σελ. 74-75.
Βλέπε Κεφάλαιο, υποκεφάλαιο 3, ΜΙΑ ΞΕΧΩΡΙΣΤΗ ΤΑΞΗ ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΕΝΩΝ ΣΚΛΑΒΩΝ ΤΟΥ ΧΑΡΕΜΙΟΥ: ΟΙ ΜΑΥΡΟΙ ΕΥΝΟΥΧΟΙ, το «απαραίτητο' κομμάτι» του κοινωνικού καθεστώτος (social status) της οικογένειας και της κοινωνική θέσης των γυναικών.

[655] [44°] Fanny Janet Blum.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I., 1878. [44a], σελίδες 239-250.
Επίσης, βλέπε Κεφάλαιο III.

[656] Βλέπε Κεφάλαια II και III.

[657] The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Vol. I., [44°], σελ. 242-243: 'Οι Σουλτάνοι της Τουρκίας είχαν και κατοικίες – μεσαίας κατηγορίας, σε σχέση με τα μεγάλα παλάτια και τα κιόσκια, που ονομάζονταν γιαλίς ή βίλες που αυτές συχνά φαίνονται στα παράλια του Βοσπόρου μέσα στη πρασινάδα...'

[658] Σαρρής, Νεοκλής. Οσμανική Πραγματικότητα, πρώτος τόμος, σελ. 339.

Αιθιοπία. Δεν υπάρχουν στατιστικές, όσον αφορά το ποσοστό κάθε εθνότητας. Οι περισσότερες γυναίκες δεν γνώριζαν την πατρότητά τους ή την χώρα της καταγωγής τους,[659] διότι τις είχαν αγοράσει ή αποκτήσει, όταν ήταν ακόμα μικρά παιδιά. Επίσης, με την άνοδο κάθε νέου σουλτάνου στον θρόνο αυξανόταν και η ζήτηση για γυναίκες, επειδή υπήρχε το **έθιμο** να αδειάζουν το παλιό χαρέμι του πρώην σουλτάνου και να το ανανεώνουν με μία καινούργια φουρνιά γυναικών για τον νέο σουλτάνο. Οι γυναίκες αυτές, για την συντήρηση των οποίων ήταν υπεύθυνος ο νέος σουλτάνου, μεταφέρονταν στο παλιό σαράι (Εσκί Σαράι).

Σε αντίθεση με την υπερβολική πολυτέλεια της Οθωμανικής ελίτ, όπως διαπίστωσε η ζωγράφος-περιηγήτρια Mary Walker, οι φτωχοί χωρικοί, που λιμοκτονούσαν και υπέφεραν, διότι δεν υπήρχαν δρόμοι για να εκμεταλλευτούν τις σοδειές τους, δεν είχαν χαρέμια. Ακόμη, υπογραμμίζει ότι εκτός από τους χωρικούς/αγρότες, οι δημόσιοι υπάλληλοι δεν πληρώνονταν σε τακτά διαστήματα και αναγκάζονταν να ζουν και εκείνοι μέσα στην αθλιότητα, πράγμα που τους υποχρέωνε να κλέβουν και να εξαπατούν για να ζήσουν. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της, η χώρα βρισκόταν σε κατάσταση φτώχειας, το εμπόριο ήταν μία αποτυχία και όμως, όπως υπογραμμίζει, «υπάρχει θαμμένο χρυσάφι μέσα σε ξεχασμένα μπαούλα του βασιλικού Σαράι.»[660]

Όσον αφορά τα έξοδα των χαρεμιών των Τούρκων πασάδων, η Celine,[661] υποστηρίζει, ότι συντηρούνταν από τα εισοδήματα που προέρχονταν από τις μεγάλες εδαφικές κατοχές των ιδιοκτητών τους. Μερικές από αυτές τις εκτάσεις αποτελούνταν από ολόκληρες πόλεις ή χωριά της Ευρωπαϊκής ή της Ασιατικής Τουρκίας.[662]

Οι δαπάνες και τα έξοδα **μόνο του χαρεμιού** του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου (1864-1866), ανέρχονταν στο ποσό περίπου των 217,000 λιρών ετησίως, κατά τις προσωπικές εκτιμήσεις της Emmeline Lott,[663] της Αγγλίδας γκουβερνάντας του πεντάχρονου δισέγγονου του Μεχεμέτ Αλί, του Μεγαλειότατου Μέγα Πασά Ιμπραχήμ, γιου του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, Μεγαλειότατου Ισμαήλ Πασά, η οποία ζούσε και εργαζόταν εκεί από το 1864 έως το 1866.

«Είχα μία άριστη ευκαιρία να παρατηρήσω τα υπέρογκα ποσά που σπαταλούνταν στα βασιλικά χαρέμια του Γκεζίρ (Ghezire) και της Αλεξάνδρειας. Το ετήσιο εμπόρευμα πολυτίμων υφασμάτων: μετάξι, σατέν, βελούδο, δαντέλα, μουσελίνα, και πολλά άλλα είδη της γυναικείας ενδυμασίας, συμπεριλαμβανομένων και των υποδημάτων (μπότες, παπούτσια,

---

[659] [51b] Emmeline Lott .
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress, [51β], σελ. 251.

[660] [57d] Mary Adelaide Walker.
Mrs. Walker, "Old Tracks and new landmarks; wayside sketches in Crete, Macedone, Mytilene, etc. By Mary A. Walker....London, Richard Bentley and Son, 1897. xvi + 365 p. Many illustrations. 8 vo. (GT. 1408) Account of journey made in 1896, with added notes of earlier journeys made in 1857, 1866, 1872 and 1886. [57d], σελ. 343.

[661] Countess Stephano

[662] [14ª] CELINE (Countess Stephano).
ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. London, Henry Colburn, 1849. 2 vols Portrait 12 mo., Vol. I, [14a], σελ. 79.

[663] [51a], [51b] Emmeline Lott.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume I, [51a], Volume II [51b].

παντόφλες) και γλυκισμάτων... δεν στοίχιζαν κάτω από 100,000 λίρες ετησίως. Το ποσό που οι Υψηλοτάτες (οι τρεις σύζυγοι του Αντιβασιλέα) ξόδευαν μόνο για κοσμήματα, κατά μέσο όρο, ήταν 3000 λίρες ετησίως. Το ποσό που θυσιαζόταν στο βωμό του Πρίγκιπα Μπαχτσίς['PRINCE BAKSHEESH'] δεν ήταν λιγότερο από 70,000 λίρες ετησίως, και τα βασικά έξοδα του νοικοκυριού (του χαρεμιού) πρέπει να ανέρχονται περίπου στις 217,000 λίρες ετησίως. Έτσι, μπορούμε να εκτιμήσουμε τα έξοδα στις περίπου 217,000 λίρες ετησίως.»[664]

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα στοιχεία, που έπεσαν στα χέρια της Fanny Janet Blunt,[665] τα οποία αποκαλύπτουν, ότι την περίοδο της εξουσίας του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, 5,500 άτομα και των δύο φύλων 'υπηρετούσαν' το Σουλτανάτο. Αν συμπεριλάβουμε και τους εξωτερικούς υπαλλήλους, ο αριθμός των ανθρώπων που ήταν στην υπηρεσία του, ανερχόταν στους 7,000. Κατά την εκτίμηση της Blunt, η Τουρκία, με ένα επιβαρημένο θησαυροφυλάκιο είχε αποκτήσει ένα βουνό από χρέη μόνο εξ' αιτίας της ασυλλόγιστης και υπερβολικής σπατάλης του Σουλτανάτου. Σύμφωνα με τα στοιχεία που μας παρέχει, οι ετήσιες δαπάνες ξεπερνούσαν το ποσό των 2,000,000 λιρών, ενώ τα βασιλικά έσοδα στην κρατική (δημόσια) λίστα (civil list) ήταν μόνο 1,280,000 λίρες.

Όσον αφορά τις οικονομικές σπατάλες και δαπάνες του Σαράι του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ, ακολουθεί η λεπτομερέστατη μαρτυρία της Blunt :

«Πρόσφατα είδα ένα λογαριασμό των βασιλικών εξόδων και δαπανών, που εκτιμάει, ότι οι ετήσιες δαπάνες του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ[666] ανέρχονταν σε 2,000,000 λίρες. Το Παλάτι αποτελείτο από 5,500 'υπηρέτες' και των δύο φύλων. Μόνο οι κουζίνες απαιτούσαν 300 αξιωματούχους, και οι στάβλοι 400. Υπήρχαν, επίσης, 400 καϊκτζήδες ή βαρκάρηδες, 400 μουσικοί, και 200 βοηθοί, υπεύθυνοι για τα θηριοτροφεία και τα πτηνοτροφεία. Τριακόσιοι φρουροί εργάζονταν σε διάφορα παλάτια και κιόσκια, και περίπου 100 θυρωροί. **ΕΚΤΟΣ ΑΠΟ ΑΥΤΟΥΣ ΤΟ ΧΑΡΕΜΙ ΕΙΧΕ 1200 ΓΥΝΑΙΚΕΣ-ΣΚΛΑΒΕΣ.»**

Όπως σημειώνει, μόνο το σελεμλίκι[667] του σουλτάνου είχε περίπου 1000 μέχρι 1500 υπηρέτες-δούλους διαφόρων ειδικοτήτων. Για παράδειγμα, ο Σουλτάνου είχε είκοσι-πέντε υπασπιστές,[668] επτά αρχιθαλαμηπόλους, έξι γραμματείς, και τουλάχιστον άλλους 150 υπαλλήλους, χωρισμένους σε τάξεις, που η κάθε μία είχε τις δικές της ειδικές αρμοδιότητες, εργασίες ή καθήκοντα. Μία ήταν υπεύθυνη για την Βασιλική ιματιοθήκη, η άλλη για την αποθήκη τροφίμων. Μία τρίτη για την προετοιμασία και του σερβιρίσματος του καφέ, και η τέταρτη για τα τσιγάρα και τις πίπες καπνίσματος (pipes) (μάλλον αναφέρεται στον ναργιλέ).[669]

---

[664] Ibid., σελ. 175. [51a]

[665] Το 1876, η Αγγλίδα περιηγήτρια, Fanny Janet Blunt [44a],[44b], γράφει ότι εξέτασε «πρόσφατα» τα οικονομικά στοιχεία σχετικά με τις βασιλικές δαπάνες την εποχή του σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ, ο οποίος κυβερνούσε από το 1861 μέχρι το 1876.

[666] Ο Αμπτούλ Αζίζ διαδέχθηκε τον αδελφό του τον σουλτάνο Αμπτούλ Μεζίντ, στο θρόνο μετά τον θανατό του το 1861, και κυβέρνησε μέχρι την εκτέλεσή του το 1876. (Όσον αφορά την φυλάκιση και τον 'μυστήριο' θάνατο του σουλτάνου, βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.)

[667] Τα ανδρικά διαμερίσματα, χώροι ή παλάτια, εκτός χαρεμιού.

[668] "aides de camp",

[669] [44a,] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 , σελ. 247. [44a]

Υπήρχε, όπως επισημαίνει, και μία πληθώρα υπηρετών που κουβαλούσαν είτε ένα δαδί, είτε μία κανάτα με αρωματισμένο νερό για πλύση μετά το γεύμα, ένας αρχικουρέας, ένας ανώτερος υπάλληλος με την ειδική αρμοδιότητα των παιχνιδιών του τάβλι και της ντάμας, άλλος που φρόντιζε τα μαγκάλια, τουλάχιστον πενήντα καβάσιδες [kavasses], **και εκατό ευνούχοι, καθώς και το χαρέμι, που είχε στην υπηρεσία του εκατό υπηρέτες για εξωτερικές δουλειές και για να εκτελεί εντολές, προμήθειες [και διάφορες υπηρεσίες] στην Κωνσταντινούπολη και στο Πέραν.**

Συνολικά, ο αριθμός των 'υπαλλήλων' του παλατιού ανερχόταν, όπως μας πληροφορεί η Blunt, στους περίπου 5,500. Αλλά δεν υπήρχαν μόνο αυτοί. Αυτοί οι υπηρέτες-δούλοι προσλάμβαναν και άλλα άτομα κάτω από αυτούς, έτσι καθημερινώς το Παλάτι, με έξοδα δικά του, έτρεφε 7,000 ανθρώπους. Τόσο μεγάλη ήταν η αταξία στην οργάνωση, που οι εργολάβοι απαιτούσαν πέντε φράγκα ανά ημέρα (diem) για την διατροφή για κάθε έναν από αυτούς τους 7,000, που ανερχόταν στις 511,000 λίρες ετησίως μόνο για τους υπηρέτες. Τα διάφορα είδη απαιτούσαν 1120 λίρες για το ξύλο, 1040 λίρες για ρύζι, και 16,000 λίρες για ζάχαρη.

Οι μισθοί των υπαλλήλων, που συμπεριλαμβάνονταν στην κρατική δημόσια λίστα (civil list), όπως σημειώνει η Blunt, συνολικά ανέρχονταν στις 2,000 λίρες, εξαιρουμένων των μισθών των υπασπιστών, των ιατρών, των μουσικών, κλπ, κλπ., οι οποίοι πληρώνονταν από τον Υπουργό Πολέμου.

Στους στάβλους του Σαράι (παλατιού) υπήρχαν 600 άλογα, η ζωοτροφή των οποίων, «σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των πιο λογικών εργολάβων, στοιχίζει τρεις Τούρκικες λίρες το μήνα, ένα σύνολο που ανέρχεται στις περίπου 20,000 λίρες», γράφει η Blunt. Επίσης πάνω από 200 άμαξες κάθε λογής υπήρχαν στο παλάτι,[670] τα περισσότερα από τα οποία ήταν δώρα από τον Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, αλλά τα έξοδα συντήρησης των 150 αμαξάδων και λακέδων, καθώς και οι πλούσιες στολές τους, πληρώνονταν από την κρατική/δημόσια λίστα, όπως επίσης και οι λογαριασμοί των μαστόρων των ιπποσκευών, και άλλων ειδών αυτού του τομέα.

Οι ετήσιες δαπάνες για πίνακες ζωγραφικής, για πορσελάνες, κλπ., δεν έφθαναν ποτέ κάτω από 140,000 λίρες, και μόνο μέσα σε ένα χρόνο, ο Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ είχε ξοδέψει 120,000 λίρες για πίνακες. Σχετικά με τα κοσμήματα, οι αγορές ανέρχονταν στο ποσό των 100,000 λιρών, και τα έξοδα/δαπάνες του **χαρεμιού** για δώρα, για ενδύματα και άλλα, είχαν απορροφήσει το ετήσιο ποσό των 160,000 λιρών.

«Εκτός των εξόδων για αυτά τα είδη, **τα επιδόματα στην μητέρα και στις αδελφές του Σουλτάνου, στους ανιψιούς και στις ανιψιές του, και στο διάδοχό** του, ανέρχονταν στις 181,760 λίρες. Αυτό δίνει ένα ετήσιο σύνολο τουλάχιστον 1,300,000 λιρών. Σε αυτό το σύνολο πρέπει να προσθέσουμε τις 80,000 λίρες για την συντήρηση των ήδη υπαρχόντων βασιλικών κιοσκιών και παλατιών, και 580,000 λίρες για την κατασκευή καινούργιων. Τα βασιλικά έσοδα στην κρατική/δημόσια λίστα (civil list) ήταν 1,280,000 λίρες. Οι δε δαπάνες ήταν πραγματικά πάνω από 2,000,000 λίρες.»[671] Επισημαίνει η Blunt.

«Δεν μπορώ να εκτιμήσω τις δαπάνες του Σαράι του σημερινού Σουλτάνου(Αμπτούλ Χανμίντ ΙΙ.), αλλά έχω ενημερωθεί από έγκυρη πηγή ότι

[670] Ibid., σελ. 248. [44a]
[671] Ibid., σελ. 249. [44a]

ο ίδιος επιβλέπει την διαχείριση του παλατιού, και καθορίζει τις δαπάνες με μεγάλη σοφία και οικονομία. Όμως θα περάσει πολύς καιρός για να σταματήσει αυτήν την αταξία, την διαφθορά, και την ανωμαλία που έχει τόσο ριζωθεί σε ολόκληρο το σύστημα, και είχε δημιουργήσει τις υπερβολικές σπατάλες και πολυδάπανες συνήθεις στα νοικοκυριά των προηγούμενων σουλτάνων...»[672]

5.1 Με την διαδοχή στον θρόνο κάθε σουλτάνου κατασκευάζονταν καινούργια κτίσματα και σαράγια.

Με την διαδοχή στον θρόνο κάθε σουλτάνου κατασκευάζονταν καινούργια παλάτια ή σαράγια που απαιτούσαν και εκείνα τις υπηρεσίες ενός μεγάλου αριθμού ανθρώπινου δυναμικού.

Το Σαράι που ονομάζεται Δολμαμπαχτσέ [Dolma-Bagche ή Dolmabahce Palace], και που κτίσθηκε από τον Σουλτάνο Μαχμούτ Β',[673] και ανακαινίσθηκε και επεκτάθηκε αργότερα από τον γιο του τον σουλτάνο Αμπτούλ Μεζίντ,[674] ήταν ένα μεγάλο ξύλινο οικοδόμημα. Αυτό, καθώς και το σαράι του Μπεγκλερμπέη [Begler-Bey] είχαν γίνει οι συνήθεις χειμερινή και θερινή κατοικίες, αντίστοιχα, της βασιλικής [σουλτανικής] οικογένειας, οι οποίες απαιτούσαν μεγάλο αριθμό 'προσωπικού'. Ο Σουλτάνου Αμπτούλ-Μεζίντ, (1839-1861) όταν ανέβηκε στην εξουσία το 1839, έκτισε ξανά το Δολμαμπαχτζέ, καθώς και άλλα οικήματα, και παλατιακά συγκροτήματα: κιόσκια (επαύλεις) και σαράγια (ανάκτορα). Ο ίδιος, και ιδιαίτερα ο αδελφός του ο Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ [Abdul-Aziz], που τον διαδέχθηκε το 1861, είχαν ξοδέψει ανεκτίμητα ποσά για την ανέγερση και διακόσμηση αυτών των σαραγιών.[675] «Η Τουρκία δεν έχει να κερδίσει τίποτα, επιβαρύνοντας το θησαυροφυλάκιό της με ένα βουνό από χρέη μόνο από την αλόγιστη σπατάλη της βασιλικής πολυτέλειας», υπογραμμίζει η Blunt. Εκτός από τα σαράγια, δηλαδή τα μεγάλα παλατιακά συγκροτήματα και κιόσκια, οι Σουλτάνοι της Τουρκίας είχαν και κατοικίες, μεσαίας κατηγορίας, που ονομάζονταν γιαλίς ή βίλες, οι οποίες δεν υστερούσαν σε πολυτέλεια και ομορφιά.[676]

Όσον αφορά το σαράι Μπεγκλερμπέη, ήταν, όπως μας πληροφορεί η Blunt «ένα από τα τρία πιο γνωστά παλάτια ονομαστό για την ωραία αρχιτεκτονική του και την μεγαλοπρέπεια των επίπλων του», στο οποίο φιλοξενούσαν τους ξένους επισήμους. **Ο ίδιος ο Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, αυτοπροσώπως, επέβλεψε τις εργασίες που έγιναν σ' αυτό το οικοδόμημα μόνο για μία επιφανή Ευρωπαία, επίσημη επισκέπτρια, της οποίας την ταυτότητα ή το όνομα δεν το αποκαλύπτει η περιηγήτρια.**[677]

Ο σουλτάνου ανέλαβε την επίβλεψη και την προετοιμασία των ιδιωτικών διαμερισμάτων, αυτής της επιφανούς κυρίας, τα οποία έγιναν τέλεια αντίγραφα αυτών της δικής της οικίας στην Ευρώπη, και διέταξε να βγάλουν όλα τα έπιπλα και να αγοράσουν καινούργια από το Παρίσι. «Η

---

[672] Ibid., σελ. 249-250. [44a]

[673] Mahmud II 1808-1839. [44a]

[674] 1839-1861.

[675] Ibid., σελ. 242-243. [44a]- «Τα ετήσια έξοδα του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ ξεπερνούσαν τις 580,000 λίρες(pounds)»

[676] The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Vol. I., [44ª], σελ. 242-243: 'Οι Σουλτάνοι της Τουρκίας είχαν και κατοικίες – μεσαίας κατηγορίας, σε σχέση με τα μεγάλα παλάτια και τα κιόσκια, που ονομάζονταν γιαλίς ή βίλες που αυτές συχνά φαίνονται στα παράλια του Βοσπόρου μέσα στη πρασινάδα..'

[677] όπου φιλοξενούσαν τους ξένους επισήμους.

ωραία επισκέπτρια, λέγεται, είχε μείνει εξίσου έκπληκτη και κολακευμένη από την λεπτή προσοχή του, που δεν είχε παραλείψει ούτε τα παραμικρά προσωπικά αντικείμενά της στο τραπέζι της τουαλέτας της. Ο Σουλτάνου φρόντισε, κατά την πραγματικά Ανατολίτικη συνήθεια, να αφήνουν ένα καινούργιο ζευγάρι υπέροχων παντουφλών, κεντημένων με πέρλες και πολύτιμους λίθους, μπροστά στο κρεβάτι της κάθε πρωί.»[678] Αυτή η κυρία, που δεν μας αποκαλύπτει το όνομά της η περιηγήτρια, είτε ήταν ένα πολύ σημαντικό πρόσωπο της εποχής, για να ασχοληθεί μαζί της με τόση επιμέλεια και ενδιαφέρον ένας Σουλτάνου, ή πρέπει να υπήρχε κάποια ιδιαίτερη σχέση ή κάποιο ιδιαίτερο αίσθημα, το οποίο ώθησε και ενέπνευσε έναν σουλτάνο να αναλάβει προσωπικά και με τόση επιμέλεια την εγκατάστασή της.

Οι υπερβολικές σπατάλες ήταν συνηθισμένο φαινόμενο στα χαρέμια των σαραγιών και της Οθωμανικής ελίτ γενικότερα τον 19ο αιώνα.[679] Ακόμα και πριν τον Σουλτάνο Αμπτούλ Αζίζ, την εποχή του προηγούμενου Σουλτάνου του Αμπτουλ Μεζίντ (Abdul-Medjid), «τα έπιπλα των βασιλικών παλατιών και των κιοσκιών, ήταν ειδικές παραγγελίες από την Ευρώπη. Ήταν τόσο ακριβά, που ήταν ισότιμα σε αξία με τα ίδια τα οικοδομήματα...[680] Όπως επισημαίνει η **Blunt**, «η επίπλωση σε τέτοια κλίμακα είναι σημαντική επιχείρηση, και πρέπει να παράγει ένα κονδύλι πολλών εκατοντάδων χιλιάδων προς όφελος εκείνων που αναλαμβάνουν την εργασία.» Η Blunt δηλώνει ανεπιφύλακτα, ότι ο Αμπτούλ Μεζίντ- και ιδιαίτερα ο αδελφός του, ο Αμπτούλ-Αζίζ, είχαν ξοδέψει ανυπολόγιστα ποσά για την ανέγερση και διακόσμηση των διάφορων σαραγιών.[681]

5.1.1 Ποιά ήταν τα Οθωμανικά ανάκτορα και χαρέμια που απαιτούσαν αυτό το αέναο και αυξανόμενο ανθρώπινο δυναμικό;[682]

Σύμφωνα με πληροφορίες, που συγκέντρωσε και δημοσίευσε το 1878, η Fanny Janet Blunt, υπήρχαν **πάνω από είκοσι** βασιλικά παλάτια, ή παλατιακά συγκροτήματα, δηλαδή Οθωμανικά σαράγια (ανάκτορα), επαύλεις, θερινές βίλες κλπ., με διαφορετικές ονομασίες, ανάλογα με το μέγεθός τους και τον χαρακτήρα τους, όπως σαράι, γιαλίς και κιόσκια, διασκορπισμένα παντού στην Κωνσταντινούπολη, στα παράλια του Βοσπόρου, και στο εσωτερικό, για τα οποία, **προμηθεύονταν ανθρώπινο δυναμικό, όχι μόνο από τις τάξεις των υπόδουλων λαών,[683] αλλά και εκείνες των σκλάβων, για την συντήρησή τους και για τα χαρέμια τους, παρά τις απαγορεύσεις σχετικά με το δουλεμπόριο.**

Όπως μας πληροφορεί η Blunt, τα σαράγια, όπως το Δολμαμπαχτζέ (Dolma-Bagche) και το Μπεσχικτάς (Beshiktash), ήταν συνδεδεμένα με άλλα παλατιακά συγκροτήματα- επαύλεις και κιόσκια- **τα οποία και εκείνα αξίωναν τις υπηρεσίες μεγάλου αριθμού ανθρώπινου δυναμικού.** Σημειώνει, όμως, ότι το παλαιότερο και το πιο διάσημο από τα Οθωμανικά σαράγια (παλάτια) ήταν το **Εσκί-Σαράι,**[684] που σημαίνει το παλιό παλάτι, το οποίο βρισκόταν στο σημείο όπου ο Βόσπορος εισχωρεί στην θάλασσα του Μαρμαρά.

---

[678] The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Vol. I., [44a], σελ. 243.
[679] Ibid., σελ. 243. [44a]
[680] Ibid., σελ. 243. [44a]
[681] Ibid., σελ. 242-243. [44a]
[682] Το Εσκί Σαράι, το παλαιότερο παλάτι, το Δολμά-Μπαχτσέ, το Μπεκλέρ-Μπέη και άλλες βασιλικές κατοικίες και οικοδομήματα.
[683] Όπως των Ελλήνων και των Αρμενίων.
[684] (Eski-Serai)

Ο Ανατολικός δεσπότης,[685] ο Σουλτάνος Μωάμεθ/Μεχμέτ ΙΙ (Mehemet II ή ο Μεχμέτ ο Πορθητής), μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης, είχε κτίσει το Εσκί-Σαράι, τον 15ο αιώνα, επάνω στην τοποθεσία του παλιού Βυζαντίου. Ο Σουλτάνου Μεχμέτ ΙΙ,[686] γνωστός στην ιστορία ως «ο Κατακτητής» (the Conquerer), είχε μία έμμονη ιδέα, να κάνει την καινούργια του μητρόπολη, την οποία από Κωνσταντινούπολη ονόμασε **Ισταμπούλ**, ένα αντίγραφο μ' αυτήν του Κωνσταντίνου, μόνο πιο πλούσια. Μετά την κατάκτηση του Βυζαντίου διάλεξε ένα χώρο της αγοράς του Ταύρου, τη σημερινή πλατεία Μπεγιαζίτ, για να κτίσει εκεί **το πρώτο του παλάτι.** Ύψωσαν τείχοι γύρω από την αγορά, στην καρδιά της τότε πόλης, και κατασκεύασαν αυτό το παλατιακό συγκρότημα, που αναφέρεται και περιγράφεται στα ιστορικά αρχεία, καθώς και από τις περιηγήτριες, ως το Εσκί Σαράι, και ως η κατοικία των χηρών (γυναικών) των σουλτάνων, **από το οποίο σήμερα δεν έχει απομείνει ίχνος.**

Αυτό το φημισμένο παλάτι, το Εσκί Σαράι, που ήταν στεφανωμένο με επιχρυσωμένους τρούλους και περιβαλλόμενο από κήπους, είχε επεκταθεί, ανακαινισθεί και καλλωπισθεί, ανάλογα με τις ανάγκες και τα καπρίτσια κάθε διαδόχου σουλτάνου, μετά τον Μεχμέτ τον Κατακτητή. Διασκορπισμένα στις εκτάσεις του Εσκί Σαράι, όπως μας πληροφορεί η Blunt, σε αυτό το παλατιακό συγκρότημα υπήρχαν ωραία τζαμιά, νοσοκομεία, φιλανθρωπικά ιδρύματα και μαυσωλεία. Όσον αφορά το χαρέμι του Εσκί Σαράι, η Blunt επισημαίνει: **«Εδώ μπορείτε να δείτε_.μυστήριους τοίχους με καφασωτά παράθυρα, την μονότονη κατοικία έξυπνων πλασμάτων, που μόλις εισαχθούν σπάνια τους επιτρεπόταν να αποκτήσουν ξανά την ελευθερία τους_και μια πιο κοντινή ματιά προσφέρει στον περίεργο περαστικό μία καθαρή και μικροσκοπική αντίληψη του παλατιού ενός δεσποτικού Ανατολίτη_»**[687] Σε αυτό το σημείο πρέπει να επισημάνουμε, ότι από το 1561, το Εσκί Σαράι είχε εγκαταλειφθεί στην χρήση των γυναικών, των παλλακίδων, καθώς και των πριγκίπων, δηλαδή γιων αυτών των γυναικών και του αποβιώσαντος σουλτάνου, όπου ζούσαν κάτω από πολύ στενάχωρες συνθήκες. Οι έγκλειστες γυναίκες του Εσκί Σαράι, αντέδρασαν σε αυτόν τον περιορισμό, και το έκαψαν την εποχή του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ (1861-1876), αλλά δεν γνωρίζουμε, όμως, ακριβώς ποια ημερομηνία. Το Εσκί Σαράι, δηλαδή το παλιό παλάτι, βρίσκονταν στο σημερινό χώρο του κεντρικού κτιρίου του Πανεπιστημίου.

5.1.1.1 Οι έγκλειστες Γυναίκες του Χαρεμιού αντιδρούν και πυρπολούν (καίνε) το Εσκί Σαράι.

«Όλα ήταν εκεί (στο Εσκί-Σαράι), το λαμπερό και το βρόμικο, το εξευγενισμένο και το αηδιαστικό, μεγαλοπρεπείς κρατικές αίθουσες του Αντιπροσώπου του Θεού (του Σουλτάνου), δίπλα στα μελαγχολικά κελιά αυτών των δύστυχων και καταραμένων από το βασιλικό τους αίμα πριγκίπων,[688] που εγκαταλείπονταν εκεί να λειώνουν στην **απομόνωση (όπως και οι έγκλειστες γυναίκες)**, μέχρι το θάνατό τους, που ερχόταν να ξεκαθαρίσει τους λογαριασμούς τους με τους τυράννους, οι οποίοι τους είχαν καταδικάσει στις αλυσίδες αυτές. Υπήρχαν και φιλανθρωπικά

[685] "the Eastern despot" (βλέπε [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison. The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I . , 1878 .[44a] σελ. 239.)

[686] Οθωμανός Σουλτάνου, Μεχμέτ ΙΙ, [1451-1481], 'ο Κατακτητής'

[687] [44ο] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol I and Vol II. , 1878 . Vol. I., [44a] σελ. 239.

[688] Το θέμα των πριγκίπων και των πριγκιπισσών εξετάζεται στο δεύτερο κεφάλαιο (Κεφάλαιο ΙΙ).

ιδρύματα από τα οποία δεν έδιωχναν ποτέ τους φτωχούς χωρίς να τους δροσίσουν, και το μπουντρούμι, όπου οι δυνατοί εγκαταλείπονταν να πεινάσουν και να πεθάνουν... Πιο πέρα υπήρχαν τα μαυσωλεία του γένους του Σουλτάνου... Εκεί αναπαύονταν αυτοί οι **καταδικασμένοι πρίγκιπες**[689] **οι οποίοι ζούσαν μια ζωή χωρίς ελευθερία και συχνά τελείωναν με έναν σκληρό θάνατο, μία κατάσταση που δεν ισορροπούσε με το άχρηστο μεγαλείο των μνημείων τους. 'Ποιό το όφελος να κάνεις παιδιά,' μου είπε κάποτε μία Κιρκάσια σκλάβα με την πικρία μιας μητέρας, η οποία είχε γεννήσει το γιο ενός σουλτάνου, 'όταν προορίζονται μόνο για να γεμίσουν τα μνημεία';»**[690] Γράφει η Blunt.

Όπως μαθαίνουμε από την Blunt, και την Αγγλίδα ζωγράφο-περιηγήτρια Mary Adelaide Walker, από το **1541** το Εσκί-Σαράι είχε εγκαταλειφθεί στην χρήση του χαρεμιού [των γυναικών] των νεκρών σουλτάνων, οι οποίες, ήταν εγκλωβισμένες εκεί ισόβια και οι οποίες τελικά το έκαψαν.[691]

Οι τελευταίοι 'κάτοικοι', αυτού του χαρεμιού, δηλαδή του Εσκί Σαράι, ήταν ο μεγάλος αριθμός των γυναικών, που ανήκαν στον Σουλτάνο Αμπτούλ-Μεζίντ [Abdul-Medjid, 1839-1861],[692] οι οποίες δεν άντεχαν άλλο την μελαγχολική απομόνωσή τους, και σύμφωνα με αναφορές, **το έκαψαν** με την ελπίδα, ότι θα τους δοθεί μία άλλη κατοικία πιο ευχάριστη και κοντά στις παλιές συνήθειές της ασύγκριτης ελευθερίας, που είχαν κάποτε αποκτήσει, όταν ζούσε ο σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ.[693] **Το παλάτι καταστράφηκε**, και ένας μεγάλος αριθμός πολυτίμων και σπάνιων αντικειμένων είχαν την ίδια τύχη. Το 1878, όπως μας πληροφορεί η Blunt, στην τοποθεσία αυτή υπήρχαν μόνο κήποι που τους διέσχιζε ένας σιδηρόδρομος.[694]

Μετά από το Εσκί Σαράι κτίσθηκε **το Σαράι Τοπκαπί (ή Τοπκαπού)**, που σημαίνει η Πύλη του Κανονιού, γνωστό στην Δύση ως **η Υψηλή Πύλη**.[695] Το Μεγάλο Χαρέμι του Εσκί Σαράι, μετακόμισε στο γνωστό Σαράι του Τοπκαπί, για πρώτη φορά, το 1541, με την Ρωσίδα Σουλτάνα Ροξαλίνα ή Ροξελάνα,[696] την πρώτη νόμιμη σύζυγο σουλτάνου[697] με καταγωγή σκλάβας.[698]

---

[689] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, οι πρίγκιπες, τα παιδιά των σουλτάνων.

[690] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a], σελ. 240.

[691] [57c] Mary Adelaide Walker,
"Through Macedonia to the Albanian Lakes" by Mary Adelaide Walker. With illustrations by the author, London, Chapman and Hall 1864. [Η περιήγηση ξεκίνησε τον Ιούλιο το 1860 απο την Κωνσταντινούπολη για την Θεσσαλονίκη. [Salonica, Vodena, Ostrovo, Monastir, Ochrida, Georgtcha, Castoria.] [translation/fragments,- [57c2], σελ. 3. «Εκείνες που δεν επιθυμούν να παντρευτούν ξανά τις στέλνουν στο παλιό Σαράι όπου δεν απολαμβάνουν την ίδια ελευθερία που απολάμβαναν άλλες Τουρκάλες. Είναι πολύ δύσκολο να πάρεις άδεια για να τις επισκεφτείς, και ο έξω κόσμος φαίνεται να γνωρίζει πολύ λίγα για την ζωή τους.» Εκεί έπεφταν από την μεγάλη ζωή του Σαράι, στην αφάνεια.

[692] 44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a], σελ. 240.

[693] θέμα που θα εξετασθεί στα κεφάλαιο που θα ακολουθήσουν.

[694] Ibid., σελ. 240. [44a]

[695] Ο σουλτάνου Μεχμέτ Φατίς (Ο Πορθητής), λίγο μετά την κατάκτηση της Πόλης, έχτισε και το Γενί Σαράι (το Νέο Παλάτι) στην άκρη του Σαραγιού και το όνομα Τοπκαπί (η Πύλη του Κανονιού), δόθηκε σ' αυτό από ένα παλάτι που προϋπήρχε κοντά στην ακτή και του οποίου η πύλη φυλαγόταν με κανόνια.

[696] Βλέπε Πίνακα, «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ» ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ. Βλέπε, επίσης, 'το γυναικείο παρακράτος' στο δεύτερο κεφάλαιο.

[697] Σύζυγος του Σολιμάνου του Μεγαλοπρεπούς. (Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.)

[698] Η τελευταία βαλιδέ σουλτάνα, μητέρα σουλτάνου, που έζησε και απεβίωσε εκεί, ήταν η Μπεζμί Αλάμ, η Γεωργιανή μητέρα του σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ. Με την αποπεράτωση των

Το Εσκί Σαράι χρησίμευε, από το 1541, ως η κατοικία για τις γυναίκες των προηγούμενων ή αποθανώντων σουλτάνων, καθώς και για τους ευνούχους αυτών των γυναικών. Το σαράι του Τοπκαπού υπήρξε η **έδρα** της βασιλικής εξουσίας και του γυναικείου παρακράτους, εποχής γνωστής ως «Το σουλτανάτο των Γυναικών»[699] που στέγαζε χιλιάδες ανθρώπους.

Το Τοπκαπού και το μεγάλο χαρέμι του που είχε το μεγαλύτερο αναπτυγμένο σύστημα απομόνωσης των γυναικών, λειτουργούσε για τέσσερις αιώνες. **Χιλιάδες έγκλειστες γυναίκες** ζούσαν εκεί απομονωμένες από τον έξω κόσμο και συμβίωναν ομαδικά σε κοιτώνες ή σε ωραία διαμερίσματα, ανάλογα με την θέση τους στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού, την οποία θα εξετάσουμε στο δεύτερο κεφάλαιο. Το χαρέμι του Τοπκαπί ήταν το μεγαλύτερο και το πιο αναπτυγμένο χαρέμι, όσον αφορά την οργάνωση και λειτουργία του, και τουλάχιστον, όσον αφορά την 'φιλοσοφία' του επεκτατισμού, δηλαδή την πολυεθνική πληθυσμιακή ανάπτυξή του. Το μεγάλο χαρέμι, αυτού του σαράι, είχε περίπου τετρακόσια δωμάτια ή αίθουσες επικεντρωμένα γύρω από το προαύλιο της Βαλιντέ (βαλιδέ) Σουλτάνας[700], δηλαδή της μητέρας του σουλτάνου, που περιείχε τα διαμερίσματα της βαλιδέ σουλτάνας, τα δωμάτια και τους κοιτώνες των άλλων θηλυκών δούλων, τα λουτρά, κλπ.

Το Μεγάλο Σαράι, όπως όλες οι Μουσουλμανικές κατοικίες, χωριζόταν στο χαρέμι/χαρεμλίκ[701] και στο σελεμλίκι. Το χαρέμι προοριζόταν αποκλειστικά για την 'οικογενειακή ζωή' του Σουλτάνου και των γυναικών του. Στο σελαμλίκ είχαν πρόσβαση οι αρσενικοί αξιωματούχοι και υπηρέτες του Σουλτάνου, οι ξένοι αξιωματούχοι και επισκέπτες, οι ευνούχοι, οι δυτικές περιηγήτριες κλπ. Όπως μας πληροφορεί η Fanny Janet Blunt,[702] μεταξύ αυτών των δύο μεγάλων χωρισμάτων, τους δύο μεγάλους διαφυλικούς διαχωρισμούς, που ήταν το σελαμλίκι και το χαρέμι, υπήρχε και ένας **ουδέτερος χώρος** που ονομαζόταν το Μαμπέην, «the Mabeyn», ο οποίος απετελείτο από ένα αριθμό αιθουσών. Ο χώρος ή οι αίθουσες αυτές βρίσκονταν ανάμεσα στο χαρέμι, τα διαμερίσματα των γυναικών, και του σελεμλίκι, τα διαμερίσματα ή οι εγκαταστάσεις των σουλτάνων.[703]

Το Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι αποτελούσε το πρότυπο για τους υπόλοιπους ομόθρησκούς τους, και εξαπλώθηκε σε όλα τα κοινωνικά στρώματα των Οθωμανών.[704]

έργων στο Σαράι του Δολμαμπαχτζέ, το 1856, ο σουλτάνος και το χαρέμι του μετακόμισαν εκεί.

[699] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[700] Μητέρα Σουλτάνου και 'Πρώτη Κυρία' της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

[701] Το χαρέμι, τα διαμερίσματα των γυναικών του Σαράι.

[702] Fanny Janet Blunt. The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol II. , 1878 . [44a,b]

[703] Ibid., σελ. 246-247.

Σύμφωνα με την Blunt θα μπορούσε να θεωρηθεί το μαμπέην ως η ιδιωτική κατοικία του Σουλτάνου και ως ο ουδέτερος χώρος και ιδιωτικός χώρος του σουλτάνου. Όπως μας πληροφορεί η Blunt, σε αυτόν τον χώρο ο Σουλτάνου ή ο παντισά [Padisha] εισερχόταν μεταξύ εννέα και δέκα το πρωί, ντυμένος με το *gedjlik* ή την ενδυμασία ύπνου που αποτελούταν από ένα λευκό σκουφάκι ύπνου που ονομαζόταν τεκκέ-*tekke*. μία ανοιχτόχρωμη ρόμπα, *intari*. ένα παντελόνι, το *eichdon* , τις ευρύχωρες παντούφλες του, *–terliks*. και ένα καπιτονέ σακάκι ή πανωφόρι, το *kirka* που ανάλογα με την εποχή ήταν φοδραρισμένο με γούνα. Με αυτήν την ενδυμασία παρουσιαζόταν στο γραφείο του και διεκπεραίωνε τις κρατικές υποθέσεις, ή ασχολούταν με οτιδήποτε ταίριαζε στα γούστα ή στις προτιμήσεις του. Κοντά σε αυτόν τον χώρο, που ονομαζόταν mabeyn, υπήρχαν και τα διαμερίσματα των αξιωματούχων του—του ιδιωτικού γραμματέα του και των άλλων υπαλλήλων οι οποίοι τον περίμεναν από την Ανατολή του ηλίου.

[704] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙΙ.

Η ΣΥΝΘΕΣΗ ΚΑΙ Η ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΗ ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΧΑΡΕΜΙΟΥ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΜΕ ΤΑ ΕΠΙΣΗΜΑ ΚΕΝΤΡΑ ΕΞΟΥΣΙΑΣ: Η ΠΥΡΑΜΙΔΙΚΗ ΙΕΡΑΡΧΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΧΑΡΕΜΙΟΥ ΤΟΥ ΣΑΡΑΙ ΤΟΝ 19^{ο} ΑΙΩΝΑ.

ή

ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ «ΠΙΣΩ ΑΠΟ ΤΟ ΠΕΠΛΟ», ΤΟ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΣ, ΜΙΑ «ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΓΥΝΑΙΚΟΚΡΑΤΙΑΣ», ΚΑΙ «Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΠΛΕΚΤΑΝΗΣ» ΣΤΟΝ «ΖΥΓΟ ΤΟΥ ΧΑΡΕΜΙΟΥ».

II.

Η ΣΥΝΘΕΣΗ ΚΑΙ Η ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΗ ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΧΑΡΕΜΙΟΥ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΜΕ ΤΑ ΕΠΙΣΗΜΑ ΚΕΝΤΡΑ ΕΞΟΥΣΙΑΣ: Η ΠΥΡΑΜΙΔΙΚΗ ΙΕΡΑΡΧΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΧΑΡΕΜΙΟΥ ΤΟΥ ΣΑΡΑΙ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ.

ή

ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ «ΠΙΣΩ ΑΠΟ ΤΟ ΠΕΠΛΟ»,[1] ΤΟ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΣ,[2] ΜΙΑ «ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΓΥΝΑΙΚΟΚΡΑΤΙΑΣ»,[3] ΚΑΙ «Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΠΛΕΚΤΑΝΗΣ»[4] ΣΤΟΝ «ΖΥΓΟ ΤΟΥ ΧΑΡΕΜΙΟΥ».[5]

---

[1] [99], 1899-1909 M.E. Hume-Griffith.
BEHIND THE VEIL IN PERSIA AND TURKISH ARABIA. An account of an Englishwoman's eight year's residence amongst the Women of the East. London: Seeley & Co. Limited, 1909.

[2] Γνωρίζουμε ότι το 1558 έως το 1687 εθεωρείτο η εποχή της «Εξουσίας των Γυναικών» και του «Σουλτανάτου των Γυναικών». (Βλέπε, Peirce, Leslie P., The Imperial Harem Women and Sovereignty in the Ottoman Empire, Oxford University Press., 1993, σελ. 18). Οσον αφορά το 'γυναικείο παρακράτος', βλέπε:
-Croutier, Alev Lytle. Harem—The World Behind the Veil. Abbeville Press Publishers, New York, London, Paris. 1989. [2a*],
-Melman, Billie. Women's Orients. English Women and the Middle East, 1718 - 1918. Sexuality, Religion and Work. Second Edition. MACMILLAN, 1995.
-Rule, Babs. Everyday Life in the Harem. Blond & Briggs, London. 1983. [BPL]
Βλέπε, επίσης, περιηγήτριες του 19ου αιώνα :

- [44a,b], Fanny Janet Blunt, (1848-1899). The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a,b]
- [57a,b], 1857 – 1897 Mary Adelaide Walker, [Σαράντα χρόνια περιηγήσεων]. Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57a,b].
- [45a], [45b] [Melek Hanum, ((Marie Dejean) 1828-1870, wife of the Grand-Vezir. (Marie Dejean Millingen, μετά τον πρώτο της γάμο, και Melek Hanum, ή Mme Kibrizli-Mehemet Pacha [1840-1870] ή Wife of H.H. Kibrizli-Mehemet Pasha.), μετά τον δεύτερό της γάμο :

1. THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a].
2. SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b]

-. [51a,b] Emmeline Lott, (1864-1866)- The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. [51a,b].

-[33a] Dora d'Istria, ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861. (HB4D 692) (Microfilm no. 1). LES FEMMES EN ORIENT PAR MME DORA D'ISTRIA (2 vol. IN-8) Zurich: Meyer et Zeller, editueurs. (1859: selon Revue des Deux Mondes, Bull. Bibl., 1er novembre 1859.....c'etait un album ou plutot un panorama). (Η γαλλική έκδοση υπήρχε αρχικά στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Αθήνας αλλά δεν βρέθηκε έτσι χρησιμοποιήσαμε την Ελληνική μετάφραση της κυρίας Skouze που εκδόθηκε το 1861) [33a],

-1845, Maria Theresa Asmar, [1804-1854], daughter of Emir Abdallah D'Asmar
Prophecy and lamentation; or, A voice from the East. An appeal to the women of England, on the regeneration of the East, and the elevation of their sex to the rights and dignities, of which they have been so long deprived by their Mohammedan masters; by The Babylonian Princess, Maria Theresa D'Asmar, Daughter of Emir Abdallah D'Asmar. Written by Herself, And . Translated into English. Dedicated, By Special Permission, To Her Majesty. London: John Hatchard and Son, Publishers, 187, Piccadilly.
-[81a,b] 1890 ADALET.

1. LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 959-966 NO. ?, Dec. 1890. [81a]
2. TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 130-140, No. 185, July 1892. [81b]

-1891, 1891-1917 Lucy M.M. Garnett

1. THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a]
2. WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. (σελ. 57-70), January 1895. [86b]

[3] "Petticoat Government". (Βλέπε περιηγήτρια [51α], [51β] Emmeline Lott 1864-1866.)

«...Μία μεγάλη άβυσσος χωρίζει μια 'οικογένεια'[6] της Ανατολής από μία της Δύσης, και περισσότερες φορές από ότι υποψιάζεσθε, αλλαγές και επαναστάσεις-εξεγέρσεις, που ανατρέπουν δυναστείες στην Ανατολή, καθώς και τραγωδίες των πιο φρικτών χαρακτήρων, που καταδικάζουν ολόκληρες οικογένειες σε μία ζωή μιζέριας, είναι αποτέλεσμα κάποιας άθλιας συνωμοσίας που προέρχεται από την φωλιά της αδικίας, της ανομίας και της διαφθοράς—το Χαρέμι.»[7] [Melek Hanum, 1836-1866, πρώην Marie Dejean-Millingen.][8]

«Η πτώση ενός υπουργού, η καταλήστευση των αγαθών και της κινητής περιουσίας ενός Πρίγκιπα, η απομάκρυνση μιας μισητής αντιπάλου, η αντικατάσταση ενός μωρού με ένα άλλο, η εκτέλεση ενός διαδόχου, η δηλητηρίαση του κυρίαρχου Σουλτάνου, ή του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, εν ολίγοις, **όλα τα εγκλήματα γεννιούνται και διαπράττονται από τις κατώτερες τάξεις των σκλάβων του χαρεμιού.**»[9] Διεπίστωσε, μετά από την Μελέκ Χανούμ (Melek Hanum), η Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott,[10] η οποία ήταν μάρτυρας της **«κυβέρνησης γυναικοκρατίας»**,[11] όπως την αποκαλεί η ίδια το 1866. **Ο θεσμός της δουλείας του Οθωμανικού χαρεμιού δημιούργησε και ανέπτυξε την εξάσκηση της απάτης, της δολιότητας και της πανουργίας,** και χωρίς αμφιβολία διευκόλυνε την **«επιστήμη της πλεκτάνης»**,[12] ήταν η εκτίμηση της Lott.

---

[4] Ibid., σελ.294. [51β] Από τον 17° αιώνα έγκλειστες των χαρεμιών είχαν στα χέρια τους την εξουσία του κράτους. Για παράδειγμα, κάτω από τον Οθωμανό Σουλτάνο Μουράτ III, Murad III [1574-1595], ο οποίος είχε μία ερωμένη, την όμορφη Βενετσάνα Μπάφα [Baffa], και κάτω από τον Achmed I., [1603-1617], ο οποίος είχε μία πνευματώδες Ελληνίδα ευνοούμενη, την KOSSEUS ,--γυναίκες που τον 17° αιώνα έκαναν κακή χρήση και κατάχρηση της εξουσίας τους- και οι δύο πέθαναν από στραγγαλισμό σε μία εξέγερση. Όμως όταν ο , Suliman I. the Great ο κατακτητής, και ο νομοθέτης ήταν τόσο απόλυτα δεμένος στις αλυσίδες της αγαπημένης του Γαλλίδας ηθοποιού, Ροξαλάνα, που εκτέλεσε δύο από τους γιους του από μία άλλη σκλάβα, για να εξασφαλίσει την εξουσία της και τον θρόνο για τον δικό της απόγονο.

[5] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress.

[51b, σελ. 296, 297,299]: "the yoke of the Harem". [51b, σελ. 296] the "Princes' Cage", in reference to males. [σελ.297] "the soil (the harem) is capable of producing only crippled plants.", "institution for the corruption of women and young princes" [.σελ.299].

[6] "household"

[7] Marie Dejean/ Marie Dejean-Millingen/ Melek Hanum: SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45β], σελ. 277.

[8] Η Marie-Dejean [Millingen], η συγγραφέας Μελέκ Χανούμ, η οποία έζησε 30 χρόνια (1836-1866) στα χαρέμια, ως Μουσουλμάνα σύζυγος και ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα που δραπέτευσε στην Ελλάδα. Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη στις αρχές του 19ου αιώνα. Ο πατέρας της ήταν Γάλλος, η μητέρα της Ελληνο-Αρμένισσα. Η γιαγιά της ήταν Χιώτισσα και ο παππούς της Αρμένιος. Ο πρώτος της σύζυγος ήταν Άγγλος ιατρός, φίλος του Λόρδου Βύρωνα, και ο δεύτερος σύζυγός της ήταν Τούρκος αξιωματούχος από την Κύπρο, πρώην σκλάβος, ο οποίος, χάρη στην πρώτη του σύζυγό, Μελέκ Χανούμ/ Marie Dejean, και αργότερα χάρη στην δεύτερη σύζυγό του Φατιμέ Χανούμ, αδελφή του Μεγάλου Βεζίρη Ρεσίντ Πασά, ανέβηκε στην εξουσία. Ο δεύτερος σύζυγός της Μελέκ Χανούμ ήταν ο Μεγάλος Βεζίρης Κιμπρίζλί Μεχεμέτ-Πασά.

[9] Ibid., σελ.294. [51β] Στα χαρέμια του μεγάλου Σαράι και της Αντιβασιλείας της Αιγύπτου το 1864-1866.

[10] Η Lott εργαζόταν στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου το 1864 μέχρι το 1866 και ακολούθησε την γυναικεία αντιπροσωπεία του χαρεμιού του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου στην πρώτη επίσημη επίσκεψή της στο μεγάλο χαρέμι του Σαράι του σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ.

[11] Ibid., σελ.294. [51β]. ("Petticoat Government")

[12] Ibid., σελ.294. [51β]. Emmeline Lott. ("the science of weaving nets", "Petticoat government".)

«...πως είναι δυνατόν να υπάρξει ειρήνη μεταξύ γυναικών που αμφισβητούν, όχι μόνο την καρδιά ενός άνδρα, αλλά και την κυβέρνηση εκτεταμένου κράτους... Εν μέσω των απαθών τούτων Τούρκων, πνευματώδεις Ρωσίδες, όπως η Χουρέμ (ή Χουριέμ Σουλτάνα), επιδέξιες και ενεργητικές Ελληνίδες όπως η Ρεβία Γκιουλνούς, εδημιούργησαν στην οικογένεια των Σουλτάνων ταραχές τόσο μεγάλες, επειδή ποτέ οι εξωτερικές ασχολίες δεν τις απέσπασαν από τις προσωπικές τους φιλοδοξίες. Φαίνονται δε, ότι **επιθυμούσαν να εκδικηθούν την δουλεία τους με τη δημιουργία ταραχών σε ολόκληρο το κράτος**, το οποίο δεν ήταν δυνατό να κυβερνήσουν οι ίδιες, όπως έκαναν η Αγία Πουλχερία ή, η Αυτοκρατόρισσα Θεοδώρα... Και πράγματι, πως είναι δυνατόν κάποιος να κυβερνάει ένα βασίλειο, ζώντας με συνεχή αποκλεισμό (στο χαρέμι), γνωρίζοντας τους ανθρώπους μόνο από ιδιοτελείς πληροφορίες, και προορισμένες να καταδαπανούν τις διανοητικές τους δυνάμεις **σε συνεχείς ραδιουργίες;**»[13] Γράφει το 1859 η διακεκριμένη και διεθνώς γνωστή στην εποχή της περιηγήτρια-συγγραφέας Dora d'Istria.

****

1. «Με τις αλυσίδες της δουλείας»[14] οδηγούνται οι γυναίκες στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι.

Όλες οι 'σουλτάνες' υπήρξαν εξισλαμισμένες σκλάβες, δηλαδή χασεκί ή οδαλίσκες (παλλακίδες) των σουλτάνων, και μόνο **έξι** Οθωμανοί σουλτάνοι, από τον 16ο αιώνα έως το 20ο αιώνα, τις παντρεύθηκαν νόμιμα (με νέκγια). Ο πρώτος σουλτάνος που σύναψε νόμιμο γάμο με την παλλακίδα-σκλάβα του, ήταν ο Σουλτάνος Σουλεϊμάν, τον 16ο αιώνα. Ο δεύτερος ήταν ο σουλτάνος Σελίμ Β', τον 16ο αιώνα, ο τρίτος, ήταν ο Ιμπραχίμ, τον 17ο αιώνα, ο τέταρτος ο σουλτάνος Μαχμούτ Β', τον 19ο αιώνα, και ο τελευταίος, του 19ου αιώνα, ο σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ, ο οποίος ήταν ο ***πρώτος*** σουλτάνος και ο **μόνος** να πάρει διαζύγιο, δύο φορές, από την ίδια γυναίκα. Δεν υπάρχει καμμία μαρτυρία, σχετικά με την σύναψη γάμου σουλτάνου με σκλάβα, τον 18ο αιώνα.[15]

Ο θεσμός του χαρεμιού δεν εκαλλιεργούσε την αλληλεγγύη μεταξύ αυτών «των συντροφισσών στην δουλεία»,[16] δηλαδή μεταξύ των έγκλειστων γυναικών, αντιθέτως την εξαφάνιζε δημιουργώντας αντιζηλίες, συγκρούσεις και αγώνες για την εξουσία ('power struggles), που έφθαναν μέχρι την εξόντωση κάποιας αντίζηλου ή την εξόντωση των αρσενικών παιδιών της. Η δημιουργία ανταγωνιστικών σχέσεων και συμπεριφορών μεταξύ των «φιλόδοξων» γυναικών αυτού του γυναικείου παρακράτους, που ονομαζόταν

---

[13] [33a] DORA D'ISTRIA, La Princesse Helene Ghika, La Princesse Koltzoff-Massalsky (1849).
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861. [33ª], σελ. 351.

[14] [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I. and Vol. II., 1878 vol. I. [44a], σελ. 250.
Βλέπε, επίσης, [86a] Lucy M.J. Garnett
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London: David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891 [86a], σελ. 387.

[15] Βλέπε πίνακα: «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ», ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ.
Αναφέρεται, επίσης, ότι ο τελευταίος σουλτάνος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο Mehmet/Mehmed VI. (1918-1922), παντρεύθηκε τέσσερις από τις γυναίκες του.

[16] [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I. and Vol. II., 1878 vol. I. [44a],.σελ. 258.

το Οθωμανικό χαρέμι, ήταν αναπόφευκτη.[17] Η σύνθεση και η κανονιστική δομή του Οθωμανικού χαρεμιού δεν επέτρεπε την καλλιέργεια σχέσεων συντροφικότητας ή αλληλοϋποστήριξης, εκτός εάν ο στόχος ήταν η ατομική προσωπική ενδυνάμωση ή αυτοενδυνάμωση μέσα σε αυτόν τον **πολυεθνικό δεσποτικό γυναικείο μικρόκοσμο**, το οποίο είχε εξελιχθεί, μέσω των μηχανισμών και στρατηγικών επιβίωσης, συντήρησης, διαμαρτυρίας και αντίστασης των έγκλειστων γυναικών, σε μία **«κυβέρνηση γυναικοκρατίας»**.[18]

Η προαγωγή αξιωματούχων ήταν ανεξάρτητη από οποιοδήποτε προκαθορισμένο κανόνα ή αξιοκρατικό κριτήριο. Η εύνοια και το καπρίτσιο καθόριζαν όλες τις επιλογές. Τα γυναικεία δίκτυα γνωριμιών, δηλαδή οι γυναίκες εκτός του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, ενεργούσαν και εκείνες δραστήρια σε αυτό το θέμα, για να προωθήσουν τους ευνοούμενους τους, τους γιους τους, τα αδέλφια τους, και τους συζύγους τους.[19] Διατηρούσαν επαφές με τις γυναίκες του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, με τις συζύγους υπουργών, αρχιστράτηγων και άλλων κρατικών αξιωματούχων, προσπαθώντας να κερδίσουν την εύνοιά τους. Οι γυναίκες έπειθαν τους αφέντες τους, τους συζύγους τους ή τους γιους τους, εκ μέρους των προστατευόμενων τους, και πετύχαιναν να πάρουν αυτό που ζητούσαν, όπως τον διορισμό ή την απόλυση διαφόρων ατόμων, ή την επιβολή της εξορίας τους ή την ανάκληση της εξορίας. Για παράδειγμα, δεν ήταν ασυνήθιστο για ένα νέο είκοσι-πέντε ετών, ο οποίος δεν είχε υπηρετήσει ποτέ, να διορισθεί στρατηγός κάποιας ταξιαρχίας ή μεραρχίας, ή να προβιβασθεί σε κάποια σημαντική ναυτική ή στρατιωτική θέση, εξ' αιτίας των ενεργειών μιας γυναίκας.[20]

Αποκλειστικά από τις προσωπικές εμπειρίες, πληροφορίες, εκτιμήσεις και μαρτυρίες δυτικών περιηγητριών, κυρίως του 19ου αιώνα, θα εξετάσουμε την σύνθεση, την κανονιστική δομή και την λειτουργία αυτής της **πολυεθνικής παρασιτικής κοινωνίας**, μέσα στην οποία είχε αναπτυχθεί ένα σύστημα εξαρτημένων, υποτακτικών, υποτελών, ανελεύθερων, δουλικών και πελατειακών σχέσεων. Επιβάλλεται να μελετήσουμε πρώτα την πυραμιδική γυναικεία ιεραρχία του Βασιλικού χαρεμιού, δηλαδή εκείνη του Μεγάλο Χαρεμιού του Σαράι του 19ου αιώνα, η οποία ετηρείτο αυστηρά και απόλυτα. Μέσα σε αυτόν τον αποκαλούμενο 'ιερό' και απαραβίαστο χώρο, στο οποίο κανένας άνδρας δεν είχε το δικαίωμα να εισχωρήσει,[21] το γυναικείο παρακράτος λειτουργούσε, εκινείτο, εδραστηριοποιείτο και ενεργούσε ανενόχλητο, ανεξέλεγκτα και δεσποτικά.

Σε αυτό το σημείο, πρέπει να επισημαίνουμε, ότι **όλα** τα μέλη του Μεγάλου Χαρεμιού ήταν εξισλαμισμένες σκλάβες, ή πρώην σκλάβες, με την εξαίρεση των θυγατέρων του σουλτάνου, δηλαδή τις πριγκίπισσες, οι μητέρες των οποίων, όμως, υπήρξαν σκλάβες στην καταγωγή τους.

---

[17] [51β] Emmeline Lott .
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Vol. II, [51β]. σελ. 251.

[18] Ibid., σελ. 294. [51β] ("Petticoat Government")

[19] [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I. and Vol. II., 1878 , vol. I. [44a]. σελ. 36.

[20] Ibid., σελ. 37. [44a]

[21] εκτός από τον σουλτάνο

Η μεγάλη στρατιά των μη-μουσουλμάνων γυναικών, που εξανδραποδίσθηκαν και οδηγήθηκαν στο χαρέμι του Σαράι, **«με τις αλυσίδες της δουλείας»**,[22] αρχικά έπαιρναν τον τίτλο των ατζεμί ή ατζαμήδων (Adjemis or rustics), δηλαδή των δοκίμων, των εκπαιδευόμενων, των αρχαρίων[23] μέχρι να εκπαιδευθούν για τους μελλοντικούς τους ρόλους. Δεν είχε σημασία πόσο χαμηλά ξεκινούσαν αυτές οι 'δόκιμες' σκλάβες, η μελλοντική τους **'καριέρα'** ή σταδιοδρομία, αποκλειστικά των λευκών και εμφανίσιμων κοριτσιών και γυναικών, εξηρτάτο από την «τύχη» τους. Η Fanny Janet Blunt ισχυρίζεται, ότι «η τύχη» αποφάσιζε, εάν θα γίνονταν οδαλίσκες, δηλαδή παλλακίδες του σουλτάνου, ίκμπαλς, δηλαδή ευνοούμενες οδαλίσκες, Καντίν Εφέντη, δηλαδή άτυποι σύζυγοι του σουλτάνου, από τις οποίες ο σουλτάνος εδικαιούτο επτά, βαλιδέ σουλτάνες, μητέρες σουλτάνων, ή ευνοούμενες δούλες της Βαλιδέ Σουλτάνας, της μητέρας του εκάστοτε σουλτάνου ή ακόμα και των πριγκιπισσών, των θυγατέρων του σουλτάνου, καθώς και ελεύθερες Μουσουλμάνες με την σύναψη γάμου με κάποιον Μουσουλμάνο αξιωματούχο ή προστατευόμενο της Αυλής. **Η εκπαίδευσή τους στο Σαράι καθοριζόταν από τις 'θέσεις εργασίας', ή τους ρόλους που ήταν προορισμένες να κατέχουν στο μέλλον.**[24]

Εκείνες που επιλέγονταν για τις βαριές οικιακές εργασίες του νοικοκυριού, όπως οι μαύρες γυναίκες και οι μη-εμφανίσιμες λευκές, των οποίων το μέλλον δεν εξηρτάτο από την ίδια 'τύχη',[25] έμπαιναν υπό την διοίκηση μιας αρχιδούλας ή διευθύντριας κάποιας διεύθυνσης ή τμήματος του χαρεμιού, η οποία είχε τον τίτλο της 'Κάλφας',[26] έτσι ώστε να εκπαιδευθούν στα σχετικά καθήκοντά τους.[27] Η Κάλφα, που αναλάμβανε αυτές τις νέγρες, όπως αποκαλούν τις μαύρες γυναίκες οι περιηγήτριες, καθώς και εκείνες που δεν υποσχόταν μελλοντική ομορφιά, ανήκε και εκείνη στην χαμηλότερη τάξη της πυραμιδικής ιεραρχίας των 'Κάλφας' και εκπαίδευε αυτήν την κατώτερη, αλλά απαραίτητη κατηγορία σκλάβων, ως μαγείρισσες, ως οικιακές δούλες, ως δούλες των λουτρών, για το πλύσιμο του ρουχισμού, το σιδέρωμα κλπ.[28] Σε αυτόν τον τομέα, δηλαδή για τις βαριές δουλειές του χαρεμιού, επιπροσθέτως, προσλάμβαναν και γυναίκες άλλων εθνικοτήτων, δηλαδή μη-Μουσουλμάνες, από τον εγχώριο πληθυσμό, ως εξωτερικών υπαλλήλων.[29] Η εκπαίδευση των έγκλειστων εξισλαμισμένων σκλάβων εξηρτάτο από την **«καριέρα»** που τους καθόριζε η ηλικία τους, οι

---

[22] Ibid., σελ. 250. [44a]

Βλέπε, επίσης, [86a] Lucy M.J. Garnett

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand. W.C. 1891 [86a], σελ. 387.

[23] Ibid., σελ. 250, 251. [44a]

Ibid., σελ. 387. [86a]

[24] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison

The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II., 1878. Vol. I. [44a], σελ. 251.

[25] Υπήρχαν και εξαιρέσεις, όπως η μητέρα του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, που ήταν σκλάβα αυτής της «κατώτερης» τάξης. Μία ημέρα την πρόσεξε ο Σουλτάνος Μαχμούτ, ενώ κουβαλούσε ξύλα στο λουτρό, και την διέταξε να τα αφήσει κάτω και να τον ακολουθήσει στο λουτρό. Έτσι έγινε μητέρα του μελλοντικού σουλτάνου. (βλέπε Μελέκ Χανούμ[44α, β])

[26] 'kalfas, ή calfas- head-servant'

[27] [44α] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison

The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II., 1878. Vol. I. [44a], σελ. 251.

[28] [86α] Lucy M.J. Garnett.

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand. W.C. 1891. [86a] σελ. 387.

[29] Συνήθως Ελληνίδες και Αρμένισσες.

προσωπικές τους χάρες, η εμφάνισή τους, καθώς και το **χρώμα του δέρματός τους.**[30]

Όσον αφορά τις οδαλίσκες του σουλτάνου, μία κατηγορία γυναικών που άνηκαν στο σύστημα της ελίτ δουλείας του χαρεμιού, σε αντίθεση με τις μαύρες γυναίκες, η Blunt γράφει: «Οι παλλακίδες εισάγονταν στα ανάκτορα, κατόπιν ιατρικών εξετάσεων, κυρίως προκειμένου να διαπιστωθεί η **παρθενιά** τους. Στη συνέχεια μάθαιναν Τουρκικά, ανάγνωση και γραφή, το πρωτόκολλο του χαρεμιού και τις εργασίες με τις οποίες επρόκειτο να ασχοληθούν.»[31] Αυτές οι νέες και οι ωραίες Adjemis, που τα προσόντα τους τις παρείχαν την μεγάλη ευκαιρία να συνδεθούν με τον Σουλτάνο, ή κάποιον υψηλό αξιωματούχο, στους οποίους υπήρχε η προοπτική να τις προσφέρουν ως **δώρο**, η μητέρα του Σουλτάνου, η Βαλιδέ Σουλτάνα, ή ο ίδιος ο Σουλτάνος, ως οδαλίσκες (παλλακίδες) ή ακόμα ως νόμιμοι **σύζυγοι**, ελάμβαναν, όπως μας πληροφορεί η περιηγήτρια, ένα «πασάλειμμα ή μία επίστρωση εκπαίδευσης» που απετελείτο από τους τυπικούς κανόνες του Τουρκικού πρωτοκόλλου και εθιμοτυπίας. Η μαθητεία τους συμπεριελάμβανε μία εκπαίδευση, σχετικά με την κομψότητα συμπεριφοράς, την τέχνη του καλλωπισμού, μαθήματα χορού, τραγουδιού και η εκμάθηση κάποιου μουσικού οργάνου. Οι νέες διδάσκονταν «τις πρώτες στοιχειώδεις γνώσεις της Τουρκικής γλώσσας, και εμυούντο, επίσης, στις απλούστερες μορφές του Μωαμεθανισμού, που συνήθως διδάσκονταν στις γυναίκες, όπως το Ναμάζι [Namaz], η καθημερινή προσευχή, και άλλες προσευχές, καθώς και η τήρηση των νηστειών και των εορτών. Οι **περισσότερες**, όμως, εγκαταλείπονταν να μάθουν μόνες τους την γλώσσα, όσο καλύτερα μπορούσαν, και συχνά πετύχαιναν να μιλήσουν την Τούρκική γλώσσα με ένα βαθμό ευγλωττίας,[32] αν και δεν έχαναν ποτέ την προφορά της μητρικής τους γλώσσας. Η Blunt παρατηρεί, επιπλέον, ότι: «Η καταγωγή μιας οδαλίσκης[33] (ή παλλακίδας-δούλας του χαρεμιού), διακρίνεται πάντα από την ιδιαίτερη προφορά της. Πολλές από αυτές τις γυναίκες κατέχουν ένα μεγάλο φυσικό ταλέντο και είναι προικισμένες με μία φυσική καλαισθησία, που εάν συνοδευθεί με λίγη εκπαίδευση, γίνονται ανεκτά/υποφερτά δείγματα του φύλου τους.»[34]

Στο σύστημα της ελίτ δουλείας του χαρεμιού[35], **πάντα με την εξαίρεση των μαύρων γυναικών**, συμπεριλαμβάνονταν τα βρέφη και τα μικρά παιδιά, που

---

[30] Σαρρής, Νεοκλής. ΟΣΜΑΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ, Συστηματική παρά-θεση δομών και λειτουργιών. Ι. Το Δεσποτικό Κράτος. Εκδόσεις Ι.Δ. Αρσενίδης & ΣΙΑ.σελ. 335. «Οι γυναίκες δούλοι-«Οι θήλεις κατανέμονταν στις ακόλουθες κατηγορίες-
*Τις οδαλίσκες/παλλακίδες που είχαν γίνει μητέρες, τις συμμουλβελέντ (ummurveled)
*Τις Μαρίες (Mariya), δηλαδή τις παρθένες.
*Τις ντουχτέρ (duhter), δηλαδή τα μικρά κοριτσάκια.
*Τις ντουχτερέκ (duhterek), δηλαδή τα κορίτσια.
*Τις ατζουζέ (acuze), δηλαδή τις αγριογυναίκες.
*Τις φερτουτέ (fertute), δηλαδή τις γριές.
*Τις μαγιουμπέ (mayub), δηλαδή τις ανάπηρες.
*Τις μπιμαρέ (bimare), δηλαδή τις αρρωστιάρες.
*Τις γιεκντέστ (yekdest), τις βοηθητικές/υπηρέτριες.
*Τις γιεκτσεσίμ (yekcesim), δηλαδή τις μονόφθαλμες.»

[31] Νεοκλής Σαρρής, 'Οσμανική Πραγματικότητα', τόμος πρώτος, σελ. 377.

[32] The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol I and Vol. II., 1878 Vol. I. [44a], σελ. 251, και
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891 [86a] σελ. 387

[33] seraili

[34] The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol VOL II., and I 1878 Vol. I. [44a]. σελ. 252.

[35] Δεν θα εξετάσουμε το θεμα της στρατιωτικής δουλείας. (Αναλυτικότερα, βλέπε, Σαρρή, Νεοκλή "Οσμανική Πραγματικότητα".

εκπαιδεύονταν για τους μελλοντικούς τους ρόλους, όπως οι ωραίες δόκιμες ('adjemis'), που εκπαιδεύονταν ως οδαλίσκες (παλλακίδες) και 'εξυψώνονταν' κοινωνικά και οικονομικά στην ιεραρχία του χαρεμιού μόνο όταν ανέβαιναν στην θέση των Ικμπαλς, δηλαδή των ευνοούμενων παλλακίδων του σουλτάνου, που ήταν το σκαλοπάτι για την θέση της άτυπης συζύγου σουλτάνου, δηλαδή της Καντίν Εφέντη και της Χανούμ Εφέντη. Ιδιαίτερα τυχερές εθεωρούντο εκείνες που εχρησιμοποιούντο, ως εργαλεία ηδονής και τεκνοποίησης του σουλτάνου και 'εξυψώνονταν' **μέσω των δεσμών αίματος**, δηλαδή την τεκνοποίηση με την απόκτηση των αρσενικών ή θηλυκών απογόνων του σουλτάνου, στην θέση της Καντίν Εφέντη ή της Χανούμ Εφέντη, των άτυπων συζύγων σουλτάνου. Την εποχή του Οθωμανού σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, το χαρέμι απετελείτο από 1200 γυναίκες, δηλαδή οι άτυποι σύζυγοι του σουλτάνου, τα παιδιά τους, οι πρίγκιπες και οι πριγκίπισσες, οι οδαλίσκες του, οι ίκμπαλς του, οι κατώτερες σκλάβες του, καθώς και οι σκλάβες της μητέρας του, της Βαλιδέ Σουλτάνας, των πριγκιπισσών, των θυγατέρων του, οι οδαλίσκες των πριγκίπων, δηλαδή των γιων του, κλπ.[36]

Σχετικά με το σύστημα της ελίτ δουλείας του χαρεμιού, που θα εξετασθεί σε αυτό το κεφάλαιο, γνωρίζουμε ότι στα μέλη του συμπεριλαμβάνονταν και οι γυναίκες που 'απελευθερώνονταν' από το νομικό καθεστώς της δουλείας, με τον γάμο τους σε έναν ελεύθερο Μουσουλμάνο αξιωματούχο ή προστατευόμενο του Σαράι, γεγονός που τις επέτρεπε να εγκαταλείψουν το Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι, ως ελεύθερες Μουσουλμάνες, για το χαρέμι του συζύγου τους.

Στο σύστημα της ελίτ δουλείας του χαρεμιού ανήκαν και οι ευνοούμενες σκλάβες, που υπηρετούσαν ή ανήκαν στις γυναίκες της υψηλής πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού, όπως οι δούλες της Βαλιδέ Σουλτάνας, της μητέρας του σουλτάνου, εκείνες των άτυπων συζύγων του σουλτάνου, των Καντίν Εφέντη και των Χανούμ Εφέντη, ή εκείνες των πριγκιπισσών, που ήταν οι θυγατέρες αυτών των γυναικών και του σουλτάνου. Μέσα σε αυτό το σύστημα της ελίτ δουλείας του χαρεμιού εκινούντο και οι μαύροι εξισλαμισμένοι ευνούχοι, τα απαραίτητα μέλη του χαρεμιού, οι οποίο εθεωρούντο άφυλη, λόγω τις επιβληθείσης ή υποβληθείσης σωματικής τους αναπηρίας.

Οι εξισλαμισμένες σκλάβες, που κατατάσσονταν σε αυτό το σύστημα της ελίτ δουλείας, **ανανεώνονταν τακτικά**, ιδιαίτερα με την άνοδο κάθε νέου σουλτάνου στον θρόνο. Το έθιμο ήταν να γίνεται ξεκαθάρισμα των περισσοτέρων μελών του Σαράι, και να το ανανεώνουν με νέα μέλη.[37] Για την διατήρηση της τάξης και της λειτουργίας του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, στο οποίο υπήρχε μία **μεγάλη συλλογή γυναικών διαφόρων εθνικοτήτων**, που δεν συνδέονταν μεταξύ τους με συγγενικούς δεσμούς, υποχρεωτικά είχε αναπτυχθεί ένα λεπτομερές σύστημα αρμοδιοτήτων, καθηκόντων, εθιμοτυπίας και κανόνων συμπεριφοράς, καθώς και μία αυστηρή πειθαρχία.

1.1 Ο τίτλος της Σουλτάνας.[38]

Στο 'ιδιόμορφο', από κάθε άποψη, οργανωτικό σχήμα και πλαίσιο λειτουργίας του Μεγάλου Χαρεμιού του 19ου αιώνα, η πλέον κυρίαρχη

---

[36] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I. and Vol. II., 1878. vol. I. [44a]. σελ.247-250.

[37] Ibid., σελ. 252. [44a]

[38] Σουλτάν/ 'Sultan'

θεσμική φιγούρα, που αντανακλούσε και τον κορυφαίο ρόλο της γυναικείας πυραμιδικής του ιεραρχίας, ήταν αυτή της Βαλιδέ Σουλτάνας.

Η Επικεφαλής, η Πρωθυπουργός, ή η βασιλομήτωρ του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, δηλαδή του γυναικείου παρακράτους, ήταν η Βαλιδέ Σουλτάν ή Σουλτάνα, η μητέρα του εκάστοτε σουλτάνου, που ήταν και η μοναδική γυναίκα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που είχε δικαίωμα να δείξει το πρόσωπό της στον λαό.[39]

Πριν μας εισάγουν, λοιπόν, οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα, στο θέμα της γυναικείας πυραμιδικής ιεραρχίας του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, θεωρούμε απαραίτητο να λύσουμε μία παρεξήγηση, σχετικά με τον όρο ή τον τίτλο της *Σουλτάνας*.

«Πρέπει να διορθωθούν τα λάθη, που συχνά κάνουν οι ξένοι σε σχέση με τους τίτλους και τις ονομασίες»,[40] υπογραμμίζει η ζωγράφος-περιηγήτρια Mary Walker, η οποία είχε πάνω από σαράντα χρόνια περιηγητικών εμπειριών, και είχε φιλοξενηθεί σε πολλά χαρέμια για να φιλοτεχνήσει τα πορτραίτα των έγκλειστων γυναικών.

Πρέπει να διευκρινίσουμε, ότι η λέξη σουλτάνος ή σουλτάν ("sultan"), έχει Αραβική καταγωγή και προέλευση, σήμαινε δε αρχικά «εξουσία» ή «επικράτεια», και όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο χρησιμοποιήθηκε τον 11ο αιώνα από τους Σελτζούκους Τούρκους, ως τίτλος που προσδιόριζε πολιτική και στρατιωτική κυριαρχία στην Ισλαμική κοινότητα.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός, ότι στις αρχές του 16ου αιώνα, ο τίτλος σουλτάν ή σουλτάνος ('sultan') εχρησιμοποιείτο από τους άνδρες και από τις **γυναίκες** της Οθωμανικής δυναστείας, **γεγονός που εκδηλώνει την σημαντικότητα των ρόλων αυτών των γυναικών**, εκτοπίζοντας άλλους τίτλους όπως: **χατούν (khatun)** για τις γυναίκες και **μπεή (bey)** για τους άνδρες. Αυτοί οι τίτλοι, δηλαδή της χατούν (khatun) και του μπεή (bey), άρχισαν την περίοδο αυτή να προσδιορίζουν μόνο τα **κατώτερα μέλη της βασιλικής οικογένειας**. Σημαντικό, εδώ, είναι το γεγονός, ότι ο τίτλος του σουλτάνου χρησιμοποιήθηκε με ένα **μη-διαφυλικό**[41] **τρόπο, δηλαδή άσχετα με το φύλο, για ολόκληρη την αρσενική και θηλυκή βασιλική οικογένεια.** Ενώ δυτική παράδοση γνωρίζει τον Οθωμανό κυβερνήτη ως 'σουλτάνο', οι ίδιοι οι Οθωμανοί μεταχειρίζονταν άλλες λέξεις, που σημαίνουν 'μονάρχης', όταν αναφέρονταν στον σουλτάνο, όπως π.χ. την

---

[39] [36] MRS (ANNIE) BRASSEY ή BARONESS BRASSEY, ή Lady Brassey.
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans. Green, and Co., 1880. [36], σελ. 104.
Εξαιρετικό ενδιαφέρον, σχετικά με την σημασία της μητέρας ενός σουλτάνου, παρουσιάζει η περιγραφή της περιηγήτριας Lady Annie Brassey το 1878 που αποκαλύπτει ότι *η μοναδική γυναίκα Μουσουλμάνα που μπορεί να κυκλοφορήσει με το πρόσωπο ακάλυπτο είναι η μητέρα του Σουλτάνου, γιατί θεωρείται η μητέρα του λαού.* Η Lady Annie Brassey παρακολουθησε την θαλάσσια πομπή του Σουλτάνου Αμπτούλ Χαμίντ ΙΙ από το τζαμί στο Τοπκανέ μέχρι το Δολμά Μπαχτζέ, και παρατήρησε ότι η μητέρα του σουλτάνου, η Βαλιντέ Σουλτάνα, εμφανίστηκε πρώτη. Περιγράφοντας την πομπή γράφει ότι είναι – «...η μητέρα του Σουλτάνου και της χώρας της,' και γι' αυτό τον λόγο και μόνο είναι η μοναδική Τουρκάλα που επιτρέπεται να κυκλοφορήσει χωρίς το γιασμάκι, διότι όπως επιτρέπεται σε κάθε γιο να κοιτάζει το πρόσωπο της μητέρας του, έτσι επιτρέπεται και στον λαό να κοιτάζει το προσωπο της γενικής μητέρας.

[40] [57β] Mary Adelaide Walker / Mrs. Walker – "Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Τόμος δεύτερος, [57β].

[41] "gendered"

Περσική λέξη Παντισάχ ή χουνκάρ ('Padishah ή hunkar').[42] Ο επίσημος τίτλος, όμως, του Παντισάχ ήταν σουλτάνος (Sultan), και τον χρησιμοποιούσαν και οι **πρίγκιπες**, δηλαδή οι γιοι του σουλτάνου, μπροστά από το κύριο όνομά τους, καθώς και οι **πριγκίπισσες**, δηλαδή οι θυγατέρες του, όμως εκείνες μετά από το κύριο όνομά τους. Για παράδειγμα, αναφέρουμε τον Σουλτάνο Μεχμέτ (Sultan Mehmed) και την Μιχριμά Σουλτάνα (Mihrimah Sultan), αδελφός και αδελφή, που ήταν τα παιδιά του Σουλτάνου Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς και της Ρωσίδας Ροξελάνης, η οποία είχε τον τίτλο της Χουρέμ Σουλτάνας, ('Hurrem/Kourem Sultan),[43] η οποία υπήρξε η πρώτη νόμιμη σύζυγος σουλτάνου με καταγωγή σκλάβας.

Όπως οι πριγκίπισσες, δηλαδή οι θυγατέρες των Σουλτάνων, κατά τον ίδιο τρόπο και η μητέρα του Σουλτάνου, καθώς και οι **χασεκί** ή οι ευνοούμενες παλλακίδες του σουλτάνου, έπαιρναν τον τίτλο της σουλτάνας, μετά το κύριο όνομά τους. Για παράδειγμα, η μητέρα του Σουλτάνου Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς είχε τον τίτλο Χαφσά Σουλτάνα (Hafsa Sultan), και η αγαπημένη του **χασεκί**, ή πρώτη ευνοούμενη παλλακίδα του, η Ροξελάνη, τον τίτλο της χασεκί σουλτάνας και της Χουρέμ Σουλτάνας (Hurrem Sultan), η οποία ήταν και η μοναδική νόμιμη σύζυγός του σουλτάνου.

Η εξελισσόμενη χρήση του τίτλου της σουλτάνας ('sultan') αντανακλούσε όλες τις μετατοπίσεις, τις αλλαγές και τις μεταβολές στην εξουσία των γυναικών του βασιλικού χαρεμιού, **δηλαδή τις σχέσεις μεταξύ εξουσίας και των γυναικών.** Η αποσύνθεση, η αλλοίωση, ή η αποδυνάμωση της θέσης της **χασεκί σουλτάνας**, της πρώτης ευνοούμενης-παλλακίδας του σουλτάνου, κατά την διάρκεια του 17ου αιώνα, δηλαδή από την εποχή που θεωρείται και αποκαλείται **«το Σουλτανάτο των Γυναικών»**[44] **ή «Η Εξουσία των Γυναικών»**,[45] δηλαδή εκείνη του Γυναικείου Παρακράτους, **οι χασεκί σουλτάνες έχασαν τον τίτλο της σουλτάνας**, ο οποίος αντικαταστήθηκε από τον τιμητικό τίτλο της Καντίν(**Kadin**), που συγγενεύει, ή έχει σχέση με τον προγενέστερο τίτλο της Χατούν (**Khatun**), που όπως θα δούμε στην συνέχεια, κατά τις μαρτυρίες περιηγητριών, τον 19ο αιώνα, ο επίσημος τίτλος της Καντίν ή της Καντίν Εφέντη ήταν εκείνος των επτά άτυπων συζύγων του σουλτάνου. **Από την περίοδο αυτή και στο εξής, η μητέρα του σουλτάνου ήταν η μόνη γυναίκα με δουλική καταγωγή, με μη-βασιλικό αίμα ή με μη-βασιλική καταγωγή, που είχε δικαίωμα σε αυτόν τον τίτλο της Σουλτάνας.**[46]

1.2 Ο θεσμός της Βαλιδέ Σουλτάνας και η Ροξελάνη (Αλεξάνδρα).

«Μία κυβέρνηση γυναικοκρατίας (Petticoat Government),[47] **όπως μας δείχνει η ιστορία, εδώ δεν αποτελεί κάτι το καινούργιο.»**[48] Εκτίμησε το 1866 η Emmeline Lott, μετά από τις προσωπικές της εμπειρίες στα βασιλικά χαρέμια της Αιγύπτου και την Κωνσταντινούπολη.

---

[42] 'an abbreviation of hudavendigar'.

[43] Βλέπε Πίνακα, «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ» ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ.

[44] [Peirce, Leslie P., The Imperial Harem Women and Sovereignty in the Ottoman Empire, Oxford University Press.. 1993. σελ. 18]

[45] Ibid., σελ. 18.

[46] Ibid., σελ. 18.

[47] [51β] Emmeline Lott .

The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London. Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Vol. II, [51β], σελ. 294.

[48] Ibid., σελ. 294. [51β]

Όπως διαπιστώνει η Lott, η πτώση ενός υπουργού, η καταλήστευση αγαθών και περιουσιών, η απομάκρυνση μιας μισητής αντιπάλου, η **αντικατάσταση ενός μωρού με ένα άλλο, η εκτέλεση ενός διαδόχου, η δηλητηρίαση του κυρίαρχου Σουλτάνου, και όλα τα εγκλήματα γενικά εδημιουργούντο/εξυφαίνονταν στις κατώτερες τάξεις των δούλων του χαρεμιού. «Πιθανόν, η αληθινή κατάσταση της δουλείας καθιστά την άσκηση της απάτης, και της δολιότητας(πανουργίας) αναπόφευκτη, και διευκολύνει την επιστήμη της πλεκτάνης**[49] **... Αυτή η τρομερή επιστήμη, δεν είναι ακατανόητη εκεί που οι σχέσεις της ανθρωπότητας είναι πιο ελεύθερες.»**[50]

Όχι μόνο η διαδοχή του θρόνου εξασφαλιζόταν πάντα μέσω οικογενειακών φόνων, αλλά επραγματοποιούντο με την ενεργό συμμετοχή των έγκλειστων εξισλαμισμένων γυναικών των Οθωμανικών χαρεμιών, γεγονός που εξέλιξε και κατοχύρωσε τον ρόλο και την εξουσία της 'χασεκί σουλτάνας', δηλαδή της πρώτης ευνοούμενης παλλακίδας του σουλτάνου, και είχε ως αποτέλεσμα, στην συνέχεια, την καθιέρωση του θεσμού της Βαλιδέ Σουλτάνας, δηλαδή του θεσμού του πολιτικού αξιώματος της μητέρας σουλτάνου.

Καθιερωμένο έθιμο ή μάλλον μία μορφή αντίστασης ή στρατηγικής επιβίωσης και αυτοενδυνάμωσης των γυναικών των Σουλτάνων ήταν να σκοτώνουν τα παιδιά των άλλων γυναικών του, που ήταν διάδοχοι του θρόνου, από την εποχή της Ροξελάνης, της πρώτης και μόνης νόμιμης συζύγου του σουλτάνου Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς, η οποία ήθελε να εξασφαλίσει τον θρόνο για τον δικό της γιο. Σε αυτήν οφείλεται η καθιέρωση του εθίμου να κλείνουν τους πρίγκιπες στο 'καφάς' (καφάσι), δηλαδή ο περιορισμός και η απομόνωση των πριγκίπων σε ένα χώρο στο χαρέμι του Σαράι. Κατά τις εκτιμήσεις της Dora d'Istria,[51] αυτό το έθιμο καθιερώθηκε εξ αιτίας των ενεργειών της Ροξελάνης,[52] μιας Ρωσίδας σκλάβας, η οποία εξελίχθηκε από χασεκί σουλτάνα, στην **πρώτη** νόμιμη σύζυγο ενός σουλτάνου με καταγωγή σκλάβας. Δεν πρόλαβε, όμως, να γίνει Βαλιδέ Σουλτάνα, επειδή δολοφονήθηκε από την 'νύφη' της, την χασεκί σουλτάνα του γιου της.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός, ότι η εξουσία που απέκτησε αυτή η πρώτη χασεκί του σουλτάνου Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς, στα τέλη του **16ου αιώνα, εδημιούργησε τις προϋποθέσεις για την ίδρυση, αργότερα, του θεσμού της εξουσίας της Βαλιδέ Σουλτάνας,** κατά το σουλτανάτο του Μουράτ ΙΙΙ. Επιπλέον, η συνέχιση της εξουσίας της χασεκί, ή **του θεσμού της χασεκί σουλτάνας**, για τουλάχιστον μισό αιώνα μετά τον θάνατο του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς, επέτρεψε το πολιτικό κύρος και την πολιτική εξουσία της Βαλιδέ Σουλτάνας **να εξελιχθεί σε θεσμό.** Ο λόγος ήταν, επειδή μία χασεκί, συνήθως, αναλάμβανε το αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάνας, με την άνοδο του γιου της στον θρόνο, έχοντας αποκτήσει πολύ μεγάλη πολιτική εμπειρία και εξουσία, ενώ βρισκόταν στην θέση της χασεκί σουλτάνας.

Για παράδειγμα, οι ισχυρότερες Βαλιδέ Σουλτάνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όπως η Ελληνίδα ή Ενετή Νουρμπανού (Nurbanu), η Βενετσάνα

---

[49] Ibid. ("the science of weaving nets")
[50] Ibid., σελ.294. [51β]
[51] [33a] Dora d'Istria.
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861
[52] Ροξελάνα ή Ρωξελάνης/ Χουριέμ/Hurrem Σουλτάνα,

Σαφιέ (Safiye) και η Ελληνίδα Κοσέμ (Kosem),[53] ξεκίνησαν την 'καριέρα' τους ως χασεκί σουλτάνες, δηλαδή ως πρώτες ευνοούμενες παλλακίδες σουλτάνων. Όταν βρίσκονταν στην θέση της χασεκί, συγκέντρωναν μεγάλους οικονομικούς πόρους, πηγές στήριξης ή δίκτυα γνωριμιών και εξάρτησης, για να κατοχυρώσουν και να διαιωνίσουν τον ρόλο τους στην εξουσία, και για να προωθήσουν στην διαδοχή του θρόνου τον δικό τους γιο, ή γιους. Στους πόρους και στις πηγές στήριξης, που συγκέντρωναν ως χασεκί σουλτάνες, συμπεριλαμβάνονταν το ατομικό κοινωνικό καθεστώς (social status) της θέσης τους, υλικά αγαθά, ακίνητες περιουσίες, απογόνους, έμπιστους σκλάβους/σκλάβες και προστατευόμενους, οι οποίοι ήταν εξαρτημένοι από εκείνες τις χασεκί σουλτάνες, και συνεπώς πιστά αφοσιωμένοι στην επιβίωσή τους, σε εκείνη των γιων τους, και γενικά στην κατοχύρωση και διατήρηση της εξουσίας αυτών των γυναικών. Η πολυτιμότερη πηγή, ή ο πολυτιμότερος πόρος για τον μελλοντικό τους ρόλο, ως Βαλιδέ Σουλτάνες, ήταν η πολιτική τους εμπειρία, εξ' αιτίας της στενής επαφής που είχαν, ως χασεκί, με τον σουλτάνο, με τα κυβερνητικά, κρατικά και διοικητικά προβλήματα, καθώς και με την άσκηση της άμεσης πολιτικής εξουσίας.

Όσο μεγαλύτερη ήταν η αδυναμία, ή η αγάπη ενός σουλτάνου για την χασεκί του, τόσο μεγαλύτερες ήταν οι πηγές στήριξής της. Όταν ο γιος μιας χασεκί γινόταν σουλτάνος, εκείνη αποκτούσε ταυτόχρονα το αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάνας και χάρη στην προηγούμενη εμπειρία της, ως χασεκί, είχε ήδη αποκτήσει όλα τα εφόδια, τα απαραίτητα μέσα και την πολιτική εμπειρία για να γίνει μία πολύ ισχυρή Βαλιδέ Σουλτάνα.

Δεν ασκούσαν επιρροή ή εξουσία οι Βαλιδέ Σουλτάνες, οι οποίες δεν υπήρξαν ποτέ χασεκί σουλτάνες, δηλαδή οι περιστασιακές ευνοούμενες παλλακίδες σουλτάνων. Αυτές οι 'ανίσχυρες' βαλιδέ σουλτάνες υπήρξαν οι μητέρες των σουλτάνων, που ανέβηκαν στον θρόνο, επειδή δεν υπήρχαν άλλοι αρσενικοί διάδοχοι. Δεν ασκούσαν επιρροή ή εξουσία, επειδή δεν τους είχε δοθεί η ευκαιρία να συγκεντρώσουν όλα αυτά τα απαραίτητα εφόδια, ή τις πηγές στήριξης. Δεν είχαν αυτήν την 'πολιτική εμπειρία', για να ασκήσουν εξουσία και να διατηρήσουν τους γιους τους στον θρόνο. **Η 'καριέρα' ως χασεκί σουλτάνα ήταν η απαραίτητη προϋπόθεση, το απαιτούμενο προβάδισμα, ή το σκαλοπάτι για μία πολύ ισχυρή Βαλιδέ Σουλτάνα.** Τρεις από τις πιο ισχυρές Βαλιδέ Σουλτάνες αυτής της περιόδου, όπως θα δούμε, και όπως ήδη αναφέραμε, υπήρξαν η Nurbanu, η Safiye και η Kosem Σουλτάνες, οι οποίες ξεκίνησαν, ως χασεκί των σουλτάνων.

Γνώστες και εξειδικευμένες στην άσκηση της εξουσίας, που είχαν απολαύσει ως χασεκί σουλτάνες, όταν αυτές οι τρεις γυναίκες έγιναν Βαλιδέ Σουλτάνες, φρόντιζαν να μειώσουν και να υπονομεύσουν την εξουσία των χασεκί των γιων τους, έτσι ώστε να διατηρήσουν εκείνες την δική τους κυριαρχία και εξουσία επάνω στους γιους τους και στο κράτος. Οι Βαλιδέ Σουλτάνες συγκρούονταν με τις χασεκί των γιων τους, δηλ. με τις 'νύφες' τους, οι οποίες με την σειρά τους και εκείνες συνωμοτούσαν για να προωθήσουν και να κατοχυρώσουν την δική τους εξουσία και τους δικούς τους γιους στον θρόνο. Ως στρατηγική επιβίωσης και αυτοενδυνάμωσης, οι Βαλιδέ Σουλτάνες φρόντιζαν, επιπλέον, να επιλέγουν και να εκπαιδεύουν οι ίδιες τις χασεκί (παλλακίδες) των γιων τους, έτσι ώστε να εξασφαλίζουν με αυτόν τον τρόπο την δική τους κυριαρχία και έλεγχο. Επιτηρούσαν, επιπλέον, τις παλλακίδες των γιων τους, για να τις

[53] Βλέπε Πίνακα, «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ» ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ.

εμποδίσουν στην προσπάθεια σύναψης πολιτικών συμμαχιών. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της Βαλιδέ Σουλτάνας, μητέρας του σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ (1861-1876), η οποία επέβαλλε υποχρεωτική έκτρωση σε όλες τις οδαλίσκες (παλλακίδες) του γιου της, εκτός από τις πρώτες τέσσερις Καντίν Εφέντη του, τις οποίες είχε επιλέξει και εκπαιδεύσει η ίδια και συνεπώς είχε τον απόλυτο έλεγχο για να διατηρήσει την εξουσία της.

Δύο σημαντικές αιτίες, που συνηγόρησαν στην ανάδυση του θεσμού της Βαλιδέ Σουλτάνας στα τέλη του 16ου αιώνα, ήταν πρώτον, η ενσωμάτωση πολλών βασιλικών οικογενειών, μέσα σε ένα χαρέμι και ανάκτορο (Σαράι), και δεύτερον, τα θεμέλια που είχε στρώσει η αγαπημένη χασεκί του σουλτάνου Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς, η Ροξελάνη για την κυριαρχία της Βαλιδέ Σουλτάνας στα τέλη του 16ου αιώνα, αν και η ίδια δεν πρόλαβε να γευθεί αυτήν την εξουσία. Η Ροξελάνη είχε αποκτήσει μία απόλυτη εξουσία στο σουλτανάτο του Σουλεϊμάν, που είχε ως αποτέλεσμα την δημιουργία και την εξέλιξη του θεσμού της Βαλιδέ Σουλτάνας. Πως απέκτησε αυτήν την εξουσία;

Πριν από αυτήν την περίοδο, δηλαδή πριν την Ροξελάνη, κάθε μητέρα ενός πρίγκιπα, ήταν επικεφαλής του δικού της χαρεμιού, όπου ασκούσε την απόλυτη εξουσία. Δεν ήταν υποχρεωμένη να συγκατοικεί με τις άλλες γυναίκες του σουλτάνου. Όμως, όταν ο Σουλεϊμάν έγινε σουλτάνος, εγκατέλειψε την κατοικία της μητέρας του, **η οποία παρέμεινε εκεί**, και πήγε στο καινούργιο του Σαράι (ανάκτορο), στον Τοπκαπί, δηλαδή στην έδρα της εξουσίας. Επισημαίνουμε, ότι η μητέρα του δεν τον ακολούθησε στο καινούργιο του χαρέμι και ανάκτορο, αλλά όλες οι γυναίκες του (οι παλλακίδες του) ενσωματώθηκαν, όλες μαζί, σε ένα χαρέμι στο κέντρο της εξουσίας.

Το γεγονός ότι, γυναίκες της βασιλικής δυναστείας κατοικούσαν, τώρα, μαζί κάτω από μία στέγη, μέσα σε ένα χαρέμι, όπως στο παρελθόν, εσήμαινε, ότι διεκδικούσαν πολιτική επιρροή, και η κάθε μία προσπαθούσε και συνωμοτούσε, για να προωθήσει τον δικό της γιο στον θρόνο, και συνεπώς την δική της 'καριέρα' ή 'σταδιοδρομία', όπως έκανε επιτυχώς πρώτη η Ροξελάνη. Η είσοδος της Ρωσίδας,[54] ή Γαλλίδας[55] Ροξελάνης, στην έδρα της εξουσίας του Σαράι, γνωστή στην Δύση ως η Υψηλή Πύλη, σημάδευε την αρχή του Μεγάλου Χαρεμιού και του Γυναικείου Παρακράτους!!

Η είσοδός της Ροξελάνης στην έδρα της εξουσίας του Σαράι σημάδεψε την αρχή του Μεγάλου Χαρεμιού και του Γυναικείου Παρακράτους.[56] Εφόσον η μητέρα του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς δεν τον ακολούθησε στο καινούργιο του χαρέμι, η Ρωξελάνη είχε να πολεμήσει μόνο τις άλλες παλλακίδες του σουλτάνου. Κατάφερε να γίνει η ευνοούμενη **χασεκί σουλτάνα, η επικεφαλής του χαρεμιού**, και λίγο αργότερα **η πρώτη και η μοναδική νόμιμη σύζυγος ενός σουλτάνου με καταγωγή δούλας.** Ως χασεκί, του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς, είχε την ευκαιρία να καλλιεργήσει, να κατοχυρώσει και να διατηρήσει την εξουσία της. Όμως, παρόλο που είχε προετοιμάσει το έδαφος, για να κυβερνήσει στην συνέχεια ως μία ισχυρή

[54] Σύμφωνα με την Dora d'Istria [33ª]

[55] Σύμφωνα με την Emmeline Lott, [51°,β].

[56] Η Ροξελανη ήταν η μητέρα του Μεχμέτ/ Mehmed, της Πριγκίπισσας Μιχριμάχ/ Mihrimah, η οποία ήταν σύζυγος του βεζίρη Ρουστέμ Πασά, του Μπαγιαζίντ/ Bayezid, του Τζιχανγκίρ/ Jihangir και του Σουλτάνου Σελίμ/ Selim II. Δολοφονήθηκε, όμως, πριν προλάβει να απολαύσει την απόλυτη εξουσία της θεσης της, ως Βαλιδέ Σουλτάνα, αφήνοντας ελεύθερο το πεδίο της εξουσιας στην νύφη της, την Νουρμπανού/ Nurbanu, την χασεκί του γιου της, του σουλτάνου Σελίμ Β'/ Selim II.

Βαλιδέ Σουλτάνα, με την διαδοχή του γιου της στον θρόνο, δεν πρόλαβε επειδή δολοφονήθηκε από την 'νύφη' της, την Νουρμπανού (Nurbanu), την χασεκί σουλτάνα του γιου της, του σουλτάνου Σελίμ Β' (Selim II).[57]

Από εδώ και στο εξής, μετά τον θάνατο της Ροξελάνης, εκτός από όλες τις γυναίκες του σουλτάνου, τώρα και η μητέρα του, ζούσε σε αυτό το εύφλεκτο και ανταγωνιστικό περιβάλλον του χαρεμιού, που είχε ως απαραίτητο επακόλουθο την δημιουργία μίας γυναικείας πυραμιδικής ιεραρχίας. Η λύση που δόθηκε στο τέλος του 16ου αιώνα, ήταν να ενισχυθεί, να διευρυνθεί και να κατοχυρωθεί, ως θεσμός, η εξουσία και το αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάνας.

Αυτό το πολυεθνικό γυναικείο παρακράτος, που δημιούργησε ο θεσμός του χαρεμιού, υπήρξε το φυτώριο διαμαχών και συνομωσιών, μολονότι όλες οι Βαλιδέ Σουλτάνες, μητέρες Σουλτάνων και οι ευνοούμενες παλλακίδες τους είχαν κάτι κοινό, υπήρξαν στην καταγωγή τους όλες μη-Μουσουλμάνες που εξανδραποδίσθηκαν, σύρθηκαν στην δουλεία, υποδουλώθηκαν και στην συνέχεια κατείχαν την θέση της έγκλειστης εξισλαμισμένης σκλάβας του χαρεμιού.[58]

Η μεγάλη πολιτική αρένα, που κατείχε η Ροξελάνη, δεν μπορούσε να κατακτηθεί ξανά από μία χασεκί, διότι υπήρχε τώρα μία Βαλιδέ Σουλτάνα, το αρχαιότερο μέλος της δυναστείας και συνεπώς το πιο ισχυρό. Από εδώ και στο εξής, δηλαδή μετά τον θάνατο Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς, η μητέρα κάθε σουλτάνου ακολουθούσε τον γιο της στο καινούργιο ανάκτορο, δηλαδή στο Σαράι του Τοπκαπί (ή Τοπκαπού). Στο παλιό παλάτι, στο Εσκί Σαράι, έστελναν, εκτός από τις γυναίκες, και τις μητέρες των αποθανόντων σουλτάνων, όπου τα φιλόδοξα σχέδιά τους, οι καριέρες τους και η επιρροή τους στο κράτος σταματούσε με τον θάνατο των γιων τους.

Όπως, ήδη, αναφέραμε, μετά από το Εσκί Σαράι κτίσθηκε το Σαράι Τοπκαπί (ή Τοπκαπού), που σημαίνει η Πύλη του Κανονιού, γνωστό στην Δύση ως η Υψηλή Πύλη.[59] Το μεγάλο χαρέμι του Εσκί Σαράι, μετακόμισε στο γνωστό Σαράι του Τοπκαπί, για πρώτη φορά, το 1541, με την Ροξελάνη και διατηρήθηκε εκεί μέχρι το 1909. Το Εσκί Σαράι χρησίμευε, από το 1541, ως η κατοικία για τις γυναίκες των αποθανώντων σουλτάνων, καθώς και για τους ευνούχους αυτών των γυναικών. Το σαράι του Τοπκαπού υπήρξε η έδρα της βασιλικής εξουσίας και του γυναικείου παρακράτους, εποχής γνωστής ως «Το σουλτανάτο των Γυναικών», που στέγαζε χιλιάδες ανθρώπους.[60]

---

[57] Βλέπε υποκεφάλαιο 4, του δεύτερου κεφαλαίου :
'Οι Μητέρες των Σουλτάνων, οι Περιφημότερες Σουλτάνες και η συμβολή τους στην παρακμή της Οθωμανικής: Ελληνίδες, Ρωσίδες, Γαλλίδες, Βενετσάνες, Σικελιανές, Αρμένισσες, Κιρκάσιες, Γεωργιανές στο υψηλότερο αξίωμα του Οθωμανικού κράτους από τον 16ο αιώνα έως το τέλος του 19ου αιώνα.

[58] Πρώην μη-Μουσουλμάνες σκλάβες ήταν οι Βαλιδέ Σουλτάνες, δηλαδή οι μητέρες των Σουλτάνων Mahmud II (1808-1839), Abdul Meschid (1839-1861), Abdul-Aziz (1861-1876), Abdul-Hamid II. (1876-1909).
Βλέπε, επίσης, πίνακα, «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ» ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ

[59] Ο σουλτάνου Μεχμέτ Φατίς (Ο Πορθητής), λίγο μετά την κατάκτηση της Πόλης, έχτισε και το Γενί Σαράι (το Νέο Παλάτι) στην άκρη του Σαραγιού και το όνομα Τοπκαπί (η Πύλη του Κανονιού), δόθηκε σ' αυτό από ένα παλάτι που προϋπήρχε κοντά στην ακτή και του οποίου η πύλη φυλαγόταν με κανόνια.

[60] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.
Το Τοπκαπού και το μεγάλο χαρέμι του που είχε το μεγαλύτερο αναπτυγμένο συστημα απομόνωσης των γυναικών, λειτουργούσε για τεσσερις αιώνες. Χιλιάδες έγκλειστες γυναίκες ζούσαν εκεί απομονωμένες από τον έξω κόσμο και συμβίωναν ομαδικά σε κοιτώνες ή σε ωραία διαμερίσματα, ανάλογα με την θέση τους στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού, την οποία

Συνεπώς, μετά την Ροξελάνη (ή Ροξαλένα), η μητέρα του σουλτάνου, ως το αρχαιότερο μέλος του χαρεμιού, κατείχε το υψηλότερο αξίωμα, **αποδυναμώνοντας ταυτόχρονα την θέση και τον θεσμό της χασεκί σουλτάνας. Έτσι, εκφυλίσθηκε και τελικά εξαφανίσθηκε 'ο θεσμός' της χασεκί σουλτάνας, και γι' αυτόν τον λόγο καμμία περιηγήτρια του 18ου αιώνα ή του 19ου αιώνα, όσον αφορά την γυναικεία πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού, δεν αναφέρθηκε στην τάξη ή στην θέση της χασεκί σουλτάνας. Τον 18ο και τον 19ο αιώνα μόνο οι θυγατέρες και οι αδελφές των σουλτάνων είχαν το δικαίωμα στον τίτλο της σουλτάνας, και αποκλειστικά οι μητέρες τους, αλλά μόνο όταν γίνονταν οι γιοι τους σουλτάνοι και όχι πριν.**[61]

Τον 19ο αιώνα, όπως μας πληροφορούν οι περιηγήτριες, τον τίτλο της Σουλτάνας έπαιρναν **αποκλειστικά οι πριγκίπισσες, δηλαδή οι θυγατέρες και οι αδελφές των Σουλτάνων, επειδή είχαν 'βασιλικό αίμα'**, καθώς και η **μητέρα** του εκάστοτε σουλτάνου, που έπαιρνε τον τίτλο της Βαλιντέ ή Βαλιδέ Σουλτάνας,[62] χάρη στο βασιλικό αίμα του γιου της και μόνο όταν εκείνος ανέβαινε στον θρόνο, **και ποτέ πριν.**[63]

Ταυτόχρονα με την άνοδο του γιου της στον θρόνο, η Βαλιδέ Σουλτάνα ανέβαινε στην κορυφή της ιεραρχίας και της εξουσίας.[64] Η μητέρα του πρίγκιπα διαδόχου, που έπαιρνε αυτήν την θέση, που εθεωρείτο πολιτικό αξίωμα, μετά την άνοδο του γιου της στον θρόνο,[65] αυτομάτως γινόταν προσωπικότητα ισχυρής σημασίας και άμεσης επιρροής στο κράτος, ανήκε στην κορυφή της πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού, μέσα στο οποίο κατείχε την δεύτερη θέση, μετά τον γιο της τον σουλτάνο, και απολάμβανε τεράστια εισοδήματα, που προέρχονταν από τον κρατικό προϋπολογισμό (the Civil List).[66] Όσον αφορά το χαρέμι του σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, γνωρίζουμε ότι τα επιδόματα στην μητέρα του, την Βαλιδέ Σουλτάνα, στις

θα εξετάσουμε στο δεύτερο κεφάλαιο. Το χαρέμι του Τοπκαπί ήταν το μεγαλύτερο και το πιο αναπτυγμένο χαρέμι, όσον αφορά την οργάνωση και λειτουργία του, και τουλάχιστον, όσον αφορά την 'φιλοσοφία' του επεκτατισμού, δηλαδή την πολυεθνική πληθυσμιακή ανάπτυξή του. Το μεγάλο χαρέμι, αυτού του σαράι, είχε περίπου τετρακόσια δωμάτια ή αίθουσες επικεντρωμένα γύρω από το προαύλιο της Βαλιντέ (βαλιδέ) Σουλτάνας, δηλαδή της μητέρας του σουλτάνου, που περιείχε τα διαμερίσματα της βαλιδέ σουλτάνας, τα δωμάτια και τους χοιτώνες των άλλων θηλυκών δούλων, τα λουτρά, κλπ.

[61] Βλέπε γυναικεία πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού.

[62] Valide Sultan ή Valide Sultana.

[63] [50β] Emmeline Lott .
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Vol. II., [50β], σελ. 15].
Βλέπε, επίσης,
[33α] Dora D'Istria.
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861. [33α] σελ. 368-369, και
[44α], [44β], Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife. Vol. I and Vol. II. , 1878 .

[64] Σαρρής, Νεοκλής. 'Οσμανική Πραγματικότητα', τόμος πρώτος, σελ. 376.

[65] [33α] Dora D'Istria.
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861. [33α] σελ. 368-369.

[66] [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Vol. II., [57β], σελ. 57.

πριγκίπισσες-αδελφές του, στους πρίγκιπες ανιψιούς του, στις πριγκίπισσες ανιψιές του, και στο διάδοχό του στον θρόνο, ανέρχονταν στο ποσό των 181,760 λιρών, ετησίως.[67]
Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός, ότι **όλες** οι μητέρες των σουλτάνων του 14ου αιώνα μέχρι τον 20ο αιώνα [1922], υπήρξαν στην καταγωγή τους μη-Μουσουλμάνες και εξισλαμισμένες σκλάβες του χαρεμιού.[68]

Το ενδιαφέρον, φυσικά, επικεντρώνεται στην θηλυκή ιεραρχία στα χαρέμια των Οθωμανών Σουλτάνων, όπως προσδιορίζεται αποκλειστικά από τις πληροφορίες που μας παρέχουν οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα, και ιδιαίτερα εκείνες που μιλούσαν την Τούρκική γλώσσα και είχαν ζήσει αρκετές δεκαετίες στην Ανατολή, όπως η Mary Adelaide Walker[69] και η Fanny Janet Blunt[70], καθώς και εκείνες που συμβίωσαν και είχαν ιδιαίτερες σχέσεις με τις έγκλειστες γυναίκες των χαρεμιών, όπως η Emmeline Lott[71] και η Μελέκ Χανούμ (Marie Dejean Millingen).[72]

1.3 Η πυραμιδική ιεραρχία του πολυεθνικού γυναικείου παρακράτους και η Βαλιδέ Σουλτάνα.

Η πολυμελής ή πολυπληθής πολυεθνική γυναικεία παρουσία ήταν το κυρίως χαρακτηριστικό γνώρισμα του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, και η δομή οργάνωσης και λειτουργίας του ήταν πολυσύνθετη και αυστηρά ιεραρχημένη. Συνεκτικό συστατικό της δυνατότητας συνύπαρξης των έτερο-εθνικής προέλευσης γυναικών ήταν η απόλυτη πειθαρχία σε εθιμοτυπικούς νόμους, σε λειτουργικούς κανόνες και στην πλήρη αποδοχή δεδομένων θέσεων και ρόλων, που προσδιόριζαν τα καθήκοντα, τις υποχρεώσεις και τις αρμοδιότητές τους.

Το Μεγάλο Χαρέμι είχε τους δικούς του εθιμοτυπικούς νόμους, που ακολουθούνταν αυστηρά και αποτελούντο από τους υψηλούς θηλυκούς αξιωματούχους, τους μεσαίους και τους χαμηλούς.[73] Όσο μεγάλος και αν ήταν ο αριθμός των γυναικών μέσα στο χαρέμι του Σαράι, η οργάνωση ήταν

---

[67] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. σελ. 249.

[68] Βλέπε Πίνακα, «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ» ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ.

[69] Η ζωγράφος περιηγήτρια Mary Walker [57a,b,c,d] έζησε περίπου από 40 χρόνια στην Ανατολή. [57a,b] Mary Adelaide Walker, Mrs. Walker -- "Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East.

[70] Η περιηγήτρια [44α], [44β] Fanny Janet Blunt έζησε περίπου τριάντα χρόνια στην Ανατολή.

[71] Η Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott [51a,b] εργάσθηκε δύο χρόνια στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου διότι δεν άντεξε την ζωή των χαρεμιών:
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. [51a,b]

[72] [45a], [45b] 1828-1870 Melek Hanum , 1840-1870- 'wife of the Grand-Vezir' (Marie Dejean, (το πατρικό της) Marie Dejean Millingen, μετά τον πρώτο γάμο, Melek Hanum, μετά τον δεύτερο γάμο της με τον Mme Kibrizli-Mehemet Pacha [1840-1870] (ή Wife of H.H. Kibrizli-Mehemet Pasha)

-THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a].
-SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b].

[73] [86°] Lucy M.J. Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett
with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London: David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 386

τόσο 'τέλεια' και **η πειθαρχία τόσο απόλυτη,** που δεν υπήρχε σύγχυση ή αταξία, σχετικά με την λειτουργία του. Κάθε γυναίκα, ανεξαιρέτως, κατείχε συγκεκριμένη θέση και ξεκάθαρα καθήκοντα, υποχρεώσεις, αρμοδιότητες και προνόμια.

Όπως μας πληροφορούν περιηγήτριες του 18ου και του 19ο αιώνα, η επικεφαλής του Μεγάλου Χαρεμιού, αναμφισβήτητα, ήταν η Βαλιδέ Σουλτάνα,[74] η μητέρα του Σουλτάνου. Αμέσως κάτω από την Βαλιδέ, την πρώτη θέση, στην πρώτη τάξη του χαρεμιού, κατείχε ή κατελάμβανε η Μπας Καντίν Εφέντη (Bash Kadin Effendi), δηλαδή η πρώτη από τις επτά 'άτυπες συζύγους' του σουλτάνου,[75] και μετά ακολουθούσαν οι υπόλοιπες έξι Καντίν. Η μητέρα[76] του σουλτάνου, σαν μοναδική στην κορυφή της πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού, ουσιαστικά δεν ανήκει σε τάξη, βαθμίδα ή ομάδα.

Η Βαλιδέ Σουλτάνα ήταν η μοναδική γυναίκα, που ήταν πάνω από όλες τις έγκλειστες του χαρεμιού, ετύγχανε δε ιδιαιτέρων και αποκλειστικών προνομίων, αφού σαν βασιλομήτωρ εθεωρείτο η επικεφαλής, ή για μας η πρωθυπουργός, ή ο πρόεδρος αυτού του γυναικείου παρακράτους. **Η χωρίς όρια επίσημη επιρροή και εξουσία της, ξεπερνούσε τα όρια του χαρεμιού, όπου ήταν απόλυτη και συχνά δεσποτική, και εξαπλωνόταν σε ολόκληρο το κράτος.**

Στην Βαλιδέ Σουλτάνα ανήκε μία από τις πτέρυγες του παλατιού, εκείνη που βρισκόταν πιο κοντά στο γιο της, και ήταν αποκλειστικά για την δική της χρήση. Στην ιδιοκτησία της είχε κρατικά διαμερίσματα, μία αναρίθμητη πομπή από σκλάβες, ευνούχους, εξωτερικό υπηρετικό προσωπικό από τον εγχώριο πληθυσμό και απολάμβανε **«κάθε βαθμό διάκρισης και προσοχής, όχι μόνο από τον Σουλτάνο, αλλά και από όλους τους υψηλούς αξιωματούχους της Πύλης, οι οποίοι πολλές φορές έχουν πιο πολλά να φοβηθούν από την δική της επιρροή και παρέμβαση παρά από τον ίδιο τον Σουλτάνο.»**[77] Επισημαίνει η Fanny Janet Blunt, το 1878, υπογραμμίζοντας ότι όλα τα μέλη της βασιλικής οικογένειας, χωρίς εξαιρέσεις, κατατάσσονταν στην ιεραρχία μετά από την Βαλιδέ Σουλτάνα.[78]

1.3.1 Η Αναπαραγωγική πολιτική της Βαλιδέ Σουλτάνας: υποχρεωτική έκτρωση ή διακοπή της κύησης.

Παράδειγμα της απόλυτης και δεσποτικής εξουσίας της Βαλιδέ Σουλτάνας μέσα στο χαρέμι ήταν, σύμφωνα με τις άμεσες πληροφορίες της Fanny Janet Blunt,[79] η μητέρα του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ (1861-1876), η οποία για να

---

[74] [4] 1785–1788 The Right Honourable Elizabeth Craven.
"A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London, G.G. J. and J. Robinson, 1789. [4] σελ. 206-210.
Το 1878, η Lady Craven παρατηρεί ότι, ακόμα και η Σουλτάνα έχει τα πλάσματά της, και ότι η κατάσταση δεν είναι χειρότερη από εκείνη στις Βερσαλλίες όπου Η καταγωγή ή η τάξη της γέννησης και η ικανότητα δεν δίνουν ή δεν παρέχουν θέσεις και εξουσία στην κοινωνική ιεραρχία.

[75] Ορισμένες περιηγήτριες υποστηρίζουν ότι αυτήν την θέση την κατείχε η μητέρα του υποψήφιου διαδόχου.

[76] Το Κοράνι ορίζει στους Μουσουλμάνους να «τιμούν τις μητέρες τους». THE KORAN, Penguin Classics. 1997, page 60–"Fear God, in whose name you plead with one another, and honour the mothers who bore you."

[77] [44a] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Vol. I., [44°], σελ. 259.

[78] [44°] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Vol. I., [44°], σελ. 259.

[79] Ibid., σελ. 254. [44a]
Το σύστημα ή ο θεσμός του χαρεμιού στηριζόταν στην δουλεία (βλέπε σελ. 250-260)

κατοχυρώσει και να εξασφαλίσει την εξουσία της και να μειώσει τον αριθμό των επίδοξων μελλοντικών αντιπάλων της, που προσέβλεπαν ή σφετερίζονταν την εξουσία, έβαλε σε εφαρμογή μία παλιά βασιλική ρύθμιση, που όριζε, ότι κάθε έγκλειστη γυναίκα του Σαράι, που κυοφορούσε, ήταν υποχρεωμένη να υποστεί **διακοπή της κύησης, δηλαδή αναγκαστική/υποχρεωτική έδτρωση,**[80] με την εξαίρεση των πρώτων τεσσάρων Καντίν Εφέντη[81] του Σουλτάνου, τις οποίες, όπως συνηθιζόταν, επέλεγε και εκπαίδευε η ίδια, αρχικά για οδαλίσκες και στην συνέχεια 'άτυπες συζύγους' του γιου της, εξασφαλίζοντας, τοιουτοτρόπως, την επιρροή της και την εξουσία της.[82] Η Βαλιδέ σουλτάνα, συνήθως, επέλεγε τις οδαλίσκες που έστελνε στον γιο της.

Η υποχρεωτική διακοπή της εγκυμοσύνης ήταν ένας τρόπος, προφανώς, για να διατηρήσει και να διαφυλάξει την εξουσία της, μειώνοντας τον αριθμό των καινούργιων αντιπάλων και κληρονόμων, καθώς και οδαλισκών-σκλάβων της ελίτ δουλείας, που πιθανόν θα ανέβαιναν σε ανώτερες θέσεις, εάν αποκτούσαν απογόνους με τον γιο της. Βαλιδέ Σουλτάνα, μπορούσε να γίνει οποιαδήποτε εξισλαμισμένη σκλάβα, εάν έμενε έγκυος και αποκτούσε γιο, που θα ανέβαινε στο θρόνο, όπως η Γαλλίδα μητέρα του Σουλτάνου Μαχμούτ II,[83] η οποία, κατά την Γαλλίδα περιηγήτρια Mme de la Ferte Meun, ήταν 'Γάλλο-Αμερικανίδα'.[84]

2. Η πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι τον 19° αιώνα. Θεσσαλονικιές και Κιρκάσιες οι άτυποι σύζυγοι του σουλτάνου.

2.1 Η πρώτη τάξη ή βαθμίδα: οι Καντίν- Εφέντη.

Η πρώτη τάξη του χαρεμιού απαρτιζόταν σύμφωνα με τις πληροφορίες της Fanny Janet Blunt,[85] της Dora d'Istria,[86] της Mary Adelaide Walker,[87] της Annie Jane Harvey[88]

---

[80] Ibid., σελ. 254. [44a]

[81] Οι άτυποι σύζυγοι του σουλτάνου από τις οποίες εδικαιούτο επτά.

[82] Η περιηγήτρια Fanny Janet Blunt [45°,β] δεν μας ενημερώνει, όμως, πια ακριβώς χρονική περίοδο η μητέρα του Σουλτάνου επέβαλε αυτήν την ρύθμιση. Γνωρίζουμε ότι ο γιος της Αμπτούλ-Αζίζ κυβέρνησε από το 1861 μέχρι το 1876.

[83] Ο Οθωμανός Σουλτάνος από το 1808 μέχρι το 1839.

[84] [10] 1816 – 1819 Mme de LA FERTE – MEUN.
Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. 485p. Engraved 8 Vo., [10] σελ. 314.
Η Γαλλίδα περιηγήτρια, Mme de la Ferte-Meun, που ταξίδευε μόνη το 1816-1819, επισημαίνει επίσης ότι ποτέ Γάλλος δεν είχε δεχτεί προσβολή από τον Σουλτάνο Μαχμούτ II, του οποίου η μητέρα ήταν πρώην σκλάβα Γάλλο-Αμερικάνικης καταγωγής που γεννήθηκε στη Nantes της Γαλλίας.

[85] Ibid., σελ. 254 [44a]
Βλέπε, επίσης, [57a] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Vol. I., [57a], σελ. 20.
Άλλες περιηγήτριες ισχυρίζονται ότι ο αριθμός αυτός ήταν μικρότερος, και άλλες δεν αναφέρουν κανένα περιορισμό στον αριθμό των επτά 'καντίν', και αποκαλούν και τις οδαλίσκες γυναίκες (σύζυγοι) του σουλτάνου.

[86] 'Le padisha peut avoir sept femmes legitimes, les autres Turcs quatre, le nombre des ESCLAVES EST ILLIMITE.'
(Βλέπε, [33c]Dora D'Istria.
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861. [33°], σελ. 369.

[87] [57a] Mary Adelaide Walker
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Vol. I., [57a], σελ. 21.

[88] [50β] Annie Jane Harvey.

και της Μελέκ Χανούμ (Marie Dejean Millingen)[89] από τις **επτά** 'άτυπες συζύγους', που εδικαιούτο ο σουλτάνος, οι οποίες είχαν τον τίτλο της Καντίν Εφέντη.[90] Μέσα σε αυτήν την πρώτη τάξη, που απετελείτο από τις επτά Καντίν Εφέντη, δηλαδή τις επτά 'άτυπες συζύγους' του σουλτάνου,[91] την κορυφαία, ή την πρώτη θέση στην ιεραρχία κατείχε η Μπας Καντίν Εφέντη (Bash Kadin Effendi),[92] δηλαδή η πρώτη άτυπη σύζυγος του σουλτάνου, και στην συνέχεια ακολουθούσαν η δεύτερη άτυπη σύζυγός του, που είχε τον τίτλο της Ικιντζί Καντίν Εφέντη [Ikingji Kadin Effendi] κτλ. σε αριθμητική σειρά, μέχρι την Εβδομη Καντίν Εφέντη, που είχε τον τίτλο της Γεντιντζί Καντίν Εφέντη [Yedinji Kadin Effendi].[93]

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η πληροφορία, που μας παρέχει η περιηγήτρια-ζωγράφος Mary Walker, σχετικά με τον αριθμό ΕΠΤΑ: «Πρέπει να παρατηρήσουμε όσον αφορά το νούμερο επτά, ότι, εδώ, θεωρείται ως ιερός, και τυπικός αριθμός, ξεχωριστός στους θρησκευτικούς τύπους και στην χρήση του στην καθημερινή ζωή. Συνεπώς, υπάρχουν επτά άγιες νύχτες και επτά ημέρες δημόσιων εορτών, κατά την διάρκεια του Μπαϊραμιού.[94] Ο

Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871., [50β], σελ 15.

[89] [45°] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45°], σελ. 253-254].
Βλέπε, επίσης,
[86°] Lucy M.J. Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London: David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 67: "Many of the highly trained slaves find their way to the Imperial Serai, being either purchase by the Valide Sultana for her own establishment, or presented to the Sultan by private individuals and by the nation at the annual festival of *Kandil Ghedjessi*. Here, of course, if it is their *kismet*, they may attract the notice of the Padishah, and perhaps become in their turn 'The Crown of Veiled Heads,' as the Valide Sultana is euphemistically termed". σελ. 67.

[90] Σχετικά με τον αριθμό επτά, οι πληροφορίες που παίρνουμε από τις περιηγήτριες ποικίλλουν, ή πολλές φορές διαφέρουν, επειδή όλες οι περιηγήτριες δεν γνωρίζουν ότι ο Σουλτάνος εδικαιούτο μόνο επτά 'Καντίν', βλέποντας ότι είχε και άλλες γυναίκες στο χαρέμι τους, όπως όσες οδαλίσκες επιθυμούσε.

[91] [44°] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II., 1878. Vol. I., [44°] σελ. 254-257.
Βλέπε, επίσης,
[86a] Lucy M.J. Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London: David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 386-397.
[57°] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Vol. I., [57a], σελ. 20-21.
[51b] Emmeline Lott.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London: Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Vol. II., [51β], σελ. 244.

[92] Κατά την Dora d'Istria [33a] την υψηλότερη θέση στην πυραμίδα της ιεραρχίας του χαρεμιού, μετά από την Βαλιδέ Σουλτάνα, έπαιρνε η μητέρα του πιο ηλικιωμένου Πρίγκιπα, δηλαδή του μεγαλύτερου γιου του σουλτάνου, ο οποίος ήταν ο διάδοχος του θρόνου. Αντί για τον τίτλο Bash Kadin Effendi, η Dora d'Istria [33°] ονομάζει την ερώτη σύζυγο του σουλτάνου 'χασεκί σουλτάνα', όπως συνηθιζόταν στους προηγούμενους αιώνες, όταν η χασεκί απολάμβαναν και τον τίτλο της σουλτανας ή της 'σουλτάν' και υποστηρίζει ότι αυτήν την πρώτη θέση την κατείχε, επειδή ήταν η μητέρα του επίδοξου διαδόχου.

[93] [44a] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II., 1878. Vol. I., [44a] σελ. 254.

[94] [57a] Mary Adelaide Walker

Σουλτάνος επιτρέπεται να έχει **επτά Καντίν,**[95] που απολαμβάνουν την θέση και το προνόμιο των συζύγων. Υπάρχουν επτά πρώτοι αξιωματούχοι στην Αυλή, όπως υπάρχουν και επτά γυναίκες αξιωματούχοι της Αυλής. Επιπροσθέτως, κάθε επιχείρηση, ή συντεχνία, διοικείται από επτά αξιωματούχους.»[96]

Περιηγήτριες του 19ου αιώνα, όπως η Emmeline Lott, και οι έγκλειστες γυναίκες, όπως η Μελέκ Χανούμ (1836-1866), η πρώην σύζυγος του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά,[97] επιβεβαιώνουν ότι **οι σουλτάνοι δεν παντρεύονταν ποτέ,** ιδιαίτερα δε ελεύθερες Μουσουλμάνες, και δεν είχαν καμμία νόμιμη σύζυγο. Όπως μας πληροφορεί η περιηγήτρια Annie Jane Harvey, το 1870, **«η θέση του Σουλτάνου είναι τόσο εξυψωμένη, τόσο πιο πάνω από αυτήν οποιουδήποτε ανθρώπου, που δεν υπάρχει γυναίκα στην γη αρκετά άξιά του, ή ισότιμη με αυτόν, για να μπορέσει να την παντρευθεί.»**[98] Για αυτόν τον λόγο, έπαιρναν εξισλαμισμένες σκλάβες-οδαλίσκες, ως άτυπες συζύγους, οι οποίες έπαιρναν τον **τιμητικό** τίτλο των Καντίν,[99] επιβεβαιώνει και η Emmeline Lott, το 1866.

Υπήρχαν, όμως, και εξαιρέσεις στον κανόνα. Τον 19ο αιώνα ο Σουλτάνος Μαχμούτ ΙΙ (1808-1839) παντρεύθηκε μία ελεύθερη Μουσουλμάνα, πρώην σκλάβα, όπως, επίσης, στην συνέχεια ο γιος του ο σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ (1839-1861) εσύναψε **νόμιμο γάμο** με μία ελεύθερη Μουσουλμάνα, που υπήρξε και εκείνη στην καταγωγή της σκλάβα.[100] Επιπλέον, από τον 16ο αιώνα έως τον 17ο αιώνα υπήρχαν τρεις σουλτάνοι, που παραβίασαν την εθιμοτυπική διάταξη, και παντρεύθηκαν τις χασεκί σουλτάνες τους, δηλαδή τις ευνοούμενες παλλακίδες τους.[101] Στην πραγματικότητα, όμως, προτιμούσαν τις σκλάβες ως 'σύζυγοι' για τον σουλτάνο, επειδή σε αντίθεση με μία ελεύθερη Μουσουλμάνα της ανώτερης Οθωμανικής κοινωνικής τάξης, δεν είχαν οικογένειες που θα μπορούσαν να έχουν απαιτήσεις, αξιώσεις ή να αναμειχθούν στις υποθέσεις του κράτους και να δημιουργήσουν προβλήματα στον σουλτάνο. Δεν προέβλεψαν όμως, όπως θα

"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Vol. I., [57a], σελ. 20.

[95] 'kadinns.'

[96] Ibid., σελ. 21. [57a]

[97] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45α], σελ. 255,

[98] [50b] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50β], σελ. 15: «The Sultan's rank is so elevated--his position is so far above that of every other mortal—that there is no woman on earth sufficiently his equal to enable him to marry her. He has, therefore, no legal wife, but his ladies are called "Kaduns," or companions and the mother of his eldest son is always chief kadun, a position that gives her many advantages. These ladies are not called sultanas, for only the princesses of the blood-royal enjoy that title, but the mother of the reigning sovereign is names SULTAN-VALIDE. »

[99] « Kaduns, ή Kadins ή kadinns ή kadens» (Βλέπε, [33a] Dora d'Istria, ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ σελ. 368-369. και
[51β] EMMELINE LOTT .
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London. Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Vol. II. [51β], σελ. 244.

[100] Υπήρξαν και οι δύο υιοθετημένες θυγατέρες Πριγκιπισσών, συνεπώς, ως ελεύθερες Μουσουλμάνες είχαν το δικαίωμα να αρνηθούν να γίνουν οδαλίσκες/παλλακίδες ή ικμπαλς/ευνοούμενες παλλακίδες και συνεπώς οι δύο Σουλτάνοι δεν μπορούσαν να τις αποκτήσουν παρά μόνο, ως Καντίν ή ως νόμιμοι σύζυγοι με την σύναψη γάμου.

[101] Βλέπε Πίνακα, «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ» ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ.

δούμε, ότι οποιαδήποτε γυναίκα, χωρίς απαραιτήτως να είχε καταγωγή ελεύθερης Μουσουλμάνας και μία ισχυρή οικογένεια πίσω από αυτήν, μπορούσε να ασκήσει επιρροή στον σουλτάνο, και ιδιαίτερα η μητέρα του.[102] Πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν, ότι οι σουλτάνοι, ως πρίγκιπες, είχαν μεγαλώσει και διαπαιδαγωγηθεί μέσα στο χαρέμι, κάτω από την επιρροή των έγκλειστων γυναικών.

Εκτός από την Βαλιδέ Σουλτάνα, και η μητέρα του επίδοξου διαδόχου, είχε μεγάλη επιρροή.[103] Όπως σωστά παρατήρησε η Dora d'Istria,[104] το 1859, μάταια προσπάθησαν οι Οθωμανικοί νόμοι να σβήσουν την κυριαρχία των οικογενειακών συμπαθειών και επιρροών στους δεσπότες της Κωνσταντινούπολης, αναγκάζοντας «αυτούς τους δεσπότες», τους σουλτάνους, να παίρνουν ως 'σύζυγοι' μόνο δούλες, οι οποίες ήταν απροστάτευτες και χωρίς συγγενείς. Οι Μωαμεθανοί, ακόμα και οι Χριστιανοί, επηρεάζονταν από τις συμβουλές της μητέρας τους και της συζύγου τους.[105]

Αυτές, οι 'πρώτες κυρίες' του σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ (1861-1876) ήταν κυρίως πρώην σκλάβες από την **Θεσσαλονίκη** και την **Κιρκασία**, όπως αποκαλύπτει η Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott,[106] το 1866. Η Lott επισημαίνει, επίσης, ότι οι γυναίκες αυτές από την Θεσσαλονίκη και την Κιρκασία είχαν 'εξυψωθεί' στην θέση της Καντίν, από την θέση της ίκμπαλ (ikbal), δηλαδή της ευνοούμενης οδαλίσκης (παλλακίδας), λόγου εγκυμοσύνης ή μετά από την τεκνοποίηση.[107] Κατά την Fanny Janet Blunt, η γενική πληθυσμιακή σύνθεση του χαρεμιού, του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ (1861-1876), ήταν εξισλαμισμένες σκλάβες από την **Ελλάδα**, την **Κιρκασία**, τον **Καύκασο**, την **Αίγυπτο** και την **Αιθιοπία**.[108]

Η Marie Dejean-Millingen ή Μελέκ Χανούμ (1836-1866), υπογραμμίζει, ότι αυτοί οι άτυποι σύζυγοι των Σουλτάνων, συνήθως, ήταν επιλεγμένες από τις τάξεις των σκλάβων, που ανήκαν στο σύστημα της **ελίτ δουλείας**, όπως εκείνες που του προσφέρονταν ως δώρα, και μπορούσαν **μόνο όταν τεκνοποιούσαν με τον σουλτάνο**, να πάρουν τον τιμητικό τίτλο της άτυπης συζύγου του σουλτάνου, δηλαδή της 'Καντίν'.[109] **Επαναλαμβάνουμε, ότι δεν**

---

[102] Το Κοράνι ορίζει στους Μουσουλμάνους να "τιμούν τις μητέρες τους." The Koran, Penguin Classics, 1997, page 60: "Gear God, in whose name you plead with one another, and honour the mothers who bore you."

Βλέπε επίσης, [33ª] DORA D'ISTRIA/ La Princesse Helene Ghika, La Princesse Koltzoff-Massalsky (1849), ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861. [33a], σελ. 349.

[103] Βλέπε Πίνακα, «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ», ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ.

[104] [33°] Dora d'Istria.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ [33a]

[105] Ibid., σελ. 349. [33a]

[106] [51b] Emmeline Lott

The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Vol. II., [51β]

[107] Ibid., σελ. 244. [51b]

[108] Βλέπε Κεφάλαιο V

[109] [45a] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.

THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45°], σελ. 253-254], και

[86a] Lucy M.J. Garnett.

χρησιμοποιείται πια ο όρος ή ο τίτλος της χασεκί σουλτάνας, και οι 'κυρίες' του σουλτάνου δεν είχαν το δικαίωμα να αποκτήσουν τον τίτλο της Σουλτάνας, διότι στις φλέβες τους δεν κυκλοφορούσε βασιλικό αίμα. Στις θυγατέρες τους, όμως, τις πριγκίπισσες, δηλαδή τις θυγατέρες του Σουλτάνου, εδίδετο αυτόματα αυτός ο τίτλος της Σουλτάνας, ή της 'σουλτάν', μετά το κύριο όνομά τους.[110]

Σχετικά με τον αριθμό επτά, οι πληροφορίες που παίρνουμε από τις περιηγήτριες ποικίλλουν, ή πολλές φορές διαφέρουν, επειδή όλες οι περιηγήτριες δεν γνώριζαν ότι ο Σουλτάνος εδικαιούτο μόνο επτά 'Καντίν', βλέποντας ότι είχε στο χαρέμι του μία πληθώρα γυναικών-σκλάβων, όπως όσες Χανούμ Εφέντη,[111] όσες Ικμπαλς ή όσες οδαλίσκες επιθυμούσε, καθώς και τις «κατώτερες» σκλάβες αυτών των γυναικών.

Με την συμπλήρωση του περιοριστικού αριθμού των Επτά Καντίν, οι υπόλοιπες ευνοούμενες γυναίκες, που τεκνοποιούσαν με τον σουλτάνου, έπαιρναν τον τιμητικό τίτλο της **Χανούμ**, ή της **Χανούμ Εφέντη**, και κατατάσσονταν στην **δεύτερη τάξη** του χαρεμιού, κάτω από τις Καντίν Εφέντη. Οι Χανούμ Εφέντη, όπως και οι Καντίν Εφέντη, διακρίνονταν ή χαρακτηρίζονταν και εκείνες, ως οι άτυποι σύζυγοι του σουλτάνου.

2.2 Η δεύτερη τάξη: οι Χανούμ ή οι Χανούμ Εφέντη.

Στην δεύτερη τάξη, ή στον «δεύτερο βαθμό»[112] της πυραμιδικής ιεραρχίας του βασιλικού χαρεμιού του Σαράι, μετά δηλαδή από τις επτά Καντίν, ανήκαν οι οδαλίσκες του σουλτάνου, που αποκτούσαν παιδιά μαζί του, δηλαδή οι μητέρες των μικρότερων παιδιών του Σουλτάνου, οι οποίες έπαιρναν τον τιμητικό τίτλο της Χανούμ ή της Χανούμ Εφέντη,[113] δηλαδή της 'κυρίας' του σουλτάνου, **για τις οποίες δεν καταγράφεται περιοριστικός αριθμός**, όπως στην περίπτωση των Καντίν, κατά τις πληροφορίες της Fanny Janet Blunt και της Lucy Garnett.

Η Blunt τοποθετεί στην δεύτερη τάξη της πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού τις **Χανούμ Εφέντη**, οι οποίες, και εκείνες, όπως και οι Καντίν Εφέντη, υπήρξαν στο παρελθόν Ικμπαλς, δηλαδή ευνοούμενες οδαλίσκες (παλλακίδες) του σουλτάνου, οι οποίες απέκτησαν τον τίτλο τους, επειδή τεκνοποίησαν με τον σουλτάνο.

Φυσικά, δεν διατηρούσαν όλες οι οδαλίσκες του χαρεμιού στενές σχέσεις με τον σουλτάνο, ο οποίος, συνήθως ερχόταν σε επαφή με μία ειδική κατηγορία γυναικών της ελίτ δουλείας, οι οποίες είχαν εκπαιδευθεί ως

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. page 67: "Many of the highly trained slaves find their way to the Imperial Serai, being either purchase by the Valide Sultana for her own establishment, or presented to the Sultan by private individuals and by the nation at the annual festival of *Kandil Ghedjessi*. Here, of course, if it is their *kismet*, they may attract the notice of the Padishah, and perhaps become in their turn 'The Crown of Veiled Heads,' as the Valide Sultana is euphemistically termed". σελ.67.

[110] Σαρρής, Νεοκλής. 'Οσμανική Πραγματικότητα', τόμος πρώτος, σελ. 378. «Οι μητέρες των σουλτάνων, δηλαδή οι βαλιντέ σουλτανες ήταν οι μόνες γυναίκες, εκτός από τις πριγκίπισσες, που αποκαλούνταν σουλτάνες.»

[111] Βλέπε δεύτερη τάξη στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού.

[112] [44°] Fanny Janet Blunt.

The People of Turkey. 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Vol. I., [44°] σελ. 254, και

[86a] Lucy Ganrett.

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett

with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 386.

[113] "Hanoums" σύμφωνα με την Fanny Janet Blunt [44a] σελ. 254, και "Hanoum-Effendi", κατά την Lucy Garnett [86], σελ. 386.

βασιλικές οδαλίσκες (has odalik). Από αυτές, εάν μία έμενε έγκυος, 'αναβάθμιζε' τον ρόλο της στο χαρέμι, παίρνοντας την θέση της 'Ικμπαλ',[114] δηλαδή της **πρώτης** ή της αρχιευνοούμενης, της **δεύτερης**-ευνοούμενης, της **τρίτης**-ευνοούμενης κλπ. Οι ευνοούμενες αυτές έπαιρναν τον τίτλο της **χανίμ ή Χανούμ,**[115] δηλαδή της άτυπης συζύγου, ή της κυρίας του σουλτάνου, και κατατάσσονταν στην πυραμιδική ιεραρχία δεύτερες, μετά τις Καντίν Εφέντη.[116]

Σε αυτό το σημείο, πρέπει να σημειώσουμε, ότι η Emmeline Lott δεν αναφέρει καθόλου αυτήν την δεύτερη τάξη στην πυραμίδα του χαρεμιού, δηλαδή εκείνη των άτυπων συζύγων του σουλτάνου με τον τίτλο των «Χανούμ Εφέντη», που περιγράφουν η Blunt και η Lucy Garnett.[117] Η Lott τοποθετεί στην δεύτερη τάξη του χαρεμιού κατ' ευθείαν μετά τις Καντίν Εφέντη, τις «Ικμπαλς», δηλαδή τις ευνοούμενες οδαλίσκες του σουλτάνου, και υποστηρίζει, ότι την επόμενη σεβαστή θέση στην ιεραρχία του χαρεμιού, μετά τις Ικμπαλ, κατείχαν «οι νοσοκόμες ή οι νταντάδες» (dadas, dadans) των μικρών παιδιών του χαρεμιού, δηλαδή εκείνες των πριγκιπισσών και των πριγκίπων.[118] Επισημαίνει δε ότι κάτω από αυτές τις γυναίκες υπήρχε και ένας μεγάλος αριθμός «ανώτερων οικιακών σκλάβων» που ονομάζονταν Ούστας (Oustas, Ustas), οι οποίες αποτελούσαν το υπηρετικό προσωπικό της Βαλιδέ Σουλτάνας, και το υπηρετικό προσωπικό του χαρεμιού γενικότερα.[119] Την τελευταία τάξη συγκροτούσε, κατά την Lott, «η κατώτερη κατηγορία σκλάβων», που ονομάζονταν «Ghez-Metkian», οι οποίες είχαν, σαν αποστολή την εκτέλεση των πιο σκληρών οικιακών εργασιών στο χαρέμι του Σαράι.[120]

Όσον αφορά τις Καντίν Εφέντη και τις Χανούμ Εφέντη, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι μαρτυρίες της Blunt, σχετικά με τους απογόνους αυτών των δύο γυναικείων τάξεων του χαρεμιού. Οι απόγονοι αυτών των Καντίν και των Χανούμ γεννιόνταν ελεύθεροι και έπαιρναν τον τίτλο του Πρίγκιπα ή της Πριγκίπισσας. Παρόλο που οι Χανούμ ανήκαν στην δεύτερη

---

[114] (favourite)

[115] hanoum, hanum, hanim, or hanimefendi.

[116] [44a] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Vol. I., [44°] σελ. [44a] 254.
Βλέπε, επίσης,
[86°] Lucy M.J. Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 386.

[117] Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι, η Lott [51β] είχε ζήσει δύο χρόνια στα χαρέμια ενώ η Blunt [44°] έγραφε μετά από 20 χρόνια παραμονής στην Ανατολή, γνώριζε την γλώσσα και είχε στενές σχέσεις με αυτές τις γυναίκες των χαρεμιών, και συνεπώς, μας παρέχει μία πιο λεπτομερείς περιγραφή σχετικά με την ιεραρχία και την οργάνωση του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι.

[118] Βλέπε περιηγήτρια [51β] Emmeline Lott, σελ. 245.

[119] Ibid., σελ. 244. [51β]

[120] Ibid., σελ. 16,245 [51β]- Η πλειοψηφία των έγκλειστων γυναικών στο χαρέμι του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, στην Κωνσταντινούπολη το 1864, οι οποίες κατατάσσονταν σε πέντε τάξης (δεν συμπεριλαμβάνει την κατώτερη κατηγορία στις τάξεις της ιεραρχίας) είχαν καταγωγή την Κιρκασία, την Ελλάδα, τον Καύκασο, την Αίγυπτο, και την Αιθιοπία. ('The ladies of the Harem five classes'):

1. Kadens...
2. Odalisques...
3. Ikbal
4. Oustas. "Upper domestic staff"
5. Dadans, nurses.
   Ghez-Metkian, the lower caste of slaves....

τάξη, τα παιδιά τους, εθεωρούντο νόμιμοι απόγονοι του σουλτάνου, και είχαν τον ίδιο ιεραρχικό βαθμό και τίτλο και τα ίδια δικαιώματα με τα παιδιά των πρώτων επτά Καντίν Εφέντη, δηλαδή με τα παιδιά της πρώτης τάξης ή «του πρώτου βαθμού» της ιεραρχίας, και ο μεγαλύτερος σε ηλικία Πρίγκιπας είχε δικαίωμα στην διαδοχή στον θρόνο. Τα αγόρια έπαιρναν τον τίτλο του Πρίγκιπα και τα κορίτσια της Πριγκίπισσας και της **Σουλτάνας**, διότι στις φλέβες τους είχαν το αίμα του σουλτάνου.

Μεταξύ των γυναικών αυτών, των πρώτων δύο τάξεων, παρατηρούνται πολλές συγκρούσεις, αντιζηλίες, και ανταγωνισμοί. Παρόλο που όλες οι γυναίκες του σουλτάνου είχαν ξεκινήσει ως εξισλαμισμένες σκλάβες, που κατάφεραν να ανέβουν στην θέση της Καντίν ή της Χανούμ, εν τούτοις η ζωή τους δεν ήταν ρόδινη. **Εφόσον ο πρώτος, ή ο μεγαλύτερος σε ηλικία Πρίγκιπας**, που θα επιζούσε από τις πρώτες δύο τάξεις των Καντίν Εφέντη και των Χανούμ Εφέντη εθεωρείτο ο διάδοχος του θρόνου, συνεπώς οι μητέρες τους καρδιοχτυπούσαν για την ζωή των αρσενικών παιδιών τους, οι οποίοι είχαν το δικαίωμα ως πρίγκιπες να διαδεχθούν τον πατέρα τους στον θρόνο, και οι οποίοι, εάν ανέβαιναν στον θρόνο ως σουλτάνοι, οι μητέρες τους, οι Καντίν ή οι Χανούμ Εφέντη, που είχαν ξεκινήσει ως οδαλίσκες, θα ανέβαιναν στο αξίωμα και στην εξουσία της Βαλιδέ Σουλτάνας.

Ακόμα και η ζωή των πριγκιπισσών, όπως και εκείνη των μητέρων τους, δεν ήταν ρόδινη. Και οι πριγκίπισσες, κόρες των σουλτάνων καρδιοχτυπούσαν για την ζωή των δικών τους αρσενικών απογόνων.[121] Εάν, λοιπόν, οι αρσενικοί διάδοχοι των άτυπων συζύγων του σουλτάνου πέθαιναν ή εδολοφονούντο, τότε ο μεγαλύτερος γιος μιας Πριγκίπισσας θα μπορούσε να ανέβει στον θρόνο. Συνεπώς, και οι πριγκίπισσες, που αποκτούσαν γιους, ανησυχούσαν για την ζωή των παιδιών τους και έπρεπε να είναι συνεχώς σε επιφυλακή, διότι κάθε μητέρα ενός Πρίγκιπα ονειρευόταν να αποκτήσει τον τίτλο και την εξουσία της **Βαλιδέ Σουλτάνας.**

Υπό αυτές τις συνθήκες γίνεται εύκολα κατανοητό, γιατί το σύστημα του χαρεμιού δεν εκαλλιεργούσε την αλληλεγγύη ή την συντροφικότητα μεταξύ των έγκλειστων γυναικών, αλλά αντιθέτως την καθιστούσε αδύνατη και την εξαφάνιζε.

2.3 Χωρίς τάξη, ή η 'ανώτερη' τάξη: οι Πριγκίπισσες,[122] τα προσωρινά μέλη του χαρεμιού.

Οι Πριγκίπισσες κατατάσσονταν **«από ευγένεια»**,[123] στις πρώτες δύο τάξεις της πυραμιδικής γυναικείας ιεραρχίας του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, όπως επισημαίνει η Blunt.

Η Blunt δεν τοποθετεί τις Πριγκίπισσες σε ξεχωριστή θέση, βαθμό ή τάξη, αλλά τις συμπεριλαμβάνει μέσα στις δύο τάξεις των Καντίν Εφέντη και των Χανούμ Εφέντη. Αργότερα, η Αγγλίδα περιηγήτρια Lucy Garnett, κατατάσσει

---

[121] Ibid., σελ. 18. [50β].
Βλέπε επίσης,
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Vol. I., [44°] σελ. 254.

[122] Ibid., σελ. 259. [44α]

[123] Ibid. σελ 254. [44α]. Βλέπε, επίσης, [86α] Lucy Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London: David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891 [86α] σελ. 386.

[123] The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Vol. I., [44°], σελ. 259.

τις Πριγκίπισσες στην δεύτερη τάξη της πυραμίδας, δηλαδή αμέσως μετά τις Καντίν Εφέντη, και πριν τις Χανούμ Εφέντη. **Αλλά, αρκετές είναι οι περιηγήτριες που τοποθετούν τις πριγκίπισσες πριν από τις μητέρες τους, δηλαδή πριν τις Καντίν-Εφέντη και τις Χανούμ Εφέντη, γιατί είχαν γεννηθεί ελεύθερες και εισέπρατταν μια ανώτερη κοινωνική καταξίωση από ότι οι μητέρες τους, επειδή εκείνες είχαν βασιλικό αίμα ή καταγωγή ενώ οι μητέρες τους υπήρξαν μη-μουσουλμάνες και εξισλαμισμένες σκλάβες στην καταγωγή τους, επισημαίνοντας επανειλημμένως, ότι δεν αναγνωριζόταν ποτέ η μητρική καταγωγή στο Ισλάμ.**[124] Όπως, ήδη, αναφέραμε, μόνο οι θυγατέρες και οι αδελφές του Σουλτάνου είχαν δικαίωμα στον τίτλο της Πριγκίπισσας και σε εκείνο της **Σουλτάνας**. Ήταν τα **μοναδικά** μέλη του χαρεμιού που γεννήθηκαν **'ελεύθερα'**, επειδή στην Οθωμανική κοινωνία αναγνωρίζονταν μόνο η καταγωγή του πατέρα.

Σε αυτήν την θέση, μαζί με τις πριγκίπισσες, θα μπορούσαμε να συμπεριλάβουμε και τους πρίγκιπες, οι οποίοι κατοικούσαν κι' αυτοί στο χαρέμι μαζί με τις γυναίκες. Επειδή, όμως, υπάρχει κάποια ιδιαιτερότητα λόγω φύλου, καθώς και η εμπλοκή τους στο θέμα της διαδοχής, θα τους εξετάσουμε ξεχωριστά στα παρακάτω υποκεφάλαια.

Επειδή οι πριγκίπισσες είχαν ελαχιστοποιημένες δυνατότητες ουσιαστικής επιρροής στις λειτουργίες ή στις επιδιώξεις του γυναικείου παρακράτους του χαρεμιού,[125] η Blunt εκτίμησε, ότι κατατάσσονταν στην υψηλή τάξη της **πυραμίδας μόνο τυπικά και «από ευγένεια».**[126] Υποστήριξε, ότι **η απόλυτη εξουσία των Πριγκιπισσών εκδηλωνόταν μόνο μετά τον γάμο τους, όταν εγκατέλειπαν το Μεγάλο Σαράι για το δικό τους παλάτι-χαρέμι, όπου είχαν τον απόλυτο έλεγχο.**

Η Lucy Garnett επιβεβαιώνει την μαρτυρία της Blunt, όταν και εκείνη επισημαίνει ότι οι πριγκίπισσες, κατά κανόνα, εγκατέλειπαν το χαρέμι του Σαράι σε ηλικία δεκαπέντε ή δεκαέξι ετών, για να **ηγηθούν** του δικού τους χαρεμιού. Υποστήριξε και εκείνη, ότι ο **ρόλος των πριγκιπισσών στο χαρέμι του μεγάλου Σαράι δεν ήταν σημαντικός, αλλά επιφανειακός, επειδή την πραγματική δύναμη ή εξουσία την κατείχαν οι έγκλειστες εξισλαμισμένες σκλάβες ή οι πρώην σκλάβες.**

Η Garnett παρατηρεί, επίσης, ότι οι πριγκίπισσες γίνονταν τα θύματα των δούλων τους, εξαιτίας της εκπαίδευσης που ελάμβαναν μέσα στο χαρέμι, η οποία είχε ένα ακατάστατο και ασύνδετο χαρακτήρα με αποτέλεσμα «η ηθική τους παιδεία να είναι η χειρότερη που θα μπορούσε να είναι.»[127] Αυτό οφειλόταν στην προσχεδιασμένη συμπεριφορά των λεγεώνων των δούλων που τις περιβάλανε, οι οποίοι προσπαθούσαν να εκπληρώσουν με οποιονδήποτε τρόπο τις επιθυμίες των, εκμεταλλευόμενοι ταυτόχρονα τις αδυναμίες των, και θέτοντας, φυσικά, με αυτό τον τρόπο στην πραγματικότητα τις βάσεις

---

[124] Βλέπε, [81a], [81b] 1890-1892 Adalet
-LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY. A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 959-966 NO. ?, Dec. 1890. [81a]
-TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 130-140, No. 185, July 1892. [81b]

[125] Στην πραγματικότητα, όπως θα δούμε στην συνέχεια, δούλες της κατώτερης τάξης της ιεραρχίας όπως οι 'Κάλφας' και 'οι ούστας', ή κάποια ευνοούμενη οδαλίσκη ή ικμπαλ, ήταν εκείνες που διαδραμάτιζαν ουσιαστικό ρόλο στα σχετικά με την διοίκηση του χαρεμιού συμβάντα.

[126] The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II., 1878. Vol. I., [44°], σελ. 259.

[127] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN London. David Nutt. 270-271 Strand. W.C. 1891 [86a] σελ. 392

για μια μελλοντική εύνοια.[128] Οι γνώσεις που αποκτούσαν οι πριγκίπισσες από τις γυναίκες-Χότζας, γενικά, περιορίζονταν, όπως αναφέρουν η Blunt και η Garnett, σε λίγη ανάγνωση, σύνταξη, μαθήματα φλογέρας ή πιάνου και κεντήματος/εργόχειρου. Όταν έφθαναν σε ηλικία δεκαπέντε ή δεκαέξι ετών, τις προίκιζαν πλουσιοπάροχα, τις **χάριζαν ένα παλάτι**, και τις πάντρευαν με κάποιον υπουργό ή υψηλό αξιωματούχο του Σαράι. Στο καινούργιο τους παλάτι-χαρέμι τις ακολουθούσαν οι σκλάβες τους, οι ευνούχοι τους, και γενικά όλοι οι δούλοι, που αποτελούσαν το νταϊρά ('daira')[129] τους στο Σαράι.

Οι θυγατέρες του Σουλτάνου,[130] **εξ' αιτίας της καταγωγής τους, προηγούνταν κοινωνικά των συζύγων τους, και πίστευαν ότι εξαιρούνταν από τους συνηθισμένους περιορισμούς, που επιβάλλονταν στο φύλο τους.**[131]

2.4 Η τρίτη τάξη: οι Ικμπαλς, το σκαλοπάτι προσέγγισης της θέσης της Καντίν Εφέντη, της Χανούμ Εφέντη και της Βαλιδέ Σουλτάνας.

Όλες οι οδαλίσκες[132] του σουλτάνου δεν απολάμβαναν τα ίδια προνόμια, που απολάμβανε η Ικμπαλ ή οι Ικμπαλς, δηλαδή η ευνοούμενη ή οι ευνοούμενες οδαλίσκες του, και το γεγονός αυτό δεν μας επιτρέπει να κατατάξουμε όλο το σύνολο των οδαλίσκων στην τρίτη τάξη. Αν και οι Καντίν, οι Χανούμ και οι Ικμπαλς προέρχονταν, συνήθως, από την τέταρτη τάξη των οδαλίσκων, αυτό δεν σημαίνει, ότι όλες οι οδαλίσκες κατάφερναν να 'εξελιχθούν' στην πυραμιδική ιεραρχία σε αυτές τις τρεις θέσεις, βαθμίδες ή τάξεις.

Φυσικά δεν διατηρούσαν όλες οι οδαλίσκες του χαρεμιού στενές σχέσεις με τον σουλτάνο, ο οποίος, συνήθως, ερχόταν σε επαφή με μία ειδική κατηγορία γυναικών, που ανήκαν στο φαινόμενο της ελίτ δουλείας ή στο σύστημα της ελίτ δουλείας του χαρεμιού, και οι οποίες είχαν εκπαιδευθεί ως βασιλικές οδαλίσκες (has odalik). Από αυτές, εάν μία έμενε έγκυος, αναβάθμιζε τον ρόλο της στο χαρέμι, περνώντας από την θέση της 'Ικμπαλ',[133] της ευνοούμενης οδαλίσκης σε εκείνη της **πρώτης** ή της αρχιευνοούμενης, ή της **δεύτερης**-ευνοούμενης, ή της **τρίτης**-ευνοούμενης κλπ. Δεν υπήρχε περιοριστικός αριθμός, όπως στην περίπτωση των Καντίν Εφέντη.

Παρόλο που μία 'Ικμπαλ',[134] δεν είχε κανένα δικαίωμα στον τίτλο της Καντίν Εφέντη ή της Χανούμ Εφέντη, και εξηρτώντο αποκλειστικά από τα

---

[128] Ibid., σελ. 392. [86a]

[129] The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II , 1878 Vol. I., [44°] σελ. 255,

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt. 270-271 Strand. W.C. 1891. [86a], σελ. 386: "το 'Daire' δεν αποτελείται μόνο από ένα διαμέρισμα. Στις ανύπαντρες θυγατέρες του Σουλτάνου και στις Ικμπαλς έδιναν ένα 'dairas' ή 'daire'—που αποτελείται από μία σειρά διαμερισμάτων, σκλάβες, ευνούχους και ένα χρηματικό επίδομα/ μισθό."

[130] (Θα εξετάσουμε 'τα Χαρέμια των Πριγκιπισσών και της Οθωμανικής ελίτ' στο Κεφάλαιο ΙΙΙ.

[131] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt. 270-271 Strand. W.C. 1891. [86a], σελ. 393.
Βλέπε υποκεφάλαιο, 'Τα χαρέμια των Πριγκιπισσών και της Οθωμανικής ελίτ του 19ου αιώνα.

[132] Παλλακίδες-δούλες (σκλάβες)

[133] favourite

[134] 'ikbals': The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II , 1878 . Vol. I., [44°] σελ. 254,

καπρίτσια και τις διαθέσεις του σουλτάνου, εντούτοις αυτά, που καθόριζαν αποκλειστικά την ιδιαιτερότητα της θέσης της, ήταν η επιρροή που είχε αποκτήσει επάνω του, και τα προνόμια που δεν απολάμβαναν οι υπόλοιπες οδαλίσκες. Για παράδειγμα, μία Ικμπαλ ελάμβανε ένα τακτικό χρηματικό ποσό, που θα μπορούσαμε να το ονομάσουμε μισθό ή επίδομα, είχε τις δικές της σκλάβες για να την υπηρετούν, τους δικούς της ευνούχους, τον δικό της ιατρό, τον δικό της τραπεζίτη, τις δικές της άμαξες, και τα δικά της καίκια. Επιπροσθέτως, της παρείχαν[135] ενδύματα, κοσμήματα και όλα τα αντίστοιχα της τάξης και του τίτλου της ως Ικμπαλ του σουλτάνου. Εκτός αυτών, σε αντίθεση με τις άλλες οδαλίσκες του χαρεμιού που συγκατοικούσαν, γευμάτιζαν και κοιμόνταν στον ίδιο χώρο, η ίκμπαλ είχε τα δικά της ιδιαίτερα διαμερίσματα ή δωμάτια, είχε το δικαίωμα να γευματίζει μόνη της και το προνόμιο να δέχεται τις δικές της επισκέπτριες.[136]

Όσον αφορά αυτές τις ευνοούμενες γυναίκες των σουλτάνων τον 18ο αιώνα, υπάρχει μόνο μία μαρτυρία που υποστηρίζει, ότι την πραγματική εξουσία στο χαρέμι την ασκούσαν οι ίκμπαλς και όχι οι γυναίκες των πρώτων δύο τάξεων του χαρεμιού. Για παράδειγμα, στην Κωνσταντινούπολη, το 1717, η Lady Montagu είχε επισκεφθεί το χαρέμι μιας πρώην Ικμπαλ, του σουλτάνου Μουσταφά ΙΙ (1695-1703), της Χαφιτέν 'σουλτάνας', όπως την αποκαλεί η Montagu,[137] αν και δεν είχε το δικαίωμα στον τίτλο αυτό. Η Χαφιτέν πληροφόρησε την περιηγήτρια, ότι είχε εισαχθεί στο Σαράι, ως σκλάβα, σε ηλικία 10 ετών, στην συνέχεια είχε γίνει η ευνοούμενη Ικμπαλ του σουλτάνου, και την εποχή που την γνώρισε η περιηγήτρια ήταν 50 ετών. Η Montagu την αποκαλεί: «η **χήρα**» του σουλτάνου, του «Αυτοκράτορα, Μουσταφά ΙΙ», ο οποίος είχε εκθρονισθεί από τον αδελφό, «τον σημερινό σουλτάνο»,[138] τον Αχμέτη Γ', το 1703, και ο οποίος απέθανε λίγες εβδομάδες μετά την εκθρόνισή του, και όπως πιστεύουν, γενικά, τον δηλητηρίασαν.[139] Η Χαφιτέν, που ξεκίνησε ως Ικμπαλ, πρέπει να είχε εξελιχθεί στην πρώτη ή στην δεύτερη τάξη του χαρεμιού, επειδή, όπως ενημέρωσε την Montagu, είχε γεννήσει τέσσερις πρίγκιπες, τέσσερις γιους

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 386,

Βλέπε, επίσης,

The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Vol. I., [51°] σελ. 66.

[135] The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Vol. I., [44°], σελ. 257.

[136] Ibid., σελ. 258. [44a]

[137][3] - [3a], [3b],[3c] [3d], [3e] ,b,c,d,e]

1715, 1716 - 1718 Lady Mary Wortley Montagu (Lady Mary Pierrepont).

THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c].

"I was invited to dine with the grand-vizier's lady, ["The Sultana Halfiten, favourite and widow of the Sultan Mustapha II., who died in 1703] and it was with a great deal of pleasure I prepared myself for an entertainment which was never given to any Christian.....and the Greek lady who was my interpretress... I was met at the court-door by her black eunuch, who helped me out of the coach with great respect, conducted me through several rooms, where her she-slaves, finely dressed... she seemed a very good-looking woman, near fifty years old. I was surprised to observe so little magnificence in her house, the furniture being all very moderate, and, except the habits and number of her slaves, nothing about her appeared expensive..."[3c, 153, letterXXXVII. April 18, 1717]..

[138] 1703-1730

[139] Ibid., σελ. 192. [3c,]

"I went to see the Sultana Hafiten, favourite of the late Emperor Mustapha, who, you know (or perhaps you do not know) was deposed by his brother, the reigning sultan, and died a few weeks after, being poisoned, as it is generally believed. This lady was, immediately after his death, saluted with an absolute order to leave the seraglio, and choose herself a husband among the great men at the Porte. ".

του σουλτάνου, οι οποίοι ήταν όλοι νεκροί, και μία κόρη-πριγκίπισσα που επέζησε.[140]

Αποκαλυπτική είναι η μαρτυρία της Χαφιτέν στην περιηγήτρια, σύμφωνα με την οποία, **η πρώτη στην ιεραρχία του χαρεμιού, στην πραγματικότητα, ήταν η πρώτη ευνοούμενη του σουλτάνου, δηλαδή η αρχι-ίκμπαλ, η πρώτη ίκμπαλ, και όχι η μητέρα του πρωτότοκου γιου του,** όπως πάντα ισχυρίζονται άλλοι συγγραφείς. Η Χαφιτέν, όπως σημειώνει η Montagu, την πληροφόρησε ότι, όταν ο σουλτάνος επιθυμούσε να περάσει το βράδυ με μια γυναίκα, έστελνε τον Αρχιευνούχο του για να την ενημερώσει για την τιμή που την επέλεξε. Αμέσως οι υπόλοιπες οδαλίσκες έκαναν σε αυτήν την ευνοούμενη διάφορα κομπλιμέντα και φιλοφρονήσεις, στην συνέχεια την πήγαιναν στο λουτρό, την αρωμάτιζαν και την έντυναν με τον πιο υπέροχο τρόπο. Πριν την επισκεφθεί ο σουλτάνος, της έστελνε ένα δώρο και μετά εισχωρούσε στο διαμέρισμά της. Ορισμένες φορές ο σουλτάνο εψυχαγωγείτο και με τις άλλες οδαλίσκες του χαρεμιού του, και όπως ομολογεί η Χαφιτέν, **οι υπόλοιπες οδαλίσκες ήταν πάντα έτοιμες να πεθάνουν, από φθόνο και ζήλια, για την ευτυχισμένη ευνοούμενη που εκείνος διέκρινε με οποιονδήποτε τρόπο προτίμησης.** «Αλλά για εμένα αυτό δεν ήταν ούτε χειρότερο από τους κύκλους στις περισσότερες αυλές, όπου το βλέμμα του μονάρχη παρακολουθείται, και όπου ανυπομονούν για κάθε χαμόγελό του, και για το οποίο εκείνοι, που δεν μπορούν να το αποσπάσουν, νοιώθουν φθόνο...»[141] καταλήγει η Montagu το 1717..

Όσον αφορά την θέση της Ικμπαλ, τον 19ου αιώνα, η Fanny Janet Blunt γράφει: «Αποκτώντας αυτήν την **βαθμίδα**, της ανοίγεται ένας καινούργιος κόσμος που λάμπει από χρυσάφι, πολυτέλεια και κάθε είδος ραφιναρίσματος, που ανήκει στην καινούργια ευνοούμενη και εξυψωμένη, η οποία έχει ανέβει πολύ πιο ψηλά από τις πρώην συντρόφισσές της του μόχθου και της σκληρής δουλειάς, οι οποίες (πρώην συντρόφισσες της στην δουλεία), στο μέλλον, εγκαταλείπουν όλες τις οικειότητες, και στέκονται μπροστά της **με σταυρωμένα τα χέρια, και φιλούν το στρίφωμα του ενδύματός της, υπακούοντας στις διαταγές της με απόλυτο σεβασμό.** Η ωραία ευνοούμενη εκπληρώνει τα καθήκοντα της καινούργιας της θέσης, με την κομψότητα, αξιοπρέπεια και *savoir faire* ενός μαγεμένου όντος... Ο μοναδικός της σκοπός

---

[140] Ibid., σελ. 192-193. [3c]

"Quite the contrary.—These women, who are called, and esteem themselves, queens, look upon this liberty as the greatest disgrace and affront that can happen to them. She threw herself at the sultan's feet, and begged him to poniard her, rather than use his brother's widow with that [3c, 192] contempt.» She represented to him, in agonies of sorrow, that she was privileged from this misfortune, by having brought five princes into the Ottoman family; but all the boys being dead, and only one girl surviving, this excuse was not received, and she was compelled to make her choice. She chose Bekir Effendi, the secretary of state, and above fourscore years old, to convince the world that she firmly intended to deep the vow she had made, of never suffering a second husband to approach her bed: and since she must honour some subject so far as to be called his wife, she would choose him as a mark of her gratitude, since it was he that had presented her, at the age of ten years (she was a slave),to her last lord. But she never permitted him to pay her one visit, though it is now fifteen years she has been in his house (she has rights as a Sultana), where she passes her time in uninterrupted mourning, with a constancy very little known in Christendom, especially in a widow of one-and twenty, for she is now but thirty-six. She has no black eunuchs for her guard, her husband being obliged to respect her as a queen, and not to inquire at all into what is done in her apartment."

[141] Ibid., σελ. 196-197. [3c]

"She gave me a dinner of fifty dishes of meat... I did not omit this opportunity of learning all that I possibly could of the seraglio, which is so entirely unknown among us. She assured me that the story of the sultan's 'throwing a hankerchief' (when he wanted a woman) is altogether fabulous; and the manner, upon that occasion, no other than this: he sends [3c.196] the *kyslar aga*, to signify to the lady the honour he intends her. She is immediately complimented by the others, and led to the bath, where she is perfumed and dressed in the most magnificent and becoming manner. The emperor precedes his visit by a royal present, and then comes into her apartment; neither is there any such thing as her creeping in at the bed's foot. She said, that the first he made choice of was always afterwards the first in rank, and not the mother of the eldest son, as other writers would make us believe. Sometimes the sultan diverts himself in the company of all his ladies, who stand in a circle round him. And she confessed, they were ready to die with envy and jealousy of the *happy she* that he distinguished by any appearance of preference. But this seemed to me neither nor worse than the circles in most courts, where the glance of the monarch is watched, and every smile is waited for with impatience, and envied by those who cannot obtain it... "

τώρα είναι να διατηρήσει τα θέλγητρά της που δημιούργησαν αυτήν την εξύψωσή της.»[142]

Αλίμονό της, όμως, εάν δεν μπορούσε να αποκτήσει παιδί, και δεν προλάβαινε να εξυψωθεί στην θέση της Καντίν ή της Χανούμ Εφεντη, διότι κινδύνευε τότε να πέσει στην βαθμίδα, στην τάξη, στην θέση ή στην κατηγορία της **'παραμερισμένης οδαλίσκης ('discarded favourites')**.[143]

2.4.1 Η δημιουργία ανταγωνιστικών σχέσεων.

Κατά την Emmeline Lott, η «εξυψωμένη» θέση αυτής της **εποχιακής Ικμπαλ**, δεν ήταν καθόλου ζηλευτή για τον λόγο και μόνο, ότι οι άλλες οδαλίσκες του σουλτάνου συνωμοτούσαν εναντίον της και συχνά την δηλητηρίαζαν για να απαλλαγούν από αυτήν, πριν προλάβει να συλλάβει και να ανέβει στην πυραμιδική ιεραρχία, δηλαδή στην τάξη ή στην βαθμίδα των Καντίν ή των Χανούμ.[144]

Η δημιουργία ανταγωνιστικών σχέσεων και συμπεριφορών, μεταξύ των 'φιλόδοξων' γυναικών αυτού του πολυεθνικού γυναικείου μικρόκοσμου, ήταν αναπόφευκτη, διότι αφού στα πλαίσια του συστήματος αυτού, ή κάθε σκλάβα του Σαράι, όπως παρατηρεί η Blunt, «από την λαντζέρισσα μέχρι την ξανθιά και ωραία που αγοράσθηκε για τα προσωπικά της φυσικά χαρίσματα»,[145] μπορούσε εύκολα να φιλοδοξεί και να μηχανορραφεί, προσμένοντας ότι θα φθάσει την τάξη της 'άτυπης συζύγου', ή της Ικμπαλ του σουλτάνου. Για παράδειγμα, όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ (Marie Dejean Millingen), η μητέρα του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ (1839-1861) υπήρξε σκλάβα κατώτερης κατηγορίας, δηλαδή χαμηλής θέσης στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού. Μία ημέρα, ενώ μετέφερε καύσιμα υλικά στο λουτρό, την πρόσεξε ο Σουλτάνος Μαχμούτ ΙΙ, την διέταξε να αφήσει κάτω το πακέτο με τα ξύλα, και να τον ακολουθήσει στο λουτρό. Έτσι έγινε η μητέρα του σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, και ανέβηκε στην θέση της Καντίν και στην συνέχεια απέκτησε το αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάν.[146]

Όπως επισημαίνει η Fanny Janet Blunt, η μητέρα του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ (1861-1876), η οποία υπήρξε πρώην σκλάβα χαμηλά στην ιεραρχία του χαρεμιού, είχε εξελιχθεί σε μία δεσποτική Βαλιδέ Σουλτάνα, που, όπως ήδη αναφέραμε, επέβαλε υποχρεωτική έκτρωση στις γυναίκες του Σαράι με εξαίρεση τις πρώτες τέσσερις Καντίν Εφέντη[147]. Μία ημέρα που ήταν απασχολημένη και προσηλωμένη στις βαριές δουλειές της, έτυχε να προσελκύσει το βλέμμα του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ, ο οποίος την διέκρινε

---

[142] [44a] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 Vol. I., [44°], σελ. 258.

[143] Ibid.,σελ. 258. [44a]

[144] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London. Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Vol. II, [51β], σελ. 251.

[145] The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 , Vol. I., [44°] σελ. 254.

[146] [45a] Μελέκ Χανούμ.
MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY 1872. [45a]

[147] The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 Vol. I., [44°] σελ. 254. [44a] : "A few years ago the mother of Sultan Abdul-Aziz [1861-1876], desirous of further reducing this number, brought forward an old palace regulation, that every seraglio woman found enceinte should be subjected to the operation of artificial abortion, with the exception of the first four wives."

και την ανέβασε στην τάξη, στον βαθμό της 'πρώτης κυρίας', δηλαδή της Μπας Καντίν,[148]

Παρόλα αυτά, η Blunt υποστηρίζει, ότι αυτές οι περιπτώσεις αποτελούσαν εξαιρέσεις, επειδή οι άτυποι σύζυγοι του σουλτάνου, συνήθως, ήταν **επίλεκτες** ωραίες γυναίκες που το έθνος του προσέφερε ετησίως στην εορτή του Kankil Ghekjessi, και άλλες ήταν **δώρα από την μητέρα του**, την Βαλιδέ Σουλτάνα, ή από άλλα άτομα, φιλόδοξους άνδρες ή γυναίκες που απέβλεπαν σε κάποιο σκοπό. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι όλες οι μητέρες των Σουλτάνων του 19ου αιώνα, από το 1808 μέχρι το 1922, υπήρξαν στην καταγωγή τους μη-μουσουλμάνες και εξισλαμισμένες σκλάβες.[149]

Στο σημείο αυτό, οφείλουμε να επαναλάβουμε, ότι τον 19ο αιώνα η πλειονότητα της πληθυσμιακής σύνθεσης του χαρεμιού του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ που απετελείτο από 1,200 γυναίκες ήταν σκλάβες από την **Ελλάδα**, την **Κιρκασία**, τον **Καύκασο**, την **Αίγυπτο** και την **Αιθιοπία**. Η Blunt μας πληροφορεί, ότι **«οι περισσότερες δεν γνωρίζουν την πατρότητά τους ή την χώρα της καταγωγής τους, και είναι υποταγμένες των Καντίν.»**[150] **Αυτός είναι και ο λόγος της ταχείας ενσωμάτωσής τους στο σύστημα του χαρεμιού, που ταυτόχρονα αποδεικνύει περίτρανα, ότι στο φαινόμενο της ελίτ δουλείας του χαρεμιού αναμφισβήτητα συμπεριλαμβανόταν, ανθούσε και συνεχιζόταν το φαινόμενο ή το 'έθιμο' της παιδικής δουλείας.**[151] Στην Οσμανική κοινωνία απερροφούντο, επίσης, με μεγάλη ευκολία, και οι μικρές σκλάβες, που υιοθετούντο από τους Τούρκους, αποκτώντας, έτσι, την ελευθερία τους και τα νόμιμα δικαιώματα και προνόμια της ελεύθερης Μουσουλμάνας.[152]

2.4.2 Η 'άνοδος' και η 'πτώση' μιας ίκμπαλ.

Πρώτη η Fanny Janet Blunt, και τελευταία η Lucy Garnett, αποκαλύπτουν λεπτομέρειες, σχετικά με την διαδικασία εξέλιξης και πτώσης αυτής της ευνοούμενης παλλακίδας:

«Όταν μία οδαλίσκη πετύχει να αποσπάσει την εύνοια του Σουλτάνου», γράφει η Blunt, «και έχει προσελκύσει την προσοχή του, αυτός καλεί την Ικινζί Χασναντάρ Ούστα (Ikinji Hasnadar Ousta), δηλαδή την υποδιευθύντρια του χαρεμιού του,[153] και της μεταβιβάζει την επιθυμία του να προσέλθει η ωραία ευνοούμενη στο διαμέρισμά του. Η σκλάβα, έχοντας ενημερωθεί, οδηγείται στο **λουτρό** για το μπάνιο της, την ντύνουν με μεγάλη φροντίδα και κομψότητα, και το βράδυ οδηγείται μπροστά στην βασιλική παρουσία, [στον Σουλτάνο]."[154] Το 1717 και η Lady Montagu σημείωσε, ότι, όταν ο σουλτάνος επιθυμούσε να περάσει το βράδυ με μια οδαλίσκη του, την πήγαιναν πρώτα στο **λουτρό**, αφού πρώτα έστελνε τον Αρχιευνούχο του για να την ενημερώσει για την τιμή που την επέλεξε,[155] σε αντίθεση με την

---

[148] Ibid., σελ. 255. [44a]

[149] Τέσσερις πρώην σκλάβες απέκτησαν την υψηλότερη θέση στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού, δηλαδή τον τίτλο της Βαλιδέ Σουλτάνας, όπως η μητέρα του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ (1808-1836) που ήταν Γάλλο-Αμερικανικής καταγωγής, η μητέρα του Σουλτάνου Αμπτουλ-Μεζίντ (1836-1861), εκείνη του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ (1861-1887) και η μητέρα του Αμπτούλ-Χαμίντ ΙΙ (1876-1909).

[150] Βλέπε Κεφάλαιο V.

[151] Βλέπε 'Το παιδικό χαρέμι'

[152] Βλέπε Κεφάλαιο IV..

[153] "the under-superintendent of the sultan's harem",

[154] The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Vol. I., [44a] σελ. 255.

[155] [3c] Lady Montagu

Blunt, η οποία ανέφερε ότι τον 19° αιώνα αυτός ήταν ο ρόλος της Ικινζί Χασναντάρ Ούστα.

Όπως προσθέτει η Blunt: «Εάν είναι τυχερή και βρει εύνοια στα μάτια του άρχοντά και κύριού της, την επόμενη ημέρα το πρωί, της επιτρέπεται η είσοδος σε ένα ξεχωριστό διαμέρισμα (δηλαδή ξεχωριστά από τις άλλες οδαλίσκες), που προορίζεται **για σκλάβες αυτής της κατηγορίας**, στο οποίο κατοικεί την χρονική περίοδο που απαιτείται, για να εξακριβωθεί ποιά θέση θα κατέχει μελλοντικά στο Σαράι.»[156] Εδώ η περιηγήτρια δεν προσδιορίζει την χρονική διάρκεια της παραμονής της σκλάβας σ' αυτό το ξεχωριστό διαμέρισμα, μακριά από τις άλλες συντρόφισσές της στην δουλεία, αλλά και αντίζηλές της στο χαρέμι. Προφανώς, ο χρόνος εξηρτάτο από τον βαθμό της προσκόλλησης του σουλτάνου σε αυτήν την ευνοούμενή του, και ένα άλλο κριτήριο, που αναφέρεται, ήταν ο χρόνος μέχρι να διαπιστωθεί η εγκυμοσύνη της.

Η Blunt μας πληροφορεί, επιπροσθέτως, ότι: «Εάν ο ερχομός ενός μωρού την ανεβάσει στην τάξη της Καντίν Εφέντη ή σ' εκείνη της Χανούμ Εφέντη, τότε θα της παραχωρήσουν ένα ξεχωριστό και ειδικό διαμέρισμα ή νταϊρά (Daire).»[157] Σύμφωνα με την Lucy Garnett, το Daire δεν απετελείτο μόνο από ένα διαμέρισμα. Για παράδειγμα, στις **Ικμπαλς** και στις ανύπαντρες θυγατέρες του Σουλτάνου, τις πριγκίπισσες, έδιναν ένα 'dairas' ή 'daire' που απετελείτο από μία σειρά διαμερισμάτων, σκλάβες, ευνούχους και ένα τακτικό χρηματικό επίδομα ή μισθό.[158]

Η Blunt και η Garnett επιβεβαιώνουν, ότι δεν πετύχαιναν όλες οι οδαλίσκες του σουλτάνου αυτήν την ειδική μεταχείριση, γιατί δεν ήταν δυνατόν μέσα σε ένα τόσο μεγάλο αριθμό γυναικών, να κατείχαν όλες την θέση της Ικμπαλ,[159] ή να αγγίξουν την καρδιά ή την εύνοια του Σουλτάνου. Όσες είχαν επισκεφθεί το ιδιωτικό διαμέρισμα του Σουλτάνου, ή είχαν ικανοποιήσει κάποια ερωτική ή σεξουαλική του επιθυμία, δεν είχαν, όπως τονίζει η Blunt, **κανένα νομικό δικαίωμα ή προνόμιο, από αυτόν, εκτός και μόνο στην περίπτωση που θα έμεναν έγκυοι:**

«Οι σκλάβες που τους επιτρέπεται η είσοδος παρουσία του Σουλτάνου, και δεν έχουν αξίωση στα δικαιώματα της μητρότητας, δεν παρουσιάζονται δεύτερη φορά μπροστά του, εκτός εάν τις καλέσει, ούτε μπορούν να αξιώσουν, ή να απαιτήσουν την περαιτέρω προσοχή του, αν και το άτομό τους, όπως αυτό των Καντίν Εφέντη και των Χανούμ, θεωρείται ιερό, και η

THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c], σελ. 196-197.

"She gave me a dinner of fifty dishes of meat... I did not omit this opportunity of learning all that I possibly could of the seraglio, which is so entirely unknown among us. She assured me that the story of the sultan's 'throwing a hankerchief' (when he wanted a woman) is altogether fabulous; and the manner, upon that occasion, no other than this: he sends [196] the *kyslar aga*, to signify to the lady the honour he intends her. She is immediately complimented by the others, and led to the bath, where she is perfumed and dressed in the most magnificent and becoming manner. The emperor precedes his visit by a royal present, and then comes into her apartment; neither is there any such thing as her creeping in at the bed's foot. She said, that the first he made choice of was always afterwards the first in rank, and not the mother of the eldest son, as other writers would make us believe. Sometimes the sultan diverts himself in the company of all his ladies, who stand in a circle round him. And she confessed, they were ready to die with envy and jealousy of the *happy she* that he distinguished by any appearance of preference. But this seemed to me neither nor worse than the circles in most courts, where the glance of the monarch is watched, and every smile is waited for with impatience, and envied by those who cannot obtain it..."

[156] The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. 1878. Vol. I., [44°] σελ. 255.

[157] Ibid.,σελ. 255. [44a]

[158] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London: David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 386.

[159] 'ikbal'

σύναψη γάμου με άλλο άτομο είναι παράνομη... Η διάκριση μεταξύ της ευνοούμενης και της **'discarded favourite'** (Παραμερισμένης, Απορριπτόμενης, παραπεταμένης, περιθωριακής, ή παραγκωνισμένης), γνωστοποιείται με την αποχή της από το χαμάμ (λουτρό).»[160] Η Blunt είναι η πρώτη περιηγήτρια που προσδιορίζει και περιγράφει την τέταρτη τάξη, η την υπο-βαθμίδα των Ικμπαλς, που απέρριψε ο σουλτάνος, **και εισάγει τον όρο και την θέση της 'Discarded favourite'.**[161]

Η Lucy Garnett επιβεβαιώνει, τις παρατηρήσεις της προκατόχου της, όταν σημειώνει, ότι δεν είχαν κανένα προνόμιο οι **'Gueuzdes, or Eyed'**, που σημαίνει «εκείνες στις οποίες ο Σουλτάνος έριξε προσωρινά το βλέμμα του». Επισημαίνει, ότι οι **Gueuzdes** ήταν οι γυναίκες που δεν κατάφεραν να γίνουν Ικμπαλς.[162] Ήταν οι οδαλίσκες, που τον απασχόλησαν προσωρινά ή και μόνο μία φορά. Μόνο εάν ο Σουλτάνος έμενε ικανοποιημένος με 'τις υπηρεσίες' της οδαλίσκης του, τότε «προήγαγε» αυτήν την Gueuzdes στην θέση της Ικμπαλ. Εάν εκείνη αποκτούσε παιδί, τότε το μέλλον της, ως Χανούμ ή ως Καντίν Εφέντη, ήταν βέβαιο, αν και ακόμα και αυτό εξηρτάτο, όπως παρατηρεί η Garnett, «από τον αριθμό των προκάτοχων στην καρδιά τους Σουλτάνου.»[163]

Κατά την Lucy Garnett, όταν μία 'Gueuzdes' δεν πετύχαινε να κερδίσει την 'εύνοια' του Σουλτάνου, ή όταν εκείνος έπληττε μαζί της, τότε καλούσε την Χασναντάρ Ούστα (Hasnadar Ousta), και της γνωστοποιούσε την επιθυμία του να αποσύρουν την οδαλίσκη από την παρουσία του. Υπήρχαν και περιπτώσεις που την αποζημίωνε. Έδιναν στην οδαλίσκη κάποια προίκα, ή χρηματική αποζημίωση, μαζί με τα έπιπλα του διαμερίσματος που κατείχε ως Gueuzdes, εκείνη την περίοδο στο χαρέμι του Σαράι, και ίσως, στην περίπτωση κάποιας Ικμπαλ, δηλαδή κάποιας οδαλίσκης που υπήρξε ευνοούμενη (favourite) του σουλτάνου για ένα χρονικό διάστημα, μία μικρή σύνταξη από το Δημόσιο Ταμείο. Συνήθως, όμως, την πάντρευαν με κάποιον αξιωματούχο της Υψηλής Πύλης,[164] όπως υποστηρίζει η Garnett.

Η Fanny Janet Blunt, η οποία είχε στενές σχέσεις με τις γυναίκες της ανώτερης ιεραρχίας του Σαράι, όπως επισημαίνει η ίδια, είναι η μόνη που **υποστηρίζει ότι απαγόρευαν την σύναψη γάμου στις γυναίκες, που είχαν συνουσιασθεί με τον Σουλτάνο, δήλωση που έρχεται σε αντίθεση με τις περισσότερες μαρτυρίες.** Ενδιαφέρον έχει το γεγονός, ότι αν και μόνο μία φόρα τράβηξαν την προσοχή του Σουλτάνου, το άτομό τους, όπως υποστηρίζει η Blunt, **επειδή συνουσιάσθηκαν μαζί του, εθεωρείτο ιερό και δεν είχαν το δικαίωμα να παντρευθούν άλλον άνδρα.** Σε αυτό το σημείο, οφείλουμε να αναφέρουμε, ότι το ίδιο ίσχυε, σύμφωνα με το Κοράνι, για τις συζύγους του Μωάμεθ, του Προφήτη. Ο Μωάμεθ είχε περάσει νόμο που απαγόρευε στις συζύγους του, από τις οποίες είχε πολλές, 16 ως 25, να παντρευθούν ξανά μετά τον θάνατό του.[165] Εκτός από την Blunt, καμμία άλλη περιηγήτρια δεν ανέφερε αυτήν την απαγόρευση, εκτός από την ζωγράφο-

---

[160] The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Vol. I., [44α], σελ. 255-256.

[161] Ibid., σελ. 256. [44a] (Οι Παραμερισμένες, οι Απορριπτόμενες, οι παραπεταμένες, οι περιθωριακές, οι παραγκωνισμένες πρώην ευνοούμενες οδαλίσκες.)

[162] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie. M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand. W.C. 1891 [86a] σελ. 386 και 390.

[163] Ibid., σελ. 390. [86a]

[164] Ibid., σελ. 390. [86a]

[165] Βλέπε Κεφάλαιο V Βλέπε, επίσης, The Koran, Penguin Classics. 'Women in the Koran', in reference to Mohammed and the law he passed forbidding his wives to remarry after his death by declaring them to be the mothers of all men'

περιηγήτρια Mary Adelaide Walker, η οποία υποστήριξε ότι δεν επιτρεπόταν στις «χήρες» των σουλτάνων να παντρευθούν ξανά. Δεν αναφέρει τίποτα για τις γυναίκες που συνουσιάσθηκαν με τον σουλτάνο, δηλαδή τις οδαλίσκες ή της ίκμπαλς.

Όσον αφορά την μοίρα της «χήρας» του πρώην σουλτάνου Αμτούλ-Μεζίντ, η Walker έμαθε, ότι ζούσε απομονωμένη με τον μικρό της γιο, τον Πρίγκιπα Shahzadeh, ο μοναδικός επιζών από τα τρία παιδιά της. «Δεν επιτρέπεται στις χήρες ενός Σουλτάνου να παντρευθούν ξανά και ο επόμενος Παντισά [σουλτάνος] φροντίζει για την συντήρησή τους.»[166] Δεν καταγράφει, όμως, το όνομα της χήρας του σουλτάνου, και ούτε ποιά θέση στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού κατείχε. Εφ' όσον όμως ήταν η μητέρα ενός πρίγκιπα, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι κατείχε την θέση της Καντίν Εφέντη. Όσον αφορά αυτήν την απαγόρευση της σύναψης γάμου, η Walker ισχυρίζεται, ότι το ίδιο ίσχυε και για τον χήρο μιας Σουλτάνας, δηλαδή μιας θυγατέρας ή αδελφής σουλτάνου, «εκτός αν (ο άνδρας) καταφέρει να παντρευθεί για δεύτερη φορά μία Βασιλική Πριγκίπισσα».[167]

Αντιθέτως, πολλές είναι οι περιηγήτριες που υποστήριξαν, ότι ήταν έθιμο να χαρίζουν ως δώρα, ή να παντρεύουν τις οδαλίσκες με αξιωματούχους ή προστατευόμενους του Σαράι. Ίσως αναφέρονται σε εκείνες, που δεν είχαν την 'τιμή' να συνουσιασθούν με τον σουλτάνο, αν λάβουμε υπόψη, ότι οι πλειονότητα των οδαλίσκων δεν είχαν καμμία επαφή ή επικοινωνία με τον σουλτάνο. Στις περιπτώσεις που τις πάντρευαν με έναν ελεύθερο Μουσουλμάνο, οι οδαλίσκες απελευθερώνονταν από το καθεστώς της δουλείας και εισχωρούσαν στο καθεστώς της ελεύθερης Μουσουλμάνας, και στο χαρέμι του συζύγου τους. Η Lucy Garnett σημειώνει, ότι κάποτε γνώρισε μία γυναίκα αυτής της τάξης ή της κατηγορίας, που ο Σουλτάνος Αμπτούλ-Αζίζ είχε παντρεύσει με τον Αρχι-Κουρέα του, ο οποίος εθεωρείτο ένας σημαντικός αξιωματούχος του Σαράι.[168]

Στις αρχές του 18ου αιώνα, όπως ήδη αναφέραμε, η Lady Montagu διηγήθηκε την περίπτωση της Χαφιτέν, της πρώην Ικμπαλ του σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ, η οποία είχε αποκτήσει πέντα παιδιά του σουλτάνου, τέσσερις πρίγκιπες και μία πριγκίπισσα, αλλά η οποία, αμέσως μετά τον θάνατό του σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙΙ, το 1703, είχε λάβει διαταγή από τον νέο Σουλτάνο Αχμέτ να διαλέξει έναν σύζυγο ανάμεσα στους αξιωματούχους της Πύλης, πράγμα που έκανε, παρά τις διαμαρτυρίες της στον σουλτάνο.[169]

Σε αντίθεση με την Blunt, και η Mary Walker, η πρώτη ζωγράφος περιηγήτρια, που μπήκε στα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ, για να φιλοτεχνήσει τα πορτραίτα γυναικών και παιδιών, ισχυρίζεται, ότι οι γυναίκες του σουλτάνου παντρεύονταν ξανά μετά τον θάνατό του. Τον Ιούλιο του 1860 στην Κωνσταντινούπολη, πριν ξεκινήσει για το ταξίδι της στην Θεσσαλονίκη, η Walker γράφει, ότι συχνά πάντρευαν τις «χήρες των

---

[166] Ibid., σελ. 322. [57a]

[167] Ibid., σελ. 322. [57a]

[168] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 390.

[169] [3c] Lady Montagu.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c], σελ. 192-193.
'I went to see the Sultana Hafiten, favourite of the late Emperor Mustapha, who, you know (or perhaps you do not know) was deposed by his brother, the reigning sultan, and died a few weeks after, being poisoned, as it is generally believed. This lady was, immediately after his death, saluted with an absolute order to leave the seraglio, and choose herself a husband among the great men at the Porte.'

Σουλτάνων», που προσφωνούνταν με τον τίτλο **Σεραΐλι Χανούμ** ('Serailee Khanum'), με αξιωματούχους του Στρατού, του Ναυτικού ή με ιατρούς,[170] οι οποίοι, δικαίως, από την πλευρά τους με αυτόν τον τρόπο επιθυμούσαν να αναπτύξουν πρόσβαση και εύνοια στην Αυλή, επειδή αυτές οι κυρίες διατηρούσαν την επιρροή τους και τις γνωριμίες τους στο Σαράι, δια μέσου των 'φίλων' τους, των παλιών συνεργατών τους, δηλαδή με το γυναικείο δίκτυο γνωριμιών. «Εκείνες, που δεν επιθυμούν να παντρευθούν ξανά, τις στέλνουν στο παλιό Σαράι,[171] όπου δεν απολαμβάνουν την ίδια ελευθερία, που απολάμβαναν άλλες Τουρκάλες. Είναι πολύ δύσκολο να πάρεις άδεια για να τις επισκεφθείς, και ο έξω κόσμος φαίνεται να γνωρίζει πολύ λίγα για την ζωή τους.»[172] Εκεί έπεφταν από την μεγάλη ζωή του Σαράι, στην αφάνεια.[173]

2.5 Η τέταρτη τάξη: «The Discarded Favourites»[174] και οι υπόλοιπες Οδαλίσκες.

Οι παραμερισμένες, οι απορριπτόμενες, οι παραπεταμένες, οι περιθωριακές, οι παραγκωνισμένες, πρώην ευνοούμενες οδαλίσκες, ήταν αυτές, που κατά την Blunt: «Τυχαία είχαν τραβήξει την προσοχή του Σουλτάνου, ψυχαγώγησαν, σαν απλά αντικείμενα, τα πρόσκαιρα καπρίτσια του, και σπάνια έχουν την καλή τύχη να απασχολήσουν το μυαλό και την καρδιά του, για να παρατείνουν ή να σταθεροποιήσουν την επιρροή τους.»[175] Όπως προαναφέραμε, και όπως υπογραμμίζει σε πολλά σημεία η περιηγήτρια, δεν ήταν καθόλου αξιοζήλευτη η μοίρα αυτών την οδαλίσκων.[176] Άθλια ήταν η ζωή, όχι μόνο των προσωρινών ευνοουμένων ή των πρώην Ικμπαλ του σουλτάνου, αλλά και εκείνη των υπόλοιπων οδαλίσκων του, οι οποίες δεν είχαν καμμία επαφή μαζί του, και συνεπώς καμμία ευκαιρία να 'εξελιχθούν' μέσα σε αυτό **«το θερμοκήπιο του ανταγωνισμού και της αντιζηλίας.»**,[177] όπως το περιέγραψε η Blunt.

Μία πρώην Ικμπαλ, του χαρεμιού του Σαράι, **εξέφρασε τον καημό** της προσωπικά στην Blunt[178], στην οποία αποκάλυψε, ότι πολύ σπάνια απολάμβανε μία γυναίκα πάνω από μία φορά την περαστική ή συγκυριακή προσοχή του Σουλτάνου. Και αυτές οι γυναίκες, όπως παρατηρεί η Blunt, «φυσικά αισθάνονται μία βαθιά απογοήτευση, γιατί ξαφνικά ανεβαίνουν στο αξίωμα της ευνοούμενης (δηλαδή της Ικμπαλς, που ήδη περιγράψαμε], **και απότομα πέφτουν να παραδοθούν ξανά στην λησμονιά, μέσα στην οποία θα περάσουν την υπόλοιπη ζωή τους.** Πολλές είναι οι **'discarded favourites'**, που έχουν ευαίσθητη φύση, και είναι ικανές να αγαπήσουν, αλλά ως επίπτωση των σαρκασμών εναντίον τους, από τις άλλες πιο ευνοούμενες, επειδή το χαρέμι είναι το θερμοκήπιο του ανταγωνισμού και της αντιζηλίας,

---

[170] [57c] Mrs. Walker.
"Through Macedonia to the Albanian Lakes" by Mary Adelaide Walker. With illustrations by the author. London, Chapman and Hall 1864. xi + 27 4p. 8 vo. [Journey begun in July, 1860 from Constantinople: Salonica, Vodena, Ostrovo, Monastir, Ochrida, Georicha, Castoria. [57c], σελ. 2.

[171] Η περιηγήτρια αναφέρεται στο Εσκί Σαράι, (βλέπε Κεφάλαιο Ι).

[172] Ibid., σελ. 3. [57c]

[173] Ibid., σελ. 3. [57c]

[174] The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Vol. I., [44α], σελ. 256-257.
(Οι Παραμερισμένες, οι Απορριπτόμενες, οι παραπεταμένες, οι περιθωριακές, οι παραγκωνισμένες, πρώην ευνοούμενες οδαλίσκες.)

[175] Ibid., σελ. 256. [44"]

[176] Ibid.
Ιδιαίτερα εάν εφαρμόζονταν τα σχετικά με την απαγόρευση της σύναψης γάμου με άλλα άτομο, όπως υποστήριξε η Blunt, ένα γεγονός που θα τις απελευθέρωνε ή αποδέσμευε από το νομικό καθεστώς της δουλείας.

[177] Ibid., σελ. 256-257. [44a]

[178] Ibid.

μαραζώνουν ή πεθαίνουν από την υπερκατανάλωση ουσιών, εξ αιτίας της απογοήτευσης που γνώρισαν, της ανάγκης για αγάπη που ένοιωσαν χωρίς ανταπόκριση, ή **της ζήλιας που τις καταβροχθίζει**. Ούτε, συνέχισε η πληροφοριοδότης μου, είναι καλύτερη η κατάσταση εκείνων των γυναικών, που είναι πιο στενά συνδεδεμένες με τον Σουλτάνο, γιατί αυτό δεν τις εξασφαλίζει την απόλυτη ευτυχία, την ψυχική ηρεμία, ή την οποιαδήποτε ασφάλεια. Είναι υποχρεωμένες να προσφύγουν σε κάθε τέχνη, για να διατηρήσουν την ομορφιά τους, πρέπει να πολεμήσουν σκληρά τις επιθέσεις και τις συνωμοσίες των αντίζηλών τους, και να προστατεύουν την ζωή τους και αυτήν των παιδιών τους.»[179]

Η πλειονότητα των οδαλίσκων δεν είχαν καμμία επαφή με τον σουλτάνο, και βυθίζονταν στην **κατάθλιψη** ή στην **υπερκατανάλωση ουσιών και τροφών**, παρατηρεί η Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott, που έζησε στο βασιλικό χαρέμι του Σαραί του σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, και σε εκείνο του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου (1864-1866). Επισημαίνει, ότι η ατμόσφαιρα του χαρεμιού ήταν συνέχεια θολή και μολυσμένη από τον καπνό των τσιγάρων μέσα στα οποία έβαζαν μεγάλες ποσότητες όπιου [opium]. Η απαθής δε μονοτονία της καθημερινής ζωής, δημιουργούσε ένα είδος λήθαργου, μία απροσδιόριστη απροθυμία για κίνηση,[180] και μία κατάσταση που πλησίαζε **«τα σύνορα της φρικτής μελαγχολίας»** η οποία, όπως τονίζει, γεννούσε την **παραφροσύνη**.[181]

Η Blunt αναφέρεται και σε «μία άλλη τάξη σεραϊλί», δηλαδή οδαλίσκων, τις οποίες περιγράφει ως: «ευαίσθητες και εκλεπτυσμένες, σε εμφάνιση εύθραυστες και ονειροπόλες, χαρισματικές, ίσως, με αρετές που δεν έχουν ευκαιρία να εξασκήσουν, ή και ακόμα με δυνατά και παθιασμένα αισθήματα που μέσα στο Σαράι δεν βρίσκουν διέξοδο μέσα από κάποια σταθερή και υγιή αφοσίωση ή αγάπη, με αποτέλεσμα **να γίνονται νωθρές και άψυχες, και να προσεγγίζουν την παρακμή.**»[182]

2.5.1 Οι απελευθερωμένες οδαλίσκες,[183] ή οι 'εξωτερικοί συνεργάτες' του Μεγάλου Χαρεμιού.

Οι απελευθερωμένες οδαλίσκες, αν και δεν ανήκαν πλέον στην τέταρτη τάξη ή βαθμίδα της πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού λόγω της απελευθέρωσής τους από το καθεστώς της δουλείας, εν τούτοις ασκούσαν άτυπα επιρροή και εξουσία, διατηρώντας το γυναικείο δίκτυο γνωριμιών και τις πελατειακές σχέσεις εξάρτησης με το γυναικείο μικρόκοσμο του Σαράι.

Αυτή η ομάδα γυναικών, που προέρχονταν από την τέταρτη τάξη των οδαλίσκων, ήταν εκείνες που περνούσαν το κατώφλι της 'ελευθερίας', αφού

---

[179] Ibid., σελ. 256-257. [44a]

[180] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume I., [51a], σελ. 199.

[181] Ibid., σελ. 200. [51a]

[182] The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Vol. I., [44a] σελ.262.

[183] Νεοκλής Σαρρής, 'Οσμανική Πραγματικότητα', τόμος πρώτος, σελ. 376, 379 «Οι παλλακίδες είχαν κανονική μισθοδοσία που το 15ο μέχρι τον 16ο αιώνα κυμαινόταν από 1 μέχρι 15 άσπρα ημερομίσθιο. Επί Μαχμούτ Α' τα ημερομίσθια ήταν 2-20 άσπρα και επί Μαχμούτ Β' 30-100 άσπρα. Επιπροσθέτως, οι ενδυμασίες τους χαλύπτονταν από το δημόσιο θησαυροφυλακιο. Όσες απ' αυτές συμπλήρωναν το χρόνο αιχμαλωσίας τους και δεν είχαν εξελιχθεί βαθμολογικά στην ιεραρχία, δεν προβιβάζονταν μπορούσαν να ζητήσουν πιστοποιητικό απελευθέρωσης. Συνήθως προικίζονταν με ένα σπίτι ή μετρητά και παντρεύονταν έναν αξιωματούχο ή και απλό υπάλληλο και αποχωρούσαν από το Χαρέμι...» Επί Αχμέτ Γ' οι αποδοχές του θηλυκού 'προσωπικού' κυμαίνονταν από 30 έως 100 άσπρα»

τις προίκιζαν και τις πάντρευαν με ελεύθερους Μουσουλμάνους, αξιωματούχους ή προστατευόμενους του Σαράι ή εκτός Σαράι. Επομένως, ως ελεύθερες Μουσουλμάνες δεν ανήκαν πια στην τάξη των οδαλίσκων. Παρόλο, που έφευγαν από το Σαράι και είχαν το δικό τους χαρέμι, διατηρούσαν τις επαφές τους, τις σχέσεις εξάρτησης και τα δίκτυα γνωριμιών που είχαν αποκτήσει και καλλιεργήσει όταν βρίσκονταν στο καθεστώς της **ελίτ δουλείας**, και για αυτόν τον λόγο προτιμώνταν και εθεωρούντο **περιζήτητες νύφες** από πολλές Οθωμανικές οικογένειες, και πολλούς υποψήφιους Μουσουλμάνους γαμπρούς.

Οι απελευθερωμένες, πρώην οδαλίσκες, οι οποίες εξασφάλιζαν 'το χαρτί της απελευθέρωσής τους' **μόνο** μετά την σύναψη γάμου με έναν ελεύθερο Μουσουλμάνο, στην ουσία δεν ξέφευγαν ποτέ από το καθεστώς της δουλείας, αφού δεν είχαν την δυνατότητα να επιστρέψουν στις χώρες της καταγωγής τους, τις οποίες πολλές δεν γνώριζαν, διότι οι περισσότερες είχαν ενταχθεί στο σύστημα της ελίτ δουλείας του χαρεμιού, όταν ήταν ακόμα μικρά παιδιά ή βρέφη. Αυτές οι πρώην σκλάβες, όπως υπογραμμίζει η Blunt, **«έχουν γλιτώσει, βέβαια, από την παρακμή»** της οποίας μοιραία έπεφταν θύματα οι πρώην συντρόφισσες τους μέσα στο χαρέμι, και εντάσσονταν, πλέον, στην Οσμανική κοινωνία ως ελεύθερες Μουσουλμάνες.

Η ένταξή τους στο καθεστώς της ελίτ δουλείας του χαρεμιού τους παρείχε αυτήν την δυνατότητα, άλλα μοναδικά και αποκλειστικά, διαμέσου του γάμου με έναν ελεύθερο Μουσουλμάνο. **Δεν αναφέρεται καμμία περίπτωση εξισλαμισμένης σκλάβας να παντρεύεται εξισλαμισμένο σκλάβο!**

Πολλές είναι οι περιπτώσεις, που αναφέρουν οι περιηγήτριες, όπου οι απελευθερωμένες οδαλίσκες διατηρούσαν στενούς δεσμούς ή συνεργασίες με τους πρώην ιδιοκτήτες/ιδιοκτήτριές τους. Η Blunt, όμως, υποστηρίζει ότι αυτό το φαινόμενο της απελευθέρωσης σκλάβων ήταν **σπάνιο.**[184]

Όσον αφορά την ιεραρχία του χαρεμιού του Σαράι συναντάμε και μία **υποβαθμίδα στην τάξη των οδαλίσκων**, που η Blunt ονομάζει: οι **Ντελί Σεραϊλί'** (Delis Serailis),[185] δηλαδή οι **ανυπότακτες οι ανεξάρτητες, οι άγριες ή οι αγριογυναίκες,**[186] **οι ασεβείς, οι αντιστασιακές, οι απροσάρμοστες και οι ανήθικες**, τις οποίες άλλες **εξόριζαν** και άλλες τις χάριζαν ως δώρα, ή τις πάντρευαν για να τις ξεφορτωθούν, οπότε εντάσσονταν αυτόματα στο καθεστώς της απελευθερωμένης οδαλίσκης ή 'serailis'.

---

[184] "The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II , 1878 . Vol. I., [44ª] σελ.262.

[185] Ibid., σελ. 263. [44a]

[186] Βλέπε επίσης: Σαρρής, Νεοκλής. Οσμανική Πραγματικότητα, πρώτος τόμος, σελ. 334-335.: «οι αγριογυναίκες» οι ατζουζέ (acuze).
Οι θήλεις κατανέμονταν στις ακόλουθες κατηγορίες-
*Τις οδαλίσκες/παλλακίδες που είχαν γίνει μητέρες, τις συμμουλβελέντ (ummurveled)
*Τις Μαρίες (Mariya), δηλαδή τις παρθένες.
*Τις ντουχτέρ (duhter), δηλαδή τα μικρά κοριτσάκια.
*Τις ντουχτερέκ (duhterek), δηλαδή τα κορίτσια.
*Τις ατζουζέ (acuze), δηλαδή τις αγριογυναίκες.
*Τις φερτουτέ (fertute), δηλαδή τις γριές.
*Τις μαγιουμπέ (mayub), δηλαδή τις αναπηρες.
*Τις μπιμαρέ (bimare), δηλαδή τις αρρωστιάρες.
*Τις γιεκντέστ (yekdest), τις βοηθητικές/υπηρέτριες.
*Τις γιεκτσεσίμ (yekcesim), δηλαδή τις μονόφθαλμες.
Για την πρώτη από τις παραπάνω κατηγορίες ή κατά κεφαλή δούλης φορολογία κυμαινόταν από 120-150 άσπρα.»

2.5.2 **Οι Ντελί Σεραΐλί (Delis Serailis):'[187].οι ανεξάρτητες, οι αντιστασιακές, οι ανυπότακτες, οι άγριες, οι ατίθασες, οι 'απροσάρμοστες', εκείνες που αρνούνται, οι ασεβείς, οι ανήθικες, οι διεφθαρμένες, οι βρόμικες, οι παράλογες, οι πανούργες, οι πονηρές, οι περιβόητες, οι υπερβολικές, οι περίεργες, οι αυθόρμητες με άτακτα μυαλά και κακή διαγωγή...**

Εξαιρετικό ενδιαφέρον προκαλεί η κατηγορία των γυναικών, που αναδύεται από την τέταρτη τάξη, δηλαδή εκείνη των οδαλίσκων, που κατ' ουσίαν **πήραν εκδίκηση για την αρχική τους υποδούλωση, αρνούμενες να προσαρμοσθούν, να ενταχθούν και να σεβασθούν τους κανόνες, τα πρωτόκολλα, την εθιμοτυπία του χαρεμιού, και τους θρησκευτικούς νόμους του Ισλάμ.**

Είναι εκείνες που, με την συμπεριφορά και την γενικότερη στάση τους, σοκάρουν και συγκλονίζουν τις δυτικές ηθικές αντιλήψεις πολλών περιηγητριών, όπως της Fanny Janet Blunt και της Emmeline Lott. Για παράδειγμα, η Blunt αρνείται, όπως σημειώνει η ίδια, να περιγράψει ανοικτά την συμπεριφορά αυτών των γυναικών, γιατί θεωρεί ότι, εάν το κάνει, θα προσβάλει το αναγνωστικό της κοινό, ενώ η Lott αποκαλεί την ζωή τους και την συμπεριφορά τους **ανήθικη, βρόμικη** και **διεφθαρμένη**, χωρίς να προβαίνει και εκείνη σε λεπτομέρειες. Δυστυχώς, οι περιηγήτριες μας στερούν τις λεπτομερείς, τις μαρτυρίες τους, σχετικά με την πραγματική καθημερινή ζωή και τις συμπεριφορές αυτών των γυναικών, εξ' αιτίας των δυτικών τους προκαταλήψεων.

Πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν, ότι αυτές οι γυναίκες δεν έπεσαν θύματα της κατάθλιψης, ή ιδιαίτερα της μανιοκατάθλιψης, ή της «μελαγχολικής τρέλας/παραφροσύνης», που περιγράφει η Lott στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, το 1864-1866. **Αναμφισβήτητα μπορούμε να ερμηνεύσουμε την συμπεριφορά τους, όσον αφορά την παραβίαση των εθιμικών και θρησκευτικών κανόνων του χαρεμιού και του Ισλάμ, αντίστοιχα, ως μία μορφή στρατηγικής επιβίωσης, αντίστασης ή εκδίκησης στην δουλεία του χαρεμιού.**

Για παράδειγμα οι οδαλίσκες του σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ (1839-1861), παραβιάζοντας το Κοράνι, εν ολίγοις την θρησκεία του Ισλάμ,[188] κυκλοφορούσαν ακάλυπτες, χωρίς το καθιερωμένο επιβαλλόμενο πέπλο (το γιασμάκι και το φερετζέ)[189], έφερναν τους εραστές τους μέσα στο χαρέμι, έπιναν αλκοόλ και κατόρθωναν να ξεγλιστρούν από τις επιτηρήσεις των ευνούχων για να συναντήσουν τους εραστές τους.

Η Blunt, που γνώριζε προσωπικά αυτές τις γυναίκες, τις περιγράφει ως **ανυπότακτες** με **ατίθαση** συμπεριφορά και **άτακτα μυαλά**, που τις διέκρινε μία παρορμητική και **αυθόρμητη φύση**. Όπως επισημαίνει, για να απαλλαγούν από τις πιο δύσκολες, ορισμένες τις **εξόριζαν** και άλλες τις πάντρευαν με έναν Μουσουλμάνο, προστατευόμενο του Σαράι. Σύμφωνα με την Blunt και τις δικές της δυτικές ηθικές αντιλήψεις, αυτές οι απροσάρμοστες έδειχναν **«κακή διαγωγή»**.

Η Marie Dejean-Millingen (Μελέκ Χανούμ), η οποία υπήρξε Μουσουλμάνα σύζυγος και διαζευγμένη Μουσουλμάνα (1836-1866), σε προηγούμενες χρονικές

[187] The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol I and Vol. II. , 1878 . Vol. I., (44°) σελ. 263.
[188] Βλέπε Κεφάλαιο IV.
[189] Βλέπε Κεφάλαιο IV

περιόδους, υποστηρίζει, ότι αυτές οι γυναίκες του σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ (1839-1861) **κατέστρεψαν την χώρα με τις λεηλασίες τους και τις συνεχείς σπατάλες τους.** Μιλούσαν ανοικτά με άνδρες, πράγμα αδιανόητο για μία Μουσουλμάνα, και μοίραζαν την περιουσία του σουλτάνου στους ευνοούμενους/ευνοούμενες τους και στους **εραστές** τους. **Η στάση τους αυτή θα μπορούσε να θεωρηθεί μία ακόμη περίπτωση, που ενισχύει την άποψή μας, ότι οι σκλάβες εκδικούνταν τον θεσμό που τις υποδούλωσε, επιδιώκοντας την εσωτερική διαφθορά του, που είχε επιπτώσεις και στην χώρα, δηλαδή στην διακυβέρνηση ή λειτουργία του κράτους ή των θεσμών του.**

Συγκεκριμένα για αυτές τις **'ανεξάρτητες'** οδαλίσκες του Σουλτάνου Αμπτούλ-Μεζίντ, η Μελέκ Χανούμ γράφει: **«Η αγάπη**[190] **του σουλτάνου για τις γυναίκες του, που ήταν αναρίθμητες, κατέστρεψε την χώρα**... τις έβλεπαν να κυκλοφορούν σε διάφορα μέρη, σχεδόν **ακάλυπτες**, και να συνομιλούν με νεαρούς άνδρες με τον πιο ζωηρό τρόπο. Τις νύχτες, κάθονταν στα παράθυρά τους, πλεύριζαν τους περαστικούς, και τους έφερναν μέσα στο παλάτι. **Εκείνες που δεν είχαν εραστές αποτελούσαν εξαίρεση.** Συχνά, η εύνοια και η γενναιοδωρία που έδειχνε μία από τις γυναίκες του σουλτάνου (σε έναν προστατευόμενό της), συμπεριελάμβανε δώρα τόσο μεγάλα που έφθαναν στα επίπεδα μεγάλης περιουσίας για αυτόν που ήταν ο αποδέκτης.[191] ... Ήταν μία περίπτωση **λεηλασίας**.... Αρκούσε να είσαι ένας ευνοούμενος/ή μία ευνοούμενη κάποιας κυρίας του Σαράι, ή απλώς να γνωρίζεσαι με κάποια ευνοούμενη/ ή ευνοούμενό της, για να αποκτήσεις πλούτη και **τα υψηλότερα αξιώματα στο κράτος.»**[192] **Ως αποτέλεσμα, αυτές οι γυναίκες μπορούσαν να αναμειχθούν στις πολιτικές αποφάσεις του κράτους, και να ασκούν εξουσία μέσω των προστατευόμενων τους.**

Τις γυναίκες αυτές γνώριζε και η Blunt, και επαναλαμβάνουμε, ότι ήταν εκείνη που τις κατέταξε στην κατηγορία των **«ανεξάρτητων»**. Θα μπορούσε να τις είχε κατατάξει στην κατηγορία των **'αντιστασιακών'**, όμως, η εν λόγω Αγγλίδα περιηγήτρια, δεν ενέκρινε την συμπεριφορά τους, η οποία συγκλόνιζε την δυτική της ηθική. Αναλυτικότερα η Blunt γράφει:

«Μία άλλη τάξη των γυναικών του Σαράι (των σεραϊλί) αποτελεί η ομάδα των **ανεξάρτητων**, οι οποίες ονομάζονται οι Ντελί Σεραϊλί (Delis Serailis), **ή οι άγριες οδαλίσκες**, φημισμένες/περιβόητες για τις **παράλογες** και **υπερβολικές** ιδέες τους, για την **ατίθαση** συμπεριφορά τους, για τον **ανυπότακτο** χαρακτήρα τους, και προικισμένες με την **πανουργία** και την **πονηριά**, που είναι συνδεδεμένη με ένα βαθμό ενέργειας και ζωηρότητας. Πραγματοποιούν, παρά τους ψηλούς τοίχους, και την προσεκτική **παρακολούθηση πάνω από εκατό ευνούχων**, όλα τα **καπρίτσια και τα τρελά καπρίτσια** που τα **άτακτα μυαλά** τους και η **παρορμητική** και **αυθόρμητή** τους φύση τους προτάσσει. Η γλώσσα τους, οι τρόποι τους, και οι πράξεις τους **είναι τέτοιες, που καμμία πένα**[193] **δεν μπορεί να καταγράψει.** Στην κυβέρνηση του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, **η κακή διαγωγή, τα παραπτώματα και οι υπερβολές αυτής της ομάδας είχαν φθάσει στην αποκορύφωσή τους,**[194] και είχαν τραβήξει και την προσοχή αυτού του

---

[190] "love"

[191] [45°] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM OR THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY 1872. [45°], σελ. 46.

[192] Ibid., σελ. 47. [45a]

[193] "pen"

[194] γεγονός που επιβεβαιώνει και περιγράφει και η Μελέκ Χανουμ. [45a,b]

επιεικούς σουλτάνου, ο οποίος αναγκάσθηκε[195] να διατάξει την απέλαση των πιο **περιβόητων. Ορισμένες εξορίσθηκαν**, άλλες τις **πάντρευσαν**, μετά από Βασιλική διαταγή, με κάποιο εξαρτώμενο του παλατιού, στον οποίο δόθηκε, (ως αποζημίωση), κάποιος επίσημος διορισμός ή αξίωμα, ή ο οποίος στάλθηκε στο εσωτερικό...»[196]

«Μετά από μακρόχρονη παραμονή στο εσωτερικό της Τουρκίας, **γνώρισα προσωπικά πολλές από αυτές τις κυρίες**. Μία από αυτές, μία ρωμαλέα και χοντροκομμένη σε εμφάνιση γυναίκα, δεν καταδεχόταν ούτε να προσποιηθεί εξωτερικά τον σεβασμό, που απαιτείται από κάθε Τουρκάλα προς τον σύζυγό της. Ήταν η σύζυγος ενός υπο-κυβερνήτη [διοικητή],[197] στο σπίτι του οποίου έμεινα μία ημέρα και ένα βράδυ. Εκείνη ήταν εύθυμη και κοινωνική, αλλά προφανώς, όχι πολύ συνδεδεμένη με τον σύζυγό της, τον οποίον αποκαλούσε Μπεζιμ Καμπούρ (Bezim Kambour), που σημαίνει **εκείνος που τον τραβά η γυναίκα από την μύτη**, και στον οποίο απηύθυνε υβρεολογίες άγριας φύσης,[198] τόσο σκληρές, **που δεν μπορώ να τις καταγράψω**, και που συνοδεύονταν από **σωματική βία**, (δηλαδή τον έδερνε). Μία δεύτερη πρώην οδαλίσκη (serailis), που αξίζει να αναφέρω, ήταν μία λεπτή και καστανή Κιρκάσια, που παντρεύθηκε έναν γενικό κυβερνήτη [διοικητή][199] υψηλής θέσης. Είχε, την συνήθεια, πράγμα ασυνήθιστο στις Τουρκάλες, να πίνει υπερβολικά, και οι εύθυμες συντρόφισσές της παραδίδονταν σ' αυτήν την υπερβολή σε τέτοιο βαθμό, που είχαν **σοκάρει** και **σκανδαλίσει**, όπου και αν πήγαιναν, το Μωαμεθανικό κομμάτι των κατοίκων, ή μέρος του πληθυσμού."[200]

«Οι άλλες οδαλίσκες(serailis) αυτής της τάξης ήταν τόσο **περίεργες** και **υπερβολικές** στους τρόπους τους, και οι πράξεις τους τις είχαν κάνει τόσο **περιβόητες, που θα ήταν μη εποικοδομητικό στο κοινό να παρουσιάσω λεπτομέρειες, σχετικά με τις τρέλες τους και τόσο οδυνηρό για εμένα να τις περιγράψω. Γενικά, δεν συναναστράφηκα πολύ με αυτήν την τάξη των γυναικών του Σαράι, μόνο όσο επέτρεπαν οι κανόνες της κοινωνίας, αλλά, αντιθέτως, ένοιωσα μεγάλη ευχαρίστηση στις σχέσεις μου με τις γυναίκες του Σαράι (serailis), που ανήκαν στην σεβαστή τάξη, την κοινωνική συντροφιά των οποίων έχω περάσει πολλές ευχάριστες ώρες, συζητώντας για την ζωή στο Σαράι,»**[201] καταλήγει η Blunt, η οποία προφανώς αναφέρεται στην πρώτες τάξεις της πυραμιδικής ιεραρχίας του Μεγάλου Χαρεμιού, δηλαδή εκείνες των Καντίν Εφέντη, των Χανούμ Εφέντη, και των Πριγκιπισσών, θυγατέρων σουλτάνου.

Οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα, γενικά, έχουν την τάση να αναφέρονται μόνο **διακριτικά**, να υπονοούν, ή απλώς να περιγράφουν περιληπτικά, και να αγγίζουν επιφανειακά πράγματα και γεγονότα, που προσβάλλουν ή συγκλονίζουν τις δυτικές τους ηθικές αντιλήψεις, ή που δεν συμφιλιώνονται με τις δικές τους ηθικές αξίες ή αρχές, όπως οι

---

[195] The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Vol. I., [44a], σελ. 262.

Βλέπε, επίσης, Μελέκ Χανούμ [45a], [45b], η οποία περιγράφει την «άτακτη» και «ανήθικη» συμπεριφορά των οδαλίσκων αυτών του Αμπτούλ-Μεζίντ.

[196] The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 Vol. I., [44a] σελ. 263.

[197] 'sub-goveror'

[198] Ibid., σελ. 263. [44a]

[199] "general governor"

[200] Ibid., σελ. 263. [44a]

[201] Ibid., σελ. 264. [44a]

λεπτομέρειες για την σεξουαλική ζωή των οδαλίσκων. Θα δούμε, για παράδειγμα, ότι η Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott σκανδαλίζεται έντονα, όσο και η Αγγλίδα ερευνήτρια-συγγραφέας Fanny Janet Blunt με την πραγματική καθημερινή ζωή της τέταρτης τάξης του χαρεμιού, δηλαδή εκείνης των οδαλίσκων, και δεν τολμούν να την περιγράψουν με λεπτομέρεια, όπως μας πληροφορούν οι ίδιες. Οι περιηγήτριες δεσμεύονταν από τις ηθικές αντιλήψεις της εποχής τους, τουλάχιστον, σχετικά με τον γυναικείο λόγο. Φυσικά, καμμία δυτική περιηγήτρια δεν αναφέρει το θέμα της ομοφυλοφιλίας μεταξύ των έγκλειστων γυναικών, αυτό δεν σημαίνει, όμως, ότι μπορούμε να βγάλουμε το συμπέρασμα ότι δεν υπήρχε.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η πέμπτη τάξη, ή βαθμίδα των έγκλειστων σκλάβων του χαρεμιού, οι οποίες υπηρετούσαν, ή ανήκαν στις διάφορες γυναίκες του σουλτάνου, δηλαδή στις 'πρώτες κυρίες' της πυραμιδικής ιεραρχίας, όπως ήταν η Βαλιδέ Σουλτάνα, οι Πριγκίπισσες θυγατέρες του, οι Καντίν Εφέντη, οι Χανούμ Εφέντη, οι Ικμπαλς. Οι σκλάβες που υπηρετούσαν τις Ικμπαλς, τις ευνοούμενες οδαλίσκες του σουλτάνου, ουσιαστικά δεν ανήκαν σε αυτές, ως ιδιοκτησία, επειδή μία Ικμπαλ δεν ήταν ελεύθερη Μουσουλμάνα, ανήκε ή ίδια στο καθεστώς της δουλείας, και δεν μπορούσε να κατέχει, νόμιμα, ως ιδιοκτησία, άλλον σκλάβο (ευνούχο) ή σκλάβα. Μία ελεύθερη Μουσουλμάνα είχε το δικαίωμα να αγοράζει η ίδια τις σκλάβες της.[202]

2.6 Η πέμπτη τάξη, και η ανώτεροι αξιωματούχοι αυτής της πέμπτης τάξης ή βαθμίδας: οι σκλάβες των γυναικών.

2.6.1 Η Γενική Διευθύντρια και Υπουργός Οικονομικών[203] του Μεγάλου Χαρεμιού, η Χασναντάρ Ούστα και η βοηθός της η δεύτερη Χασναντάρ Ούστα.

Στην πέμπτη τάξη ανήκαν οι ανώτεροι αξιωματούχοι του Μεγάλου Χαρεμιού, δηλαδή οι ευνοούμενες σκλάβες των γυναικών της ανώτερης πυραμιδικής ιεραρχίας,[204] καθώς και οι σκλάβες που υπηρετούσαν αυτές τις ευνοούμενες σκλάβες. Για παράδειγμα, «η Γενική Διευθύντρια και Υπουργός Οικονομικών», η Χασναντάρ Ούστα,[205] η οποία ήταν η ευνοούμενη σκλάβα της Βαλιδέ Σουλτάνας, καθώς και η βοηθός της, η δεύτερη Χασναντάρ Ούστα.

Αν και οι σκλάβες των 'ανώτερων' γυναικών ανήκαν **τυπικά** σε χαμηλότερη βαθμίδα της πυραμιδικής ιεραρχίας, δηλαδή κάτω από την τέταρτη τάξη των οδαλίσκων, ουσιαστικά ήταν σε καλύτερη μοίρα από τις οδαλίσκες, οι οποίες εξηρτώντο αποκλειστικά από την εύνοια, τα καπρίτσια και τις ερωτικές ή σεξουαλικές επιθυμίες ενός ατόμου, δηλαδή του σουλτάνου.

Οι σχέσεις των σκλάβων, που υπηρετούσαν την Βαλιδέ Σουλτάνα, φαινομενικά έμοιαζαν πιο ειρηνικές και ομαλές. Οι αντιζηλίες και οι ανταγωνισμοί, μεταξύ των γυναικών αυτών, εάν υπήρχαν, δεν ήταν εμφανείς, ή ορατές στις περιηγήτριες. Για παράδειγμα, όσον αφορά τα χαρέμια εκτός του Μεγάλου Σαράι, στα οποία την απόλυτη εξουσία την είχε μία γυναίκα,[206] όπως εκείνα των έγγαμων πριγκιπισσών, που θα εξετασθούν στην συνέχεια, η Mary Walker διέκρινε, ότι στα **'γυναικεία χαρέμια'**

---

[202] Βλέπε Κεφάλαιο IV.
[203] 'Lady of the Treasury'
[204] Δηλαδή της Βαλιδέ Σουλτάνας, των Καντίν και των Χανούμ Εφέντη, των Πριγκιπισσών και των Ικμπαλ.
[205] 'Hasnadar Ousta'
[206] Βλέπε κεφάλαιο ΙΙ, «Τα χαρέμια των Πριγκιπισσών»

υπήρχε φανερή αρμονία μεταξύ των γυναικών που συμβίωναν μαζί, και ότι σπάνια άκουγε κάποιος τον ήχο μιας διαμάχης ή ενός θυμού.[207]

Οι γυναίκες της πέμπτης τάξης επιλέγονταν, από την αρχική τους είσοδο στο χαρέμι, για να εκπαιδευθούν για τους μελλοντικούς τους ρόλους στην υπηρεσία των 'ανώτερων' γυναικών. Υπήρχαν και εκείνες, που τις αγόραζαν οι ίδιες οι έγκλειστες γυναίκες της ανώτερης πυραμιδικής ιεραρχίας,[206] εκείνες που ελάμβαναν ως δώρα, και εκείνες που τις επέλεγαν μέσα από τους κόλπους της τέταρτης τάξης, δηλαδή εκείνης των οδαλίσκων του χαρεμιού του Σαράι, οι οποίες δεν είχαν αποσπάσει την προσοχή του σουλτάνου. Αυτές οι δούλες των 'ανώτερων' γυναικών γίνονταν, στην πραγματικότητα, οι ανώτεροι αξιωματούχοι αυτού του γυναικείου παρακράτους.

Οι σκλάβες, που ανήκαν στην Βαλιδέ Σουλτάνα, για παράδειγμα, αποκτούσαν ουσιαστικά μεγαλύτερη δύναμη, ακόμα και από τις γυναίκες της πρώτης, της δεύτερης και της τρίτης τάξης στην ιεραρχία.[209] **Τέτοια περίπτωση ήταν το αξίωμα της Χασναντάρ Ούστα ('Hasnadar Ousta'), δηλαδή της γενικής διευθύντριας και υπουργού οικονομικών, ή του θησαυροφυλακίου[210] του Μεγάλου Χαρεμιού, η οποία ήταν το δεξί χέρι της Βαλιδέ Σουλτάνας,[211] και ουσιαστικά η προϊσταμένη της γραφειοκρατικής οργάνωσης και διαχείρισης του χαρεμιού.**

Αυτή η ευνοούμενη σκλάβα της Βαλιδέ Σουλτάνας, που διοριζόταν ως γενική διευθύντρια της διοικητικής και οικονομικής διαχείρισης του χαρεμιού ,με τον τίτλο της Χασναντάρ Ούστα ('Hasnadar Ousta'), **μπορούσε να αποκτήσει μεγαλύτερη εξουσία και επιρροή από την Βαλιδέ Σουλτάνα,**[212] όπως επεσήμανε η Αγγλίδα περιηγήτρια Annie Brassey, το 1874. Αυτή η γυναίκα ήταν **μία από τις πιο ισχυρές γυναίκες του γυναικείου παρακράτους,** αφού ήταν

---

[207] [57c], Mrs. Walker/Mary Walker.
"Through Macedonia to the Albanian Lakes" by Mary Adelaide Walker With illustrations by the author, London, Chapman and Hall 1864. xi + 27 4p. 8 vo. [Journey begun in July, 1860 from Constantinople: Salonica, Vodena, Ostrovo, Monastir, Ochrida, Georitcha, Castoria.] [57c], σελ. 270-271.
(Όσον αφορά τα μη-βασιλικά χαρέμια και τα 'γυναικεία χαρέμια', βλέπε Κεφάλαιο III.)

[208] Υπήρχαν και οι περιπτώσεις που η Βαλιδέ Σουλτάνα αγόραζε σκλάβες από την βρεφική τους και την παιδική τους ηλικία, και τις εκπαίδευε για τους μελλοντικούς τους ρόλους στην υπηρεσία της.

[209] Οι Καντίν, οι Χανούμ, [οι Πριγκίπισσες-που ουσιαστικά δεν ανήκαν καν σε τάξη. Ήταν τα μοναδικά μέλη των χαρεμιών που είχαν γεννηθεί ελεύθερα] και οι Ικμπαλς.

[210] 'Lady of the Treasury'

[211] WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70. January 1895. [86β], σελ. 100.
Βλέπε επίσης, Νεοκλής Σαρρής, 'Οσμανική Πραγματικότητα', τόμος πρώτος, "Ουσιαστικά, η θησαυροφύλακας [η χασναντάρ ούστα] ήταν προϊσταμένη μιας γραφειοκρατικής οργάνωσης/διαχείρισης του Χαρεμιού. σελ. 378.

[212] [36] MRS. (ANNIE) BRASSEY (BARONESS BRASSEY, ή Lady Brassey).
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans. Green, and Co., 1880. [36], σελ. 104.
Εξαιρετικό ενδιαφέρον, σχετικά με την σημασία του ρόλου της μητέρας του Σουλτάνου, παρουσιάζει η περιγραφή της περιηγήτριας Lady Annie Brassey, το 1874, που αποκαλύπτει ότι *η μοναδική γυναίκα Μουσουλμάνα που μπορεύσε να κυκλοφορήσει με το πρόσωπό της ακάλυπτο ήταν η μητέρα του Σουλτάνου, γιατί θεωρείται η μητέρα του λαού.* Η Lady Annie Brassey ενώ παρακολουθούσε την θαλάσσια πομπή του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, από το τζαμί στο Τοπκανέ μέχρι το Δολμά Μπαχτζέ, παρατήρησε ότι η μητέρα του σουλτάνου, η Βαλιντέ (ή βαλιδέ) Σουλτάνα, εμφανίστηκε πρώτη. Περιγράφοντας την πομπή γράφει ότι ήταν: «...η μητέρα του Σουλτάνου και της χώρας της,' και γι' αυτό τον λόγο και μόνο είναι η μοναδική Τουρκαλα που επιτρέπεται να κυκλοφορήσει χωρίς το γιασμάκι, διότι όπως επιτρέπεται σε κάθε γιο να κοιτάζει το πρόσωπο της μητέρας του, έτσι επιτρέπεται και στον λαό να κοιτάζει το πρόσωπο της γενικής μητέρας."

η ευνοούμενη της Βαλιδέ σουλτάνας. Αν λάβουμε υπ' όψιν, ότι η εξουσία της Βαλιδέ Σουλτάνας εξαπλωνόταν σε ολόκληρο το κράτος, βλέπουμε πως θα μπορούσε να εξαπλωθεί και εκείνη αυτής της ευνοούμενης δούλας, της Χασναντάρ Ούστα. Αν και τα μέλη της βασιλικής οικογένειας, δηλαδή οι Καντίν Εφέντη, οι Χανούμ Εφέντη, οι θυγατέρες τους οι Πριγκίπισσες, καθώς και οι Ικμπαλς του σουλτάνου κατατάσσονταν στις πρώτες τάξεις της πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού, **στην πραγματικότητα, όμως, ακόμα και εκείνες ήταν κάτω από τον άμεσο έλεγχο και την εξουσία αυτής της Χάσνανταρ Ούστα, της 'Γενικής Διευθύντριας' ("or superintendent") του χαρεμιού**, όπως σημειώνει η Αγγλίδα Fanny Janet Blunt.[213] Η Χάσναντάρ Ούστα, με την βοηθό της, την **δεύτερη Χασναντάρ Ούστα**, διοικούσαν μέσα σε αυτό το πολυεθνικό γυναικείο παρακράτος.

Συγκεκριμένα, όσον αφορά τις αρμοδιότητες αυτής της γενικής διευθύντριας, σχετίζονταν με τις ευθύνες των αναγκών κάθε τμήματος ή διεύθυνσης του χαρεμιού και τις ρυθμίσεις της εσωτερικής διοίκησης. Επιπλέον, η Χασναντάρ Ούστα ενεργούσε ως μεσολαβητής ή εκπρόσωπος του χαρεμιού, ως καταλύτης των σχέσεων των γυναικών μεταξύ τους, και εκείνων μεταξύ το χαρεμιού και του σουλτάνου, δηλαδή μεταξύ του σουλτάνου και των άτυπων συζύγων του, των Ικμπαλς του, των οδαλίσκων του και των θυγατέρων του, τις πριγκίπισσες. Όταν αυτές οι γυναίκες του σουλτάνου ήθελαν να του υποβάλουν κάποια παράκληση, κάποια αίτηση, κάποιο αίτημα ή κάποια επιθυμία, ή όταν ο ίδιος ήθελε να τις δώσει κάποιες οδηγίες, εντολές ή διαταγές, τότε μεσολαβούσε αυτή η Γενική Διευθύντρια. **Ουσιαστικά είχε περισσότερη επικοινωνία με τον σουλτάνο, παρά οι 'πρώτες κυρίες' του ή οι κόρες του.**

Μεταξύ των άλλων αρμοδιοτήτων της Χασναντάρ Ούστα ήταν η οργάνωση και η ρύθμιση των γυναικείων δεξιώσεων, και των διαφόρων τελετών του χαρεμιού, καθώς και η διαχείριση των εξόδων και δαπανών. Κατά την Fanny Janet Blunt και την Lucy Garnett, ορισμένα από τα καθήκοντά της απαιτούσαν χειρισμούς των πιο λεπτών, δύσκολων, και υπεύθυνων φύσεων, καθώς και μεγάλη κρίση και εμπειρία. Υποστηρίζουν, ότι το **άτομο που διοριζόταν σε αυτήν την σημαντική θέση ήταν γενικά κάποια ευνοούμενη σκλάβα της Βαλιδέ Σουλτάνας, και ότι επρόκειτο για την πιο ισχυρή γυναίκα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.**[214] Η Blunt την κατατάσσει, όσον αφορά την δύναμή της, την επιρροή της και την πραγματική εξουσία της, **ακόμα και επάνω από την Βαλιδέ Σουλτάνα.**

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει ο κατάλογος που ακολουθεί, σχετικά με το ανώτερο υπηρετικό προσωπικό, ή τις αξιωματούχους-σκλάβες του χαρεμιού, οι οποίες κατατάσσονταν όλες κάτω από την Χασναντάρ Ούστα και την βοηθό της, την δεύτερη Χασναντάρ Ούστα (Hasnadar Ousta), για τις αρμοδιότητες και την εξουσία της οποίας δεν καταγράφονται λεπτομέρειες.

2.6.2 Οι Δώδεκα Διευθύντριες, οι Κάλφας:[215] οι αξιωματούχοι του Οθωμανικού χαρεμιού ή το ανώτερο υπηρετικό προσωπικό της Βαλιδέ Σουλτάνας.

Οι Κάλφας,[216] όπως παρατηρούν περιηγήτριες του 19ου αιώνα, ήταν οι **διευθύντριες, οι αξιωματούχοι** του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, που

---

[213] Ibid., Βλέπε περιηγήτρια [44a] Fanny Janet Blunt, σελ. 259.
Βλέπε, επίσης, περιηγήτρια [86β], Lucy Garnett, σελ. 100. (όσον αφορά την Hasnadar Ousta ή 'Lady of the Treasury', τις αρμοδιότητες της οποίας ήδη περιγράψαμε καθως και της βοηθού της.)
[214] Βλέπε περιηγήτρια, [44a] Fanny Janet Blunt σελ. 259.
[215] "kalfas/calfas/"

ανήκαν στο ανώτερο υπηρετικό προσωπικό, οι οποίες ήταν και εκείνες εξισλαμισμένες σκλάβες, όπως και η Χασναντάρ Ούστα και η βοηθός της, η δεύτερη Χάσναντάρ Ούστα. Είχαν το δικαίωμα ή την εξουσιοδότηση να αγοράζουν οι ίδιες σκλάβες για τις διάφορες διευθύνσεις τους, και να τις εκπαιδεύουν για τους μελλοντικούς τους ρόλους στο χαρέμι, και οι σκλάβες, που αγόραζαν αυτές οι Κάλφας (διευθύντριες), ήταν υποχρεωμένες να τις υπηρετούν.

Συγκεκριμένα, οι κυριότεροι 'αξιωματούχοι', ή το κυρίως προσωπικό της Βαλιδέ Σουλτάνας απετελείτο, εκτός από την Χάσναντάρ Ούστα και την βοηθό της, την δεύτερη Χασναντάρ Ούστα, από **δώδεκα** σκλάβες με τον τιμητικό τίτλο των Κάλφας,[217] οι οποίες ήταν οι **διευθύντριες** συγκεκριμένων τμημάτων ή διευθύνσεων[218] του χαρεμιού, κάτω από τις οποίες υπήρχαν και άλλες 'κατώτερες' σκλάβες-κάλφας, οι οποίες αποτελούσαν το δικό τους προσωπικό.

Για παράδειγμα, υποχρέωση της **Μπας Κάλφα**,[219] δηλαδή της **πρώτης Κάλφα, ή της αρχιδιευθύντριας (mistress) των σκλάβων**, ήταν η επίβλεψη της φροντίδας και της λειτουργίας των ενήλικων σκλάβων, καθώς και των μικρών σκλάβων, σχετικά με την εκτέλεση των οικιακών καθηκόντων του χαρεμιού. Η Αγγλίδα περιηγήτρια-ζωγράφος Mary Walker αναφερόμενη σε διάφορα μη-βασιλικά χαρέμια, γράφει: «Ορισμένα χαρέμια είχαν θαυμαστή τάξη και οργάνωση, ενώ σε άλλα επικρατούσε απροσεξία και ακαταστασία, δεδομένα που σχετίζονταν ανάλογα με τον βαθμό αποτελεσματικότητας στην διεύθυνση της μπας Κάλφα.[220] Εδώ η περιηγήτρια αναφέρεται στα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ εκτός Σαράι,[221] τα οποία λειτουργούσαν -και είχαν ως πρότυπο- το Μεγάλο Χαρεμιού του Σαράι.

Μία αρμοδιότητα των **δώδεκα διευθυντριών** του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, εκτός από την επιτήρηση, εκπαίδευση και διοίκηση των σκλάβων τους, ήταν και η επιβολή της **τιμωρίας**. Η Lucy Garnett μας πληροφορεί, ότι για την διατήρηση της τάξης και της λειτουργίας του χαρεμιού, μέσα σε μία τόσο μεγάλη συλλογή γυναικών που δεν συνδέονταν μεταξύ τους με συγγενικούς δεσμούς, υποχρεωτικά αναπτύχθηκε ένα λεπτομερές ιεραρχικό εθιμοτυπικό σύστημα διαφόρων πρωτοκόλλων και κανόνων συμπεριφοράς, το οποίο, για να διατηρηθεί, απαιτούσε και μία **αυστηρή πειθαρχία**. Οι διοικητικές και οι οργανωτικές ικανότητες των δώδεκα αυτών διευθυντριών (Κάλφας), επικεφαλών διαφόρων 'διευθύνσεων ή τμημάτων', δεν αρκούσαν, όπως επισημαίνει η περιηγήτρια, για να επιβάλουν την τάξη και την ομαλή λειτουργία του χαρεμιού.

Επειδή οι περισσότερες δούλες βρίσκονταν στο άνθος της ηλικίας τους, αντιδρούσαν και εμφάνιζαν συχνά αποκλίσεις από τους κανόνες του χαρεμιού. Έτσι, στις υποχρεώσεις ή στις αρμοδιότητες των Κάλφας (διευθυντριών) αυτών, της κάθε διεύθυνσης ή τμήματος, ήταν και η **τιμωρία**. Οπως επισημαίνει η Garnett, **το πνεύμα της εξέγερσης** τιμωρούταν πρώτα με την στέρηση της ψυχαγωγίας και μετά με την **απομόνωση**. Εάν

---

[216] "kalfas/calfas".

[217] "Kalfas ή calfas, ή calfa",

[218] "Departments"

[219] (bash calfa ή kalfa, ή kalfas)

[220] [57β] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East [57β], σελ. 69.

[221] Βλέπε 'τα χαρέμια των Πριγκιπισσών'. Βλέπε, επίσης, Κεφάλαιο III, σχετικα με τα μη-βασιλικά χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ ή τα χαρέμια των ιδιωτών.

αυτό δεν ήταν αποτελεσματικό, τότε οι δούλες παραδίδονταν στους ευνούχους, για **μαστίγωμα**.[222] Όπως μας πληροφορεί η Garnett, το 1890, παλαιότερα η τιμωρία περιελάμβανε κτυπήματα ή ραβδίσματα στις φτέρνες. Επειδή, όμως, αυτό δημιουργούσε αναπηρίες, χρησιμοποιούσαν «το ραβδί σε άλλο σημείο του σώματος.»[223] Το 1865, στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου την τιμωρία των σκλάβων την εκτελούσαν οι ευνούχοι, σύμφωνα με την Lott, την Αγγλίδα γκουβερνάντα, που εργαζόταν εκεί για δύο χρόνια.

Ακολουθώντας *αποκλειστικά* τις μαρτυρίες περιηγητριών,[224] διαπιστώνουμε, ότι οι Κάλφας 'διορίζονταν' ως διευθύντριες/προϊστάμενες ή επικεφαλής των παρακάτω διευθύνσεων ή τμημάτων του χαρεμιού του Σαράι με τις ακόλουθες αρμοδιότητες:

1. Η Ιδιαιτέρα Γραμματέας, ('Private Secretary'), της Βαλιδέ Σουλτάνας.
2. Η Φύλακας της Σφραγίδας, ('Keeper of the Seal').
3. Η Διευθύντρια των Ενδυμάτων ή της Ιματιοθήκης, ('Mistress of the Robes').
4. Η Υπεύθυνη του Σερβιρίσματος του Νερού, ('Lady Water-pourer').
5. Η Υπεύθυνη του Σερβιρίσματος του Καφέ, ('Lady Coffee-server'), ή η Αρχι-Καφετζού, η «Πρώτη Κυρία Καφετζή»('A First Lady Kahvehdji').
6. Η Υπεύθυνη για το Σερμπέτι ('Mistress of Sherbets').
7. Η Κυρία Ιερέας, ('Lady Chaplain').
8. Η «Κυρία Διευθύντρια των σκλάβων», η Μπας Κάλφα, ('mistress of the slaves').[225]
9. «Μία Κάλφα χαμηλότερης κατηγορίας», η οποία αναλάμβανε την επίβλεψη των μικρών νέγρων και των μικρών κοριτσιών, που δεν υποσχόταν μελλοντική ομορφιά, για να εκπαιδευθούν στις οικιακές δουλειές του χαρεμιού.[226]

Δεν αναφέρονται οι διευθύνσεις της δέκατης, της ενδέκατης και της δωδέκατης Κάλφας ή διευθύντριας, ενώ δηλώνουν ότι υπήρχαν συνολικά δώδεκα. Γνωρίζουμε, ωστόσο, ότι υπήρχαν πολλές αρμοδιότητες και μία πληθώρα υποχρεώσεων, που διεκπεραιώνονταν από πολλές έγκλειστες γυναίκες του χαρεμιού.[227]

---

[222] [86α] Lucy M.J. Garnett .
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86α] σελ. 401

[223] Ibid., σελ. 402. [86α]

[224] Ibid., σελ. 386. [86α].
Βλέπε επίσης, "Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β], σελ. 70.

[225] "Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β], σελ. 69.

[226] Ibid., σελ. 70. [57β]

[227] Νεοκλής Σαρρής, 'Οσμανική Πραγματικότητα', τόμος πρώτος, σελ. 379-
«Εκτός από τη θησαυροφύλακα υπήρχαν η τσεσνιγιάρ (cesniyar) δηλαδή η τραπεζοκόμος, η επικεφαλής του πλυντηρίου, η τζαμεσούγι (camesuyi), η προϊσταμένη, θα λέγαμε, στις καμαριέρες, ιμπρικτάρ (ibriktar), αυτές που φρόντιζαν για την περιποίηση του σώματος και του προσώπου του σουλτάνου οι τσαμασίρ/λουτροκόμους (camasir), η μπερμπέρ (berber) δηλαδή προϊσταμένη του κουρείου του σουλτάνου, η επικεφαλής της ομάδας των Κάλφα που φρόντιζε για το καφέ του, δηλαδή η καφετζού (kahveci), η κιλερτζί (kilerci) αυτή που φρόντιζε με τις βοηθούς της για την διαχείριση του κελαριού, δηλαδή τα σερμπέτια, γλυκά, φρούτα κλπ, η προϊσταμένη του λουτρού και των λουτροκόμων/παλλακίδων του σουλτάνου και των γυναικών του κουτουτζού (kutucu), η προϊσταμένη στην ομάδα των παλλακίδων που καθάριζαν τα λουτρά κιουλχαντζί (kulhanci), η βοηθός της θησαυροφύλακας, η γραμματέας που φρόντιζε για την τήρηση του πρωτοκόλλου, η ουστά των αρρώστων με την ομάδα της (νοσοκόμες), η μαμή, η

Για παράδειγμα, η «Τραπεζοκόμος» του χαρεμιού, καθώς και μία «Πρώτη Κυρία Καφετζή» ['A First Lady Kahvehdji'], όπως σημειώνει η Garnett, ήταν η αρμόδια και η υπεύθυνη για τα πολύτιμα και πανάκριβα σερβίτσια του καφέ τα οποία ανήκαν στην κυρία της, και τα οποία ήταν, συνήθως, διακοσμημένα με διαμάντια και πολύτιμες πέτρες. Ήταν, επίσης, υπεύθυνη για την σωστή προετοιμασία του καφέ, καθώς και για την παρουσίαση, την υποδοχή, και την είσοδο της Σουλτάνας και των επισκεπτριών της, σύμφωνα με τις αυστηρές τελετουργικές διαδικασίες.[228] Για παράδειγμα, έπρεπε να γνωρίζει την κοινωνική θέση κάθε καλεσμένης, και να φροντίζει να σερβίρεται πρώτη η γυναίκα, που ανήκε στην ανώτερη κοινωνική ιεραρχία.

Στα καθήκοντα των δώδεκα διευθυντριών-Κάλφας ανήκε η φροντίδα και η συντήρηση των κινητών ιδιοκτησιών και περιουσιών της Βαλιδέ Σουλτάνας, που διενέμεντο στα διάφορα τμήματα του χαρεμιού, καθώς και **η αγορά και η εκπαίδευση των νέων σκλάβων** στην αρμοδιότητά τους ή στην διεύθυνσή τους, που συμπεριελάμβανε την διοίκηση και επιτήρηση των υπηρεσιών τους.

Ακόμα και στο βασιλικό χαρέμι της Αντιβασιλείας της Αιγύπτου (1864-1866) συναντάμε την θέση, ή το αξίωμα της διευθύντριας-Κάλφας. Για παράδειγμα, όταν η Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott[229] οδηγήθηκε στο χαρέμι του παλατιού της Αντιβασιλείας, το 1864, βρέθηκε μπροστά σε μία ομάδα μαύρων ευνούχων, που φρουρούσαν τις εισόδους.[230] Εκεί, την υποδέχθηκε ο Αρχιευνούχος, ο κιζλαραγασί, ο οποίος την παρέδωσε στην «Κυρία Διευθύντρια των σκλάβων», δηλαδή στην Μπας Κάλφα, που ήταν, όπως γράφει, «μία πολύ πλούσια γυναίκα» περίπου είκοσι-τεσσάρων ετών με γαλανά μάτια"[231]. Το όνομα αυτής της γυναίκας ήταν Ανίνα, και πριν την 'εξύψωσή' της στην θέση της Διευθύντριας (Κάλφας), υπήρξε μία Τκμπαλ, ευνοούμενη οδαλίσκη (παλλακίδα) του Αντιβασιλέα. «Δίπλα της στέκονταν πολλές σκλάβες, που η κατάστασή τους είναι παρόμοια με αυτήν των οικιακών υπηρετών της Ευρώπης, με την μόνη διαφορά ότι αυτές χρειάζονται άδεια για να βγαίνουν από το χαρέμι, πράγμα που τους παραχωρείται τακτικά, για να βγουν για ψώνια, και χωρίς την συνοδεία των ευνούχων.»[232] Εδώ, πρέπει να υπογραμμίσουμε, ότι **μόνο οι κυρίες, της υψηλής τάξης, της γυναικείας πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού, 'απολάμβαναν' την συνοδεία των ευνούχων.**

Σύμφωνα με την Lucy Garnett, οι Κάλφας ήταν, κατά κανόνα, εκείνες οι σκλάβες που δεν είχαν αποσπάσει την προσοχή του Σουλτάνου, και είχαν αποκτήσει την θέση τους λόγω αρχαιότητας και αφοσίωσης στην κυρία που υπηρετούσαν,[233] ή ήταν οι σκλάβες που ανήκαν αποκλειστικά στην κυρία

παραμάνα που λεγόταν ντουγιέ (duye), η νταντά (dadi). Οι αποδοχές όλου αυτού του προσωπικού κυμαίνονταν επί Αχμέντ Γ' από 30 έως 100 άσπρα (,1971-132 και συν.).»

[228] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ.388-389.

[229] [51a]1864 -1866 Emmeline Lott

The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. [51a] σελ. 49.

[230] Ibid., σελ. 63. [51a]

[231] Ibid., σελ. 65. [51a]

[232] Ibid., σελ. 65-66. [51a]

[233] Ibid., Βλέπε περιηγήτρια[86a] Lucy Garnett

τους, ή σε οποιαδήποτε ελεύθερη Μουσουλμάνα, διότι αγοράσθηκαν από την ίδια. Ο Σουλτάνος, ή οποιοσδήποτε άλλος άνδρας, δεν είχε δικαιώματα επάνω στις σκλάβες που ανήκαν στις συζύγους τους ή στην μητέρα τους. Αποτελούσαν αποκλειστική ιδιοκτησία των γυναικών αυτών.[234]

2.6.3 Οι Δώδεκα Υποδιευθύντριες-Κάλφας, οι βοηθοί των 12 Διευθυντριών-Κάλφας και οι «τουλάχιστον» 72 μαθητευόμενες-Κάλφας των Υποδιευθυντριών.

Η κάθε μία από τις δώδεκα Διευθύντριες-Κάλφας του Μεγάλου Χαρεμιού είχε κάτω από τις διαταγές της από **μία βοηθό**, ή μία **Υποδιευθύντρια**-Κάλφα, η οποία με την σειρά της είχε **«τουλάχιστον» έξη μαθητευόμενες**, οι οποίες έπαιρναν τον τίτλο της αξιωματούχου τους, δηλαδή της Κάλφας στην διεύθυνση της οποίας υπηρετούσαν ή ανήκαν.[235] Δηλαδή, συνολικά υπήρχαν δώδεκα υποδιευθύντριες και τουλάχιστον **72 μαθητευόμενες**, συμπεριλαμβανομένων και γραμματέων, χότζας κλπ.

Όλες αυτές οι γυναίκες, που αναφέραμε νωρίτερα, όπως η Γενική Διευθύντρια και Υπουργός Οικονομικών του χαρεμιού, η Χασναντάρ Ούστα, η βοηθός της, η Δεύτερη Χασναντάρ Ούστα, οι 12 Διευθύντριες-Κάλφας, οι δώδεκα Υποδιευθύντριες-Κάλφας, και οι 72 μαθητευόμενες-κάλφας, όπως και οι Ικμπαλς και οι οδαλίσκες του σουλτάνου, ανήκαν όλες στο σύστημα της ελίτ δουλείας του χαρεμιού, και απολάμβαναν ιδιαίτερα προνόμια, ανάλογα με την θέση τους στην πυραμιδική ιεραρχία. Σε αυτό το σημείο, πρέπει να επαναλάβουμε, ότι ακόμα και οι άτυποι σύζυγοι των σουλτάνων, οι Καντίν Εφέντη και οι Χανούμ Εφέντη ανήκαν κάποτε και εκείνες στο σύστημα της ελίτ δουλείας του χαρεμιού, πριν 'εξυψωθούν' στις πρώτες δύο τάξεις τους. Μόνο οι πριγκίπισσες είχαν γεννηθεί ελεύθερες Μουσουλμάνες.

Όσον αφορά τα προνόμια αυτών των αξιωματούχων υποδιευθυντριών- Κάλφας, παρόλο που ήταν σκλάβες, είχαν και εκείνες στην διάθεσή τους ιδιαίτερα διαμερίσματα και τις δικές τους σκλάβες για να τις υπηρετούν. Δηλαδή, είχαν τα δικά τους 'νταϊρά' (dairas),[236] το οποία διαμορφώνονταν με το ίδιο μοντέλο, που ήδη αναφέραμε, αλλά ο αριθμός των ατόμων, ή των σκλάβων, που το απαρτίζανε διέφερε ανάλογα με την θέση ή την τάξη της κυρίας την οποία υπηρετούσαν.[237]

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί η εκτίμηση της Mary Adelaide Walker, σύμφωνα με την οποία, **πολλές ήταν οι Κάλφας, των βασιλικών και των μη-βασιλικών χαρεμιών της Οθωμανικής ελίτ, οι οποίες προτιμούσαν να παραμείνουν ανύπαντρες και στο καθεστώς της δουλείας, παρά να απελευθερωθούν με έναν γάμο και να ηγηθούν στο δικό τους πιο ταπεινό χαρέμι**. Αυτό, επαναλαμβάνουμε, ίσχυε, γενικά, για εκείνες που ανήκαν

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891 [86a], σελ. 388.

[234] Τα νομικά και κοινωνικά θέματα εξετάζονται στο Κεφάλαιο IV.

[235] Ibid., σελ. 386. [86a]

[236] The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Vol. I., [44°] σελ.255,

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett
with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891, [86a], σελ. 386-387: "το Daire δεν αποτελείται μόνο από ένα διαμέρισμα. Στις ανύπαντρες θυγατέρες του Σουλτάνου και στις Ικμπαλς έδιναν ένα 'dairas' ή 'daire'-που αποτελείται από μία σειρά διαμερισμάτων, σκλάβες, ευνούχους και ένα χρηματικό επίδομα/ μισθό."

[237] Ibid., σελ. 387. [86a]

στο σύστημα της ελίτ δουλείας του χαρεμιού, στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι και στα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ. Αν κάποια Κάλφα, η οποία είχε ζήσει πολλά χρόνια σε χαρέμι της εύπορης τάξης, επέλεγε να μην παντρευθεί και να παραμείνει με την ίδια οικογένεια, τότε ήταν «ελεύθερη να κάνει ό,τι θέλει», γράφει η Walker και αποκαλύπτει, ότι αυτό συνέβαινε συχνά με τις σκλάβες, που αρνούνταν να φύγουν από ένα εύπορο χαρέμι, όπου απολάμβαναν ανέσεις και αφθονία, για την 'ελευθερία' και την δημιουργία του δικού τους χαρεμιού με ταπεινότερα μέσα ύπαρξης και ανέσεων.

«Σε πολλά χαρέμια τα δωμάτια των σκλάβων είναι εξαιρετικά άνετα, και πολλές φορές και πολυτελέστατα, είναι στρωμένα με χαλιά, ζεστά το χειμώνα, και κατάλληλα επιπλωμένα. Η ισχυρή σκλάβα, όπως η κιαγιά (kiaya)[238], η νοσοκόμα-νταντά (nurse, dada), και η μπας (bash) κάλφα, ή αρχιδιευθύντρια-Κάλφα, έχουν δικά τους διαμερίσματα στα οποία πολλές κυρίες ('ladies') ευχαρίστως θα κατοικούσαν»,[239] γράφει η Walker.

2.6.3.1 Οι μαθητευόμενες μικρές σκλάβες-Κάλφας, οι 'adjemis'.

Προτιμούσαν να αγοράζουν μικρά παιδιά, που έπαιρναν τον τίτλο των ατζεμίς ή ατζαμήδων (adjemis), δηλαδή των μαθητευόμενων ή των δοκίμων, τα οποία κατά κανόνα, έρχονταν στο Σαράι όταν ήταν πολύ μικρά ή ακόμα και βρέφη, γιατί ενσωματώνονταν, εκπαιδεύονταν και προσαρμόζονταν ευκολότερα στους μελλοντικούς τους ρόλους και αρμοδιότητες. Αυτές τις μικρές σκλάβες, ανάλογα με την περίπτωση τους και τις ανάγκες του χαρεμιού, τις προωθούσαν στο τμήμα ή στην διεύθυνση μιας από τις 12 Διευθύντριες-Κάλφας.

Εδώ πρέπει να επαναλάβουμε, ότι οι μαύρες γυναίκες και τα κοριτσάκια που έφθαναν στο μεγάλο χαρέμι «με τις αλυσίδες της δουλείας»,[240] όπως παρατήρησε πρώτη η Fanny Janet Blunt το 1878, και επιβεβαίωσε στην συνέχεια η Lucy Garnett, οι οποίες δεν υποσχόταν μελλοντική ομορφιά, για να γίνουν οδαλίσκες του σουλτάνου, έμπαιναν ως μαθητευόμενες κάτω από την επίβλεψη μίας Κάλφας χαμηλότερης βαθμίδας στην ιεραρχία των Κάλφας, για να τις εκπαιδεύσει ως μαγείρισσες, για οικιακές υπηρεσίες, για υπηρεσίες στα λουτρά, στο πλύσιμο των ρούχων κλπ. Στην ανώτερη βαθμίδα των Κάλφας, όπως επισημαίνει η Garnett, έμπαιναν μόνο οι όμορφες, ή εκείνες που υπόσχονταν μελλοντική ομορφιά και εκπαιδεύονταν στο χορό, στο τραγούδι, στην Τουρκική εθιμοτυπία, στην Μουσουλμανική θρησκεία, και μάθαιναν το ναμάζι, ή τις καθημερινές προσευχές.[241] Αυτές προορίζονταν για τον μελλοντικό ρόλο της οδαλίσκης του σουλτάνου, ή της 'άτυπης' συζύγου του.

Σε αυτό το ανώτερο προσωπικό ή αξιωματούχων της πέμπτης τάξης του χαρεμιού, σε αυτό το σύστημα της ελίτ δουλείας, συμπεριλαμβάνονταν οι 'γραμματείς' και οι 'Χότζας'. Η Lucy Garnett μας πληροφορεί, ότι οι μαθητευόμενες-σκλάβες, οι ατζεμίς (οι 'adjemis'), που προορίζονταν να

---

[238] Δηλαδή, η θηλυκή επιστάτης-οικονόμος ενός χαρεμιού.

[239] [57β] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β] σελ. 68.

[240] [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I. and Vol. II., 1878. vol. I. [44a]. σελ. 250.
Βλέπε, επίσης, [86a] Lucy Garnett, σελ. 387.

[241] Ibid., σελ. 387. [86a]

εκτελέσουν υπηρεσίες ως **γραμματείς**, ή ως **Χότζας**,[242] εκπαιδεύονταν στην ανάγνωση και στην γραφή, ενώ, όπως, υπογραμμίζει, **πάντα υπήρχε** μεγάλη προσφορά αυτών των σκλάβων ή των χαλαΐκ ('alaiks / halaiks'), όπως τις αποκαλεί, έτσι ώστε να μπορούν να καλυφθούν τα κενά που εδημιουργούντο μέσα στα διάφορα νταϊράς ('dairas') των γυναικών.[243]

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η διατύπωσή της, ότι αυτές οι μικρές σκλάβες, αποχωρισμένες από τους δικούς τους, γίνονταν οι υιοθετημένες θυγατέρες των Κάλφας, που τις είχαν αγοράσει οι ίδιες για υπηρεσία στην διεύθυνσή τους,[244] και οι οποίες είχαν ταυτόχρονα τον ρόλο της διευθύντριας-προϊστάμενης τους και της δασκάλας τους.

«Η κάθε Κάλφα νοιώθει υπερηφάνεια με την εμφάνιση και την αποδοτικότητα της μαθήτριάς της», γράφει η Garnett, «προσέχει τα συμφέροντά της με απόλυτη επαγρύπνηση, και, εάν η μοίρα της είναι ο γάμος, κάνει ό,τι μπορεί να της διασφαλίσει ένα καλό ταίρι.»[245] **Επομένως, οι στενές σχέσεις με το χαρέμι του Σαράι, δηλαδή το γυναικείο δίκτυο επιρροών ή γνωριμιών, δημιουργείται και συνεχίζεται μετά την αποχώρησή της μαθητευόμενης.** Και οι δύο σκλάβες, η Κάλφα και η μικρή μαθητευόμενη σκλάβα της, όπως εκτίμησε η Garnett, «**αλληλο-συμπαραστέκονται** ή μία στην άλλη, και ο δεσμός που δημιουργείται μεταξύ τους είναι συγκινητική απόδειξη της ανάγκης της ανθρώπινης καρδιάς για συμπάθεια και αγάπη.»[246] Ακόμα και όταν παντρεύεται μία σκλάβα (αλαήκ, χαλαΐκ-'halaiks'), διατηρεί επαφές, μετά τον γάμο της, με την πρώην 'θετή' μητέρα της.[247] Αναμφισβήτητα, η παιδική δουλεία μέσα στο σύστημα της ελίτ δουλείας του χαρεμιού δημιουργούσε στενές σχέσεις και διάφορα γυναικεία-δίκτυα γνωριμιών και επιρροών.

Στην συνέχεια της πυραμιδικής ιεραρχίας του Μεγάλου Χαρεμιού, και των χαρεμιών της Οθωμανικής ελίτ[248] γενικά, ακολουθούσαν τα υπόλοιπα μέλη που είχαν εισχωρήσει σε **θέσεις «εκτίμησης»**, δηλαδή σε θέσεις ή αρμοδιότητες που εθεωρούντο ή αξιολογούντο, ως σεβαστές. Υπήρξαν και εκείνες γυναίκες οι οποίες, αν και κατώτερες σκλάβες στην τυπική και επίσημη ιεραρχία του χαρεμιού, απολάμβαναν προνόμια και επιρροή μέσα στο γυναικείο παρακράτος, ως έγκλειστα μέλη ή ως εξωτερικοί συνεργάτες. Απολάμβαναν μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεως και συνδιαλλαγών από τις γυναίκες της ανώτερης ιεραρχίας του χαρεμιού.[249]

---

[242] Γυναίκα ιερέας

[243] The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Vol. I., [44ª] σελ.255,

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett
with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891, [86a], σελ. 386-387: "το Daire δεν αποτελείται μόνο από ένα διαμέρισμα. Στις ανύπαντρες θυγατέρες του Σουλτάνου και στις Ικμπαλς έδιναν ένα 'dairas' ή 'daire'—που αποτελείται από μία σειρά διαμερισμάτων, σκλάβες, ευνούχους και ένα χρηματικό επίδομα/ μισθό."

[244] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 387

[245] Ibid., σελ. 388. [86a]

[246] Ibid., σελ. 388. [86a]

[247] Ibid., σελ. 388. [86a]

[248] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙΙ.

[249] Συμφωνα με τα στοιχεία που μας παρέχουν περιηγητριες όπως η Lucy Garnett[86ª], η Mary Walker[57ª,β], η Fanny Janet Blunt[44ª,β], και η Emmeline Lott [51ª,β]

2.6.4 Τα υπόλοιπα ισχυρά ή 'σεβαστά' μέλη του γυναικείου παρακράτους:

1. Οι παραμάνες, ('sud'na, or milk mother) και οι 'υπο-παραμάνες'.[250]

Αξιοσέβαστα και ισχυρά μέλη του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι εθεωρούντο οι παραμάνες των πριγκίπων και των πριγκιπισσών, οι οποίες εκινούντο ειδικά στο 'παιδικό χαρέμι'.[251] Σε αυτό το σημείο, επιβάλλεται να υπογραμμίσουμε ότι, σύμφωνα με την Fanny Janet Blunt, οι παραμάνες, αν και μέλη του χαρεμιού, **συνήθως** ήταν ελεύθερες γυναίκες, δηλαδή δεν ανήκαν στο καθεστώς της δουλείας. Ενώ η Lucy Garnett επισημαίνει, ότι Κιρκάσιοι σύζυγοι, συνήθως, πωλούσαν τις γυναίκες τους στο Σαράι, για να υπηρετήσουν ως παραμάνες, επειδή η θέση της παραμάνας ήταν πολύ ισχυρή.[252]

Οι παραμάνες, και οι υπο-παραμάνες,[253] αποκτούσαν μεγάλη επιρροή επάνω στις πριγκίπισσες και στους πρίγκιπες, ειδικά η αρχι-παραμάνα, δηλαδή η παραμάνα του υποψήφιου διαδόχου του σουλτάνου, η οποία απολάμβανε και ασκούσε μεγάλη εξουσία.

Για παράδειγμα, η Lucy Garnett[254] αναφέρεται στην παραμάνα του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, την Ναχίρ Χανουμ ('Nahir Hanum'), η οποία ασκούσε μεγάλη επιρροή επάνω στον σουλτάνο. Σημειώνει, ότι αυτή η 'θετή μητέρα' του σουλτάνου απολάμβανε τον τιμητικό τίτλο της 'Taia Kadin', κατείχε τιμητική θέση μέσα στο χαρέμι, και συχνά επηρέαζε τον σουλτάνο, όσο και η μητέρα του,[255] η Βαλιδέ Σουλτάνα.

Η Fanny Janet Blunt μας πληροφορεί, ότι η παραμάνα του επόμενου σουλτάνου, του Αμπτούλ Αζίζ, η οποία παρέμενε στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι, μετά την ενηλικίωσή του, «ήταν περιβόητη για την **αρπακτικότητά** της και για το **πνεύμα συνωμοσίας** της. Είχε σταδιακά αποκτήσει τέτοια επιρροή μέσα στο Σαράι, που είχε στην εξουσία της να διορίζει και να απολύει γενικούς κυβερνήτες και άλλους σημαντικούς αξιωματούχους του κράτους, κατά την θέληση της. Ένας προστατευόμενος της, όταν ενημερώθηκε ότι θα έπαιρνε μετάθεση από την θέση του ως Γενικό-Κυβερνήτη του Βιλαέτι του Ρ____, χαμογέλασε ήρεμα, και μου είπε, 'Όσο βρίσκεται εκεί, (στο Σαράι), η παραμάνα του Σουλτάνου για να προστατεύσει τα συμφέροντά μου, δεν διατρέχω κανένα κίνδυνο! Οι προσπάθειες που θα γίνουν για να με απομακρύνουν θα μου κοστίσουν λίγα χρήματα, και μόνο αυτό!'»[256]

Η Lucy Garnett σημειώνει ότι «Ο Ν____Πασάς, υπήρξε κάποτε Γενικός Κυβερνήτης της Θεσσαλονίκης», κατείχε διάφορα κρατικά αξιώματα, και

---

[250] ('sud'na, or milk mother),

[251] Βλέπε υποκεφάλαιο, 'το Παιδικό Χαρέμι'.

[252] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891 [86a] σελ. 397.

[253] Βλέπε υποκεφάλαιο, «Παιδικό Χαρέμι».
Βλέπε, επίσης, Emmeline Lott [51ο,β], σχετικά με τις «υπό-παραμάνες» στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου.

[254] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett
with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt. 270-271 Strand, W.C. 1891 [86a] σελ. 397.

[255] Ibid., σελ. 397. [86a]

[256] Βλέπε περιηγήτρια [44ο] Fanny Janet Blunt, σελ. 267.

είχε παντρευθεί μία πρώην οδαλίσκη του Σαράι,[257] επειδή ήταν ο γιος της παραμάνας του σουλτάνου Αμπτούλ-Χαμίντ ΙΙ (1876-1909).

Όσον αφορά τα μη-βασιλικά χαρέμια, η Mary Walker διέκρινε, ότι ακόμα και η παραμάνα[258] μιας χανούμ,[259] δηλαδή μιας ελεύθερης Μουσουλμάνας, εθεωρείτο και εκείνη μία σημαντική κυρία του χαρεμιού με μεγάλη επιρροή, και απολάμβανε τον σεβασμό της θετής της κόρης.[260] Εάν η παραμάνα μιας χανούμ δεν είχε δεσμούς με το σπίτι της ή την πατρίδα της, τότε συνέχιζε να μένει με την χανούμ ως **«επίτιμη φιλοξενούμενη φίλη»**, εάν δε παντρευόταν και αποκτούσε το δικό της χαρέμι, βρισκόταν πιο τακτικά εκεί παρά στο δικό της.[261]

Η Emmeline Lott, το 1865, περιγράφει την αρχι-παραμάνα του πεντάχρονου υποψήφιου διαδόχου στην Αντιβασιλεία της Αιγύπτου, και ονομάζει 'υπό-παραμάνες' εκείνες των πριγκιπισσών, δηλαδή τις παραμάνες που είχαν οι αδελφές του υποψήφιου διαδόχου.[262]

Η Fanny Janet Blunt διευκρινίζει, ότι, όταν γεννιόταν ένα μωρό μέσα στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι, πάντα **προσλαμβανόταν** μία παραμάνα ως θετή μητέρα του, και ότι αυτή η γυναίκα γινόταν πολύ ισχυρή. Το δικό της παιδί εθεωρείτο ο θετός αδελφός του βασιλικού παιδιού...[263] και έτσι στρώνονταν τα θεμέλια, και άνοιγαν οι δρόμοι, για μια μελλοντική εύνοια [ευνοιοκρατία]. Προσθέτει, ότι ένα μωρό, που γεννιόταν στο Σαράι, παρέμενε στο χαρέμι κάτω από την φροντίδα της παραμάνας, ή της υπο-παραμάνας, μέχρι την ηλικία των επτά ετών, κατά δε την Lott και την Walker μέχρι την ηλικία των πέντε ετών. Η παραμάνα, που συνήθως ερχόταν από την **Κιρκασία**, όπως επισημαίνει η Blunt, ασκούσε μεγάλη επιρροή και απολάμβανε και εδικαιούτο ειδική μεταχείριση. Υπογραμμίζει, ότι το παιδί της παραμάνας το υποδέχονταν στο χαρέμι, ως ο Σουτ Καρντάς (Sut Kardash), ή ο θετός αδελφός του βασιλικού απογόνου, και απολάμβανε το προνόμιο να γίνει φίλος του και να παίζει μαζί του. «Τα δύο παιδιά μεγαλώνουν μαζί, δεν χάνονται ποτέ μεταξύ τους, η περιουσία και η μοίρα του ενός έχει εξασφαλισθεί, δικαιωματικά, από το προνόμιο, ότι και οι δύο τράβηξαν την τροφή τους από την ίδια πηγή»,[264] σημειώνει η Blunt.

Επομένως, διαπιστώνουμε, ότι και αυτή η κατηγορία των ελεύθερων παιδιών, δηλαδή τα παιδιά των παραμάνων, μεγάλωναν και εκείνα μέσα στο χαρέμι, και αποτελούσαν μέλη του 'παιδικού χαρεμιού'.[265]

---

[257] Βλέπε περιηγήτρια [86a] Lucy Garnett, σελ. 398. [86a]- «και ήταν άνδρας χαμηλών ικανοτήτων που παντρεύθηκε μία πρώην serailis/οδαλίσκη, της οποίας η αναξιοπρεπής συμπεριφορά της σκανδάλισε τις συζύγους των τοπικών μπέηδων σε σημείο που αρνούνταν να την επισκεφτούν.»

[258] Βλέπε περιηγήτρια, [57β] Mary Adelaide Walker, σελ. 68.
("sud'na, or milk-mother", από την λέξη "sud" που σημαίνει γάλα και "ana" που σημαίνει μητέρα—)

[259] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙΙ.
Δικαίωμα στον τίτλο της χανούμ, είχε μόνο η ελευθερη μουσουλμάνα, έγγαμη ή άγγαμη. Αυτός ο τιμητικός τίτλος δεν έχει σχέση με την δεύτερη τάξη των Χανούμ Εφέντη του Σαράι, δηλαδή του βασιλικού χαρεμιού.

[260] Εδώ δεν πρόκειται για την δεύτερη ταξη των άτυπων συζύγων του σουλτάνου, δηλαδή τις Χανούμ ή τις Χανούμ-Εφέντη, αλλά για μία ελεύθερη Μουσουλμάνα, θέμα που θα εξετάσουμε στο τρίτο κεφάλαιο.

[261] The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 Vol. I.. [44"] σελ. 266.

[262] Τα καθήκοντα της παραμάνας και εκείνα της υπο-παραμάνας θα εξετασθούν στο υποκεφάλαιο «Το Παιδικό Χαρέμι».

[263] Ibid., σελ. 266. [44a]

[264] Ibid., σελ. 266. [44a]

[265] Βλέπε, υποκεφάλαιο, "Το Παιδικό Χαρέμι"

Η Blunt μας ενημερώνει, επιπροσθέτως, ότι ένας Πασάς, υψηλού αξιώματος, την πληροφόρησε ότι «είχε την τιμή να είναι ο θετός αδελφός ενός Σουλτάνου», αλλά δεν μας αποκαλύπτει το όνομα του συγκεκριμένου πασά ή του σουλτάνου. Σημειώνει, ωστόσο, ότι ο ίδιος ο πασάς της διηγήθηκε την ακόλουθη ιστορία: «Πριν δω το φως της ημέρας, μετέφεραν την μητέρα μου από την Κιρκασία, και γεννήθηκα μέσα στο Σαράι μερικές εβδομάδες πριν τον Βασιλικό Μεγαλειότατο (εννοεί των πρίγκιπα διάδοχο στον θρόνο, τον μελλοντικό σουλτάνο). Ενώ μεγάλωνα, η ευημερία της οικογένειας μου, χάρη στην Βασιλική γενναιοδωρία, δεν περιορίσθηκε σε εμένα και στην μητέρα μου, αλλά επεκτάθηκε στον πατέρα μου και στους υπόλοιπους συγγενείς μου, οι οποίοι μεταφέρθηκαν στην Κωνσταντινούπολη, και εμπλουτίσθηκαν με δώρα, πλούτη, κοινωνική εξύψωση, εξέλιξη και αξιώματα.»[266]

Η Blunt προσθέτει, ότι **«τα αποτελέσματα τέτοιων δεσμών δεν ήταν πάντα ευνοϊκά για τον Βασιλικό Πρίγκιπα, όσον αφορά εκείνους που τα όφειλαν όλα στην γενναιοδωρία του. Αυτά τα άτομα, έχοντας καταγωγή ταπεινή, ξαφνικά βρίσκουν τους εαυτούς τους ανεβασμένους σε μία υψηλότερη σφαίρα, και δεν κατέχουν τα απαραίτητα προσόντα, (ή εφόδια), για να κάνουν καλή και δίκαιη χρήση της επιρροής που έχουν αποκτήσει.»**[267]

2. Η νταντά,[268] οι αρχή-νταντάδες και οι υπο-νταντάδες.

Η 'νοσοκόμα-νταντά'[269] του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ είχε αποκτήσει τέτοια εξουσία μέσα στο Σαράι, που η πρόσληψη και η απόλυση σημαντικών αξιωματούχων ήταν απόλυτα στο χέρι της.[270]

Η νταντά και η υπο-νταντά, οι οποίες ήταν υπεύθυνες για την φροντίδα ενός βασιλικού παιδιού,[271] δηλαδή ενός πρίγκιπα ή μιας πριγκίπισσας, απολάμβανε σχεδόν την ίδια εκτίμηση και επιρροή με την παραμάνα και την υπο-παραμάνα και, συνήθως, **απελευθερωνόταν** από το νομικό καθεστώς της δουλείας. **Μόνο σε αυτήν την περίπτωση μπορούσαν και οι μαύρες γυναίκες να απελευθερωθούν!** Διαφορετικά, οι μαύρες σκλάβες, όπως κατ' επανάληψη επιβεβαίωσαν οι περιηγήτριες, ήταν καταδικασμένες να κάνουν τις πιο σκληρές δουλειές των χαρεμιών, χωρίς καμμία προοπτική 'εξέλιξης' στο χαρέμι, ή απελευθέρωσης από το καθεστώς της δουλείας.

Για παράδειγμα, στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, η Αγγλίδα Emmeline Lott, γκουβερνάντα του πεντάχρονου «Μεγαλειότατου Μέγα ("Grand") Πασά Ιμπραχήμ, γιου του Μεγαλειοτάτου Ισμαήλ Πασά, Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, ο οποίος ήταν ο γιος του διάσημου Μεχεμέτ Αλί»,[272] διαπιστώνει, ότι οι μαύρες σκλάβες, κυρίως εκείνες από την Νουβία και την Αιθιοπία, εργάζονταν στις πιο σκληρές δουλειές του νοικοκυριού, και ποτέ δεν αποκτούσαν την ελευθερία, με την **εξαίρεση μόνο των μαύρων 'νταντάδων'**

---

[266] Ibid., σελ. 266-267. [44a]
[267] Ibid.,σελ. 267. [44a]
[268] ('dada', ή dadans ή 'nurse')
[269] ('dada', ή dadans ή 'nurse')
[270] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett
with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand. W.C. 1891. [86a] σελ. 398.
[271] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London. Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume II., [51β], σελ. 301.
[272] Ibid. [51a].

της οικογένειας του Αντιβασιλέα, οι οποίες μονίμως και αμετάβλητα απελευθερώνονταν.[273]

Όπως μας πληροφορεί η Lott, το πρωί οι νταντάδες[274] έντυναν τα παιδιά, δηλαδή τον μικρό πρίγκιπα διάδοχο και τις μικρές πριγκίπισσες. Η Αρχι-νοσοκόμα (ή η αρχι-νταντά) σήκωνε τον μικρό πρίγκιπα από το κρεβάτι του, του έπλενε τα χέρια του και τον λαιμό του και οι υπόλοιπες νταντάδες, τις οποίες ονομάζει 'υπο-νταντάδες', φρόντιζαν τις αδελφές του, δηλαδή τις μικρές πριγκίπισσες, κόρες του Αντιβασιλέα.[275]

3. Η κιαγιά (kiaya), η θηλυκή επιστάτης-οικονόμος.

Η κιαγιά (kiaya) εθεωρείτο άτομο μεγάλης σημασίας για την Οθωμανική οικογένεια, και κατείχε μία θέση με μεγάλη ευθύνη. Γνωρίζουμε, σύμφωνα με τις περιγραφές περιηγητριών, ότι η κιαγιά ανήκε στα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ και, συνήθως, ήταν μία ηλικιωμένη γυναίκα.[276] **Οι περιηγήτριες δεν αναφέρουν την θέση της ή το αξίωμά της στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι, ωστόσο, παρατηρούν, ότι ήταν φανερή η συμμετοχή της στο γυναικείο δίκτυο γνωριμιών του Μεγάλου Χαρεμιού.**

Η κιαγιά ήταν **η επιστάτης ή η οικονόμος** ('house-steward') του χαρεμιού. Επέβλεπε και διοργάνωνε την αλλαγή οικιών από την πόλη στην εξοχή, έκανε όλες τις σημαντικές αγορές, διαπραγματευόταν επαγγελματικά θέματα του χαρεμιού, και συνόδευε σε επισκέψεις την κυρία-ιδιοκτήτριά της. Έκανε επισκέψεις και μόνη της, εκ μέρους της κυρίας της ως η βακήλ (vakeel) της, ή η εκπρόσωπός της.

Η κιαγιά, συνήθως, ανήκε στα πλούσια και μεγάλα χαρέμια της εύπορης Οθωμανικής κοινωνικής τάξης, και είχε τις δικές της άμαξες, και πολλές φορές το δικό της ξεχωριστό τραπέζι, όπου δεχόταν επισκέπτριες «δεύτερης κατηγορίας/ή βαθμού». Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός, ότι και εκείνη, παρόλο που ήταν σκλάβα, δηλαδή ανήκε στο νομικό καθεστώς της δουλείας, είχε στην υπηρεσία της δύο ή τρεις σκλάβες ('χαλαήκς/αλαήκς') για να την υπηρετούν.[277]

2.7 Η έκτη και 'κατώτερη' τάξη: οι Ghez-Metkian, «οι νέγρες» και οι μη-εμφανίσιμες λευκές.

Χωρίς αμφιβολία, και σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των δυτικών περιηγητριών του 19ου αιώνα, την κατώτερη και την πιο υποβαθμισμένη θέση στην πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού κατείχαν οι μαύρες γυναίκες, ή όπως συνηθίζουν να τις αποκαλούν «οι νέγρες» ή «οι άσχημες μαύρες γυναίκες», (negroes, negresses, negress, ugly black women).

Στην τελευταία τάξη της πυραμιδικής ιεραρχίας του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, και σε εκείνο της Αντιβασιλείας της Αιγύπτου ανήκαν, κατά την Emmeline Lott, **«η κατώτερη κατηγορία σκλάβων»** που ονομάζονταν Γκεζ-

---

[273] Ibid., σελ. 66-67. [51a]
[274] dada-nurses
[275] Ibid., σελ. 140-141. [51b]
[276] [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β], σελ.. 66-68.
[277] Ibid., σελ.. 66-68. [57b]

Μετκιάν (Ghez-Metkian), οι γυναίκες και τα κορίτσια, οι οποίες εκτελούσαν τις πιο σκληρές οικιακές εργασίες και βαριές δουλειές του χαρεμιού.[276]

Σε αυτήν την κατηγορία σκλάβων υπάγονταν πάντα, όλες οι **μαύρες σκλάβες**, εκτός από τις ελάχιστες εξαιρέσεις των νταντάδων, καθώς και οι **λευκές μη-εμφανίσιμες** γυναίκες και κορίτσια. Εξαιρετικό ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός, ότι σε αυτήν την 'κατώτερη' βαθμίδα ή τάξη εντοπίσθηκαν αρχικά η μητέρα του Σουλτάνων Αμπτούλ Μεζίντ, η Κιρκάσια Bezmialem Sultana, και η μητέρα του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, η Γεωργιανή Pertevniyal Sultana, οι οποίες είχαν ξεκινήσει την 'σταδιοδρομία' τους ως 'κατώτερες' λευκές σκλάβες, όπως προαναφέραμε, και όχι ως οδαλίσκες (παλλακίδες) του σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ. **Αυτές οι δύο περιπτώσεις αποτελούν σπάνιες εξαιρέσεις, όσον αφορά την εξέλιξή τους στο ανώτερο αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάνας.**

Η πορεία και εξέλιξή αυτών των δύο Βαλιδέ Σουλτάνων και η ένταξή τους στην ανώτερη βαθμίδα του γυναικείου παρακράτους, δηλαδή των Καντίν Εφέντη, ήταν καθαρά συγκυριακές και τυχαία γεγονότα, διότι δεν ξεκίνησαν ως μέλη του συστήματος της ελίτ δουλείας του χαρεμιού ή ως ελίτ δούλες, δηλαδή δεν εκπαιδεύθηκαν για να γίνουν οδαλίσκες, Ικμπαλς ή Καντίν του σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ.

Οι μαύρες γυναίκες πάντα ήταν σε διαφορετική κατάσταση από τις λευκές, και προορίζονταν από τον αρχικό τους εξανδραποδισμό, από την αρχική τους βίαιη υποδούλωσή, ως σκλάβες για τις πιο βαριές δουλειές των χαρεμιών. Αυτή η τελευταία τάξη, ή βαθμίδα έγκλειστων γυναικών του χαρεμιού, ήταν αποκλεισμένη από το σύστημα της ελίτ δουλείας του χαρεμιού και σε αντίθεση με τις Κιρκάσιες και τις Γεωργιανές, η δουλεία τους δεν ήταν απόρροια του **φαινομένου της εθελοντικής δουλείας.**

Είναι γεγονός, ότι οι νέγρες σκλάβες, σε αντίθεση με τις Κιρκάσιες και τις Γεωργιανές, δεν μπορούσαν να συμπεριληφθούν στο φαινόμενο της **εθελοντικής δουλείας**, ή της **εθελόντριας δούλας**, ως μέσο προσέγγισης ανώτερων αξιώσεων και εξάλειψης της φτώχειας και της αθλιότητας. Ακόμα και οι τιμές τους στα σκλαβοπάζαρα, όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο, ήταν πολύ χαμηλότερες από εκείνες των λευκών σκλάβων. Δεν είχαν καμμία ελπίδα να συμπεριληφθούν ανάμεσα στα μέλη της **ελίτ δουλείας του χαρεμιού**. Ακόμα και στα μη-βασιλικά χαρέμια, δηλαδή στα χαρέμια των ιδιωτών, των διαφόρων κοινωνικών τάξεων, και κατά κανόνα εκπαιδεύονταν, για να αναλάβουν τα πιο σκληρά εργασιακά καθήκοντα.[279]

Επειδή δεν ήταν προορισμένες να χρησιμοποιηθούν ως σκεύη ηδονής ή τεκνοποίησης, για τις ανάγκες ή τους σκοπούς αυτούς υπήρχαν οι λευκές, οι μαύρες, όπως υπογραμμίζει η Mary Adelaide Walker, εκυνηγούνταν σαν άγρια ζώα από τους άσπλαχνους δουλεμπόρους, αρπάζονταν με την βία, σημαδεύονταν με πυρακτωμένα σίδερα και **χαρακώνονταν** σαν πρόβατα, για να συρθούν τελικά σαν κοπάδια στην δουλεία με αποτέλεσμα λιγότερες από τις μισές να επιβιώνουν, κατά την διάρκεια της μεταφοράς.[280]

Κατά την Walker, «οι βδελυρές κακοποιήσεις και σκληρότητες του Αφρικάνικου Δουλεμπορίου είναι πολύ γνωστές, για να χρειασθούν σχολιασμό» και επιπροσθέτως τονίζει, ότι εθεωρούντο τυχερές εκείνες

[278] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London. Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume II., [51β], σελ. 245.

[279] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙΙ.

[280] Βλέπε περιηγήτρια [57β] Mary Adelaide Walker, σελ. 73.

που επιβίωναν και έφθαναν ζωντανές στο «Σταμπούλ», δηλαδή στην Κωνσταντινούπολη, γιατί εκεί τους περίμενε **«μία πιο εύσπλαχνη και ανθρώπινη μεταχείριση μέσα στα σπίτια της Οθωμανικής πρωτεύουσας»**. Και η Walker επιβεβαιώνει την μειωμένη τιμή πώλησης μια μαύρης σκλάβας, συγκριτικά με αυτή μίας λευκής,[281] και ιδιαίτερα μιας λευκής που προοριζόταν για οδαλίσκη (παλλακίδα), δηλαδή ως σκεύος ηδονής ή τεκνοποίησης. Όσον αφορά την ανθρώπινη μεταχείριση, που απολάμβαναν μετά την πώλησή τους μέσα στα «εύσπλαχνα» Οθωμανικά χαρέμια, ίσως έχει δίκαιο εάν προβούμε σε συγκρίσεις, σχετικά με την μεταχείριση τους από τους δουλεμπόρους από την ημέρα της αρπαγής τους έως την ημέρα της πώλησης τους στα σκλαβοπάζαρα. Εδώ πρέπει να υπογραμμίσουμε, όμως, ότι αυτές οι Οθωμανικές οικογένειες **χαράκωναν 'εύσπλαχνα'** το πρόσωπο αυτών των μαύρων γυναικών με πυρακτωμένα σίδερα ως ένδειξη της κοινωνικής τους θέσης ή του κοινωνικού τους καθεστώτος (social status).

Για παράδειγμα, στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, το 1864 έως το 1866, η Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott αποκαλύπτει, ότι **δεν υπήρχε ούτε μία μαύρη γυναίκα ή κορίτσι που να μην είχε τρία σημάδια ή ουλές στο πρόσωπό της, ως διακριτική ένδειξη ότι ανήκε σε βασιλικό χαρέμι**. Όσον αφορά τις μαύρες γυναίκες, που ανήκαν σε μη-βασιλικά χαρέμια, όπως μας πληροφορεί η Lott, αυτές είχαν **«μόνο δύο ουλές»** στο πρόσωπό τους.

Εφόσον οι μαύρες γυναίκες ήταν **αποκλειστικά** προορισμένες, για τις πιο βαριές οικιακές δουλειές του χαρεμιού, δεν ελάμβαναν καμμία εκπαίδευση, εκτός στις **ελάχιστες** περιπτώσεις που εκπαιδεύονταν ως νοσοκόμες-νταντάδες ή ως μαγείρισσες, καθήκοντα για το οποία, όπως ισχυρίζεται η Walker, είχαν ιδιαίτερες ικανότητες. Προσθέτει, ότι: «Από αυτές (τις μαύρες γυναίκες) η άρρωστη και θλιμμένη λευκή θα βρει συμπάθεια, παρηγοριά, ευγένεια και στοργική φροντίδα. Από την άλλη πλευρά, η ευέξαπτη φύση του νέγρου, όταν ανοικτεί, ρέπει τόσο προς το καλό, όσο και προς το κακό, γεγονός που τις κάνει **επιλεγμένα εργαλεία τιμωρίας**, και ορισμένες φορές εκδίκησης.[282]

Η περίπτωση, που έζησε η Μελέκ Χανούμ [Marie Dejean Millingen], αποτελούσε χαρακτηριστικό παράδειγμα της εκμετάλλευσης της μαύρης γυναίκας, ως εργαλείου τιμωρίας και εκδίκησης. Η κλίκα της Βαλιδέ Σουλτάνας, μητέρας του σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, είχε χρησιμοποιήσει την μαύρη δούλα της Μελέκ Χανούμ και τον μικρό μαύρο ευνούχο της για να την καταστρέψουν. Έβαλαν την μαύρη δούλα της Μελέκ Χανούμ να δολοφονήσει τον μικρό της μαύρο ευνούχο, για να δημιουργήσουν με την πράξη αυτή ένα κοινωνικό σκάνδαλο έτσι, ώστε να κατηγορηθεί η Μελέκ Χανούμ και να διαλύσουν την πολιτική συνεργασία, που είχε με τον σύζυγό της τον Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, ο οποίος αναγκάσθηκε να την χωρίσει, για να αποφύγει το κοινωνικό σκάνδαλο, που δημιούργησαν οι πολιτικοί του αντίπαλοι. Νομικά δεν μπορούσαν να την τιμωρήσουν για τον φόνο του μικρού μαύρου ευνούχου της, επειδή οι ιδιοκτήτες σκλάβων είχαν το δικαίωμα να αφαιρούν την ζωή των ιδιοκτησιών τους.[283]

Παρόλα αυτά, αναφερόμενη η Walker στο «εργασιακό καθεστώς» των σκλάβων, προσδιορίζει τις δουλειές τους σαν ασήμαντες, ιδιαίτερα αυτές που είχαν να κάνουν στα βασιλικά χαρέμια των παντρεμένων μελών της οικογένειας του Σουλτάνου, όπως σε εκείνα των πριγκιπισσών, διότι, συνήθως, για

---

[281] Ibid., σελ. 73. [57β]

[282] Ibid., σελ. 74. [57β]

[283] Η περίπτωση την Μελέκ Χανούμ [45°,β] θα εξετασθεί στο υποκεφάλαια οι 'ισχυρές γυναίκες', και 'οι αποδράσεις από τα χαρέμια και την Τουρκία.

αυτές τις ασήμαντες δουλειές υπήρχαν εκατό σκλάβες, γυναίκες και μικρά παιδιά. Ανεξάρτητα, όμως, από το γεγονός αυτό, οι Οθωμανοί, γενικά, θεωρούσαν απαραίτητο να έχουν μεγάλο αριθμό σκλάβων, ως ένδειξη της ανώτερης κοινωνικής τους θέσης ή του κοινωνικού τους ατομικού καθεστώτος. Η Αγγλίδα ζωγράφος-περιηγήτρια Mary Adelaide Walker, κάνοντας μια άγονη προσπάθεια διασύνδεσης ή σύγκρισης των γεγονότων ή των δεδομένων αυτών με αντίστοιχα του δυτικού κόσμου γράφει: «Χρειάζονται οκτώ ή δέκα γυναίκες για να κάνουν την δουλειά, που θα μπορούσε να κάνει με ευκολία μια γερή και δραστήρια υπηρέτρια στην χώρα μας.»[284]

Η ίδια, μιλώντας για τις λευκές σκλάβες των χαρεμιών της Οθωμανικής ελίτ, αφήνει διάχυτα να εννοηθεί, ότι σπάνια υποχρεώνονταν να κάνουν τις δύσκολες ή σκληρές οικιακές δουλειές. Έπλεναν μόνο τα δικά τους ρούχα, και εκείνα της κυρίας τους, σερβίριζαν τα γεύματα, και σκούπιζαν τα δωμάτια.[285] Όταν απαιτούντο τριψίματα, όπως τριψίματα πατωμάτων, και γενικά πιο σκληρές εργασίες, αυτές τις εκτελούσαν «οι **νέγρες»** ή **άλλες μη-Μουσουλμάνες γυναίκες, που είχαν προσληφθεί για την ημέρα,**[286] όπως **Ελληνίδες** ή **Αρμένισσες**. Προσθέτει δε, ότι, όταν η προετοιμασία των γευμάτων γινόταν στο χαρέμι, η μαγείρισσα ήταν πάντα μία νέγρα,[287] αλλά συνήθως τα γεύματα ετοιμάζονταν στο σελαμλίκι και τα έστελναν στο χαρέμι με σκεπασμένα πιάτα.[288]

2.7.1 Ο καταμερισμός εργασίας στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου το 1864-1866.

Το χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου (1864-1866) ήταν διαμορφωμένο με τα ίδια πρότυπα με εκείνο του Μεγάλου Σαράι, και είχε το ίδιο μοντέλο λειτουργίας και σύστημα οργάνωσης.[289] Η Emmeline Lott περιγράφει με μεγάλη λεπτομέρεια την λειτουργική οργάνωση και κατανομή εργασίας των κατώτερων σκλάβων, επειδή έζησε και εργάσθηκε εκεί για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, σαν γκουβερνάντα του πεντάχρονου πρίγκιπα γιου του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου.[290]

Γνωρίζουμε, αρχικά χάρη στην Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott, και μετέπειτα από τις περιηγήτριες που την ακολούθησαν, όπως η Dowager Marchioness of Dufferin and Ava,[291] ότι το χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου ήταν διαμορφωμένο με τα ίδια πρότυπα με εκείνο του Μεγάλου Σαράι της Κωνσταντινούπολης, και ότι η γυναικεία ιεραρχία ετηρείτο και εδώ πολύ αυστηρά. Για παράδειγμα, η Μπας Κάλφα, η Αρχι-Διευθύντρια, ήταν και

---

[284] "Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β]. Σελ. 64.

[285] Ibid., σελ. 66. [57β]

[286] Ibid., σελ. 67. [57β]

[287] Ibid., σελ. 67. [57β]

[288] Βλέπε υποκεφάλαιο 'Η Ιεραρχία των Γευμάτων' ή η ιεραρχία του φαγητού..

[289] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51a], [51β].
Η Emmeline Lott [51",β], ως γκουβερνάντα του διαδόχου στον θρόνο, είχε ακολουθήσει την πρώτη βασιλική γυναικεία αντιπροσωπεία της Αιγύπτου στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι του Αμπτούλ Αζίζ.

[290] Ibid. [51a].

[291] [37] DOWAGER MARCHIONESS OF DUFFERIN AND AVA.
'MY RUSSIAN AND TURKISH JOURNALS' by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc. with illustrations. London. John Murray, Albermarle Stret, W. 1916. [37]

εδώ η διευθύντρια των σκλάβων.[292] Η μόνη διαφορά που παρατηρείται είναι, ότι στο χαρέμι του Μεγάλου Σαράι, του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, υπήρχαν, το 1865, ακόμη, όπως διέκρινε η ίδια η Lott, αυτοί οι **προκάτοχοι** των **ευνούχων**, μία ή δύο **μουγκές**, ενώ στην Αίγυπτο, τουλάχιστον την εποχή που βρισκόταν εκεί η Αγγλίδα γκουβερνάντα (1864-1866), δεν υπήρχαν πια 'οι **μουγκές**'.[293]

Η Lott φέρνει στο φως, εκτός από την ύπαρξη των μουγκών γυναικών, ένα καινούργιο στοιχείο που την εντυπωσίασε, και δεν αναφέρθηκε από άλλες περιηγήτριες. Υποστηρίζει, ότι τις λευκές σκλάβες του χαρεμιού της Αντιβασιλείας της Αιγύπτου, τις έστελναν τακτικά σε **σχολεία**, εκτός χαρεμιού!! Μας πληροφορεί, επίσης, ότι ορισμένες σκλάβες ήξεραν να διαβάζουν Αραβικά και Τούρκικα, όμως **καμμία δεν ήξερε να γράφει.**[294]

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, εδώ, παρουσιάζει η κατανομή εργασίας των κατώτερων οικιακών σκλάβων μέσα στην καθημερινότητα του χαρεμιού. Η Αγγλίδα γκουβερνάντα, η οποία κατοικούσε και εργαζόταν εκεί από το 1864 έως το 1866, με μεγάλη λεπτομέρεια περιγράφει τα εργασιακά καθήκοντα αυτών των 'κατώτερων' γυναικών.:

" .... Περάσαμε ένα άλλο συγκρότημα κτηρίων, το υπόγειο των οποίων χρησιμοποιείται ως αίθουσα πλυντηρίου για την μπουγάδα, όπου βρίσκονταν πολλές ξύλινες δεξαμενές πάνω σε πέτρες. Οι σκλάβες τα έπλεναν όλα με κρύο νερό, και εκτελούσαν την εργασία γονατισμένες στο πάτωμα. Μετά το ξέπλυμα των ρούχων, όμως χωρίς να ανακατέψουν 'lue' μέσα στο νερό, τα κρεμούσαν σε σχοινιά μέσα σε μία μεγάλη πέτρινη αυλή. Κάθε **Κυριακή** πλένουν τα ρούχα της Αυτού Μεγαλειότητος του Αντιβασιλέα (της Αιγύπτου), την **Δευτέρα** αυτά της Αυτού Μεγαλειοτάτης, της πρώτης συζύγου του Αντιβασιλέα, την **Τρίτη** της Αυτού Μεγαλειοτάτης Πριγκίπισσας, της δεύτερης συζύγου του. Την **Τετάρτη** αυτά της Αυτού Μεγαλειοτάτης τρίτης συζύγου. Την **Πέμπτη** της Αυτού Μεγαλειότητος Μέγα Πασά Ιμπραχήμ (του πεντάχρονου Πρίγκιπα μαθητή της Lott). Η **Παρασκευή** είναι αργία, το αντίστοιχο Τουρκικό και Αιγυπτιακό Σάββατο, επειδή εκείνη την ημέρα έγινε η σύλληψη του Προφήτη τους, του Μωάμεθ. Το **Σάββατο** τον ρουχισμό των γυναικών του χαρεμιού, των παιδιών και των σκλάβων των οικιακών-εργασιών. Το σιδέρωμα και το δίπλωμα του ρουχισμού γίνεται στο διάδρομο πάνω σε ειδικά τραπέζια ('deal tables').»[295] Εδώ πρέπει να αναφέρουμε, ότι δεν υπήρχαν ντουλάπες για να κρεμάσουν τα ρούχα τους. Τα ενδύματά τους τα διπλώνανε και τα τοποθετούσαν μέσα σε μπαούλα.

Όσον αφορά τις υπόλοιπες σκλάβες του χαρεμιού της Αντιβασιλείας, η Lott μας πληροφορεί, ότι η ημέρα τους ξεκινούσε στις 5.00 το πρωί. Εκείνη την ώρα οι ευνούχοι, που κουβαλούσαν όλα τα κλειδιά μαζί τους, ξεκλείδωναν όλες τις πόρτες του χαρεμιού, και στην συνέχεια ξυπνούσαν όλες τις σκλάβες και τις 'κυρίες' του χαρεμιού. Οι σκλάβες αμέσως ξεκινούσαν τις εργασίες τους, χωρίς να χρειασθεί να ντυθούν για τον λόγο και μόνο, επειδή δεν είχαν ξεντυθεί ή αλλάξει το ένδυμα της ημέρας με ένα άλλο καταλληλότερο για τον ύπνο, γεγονός που εξέπληττε την Αγγλίδα γκουβερνάντα.

---

[292] Βλέπε περιηγήτρια, Emmeline Lott [51a], σελ. 65.

[293] Βλέπε υποκεφάλαιο 3., Οι Ευνούχοι, μία ξεχωριστή τάξη εξισλαμισμένων σκλάβων του χαρεμιού.

[294] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London. Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I.. [51a], σελ. 66.

[295] Ibid., σελ. 75-76. [51a]

«Οι σκλάβες», γράφει η Lott, «μόλις ντύθηκαν, ζητώ συγνώμη από τον ευγενικό αναγνώστη μου, διότι σφάλλουμε όταν χρησιμοποιώ αυτήν την έκφραση, επειδή όλες οι Τουρκάλες και οι Αιγύπτιες κυρίες, καθώς και οι σκλάβες τους, δεν ξεντύνονται ποτέ, αλλά κοιμούνται με τα ρούχα τους, αν και τα αλλάζουν συχνά στην διάρκεια της ημέρας.» Προσθέτει, ότι οι σκλάβες μάζευαν αμέσως τα 'κρεβάτια'[296] και τα πήγαιναν στην αποθήκη, όπου τα τοποθετούσαν το ένα επάνω στο άλλο. Σκούπιζαν τα δωμάτια και μετά εκαλούντο να προσέλθουν τα μέλη της οικογένειας της Αντιβασιλείας. Οι νταντάδες-νοσοκόμες (dada, nurses) έντυναν τα παιδιά, δηλαδή τον μικρό πρίγκιπα-διάδοχο και τις μικρές πριγκίπισσες. Συγκεκριμένα, η Αρχι-νοσοκόμα, ή η αρχι-νταντά, (nurse or dada), σήκωνε τον μικρό πεντάχρονο πρίγκιπα από το κρεβάτι του, του έπλενε τα χέρια του και τον λαιμό του και οι υπόλοιπες υπο-νταντάδες φρόντιζαν τις αδελφές του, τις μικρές πριγκίπισσες.[297]

Οι μαρτυρίες που προηγήθηκαν, όσον αφορά τις αρμοδιότητες και την κατανομή εργασίας, αφορούν μόνο τα χαρέμια των σκλάβων του Σαράι και εκείνα της Οθωμανικής ελίτ. Οι περιγραφές και οι παρατηρήσεις δεν εκπροσωπούν τα πιο ταπεινά χαρέμια, όπου η πρώτη κυρία, η **μπουγιούκ χανούμ**, και οι θυγατέρες της, που και εκείνες είχαν τον τιμητικό τίτλο της **χανούμ**, συμμετείχαν οι ίδιες με την ενεργή τους επίβλεψη στις οικιακές υποχρεώσεις του χαρεμιού.[298]

2.7.2 «Οι μηνιαίοι μισθοί» των σκλάβων, εξασφάλιση της δουλικότητας, της υπακοής και της εξάρτησης, ακόμα και μετά την απελευθέρωση.

Εκτός από την Fanny Janet Blunt, οι περιηγήτριες δεν αναφέρουν τα χρηματικά ποσά που ελάμβαναν οι έγκλειστες γυναίκες, των διαφόρων βαθμίδων του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, τα οποία καθορίζονταν ανάλογα με την θέση τους στην πυραμιδική τους ιεραρχία. Η Blunt αναφέρει μόνο, ότι κατά το σουλτανάτο του Αμπτούλ Αζίζ, τα έξοδα ή οι δαπάνες του χαρεμιού για δώρα, για ενδύματα και άλλα, ανέρχονταν στο ετήσιο ποσό των 160,000 λιρών, ότι τα «επιδόματα» στην μητέρα και στις πριγκίπισσες αδελφές του Σουλτάνου, στους πρίγκιπες ανιψιούς του, στις πριγκίπισσες ανιψιές του, και στον πρίγκιπα-διάδοχό του, ανέρχονταν στις 181,760 λίρες ετησίως, και προέρχονταν όλα από το κρατικό ταμείο (civil list).[299] Εντούτοις, μαθαίνουμε ότι οι έγκλειστες σκλάβες ελάμβαναν **'μηνιαίους μισθούς'** στα χαρέμια της Οθωμανική ελίτ, ιδιαίτερα.

Η Mary Adelaide Walker, που δεν ήταν μόνο η πρώτη επαγγελματίας-ζωγράφος, που εξ' αιτίας της καλλιτεχνικής της ιδιότητας, εργάσθηκε και φιλοξενήθηκε σε διάφορα χαρέμια, όπως μας πληροφορεί η ίδια, αλλά είναι και η πρώτη και η μόνη περιηγήτρια, μέχρι στιγμής,[300] που αποκαλύπτει, ότι όλοι οι σκλάβοι έπαιρναν ***μηνιαίους μισθούς***, οι οποίοι καθορίζονταν, σύμφωνα με τα καθήκοντά τους, δηλαδή την θέση τους στην πυραμιδική

---

[296] Εννοεί τα στρωσίδια/ τα στρώματα.

[297] Ibid., σελ. 140-141. [51β]

[298] Οι τίτλοι, όπως εκείνο της χανούμ, που είχαν μόνο οι έγγαμες και άγαμες ελεύθερες μουσουλμάνες, οι δομές λειτουργίας και οργάνωσης και η καθημερινή ζωή στα χαρέμια των διαφόρων κοινωνικών τάξεων εξετάζονται στο επόμενο κεφάλαιο. (Κεφάλαιο ΙΙΙ).

[299] Ibid., σελ. 249. [44α]

[300] Από όσο μπορούμε να γνωρίζουμε από τα έργα των 110 περιηγητριών της Βασικής Βιβλιογραφίας, από τις οποίες οι 25 αναφέρουν, καταγράφουν ή σημειώνουν περίπου 350, άλλες περιηγήτριες.

ιεραρχία του χαρεμιού, και πάντα ανάλογα με την οικονομικο-κοινωνική θέση ή το ατομικό κοινωνικό καθεστώς του ιδιοκτήτη του χαρεμιού.[301]

Περιηγήτριες, πριν την Walker, αναφέρθηκαν ή περιέγραψαν τις οικονομικές συναλλαγές, μέσα στα χαρέμια, ως το **έθιμο** του μπαχσίς (baksheesh), το καθιερωμένο μπαχσίς, «ο Άρχοντας και Ηγεμόνας Baksheesh», «ο Πρίγκιπας Μπαχσίς», το έθιμο των δώρων, της εξαγοράς, του λαδώματος, της δωροδοκίας, των χρηματικών δώρων, ή της χρηματοδότησης.[302]

Η Αγγλίδα ζωγράφος, μολαταύτα, υποστηρίζει, ότι στα πολύ εύπορα Οθωμανικά χαρέμια, οι ιδιοκτήτες, ή οι ιδιοκτήτριες, συνήθιζαν να δίνουν στους σκλάβους τους μηνιαίους μισθούς, να κάνουν χρηματικά δώρα, ορισμένες φορές μάλιστα πολύ μεγάλα ποσά, για να μπορούν οι σκλάβες τους να αγοράζουν ακριβές ενδυμασίες, στολίδια ή αξεσουάρ έτσι, ώστε να διατηρούν και να προβάλουν την κοινωνικά ανώτερη εικόνα του χαρεμιού,[303] ταυτοχρόνως δε και να εξαγοράζουν την αφοσίωσή τους![304]

Αναλυτικότερα, όσον αφορά τους 'μηνιαίους μισθούς' των σκλάβων η Walker γράφει:

«Στις πιο ήσυχες οικογένειες, [δηλαδή στα μη-βασιλικά χαρέμια, σε εκείνα των χαμηλότερων οικονομικών τάξεων], ο αριθμός των αλαΐκς ή χαλαήκς [δηλαδή των 'κατώτερων' σκλάβων] είναι, φυσικά, πολύ μικρότερος. Αλλά ακόμα και τότε, εκεί που χρειάζονται δύο ή τρία άτομα, έχουν πέντε ή έξι δούλες, και η κυρία του χαρεμιού συμμετέχει ενεργά στα οικιακά θέματα. Συνεπώς, όσον αφορά το θέμα της δουλειάς, η ζωή μιας σκλάβας εδώ είναι απείρως λιγότερο κοπιαστική από αυτήν, οποιασδήποτε δικής μας υπηρέτριας γενικών καθηκόντων, και χωρίς να αγνοούμε αυτό, που δεν πρέπει ποτέ να ξεχάσουμε, το μεγάλο ηθικό λάθος/αδικία ολόκληρου του συστήματος αυτού, [δηλαδή του θεσμού της δουλείας και του θεσμού του χαρεμιού], τα πλεονεκτήματά τους μπορούμε να πούμε είναι πολύ μεγαλύτερα. Κάθε σκλάβα μέσα στο χαρέμι τρέφεται καλά, στεγάζεται καλά, και ντύνεται καλά. Στα πολύ πλούσια χαρέμια, περιτριγυρίζονται από πολλές ανέσεις ακόμα και πολυτέλειες, και σε αυτές τις οικογένειες συνηθίζεται να κάνουν **χρηματικά δώρα**, ορισμένες φορές πολύ μεγάλα ποσά, για ρούχα, στολίδια, κλπ. Αυτά τα ποσά[305] **διανέμονται μηνιαία** και σε πολλά σπίτια θεωρούνται ως **μισθός**, που πληρώνει ο ιδιοκτήτης. Αυτά τα δώρα είναι **εθελοντικά**, δίδονται εν μέρει από μία φυσική γενναιοδωρία και μία καλή θέληση, **για να αποκτήσουν την προσέγγιση της οικογένειας του σπιτικού**, [δηλαδή για να

---

[301] "Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β]. σελ. 62.

[302] Νεοκλής Σαρρής, 'Οσμανική Πραγματικότητα', τόμος πρώτος, σελ. 376, 379 «Οι παλλακίδες είχαν κανονική μισθοδοσία που το 15° μέχρι τον 16° αιώνα κυμαινόταν από 1 μέχρι 15 άσπρα ημερομίσθιο. Επί Μαχμούτ Α' τα ημερομίσθια ήταν 2-20 άσπρα και επί Μαχμούτ Β' 30-100 άσπρα. Επιπροσθέτως, οι ενδυμασίες τους καλύπτονταν από το δημόσιο θησαυροφυλάκιο. Όσες απ' αυτές συμπλήρωναν το χρόνο αιχμαλωσίας τους και δεν είχαν εξελιχθεί βαθμολογικά στην ιεραρχία, δεν προβιβάζονταν μπορούσαν να ζητήσουν πιστοποιητικό απελευθέρωσης. Συνήθως προικίζονταν με ένα σπίτι ή μετρητά και παντρεύονταν έναν αξιωματούχο ή και απλό υπάλληλο και αποχωρούσαν από το Χαρέμι...» Επί Αχμέτ Γ' οι αποδοχές του θηλυκού 'προσωπικού' κυμαίνονταν από 30 έως 100 άσπρα»

[303] "Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β]. σελ. 64.

[304] Βλέπε Κεφάλαιο IV., "Slavedom"

[305] "Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., σελ. 64. [57β]

εξαγοράσουν της αφοσίωση όλων των έγκλειστων του χαρεμιού], και εν μέρει **για να κάνουν ωραία εντύπωση, που θα συμβάλει, μαζί με τις άλλες ιδιοκτησίες της οικογενείας- άμαξες, άλογα-** στην διατήρηση της κοινωνικής θέσης της οικογένειας. Συνήθως, διπλασιάζεται [αυτό το ποσό, ή ο 'μισθός'], κατά την διάρκεια του Μπαϊραμιού, όταν χαρίζουν στις σκλάβες τους και δύο ή τρία καινούργια φορέματα.»[306]

Επιπλέον, γράφει, ότι : «Ωραία δώρα χαρίζονται (στις σκλάβες), σε όλες τις μεγάλες οικογενειακές περιστάσεις χαράς. Σε ένα γνωστό χαρέμι [που δεν αναφέρει πιο, αλλά υπογραμμίζει, ότι γνωρίζει καλά], η μεγαλύτερη κόρη, ακόμα ανύπαντρη, έχει δέκα χαλαϊκς (σκλάβες) που ανήκουν αποκλειστικά σε αυτήν, η μικρότερη κόρη έχει τρεις ως προσωπικές υπηρέτριες. Σε αυτήν την έπαυλη ο **αρχιευνούχος** ("chief lalla"), δηλαδή ο μαύρος φύλακας, λαμβάνει 500 p. το μήνα, περίπου 54 Αγγλικές λίρες ετησίως, η κιαγιά (kiaya, η επιστάτης-οικονόμος) σχεδόν το ίδιο ποσό, και οι υπόλοιπες γυναίκες και κορίτσια [σκλάβες] διάφορα ποσά, και το λιγότερο 50 p. τον μήνα για τα μικρά κοριτσάκια. Ενώ σε ένα άλλο χαρέμι πιο υψηλής τάξης, η κιαγιά παίρνει 10 λίρες, δηλαδή πάνω από 9 Αγγλικές λίρες τον μήνα και το υπόλοιπο χαρέμι κυμαίνεται στην ίδια γενναιόδωρη κλίμακα. Σε αυτήν την οικογένεια, όπως συμβαίνει συχνά στις περισσότερες οικογένειες, τις σκλάβες που τις έχουν παντρεύσει (και απελευθερώσει) και εγκαταστήσει αλλού, συνεχίζουν να λαμβάνουν ένα μηνιαίο χρηματικό ποσό για την συντήρησή τους...»[307]

«Εδώ μπορούμε να αναφέρουμε μία μικρή τελετή για την διανομή καινούργιων φορεμάτων. Όταν τα υφάσματα φθάνουν σε ένα χαρέμι, η χανούμ[308] της οικογένειας διευθύνει την επιλογή και την μοιρασιά, ανάλογα με την ηλικία, χρώμα του δέρματος και γνωστό γούστο της κάθε μίας. Σε αυτήν την περίπτωση, **οι ταπεινές νέγρες** και οι καινούργιες χαλαϊκς (σκλάβες) δεν παραβλέπονται. Σκορπίζουν τα υφάσματα πάνω στο πάτωμα για να κοπούν, και η κυρία μαζί με την κιαγιά της, ή με την αρχι-Κάλφα (αρχι-διευθύντρια), χρησιμοποιώντας ένα τεράστιο ψαλίδι, εγκαινιάζει την εργασία για κάθε ένδυμα, λέγοντας ενώ κόβει την πρώτη ψαλιδιά, "Bismillah!", στο όνομα του θεού (Αλλάχ).»[309]

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός ότι η πληρωμή αυτών 'των μηνιαίων μισθών' συνεχιζόταν και μετά την απελευθέρωση των πρώην σκλάβων των χαρεμιών, εξασφαλίζοντας και εξαγοράζοντας, με αυτόν τον τρόπο, την συνεχιζόμενη εξάρτησή τους, την αφοσίωσή τους, την δουλικότητα τους και τις οποιεσδήποτε υπηρεσίες τους. Θα μπορούσαμε να εκτιμήσουμε, ότι η χρηματοδότηση αυτή, η διατήρηση αυτών των δεσμών εξάρτησης με την πρώην οικογένεια, δηλαδή με τους πρώην ιδιοκτήτες/ιδιοκτήτριες, συνέβαλε στην διατήρηση του γυναικείου δικτύου γνωριμιών.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η δήλωση της Walker, σύμφωνα με την οποία, συνηθιζόταν σε όλες τις οικογένειες, να παντρεύουν, να προικίζουν και να παρέχουν μηνιαία χρηματοδότηση στις πρώην σκλάβες

---

[306] Ibid., σελ. 64-65. [57β]

[307] Ibid., σελ. 65. [57β]

[308] Αυτόν τον τίτλο της χανούμ (ή της κυρίας) το έπαιρναν τα κορίτσια που γεννήθηκαν ελεύθερες μουσουλμάνες, και η έγγαμη ελεύθερη μουσουλμάνα, ακόμα και αν υπηρξε στην καταγωγή της σκλάβα. (Βλέπε Κεφάλαιο III.)

[309] "Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β], σελ. 66.

τους.[310] Αυτές οι υποχρεώσεις, υπογραμμίζει, εθεωρούντο **δεσμοί τιμής**, και **όχι νόμων**, ενώ όταν προέκυπταν περιπτώσεις, που σταματούσαν αυτές τις τακτικές πληρωμές για ένα διάστημα, αυτή η κατάσταση εθεωρείτο ως ένα χρέος που έπρεπε να εξοφληθεί όσο το δυνατόν νωρίτερα. «Υπάρχει μια βαθιά αίσθηση εντιμότητας στον χαρακτήρα των Τούρκων, μία δυνατή προσκόλληση σε παλιούς δεσμούς και σχέσεις, και στις καλές οικογένειες αυτοί οι φίλοι και εξαρτώμενοι, που κάποτε τους γνώριζαν ή τους υπηρετούσαν, πολύ σπάνια, εκτός αν συντρέχουν σοβαροί λόγοι, εγκαταλείπονται ή λησμονιούνται.»[311] Δεν αναφέρει η περιηγήτρια, ποιοι είναι οι σοβαροί λόγοι, που θα υποχρέωναν τον ιδιοκτήτη ή την ιδιοκτήτρια να σταματήσει αυτές τις μηνιαίες πληρωμές.

3. Μία ξεχωριστή τάξη εξισλαμισμένων σκλάβων του χαρεμιού: οι μαύροι ευνούχοι,[312] το «απαραίτητο' κομμάτι» του κοινωνικού καθεστώτος (social status) της Οθωμανικής οικογένειας και της κοινωνικής θέσης των γυναικών.

3.1 Δύο στους τρεις πεθαίνουν στην τρομακτική αυτή «εγχείρηση/επέμβαση»,[313] στον ακρωτηριασμό[314] των γεννητικών τους οργάνων.

Ευνούχους για τα χαρέμια των Οθωμανών παρείχαν πάντα οι μη-Μουσουλμανικοί λαοί, επειδή το Ισλάμ απαγόρευε την υποδούλωση των Μουσουλμάνων.[315] Μία εξαιρετικά ιδιαίτερη, η μάλλον τραγική κατηγορία εξισλαμισμένων σκλάβων, μία τάξη που δεν συμπεριλήφθηκε ποτέ στο φαινόμενο της εθελοντικής δουλείας του Οθωμανικού χαρεμιού, που όμως, χωρίς αμφιβολία, ανήκε στο καθιερωμένο έθιμο της παιδικής δουλείας, και στην καθιερωμένη σφαίρα της ελίτ δουλείας του Οθωμανικού χαρεμιού, ήταν οι μαύροι ευνούχοι.

Ο αυξανόμενος αποκλεισμός των γυναικών της υψηλής τάξης από την δημόσια ζωή,[316] και ο εγκλεισμός τους στον χαρέμι απαιτούσε για την περιφρούρησή τους την αυξανόμενη εισροή καινούργιων θυμάτων, δηλαδή ευνούχων ως μέλων των χαρεμιών. Παρόλο που το Κοράνι, και οι ισλαμικές παραδόσεις,

---

[310] Ibid., σελ. 65. [57b]

[311] Ibid., σελ. 66. [57b]

[312] Eunuchs. Σχετικά για το θέμα των ευνούχων, βλέπε περιηγήτριες [14a] σελ. 774-78, [36] σελ. 51-79, [30b] σελ. 416, [33a] σελ. 346,351,360-367, [36] σελ. 69, 101-102, [51a] σελ. preface. 8-18,52-64, 76-78,135-137,151-153,171-175,206-207, 262-263, 302. [51b] σελ. 294-296, 300-301, [47] σελ. 48.

[313] "operation" (Βλέπε, Turkey and the Slave Trade. A Statement of Facts by F.W. Chesson. Papers on the Eastern Question, No. 7. 1877, σελ. 10.)

[314] «crushing, striking, cutting, and pulling», δηλαδή συνθλίβω/λιώνω, χτυπώ, ακρωτηριάζω/κόβω, και τραβώ. (Βλέπε, Croutier, Alev Lytle. Harem, the World Behind the Veil. Abbeville Press 1989, σελ. 130.)

Βλέπε επίσης, Vyas, M.D. The Life style of the Eunuchs.

Eunuchs and Sacred Boundaries in Islamic Society (Studies in Middle Eastern History) by Shaun Elizabeth Marmon. 1995. και Slavery in the Islamic Middle East by Shaun Elizabeth Marmon (Editor). 1999.

[315] Βλέπε τελευταίο κεφάλαιο (Κεφάλαιο V.).

[316] Walther, Wiebke, Women in Islam— from Medieval to Modern Times. With an Introduction by Gutty Nashat. Markus Wiener Publishers. Princeton. Second printing 1995. Translated from German by C.S.V. salt in 1981., σελ. 96-97.

Με τον διαφυλικό διαχωρισμό ή την διαφυλική διχοτόμηση της κοινωνίας, εμφανίστηκαν καινούργια 'επαγγέλματα', όπως εκείνο της γυναίκας που προετοίμαζε την νεκρή και εκείνο της παραμάνας. Επίσης, από την εποχή των Μαμελούκων στην Αίγυπτο, υπήρχαν οι γυναίκες που εργάζονταν στα γυναικεία λουτρά, οι προξενήτρες, οι εμπόρισσες που έμπαινε στα χαρέμια για να πουλήσουν τα είδη τους και για να μεταφέρουν τις ειδήσεις, οι κομμώτριας που έπλεκαν τα μαλλιά της υποψήφιας νύφης, και οι επαγγελματίες μοιρολάτρες (μοιρολογια) που εκφράζανε την θλίψη της οικογένειας των νεκρών με της κραυγές και τους θρήνους τους. Το πιο συνηθισμένο επάγγελμα για τις γυναίκες των κατώτερων κοινωνικών τάξεων ήταν υφάντρας και αργότερα η ανέμη. The most common trade for the low-class women was spinning, which was done at home. Miniatures often depict women either with a spindle under their arm or, in later periods, at the spinning wheel."

απαγορεύουν τον ευνουχισμό του άνδρα και του ζώου,[317] το **καθιερωμένο έθιμο του ευνουχισμού** υπήρξε πιο δυνατό από την θρησκευτική απαγόρευσή του. Έτσι, ο πιστός Μουσουλμάνος άφηνε τους άπιστους, δηλαδή τους μη-μουσουλμάνους, να ευνουχίζουν τα αγόρια ή τους άνδρες και τους αγόραζε ήδη ευνουχισμένους.

Η Τουρκάλα ερευνήτρια A.L. Croutier,[318] χωρίς όμως να προβαίνει σε συγκεκριμένους και συγκριτικούς αριθμούς, αναφέρει, ότι αρχικά οι Τούρκοι προμηθεύονταν λευκούς ευνούχους από τους Χριστιανικούς πληθυσμούς, όπως την **Κιρκασία**, την **Γεωργία** και την **Αρμενία**, αλλά επειδή εκείνοι απεδείχθησαν ευαίσθητοι, δηλαδή δεν επιβίωναν, μετά την τρομακτική εγχείρηση του ακρωτηριασμού των γεννητικών τους οργάνων, και παρουσίαζαν πολύ μεγάλη θνησιμότητα, προτιμήθηκαν οι **μαύροι της Αφρικής** που απεδείχθησαν πιο δυνατοί. Όσον αφορά την θνησιμότητα και την αντοχή των μαύρων στον ευνουχισμό, σύμφωνα με αναφορά του 1876, για το δουλεμπόριο στην Τουρκία, από τα μικρά μαύρα αγόρια που ευνουχίζονταν, **δύο στους τρεις πέθαιναν** σε αυτήν την τρομακτική εγχείρηση,[319] δηλαδή μόνο ένας στους τρεις επιβίωνε.

Η εισροή μικρών μαύρων αγοριών, για υπηρεσία στα Οθωμανικά χαρέμια, συνεχιζόταν ακόμα και το 1876, παρά τις απαγορεύσεις κατά του δουλεμπορίου, που ήδη αναφέραμε στο πρώτο κεφάλαιο. Όπως συγκεκριμένα δημοσιοποιεί αναφορά,[320] που δημοσιεύτηκε το 1878, η προσφορά αυτών των μικρών θυμάτων της **Αφρικής** ανανεωνόταν συνεχώς, επειδή υπήρχε μεγάλη ζήτηση για μικρά μαύρα αγόρια στις αγορές της Τουρκίας και της Αιγύπτου. Πολλούς από αυτούς, τους πιο νέους, τους ακρωτηρίαζαν στο Γκονδοκόρο ή στο Χαρτούμ της Αφρικής. Σύμφωνα με τα στοιχεία της αναφοράς, ο αριθμός των «νέγρων», που **ετησίως** αρπάζονταν από την Αφρική, κυρίως για να εφοδιάσουν τα χαρέμια της Τουρκίας και της Αιγύπτου, ήταν **70,000**.[321] «Έτσι βασανίζονται και υποδουλώνονται οι Αφρικανοί, και η χώρα τους λεηλατείται από άγρια θηρία, που έχουν την μορφή ανθρώπου, για να παρέχουν σε μερικούς χιλιάδες φιλήδονους Μουσουλμάνους σκλάβους για τα Σαράι τους.»[322] Η αναφορά του 1876 καταγγέλλει, ότι το **Αφρικάνικο δουλεμπόριο** συνεχιζόταν αποκλειστικά, για να παρέχει σε μία πολυτελή τάξη Μωαμεθανών της **Τουρκίας**, της **Περσίας**, και της **Αιγύπτου**, τη δυνατότητα **να εφοδιάζονται με σκλάβους που θα φυλάνε τα χαρέμια τους.**[323]

Προμηθεύονταν μαύρα αγόρια από περιοχές της **Αιγύπτου**, της **Αβησσυνίας** και του **Σουδάν.**[324] Η πλειοψηφία των δούλων αυτών αρπάζονταν από διάφορες περιοχές του Νείλου, από το Νταρφούρ (Darfur) και το Ντογκόλα (Dongola), κοντά στην λίμνη Τσάντ (Lake Chad). Μεταφέρονταν στην Αλεξάνδρεια ή στο Κάιρο μέσα στα σκλαβοκάραβα ή δουλεμπορικά (slave ships), κάτω από άθλιες και απάνθρωπες συνθήκες, στριμωγμένοι σαν σαρδέλες, ή αναγκάζονταν να διασχίσουν την Σαχάρα με τα πόδια ή με καμήλες από το Ναρφούρ (Darfur) και το Σενάρ (Sennar) στο Σουδάν. Άλλους δούλους τους μετέφεραν από την Αβησσυνία στα λιμάνια της Ερυθράς θάλασσας, και τελικά, **στα μεγαλύτερα**

---

[317] Ibid, σελ. 97
Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφέρουμε ότι, κατά την Walther, Wiebke, ο ευνουχισμός πραγματοποιούταν και στην αρχαία ανατολή και στο Βυζάντιο.
[318] Croutier, Alev Lytle. Harem, the World Behind the Veil. Abbeville Press 1989. page 129.
[319] Turkey and the Slave Trade. A Statement of Facts by F.W. Chesson. Papers on the Eastern Question, No. 7. 1877, σελ. 10.
[320] Ibid., σελ. 10.
[321] Ibid., σελ. 3-16.
[322] Ibid., σελ. 10.
[323] Ibid., σελ. 7-8.
[324] Croutier, Alev Lytle. Harem, the World Behind the Veil. Abbeville Press 1989, σελ. 129.

κέντρα του δουλεμπορίου της Μεσογείου, στη **Μέκκα**, στη **Μεδίνα**, στη **Βηρυτό**, στην **Σμύρνη** και στην **Κωνσταντινούπολη**.

Αιγύπτιοι Χριστιανοί, και Εβραίοι ευνούχιζαν αυτά τα μικρά αγοράκια, κατά την διάρκεια της διαδρομής τους, επειδή το Ισλάμ απαγορεύει τον ευνουχισμό.[325] Θεωρούσαν την άμμο της ερήμου, ως το πιο αποτελεσματικό βάλσαμο και καταπραϋντικό για την ανάρρωσή τους, και για αυτόν τον λόγο **έθαβαν τα ευνουχισμένα αγοράκια ζωντανά μέσα στην άμμο έως τον λαιμό μέχρι να επουλωθεί η πληγή τους. Τα παιδιά που επιβίωναν από τον πόνο, την αιμορραγία και από αυτού του είδους την ζωντανή ταφή, μετατρέπονταν σε είδη πολυτελείας και χλιδής, δηλαδή σε ευνούχους, αποφέροντας τεράστια κέρδη στους δουλεμπόρους.**[326]

Αυτά τα μικρά μαύρα αγόρια εξανδραποδίζονταν, υποδουλώνονταν και μετατρέπονταν σε ευνούχους, αποκλειστικά για να υπηρετήσουν στα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ, ως φύλακες ή ως σωματοφύλακες των γυναικών και των παιδιών και ιδιαίτερα ως ένδειξη της ανώτερης κοινωνικής τάξης των ιδιοκτητών τους, δηλαδή ως σύμβολα του ατομικού κοινωνικού καθεστώτος των ιδιοκτητών τους.

Υπήρχε μεγάλη μυστικότητα, σχετικά με την διαδικασία ή την απάνθρωπη επέμβαση του ευνουχισμού, και οπωσδήποτε οι περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα δεν είχαν πρόσβαση σε τέτοιες πληροφορίες, αλλά το ετυμολογικό περιεχόμενο των όρων, που συνδέονται με τον ευνουχισμό, παρέχουν ίχνη για διάφορες διαδικασίες όπως, **«crushing, striking, cutting, and pulling»**, δηλαδή **συνθλίβω/πολτοποιώ , χτυπώ/μωλωπίζω, ακρωτηριάζω, και τραβώ.**[327]

Μεταξύ των άλλων σωματικών επιπτώσεων του ευνουχισμού, εκτός από την σεξουαλική ανικανότητα, ήταν και η διακοπή της φυσιολογικής ανάπτυξης, η σωματική παραμόρφωση, ο σχηματισμός, όσον αφορά τη χροιά , μιας ψηλής ή παιδικής φωνής, η χαλάρωση του δέρματος,[328] **η έλλειψη τριχοφυΐας, και η παχυσαρκία. Υπέφεραν, επιπροσθέτως, από αδύναμη κύστη, από αϋπνία, και είχαν προβλήματα μνήμης και όρασης.** Επίσης, ήταν υποχρεωμένοι να αποφεύγουν το αλκοόλ, διότι τους προκαλούσε αδυναμία και πόνο στην ουρήθρα.[329] Όσον αφορά τις ψυχολογικές επιπτώσεις, αναφέρεται μόνο ο μισογυνισμός και ο αλκοολισμός. Η Μελέκ Χανούμ, την εποχή του σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, σημειώνει, ότι ο ευνούχος Φερχάντ-Αγά, είχε αδυναμία στο ρακί και τον δικαιολογεί, επισημαίνοντας ότι **«αυτό ήταν πολύ φυσικό».**[330] Η Αγγλίδα περιηγήτρια Mary Adelaide Walker αναφέρεται σε δύο ευνούχους, που γνώρισε στο χαρέμι ενός αξιωματούχου της

---

[325] Ibid., σελ. 129.

[326] Ibid., σελ. 129.

[327] Ibid., σελ. 130.

Βλέπε επίσης, Vyas, M.D. The Life style of the Eunuchs.

Eunuchs and Sacred Boundaries in Islamic Society (Studies in Middle Eastern History) by Shaun Elizabeth Marmon. 1995, και Slavery in the Islamic Middle East by Shaun Elizabeth Marmon (Editor). 1999.

[328] [57a] Mary Adelaide Walker (Mrs. Walker).

"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I.. [57a], σελ. 101.

[329] Croutier, Alev Lytle. Harem, the World Behind the Veil. Abbeville Press 1989, σελ. 132.

[330] [45a], 1828-1870 Melek Hanum , 1840-1870- 'wife of the Grand-Vezir' (Marie Dejean, (το πατρικό της) Marie Dejean Millingen, μετά τον πρώτο γάμο, Melek Hanum, μετά τον δεύτερο γάμο της με τον Mme Kibrizli-Mehemet Pacha [1840-1870])

THIRTY YEARS IN THE HAREM OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 182.

Κωνσταντινούπολης, αμέσως μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο,[331] παρατηρώντας, ότι ο ένας φαινόταν άρρωστος ή ασθενικός και ότι «ο άλλος, ένα περίεργο μικρό δείγμα της ανθρωπότητας, έμοιαζε σαν ένα μαραμένο παιδί», είχε ένα μαλακό και ωχρό πρόσωπο, και παρόλο που ήταν 30 ετών είχε την ανάπτυξη ενός δεκάχρονου παιδιού, ήταν ένας νάνος('djudje') και γελωτοποιός, που είχε μία παιδική φωνή, και μικρά παραμορφωμένα χέρια.[332]

Στρατηγικές επιβίωσης, αυτοενδυνάμωσης και ψυχικής ενδυνάμωσης:

Όπως οι έγκλειστες γυναίκες του Οθωμανικού χαρεμιού, έτσι και οι εξισλαμισμένοι μαύροι ευνούχοι, που επιβίωσαν και υπηρέτησαν στα χαρέμια των διαφόρων σαραγιών και επαύλεων της Οθωμανικής ελίτ, ανέπτυξαν στρατηγικές επιβίωσης και αυτοενδυνάμωσης απέναντι στον θεσμό της δουλείας του Οθωμανικού χαρεμιού, που στην δική τους περίπτωση, όχι μόνο τους υποδούλωσε, αλλά και τους ακρωτηρίασε. Θα δούμε, εξετάζοντας προσεχτικά τις μαρτυρίες περιηγητριών του 19ου αιώνα, ότι οι ευνούχοι, εκτός του ότι ασκούσαν μεγάλη επιρροή στις έγκλειστες γυναίκες των χαρεμιών, μηχανορραφούσαν και συνεργάζονταν μαζί τους. Όπως οι γυναίκες, έτσι και οι εξισλαμισμένοι ευνούχοι, εκμεταλλεύονταν και χρησιμοποιούσαν τους μικρούς πρίγκιπες ή τους μικρούς μελλοντικούς σουλτάνους, οι οποίοι μεγάλωναν και ζούσαν και εκείνοι μέσα στο 'καφάσι', δηλαδή σε ένα χώρο του χαρεμιού, για να αποκτήσουν μελλοντική εύνοια, πολιτική δύναμη και επιρροή στο κράτος.

Αυτό δεν μας εκπλήσσει καθόλου, αν λάβουμε υπόψη, ότι το δεύτερο ήμισυ του 16ου αιώνα και τον 17ο αιώνα, η επιρροή των ευνούχων στην εξουσία του κράτους ήταν ιδιαίτερα αυξημένη.

Για παράδειγμα, το 1558 έως το 1687, που εθεωρείτο η εποχή του ισχυρού γυναικείου παρακράτους, δηλαδή περίοδος που αποκαλείται η εποχή της «Εξουσίας των Γυναικών»,[333] ή «του Σουλτανάτου των γυναικών», ο αρχιαγάς ή ο αρχιευνούχος- ο κιζλαραγασί (Kislar Agaci) ή ο Μέγας Ευνούχος (the Grand Eunuch)-, όπως τον αποκαλούν περιηγήτριες, ήταν ο πιο στενός συνεργάτης της Βαλιδέ Σουλτάνας, της μητέρας του σουλτάνου, καθώς και των χασεκί σουλτάνων, των ευνοούμενων παλλακίδων των Σουλτάνων. Μαζί κυβερνούσαν και μαζί συνέβαλαν στην παρακμή της Οθωμανική Αυτοκρατορίας.[334] Με την παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ακολούθησε και η παρακμή της «Χρυσής Εποχής» των γυναικών, ή της «Εξουσίας των Γυναικών»,[335] παρόλο που θα δούμε, στα κεφάλαια που ακολουθούν, ότι ακόμα και τον 19ο αιώνα οι έγκλειστες γυναίκες, μαζί με τους ευνούχους τους, συνέχιζαν να συνεργάζονται, να ραδιουργούν και να επεμβαίνουν στις υποθέσεις και στις αποφάσεις του κράτους.

Στις **αρχές του 20ου αιώνα** οι δραστηριότητες των ευνούχων περιορίσθηκαν στην επίβλεψη και στην επιτήρηση της γυναικείας ενδυμασίας και στον

---

[331] 1853-1856

[332] [57a] Mary Adelaide Walker
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a], σελ. 101.

[333] "The Reign of Women", (βλέπε, Pierce, Leslie P. The Imperial Harem, Women and Sovereignty in the Ottoman Empire. Oxford University Press. 1993.)

[334] "The Reign of Women" (βλέπε, επίσης, Croutier, Alev Lytle. Harem, the World Behind the Veil. Abbeville Press 1989

[335] "The Reign of Women", (Pierce, Leslie P. The Imperial Harem. Women and Sovereignty in the Ottoman Empire. Oxford University Press. 1993.)

ρόλο του συνοδού γυναικών, κατά την διάρκεια των εξόδων τους.[336] **Με την κατάργηση του σουλτανάτου, του θεσμού της δουλείας και του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού, στις αρχές του 20ο αιώνα, γλίτωσαν, εκτός από τις γυναίκες και τα μικρά αγόρια της Αφρικής!**

3.2 Ενα είδος πολυτελείας, μία τάξη ξεχωριστή και απαραίτητη στην πληθυσμιακή σύνθεση των χαρεμιών της Οθωμανικής ελίτ.

Όσον αφορά την πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι των Σουλτάνων, τον 19ο αιώνα, οι μαύροι ευνούχοι, τους οποίους οι περιηγήτριες αποκαλούν εκτός από «eunuchs», «αγάς, λάλλας, λάλας ή φύλακες»,[337] αποτελούσαν μία τάξη ξεχωριστή, και είχαν κάποια ιδιαιτερότητα σε σχέση με τις υπόλοιπες δούλες του χαρεμιού. Δεν μπορούμε να τους κατατάξουμε στην έκτη και τελευταία τάξη της πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού, λόγω χρώματος, όπως στην περίπτωση των μαύρων γυναικών. Στην δική τους περίπτωση, η επιρροή και η εξουσία τους, σε αντίθεση με τις μαύρες δούλες των Οθωμανικών χαρεμιών, **εξαπλωνόταν σε όλες τις τάξεις του πολυεθνικού γυναικείου μικρόκοσμου ή της πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού.**

Σε αντίθεση με τις μαύρες γυναίκες, οι μαύροι ευνούχοι, σαν είδη πολυτελείας και χλιδής, που μόνο τα σαράγια των σουλτάνων και της εύπορης Οθωμανικής τάξης διέθεταν, εκινούντο και εκείνοι στον χώρο της **ελίτ δουλείας του χαρεμιού**, αλλά, όπως και οι μαύρες συντρόφισσές τους στην δουλεία, **εξαιρούντο από το φαινόμενο της εθελοντικής δουλείας**, γιατί κυνηγιόνταν και αρπάζονταν από τους δουλεμπόρους, όταν ήταν ακόμα μικρά παιδιά, και στην συνέχεια ακρωτηριάζονταν. Ούτε οι γονείς τους, ούτε οι ίδιοι εθελοντικά προσέφεραν τον εαυτόν τους προς πώληση και ακρωτηριασμό των φυσικών τους ικανοτήτων, με την ελπίδα να εξυψωθούν κοινωνικά στην ιεραρχία του χαρεμιού, όπως στην περίπτωση των Κιρκάσιων και των Γεωργιανών.

Οι περιηγήτριες γνώρισαν αυτήν την κατηγορία των ευνούχων, που αφού επιβίωσαν από των ακρωτηριασμό, αποτελούσαν **μία ξεχωριστή τάξη εξισλαμισμένων σκλάβων-πολυτελείας** προορισμένοι αποκλειστικά για να γίνουν μέλη των χαρεμιών. Γνώρισαν μόνο του ευνούχους που υπηρετούσαν και εκινούντο μέσα στα χαρέμια του Σαράι και της Οθωμανικής ελίτ, όπου αποκτούσαν μεγάλες περιουσίες από 'το μπαχσίς' που τους πλήρωναν οι έγκλειστες γυναίκες και ο αφέντης τους.

Δεν τους θεωρούσαν αρσενικούς, αλλά **άφυλους**, εξαιτίας του σωματικού ακρωτηριασμού τους. Βέβαια, σε αντίθεση με τις έγκλειστες γυναίκες, οι ευνούχοι είχαν μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεως, διότι μπορούσαν να κυκλοφορούν αδέσμευτα σε όλους τους χώρους του Σαράι, δηλαδή μέσα στο χαρέμι και στο σελαμλίκι. Γι αυτό το λόγο, γίνονταν και ***όργανα των γυναικών στις επικοινωνίες τους με τον έξω κόσμο***, με αποτέλεσμα τα άτομα αυτά αποκτούσαν κατά καιρούς μεγάλη δύναμη και επιρροή πάνω στις έγκλειστες γυναίκες. Σε αυτό το σημείο, πρέπει να υπογραμμίσουμε, ότι **υπήρχε μόνο ένας χώρος αποκλειστικά γυναικείος, όπου καμμία περιηγήτρια δεν είδε, ή τουλάχιστον δεν ανέφερε την παρουσία των ευνούχων, ένας**

---

[336] Croutier, Alev Lytle. Harem, the World Behind the Veil. Abbeville Press 1989, σελ. 140.

[337] "aghas ή lallas, ή lalas ή guardians", δηλαδή αγας ή λάλας ή φύλακες, υπήρχαν αποκλειστικά στα σπίτια της εύπορης Οθωμανικης τάξης.
Βλέπε, Mary Adelaide Walker
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London. Chapman and Hall. 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β], σελ. 74.

χώρος όπου οι γυναίκες μπορούσαν να συγκεντρωθούν μακριά από την επιτήρηση τον ευνούχων, δηλαδή στα γυναικεία δημόσια λουτρά.[338]

Οι ευνούχοι είχαν την δική τους ιεραρχία, τις δικές τους ιδιαίτερες σχέσεις με τις γυναίκες του χαρεμιού, και πολλές φορές γίνονταν τα εκτελεστικά **όργανα δολοπλοκιών και εκδίκησης** των έγκλειστων γυναικών. Αν και οι περιηγήτριες δεν εξετάζουν με λεπτομέρεια την ιεραρχία των μαύρων ευνούχων των χαρεμιών, τουλάχιστον πάντα αναφέρουν τον Μέγα Ευνούχο (The Grand Eunuch),[339] δηλαδή τον κισλάραγασί ('Kislar Agaci),'[340] τον Αρχιευνούχο,[341] τον οποίο αποκαλούν και 'ο καπετάνιος των κοριτσιών' ή Ντουρούς-σεαντέτ αγασί (Durus-seadet Agaci), «ο φύλακας της Έπαυλης της Ευδαιμονίας».[342] Αυτός ο κιζλαραγασί, που τον αποκαλούν και ο αγάς των κοριτσιών, ήταν ο επικεφαλής όλων των ευνούχων, και ανέθετε την ασφάλεια του χαρεμιού στους μαύρους ευνούχους, αποκαλούμενοι και καρά αγάδες ('kara aga'). Επιπροσθέτως, «ο κιζλαραγασί ήταν ταυτόχρονα και ο διαχειριστής των βακουφιών της Μέκκας, δηλαδή των εσόδων από ιδρύματα που είχαν ως σκοπό την εξυπηρέτηση των ιερών τόπων του Ισλάμ.»[343]

Η Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott μας πληροφορεί, ότι ο βασιλικός αρχιευνούχος ('Grand Eunuch'), στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου το 1864-66, εκτός από τις υπηρεσίες του στις «Υψηλοτάτες», δηλαδή στις τρεις συζύγους του Αντιβασιλέα, διάβαζε προσευχές στο δικό του προσωπικό των ευνούχων και γενικά σε ολόκληρο το σώμα των ευνούχων του παλατιού. Στον νεότερο ευνούχο του εδίδασκε όχι μόνο τα καθήκοντά του, αλλά ως και την ανάγνωση του Κορανίου.[344] Οπότε μαθαίνουμε, ότι οι ευνούχοι, σε αντίθεση με τις έγκλειστες γυναίκες, μάθαιναν να διαβάζουν ή ελάμβαναν κάποια εκπαίδευση. Όπως μας πληροφορεί και η Μελέκ Χανούμ, ορισμένοι ευνούχοι ήταν αναγνωρισμένοι ποιητές και μουσικοί, όπως ο «φίλος» της ο Φερχάντ-Αγά, για παράδειγμα, ο οποίος συνδύαζε και τα δύο αυτά χαρίσματα, ήταν «αυθεντικός τροβαδούρος» και όπως επισημαίνει η Μελέκ Χανούμ, είχε ευγενικά συναισθήματα.[345]

Όπως και στην περίπτωση των γυναικών που έμπαιναν για πρώτη φορά στο χαρέμι, οι οποίες όπως είδαμε κατατάσσονταν στην κατηγορία που περιηγήτριες αποκαλούν οι ατζεμίς/ατζαμήδες ('adjemis'), και οι νέοι μαύροι ευνούχοι, κατατάσσοναν στους ατζαμήδες. Οι μαύροι ευνούχοι διακρίνονταν, ή χωρίζονταν, σε τρεις τάξεις. Σύμφωνα με την έρευνα του Νεοκλή Σαρρή: «στους ατζαμήδες (acemi), δηλαδή τους πρωτάρηδες, στους ορταντζήδες (ortanci), δηλαδή τους μέσους και στους χασιλί (hasili) αρχαίους Το κριτήριο για τη διαβάθμιση ήταν η αρχαιότητα. Η ιεραρχία της ανώτερης βαθμίδας των μαύρων ευνούχων, μετά τον κιζλαραγασί,

---

[338] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙΙ, σχετικά με , "το γυναικείο καφενείο", τα δημόσια λουτρά...'

[339] [51a] Emmeline Lott.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London. Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51a], σελ. 65.

[340] Ibid., σελ. 65. [51a]

[341] Ibid., σελ. 65. [51a]

[342] Ibid., σελ. 65. [51a]

[343] Νεοκλής Σαρρής, 'Οσμανική Πραγματικότητα', τόμος πρώτος, σελ. 378-379.

[344] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha. Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London. Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51a], σελ. 58.

[345] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean-Millingen)
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 182.

περιλάμβανε κατά σειρά τον χαζινεντάρ αγά (hazinedar aga), δηλαδή το θησαυροφύλακα, τον βοηθό του τελευταίου, αγόρι της κύριας πόρτας (baskapi gulami). Επιπρόσθετα, σε κάθε σουλτάνα (θυγατέρα του σουλτάνου), που παντρευόταν, παραχωρούνταν για το δικό της ανάκτορο δώδεκα ευνούχοι με επικεφαλής έναν αρχιαγά. Ένας απ' αυτούς είχε το καθήκον να 'κρατά φανάρι' στο σουλτανικό γαμπρό (damat), όταν εισερχόταν στα δωμάτια του χαρεμιού, προκειμένου να συναντήσει τη σουλτάνα, γυναίκα του.»[346]

«Τέλος, υπό την διεύθυνση ενός άλλου αρχιαγά, άλλοι δώδεκα ευνούχοι υπηρετούσαν στο διαμέρισμα της βαλιντέ σουλτάνας, ενώ κάθε Πρίγκιπας (sehzade) είχε τον ευνούχο (ή λαλά/lala), που εκτελούσε χρέη παιδαγωγού/συνοδού. Ο σουλτάνος είχε τους δικούς του ευνούχους, τέσσερις από τους οποίους ήταν οι 'συνομιλητές' του. Το καθήκον τους ήταν να κουβεντιάζουν με τον πατισάχ, όταν αυτός επέστρεφε τα βράδια στο χαρέμι.»,[347] καταλήγει ο Νεοκλής Σαρρής.

Σε αυτό το σημείο, οφείλουμε να επαναλάβουμε ότι δεν είχαν όλοι οι Οθωμανοί ευνούχους, αλλά μόνο οι βασιλικές οικογένειες, και η εύπορη τάξη ή η Οθωμανική ελίτ. Αν και οι περιηγήτριες δεν ασχολούνται με το θέμα της ιεραρχίας των ευνούχων, οι μαρτυρίες τους επιβεβαιώνουν, ότι οι μαύροι ευνούχοι υπήρχαν **αποκλειστικά** στα σαράγια των σουλτάνων και στα σπίτια της εύπορης Οθωμανικής τάξης[348] από τον 18ο αιώνα έως το τέλος του 19ου, και αποτελούσαν **ένα απαραίτητο κομμάτι της περιουσίας και της κοινωνικής θέσης, ή του ατομικού κοινωνικού καθεστώτος[349] της οικογένειας, όπως και στην περίπτωση των θηλυκών σκλάβων του χαρεμιού.**

Για παράδειγμα, η Mary Walker επεσήμανε ότι, ένας λάλας ή ευνούχος, ο οποίος περπατούσε ή προχωρούσε δίπλα σε μία άμαξα, ή ο οποίος κάθονταν στο υπερυψωμένο σημείο ενός καϊκιού, **εκπροσωπούσε την κοινωνική θέση των καλυμμένων ('veiled') γυναικών που συνόδευε.** Ο λάλας αυτός, ο οποίος φορούσε μία μεταξωτή γαλάζια κορδέλα γύρω από το κολάρο του πανωφοριού του, ανακοίνωνε τα μέλη της βασιλικής οικογένειας.[350] Μόνο το χαρέμι του Σαράι, του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, όπως μας πληροφορεί η Fanny Janet Blunt, είχε στην υπηρεσία του 100 ευνούχους.[351]

Αυτό δεν σημαίνει, ότι οι κατώτερες κοινωνικο-οικονομικά τάξεις της Οθωμανικής κοινωνίας, που δεν είχαν ευνούχους, δεν διέθεταν εξωτερικούς φύλακες για τα χαρέμια τους. Κατά την Walker, στα «καλά σπίτια», που δεν διέθεταν ευνούχους, υπήρχε, συνήθως, ένας ηλικιωμένος άνδρας ως 'θυρωρός', ο καμπουτζί μπάμπα ("kaboudji baba"), του οποίου το καθήκον ήταν να φρουρεί και να επιβλέπει την πόρτα του χαρεμιού. Όχι μόνο να ανακρίνει και να εξετάζει προσεκτικά όλους που έμπαιναν και έβγαιναν από το χαρέμι, αλλά να βρίσκεται σε συνεχή επιφυλακή για να ελέγχει και να εμποδίζει την κυκλοφορία μηνυμάτων «από τον 'αόρατο' θηλυκό πληθυσμό

---

[346] Ibid., σελ. 378-379.
[347] Ibid., σελ. 378.
[348] [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β], σελ. 74.
[349] 'social status'
[350] Ibid., σελ. 75. [57β]
[351] [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife. Vol. I and Vol. II., 1878. Volume I., [44a], σελ. 248]

μέσα.»[352] Προσθέτει, ότι τον ρόλο του ευνούχου τον εκτελούσε και ο αϊβάς (aiwass), ο οποίος, συνήθως, ήταν Αρμένιος και ο οποίος συνόδευε στις εξόδους τους τις έγκλειστες γυναίκες και τα μικρά παιδιά, που δεν είχαν **«το κοινωνικό προνόμιο»** να έχουν ευνούχους. Ο αϊβάς ήταν, επίσης, ένας απαραίτητος υπηρέτης του Σαράι και ιδιαίτερα του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι. Για παράδειγμα, η Walker γράφει, ότι «Ο aiwass γενικά είναι ο χρήσιμος υπηρέτης ολόκληρης της οικίας, του Σαράι και του χαρεμιού. Πολλοί **προσλαμβάνονται** σε ανώτερες οικογένειες. Κουβαλούν τα γεύματα, εκτελούν [σαν τους ευνούχους] παραγγελίες, και κάνουν τις πιο σκληρές δουλειές. Συχνά τους χρησιμοποιούν για να συνοδεύουν τις παρέες γυναικών και παιδιών, που δεν έχουν το κοινωνικό προνόμιο να έχουν την συνοδεία του λάλα [ευνούχου]. Οι περισσότεροι είναι **Αρμένιοι**, ελεύθεροι υπηρέτες που λαμβάνουν μισθούς. Το ίδιο μπορούμε να πούμε για το μεγάλο αριθμό, εάν όχι για όλους, των λευκών αρσενικών οικιακών υπηρετών και προσωπικού. **Οι μαύροι είναι μόνο αγορασμένοι σκλάβοι.»**[353] Για παράδειγμα, στο παλάτι-χαρέμι της Zeineb Σουλτάνας, της ευνοούμενης κόρης του σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, όταν οι δούλες της έβγαιναν εκδρομή κάθε Πέμπτη πρωί, τους συνόδευε πάντα, εκτός από τον ευνούχο, και ένα ένας αϊβάς (aiwass).[354]

Επιπλέον, στις υπηρεσίες των χαρεμιών και του Σαράι, όπως προαναφέραμε, πάντα **προσλαμβάνονταν** γυναίκες διαφόρων εθνικοτήτων, ως εξωτερικό προσωπικό, όπως Αρμένισσες και Ελληνίδες και γενικά μη-μουσουλμάνες, οι οποίες ασχολούντο με τις πιο βαριές οικιακές δουλειές του χαρεμιού. Παρόλο που υπήρχαν πολλές έγκλειστες εξισλαμισμένες σκλάβες στα χαρέμια, οι υπηρεσίες αυτών των γυναικών εθεωρούντο **απαραίτητες, επειδή ως μη-μουσουλμάνες μπορούσαν να κυκλοφορούν ακάλυπτες, δηλαδή χωρίς το γιασμάκι και το φερετζέ, σε όλους τους χώρους του Σαράι, διότι οι Μουσουλμάνοι άνδρες είχαν το δικαίωμα να κοιτάζουν το πρόσωπο και την φιγούρα μόνο των «άπιστων» γυναικών.**[355] Δεν θα ασχοληθούμε, όμως, με το εξωτερικό προσωπικό του Σαράι, το οποίο και εκείνο ήταν εξαιρετικά τεράστιο και αξιοσημείωτο, όπως ήδη διακρίναμε στο πρώτο κεφάλαιο, και το οποίο θα μπορούσε να αποτελέσει θέμα ξεχωριστό προς μελέτη.

Η Walker είναι από τις ελάχιστες περιηγήτριες, που στις αναφορές της αναδύεται περίτρανα μία μεγάλη συμπάθεια για τους ευνούχους. Υποστηρίζει, ότι οι μαύροι ευνούχοι, που εμφανίζονταν υπεροπτικοί και αυταρχικοί στο κοινό, στην πραγματικότητα, δηλαδή στην ιδιωτική τους ζωή μέσα στην φύλαξη του χαρεμιού, ήταν φιλικοί και ευχάριστοι, σε αντίθεση με τις δηλώσεις της Αγγλίδας γκουβερνάντας Emmeline Lott[356], η οποία τους περιγράφει ως **τέρατα, μισογύνηδες, μόρια ανδρών, φαντάσματα ή φαντομάδες** ανδρών, **ούτε άνδρες ούτε γυναίκες (άφυλοι)** και **δολοπλόκους**, που υποκύπτουν και υπακούουν μόνο στις προσταγές του **«Ηγεμόνα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, του Πρίγκιπα Μπαχσίς ('Prince Baksheesh')»**. Οι περισσότερες περιηγήτριες συμφωνούν με την Lott.

---

[352] [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II.,[57β], σελ. 75-76.

[353] Ibid., σελ. 76. [57β]

[354] Ibid., σελ. 29. [57a]

[355] Βλέπε τελευταίο κεφάλαιο (Κεφάλαιο V.).

[356] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott, Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume II., [51β].

Η Αγγλίδα γκουβερνάντα του γιου του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου[357] ένοιωθε μία μεγάλη αποστροφή για τους ευνούχους, και υποστήριζε ότι οι μαύροι ευνούχοι του χαρεμιού συνωμοτούσαν εναντίον της, γιατί ήταν Χριστιανή: «...αυτά τα φαντάσματα/φαντομάδες ανδρών, παρόλο που στην καρδιά τους έχουν απόλυτο μίσος για εμάς του άπιστους, αγωνιούσαν για πληροφορίες, σχετικά με τα ήθη και έθιμά μας...» Σημειώνει, ότι τυπικά και επιφανειακά της συμπεριφέρονταν με ευγένεια, αλλά στην πραγματικότητα την θεωρούσαν μία **«Hawajee», κόρη της καταραμένης φυλής»** και **«ένα Χριστιανικό σκυλί.»**[358] Οι συνωμοτικές τους συμπεριφορές και ενέργειες εναντίον της δυσκόλεψαν το εκπαιδευτικό της έργο και την καθημερινή ζωή της στο βασιλικό χαρέμι και την ανάγκασαν, το 1866, να παραιτηθεί από την θέση της ως γκουβερνάντα του μικρού πρίγκιπα διαδόχου μετά από περίπου δύο χρόνια υπηρεσίας.

3.2.1 Οι προκάτοχοι των ευνούχων, οι «μουγκές», «οι μαχαιροβγάλτες».

Η Emmeline Lott είναι η **πρώτη** και η **μόνη** περιηγήτρια που ανακαλύπτει, ή τουλάχιστον αναφέρει την ύπαρξη και τον ρόλο των προκατόχων των εξισλαμισμένων μαύρων ευνούχων, δηλαδή των «μουγκών» γυναικών,[359] σκλάβες του χαρεμιού από τις οποίες, αποκαλύπτει, υπήρχαν ακόμα μία ή δύο στο Σαράι της Κωνσταντινούπολης, το 1865, την εποχή που η Lott ακολούθησε την πρώτη επίσημη γυναικεία αντιπροσωπεία της Αιγύπτου στο χαρέμι του σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ.

Η Lott σύγκρινε τους ευνούχους με τις **«μουγκές»**[360] που ήταν, όπως μας πληροφορεί η ίδια, **οι «μαχαιροβγάλτες-φονιάδες»**[361] της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Επισημαίνει, ότι πριν από τους ευνούχους στα χαρέμια υπήρχαν οι μουγκές, τον ρόλο των οποίων ανέλαβαν αργότερα οι ευνούχοι, όμως δεν αναφέρει ποια χρονολογική περίοδο. Δεν αναφέρει ποιά περίοδο υπήρχαν οι μουγκές και πότε ακριβώς ανέλαβαν οι ευνούχοι τον ρόλο τους, ο οποίος ρόλος επικράτησε, ως το 1926, όταν καταργήθηκε ο θεσμός της πολυγαμίας στην Τουρκία. Υπογραμμίζει, μόνο, ότι υπήρχαν μία ή δύο μουγκές ακόμα στο χαρέμι του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ το 1865. Συγκεκριμένα γράφει:

«Οι ευνούχοι, αυτά τα φαντάσματα[362] της ανθρωπότητας, οι οποίοι τώρα παίζουν τον ρόλο, που παλιά έπαιζαν οι μουγκές, από τις οποίες παραμένουν μόνο μία ή δύο στο παλάτι της Κωνσταντινούπολης, αλλά ούτε μια στην Αίγυπτο, ήταν στρίγγλες, μάγισσες, λάγνες και αηδιαστικές γριές μέγαιρες, καθώς και ασελγείς, ραδιούργες και φιλόδοξες σκλάβες. Έτσι, οι σουλτάνοι και οι αντιβασιλείς δεν είχαν λόγους να ανησυχούν ή να φοβούνται.»[363]

Η Lott δεν μας παρέχει περισσότερες πληροφορίες για τις μουγκές, αλλά, επαναλαμβάνουμε, ότι είναι η **πρώτη** και η **μόνη** περιηγήτρια που αποκαλύπτει την ύπαρξή τους. Δεν μας παρέχει άλλες λεπτομέρειες για αυτήν την κατηγορία των σκλάβων, δηλαδή εάν ήταν μουγκές από την φύση τους ή εάν είχαν υποβληθεί σε ακρωτηριασμό της γλώσσας τους, και τις καταδίκαζαν με αυτήν την αναπηρία να παίξουν τον ρόλο του φύλακα των

---

[357] Ibid., [51a] (volume I).
[358] Ibid., σελ. 59-60. [51a]
[359] "mutes"
[360] "mutes"
[361] Ibid., [51a] ("thugs")
[362] Ibid., [51a] ("spectres")
[363] Ibid., σελ. 77. [51a]

έγκλειστων γυναικών στο χαρέμια του Σαράι, και σε εκείνα της Οθωμανικής ελίτ, όπως και στην περίπτωση των ευνούχων αργότερα. Οι ευνούχοι, όπως και πιθανόν οι μουγκές, ως αποτελέσματα του βίαιου εξισλαμισμού και ακρωτηριασμού, που τους καταδίκαζε σε έναν τρομαχτικό μελλοντικό ρόλο, εστερούντο από μία φυσική και βιολογική τους ικανότητα. Συνεπώς, θα μπορούσαμε να κατανοήσουμε και να δικαιολογήσουμε τις βίαιες ενέργειες και ραδιουργίες τους, όπως θα μπορούσαμε να δικαιολογήσουμε και το **μίσος των ευνούχων, προς το γυναικείο φύλο**, που αντιλήφθηκαν έντονα και υπογράμμισαν αρκετές περιηγήτριες, όπως η Lott.

3.2.2 Ευνούχοι μισογύνηδες. Ευνούχοι ερωτοτροπούν.

Σύμφωνα με τις περισσότερες μαρτυρίες των δυτικών περιηγητριών, που διείσδυσαν στα Οθωμανικά χαρέμια τον 19ο αιώνα, οι ευνούχοι έδειχναν μεγάλο πάθος για το χρήμα και έντονο μίσος για τις γυναίκες. Παρόλα αυτά, η στέρηση της λειτουργίας των γεννητικών τους οργάνων δεν φαίνεται να μείωσε την ερωτική τους επιθυμία, διότι ορισμένες περιηγήτριες είδαν ευνούχους να **ερωτοτροπούν** με τις γυναίκες των χαρεμιών. Αν και καμμία περιηγήτρια, του 18ου ή του 19ου, αιώνα δεν προβαίνει σε λεπτομέρειες, σχετικά με αυτό το θέμα, μία Τουρκάλα ερευνήτρια του 20ου επεσήμανε, ότι υπήρχαν ευνούχοι που είχαν ερωτικές σχέσεις με τις έγκλειστες γυναίκες,[364] υπογραμμίζοντας ότι οι μαύροι ευνούχοι είχαν εξελιχθεί στην τέχνη του στοματικού έρωτα,[365] γεγονός που οπωσδήποτε δεν επιβεβαιώνεται από καμμία περιηγήτρια, αν και δηλώνουν έντονα ότι **σκανδαλίζονται** ή **ταράζονται** από τις συμπεριφορές των έγκλειστων γυναικών και των ευνούχων. Όπως ήδη σημειώσαμε, οι περιηγήτριες δεν προβαίνουν σε λεπτομερείς περιγραφές, όσον αφορά τέτοιου είδους θεματολογίας, λόγω των δυτικών τους ηθικών αντιλήψεων.

Η Lott, εντούτοις, είχε λόγους να αμφισβητεί την σωματική ανικανότητα των ευνούχων. Από το δωμάτιό της στο χαρέμι η Αγγλίδα γκουβερνάντα μας πληροφορεί, ότι ένα βράδυ, περίπου στις έντεκα, οι ευνούχοι πάντα κλείδωναν τις εξωτερικές πόρτες του χαρεμιού στις δέκα, άκουσε γέλια και θορύβους στους κήπους του χαρεμιού. Από το παράθυρό της, είδε μαύρες σκλάβες μαζί με τους ευνούχους και τους στρατιώτες, που συνήθως φρουρούσαν έξω από τις πύλες του χαρεμιού, να χορεύουν, να τραγουδούν και να ερωτοτροπούν.[366]

Αν και απαγορευόταν στους άνδρες να μπαίνουν στον «ιερό χώρο» των χαρεμιών, και υποτίθεται, ότι κανένας πραγματικός 'Πιστός' Μουσουλμάνος δεν επισκεπτόταν αυτή την «Κατοικία της Ευδαιμονίας», όπως την αποκαλεί η Lott, όταν δεν ανήκει στον ίδιο, η Αγγλίδα γκουβερνάντα είδε τις σκλάβες του χαρεμιού του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου να ψυχαγωγούνται με τους **ευνούχους**, «τους φύλακες των κοριτσιών». Τονίζει επανειλημμένα στο έργο της, ότι οι ευνούχοι γονάτιζαν στον κυρίαρχο ηγέτη και άρχοντα της Αιγύπτου, τον **'Πρίγκιπα και Ηγεμόνα Μπαχσίς'**, και τα χρυσά κλειδιά τους μερικές φορές άνοιγαν τους σκουριασμένους μεντεσέδες της πόρτας που φύλαγαν, «διαφορετικά πως γίνεται οι σκλάβες και οι φίλοι τους,

---

[364] Βλέπε περιηγήτρια, Emmeline Lott [51a,b]

Βλέπε, Croutier, Alev Lytle. Harem, the World Behind the Veil. Abbeville Press 1989, σελ. 134

[365] Croutier, Alev Lytle. Harem, the World Behind the Veil. Abbeville Press 1989, σελ. 135.

[366] [57α] Mary Adelaide Walker.

"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57α], σελ. 172-173

αυτές οι τυλιγμένες φιγούρες να χορεύουν πάνω στο πράσινο γρασίδι, κάτω από το φωτεινό φως του φεγγαριού;»[367]

«Ήμουν η ίδια αυτόπτης μάρτυς αυτών των φαντασμάτων της ανθρωπότητας,[368] που **έπαιζαν** και **ερωτοτροπούσαν**[369] με τις μαύρες σκλάβες, συνεπώς **αμφέβαλα για την αναπηρία του σώματός τους**, και τους παρακολουθούσα προσεκτικά. Ποτέ δεν άφηνα καμμία σκλάβα να κοιμηθεί μέσα στο δωμάτιό μου, την πόρτα του οποίου κλείδωνα και αμπάρωνα κάθε βράδυ.»[370]

Η Lott δηλώνει με βεβαιότητα, ότι η **αναπηρία του σώματός τους έκανε τους ευνούχους να μισούν όλους τους ανθρώπους, αλλά ιδιαίτερα τις γυναίκες, έτσι ώστε η πηγή ικανοποίησης για αυτούς ήταν να τις τυραννούν και να τις συμπεριφέρονται όσο δεσποτικά μπορούσαν. Ακόμα υπογραμμίζει, ότι η αγάπη τους και το πάθος τους για «τον μαμωνά της αδικίας», δηλαδή το χρήμα, και η ειδωλολατρία τους για το χρυσό τους έκανε να συμπεριφέρονται με δουλοπρέπεια και υποταγή μπροστά «στον πανίσχυρο ηγεμόνα, τον Πρίγκιπα Μπαχσίς».**[371] **Τονίζει, επίσης, ότι η περιφρόνησή τους για ολόκληρη την ανθρώπινη φυλή ήταν παροιμιώδης, και ιδιαίτερα εκείνη για τους μη-μουσουλμάνους, «για όλα τα Χριστιανικά-σκυλιά.»**[372]

Ομολογεί, παραταύτα, ότι υπήρχαν και οι εξαιρέσεις στον κανόνα, όπως ήταν ο πάμπλουτος ευνούχος Νταφάι [Dafay], ο οποίος ποτέ δεν μισούσε τις γυναίκες, «όπως πολλοί της φυλής του». Αντιθέτως, τις σεβόταν και τις αγαπούσε. «Γνωρίζω σίγουρα, ότι σήμερα έχει πολλές θηλυκές σκλάβες στην υπηρεσία του, μία από τις οποίες κατέχει την θέση της Ικμπαλ, και οι ενδυμασίες της, και οι υπηρεσίες που τις προσφέρουν είναι αυτές μιας Πριγκίπισσας. Είναι η κυρία του χαρεμιού, του αγαπημένου και ζηλότυπου συζύγου της...»[373]

3.3 Οι Αρμοδιότητες ή τα εργασιακά καθήκοντα των ευνούχων.

---

[367] Ibid., σελ. 174. [57a]

[368] 'specters of humanity'. (Βλέπε The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51a].

[369] Νεοκλής Σαρρής, 'Οσμανική Πραγματικότητα', πρώτος τόμος, σελ. 382.«Τον απωθημένο ερωτικό πόθο των τροφίμων του Χαρεμιού εκφράζει το ιδιότυπο γλωσσικό του ιδίωμα. Οι Παλλακίδες, που αποκαλούνταν μεταξύ τους «συντρόφισσες» (yoldas) ονόμαζαν τους άντρες «συζύγους» (koca). Και η είδηση '' (koca gorduk), δηλαδή 'είδαμε άντρα' ήταν η σημαντικότερη στον έγκλειστο βίο των τζαριγιέ. Γι' αυτό και ήταν σύνηθες να συνάπτουν ερωτικές σχέσεις με τους ευνούχους του Χαρεμιού. Μάλιστα, σύμφωνα με τις πηγές, είχαν εκδοθεί διαζύγια τροφίμων του Χαρεμιού, τις οποίες πάντρεψε ο σουλτάνος με αξιωματούχους του κράτους, γιατί οι τελευταίοι θεωρούσαν προσβολή το γεγονός ότι οι γυναίκες τους λοιδορούσαν για τις ερωτικές τους επιδόσεις, με την παρατήρησ ότι οι ευνούχοι του σαραγιού τις ικανοποιούσαν περισσότερο (Ulucay, C., 1971:131)»

[370] [57ª] Mary Adelaide Walker.

"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a], σελ. 175.

[371] "Prince Backsheesh" (The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha. Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London. Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha. &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51a])

[372] Ibid., σελ. 54-55. [51a] : «Their infirmity of body make them despise all mortals, but especially women; so that it is a source of gratification for them to tyrannize over them as despotically as they can. Still their love of the 'mammon of unrighteousness,' their idolatry of gold, makes them subservient to that all-potent sovereign, Prince Backsheesh. Their contempt for the whole race of mortals is proverbial, but especially for all 'dogs of Christians'

[373] Ibid., σελ. 55-56. [51a]

Δυτικές περιηγήτριες του 19ου αιώνα ασχολούνται με τα 'εργασιακά' καθήκοντα των μαύρων ευνούχων των χαρεμιών, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των οποίων οι μαύροι ευνούχοι του χαρεμιού παρείχαν τις ακόλουθες υπηρεσίες:

1. 'Ερωτικοί συνοδοί'

Η Lott δεν είδε μόνο τις ερωτοτροπίες των ευνούχων από το παράθυρό της στο χαρέμι, αλλά και τις μεσονύχτιες επίσημες παρελάσεις των οδαλίσκων (παλλακίδων) ή των Ικμπαλς, των ευνοούμενων οδαλίσκων, οι οποίες συνοδεύονταν κάθε βράδυ από τους ευνούχους στον ιδιοκτήτη τους, τον Αντιβασιλέα της Αιγύπτου. Σε αυτό το σημείο, πρέπει να αναφέρουμε, ότι, κατά την Julia Pardoe, το 1836, πριν από την Lott, ο ευνούχος συνόδευε την οδαλίσκη στον σουλτάνο, όταν εκείνος επιθυμούσε τις 'υπηρεσίες' της.

Το 1865, η Lott είδε **μικρά παιδιά ευνουχισμένα** να συνοδεύουν σε «μία μεσονύχτια παρέλαση», όπως μας πληροφορεί η ίδια, τους μεγαλύτερους ευνούχους στην τελετή της συνοδείας της οδαλίσκης στον ιδιοκτήτη της, τον Αντιβασιλέα. Από το παράθυρο του δωματίου της στο χαρέμι, η Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott, είδε με ποια τελετουργία συνοδεύονταν **«κάθε βράδυ»** μία οδαλίσκη στον Αντιβασιλέα, για να περάσει το βράδυ μαζί του και φανερά συγκλονισμένη γράφει:

«...είδα μια θηλυκή φιγούρα, καλυμμένη με ένα μεγάλο μαύρο χουμπαράχ (hubarah,) να σέρνεται, διότι καμμία Τουρκάλα ή Αιγύπτια δεν ξέρει πως να περπατάει, προς την πύλη που οδηγεί μέσα στο περίπτερο[374] των κήπων. Μπροστά της προχωρούσαν δύο ευνούχοι, και μετά ακολουθούσαν πολλά μικρά ευνουχισμένα αγόρια, που κτυπούσαν τα τύμπανά τους, τα οποία ήταν τυλιγμένα για να πνίξουν τον ήχο και τα οποία συνήθιζα να άκουω κάθε βράδυ...»[375]

Η Lott γράφει, ότι παρακολουθούσε με έκπληξη αυτήν την μεσονύχτια παρέλαση, με την γυναικεία φιγούρα, μία από τις «Ικμπαλ» του Ισμαήλ Πασά, του Αντιβασιλέα, «που πήγαινε να περάσει το βράδυ μαζί του στο 'φημισμένο 'δωμάτιο επισκεπτών' του περιπτέρου του.» Συμπληρώνει, ότι όποτε ο Αντιβασιλέας απαιτούσε την παρουσία κάποιας από τις ευνοούμενές του, ξεκινούσαν σταθερά με αυτόν τον τρόπο, και εκείνες ήταν πολύ υπερήφανες όταν η Αυτού Μεγαλειότης απολάμβανε την παρέα τους.»[376]

2. Εντεταλμένοι και Αγγελιαφόροι.

Ενεργούσαν ως εντεταλμένοι, ως αγγελιοφόροι ή ως απεσταλμένοι μεταξύ του έξω κόσμου και του γυναικείου μικρόκοσμο του χαρεμιού, ενώ ένα από τα πιο τακτικά τους καθήκοντα ήταν να μεταφέρουν μηνύματα σε κυρίους, ή μεγάλες και επίσημες φιλοφρονήσεις σε κυρίες σε άλλα χαρέμια, εκ μέρους των γυναικών, οι οποίες δεν είχαν «το προνόμιο να παραδώσουν τα ευγενικά τους συναισθήματα αυτοπροσώπως.»[377]

---

[374] Ibid., ("the pavilion", όπου βρισκόταν το διαμέρισμα του Αντιβασιλέα.)
[375] Ibid., σελ. 171. [51a]
[376] Ibid., σελ. 172. [51a]
[377] [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β] - σελ. 75.
Βλέπε, επίσης,
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard

3. **Φύλακες των μικρών παιδιών.**

Ήταν υπεύθυνοι για την φύλαξη των μικρών παιδιών, και έδειχναν μεγάλη επιείκεια και ανοχή στις τυραννικές επιθυμίες των μικρών μπέηδων ή των μικρών χανούμ (χανουμισσών).[378]

4. Μουφτήδες, θρησκευτικοί διδάσκαλοι.

Εκτελούσαν και τον ρόλο του μουφτή. Στο Σαράι και στο βασιλικό χαρέμι της Αιγύπτου, ο «Μέγας Ευνούχος», ο κισλαραγασί, καλούσε τις γυναίκες να προσευχηθούν, αναλαμβάνοντας τον ρόλο του Μουφτή, και τότε όλες έπεφταν στα γόνατά τους,[379] και μετά από τις προσευχές κλείδωναν τις πύλες και τις πόρτες του χαρεμιού και όλες οι γυναίκες πήγαιναν για ύπνο.[380] Στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, μέχρι τις πέντε το πρωί, που είχαν ξυπνήσει όλες οι γυναίκες, στις έξι ο Μέγας Ευνούχος απάγγελλε προσευχές στις κυρίες του χαρεμιού, άγγιζε το κέντρο του μετώπου τους με το δάχτυλό του, που είχε μουτζούρα, και άφηνε ένα μαύρο σημάδι στο μέτωπό τους. Ένα πρωί, ο ευνούχος πέρασε μπροστά από την Lott, που τους παρακολουθούσε, και πήγε να της βάλει στο μέτωπο της το σημάδι αυτό του πιστού Μουσουλμάνου, όμως εκείνη τραβήχτηκε και ο ευνούχος χαμογέλασε και την προσπέρασε.[381]

5. **Φύλακες-συνοδοί και ταξιδιωτικοί συνοδοί.**

Μία άλλη αρμοδιότητά τους ήταν εκείνη του φύλακα-συνοδού, ή του ταξιδιωτικού συνοδού. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός, ότι μόνο οι κατώτερες σκλάβες έπαιρναν άδεια να κυκλοφορούν εκτός χαρεμιού και να βγαίνουν τακτικά για τις απαραίτητες αγορές, **χωρίς την συνοδεία των ευνούχων.**[382] Οι γυναίκες, που ανήκαν στην υψηλή τάξη του χαρεμιού, έπρεπε να συνοδεύονται από ευνούχους κατά την διάρκεια των εξόδων τους, όπως στις αγορές τους στο παζάρι της Κωνσταντινούπολης, στις βόλτες τους, στις γυναικείες εκδρομές τους, στους περιπάτους τους κατά το Ραμαζάνι κλπ.[383]

Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51α], σελ. 158.

[378] "Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β]. σελ. 75, και Volume I., σελ. 101.

Βλέπε, επίσης, υποκεφάλαιο 12, «Το παιδικό χαρέμι...».

-The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51α], σελ. 158.

[379] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume II., [51β], σελ. 215.

[380] Ibid., σελ. 216. [51β],

[381] Ibid., σελ. 205. [51β]

[382] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51α], σελ. 66.

[383] [36] MRS. (ANNIE) BRASSEY ή BARONESS BRASSEY, ή Lady Brassey.

SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey .... With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880 [36] σελ. 51-79.

Οι κατώτερες σκλάβες της πυραμίδας του χαρεμιού είχαν μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεως, από τις γυναίκες της υψηλότερης βαθμίδας του χαρεμιού ή από την ελεύθερες Μουσουλμάνες των ανώτερων κοινωνικών τάξεων, οι οποίες, ως δείγμα της κοινωνικής τους θέσης, υποχρεωτικά πάντα συνοδεύονταν από σκλάβες και ευνούχους. **Επειδή όλα τα 'καλά' χαρέμια είχαν ευνούχους**, αξιοπερίεργο γεγονός αποτελεί το χαρέμι του ανακτόρου του πασά του Ικονίου, του Χαφίζ-Μεχεμέτ,[384] διότι εκεί δεν υπήρχε ούτε ένας ευνούχος. Επίσης, στο χαρέμι του ο πασάς απαγόρευε την είσοδο σε όλες τις ιθαγενείς γυναίκες της πόλης του. Φιλοξένησε, όμως, την περιηγήτρια Christine Trivulce de Belgiojoso, η οποία μας παρείχε αυτές τις πληροφορίες, το 1858.[385]

Οι ευνούχοι συνόδευαν τα χαρέμια, δηλαδή τις γυναίκες, και στα ταξίδια τους, όπως στο πρώτο επίσημο ταξίδι της γυναικείας αντιπροσωπείας της Αντιβασιλείας της Αιγύπτου στο χαρέμι του Σαράι το 1865, στο οποίο συμμετείχε και η Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott.

6. Επί της υποδοχής,

Οι ευνούχοι παρίσταναν και επί της υποδοχής. Για παράδειγμα, το 1864, όταν η Emmeline Lott[386] έφθασε στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, την υποδέχθηκε πρώτος ο αρχιευνούχος, που η γκουβερνάντα μας ενημερώνει τον αποκαλούσαν κισλαραγασί (Kislar Agaci), που κατά την Lott εσήμαινε: 'ο καπετάνιος των κοριτσιών', ο Ντουρούς-σεαντέτ αγασί (Durus-seadet Agaci), «ο φύλακας της Επαυλης της Ευδαιμονίας».[387] Αυτός ο Αρχιευνούχος στην συνέχεια, παρέδωσε την Lott στην Μπας Κάλφα, την «Κυρία Διευθύντρια» των σκλάβων.[388]

Επιπλέον, όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ (Marie Dejean Milligen), ο ευνούχος υποδεχόταν τον σύζυγο ή τον ιδιοκτήτη στην είσοδο του χαρεμιού του και τον συνόδευε στο διαμέρισμα της συζύγου του.[389] Συνόδευε και την οδαλίσκη (παλλακίδα) στον κύριό της όταν εκείνος επιθυμούσε τις 'υπηρεσίες' της, όπως μας πληροφορεί η Julia Pardoe, το 1836, πριν από την Lott.

Οι **ευνούχοι κυκλοφορούσαν ελεύθερα σε όλους τους χώρους του χαρεμιού,**[390] εκτός από το γυναικείο λουτρό, όπως και σε όλους τους χώρους του σελαμλίκι, και συνεπώς με ευκολία συνεργαζόταν με τις γυναίκες στις διάφορες συνομωσίες. Για παράδειγμα, η μητέρα του Σουλτάνου Αμπτούλ

---

[384] [Haffyz-Mehemmed-Pacha]

[385] [30β] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO ή CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO
ASIE MINEUR et Syrie: souvenirs de voyages. Paris, Michel Levy Freres. 1858. [30β] σελ. 412.

[386] [51°] Emmeline Lott.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51α].

[387] Ibid., σελ. 65. [51α]

[388] Ibid., σελ. 65-66 [51α]
Η Lott, μας πληροφορεί ότι ήταν μία πολύ πλούσια σκλάβα, και ως επακόλουθο, μία ισχυρή γυναίκα, η οποία στο παρελθόν υπήρξε μία [κμπαλ, ή μία ευνοουμενη οδαλίσκη (παλλακίδα) του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου.

[389] [45°] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM. OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45°], σελ. 285.

[390] [40α], [40β] Miss Julia Pardoe.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn. 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. Volume I., [40α], σελ. 313.

Μεζίντ, η Μπεζμιαλέμ και ο αρχιευνούχος της, είχαν συνεργασθεί μαζί με τους πολιτικούς αντιπάλους της Μελέκ Χανούμ, για να την εξορίσουν στο Ικόνιο, επειδή ασκούσε μεγάλη επιρροή στις πολιτικές αποφάσεις του συζύγου της, Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά.[391]

7. 'Μπράβοι' και εκτελεστές τιμωριών.

Οι ευνούχοι λειτουργούσαν ως 'μπράβοι' και ως εκτελεστές τιμωριών. Για παράδειγμα, ευνούχοι έδειραν τρεις κηπουρούς, μετά από την διαταγή ενός κακομαθημένου πεντάχρονου πρίγκιπα-διαδόχου στο θρόνο της Αιγύπτου. Ο μικρός πρίγκιπας είχε διατάξει τους κηπουρούς του να του ετοιμάσουν ένα μπουκέτο με λουλούδια. Εθεώρησε, όμως, ότι άργησαν, εκείνος διέταξε τους ευνούχους του να δείρουν τους κηπουρούς, «επειδή, όπως όλοι οι Τούρκοι, όταν θέλουν κάτι, πρέπει να γίνεται αμέσως», όπως περιγράφει με ταραχή η Αγγλίδα γκουβερνάντα του, και προσθέτει, ότι «αυτά τα φαντάσματα/φαντομάδες ανδρών υπάκουσαν στις εντολές της Αυτού Μεγαλειότητος, και μερικοί μαύροι σκλάβοι ανάγκασαν τους τρεις Άραβες κηπουρούς να ξαπλώσουν κάτω στο έδαφος, και οι ευνούχοι άρχισαν να τους ξυλοκοπούν...»[392] Συμπληρώνει, ότι αυτό το περιστατικό της έδωσε καθαρή αντίληψη για τον χαρακτήρα του πεντάχρονου Πασά, δηλαδή του μικρού πρίγκιπα, «που ήταν φανερά τόσο σκληρός, δεσποτικός και κτηνώδης, όσο και αυτός του παππού του, του Ιμπραχήμ Πασά...»[393] Πώς διαμορφώθηκε αυτός ο χαρακτήρας, θα το εξετάσουμε στο υποκεφάλαιο 12, 'Το Παιδικό Χαρέμι'.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η δήλωση της η Αγγλίδα περιηγήτρια-συγγραφέας Lucy Garnett, σύμφωνα με την οποία **το πνεύμα της εξέγερσης** των έγκλειστων γυναικών του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι ετιμωρείτο πρώτα με την στέρηση της ψυχαγωγίας και μετά με την **απομόνωση**. Εάν αυτό δεν ήταν αποτελεσματικό, τότε η δούλα παραδιδόταν στους ευνούχους για **μαστίγωμα**.[394] Παλαιότερα η τιμωρία απετελείτο από κτυπήματα ή ραβδίσματα στις φτέρνες. Επειδή, όμως, αυτό δημιουργούσε αναπηρίες, αναγκάσθηκαν να «χρησιμοποιούν το ραβδί σε άλλο σημείο του σώματος.»[395]

Η Mary A. Walker και η Marie Dejean Milligen [Melek Hanoum], σε αντίθεση με την Emmeline Lott, αισθάνονται συμπάθεια για τους ευνούχους. Η Μελέκ Χανούμ τους θεωρούσε τους καλύτερούς της φίλους, υπογραμμίζοντας, ότι οι ευνούχοι του Σαράι, συχνά, την επισκέπτονταν στο χαρέμι της. Η Walker ισχυρίζεται, ότι οι ευνούχοι, συνήθως, είχαν μαλακό και καλό χαρακτήρα, παρόλο που επιβεβαιώνει και εκείνη τον ρόλο τους, ως **εκτελεστές τιμωριών** των **ανυπάκουων και ανυπότακτων** έγκλειστων γυναικών του χαρεμιού.

---

[391] [45ᵃ] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45ᵃ], σελ. 354-355.

[392] [51ᵃ] Emmeline Lott .
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London. Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51a], σελ. 151-152.

[393] Ibid., σελ. 153. [51a]

[394] [86ᵃ] Lucy M.J. Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand. W.C. 1891. [86a] σελ. 401.

[395] Ibid., σελ. 402. [86a]

«Η σωματική βία στις σκλάβες», γράφει η Walker, «δεν εκτελείται συχνά μετά από την εντολή του ιδιοκτήτη ή της ιδιοκτήτριάς τους, εκτός για πολύ σοβαρά παραπτώματα, αλλά επιβάλλεται από άλλες δούλες (ανώτερές τους στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού). Όταν επρόκειτο για σοβαρό παράπτωμα, τότε η τιμωρία είναι, πραγματικά αυστηρή, και ο μαύρος του χαρεμιού[396] ο αγάς [ο ευνούχος], που συνήθως είναι ένας μαλακός και καλής-φύσης μέλος του χαρεμιού, δεν τσιγκουνεύεται τα χάδια του τρομερού κουρμπάς ('courbash'), πάνω στην σχεδόν ακάλυπτη φιγούρα της παραβάτισσας. Αλλά τις σημερινές ημέρες[397] [το βιβλίο της εκδόθηκε το 1886] αυτά τα μαστιγώματα, δεν συνηθίζονται, και συνήθως οφείλονται στην ζήλια ή στον τυραννικό χαρακτήρα κάποιας κιαγιά (kiaya) ή κάποιας μπας κάλφα (bash calfa), και επιβάλλονται εν αγνοία των επικεφαλής (ιδιοκτητών) του χαρεμιού... Όταν υπάρχουν σοβαροί λόγοι, είτε θα πωλήσουν την ένοχη σκλάβα, ή θα την χαρίσουν κάπου.»[398] Δεν αναφέρει, όμως, τι θεωρούσαν σοβαρούς λόγους, ποιά ήταν τα σοβαρά παραπτώματα, και ποιος έδωσε την αρμοδιότητα της εκτέλεσης των τιμωριών στις 'ανώτερες' σκλάβες.

8. Επαγγελματίες εκτελεστές γυναικών, δεξιοτέχνες στον στραγγαλισμό και όργανα εκδίκησης.

Με το ανάλογο 'μπαχσίς' οι ευνούχοι πάντα ενεργούσαν και ως επαγγελματίες εκτελεστές, ή όργανα εκδίκησης των έγκλειστων γυναικών.

Για παράδειγμα, από την εποχή του Σουλτάνου Σουλεϊμάν [1520-1566], ο οποίος πείσθηκε, μετά από τις «ραδιουργίες» της Ρωσίδας συζύγου του της Ροξελάνης/Ροξαλένας (Αλεξάνδρας), που ήθελε να εξασφαλίσει τον θρόνο για τον δικό της γιο, για την προδοσία ενός γιου του από άλλη γυναίκα, και διέταξε να τον απαγχονίσουν. «**Επτά ευνούχοι** έπεσαν επάνω στον άτυχο πρίγκιπα, που μάταια έκραζε τον πατέρα του, ο οποίος ήταν κρυμμένος πίσω από ένα σηρικό παραπέτασμα,»[399] γράφει η Dora d'Istria.

Στο χαρέμι της Αιγύπτου, η Emmeline Lott είχε παρακολουθήσει πολλές συζητήσεις των ευνούχων, όπου περηφανεύονταν για τα κατορθώματά τους. **«Είναι συνηθισμένο πράγμα στο Χαρέμι να τους ακούς να συζητούν μεταξύ τους, να διηγούνται τα κατορθώματά τους, αυτά των προκάτοχών τους, και έχω δει τους μεγαλύτερους ευνούχους να δίνουν στους συναδέλφους-φαντομάδες αναπαραστάσεις των μεθόδων που εκτέλεσαν και πέτυχαν τα έργα τους. Αυτό το κάνουν με τον πιο κρύο τρόπο, ενώ το ακροατήριο φωνάζει, Αφερίν! Αφερίν!, Μπράβο! Μπράβο.»**[400]

---

[396] [57β] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London. Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β], σελ. 69.

[397] Το βιβλίο της Mary A. Walker εκδόθηκε το 1886.

[398] Ibid., σελ. 70. [57β]

[399] [33ª] DORA D'ISTRIA, [La Princesse Helene Ghika, La Princesse Koltzoff-Massalsky (1849),]
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861 [33ª], σελ. 346.

[400] [51β] Emmeline Lott .
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha. Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London. Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt. by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume II., [51β], σελ. 209.

Η Lott, που αποκαλεί τους ευνούχους κατ' επανάληψη **«φαντομάδες του ισχυρού φύλου»**,[401] ισχυρίζεται, ότι ενώ η ίδια βρισκόταν στο κατάστρωμα του πλοίου με τον πεντάχρονο Πρίγκιπα μαθητή της, κατά την διάρκεια του ταξιδιού της επίσημης γυναικείας αντιπροσωπείας στο χαρέμι του Σαράι, το 1865, είδαν ένα καΐκι να πετάει ένα πτώμα μέσα στο Βόσπορο.[402] Είδαν, επίσης, πολλά καλάθια να επιπλέουν στο Βόσπορο και δηλώνει στο έργο της, ότι περιείχαν τα πτώματα γυναικών, διότι «στην Τουρκία συνηθίζεται η γυναίκα να πληρώνει για τις αταξίες της». Τα πτώματά τους, όπως υποστηρίζει, τοποθετούνταν μέσα σε καλάθια ή μέσα σε σάκους που έριχναν στο Βόσπορο, στα νερά του οποίου ένα βασιλικό φιρμάνι απαγόρευε το ψάρεμα. Περιγράφει το Βόσπορο ως μια μεγάλη **«πόλη των νεκρών»** και επισημαίνει, ότι «το καλάθι και ο σάκος στην Τουρκία περιέχουν τα θύματα της ζήλιας, που είναι το έργο των ευνούχων, διότι αυτά τα φαντάσματα, τα ομοιώματα ανδρών είναι σαν τους φονιάδες μαχαιροβγάλτες ['thugs'] της Ινδίας, δεξιοτέχνες στον στραγγαλισμό.[403]

Σχετικά με τις τιμωρίες των οδαλίσκων του Σαράι, η Mrs. Harvey of Ickwell Bury μας πληροφορεί, το 1870, ότι στο παρελθόν πετάγανε τις ανυπότακτες και **ανυπάκουες γυναίκες** στο Βόσπορο **ζωντανές** μέσα σε σάκους, όμως αργότερα, μαθαίνουμε ότι υπήρξαν πιο εύσπλαχνοι, δηλαδή τις σκότωναν, πριν τις πετάξουν μέσα στο Βόσπορο. Υπογραμμίζει, ότι πήγαιναν αυτές τις δύστυχες οδαλίσκες στο Κάστρο της Ευρώπη, το Roumel-Hissei,[404] και εκεί τις **στραγγάλιζαν**. Στην συνέχεια, τα πτώματά τους τα τοποθετούσαν μέσα σε σάκους, ραμμένους κλειστά και τις πετούσαν στην θάλασσα.[405] «Τελικά, οποιαδήποτε και να ήταν η τιμωρία, και μέχρι ποιό βαθμό εκτελείτο, θα μείνει μέσα στους τοίχους του Βασιλικού Χαρεμιού.»[406] Αναφέρει, επίσης, όπως πολλές περιηγήτριες,[407] ότι οι Τούρκοι ακόμα και το 1870, πίστευαν, ότι τα κοπάδια των πουλιών, που πετούσαν επάνω στο Βόσπορο, ήταν οι ψυχές των γυναικείων θυμάτων του χαρεμιού, «οι καταδικασμένες ψυχές» αυτών των γυναικών, «οι οποίες για το μεγάλο τους αμάρτημα, είναι καταδικασμένες να ψάχνουν μάταια τον εραστή που τις παραπλάνησε.»[408]

Ο πεντάχρονος Πρίγκιπας έδειξε στην γκουβερνάντα του ένα ακέφαλο πτώμα, που επέπλεε δίπλα σε ένα καΐκι, και την ρώτησε «εάν ήταν το πτώμα ενός Κοπέκ, 'σκυλί του Ισραήλ'.» Ο μικρός Πρίγκιπας, υπογράμμισε η Lott, «όπως είναι το γενικό έθιμο των Τούρκων, δεν μισούσε εκείνους που διέφεραν από αυτόν στο θέμα της πίστης. Δεν αντιπαθούσε τους

---

[401] Ibid., σελ. 155, 159[51β]
("spectres of men")
[402] Ibid., σελ. 206 [51β]
[403] Ibid., σελ. 208 [51β]
[404] 'Roumeli-Hissei, or Castles in Europe'
[405] [50b] 1860, 1870 Mrs. Harvey, of Ickwell-Bury, ή Annie Jane Harvey
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett, Great Marlborough Street. 1871 [50b], σελ. 38.
[406] Ibid., σελ. 38. [50b]
[407] Όπως και η Mme. de la Ferte Meun [10], στις αρχές του 19ου αιώνα, η οποία απεκάλεσε τα θύματα αυτά 'les ames damnes':
[10] 1816 – 1819 Mme de LA FERTE – MEUN.
Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. [10]
[408] [50b] 1860, 1870 Mrs. Harvey, of Ickwell-Bury, ή Annie Jane Harvey
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett, Great Marlborough Street. 1871 [50b], σελ. 38-39.

'Φράγκους', **αλλά μισούσε αυτά τα ακάθαρτα ζώα, αυτά τα άπιστα σκυλιά!– τους Εβραίους.»**[409]

Τα δύο χρόνια που έζησε και εργάσθηκε στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, η Αγγλίδα γκουβερνάντα άκουσε πολλές σκλάβες να συζητούν για τις ξαφνικές και **μυστήριες εξαφανίσεις** διάφορων οδαλίσκων και ίκμπαλς (ευνοούμενων οδαλίσκων). Επιπροσθέτως, η ίδια είχε εντολή να προστατεύει τον πεντάχρονο Πρίγκιπα και να μην του επιτρέπει να τρώει οτιδήποτε, χωρίς πρώτα να το έχει εξετάσει ο Χεκίμ Μπασί ("Hekim Bachi"), δηλαδή ο βασιλικός ιατρός, για να τον προστατέψουν από τις διάφορες απόπειρες δηλητηριάσεων.[410]

Το 1865, μία Πριγκίπισσα,[411] που ανακάλυψε ότι ο σύζυγός της είχε σχέση με μία από τις σκλάβες της, έβαλε τον **«Μεγάλο (Grand) Ευνούχο της»** να την **αποκεφαλίσει** και να τοποθετήσει το κεφάλι της σκλάβας επάνω σε ένα πιάτο, σκεπασμένο με χρυσό ύφασμα, και έδωσε εντολή να σερβιρισθεί στον σύζυγό της. Μόλις ο σύζυγός της κάθισε στο σοφρά (soofra) και ήπιε ένα φλιτζάνι σερμπέτι, **το οποίο ήταν γεμάτο δηλητήριο**, ξεσκέπασαν το πιάτο, το οποίο κοίταξε και έπεσε νεκρός.[412]

Η Πριγκίπισσα και ο **ευνούχος** της δεν τιμωρήθηκαν για το έγκλημα αυτό. Πρώτον, η σκλάβα ήταν δική της ιδιοκτησία, και όχι του συζύγου της, και δεν υπήρχε νόμος που να απαγορεύει και να τιμωρεί τους ιδιοκτήτες σκλάβων όταν σκότωναν τους δικούς τους σκλάβους,[413] και δεύτερον, η Πριγκίπισσα, που είχε βασιλικό αίμα, και συνεπώς, ως κόρη ή ως αδελφή σουλτάνου, εθεωρείτο ανώτερη από τον άνδρα της, δεν τιμωρήθηκε, αν και πιθανώς θα υπήρχε νόμος που θα απαγόρευε την συζυγοκτονία.

9. Σημαντικοί αξιωματούχοι.

Οι ευνούχοι ήταν σημαντικοί 'αξιωματούχοι' των χαρεμιών, και ιδιαίτερα ο «Μέγας Ευνούχος»[414] **ο κιζλαραγασί, ο αρχιευνούχος, που χάρη στο αξίωμά του, συγκέντρωνε τεράστια χρηματικά ποσά.** Πολλοί ευνούχοι γίνονταν σημαντικά πρόσωπα της χώρας, κατείχαν υψηλές πολιτικές θέσεις ή αξιώματα στο κράτος, και ακόμα και εκείνοι, που δεν έφθαναν σε τέτοιες θέσεις είχαν μεγάλη επιρροή.[415] Όπως παρατηρεί η Lott, διατηρούσαν ακλόνητα την εξουσία τους επάνω στις γυναίκες του χαρεμιού, της οποίας εξουσίας έκαναν κατάχρηση ή την τροποποιούσαν ανάλογα με το 'Μπαχσίς' κάθε έγκλειστης γυναίκας. «Οι ευνούχοι **είναι υπερβολικά φιλάργυροι και στην πλειοψηφία τους πολύ πλούσιοι.»**[416] Καταλήγει η Lott.

10. Ευνούχοι ποιητές και μουσικοί.

---

[409] Ibid., σελ. 209 [51β]

[410] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51a], σελ. 297.

[411] Ibid., σελ. 262. [51a]

[412] Ibid., σελ. 263. [51a]

[413] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

[414] ('The Grand Eunuch')
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51a]

[415] Ibid., σελ. 53. [51a]

[416] Ibid., σελ. 54. [51a]

Σε αντίθεση με την Lott, η Μελέκ Χανούμ, πρώην Marie Dejean-Millingen, **«βρήκε φίλους στους ευνούχους»**, εκτιμούσε απεριόριστα την συντροφιά τους, και δεχόταν τις επισκέψεις τους στο χαρέμι της. Ίσως, πρέπει να λάβουμε υπόψη, ότι η Lott, στα μάτια των ευνούχων, ήταν απλώς μία μη-Μουσουλμάνα υπάλληλος του χαρεμιού, μία «Άπιστη» και ένα «Χριστιανικό σκυλί», όπως η ίδια μας πληροφορεί, ότι την αποκαλούσαν. Ενώ η Marie Dejean Millingen, γνωστή ως Μελέκ Χανούμ, είχε παντρευθεί Τούρκο αξιωματούχο, είχε αλλάξει την θρησκεία της, όπως άλλαξε και το όνομά της, το οποίο μετά τον γάμο της με τον Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, έγινε Μελέκ Χανούμ. Επιπροσθέτως, είχε μεγαλώσει στην Κωνσταντινούπολη, και κατά την διάρκεια του έγγαμου βίου της είχε γίνει μία πολύ ισχυρή πολιτική προσωπικότητα της εποχής της. Γνώριζε πολύ καλά την γλώσσα και τα ήθη και έθιμα των Τούρκων, και απολάμβαναν τις φιλοξενίες και τις επισκέψεις στα Οθωμανικά χαρέμια, από το 1836, την εποχή του Σουλτάνου Μαχμούτ Β', και μετά επί εποχής του σουλτανάτου του Αμπτούλ Μεζίντ, μέχρι το Δεκ. του 1866. Επιπλέον, μετά το διαζύγιό της, είχε την συμπαράσταση της κοινής γνώμης όταν απαιτούσε τα νόμιμα δικαιώματά της ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα.

Σε αντίθεση με τις περισσότερες περιηγήτριες, η Μελέκ Χανούμ απολάμβανε και την παρέα των γυναικών του Σαράι. «Οι κυρίες του παλατιού και οι ευνούχοι του Σαράι», όπως γράφει, «μου προσέφεραν μεγάλη ψυχαγωγία, και γι' αυτό το λόγο, άτομα που ανήκουν σε αυτήν την τάξη είναι πιο ζωντανά και ελεύθερα από τους ανθρώπους της πόλης. Οι τρόποι τους είναι λιγότερο επηρεασμένοι, και συνεπώς είναι πιο ειλικρινείς, έτσι η συντροφιά τους είναι πιο ευχάριστη, και φέρνει κάποια μαγεία στο καταπιεσμένο πνεύμα από την κουραστική ρουτίνα της (καθημερινής) ζωής του χαρεμιού.»[417]

Μέχρι στιγμής πρόκειται για την μοναδική μαρτυρία γυναίκας που αποδέχεται, συμπαθεί, συναναστρέφεται, κατανοεί και απολαμβάνει την παρέα των ευνούχων, οι οποίοι την επισκέπτονταν τακτικά.[418] «Βρήκα φίλους ανάμεσα στους ευνούχους,[419] η συντροφιά των οποίων μου έδινε ευχαρίστηση. Ορισμένοι από αυτούς ήταν αναγνωρισμένοι ποιητές και μουσικοί. Ο Φερχάντ-Αγά, για παράδειγμα, συνδύαζε και τα δύο αυτά χαρίσματα. Ήταν αυθεντικός τροβαδούρος» και συμπληρώνει, ότι ο Φερχάντ-Αγά είχε ευγενικά συναισθήματα και αδυναμία στο ρακί, «αλλά αυτό ήταν πολύ φυσικό».[420]

Ανεξάρτητα από τα συναισθήματα των περιηγητριών του 19ου αιώνα για τους ευνούχους, οι μαρτυρίες τους επιβεβαιώνουν, χωρίς καμμία εξαίρεση, πρώτον, ότι οι μαύροι ευνούχοι υπήρχαν αποκλειστικά στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι του σουλτάνου και στις οικίες των εύπορων τάξεων της Οθωμανικής κοινωνίας[421] και δεύτερον, ότι αποτελούσαν ένα απαραίτητο κομμάτι ή συστατικό στοιχείο της περιουσίας και του κοινωνικού καθεστώτος ('social status') της Οθωμανικής οικογένειας, όπως και στην περίπτωση των έγκλειστων γυναικών-σκλάβων του χαρεμιού.

---

[417] [45a] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY 1872 [45α], σελ. 181.

[418] Ibid., σελ. 182. [45a]

[419] Ibid., σελ. 181. [45a]

[420] Ibid., σελ. 182. [45a]

[421] [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β], σελ. 74.

Με την κατάργηση του Σουλτανάτου το 1922, την υιοθέτηση του Ελβετικού Δικαίου και την κατάργηση της πολυγαμίας στην Τουρκία, το 1926, και ως επακόλουθο του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού, δεν γλίτωσαν μόνο οι γυναίκες και τα μικρά θηλυκά παιδιά, αλλά και τα μικρά αγόρια της Αφρικής και των μη-μουσουλμάνων λαών γενικά, και όχι μόνο εκείνοι, που επιβίωναν μετά από αυτήν την τρομακτική εγχείρηση, αλλά και οι δύο στους τρεις που πέθαιναν εξ' αιτίας της.[422]

[422] Turkey and the Slave Trade. A Statement of Facts by F.W. Chesson. Papers on the Eastern Question, No. 7. 1877, σελ. 10.

4. ΤΑ ΑΝΩΤΕΡΑ ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΧΑΡΕΜΙΟΥ «από ευγένεια»[1]

4.1 Τα παιδιά των σουλτάνων, οι Πρίγκιπες και οι Πριγκίπισσες, τα εργαλεία της στρατηγικής επιβίωσης, αυτοενδυνάμωσης ή προσωπικής ενδυνάμωσης[2] των κατώτερων εξισλαμισμένων σκλάβων, των έγκλειστων γυναικών της κατώτερης πυραμιδικής ιεραρχίας.

Πραγματικά ήταν ολέθρια η επιρροή του χαρεμιού,[3] όχι μόνο επάνω στις ίδιες τις έγκλειστες γυναίκες, αλλά και στους πρίγκιπες γιους των σουλτάνων, υποψήφιους διάδοχους στον θρόνο ή μελλοντικούς σουλτάνους. **Τα παιδιά των σουλτάνων, δηλαδή των Καντίν Εφέντη και των Χανούμ Εφέντη «φυτοζωούσαν»**[4] μέσα στο χαρέμι «μέχρι να τους καλέσουν από αυτήν την **μολυσμένη ατμόσφαιρα** για να ανέβουν στο θρόνο,»[5] υποστηρίζει έντονα η Fanny Janet Blunt.[6] «Το έδαφος είναι ικανό να παράγει μόνο σακατεμένα

---

[1] Βλέπε περιηγήτρια [44ª] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I [44ª] and Vol. II. [44β] , 1878 . Vol. I., [44ª], σελ. 259.

[2] Όσον αφορά τους όρους «αυτοενδυνάμωση», «προσωπική ενδυνάμωση», «στρατηγικές επιβίωσης» ή ψυχικής επιβίωσης, αυτοενδυνάμωσης ή αυτο-άμυνας, βλέπε, επίσης, Amazon. Com Books:

1. Bookman, Anna Morgen, Sandra (Editor). Women and the Politics of Empowerment. Women in the Political Economy. Temple Universtiy Press, January 1988.
2. Fowlkes, Diane L. White Political Women: Paths from Privelege to Empowerment. University of Tennessee Press, Jan. 1991.
3. Frankel, Lois P. Women, Anger and Depression: Strategies for Self-Empowerment. Dec. 1991.
4. Kaye, Lenard W. Self-Help Support Groups for Older Women: Rebuilding Elder Networks Through Personal Empowerment. July 1997.
5. Mannino, Mary Ann. Revisionary Identities: Strategies of Empowerment in the Writing of Italian/American Women. Peter Lang Publishers, 2000.
6. Marrewa, Al. The Feminine Warrior: A Woman's Guide to Verbal, Psychoogical, and Physical Empowerment. 1998.
7. Radford-Hill, Sheila. Further to Fly: Black Women and the Politics of Empowerment. University of Minessota Press, Oct. 2000.
8. Swan, Bonita L. Swan. Thirteen Steps: An Empowerment Process for Women. [Amazon com., ASIN: 0933216688., second edition.
9. Tapping the Power Within: A Path to Self-Empowerment for Blace Women/Cassette. ASIN: 0863163203. (Amazon Books).
10. Taylor, Jewel D. Sisterfriends: Empowerment fro Women and A Celebration of Sisterhood. Quiet time Publishing, Feb. 1998.
11. Thoele, Sue Patton. The Woman's Book of Courage: Meditations for Empowerment and Peace of Mind. Author of The Courage to Be Yourself. Paperback, Nov. 1996. (Instead of being victims, the author shows how we can change the vicious circle...).
12. Zaffuto, Angelo Anthony. Living Perfect Love: Self-Empowerment Rituals for Women. Humanities Multi-Media Publishers, 196.
13. Zeiger, Carolin Allen. (Ph.D). Doing It All Isn't Everything: A Woman's Guide for Living in Harmony and Empowerment. Nov. 1992. (ISBN: 0963278800).

[3] [51β] Emmeline Lott , 1864-1866.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume II, [51β], σελ. 298.

[4] [44ª] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Vol. I., [44ª] σελ. 115.
Βλέπε, επίσης,
[51β] Emmeline Lott .
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha. &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51a], σελ. 78.

[5] Ibid., σελ. 299. [51β], και
[44ª] Fanny Janet Blunt. The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Vol. I., [44a], σελ. 115.

[6] Ibid., σελ. 115. [44a]

φυτά»,[7] γράφει για το χαρέμι και για τα παιδιά των σουλτάνων, και ιδιαίτερα για τα αγόρια, τους πρίγκιπες και μελλοντικούς σουλτάνους, η Emmeline Lott, μετά την προσωπική της εμπειρία στα βασιλικά χαρέμια του Σαράι και της Αιγύπτου από το 1864 έως το 1866. «Γνωρίζουμε, ότι σχεδόν όλοι οι Σουλτάνοι και οι διάδοχοί τους στην Αντιβασιλεία **φυτοζωούν** μέσα στο χαρέμι, μέχρι να τους καλέσουν από αυτήν την **μολυσμένη ατμόσφαιρα** για να ανέβουν στο θρόνο. Αν και οι Αιγύπτιοι πρίγκιπες φεύγουν από **αυτόν τον θεσμό της διαφθοράς των γυναικών και των νέων πριγκίπων** σε ηλικίες δέκα ή δώδεκα ετών, ακόμα οι αναμνήσεις των απρεπών ή **χυδαίων** (disgusting) σκηνών, στις οποίες καθημερινά συμμετείχαν, έχουν ριζώσει πολύ βαθιά μέσα στο μυαλό τους για να ξεριζωθούν κάποτε,»[8] καταλήγει η Lott.

Από τον 18ο αιώνα[9] έως τα τέλη του 19ου αιώνα περιηγήτριες μας πληροφορούν, ότι οι πρίγκιπες της Αιγύπτου και της Τουρκίας, από την γέννησή τους, σύμφωνα με το έθιμο, κατοικούσαν και μεγάλωναν μέσα σε αυτό το 'χρυσό κλουβί', μέσα σε αυτό το 'καφάσι', χωρίς να έχουν καμμία επικοινωνία ή επαφή με τον έξω κόσμο, και με την συντροφιά μόνο των έγκλειστων γυναικών και εκείνη των ευνούχων.[10] **«Από αυτό το επιχρυσωμένο μπουντρούμι»**, όπως γράφει η Lott το 1866, "γιατί πραγματικά δεν ήταν τίποτα καλύτερο, ο διάδοχος του θρόνου εξερχόταν με τον θάνατο του σουλτάνου, φυσικά[11] σε κατάσταση απόλυτης αγνοίας, με καμμία γνώση, σχετικά με τους ανθρώπους ή τα θέματα, και ήταν προετοιμασμένος να **φυτοζωεί** πάνω στο θρόνο... Ήταν πολύ αργά για αυτόν να μάθει οτιδήποτε, και η νωθρότητα ή η τρυφηλότητα, μέσα στην οποία μεγάλωσε, ήταν πολύ βαθιά ριζωμένη μέσα του για να ξεριζωθεί. Έτσι, πολλοί από αυτούς [τους σουλτάνους] γίνονταν σκληροί, άλλοι γίνονταν αποβλακωμένοι, (από το πιοτό, τα ναρκωτικά, τον έρωτα...), ενώ οι υπόλοιποι Πρίγκιπες συνέχιζαν να **φυτοζωούν** για την υπόλοιπη ζωή τους μέσα στο κλουβί [του χαρεμιού], όπου εκπαιδεύονταν ως αντίδοτο από την μελαγχολία σε κάποια μηχανική τέχνη. Πολλοί μάθαιναν το τορνευτήριο, άλλοι να φτιάχνου τόξα και βέλη, ορισμένοι την φροντίδα του κελύφους της χελώνας και του εβένου, καθώς και το κέντημα του μαροκινού δέρματος ή της μουσελίνας. Οι πιο έξυπνοι, γενικά, εψυχαγωγούντο με την αντιγραφή του Κορανίου και άλλα ιερά ή νομικά έργα.»[12]

Η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν αποτέλεσμα της παραμελημένης εκπαίδευσης του χαρεμιού,[13] επισημαίνουν, επανειλημμένως, περιηγήτριες και έγγαμες Μουσουλμάνες, όπως η Emmeline Lott η Fanny Janet Blunt, η Annie Brassey και η Melek Hanum (Marie Dejean Millingen). Για παράδειγμα, ο σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ,[14] ο αδελφός του ο σουλτάνος Αμπτούλ Αζίζ,[15] και

---

[7] Βλέπε, περιηγήτρια [51β]: «...έχοντας ζήσει στα χαρέμια, είμαι σίγουρη ότι το έδαφος είναι ικανό να παράγει μόνο σακατεμένα φυτά"

[8] Ibid., Βλέπε περιηγήτρια [51β] Emmeline Lott, σελ. 299. [51β], και
[44α] Fanny Janet Blunt. The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Vol. I., [44a], σελ. 115.

[9] [4] The Right Honourable Elizabeth Craven .
"A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London, G.G. J. and J. Robinson, 1789. [4] σελ. 240-241.

[10] [51α] Emmeline Lott .
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51a], σελ. 77.

[11] Ibid., σελ. 77. [51a]

[12] Ibid., σελ. 78. [51a]

[13] Ibid., σελ.297. [51β] (volume II.)

[14] Abdul Medzid/Meschid 1839-1861

[15] Abdul Aziz 1861-1876

ο Σουλτάνος Μουράτ,[16] υπήρξαν θύματα όχι μόνο των αξιωματούχων τους, αλλά και της **«ολέθριας επιρροής»**[17] του χαρεμιού, δηλαδή των έγκλειστων γυναικών τους, καθώς επίσης της διαπαιδαγώγησης και ανατροφής τους μέσα στο χαρέμι, καταλήγοντας, σύμφωνα με τις μαρτυρίες στην **υπερκατανάλωση ουσιών, στην παράνοια, στην παραφροσύνη στην τρέλα και στον πρόωρο θάνατο.**[18]

Τα παιδιά ενός σουλτάνου, οι πρίγκιπες και οι πριγκίπισσες, ζούσαν εγκαταλειμμένοι μέσα στον λήθαργο του χαρεμιού, θύματα της παραμελημένης ή ελλιπούς εκπαίδευσης, σε σχέση ιδιαίτερα με τον μελλοντικό τους ρόλο, εξ'αιτίας των απαίδευτων έγκλειστων εξισλαμισμένων σκλάβων, που αποσκοπούσαν στην καλλιέργεια της μελλοντικής ευνοιοκρατίας και της γενικότερης επιρροής επάνω τους. Γεγονός που εξηγεί, γιατί τόσοι σουλτάνοι έδειχναν, σύμφωνα με τις μαρτυρίες, συμπτώματα «αποβλάκωσης», «νωθρότητας ή τρυφηλότητας», «παράνοιας», «παραφροσύνης», «τρέλας» και γενικά απροσάρμοστης συμπεριφοράς, σε σχέση με τον εξωτερικό κόσμο,[19] όπως ο σουλτάνος Αμπτούλ Αζίζ και ο σουλτάνος Μουράτ.[20]

Η πρώτη περιηγήτρια, που αναφέρθηκε στην εκτεταμένη άγνοια και αμάθεια σουλτάνου, ήταν η Αγγλίδα περιηγήτρια Lady Elizabeth Craven, η οποία, το 1786, υποστήριξε, ότι ήταν αποτέλεσμα του συστήματος του χαρεμιού, δηλαδή του τρόπου με τον οποίο ανατρέφονταν οι πρίγκιπες, οι οποίοι, όπως υπογραμμίζει, ποτέ δεν απομακρύνονταν ή ποτέ δεν έφευγαν από τον χώρο αυτό,[21] τον οποίο οι περιηγήτριες αποκαλούν 'καφάς' (καφάσι).

Τον 19° αιώνα, όλοι οι πρίγκιπες της Κωνσταντινούπολης, και εκείνοι της Αιγύπτου, σύμφωνα με το έθιμο, όπως μας πληροφορεί η Lott, κατοικούσαν και μεγάλωναν σε ένα απομονωμένο κομμάτι, ή διαμέρισμα, μέσα στο χαρέμι του Σαράι το οποίο ονόμαζαν 'καφάς', δηλαδή «κλουβί», το οποίο περιτριγυριζόταν από ψηλά τείχη. Εδώ, οι πρίγκιπες κρατούνταν σε μία μορφής **ομηρία** από την γέννηση τους, χωρίς να έχουν καμμία επικοινωνία με τον έξω κόσμο, και με την αποκλειστική συντροφιά των έγκλειστων γυναικών, όλων των βαθμίδων, και των ευνούχων του χαρεμιού.[22]

Σε αυτό το σημείο, οφείλουμε να τονίσουμε, ότι τους πρώτους αιώνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι σουλτανικοί πρίγκιπες εγκατέλειπαν την βασιλική κατοικία, αποκτούσαν δικό τους παλάτι και χαρέμι, και συμμετείχαν στις υποθέσεις του κράτους. Διορίζονταν στρατιωτικοί διοικητές σε διάφορες περιοχές της Οθωμανικής επικράτειας, και αποκτούσαν οπαδούς, ισχύ και εξουσία. Αλλά, τον 16° αιώνα, οι πρίγκιπες άρχισαν να παραμένουν έγκλειστοι σε δώματα του χαρεμιού, οπότε

---

[16] Murad V. 1876

[17] [51b] Emmeline Lott
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume II, [51β], σελ. 298.

[18] Βλέπε, υποκεφάλαιο 5., ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΑΥΤΩΝ ΤΩΝ ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΕΝΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ-ΟΙ ΣΟΥΛΤΑΝΟΙ.

[19] Βλέπε υποκεφάλαιο, «Οι Σουλτάνοι του 19ου αιώνα»

[20] Βλέπε υποκεφάλαιο "Οι Σουλτάνοι του 19ου αιώνα»

[21] [4] The Right Honourable Elizabeth Craven
"A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London, G.G. J and J. Robinson. 1789. [4] σελ. 240-241.

[22] [51°] Emmeline Lott.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha. Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha. Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London. Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume I, [51α] σελ. 77.

περιοριζόταν και η γενικότερη παιδεία τους, οι κοινωνικές επαφές τους, καθώς και οι γνώσεις τους γύρω από τον έξω κόσμο.[23]

Το έθιμο να κλείνουν τους πρίγκιπες στο 'καφάς', δηλαδή στο χαρέμι, σύμφωνα με τις πληροφορίες, που μας παρέχουν περιηγήτριες, όπως η Dora d'Istria,[24], καθιερώθηκε τον 16ο αιώνα πριν τον σουλτάνο Σελίμ Β' [1566-1574], εξ' αιτίας των ενεργειών της Ροξελάνης/Ροξελάνας, (ή Αλεξάνδρας), μιας Ρωσίδας σκλάβας, η οποία υπήρξε η χασεκί σουλτάνα, η πρώτη ευνοούμενη παλλακίδα του σουλτάνου Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς[25] [1520-1566] και η οποία στην συνέχεια έγινε η **πρώτη** νόμιμη σύζυγος σουλτάνου με καταγωγή σκλάβας.

Χάρη σε αυτήν την πρώτη νόμιμη σύζυγο, από την φουρνιά των σκλάβων του σουλτάνου Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς, καθιερώθηκε η απομόνωση των πριγκίπων, για την προστασία τους, κυρίως από τις άλλες χασεκί σουλτάνες ή γυναίκες του χαρεμιού, οι οποίες συνωμοτούσαν με σκοπό να εξοντώνουν τα παιδιά των αντιζήλων τους. Η εξουσία που απέκτησε η Ροξελάνα, η χασεκί σουλτάνα του σουλτάνου Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς, στα τέλη του 16ου αιώνα, όπως ήδη εξετάσαμε, δημιούργησε το έδαφος και τις προϋποθέσεις για την ίδρυση και την επικράτηση του θεσμού ή του αξιώματος της βαλιδέ σουλτάνας, κατά το σουλτανάτο του Μουράτ III,[26] στο τέλος του 16ου αιώνα.

Περιηγήτριες του 19ου αιώνα επιβεβαιώνουν, ότι από την νηπιακή τους ηλικία οι πρίγκιπες, μαζί με τις πριγκίπισσες, ήταν και τότε εγκαταλειμμένοι μέσα σε αυτόν τον πολυεθνικό γυναικείο μικρόκοσμο, στα χέρια εξισλαμισμένων γυναικών χωρίς παιδεία, οι οποίες ικανοποιούσαν κάθε τους επιθυμία, σχέδιο και καπρίτσιο με στόχο την μελλοντική τους επιρροή, ευμένεια και συμπάθεια. Περιηγήτριες εκτιμούν, ότι τα παιδιά αυτά, εγκαταλειμμένα πλήρως στα χέρια αυτών των υποδουλωμένων έγκλειστων γυναικών, γίνονταν δεσποτικά, δύστροπα, πεισματάρικα, ιδιότροπα, και δύσκολα να ικανοποιηθούν.[27]

Αυτή η έκδηλη παρακμάζουσα κατάσταση και μέθοδος ανατροφής των μελλοντικών σουλτάνων και αξιωματούχων,[28] αποτελούσε για την Dora d'Istria,[29] όπως γράφει η ίδια το 1859, η **εκδίκηση** που έπαιρναν οι σκλάβες του Σαράι, για την αρχική τους υποδούλωση, ή εξανδραποδισμό, εκμεταλλευόμενες **«το μοναδικό κανάλι»**, που είχαν στην διάθεσή τους για επιρροή, τις δυνατότητες δηλαδή που τις παρείχαν οι ρόλοι τους στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού, με στόχο πάντα την εκμετάλλευση των παιδιών των σουλτάνων.

---

[23] Νεοκλής Σαρρής, Οσμανική Πραγματικότητα', τόμος πρώτος, σελ. 379.

[24] [33ος] Dora d'Istria.
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861.

[25] Suleyman I ή Suleyman II. Der Grobe, σύμφωνα με τον Αυτοκρατορικό Πίνακα του Κώστα Φωτιάδη. Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου. Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Θεσσαλονίκη, σελ. 628-629.
-Suleyman I, (1520-1566), σύμφωνα με τον Pierce, Leslie P , Appendix of Sultans and Valide Sultans of the Sixteenth and Seventeenth Centuries. 'The Imperial Harem. Women and Sovereignty in the Ottoman Empire.

[26] Murad III (1574-1595)
Βλέπε υποκεφάλαιο 'Το Γυναικείο Παρακράτος' ή 'Το Σουλτανάτο των Γυναικών'.

[27] Βλέπε υποκεφάλαιο 12, κεφάλαιο «Το παιδικό χαρέμι».

[28] Βλέπε υποκεφάλαιο 12, «Το παιδικό χαρέμι».

[29] Βλέπε Περιηγήτρια [33ος] Dora d'Istria

Οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα, ιδιαίτερα εκείνες που έζησαν πολλά χρόνια στην Τουρκία και γνώριζαν την γλώσσα, τα ήθη και τα έθιμα, και οι οποίες διατηρούσαν στενές σχέσεις με τις έγκλειστες γυναίκες του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, δεν εξεπλάγησαν με την επικράτηση «της διαφθοράς»[30] και της «ακολασίας»,[31] όπως συχνά την αποκαλούν. Γνώριζαν, όπως επισημαίνουν κατ' επανάληψη, ότι το σύστημα του χαρεμιού δεν εφοδίαζε με ικανότητες ακόμα και εκείνες τις γυναίκες της υψηλής τάξης της πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού, όπως ήταν οι πριγκίπισσες, οι Καντίν-Εφέντη και οι Χανούμ Εφέντη, ούτως ώστε να μπορούν να ασκήσουν την εξουσία τους για υψηλούς και ευγενικούς στόχους.

Εύλογα, λοιπόν ευδοκίμησε, ή μάλλον είχε δημιουργηθεί και αναπτυχθεί μία μορφή αντίστασης, μία αλυσίδα στρατηγικών-επιβίωσης και μία τακτική αυτοενδυνάμωσης και ψυχικής ενδυνάμωσης ή αυτοάμυνας αυτών των θηλυκών δούλων, που οδηγούσε όχι μόνο στην διαφθορά και τον εξευτελισμό της γυναίκας, όπως επισημαίνουν και εκτιμούν επανειλημμένως περιηγήτριες, αλλά είχε ταυτόχρονα ως επακόλουθο την καταστροφή, την αναστολή και τον εκφυλισμό της πνευματικής εξέλιξης των ανδρών, δηλαδή των πριγκίπων και των μελλοντικών σουλτάνων.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτίμηση της Fanny Janet Blunt, για την σημαντικότητα που διαδραμάτιζε ο ρόλος της γυναικείας εκπαίδευσης, το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα, όσον αφορά τις μελλοντικές γενιές των αρσενικών Οθωμανών ηγετών:

«Η **εκπαίδευση**, που είναι πολύ παραμελημένη ακόμα και στις Τουρκάλες, έχει κάνει πολύ μικρή πρόοδο μέσα στο Σαράι, όπου θα μπορούσε να αποδειχθεί μία ανεκτίμητη βοήθεια σ' εκείνες που είναι προορισμένες να κατέχουν τις υπεύθυνες θέσεις των συζύγων και των μητέρων σουλτάνων. **Πόσο διαφορετική θα ήταν η ζωή στο Σαράι**, εάν οι τελευταίες, αντί να είχαν επιλεγεί μέσα από την στρατιά των ανθρωπίνων πλασμάτων, που είναι αλυσοδεμένοι στις υπηρεσίες **ενός ατόμου**, με το μοναδικό σκοπό να ψυχαγωγήσουν τις ελεύθερες ώρες του, να εξυπηρετούν τις ανάγκες του, και να του δώσουν απογόνους, που θα τον διαδεχθούν στο θρόνο, **επιλέγονταν**, όπως σε άλλες χώρες, μεταξύ των εγγράμματων (μορφωμένων) γυναικών, και εάν ο αριθμός τους συγκεκριμενοποιηθεί ή μειωθεί σε μία [μόνο σύζυγο], από τους νόμους της θρησκείας και του πολιτισμού! Η αξιοπρέπεια και ο σεβασμός θα μπορούσαν τότε να αντικαταστήσουν την ταπείνωση/τον εξευτελισμό. **Η γυναίκα εξυψωμένη**[32] **στην πραγματική της σφαίρα θα εξασκούσε την επιρροή της για υψηλούς και ευγενικούς στόχους, αντί για τους ανάξιους σκοπούς μέσω του μοναδικού καναλιού που παραμένει ανοικτό σε αυτήν.»**[33] Γράφει η Fanny Janet Blunt, το 1878, επιβεβαιώνοντας την παρατήρηση της Dora d'Istria, που προηγήθηκε το 1859, σχετικά με την οποία οι έγκλειστες γυναίκες χρησιμοποιούσαν το "μοναδικό κανάλι", που είχαν στην διάθεσή τους, δηλαδή την ίντριγκα, την μηχανορραφία ή την δολοπλοκία για να εκδικηθούν την αρχική τους υποδούλωση.

---

[30] Παρόλο που οι περιηγήτριες αναφέρονται επανειλημμένως στο θέμα της «διαφθοράς», δεν την περιγράφουν με λεπτομέρεια.

[31] [44a] Fanny Janet Blunt

The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians. Greeks. Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II , 1878 Vol I., [44a] σελ. 261.

[32] Ibid., σελ.260. [44a]

[33] Ibid.,σελ. 261. [44a]

«Κάτω από ένα τέτοιο σύστημα», συνεχίζει η Blunt, **«δεν εκπλησσόμαστε από την επικρατούσα ακολασία και διαφθορά, που υπάρχει σε ένα κέντρο, όπου η Αρετή συντρίβεται, και τα πλεονεκτήματα της υγιούς εκπαίδευσης δεν αποκτούνται ή δεν εκτιμούνται. Μόνο εκείνες (οι γυναίκες), οι οποίες έχουν έρθει σε επαφή με τα έγκλειστα μέλη του Σαράι, και γνωρίζουν καλά την γλώσσα, τα ήθη και τα έθιμα των Τούρκων μπορούν να καταλάβουν και να εκτιμήσουν την ορθότητα αυτής της δήλωσης, που ίσως φαίνεται αυστηρή.»**[34]

Την αξιολόγηση της Blunt, υπογραμμίζει και η Emmeline Lott, σύμφωνα με την οποία, στην **παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν συνέβαλε αυτή η παραμελημένη εκπαίδευση του χαρεμιού.**[35] Συγκεκριμένα γράφει: «Είναι αναμφισβήτητο γεγονός, ότι τα τείχη[36] του Χαρεμιού έχουν, και ακόμα κρύβουν, θλιβερές ιστορίες και τρομερά μυστικά. Ένα πολύ άθλιο φρούτο που έχει γεννήσει το Χαρέμι, και **έχει κυρίως συμβάλλει στην παρακμή της Οθωμανικής επικράτειας**, είναι το φαινόμενο της παραμελημένης εκπαίδευσης των Πριγκίπων, η, σωστότερα διατυπωμένο, η ύπαρξή τους και η σχέση τους με το κράτος. Να ανακεφαλαιώσω, τα φτερά τα οποία μας δίνουν την δυνατότητα να ανεβάσουμε τον εαυτό μας από την λάσπη, και να αναπτυχθούμε, που είναι, ή θα έπρεπε να είναι ο στόχος όλων των πολιτισμών και της εκπαίδευσης, σακατεύονται από τον Τούρκο.»[37]

Ελάχιστα ήταν τα μέλη του χαρεμιού, που μάθαιναν να διαβάζουν. Η Fanny Janet Blunt διέκρινε, ότι η εκπαίδευση και ανατροφή ενός **βασιλικού παιδιού** δεν διέφερε και δεν είχε λιγότερα μειονεκτήματα, γενικά, από αυτήν των παιδιών των απλών Τούρκων.[38] Η Blunt, υποστηρίζει ότι η επιεικής, και γενικότερα δουλική συμπεριφορά των σκλάβων, που αποσκοπούσε στην μελλοντική τους επιρροή επάνω σε αυτά τα παιδιά του σουλτάνου, εκτός που καθυστερούσε σοβαρά την οποιαδήποτε εκπαίδευσή τους, **συνεχιζόταν αργότερα και στα πιο προχωρημένα στάδια της ζωής τους.** Συγκεκριμένα γράφει:

«Αυτήν την περίοδο οι πρίγκιπες και οι πριγκίπισσες απαιτούν απόλυτη προσοχή, υπακοή, και σεβασμό από τις λεγεώνες των σκλάβων που τους περιβάλλουν, οι οποίοι αγωνιούν να στρώσουν τα θεμέλια της μελλοντικής ευνοιοκρατίας, και δεν τους αρνούνται τίποτα που είναι στην δυνατότητά τους να κάνουν. Κανακεύουν την ματαιοδοξία τους, κάνοντάς τους όλα τα χατίρια, και έτσι καταστρέφουν σε μεγάλο βαθμό τα αποτελέσματα των διδασκαλιών που λαμβάνουν…. Οι γνώσεις, που γενικά έπαιρναν οι Τούρκοι πρίγκιπες στο παρελθόν, περιορίζονταν στην μελέτη της Αραβικής, της Περσικής, της Τουρκικής και της Γαλλικής γλώσσας, μαζί με άλλους κλάδους της γενικής Τουρκικής εκπαίδευσης, αλλά η νωθρότητα του χαρεμιού, και η πατρική και μητρική συγκαταβατικότητα (αδυναμία), εμποδίζουν αξιοθρήνητα την πορεία των μαθημάτων, που γίνονται με τον πιο απρόσεκτο (άστατο ή αμελή τρόπο), και έτσι δεν έχουν το αναμενόμενο αποτέλεσμα στο νέο μυαλό, το οποίο παρακολουθεί τα μαθήματα με ελάχιστη

---

[34] Ibid., σελ. 261. [44a]

[35] Και στα δύο έργα της, η Lott[51°],[51β] γράφει την λέξη Χαρέμι πάντα με κεφαλαίο 'Χ'. [The English Governess in Egypt Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt In Two Volumes. London. Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Vol. I. [51α], Vol. II. [51β].

[36] Ibid., σελ. 297. [51β]

[37] Ibid., σελ. 298. [51β]

[38] Βλέπε [44°] [44β] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians. Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II , 1878 (Vol. I [44a], Vol. II. [44b])

επιμέλεια.»[39] Το ίδιο παραμελημένο και επιφανειακό 'σύστημα εκπαίδευσης' επικρατούσε και στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, το 1865, σύμφωνα με τις μαρτυρίες της Emmeline Lott,[40]

Όσον αφορά την εκπαίδευση των Πριγκιπισσών, δηλαδή των θυγατέρων των σουλτάνων, η Blunt επισημαίνει ότι: «Η εκπαίδευση των Πριγκιπισσών, είναι ακόμα πιο ελλιπής/ανεπαρκής στην ουσία της διδασκαλίας, καθώς και στον τρόπο και χρόνο που επιχειρείται. Θεωρείται αρκετό, μία βασική γνώση της μητρικής τους γλώσσας,[41] της μουσικής, του κεντήματος/εργόχειρου φυσικά, όταν έχουν διάθεση και επιθυμία. Αυτά τα κορίτσια, όταν φθάσουν στις ηλικίες των δεκαπέντε ή δεκαέξι ετών, προικίζονται πλουσιοπάροχα, λαμβάνουν ως δώρο μία θαυμαστή προίκα, κοσμήματα, και ένα παλάτι, και τις παντρεύουν με κάποιον ευνοούμενο της βασιλικής αυλής. Σαν αποτέλεσμα της υψηλής τους θέσης, στην οποία γεννήθηκαν, αυτές οι πριγκίπισσες γίνονται **πολύ ανεξάρτητες και απόλυτες αρχόντισσες στην οικίας τους**. Λίγες από τις έγγαμες πριγκίπισσες κατά την βασιλεία των πιο πρόσφατων Σουλτάνων έχαιραν καλής φήμης, υπόληψης ή είχαν κερδίσει τον σεβασμό του λαού ή ακόμα και την αγάπη του συζύγου τους. Δύστροπες και σπάταλες στις συνήθειές τους, τυραννικές και συχνά άσπλαχνες - απάνθρωπες στην συμπεριφορά τους προς τους όχι-ζηλευτούς συζύγους τους, παρείχαν λόγους για ατελείωτα κουτσομπολιά στην κοινωνία του Σταμπούλ (Κωνσταντινούπολη).»[42]

Για παράδειγμα, η αδελφή του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ, όπως μας πληροφορεί η Marie Dejean Milingen,[43] την οποία γνώρισε όταν φιλοξενήθηκε στο χαρέμι αυτής της πριγκίπισσας το 1836, «ήταν γυναίκα με δυνατά πάθη, αλλά ταυτοχρόνως, είχε ένα πολύ απάνθρωπο χαρακτήρα. Ασκούσε μεγάλη επιρροή επάνω στον αδελφό της τον Σουλτάνο Μαχμούτ ΙΙ. Λέγεται ότι είχε την συνήθεια να ψυχαγωγείται με το να συγκεντρώνει μπροστά της δέκα νεαρούς Έλληνες, ξυρισμένους και βαμμένους, και τους έβαζε να χορεύουν φορώντας γυναικείες ενδυμασίες. Σε πολλές τέτοιες περιστάσεις ο αδελφός της (ο Σουλτάνος Μαχμούτ ΙΙ), μαθαίνοντας για τις ακολασίες ή τα όργιά της με τους χορευτές, τους συνελάμβανε και τους θανάτωνε, και η αδελφή του έμοιαζε να μην ενοχλείται καθόλου.»[44]

«Κάποτε, όταν έκανε τον περίπατό της στην εξοχή, είδε ένα ελκυστικό ωραίο νέο αγρότη και τον κάλεσε στο παλάτι με λουλούδια και άλλα μπιχλιμπίδια. Από την ημέρα που μπήκε στο παλάτι, τίποτα δεν ακούσθηκε για αυτόν ξανά. Εκτελέσθηκε, μετά που παρείχε στην άστατη και απάνθρωπη γυναίκα μία απασχόληση για να περάσει την ώρα της,» καταλήγει η Marie Dejean Milingen, αργότερα Μελέκ Χανούμ.[45]

---

[39] Ibid., σελ.260. [44a]

[40] Βλέπε Emmeline Lott [51a] [51b].

[41] The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. (Vol. I), [44a] σελ. 268.

[42] Ibid., σελ. 268. [44a]
(Βλέπε, επίσης, [45°] Μελέκ Χανούμ, σχετικά με τον γάμο της κόρης του σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ με τον γιο του Μεγάλου Βεζίρη Ρεσίντ Πασά)

[43] Η Marie Dejean πήρε το όνομα Μελέκ Χανούμ μετά τον γάμο της με τον Κιμπριζλί Μεχμέτ Πασά.

[44] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45°], σελ. 31: -«The princess was a woman of strong passions, but, at the same time, of a most cruel disposition. She exercised great influence over her brother, the Sultan Mahmud. It is related of her that she used to amuse herself by collecting together in her presence ten young Greeks duly shaved and painted, and making them dance in female costume. On several occasions her brother, hearing of the debauches to which she gave herself up with these dancers, had them seized and put to death, whereas his sister seemed to be not in the least degree affected."

[45] Ibid., σελ. 31-32. [45a]

Και η Lucy Garnett, όσον αφορά αυτήν την παραμελημένη εκπαίδευση των πριγκιπισσών,[46] επιβεβαιώνει την Fanny Janet Blunt, όταν επαναλαμβάνει και επισημαίνει ότι οφειλόταν, όπως και στην περίπτωση των Πριγκίπων, στους λεγεώνες των δούλων,[47] που τις περιβάλανε στο χαρέμι του Σαράι επιθυμώντας να ιδρύσουν τις βάσεις για μελλοντική ευνοιοκρατία, προβλέποντας και ικανοποιώντας κάθε τους επιθυμία, αδυναμία και καπρίτσιο.[48]

Ο θεσμός του Οθωμανικού χαρεμιού, φυσικά, δεν προωθούσε την παιδεία και δεν αναγνώριζε τα πλεονεκτήματα της μάθησης. Πως θα ήταν, όμως, δυνατόν ένας θεσμός που εμφανίσθηκε- και κυρίως εδραιώθηκε- σαν αποτέλεσμα του θεσμού της δουλείας, να προωθεί την εκπαίδευση και την μάθηση;

Αν λάβουμε υπόψη, ότι ο υπέρτατος ηθικός νόμος της υποταγής διέτρεχε αφ' ενός όλη την ιεραρχία του χαρεμιού, και η εκπαίδευση των σκλάβων, αφ' ετέρου στόχευε αποκλειστικά στην καλύτερη εκμετάλλευσή τους και στην καλλιέργεια της τυφλής αφοσίωσης, της υπακοής, της δουλικότητας και της υποταγής προς τους ιδιοκτήτες τους και προς τους ανωτέρους στην πυραμίδα της ιεραρχίας, πως θα ήταν δυνατόν οι σκλάβες του χαρεμιού να ήταν σε θέση να παρέχουν σωστή διαπαιδαγώγηση και ανατροφή στα βασιλικά μέλη του χαρεμιού, χωρίς να έχουν οι ίδιες εκπαιδευθεί για αυτόν το σκοπό;

Το μόνο ενδιαφέρον και ο μόνος κυρίαρχος στόχος των έγκλειστων γυναικών, που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε μία στρατηγική επιβίωσης και αυτοενδυνάμωσης, ήταν η εξασφάλιση της επιρροής και της μελλοντικής ευνοιοκρατίας, έτσι ώστε να 'εξυψωθούν' στην ιεραρχία του χαρεμιού, ή να αποκτήσουν διάφορες μορφές εξουσίας, ή να απολαύσουν διάφορα προνόμια.

Ουσιαστικά, θα μπορούσαμε να ισχυρισθούμε, ότι **οι σκλάβες, μέσω των πριγκιπισσών και των πριγκίπων, και ιδιαίτερα των μελλοντικών διαδόχων στο σουλτανάτο, εκδικούντο** την αρχική τους υποδούλωση, και την δουλεία του Οθωμανικού χαρεμιού, παρέχοντας στην Οσμανική κοινωνία, όπως υπογράμμισε η Dora d'Istria, το 1859, ανεκπαίδευτους και απαίδευτους ηγέτες ή σουλτάνους, **συμβάλλοντας, τοιουτοτρόπως, στην παρακμή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.**[49]

Όσον αφορά αυτά τα *προσωρινά* μέλη του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, δηλαδή τις πριγκίπισσες θυγατέρες και αδελφές των σουλτάνων, **πρέπει να επαναλάβουμε, ότι στην πραγματικότητα, δεν ασκούσαν καμμία ουσιαστική εξουσία** μέσα στο Μεγάλο Χαρέμι, συγκριτικά με τις υπόλοιπες έγκλειστες 'κατώτερες' δούλες. Στην ιεραρχία αυτού του πολυεθνικού γυναικείου μικρόκοσμου, αν και οι πριγκίπισσες επροηγούντο τυπικά και μόνο από ευγένεια, από τις άλλες γυναίκες, την πραγματική εξουσία και επιρροή, όπως προαναφέραμε, την είχαν οι δούλες, όπως η Χασναντάρ Ούστα, οι νταντάδες, οι παραμάνες, οι ευνοούμενες οδαλίσκες ή οι ίκμπαλς των σουλτάνων κλπ.

---

[46] [86α] Lucy M.J. Garnett .
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London: David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 392.

[47] Ibid., σκλάβοι - [alaiks / halaiks]

[48] Ibid., σελ. 392. [86a]

[49] Όπως υποστήριξαν, επίσης, η Lott [51a,b] το 1866, η Blunt [44a,b] το 1878 και η Garnett [86a,b] το 1891.

Όπως επαναλαμβάνει και επιβεβαιώνει η Lucy Garnett, μετά την Fanny Janet Blunt, οι πριγκίπισσες, σε ηλικία δεκαπέντε ή δεκαέξι ετών, προικίζονταν πλουσιοπάροχα, αφού δε τις χάριζαν το δικό τους παλάτι, τις πάντρευαν με κάποιον υπουργό ή προστατευόμενο ή υψηλό αξιωματούχο του Σαράι. Στην καινούργια τους οικία έπαιρναν όλα τα πράγματά τους, όπως τις σκλάβες τους, τους ευνούχους τους, και γενικά όλους τους ανθρώπους-δούλους που αποτελούσαν το νταϊρά (daira) τους στο Σαράι. Εδώ, σε αντίθεση με το Σαράι, στο δικό τους χαρέμι-παλάτι απολάμβαναν την **απόλυτη εξουσία.** Εδώ ήταν οι 'πρώτες κυρίες', που **λόγω της καταγωγής τους, ως κόρες και ως αδελφές Σουλτάνων, κοινωνικά επροηγούντο ακόμα και από τους άνδρες τους, ενώ οι ίδιες πίστευαν, ότι εξαιρούνταν από τους συνηθισμένους περιορισμούς που επιβάλλονταν στο φύλο τους.**[50]

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Πριγκίπισσα, η οποία, όπως ήδη αναφέραμε, δολοφόνησε τον σύζυγό της και την σκλάβα της, επειδή εκείνος τόλμησε να ερωτοτροπήσει μαζί της. Κανείς δεν τόλμησε να τιμωρήσει την Πριγκίπισσα για τον φόνο του συζύγου της, ούτε και τον ευνούχο της, που τον εκτέλεσε.

Οι πριγκίπισσες ήταν οι μόνες γυναίκες του χαρεμιού που είχαν το δικαίωμα, όπως μας πληροφορεί η Αγγλίδα περιηγήτρια Lady Brassey το 1874, να διαλέγουν τους άνδρες που επιθυμούσαν για συζύγους, και αν προτιμούσαν για σύζυγο κάποιον άνδρα που είχε άλλη σύζυγο ή συζύγους, εκείνος ήταν τότε υποχρεωμένος να τις διώξει όλες.[51] Το γεγονός αυτό, όμως, δεν αποτελούσε και τον κανόνα. Γνωρίζουμε, ότι δεν είχαν όλες οι πριγκίπισσες το δικαίωμα της ελεύθερης επιλογής, όπως μας πληροφορεί η Αγγλίδα περιηγήτρια Julia Pardoe, το 1836.

Όπως σημειώνει η Annie Jane Harvey, το 1870, οι Σουλτάνοι συνήθως πάντρευαν τις αδελφές τους και τις κόρες τους—**από τις οποίες είχαν πολλές**—με κάποιον αξιωματούχο, ευνοούμενο ή προστατευόμενο τους. Ακόμα και όταν ο σουλτάνος ήθελε να τιμήσει έναν αξιωματούχο του, τότε του έδινε την κόρη του ή την αδελφή του σε γάμο. Χρησιμοποιούσαν δηλαδή τις πριγκίπισσες, όπως και τις σκλάβες, αφ' ενός για την διατήρηση ή την δημιουργία πελατειακών σχέσεων ή συμμαχιών, και αφ' ετέρου για την τεκνοποίηση. Εάν δεν επιζούσε ή δεν υπήρχε πρίγκιπας-γιος σουλτάνου, τότε στον θρόνο μπορούσε να ανέβει ο μεγαλύτερος γιος μιας πριγκίπισσας κόρης σουλτάνου.

Συχνά αυτή η τιμή να παντρευθείς μία πριγκίπισσα, ή η «μεγάλη διάκριση», όπως την περιγράφει η Annie Jane Harvey, το 1870, προκαλούσε μεγάλη θλίψη και δυστυχία, διότι εάν ο ευνοούμενος αξιωματούχος του σουλτάνου είχε άλλες συζύγους, έπρεπε να ξεριζωθούν από το χαρέμι του, μαζί με τα παιδιά τους, για να καταδεχθεί να εισέλθει σε αυτό η Σουλτάνα. Ακόμα και μετά τον γάμο, η πριγκίπισσα είχε το δικαίωμα να διατηρήσει όλα τα προνόμια της κοινωνικής της τάξης, και σε αυτήν την περίπτωση ο σύζυγος γινόταν κυριολεκτικά ο σκλάβος της, μη τολμώντας να

---

[50] [86a] Lucy Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett
with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891 [86a] σελ. 392-393.

[51] [36] MRS. (ANNIE) BRASSEY /BARONESS BRASSEY/ Lady Brassey.
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36] σελ. 71-72

μπει στο χαρέμι της χωρίς την πρόσκλησή της.[52] **Αναμφισβήτητα, μετά τον γάμο τους, σύμφωνα με μαρτυρίες περιηγητριών, οι Σουλτάνες, δηλαδή οι πριγκίπισσες, αποκτούσαν την απόλυτη εξουσία του δικού τους χαρεμιού.**

Μολαταύτα, η Αγγλίδα περιηγήτρια Julia Pardoe μας πληροφορεί, ότι το 1835-1836 και οι πριγκίπισσες υπήρξαν **«θύματα της κρατικής πολιτικής»**, αφού τις πάντρευαν, παρά την θέληση τους, για πολιτικούς σκοπούς. Τέτοια ήταν η περίπτωση της δεύτερης κόρης του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ, της Πριγκίπισσας Μιχιρμάχ (Mihirmah), ή Μιχιρμάχ Σουλτάνα, όπως επισημαίνει η Pardoe, για τον βασιλικό γάμο της οποίας συγκεντρώθηκαν στην Κωνσταντινούπολη περίπου 300,000 άτομα.[53]

«Το βασιλικό θύμα», ή «το θύμα της κρατικής πολιτικής», η Μιχιρμάχ Σουλτάνα, εάν μπορούσε να επιλέξει η ίδια τον σύζυγό της θα προτιμούσε, όπως γράφει η Julia Pardoe, τον Μουσταφά Πασά της Αδριανούπολης, την πρώτη της αγάπη, με τον οποίον είχε μεσονύχτιες επικοινωνίες. Όταν ο αγαπημένος της έφυγε για την Αδριανούπολη, ο Σουλτάνος Μαχμούτ ΙΙ επέλεξε τον Μωάμεθ Σαήντ Πασά (Mohammed Said Πασά) για σύζυγο της κόρης του. Γι' αυτόν τον σκοπό κάλεσε τον πασά να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη, από το πασαλίκι του στα Δαρδανέλια. Όμως, μετά τον γάμο τους η πριγκίπισσα αποκάλυψε στον σύζυγο της, ότι η καρδιά της ανήκε στον Μουσταφά Πασά της Ανδριανούπολης.[54] Εκείνος, φυσικά, δεν μπορούσε να κάνει τίποτα. Ως κόρη σουλτάνου εθεωρείτο ανώτερη του και θα ήταν πολύ δύσκολο για αυτόν να απαλλαγεί από την θέση του γαμπρού-σουλτάνου.

Όσον αφορά τον γάμο της πριγκίπισσας, η Julia Pardoe που βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη εκείνη την εποχή μας πληροφορεί, ότι υπήρχαν πολλοί υποψήφιοι «για το χέρι της πριγκίπισσας», πολλές ίντριγκες και δωροδοκίες. Ο Σουλτάνος Μαχμούτ «πολύ καλός στην στρατηγική για να διακινδυνεύσει να προσβάλει πολλούς και να εξυψώσει τον έναν», έδωσε εντολή να γράψουν τα ονόματα των υποψηφίων γαμπρών σε κομμάτια περγαμηνών, και όταν την επόμενη Παρασκευή επισκέφθηκε το τζαμί, τα πέταξε όλα σε μία μάζα επάνω στο χαλί της προσευχής του, όπου παρέμειναν κατά την διάρκεια της λειτουργίας. Όταν τελείωσε η λειτουργία, προσευχήθηκε στον Αλλάχ και τον Προφήτη να τον βοηθήσουν σε αυτήν την δύσκολη στιγμή και να αποσύρει από την μάζα το όνομα του ατόμου του οποίου η συμμαχία θα αποδεικνυόταν η πιο ωφέλιμη στην Αυτοκρατορία του και στην κόρη του. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που μας παρέχει η Pardoe, ο σουλτάνος επέλεξε στην τύχη το όνομα του Σαήντ (Said) Πασά των Δαρδανελίων, ο οποίος εκείνη την εποχή ήταν 36 ετών.[55]

Όσον αφορά τον γαμπρό του σουλτάνου, τον Σαήντ Πασά, η Julia Pardoe μας πληροφορεί, μεταξύ άλλων, ότι είχε ξεκινήσει την καριέρα του ως δούλος του σουλτάνου Μαχμούτ Β', ο οποίος είχε χάσει την εύνοιά του, επειδή αρνήθηκε να υπακούσει σε μία εντολή του, **«μία περίπτωση αυτό-σεβασμού και αυτό-εκτίμησης τόσο σπάνια στην Τουρκία»**,[56] όπως υπογραμμίζει έντονα

---

[52][50b] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY ή ANNIE JANE HARVEY
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blacket Great Marlborough Street. 1871 [50β], σελ. 15-16.

[53][40a] [40b] MISS JULIA PARDOE
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe London, Henry Colburn, 1837. 2 vols. Volume I., [40a] σελ. 255-275: 'Betrothal of the Sultan's daughter'

[54]Ibid., σελ. 118-133. [40b]

[55]Ibid., σελ. 268. [40β]

[56] Ibid., σελ. 268 [40β]

η περιηγήτρια. Φυσικά, αδιανόητο πράγμα για την Οσμανική/Οθωμανική κοινωνία που καλλιεργούσε δουλικές και υποτακτικές σχέσεις.

Έτσι, ο Σαήντ Πασάς είχε διωχθεί από την αυλή του σουλτάνου και είχε γίνει μέλος μιας αίρεσης των δερβίσηδων ('Mevlavies, or Turning Dervishes'). Ένα χρόνο αργότερα τον κάλεσε ξανά ο σουλτάνος και του έδωσε μία θέση στον στρατό. Εκείνη την περίοδο ανέβηκε γρήγορα στην ιεραρχία και απέκτησε ένα πασαλίκι, και εξ αιτίας της μεσολάβησης του σερασκέρη ('Seraskier'), ο οποίος ήταν ο θετός πατέρας του, έγινε υποψήφιος γαμπρός του σουλτάνου Μαχμούτ.[57]

4.2 **Η Οθωμανική Αναπαραγωγική Πολιτική. Εξοντώνονταν οι πρίγκιπες αίματος και οι κοντινοί συγγενείς του θρόνου. Απαγόρευαν στους πρίγκιπες να έχουν φίλους και να τεκνοποιήσουν, να γίνουν πατέρες «ενός ζωντανού μωρού».**[58]

Η διαδοχή του θρόνου εξασφαλιζόταν πάντα μέσω των οικογενειακών φόνων.[59] Για παράδειγμα, όταν ο Μωάμεθ ο Γ' [Mehmet III] ανέβηκε στον θρόνο, το 1595, απαγχόνισε τους δεκαεννέα αδελφούς του, έπνιξε δέκα γυναίκες, εκείνες που συνευρεύθησαν με τον πατέρα του, τον σουλτάνο Μουράτ τον Γ', και οι οποίες κυοφορούσαν.[60]

Η πρώτη περιηγήτρια, που αναφέρθηκε «στο φρικτό έθιμο του στραγγαλισμού κάθε βρέφους που γεννιέται στο Σαράι»,[61] ήταν η Lady Elizabeth Craven, το 1786. Ακόμα και τον 19ο αιώνα, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των περιηγητριών, συνέχιζαν να εξοντώνουν τους πρίγκιπες αίματος και τους πιο κοντινούς συγγενείς του θρόνου, όμως, σε μικρότερη κλίμακα από τους προηγούμενους αιώνες.

Για παράδειγμα, η Fanny Janet Blunt μας πληροφορεί, ότι εξοντώνονταν οι πρίγκιπες εξ' αίματος και όλοι οι συγγενείς των πρώην Σουλτάνων, με την άνοδο στον θρόνο του καινούργιου Σουλτάνου, ακόμα και στις αρχές του 19ου αιώνα. Υποστηρίζει, όμως, ότι το **έθιμό** αυτό ήταν ανενεργό από την εποχή του σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ [1808-1839], ο οποίος και εκείνος εθεώρησε απαραίτητο να διατάξει τον **στραγγαλισμό** του εκθρονισμένου αδελφού του, του Σουλτάνου Μουσταφά IV, (1807-1808), **«το πνίξιμο μέσα σε σακιά των 174 από τις συζύγους και οδαλίσκες του**, καθώς και τον διαμελισμό μεγάλου αριθμού ατόμων. Αυτό το μέτρο, θεωρήθηκε απαραίτητο για να εξασφαλισθεί το απαραβίαστο του ατόμου του, ως του μόνου,

---

[57] Ibid., σελ. 269 [40β]

[58] [44a] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Vol. I., [44α] σελ. 114-115.

[59] [33a] DORA D'ISTRIA. [La Princesse Helene Ghika, La Princesse Koltzoff-Massalsky]
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861. [33a], σελ. 344.
Βλέπε επίσης, [4] Lady Craven (18ος αιώνας), [44a,b] Fanny Janet Blunt, [50b] Annie Jane Harvey, [57a,b] Mary Walker, [45a,b] Melek Hanum. (19ος αιώνας).

[60] [33a] DORA D'ISTRIA. (La Princesse Helene Ghika, La Princesse Koltzoff-Massalsky)
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861 [33a], σελ. 344.

[61] [4] The Right Honourable Elizabeth Craven
"A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London, G.G. J. and J. Robinson, 1789. [4] σελ. 240-241.

απομένοντος εκπροσώπου του οίκου του Οσμάν ('Othman'), και έτσι σύντομα σταμάτησε την εξέγερση, που προκλήθηκε με τη άνοδό του στον θρόνο [το 1808]. Την ημέρα της ανακήρυξής του, ως σουλτάνου, τριάντα-τρία κεφάλια εκτέθηκαν στην πύλη του Σαράι, ως πιστοποίηση του γεγονότος αυτού. Εξεγέρσεις, φωτιές, και φόνοι, λέγεται, δεν μπορούν με άλλο τρόπο να κατασταλούν παρά μόνο με την άσκηση βίας (counter-violence), και το ακραίο μέτρο αυτό, που υιοθετήθηκε από τον καινούργιο σουλτάνο, [Μαχμούτ ΙΙ], τελείωσε με την επαναφορά της τάξης στη πρωτεύουσα (Κωνσταντινούπολη).»,[62] γράφει η Blunt.

Περιηγήτριες, όπως η Blunt, υποστηρίζουν, ότι αυτό το καθιερωμένο έθιμο των εξοντώσεων σταμάτησε, ή τουλάχιστον μειώθηκε αρκετά το 1839, με την άνοδο στο θρόνο του γιου του Μαχμούτ ΙΙ, του σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ. Ο σουλτάνος Αμπτούλ-Μεζίντ (1839-1861) εθεωρείτο πολύ φιλελεύθερος για την εποχή του, διότι επέτρεψε να ζήσουν, μετά την άνοδό του στον θρόνο, ο πρίγκιπας αδελφός του Αμπτούλ-Αζίζ[63] και αργότερα ο ανιψιός του, δηλαδή ο γιος του αδελφού του, τον οποίον αναγνώρισε ο Αμπτούλ Αζίζ μετά την άνοδό του στον θρόνο το 1861.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ακόλουθη μαρτυρία της Annie Jane Harvey, η οποία προβάλλει τον λόγο, που ο σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ υπήρξε τόσο επιεικής και εύσπλαχνος σε αυτό το θέμα. Όπως υποστηρίζει η περιηγήτρια, «η καρδιά του Αμπτούλ-Μεζίντ είχε μαλακώσει από την δυστυχία που πέρασε στην νεανική του ζωή.»[64] Μας πληροφορεί, ότι λίγο πριν ανέβει στον θρόνο, ο πρίγκιπας Αμπτούλ Μεζίντ ήταν ερωτευμένος με μία οδαλίσκη. **Εκείνη την εποχή (1839) απαγορευόταν στους πρίγκιπες να γίνουν πατέρες**, και **η άτυχη κοπέλα θυσιάσθηκε στην κρατική αναπαραγωγική πολιτική της τεκνοποίησης η οποία της απαγόρευε να γίνει «μητέρα ενός ζωντανού μωρού»**. Το 1839, μόνο μία εβδομάδα, μετά τον θάνατό αυτής της ευνοούμενης οδαλίσκης (παλλακίδας) του διαδόχου πρίγκιπα, πέθανε και ο Σουλτάνος Μαχμούτ, και ο γιος του, ο Αμπτούλ Μεζίντ ανέβηκε στον θρόνο. Εάν είχε ζήσει η οδαλίσκη του και αποκτούσε γιο, θα είχε εξυψωθεί, όπως παρατηρεί η περιηγήτρια, στην κοινωνική τάξη ή θέση της Καντίν Εφέντη(Kadun ή Kadin Effendi), δηλαδή στην πρώτη τάξη της πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού, της άτυπης συζύγου σουλτάνου.[65]

Σε αντίθεση με τον πατέρα του, τον Μαχμούτ ΙΙ, ο Αμπτούλ Μεζίντ επέτρεψε, όχι μόνο στον αδελφό του, αλλά και στον πρίγκιπα ανιψιό του να ζήσει. Μετά τον θάνατο του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, η Εμινέ Χανούμ, σύζυγος στρατηγού, η οποία φιλοξενούσε την περιηγήτρια-ζωγράφο Mary Walker στο χαρέμι της, για να φιλοτεχνήσει τα πορτραίτα των δύο παιδιών της, περιέγραψε αυτόν τον σουλτάνο ως ευαίσθητο και γεμάτο ανθρωπιά, επειδή «είχε το εύσπλαχνο θάρρος να διακινδυνεύσει, επιτρέποντας στον ανιψιό του να ζήσει», όταν ανέβηκε στον θρόνο το 1839. Η επαναστατικότητα της δήλωσης αυτής είναι εμφανής, αν λάβουμε υπ' όψιν, ότι μέχρι το 1839 όλοι οι πρίγκιπες πέθαιναν στην νηπιακή ηλικία. Όπως επισημαίνει η Walker, «ήταν ένα **αισχρό έθιμο που σχεδόν είχε και την ισχύ του νόμου**, αλλά όταν ο μικρός αδελφός του Σουλτάνου

---

[62] [44a] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 Volume I., [44a], page 116.

[63] Ο Αμπτούλ Αζίζ έγινε σουλτάνος μετά τον θάνατο του Αμπτούλ Μεζίντ.

[64] [50β] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY ή ANNIE JANE HARVEY.
Our Cruise in the Claymore, with a visit to Damascus and the Lebanon By Mrs (A.J.) Harvey of Ickwell-Bury. London, Chapman and Hall, 193, Picadilly, 1861 [50β], σελ. 14.

[65] Ibid.,σελ. 15. [50β]

(ο πρίγκιπας Αμπτούλ Αζίζ), απέκτησε έναν γιο, η ζωή του παιδιού προστατεύθηκε με την πλήρη γνώση και άδεια του σουλτάνου, αν και το παιδί δεν αναγνωρίσθηκε δημόσια μέχρι την άνοδο του πατέρα του, του Αμπτούλ Αζίζ στον θρόνο.»[66]

Η περιηγήτρια Annie Jane Harvey, όσον αφορά την βασιλική οικογένεια του Σαράι, επιβεβαιώνει, το 1860, τις πληροφορίες της Dora d'Istria, της Blunt και της Walker σύμφωνα με τις οποίες τον 19ο αιώνα ο θρόνος περιερχόταν διαδοχικά και ανάλογα με την αρχαιότερη ηλικία στους πρίγκιπες. Δηλώνει ότι: **«αυτή η ρύθμιση έγινε, γιατί ο Μονάρχης πρέπει να είναι ο πιο κοντινός εν ζωή συγγενείς του Προφήτη»** και συνεπώς, παλαιότερα, η πρώτη πράξη ενός σουλτάνου, με την άνοδό του στον θρόνο, ήταν να απαλλαγεί από όλους τους πρίγκιπες αδελφούς του, ή ανιψιούς του, είτε με την φυλάκισή τους, είτε με τον θάνατό τους, όχι μόνο για να εξασφαλίσει τον θρόνο για τα δικά του παιδιά, αλλά για να εξαλείψει την πιθανότητα ενός άλλου ενήλικου διαδόχου έτοιμου να σφετερισθεί την θέση του. Η Harvey υπογραμμίζει, επίσης, ότι«**….υπήρξαν σουλτάνοι που θυσίασαν ακόμα και τα δικά τους παιδιά για αυτές τις ανησυχίες τους**»,[67] όπως, για παράδειγμα, ο σουλτάνος Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής.

4.3 Και οι κόρες των σουλτάνων, οι Πριγκίπισσες, «θύματα της κρατικής πολιτικής»,[68] του «αμείλικτου και βάρβαρου εθίμου», που «σχεδόν είχε την ισχύ του νόμου».[69]

Ακόμα και οι Σουλτάνες, δηλαδή οι πριγκίπισσες κόρες και αδελφές των σουλτάνων, ήταν θύματα αυτού «του βάρβαρου εθίμου» και αυτής της «απαίσιας»[70] αναπαραγωγικής πολιτικής. Η κόρη του 'εύσπλαχνου' σουλτάνου Αμπτουλ Μεζίντ, η πριγκίπισσα Ζηνέμπ (Zeineb), όπως μας ενημερώνει η ζωγράφος-περιηγήτρια Mary Adelaide Walker, η οποία φιλοξενήθηκε στο χαρέμι της δύο φορές για να φιλοτεχνήσει το ολόσωμο πορτραίτο της, πριν και μετά τον θάνατο του Αμπτούλ Μεζίντ, είχε πέσει θύμα αυτής της «απαίσιας πολιτικής»,[71] όπως την αποκαλεί η Walker. Αν και αυτή η Σουλτάνα ήταν η ευνοούμενη κόρη του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, ο μεγαλύτερος γιος της είχε ζήσει μόνο λίγες ημέρες, «πιθανόν ήταν ένας από τους τελευταίους γιους της βασιλικής πριγκίπισσας, καταδικασμένος από **το αμείλικτο και βάρβαρο έθιμο**, για κρατικούς λόγους, ανομολόγητους, αλλά σίγουρης καταστροφής.»[72] Από εκείνη την εποχή, όπως υπογραμμίζει η Walker, αυτό το έθιμο **«που σχεδόν είχε την ισχύ του νόμου»** είχε καταργηθεί.[73]

---

[66] [57ª] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a] σελ. 127-128.

[67] [50b] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY ή ANNIE JANE HARVEY.
Our Cruise in the Claymore, with a visit to Damascus and the Lebanon. By Mrs. (A.J.) Harvey of Ickwell-Bury. London. Chapman and Hall. 193, Picadilly, 1861. [50β], σελ. 14.

[68] [40a] MISS JULIA PARDOE
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols. Volume I., [40a] σελ. 255-275. ('Betrothal of the Sultan's daughter'.)

[69] [57a] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a], σελ. 12.

[70] Ibid., [57a] "disgusting policy"

[71] Ibid., [57a] "disgusting policy"

[72] Ibid., σελ. 12. [57a]

[73] Ibid., σελ. 12. [57a]

Όσον αφορά την κατάργηση αυτού του φρικτού εθίμου ή αυτής της «απαίσιας» αναπαραγωγικής πολιτικής, διαπιστώνουμε ότι συνεχιζόταν μερικώς, δηλαδή δεν είχε απόλυτα καταργηθεί, αν λάβουμε υπόψη την περίπτωση της μεγαλύτερης κόρης του επόμενου σουλτάνου, του Αμπτούλ Αζίζ (1861-1876), χωρίς να έχει βέβαια την έκταση του παρελθόντος, όταν εξοντώνονταν μαζικά, όπως είδαμε, πολλά μέλη της βασιλικής οικογένειας.

Ακόμα και το 1870, «όλα δεν λάμπουν στην ζωή των μελών της βασιλικής οικογένειας»,[74] επισημαίνει η Annie Jane Harvey. **Η κρατική πολιτική και εκείνη την εποχή όριζε, ότι δεν έπρεπε να υπάρχουν πολλοί διάδοχοι-κληρονόμοι κοντά στον θρόνο.** Η περιηγήτρια διέκρινε, επίσης, ότι οι άνδρες **«αποδέχονται αυτήν την πολιτική με συγκριτική αδιαφορία», όμως σε αντίθεση, οι γυναίκες, δηλαδή οι πριγκίπισσες, δεν παραδίδονταν εύκολα στην απώλεια των παιδιών τους και αγωνίζονταν για να διαφυλάξουν την ζωή των αρσενικών απογόνων τους.**

Για παράδειγμα, όπως αποκαλύπτει η Harvey, ενώ βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη το 1870, μία πριγκίπισσα πέθανε από την θλίψη μετά την απώλεια του μοναχογιού της. Όταν είχε γίνει ο γάμος της, η πριγκίπισσα είχε εξασφαλίσει την υπόσχεση του πατέρα της, του σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ [1861-1876], ότι δεν θα σκότωναν τα αρσενικά παιδιά (τους πρίγκιπες) που θα αποκτούσε, δηλαδή τα εγγόνια του σουλτάνου.[75]

Η περιηγήτρια δεν αποκαλύπτει την ταυτότητα ή το όνομα της συγκεκριμένης πριγκίπισσας, απλά αναφέρει, ότι ήταν η μεγαλύτερη κόρη του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ. Η Harvey μας πληροφορεί, ότι όταν η πριγκίπισσα απέκτησε ένα αγόρι, ο σύζυγός της, ο πατέρας του παιδιού, έλαβε μία «γνωστοποίηση», ότι το παιδί έπρεπε «να παύσει να υπάρχει». Δεν αναφέρει, όμως, από που προήλθε αυτή η γνωστοποίηση. Η Πριγκίπισσα φυσικά αντέδρασε και διεκδικούσε την εκπλήρωση της υπόσχεσης του πατέρα της, παρακολουθώντας και επιτηρώντας επίμονα το μωρό της. **«Ο λόγος του Σουλτάνου θεωρείται απαράβατος, και δεν ήταν δυνατόν να αθετηθεί ανοικτά, αλλά η μητέρα γνώριζε την ζήλια που δημιουργήθηκε από αυτό το *προνόμιο*, που της έδωσε ο σουλτάνος, και ότι η ζωή του παιδιού της βρισκόταν σε κίνδυνο.»**[76]

Εδώ αναφέρεται στις συνομωσίες των μελών του χαρεμιού και στις αντιζηλίες που προκάλεσε αυτό το προνόμιο στις υπόλοιπες γυναίκες του Σαράι. Σύμφωνα με πληροφορίες που μας παρέχει, είχαν γίνει απόπειρες να δηλητηριάσουν και να στραγγαλίσουν τον μικρό πρίγκιπα, αλλά οι απόπειρες αυτές απέτυχαν, χάρη στην επίμονη επιτήρηση της μητέρας, η οποία δεν το άφηνε στιγμή από το πλευρό της.

Όταν το αγοράκι έφθασε σε ηλικία δύο ή τριών ετών, παντρεύθηκαν δύο άλλες πριγκίπισσες, κόρες του Σουλτάνου. Στους μεγαλόπρεπους εορτασμούς των γάμων, που ακολούθησαν, φυσικά, παρευρίσκονταν και η μεγαλύτερη αδελφή τους, δηλαδή η μητέρα του μικρού πρίγκιπα μαζί με τον γιο της. Το παιδί εξαφανίσθηκε μέσα στο πλήθος και δεν βρέθηκε ποτέ. Η πριγκίπισσα, που στο διάστημα αυτό είχε αποκτήσει και μία κόρη, η οποία δεν κινδύνευε γιατί ήταν κορίτσι, σύντομα πέθανε από θλίψη,[77] και όπως

---

[74] [50b] Annie Jane Harvey. Turkish Harems & Circassian Homes by Mrs. Harvey (of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b], έκδοση 1870, σελ. 17.

[75] Ibid., σελ. 17. [50β]

[76] Ibid., σελ. 18. [50β]

[77] Ibid.,σελ. 18. [50β]

τονίζει η Harvey, **«αυτή δεν είναι η μοναδική περίπτωση των θλίψεων των Πριγκιπισσών.»**[76]

Μετά τον θάνατο του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, το 1876, η διαδοχή στο θρόνο συνέχιζε να εξασφαλίζεται μέσω οικογενειακών φόνων, υπογραμμίζει η Fanny Janet Blunt, στο έργο της το 1878. Μετά τον θάνατο του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, το 1876, περιηγήτριες αναφέρουν ελάχιστες αλλαγές, όσον αφορά το έθιμο του περιορισμού των πριγκίπων. Αν και εκείνη την εποχή επέτρεπαν σε ορισμένους πρίγκιπες, δηλαδή μόνο **στους πιο μακρινούς συγγενείς του σουλτάνου, να τεκνοποιήσουν, εξακολουθούσε να επιβάλλεται ο περιορισμός και η απομόνωσή τους, καθώς και η απαγόρευση της συμμετοχής τους σε κρατικές ή δημόσιες υποθέσεις και στην κατοχή αξιωμάτων.** Η έκταση και ο κίνδυνος εξόντωσης των αρσενικών απογόνων της βασιλικής οικογένειας, χωρίς να είχε εξαλειφθεί απόλυτα, είχε μειωθεί σημαντικά.

Αναλυτικότερα, όπως μας πληροφορεί η Blunt το 1878 : «Στο πόδι του βασιλικού θρόνου βλέπουμε τους πρίγκιπες, που όπως τα παιδιά στα επιδόρπια υπάρχουν μόνο για να τα βλέπουμε, αλλά όχι για να τ' άκουμε. **Σήμερα απολαμβάνουν ένα βαθμό ελευθερίας άγνωστης στο παρελθόν,** και οι ανάγκες τους και οι απαιτήσεις (καπρίτσια) τους ικανοποιούνται σε ένα βαθμό από τις οικονομικές παροχές του σουλτάνου. Στην παιδική ηλικία τα παιδιά αυτά είναι κύριοι του χρόνου τους, και τον χρησιμοποιούν, όπως εκείνα επιθυμούν. Βγαίνοντας από την παιδική ηλικία τους παρέχονται **χαρέμια,** (μέσα στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι). Επιτρέπεται σε ορισμένους [πρίγκιπες], που είναι οι πιο μακρινοί συγγενείς του σουλτάνου που βρίσκεται στο θρόνο, να κάνουν παιδιά, αλλά στους άλλους απαγορεύεται αυτό το προνόμιο. **Όλα τα (αρσενικά) μέλη της βασιλικής οικογένειας ζουν μία περιορισμένη ζωή.** Δεν τους επιτρέπεται καμμία συμμετοχή στην διοίκηση, δεν κατέχουν αξιώματα στο στρατό ή στο ναυτικό, ή στον δημόσιο τομέα. Η μόνη εξαίρεση του κανόνα ήταν ο γιος του πρώην Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ, ο οποίος, σε ηλικία δέκα ετών, ήταν νομίζω, αρχηγός ή καπετάνιος του στρατού, και λίγα χρόνια αργότερα έγινε στρατηγός….»[79]

Ακόμα και μετά τον 1876, απαγόρευαν στους πρίγκιπες να κάνουν φιλίες,[80] όπως μεταξύ άλλων, μας πληροφορεί η Blunt:

«Φίλοι για πρίγκιπες σημαίνει κόμμα, και το κόμμα σημαίνει μηχανορραφίες και συνωμοσίες, έτσι όλες οι διασυνδέσεις τέτοιου τύπου προσεκτικά καταστέλλονται, και ο πρίγκιπας, που βρίσκεται κάτω από την επιρροή της υποψίας και της κατασκοπίας που τον περιβάλλει, έχει λίγη διάθεση (ή θέληση] να κάνει φίλους μεταξύ της υψηλής τάξης και των ανδρών που κατέχουν θέσεις ή αξιώματα (στο κράτος), όσο έχουν και εκείνοι να επιζητήσουν την φιλία του ή να τον προσεγγίσουν στενά. Ένας προσωπικός φίλος του πρώην σουλτάνου Μουράτ (1876) μου είπε, ότι στην νεαρή τους ηλικία η τύχη τον έριξε μαζί του, (πριν γίνει σουλτάνος) και είχε δημιουργηθεί μεταξύ τους μια ειλικρινής φιλία, η οποία, όμως, με τον θάνατο του σουλτάνου Αμπτούλ-Μεζίντ [το 1861] έπρεπε τελείως να εγκαταλειφθεί (επειδή ο Μουράτ ήταν ο διάδοχος γιος του Αμπτούλ Μεζίντ). Ελάχιστες συναντήσεις κανονίζονταν μεταξύ τους,

---

[78] Ibid., σελ. 18. [50β]

[79] [44a] Fanny Janet Blunt

The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 Vol. I., [44°] σελ. 114-115.

[80] Ibid., σελ. 114-115. [44a]

όπως, όταν ο πρίγκιπας πήγαινε στο Πέραν για αγοραστικές εκστρατείες. Έτσι, οι Οθωμανοί **πρίγκιπες, κακομαθημένα παιδιά στην παιδική τους ηλικία, περιορισμένοι από την ενεργή δημόσια ζωή**, εγκαταλείπονται να **φυτοζωούν** μέσα στα αντίστοιχα χαρέμια τους»,[81] σε αντίθεση με τους προηγούμενους αιώνες, όπως προαναφέραμε, όταν οι σουλτανικοί πρίγκιπες εγκατέλειπαν την βασιλική κατοικία, αποκτούσαν το δικό τους παλάτι και χαρέμι και συμμετείχαν στις υποθέσεις του κράτους έως το 1574.[82]

Η διαδοχή του θρόνου συνέχιζε και τον 19ο αιώνα να εξασφαλίζεται μέσω οικογενειακών φόνων, όχι μόνο στην Τουρκία αλλά και στην Αίγυπτο.

Όπως στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι, και στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, ανησυχούσαν για τους αρσενικούς απογόνους του Αντιβασιλέα. Οι ίδιοι φόβοι για συνομωσίες και εκτελέσεις υπήρχαν και εκεί. Από το 1864 έως το 1866, τα δύο χρόνια που έζησε και εργάσθηκε στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, η Αγγλίδα γκουβερνάντα, Emmeline Lott, είχε και εκείνη εντολή να προστατεύει τον μαθητή της, τον πεντάχρονο διάδοχο πρίγκιπα από τις απόπειρες δολοφονιών και να μην του επιτρέπει να τρώει οτιδήποτε, χωρίς πρώτα να το έχει εξετάσει ο χεκίμ μπασί (Hekim Bachi), δηλαδή ο βασιλικός ιατρός.[83] Όπως δηλώνει η ίδια, η ζωή της δεν θα άξιζε τίποτα, εάν χανόταν ο πρίγκιπας. Υπογραμμίζει, επίσης, ότι **είχε αποκτήσει «τέτοια βαθιά γνώση για τα μυστήρια του χαρεμιού»**, που πολύ επίμονα επιτηρούσε τον μικρό πρίγκιπα.[84]

Η Αγγλίδα γκουβερνάντα μας ενημερώνει, επιπλέον, ότι πριν από αυτήν, είχε προσληφθεί μία άλλη Αγγλίδα γκουβερνάντα στο χαρέμι του Αντιβασιλέα, αλλά πριν προλάβει να αναλάβει τα καθήκοντά της απολύθηκε,[85] επειδή είχε επισκεφθεί ένα άλλο χαρέμι χωρίς να ζητήσει άδεια από τον εργοδότη της. Είχε επισκεφθεί το χαρέμι του Σαήντ Πασά (Said Pacha)[86], του προηγούμενου Αντιβασιλέα της Αιγύπτου. Όταν το έμαθε ο Αντιβασιλέας, ο οποίος, καθώς υποστηρίζει η Lott, «ζούσε με μια **συνεχή φοβία αποπειρών κατά της ζωής του**», τότε ακύρωσε την πρόσληψή της,[87] διότι επισκέψεις σε άλλα χαρέμια σήμαινε συνομιλίες, συνομωσίες, μηχανορραφίες κλπ. Δεν μας παρέχει περισσότερες πληροφορίες, σχετικά με αυτό το θέμα, παρά μόνο το ότι πίστευαν ότι η προηγούμενη γκουβερνάντα «είχε το θράσος να θέλει να ανακατευθεί σε άλλα χαρέμια» και ότι είχαν πάρει μέτρα για να μην συναντηθεί ποτέ η Lott, από την ημέρα που έφθασε στην Αίγυπτο, με την προηγούμενη Αγγλίδα γκουβερνάντα.

Πριν αναλάβει τα καθήκοντά της, ως γκουβερνάντα του πεντάχρονου πρίγκιπα διαδόχου η Lott, ο εκπρόσωπος του Αντιβασιλέα της υπογράμμισε, ότι ο μικρός πρίγκιπας θα έμπαινε κάτω από την απόλυτη αρμοδιότητά της,[88] ότι ο πατέρας του, ο Αντιβασιλέας, πίστευε ότι θα γίνονταν

---

[81] Ibid., σελ. 115. [44a]

[82] Νεοχλης Σαρρής, Οσμανική Πραγματικότητα', τόμος πρώτος, σελ. 379

[83] [57a] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a] σελ. 297. (Volume II, [57b].)

[84] Ibid., σελ. 158-9. [51b]

[85] [51a] Emmeline Lott
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha. Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London. Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51a], σελ. 44.

[86] Ibid., σελ. 46. [51a]

[87] Ibid., σελ. 47. [51a]

[88] Ibid., σελ. 47. [51a]

απόπειρες να δηλητηριάσουν το πεντάχρονο πρίγκιπα (το 1864), ότι δεν πρέπει να τον αφήνει ποτέ μόνο, και ότι θα του επιτρέπει να τρώει μόνο τα φαγητά τα οποία έχει δοκιμάσει πρώτα ο ιατρός της αυλής.[89] Επίσης, όπως επεσήμανε στην Lott, «ο Αντιβασιλέας επιθυμεί η κυρία που θα αναλάβει τον γιο του, σε αντίθεση με την προηγούμενη γκουβερνάντα, δεν θα φεύγει ποτέ από τους χώρους του χαρεμιού, χωρίς την άδειά του, και της πρότεινε να υπογράψει συμβόλαιο εργασίας για τρία χρόνια.»[90] Η Lott δεν άντεξε την καθημερινή ζωή του χαρεμιού και παραιτήθηκε σχεδόν δύο χρόνια μετά από την πρόσληψή της.

Κατά τις περιηγητικές μαρτυρίες, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η διαδοχή του θρόνου εξασφαλιζόταν πάντα μέσω οικογενειακών φόνων, που επραγματοποιούντο με την ενεργή συμμετοχή των έγκλειστων εξισλαμισμένων γυναικών.

5. Οι Μητέρες των Πριγκίπων και των Πριγκιπισσών.

5.1 Οι «Περιφημότερες Σουλτάνες»[91] και η συμβολή τους στην παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας: Ρωσίδες, Γαλλίδες, Ελληνίδες, Βενετσάνες, Σικελιανές, Αρμένισσες, Κιρκάσιες και Γεωργιανές στο υψηλότερο αξίωμα του Οθωμανικού κράτους, από τον 16ο αιώνα έως τις αρχές του 20ου αιώνα.

«Αν και το οθωμανικό έθνος δια της καταγωγης και της γλώσσης αυτού ανήκει στην Φινομογγολικήν οικογένειαν, δεν πρέπει να καταταχθη μεταξύ των βαρβάρων τούτων λαων δια τας πολλάς αυτου σχέσεις μετά των Ινδοευρωπαϊκων λαων από της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως. Τα ανάκτορα των Σουλτάνων, ως καί οι γυναικωνιται των πασάδων και των βέηδων γέμουσι πάντοτε των ωραιοτάτων γυναικων της **ανατολικης Ευρώπης**, ηρπαγμένων εκ της **Γεωργίας**, την **Κολχίδος**, την **Ελλάδος** κτλ.»,[92] έγραφε το 1859 η διακεκριμένη διεθνώς στην εποχή της περιηγήτρια-συγγραφέας Dora d'Istria.[93] Όπως υπογραμμίζει στο έργο της, οι Σουλτάνες[94] που είχαν ενεργή συμμετοχή σε όλες τις υποθέσεις της αυτοκρατορίας, κατάγονταν από πολύ ανώτερα έθνη από αυτά των Φινομογγόλων, όπως οι Ελληνίδες σουλτάνες Μαχπεηκήρ και Ρεβία Γκουλνούς, και οι Ρωσίδες σουλτάνες

---

[89] Ibid., [51a] 'Hekim Bachi'

[90] Ibid., σελ. 48. [51a]

[91] Βλέπε πίνακα, «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ», ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ.

Βλέπε, επίσης, "Petticoat Government", στο έργο της περιηγήτριας [51β] Emmeline Lott., σελ.294.

Σχετικά με την κυβέρνηση γυναικοκρατίας και τις «περιφημότερες σουλτάνες», βλέπε, [33α] DORA D'ISTRIA, La Princesse Helene Ghika, La Princesse Koltzoff-Massalsky (1849), [33a]ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861. [33α], σελ. 351.

[92] [33α] Dora d'Istria.
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861., σελ. 345-346.

[93] Ibid.
Το συγκεκριμένο έργο της Dora d'Istria και ένα της Αγγλίδας περιηγήτριας [66a], [66b] Agnes Smith είναι τα μόνα έργα, που βρέθηκαν, τα οποία στην εποχή τους (δηλαδή τον 19ο αιώνα) είχαν μεταφραστεί στην Ελληνική γλώσσα. Αποσπάσματα από τα υπόλοιπα έργα ή μαρτυρίες ή παραπομπές των περιηγητριών που χρησιμοποιούνται σε αυτην την έρευνα έχουν μεταφραστεί, για πρώτη φορά, από την ερευνήτρια αυτής της διατριβής.

[94] Βλέπε Πίνακα, «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ», ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ.

Κουρέμ και Ταρκάν.[95] Ο χαρακτηρισμός ή η προσαγόρευση 'υιός της δούλης', με το οποίο προσαγορευόταν συχνά ο αρχηγός των Οθωμανών από τους χριστιανούς της Ανατολής, αρκούσε για να υποδείξει το χρέος της δυναστείας του Οσμάν-ελ-Γαζί, του Αήττητου, στο γενναίο αίμα αυτών των ευγενών φυλών, με την εισαγωγή στα ανάκτορα των Σουλτάνων, τόσων ωραίων και ευφυών δούλων.[96]

Κατά την Dora d'Istria, πρώην σκλάβες, χασεκί σουλτάνες ή βαλιδέ σουλτάνες, προκαλούσαν ταραχές στους σουλτάνους διεκδικώντας μέσα από το χαρέμι την εξουσία του κράτους.[97] Εν μέσω των «απαθών τούτων Τούρκων», όπως υπογραμμίζει η περιηγήτρια, πνευματώδεις **Ρωσίδες**, όπως η Χουρέμ/Χιουρρέμ Σουλτάνα (ή η Ροξελάνη/Ροξαλένα) και **Ελληνίδες** επιδέξιες και ενεργητικές, όπως η Ρεβία Γκιουλνούς, αντέδρασαν στην κατάσταση της δουλείας τους με την δημιουργία ταραχών σε ολόκληρο το κράτος, αν και δεν είχαν την δυνατότητα να κυβερνήσουν επίσημα οι ίδιες. **Πως είναι δυνατόν, ρωτάει η περιηγήτρια, να κυβερνούν ένα βασίλειο αποκλεισμένες και εγκλεισμένες μέσα στο χαρέμι, και περιορισμένες να καταδαπανούν τις διανοητικές τους δυνάμεις σε ραδιουργίες;**[98]

Με την είσοδο της **Ρωσίδας**[99] **ή Γαλλίδας ηθοποιού**[100] **Ροξελάνης**, (της Χουρέμ/Χιουρρέμ Σουλτάνας),[101] και όλων των γυναικών του σουλτάνου Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς, στο Μεγάλο Σαράι του Τοπκαπού, **δηλαδή στην έδρα της εξουσίας**, στην Υψηλή Πύλη, σηματοδοτείται η δημιουργία, ή η αρχή της «κυβέρνησης γυναικοκρατίας»,[102] **του Γυναικείου Παρακράτους.**[103]

---

[95] Ibid.

[96] [33ª] Dora d'Istria.
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861 , σελ. 346 [33a].
Πληροφορία που επιβεβαιώνεται αργότερα από άλλες περιηγήτριες, όπως η Lucy M.J. Garnett, στο άρθρο της WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. σελ.57-70, January 1895. (« Sultanas are, however, almost without exception of slave origin, and though slaves do not, in Islam, form a separate and hereditary») [86β] σελ. 65.

[97] [33ª] DORA D'ISTRIA, (La Princesse Helene Ghika, La Princesse Koltzoff-Massalsky)
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861 [33ª], σελ. 351.

[98] Ibid., σελ. 351 [33a]

[99] Σύμφωνα με την Dora d'Istria

[100] Σύμφωνα με την [51°, β] Emmeline Lott.

[101] Βλέπε υποκεφάλαιο, 'Ο τίτλος της σουλτάνας και η Ροξελάνη' καθώς και, 'Ο θεσμός της βαλιδέ σουλτάνας και η Ροξελάνη'.

[102] Οσον αφορά τον όρο "Petticoat Government", βλέπε περιηγήτρια [51b] Emmeline Lott, σελ.294. Από τον 17° αιώνα έγκλειστες των χαρεμιών είχαν στα χέρια τους την εξουσία του κράτους. Για παράδειγμα, κάτω από τον Οθωμανό Σουλτάνο Μουράτ III, Murad III [1574-1595], ο οποίος είχε μία ερωμένη, την όμορφη Βενετσάνα Μπαφα [Baffa], και κάτω από τον Achmed I., [1603-1617], ο οποίος είχε μία πνευματώδες Ελληνίδα ευνοούμενη, την KOSSEUS ,-- γυναίκες που τον 17° αιώνα έκαναν κακή χρήση και κατάχρηση της εξουσίας τους- και οι δύο πέθαναν από στραγγαλισμό σε μία εξέγερση. Όμως όταν ο , Suliman I. the Great ο κατακτητής, και ο νομοθέτης ήταν τόσο απόλυτα δεμένος στις αλυσίδες της αγαπημένης του Γαλλίδας ηθοποιού, Ροξαλάνα, που εκτέλεσε δυο από τους γιους του από μία άλλη σκλάβα, για να εξασφαλίσει την εξουσία της και τον θρόνο για τον δικό της απόγονο.

[103] Πριν από αυτήν την περίοδο, δηλαδή πριν την Ροξελάνη, κάθε μητέρα ενος πρίγκιπα (γιου σουλτάνου) ήταν επικεφαλής του δικού της χαρεμιού όπου ασκούσε την απόλυτη εξουσία. Όταν ο Σουλεϊμάν έγινε σουλτάνος εγκατέλειψε την κατοικία της μητέρας του, η οποία παρέμεινε εκεί, και πήγε στο καινούργιο του Σαράι/ ανακτόρου, δηλαδή στην έδρα της εξουσίας.

Από τότε οι έγκλειστες γυναίκες του βασιλικού χαρεμιού είχαν στα χέρια τους, κατά έναν άμεσο και έμμεσο, τρόπο την εξουσία του Οθωμανικού κράτους. Την Ροξελάνη[104] ακολούθησαν πολλές άλλες, όπως η **Βενετσάνα**, η Μπάφα σουλτάνα, στην συνέχεια δύο **Ελληνίδες**, η Kosem (ή Kosseus) Σουλτάνα και η χασεκί σουλτάνα του γιου της, το όνομα της οποίας δεν καταγράφεται, αργότερα η Ρωσίδα, Turhan ή Taskani Σουλτάνα [ή Χατιτζέ Τουρχάν],[105] η **Ελληνίδα** «Κρήσσης Ρεβίας Γκιουλνούς», η **Γαλλίδα** η Aimee de Rivery.

Αξίζει να κάνουμε μία μικρή ιστορική αναδρομή, μία «μνεία στις περιφημότερες σουλτάνες»,[106] που ήταν γυναίκες από διάφορα έθνη, οι οποίες έζησαν και λειτουργούσαν μέσα σε αυτό το πολυεθνικό γυναικείο παρακράτος ή μικρόκοσμο του χαρεμιού–μέσα σε αυτό το φυτώριο αντιμαχιών, αντιζηλιών και συνομωσιών, βασιζόμενοι αποκλειστικά στις πληροφορίες που μας παρέχουν οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα.[107]

Γνωρίζουμε, ότι η Ρωσίδα[108] ή η Γαλλίδα[109] Ροξελάνη, η Χιουρρέμ Σουλτάνα,[110] που βασίλευε πάνω στον σουλτάνο Σουλεϊμάν τον Μεγαλοπρεπή (1520-1566), τόσο δεσποτικά, όσο και εκείνος επάνω σε ολόκληρο το

Επισημάνουμε ότι η μητέρα του δεν τον ακολούθησε στο καινούργιο του χαρέμι και ανάκτορο, όμως οι γυναίκες του ενσωματώθηκαν όλες μαζί σε ένα χαρέμι στο κέντρο της εξουσίας.
Το γεγονός ότι γυναίκες της βασιλικής δυναστείας κατοικούσαν τώρα μαζί κάτω από μία στέγη, μέσα σε ένα χαρέμι, και δεν ασκούσαν πλέον την απόλυτη εξουσία στο δικό τους χαρέμι όπως στο παρελθόν, σήμαινε ότι διεκδικούσαν πολιτική επιρροή και η κάθε μία προσπαθούσε και συνωμοτούσε για να προωθήσει τον δικό της γιο και συνεπώς την δική της 'καριέρα' ή 'σταδιοδρομία', όπως έκανε επιτυχώς πρώτη η Ροξελάνη.
Η είσοδός της Ροξελάνης στην έδρα της εξουσίας του Σαράι σημάδεψε την αρχή του Μεγάλου Χαρεμιού και του Γυναικείου Παρακράτους. Εφόσον η μητέρα του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς δεν τον ακολούθησε στο καινούργιο του χαρέμι, η Ρωξελάνη είχε να πολεμήσει μόνο τις άλλες παλλακίδες του σουλτάνου. Κατάφερε να γίνει χασεκί σουλτάνα, η επικεφαλής του χαρεμιού, και λίγο αργότερα η πρώτη νόμιμη σύζυγος ενός σουλτάνου με καταγωγή δούλας. Ως χασεκί του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς είχε την ευκαιρία να καλλιεργήσει, να κατοχυρώσει και να διατηρήσει την εξουσία της. Όμως, παρόλο που είχε προετοιμάσει το έδαφος για να κυβερνήσει στην συνέχεια ως Βαλιδέ Σουλτάνα με την διαδοχή του γιου της στον θρόνο, δεν πρόλαβε επειδή δολοφονήθηκε από την 'νύφη' της, την Νουρμπανού/ Nurbanu, την χασεκί του γιου της του σουλτάνου Σελίμ Β'/ Selim II.
[104] Η Ροξελάνη ήταν η μητέρα του Μεχμέτ/ Mehmed, της Πριγκίπισσας Μιχριμάχ/ Mihrimah η οποία ήταν σύζυγος του βεζίρη Ρουστέμ Πασά, του Μπαγιαζίντ/ Bayezid, του Τζιχανγκίρ/ Jihangir και του Σουλτάνου Σελίμ/ Selim II. Δολοφονήθηκε, όμως, πριν προλάβει να απολαύσει την απόλυτη εξουσία της θέσης της ως Βαλιδέ Σουλτάνα, αφήνοντας ελεύθερο το πεδίο της εξουσίας στην νύφη της, την Νουρμπανού/ Nurbanu, την χασεκί του γιου της του σουλτάνου Σελίμ Β'/ Selim II.
[105] 1651-1683
[106] [33a] DORA D'ISTRIA (La Princesse Helene Ghika, La Princesse Koltzoff-Massalsky)
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861. [33α], σελ. 351.
[107] Υπήρχαν και γυναίκες, των οποίων την εθνικότητα δεν γνωρίζουμε, όπως η Χαφάν-Χατούν, η μητέρα του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς, η Δζανφέδαν (Djanfeda), η οποία ασκούσε μεγάλη επιρροή επάνω στον σουλτάνο Μουράτ τον Γ', από το (1574-1592), και η «Χανούμ-σουλτάνα», της οποίας δεν γνωρίζουμε το όνομα και η οποία ασκούσε την επιρροή της επί της βασιλείας του σουλτάνου Μουσταφά του Γ' (1757-1774) κτλ.
[108] Κατά την [33a] Dora d'Istria.
[109] κατά την [51b] Emmeline Lott.
[110] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume II., [51β], σελ. 294.
Κατά την Emmeline Lott, η Ροξελάνα δεν ήταν Ρωσίδα, αλλά Γαλλίδα, και ο Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής, ο κατακτητής και ο νομοθέτης «ήταν απόλυτα δεμένος στις αλυσίδες της αγαπημένης Γαλλίδας ηθοποιού, Ροξαλάνα η οποία εκτέλεσε», όπως σημειώνει η Lott, «δύο από τους γιους του από μία άλλη σκλάβα, για να εξασφαλίσει την εξουσία της και τον θρόνο για το δικό της απόγονο.»

κράτος,[111] δολοφονήθηκε, αφήνοντας ελεύθερο το πεδίο της εξουσίας στην Ελληνίδα ή Ενετή, από την Σικελία, την Νουρμπανού Σουλτάνα (Nurbanu Sultan),[112] την χασεκί του γιου της Ροξελάνης, του σουλτάνου Σελίμ Β' (1566-1574). Πίσω από τον γιο της Νουρμπανού σουλτάνας, τον Οθωμανό Σουλτάνο Μουράτ ΙΙΙ (1574-1595), υπήρχε η «όμορφη Βενετσάνα ερωμένη του, η χασεκί του η Μπάφα ή Σαφιέ Σουλτάνα (Baffa ή Safiye), η οποία στην συνέχεια έγινε Βαλιδέ Σουλτάνα και συνέχιζε να βασιλεύει κατά το σουλτανάτο του γιου της, τον σουλτάνο Μεχμέτ ΙΙΙ (1595-1603).

Ο σουλτάνος Αχμέτ Ι, ο οποίος βασίλευε από το 1603 έως το 1617, «είχε μία πνευματώδη Ελληνίδα ευνοούμενη, την Kosseus»,[113] την οποία, επίσης, αποκαλούσαν Μαχμπεϊκήρ Σουλτάνα. Ελληνίδα ήταν στην συνέχεια και η 'νύφη' της, η χασεκί σουλτάνα του γιου της, του Σουλτάνου Μουράτ Δ'[Murad IV, 1623-1640], της οποίας το όνομα δεν καταγράφουν οι περιηγήτριες. Στην συνέχεια ο Σουλτάνος Ιμπραχίμ(1640-48) είχε την Ρωσίδα Turhan ή Taskani, ή Χατιτζέ Τουρχάν Σουλτάνα, η οποία ήταν η μητέρα του επόμενου σουλτάνου Mehmet IV, (1648-1687) και η οποία βασίλευε, ως βαλιδέ σουλτάνα, από το 1651 έως το 1683. Σε αυτό το σημείο, πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι ο Σουλτάνος Ιμπραχίμ (1640-1648), παντρεύθηκε τα τελευταία χρόνια της ζωής του την χασεκί του, την Χουμασάχ (Humasah) ή Telli Haseki. Επρόκειτο για τον τρίτο νόμιμο γάμο σουλτάνου με δούλα,[114] την εθνικότητα της οποίας δεν γνωρίζουμε.

Ελληνίδα ήταν η πρώτη χασεκί του σουλτάνου Mehmet IV, (1648-1687), η «Κρήσσης Ρεβίας Γκιουλούς»,[115] η οποία ήταν η μητέρα των σουλτάνων Μουσταφά ΙΙ, και Αχμέτ ΙΙΙ και η οποία κυβέρνησε ως Βαλιδέ Σουλτάνα από το 1695 έως το 1715.

Ρωσίδα ήταν η Σεχσουβάρ, η μητέρα του σουλτάνου Οσμάν ΙΙΙ (1754-1757). Πίσω από τον σουλτάνο Μουσταφά ΙΙΙ (1757-1773 ή 1774) υπήρχε η Μιρισάχ ή «η Χανούμ Σουλτάνα»[116], της οποίας το όνομα δεν καταγράφεται, και πίσω από τον σουλτάνο Αμπτούλ Χαμίντ Ι (1774-1789), η **Γαλλίδα** ή η **Γαλλο-Αμερικανίδα**,[117] Aimee de Rivery,[118] ή Νακσηντήλ, η οποία ήταν η μητέρα του σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ (1808-1839) και διετέλεσε ως Βαλιδέ Σουλτάνα κατά το σουλτανάτο του. Από την **Γεωργία** ή τον **Καύκασο** ήταν η μητέρα του σουλτάνου Σελίμ ΙΙΙ (1789-1807), του ανιψιού του Αμπτούλ Χαμίντ Ι.

Σκλάβα από την **Γεωργία**, που ξεκίνησε από την χαμηλή βαθμίδα στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού[119] ήταν η Μπεσμί Αλέμ ή Μπεζμηαλέμ, η οποία εξελίχθηκε σε μία Καντίν Εφέντη του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ, τον βαθμό της οποίας στην τάξη των Καντίν δεν αναφέρουν οι περιηγήτριες.

---

[111] Βλέπε περιηγήτρια [33ª] Dora d'Istria, σελ. 347.

[112] Peirce, Leslie P. The Imperial Harem, Women and Sovereignty in the Ottoman Empire. New York, Oxford. Oxford University Press. 1993, σελ. 93-94.

[113] Βλέπε περιηγήτρια [51β] Emmeline Lott, σελ. 294. [51β]

[114] 'Marriage described by the historian Naima,' στο έργο του Peirce, Leslie P., The Imperial Harem Women and Sovereignty in the Ottoman Empire, Oxford University Press., 1993, σελ. 108.

[115] Revias Gioulnous ή Gulnus. Rabia Gulnus Emetullah, or Revias Gioulnous ή Gulnus, Valide Sultan
[1695-1715]

[116] Βλέπε περιηγήτρια [33ª] Dora d'Istria

[117] [10] 1816 – 1819 Mme de LA FERTE – MEUN.
Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. 485p. Engraved 8 Vo., [10] σελ. 314.

[118] Βλέπε Πίνακα, «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ», ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ.

[119] Ibid., σελ. 154-155. [45a]

Όταν ο γιος της, ο σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ, ανέβηκε στον θρόνο εκείνη ανέβηκε στο αξίωμα Βαλιδέ Σουλτάνας.[120]

Γεωργιανή σκλάβα υπήρξε η Pertevniyal Σουλτάνα, η οποία ξεκίνησε ως 'κατώτερη' σκλάβα στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού και εξελίχθηκε στην Μπας (πρώτη) Καντίν, η πρώτη άτυπη σύζυγος[121] του Σουλτάνου Μαχμούτ II. Υπήρξε η μητέρα του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ, η οποία όταν ανέβηκε στο αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάνας, όπως ήδη αναφέραμε, επέβαλε υποχρεωτική έκτρωση στις γυναίκες του σαράι με εξαίρεση τις πρώτες τέσσερις Καντίν Εφέντη του γιου της.[122]

Ελεύθερη Μουσουλμάνα ήταν η Δεύτερη Καντίν Εφέντη[123] του σουλτάνου Μαχμούτ II, η οποία υπήρξε Κιρκάσια σκλάβα που απελευθερώθηκε επειδή την υιοθέτησε η πριγκίπισσα αδελφή του σουλτάνου Μαχμούτ II, η 'Behiye-Σουλτάνα'.[124] Ως ελεύθερη Μουσουλμάνα, ο σουλτάνος δεν μπορούσε να την αποκτήσει ως οδαλίσκη (παλλακίδα) και ως επακόλουθο την πήρε ως σύζυγο.[125] Πρόκειται για την τέταρτη περίπτωση σουλτάνου που σύναψε γάμο από τον 16ο αιώνα, και **η πρώτη περίπτωση σουλτάνου που πήρε ελεύθερη Μουσουλμάνα και την ανέβασε αυτόματα στην θέση της Καντίν Εφέντη τον 19ο αιώνα.**

Ο πέμπτος σουλτάνος, από τον 16ο έως τον 19ο αιώνα, που παντρεύθηκε πρώην σκλάβα με νόμιμο γάμο, ήταν ο Αμπτούλ Μεζίντ. Μετά τον πατέρα του Μαχμούτ II, **υπήρξε ο δεύτερος σουλτάνος του 19ου αιώνα να παντρευθεί.** Η σύζυγός του η Μπεσιμέ ή Μπεσμέ[126] σουλτάνα, η Έκτη Καντίν-Εφέντη[127] υπήρξε **Κιρκάσια** σκλάβα που είχε απελευθερωθεί, επειδή ήταν η υιοθετημένη κόρη της νύφης του Μεχεμέτ Αλί, της Πριγκίπισσας Μιζιρλί Χανούμ, γνωστή ως 'η κυρία του Καίρου'. Αρνήθηκε να γίνει οδαλίσκη του, και εφ' όσον ο ερωτευμένος σουλτάνος δεν μπορούσε να την αποκτήσει ως οδαλίσκη, γιατί ήταν ελεύθερη Μουσουλμάνα λόγω υιοθεσίας, την παντρεύθηκε και την ανέβασε αυτόματα στην θέση της Καντίν Εφέντη. **Δεύτερη περίπτωση σουλτάνου του 19ου αιώνα που παραβιάζει τα καθιερωμένα**

---

[120] Ibid., σελ. 154-155. [45a]- Την πρόσεξε τυχαία ο Μαχμούτ ενώ εκτελούσε τις βαριές δουλειές του χαρεμιού και την διέταξε να τον ακολουθήσει στο λουτρό και «έτσι έγινε η μητέρα του σημερινού Σουλτάνου» Αμπτούλ Μεζίντ

[121] "The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Vol. I., [44°] σελ. 254.

[122] Ibid., σελ. 254. [44a]

"A few years ago the mother of Sultan Abdul-Aziz [1861-1876], desirous of further reducing this number, brought forward an old palace regulation, that every seraglio woman found enceinte should be subjected to the operation of artificial abortion, with the exception of the first four wives."

[123] [44°] 1828-1870. Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a].
Η Melek Hanum που την γνώριζε προσωπικά δεν αποκαλύπτει το όνομά της ή την χώρα της καταγωγής της.

[124] Ibid., σελ. 154 [45a]
Σύμφωνα με την ομολογία της ίδιας, δηλαδή της δεύτερης Καντίν Εφέντη, όταν ο σουλτάνος Μαχμούτ Β' έμαθε ότι η αδελφή του είχε υιοθετήσει αυτήν την ωραία δούλα, φρόντισε να την δει και την «ερωτεύτηκε». Είπε στην αδελφή του:«Είμαι τόσο ερωτευμένος μαζί της που δεν μπορώ να ησυχάσω μέχρι να μου την δώσεις.» Η αδελφή η 'Behiye-Σουλτάν', του απάντησε: «Δεν μπορώ να σου αρνηθώ τίποτα, επειδή είσαι ο αφέντης μου, αλλά, εφ' όσον έχω υιοθετήσει αυτή την νέα γυναίκα θα την συμπεριφερθώ ως κόρη μου—θα της δώσω την προίκα της και θα σου την στείλω ως κυρία καλής καταγωγής.» *Μάλλον, πρόκειται για την πρώτη περίπτωση σουλτάνου τον 19ο αιώνα που παντρεύεται*, δηλαδή που αποκτά ελεύθερη Μουσουλμάνα ως σύζυγο. Οι κυρίες «καλής καταγωγής» ήταν οι ελεύθερες Μουσουλμάνες

[125] Ibid., σελ. 154-155. [45a]- Η μητέρα της πριγκίπισσας, της Merimah-Σουλτάνα, που απεβίωσε αμέσως, μετά τον γαμο της με το Said Pacha

[126] Bessime, Besme

[127] Βλέπε περιηγήτριες [86°] Lucy Garnett [86a] σελ. 391-392 και [44°] Fanny Janet Blunt [44°], σελ. 257, η οποία την ονομάζει Bessime Σουλτάνα αντί για Besmi.

έθιμα και παντρεύεται. Ο Σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ δεν υπήρξε μόνο ο πρώτος και ο μόνος σουλτάνος που πήρε διαζύγιο, αλλά υπήρξε και ο πρώτος που πήρε διαζύγιο από την ίδια γυναίκα δύο φορές.[128]

Η **Γεωργιανή** μητέρα του επόμενου σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ (1861-1876), η Pertevniyal Σουλτάνα, η οποία είχε ξεκινήσει ως 'κατώτερη' σκλάβα στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού, και 'εξελίχθηκε' στην θέση της Μπας Καντίν του σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ, και στην συνέχεια σε εκείνη της Βαλιδέ Σουλτάνας, κυβερνούσε στην θέση του παράφρονα γιου της.[129] Περιηγήτρια δηλώνει, ότι την Τουρκία, στην πραγματικότητα, κυβερνούσε η Βαλιδέ Σουλτάνα, η μητέρα του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, ο οποίος είχε καταντήσει παράφρων,[130] και ο οποίος είχε τρεις ή τέσσερις Καντίν.[131]

Ευνοούμενη γυναίκα, του σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, ήταν η Ghevheri Χανούμ,[132] μία ελεύθερη Μουσουλμάνα, πρώην σκλάβα και υιοθετημένη κόρη της Ζηνέμπ Σουλτάνας, της ευνοούμενης κόρης του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, η οποία εξελίχθηκε σε μία ευφυή και έξυπνη γυναίκα που ενέπνευσε τον Σουλτάνο Αμπτούλ Αζίζ, με το πνεύμα της, και την οποία όταν ανέβηκε στον θρόνο την μετέφερε στο Σαράι και έγινε η ευνοούμενή του.[133] Η περιηγήτρια, όμως δεν αναφέρει ποια θέση κατείχε η Ghevheri στην πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού.

Κιρκάσια ήταν η Σεφκεφζά, η μητέρα του επόμενου σουλτάνου, του Murad V (1876), ο οποίος ήταν γιος του Αμπτούλ Μεζίντ. Κιρκάσια ήταν και η Τιμιρουζγκάαν, η μητέρα του σουλτάνου Abdul Hamid II (1876-1909). Δεν γνωρίζουμε την εθνικότητα της μητέρας του σουλτάνου Mehmet/Mehmed V (1909-1918), αλλά γνωρίζουμε ότι Κιρκάσια ήταν και η Γκιουλουστού, η μητέρα του τελευταίου σουλτάνου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, του Mehmet/Mehmed VI (1918-1922).

Οι γυναίκες του Σαράι, κυρίως κατά τον 17ο αιώνα ασκούσαν μεγάλη επιρροή στην διακυβέρνηση του κράτους.[134] Γι' αυτό αξίζει να αναφέρουμε με περισσότερη λεπτομέρεια ορισμένες από τις προαναφερθείσες 'περιφημότερες' και ισχυρότερες γυναίκες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, από τον 16ο έως τον 19ο αιώνα, βασιζόμενοι αποκλειστικά στις πληροφορίες που μας παρέχουν οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα.

---

[128] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

[129] [44ª] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Vol. I., [44ª] σελ. 254: "A few years ago the mother of Sultan Abdul-Aziz [1861-1876], desirous of further reducing this number, brought forward an old palace regulation, that every seraglio woman found enceinte should be subjected to the operation of artificial abortion, with the exception of the first four wives."

[130] Σχετικά με του σουλτάνους, βλέπε υποκεφάλαιο 'τα παιδιά αυτών των εξισλαμισμένων γυναικών, οι σουλτάνοι.'

[131] «Σήμερα έχει τρεις συζύγους» (βλέπε, [44ª] 1828-1870. Melek Hanum (Marie Dejean). THIRTY YEARS IN THE HAREM OR. THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON. CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 267.

[132] [57a] Mary Adelaide Walker. (σαράντα χρόνια περιηγητικών εμπειριών).
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London. Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57a], σελ. 19.

[133] Ibid., σελ. 19. [57a]

[134] [33ª] DORA D'ISTRIA.
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861. [33ª] σελ. 347.

5.1.1 Ρωσίδα ή «Γαλλίδα ηθοποιός», η Ροξελάνη, η Χιουρρέμ Σουλτάνα,[135] υπεύθυνη για το σύστημα του περιορισμού των πριγκίπων μέσα στο Οθωμανικό χαρέμι.

Οι «περιφημότερες σουλτάνες»[136] ήταν γυναίκες από διάφορα έθνη, οι οποίες έζησαν και λειτουργούσαν μέσα σε αυτό το πολυεθνικό γυναικείο παρακράτος ή μικρόκοσμο του χαρεμιού—μέσα σε αυτό το φυτώριο αντιμαχιών, αντιζηλιών και συνομωσιών.

Η διαδοχή του θρόνου, που εξασφαλιζόταν πάντα μέσω οικογενειακών φόνων, πραγματοποιούταν με την ενεργή συμμετοχή των έγκλειστων εξισλαμισμένων γυναικών των Οθωμανικών χαρεμιών. Καθιερωμένο έθιμο, ή μάλλον μία μορφή αντίστασης ή στρατηγικής επιβίωσης και αυτοενδυνάμωσης των γυναικών των σουλτάνων, ήταν να σκοτώνουν τα παιδιά των άλλων γυναικών του, που ήταν διάδοχοι του θρόνου, καθώς και τους πολιτικούς αντιπάλους τους και τις αντίζηλές τους ή εκείνων που εμπόδιζαν τα σχέδιά τους. Στην Ροξελάνη, την πρώτη και μοναδική νόμιμη σύζυγο του σουλτάνου Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς (1520-1566), η οποία ήθελε να εξασφαλίσει τον θρόνο για τον δικό της γιο, έτσι ώστε να διατηρήσει την εξουσία της, οφείλεται η καθιέρωση του εθίμου να κλείνουν τους πρίγκιπες στο 'καφάς' (καφάσι), δηλαδή ο περιορισμός και η απομόνωση των πριγκίπων σε ένα χώρο στο χαρέμι του Σαράι. Κατά τις εκτιμήσεις της Dora d'Istria,[137] αυτό το έθιμο καθιερώθηκε εξ αιτίας των ενεργειών της Ροξελάνης,[138] της Ρωσίδας σκλάβας, η οποία εξελίχθηκε στην θέση της χασεκί σουλτάνας, δηλαδή της πρώτης ευνοούμενης παλλακίδας σουλτάνου, και στην συνέχεια στην πρώτη νόμιμη σύζυγο ενός σουλτάνου με καταγωγή σκλάβας. Παρόλο που είχε προετοιμάσει το έδαφος για να κυβερνήσει στην συνέχεια ως Βαλιδέ Σουλτάνα με την διαδοχή του γιου της στον θρόνο, δεν πρόλαβε, επειδή δολοφονήθηκε από την 'νύφη' της, την Νουρμπανού (Nurbanu), δηλαδή την χασεκί σουλτάνα του γιου της Ροξελάνης, του σουλτάνου Σελίμ ΙΙ.[139]

Ξεκινώντας από την Ροξελάνη/Ρωξελάνα ή την Χιουρρέμ Σουλτάνα,[140] η Dora d'Istria σημειώνει, ότι γεννήθηκε στην «ερυθρά Ρωσία, οικουμένη υπό των Ροξελάνων».[141] Υπήρξε αρχικά δούλη του Σαράι, δηλαδή «των ανακτόρων», και κατέστη μετέπειτα σύζυγος του «φοβερού» Σουλτάνου[142], «του καταπλήξεντας τους χριστιανούς της Ευρώπης, καθώς και τους αιρετικούς της Περσίας.» Η φιλοδοξία της, μη αρκούμενη στην **απεριόριστη επιρροή** της επάνω στον **Σουλεϊμάν τον Μεγαλοπρεπή**, στράφηκε στον πρίγκιπα, Μουσαφάν, που ήταν γιος του Σουλεϊμάν από άλλη παλλακίδα και ο μελλοντικός διάδοχος στο θρόνο. Ο Σουλεϊμάν πείσθηκε, μετά από τις ραδιουργίες της Ροξελάνης, για την προδοσία του γιου του και διέταξε να τον απαγχονίσουν. «Επτά ευνούχοι έπεσαν επάνω στον άτυχο πρίγκιπα, που μάταια έκραζε τον πατέρα του, που ήταν κρυμμένος πίσω από ένα σηρικό παραπέτασμα»,[143] γράφει η Dora d'Istria. Κατά την Emmeline Lott, η «Ροξελάνα» δεν ήταν Ρωσίδα αλλά **Γαλλίδα**, και ο Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής, ο κατακτητής και ο νομοθέτης

---

[135] Ibid. [33a]
(Hurrem)
[136] Ibid.., σελ. 351. [33a]
[137] Ibid. [33a]
[138] Ροξελάνα ή Ρωξελάνης/ Χουρεμ/Hurrem Σουλτάνα,
[139] Η Ροξελάνη ήταν η μητέρα του Μεχμέτ/ Mehmed, της Πριγκίπισσας Μιχριμάχ/ Mihrimah η οποία ήταν σύζυγος του βεζίρη Ρουστέμ Πασά, του Μπαγιαζίντ/ Bayezid, του Τζιχανγκίρ/ Jihangir και του Σουλτάνου Σελίμ/ Selim II.
[140] Hurrem Sultan,
[141] Η [51b] Emmeline Lott, σε αντίθεση με την [33a] Dora d'Istria ισχυρίζεται ότι η Ροξελάνη/Roxalena, ή Hurrem Sultan, [σουλτάνα Χιουρρέμ] υπήρξε Γαλλίδα ηθοποιός.
[142] Suleyman II. Der Grobe (1520-1566). ή Suleyman , [Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς]
[143] Βλέπε περιηγητρια [33ª] Dora d'Istria, σελ. 346.

«ήταν απόλυτα δεμένος στις αλυσίδες της αγαπημένης Γαλλίδας **ηθοποιού**, Ροξελάνα, η οποία εκτέλεσε», όπως σημειώνει η Lott, **«δύο** από τους γιους του από μία άλλη σκλάβα, για να εξασφαλίσει την εξουσία της και τον θρόνο για το δικό της απόγονο.»[144]

Η Ροξελάνη/Ροξελάνα (ή Χιουρρέμ Σουλτάνα), που βασίλευε μέσα σε αυτό το πολυεθνικό γυναικείο παρακράτος, βασίλευε και πάνω στον Σουλεϊμάν τον Μεγαλοπρεπή τόσο δεσποτικά, όσο και εκείνος επάνω σε ολόκληρο το κράτος. Όταν δύο πρωθυπουργοί του, ο Ιμπραΐμης και ο Αχμέτ, εναντιώθηκαν στους σκοπούς της, φονεύθηκαν. Μετά τον θάνατό τους, όμως, ανακαλύφθηκε η γενόμενη συνωμοσία, στην οποία ύποπτος συμμετοχής ήταν και ο γιος της Ροξελάνης ο Βαγιαζήτ, και ο γιος της φονεύθηκε για την φιλοδοξία της μητέρας του. **Για τους φόβους, που η Ροξελάνη κατάφερε να εμπνεύσει στον Σουλτάνο σύζυγό της, καθιερώθηκε η συνήθεια ή το έθιμο να κλείνουν τους πρίγκιπες μέσα σε ένα ξεχωριστό χώρο του χαρεμιού, (το καφάς) του Σαράι. Αυτό το μέτρο, όπως επισημαίνει η Dora d'Istria, συνέτεινε και συνέβαλε πάνω από όλα στην παρακμή της αυτοκρατορίας «ως εκθηλυνομένων των διαδόχων του θρόνου.»**[145]

Ο πρώτος σουλτάνος, που παραβίασε το καθιερωμένο έθιμο και σύναψε νόμιμο γάμο με μία σκλάβα-παλλακίδα, δηλαδή με μία χασεκί (haseki) του, ήταν ο Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής, τον 16° αιώνα. Η Ροξελάνη υπήρξε η πρώτη και η μόνη νόμιμη σύζυγος του σουλτάνου και η είσοδός της στην έδρα της εξουσίας του Σαράι, όπως ήδη αναφέραμε, σημάδεψε την **αρχή του Μεγάλου Χαρεμιού και του Γυναικείου Παρακράτους.** Δολοφονήθηκε, όμως, πριν προλάβει να απολαύσει την απόλυτη εξουσία της θέσης της ως Βαλιδέ Σουλτάνα, αφήνοντας ελεύθερο το πεδίο της εξουσίας στην 'νύφη' της, που λέγεται ότι ήταν Ελληνίδα ή Ενετή (από την Σικελία), την Νουρμπανού (Nurbanu),[146] την χασεκί σουλτάνα του γιου της, του σουλτάνου Σελίμ ΙΙ, **που υπήρξε ο δεύτερος σουλτάνος να συνάψει νόμιμος γάμο με δούλα,** δηλαδή με την χασεκί του.[147]

5.1.2 Η Ελληνίδα ή η Βενετσάνα Νουρμπανού Σουλτάνα.

Η Νουρμπανού Σουλτάνα, η οποία, λέγεται, ότι γεννήθηκε στην Σικελία ή στην Βενετία, αιχμαλωτίσθηκε, το 1537, από τον Οθωμανό Ναύαρχο Μπαρμπαρόσα (Barbarossa Hayred Pasha) σε ηλικία 12 ετών. Ήταν η μητέρα του επόμενου σουλτάνου, Murad III, και της πριγκίπισσας Φατμά (Fatma). Άσκησε την εξουσία της μέσω του σουλτάνου συζύγου της, και στην συνέχεια, ως βαλιδέ σουλτάνα, μέσω του γιου της, του Σουλτάνου Μουράτ ΙΙΙ (Murad III), από το 1574 έως το θάνατό της τον Δεκέμβριο του 1583.

---

[144] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume II., [51β], σελ. 294.

[145] Βλέπε περιηγήτρια [33ª] Dora d'Istria, σελ. 347.

[146] Η εξουσία της, ως Βαλιδέ Σουλτάν, διήρκησε από το 1574-1683. Γεννήθηκε στην Σικελία, (Βενετία), και απεβίωσε το Δεκ. 1583.Το 1574 αυτή η βαλιδέ σουλτάν, και η πρώτη χασεκί του γιου της, συναγωνίζονταν ή μάλλον μάχονταν για την επιρροή τους επάνω στον σουλτάνο και ως επακόλουθο στην εξουσία του κράτους. Η μεγάλη αρένα που κατείχε η Ροξελάνη δεν μπορούσε να κατακτηθεί ξανά από μία χασεκί, αφού υπήρχε ήδη μία Βαλιδέ Σουλτάν, που ήταν το αρχαιότερο μέλος της σουλτανικής γυναικείας δυναστείας, και συνεπώς το πιο ισχυρό. *Σε αυτήν την περίοδο παρατηρούμε να αναδύεται μία γυναικεία ιεραρχία μέσα στο βασιλικό χαρέμι.*

[147] Peirce, Leslie P. The Imperial Harem, Women and Sovereignty in the Ottoman Empire. New York, Oxford. Oxford University Press. 1993. σελ. 93-94.

Κατά τον ερευνητή Leslie Pierce, ο Σουλτάνος Σελίμ Β' (1566-1574) ήταν ο δεύτερος σουλτάνος του 16ου αιώνα που σύναψε νόμιμο γάμο με χασεκί, μετά τον Σουλεϊμάν τον Μεγαλοπρεπή και παντρεύθηκε την πρώην σκλάβα του, την Νουρμπανού (Nurbanu Sultan).

Το 1574, όταν ανέλαβε το αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάνας, η Νουρμπανού μαχόταν με την πρώτη χασεκί του γιου της, την Βενετσάνα Σαφιέ (Safiye) ή Μπάφα (Baffa) Σουλτάνα, για την επιρροή στον σουλτάνο και επομένως την εξουσία του κράτους. Όπως, ήδη, αναφέραμε, η χασεκί δεν απολάμβανε πια την εξουσία, όπως στην εποχή της Ροξελάνης, διότι δεν ήταν πλέον η 'πρώτη κυρία' του χαρεμιού. Υπήρχε, τώρα, μία Βαλιδέ Σουλτάνα, το αρχαιότερο θηλυκό μέλος της σουλτανικής δυναστείας, και συνεπώς το πιο ισχυρό. **Σε αυτήν την περίοδο παρατηρούμε να εμφανίζεται και να αναδύεται μία γυναικεία ιεραρχία μέσα στο βασιλικό χαρέμι.**

5.1.3 Η Βενετσάνα Σαφιέ ή Μπάφα Σουλτάνα.[148]

Ισχυρή σουλτάνα,[149] μετά την Ροξαλάνη, η οποία, όπως, ήδη, αναφέραμε, δεν πρόλαβε να απολαύσει την εξουσία της Βαλιδέ Σουλτάνας, επειδή δολοφονήθηκε από την 'νύφη' της, την χασεκί του γιου της, την Νουρμπανού σουλτάνα, ήταν η 'νύφη' της Νουρμπανού, ή χασεκί του γιου της, η Μπάφα σουλτάνα,[150] η οποία επί εικοσιοκτώ χρόνια συμμετείχε ενεργά στην κυβέρνηση του Σουλτάνου Μουράτ III,[151] και της οποίας η εξουσία συνεχίσθηκε και αργότερα, ως Βαλιδέ Σουλτάνα, με την διαδοχή στον θρόνο του δικού της γιου, τον σουλτάνο Μωάμεθ του Γ' (Mehmet III,1595-1603).

Την Βενετσάνα Σουλτάνα, Σαφιέ ή Μπάφα, την είχαν αρπάξει οι Τούρκοι κουρσάροι κατά την διαδρομή της προς την **Κέρκυρα**, όπου ο πατέρας της, της αριστοκρατικής οικογένειας Baffo, ήταν Κυβερνήτης. Την πώλησαν στο χαρέμι του Μουράτ, όπου έγινε πρώτα η χασεκί του και αργότερα Βαλιδέ Σουλτάνα. Ήταν η μητέρα του πρίγκιπα Μαχμούτ (Mahmud), της πριγκίπισσας Φατμά (Fatma), της πριγκίπισσας Αήσε (Ayse) και του σουλτάνου Μεχμέτ ή Μωάμεθ III (Mehmet III).

Στερήθηκε την εξουσία της, ως Βαλιδέ Σουλτάνα, με την άνοδο στον θρόνο του εγγονού της Αχμέτ Α' [Ahmed I., 1603-1617] και περιορίσθηκε μέσα στο παλιό ανάκτορο, στο Εσκί Σαράι, όπου έζησε δεκατέσσερα χρόνια,[152] διότι το αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάνας ανέλαβε η **Ελληνίδα** 'νύφη' της, δηλαδή η χασεκί του γιου της και μητέρα του εγγονού της, του σουλτάνου Αχμέτ.

5.1.4 Μία Ελληνίδα στην εξουσία, περίπου μισό αιώνα. Η Μαχμπαϊκήρ ή Κιοσέμ Σουλτάνα [Kosem/Kosseus Sultan]

Η **Ελληνίδα «Kosseus»** ή Μαχμπαϊκήρ σουλτάνα διαδέχθηκε την επιρροή της Βενετσάνας σουλτάνας, Σαφιέ ή Μπάφα.[153] Η **Ελληνίδα Μαχμπαϊκήρ, που σημαίνει σεληνοπρόσωπος**, ήταν η χασεκί του σουλτάνου Αχμέτ Ι [1603-1617], και εκείνη που διαδέχτηκε, όσον αφορά την άσκηση της εξουσίας μέσω του σουλτάνου, την Μπάφα ή Σαφίε Σουλτάνα.

Όταν ο γιος του σουλτάνου, ο Osman II(1618-1622) έγινε σουλτάνος σε ηλικία 14 ετών, η μητέρα του, η **Ελληνίδα** Mahfiruz σουλτάνα ή Μαχφιρουζέ ή Χατητζέ σουλτάνα, που υπήρξε ευνοούμενη του σουλτάνου

---

[148] Safiye /Baffa.

[149] Η [33a] Dora D'Istria δίνει σε όλες αυτές τις γυναίκες τον τίτλο της Σουλτάνας.
Βλέπε, DORA D'ISTRIA, (La Princesse Helene Ghika. La Princesse Koltzoff-Massalsky)
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ. 45). 1861. [33ª],

[150] Baffa

[151] Murad III. (1574-1595)

[152] Βλέπε περιηγήτρια [33ª] Dora d'Istria, σελ. 347.

[153] Safiye /Baffa.

Αχμέτ, μέχρι το 1609, και η μητέρα του Mehmed, του Suleyman, του Beyazid και του Huseyin, ανέβηκε στο αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάνας, μέχρι τον θάνατό της τρία χρόνια αργότερα, το 1621. Η Ελληνίδα «Μαχπαϊκήρ Κιοσέμ» ή Kosem/Kosseus σουλτάνα, ενήργησε έτσι ώστε να εκθρονισθεί και να εκτελεσθεί ο Οσμάν ΙΙ, για να ανέβει στο θρόνο ο δικός της δωδεκάχρονος γιος, ο Μουράτ IV, (1623-1640), αποκτώντας ξανά την θέση της Βαλιδέ σουλτάνας. Έτσι η Ελληνίδα από την Πάρο, έγινε Βαλιδέ Σουλτάνα, όταν ανέβασε στον θρόνο τον δωδεκάχρονο γιο της Μουράτ, ο οποίος πέθανε το 1840, αφήνοντας τον θρόνο στον παρανοϊκό Ιμπραχίμ, (1640-1648), και αυτός γιος της Μαχμπαϊκήρ.

Κατά την Emmeline Lott, ο Σουλτάνος Αχμέτ «είχε μία πνευματώδη Ελληνίδα ευνοούμενη, την Kosseus»,[154] δηλαδή την Μαχμπεϊκήρ, και όταν ο γιος αυτής της Ελληνίδας, ο σουλτάνος Μουράτ IV [1623-1640],[155] ανέβηκε στον θρόνο στις 10 Σεπτεμβρίου του 1623, η Μαχμπαϊκήρ ανέλαβε την αντιβασιλεία, ως η παντοδύναμη Βαλιδέ Σουλτάνα.

Όπως τονίζει η Dora d'Istria, η καλλονή, η ευφυία και η περί τα πολιτικά δεινότητά της Μαχμπαϊκήρ, δικαιώνει την υψηλή τάξη, που κατέλαβε «**η θυγατέρα της Ελλάδος στην βασιλεία του Αχμέτ του Α'**», και ιδιαίτερα όταν ανέλαβε το αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάνας, κατά την κυβέρνηση του γιου της, του σουλτάνου Μουράτ του Δ'. Σύμφωνα με την Dora d'Istria, όταν αυτή η Ελληνίδα, που είχε εμπνεύσει την καρδιά του σουλτάνου Αχμέτ, ανέλαβε το αξίωμα της 'βασιλομήτορος', δηλαδή της Βαλιδέ Σουλτάνας, ασκούσε μεγάλη επιρροή επάνω στον γιο της, τον σουλτάνο Μουράτ Δ' και εξαιτίας της, εκείνος εβασίλευε με επιείκεια. Η Μαχμπαϊκήρ ήταν τότε περίπου 45 ετών, και όπως σημειώνει η περιηγήτρια, «είχε ωραίο σώμα», ήταν γενναία γυναίκα, αγαπούσε τις αγαθοεργίες και απροσωπόληπτα ελεούσε τους φτωχούς.[156]

Αυτή η Ελληνίδα, η οποία είχε γίνει χασεκί του σουλτάνου Αχμέτ σε ηλικία 15 ετών, συνέχιζε να ασκεί επιρροή και να βασιλεύει αργότερα ως Βαλιδέ Σουλτάνα, από το 1623 έως το 1651, αρχικά, κατά το σουλτανάτο του γιου της Murad IV, και στην συνέχεια κατά το σουλτανάτο του γιου της Ιμπραχίμ (Ibrahim). **Υπήρξε η μόνη γυναίκα του βασιλικού χαρεμιού της οποίας η επιρροή και η εξουσία διήρκησε περίπου μισό αιώνα.**

5.1.5 Η πρώτη κυβέρνηση συνεργασίας 'νύφης' και 'πεθεράς', χασεκί σουλτάνας και βαλιδέ σουλτάνας. «Οι δύο ΗΘΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ», δύο Ελληνίδες που επηρέαζαν, καθοδηγούσαν και ηγούντο τον σουλτάνο Μουράτ Δ'.

Ελληνίδα ήταν και μία 'νύφη' της Μαχμπαϊκήρ, δηλαδή η βασιλεύουσα άτυπη σύζυγος, ή η χασεκί σουλτάνα[157] του γιου της, Μουράτ IV, η οποία ήταν η

---

[154] [51b] Emmeline Lott.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866 Engraved fromtispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume II., [51β], σελ. 294.

[155] Murad IV

[156] [33a] DORA D'ISTRIA (La Princesse Helene Ghika, La Princesse Koltzoff-Massalsky)
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ. 45). 1861. [33a], σελ. 349.

[157] Bash Kadin Effendi, σύμφωνα με την [44a] Blunt, τον 19ο αιώνα, όταν δεν υπήρχε πια ο τίτλος της χασεκί.

μητέρα του επίδοξου διαδόχου πρίγκιπα, που **«ως λέγεται το γένος,** φαίνεται ωραιοτάτη, αλλ' έχει ολιγωτέραν ευφυίαν της Βαλιδέ σουλτάνας,» γράφει η Dora d'Istria, χωρίς να προσδιορίζει, όμως, το όνομά αυτής της Ελληνίδας χασεκί.

Αυτές οι δύο «ηθικές δυνάμεις», όπως σημειώνει η περιηγήτρια, δηλαδή αυτές οι δύο Ελληνίδες, επηρέαζαν- και κατά κάποιον τρόπο καθοδηγούσαν και ηγούντο τον σουλτάνο Μουράτ Δ'. Μάταια προσπάθησαν οι Οθωμανικοί νόμοι να αμβλύνουν ή να σβήσουν την κυριαρχία των οικογενειακών συμπαθειών και επιρροών επάνω στους δεσπότες της Κωνσταντινούπολης, αναγκάζοντάς τους να 'παντρεύονται', αντί για ελεύθερες γυναίκες, μόνο δούλες, οι οποίες ήταν απροστάτευτες και χωρίς συγγενείς. Οι Μωαμεθανοί, ακόμα και οι Χριστιανοί, συνήθιζαν να ακούν και να τηρούν τις συμβουλές της μητέρας τους και των συζύγων τους,[156] όπως υποστηρίζει η Dora d'Istria.

Όταν πέθανε ο σουλτάνος Μουράτ IV, γιος της Μαχμπαϊκήρ, το 1840, αφήνοντας τον θρόνο στον παρανοϊκό Ιμπραχίμ, (1640-1648) και αυτός γιος της Μπαχμπεϊκήρ, εκείνη κυβερνούσε στην θέση του. Του έστελνε, επίσης, από μία παλλακίδα κάθε βράδυ για να περνάει τον χρόνο του και του χάρισε και μία σκλάβα της, την Ρωσίδα Hatice Turhan (Τουρχάν), την οποία είχε εκπαιδεύσει γι' αυτόν. Η Ρωσίδα σκλάβα είχε δοθεί ως δώρο στην Koesem ή Μαχμπαϊκήρ Σουλτάνα, η οποία την εκπαίδευσε και την χάρισε στον γιο της, και η οποία έγινε, κατά τις μαρτυρίες, η χασεκί σουλτάνα ή η πρώτη Καντίν Εφέντη του σουλτάνου Ιμπραχίμ.

Παρόλο που την είχε 'εκπαιδεύσει' η ίδια για τον γιο της, δεν υπήρχε συνεργασία 'πεθεράς' και 'νύφης', και ξεκίνησε ένας πόλεμος εξουσίας μεταξύ των δύο γυναικών. Έχοντας χάσει την εξουσία της επάνω στην Ρωσίδα Τουρχάν, η Ελληνίδα Βαλιδέ Σουλτάνα σχεδίαζε να ανεβάσει τον πρίγκιπα Σουλεϊμάν, στην θέση του Σουλτάνου, του οποίου την μητέρα ήλεγχε, αντί για τον γιο της Τουρχάν, τον Μεχμέτ IV. Όταν η Τουρχάν ενημερώθηκε από μία οδαλίσκη για τα σχέδια της Ελληνίδας, εκείνη βρέθηκε νεκρή και έτσι τελείωσε η τριαντάχρονη εξουσία της ως Βαλιδέ Σουλτάνα

Η Ελληνίδα Μαχμπεϊκήρ Σουλτάνα, [ή Κιοσέμ, Kosem/Kosseus Sultan], αν και κατάφερε να διατηρήσει την εξουσία της ως Βαλιδέ Σουλτάνα, από το 1623 έως το 1651, δεν απόλαυσε την ίδια συνεργασία με την Ρωσίδα 'νύφη' της, δηλαδή την χασεκί σουλτάνα του δεύτερου γιου της του Ιμπραχήμ (Ibrahim), ο οποίος έγινε σουλτάνος το 1640. Η Μαχμπεϊκήρ βρέθηκε νεκρή, το 1651, όταν ανέβηκε στον θρόνο ο εγγονός της, ο γιος της Ρωσίδας χασεκί του γιου της Ιμπραχήμ, επειδή αρνήθηκε να παραχωρήσει την θέση της, ως Βαλιδέ Σουλτάνα, στην Ρωσίδα 'νύφη' της.

5.1.6 Ρωσίδα η Χατιτζέ Σουλτάνα (ή Τουρκάν/Ταρκάνη, Turhan/ Taskani)

Η Ρωσίδα χασεκί Χατιτζέ, ή Τουρκάν του σουλτάνου Ιμπραχίμ, που αργότερα πήρε τον τίτλο της Μπας Καντίν, της πρώτης άτυπης συζύγου του σουλτάνου

Βλέπε, επίσης, Σαρρή, Νεοκλή. 'Οσμανική Πραγματικότητα' πρώτος τόμος, σελ. 376- 'χασεκή σουλτάνα (haseki) ή χασσαγκηη (haasagii).

[158] [33ος] DORA D'ISTRIA (La Princesse Helene Ghika, La Princesse Koltzoff-Massalsky)
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ. 45). 1861 [33ος], σελ. 349.

στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού, δεν συνεργάσθηκε με την 'πεθερά' της, την βαλιδέ σουλτάνα, σε αντίθεση με την Ελληνίδα χασεκί σουλτάνα του Μουράτ IV.[159] Ο γιος αυτής της Ρωσίδας, και εγγονός της Ελληνίδας βαλιδέ σουλτάνας 'πεθεράς' της, ο Μεχμέτ/Μωάμεθ Δ' (Mehmet IV), έγινε σουλτάνος, το 1651, σε ηλικία **επτά ετών**. Η Ελληνίδα Μαχμπεϊκηρ αρνήθηκε να παραδώσει την εξουσία, που της παρείχε η θέση της ως βαλιδέ σουλτάνα, στην 'νύφη' της και τελικά βρέθηκε **στραγγαλισμένη**. Μαθαίνουμε ότι μετά την εκτέλεσή της Μαχμπαϊκήρ έσυραν το πτώμα της έξω και το πέταξαν μπροστά στα πόδια των γενιτσάρων.

Παρόλο που η Μαχμπαϊκηρ υπήρξε η μόνη γυναίκα του βασιλικού χαρεμιού, της οποίας η εξουσία διήρκησε περίπου μισό αιώνα, η Ρωσίδα Τουρχάν κατάφερε να την ρίξει από την θέση της βαλιδέ σουλτάνας και να κυβερνήσει εκείνη, ως βαλιδέ σουλτάνα για 36 χρόνια, μέχρι το θάνατό της το 1687.

Κατά την διάρκεια της εξουσίας της, η Ρωσίδα σουλτάνα αντιμετώπισε και εκείνη με την σειρά της, την ίδια κατάσταση με την δική της **Ελληνίδα** 'νύφη' ή χασεκί/παλλακίδα του γιου της.

5.1.7 Ελληνίδα Χασεκί Σουλτάνα και Βαλιδέ Σουλτάνα «η της Κρήσσης Ρεβίας Γκιουλούς»[160], 1695-1715.

Η Ρωσίδα Βαλιδέ Σουλτάνα Ταρκάνη, μητέρα του σουλτάνου Μωάμεθ ή Μεχμέτ του Δ' [Mehmet IV, 1648-1687], όχι μόνο δεν συνεργάσθηκε, αλλά συγκρούσθηκε και εκείνη με την Ελληνίδα χασεκί του γιου της, την Ρεβίας Γκιουλνούς. Όπως υπογραμμίζει η Dora d'Istria, επί της βασιλείας του Μωάμεθ του Δ' συγκρούσθηκαν «αυτές οι δύο ηθικές επιρροές.»[161]

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της περιηγήτριας, την «παντοδυναμία» της Ρωσίδας Βαλιδέ Σουλτάνας Ταρκάνης, διαδέχθηκε η Ελληνίδα 'η της Κρήσσης Ρεβίας Γκιουλούς' που σημαίνει ρόδοσμος, δρόσος του έαρος.»[162]

Η Ρεβία Γκιουλνούς ήταν **Ελληνίδα**, που γεννήθηκε στην **Κρήτη** το 1642, της οικογένειας Βερζίνη, που υποδουλώθηκε από τον Deli Huseyin Pasha , ο οποίος την δώρισε στο χαρέμι του σουλτάνου.

Η Γκιουλνούς, η οποία υπήρξε η πρώτη ευνοούμενη χασεκί του σουλτάνου Μεχμέτ IV, έγινε βαλιδέ σουλτάνα με την άνοδο στον θρόνο του πρώτου της γιου, του σουλτάνου Μουσταφά (Mustafa II, 1695-1703), και διετήρησε αυτό το αξίωμα, της βαλιδέ σουλτάνας, έως το 1715, με την άνοδο στον θρόνο του δεύτερου γιου της, του σουλτάνου Αχμέτ III (Ahmet III).[163]

Η μικρόσωμη Ελληνίδα χασεκί σουλτάνα, όπως γράφει η περιηγήτρια, αν και διακρινόταν για το κάλλος της, είχε έναν χαρακτήρα που έκρυβε ψυχή θυμοειδή και ζηλότυπη. Για παράδειγμα, όταν ο σουλτάνος, ο Μωάμεθ ο Δ', γοητεύθηκε από μία χορεύτρια-σκλάβα και απολάμβανε να την παρακολουθεί να χορεύει- μόνο οι σκλάβες χόρευαν- η Ελληνίδα χασεκί

---

[159] *Για πρώτη φορά*, εδώ βλέπουμε να χρησιμοποιείται ο τίτλος της Καντίν Εφέντη. [Βλέπε πυραμιδική ιεραρχία του Οθωμανικού Χαρεμιού του Σαράι, στις αρχές του δεύτερου κεφαλαίου.)

[160] Revias Gioulnous ή Rabia Gulnus Emetullah

[161] Βλέπε περιηγήτρια [33ª] Dora d'Istria, σελ. 350.

[162] Ibid., σελ. 350. [33a]

[163] (1703-1730)

σουλτάνα έβαλε έναν ευνούχο της, που ήταν «πολύ επιτήδειος» στους «μαυρουσίους χορούς», να πετάξει την χορεύτρια αυτήν στην θάλασσα, την στιγμή που προσέγγιζε την άκρη του εξώστη. Το ρεύμα ήταν τόσο δυνατό που η άτυχη χορεύτρια εξαφανίσθηκε μέσα στα κύματα. Το περιστατικό αυτό θεωρήθηκε απλή σύμπτωση, ένα απλό ατύχημα, διότι οι Τούρκοι, όπως επισημαίνει η περιηγήτρια, ποτέ δεν επιθυμούσαν να διερευνήσουν ή να ασχοληθούν με τέτοια ζητήματα και δέχονταν τα πράγματα όπως συνέβαιναν.[164]

Με αυτόν τον τρόπο, με την εξόντωση μια πιθανής μελλοντικής αντιζήλου, η συγκεκριμένη Ελληνίδα χασεκί εξασφάλιζε και κατοχύρωνε την επιρροή και την εξουσία της επάνω στον σουλτάνο, προστάτευε την διαδοχή του δικού της γιου, με τον αποκλεισμό των μελλοντικών απογόνων της αντίζηλου της, και συνεπώς διατηρούσε και κατοχύρωνε την δύναμή της μέσα στο γυναικείο παρακράτος του χαρεμιού.

Υπήρχαν παρόμοια επεισόδια, και πολλά άλλα ανάλογα συμβάντα, αλλά εδώ κάνουμε μόνο μία μικρή ιστορική αναδρομή, μία μνεία στις περιφημότερες σουλτάνες.

5.1.8 Γαλλίδα ή «Γαλλο-Αμερικανίδα»[165] Σουλτάνα του 19ου αιώνα, η Aimee Dubucq de Rivery [ή Nakshedil Sultan].

Όσον αφορά τις «περιφημότερες σουλτάνες» του 19ου αιώνα, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση και η εξέλιξη στον πολυεθνικό μικρόκοσμο του χαρεμιού του Σαράι, της Γαλλίδας Aimee Dubucq de Rivery, ή Nakshedil Sultan, ή οποία γεννήθηκε το 1763 στη Nantes της Γαλλίας[166] [ή στο Martinique] και η οποία απεβίωσε το 1817.

Η Γαλλίδα ή η Γάλλο-Αμερικανίδα'[167] σουλτάνα, κατά την Γαλλίδα περιηγήτρια Mme de la Ferte Meun, η Aimee Dubucq de Rivery, που σημαίνει «κεντημένη στην καρδιά»[168] υπήρξε η ευνοούμενη χασεκί του σουλτάνου Αμπτούλ Χαμίντ Ι.[169] Και εκείνη, όπως οι προκάτοχοί της, μπήκε ως δούλα στο χαρέμι του σουλτάνου το 1783 και εξελίχθηκε από την θέση της 'cariye' ή τσαριγιέ, στην θέση της 'gedicli', ύστερα στην θέση της 'ίκμπαλ', κατόπιν στην θέση της 'χασεκί', και στην συνέχεια στην θέση, ή στην τάξη της **τέταρτης Καντίν Εφέντη** του σουλτάνου Αμπτούλ Χαμίντ Ι, φθάνοντας με την άνοδο στον θρόνο του γιου της, του σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ [1808-1839], στο υψηλότερο αξίωμα της πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού, που ήταν το αξίωμα της **Βαλιδέ Σουλτάνας.**

Φυσικά, μέσα σε αυτόν τον πολυεθνικό ζυγό του χαρεμιού, και εκείνη συγκρούσθηκε, δολοπλόκησε και συνεργάσθηκε με άλλες έγκλειστες γυναίκες για να διατηρήσει την επιρροή της και για να ανεβάσει τον δικό της γιο στον θρόνο, γεγονός που της εξασφάλισε την ισχυρή θέση της βαλιδέ σουλτάνας.

---

[164] Βλέπε περιηγήτρια [33°] Dora d'Istria, σελ. 350.

[165] [10] 1816 – 1819 Mme de LA FERTE – MEUN

Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. 485p. Engraved 8 Vo., [10] σελ. 314.

[166] Ibid., σελ. 314. [10]

[167] Ibid., σελ. 314. [10]

[168] Ibid., [10]

("brodec sur le coeur/embroidered on the heart")

[169] 1774-1789- Abdul Hamid I / Abdulhamid I.

Για παράδειγμα, η Μπας Καντίν Εφέντη,[170] η πρώτη άτυπη σύζυγος του σουλτάνου Αμπτούλ Χαμίντ Ι, η Νουκχέτ Σεζά (Nukhet Seza),[171] η οποία ήταν η μητέρα του Μουσταφά IV., του πρωτότοκου γιου και διάδοχου του σουλτάνου, ήθελε να εξασφαλίσει το θρόνο για τον δικό της γιο. Όμως, η Γαλλίδα,[172] Aimee Dubucq de Rivery ή **Nakshedil Sultan**, που ήταν η τέταρτη Καντίν Εφέντη στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού, και η μητέρα του πρίγκιπα Μαχμούτ, του σουλτάνου που εξόντωσε τους Γενιτσάρους, προσδοκούσε να ανεβάσει τον δικό της γιο στον θρόνο. Αν και οι γενίτσαροι υποστήριζαν την Μπας Καντίν του σουλτάνου, η Γαλλίδα Καντίν είχε εξασφαλίσει την συμπαράσταση και την συνεργασία της Βαλιδέ Σουλτάνας Μιχρισάχ (Mihrishah), η οποία ήταν η **Καυκασιανή** μητέρα του σουλτάνου Σελίμ III (1789-1807).

Οι δύο γυναίκες επηρέασαν τον Σουλτάνο Σελίμ III σε τέτοιο βαθμό, που ο ίδιος έδειχνε μεγαλύτερη εύνοια στον ανιψιό του Μαχμούτ, παρά στον ανιψιό του Μουσταφά (Mustafa IV), τον πρωτότοκο γιο του αδελφού του Αμπτούλ Χαμίντ. Παρα ταύτα, με την βοήθεια των γενιτσάρων, η Μπας (πρώτη) Καντίν του σουλτάνου η Nukhet Seza, κατάφερε, το 1807, να ανεβάσει τον δικό της γιο στον θρόνο, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα εκείνη ν' ανέβει ταυτόχρονα στο αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάνας. Χάρη στην συνεργασία της Nukhet Seza με τους γενίτσαρους, εκθρονίσθηκε ο σουλτάνος Σελίμ III, ο οποίος εκτελέσθηκε αμέσως μετά την άνοδο στον θρόνο του ανιψιού του Μουσταφά Δ' (Mustafa IV).

Λίγο αργότερα, ο γιος της Γαλλίδας Καντίν, ο Μαχμούτ II, εκδικήθηκε τον θάνατο του θείου του με την εκθρόνιση και εκτέλεση του αδελφού του Μουσταφά, ανεβαίνοντας ο ίδιος στον θρόνο, το 1808. Ως σουλτάνος, ο Μαχμούτ II, όπως ήδη αναφέραμε, διέταξε τον στραγγαλισμό του εκθρονισμένου σουλτάνου, Μουσταφά IV, και το πνίξιμο μέσα σε σακιά των 174 από τις 'συζύγους' και οδαλίσκες του.[173] Έτσι, η Γαλλίδα Aimee de Rivery[174] ανέβηκε στο αξίωμα και στην εξουσία της Βαλιδέ Σουλτάνας, το 1808, με την άνοδο στον θρόνο του γιου της Μαχμούτ II, και κατείχε αυτό το αξίωμα για εννέα χρόνια, μέχρι το θάνατό της, το 1817.

Ο γιος της, ο Σουλτάνος Μαχμούτ, υπήρξε ο τέταρτος σουλτάνος από τον 16ο αιώνα, (ή ο πρώτος του 19ο αιώνα) που παντρεύθηκε μία πρώην σκλάβα.[175] Η

---

[170] Δεν αναφέρεται ή καταγράφεται πλέον ο όρος ή η θέση της χασεκί ή της χασεκί σουλτάνας.

[171] Δεν αναφέρεται η εθνικότητά της.

[172] Σύμφωνα με τις περισσότερες μαρτυρίες, η Aimee Dubucq de Rivery[Nakshedil Sultan], ήταν Γαλλίδα. Μόνο η Γαλλίδα περιηγήτρια [10] Mme de la Ferte Meun υποστήριξε ότι υπήρξε Γαλλο-Αμερικανίδα.

[173] [44ª] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 Volume I., [44a], page 116.

[174] [10] 1816 – 1819 Mme de LA FERTE – MEUN.
Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816. 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure. histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. 485p. Engraved 8 Vo., [10] σελ. 314.

[175] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean/ Marie Dejean Millingen).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. Ibid., σελ. 154-155.
Συμφωνα με την ομολογία της ίδιας, δηλαδή της δεύτερης Καντίν Εφέντη, του σουλτάνου Μαχμούτ Β', εκείνος, όταν έμαθε ότι η αδελφή του είχε υιοθετήσει αυτήν την ωραία δουλα, φρόντισε να την δει και την «ερωτεύτηκε». Είπε στην αδελφή του -«Είμαι τόσο ερωτευμενος μαζί της που δεν μπορώ να ησυχάσω μέχρι να μου την δώσεις.» Η αδελφή η 'Behiye-Σουλταν', του απάντησε: «Δεν μπορώ να σου αρνηθώ τίποτα, επειδή είσαι ο αφέντης μου, αλλά, εφ' οσον εχω υιοθετήσει αυτή την νέα γυναίκα θα της συμπεριφερθω ως κόρη μου–θα της δώσω την προίκα της και θα σου την στείλω ως κυρία καλής καταγωγής.» Πρόκειται για την πρώτη περίπτωση

συγκεκριμένη αυτή γυναίκα, ως υιοθετημένη κόρη μιας πριγκίπισσας αδελφής του, ήταν ελεύθερη Μουσουλμάνα, πράγμα που τον εμπόδιζε να την αποκτήσει ως παλλακίδα. Για τον λόγο αυτό την ανέβασε αυτομάτως στην θέση της Δεύτερης Καντίν Εφέντη στην ιεραρχία του χαρεμιού, γεγονός που ενόχλησε την Μπεζμί Αλέμ, μία άλλη Καντίν Εφέντη του σουλτάνου Μαχμούτ, η οποία πριν ανέβει στην θέση της Καντίν Εφέντη, υπήρξε Γεωργιανή σκλάβα σε χαμηλή βαθμίδα της πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού, η οποία, όμως, κατάφερε να ανέβει στην θέση της Καντίν επειδή απέκτησε τον πρίγκιπα Αμπτούλ Μεζίντ, και αργότερα, με την άνοδο του γιου της στον θρόνο, το 1839, ανέβηκε και εκείνη στην θέση ή στο αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάνας.

5.1.9 Η Γεωργιανή Μπεζμί Αλέμ,[176] από σκλάβα της χαμηλής πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού, 'εξελίσσεται' σε παλλακίδα, σε Καντίν Εφέντη και στην συνέχεια στο αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάνας.

Η Γεωργιανή Μπεζμί Αλέμ ή Μπεζμηαλέμ,[177] υπήρξε σκλάβα της χαμηλότερης βαθμίδας της ιεραρχίας του χαρεμιού την οποία πρόσεξε τυχαία ο σουλτάνος Μαχμούτ ΙΙ μία ημέρα ενώ εκείνη κουβαλούσε ξύλα για καύσιμα στο λουτρό, διατάζοντάς την να τον ακολουθήσει στο δικό του λουτρό, μία συνάντηση και μία συγκυρία που την έκανε στην συνέχεια «μητέρα του σημερινού Σουλτάνου» Αμπτούλ Μεζίντ, όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ (ή Marie Dejean Millingen).[178] Με την άνοδο του γιου της, Αμπτούλ Μεζίντ στον θρόνο, το 1839, από την θέση της Καντίν Εφέντη, η Μπεζμιαλέμ ανέβηκε στο αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάνας.

Η Μελέκ Χανούμ,[179] που έπαυσε να ονομάζεται Marie Dejean Millingen, όταν παντρεύθηκε τον Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, επισημαίνει ότι αυτή η βαλιδέ σουλτάνα συμμετείχε ενεργά στις πολιτικές ίντριγκες και αποφάσεις του κράτους,[180] υπήρξε **η πιο ισχυρή από όλες τις έγκλειστες γυναίκες του Σαράι, ξεπερνώντας όλες με τις ακολασίες της και την δίψα της για εξουσία,**[181] και προτείνει στους αναγνώστες της να κρίνουν μόνοι τους το **τι αποτελέσματα παρήγαγε ένα τέτοιο σύστημα σε όλα τα κλιμάκια της κρατικής διοίκησης.**[182] Σε αυτήν την συνάφεια θεωρούμε αξιοσημείωτο να τονίσουμε, ότι αυτή η Βαλιδέ Σουλτάνα, η μητέρα του Αμπτούλ-Μεζίντ,

---

σουλτάνου τον 19ο αιώνα που παντρεύεται, δηλαδή που αποκτά ελεύθερη Μουσουλμάνα ως σύζυγο. Οι κυρίες «καλής καταγωγής» ήταν οι ελεύθερες Μουσουλμάνες

[176] Οι περιηγήτριες δεν επιβεβαιώνουν το όνομά της μητέρας του σουλτάνου. Αναφέρονται σε αυτήν πάντα, ως πρώην σκλάβα κατώτερης βαθμίδας, και ως βαλιδέ σουλτάν. Όσον αφορά όμως την πρώτη νόμιμη σύζυγο του γιου της, του σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, το όνομα το καταγράφουν ως Bessime, Besme, Besmi (Μπεσσιμέ, Μπεσμέ, Μπεσμί). Σύμφωνα με μία έκδοση του 21ου αιώνα, του αρχαιολόγου Yucel Akat. 'Ιστανμπούλ/ Istanbul,' Keskin Color Kartpostalcilik San. & Paz. A.S. Ankara Cad. Mushsirbasi Sk. No. 6. ISBN 957-7559-13-X, year 2000] το όνομα της μητέρας του σουλτάνου ήταν Μπεζμί Αλέμ-χωρίς όμως να έχει επιβεβαιωθεί. Βλέπουμε ότι μοιάζει με εκείνο της μητέρας του.

[177] Σαρρης, Νεοκλής. Οσμανική Πραγματιότητα, Πρώτος τόμος. Εκδόσεις Αρσενίδης., 'Το Σαράι και ο Παντισάχ', σελ. 369.

[178] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean/ Marie Dejean Millingen).
THIRTY YEARS IN THE HAREM OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY 1872. Ibid., σελ. 154-155.

[179] Η Μελέκ Χανούμ υπήρξε σύζυγος του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά (1836-1866). Υπήρξε επίσης, όπως μας πληροφορεί η Ιδια, «φίλη» και «συνεργάτης», του Μεγάλου Βεζίρη Ρεσίντ Πασά, καθώς και πολλών άλλων Τούρκων αξιωματούχων πριν και μετά τον γάμο της με τον Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά.

[180] Ibid., [44a]. [44b].

[181] Ibid., σελ. 47. [45a]

[182] Ibid., σελ. 47. [45a]

υπήρξε ένας από τους πολιτικούς «εχθρούς» της Μελέκ Χανούμ, όπως την αποκαλεί η ίδια.

Περίπου το 1844, σύμφωνα με την ομολογία της δεύτερης Καντίν Εφέντη του σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ, στην Μελέκ Χανούμ, αυτή η βαλιδέ σουλτάνα, η μητέρα του σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, εξακολουθούσε να την ζηλεύει και να την υπονομεύει, ακόμα και μετά τον θάνατο του 'συζύγου' τους του σουλτάνου Μαχμούτ Β', αν και στην πραγματικότητα δεν αποτελούσε ποτέ απειλή αφού δεν είχε αρσενικό διάδοχο για τον θρόνο. «Αβάσταχτα υπέφερα την μονοτονία της ύπαρξής μου», ομολογεί η δεύτερη Καντίν Εφέντη του σουλτάνου Μαχμούτ στην συγγραφέα Μελέκ Χανούμ. Εδώ οφείλουμε να αναφέρουμε, ότι η Καντίν αυτή, στην καταγωγή της υπήρξε **Κιρκάσια** σκλάβα, που είχε υιοθετηθεί από μία αδελφή του Σουλτάνου Μαχμούτ.[183]

Η δεύτερη Καντίν-Εφέντη, όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ, την είχε καλέσει στο χαρέμι της, περίπου, το 1844, επειδή ήταν «φίλη» και πολιτικός συνεργάτης του πανίσχυρου Μεγάλου Βεζίρη Ρεσίντ-Πασά, και ήθελε ένα ρουσφέτι. Η χήρα του σουλτάνου ήθελε να εξασφαλίσει την βοήθειά της Μελέκ Χανούμ, εκ μέρους του γαμπρού της Said-Pasha, του συζύγου της μοναχοκόρης της Μεριμάχ Σουλτάνα, η οποία απεβίωσε, ο οποίος είχε εξορισθεί στην Κασταμπολού [Castambolu.][184]

Σε αυτό το σημείο, οφείλουμε να αναφέρουμε, ότι η Μελέκ Χανούμ αποκαλεί «Σουλτάνα»[185] αυτήν την Δεύτερη Καντίν του Σουλτάνου Μαχμούτ, παρόλο που τον 19ο αιώνα, όπως ήδη αναφέραμε, μόνο οι κόρες και οι αδελφές των σουλτάνων είχαν δικαίωμα στον τίτλο αυτό, καθώς και οι μητέρες των σουλτάνων, αλλά εκείνες μόνο μετά την άνοδο των γιων τους στον θρόνο.

«Ήμουν η υιοθετημένη κόρη της Behiye-Σουλτάνας, αδελφής του Σουλτάνου Μαχμούτ.....»[186] είπε η Καντίν Εφέντη στην προσκεκλημένη της Μελέκ Χανούμ, και της εκμυστηρεύθηκε στην συνέχεια, ότι ο Σουλτάνος Μαχμούτ, που σπάνια επισκεπτόταν την σουλτάνα αδελφή του, όταν έμαθε, ότι είχε υιοθετήσει μία ωραία Κιρκάσια σκλάβα ήθελε να την δει. Γνωρίζοντας την αδυναμία του για τις γυναίκες, και ότι η διάρκεια αυτού του ενδιαφέροντος θα ήταν σύντομη, «έκρυβα τον εαυτόν μου, όποτε εμφανιζόταν. Θα προτιμούσα να είχα διατηρήσει την ελευθερία μου με το

---

[183] Ibid., σελ. 152. [45a]
Ήταν ψηλή και ανοιχτόχρωμη, και έθετε πολλές ερωτήσεις στην Μελέκ Χανούμ σχετικά με τα έθιμα των Χριστιανών.

[184] Ibid., σελ. 164, 150, 151. [45a]
Εδώ πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι η Καντίν-Εφέντη, ως σύζυγος σουλτάνου, ανήκε σε υψηλότερη κοινωνική τάξη από την Μελέκ-Χανούμ, η οποία ήταν εξισλαμισμένη νόμιμη σύζυγος ενός πασά μη-βασιλικής καταγωγής, και μία πρώην «γκιούρισσα», και συνεπώς δεν την επισκέφθηκε η ίδια προσωπικά για να ζητήσει την βοήθειά της, αλλά έστειλε την εκπρόσωπό της, για να την προσκαλέσει στο χαρέμι της στο παλάτι. Εκείνη την εποχή ο σύζυγος της Μελέκ Χανούμ, είχε διορισθεί ως 'mushir, or field-marshal', δηλαδή 'στρατάρχης', η θητεία του οποίου διήρκησε τρεις μήνες. Η δεύτερη Καντίν Εφέντη, η μητέρα της Μεριμάχ Σουλτάνας, της πριγκίπισσας αδελφή του Αμπτούλ Μεζίντ, είχε στείλει την εκπρόσωπό της, την 'Kjaja-kadin', στην Μελέκ Χανούμ για να την προσκαλέσει για δύο ή τρεις ημέρες στο παλάτι, το οποίο βρισκόταν στο Ταρλά-Μπαχτσί [Tarla-Baschi], απέναντι από το Δολμά-Μπαχτζέ [Dolma-Bagtche], την κατοικία ή το σαράι του Σουλτάνου Αμπτούλ-Μεζίντ. «Φόρεσα την καλύτερή μου ενδυμασία, πήρα μαζί μου μία όμορφη λευκή σκλάβα, και έναν ψηλό ευνούχο, ως δώρα στην οικοδέσποινά μου, και έναν ευνούχο δικό μου για να με υπηρετεί,» γράφει η Μελέκ Χανούμ. Εδώ πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι η ανταλλαγή δώρων μεταξύ της οικοδέσποινας και τις καλεσμένης αποτελούσε κοινωνικό έθιμο. (Βλέπε σελ. 151.)

[185] Ibid., σελ. 152. [45a]

[186] Ibid., σελ. 153. [45a]

να παντρευόμουν κάποιον Πασά [κατώτερό της], παρά να γίνω σύζυγος του σουλτάνου.»[187]

«Μία ημέρα, η Behiye-Σουλτάνα έδωσε ένα δείπνο για τον αδελφό της. Αμπαρώθηκα στο δωμάτιό μου, βάζοντας ένα έπιπλο στην πόρτα, αλλά ο σουλτάνος, ο οποίος είχε μεγάλη αδυναμία στο ωραίο φύλο, διανοήθηκε μία στρατηγική για να με βρει. Πριν το δείπνο είπε στην κυρία μου, 'θα επισκεφθώ το χαρέμι σου'. Μπήκε με την σειρά σε όλα τα δωμάτια. Βλέποντας την πόρτα μου κλειστή, την έσπρωξε τόσο δυνατά που μετακίνησε το έπιπλο, και με ανακάλυψε κρυμμένη πίσω από ένα ντιβάνι. Μου προσέφερε το χέρι του, και με οδήγησε στην αδελφή του, και με παρουσίασε σε αυτήν λέγοντας, 'Είδες καλά έκανα και επισκέφθηκα το παλάτι σου, γιατί ανακάλυψα ένα θησαυρό.'»[188]

Η αδελφή του απάντησε: «Είναι η υιοθετημένη μου κόρη,» και ο σουλτάνος της είπε: «Είμαι τόσο ερωτευμένος μαζί της, που δεν μπορώ να ησυχάσω μέχρι να μου την δώσεις.' Η αδελφή του ανταποκρίθηκε, 'Δεν μπορώ να σου αρνηθώ τίποτα, επειδή είσαι ο αφέντης μου, αλλά, εφ' όσον έχω υιοθετήσει αυτή της νέα γυναίκα θα την συμπεριφερθώ ως κόρη μου, θα της δώσω την προίκα της και θα σου την στείλω ως κυρία καλής καταγωγής.»[189] Εξ' αιτίας αυτής της δήλωσης μπορούμε να υποθέσουμε, ότι ο σουλτάνος Μαχμούτ αναγκάστηκε να την παντρευθεί με νόμιμο γάμο. Γνωρίζουμε, ότι δεν είχε το δικαίωμα να την πάρει ως οδαλίσκη (παλλακίδα) ή ως ίκμπαλ, δηλαδή ευνοούμενη οδαλίσκη, γιατί ήταν ελεύθερη Μουσουλμάνα και γι' αυτό την ανέβασε αυτόματα στην πρώτη τάξη των Καντίν. Δεν γνωρίζουμε με βεβαιότητα, εάν σύναψε νόμιμο γάμο μαζί της, όμως η δήλωση της αδελφής του, μας οδηγεί στο συμπέρασμα, ότι την παντρεύθηκε, διότι μία ελεύθερη Μουσουλμάνα, καλής καταγωγής, δεν μπορούσε ποτέ να γίνει παλλακίδα, αλλά μόνο νόμιμη σύζυγος. **Συνεπώς, επρόκειτο για την πρώτη περίπτωση σουλτάνου του 19ου αιώνα, που συνάπτει γάμο, παραβιάζοντας τους νόμους και τα έθιμα. Η δεύτερη επιβεβαιωμένη, όμως, περίπτωση σουλτάνου, που σύναψε γάμο τον 19ο αιώνα, ήταν αυτή του γιου του, του σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ.**

Συνεχίζοντας την ομολογία της η Καντίν Εφέντη, η οποία εκμυστηρεύθηκε την ιστορία της στην Μελέκ Χανούμ λέει: «Η κυρία μου λίγες ημέρες μετά με έστειλε στο Σαράι, με μεγάλη πομπή, και μεγαλοπρεπή δώρα, τα οποία μου έδωσε ως προίκα. Για δέκα ημέρες ο Σουλτάνος ήταν πολύ επίμονος στην προσοχή του, και μετά από αυτή την περίοδο δεν εμφανίσθηκε άλλο. Είχα ξεχωριστά και πολυτελή διαμερίσματα, πολλές σκλάβες, όσα κοσμήματα ήθελα, αλλά **υπέφερα αβάσταχτα την μονοτονία την ύπαρξής μου.** Έκρυβα την δυστυχία μου, και αγωνίσθηκα να κάνω τον εαυτόν μου πιο ευχάριστο, όσο μπορούσα σε αυτούς που με υπηρετούσαν. Δεν έφευγα ποτέ από το παλάτι. Δεν δεχόμουν ποτέ επισκέψεις από κανέναν, και κάθε πρωί έκανα το λουτρό μου, έλεγα τις προσευχές μου, και έκλεισα τον εαυτόν μου στην απομόνωση. Οι λίγες ημέρες, που πέρασα στην συντροφιά του σουλτάνου, είχαν ως αποτέλεσμα, σε λίγο χρόνο, να γεννηθεί η κόρη μου η Μεριμάχ (Merimah) Σουλτάνα. Όταν ήρθε ο καιρός να της βρω σύζυγο, αποφάσισα, ότι εκείνη θα έκανε την δική της επιλογή. Της έδειξα πολλά πορτραίτα νέων ανδρών, ο κάθε ένας αντάξιος να πάρει το χέρι της και διάλεξε τον **Said** Πασά.»[190] Αφού πέρασαν λίγοι μήνες μετά το γάμο, η κόρη της πέθανε.

---

[187] Ibid., σελ. 153. [45a]
[188] Ibid., σελ. 153. [45a]
[189] Ibid., σελ. 154. [45a]
[190] Ibid., σελ. 154-155. [45a]

Η σύγκρουση με την βαλιδέ σουλτάνα.

Όσον αφορά την Βαλιδέ Σουλτάνα και την συμπεριφορά της απέναντι της, η Καντίν Εφέντη εκμυστηρεύεται τα εξής στην Μελέκ Χανούμ: «Η μητέρα του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ πάντα με κοιτάζει με ζήλια. Σπάνια μου επιτρέπει να δέχομαι, μία φορά τον μήνα, την επίσκεψη του Said-Πασά [του γαμπρού της], όταν βρίσκεται στην Κωνσταντινούπολη. Εκτός αυτού, δεν μου επιτρέπει ποτέ να ακούσω να μιλούν για την κόρη μου.»[191]

«Κρίνε μόνη σου», συνέχισε η δύστυχη γυναίκα, «εάν η Βαλιδέ Σουλτάνα, η μητέρα του Σουλτάνου [Αμπτούλ Μεζίντ], μπορεί να με βλέπει με εύνοια. Εγώ ήμουν υιοθετημένη κόρη μιας Σουλτάνας, ενώ εκείνη υπηρετούσε στο χαρέμι ως απλή δούλη, και εργαζόταν στις πιο ταπεινές δουλειές. Μία ημέρα, με τα μαλλιά της ανακατεμένα, κουβαλούσε καύσιμα στο λουτρό, ο Σουλτάνος την είδε από ένα παράθυρο, και ξαφνικά την επιθύμησε. Την διέταξε, αμέσως, να αφήσει κάτω το δέμα με τα καυσόξυλα που κουβαλούσε, και να έρθει μαζί του στο λουτρό. Με αυτόν τον τρόπο έγινε η μητέρα του σημερινού σουλτάνου. Αυτή η γυναίκα πάντα εμφανίζεται ως εχθρός μου. Με βλέπει με φθόνο, όταν ο γιος της, επιθυμώντας να δείξει σεβασμό προς τον πατέρα του, έρχεται ορισμένες φορές να με επισκεφθεί...»[192]

Η χήρα του σουλτάνου Μαχμούτ γνώριζε, ότι ο σύζυγός της Μελέκ Χανούμ, χάρη στην γυναίκα του, ήταν ευνοούμενος του Ρεσίντ-Πασά, που εκείνη την εποχή ήταν «ο πανίσχυρος Μεγάλος Βεζίρης», και ήθελε να εξασφαλίσει την βοήθεια της Μελέκ Χανούμ, εκ μέρους του γαμπρού της Said Πασά για την επιστροφή του από την εξορία του στο Κασταμπολού.[193] Όμως, ο Said Πασάς, ο κουνιάδος του Σουλτάνου Αμπτούλ-Μεζίντ, ήταν πολιτικός εχθρός ('enemy') του Μεγάλου Βεζίρη, Ρεσίντ Πασά, και είχε προσπαθήσει, πριν την εξορία του, να τον συντρίψει. Για να τον εκδικηθεί, όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ, ο Ρεσίντ Πασάς τον είχε εξορίσει. Επίσης, μας πληροφορεί, ότι ο Ρίζα Πασάς, ο Σαήντ (Said) Πασάς, ο Μεχεμέτ-Αλί Πασάς, και όλοι οι άλλοι υπουργοί, που συνδέονταν με το παλιό Τούρκικο κόμμα ('the old Turkish party'), είχαν αποφασίσει να εκμεταλλευθούν την αποστροφή του Αμπτούλ-Μεζίντ στην Ευρωπαϊκή υπεροχή ή κυριαρχία. Είχαν διαδώσει, ότι ο μόνος σκοπός του Μεγάλου Βεζίρη (Sadr-azam, Grand vezir),[194] δηλαδή του Μεγάλου Βεζίρη Ρεσίντ Πασά, ο οποίος υποστήριζε την μεσολάβηση των Ευρωπαϊκών δυνάμεων, ήταν η επιδίωξή του να επωφεληθεί προσωπικά από την συμφωνία που έκανε μαζί τους: «Ετοιμάζεται να μας ξεπουλήσει, να ξεπουλήσει την Κωνσταντινούπολη και όλες τις περιουσίες μας στους Ευρωπαίους,»[195] διέδιδαν αυτοί οι Πασάδες.

Ο Ρεσίντ Πασάς, με την πρώτη ευκαιρία, εξόρισε τον κουνιάδο του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, τον γαμπρό της Καντίν Εφέντη, δηλαδή τον Said πασά, για την ενεργή συμμετοχή του στην συνωμοσία αυτή και για τις

---

[191] Ibid., σελ. 155. [45a]

[192] Ibid., σελ. 155. [45a]:

– "*The mother of Sultan Abdul-Medjid* always regards me with a jealous eye. She will scarcely allow me to receive, once a month, a visit from Said-Pasha (her son in law) when he is at Constantinople. Moreover, I am never allowed to hear my daughter spoken of." "Judge," continued this poor woman, "whether The Valideh-Suhan, the Sultan's mother, can regard me favourably. Whereas I was the adopted daughter of a Sultana, *she* served in the harem, (as a mere slave) and was engaged in the most menial occupations. One day when, her hair in disorder, she was carrying fuel to the bath, the Sultan saw her through a window, and took a sudden fancy for her. He bid her imme- ([45a] σελ. 155) diately to lay down the bundle of firewood, and come with him to the bath. It is in this way that she became the mother of the present Sultan. (she became pregnant) This woman always shows herself my enemy. She sees with envy that her son, desirous of showing respect to his father, comes to see me sometimes."...([45a] σελ. 155]...»

[193] Ibid., σελ. 164. [45a]

[194] Ibid., σελ. 165. [45a]

[195] Ibid., σελ. 166. [45a]

προσπάθειες του να πείσει τον Σουλτάνο, ότι ο Ρεσίντ Πασάς πουλήθηκε στους Ευρωπαίους, πράγμα φυσικά που δεν το κατάφερε. Δεν είχε αποδείξεις, και ο Σουλτάνος θεωρούσε τον Ρεσίντ πιστό αξιωματούχο του, σε τέτοιο σημείο, που πάντρεψε μία πριγκίπισσα-κόρη του με τον γιο του Ρεσίντ Πασά.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η Καντίν Σφέντη προσκάλεσε την Μελέκ Χανούμ στο χαρέμι της για λίγες ημέρες. Την παρακάλεσε να μιλήσει με τον σύζυγό της Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, ο οποίος ήταν ευνοούμενος-προστατευόμενος του Μεγάλου Βεζίρη, για να μεσολαβήσει για την επιστροφή του γαμπρού της στην Κωνσταντινούπολη. Η Μελέκ Χανούμ υποσχέθηκε να την βοηθήσει και πίεσε για την επιστροφή του Σαήντ Πασά. Αρχικά, μας ενημερώνει, ότι ο Μεγάλος Βεζίρης προσποιήθηκε ότι του έδωσε χάρη. Ανακάλεσε τον Σαήντ πασά και τον διόρισε Κυβερνήτη (Governor) στην Δαμασκό:

«Αυτό ήταν έξυπνο σχέδιο, για να πραγματοποιήσει την απόλυτη καταστροφή του αντιπάλου του. Η Δαμασκός ήταν μία από τις πιο προβληματικές διοικήσεις της αυτοκρατορίας, λόγω του μεικτού πληθυσμού. Άραβες, Έλληνες, Τούρκοι, Μουσουλμάνοι, Χριστιανοί, Εβραίοι, βρίσκονταν ο ένας δίπλα στον άλλον. Συνεπώς εδημιουργούντο, συνεχώς προβλήματα ….»[196]

«Αυτό που πρόβλεψε ο Ρεσίντ, συνέβη. Η αφορμή να καταστρέψει τον αντίπαλό του δόθηκε,» γράφει η Μελέκ Χανούμ, προσθέτοντας στην συνέχεια, ότι ένας Εβραίος είχε διαπράξει μία κλοπή, και ο κυβερνήτης, δηλαδή ο Σαήντ πασάς, για να τον κάνει να ομολογήσει, διέταξε να τον κτυπήσουν στις πατούσες [bastinadoed -φάλαγγα]. Ο κατηγορούμενος πέθανε την επόμενη ημέρα. «Οι Ισραηλινοί εξεγέρθηκαν, έστειλαν μία αντιπροσωπεία στην Κωνσταντινούπολη, και πίεσαν την Πύλη με όλο το βάρος της Παγκόσμιας Ισραηλινής Κοινότητας[197] και του Sir Moses Montefiore.»[198]

«Ο Μεγάλος Βεζίρης, ικανοποιημένος από την εξουσία του να καταγγείλει τον εχθρό του, με την κατηγορία του φόνου, δεν έχασε την ευκαιρία να τον εξευτελίσει, και να τον εξορίσει στο Ικόνιο.»[199] Καταλήγει η Μελέκ Χανούμ.

5.1.10 Η Κιρκάσια Μπεσιμέ, Μπεσμέ ή Μπεσμί Σουλτάνα,[200] η πρώτη νόμιμη σύζυγος σουλτάνου, που εξορίζεται! Ο πρώτος και ο μόνος διαζευγμένος σουλτάνος.[201]

Ο Αμπτούλ Μεζίντ ήταν ο πέμπτος Οθωμανός σουλτάνος,[202] από τον 16° αιώνα έως τον 19°, και ο δεύτερος του 19° αιώνα, μετά τον πατέρα του, τον σουλτάνο Μαχμούτ ΙΙ, που παντρεύθηκε μία ελεύθερη Μουσουλμάνα, στην περίπτωση αυτή μια εξισλαμισμένη πρώην Κιρκάσια σκλάβα, την Μπεσιμέ Χανούμ.

---

[196] Ibid., σελ. 168-169. [45a]

[197] [Society Israelite Universal]

[198] Θα αναφερθούμε, αργότερα, στις εκδόσεις της περιηγήτριας, συζύγου του διάσημου αυτού φιλάνθρωπου και διπλωμάτη, και στις περιηγήσεις της κατά το 1827-1828.

[199] Ibid., σελ. 169. [45a]

[200] Bessime/ Besme/Besmi Sultan, όπως την αποκαλούν η [45ª] Marie Dejean Millingen (Μελέκ Χανούμ), η [44ª] Fanny Janet Blunt και η [86ª] Lucy Garnett.

[201] Ο σουλτάνος εξόρισε την Μπεσιμέ σουλτάνα, από την οποία είχε πάρει διαζύγιο δύο φορές. (Το θέμα του Διαζυγίου στο Ισλάμ θα εξετασθεί στο Κεφάλαιο IV.)

[202] Βλέπε Πίνακα, «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ», ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ.

Αυτή η πρώην Κιρκάσια σκλάβα, που οι περιηγήτριες αποκαλούν με τα ονόματα Μπεσσιμέ ή Μπεσμέ ή Μπεσμί[203] σουλτάνα, είχε αρνηθεί να γίνει οδαλίσκη (παλλακίδα) του σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ. Εκείνος δεν είχε το δικαίωμα να την αποκτήσει με την βία, γιατί εθεωρείτο ελεύθερη Μουσουλμάνα λόγω υιοθεσίας. Μη έχοντας άλλη επιλογή ή δυνατότητα απόκτησής της, παραβίασε τα καθιερωμένα έθιμα και την παντρεύθηκε νόμιμα με νέκγια [Nekyah][204]. Ίσως είναι και η πρώτη φορά απόκλισης από ισχύοντες εθιμοτυπικούς κανόνες, διότι στην περίπτωση του πατέρα του, Σουλτάνου Μαχμούτ, αναφέρεται αλλά δεν διευκρινίζεται ξεκάθαρα, εάν σύναψε νόμιμο γάμο με νέκγια, ενώ σε αυτήν του σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, περιηγήτριες το δηλώνουν και το επισημαίνουν ξεκάθαρα.

Η Marie Dejean Millingen (Μελέκ Χανούμ), η Fanny Janet Blunt και η Lucy Garnett αναφέρουν συγκεκριμένα, ότι ο Σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ, γιος του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ, αναγκάσθηκε να παντρευθεί μία υιοθετημένη σκλάβα, που αρνήθηκε να γίνει οδαλίσκη του. Σημειώνουν, ότι ο Αμπτούλ Μεζίντ ερωτεύθηκε την υιοθετημένη κόρη της νύφης του Μεχεμέτ Αλί, της Πριγκίπισσας Μιζιρλί Χανούμ, γνωστή ως 'η κυρία του Καίρου'. Η υιοθετημένη κόρη της Μιζιρλί Χανούμ, η Μπεσμί ή Μπεσιμέ, ως απελευθερωμένη σκλάβα και υιοθετημένη κόρη πριγκίπισσας δεν δέχτηκε να γίνει οδαλίσκη και ο Αμπτούλ-Μεζίντ, **«εκτρέποντας τα έθιμα των προπατόρων του»**, την παντρεύθηκε με νόμιμο γάμο **[Nekyah]**, και έτσι έγινε «η νόμιμη σύζυγος του Σουλτάνου» και η Έκτη Καντίν-Εφέντη στην πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού.[205]

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η πληροφορία, που μας παρέχει η Fanny Janet Blunt, σύμφωνα με την οποία, όταν ο Σουλτάνος Αμπτούλ-Μεζίντ έμαθε, ότι αυτή η ευνοούμενη σύζυγός του είχε κρύψει έναν από τους εραστές της στην ντουλάπα [cupboard], λογομάχησε μαζί της και εκείνη «του έριξε μία στο αυτί». Τελικά, ο σουλτάνος δεν άντεξε άλλο, και αποφάσισε να την **εξορίσει**, αναθέτοντας στον Μεγάλο Βεζίρη του, τον Ρεσίντ Πασά, που όπως ήδη αναφέραμε ήταν «φίλος» της Marie Dejean Millingen ή Μελέκ Χανούμ, πριν ακόμα γίνει Μεγάλος Βεζίρης, την υποχρέωση να επισκεφθεί την ευνοούμενη σύζυγο του σουλτάνου και να εκτελέσει την βασιλική διαταγή. Εκείνη τον υποδέχθηκε με «μία πρωτάκουστη αδιαφορία», διότι πίστευε στην «απόλυτη εξουσία της επάνω στον σουλτάνο και έπιασε τον Ρεσίντ Πασά από το λαιμό και τον οδήγησε προς την πόρτα.»[206] Ήταν τόσο σίγουρη για την δύναμή της επιρροής της πάνω στον Σουλτάνο.

Η Lucy Garnett είναι η μόνη περιηγήτρια, που αναφέρεται σε πράξη λύσης γάμου ενός σουλτάνου και γράφει ότι, αργότερα ο Αμπτούλ-Μεζίντ πήρε διαζύγιο[207] από την σύζυγό του, και την έστειλε εξορία στην Προύσα. Το μετάνιωσε και επανήλθαν οι σχέσεις τους, αλλά τελικά την χώρισε ξανά για δεύτερη φορά και δεν την είδε ποτέ πια.[208]

---

[203] Bessime, Besme, η Besmi

[204] Βλέπε Κεφάλαιο IV., «Ο Γάμος στο Ισλάμ»

[205] Βλέπε περιηγήτριες, [86ª] Lucy Garnett, σελ. 391-392 και [44ª] Fanny Janet Blunt, σελ. 257, η οποία την ονομάζει Bessime Σουλτάνα αντί για Besmi.

[206] [44β] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 Vol. II, [44b], σελ. 100-101.

[207] Βλέπε το Διαζύγιο στο Ισλάμ, Κεφάλαιο IV

[208] [86α] Lucy Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett
with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN London. David Nutt, 270-271 Strand. W.C. 1891 [86α] σελ. 392.

5.1.11 Γεωργιανή σκλάβα της 'κατώτερης' κατηγορίας ή τάξης εξελίσσεται σε Βαλιδέ Σουλτάνα και επιβάλλει υποχρεωτική έκτρωση στις γυναίκες του Σαράι με την εξαίρεση των πρώτων τεσσάρων Καντίν Εφέντη.

Με τον θάνατο του πρώτου διαζευγμένου σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, μία άλλη Καντίν του τέως Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ, η Γεωργιανή, γνωστή ως Pertevniyal Σουλτάνα, έγινε και εκείνη Βαλιδέ Σουλτάνα, όταν ανέβηκε στον θρόνο ο δικός της γιος, ο Αμπτούλ Αζίζ, ο αδελφός του Αμπτούλ Μεζίντ. Αν και εκείνη,[209] η όπως και η μητέρα του Αμπτούλ Μεζίντ, υπήρξε **Γεωργιανή** σκλάβα της χαμηλής πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού, εξελίχθηκε σε μία **απόλυτη και δεσποτική βαλιδέ σουλτάνα, η οποία, όπως ήδη αναφέραμε, επέβαλε υποχρεωτική έκτρωση στις γυναίκες του Σαράι** με εξαίρεση των πρώτων τεσσάρων Καντίν Εφέντη,[210] τις οποίες προφανώς είχε επιλέξει και εκπαιδεύσει η ίδια για τον γιο της, και η οποία κυβερνούσε, σύμφωνα με τις γυναικείες περιηγητικές μαρτυρίες, στην θέση του παράφρονα γιου της, του σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ.

Από το 1861 έως το 1876, την Τουρκία, στην πραγματικότητα, κυβερνούσε η Βαλιδέ Σουλτάνα, η μητέρα του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, ο οποίος είχε καταντήσει παράφρων/τρελός,[211] αποκαλύπτει η Fanny Janet Blunt, που είχε ζήσει, όταν εξέδωσε το έργο της, ήδη 20 χρόνια στην Τουρκία, μιλούσε την γλώσσα και συναναστρεφόταν τις γυναίκες του Σαράι. Την χώρα την κυβερνούσε η «φανατική και αγράμματη» μητέρα του σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, η οποία προσπαθούσε «να καταπνίξει την πρόοδο και την βελτίωση κάθε είδους και να φυλακίσει τις άτυχες γυναίκες ακόμα περισσότερο παρά ποτέ,»[212] επιβεβαιώνει η περιηγήτρια Annie Brassey το 1874.

Μόνο μία περιηγήτρια, η Mrs. Harvey of Ickwell Bury, η οποία βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη το 1870, σε αντίθεση με τις μαρτυρίες της Blunt, της Brassey, και άλλων περιηγητριών, περιγράφει την μητέρα του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ, ως ένα εξαιρετικά ανώτερο άτομο, που, «μεταξύ των έργων της», τα οποία δεν αναφέρει η περιηγήτρια, «ήταν η ίδρυση ενός κολεγίου για την εκπαίδευση νέων υποψηφίων για κρατικές θέσεις».[213]

Αν και οι περιηγήτριες δεν μας παρέχουν πληροφορίες για τις έγκλειστες γυναίκες του Μεγάλου Χαρεμιού- βαλιδέ σουλτάνες, καντίν, ίκμπαλς, οδαλίσκες- που ακολούθησαν, διαπιστώσαμε, ότι τουλάχιστον μέχρι το σουλτανάτο του Αμπτούλ Αζίζ, το πολυεθνικό γυναικείο παρακράτος,[214] που δημιούργησε ο θεσμός του χαρεμιού, υπήρξε το φυτώριο αντιμαχιών,

---

[209] Το όνομά της δεν το καταγράφουν οι περιηγήτριες.

[210] The People of Turkey. 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Vol. I., [44°] σελ. 254: "A few years ago the mother of Sultan Abdul-Aziz [1861-1876], desirous of further reducing this number, brought forward an old palace regulation, that every seraglio woman found enceinte should be subjected to the operation of artificial abortion, with the exception of the first four wives."

[211] Βλέπε υποκεφάλαιο, 'Τα παιδιά αυτών των εξισλαμισμένων γυναικών_οι Σουλτάνοι.'

[212] [36] MRS. (ANNIE) BRASSEY ή BARONESS BRASSEY ή Lady Brassey.
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR. CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36], σελ. [36] σελ. 68. [το έτος 1874]

[213] [50a] [50b] 1860, 1870 Mrs. Harvey, of Ickwell-Bury, ή Annie Jane Harvey
[50a]- Our Cruise in the Claymore, with a visit to Damascus and the Lebanon. By Mrs. (A.J.) Harvey of Ickwell-Bury. London. Chapman and Hall, 193, Picadilly, 1861. [Beirut, Damascus Lebanon, Jerusalem, Cyprus, Rhodes, Santorin, the Ionian islands, Dalmatia, Leukas, Santorini, Rhodes...] [50a]
[50b]- Turkish Harems & Circassian Homes by Mrs. Harvey (of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b]

[214] Βλέπε, επίσης, γυναικεία πυραμιδική ιεραρχία του Οθωμανικού Χαρεμιού του Σαράι στην αρχή του κεφαλαίου.

δολοπλοκιών, μηχανορραφιών, συνομωσιών, πράγμα που επικρατούσε ακόμα και στα μη-βασιλικά χαρέμια, δηλαδή στα μη-βασιλικά χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ, της «εύπορης μεσαίας τάξης», της «μεσαίας τάξης» κλπ,[215] όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο.

Από τις λιγοστές, αλλά διαφωτιστικές πληροφορίες των περιηγητριών του 19ου και του 20ου αιώνα, για τις γυναίκες των σουλτάνων,[216] που ακολούθησαν τον σουλτάνο Αμπτούλ-Αζίζ (1861-1876), γνωρίζουμε τουλάχιστον, ότι Κιρκάσια ήταν η Σεβκεφζά Καντίν(Sevkefze Kadin), η μητέρα του γιου του Αμπτούλ Μεζίντ, του σουλτάνου Μουράτ V.(1876), ο οποίος κυβέρνησε μόνο 93 ημέρες. Κιρκάσια ήταν και η μητέρα του σουλτάνου Αμπντουλ Χαμίντ ΙΙ (1876-1909), η Τιμιρουζγκάαν, ενώ η καταγωγή της Γκιουλτζεμάλ, της μητέρας του σουλτάνου Μεχμέντ Ε' (1909-1918) δεν προσδιορίζεται. Επίσης, Κιρκάσια ήταν και η Γκιουλοστού, η μητέρα του τελευταίου Οθωμανού Σουλτάνου Μεχμέτ Στ' (1918-1922).[217] Λέγεται, ότι αυτός ο τελευταίος σουλτάνος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο Mehmet/Mehmed VI, (ή Mehmed Vahideddin) είχε συνάψει γάμο με τις τέσσερις από τις γυναίκες του.[218]

5.2 «Το υποκατάστατο, η ίντριγκα», μία μορφή στρατηγικής επιβίωσης και αυτό-ενδυνάμωσης στον «ζυγό του Χαρεμιού».[219]

Αν και ο θεσμός του χαρεμιού, αυτή η πολυεθνική θηλυκή κοινωνία, αυτός ο γυναικείος μικρόκοσμος είχε δημιουργηθεί, όπως υποστήριξε η Celine (Countess Stephano), το 1849, για να καλύψει «τις ανάγκες των ανδρών» και για «τις σεραφικές χαρές του Ισλαμισμού»,[220] οι γυναίκες το εκμεταλλεύτηκαν και το μεταμόρφωσαν σε ένα γυναικείο παρακράτος, στο «σουλτανάτου των γυναικών»,[221] που ασκούσε, όπως είδαμε, μία **επίσημη** εξουσία όσον αφορά το αξίωμα και την δύναμη της βαλιδέ σουλτάνας, καθώς και μία άτυπη και ανεπίσημη **πολιτική δύναμη, όσον αφορά τις υπόλοιπες έγκλειστες γυναίκες**, από τον 16ο αιώνα, την εποχή της Ροξελάνης μέχρι τον 19ο αιώνα, την εποχή του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, που σύμφωνα με τις μαρτυρίες, την Τουρκία κυβερνούσε, στην πραγματικότητα, η μητέρα του, η βαλιδέ σουλτάνα. Το χαρέμι ήταν μία δύναμη, που επηρέαζε τους εκάστοτε κυβερνητικούς και τις κυβερνητικές αποφάσεις, όσον αφορά διορισμούς, απολύσεις, εξορίες, εκτελέσεις και πολιτικές συμμαχίες. Οι έγκλειστες γυναίκες, αναμφισβήτητα, συνέβαλλαν με τις ενέργειές τους στην παρακμή

---

[215] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙΙ.

Βλέπε, επίσης: [33ο] DORA D'ISTRIA.
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861. [33ο], σελ. 351.

[216] Murad V, Abdul Hamid II., Mehmet V. και Mehmet VI.

[217] Βλέπε Νεοκλή Σαρρη. Οσμανική Πραγματικότητα, πρώτος τόμος, Το Σαράι και ο Παντισάχ, 'Μητερες Σουλτάνων' σελ. 369.

[218] Aksit, Ilham. The Former Manager of The Palaces. 'The mystery of the Ottoman Harem', Aksit, σελ. 142.

[219] [51b] 1864 -1866 Emmeline Lott
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London. Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. [51b]. σελ.296.

[220] [14ο], [14β] CELINE (Countess Stephano)
1816-1821, 1829, 1835- ;,1849,1816-1821,1829 - 1835, 1849.
ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. London, Henry Colburn. Volume I., 1849 [14a]. σελ. 89.

[221] Οσον αφορά 'the Sultanate of Women', δηλαδή το «Σουλτανάτο των γυναικών», βλέπε Leslie P. Pierce, 'The Imperial Harem. Women and Sovereignty in the Ottoman Empire'.

της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Σε αυτό το σημείο, επιβάλλεται να επαναλάβουμε, ότι τα παιδιά των σουλτάνων, οι πρίγκιπες και οι πριγκίπισσες, καθώς και οι μικροί δούλοι, μεγάλωναν και διαπαιδαγωγούνταν μέσα στον ζυγό του χαρεμιού, και **η επιρροή του χαρεμιού ήταν πραγματικά ολέθρια, επάνω στους μελλοντικούς σουλτάνους, οι οποίοι έβγαιναν από το χαρέμι τελείως ανίκανοι να κυβερνήσουν.**[222] Έτσι, οι έγκλειστες γυναίκες που διατήρησαν χαμηλό το μορφωτικό επίπεδο των παιδιών τους, δηλαδή των απογόνων της Οσμανικής κοινωνίας, ουσιαστικά εκδικήθηκαν την δουλεία τους.[223]

Το γυναικείο παρακράτος, δηλαδή οι έγκλειστες γυναίκες, ανάλογα με την θέση τους στην πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, που ήδη εξετάσαμε, αναμφισβήτητα λειτουργούσε ανενόχλητο και ανεξέλεγκτα και τον 19° αιώνα. Ανεξέλεγκτα, επειδή κανένας Μουσουλμάνος δεν ασχολούταν με 'τα μυστήρια' του χαρεμιού, αφού κανένας άνδρας δεν είχε το δικαίωμα να εισέλθει μέσα σε αυτήν την 'ιερή' και 'απαραβίαστη' διαφυλική σφαίρα.[224]

Εντοπίσαμε, ότι το 'πολυεθνικό' γυναικείο παρακράτος, δηλαδή το Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι του 19ου αιώνα, είχε την δική του πυραμιδική ιεραρχία, την δική του ανεξάρτητη οικονομική διαχείριση, τους δικούς του οικονομικούς πόρους, που πήγαζαν από το ταμείο του κράτους, το δικό του σύστημα διαχείρισης, εκτέλεσης εργασιών και οργάνωσης, τα δικά του πρωτόκολλα, την δική του εθιμοτυπία, τους δικούς του κανόνες συμπεριφορών και σχέσεων, το δικό του γυναικείο δίκτυο πληροφοριών, γνωριμιών, και πελατειακών σχέσεων και το δικό του σύστημα προετοιμασίας 'στελεχών' της ελίτ δουλείας, δηλαδή τα δικά του μέσα για την άσκηση της ανεπίσημης και της επίσημης πίεσης και επιρροής πάνω στον αρσενικό επίσημο νόμιμο/νομικό Οσμανικό κράτος,[225] **σύμφωνα με τις μαρτυρίες των γυναικών που έζησαν εκεί, και όχι απλώς επισκέφθηκαν αυτά τα βασιλικά χαρέμια.**

Αναμφισβήτητα, οι έγκλειστες γυναίκες του 19ου αιώνα, εκδικήθηκαν την αρχική τους υποδούλωση με την συνειδητή ή ασυνείδητη, με την φαινομενική ή προβαλλόμενη προσαρμογή και ενσωμάτωσή τους μέσα στο σύστημα του χαρεμιού. Ανέπτυξαν και εκαλλιέργησαν διάφορες στρατηγικές επιβίωσης και αυτοενδυνάμωσης, όπως ήταν «η Επιστήμη της Ίντριγκας ή

---

[222] [3c] Lady Montagu.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [ΓΕΝ], [3c], σελ. 115-116.
Η πρώτη περιηγήτρια που δηλώνει ότι επισκέφθηκε σουλτάνο ήταν η [3] Lady Montagu το 1717, η οποία πήγε να δει τον Σουλτάνο Αχμέτ ΙΙΙ, μαζί με την σύζυγο του Γάλλου πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη. Δεν αναφέρει τίποτα για την επιρροή του χαρεμιού επάνω στον σουλτάνο, όπως θα κάνει το 1876 η [4] Lady Craven. Σύμφωνα με την περιγραφή της, παρακολούθησε τον σουλτάνο κατά την διάρκεια μιας τελετής ή πορείας (πομπής) του προς το τζαμί, και όχι ως επίσημη επισκέπτρια ή προσκεκλημένη του σουλτάνου ή του χαρεμιού του.
[Βλεπε, επιστολές: Adrianople, letter April 1 1717]... «I went yesterday along with the French ambasadress to see the grand-signior» (Achmet III., [who reigned from 1703 to 1730]. He recovered the Morea from the Venetians, but lost Belgrade, Peterwaradin, and Temesvar, to the Imperialists. Preferring his palace at Adrianople tot he Ottoman Porte, lost him the favour of the janissaries). He was preceded by a numerous guard of janisaries, with vast white feathers on their heads, as also by the *spahis and bostangees* (these are foot and horse guards),...[3c,115]... After them, the age of the janisaries... Next him the *kyzlar-aga* (your ladyship knows this is the chief guardian of the seraglio ladies),... Last came his Sublimity himself...[3c,116]

[223] Συμφωνα με τις πληροφορίες που μας παρείχαν περιηγήτριες, όπως η [33°] Dora d'Istria και η [51°, β] Emmeline Lott, το 1860 και το 1866, αντίστοιχα.

[224] Ibid., σελ. 301. [51β]

[225] Βλέπε πυραμιδική γυναικεία ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, στην αρχή του δεύτερου κεφαλαίου.

της πλεκτάνης».[226] **Εκμεταλλεύθηκαν τον θεσμό της δουλείας του χαρεμιού, δημιουργώντας ταραχές στην ιδιωτική και δημόσια ζωή των σουλτάνων, γεγονός που γίνεται κατανοητό, εάν λάβουμε υπόψη την δήλωση της Dora d'Istria, σύμφωνα με την οποία «πως είναι δυνατόν να υπάρξει ειρήνη μεταξύ γυναικών που δεν διεκδικούν μόνο την καρδιά ενός συζύγου, αλλά και την κυβέρνηση ενός μεγάλου κράτους.»**[227]

Ο θεσμός του Οθωμανικού χαρεμιού δημιουργούσε εύφορες δομές για την άσκηση και την εξειδίκευση **«στην τρομερή επιστήμη της ίντριγκας»**,[228] όπως επισημαίνει η Emmeline Lott το 1866, δηλαδή για την άσκηση της απάτης, της δολιότητας, της πανουργίας και της πλεκτάνης. Η Lott, έχοντας ζήσει στα βασιλικά χαρέμια της Κωνσταντινούπολης και της Αιγύπτου, εκτίμησε, ότι ήταν αυτονόητο τα χαρέμια να γίνονταν **«τα θερμοκήπια κάθε κακού σπόρου ή χαρακτηριστικού, που κοιμάται μέσα στην καρδιά της γυναίκας.»**[229]

Αποκαλύπτει, ότι οι έγκλειστες γυναίκες περιβάλλονταν από αντίζηλες, και ήταν υπό συνεχή επιτήρηση και παρακολούθηση. «Η **κατασκοπεία**», γράφει, «ξεπερνάει κι αυτήν της Ρώσικής μυστικής αστυνομίας, όπου και οι ίδιοι οι τοίχοι έχουν αυτιά, και οι κατάσκοποι, οι μύγες, όπως εμφατικά τους αποκαλούν η Γάλλοι φίλοι μας, πετούν εδώ και εκεί σαν πυκνό σύννεφο από κουνούπια της Ινδίας και της Αιγύπτου.»[230]

Υποστηρίζει, ότι οι γυναίκες αυτές, οι οποίες περιστοιχίζονταν από τους ευνούχους, «τα πανούργα, δαιμόνια και άσπλαχνα τέρατα της ανθρωπότητας», **δεν είχαν καμμία παραγωγική ή αξιόλογη ενασχόληση και ως επακόλουθο γεννιόταν μέσα τους η ζήλια, ο φθόνος, η τραχύτητα, το μίσος, και μία σύμφυτη αγάπη για μηχανορραφίες.**[231] Σε αυτόν τον μικρόκοσμο ήταν φυσικό, υπογραμμίζει, ότι «μία μισητή αντίζηλος θα εξοντωθεί, είτε με την εκμετάλλευση της επίδειξης των προσωπικών χαρισμάτων της», δηλαδή την κολακεία, είτε με ένα δηλητηριασμένο φλιτζάνι καφέ, είτε με την παντοδύναμη επιρροή του μπαχσίς «σ' εκείνα τα ανθρώπινα φαντάσματα ή φαντομάδες», τους μαύρους ευνούχους, οι οποίοι εφύλαγαν αυτούς τους «Πύργους Νωθρότητας», δηλαδή το χαρέμι.[232]

---

[226] "the science of weaving nets", «Αυτή η τρομερή επιστήμη, δεν είναι πολύ κατανοητή εκεί που οι σχέσεις τις ανθρωπότητας είναι πιο ελεύθερες.» (Βλέπε περιηγήτρια [51β] Emmeline Lott, σελ. 294.

[227] [33a] DORA D'ISTRIA (La Princesse Helene Ghika, La Princesse Koltzoff-Massalsky)
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΪΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861 [33α], σελ. 351.
η πολυγαμία δημιουργούσε αντιμαχίες, ακόμα και στα απλά χαρέμια των πασάδων, γιατί πως είναι δυνατόν να υπάρξει ειρήνη μεταξύ γυναικών που δεν διεκδικούν, μόνο την καρδιά ενός συζύγου, αλλά και την κυβέρνηση ενός μεγάλου κράτους.»

[228] Όσον αφορά, την «επιστήμη της πλεκτάνης»("the science of weaving nets"), «Αυτή η τρομερή επιστήμη, δεν είναι πολύ κατανοητή εκεί που οι σχέσεις τις ανθρωπότητας είναι πιο ελεύθερες.» (Βλέπε, [51β] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume . II, [51β], σελ. 294.

[229] Ibid., σελ.295. [51β]

[230] Ibid., σελ.295. [51β]

[231] Ibid., σελ.295. [51β]

[232] Ibid., σελ.296. [51β]

Οι έγκλειστες γυναίκες στον «ζυγό του Χαρεμιού»,[233] ως μία στρατηγική επιβίωσης και αυτοενδυνάμωσης, φυσικά ανέπτυξαν και εξειδικεύθηκαν σε αυτήν την «τρομακτική επιστήμη της ίντριγκας».[234]

«Είναι αλήθεια», γράφει η Lott, «ότι έχουν στην δύναμή τους αυτό το **υποκατάστατο** όλων των γυναικών, που στερούνται ενδιαφερόντων στην ζωή, αυτό που και η Ευρωπαϊκή κοινωνία χρησιμοποιεί τόσο εύκολα, όπως και οι έγκλειστες των Τουρκικών και Αιγυπτιακών Χαρεμιών, αναφέρομαι στην **ίντριγκα**, που στην Ανατολή, και ιδιαίτερα στους διαδρόμους του Μαγεμένου Κάστρου[235], στο οποίο πρόσφατα έχω εγκλεισθεί[236], ξεκινάει 'κάτω από τις σκάλες' από τις σκλάβες. Όμως, μέσα σε αυτούς τους **μυστικούς θεσμούς για την διαφθορά της γυναίκας**, οι έγκλειστες γυναίκες χρησιμοποιούν εκατό, όχι, μάλλον, χίλιους τρόπους και μέσα για να εξασφαλίσουν τα αντικείμενα των προσδοκιών τους (ή τους στόχους τους), ακόμα και με την εκτόπιση ή εξόντωση μιας ίκμπαλ, πράγμα που συμβαίνει εξειδικευμένα μέσα σε αυτούς τους θαυμάσιους χώρους του «Βασιλικού Μπουντουάρ της Ευδαιμονίας', (δηλαδή το Μεγάλο Χαρέμι), όπου καμμία Σουλτάνα δεν κυβερνάει (υπέρτατα) για περίοδο πάνω από ένα έτος, διότι **ο ηγεμόνας του Ισλάμ δεν έχει σύζυγο. Οι γυναίκες του Σουλτάνου είναι αγορασμένες σκλάβες, ο ίδιος (ο σουλτάνος) είναι γιος σκλάβας, και οι πιο τυχερές σκλάβες είναι εκείνες οι οποίες με τα κάλλη τους, με τις ίντριγκές τους ή με την τεκνοποίηση, εξυψώνονται**[237] **στην θέση της ίκμπάλ, (της ευνοούμενης παλλακίδας), και όπως συμβαίνει συχνά, μία μοναδική ευνοούμενη έχει πολλές φορές κυβερνήσει την Αυτοκρατορία.»**[238]

Κατά την εκτίμηση της Lott, αυτό ήταν το φυσικό αποτέλεσμα του θεσμού του χαρεμιού: **«Δεν είναι όλα αυτά φυσικά** στην καρδιά μια γυναίκας της Ανατολής; Ειδικά μέσα στους μαρμάρινους διαδρόμους, όπου κάθε Λουκρητία Βοργία[239] εμμένει στον χρόνο, για να εκμεταλλευθεί την ενστικτώδη γνώση της στα δηλητήρια και στις πράξεις βίας. Και πείτε, όσο τακτικά επιθυμείτε, ότι αυτές οι Ανατολίτισσες Ουρί **έχουν εξοικειωθεί με το Χαρέμι**, και ότι 'αυτό το έθιμο κάνει όλα τα πράγματα ανεκτά,' μάλλον, ελαφριά και εύκολα. Αυτό τον ισχυρισμό τον θεωρώ , ως ένα από τα πολλά σύγχρονα ξεφτισμένα/τετριμμένα. Ναι, Αναγνώστη, οι γυναίκες κατατάσσονται κάτω από **τον ζυγό του Χαρεμιού**, και **βαθμιαία εξοικειώνονται** με το σχήμα του, αλλά ενάντια στην ουσία, αφού **το πραγματικό τους ένστικτο επαναστατεί**. Δεν μπορώ να πω η συνείδησή τους,

---

[233] Ibid., σελ.296. [51β]

[234] Ibid., σελ.296. [51β]

[235] του Μεγάλου Χαρεμιού του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου

[236] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt. by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51α], σελ. 88, 90, 92-94.
Η Emmeline Lott, η οποία, το 1864, μπήκε στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου ως γκουβερνάντα, παρατηρεί ότι όλες οι έγκλειστες γυναίκες του χαρεμιού κάπνιζαν τσιγάρα, και ότι τα τσιγάρα είχαν αντικαταστήσει το ναργιλέ. Σημειώνει, επίσης, ότι οι σκλάβες ήταν από την Αραβία, την Αβησσυνία, την Αιθιοπία και την Νουβία. Η 'κυρία διευθύντρια' του χαρεμιού, μία πρώην ευνοούμενη, κτύπησε τα χέρια της, ο «Τούρκικος και Αιγυπτιακός τρόπος να καλούν τους σκλάβους», και έτσι έδωσε εντολή στις σκλάβες να κεράσουν την γκουβερνάντα κάτι να φάει και να πιεί. Τις προσέφεραν και τσιγάρα, τα οποία αρνήθηκε, μη γνωρίζοντας ότι, έτσι, «παραβίαζε την Ανατολίτικη εθιμοτυπία». Αργότερα, όμως, και η Αγγλίδα αυτή απέκτησε την συνήθεια του καπνίσματος.

[237] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt. by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume II., [51β], σελ. 293.

[238] Ibid., σελ. 294. [51β]

[239] Ibid. [51b] (Lucretia Borgia)

αυτή μπορεί να κοιμάται σε όλες, εκτός από πολύ λίγες, αλλά όχι, όμως, το αδάμαστο και πανίσχυρο **ένστικτό** τους.»[240]

Όσον αφορά το **ένστικτό** τους, η Lott επισημαίνει, ότι οι γυναίκες του χαρεμιού δεν μπορούσαν να περιορίσουν ή να ρυθμίσουν τις φιλοδοξίες του ένστικτού τους, επειδή δεν είχαν καμμία παιδεία, εκπαίδευση, μάθηση, κουλτούρα ή πολιτισμό του πνεύματος και της ψυχής, έτσι **το φυσικό αποτέλεσμα** ήταν τα βίαια και **τα ανεξέλεγκτα ξεσπάσματα, οι ξεδιάντροπες χυδαιότητές** και η μεγάλη **βαρβαρότητά**.[241]

«Αυτή είναι η γνώμη που διαμόρφωσα, έχοντας δει και τις Αιγύπτιες και τις Τουρκάλες, **κυριολεκτικά**, στα σπίτια τους, την συμπεριφορά της μιας προς την άλλη, καθώς και την συμπεριφορά τους προς τις ξένες. Έχω συμμετάσχει στην καθημερινή τους ζωή, έχω παρατηρήσει τις σχέσεις μεταξύ τους, ακόμα και πόσο μακριά η εξουσία των νόμιμων συζύγων επεκτείνεται πάνω στις σκλάβες τους, μέχρι του σημείου, που ορίζουν την ζωή τους ή τον θάνατό τους, αλλά δεν έχουν καμμία εξουσία επάνω στις σκλάβες, που ανήκουν στον σύζυγο-αφέντη τους, απολύτως καμμία.»[242]

Αναφέρουμε για παράδειγμα, την «πρόσφατη εξαφάνιση» (1865) μιας σκλάβας στην Κωνσταντινούπολη, η οποία ανήκε σε μία πριγκίπισσα, αλλά τόλμησε να γίνει η Ίκμπαλ του συζύγου της πριγκίπισσας, και να αντικαταστήσει την σύζυγο στην καρδιά του.[243] Κανείς δεν έμαθε τι απέγινε αυτή η γυναίκα. Παρά το γεγονός, ότι οι 'ισχυρές' έγγαμες Μουσουλμάνες δεν είχαν δικαιώματα πάνω στις σκλάβες, που ανήκαν στους συζύγους τους, εκείνες έβρισκαν τρόπους να επεμβαίνουν ή να ξεπεράσουν αυτό το εμπόδιο. Με ποιο τρόπο; Υποβάλλοντας την σκλάβα σε υποχρεωτική έκτρωση ή διακοπή της κύησης, με την επαναπώλησή της ή με την 'μυστήρια' εξαφάνισή της.

6. ΟΙ ΣΟΥΛΤΑΝΟΙ, ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΑΥΤΩΝ ΤΩΝ ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΕΝΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ.

6.1 «Η ολέθρια επιρροή του Χαρεμιού»[244] επάνω στους Οθωμανούς σουλτάνους[245] του 19ου αιώνα.

Η επιρροή του χαρεμιού ήταν πραγματικά ολέθρια, όχι μόνο επάνω στις ίδιες τις έγκλειστες γυναίκες, αλλά και στους μελλοντικούς σουλτάνους, οι οποίοι έβγαιναν από το χαρέμι τελείως ανίκανοι να κυβερνήσουν.[246]

---

[240] Ibid., σελ.296-297. [51β]
[241] Ibid., σελ.296. [51β]
[242] Ibid., σελ.297. [51β]
Με εξαίρεση τον σουλτάνου, κάθε Τούρκος [το 1864-1866], έχει μία ή δύο συζύγους.
[243] Ibid., σελ.297. [51β]
[244] Ibid., σελ. 298. [51β]
[245] Βλέπε Πίνακα, «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ», ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ: Mustafa IV (1807-1808), Mahmud or Mahmoud II 1808-1861, Abdul Meschid (1839-1861), Abdul Aziz (1861-1876), Murad V (1876), and Abdul Hamid II (1876-1909).
[246] Όπως ήδη αναφέραμε, η πρώτη περιηγήτρια που δηλώνει ότι επισκέφθηκε σουλτάνο ήταν η Lady Montagu το 1717, η οποία πήγε να δει τον Σουλτάνο Αχμέτ ΙΙΙ, μαζί με την σύζυγο του Γάλλου πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη. Δεν αναφέρει τίποτα για την επιρροή του χαρεμιού επάνω στον σουλτάνο, όπως θα κάνει το 1876 η [4] Lady Craven. Σύμφωνα με την περιγραφή της, παρακολούθησε τον σουλτάνο κατά την διάρκεια μιας τελετής ή πορείας του προς το τζαμί και όχι ως επίσημη επισκέπτρια ή προσκεκλημένη του σουλτάνου. [Adrianople, letter April 1 1717]... «I went yesterday along with the French ambasadress to see the grand-signior* (Achmet III., [who reigned from 1703 to 1730]. He recovered the Morea from the Venetians, but lost Belgrade, Peterwaradin, and Temesvar, to the Imperialists. Preferring his palace at Adrianople tot he Ottoman Porte, lost him the favour of the janissaries). He was preceded by a numerous guard of janisaries, with vast white feathers on their heads, as also by the *spahis and bostangees* (these are foot and horse guards).... [3c,115]... After them, the aga

Τον 18° αιώνα η Lady Craven[247] ήταν η πρώτη περιηγήτρια που εκτίμησε, όπως και πολλές περιηγήτριες που την ακολούθησαν τον 19° αιώνα, ότι η εκτεταμένη άγνοια και η αμάθεια του Σουλτάνου Αμπτούλ Χαμίντ Ι,[248] ήταν **αποτέλεσμα «του συστήματος του Χαρεμιού»**, του τρόπου δηλαδή με τον οποίο ανατρέφονταν και διαπαιδαγωγούνταν οι πρίγκιπες μέσα στο 'καφάσι' του χαρεμιού του Σαράι, περιορισμένοι και αποκλεισμένοι από τον δημόσιο βίο, όπως και οι έγκλειστες γυναίκες. Η Αγγλίδα περιηγήτρια αναφέρεται **«στο πνεύμα του δεσποτισμού»**, που επικρατούσε μέσα στο χαρέμι, υπογραμμίζοντας, επιπλέον, «το φρικτό έθιμο του στραγγαλισμού κάθε βρέφους, που γεννιέται στο Σαράι.»[249] Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Lady Craven, το 1876: «η Ευρώπη είναι τυχερή, που οι Τούρκοι είναι αργοί/νωθροί/τρυφηλοί ('idle') και αμαθείς('ignorant'), διαφορετικά», όπως παρατηρεί, θα μπορούσαν να είχαν γίνει «οι αφέντες του κόσμου» και επιτίθεται σφόδρα στην «θρασυδειλία του έθνους» αυτού και στους «αμαθείς μισθοφόρους στρατιώτες», τονίζοντας, ιδιαίτερα, ότι **όλα τα αξιώματα στην Υψηλή Πύλη κατακτούνταν μόνο μετά από ίντριγκες και συνωμοσίες. Προσθέτει, ότι ακόμα και η «Σουλτάνα είχε τα πλάσματά της», τα οποία πλάσματα, όπως τονίζει, δεν ήταν χειρότερα από εκείνα των Βερσαλλιών. Παρατηρεί στην συνέχεια, ότι η καταγωγή (γέννησης) και οι ικανότητες ή η αξιοκρατία δεν παρείχαν πρόσβαση σε αξιώματα και εξουσία,**[250] γεγονός που επισημαίνεται από τις περισσότερες περιηγήτριες, που θα την ακολουθήσουν τον 19° αιώνα.

Το Οθωμανικό χαρέμι παρήγαγε μόνο **«σακατεμένα φυτά»**[251], και οι μελλοντικοί σουλτάνοι, οι οποίοι **φυτοζωούσαν** μέσα σε αυτό «μέχρι να τους καλέσουν από αυτήν την μολυσμένη ατμόσφαιρα για να ανέβουν στο θρόνο»,[252] έβγαιναν ψυχικά τραυματισμένοι, τα **πιόνια** των έγκλειστων γυναικών, και τελείως απροετοίμαστοι και ανίκανοι για να κυβερνήσουν.

Για παράδειγμα, θύματα της «ολέθριας επιρροής του Χαρεμιού»,[253] υπήρξαν ο σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ (1839-1861), που πέθανε από υπερκατανάλωση ουσιών και αλκοόλ, οι σουλτάνοι Αμπτούλ Αζίζ (1861-1876) και Μουράτ (1876), που κατέληξαν, σύμφωνα με τις μαρτυρίες περιηγητριών, στην παράνοια, στην παραφροσύνη και την στην τρέλα.

---

of the janisaries... Next him the *kyzlar-aga* (your ladyship knows this is the chief guardian of the seraglio ladies),... Last came his Sublimity himself...[3c,116]

[247] [4] The Right Honourable Elizabeth Craven.
"A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London, G.G. J. and J. Robinson, 1789. [4]

[248] Abdul Hamid I/ Abdulhamid (1774-1789)

[249] Ibid., σελ. 240-241. [4]

[250] Ibid., σελ. 206-210. [4]

[251] Ibid., Βλέπε περιηγήτρια [51β] Emmeline Lott, σελ. 299. [51β],
Βλέπε, επίσης, περιηγήτρια [44°] Fanny Janet Blunt. The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Vol. I., [44a], σελ. 115.

[252] Όπως υποστήριξε η Emmeline Lott, το 1866, μετά από προσωπική εμπειρία στα βασιλικά χαρέμια του Σαράι και της Αιγύπτου (Βλέπε περιηγήτρια [51β], Emmeline Lott, σελ. 299.
Ότι οι πρίγκιπες, οι μελλοντική σουλτάνοι «φυτοζωούσαν» στο 'καφάσι' του χαρεμιού, υποστήριξε και η [44°] Fanny Janet Blunt. The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Vol. I., [44a], σελ. 115.

[253] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume II, [51β], σελ. 298.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία της Emmeline Lott, όσον αφορά τις μουγκές, τους προκατόχους των ευνούχων, όπως υποστηρίζει η ιδία, από τις οποίες υπήρχαν δύο ακόμα, το 1865 στο Μεγάλο Χαρέμι του σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ: «Η ιστορία μας δείχνει, ότι κανένας σουλτάνος που ανατράφηκε από τις **Τουρκάλες Μαχαιροβγάλτες**,[254] τις **μουγκές**,[255] οι οποίες ήταν ασελγείς/λάγνες συνωμότες», και στην συνέχεια κανένας σουλτάνος, που ανατράφηκε από τους ευνούχους «αυτά τα φαντάσματα ανδρών, μέσα ή έξω από το Κλουβί των Πριγκίπων, έφθασαν ποτέ αυτήν την ανάπτυξη η οποία ταυτοχρόνως διακρίνει και αναπτύσσει την ψυχή. Και τις ίδιες επιπτώσεις θα έχουν όλοι οι Αιγύπτιοι Πρίγκιπες, που γαλουχήθηκαν μέσα στην ολέθρια επιρροή των Χαρεμιών».[256]

«Έχοντας ζήσει στα χαρέμια, είμαι σίγουρη» υπογραμμίζει η Lott, «ότι το έδαφος είναι ικανό να παράγει μόνο σακατεμένα φυτά, και γνωρίζουμε, ότι σχεδόν όλοι οι σουλτάνοι, και οι διάδοχοί τους στην Αντιβασιλεία, **φυτοζωούν** μέσα σ' αυτό, μέχρι να τους καλέσουν από αυτήν την μολυσμένη ατμόσφαιρα για να ανέβουν στο θρόνο. Αν και οι Αιγύπτιοι Πρίγκιπες φεύγουν από αυτόν τον **θεσμό της διαφθοράς των γυναικών και των νέων πριγκίπων** σε ηλικίες δέκα ή δώδεκα ετών, ακόμα οι αναμνήσεις των χυδαίων σκηνών, στις οποίες καθημερινά συμμετείχαν, ρίζωσαν πολύ βαθιά μέσα στο μυαλό τους για να ξεριζωθούν κάποτε.»[257]

Η Lott προτείνει την απομάκρυνση των πριγκίπων από το Χαρέμι, «για την μελλοντική αναγέννηση των σουλτάνων»,[258] και συνεπώς την διάσωση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Συγκεκριμένα γράφει:

«Αν οι πρίγκιπες έφευγαν από το Χαρέμι στην τρυφερή ηλικία των τεσσάρων ετών, και τακτοποιούνταν, μαζί με τις Μουσουλμάνες νοσοκόμες-νταντάδες[259] τους, κάτω από την αρμοδιότητα ενός Ευρωπαίου, και με Ευρωπαϊκό υπηρετικό προσωπικό, αντί για απαίδευτες (χωρίς παιδεία) σκλάβες, και αν τους παρείχαν μία ξεχωριστή εγκατάσταση, εκτός του χαρεμιού, κατάλληλη για την κοινωνική τους τάξη και θέση, **μακροπρόθεσμα** μία τέτοια πορεία θα παρήγαγε πιο υγιή φυτά, από τα οποία, σε κάθε διαδοχική γενιά, θα φύτρωναν μόνιμα πλεονεκτήματα. **Αλλά μέχρι να υιοθετηθούν τέτοιου είδους μέτρα, η κάθε ελπίδα για την μελλοντική αναγέννηση των σουλτάνων, ή των αντιβασιλέων της Αιγύπτου, θα είναι μάταιη.»**[260]

Το ίδιο υποστηρίζει, αργότερα, και η Τουρκάλα συγγραφέας από την Άγκυρα με το ψευδώνυμο 'Adalet',[261] η οποία το 1894 επιβεβαιώνει, ότι

---

[254] Ibid., [51b]
('Thugs' /Μαχαιροβγάλτες ή Φονιάδες/ Φόνισσες)
[255] Ibid. [51b]
('mutes')
[256] Ibid., σελ. 298. [51b]
[257] Ibid., σελ. 299. [51β],
Βλέπε, επίσης, [44°] Fanny Janet Blunt. The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Vol. I., [44a], σελ. 115
[258] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume II., [51β], σελ. 300.
[259] Βλέπε γυναικεία πυραμιδική ιεραρχία του μεγάλου χαρεμιού του Σαράι, στην αρχή του δεύτερου κεφαλαίου.
[260] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume II., [51β], σελ. 299-300.
[261] [81a], [81b] 1890-1892 Adalet

εξακολουθούσε να υφίσταται αυτή η ολέθρια επιρροή του χαρεμιού, όχι μόνο στα βασιλικά χαρέμια, αλλά και επάνω στα μικρά αρσενικά παιδιά των Τούρκων των μη-βασιλικών χαρεμιών. Η Τουρκάλα συγγραφέας προτείνει- και εκείνη- την απομάκρυνση των αγοριών από το χαρέμι, και την πραγματική κατάργηση του θεσμού της δουλείας, **έτσι ώστε να επιτευχθεί η «σταδιακή» κατάργηση του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού και η πνευματική αναβάθμιση της Μουσουλμάνας.**[262]

Με την πρόταση της Αγγλίδας γκουβερνάντας συμφωνούν η πλειοψηφία των περιηγητριών, που είχαν την ευκαιρία να κατοικήσουν και να συμμετέχουν στενά στην πραγματική καθημερινή ζωή των χαρεμιών του 19ου αιώνα, σε αντίθεση με ορισμένες 'επίσημες' επισκέπτριες-περιηγήτριες, όπως η Lady Montagu το 1717, οι οποίες απολάμβαναν ειδική μεταχείριση και περιποίηση.

Οι διαπιστώσεις της Lott, όπως μας πληροφορεί η ίδια, ίσχυαν για όλα τα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ της Τουρκίας και της Αιγύπτου: «Οι ίδιες παρατηρήσεις» γράφει, «ισχύουν για ολόκληρη την υψηλή κοινωνική τάξη ('noblesse') και των δύο χωρών. Οι περισσότεροι, από τους μεγάλους αξιωματούχους της Αιγύπτου και της Τουρκίας, είναι- ή οι πρόγονοί τους υπήρξαν- αγορασμένοι σκλάβοι. Ένας σκλάβος γνωρίζουμε, δεν έχει πατρίδα, και δεν μπορεί να έχει. Ζει για τον εαυτό του, όπως όλοι οι Μουσουλμάνοι, και πρέπει σε κάποιο βαθμό να κρατηθεί μέσα στον κύκλο των υποχρεώσεων του.....»[263] Με άλλα λόγια μαθαίνει να υπηρετεί, να είναι δουλοπρεπής, ευγνώμων και να ευχαριστεί ('to please')- εδώ συναντάμε ένα όρο που συνεχώς επαναλαμβάνεται για να περιγράψει την συμπεριφορά των γυναικών των χαρεμιών.[264]

6.2 Η εξαίρεση στον κανόνα, ο σουλτάνος Μαχμούτ II [1808-1839] δεν 'φυτοζωούσε' στο χαρέμι, όταν ήταν πρίγκιπας.

Παρά την μαύρη σελίδα της ιστορίας του σουλτάνου Μαχμούτ II,[265] του γιου της Γαλλίδας Aimee Dubucq de Rivery ή της Nakshedil Sultan (σουλτάνας),

---

[81a]- LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 959-966 NO. ?, Dec. 1890. [81a]
[81b]- TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 130-140, No. 185, July 1892. [81b]

[262] Βλέπε Κεφάλαιο III.
Βλέπε: [81a,b] 1890-1892 ADALET
- LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 959-966 NO. ?, Dec. 1890. [81a]
-TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 130-140, No. 185, July 1892. [81b].
[263] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London. Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume II., [51β] σελ. 300.
[264] Ibid., σελ. 295. [51β]
«...μία απεριόριστη επιθυμία να *ευχαριστήσουν*, ερεθισμένες από ένα σαρκικό αισθησιακό πάθος, που πυρώνεται στις φλόγες.»
[265] [10] Mme de LA FERTE - MEUN, [10]
Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. [10]
Οσον αφορά τον Σουλτάνο Μαχμούτ το 1816, η Γαλλίδα περιηγήτρια Mme. de la Ferte Meun, αναφέρεται στους γενίτσαρους και στην αντιπάθεια του Σουλτάνου για τους Αρμένιους. Συγκεκριμένα, γράφει ότι «όλοι οι Τούρκοι είναι γενίτσαροι, και όλοι οι σουλτάνοι έτρεμαν την δυσαρέσκειά τους, που εκδηλωνόταν με απειλές και ιδιαίτερα με εμπρησμούς. Έκαιγαν ολόκληρες συνοικίες...» Ο Σουλτάνος Μαχμούτ πήγαινε παντού όπου ξέσπαγε φωτιά. Συνήθως,

εκείνος δεν φυτοζωούσε στο χαρέμι, όπως οι άλλοι πρίγκιπες του Σαράι, κατά τις εκτιμήσεις της Fanny Janet Blunt.[266] Η περιηγήτρια-συγγραφέας υποστηρίζει, ότι η ιστορία δεν υπήρξε δίκαιη απέναντί του, γιατί ήταν ένας από τους ισχυρότερους, **«καλύτερους και πιο διαφωτισμένους»** σουλτάνους, συγκριτικά με τους υπόλοιπους Οθωμανούς σουλτάνους που τον ακολούθησαν. Αναλυτικότερα, για αυτόν τον σουλτάνο, που εξόντωσε τους γενίτσαρους,[267] η Blunt γράφει:

«Αντίθετα από τους προκάτοχούς του, δεν σπατάλησε τα πολλά χρόνια του περιορισμού του στο χαρέμι μέσα στην αδράνεια και σε επιπόλαιες ενασχολήσεις, αλλά στην σοβαρή **μελέτη.»**[268] Η Blunt σημειώνει, ότι ο Σουλτάνος Μαχμούτ είχε επινοήσει τις υλικές αλλαγές που είχαν γίνει στην ζωή των έγκλειστων γυναικών του Σαράι,[269] τις οποίες αλλαγές δεν αναφέρει. Δεν παρατηρούνται υλικές αλλαγές μέσα στα Οθωμανικά χαρέμια από τις αρχές έως το τέλος του 19ου αιώνα, εκτός από την εισαγωγή δυτικών γκουβερνάντων, κυρίως από την Γαλλία και την Αγγλία, ξενόγλωσσων βιβλίων, την εκμάθηση πιάνου και την εισαγωγή Ευρωπαϊκών επίπλων και αντικειμένων, όπως τραπέζια, καρέκλες και μαχαιροπίρουνα στα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ. Η περιηγήτρια επισημαίνει, ωστόσο, ότι πέραν των άλλων, ένα ιδιαίτερα σημαντικό έργο του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ ήταν η προσπάθειά του να βελτιώσει την κατάσταση των Χριστιανών υπηκόων του, τις οποίες προσπάθειες πάλι δεν αναφέρει με λεπτομέρεια.

«Οποιαδήποτε πρόοδος έχει γίνει στην Τουρκία από τους Τούρκους Μωαμεθανούς προς το δρόμο του πολιτισμού», γράφει η Blunt, «οφείλεται στις προσπάθειές του. Ανάμεσα σε πολέμους έξω από την χώρα και [ανάμεσα] στις εσωτερικές εξεγέρσεις, και την δυσαρέσκεια των Μουσουλμάνων στις προσπάθειές του για καινοτομίες, καθώς και τις κατακραυγές των Χριστιανών για την βελτίωση της κατάστασης τους, ο Σουλτάνος αγωνίσθηκε τριάντα χρόνια με μία επιμονή, μέχρι που ο θάνατός του (το 1839) σταμάτησε το έργο του. Τον διαδέχθηκε ο γιος του, ο Αμπτούλ-Μεζίντ, που ήταν **φιλελεύθερος** μεν, αλλά **αδύναμος** χαρακτήρας.»[270] Εδώ οφείλουμε να επαναλάβουμε, ότι η μητέρα του Μαχμούτ ΙΙ, δηλαδή η Βαλιδέ Σουλτάνα ήταν η Aimee Dubucq de Rivery ή η Nakshedil Sultan,[271] μία Γαλλίδα ή Γαλλο-Αμερικανίδα,[272] σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της

πήγαινε στο πιο κοντινό σπίτι, και εάν παρέλειπε να πει στον ιδιοκτήτη, «σου δίνω το σπίτι σου», τότε αυτό γινόταν ιδιοκτησία του σουλτάνου. «Τελευταία πήγε στο σπίτι ενός Αρμένιου, που χάρη στην παρουσία του (σουλτάνου), τράβηξε το ενδιαφέρον των πυροσβεστών. Ο Σουλτάνος *που δεν συμπαθεί αυτό το έθνος*, έκανε μία μικρή πονηριά και δεν του είπε, παρά δέκα ημέρες αργότερα, 'Σου δίνω το σπίτι σου'. Ο καημένος Αρμένιος πέρασε όλο αυτό το διάστημα μέσα σ' ένα θανάσιμο άγχος. Τελικά, του είπε, ότι και αυτό το ωραίο σπίτι, που ήταν επιπλωμένο με γούστο και κομψότητα, θα παραμείνε στη ιδιοκτησία του πρώτου ιδιοκτήτη του.»

[266] [45ο] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 Vol. I., [44ο]

[267] Βλέπε Σαρρη, Νεοκλή. Οσμανική Πραγματικότητα Ι, ΙΙ, εκδόσεις Αρσενίδης.
Βλέπε Φωτιάδη, Κώστα. Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου, Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1993.

[268] The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 Vol. I., [44ο] σελ. 116.

[269] Ibid., σελ. 116. [44a]

[270] The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 Vol. I., [44ο] σελ. 117.

[271] Βλέπε πίνακα, «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ», ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ.

[272] [10] 1816 – 1819 Mme de LA FERTE – MEUN.
Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. 485p. Engraved 8 Vo., [10] σελ. 314.

περιηγήτριας Mme de la Ferte Meun, η οποία σημείωσε, ότι κανένας Γάλλος ποτέ δεν είχε δεχθεί καμμία προσβολή από τον Σουλτάνο Μαχμούτ.

6.2.1 Ο ΣΟΥΛΤΑΝΟΣ ΜΑΧΜΟΥΤ ΙΙ και η αδυναμία του στο γυναικείο φύλο. Ο «ερωτευμένος σουλτάνος χορεύει» στο χαρέμι της αδελφής του.

Το 1836, η Marie Dejean Millingen,[273] και η Julia Pardoe φιλοξενήθηκαν στο χαρέμι της Πριγκίπισσας Εσσεμέ ή Ασμέ Σουλτάνας,[274] αδελφής του Σουλτάνου Μαχμούτ. Η Pardoe, στο θερινό παλάτι της πριγκίπισσας στην Κωνσταντινούπολη και η Marie Dejean Millingen, αργότερα Μελέκ Χανούμ, η οποία γνώρισε τον σουλτάνο, στο χαρέμι του Σαράι.

Η Marie Dejean Millingen φιλοξενήθηκε στο χαρέμι του Σαράι, ως η προσκεκλημένη φίλη της Ναζίμπ-Χανούμ,[275] η οποία ήταν η υιοθετημένη κόρη της Πριγκίπισσας Εσσεμέ/Ασμέ. Η υιοθετημένη κόρη της αυτής της Σουλτάνας υπήρξε στην καταγωγή της σκλάβα από την Κιρκασία, την οποία είχε αγοράσει η Εσσεμέ/Ασμέ Σουλτάνα, μαζί με την μητέρα της, η οποία απεβίωσε όταν η Ναζίμπ ήταν ακόμα μωρό. Η Ναζίμπ Χανούμ, ως ελεύθερη Μουσουλμάνα, λόγω υιοθεσίας, **ήταν η πρώτη γυναίκα που τόλμησε να αρνηθεί να γίνει σύζυγος, δηλαδή Καντίν Εφέντη του σουλτάνου Μαχμούτ,** και αργότερα απέδρασε από το βασιλικό χαρέμι της θετής μητέρας της, με την βοήθεια **Ελληνίδων εμπορισσών**, που είχαν πρόσβαση στο χαρέμι, για να παντρευθεί τον **Έλληνα** εραστή της με την συνοδεία του οποίου τελικά απέδρασε από την Τουρκία.

Η Ναζίμπ Χανούμ αρνήθηκε να γίνει σύζυγος σουλτάνου, παρά τις επανειλημμένες εκκλήσεις του Σουλτάνου Μαχμούτ.[276] Ο σουλτάνος δεν είχε δικαίωμα, όπως ήδη αναφέραμε, να την πάρει με την βία ως οδαλίσκη (παλλακίδα) του, διότι πρώτον, και να υπόκειτο ακόμα στο νομικό καθεστώς της δουλείας, θα ανήκε στην αδελφή του και όχι στον σουλτάνο,[277] και δεύτερον, ως υιοθετημένη κόρη είχε όλα τα δικαιώματα της ελεύθερης Μουσουλμάνας, καθώς και τα προνόμια της κοινωνικής τάξης στην οποία ανήκε.

Η Ναζίμπ είχε καλέσει την φίλη της Marie Dejean Millingen στο χαρέμι του Σαράι, όπου την ξενάγησε προσωπικά η ίδια. Έδειξε στην φίλη της τα διαμερίσματα των γυναικών και ακόμα και τα διαμερίσματα του Σουλτάνου Μαχμούτ. Η Marie Dejean Millingen στο έργο της περιγράφει, ακόμα, και τα

---

[273] Η Marie Dejean, μελλοντική συγγραφέας και μελλοντική σύζυγος Μελέκ Χανούμ, Τούρκου αξιωματούχου με τριάντα χρόνια προσωπική εμπειρία στην ζωή των χαρεμιών της Οθωμανικής ελίτ.

[274] [Essemeh or Asme -Sultan] : [44a], MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM. THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45ª].
Βλέπε, επίσης,
[40α] MISS JULIA PARDOE.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols. Volume I.

[275] [Nazib ή Nazip Hanum], βλέπε [45ª] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM. THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45ª].

[276] Ibid. [45a]
Βλέπε, επίσης, [40α] MISS JULIA PARDOE.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols. Volume I. [40α]

[277] Οι Μουσουλμάνοι σύζυγοι, ακόμα και οι Σουλτάνοι, δεν είχαν ούτε νόμιμα, ούτε κοινωνικά δικαιώματα, επάνω στις σκλάβες που ανήκαν στις γυναίκες τους ή στις αδελφές τους.

διαμερίσματα και το δωμάτιο του Σουλτάνου Μαχμούτ, στο οποίο το ντιβάνι «ήταν φτιαγμένο από κόκκινο βελούδο και ήταν κεντημένο με πέρλες.»[278] Δεν προσδιορίζει, όμως, αν περιγράφει τον ιδιαίτερο χώρο ή τα ιδιαίτερα διαμερίσματα του σουλτάνου μέσα στο χαρέμι ή στο σελεμλίκι. Εδώ μπορούμε εύλογα να θέσουμε το ερώτημα, πως είχε πρόσβαση στο σελαμλίκι, στο ανδρικό χώρο του Σαράι; Εκτός αν αναφέρεται στα διαμερίσματα του Σουλτάνου μέσα στο χαρέμι, διότι απαγορευόταν στις γυναίκες να κυκλοφορούν στους χώρους του σελαμλίκι. Διαφορετικά η Ναζίμπ Χανούμ παραβίασε τους κανόνες και εισήλθε στους ανδρικούς χώρους, όπως έκανε και στην περίπτωση της εισόδου της στο 'τζαμί' της Αγίας Σοφίας το 1836, μεταμφιεσμένη ως άνδρας.

Εδώ θεωρούμε άξιο λόγου να αναφέρουμε, ότι μία ημέρα πριν την επίσκεψη της Marie Dejean Millingen στο χαρέμι της Εσσεμέ Σουλτάνας, οι δύο γυναίκες, η Ναζίμπ Χανούμ και η Marie Dejean, εφιλοξενούντο στο χαρέμι του Haider-Effendi, στην Κωνσταντινούπολη, κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου. Εκείνο το βράδυ οι δύο φίλες **μεταμφιέσθηκαν σε άνδρες και πήγαν στο «τζαμί», στην Αγία Σοφία, επειδή εκείνη την εποχή, δηλαδή το 1836, απαγορευόταν η είσοδος των γυναικών στα τζαμιά.**[279] Την πρόταση να μεταμφιεσθούν σε άνδρες για να μπούνε στην Αγία Σοφία την έκανε η Ναζίμπ Χανούμ.

Εδώ οφείλουμε να αναφέρουμε, ότι το γεγονός που διευκόλυνε την Marie Dejean Millingen, στην καλλιέργεια στενότερων επαφών και σχέσεων με τις γυναίκες των χαρεμιών γενικότερα, οφειλόταν στο ότι είχε μεγαλώσει στην Κωνσταντινούπολη, γνώριζε αφ' ενός καλά την Τούρκική γλώσσα, και αφ' ετέρου εσέβετο και ετηρούσε τα ήθη και έθιμά τους. Ήταν, επίσης, η μνηστή ενός Τούρκου αξιωματούχου,[280] τον οποίο είχε γνωρίσει στο Παρίσι μετά το διαζύγιο από τον πρώτο της σύζυγο (Millingen), τον Άγγλο ιατρό του Σαράι και φίλο του Λόρδου Βύρωνα.

Μετά την ξενάγηση της Marie Dejean Millingen στα ιδιαίτερα διαμερίσματα του σουλτάνου, η φίλη της την οδήγησε «στο τεράστιο δωμάτιο της αδελφής του σουλτάνου, της Εσσεμέ-Σουλτάνας» η οποία, όπως μας πληροφορεί η Marie Dejean Millingen, εμφανίσθηκε με μία μεγάλη ακολουθία νέων γυναικών, «οι μισές από τις οποίες **φορούσαν ανδρικές ενδυμασίες και ορισμένες από τις οποίες άρχισαν να χορεύουν. Η πριγκίπισσα με κάλεσε και εμένα να ακολουθήσω το παράδειγμά τους. Η Ναζίμπ Χανούμ με σύστησε και μας συνόδευσε [στο χορό] με ένα πολύ μαγευτικό τρόπο με ένα είδος κιθάρας [ζεμπέκ]. Τότε ακούσθηκε μία κραυγή, 'ο Σουλτάνος!' και ετοιμαζόμασταν να αποχωρήσουμε, όταν η αδελφή του μας προσκάλεσε να παραμείνουμε, λέγοντας, 'Ο Υψηλότατος θα χαρεί πολύ να σας δει έτσι.' Ο Μαχμούτ μας κοίταζε αρκετή ώρα, και μετά πρόσφερε το χέρι του στην Ναζίμπ-Χανούμ στην συνοδό μου στο χορό, και έκανε πολλούς γύρους [ή κύκλους] χορεύοντας μαζί της στο δωμάτιο και συζητώντας με τον πιο ζωηρό τρόπο.»**[281]

Εδώ έχουμε την πρώτη μαρτυρία για σουλτάνο, όχι μόνο που χορεύει με γυναίκα, αλλά που χορεύει γενικά. Σε αυτό το σημείο επιβάλλεται να

---

[278] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45ª], σελ. 27-28.

[279] Ibid., σελ. 25. [45a]

[280] Ibid. (τον Μεγάλο Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά.)

[281] Ibid., σελ. 27-28. [45a]: "Mahmud looked at us for some time, and then offered his hand to Nazib-Hanum, my chaperon, and took several turns about the room with her, conversing in the most animated manner. Returning to Essemah-Sultan, he told her that it would greatly oblige him if she would give him that young lady..."

υπογραμμίσουμε, ότι ο χορός εκτελείτο συνήθως, από σκλάβες ή από μη-μουσουλμάνες, διότι οι ανώτερες τάξεις των Οθωμανών, και ιδιαίτερα οι άνδρες, δεν χόρευαν ποτέ. Οι ελεύθεροι Μουσουλμάνοι, κατά κανόνα, δεν χόρευαν. Ο χορός ήταν η αρμοδιότητα, ή η υποχρέωση των κατώτερων τάξεων σκλάβων ή μη-Μουσουλμάνων, και στόχευε **αποκλειστικά** στην ψυχαγωγία των ιδιοκτητών ή ιδιοκτητριών τους. **Το γεγονός, όμως, ότι η Ναζίμπ Χανούμ, μία ελεύθερη Μουσουλμανα, χόρεψε με την φίλη της, εθεωρείτο μεγάλη τιμή. Το γεγονός ότι ο σουλτάνος χόρεψε ήταν μία επαναστατική στάση απέναντι στα καθιερωμένα έθιμα.**

Όπως δηλώνει η Marie Dejean Millingen, ο σουλτάνος είπε στην αδελφή του Εσσεμέ/Ασμέ Σουλτάνα, ότι θα ήταν βαθιά υποχρεωμένος, εάν του έδινε αυτήν την νέα κυρία, δηλαδή την Ναζίμπ, την υιοθετημένη κόρης της. Η Marie Dejean Millingen, η οποία γνώριζε πολύ καλά την γλώσσα, μας πληροφορεί, ότι η πριγκίπισσα αρνήθηκε να δώσει την υιοθετημένη κόρη της στον σουλτάνο, λέγοντας του ότι, εάν του έδινε αυτό που της ζητούσε, θα ασχολούταν με την καινούργια του σύζυγο τρεις ή τέσσερις ημέρες, και μετά εκείνη θα ήταν υποχρεωμένη να περάσει την υπόλοιπη ζωή της ξεχασμένη σε μία γωνία του παλατιού. Συνεπεία τούτου ο Μαχμούτ, φανερά εκνευρισμένος, αποχώρησε αμέσως και πήγε να δειπνήσει, αλλά από ότι φαίνεται, του κόπηκε η όρεξη. «Δεν πέρασε πολύς χρόνος», γράφει η Marie Dejean-Millingen «που σχεδόν αμέσως μετά από την αποχώρησή του για το δείπνο, μας έφεραν όλα τα πιάτα του από το τραπέζι του. Αυτό, φυσικά, δεν με λύπησε, διότι δεν είχα φαει τίποτα από το πρωί.»[282]

ΙΕΡΑΡΧΙΑ ΓΕΥΜΑΤΩΝ[283]

Εδώ επιβάλλεται να αναφέρουμε, ότι τα γεύματα στα χαρέμια επραγματοποιούντο σύμφωνα με την πυραμιδική ιεραρχία και ξεχωριστά από το ανδρικό φύλο. Πρώτα, γευμάτιζαν τα άτομα της υψηλότερης ιεραρχίας, και στην συνέχεια, τα ίδια πιάτα ή οι ίδιοι δίσκοι με τα ίδια φαγητά ή αποφάγια, σερβίρονται αμέσως μετά στα επόμενα μέλη της ιεραρχίας του χαρεμιού. Δεν άλλαζαν τα πιάτα ή τους δίσκους, ούτε πρόσθεταν ή αφαιρούσαν φαγητά. Η Marie Dejean Millingen, η οποία, όπως προαναφέραμε, μεγάλωσε στην Κωνσταντινούπολη, δεν έδειξε να ενοχλείται από αυτό το έθιμο, επειδή δεν το σχολίασε καθόλου, σε αντίθεση με την Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott,[284] η οποία τριάντα χρόνια αργότερα φιλοξενήθηκε στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι του Σουλτάνου Αμποτύλ Αζίζ, το 1865, και έζησε και εργάσθηκε στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου από το 1864-1866. Η Lott περιγράφει αυτό το έθιμο ως «**αηδιαστικό**» και «**προσβλητικό**», ιδιαίτερα, επειδή την σερβίρανε τελευταία, δηλαδή «τα τελευταία **αποφάγια**», μετά από τους κατώτερους σκλάβους, μαζί με την Γερμανίδα πλύστρα του χαρεμιού, επειδή την αντιμετώπιζαν, όπως γράφει η ίδια, ως μία «**κόπε**», δηλαδή «ένα χριστιανικό **σκυλί**», μία «**Howadjee**,», δηλαδή μία **Απιστη**, μία «**Pariah**» που «μισούν οι Μουσουλμάνοι και οι Εβραίοι».[285] **«Ήμουν μία από τις κόρες της Εύας, τις οποίες περιφρονούσαν [ή έβλεπαν αφ' υψηλού], ως υπηρέτριες ή δούλες, γεννημένες για να αγορασθούν και να πωληθούν.»**[286]

---

[282] Ibid., σελ. 28. [45a]

[283] Βλέπε υποκεφάλαιο 'Ιεραρχία των γευμάτων ή του Φαγητού'.

[284] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. [51", β]. Volume I, [51a], Volume II, [51b].

[285] Ibid., σελ. 302. [51a]

[286] Ibid., σελ. 301-302. [51a]

6.2.2 Η σκοτεινή πλευρά του χαρακτήρα της αδελφής του Σουλτάνου Μαχμούτ, η οποία 'ψυχαγωγείται' με νέους Έλληνες και μετά τους σκοτώνει.

Η Πριγκίπισσα αδελφή του σουλτάνου, η Εσσεμέ/Ασμέ Σουλτάνα, όσο προστατευτική ήταν απέναντι στην υιοθετημένη κόρη της, την Ναζίμπ Χανούμ, είχε και μία άλλη εκ διαμέτρου αντίθετη πλευρά. Όπως μας πληροφορεί η Marie Dejean-Millingen, «Η Πριγκίπισσα ήταν γυναίκα με δυνατά πάθη, αλλά ταυτόχρονα, είχε ένα πολύ απάνθρωπο χαρακτήρα. Άσκούσε μεγάλη επιρροή πάνω στον αδελφό της, τον Σουλτάνο Μαχμούτ... είχε την συνήθεια να ψυχαγωγείται με το να συγκεντρώνει μπροστά της δέκα νέους Έλληνες, ξυρισμένους και βαμμένους, τους οποίους έβαζε να χορεύουν φορώντας γυναικείες ενδυμασίες. Σε πολλές τέτοιες περιστάσεις ο αδελφός της, μαθαίνοντας για τις ακολασίες ή τα όργιά της με τους χορευτές, τους συνελάμβανε και τους θανάτωνε, ενώ η αδελφή του έμοιαζε να μην ενοχλείται καθόλου.»[287] Μας πληροφορεί, επιπροσθέτως, ότι η Εσσεμέ σουλτάνα, «κάποτε, όταν έκανε τον περίπατό της στην εξοχή, είδε ένα ελκυστικό ωραίο και νέο αγρότη και τον κάλεσε στο παλάτι με λουλούδια και άλλα μπιχλιμπίδια. Από την ημέρα, που εκείνος μπήκε στο παλάτι, τίποτα δεν ακούσθηκε γι' αυτόν ξανά. Εκτελέσθηκε, αφού παρείχε στην άστατη και απάνθρωπη γυναίκα μία απασχόληση για να περάσει την ώρα της.»[288]

6.2.3 «Ένα γεγονός άνευ προηγουμένου στην Ανατολή»[289] Η ερωτική απογοήτευση του Σουλτάνου Μαχμούτ – η άρνηση μίας θνητής να γίνει σύζυγος σουλτάνου.

Η Αγγλίδα περιηγήτρια Julia Pardoe, το 1836, επιβεβαιώνει τις πληροφορίες της Marie Dejean Millingen και αποκαλύπτει το συμβάν, ότι ο Σουλτάνος ζήτησε τρεις φορές το χέρι της Ναζίμπ και εκείνη του αρνήθηκε και τις τρεις, **και το χαρακτηρίζει σαν «ένα γεγονός άνευ προηγουμένου στην Ανατολή.»**[290] Η Ναζίμπ προτιμούσε την **«μερική ελευθερία»** του χαρεμιού της προστάτιδάς της και την συγκριτική ανεξαρτησία της τωρινής της θέσης, από την «επιχρυσωμένη φυλάκιση του Βασιλικού Σαράι, και την περαστική προσοχή ή εύνοια του Σουλτάνου.» Ο Σουλτάνος «καταδέχτηκε να διαμαρτυρηθεί μαζί της» μετά από την πρώτη άρνησή της και **«για πρώτη φορά στην ζωή του ο 'Αδελφός του Ηλιου και ο 'Αυτοκράτορας της Γης' αντιμετώπισε την απόρριψη από ένα απλό κορίτσι,»**[291] γράφει η Αγγλίδα περιηγήτρια το 1836.

Όπως σημειώνει η Julia Pardoe, «ως υιοθετημένη κόρη πριγκίπισσας, η ελευθερία της νέας χανούμ εθεωρείτο ιερή, ωστόσο, ο Υψηλότατος ήταν πρόθυμος να ελπίζει στην μελλοντική επιτυχία του, αλλά όταν έγινε η

---

[287] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM. OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45ª], σελ. 31:
«The princess was a woman of strong passions, but, at the same time, of a most cruel disposition. She exercised great influence over her brother, the Sultan Mahmud. It is related of her that she used to amuse herself by collecting together in her presence ten young Greeks duly shaved and painted, and making them dance in female costume. On several occasions her brother, hearing of the debauches to which she gave herself up with these dancers, had them seized and put to death, whereas his sister seemed to be not in the least degree affected."

[288] Ibid., σελ. 31-32. [45a]

[289] [40α] MISS JULIA PARDOE.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., Volume I., [40α], σελ. 306.

[290] Ibid., σελ. 306. [40a]

[291] Ibid., σελ. 306-307. [40a]

δεύτερη παράκλησή του, η οποία έφερε και την δεύτερη άρνηση, παρά τα ακριβά δώρα και **τις ερωτικές του εκδηλώσεις των περασμένων δώδεκα μηνών**, ο εξαγριωμένος Σουλτάνος άλλαξε τόνο και κατηγόρησε την Πριγκίπισσα, [δηλαδή την αδελφή του Εσσεμέ/Ασμέ Σουλτάνα], ότι επηρέασε την ευνοούμενή της σε αυτήν την ανήκουστη εξέγερση ενάντια στην ιερή του επιθυμία.»[292]

Η Julia Pardoe, σε αντίθεση με την Marie Dejean-Millingen, την φίλη της Ναζίμπ Χανούμ, υποστηρίζει, ότι η αδελφή του Σουλτάνου Μαχμούτ συμφώνησε να συμβουλεύσει και να επηρεάσει την υιοθετημένη κόρη της να δεχθεί την πρόταση του Σουλτάνου Μαχμούτ. Η Marie Dejean, όμως, σε αντίθεση με την Julia Pardoe **ήταν μπροστά στην άρνηση** της Σουλτάνας στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι να δώσει την θετή της κόρη στον αδελφό της, τουλάχιστον, μία από τις τρεις φορές.

Η Julia Pardoe, που είχε επισκεφθεί το θερινό παλάτι της πριγκίπισσας το 1836, υποστηρίζει ότι ο Σουλτάνος έφυγε από το παλάτι της αδελφής του εξαγριωμένος[293] και με πληγωμένο εγωισμό. Πήγε στο Σαράι του, το Μπεγλιερμπή (Beglierbey), όπου «έπεισε τον εαυτό του, ότι πραγματικά αγαπούσε την Ναζίμπ Χανούμ, και ότι η κατοχή της ήταν απαραίτητη για την ευτυχία του.» Έκανε μία τρίτη προσπάθεια πηγαίνοντας στο παλάτι της αδελφής του, και προσφέροντας «ένα πλούσιο δώρο» στην Ναζίμπ Χανούμ, για να της «δείξει ότι την συγχώρεσε»[294].

Η Ναζίμπ, όπως μας πληροφορεί η Pardoe, «έπαιζε μουσική και τραγουδούσε, καθισμένη πάνω σε ένα μαξιλάρι μπροστά στα πόδια του σουλτάνου, ενώ οι χορεύτριες [σκλάβες] λικνίζονταν με χάρη μπροστά του, και εκείνος έτρωγε το αρωματισμένο σερμπέτι της βασιλικής αδελφής του. Μετά οδήγησε την όμορφη νεαρά μέσα στους κήπους του παλατιού, όπου ήταν αναγκασμένη να τον ακούσει και τρίτη φορά....»[295]

Δυστυχώς για τον Σουλτάνο Μαχμούτ ΙΙ, εισέπραξε και την τρίτη άρνηση της. «**Ιδού η ιερότητα της υιοθεσίας στους Τούρκους**»,[296] γράφει η Pardoe.

6.2.4 Ποιητής ο εξολοθρευτής των γενιτσάρων.

Μέσα στον από κάθε άποψη απομονωμένο και 'μυστικό' κόσμο του χαρεμιού, ακολουθώντας την γραφή περιηγητριών ανακαλύπτουμε, πέραν των άλλων, και κάποιες καλλιτεχνικές ευαισθησίες, όχι μονάχα των έγκλειστων εκεί γυναικών, αλλά και ορισμένων σουλτάνων.

Για παράδειγμα, η Julia Pardoe φέρνει στο φως τις ποιητικές ευαισθησίες του Σουλτάνου Μαχμούτ, ο οποίος απολάμβανε τις συνθέσεις του από την γυναικεία ορχήστρα του χαρεμιού. Αποκαλύπτει, μεταξύ άλλων, ότι η ιδιαιτέρα γραμματέας της Εσσεμέ Σουλτάνας,[297] ήταν γνωστή ποιήτρια, και ότι **Ελληνίδες** επισκέπτονται το χαρέμι της πριγκίπισσας και ψυχαγωγούντο εκεί.

Στο χαρέμι της Εσσεμέ σουλτάνας βρίσκουμε γυναίκες μουσικούς, χορεύτριες και μία γυναικεία χορωδία. Η Ναζίμπ Χανούμ συνέστησε την

---

[292] Ibid., σελ. 307. [40a]
[293] Ibid., σελ. 307. [40a]
[294] Ibid., σελ. 308. [40a]
[295] Ibid., σελ. 308. [40a]
[296] Ibid., σελ. 309. [40a]
[297] ή η Ασμέ σουλτάνα

Julia Pardoe σε μία ηλικιωμένη γυναίκα, που είχε τον **τίτλο 'η μητέρα των σκλάβων'**, και στην συνέχεια στην **Περουσσέ Χανούμ**,[296] την ιδιαιτέρα γραμματέα της Πριγκίπισσας Σουλτάνας, η οποία ήταν, όπως υπογραμμίζει η περιηγήτρια, **«διάσημη ποιήτρια»** που είχε ξεκινήσει την 'σταδιοδρομία' της ως ίκμπαλ, δηλαδή εννοούμενη οδαλίσκη, του Σουλτάνου Σελίμ III.[299]

Μαθαίνουμε, ότι, το 1836, το δωμάτιο αυτής της «διάσημης ποιήτριας» ήταν γεμάτο με **Ελληνίδες** και **Τουρκάλες** επισκέπτριες, **αν και ελάχιστες είναι οι μαρτυρίες περιηγητριών, που αφορούν τις επισκέψεις Ελληνίδων στα Οθωμανικά χαρέμια.** Πέντε χρόνια αργότερα κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου, το 1841, όταν η Lady Londonderry[300] και η Madam Franchini επισκέφθηκαν το χαρέμι της χανούμ «Μαντάμ Ρεσίντ»,[301] όπως η περιηγήτρια αποκαλεί την πρώτη κυρία του 'Seraskier,' Μουσταφά,[302] δηλαδή του αρχηγού όλων των εδαφικών δυνάμεων, **στο Τουρκικό δείπνο που τους προσέφεραν στο χαρέμι, παραβρέθηκε και «μία Ελληνίδα η οποία είχε έρθει μαζί με τις κόρες της για να βοηθήσει στην τελετή.»**[303] Εδώ δεν μας παρέχει, όμως, καμμία άλλη πληροφορία, σχετικά με τον ρόλο αυτών των **Ελληνίδων** στο χαρέμι της χανούμ και το είδος της βοήθειας.

Όταν η Pardoe βρισκόταν στο θερινό παλάτι της Πριγκίπισσας Εσσεμέ/Ασμέ, το 1836, και στο διαμέρισμα αυτής της ιδιαιτέρας γραμματέας, η Ναζίμπ Χανούμ, μετά από την παράκληση κάποιας επισκέπτριας, έστειλε μία σκλάβα να φέρει το 'ζεμπέκ' [zebec] της, το οποίο έπαιζε, ενώ ταυτόχρονα τραγουδούσε. Αυτό το μουσικό όργανο η Marie Dejean Millingen το είχε περιγράψει, ως ένα είδος κιθάρας. Η Pardoe μας πληροφορεί, επίσης, ότι ενώ η Ναζίμπ Χανούμ έπαιζε το ζεμπέκ της, η Περουσσέ Χανούμ απάγγειλε ένα από τα ποιήματά της.[304]

Επιπλέον, στο θερινό χαρέμι της πριγκίπισσας η Pardoe είδε και «ένα μωρό που είχε αγοράσει πρόσφατα η Πριγκίπισσα μαζί με την μητέρα του», όπως έγινε στην περίπτωση της Ναζίμπ Χανούμ και της δικής της βιολογικής μητέρας. Προσθέτει, ότι με το μωρό αυτό έπαιζαν και ασχολούνταν όλες οι γυναίκες του χαρεμιού.[305] Αναφέρει και την παρουσία του Κισλάρ-Αγά, δηλαδή του αρχιευνούχου, που κυκλοφορούσε ελεύθερα σε όλα τα διαμερίσματα του χαρεμιού.[306]

Μία σκλάβα συνόδευε στο 'ζεμπέκ' [zebec] την Περουσσέ Χανούμ, ενώ εκείνη απήγγειλλε ένα από τα ποιήματά της. Μία άλλη μουσικός αυτής της γυναικείας συντροφιάς έπαιζε τύμπανα, και περίπου έξι άλλες γυναίκες τραγουδούσαν **τις μπαλάντες του σουλτάνου, «ο οποίος, επίσης, είναι ποιητής και συχνά απολαμβάνει τις δικές του συνθέσεις, από τα χείλη των γυναικών του χαρεμιού της αδελφής του,»**[307] υπογραμμίζει η Pardoe.

---

[296] Ibid., [40a] (Perousse)

[299] Ο πατέρας του σουλτάνου Μαχμούτ II, ο σουλτάνος Σελίμ III, ο οποίος κυβέρνησε από το 1789 μέχρι το 1807.

[300] [27] MARCHIONESS OF LONDONDERRY / FRANCES ANNE EMILY VANE-TEMPEST
A. A Narrative of travels to Vienna, CONSTANTINOPLE, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry., London, Henry Colburn, (1842,) 8 vo. [27]

[301] Ibid., σελ. 112. [27]

[302] Ibid., σελ. 113. [27]

[303] Ibid., σελ. 104. [27]

[304] [40a] MISS JULIA PARDOE
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., Volume I., [40a], σελ. 311.

[305] Ibid., σελ. 312. [40a]

[306] Ibid., σελ. 313. [40a]

[307] Ibid., σελ. 314. [40a]

«Η συμμετοχή στην συναυλία της Ναζίμπ Χανούμ και της Γραμματέας ήταν ένα μεγάλο φιλοφρόνημα προς τις Ευρωπαίες επισκέπτριες, διότι οι Τουρκάλες κυρίες[308] θεωρούν υποτιμητικό να εκθέτουν ένα ταλέντο το οποίο οι μισθωμένοι καλλιτέχνες κάνουν αντικείμενο αγοράς και κερδοσκοπίας»,[309] γράφει η περιηγήτρια.

Την καλλιτεχνική ψυχαγωγία των γυναικών ή του κυρίου του χαρεμιού την εκτελούσαν, συνήθως, όπως ήδη αναφέραμε, οι σκλάβες και όχι οι ελεύθερες Μουσουλμάνες ή οι 'μεγάλες κυρίες' της υψηλής ιεραρχίας. Η μουσική ψυχαγωγία, ιδιαίτερα ο χορός ήταν υποχρέωση των κατώτερων σκλάβων ή των μη-μουσουλμάνων.

Ποιητής δεν υπήρξε μόνο ο Σουλτάνος Μαχμούτ. Η Lady Montagu το 1717, ενθουσιάσθηκε με το «έντονο πάθος» των ποιημάτων του «ρομαντικού ποιητή» Ιμπραχίμ Πασά, που είχαν αποδέκτη την μεγαλύτερη κόρη, πριγκίπισσα του Σουλτάνου Αχμέτ ΙΙΙ.[310] Σε επιστολή της, το 1717, η Lady Montagu συμπεριλαμβάνει ένα 'ακριβές αντίγραφο' ποιημάτων που έγραψε ο Ιμπραχίμ Πασάς και μας πληροφορεί, ότι ο Ιμπραχίμ Πασάς ήταν «από τους πρώτους ευνοούμενους» για στο χέρι της νέας Πριγκίπισσας. Σύμφωνα με την επιστολή της: «την συμβαλλόμενη[311] σύζυγό του, δεν του επιτρέψανε να επισκεφθεί ακόμα χωρίς την παρουσία μαρτύρων... Είναι ένας άνδρας με πνεύμα και μάθηση/γνώσεις και [στο ερώτημα], εάν είναι ικανός να γράψει καλή ποίηση, να είσθε σίγουροι, ότι σε αυτήν την περίπτωση δεν θα χρειαζόταν βοήθεια από τους καλύτερους ποιητές της αυτοκρατορίας. Τοιουτοτρόπως, οι στίχοι του θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως ένα δείγμα της καλύτερής τους ποίησης...»[312] Μετά την επιστολή της ακολουθεί η ποίηση του Ιμπραχίμ Πασά σε αγγλική μετάφραση.[313]

Ενθουσιασμένη, με την ποίηση του Ιμπραχίμ Πασά, η Lady Montagu τονίζει ιδιαίτερα, ότι **«η Αγγλική γλώσσα δεν είναι ικανή να εκφράσει τέτοιο έντονο πάθος.»**[314]

6.2.5 Ο Μαχμούτ δεν ερωτεύθηκε μόνο μία φορά.[315]

Μία άλλη πριγκίπισσα-αδελφή του Σουλτάνου Μαχμούτ, η 'Behiye-Σουλτάνα,[316] είχε και εκείνη μία υιοθετημένη κόρη, η οποία κρυβόταν όποτε εμφανιζόταν ο Μαχμούτ στο χαρέμι, αλλά την οποία κατάφερε να αποκτήσει ως Καντίν Εφέντη, σε αντίθεση με την περίπτωση της Ναζίμπ Χανούμ.

---

[308] Ο τίτλος της Χανούμ, ανήκε μόνο στις ελεύθερες Μουσουλμάνες των διαφόρων μη-βασιλικών χαρεμιών, καθώς και στην δεύτερη τάξη της ιεραρχίας, των άτυπων συζύγων, του σουλτάνου.

[309] Ibid., σελ. 314. [40a]

[310] Ahmed III. 1703-1730.

[311] "contracted wife"

[312] [3c] Lady Montagu.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c], σελ. 136 : 'I am very glad I have it in my power to satisfy your curiosity, by sending you a faithful copy of the verses that Ibrahim Pasha, the reigning favourite, has made for the young princess, his contracted wife, who he is not yet permitted to visit without witnesses... He is a man of wit and learning, and whether or not he is capable of writing good verse, you may be sure that, on such an occasion he would not want the assistance of the best poets in the empire. Thus the verses may be looked upon as a sample of their finest poetry...[letter to Pope]

[313] Ibid., σελ. 137-138. [3c]

[314] Ibid., [3c] σελ. 141
"neither do I think our English proper to express such violence of passion, which is very seldom felt amongst us."

[315] Ο Σουλτάνος Μαχμούτ Β', ήταν ο πρώτος σουλτάνος, κατά τις μαρτυρίες, που πήρε ως σύζυγο-καντίν την υιοθετημένη κόρη της αδελφής του, της Behiye Σουλτάνας.

[316] [45°] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45°], σελ. 153.

Η υιοθετημένη κόρη της πριγκίπισσας, η οποία γνώριζε την αδυναμία του σουλτάνου για τις γυναίκες, όπως η ίδια ανέφερε στην Μελέκ Χανούμ,[317] πρώην Marie Dejean Millingen,[318] δυσανασχετούσε που είχε γίνει σύζυγος του σουλτάνου. Της εκμυστηρεύθηκε, ότι θα προτιμούσε να είχε διατηρήσει την ελευθερία της με το να παντρευόταν κάποιον Πασά, παρά να γινόταν σύζυγος του Σουλτάνου Μαχμούτ, δηλαδή η δεύτερη Καντίν Εφέντη στην πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού.[319]

Σύμφωνα με την ομολογία της ιδίας, όταν ο Σουλτάνος Μαχμούτ έμαθε, ότι η αδελφή του είχε υιοθετήσει μία ωραία δούλα, φρόντισε να την δει και την «ερωτεύθηκε». Είπε στην αδελφή του: «Είμαι τόσο ερωτευμένος μαζί της, που δεν μπορώ να πσυχάσω μέχρι να μου την δώσεις.» Η αδελφή του η Behiye Σουλτάνα, σε αντίθεση με την Εσσεμέ Σουλτάνα, την πριγκίπισσα με την «σκοτεινή πλευρά», η οποία είχε αρνηθεί να του δώσει την υιοθετημένη κόρη της Ναζίμπ, του απάντησε: «Δεν μπορώ να σου αρνηθώ τίποτα, επειδή είσαι ο αφέντης μου, αλλά, εφ' όσον έχω υιοθετήσει αυτή την νέα γυναίκα, **θα της συμπεριφερθώ ως κόρη μου**, θα της δώσω την προίκα της και θα σου την στείλω **ως κυρία καλής καταγωγής.**»[320]

Όπως ήδη αναφέραμε, ίσως πρόκειται για την **πρώτη περίπτωση σουλτάνου τον 19ο αιώνα**, που σύναψε νόμιμο γάμο (με νέκγια) και απέκτησε ελεύθερη Μουσουλμάνα ως σύζυγο. Οι κυρίες «καλής καταγωγής» ήταν οι ελεύθερες Μουσουλμάνες των ανώτερων κοινωνικών τάξεων, οι οποίες δεν μπορούσαν να αποκτηθούν ως οδαλίσκες (παλλακίδες), αλλά μόνο ως νόμιμοι σύζυγοι, και εφ' όσον της συμπεριφέρθηκε ως κόρη, έπρεπε να συνάψει γάμο, όπως όλες οι ελεύθερες Μουσουλμάνες. Συνεπώς, ο σουλτάνος την απέκτησε ως νόμιμη σύζυγο, και η πρώην Κιρκάσια σκλάβα και υιοθετημένη κόρη πριγκίπισσας τοποθετήθηκε αυτόματα στην υψηλή θέση της Δεύτερης Καντίν. Ωστόσο, η Μελέκ Χανούμ δεν μας παρέχει περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον γάμο της, δηλαδή την τελετή του νέκγια.[321] Έτσι, ο Σουλτάνος Μαχμούτ ήταν μάλλον ο πρώτος Σουλτάνος τον 19ο αιώνα, που παραβίασε τον νόμο ή το έθιμο των προπατόρων του, και σύναψε νόμιμο γάμο με μία 'ελεύθερη' Μουσουλμάνα, πρώην σκλάβα, όπως και ο γιος του, ο Σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ.

Τελικά είχε δίκιο η αδελφή του σουλτάνου Μαχμούτ, η Εσσεμέ Σουλτάνα, που είχε αρνηθεί να του δώσει την υιοθετημένη κόρη της Ναζίμπ Χανούμ, σε αντίθεση με την Behiye-Σουλτάνα. Η Εσσεμέ Σουλτάνα αρνήθηκε να του δώσει την Ναζίμπ Χανούμ γιατί, όπως δήλωσε η ίδια στον αδελφό της τον σουλτάνο, θα ασχολούταν μαζί της δυο ή τρεις ημέρες και μετά θα την ξεχνούσε σε κάποια γωνία του χαρεμιού. Η Δεύτερη Καντίν Εφέντη, που εκμυστηρεύθηκε με δάκρυα τον πόνο της στη Μελέκ Χανούμ, ομολογεί, ότι ο Σουλτάνος ασχολήθηκε μαζί της δέκα ημέρες και μετά την ξέχασε τελείως. Από την επαφή που είχε μαζί του αυτές τις μετρημένες ημέρες απέκτησε μία κόρη, την Μεριμάχ (Merimah) Σουλτάνα, η οποία απεβίωσε αμέσως μετά τον γάμο της με τον Σαήντ Πασά (Said Pacha), και από τότε η Δεύτερη Καντίν Εφέντη του Σουλτάνου Μαχμούτ θρηνούσε «την μονοτονία της ύπαρξής της»

---

[317] Η Marie Dejean παντρεύθηκε τον Τούρκο αξιωματούχο Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, ο οποίος αργότερα έγινε Μεγάλος Βεζίρης.

[318] Η Marie Dejean , από εδώ και στο εξής, Μελέκ Χανούμ, επειδή είχε γίνει σύζυγος του Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά,

[319] Ibid., σελ. 153. [45a]

[320] Ibid., σελ. 154 [45a]

[321] Βλέπε τέταρτο κεφάλαιο (Κεφάλαιο IV) .

μέσα στο βασιλικό χαρέμι.[322] Εδώ μπορούμε, συμπερασματικά, να εκτιμήσουμε, ότι καλώς έπραξε ως προς την υιοθετημένη σκλάβα της η Εσσεμέ/Ασμέ Σουλτάνα, η πριγκίπισσα με την σκοτεινή πλευρά, που βασάνιζε και διασκέδαζε με νεαρούς Χριστιανούς.

Δεν ήταν μόνο ο σουλτάνος Μαχμούτ, που παραβίασε τα καθιερωμένα έθιμα εξ αιτίας του έρωτα. Σε αυτόν τον τομέα τον ξεπέρασε χωρίς αμφιβολία ο γιος του, ο σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ, ο οποίος, χωρίς αμφιβολία, αφού και εκείνος όχι μόνο σύναψε νόμιμο ή επίσημο γάμο, εξ αιτίας του έρωτα του για μια πρώην σκλάβα,[323] όχι μόνο υπήρξε **ο πρώτος Σουλτάνος που αποφάσισε να εξορίσει την σύζυγό του, αλλά και ο πρώτος που πήρε διαζύγιο από την ίδια γυναίκα δύο φορές.**

Σύμφωνα με τις μαρτυρίες περιηγητριών της εποχής, ο Σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ, έδειχνε την ίδια αδυναμία που έδειχνε ο πατέρας του για το 'αδύνατο φύλο', αλλά σε αντίθεση με αυτόν, μισούσε την βία, δεν εκτέλεσε τα αδέλφια του, όταν ανέλαβε, και ήταν πιο αγαπητός στο λαό. Κατά την βασιλεία του δεν είχε γίνει ούτε μία εκτέλεση. Επιπλέον, απελευθέρωσε Μουσουλμάνους σκλάβους, που είχε υποδουλώσει ο πατέρας του και τους επέστρεψε τις περιουσίες τους.[324]

6.3 Ο Σουλτάνος Αμπτούλ-Μεζίντ,[325] θύμα των έγκλειστων γυναικών και των αξιωματούχων του. «Η αδυναμία του για τις γυναίκες κατέστρεψε την χώρα... ήταν μία περίπτωση λεηλασίας.»[326]

Ο σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ, ο οποίος υπήρξε ο δεύτερος[327] σουλτάνος του 19ου αιώνα, που, επιβεβαιωμένα, συνάπτει νόμιμο γάμο και ο πρώτος που παίρνει διαζύγιο, περιγράφεται ως 'φιλελεύθερος αλλά αδύναμος χαρακτήρας' που οδηγήθηκε στον αλκοολισμό, έτσι ώστε να μην ασχολείται

---

[322] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45η] σελ. 154-155.

[323] Ibid., σελ. 47-48. :
'The way Abdul-Medjid behaved to Besme-Hanum, one of his wives, will show how far he pushed his weakness. Having gone one day to pay a visit to Missirli-Hanum, widow of the famous Ibrahim, Pasha of Egypt, he perceived a slave whose beauty made so lively an impression on his heart, that he had only one desire-to gain possession of her. (47).....She....refused to become the Sultan's concubine...not consent...unless he would take her to wife.....His power, great as it was availed not to compel a slave to yield to his desires (the slaves are of much less consequence than might be supposed), on the other hand, a Sultan had never contracted marriage; in taking a wife, he was violating all established usages.....he (Abdul-Medjid) consented to marry the object of his affections.....He not only loved his wife but esteemed her.....The Sultana, (the former slave) instead of responding to the passionate love....preferred to engage intrigues with the humblest servants in the palace—gardeners, porters.....(48)....'

[324] Βλέπε [30 a] [30b] 1850, 1852, 1858 Mme de la Princesse de Belgiojoso, (Christine Trivulce de Belgiojoso, "La princesse, journaliste renommee ")

1. La vie intime et la vie nomade en Orient. Scenes et souvenirs de voyage I et II., Revue des Deux Mondes. XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. (I. pages 466-502 et II. σελ. 1020-1050). Les harems, les Patriaches et les Derviches, les Armeniennes de Cesaree... Constantinople (σελ. 471), Angora or l'ancienne Ancyre (l'ancienne capitale de la Galatie), Eiaq-Maq-Oglou, bourg Verandcheir , Angora, Bajandur, Tcherkess (Antoniopolis), la Cappadoce, Kuprin, merdeche, Kircheir, Caesarea (et Judiehsou) et les vills de Taurus, the Taurus, Allah-Daghda, Medem a Adana, Antioch, Latakia, Homs, Aleppo, Tarsus, Konia, Jerusalem . [30a]

2. 1858 ASIE MINEUR et Syrie: souvenirs de voyages. Paris. Michel Levy Freres. 1858. 427 p. 8 vo. ("Une dame franque chasse de son payw par la guerre et venant paser son exil en Turquie,. σελ. 471). Εμφανισητηκε πρώτα στο Revue Des Deux Mondes. [Tcherkess (Antoniopolis). Angora, Caesarea, the Taurus, Adana, Antioch, Latakia, Homs. Aleppo, Tarsus, Konia...» [30β]

[325] Κυβέρνησε από το 1839, μέχρι το θάνατό του το 1861.

[326] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45η], σελ. 47-48.

[327] Ίσως ο δεύτερος, αν ο πατέρας του ο Σουλτάνος Μαχμούτ Β', είχε παντρευθεί την δεύτερη καντίν εφέντη του, πράγμα που δεν επιβεβαιώνεται από τις υπόλοιπες περιηγήτριες.

με τα ινία της κυβέρνησης του κράτους. Κατηγορείται, επιπροσθέτως, ότι η αδυναμία του για τις γυναίκες κατέστρεψε την χώρα.

Αρκετές περιηγήτριες γνώρισαν τους σουλτάνους του 19ου αιώνα, κατά την διάρκεια των επισκέψεών τους ή της διαμονής τους στο Μεγάλο Χαρέμι, αλλά, επίσημη ακρόαση με σουλτάνο είχε μόνο μία.[328]

Αν και η Lady Montagu,[329] το 1717, ήταν η πρώτη περιηγήτρια που κατέγραψε ότι είδε τον σουλτάνο Αχμέτ ΙΙΙ, και η Lady Craven,[330] η οποία ταξίδευε από το 1785-1786, η δεύτερη που σημείωσε, ότι είδε τον σουλτάνο Αμπτούλ Χαμίντ, η **πρώτη** Ευρωπαία, η πρώτη μη-Μουσουλμάνα, που είχε ατομική «**επίσημη** ακρόαση» με Σουλτάνο, ήταν η Αγγλίδα περιηγήτρια Frances Anne Emily Vane-Tempest, the Marchioness of Londonderry,[331] το 1840 περίπου. Ήταν η πρώτη περιηγήτρια και Ευρωπαία, που δέχθηκε σε επίσημη ακρόαση ένας σουλτάνος, ο Αμπτούλ Μεζίντ, αν και η περιηγήτρια δεν μας παρέχει λεπτομέρειες, σχετικά με το περιεχόμενο της ακρόασής της ή των συνομιλιών της με τον σουλτάνο.

Κατά τις περιηγήτριες του 19ου αιώνα, η αδυναμία αυτού του σουλτάνου, για τις γυναίκες και τις υλικές απολαύσεις, υπήρξε όχι μόνο μεγαλύτερη από εκείνη του πατέρα του, αλλά και πιο **καταστροφική**. Οι αξιωματούχοι του, προγραμματισμένα, τον είχαν εθίσει στον αλκοολισμό, στις γαστρονομικές και ερωτικές απολαύσεις και υπερβολές και στην σπάταλη ζωή, έτσι ώστε να ασχολείται λιγότερο με τις υποθέσεις και τα ινία της διακυβέρνησης του κράτους.

Σημαντική είναι η πληροφορία της Αγγλίδας περιηγήτριας-ζωγράφου Mary Walker, σύμφωνα με την οποία, όταν αρχικά ανέλαβε «ο νέος σουλτάνος ήταν καλά διαποτισμένος με τις ιδέες του πατέρα του, αλλά λιγότερο ικανός να τις εκτελέσει…. Η ασφάλεια της ζωής, και της ιδιοκτησίας ήταν μεγαλύτερη κάτω από την εξουσία του. Οι εκτελέσεις και οι κατασχέσεις ιδιοκτησιών γίνονταν πιο σπάνια… αλλά δυστυχώς ο σουλτάνος δεν μπορούσε να εξασφαλίσει την εκτέλεση των διαταγμάτων/αποφάσεών του. Το θησαυροφυλάκιο (το δημόσιο ταμείο), εξαντλημένο από τις σπατάλες του Σαράι και τις δολιοφθορές των αξιωματούχων, ήταν στο χείλος της πτώχευσης, η οποία πτώχευση καθυστερήθηκε, χάρη στα εξωτερικά δάνεια που έλαβε η επόμενη κυβέρνηση/σουλτανάτο»,[332] δηλαδή εκείνη του σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ.

---

[328] [27a,b] 1840 Marchioness of Londonderry, Frances Anne Emily Vane-Tempest
A Narrative of travels to Vienna, CONSTANTINOPLE, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry., London, Henry Colburn, (1842 ?),[27a,b].

[329] Το 1717, σε επιστολή της από την Αδριανούπολη, η [3c] Lady Montagu (σελ.115-116) γράφει, ότι πήγε, μαζί με την σύζυγο του Γάλλου Πρέσβη, να δει τον Σουλτάνο Αχμέτ ΙΙΙ (που κυβέρνησε από το 1703-1730). Ωστόσο, δεν ήταν επίσημη επίσκεψη, αλλά πήγε να παρακολουθήσει την πομπή του Σουλτάνου, την οποία περιγράφει, όπως την μεγάλη φρουρά των γενιτσάρων που προχωρούσε μπροστά του, τους '*spahis and bostangees* (these are foot and horse guards'), τον 'αγά των γενιτσάρων', των κιζλάρ αγά, δηλαδή των αρχή-ευνούχο φύλακα των γυναικών κλπ. …[3c, 115-116]

[330] [4] The Right Honourable Elizabeth Craven.
"A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London, G.G. J. and J. Robinson, 1789. [4]

[331] [27a,b] 1840 - Marchioness of Londonderry, Frances Anne Emily Vane-Tempest.
1 A Narrative of travels to Vienna, CONSTANTINOPLE, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry., London, Henry Colburn, (1842 ,) ,[27a,b]
2. Russian Journal of Lady Londonderry 1836-37 Edited by W.A.L. Seaman & J.R. Sewell. John Murray (Publishers) Ltd. 1973.

[332] [57°] Mary Adelaide Walker.

Σε αντίθεση με τον πατέρα του, τον Σουλτάνο Μαχμούτ ΙΙ, όπως υποστηρίζει η Walker, «οι υπήκοοί του τον αγαπούσαν.... Η απέχθεια του για αιματοχυσία ήταν τόσο μεγάλη, που ποτέ δεν διέταξε ούτε μία εκτέλεση. Εραστής της ευχαρίστησης και της άνετης ζωής ο Αμπτούλ-Μεζίντ.... βυθίσθηκε σε μία ζωή μαλθακότητας και τρυφηλότητας, πολυτέλειας και υπερβολής, στην οποία τον ώθησαν οι αξιωματούχοι του, οδηγώντας τον στον αλκοολισμό, για να κυβερνούν οι ίδιοι ανενόχλητοι.» Πέθανε στις 25 Ιουνίου 1861, από «υπερβολή»,[333] τις ακρότητες της ασωτίας, του εθισμού του σε αισθησιακές απολαύσεις, την υπερκατανάλωση ναρκωτικών ουσιών και την υπερβολική χρήση του αλκοόλ.[334]

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι πληροφορίες της Μελέκ Χανούμ[335], που σύμφωνα με τις προσωπικές της εκτιμήσεις, ως συζύγου Τούρκου αξιωματούχου, και φίλη πολλών 'αξιωματούχων' γυναικών και ευνούχων του Σαράι, από την εποχή του Μαχμούτ ΙΙ: «ο Αμπτούλ-Μεζίντ», όπως γράφει, "όταν ανέβηκε στον θρόνο ασχολήθηκε με πάθος για την προώθηση[336] του εκπολιτιστικού κινήματος ['civilizing movement'], που εγκαινίασε ο προκάτοχός του, [ο πατέρας του] Μαχμούτ. Το παλιό σύστημα απειλούσε την αυτοκρατορία με σίγουρη καταστροφή. Πράγματι, βασιζόταν ολοκληρωτικά στην τρομερή εθνοφυλακή/εθνοφρουρά των γενιτσάρων».[337]

Για τους γενίτσαρους γράφει, ότι ήταν **«άνδρες αδάμαστης γενναιότητας, και απεριόριστης αφοσίωσης** στα συμφέροντα του έθνους, η εξουσία των οποίων, κρατούσε των λαό σε απόλυτη υποταγή. Δυστυχώς, όπως παρατηρεί η ίδια, οι γενίτσαροι δεν ήταν ικανοποιημένοι, παίζοντας υποδεέστερο ρόλο στον Σουλτάνο (Μαχμούτ). Ήθελαν να γίνουν άρχοντές του, και αυτό

"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I, [57a], σελ. 117.

[333] Ibid., σελ. 118. [57a]

[334] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45α], σελ. 45.

[335] Η [45a], [45b] Marie Dejean (Μελέκ Χανούμ), όπως μας πληροφορεί η ίδια, γεννήθηκε στην Γεωργία, μεγάλωσε στην Κωνσταντινούπολη, παντρεύθηκε, το 1828, στην Κωνσταντινούπολη, έναν Άγγλο φίλο του Λόρδου Βύρωνα, τον Millingen, ο οποίος ήταν ιατρός του Σαράι, και έγινε η Marie Dejean-Millingen. Αργότερα, ο Millingen, την χώρισε, χωρίς την θέλησή της, για να παντρευθεί μία Ελληνίδα. Στο Παρίσι, μετά το διαζύγιό της ή Marie Dejean-Millingen, η φίλη της Ναζίμη Χανούμ, γνώρισε τον Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, (μελλοντικό Μεγάλο Βεζίρη), επέστρεψαν μαζί στην Κωνσταντινούπολη, και παντρεύτηκαν. Έτσι, έγινε η «περιβόητη» Μελέκ Χανούμ.

[336] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45α], σελ. 43]

[337] Πρωτότυπη και σπάνια επιστολή του 19ου αιώνα, από το «Rare Books and Manuscripts, Boston Public Library», με ημερομηνία, Παρασκευή 16 Ιουνίου 1826, με θέμα την εξόντωση των γενιτσάρων από τον Σουλτάνο Μαχμούτ Β'. "Things continue in a violent combustion or rather a merciless inquisition, for every corner of the Town is searched, and every Janissary & Officer that is caught is conducted to the Grand Vezir & by him ordered to death, & executed ipso Facto, when the Corpse is thrown in the Middle of the Hippodrome to remain three days.... Immense numbers of Turks rallying under it to support the Sultan's Cause. All the public offices are shut up, the Markets suspended.... To-day have been strangled 47 individuals of whom four Corbagies, and seven Ustaas.... Among these, three Greeks are said to have been discovered of whom two have been put to death & the third is kept back.... The Gr. Signor's procession going to the Mosque to-day was composed of Topgies, & Combargies, not the shadow of a janissary.... Five thousand men arrived to-day from the different Towns near Scutari, & more are expected.... The name of janissary is held in abhorrence by every rank & it is credibly asserted, that Sultan Mahmoud's resolution is to suppress the whole Corps, & that name to be effaced for ever from the annals of the Empire." (Pera, Friday 16 June 1826)
Πρώτη μαρτυρία για πομπή ενός Οθωμανού σουλτάνου ('the sultan's procession') που διεξάγεται, χωρίς την συνοδεία των γενιτσάρων, την Παρασκευή, στις 16 Φεβρουαρίου του 1826. Αναφερόμαστε, δηλαδή, στις επίσημες πομπές των σουλτάνων από το σαράι τους προς το τζαμί και η επιστροφή τους απο το τζαμί στο σαράι, θεάμα που παρακολουθούσε πολύς κόσμος εκείνη την εποχή. Τις μεγαλοπρεπές πομπές των σουλτάνων παρακολουθησαν και περιέγραψαν περιηγήτριες και οι περιηγητές του 19ου αιώνα.

συνετέλεσε στην καταστροφή τους. Όταν αυτή η εθνοφρουρά καταστράφηκε, έπρεπε να βρεθούν τρόποι να δώσουν καινούργια βάση στην Οθωμανική οργάνωση. Ο Σουλτάνος [Αμπτούλ Μεζίντ] σκέφθηκε, ότι αυτό μπορούσε να επιτευχθεί μόνο μέσω μεταρρυθμίσεων στις καταχρήσεις ('reform of abuses')." [338]

Όσον αφορά «τον εξευτελισμό» και «την εξολόθρευση» των απίστων, δηλαδή των μη-μουσουλμάνων, εντός και εκτός της Οθωμανικής επικράτειας, η Μελέκ Χανούμ γράφει:

«Έχοντας ένα πολύ μαλακό χαρακτήρα, που δεν ήταν διαπλασμένος για συγκρούσεις, ο Αμπτούλ-Μεζίντ αντιμετώπισε ακατανίκητη αντίδραση στην εκτέλεση των σχεδίων του από το παλιό Μουσουλμανικό κόμμα, πολύ ισχυρό μέχρι σήμερα[339], αλλά εκείνη την εποχή εκπροσωπούσε μία τεράστια πλειοψηφία, και μέσα στην κυβέρνηση και έξω στον λαό, που πίστευε, ότι η ασφάλεια της αυτοκρατορίας θα διασφαλισθεί από την αυστηρή εφαρμογή των αρχών του Μωάμεθ, **δηλαδή τον εξευτελισμό/ή την ταπείνωση των άπιστων, και την εξόντωσή/ή την εξολόθρευσή τους μέσα στη χώρα τους, καθώς και στο εξωτερικό."**[340]

«Ο Σουλτάνος, έχοντας παραλύσει, σε σχέση με το σχέδιό του που αφορούσε την εσωτερική διοίκηση, κατατρόμαξε, όταν είδε την πρόοδο που η εξωτερική πολιτική έκανε εκείνη την εποχή, η οποία διερευνούσε όλα τα αδικήματα της Οθωμανικής κυβέρνησης προς τους Χριστιανικούς πληθυσμούς, για να επωφεληθεί και να επεκτείνει την κυριαρχία της επάνω σε αυτούς. [Ο σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ] ήταν σε απόλυτη απόγνωση, διότι οι προσπάθειές του ήταν αδύναμες για να καθυστερήσουν την πτώση της εξουσίας των Οσμανών.» [341]

«Οι υπουργοί του» συνεχίζει η Μελέκ Χανούμ, "αντί να προσπαθήσουν να ανανεώσουν τις ελπίδες του και για να τις ξεχάσει, τον βύθισαν μέσα στις αισθησιακές απολαύσεις, για να ξεχάσει τις σκοτεινές σκέψεις, που τον καταλάμβαναν. 'Είσθε ο Σουλτάνος,' του έλεγαν, 'σε σας ανήκει η ανάπαυση/η γαλήνη και η ευχαρίστηση. Η φασαρία και η κούραση των κρατικών υποθέσεων είναι το δικό μας κομμάτι.'….κατά κανόνα πρόσφεραν στον άρχοντά τους, όσο τακτικά ήταν δυνατόν, τα πιο πολυτελή και πλούσια γεύματα, στα οποία τον παρέσυραν να πίνει άφθονα, και με αυτόν τον τρόπο τον εξοικείωσαν στην υπερβολική χρήση του οίνου και άλλων δυνατών ποτών, και τον οδήγησαν να αφήσει σε αυτούς τα ινία της κυβέρνησης… για να τον αποσπάσουν από τις κρατικές υποθέσεις, ευνοώντας τα φυσικά του γούστα για πολυτέλεια, σπατάλη και ασωτία. Του παρείχαν όσα χρήματα χρειαζόταν ή ζητούσε…», [342] υπογραμμίζει η Μελέκ Χανούμ.

Σύμφωνα με την ίδια, **«η αδυναμία του σουλτάνου για τις γυναίκες του—που ήταν αναρίθμητες, κατέστρεψε την χώρα**… τις έβλεπαν να κυκλοφορούν σε διάφορα μέρη, σχεδόν τελείως **ακάλυπτες**, [343] και να συνομιλούν με νέους άνδρες με τον πιο ζωηρό τρόπο. Τις νύχτες, κάθονταν στα παράθυρά τους, πλεύριζαν τους περαστικούς, και τους έφερναν μέσα στο παλάτι. **Εκείνες,**

---

[338] [45α] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY 1872, [45ε] σελ. 43-44.

[339] Ibid. [45a]
Αναφέρεται στο έτος που εκδόθηκε το έργο της, δηλαδή το 1872.

[340] Ibid., σελ. 44 [45a]

[341] Ibid., σελ. 44-45. [45a]

[342] Ibid., σελ. 45. [45a]

[343] Βλέπε Κεφάλαιο IV, σχετικά με το Κοράνι και την επιβαλλόμενη κάλυψη ή απόκρυψη του γυναικείου σώματος και προσώπου: ο φερετζές και το γιασμάκι.'

που δεν είχαν εραστές, αποτελούσαν εξαίρεση. Συχνά, οι εύνοιες/χάρες μίας από τις συζύγους ή τις οδαλίσκες του Σουλτάνου, συνοδεύονταν από γενναιοδωρίες και δώρα, τόσο μεγάλα, που έφτιαχναν την περιουσία αυτών που τις ελάμβανε.[344] ... Ήταν μία περίπτωση **λεηλασίας**... Αρκούσε να είσαι η ευνοούμενη/ος, ή να γνωρίζεσαι με κάποια ευνοούμενη (δούλα) κάποιας κυρίας του Σαράι, για να αποκτήσεις πλούτη και τα υψηλότερα αξιώματα.»[345]

Υποστηρίζει, επίσης, ότι η Γεωργιανή μητέρα του Σουλτάνου, η Βαλιδέ Σουλτάνα,[346] ήταν η πιο ισχυρή από όλες τις γυναίκες του Σαράι, και **ξεπέρασε πολύ όλες τις κυρίες του παλατιού με τις ακολασίες της** και **την δίψα της για εξουσία.**[347] «Ας κρίνετε, τι αποτελέσματα μπορεί να παράγει ένα τέτοιο σύστημα σε όλα τα κλιμάκια της διοίκησης (σε όλη την κυβέρνηση)», καταλήγει η Μελέκ Χανούμ.

6.3.1 Οι «ακολασίες» της μοναδικής νόμιμης συζύγου του σουλτάνου.

Σχετικά με τις «ακολασίες» της μοναδικής νόμιμης συζύγου του σουλτάνου η Μελέκ Χανούμ γράφει: «Ο τρόπος που συμπεριφερόταν ο Αμπτούλ Μεζίντ στην Μπεσιμέ ή Μπεσμέ Χανούμ, μία από τις συζύγους του, θα σας δείξει που έφθανε η αδυναμία του. Πήγε μία ημέρα να επισκεφθεί την Μισιρλί-Χανούμ, χήρα του διάσημου Ισμπραχίμ Πασά της Αιγύπτου, πρόσεξε μία σκλάβα, της οποίας η ομορφιά έκανε τόσο έντονη εντύπωση στην καρδιά του, που τώρα είχε μόνο μία επιθυμία, να την κατακτήσει...[348]...[εκείνη] αρνήθηκε να γίνει η παλλακίδα του σουλτάνου...εκτός αν την έπαιρνε ως νόμιμη σύζυγό του... Η δύναμή του, όσο ισχυρή και αν ήταν, δεν κατάφερε να υποχρεώσει μία σκλάβα να υποκύψει στις επιθυμίες του, μολονότι οι σκλάβες έχουν λιγότερη σημασία απ' ότι μπορείτε να υποθέσετε, από την άλλη πλευρά, **ένας σουλτάνος δεν έχει ποτέ παντρευθεί, και το γεγονός ότι παντρεύθηκε, παραβίαζε όλα τα καθιερωμένα έθιμα...,**[349] **παραταύτα, δέχτηκε να παντρευθεί το αντικείμενο της αγάπης του... Όχι μόνο αγαπούσε την σύζυγο του, αλλά την εκτιμούσε... Η Σουλτάνα, [η πρώην σκλάβα], αντί να ανταποκριθεί στην έντονη αγάπη του...προτίμησε να δεσμευθεί σε παράνομες ερωτικές σχέσεις με τους πιο ταπεινούς υπηρέτες του παλατιού—κηπουρούς, θυρωρούς...»**[350] Ως ελεύθερη Μουσουλμάνα, ο σουλτάνος δεν μπορούσε να την αναγκάσει να γίνει οδαλίσκη του, όπως στην περίπτωση του πατέρα του.

Εκτός από την Μελέκ Χανούμ, η Fanny Janet Blunt και η Lucy Garnett επιβεβαιώνουν, ότι ο Σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ, γιος του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ, «εκτρέποντας τα έθιμα των προπατόρων του» παντρεύθηκε μία πρώην σκλάβα με νόμιμο γάμο [Nekyah], και έτσι έγινε η Μπεσιμέ η πρώτη και μόνη νόμιμη σύζυγος του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, και η Έκτη Καντίν-Εφέντη[351] στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού.

---

[344] [45a] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM. OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872, [45a], σελ. 46.

[345] Ibid., σελ. 47. [45a]

[346] Όσον αφορά την Γεωργιανή Μπεζμί Αλέμ, βλέπε πίνακα, «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ» ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ.

[347] Ibid., σελ. 47. [45a]

[348] Ibid., σελ. 47. [45a]

[349] Κατά την Μελέκ Χανούμ, ο Αμπτούλ Μεζίντ, και όχι ο πατέρας του ο Μαχμούτ Β', ήταν ο *πρώτος σουλτάνος* του 19ου αιώνα, που όχι μόνο σύναψε νόμιμο γάμο (με νέκγια), αλλά που παντρεύθηκε μία γυναίκα με καταγωγή σκλάβας.

[350] Ibid., σελ. 48. [45a]

[351] [86a] Lucy M. J. Garnett.

Η Μελέκ Χανούμ την παρουσιάζει ως μία απλή σκλάβα, σε αντίθεση με τις Αγγλίδες περιηγήτριες Fanny Janet Blunt και Lucy Garnett, οι οποίες δεν την αποκαλούν σκλάβα, ωστόσο, και εκείνες επιβεβαιώνουν, ότι η Μπεσιμέ Σουλτάνα ήταν υιοθετημένη κόρη της Μισιρλί-Χανούμ,[352] της νύφης του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, Μεχεμέτ Αλί. Συνεπώς ήταν υποχρεωμένος **να την παντρευθεί νόμιμα για να την αποκτήσει, πράγμα που δεν αναφέρει η Μελέκ Χανούμ, η οποία υποστήριξε, ότι δεν ήταν υποχρεωμένος ο σουλτάνος να συνάψει νόμιμο γάμο μαζί της.**

Σύμφωνα με την Fanny Janet Blunt, η γνωστή αδυναμία του Αμπτούλ Μεζίντ για την «Μπεσσιμέ Σουλτάνα»,[353] «την πιο άχρηστη, αλλά και πιο αγαπημένη από τις συζύγους του», τον παρακίνησε κάποτε, ενώ επισκεπτόταν το γιαλί[354] του στα Γλυκά Νερά της Ασίας, να στείλει το ιδιωτικό του σκάφος μέσα στην νύχτα [για να την πάρει], αναστατώνοντας ολόκληρο το Σαράι με την απρόσμενη παρουσία του σε τέτοια περίεργη ώρα...»[355]

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η πληροφορία, που μας παρέχει η Fanny Janet Blunt, σύμφωνα με την οποία, όταν ο Σουλτάνος Αμπτούλ-Μεζίντ έμαθε, ότι αυτή η ευνοούμενη σύζυγός του είχε κρύψει έναν από τους εραστές της στην ντουλάπα,[356] λογομάχησε μαζί της και εκείνη «του έριξε μία στο αυτί». Τελικά, ο σουλτάνος δεν άντεξε άλλο και αποφάσισε να την **εξορίσει.** Ο Σουλτάνος ανέθεσε στον Μεγάλο Βεζίρη του, τον Ρεσίντ Πασά, που ήδη αναφέραμε ήταν «φίλος» της Marie Dejean Millingen ή Μελέκ Χανούμ, πριν ακόμα γίνει Βεζίρης, την υποχρέωση να επισκεφθεί την ευνοούμενή σύζυγο του και να εκτελέσει την βασιλική διαταγή. Μαθαίνουμε, ότι εκείνη τον υποδέχθηκε με «μία πρωτάκουστη αδιαφορία», διότι πίστευε στην **«απόλυτη εξουσία της επάνω στον σουλτάνο και έπιασε τον Ρεσίντ Πασά από το λαιμό και τον οδήγησε προς την πόρτα.»**[357] Ήταν τόσο σίγουρη για την δύναμή της πάνω στον Σουλτάνο.

Ο Σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ, όχι μόνο σύναψε νόμιμο ή επίσημο γάμο, ένεκα του έρωτά του για μια πρώην σκλάβα,[358] **αλλά υπήρξε και ο πρώτος**

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concludmg chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 391-392.

Βλέπε, επίσης [44°] Fanny Janet Blunt. The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I, 1878,[44°], σελ. 257, κατά την οποία το όνομα αυτής της γυναίκας ήταν Bessime Σουλτάνα αντί για Besmi.

[352] [86a] Lucy M. J. Garnett.

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 410.

[353] Βλέπε [45°], [45β] Μελέκ Χανούμ.

[354] The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II , 1878 , Vol. I., [44°], σελ. 242-243: 'Οι Σουλτάνοι της Τουρκίας είχαν και κατοικίες - μεσαίας κατηγορίας, σε σχέση με τα μεγάλα παλάτια και τα κιόσκια, που ονομάζονταν γιαλίς ή βίλες που αυτές συχνά φαίνονται στα παράλια του Βοσπόρου μέσα στη πρασινάδα...'

[355] Ibid., σελ. 242-243. [44a]

[356] Ibid., cupboard-σκευοθηκη

[357] Ibid., σελ. 100-101. [44β]

[358] [45a] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45°], σελ. 47-48. :
«The way Abdul-Medjid behaved to Besme-Hanum, one of his wives, will show how far he pushed his weakness. Having gone one day to pay a visit to Missirli-Hanum, widow of the famous Ibrahim, Pasha of Egypt, he perceived a slave whose beauty made so lively an impression on his heart, that he had only one desire-to gain possession of her (47).....She....refused to become the Sultan's concubine...not consent...unless he would take her to wife.....His power, great as it was availed not to compel a slave to yield to his desires (the slaves are of much less consequence than might be supposed), on the other hand, a Sultan had never contracted marriage,

Σουλτάνος που εξόρισε την σύζυγό του, καθώς και ο πρώτος που πήρε διαζύγιο από την ίδια γυναίκα δύο φορές.[359] **Ωστόσο, μόνο μία περιηγήτρια αναφέρει, διαζύγιο σουλτάνου. Η Lucy Garnett είναι η μόνη που γράφει, ότι, αργότερα ο Αμπτούλ-Μεζίντ πήρε διαζύγιο από την σύζυγό του και την έστειλε εξορία στην Προύσα, στην συνέχεια οι σχέσεις τους αναθερμάνθηκαν και αποκαταστήθηκαν, αλλά αργότερα την χώρισε ξανά για δεύτερη φορά και δεν την είδε ποτέ πια.**[360]

Πέραν της εκμετάλλευσης του Αμπτούλ Μεζίντ από τις γυναίκες του και τους αξιωματούχους του, υπήρχαν και Ευρωπαίοι που τον εκμεταλλεύθηκαν και πλούτιζαν.

6.3.2 Οι Ευρωπαίοι τον εκμεταλλεύθηκαν και πλούτιζαν.

Η Μελέκ Χανούμ,[361] περιγράφοντας με λεπτομέρεια το Οθωμανικό έθιμο να αλλάζουν την επίπλωση και την διακόσμηση των Σαράι, όταν ανέβαινε στον θρόνο ο καινούργιος Σουλτάνος, αποκαλύπτει πως οι Ευρωπαίοι εκμεταλλεύονταν αυτό το έθιμο, για να κερδίσουν υπέρογκα ποσά την εποχή του σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ.

Όταν ανέβηκε στον θρόνο ο νέος σουλτάνος, ο Αμπτούλ Μεζίντ, «όπως συνηθίζεται, επίπλωσε ξανά τα παλάτια του. Η επίπλωση σε μεγάλη κλίμακα αποτελεί μία μεγάλη επιχείρηση, και απαιτεί ένα κονδύλι πολλών εκατοντάδων χιλιάδων, προς όφελος αυτών που δουλεύουν στις εργασίες, ή για αυτών των οποίων η ευθύνη είναι να προμηθευθούν τα έπιπλα,»[362] υπογραμμίζει η Μελέκ Χανούμ.

Ακολουθεί η μαρτυρία της Μελέκ Χανούμ, σχετικά με ποιον τρόπο Ευρωπαίοι, κάτω από την προστασία των πρεσβειών και των προξένων, με την συνεργασία Οθωμανών αξιωματούχων, έκαναν γρήγορες και μεγάλες περιουσίες στην Ανατολή: «Όποιος προσφέρει το μεγαλύτερο ποσό στον Υπουργό, που έχει τον έλεγχο της εργασίας, παίρνει το συμβόλαιο (contract).[363] Συνήθως, υπογράφουν το συμβόλαιο, χωρίς καν να το διαβάσουν, διότι ο Εξοχότατος Υπουργός κοιτάζει μόνο το τι θα λάβει. Τα έπιπλα, αξίας πεντακοσίων ή εξακοσίων φράγκων, αγοράζονται από το Παρίσι ή τη Λυών, χρεώνονται στο λογαριασμό του σουλτάνου, και ο τελευταίος παρουσιάζει ένα λογαριασμό τεσσάρων ή πέντε εκατομμυρίων, που εγκρίνεται από τον Υπουργό [που έχει λαδωθεί].»

«Ο εργολάβος λαμβάνει, μέσω συνεχών αιτήσεων, την πληρωμή σε δόσεις οι οποίες ανέρχονται στο ποσό των 700,000 ή 800,000 φράγκων. Ο Υπουργός αρνείται να πληρώσει παραπάνω, και επικαλείται την πτώχευση του θησαυροφυλακίου (κρατικού ταμείου), δηλαδή ότι αν πληρώσει τόσο μεγάλο ποσό θα εκτεθεί, και υποστηρίζει, ότι που και που, ίσως θα μπορέσει να καλύψει τις επόμενες δόσεις, κλπ. Ο εργολάβος τότε, περιμένει για την

---

in taking a wife, he was violating all established usages.....he (Abdul-Medjid) consented to marry the object of his affections.....He not only loved his wife but esteemed her.....The Sultana, (the former slave) instead of responding to the passionate love....preferred to engage intrigues with the humblest servants in the palace—gardeners, porters.....(48)....»

[359] Το θέμα του διαζυγίου στο Ισλάμ εξετάζεται στο Κεφάλαιο IV.

[360] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London: David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86α] σελ. 392

[361] Η Melek Hanum, πρώην Marie Dejea Millingen, έζησε 30 χρόνια στα χαρέμια της ελίτ της Τουρκίας, όπου ο σύζυγός της ήταν αξιωματούχος που έφθασε στην θέση του Μεγάλος Βεζίρη.

[362] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45°], σελ. 268. [45a]

[363] Ibid., σελ. 268. [45a]

αλλαγή Υπουργών. Μόλις διορισθεί ένας καινούργιος Βεζίρης, τοτε τον επισκέπτεται, και απαιτεί την πληρωμή του υπολοίπου. Ο Εξοχότατος [ο καινούργιος υπουργός] εξοργίζεται και δηλώνει, ότι αυτός που ενέκρινε ένα τέτοιο λογαριασμό έχει συμμετάσχει στην πιο άνομη κλοπή. 'Είναι αδύνατον,' λέει, 'να πληρώσουμε τόσο μεγάλο ποσό για κάτι τόσο μικρής αξίας, όπως είναι τα έπιπλα που προμηθεύθηκαν.'»

«Εάν ο πιστωτής είναι Γάλλος, πηγαίνει στον πρέσβη ή στον πρόξενό του, ο οποίος επικοινωνεί με[364] την κυβέρνηση της Πύλης, και διαμαρτύρεται ενάντια της απόφασης που πήρε ο καινούργιος Υπουργός. 'Είναι αδύνατον να παραδεχθούμε,' λέει ο διπλωματικός υπάλληλος, 'ότι μία απαίτηση/ αξίωση/διεκδίκηση ('claim') απορρίπτεται με το πρόσχημα, ότι είχε εγκριθεί από τον προηγούμενο Βεζίρη (υπουργό). Τέτοια διαδικασία αποτελεί κλοπή. Το υπουργικό συμβούλιο, που εκπροσωπώ, δεν μπορεί να δεχθεί, ότι η Πύλη μεταχειρίζεται με τέτοια αντιπάθεια τα συμφέροντα των Γάλλων, που είναι εγκατεστημένοι στην Τουρκία.' Παρόλες του τις προσπάθειες, ο Οθωμανός Υπουργός είναι υποχρεωμένος να υποχωρήσει/ να υποκύψει, και να ικανοποιήσει την απαίτηση (claim), που προβλήθηκε με αυτόν τον τρόπο. Φυσικά η υπόθεση τελειώνει φιλικά, και ο Υπουργός και ο δραγουμάνος (dragoman, ο διπλωματικός υπάλληλος/εκπρόσωπος], λαμβάνουν και οι δύο το δικό τους **πουρμπουάρ.**»[365] Αυτά υπογραμμίζει η Μελέκ Χανούμ, η πρώην σύζυγος του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά.

Συνεχίζοντας με το θέμα των καταχρήσεων, μας πληροφορεί, επιπλέον, ότι ο Ρίζα-Πασάς, ο Υπουργός Πολέμου της προηγούμενης κυβέρνησης, κατηγορήθηκε για πολλές απάτες, εκτός αυτού, ότι είχε κάνει πολλές ενέργειες για να ανεβάσει στον θρόνο τον Πρίγκιπα Μουράτ, ως διάδοχο του πατέρα του (Αμπτούλ Μεζίντ), στη θέση του καινούργιου σουλτάνου.[366] Ο Σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ, για να τον τιμωρήσει, τον διόρισε Κυβερνήτη της Σμύρνης,[367] με αυτόν τον τρόπο απομακρύνοντας τον ένοχο (Ρίζα Πασά) μακριά από την Κωνσταντινούπολη, όπου η περιουσία του, του είχε αποκομίσει πολλούς φίλους-συνεργάτες ή συνένοχους, που είχαν συμφέρον να τον υποστηρίξουν, και ήταν ικανοί να δημιουργήσουν φασαρίες, αν γινόταν κάποια βεβιασμένη απόπειρα σύλληψης του ευεργέτη τους.

«Ο Ρίζα-Πασάς», συνεχίζει η Μελέκ Χανούμ, «ήταν υποχρεωμένος να υπακούσει, αλλά δεν έφυγε με την θέλησή του. Δεν πρόλαβε να παραμείνει πολλές ημέρες στην Σμύρνη, όταν έλαβε εντολή να φύγει στην εξορία. Αντί να υποταχθεί στην εντολή, εζήτησε άσυλο επάνω σε κάποια Γαλλική φρεγάτα. Ο Σουλτάνος (Αμπτούλ Μεζίντ) απαίτησε την έκδοσή του από την Γαλλική κυβέρνηση, της οποίας ήταν ο προστατευόμενος. Η απάντηση ήταν, ότι ο κρατούμενος θα παραδιδόταν, αλλά μόνο υπό τον όρο, ότι θα ασκούνταν διώξεις εναντίον όλων των προηγούμενων Υπουργών, μια και ο Ρίζα-Πασάς **είχε ενεργήσει, σύμφωνα με τις συνηθισμένες διαδικασίες τους.**»[368]

Από την εξορία της στη Jalova το 1861, εκεί είχε εξορισθεί το 1856 η Μελέκ Χανούμ, διατηρούσε τις επαφές της και την ενημέρωσή της, σχετικά

---

[364] Ibid., σελ. 269. [45a]
[365] Ibid..σελ.270. [45a]
[366] Δικαίωμα στην διαδοχή είχε ο αρχαιότερος, σε ηλικία πρίγιπας, δηλαδη ο Αμπτούλ Μεζίντ, και στην συνέχεια ο Αμπτούλ Αζίζ.
[367] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H H KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY 1872 [45°], σελ. 270.
[368] Ibid., σελ. 270 [45a]

με τις πολιτικές εξελίξεις και αλλαγές στην Κωνσταντινούπολη, με την ελπίδα να επιστρέψει στην πρωτεύουσα και να διεκδικήσει τα νομικά της δικαιώματα ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα, πρώην σύζυγος του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά. Μας πληροφορεί, ότι όταν πέθανε ο Σουλτάνος Αμπτούλ-Μεζίντ, το 1861, ο πρώην σύζυγός της, ο Μεγάλος Βεζίρης Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς, τον οποίο αποκαλεί σύζυγό της μέχρι τον θάνατό του, ήταν εκείνος που κυριολεκτικά ανέβασε στον θρόνο τον αδελφό του αποθανόντος σουλτάνου, τον Αμπτούλ-Αζίζ.

Συγκεκριμένα, η εξόριστη Μελέκ Χανούμ γράφει το 1861: «...όταν έμαθα, ότι αρρώστησε ο Σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ, ο σύζυγός μου Κιμπριζλί-Μεχεμέτ Πασάς ήταν ο Μεγάλος Βεζίρης και υπήρχε ο κίνδυνος, ότι μία επανάσταση θα ξεσπούσε με τον θάνατο του Σουλτάνου. Οι παλιοί, [της αντιπολίτευσης], Υπουργοί δημιούργησαν μία αναταραχή, για να ανεβάσουν στον θρόνο τον Πρίγκιπα Μουράτ (Mourad-Effendi), τον γιο του Αμπτούλ-Μεζίντ. **Μ' αυτόν τον τρόπο αψήφησαν τον Μουσουλμανικό νόμο που απονέμει την εξουσία στον αδελφό του ετοιμοθάνατου σουλτάνου**, δηλαδή τον Πρίγκιπα Αμπτούλ-Αζίζ, του οποίου η ευνοϊκή του θέση προς τον Μεχεμέτ Πασά και το κόμμα του ήταν γνωστή.»[369]

Η Μελέκ Χανούμ επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη, για να εκμεταλλευθεί τις νέες πολιτικές συγκυρίες ή καταστάσεις, που η αλλαγή της κυβέρνησης θα δημιουργούσε με τον θάνατο του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, και να διεκδικήσει τα νομικά της δικαιώματα ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα.[370] Εν τω μεταξύ, ο Μεγάλος Βεζίρης, ο πρώην σύζυγός της, ελάμβανε μέτρα για να προστατεύσει τα δικαιώματα του νόμιμου διαδόχου του θρόνου, δηλαδή του Αμπτούλ Αζίζ. Μας πληροφορεί, επιπροσθέτως, ότι όταν πέθανε ο Σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ όλο εκείνο το βράδυ δεν ανακοινώθηκε ο θάνατός του.[371]

Μετά τον θάνατο του Αμπτούλ-Μεζίντ από υπερβολική κατανάλωση και κατάχρηση, τον διαδέχτηκε ο αδελφός του, ο Αμπτούλ-Αζίζ, που ανέβηκε στον θρόνο, το 1861, και ο οποίος εκθρονίσθηκε και φονεύθηκε το 1876.

6.4 Ο «παράφρων» Σουλτάνος Αμπτούλ-Αζίζ [1861-1876] κηρύσσει πόλεμο ενάντια στις οικονομικές ατασθαλίες και βάζει τέλος στις 'ακολασίες' του χαρεμιού του Αμπτούλ Μεζίντ.

Μόλις ο νέος Σουλτάνος Αμπτούλ-Αζίζ ανέβηκε στον θρόνο το 1861, απέδειξε, όπως υποστηρίζει η Μελέκ Χανούμ, ότι δεν είχε τις αδυναμίες του αδελφού του Αμπτούλ Μεζίντ. Όπως ήταν το έθιμο, όταν ανέβηκε στον θρόνο μετέφερε στο παλιό Εσκί Σαράι ή στο παλιό ανάκτορο, ολόκληρο το χαρέμι, δηλαδή όλες τις γυναίκες του πρώην σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, και «έβαλε τέλος στην ατίθαση συμπεριφορά τους, και μετά ασχολήθηκε με την βελτίωση της κατάστασης του στρατού» , όπως σημειώνει η Μελέκ Χανούμ.[372] Ήθελε να βάλει τέλος στις οικονομικές καταχρήσεις των αξιωματούχων του, και αποφάσισε να ασχοληθεί με την βελτίωση της κατάστασης του στρατού. Αρχικά, τουλάχιστον, αυτός ο σουλτάνος υπήρξε πιο εγκρατής από τον προκάτοχό του. Σε αντίθεση με τον αδελφό του, είχε μόνο μία άτυπη σύζυγο, δηλαδή μία Καντίν Εφέντη, στην οποία είχε

---

[369] Ibid., σελ. 265. [45a]
[370] Βλέπε Κεφάλαιο IV, «Διαζύγιο».
[371] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a]σελ. 265-266.
[372] Ibid., σελ. 267. [45a]

υποσχεθεί, ότι δεν θα έπαιρνε άλλη γυναίκα,[373] υπόσχεση που δεν τήρησε στην συνέχεια.

Την πληροφορία αυτή της Μελέκ Χανούμ, όσον αφορά το χαρέμι του τέως σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, επιβεβαιώνει αργότερα και η Fanny Janet Blunt, η οποία εκτός που επιβεβαιώνει, ότι αυτές οι γυναίκες, που είχαν μεταφερθεί στο Εσκί Σαράι, στο παλιό παλάτι, που είχε εγκαταλειφθεί στην χρήση των **«εγκλωβισμένων εκεί ισόβια»** γυναικών, των νεκρών σουλτάνων, μας πληροφορεί, επιπροσθέτως, ότι αυτές οι γυναίκες ήταν οι τελευταίοι του κάτοικοι. Ο μέγας αριθμός των 'συζύγων', οδαλίσκων, και σκλάβων που ανήκαν[374] στον Σουλτάνο Αμπτούλ-Μεζίντ, **οι οποίες δεν άντεξαν άλλο την μελαγχολική απομόνωση τους, και ως αντίδραση "το έκαψαν με την ελπίδα ότι θα τους παρείχαν μία άλλη κατοικία πιο ευχάριστη και κοντά στις παλιές συνήθειές της συγκριτικής ελευθερίας, που είχαν κάποτε αποκτήσει. Το παλάτι καταστράφηκε, και ένας μεγάλος αριθμός πολυτίμων και σπάνιων αντικειμένων καταστράφηκαν μαζί με αυτό"**, υποστηρίζει η Blunt.[375]

Η Αγγλίδα περιηγήτρια Anna Vivanti το 1865, αναφέρθηκε και εκείνη στην «πρόσφατη' καταστροφή» του παλιού Σαράι από πυρκαγιά. Πήγε να δει ό,τι απέμεινε από το παλιό Σαράι, την οικία των «βασιλικών χηρών»[376] του πρώην Σουλτάνου Αμπτούλ-Μεζίντ. «Τα δύστυχα πλάσματα», γράφει, στα οποία απαγόρευαν κάθε έξοδο, ήταν «υποχρεωμένες να πενθούν, σε απόλυτη απομόνωση, τον χαμό του πρώην αφέντη τους μέχρι το τέλος της ζωής τους.»[377] Επιβεβαιώνει την πληροφορία της Blunt, όταν γράφει, ότι αυτές οι έγκλειστες χήρες του χαρεμιού, που τις αποκαλούσαν Σεραϊλί Χανούμ (Serailee Hanoum), **οι ίδιες έκαψαν το παλάτι αυτό για να δραπετεύσουν από την φυλάκισή τους.**[378]

Αφού τακτοποίησε τις 'χήρες' του αδελφού του, ο νέος σουλτάνος στην συνέχεια ασχολήθηκε, όπως προαναφέραμε, με τις τακτικές πληρωμές των στρατιωτών του. Η Μελέκ Χανούμ μας πληροφορεί, ότι ο νέος σουλτάνος επιθυμούσε να πληρώνονται τον μισθό τους στην ώρα τους, πράγμα που δεν συνηθιζόταν. Ήθελε οι στολές τους να αποτελούντο από καλό ύφασμα, το ψωμί και η διατροφή τους να ήταν καλής ποιότητας κλπ. Με την επίδειξη των προθέσεων αυτών, **οι Υπουργοί του κατατρόμαξαν, γιατί είχαν κάνει ιδιωτικές συμφωνίες με προμηθευτές και εργολάβους ή εργολήπτες δημοσίων έργων (contractors).**[379]

Ο σουλτάνος Αμπτούλ Αζίζ δεν κατάφερε να διατηρήσει την υπόσχεση, που έδωσε στην σύζυγό του το 1861, δηλαδή ότι δεν θα έπαιρνε άλλη γυναίκα. Λίγο μετά την άνοδό του στον θρόνο, μία Πριγκίπισσα, αδελφή του σουλτάνου, του χάρισε ως δώρο μία ωραία σκλάβα, και ήταν υποχρεωμένος, για να μην την προσβάλλει, να δεχθεί το δώρο της. Όπως διευκρινίζει η

---

[373] Ibid., σελ. 266. [45a]

[374] The People of Turkey 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol I and Vol. II. , 1878. Vol. I., [44a], σελ. 240.

[375] Ibid., σελ. 240. [44a]- Η τοποθεσία αυτή, γράφει η Blunt, «τώρα εμφανίζεται με κήπους, και ένας σιδηρόδρομος το διασχίζει—το κόσμημα του GOLDEN HORN έχει εξαφανιστεί.»

[376] [63] ANNA VIVANTI. [
A Journey to Crete, CONSTANTINOPLE, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865. 189 p. 12 mo. [63] σελ. 104.

[377] Ibid., σελ. 105. [63]

[378] Ibid., σελ. 105. [63]

[379] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45°] σελ. 267.

Μελέκ Χανούμ, «Ο Αμπτούλ-Αζίζ δεν μπορούσε να αρνηθεί τέτοιο δώρο, διότι θα δημιουργούσε, με αυτόν τον τρόπο, μία επικίνδυνη εχθρό.» Στη συνέχεια ερωτεύθηκε μία άλλη σκλάβα και την έκανε ευνοούμενη οδαλίσκη του. «Σήμερα έχει τρεις συζύγους (Καντίν Εφέντη)»[380], που φυσικά είναι μικρός αριθμός, αν συγκρίνουμε με το μεγάλο χαρέμι του Αμπτούλ Μεζίντ, υπογραμμίζει η Μελέκ Χανούμ.

Σύμφωνα με την Emmeline Lott, η πλειοψηφία της πληθυσμιακής σύνθεσης του χαρεμιού του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ, το 1865, ήταν σκλάβες από την **Ελλάδα**, την **Κιρκασία**, τον **Καύκασο**, την **Αίγυπτο** και την **Αιθιοπία**. «Η περισσότερες δεν γνωρίζουν την πατρότητά τους ή την χώρα της καταγωγής τους, και είναι υποταγμένες των Καντίν.»[381] Δεν υπάρχουν στατιστικά στοιχεία, όσον αφορά το ποσοστό κάθε εθνότητας. Πολύ αργότερα, μετά την Μελέκ Χανούμ και την Emmeline Lott, μαθαίνουμε από την Fanny Janet Blunt, η οποία δημοσίευσε τις οικονομικές σπατάλες και δαπάνες του Σαράι του σουλτάνου, το 1876, ότι το χαρέμι του Αμπτούλ Αζίζ αποτελειτο από 1.200 γυναίκες.[382]

6.4.1 Οι παρανοϊκές[383] επινοήσεις και ενασχολήσεις του σουλτάνου και ο ρόλος της Βαλιδέ Σουλτάνας στην άσκηση της εξουσίας.

Σε αντίθεση με την Μελέκ Χανούμ, η οποία απέδρασε από την Τουρκία τον Δεκέμβριο του 1865, η Blunt παρακολούθησε από κοντά την πορεία και την εξέλιξη του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, και όπως διέκρινε η ίδια, ο σουλτάνος δεν χρησιμοποίησε σωστά τις ελευθερίες που απόλαυσε, χάρη στην «μεγαλοψυχία» του αδελφού του Αμπτούλ Μεζίντ, πριν ανέβει στον θρόνο. Ο αδελφός του, ο σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ, όπως αναφέραμε προηγουμένως, παρά το έθιμο να εξοντώνουν τους κοντινούς διαδόχους στον θρόνο, του είχε χαρίσει την ζωή, καθώς και εκείνη του γιου του.[384]

Κατά την εκτίμηση της Blunt, η ασωτία, οι αισθησιακές και υλικές σπατάλες και υπερβολές του Αμπτούλ Αζίζ έβλαπταν την χώρα του, και «αυτό μπορεί να οφείλεται, σε μεγάλο βαθμό στο **μεράκι** (merak) του, δηλαδή στις **«πνευματικές διαταραχές ή διαλείψεις του μυαλού του.»**[385] Ο σουλτάνος Αμπτούλ Αζίζ, όπως μας πληροφορεί η Blunt, απολάμβανε τις κοκορομαχίες, επέβαλε στους υπουργούς του και στους ευνοούμενους του να συμμετέχουν, για την ψυχαγωγία του, σε αγώνες πάλης και του άρεσε να αποκεφαλίζει γαλοπούλες.[386]

Όσον αφορά την εξουσία της Βαλιδέ Σουλτάνας, σε αντίθεση με τις μαρτυρίες της Blunt και της Baroness Brassey,[387] που ακολούθησαν

---

[380] Ibid., σελ. 267. [45a]

[381] [51b] Emmeline Lott.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume II., [51β], σελ. 251.

[382] Βλέπε πρώτο κεφάλαιο.

[383] Madness': Ο σουλτάνος ανάγκαζε τους υπουργούς τους να αγωνίζονται μεταξύ τους σε αγώνες πάλης, απολάμβανε κοκορομαχίες και των αποκεφαλισμό πτηνών.

[384] The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife. Vol. I and Vol. II. , 1878. Vol. I., [44a], σελ. 118.

[385] Ibid., σελ. 119. [44a]

[386] Ibid., σελ. 119. [44a]

[387] [36] MRS. (ANNIE) BRASSEY ή BARONESS BRASSEY ή Lady Brassey.
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST. OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36], 1874

αργότερα, η Μελέκ Χανούμ υποστήριξε, ότι η Γεωργιανή μητέρα του Αμπτούλ Αζίζ δεν ανακατευόταν στην πολιτική ζωή του τόπου, όπως έκανε η πανίσχυρη Γεωργιανή μητέρα του Αμπτούλ Μεζίντ.[388] **Εδώ πρέπει να αναφέρουμε, ότι η μητέρα του προηγούμενου σουλτάνου ήταν 'πολιτικός αντίπαλος' της Μελέκ Χανούμ και συνέβαλε στους διωγμούς της και στις εξορίες της.**[389]

Μαρτυρίες περιηγητριών, που ακολουθούν εκείνες της Μελέκ Χανούμ, αποκαλύπτουν, ότι **η Βαλιδέ Σουλτάνα κυβερνούσε την χώρα στην θέση του παράφρονα και παρανοϊκού γιου της, και ότι η εξουσία της μέσα και έξω από το χαρέμι υπήρξε δεσποτική και απόλυτη.** Η Blunt, έχοντας προσωπικές σχέσεις με τις γυναίκες του χαρεμιού, του Αμπτούλ Αζίζ, αποκαλύπτει ότι η μητέρα του σουλτάνου, αν και ξεκίνησε από σκλάβα χαμηλά στην ιεραρχία του χαρεμιού, εξελίχθηκε σε μία πολύ δεσποτική βαλιδέ σουλτάνα, η οποία, όπως ήδη εξετάσαμε, επέβαλε υποχρεωτική έκτρωση στις γυναίκες του Σαράι, με εξαίρεση τις πρώτες τέσσερις Καντίν Εφέντη,[390] τις οποίες, προφανώς, επέλεξε και εκπαίδευσε η ίδια.

Στην παράνοια (madness) του σουλτάνου αναφέρεται και η Baroness Brassey, και επιβεβαιώνει την Blunt, όταν και εκείνη υποστηρίζει ότι στην πραγματικότητα την χώρα κυβερνούσε η Βαλιδέ Σουλτάνα, η μητέρα του Αμπτούλ Αζίζ. Η Brassey γράφει ότι την χώρα πραγματικά την κυβερνούσε η «φανατική και αγράμματη» μητέρα του σουλτάνου, η οποία προσπαθούσε «να καταπνίξει την πρόοδο και την βελτίωση κάθε είδους και να φυλακίσει τις άτυχες γυναίκες ακόμα περισσότερο παρά ποτέ.»[391] Το 1874, η Brassey, εκτός του ότι παρατηρεί, ότι ο Σουλτάνος ήταν **'αρκετά παράφρων'**, ότι ασχολούταν με κοκορομαχίες, και ότι συνήθιζε να αποκεφαλίζει γαλοπούλες, **υπογραμμίζει, επιπλέον, ότι η περιορισμένη ζωή του στο χαρέμι του Σαράι, και η βουλιμία του, τον έριξαν στη 'τωρινή κατάστασή της μελαγχολίας του'.**[392] Προσθέτει, ακόμα, ότι κανείς δεν τολμούσε να ενημερώσει τον σουλτάνο, για τον λοιμό στην Μικρά Ασία. Το γεγονός αυτό φυσικά μας παραπέμπει, ήδη, στα τελευταία χρόνια της ζωής του. **Εδώ πρέπει να υπογραμμίσουμε, ότι η Μελέκ Χανούμ, έγραφε για τον Σουλτάνο στην αρχή της εξουσίας του, πριν την απόδρασή της από την Τουρκία τον Δεκέμβριο του 1865, ενώ η Blunt και η Brassey αναφέρονται στην εξέλιξη της πορείας του από το 1866 έως το 1876.**

Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε, ότι ο Σουλτάνος Αμπτούλ-Αζίζ, όπως και ο αδελφός του Αμπτουλ Μεζίντ, έπεσε θύμα των αξιωματούχων του και των γυναικών του (το χαρέμι του), αν λάβουμε υπόψη τις αρχικές του προσπάθειές για την καταπολέμηση των οικονομικών ατασθαλιών στο κράτος και στο στρατό, **ενέργειες που προφανώς έθιξαν πολλά συμφέροντα. Οι Υπουργοί του είχαν κατατρομάξει, γιατί είχαν κάνει ιδιωτικές συμφωνίες**

---

[388] [45°] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45°], σελ. 267]

[389] Βλέπε, υποκεφάλαιο σχετικά με τις αποδράσεις από τα χαρέμια και την Τουρκία.

[390] The People of Turkey. 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Vol. I., [44°] σελ. 254: "A few years ago the mother of Sultan Abdul-Aziz [1861-1876], desirous of further reducing this number, brought forward an old palace regulation, that every seraglio woman found enceinte should be subjected to the operation of artificial abortion, with the exception of the first four wives."

[391] [36] MRS. (ANNIE) BRASSEY ή BARONESS BRASSEY ή Lady Brassey.
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36], σελ. 68. [το έτος 1874]

[392] Ibid., σελ. 66-67. [36]

με προμηθευτές και εργολάβους ή εργολήπτες δημοσίων έργων (contractors).[393]

Αν και αρχικά, σύμφωνα με τις μαρτυρίες της Μελέκ Χανούμ, ο Σουλτάνος έμοιαζε πιο εγκρατής και δεν έκανε τις σπατάλες και την μεγάλη ζωή, που έκανε ο προκάτοχος του,[394] αργότερα η Blunt αποδεικνύει το αντίθετο, με την δημοσίευση των εξόδων του Σαράι, που παρουσιάσαμε στο πρώτο κεφάλαιο.[395]

Παρόλο που η Μελέκ Χανούμ δεν διέκρινε καμμία παραφροσύνη στον σουλτάνο, παραδέχεται, ότι **«ο Σουλτάνος, ήταν μόνιμα στοιχειωμένος από τον φόβο της συνωμοσίας».** Για παράδειγμα, όσον αφορά την περίπτωση του πρώην συζύγου της, του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, που ανέβασε τον Αμπτούλ Αζίζ στον θρόνο, υπογραμμίζει, ότι πολύ σύντομα, μετά την διαδοχή του σουλτάνου στον θρόνο, «οι εχθροί» του πρώην συζύγου της, όπως η Μελέκ Χανούμ αποκαλεί τους πολιτικούς αντίπάλους του Κιμπριζλί, επέτυχαν να τον ρίξουν από την θέση του. Έκαναν υπαινιγμούς στον καινούργιο Σουλτάνο Αμπτούλ-Αζίζ, ότι ο Μεγάλος Βεζίρης του θεωρούσε τον εαυτόν του σαν τον πραγματικό άρχοντα της Τουρκίας: «Αν τον άκουγε κανείς, λέγεται, ένας θα υπέθετε, ότι σε αυτόν και μόνο χρωστούσε ο Σουλτάνος τον θρόνο του, και ότι θα ήταν πολύ αδύναμος να τον διατηρήσει χωρίς την πανίσχυρη υποστήριξη του υπηρέτη/δούλου του.»[396] Ο εμπνευστής αυτών των διαδόσεων, ή αναφορών, ήταν ο Φουάντ (Fuad) Πασάς, ο πολιτικός «εχθρός» του Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, υπογραμμίζει η Μελέκ Χανούμ.

Ακολούθως προσθέτει, ότι ο σουλτάνος αποφάσισε να μην επιτρέψει στον πρώην Μεγάλο Βεζίρη του, Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, καμμία δυνατότητα να ενωθεί με τις δυσαρεστημένες ομάδες, και τον διέταξε να πάει στην Ανδριανούπολη. Εκείνος δεν έλαβε υπόψη την προσταγή του, διότι όταν κυβερνούσε ο Σουλτάνος Αμπτούλ-Μεζίντ αυτές οι διαταγές σπάνια εκτελούντο. Θεωρούσαν αρκετό αν το άτομο που είχε πέσει σε δυσμένεια περιόριζε τον εαυτόν του στο δικό του σαράι (παλάτι), και πρόσεχε να μην αναμειχθεί σε πολιτικές ίντριγκες. Ο νέος σουλτάνος, όμως, που τυχαία πέρασε από το παλάτι του Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, δύο ημέρες μετά την διαταγή του, αγανακτισμένος του έστειλε μήνυμα, ότι σε δύο ημέρες θα τον περιμένει ένα ατμόπλοιο. Τότε, ο Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς, μη έχοντας περιθώρια επιλογής, αναγκάσθηκε να υπακούσει.[397]

6.4.2 Η «αθόρυβη» εκθρόνιση, φυλάκιση και εκτέλεση του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ,[398] σύμφωνα με αποκαλύψεις έγκλειστης του χαρεμιού.

---

[393] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45°]σελ. 267.

[394] Σύμφωνα με την Μελέκ Χανούμ [45a].

[395] Ακολούθησε, και ο σουλτάνος Αμπτούλ Αζίζ, το παλιό έθιμο σύμφωνα με το οποίο, όταν ανέβαινε ο νέος Σουλτάνος στον θρόνο όλα τα παλάτια έπρεπε να διακοσμηθούν και να επιπλωθούν ξανά και να κατασκευαστούν, επίσης, καινούργια παλάτια/σαράγια. (Βλέπε Μελέκ Χανούμ, [44°])

[396] Ibid., σελ. 271. [45a]

[397] Ibid., σελ. 272. [45a]

[398] The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Vol I., [44a], σελ. 119-122

Γυναίκα του χαρεμιού του Σαράι εκμυστηρεύθηκε στην Fanny Janet Blunt τις «άγνωστες στο κοινό» λεπτομέρειες, σχετικά με την αθόρυβη εκθρόνιση, φυλάκιση και εκτέλεση του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, το 1876.[399]

Σύμφωνα με την μαρτυρία της, ο σουλτάνος μεταφέρθηκε και φυλακίσθηκε μέσα σε ένα γιαλί (yahli), πάνω στο οποίο ήταν στραμμένα όλα τα όπλα. Από το παράθυρο της φυλακής του είδε έναν ναύτη με ένα 'kushak', ή ζωνάρι, δεμένο γύρω από τον λαιμό του, τον οποίον περιέφεραν τρεις φορές γύρω από το κατάστρωμα του πλοίου, πράγμα που για τον σουλτάνο σήμαινε, όπως μας πληροφορεί η Blunt, ότι θα υποστεί την ίδια μεταχείριση σε τρεις ημέρες, χρόνος που επίσης θα αντιστοιχούσε μέχρι την εκτέλεσή του.[400]

Σύμφωνα με τις πληροφορίες, που παρείχε στην περιηγήτρια η έγκλειστη γυναίκα του χαρεμιού, της οποίας το όνομα, την ιδιότητα ή το βαθμό μέσα στο χαρέμι δεν μας αποκαλύπτει η Blunt, ο σουλτάνος εκτελέσθηκε μία ημέρα μετά την φυλάκισή του. Μας πληροφορεί, επίσης, ότι την ημέρα που βρέθηκε νεκρός είχαν εξαφανισθεί όλα τα κοσμήματα, που είχε επάνω του. Για παράδειγμα, μία ζώνη που περιείχε μερικά από τα πιο πολύτιμα κοσμήματα της βασιλείας, τα οποία ο σουλτάνος τοποθέτησε επάνω του, όταν έφυγε από το Σαράι, είχαν εξαφανισθεί μυστηριωδώς, όταν βρέθηκε νεκρός την επόμενη ημέρα και δεν βρέθηκαν ποτέ.[401]

Μαθαίνουμε, ότι πριν τον θάνατό του, κατά την διάρκεια της φυλάκισής του, ο σουλτάνος συνεχώς ζητούσε τροφή, που τελικά του παρείχαν, όμως, πολύ λίγη και την τοποθετούσαν επάνω σε ένα σοφρά «σαν να ήταν ένας απλός στρατιώτης». Η Blunt ρώτησε την γυναίκα του Σαράι, ποια ήταν η αιτία του πρόωρου θανάτου του σουλτάνου,[402] αλλά εκείνη πέρασε το χέρι της επάνω στα χείλη της, πράγμα που σήμαινε, σύμφωνα με την περιηγήτρια, ότι τα χείλη της ήταν σφραγισμένα για πάντα και της είπε 'Τουρμπέ, Ισταφουρλά, δεν είναι στην δύναμή μου να αποκαλύψω περισσότερα! Η αιτία του θανάτου πρέπει να αποσιωπηθεί, όσο υπάρχουν ζωντανοί που κινδυνεύουν. Το χρέος των Πιστών είναι να μην μιλήσουν μέχρι η ιστορία να αποκαλύψει τα μυστικά, που τότε δεν θα βλάψουν κανένα.'[403] Η Blunt προσθέτει, ότι ο Αμπτούλ Αζίζ εκθρονίσθηκε το 1876 για να τον διαδεχτεί στον θρόνο, ο Μουράτ, ο ανιψιός του, ο γιος του Αμπτούλ Μεζίντ[404] και της Κιρκάσιας Σεφκεφζά (Sevkefze Kadin).

Πέντε χρόνια μετά τον θάνατο του Αμπτούλ Αζίζ, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία της Marchioness of Dufferin and Ava, της συζύγου του Άγγλου Πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη, το 1881, σύμφωνα με την οποία, η αδελφή και η ανιψιά του Μιντχάτ [Midhat] Πασά, ο οποίος είχε κατηγορηθεί για τον φόνο του Σουλτάνου Αμτούλ-Αζίζ, είχαν επισκεφθεί την οικία της, για να ζητήσουν την βοήθεια του συζύγου της. Όπως υποστηρίζει η ίδια, ήθελαν να ζητήσουν την βοήθειά του πρέσβη, γιατί ο Μίντχατ Πασά είχε καταδικασθεί σε θάνατο, αλλά ο Άγγλος πρέσβης δεν μπορούσε να τις βοηθήσει.[405] Επισημαίνει, ακόμα, ότι οι δύο γυναίκες ήταν πολύ ανήσυχες,

---

[399] Ibid., σελ. 120. [44a]

[400] Ibid., σελ. 121. [44a] : "Mother! See to what use the force I have created for the preservation and aggrandisement of my empire is applied! This is evidently the death reserved for me."

[401] Ibid., σελ. 121. [44b]

[402] Ibid., σελ. 121. [44b]

[403] Ibid., σελ. 122. [44b]

[404] Ibid., σελ. 122. [44a]

[405] [37] 1879, 1881-1884 The Dowager Marchioness of Dufferin and Ava
My Russian and Turkish Journals by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc., with illustrations London: John Murray, Albermarle Street, W. 1916.[37], σελ. 135 - 137

επειδή δεν ήθελαν να αντιληφθεί κανείς την παρουσία τους στο σπίτι του πρέσβη. Μας πληροφορεί, επιπροσθέτως, ότι ένας φιλοξενούμενός της, ο Mr. Mackenzie Wallace είχε παρακολουθήσει την δίκη του Μιντχάτ Πασά, ο οποίος καταδικάσθηκε, ως αυτουργός, στον φόνο του σουλτάνου μαζί με άλλα οκτώ άτομα. Γι αυτό τον λόγο είχαν εμφανισθεί στην οικία της Marchioness of Dufferin and Ava η αδελφή και η ανιψιά του Μιντχάτ Πασά, για να ζητήσουν την βοήθεια του πρέσβη.

Καμμία άλλη περιηγήτρια δεν αναφέρεται στην φυλάκιση και στον φόνο του σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ.

6.5 Ο Σουλτάνος Μουράτ/Murad V. [1876-1876], συμπτώματα παράνοιας και διαλείψεις.

6.5.1 Ο ξεπεσμός του ρόλου του σουλτάνου. Έγινε σουλτάνος και θεώρησε ότι τιμωρήθηκε: . «Τι έκανα και ποιον έβλαψα που πρέπει με αυτόν τον τρόπο να καταδικασθώ σε πρόωρο θάνατο.».

«Σύντομα, μετά τον θάνατο του Αμπτούλ-Αζίζ είχα την ευκαιρία να συνομιλήσω με έναν Τούρκο στρατηγό, ο οποίος εξέφρασε την γνώμη του για τον εξίσου άτυχο σουλτάνο Μουράτ, και ο Πασάς μου είπε, με λεπτότητα, χαμογελώντας: '**...σε εμάς τώρα, οι σουλτάνοι είναι τόσοι πολλοί, που μπορούμε να τους ρίξουμε με μία σκούπα διαδοχικά, εάν δεν μας κάνουν**», γράφει η Fanny Janet Blunt,[406] και προσθέτει, ότι ο σουλτάνος Αμπτούλ Αζίζ εκθρονίσθηκε για να τον διαδεχτεί στον θρόνο ο ανιψιός του, ο Μουράτ, ο οποίος είχε απόλυτη άγνοια για την συνομωσία, που άνοιξε τον δρόμο για την άνοδό του στο θρόνο, και ο οποίος είχε στενοχωρηθεί πολύ για την ατυχία του θείου του.[407]

Όταν εμφανίσθηκε ένας υπουργός, και ενημέρωσε τον Μουράτ, τον γιο του τέως Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ και της Κιρκάσιας Σεφκεφζά (Sevkefze Kadin) ότι ήταν ο νέος σουλτάνος, εκείνος θεώρησε, ότι **τιμωρήθηκε** και είπε: **«Τι έκανα και ποιον έβλαψα, που πρέπει με αυτόν τον τρόπο να καταδικασθώ σε πρόωρο θάνατο.»**[408]

Η Blunt ισχυρίζεται, ότι ο Μουράτ είχε διανοητικά προβλήματα, τάσεις παράνοιας και διαλείψεις. Αναφέρει μία περίπτωση, που ο Μουράτ δραπέτευσε μέσα στους κήπους, όπου τον βρήκαν να κάθεται και να κάνει γκριμάτσες στους περαστικούς. Την ημέρα που τον διαδεχόταν στον θρόνο ο αδελφός του, ο Αμπτούλ Χαμίντ (Abdul-Hamid),[409] πυροβολούσαν τα κανόνια και εκείνος ρώτησε τον δεκατετράχρονο γιο του: 'Γιατί παιδί μου πυροβολούν;' και το παιδί ανταποκρίθηκε, για να μην τον πληγώσει, 'είναι κάποια γιορτή για έναν ξένο μονάρχη'.[410]

Ο αδελφός του ο Αμπτούλ-Χαμίντ, που ήταν Σουλτάνος την εποχή που ακριβώς εκδόθηκε το δίτομο έργο της περιηγήτριας Fanny Janet Blunt, αρχικά, όπως μας πληροφορεί η ίδια, αρνήθηκε τον θρόνο, «από αίσθημα αγάπης και λεπτότητας προς τον αδελφό του, και κατάφεραν να τον πείσουν

---

[406] [44a] Fanny Janet Blunt. The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 Vol. I., [44a], σελ. 119-122)

[407] Ibid., σελ. 122. [44a]

[408] Ibid., στλ. 123. [44a]

[409] Ο Οθωμανός Σουλτάνος Abdul-Hamid που κυβέρνησε από το 1876 μέχρι το 1909.

[410] The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 Vol. I., [44a], σελ. 123.

μόνο όταν οι γιατροί που κάλεσαν για γνωμάτευση, διέγνωσαν την περίπτωση του Μουράτ ως αθεράπευτη.»[411] Το σουλτανάτο του Μουράτ IV διήρκησε μόνο 93 ημέρες.

6.6 Τον Σουλτάνο Αμπτούλ-Χαμίντ,[412] έπρεπε να τον πείσουν να δεχθεί να γίνει σουλτάνος.

Τον Σουλτάνος Μουράτ που 'κυβέρνησε' μόνο 93 ημέρες, διαδέχθηκε στον θρόνο, ο αδελφός του Αμπτούλ Χαμίντ ΙΙ (1876-1909), σε ηλικία 34 ετών, γιος του Αμπτούλ Μεζίντ και της Κιρκάσιας Τιμιρουζγκάαν, η οποία δεν κατείχε ποτέ το αξίωμα της βαλιδέ σουλτάνας, γιατί πέθανε πριν την άνοδο του γιου της στον θρόνο. Ο σουλτάνος μετακόμισε στο Γιλντίζ Σαράι, όπου κυβέρνησε για 33 χρόνια, και πήγε στην Θεσσαλονίκη το 1909, μετά την εκθρόνισή του. Αργότερα εγκαταστάθηκε στο Μπεϊλερπεή Σαράι (Beyerbeyi) μέχρι τον θάνατό του.

Ο Αμπτούλ-Χαμίντ, αφού πείσθηκε για την παράνοια του αδελφού του, δέχθηκε να γίνει σουλτάνος. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Blunt, ο νέος σουλτάνος Αμπτούλ Χαμίντ που ανέβηκε στον θρόνο το 1876, ήταν φιλελεύθερος και έχαιρε σεβασμού και αποδοχής.[413]

6.6.1 Οι τελευταίοι σουλτάνοι (1909-1922).

Μετά την εκθρόνιση του Αμπτούλ Χαμίντ ΙΙ, το 1909, ένας άλλος γιος του τέως σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, ο Μεχμέτ V (Mehmed Resad), ανέβηκε στον θρόνο. Ο Σουλτάνος Μεχμέτ V, που έγινε σουλτάνος σε ηλικία 65 ετών, ήταν γιος της Γκιουλτζεμάλ (Gulcemal), η οποία δεν έγινε ποτέ βαλιδέ σουλτάνα, αφού είχε πεθάνει στην παιδική του ηλικία. Μόλις ανέβηκε στον θρόνο ξεκίνησε την ανακίνηση του Σαράι του Δολμαμπαχτζέ, και εγκαταστάθηκε εκεί, και κυβέρνησε για εννέα χρόνια μέχρι τον θάνατό του, το 1918. Μεταξύ των έγκλειστών γυναικών του χαρεμιού του αναφέρονται, τα ονόματα : Kamres, Mihrengiz, Durraden, Nazperver, και Dilfirib.

Μετά τον θάνατό του, το 1918, το σουλτανάτο ανέλαβε ο γιος του, από την Κιρκάσια Γκιουλουστού, ο σουλτάνος Mehmet/Mehmed VI. (Mehmed Vahideddin) (1918-1922), ο οποίος ήταν **ο τελευταίος σουλτάνος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας**. Υπήρξε και ο τελευταίος σουλτάνος που είχε συνάψει γάμο με τέσσερις γυναίκες.[414] Όσον αφορά το χαρέμι του, αναφέρονται τα ονόματα: Nazikeda, Sadiye Muveddet, Insirah, Nevare, και Nevzad.

Κατά την διάρκεια του σουλτανάτου του είχαν ξεκινήσει οι δραστηριότητες των Νεότουρκων, υπό την ηγεσία του Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ, με το σύνθημα, 'Ανεξαρτησία ή Θάνατος', και ο σουλτάνος τελικά εγκατέλειψε την χώρα. Με την κατάργηση του σουλτανάτου, ιδρύθηκε η Τουρκική Δημοκρατία, και καταργήθηκε το Χαλιφάτο, στις 3 Μαρτίου του 1924. Το 1926, όταν η Τουρκία υιοθέτησε τον Ελβετικό νόμο, καταργήθηκε η πολυγαμία και ο θεσμός του χαρεμιού στην Τουρκία.[415]

---

[411] The People of Turkey 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 Vol. I., [44a], σελ. 124.

[412] Ο Οθωμανός Σουλτάνος Abdul-Hamid (1876-1909).

[413] The People of Turkey 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 Vol. I., [44a], σελ. 124.

[414] Aksit, Ilham. The Former Manager of The Palaces. 'The mystery of the Ottoman Harem', Aksit, σελ. 142.

[415] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.

6.7 Οι Οθωμανοί σουλτάνοι, θύματα του θεσμού του χαρεμιού.

«Η ολέθρια επιρροή του χαρεμιού»[416] δεν τραυμάτισε μόνο τις ψυχές των έγκλειστων γυναικών,[417] που αναγκάσθηκαν να ενσωματωθούν και να εκμεταλλευθούν αυτόν τον θεσμό ή το σύστημα που τις υποδούλωσε, αλλά και τις ψυχές των πριγκίπων και μελλοντικών σουλτάνων, οι οποίοι είχαν γίνει τα εργαλεία της στρατηγικής επιβίωσης και αυτοενδυνάμωσης αυτών των έγκλειστων γυναικών ολόκληρης της πυραμιδικής ιεραρχίας. Από τον 18ο αιώνα[418] έως τα τέλη του 19ου αιώνα, περιηγήτριες επεσήμαναν, επανειλημμένα, ότι όλοι πρίγκιπες και οι μελλοντικοί σουλτάνοι, από την γέννησή τους, ζούσαν, γαλουχήθηκαν και φυτοζωούσαν στο 'καφάσι' του χαρεμιού, χωρίς να έχουν καμμία επικοινωνία με τον έξω κόσμο, ή συμμετοχή στην δημόσια ζωή, με την αποκλειστική συντροφιά των έγκλειστων γυναικών και εκείνη των ευνούχων.[419] Ο Σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ,[420] ο αδελφός του ο Σουλτάνος Αμπτούλ Αζίζ[421] και ο Σουλτάνος Μουράτ V[422] υπήρξαν θύματα, όχι μόνο των αξιωματούχων τους, αλλά της «ολέθριας επιρροής»[423] του χαρεμιού, δηλαδή των έγκλειστων γυναικών τους και της διαπαιδαγώγησης και ανατροφής τους μέσα στο χαρέμι, καταλήγοντας, στην παράνοια, την παραφροσύνη και την τρέλα.[424]

«Κάτω από ένα τέτοιο σύστημα», όπως πολύ σωστά εκτίμησε η Blunt, «δεν εκπλησσόμαστε από την επικρατούσα **ακολασία** και **διαφθορά**, που υπάρχει σε ένα κέντρο όπου η **Αρετή συντρίβεται**, και τα πλεονεκτήματα της υγιούς εκπαίδευσης δεν αποκτούνται ή δεν εκτιμούνται. Μόνο εκείνες (οι γυναίκες), οι οποίες έχουν έρθει σε επαφή με τα έγκλειστα μέλη του Σαράι, και γνωρίζουν καλά την γλώσσα, τα ήθη και τα έθιμα των Τούρκων, μπορούν να καταλάβουν και να εκτιμήσουν την ορθότητα αυτής της δήλωσης, που ίσως φαίνεται αυστηρή.»[425]

Η εκδίκηση που γεύθηκαν οι σκλάβες, για την αρχική τους υποδούλωση, ή εξανδραποδισμό, ήταν η εκμετάλλευση του μοναδικού καναλιού που είχαν στην διάθεσή τους για επιρροή, δηλαδή τις δυνατότητες που τις παρείχαν οι ρόλοι τους στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού, που συμπεριελάμβαναν την εκμετάλλευση των παιδιών των σουλτάνων. Εύλογα, λοιπόν, ευδοκίμησε, ή μάλλον είχε δημιουργηθεί μία μορφή αντίστασης,

---

[416] [51β] Emmeline Lott .
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume II, [51β], σελ. 298.

[417] Αυτό το θέμα εξετάζεται αναλυτικότερα στο επόμενο υποκεφάλαιο.

[418] [4] The Right Honourable Elizabeth Craven .
"A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London, G.G. J. and J. Robinson, 1789. [4] σελ. 240-241.

[419] [51α] Emmeline Lott .
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume I, [51α], σελ. 77.

[420] Abdul Medzid/Meschid (1839-1861).

[421] Abdul Aziz (1861-1876).

[422] Murad V. (1876).

[423] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume II, [51β], σελ. 298.

[424] Σύμφωνα με τις μαρτυρίες περιηγητριών, όπως της Fanny Janet Blunt [44α] και της Melek Hanum (Marie Dejean Millingen) [45α].

[425] [44α] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison. [
The People of Turkey. 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a]. σελ. 261.

μία αλυσίδα στρατηγικών-επιβίωσης και μία τακτική αυτοενδυνάμωσης, ή ψυχικής ενδυνάμωσης αυτών των έγκλειστων δούλων, που οδηγούσε όχι μόνο στην διαφθορά, τον εξευτελισμό και την ταπείνωση της γυναίκας, όπως επισημαίνουν και εκτιμούν, επανειλημμένως, περιηγήτριες, αλλά είχε ταυτόχρονα ως επακόλουθο την καταστροφή, την αναστολή, και τον εκφυλισμό της πνευματικής εξέλιξης των ανδρών, δηλαδή των πριγκίπων και των μελλοντικών σουλτάνων.

Ο θεσμός του χαρεμιού ήταν μία από τις κύριες αιτίες της καταστροφής των Οθωμανών σουλτάνων, δηλαδή των απογόνων που έφερναν στον κόσμο οι έγκλειστες σκλάβες, και στην παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας συνέβαλε η παραμελημένη εκπαίδευση του χαρεμιού.[426] Το χαρέμι, αναμφισβήτητα, ήταν ένας θεσμός που παρείχε στην Οσμανική κοινωνία απαίδευτους ανθρώπους, γυναίκες και άνδρες, δηλαδή ηγέτες και σουλτάνους. Κατά την πλειονότητα των περιηγητριών, ο θεσμός του χαρεμιού υπήρξε η κύρια αιτία της παρακμής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.[427]

«Δεν υπάρχει καμμία ελπίδα για τους Τούρκους, όσο οι Τουρκάλες παραμένουν αυτό που είναι…και το κοινωνικό σύστημα εξακολουθεί να καταστρέφει την ηθική δύναμη της γυναίκας, και στην συνέχεια ως αποτέλεσμα αυτού, και εκείνη των ανδρών της αυτοκρατορίας.»[428] Ιδιαίτερα ενδιαφέρον συμπέρασμα στον πρόλογο του έργου της περιηγήτριας **Fanny Janet Blunt**.

«Ολόκληρο το γένος/έθνος τους[429] θα μπορούσε να βελτιωθεί μόνο από τις γυναίκες, εάν τις παρείχαμε την απαραίτητη εκπαίδευση και παιδεία.»[430] **Εκτίμησε η Lady Hornby[431] (1855-1858)**, η οποία πρότεινε να ληφθούν μέτρα, για να διδάξουν τις Οθωμανίδες μητέρες πως να μεγαλώνουν υγιείς γιους, οι οποίοι «θα αντικαταστήσουν την σημερινή άθλια και αδύνατη γενιά των Κωνσταντινουπολιτών…», γεγονός που θα σώσει ολόκληρο το έθνος τους.[432]

Μία Τουρκάλα, με το συγγραφικό ψευδώνυμο Adalet, προτείνει, το 1892, την απομάκρυνση των αγοριών από το 'χρυσό κλουβί', έτσι ώστε να γλιτώσουν από «την επιβλαβή επιρροή που η ζωή του χαρεμιού θα έχει στο μυαλό τους,[433] επειδή το μικρό αγόρι μαθαίνει τις πρώτες βασικές αρχές της

---

[426] [51β] Emmeline Lott .
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume II, [51β], σελ.297.
(Όπως υποστήριξαν η Lott το 1866, η Blunt [44ª] το 1878 και η Garnett [86ª]το 1891.)

[427] Υποστήριξαν περιηγήτριες, όπως η Dora d'Istria [33ª] το 1859, η Lott [51β] το 1866, η Blunt [44ª] το 1878, και η Garnett [86ª] το 1891.

[428] Stanley Lane Poole, June 20th 1878, the Editor. σελ.xxii, στην εισαγωγή του έργου της [44ª] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison . The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Volume I., [44a]. Σύμφωνα με την εισαγωγή στο έργο της Fanny Janet Blunt, «οι Λαοί της Τουρκίας. Μετά από είκοσι χρόνια διαμονής με τους Βούλγαρους, Έλληνες, Αλβανούς, Τούρκους και Αρμένιους.»

[429] 'the race', των Οθωμανών

[430] [31] 1855 – 1858 Lady Hornby .
Constantinople during the Crimean War. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography.... London, Richard Bentley, Publisher In Ordinary To Her Majesty. 1863. σελ. 397.
Βλέπε, επίσης, Κεφάλαιο III, σχετικά με το θέμα της παιδείας των γυναικών.

[431] Ibid., σελ. 245-251, 394-397 [31]

[432] Lady Hornby [31] σελ. 397. «Ολόκληρο το γένος/έθνος τους θα μπορούσε να βελτιωθεί μόνο από τις γυναίκες, εάν τους παρείχαμε την απαραίτητη εκπαίδευση και παιδεία».

[433] Adalet, [81a], [81b]
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 130-140, No 185, July 1892. [81b], σελ. 139.

ζωής του μέσα στο χαρέμι, το οποίο στερείται από κάθε στοιχείο αγνότητας και αλήθειας.»[434]

Κάθε πρόοδος στην εκπαίδευση των ανδρών θα συνέβαλε και στην πνευματική απελευθέρωση των γυναικών, ήταν άποψη της Αμερικανίδας περιηγήτριας Elizabeth Beaver Cooper.[435]

[434] Ibid., σελ. 139. [81β].

[435] [100a,b] Elizabeth Beaver Cooper, 1877.
The harim and the purdah. New York. The Century Co. [1916.] 309 pp. Plates. 22 cm., in 8s., [100a], σελ. 12-13.

7. Η ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΟ «ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΙΝΤΡΙΓΚΑΣ»,[1] ΣΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΧΑΡΕΜΙ ΤΟΥ ΣΑΡΑΙ.

Στρατηγικές επιβίωσης και αυτοενδυνάμωσης,[2] ή προσωπικής ενδυνάμωσης, μορφές προσαρμογής, ψυχικής αυτοάμυνας, διαμαρτυρίας ή αντίστασης των έγκλειστων γυναικών[3]

7.1 «Στα όρια της φρικτής μελαγχολίας, που πρέπει σίγουρα, αν δεν διωχθεί, να γεννάει την παραφροσύνη»,[4] «η φυλάκιση του θηλυκού μυαλού», «η μελαγχολική τρέλα» και η «ληθαργική νάρκη που σαβανώνει το θηλυκό μυαλό»[5]

---

[1] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume I., [51a] preface.

« It was reserved to a humble individual like myself, in my official capacity as Governess to His Highness the Grand Pacha Ibrahim, the infant son of H.H. Ismael Pacha, the Viceroy of Egypt, the grandson of Mehemet Ali, and the son of that gallant warrior, the renowned Ibrahim Pacha, to become the unheard of (vii) instance in the annals of the Turkish Empire, of residing within those foci of intrigue, the Imperial and Viceregal Harems of Turkey and Egypt; and thus an opportunity has been afforded me of, Asmodeus-like, uplifting that impenetrable veil, to accomplish which had hitherto baffled all the exertions of Eastern travellers."

[2] Οσον αφορά τον όρο, "self-empowerment", δηλαδή, προσωπική ενδυνάμωση ή αυτοενδυνάμωση, βλέπε πρώτον, 'βλέπε:Billie Melman. Women's Orients. English Women and the Middle East, 1718-1918. Second edition, Macmillan, 1995.

Βλέπε, επίσης, την ιδία συγγραφέα, σχετικά με τον όρο, "The Other" («το Άλλο»), δηλαδή το πολιτισμικά, πολιτιστικά, ηθικά, κοινωνικά και θρησκευτικά διαφορετικό, αντίθετο, ανόμοιο, ξέχωρο, αλλιώτικο, ανομοιογενείς, ασύμφωνο κλπ. Εν ολίγοις διαφορετικά συστήματα συμπεριφοράς, ηθών και εθίμων, τρόπων, ιδιαίτερα όσον αφορά την πολυγαμία της Ανατολής, σε αντίθεση με την μονογαμία της Δύσης, σελ. 1, 5, 9, 315-17.

[3] Σχετικά με τους όρους 'survival strategies' («στρατηγικές επιβίωσης», ψυχικής επιβίωσης, καθώς και self-empowerment', δηλαδή αυτοενδυνάμωση, ή πρωσοπική ενδυνάμωση, βλέπε Amazon. Com Books:

1. Bookman, Anna. Morgen, Sandra (Editor). Women and the Politics of Empowerment. Women in the Political Economy. Temple Universtiy Press, January 1988.
2. Fowlkes, Diane L. White Political Women: Paths from Privelege to Empowerment. University of Tennessee Press, Jan. 1991.
3. Frankel, Lois P. Women, Anger and Depression: Strategies for Self-Empowerment. Dec. 1991.
4. Kaye, Lenard W. Self-Help Support Groups for Older Women: Rebuilding Elder Networks Through Personal Empowerment. July 1997.
5. Mannino, Mary Ann. Revisionary Identities: Strategies of Empowerment in the Writing of Italian/American Women. Peter Lang Publishers, 2000.
6. Marrewa, Al. The Feminine Warrior: A Woman's Guide to Verbal, Psychoogical, and Physical Empowerment. 1998.
7. Radford-Hill, Sheila. Further to Fly: Black Women and the Politics of Empowerment. University of Minessota Press. Oct. 2000.
8. Swan, Bonita L. Swan. Thirteen Steps: An Empowerment Process for Women. [Amazon com., ASIN: 0933216688., second edition.
9. Tapping the Power Within: A Path to Self-Empowerment for Blace Women/Cassette. ASIN: 0863163203. (Amazon Books).
10. Taylor, Jewel D. Sisterfriends: Empowerment fro Women and A Celebration of Sisterhood. Quiet time Publishing. Feb. 1998.
11. Thoele, Sue Patton. The Woman's Book of Courage: Meditations for Empowerment and Peace of Mind. Author of The Courage to Be Yourself. Paperback, Nov. 1996. (Instead of being victims, the author shows how we can change the vicious circle...).
12. Zaffuto, Angelo Anthony. Living Perfect Love: Self-Empowerment Rituals for Women. Humanities Multi-Media Publishers, 196.
13. Zeiger, Carolin Allen. (Ph.D). Doing It All Isn't Everything: A Woman's Guide for Living in Harmony and Empowerment. Nov. 1992. (ISBN: 0963278800).

[4] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume I, [51a], σελ. 200.

[5] Ibid., σελ. 291 [51β]

'Melancholy madness', ή η μελαγχολικη τρέλα.

Τι αποτελέσματα είχε η καθημερινή ζωή του χαρεμιού στον χαρακτήρα και στις συμπεριφορές των έγκλειστων γυναικών; Πώς επηρέαζε η δουλεία του χαρεμιού και η μονότονη απομόνωση[6] στο χαρέμι τις έγκλειστες γυναίκες και τι επιπτώσεις είχε στην ψυχή τους; Πως αντέδρασαν οι έγκλειστες γυναίκες στον δεσποτισμό και στον δουλικό χαρακτήρα του Οθωμανικού χαρεμιού; Τι μορφές αντίδρασης, διαμαρτυρίας, αντίστασης, ψυχικής άμυνας, αυτοάμυνας, ή προσαρμογής ανέπτυξαν εξ αιτίας αυτού του εγκλεισμού; **Πως εκδικήθηκαν για τον αρχικό εξανδραποδισμό τους και την δουλεία του χαρεμιού;** Τι επιπτώσεις είχαν οι αντιδράσεις τους στις μελλοντικές γενιές των Οθωμανών, δηλαδή στους απογόνους τους; Αυτά τα ερωτήματα αποτελούν ορισμένα στα οποία απαντούν οι περιηγήτριες και οι ίδιες οι έγκλειστες γυναίκες των διαφόρων βαθμίδων της πυραμιδικής ιεραρχίας των Οθωμανικών χαρεμιών.

Φυσικά, όλες οι έγκλειστες γυναίκες δεν κατάφερναν να προσαρμοσθούν μέσα στο Οθωμανικό χαρέμι, όπως και όλες οι δυτικές περιηγήτριες δεν κατάφεραν να προσεγγίσουν, «το Άλλο»,[7] με άλλα λόγια, την διαφορετικότητα που εξέφραζαν οι έγκλειστες Οθωμανίδες, δηλαδή οι ελεύθερες Μουσουλμάνες και οι εξισλαμισμένες σκλάβες, τα ήθη και έθιμά τους, με την στάση ζωής τους, με τους τρόπους τους, τις απόψεις τους, τις συμπεριφορές τους κλπ. Πολλές είναι οι περιπτώσεις, που αναφέρουν περιηγήτριες, για τις γυναίκες που **'αντιστάθηκαν'**, και δεν προσαρμόσθηκαν στον θεσμό της δουλείας του Οθωμανικού χαρεμιού, δηλαδή στην απομόνωση, στους περιορισμούς, και στην τρομακτικά μονότονη και ανθυγιεινή καθημερινή ζωή μέσα στο χαρέμι. Δεν είχαν όλες την δυνατότητα, ή την 'τύχη', να εκμεταλλευθούν και να χρησιμοποιήσουν τα μέσα, που τους παρείχε ο θεσμός της δουλείας του χαρεμιού, για να 'εξελιχθούν' στην πυραμιδική του ιεραρχία. Το δεδομένο αυτό οδηγούσε τις έγκλειστες γυναίκες στην υπερκατανάλωση τροφών, και ως επακόλουθο στην βουλιμία και στην παχυσαρκία, στην υπερκατανάλωση διαφόρων ναρκωτικών και ουσιών, όπως το όπιο, τον καπνό και το τσιγάρο,[8] που είχαν ως αποτέλεσμα τον εθισμό και τον **πρόωρο θάνατο.** Βυθίζονταν σε μία κατάσταση μελαγχολίας, που οδηγούσε στην **μελαγχολική τρέλα,**[9] και έφθανε **«στα όρια της φρικτής μελαγχολίας»,**[10] η οποία γεννούσε την **«παραφροσύνη»**[11] ή οδηγούσε στον **πρόωρο θάνατο.** Οι γυναίκες, που υπήρξαν υγιείς και δυνατά κορίτσια στην ηλικία των δώδεκα ετών, πέθαιναν κατά εκατοντάδες **πρόωρα,** μεταξύ δεκαοχτώ και τριάντα ετών, από την υπερκατανάλωση και γενικά από τον αφύσικο και ανθυγιεινό τρόπο ζωής μέσα στο χαρέμι.[12] **Ακόμα πιο άθλια, θλιβερή και αφόρητη έκανε την κατάστασή τους η έλλειψη στοργής, συντροφικότητας και αλληλεγγύης μεταξύ τους.**[13]

---

[6] Ibid., σελ. 291. [51b]

[7] Βλέπε 'Εισαγωγή στις Περιηγήτριες', υποκεφάλαιο σχετικά με το «Άλλο» ("The Other").
Βλέπε, Billie Melman. Women's Orients English Women and the Middle East, 1718-1918 Second edition, Macmillan, 1995, ("The Other"/«το Άλλο»), σελ. 1, 5, 9, 315-17.

[8] Στο δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα.

[9] 'Melancholy madness': μελαγχολική τρέλα, η κατάθλιψη, η μελαγχολία. Βλέπε: The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. (Volume I) [44a], Volume II., [51β]. [51b], σελ. 291.

[10] Ibid., σελ. 200. [51a]

[11] Ibid., σελ. 200. [51a]

[12] [63] 1865 Anna Vivanti
A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865. σελ. 116-117.

[13] Εξ'αιτίας του άγριου ανταγωνισμού που επικρατούσε μεταξύ των έγκλειστων γυναικών, των 'ανδρικών' χαρεμιών, σε αντίθεση με τα χαρέμια των 'γυναικών', όπως των πριγκιπισσών, δηλαδή τα χαρέμια που άνηκαν ουσιαστικά στην γυναίκα, επειδή ήταν ανώτερη κοινωνικά από

Υπήρχαν και εκείνες που εξαφανίζονταν μυστηριωδώς, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που δραπέτευαν από τα χαρέμια και την Τουρκία, το ποσοστό των οποίων, δυστυχώς, δεν γνωρίζουμε. Δεν κρατούσαν στατιστικά στοιχεία μέσα στο χαρέμι, όσον αφορά τους θανάτους, «τα θύματα της ζήλιας και του φθόνου»,[14] τις γέννες, και τις αποδράσεις. Η δικαιοσύνη ποτέ δεν εισχωρούσε μέσα σε αυτήν την διαφυλική σφαίρα,[15] και ποτέ δεν ασχολείτο με τα διαδραματιζόμενα σε αυτόν τον 'ιερό' και απαραβίαστο χώρο, και συνεπώς 'τα μυστήρια του χαρεμιού' παρέμεναν μυστήρια για τον έξω κόσμο. **Η εσωτερική ζωή, των έγκλειστων μελών του χαρεμιού, ήταν απόρρητη.** Κανένας άνδρας δεν είχε το δικαίωμα να επέμβει, και ως επακόλουθο ένας φόνος ποτέ δεν ετιμωρείτο. Κανένας άνδρας δεν είχε το δικαίωμα να μπει σε ξένο χαρέμι, εάν δεν ήταν το δικό του, ούτε και ο Υπουργός Δικαιοσύνης. Έτσι η εξαφάνιση ή ο θάνατος μιας γυναίκες έμενε ανεξερεύτητο. Εθεωρείτο μεγάλη προσβολή το απλό γεγονός και μόνο να ερωτήσεις έναν Τούρκο από ευγένεια, όπως έκαναν οι Ευρωπαίοι, τι κάνει ή πως είναι η γυναίκα του ή οι γυναίκες του, ή οι κόρες του. Σημαντική είναι η άποψη της Μελέκ Χανούμ, η οποία μετά την απόδρασή της από την Τουρκία, επεσήμανε ότι η Τουρκική κυβέρνηση εμπόδιζε την διάδοση της αλήθειας, σχετικά με **την εσωτερική αποσύνθεση του διεφθαρμένου (demoralizing) θεσμού του χαρεμιού**, δηλαδή τα άθλια οικογενειακά ήθη, έθιμα και συνήθειες.

Οι 'δυνατές' ή 'ισχυρές', δηλαδή οι έγκλειστες γυναίκες που επιβίωναν, προσαρμόζονταν, και 'εξελίσσονταν', συνειδητά ή ασυνείδητα, στην γυναικεία πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού, ή εκείνες που αποκτούσαν κάποια επιρροή στις γυναίκες της υψηλής ιεραρχίας, εκαλλιεργούσαν και εξειδικεύονταν στην «επιστήμη της ίντριγκας»,[16] ως **στρατηγική επιβίωσης** και **αυτοενδυνάμωσης**, ή ακόμα θα μπορούσαμε να ισχυρισθούμε, ως μία στρατηγική, ή μία **μορφή εκδίκησης** για την αρχική τους υποδούλωση (ή εξανδραποδισμό), όπως είδαμε στην περίπτωση των χασεκί σουλτάνων και των βαλιδέ σουλτάνων. Έτσι, αυτή η γυναικεία πολυεθνική παρασιτική κοινωνία του Σαράι, αυτός ο πολυεθνικός γυναικείος μικρόκοσμος και το γυναικείο παρακράτος, ενεργούσε, λειτουργούσε και ασκούσε εξουσία ανενόχλητο, όπως είδαμε, από την εποχή της Ροξελάνης/Ροξαλένας έως την κατάργησή του σουλτανάτου, το 1922.

Διαποτισμένες με τον **δεσποτισμό** της Οσμανικής κοινωνίας που καθημερινά εβίωναν, οι γυναίκες αποκτούσαν μία **σκληρότητα** και **εφοδιάζονταν με τα ψυχικά μέσα** για να πολεμήσουν τις αντίζηλές τους και να πετύχουν τους σκοπούς τους, ακόμα και με την εξόντωση ενός αντιπάλου.

Όσον αφορά **την πραγματική καθημερινή ζωή** των **οδαλίσκων**, η πλειοψηφία των οποίων πέθαιναν πρόωρα, ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι προσωπικές μαρτυρίες της Αγγλίδας γκουβερνάντας Emmeline Lott (1864-1866) η οποία, μεταξύ άλλων, γράφει: «Εκτυφλωτικές είναι οι γραπτές εικόνες των ποιητών μας, σχετικά με την ζωή του Χαρεμιού, έχω επισκεφθεί και έχω κατοικήσει σε τρία χαρέμια, που θα έπρεπε να είναι, και αναμφίβολα είναι, τα **πιο**

τον σύζυγό της. Σε αυτά τα χαρέμια, μία γυναίκα είχε την απόλυτη εξουσία, και ο σύζυγός της δεν μπορούσε να επέμβει ή να μπει στο χαρέμι της, χωρίς την άδειά της. Δεν τολμούσε να παντρευθεί δεύτερη γυναίκα, ή να αγγίξει τις σκλάβες της.

[14] Ibid., σελ. 116-117. [63]

[15] Όσον αφορά τον όρο, "gendered sphere", βλέπε Billie Melman. Women's Orients. English Women and the Middle East, 1718-1918. Second edition, Macmillan, 1995

[16] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London. Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume I, preface. [51a]

θαυμάσια χρυσά κλουβιά, αλλά δεν έχω καμμία επιθυμία να επισκεφθώ ή να ζήσω σε τέταρτο."[17]

«Πέρασε πάνω από ένας αιώνας», όπως υπογραμμίζει η Lott, από την εποχή που η πρώτη περιηγήτρια η Lady Mary W. Montagu, η σύζυγος του Edward Wortley Montagu, Πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη, επισκέφθηκε και γοητεύθηκε από τα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ, το 1717. Για την Montagu, η οποία ήταν η πρώτη αναγνωρισμένη περιηγήτρια, που έγραψε για την ζωή των γυναικών μέσα στα Οθωμανικά Χαρέμια της ελίτ, 149 χρόνια πριν την Lott, δεν ήταν απαραίτητο, ως σύζυγος του Άγγλου Πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη, «να εξευμενίσει τον **'Πανίσχυρο Άρχοντα και Ηγεμόνα, τον Πρίγκιπα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, Μπαχσίς (Baksheesh)**, για να διεισδύσει στο χαρέμι, διότι η κοινωνική της θέση, ως συζύγου πρέσβη, άνοιξε όλες τις πόρτες των χαρεμιών της Οθωμανικής ελίτ, όπως τονίζει η Lott. Της δόθηκε, λοιπόν, η ευκαιρία, όπως επισημαίνει η Lott, ως επίσημη προσκεκλημένη να απολαύσει την φιλοξενία των χαρεμιών, **τα οποία είχαν ετοιμασθεί ιδιαίτερα για την επίσκεψή της**, σε αντίθεση με την Lott, η οποία αντιμετωπίσθηκε ως μία «Άπιστη» εργαζόμενη υπηρέτρια, «κόρη της Εύας» και «Χριστιανικό σκυλί», και όπως η ίδια τονίζει, **είχε την ευκαιρία να δει τις οδαλίσκες πραγματικά και κυριολεκτικά «στο σπίτι τους»**. Η Αγγλίδα γκουβερνάντα θεωρεί, ότι η Lady Montagu δεν είχε την ευκαιρία, όπως εκείνη, για να μελετήσει την αληθινή και πραγματική καθημερινή ζωή των οδαλίσκων και να δει τις **ανεξερεύνητες περιοχές του χαρεμιού.**[18]

Σε αντίθεση με την Lady Montagu, αυτή η ευκαιρία δόθηκε, όπως τονίζει η Lott, «σε ένα ταπεινό άτομο σαν και εμένα, με την επίσημη ιδιότητα μου ως γκουβερνάντα της Αυτού Μεγαλειότητος του Μεγάλου Πασά Ιμπραχήμ, τον μικρό γιο της Αυτού Μεγαλειότητος Ισμαήλ Πασά, τον Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, εγγονό του Μεχεμέτ Αλί, και γιο του ηρωικού πολεμιστή, τον διάσημο Ιμπραχίμ Πασά- να αποτελεί την πρωτάκουστη περίπτωση στα χρονικά της Τουρκικής Αυτοκρατορίας, να κατοικήσει μέσα **στο επίκεντρο της ίντριγκας**, στα χαρέμια του Σαράι και της Αντιβασιλείας της Τουρκίας και της Αιγύπτου...».[19] Επισημαίνει, επίσης, **ότι ο στόχος της και ο σκοπός των βιβλίων της ήταν να αποκαλύψει στην Ευρωπαϊκή κοινωνία, την πραγματική ζωή στα χαρέμια της Αιγύπτου και της Κωνσταντινούπολης, και ιδιαίτερα την καθημερινή ζωή των οδαλίσκων (των παλλακίδων) της εποχής της, δηλαδή το 1864 έως το 1866.**

---

[17] Ibid., σελ. 289. [51β]

[18] Ibid., [51ε] preface.

«She had no need to propitiate that all-powerful Sovereign Prince of the Ottoman Empire, "Baksheesh",—who, whatever may be (v) his demerits as a statesman, stands forth, in the present age, most prominently as the precursor of civilisation in the Turkish dominions, and for whom a most brilliant future is in prospect—to obtain ingress. Her rank and position were the Telecem, "talisman," which threw open to her the heavy ponderous portals, drew back the massive double-bolted doors, and gave her access to those forbidden "Abodes of Bliss" of the stolid, sensual, and indolent Blue Beards of the East.

Nevertheless, her handsome train, Lady Ambassadress as she was, swept but across the splendid carpeted floors of those noble Saloons of Audience, all of which had been, as is invariably the custom, well "swept and garnished" for her reception. The interior of those Harems were to her Ladyship a terra incognita, and even although she passed through those gaudy halls like a beautiful meteor, all was couleur de rose, and not the slightest opportunity (vi) was permitted her to study the daily life of the Odalisques. True, she had witnessed the "Strange fascination of Eastern gorgeousness, reverie, and passion," but yet, as she had not been allowed to penetrate beyond the reception halls, nor to pollute the floors of the chambers of those "Castles of Indolence" with her defiling footsteps, the social manners, habits, and customs of the Creme de la Creme of both Turkish and Egyptian noblesse, and the Star Chamber of Ottoman intrigue, were to her all unexplored regions." [preface]

[19] Ibid., σελ. preface. [51α]

« It was reserved to a humble individual like myself, in my official capacity as Governess to His Highness the Grand Pacha Ibrahim, the infant son of H.H. Ismael Pacha, the Viceroy of Egypt, the grandson of Mehemet Ali, and the son of that gallant warrior, the renowned Ibrahim Pacha, to become the unheard of (vii) instance in the annals of the Turkish Empire, of residing within those foci of intrigue, the Imperial and Viceregal Harems of Turkey and Egypt; and thus an opportunity has been afforded me of . Asmodeus-like, uplifting that impenetrable veil, to accomplish which had hitherto baffled all the exertions of Eastern travellers."

Η Lott συγκρίνει την καθημερινή ζωή των οδαλίσκων, στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, με εκείνη των οδαλίσκων στο χαρέμι του Σαράι, το 1865, και παρατηρεί, μεταξύ άλλων, ότι οι γυναίκες του χαρεμιού του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ ήταν «πολύ πιο πολιτισμένες» από εκείνες του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου. Πως φθάνει η Αγγλίδα γκουβερνάντα σ' αυτό το συμπέρασμα; Εξετάζοντας σχολαστικά τις καθημερινές τους ασχολίες, απασχολήσεις ή συνήθειες.

Για παράδειγμα, όπως μας πληροφορεί, τα βράδια, οι γυναίκες του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, **ψυχαγωγούνταν** μεταξύ τους, τραγουδώντας και παίζοντας καστανιέτες. Άλλες κάθονταν ήσυχα σε ομάδες, κεντώντας ή διορθώνοντας τα ενδύματά τους, και άλλες έπαιζαν τράπουλα και ντόμινο. Επισημαίνει, μεταξύ άλλων, όπως και οι υπόλοιπες περιηγήτριες που προηγήθηκαν ή που θα την ακολουθήσουν, ότι αυτές οι έγκλειστες γυναίκες του Σαράι **δεν έκαναν τίποτα άλλο, παρά να κάθονται ή να ξαπλώνουν όλη μέρα, καπνίζοντας, τρώγοντας και πίνοντας καφέ** μέχρι τις δέκα το βράδυ, όπως και στο βασιλικό χαρέμι της Αιγύπτου, μέχρι να εμφανισθεί ο Μέγας Ευνούχος (the Grand Eunuch), δηλαδή ο κιζλαραγασί, ο οποίος τις καλούσε να προσευχηθούν, αναλαμβάνοντας τον ρόλο του Μουφτή, και τότε όλες έπεφταν στα γόνατά τους για να προσευχηθούν.[20] Μετά από τις προσευχές, οι ευνούχοι κλείδωναν τις πύλες και όλες τις πόρτες του χαρεμιού, και οι γυναίκες πήγαιναν για ύπνο.[21] Μας πληροφορεί, ακόμα, ότι όλες αυτές οι εξισλαμισμένες σκλάβες ήταν **«φανατικές»**,[22] όσον αφορά την θρησκεία τους, και ότι ξυπνούσαν στις τέσσερις το πρωί για να πουν την καθημερινή τους προσευχή, το ναμάζι, την οποία έλεγαν κάθε δύο ώρες.

Στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου οι γυναίκες ξυπνούσαν πολύ νωρίς, στις πέντε το πρωί, και στις έξι ο Μέγας Ευνούχος, δηλαδή ο κιζλαραγασί, απήγγελλε προσευχές στις έγκλειστες γυναίκες του χαρεμιού, άγγιζε το κέντρο του μετώπου τους με το δάχτυλό του, που είχε μουτζούρα, και άφηνε ένα μαύρο σημάδι στο μέτωπό τους. Ένα πρωί ο Ευνούχος πέρασε μπροστά από την Lott, που τους παρακολουθούσε και πήγε να της βάλει στο μέτωπο της αυτό το σημάδι του πιστού Μουσουλμάνου, όμως εκείνη τραβήχθηκε και ο ευνούχος χαμογέλασε και την προσπέρασε.[23]

Η Fanny Janet Blunt, όσον αφορά την ψυχαγωγία των οδαλίσκων του Σαράι, μας πληροφορεί ότι εξηρτάτο πολύ από τα γούστα και τον χαρακτήρα του σουλτάνου, που βασίλευε. Την εποχή του Σουλτάνου Αμπτούλ-Μεζίντ (1839-1861), για παράδειγμα, αυτές οι διασκεδάσεις καθημερινώς αυξάνονταν και έπαιρναν την μορφή Ευρωπαϊκών εφευρέσεων. Ο σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ είχε κτίσει, όπως γράφει η Blunt, «ένα υπέροχο θέατρο μέσα σε ένα από τα παλάτια.» Ένας Ευρωπαϊκός θίασος έπαιζε έργα, που οι γυναίκες επιτρεπόταν να παρακολουθήσουν πίσω από καφασωτά πλέγματα. Ενδιαφέρον έχει η παρατήρησή της, ότι «μεγάλη προτίμηση είχε ο σουλτάνος για το **Μπαλέτο.**» Ανάμεσα στις ψυχαγωγικές απασχολήσεις των γυναικών ήταν και τα ψώνια, ή οι αγοραστικές εκστρατείες τους στους δρόμους του Πέραν, και **οι γυναικείες δεξιώσεις στους κήπους** του Σαράι,[24] εκδηλώσεις κατά τις οποίες οι γυναίκες συνοδεύονταν πάντα από ευνούχους.

---

[20] Ibid., σελ.215, [51β].
[21] Ibid., σελ. 216. [51β],
[22] Ibid., σελ. 204, [51β]
[23] Ibid., σελ. 205. [51β]
[24] [44a] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 Vol. I., [44°] σελ. 264.

Στην βασιλεία του επόμενου σουλτάνου, δηλαδή του Αμπτούλ-Αζίζ (1861-1876), όπως μας πληροφορεί η Blunt, ο τόνος έκφρασης του Σαράι είχε πέσει, και είχε γίνει πιο παραδοσιακός και αυστηρός, η ζωή δε των γυναικών ακόμα **πιο περιορισμένη**. Υπήρχαν λιγότερες Ευρωπαϊκές διασκεδάσεις ή ψυχαγωγικές εκδηλώσεις και περισσότερες Τουρκικές, όπως το Τουρκικό θέατρο.[25]

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι παρατηρήσεις της Lott, που αφορούν τις οδαλίσκες (παλλακίδες) του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου: **«Όταν έμαθα την γλώσσα τους, βρήκα τις συζητήσεις των οδαλίσκων πολύ χυδαίες... Οι συζητήσεις τους, που καταντούσαν απόλυτα κουραστικές με το πέρασμα της ώρας, μονίμως άγγιζαν θέματα, που στην Ευρώπη θεωρούνται ως εγκληματικά, απαίσια, αισχρά (ή άσεμνα), βρώμικα, και αηδιαστικά.»**[26]

Η Lott δεν καταγράφει το περιεχόμενο αυτών των αισχρών, χυδαίων και εγκληματικών συζητήσεων.

Εδώ πρέπει να επαναλάβουμε, ότι οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα, λόγω της δυτικής ηθικής της εποχής τους, ιδιαίτερα αυτής που σχετιζόταν με θεωρήσεις του είδους: τι ήταν επιτρεπτό για το γυναικείο φύλο, δήλωναν στο αναγνωστικό κοινό τους, ότι δεν μπορούσαν να τους προσβάλουν με την καταγραφή τέτοιων συζητήσεων, και ότι δεν τολμούσαν να παρουσιάσουν στα έργα τους λεπτομέρειες για τις σκηνές που είδαν, επειδή θα συγκλόνιζαν και θα πρόσβαλαν την ηθική. Έτσι, καταλήγουν στην χρήση πολλών επιθέτων, για να περιγράψουν τις εικόνες που είδαν ή τις συζητήσεις που άκουσαν όπως, 'εγκληματικά', 'απαίσια', 'βρώμικα', 'χυδαία', 'αηδιαστικά', 'αισχρά' κλπ. Ακόμα, ορισμένες περιηγήτριες εμφανίζουν ένα απολογητικό χαρακτήρα, στην αφιέρωση ή στην εισαγωγή των έργων τους, όπου απολογούνται για την είσοδό τους στον ανδρικό χώρο του βιβλίου. Άλλες, πάλι, απολογούνται για τυχόν λάθη στα έργα τους και δικαιολογούν τους στόχους τους, ως συγγραφείς. Παρά τις δυτικές προκαταλήψεις του 19ου αιώνα, που συσσωρεύονταν στο γυναικείο φύλο, υπήρχαν και περιηγήτριες που τις αγνόησαν και διείσδυσαν μέσα στα Οθωμανικά χαρέμια παρέχοντάς μας άμεσες και πολύτιμες πληροφορίες, ως αυτόπτες μάρτυρες, οι οποίες δεν είχαν κανένα πρόβλημα να περάσουν το κατώφλι του ανδρικού χώρου του βιβλίου και να δικαιολογήσουν το συγγραφικό τους έργο.

Όσον αφορά την πραγματική καθημερινή ζωή των οδαλίσκων, κατά την Lott οι παλλακίδες του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου δεν είχαν καμμία ουσιαστική επαφή με τον ιδιοκτήτη τους. «Μέσα στην **μονότονη απομόνωση** τους, που τους στερούσε όλη την συμμετοχή στην ζωή του ηγεμόνα κυρίου και αφέντη τους, γνώριζαν πολύ λίγα για την καθημερινή ζωή του».[27] Το ίδιο ίσχυε και για τις συζύγους του. «Οι Υψηλότατες δεν μοιράζονταν τίποτα με αυτόν, ωστόσο μοιράζονταν τις σκλάβες του, οι οποίες σκλάβες δεν έκρυβαν τις ερωτικές επαφές τους μαζί του, και με πλησίαζαν πολύ ψυχρά για να με ενημερώσουν, όποτε τις διέταζε η Αυτού Υψηλότης της Αντιβασιλείας να πάνε στο περίπτερό του, [δηλαδή στο διαμέρισμά του],

[25] Ibid., σελ. 266. [44α]
[26] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha. Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London. Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume II., [51b], σελ. 291.
[27] Ibid., σελ. 291. [51β]

να τον ευχαριστήσουν, πράγμα που και εκείνες το εθεωρούσαν μεγάλη τιμή.»[28]

Από την άλλη πλευρά, οι «Υψηλότατες», δηλαδή οι τρεις σύζυγοι του Αντιβασιλέα,[29], όπως παρατηρεί με κατάπληξη η Lott, δεν έδιναν την παραμικρή σημασία σε αυτές τις ερωτικές περιγραφές των οδαλίσκων, και ούτε «μου έκαναν καμμία νύξη ή υπαινιγμό, σχετικά με αυτές τις επισκέψεις» στον σύζυγό τους. Η ίδια η Lott παρακολουθούσε με κατάπληξη κάθε βράδυ από το παράθυρό της στο χαρέμι, όπως ήδη αναφέραμε, μια ευνοούμενη οδαλίσκη, ή ίκμπαλ να συνοδεύεται από μεγάλη μουσική πομπή, αποτελούμενη από ευνούχους, στο διαμέρισμα του Αντιβασιλέα, για να περάσει το βράδυ μαζί του. «Εάν τις ρωτούσα, αν πέθαιναν από πλήξη με τόσο **εξευτελιστική ύπαρξη**, θα μου απαντούσαν, Μαφές, Μαντάμ! Μαφές, Μαντάμ! 'Τι σημασία έχει! Τι σημασία έχει!»[30] Έμοιαζαν να είχαν αφεθεί στην μοίρα τους.

Κατά την άποψη της Αγγλίδας γκουβερνάντας, οι γυναίκες του χαρεμιού είχαν **βάρβαρα έθιμα**, καθώς και **αηδιαστικούς** και **προκλητικούς** τρόπους. Η Lott ένοιωθε, όπως δηλώνει η ίδια, ότι την είχαν εγκλωβίσει και ότι την είχαν κλείσει έξω από την «λογική κοινωνία».[31] Σοκαριζόταν από τα γυμνά κορμιά, που επιδεικνύονταν μπροστά στον πεντάχρονο πρίγκιπα μαθητή της, ένοιωθε, ότι ήταν περικυκλωμένη από **«ραδιούργες ιντριγκαδόρισες»**, Αραβίδες νοσοκόμες/νταντάδες», οι οποίες την μισούσαν και την ζήλευαν, επειδή θεωρούσαν, ότι ετύγχανε ειδικής μεταχείρισης από τον Αντιβασιλέα και από τις τρεις συζύγους του. Θεωρούσαν, ότι η Lott επροηγούντο από τις ευνοούμενες παλλακίδες (ίκμπαλς) του, ή ακόμα και τις ίδιες τις συζύγους του Αντιβασιλέα,[32] εξ αιτίας ορισμένων προνομιών που της είχαν παραχωρήσει. Η παρουσία της δημιουργούσε κάποια ταραχή στην καθιερωμένη ιεραρχία του χαρεμιού, η οποία γινόταν έκδηλη από ορισμένες 'ακούσιες' εθιμοτυπίες. Δηλαδή, οι έγκλειστες γυναίκες δεν μπορούσαν να καταλάβουν γιατί της παρείχαν ορισμένα προνόμια όπως, μαχαιροπίρουνα, και ιδιαίτερα το δικαίωμα να δειπνεί μόνη της στο δωμάτιό της, αγνοώντας το πρωτόκολλο της ιεραρχίας σε αυτόν τον τομέα, ένα προνόμιο που ανήκε, μόνο στις πρώτες κυρίες της πυραμιδικής ιεραρχίας.

Κατά την εκτίμηση της Lott, **«η τρομακτικά μονότονη»** καθημερινή ζωή των οδαλίσκων, **«η μονότονη απομόνωσή τους»**, αυτή η **«φυλάκιση του θηλυκού μυαλού»**, και **«η ληθαργική νάρκη που σαβανώνει το μυαλό»** μέσα στο χαρέμι, οδήγησε πολλές από αυτές τις έγκλειστες γυναίκες στην **«μελαγχολική τρέλα»**,[33] στην υπερβολική χρήση ναρκωτικών ή ουσιών, καθώς και στην χρήση **«ενός υποκατάστατου»** που ονομάζεται η **ίντριγκα**. Συγκεκριμένα γράφει :

«Είναι αδύνατον να διανοηθείτε πόσο δύσκολο είναι να μιλήσεις με άτομα, τα οποία συνήθως αντιλαμβάνονται τον κόσμο μόνο πίσω από καφασωτά παράθυρα, ή από κουρτίνες αμαξών, ή από τα καΐκια. Άτομα τα οποία, αν και μακριά από τα ενδιαφέροντα του κόσμου, στην πραγματικότητα και κατ'

---

[28] Ibid., σελ. 291. [51β].
[29] Ibid [51b]
Η Lott αναφέρεται στις τρεις συζύγους, στις τρεις 'πρώτες κυρίες' του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, στις οποίες δίνει τον τίτλο της Πριγκίπισσας, αντί εκείνου της Καντίν ή της Χανούμ ή Χανούμ Εφέντη, όπως στην περίπτωση των 'άτυπων συζύγων' του σουλτάνου στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι.
[30] Ibid., σελ. 291-292. [51β]
[31] Ibid., σελ. 201. [51a]
[32] Ibid., σελ. 202. [51a]
[33] Ibid., σελ. 291. [51β]

ουσίαν ζούνε και ανακατεύονται μέσα σε αυτόν. Διότι εδώ, εκτός από το **σώμα, φυλακισμένο είναι και το θηλυκό μυαλό**. Η ζωή, μέσα στα χαρέμια, γίνεται **τρομακτικά μονότονη, και γεννάει την μελαγχολική τρέλα** Μία απόλυτη απροσεξία για τον κόσμο υποβόσκει μέσα στις αισθήσεις, μία απόλυτη **αδιαφορία** για ότι γίνεται γύρω σου, **και μία ληθαργική νάρκη σαβανώνει το μυαλό**. Από τι άλλο μπορεί να δημιουργηθεί αυτό, παρά από το να ανασαίνεις την ατμόσφαιρα που αποπνέει από αρώματα και καπνό, και τα ισχυρά ναρκωτικά, που διαποτίζουν τον αέρα;»[34]

Οι **'απροσάρμοστες'** αυτού του γυναικείου πολυεθνικού μικρόκοσμου, δηλαδή εκείνες που δεν κατάφερναν να προσαρμοσθούν στον ρόλο τους στο χαρέμι, βυθίζονταν στην κατάθλιψη ή στην υπερκατανάλωση ουσιών και πέθαιναν πρόωρα. Ακόμα και η Αγγλίδα γκουβερνάντα είχε νοιώσει τα συμπτώματα της μελαγχολίας, και κόντεψε να εθισθεί από την μολυσμένη ατμόσφαιρα του χαρεμιού, όπως μας πληροφορεί η ίδια.

Η ατμόσφαιρα, που καθημερινά ανέπνεε, όπως υπογραμμίζει έντονα, ήταν συνέχεια μολυσμένη με καπνό από τσιγάρα, μέσα στα οποία έβαζαν μεγάλες ποσότητες όπιο [opium], καθώς και άλλα δηλητηριώδη ναρκωτικά, τα οποία δεν κατονομάζει. Υποστηρίζει, ότι ένοιωθε ένα είδος **βαριάς ατονίας** και **απάθειας**, που καμμία ζωτική της προσπάθειά δεν μπορούσε να την αποβάλει. Επιπροσθέτως, δηλώνει, ότι η **απαθής μονοτονία της καθημερινής ζωής της**, είχε δημιουργήσει μία δυσάρεστη αίσθηση στο μυαλό της: «Όχι μόνο είχα χάσει πολύ από την συνηθισμένη μου ενέργεια, αλλά ένα είδος **λήθαργου** φαίνεται να γλίστρησε μέσα μου, μία τόσο απροσδιόριστη **απροθυμία να κινούμαι**.[35] ...Δεν ήταν η αίσθηση που εμείς οι Ευρωπαίοι ονομάζουμε **'ennui'**... αλλά ήταν μία κατάσταση που πλησίαζε τα **όρια της φρικτής μελαγχολίας**, που πρέπει σίγουρα, αν δεν διωχθεί, να γεννάει την **παραφροσύνη**...»[36] Μας πληροφορεί, επιπλέον, ότι είχε πονοκεφάλους που τους δημιουργούσαν οι συνεχείς συζητήσεις και οι δυνατές φωνές, περίπου 200 γυναικών και παιδιών, από τις τέσσερις το πρωί μέχρι τις 10.00 το βράδυ.[37] Η Αγγλίδα γκουβερνάντα αρρώστησε λόγω της ανθυγιεινής ζωής που έκανε στο χαρέμι και απεφάσισε να το εγκαταλείψει,[38] πράγμα που κατάφερε μετά από δύο χρόνια υπηρεσίας.[39]

Η Αγγλίδα περιηγήτρια **Annie Jane Harvey**[40] (1860,1870) επιβεβαιώνει τις εκτιμήσεις της **Lott**, όταν και εκείνη διακρίνει, ότι **«η δουλεία του μυαλού/νου»** και **«η πνευματική φυλάκιση είναι χειρότερη από την σωματική»**.[41]

Η Αγγλίδα ζωγράφος-περιηγήτρια **Mary Adelaide Walker** (1857-1897) διαπίστωσε, ότι ένα **πολύ μεγάλο ποσοστό** Κιρκάσιων κοριτσιών πέθαιναν πρόωρα από υπερκατανάλωση, και επεσήμανε, ότι η έλλειψη στοργής, συντροφικότητας και αλληλεγγύης έκανε την κατάσταση αυτών των γυναικών ακόμα πιο θλιβερή και αφόρητη.

---

[34] Ibid., σελ. 291. [51β]
[35] Ibid., σελ. 199. [51α]
[36] Ibid., σελ. 200. [51α]
[37] Ibid., σελ. 205-206. [51α]
[38] Ibid., σελ. 259. [51β]
[39] Ibid., σελ. 287. [51β]
[40] [50a] [50b] 1860, 1870 Mrs. Harvey, of Ickwell-Bury, ή Annie Jane Harvey.
1. Our Cruise in the Claymore, with a visit to Damascus and the Lebanon. By Mrs. (A.J.) Harvey of Ickwell-Bury. London. Chapman and Hall, 193, Picadilly, 1861 [50a].
2. Turkish Harems & Circassian Homes by Mrs. Harvey (of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street 1871 [50b].
[41] Ibid., σελ. 91 [50b] - '"Slavery of the Mind" και "Mental imprisonment..."'

Δεν αναφέρει το ποσοστό θανάτων, αποκαλύπτει, όμως, ότι **πάντα έδιωχναν από το χαρέμι και την οικία μία ετοιμοθάνατη έγκλειστη σκλάβα.** Προσθέτει, φανερά συγκινημένη, ότι εκείνες τις στιγμές, που η δύστυχη σκλάβα αισθανόταν την πίκρα του πεπρωμένου της, τα μέλη του χαρεμιού τις έδειχναν ελάχιστη συμπόνια, οίκτο ή τρυφερότητα. Την έδιωχναν γιατί εθεωρείτο ένα βάρος από το οποίο έπρεπε να απαλλαγούν όσο το γρηγορότερο δυνατόν. Δεν υπήρχε κανείς με την υποχρέωση να την περιποιηθεί, να καταπραύνει τον πόνο της, και να της παρέχει στοργική φροντίδα. Η Walker παρατηρεί, ότι «ίσως, ορισμένες από τις συντρόφισσές της, οι πιο συμπονετικές από τις υπόλοιπες, θα αφιέρωναν χρόνο να την περιποιηθούν και να την υπηρετήσουν, αλλά, όπως πιο συχνά συμβαίνει είναι οι καλόκαρδες και άτεκνες νέγρες στις οποίες στρέφονται οι σκλάβες για να παρηγορηθούν, στις σκοτεινές ώρες του πόνου και της συμφοράς τους.»[42] Αυτή η έλλειψη στοργής και συντροφικότητας, μεταξύ των οδαλίσκων, παρατηρήθηκε και από την Lott στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου και σε εκείνο του Σαράι του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ.

Πως είναι δυνατόν οι συντρόφισσές της στην δουλεία, δηλαδή οι άλλες οδαλίσκες μεταξύ των οποίων το σύστημα του χαρεμιού είχε καλλιεργήσει τόσες αντιζηλίες και αγώνες για εξουσία, που έφθαναν μέχρι τον φόνο, να της συμπαρασταθούν σε ώρα ανάγκης;

Όσον αφορά τον χαρακτήρα που διαμόρφωναν οι οδαλίσκες-σκλάβες, χάρη στον θεσμό της δουλείας του χαρεμιού, η Lott τονίζει ότι, όποτε μία οδαλίσκη τύχαινε-που ήταν σπάνιο—και εξυψωνόταν στην πυραμιδική ιεραρχία σε κάποια διακεκριμένη θέση, «περνώντας από το σκοτάδι στο φως», ήταν γενικά τόσο διαποτισμένη με τον **δεσποτισμό**, που καθημερινά εβίωνε μέσα στο χαρέμι, που αποκτούσε με την εξύψωσή της, μία **πτηνώδη σκληρότητα** και λαγνεία ή πόθο.[43] **Θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε την διαμόρφωση αυτής της συμπεριφοράς, και την προσαρμογή στις πραγματικές καθημερινές συνθήκες, ως μία στρατηγική επιβίωσης και αυτοενδυνάμωσης.**

Πως κατάφερε η Lott, η Αγγλίδα γκουβερνάντα να συμβιώσει με αυτές τις γυναίκες του χαρεμιού, παρά το γεγονός ότι την εθεωρούσαν μία 'Άπίστη' υπηρέτρια, δηλαδή μία μη-Μουσουλμάνα;

Πρώτον, όπως μας πληροφορεί η ίδια, με το πέρασμα του χρόνου οι γυναίκες του χαρεμιού, είχαν αρχίσει να εκτιμούν τις Ευρωπαϊκές της συνήθειες. Δηλαδή, όταν αρρώσταιναν, ζητούσαν την συμβουλή της, ακολουθούσαν τις οδηγίες της και «έκαναν ό,τι μπορούσαν αυτά τα **δύστυχα, αμαθή, εξαπατημένα** και **παραμελημένα** πλάσματά να εγκαταλείψουν τις συνήθειες τους, που τους εξηγούσα ότι ήταν **αποκρουστικά στην ευγένεια**, και ιδιαίτερα, όταν τους έλεγα, ότι δεν ήταν *a la Franca*, ή "*European*".»[44] Δεν προσδιορίζει, όμως, ποιες ήταν αυτές οι συνήθειες που θεωρούσε αποκρουστικές στην ευγένεια. «Είχαν συνδεθεί τόσο πολύ μαζί μου, πριν φύγω για την Κωνσταντινούπολη, από τις Υψηλότατες συζύγους μέχρι την Μιχτούρ *(Mihtur)*, 'την γυναίκα που σκουπίζει', και όλες μου

---

[42] [57β] Mary Adelaide Walker
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β], σελ. 70.

[43] The English Governess in Egypt: Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott, Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume I., [51a], σελ. 78.

[44] Ibid., σελ. 254. [51a]

συμπεριφέρονταν με μεγάλη καλοσύνη, προσοχή και σεβασμό, που μου επέτρεψε να γνωρίσω τα λεγόμενά τους και την ζωή τους, πράγμα που αν δεν συνέβαινε, θα μου ήταν τελείως αδύνατον να παραμείνω μέσα στους τοίχους του χαρεμιού.»[45]

Δεύτερον, όπως υπογραμμίζει η ίδια, είχε υιοθετήσει την τακτική να δείχνει ότι δεν πρόσεχε «**τις μοναδικές συνήθειές τους, που για μένα ήταν παράξενα έθιμα**» τα οποία, βέβαια, δεν περιγράφει, και τρίτον, «Πρόσεχα να μην προκαλέσω την **ζήλια** τους. Έδειχνα σε όλες τις Υψηλότατες την ίδια προσοχή, τους έκανα τα ίδια **δώρα**, απέφευγα να δώσω την παραμικρή πληροφορία για ό,τι άκουσα ή είδα... Με αυτόν τον τρόπο κέρδισα τον σεβασμό τους, την εκτίμησή τους, και την εμπιστοσύνη τους, και κυρίως αυτό που ήταν πολύτιμο για ένα άτομο στην κρίσιμη μου θέση, την προστασία τους. Με αυτόν τον τρόπο πέτυχα τον σκοπό μου, συνεπώς δεν ήμουν ξένη για αυτές».[46] **Αυτή η οικειότητα που είχε δημιουργηθεί, όπως επισημαίνει η ίδια, της έδωσε την ευκαιρία να δει τις οδαλίσκες, όπως δεν τις έχει δει ξανά άλλη Ευρωπαία, ή όπως δεν θα τις δει ξανά ποτέ, δηλαδή κυριολεκτικά «στο σπίτι τους».**[47]

Τέταρτον, όσον αφορά τις κυρίες της ανώτερης πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού, και τις κατώτερες σκλάβες, τις κρατούσε όλες σε μία «σεβαστή απόσταση...διότι γνώριζα, ότι οι Έλληνες και οι Γερμανοί στο χαρέμι ήταν απεσταλμένοι των κομμάτων τους, και έκαναν ό,τι μπορούσαν για να περιστοιχίσουν Την Αυτού Μεγαλειότητα, τον Αντιβασιλέα, με δικά τους πλάσματα (γυναίκες). Φυσικά, αυτό γινόταν για προσωπικά, καθώς και πολιτικά κίνητρα....»[48]

Όσον αφορά την παιδεία, ή την μόρφωση αυτών των γυναικών, μας πληροφορεί, ότι ήταν ανύπαρκτη, και ότι ακόμα και οι τρεις σύζυγοι του Αντιβασιλέα δεν ήξεραν να γράφουν ή να διαβάζουν.[49]

Υπήρχαν πολλές μορφές στρατηγικών επιβίωσης, προσωπικής ενδυνάμωσης ή ψυχικής αυτοενδυνάμωσης, όπως η προσαρμογή στα δεδομένα, ή οι διάφορες μορφές διαμαρτυρίας και αντίστασης, όπως ήταν η **υποκρισία**, «η μάσκα»,[50] και η «κωμωδία»[51] των έγκλειστων γυναικών. Για παράδειγμα, περιηγήτριες εκτιμούν, ότι **οι γυναίκες έπαιζαν μία κωμωδία,**[52] **δηλαδή προσποιούνταν τις υπάκουες, τις δουλικές και τις ντροπαλές μπροστά στους ιδιοκτήτες**

---

[45] Ibid., σελ. 254. [51a]
[46] Ibid.,σελ. 255-256. [51a]
[47] Ibid.,σελ. 255-256. [51a]
[48] Ibid. σελ. 256. [51a]
[49] Ibid., σελ. 254. [51a]
Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η παρατήρησή της, σχετικά με την συμπεριφορά αυτών των γυναικών, όταν απεβίωσε μία πριγκίπισσα, η οποία κατοικούσε με την βαλιδέ, την μητέρα του Αντιβασιλέα, την χήρα του Ιμπραχήμ Πασά. Μαθαίνουμε, ότι όταν μία από τις κόρες του Αντιβασιλέα πέθανε, ολόκληρη η θηλυκή βασιλική οικογένεια κλείστηκε στα ιδιαίτερα διαμερίσματά της για τρεις ημέρες. Μόλις έμαθαν για τον θάνατο της νέας πριγκίπισσας οι τρεις σύζυγοι του Αντιβασιλέα, μαζί με όλες τις σκλάβες τους «έπεσαν στο πάτωμα και άρχισαν να ουρλιάζουν.» Τρεις ημέρες δεν δέχονταν καμμία επισκέπτρια, ούτε τα ίδια τους τα παιδιά και ούτε τις σκλάβες τους. Επίσης μας πληροφορεί ότι στα κεφάλια τους φορούσαν μαύρες μαντίλες και στο σώμα τους σακάκια με χρώμα λεβάντας, καθώς και λευκά φορέματα. (σελ. 259)
[50] Ibid., σελ. 143. [51β]
[51] [30 a, b, c] 1850, 1852, 1858 Mme de la Princesse de Belgiojoso (Christine Trivulce de Belgiojoso, "La princesse journaliste renommee ")
La vie intime et la vie nomade en Orient. Scenes et souvenirs de voyage I et II., Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855, σελ.1042], [30α]
[52] Ibid., σελ. 1043. [30α]

τους ή στους συζύγους τους.[53] Υπήρχαν στρατηγικές επιβίωσης και αυτοενδυνάμωσης, όπως η σύναψη **γάμου** αυτών των εξισλαμισμένων σκλάβων του χαρεμιού με ελεύθερους Μουσουλμάνους, γεγονός που τις απελευθέρωνε από το νομικό καθεστώς της δουλείας, και τους παρείχε μία κοινωνική εξύψωση στην Οθωμανική κοινωνία.[54] Το ίδιο νόημα είχαν οι ακατάπαυστες γυναικείες συνελεύσεις ή συγκεντρώσεις σε άλλα χαρέμια, στα δημόσια γυναικεία λουτρά, και στα τζαμιά, όπου οι γυναίκες συζητούσαν και συνωμοτούσαν για να προωθήσουν τα σχέδιά τους και τους στόχους τους. Αξιοσημείωτη στρατηγική αυτοενδυνάμωσης, ή προσωπικής ενδυνάμωσης, ήταν η συμμετοχή αυτών των γυναικών, που υπήρξαν πρώην εξισλαμισμένες σκλάβες, στο δουλεμπόριο, δηλαδή η εμφάνιση του επαγγέλματος της **'δουλεμπόρισσας-εκπαιδεύτριας.** Απελευθερωμένες σκλάβες οι οποίες είχαν 'εξελιχθεί', χρησιμοποίησαν ή εκμεταλλεύθηκαν τον θεσμό της δουλείας για να ασχοληθούν και εκείνες με το δουλεμπόριο ή την 'επιχείρηση' αγοράς, εκπαίδευσης και πώλησης δούλων, τις οποίες προμήθευαν σε άλλα χαρέμια, είτε για κέρδος, ή ως δώρα, και με τις οποίες, ακολούθως, **διατηρούσαν ένα γυναικείο δίκτυο πελατειακών σχέσεων ή ένα είδος κατασκοπείας.** Θα δούμε, ότι η διακίνηση δούλων, σε μεγάλο βαθμό εκτελείτο από γυναίκες της υψηλής Οθωμανικής ελίτ, οι οποίες ήταν απελευθερωμένες σκλάβες, τα κέρδη των οποίων ήταν τεράστια, ιδιαίτερα όταν η επιχείρησή τους διεξαγόταν σε μεγάλη κλίμακα.[55]

Μία άλλη μορφή διαμαρτυρίας ή αντίστασης θα μπορούσε να θεωρηθεί η **μοιχεία** και η **βρεφοκτονία**, αν και οι πιο δυναμικές και δραστικές δηλώσεις αντίστασης στον εξανδραποδισμό και στην δουλεία του χαρεμιού θα δούμε, ήταν οι **αποδράσεις** από τα χαρέμια και την Τουρκία, και ιδιαίτερα η **αποστασία** από το Ισλάμ.

Σίγουρα οι σκλάβες- και οι πρώην σκλάβες- όσες επιβίωσαν και όσες προσαρμόσθηκαν, εχρησιμοποίησαν τους θεσμούς και τα έθιμα της Οσμανικής κοινωνίας για να εκδικηθούν την δουλεία τους. Δημιούργησαν ταραχές στην δημόσια και στην ιδιωτική ζωή των σουλτάνων, όπως, ήδη, εξετάσαμε, συνέβαλαν στην ποικιλότροπη παρακμή της νέας γενιάς, δηλαδή των απογόνων τους, εκμεταλλεύθηκαν τους γιους τους, τις κόρες τους, τις προστατευόμενές τους, τις σκλάβες τους, τους 'συζύγους' τους, τους ευνούχους τους, και ιδιαίτερα το καθιερωμένο έθιμο του δωροδοκιών (του baksheesh), για να επιβιώσουν, να αποκτήσουν και να επιβάλουν την δική τους εξουσία και τους δικούς τους στόχους. Χρησιμοποιώντας τον ίδιο τον θεσμό της δουλείας του χαρεμιού, και τα 'προνόμια', που τους παρείχε μέσα στην διαφυλική και διχοτομημένη σφαίρα τους, οι γυναίκες συνέβαλαν στην παρακμή της Οσμανικής/Οθωμανικής κοινωνίας. Πολύ σωστά παρατήρησε η Lott, ότι ο θεσμός του χαρεμιού, που δημιουργήθηκε από άνδρες για να υποτάσσουν, να απομονώσουν και να εξουσιάζουν ποικιλότροπα τις γυναίκες, μακροπρόθεσμα συνέβαλε στην καταστροφή τους.[56]

---

[53] Ibidl, σελ. 1047. [30α]

[54] Βλέπε Κεφάλαιο IV

[55] [86a] Lucy Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett
with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 403.
Βλέπε, επίσης,
WOMEN UNDER ISLAM. THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY. A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86β] σελ. 67.

[56] [51β] Emmeline Lott.
"The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople." By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha. Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard

Κατά την άποψη περιηγητριών και ορισμένων Μουσουλμάνων γυναικών του 19ου αιώνα, αυτό το διαφυλικό (gendered), **διχοτομημένο κοινωνικό σύστημα του χαρεμιού, αυτός ο πολυεθνικός γυναικείος μικρόκοσμος, που κατέστρεψε «την ηθική και ψυχική δύναμη των γυναικών»**[57]**, ως επακόλουθο έπνιξε ταυτόχρονα και τα στοιχεία μεγαλοσύνης, που θα μπορούσαν να αναπτύξουν οι Μουσουλμάνοι άνδρες, εάν δεν μεγάλωναν μέσα στα χαρέμια, κάτω από την επιρροή αυτών των απαίδευτων και αγράμματων γυναικών.**[58]

Έχοντας ζήσει στα χαρέμια των Οθωμανών, οι ξένες περιηγήτριες, όπως η Emmeline Lott,[59] καθώς και οι ελεύθερες Μουσουλμάνες, όπως η Τουρκάλα με το συγγραφικό ψευδώνυμο Adalet,[60] υποστήριξαν ότι **οι μελλοντικοί ηγέτες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που ζούσαν, μεγάλωναν και διαπαιδαγωγούνταν μέσα στα χαρέμια μαζί με τις μητέρες τους, τα αδέλφια τους από άλλες μητέρες, τις σκλάβες τους, τα παιδιά-σκλάβους, αρσενικά και θηλυκά, και τους ευνούχους, καταστρέφονταν και αλλοιώνονταν «μέσα σε αυτό τον θεσμό της διαφθοράς των γυναικών και των μικρών πριγκίπων»**[61]

Μία Τουρκάλα[62] **στην Άγκυρα, το 1890, φθάνει στο σημείο να προτείνει την σταδιακή κατάργηση της δουλείας με σκοπό την σταδιακή μελλοντική κατάργηση του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού.** Σχετικά δε με την Μουσουλμανική οικογένεια, η οποία βασιζόταν ή στηριζόταν αποκλειστικά στην δουλεία, αποκαλύπτει πρώτον, ότι οι Τουρκάλες, δηλαδή οι ελεύθερες Μουσουλμάνες αποτελούσαν την **μειονότητα** στα χαρέμια τους, ακόμα και το 1890, και δεύτερον, ότι δυσανασχετούσαν και ντρέπονταν για την δουλική καταγωγή των θηλυκών συγγενών τους, δηλαδή εκείνη της μητέρας τους, της γιαγιάς τους, της θείας τους κλπ.[63]

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι μαρτυρίες περιηγητριών που ακολουθούν, σχετικά με τις στρατηγικές επιβίωσης που ανέπτυξαν οι έγκλειστες γυναίκες των Οθωμανικών χαρεμιών.

Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume II., [51b], σελ. 299.

[57] Ibid., [51a], [51b].

Η Miss Lott ήταν, η γκουβερνάντα του Ιμπραήμ, γιου του Ισμαήλ Πασά και μεγάλου εγγονού του Μεχμέτ Αλί, έγραψε, επίσης, 'The Mohadderyn in the Palace', 1867 και 'The Grand Pacha's Cruise on the Nile', 1869.

[58] Emmeline Lott. [51a,b]

"The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople." By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I. Volume II. [51a, b]

[59] Ibid., [51a], [51b]

[60] [81α], [81β] ADALET

–Life in the Harem. By Adalet. The Nineteenth Century, A Monthly Review, edited by James Knowles. σελ. 959-966 No., Dec. 1890. [81a]

–Turkish Marriages viewed from a Harem. By Adalet. The The Nineteenth Century edited by James Knowles. σελ. 130-140. No. 185, July 1892. [81b]

[61] Ibid. σελ. 299 [81β]

[62] Ibid., [81a], [81b].

[63] Βλέπε Κεφάλαιο III.

7.2 Η Υποκρισία. Οι έγκλειστες γυναίκες «παίζουν μία κωμωδία...», αλλά όταν «πέφτει η μάσκα...»[64]

Ένα 'ταλέντο', που ανέπτυξαν και εκαλλιέργησαν οι γυναίκες των χαρεμιών, ήταν η υποκρισία, πράγμα που διαπίστωσαν πολλές περιηγήτριες, όπως και η Αγγλίδα γκουβερνάντα, όταν συνόδευσε το χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, δηλαδή **την πρώτη επίσημη γυναικεία αντιπροσωπεία,**[65] στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ, το 1865, στην Κωνσταντινούπολη.[66]

«...ήμουν πολύ τυχερή που συνόδευσα τις Υψηλότατες, διότι, δεν θα είχα ποτέ την ευκαιρία να μπω στο Χαρέμι του Σαράι. Για πρώτη φορά στα χρονικά της Τουρκικής Ιστορίας, μία Αιγύπτια πριγκίπισσα, [αναφέρεται στην χήρα του Ιμπραχήμ Πασά] είχε την τιμή να έχει στην διάθεσή της ένα από τα βασιλικά ανάκτορα για την υποδοχή της, και [πρώτη φορά] να τα μολύνει μία Ναζαράνι Κέλμπ, 'ένα Χριστιανό Σκυλί', με την παρουσία της. Γιατί τέτοια εύνοια προς την χήρα του Ιμπραχήμ Πασά, δεν γνωρίζω...»[67] Βέβαια, εδώ η εκτίμησή της είναι λανθασμένη. Η Lott δεν ήταν η πρώτη Χριστιανή, ή το πρώτο 'Χριστιανό σκυλί» που φιλοξενήθηκε στο χαρέμι του Σαράι. Υπήρχαν πολλές περιηγήτριες πριν, καθώς και μετά από αυτήν.

Όσον αφορά την υποκρισία των γυναικών, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει **«η σκηνή των κλαψουρισμάτων»**, όπως την περιγράφει η Lott, πριν την αποχώρηση αυτής της γυναικείας αντιπροσωπείας από την Αίγυπτο για την Κωνσταντινούπολη. Η Αγγλίδα γκουβερνάντα περιγράφει το παρασκήνιο, που

---

[64] [30 a, b, c] 1850, 1852, 1858 Mme de la Princesse de Belgiojoso ή (Christine Trivulce de Belgiojoso, "La princesse, journaliste renommee ")

La vie intime et la vie nomade en Orient. Scenes et souvenirs de voyage I et II., Revue des Deux Mondes, XXVe Annee Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855, σελ. 1043, 1047.

[65] "The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople." By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume II,, [51b], σελ. 167-172, 176.
ΠΡΩΤΗ ΕΠΙΣΗΜΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑ, 1864.

Όταν η Αιγυπτιακή φρεγάτα έφθασε στο Μπαμπέκ ('Bebek ή Babec,"'), οι γυναίκες έμειναν στο σκάφος δύο ώρες, ενώ η Βαλιδέ Πριγκίπισσα, , όπως αποκαλεί η Lott, την μητέρα του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, δέχθηκε την γυναικεία αντιπροσωπεία που έστειλε η Βαλιδέ Σουλτάνα, δηλαδή η μητέρα του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ, που απετελούντο από δώδεκα γυναίκες του Σαράι, οι οποίες μεταφέρθηκαν στο πλοίο με τρία καίκια, χωρίς την συνοδεία των ευνούχων τους. Τυλιγμένο γύρω από το πρόσωπο τους ήταν μία άκρη από άσπρο δίχτυ και το άλλο κομμάτι, δηλαδή η άλλη άκρη, ήταν τοποθετημένη πάνω από το κεφάλι τους, και φαίνονταν όλα τα χαρακτηριστικά τους. Στον ώμο τους φορούσαν χρωματιστούς μανδύες/ πέπλα με μανίκια, και δύο μεγάλες κάπες. Πριν μπουν, και κατέβουν στο σαλόνι (του πλοίου), έβγαλαν τα παπούτσια τους και τα άφησαν στην πόρτα όπου βρίσκονταν οι σκλάβες. Οι σκλάβες τους προσέφεραν καφέ και τσιγάρα, και έμειναν μόνο 15 λεπτά. Μετά ακολούθησαν ομάδες από γυναίκες που ανήκαν σε διάφορα χαρέμια της βασιλικής οικογένειας, καθώς και αυτές των υπουργών και άλλων αξιωματούχων. Μόλις έφυγαν, έφθασαν και τα χαρέμια των Τούρκων εμπόρων και των βασιλικών υποδηματοποιών, φέρνοντας μαζί τους πολλά ακριβά δώρα. Έφθασε και ο Μέγας Ευνούχος του Σουλτάνου, ντυμένος με Ευρωπαϊκή ενδυμασία και φορώντας ένα υπέροχο διαμαντένιο δακτυλίδι, ο οποίος μπήκε στην καμπίνα του Μέγα Ευνούχου της Βαλιδέ Πριγκίπισσας όπου, εκεί, παρέα με τον Μέγα Ευνούχου της Πριγκίπισσας συζύγου του Αντιβασιλέα, κάθισαν και κάπνισαν μία πίπα και ήπιαν ένα φλιτζάνι καφέ. Στο κατάστρωμα του πλοίου είχε στρωθεί ένα χαλί. Όταν τελείωσαν οι προετοιμασίες, ο Μέγας Ευνούχος του Σουλτάνου (Αμπτούλ Αζίζ) σηκώθηκε από τον καναπέ και οδήγησε την μητέρα του Αντιβασιλέα, την Βαλιδέ Πριγκίπισσα έξω. Ακολούθησε, όπως σημειώνει η Lott, «ο δικός μας ευγενής Μέγας Ευνούχος», τον οποίον ακολούθησε η μητέρα του διαδόχου πρίγκιπα, η Σύζυγος Πριγκίπισσα, (Princess Epouse), όπως την αποκαλεί η Lott. Από πίσω της, ακολουθούσαν, με την σειρά τους, οι υπόλοιποι ευνούχοι, κρατώντας σπαθιά στα χέρια τους, και πίσω από τις Πριγκίπισσες οι σκλάβες τους κλπ. Όταν αποβιβαστήκαμε μας υποδέχθηκαν με πλήρης τιμές, η στρατιωτική μπάντα έπαιζε και γύρω στέκονταν πολλές γυναίκες που ανήκαν στο Σαράι."

[66] Ibid., σελ. 143. [51b]

[67] Ibid., σελ. 176. [51β]

ακολούθησε, όταν ο Αντιβασιλέας, Ισμαήλ Πασάς, επιβιβάσθηκε στην Αιγυπτιακή φρεγάτα για να αποχαιρετήσει τα μέλη του χαρεμιού του. Όσον αφορά την υποδοχή του Αντιβασιλέα, μας πληροφορεί, ότι τον υποδέχθηκαν στο σκάφος με τα συνηθισμένα πρωτόκολλα, όπως την ομοβροντία είκοσι όπλων, μία μεγάλη συνοδεία, κλπ. Ο Αντιβασιλέας μπήκε στο σαλόνι και τον ακολούθησε πρώτα η μητέρα του, που την ονομάζει η Lott, η Βαλιντέ ή Βαλιδέ Πριγκίπισσα, και μετά προσήλθαν οι τρεις σύζυγοι του Αντιβασιλέα, και ο Μέγας Πασάς, δηλαδή ο μικρός πεντάχρονος πρίγκιπας γιος του. Στην συνέχεια, ακολούθησαν η Αγγλίδα γκουβερνάντα, και οι υπόλοιπες γυναίκες του χαρεμιού, όπως οι ίκμπαλς, δηλαδή οι ευνοούμενες οδαλίσκες του, και οι κατώτερες σκλάβες. **«Τότε άρχισε η σκηνή των Κλαψουρισμάτων, διότι όλες οι γυναίκες, από την υψηλότερη στην ιεραρχία μέχρι την χαμηλότερη, άρχισαν, όχι να κλαίνε, αλλά να μοιρολογούν...»**[68]

Μόλις, όμως, έφυγε ο Αντιβασιλέας, όπως υπογραμμίζει η Lott, ξαφνικά το σκηνικό άλλαξε, και μετατράπηκε σε ένα χαρούμενο και εύθυμο θαλάσσιο πικνίκ, ή συμπόσιο γυναικών, με φλιτζάνια καφέ, γλυκά του κουταλιού, τσιγάρα κλπ.[69]

Πριν από την Lott, η περιηγήτρια Princesse Belgiojoso,[70] η οποία ζούσε με την κόρη της στην Μικρά Ασία, στο Djaour-Daghda κοντά στην Άγκυρα, και γνώρισε τον λαό μέσα από την φιλοξενία που της παρείχαν στα χαρέμια τους, παρατηρεί, σχετικά με την συμπεριφορά των γυναικών προς τους αφέντες ή τους συζύγους τους ότι: **«όλα δεν είναι τίποτα άλλο, παρά μία κωμωδία».**

Αποκαλύπτει, ότι, όταν ο σύζυγος ή ο αφέντης επισκεπτόταν το χαρέμι του, όλες οι γυναίκες έδειχναν έντονο σεβασμό, αναμειγμένο με φόβο. Επισημαίνει, ότι μόλις εκείνος έμπαινε στο χαρέμι επικρατούσε **«μία έντρομη σιγή/ησυχία».**[72] Στην συνέχεια, μία από τις γυναίκες του έβγαζε τις μπότες του, μία άλλη του έβαζε τις παντόφλες, μία άλλη του προσέφερε την ρόμπα του, και μια άλλη την πίπα του, ή τον καφέ του ή γλυκά. «Μόνο εκείνος είχε το δικαίωμα να μιλήσει,[73] και μόλις απηύθυνε τον λόγο σε κάποια σύζυγό του, εκείνη κοκκίνιζε, χαμήλωνε το βλέμμα της, χαμογελούσε και απαντούσε με χαμηλή φωνή σαν να φοβόταν... **ΟΛΑ ΑΥΤΑ ΔΕΝ ΗΤΑΝ ΠΑΡΑ ΜΙΑ ΚΩΜΩΔΙΑ... Κατά βάθος, όλες αυτές οι γυναίκες ένοιωθαν πολύ λίγη συμπάθεια για τον κύριο και άρχοντά τους.»**[74] Όπως παρατήρησε, αυτές οι γυναίκες με την χαμηλή και ήπια φωνή με την ίδια ευκολία, **μόλις αποχωρούσε εκείνος από το χαρέμι, μιλούσαν μεγαλόφωνα και χωρίς φόβο ή περιορισμούς μέσα στον δικό τους κόσμο.**[75]

Η Belgiojoso υπογραμμίζει, ότι στο χαρέμι του Πρίγκιπα Μουστούκ Μπέη[76], κυριαρχούσε μία από τις συζύγους του και οι υπόλοιπες γυναίκες πάντα

---

[68] Ibid., σελ. 147-148. [51β]
[69] Ibid., σελ. 149. [51β]
[70] [30α] Mme de la Princesse de Belgiojoso
La vie intime et la vie nomade en Orient. Scenes et souvenirs de voyage I et II., Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. (I. pages 466-502 et II: σελ. 1020-1050). Les harems, les Patriaches et les Derviches, les Armeniennes de Cesaree... Constantinople (σελ. 471), Angora or l'ancienne Ancyre (l'ancienne capitale de la Galatie), Etaq-Maq-Oglou, bourg Verandcheir , Angora, Bajandur. Tcherkess (Antoniopolis), la Cappadoce; Kuprin, merdeche, Kircheir, Caesarea (et Judiehsou) et ies vills de Taurus. the Taurus: Allah-Daghda. Medem a Adana. Antioch. Latakia, Homs, Aleppo, Tarsus, Konia. Jerusalem. [30α].
[71] Ibid., σελ.1042. [30α]
[72] Ibid., σελ.1043, [30α]
[73] Ibid., σελ.1042. [30α]
[74] Ibid., σελ.1043. [30α]
[75] Ibid.,σελ.1043, [30α]
[76] Ibid. (Mustuk Bey, le prince du Djaour-Dhaghda')

σέβονταν την ιεραρχία.[77] Όταν εμφανίσθηκε στο χαρέμι ο σύζυγός της, και όσο παρέμενε στο χαρέμι, εκείνη έμοιαζε ντροπαλή και συγκλονισμένη, σαν ένα νέο νιόπαντρο κορίτσι. Προσθέτει, ότι **ο κύριος (master) ενός χαρεμιού κολακευόταν από την ντροπή και την αμηχανία, που πίστευε ότι ένοιωθαν οι γυναίκες του, όταν παρουσιαζόταν μπροστά τους, επειδή ένοιωθε την υπεροχή του.**[78]

Ανακαλύπτει, όμως, ότι μόλις οι γυναίκες απαλλάχθηκαν από την συντροφιά και την παρουσία του, η σύζυγός του Μουστούκ μπέη, **«έβγαλε την μάσκα της άγριας ντροπαλότητας και συζητούσαμε για πολύ ώρα με μεγάλη άνεση. Μου υπέβαλε πολλές ερωτήσεις... η ωραία οικοδέσποινά μου δεν είχε τόσο στενούς ορίζοντες, όσο πίστευε ο σύζυγός της, βλέποντας το ενδιαφέρον που έδειχνε για μία πληθώρα θεμάτων...»** Παρατηρεί, ακόμα, ότι μόλις οι γυναίκες ικανοποιούνταν γενικά, με μία απάντηση, δεν προβληματίζονταν άλλο, δηλαδή δεν ρωτούσαν ποτέ γιατί, διότι **εθεωρούσαν ότι ακόμα και τα ξένα ήθη και έθιμα καθορίζονταν σε σχέση με το πεπρωμένο (το Κισμέτ), και έτσι δεν ρωτούσαν ποτέ γιατί.**[79]

7.3 Η Μοιχεία (infidelity), η βρεφοκτονία, η διακοπή της κύησης, η ασέβεια στους θρησκευτικούς νόμους του Ισλάμ, και άλλες μορφές διαμαρτυρίας ή αντίστασης.

Η Lady Montagu, το 1717, και η Lady Craven, το 1786, **'ζήλευαν'** την **«ελευθερία»** των μουσουλμάνων γυναικών, οι οποίες μπορούσαν, όπως υποστήριξαν οι δύο περιηγήτριες του 18ου αιώνα, να κυκλοφορούν μεταμφιεσμένες, δηλαδή ανώνυμα και αγνώριστες, κάτω από τα γιασμάκια τους και τους φερετζέδες τους, και να πηγαίνουν ανενόχλητες όπου επιθυμούσαν, να κάνουν ό,τι τους ευχαριστούσε, και να συναντούν τους εραστές τους χωρίς να τις αναγνωρίζει κανείς, ούτε ο ίδιος τους ο σύζυγος.[80]

Όσον αφορά το θέμα της μοιχείας, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτίμηση της Belgiojoso, το 1852, η οποία έθεσε το ερώτημα, πως ήταν δυνατόν οι έγκλειστες γυναίκες των χαρεμιών να ήταν πιστές στο καθήκον τους και αφοσιωμένες στους συζύγους τους, εφ όσον δεν τους αγαπούσαν αλλά τους μισούσαν.[81]

Όπως και την **«μάσκα της άγριας ντροπαλότητας»**,[82] θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε την απιστία/μοιχεία, ως μία άλλη μορφή αντίστασης ή αντίδρασης, αν και εξαιρετικά επικίνδυνη για την εποχή.[83] Όσο και αν φρόντιζαν οι Μουσουλμάνοι άνδρες, να προστατευθούν από αυτό το ενδεχόμενο με τον απόλυτο περιορισμό και την αυστηρή φύλαξη των γυναικών τους, ιδιαίτερα των γυναικών των ανώτερων τάξεων, αρκετές ήταν εκείνες που κατάφερναν να ξεφύγουν ή να ξεγλιστρήσουν από την ασφυκτική επιτήρηση των ευνούχων.

---

[77] Ibid., σελ. 1045 [30α]
[78] Ibid., σελ. 1046 [30α]
[79] σελ. 1047. [30α]
[80] Βλέπε Κεφάλαιο IV, σχετικά με την «συνεχής μεταμφίεση» των Μουσουλμάνων γυναικών.
[81] [30α] Mme de la Princesse de Belgiojoso
La vie intime et la vie nomade en Orient. Scenes et souvenirs de voyage I et II., Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855, σελ. 1043-1044. [30α]
[82] Ibid., σελ. 1047. [30α]
[83] Βλέπε Κεφάλαιο IV

Εξαίρεση αποτελούσαν οι γυναίκες, που δεν «παρουσιάζουν το ίδιο θέαμα ανηθικότητας», δηλαδή εκείνες που δεν είχαν εραστή, γράφει η Belgiojoso το 1852, αναφερόμενη στις 'οικογένειες' ή στα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ της Κωνσταντινούπολης, υπογραμμίζοντας, ότι οι γυναίκες αυτών των χαρεμιών, οι οποίες δεν μιλούσαν ποτέ μπροστά στους αφέντες τους, δεν έκαναν τίποτα άλλο παρά να παίζουν μία κωμωδία.[84]

Τον Απρίλιο του 1816, στο παλάτι του Μπέη της Τυνησίας, η Ελβετίδα περιηγήτρια Louise Demont[85] παρατηρεί, ότι απαγορευόταν στις γυναίκες των υψηλότερων κοινωνικών τάξεων «να βγαίνουν από την πόρτα τους, και όταν φεύγουν από το σπίτι οι άνδρες τους, συνηθίζουν να τις κλειδώνουν μέσα, σαν σκλάβες και να κουβαλούν τα κλειδιά μαζί τους στις τσέπες τους.»[86]

Η Demont υποστηρίζει, ότι οι έγκλειστες γυναίκες προτιμούσαν τους Χριστιανούς, και δικαιολογεί την προτίμησή τους. Υποστηρίζει, ότι, όταν έβλεπαν από το καφασωτό παράθυρό τους στο χαρέμι έναν Χριστιανό να περνάει στον δρόμο, του πετούσαν ένα γράμμα/σημείωμα. Στην συνέχεια, εάν υπήρχε ανταπόκριση, η έγκλειστη γυναίκα με την βοήθεια κάποιου θηλυκού μη-μουσουλμάνου μεσάζοντα, δημιουργούσε επαφές μαζί του. Σε περίπτωση αποκάλυψης αυτής της παράνομης σχέσης, η ποινή ήταν ο **αποκεφαλισμός** και των δύο, δηλαδή της μοιχαλίδας και του εραστή της. Επιπλέον, **το σώμα της γυναίκας το έδεναν μέσα σε ένα σάκο και το πετούσαν στην θάλασσα.**[87]

---

[84] [30a] Mme de la Princesse de Belgiojoso
La vie intime et la vie nomade en Orient. Scenes et souvenirs de voyage I et II., Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855,, σελ. 1043.

[85] [9] Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [Η συγγραφέας αυτού του ανώνυμου έργου είναι η Louise Demont. Ενδεικτικά βλέπε,,σελ. 396, και βλέπε δεύτερο έργο της που ακολουθεί με το όνομά της (Louise Demont-[11] σελ. 13, και 66).

[11] Louise Demont.

: Journal of the Visit of her Majesty the Queen (Caroline), to Tunis, Greece, and Palestine, written by Louise Demont, with other corresponding papers, collected in Switzerland, and translated by Edgar Garston. London, T. and J. Allman, 1821.

[86] [9] Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9] σελ. 397
*Σε αυτό το σημείο πρέπει να κάνουμε μία παρένθεση και να αναφέρουμε μία ενδεικτική περίπτωση που συνέβη στην Ελλάδα 183 χρόνια αργότερα, δηλαδή το καλοκαίρι του 1999, 183 χρόνια αργότερα, όσον αφορά το θέμα των κλειδιών και τον περιορισμό συζύγου Μουσουλμάνου. Μία Ελληνίδα που υπήρξε σύζυγος Μουσουλμάνου ενημέρωσε την ερευνήτρια αυτής της διατριβής ότι όταν ο σύζυγός της έφευγε από το σπίτι τους, συνήθιζε κάθε πρωί να την κλειδώνει μέσα στο διαμέρισμα τους και έπαιρνε το κλειδί μαζί του. Αυτό γινόταν εδώ στην Αθήνα!! Της έλεγε ότι το έκανε επειδή την αγαπούσε. Ως στρατηγική επιβίωσης, η συγκεκριμένη Ελληνίδα που μας παρείχε αυτήν την μαρτυρία και η οποία προτιμάει να μείνει ανώνυμη, είχε βγάλει αντικλείδι για να μπορεί να βγαίνει από το σπίτι της. Τελικά, μετά από τις αποτυχημένες προσπάθειες του συζύγου της να την μεταφέρει, μαζί με την κόρη τους, στην Αίγυπτο, η Ελληνίδα κατάφερε να πάρει διαζύγιο. Ποτέ, όμως, δεν κατάφερε να πάρει διατροφή. Αργότερα, ο πρώην σύζυγός της δέχθηκε να της παρέχει διατροφή με την προϋπόθεση ότι θα παρέμενε γυναίκα του --'οδαλίσκη' -- όποτε επισκεπτόταν την Ελλάδα. Την ίδια πρόταση είχε κάνει ο Μεγάλος Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς στην Μελέκ Χανούμ μετά το διαζύγιό τους τον 19ο αιώνα. Εκείνη, όπως και η Μελέκ Χανούμ πάνω από έναν αιώνα πριν, αρνήθηκε. Αυτήν την προσωπική μαρτυρία την διηγήθηκε στην ερευνήτρια ή ίδια η πρώην σύζυγος ενός Μουσουλμάνου το καλοκαίρι του 1999. Επειδή σε αυτήν την έρευνα δεν εξετάζουμε τις μαρτυρίες γυναικών ή περιηγητριών του 20ου ή 21ου αιώνα, επιστρέφουμε στον 19ο αιώνα.

[87] [9] Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c.

Η Demont προσθέτει, ότι «ορισμένες φορές, παρ' όλα αυτά, με τα τεχνάσματά τους, οι γυναίκες καταφέρνουν να αποκρύψουν τις παράνομες ερωτικές τους σχέσεις από τους απάνθρωπους εκδικητικούς συζύγους τους.»[88]

Οι σχετικές πληροφορίες, που μας παρέχει η περιηγήτρια, το 1816, δεν μοιάζουν να είναι από προσωπικές της εμπειρίες ή επικοινωνίες με τις ίδιες τις 'μοιχαλίδες'. Δεν αναφέρει συγκεκριμένες περιπτώσεις, ή προσωπικές συνομιλίες, ή σχέσεις με έγκλειστες των χαρεμιών.[89]

Παρά την καθιερωμένη πολυγυνία, ο πληθυσμός της Τουρκίας, εν μέρει, εξαιτίας της **βρεφοκτονίας**, ετησίως μειωνόταν ανησυχητικά, όπως συνηθίζεται «σε όλες τις κακοδιοικούμενες χώρες»,[90] γράφει η Lott το 1866, η οποία ταράζεται από το γεγονός, ότι οι γυναίκες δεν δίσταζαν, μετά από την πρώτη τεκνοποίηση/γέννα τους, να διακόπτουν τις επόμενες εγκυμοσύνες τους, χωρίς να θεωρούν ότι σκότωναν τους αγέννητους απόγονούς τους. Όμως, μήπως και αυτός ήταν ένας τρόπος, ίσως μη-συνειδητός, να εκδικηθούν την δουλεία τους; Με έκπληξη αναφέρει: «δεν θεωρούν αμαρτία να σκοτώνουν τα αγέννητα παιδιά τους» και διαμορφώνει την γνώμη, ότι οι Μουσουλμάνες δεν ενδιαφέρονταν πραγματικά για τα παιδιά τους. «Γνωρίζω ακόμα και Πριγκίπισσες» όπως γράφει, «που αφήνουν τους ετοιμοθάνατους μοναχογιούς τους στην φροντίδα Μουσουλμάνων νταντάδων, για μία ολόκληρη εβδομάδα, ενώ εκείνες έβγαιναν για επισκέψεις.»[91]

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η πληροφορία της Belgiojoso, σύμφωνα με την οποία η θέση μιας στείρας γυναίκας εθεωρείτο ταπεινή και εξευτελιστική στην Ανατολή, όμως η γυναίκα, η οποία είχε γεννήσει μία φορά, ακόμα και αν είχε πεθάνει το παιδί της, δεν εθεωρείτο ότι υπήρξε άτεκνη και διατηρούσε την θέση της, ή τον σεβασμό της Οθωμανικής κοινωνίας και των έγκλειστων του χαρεμιού, διότι υπήρξε κάποτε μητέρα, έστω και για λίγο.[92] **Στιγματιζόταν μόνο η γυναίκα που δεν είχε αποκτήσει ποτέ παιδί.**

London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821 [9] σελ. 399. Βλέπε, επίσης, το έργο της ίδιας συγγραφέας,

[11] Louise Demont .

Journal of the Visit of her Majesty the Queen (Caroline), to Tunis, Greece, and Palestine, written by Louise Demont, with other corresponding papers, collected in Switzerland, and translated by Edgar Garston. London, T. and J. Allman, 1821. [11] σελ. 68-69.

[88] [11] Louise Demont.

Journal of the Visit of her Majesty the Queen (Caroline), to Tunis, Greece, and Palestine, written by Louise Demont, with other corresponding papers, collected in Switzerland, and translated by Edgar Garston. London, T. and J. Allman, 1821. [11] σελ. 69.

[89] Η Demont [11] υπήρξε μέλος των επίσημων επισκεπτριών της αυλής της Πριγκίπισσας της Ουαλίας, Καρολίνα σε διάφορα Οθωμανικά Χαρέμια της Τυνησίας και της κατεχόμενης και υπόδουλης τότε Ελλάδος.

[90] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866 Volume II., [51β], σελ. 301.

[91] Ibid., σελ. 301. [51b]

[92] [30a] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO./ CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO

LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT. SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. . Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30a] σελ. 1049.

'Rien n'est plus honni, plus meprise, plus delaisse, en Orient qu'une femme sterile. Avoir des enfans et les perdre, c'est un chagrin sans doute, mais on s'en console, ou les oublie, on les remplace. Apres tout, lors meme que les consolations, que l'oubli.... La mere qui a perdu ses enfans n'en est pas moins une grande dame: sa position sociale et domestique demeure la meme: on la respecte, on l'admire, on l'aime peut-etre: elle n'a pas a rougir. Ne pas mettre au monde d'enfans, c'est la UN VRAI MALHEUR, le plus grand de malheurs, un malheur irreparable....et qui autorise la derniere des esclaves....a vous fouler aux pieds.... des l'instant que votre sterilite

Η Fanny Janet Blunt αποκαλύπτει, ότι οι ίδιες οι μητέρες σκότωναν τα παιδιά τους, λόγω της άγνοιας και της αμάθειας, που χαρακτήριζε την ζωή τους στην παρασιτική κοινωνία του χαρεμιού. Δηλώνει, ότι οι γυναίκες έδιναν δυνατά υπνωτικά και ισχυρές ουσίες, όπως το όπιο, στα βρέφη τους και στα μικρά παιδιά τους για όλες τις παιδικές αρρώστιες ή ενοχλήσεις. Συνήθως, παραχωρούσαν στα παιδιά τους, εκτός από όπιο, και παπαρούνα (poppy-head), ή theriac (θεριακό/θεριακά (αιθερικό)) και ορισμένες έκαναν τέτοια κατάχρηση ουσιών, που τα παιδιά τους πάντα εμφάνιζαν συμπτώματα όπως: υπνηλία, ήταν χλωμά με μισοκλεισμένα μάτια, οι κόρες των ματιών τους συστέλλονταν, τα χείλη τους ήταν ξηρά και καμένα, είχαν μία περίεργη έκφραση στο πρόσωπο τους, και όλες οι κινήσεις τους ήταν ληθαργικές.[93] **Έτσι συνέβαλαν, στην καταστροφή των μελλοντικών γενεών της Οθωμανικής κοινωνίας, και εκδικούνταν, άθελά τους, τον αρχικό τους εξανδραποδισμό, την αρχική τους υποδούλωση και την δουλεία του χαρεμιού.**

Αρκετές ήταν οι περιηγήτριες που υποστήριξαν, ότι οι Τούρκοι δεν αγαπούσαν τα παιδιά τους και οι οποίες ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με το θέμα της **αρσενικής βρεφοκτονίας**. Αξιοσημείωτη είναι η μαρτυρία της Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury),[94] η οποία τονίζει, ότι οι Τούρκοι είχαν «λίγη, ίσως και καθόλου αγάπη για τα παιδιά τους. Όχι μόνο δυσανασχετούν με τα έξοδα για την ανατροφή ενός παιδιού, αλλά **οι πατέρες τρομάζουν στην ιδέα, ότι θα αποκτήσουν γιους, οι οποίοι κάποτε ίσως γίνουν οι πιο επικίνδυνοι εχθροί τους.**»[95] Πράγμα που παρατηρείται, ιδιαίτερα, στις οικογένειες της Οθωμανικής ελίτ και των σουλτάνων, όπως είδαμε στην περίπτωση των πριγκίπων.

Η Mrs. Harvey γνωστοποιεί, το 1870, ότι στις οικογένειες των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων, τα αγόρια είχαν μεγαλύτερες πιθανότητες να ζήσουν, αλλά ακόμα και εκεί υπήρχαν περιπτώσεις αρσενικής βρεφοκτονίας. Όπως υπογραμμίζει, στις οικογένειες της υψηλής κοινωνίας, δεν υπήρχαν πολλά αγόρια, ενώ στις οικίες των συγγενών του σουλτάνου ήταν ακόμα πιο σπάνια. Η βρεφοκτονία επικρατούσε εκτεταμένα. «Γίνονται υπαινιγμοί χωρίς ενδοιασμούς. Πράγματι οι Τούρκοι, άνδρες και γυναίκες, δεν διστάζουν να εκφράσουν την έκπληξή τους, που οι Ευρωπαίοι επιβαρύνονται με μεγάλες οικογένειες.»[96]

Η περιηγήτρια Belgiojoso, η οποία φιλοξενήθηκε, το 1852, σε διάφορα χαρέμια της Μικράς Ασίας, όπως σε εκείνο του Μουφτή του Τσερκές[97], που βρισκόταν, όπως γράφει, «στην αρχαία Αντωνιόπολι» της Μικράς Ασίας, **φανερά συγκλονισμένη δηλώνει, ότι ο Μουφτής έδιωχνε τα αρσενικά παιδιά του, δίνοντάς τους μόνο μία συστατική επιστολή.**

---

est averee, vous n'avez plus de salut a esperer. Finissez-en plutot avec la vie, car chacun de vos jours sera rempli de douleurs, d'humiliations et d'insultes, σελ. 1049.

[93] [44b] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife, Vol. II. , 1878, σελ. [44β], σελ. 381-382.

[94] [50b] Annie Jane Harvey.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50β].

[95] Ibid., σελ. 13. [50b]

[96] Ibid., σελ. 13-14. [50β]

[97] "A Tcherkess chez un Mupht, 1852."
[30a] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO / CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO.
LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT. SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30a]. σελ. 472-479.

Η περιηγήτρια συγκλονίσθηκε, όπως μας πληροφορεί ή ίδια, όταν ο Μουφτής την ενημέρωσε, ότι έδιωχνε τους γιους τους από το χαρέμι και την οικία του, όταν εκείνοι έφθαναν σε ηλικία 10 ως 14 ετών, δίνοντάς τους μόνο **«μία συστατική επιστολή»**. Όταν κάποιος γιος του επέστρεφε για μία επίσκεψη, τον φιλοξενούσε προσωρινά και όχι μόνιμα, πάντα με κάποια αμφιβολία ή επιφύλαξη, αν πραγματικά ήταν γιος του, διότι δεν τους θυμόταν.[98] Δεν γνώριζε ακόμα, ούτε ακριβώς πόσα παιδιά είχε, και όσον αφορά τις κόρες του, όπως προσθέτει η περιηγήτρια, τις πάντρευε σε ηλικία δώδεκα ετών.

Μία άλλη μορφή διαμαρτυρίας, ή αντίδρασης, στην δουλεία του χαρεμιού εκδηλώνει η περίπτωση μιας εγγράμματης ή μορφωμένης (educated) Κιρκάσιας οδαλίσκης, η οποία, όταν έφυγε από το χαρέμι του πρώην ιδιοκτήτη της, αρνήθηκε την οικονομική βοήθειά του. Η Marianne Young μας πληροφορεί, ότι οι κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης ακόμα θυμούνταν την περίπτωση της έξυπνης Κιρκάσιας σκλάβας, η οποία μορφώθηκε σε κάποιο βαθμό και κατόπιν έφυγε από την «εξευτελιστική θέση της» στο χαρέμι του αφέντη της και ξεκίνησε «μία σεβαστή καριέρα». Η περιηγήτρια δεν αναφέρει, όμως, πως έφυγε, εάν απελευθερώθηκε, και τι επάγγελμα θα μπορούσε να ακολουθήσει, εκείνη την εποχή, μία ανύπαντρη γυναίκα, μία πρώην οδαλίσκη (παλλακίδα). Όταν απελευθέρωναν μία σκλάβα, κατά κανόνα, την πάντρευαν με ένα ελεύθερο Μουσουλμάνο προστατευόμενό τους ή φίλο τους.[99] Μας πληροφορεί όμως ότι ο γενναιόδωρος Πασάς, που την αγαπούσε πολύ, της είχε στείλει όλα τα κοσμήματά που της είχε χαρίσει, και **«εκείνη τα άλεσε σε σκόνη και του τα επέστρεψε.»**[100] **Μία έντονη μορφή και ένδειξη διαμαρτυρίας**!

Είναι η πρώτη και η μοναδική μαρτυρία, που αναφέρεται στην απελευθέρωση μιας σκλάβας, χωρίς την σύναψη γάμου με ελεύθερο Μουσουλμάνο. Είναι η πρώτη και η μοναδική μαρτυρία, που αναφέρει ότι μία πρώην σκλάβα, όχι μόνο ακολούθησε κάποιο επάγγελμα, αλλά ένα «σεβαστό επάγγελμα»!

Μια μορφή αντίστασης, διαμαρτυρίας και εκδίκησης στην δουλεία του Οθωμανικού χαρεμιού, θα μπορούσε να θεωρηθεί η συμπεριφορά των οδαλίσκων[101] των σουλτάνων Αμπτουλ Μεζίντ και Αμπτούλ Αζίζ. Πρόκειται για τις «Ανεξάρτητες» οδαλίσκες, που πήραν εκδίκηση για την δουλεία τους, αρνούμενες να προσαρμοσθούν, να ενταχθούν και να σεβασθούν τους κανόνες, τα πρωτόκολλα/εθιμοτυπία του χαρεμιού και τους θρησκευτικούς νόμους του Ισλάμ, οι οποίες δεν έπεσαν θύματα της μελαγχολίας, ή ιδιαίτερα της «μελαγχολικής τρέλας/παραφροσύνης», που περιέγραψε η Lott.

Αυτές τις 'αντιστασιακές' οδαλίσκες οι περιηγήτριες απεκάλεσαν οι Ντελί Σεραΐλίς ('Delis Serailis'),[102] και τις περιέγραψαν ως οι ανεξάρτητες, οι ανυπότακτες, οι άγριες, οι ατίθασες, οι απροσάρμοστες, οι ασεβείς, οι ανήθικες, οι διεφθαρμένες, οι βρόμικες, οι παράλογες, οι πανούργες, οι πονηρές, οι περιβόητες, οι υπερβολικές, οι περίεργες, οι αυθόρμητες με

---

[98] Ibid., σελ. 473- 479. [30a]

[99] Βλέπε Κεφάλαιο IV

[100] [47] MRS. YOUNG (MARIANNE YOUNG)
OUR CAMP IN TURKEY, AND THE WAY TO IT. BY MRS. YOUNG THE AUTHOR OF 'CUTCH,' 'WESTERN INDIA,' 'FACTS AND FICTION,' ETC. SECOND EDITION. London: Richard Bentley, New Burlington Street, Publisher in Ordinary to Her Majesty. 1855. [47] σελ. 293.

[101] Βλέπε γυναικεία πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι στις αρχές του Κεφαλαίου ΙΙ.

[102] [44a] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife, Vol. I. , 1878. σελ. [44a], σελ. 263.

άτακτα μυαλά και κακή διαγωγή κλπ. Όπως ήδη αναφέραμε, οι οδαλίσκες του Αμπτούλ Μεζίντ, παραβιάζοντας το Κοράνι, εν ολίγοις την θρησκεία του Ισλάμ,[103] κυκλοφορούσαν ακάλυπτες, χωρίς το καθιερωμένο πέπλο, δηλαδή το γιασμάκι, έφερναν τους εραστές τους μέσα στο χαρέμι, έπιναν αλκοόλ και κατάφερναν να ξεγλιστρούν από την επιτήρηση των ευνούχων, καταστρέφοντας την χώρα με τις λεηλασίες τους και τις συνεχιζόμενες σπατάλες τους. Μιλούσαν ανοικτά με άνδρες, πράγμα αδιανόητο για μία Μουσουλμάνα, και εμοίραζαν την περιουσία του Σουλτάνου στους ευνοούμενους ή ευνοούμενες τους και στους εραστές τους. Εκείνες που δεν είχαν εραστές αποτελούσαν εξαίρεση.[104] Η στάση τους αυτή θα μπορούσε να θεωρηθεί **μία ακόμη περίπτωση που ενισχύει την άποψή μας, ότι οι σκλάβες εκδικούνταν τον θεσμό που τις υποδούλωσε, επιδιώκοντας την εσωτερική διαφθορά του, που είχε επιπτώσεις και στην χώρα, δηλαδή στην διακυβέρνηση ή λειτουργία του κράτους ή των θεσμών του.** Ήταν αρκετό να ήσουν ένας ευνοούμενος ή μία ευνοούμενη αυτών των έγκλειστων γυναικών του Σαράι, ή απλώς να γνώριζες μία ευνοούμενη ή έναν ευνοούμενο, κάποιας έγκλειστης του Σαράι για να αποκτήσεις πλούτη και τα υψηλότερα αξιώματα στο κράτος.[105] Αυτές οι έγκλειστες γυναίκες μπορούσαν να αναμειχθούν στις πολιτικές αποφάσεις του κράτους και να ασκούν εξουσία μέσω των προστατευόμενών τους. Ο Σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ είχε φθάσει στο σημείο να διατάξει την απέλαση των πιο περιβόητων. Για να απαλλαγούν από αυτές τις γυναίκες, ορισμένες **εξορίσθηκαν**, και άλλες τις πάντρευσαν, μετά από σουλτανική διαταγή, με εξαρτώμενά άτομα του παλατιού, στους οποίους, ως αποζημίωση, δόθηκαν κάποιοι επίσημοι διορισμοί ή αξιώματα.[106]

Μία άλλη μορφή διαμαρτυρίας ήταν και η ασέβεια στους θρησκευτικούς περιορισμούς του Ισλάμ, εκτός από την μοιχεία και την υποχρεωτική κάλυψη της γυναικείας φιγούρας και προσώπου. Για παράδειγμα, η Ναζίμπ Χανούμ, η υιοθετημένη κόρη της πριγκίπισσας αδελφής του Σουλτάνου Μαχμούτ Β', της Εσσεμέ/Ασμέ Σουλτάνας, επέδειξε ασέβεια στο Ισλάμ, όταν πρότεινε στην φίλη της την Marie Dejean Millingen, το 1836, να μεταμφιεσθούν σε άνδρες και να επισκεφθούν ένα βράδυ «το τζαμί της Αγίας Σοφίας»,[107] λίγο πριν δραπετεύσει από το χαρέμι και την Τουρκία με τον Έλληνα εραστή της. Επίσης, το γεγονός ότι η Ναζίμπο Χανούμ παντρεύθηκε έναν Έλληνα, δηλαδή ένα μη-μουσουλμάνο, και αποστάτησε από το Ισλάμ, ήταν πράξη ασέβειας στο Κοράνι και εθεωρείτο έγκλημα.[108]

Όταν, μετά την απόδρασή της από την Τουρκία, η Αϊσια Χανούμ (Aisheh-Hanum), η κόρη του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, αποστάτησε από το Ισλάμ, το 1867, θεωρήθηκε «εχθρός του λαού της», και ότι διέπραξε ένα «διπλό έγκλημα» για το οποίο της άξιζε ο «θάνατος από τα χέρια των αληθινών Πιστών».[109]

---

[103] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

[104] [45a] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY 1872. [45°], σελ. 46.

[105] Ibid., σελ. 47. [45a]

[106] The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 Vol. I., [44°] σελ. 263.

[107] [45a] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY 1872. [45°], σελ. 25.

[108] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

[109] [45b] SIX YEARS IN EUROPE. SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b], σελ. 67.

7.4 Η Αποστασία από το Ισλάμ

Μετά από την απόδρασή της στην Ελλάδα τον Δεκέμβριο του 1865, η κόρη του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, η Αϊσια Χανούμ (Aisheh-Hanum), πήγε στην Γαλλία, όπου το 1867 αποστάτησε από το Ισλάμ και προσηλυτίσθηκε στην Καθολική θρησκεία. Με την πράξη της αυτή θεωρήθηκε **«εχθρός του λαού της»**, λαμβάνοντας στα μάτια των Μουσουλμάνων την σφραγίδα **«του γκιαούρη, ενός αποστάτη, που αξίζει να πεθάνει στα χέρια του πρώτου αληθινού Πιστού του Μωάμεθ, που θα επιλέξει να πάρει την ζωή της, και έτσι να κερδίσει την θέση του στον Παράδεισο.»**[110] Όπως μας πληροφορεί η μητέρα της 'αποστάτισσας', η Μελέκ Χανούμ (Marie Dejean Millingen).

Σύμφωνα με την Μελέκ Χανούμ, η αποκήρυξη της πίστης των προγόνων της Αϊσια, δηλαδή του Ισλάμ, έκανε μεγάλη αίσθηση στην Κωνσταντινούπολη, διότι, όπως γράφει: «ο Κιμπριζλί, ο σύζυγός μου[111], ήταν απόγονος του Προφήτη, και από τους αυστηρότερους ακόλουθους του νόμου του Μωάμεθ. Εδικαιούτο, χάρη της καταγωγής του, να φορέσει το πράσινο χρώμα, το χρώμα του Προφήτη, και για τον ίδιο λόγο, και η κόρη μας η Αϊσια, είχε πάρει το όνομα της ευνοούμενης συζύγου του Προφήτη. **Το γεγονός ότι οποιοσδήποτε Τούρκος αποκηρύσσει τον Μωαμεθανισμό, θεωρείται κάτω από οποιαδήποτε περίπτωση έγκλημα, αλλά όταν ένας από την ιερή γενιά του Προφήτη γίνεται άπιστος και αγκαλιάζει τον Χριστιανισμό, αποτελεί διπλό-έγκλημα και ασυγχώρητο, και του αξίζει η ατίμωση και ο θάνατος σε αυτόν τον κόσμο, και σίγουρα η απόκλιση από τον Παράδεισο. Η βάπτιση της Αϊσίας θεωρήθηκε ως η ατίμωσή της, καθώς και ντροπή για τον πατέρα της, και η συναναστροφή της με Ευρωπαίους φανατικούς χειροτέρευσε την προσβολή και κορύφωσε την ατίμωση. Εάν ο σύζυγός μου, αρχικά, ήθελε να εκδικηθεί την απόδρασή μου με την κόρη μου, (από την Τουρκία), ο θρησκευτικός φανατισμός τώρα θα αύξανε το μίσος του, και αναμένουμε διωγμούς μέχρι τον θάνατο...»**[112] Η Μελέκ Χανούμ, επιπροσθέτως, υπογραμμίζει έντονα, ότι είχαν γλιτώσει από **πολλές απόπειρες εναντίον της ζωής τους, που έγιναν στην Ευρώπη από φανατικούς Μουσουλμάνους, που υπηρετούσαν τον σύζυγό της.**

Επιπροσθέτως, στο Παρίσι, το 1867, ο Οθωμανός Πρέσβης είχε πάρει εντολές από την Κωνσταντινούπολη να μην βοηθήσει τις δύο γυναίκες, «να τις αφήσει να πεινάσουν, αρκεί να τις φέρει πίσω» στην Κωνσταντινούπολη. Επιπλέον, ο Μεγάλος Βεζίρης, ο πρώην σύζυγος της Μελέκ Χανούμ και πατέρας της Αϊσια Χανούμ, προσέφερε 200,000 φράγκα σε όποιον θα επέστρεφε την κόρη του στην Κωνσταντινούπολη.[113]

---

[110] Ibid., σελ. 67. [45β]

[111] Παρά το διαζύγιό τους, αναφέρεται ως το τέλος στον Μεγάλο Βεζίρη, ως ο σύζυγός της. Σχετικά με το θέμα του διαζυγίου στο Ισλάμ, βλέπε Κεφάλαιο IV.

[112] SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b],σελ. 67-68 :

«Kibrizli, my husband, was a descendant of the Prophet's, and amongst the strictest observers of Mahomet's law. He was entitled—in virtue of his descent—to wear the green, the Prophet's colour, and for the same reason, so too was our [45b, 67] daughter Ayesha, who had even received the name of the Prophet's favourite wife. That any Turk should abjure Mahometanism is, under any circumstances, a crime; but that one of the sacred race of the Prophet should turn infidel and embrace Christianity, was a rime double-dyed and unpardonable, deserving ignominy and death in this world, and certain to be visited with exclusion from Paradise in the other. The baptism of Ayesha would be regarded as a dishonour to her, as well as a disgrace to her father, and her association with European fanatics only aggravated the insult, and crowned the dishonour. If my husband sought revenge only in consequence of my escape with our daughter, religious fanaticism would now intensify his hatred, and we might expect persecution even unto death.... I entertained no doubt whatever that at this very moment we were closely watched by spies, and the course of this narrative will prove that our escape with life form their toils, up to this time, was nothing short of miraculous.»

[113] Ibid., σελ. 172. [45β]

Η δεύτερη σύζυγος του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, η Φεριντέ Χανούμ (Feridеh), πριν την απόδραση των δύο γυναικών από την Τουρκία, είχε πείσει το άνδρα της, με την βοήθεια της κλίκας της Βαλιδέ Σουλτάνας, δηλαδή της Γεωργιανής μητέρας του σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, να εξορίσει όχι μόνο την πρώτη του σύζυγο την Μελέκ Χανούμ, που την θεωρούσε αντίζηλο και αντίπαλό της, αλλά και κάτι που ακόμα και οι Μουσουλμάνοι εθεωρούσαν παράλογο, **να εξορίσει και την ίδια του την κόρη την Αϊσια**, την οποία απέκτησε με την πρώτη του σύζυγο Μελέκ Χανούμ [ή Marie Dejean Millingen].

Η Φεριντέ, για να διατηρήσει την εξουσία της, ως η πρώτη κυρία του Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, ήθελε να καταστρέψει την πρώτη του σύζυγο, δηλαδή την Μελέκ Χανούμ, και να εμποδίσει με οποιονδήποτε τρόπο την αποκατάσταση των σχέσεών τους.[114] Για να πετύχει τον σκοπό της και την εξαφάνιση της πρώτης συζύγου και της κόρης της, της Αϊσια Χανούμ, συνεργάσθηκε ακόμα και με τον πολιτικό αντίπαλο του συζύγου της, τον Φουάντ Πασά (Fuad) την εποχή που εκείνος ήταν ο Μεγάλος Βεζίρης,

«Πρέπει να ζήσεις μαζί με τους Τούρκους όπως εγώ, για να διαμορφώσεις οποιαδήποτε ιδέα για τον θυμό τους και την εκδικητικότητά τους. Επομένως η εχθρός μας, η Φεριντέ, δεν σκεπτόταν τίποτα άλλο, παρά πως να μας δυσφημίσει (συκοφαντήσει), να μας ληστεύσει από τα λίγα που μας είχαν απομείνει, και να μας **εξορίσει** από την Κωνσταντινούπολη. Βλέποντας, ότι η εξουσία του συζύγου της δεν αρκούσε, άρχισε να επηρεάζει τον Υψηλότατο(αναφέρεται στον Κιμπριζλί), για να τον πείσει να ζητήσει χάρη από τον Φουάντ Πασά. Αυτό το βήμα, όπως μπορείτε να φανταστείτε, στοίχισε πολύ ακριβά στον Κιμπριζλί, διότι για κανέναν γήινο λόγο δεν επιθυμούσε να ταπεινωθεί μπροστά στον αντίπαλό του….[115] **εκλιπαρώντας την κυβέρνηση να τον βοηθήσει με τα προβλήματά του με την (πρώην) γυναίκα του και την κόρη του… κατέστρεφε το κύρος του ανάμεσα στους συναδέλφους του και στο κοινό.»**,[116] γράφει η Μελέκ Χανούμ.

7.5 Εγκλειστες 'Δουλεμπόρισσες-Εκπαιδεύτριες' στην εγχώρια ιδιωτική κίνηση και προώθηση θηλυκών σκλάβων στα Οθωμανικά Χαρέμια

Η κίνηση των θηλυκών δούλων, σε μεγάλο βαθμό, διεξαγόταν από τις έγκλειστες στο χαρέμι 'δουλεμπόρισσες «της υψηλής τάξης, μερικές από τις οποίες, είναι οι ίδιες απελευθερωμένες σκλάβες, και τα κέρδη που αποκτούν λέγεται, ότι είναι τεράστια, ιδιαίτερα όταν οι επιχειρήσεις τους είναι σε μεγάλη κλίμακα.»,[117] **παρατηρεί η Αγγλίδα περιηγήτρια Julia Garnett το 1895.**

---

[114] Ο Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς είχε χωρίσει την Μελέκ Χανουμ με διαζύγιο, πρώτου βαθμού, το οποίο μπορούσε να ανακαλεσθεί ή να ακυρωθεί με έναν απλό προφορικό λόγο του. (Όσον αφορά το θέμα του διαζυγίου στο Ισλάμ, βλέπε Κεφάλαιο IV)

[115] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45ª], σελ. 377.

[116] Ibid., σελ. 378. [45a]

[117] [86a] Lucy Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London: David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891 [86a] σελ. 403.
Βλέπε, επίσης,
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW. Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70. January 1895. [86β] σελ. 67.

Όπως διαπιστώνουμε, ακόμα και οι πρώην σκλάβες εκμεταλλεύθηκαν τον Οσμανικό θεσμό της δουλείας με την ενεργή συμμετοχή τους στα φαινόμενα ή στα έθιμα της παιδικής δουλείας και της ελίτ δουλείας, εφοδιάζοντας τα Οθωμανικά χαρέμια των διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων με το δικό τους ανθρώπινο εμπόρευμα.

Για παράδειγμα, όλες οι γυναίκες- και τα μικρά παιδιά- που εισέρχονταν ως σκλάβες στο μεγάλο χαρέμι του Σαράι, δεν ανήκαν στην τάξη ή στην βαθμίδα των ατζεμίς/ατζαμήδων (Adjemis), ή των δοκίμων-μαθητευόμενων. Έγκλειστες γυναίκες του Σαράι, των ανώτερων βαθμίδων, ή κάποια Τουρκάλα χανούμ, δηλαδή ελεύθερη Μουσουλμάνα της υψηλής τάξης εκτός Σαράι, όχι μόνο αγόραζαν, αλλά εκπαίδευαν και προετοίμαζαν μικρά κορίτσια για να τα μεταπωλήσουν αργότερα σε υψηλότερες τιμές, από ότι τις είχαν αρχικά αγοράσει, ή για να τα χαρίσουν ως δώρα σε κάποιον υψηλό αξιωματούχο, ή στον ίδιο τον σουλτάνο.

Φυσικά, ο στόχος αυτών των γυναικών δεν ήταν μόνο το κέρδος. Για να προωθήσουν τις πελατειακές τους σχέσεις και να ενισχύσουν ή να διευρύνουν τα γυναικεία δίκτυα γνωριμιών τους, χάριζαν πολλές από αυτές τις 'μαθήτριές' τους ως δώρα σε κάποιο ισχυρό προστατευόμενο ή αξιωματούχο του Σαράι, ή ακόμα και στον ίδιο τον σουλτάνο, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο ένα γυναικείο δίκτυο θηλυκών κατασκόπων, επιρροών και εξαρτώμενων.

Αυτές οι εξισλαμισμένες **σκλάβες πολυτελείας** των 'δουλεμπορισσών' είχαν την ευκαιρία να γίνουν ευνοούμενες παλλακίδες (ίκμπαλς) του σουλτάνου, ή ακόμη και ελεύθερες Μουσουλμάνες, κατόπιν σύναψης γάμου με έναν Μουσουλμάνο προστατευόμενο ή αξιωματούχο του Σαράι. Ανεβαίνοντας κοινωνικά, αυτές οι απελευθερωμένες σκλάβες, που ανήκαν στο φαινόμενο της ελίτ δουλείας του χαρεμιού, διατηρούσαν στενές επαφές και δεσμούς με τις πρώην ιδιοκτήτριές τους, που εκαλλιεργούντο πολύ ευκολότερα όταν εκείνες ανήκαν στο σύστημα ή στο **'έθιμο'** της **παιδικής δουλείας**, επειδή τα μικρά παιδιά δεν είχαν μνήμη της καταγωγής τους, ούτε γονικά στερεότυπα, και συνεπώς εκπαιδεύονταν και ενσωματώνονταν ευκολότερα στην Οσμανική κοινωνία. Ακόμα, και μετά τις απαγορεύσεις, σχετικά με το δουλεμπόριο που εξετάσαμε στο πρώτο κεφάλαιο, η αυξανόμενη κίνηση ανθρώπινου εμπορεύματος, το φαινόμενο της εθελοντικής δουλείας, καθώς και το έθιμο της παιδικής δουλείας ήκμαζε και συνεχιζόταν χωρίς περιορισμούς.

Η Fanny Janet Blunt[118], που είχε στενές σχέσεις με τις γυναίκες του Σαράι, γράφει: «Γνώριζα μία πρώην σεραϊλί που είχε αναλάβει μία τέτοια επιχείρηση και είχε προσφέρει δεκατέσσερα μικρά κορίτσια στο Σαράι του Οθωμανού Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ,[119] έχοντας πρώτα διαπαιδαγωγήσει και εκπαιδεύσει την κάθε μία στα πιθανά μελλοντικά της καθήκοντα ή αρμοδιότητες. Αυτή η κυρία μου είπε, 'Τι άλλο δώρο, από ένα ταπεινό πλάσμα όπως εγώ, θα μπορούσε να είναι αποδεκτό σε ένα τόσο σημαντικό πρόσωπο, όπως ο Σουλτάνος;' Την εποχή που έγινε αυτή η συζήτηση είχε ήδη μία καινούργια φουρνιά/παρτίδα σκλάβων στα χέρια της. Ήταν όλες **μικρά κοριτσάκια**, με έξυπνη εμφάνιση, που τις είχε δώσει φανταχτερά ή φανταστικά ονόματα όπως: Αμόρε, Φιντέλε, Ροσιγκνόλ, Μποτέ, (Amore, Fidele, Rosignol, Beaute) κτλ. Οι ενδυμασίες τους ήταν πλούσιες, αλλά εντελώς γελοίες, αποτελούμενες από τα μεταχειρισμένα πολυτελή ρούχα του Σαράι

[118] The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II., 1878 vol. I. [44a, β].

[119] Οθωμανός Σουλτάνος Αμπτούλ-Αζίζ που κυβέρνησε από το 1861-1876.

...[120] Το πιο μικρό κοριτσάκι ήταν οκτώ χρονών και ... την αποκαλούσαν με το όνομα Pich, (που σύμφωνα με την παραπομπή της περιηγήτριας σημαίνει, 'παιδί αγνώστου πατρότητας'.). «Όταν το μικρό κοριτσάκι ερωτήθηκε: 'θα παντρευθείς τον μικρό γιο της κυρίας σου, όταν μεγαλώσεις;' η μικρή γέλασε, και έμοιαζε άριστα ενημερωμένη με την έννοια της πρότασης αυτής και σίγουρα όχι σοκαρισμένη από αυτήν. **Η μεταχείριση αυτών των κοριτσιών έμοιαζε πολύ καλή, αλλά αφόρητα ελλιπής σε ευπρέπεια, σε ηθική και σε καλές αρχές»,**[121] όπως υπογραμμίζει η Fanny Janet Sandison-Blunt,[122] η Αγγλίδα περιηγήτρια και συγγραφέας η οποία μεγάλωσε στην Προύσα, μελέτησε τους λαούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και η οποία, όταν έγραψε το έργο της, είχε ήδη ζήσει είκοσι χρόνια στις περιοχές της Οθωμανικής επικράτειας και γνώριζε καλά την Τούρκική γλώσσα. Είχε προσωπικές επαφές και σχέσεις με Τούρκους, Έλληνες, Βούλγαρους, Αλβανούς και Αρμένιους, και ιδιαίτερα με τις γυναίκες αυτών των λαών. Ταξίδευε σχεδόν σε ολόκληρη την διάρκεια της ζωή της. Στα έργα της διαπιστώνουμε σαράντα χρόνια περιηγήσεων και παραμονής στις κατακτημένες περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (1848-1899). **Βέβαια η δυτική της ευπρέπεια και ηθική, όπως υποστηρίζει η ίδια, δεν της επέτρεψε να μας δώσει πληροφορίες, σχετικά με τα θέματα που ενοχλούσαν και αντιτίθεντο στις ηθικές της αντιλήψεις, όπως η ανατροφή αυτών των μικρών κοριτσιών, ή η συμπεριφορά των οδαλίσκων μέσα στο χαρέμι. Όπως η πλειοψηφία των περιηγητριών, και εκείνη αγγίζει με υπονοούμενα και επιφανειακά τα θέματα που θεωρούσε ανήθικα.**

Και η Lucy Garnett , το 1895, όπως μας πληροφορεί η ίδια, γνώριζε μία **'δουλεμπόρισσα'**, πρώην Κιρκάσια οδαλίσκη του Σαράι, την οποία είχε παντρεύσει ο Σουλτάνος Αμπτούλ-Αζίζ με τον αρχή-κουρέα του. Αυτήν την Κιρκάσια δουλεμπόρισσα γνώρισε η περιηγήτρια στην **Θεσσαλονίκη**, σε επίσκεψη της στο χαρέμι της συζύγου του Γενικού Κυβερνήτη της Θεσσαλονίκης.[123] Όπως μας πληροφορεί η Garnett, η τότε χήρα του αρχι-κουρέα είχε μαζί της έξι κοριτσάκια ηλικίας επτά μέχρι δέκα ετών, και είχε, ήδη, εφοδιάσει το χαρέμι του Σαράι με δεκατέσσερα όμορφα κορίτσια, που είχε προσεκτικά εκπαιδεύσει για αυτόν τον σκοπό.[124] Επισημαίνει, ακόμα, ότι **«Πολλές από τις ερασιτέχνες δουλεμπόρισσες είναι σύζυγοι Υπουργών και άλλων Υψηλών Αξιωματούχων του κράτους, οι οποίες ανταγωνίζονται μεταξύ τους για το ποιά θα έχει τα πιο ωραία και ακριβά ντυμένα κορίτσια στο χαρέμι της.»**[125]

---

[120] [44ª] The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II., 1878. Vol. I. [44a], σελ. 252.

[121] Ibid., σελ. 253. [44a]

[122] [44a], [44b] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. "FIRST and apparently only edition.. "Mrs. Blunt was the daughter of Donald Sandison, British consul at Brousse, where she was brought up. Her mother came of an old Levantine family called Zohrab. After her marriage to John Blunt she lived in several consular outposts, but mainly Salonica, until 1899."

[123] WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86β] σελ. 67.

[124] Ibid., σελ. 68. [86b]

[125] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London: David Nutt, 270-271 Strand. W.C. 1891. [86a] σελ. 403-404.
Βλέπε, επίσης,
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86β] σελ. 67.

Όσον αφορά αυτήν την καθόλου διακριτική, ιδιωτική, κίνηση θηλυκών δούλων πολυτελείας, οι οποίες ξεκάθαρα ανήκαν στο φαινόμενο της ελίτ δουλείας, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση της Μπεγιέ (Behieh) Χανούμ, της συζύγου του διάσημου την εποχή του Τούρκου πολιτικού Φουάντ (Fuad) Πασά, η οποία, όπως μας πληροφορεί η περιηγήτρια, **επιθυμούσε να αποκτήσει εισοδήματα ανεξάρτητα από τον σύζυγό της. Έτσι η κυρία αυτή έγινε δουλεμπόρισσα σε τόση ευρεία κλίμακα, που το χαρέμι της μεταμορφώθηκε σε μία μεγάλη σχολή για την εκπαίδευση κοριτσιών προς πώληση.**[126]

Πάντα υπήρχε ζήτηση για σκλάβες, οι οποίες ανανεώνονταν τακτικά,[127] πρώτον επειδή οι Τούρκοι των διαφόρων κοινωνικών τάξεων, προτιμούσαν τις εκπαιδευμένες σκλάβες των δουλεμπορισσών, ως σύζυγοι, από τις ελεύθερες Μουσουλμάνες. Πέραν του δεδομένου, ότι μία σκλάβα πάντα προετιμώντο για σύζυγο, ταυτόχρονα η αξία της ανέβαινε ιδιαίτερα όταν ανήκε σε μία κυρία του Σαράι, και ήταν εκπαιδευμένη από αυτήν.[128]

Πως λειτουργούσαν αυτές οι επικερδείς γυναικείες 'επιχειρήσεις'; Μόλις έφθανε μία καινούργια παρτίδα κοριτσιών, ένας δουλο-μεσίτης πήγαινε στο σπίτι των 'δουλεμπορισσών' για να τις ενημερώσει για το νέο ανθρώπινο εμπόρευμα. Οι ίδιες, τότε, πήγαιναν στις εγκαταστάσεις των επίσημων δουλεμπόρων ή τους παρήγγειλαν να φέρουν το νέο ανθρώπινο εμπόρευμα, δηλαδή τις μικρές σκλάβες, στο δικό τους χαρέμι για έλεγχο.

«Υπάρχει μεγάλη ζήτηση για παιδιά από έξι μέχρι δέκα ετών, για τα οποία αυτές οι ερασιτέχνες [δουλεμπόρισσες] πληρώνουν περίπου 80 pounds, με βλέψεις να κερδίσουν από αυτά, όταν φθάσουν δεκαεφτά ετών, δέκα φορές αυτό το ποσό»,[129] σημειώνει η Lucy Garnett το 1891.

Σύμφωνα με τις πληροφορίες που μας παρέχει η περιηγήτρια, οι γυναίκες, που ασχολούνταν με αυτό το ιδιωτικό δουλεμπόριο, πρώτα επέλεγαν τις μικρές σκλάβες, που ήθελαν να αγοράσουν, και στην συνέχεια διαπραγματεύονταν την τιμή τους. Όταν τελείωναν οι διαπραγματεύσεις, τότε τα μικρά κοριτσάκια μεταφέρονταν στην οικία, ή στο χαρέμι της νέας τους ιδιοκτήτριας. Στην συνέχεια, οι ιδιοκτήτριές τους ανέθεταν αυτές τις μικρές δούλες στην ανάλογη αρμόδια Κάλφα, ή διευθύντρια-δούλα,[130] η οποία με την σειρά της τις εκπαίδευε προσεκτικά για τις μελλοντικές τους θέσεις, και τους αντίστοιχους ρόλους, που μπορούσε να είναι της οδαλίσκης (παλλακίδας), ή της νόμιμης συζύγου κάποιου αξιωματούχου ή προστατευόμενου. **Αυτές οι 'γυναίκες-επιχειρηματίες', σε πολλές περιπτώσεις, αγοράζουν μικρά κοριτσάκια με αποκλειστικό σκοπό να τις εκπαιδεύσουν για να τις δωρίσουν στον Σουλτάνο, εξασφαλίζοντας έτσι πρόσβαση στο Σαράι και επιτυγχάνοντας ταυτόχρονα την δημιουργία ενός γυναικείου δικτύου επιρροής.** Η Garnett επιβεβαιώνει, επίσης, ότι **αυτό το ιδιωτικό εμπόριο, που διεξαγόταν σε μεγάλο βαθμό από τις κυρίες της**

---

[126] Ibid., σελ 407. [86α]

[127] Σύμφωνα με το έθιμο, οι νέοι σουλτάνοι άδειαζαν το χαρέμι των προκατόχων τους και το αντικαθιστούσαν με καινούργιες γυναίκες και ευνούχους. Τις γυναίκες του πρώην σουλτάνου, είτε της έκλειναν στο Χαρέμι του Εσκί Σαράι, είτε τις πάντρευαν με κάποιον αξιωματούχο, είτε της πουλούσαν ξανά.

[128] Όσον αφορά την προτίμηση των Τούρκων για συζύγους από τις τάξεις των εξισλαμισμένων σκλάβων, βλέπε Κεφάλαιο IV.

[129] WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86β] σελ. 404.

[130] Βλέπε γυναικεία πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού του σουλτάνου στην αρχή του δεύτερου κεφαλαίου.

υψηλής τάξης, ήκμαζε, ακόμα και το 1895, και είχε επεκταθεί ευρέως σε σύγκριση με το παρελθόν.

Επιβεβαιώνει τις παρατηρήσεις της Blunt, που προηγήθηκαν περίπου 20 χρόνια νωρίτερα, τονίζοντας και εκείνη ότι αυτές οι «κυρίες» δουλεμπόρισσες εκπαίδευαν προσεκτικά τις μικρές δούλες τους, για τις μελλοντικές υψηλές θέσεις που ήταν προορισμένες να κατέχουν. **Με τον τρόπο τους και οι γυναίκες συμβάλανε στο σύστημα της ελίτ δουλείας του χαρεμιού, καλύπτοντας την μεγάλη ζήτηση των Τούρκων για συζύγους-σκλάβες, εκμεταλλευόμενες τον θεσμό που αρχικά τις υποδούλωσε για την δική τους προσωπική ενδυνάμωση ή την εν γένει κοινωνική ή υλική τους αποκατάσταση.**

Γιατί προτιμούσαν οι Τούρκοι τις εκπαιδευμένες σκλάβες αυτών των δουλεμπορισσών για νόμιμες συζύγους;

Οι μαρτυρίες περιηγητριών, όπως της Fanny Janet Blunt, της Annie Brassey[131] και της Lucy Garnett, αποκαλύπτουν τους λόγους ή τις αιτίες της προτίμησης για γυναίκες που εκπαιδεύθηκαν από αυτές τις «μεγάλες κυρίες».[132] Πρώτον, οι γάμοι, με ελεύθερες Μουσουλμάνες της δικής τους κοινωνικής τάξης, είχαν πολύ μεγαλύτερο κόστος για έναν νέο γαμπρό και τους γονείς του, εξ αιτίας των σπάταλων δώρων και εορτασμών που απαιτούσαν τα έθιμα των γάμων.[133] Όταν ένας πατέρας δεν είχε την οικονομική δυνατότητα να παντρεύσει τον γιο του με μία ελεύθερη Μουσουλμάνα της δικής του κοινωνικής τάξης, **τότε αγόραζε για τον γιο του μία σκλάβα, η οποία είχε εκπαιδευτεί στο χαρέμι κάποιας μεγάλης κυρίας της υψηλής κοινωνίας.** Δεύτερον, ένας υποψήφιος γαμπρός δεν είχε το δικαίωμα να δει το πρόσωπο της μελλοντικής του συζύγου, πριν το γάμο, εάν ήταν ελεύθερη Μουσουλμάνα, σε αντίθεση με μία σκλάβα που ανήκε στην οικογένειά του. Όταν μία σκλάβα ανήκε στον οικογενειακό του κύκλο από την παιδική της ηλικία, τότε την προτιμούσε ο γαμπρός, επειδή την γνώριζε καλά, δηλαδή γνώριζε το πρόσωπο και την φιγούρα της μελλοντικής του συζύγου.[134] Τρίτον, **αυτές οι απελευθερωμένες σκλάβες, γίνονταν πιο υπάκουες και δουλικές σύζυγοι, και συνεπώς προετιμώντο,** και τέταρτον προετιμώντο επειδή δεν είχαν συγγενείς. Όταν ένας Τούρκος παντρευόταν μία εξισλαμισμένη σκλάβα, απέφευγε **τις «ενοχλητικές» παρεμβάσεις της οικογένειας της ελεύθερης Μουσουλμάνας, επειδή οι εξισλαμισμένες σκλάβες δεν είχαν** συγγενείς για να ανακατεύονται στις οικογενειακές τους υποθέσεις και να προστατεύουν τα νομικά τους δικαιώματα και κοινωνικά προνόμια ως ελεύθερες Μουσουλμάνες.[135]

Αναλυτικότερα, όπως μας πληροφορεί η Lucy Garnett, το 1891, ένας πατέρας προτιμούσε να αγοράσει μία εκπαιδευμένη σκλάβα για τον γιο του, όχι μόνο επειδή θα του κόστιζε μόνο την τιμή της αγοράς της, και θα απέφευγε τα μεγάλα έξοδα των γάμων με μία ελεύθερη γυναίκα, αλλά

---

[131] [36] 1874 και 1878 Mrs. (Annie) Brassey (Baroness Brassey ή Lady Brassey.)
Sunshine and Storm in the East, or, Cruise to Cyprus and Constantinople. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880.

[132] Συμφωνα με τις πληροφορίες που μας παρέχει, πρώτα, η Blunt [44a,b] και αργότερα η Garnett [86°,β]. Οι παρατηρήσεις της Garnett μοιάζουν τόσο πολύ με εκείνες της Blunt που θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι αντέγραψε την Blunt σε πολλα σημεία των έργων της, αν και δεν την παραπεμπει. Η Blunt δημοσίευσε τα έργα της πολλά χρόνια πριν από την Garnett [86], η οποία αναφέρει την Blunt σε ένα σημείο του έργου της, όταν σημειώνει ότι είχαν επισκεφθεί μαζί ένα χαρέμι.

[133] Βλέπε Κεφάλαιο IV

[134] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

[135] Όσον αφορά την κοινωνική θέση και τα νομικά δικαιώματα της ελεύθερης Μουσουλμάνας, βλέπε Κεφάλαιο IV.

κυριότερα επειδή «Η σκλάβα, μη έχοντας δική της θέση, είναι πιο υποτακτική και υπάκουη, και πρόθυμη να ικανοποιήσει (to please) τον κύριο και αφέντη της, και δεν έχει ενοχλητικές απαιτήσεις η καπρίτσια, και ούτε συγγενείς που θα επεμβαίνουν για να πάρουν το μέρος της εναντίον του. Η ελεύθερη γυναίκα αντιθέτως, δεν δέχεται πάντα, σύμφωνα με την παροιμία, 'να μην έχει στόμα ή λαλιά'. Γνωρίζει απόλυτα τα δικαιώματά της, και έχει την τάση να τα διεκδικεί. Και η ηθική συμπαράσταση που της προσφέρει η οικογένειά της, παρέχει μία εγγύηση που ο σύζυγος συχνά βρίσκει ενοχλητική.»[136]

Για παράδειγμα, τον Οκτώβριο του 1878, η Lady Brassey[137] επισκέφθηκε την νύφη του Τούρκου πολιτικού Φουάντ Πασά (Fuad) Πασά, την 'Μαντάμ Κιασίμ' (Madame Kiassim), την οποία, όπως μας πληροφορεί, είχε αγοράσει ο ίδιος ο Φουάντ Πασάς, όταν ήταν μικρή για να παίζει με τον γιο του, και με τον οποίον αργότερα την πάντρευσε.[138]

Ενδιαφέρον, επίσης, παρουσιάζει το γεγονός ότι όχι μόνο οι πατέρες, αλλά και οι μητέρες των Τούρκων αγόραζαν σκλάβες για τους γιους τους ή τους αδελφούς τους. Για παράδειγμα, όταν κάποια Χανούμ επιθυμούσε να αγοράσει μία οδαλίσκη (παλλακίδα) ή μία σύζυγο για τον γιο της ή ακόμα για τον αδελφό της, επισκεπτόταν ή ίδια το χαρέμι της κυρίας δουλεμπόρισσας. Κατά την διάρκεια της επίσκεψής της εκεί παρακολουθούσε και εξέταζε τις σκλάβες στην εκτέλεση των καθηκόντων τους και στη συνέχεια έκανε την προσφορά της στην οικοδέσποινα-δουλεμπόρισσα.[139] Μόλις συμφωνούσαν την τιμή, η εκπαιδευμένη σκλάβα μεταφερόταν στο καινούργιο της χαρέμι, και πιθανώς ως κιταμπετλί (**'kitabetli'**), δηλαδή μία που πωλείται με τον όρο, ότι σύντομα θα απελευθερωθεί για να την παντρεύσει η καινούρια της ιδιοκτήτρια.[140]

7.5.1 Η εκπαίδευση αυτών των δούλων πολυτελείας (esclaves de luxe). Μαθήματα Μουσικής και Χορού.

Η εκπαίδευση αυτών των σκλάβων-πολυτελείας (esclaves de luxe)[141] στα χαρέμια των 'δουλεμπορισσών-εκπαιδευτριών' επικεντρωνόταν στην παροχή ψυχαγωγίας. Οι μικρές δούλες μάθαιναν να παίζουν την φλογέρα και το ντέφι, να τραγουδούν και να χορεύουν. Εκπαιδεύονταν επίσης στο κέντημα ή στο εργόχειρο και διδάσκονταν την Μουσουλμανική θρησκεία από την

---

[136] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 408-409.

- Ibid., σελ. 67. [86β]

Τέσσερα χρόνια αργότερα, σε ένα άλλο άρθρο της η Garnett επαναλαμβάνει την ίδια πληροφορία: «Η σκλάβα, μην έχοντας δική της θέση, είναι υποτακτική και υπάκουη, και πρόθυμη να ευχαριστήσει τον κύριο και αφέντη της, δεν έχει προβληματικές αξιώσεις ή φιλοδοξίες ή καπρίτσια, και δεν έχει ενοχλητικούς συγγενείς να ανακατεύονται και να παίρνουν το μέρος της. Από την άλλη πλευρά, μία ελεύθερη γυναίκα, δεν δέχεται να μην έχει 'στόμα ή γλώσσα'. Γνωρίζει τα δικαιώματά της, και έχει την τάση να τα υποστηρίζει, καθώς και την ηθική συμπαράσταση της οικογένειάς της που της παρέχουν μία ασφάλεια την οποία ο σύζυγος συχνά βρίσκει πολύ ενοχλητική.»

[137] [36] 1874 και 1878 Mrs. (Annie) Brassey (Baroness Brassey ή Lady Brassey.)

Sunshine and Storm in the East, or, Cruise to Cyprus and Constantinople. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880.

[138] Ibid., σελ. 78. [36]

[139] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 407.

[140] Ibid., σελ. 407. [86a]

[141] Ibid., σελ. 405. [86a]

Χότζα-Καντίν, ή την Κυρία Ιερέα του χαρεμιού. Εμυούντο, επίσης, «στα μυστήρια της Οθωμανικής εθιμοτυπίας και των κανόνων συμπεριφοράς.»[142]

Όπως και οι σκλάβες του βασιλικού χαρεμιού του Σαράι, και εκείνες αναλάμβαναν τις πιο ελαφριές οικιακές εργασίες, όπως ήταν οι αρμοδιότητες 'της καφετζής και της τζιμπουκτζής'[143] δηλαδή της υπεύθυνης για την επεξεργασία, προετοιμασία, τον τρόπο παρουσίασης και του σερβιρίσματος του καφέ ή του τσιμπουκιού, αν και το 1891 τα τσιγάρα είχαν «ξεπεράσει την χρήση του τσιμπουκιού και των αιθουσών για το κάπνισμα της πίπας [ναργιλέ], εκτός των περιπτώσεων των ηλικιωμένων γυναικών, που πριν περίπου τριάντα ή σαράντα χρόνια ήταν από τα μεγάλα χαρακτηριστικά της Οσμανικής οικογένειας κάποιας υψηλής κοινωνικής τάξης, που τώρα έχει υποστεί ορισμένες αλλαγές.»,[144] γράφει η Garnett.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός, ότι **ακόμα και οι πριγκίπισσες συμμετείχαν σε αυτήν την κίνηση δούλων**. Όπως μας πληροφορεί η Garnett, στην περιγραφή της που ακολουθεί, σχετικά με αυτά τα τμήματα ή αυτές τις αρμοδιότητες, δηλαδή αυτό της τσιμπουκτζί ('tchiboykdjis') και της 'καφετζίς (kahvehdji'), όπως λειτουργούσαν στο χαρέμι της Πριγκίπισσας Μιζιρλί Χανούμ.

Όσον αφορά τα καθήκοντα της καφετζούς ('kahvehdjis'), όταν η Χανούμ, δηλαδή μία ελεύθερη Μουσουλμάνα, και οι επισκέπτριές της μετά το γεύμα, εγκατέλειπαν την τραπεζαρία και έπαιρναν τις θέσεις τους στο ντιβάνι μιας άλλης αίθουσας του χαρεμιού, τότε εισχωρούσε στην αίθουσα η Κάλφα, δηλαδή η διευθύντρια των καφετζούδων (kahvehdjis), ακολουθούμενη από τις μαθήτριες-κάλφας της. Η Κάλφα-διευθύντρια κρατούσε ένα δίσκο πάνω στο οποίο υπήρχαν κεντημένες πετσέτες φαγητού, μία κανάτα με τον καφέ, μικρά φλιτζανάκια από πορσελάνη και τα ζάρφ ('zarfs') ή οι θήκες[145] από χρυσό ή ασήμι μέσα στις οποίες έμπαιναν τα φλιτζανάκια. Οι μαθήτριές της την ακολουθούσαν και πλησίαζαν τον δίσκο μία κάθε φορά,[146] και έβαζαν καφέ στο φλιτζάνι, τοποθετούσαν το φλιτζάνι στην θήκη ('zarf') και το έδιναν στις καλεσμένες, **κατά σειρά προτεραιότητας, ανάλογα με την κοινωνική θέση κάθε επισκέπτριας, που ήταν υποχρέωσή τους να διευκρινίσουν πριν την τελετή αυτή. Εάν ανάμεσα στις καλεσμένες υπήρχαν δύο ή τρεις κυρίες, που ανήκαν στην ίδια κοινωνική τάξη, τότε έπρεπε να τις σερβίρουν ταυτόχρονα. Εάν η οικοδέσποινα-δουλεμπόρισσα ανήκε σε ανώτερη κοινωνική τάξη από όλες τις επισκέπτριές της, τότε έπρεπε να σερβιρισθεί πρώτη,**[147] πριν από τις 'κατώτερες' κοινωνικά καλεσμένες της.

Μετά από την τελετή της παρουσίασης και του σερβιρίσματος του καφέ, ακολουθούσε εκείνη του καπνίσματος, δηλαδή τα τσιγάρα και οι πίπες (pipes), προφανώς αναφέρεται στον ναργιλέ. Τα τσιγάρα ετοποθετούντο επάνω σε ένα δίσκο και προσφέρονταν ξεχωριστά σε κάθε καλεσμένη.[148]

Όσον αφορά τα καθήκοντα αυτής της δούλας πολυτελείας,[149] η υποχρέωση της τσιμπουκτσή ('tchiboykdjis'), ήταν να προετοιμάζει, να καθαρίζει και να

---

[142] Ibid., σελ. 404. [86a]
[143] Ibid., σελ 404. [86a]- [kahvehdji and tchiboykdji],
[144] Ibid., σελ 404-405. [86a]
[145] «holders»
[146] Ibid., σελ 405. [86a]
[147] Ibid., σελ 406. [86a]
[148] Ibid., σελ 406. [86a]
[149] Ibid., σελ 405. [86a]- «esclave de luxe»

φροντίζει γενικά τις μακριές πίπες. Επιπλέον, ήταν υπεύθυνη για την προετοιμασία του καπνού και των άλλων επιπρόσθετων κομματιών και εξαρτημάτων, και όταν ήταν γεμάτα και έτοιμα ήταν υπεύθυνη για την παρουσίασή τους στην αφέντισσά της και στις καλεσμένες της. Απαιτούνταν «αρκετά χρόνια εκπαίδευσης», πριν θεωρήσουν οι κυρίες τους, ότι εκτελούσαν ικανοποιητικά το καθήκον τους αυτό. Για παράδειγμα, κάθε κομμάτι της μακριάς αυτής πίπας, που ήταν κατασκευασμένη από μακρύ ξύλο κερασιάς, και το στόμιο της οποίας ήταν διακοσμημένο με πολύτιμα κοσμήματα, καθώς και η μικρή γαβάθα, έπρεπε να καθαρίζονται ξεχωριστά και προσεκτικά. Στην αρμοδιότητά της, επιπροσθέτως, ήταν η επεξεργασία του καπνού, με προέλευση το Γεντισέ ή την Λατακία [Yenidje or Latakia], σε λεπτές κλωστές.[150]

Όταν η καλεσμένη τοποθετούσε το τσιγάρο της μέσα στο κεχριμπαρένιο στόμιο της πίπας, τότε μία άλλη σκλάβα πλησιάζει με ένα μπρούτζινο πιατάκι γεμάτο με κάρβουνα για να τις το ανάψει. Όμως, «η τελετή της παρουσίασης των τσιμπουκιών είναι πιο περίπλοκη.»,[151] σημειώνει η Garnett.

Η σκλάβα-tchiboudji κρατούσε την μακριά πίπα από την μεσαία πλευρά, στο επίπεδο με το στόμα του καπνιστή και το προσέφερε στην καλεσμένη, η οποία το έπιανε από την άκρη του. Στο αριστερό της χέρι κρατούσε ένα μικρό σκεύος ή γαβάθα, το οποίο τοποθετούσε πάνω σε ένα πολύ μικρό μεταλλικό δίσκο, έκανε σαλάαμ (salaam) την κυρία και οπισθοχωρούσε. Όταν όλες οι κυρίες κρατούσαν τις πίπες τους στα χέρια τους, μία άλλη σκλάβα πλησίαζε με ένα μπρούτζινο πιάτο γεμάτο κάρβουνα, τα οποία τοποθετούσε στο σκεύος/γαβάθα/μπολ κάθε καλεσμένης.

Όταν είχαν ανάψει όλες τις πίπες των επισκεπτριών, οι σκλάβες τότε σχημάτιζαν μία γραμμή, μία ουρά στο πίσω μέρος του δωματίου και **στέκονταν όρθιες με τα χέρια σταυρωμένα**[152] επάνω στο στήθος τους, και τα **μάτια τους στραμμένα στο έδαφος**, μέχρι να χρειασθούν ξανά οι κυρίες τις υπηρεσίες τους, δηλαδή για να πάρουν τα τσιμπούκια και τα φλιτζανάκια του καφέ. **«Εν τω μεταξύ, ορισμένες καλεσμένες έχουν αναλάβει να επιλέξουν για τους αδελφούς τους, ή τους γιους τους, συζύγους ή οδαλίσκες από αυτές τις σκλάβες πολυτελείας που βρίσκονταν εκεί και τις σερβίριζαν.**

«Γίνεται η προσφορά στην αφέντισσα[153] **δουλεμπόρισσα, η οποία ονομάζει/ορίζει την τιμή της. Εάν συμφωνήσουν στην τιμή, η σκλάβα μεταφέρεται τότε στο καινούργιο της χαρέμι, και πιθανώς ως 'kitabetli', μία που πωλείται με τον όρο ότι σύντομα θα απελευθερωθεί για να την παντρεύσει η καινούρια ιδιοκτήτριά της.»**[154]

---

[150] Ibid., σελ 405. [86a]
[151] Ibid., σελ 406. [86a]
[152] Ibid., σελ 406. [86a]
[153] Ibid., σελ 407. [86a]
[154] Ibid., σελ 407. [86a]

7.6 ΤΑ ΠΑΡΑΣΚΗΝΙΑ ΤΩΝ ΑΠΟΔΡΑΣΕΩΝ ΑΠΟ ΤΑ ΧΑΡΕΜΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ:

«...πρέπει να αναφέρω, ότι αυτό που τρόμαζε περισσότερο τον Κιμπριζλί Πασά και τους Τούρκους, ήταν η φυγή μας για την Ευρώπη. Ο φανατισμός και η Ζήλια είναι τα δύο συναισθήματα που κυριαρχούν στους Τούρκους. Αυτά τα συναισθήματα είναι τόσο βίαια, που κανένας Τούρκος δεν αντέχει να ακούσει, χωρίς να τρέμει από οργή, ότι μία γυναίκα απέδρασε στους Γκιαούρηδες.»[155]

«Κανένας, εκτός από εκείνες που έχουν παρόμοιες εμπειρίες, που έχουν λαχταρίσει μεταξύ της προοπτικής για ελευθερία ή της ισόβιας φυλάκισης, μπορούν να καταλάβουν τα αισθήματά μας.»[156]

«Ελευθερωθήκαμε από το κλουβί, την μονότονη ζωή του χαρεμιού...από τους περιορισμούς στο πνεύμα/στο μυαλό, καθώς και στο σώμα... να μπορείς να μιλάς και να σου μιλούν...»[157]

***

Είναι αδύνατον να γνωρίζουμε σε ποιο βαθμό κατέβαλαν προσπάθειες, ή κατάφερναν οι γυναίκες να δραπετεύσουν από τα Οθωμανικά χαρέμια και την Τουρκία. Οι περιηγήτριες, αν και μας παρέχουν πληροφορίες για τις αποδράσεις έγκλειστων γυναικών, δεν μας παρέχουν στοιχεία σχετικά με το μέγεθος αυτών των πετυχημένων ή των αποτυχημένων αποδράσεων. Δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε ακριβώς σε πιο βαθμό ή ποσοστό, οι έγκλειστες γυναίκες αντιδρούσαν ή επέλεγαν αυτόν τον τρόπο αντίστασης ή διαμαρτυρίας, διότι δεν ετηρούντο στατιστικά στοιχεία στο χαρέμι.

Όπως, ήδη, αναφέραμε, κανένας άνδρας δεν είχε το δικαίωμα να εισέλθει στον 'ιερό' χώρο του χαρεμιού, που δεν ανήκε σε εκείνον, ούτε και ο Υπουργός Δικαιοσύνης. Ό,τι διαδραματιζόταν εκεί μέσα ήταν άγνωστο στον έξω κόσμο. Μία πετυχημένη, ή μία αποτυχημένη απόδραση, ένας φόνος, ή κάποια μυστηριώδης εξαφάνιση μιας έγκλειστης, περνούσαν απαρατήρητα. Δεν μπορούμε να γνωρίζουμε τον αριθμό των ανεπιτυχών προσπαθειών φυγής. Όσο πιο ψηλή ήταν η κοινωνική τάξη του ιδιοκτήτη του χαρεμιού τόσο μεγαλύτερος ήταν ο περιορισμός και η περιφρούρηση των έγκλειστων γυναικών του.[158] Κανένας δεν γνώριζε το πρόσωπο των συζύγων ή των θηλυκών σκλάβων του γείτονά του.[159] Για παράδειγμα, όταν, το 1717, είχε βρεθεί το πτώμα κάποιας ωραίας γυναίκας στην Κωνσταντινούπολη, η Lady Montagu μας πληροφορεί, ότι κανείς δεν μπορούσε να το αναγνωρίσει και ότι το ζήτημα ξεχάσθηκε γρήγορα. Ως συνήθως, όπως υπογράμμισε η περιηγήτρια, δεν έγινε καμμία έρευνα να εντοπισθεί ο δολοφόνος.

Προσωπικές μαρτυρίες, τουλάχιστον, σχετικά με τις πετυχημένες αποδράσεις, μας παρέχουν οι μαρτυρίες της Felicia Skene και της Marie

---

[155] [45a] Melek Hanum.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 417.

[156] [45b] Melek Hanum.
SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b] σελ. 2

[157] Ibid., σελ. 24. [45β]

[158] Βλέπε Κεφάλαιο III.

[159] Βλέπε Κεφάλαιο, σχετικά με το Κοράνι και την υποχρεωτική κάλυψη ή απόκρυψη του γυναικείου σώματος και προσώπου, το γιασμάκι και ο φερετζές.

Dejean Millingen (ή Μελέκ Χανούμ), η οποία απέδρασε από την Τουρκία τον Δεκέμβριο του 1865.

Πρώτον, η προσωπική μαρτυρία μιας σκλάβας από το χαρέμι του γιου του Αλί Πασά των Ιωαννίνων, έγινε γνωστή σε εμάς, επειδή αυτή η πρώην σκλάβα διηγήθηκε την ιστορία της στην Felicia Skene.

Δεύτερον, η απόδραση της Ναζίμπ Χανούμ, της υιοθετημένης κόρης της πριγκίπισσας αδελφής του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ, από το χαρέμι και την Τουρκία, το 1836, δεν γνωστοποιήθηκε, αλλά επειδή η συγγραφέας Marie Dejean Millingen (Melek Hanum), υπήρξε φίλη της Ναζίμπ Χανούμ, μαθαίνουμε τα γεγονότα πριν και μετά την απόδρασή της.

Τρίτον, η περίπτωση της απόδρασης από την Τουρκία της Μελέκ Χανούμ και της Αϊσια (Aisheh-Hanum), της πρώτης συζύγου και της κόρης του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, τον Δεκέμβριο του 1865, έγινε γνωστή στον διεθνή τύπο της εποχής, γιατί αποτελούσε για τους Μουσουλμάνους ένα 'εθνικό σκάνδαλο', ιδιαίτερα όταν η κόρη του Μεγάλου Βεζίρη αποστάτησε από το Ισλάμ και προσηλυτίσθηκε στον Καθολικισμό.

Οι δύο γυναίκες, αφού είχαν επανειλημμένες αποδράσεις από τα χαρέμια τους στην Κωνσταντινούπολη, και από εκείνα των διαδοχικών εξοριών τους στα βάθη της Μικράς Ασίας, στην συνέχεια απέδρασαν και από την Τουρκία και έφθασαν στην Ελλάδα (Αθήνα), το 1866. Εδώ ο τύπος εκμεταλλεύθηκε το γεγονός της απόδρασής τους, επειδή την εποχή εκείνη, δηλαδή το 1866 ελάμβανε χώρα η εξέγερση της Κρήτης. Επίσης, οι πολιτικοί αντίπαλοι του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Αλί, όπως ήταν ο Φουάντ Πασάς, φρόντισαν να εκμεταλλευθούν το σκάνδαλο της απόδρασης της κόρης του και της συζύγου του, για να τον συντρίψουν. Οι λεπτομέρειες της απόδρασης της Μελέκ Χανούμ και της Αϊσια Χανούμ έγιναν γνωστές σε εμάς χάρη στα συγγραφικά έργα της πρώτης.

7.6.1 Απόδραση σκλάβας από το χαρέμι του γιου του Αλί Πασά των Ιωαννίνων

Μία σκλάβα, της οποίας το όνομα δεν καταγράφει η Felicia Skene, κατηγορήθηκε από αντίζηλό της στο χαρέμι για την συμμετοχή της σε συνωμοσία που σκοπό είχε να δηλητηριάσει τον γιο του Αλή Πασά των Ιωαννίνων, τον Μουχτάρ, «Muhtar», ο οποίος δεν απολάμβανε μόνο το χαρέμι του, αλλά και το ανδρικό φύλο.[160]

---

[160] [42a] 1838 - 1844, Miss Felicia Mary Frances Skene
Wayfaring sketches among the Greeks and Turks and on the shores of the Danube By a seven years' resident in Greece London, Chapman and Hall, MDCCCXLVII. [42a], σελ. 20.
-Σχετικά με τον Μουχτάρ, τον γιο το Αλί Πασά, βλέπε επίσης τον περιηγητή BARTHOLDY σελ. 80-82 :
«Κατά την διάρκεια της παραμονής μου στα Ιωάννινα ήμουν προσκεκλημένος ένα βράδυ σε ένα από τα όργια του μεγαλύτερου γιου του Αλί-Βεζίρη, τον Μουχτάρ Πασά, ο οποίος δεν είναι λιγότερο γνωστός για την ελευθερία (ή την έκλυση των ηθών) του, από ότι είναι για την ακραία ανδρεία (γενναιότητα) του. Οι παρέα (ή οι παρευρισκόμενοι) συνεκροτείτο από τον αρχιεπίσκοπο της Άρτας, ο οποίος χαίρει την μεγάλη εύνοια ολόκληρης της οικογένειας αυτών των πριγκίπων, από ένα φραγκο ιατρό, έναν νέο Έλληνα έμπιστο και σύντροφο των απολαύσεων του Μουχτάρ, και από τον επιτήδειο Εβραίο τραπεζίτη Καλάφ. Μαζί μου επιπλέον ήρθε και ένας γραμματέας του Αλί-Βεζίρη που μου είχε στείλει αυτός ο πρίγκιπας, ως διερμηνέας που με συνόδευε πάντα. Κάθε συνδαιτημών (συνεστιαζόμενος) είχε κοντά του (δίπλα του) από ένα νέο και καλοχτενισμένο αγόρι, που έβαζε (στρβίριζε) το χρασί, μέσα στο οποίο είχαν αναμείξει εύοσμα (ή αρωματικά) βότανα. Πίναμε με γεμάτα ποτήρια και λέγαμε εις υγείαν, με δύναμη/ ένταση. Η μουσική του συμποσίου απετελούντο από μία ομάδα (ή ένα θίασο) από Εβραίους που ανήκαν στον πασά, και οι οποίοι, ορισμένες φορές,

Αυτή η πρώην έγκλειστη γυναίκα, που με την βοήθεια του αδελφού της απέδρασε μαζί με το μωρό της από το χαρέμι του Μουχτάρ, αρχικά πήγε στην Αλεξάνδρεια, και μόνο μετά τον θάνατο του Αλή Πασά των Ιωαννίνων και των δύο γιων του επέστρεψε στην Ελλάδα όπου εργάσθηκε για την οικογένεια της περιηγήτριας στην οποία και διηγήθηκε αυτήν την περιπέτεια.[161]

Η οικογένεια της Felicia Skene είχε προσλάβει αυτήν την γυναίκα από τα Ιωάννινα, και την δεκαπεντάχρονη κόρη της, που γνωρίζουμε ονομαζόταν Kantiko, ως οικιακοί βοηθοί στην κατοικία τους στην Αθήνα. Η πρώην σκλάβα εργάσθηκε για την οικογένεια Skene δύο χρόνια, κατά την επταετή παραμονή τους στην Ελλάδα από το 1838-1845.[162] Η Skene μας πληροφορεί, επίσης, ότι η κόρη αυτής της πρώην σκλάβας, εγκατέλειψε την μητέρα της σε ηλικία δεκαπέντε ετών, για να γίνει ηθοποιός, γεγονός που την στεναχώρησε, διότι δεν το θεωρούσε σεβαστό επάγγελμα.[163] Δεν μας παρέχει περισσότερες πληροφορίες για το χαρέμι του Μουχτάρ, ή τις εμπειρίες της πρώην σκλάβας του εκεί, και μετά την απόδρασή της.

7.6.2 Απόδραση από το Σαράι. Η Ναζίμπ Χανούμ[164] αρνήθηκε να γίνει σύζυγος του Σουλτάνου Μαχμούτ Β', δραπέτευσε από την Τουρκία με τον Ελληνα εραστή της, χάρη στην βοήθεια Ελληνίδων εμπορισσών.

Μία αδελφή του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ, η Πριγκίπισσα Ασμέ ή Εσσεμέ Σουλτάνα, αρνήθηκε να δώσει την υιοθετημένη της κόρη της, την Ναζίμπ Χανούμ[165] στον Σουλτάνο ως σύζυγό του, λέγοντας στο αδελφό της, ότι εάν του την έδινε για σύζυγο (Καντίν Εφέντη) θα ασχολούταν μαζί της δύο ή τρεις ημέρες και μετά θα την ξεχνούσε για την υπόλοιπη ζωή της σε κάποια γωνία του χαρεμιού. Όπως αναφέραμε νωρίτερα, η υιοθετημένη κόρη της Εσσεμέ Σουλτάνας υπήρξε στην καταγωγή της πρώην σκλάβα από την Κιρκασία, που είχε αγοράσει η Πριγκίπισσα, μαζί με την μητέρα της, η οποία απεβίωσε, όταν η Ναζίμπ ήταν μωρό. Η Ναζίμπ Χανούμ, ως ελεύθερη Μουσουλμάνα, λόγω υιοθεσίας, δεν μπορούσε να αποκτηθεί ως οδαλίσκη.

τραγουδούσαν τραγούδια αγάπης (ή ερωτικά τραγούδια) τα οποία είχε συνθέσει ο Βελί-Πασάς, ο δεύτερος γιος του Αλί-Βεζίρη (δηλαδή του Αλί Πασά των Ιωαννίων.).
Όταν ο οίνος είχε αρχίσει ανάβει το κεφάλι του Μουχτάρ, εκείνος έδωσε εντολή να σηκώσουν το τραπέζι και μας προσέφεραν τις πίπες. Τότε, φώναξε τα δύο ευνοούμενα αγόρια του, για να μας διασκεδάσουν, με ένα δείγμα των επιδεξιοτήτων τους. Ήταν ιδιαίτερα ο Καλάφ (ο Εβραίος τραπεζίτης) και ο Αλέξης ο Έλληνας, οι οποίοι είχαν κάνει χειρότερο κεφάλι από τους άλλους, και οι οποίοι παραδόθηκαν σε όλη την ελευθερία της ευθυμίας και έφεραν τον πασά στην ίδια χαρούμενη διάθεση. Οι δύο χορευτές ήταν υπέροχα ντυμένοι. Ο πιο πολύτιμος (αγαπητός) φορούσε πανάκριβα υφάσματα από χρυσό και ο άλλος ύφασμα από ασήμι. Ο πασάς, μας τους παρουσίασε, και μας διαβεβαίωσε ότι κατά την πορεία της πολεμικής και θυελλώδης ζωής του, δεν ήταν συχνά, παρά μόνο κοντά σε αυτούς (δηλαδή στους δύο ευνοούμενους χορευτές) όπου έβρισκε κάποια ανάπαυση, και ότι τον συνόδευαν πιστά σε όλες τις εκστρατείες του και ποτέ δεν χωριζόταν (αποχωριζόταν) από αυτούς.»

[161] 1838 - 1844, MISS FELICIA MARY FRANCES SKENE. [42a,b,c]
WAYFARING SKETCHES AMONG THE GREEKS AND TURKISH and on the shores of the Danube. By a seven years' resident in Greece. [42a], σελ. 18-21.

[162] Ibid., σελ. 18-19. [42a]

[163] Ibid., σελ. 22. [42a]

[164] Nazib Hanoum

[165] Essemeh ή Asme-Sultan. Βλέπε [45°] Melek Hanoum/Marie Dejean Millingen [45°], και [40α] Miss Julia Pardoe.
[45°] - MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON. CHAPMAN AND HALL. 193, PICCADILLY. 1872. [45°].
[40α] - Julia Pardoe. "The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London. Henry Colburn, 1837.

Επίσης, η ίδια είχε αρνηθεί και τις τρεις προτάσεις του Σουλτάνου Μαχμούτ να γίνει σύζυγός του, και αργότερα απέδρασε από το βασιλικό χαρέμι της θετής μητέρας της, με την βοήθεια **Ελληνίδων εμπορισσών**, που είχαν πρόσβαση στο χαρέμι, για να παντρευθεί τον **Έλληνα** εραστή της με τον οποίο απέδρασε από την Τουρκία.[166]

Το **'αντιστασιακό' πνεύμα** της Ναζίμπ Χανούμ είχε εκδηλωθεί, πριν την απόδρασή της. Γνωρίζουμε, ότι, το 1836, επέδειξε μία έλλειψη σεβασμού στους κανόνες του Ισλάμ, όταν πρότεινε στην 'άπιστη' φίλη της, την Marie Dejean Millingen, να μεταμφιεσθούν σαν άνδρες και να μπουν στο 'τζαμί' της Αγίας Σοφίας, για να παρακολουθήσουν την τελετή κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου.[167] Δεύτερον, δεν δίσταζε μπροστά στους κινδύνους μιας ερωτικής σχέσης με έναν «άπιστο», δηλαδή με έναν μη-Μουσουλμάνο. Είχε μυστικές επικοινωνίες με τον Έλληνα αγαπημένο της εντός και εκτός χαρεμιού, γεγονός που επιβεβαιώνουν δύο περιηγήτριες.[168] Τρίτον, συνεργάσθηκε με Ελληνίδες για να αποδράσει από το Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι.

Πως κατάφερε η Ναζίμπ να αποφύγει την σκληρή επιτήρηση των ευνούχων και να δραπετεύσει από το βασιλικό Χαρέμι του Σαράι το 1836;

Η Marie Dejean μας πληροφορεί, ότι η Ναζίμπ είχε γράψει ένα γράμμα στον Έλληνα αγαπημένο της να έρθει μία συγκεκριμένη ημέρα, και ώρα μπροστά στο παλάτι, με μία βάρκα στην πλευρά κοντά στην θάλασσα και «με **την βοήθεια ορισμένων Ελληνίδων, που είχαν πρόσβαση στα χαρέμια για να πωλήσουν διάφορα εμπορεύματα στις έγκλειστες, οι οποίες της παρείχαν Ευρωπαϊκά ενδύματα, καθώς και ένα χοντρό πέπλο για να κρύψει τα χαρακτηριστικά της»**,[169] **η Ναζίμπ Χανούμ απέδρασε από το χαρέμι. Η Ναζίμπ εκμεταλλεύθηκε την περίσταση που Ευρωπαίες κυρίες συχνά επισκέπτονταν το παλάτι, ενώ οι σύζυγοί τους τις περίμεναν έξω, πέρασε γρήγορα μπροστά από τους φύλακες, πήρε από το χέρι τον κύριο που την περίμενε, μπήκαν στην βάρκα «και έφυγαν από την Κωνσταντινούπολη και την Τουρκία.»**[170]

Η φίλη της μας πληροφορεί, ακόμα, ότι η Ναζίμπ πήρε μαζί της μερικά διαμάντια και άλλα πολύτιμα αντικείμενα, τα οποία ήταν κομμάτια από τα προικιά της από την Εσσεμέ Σουλτάνα, η οποία είχε σκοπό να την παντρεύσει σύντομα, αλλά όχι με τον αδελφό της τον Σουλτάνο Μαχμούτ, επειδή προτιμούσε η υιοθετημένη κόρη της να έχει την απόλυτη εξουσία στο δικό της χαρέμι, παρά να υποστεί το σύστημα της ιεραρχίας του χαρεμιού του Σαράι και την αδιαφορία του σουλτάνου.

«Η Ναζίμπ έπαιζε ένα επικίνδυνο παιχνίδι, διότι επιλέγοντας έναν Χριστιανό για εραστή διακινδύνευε να την πετάξουν στο Βόσπορο μέσα σε ένα σακί γεμάτο βλήματα [shot]για βαρίδια.»[171] γράφει η φίλη της η Marie Dejean-Millingen, αργότερα Μελέκ Χανούμ. Πριν την απόδρασή της από την

---

[166] [45ª] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY 1872. [45ª], σελ. 153.

[167] Ibid., σελ. 25. [45a]

[168] Ibid., σελ.28, 29. [45a], και [40α] "The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London. Henry Colburn, 1837 [40α], σελ. 309.

[169] Ibid., σελ. 29-30. [45a]

[170] Ibid., σελ. 29-30. [45a]

[171] Ibid., σελ. 29 [45a]
'It must be said that Nazib was playing a dangerous game, for in selecting a Christian for a lover she ran the risk of being thrown into the Bosphorus in a sack weighted with shot."

Τουρκία, η Marie Dejean Millingen, υπήρξε αυτόπτης μαρτυράς των μυστικών επικοινωνιών της Ναζίμπ-Χανούμ με τον **Έλληνα** αγαπημένο της, ο οποίος, όπως μας πληροφορεί, ήταν έμπορος στην αγορά της Κωνσταντινούπολης.

«Όταν ήρθε η ώρα του ύπνου, η Ναζίμπ μου έδειξε την κρεβατοκάμαρά της, όπου είχε ετοιμασθεί ένα κρεβάτι για εμένα δίπλα στο δικό της. Είχα ξαπλώσει όταν άκουσα ένα κτύπημα στην πόρτα. Μία νέα γυναίκα μπήκε για να βεβαιωθεί εάν βρήκε κανένα γράμμα. Άνοιξε ένα κομματάκι από το καφασωτό παράθυρο και τράβηξε ένα σκοινάκι στο οποίο ήταν δεμένο ένα γράμμα. Ξέσπασε στα γέλια [η Ναζίμπ Χανούμ], και γρήγορα έγραψε ένα άλλο [γράμμα], το οποίο έδεσε στο σκοινάκι και το άφησε να πέσει κάτω...»[172]

Η Ναζίμπ-Χανούμ είχε ραντεβού μαζί με τον Έλληνα αγαπημένο της την επόμενη ημέρα, σε ένα από τα κύρια περάσματα της Αγοράς της Κωνσταντινούπολης. Στο ραντεβού αυτό, με τον Έλληνα έμπορο, την συνόδευσε η φίλη της η Marie Dejean-Millingen. Οι δύο γυναίκες έφυγαν από το μεγάλο Σαράι με την άμαξα της Πριγκίπισσας, συνοδευόμενες από δύο «μικρές και όμορφες σκλάβες» ντυμένες σαν άνδρες, που τις ακολουθούσαν ιππεύοντας. **Για πρώτη φορά δεν παρατηρούμε την συνοδεία των ευνούχων, ή των αρσενικών φυλάκων των γυναικών της ανώτερης Οθωμανικής τάξης. Για πρώτη φορά, επίσης, βλέπουμε γυναίκες μεταμφιεσμένες, ως άνδρες, να συνοδεύουν, ως φύλακες, κυρία του χαρεμιού.**

«Αμέσως είδαμε έναν νέο κύριο να μας πλησιάζει, ο οποίος πέταξε μερικά λουλούδια και ένα σημείωμα μέσα στην άμαξα.» Η Ναζίμπ του μίλησε και του έδωσε ένα γράμμα. «Αυτό το άτομο ήταν Έλληνας έμπορος της Αγοράς, με τον οποίον ήταν ερωτευμένη η Ναζίμπ», όπως μας πληροφορεί η φίλη της, προσθέτοντας ότι «η Ναζίμπ **έπαιζε ένα επικίνδυνο παιχνίδι, διότι επιλέγοντας έναν Χριστιανό για εραστή διακινδύνευε να την πετάξουν στο Βόσπορο μέσα σε ένα σακί γεμάτο βλήματα [shot]για βαρίδια.»**[173] !

Σε αυτήν την μυστική αλληλογραφία δεν αναφέρεται μόνο η Marie Dejean-Millingen, η μελλοντική Μελέκ Χανούμ, αλλά και η Αγγλίδα περιηγήτρια Julia Pardoe, η οποία ήταν προσκεκλημένη, το 1836, όχι όμως στο μεγάλο Σαράι, αλλά στο θερινό παλάτι της αδελφής του Μαχμούτ ΙΙ, Ασμέ ή Εσσεμέ Σουλτάνας. Όπως η Marie Dejean-Millingen, είδε και εκείνη με τα μάτια της την μυστική ερωτική επικοινωνία της Ναζίμπ-Χανούμ με τον αγαπημένο της.[174] Επιβεβαιώνει, επίσης, και την έμμονη ιδέα του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ να αποκτήσει την υιοθετημένη κόρη της αδελφής του.[175] Όταν η Pardoe έφθασε, η Πριγκίπισσα Σουλτάνα ήταν ακόμα στο λουτρό και δεν παρουσιάσθηκε με την δικαιολογία ότι είχε πονοκέφαλο, παρόλα αυτά η υποδοχή της περιηγήτριας υπήρξε μεγαλοπρεπής και φιλόξενη. Την υποδέχθηκε το θηλυκό επιτελείο της Σουλτάνας με μία μεγαλοπρεπή τελετουργική συνοδεία αποτελούμενη από μία ομάδα σκλάβες και την υιοθετημένη κόρη της Πριγκίπισσας, την Ναζίμπ Χανούμ.[176]

---

[172] Ibid., σελ.28. [45a]

[173] Ibid., σελ. 29 [45a]

"It must be said that Nazib was playing a dangerous game, for in selecting a Christian for a lover she ran the risk of being thrown into the Bosphorus in a sack weighted with shot."

[174] Nazib ή Nazip Hanum

[175] [40a] MISS JULIA PARDOE.

"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., Volume I.,[40a], σελ. 309.

[176] Ibid., σελ. 98, 302-303. [40a]

Σε αντίθεση με την Marie Dejean Millingen, η Αγγλίδα περιηγήτρια Julia Pardoe δεν αναφέρει την εθνικότητα του αγαπημένου της Ναζίμπ. Μας πληροφορεί, όμως, ότι ενώ συζητούσε μαζί της, άκουσε κάτι στο μπαλκόνι, και η Ναζίμπ σηκώθηκε από το μαξιλάρι της, πήγε στο παράθυρο, «άνοιξε μία μικρή πόρτα του καφασωτού παραθύρου», πέταξε κάτω ένα μαντηλάκι, που ήταν δεμένο με ένα μεταξένιο σκοινί. «Μετά από μία μικρή καθυστέρηση ενός λεπτού, το ξανατράβηξε επάνω και πήρε το γράμμα...»[177]

Η περιηγήτρια επιβεβαιώνει τις μαρτυρίες της Marie Dejean Millingen πρώτον, για τον έρωτα και την επιθυμία του Σουλτάνου Μαχμούτ να την αποκτήσει, δεύτερον ότι η Ναζίμπ χανούμ ήταν «η ευνοούμενη» της πριγκίπισσας Ασμέ/Εσσεμέ Σουλτάνας, τρίτον, **ότι την είχε αγοράσει η σουλτάνα, όταν ήταν ακόμα βρέφος μαζί με την μητέρα της, η οποία απεβίωσε, και προσθέτει, ότι η επιρροή της Ναζίμπ πάνω στο μυαλό της θετής μητέρας της ήταν απεριόριστη.** Παρατηρεί, επίσης, ότι απολάμβανε τέτοια ελευθερία, που περισσότερη δεν θα απολάμβανε αν ήταν η βιολογική κόρη της πριγκίπισσας. Η περιηγήτρια, επιπλέον, περιγράφει την ενδυμασία των έγκλειστων γυναικών, και παρατηρεί, ότι η ενδυμασία της Ναζίμπ Χανούμ απετελείτο από ένα μείγμα Ευρωπαϊκών και Ανατολίτικων επιρροών.[178] Προσθέτει, ότι η Ασμέ Σουλτάνα, η αδελφή του σουλτάνου Μαχμούτ, ήταν γνωστή σε όλη την Κωνσταντινούπολη για τις όμορφες σκλάβες που κατείχε.

7.6.3 «Freedom», «Free», «Escape from Turkey…from persecution». Η έντονη επιθυμία και η έννοια της ελευθερίας για τους θηλυκούς φυγάδες.

Η έντονη επιθυμία για ελευθερία για τους θηλυκούς φυγάδες και τα συναισθήματά τους για την περιοριστική ζωή του χαρεμιού εκφράζονται στους όρους που χρησιμοποιούν επανειλημμένα οι γυναίκες αυτές, όπως:

«Ελευθερία», «ελεύθερη», «ελευθερία ή ισόβια φυλάκιση», «η αίσθηση της ελευθερίας», «ελεύθερη να κινηθώ», «απόδραση», «φυγή» [179], **«διωγμός», «οι διωγμοί».**[180] **«Κανένας, εκτός από εκείνες που έχουν παρόμοιες εμπειρίες, που έχουν λαχταρίσει μεταξύ της προοπτικής για ελευθερία ή της ισόβιας φυλάκισης, μπορούν να καταλάβουν τα αισθήματά μας.»**[181] **«Πόσο συγκινητική/ ανατριχιαστική ήταν η αίσθηση της ελευθερίας! Να είμαστε ελεύθερες, να κινηθούμε όπου θέλουμε—χωρίς καλύπτρα και να αναπνεύσουμε το αέρα—χωρίς καλύπτρα να κοιτάζουμε τον ήλιο, τον ουρανό, και όλες τις λαμπερές ομορφιές της φύσης...», «ο κίνδυνος»**[182] **«η απόδραση από την Τουρκία», «εκτός κινδύνου», «ελευθερωθήκαμε από το κλουβί, την μονότονη ζωή του Χαρεμιού...από τους περιορισμούς στο πνεύμα/ στο νου καθώς και στο σώμα... να μπορείς να μιλάς και να σου μιλούν.»**[183] **«με προοπτική την ανεξαρτησία, καθώς και την ελευθερία», «Απόδραση...θαύμα», «Ελεύθερη! —όμως όχι απόλυτα εκτός κινδύνου»**[184] **κλπ. κλπ.,** γράφει μεταξύ άλλων η Μελέκ Χανούμ, **η οποία απέδρασε από την Τουρκία κρυμμένη μέσα στο ατμόπλοιο 'the**

[177] Ibid., σελ. 309. [40a]
[178] Ibid., 304-305. [40a]
[179] Ibid., σελ. 2. [45β] (vol. II)
[180] Ibid., σελ. 4. [45β]
[181] Ibid., σελ. 2. [45β]
[182] Ibid., σελ. 5. [45β]
[183] Ibid., σελ. 24. [45β]
[184] Ibid., σελ. 1. [45β]

American', που θα την πήγαινε μαζί με την κόρη της την Αΐσια (Aishea) Χανούμ στην Ελλάδα.[185]

Όταν οι δύο γυναίκες έφθασαν στην Αθήνα η Μελέκ Χανούμ επαναλαμβάνει ξανά τους όρους: «**ελεύθερες**», «για χάρη της **ελευθερίας**» και «τέλεια **ελευθερία**»[186] Σημειώνει «η **απόδρασή** μας ανακαλύφθηκε»,[187] «η **φυγή** μας»,[188] «**ο φόβος να συλληφθούμε πάλι**», «μέχρι που φθάσαμε στον Πειραιά δεν ένοιωσα ότι πραγματικά διαφύγαμε τον **κίνδυνο.**»[189] «η **απόδρασή** μας από την Τουρκία, και ο τελικός μας προορισμός το Παρίσι.»[190] «Εγκαταλείψαμε την Τουρκία, γιατί υπήρχε κίνδυνος για την ζωή μας.»[191] κλπ. κλπ.

Αγνοώντας όλες τις κακουχίες και τους διωγμούς, που ακολούθησαν μετά από την απόδρασή τους από την Τουρκία στην Ελλάδα και στην συνέχεια στην Γαλλία και στην Αγγλία, και παρά το γεγονός ότι έμειναν άπορες, οι δύο γυναίκες **«ακόμα χαίρονταν με την προοπτική της ανεξαρτησίας, καθώς και της ελευθερίας».**[192] Έτσι περιγράφει τα αισθήματα της και εκείνα της κόρης της η Marie Dejean Millingen ή η Μελέκ Χανούμ, μετά την απόδρασή τους από την εξορία τους στην Τουρκία.[193]

7.6.4 Η Καταδίωξη μια ισχυρής γυναίκας. «Η πείρα τον είχε διδάξει, ότι τίποτα δεν ήταν αδύνατον για μία γυναίκα.»[194] [1843-1850]

Το 1843, η Μελέκ Χανούμ ήταν ακόμα η ισχυρή, η πρώτη και η μοναδική σύζυγος του Τούρκου αξιωματούχου και μελλοντικού Μεγάλου Βεζίρη, Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά. Είχε καταφέρει, μετά από κάποια δυσμένεια του συζύγου της στην Πύλη, που οδήγησε στην καταστροφή της πολιτικής του καριέρας, να τον εντάξει ξανά ενεργά στην πολιτική ζωή της Τουρκίας. Εξασφάλισε γι αυτόν, πρώτα την θέση της διοίκησης στο Akiah της Βηρυτού,

---

[185] Ibid., σελ. 2. [45β]
[186] Ibid., σελ. 12. [45β]
[187] Ibid., σελ. 13. [45β]
[188] Ibid., σελ. 14. [45β]
[189] Ibid., σελ. 11. [45β]
[190] Ibid., σελ. 10. [45β]
[191] Ibid., σελ. 39. [45β]
[192] Ibid., σελ. 37. [45β]
[193] Βλέπε Κεφάλαιο IV.
Προφανώς τα αισθήματα των έγκλειστων των χαρεμιών διέφεραν από εκείνα ορισμένων δυτικών περιηγητριών, του 18ου και του 19ου αιώνα. Για παράδειγμα, η Lady Montagu, η Lady Craven και η Julia Garnett πίστευαν ότι οι Μουσουλμάνες απολάμβαναν μεγαλύτερες ελευθερίες και νομικά δικαιώματα από τις δυτικές αδελφές τους. Τον 18ο αιώνα, περιηγήτριες υποστήριζαν ότι η νομική θέση της Μουσουλμάνας συζύγου ήταν καλύτερη από εκείνη της δυτικών αδελφών τους. Η Montagu το 1717 και η Λαίδη Craven το 1786 «ζήλευαν» την «ελευθερία» των έγγαμων μουσουλμάνων γυναικών, οι οποίες μπορούσαν, όπως υποστήριξαν οι δύο περιηγήτριες του 18ου αιώνα, να κυκλοφορούν μεταμφιεσμένες, δηλαδή ανώνυμα, κάτω από το γιασμάκι και το φερετζέ, και να πηγαίνουν ανενόχλητες όπου επιθυμούσαν, να κάνουν ότι τους ευχαριστούσε, και να συναντούν τους εραστές τους, χωρίς να τις αναγνωρίζει κανείς, ούτε ο ίδιος τους ο σύζυγος. Ζήλευαν ακόμα και τα νομικά δικαιώματα της Μουσουλμάνας συζύγου, όσον αφορά, το διαζύγιο και την 'χρηματική αποζημίωση' (το νέκγια). Στην πράξη, όμως, έναν αιώνα αργότερα, όπως θα μας έδειξε η περίπτωση της διαζευγμένης Μελέκ Χανούμ και εκείνη της διαζευγμένης κόρης της, Αϊσια, καταπατήθηκαν όλα τα νομικά τους δικαιώματα μετά το διαζύγιό τους. Τα νόμιμα δικαιώματά τους υπήρχαν μόνο στα χαρτιά, και στην πράξη λειτουργούσε η δύναμη του ισχυρού και του μπαχσίς.
[194] [45a] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM, OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45α], σελ. 179. [45a]:
-' The negotiations which preceded this appointment did not take place altogether unknown to me. On the contrary, my share in the transaction materially assisted its prosperous issue. With this view I used my personal influence with the Grand-Vezir, to induce him to nominate my husband to the post, in preference to any other candidate. Kibrizli-Pasha used immense exertions to achieve his object, but he thought it prudent to send me alone, in advance, as a negociator, for he feared lest he should compromise himself in vain. Experience had taught him that nothing was impossible to a woman.'

και λίγο αργότερα τον διορισμό του στην θέση του κυβερνήτη(governor) στο Ιερουσαλήμ. Πως τα κατάφερε; Όπως η ίδια διηγείται, πήγε και εγκαταστάθηκε στο Χαρέμι του Σερασκέρη (Seraskier) Ρίζα Πασά για να ζητήσει την προστασία του:

«...Ήμουν αποφασισμένη να δω τον Seraskier Ρίζα-Πασά'. 'Μεγαλειότατε', του είπα, 'Είμαι ή σύζυγος του Μεχεμέτ-Πασά. Τα τελευταία τρία χρόνια καταδιώκεται, από διαδόσεις κάθε περιγραφής, και τόσο μεγάλη είναι η θλίψη του να βλέπει τον εαυτόν του, στερημένος από κάθε πηγή'.» Ενημέρωσε τον πασά, ότι ο σύζυγός της αρρώστησε, κινδύνευε η ζωή του, ήταν τελείως ανίκανος να καλύψει τις ανάγκες της οικογένειάς του και ζήτησε την προστασία του.[195] Ο Ρίζα-Πασάς της είπε, ότι η απείθαρχη γλώσσα του συζύγου της για υψηλούς αξιωματούχους είχε προκαλέσει την ανάκλησή του και την δυσμένεια της Πύλης, και εκείνη του απάντησε, ότι αυτό δεν άξιζε ούτε μία τιμωρία των 15 η 20 ημερών, και ότι η δυσμένεια στην οποία είχε πέσει δεν άξιζε την δυστυχία, που έχει προκαλέσει η φτώχεια. Στις συνομιλίες της με τον Seraskier Ρίζα-Πασά δήλωσε, ότι γνώριζε τους πραγματικούς λόγους της απόλυσης του συζύγου της και διαμαρτυρήθηκε έντονα:

«Υψηλότατε, άδικα μου κρύβεται τον λόγο του εξευτελισμού του συζύγου μου. **Οι εχθροί του είναι και δική μου εχθροί, γεμάτοι μίσος που θέλουν να μας καταστρέψουν διότι μας είδαν ευτυχισμένους. Εξ αιτίας μου διώκεται ο σύζυγός μου, και για κανέναν άλλον λόγο. Εάν οι εχθροί μου διψάνε για αίμα, ας επιτεθούν σ' εμένα ανοικτά και ειλικρινά, αλλά πρέπει να πω ότι είναι ανάξιο της Βασιλικής Κυβέρνησης να αρνηθεί την προστασία της σε μία γυναίκα, η οποία έχει ζητήσει καταφύγιο**[196] **κάτω από την σκιά του θρόνου. Παρακαλώ δώστε στο σύζυγό μου κάποια θέση, που θα του επιτρέψει να εκτελέσει τα καθήκοντά του ως πατέρας μιας οικογένειας..., και πρόσθεσε αποφασιστικά, ότι δεν θα έφευγε από το σπίτι του μέχρι εκείνος να έκανε δεκτές τις απαιτήσεις της.** Ο Ρίζα Πασάς αρχικά δεν της απάντησε, και έτσι η Μελέκ Χανούμ έμεινε στο χαρέμι του, στο δωμάτιο της σουίτας της ευνοούμενης συζύγου του, την «Σεραϊλί-Χανούμ»,[197] και επίμονα, κάθε πρωί και βράδυ, ανανέωνε τα αιτήματά της στον Πασά. **«Την δέκατη ημέρα, ο Ρίζα-Πασά, μόλις με είδε φώναξε: 'βλέπω ότι είστε μία επίμονη γυναίκα, και θα είναι αδύνατον να δραπετεύσω από εσάς. Για να σε ικανοποιήσω διορίζω τον Μεχεμέτ- Πασά κυβερνήτη του Akiah (St. Jean d'Acre)» στην Βηρυτό.**[198] Αυτό έγινε το 1843.

Η Μελέκ Χανούμ επισκέφθηκε και δεύτερη φορά τον Ρίζα Πασά, για να του ζητήσει χρήματα για τα έξοδα του ταξιδιού και για να πληρωθούν τα χρέη τους στην Κωνσταντινούπολη πριν την αποχώρησή τους, διότι, όπως υπογραμμίζει, δεν θα μπορούσαν να φύγουν από την Πόλη, εάν δεν εξοφλούντο τα χρέη τους.[199]

Τα χρήματα, όμως, δεν έφθαναν και ο σύζυγός της αναγκάσθηκε να την αφήσει στην Κωνσταντινούπολη, φιλοξενούμενη στο χαρέμι ενός φίλου του για οκτώ μήνες. Μετά από οκτώ μήνες, όταν τακτοποιήθηκε, έστειλε τον

---

[195] Ibid., σελ. 60. [45a]

[196] Όσον αφορά την έννοια της «πόρτας» ή της προστασίας, βλέπε Νεοκλή Σαρρή. Οσμανική Πραγματικότητα, πρώτος τόμος.

[197] [45°] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45°], σελ. 61.

[198] Ibid., σελ. 62. [45a]

[199] Ibid., σελ. 62. [45a]

αρχηγό της αστυνομίας, τον καβασμπασή (cavasbaschi)[200] να την συνοδεύσει στην Βηρυτό μαζί με την κόρη της, την Αΐσια (Aisheh) Χανούμ, που τότε ήταν δύο ετών.[201] «Αγόρασα μία σκλάβα και φύγαμε για την Βηρυτό, και όταν φθάσαμε πήρα ένα σκάφος, που μας αποβίβασε στο Akiah., όπου μας περίμενε ο Πασάς, [ο σύζυγός της] με μία συνοδεία....»[202]

Μας πληροφορεί, επιπροσθέτως, ότι μετά από τρεις μήνες έφθασε αγγελιαφόρος από την Κωνσταντινούπολη, με τον διορισμό του συζύγου της στην Ιερουσαλήμ, στην θέση του κυβερνήτη (Wali).[203]

Τελικά κάλεσαν τον σύζυγό της να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη, διότι είχε χάσει την θέση του στην Ιερουσαλήμ, επειδή είχε κατηγορηθεί για τις αυστηρές του μεθόδους και αναγκάσθηκε να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη. Ενδιαφέρον έχει η πληροφορία της Μελέκ Χανούμ, σύμφωνα με την οποία, **«στην Ανατολή, όταν ένας αξιωματούχος ανακαλείται, θεωρείται λιγότερης σημασίας ή εκτίμησης από τους κατώτερους πολίτες.»**[204] **«Μας κατηγόρησαν», γράφει η Μελέκ Χανούμ, η οποία πάντα συμπεριλαμβάνει και τον εαυτόν της**, και έτσι επέστρεψαν στην Πόλη. Ο σύζυγός της είχε κατηγορηθεί, ότι ήταν πολύ αυστηρός στις μεθόδους του με τους Άραβες, δηλαδή με αυτούς που είχαν εξεγερθεί και με εκείνους που είχαν κατηγορηθεί για κλοπές. **Για την Μελέκ Χανούμ διέδιδαν, ότι ήταν πολύ διψασμένη για χρήματα και για δώρα, και ότι δεχόταν δωροδοκίες, αν και την είχαν συμβουλεύσει στην Κωνσταντινούπολη να μην δέχεται τέτοιου είδους δώρα.**[205]

Αμέσως τρεις μήνες μετά την επιστροφή τους στην Κωνσταντινούπολη, χάρη στον Μεγάλο Βεζίρη, Ρεσίντ Πασά, που ήταν **«φίλος»** της Μελέκ Χανούμ πριν τον γάμο της, όπως επισημαίνει η ίδια, και αργότερα πολιτικός προστάτης του συζύγου της, διορίσθηκε ο σύζυγός της, ο Κιμπριζλί, ως κυβερνήτης του Βελιγραδίου.[206]

Η Μελέκ Χανούμ **συνεργαζόταν** με τον σύζυγό της Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, ο οποίος όφειλε την πολιτική του σταδιοδρομία σε εκείνη, όπως υπογραμμίζει έντονα και επανειλημμένα η ίδια. Το 1848, για παράδειγμα, κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου, ο σύζυγος της Μελέκ Χανούμ είχε διορισθεί πρέσβης στην Αγγλική Αυλή,[207] χάρη στις ενέργειες της. Όπως μας πληροφορεί η ίδια, η αιτία, ή η αφορμή του διορισμού του, ήταν η απειλητική στάση της Ρωσίας με την μεσολάβησή της στο Αύστρο-Ουγγρικό ζήτημα/πρόβλημα. Η Πύλη, θορυβήθηκε με την πρόοδο αυτής της Δύναμης, και θεώρησε απαραίτητο να συμμαχήσει με την Δύση, και ιδιαίτερα με την Μεγάλη Βρετανία. Αυτή η λεπτή αποστολή ανατέθηκε στον σύζυγο της Κιμπριζλί-Μεχεμέτ Πασά, ο οποίος, **χάρη στην γυναίκα του**, ήταν προστατευόμενος αξιωματούχος του Μεγάλου Βεζίρη Ρεσίντ Πασά, ο υποστηρικτής αυτής της νέας πολιτικής και στις οποίες **διαπραγματεύσεις συμμετείχε και η Μελέκ Χανούμ**, πριν τον διορισμό του συζύγου της. Πρέπει να υπογραμμίσουμε, ότι η Μελέκ Χανούμ πριν τον γάμος της με τον Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασα, υπήρξε στενή φίλη του Ρεσίντ Πασά και της

---

[200] ('chief of the cavas, or police')'
[201] Ibid., σελ. 52. [45a]
[202] Ibid., σελ. 63. [45a]
[203] Ibid., σελ. 63-64. [45a] ('or governor.')
[204] Ibid., σελ. 128. [45a]
[205] Ibid., σελ. 128. [45a]
[206] Ibid., σελ. 129-133. [45a]
[207] 'Ambassador to the English Court'.

συζύγου του. Γνώριζε τον Ρεσίντ Πασά πριν τον διορισμό του στην θέση του Μεγάλου Βεζίρη.[208]

Η Μελέκ Χανούμ ομολογεί, όμως, ότι ο Ρεσίντ είχε προσωπικούς λόγους, που επέλεξε τον σύζυγό της. Ήθελε να εξασφαλίσει την φιλία και την υποστήριξη της Αγγλικής κυβέρνησης (του Palmerston Cabinet),[209] και να αποκτήσει επιχειρηματική επιρροή στην οικονομική αγορά του Λονδίνου:

«Με άλλα λόγια, προσέφερε στην Αγγλία εμπορικά και οικονομικά πλεονεκτήματα με αντάλλαγμα την υποστήριξή που η Δύναμη θα αναλάμβανε να δώσει στην πολιτική του και στην προσωπική του εξουσία. Οι διαπραγματεύσεις, που προηγήθηκαν από αυτόν τον διορισμό, δεν έγιναν όλες χωρίς την γνώση μου. Αντιθέτως, το μερίδιό μου στην συναλλαγή, βοήθησε υλικά την επιτυχή έκβασή του. Με αυτές τις βλέψεις, χρησιμοποίησα την προσωπική μου επιρροή με τον Μεγάλο Βεζίρη, για να τον πείσω να εκλέξει τον σύζυγό μου στην θέση, αντί για οποιονδήποτε άλλον υποψήφιο. Ο Κιμπριζλί-Πασά χρησιμοποίησε μεγάλες πιέσεις, για να πετύχει τον σκοπό του, αλλά το θεώρησε συνετό να στείλει εμένα, μόνη μου πρώτα, ως διαπραγματευτής, για να μην εκτεθεί ο ίδιος μάταια. Η ΠΕΙΡΑ ΤΟΝ ΕΙΧΕ ΔΙΔΑΞΕΙ ΟΤΙ ΤΙΠΟΤΑ ΔΕΝ ΗΤΑΝ ΑΔΥΝΑΤΟΝ ΓΙΑ ΜΙΑ ΓΥΝΑΙΚΑ.»[210]

Η σύζυγος του Μεγάλου Βεζίρη Ρεσίντ Πασά είχε στενές σχέσεις με την Μελέκ Χανούμ, και μεσολάβησε κι εκείνη στην απόφαση του συζύγου της. Λίγες ημέρες πριν το Μπαϊράμι, η σύζυγος του Μεγάλου Βεζίρη είχε προειδοποιήσει την Μελέκ Χανούμ, ότι η εκλογή του συζύγου της είχε ήδη προταθεί στον Σουλτάνο και ότι σύντομα θα τους έστελναν την σχετική σουλτανική απόφαση.[211] **Παρατηρούμε και εδώ, ότι όχι μόνο οι Σουλτάνες, και οι έγκλειστες γυναίκες του Σαράι, αλλά και οι γυναίκες εκτός Σαράι αναμειγνύονταν στις υποθέσεις του κράτους, δηλαδή στην επιλογή των αξιωματούχων.**

Αν και η γυναικεία πρωτοβουλία ήταν υπεύθυνη για τον διορισμό του Κιμπριζλί-Μεχεμέτ Πασά στην θέση του Πρέσβη, η σύζυγός του, η Μελέκ Χανούμ, δεν μπορούσε να τον συνοδεύσει στην Αγγλία. Όπως μας πληροφορεί η ίδια, δεν μπόρεσε να ακολουθήσει τον σύζυγό της στην Αγγλία, εξ αιτίας των **θρησκευτικών προκαταλήψεων και εθίμων των Μουσουλμάνων, που απαγορεύουν στις Μουσουλμάνες συζύγους να συνοδεύουν τους άνδρες τους σε χριστιανικές χώρες.**[212] Αυτό ίσχυε, τουλάχιστον εκείνη την εποχή, κατά το σουλτανάτο του Αμπτούλ Μεζίντ και προφανώς άλλαξε αργότερα, επειδή γνωρίζουμε, σύμφωνα με την μαρτυρία της περιηγήτριας, the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, η οποία, το 1881, είχε επισκεφθεί στην Κωνσταντινούπολη το χαρέμι μίας Τουρκάλας που είχε ζήσει πέντε χρόνια στο Παρίσι μαζί με τον αξιωματούχο σύζυγό της.[213]

---

[208] Ibid., σελ. 178. [45a]

[209] Ibid., σελ. 178. [45a]

[210] Ibid., σελ. 179. [45a]:

' The negotiations which preceded this appointment did not take place altogether unknown to me. On the contrary, my share in the transaction materially assisted its prosperous issue. With this view I used my personal influence with the Grand-Vezir, to induce him to nominate my husband to the post, in preference to any other candidate. Kibrizli-Pasha used immense exertions to achieve his object, but he thought it prudent to send me alone, in advance, as a negociator, for he feared lest he should compromise himself in vain. Experience had taught him that nothing was impossible to a woman.'

[211] Ibid., σελ. 179. [45a]

[212] Ibid., σελ. 180. [45a]:

'Since RELIGIOUS PREJUDICES and CUSTOM forbid, Mussulman wives to accompany their husbands into a Christian country, I was, of course, unable to go with my husband to his embassy.'

[213] [37] THE DOWAGER MARCHIONESS OF DUFFERIN AND AVA. [ταξίδεψε το 1879, 1881-1884]

Επιστρέφουμε στην Μελέκ Χανούμ, η οποία, δηλώνει ότι ήταν η τελευταία φορά που θα συναντιόντουσαν με τον Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά ως σύζυγοι. Οι πολιτικοί της εχθροί «my enemies», όπως τους αποκαλεί, ανησύχησαν με τις συνομιλίες της και την επιρροή της επάνω στον Μεγάλο Βεζίρη Ρεσίντ Πασά, οι οποίες ευνόησαν και οδήγησαν στην εκλογή του συζύγου της στην θέση του Υπουργού Εξωτερικών, και απειλήθηκαν ότι τέτοιο γεγονός θα τους εξόντωνε.

Όταν αναφέρεται στους πολιτικούς εχθρούς της, εννοεί την Βαλιδέ Σουλτάνα, την μητέρα του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, τον κουνιάδο του Σουλτάνου τον Μεχεμέτ Αλί Πασά, τον Υπουργό της Αστυνομίας Μεχεμέτ Πασά και άλλους. Έτσι, όπως μας πληροφορεί η ίδια, μόλις τους δόθηκε η κατάλληλη ευκαιρία την εκμεταλλεύθηκαν **για να την συντρίψουν και να την χωρίσουν από τον σύζυγό της, που χωρίς αυτήν τον εθεωρούσαν ακίνδυνο!!!**[214]

Πως κατέστρεψαν την Μελέκ Χανούμ; Συγκεκριμένα, όταν, το 1848, ο Κιμπριζλί απουσίαζε από την Κωνσταντινούπολη, διότι βρισκόταν στην θέση του στην Αγγλία, την οποία απέκτησε, όπως είδαμε, με την μεσολάβηση της γυναίκας του, κινδύνευε να πεθάνει ο γιος τους. Πριν την αναχώρησή του για την Αγγλία, οι δύο σύζυγοι είχαν κάνει μία συμφωνία. Επειδή ο γιος τους ήταν, ήδη, βαριά άρρωστος, συμφώνησαν ότι, εάν πέθαινε, τότε η Μελέκ Χανούμ θα προσποιούταν, ότι κυοφορούσε, και θα έβρισκε ένα άλλο αρσενικό μωρό να αντικαταστήσει, ως κληρονόμος, το δικό τους, για να αποφύγουν τα κληρονομικά δικαιώματα των συγγενών του συζύγου της.[215]

Η δούλα-οικονόμος της Μελέκ Χανούμ, η Φατμά από την Συρία, στην οποία ο σύζυγός της, ο Κιμπριζλί, είχε αναθέσει την διοίκηση του χαρεμιού και την επίβλεψη των σκλάβων, συνωμότησε με τους πολιτικούς αντιπάλους της Μελέκ Χανούμ και του συζύγου της,[216] έτσι ώστε να αποκαλυφθεί το σχέδιο της αντικατάστασης του μωρού. **«Διψούσαν για το αίμα μου»** γράφει η Μελέκ Χανούμ, «και μετέτρεψαν, λέγω, ένα απλό ελάττωμα, σε ένα έγκλημα, και με τιμώρησαν με τον **κοινωνικό εξευτελισμό**, με την **εξορία**, και με την κατάσχεση όλων των περιουσιών μου, καταδικάζοντάς με σε μία ζωή άθλια και μέσα στην ντροπή...»[217]

Πως έγινε αυτό; Ο γιος της δεν πέθανε και της έμεινε και το ξένο μωρό, που είχε αγοράσει για να τον αντικαταστήσει. Η δούλα της, η Φατμά που, δεν γνώριζε ότι όλα τα είχε σχεδιάσει μαζί με τον σύζυγό της, την απειλούσε, ότι θα αποκάλυπτε την μικρή αυτή οικογενειακή σκευωρία στον σύζυγό της. Πιστεύοντας ότι είχε αποκτήσει δύναμη επάνω στην Μελέκ Χανούμ, δημιουργούσε προβλήματα με τον αυταρχισμό και τον δεσποτισμό

'MY RUSSIAN AND TURKISH JOURNALS' by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc. with illustrations. London: John Murray, Albermarle Street, W. 1916. [37], σελ. 143, 146, 149-150.

[214] THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 196)- «The political enemies of my husband, on their part, hastened to take advantage of the opportunity afforded them of separating us, and so destroying our combined action. Without me, Mehemet-Pasha was a half-disabled foe, for it was well known what a part I had had in his promotion. It was through me that an understanding had been established between him and the Grand-vezir, and it was by my efforts that his nomination to the post of Minister for Foreign Affairs had been spoken of with favour. Such an event, his opponents well knew, would be a death-blow to them. These said enemies were the Valideh, the Sultan's mother [του Αμπτούλ-Μεζίντ η μητέρα-πρώην σκλάβα]; Mehemet-Ali-Pasha; Mehemet-Pasha, Minister of Police; Rifaat, and a host of other Pashas more or less influential.»

[215] Ibid., σελ. 183. [45a]

[216] Ibid., σελ. 184-187. [45a]

[217] Ibid., σελ. 187-188. [45a]

της στο χαρέμι όπου επικρατούσε ένας ανταγωνισμός για εξουσία μεταξύ των μελών του. Η Μελέκ Χανούμ αναγκάσθηκε να διώξει την Συριανή δούλα της, η οποία επέστρεψε κρυφά μία ημέρα και σκότωσε τον μικρό μαύρο ευνούχο της Μελέκ Χανούμ.

Οι πολιτικοί εχθροί της Μελέκ Χανούμ, δηλαδή του Μεγάλου Βεζίρη Ρεσίντ Πασά και του συζύγου της Κιμπριζλί, χάρη σε μια σκευωρία, στην οποία συμμετείχαν και οι συγγενείς του Κιμπριζλί, την κατηγόρησαν για τον φόνο του μικρού ευνούχου της, **και στην συνέχεια δημιούργησαν αμφιβολίες για την πατρότητα των δικών της παιδιών. Ο σκοπός τους ήταν να δημιουργήσουν ένα δημόσιο-κοινωνικό σκάνδαλο για να καταστρέψουν την πολιτική της συνεργασία με τον σύζυγό της, και το κατάφεραν.**

7.6.5 Πρώτη φυλάκιση και «παράνομη» εξορία της Μελέκ Χανούμ: τέσσερις μήνες φυλάκιση και τέσσερα χρόνια στην εξορία στο Ικόνιο της Καππαδοκίας [1850-1854]

Η Μελέκ Χανούμ κατηγορήθηκε για τον φόνο του μικρού μαύρου ευνούχου της, φυλακίσθηκε «παράνομα» και στην συνέχεια εξορίσθηκε, «παράνομα» στο Ικόνιο, το 1850. Η φυλάκισή της και η εξορία της εθεωρήθηκαν παράνομες, επειδή ο νόμος δεν όριζε καμμία τιμωρία για τους ελεύθερους Μουσουλμάνους, ή τις ελεύθερες Μουσουλμάνες, που σκότωναν τους δικούς τους σκλάβους, ιδιαίτερα για έναν «ασήμαντο» μαύρο ευνούχο.[218]

Όταν συνελήφθησαν η Φατμά, η Συριανή πρώην δούλα της Μελέκ Χανούμ, και ο εραστής της, οι οποίοι είχαν σκοτώσει τον μικρό ευνούχο, τους ανάγκασαν να ομολογήσουν, ότι εκτελούσαν τις εντολές της Μελέκ Χανούμ. Πως έγινε αυτό το έγκλημα; Κατά την διάρκεια της τελετής της κόρης της, της Αϊσια Χανούμ, για το 'πρώτο διάβασμα/ παρουσίαση του Κορανίου, ήταν έθιμο στους Μουσουλμάνους να γιορτάζουν αυτό το θρησκευτικό γεγονός, σύμφωνα με την κοινωνική και οικονομική τους θέση, ανοίγοντας τις πόρτες σε όλους, συμπεριλαμβανομένων και των σκλάβων άλλων χαρεμιών. Η Φατμά, την οποία είχε διώξει από την υπηρεσία της η Μελέκ Χανούμ, βρήκε την ευκαιρία αυτή της ανοικτής εισόδου, και μπήκε στο χαρέμι της Μελέκ Χανούμ. Άνοιξε την πόρτα του σελαμλικιού για να μπει στο χαρέμι και ο εραστής της ο Ομέρ. Οδήγησε τον μικρό ευνούχο, τον Μπεσίρ, στο λουτρό και εκεί οι δύο εκτελεστές σκότωσαν τον μικρό Άραβα.[219]

Επιπροσθέτως, πολιτικοί αντίπαλοι της Μελέκ Χανούμ εκμεταλλεύθηκαν, ταυτόχρονα, την οικογενειακή της συνωμοσία, όσον αφορά την ψεύτικη εγκυμοσύνη της και την αντικατάσταση του μωρού, για την οποία είχαν πληροφορηθεί από την Φατμά, και έτσι δημιούργησαν αμφιβολίες και για την πατρότητα των πραγματικών της παιδιών.

«Οι εχθροί μου χάρηκαν, που βρήκαν τρόπο να με συντρίψουν για πάντα και να πάρουν από την <u>εξουσία</u> μου την <u>δύναμή</u> μου να τους βλάψω. Οι πολιτικοί εχθροί του συζύγου μου, από το μέρος τους, βιάστηκαν να εκμεταλλευθούν την ευκαιρία που τους δόθηκε να μας χωρίσουν, και έτσι να καταστρέψουν τις ενωμένες ενέργειες μας. Χωρίς εμένα, ο Μεχεμέτ-Πασάς (ο σύζυγός της Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς), ήταν ένας μισο-οπλισμένος αντίπαλος, διότι ήταν ευρέως γνωστό τι ρόλο έπαιξα στην προαγωγή του. Ήταν μέσου εμού, που μία κατανόηση είχε καθιερωθεί μεταξύ αυτού και του Μεγάλου Βεζίρη, και ήταν χάρη στις δικές μου

[218] Ibid., σελ. 207-209. [44a]
[219] Ibid., σελ.191-193. [45a]

ενέργειες, που η εκλογή του στην θέση του Υπουργού Εξωτερικών ευνοήθηκε στις συζητήσεις. Τέτοιο γεγονός, οι αντίπαλοί του γνώριζαν καλά, ότι θα τους εξόντωνε.»[220]

Οι λεγόμενοι εχθροί, όπως ήδη αναφέραμε, ήταν η Βαλιδέ Σουλτάνα, η μητέρα του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, ο Μεχεμέτ-Αλί-Πασάς, ο Μεχεμέτ-Πασάς, Υπουργός της Αστυνομίας, ο Ριφαάτ, «και μία ομάδα άλλων πασάδων περισσότερο ή λιγότερο σημαντική.»[221]

Με αυτά τα κίνητρα, αυτοί οι άνθρωποι, όπως υπογραμμίζει η ίδια, δημιούργησαν ένα **μεγάλο κοινωνικό σκάνδαλο** και σκόρπισαν διαδόσεις για τα εγκλήματα και τα αίσχη της Μελέκ Χανούμ. «Οι εφημερίδες του τόπου και του εξωτερικού, ήταν γεμάτο ιστορίες σχεδιασμένες να ικανοποιήσουν την κοινή ευπιστία, και να επιδείξουν τον χαρακτήρα μου, κάτω από τις πιο αισχρές πλευρές του. Αυτό ήταν πολύ εύκολη δουλειά, διότι **δεν υπήρχε κανείς να με υποστηρίξει.»**[222]

Αμέσως μετά τον φόνο του μικρού ευνούχου, η Μελέκ Χανούμ οδηγήθηκε στον 'Υπουργό της Αστυνομίας', όπου ανακρίθηκε, απειλήθηκε, φυλακίσθηκε και στην συνέχεια κατασχέθηκαν όλα τα κοσμήματά της. Υπέστη και έναν ψυχολογικό βιασμό, διότι την απειλούσαν, επανειλημμένος, ότι θα υποβληθεί σε βασανιστήρια.[223]

Γιατί δεν την βοήθησε ο λεγόμενος «φίλος» της, ο Μεγάλος Βεζίρης Ρεσίντ Πασά; Επειδή, όπως σημειώνει η ίδια, «οι πολιτικοί εχθροί της κυβέρνησης του Ρεσίντ Πασά έκαναν υπεράνθρωπες προσπάθειες να συντρίψουν, με ένα κτύπημα, **εμένα** και τον σύζυγό μου.» Όπως μας πληροφορεί, **εκμεταλλεύθηκαν την κοινή γνώμη και έκαναν την υπόθεσή της «υπουργικό ζήτημα» για να παραπέμψουν σε δίκη τον Μεγάλο Βεζίρη Ρεσίντ Πασά με την κατηγορία, ότι την κάλυπτε. Ο Μεγάλος Βεζίρης, διαπιστώνοντας ότι ήταν αδύνατον να την σώσει από τα χέρια των εχθρών της, γεγονός που θα έβλαπτε την κυβέρνησή του, την εγκατέλειψε στην μοίρα της.**[224]

Αντιθέτως, ο Μεγάλος Βεζίρης Ρεσίντ Πασά έκανε ό,τι μπορούσε να σώσει τον σύζυγό της, τον προστατευόμενό του Κιμπριζλί Πασά από την καταστροφή για να «εξουδετερώσει τις ενέργειες αυτών που προσπαθούσαν να αχρηστεύσουν έναν από τους συνεργάτες του.» Με αυτόν τον σκοπό, έδωσε εντολή στον Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, να επιστρέψει από την Αγγλία πίσω στην Κωνσταντινούπολη, και τον έπεισε να πάρει **διαζύγιο** από την Μελέκ Χανούμ, για να εφησυχάσει την αντιπολίτευση. Έτσι, ο Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς την χώρισε με τον 'πρώτο βαθμό διαζυγίου',[225] και εκείνη ειδοποιήθηκε για το διαζύγιό της από τους απεσταλμένους του Υπουργού

---

[220] Ibid., σελ.196. [45a] :
«The political enemies of my husband, on their part, hastened to take advantage of the opportunity afforded them of separating us, and so destroying our combined action. Without me, Mehemet-Pasha was a half-disabled foe, for it was well known what a part I had had in his promotion. It was through me that an understanding had been established between him and the Grand-vezir, and it was by my efforts that his nomination to the post of Minister for Foreign Affairs had been spoken of with favour. Such an event, his opponents well knew, would be a death-blow to them. These said enemies were the Valideh, the Sultan's mother [του Αμπτούλ-Μεζίντ η μητέρα-πρώην οκλάβα], Mehemet-Ali-Pasha; Mehemet-Pasha, Minister of Police; Rifaat, and a host of other Pashas more or less influential.»

[221] Ibid., σελ.196. [45a]

[222] [44a] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol., 1878 Vol I., [44a], σελ. 196.

[223] Ibid., σελ. 197,199. [44a]

[224] Ibid., σελ. 200. [44a]

[225] Βλέπε Κεφάλαιο IV., υποκεφαλαιο, το Διαζύγιο στο Ισλάμ.

της Αστυνομίας.[226] **Επιπλέον, αμέσως μετά ο Ρεσίντ Πασάς βρήκε καινούργια σύζυγο για τον προστατευόμενό του, την αδελφή του την Φεριντέ Χανούμ (Feridеh), έτσι ώστε να βάλει τέλος στις κατηγορίες και στο σκάνδαλο.**

Μετά από τέσσερις μήνες «παράνομης» φυλάκισης, ενημέρωσαν την Μελέκ Χανούμ, ότι θα την εξόριζαν στην Μικρά Ασία. Η πρώην δούλα της, η Φατμά, και ο συνεργός της στο φόνο του μικρού Άραβα ευνούχου, καταδικάσθηκαν στα κάτεργα,[227] και η Μελέκ Χανούμ εξορίσθηκε στο Ικόνιο της Καππαδοκίας, το 1850.

Κατά την διάρκεια του ταξιδιού της στον τόπο της πρώτης εξορίας της σταμάτησαν στο **'Ismid,'**[228] στην αρχαία Νικομήδεια, όπου την υποδέχθηκε θερμά ο κυβερνήτης και την φιλοξένησε στο χαρέμι των συζύγων του. **Οι κάτοικοι αυτής της περιοχής εξεπλάγησαν που μια έγγαμη Μουσουλμάνα καταδικάσθηκε για τον φόνο ενός μαύρου ευνούχου, την στιγμή που ήταν ιδιοκτησία της, εφ' όσον ο νόμος δεν ορίζει καμμία τιμωρία για εκείνους που σκοτώνουν τους δικούς τους σκλάβους.**[229]

«Όπου και να περνούσα, οι κυβερνήτες των πόλεων και οι σεΐχηδες των χωριών προσπαθούσαν, με κάθε μέσον στην διάθεσή τους, να απαλύνουν τα βάσανά μου. Με υποδέχονταν με μεγάλη φιλοξενία, μου έδιναν τα καλύτερά τους δωμάτια, και μου παρείχαν τα καλύτερα γεύματα. Οι μουντίρ (**'mudirs'**), ή οι διοικητές των μικρών πόλεων, περνούσαν τα βράδια κάτω από ένα θόλο για να μου προσφέρουν το μοναδικό κρεβάτι.»[230]

Εθεωρούσαν την Μελέκ Χανούμ, ακόμα Μουσουλμάνα σύζυγο, διότι ο άνδρας της την είχε χωρίσει με την πρώτη φόρμουλα ή βαθμό διαζυγίου και μπορούσε με μία λέξη του, ή φράση του, να γίνει ξανά νόμιμη σύζυγός του, χωρίς καμμία νομική διαδικασία.[231] Παντού την ανέφεραν, ως η σύζυγος υπουργού. Αυτό το γνώριζε η καινούργια σύζυγος του Κιμπριζλί, η Φεριντέ Χανούμ και φρόντιζε, σε συνεργασία με τους πολιτικούς αντιπάλους της Μελέκ Χανούμ, συμπεριλαμβανομένης και της Βαλιδέ Σουλτάνας και του αρχιευνούχου της, να παραμείνει η Μελέκ Χανούμ στην εξορία, για να την κρατήσουν μακριά από τον άνδρα της, διότι πάντα υπήρχε ο κίνδυνος να προφέρει, ο πρώην σύζυγος της, τις λέξεις της συμφιλίωσης, που θα ανακαλούσαν το διαζύγιο και να χάσει, η δεύτερη σύζυγος, η Φεριντέ Χανούμ, την απόλυτη εξουσία της επάνω στον Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς, ιδιαίτερα την εποχή που εκείνος έγινε Μεγάλος Βεζίρης.

Το διάστημα των τεσσάρων ετών, που η διαζευγμένη Μελέκ Χανούμ ήταν εξόριστη, ο πρώην σύζυγός της είχε διορισθεί Κυβερνήτης στο Αλέππο (Aleppo) και στην συνέχεια ο Σουλτάνος, του έδωσε την διοίκηση στη Δαμασκό. Όμως, δεν έμεινε πολύ στην Συρία, γιατί ο Σουλτάνος στην συνέχεια τον διόρισε στην θέση του Μεγάλου Βεζίρη.

---

[226] Ibid., σελ. 201. [44a]
[227] Ibid., σελ. 202, 206. [44a]
[228] "Jalova, a town situated on the Gulf of Ismid", "ancient Nicomedia".
Βλέπε, [37] 1879, 1881-1884 The Dowager Marchioness of Dufferin and Ava
My Russian and Turkish Journals by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc., with illustrations. London. John Murray. Albermarle Street. W 1916.
[229] [44a] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol., 1878 Vol. I., [44a], σελ. 207-209.
[230] Ibid., σελ. 209. [44a]
[231] Βλέπε Κεφάλαιο IV, σχετικά με το διαζύγιο στο Ισλάμ.

Αν και η Μελέκ Χανούμ απολάμβανε την ηθική συμπαράσταση του Μουσουλμανικού κόσμου, ο οποίος θεωρούσε ότι **παράνομα** διωκόταν μία Μουσουλμάνα σύζυγος, **ως πολιτική κρατούμενη στην εξορία, η Μελέκ Χανουμ υπέστη αρκετή ψυχολογική βία.** Επίμονα απαιτούσε διαβατήριο για να φύγει και να επιστρέψει στην πρωτεύουσα, αλλά η χαρακτηριστική απάντηση, που έπαιρνε από του αρμόδιους αξιωματούχους ήταν: **'Εάν ήσασταν άτομο συνηθισμένης κατάστασης (ή κοινωνικής θέσης), θα συμμορφωνόμασταν με το αίτημά σας, αλλά ως σύζυγος υπουργού, δεν μπορούμε να διακινδυνεύσουμε να σας δώσουμε άδεια να φύγετε.»**

Στην εξορία η Μελέκ Χανούμ, η οποία εφιλοξενείτο στο χαρέμι του Χαφίζ-Πασά, και χάρη στην γενναιοδωρία του συγκέντρωσε τις οικονομίες τεσσάρων ετών, προσέλαβε δύο κατοίκους για τέσσερις χιλιάδες γρόσια (περίπου 140 λίρες), για να την βοηθήσουν να επιστρέψει κρυφά στην Κωνσταντινούπολη.

7.6.6 Πρώτη απόδραση της Μελέκ Χανούμ από την τετράχρονη εξορία στο Ικόνιο και επιστροφή στην Κωνσταντινούπολη [1854].

Η Μελέκ Χανούμ δραπέτευσε από την τετράχρονη εξορία της στο Ικόνιο. Ταξίδευε νύχτα και μέρα, πέρασε την Καραμάνια[232] και έφθασε στο Κούταγιε,[233] από όπου δεν μπορούσε να φύγει για την Κωνσταντινούπολη, χωρίς να αποκομίσει μία άδεια από τον κυβερνήτη, πράγμα που κατάφερε και επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη, το 1854.[234]

Η απόδρασή της από το Ικόνιο είχε γνωστοποιηθεί από τους διώκτες της, όπως επισημαίνει η ίδια, και ο κυβερνήτης του Κούταγιε (Kutayeh), **αν και γνώριζε την ταυτότητά της, δεν την σταμάτησε**: «δεν δεχόταν να με συλλάβει και να πάρει μέρος στα φρικτά σχέδια των διωκτών μου.»[235] Μετά από τρεις μέρες ιππασίας στο Κόλπο της Νικομήδειας, σε ένα σημείο που ονομάζεται, όπως γράφει, Ντιλμπάς (Dil-bash), έφθασε στην Κωνσταντινούπολη, το 1854.[236] Ειδοποίησε τον Φετίχ (Fetih) Πασά, τον οποίο γνώριζε, όταν εκείνος ήταν πρέσβεις στο Παρίσι, και του ζήτησε την βοήθειά του. Εκείνος της έστειλε τον γραμματέα του, ο οποίος της είπε ότι «δεν έχει τίποτα να φοβηθεί πια.»[237]

Όταν έφθασε στην Κωνσταντινούπολη, ζήτησε και την βοήθεια του πρώην προστάτη του συζύγου της, δηλαδή του Ρεσίντ Πασά, για να διεκδικήσει τα νόμιμα της δικαιώματα, ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα. Έκανε επίσημη αίτηση στον Ρεσίντ Πασά, να του ζητήσει να μεσολαβήσει με τον Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, τον πρώην σύζυγό της, για την επιστροφή της ιδιοκτησίας της.[238] Γιατί ζήτησε την βοήθεια του ανθρώπου, που την είχε εγκαταλείψει στην μοίρα της; Διότι εκείνη την εποχή οι σχέσεις του Ρεσίντ Πασά με τον πρώην προστατευόμενό του Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, είχαν γίνει εχθρικές **εξαιτίας της σύγκρουσης δύο γυναικών**!

---

[232] Caramania
[233] Kutayeh
[234] THIRTY YEARS IN THE HAREM OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 225-226, 230.
[235] Ibid., σελ. 227. [45a]
[236] Ibid., σελ. 230. [45a]
[237] Ibid., σελ. 231. [45a]
[238] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

7.6.6.1 Σύγκρουση γυναικών καταστρέφει την πολιτική συνεργασία δύο αξιωματούχων.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία της διαζευγμένης Μελέκ Χανούμ, για το πως ο Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς, ο σύζυγός της, όπως τον αποκαλεί και στα δύο έργα της, έγινε Μεγάλος Βεζίρης.

Το διάστημα που η Μελέκ Χανούμ βρισκόταν στην τετράχρονη «παράνομη» εξορία της, ο Μεγάλος Βεζίρης Ρεσίντ Πασάς, είχε παραχωρήσει την θέση του στον προστατευόμενό του Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, με σκοπό να παντρεύσει τον γιο του, Αλί-Γκαλίμπ-Πασά, με μία πριγκίπισσα, κόρη του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ. Όταν η κόρη του Σουλτάνου Αμπτούλ-Μεζιντ ήταν σε ηλικία γάμου, ο τότε Μεγάλος Βεζίρης Ρεσίντ Πασάς επέμενε και τελικά έπεισε τον σουλτάνο να δεχθεί τον γιο του, ως γαμπρό του. Όμως, για να μην δώσει τροφή στους πολιτικούς του αντιπάλους, οι οποίοι διέδιδαν φήμες ότι ο Σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ έκανε ό,τι του ζητούσε ο βεζίρης του, ο Ρεσίντ Πασάς αποφάσισε να παραιτηθεί από την θέση του. Πρότεινε τον προστατευόμενο του, τον πρώην σύζυγό της Μελέκ Χανούμ, να αναλάβει την θέση του ως Μεγάλος Βεζίρης,[239] και εκείνος, φυσικά, δέχθηκε.

Η καινούργια σύζυγος του Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, η Φεριντέ, έτρεφε μία αντιπάθεια για την σύζυγο του πρώην Μεγάλου Βεζίρη Ρεσίντ Πασά, η οποία υπήρξε φίλη και συνεργάτης της αντίζηλου της Μελέκ Χανούμ, την οποία θεωρούσε μεγάλη απειλή. **Τελικά, οι δύο γυναίκες συγκρούστηκαν και ως συνέπεια καταστράφηκε η παλιά φιλία και η πολιτική συνεργασία των δύο ανδρών.** Ο Κιμπριζλί έπαυσε να ακολουθεί τις οδηγίες και τις συμβουλές του πρώην προστάτη του, και ο Ρεσίντ Πασάς έβαλε στόχο να καταστρέψει τον πρώην προστατευόμενό του,[240] με τον ίδιο τρόπο που είχε καταστρέψει τον Said Πασά, τον κουνιάδο του Σουλτάνου, τον οποίο είχε εξορίσει στο Ικόνιο.

Συγκεκριμένα, όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ, σύντομα μετά τον διορισμό του Κιμπριζλί-Μεχεμέτ Πασά στη θέση του Μεγάλου Βεζίρη, η καινούργια σύζυγος του πρώην συζύγου της, η Φεριντέ, δημιούργησε αντιπάθειες με την σύζυγο του Ρεσίντ Πασά, η οποία ήταν υπερήφανη και πληγώθηκε με την συμπεριφορά «μιας νέο-εξυψωμένης (parvenue), που χρωστούσε την άνοδο της στην ίδια.» Οι δύο γυναίκες λογομάχησαν, και η στενή σχέση των ανδρών επηρεάσθηκε. Ο Μεχεμέτ Πασάς άρχισε να αγνοεί τις συμβουλές του προκατόχου του, και του είχε δηλώσει ότι είχε σκοπό να ασκεί τα καθήκοντά του, σύμφωνα με τις δικές του ιδέες, και όχι προσαρμοσμένα στις οδηγίες ενός προστάτη, ο οποίος για την υποστήριξή του απαιτούσε μία υποταγή ασυμβίβαστη με την αξιοπρέπεια του πρώτου Υπουργού της Αυτοκρατορίας. Από εκείνη την στιγμή ο Ρεσίντ Πασάς, χωρίς να εκδηλώσει ανοικτή αντιπάθεια, δεν ήθελε τίποτα άλλο, παρά να καταστρέψει των πρώην προστατευόμενό του.[241]

Επιπροσθέτως, ο γάμος του γιου του Ρεσίντ Πασά, με την Πριγκίπισσα κόρη του σουλτάνου, δεν είχε αίσιο τέλος. Ο άνδρας μιας Σουλτάνας, δηλαδή μιας πριγκίπισσας, κόρης σουλτάνου, **είναι σχεδόν σκλάβος της γυναίκας του, όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ. Οι σύζυγοι των Πριγκιπισσών, για παράδειγμα, δεν μπορούν να δουν τις γυναίκες τους χωρίς πρόσκληση**

---

[239] Ibid., σελ. 234-235. [45a]
[240] Ibid., σελ. 239-240. [45a]
[241] Ibid., σελ. 239-240. [45a]

ή αίτησή τους. Εάν μία Σουλτάνα (Πριγκίπισσα) στείλει πρόσκληση στον σύζυγό της να την επισκεφθεί στο χαρέμι της, εκείνος είναι υποχρεωμένος να μείνει στο σελαμλίκι. Δεν έχει το δικαίωμα να επιχειρήσει να μπει στο χαρέμι της. Μπορεί να περάσει δεκαπέντε νύχτες στο ντιβάνι του σελεμλικιού περιμένοντας την πρόσκληση της γυναίκας του. Ο συγκεκριμένος πασάς, ο γιος του Ρεσίντ Πασά, «μέσα σε ένα μήνα δεν πέρασε ούτε δύο βράδια με την γυναίκα του στο χαρέμι», γράφει η Μελέκ Χανούμ, υπογραμμίζοντας ότι, όταν ανακάλυψε ότι η σύζυγος του είχε μία «συμπάθεια» για ένα γιο, ενός πρώην Υπουργού, και αλληλογραφούσε μαζί του με την βοήθεια ενός ευνούχου, ως «ο μυστικός αγγελιαφόρος» της, ενημέρωσε τον πατέρα του. Ο Ρεσίντ πασάς, εξαγριωμένος πήγε στον Σουλτάνο, αλλά ο Αμπτούλ Μεζίντ, αντί να κατηγορήσει την κόρη του, επιτέθηκε στον πρώην Μεγάλο Βεζίρη του, και του είπε: «Πως είναι δυνατόν, με παρακαλούσες με ικεσίες και τώρα εφευρίσκεις κατηγορίες ενάντια της Σουλτάνας. Φύγε από δω, εάν δεν θέλεις να εκτεθείς σε όλο το βάρος της οργής μου».[242]

Σύντομα μετά αυτό το γεγονός, πεθαίνει ο Ρεσίντ Πασάς, και τρεις μήνες αργότερα, πεθαίνει και ο γιος του, δηλαδή ο γαμπρός του σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, σε ένα ατύχημα. Ο νεαρός, που «ήταν ή κύρια αιτία της δυστυχίας», υπογραμμίζει η Μελέκ Χανούμ, ζήτησε το χέρι της πριγκίπισσας-χήρας από τον πατέρα της τον σουλτάνο, ο οποίος δεν δέχθηκε αυτήν την ένωση και πάντρευσε την πριγκίπισσα με έναν άλλο υποψήφιο.[243]

Πριν το θάνατό του, όμως, ο Ρεσίντ Πασά, πρόλαβε να εκδικηθεί τον Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, αναγκάζοντάς τον να παραιτηθεί από την θέση του Μεγάλου Βεζίρη, την οποία ανέλαβε πάλι ο ίδιος. Ως Μεγάλος Βεζίρης, ο Ρεσίντ Πασά, στην συνέχεια, αποφάσισε να βοηθήσει την Μελέκ Χανούμ, και να εκδικηθεί τον πρώην προστατευόμενό του και δεύτερη φορά, υποστηρίζοντας την πρώην σύζυγό του στην διεκδίκηση των νομικών της δικαιωμάτων, ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα.

Πώς ανάγκασε τον Κιμπριζλί σε παραίτηση; Όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ, πριν την απόδρασή της από το Ικόνιο, ο κουνιάδος του Σουλτάνου, σύμμαχος του Κιμπριζλί, ο Μεχεμέτ-Αλί-Πασά, είχε δανεισθεί μεγάλα ποσά από τον Αρμένιο τραπεζίτη Djezairli-oghlu, τον οποίον αρνήθηκε να εξοφλήσει. Ο Μεχεμέτ-Αλί-Πασάς ισχυρίσθηκε, ότι οι σφραγίδες του επάνω στις αποδείξεις δεν ανήκαν σε αυτόν.[244] Έτσι, ο τραπεζίτης πήγε να ζητήσει την βοήθεια του Ρεσίντ Πασά, ο οποίος ήταν πολιτικός εχθρός του κουνιάδου του σουλτάνου, με τον οποίον ο Μεγάλος Βεζίρης Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς, είχε δημιουργήσει στενές σχέσεις συνεργασίας μετά από την μεσολάβηση της καινούργιας του συζύγου Φεριντέ Χανούμ. Έτσι, ο Ρεσίντ Πασάς βρήκε ευκαιρία να κτυπήσει τον παλιό του προστατευόμενο, τον οποίον είχε εξυψώσει στην πολιτική μέχρι την θέση του Μεγάλου Βεζίρη.

Πήγε τις αποδείξεις του Αρμένιου στον παλιό του προστατευόμενο Κιμπριζλί Πασά, και του είπε: «ορίστε τα στοιχεία που δείχνουν ότι ο Μεχεμέτ-Αλί Πασάς έλαβε από τον seraf [τραπεζίτη], ένα πολύ μεγάλο ποσό. Σήμερα δεν αναγνωρίζει την δική του σφραγίδα, μία κατάχρηση εξουσίας που πρέπει να κατασταλάξεις/σταματήσεις.» Ο Μεγάλος Βεζίρης Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς του απάντησε, ότι η σφραγίδα δεν ανήκε στον Μεχεμέτ-Αλί-

[242] Ibid., σελ. 236-237. [45a]
[243] Ibid., σελ. 238-239. [45a]
[244] Ibid., σελ. 240. [45a]

Πασά, δηλαδή στον κουνιάδο του σουλτάνου, και αρνήθηκε να μεσολαβήσει εναντίον του πολιτικού συμμάχου του.[245]

Ο Ρεσίντ Πασάς, που περίμενε αυτήν την απάντηση, έσπευσε αμέσως στον Σουλτάνο Αμπτούλ Μεζίντ και τον ενημέρωσε, υπογραμμίζοντας ότι ο κουνιάδος του και ο Μεγάλος Βεζίρης έχουν αδικήσει έναν έμπορο, και ότι «θα ήταν κακό παράδειγμα να επιτρέψουν σε άτομα, που ανήκαν στα υψηλά αξιώματα να καταχραστούν την θέση τους με το να κλέβουν ιδιώτες. Μια και ο Μεχεμέτ Αλί Πασάς έχει συγγένεια με την βασιλική οικογένεια, δεν πρέπει να είναι δικαστής της δικής του υπόθεσης… να καλέσετε τον Μεχεμέτ-Αλί-Πασά να εμφανισθεί μπροστά στο Ντιβάνι να απολογηθεί…»[246]

Ο σουλτάνος τελικά πείστηκε και υπέγραψε ένα φιρμάνι που καλούσε τον κουνιάδο του, τον Μεχεμέτ-Αλί-Πασά, να εμφανισθεί στην Πύλη, για να απολογηθεί στην κατηγορία του τραπεζίτη. Μόλις έμαθε ο Μεγάλος Βεζίρης Κιμπριζλί Πασάς, το τι συνέβη, **παραιτήθηκε από την θέση του, παρέδωσε τις επίσημες σφραγίδες του και ο Σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ ανέβασε τον Ρεσίντ Πασά ξανά στην θέση του Μεγάλου Βεζίρη.**[247]

Έτσι, εκείνη την εποχή, το 1854, όταν η Μελέκ Χανούμ δραπέτευσε από την εξορία της στο Ικόνιο, ο Μεγάλος Βεζίρης ήταν ο παλιός της «φίλος» Ρεσίντ Πασά, ο οποίος, για να μην χάσει την ευκαιρία να εκδικηθεί πάλι τον πρώην προστατευόμενό του, δέχθηκε να την βοηθήσει στην αγωγή της, για την διεκδίκηση των νομικών της δικαιωμάτων, ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα. Η Μελέκ Χανούμ απαίτησε την επιστροφή της περιουσίας της, αλλά δήλωσε ότι δεν δεχόταν την ανάκληση του διαζυγίου. Αρνήθηκε να επιστρέψει στον πρώην σύζυγό της, εφ' όσον εκείνος είχε πάρει άλλη σύζυγο, την Φεριντέ Χανούμ. Ο Ρεσίντ Πασάς έπεισε τον Σουλτάνο Αμπτούλ Μεζίντ να αναγκάσει τον Κιμπριζλί Πασά να παρουσιασθεί γι' αυτό το θέμα στην Πύλη με ένα βασιλικό φιρμάνι.[248]

Η Μελέκ Χανούμ κέρδισε την απόφαση, δηλαδή την εξασφάλιση των αιτημάτων της, ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα και παρέμεινε μόνο να εξασφαλίσει την εκτέλεση της απόφασης μέσα σε τρεις ημέρες, με την έγκριση του Sheik-ul-Islam, που ήταν το ανώτερο θρησκευτικό αξίωμα, μια και οι αποφάσεις σε δημόσια θέματα γίνονταν με την ερμηνεία του Κορανίου. Αλλά, οι ξαφνικές αλλαγές στην πολιτική σύνθεση, **εξαιτίας της παρέμβασης μιας ισχυρής γυναίκας,** που ανάγκασε τον Ρεσίντ Πασά να παραιτηθεί από το αξίωμα του Μεγάλου Βεζίρη, έδωσαν πάλι το πάνω χέρι στους αντιπάλους της Μελέκ Χανούμ, και όπως γράφει η ίδια, «μέσα σε είκοσι-τέσσερις ώρες, από νικήτρια, υποτάχθηκε σε μία κατάσταση ενός **θύματος του δεσποτισμού.**»[249]

Πως έγινε αυτό; Γιατί η Μελέκ Χανούμ όχι μόνο έχασε πάλι τα δικαιώματά της ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα, αλλά απειλήθηκε με καινούργια φυλάκιση και εξορία;

Ο Ρεσίντ Πασά, αν και ικανοποιήθηκε που κτύπησε τον πρώην προστατευόμενό του Κιμπριζλί, υποστηρίζοντας τα δικαιώματα της πρώην συζύγου του Μελέκ Χανούμ, δεν κατάφερε να εξορίσει τον κουνιάδο του σουλτάνου, τον Μεχεμέτ-Αλί-Πασά, και αναγκάσθηκε να παραιτηθεί από την

[245] Ibid., σελ. 241. [45a]
[246] Ibid., σελ. 242. [45a]
[247] Ibid., σελ. 243. [45a]
[248] Ibid., σελ. 244. [45a]
[249] Ibid., σελ. 246-247. [45a]

θέση του Μεγάλου Βεζίρη, εξ αιτίας της παρέμβασης της Πριγκίπισσας, αδελφής του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ.

Όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ, ο κουνιάδος του σουλτάνου, ο Μεχεμέτ-Αλί-Πασάς, είχε αγνοήσει το σουλτανικό φιρμάνι, και δεν παρουσιάσθηκε στη Πύλη για να υποστηρίξει την θέση του ενάντια στον τραπεζίτη Djezairlioglu. Έτσι, ο Μεγάλος Βεζίρης Ρεσίντ Πασά έσπευσε να ενημερώσει τον σουλτάνο ότι ο κουνιάδος του αγνόησε την διαταγή του, παρουσιάζοντας την αντίδραση του Μεχεμέτ-Αλί-Πασά «ως μία πράξη εξέγερσης, πολύ επικίνδυνο παράδειγμα κατά την εξουσία του Σουλτάνου [Παντισά]» **και κατάφερε να του αποσπάσει την διαταγή για την εξορία του Μεχεμέτ-Αλί- Πασά.**[250] Το σπίτι του κουνιάδου του σουλτάνου περικυκλώθηκε από στρατιώτες, τον συνέλαβαν, και τον επιβίβασαν σε ένα ατμόπλοιο που τον περίμενε για να φύγει.

Η αδελφή του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, την επομένη, πήγε στο Σαράι να δει τον αδελφό της, ο οποίος αρχικά αρνήθηκε να την δεχθεί. Η Πριγκίπισσα, όπως επισημαίνει η Μελέκ Χανούμ, δεν απογοητεύθηκε και χρησιμοποίησε όλα τα μέσα στην επιρροή της και πριν το τέλος της ημέρας κατάφερε να πείσει τον σουλτάνο να στείλει ένα άλλο σκάφος για να φέρει πίσω τον Μεχεμέτ-Αλί-Πασά.[251]

Αυτό το γεγονός το επιβεβαιώνει και η Lady Hornby,[252] η σύζυγος του Άγγλου Επιτρόπου στην Κωνσταντινούπολη, Edmund Hornby, η οποία αναφέρεται στο ίδιο περιστατικό και στην ανάκληση της εξορίας του Μεχεμέτ Αλί, του κουνιάδου του Αμπτούλ Μεζίντ, ο οποίος, όπως γράφει, για τις οικονομικές του ατασθαλίες, **εξορίσθηκε για μόνο μία ημέρα, αφού επενέβη η Πριγκίπισσα αδελφή του Αμπτούλ-Μεζίντ**, και «σήμερα έχει την θέση του Καπιτάν Πασά ή Λόρδου Ναύαρχου ('Lord High Admiral').»[253] Η Lady Hornby και η Μελέκ Χανούμ δεν αναφέρουν το όνομα της συγκεκριμένης πριγκίπισσας.

Επιστρέφοντας στις μαρτυρίες της Μελέκ Χανούμ, μαθαίνουμε ότι, μόλις ο Ρεσίντ Πασάς έμαθε τα αποτελέσματα της μεσολάβησης της Πριγκίπισσας, **παραιτήθηκε από την θέση του Μεγάλου Βεζίρη.** Ο Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, ο πρώην σύζυγος της Μελέκ Χανούμ, διορίσθηκε αμέσως πρόεδρος του Τανζιμάτ [Tanzimat], του Ανώτατου Δικαστηρίου Εφετείων, «που καθιερώθηκε πρόσφατα μετά από αίτημα των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων.» Όπως επισημαίνει η ίδια, και ο Sheik-ul-Islam, βλέποντας αυτές τις αλλαγές αρνήθηκε να επικυρώσει την απόφαση, που εξεδόθη υπέρ της[254] κάτω από την κυβέρνηση του προηγούμενου Βεζίρη Ρεσίντ Πασά, και η Μελέκ Χανούμ αναγκάσθηκε να ξεκινήσει από την αρχή όλες τις δικαστικές διαδικασίες. «Ο Κιμπριζλί, όμως, λόγω ενός προνομίου της θέσης του, είχε το δικαίωμα να γίνει πιστευτός μόνο με τον **όρκο** του. Ορκίσθηκε, ότι σχεδόν ολόκληρη η περιουσία της πρώην συζύγου του, ανήκε στην κόρη τους, την Αϊσια Χανούμ, η οποία εκείνη την εποχή (1854) ήταν οκτώ ετών και η οποία ζούσε στο χαρέμι του πατέρα της, υπό τον έλεγχο της δεύτερης συζύγου του.[255] Με την παραίτηση του Ρεσίντ Πασά, και τον διορισμό του

---

[250] Ibid., σελ. 247. [45a]
[251] Ibid., σελ. 248. [45a]
[252] [31] LADY HORNBY.
CONSTANTINOPLE DURING THE CRIMEAN WAR. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography....London, Richard Bentley, Publisher In Ordinary To Her Majesty. 1863. 8 vo. [31], .σελ. 94-98
[253] Ibid., σελ. 94-98. [31]
[254] THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 248.
[255] Ibid., σελ. 249. [45a]

καινούργιου Μεγάλου Βεζίρη, Αλί Πασά, παραβιάσθηκαν τα νομικά της δικαιώματα, **και η Μελέκ Χανούμ φυλακίσθηκε για δεύτερη φορά, με την κατηγορία της έλλειψης σεβασμού.**

7.6.7 **Δεύτερη φυλάκιση και εξορία της Μελέκ Χανούμ. Κατηγορήθηκε για «έλλειψη σεβασμού», επειδή αρνήθηκε να προσκυνήσει, να σκύψει και να δείξει υποταγή στον πρώην σύζυγό της. Εξορίζεται για πέντε χρόνια [1856-1861] στην Jalova.**

Γιατί κατηγορήθηκε για έλλειψη σεβασμού ή ασέβεια η Μελέκ Χανούμ; Όπως ήδη αναφέραμε, ο όρκος του πρώην συζύγου της, ως προέδρου του Τανζιμάτ [Tanzimat], του Ανώτατου Δικαστηρίου Εφετείων, είχε μεγαλύτερη ισχύ. Επίσης, την ημέρα που την κάλεσαν να ορκισθεί η ίδια, δηλαδή την ημέρα της ορκοδοσίας, οδήγησαν την Μελέκ Χανούμ στο σπίτι του πρώην συζύγου της, όπου παρευρίσκονταν οι υψηλότεροι αξιωματούχοι της Αυτοκρατορίας, για να είναι παρών στην ορκοδοσία. Εκεί υπήρχε ένα τραπέζι, πάνω στο οποίο ήταν σκορπισμένα διάφορα έγγραφα και ένα Κοράνι, πάνω στο οποίο θα ορκιζόταν ο Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς.

«Όταν εμφανίσθηκα, αντί να αναγνωρίσω με ένα σκύψιμο [να υποκλιθεί] την παρουσία του Κιμπριζλί, ο οποίος τώρα στεκόταν ως αντίπαλός μου, εγώ απλώς χαιρέτησα τους παρευρισκόμενους, και πήρα την θέση μου απέναντί του. Όταν με κάλεσαν να παρουσιάσω το αίτημά μου, σηκώθηκα και κατέκρινα έντονα τον Μεχεμέτ Πασά για την ψευδορκία που ήταν έτοιμος να διαπράξει... Του είπα μπροστά σε όλους, 'Δεν θα το πίστευα ποτέ', ότι ένας που κατείχε την δική σου υψηλή θέση θα ερχόταν σήμερα για να ορκισθεί για τα φτωχά στολίδια μιας γυναίκας. Πως μπόρεσες να πέσεις τόσο χαμηλά...'»[256] Ακούγοντας αυτές τις λέξεις ο Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς σηκώθηκε όρθιος για να της επιτεθεί, αλλά τον συγκράτησαν πολλά άτομα. Η Μελέκ Χανούμ είπε: **«Αφήστε τον. Με εγκατέλειψε με ένα δειλό τρόπο, αλλά δεν θα τολμούσε να διαπράξει μία δειλή πράξη μπροστά μου.»**[257]

Την επόμενη ημέρα η οικία της Μελέκ Χανούμ στο Σαρή-Γκουζέλ περικυκλώθηκε από αστυνομικούς, που εισέβαλαν μέσα και την ανάγκασαν να τους ακολουθήσει. Μία άμαξα την πήγε κατευθείαν στο γραφείο του Υπουργού της Αστυνομίας, όπου την φυλάκισαν. **Ο λόγος ή η δικαιολογία, που έδωσαν για την φυλάκισή της αυτήν την φορά, ήταν η έλλειψη σεβασμού που έδειξε για τον Βεζίρη του Σουλτάνου.**[258] **Δηλαδή για τον σύζυγό της, όπως συνεχίζει να τον αποκαλεί σε ολόκληρο το έργο της, παρά το διαζύγιό τους, μέχρι τον θάνατό του, τον Σεπτέμβριο του 1871.**

Η φυλάκισή της δεν κράτησε περισσότερο από εννέα ημέρες, επειδή την ανάγκασαν, για να αποφυλακισθεί, **να υπογράψει μία δήλωση ότι παραιτείται από όλες τις απαιτήσεις της, και ότι δέχεται τις προϋποθέσεις που επέβαλε ο πρώην σύζυγός της. Την απείλησαν ότι εάν δεν υπέγραφε, θα την έστελναν εξορία πάλι στο Ικόνιο. Την έναντη ημέρα της φυλάκισής της οδηγήθηκε στο δικαστήριο και εξαναγκάσθηκε να υπογράψει μία δήλωση [mandate],** σύμφωνα με την οποία θα δεχόταν με ευγνωμοσύνη ό,τι αποφάσιζε να της δώσει ο πρώην σύζυγός της, ο Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς.[259]

---

[256] Ibid., σελ. 249. [45a]
[257] Ibid., σελ. 250. [45a]
[258] Ibid., σελ. 250. [45a]
[259] Ibid., σελ. 251. [45a] :
'The Shiek-ul-Islam sent me that day what had been awarded to me by a decision without appeal: that is to say, three hundred pounds, and the extremely modest pension that it had pleased my husband to allow me—only two pounds sterling, per annum!'

«Εδώ πρέπει να πω, ότι η **Ζήλια** περισσότερο από την κακία έκαναν τον Κιμπριζλί Πασά να μου αρνηθεί τα [νομικά] δικαιώματά μου. Τρόμαζε με την ιδέα, ότι μόλις αποκτούσα την περιουσία μου θα έφευγα για την Ευρώπη. **Η ιδέα ότι θα έδειχνα το πρόσωπό μου στους Γκιαούρηδες τον τρέλαινε.**»[260] Υπογραμμίζει, επίσης, ότι ο πρώην σύζυγός της δεν λειτουργούσε από κακία ή δόλο εναντίον της, και δικαιολογεί τις πράξεις του, οι οποίες ήταν επηρεασμένες, όπως υποστηρίζει η ίδια, από την καινούργια σύζυγό του την Φεριντέ Χανούμ, η οποία ήθελε να διατηρήσει την εξουσία της. Μοιάζει να κατανοεί τον τρόπο σκέψης του διότι κατανοεί τα ήθη και έθιμα των Οθωμανών.

Εξορίζεται στην Τζαλόβα [**Jalova**], το 1856, και διατηρεί τις επαφές της με την πρωτεύουσα, αλληλογραφώντας με αξιωματούχους της Κωνσταντινούπολης. Φρόντιζε να ενημερώνεται σχετικά με τα πολιτικά γεγονότα, τις εξελίξεις και τις αλλαγές στην Κωνσταντινούπολη, με την ελπίδα να επιστρέψει εκεί στο μέλλον και να διεκδικήσει ξανά, ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα, τα νομικά της δικαιώματα τα οποία καταπατήθηκαν.[261] Αφορμή για την δεύτερη απόδρασή της από την εξορία, και την επιστροφή της στην Κωνσταντινούπολη, ήταν ο θάνατος του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ το 1861.

Ο Σουλτάνος Αμπτούλ-Μεζίντ πεθαίνει, το 1861, και ο 'σύζυγός' της, όπως τον αποκαλεί στα δύο έργα της, κυριολεκτικά ανέβασε στον θρόνο τον αδελφό του, τον Αμπτούλ-Αζίζ, υπογραμμίζει η Μελέκ Χανουμ.[262] «..όταν έμαθα ότι αρρώστησε ο Σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ, ο σύζυγός μου Κιμπριζλί-Μεχεμέτ Πασά ήταν ο Μεγάλος Βεζίρης, και υπήρχε ο κίνδυνος, ότι μία επανάσταση θα ξεσπούσε με τον θάνατο του Σουλτάνου. Οι παλιοί της αντιπολίτευσης Υπουργοί δημιούργησαν μία αναταραχή για να ανεβάσουν στον θρόνο τον Πρίγκιπα Μουράτ,[263] τον γιο του Αμπτούλ Μεζίντ. Μ' αυτόν τον τρόπο αψήφησαν τον Μουσουλμανικό νόμο, που απονέμει την εξουσία στον αδελφό του αποθανόντος Σουλτάνου, δηλαδή του Πρίγκιπα Αμπτούλ-Αζίζ, που η ευνοϊκή του θέση προς τον Μεχεμέτ-Πασά και το κόμμα του ήταν γνωστή.»[264]

7.6.8 Απόδραση από την δεύτερη εξορία και επιστροφή στην Κωνσταντινούπολη το 1861.

Το 1861, η Μελέκ Χανούμ, μετά από την πεντάχρονη εξορία της, δραπέτευσε και πάλι και επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη για να εκμεταλλευθεί τις νέες καταστάσεις, που θα δημιουργούνταν με την αλλαγή της κυβέρνησης, μετά τον θάνατο του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ. Εν τω μεταξύ ο Μεγάλος Βεζίρης, ο πρώην σύζυγός της, ελάμβανε μέτρα για να προστατεύσει τα δικαιώματα του νόμιμου διαδόχου του θρόνου, του Αμπτούλ Αζίζ.[265] Επιπλέον, μας πληροφορεί ότι όταν πέθανε ο Σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ ο θάνατός του δεν ανακοινώθηκε όλο εκείνο το βράδυ.

Στην Κωνσταντινούπολη πληροφορήθηκε, ότι οι πολιτικοί αντίπαλοι του πρώην συζύγου της είχαν καταφέρει να τον ρίξουν από το αξίωμα του Μεγάλου Βεζίρη, και εφ' όσον δεν κατείχε πια την θέση αυτή, δεν

---

[260] Ibid., σελ. 251-252. [45a]
[261] Ibid., σελ. 254. [45a]
[262] Abdul-Aziz].
[263] Mourad-Effendi,
[264] Ibid., σελ. 265. [45a]
[265] Ibid., σελ. 265. [45a]

μπορούσε να εξασφαλίσει ξανά την σύλληψή της και την εξορία της. Μας πληροφορεί, ακόμα, ότι οι πολιτική αντίπαλοι του πρώην συζύγου της, κατάφεραν να τον εξουδετερώσουν, επειδή έλεγαν επανειλημμένως στον Σουλτάνο Αμπτούλ-Αζίζ, ότι ο Μεγάλος Βεζίρης του, θεωρούσε τον εαυτόν του πραγματικό άρχοντα της Τουρκίας. «Αν τον άκουγε κανείς, λέγεται, ένας θα υπέθετε, ότι σε αυτόν και μόνο, ο Σουλτάνος χρωστούσε τον θρόνο του, και ότι θα ήταν πολύ αδύναμος να το διατηρήσει χωρίς την πανίσχυρη υποστήριξη τους υπηρέτη του.»[266] Ο εμπνευστής αυτών των διαδόσεων ή αναφορών ήταν ο Φουάντ (Fuad) Πασάς, όπως υπογραμμίζει η Μελέκ Χανούμ.

«Ο Σουλτάνος, μόνιμα στοιχειωμένος από τον φόβο της συνωμοσίας», αποφάσισε να μην επιτρέψει στον Κιμπριζλί Μεχεμέτ Αλί την δυνατότητα να ενωθεί με τις δυσαρεστημένες ομάδες και τον διέταξε να πάει στην Ανδριανούπολη. Ο Κιμπριζλί δεν υπάκουσε, επειδή όταν κυβερνούσε ο τέως σουλτάνος, ο Αμπτούλ-Μεζίντ αυτές οι διαταγές σπάνια εκτελούντο. Εθεωρείτο αρκετό, αν το άτομο περιόριζε τον εαυτόν του, στο δικό του σαράι (παλάτι), και πρόσεχε να μην αναμειχθεί σε πολιτικές ίντριγκες. Ο νέος σουλτάνος, όμως, που τυχαία πέρασε από το παλάτι του Κιμπριζλί, δύο ημέρες μετά την διαταγή, διαπιστώνοντας ότι δεν εκτελέσθηκε, αγανακτισμένος έστειλε μήνυμα σε αυτόν τον Υπουργό που είχε θέση υπό δυσμένεια, δηλαδή τον Κιμπριζλί, ότι σε δύο ήμερες θα τον περιμένει ένα ατμόπλοιο. Ο Κιμπριζλί αναγκάσθηκε να υπακούσει, πήρε μαζί του την καινούργια του σύζυγο, την Φεριντέ, «αλλά άφησε την κόρη μου την Αϊσια, την οποία είχε παντρεύσει με τον γιο της αντιζήλου μου, τον Σεβκέτ-Πασά.»[267] Σε αυτό το σημείο, πρέπει να αναφέρουμε, ότι **η Φεριντέ Χανούμ είχε ένα γιο από τον πρώτο της γάμο, τον οποίο πάντρευσε με την κόρη της Μελέκ Χανούμ για να εξασφαλίσει την εξουσία της επάνω στον σύζυγό της καθώς και στην περιουσία του.**

7.6.9 Οι αποδράσεις και οι εξορίες της Aishea, της κόρης του Μεγάλου Βεζίρη. «Θα προτιμούσα να γίνω η ερωμένη ενός Ευρωπαίου, παρά να παντρευθώ έναν Τούρκο.»[268] Η πρώτη Μουσουλμάνα, που καταδικάσθηκε σε εξορία από τον ίδιο της τον πατέρα.

Αξιοσημείωτο γεγονός αποτελεί η επιθυμία για ελευθερία της κόρης του Μεγάλου Βεζίρη, της Αϊσια Χανούμ (Aisheh-Hanum), η οποία **είχε δραπετεύσει συνολικά επτά φορές**: από τα χαρέμια του πατέρα της και του συζύγου της στην Κωνσταντινούπολη, από τις διαδοχικές εξορίες της στο Ικόνιο, από τις αυτοεξορίες της στην Αίγυπτο και στην Μυτιλήνη, και τελικά από την Τουρκία.

Το εκπληκτικότερο είναι ότι υπήρξε η πρώτη Μουσουλμάνα-κόρη, που καταδικάσθηκε σε εξορία από τον ίδιο της τον πατέρα!! Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η δήλωση της Αϊσια Χανούμ μετά την απόδρασή της από την Τουρκία: «Θα προτιμούσα να γίνω η ερωμένη ενός Ευρωπαίου, παρά να παντρευθώ έναν Τούρκο»,[269] η οποία, αν και μεγάλωσε και εκπαιδεύθηκε

---

[266] Ibid., σελ. 271. [45α]
[267] Ibid., σελ. 272. [45α]
[268] [45b] Melek Hanum
SIX YEARS IN EUROPE. SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45β] σελ. 41
[269] Ibid., σελ. 41. [45β]

στο χαρέμι, επιζητούσε, μαθαίνουμε, την **«απόλυτη ελευθερία»**,[270] και στην συνέχεια, την διατήρηση της **«ανεξαρτησίας»** της.[271]

Η Αϊσια δεν δραπέτευσε μόνο από την Τουρκία, αλλά και από την οικία του Ευρωπαίου, δεύτερου συζύγου της στην Αγγλία, ο οποίος υπήρξε ένας απατεώνας, που την κακοποιούσε, και ο οποίος την παντρεύθηκε με σκοπό να την παραδώσει στην Κωνσταντινούπολη, για να πάρει τα λύτρα που προσέφερε ο πατέρας της, ο Μεγάλος Βεζίρης Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς, για την επιστροφή της.[272] Όπως ήδη αναφέραμε, ο Μεγάλος Βεζίρης είχε προσφέρει 200,000 φράγκα σε όποιον θα επέστρεφε την κόρη στην Κωνσταντινούπολη.[273] Εκείνη, όμως, δήλωσε ότι **προτιμούσε να πεθάνει, παρά να επιστρέψει στην πολυτέλεια του χαρεμιού της στην Κωνσταντινούπολη**.[274]

7.6.10 Η πρώτη «νόμιμη» απόδραση, από το χαρέμι, της Αϊσια Χανούμ, κόρης του Μεγάλου Βεζίρη.

Η κόρη του Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά και της Μελέκ Χανούμ σηκώθηκε ένα πρωί, «φίλησε το παιδί, που θα εγκατέλειπε, πήρε μερικά από τα διαμάντια της» και με την βοήθεια δύο σκλάβων «σκαρφάλωσε στην στέγη», πήδηξε, και άρχισε να τρέχει προς το Μπαλάτ (Balat), όπου ζούσε η μητέρα της, η Μελέκ Χανούμ, η οποία είχε αποδράσει νωρίτερα από την εξορία της στη Jalova.[275]

Η απόδρασή της πέτυχε και η Αϊσια έφθασε στην οικία της μητέρας της,[276] όμως τα νέα, σχετικά με την απόδραση της κόρης του Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, δημιούργησαν μεγάλη αίσθηση στον Μουσουλμανικό κόσμο. Όπως μας πληροφορεί η μητέρα της, «οι εχθροί μας δεν έχασαν την ευκαιρία να σκορπίσουν σκανδαλώδεις ιστορίες για εμένα και την κόρη μου... και μεταξύ των συναδέλφων του Υπουργού, (αναφέρεται στον πρώην σύζυγό της Κιμπριζλί) δεν υπήρχε μία φωνή που δεν υψώθηκε να τον κατηγορήσουν για την συμπεριφορά του, που επέτρεψε οικογενειακές συγκρούσεις να φθάσουν στο μέγεθος **δημόσιου σκανδάλου**. Ο Φουάντ [Fuad] Πασάς και ο Αλί-Πασάς, που ήταν αντίπαλοί του, βρήκαν αυτά τα σκανδαλώδη παραμύθια πολύ χρήσιμα για να αμαυρώσουν την φήμη του Κιμπριζλί και για να τον κάνουν να χάσει το κύρος του και την ηθική του ισχύ, που τον έκαναν τρομερό.»[277]

«Στην Τουρκία, όπως σε κάθε χώρα που ο διαιτητής (arbitrator) παίρνει την θέση του νόμου, η κοινωνία είναι στο έλεος των δυνατών και των άπληστων. Σε τέτοιες χώρες όλα επιτρέπονται σε αυτούς που έχουν εξουσία. Ο ιερός νόμος, η κοινή γνώμη, όλα είναι μηδέν. Ο μόνος αναγνωρισμένος νόμος είναι τα καπρίτσια (ιδιοτροπίες) αυτών που κυβερνούν.»[278]

«Η απόδραση της κόρης μου, σύμφωνα με το Κοράνι, ήταν απόλυτα νόμιμη πράξη, διότι σύμφωνα με αυτό, μία παντρεμένη γυναίκα δεν μπορεί να

---

[270] Ibid., σελ. 105. [45β]
[271] Ibid., σελ. 68, 144. [45β]
[272] Ibid., σελ. 240-242, 245, 247, 248, 256. [45b]
[273] Ibid., σελ. 172. [45β]
[274] Ibid., σελ. 89. [45β]
[275] [45a] Melek Haum
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 344-346.
[276] Ibid., σελ. 350. [45a]
[277] Ibid., σελ. 351. [45a]
[278] Ibid., σελ. 352. [45a]

αναγκασθεί να ζήσει στην κοινωνία άλλων γυναικών με τις οποίες αρνείται να συναναστρέφεται. Η σύζυγος, σε τέτοια περίπτωση, έχει δικαίωμα να απαιτήσει από τον σύζυγό της ξεχωριστή κατοικία, και μπορεί να απαγορεύσει την είσοδο σε οποιονδήποτε. Επιπλέον, η σύζυγος δεν αναγνωρίζει καμμία άλλη εξουσία, εκτός από εκείνη του συζύγου της. Μπορεί να απαρνηθεί τον πατέρα της, την μητέρα της, και οπωσδήποτε την πεθερά της."[279] Με την απόδραση της Αϊσιας από την πατρική της στέγη, όπως επισημαίνει η Μελέκ Χανούμ, θεωρείται, ότι διαμαρτυρήθηκε ενάντια στην καταπιεστική εξουσία της Φεριντέ, της πεθεράς της, που χρησιμοποιούσε τον σύζυγο της, τον πατέρα της Αϊσιας για να την επιβάλει.[280]

Εδώ πρέπει να επαναλάβουμε, ότι η πεθερά της Αϊσιας, η Φεριντέ Χανούμ, ήταν η δεύτερη σύζυγος του πατέρα της, του Κιμπριζλί, δηλαδή η μητριά της. Ο σύζυγος της Αϊσιας ήταν ο γιος της μητριάς-πεθεράς της, η οποία είχε φροντίσει να γίνει αυτός ο γάμος για να εξασφαλίσει την εξουσία της επάνω στον σύζυγό της, και για να διατηρήσει την περιουσία του, την κληρονομιά του στην δική της οικογένεια. Προσδοκούσε, επιπροσθέτως, να κρατήσει την Αϊσια μακριά από την Μελέκ Χανούμ, την βιολογική της μητέρα, εξασφαλίζοντας έτσι οποιαδήποτε πιθανότητα επανασύνδεσης της Μελέκ Χανούμ με τον πρώην σύζυγό της. Έτσι, ακόμα και μετά τον γάμο της Αϊσια με τον γιο της, τον Σεφκέτ πασά, κράτησε την νύφη της στο δικό της χαρέμι, επειδή, εάν η Αϊσια αποκτούσε το δικό της χαρέμι, σε ξεχωριστεί οικία με τον σύζυγό της, θα τύχαινε σε κάποια επίσκεψη του Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά εκεί να συναντήσει τυχαία την πρώτη του σύζυγο, την Μελέκ Χανούμ, να συμφιλιωθεί μαζί της, και να προφέρει τις λέξεις της επανασύνδεσης, δηλαδή της ανάκλησης του διαζυγίου.[281] **Οι ενέργειες της Φεριντέ Χανούμ αποτελούν ξεκάθαρα μία στρατηγική επιβίωσης ή αυτοενδυνάμωσης.**

Η απόδραση της Αϊσιας από το χαρέμι δεν καταδικάσθηκε από την Μουσουλμανική κοινωνία, γιατί θεωρήθηκε διαμαρτυρία. Γιατί θεωρήθηκε διαμαρτυρία; Επειδή μία έγγαμη Μουσουλμάνα της υψηλής κοινωνικής τάξης της Αϊσια Χανούμ, δεν ήταν υποχρεωμένη να κατοικεί στο χαρέμι της πεθεράς της. Ως ελεύθερη Μουσουλμάνα, της Οθωμανικής ελίτ κοινωνίας, σε αντίθεση με τις εξισλαμισμένες σκλάβες, είχε το δικαίωμα να εγκατασταθεί, από τον σύζυγό της, σε ένα δικό της σπίτι και χαρέμι, ανεξάρτητη από την πεθερά της.

Κατά την Μελέκ Χανούμ, επαναλαμβάνουμε, ότι η Φεριντέ Χανούμ, γνώριζε ότι, εάν η Αϊσια είχε το δικό της χαρέμι, θα ήταν ελεύθερη να το διοικεί απόλυτα, και εκείνη δεν θα μπορούσε να περιορίσει τις επαφές της με την βιολογική της μητέρα. Θα την επισκεπτόταν η μητέρα της, και μία μέρα τυχαία, θα συναντιόταν με τον πρώην σύζυγό της, τον Κιμπριζλί. Η Φεριντέ, για να διατηρήσει την εξουσία της, δεν μπορούσε να επιτρέψει στον σύζυγό της να συναντηθεί τυχαία με την πρώην σύζυγό του, την οποία είχε χωρίσει με διαζύγιο πρώτου βαθμού, δηλαδή ένα διαζύγιο που μπορούσε να ακυρωθεί με μία λέξη του. Η Φεριντέ θα έχανε την απόλυτη εξουσία, που ασκούσε επάνω του, και σύντομα θα την χώριζε με την ίδια ευκολία που είχε χωρίσει την πρώτη του σύζυγο. **«Αυτά αποτελούν τα**

[279] Ibid., σελ. 252. [45a]
[280] Ibid., σελ. 353. [45a]
[281] Βλέπε Κεφαλαιο IV.

μυστικά της οικογενειακής ζωής στην Ανατολή»,[282] επισημαίνει η Μελέκ Χανούμ.[283]

Επομένως, **η απόδραση της Αϊσια αποτελούσε μία μεγάλη απειλή** όχι μόνο για την Φεριντέ, αλλά και για την κλίκα της, δηλαδή τους πολιτικούς «εχθρούς» της Μελέκ Χανούμ, όπως τους αποκαλεί η ίδια. Αυτήν την περίοδο η πραγματική διακυβέρνηση της χώρας ήταν στα χέρια των αντιπάλων του Κιμπριζλί, του Φουάντ Πασά και του Αλί-Πασά. Ο πρώην σύζυγός της Μελέκ Χανούμ, ο Κιμπριζλί, εκείνη την εποχή ήταν υπουργός άνευ χαρτοφυλακίου και είχε λιγότερη επιρροή. **Έτσι, δεν μπορούσαν πάλι, να φροντίσει συλλάβουν παράνομα την Μελέκ Χανούμ και να την εξορίσουν για τρίτη φορά**, γιατί οποιαδήποτε παράνομη κίνηση θα έβλαπτε το πολιτικό του κύρος. Γι' αυτόν τον λόγο, ο Κιμπριζλί και η Φεριντέ αποφάσισαν, με την βοήθεια ενός μεσολαβητή να έρθουν σε διάλογο με την Μελέκ Χανούμ και την Αϊσια Χανούμ, για να ζητήσουν την Αϊσια να επιστρέψει στον σύζυγό της, υπό τον όρο ότι ο σύζυγός της, ο Σεφκέτ Πασάς, θα της παρείχε την δική της αυτόνομη στέγη με το δικό της χαρέμι.

Ο Φουάντ Πασάς διαβεβαίωσε την Μελέκ Χανούμ, ότι θα τους παρείχε προστασία στην συνάντηση που κανονίσθηκε, με τον σύζυγο της Αϊσιας, στην οικία του Χατζή-Μπεκίρ. Έτσι οι δύο γυναίκες συναντήθηκαν με τον Σεβκέτ, τον γιο της Φεριντέ, και σύζυγο της Αϊσια. Στην συνάντηση η Αϊσια δέχθηκε να επιστρέψει στον σύζυγό της με τον όρο ότι θα έφευγε από το χαρέμι της πεθεράς-μητριάς της για να εγκατασταθεί στην δική της οικία και χαρέμι. Ο Σεβκέτ διαβεβαίωσε την σύζυγό του, την Αϊσια, ότι θα της παρείχε την δική της κατοικία και ότι η μητέρα της, η Μελέκ Χανούμ μπορούσε να μείνει μαζί τους. Μάνα και κόρη εγκαταστάθηκαν στη καινούργια οικία, που, όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ, «ήταν μόνο ένα έξυπνο εργαλείο για να καταστρέψουν τις αντιπάλους τους». Μόλις εγκαταστάθηκαν, μαζί με την μητέρα της, στο χαρέμι ξεκίνησε μία καινούργια **φυλάκιση**. Η είσοδος στο χαρέμι της Αϊσια είχε απαγορευθεί σε όλους, η περιφρούρηση τους ήταν σκληρή και ο Σεβκέτ είχε στην υπηρεσία του περίπου επτά άτομα για να τις περιφρουρούν.[284]

7.6.11 Δεύτερη απόδραση από το χαρέμι της Αϊσιας Χανούμ, και η τρίτη απόδραση της Μελέκ Χανούμ. «Οι ισχυροί μπορούν να παρακάμψουν τον νόμο, και τα νόμιμα δικαιώματα της συζύγου.»

Παρά την σκληρή περιφρούρηση οι δύο γυναίκες κατάφεραν να δραπετεύσουν. Ο Σεβκέτ, ο σύζυγος της Αϊσια, είχε κλείσει όλες τις εισόδους και εξόδους του σπιτιού και του χαρεμιού. Ωστόσο, πριν προλάβει να σφραγίσει την τελευταία, η Αϊσια **δωροδόκησε** τους σκλάβους και εκείνοι βοήθησαν τις δύο γυναίκες να αποδράσουν από την μικρή πόρτα που είχε

---

[282] [45a] THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY 1872 [45a], σελ. 353-354.

[283] Ibid., σελ. 354-355. [45a]

Όπως θα δούμε στο κεφάλαιο IV., υπήρχαν τρία είδη, φόρμουλες ή βαθμοί διαζυγίου. Στην περίπτωση της Μελέκ Χανούμ πρόκειται για το διαζύγιο πρώτου βαθμού που ήταν το πιο αδύναμο, διότι ο σύζυγος μπορούσε με μεγάλη ευκολία, με μία λέξη μόνο, να το ανακαλέσει. «Το διαζύγιο που με χώριζε από τον Υψηλότατο δεν ήταν αυτό που στιγματίζεται από το Κοράνι, κατω από το όνομα Telaki-salisseh, ήταν ένα διαζύγιο, που μία σπίθα αρκούσε να το αναθερμανει.» Το διαζύγιο αυτό είχε προκληθεί από τους πολιτικούς της εχθρούς, όπως μας πληροφορεί η ίδιας, οι οποίο ήθελαν να την καταστρέψουν με οποιοδήποτε κόστος. «Με αλλα λόγια, η μητέρα του Σουλτάνου (Αμπτούλ Μεζίντ), οι ευνούχοι της και οι υπηρέτες της, μαζί με τους πολιτικούς εχθρούς του συζύγου μου, που τον πίεσαν και τον υποχρέωσαν να με χωρίσει.»

[284] Ibid., σελ. 355-360. [45a]

μείνει ασφράγιστη, φορώντας τους φερετζέδες και τα γιασμάκια που φορούσαν όλες οι Τουρκάλες. Κανείς δεν γνώρισε τις δύο γυναίκες, όταν έφυγαν από το χαρέμι και εγκαταστάθηκαν στα περίχωρα της Κωνσταντινούπολης. **«Εδώ πρέπει να προσθέσω, ότι οι φερετζέδες είναι πολύ χρήσιμοι για ένα τέτοιο σκοπό.»,**[285] γράφει η Μελέκ Χανούμ.

Όταν το έμαθε ο Σεβκέτ, εξαγριωμένος, μεθυσμένος και μέσα στην οργή του μπροστά σε μάρτυρες εξεστόμισε την πρώτη φόρμουλα του διαζυγίου και σύμφωνα με το Μουσουλμανικό νόμο **Shart Olsun,** δεν πρόλαβε να πει τις λέξεις και αμέσως απεσταλμένοι έφθασαν να ενημερώσουν την Αϊσια και την μητέρα της.[286]

Από εκείνη την στιγμή ξεκίνησε, όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ, **«ένας επταετής πόλεμος»** εναντίον τους, που τελείωσε με τον θάνατο του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, στις 9 Σεπτεμβρίου 1871.

7.6.12 Τέταρτη απόδραση της Μελέκ Χανούμ και η τρίτη της Αϊσια Χανούμ από την Κωνσταντινούπολη στην Αίγυπτο. Η πέμπτη Απόδραση της Μελέκ Χανούμ και η τέταρτη της Αϊσια Χανούμ από την Αίγυπτο, και η αυτοεξορία τους στην Μυτιλήνη, όπου συλλαμβάνονται στο σπίτι του Ορθόδοξου Αρχιεπισκόπου. Φυλάκιση των δύο γυναικών-φυγάδων στο φρούριο της Μυτιλήνης [1864- Δεκ. 1865]

Γιατί αποφάσισαν να αποδράσουν από την Κωνσταντινούπολη; Γιατί επέλεξαν την Αίγυπτο και όχι την Ευρώπη;

Πρώτον, εξ αιτίας της καινούργιας συνεργασίας του Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, με τον παλιό του πολιτικό αντίπαλο Φουάντ (Fuad) Πασά, ο οποίος ήταν Μεγάλος Βεζίρης εκείνη την εποχή, η Μελέκ Χανούμ υποστηρίζει, ότι η ίδια και η κόρη της η Αϊσια κινδύνευαν ξανά με «φυλάκιση, εξορία, ακόμα και θάνατο» διότι «οι πολιτικοί εχθροί» τους ήθελαν να τις εξοντώσουν. «Το σχέδιό μου ήταν φυγή απευθείας στην Ευρώπη, και να αφήσω τους Τούρκους στις ζήλιες τους και στις ίντριγκες τους....»[287] αλλά η κόρη της, η Αϊσια Χανούμ, δεν συμφωνούσε.

Δεύτερον, επέλεξε την Αίγυπτο, διότι εκείνη την εποχή η κόρη της δεν δεχόταν να αποδράσει από την Τουρκία, εξαιτίας της θρησκευτικής της εκπαίδευσης ως Μουσουλμάνα, δηλαδή φοβόταν τους Χριστιανούς και αρνιόταν να τραπεί σε φυγή στην Ευρώπη.[288]

Όπως ήδη αναφέραμε, κατά τις μαρτυρίες της μητέρας της, «η Αϊσια, όπως όλα τα παιδιά των Τούρκων εκπαιδεύθηκε μεταξύ των πιο παράλογων δογμάτων, εκ των οποίων η αρχή που της δίδαξαν ήταν, ότι οι Μουσουλμάνοι είναι η επίλεκτη φυλή, και ότι όλοι οι άλλοι λαοί αποτελούν μια μάζα ακάθαρτων και βρόμικων όντων. Εμποτισμένοι με αυτές

---

[285] Ibid., σελ. 361-364. [45a]
[286] Ibid., σελ. 365-366. [45a]
[287] Ibid., σελ. 378. [45a]
[288] Ibid., σελ. 379-381. [45a]
« Aisheh, like other Turkish children, had been educated amidst the most absurd doctrines, of which the principal taught her was that the Mussulmans are the elect race, and that other peoples are a mass of impure and filthy beings. Imbued with these ideas, the Turks feel an insurmountable repugnance towards Christians, towards their habits and their persons. This repugnance is so strong, that if one asked a Turkish woman as a joke whether she would consent to become the wife of a Christian, she would haste to show her horror and disgust by ([45a, 380) spitting upon her own clothes. Aisheh had a similar horror of Christians, and the idea of going to live amongst them produced a resistance that I could not overcome.....My readers will soon see how Aisheh herself decided on taking refuge in a Christian country, and abandoning for ever the country of her birth. But to arrive at such a climax, she had to be reduced to the last extremity, and as one might say, almost to have the knife at her throat.... We finally agreed upon a flight into Egypt...)»

τις ιδέες, οι Τούρκοι νοιώθουν μία ανυπέρβλητη αποστροφή για τους Χριστιανούς, για τις συνήθειες τους, και για τα άτομά τους. Αυτή η αποστροφή είναι τόσο ισχυρή, που αν ένας ρωτήσει μία Τουρκάλα αστειευόμενη/ος, αν θα δεχόταν να γίνει σύζυγος ενός Χριστιανού, θα έσπευδε να δείξει την φρίκη και την αηδία της, φτύνοντας πάνω στα ενδύματά της. Η Αΐσια είχε παρόμοιο τρόμο για τους Χριστιανούς και η ιδέα, ότι θα πηγαίναμε να ζήσουμε μεταξύ τους δημιούργησε μία αντίσταση που δεν μπορούσα να ξεπεράσω…. Οι αναγνώστες μου σύντομα θα δούνε, όμως, πως η Αΐσια, η ίδια, αποφάσισε να βρει καταφύγιο σε Χριστιανική χώρα, και να εγκαταλείψει για πάντα την χώρα της γέννησης της.»[289] Αφού η μητέρα της δεν μπόρεσε να την πείσει να αποδράσουν στην Ευρώπη, **τράπηκαν σε φυγή και αυτοεξορίσθηκαν στην Αίγυπτο.**

Αρχικά, η υποδοχή τους στην Αίγυπτο υπήρξε θερμή και φιλόξενη, διότι τις υποδέχθηκαν ως την σύζυγο και την κόρη του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά. Όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ, την στιγμή που ο Χαφίζ-Πασάς, ο Κυβερνήτης της Αλεξάνδρειας, έμαθε, ότι η σύζυγος και η κόρη του Κιμπριζλί Πασά βρίσκονταν στο ατμόπλοίο, έσπευσε να στείλει μία άμαξα, καθώς και μία πρόσκληση για το ξενοδοχείο Μουσαφίρ-Χανέ που η Αιγυπτιακή κυβέρνηση είχε στην διάθεση των διακεκριμένων περιηγητών.[290]

Αλλά, την τέταρτη ημέρα της παραμονής τους στο ξενοδοχείο, όπως επισημαίνει η Μελέκ Χανούμ, «εκδηλώθηκε μία απότομη κρυάδα… ο Αντιβασιλέας έλαβε μήνυμα που του γνωστοποιούσε, ότι ο Υψηλότατος Κιμπριζλί Πασάς, μας είχε σε δυσμένεια, μας είχε αποκληρώσει, και αισθανόταν τραυματισμένος για την προσοχή, που μας εκδήλωσαν… Ο Χαφίζ μου έδωσε να καταλάβω, ότι η Κυβέρνησή του… δεν επιθυμούσε να προσβάλει τον Υψηλότατο, δίνοντάς του, καθώς και στις αρχές της Κωνσταντινούπολης, κάποια αιτία για ενόχληση» και συμβούλευσε τις δύο γυναίκες να ξαναβρούν την εύνοια του Υψηλότατου[291] και να επιστρέψουν στην Κωνσταντινούπολη.

Η Μελέκ Χανούμ τρομοκρατήθηκε από την συνέντευξη με το Χαφίζ Πασά, όπως επισημαίνει η ίδια, και αποφάσισε να αποδράσει, διότι στην Αίγυπτο, ή ακόμα και στο Σουδάν, δεν θα υπήρχε κανείς να τις βοηθήσει και θα ήταν εξορισμένες εκεί για πάντα, ενώ στην Τουρκία, υπογραμμίζει, μπορούσαν να βασισθούν στην βοήθεια και στην συμπαράσταση του Μουσουλμανικού λαού, και ως επακόλουθο θα έβρισκαν κάποιο τρόπο να δραπετεύσουν ξανά σε περίπτωση ανάγκης. Ο Τούρκικος λαός θεωρούσε παράλογο τον διωγμό δύο Μουσουλμάνων γυναικών. Έτσι, αποφάσισαν να φύγουν για την υπόδουλη Μυτιλήνη.

Η τριαντάχρονη προσωπική της εμπειρία στην Τουρκία της είχε διδάξει, όπως υπογραμμίζει, ότι «Στην Ανατολή είναι έθιμο να γυρίζεις την πλάτη σου, ακόμα και να κλωτσάς εκείνους που διώκονται ή αντιμετωπίζουν ατυχίες.» Αν και ομολογεί, ότι σε όλες τις χώρες, πράγματι, απέφευγαν τους άθλιους/δύστυχους σαν την πανούκλα, «στην Τουρκία, όμως, αυτό γίνεται χωρίς την ελάχιστη επιφυλακτικότητα ή λεπτότητα, και κατά τέτοιον τρόπο, που δεν εκπλήσσεσαι, εάν κάποιος λάβει ένα χαστούκι από το ίδιο άτομο, που το προηγούμενο βράδυ είχε φιλήσει τις παντόφλες του.»[292]

---

[289] Ibid., σελ. 380-381. [45a]
[290] Ibid., σελ. 385. [45a]
[291] Ibid., σελ. 386. [45a]
[292] Ibid., σελ. 385. [45a]

Έτσι, η Μελέκ Χανούμ και η Αΐσια Χανούμ αποφάσισαν να αυτοεξοριστούν στην υπόδουλη Μυτιλήνη, «όπου οι κάτοικοι», όπως υπογραμμίζει η Μελέκ Χανούμ, «περνούσαν την ζωή τους ανάμεσα στην ευχαρίστηση και στην αφθονία… το ενοίκιο ήταν σχετικά χαμηλό, το φαγητό άφθονο, ενώ οι κήποι και η εξοχή προσέφεραν όλες τις απολαύσεις της φύσης…εκεί ευημερούσε το εμπόριο σε καλαμπόκι και ελιές.»[293]

Όσον αφορά την ασφάλειά τους, η Μελέκ Χανούμ μας πληροφορεί ότι, επειδή: **«υπάρχουν ξένες πρεσβείες, οι Τουρκικές αρχές είναι προσεκτικές, και περιορίζονται οι αυθαίρετες πράξεις τους. Σε ένα μέρος, σαν την Μυτιλήνη, δεν θα τολμούσαν να μας αγγίξουν με ασυδοσία, διότι η κοινή γνώμη, ως ένα σημείο, θα μας προστάτευε…»**[294] **Τουλάχιστον έτσι πίστευε.**

Σε αυτό το σημείο η Μελέκ Χανούμ είχε λάθος, διότι οι Τούρκοι συνέλαβαν τις δύο γυναίκες στο σπίτι του Ορθόδοξου Αρχιεπισκόπου της Μυτιλήνης, παρά το γεγονός ότι το σπίτι τους βρισκόταν ανάμεσα στο διπλωματικό σώμα, δηλαδή κοντά στους πρέσβεις των υπόλοιπων Ευρωπαικών Δυνάμεων, καθώς και στην οικία του Ορθόδοξου Αρχιεπισκόπου, «αυτές οι προφυλάξεις» γράφει, «επέσπευσαν την καταστροφή μας.»[295]

Στην Μυτιλήνη η Μελέκ Χανούμ, πριν την σύλληψή τους, ασχολήθηκε με το εμπόριο, δηλαδή την εισαγωγή αλευριού από την Θεσσαλονίκη, για να το πωλήσει στην Μυτιλήνη. Επισκέπτονταν τακτικά, με την κόρη της, τον Ιταλό Πρέσβη, Μ. Μαρινούτση, τον Έλληνα Πρέσβη Μ. Ντελαπόρτα, και ιδιαίτερα τον **Αρχιεπίσκοπο της Μυτιλήνης.**[296] **Μία ημέρα, που οι δύο γυναίκες κάθονταν με τον Αρχιεπίσκοπο και τους παπάδες στον κήπο του, ο υπηρέτης των γυναικών, ο Αμπτουλά, μπήκε στο κήπο και τους ενημέρωσε, ότι Τούρκοι στρατιώτες περικύκλωσαν το σπίτι τους και τις έψαχναν παντού. Ο Αρχιεπίσκοπος και οι βοηθοί του τις υποσχέθηκαν βοήθεια.**[297] **Όμως, μόλις βγήκαν από την πόρτα του κήπου, δύο χωροφύλακες τις άρπαξαν και τις οδήγησαν σε ένα παλιό φρούριο περίπου δύο μίλια από την πόλη. Όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ, εκτελούσαν τις διαταγές της Κωνσταντινούπολης.**[298] **Το σπίτι τους, τα πράγματά τους, τα χρήματά τους, το αλεύρι και τα άλλα εμπορεύματα τους, όλα κατασχέθηκαν και στην συνέχεια οι δύο γυναίκες φυλακίσθηκαν στο φρούριο της Μυτιλήνης, τον Δεκέμβριο του 1865.**[299]

7.6.12.1 Η πρώτη εξορία (στο Ικόνιο) που επιβάλλεται σε ελεύθερη Μουσουλμάνα από το ίδιον της τον πατέρα. [1865]

«Τις τρεις ημέρες, που περάσαμε στο φρούριο, ήταν ημέρες μιζέριας και πόνου… στο τέλος της τρίτης ημέρας της κράτησής μας, ένας από τους αξιωματούχους της κυβέρνησης του νησιού ήρθε να μας ενημερώσει, ότι **θα εξορισθούμε στο Ικόνιο της Μικράς Ασίας…»,**[300] γράφει η Μελέκ Χανούμ, και συμπληρώνει ότι: «ο Αξιωματούχος του Πασά (δηλαδή του πρώην συζύγου της, Κιμπριζλί) δεν έλειψε να μας δώσει λίγα λόγια παρηγοριάς, και πολλές δικαιολογίες για τον αφέντη του, συμπληρώνοντας ότι λυπόταν πολύ που έπρεπε να εκτελέσει τόσο θλιβερό καθήκον, αλλά ως υπηρέτης του

[293] Ibid., σελ. 387. [45a]
[294] Ibid., σελ. 389. [45a]
[295] Ibid., σελ. 390. [45a]
[296] Ibid., σελ. 391. [45a]
[297] Ibid., σελ. 392. [45a]
[298] Ibid., σελ. 393. [45a]
[299] Ibid., σελ. 394. [45a]
[300] Ibid., σελ. 394. [45a]

κράτους, δεν μπορούσε να κάνει διαφορετικά, παρά να υπακούσει στις διαταγές που του έστειλαν... **Έτσι πάλι, συνοδευόμενες από χωροφύλακες επιβιβασθήκαμε στο πλοίο, σαν να είχαμε καταδικασθεί σε κάτεργα, ή σαν άτομα που είχαν συνωμοτήσει ενάντια στην ζωή του Σουλτάνου και την ασφάλεια της χώρας. Η σύλληψη μας έγινε στις αρχές του Δεκεμβρίου το 1865.»**[301]

Όταν έφθασαν στη **Σμύρνη**, οδηγήθηκαν σε ένα Τουρκικό σπίτι, όπου κρατήθηκαν για «τρεις ημέρες **κάτω από αυστηρή παρακολούθηση**», μετά τις έβαλαν επάνω σε άλογα και πήραν τον «δρόμο από την Σμύρνη προς το Ικόνιο, δια μέσου της Σπάρτας» ταξιδεύοντας μέσα στο κρύο και στο χιόνι.[302] Κατά την διάρκεια της διαδρομής σταμάτησαν σε πολλές πόλεις και χωριά, και «τα πιο σημαντικά μέρη που είδαμε», γράφει η Μελέκ Χανούμ, «ήταν το Aidin, ή Guzel-Hissar, την χώρα των διάσημων Ζεμπέκιδων [Zeibecks], τους τροβαδούρους πολεμιστές της Μικράς Ασίας.[303]

Μετά από πορεία δεκαπέντε ημερών έφθασαν στο Ικόνιο, τον τόπο της πρώτης εξορίας της Μελέκ Χανούμ, και τώρα, δεύτερη φορά, μαζί με την κόρη της.[304] **Οι Μουσουλμάνοι όχι μόνο εξεπλάγησαν με τον διωγμό μιας διαζευγμένης Μουσουλμάνας, αλλά ιδιαίτερα με τον διωγμό και την εξορία μιας Μουσουλμάνας κόρης από τον ίδιο της τον πατέρα.**

«Η άφιξή μας στο Ικόνιο προκάλεσε μεγάλη αίσθηση σε όλες τις τάξεις του πληθυσμού. Οι Μουσουλμάνοι εξεπλάγησαν όταν είδαν μία κόρη, σταλμένη στην εξορία, στον πάγο και στο χιόνι, από τον ίδιο της τον πατέρα. Ο Πασάς-Κυβερνήτης, που ονομαζόταν Ιζζέτ-Πασά, όταν διάβασε το φιρμάνι, που καταδίκαζε τις δύο γυναίκες σε εξορία παρέμεινε άφωνος, και πιάνοντας την μακριά του γενειάδα φώναξε: «**"Tchok shei! Tchok shei! bunudah giurduk!" που σήμαινε: « Να πάρει η οργή! Πρέπει να ζήσεις μέχρι την δική μου ηλικία για να δεις πράγματα σαν και αυτά.»** Ο Ιζζέτ Πασάς φρόντισε να τακτοποιηθούν οι δύο γυναίκες στο δικό του σπίτι, και οι γυναίκες του Μολάχ-Ουκηάρ [Mollah-Ukiar], και επίσης[305] πολλών δερβίσηδων, έσπευσαν να τις στείλουν ζεστά φαγητά και γλυκά, ως δείγμα της συμπαράστασης και της συμπάθειάς τους.

Δεν πέρασαν τρεις μήνες από την άφιξή τους στο Ικόνιο, που μία ημέρα μία γυναίκα, η Χανζή-Καντίν (Hadji-Kadin), μητέρα ενός δερβίση, πήγε να τις επισκεφθεί και τις πρότεινε να δραπετεύσουν και να επιστρέψουν στην Κωνσταντινούπολη. «Δεν έχετε διαπράξει κανένα έγκλημα,» είπε, η Χατζή-Καντίν.[306] Τι νομίζετε μπορούν να σας κάνουν;» και προσφέρθηκε να τους δώσει άλογα για το ταξίδι τους, και τον γιο της το Δερβίση Αχμέτ, για να τις συνοδεύσει μυστικά μέχρι τα σύνορα της πόλης και να τους βάλει στο δρόμο που οδηγούσε για την Μερσίνη. Έτσι, απέδρασαν από την εξορία του Ικονίου.

7.6.13 Εκτη απόδραση της Μελέκ Χανούμ και η πέμπτη της Αϊσια Χανούμ από την εξορία τους από το Ικόνιο στην Κωνσταντινούπολη.

Κατά την διάρκεια της διαδρομής, οι δύο γυναίκες σταμάτησαν στη Μερσίνα, όπου τους φιλοξένησε ο Γάλλος πρόξενο, M. Geoffroy, που τότε ήταν

---

[301] Ibid., σελ. 395. [45a]
[302] Ibid., σελ. 396. [45a]
[303] Ibid., σελ. 397. [45a]
[304] Ibid., σελ. 398. [45a]
[305] Ibid., σελ. 399. [45a]
[306] Ibid., σελ. 400. [45a]

τριάντα ετών.[307] Γνώριζε την υπόθεσή τους και πριν φύγουν τις προειδοποίησε ότι: **«ήταν μεγάλη τρέλα να επιστρέψουν στην Κωνσταντινούπολη»**. Κατά την γνώμη του υπήρχαν μόνο δύο πορείες, είτε η κόρη της Μελέκ Χανούμ έπρεπε να αποφασίσει την **απόλυτη υποταγή**, ή έπρεπε να βρει καταφύγιο και ασφάλεια σε κάποια άλλη χώρα.[308] Όμως, η Αΐσια, λόγω της θρησκευτικής εκπαίδευσης των Μουσουλμάνων παιδιών, που ήδη αναφέραμε, φοβόταν τους μη-Μουσουλμάνους και αρνιόταν επίμονα να τραπεί σε φυγή στην Ευρώπη.

Αποκαλυπτική είναι η μαρτυρία της Μελέκ Χανούμ, σύμφωνα με την οποία **«...η εξορία μας και η φυγή μας δεν ήταν τίποτα άλλο, από πολιτικές φάρσες που το Υπουργείο και ο Κιμπριζλί-Πασάς έπαιζαν ο ένας εναντίον του άλλου. Στην μέση αυτών των μηχανορραφιών, εμείς οι δύστυχες έπρεπε να υποφέρουμε.»**[309]

Ο Κιμπριζλί, που δεν ήταν πια στο Υπουργείο, δηλαδή στην θέση του Μεγάλου Βεζίρη, **κάτω από την πίεση της δεύτερης γυναίκας του, της Φεριντέ Χανούμ και της οικογένειάς της**, ζήτησε από τους υπουργούς να τον βοηθήσουν, μέσω της εξουσίας τους, για να συλληφθούν οι δύο θηλυκοί φυγάδες, δηλαδή η πρώτη του σύζυγος και η κόρη του. Όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ, «Αρχικά οι Υπουργοί δίσταζαν να δώσουν την υποστήριξή τους στον Κιμπριζλί, διότι ο μεγάλος πόλεμος, που ρήμαζε την οικογένεια ενός διεκδικητή για το Μεγάλο Βεζιράτο, εξυπηρετούσε τις επιθυμίες και τα συμφέροντα του Φουάντ Πασά και του Αλί Πασά. Η καλή-θέληση, που μας έδειξαν οι Υπουργοί αυτοί, και η άρνησή τους να γίνουν εργαλεία της εκδίκησής του (του Κιμπριζλί), εξηγεί επαρκώς την πολιτική τους κατά την πρώτη περίοδο των διαμαχών μας με το Κιμπριζλί-Πασά.[310] Αλλά μία απρόσμενη αλλαγή στις συγκυρίες, έκαναν τον Φουάντ Πασά και τον Αλί Πασά να αλλάξουν τα σχέδιά τους. Ο Κιμπριζλί, **έχοντας αποφασίσει με κάθε κόστος να μας συντρίψει**, έδωσε ένα τελεσίγραφο στο Υπουργείο όπου δήλωνε ότι, εάν συνέχιζαν να αρνούνται το χέρι της εξουσίας κατά της κόρης του, θα πήγαινε κατ' ευθείαν στον ίδιο τον Σουλτάνο, να πάρει από τον Μεγαλειότατο το φιρμάνι που επιθυμούσε.»

«Βλέποντας ότι ο Κιμπριζλί θα κέρδιζε, παρά τις προσπάθειες τους, ο Φουάντ Πασάς και ο Αλί Πασάς άλλαξαν στρατηγική, υποχώρησαν στις απαιτήσεις του αντιπάλου τους, **παρέχοντάς του το φιρμάνι για την σύλληψη μας και την εξορία μας.** Με αυτή τους την ενέργεια, αυτοί οι δύο πολιτικοί φρόντισαν για την ασφάλειά μας και τα συμφέροντά μας. Διότι ήταν ολοφάνερο, ότι εάν ο Κιμπριζλί Πασάς, η Φεριντέ, ο Μπεσίμ, και οι άλλοι εχθροί μας είχαν καταφέρει να πάρουν ένα φιρμάνι (από τον σουλτάνο), σύμφωνα με τις δικές τους επιθυμίες, η καταστροφή μας θα ήταν αναπόφευκτη.»[311]

Η Μελέκ Χανούμ υπογραμμίζει, ότι παρέχοντάς τους το φιρμάνι για την σύλληψη και την εξορία τους, οι ίδιοι, «το Υπουργείο, εν άγνοιά μας, μας προστάτευε. Ο Φουάντ και ο Αλί δέχθηκαν να παρέχουν το φιρμάνι, με σκοπό να διατηρήσουν τα πλεονεκτήματα που θα συσσωρεύονταν κατά την διάρκεια των οικογενειακών μας διαμαχών.[312] Θα ήταν πολύ εύκολο να

---

[307] Ibid., σελ. 407. [45a]
[308] Ibid., σελ. 409. [45a]
[309] Ibid., σελ. 401. [45a]
[310] Ibid., σελ. 402. [45a]
[311] Ibid., σελ. 403. [45a]
[312] Ibid., σελ. 403. [45a]

ακυρώσουν ένα φιρμάνι, το οποίο προήλθε από τους ίδιους, παρά ένα που προήλθε από τον ίδιο τον σουλτάνο.»

Δεν υπάρχει αμφιβολία, δηλώνει η Μελέκ Χανούμ, ότι ο Φούαντ Πασάς και ο Αλί Πασάς ήταν εκείνοι που είχαν στείλει την μητέρα του δερβίση και τον δερβίση να τις βοηθήσουν να δραπετεύσουν από την εξορία στο Ικόνιο.

Επίσης, κατά την διάρκεια της εξορίας τους στο Ικόνιο, δεν υπήρχε κανένα μέτρο παρακολούθησης ή επιτήρησης, και με την άφιξή τους στην Κωνσταντινούπολη, το Υπουργείο αγνόησε τελείως την απόδρασή τους από το Ικόνιο. Η Μελέκ Χανουμ εκτίμησε, ότι ήθελαν «να κλείσουν το στόμα του Κιμπριζλί Πασά, δίνοντάς του το φιρμάνι για την σύλληψη και την εξορία τους, **αλλά ταυτόχρονα τις επέτρεψαν να αποδράσουν για να επιστρέψουν στην Κωνσταντινούπολη, έτσι ώστε να δημιουργήσουν καινούργιες δυσκολίες και σκάνδαλα στον πολιτικό τους αντίπαλο Κιμπριζλί.**[313]

Υποστηρίζει, ότι ο ερχομός τους στην Κωνσταντινούπολη έγινε αισθητός στην μάζα του λαού, που τις εθεωρούσαν και τις αποκαλούσαν νόμιμη σύζυγο και κόρη του Κιμπριζλί Πασά. «Όσον αφορά το Υπουργείο, χάρηκαν διότι γνώριζαν ότι θα ξεκινούσε ένας πόλεμος μεταξύ ημών και των εχθρών μας.» Αναφέρεται στους δικαστικούς αγώνες για τα περιουσιακά τους δικαιώματα ως διαζευγμένες Μουσουλμάνες, ενάντια του Κιμπριζλί και του γαμπρού του, τον Σεφκέτ Πασά.

Παρόλο, που ο Φούαντ Πασάς και ο Αλί Πασάς[Fuad Pasha, Ali Pasha] βοήθησαν τις δύο γυναίκες να αποδράσουν από την τρίμηνη εξορία τους στο Ικόνιο, για να πετύχουν τους πολιτικούς τους σκοπούς, δεν έκαναν τίποτα για να τις βοηθήσουν, όταν οι δύο γυναίκες επέστρεψαν στην Κωνσταντινούπολη, στην υποστήριξη των νομικών τους δικαιωμάτων ως διαζευγμένες Μουσουλμάνες. Η Μελέκ Χανούμ ήταν πεπεισμένη, ότι θα μπορούσαν πρώτον, να προσδιορίσουν ένα ποσό για την συντήρησή τους, σύμφωνα με τα νόμιμα έθιμα της διατροφής (το ναφακά), που οφείλει ο σύζυγος στην πρώην σύζυγό του, και δεύτερον θα μπορούσαν να απειλήσουν τους αντίπαλούς τους, ότι θα μεσολαβούσε η κυβέρνηση, εάν συνέχιζαν τους εκφοβισμούς και τους διωγμούς ενάντια στις δύο γυναίκες. **Αυτό δεν το έκαναν, για να μην τελειώσουν ποτέ τα οικογενειακά προβλήματα του πολιτικού τους αντιπάλου Κιμπριζλί Πασά.**[314] Ως αποτέλεσμα, στην Κωνσταντινούπολη οι δύο γυναίκες βρέθηκαν σε κατάσταση οικονομικής αθλιότητας.[315]

7.6.14 Εβδομη απόδραση της Μελέκ Χανούμ, και η έκτη της Αΐσια Χανούμ από την Τουρκία στην Ελλάδα για να γλιτώσουν από την εξορία και την φυλάκιση στο φρούριο του Διδυμοτείχου ('Demitoka') στην Θράκη.

Ενώ βρίσκονταν στην Κωνσταντινούπολη, έμαθαν ότι ο Κιμπριζλί σχεδίαζε να απαλλαγεί από την πρώην σύζυγό του και την κόρη του, με κάθε κόστος, και ότι σχεδίαζε να τις εξορίσει και τις δύο στο φρούριο του Διδυμοτείχου (Demitoka), στην Θράκη, από όπου δεν θα μπορούσαν ποτέ να αποδράσουν. **Τότε, και μόνο τότε, η Αΐσια Χανούμ ξεπέρασε όλες τις θρησκευτικές της φοβίες και προκαταλήψεις, σχετικά με τους «γκιαούρηδες» και δέχθηκε να τραπούν σε φυγή στην Ευρώπη, λέγοντας,**

---

[313] Ibid., σελ. 404. [45a]
[314] Ibid., σελ. 410-411. [45a]
[315] Ibid., σελ. 413. [45a]

φανερά πικραμένη με τον πατέρα της, «προτιμώ να πεθάνω από πείνα, παρά να πέσω στα χέρια των εχθρών μου.»[316]

Όπως επισημαίνει η Μελέκ Χανούμ, η Πύλη έστελνε στο φρούριο του Διδυμότειχου, στην Θράκη, εκείνους που ήθελε να εξαφανίσει ή να εξοντώσει. «Δεν υπάρχει μέρος στην Τουρκία πιο σκοτεινό ή που η παρακολούθηση είναι τόσο αυστηρή όπως στο Διδυμότειχο (Demitoka). Μετά από τα γεγονότα της Μυτιλήνης, ήταν φανερό, ότι δεν υπήρχε κανένα έγκλημα που δεν ήταν ικανοί να διαπράξουν οι εχθροί μας.»[317]

Γι' αυτόν τον λόγο, οι δύο γυναίκες απέδρασαν από την Τουρκία και έφθασαν στην Ελλάδα, το 1866.

7.6.14.1 «Η οργή των Τούρκων ήταν τόσο μεγάλη σε σημείο που απαγόρευσαν την εισαγωγή Ελληνικών εφημερίδων στην χώρα.»

Με την απόδρασή τους στην Ελλάδα οι δύο γυναίκες έχασαν την συμπαράσταση της Μουσουλμανικής κοινής γνώμης, επειδή «το απλό γεγονός ότι η κόρη ενός Μουσουλμάνου έχει πέσει στα χέρια του Γκιαούρη...» αποτελούσε μία «εθνική καταστροφή», υπογραμμίζει η Μελέκ Χανούμ.

«...πρέπει να αναφέρω, ότι αυτό που τρόμαζε περισσότερο τον Κιμπριζλί Πασά και τους Τούρκους, ήταν η φυγή μας για την Ευρώπη. Ο **φανατισμός** και η **Ζήλια** είναι τα δύο συναισθήματα που κυριαρχούν στους Τούρκους. Αυτά τα συναισθήματα είναι τόσο βίαια, που κανένας Τούρκος δεν αντέχει να ακούσει, χωρίς να τρέμει από οργή, ότι μία γυναίκα απέδρασε στους Γκιαούρηδες.»[318]

«Το απλό γεγονός ότι η κόρη ενός Μουσουλμάνου έχει πέσει στα χέρια του Γκιαούρη, και ότι εκείνοι (δηλαδή οι γκιαούρηδες), μπορούν να δουν το πρόσωπό της, αρκεί για να κάνει το αίμα τους να βράζει και να τους κάνει να παραληρούν... Σε αυτήν την περίπτωση, ιδιαίτερα που πρόκειται για κόρη ενός πρίγκιπα του Ισλάμ, οι Τούρκοι είναι έτοιμοι να δηλώσουν μαζικά, ότι αυτό το γεγονός αποτελεί εθνική καταστροφή.»[319]

«Η κόρη μου η Αϊσια [Aisheh] είναι κόρη του Μεγάλου Βεζίρη, ένα άτομο, που τρεις φορές είχε κρατήσει στο χέρι του την σφραγίδα του Σουλτάνου [Padishah]. Εκτός από αυτό, ήταν απόγονος της φυλής του Μωάμεθ, μία Esseideh Emir. Μπορείτε να αντιλήφθητε, ότι μόνο η ιδέα ότι μία τέτοια γυναίκα θα μπορούσε να αποδράσει, και να εκτεθεί **στα ακάθαρτα βλέμματα του Γκιαούρη**, έκανε τους Τούρκους τόσο εξαγριωμένους, στο βαθμό που θα προτιμούσαν να την περιορίσουν ισόβια στο φρούριο του Δυδιμότειχου (Demitoka), ή να την εκτελέσουν με στραγγαλισμό, παρά **να σκεπάσουν το Ισλάμ με μία τόσο μεγάλη ντροπή.**»[320]

«Είναι σοβαρό λάθος να υποθέσετε, ότι η **ζήλια** και ο **φανατισμός** εξαλείφθηκαν με την εξολόθρευση των Γενίτσαρων, διότι ακόμα και σήμερα οι νέοι (άνδρες), που πηγαίνουν στην Ευρώπη για σπουδές, κουβαλούν την μόλυνση των αρρωστιών αυτών μαζί τους ακόμα και όταν επιστρέφουν στην πατρίδα τους. Ο Φουάντ Πασάς υπήρξε η εξαίρεση στον κανόνα. Όσον αφορά τον Αλί Πασά, δεν μπορώ να σχηματίσω γνώμη, διότι δεν γνωρίζω τα

[316] Ibid., σελ. 416. [45a]
[317] Ibid., σελ. 415. [45a]
[318] Ibid., σελ. 417. [45a]
[319] Ibid., σελ. 418. [45a]
[320] Ibid., σελ. 418. [45a]

αισθήματά του και τις ιδέες του. Κανείς δεν μπορούσε να μαντέψει τις σκέψεις ή τα συναισθήματα του Αλί. Ο Αλί ήταν πραγματική ευφυία στην υποκρισία.»[321] Γράφει η Μελέκ Χανούμ.

Η Αϊσια και η Μελέκ Χανούμ,[322] με την βοήθεια της αδελφής της και του ανιψιού της δεύτερης, που κατοικούσαν στο Πέραν, στην συνοικία που έμεναν οι Ευρωπαίοι της Κωνσταντινούπολης, είχαν προμηθευθεί Ευρωπαϊκές ενδυμασίες και εισιτήρια στο ατμόπλοιο "The America", που είχε ως τελικό προορισμό τη Μασσαλία [Marseilles],[323] αλλά σταματούσε πρώτα στην Ελλάδα, όπου έφθασαν οι δύο γυναίκες το, 1866.

Μαθαίνουμε, ότι μαζί τους στο ατμόπλοιο ταξίδευε ο Γάλλος Υπουργός Εξωτερικών, ο Μαρκήσιος de Moustier,[324] ο οποίος αρνήθηκε να τις βοηθήσει. **«Έκανα τον τελευταίο μου αποχαιρετισμό στην Μουσουλμανική κοινωνία, όπου είχα ζήσει τριάντα χρόνια, μία ολόκληρη ζωή.»**[325] συνοδευόμενη από την κόρη της, Αϊσια, τον γιο της Frederick Millingen από τον πρώτο της γάμο, ο οποίος την βοήθησε να δραπετεύσει, και τον γιο της από τον δεύτερο γάμο της, τον αποκληρωμένο από τον πατέρα του **Djehad**, γιο του Κιμπριζλί και της Μελέκ Χανούμ.

Κατά την διάρκεια του ταξιδιού, από την Κωνσταντινούπολη στην Αθήνα, οι δύο γυναίκες παρουσιάσθηκαν στο Μαρκήσιο και στην Μαρκησία de Moustier, τους οποίους η Μελέκ Χανούμ ενημέρωσε σχετικά με την κατάστασή τους, και οι οποίοι έδειξαν, ότι δεν ενέκριναν την φυγή τους από την Τουρκία. **«Είχα άλλους στόχους από το να προσπαθήσω να συμφιλιωθώ με άτομα που είναι αφοσιωμένοι σώμα και ψυχή στους Τούρκους»**, γράφει για τον Μαρκήσιο η Μελέκ Χανούμ. **«Το μόνο που ήθελα ήταν να ενημερώσω τον Υπουργό για την αναχώρησή μας, ως προκαταρκτικό βήμα στα διαβήματα που σκόπευα να κάνω στην κυβέρνηση μόλις έφθανα στο Παρίσι.»**[326] Η Μελέκ Χανούμ δεν είχε σκοπό να εγκατασταθεί μόνιμα στην Ελλάδα, διότι, όπως δήλωσε, ένοιωθε μεγαλύτερη ασφάλεια στην Ευρώπη.

Στην Αθήνα, η άφιξή τους έγινε γνωστή, και οι δύο γυναίκες οδηγήθηκαν στο ξενοδοχείο Μεγάλη Βρετανία. Οι Ελληνικές εφημερίδες φρόντισαν να διαδώσουν τα νέα της απόδρασής τους παντού. Η Μελέκ Χανούμ τονίζει, ότι η άφιξή τους συνέπεσε με την Κρητική επανάσταση, και ως επακόλουθο το Ελληνικό κοινό προσέδιδε μεγαλύτερη σημασία σε κάθε νέο από την Τουρκία, από ότι άξιζε. **«Πράγματι η απόδρασή μας και οι διωγμοί μας ήταν απόδειξη του άγριου πνεύματος των Τούρκων, αλλά οι καημένοι Έλληνες είχαν πολλές τέτοιες αποδείξεις, που γεμίζουν τα χρονικά των κοινωνικών και πολιτικών επαφών τους με τους Τούρκους.»**[327]

Ενδεικτική είναι η πληροφορία που ακολουθεί: **«Η οργή των Τούρκων ήταν τόσο μεγάλη, σε σημείο που απαγόρευσαν την εισαγωγή ελληνικών εφημερίδων στην χώρα,»**[328] δηλαδή στην Τουρκία ή στις Οθωμανικές επικράτειες.

---

[321] Ibid., σελ. 418-419. [45a]
[322] Marie Dejean Millingen
[323] Ibid., σελ. 418-421, 428. [45a]
[324] Ibid., σελ. 422. [45a]
[325] Ibid., σελ. 424-425. [45a]
[326] Ibid., σελ. 450. [45a]
[327] Ibid., σελ. 430. [45a]
[328] Ibid., σελ. 430-431. [45a]

Ποιοί ήταν οι λόγοι, που οι δύο γυναίκες εγκατέλειψαν την Αθήνα και έφυγαν για την Γαλλία και στην συνέχεια την Αγγλία;

Η Μελέκ Χανούμ ομολογεί, ότι οι Έλληνες, της κατώτερης και της μεσαίας οικονομικο-κοινωνικής τάξης, τους προσέφεραν βοήθεια, συμπαράσταση και την παροχή των αναγκαίων μέσων για να παραμείνουν στην Ελλάδα μόνιμα. Αρνήθηκε, όμως, την προσφορά και την υποστήριξη αυτού του λαού, «που έβγαινε από τις καρδιές των ανθρώπων που είχαν αγκομαχήσει κάτω από τον ίδιο ζυγό, και είχαν υποστεί τους ίδιους διωγμούς, όπως εμείς»[329] **για τους ακόλουθους λόγους:**

«Όλοι γνωρίζουμε ότι η Κωνσταντινούπολη είναι ο κρατήρας από όπου η φυλή των διπλωματών βγάζει τα πιο λοιμώδη δηλητήρια. Η Αθήνα αποτελεί τον κρατήρα του ίδιου τύπου, άλλα δεύτερης κατηγορίας. Χάρη στις ενέργειες αυτών των δύο κρατήρων, σε κανένα από αυτά τα δύο μέρη κανένας δεν είναι ασφαλής ποτέ, διότι αρκεί μόνο μία διπλωματική έκρηξη να εκτινάξει στον αέρα την Κυβέρνηση, τους ιθαγενείς, και τους ξένους που είναι μαζί τους.»

«Ήρθα από την Τουρκία, την χώρα όπου έχω υποφέρει τόσα πολλά, για να βρω για εμένα και την κόρη μου μία γωνία στην γη που να είναι λιγότερη σεισμική, και πιο προστατευμένη από διπλωματικές εκρήξεις απ' ότι είναι η Αθήνα. Αυτό το συναίσθημα εξηγεί επαρκώς την άρνησή μου (να παραμείνω στην Αθήνα), και την επιμονή μου να ξεκινήσω για την Δύση.»[330]

Παρόλο, που η Μελέκ Χανούμ εκτιμούσε ότι στην Αθήνα δεν υπήρχε ασφάλεια για εκείνη και την κόρη της, έκανε τις ακόλουθες προβλέψεις για το μέλλον της Ελλάδος και της Τουρκίας: «...έχω περισσότερη πίστη στο μέλλον της Ελλάδος από αυτό της Τουρκίας. Βλέπω την Τουρκία, όχι σαν ασθενή άνδρα, δηλαδή σαν έναν άνδρα, που πιθανόν θα αναρρώσει η υγεία του και η δύναμή του, αλλά ως έναν **ετοιμοθάνατο από υπερκατανάλωση ή υπερβολή,** που τα τελευταία του βάσανα είναι θέμα χρόνου. Η Τουρκία στην Ευρώπη είναι μία **ανωμαλία,** και η Κωνσταντινούπολη είναι η φυσική γεωγραφική πρωτεύουσα της Ρωσίας, την οποία σίγουρα θα κατέχει μία ημέρα, ίσως και σύντομα. Η Τουρκία τότε θα αναγκασθεί να οπισθοχωρήσει ολοκληρωτικά μέσα στην Ασία, στο έδαφος στο οποίο οι θεσμοί της θα μπορέσουν να βρουν χώρο και ευκαιρία να αναπτυχθούν ανάμεσα στους λαούς της συγγενούς θρησκείας. Αν και μου φαίνεται αδύνατον να αντισταθεί, σε τελευταία ανάλυση, στις επιδρομές του Χριστιανικού πολιτισμού. Από την άλλη πλευρά, η Ρωσία πρέπει να πετάξει [διώξει]την Ευρωπαϊκή Τουρκία από την Ευρώπη. Ξέρει να περιμένει, και όταν έρθει η ώρα της [Ρωσίας] να πάρει στην κατοχή της την Κωνσταντινούπολη, και ενδεχομένως να αυξήσει τα σύνορα της Ελλάδος. Κατά την διάρκεια της Κρητικής ('Candian') εξέγερσης, δεν θα κάνει το λάθος βήμα να επέμβει σε αυτήν την διαμάχη, παρά το γεγονός, ότι οι συμπάθειές της ήταν στραμμένα μυστικά/κρυφά σε αυτήν την κατεύθυνση. **Έχοντας αυτήν την πεποίθηση, και προβλέποντας τα αποτελέσματα του πολέμου, συμπεραίνω ότι, με την ειρήνη, οι αρχές της Αθήνας θα κοιτάξουν να είναι όσο το δυνατόν ευλύγιστες στις δυνάμεις της εξουσίας της Κωνσταντινούπολης, και ότι ο σύζυγός μου και οι συγγενείς του θα έβρισκαν στην Αθήνα εργαλεία του χεριού τους, πρόθυμοι να προωθήσουν τους σκοπούς τους και να μας γυρίσουν πίσω στην Τουρκική πρωτεύουσα.»**[331]

---

[329] Ibid., σελ. 432. [45a]
[330] Ibid., σελ. 432. [45a]
[331] Ibid., σελ. 22-23. [45a]

Έτσι, οι δύο γυναίκες, η Μελέκ Χανούμ και η Αϊσια Χανούμ, εγκατέλειψαν την Αθήνα και έφυγαν στην Γαλλία, όπου η Αϊσια προσηλυτίσθηκε στον Καθολικισμό, το 1867, πράγμα που θεωρήθηκε **μεγάλη εθνική καταστροφή και εθνικό σκάνδαλο** στην Τουρκία και έθεσε σε κίνδυνο την ζωή της. Θα δούμε, ότι οι προβλέψεις της Μελέκ Χανούμ, όσον αφορά το θέμα της ασφάλειάς τους στην Ελλάδα σε σύγκριση με την Ευρώπη (Γαλλία και Αγγλία), απεδείχθησαν λανθασμένες.

7.6.15 **«Ορίστε! Κοιτάξτε ποια είναι η μοίρα των άθλιων πλασμάτων, που τόλμησαν να αποδράσουν. Η εξουσία μας και το μίσος μας τις έφθασε παντού.» Όγδοη Φυγή της Μελεκ Χανούμ και έβδομη της Αϊσια Χανούμ στην Γαλλία και στην συνέχεια στην Αγγλία. Διωγμοί των διπλωματών για την επιστροφή τους στην Τουρκία.**

Έφθασαν στο Παρίσι, το 1866, και το 1867, η κόρη του Μεγάλου Βεζίρη Αϊσια προσηλυτίσθηκε στην Καθολική θρησκεία, γεγονός που δημιούργησε μεγάλο εθνικό σκάνδαλο στην Τουρκία. Αν και η Μελέκ Χανούμ έφυγε από την Αθήνα, επειδή φοβόταν την επιρροή της Τουρκικής διπλωματίας, με την φυγή της στην Γαλλία και στην συνέχεια στην Αγγλία, δεν την απέφυγε, επειδή τα πλοκάμια της Τουρκικής διπλωματίες έφθασαν τις δύο γυναίκες και στην Ευρώπη. Στόχος των Τούρκων ήταν, με την βοήθεια της Γαλλικής και της Αγγλικής διπλωματίας, να φέρουν τις δύο γυναίκες σε κατάσταση αθλιότητας, ανέχειας και φτώχειας για να τις αναγκάσουν να επιστρέψουν στην Τουρκία, να δηλώσουν υποταγή και μετάνοια, ή να τις οδηγήσουν στον θάνατο, και στις δύο περιπτώσεις **για να δείξουν στον κόσμο πως ετιμωρούντο οι γυναίκες αποστάτες και να αποτρέψουν τέτοιες ενέργειες στο μέλλον.**

Οι δύο γυναίκες αναγκάσθηκαν να φύγουν από την Γαλλία, διότι, όπως δηλώνει η ίδια η Μελέκ Χανούμ, διώκονταν διηνεκώς από τον Τούρκικό ζυγό με την συνεργασία των Γάλλων αξιωματούχων. Πήγαν στην Αγγλία, όπου συνεχίσθηκαν οι διωγμοί τους, και για να γλιτώσουν από την πείνα και την φτώχεια η Μελέκ Χανούμ (Marie Dejean Millingen), όπως μας πληροφορεί η ίδια, αναγκάσθηκε να γίνει συγγραφέας και υπογράφει τα έργα της, ως Μελέκ Χανούμ.[332]

«Τα πέντε χρόνια, που έχουμε περάσει στην Ευρώπη, υπήρξαν χρόνια μαρτυρίας, του τύπου της μαρτυρίας που γνωρίζουμε κάτω από το όνομα της πείνας, της γύμνιας, και της έσχατης αθλιότητας. Έχουμε υποστεί τους διωγμούς των διπλωματών, που μας καταδιώκουν με την πιο διαβολική επιμονή, προσπαθώντας να μας δυσφημίσουν με όλα τα μέσα στην εξουσία τους, να μας απομονώσουν ολοκληρωτικά από όλους, και να μας αναγκάσουν να πεθάνουμε από την πείνα. **Ο στόχος τους είναι να μας καταστρέψουν, για να μπορέσουν μετά να στραφούν στους σκλάβους τους και να εξηγήσουν.—'Ορίστε! Κοιτάξτε ποια είναι η μοίρα των άθλιων πλασμάτων που τόλμησαν να αποδράσουν. Η εξουσία μας και το μίσος μας τις έφθασε παντού.»**[333]

Πράγματι, δεν υπάρχουν πολλές μαρτυρίες περιηγητριών, σχετικά με τις αποδράσεις γυναικών από τα Οθωμανικά χαρέμια. Δεν μπορούμε να

---

[332] [45b] Melek Hanum.
SIX YEARS IN EUROPE. SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45β] σελ. 25, 26, 48

[333] [45a] Melek Hanum.
THIRTY YEARS IN THE HAREM. OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45°] σελ. 433.

γνωρίζουμε, σε ποιο βαθμό κατόρθωναν γυναίκες να δραπετεύσουν από τα χαρέμια και την Τουρκία, ούτε μπορούμε να γνωρίζουμε τον αριθμό των αποτυχημένων αποπειρών φυγής, ή τον αριθμό των τιμωριών που επιβλήθηκαν. Ένα πέπλο μυστηρίου πάντα κάλυπτε τα γεγονότα, που διαδραματίζονταν μέσα στα Οθωμανικά χαρέμια, και γνωρίζουμε ότι ο φόνος μιας γυναίκας, ή η εξαφάνισή της, παρέμενε ανεξερεύνητο περιστατικό. Επαναλαμβάνουμε, ότι ο μόνος λόγος που γνωρίζουμε για τις περιπτώσεις και τα παρασκήνια των αποδράσεων της ανώνυμης σκλάβας του χαρεμιού, του γιου του Αλί Πασά των Ιωαννίνων, και της Ναζίμπ Χανούμ από το χαρέμι του μεγάλου Σαράι, το 1836, είναι χάρη στις προσωπικές σχέσεις περιηγητριών[334] με αυτές τις δύο γυναίκες. Ο μόνος λόγος που γνωρίζουμε τις περιπέτειες και τα παρασκήνια των αποδράσεων, των εξοριών και των διωγμών της Μελέκ Χανούμ και της Αϊσια Χανούμ είναι πρώτον, από τους δύο τόμους της αυτοβιογραφίας της Μελέκ Χανούμ[335] και δεύτερον, επειδή υπήρξε μία κραυγαλέα περίπτωση συζύγου και κόρης Μεγάλου Βεζίρη, η οποία, την εποχή εκείνη, δεν συγκαλύφθηκε για πολιτικές σκοπιμότητες, αλλά αντιθέτως δόθηκε δημοσιότητα από τους πολιτικούς αντιπάλους του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά. Οι επανειλημμένες εξορίες και οι αποδράσεις αυτών των δύο γυναικών, και ιδιαίτερα η αποστασία από το Ισλάμ της κόρης ενός Μεγάλου Βεζίρη, είχαν δημιουργήσει τέτοιο εθνικό σκάνδαλο που είχε γίνει ευρέως γνωστό και στον Ευρωπαϊκό τύπο της εποχής.[336]

---

[334] Βλέπε: Felicia Skene [42a], Marie Dejean Millingen/Melek Hanum [45a], [45b], και Julia Pardoe [40a,b].

[335] Βλέπε δύο αυτοβιογραφίες της Melek Hanum [45a] και [45b].

[336] [45β] SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45β], σελ. 266-273.

Το 1868, η Μελέκ Χανούμ πήγε στην Βιέννη, για να ζητήσει την οικονομική βοήθεια ενός παλιού της φίλου, τον Haida Εφέντη, ο οποίος εκείνη την εποχή ήταν Πρέσβεις στην Βιέννη, χάρη στην αφοσίωσή του στον Αλί Πασά. Η Μελεκ Χανούμ γνώριζε τον Haida Εφέντη από την εποχή της ευημερίας της στην Τουρκία, όταν εκείνος ήταν μικρό παιδί στην υπηρεσία της και του ανέθετε μικρές δουλειές και την εκτέλεση διαφόρων θελημάτων (δεν αναφέρει εάν ήταν δούλος της). Μας πληροφορεί, όμως, ότι ο πατέρας του Haida Εφέντη ήταν ένας από τους Γενίτσαρους και ο αρχή-ράφτης του Χαρεμιού του Σουλτάνου. Για να την βοηθήσει, χάρη στην παλιά τους σχέση, εκείνος της πρότεινε να παντρευθεί την κόρη της, την Αϊσια χανούμ και να την επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη με το σκεπτικό ότι όταν την έβλεπε ο πατέρας της, ο Μεγάλος Βεζίρης, παντρεμένη ξανά με κάποιον της φυλής της και της θρησκείας της θα ηρεμούσε [σελ. 268] και θα έπαυε να την καταδιώκει. Οι απόψεις τους σχετικά με τις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων ήταν αποκλειστικά Ανατολίτικες, όπως υπογραμμίζει η Μελέκ Χανούμ: «Κάνοντας αυτή την πρόταση ο Haida Εφέντη, αν και είχε ήδη μία σύζυγο στην Κωνσταντινούπολη, την οποία γνώριζα προσωπικά, δεν είχε την παραμικρή ιδέα ότι μας εξόργιζε. Μας συμπεριφέρθηκε στην Βιέννη, όπως θα μας συμπεριφερόταν στην Κωνσταντινούπολη. Η ιδέες τους για τις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων ήταν αυστηρά Ανατολίτικες, και στην χώρα μας [θεωρεί τον εαυτόν της Κωνσταντινουπολίτισσα, αν και γεννήθηκε στην Γεωργία] τέτοιου είδους προσφοράς μπορεί να συμβαίνει και να γίνει δεχτεί χωρίς να θεωρηθεί απρεπείς. Πρέπει ειλικρινά να ομολογήσω ότι η αίσθησή της ευπρέπειάς μας δεν ταράχθηκε τόσο πολύ όσο θα έπρεπε, και όμως, χωρίς αμφιβολία, θα είχε [ταραχθεί], αν δεν [είχαμε] Ανατολίτικη παιδεία/ εκπαίδευση και συνήθειες. Αποτελεί μία κτυπητή εικόνα/ παράδειγμα των τάσεων διαφθοράς και εξαχρείωσης των Τουρκικών θεσμών. Στην Τουρκία, πράγματι, ο γάμος και το διαζύγιο εκμηδενίζονται απόλυτα στις πιο απλές μορφές τους. Όσον αφορά το τελευταίο [το διαζύγιο], και οι δύο πλευρές απολαμβάνουν ίσα προνόμια, η ποινή της μίας πλευράς είναι: η υποχρέωση να συντηρεί την συνέταιρο/ σύντροφο [σελ 269] που ο σύζυγος έχει αποκηρύξει, και από την άλλη πλευρά, την στέρηση του δικαιώματος της διατροφής για την μελλοντική συντήρηση της συζύγου αν εκείνη θελήσει το διαζύγιο.» (σελ. 270)

Φυσικά και οι δύο γυναίκες αρνήθηκαν την προσφορά του Haida Εφέντη προτιμώντας, όπως δηλώσαν οι ίδιες, να διατηρήσουν την ελευθερία τους. Αργότερα, μετά τον θάνατο του Αλί Πασά, δηλαδή του πολιτικού προστάτη του Haida Εφέντη, ο προστατευόμενός του εξορίσθηκε στην Μυτιλήνη και συμπτωματικά κατοικούσε στο ίδιο σπίτι που κατοικούσαν η Μελέκ Χανουμ και η κόρη της κατά την διάρκεια της δικής τους αυτό-εξορίας στην Μυτιλήνη. (σελ. 272) Ενδιαφέρον παρουσιάζει η πληροφορία της Μελέκ Χανούμ, σχετικά με τον πραγματικό λόγο για την εξορία του τον Haida Εφέντη. Ο Haida Εφέντη εξορίσθηκε γιατί παντρεύθηκε μία Γερμανίδα—

8. ΙΣΧΥΡΕΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ,

ΤΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΔΙΚΤΥΑ ΓΝΩΡΙΜΙΩΝ, ΤΑ ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΚΑΙ 'ΟΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ' ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ.[337]

8.1 Γυναίκες πίσω από τους άνδρες.

Ακόμα και 'οι εξωτερικοί συνεργάτες' του γυναικείου παρακράτους του Σαράι, το γυναικείο δίκτυο, δηλαδή οι γυναίκες που ζούσαν εκτός Σαράι και είχαν τα δικά τους μη-βασιλικά χαρέμια, όπως οι γυναίκες των Μεγάλων Βεζίρηδων, των υπουργών (βεζίρηδων), και άλλων κρατικών αξιωματούχων ή κατώτερων προστατευόμενων, ενεργούσαν και ασκούσαν **'άτυπα'** εξουσία και επιρροή, ιδιαίτερα σε θέματα διορισμών, προαγωγών-εξελίξεων σε κρατικές θέσεις, απολύσεων αξιωματούχων του κράτους, καθώς και σε θέματα πολιτικών αποφάσεων, όπως η επιβολή εξοριών ή η ανάκληση εντολών για εξορίες κλπ., όπως διαπιστώσαμε στην περίπτωση της Μελέκ Χανούμ. Βέβαια, μόνο στην περίπτωση της Μελέκ Χανούμ, από τις μαρτυρίες της ιδίας, μάθαμε για την καταδίωξη μιας 'ισχυρής' γυναίκας με στόχο να εξουδετερωθεί η πολιτική επιρροή που ασκούσε, μέσω του συζύγου της και των γνωριμιών της. Καμμία περιηγήτρια[338] του 18ου ή του 19ου αιώνα δεν είχε αυτήν την προσωπική εμπειρία και δεν αναφέρει την καταδίωξη ή τον διωγμό μιας ισχυρής γυναίκας ή ενός θηλυκού 'εξωτερικού συνεργάτη'.

Γνωρίζουμε, όμως, χάρη στις περιηγήτριες του 19ου αιώνα, ότι οι απελευθερωμένες οδαλίσκες, ή οι απελευθερωμένες σκλάβες διαφόρων βαθμίδων της πυραμιδικής ιεραρχίας του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι εξακολουθούσαν να ασκούν επιρροή και μετά την αποχώρησή τους από το Μεγάλο Χαρέμι του σουλτάνου, επειδή διατηρούσαν τις πελατειακές σχέσεις εξάρτησης με τον γυναικείο μικρόκοσμο του Σαράι, ως μέλη ή 'εξωτερικοί συνεργάτες' του γυναικείου δικτύου.

Αυτή η ομάδα απελευθερωμένων γυναικών, όπως η τέταρτη τάξη των οδαλίσκων, ήταν οι γυναίκες που απελευθέρωναν, αφού τις προίκιζαν και τις πάντρευαν με Μουσουλμάνους αξιωματούχους ή προστατευόμενους του Σαράι. Εδώ πρέπει να υπογραμμίσουμε, ότι εξασφάλιζαν 'το χαρτί της απελευθέρωσής τους' **μόνο** μετά την σύναψη γάμου με έναν ελεύθερο Μουσουλμάνο. Προϋπόθεση της απελευθέρωσης ήταν ο **εξισλαμισμός, η πιστή και αφοσιωμένη υπηρεσία στην ιδιοκτήτρια ή στον ιδιοκτήτη, και τέλος η σύναψη γάμου. Οι γυναίκες δεν απελευθερώνονταν ποτέ από το νομικό καθεστώς της δουλείας, για να επιστρέψουν στις χώρες της καταγωγής τους, τις οποίες οι περισσότερες δεν γνώριζαν, επειδή είχαν ενταχθεί στο σύστημα της ελίτ δουλείας του Μεγάλου Χαρεμιού, όταν ήταν ακόμα μικρά παιδιά ή βρέφη.** Αυτές οι πρώην σκλάβες, όπως υπογραμμίζει η Αγγλίδα συγγραφέας-περιηγήτρια Fanny Janet Blunt, **«έχουν γλιτώσει βέβαια από την παρακμή»**, στην οποία έπεφταν θύματα οι πρώην συντρόφισσες τους, οι οποίες παρέμεναν μέσα στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι, με την ένταξή τους στην Οσμανική κοινωνία, ως ελεύθερες Μουσουλμάνες. Αν και ως ελεύθερες Μουσουλμάνες είχαν αποκτήσει το δικό τους χαρέμι, διατηρούσαν τις επαφές και τις δουλικές σχέσεις εξάρτησης, που είχαν καλλιεργηθεί, όταν

μία γκουβερνάντα—στην Βιέννη, της οποίας οι Ευρωπαικοί τρόποι, ήθη και έθιμα, ιδιαίτερα η συνήθεια της να κυκλοφορεί χωρίς καλύμματα/ ακάλυπτη, σκανδάλιζαν την Τουρκική κοινότητα, πολύ περισσότερο από το διαζύγιό του από την πρώτη του σύζυγου, με την οποία ήταν παντρεμένος 20 χρόνια. (σελ. 273).

[337] Δηλαδή του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι.

[338] Από τις 110 περιηγήτριες της Βασικής Βιβλιογραφίας της διατριβής.

βρίσκονταν στο καθεστώς της ελίτ δουλείας του Μεγάλου Χαρεμιού, ένας σημαντικός λόγος που προετιμώντο και ήταν **περιζήτητες νύφες** από πολλούς υποψήφιους Μουσουλμάνους γαμπρούς.

Η **Fanny Janet Blunt** μας πληροφορεί, ότι πολύ μεγάλος ήταν ο αριθμός των βεζίρηδων και των πασάδων, που απέκτησαν αυτούς τους τίτλους και τις θέσεις τους, χάρη στο ενδιαφέρον και επιρροή των γυναικών τους. «Αποτελεί ένα γεγονός, που αν το γνώριζαν καλά οι Ευρωπαίοι θα εγκατέλειπαν την ιδέα, ότι μία Τουρκάλα σύζυγος της υψηλής τάξης, είναι η δούλα του συζύγου της.»[339] Οι Τούρκοι, όπως επιβεβαιώνει η Blunt, συχνά έκαναν γάμους για λόγους συμφέροντος, και επισημαίνει, ότι συχνά παντρεύονταν μία ηλικιωμένη, πρώην οδαλίσκη του Σαράι, ή μία άσκημη και παραμορφωμένη κόρη ενός πασά ή κάποιου αξιωματούχου, με σκοπό να προωθήσουν την καριέρα τους.

Στην διεύρυνση των γυναικείων δικτύων γνωριμιών, πληροφοριών, επιρροών και γενικά των πελατειακών σχέσεων συμμετείχαν, εκτός από τις πρώην οδαλίσκες (παλλακίδες) του Σαράι, και οι **γυναίκες των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων, οι οποίες συνήθιζαν πάντα να επισκέπτονται** τα χαρέμια των γυναικών της υψηλότερης τάξης από την δική τους,[340] όπως οι σκλάβες με την θέση της κιαγιά (kiaya), δηλαδή η θηλυκή επιστάτης ή η οικονόμος του χαρεμιού, οι παραμάνες ('sud'na, or milk mother'), οι 'υπό-παραμάνες', οι πρώην νταντάδες, ('dada', ή dadans, ή 'nurse') και γενικά οι πρώην δούλες, που είχαν απελευθερωθεί μόνο μέσω του γάμου, και ανήκαν πλέον στο καθεστώς της ελεύθερης Μουσουλμάνας, όπως ήταν και η περίπτωση των 'δουλεμπορισσών'. Επιπροσθέτως, όπως θα δούμε στο υποκεφάλαιο που ακολουθεί, ακόμα και οι Πριγκίπισσες, οι θυγατέρες των σουλτάνων, όταν εγκατέλειπαν το Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι μετά τον γάμο τους, ασκούσαν απόλυτη εξουσία στο δικό τους παλάτι-χαρέμι και συμμετείχαν και εκείνες στην διεύρυνση αυτού του γυναικείου δικτύου με την δημιουργία του δικού τους γυναικείου δικτύου συνεργατών και πληροφοριών.

Πως ετροφοδοτούντο αυτό το γυναικείο δίκτυο; Περιηγήτριες διαπιστώνουν, ότι η αρμοδιότητα στην απόκτηση πληροφοριών και στην κυκλοφορία των ειδήσεων ανήκε στο γυναικείο δίκτυο. Η Μελέκ Χανούμ επισημαίνει, ότι οι γυναίκες ήταν γενικά οι πρώτες που μάθαιναν και κυκλοφορούσαν τα νέα ή τις ειδήσεις. Αν και οι άνδρες, τακτικά, επισκέπτονταν ο ένας τον άλλον, ήταν πιο επιφυλακτικοί μεταξύ τους, σε αντίθεση με τις γυναίκες. Παρόλα αυτά, στις δικές τους γυναίκες μιλούσαν με λιγότερη επιφυλακτικότητα, και τις ενημέρωναν για ό,τι άκουγαν και για το τι σχεδίαζαν να κάνουν. Μαθαίνουμε από την Μελέκ Χανούμ ότι: **«Οι γυναίκες των υψηλών αξιωματούχων έχουν στενές σχέσεις με άλλες μεγάλες κυρίες, και τις ενημερώνουν για τις πληροφορίες που πήραν από τους συζύγους τους, και με αυτόν τον τρόπο διαδίδονται οι ειδήσεις με ανήκουστη ταχύτητα.»**[341]

Η Αγγλίδα περιηγήτρια, Lady Brassey, μας πληροφορεί, το 1874, ότι **οι γυναίκες των Μεγάλων Βεζίρηδων και των υπουργών διατηρούσαν επαφές με την Βαλιδέ Σουλτάνα**, την μητέρα του σουλτάνου. Διέκρινε, επίσης, ότι

---

[339] Fanny Janet Blunt, The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 Volume II., [44β] σελ. 100.

[340] [45°] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY 1872. [45°], σελ. 174.

[341] Ibid., σελ. 173. [45a]

όχι μόνο ο Μεγάλος Βεζίρης, αλλά και **οι υπουργοί του ενημέρωναν τις γυναίκες τους σχετικά με τις κρατικές υποθέσεις τους και εκείνες στην συνέχεια επισκέπτονταν την Βαλιδέ Σουλτάνα** για να της ζητήσουν κάποια χάρη ή εξυπηρέτηση. Με την σειρά της η Βαλιδέ Σουλτάνα πήγαινε στον γιο της τον σουλτάνο, όπου ασκούσε άμεση επιρροή «και έτσι γίνονται τα πράγματα στην Τουρκία.»,[342] υπογραμμίζει η Lady Brassey.

Περιηγήτριες του 19ου αιώνα παρατηρούν, ακόμα, ότι η κοινωνικότητα των γυναικών είχε τελείως διαφορετική έννοια στην Τουρκία από ότι στην Δύση. Οι γυναίκες, συγκεντρώνονταν στα χαρέμια με αφορμή τις αναρίθμητες εθιμικές, κοινωνικές ή τυπικές τους επισκέψεις, και συζητούσαν χωρίς να δείχνουν την ίδια επιφυλακτικότητα, που έδειχναν οι άνδρες μεταξύ τους. Οι γυναίκες, ιδιαίτερα εκείνες των υψηλότερων κοινωνικών στρωμάτων και εκείνες της μεσαίας τάξης, για να προωθήσουν τους στόχους τους, εκμεταλλεύονταν το κοινωνικό τους δικαίωμα για ακατάπαυστες γυναικείες συγκεντρώσεις και επισκέψεις[343] στα χαρέμια και στα «γυναικεία καφενεία»,[344] όπως απεκάλεσε τα δημόσια γυναικεία λουτρά, το 1717, η Lady Montagu. Αυτές οι γυναικείες συναντήσεις, συγκεντρώσεις ή συνομιλίες επραγματοποιούντο, επίσης, και στα τζαμιά, στις γυναικείες εκδρομές τους στα Γλυκά Νερά, στα Νεκροταφεία--«η βόλτα στους τάφους»- «στο θέατρο της διασκέδασης» κλπ.

Δεν ήταν καθόλου ασυνήθιστο να υπάρχουν στα χαρέμια των γυναικών της υψηλής κοινωνικής τάξης, όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ, από είκοσι μέχρι τριάντα επισκέπτριες, οι οποίες περνούσαν ώρες εκεί συζητώντας και συνωμοτώντας, πίνοντας καφέ και σερμπέτι, καπνίζοντας και παρακολουθώντας τις χορεύτριες ή ακούγοντας τραγούδια.[345] Ακόμα και η πιο απλοί και ταπεινοί θηλυκοί κάτοικοι της πόλης, συχνά έμεναν στα χαρέμια μέχρι το δείπνο, και έφευγαν το βράδυ.

Στην περίπτωση των μη-βασιλικών χαρεμιών, ακόμα και εκεί οι πρώην σκλάβες διατηρούσαν επαφές με τις πρώην ιδιοκτήτριές τους, οι οποίες τις είχαν απελευθερώσει, παντρεύσει, και προικίσει, και οι οποίες συνέχιζαν να τις **χρηματοδοτούν**, ακόμα και μετά την απελευθέρωσή τους και τον γάμο τους με κάποιον ελεύθερο Μουσουλμάνο. Στην συνέχεια, ως Χανούμ, δηλαδή ως ελεύθερες Μουσουλμάνες κυρίες, στα δικά τους πιο ταπεινά χαρέμια, αυτές οι πρώην σκλάβες ή **'οι εξωτερικοί συνεργάτες'** παρείχαν πληροφορίες στις πρώην ιδιοκτήτριές τους με τις οποίες διατηρούσαν στενές πελατειακές σχέσεις.

Υπήρχαν και οι ισχυροί εξωτερικοί συνεργάτες όπως, για παράδειγμα, «η Μητέρα του Χαρεμιού», η Ρόντα, την οποία γνώρισε σε επίσκεψη αυτής της «ισχυρής γυναίκας» στο χαρέμι του Αντιβασιλέα στην Αίγυπτο ,η Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott, το 1865.[346] Μία ακόμη ισχυρή γυναίκα του χαρεμιού ή 'εξωτερικό συνεργάτης' που γνώρισε η Lott εκεί, ήταν η πρώην

---

[342] [36] MRS. (ANNIE) BRASSEY ή BARONESS BRASSEY ή Lady Brassey.
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36] σελ. 69. [το έτος 1874]

[343] Βλέπε Κεφαλαιο III.

[344] Βλέπε [3] Lady Montagu, 1717, 'the Bagnio'. (Βλέπε Κεφάλαιο III.)

[345] [45°] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM, OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45°], σελ. 173.

[346] [51°] The English Governess in Egypt: Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott, Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume ., [51a], σελ. 155.

νταντού-νίνα (***Dadu-nina***), δηλαδή η πρώην παραμάνα (τροφός) του πεντάχρονου πρίγκιπα, γιου του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου.[347] Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περιγραφή της γκουβερνάντας, σχετικά με την «Μητέρα του Χαρεμιού»:

«Αυτή η σημαντική προσωπικότητα», όπως γράφει η Lott, «που ενεργεί ως μαμή, γιατρός, φίλη, και σύμβουλος, είναι παρούσα στο δωμάτιο της νύφης, όταν κάποια από τις κόρες ή τις σκλάβες της Αυτού Μεγαλειότητας παντρεύεται. Είναι μία από τις πιο ισχυρές γυναίκες του Χαρεμιού. Σε αυτήν εμπιστεύονται όλες τις πολιτικές αλλαγές που γεννιούνται μέσα στα τείχοι του [χαρεμιού], γιατί [το Χαρέμι] **είναι η αληθινή εστία των μηχανορραφιών.** Όπως, φυσικά, υποθέτουν ότι οι Μεγαλειότατοι Αντιβασιλείς, όταν απολαμβάνουν το *dolce far niente*, ξεχνούν όλους τους περιορισμούς τους και φλυαρούν, όσο μπορεί να φλυαρήσει ένας Τούρκος, κάτι που δεν γίνεται συχνά, στις γυναίκες τους, σχετικά με τις ενέργειες των υπουργών τους, των συνεργατών τους στις επιχειρήσεις, και των ευνοουμένων τους...»[348] και πολύ γρήγορα, και φυσικά, στρέφουν τις συζητήσεις πάνω στα σχέδια και στις ενέργειες των ηγεμόνων-αφεντών τους, και τότε **το Χαρέμι γίνεται η αρένα των βλαβερών συκοφαντιών, που αναπαράγονται από άθλια μυαλά.»**[349]

8.1.1 «Η ΜΕΓΑΛΗ ΒΕΖΙΡΙΣΣΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ»[350]

Το χαρέμι ενός Μεγάλου Βεζίρη έπαιζε σημαντικό ρόλο στην διακυβέρνηση της χώρας, και η πρώτη κυρία του ήταν η επικεφαλής της θηλυκής κοινωνίας της Κωνσταντινούπολης,[351] επισημαίνει η Fanny Janet Blunt, το 1878.

Οι γυναίκες χρησιμοποιούσαν τους άνδρες για να κατοχυρώσουν και να επιβάλουν την δική τους εξουσία. Παρά τον απόλυτο διαχωρισμό, ή την διχοτόμηση των δύο φύλων στην Ανατολή, όπως επισημαίνει η Μελέκ Χανούμ πριν την Blunt, η γυναίκα, που μοιραζόταν την ζωή της με τον άνδρα της, κατέληγε να μοιράζεται, ταυτόχρονα, την εξουσία του και τις τιμές του. Τέτοια ήταν η περίπτωση της συζύγου του Μεγάλου Βεζίρη, η οποία εθεωρείτο η **πρωθυπουργός** των γυναικών, **«η πρώτη των συν-γυναικών της, η επικεφαλής των συζύγων των βεζίρηδων, η οποία ήταν περιτριγυρισμένη από γυναίκες της υψηλής τάξης, που απέβλεπαν στην προστασία της και στην εύνοιά της και που έβρισκαν οποιαδήποτε έλξη ή γοητεία στην δύναμή της, στην εξουσία της...»,**[352] γράφει η Μελέκ Χανούμ, μετά από 30 χρόνια προσωπικής εμπειρίας στα χαρέμια της Τουρκίας (1836-1866).

Η Μελέκ Χανούμ, η οποία δεν πρόλαβε να απολαύσει την εξουσία της ως πρώτη κυρία του Μεγάλου Βεζίρη επειδή, όπως, ήδη εξετάσαμε, την χώρισε ο σύζυγός της πριν γίνει Μεγάλος Βεζίρης και εκείνη δραπέτευσε από την Τουρκία μαζί με την κόρη της, το 1866, μας πληροφορεί, ότι το 1862 υπήρξε η λαμπρότερη εποχή της πολιτικής καριέρας του 'συζύγου'[353] της,

---

[347] Ibid., σελ. 161. [51a]
[348] Ibid., σελ. 156. [51a]
[349] Ibid., σελ. 157. [51a]
[350] [45α] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY 1872. [45α], σελ. 299
[351] [44α] The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I, 1878. [44a], σελ. σελ. 108.
[352] Βλέπε [45α] Μελέκ Χανούμ, σελ. 299. [45a]
[353] Αναφέρεται σε αυτόν, ως 'σύζυγό' της, παρά το διαζύγιό της. Θεωρείται, κοινωνικά, ακόμα σύζυγός της, διότι την χώρισε με το διαζύγιο πρώτου βαθμού που θα εξετάσουμε στο τέταρτο κεφάλαιο. Επίσης ο λαός αναφέρεται σε αυτήν πάντα ως η σύζυγος του Μεγάλου Βεζίρη.

του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, «διότι η θεία Πρόνοια του επεφύλαξε τον ρόλο του υπέρτατου κυβερνήτη, ο οποίος από την μία πλευρά μπορούσε να στείλει τα ανθρώπινα λείψανα ενός Σουλτάνου στο τάφο, και από την άλλη να βοηθήσει τον διάδοχό του να ζώσει το σπαθί του Οσμάν.»[354] Υπογραμμίζει, ότι ο Μεγάλος Βεζίρης ήταν πρώτος μεταξύ των βεζιρηδων, τους οποίους συσπείρωνε γύρω από τον θρόνο, και ότι ο λόγος του ήταν νόμος από τη μία άκρη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέχρι την άλλη.[355] Μας πληροφορεί, επιπλέον, ότι το 1862 η Φεριντέ Χανούμ, η μοναδική σύζυγος του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, **«ήταν η πρώτη των συν-γυναικών της»**.[356]

Την ίδια εποχή, η Blunt, η οποία γνώρισε προσωπικά τον Μεγάλο Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά,[357] αποκαλύπτει ότι η σύζυγός του, η Φεριντέ,[358] με μεγάλη προθυμία δεχόταν δωροδοκίες, και σε αντίθεση με την άποψη της πρώτης και διαζευγμένης συζύγου του, δηλαδή της Μελέκ Χανούμ, η Blunt εκτίμησε ότι ο Μεγάλος Βεζίρης ήταν ένας τέλειος και έντιμος κύριος ('gentleman'): «Δεν χρειάζεται να μιλήσω για την εντιμότητα, διότι καμμία επιχείρηση [στην Τουρκία] δεν ξεκινάει χωρίς δωροδοκίες. Ακόμα κι αν υπάρξει ένας υπουργός, που δεν δέχεται δωροδοκίες, υπάρχουν πολλοί που τον περιβάλλουν, οι οποίοι τα παίρνουν (δωροδοκούνται).»[359]

Η Blunt υπογραμμίζει, επιπροσθέτως, ότι η σύζυγός του Μεγάλου Βεζίρη, την οποία αποκαλεί Καβάς-Μπασί («Kavass-Bashi»), που εκείνη την εποχή ήταν η Φεριντέ Χανούμ,[360] δεν δίσταζε να πάρει ούτε το ασήμαντο ποσό των πέντε γροσιών [piastres] ως δωροδοκία.[361] Εδώ πρέπει να προσθέσουμε, ότι και η πρώτη του σύζυγος, η Μελέκ Χανούμ, δεχόταν 'δώρα' ή δωροδοκίες κατά την διάρκεια της έγγαμης ζωής τους. Επίσης, σύμφωνα με το κοινωνικό έθιμο, έκανε και η ίδια 'δώρα', εκεί που έκρινε ότι επιβαλλόταν. Για παράδειγμα, όταν η Μελέκ Χανούμ ήταν ακόμα η πρώτη και η μοναδική σύζυγος του Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, είχε φιλοξενηθεί στο χαρέμι μιας Καντίν Εφέντη, χήρας του Σουλτάνου Μαχμούτ Β',[362] **η οποία την είχε προσκαλέσει στο παλάτι της για να ζητήσει ένα ρουσφέτι και για την οποία η Μελέκ Χανούμ παρατήρησε, μεταξύ άλλων, ότι είχε** «ένα ζωηρό πνεύμα, και ένα βαθμό ευφυΐας που σπάνια συναντώ σε Τουρκάλες.»[363] Ως δώρα στην οικοδέσποινά της πήγε μία όμορφή λευκή σκλάβα, και έναν ψηλό ευνούχο, και στις κατώτερες σκλάβες έδωσε νομίσματα.[364] Η οικοδέσποινά

---

[354] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45°], σελ. 298.

[355] Ibid., σελ. 299. [45a]

[356] Ibid., σελ. 299. [45a]

[357] Ibid., σελ. 108. [45a]

[358] Συμπεραίνουμε ότι αναφέρεται στην Φεριντέ χανούμ, την αντίπαλο της Μελέκ Χανούμ, διότι ο Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς, σύμφωνα με τις πληροφορίες που μας παρέχει η Μελέκ Χανούμ, δεν είχε παντρευθεί ξανά άλλη γυναίκα.

[359] The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife, 1878. Vol. I., [44a], σελ. 107.

[360] Η Φεριντέ ήταν αδελφή του πρώην Μεγάλου Βεζίρη Ρεσίντ Πασά.

[361] The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife, 1878. Vol. I., [44a], σελ. 107.
"About honesty I need not speak, for no business of any kind is undertaken without bribery; even if the minister should be above this, there are plenty of people surrounding him who would not be so scrupulous. Kibrizli Mehemet Pasha was one of the few high officials against whom no charge of the kind could be brought, but his Kavass-Bashi (his wife) condescended to take even so small a sum as five piastres as a bribe (who is she referring to, his first or second wife)..."

[362] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45°], σελ. 151.

[363] Ibid., σελ. 152. [45a]

[364] Ibid., σελ. 151. [45a]

της, γνώριζε την επιρροή της Μελέκ Χανούμ στον τότε Μεγάλο Βεζίρη Ρεσίντ Πασά εκείνη την εποχή, και ήθελε να της ζητήσει να μεσολαβήσει για την επιστροφή του γαμπρού της, του Σαήντ Πασά, από την εξορία του, πράγμα που έκανε. Η Μελέκ Χανούμ δεν πρόλαβε, όμως, να απολαύσει η ίδια την εξουσία της πρώτης κυρίας του Μεγάλου Βεζίρη, διότι την χώρισε και παντρεύθηκε την Φεριντέ Χανούμ και στην συνέχεια την εξόρισε.

8.1.2 Το Πολιτικό Γραφείο της «Μεγάλης Βεζίρησσας των Γυναικών.»

Η Blunt, επιβεβαιώνει αργότερα τις προσωπικές μαρτυρίες της Μελέκ Χανούμ, όταν διευκρινίζει και εκείνη ότι το χαρέμι ενός Μεγάλου Βεζίρη **«παίζει σημαντικό ρόλο στην διακυβέρνηση της χώρας»**,[365] **και ότι η επικεφαλής της γυναικείας κοινωνίας της Κωνσταντινούπολης,**[366] **ήταν η πρώτη κυρία του Μεγάλου Βεζίρη.**

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η περιγραφή της Blunt, όσον αφορά 'το πολιτικό γραφείο' ή το χαρέμι αυτής της 'πρωθυπουργού', η της πρώτης κυρίας, της καβάς-μπασί του Μεγάλου Βεζίρη. Η Blunt μας πληροφορεί, ότι το πολιτικό γραφείο αυτής της κυρίας Βεζίρη άνοιγε τις πόρτες του και υποδεχόταν πλήθη επισκεπτριών, όπως έκανε και το γραφείο του συζύγου της. Οι γυναίκες των υπουργών προσέρχονταν[367] εκεί για εθιμοτυπικές επισκέψεις, για να ζητήσουν χάρες, και για να ζητήσουν προαγωγές για τους γιους τους, ή αξιώματα για τους συζύγους τους ή τους προστατευόμενούς τους. Μόλις έφθαναν οι γυναίκες στο χαρέμι της κυρίας του Μεγάλου Βεζίρη, **ανάλογα με την κοινωνική τους θέση**, οδηγούντο στον προθάλαμο. Εκεί έβγαζαν τους φερετζέδες τους, και περίμεναν τρώγοντας γλυκά, πίνοντας καφέ ή σερμπέτι και καπνίζοντας τσιγάρα. Περίμεναν σε αυτόν τον χώρο πολλές ώρες, συζητώντας με τις άλλες επισκέπτριες, με τις γυναίκες του χαρεμιού ή με τις φιλοξενούμενες του χαρεμιού.[368]

Όταν τελικά εμφανιζόταν **«η Βεζίρησσα των Γυναικών»**, **«η κυρία Πρωθυπουργός»**, όπως την αποκαλεί η Blunt, όλες σηκώνονταν όρθιες και προχωρούσαν προς την πόρτα της, κάνοντας τεμενάδες (*'temenlas'*) και βαθιές υποκλίσεις, προσπαθώντας να φιλήσουν το πόδι της, ή το στρίφωμα του ενδύματός της, ως μία πράξη **υποταγής** και σεβασμού, την οποία δεχόταν αυτή η πρώτη κυρία. **Στην περίπτωση που οι επισκέπτριές της ανήκαν σε υψηλότερη κοινωνική τάξη ή θέση, από την ίδια,** «τότε με χάρη και αξιοπρέπεια» προσπαθούσε να τις εμποδίσει λέγοντας *«Istafourla"*, δηλαδή «με συγχωρείτε, μη το κάνετε αυτό». Η συζήτηση κυρίως απετελείτο από κολακείες, που έφθαναν σε βαθμό γελοιότητας. Οι τρόποι αυτής της Χανούμ-Εφέντη[369] ήταν ευγενικοί και φιλικοί προς τους υποστηρικτές, ή οπαδούς του συζύγου της, κοφτοί στην αντιπολίτευση, αλλά ο γενικός της τόνος προς όλες ήταν προστατευτικός και ενθαρρυντικός.[370]

Η Blunt επισημαίνει, επίσης, ότι αυτή η πρώτη κυρία του Μεγάλου Βεζίρη, έπαιζε μεγάλο ρόλο στις **αλλαγές, στους διορισμούς και στις απολύσεις,** που ακολουθούσαν κάθε νέο Βεζιράτο, εξαιτίας της επιρροής που ασκούσε στον σύζυγό της, καθώς και την επιρροή που ασκούσε σε άλλους υψηλούς αξιωματούχους ή στις γυναίκες τους. Η επιρροή της σε αυτούς τους

---

[365] The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I. 1878. [44a], σελ. σελ. 108.
[366] Ibid., σελ. σελ. 108. [44a]
[367] Ibid., σελ. 108. [44a]
[368] Ibid., σελ. 108. [44a]
[369] *'hanoum effendi'*
[370] Ibid., σελ. 109. [44a]

χώρους ήταν τόσο δυνατή, όσο ήταν και εκείνη μέσα στην δική της οικιαχαρέμι.[371] Αυτό εξηγεί την επιμονή της Φεριντέ Χανούμ να απομακρύνει, να εξορίσει, και να εξοντώσει την Μελέκ Χανούμ, την πρώτη γυναίκα του συζύγου της. Φυσικά θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε τις μηχανορραφίες της Φεριντέ Χανούμ, για την απομάκρυνση και την εξουδετέρωση της Μελέκ Χανούμ, ως **μία στρατηγική επιβίωσης, αυτοενδυνάμωσης ή προσωπικής ενδυνάμωσης.** Η εξουδετέρωση της αντιζήλου της εξασφάλιζε την επιρροή της επάνω στον σύζυγό της και την συμμετοχή της στην διακυβέρνηση της χώρας. Εάν ο Μεγάλος Βεζίρης συμφιλιωνόταν με την πρώτη του σύζυγο, δηλαδή με την Μελέκ Χανούμ, εκείνη τότε θα κατείχε, εκτός από την απόλυτη εξουσία επάνω στον σύζυγό της, και το 'αξίωμα' της πρωθυπουργού των συν-γυναικών της, δηλαδή την απόλυτη εξουσία της «Μεγάλης Βεζίρησσας».

Τις προσωπικές μαρτυρίες της Μελέκ Χανούμ και της Blunt, επιβεβαιώνει αργότερα και η Αγγλίδα συγγραφέας-περιηγήτρια Lucy Garnett, η οποία γνώριζε προσωπικά την προκάτοχό της, την Blunt, την οποία αναφέρει στο έργο της και της οποίας πολλές εκτιμήσεις συμπεριλαμβάνει και στο δικό της έργο. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύγκριση της Garnett, σχετικά με την επιρροή και την εξουσία, που ασκούσε αυτό το γυναικείο παρακράτος, ή αυτές 'οι εξωτερικές συνεργάτιδες' του Σαράι σε σχέση με εκείνη που ησκείτο ή δεν ησκείτο από τις δυτικές αδελφές τους:

«Χωρίς αμφιβολία, στην Δύση γινόμαστε πιο απελευθερωμένες, αλλά είμαστε ακόμα πολύ μακριά στην κατάκτηση της 'ισότητας των δύο φύλων', που θα επέτρεπε έναν πρωθυπουργό να μοιράσει με την σύζυγό του την ευθύνη να επιλέξει τους συνεργάτες του και τους υφισταμένους του. Τέτοια είναι, όμως, η επιρροή που ασκεί μία έξυπνη σύζυγος ενός Μεγάλου Βεζίρη, όχι μόνο άμεσα επάνω στον σύζυγό της, αλλά και έμμεσα μέσω των φίλων της στο Βασιλικό Σαράι, που η απόλυση των υπαρχόντων αξιωματούχων της Πύλης, και ο διορισμός των αντικαταστατών τους συχνά είναι αποκλειστικά στην δική της αρμοδιότητα.»[372]

Η Garnett, (1891) περιγράφει και εκείνη αυτό 'το πολιτικό γραφείο' «της Μεγάλης Βεζίρησας των γυναικών», επιβεβαιώνοντας με αυτόν τον τρόπο τις εκτιμήσεις και τις μαρτυρίες της Μελέκ Χανούμ (1836-1866) και της Blunt (1848- 1878), που προηγήθηκαν.

Υποστηρίζει, ότι, όπως συνέβαινε στο σελαμλίκι ενός καινούργιου *'seraskier'*, όπου συγκεντρώνονταν οι υπουργοί και οι αξιωματούχοι όλων των βαθμίδων της ιεραρχίας, έτσι και στο χαρεμλίκ [χαρέμι] συγκεντρώνονταν όλες **οι μητέρες, οι αδελφές και οι σύζυγοι** αυτών των υπουργών και των αξιωματούχων, με στόχο να εξασφαλίσουν, μέσω της κυρίας του Μεγάλου Βεζίρη, διάφορα σχέδιά τους όπως διορισμούς, προαγωγές ή εύνοιες για τους γιους τους, τους αδελφούς τους, τους συζύγους τους, τους προστατευόμενούς τους κλπ.[373] Επαναλαμβάνουμε, ότι **οι γυναίκες, κατά κανόνα, χρησιμοποιούσαν τους άνδρες για να εξασφαλίσουν την δική τους εξουσία.**

---

[371] Ibid., σελ. 110. [44a]

[372] [86b] Lucy M.J. Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY. A MONTHLY REVIEW. Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86β], σελ. 64-65.

[373] Ibid., σελ. 276. [86β]

Σχετικά με 'το πολιτικό γραφείο' της Μεγάλης Βεζίρησσας, όπως η Blunt, πριν από αυτήν, και η Garnett παρατηρεί ότι όλες αυτές οι κυρίες, **μαζί με τις πιο ταπεινές κοινωνικά γυναίκες**, απολάμβαναν ευγενική υποδοχή, και συνοδεύονταν σε ένα προθάλαμο όπου απαλλάσσονταν από τα γιασμάκια τους και τους φερετζέδες τους. Παρατηρεί, ακόμα, ότι κάτω από τα καλύμματά τους, πολλές γυναίκες φορούσαν Ευρωπαϊκή ενδυμασία, πράγμα που δεν αναφέρει η Blunt. Προσθέτει και εκείνη, ότι ξόδευαν πολλές ώρες, περιμένοντας την ακρόασή τους με την σύζυγο του Μεγάλου Βεζίρη και κατά την διάρκεια της αναμονής τους όλες οι γυναίκες συζητούσαν ή συνομιλούσαν, καπνίζοντας τσιγάρα, πίνοντας καφέ και αναψυκτικά (σερμπέτια) και τρώγοντας τα γλυκά του κουταλιού.

Παρόμοια με την περιγραφή της Blunt είναι και η περιγραφή της Garnett, που ακολουθεί. Σύμφωνα με την Αγγλίδα περιηγήτρια, κάθε επισκέπτρια συνοδευόταν στην αίθουσα υποδοχής ή στο ντιβάν-κανέ (*'divan-khane'*), ή στον προθάλαμο σύμφωνα με την Blunt, και εκεί χαιρετούσε, κατ' επανάληψιν, με ένα 'σαλαάμ' την κυρία του Μεγάλου Βεζίρη, προσπαθώντας να φιλήσει το στρίφωμα του ενδύματός της, (κατά την Blunt το πόδι της). Η Garnett επιβεβαιώνει την παρατήρηση της Blunt, σύμφωνα με την οποία, αν η κυρία ανήκε στην ίδια ή σε ανώτερη κοινωνική τάξη με την σύζυγο του Μεγάλου Βεζίρη, τότε εκείνη δεν της επέτρεπε να φιλήσει το στρίφωμα του ενδύματός της, και ακολουθούσαν οι κολακείες και τα κομπλιμέντα. Παρατηρεί, επίσης, ότι **η κυρία του Μεγάλου Βεζίρη, συνήθως, άκουγε με ευγένεια και απαντούσε διπλωματικά χωρίς να δεσμευθεί.**

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η δήλωσή της, σύμφωνα με την οποία, **τέτοια επιρροή και εξουσία δεν ησκείτο μόνο από την κυρία του Μεγάλου Βεζίρη. Επισημαίνει, ότι οι γυναίκες των υπουργών (βεζίρηδων) και των αξιωματούχων, γενικά, είχαν λόγο στις προσλήψεις και στις αποφάσεις των συζύγων τους, υπογραμμίζοντας ότι εξίσου ισχυρές γυναίκες ήταν και οι ευνοούμενες δούλες της Βαλιδέ Σουλτάνας, της μητέρας του Σουλτάνου.**[374]

8.1.3 «Κάτω από το δάκτυλο της γυναίκας του» ο Μεγάλος Βεζίρης Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς, πίστευε, όμως, ότι αποφάσιζε ο ίδιος.

«Και όμως κανένας άνδρας δεν ήταν τόσο απόλυτα κάτω από το δάκτυλο της γυναίκας, όπως ο ίδιος, μεταξύ εμού και της Φεριντέ, κάναμε ότι θέλαμε...»[375] Γράφει η Μελέκ Χανούμ.

Όπως είδαμε στο υποκεφάλαιο, σχετικά με τα παρασκήνια των αποδράσεων από τα Χαρέμια και την Τουρκία, η πρώτη σύζυγος του Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, η Μελέκ Χανούμ, τον είχε βοηθήσει στην πολιτική του σταδιοδρομία και ήταν υπεύθυνη για την πολιτική του εξέλιξη, μέχρι το διαζύγιό τους, που σημάδευσε την καταστροφή της, δηλαδή της επιρροής της και των διωγμών που ακολούθησαν. Στην συνέχεια, η δεύτερη σύζυγος του, η Φεριντέ Χανούμ, διοικούσε απόλυτα και είχε την πολιτική της εξουσία και αυλή, ιδιαίτερα όταν έγινε η πρώτη κυρία του Μεγάλου Βεζίρη. Φρόντισε να παραμείνει η πρώτη και η μοναδική του σύζυγος, με την συμμετοχή της στους διωγμούς και στις εξορίες της Μελέκ Χανούμ, κάνοντας ενέργειες για την μελλοντική της εξόντωση και δολοπλοκώντας με τους πολιτικούς αντιπάλους του συζύγου της, έτσι ώστε να διατηρήσει και να κατοχυρώσει την θέση της. Κατάφερε ακόμα να πείσει τον σύζυγό της, τον Κιμπριζλί

---

[374] Ibid., σελ. 276. [86β]

[375] [45α] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872 [45ª], σελ. 278.

Μεχεμέτ-Πασά να υιοθετήσει τον γιο της από τον πρώτο της γάμο, και να τον παντρεύσει με την κόρη του, την Αΐσια Χανούμ (Aisheh-Hanum), δηλαδή στην κόρη της πρώτης του συζύγου Μελέκ Χανούμ, εξασφαλίζοντας, τοιουτοτρόπως, την εξουσία της, την περιουσία του και την κληρονομιά του συζύγου της. Ως υιοθετημένος γιος του Μεγάλου Βεζίρη, ο γιος της Φεριντέ Χανούμ είχε αποκτήσει νόμιμα δικαιώματα στην περιουσία του θετού πατέρα του, και ως σύζυγος της κόρης του είχε νόμιμα δικαιώματα στην περιουσία της συζύγου του σε περίπτωση θανάτου της.[376]

«Ο Κιμπριζλί ποτέ δεν κατάλαβε το παιχνίδι της, και πίστευε ότι ενεργούσε σύμφωνα με την δική του θέληση. Η δύναμη των μηχανορραφιών είναι πολύ μεγάλη στους ιδιωτικούς κύκλους της Ανατολικής κοινωνίας.»,[377] υπογραμμίζει έντονα η Μελέκ Χανούμ. Γεγονός που δεν μας εκπλήσσει, εφ' όσον πρόκειται για σχέσεις υποκρισίας στις οποίες δεν υπήρχε καμμία ουσιαστική και αυθεντική επικοινωνία, σχέση ή επαφή μεταξύ των δύο στοιχείων, δηλαδή των δύο φύλων.[378] Άλλωστε πως θα μπορούσε να υπάρξει μέσα σε ένα θεσμό που επέβαλλε την διχοτόμηση των δύο φύλων, δηλαδή την διαφυλική διχοτόμηση της οικογένειας;

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία της Μελέκ Χανούμ, η οποία δηλώνει ανεπιφύλακτα, μετά από την απόδρασή της από την Τουρκία το 1866, ότι **κανένα άτομο δεν μπορεί να φύγει από την Τουρκία, χωρίς να υποστεί συστηματική παρακολούθηση, με σκοπό την εξουδετέρωση των αποτελεσμάτων των αποκαλύψεων, αν είναι αρνητικά. Κανένας Ευρωπαίος, όσο παρατηρητικός κι αν είναι, δεν μπορεί να αποκτήσει στην Τουρκία, παρά μόνο επιφανειακές γνώσεις, σχετικά με την εσωτερική ή εξωτερική πολιτική.**[379]

«Το Χαρέμι και τα μυστήριά του είναι κλειστά σ' αυτόν, τα επίσημα χείλη είναι σφραγισμένα μπροστά του, και η άγνοια της γλώσσας, η Τουρκική επιφυλακτικότητα, και, μπορώ να προσθέσω, η αντιπάθεια προς το Γκιαούρη τον κλείνουν έξω από κάθε μέσων πληροφόρησης. Κάτω από τέτοιες συνθήκες, μπορείτε να φαντασθείτε με τι ανησυχία και ζηλοτυπία παρακολουθούνται οι Τούρκοι υπόδουλοι ή υποτελείς, που παίρνουν την πρωτοβουλία να πουν την αλήθεια και να ντροπιάσουν τον Μεγάλο Τούρκο (the Grand Turk)... Προς τιμή τους, όμως, πρέπει να πούμε ότι, οι Τούρκοι είναι πιστοί στην χώρα τους και στους συμπατριώτες τους [ομόθρησκούς τους]... προτιμούν να κρύβουν αυτά που θα μπορούσε να τους εκθέσει σε αρνητική κριτική, και να υπερβάλουν ότι έχει την τάση να τους παρέχει δόξα και τιμή.» [380]

«Βρισκόμουν σε εξαιρετική θέση. Η εμπειρία μου στην Τουρκική ζωή, σε όλες της φάσεις της, ήταν τέτοια που δεν δοκίμασε άλλη Ευρωπαία. Ως σύζυγος, κανένα μυστικό, σχετικά με το εσωτερικό οικογενειακό κύκλο της Τουρκικής κοινωνίας δεν μου ήταν άγνωστο. Ως σύζυγος του Πρώτου Υπουργού της [Οθωμανικής] Αυτοκρατορίας, γνώριζα γεγονότα και πράγματα πάνω σε ολόκληρο το σύστημα της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής τους. Είχα προσωπική ενημέρωση ή ίδια ως ηγέτης, γιατί ήταν γνωστό ότι η Μελέκ Χανούμ Κιμπριζλί απολάμβανε την απόλυτη εμπιστοσύνη του συζύγου

---

[376] Ibid., σελ. 273-274. [45a]
[377] Ibid., σελ. 274. [45a]
[378] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙΙ.
[379] [45a] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45ª], σελ. 235.
[380] Ibid., σελ. 235-236. [45a]

της, και ότι οι συμβουλές της τον κατεύθυναν στην πολιτική του διαχείριση.»[381]

Λαμβάνοντας αυτό υπ'όψιν, δεν την εκπλήσσει, όπως δηλώνει η ίδια, που μετά από την απόδρασή της από την Τουρκία, το 1866, η Τουρκική κατασκοπεία εξακολουθούσε να την παρακολουθεί και να την καταδιώκει ακόμα και στην Ευρώπη.[382]

[381] Ibid., σελ. 236-237. [45a]
[382] Ibid., σελ. 237. [45a]

9. ΜΙΑ ΠΕΡΙΗΓΗΣΗ ΣΤΑ ΧΑΡΕΜΙΑ ΤΩΝ ΠΡΙΓΚΙΠΙΣΣΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΕΛΙΤ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ.

9.1 Ισχυρές Πριγκίπισσες επεμβαίνουν στις αποφάσεις του Σουλτάνου. Στρατηγικές επιβίωσης, ψυχικής αυτοάμυνας ή αυτοενδυνάμωσης: γυναικεία δίκτυα γνωριμιών, προστασίας, εξάρτησης, πελατειακών σχέσεων, και κοινωνικές επαφές με Ευρωπαίες.

Πελατειακές σχέσεις και γυναικεία δίκτυα γνωριμιών δεν διατηρούσαν μόνο οι έγκλειστες γυναίκες του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, αλλά και εκείνες εκτός Σαράι, όπως οι πριγκίπισσες, οι κόρες και οι αδελφές των σουλτάνων, καθώς και οι γυναίκες της Οθωμανικής ελίτ. Οι πριγκίπισσες, όπως και οι γυναίκες του Σαράι και της Οθωμανικής ελίτ, αγόραζαν και εκπαίδευαν σκλάβες τις οποίες απελευθέρωναν, προίκιζαν, πάντρευαν και συνέχιζαν να συντηρούν οικονομικά.[1] Πως ήταν δυνατόν οι απελευθερωμένες σκλάβες να μην διατηρούν στενές επαφές και πελατειακές σχέσεις με τις πρώην ιδιοκτήτριές τους, οι οποίες εξελίσσονταν σε ισχυρές προστάτιδες; Σε αντίθεση με τα 'ανδρικά χαρέμια', τα **'γυναικεία χαρέμια'**, δηλαδή εκεί που μία γυναίκα είχε την απόλυτη εξουσία και όχι ο σύζυγός της,[2] η καθημερινή ζωή των έγκλειστων σκλάβων ήταν πιο «ευχάριστη» και «δημιουργική» και λιγότερο αν και καθόλου εκρηκτική.[3] Στα 'γυναικεία χαρέμια' δεν υπήρχαν οι αντιζηλίες για την 'καρδιά' ενός ιδιοκτήτη ή συζύγου, ο αγώνας για την θέση της ευνοούμενης οδαλίσκης (ίκμπαλ), η προϋπόθεση της 'εξέλιξης' μέσω της τεκνοποίησης, και οι συνομωσίες για την εξόντωση των αρσενικών παιδιών-απογόνων του κυρίου. Στα χαρέμια των πριγκιπισσών δεν παρατηρήθηκαν οι γυναικείες αντιζηλίες, που αφορούσαν τον αγώνα για επιβίωση και εξουσία.

Όπως, ήδη, διακρίναμε όταν εξετάσαμε την πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, η εξουσία των πριγκιπισσών, πριν τον γάμο τους, ήταν εικονική, τιμητική και περιορισμένη, συγκριτικά με τις υπόλοιπες έγκλειστες γυναίκες. Η πρώτη θέση, που κατείχαν στην ιεραρχία του χαρεμιού, ήταν «από ευγένεια»[4], ως κόρες ή ως αδελφές σουλτάνων. Από την βρεφική τους ηλικία μεγάλωναν μέσα στην επιείκεια και όλες οι σκλάβες του χαρεμιού, καθώς και οι γονείς τους, εκπλήρωναν

---

[1] [37] THE DOWAGER MARCHIONESS OF DUFFERIN AND AVA. (1879, 1881-1884)
'MY RUSSIAN AND TURKISH JOURNALS' by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc. with illustrations. London. John Murray, Albermarle Stret, W. 1916. [37], σελ. 255. "She keeps twenty white slaves, and twenty black, and two semi-slaves, that is to say liberated slaves, who may sit in her presence, and eat at her table. The dress of all these salves—and they dress very smartly—is arranged by her, and after eight years' service she provides them with a fortune, house, and husband, settles their disputes, divorces them if necessary, and provides them with new husbands if they become widows."
Βλέπε, επίσης, [57a] 1857 – 1897 Mary Adelaide Walker [Σαράντα χρόνια περιηγήσεων]:
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. ,[57°] σελ. 19.

[2] Βλέπε Κεφάλαιο IV., όσον αφορά τα χαρέμια και την κοινωνική θέση της ελεύθερης μουσουλμάνας, σε σύγκριση με την κοινωνική θέση της ελεύθερης μουσουλμάνας που υπήρξε σκλάβα, (οι πρώην Κιρκάσιες σκλάβες).

[3] Βλέπε το Χαρέμι της Πριγκίπισσα Ζηνέμη, της ευνοούμενης κόρης του Σουλτάνου Αμπτούλ Μετζινι. (Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. ,[57°], σελ. 13.

[4] [44a] Fanny Janet Blunt
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Vol. I., [44°], σελ. 259.

όλες τους τις επιθυμίες.[5] Συνήθως πάντρευαν τις πριγκίπισσες σε ηλικίες μεταξύ 16 και 17 ετών, τις προίκιζαν πλουσιοπάροχα και τις έδιναν το δικό τους παλάτι. Όταν έφευγαν από το Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι, έπαιρναν μαζί τους τις δικές τους σκλάβες και τους δικούς τους ευνούχους και απολάμβαναν την απόλυτη εξουσία μέσα στο δικό τους χαρέμι-παλάτι, σε αντίθεση με το Σαράι,[6] ξεπερνώντας και την εξουσία των συζύγων τους.

Μετά τον γάμο, η απόλυτη εξουσία μιας πριγκίπισσας, μέσα στο δικό της χαρέμι-παλάτι, ήταν αναμφισβήτητη.[7] Ο σύζυγός της δεν τολμούσε να παντρευθεί άλλη γυναίκα. Ακόμα και αν μία πριγκίπισσα παντρευόταν έναν άνδρα, που ήδη είχε άλλες συζύγους, όπως μας πληροφορεί η Αγγλίδα περιηγήτρια Lady Brassey, εκείνος ήταν υποχρεωμένος να τις διώξει. Η Αγγλίδα περιηγήτρια Annie Jane Harvey αναφέρει την περίπτωση ενός Πασά, που αναγκάσθηκε να διώξει την σύζυγό του και τα παιδιά του από το χαρέμι, πριν η βασιλική νύφη, δηλαδή η πριγκίπισσα, καταδεχθεί να εγκατασταθεί στο χαρέμι του συζύγου της.[8] Παρά τις δυσκολίες αυτές εθεωρείτο μεγάλο πλεονέκτημα να παντρευθείς μια πριγκίπισσα.[9]

Όσον αφορά τις ισχυρές πριγκίπισσες, το παράδειγμα της Πριγκίπισσας Ασμέ (ή Εσσεμέ) Σουλτάνας, η οποία ασκούσε μεγάλη επιρροή επάνω στον αδελφό της τον σουλτάνο Μαχμούτ Β', και η οποία, όπως ήδη εξετάσαμε, 'εψυχαγωγείτο' με νέους Έλληνες, τους οποίους ανάγκαζε να χορεύουν ντυμένοι με γυναικείες ενδυμασίες, και μετά τους σκότωνε, δεν αποτελούσε κανόνα συμπεριφοράς των πριγκιπισσών, αν λάβουμε υπόψη τις μαρτυρίες περιηγητριών, που θα ακολουθήσουν. Μολονότι ορισμένες περιηγήτριες παρατήρησαν ότι η εκπαίδευση των πριγκιπισσών ήταν εξαιρετικά περιορισμένη και ελλιπής, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός, ότι οι πριγκίπισσες και οι κυρίες της Οθωμανικής ελίτ του 19ου αιώνα, γνώριζαν τουλάχιστον μία ξένη γλώσσα—Γαλλικά ή Αγγλικά. Θα γνωρίσουμε, μέσω των περιηγητριών, πριγκίπισσες με πιο 'ευγενικές' ενασχολήσεις,[10] πριγκίπισσες δημιουργικές και «λογικά όντα».[11] Για

---

[5] Ibid., σελ. 268. [44a]

[6] Ibid., σελ. 269. [44a]

[7] [36] 1874 και 1878 Mrs. (Annie) Brassey (Baroness Brassey ή Lady Brassey.)
Sunshine and Storm in the East, or, Cruise to Cyprus and Constantinople. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. σελ. 72. [36]: [το έτος 1874]
Βλέπε επίσης, περιηγήτρια [50β], 1860, 1870- MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY. Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b], σελ. 15-16.

[8] [50β] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY, 1860, 1870.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871 [50b], σελ. 15-16 :
«Occasionally when there is a subject whom the Sultan wishes especially to honour, the favoured (15) pasha has one of the monarch's (sultan's) daughters or sisters given to him in marriage; but this great distinction is sometimes the cause of much sorrow, and uproots much domestic happiness, as all the other wives must be sent away, and the children of such marriages equally banished, before the royal bride will condescend to enter the pasha's harem. Even after marriage, the royal lady will sometimes insist upon retaining all the privileges of her rank, and in that case the husband becomes the veriest slave imaginable, never daring to enter the harem unless summoned by the princess.... F_____ Pasha, though his ambition was gratified by becoming the brother-in-law of the Sultan, paid somewhat dearly, if reports be true.... His heart clung to the forsaken wife and children of his humbler and perhaps happier days.... (16)»

[9] [36] MRS. (ANNIE) BRASSEY / BARONESS BRASSEY /Lady Brassey, 1874, 1878.
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36], σελ. 72.

[10] [45°] MARIE DEJEAN/ MARIE DEJEAN MILLINGEN ή MELEK HANUM.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45°], σελ. 31-32.
«The princess was a woman of strong passions, but, at the same time, of a most cruel disposition. She exercised great influence over her brother, the Sultan Mahmud. It is related of her that she used to amuse herself by collecting together in her presence ten young

παράδειγμα, θα μπούμε στο χαρέμι πριγκίπισσας, συλλέκτριας αρχαιοτήτων και στο χαρέμι πριγκίπισσας με **'επαναστατική φύση'**.[12] Θα γνωρίσουμε πριγκίπισσες, που διάβαζαν ξενόγλωσσα βιβλία, πριγκίπισσες ποιήτριες, πριγκίπισσες 'προστάτιδες' των συμφερόντων των απελευθερωμένων δούλων τους, πριγκίπισσες που γνώριζαν άπταιστα την Γαλλική και την Αγγλική γλώσσα, πράγμα που διευκόλυνε την επικοινωνία τους με τις Ευρωπαίες. Θα γνωρίσουμε μία «απελευθερωμένη» πριγκίπισσα, που κυκλοφορούσε ελεύθερα[13] και συζητούσε ευχάριστα, ειλικρινά και χωρίς ενδοιασμούς, αποκαλύπτοντας πολλές πληροφορίες για την ιδιωτική ζωή των Τούρκων.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι πριγκίπισσες και οι γυναίκες της Οθωμανικής ελίτ, που αμφισβητούσαν το Κοράνι και εξέφραζαν στις περιηγήτριες την φλογερή τους λαχτάρα για ελευθερία,[14] την επιθυμία τους για το ταξίδι,[15] και οι οποίες δυσανασχετούσαν για την αδικία, που έπρεπε να υποστεί η Τουρκάλα, εξ αιτίας των επιβαλλόμενων περιορισμών και τον αποκλεισμό της γυναίκας από τον δημόσιο βίο και τον εγκλεισμό της στο χαρέμι.

Στην Αίγυπτο, το 1840 περίπου, η Μελέκ Χανούμ επισκέφθηκε και συζήτησε με μία κόρη του Μεχεμέτ-Αλί, τότε Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, την οποία περιέγραψε ως πανέξυπνη και την οποία βρήκε πλήρως ενημερωμένη για τα πολιτικά ζητήματα της Ανατολής.[16] **Το μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ευνοούμενη κόρη του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, η οποία διάβαζε τις καθημερινές εφημερίδες, ήταν ενημερωμένη για τα μεγάλα πολιτικά κινήματα σε άλλες χώρες, καθώς και στην δική της, και εξέφραζε την γνώμη της ελεύθερα.**[17] **Αυτή η πριγκίπισσα είχε εφαρμόσει 'ένα εκπαιδευτικό σύστημα' διδασκαλίας μέσα στο χαρέμι της, ως αντίδοτο, ή ως στρατηγική επιβίωσης ή ψυχικής αυτοάμυνας, κατά την «δουλεία του μυαλού/νου» και την «πνευματική φυλάκιση».**[18] Όσο ζούσε ο πατέρας της, ο Σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ, αυτή η πριγκίπισσα ασκούσε μεγάλη επιρροή.

Επιπροσθέτως, η επιρροή μιας πριγκίπισσας, αδελφής του σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, της οποίας το όνομα δεν αποκαλύπτουν οι περιηγήτριες,

---

Greeks duly shaved and painted, and making them dance in female costume. On several occasions her brother, hearing of the debauches to which she gave herself up with these dancers, had them seized and put to death, whereas his sister seemed to be not in the least degree affected."

[11] [37] THE DOWAGER MARCHIONESS OF DUFFERIN AND AVA, 1879, 1881-1884.
'MY RUSSIAN AND TURKISH JOURNALS' by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc. with illustrations. London. John Murray, Albermarle Stret, W. 1916. [37], σελ. σελ. 253.

[12] Ibid., σελ. 296-297. [37]

[13] Ibid., σελ. 237. [37]

[14] «freedom and Liberty» (Βλέπε, [36] MRS. (ANNIE) BRASSEY / BARONESS BRASSEY /Lady Brassey, 1874, 1878. . SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36], σελ. 100.

[15] [37] THE DOWAGER MARCHIONESS OF DUFFERIN AND AVA, 1879, 1881-1884.
'MY RUSSIAN AND TURKISH JOURNALS' by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc. with illustrations. London. John Murray, Albermarle Stret, W. 1916. [37], σελ. σελ. 157. [37]

[16] [45°] THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 115.

[17] [57 a] Mary Adelaide Walker, 1857 – 1897 (σαράντα χρόνια περιηγήσεων).
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London. Chapman and Hall. 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. ,[57°] σελ. 13.

[18] '"Slavery of the Mind" "Mental imprisonment..." '
Βλέπε περιηγήτρια, [50b], Mrs. Harvey, of Ickwell-Bury, ή Annie Jane Harvey (1860, 1870)
Turkish Harems & Circassian Homes by Mrs. Harvey (of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871 [50b], σελ. 91.

ήταν τόσο ισχυρή, που ο σουλτάνος αναίρεσε ένα βασιλικού του φιρμάνι, εξ' αιτίας της πίεσης που του άσκησε, γεγονός που ανάγκασε τον Μεγάλο Βεζίρη, Ρεσίντ Πασά, να παραιτηθεί από το αξίωμά του.[19] **Αυτή η πριγκίπισσα, αδελφή του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, «χρησιμοποίησε όλα τα μέσα της επιρροή της» και αναίρεσε την απόφαση του σουλτάνου να εξορίσει τον κουνιάδο του Μεχεμέτ-Αλί Πασά, όπως είδαμε στο προηγούμενο υποκεφάλαιο.**[20] Γεγονός που επιβεβαιώνεται, εκτός από την Μελέκ Χανούμ, και από την Αγγλίδα περιηγήτρια Lady Hornby,[21] το 1855, σύζυγος του Άγγλου Επίτροπου Edmund Hornby, στην Κωνσταντινούπολη, η οποία υπογραμμίζει, ότι ο σουλτάνος ανακάλεσε την εξορία του Μεχεμέτ Αλί, ο οποίος, για τις οικονομικές του ατασθαλίες, εξορίσθηκε για μόνο μία ημέρα, αφού επενέβη η πριγκίπισσα, αδελφή του Αμπτούλ-Μεζίντ, και «σήμερα έχει την θέση του Καπιτάν Πασά ή Λόρδο Ναύαρχο ('Lord High Admiral')»[22]

Πριν εισχωρήσουμε μέσα στα χαρέμια των πριγκιπισσών και των γυναικών (των χανούμ) της Οθωμανικής ελίτ κοινωνίας, οφείλουμε να εξετάσουμε ενδεικτικά την πυραμιδική ιεραρχία, που επικρατούσε και στα δικά τους χαρέμια, η οποία ιεραρχία ήταν μία μικρογραφία εκείνης του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι.

9.2 Η πυραμιδική ιεραρχία στο χαρέμι της Πριγκίπισσας Ζηνέμπ, κόρης του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, σε μειωμένη κλίμακα, ίδια με εκείνη του Σαράι.

Η οργάνωση των υπηρεσιών στο χαρέμι της Πριγκίπισσας Ζηνέμπ (Zeineb), της ευνοούμενης κόρης του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, αξίζει προσοχή, διότι από πολλές πλευρές ήταν, αν και σε μειωμένη κλίμακα, ίδια με

---

[19] [45ª] Melek Hanum (Marie Dejean-Millingen).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 240-248.
Ο κουνιάδος(brother-in-law) του Σουλτάνου, ο Μεχεμέτ-Αλί-Πασά, είχε δανειστεί πολύ μεγάλα ποσά από τον Αρμένιο τραπεζίτη Djezairli-oghlu, τον οποίον αρνήθηκε να εξοφλήσει. Ισχυρίστηκε, ότι οι σφραγίδες του επάνω στις αποδείξεις δεν ανήκαν σε αυτόν. Έτσι, ο τραπεζίτης πήγε να ζητήσει την βοήθεια του αρχών Μεγάλου Βεζίρη Ρεσίντ Πασά. Ο Μεγάλος Βεζίρης Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς είχε στενές επαφές με τον κατηγορούμενο Μεχεμέτ Αλί και αρνήθηκε να μεσολαβήσει εναντίον του. Ο Ρεσίντ Πασάς πήγε αμέσως στον Σουλτάνο και τον ενημέρωσε, υπογραμμίζοντας ότι ο κουνιάδος του και ο Μεγάλος Βεζίρης είχαν αδικήσει έναν έμπορο και ότι «θα ήταν κακό παράδειγμα να επιτρέψουν σε άτομα υψηλών αξιωμάτων να καταχραστούν την θέση τους με το να κλέβουν ιδιώτες. Μια και ο Μεχεμέτ Αλί Πασάς έχει συγγένεια με την βασιλική οικογένεια, δεν πρέπει να είναι δικαστής στην δική του υπόθεση.._ να καλέσετε τον Μεχεμέτ Αλί Πασά να εμφανιστεί μπροστά στο Ντιβάνι να υποστηρίξει την κατηγορία εναντίον του..» Ο Σουλτάνος τελικά πείστηκε και υπέγραψε ένα φιρμάνι που καλούσε τον Μεχεμέτ Αλί Πασά να εμφανιστεί στην Πύλη και να υπερασπίσει τον εαυτό του στην κατηγορία του τραπεζίτη. Μόλις έμαθε ο Κιμπριζλί Πασάς το τι συνέβη, παραιτήθηκε από την θέση του Μεγάλου Βεζίρη, παρέδωσε τις επίσημες σφραγίδες του και ο Σουλτάνος έκανε ξανά Μεγάλο Βεζίρη τον Ρεσίντ Πασά. Ο κουνιάδος του σουλτάνου Μεχεμέτ Αλί είχε αγνοήσει το βασιλικό φιρμάνι του Σουλτάνου και δεν παρουσιάστηκε στη Πύλη για να υποστηριξει την θέση του ενάντια στον τραπεζίτη Djezairlioglu και ο Μεγάλος Βεζίρης Ρεσίντ Πασά έσπευσε να ενημερώσει τον Σουλτάνο και την αντίδραση του Μεχεμέτ Αλί 'ως μία πράξη εξέγερσης, πολύ επικίνδυνο παράδειγμα κατά την εξουσία του Σουλτάνου [Παντισά]» και κατάφερε να του αποσπάσει την διαταγή για την εξορία του Μεχεμέτ Αλί Πασά. Το σπίτι του περικυκλώθηκε από στρατιώτες, τον συλλάβανε, τον επιβίβασαν σε ένα ατμόπλοιο που τον περίμενε για να φύγει. Χάρη όμως στην μεσολάβηση της Πριγκίπισσας Σουλτάνας, και στην επιρροή της επάνω στον Σουλτάνο Αμπτουλ Μεζίντ, το πλοίο δεν πρόλαβε να φύγει και ακυρώθηκε η απόφαση εξορίας του σουλτάνου. Ο Ρεσίντ Πασάς, μόλις έμαθε τα αποτελέσματα της μεσολάβησης της πριγκίπισσας αδελφής του σουλτάνου, παραιτήθηκε από την θέση του Μεγάλου Βεζίρη.

[20] Ibid., σελ. 248. [45a]

[21] [31] LADY HORNBY.
CONSTANTINOPLE DURING THE CRIMEAN WAR. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography....London. Richard Bentley, Publisher In Ordinary To Her Majesty. 1863. 8 vo. [31], σελ. 94-98.

[22] Ibid., σελ. 94-98. [31]

εκείνη του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι.[23] Όπως μας πληροφορεί η Αγγλίδα ζωγράφος-περιηγήτρια Mary Adelaide Walker, την οποία είχε προσλάβει δύο φορές η Πριγκίπισσα Ζηνέμπ, για να φιλοτεχνήσει το ολόσωμο πορτραίτο της.

Το χαρέμι της Ζηνέμπ Σουλτάνας απετελείτο από εκατό γυναίκες και κορίτσια, «συμπεριλαμβανομένων και πολλές νέγρες, των οποίων τα δωμάτια ήταν χωρισμένα από εκείνα των λευκών δούλων.» υπογραμμίζει η περιηγήτρια. **Επτά** γυναίκες διηύθυναν αυτήν την πολυεθνική γυναικεία κοινωνία, αυτόν τον γυναικείο μικρόκοσμο και «πρέπει να παρατηρήσουμε», όπως υπογραμμίζει η Walker, και όπως, ήδη, αναφέραμε στην πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, ότι «όσον αφορά το νούμερο Επτά, εδώ, θεωρείται ως ιερός και τυπικός/τυπολατρικός αριθμός, ξεχωριστός στους θρησκευτικούς τύπους και στην χρήση του στην καθημερινή ζωή. Συνεπώς, υπάρχουν **επτά** άγιες νύχτες και επτά ημέρες δημόσιων εορτών, κατά την διάρκεια του Μπαϊραμιού.[24] Επιτρέπεται στον Σουλτάνο να έχει **επτά** καντίν 'kadinns,' που απολαμβάνουν την θέση και το προνόμιο των συζύγων. Υπάρχουν **επτά** πρώτοι αξιωματούχοι στην Αυλή, όπως υπάρχουν και **επτά** γυναίκες αξιωματούχοι της Αυλής. Επίσης, κάθε επιχείρηση ή συντεχνία διοικείται από **επτά** αξιωματούχους.»[25]

Κατά την περιγραφή της Walker, στο χαρέμι της Πριγκίπισσας Ζηνέμπ, υπήρχαν **επτά** 'Ούστας', δηλαδή μία **Γενική Διευθύντρια**, 'υπουργός οικονομικών', η **Χασναντάρ Ούστα**, όπως και στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι, και έξι 'Ούστας' ή **διευθύντριες** τμημάτων κάτω από αυτήν, οι οποίες όλες ανεξαιρέτως είχαν κάτω από την διεύθυνσή τους από μία **'Κάλφα'**, ή **υποδιευθύντρια**, οι οποίες και αυτές είχαν στην υπηρεσία τους μικρές δόκιμες κάλφας-σκλάβες ή ατζεμίς.

Ακολουθεί η ιεραρχία στο χαρέμι της πριγκίπισσας, σύμφωνα με τις προσωπικές μαρτυρίες και περιγραφές της ζωγράφου-περιηγήτριας:

1. **Η Χασναντάρ Ούστα** (Khasnahdar Ustad) **ή η Ταμίας**[26]. Το πρώτο σημαντικό πρόσωπο ήταν η Χασναντάρ Ούστα, η οποία κατοικούσε στο χαρέμι σε ένα ωραίο και επιπλωμένο με πολυτέλεια διαμέρισμα. Η Χασναντάρ Ούστα διηύθυνε και επέβλεπε όλα τα έξοδα ή τις δαπάνες του χαρεμιού και κρατούσε τα λογιστικά βιβλία. Επίσης, υποδεχόταν και ψυχαγωγούσε όλες τις επισκέπτριες, που η πριγκίπισσα δεν μπορούσε, ή δεν είχε την διάθεση να δει η ίδια. Η Χασναντάρ Ούστα, που προφέρεται ούστα (ousta), ήταν μια ηλικιωμένη κυρία, που ζούσε με την πριγκίπισσα από την γέννησή της, στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι. Φυσικά τον ρόλο ή την θέση αυτή την κατείχε πάντα η ευνοούμενή μιας πριγκίπισσας,[27] η οποία ακολουθούσε την πριγκίπισσα, μετά τον γάμο της, στο δικό της παλάτι-χαρέμι.

---

[23] [57ª] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a], σελ. 19.

[24] Ibid., σελ. 20. [57a]

[25] Ibid., σελ. 21. [57a]

[26] Σύμφωνα με την γυναικεία πυραμιδική ιεραρχία του μεγάλου χαρεμιού του Σαράι, που προηγήθηκε στο Κεφάλαιο ΙΙ, «η Χασναντάρ Ούστα-Hasnadar Ousta», 'the khasnahdar Ustad η ousta, or treasurer'.

[27] [19]- 1835 – 1869 Miss Mary Briscoe

2. Η δεύτερη στην ιεραρχία ήταν **η Τσαμασίρ Ούστα** (Tchamashir Ousta), η οποία ήταν επικεφαλής της διεύθυνσης που ασχολούταν με τα σεντόνια, τα μαξιλάρια, την οργάνωση του πλυντηρίου και του σιδερώματος.[28]
3. Μετά ακολουθούσε η **Χασινγκουήρ Ούστα** (Chashinguir Ousta), η οποία διηύθυνε την υπηρεσία των τραπεζοκόμων, του σερβιρίσματος των γευμάτων, και η οποία παλαιότερα εκτελούσε τις υποχρεώσεις του 'δοκιμαστή'.[29]
4. Η **Ιμπρικντάρ Ούστα** (Ibrikdar Ousta), επέβλεπε όλα τα θέματα, που σχετίζονταν με το πόσιμο νερό, τον φωτισμό, την θέρμανση, τα μαγκάλια κλπ.[30]
5. Η **Καβαντζί Ούστα** (Cavadji Ousta), ήταν η διευθύντρια ή η υπεύθυνη για τις πίπες (pipes) και τον καφέ, δηλαδή τις υπηρεσίες των καφετζούδων και των τσιμπουκζίδων ['kahvehdji, tchiboukdjis].[31]
6. Η **Κιλαρντζί Ούστα** (Killardji Ousta), η οποία ήταν υπεύθυνη για τις αποθήκες τροφίμων, και τελευταία,
7. Η **Εσπαπντζί Ούστα** (Espapdji Ousta), υπεύθυνη για την γκαρνταρόμπα, τα ενδύματα της Σουλτάνας.

Εδώ, όπως και στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι, το οποίο είχε στην υπηρεσία του δώδεκα Ούστας, αντί για επτά, κάθε **Ούστα** ή **Διευθύντρια** είχε κάτω από την αρμοδιότητά της, δηλαδή στην υπηρεσία της, από μία **υποδιευθύντρια** ή 'Κάλφας [calves, kalfas].

Οι υποδιευθύντριες ή οι Κάλφας, ανάλογα με την σειρά τους στην δική τους ιεραρχία, είχαν στην υπηρεσία τους μικρές σκλάβες-κάλφας (ατζεμίς). Οι Κάλφας ήταν υπεύθυνες για την εκπαίδευσή τους, την επίβλεψη των εργασιακών τους καθηκόντων καθώς και την επιτήρησή τους. Οι επτά Κάλφας (υποδιευθύντριες) εσυνεννοούντο μεταξύ τους και ανάλογα με τις ανάγκες του χαρεμιού, αναλάμβαναν και ανέθεταν στις μικρές σκλάβες τους και στις γυναίκες στην υπηρεσία τους, τις εργασιακές τους υποχρεώσεις. Μεταξύ των υποχρεώσεών τους ήταν η διανομή των γευμάτων, το σερβίρισμα του καφέ και των γλυκών ('sweetmeats'), οι υπηρεσίες του 'τσιμπουκιού', «που χρησιμοποιούν ακόμα οι πιο ηλικιωμένες γυναίκες», το σκούπισμα των πατωμάτων, το στρώσιμο, την φροντίδα και την απόσυρση των κρεβατιών,[32] κλπ.

Mission life in Greece and Palestine. Memorials of Mary Briscoe Baldwin, Missionary to Athens, and Joppa. By Emma Raymond Pitman, of "Heroines of the Mission Field," "Vestina's Martyrdom," "Profit and Loss," &c. &c. Sell, Petter, Galpin & Co.: London, Paris & New York 1881 σελ. 19

[28] [51ª] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a], σελ. 20.

[29] Ibid., σελ. 20. [57a]

[30] Ibid., σελ. 20. [57a]

[31] [86α] [;] – 1891, 1891-1917 Lucy M.J. Garnett
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 404-407.
Βλέπε, επίσης,
[51ª] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London. Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a]. σελ. 20.

[32] Κατά κανόνα, δεν υπήρχαν κρεβάτια στα χαρέμια. Συνήθως, έβγαζαν τα στρωσίδια που χρησιμοποιούνταν ως κρεβάτια για τον ύπνο από τις ντουλάπες και μετά από τον ύπνο τα μάζευαν ξανά και τα τοποθετούσαν στις ντουλάπες.

Η σκληρή οικιακή καθαριότητα, όπως σε όλα τα χαρέμια, δηλαδή όπως και σε εκείνα του Σαράι, της Οθωμανικής ελίτ και της μεσαίας τάξης,[33] εκτελείτο και εδώ, από τις **νέγρες σκλάβες.**[34]

Υπήρχαν και κοινωνικά διακριτικά σημάδια. Όλες οι γυναίκες, που ανήκαν στο χαρέμι της Σουλτάνας Ζηνέμπ, φορούσαν στο πίσω μέρος του κεφαλιού τους, σε περιστάσεις τελετών ή εορτών, ένα μικρό στρογγυλό κόκκινο ύφασμα, από το οποίο κρεμόταν μία μικρή φούντα. Αυτό εκπροσωπούσε το φέσι, που ήταν το διακριτικό σημάδι των Οθωμανών υπηκόων.[35] Σε κάθε περίπτωση, το πρώτο κορίτσι, όπως οι **αρχιχορεύτρια** και η **αρχιμουσικός**, φορούσε ως σημάδι διάκρισης, «ωραία διαμάντια».

Επιπροσθέτως, όλα τα μέλη του χαρεμιού της Ζηνέμπ (Zeineb) Σουλτάνας **«ελαμβάνανε ένα μηνιαίο μισθό»**, σύμφωνα με την θέση τους στην ιεραρχία του χαρεμιού και την ηλικία τους. Συγκέντρωναν, εκτός από τον μισθό τους, και μεγάλα ποσά από το 'μπαχσίς', που ήταν έθιμο να αφήνουν οι γυναίκες όταν επισκέπτονταν το χαρέμι της πριγκίπισσας. Για παράδειγμα, «η μητέρα της Ζηνέμπ Σουλτάνας, η οποία επισκέπτεται την κόρη της, για δύο ή τρεις ημέρες, δύο ή τρεις φορές τον χρόνο, μονίμως αφήνει 300 Τούρκικα pounds (πάνω από 297 Αγγλικές λίρες) για να τα μοιρασθούν μεταξύ τους οι σκλάβες.»[36] Όπως είδαμε στο προηγούμενο υποκεφάλαιο, η Μελέκ Χανούμ, μετά την επίσκεψή της στην Δεύτερη Καντίν Εφέντη του Σουλτάνου Μαχμούτ Β, είχε αφήσει στο χαρέμι, ως δώρα, έναν μαύρο ευνούχο, μία ωραία λευκή σκλάβα και χρήματα για να μοιράσουν μεταξύ τους οι σκλάβες.

Σε αντίθεση με τις μαρτυρίες της Emmeline Lott, που εργάσθηκε ως γκουβερνάντα στο **'ανδρικό' χαρέμι** του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, η Walker παρατηρεί, ότι **σε ένα τόσο μεγάλο χαρέμι, όπως αυτό της πριγκίπισσας που απετελείτο πάνω από 100 γυναίκες, επικρατούσε ειρήνη μεταξύ των έγκλειστων γυναικών.** Η περιηγήτρια σημειώνει, ότι κατά την διάρκεια της παραμονής της εκεί, δεν άκουσε καμμία διαμάχη, και δεν είδε καμμία σύγκρουση μεταξύ αυτών των έγκλειστων γυναικών. Η Walker υπογραμμίζει ότι είχε απόλυτη ελευθερία κίνησης σε όλους τους χώρους του χαρεμιού της πριγκίπισσας, και εάν υπήρχαν διαμάχες, τουλάχιστον δεν εκδηλώνονταν μπροστά της. Κατά κανόνα, επικρατούσε μεγάλη ησυχία και ηρεμία και οι σκλάβες της πριγκίπισσας ήταν ικανοποιημένες και ευχαριστημένες όταν γίνονταν ευνοούμενες της.[37]

Στο χαρέμι της Πριγκίπισσας Ζηνέμπ, δεν παρατηρούνται, τουλάχιστον από την συγκεκριμένη περιηγήτρια, οι ίντριγκες, που περιέγραψε η Αγγλίδα γκουβερνάντα στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου και σε εκείνο του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι του Σουλτάνου Αμπτούλ , το 1865. Οι έγκλειστες γυναίκες αυτού του 'γυναικείου χαρεμιού' δεν έμοιαζαν να έχουν το πνεύμα της πλεκτάνης, που επικρατούσε στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι. **Βέβαια στο χαρέμι μιας πριγκίπισσας, δηλαδή σε ένα χαρέμι, που την εξουσία την είχε μία γυναίκα, δεν υπήρχαν οι ερωτικές αντιζηλίες των οδαλίσκων ενός Σουλτάνου ή ενός Αντιβασιλέα και ο αγώνας για την απόκτηση απογόνων, ως μέσο για την κοινωνική 'εξύψωση' στην ιεραρχία,**

---

[33] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙΙ, όσον αφορά τα μη-βασιλικά χαρέμια, της μεσαίας τάξης.

[34] [57ª] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London. Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a], σελ. 21.

[35] Ibid., σελ.22. [57a]

[36] Ibid., σελ.23. [57a]

[37] Ibid., σελ.24. [57a]

καθώς και ο αγώνας για την εξασφάλιση και διατήρηση της θέσης και της ζωής των απογόνων τους. Δεν επικρατούσε η πολυγαμία, διότι το χαρέμι ανήκε σε μία γυναίκα, της οποίας ο σύζυγος δεν είχε δικαίωμα να παντρευθεί άλλη γυναίκα. Όσον αφορά τα χαρέμια των πριγκιπισσών, καμμία περιηγήτρια δεν αναφέρει την ύπαρξη σκλάβας ή παλλακίδας, που να ανήκε σε σύζυγο πριγκίπισσας. Όπως, ήδη, αναφέραμε, εάν ο άνδρας είχε γυναίκα ή γυναίκες, πριν το γάμο του με πριγκίπισσα, ήταν υποχρεωμένος να τις διώξει. Ως ανώτερή του, εφ' όσον έρεε το αίμα του σουλτάνου στις φλέβες της, είχε την απόλυτη εξουσία.

9.3 Στο Χαρέμι της Πριγκίπισσας Μανσούρ (Mansour), Συλλέκτριας Αρχαιοτήτων.[38]

Η Dowager Marchioness of Dufferin and Ava μας πληροφορεί, ότι η Πριγκίπισσα Μανσούρ, η αδελφή του 'Khedive' της Αιγύπτου, η οποία μιλούσε άπταιστα την Γαλλική γλώσσα, **«είναι η μόνη γυναίκα που γνώρισα εδώ στην Τουρκία, που έχει καλό γούστο και που έχει μία αντίληψη για την ζωή, εκτός από τα τσιγάρα, τα ντιβάνια, την Αραβική μουσική...»**

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αποκάλυψη της περιηγήτριας, σύμφωνα με την οποία, η πριγκίπισσα αυτή ήταν **συλλέκτης αρχαιοτήτων.** «Έχει μία συλλογή αρχαιοτήτων», γράφει, χωρίς να προβαίνει σε λεπτομέρειες ή περισσότερες περιγραφές, σχετικά με το θέμα αυτό. Προσθέτει, μόνο, ότι «τις αρέσουν τα λουλούδια, τα σκυλιά, φροντίζει την όμορφη διακόσμηση της οικίας της κλπ.»[39]

Στις 19 Δεκεμβρίου του 1882, η περιηγήτρια 'the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava' ήταν καλεσμένη μαζί με την κόρη της για «ένα Τούρκικο πρωινό», στο χαρέμι της Πριγκίπισσας Μανσούρ [Princesses Mansour] στην Αίγυπτο. Όπως μας πληροφορεί η περιηγήτρια, η Πριγκίπισσα Μανσούρ είχε σαράντα σκλάβες, 20 λευκές και 20 μαύρες, τις οποίες μετά από οκτώ χρόνια υπηρεσίας προίκιζε και πάντρευε. Και όχι μόνο! Τακτοποιούσε και τις συζυγικές διαφωνίες τους, και αν το θεωρούσε απαραίτητο τις χώριζε με διαζύγιο, ή όταν πέθαινε ο σύζυγος μιας πρώην σκλάβας της, φρόντιζε να βρει στην χήρα έναν καινούργιο.[40]

Πως είναι δυνατόν αυτές οι πρώην σκλάβες να μη διατηρήσουν στενές επαφές και πελατειακές σχέσεις με την πρώην ιδιοκτήτριά τους, η οποία είχε εξελιχθεί σε μία ισχυρή προστάτιδά;

Αναλυτικότερα, όσον αφορά την πριγκίπισσα Μανσούρ, η 'Dowager Marchioness of Dufferin and Ava' γράφει: «Η πριγκίπισσα μας ξενάγησε στο δικό της δωμάτιο, μας έδειξε και τον τρόπο που γράφει με μία Τούρκικη πένα, μας έδειξε τον κήπο της, μας χάρισε λουλούδια, και μας ενημέρωσε για τον τρόπο ζωής της. **Είναι πολύ έξυπνη γυναίκα, και έχει μεγάλη αίσθηση της αξιοπρέπειάς της.** Συντηρεί είκοσι λευκές σκλάβες, και είκοσι μαύρες, και δύο ήμι-σκλάβες (**'semi-slaves'**), με άλλα λόγια, απελευθερωμένες

---

[38] [37] THE DOWAGER MARCHIONESS OF DUFFERIN AND AVA, 1879, 1881-1884.
'MY RUSSIAN AND TURKISH JOURNALS' by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc. with illustrations. London. John Murray, Albermarle Stret, W. 1916. [37], σελ. 251-255

[39] Ibid., σελ. 251. [37]

[40] Ibid., σελ. 255. [37]
"She keeps twenty white slaves, and twenty black, and two semi-slaves, that is to say liberated slaves, who may sit in her presence, and eat at her table. The dress of all these salves—and they dress very smartly—is arranged by her, and after eight years' service she provides them with a fortune, house, and husband, settles their disputes, divorces them if necessary, and provides them with new husbands if they become widows."

σκλάβες, οι οποίες μπορούν να καθίσουν μπροστά της, και να γευματίσουν στο τραπέζι της. Η ίδια φροντίζει για την ενδυμασία όλων αυτών των σκλάβων, οι οποίες ντύνονται πολύ ωραία, και μετά από οκτώ χρόνια υπηρεσίας τις παρέχει περιουσία, σπίτι, και σύζυγο, τακτοποιεί τις διαφωνίες τους, τους χωρίζει με διαζύγιο, όταν είναι απαραίτητο, και τους βρίσκει καινούργιους συζύγους εάν γίνουν χήρες.»[41] Δηλαδή, μετά την απελευθέρωση των σκλάβων της, η πριγκίπισσα εξασφάλιζε, με αυτόν τον τρόπο, την διατήρηση της επιρροής της επάνω τους και εκείνες, φυσικά, συνέχιζαν να την υπηρετούν με αφοσίωση.

Όσον αφορά το «Τουρκικό πρωινό» στο χαρέμι της πριγκίπισσας η περιηγήτρια μας πληροφορεί πρώτον, ότι δεν χρησιμοποιούσαν μαχαιροπίρουνα και ότι ακόμα και η πριγκίπισσα χρησιμοποιούσε προσεχτικά τα δάκτυλά της. Γράφει, «ότι δεν είναι πολύ ωραία διαδικασία, ακόμα και όταν γίνεται σωστά, και βέβαια, στην διάρκεια του πρωινού, όλοι πρέπει να βουτούν σε όλα τα ποικίλα πιάτα, και κανείς δεν πρέπει να απαιτεί αλλαγή πιάτων ή ασημικών (μαχαιροπήρουνα). Δεύτερον, ότι υπήρχαν αναρίθμητα φαγητά. «... ο τεράστιος αριθμός των πιάτων με λαχανικά, μετά με ψάρι, μετά με ένα είδος πουτίγκας Yorkshire από κρέας, μετά πάπιες, μετά γλυκά, μετά γαλοπούλα, πιλάφι, κρύο κρέας, κλπ, κλπ., κλπ., και επιπλέον γλυκά. Στο τέλος, το επιδόρπιο, και ένα μικρό μπουκάλι **σαμπάνιας**. Όταν φεύγαμε από το δωμάτιο, πλέναμε τα δάχτυλά μας πάλι, και ξεκινήσαμε ξανά το κάπνισμα και την συζήτηση. Έφεραν παγωτό[ices] και μετά καφέ.»[42]

Εκείνη την ημέρα η περιηγήτρια είχε, ήδη, επισκεφθεί άλλο ένα χαρέμι, εκείνο της Πριγκίπισσας Χουσεΐν (Hussein) και εκτίμησε, ότι και οι δύο εγκαταστάσεις ήταν **«όμορφες», «άνετα επιπλωμένες», και «μοιάζουν να κατοικούνται από λογικά όντα.»**[43] Μας πληροφορεί, επιπλέον, ότι και οι δύο πριγκίπισσες **μιλούσαν άπταιστα την γαλλική γλώσσα** και **«η μοναδική διαφορά μεταξύ των εγκαταστάσεων αυτών και των δικών μας, για έναν επιπόλαιο παρατηρητή, είναι η παρουσία των σκλάβων. Όταν λεω σκλάβα (slave), ελπίζω να μην φαντάζεσθε έναν μαλλιαρό νέγρο με άθλια ρούχα...»**,[44] διότι οι ενδυμασίες των σκλάβων αυτών, όπως υπογραμμίζει, ήταν προσεγμένες και πολυτελείς.

9.4 Στο Χαρέμι της 'Μαντάμ Χίλμε Μπέη' (Hilmeh Bey), της «μορφωμένης» εγγονής του Fuad Πασά, οι Μουσουλμάνες δυσανασχετούν με τους κοινωνικο-θρησκευτικούς περιορισμούς.

Στην Κωνσταντινούπολη, το 1874, η Lady Brassey [45] και η συνοδός της, επεχείρησαν να επισκεφθούν την νύφη του Φουάντ Πασά, την 'Μαντάμ Ικμπαλ Κιασίμ'[46] η οποία έστειλε πρώτα μία σκλάβα και στην συνέχεια την Γαλλίδα συνοδό της για να τους πει, ότι έκανε το μπάνιο της και λυπόταν που δεν μπορούσε να τους δεχθεί.

---

[41] Ibid., σελ. 255. [37]
[42] Ibid., σελ. 255. [37]
[43] Ibid., σελ. 253. [37]
[44] Ibid., σελ. 253. [37]
[45] (η Baroness Brassey)
[46] [36] MRS. (ANNIE) BRASSEY / BARONESS BRASSEY /Lady Brassey, 1874, 1878.
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London. Longmans, Green, and Co., 1880. [36], σελ. 78.
Η Μαντάμ Κιασίμ υπηρξε πρώην Κιρκάσια σκλάβα, που είχε αγοράσει σε πολύ μικρή ηλικία ο Φουάντ Πασάς για να παίζει με τον γιο του και για να εκπαιδευτεί ως μελλοντική του σύζυγος.

Έτσι, πήγαν στο χαρέμι της εγγονής του Φουάντ Πασά, την 'Μαντάμ Χίλμε Μπέη (Hilmeh Bey), η οποία ήταν ντυμένη με μια Γαλλική ρόμπα, και καθόταν και διάβαζε ένα Γαλλικό μυθιστόρημα, το οποίο ακούμπησε κάτω και σηκώθηκε αμέσως για να τους υποδεχθεί μόλις τους είδε. Μεγάλη αντίθεση, παρατηρεί η Brassey, σε σχέση με το χαρέμι, που είχε επισκεφθεί στην Τυνησία την ίδια εποχή. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η πληροφορία της που ακολουθεί.

«...Όλες οι γυναίκες της άρχουσας τάξης της σημερινής γενιάς» γράφει, «έχουν κάποια μόρφωση, έχουν Ευρωπαίες γκουβερνάντες, και διαβάζουν Ευρωπαϊκά βιβλία, κυρίως μυθιστορήματα, και όλες θρηνούν πολύ για την τωρινή δύσκολη μοίρα τους. Οι Τούρκοι κάνουν μεγάλο λάθος, αν νομίζουν ότι μπορούν να μορφώσουν τις συζύγους τους και τις κόρες τους, και να τις κρατούν ακόμα υπό περιορισμό και υποταγή. Να ακούσετε την καημένη γυναίκα να εκφράζει τα αισθήματά της και εκείνα των συν-γυναικών της, θα νομίζατε ότι σύντομα θα γίνει μία Επανάσταση. Τα παιδιά σήμερα, στην Τουρκία, μεγαλώνουν, πιστεύοντας ότι το σύστημα του γιασμακιού (πέπλου) και της απομόνωσης είναι ένα πολύ τυραννικό έθιμο, που δεν μπορούν να υποστούν. Όμως, η μόρφωσή τους δεν τους εμποδίζει από το να χρησιμοποιούν την βακέτα/το ξύλο πολύ συχνά και σκληρά επάνω στις σκλάβες τους. Σήμερα, κατά την διάρκεια της επίσκεψής μας, δύο σκλάβες, ντυμένες με μείγματα Αγγλικής και Τουρκικής ενδυμασίας, μας πρόσφεραν πρώτα γλυκίσματα και ένα ποτήρι νερό η κάθε μία, και μετά ένα φλιτζάνι καφέ. Η οικοδέσποινά μας, απολογήθηκε που δεν μας συνόδευε, διότι ήταν το Ραμαζάνι."[47]

9.5 Στο χαρέμι της Πριγκίπισσας Αζίζιε, οι γυναίκες δυσανασχετούν για την αδικία, που πρέπει να υποστεί η Τουρκάλα και όλες εκφράζουν την "φλογερή τους λαχτάρα για ελευθερία- «for freedom and Liberty»

Την Πριγκίπισσα Αζίζιε [Azizieh] και την Πριγκίπισσα Ναζλί [Nazli] επισκέφθηκε, στην συνέχεια, στην Κωνσταντινούπολη,[48] η Lady (Annie) Brassey, το 1874, οι οποίες ήταν αδελφές, ανιψιές του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου και εγγονές του τέως Αντιβασιλέα της Αιγύπτου Μεχεμέτ Αλί.[49]

Πρώτα επισκέφθηκε την Πριγκίπισσα Αζίζιε, η οποία στο χαρέμι της, ως συντροφιά, είχε μία νέα Γαλλίδα, την Madame Boyer, για την οποία η περιηγήτρια δεν μας παρέχει πληροφορίες. **Αξιοσημείωτη είναι η δήλωση της περιηγήτριας, σύμφωνα με την οποία, η συζήτηση στο χαρέμι, ως συνήθως, στράφηκε στην αδικία, που πρέπει να υποστεί η Τουρκάλα και ότι όλες οι γυναίκες εκεί εξέφρασαν την φλογερή τους λαχτάρα για ελευθερία ("for freedom and liberty").**[50]

Όπως παρατήρησε η Lady Annie Brassey, η Πριγκίπισσα Αζίζιε, «για Τουρκάλα» μιλούσε πολύ ωραία. Κατά την περιηγήτρια, η επίσκεψη, ως συνήθως, είχε μεγάλη διάρκεια, διότι εθεωρείτο, όπως μας πληροφορεί, προσβολή στην οικοδέσποινά να μείνεις λιγότερο από μία ώρα. Η πριγκίπισσα, η οποία κάπνιζε τσιγάρα ασταμάτητα κατά την διάρκεια της επίσκεψής τους, εξέφρασε το ενδιαφέρον της να δει το ιδιόκτητο πλοίο (το γιοτ) της περιηγήτριας. Έκανε ερωτήσεις, σχετικά με τα ήθη και έθιμα των Άγγλων,

[47] Ibid., σελ. 79. [36] [το έτος 1874]
[48] Ibid. [36]
(όπως γράφει στο ημερολόγιό της με ημερομηνία Οκτ. και Νοεμβρ. Του 1874.)
[49] Ibid., σελ. 78. [36]
[50] Ibid., σελ. 97-98. [36]

για τις περιηγήσεις τους ή τα ταξίδια τους, και ζητούσε πληροφορίες για το Λονδίνο και το Παρίσι, δύο πόλεις, που επιθυμούσε πολύ να επισκεφθεί, όπως δήλωσε στις καλεσμένες της.[51]

Η περιηγήτρια περιγράφει την πριγκίπισσα και σημειώνει, ότι φορούσε μία βελούδινη μπλε πρωινή τουαλέτα, με φτερά από στρουθοκάμηλο, και είχε πολύ φουσκωμένα και σγουρά μαλλιά. Μόλις έφθασε στο χαρέμι η περιηγήτρια και η συνοδός της, οι σκλάβες της πριγκίπισσας τους προσέφεραν να καπνίσουν μία πολύ μακριά πίπα διακοσμημένη με διαμάντια, ακολούθησε το γλυκό πάνω σε ένα χρυσό δίσκο, μέσα σε χρυσά πιάτα διακοσμημένο με διαμάντια και ρουμπίνια, και τελικά ο καφές πάλι σε πλούσια και πολυτελή διακοσμημένα φλιτζανάκια.[52]

Αυτή η επίσκεψη έλαβε χώρα στο παλάτι-χαρέμι της πριγκίπισσας, στο Βόσπορο, και την καταγράφει στο ημερολόγιό της η περιηγήτρια Annie Brassey, με ημερομηνία Οκτώβριος του 1874.

Απαραίτητο στοιχείο είναι η πληροφορία της περιηγήτριας, σχετικά με την σχέση της πριγκίπισσας αυτής με τον γνωστό πολιτικό Φουάντ Πασά (Fuad Pasha), στον οποίο, όπως, ήδη, εξετάσαμε, αναφέρθηκε πρώτα η Μελέκ Χανούμ. Η πριγκίπισσα Αζίζιε ήταν η σύζυγος του Ιζζέτ Μπέη [Izzet Bey], ο οποίος ήταν εγγονός του Τούρκου πολιτικού Φουάντ Πασά[53] και γιος της Μαντάμ Κιασίμ[54] ή της 'Μαντάμ Ικμπαλ Κιασίμ' (Madam Ikbal Kiasim), όπως την αποκαλεί η περιηγήτρια. Η Μαντάμ Κιασήμ δεν είχε δεχθεί την περιηγήτρια και την συνοδό της, όταν επισκέφθηκε το χαρέμι της με την αιτιολογία, ότι βρισκόταν στο λουτρό. Η Μαντάμ Κιασίμ υπήρξε πρώην Κιρκάσια σκλάβα, που είχε αγοράσει ο Φουάντ Πασάς σε πολύ μικρή ηλικία για να παίζει με τον γιο του και για να εκπαιδευθεί ως μελλοντική του σύζυγος. Όσον αφορά τον Ιζζέτ Μπέη, η περιηγήτρια σημειώνει, μόνο, ότι ήταν συμπαθητικός.

Ωστόσο, όσον αφορά τον Φουάντ Πασά, τον οποίο ήδη έχει περιγράψει η Μελέκ Χανούμ, η Brassey γράφει, ότι ήταν ο μεγαλύτερος πολιτικός, που γνώρισε ποτέ η Τουρκία,[55] και εκείνος που είχε ακολουθήσει τον Σουλτάνο Αμπτούλ Αζίζ στην Αγγλία και στο Παρίσι, το 1867. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ακόλουθη πληροφορία της περιηγήτριας, σύμφωνα με την οποία μεταξύ των μεταρρυθμίσεων, που ήθελε να προωθήσει ο Φουάντ Πασάς, «ήταν και η απελευθέρωση των γυναικών." Σε μια δημόσια ομιλία του είπε, ότι η Τουρκία δεν θα έπαιρνε την σωστή της θέση μέχρι να πέσουν τα τείχοι μεταξύ του σελεμλικίου και του χαρεμιού, που θα επέτρεπε την τρυφερή και εξαγνιστική επιρροή των γυναικών να γίνει αντιληπτή. Συνεπώς, οι συγγενείς του, οι κυρίες των χαρεμιών, που επισκέφθηκα σήμερα, έχουν περισσότερη ελευθερία από οποιεσδήποτε άλλες γυναίκες στην Τουρκία."[56] Προσθέτει αμέσως, ότι μία από τις οικοδέσποινες, που επισκέφθηκε «σήμερα», χωρίς να προσδιορίσει ποια από τις δύο, (είχε επισκεφθεί το χαρέμι της Πριγκίπισσας Αζίζε και αμέσως μετά την ίδια ημέρα εκείνο της αδελφής της, της Πριγκίπισσας Ναζλί), **διαμαρτυρήθηκε για την θέση της γυναίκας στο Ισλάμ.**

---

[51] Ibid., σελ. 97-98. [36]
[52] Ibid., σελ. 97-98. [36]
[53] Ibid., σελ. 98. [36]
[54] Ibid., σελ. 102. [36]
[55] Ibid., σελ. 98. [36]= ' the greatest statesman Turkey ever had'
[56] Ibid., σελ. 99. [36]

9.5.1 «Η επανάσταση των γυναικών». Πριγκίπισσα διαμαρτύρεται και αμφισβητεί το Κοράνι.

Η περιηγήτρια καταγράφει μία εξαιρετικά ενδιαφέρουσα διαμαρτυρία πριγκίπισσας, χωρίς να αναφέρει ποια από τις δύο αδελφές:

«Μία από τις οικοδέσποινές[57] μου, συζητώντας, γενικά, μου είπε: 'Πόσο περίεργο θα φαίνεται σε εσάς τους Ευρωπαίους να μας ακούτε να μιλάμε για τους αδελφούς μας και τις αδελφές μας και τις μητέρες τους, διότι υπάρχουν τόσοι πολλοί από τους μεν και τους δε... Έχω διαβάσει ολόκληρο το **Κοράνι** στα πρωτότυπα Αραβικά τριάντα φορές, καθώς και πολλές εκθέσεις και αναλύσεις. Οι ιερείς προσπαθούν να μας διδάξουν να πιστεύουμε, ότι υπάρχει ένας θεός, ο οποίος δεν είναι ούτε άνδρας ούτε γυναίκα, αλλά ένα πνεύμα, και ότι ο Μωάμεθ(Mahomet) είναι ο προφήτης Του. **Μα πως μπορούμε να το πιστεύσουμε αυτό, όταν όλα είναι για τον άνδρα, και τίποτα για την γυναίκα; Ενας καλός θεός δεν θα μπορούσε να είναι τόσο άδικος. [Ο θεός] πρέπει να είναι μόνο άνδρας και ένας κακός Τούρκος.** Μας λένε, ότι πρέπει να γονατίζουμε στους συζύγους μας και να φιλούμε τα χέρια τους. Όμως εάν εκείνοι φιλήσουν τα δικά μας, όπως πάντα κάνει ο δικός μου που έζησε στην δυτική Ευρώπη,[58] τα χείλη τους, καθώς και τα χέρια μας, θα καούν με τον πιο οδυνηρό βασανισμό. Πρέπει να περπατάμε ακόμα και όταν είμαστε αδύναμες και υποφέρουμε, ενώ εκείνοι ιππεύουν, και πρέπει να κουβαλάμε τα δέματά τους. **Δεν μπορεί να είναι σωστό, [το Κοράνι]. Συνεπώς, όπως δεν πιστεύω αυτό, πως θα πιστέψω οτιδήποτε;'**[59] Ήταν πολύ δύσκολο να της απαντήσω και πιστεύω ότι απλώς εξέφραζε την γνώμη πολλών του φύλου της στην Τουρκία, που έχουν λάβει κάποια μόρφωση. Είμαι πεπεισμένη, ότι αυτή η δυσαρέσκεια (των γυναικών) θα φέρει σίγουρα μία **ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ, παρά τις ειδικές τελετές, που γίνονται για τις γυναίκες στα τζαμιά και την παροχή ειδικών ιερέων για να τις κηρύσσουν για τις υποχρεώσεις τους στην υποταγή. Μία άλλη γυναίκα (στο χαρέμι) με διασκέδασε αφάνταστα όταν είπε: 'Παρόλο που ο άνδρας μου δεν είναι πολύ ιδιότροπος, δεν πιστεύω ότι ποτέ δεν θα κάνει κάτι να μας απελευθερώσει, ή για να μας βρει θέσεις στο θέατρο. Όλοι οι άνδρες είναι ίδιοι—είναι τόσο Τούρκοι! και χαίρονται να βρουν δικαιολογία για να βγαίνουν και να διασκεδάζουν μόνοι τους.»**,[60] γράφει η Brassey. **Σε αυτό το σημείο, πρέπει να τονίσουμε ότι οι γυναίκες δεν συνόδευαν ποτέ τους άνδρες στους στις κοινωνικές τους επαφές ή συγκεντρώσεις.**

Η διαμαρτυρία αυτή της ανώνυμης πριγκίπισσας, ή κυρίας της Οθωμανικής ελίτ, καθώς και εκείνες για ελευθερία των γυναικών στο χαρέμι της πριγκίπισσας Αζίζιε, που προηγήθηκαν στα χαρέμια της Κωνσταντινούπολης, το 1874, εκπροσωπούσαν και εξέφραζαν, όπως επεσήμανε έντονα η περιηγήτρια, την γνώμη πολλών μορφωμένων/εγγράμματων (educated) γυναικών της Οθωμανικής ελίτ.

---

[57] Εκείνη την εποχή στην Κωνσταντινούπολη (1874), η περιηγήτρια είχε επισκεφθεί τρεις γυναίκες της Οθωμανικής ελίτ, την εγγονή του Φουάντ Πασά, την Πριγκίπισσα Αζίζιε και την Πριγκίπισσα Ναζλί.

[58] Ο Χαλίλ Πασάς, ο σύζυγος της Πριγκίπισσας Ναζλί είχε ζήσει στο Παρίσι. Δεν γνωρίζουμε όμως εάν και ο Ιζζέτ Πασάς, ο σύζυγος της Πριγκίπισσας Αζίζιε, και δισέγγονος του Φουάντ Πασα είχε ζήσει και εκείνος στην Ευρώπη.

[59] [36] MRS. (ANNIE) BRASSEY / BARONESS BRASSEY /Lady Brassey, 1874, 1878.
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey ..... With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36], σελ. 99-100. [36]

[60] Ibid., σελ. 100. [36]

9.6 Στο γεμάτο βιβλία χαρέμι της «προοδευτικής» και «απελευθερωμένης»[61] Πριγκίπισσας Ναζλί (Nazli).

Όσον αφορά την επόμενη επίσκεψη της Lady Brassey την ίδια ημέρα στην αδελφή της Πριγκίπισσας Αζίζιε, την Πριγκίπισσα Ναζλί, η περιηγήτρια μας πληροφορεί, ότι αυτή η πριγκίπισσα εκτός που ήταν ακόμα πιο μορφωμένη από την αδελφή της, είχε και πιο προοδευτικές ή πιο προχωρημένες ιδέες. Μέχρι στιγμής οι πριγκίπισσες δεν μοιάζουν να **φυτοζωούν μέσα στα χαρέμια τους όπως έκαναν τα αδέλφια τους, οι πρίγκιπες και μελλοντικοί σουλτάνοι, οι οποίοι δεν έφευγαν ποτέ από το 'καφάσι' τους στο χαρέμι του Σαράι, δεν συναναστρέφονταν με τους άνδρες ή τους αρσενικούς δούλους του Σαράι, και ήταν αποκλειστικά στο έλεος των έγκλειστων γυναικών.**

Για την πριγκίπισσα Ναζλί γράφει αργότερα και η περιηγήτρια 'the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava', την οποία και εκείνη επισκέφθηκε στο χαρέμι της. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτίμηση αυτής της περιηγήτριας, σύμφωνα με την οποία η πριγκίπισσα ήταν **«μία απελευθερωμένη Αιγύπτια κυρία»**, η οποία δεχόταν και έβλεπε όλους, και η οποία κυκλοφορούσε ελεύθερα.[62]

Όσον αφορά την μαρτυρία της Brassey, παρατηρεί μεταξύ άλλων, ότι το παλάτι της πριγκίπισσας Ναζλί στην Κωνσταντινούπολη, έμοιαζε σαν Ευρωπαϊκή οικία, η επίπλωση του χαρεμιού της ήταν αποκλειστικά Γαλλική, και η πριγκίπισσα, που μιλούσε **Αγγλικά**, όσο τέλεια και η αδελφή της η πριγκίπισσα Αζίζιε μιλούσε **Γαλλικά, είχε πολλά βιβλία στο χαρέμι της.** Όπως η αδελφή της, και εκείνη κάπνιζε συνεχώς, **συζητούσε ευχάριστα και ειλικρινά, αποκαλύπτοντας πολλές πληροφορίες για την ιδιωτική ζωή των Τούρκων, καθώς και την δική της προσωπική ιστορία.**

Για παράδειγμα, η Lady Brassey μας ενημερώνει, ότι ο πατέρας της πριγκίπισσας, ο Μουσταφά Φαζίλ [Mustapha Fazil], ήταν μόνο 20 ημέρες νεότερος από τον αδελφό του, τον Αντιβασιλέα της Αιγύπτου και συνεπώς ήταν ο διάδοχός του στον θρόνο, μέχρι που ο Σουλτάνος άλλαξε την σειρά της διαδοχής και την έδωσε στον μεγαλύτερο γιο του Αντιβασιλέα, «ένα βήμα που επιθυμεί να κάνει και στην δική του περίπτωση, αλλά που, νομίζω, δεν θα το επιτρέψουν ποτέ οι Μουσουλμάνοι.», γράφει η περιηγητρια. Η Πριγκίπισσα Ναζλί, που ήταν μία από τις εγγονές του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, του Μεχεμέτ Αλί, ήταν αρραβωνιασμένη με τον εξάδελφό της, δηλαδή τον διάδοχο, τον μεγαλύτερο γιο του Αντιβασιλέα. Μας πληροφορεί, ότι όλα τα προικιά της είχαν προετοιμασθεί, όταν ο Αντιβασιλέας κατεβλήθη από μία απότομη φοβία συνομωσίας, δηλαδή ότι θα τον δολοφονούσαν εάν περιτριγυριζόταν από πολλούς κοντινούς συγγενείς, και έτσι ο αρραβώνας αυτός ακυρώθηκε,[63] και την πριγκίπισσα αρραβώνιασαν με τον Χαλί Πασά, ο οποίος σπούδαζε στο Παρίσι, και όταν επέστρεψε, την παντρεύθηκε.

Το 1882, μετά την Lady Brassey, η Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, η σύζυγος του Άγγλου πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη, παραβρέθηκε σε γάμο, στην

---

[61] [37] THE DOWAGER MARCHIONESS OF DUFFERIN AND AVA, 1879, 1881-1884.
'MY RUSSIAN AND TURKISH JOURNALS' by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc. with illustrations. London. John Murray, Albermarle Street, W. 1916. [37], σελ. 237.

[62] Ibid., σελ. 237. [37]

[63] [36] MRS. (ANNIE) BRASSEY / BARONESS BRASSEY /Lady Brassey, 1874, 1878.
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36], σελ. 98.

Αίγυπτο, μαζί με την Πριγκίπισσα Ναζλί, την οποία γνώριζε από την Κωνσταντινούπολη. Εκεί η πριγκίπισσα την ενημέρωσε για την χρεοκοπία των πριγκιπισσών, εξ αιτίας της μεγάλης σπατάλης που υποχρεούνται να κάνουν στους γάμους τους. Επρόκειτο να παντρευθεί μία αδελφή της Πριγκίπισσας Ναζλί την επόμενη ημέρα και η πριγκίπισσα αποκάλυψε στην σύζυγο του πρέσβη, ότι όλες οι γυναίκες ήταν **χρεοκοπημένες** από τα έξοδα των γάμων. Οπωσδήποτε, εννοούσε τις γυναίκες της δικής της κοινωνικής τάξης. Για παράδειγμα, μία πριγκίπισσα είχε πρόσφατα αγοράσει σαράντα κάσες φορέματα από το Παρίσι. Η νοσοκόμα αυτής της πριγκίπισσας είχε ξοδέψει 10,000 pounds μόνο για τα δικά της ενδύματα. **«Και δεν υπάρχουν άνδρες να δουν όλα αυτά τα στολίδια», εύστοχη παρατήρηση-διαμαρτυρία της πριγκίπισσας**, η οποία πρόσθεσε, ότι όλα αυτά είχαν κοστίσει 10,000 pounds.[64]

9.7 Η Πριγκίπισσα Χαλίμ (Halim) και η Πριγκίπισσα Ζηνέμπ (Zeineb), κόρη του Μεχεμέτ Αλί της Αιγύπτου

Το 1881, η Dowager Marchioness of Dufferin and Ava,[65] σύζυγος του Άγγλου Πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη, επισκέφθηκε την Πριγκίπισσα Χαλίμ (Halim), η οποία ήταν σύζυγος του μεγάλου εγγονού του Μεχεμέτ Αλί. **Η Πριγκίπισσα, η ίδια, υποδέχθηκε την περιηγήτρια στην πόρτα, κάτι που σύμφωνα με τα κοινωνικά έθιμα δεν συνηθιζόταν από τις γυναίκες της ανώτερης κοινωνικής τάξης ή της ανώτερης πυραμιδικής ιεραρχίας των χαρεμιών.** Η περιηγήτρια μας πληροφορεί, ότι το δωμάτιο και η ενδυμασία της πριγκίπισσας ήταν Ευρωπαϊκά, και ότι οι δύο γιοι της μιλούσαν άπταιστα την Αγγλική και την Γαλλική γλώσσα.[66]

Η Dowager Marchioness of Dufferin and Ava επισκεπτόταν τακτικά την **Πριγκίπισσα Χαλίμ, για την οποία παρατηρεί, ότι ήταν «μία πραγματική κυρία (lady), απελευθερωμένη όσο είναι δυνατόν, από τους περιορισμούς των θηλυκών δεσμών σε αυτήν την χώρα, όμως πολύ ήπια και ευγενική.»**[67]

Την ίδια περίοδο, η Dowager Marchioness of Dufferin and Ava επισκέφθηκε στην Κωνσταντινούπολη και το χαρέμι της Πριγκίπισσας Ζηνέμπ (Zeneib), η οποία ήταν κόρη του Μεχεμέτ Αλί της Αιγύπτου. Την περιηγήτρια, στην επίσκεψή της, συνόδευσε η Πριγκίπισσα Radzivill, για την οποία δεν μας παρέχει καμμία πληροφορία. Μαθαίνουμε, σύμφωνα με το ημερολόγιό της, ότι στο χαρέμι αυτής της πριγκίπισσας, κόρης του Μεχεμέτ Αλί της Αιγύπτου, υπήρχαν περίπου εκατό σκλάβες και ότι η περιηγήτρια ανακουφίσθηκε, όπως επισημαίνει η ίδια, όταν είδε εκεί σε επίσκεψη και την Πριγκίπισσα Χαλίμ μαζί με τους γιους της. Σε αντίθεση με τις άλλες πριγκίπισσες, η περιηγήτρια παρατήρησε ότι η Πριγκίπισσα Ζηνέμπ (Zeneib) διατηρούσε τα παραδοσιακά έθιμα.[68] Δηλαδή, η χήρα-πριγκίπισσα φορούσε την παραδοσιακή ενδυμασία και δεν είχε επηρεασθεί καθόλου από την δυτική μόδα, όπως στην περίπτωση των νεότερων πριγκιπισσών. Περιγράφει τα πολύτιμα κοσμήματά της, και ιδιαίτερα τα διαμάντια της.[69]

---

[64] [37] THE DOWAGER MARCHIONESS OF DUFFERIN AND AVA, 1879. 1881-1884.
'MY RUSSIAN AND TURKISH JOURNALS' by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc. with illustrations. London. John Murray, Albermarle Stret, W. 1916. [37], σελ. 245-247

[65] Ibid., [37]

[66] Ibid., σελ. 146-147 και 155-156. [37]

[67] Ibid., σελ. 227. [37]

[68] Ibid., σελ. 155. [37]

[69] Ibid., σελ. 155. [37]

Προς τιμή της, όπως μας πληροφορεί, περίπου δέκα κορίτσια, έπαιξαν διάφορα μουσικά όργανα: «Η μουσική ήταν Τούρκικη και πολύ περίεργη και μονότονη. Ένα κορίτσι έπαιζε βιολί και πολλές άλλες ντέφι, και τραγουδούσαν, ή μάλλον μουρμούριζαν κάποιο μελαγχολικό ποιηματάκι.» Μετά, μία άλλη ομάδα έπαιξε Αιγυπτιακή μουσική «με διαφορετικά μουσικά όργανα και ελάχιστη διαφορετική μουσική...»[70] **Η περιηγήτρια ρώτησε την Πριγκίπισσα Χαλίμ, εάν οι γυναίκες χόρευαν μαζί, και εκείνη αποκρίθηκε, «δεν θα υπήρχε καμμία γοητεία σε αυτό,» και της είπε, ότι θα προτιμούσε να μπορούσε να ταξιδεύει, παρά να πηγαίνει σε χορούς.**[71]

Λίγο αργότερα, στις 2 Ιανουαρίου 1882, η ίδια περιηγήτρια είχε καλέσει την Πριγκίπισσα Χαλίμ στο σπίτι της, για ένα γυναικείο δείπνο/συμπόσιο, αλλά τελευταία στιγμή η πριγκίπισσα ακύρωσε, χωρίς να δοθούν εξηγήσεις.[72] Στις 15 Ιανουαρίου του ίδιου έτους, επισκέφθηκε ξανά την Πριγκίπισσα Χαλίμ, ενώ εκείνη εφιλοξενείτο πάλι από την Πριγκίπισσα Ζηνέμπ (Zeineb) στο παλάτι της στο Βόσπορο και παρατήρησε, ότι όλες οι έγκλειστες γυναίκες του χαρεμιού φορούσαν γούνινα σακάκια, και οι περισσότερες είχαν κοντά μαλλιά και φορούσαν μικρά τουρμπάνια.[73] Σημειώνει, επίσης, ότι δύο γυναίκες από την Συρία κάθονταν στο πάτωμα και τραγουδούσαν, και η περιηγήτρια και η φίλη της, της οποίας το όνομα δεν μας το δίνει, κάθισαν «στα τιμητικά καθίσματα» και τις προσέφεραν καφέ και τσιγάρα. Σε λίγο, οι δύο τραγουδίστριες σηκώθηκαν και άρχισαν να χορεύουν, κουνώντας ελαφρώς τους ώμους τους, κυματίζοντας τα χέρια τους και με τα δάχτυλά τους κάνοντας μικρούς ήχους σαν καστανιέτες.[74] **Σε αυτό το σημείο, οφείλουμε να επαναλάβουμε, ότι ο ρόλος των σκλάβων, δηλαδή των χορευτριών, των τραγουδιστριών και των μουσικών, ήταν η ψυχαγωγία των θηλυκών ιδιοκτητριών τους και των θηλυκών καλεσμένων τους.**

Εδώ πρέπει να υπογραμμίσουμε, ότι τα επίθετα ή οι περιγραφές που χρησιμοποιεί αυτή η περιηγήτρια για τις Μουσουλμάνες γενικά, τουλάχιστον για εκείνες που ανήκαν στην Οθωμανική ελίτ κοινωνία, ήταν περισσότερο κολακευτικά από τους όρους που χρησιμοποιούσαν άλλες περιηγήτριες. Τις περιγράφει ως γυναίκες ευφυείς, έξυπνες, εγγράμματες, και μορφωμένες, σε αντίθεση με άλλες περιηγήτριες, που τις περιγράφουν επανειλημμένα ως 'καημένα' και 'δύστυχα πλάσματα' «poor creatures», τα οποία ζούσαν μέσα στην αμάθεια και στην άγνοια.

Την Πριγκίπισσα Χαλίμ, γνώριζε καλύτερα η περιηγήτρια-ζωγράφος Mary Walker, με την οποία διατηρούσε και αλληλογραφία. **Οι πληροφορίες, που μας παρέχει για την πριγκίπισσα, δημιουργούν αμφιβολίες, σχετικά με το δικαίωμα αυτής της γυναίκας στον τίτλο της Πριγκίπισσας**, διότι δεν υπήρξε κόρη ή αδελφή του Αντιβασιλέα ή των απογόνων του. Εδώ, πρέπει να αναφέρουμε ότι και η Emmeline Lott χρησιμοποιούσε τον τίτλο της Πριγκίπισσας για τις συζύγους του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, το 1864-1866.

Μετά το θάνατό αυτής της πριγκίπισσας, η Mary Walker μας πληροφορεί, ότι η Πριγκίπισσα Χαλίμ ήταν Κιρκάσια σκλάβα στην καταγωγή της. Ένας πασάς της Αιγύπτου την ανέθρεψε, και την εκπαίδευσε μαζί με την μεγαλύτερη κόρη του, και την παντρεύθηκε ο ίδιος μετά τον θάνατο της

[70] Ibid., σελ. 155-156. [37]
[71] Ibid., σελ. 157. [37]
[72] Ibid., σελ. 181. [37]
[73] Ibid., σελ. 182. [37]
[74] Ibid., σελ. 183. [37]

κόρης του. Δεν καταγράφει το όνομα ή την ταυτότητα του πασά. Σύμφωνα με αυτήν την πληροφορία, η Χαλίμ δεν είχε δικαίωμα στον τίτλο της Πριγκίπισσας, όπως οι κόρες των σουλτάνων και των αντιβασιλέων της Αιγύπτου. Δεν ήταν κόρη, αδελφή ή εγγονή του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου η ενός σουλτάνου. Εκτός αν επρόκειτο για συνωνυμία, και η Walker περιγράφει μία άλλη 'Πριγκίπισσα' Χαλίμ. Κατά την Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, όπως ήδη αναφέραμε, η Πριγκίπισσα Χαλίμ, υπήρξε σύζυγος του μεγάλου εγγονού του Μεχεμέτ Αλί.

Σύμφωνα με την Walker, αυτή η πρώην Κιρκάσια σκλάβα ονομαζόταν **Vidjany Χανούμ**, αλλά ήταν γνωστή ως η Πριγκίπισσα Χαλίμ (**'Princess Halim'**). Οπως μας πληροφορεί, η πριγκίπισσα Χαλίμ, «έπεσε θύμα της αρρώστιας, τόσο συχνά μοιραία στις Κιρκάσιες, την υπερκατανάλωση.» Κατά την άποψη της Walker, ήταν μία θαυμάσια γυναίκα άξια σεβασμού, πράγμα που επιβεβαιώνει και η σύζυγος του Άγγλου Πρέσβη, η Lady Elliot.. «Μία ή δύο από τις επιστολές της, που μου έγραψε σε άριστα Γαλλικά, είναι ανάμεσα στα αγαπημένα λείψανα των ημερών και φίλων που έφυγαν για πάντα από την γη.»,[75] καταλήγει η Mary Walker.

9.8 Η Πριγκίπισσα Σαήντ (Said), ποιήτρια με «επαναστατική φύση», και η Πριγκίπισσα Χασσάν (Hassan).

Το 1883, στην Αίγυπτο, η Dowager Marchioness of Dufferin and Ava επισκέφθηκε την Πριγκίπισσα Σαήντ (Said), την χήρα του πρώην Khedive της Αιγύπτου, την οποία περιγράφει ως έξυπνο άνθρωπο και ως συνθέτρια Αραβικής ποίησης.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτίμηση της περιηγήτριας, σύμφωνα με την οποία η Πριγκίπισσα Σαήντ είχε **«επαναστατική φύση»**, και ότι εκφραζόταν κατά της Αγγλικής εισβολής/κατοχής, όμως δεν μας παρέχει περισσότερες πληροφορίες, σχετικά με το θέμα αυτό, εκτός ότι η Πριγκίπισσα Σαήντ της ζήτησε να μεταβιβάσει στον Πρίγκιπα της Ουαλίας, εκ μέρους της, την δήλωσή της, ότι δεν στηρίζει πια τους Άγγλους από τότε που εβομβάρδισαν την Αλεξάνδρεια.[76] Δεν καταγράφεται καμμία άλλη λεπτομέρεια.

Η επόμενη επίσκεψη της περιηγήτριας ήταν στην Πριγκίπισσα Χασσάν [Hassan] για την οποία μας πληροφορεί, μόνο, ότι μιλούσε την Γαλλική γλώσσα[77] και για την οποία δεν μας παρέχει άλλες πληροφορίες.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όμως, παρουσιάζει το γεγονός, ότι οι πριγκίπισσες και οι κυρίες της Οθωμανικής ελίτ, του 19ου αιώνα, μιλούσαν τουλάχιστον μία ξένη γλώσσα– Γαλλικά η Αγγλικά.

---

[75] 57d] Mary Adelaide Walker / Mrs. Walker
"Old Tracks and new landmarks; wayside sketches in Crete, Macedone, Mytilene, etc. By Mary A. Walker. London, Richard Bentley and Son, 1897 [57d], σελ. 351-352.

[76] [37] THE DOWAGER MARCHIONESS OF DUFFERIN AND AVA, 1879, 1881-1884.
'MY RUSSIAN AND TURKISH JOURNALS' by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc. with illustrations. London. John Murray, Albermarle Stret, W. 1916. [37], σελ. 296-297.

[77] Ibid., σελ. 298. [37]

10. Στρατηγική επιβίωσης, ψυχικής αυτοάμυνας και αυτοενδυνάμωσης από την «πνευματική φυλάκιση»: το 'εκπαιδευτικό σύστημα' στο χαρέμι της Πριγκίπισσας, Zeineb Σουλτάνας, κόρης του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ.

10.1 Οι δύο πρώτες επαγγελματίες-ζωγράφοι παρακολουθούν τα μοντέλα τους, τις σκλάβες, κατά την διάρκεια της εκπαίδευσής τους.

Η Αγγλίδα ζωγράφος-περιηγήτρια Mary Adelaide Walker, που φιλοτέχνησε τα ολόσωμα πορτραίτα πολλών γυναικών των χαρεμιών της Οθωμανικής ελίτ του 19ου αιώνα, **είχε την μοναδική ευκαιρία να εισχωρήσει στο χαρέμι της Πριγκίπισσας Ζηνέμπ (Zeineb), της ευνοούμενης κόρης του Σουλτάνου Αμπτούλ-Μεζίντ, όχι ως επίσημη επισκέπτρια, αλλά ως εργαζόμενη και να παρακολουθεί τις σκλάβες κατά την διάρκεια της εκπαίδευσής τους.** Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, στο χαρέμι αυτής της ευνοούμενης κόρης του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, παρουσιάζει, εκτός από την πυραμιδική ιεραρχία του, που ήταν μία μικρογραφία εκείνου του Σαράι, που ήδη εξετάσαμε, αλλά 'το **εκπαιδευτικό της σύστημα ή πρόγραμμα' και η καθημερινή ζωή της πριγκίπισσας και των σκλάβων της.**

Η Ζηνέμπ Σουλτάνα δεν φυτοζωούσε στο χαρέμι της. Όπως μας πληροφορεί η Walker, η πριγκίπισσα Ζηνέμπ ήταν ευφυής, έξυπνη και ενημερωμένη, σε αντίθεση με τις απόψεις που επικρατούσαν για τις πριγκίπισσες. **Διάβαζε τις καθημερινές εφημερίδες και είχε κάτι το κοινό με τα άλλα παιδιά του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, ένα καταπληκτικό μουσικό ταλέντο. Ήταν ενημερωμένη για τα μεγάλα πολιτικά κινήματα σε άλλες χώρες καθώς και την δική της, και όπως υπογραμμίζει η περιηγήτρια-ζωγράφος, εξέφραζε την γνώμη της ελεύθερα.**

Όσο ζούσε ο πατέρας της, όπως επισημαίνει η Walker, αυτή η Πριγκίπισσα ασκούσε μεγάλη επιρροή στα θέματα του κράτους. Δεν αναφέρει, όμως, παραδείγματα σχετικά με αυτήν την επιρροή. Εντούτοις, παρά την αδυναμία του σουλτάνου για την κόρη του, δεν της έδωσε τον σύζυγο της επιλογής της. «Οι πολιτικές σκοπιμότητες την έκαναν σύζυγο ενός άνδρα που δεν αγαπούσε, και ο οποίος δεν τολμούσε να σηκώσει τα μάτια του μπροστά της.»[78] Δεν αναφέρει το όνομά του, αλλά σε αυτό το σημείο, πρέπει να επαναλάβουμε, ότι οι πριγκίπισσες απολάμβαναν την απόλυτη εξουσία του χαρεμιού τους, και ότι οι σύζυγοι των πριγκιπισσών εθεωρούντο κατώτεροι στην κοινωνική ιεραρχία από την γυναίκα τους, η οποία ήταν απόγονος του σουλτάνου. Οι πριγκίπισσες απολάμβαναν, επίσης, μεγαλύτερη ελευθερία και προνόμια από τις ομόθρησκές τους.

Η Αγγλίδα ζωγράφος-περιηγήτρια Mary Adelaide Walker,[79] η οποία είχε πάνω από 40 χρόνια περιηγητικών εμπειριών, ήταν **η πρώτη επαγγελματίας-ζωγράφος που μπήκε στα Οθωμανικά χαρέμια για να φιλοτεχνήσει τα πορτραίτα γυναικών**, όμως, δυστυχώς οι πίνακες της εκείνη την εποχή, δεν εκτίθεντο, διότι απαγορεύονταν στους άνδρες να δουν τις Μουσουλμάνες γυναίκες ακάλυπτες, εκτός από τους συζύγους, τους στενούς συγγενείς ή τους ιδιοκτήτες των 'μοντέλων'.

---

[78] [57a] Mary Adelaide Walker
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London: Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a], Volume II., [57b]. Volume I, [57a]. σελ. 13.

[79] Ibid., (Volume I., [57a], Volume II., [57b])

Όταν η περιηγήτρια-ζωγράφος τελείωνε τα έργα της, τα έκρυβαν μέσα σε κάποια ντουλάπα ή τοποθετούσαν μία κουρτίνα επάνω στην κορνίζα την οποία άνοιγαν, όταν ήθελαν να εκθέσουν τον πίνακα σε γυναίκες-επισκέπτριες ή στον κύριό τους. Ακόμα και τις κορνίζες ήταν υποχρεωμένη να ετοιμάζει για τους πίνακές της ή ίδια η ζωγράφος, γιατί το Κοράνι απαγορεύει στους άνδρες να κοιτάξουν το ακάλυπτο πρόσωπο μιας γυναίκας που δεν τους ανήκει ως σκλάβα, μητέρα, σύζυγος, αδελφή, κόρη κτλ.[80]

Μεταξύ των έργων της Walker ήταν και το πορτραίτο μιας Ικμπαλ, δηλαδή μιας ευνοούμενης οδαλίσκης (παλλακίδα) του Σουλτάνου Αμπτούλ-Μεζίντ, «της οποίας η επιρροή επάνω στον Σουλτάνο, λέγεται, ότι ήταν απεριόριστη.»[81] Γράφει η Walker, αλλά δεν αποκαλύπτει το όνομα του μοντέλου της, μόνο ότι ήταν «μία οδαλίσκη», η οποία την είχε δυσκολεύσει πολύ στην εκτέλεση του έργου της, επειδή σε τακτική βάση ξεχνούσε να έρθει να ποζάρει. Η ζωγράφος δεν έλαβε ποτέ το ποσό που συμφωνήθηκε για το πορτραίτο αυτής της Ικμπαλ, και ήταν πεπεισμένη ότι η αμοιβή της δόθηκε, αλλά χάθηκε όταν έφθασε στα χέρια της ανέντιμης Χασναντάρ (διευθύντριας) του χαρεμιού. Δηλώνει, ωστόσο, ότι σε όλες τις συναλλαγές της με τους Τούρκους, «αυτή ήταν η μόνη περίπτωση που δεν έλαβε, με την συνηθισμένη καθυστέρηση», το προσυμφωνημένο ποσό της αμοιβής της.[82]

Η Walker μας πληροφορεί, ότι φιλοξενήθηκε στο θερινό χαρέμι της Πριγκίπισσας Ζηνέμπ στο Βόσπορο, γιατί είχε αναλάβει να φιλοτεχνήσει «ένα μεγάλο» σε διάσταση έργο, το ολόσωμο πορτραίτο αυτής της ευνοούμενης κόρης του σουλτάνου, της Ζηνέμπ Σουλτάνας, η οποία ήταν «παντρεμένη με έναν διάσημο αξιωματούχο», το όνομα του οποίου δεν καταγράφει.

Επισημαίνει, ότι η πρόσβαση στα χαρέμια της βασιλικής οικογένειας ήταν πολύ πιο δύσκολη σε σύγκριση με άλλα χαρέμια, και συνεπώς «γνωρίζουμε πολύ λίγο...» **για την πραγματική καθημερινή ζωή των έγκλειστων γυναικών.** Η Walker υπογραμμίζει, ότι πολύ λίγες ξένες κυρίες κατάφερναν να αποκτήσουν είσοδο στα βασιλικά χαρέμια ως απλές επισκέπτριες, και εκείνες που τα κατάφερναν το έκαναν κάτω από μία επίσημη ιδιότητα, όπως ήταν η επίσκεψη της συζύγου του Άγγλού πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη, της Λαίδη Montagu το 1717 για την οποία τα χαρέμια ήταν πάντα προετοιμασμένα για την θερμή φιλοξενία της. Ενώ η Walker διείσδυσε σε αυτόν τον χώρο, ως προσωρινή εργαζόμενη, ως επαγγελματίας-ζωγράφος, και είχε την ευκαιρία να παρακολουθήσει την πραγματική καθημερινή ζωή στο χαρέμι μιας Πριγκίπισσας, όπως έκανε αργότερα και η Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott, ως εργαζόμενη στο Χαρέμι της Αντιβασιλείας της Αιγύπτου το 1864-1866. Αναφερόμενη σε μία άλλη ζωγράφο, στην Henriette Browne, η οποία μπήκε στο χαρέμι-παλάτι της Ζηνέμπ Σουλτάνας, χάρη στην ίδια, η Walker γράφει:

«... εγώ είχα κάποτε την τυχερή ευκαιρία να εισαχθώ στον ευγενικό κύκλο μιας κυρίας, της οποίας η κοινωνική θέση, αν όχι η παγκόσμια φήμη της ως ζωγράφου, θα μπορούσε να της εξασφαλίσει συνέντευξη, (ή επίσημη επίσκεψη), με την Σουλτάνα, **αλλά καμμία επίσημη ενέργεια δεν θα της εξασφάλιζε είσοδο στην αίθουσα διδασκαλίας, μέσα στην οποία**

---

[80] Ibid., σελ. 62. [57b]
[81] Ibid., σελ. 39-40. [57a]
[82] Ibid., σελ. 40-41. [57a]

εκπαιδεύονταν τα κορίτσια (σκλάβες) στην μουσική και στον χορό, και όπου υπήρχαν τα πιο κατάλληλα μοντέλα, επειδή δεν το συνειδητοποίησαν [ότι τις έβλεπαν σαν μοντέλα], και έτσι η κυρία 'Henriette Browne', αποφεύγοντας σοφά όλες τις προσπάθειες για τελετουργική, επίσημη επίσκεψη» συνόδευσε την Walker, αθόρυβα, με αφορμή την πρόσληψη της Walker ως ζωγράφου, στο παλάτι της Πριγκίπισσας Ζηνέμπ.

Η Brown και η Walker υπήρξαν οι πρώτοι ζωγράφοι, που παρακολούθησαν σκλάβες, μέσα σε χαρέμι, κατά την διάρκεια των μαθημάτων τους στο χορό, στην μουσική κλπ. Δυστυχώς, η Walker, στο συγγραφικό της έργο, δεν δημοσίευσε εικόνες από τα μαθήματα αυτά στο χαρέμι της Πριγκίπισσας Ζηνέμπ, ενώ τα έργα της Browne, η οποία απέκτησε πρόσβαση στο χαρέμι της πριγκίπισσας, χάρη στην Walker, εκτέθηκαν αργότερα στο Παρίσι και στο Λονδίνο. Όπως γράφει: **«Καθόμασταν για αρκετή ώρα και παρακολουθούσαμε τις ομάδες κοριτσιών, που ήταν τόσο συναρπαστικές για μία ζωγράφο, που λίγο αργότερα στην έκθεση ζωγραφικής στο Παρίσι και στο Λονδίνο εκτέθηκαν τα έργα της λεπτής της δουλειάς, κυρίως εμπνευσμένης από τις σοβαρές μελέτες που έγιναν στο Σαράι του Βοσπόρου.»**[83]

Αρχικά, όταν η ζωγράφος Mary Adelaide Walker έφθασε μαζί με μία διερμηνέα της στο θερινό παλάτι αυτής της πριγκίπισσας, της Ζηνέμπ Σουλτάνας,[84] το οποίο βρισκόταν πάνω στο Βόσπορο, και παρουσιάσθηκε στο χαρέμι, στο οποίο εργάσθηκε περίπου έξη μήνες, την υποδέχθηκε στην είσοδο ο καπουντζί (kapoudji), του χαρεμιού, ή ο θυρωρός, ο οποίος εξέτασε το δικαίωμά της για είσοδο. Μετά την παρέδωσε, μαζί με την διερμηνέα της, «σε έναν πολύ ψηλό μαύρο αγά», ή ευνούχο. Οι δύο γυναίκες περίμεναν αρκετή ώρα, «όπως συνηθίζεται στην Τουρκία» μέχρι που εμφανίσθηκε μία Κιρκάσια σκλάβα και τους ανήγγειλε ότι τους περίμενε η κυρία της.[85]

Όσον αφορά το παλάτι της πριγκίπισσας, που ήταν ένα ξύλινο γιαλί (yali), η περιηγήτρια-ζωγράφος παρατήρησε, ότι το σελεμλίκι, δηλαδή το ανδρικό τμήμα του συζύγου Πασά της πριγκίπισσας, ήταν πολύ πιο απλό από το δικό της. Υπήρχε ένα ενδιάμεσο δωμάτιο, μεταξύ του χαρεμιού και του σελεμλικιού, ως αίθουσα αναμονής, όπου ο σύζυγος της πριγκίπισσας ήταν υποχρεωμένος να περιμένει την απάντηση της γυναίκας του στην αίτηση του να την επισκεφθεί. Εδώ πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι η σύζυγος του, εφ' όσον ήταν πριγκίπισσα, ανήκε σε υψηλότερη κοινωνική τάξη από τον άνδρα της. Αναμφισβήτητα, ως κόρη σουλτάνου είχε 'βασιλικό αίμα' και εθεωρείτο ανώτερη από τον άνδρα της. Επιπροσθέτως, αυτή η τελετή, ή διαδικασία της αίτησης και της αναμονής, όπως μας πληροφορεί η Walker, ηκολουθείτο σε όλες τις οικογένειες, διότι σε περίπτωση που υπήρχαν επισκέπτριες στο χαρέμι, που δεν έπρεπε να δει ακάλυπτες ο σύζυγος, απαιτείτο μία προειδοποίηση, έτσι ώστε να προλάβουν να σκεπασθούν, να κρυφθούν ή να φύγουν.[86]

---

[83] Ibid., σελ.11. [57a]

'Very few foreign ladies succeed in obtaining admittance as simple visitors into one of these serais, but I had once the fortunate opportunity of introducing into the charmed circle a lady whose social rank, if not her world-wide reputation as an artist, might have secured her an interview with the Sultana, but not official effort would have gained her admittance into the class-room, in which the girls were being trained in music and dancing, and where the most effective, because unconscious, "subjects" were to be found; therefore Madam "Henriette Browne", wisely avoiding all attempts at a ceremonial visit, came quietly with me to the palace. We sat for some time watching the groups so fascinating to an artist, and soon afterwards the art exhibitions of Paris and London were graced by the works of her delicate brush, chiefly inspired by the thoughtful studies made in the serai on the Bosphorus' .

[84] Ibid., σελ. 7. [57a]

[85] Ibid., σελ. 11. [57a]

[86] Ibid., σελ. 9. [57a],

βλέπε, επίσης, περιηγήτρια, [4] The Right Honourable Elizabeth Craven, 1785–1788.

Η Κιρκάσια σκλάβα ανήγγειλε στην περιηγήτρια και στην διερμηνέα της, ότι τους περίμενε η Ζηνέμπ Σουλτάνα και στην συνέχεια διέσχισαν ένα πολύ μεγάλο και «ωραίο σαλόνι» με γαλλική επίπλωση και είδαν την πριγκίπισσα που καθόταν επάνω σε μία μεγάλη μονοθέσια **πολυθρόνα, αντί για το παραδοσιακό ντιβάνι της Ανατολής.** Παρατηρεί, ότι η ενδυμασία της πριγκίπισσας, της ξανθιάς ευνοούμενης κόρης του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, ήταν επηρεασμένη από την **Γαλλική μόδα,**[87] και μας πληροφορεί, ότι την εποχή που ετοίμαζε το πορτραίτο της η πριγκίπισσα ήταν το πολύ 19 ετών, και ήδη παντρεμένη αρκετά χρόνια.[88]

Η Walker[89] υποστηρίζει, ότι είχε γίνει μέλος του χαρεμιού της Ζηνέμπ Σουλτάνας, στο οποίο υπήρχε μεγάλη τάξη και καθαριότητα, όπως και σε όλα τα καλά σπίτια της Τουρκίας, για περίπου έξι μήνες και ότι περνούσε τον περισσότερο χρόνο της εκεί μαζί με την **Γαλλίδα διερμηνέα** της. Όσον αφορά την εκτέλεση του ζωγραφικού της έργου περιγράφει και αναφέρει, εκτός από το μοντέλο της και τις δυσκολίες που συνάντησε.[90]

"A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London, G.G. J. and J. Robinson, 1789.

[87] [57a] Mary Adelaide Walker.

"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a], Volume II., [57b]. Volume I, [57a], σελ. 12.

Μας πληροφορεί ότι και αυτή, η ευνοούμενη πριγκίπισσα κόρη σουλτάνου, υπήρξε θύμα της κρατικής πολιτικής, σχετικά με τους αρσενικούς διαδόχους του Σουλτάνου. Το μεγαλύτερο παιδί της πριγκίπισσας, ένα αγόρι, είχε ζήσει μόνο λίγες ημέρες, «πιθανόν ήταν ένα από τους τελευταίους γιους της βασιλικής πριγκίπισσας καταδικασμένος από το αμείλικτο και βάρβαρο έθιμο, για κρατικούς λόγους, ανομολόγητους άλλά σίγουρης καταστροφής.» Από εκείνη την εποχή, όπως υπογραμμίζει, αυτό το έθιμο 'που σχεδόν είχε την ισχύει του νόμου' είχε καταργηθεί.

[88] Ibid., σελ. 12. [57a]

«θα την ονομάσουμε Zeineb», γράφει. Ίσως να μην ήταν το πραγματικό της όνομα.

Μας πληροφορεί, επίσης, ότι και αυτή η ευνοούμενη κόρη υπήρξε θύμα της κρατικής πολιτικής σχετικά με τους αρσενικούς διαδόχους του Σουλτάνου. Το μεγαλύτερο παιδί της, ένα αγόρι είχε ζήσει μόνο λίγες ημέρες, «πιθανόν ήταν ένα από τους τελευταίους γιους της βασιλικής πριγκίπισσας καταδικασμένος από το αμείλικτο και βαρβαρο έθιμο, για κρατικούς λόγους, ανομολόγητους άλλά σίγουρης καταστροφής.» Από εκείνη την εποχή, υπογραμμίζει ότι αυτό το έθιμο 'που σχεδόν είχε την ισχύει του νόμου' έχει καταργηθεί.

[89] Ibid., [57a]

«Έγινα μέλος του χαρεμιού της Zeineb Σουλτάνας, για περίπου έξη μήνες, και περνουσα το περισσότερο χρόνο μου εκεί, μαζί με την διερμηνέα μου, 'my drogmanesse', μία Γαλλίδα.»

[90] Ibid., σελ. 14. [57a]

10.2 Το μοντέλο της ζωγράφου, η Πριγκίπισσα Zeineb και οι σκλάβες της δεν φυτοζωούσαν στο χαρέμι: Μαθήματα ανάγνωσης, πιάνου, χορού, παντομίμας, ακροβατικών, αριθμητικής, μουσικής, θρησκείας, εβδομαδιαίες εκδρομές, και αθλητικές δραστηριότητες, όπως η ιππασία και το κουπί, ψυχαγωγία και διασκέδαση.

Όπως μας πληροφορεί η ίδια η ζωγράφος, το μοντέλο της η η Ζηνέμπ Σουλτάνα, επηρεασμένη από την δυτική μόδα ('moda a la franc'), φορούσε ένα λευκό Ευρωπαϊκού τύπου φόρεμα με μείγματα της Ανατολίτικης ενδυμασίας. Το πάνω μέρος του ενδύματος θύμιζε το βραδινό φόρεμα δεξιώσεων μιας Ευρωπαίας κυρίας, και από την μέση και κάτω «το ανατολίτικο αντάρι (antary')", ένα φόρεμα με μακριά ουρά που μόνο οι ελεύθερες γυναίκες μπορούν να επιτρέψουν να σέρνεται μεγαλόπρεπα από πίσω τους,»[91] καθώς και υπέροχα κοσμήματα με πολύτιμες πέτρες, κυρίως διαμάντια.

Αυτό που δυσκόλευσε την ζωγράφο στην εκτέλεση του έργου της ήταν το γεγονός ότι η πριγκίπισσα, το μοντέλο της, άλλαζε συνέχεια την ενδυμασία της.[92] Δεύτερη δυσκολία ήταν, ότι αναγκάσθηκε, όπως επισημαίνει η Walker, να κατασκευάσει η ίδια μόνη της την κορνίζα αυτού του ολόσωμου έργου. Όταν τελείωσε τον πίνακα, σύμφωνα με τις ορθόδοξες συνήθειες τους, έπρεπε να κρυφθεί από τα βλέμματα των ανδρών, που έκαναν τις σκληρές δουλειές του παλατιού ή να κρυφθεί σε μία σκοτεινή ντουλάπα,[93] ή εάν ήταν πολύ μεγάλο, τοποθετούσαν κουρτίνες στην κορνίζα. Στο πορτραίτο της Ζηνέμπ Σουλτάνας, τελικά, τοποθετήθηκε μία λευκή μεταξένια κουρτίνα.[94]

Στο χαρέμι της πριγκίπισσας υπήρχαν δύο μικρά κοριτσάκια, η Ta'asnevin και η Ghevheri. Η πρώτη ήταν όμορφη, ξανθιά και γαλανομάτα και εκπαιδευόταν, για να δοθεί στο μέλλον, ως **δώρο** από την πριγκίπισσα στον Σουλτάνο πατέρα της. Η δεύτερη, που αποδείχθηκε ασθενική και είχε κάποια αναπηρία, υιοθετήθηκε από φιλανθρωπία και πήρε τον τίτλο της **'χανούμ', έναν τίτλο που κατείχαν μόνο η ελεύθερες Μουσουλμάνες- έγγαμες και άγαμες.**[95] Αργότερα, μετά τον θάνατο του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, το 1861, μαθαίνουμε, ότι αυτό το 'ασθενικό' κοριτσάκι εξελίχθηκε σε μία ευφυή και έξυπνη γυναίκα, που ενέπνευσε τον επόμενο Σουλτάνο, Αμπτούλ Αζίζ, με το πνεύμα της, και την οποία, όταν ανέβηκε στον θρόνο, την μετέφερε στο Σαράι και έγινε η ευνοούμενή του.[96]

Η Walker έβρισκε ότι **η ζωή στο 'γυναικείο χαρέμι' της πριγκίπισσας ήταν ευχάριστη και δημιουργική. Αυτό δεν μας εκπλήσσει, διότι στο χαρέμι αυτό, όπως θα δούμε στην συνέχεια, είχαν καλλιεργηθεί πρωτότυποι για την εποχή μηχανισμοί ή στρατηγικές ψυχικής επιβίωσης, ή ψυχικής αυτοάμυνας, μέσω της διδακτικής απασχόλησης και την καλλιέργεια της μουσικής παιδείας.**

---

[91] Ibid., σελ. 22. [57a]
[92] Ibid., σελ. 18. [57a]
[93] Ibid., σελ. 17. [57a]
[94] Ibid., σελ. 18. [57a]
[95] Βλεπε Κεφάλαιο III.
[96] [57a] Mary Adelaide Walker
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a], Volume II., [57b]. Volume I, [57a]. σελ. 19. [57a]

Επίσης, σε αντίθεση με την εμπειρία της Emmeline Lott στο βασιλικό χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, και σε εκείνο του Σαράι του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, τα κατώτερα στην ιεραρχία μέλη του χαρεμιού συμπεριφέρονταν, στην Αγγλίδα ζωγράφο Mary Walker, φιλικά.[97] Η Walker δεν αντιμετώπισε προβλήματα στο 'γυναικείο χαρέμι' της πριγκίπισσας επειδή ήταν μη-Μουσουλμάνα και δεν αναφέρει προβλήματα με τους ευνούχους, όπως στην περίπτωση της εργαζόμενης στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, Αγγλίδας γκουβερνάντας Lott, την οποία αποκαλούσαν άπιστο χριστιανικό σκυλί. **Η Walker δηλώνει, ότι το ατελιέ της στο παλάτι της πριγκίπισσας είχε γίνει το σαλόνι όλων των έγκλειστων γυναικών.**[98] Οι έγκλειστες γυναίκες αυτού του 'γυναικείου χαρεμιού', θα δούμε, περνούσαν τις ημέρες τους πιο δημιουργικά, με κάποια απασχόληση που δεν παρατηρούμε, τουλάχιστον στα 'ανδρικά' χαρέμια, του Σαράι και της Αντιβασιλείας.

Για παράδειγμα, κάθε πρωί στο παλάτι της πριγκίπισσας ξεκινούσαν τα μαθήματα των μικρών δούλων. Τρεις ιθαγενείς δάσκαλοι είχαν προσληφθεί: ένας μουεζίμ (**muezzim**), ένας ιμάμης, και μία γυναίκα Χότζας (ιερέας). Ανάλογα με την ηλικία των μαθητριών, εμάθαιναν λίγη αριθμητική, να διαβάζουν και να γράφουν, την Αραβική και την Τούρκική γλώσσα, και η γυναίκα Χότζας-ιερέας δίδασκε θρησκευτικά στα μεγαλύτερα κορίτσια. Η πριγκίπισσα είχε προσλάβει και πολλούς Ευρωπαίους για διάφορα μαθήματα, όπως για το μάθημα της μουσικής και του χορού, τα οποία διδάσκονταν σε ξεχωριστό κτήριο. Η δασκάλα πιάνου, συνήθως, είχε δύο ή τρεις μαθήτριες, και «ορισμένες φορές παραδίδονται μαθήματα **'kanoon'** και **'ood,'** που είναι έγχορδα μουσικά όργανα που χρησιμοποιούνται πολύ στην Αίγυπτο και στην Συρία.» Το απόγευμα, που τελείωναν τα μαθήματα,[99] γέμιζε η μεγάλη αίθουσα από κορίτσια, και άνοιγαν οι πόρτες των κήπων, όπου τα κορίτσια κυκλοφορούν χωρίς το γιασμάκι και το φερετζέ, διότι οι τοίχοι ήταν πελώριοι.

Κάθε Πέμπτη πρωί, τα κορίτσια φορούσαν το φερετζέ και το γιασμάκι, έμπαιναν στις άμαξες, κάτω από την επίβλεψη μιας κάλφας (διευθύντριας) και την προστασία ενός αγά (ευνούχου) ή ενός αΐβάς(**aiwass**), που συνήθως ήταν Αρμένιοι εργαζόμενη, για να πάνε μία εκδρομή από την οποία επέστρεφαν στην δύση του ηλίου.[100]

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η πληροφορία της Walker, σύμφωνα με την οποία η Πριγκίπισσα Ζηνέμπ είχε κάποιες **αθλητικές δραστηριότητες**, συνήθως την ιππασία και το κουπί. **«Για να καταπολεμήσει την ανία της»**, όπως σημειώνει η Walker, η πριγκίπισσα έκανε κουπί σε μία βαρκούλα μέσα στην μικρή λίμνη του περιορισμένου εξωτερικού χώρου του χαρεμιού, επαναλαμβάνοντας τις ίδιες κυκλικές κινήσεις χωρίς να πηγαίνει ή να φθάνει πουθενά. Για να αποφύγει την πλήξη αυτής της δραστηριότητας, στην συνέχεια έκανε **ιππασία**, αλλά πάλι και αυτή μέσα στους περιορισμένους εξωτερικούς χώρους του χαρεμιού, κάνοντας πάλι την ίδια επαναλαμβανόμενη κυκλική διαδρομή.[101]

---

[97] Ibid., σελ. 18. [57a]
[98] Ibid., σελ. 18. [57a]
[99] Ibid., σελ. 28. [57a]
[100] Ibid., σελ. 29. [57a]
[101] Ibid., σελ. 29. [57a]

10.2.1 Η γυναικεία στρατιωτική μπάντα του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ.

Η περιηγήτρια περιγράφει τα μαθήματα της γυναικείας στρατιωτικής μπάντας του Σουλτάνου Αμπτούλ-Μεζίντ. Όπως μας πληροφορεί, υπήρχε ένα δωμάτιο με πολλά παράθυρα, όπου δεκαπέντε ή είκοσι γυναίκες και κορίτσια συγκεντρωμένες και καθισμένες σε κύκλο, έπαιζαν διάφορα μουσικά όργανα. Στο κέντρο του κύκλου αυτού, ήταν ένας άνδρας που φορούσε γυαλιά, καθισμένος μπροστά σε ένα γραφείο, ο οποίος κτυπούσε τους χρόνους. Ήταν η μουσική μπάντα του σουλτάνου, που απετελείτο κυρίως από **Κιρκάσιες** και **Γεωργιανές**, που έκαναν μαθήματα μουσικής «κάτω από την προστασία» ενώ ψηλού μαύρου ευνούχου, που καθόταν κοντά σε μία πόρτα. Φλογέρα έπαιζε η Ιμπρικντάρ Ουστα ('Ibrikdar Ousta'), μία ψηλή γυναίκα ανοιχτόχρωμη με σκούρα ξανθά μαλλιά.[102] «Να έχεις ανοικτή επιδερμίδα, και ανοιχτόχρωμα μαλλιά και γαλανά ή γκρίζα μάτια, θεωρείσαι ωραία, σύμφωνα με τα κριτήρια της ομορφιάς στην Ανατολή.»,[103] υπογραμμίζει η ζωγράφος. Η **Γεωργιανή** Σουζί-Ντίλ (Souzy-Dil) έπαιζε το βιολοντσέλο... η γαλανομάτα Ντελφεράτ (Delferat) έπαιζε το διπλό-μπάσο, ενώ η Γιλντίζ (Yildiz) 'η σταρ'[104] κρατούσε ένα μικρό βιολί. Η Γιλντίς (Yildiz) ήταν από την **Αμπχαζία** ('Abkahasse), μία άγρια ορεινή φυλή», και δεν είχε, όπως παρατηρεί η Walker, τα λεπτά χαρακτηριστικά των άλλων Τσερκέσων (Κιρκάσιων).[105]

Αυτή «Η στρατιωτική μπάντα οργανώθηκε χωρίς καμμία σκέψη στην θηλυκή [σωματική] αδυναμία», όπως παρατηρεί η Walker και προσθέτει, ότι ένα κορίτσι πάλευε με το κέρας, το Γαλλικό πνευστό όργανο, άλλη με την τρομπέτα, δύο η τρεις κούραζαν τα πνευμόνια τους με τα φλάουτα, άλλες έπαιζαν τα 'ντραμς' [drums] ή τα τύμπανα και τα κύμβαλα, υπογραμμίζοντας ότι «Ενώ ασκούνταν με τον δάσκαλο, οι γυναίκες φορούσαν ένα κομμάτι μουσελίνα πάνω από το κεφάλι τους και τους ώμους τους, πολύ γραφικό και ελκυστικό, αν και δεν αρκούσε για να καλύψει τον υποτιθέμενο σκοπό της απόκρυψης του προσώπου.»[106]

Στο ίδιο δωμάτιο, όπου μελετούσε η μπάντα, στην άλλη άκρη γινόταν το **μάθημα της παντομίμας.** Επίσης, στην αίθουσα χορού, οι μαθήτριες διδάσκονταν Τουρκικούς και Γαλλικούς χορούς. Στο ισόγειο ένας Εβραίος δάσκαλος παρέδιδε μαθήματα **ακροβατικών**, και η Walker παρατηρεί, ότι για ακροβάτισσες είχαν επιλεγεί τα πολύ μικρά παιδάκια.[107]

Με την δύση του ηλίου, ανακοίνωναν τον ερχομό του αϊβάς (aiwass) και τότε εξαφανίζονται όλες οι γυναίκες. Ξαφνικά έμπαινε μέσα στην αίθουσα ένας ευνούχος, τον οποίον ακολουθούσε ο αϊβάς (aiwass), κρατώντας ένα μεγάλο δίσκο επάνω στο κεφάλι του, που είχε τον δείπνο τους. Άφηνε τον δίσκο κάτω και εξαφανιζόταν «χωρίς να σηκώσει το βλέμμα του.» Τα κορίτσια επέστρεφαν και συγκεντρώνονταν γύρω από το δίσκο και το προετοίμαζαν, **σύμφωνα με την ιεραρχία**, δηλαδή πρώτα εσέρβιραν το τραπέζι της

---

[102] Ibid., σελ. 31. [57a]
[103] Ibid., σελ. 32. [57a]
[104] ('the star')
[105] Ibid., σελ. 33. [57a]
[106] Ibid., σελ. 34. [57a]
[107] Ibid., σελ. 35. [57a]

Χασναντάρ ούστα ('khasnadar ousta'),[108] δηλαδή της Γενικής Διευθύντριας και Ταμίας ή 'υπουργού οικονομικών' του χαρεμιού. Εν τω μεταξύ, ετοποθετούντο άλλοι δίσκοι σε διάφορα άλλα σημεία των διαδρόμων, και όλες γευματίζουν με την σειρά τους, ανάλογα με την θέση τους στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού.[109]

10.2.2 Ψυχαγωγία και Διασκέδαση στο χαρέμι της πριγκίπισσας.

Η Walker περιγράφει και μία σκηνή διασκέδασης και συγκέντρωσης γυναικών. Σημειώνει, ότι είχε προγραμματισθεί μία γυναικεία δεξίωση, μία βραδιά ψυχαγωγίας προς τιμή ορισμένων χανούμ, δηλαδή ελεύθερων Μουσουλμάνων γυναικών, που επισκέπτονταν την Πριγκίπισσα Ζηνέμπ. Το πρόγραμμα συμπεριελάμβανε χορό, μουσική και παντομίμα, και τελείωσε με μία **δεξίωση-ευρωπαϊκού τύπου.**

Τέτοιου είδους ψυχαγωγικές συγκεντρώσεις συνηθίζονταν στο παλάτι, παρατηρεί η Walker, **«Άλλο τι μπορούν να κάνουν αυτές οι αξιολύπητες ('poor') γυναίκες, οι οποίες δεν έχουν μάθει ακόμα να χρησιμοποιούν τον χρόνο τους παραγωγικά, για να περάσουν οι πληκτικές ώρες τους;»**[110]

Δύο κοριτσάκια, μεταμφιεσμένα σε κλόουν, εκτέλεσαν κάποιο κωμικό χορό, και μετά ακολούθησαν πολλές μουσικές συνθέσεις, ορισμένες Τούρκικες, και άλλες από τις όπερες της εποχής. Στην συνέχεια παρουσιάσθηκαν οι Τούρκικοι χοροί, και μετά από ένα μικρό διάλειμμα ξεκίνησε το πρόγραμμα της παντομίμας.[111]

Το δυτικό θέμα του **θεατρικού έργου** που ανέβασαν, σύμφωνα με την περιηγήτρια, δεν πλησίαζε την πραγματικότητα της δυτικής ζωής για την οποία **είχαν άγνοια, εξ αιτίας του εγκλεισμού τους στο χαρέμι: «...πως θα μπορούσαν να ελπίζουν να αποδώσουν και να πλησιάσουν τα πραγματικά χρώματα των σκηνών/εικόνων της Ευρωπαϊκής ζωής, για την οποία δεν γνωρίζουν τίποτα και δεν ήταν δυνατόν να μπορούσαν να καταλάβουν τα πιο απλά του στοιχεία;»**[112]

Την θεατρική παράσταση ακολούθησε ένας χορός «a la franca", δηλαδή δυτικού τύπου, για την προετοιμασία του οποίου οι γυναίκες σύχναζαν στο ατελιέ της ζωγράφου στο χαρέμι για να ζητήσουν τις συμβουλές της.[113]

Η περιηγήτρια μας πληροφορεί, επίσης, ότι χρόνια μετά από τον θάνατο του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, είχε ενημερωθεί για τις αλλαγές στο συγκεκριμένο χαρέμι, το οποίο είχε χάσει πια αυτή την λάμψη του και στο οποίο είχε επιστρέψει η ζωγράφος-περιηγήτρια για να εργασθεί ξανά.[114]

---

[108] ή η Χασναντάρ Ουστα, ("Hasnadar Ousta"), όπως καταγράφτηκε στην πυραμιδική ιεραρχία του μεγάλου χαρεμιού του σαράι τον 19ο αιώνα. (Βλέπε αρχή του Κεφαλαίου ΙΙ.).

[109] Ibid., σελ. 30. [57a]
Βλέπε «Ιεραρχία των Γευμάτων» ή «Η ιεραρχία στο Φαγητό»

[110] [57a] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London. Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a]. Volume II., [57b]. Volume I, [57a], σελ. 36.

[111] Ibid., σελ. 36. [57a]

[112] Ibid., σελ. 37. [57a]

[113] Ibid., σελ. 37. [57a]

[114] Ibid., σελ. 38. [57a]

10.3 Η Μουσική Παιδεία, ο χορός, το τραγούδι και η εκμάθηση ενός μουσικού οργάνου, μέρος της εκπαίδευσης των θηλυκών σκλάβων.

Η ψυχαγωγία ανήκε αποκλειστικά στην αρμοδιότητα των κατώτερων δούλων των Οθωμανικών χαρεμιών. Ο χορός, το τραγούδι, και η εκμάθηση ενός μουσικού οργάνου, αποτελούσαν μέρος της εκπαίδευσης των εξισλαμισμένων σκλάβων με αποκλειστικό σκοπό την ψυχαγωγία των αρσενικών ιδιοκτητών τους ή των ιδιοκτητριών τους ή των έγκλειστων γυναικών της ανώτερης πυραμιδικής ιεραρχίας των χαρεμιών, καθώς και των επισκεπτριών τους.

Ποτέ δεν χόρευαν μαζί τα δύο φύλα. Γι αυτόν τον λόγο η μαρτυρία της Marie Dejean-Millingen,[115] (Μελέκ Χανούμ) είναι **μοναδική στο είδος της,** όπως αναφέραμε νωρίτερα,[116] δεν είδε μόνο τον Σουλτάνο Μαχμούτ ΙΙ να χορεύει έναν Ευρωπαϊκό χορό με μία γυναίκα, κατώτερή του, δηλαδή την πρώην Κιρκάσια σκλάβα Ναζίμπ Χανούμ, την υιοθετημένη κόρη της αδελφής του με την οποία ήταν ερωτευμένος, αλλά είναι η πρώτη γυναίκα που **είδε έναν Σουλτάνο να χορεύει, όπως έκανε ο Σουλτάνος Μαχμούτ στο χαρέμι της αδελφής του Ασμέ/Εσσεμέ Σουλτάνα.** Σε αυτό το σημείο, οφείλουμε να επαναλάβουμε, ότι η μητέρα του Σουλτάνου Μαχμούτ υπήρξε πρώην Γαλλίδα σκλάβα.[117]

Αρκετές ήταν οι περιηγήτριες που επιβεβαιώνουν, ότι ο χορός και η μουσική αποτελούσαν αποκλειστικά μέρος της εκπαίδευσης των σκλάβων, και καμία περιηγήτρια δεν είδε άνδρα (Τούρκο) να χορεύει.

Από το 1717, για παράδειγμα, σε επιστολή της από την Αδριανούπολη η Lady Montagu μας πληροφορεί, ότι μέρος της εκπαίδευσης μιας σκλάβας ήταν ο χορός και η μουσική.[118] Εκτός που χόρευαν και τραγουδούσαν μέσα στα

---

[115] Βλέπε, [45a], [45b] 1828-1870 Melek Hanum , (Marie Dejean- Millingen, Wife of H.H. Kibrizli-Mehemet Pasha)

1. THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a].
2. Kibrizli-Mehemet Pacha KIBRIZLI-MEHEMET-PACHA (Mme). Trente Ans dans les harems d'Orient.—Souvenirs intimes de Melek-Hanum, femme de S... le grand-vezir (1840-1870). Paris, Denta, 1875. in-12, portrait photographie, demi-toile.)
3. SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b].

[116] Βλέπε υποκεφάλαιο «Τα παιδιά αυτών των εξισλαμισμένων γυναικών, οι Σουλτάνοι».

[117] Σύμφωνα με την Γαλλίδα περιηγήτρια [10], Mme. de la Ferte-Meun, η μητέρα του Σουλτάνου Μαχμούτ ήταν Αμερικανό-Γαλλικής καταγωγής.

-[10] Mme de la Ferte-Meun, 1816-1819.

Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. 485p. Engraved 8 Vo. (πρώτη έκδοση 1821).

[118] [3] 1715, 1716 - 1718 Lady Mary Wortley Montagu or Lady Mary Pierrepont .

[3α] -"An Additional Volume to the letters of the Right Honourable M....y W....y M.....e: Written, during her travels in Europe, Asia and Africa, to Persons of Distinction, Men of Letters, &c. in different Parts of Europe which contain, Among other curious Relations, Accounts of the policy and manners of the Turks, Drawn from Sources that have been inaccessible to other Travellers." LONDON: Printed for T. Becket and P.A. de Hondt, in the Strand. MDCCLXVII. [3a].

[3β] - LETTERS OF the RIGHT HONOURABLE LADY M - - Y W - - - Y M- - - E: Written, during her TRAVELS in EUROPE, ASIA AND AFRICA, TO Persons of Distinction, Men of Letters, &c. in different PARTS of EUROPE. WHICH CONTAIN, Among other CURIOUS Relations, ACCOUNTS of the POLICY and MANNERS of the TURKS; Drawn from Sources that have been inaccessible to other Travellers. THE SECOND EDITION. VOL. III. LONDON: Printed for T. BECKET and P. A. D E HONDT, in the Strand. MDCCLXIII. (1718). [3b]

[3c]- THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c]

Οθωμανικά χαρέμια, οι σκλάβες έπαιζαν το λαούτο και την κιθάρα-«lute/ guitar».[119]

Γνωρίζουμε, ότι ο Σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ είχε ένα τακτικό γυναικείο μπαλέτο (*'Corps de Ballet'*), δηλαδή χορεύτριες που «χόρευαν χωρίς τα κάλυπτρα (πέπλα) ή το *'shintyan'* μπροστά στον Τούρκο Υψηλότατο.»,[120] όπως μας πληροφορεί στην Κωνσταντινούπολη η Emily A. Beaufort, το 1859.

Το 1881, στην Κωνσταντινούπολη, η Dowager Marchioness of Dufferin and Ava και η συνοδός της, όπως ήδη αναφέραμε, επισκέφθηκαν την κόρη του περίφημου Μεχεμέτ Αλί της Αιγύπτου, την Πριγκίπισσα Ζηνήμπ (Zeneib).[121] Στο χαρέμι της πριγκίπισσας στο Βόσπορο που απετελείτο από περίπου εκατό κορίτσια, η περιηγήτρια σημείωσε, ότι περίπου δέκα σκλάβες έπαιζαν διάφορα μουσικά όργανα προς τιμή των επισκεπτριών της πριγκίπισσας. «Η μουσική ήταν Τούρκικη και πολύ **περίεργη** και **μονότονη**. Ένα κορίτσι έπαιζε βιολί και πολλές άλλες ντέφια, και τραγουδούσαν, «ή μάλλον **μουρμούριζαν**, κάποιο μελαγχολικό ποιηματάκι.» Μετά, μία άλλη ομάδα κοριτσιών έπαιξε Αιγυπτιακή μουσική η οποία, όπως σημειώνει η περιηγήτρια, διέφερε ελάχιστα από την Τούρκικη «με διαφορετικά μουσικά όργανα και ελάχιστη διαφορά στην μουσική...»[122] **Η περιηγήτρια ρώτησε την Πριγκίπισσα Χαλίμ, που βρισκόταν και εκείνη εκεί σε επίσκεψη, εάν οι γυναίκες χόρευαν μαζί και εκείνη απάντησε «δεν θα υπήρχε καμμία γοητεία σε αυτό,» υπογραμμίζοντας ότι θα προτιμούσε να ταξιδεύει παρά να πηγαίνει σε χορούς.**[123]

Σε δεύτερη επίσκεψή της ίδιας περιηγήτριας στην Πριγκίπισσα Ζηνέμπ, δύο σκλάβες από την Συρία κάθονταν στο πάτωμα και τραγουδούσαν και η περιηγήτρια και η φίλη της, της οποίας τον όνομα δεν μας το δίνει, κάθισαν «στα τιμητικά καθίσματα» και τις προσέφεραν καφέ και τσιγάρα. **Σε λίγο, οι δύο τραγουδίστριες σηκώθηκαν και άρχισαν να χορεύουν, κουνώντας ελαφρώς τους ώμους τους, κυματίζοντας τα χέρια τους, και με τα δάχτυλά τους κάνοντας μικρούς ήχους σαν καστανιέτες.**[124]

Το 1882, η ίδια περιηγήτρια ήταν προσκεκλημένη σε ένα Αιγυπτιακό γάμο, στο οποίο χόρευαν τέσσερα κορίτσια για να ψυχαγωγήσουν τις καλεσμένες. Τα κορίτσια αυτά, όπως παρατήρησε, **ακολουθούσαν την κίνηση του κορμιού τους, έστριβαν και λύγιζαν το σώμα τους με χάρη, αλλά η περιηγήτρια ενοχλήθηκε από «τις συσπάσεις» των κορμιών τους: «Τραντάζονται ολόκληρες παντού και έχουν ένα τρόπο να κινούν το στομάχι τους_αδιανόητο_και εξαιρετικά άσχημο και περίεργο.»**[125] **Εδώ πρέπει να τονίσουμε, ότι οι δυτικές περιηγήτριες του 19ου αιώνα γενικά, δεν εκτιμούσαν τους χορούς και την μουσική των Τούρκων σε σημείο που τους ενοχλούσε.**

Το 1883, στην Αίγυπτο, η Dowager Marchioness of Dufferin and Ava επισκέφθηκε και το χαρέμι της Πριγκίπισσας Σαήντ, της χήρας ενός πρώην Κεντίβ,[126] η

---

[119] Ibid. [3]
[120] [32b] Emily A. Beaufort
EGYPTIAN SEPULCHRES AND SYRIAN SHRINES, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. Volume II., [32β], σελ. 389.
[121] Ibid., σελ. 155. [37]
[122] Ibid., σελ. 155-156. [37]
[123] [37] THE DOWAGER MARCHIONESS OF DUFFERIN AND AVA, 1879, 1881-1884
"MY RUSSIAN AND TURKISH JOURNALS" by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc. with illustrations. London: John Murray, Albermarle Stret, W. 1916. [37], σελ. 157.
[124] Ibid., σελ. 182-183. [37]
[125] Ibid., σελ. 237. [37]
[126] Ibid. [37]

οποία, όπως υπογραμμίζει και όπως ήδη αναφέραμε στα χαρέμια των πριγκιπισσών, **έγραφε ποίηση με «αντιστασιακό χαρακτήρα.»** Κατά την διάρκεια της επίσκεψης της στο χαρέμι αυτής της πριγκίπισσας, η περιηγήτρια σημειώνει ότι γυναίκες μουσικοί έπαιζαν Αραβική μουσική και τέσσερα κορίτσια χόρευαν.[127]

10.3.1 «Ο χορός του εξαρθρωμένου γοφού», «ένα υπέροχο γυμναστικό κατόρθωμα», «Οι Τουρκάλες χορεύουν πολύ λίγο με τα πόδια τους»[128]

Οι χορεύτριες, όπως μας πληροφορεί η η Dowager Marchioness of Dufferin and Ava , ήταν ντυμένες με ένα είδος κορμάκι με χρώμα βαθύ ροζ και με μία 'διαιρεμένη/τεμαχισμένη ανοιχτή φούστα'[129] που άγγιζε το έδαφος. Αρχικά σημειώνει, ότι ο χορός ήταν ο συνηθισμένος, και ότι «θα μπορούσαμε να το αποκαλέσουμε/ ονομάσουμε **ο χορός του εξαρθρωμένου γοφού**, τον οποίον επαναλάμβαναν με μπουκάλια νερού στερεωμένα επάνω στα κεφάλια τους.» Στην συνέχεια, εκτέλεσαν, όπως γράφει, **«ένα υπέροχο γυμναστικό κατόρθωμα».** Τοποθετήθηκε ένα δαχτυλίδι στο πάτωμα, και οι χορεύτριες λύγιζαν το κορμί τους και έπεφταν προς τα πίσω. Μετά ακολούθησε ένας ερωτικός Τυνησιακός χορός, στον οποίο οι χορεύτριες κρατούσαν μαντήλια τα οποία κουνούσαν με αρκετή χάρη, και με τα οποία σκούπιζαν, υποτίθεται, τα δάκρυα από τα μάτια τους. Προσθέτει, ότι μετά από αυτόν τον Τυνησιακό χορό, ακολούθησε ένας Κιρκάσιος χορός, ο οποίος συνοδευόταν με τραγούδι.[130] Οι χοροί αυτοί είχαν σκοπό την ψυχαγωγία των γυναικείων καλεσμένων.

Το 1836, η Julia Pardoe μας πληροφορεί, ότι οι γυναίκες τραγουδούσαν και χόρευαν στην γέννηση ενός μωρού, χωρίς να αναφέρει εάν ανήκαν στο νομικό καθεστώς της δουλείας. Η Pardoe είχε λάβει πρόσκληση να επισκεφθεί την σύζυγο του καντί (cadi) της Τσερκέζης[131] το ίδιο βράδυ μετά την γέννα του πρώτου αρσενικού παιδιού του. Μας πληροφορεί, ότι ήταν το έθιμο της ευκατάστατης τάξης των Τούρκων να δέχονται επισκέπτριες για επτά ημέρες μετά την γέννα του πρώτου αρσενικού παιδιού μέχρι τα μεσάνυχτα. Η μητέρα του μωρού, η Haise Hanoum, ήταν μόνο δεκαέξι ετών και ο σύζυγός της ήταν ογδόντα. Μας πληροφορεί, επίσης, ότι οι γυναίκες τραγουδούσαν και έπαιζαν τα ντέφια,[132] και ότι υπήρχε και μία χορεύτρια που χόρευε Τούρκικους χορούς, χωρίς να αναφέρει αν ανήκε στο νομικό καθεστώς της δουλείας, ή αν ήταν ελεύθερη Μουσουλμάνα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η δήλωσή της ότι: **«Οι Τουρκάλες χορεύουν πολύ λίγο με τα πόδια τους.»**[133] Δεν διευκρινίζει, όμως, εάν οι γυναίκες, που τραγουδούσαν και έπαιζαν τα ντέφια, ήταν Χανούμ, δηλαδή ελεύθερες Μουσουλμάνες, ή εξισλαμισμένες σκλάβες. Γράφει, επίσης, ότι οι γυναίκες που

(the widow of an ex-Khedive)

[127] Ibid., σελ. 296. [37]

[128] [40a] 1835-1836 MISS JULIA PARDOE, 1835-1836.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols. Volume I., [40a], σελ. 96-102.

[129] "divided skirt"

[130] [37] THE DOWAGER MARCHIONESS OF DUFFERIN AND AVA, 1879, 1881-1884.
'MY RUSSIAN AND TURKISH JOURNALS' by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc. with illustrations. London. John Murray, Albermarle Stret, W. 1916. [37], σελ. 296-297.

[131] 'cadi of Tzerghe'

[132] Ibid., σελ. 96. [40a]

[133] Ibid., σελ. 96-102. [40a]

τραγουδούσαν «**έκραζαν** με την σειρά τους» και γενικά βρήκε ολόκληρη την σκηνή αυτή τελείως **εξωπραγματική**.[134]

Εκτός από την Marie Dejean Millingen, αργότερα Μελέκ Χανούμ, που είδε τον σουλτάνο Μαχμούτ Β' να χορεύει, καμμία άλλη περιηγήτρια, όσον αφορά τους Μουσουλμάνους, δεν είδε τα δύο φύλα να χορεύουν μαζί.

10.3.2 «Η Χορευτική Μανία των Ελλήνων της Σινώπης».

Σε αντίθεση με τους Μουσουλμάνους, που τα δύο φύλα δεν χόρευαν ποτέ μαζί, οι Έλληνες και οι Ελληνίδες όλων των ηλικιών, συμμετείχαν μαζί στην χορευτική διαδικασία.

Η Annie Jane Harvey μας πληροφορεί, ότι η πόλη της Σινώπης, το 1870, ήταν διχοτομημένη ή διαιρεμένη σε δύο συνοικίες, στην μία κατοικούσαν οι Τούρκοι και στην άλλη οι Έλληνες[135] (Πόντιοι). Παρατηρεί ότι **«Εδώ ο χορός ήταν μία τέλεια/απόλυτη μανία με τους Έλληνες όλων των ηλικιών και όλων των τάξεων.»**[136]

Κάθε βράδυ όλοι οι Έλληνες, και των δύο φύλων και όλων των ηλικιών, **χόρευαν μαζί όλες τις εποχές του χρόνου**. Η περιηγήτρια τονίζει, ότι **ο βαθμός της σημαντικότητας του χορού, για τους Έλληνες της Σινώπης, διακρινόταν από τον τρόπο που κατασκεύαζαν τις οικίες τους.** Δηλαδή, αν και οι οικίες τους ήταν συνωστισμένες, πρώτα σχεδίαζαν μία μεγάλη αίθουσα χορού ('salle de danse'), για τους χειμερινούς μήνες «έτσι ώστε να απολαμβάνουν τα αγαπημένα τους Ρωμαίικα (Romaika)». Σημειώνει, επίσης, ότι παρά τον συνωστισμό, οι οικίες τους διατηρούνταν απόλυτα καθαρές.

Παρατηρεί, ότι οι γυναίκες της Σινώπης, δηλαδή οι **Πόντιες**, ήταν πολύ ωραίες γυναίκες, έμοιαζαν με τα αρχαία Ελληνικά αγάλματα, είχαν ανοικτόχρωμο δέρμα και μαλλιά κοκκινωπά ή ξανθά.[137] Σε αντίθεση με τους Τούρκους κατοίκους της Σινώπης, όπως υπογραμμίζει η Harvey, οι Έλληνες είχαν το δικαίωμα να βλέπουν το πρόσωπο της μελλοντικής τους γυναίκας, καθώς και όλων των γυναικών. Παρατηρεί, επιπλέον, ότι σε αντίθεση με τις ηλικιωμένες Τουρκάλες, οι ηλικιωμένες Ελληνίδες διατηρούσαν την ομορφιά και το κάλλος τους, υπογραμμίζοντας, ότι, ιδιαίτερα στις χώρες της Ανατολής ήταν πολύ σπάνιο να βρεθούν γυναίκες της φτωχής τάξης, που δεν είχαν γεράσει πρόωρα. Διακρίνει την **«εξαιρετική καλή φύση και διάθεση»** όλων των Ελλήνων της Σινώπης,[138] και προσθέτει, ότι μετά από το καθημερινό αυτό έθιμο του χορού, οι Έλληνες της Σινώπης πήγαιναν για ύπνο λίγο μετά τις οκτώ.[139]

Δεν θα εξετάσουμε περισσότερο τον χορό των Ελλήνων, ως θέμα, επειδή αποτελεί ξεχωριστό αντικείμενο έρευνας. Το θέμα αυτής της διατριβής δεν είναι ο χορός και τα χορευτικά έθιμα των διαφόρων λαών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά το Οθωμανικό χαρέμι. Επιστρέφουμε στο

---

[134] Ibid., σελ. 105. [40a]
[135] [50b] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY, 1860, 1870.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett, Great Marlborough Street. 1871 [50b]. σελ. 274.
[136] Ibid., σελ. 275-276. [50b]
«a perfect mania»
[137] Ibid., σελ. 276. [50b]
[138] Ibid., σελ. 278-79. [50b]
[139] Ibid., σελ. 282. [50b]

χαρέμι της Πριγκίπισσας Zeneib, της ευνοούμενης κόρης του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, για να δούμε τις αλλαγές στο χαρέμι της και στην ζωή της μετά τον θάνατο του σουλτάνου πατέρα της, το 1861.

10.4 Στο χειμερινό παλάτι της Πριγκίπισσας Ζηνέμπ. Οι αλλαγές στο χαρέμι και στην ζωή της πριγκίπισσας μετά τον θάνατο του πατέρα της, του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ. Εντολή να αλλάξει το πορτραίτο της και να την ζωγραφίσει με άλλο φόρεμα.

Πέρασαν αρκετά χρόνια, και υπήρξαν πολλές αλλαγές από την εποχή που επισκέφθηκε για πρώτη φορά η Mary Walker το σαράι (ανάκτορο) της Ζηνέμπ (Zeineb) Σουλτάνας, της κόρης του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ. Αυτή την φορά η ζωγράφος-περιηγήτρια, όπως μας πληροφορεί η ίδια, ήταν προσκεκλημένη στο χειμερινό παλάτι της σουλτάνας στην Κωνσταντινούπολη ('Stamboul'). Με τον θάνατο του Σουλτάνου Αμπτούλ-Μεζίντ (1839-1861), τον οποίον διαδέχθηκε ο αδελφός του, ο Σουλτάνος Αμπτούλ Αζίζ (1861-1876), η λαμπρότητα των εγκαταστάσεων της Ζηνέμπ Σουλτάνας μειώθηκε σε μεγάλο βαθμό, και το χαρέμι της συνεκροτείτο πια από πολύ λιγότερες γυναίκες.[140]

Πρώτον, δεν υπήρχε πια η οικονομική κάλυψη του σουλτάνου για να ανανεώνονται οι σκλάβες της και «όλες οι παλιές τις φίλες των παλιών εποχών», δηλαδή οι γυναίκες και τα κορίτσια της στρατιωτικής μπάντας, οι καλλιτέχνες της παντομίμας, οι ακροβάτισσες, και οι ωραίες χορεύτριες είτε παντρεύθηκαν και απελευθερώθηκαν από την πριγκίπισσα, άλλες πέθαναν από φυσιολογικές αιτίες, και άλλες, όπως οι Κιρκάσιες, από υπερκατανάλωση ουσιών.[141] **Αυτή η πληροφορία της Walker αποδεικνύει, ότι ακόμα και στο γυναικείο χαρέμι η ζωή των γυναικών δεν ήταν τόσο ρόδινη.**

Η Ζηνέμπ (Zeineb) Σουλτάνα είχε καλέσει την ζωγράφο-περιηγήτρια στο χαρέμι της δεύτερη φορά, για να αλλάξει το πορτραίτο που είχε φιλοτεχνήσει παλαιότερα και να το ετοιμάσει «σύμφωνα με το καινούργιο βιβλίο μόδας, που έλαβε από το Παρίσι».[142] Η περιηγήτρια δέχθηκε, όπως μας πληροφορεί η ίδια, μόνο και μόνο επειδή ήθελε να δει ξανά τις γυναίκες του χαρεμιού, διαφορετικά δεν θα συμφωνούσε να κάνει τις αλλαγές στο παλιό της έργο.[143]

Όσον αφορά την μεταχείριση των σκλάβων αυτών, και ιδιαίτερα εκείνων των βασιλικών χαρεμιών, παρατηρεί ότι δεν εκθέτονταν για πώληση ξανά. Υποστηρίζει, ότι αν οι γυναίκες στο χαρέμι της πριγκίπισσας διαφωνούσαν ή επέμεναν να φύγουν, η Ζηνέμπ Σουλτάνα δεν προσπαθούσε να τις μεταπείσει και να τις κρατήσει. Επισημαίνει, ότι εκείνες που εγκατέλειπαν το χαρέμι της δεν έμεναν ποτέ μόνες, άπορες, απροστάτευτες και χωρίς φροντίδα, επειδή η θέση τους σε αυτό το καθεστώς της ελίτ δουλείας τους είχε εξασφαλίσει πολλές γνωριμίες, και ανάμεσα σε αυτές πολλούς καλούς φίλους που τις φιλοξενούσαν και τις έβρισκαν συζύγους: **«διότι πρέπει να παντρευθούν—ποια άλλη μόνιμη και σταθερή (οικονομική)**

---

[140] σελ. 307. [57a]

[141] [50a] 1860, 1870 Mrs. Harvey, of Ickwell-Bury, ή Annie Jane Harvey.
Our Cruise in the Claymore, with a visit to Damascus and the Lebanon. By Mrs. (A.J.) Harvey of Ickwell-Bury. London, Chapman and Hall, 193, Picadilly, 1861. (Beirut, Damascus Lebanon, Jerusalem, Cyprus, Rhodes, Santorin, the Ionian islands, Dalmatia, Leukas, Santorini, Rhodes...) [50a], σελ. 310.

[142] Ibid., σελ. 311. [57a]

[143] Ibid., σελ. 311. [57a]

πηγή θα μπορούσαν να έχουν; Δεν μπορούν να εργασθούν σε σπίτι, και δεν έχουν τρόπο να κερδίσουν την ζωή τους.»[144]

Η Walker, επίσης, μας πληροφορεί ότι η Ghevheri Χανούμ, το μικρό ασθενικό υιοθετημένο κοριτσάκι της πριγκίπισσας, είχε γίνει εκείνη την εποχή η καινούργια ευνοούμενη του Σουλτάνου Αμπτουλ-Αζίζ. Δεν αναφέρει, όμως, ποιά θέση στην πυραμιδική ιεραρχία κατείχε στο χαρέμι του καινούργιου σουλτάνου, όμως, υπογραμμίζει ότι ο Σουλτάνος Αμπτούλ Αζίζ είχε εντυπωσιασθεί από το πνεύμα και την ευφυία της, και την είχε πάρει στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι, όπου **«κυβερνούσε» ως «η υπέρτατη ευνοούμενη και όλες οι άλλες παραμελούνται για χάρη της.»**[145]

Όσον αφορά την μοίρα της «χήρας» του πρώην σουλτάνου Αμτούλ-Μεζίντ, η ζωγράφος έμαθε, ότι ζούσε απομονωμένη με τον μικρό της γιο, τον Πρίγκιπα Shahzadeh, ο μοναδικός επιζών από τα τρία παιδιά της. «Δεν επιτρέπεται στις χήρες ενός Σουλτάνου να παντρευθούν ξανά και ο επόμενος Παντισά [σουλτάνος] φροντίζει για την συντήρησή τους.»[146] Δεν καταγράφει, όμως, το όνομα της χήρας του σουλτάνου, και ούτε ποιά θέση στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού κατείχε. Όσον αφορά αυτήν την απαγόρευση της σύναψης γάμου, η Walker ισχυρίζεται, ότι το ίδιο ίσχυε και για τον χήρο μιας σουλτάνας, δηλαδή μιας θυγατέρας ή αδελφής σουλτάνου, «εκτός αν (ο άνδρας) καταφέρει να παντρευθεί για δεύτερη φορά μία Βασιλική Πριγκίπισσα».[147]

Η λάμψη, η λαμπρότητα, η εύνοια ενός χαρεμιού εξασφαλιζόταν μόνο όσο ζούσε ο κάθε σουλτάνος, και πάντα χανόταν με τον θάνατό του, και οι γυναίκες του τέως σουλτάνου μεταφέρονταν στο Εσκί Σαράι, στο παλιό παλάτι. Το ίδιο ίσχυε και στα μη-βασιλικά χαρέμια, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο. Όσο ζούσε ο ιδιοκτήτης ή ο αφέντης, οι προστατευόμενοί του απολάμβανε την ευημερία.

11. ΑΡΧΙΣΑΝ ΚΑΙ ΟΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΕΣ ΝΑ ΕΠΙΣΚΕΠΤΟΝΤΑΙ ΤΙΣ ΞΕΝΕΣ 'ΑΠΙΣΤΕΣ'

11.1 Επίσκεψη ελεύθερων Μουσουλμάνων γυναικών και εξισλαμισμένων σκλάβων στο ιδιόκτητο πλοίο (yacht) της περιηγήτριας.

Επίσκεψη στο ιδιόκτητο πλοίο (yacht) της Lady Brassey στην Κωνσταντινούπολη, το 1874, έκαναν ο Ιζζέτ Μπέη, ο εγγονός του Φουάντ (Fuad) Πασά και η σύζυγός του η Πριγκίπισσα Αζίζιε, αδελφή της πριγκίπισσας Ναζλί, και η μητέρα του Ιζζέτ Μπέη, η Μαντάμ Κιασίμ, ηλικίας περίπου 45 ετών, για την οποία η περιηγήτρια γράφει, ότι έμοιαζε με Γαλλίδα, και η οποία φορούσε μία ενδυμασία, που ήταν επηρεασμένη από την δυτική μόδα. Προσθέτει, ότι η 'Μαντάμ Κιασίμ', η οποία συνοδευόταν από μία λευκή σκλάβα και έναν ευνούχο, είχε Ευρωπαϊκούς τρόπους συμπεριφοράς και συζητήσεων.

Παρατηρεί, ότι η Μαντάμ Κιασίμ, η πρώην μικρή Κιρκάσια σκλάβα του Φουάντ Πασά, ήταν μία **ευφυής** γυναίκα και ότι συζήτησαν για βιβλία και πίνακες ζωγραφικής, επισημαίνοντας, ότι ήταν τόσο έξυπνη «που ήταν δύσκολο να φαντασθώ, ότι ήταν μόνο μία εκπαιδευμένη σκλάβα που

---

[144] Ibid., σελ. 319. [57a]
[145] Ibid., σελ. 322. [57a]
[146] Ibid., σελ. 322. [57a]
[147] Ibid., σελ. 322. [57a]

ανατράφηκε από μικρή από τον Fuad Πασά, για να παίζει με τον γιο του,»[148] με τον οποίο την πάντρευσε αργότερα.

11.2 Είδε Τουρκάλες σε κοινή έξοδο με τους άνδρες τους, άκρως ασυνήθιστο για την εποχή.

Το 1878, η Lady Brassey παρατήρησε κάτι άκρως ασυνήθιστο σε άλλες εποχές, όπως δηλώνει η ίδια. Είδε Τουρκάλες σε κοινωνική έξοδο μαζί με τους άνδρες τους, γεγονός που προκάλεσε μεγάλη ταραχή. Σύμφωνα με το έθιμο, οι άνδρες δεν μοίραζαν ποτέ την κοινωνική τους ζωή με τις γυναίκες τους. Ποτέ δεν συνόδευαν τις γυναίκες τους σε εξόδους. Τις άφηναν στο χαρέμι, όταν έβγαιναν εκείνοι ή τις επέτρεπαν να βγαίνουν μόνες τους με την συνοδεία άλλων γυναικών και φυλάκων, όπως ήταν οι αϊβάς και οι ευνούχων, αν το επέτρεπε η κοινωνική τους τάξη.[149]

Στις 23 Οκτωβρίου του 1878, στην δεύτερη επίσκεψή της στην Κωνσταντινούπολη, η Lady Brassey αναφέρει, ότι «ανοίχθηκε ο δημόσιος κήπος και πήγαν οι Τουρκάλες κυρίες μαζί με τους συζύγους τους. Αυτό ταχύτατα εμποδίσθηκε από ένα βασιλικό διάταγμα. Έτσι, οι άνδρες μπήκαν στους κήπους και άφησαν έξω ένα πλήθος γυναικών μέσα στις άμαξές τους ('broughams'). Οι αμαξηλάτες, προφανώς δωροδοκήθηκαν καλά, και συνωμότησαν μαζί για να δημιουργήσουν μεγάλη αναστάτωση με τις άμαξες τους, και παρόλες τις προσπάθειες της αστυνομίας και των στρατιωτών, που είχαν σταλεί, η ομαλή ροή της κυκλοφορίας ήταν αδύνατον, **και οι γυναίκες αρνούνταν να φύγουν. «Αυτό επαναλήφθηκε πολλές φορές, μέχρι που τελικά έφθασε ο απαιτούμενος αριθμός στρατευμάτων, για να καταλάβουν τον χώρο και να εμποδίσουν τις άμαξες.»**,[150] καταλήγει η Brassey.

11.3 Μουσουλμάνα σε δείπνο με αρσενικούς!

Παρατηρούμε μία ακόμη **επαναστατική αλλαγή** στα καθιερωμένα κοινωνικο-θρησκευτικά έθιμα, που ανάγκαζαν τις γυναίκες να απολαμβάνουν μόνο την συντροφιά άλλων γυναικών και να μην ακολουθούν ποτέ τους συζύγους τους στις κοινωνικές τους επισκέψεις. Φυσικά, όμως, η μαρτυρία που ακολουθεί αποτελεί εξαίρεση και όχι κανόνας.

Το 1881, στην Κωνσταντινούπολη, «ο Πρίγκιπας και η Πριγκίπισσα Χαλίμ δείπνησαν μαζί μας», γράφει η σύζυγος του Άγγλου Πρέσβη Dowager Marchioness of Dufferin and Ava. Το ανδρόγυνο πήγε **μαζί** στην οικία της Dowager Marchioness of Dufferin and Ava ως προσκεκλημένοι για δείπνο, όπου τους εσέρβιραν **αρσενικοί** υπηρέτες. Πρέπει να υπογραμμίσουμε, ότι μέχρι τώρα, εκτός που οι Μουσουλμάνες ποτέ δεν ακολουθούσαν τους συζύγους τους στις κοινωνικές τους υποχρεώσεις, **απαγορευόταν** να υπηρετούνται από αρσενικούς υπηρέτες ή σκλάβους, εκτός από τους 'άφυλους' ευνούχους.

---

[148] [36] MRS. (ANNIE) BRASSEY / BARONESS BRASSEY /Lady Brassey, 1874, 1878.
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36], σελ. 102-103.

[149] Βλέπε Κεφάλαιο III, σχετικά με την διαφυλική διχοτόμηση της Οθωμανικής οικογένειας.

[150] [36] MRS. (ANNIE) BRASSEY / BARONESS BRASSEY /Lady Brassey, 1874, 1878.
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36], σελ. 69.

«Ήμασταν οκτώ κυρίες και δύο κύριοι [ο σύζυγός της Dowager Marchioness of Dufferin and Ava και ο σύζυγος της πριγκίπισσας] και μετά τον δείπνο καπνίσαμε όλοι...»,[151] όπως μας πληροφορεί η ίδια.

11.4 Μία ενδιαφέρουσα επίσκεψη από μία Τουρκάλα που «διαμαρτύρεται πικρά» που δεν μπορεί να κυκλοφορεί με τον σύζυγό της.

Ένα απόγευμα, τον Δεκέμβριο του 1881, πάλι στην οικία της Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, όπως μας πληροφορεί η ίδια, την επισκέφθηκε μία μορφωμένη (educated) Τουρκάλα κυρία η οποία μιλούσε Γαλλικά. Φορούσε ένα πολύ λεπτό γιασμάκι (πέπλο), το οποίο δεν έβγαλε, και όταν μπήκε ο σύζυγος πρέσβης της οικοδέσποινας, η Τουρκάλα του **«διαμαρτυρήθηκε πικρά, θρηνώντας την σκληρή μοίρα των γυναικών της Ανατολής και είπε, ότι αν και μόρφωνε τις κόρες της, συχνά αναρωτιόταν εάν δεν θα ήταν πιο καλό για αυτές να τις αφήσει στην άγνοιά τους, διότι μόνο οι γυναίκες, που δεν γνωρίζουν τίποτα, θα μπορούσαν να είναι ευτυχισμένες εδώ.»**[152]

Επιπροσθέτως, διαμαρτυρήθηκε έντονα στους οικοδεσπότες της, επισημαίνοντας ότι το θεωρούσε παράλογο, που δεν έπρεπε να την βλέπουν να κυκλοφορεί έξω, σε οποιονδήποτε χώρο, μαζί με τον σύζυγό της, ενώ οι φτωχές γυναίκες κυκλοφορούσαν με τους δικούς τους συζύγους.[153] Η Marchioness of Dufferin and Ava δεν μας αποκαλύπτει την ταυτότητα αυτής της Μουσουλμάνας επισκέπτριάς.

Τελικά δεν ήταν λίγες οι Μουσουλμάνες, που διαμαρτύρονταν για την θέση της γυναίκας στο Ισλάμ.

11.5 Μουσουλμάνα και η γκουβερνάντα της επισκέπτονται Ευρωπαία.

Η Περσίδα σύζυγος του Πέρση Πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη το 1881, επισκέφθηκε την σύζυγο του Άγγλου Πρέσβη, την Marchioness of Dufferin and Ava «μαζί με την υπηρέτρια[154] ή γκουβερνάντα της και φορούσαν μαύρα μαντήλια, που κάλυπταν το πρόσωπό τους. Αυτό αποτελεί το περσικό γιασμάκι.»[155]

Σε αντίθεση, όσον αφορά το γιασμάκι, η σύζυγος του Άγγλου πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη, το 1881, παρατηρεί, ότι είχε γίνει πιο λεπτό και διαφανές και ότι η ενδυμασία των γυναικών είχε επηρεασθεί από την Ευρωπαϊκή μόδα, γενικά. **Αναφέρει, επίσης, ότι η αστυνομία προσπαθούσε «να διατηρήσει το παλιό έθιμο.»**[156] **και είχε συλλάβει μία γυναίκα, «μιας καλής οικογένειας» διότι επέτρεψε το φερετζέ της, να ανοίξει ενώ περπατούσε για να δείξει το ωραίο της Παριζιάνικο φόρεμα.**[157]

---

[151] [37] THE DOWAGER MARCHIONESS OF DUFFERIN AND AVA, 1879, 1881-1884.
'MY RUSSIAN AND TURKISH JOURNALS' by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc. with illustrations. London. John Murray, Albermarle Stret, W. 1916. [37], σελ. σελ. 163.
[152] Ibid., σελ. 178. [37]
[153] Ibid., σελ. 178. [37]
[154] "servant"
[155] Ibid., σελ. 149-150. [37]
[156] Ibid., σελ. 154-157. [37]
[157] Ibid., σελ. 154-157. [37]

11.6 Επίσκεψη δύο Τουρκάλων για τσάι και ιππασία, και η γνωριμία τους με τρεις Ευρωπαίους κυρίους, «μεγάλη ασωτία».

Ένα Σάββατο, στις 8 Ιουλίου 1882, δύο Τουρκάλες κυρίες επισκέφθηκαν για τσάι, στις 5.00 το απόγευμα, την σύζυγο του Άγγλου Πρέσβη, την Marchioness of Dufferin and Ava. **Η οικοδέσποινα τις σύστησε σε τρεις κυρίους, που όπως υπογραμμίζει «ήταν μεγάλη ασωτία για αυτές» και προσθέτει ότι «μετά πήγαμε για ιππασία..»**[158] Δεν αναφέρει καμμία άλλη πληροφορία, σχετικά με αυτήν την επίσκεψη, και δεν αποκαλύπτει την ταυτότητα αυτών των Μουσουλμάνων γυναικών.

11.7 Επίσκεψη δύο Μουσουλμάνων γυναικών στον Άγγλο πρέσβη για ρουσφέτι. Εκκληση για κατηγορούμενο στο φόνο του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ.

Η αδελφή και η ανιψιά του Μιντχάτ [Midhat] Πασά, ο οποίος κατηγορήθηκε για τον φόνο του Σουλτάνου Αμτούλ-Αζίζ το 1876, επισκέφθηκαν τον σύζυγο Πρέσβη της Marchioness of Dufferin and Ava στην Κωνσταντινούπολη, το 1881. Ήθελαν να ζητήσουν την βοήθεια του πρέσβη, γιατί ο Μιντχάτ Πασάς είχε καταδικασθεί σε θάνατο. Όπως μας πληροφορεί η Marchioness of Dufferin and Ava, ο σύζυγός της, δεν μπορούσε να τις βοηθήσει.[159]

Μας πληροφορεί, επιπλέον, ότι ο φιλοξενούμενός της, ο Mr. Mackenzie Wallace, είχε παρακολουθήσει την δίκη του Μιντχάτ Πασά ο οποίος καταδικάσθηκε ως αυτουργός του φόνου, και μαζί του καταδικάσθηκαν άλλα οκτώ άτομο. Δεν μας παρέχει περισσότερες πληροφορίες για αυτό το θέμα. Γνωρίζουμε μόνο ότι αυτός ήταν ο λόγος που είχαν εμφανισθεί στην οικία της η αδελφή και η ανιψιά του Μιντχάτ Πασά, δηλαδή για να ζητήσουν την βοήθεια του πρέσβη, και ότι οι δύο γυναίκες ήταν πολύ ανήσυχες για να μην αντιληφθεί κανείς την παρουσία τους εκεί.

11.8 Επίσκεψη Μουσουλμάνων γυναικών στην σύζυγο του πρέσβη για ρουσφέτι. Εκκληση για διατήρηση της περιουσίας.

Στην οικία της συζύγου του Άγγλου Πρέσβη εμφανίσθηκαν απρόσκλητες δύο Αιγύπτιες και η διερμηνέας τους. Η Αιγύπτια ήταν η σύζυγος «ενός επαναστάτη», που ήθελε να ζητήσει την βοήθεια της ίδιας της συζύγου του Άγγλου πρέσβη, δηλαδή της Marchioness of Dufferin and Ava. Επειδή οι δύο Αιγύπτιες γυναίκες φοβόντουσαν μην τους δει κανείς, η σύζυγος του πρέσβη αναγκάσθηκε, όπως μας πληροφορεί η ίδια, να κλείσει τις κουρτίνες. «Η σύζυγος [του επαναστάτη] είπε, ότι όταν παντρεύθηκε ο σύζυγός της, είχε μόνο ένα κουτί με ρούχα, και ότι όλη η ιδιοκτησία ήταν δική της, και ικέτευσε να μην κατασχεθεί [η περιουσία της]. Επιπροσθέτως, ήθελε άδεια να δει τον σύζυγό της πριν φύγει, διότι δεν θα τον ακολουθούσε στην εξορία.»[160] Δεν μας παρέχει περισσότερες πληροφορίες για την ταυτότητα των γυναικών αυτών, ποιος ήταν ο σύζυγός της, ποιό ήταν το έγκλημά του, και ούτε αναφέρει, αν μεσολάβησε ή ίδια στην ικανοποίηση των αιτημάτων τους.

---

[158] Ibid., σελ. 216. [37]
[159] Ibid., σελ. 135-137. [37]
[160] Ibid., σελ. 256. [37]

11.9 Η επιρροή των δυτικών γυναικών

Η δυτική επιρροή, κατά την διάρκεια του 19ου αιώνα, επηρέασε ως ένα βαθμό, όχι μόνο την επίπλωση και την ενδυμασία των Μουσουλμάνων γυναικών, αλλά και την επιθυμία τους για μάθηση, όπως είδαμε στα χαρέμια των πριγκιπισσών και της Οθωμανικής ελίτ. Τουλάχιστον οι γυναίκες των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων μιλούσαν Γαλλικά ή Αγγλικά, διάβαζαν ξένα βιβλία, πράγμα που απαγορευόταν στα χαρέμια το 1816. Το 1859, η Emily A. Beaufort[161] παρατήρησε, ότι δεν υπήρχε σχεδόν κανένα χαρέμι της ευκατάστατης Οθωμανικής τάξης, που οι γυναίκες δεν διάβαζαν Γαλλικά ή δεν έπαιζαν πιάνο. Επεσήμανε, επίσης, ότι οι Τουρκάλες δεν ζούσαν άδειες ζωές, χάρη στην αλλαγή στην στάση, επάνω στο θέμα της εκπαίδευσης και προσθέτει, ότι συνήθως είχαν Γαλλίδες γκουβερνάντες και Γαλλίδες 'femmes de chambre'.[162]

Παρόλα αυτά, η Beaufort ήταν πεπεισμένη, ότι **«τουλάχιστον στο παρελθόν ζούσαν ευτυχισμένες μέσα στην άγνοιά τους»**,[163] διότι τώρα οι Τουρκάλες ζήλευαν την ελευθερία κινήσεως των «Φράγκων» γυναικών, δηλαδή των δυτικών αδελφών τους. Η Beaufort υποστηρίζει ότι οι Τουρκάλες επιθυμούσαν και εκείνες, να περνούν την ημέρα τους, όπως πίστευαν έκαναν οι δυτικές, με κοκεταρίες και ερωτοτροπώντας. Θέτει το ερώτημα γιατί οι Τούρκοι παρείχαν αυτήν την εκπαίδευση, «αυτές τις αθώες τέχνες», όπως ήταν η εκμάθηση της ξένης γλώσσας και του πιάνου, στις γυναίκες τους ή στις κόρες τους; Κατά την περιηγήτρια, πρώτον, για την ψυχαγωγία τους, για να σκοτώνουν οι κόρες τους τις ελεύθερες ώρες τους και δεύτερον για να ανεβάσουν την αξία τους και να μπορέσουν να τις «πωλήσουν», δηλαδή να κάνουν ένα καλό γάμο έτσι, ώστε εκείνοι να αποκτήσουν χρήματα ή κοινωνική και πολιτική επιρροή.[164]

«Μέχρι να αλλάξουν οι αντιλήψεις των Τούρκων συζύγων και πατέρων και να εξυψωθούν σε κάτι καλύτερο για τον εαυτόν τους και τις οικογένειές τους, μέχρι ολόκληρο το διεφθαρμένο σύστημα γίνει πιο υγιές και γερό, θα ήταν καλύτερο να εγκαταλείψουμε την προσπάθεια να εκπαιδεύσουμε τις γυναίκες τους...»[165] **Προτείνει η Emily Beaufort.**

Η περιηγήτρια Mary Walker καταδικάζει την επιρροή των δυτικών γυναικών πάνω στις Μουσουλμάνες, και υποστηρίζει ότι οι Τουρκάλες χανούμ, που επιθυμούσαν να υιοθετήσουν τους τρόπους των «Φράγκων», δηλαδή των δυτικών, με σκοπό να ευχαριστήσουν τους συζύγους τους, που ίσως είχαν ζήσει χρόνια στις Πρεσβείες τους στο Λονδίνο, στο Παρίσι, και στην **Βιέννη «αγκομαχούν κάτω από μεγάλα μειονεκτήματα, και οδηγούνται στην διαμόρφωση πολύ λανθασμένων ιδεών για την κατάσταση της κοινωνίας με εμάς, όπως και εμείς για αυτούς.»**[166]

---

[161] [32b] Emily A. Beaufort.
EGYPTIAN SEPULCHRES AND SYRIAN SHRINES, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. Volume II., [32,b], σελ. 399-401.

[162] Ibid., σελ. 399-401. [32b]

[163] Ibid., σελ. 399-401. [32b]

[164] Ibid., σελ. 399-401 [32b]
(Το θέμα του γάμου θα εξετασθεί στο Κεφάλαιο IV.)

[165] [32b] Emily A. Beaufort.
EGYPTIAN SEPULCHRES AND SYRIAN SHRINES, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. Volume II., [32,b], σελ. 399-401.

[166] [57c] Mary Adelaide Walker
"Through Macedonia to the Albanian Lakes" by Mary Adelaide Walker. With illustrations by the author. London, Chapman and Hall 1864 [57c], σελ. 272.

Προσθέτει ότι «Οι Χριστιανές γυναίκες, με τις οποίες έχουν περισσότερες επαφές, αποτελούν μία συγκεκριμένη τάξη **Ελληνίδων** και **Αρμενισσών** εμπορισσών, οι οποίες πηγαίνουν από σπίτι σε σπίτι για να πωλήσουν ζωγραφισμένα μαντίλια, γαρνιρίσματα, κεντήματα και Ευρωπαϊκά εμπορεύματα σε υπέρογκες τιμές. Δεν αποτελούν σεβαστή/έντιμη τάξη γυναικών, και οι ιδέες που φέρνουν μαζί τους, ενδεχομένως, δεν ανεβάζουν το ηθικό επίπεδο των ακροατών τους. Τότε δύο ή τρεις, από τις πιο διαφωτισμένες, έχοντας μάθει να διαβάζουν λίγα Γαλλικά, βάζουν στα χέρια τους Γαλλικά μυθιστορήματα της κακιάς ώρας, και έτσι παρέχονται με ηθοπλαστικές ιδέες για την ζωή των Φράγκων προς μίμηση. Συνεπώς, γιατί να απορούμε που η ενάρετη Τουρκάλα κυρία (χανούμ) αποφεύγει αυτές τις 'εφευρέσεις των γκιαούρηδων', και προτιμάει τους κανόνες και περιορισμούς μέσα στους οποίους μεγάλωσε; Μέχρι την εισαγωγή ενός υψηλότερου επίπεδου ηθικής υπευθυνότητας, δεν μπορούμε να ελπίζουμε για πραγματική πρόοδο ανάμεσα στο Μουσουλμανικό πληθυσμό της Τουρκίας.»[167]

Αν και υπήρχαν περιηγήτριες, όπως η Beaufort και η Walker, που καταδίκαζαν την δυτική επιρροή και αμφισβητούσαν τους στόχους της εκπαίδευσης, δεν πρέπει να παραβλέψουμε τις μαρτυρίες που προηγήθηκαν, σύμφωνα με τις οποίες οι Πριγκίπισσες και οι Μουσουλμάνες της Οθωμανικής ελίτ, που είχαν αποκτήσει κάποια μόρφωση, που είχαν ξένες γκουβερνάντες και συναναστροφές με Ευρωπαίες στις οποίες διαμαρτύρονταν για την θέση τους και τα τυραννικά κοινωνικο-θρησκευτικά έθιμά τους, με την πρώτη ευκαιρία εκμυστηρεύονταν στις περιηγήτριες την λαχτάρα τους για ελευθερία.[168] **Οι απόψεις αυτών των γυναικών, σύμφωνα με ορισμένες περιηγήτριες, εκπροσωπούσαν την γνώμη πολλών εγγράμματων γυναικών της Οσμανικής/Οθωμανικής κοινωνίας, που δυσανασχετούσαν με την διδασκαλία της υποταγής, τους περιορισμούς στο γυναικείο φύλο και τον εγκλεισμό τους στα χαρέμια.**[169] Κατά την πρόβλεψη της Annie Brassey το 1874, η οποία, έχοντας γνωρίσει πολλές μορφωμένες και έξυπνες έγκλειστες γυναίκες των χαρεμιών, όπως τις περιγράφει η ίδια, εκτίμησε, ότι σύντομα, **«πριν περάσουν πολλά χρόνια θα γίνει μεγάλη επανάσταση στα ήθη και έθιμα εδώ.»**[170]

Για αυτό δεν πρέπει να μας εκπλήσσει το γεγονός, ότι υπήρχαν πριγκίπισσες και γυναίκες της Οθωμανικής ελίτ, οι οποίες αμφισβητούσαν το Κοράνι και διαμαρτύρονταν για την θέση της γυναίκας στο Ισλάμ,[171] και οι οποίες δυσανασχετούσαν γενικά,[172] για την αδικία που έπρεπε να υποστεί η Τουρκάλα με τα περιοριστικά κοινωνικο-θρησκευτικά έθιμα και τον εγκλεισμό της στο χαρέμι.[173]

---

[167] Ibid., σελ. 272-273. [57c]

[168] [36] MRS. (ANNIE) BRASSEY / BARONESS BRASSEY /Lady Brassey, 1874, 1878.
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE By Mrs. (Annie) Brassey. ...With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A Y Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36] σελ. 97-98.

[169] Ibid., σελ. 100. [36]

[170] Ibid., σελ. 68. [36]

[171] Ibid., σελ. 100. [36] - «freedom and Liberty»

[172] [37] THE DOWAGER MARCHIONESS OF DUFFERIN AND AVA, 1879, 1881-1884
'MY RUSSIAN AND TURKISH JOURNALS' by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc. with illustrations. London. John Murray, Albermarle Stret, W. 1916. [37], σελ. σελ. 157.

[173] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

12. ΤΟ ΠΑΙΔΙΚΟ ΧΑΡΕΜΙ,[174] «ΜΙΑ ΜΙΚΡΗ ΣΧΟΛΗ»,[175] ΚΑΙ Η «ΕΞΕΥΤΕΛΙΣΤΙΚΗ» ΙΕΡΑΡΧΙΑ ΤΩΝ ΓΕΥΜΑΤΩΝ ΣΤΑ «ΑΠΟΦΑΓΙΑ»[176] ΤΩΝ ΑΝΩΤΕΡΩΝ.

12.1 «Οι εμβρυακοί πασάδες»[177] και «τα μικρά θύματα ενός πραγματικά τερατώδους κοινωνικού θεσμού».[178] Οι μικροί δούλοι υποβάλλονται σε «μία σκληρή και φρικτή μαθητεία».[179]

Ο θεσμός της δουλείας του Οσμανικού κράτους[180] ο οποίος δημιούργησε και εξάπλωσε **το πολυεθνικό Οθωμανικό χαρέμι,**[181] έδωσε σάρκα και οστά στο φαινόμενο του παιδικού χαρεμιού. Τα μικρά παιδιά των κατεκτημένων μη-μουσουλμάνων συμπεριλαμβάνονταν πάντα στο απαραίτητο ανθρώπινο εμπόρευμα που συνέβαλε στην εξάπλωση και την διαιώνιση του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού.[182] Η προτίμηση και η μεγάλη ζήτηση των Τούρκων για μικρούς δούλους δημιούργησε, όπως το ορίζουν περιηγήτριες του 19ου αιώνα, **«μία μικρή σχολή»,**[183] **«ένα χαρέμι σε μινιατούρα»,**[184] ή **«ένα μικρό χαρέμι»,**[185] το οποίο μπορούμε να ονομάσουμε **το παιδικό χαρέμι,** διότι είχε και εκείνο την δική του πυραμιδική ιεραρχία, με πρότυπο εκείνης του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, και ο αριθμός των μικρών δούλων, που συγκροτούσαν το παιδικό χαρέμι εξηρτάτο και εδώ από την κοινωνική και οικονομική θέση της Οθωμανικής οικογένειας.

Στο σύστημα και στο έθιμο της ελίτ δουλείας, που λειτουργούσε μέσα στα Οθωμανικά χαρέμια του Σαράι και των ευκατάστατων στρωμάτων, συμπεριλαμβάνονταν πάντα και οι μικρές δούλες. **Ο καρπός, τα αποτελέσματα και ιδιαίτερα οι στόχοι της δουλείας, που ήταν η υποταγή, η δουλική συμπεριφορά, η πιστή αφοσίωση, η αίσθηση της ευγνωμοσύνης και της εξάρτησης προς τους ιδιοκτήτες/ιδιοκτήτριες, εφαρμοζόταν με μεγαλύτερη ευκολία και αποτελεσματικότητα επάνω στα μικρά παιδιά. Οι μικροί δούλοι εκπαιδεύονταν, προσαρμόζονταν, ενσωματώνονταν και απορροφούνταν με μεγαλύτερη επιτυχία στην Οσμανική/Οθωμανική κοινωνία,**

---

[174] «το χαρέμι σε μινιατούρα», «μία μικρή σχολή».
Βλέπε περιηγήτρια [30α] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO /CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO.
- LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. . Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30α], σελ. 1043.
Όσον αφορά «το μικρό χαρέμι», βλέπε περιηγήτρια [50α] Emmeline Lott .
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume I., [51a], σελ. 120.

[175] [30α] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO /CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO.
LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. . Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30α], σελ. 1043.

[176] [50α] Emmeline Lott .
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume I., [51a], σελ. 126.

[177] [30α] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO /CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO.
CHRISTINE TRIVOLCE DE BELGIOJOSO - LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30α], σελ. 1043.

[178] Ibid., σελ. 1043. [30α]

[179] Ibid., σελ. 1043. [30α]

στους μελλοντικούς τους δουλικούς, υποτακτικούς και υπηρετικούς ρόλους.

Το παιδικό χαρέμι συνεκροτείτο από μικρούς σκλάβους των δύο φύλων, τους οποίους αγόραζαν οι Μουσουλμάνοι γονείς από τα σκλαβοπάζαρα, από ιδιωτικές αγοραπωλησίες ή από τα χαρέμια των 'δουλεμπορισσών', για τον εαυτόν τους ή για τα παιδιά τους, από τα παιδιά των ιδιοκτητών/ιδιοκτητριών του χαρεμιού, από τα αδέλφια τους από τις άλλες γυναίκες του πατέρα τους, δηλαδή τις συζύγους του και τις οδαλίσκες του, από τα παιδιά των σκλάβων, τα οποία αγόραζαν μαζί με τις μητέρες τους, από τα παιδιά των συγγενών τους, των προστατευόμενών τους, των φιλοξενούμενών τους, και από μικρούς μαύρους ευνούχους, αν το επέτρεπε η κοινωνική θέση της οικογένειας, διότι μόνο η Οθωμανική ελίτ διέθετε ευνούχους.

Φανερά συγκλονισμένη η Trivulce de Belgiojoso, **το 1852**, εκτίμησε και δήλωσε, ότι το παιδικό χαρέμι ήταν **μία μικρή σχολή που παρείχε μία σκληρή και φρικτή μαθητεία,**[186] **για τους μικρούς δούλους και μία εκπαίδευση στον «δεσποτισμό», για τους μικρούς αφέντες τους ή όπως τους αποκαλεί η ίδια, για τους «εμβρυακούς πασάδες»,**[187] **που τους προετοίμαζε αντίστοιχα για τους μελλοντικούς τους ρόλους.**

Περιηγήτριες φέρνουν στο φως το έθιμο, ή την καθιερωμένη συνήθεια των Μουσουλμάνων γονέων, να αγοράζουν για τα παιδιά τους μικρές σκλάβες ή μικρούς σκλάβους, όχι μόνο για να τους υπηρετούν, αλλά και για να παίζουν μαζί τους.

Αν και η Lady Montagu,[188] το 1717, ήταν **η πρώτη περιηγήτρια** που διέκρινε και σημείωσε στις επιστολές της, ότι οι Τούρκοι προτιμούσαν μικρά παιδιά ως δούλους, δεν εξέτασε ή ασχολήθηκε με το θέμα αυτό σε λεπτομέρεια, όπως θα κάνουν οι περιηγήτριες και οι έγκλειστες γυναίκες του 19ου αιώνα, όπως η Princess Christine Trivulce de Belgiojoso (1852), η Emmeline Lott (1864-1866), η Mary Adelaide Walker (1857-1897) η Fanny Janet Blunt (1848-1899),

---

[180] Βλέπε Νεοκλή Σαρρη. Οσμανική Πραγματικότητα Ι και ΙΙ.

[181] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.

[182] Βλέπε Κεφάλαιο Ι

[183] [30α] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO /CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO.
CHRISTINE TRIVOLCE DE BELGIOJOSO - LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. . Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30α], σελ. 1043.

[184] Ibid., σελ. 1043. [30a]

[185] [51a] Emmeline Lott
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume I., [51a], σελ. 120.

[186] [30α] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO /CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO.
CHRISTINE TRIVOLCE DE BELGIOJOSO - LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT. SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. . Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30α], σελ. 1043.

[187] Ibid., σελ. 1043. [30a]

[188] [3] Lady Montagu, 1717.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS. BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c]
[to the Lady Rich, Belgrade village. June 17, O.S., 3c, 182]
«The fine slaves that wait upon the great ladies, or serve the pleasures of the great men, are all bought at the age of eight or nine years old, and educated with great care, to accomplish them in singing, dancing, embroidery, etc. They are commonly Circassians, and their patron never sells them. [3c, 182] except it is as a punishment for some very great fault. If ever they grow weary of them, they either present them to a friend, or give them their freedom. Those that are exposed to sale at the markets are always either guilty of some crime, or so entirely worthless, that they are of no use at all. [3c, 183]

και η Μελέκ Χανούμ (1836-1866), οι οποίες, μεταξύ άλλων, επιβεβαιώνουν και την δήλωση της Montagu, που αφορά την προτίμηση των Τούρκων για μικρούς σκλάβους και αποκαλύπτουν, ότι τα παιδιά των Τούρκων είχαν τους δικούς τους συνομήλικους σκλάβους και των δύο φύλων, για να τους υπηρετούν και για να παίζουν μαζί τους.

Η **πρώτη περιηγήτρια**, που εξέτασε αυτό το φαινόμενο του παιδικού χαρεμιού, το οποίο κατέγραψε, και εβάπτισε ή προσδιόρισε, ως **«το χαρέμι σε μινιατούρα»**,[189] ήταν η Christine Trivulce de Belgiojoso, η οποία κατοικούσε μόνιμα στην Μικρά Ασία από το 1852, και η οποία κατά την διάρκεια των περιηγήσεών της στην Μικρά Ασία, είχε φιλοξενηθεί σε πολλά Οθωμανικά χαρέμια. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτίμηση της Belgiojoso, σύμφωνα με την οποία, αυτοί οι μικροί δούλοι ήταν **«τα μικρά θύματα ενός πραγματικά τερατώδους κοινωνικού θεσμού»**,[190] **δηλαδή του θεσμού της δουλείας, ο οποίος γέννησε και εκαλλιέργησε τον θεσμό της δουλείας του Οθωμανικού χαρεμιού.**

Η περιηγήτρια υποστηρίζει ότι όλα τα παιδιά των Τούρκων γενικά, και κυρίως τα **αγόρια, «οι εμβρυακοί πασάδες»**,[191] εκπαιδεύονταν να πάρουν τους **«δεσποτικούς ρόλους»** των πατεράδων τους. Οπως επισημαίνει λίγο αργότερα και η Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott, εργαζόμενη στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου από το 1864 έως το 1866, ο πεντάχρονος πρίγκιπας-διάδοχος, ο οποίος ήταν μαθητής της, είχε και εκείνος **«το δικό του μικρό χαρέμι»**.[192] Η Belgiojoso αποκαλύπτει, ότι τα αγόρια, ηλικίας εννέα ως δώδεκα ετών, είχαν τους δικούς τους συνομήλικους μικρούς σκλάβους/σκλάβες, **ο αριθμός των οποίων εξηρτάτο πάντα από την οικονομική και κοινωνικο-οικονομική θέση ή ευημερία της οικογένειας.** Διέκρινε, επιπρόσθετα, ότι οι μικροί σκλάβοι αυτών των παιδιών, αντιμετώπιζαν μία σκληρή και φρικτή μαθητεία,[193] προορισμένη να τους εκπαιδεύσει για τους μελλοντικούς τους υπηρετικούς, δουλικούς και υποτακτικούς ρόλους.

Η Belgiojoso και η Lott δεν υπήρξαν μόνο αυτόπτες μάρτυρες αυτού του φαινομένου, ή του εθίμου της παιδικής δουλείας, αλλά υπήρξαν και μάρτυρες της **κακομεταχείρισης και της κακοποίησης** αυτών των μικρών σκλάβων από τους μικρούς ιδιοκτήτες τους. Είδαν παιδιά Μουσουλμάνων στην Κωνσταντινούπολη, σε διάφορες περιοχές της Μικράς Ασίας, καθώς και στην Αίγυπτο να τιμωρούν και να ασκούν βία επάνω στις μικρές σκλάβες τους. Είδαν με τα μάτια τους τα παιδιά των Τούρκων να κακοποιούν τους συνομήλικους δούλους τους, όχι μόνο χωρίς καμμία επίπληξη από τους γονείς τους ή το περιβάλλον τους, αλλά με την συγκατάθεσή τους, επειδή αυτό έδειχνε την 'ανωτερότητά' τους, γεγονός που τους προετοίμαζε για τους τυραννικούς και αυταρχικούς τους ρόλους. Η Belgiojoso διεπίστωσε, ότι

---

[189] [30a] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO /CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO.
CHRISTINE TRIVOLCE DE BELGIOJOSO - LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30α], σελ. 1043.

[190] Ibid., σελ. 1043. [30a]

[191] Ibid., σελ. 1043. [30a]

[192] [51a] Emmeline Lott, 1864-1866.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim. Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London. Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume I., [51a], σελ. 120.

[193] [30a] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO /CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO.
CHRISTINE TRIVOLCE DE BELGIOJOSO - LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT. SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30α], σελ. 1043.

οι μικροί δούλοι εκπαιδεύονταν με αυτόν τον τρόπο στον ρόλο του υπάκουου, ευγνώμων και πιστού υπηρέτη και αποκαλεί το έθιμο αυτό της παιδικής δουλείας και του παιδικού χαρεμιού της Οσμανικής κοινωνίας ως **«το πιο αποκρουστικό»**.[194]

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η εξουσία των παιδιών των Μουσουλμάνων επεκτεινόταν και στους ενήλικους αρσενικούς σκλάβους εκτός των συνόρων του χαρεμιού. Για παράδειγμα, ο πεντάχρονος πρίγκιπας, γιος του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, διέταξε του ευνούχους του να δείρουν τους κηπουρούς του παλατιού, διότι εθεώρησε, ότι άργησαν να του φέρουν τα λουλούδια που είχε ζητήσει, όπως μας πληροφορεί φανερά συγκλονισμένη η Lott, η Αγγλίδα γκουβερνάντα του, το 1866.[195]

Όσον αφορά αυτή την τυραννία, η Belgiojoso γράφει: «Έχω δει αυτά τα παιδιά, αυτούς τους εμβρυακούς πασάδες, να κλωτσάνε, να κτυπούν με γροθιές, να γρατσουνίζουν, και να τραυματίζουν ολόκληρες ορδές μικρών κοριτσιών που τόλμησαν να κλάψουν, ενώ ο μικρός τίγρης έγλυφε τα χείλη του και γελούσε μ' ένα περίεργο χαμόγελο...»[196] Επιπλέον, η Belgiojoso συγκλονίζεται με το γεγονός, ότι οι έγκλειστες γυναίκες των χαρεμιών γδύνονταν και ντύνονταν, μπροστά στα μικρά παιδιά, και υποστηρίζει ότι στην κοινή ζωή πολλών γυναικών και παιδιών, που μοιράζονται έναν άνδρα και έναν πατέρα αντίστοιχα, οφειλόταν το γεγονός, που **τα παιδιά έχαναν τον σεβασμό προς τις μητέρες τους.**[197] Ενοχλείται, φανερά, από την **μεγάλη ανταγωνιστικότητα**, που υπήρχε και εκαλλιεργείτο στα χαρέμια μεταξύ των έγκλειστων παιδιών, από τις διαφορετικές μητέρες τους.[198] Όσον αφορά τον ανταγωνισμό και τις αντιζηλίες, διέκρινε, ότι όχι μόνο οι έγκλειστες γυναίκες, αλλά και τα παιδιά τους, μέσα στο ίδιο χαρέμι, ανταγωνίζονταν μεταξύ τους: «Η μητέρα μου είναι πιο ωραία από την δική σου! Η δική μου είναι πιο πλούσια! Η μητέρα μου γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη!— Ιδού τι λένε τα παιδιά, τα οποία θέλουν να εξευτελίσουν αυτούς που αποκαλούν αδέλφια!....»[199]

Κατά τις μαρτυρίες της Μελέκ Χανούμ (1836-1866), τα παιδιά των Τούρκων **εκπαιδεύονταν στα πιο παράλογα δόγματα**, σύμφωνα με την αρχή, ότι οι Μουσουλμάνοι ήταν η επίλεκτη φυλή, και ότι οι άλλοι λαοί αποτελούσαν μία μάζα ακάθαρτων και βρόμικων όντων.[200] Η Μελέκ Χανούμ[201], αναφερόμενη στην εκπαίδευση της δικής της κόρης, δηλαδή της κόρης του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, η οποία είχε και εκείνη τις δικές τις

---

[194] Ibid., σελ. 1043. [30a]

[195] [51a] Emmeline Lott, 1864-1866.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume I., [51a], σελ. 153.

[196] [30a] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO /CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO.
CHRISTINE TRIVOLCE DE BELGIOJOSO - LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT. SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. . Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30α], σελ. 1043.

[197] Ibid., σελ. 1040-1041. [30a]

[198] Ibid., σελ. 1040-1041. [30a]

[199] Ibid., σελ 1040 [30α]
"ma mere est plus belle! Elle est plus rich! Plus jeune! Elle est nee en Constantinople!—Voila de quoi se vantent ces enfans lors qu'ils veulent humilier ceux qu'ils appellent freres!...'

[200] [45a] Melek Hanum / Marie Dejean / Marie Dejean Millingen.
THIRTY YEARS IN THE HAREM. OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 380-381.

[201] Ibid. [45a]
Βλέπε, επίσης, SIX YEARS IN EUROPE. SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b]

σκλάβες να την υπηρετούν και να παίζουν μαζί της, συμπληρώνει, ότι οι Τούρκοι ένοιωθαν μία δυνατή και ανυπέρβλητη αποστροφή για τους Χριστιανούς, τις συνήθειές τους και το άτομό τους.[202]

Η Mary Adelaide Walker[203] εκτίμησε ότι : «Ο τρόπος που ανατρέφουν τα μικρά παιδιά, **ιδιαίτερα εκείνα που ανήκουν στην άρχουσα τάξη ή στις υψηλότερες τάξεις είναι θλιβερά ελλιπής**, όσον αφορά την προσεκτική ηθική εκπαίδευση, η οποία με την θρησκευτική διδασκαλία, που εμείς στην Αγγλία θεωρούμε απαραίτητη βάση της υγιούς παιδείας. Ανατρέφονται, είναι γεγονός, σε συνήθειες σεβασμού και υποταγής προς τους γονείς τους και τους μεγαλύτερους, αλλά δεν ασκούν υγιή έλεγχο πάνω στο μυαλό τους και στην ιδιοσυγκρασία τους. Ικανοποιούνται όλα τα καπρίτσια τους ως νήπια, από την μητέρα τους και τις νοσοκόμες- νταντάδες τους, και στην παιδική ηλικία από τους λάλας [ή τους ευνούχους], και τους υπηρέτες-δούλους **του σελεμλικίου, όπου τα μικρά κορίτσια κυκλοφορούν ελεύθερα μέχρι να υιοθετήσουν το γιασμάκι (το πέπλο). Συνεπώς, συνεχώς βρίσκονται στην κοινωνία και κάτω από την φροντίδα ανθρώπων χωρίς παιδεία, των οποίων η υπερβολική συγκαταβατικότητα, καθώς και οι συζητήσεις, που γίνονται ανεξέλεγκτα μπροστά στα παιδιά, είναι πολύ επιβλαβείς για αυτά από κάθε πλευρά.».**[204] Η πλειοψηφία των περιηγητριών συμφωνούν με αυτήν την άποψη.

Όσον αφορά τα μωρά που γεννιόνταν στο Σαράι, η Fanny Janet Blunt, μας πληροφορεί, ότι παρέμεναν στο Μεγάλο Χαρέμι κάτω από την φροντίδα των απαίδευτων μητέρων τους, των απαίδευτων παραμάνων τους ή των υπο-παραμάνων τους.[205] Αυτά τα παιδιά **συμπεριλαμβάνονταν στα ανώτερα μέλη του παιδικού χαρεμιού του Σαράι, επειδή δεν είχαν αποκτηθεί ως σκλάβοι, γεννιόνταν ελεύθεροι Μουσουλμάνοι, επειδή ήταν απόγονοι του σουλτάνου, δηλαδή οι πρίγκιπες γιοι και οι πριγκίπισσες κόρες του σουλτάνου. Τυχερές, επίσης, εθεωρούντο οι μικρές σκλάβες που υιοθετούνταν από τις γυναίκες**[206] **της ανώτερης πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού του Σαράι και**

---

[202] [45α] Melek Hanum / Marie Dejean / Marie Dejean Millingen
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 380-381.

[203] Mary Adelaide Walker / Mrs. Walker [57a,b,c,d]

[57 a,b,c,d,e,f, and c2] Mary Adelaide Walker, 1857 – 1897 (σαράντα χρόνια περιηγήσεων):

1. Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57a,b].
2. "Through Macedonia to the Albanian Lakes" by Mary Adelaide Walker. With illustrations by the author, London, Chapman and Hall 1864. [Η περιήγηση ξεκίνησε τον Ιούλιο το 1860 απο την Κωνσταντινούπολη για την Θεσσαλονίκη. [Salonica, Vodena, Ostrovo, Monastir, Ochrida, Georicha, Castoria.] [translation/fragments,- [57c2].
3. "Old Tracks and new landmarks: wayside sketches in Crete, Macedone, Mytilene, etc. By Mary A. Walker....London, Richard Bentley and Son, 1897. (περιηγήσεις που πραγματοποιήθηκαν το 1896 με αναφορές και μαρτυρίες από περιηγήσεις που έκανε η ζωγράφος το 1857, 1866, 1872 και 1886 – Stamboul to Ismit, Angora, Chalcedon, Brussa σελ. 1 - 131. Kavalla, Pelia, Vodena, Odhrida, Mytilene (Thermi, Molivo, and Petra), σελ. 134 - 208; Crete (The Akrotiri and Ghania); the Bosporos and up the Danube, σελ. 309-365.)
4. Broken Bits of Byzantium by C.G. Curtis, Chaplain of christ Ch. Crimean Memorial Church. Lithographed – with some additions, by MARY, A. WALKER. Part Ist: from Yali-kiosk to Yedi-koule.
5. Brousse, Album Historique, Constantinople, 1866, par M.Walker [βλέπε σελ. 24]. [57f], [

[204] [57β] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II.. [57b], σελ. 45.

[205] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 Volume I., [44a], σελ. 266.

[206] Αναφερόμαστε στις καντίν ή καντίν εφέντη, ή στις χανούμ ή χανούμ εφέντη (άτυποι σύζυγοι σουλτάνων), και στις πριγκίπισσες σουλτάνες, δηλαδή τις κόρες ή τις αδελφές των σουλτάνων.

αποκτούσαν και εκείνες την νομική θέση, τα δικαιώματα και τα προνόμια της ελεύθερης Μουσουλμάνας. Οι πριγκίπισσες, και οι υιοθετημένες κόρες των άτυπων συζύγων του σουλτάνου, δηλαδή των Καντίν Εφέντη ή των Χανούμ Εφέντη, όπως και οι υιοθετημένες κόρες των χανούμ, δηλαδή των ελεύθερων Μουσουλμάνων γυναικών των μη-βασιλικών χαρεμιών της Οθωμανικής ελίτ κοινωνίας, αποκτούσαν και εκείνες τις δικές τους μικρές σκλάβες για να τις υπηρετούν και για να παίζουν μαζί τους.

Τυχερές, επιπλέον, εθεωρούντο οι μικρές σκλάβες των πριγκιπισσών, που είχαν τον ρόλο της **'ζωντανής κούκλας'**, δηλαδή του μικρού παιχνιδιού με το οποίο έπαιζε μια πριγκίπισσα, έπλεκε τα μαλλιά της ή την έκανε μπάνιο. Αυτές οι ζωντανές κούκλες, **συνήθως μικρές Κιρκάσιες σκλάβες**, τις οποίες είχαν λάβει ως δώρα οι πριγκίπισσες, μεγάλωναν, ως ευνοούμενες σκλάβες τους. Όταν οι πριγκίπισσες παντρεύονταν και εγκατέλειπαν το Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι, είτε τις απελευθέρωναν και τις πάντρευαν με έναν αξιωματούχο, ή προστατευόμενο της αυλής, και συνεπώς έπαυαν να ανήκουν στο νομικό καθεστώς της δουλείας, ή ακολουθούσαν τις πριγκίπισσες στα δικά τους χαρέμια-παλάτια, ως προσωπικές ευνοούμενες δούλες τους, οι οποίες κατείχαν υψηλή θέση στην πυραμιδική ιεραρχία του 'γυναικείου χαρεμιού'.

Αυτές οι μικρές σκλάβες, τις οποίες η Mary Walker αποκαλεί «χαλαήκς», εκτός από τις λίγες που υιοθετούντο, **εκπαιδεύονταν για την συνέχιση της δουλείας τους στους μελλοντικούς ρόλους, που θα κατείχαν ως υπηρέτριες-δούλες των γυναικών, ή ως οδαλίσκες του σουλτάνου, ή κάποιου αξιωματούχου ή προστατευόμενου του Σαράι** στους οποίους θα δίνονταν ως δώρο.

Όταν έφερναν ένα μωρό, ή μία μικρή σκλάβα στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι για πρώτη φορά, την έπλεναν, της έκοβαν τα μαλλιά και της έδιναν καινούργιο όνομα, ποτέ όμως το όνομα μιας ελεύθερης Μουσουλμάνας, όπως Αήσια ή Φατιμά, που ήταν τα ονόματα της ευνοούμενης συζύγου του Μωάμεθ και μιας κόρης του, αντίστοιχα, και ποτέ τον τίτλο της χανούμ, που ανήκε μόνο στις ελεύθερες Μουσουλμάνες. Μόνο εάν τις απελευθέρωναν, λόγω υιοθεσίας ή μετά τον γάμο τους με κάποιον ελεύθερο Μουσουλμάνο αξιωματούχο ή προστατευόμενο, άλλαζαν ξανά το όνομά τους μετά το οποίο ακολουθούσε ο τίτλος της χανούμ.[207] Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία της Walker, όσον αφορά την εισαγωγή μιας μικρής σκλάβας στο χαρέμι:

«... της δίνουν καινούργιο όνομα φανταστικού και περιγραφικού τύπου, και έτσι εξαγνισμένη, ντυμένη και μεταμορφωμένη, παραδίδεται στην φροντίδα κάποιας μεγαλύτερης σκλάβας και μαθαίνει γρήγορα την Τουρκική γλώσσα. Στα μεγάλα χαρέμια, όπως σ' αυτό του Σαράι (του σουλτάνου), μία μεγαλύτερη σκλάβα, μία κάλφα, η υπεύθυνη για την διοίκηση των άλλων, έχει την ευθύνη δύο ή τριών μικρών κοριτσιών. Τους μαθαίνει να δουλεύουν, τους διδάσκει τα οικιακά καθήκοντά τους, φροντίζει τα ρούχα τους, και αναλαμβάνει την γενική φροντίδα τους, απολαμβάνοντας, ως αντάλλαγμα, όλες τις υπηρεσίες που μπορούν να εκτελέσουν. Καθαρίζουν και τακτοποιούν το δωμάτιό της, όταν το επιτρέπει η ηλικία τους, πλένουν και σιδερώνουν τα ρούχα της, και την υπηρετούν. Η μικρή σκλάβα στην συνέχεια, με την σειρά της, αποκτά και εκείνη τον τίτλο της κάλφα (calfa).»[208]

---

[207] Βλέπε Κεφάλαιο III.

[208] [57β] Mary Adelaide Walker.

Οι μικρές σκλάβες, που συνέχιζαν να ανήκουν στο καθεστώς της χαλαήκ (σκλάβας), επειδή συγκριτικά λίγες ήταν εκείνες που υιοθετούντο, όπως παρατήρησε η ζωγράφος-περιηγήτρια Mary Walker, «εκπαιδεύονται για τους μελλοντικούς τους ρόλους ως υπηρέτριες-δούλες.» Συμπληρώνει, ότι όλες οι μικρές σκλάβες ελάμβαναν μία πολύ επιφανειακή εκπαίδευση, «*a la Turque*», και διδάσκονταν να απαγγέλλουν ορισμένα κομμάτια του Κορανίου. Ορισμένες φορές, στα χαρέμια της εύπορης τάξης, δηλαδή της ελίτ της Οσμανικής κοινωνίας, διδάσκονταν και λίγη γραφή. Όταν και εφ' όσον επεδείκνυαν μεγάλη ικανότητα, τότε μόνο συνεχιζόταν η εκπαίδευσή τους, για να γίνουν στο μέλλον κιατίμπης (kiatibs), δηλαδή αναγνώστες (readers) και γραφείς κάποιου πιο προχωρημένου επιπέδου, ή και κιαγιάς (Kiayas), δηλαδή οικονόμοι-επιστάτριες (του χαρεμιού).[209] Αυτό το προνόμιο τις έδινε τη δυνατότητα να ανήκουν στο καθεστώς της ελίτ δουλείας του χαρεμιού και να απολαμβάνουν τα προνόμια της θέσης τους, που εξετάσαμε στην Πυραμιδική Ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι.

Οι μικρές δούλες εμάθαιναν, επίσης, να κεντούν, να ράβουν τα δικά τους ρούχα, και ορισμένες διδάσκονται μουσική, χορό, και λίγα Γαλλικά. Αυτές οι ικανότητες, δηλαδή αυτού του είδους εκπαίδευσης ή προετοιμασίας, όπως ήδη εξετάσαμε στο υποκεφάλαιο, σχετικά με τις 'δουλεμπόρισσες-εκπαιδεύτριες', ανέβαζε σημαντικά την χρηματική τους αξία, που όπως υπογραμμίζει η Walker, **«καταντάει με πολλούς ανθρώπους ένα θέμα αποτροπιαστικής περδοσκοπίας. Εκπαιδεύουν φουρνιές μικρών κοριτσιών από την Κιρκασία, όπως θα παχαίναμε τα κουνέλια για να τα πωλήσουμε στην αγορά. Τις αγοράζουν φτηνά, όταν είναι σε νηπιακή ηλικία, και τις πωλούν λίγα χρόνια αργότερα σε ψηλές τιμές, με τα αποκτημένα τους προσόντα και χάρες.** Η αξία μιας χαλαήκ (σκλάβας) ξεκινάει στα 80 pounds ή στα 100 pounds, αλλά μία μουσικός ή χορεύτρια μπορεί να πιάσει για την ιδιοκτήτρια της δέκα φορές περισσότερο.»[210]

12.1.1 Τα παιδιά γίνονται «ναρκομανείς».

Το 1836, η Αγγλίδα περιηγήτρια Julia Pardoe μας πληροφορεί, ότι μέσα σε ένα χαρέμι ένα μωρό εθεωρείτο κοινή ιδιοκτησία όλων των γυναικών, που ασχολούντο μαζί του και γινόταν κακομαθημένο και δύστροπο.[211] Κατά την Fanny Janet Blunt (1848-1878), δεν κακομάθαινε μόνο, άλλα καταστρεφόταν η υγεία τους ή γινόταν **ναρκομανής, δηλαδή εθιζόταν στις ουσίες, που του παραχωρούσαν οι γυναίκες των χαρεμιών εξαιτίας της άγνοιάς τους.**

Η Blunt υποστηρίζει, ότι οι έγκλειστες γυναίκες των χαρεμιών συνήθιζαν να δίνουν **ναρκωτικά** (opiates, opium) στα μωρά για να καταπολεμήσουν διάφορες παιδικές αρρώστιες ή ενοχλήσεις. Η Blunt, που έζησε πάνω από 30 χρόνια στην Τουρκία ή στις Οθωμανικές επικράτειες, και κυκλοφορούσε και εφιλοξενείτο τακτικά στα Οθωμανικά χαρέμια, μας ενημερώνει ότι όλες οι Τουρκάλες μητέρες έδιναν «δυνατά υπνωτικά, συνήθως όπιο (opium), 'poppy-head' ή 'theriac,' στα βρέφη, και ορισμένες προχωρούσαν αυτήν την κατάχρηση

"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 63-64.

[209] Ibid., σελ. 62. [57b]

[210] Ibid., σελ. 62. [57b]

Βλέπε υποκεφάλαιο που εξετάζει το θέμα των «δουλεμπορισσών».

[211] [40β] 1835-1836. Miss Julia Pardoe, 1835-1836.

"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols. Volume II., [40β] σελ. 381.

σε τέτοιο σημείο που τα παιδιά πάντα έμοιαζαν να βρίσκονται σε κατάσταση υπνηλίας, είχαν όψη χλωμή, μισοκλεισμένα βλέφαρα, συστολή στις κόρες των οφθαλμών τους, χείλη καψαλισμένα και στεγνά, μία περίεργη έκφραση καρφωμένη πάνω στο πρόσωπο και οι κινήσεις τους ήταν ληθαργικές. «Το φυσικό κλάμα του βρέφους αντικαθίσταται από ένα χαμηλό βογκητό, και δεν εμφανίζουν καμμία προθυμία για το μητρικό γάλα, μόνο μία τάση να παραμένουν αδιάφορα [νωθρά] και αδρανή. **Γνωρίζω μητέρες που δίνουν μέχρι πέντε χάπια όπιο σε ανήσυχα παιδιά μέσα σε ένα βράδυ...»**[212]

Μας πληροφορεί, επιπρόσθετα, ότι όταν ένα μωρό δεν μπορούσε να κοιμηθεί, ή παρουσίαζε κάποια ενόχληση, οι μητέρες τους γενικά πίστευαν, ότι οφειλόταν στο κακό μάτι. Προσθέτει, ότι οι Τούρκοι δεν πίστευαν στην ιατρική και δεν εμπιστεύονταν τους γιατρούς, υπογραμμίζοντας ότι επικρατούσε το «κισμέτ», δηλαδή, εάν ήταν το γραπτό του παιδιού να αρρωστήσει και να πεθάνει, τότε έπρεπε να πεθάνει. Όσον αφορά την διατροφή ενός παιδιού, όπως μας πληροφορεί η ίδια, δεν υπήρχε κανένα πρόγραμμα, κανένα προσεγμένο διαιτολόγιο. Επέτρεπαν στα παιδιά να τρώνε ανεξέλεγκτα ό,τι ήθελαν, όταν ήθελαν και ό,τι μπορούσαν να πιάσουν με τα χέρια τους, χωρίς να σκεφθούν εάν μπορούσαν να τα χωνέψουν. Κατά την εκτίμησή της Blunt, αυτές οι υπερβολές είχαν σοβαρές επιπτώσεις στην υγεία των παιδιών. «Έχω δει ένα υπέροχο παιδί, ηλικίας δύο ετών, να πεθάνει μετά από επτάωρη αρρώστια, από δυσπεψία [βαρυστομαχιά], επειδή έφαγε μία ατελείωτη ποσότητα βραστού Ινδικού καλαμποκιού, ένα αγαπημένο πιάτο των παιδιών των Τούρκων.»[213] Συμπληρώνει, ότι είχε δει και ένα εννιάχρονο κοριτσάκι και ένα επτάχρονο αγοράκι να πεθαίνουν από υποσιτισμό [κακή διατροφή] και υπερβολική κατανάλωση ανθυγιεινών τροφών.[214]

Σχετικά με τον θηλασμό, παρατηρεί, ότι οι Τουρκάλες μητέρες, συνήθως, θήλαζαν τα παιδιά τους από δεκαοχτώ μήνες έως τρία χρόνια. Υπογραμμίζει, επίσης, ότι γνώριζε και μία περίπτωση, που η μητέρα θήλαζε το παιδί της μέχρι την ηλικία των πέντε ετών.[215] Όσον αφορά τον απογαλακτισμό παρατηρεί, ότι οι γονείς συνήθιζαν να αφήνουν ένα μικρό καλάθι με φρούτα και γλυκά **στην ελεύθερη διάθεση του παιδιού τους, για να τρώει ανεξέλεγκτα όταν και όσο ήθελε.**[216]

Δηλώνει, ότι αυτές οι συνήθειες, **αν επιζούσε το παιδί**, έβλαπταν την μελλοντική του υγεία. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, βλέπουμε ότι πραγματικά η άγνοια σκότωνε. Αυτό οφείλεται, επισημαίνει, στην απουσία της εκπαίδευσης ή παιδείας για της γυναίκες, γεγονός που παρατηρούν από τις αρχές του 19ου αιώνα οι περισσότερες περιηγήτριες. **«...Είναι πολύ ξεκάθαρο, ότι δεν υπάρχει ελπίδα για τους Τούρκους όσο οι Τουρκάλες παραμένουν αυτό που είναι, και οι οικογενειακή-εκπαίδευση αποτελεί την μύηση στην ακολασία. Όσον μπορούμε να κρίνουμε μέχρι τώρα, ο Τούρκος από την φύση του κατείχε ορισμένα από τα αληθινά στοιχεία μεγαλειότητας, τα οποία, όμως, σπάνια βγάζουν καρπούς. Πνίγονται από το επιβλαβές και ολέθριο κοινωνικό σύστημα που καταστρέφει την ηθική δύναμη της γυναίκας και συνεπώς τους άνδρες της αυτοκρατορίας...»**[217]

---

[212] [44b] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.. 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Volume II.. [44b], σελ. 11.

[213] Ibid., σελ. 11-12. [44b]

[214] Ibid., σελ. 12. [44b]

[215] Ibid., σελ. 12. [44b]

[216] Ibid., σελ. 12. [44b]

[217] [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison. 1848 – 1899.

12.2 Η απόλυτη εξουσία του πεντάχρονου πρίγκιπα μέσα και έξω από το παιδικό χαρέμι.

Το βασιλικό μικρό χαρέμι[218] του πεντάχρονου πρίγκιπα, διαδόχου του θρόνου του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, όπως μας πληροφορεί η Αγγλίδα γκουβερνάντα του, η Emmeline Lott[219] το 1866, απετελείτο από τις πριγκίπισσες αδελφές του μικρού μαθητού της από διαφορετικές μητέρες, και από τους μικρούς τους σκλάβους και σκλάβες, που είχαν τον ρόλο να τους υπηρετούν και να παίζουν μαζί τους. Για παράδειγμα, κάθε μικρή πριγκίπισσα, δηλαδή κόρη του Αντιβασιλέα, είχε αποκλειστικά στην κατοχή της από δύο 'ζωντανά παιχνίδια', δηλαδή δύο μικρές σκλάβες, για να την υπηρετούν και για να παίζουν μαζί της. **Επικεφαλής**, αυτού του μικρού χαρεμιού,[220] ήταν ο αδελφός τους, ο πεντάχρονος πρίγκιπας διάδοχος, ο οποίος είχε πέντε σκλάβες για να τον υπηρετούν και για να παίζουν μαζί του, πάνω στους οποίους είχε απόλυτη εξουσία.

Για παράδειγμα, όπως μας πληροφορεί φανερά συγκλονισμένη η γκουβερνάντα του, ένα πρωί, που ο μικρός πρίγκιπας έπαιζε με μία μικρή σκλάβα του, θύμωσε, της επιτέθηκε βάναυσα και την τραυμάτισε, αλλά δεν του έγινε καμμία επίπληξη. Σε αντίθεση, η μικρή σκλάβα τιμωρήθηκε, χωρίς να φταίει σε τίποτα:

«Ο μικρός Πρίγκιπας πήρε το πρωινό του στις δώδεκα, όπως συνήθως, μετά από το οποίο άρχισε να παίζει μέσα στο δωμάτιο... Ενώ απασχολούταν με αυτό τον τρόπο, θύμωσε με μία από τις μικρές σκλάβες...[221] την άρπαξε αμέσως από τα δύο χέρια, την τσίμπησε πολύ βίαια, και σαν τίγρης την δάγκωσε μέχρι να βγάλει αίμα, μετά έβαλε τα δάκτυλά του μέσα στο στόμα του δύστυχου πλάσματος, και έσκισε και τις δύο πλευρές μέχρι που το αίμα άρχισε να κυλάει σαν νερό κάτω στο σαγόνι της. Τον μάλωσα για αυτήν την βαρβαρότητα, μέχρι που ξέσπασε στο κλάμα η Αυτού Μεγαλειότης.»[222]

Όπως μας πληροφορεί η γκουβερνάντα του πρίγκιπα, ενημέρωσε την «Αυτού Μεγαλειοτάτη Πριγκίπισσα», δηλαδή την μητέρα του πρίγκιπα, σχετικά με την κακοποίηση της μικρής σκλάβας, αλλά εκείνη αντί να τιμωρήσει τον γιο της, **«ανάγκασε την μικρή σκλάβα που είχε βασανισθεί τόσο βάναυσα από τον γιο της, πρώτα να φιλήσει το στρίφωμα του πανωφοριού του, και μετά το χαλί. Και όταν εξήγησα στην Αυτού Μεγαλειοτάτη ότι δεν έφταιγε η μικρή σκλάβα, η Πριγκίπισσα απλά γέλασε και είπε 'Μαλές, Μαντάμ', 'δεν έχει σημασία.'...»**[223] **Μία σημαντική ένδειξη στην εκπαίδευση των μικρών σκλάβων στην αποδοχή της δεσποτικής συμπεριφοράς, όσον αφορά**

The People of Turkey 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II , 1878 . Volume I., [44a], σελ. xxi-xxii

[218] [51a] Emmeline Lott, 1864-1866.

The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. ([51a], [51b]) London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. σελ. 120.

[219] Ibid., [51a,b]

[220] Ibid., σελ. 120. [51a]

[221] Ibid., σελ. 154, [51a]

«..που αργότερα έμαθα ότι ήταν η αδελφή του», δηλαδή κόρη του Αντιβασιλέα με κάποια σκλάβα/οδαλίσκη. Εδώ πρέπει να παρατηρήσουμε ότι, ίσως, η πληροφορία της Lott, σχετικά με την πατρότητα του κοριτσιού να μην ευσταθεί, επειδή, συμφωνα με το έθιμο, εφόσον ήταν κόρη του Αντιβασιλέα, αν την είχε αναγνωρίσει ως κόρη του, η μητέρα της έπρεπε να είχε εξυψωθεί μέσα στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού και η απόγονος του Αντιβασιλεα να γινόταν πριγκίπισσα και να μην εκτελούσε τα χρέη μιας απλής και κατώτερης σκλάβας.

[222] Ibid., σελ. 154-155. [51a]

[223] Ibid., σελ. 155. [51a]

τους μελλοντικούς ρόλους της υποταγής, της υπακοής και της δουλικότητας.

Κατά την μαρτυρία της Lott, το αποτέλεσμα αυτής της αντιπαιδαγωγικής εκπαίδευσης του πρίγκιπα, στον μελλοντικό δεσποτικό του ρόλο, **επεκτεινόταν και εκτός των συνόρων του χαρεμιού**. Όπως, ήδη, αναφέραμε η Lott ήταν παρούσα όταν ο μικρός μαθητής της διέταξε τους ευνούχους του να δείρουν τους κηπουρούς του παλατιού, επειδή εθεώρησε, ότι άργησαν να του κόψουν τα λουλούδια που ζήτησε. Μετά τον ξυλοδαρμό των κηπουρών από τους ευνούχους, επέστρεψαν στο χαρέμι, όπου ακολούθησε η σκηνή με την μικρή σκλάβα.[224]

Πως διδάχθηκε ο μικρός πρίγκιπας να είναι σκληρός και άσπλαχνος; Η Lott σημειώνει, ότι μία ημέρα που η μητέρα του καθόταν στο ντιβάνι και εκείνος έδειχνε ανυπακοή, του έπιασε το χέρι και με μία διαμαντένια καρφίτσα, που έβγαλε από τα μαλλιά της, άρχισε να τον τσιμπάει, εξηγώντας στην Αγγλίδα γκουβερνάντα, ότι αυτός ήταν ο τρόπος με τον οποίο έπρεπε να τον τιμωρεί και εκείνη.[225] Ακόμα και η νταντά του η Σεητάν, όπως δηλώνει η Lott, τον τιμωρούσε με τον ίδιο τρόπο.[226]

12.2.1 «Η καθιερωμένη τιμωρία»[227], μέρος της εκπαίδευσης των μικρών σκλάβων.

Δεν υπήρχε σκλάβα στο χαρέμι, που να μην είχε καεί με πυρακτωμένο σίδερο, όπως μας πληροφορεί η Lott (1864-1866). Όταν μια σκλάβα έσπαζε οτιδήποτε μέσα στο χαρέμι, υπήρχε μία καθιερωμένη τιμωρία να την καίνε με πυρακτωμένο σίδερο. Μία ημέρα, ενώ η Αγγλίδα γκουβερνάντα έπινε το τσάι της, μία **μικρή σκλάβα**, που την έλεγαν Καντούγια, η οποία είχε διορισθεί να την σερβίρει, έσπασε ένα βάζο, που είχε μέσα το σερμπέτι. Για αυτήν την απροσεξία της επιβλήθηκε «η καθιερωμένη τιμωρία, που επιβαλλόταν μόνο στις σκλάβες όταν έσπαγαν κάτι.»[228] Το μικρό κορίτσι σημαδεύθηκε στα χέρια της με ένα πυρακτωμένο σίδερο. Ακόμα, όλες οι μαύρες σκλάβες του χαρεμιού, σύμφωνα με τις μαρτυρίες της Lott, είχαν αυτό το σημάδι. Δεν υπήρχε μία, που να μην είχε υποστεί αυτήν την τιμωρία και τα χέρια τους ήταν κυριολεκτικά γεμάτα από σημάδια.[229] Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφέρουμε, ότι αυτή η τιμωρία δεν ίσχυε για τις μικρές δούλες που εκπαιδεύονταν να αναλάβουν το ρόλο της οδαλίσκης (παλλακίδας).

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός, ότι όλες οι μαύρες σκλάβες ήταν σημαδεμένες με τρεις ουλές στο πρόσωπό τους, όχι επειδή τιμωρήθηκαν, αλλά ως **διακριτικό σημάδι**. Οι τρεις ουλές στο πρόσωπο των μαύρων γυναικών τις ξεχώριζε από τις άλλες νέγρες, που ανήκαν σε ιδιώτες, δηλαδή σε μη-βασιλικά χαρέμια, οι οποίες είχαν μόνο δύο ουλές.[230] Αυτό το 'διακριτικό σημάδι' δεν αναφέρεται στην περίπτωση των λευκών γυναικών.

---

[224] Ibid., σελ. 153. [51a]
[225] Ibid., σελ. 268. [51a]
[226] Ibid., σελ. 269. [51a]
[227] Ibid., σελ. 160. [51a]
[228] Ibid., σελ. 159. [51a]
[229] Ibid., σελ. 160. [51a]
[230] Ibid., σελ. 160. [51a]

12.3 Παίζουν μαζί, αλλά γευματίζουν ξεχωριστά από τα «αποφάγια» των ανωτέρων παιδικών τους 'φίλων'.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία της Lott, όσον αφορά το πρωινό του μικρού χαρεμιού. Μας πληροφορεί, ότι μία **μικρή σκλάβα** έφερνε μέσα στο παιδικό δωμάτιο το σοφρά πάνω στο οποίο τοποθετούσαν ένα πράσινο δίσκο, που είχε το πρωινό των βασιλικών παιδιών, που απετελείτο από βραστό γάλα μέσα στο οποίο έβαζαν κομμάτια από Αραβικό ψωμί. Το κάθε παιδί, δηλαδή οι πριγκίπισσες και ο πρίγκιπας, βούταγε το κουτάλι του μέσα στο σκεύος με το γάλα, **αλλά όταν μία πριγκίπισσα τολμούσε να βουτήξει το κουτάλι της πριν κάνει την αρχή ο πεντάχρονος πρίγκιπας-διάδοχος, τότε η «Αυτού Μεγαλειότης» όπως σημειώνει η Lott, πετούσε το κουτάλι του μέσα στο σκεύος, καθώς και τα κουτάλια όλων των πριγκιπισσών και διέταζε τις [μικρές] σκλάβες να το πάρουν αμέσως. «Ήταν παιδί, αλλά ο λόγος του ήταν νόμος, και κανείς δεν τολμούσε να μην τον υπακούσει.»**[231] Προφανώς ο μικρός πεντάχρονος πρίγκιπας είχε εκπαιδευθεί πολύ καλά στον μελλοντικό δεσποτικό του ρόλο, **άξιος εγγονός του Μεχεμέτ Πασά της Αιγύπτου, όπως παρατηρεί η Αγγλίδα γκουβερνάντα του.**

Όταν δεν υπήρχαν τέτοια περιστατικά, ο πρίγκιπας έπαιρνε την πρώτη κουταλιά και μετά ακολουθούσαν οι πριγκίπισσες αδελφές του. Όσον αφορά το περιεχόμενο του πρωινού, η Lott μας πληροφορεί, ότι ακολουθούσε το δεύτερο πιάτο, που απετελείτο από πικάντικα αρνίσια παϊδάκια, μετά βρασμένο περιστέρι χωρίς μπαχαρικά, σαλάτα από αγγουράκια με νερό και λάδι, γιατί ποτέ δεν χρησιμοποιούσαν ξύδι, ένα πιάτο γεμάτο μαρμελάδα, και τηγανιτές πίτες.[232]

Μόλις τελείωνε το πρωινό του ο μικρός πρίγκιπας, όπως καθημερινά συνήθιζε, επισκεπτόταν τις τρεις συζύγους του πατέρα του, **σύμφωνα με την ιεραρχία.** Επειδή η δεύτερη σύζυγος του Αντιβασιλέα, η μητέρα του πρίγκιπα διαδόχου, κατατασσόταν δεύτερη στην ιεραρχία των τριών συζύγων, «η Αυτού Μεγαλειότης Μέγας Πασάς», δηλαδή ο πεντάχρονος πρίγκιπας διάδοχος, πήγαινε πρώτα στο διαμέρισμα της πρώτης συζύγου του πατέρα του, την οποία η Lott αποκαλεί 'Πριγκίπισσα Σύζυγο'[233], και η οποία, όπως μας πληροφορεί η ίδια, επροηγείτο από τις άλλες, «και χωρίς της οποίας τις διαταγές οι άλλοι σύζυγοι [του Αντιβασιλέα], δεν μπορούν να αναμειχθούν στις εσωτερικές διαδικασίες του χαρεμιού, εκτός μέσα στα δικά τους διαμερίσματα, και πάνω στις δικές τους σκλάβες και οικογένειες.»[234] Η Lott μας πληροφορεί, επίσης, ότι το όνομα της πρώτης κυρίας του Αντιβασιλέα ήταν Ίπσα, και ότι ήταν μία ψηλή γυναίκα με γαλανά μάτια, που φορούσε **βρόμικα** και ασιδέρωτα ρούχα, που είχε χρησιμοποιήσει και στον ύπνο. Ο μικρός πρίγκιπας πήρε το δεξί της χέρι, το πίεσε στα χείλη του, και μετά στο μέτωπό του και την έκανε σαλαάμ. Μετά πήγαν στο διαμέρισμα της μητέρας του, της δεύτερης συζύγου[235] στην ιεραρχία. Εκεί χαιρέτησε την μητέρα του, όπως έκανε και την πρώτη σύζυγο του πατέρα του, ήπιε από τον καφέ της και της ζήτησε μπαχσίς ('baksheesh'). Εκείνη του έδωσε ένα μεγάλο πακέτο με ασημικά γρόσια (piastres). «Μετά πήγαμε στο διαμέρισμα της τρίτης συζύγου, η

---

[231] Ibid., σελ. 157. [51a]
[232] Ibid., σελ. 158. [51a]
[233] Princess Epouse
[234] Ibid., σελ. 149. [51a]
[235] Ibid., σελ. 150. [51a]

οποία είναι άτεκνη, αλλά έχει υιοθετήσει μία μικρή σκλάβα, που ο Αντιβασιλέας είχε αγοράσει γι' αυτήν.»[236]

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία της Αγγλίδας γκουβερνάντας, όσον αφορά τον δείπνο αυτών των βασιλικών παιδιών. Οι μικροί δούλοι, αυτά «τα μικρά θύματα ενός πραγματικά τερατώδους κοινωνικού θεσμού»[237] που ήταν, όπως ήδη αναφέραμε, υποχρεωμένοι, όχι μόνο να υπηρετούν τους συνομήλικους ανώτερους τους, αλλά και να παίζουν μαζί τους, **δεν είχαν το δικαίωμα να συμφάγουν μαζί τους. Το σύστημα της ιεραρχίας δεν τους επέτρεπε να κάτσουν και να συμφάγουν με τους μικρούς παιδικούς τους 'φίλους'.** Μπορούσαν, όμως, να γευματίσουν από τα **αποφάγια ή τα περισσεύματα** τους σε έναν άλλο ξεχωριστό χώρο του χαρεμιού.

Όπως γράφει η Αγγλίδα γκουβερνάντα,[238] όταν όλες οι μικρές πριγκίπισσες και ο μικρός πρίγκιπας διάδοχος του θρόνου συγκεντρώθηκαν για να δειπνήσουν, κάθισαν σε μικρές καρέκλες γύρω από ένα σοφρά, ένα είδος χαμηλού τραπεζιού, που είχε κουβαλήσει μία μικρή σκλάβα μέσα στο δωμάτιο και τότε εμφανίσθηκαν στο δωμάτιο και οι υπόλοιποι μικροί δούλοι για να τους σερβίρουν. Αυτά τα μικρά παιδάκια δεν κάθισαν να γευματίσουν με τους μικρούς τους 'φίλους', **αλλά παρέμειναν όρθιοι και ακίνητοι κατά την διάρκεια του γεύματος.**[239]

Συγκεκριμένα, όσον αφορά το παιδικό γεύμα στο **παιδικό χαρέμι**[240] του πρίγκιπα, η Lott γράφει: «Μόλις φθάσαμε **στην σουίτα των διαμερισμάτων, που ανήκαν στον πρίγκιπα, (το μικρό χαρέμι του)** είδα να τον περιμένει εκεί η Αρχι-νταντά του για να τον οδηγήσει στο δείπνο, διότι κόντευε περίπου επτά παρά τέταρτο, Ευρωπαϊκή ώρα. Προχώρησα με τον μαθητή μου, κατεβήκαμε τις σκάλες, περάσαμε ένα μικρό κήπο, και μπήκαμε σε ένα μεγάλο δωμάτιο στο ισόγειο, το οποίο κατά την διάρκεια της ημέρας εχρησιμοποιείτο από τις πολλές έγκλειστες γυναίκες του Χαρεμιού.... Οι **πέντε (μικροί) σκλάβοι που αποτελούν το υπηρετικό προσωπικό της Αυτού Μεγαλειότητος (δηλαδή του μικρού πρίγκιπα)** μπήκαν στο δωμάτιο μόλις καθίσαμε. Το ένα (παιδάκι) μετέφερε το σοφρά, ένα είδος πολύ χαμηλού τραπεζιού, ενώ[241] τα άλλα μετέφεραν τα κρέατα, από τα οποία τα ακόλουθα αποτελούν το μενού: Σούπα, φτιαγμένη από μπούτι αρνιού ή πτηνά (πουλιά), με μπαλάκια από ρύζι και κιμά που φτιάχνονται από τα ψίχουλα του ψωμιού που **περισσεύει** από τους δίσκους. Αρνίσιο μπούτι, πολύ μικρό, όπως το αρνί της Ιταλίας, ψημένο και γεμισμένο με ψίχα αλεσμένων καρυδιών, κρεμμυδιών, σταφίδες, μπαχαρικά, και ζάχαρη. Ντομάτες, αδειασμένες, και γεμισμένες με κρέας, ρύζι και μπαχαρικά. Αγγούρια (cucumbers), προετοιμασμένα με τον ίδιο τρόπο. Βρασμένα αγγούρια, μικρά κολοκύθια, κρεμμύδια και κομμάτια από πτηνά, όλα ανακατεμένα μαζί. Φαρδιά φασολάκια, βρασμένα στο κέλυφος τους, από το οποίο βγάζουν το φασόλι στο τραπέζι, και το τρωνε τότε. Βραστό ραδίκι, κομμένο πολύ ψιλό, και βρασμένο ξανά σε λίπος. Κοτολέτα/παιδάκια τηγανισμένα σε

---

[236] Ibid., σελ. 151. [51a]

[237] [30a] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO /CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO.
CHRISTINE TRIVOLCE DE BELGIOJOSO - LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT. SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. Revue des Deux Mondes. XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30a], σελ. 1043.

[238] [51a] Emmeline Lott, 1864-1866.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. ([51a], [51b]) London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866, σελ. 120.

[239] Ibid., σελ. 96. [51a]

[240] Ibid., σελ. 120. [51a]

[241] Ibid., σελ. 120. [51a]

σιρόπι με μπαχαρικά. Βραστά πουλιά. Τουρσιά, σαλάτες, ετοιμασμένες με λάδι από φωτιστικό πετρέλαιο και νερό, κρεμμύδια, στην αρχική τους μορφή (φρέσκα)... Την Αυτού Μεγαλειότητα, Μέγα Πασά, τάισε η Σαητάν ('Shaytan'), (δηλαδή η αρχι-νταντά του), η οποία γονατισμένη κάτω[242] και δίπλα του, έπαιρνε τις μπουκιές από τα πιάτα και τις έβαζε στο στόμα του. Χρησιμοποίησε κουτάλι για το πιλάφι, αλλά έσπαζε το ψωμί, το βούταγε στα ζουμιά των κρεάτων, και το έβαζε στο στόμα του. Ταυτοχρόνως, τα άλλα βασιλικά παιδιά κάθονταν στις παιδικές καρέκλες, γύρω από το σοφρά, και το κάθε ένα το τάιζε η υπό-νταντά (νοσοκόμα) του με τον ίδιο τρόπο.[243] Όταν ο μικρός Πασάς (δηλαδή ο μικρός πρίγκιπας) τελείωσε τον δείπνο του, **μία μικρή σκλάβα** έσκυψε μπροστά του στα γόνατά της και σήκωσε ένα ασημένιο δοχείο στα χέρια της, για να πλυθεί ο πρίγκιπας. Η αρχι-νταντά του, πήρε ένα πανί, το βούτηξε μέσα στο δοχείο με το νερό, για να του πλύνει τα χέρια και το πρόσωπο. Την ίδια τελετουργία ακολούθησαν και οι υπο-νταντάδες με τις μικρές πριγκίπισσες.[244]

Η περιηγήτρια ένοιωσε **αποστροφή**, παρατηρώντας την ακαταστασία που επικρατούσε στον δίσκο των φαγητών, όταν τελείωσαν το δείπνο τους,[245] **μία καθημερινή σκηνή** που την αηδίαζε, γιατί, όπως υπογραμμίζει, **οι έγκλειστες γυναίκες του χαρεμιού έτρωγαν τα αποφάγια των φαγητών που είχαν περισσεύσει επάνω από τον ίδιο δίσκο, ακριβώς όπως τα είχαν καταντήσει τα παιδιά.**[246]

Σε αυτό το σημείο πρέπει να τονίσουμε, ότι οι υπόλοιπες γυναίκες του χαρεμιού εθεωρούντο κατώτερες στην ιεραρχία από τον πρίγκιπα και τις πριγκίπισσες, τα παιδιά του Αντιβασιλέα, όπως και στην ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι του Σουλτάνου, που προηγούντο οι πριγκίπισσες κόρες του.

12.3.1 Οι ενήλικες γυναίκες του χαρεμιού έτρωγαν τα αποφάγια, τα φαγητά που είχαν περισσεύσει «πάνω από τον ίδιο δίσκο, ακριβώς όπως τα είχαν καταντήσει τα παιδιά»,[247] οι μικρές πριγκίπισσες και ο μικρός πρίγκιπας. Οι μικρές δούλες στην συνέχεια, έτρωγαν αυτά τα περισσεύματα στο πάτωμα.

Η Αγγλίδα γκουβερνάντα που παρακολουθούσε αυτήν την σκηνή, ένιωθε, όπως γράφει η ίδια, μία **«μεγάλη αηδία»**[248] με τον τρόπο που έτρωγαν, αλλά κυριότερα ένοιωσε αηδία, διότι σύμφωνα με την ιεραρχία των γευμάτων του χαρεμιού, είχε έρθει η σειρά των γυναικών **του χαρεμιού να δειπνήσουν από τα αποφάγια των φαγητών που είχαν περισσεύσει πάνω από τον ίδιο δίσκο, ακριβώς όπως τα είχαν καταντήσει τα παιδιά.**[249] Βεβαίως εννοεί τις σκλάβες και όχι τις 'συζύγους' του Αντιβασιλέα, οι οποίες δεν ήταν υποχρεωμένες να συμφάγουν με τις υπόλοιπες κατώτερες δούλες του χαρεμιού.[250]

---

[242] Ibid., σελ. 120-122. [51a]
[243] Ibid., σελ. 122-123. [51a]
[244] Ibid.,σελ. 124-125. [51a]
[245] Ibid., σελ. 125. [51a]
[246] Ibid., σελ. 126. [51a]
[247] Ibid., σελ. 126. [51a]
[248] "disgust", "disgusting"
[249] Ibid., σελ. 126. [51a]
[250] τις οποίες ονομάζει Πριγκίπισσες Σύζυγοι [Princess Epouse] αντί για Μπάς Καντίν, Ιγκλιζί Καντίν κλπ, σύμφωνα με την γυναικεία πυραμιδική ιεραρχία τον χαρεμιού του Σαράι.

Το σύστημα της πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού λειτουργούσε και στα γεύματα, διότι υπήρχε και το πρωτόκολλο των γευμάτων. Για παράδειγμα, αμέσως μετά από τον μικρό πρίγκιπα και τις μικρές πριγκίπισσες γευμάτιζαν οι νοσοκόμες-νταντάδες τους, τις οποίες **ήταν υποχρεωμένες, πάλι, να σερβίρουν και να υπηρετήσουν οι μικρές σκλάβες**, που είχαν σερβίρει και τον μικρό πρίγκιπα και τις μικρές πριγκίπισσες αδελφές του.[251] **Εδώ βλέπουμε ότι τα 'εργασιακά' τους καθήκοντα δεν ήταν να παρέχουν αποκλειστική υπηρεσία στους μικρούς αφέντες τους, άλλα να υπηρετούν και τις υπόλοιπες έγκλειστες γυναίκες του χαρεμιού.** Οι νταντάδες εθεωρούντο ανώτερες στην ιεραρχία του χαρεμιού από τις μικρές σκλάβες, οι οποίες με την σειρά τους δεν είχαν δικαίωμα να συμφάγουν με τους ανώτερούς τους.

Όταν οι νταντάδες (nurses) τελείωσαν το γεύμα τους, **μία άλλη ομάδα από μικρές σκλάβες** μπήκαν στο δωμάτιο, το καθάρισαν και μετέφεραν όλα τα πράγματα και τους δίσκους σε έναν άλλο και ξεχωριστό χώρο του χαρεμιού. Τοποθέτησαν τους δίσκους στο πάτωμα και **«εκεί γονάτισαν και έφαγαν τα αποφάγια, σαν τους ζητιάνους, που έτρωγαν από τα ψίχουλα που έπεφταν από το τραπέζι των ανωτέρων τους.»**,[252] γράφει φανερά και έντονα ενοχλημένη η Lott.

Εκτός από το σερβίρισμα των γευμάτων, οι μικρές σκλάβες είχαν και άλλες αρμοδιότητες. Για παράδειγμα, κατά την διάρκεια του δείπνου που περιγράψαμε, **μία άλλη ομάδα από μικρές σκλάβες** ήταν απασχολημένες στην 'Αποθήκη Κρεβατιών', όπου την ημέρα τοποθετούσαν τα κρεβάτια-στρωσίδια,[253] το ένα πάνω στο άλλο. Αυτές οι μικρές σκλάβες έβγαλαν 'τα κρεβάτια-στρώματα' και τα τοποθέτησαν πάνω στο χαλί του δαπέδου. Η Lott μας πληροφορεί, επίσης, ότι κάθε πριγκίπισσα και η νταντά της είχαν από δύο στρώματα με βαμβακερές θήκες. Πάνω στο στρώμα-κρεβάτι του πρίγκιπα διαδόχου είχαν στρώσει ένα σεντόνι και πάνω από αυτό τρία στενά μαξιλάρια, τυλιγμένα μέσα σε θήκες από μουσελίνα και δύο κουβέρτες. Δίπλα στο κρεβάτι του πρίγκιπα διαδόχου είχαν τοποθετήσει τα στρωσίδια των μικρών πριγκιπισσών αδελφών του, και δίπλα σε αυτές τα κρεβάτια των νταντάδων τους, και από την άλλη πλευρά αυτό της αρχή-νταντάς του πρίγκιπα.[254] Από την περιγραφή της γκουβερνάντας βλέπουμε, ότι δεν υπήρχε άλλος αρσενικός διάδοχος του θρόνου.

Ο πρίγκιπας και οι μικρές δούλες του, έπαιζαν για λίγο, και στην συνέχεια η αρχι-νταντά του πρίγκιπα, τον ξέντυσε και του φόρεσε το νυχτικό του. Το ίδιο έκαναν και οι υπο-νταντάδες με τις μικρές πριγκίπισσες.[255] Στην συνέχεια, με την σειρά τους, οι νταντάδες ξεκίνησαν να διηγούνται παραμύθια, τα οποία άκουγαν όλα τα παιδιά που παρεβρίσκονταν εκεί. Όλο αυτό το διάστημα, η μητέρα του πρίγκιπα διαδόχου καθόταν στο ντιβάνι και κάπνιζε τσιγάρα. Όλες οι νταντάδες κάθονταν στις άκρες των κρεβατιών ή στην πόρτα και εκείνες, που δεν έλεγαν παραμύθια στα παιδιά, κεντούσαν. Η Lott μας ενημερώνει, επίσης, ότι στις δέκα, Ευρωπαϊκή ώρα, ήταν η ώρα για ύπνο. Τότε ο αρχιευνούχος με την συνοδεία άλλων ευνούχων, έκαναν τους γύρους και κλειδώνουν τις εξωτερικές πύλες αυτής «της κατοικίας της Ευδαιμονίας»[256] και τότε, όπως υπογραμμίζει η Αγγλίδα γκουβερνάντα, ήταν η ώρα που ξεκινούσε «η φάρσα

---

[251] Ibid., σελ. 126. [51a]
[252] Ibid., σελ. 126. [51a]
[253] Δεν υπήρχαν κρεβάτια στο χαρέμι, αλλά στρώματα, στρωσίδια.
[254] Ibid., σελ. 127. [51a]
[255] Ibid., σελ. 128. [51a]
[256] Ibid., σελ. 129. [51a]

της Μεγάλης Ζωής ('High Life') κάτω από τις σκάλες»,[257] δηλαδή οι συνωμοσίες και οι δολοπλοκίες που πραγματοποιούνταν στο χαρέμι σε βαθμό τελειότητας από τις κατώτερες σκλάβες της ιεραρχίας.

Επιστρέφουμε στην «εξευτελιστική ιεραρχία των γευμάτων.

12.3.2 Η «εξευτελιστική και ταπεινωτική»[258] ιεραρχία του φαγητού. Οι Χριστιανές, οι μη-Μουσουλμάνες εργαζόμενες, γευματίζουν τελευταίες στον ίδιο χώρο, που γευμάτισαν προηγουμένως οι μικροί σκλάβοι.

Οι τελευταίοι σε αυτήν την ιεραρχία των γευμάτων του χαρεμιού, ουσιαστικά δεν ήταν οι μικρές σκλάβες, αλλά οι Χριστιανοί, οι 'Άπιστοι', δηλαδή οι μη-Μουσουλμάνες εργαζόμενες του χαρεμιού.

Εξευτελιστικό εθεώρησε η Αγγλίδα γκουβερνάντα το γεγονός, ότι την υποχρέωσαν να δειπνήσει τελευταία, μαζί με την Clara, την Γερμανίδα πλύστρα του χαρεμιού.

Τελευταίες στη σειρά, για να δειπνήσουν από τα τελευταία αποφάγια των σκλάβων, «χωρίς μαχαίρια και χωρίς πιρούνια», ήταν η Αγγλίδα γκουβερνάντα και η Γερμανίδα πλύστρα Clara, που εργαζόταν και εκείνη στο χαρέμι. Όπως μας πληροφορεί η Lott, ήταν υποχρεωμένες να δειπνήσουν **στον ίδιο χώρο που έφαγαν οι μικροί σκλάβοι «και εκεί ένοιωσα αηδία και εξεπλάγην όταν είδα τους μικρούς σκλάβους να φέρνουν μέσα στο ίδιο καροτσάκι, που είχαν σερβίρει τα παιδιά της Αντιβασιλείας... Ποτέ δεν περίμενα τέτοια μεταχείριση.»**[259] Εδώ, επιπρόσθετα, διακρίνουμε ότι οι μικρές δούλες ήταν υποχρεωμένες να σερβίρουν και αυτό το κατώτερο προσωπικό μη-Μουσουλμάνων γυναικών του χαρεμιού.

Φανερά ενοχλημένη η Lott γράφει: **«Δεν μπορώ να περιγράψω τα συναισθήματα που ένοιωσα όταν έμεινα μόνη. Εκείνη την εποχή [μόλις είχε έρθει στο χαρέμι το 1864], είχα απόλυτη άγνοια όσον αφορά την απάθεια και απόλυτη αδιαφορία με την οποία οι Τούρκοι, οι Άραβες και οι Αιγύπτιοι συμπεριφέρονται σε όλους τους Ευρωπαίους με τους οποίους έρχονται σε επαφή, δεν μπορούσα να διανοηθώ γιατί είχα υποστεί τέτοια προσβολή...»**[260]

Σε αυτό το σημείο πρέπει να επισημάνουμε ότι, η Lott, εθεωρείτο μία 'άπιστη' εργαζόμενη, υπηρέτρια-δούλα, σε αντίθεση με τις επίσημες Ευρωπαίες περιηγήτριες, που απόλαυσαν ειδική μεταχείριση όταν φιλοξενήθηκαν σε Οθωμανικά χαρέμια, όπως εκείνες που φιλοξενήθηκαν θερμά στα χαρέμια των πριγκιπισσών ή της Οθωμανικής ελίτ.

Για παράδειγμα, το 1717, η Lady Montagu είχε απολαύσει ειδική μεταχείριση, διότι ήταν σύζυγος του Άγγλου Πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη, όπως και η Καρολίνα, η Πριγκίπισσα της Ουαλίας και η γυναικεία ακολουθία της, το 1816, σε χαρέμια της Τυνησίας και στην Ελλάδα. Ειδική μεταχείριση είχε και η 'Dowager Marchioness of Dufferin and Ava',

---

[257] Ibid., σελ. 130. [51a]

[258] [51b] Emmeline Lott
The English Governess in Egypt: Harem life in Egypt and Constantinople. By Emmeline Lott, Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume II., [51b], σελ. 149.

[259] Ibid., σελ. 131. (volume I), [51a]

[260] Ibid., σελ. 132. [51a]

το 1882, ως σύζυγος του Άγγλου Πρέσβη, στο γεύμα της οποίας ανοίχθηκε και ένα μπουκάλι σαμπάνιας.[261]

Επιστρέφουμε στο παιδικό χαρέμι του πρίγκιπα διαδόχου. Την επόμενη ημέρα, κατά την διάρκεια του πρωινού των παιδιών της Αντιβασιλείας, η Αγγλίδα γκουβερνάντα διαμαρτυρήθηκε στην μητέρα του πρίγκιπα διαδόχου, δηλαδή στην μητέρα του μαθητή της, στην οποία δήλωσε ότι το θεωρούσε **υποτιμητικό** και **εξευτελιστικό** να παίρνει τα γεύματά της με την Γερμανίδα πλύστρα. Τότε η σύζυγος του Αντιβασιλέα, την οποία η Lott αποκαλεί Πριγκίπισσα Σύζυγος [Princess Epouse], έδωσε εντολή να σερβίρεται από εδώ και στο εξής το πρωινό της γκουβερνάντας στο δωμάτιο της,[262] ένα 'προνόμιο' που ενόχλησε τις έγκλειστες γυναίκες του χαρεμιού.

Αυτό το προνόμιο, θεωρήθηκε ως προσβολή στους κανόνες και στην εθιμοτυπία του χαρεμιού και ενόχλησε τα μέλη του, διότι δεν συμβάδιζε με τα γνωστά τους πρωτόκολλα στην ιεραρχία και συνεπώς την έβλεπαν ως μία αντίζηλο, καθώς και μία επικίνδυνη «άπιστη». Έτσι τα μέλη του χαρεμιού της Αντιβασιλείας αγνόησαν την εντολή και την επόμενη ημέρα επαναλήφθηκε η ίδια σκηνή, διότι την υποχρέωσαν να γευματίσει και πάλι με την Γερμανίδα πλύστρα.[263]

Εδώ πρέπει να υπογραμμίσουμε, ότι οι «άπιστοι» υπηρέτες και όχι οι μαύρες γυναίκες, οι οποίες είχαν εξισλαμισθεί, κατατάσσονταν στην τελευταία βαθμίδα της πυραμίδας. Επίσης, όπως μας πληροφορεί η ίδια, ακόμα και οι κατώτερες στην ιεραρχία σκλάβες του χαρεμιού έστειλαν την Γερμανίδα πλύστρα να ενημερώσει την Αγγλίδα γκουβερνάντα του πρίγκιπα, ότι αρνούνται να καθαρίζουν το δωμάτιό της και να πλένουν τα σεντόνια της, **«διότι καμμία σκλάβα δεν ήθελε να πλύνει τα ρούχα μιας άπιστης.»** Η μητέρα του πρίγκιπα αναγκάσθηκε να διατάξει μία σκλάβα να τακτοποιεί το δωμάτιο της γκουβερνάντας και να προσλάβει μία γυναίκα από το Κάιρο για να πλένει τα ρούχα της.[264]

13. Η ΙΕΡΑΡΧΙΑ ΤΩΝ ΓΕΥΜΑΤΩΝ ΣΤΟ ΧΑΡΕΜΙ [ή η ιεραρχία στο φαγητό].

13.1 «...σ' εμένα την άπιστη, άφηναν μόνο τα ψίχουλα που έπεφταν από το τραπέζι των θυγατέρων του Προφήτη...».[265]

Πολυτελή γεύματα σερβίρονταν καθημερινά, άλλα να πεινάσει άφηναν μόνο την Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott, η οποία συνόδευσε την πρώτη 'γυναικεία αντιπροσωπεία' της Αντιβασιλείας της Αιγύπτου στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι του σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, το 1865. Κατά την διάρκεια του ταξιδιού της από την Αίγυπτο στην Κωνσταντινούπολη, όπως μας πληροφορεί η ίδια, δεν συμμετείχε στα γυναικεία συμπόσια αυτής της Αιγυπτιακής 'γυναικείας αντιπροσωπείας', δηλαδή του χαρεμιού του Ισμαήλ Πασά, του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, και γιο του Μεχεμέτ Πασά της

---

[261] [37] The Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, 1879, 1881-1884
My Russian and Turkish Journals by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc., with illustrations. London. John Murray, Albemarle Street, W. 1916, [37] σελ. 254-255.

[262] [51b] Emmeline Lott
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume II., [51b], σελ. 149.

[263] Ibid., σελ. 158. [51b]

[264] Ibid., σελ. 138-139. [51b]

[265] Ibid., σελ. 158. [51b]

Αιγύπτου, επειδή εθεωρείτο ένα κατώτερο έγκλειστο μέλος του χαρεμιού, μία «Άπιστη» υπηρέτρια, χωρίς καμμία ανώτερη ιδιότητα στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού.

Κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, πρώτα συμποσιάζονταν οι κυρίες της ανώτερης τάξης του χαρεμιού, στην συνέχεια οι κατώτερες σκλάβες και τελευταία η Αγγλίδα γκουβερνάντα του πεντάχρονου μικρού γιου του Αντιβασιλέα.[266] Αν και υπήρχε αφθονία τροφών, όπως μας πληροφορεί η ίδια, **ως συνήθως**, αφού ήταν η μόνη άπιστη της παρέας, ξεχνούσαν να την ταΐσουν,[267] και δεν της επέτρεψαν ποτέ να συμμετάσχει στα γυναικεία συμπόσια. Διαμαρτύρεται, ότι από την στιγμή της αναχώρησής τους από την Αίγυπτο, είχαν περάσει δεκαέξι ώρες στο πλοίο και ακόμα δεν της είχαν προσφέρει φαγητό, «ενώ το τραπέζι των Πριγκιπισσών ήταν γεμάτο Αραβικά και Τούρκικα πιάτα, εμένα με άφησαν νηστική.»,[268] γράφει η Lott.

Το βράδυ οι ευνούχοι κλείδωναν την Lott για ύπνο στην καταπακτή/στο αμπάρι του καραβιού, μαζί με τις υπόλοιπες σκλάβες, και τελικά, όπως σημειώνει η ίδια, την λυπήθηκε ένας ευνούχος και της πρόσφερε λίγο ζουμί από κοτόπουλο και λίγο μπαγιάτικο ψωμί, που ήταν σκληρό σαν πέτρα.[269] Ήταν πεπεισμένη ότι υπήρχε ένα **συνωμοτικό ρεύμα** εναντίον της,[270] διότι **«πολυτελή γεύματα σερβίρονταν καθημερινά άλλα να πεινάσει άφηναν μόνο την Ναζαράνι Κέλμπ, το ανατριχιαστικό Χριστιανό Σκυλί, σ' εμένα την άπιστη, άφηναν μόνο τα ψίχουλα που έπεφταν από το τραπέζι των θυγατέρων του Προφήτη...»**[271] **Ενώ οι «Υψηλοτάτες» κατά την διάρκεια του επταήμερου ταξιδιού, περνούσαν την ώρα τους τρώγοντας από τις τέσσερις το πρωί μέχρι τα μεσάνυχτα.**[272]

Η Lott δεν απολάμβανε την μεταχείριση, που είδαμε ότι είχαν απολαύσει άλλες δυτικές περιηγήτριες, ως επίσημες ή ως μη-επίσημες φιλοξενούμενες ή επισκέπτριες των Οθωμανικών Χαρεμιών, γιατί, όπως υπογραμμίζει και η ίδια, εθεωρείτο μία απλή μη-μουσουλμάνα υπηρέτρια και δεν εδικαιούτο την ειδική μεταχείριση και την αφθονία των εδεσμάτων, που προσφέρονταν σε άλλες προσκεκλημένες Ευρωπαίες. Καμμία σκλάβα του χαρεμιού και κανένας ευνούχος, όπως μας πληροφορεί η ίδια, δεν εκτιμούσε ή δεν καταλάβαινε την εκπαιδευτική της ιδιότητα ή ρόλο, δηλαδή την αρμοδιότητά της, ως εκπαιδευτικός, ως γκουβερνάντα του πρίγκιπα διαδόχου.

Ακόμα, και οι μη-επίσημες Ευρωπαίες επισκέπτριες απολάμβαναν ειδική μεταχείριση και θερμή φιλοξενία από τις γυναίκες του χαρεμιού, διότι και εκείνες δεν συγκαταλέγονταν ανάμεσα στα μόνιμα έγκλειστα μέλη ή στο υπηρετικό προσωπικό του χαρεμιού, και συνεπώς δεν ήταν υποχρεωμένες να σέβονται την ιεραρχία. Δεν αποτελούσαν απειλή στις άλλες έγκλειστες, δηλαδή δεν μπορούσαν να γίνουν αντίζηλες ή αντίπαλες, δεν μπορούσαν να αποκτήσουν δικαιώματα επάνω στον ιδιοκτήτη τους με την τεκνοποίηση ή να γίνουν ευνοούμενες της ιδιοκτήτριάς τους και να εξελιχθούν στην ιεραρχία του χαρεμιού. Ενώ, στην περίπτωση της Lott η οποία εθεωρείτο **μόνιμο** εργαζόμενο μέλος του χαρεμιού από του κόλπους των άπιστων, και όχι επίσημη επισκέπτρια, οι σκλάβες ενοχλήθηκαν με αυτό που θεώρησαν

---

[266] Ibid., σελ. 149. [51β]
[267] Ibid., σελ. 150. [51β]
[268] Ibid., σελ. 154-155. [51β]
[269] Ibid., σελ. 155. [51b]
[270] Ibid., σελ. 157. [51b]
[271] Ibid., σελ. 158. [51b]
[272] Ibid., σελ. 160-161. [51b]

παραβίαση της εθιμοτυπίας τους, ή των πρωτοκόλλων του χαρεμιού. Διότι στην **Lott**, σε μία άπιστη, είχε δοθεί **το «προνόμιο» ή το δικαίωμα να γευματίζει μόνη της στο χαρέμι του Αντιβασιλέα, μετά από παράκλησή της στην μητέρα του μαθητού της. Θα δούμε, ότι να γευματίζεις μόνη εθεωρείτο μεγάλο προνόμιο που ανήκε μόνο στα ανώτερα γυναικεία μέλη της πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού, δηλαδή στην μητέρα του Σουλτάνου ή του Αντιβασιλέα, στις θυγατέρες τους τις πριγκίπισσες, στις ευνοούμενες παλλακίδες τους (ίκμπαλς), στις άτυπες συζύγους τους κλπ.**[273]

Μόνο μία επίσημη δυτική επισκέπτρια αναφέρεται στην καλυμμένη αποστροφή των Μουσουλμάνων κατά την διάρκεια επίσημης φιλοξενίας σε χαρέμι. Όπως αναφέραμε νωρίτερα, στην Ελλάδα, το 1816, η Πριγκίπισσα Καρολίνα[274] και η αυλή της φιλοξενήθηκαν θερμά στο χαρέμι του Ρεής Εφέντι (Reis Effendi),[275] του κυβερνήτη της Πάτρας. Ο Τούρκος κυβερνήτης φιλοξένησε την Πριγκίπισσα της Ουαλίας και την ακολουθία της στο παλάτι του και στην συνέχεια την προσκάλεσε, μαζί με τις γυναίκες της αυλής της, για δείπνο στο χαρέμι του, στο οποίο δεν συμμετείχε ο ίδιος, επειδή, όπως της είπε, δεν μπορούσε να παραβρεθεί ο ίδιος στο δείπνο, γιατί **οι Τουρκάλες δεν δειπνούσαν με τους άνδρες.**[276]

Μετά το γεύμα στο **χαρέμι, όπως μας πληροφορεί γυναίκα της ακολουθίας της πριγκίπισσας, η Celine (Countess Stephano), υπήρχε ένα Τούρκικο έθιμο, που δημιουργούσε «μία δυσάρεστη εντύπωση», παρά την ευγενική φιλοξενία που απολαύσανε: «Κάθε σκεύος που χρησιμοποιούν οι Χριστιανοί ή οι άπιστοι, όπως μας αποκαλούν, μέσα από το οποίο φάγαμε ή ήπιαμε, καταδικάζεται ως ακάθαρτο, και παραμερίζεται για να μην χρησιμοποιηθεί ξανά από ένα Μωαμεθανό. Συνεπώς, μας ζήτησαν να πάρουμε μαζί μας τα πιάτα, τα φλιτζάνια, κλπ. τα οποία χρησιμοποιήσαμε στο δείπνο. Δεν μπορούσαμε να εκφράσουμε ενόχληση από μία προσβολή, που ήταν κρυμμένη, κάτω από ένα ευγενικό κάλυμμα γενναιοδωρίας.»**[277]

Το σύστημα της «εξευτελιστικής» ιεραρχίας των γευμάτων, τουλάχιστον όσον αφορά τις «Άπιστες», ποτέ δεν λειτουργούσε στα χαρέμια, όταν επρόκειτο για επίσημες[278] **και μη-επίσημες προσκεκλημένες ή προσωρινά φιλοξενούμενες δυτικές γυναίκες,** επειδή εκείνες δεν συγκαταλέγονταν στα μόνιμα έγκλειστα μέλη του χαρεμιού και συνεπώς δεν ήταν υποχρεωμένες να

---

[273] Βλέπε Ενδεικτικό Πίνακα της Δεύτερης Ομάδας/Κατηγορίας περιηγητριών, μεγαλύτερη σε αριθμό από την πρώτη που αποτελείται από τις περιηγήτριες που δεν ανήκαν στην αριστοκρατική τάξη, συνοδεία ή αυλή. Οι Εξερευνήτριες, οι ζωγράφοι, οι συγγραφείς, οι φεμινίστριες, οι μόνιμοι κάτοικοι, οι εργαζόμενες, όπως οι γκουβερνάντες, και οι γυναίκες της μεσαίας τάξης, οι οποίες ταξίδευαν μόνες ή με συνοδεία.

[274] Η Πριγκίπισσα της Ουαλίας, Καρολίνα (η τότε μελλοντική Βασίλισσα της Αγγλίας) και η αυλή της, επιβιβάστηκαν στο σκάφος της πριγκίπισσας στις 22 Απριλίου 1816 και έφυγαν από την Τυνησία στις 24 Απριλίου του 1816 με προορισμό την Ελλάδα.

Βλέπε: [9] Caroline, Queen of England [the Princess of Wales], 1814 – 1820.

Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821, σελ. 411.

[275] τον Reis-Effendi – (Vice Pacha)

[276] [14α] CELINE.

ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. London, Henry Colburn, 1849. 2 vols. Portrait 12 mo., σελ. Volume I., [14a], σελ. 48, 50, 61, 380-381.

[277] Ibid., σελ. 78. [14a]

[278] Το 1717, η [3] Lady Montagu απόλαυσε ειδική μεταχείριση, διότι ήταν σύζυγος του Άγγλου Πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη.

Βλέπε, επίσης, Ενδεικτικό Πίνακα της Πρώτης Ομάδας Περιηγητριών, δηλαδή οι γυναίκες βασιλικών οικογενειών: βασίλισσες, πριγκίπισσες, οι γυναίκες της ακολουθίας ή της αυλης τους, καθώς και διάφορα μέλη της Αριστοκρατικής τάξης.

υποστούν το σύστημα της ιεραρχίας του. Οι περιηγήτριες όχι μένο δεν γευμάτιζαν από τα 'αποφάγια' των ανωτέρων, αλλά για εκείνες ετοίμαζαν ειδικά γεύματα και τις προσέφεραν ακόμα και μαχαιροπίρουνα και καρέκλες. Εδώ, πρέπει να σημειώσουμε, ότι οι έγκλειστες γυναίκες έτρωγαν πάντα με τα χέρια τους. Υπήρχαν κουτάλια, αλλά δεν εχρησιμοποιούντο ποτέ μαχαιροπίρουνα στα χαρέμια. Παρόλα αυτά, καταγράφονται περιπτώσεις που στις επίσημες και μη-επίσημες δυτικές φιλοξενούμενες παρείχαν μαχαιροπίρουνα.

Για παράδειγμα, μαχαιροπίρουνα προσέφεραν στην Elizabeth Mary Grosvenor, Marchioness of Westminster στο χαρέμι ενός μπέη στην Κωνσταντινούπολη, το 1840, αλλά η οικοδέσποινά της δεν χρησιμοποίησε τα μαχαιροπίρουνα, αλλά τα δάκτυλά της: «λέγοντας ότι ήταν το έθιμό τους, αν και προτιμούσε τα μαχαιροπίρουνα, γιατί προστάτευαν τα δάχτυλα από την βρομιά...»[279]

Όταν στις 19 Δεκεμβρίου 1882, η σύζυγος του Άγγλου Πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη, η 'Dowager Marchioness of Dufferin and Ava', μετά από πρόσκληση, μαζί με την συνοδό της, πήγε για ένα Τούρκικο πρωινό στο χαρέμι της Πριγκίπισσας Μανσούρ, προς τιμή της άνοιξαν και μία σαμπάνια.[280] Δεν της προσέφεραν όμως μαχαιροπίρουνα. Η σύζυγος του πρέσβη επισημαίνει, όσον αφορά του 'τρόπους του τραπεζιού', ότι ακόμα και η πριγκίπισσα οικοδέσποινά της χρησιμοποιούσε τα δάκτυλά της, επειδή δεν υπήρχαν μαχαίρια και πιρούνια, προσθέτοντας ότι κατά την άποψή της «δεν είναι πολύ ωραία διαδικασία, ακόμα και όταν γίνεται σωστά, και βέβαια στην διάρκεια του πρωινού όλοι πρέπει να βουτούν σε όλα τα ποικίλα πιάτα, και κανείς δεν πρέπει να απαιτεί αλλαγή πιάτων ή ασημικών.» Το ειδικό πρωινό μενού αυτής της επίσημης προσκεκλημένης συμπεριελάμβανε ένα πολύ μεγάλο αριθμό φαγητών ή πιάτων με λαχανικά, και στην συνέχεια διάφορα πιάτα με ψάρια, ένα είδος πουτίγκας από κρέας, πάπιες, γλυκά φαγητά, μετά γαλοπούλα, πιλάφι, κρύο κρέας, κλπ, και επιπλέον γλυκά. Όπως μας πληροφορεί στο τέλος της προσέφεραν «το επιδόρπιο, και ένα μικρό μπουκάλι σαμπάνιας. Όταν φύγαμε από το δωμάτιο, πλέναμε τα δάχτυλά μας πάλι, και αρχίσαμε ξανά το κάπνισμα και την συζήτηση. Έφεραν παγωτό[ices] και μετά καφέ.»[281]

Ειδική μεταχείριση απολάμβαναν, συνήθως, οι Μουσουλμάνες επισκέπτριες στα χαρέμια, ανάλογα με την κοινωνική τους θέση, όπως μας πληροφορεί η Lucy Garnett το 1891. Για παράδειγμα, όταν μετά το γεύμα μία χανούμ και οι επισκέπτριές της εγκατέλειπαν την τραπεζαρία και έπαιρναν τις θέσεις τους στο ντιβάνι μιας άλλης αίθουσας του χαρεμιού, πρόσφεραν στις καλεσμένες τον **καφέ κατά σειρά προτεραιότητας, δηλαδή σύμφωνα με την κοινωνική θέση κάθε επισκέπτριας, η οποία θέση ήταν υποχρέωση των καφετζούδων ('kahvehdjis') να διευκρινίσουν πριν την τελετή αυτή. Εάν, ανάμεσα στις καλεσμένες, υπήρχαν δύο ή τρεις κυρίες που ανήκαν στην ίδια οικονομικο-κοινωνική τάξη, τότε έπρεπε να τις σερβίρουν ταυτόχρονα. Εάν η οικοδέσποινα ανήκε σε ανώτερη κοινωνική τάξη από όλες τις επισκέπτριές της, τότε έπρεπε να σερβιρισθεί πρώτη,[282] πριν από τις καλεσμένες της.**

---

[279] [26v.2] Elizabeth Mary Grosvenor,, Marchioness of Westminster, 1840-1841.
"A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean during the Years 1840-41, In Two Volumes London: John Murray, Albemarle Street 1842, [26v.2], σελ. 55.

[280] [37] The Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, 1879, 1881-1884
My Russian and Turkish Journals by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc., with illustrations London: John Murray, Albermarle Street, W 1916, [37] σελ. 254-255.

[281] Ibid., σελ. 255. [37]

[282] [8ba] Lucy M.J. Garnett, [;]- 1891, 1891-1917.

Όσον αφορά τις σύντομες επισκέψεις περιηγητριών στα χαρέμια που δεν περιελάμβαναν γεύματα, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία της Mary Walker, στο χαρέμι του κυβερνήτη της Θεσσαλονίκης, τον Χουσνή Πασά (Husny Pasha), το 1860. Όπως μας πληροφορεί η ζωγράφος-περιηγήτρια, μόλις κάθισε, οι σκλάβες, που η περιηγήτρια τις ονομάζει υπηρέτριες-δούλες,[283] της προσέφεραν αναψυκτικά, γλυκό του κουταλιού (sweetmeat) και καφέ. Όταν ήθελαν να τιμήσουν την επισκέπτρια, σέρβιραν δύο είδη γλυκού (sweetmeat) όπως: «κεράσι ή δαμάσκηνο, λεμόνι διατηρημένο σε μικρές λωρίδες, και τακτικά μαστίχα και ζάχαρη, πολύ νόστιμο, παρά την ονομασία του. Οι κομπόστες είχαν τοποθετηθεί πάνω σε ένα δίσκο, και στην δεξιά πλευρά του υπήρχε ένα ασημένια μπολ γεμάτο μικρά κουταλάκια, και ένα παρόμοιο άδειο μπολάκι στην αριστερή πλευρά και γύρω από τον δίσκο πολλά ποτήρια με καθαρό νερό. Η επισκέπτρια παίρνει ένα κουταλάκι από το γλυκό, [και αφού το φαει], βάζει το [άδειο] κουταλάκι στο αριστερό μπολάκι, και πίνει λίγο νερό, και μετά ένα άλλο άτομο πλησιάζει με ένα μικρό φλιτζανάκι,[284] που είναι τοποθετημένο μέσα σε ένα διακοσμημένο στήριγμα, που μοιάζει με αυγοθήκη διακοσμημένη με νήμα από χρυσό ή ασήμι, που ονομάζεται 'ζάρφ' (zarf). Ορισμένες φορές αυτά είναι διακοσμημένα ακόμα και με διαμάντια και έχουν μεγάλη αξία. Τα φλιτζανάκια περιείχαν μαύρο γλυκό καφέ που πίνεται με το κατακάθι. Αυτή η μέθοδος της κατασκευής του καφέ, ο οποίος καφές είναι αρχικά πολύ δυσάρεστος για τους Ευρωπαίους, αλλά μετά από λίγο καιρό οι περισσότεροι το προτιμούν...**Όταν πρόκειται να σου κάνουν ιδιαίτερη τιμή, η κυρία [του χαρεμιού] η ίδια σου προσφέρει τον καφέ, ή τουλάχιστον εξουσιοδοτεί την κόρη της να το κάνει. (αντί για μία σκλάβα).** Η συμπαθητική μας οικοδέσποινα, έχοντας ευαίσθητη υγεία, παρέλειψε αυτόν τον τύπο της εθιμοτυπίας, και τα μικρά αρωματικά φλιτζανάκια μας τα πρόσφερε μία από τις φίλες της, όμως τηρήθηκε προσεχτικά ένας άλλος κανόνας. Η σκλάβα, που κρατούσε τον δίσκο με τον καφέ, είχε ένα κυκλικό κομμάτι κάποιου πλούσιου σατέν υφάσματος, στολισμένο με πούλιες και γαρνιρισμένο με ασήμι, τοποθετημένο στο μπροστινό μέρος του δίσκου, ορισμένες φορές το βάζουν επάνω στον αριστερό τους ώμο. Την συνόδευε μία άλλη σκλάβα, η οποία κρατούσε ένα ασημένιο σκεύος,[285] σαν το θυμιατήρι ή λιβανιστήρι των Ρωμαιοκαθολικών εκκλησιών, που περιείχε μία μικρή καφετιέρα επάνω σε κάρβουνα. Αναφέρω όλες αυτές τις ασήμαντες λεπτομέρειες, διότι **ο βαθμός του σεβασμού προς τους καλεσμένους είναι καθαρά σημαδεμένος από την προσοχή που τους παρέχουν. Ο μικρότερος βαθμός φιλοξενίας που μπορούν να προσφέρουν σε μία ξένη είναι ένα φλιτζάνι καφέ, σερβιρισμένο με το χέρι [αντί επάνω σε δίσκο] και σπάνια, σε καμμία περίπτωση δεν παραλείπεται αυτό.** Αλλά οι καλές ημέρες πέρασαν για πάντα, όταν σε παρακαλούσαν να δεχθείς το ακριβό 'ζάρφ' (θήκη) και το φλιτζάνι, από τα οποία είχες πιει τον αρωματικό καφέ. Μετά τον πόλεμο,[286] οι Μουσουλμάνοι αδύναμα προσπαθούν να υιοθετήσουν ορισμένες 'μόδες' των Φράγκων, και συμπέραιναν, ότι τέτοιου είδους δαπανηρές φιλοξενίες είναι τελείως παλαιομοδίτικες και ξεπερασμένες. Μετά από πενταετή παραμονή στην Κωνσταντινούπολη (1856-1861) και συνεχείς, και στις περισσότερες περιπτώσεις, φιλικές επαφές με πολλές οικογένειες της Οθωμανικής ελίτ, ο αριθμός των δώρων, που μου προσέφεραν, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων της αρχιευνοούμενης και της

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN London. David Nutt, 270-271 Strand. W.C. 1891 [86a], σελ 406.

[283] [attendants]

[284] Ibid., σελ. 71. [57c]

[285] Ibid., σελ. 72. [57c]

[286] αναφέρεται στον Κριμαικό Πόλεμο

συζύγου του κύριου αρχιθαλαμηπόλου του Σουλτάνου, ήταν δύο μήλα και ένα κυδώνι.»[287] Ένα άλλο έθιμο που παρατηρείται στις επισκέψεις των χαρεμιών ήταν το έθιμο του μπαχσίς.[288] Όταν μία Μουσουλμάνα επισκεπτόταν ένα χαρέμι, πριν την αποχώρησή της άφηνε κάτι και στις σκλάβες. Όταν η Walker έφευγε από το χαρέμι προσπέρασε μία διπλή σειρά σκλάβων που περίμεναν το καθιερωμένο μπαχσίς τους.[289]

Στα πιο ταπεινά χαρέμια, που δεν υπήρχαν πολλές σκλάβες, οι ίδιες οι κόρες, δηλαδή οι χανούμ, προσέφεραν στις επισκέπτριες των χαρεμιών τα αναψυκτικά, τον καφέ και το γλυκό του κουταλιού. Σε μία επίσκεψή της Walker και μιας φίλης της σε χαρέμι, όπως μας πληροφορεί η ίδια, η μεγαλύτερη κόρη του χαρεμιού προσέφερε τον καφέ στην Αγγλίδα περιηγήτρια-ζωγράφο και στην φίλη της και η μικρότερη κόρη ή χανούμ τους προσέφερε το σερμπέτι, πριν την αποχώρησή τους. Η Walker σημειώνει, επίσης, ότι «ακολούθησαν τους κανόνες της ευγένειας προσεκτικά, ακόμα και στον αποχαιρετισμό.»[290] Η χανούμ, η μητέρα των κοριτσιών, τους αποχαιρέτησε, στέκοντας όρθια στο κέντρο της αίθουσας, σε αντίθεση με τις πρώτες κυρίες των βασιλικών χαρεμιών. Η μεγαλύτερη κόρη τους αποχαιρέτησε στην εξωτερική πόρτα και η μικρότερη κόρη τους αποχαιρέτησε, στέκοντας όρθια στις σκάλες. Και οι τρεις αποχαιρέτησαν τις δύο επισκέπτριες με μία πρόσκληση και ευχή να τους επισκεφθούν ξανά, **«μία απαραίτητη φράση που ποτέ δεν παραλείπεται.»**[291] γράφει η Walker, και προσθέτει ότι οι κουζίνες ενός Τούρκικου 'κόνακ' συνήθως, αλλά όχι πάντα, συνδέονταν με το σελαμλίκι και ότι από εκεί έστελναν τα γεύματα μέσα στο χαρέμι δύο φορές την ημέρα.[292]

13.2 Το έθιμο των κατωτέρων να γευματίζουν από «τα αποφάγια»[293] των ανώτερων, ισχύει και στο Μεγάλο Σαράι. Το γεύμα του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ μεταφέρεται στο χαρέμι της πριγκίπισσας-σουλτάνας αδελφής του.

Όσον αφορά το διαιτολόγιο των Οθωμανών, βασιζόταν στο σταρένιο ψωμί και σε μία μεγάλη ποικιλία σούπας. Αναφέρονται σούπες από μπούτι αρνιού, ή πτηνά (πουλιά) με μπαλάκια από ρύζι και κιμά, που φτιάχνονται από τα ψίχουλα ψωμιού, γεμιστές ντομάτες, «Ντομάτες, αδειασμένες, και γεμισμένες με κρέας, ρύζι και μπαχαρικά», διάφορα τουρσιά, και φρέσκα κρεμμυδάκια «κρεμμύδια, στην αρχική τους μορφή».[294] Αναφέρεται, επίσης, ο

---

[287] [57c] Mary Adelaide Walker.
"Through Macedonia to the Albanian Lakes" by Mary Adelaide Walker. With illustrations by the author, London, Chapman and Hall 1864. [Η περιήγηση ξεκίνησε τον Ιούλιο το 1860 απο την Κωνσταντινούπολη για την Θεσσαλονίκη. [Salonica, Vodena, Ostrovo, Monastir, Ochrida, Georicha, Castoria.], [57c], σελ. 73.

[288] "backshish" / "baksheesh".

[289] [57c] Mary Adelaide Walker.
"Through Macedonia to the Albanian Lakes" by Mary Adelaide Walker. With illustrations by the author, London, Chapman and Hall 1864. [Η περιήγηση ξεκίνησε τον Ιούλιο το 1860 απο την Κωνσταντινούπολη για την Θεσσαλονίκη. [Salonica, Vodena, Ostrovo, Monastir, Ochrida, Georicha, Castoria.], [57c] σελ. 75.
Μετά από την Θεσσαλονίκη, η Walker επισκέφθηκε την Καστοριά και την Φλώρινα.

[290] [57a] Mary Adelaide Walker.
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57a,b]. σελ. 242.

[291] Ibid., σελ. 242. [57a]

[292] Βλέπε Ιεραρχία των Γευμάτων (ή του φαγητού).

[293] [51a], [51b] Emmeline Lott, 1864-1866.
Emmeline Lott [51a,b]
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. [51a]. [51b].

[294] Ibid., σελ. 120-122. [51a]

παστουρμάς, το μπουρέκι, ο λουκουμάς, ο μπακλαβάς, το γάλα (ως πρωινό), ο χαλβάς, η μαστίχα, το 'σουβλάκι', ο καφές, το ρακί, τα σερμπέτια κλπ. Δεν υπήρχαν τραπέζια και καρέκλες. Συνήθως, έτρωγαν καθισμένοι στο πάτωμα, επάνω σε μαξιλάρες μπροστά από ένα χαμηλό τραπεζάκι που ονομαζόταν σοφρά ('sofra').[295]

Σύμφωνα με τις μαρτυρίες περιηγητριών, στα χαρέμια πρώτα γευμάτιζαν τα άτομα της υψηλότερης ιεραρχίας στην πυραμίδα της εξουσίας, όπως και στην περίπτωση του παιδικού χαρεμιού. Στη συνέχεια, τα ίδια πιάτα, ή μάλλον οι ίδιοι δίσκοι, διότι δεν υπήρχαν ατομικά πιάτα, με τα ίδια φαγητά ή «αποφάγια/περισσεύματα» όπως τα αποκαλεί η Lott, σερβίρονταν αμέσως μετά στα επόμενα μέλη της ιεραρχίας. Οι περιγραφές των περιηγητριών δείχνουν, ότι δεν άλλαζαν τα πιάτα-δίσκους, **ούτε πρόσθεταν ή αφαιρούσαν φαγητά**. Ο κανόνας ήταν οι γυναίκες να γευματίζουν ξεχωριστά από τους άνδρες, ποτέ μαζί με τους κυρίους τους ή τους συζύγους τους ή την παρουσία άλλων ανδρών,[296] **με την εξαίρεση των πριγκιπισσών, οι οποίες μπορούσαν να συμφάγουν με τους άνδρες τους, διότι ως κόρες ή αδελφές σουλτάνων εθεωρούντο ανώτερές τους.**

Η Marie Dejean Millingen, αργότερα Μελέκ Χανούμ, που φιλοξενήθηκε στο χαρέμι του Μεγάλου Σαράι του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ, το 1836, δεν ενοχλήθηκε, όπως η Lott το 1864, από αυτό το έθιμο στην ιεραρχία του φαγητού.

Όπως μας πληροφορεί η Marie Dejean Millingen, ο σουλτάνος Μαχμούτ ΙΙ, γευμάτισε **μόνος** του στο σελεμλίκι του, και όταν τελείωσε, οι δίσκοι από το τραπέζι του μεταφέρθηκαν αμέσως στο χαρέμι της αδελφής του, της Πριγκίπισσας Εσσεμέ/Ασμέ Σουλτάνας, όπου εφιλοξενείτο θερμά, αν και ήταν «Άπιστη», η Marie Dejean Millingen,[297] ως προσκεκλημένη της Ναζίμπ, της υιοθετημένης κόρης της Πριγκίπισσας Εσσεμέ. Η Marie Dejean Millingen εξέφρασε την χαρά της, που ο σουλτάνος δεν είχε όρεξη και οι δίσκοι των φαγητών μεταφέρθηκαν χωρίς καθυστέρηση στο χαρέμι της αδελφής του. Εδώ πρέπει να αναφέρουμε, ότι η Marie Dejean Millingen είχε γεννηθεί και είχε μεγαλώσει στην Κωνσταντινούπολη. Μιλούσε την Τουρκική γλώσσα και γνώριζε τα ήθη και έθιμά τους. Γνώριζε, ότι τα γεύματα στα χαρέμια γίνονταν σύμφωνα με την ιεραρχία, και δεν εξέφρασε καμμία ενόχληση που θα συμποσιάζονταν από «τα αποφάγια» του Σουλτάνου Μαχμούτ Β. Έμοιαζε να κατανοεί το έθιμο αυτό διότι δεν το σχολιάζει, όπως θα κάνει περίπου τριάντα χρόνια αργότερα η Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott,[298] που έζησε στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου και σε εκείνο του Σαράι (1864-1866), και περιέγραψε αυτό το έθιμο ως **«απδιαστικό»**, **«προσβλητικό»**, **«εξευτελιστικό»**, και **«ταπεινωτικό»**, και ιδιαίτερα,

---

[295] [57a] Mary Adelaide Walker.
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57a] σελ. 24.

[296] [14a] CELINE.
ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. London, Henry Colburn, 1849. 2 vols. Portrait 12 mo. Volume I., [14a] σελ. 61,76
«The custom of the Turkish females dining alone, has its origin in a tradition which justifies the veneration manifested by the Mussulmans for their wives; this tradition is, that the goddesses, who became enamoured of mortal men, admitted them to their sancturary, but never to their table."

[297] [45a] Melek Hanum / Marie Dejean / Marie Dejean Millingen.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 28.

[298] [51a], [51b] Emmeline Lott, 1864-1866.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. [51a,b]

επειδή την σερβίριζαν τελευταία, δηλαδή τα τελευταία **«αποφάγια»**, μετά από τους κατώτερους σκλάβους, μαζί με την Γερμανίδα πλύστρα του χαρεμιού, επειδή ήταν εργαζόμενη **«γκιαούρισσα»**, **«άπιστη»**, **«Χριστιανικό σκυλί»** και «Κόρη της Εύας» κλπ.

Το σύστημα της ιεραρχίας των γευμάτων και το έθιμο των κατωτέρων να γευματίζουν από τα αποφάγια/περισσεύματα των ανωτέρων μέσα από τους ίδιους δίσκους, χωρίς να έχει προστεθεί ή αφαιρεθεί φαγητό συνέχισε να επικρατεί αργότερα και στο χαρέμι του Μεγάλο Σαράι του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ.

Η Lott μας πληροφορεί, ότι στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι παρακολουθούσε τις έγκλειστες γυναίκες κατά την διάρκεια των γευμάτων τους, χωρίς ποτέ να συμμετέχει και η ίδια. Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να επαναλάβουμε, ότι η Lott δεν ήταν προσκεκλημένη ή επισκέπτρια αλλά μόνιμη εργαζόμενη. Την πρώτη φορά, όταν τελείωσαν το γεύμα τους οι γυναίκες του Σαράι, ρώτησε πότε θα γευμάτιζε η ίδια και εκείνες απλώς την αγνόησαν. Έμαθε στην συνέχεια, ότι ήταν υποχρεωμένη να συμφάγει μαζί με τις μαύρες νταντάδες.[299]

Σύμφωνα με τις δυτικές της αντιλήψεις, όσον αφορά τους 'τρόπους του τραπεζιού', η Lott σημειώνει ότι στο χαρέμι του Μεγάλο Σαράι του Αμπτούλ Αζίζ, έχοντας παρακολουθήσει τις γυναίκες την ώρα που γευμάτιζαν, ένοιωθε **«αηδία»** βλέποντάς τες να τρώνε **«σαν άγρια ζώα»**, **βουτώντας τα δάχτυλά τους μέσα στα πιάτα:**

«Μετά που έγινα μάρτυς το πως αυτοί οι βάρβαροι τρώνε τα γεύματά τους, περίμενα να δω τι θα παρείχαν σε εμένα, και, μετά από παράκληση/ερώτησή μου, δεν είπαν τίποτα! Σπρεπε να φάω σαν γουρούνι με τις νταντάδες και με αυτόν τον τρόπο, χωρίς πιρούνια, χωρίς μαχαίρια, χωρίς τίποτα.»[300]

Η Αγγλίδα γκουβερνάντα αρνήθηκε να κάτσει στο ίδιο τραπέζι και να συμφάγει με τις μαύρες νταντάδες, όπως είχε κάνει και στην Αίγυπτο, όπου είχε αρνηθεί να κάτσει στο ίδιο τραπέζι με την Γερμανίδα πλύστρα, την Κλάρα, που εθεωρείτο κατώτερη και από τις μαύρες νταντάδες. Και στο μεγάλο χαρέμι του Σαράι του Αμπτούλ Αζίζ, αρνήθηκε να γευματίσει από τους δίσκους με τα αποφάγια/περισσεύματα των προηγούμενων 'ανώτερων' από εκείνη γυναικών.[301]

Ήταν πεπεισμένη, ότι οι ίδιες οικιακές σκλάβες, που ανήκαν στο χαρέμι της Αιγύπτου στο Γκεζίρ (Ghezire), οι οποίες είχαν ακολουθήσει την γυναικεία αντιπροσωπεία στο μεγάλο Σαράι της Κωνσταντινούπολης σκόπιμα την «τυραννούσαν» με αυτόν τον τρόπο.[302] Έτσι, αποφάσισε να διαμαρτυρηθεί στην μητέρα του μαθητού της, την δεύτερη σύζυγο του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου.

Η 'Πριγκίπισσα Σύζυγος'[303], όπως την αποκαλεί, μετά από την διαμαρτυρία της, έδωσε εντολή να της δοθούν μαχαίρια, να εφοδιασθούν με κρέατα, και να της σερβίρουν το δείπνο μέσα στο δικό της δωμάτιο. Διέταξε τις σκλάβες, επίσης, να τοποθετήσουν το δείπνο της Αγγλίδας γκουβερνάντας επάνω στο δικό της τραπέζι και να μην τολμήσουν να πάρουν το δικό τους

---

[299] Ibid., σελ. 190. [51b]
[300] Ibid., σελ. 190. [51b]
[301] Ibid., σελ. 190. [51b]
[302] Ibid., σελ.189. [51b]
[303] Ibid. [51b] (Princess Epouse.)

γεύμα εκείνες, πριν τελειώσει πρώτα η Lott..[304] Η μητέρα του διαδόχου ήταν πάντα συνεργάσιμη και πάντα εκπλήρωνε τις επιθυμίες της γκουβερνάντας του γιου της, σε αντίθεση με τις 'κατώτερες' σκλάβες και τους ευνούχους του χαρεμιού. Η «Υψηλοτάτη»,[305] όπως μας πληροφορεί η Lott, προσπαθούσε να ικανοποιήσει τις ανάγκες της αλλά «η κλίκα» του χαρεμιού την υπονόμευε.[306] «Σε αυτούς οφείλονται όλα τα βάσανά μου, σωματικά και ψυχολογικά, ως έγκλειστη των Χαρεμιών της Αιγύπτου και της Κωνσταντινούπολης»,[307] διαμαρτύρεται η Lott.

Αν και η Lott εθεωρούσε εξευτελιστικό και ταπεινωτικό να συμφάγει με τις μαύρες νταντάδες δεν πρέπει να ξεχάσουμε, ότι οι νταντάδες, όπως ήδη εξετάσαμε στο κεφάλαιο σχετικά με την Ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, κατείχαν μία ισχυρή και τιμητική θέση μέσα στο χαρέμι και απολάμβαναν τον σεβασμό των άλλων γυναικών, χάρη στην σχέση τους με τα βασιλικά παιδιά (τους πρίγκιπες και μελλοντικούς σουλτάνους και τις πριγκίπισσες). Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός, ότι στο Σαράι του σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ δεν την υποχρέωσαν να γευματίσει με τους Χριστιανούς, ή τις μη Μουσουλμάνους εργαζόμενες, οι οποίες εθεωρούντο κατώτερες από τις μαύρες εξισλαμισμένες σκλάβες/σκλάβους.

Μας πληροφορεί, επιπλέον, ότι στις δώδεκα το μεσημέρι γευμάτιζε μαζί με τον μικρό πρίγκιπα μαθητή της στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι και ότι τους σερβίριζαν οι σκλάβες του χαρεμιού του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ. Γεγονός που δεν αναγνωρίζει ως ειδικό προνόμιο. Εδώ πρέπει να σημειώσουμε, ότι και αυτό ήταν εξαιρετικά μεγάλο προνόμιο για τους κανόνες ή την εθιμοτυπία του χαρεμιού, επειδή ο πρίγκιπας, ιεραρχικά, ήταν ανώτερός της και δικαίωμα να γευματίζει μαζί του δεν είχε ούτε η μητέρα του, διότι υπήρξε στην καταγωγή της σκλάβα. Μόνο οι αδελφές του, οι πριγκίπισσες, είχαν το δικαίωμα να συμποσιάζονται μαζί με τον αδελφό τους,[308] όπως είδαμε στο υποκεφάλαιο, σχετικά με 'το παιδικό χαρέμι'.

Το προνόμιο να γευματίζεις μόνη ανήκε μόνο στην υψηλή τάξη του χαρεμιού, δηλαδή στις υψηλότερες βαθμίδες της πυραμιδικής ιεραρχίας. Επομένως, είναι κατανοητό το ότι ενοχλήθηκαν πολλές σκλάβες και οι ευνούχοι, από την ειδική μεταχείριση που δόθηκε, σε μία «Άπιστη». Για παράδειγμα, η Fanny Janet Blunt επισημαίνει ότι «το προνόμιο» να γευματίζουν μόνες, και όχι μαζί με τις υπόλοιπες οδαλίσκες, είχαν και οι 'ίκμπαλς'[309] ('ikbals'), δηλαδή οι ευνοούμενες-οδαλίσκες[310] του σουλτάνου, οι οποίες είχαν

---

[304] Ibid., σελ. 190-191. [51b]
[305] Η μητέρα του πρίγκιπα διαδόχου.
[306] Ibid., σελ. 190-191. [51b]
[307] Ibid., σελ. 192. [51b]
[308] Βλέπε υποκεφάλαιο σχετικά με το 'Παιδικό Χαρέμι'.
[309] [44a] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Vol. I., [44°] σελ. 254,

[86a] Lucy Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett
with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN.
London: David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 386,
και,
[51a] Emmeline Lott.
The English Governess in Egypt: Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Vol. I., [51°] σελ. 66.
[310] παλλακίδες

και «το προνόμιο» να δέχονται τις δικές του επισκέπτριες στο δικό τους διαμέρισμα.[311]

13.2.1 Να γευματίζεις μόνη εθεωρείτο μεγάλο προνόμιο.

Να γευματίζεις μόνη εθεωρείτο μεγάλο προνόμιο, που ανήκε αποκλειστικά στα ανώτερα μέλη της πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού.

Για παράδειγμα, η Βαλιδέ Πριγκίπισσα[312], όπως αποκαλεί η Lott την μητέρα του Αντιβασιλέα, πάντα γευμάτιζε **μόνη της**, όπως και η Βαλιδέ Σουλτάνα, η μητέρα του σουλτάνου. Οι δούλες της Βαλιδέ Σουλτάνας, ανάλογα με την θέση τους στην ιεραρχία, γευμάτιζαν μετά από εκείνη με την σειρά τους, και πάντα από τα **αποφάγια/περισσεύματα** της.[313]

Όπως μας πληροφορεί η Lott, κατά την παραμονή τους στο χαρέμι του Σαράι του σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, ορισμένες φορές η σύζυγος[314] του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, προσκαλούσε τις «αρχαιότερες κυρίες» του Σαράι να γευματίσουν μαζί της, **όμως οι γυναίκες του δικού της χαρεμιού γευμάτιζαν μετά από αυτήν, από τους δίσκους με τα περισσεύματα/αποφάγια των γευμάτων, κατά σειρά προτεραιότητας στην ιεραρχία. Στσι, όσον αφορά «το τραπέζι», γράφει η Lott, υπήρχε μόνο ένα, «που έδειχνε ότι η αυστηρή οικονομία ήταν ο κανόνας της εποχής στο Σαράι και στην Αντιβασιλεία.»**[315] Όσον αφορά τις «αρχαιότερες/ηλικιωμένες κυρίες», οι οποίες συμποσιάζονταν μαζί με την σύζυγο του Αντιβασιλέα, πρέπει να σημειώσουμε, ότι η Lott αναφέρεται σε εκείνες με υψηλό βαθμό στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού, και όχι στην κατώτερη κατηγορία σκλάβων του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι.

Εδώ πρέπει να επισημάνουμε, ότι καμμία περιηγήτρια, όπως η Lott, δεν διαμαρτυρήθηκε για την έλλειψη τροφής. Καμμία περιηγήτρια δεν έθεσε το θέμα της «αυστηρής οικονομίας», όσον αφορά το φαγητό. Αν και σερβίρονταν σύμφωνα με την ιεραρχία επάνω στους δίσκους των προηγούμενων, δεν υπάρχει διαμαρτυρία για την ανεπάρκεια τροφής. Καμμία περιηγήτρια δεν επεσήμανε, ότι οι έγκλειστες γυναίκες ή τα μικρά παιδιά πεινούσαν. Αντιθέτως, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των περιηγητριών, οι έγκλειστες γυναίκες ήταν εύσωμες από την ακινησία και την υπερβολική κατανάλωση φαγητών.

Για παράδειγμα, το 1852, στο χαρέμι του κυβερνήτη του Ικονίου Χαφίζ Μεχεμέτ Πασά[316], στο οποίο φιλοξενήθηκε η Belgiojoso, παρατήρησε ότι εκείνος γευμάτιζε μόνος του μέσα στο χαρέμι, χωρίς την παρουσία των γυναικών του, αλλά **δεν του σερβίριζαν καλύτερα φαγητά από εκείνα των υπόλοιπων γυναικών του χαρεμιού** του.[317]

---

[311] [44a] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Vol. I., [44°] σελ. 258.

[312] Valide Princess

[313] [51b] Emmeline Lott.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Vol. II. [51b], σελ. 213.

[314] [Princess Epouse]- έτσι αποκαλεί τις συζύγους του Αντιβασιλέα, αντί για καντίν ή καντίν εφέντη/

[315] Ibid., σελ. 213. [51b]

[316] Haffyz-Mehemmed-Pacha

[317] [30β] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO /CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO

Στην Προύσα, το 1859, η Emily Beaufort μας πληροφορεί, ότι δεν υπήρχαν συγκεκριμένες ώρες για τα γεύματα. Ένας σύζυγος ή αφέντης **γευμάτιζε όποτε πεινούσε και ποτέ μαζί με τις γυναίκες.**[318] Σε ένα μη-βασιλικό χαρέμι, ή σε ένα πιο ταπεινό που δεν διέθετε σκλάβες, τον άνδρα σερβίριζε η σύζυγός του, και εκείνη έτρωγε **μετά από εκείνον με την σειρά της μέσα στα διαμερίσματα ή στο δωμάτιο του χαρεμιού της.**[319]

Μαθαίνουμε, ότι στην Προύσα, το 1859, η Emily Beaufort παρατήρησε ότι, όταν οι επισκέπτριες κάποιας χανούμ άφηναν τις κίτρινες παντόφλες τους(babouches) έξω από την πόρτα του χαρεμιού κανένας σύζυγος δεν τολμούσε να μπει,[320] όπως είχε παρατηρήσει πρώτη η Lady Elizabeth Craven, στην Κωνσταντινούπολη, το 1786.

13.2.2 «Ο Ηγεμόνας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο Πρίγκιπας Μπαχσίς».[321]

Ο πατέρας του μικρού πρίγκιπα, ο Αντιβασιλέας της Αιγύπτου Ισμαήλ Πασάς, γέμιζε τις τσέπες του γιου του με μπαχσίς,[322] το οποίο ο μικρός πρίγκιπας έδινε στην αρχι-νταντά του, η οποία το μοίραζε, όπως ήταν το έθιμο, στις υπόλοιπες σκλάβες ανάλογα με την κρίση της. Εκείνη κρατούσε το μεγαλύτερο μέρος και έδινε το υπόλοιπο στην Αγγλίδα γκουβερνάντα.[323]

Πολύ σημαντικό στοιχείο, επειδή συνέβαλε στον πόλεμο που αντιμετώπισε η Lott από τα χαμηλότερα στρώματα σκλάβων του χαρεμιού στο Σαράι. Κατά την εκτίμησή της, **«ο υποκινητής ήταν ο Ηγεμόνας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο Πρίγκιπας Μπαχσίς ('Prince Baksheesh').»**[324] Στο χαρέμι της Αιγύπτου, όπως σημειώνει, η 'κλίκα' είχε ικανοποιηθεί και δεν της δημιουργούσαν πλέον μεγάλα προβλήματα, επειδή έβρισκαν και αποταμίευαν το μπαχσίς που έπαιρνε ο μικρός πρίγκιπας από τους γονείς του, εφ όσον δεν του το έπαιρνε η ίδια, δηλαδή η γκουβερνάντα του.

«Έπαιρναν το μπαχσίς μέσω εμού, διότι εγώ δεν λεηλατούσα τον Μεγάλο Πασά», δηλαδή τον μικρό πρίγκιπα, όπως η αρχι-νταντά του, η Σαητάν, που η Lott κατηγορεί ότι του άδειαζε τις τσέπες από το μπαχσίς, που έπαιρνε από την μητέρα του ή τον πατέρα του τον Αντιβασιλέα, και το διένειμε στους υπόλοιπους και συνεπώς όλοι ήταν ευχαριστημένοι. **Αλλά, κατά την διάρκεια της επίσκεψής τους στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ στην Κωνσταντινούπολη, το 1865, οι σκλάβες δεν έβρισκαν**

ASIE MINEUR et Syrie: souvenirs de voyages. Paris, Michel Levy Freres, 1858. 427 p. 8 vo. "UNE DAME FRANQUE CHASSEE DE SON PAYS PAR LA GUERRE ET VENANT PASSER SON EXIL EN TURQUIE" (σελ. 471). Revue Des Deux Mondes [Tcherkess (Antoniopolis), Angora, Caesarea, the Taurus, Adana, Antioch, Latakia, Homs, Aleppo, Tarsus, Konia...] [30b], σελ. 410-412.

[318] [32b] Emily A. Beaufort, 1858 – 1859.
Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. Η πρώτη έκδοση. [32b], σελ. 415

[319] Ibid., σελ. 416. [32b]

[320] Ibid., σελ. 416 [32b]

[321] 'Prince Baksheesh'
Βλέπε, [51b] Emmeline Lott.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Vol. II. [51b] σελ. 193-194.

[322] Ibid., [51b] ('baksheesh')

[323] Ibid., σελ. 193-194. [51b]

[324] Ibid., σελ. 193-194. [51b]

μπαχσίς, διότι ο μικρός πρίγκιπας βρισκόταν μακριά από τον πατέρα του, τον Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, ο οποίος συνήθιζε να του γεμίζει τις τσέπες με ασημένια και χρυσά νομίσματα. Έτσι, η Σαητάν δεν μπορούσε «να εξευμενίσει το πλήθος των κακών πνευμάτων»,[325] οι οποίοι δεν ελάμβαναν τα καθιερωμένα ποσά για να παρηγορηθούν και να ξεχάσουν ότι μία άπιστη, δηλαδή η Αγγλίδα γκουβερνάντα, γευμάτιζε κάθε ημέρα στις δώδεκα μαζί με τον μικρό πρίγκιπα, δειπνούσε μόνη της στο δωμάτιό της και γενικά απολάμβανε 'προνόμια' που δεν είχε δικαίωμα να απολαμβάνει.

13.2.3 Απαγορεύεται στις μητέρες των πριγκίπων ή πριγκιπισσών να συμφάγουν με τα παιδιά τους, γιατί γεννήθηκαν 'άπιστες' ή είχαν την καταγωγή δούλας.

Το 1874, η Αγγλίδα περιηγήτρια Lady [Annie] Brassey μας πληροφορεί, ότι οι μητέρες των πριγκίπων και των πριγκιπισσών δεν είχαν το δικαίωμα να συμφάγουν με τα παιδιά τους, τις πριγκίπισσες και τους πρίγκιπες, γιατί εκείνα γεννήθηκαν ελεύθεροι Μουσουλμάνοι, ενώ εκείνες υπήρξαν 'άπιστες' και σκλάβες στην καταγωγή τους.[326]

Εδώ πρέπει να επισημαίνουμε, ότι οι Μουσουλμάνοι αναγνώριζαν μόνο την καταγωγή του πατέρα τους. Οι Τουρκάλες, όχι μόνο δεν αναγνώριζαν την δουλική καταγωγή των θηλυκών Κιρκάσιων μελών της οικογένειάς τους, αλλά ντρέπονταν για αυτήν. Καμμία Τουρκάλα δεν έλεγε ποτέ 'είμαι μισή Κιρκάσια και μισή Τουρκάλα'.

Η Τουρκάλα συγγραφέας Adalet δηλώνει σε άρθρο της, το 1892, ότι μία Τουρκάλα, αν και είχε Κιρκάσια μητέρα, Κιρκάσιες θείες και Κιρκάσιες γιαγιάδες ποτέ δεν υπολόγιζε την καταγωγή των γυναικών της οικογένειάς της και είχε « μια πολύ βολική θεωρία, που την έχει πάρει από ποιόν άλλον;- τον Προφήτη τον ίδιο—που λέει, ότι σε μία χώρα όπου η γυναίκα υπολογίζεται ως σκλάβα, τα παιδιά ουσιαστικά ανήκουν αποκλειστικά στον πατέρα και μπορούν να μετρήσουν την καταγωγή τους μόνο από αυτόν, έτσι αρματωμένοι με αυτό το όπλο, [η Τουρκάλα] θα κοιτάξει την Κιρκάσια με μία τελείως ακάλυπτη περιφρονητική απέχθεια...»[327]

Το 1874, η Brassey μας πληροφορεί, ότι οι Καντίν Εφέντη, οι άτυποι σύζυγοι του σουλτάνου, δεν είχαν το δικαίωμα να κάτσουν στο ίδιο τραπέζι και να συμφάγουν με τα παιδιά τους, τις πριγκίπισσες και τους πρίγκιπες, διότι υπήρξαν στην καταγωγή τους σκλάβες, και για τον ίδιο λόγο δεν είχαν το δικαίωμα να συμφάγουν μαζί με τον σύζυγό τους τον σουλτάνο. Υπογραμμίζει, ότι οι κόρες και οι γιοι αυτών των γυναικών, δηλαδή οι πρίγκιπες και οι πριγκίπισσες, εθεωρούντο ανώτεροι από τις μητέρες τους, επειδή είχαν το βασιλικό αίμα του σουλτάνου, ενώ στις δικές τους φλέβες έρεε το αίμα της πρώην 'Απιστης' και της σκλάβας. Οι πρίγκιπες και οι πριγκίπισσες σουλτάνες είχαν το δικαίωμα να καθίσουν δίπλα στον πατέρα τους, στην δεξιά πλευρά του, διότι τυπικά εθεωρούντο ανώτερες από τις μητέρες τους, οι οποίες δεν απολάμβαναν αυτό το δικαίωμα. Για τον ίδιο λόγο, οι πριγκίπισσες δεν δέχονταν τις γυναίκες

---

[325] Ibid., σελ. 193-194. [51b]

[326] [36] (ANNIE) BRASSEY / BARONESS BRASSEY /Lady Brassey, 1874, 1978.
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey..... With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36], σελ. 71-72.

[327] [81a] ADALET, 1890.
LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 959-966 NO. ?, Dec. 1890. [81a], σελ. 959-960.

των υπουργών και των κρατικών αξιωματούχων οι οποίες υπήρξαν στην καταγωγή τους σκλάβες.[328]

13.2.4 Μόνο μία πριγκίπισσα έχει το δικαίωμα να συμφάγει με τον σύζυγό της, διότι θεωρείται ανώτερή του.

Μία πριγκίπισσα είχε το δικαίωμα να γευματίζει με τον σύζυγό της, χωρίς να τον υπηρετεί, διότι ως κόρη σουλτάνου εθεωρείτο ανώτερή του. Το ίδιο ίσχυε και για τις έγγαμες Μουσουλμάνες, οι οποίες είχαν παντρευθεί άνδρες από κατώτερα κοινωνικά στρώματα, όπως στην περίπτωση των ανδρών που υπήρξαν πρώην Κιρκάσιοι σκλάβοι.[329]

Η Αγγλίδα περιηγήτρια Mary Walker, όσον αφορά την ευνοούμενη κόρη του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, την πριγκίπισσα Ζηνέμπ (Zeineb) Σουλτάνα, στης οποίας το χαρέμι φιλοξενήθηκε, όπως ήδη αναφέραμε, για να φιλοτεχνήσει το ολόσωμο πορτραίτο της, μας πληροφορεί ότι, όταν η Σουλτάνα δειπνούσε με τον σύζυγό της, «σερβίρονται σε ένα τραπέζι από δύο ηλικιωμένες και εξαιρετικά άσχημες γυναίκες, επιλεγμένες με αυτόν τον σκοπό.»[330] Ο Πασάς σύζυγος της πριγκίπισσας-σουλτάνας, όπως σημειώνει η ζωγράφος, δεν έβλεπε ποτέ καμμία από τις νέες και ωραίες σκλάβες που ανήκαν στο χαρέμι της συζύγου του. Όταν διέσχιζε τα διαμερίσματα της συζύγου του προειδοποιούνταν όλες οι γυναίκες να εξαφανισθούν.[331] Το ίδιο συνέβαινε όταν τα αδέλφια της Ζηνέμπ Σουλτάνας, δηλαδή οι πρίγκιπες, επισκέπτονται το παλάτι της. Η Walker επισημαίνει, ότι στην παρουσία του παντισάχ (padischah), δηλαδή του σουλτάνου, δεν ισχύει η αναγκαιότητα για απόκρυψη, **«ο νόμος του Ισλάμ δίνει στον Σουλτάνο το δικαίωμα να κοιτάζει τα ακάλυπτα χαρακτηριστικά τον θηλυκών υπηκόων του.»**[332] Σε αυτό το σημείο, πρέπει να σας υπενθυμίσω την περίπτωση του προηγούμενου Σουλτάνου, Μαχμούτ ΙΙ, πατέρα του Αμπτούλ-Μεζίντ, ο οποίος το 1836, όταν μπήκε στο χαρέμι της πριγκίπισσας αδελφής του, όπου εφιλοξενείτο η Marie Dejean Millingen, όχι μόνο είδε όλες τις γυναίκες, αλλά χόρεψε και με την Ναζίμπ Χανούμ, την υιοθετημένη κόρη και πρώην Κιρκάσια σκλάβα της αδελφής του.

Σε αντίθεση με το προνόμιο της πριγκίπισσας-σουλτάνας, **ο γενικός κανόνας ήταν, ότι μία Μουσουλμάνα σύζυγος ποτέ δεν γευμάτιζε μαζί με τον σύζυγό της, αλλά πάντα μετά από αυτόν, και είχε «το προνόμιο» να γευματίζει μόνη.** Για παράδειγμα, γνωρίζουμε ότι στο χαρέμι του κυβερνήτη του Ικονίου Χαφίζ Μεχεμέτ Πασά,[333] το 1852, στο οποίο φιλοξενήθηκε η Princess Belgiojoso, εκείνος πάντα γευμάτιζε μόνος του μέσα στο χαρέμι, χωρίς την παρουσία των γυναικών του.[334]

---

[328] [36] (ANNIE) BRASSEY / BARONESS BRASSEY /Lady Brassey, 1874, 1978.
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36], σελ. 71-72.

[329] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙΙ.

[330] [57ª] Mary Adelaide Walker.
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall. 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57a], σελ. 27.

[331] Ibid., σελ. 27. [57a]

[332] Ibid., σελ. 27. [57a]

[333] Haffyz-Mehemmed-Pacha

[334] [30β] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO /CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO
ASIE MINEUR et Syrie: souvenirs de voyages. Paris, Michel Levy Freres, 1858. 427 p. 8 vo. "UNE DAME FRANQUE CHASSEE DE SON PAYS PAR LA GUERRE ET VENANT PASSER SON EXIL EN TURQUIE" (σελ. 471). Revue Des Deux Mondes. [Tcherkess (Antoniopolis). Angora. Caesarea, the Taurus. Adana, Antioch, Latakia, Homs, Aleppo. Tarsus, Konia...] [30b], σελ. 410-412.

Γνωρίζουμε, ότι οι τρεις 'σύζυγοι' του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, παρόλο που η Lott τις αποκαλεί «Πριγκίπισσες-Σύζυγοι», είχαν καταγωγή σκλάβας, και δεν γευμάτιζαν συγχρόνως, ταυτόχρονα, ή μαζί με τον σύζυγό τους. Η Lott, όσον αφορά τα γεύματα της Αντιβασιλείας της Αιγύπτου, μας πληροφορεί, ότι οι τρεις 'σύζυγοι' του Αντιβασιλέα, όπως και η μητέρα του, συνήθως, γευμάτιζαν **μόνες**, ένα **προνόμιο** που τους παρείχε η θέση τους στο χαρέμι. **Όμως στις περιπτώσεις που ο Αντιβασιλέας αποφάσιζε να δειπνήσει 'μαζί τους', πρώτα έτρωγε εκείνος, ενώ οι γυναίκες του στέκονταν όρθιες για να τον υπηρετήσουν, πράγμα που δεν παρατηρήθηκε ποτέ με τις πριγκίπισσες**, δηλαδή τις θυγατέρες και τις αδελφές των σουλτάνων. Ακολουθεί η μαρτυρία της Lott:

«Δεν θα περιγράψω τον δείπνο της οικογένειας της Αντιβασιλείας. Τα γεύματα ήταν ίδια με εκείνα που έπαιρναν οι Υψηλοτάτες όταν ήταν μόνες, με το επιπρόσθετο μία σούπα από ψητή γαλοπούλα, πολύ πλούσια *entrements*, και ορισμένα γλυκά. Έστρωναν το δείπνο στο ιδιαίτερο δωμάτιο της Αυτού Μεγαλειότητος (του Αντιβασιλέα) στην 'κατοικία της ευδαιμονίας' [δηλαδή στο χαρέμι], που ήταν διακοσμημένο και επιπλωμένο με τον ίδιο τρόπο, όπως το περίπτερό του [το διαμέρισμα όπου δεχόταν τις οδαλίσκες του]. Στην μέση υπήρχε ένα μέτριο σε μέγεθος τραπέζι, σκεπασμένο με τραπεζομάντιλο, **την πρώτη και μοναδική φορά** που είδα τέτοιο εξάρτημα στο Χαρέμι. **Λευκές σκλάβες** ντυμένες πολύ επίσημα(*en grande toilette*) έφεραν τα πιάτα μέσα σε μεγάλους ασημένιους δίσκους, τα τοποθέτησαν στο πάτωμα, και μετά τα έδιναν στις Μεγαλειότατες Πριγκίπισσες, [όπως αποκαλεί η Lott τις συζύγους του Αντιβασιλέα], σύμφωνα με την θέση τους [στην ιεραρχία]. Η πρώτη κυρία/σύζυγός ('The Lady Paramount') του που προηγείται, τοποθέτησε το πιάτο του πάνω στο τραπέζι και **όλες στέκονταν όρθιες** για να υπηρετήσουν την Αυτού Μεγαλειότητα Ισμαήλ Πασά, ενώ εγώ και ο Μεγάλος Πασάς, (ο πεντάχρονος πρίγκιπας διάδοχος μαθητής της), καθόμασταν σε ένα ντιβάνι και παίζαμε ντόμινο. Μόλις ο Αντιβασιλέας τελείωσε το γεύμα του,[335]... οι Πριγκίπισσες [οι τρεις σύζυγοί του] κάθισαν σε μαξιλάρες που είχαν τοποθετηθεί πάνω στο χαλί, [**Όλες στέκονταν όρθιες ενώ γευμάτιζε ο σύζυγός τους και κάθισαν μόνο όταν τελείωσε**], **και ξεκίνησαν να παίρνουν το δείπνο τους ξεχωριστά** πάνω από το σοφρά, ενώ η Αυτού Μεγαλειότης ψυχαγωγούσε τον εαυτό του, καπνίζοντας cheroots και παίζοντας ντόμινο με όποια σύζυγο έβαζε στο κεφάλι του να επιλέξει. Τους σερβίρισαν καφέ, γλυκά, και σερμπέτι, όπως είναι το έθιμο.»[336] Στην συνέχεια, η Αγγλίδα γκουβερνάντα και ο μικρός πρίγκιπας χαιρέτησαν (salaamed) τον Αντιβασιλέα και αποσύρθηκαν.[337]

Εδώ πρέπει να υπογραμμίσουμε, ότι παρόλο που η Lott αποκαλεί Πριγκίπισσες τις τρεις συζύγους και την μητέρα του Αντιβασιλέα, (Princess Valide), εκείνες δεν είχαν δικαίωμα σε αυτόν τον τίτλο που χρησιμοποιεί η περιηγήτρια. Υπήρξαν και οι τρεις στην καταγωγή τους σκλάβες, και όχι πριγκίπισσες, δηλαδή κόρες ή αδελφές ενός Αντιβασιλέα ή ενός Σουλτάνου.

---

[335] [57ª] Emmeline Lott. 1864-1866.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London. Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume I., [51a], σελ. 251.

[336] Ibid., σελ. 252. [51a]

[337] Ibid., σελ. 252. [51a]

13.2.5 Ο Σουλτάνος- το κρατικό ταμείο- υπεύθυνος για τα γεύματα όλων των προστατευόμενων και των μελών της οικογένειάς του εκτός Σαράι.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία της περιηγήτριας Mary Walker,[338] την εποχή του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, η οποία αποκαλύπτει, ότι ο σουλτάνος, δηλαδή το κρατικό ταμείο, ήταν υπεύθυνος για όλα τα γεύματα **σε όλα τα χαρέμια και τα σελεμλίκια των μελών της οικογένειάς του, καθώς και σε εκείνα των προστατευομένων του εκτός Σαράι.**

Όσον αφορά το χαρέμι της ευνοούμενης κόρης του, της Ζηνέμπ Σουλτάνας, η Walker μας πληροφορεί, ότι οι έγκλειστες γυναίκες ξυπνούσαν πολύ νωρίς το πρωί και έπαιρναν το πρωινό τους που ονομαζόταν το καβέχ αλτί ("caveh alti"), το οποίο απετελείτο από καφέ, ελιές, τυρί, τηγανητά αυγά, και γλυκά. Σημειώνει, ότι πολλές γυναίκες έπιναν μόνο καφέ, και ότι το μεσημέρι συνήθιζαν να τρώνε ένα πολύ πλούσιο γεύμα. Μετά την δύση του ηλίου ήταν η ώρα του δείπνου, το οποίο έπαιρναν πάντα μετά την προσευχή τους.[339]

Χαρακτηριστικός ήταν ο τρόπος που καλούσαν για δείπνο οι τραπεζοκόμοι, «οι σερβιτόρες του τραπεζιού», οι 'sofradjis' οι οποίες όταν εμφανίζονταν, κρατώντας μία σοφραντζί (sofradjis'), δηλαδή μία κεντημένη με χρυσή κλωστή πετσέτα φαγητού, η οποία ήταν διπλωμένη και τοποθετημένη επάνω στο δεξί τους χέρι, σήμαινε ότι ήταν η ώρα του φαγητού. Δεν ήταν απαραίτητο να πουν κουβέντα, μόνο η παρουσία μιας sofradjis, δήλωνε σε όλες τις έγκλειστες γυναίκες, ότι ήταν η ώρα για δείπνο.

Τα γεύματα, που σερβίρονταν στο χαρέμι της κόρης του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, της Ζηνέμπ Σουλτάνας, τουλάχιστον όσο ζούσε ο πατέρας της, προετοιμάζονταν στις κουζίνες του Σαράι του Ντολμαμπαχτζέ (Dolma Bagtche), συμπεριλαμβανομένων, και εκείνα για το σελαμλίκι του συζύγου πασά της πριγκίπισσας, που ήταν περίπου άλλοι τόσοι όσο και οι έγκλειστες γυναίκες του χαρεμιού.[340]

Αποκαλυπτική είναι η πληροφορία της Walker, ότι το ίδιο σύστημα ίσχυε και για όλα τα παντρεμένα και προστατευόμενα μέλη της οικογένειας του Σουλτάνου, των οποίων τα χαρέμια και τα σελεμλίκια εφοδιάζονταν και εκείνα από τις κουζίνες του Σαράι του σουλτάνου: **«Αυτό το σύστημα το να παρέχουν το τραπέζι στα έγγαμα και στα εξαρτώμενα μέλη της οικογένειας είναι πολύ διαδεδομένο και έχει υιοθετηθεί από τους επικεφαλής των οικογενειών.»**[341] Καταλήγει η Walker.

---

[338] Όπως ήδη αναφέραμε, η [57ª] Walker φιλοξενούνταν στο χαρέμι της ευνοούμενης κόρης του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, της Πριγκίπισσας Zeineb για να φιλοτεχνήσει το πορτραίτο της.

[339] [57ª] Mary Adelaide Walker.
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57a], σελ.25. [57a]

[340] Ibid., σελ. 24. [57a]
Υπήρχαν 100 γυναίκες στο χαρέμι της πριγκίπισσας.

[341] Ibid., σελ. 26-27. [57a]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΤΑ ΜΗ-ΒΑΣΙΛΙΚΑ ΧΑΡΕΜΙΑ, «ΑΥΤΟ ΠΟΥ ΟΝΟΜΑΖΟΥΝ ΕΔΩ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ..»[1]

«ΜΙΑ ΞΕΚΑΘΑΡΗ ΚΑΙ ΟΛΟΦΑΝΕΡΗ ΓΡΑΜΜΗ ΔΙΧΟΤΟΜΗΣΗΣ», ΤΟ ΔΙΑΦΥΛΙΚΟ «ΔΙΑΧΩΡΙΣΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ» ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ.

[1] [30α] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO / CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO, 1850, 1852, 1858 LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE I et II Revue des Deux Mondes, XXVe Annee Seconde Serie De La Nouvelle Periode Tome Neuvieme Paris Bureau de la Revue des Deux Mondes 1855. (I pages 466-502 et II pages 1020-1050) Les harems, les Patriaches et les Derviches, les Armeniennes de Cesaree . [Constantinople, Angora or l'ancienne Ancyre (l'ancienne capitale de la Galatie), (Etaq-Maq-Oglou. Angora. Bajandur, Tcherkess (Antoniopolis), la Cappadoce, Kuprin, Merdeche, Kircheu, Caesarea (et Judichsou) et les villes de Taurus. the Taurus. Allah-Daghda, Medem a Adana. Antioch, Latakia, Homs. Aleppo, Tarsus, Konia...' [30α] σελ. 1039-1040.

III

ΤΑ ΜΗ-ΒΑΣΙΛΙΚΑ ΧΑΡΕΜΙΑ, «ΑΥΤΟ ΠΟΥ ΟΝΟΜΑΖΟΥΝ ΕΔΩ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ...»[1]

«ΜΙΑ ΣΕΚΑΘΑΡΗ ΚΑΙ ΟΛΟΦΑΝΕΡΗ ΓΡΑΜΜΗ ΔΙΧΟΤΟΜΗΣΗΣ»,[2] ΤΟ ΔΙΑΦΥΛΙΚΟ «ΔΙΑΧΩΡΙΣΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ»[3] ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ.

---

[1] [30a] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO / CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO, 1850, 1852, 1858
LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT. SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. . Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes, 1855. (I. pages 466-502 et II. pages 1020-1050): Les harems, les Patriaches et les Derviches, les Armeniennes de Cesaree [Constantinople, Angora or l'ancienne Ancyre (l'ancienne capitale de la Galatie), (Eiaq-Maq-Oglou, Angora, Bajandur, Tcherkess (Antoniopolis), la Cappadoce, Kuprin, Merdeche, Kircheir, Caesarea (et Judiehsou) et les villes de Taurus, the Taurus, Allah-Daghda, Medem a Adana, Antioch, Latakia, Homs, Aleppo, Tarsus, Konia...' [30α] σελ. 1039-1040.

[2] "...drawing a more palpable line of demarcation" (σελ. 280) και "The separate system" (σελ. 279) :
[45a] Melek Hanum (Marie Dejean (σελ. 281), Marie Dejean Millingen), 1836-1866.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45ª], σελ. 279-280.
Η MarieDejean (Millingen), η συγγραφέας Μελέκ Χανούμ, γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη, το 1812 ή 1813. Όμως, σε διάφορα σημεία των έργων της υποστηρίζει ότι ήταν Γεωργιανή και σε άλλα σημεία, Ευρωπαία, επισημαίνοντας, πάντα, ότι θεωρούσε πατρίδα της την Κωνσταντινούπολη. Μιλούσε άπταιστα την Ελληνική, την Τούρκικη, την Γαλλική και την Αγγλική γλώσσα. Η μητέρα της που ζούσε στην Κωνσταντινούπολη, μιλούσε μόνο την Ελληνική γλώσσα, μέχρι το γάμο με έναν Γάλλο, σε ηλικία 25 ετών. Παρόλο που μιλούσε μόνο την Ελληνική γλώσσα, η κόρη της μας πληροφορεί ότι η μητέρα της ήταν Ελληνο-Αρμένισσα: Η γιαγιά της ήταν Χιώτισσα και ο παππούς της Αρμένιος. Ο πρώτος της σύζυγος, ο Julius Millingen, ήταν με τον Βύρωνα στο Μεσολόγγι, και λίγο μετά τον θάνατο του Λόρδου Βύρωνα, πήγε στην Κωνσταντινούπολη, όπου εργάσθηκε ως ιατρός του σουλτάνου. Εκεί, παντρεύθηκε την Marie Dejean το 1828, όταν εκείνη ήταν 15 ή 16 ετών. Απέκτησαν δύο παιδιά, την Evelyn και τον Frederick Millingen, ο τελευταίος γνωστός, επίσης, ως ο Osman Bey. Ο Millingen, ο φίλος του Λόρδου Βύρωνα και ιατρός του Σαράι, είχε γνωρίσει την Marie Dejean, όταν επισκέφθηκε την οικία της στην Κωνσταντινούπολη με την ιδιότητα του ιατρού. Μετά από πέντε χρόνια γάμου, όχι μόνο την χώρισε για να παντρευθεί μία Ελληνίδα, αλλά της στέρησε τα δύο παιδιά της. Μετά το διαζύγιό της Marie Dejean από τον Millingen, εκείνη παντρεύτηκε τον Τούρκο αξιωματούχο Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, τον οποίον γνώρισε στο Παρίσι. Μαζί του απέκτησε δύο παιδιά, τα οποία, επίσης, στερήθηκε μετά το διαζύγιό τους. Σε ένα σημείο του έργου της αναφέρεται στην δουλική καταγωγή του δεύτερου συζύγου της, Kibrizli-Mehemet Pacha, και σε ένα άλλο, υποστηρίζει ότι ο σύζυγός της, γεννήθηκε στην Κύπρο, και ήταν, πρίγκιπας εκεί. Το όνομά του ήταν γνωστό στην Ελλάδα, πολύ πριν γίνει ο Μεγάλος Βεζίρης της Τουρκίας. [45b]σελ.13]. Όπως μας πληροφορεί η ίδια, χάρη στην επιρροή της και την παλιά της «φιλία» με τον Μεγάλο Βεζίρη Ρεσίντ Πασά, ο σύζυγός της, Κιμπριζλί, έγινε προστατευόμενός του, και αργότερα, μετά από τον Ρεσίντ Πασά, έγινε ο Μεγάλος Βεζίρης της Τουρκίας. Μας πληροφορεί, επίσης, ότι ο Κιμπριζλί-Μεχεμέτ Πασά, που ήταν υπεύθυνος για την διαδοχή του σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ στον θρόνο το 1861, πέθανε το 1871. Η Μελέκ Χανούμ, κατά την διάρκεια του έγγαμου βίου της με τον Τούρκο αξιωματούχο, καθώς και μετά το διαζύγιό τους, έζησε, συνολικά, τριάντα χρόνια στα Οθωμανικά χαρέμια, ως Μουσουλμάνα σύζυγος και στην συνέχεια ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα, μέχρι την απόδρασή της από την Τουρκία στην Ελλάδα, τον Δεκέμβριο του 1865. Οι διωγμοί της από την Υψηλή Πύλη, εξ'αιτίας της απόδρασής της στην Ευρώπη (Ελλάδα, Γαλλία, Αγγλία), μαζί με την κόρη της, την Αΐσα Χανούμ, συνεχίσθηκαν, με την βοήθεια της δυτικής διπλωματίας, μέχρι το θάνατο του Μεγάλου Βεζίρη της Τουρκίας (τον πρώην σύζυγό της), το 1871. Αναγκάσθηκε, όπως γράφει η ίδια, να γίνει συγγραφέας, για να γλιτώσει από την πείνα και την αθλιότητα.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφέρουμε ότι ο γιος της, από τον πρώτο της γάμο, ο Major Frederick Millingen, ο οποίος έγραψε ένα 'codicil' στο βιβλίο της μητέρας του, και ο οποίος ήταν ο συγγραφέας των έργων 'Les Anglais en Orient, 1877 και ' "Slavery in Turkey" and "The Sultan's Harem", 1870, την βοήθησε να δραπετεύσει από την εξορία που της είχε επιβάλλει, μετά το διαζύγιό τους, ο δεύτερος σύζυγός της, ο Μεγάλος Βεζίρης, Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς, και αργότερα συμμετείχε στην απόδρασή της από την Τουρκία για την Ελλάδα.

[3] Ibid., σελ. 279. [45a]

1. «Τα δύο στοιχεία»[4], «οι δύο ξεχωριστές τάξεις, οι άνδρες και οι γυναίκες».[5]

1.1 «Μία μεγάλη άβυσσος χωρίζει μια οικογένεια της Ανατολής από μία της Δύσης_ Η οικογενειακή ζωή, στην πραγματικότητα είναι άγνωστη στους Τούρκους.»[6]

«...Μία μεγάλη άβυσσος χωρίζει μια οικογένεια[7] της Ανατολής από μία της Δύσης, και περισσότερες φορές από ότι υποψιάζεστε, αλλαγές και επαναστάσεις-εξεγέρσεις, που ανατρέπουν δυναστείες στην Ανατολή, καθώς και τραγωδίες των πιο φρικτών χαρακτήρων, που καταδικάζουν ολόκληρες οικογένειες σε μία ζωή μιζέριας, είναι αποτέλεσμα κάποιας άθλιας συνωμοσίας που προέρχεται από το Χαρέμι, την φωλιά της αδικίας-ανομίας και της διαφθοράς,»[8] γράφει η Marie Dejean-Millingen [Melek Hanum], η οποία υπήρξε Μουσουλμάνα σύζυγος, διαζευγμένη σύζυγος Μουσουλμάνου, και η οποία έζησε, συνεργάσθηκε, ενεργούσε και αντιστάθηκε 30 χρόνια στα Οθωμανικά χαρέμια, μέχρι την απόδρασή της από την Τουρκία τον Δεκέμβριο του 1865.[9]

Αυτό που ονόμαζαν οι Οθωμανοί οικογένεια[10] απετελείτο από ολόκληρη την πληθυσμιακή σύνθεση ενός χαρεμιού, όπως η μητέρα του κυρίου ή αφέντη (master) του χαρεμιού, οι νόμιμοι σύζυγοί του, από τις οποίες εδικαιούτο τέσσερις, οι προσωπικές σκλάβες αυτών των γυναικών, τα αρσενικά και θηλυκά παιδιά τους, οι χήρες κόρες τους με τα δικά τους παιδιά, οι οδαλίσκες του κυρίου και τα δικά τους αρσενικά και θηλυκά παιδιά, οι μικροί δούλοι τους, οι γυναίκες συγγενείς τους, οι άποροι προστατευόμενές τους οι οποίες έβρισκαν καταφύγιο, τροφή και ένδυση εκεί «ως μία ιερή και αναμφισβήτητη υποχρέωση», οι ευνούχοι τους, εάν το χαρέμι ανήκε στην Οθωμανική ελίτ,[11] κλπ., κλπ.

Τα δύο φύλα της ίδιας 'οικογένειας' ζούσαν ξεχωριστά, οι άνδρες στο σελαμλίκι και οι γυναίκες στο χαρέμι. Δεν μοιράζονταν τίποτα μεταξύ τους και δεν είχαν καμμία ουσιαστική ή αληθινή επαφή, σχέση ή επικοινωνία.[12] Οι δυτικές φαντασιώσεις ότι διάφοροι άνδροι μοιράζονταν

---

[4] Ibid., σελ. 282. [45a]
[5] Ibid., σελ. 278. [45a]
[6] Ibid., σελ. 277-278. [45a]
[7] "household"
[8] [45b] Melek Hanum (Marie Dejean), 1836-1866.
SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45β], σελ. 277.
[9] Όπως είδαμε στο δεύτερο κεφάλαιο, η Μελέκ Χανούμ δραπέτευσε από την Τουρκία και έφθασε στην Αθήνα το Δεκ. του 1865.
[10] Βλέπε περιηγήτρια [30α], MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO / CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO, 1850, 1852, 1858.
LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT. SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. (I. pages 466-502 et II: pages 1020-1050). Les harems, les Patriaches et les Derviches, les Armeniennes de Cesaree. [Constantinople, Angora or l'ancienne Ancyre (l'ancienne capitale de la Galatie). (Etaq-Maq-Oglou, Angora. Bajandur. Tcherkess (Antoniopolis), la Cappadoce, Kuprin, Merdeche, Kircheir, Caesarea (et Judiehsou) et les villes de Taurus, the Taurus; Allah-Daghda, Medem a Adana, Antioch, Latakia, Homs, Aleppo, Tarsus, Konia...' [30α] σελ. 1039-1040.
[11] [57a] Mary Adelaide Walker. 1857-1897, (σαράντα χρόνια περιηγήσεων).
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols (in two volumes). Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57a], σελ. 205-206.
Αναφέρεται στον Κριμαϊκό πόλεμο που ξεκίνησε το 1853 και έληξε το 1856 (Όσον αφορά τον Κριμαϊκό Πόλεμο, βλέπε επίσης, Φωτιάδης, Κώστας, «Οι Εξισλαμισμοί της Μικρας Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου», 1985. σελ. 639.
[12] [50β] Mrs. Harvey, of Ickwell-Bury, ή Annie Jane Harvey, 1870

και απολάμβαναν συγχρόνως τις γυναίκες ή τις χορεύτριες-σκλάβες των χαρεμιών αποτελούν μυθοπλασίες. Το χαρέμι ανήκε αποκλειστικά σε έναν άνδρα, ο οποίος πάντα το φύλαγε ζηλευτά από τον έξω κόσμο. Όσο ανέβαινε η κοινωνική του θέση, τόσο πιο σκληρή ήταν η επιτήρηση των γυναικών και βέβαια ο αριθμός των έγκλειστων μελών.

Ήταν πολύ δύσκολο για έναν ξένο να διαμορφώσει γνώμη για την θέση και την πραγματική καθημερινή ζωή των γυναικών, επειδή οι Οθωμανοί **ποτέ** δεν επέτρεπαν σε έναν άνδρα να μπει στο χαρέμι τους και **ποτέ** δεν μιλούσαν για τις γυναίκες τους, δηλαδή για τα μέλη των χαρεμιών τους, με εξαίρεση την μητέρα τους. «Σπάνια ένας Χριστιανός γίνεται δεκτός στα Τούρκικα σπίτια, και ποτέ στα χαρέμια,»[13] δηλώνει πρώτη, **(η πρώτη)** αναγνωρισμένη ως περιηγήτρια-συγγραφέας Lady Montagu, το 1717, γεγονός που επιβεβαιώνουν, αργότερα, οι δυτικές περιηγήτριες που την ακολούθησαν τον 19° αιώνα.

Το 1816, η Γαλλίδα περιηγήτρια Mme de la Ferte Meun[14], η οποία ταξίδευε μόνη και ασυνόδευτη[15] στην Ανατολή,[16] υποστήριξε ότι μπορούσες να ρωτήσεις έναν Τούρκο νέα για τα παιδιά του, δηλαδή τι κάνουν, πως είναι η υγεία τους κλπ., αλλά **ποτέ για την γυναίκα του ή τις γυναίκες του.**[17] Ενώ βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη στις αρχές του 19ου αιώνα, η Γαλλίδα περιηγήτρια διέκρινε ότι δεν ήταν επιτρεπτό να αποφανθείς ή να αναφερθείς ούτε από ευγένεια σε οποιονδήποτε Τούρκο, όπως έκαναν οι Ευρωπαίοι, για οποιαδήποτε γυναίκα της οικογένειάς του, εκτός από την **μητέρα** του, διότι είχαν, όπως γράφει, **«για τους δημιουργούς της ζωής τους ένα σεβασμό που φθάνει ως το θάνατο.»**[18]

Ήταν πολύ δύσκολο για ξένους να διαμορφώσουν μια πραγματική ιδέα για την ζωή μέσα στα χαρέμια, επιβεβαιώνει στα μέσα του 19ου αιώνα και η ζωγράφος-περιηγήτρια Mary Walker,[19] επειδή οι Τούρκοι «σπάνια μιλούν για τις οικογένειές τους».[20] Και ποτέ, χωρίς καμμία εξαίρεση, δεν επέτρεπαν

Turkish Harems & Circassian Homes by Mrs. Harvey (of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b], σελ.12-13.

[13] [3] Lady Mary Wortley Montagu or Lady Mary Pierrepont, 1715, 1716 – 1718.

[[3c]- THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c] σελ. 150-151.

[14] [10] Mme de LA FERTE - MEUN, 1816-1819.

Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. [10]

[15] Τα ταξίδια εκείνη την εποχή εθεωρούντο πολύ επικίνδυνα, και ιδιαίτερα επικίνδυνα για μία γυναίκα. (Ναυάγια, πειρατές, κουρσάροι, αρρώστιες-επιδημίες, έλλειψη εγκαταστάσεων διανομής κλπ.) Βλέπε κινδύνους και προβλήματα ταξιδιών του 19ου αιώνα στην 'Εισαγωγή στις περιηγήτριες'.

[16] Αδιανόητο για την εποχή [1816-1819], να ταξιδεύει μία κυρία απροστάτευτη, σε τόπους που εθεωρούντο επικίνδυνοι, όπως η Μικρά Ασία, και με ταξιδιωτικά μέσα/πλοία τα οποία εξίσου εθεωρούντο εξίσου επικίνδυνα, λόγο των δυσμενών καιρικών συνθηκών, των πειρατών, των κουρσάρων, των ασθενειών κλπ.

[17] [10] Mme de LA FERTE - MEUN, 1816-1819.

Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. [10] σελ. 312.

[18] Ibid., σελ. 313. [10]

[19] Η πρώτη ζωγράφος που εργάστηκε στα Οθωμανικά χαρέμια της ελίτ και φιλοτέχνησε τα πορτραίτα των έγκλειστων γυναικών και παιδιών.

[20] [57c] Mary Adelaide Walker/ Mrs. Walker. (σαράντα χρόνια περιηγήσεων).

"Through Macedonia to the Albanian Lakes" by Mary Adelaide Walker. With illustrations by the author, London. Chapman and Hall 1864. [57c]. σελ.272.

σε έναν άνδρα να μπει στο χαρέμι τους,[21] ούτε στους πιο στενούς τους φίλους ή συνεργάτες. Οι Τούρκοι και στα μέσα του 19ου αιώνα, μετά τον Κριμαϊκό Πόλεμο,[22] όπως επισημαίνει η Walker, ποτέ δεν δέχονταν τους επισκέπτές τους πέρα από τα όρια του σελαμλίκι. Επισημαίνει, ότι ακόμα και οι Ευρωπαίοι, μόνιμοι κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης, δεν είχαν την δυνατότητα να γνωρίσουν τα οικογενειακά ήθη και έθιμα των Μουσουλμάνων γειτόνων τους «και να διορθώσουν οποιαδήποτε προκατάληψη που κουβαλούν μαζί τους πάνω στο θέμα αυτό.»[23] «Κανένας σύζυγος ή αφέντης μιας οικογένειας», όπως προσθέτει η Walker, «κάτω από οποιαδήποτε περίπτωση, θα δεχόταν έναν φίλο του εντός των ορίων του χαρεμιού, και **οι πληροφορίες για τα οικογενειακά θέματα [ζωή] πολύ σπάνια μπορούν να αποκτηθούν, παρά μόνο από δεύτερο-χέρι, και πιο συχνά προέρχονται από ανακριβείς και αναξιόπιστες πηγές.** Αυτός ο κανόνας, του αυστηρού αποκλεισμού, έχει χαλαρώσει τα τελευταία λίγα χρόνια μόνο στην περίπτωση των ιατρών κατά την άσκηση του επαγγέλματός τους.»[24] Ομως, εδώ πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι, μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα, καμμία άλλη περιηγήτρια δεν αναφέρει την παρουσία ή την επίσκεψη ενός ιατρού στα χαρέμια των Οθωμανών. Ακόμα και το 1892, όπως μας πληροφορεί η Τουρκάλα συγγραφέας με το ψευδώνυμο Αδαλέτ,[25] ακόμα και τότε σπάνια έμπαιναν στα χαρέμια οι ιατροί. Αλλά όταν αυτό συνέβαινε, οι γυναίκες ήταν απόλυτα καλυμμένες και έπρεπε να τις εξετάσει πάνω από τα ενδύματά τους και να αγγίξει μόνο το καλυμμένο χέρι τους.

Στην υπόδουλη Κρήτη, το 1865, η Αγγλίδα περιηγήτρια Άννα Anna Vivanti[26] μας πληροφορεί, ότι όταν ο Ευρωπαίος οικοδεσπότης της, έκανε το λάθος να ρωτήσει από ευγένεια έναν Τούρκο, ο οποίος αρχικά ήταν πολύ φιλικός και ευγενικός μαζί του, για την υγεία της γυναίκας του, εκείνος ξαφνικά άλλαξε στάση απέναντί του και έγινε εχθρικός και καχύποπτος, διότι ενοχλήθηκε πολύ.[27]

---

[21] Εκτός από τους πολύ στενούς συγγενείς τους—π.χ. θείους, αδελφια, κουνιάδους, και πάλι κατά την κρίση του συζύγου/ ιδιοκτήτη του χαρεμιού. Οι άνδρες δεν δέχονταν ποτέ στο χαρέμι τους, τους πιο στενούς τους φίλους ή συνεργάτες.

[22] 1853-1856

[23] [57c] Mary Adelaide Walker/ Mrs. Walker.

"Through Macedonia to the Albanian Lakes" by Mary Adelaide Walker With illustrations by the author, London, Chapman and Hall 1864 [57c], σελ.272.

Συγκεκριμένα, γραφει, ότι χάρη στην «εξαίρεση της ταλαντούχας κυρίας που μας έχει δώσει τα γοητευτικά της αποτελέσματα των εντυπώσεών της και των εμπειριών της, στο έργο της "In and around Stamboul", (εδώ αναφέρεται στην περιηγήτρια [40α,β] Miss Julia Pardoe (1835-1836), η οποία, πριν από την Walker, είχε επισκεφθεί διάφορα χαρέμια της Κωνσταντινούπολης), λίγοι από τους Ευρωπαίους κατοίκους της Κωνσταντινούπολης, έχουν την δυνατότητα να γνωρίσουν τα οικογενειακά ήθη και έθιμα των Μουσουλμάνων γειτόνων τους, και να διορθώσουν οποιαδήποτε προκατάληψη πάνω στο θέμα, που ίσως θα έχουν κουβαλήσει (μεταφέρει) μαζί τους...»

[24] Ibid., σελ. 38. [57c]

"The opinions thus formed are, doubtless, superficial, for to gain any accurate knowledge of the home life of a people you must live amongst them and with them: and, more, you must meet them half way on the road of human sympathy and kindly feeling: ... "No husband or master of a family would, under any circumstances, receive a friend within the limits of the harem, and the information on domestic matters can very rarely be gained but at second-hand, most often from sources inaccurate and untrustworthy." [μετά τον Κριμαϊκό Πόλεμο-1853-1856]

[25] [81a], [81b] Adalet, 1890-1892.

1. LIFE IN THE HAREM. BY ADALET THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 959-966 NO. ?, Dec. 1890. [81a]
2. TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 130-140, No. 185, July 1892. [81b].

[26] [63] ANNA VIVANTI, 1865.

A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865. [63].

[27] Ibid., σελ. 58-59. [63] ;

"... The desire of the Turk to separate his wife from the rest of the world, goes so far, that he even dislikes to hear her mentioned. Mr. A___our host, told me, that he once inquired of a husband after the health of his wife, who was reported to be very ill, when the

«Πόσο ευχαρίστηση και ευτυχία στερεί από αυτόν των λαό, αυτό το **απάισιο/βδελυρό σύστημα της απομόνωσης** [το Οθωμανικό χαρέμι]. Όλοι γνωρίζουμε, ότι όσο βαθιά μπορεί να αγαπάει και να θαυμάζει ένας τυχερός σύζυγος την όμορφη, πνευματική και ενάρετη γυναίκα του, η αγάπη του και ο θαυμασμός του ερεθίζονται (excited) ξανά και ξανά, βλέποντας ότι αυτή η γυναίκα εμπνέει παρόμοια συναισθήματα και σε άλλους. Μ' αυτόν τον τρόπο δεν μπορεί να γίνει αδιάφορος στις χάρες της, επειδή διακρίνει (ή βλέπει) τις εντυπώσεις που δημιουργούν (αυτές οι αρετές) στους άλλους. Αν υποθέσουμε ότι αυτό το γυναικείο υπόδειγμα τελειότητας εγκλεισθεί στο χαρέμι, και ο σύζυγός της δεν την βλέπει ξανά, παρά μόνο όταν είναι μόνοι, μολονότι εκείνη θα μπορεί να είναι αφάνταστα όμορφη και υπέροχα ντυμένη, εκείνος τη συνηθίζει, και αυτό δεν του δημιουργεί πλέον καμμία εντύπωση ή αίσθηση. Επίσης, είναι υποχρεωμένος να στερηθεί τις υπέροχες παρατηρήσεις, για το πρωτότοκο παιδί τους, τα χαριτωμένα λόγια των παιδιών του, που κάθε πατέρας απολαμβάνει να επιδεικνύει μπροστά στους έκπληκτους φίλους του, και εκτός από όλα αυτά, στερείται και αναρίθμητες άλλες χαρές.[28] **Έτσι η ζωή του με την οικογένειά του χάνει όλες τις χάρες της και γίνεται, όμως όχι, δεν θα περιγράψω τι γίνεται, διότι αυτό είναι** αηδιαστικό.[29] **Η επιθυμία του Τούρκου να ξεκόψει (να απομονώσει) την σύζυγό του από τον υπόλοιπο κόσμο φθάνει σε τέτοια ακρότητα, που δυσαρεστείται ακόμα και όταν μόνο την αναφέρουν.** Ο κύριος Α____, ο οικοδεσπότης μας, [στην Κρήτη το 1865], μου είπε ότι κάποτε ρώτησε ένα σύζυγο για την υγεία της γυναίκας του, για την οποία είχε πληροφορηθεί ότι ήταν πολύ άρρωστη. Ο Τούρκος, πού συνήθως ήταν ευγενικός και φιλικός μαζί τους, ξαφνικά εμφανίσθηκε σκοτεινός και καχύποπτος, ενώ απάντησε με βλοσυρό ύφος, **'Τι είναι η γυναίκα μου για Σάς; Την γνωρίζετε που ρωτάτε γι' αυτήν;'»**[30] Γράφει η Άννα Vivanti, η οποία είχε επισκεφθεί πολλά χαρέμια στην Κρήτη και στην Κωνσταντινούπολη, το 1865.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η ακόλουθη εκτίμηση της περιηγήτριας-ιστορικού συγγραφέα Annie Jane Harvey,[31] το 1870: «Οι άνδρες και οι γυναίκες δεν προορίζονται για να ζούνε ξεχωριστά κοινωνικά, διότι **φθείρονται** από αυτόν τον χωρισμό. Άνδρες που ζουν μόνο με άλλους άνδρες γίνονται σκληροί, εγωιστές, και τραχείς. Ενώ οι γυναίκες, όταν περιορίζονται αποκλειστικά σε συζητήσεις του φύλου τους γίνονται νωθρές, στενόμυαλες,

---

Turk, who usually was a polite and amiable man, at once looked dark and suspicious, while he answered with a scowl, "What is my wife to You; Do you know her, that you ask after her;"

[28] Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφέρουμε ότι τα παιδιά ζουσαν και μεγάλωναν μέσα στο χαρέμι, μαζί με τις γυναίκες, μέχρι την ενηλικίωσή τους.

[29] 'disgusting'

[30] Ibid., σελ. 58-59. [63]

"Of how much pleasure and HAPPINESS THIS ABOMINABLE SYSTEM OF SECLUSION DEPRIVES THESE PEOPLE. We all know, that however much the fortunate husband of a beautiful clever and virtuous wife may love and admire her, his love and admiration are again and again stimulated by seeing her inspire similar sentiments in others. He cannot become indifferent to her charms, while he witnesses the impression they make upon others. But suppose this paragon to be locked up, and (σ.58) her husband never to see her except in a tete a tete. She may be faultlessly beautiful and exquisitely dressed, he is accustomed to it, and it strikes him no more. The wonderful intelligence of his firstborn, the droll saying of his little one, which every father delights in showing off before his astonished friends, all these and numberless other joys, he must forego. The life with his family loses all charm, it becomes, but no, will not describe what it becomes, for that is disgusting. The desire of the Turk to separate his wife from the rest of the world, goes so far, that he even dislikes to hear her mentioned. Mr A___our host, told me, that he once inquired of a husband after the health of his wife, who was reported to be very ill, when the Turk, who usually was a polite and amiable man, at once looked dark and suspicious, while he answered with a scowl, "What is my wife to You; Do you know her, that you ask after her;"

[31] Η Mrs Harey of Ickwell Bury. [50a], [50b] ταξίδευε το 1860 και το 1870, και είχε φιλοξενηθεί σε πολλά χαρέμια. Στην τελευταία της κρουαζιέρα στην Μαύρη θάλασσα το 1870, στο έργο της 'Τούρκικα χαρέμια και Κυρκάσιες Οικογένειες', προέβη, επίσης, σε συγκρίσεις μεταξύ των Τουρκάλων και τις Ελληνίδες (Πόντιες) της Σινώπης και τις γυναίκες του Σοχούμ Καλέ.

και λάτρες σκανδάλων.»[32] Διέκρινε, επίσης, ότι η δουλεία του νου[33] και η πνευματική φυλάκιση των γυναικών είχε ακόμα χειρότερες επιπτώσεις από την σωματική τους φυλάκιση.[34]

Συγκεκριμένα η Harvey γράφει : «Συχνά, λέγεται, ότι οι γυναίκες της Ανατολής στην πραγματικότητα απολαμβάνουν πολύ περισσότερη ελευθερία, από τις Δυτικές αδελφές τους. Από μερικές πλευρές αυτό ασφαλώς ισχύει, αλλά είναι γεγονός ότι η ελευθερία που κατέχουν στο να μπορούν να βγαίνουν (από το χαρέμι τους) και να μπαίνουν χωρίς ανάκριση, και να δέχονται και να ανταλλάσσουν επισκέψεις, όπου επιθυμούν, **δεν τους αποζημιώνει για την δουλεία του νου, που πρέπει να υποστούν με τον αποκλεισμό τους από την εκπαίδευση και την πνευματική βελτίωση (ή ανάπτυξη), που θα είχαν, εάν συναναστρέφονταν με το άλλο φύλο... Η πνευματική φυλάκιση είναι χειρότερη από την σωματική, και με το να στερήσεις σε μία γυναίκα την καθαρή (ή γνήσια) φιλοδοξία, και να της αφαιρέσεις την επιθυμία για πνευματική καλλιέργεια, την μετατρέπεις στην κατάσταση ενός παιδιού—ενός πολύ γοητευτικού παιδιού, πιθανόν όταν είναι πολύ νέα, όμως μία οδυνηρή θέση γι' αυτήν, όταν έχουν αποχωρήσει τα νιάτα, και όταν πλέον η δύναμη της να γοητεύει καταρρέει, μαζί με την απώλεια την ομορφιάς της. Αν και σε ορισμένες περιπτώσεις, είναι γνωστό ότι το φυσικό ταλέντο της γυναίκας έχει την δύναμη να διατηρήσει την καρδιά (το πάθος) του συζύγου της, αλλά όπως πολύ συχνά συμβαίνει μετά από λίγα χρόνια αγάπης και θαυμασμού, [εκείνος] στρέφεται σε άλλη ακόμα πιο νέα και πιο όμορφη για να γοητεύσει (να γεμίσει) τον ελεύθερο χρόνο του.»**[35]

1.2 Η Ιεραρχία στα χαρέμια των πασάδων και των ιδιωτών. Οι τίτλοι και οι ονομασίες που καθορίζουν την αυστηρή οικογενειακή ιεραρχία, την εθιμοτυπία, και τα πρωτόκολλα.

Το σύστημα της πυραμιδικής ιεραρχίας του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, υπήρξε το **μοντέλο** και το **πρότυπο** για τα μη-βασιλικά χαρέμια των πασάδων και των ιδιωτών. Εισχωρώντας σε αυτά τα μη-βασιλικά χαρέμια των Οθωμανών θα εξετάσουμε την θέση της έγκλειστης γυναίκας μέσα σε αυτά, καθώς και την πραγματική καθημερινή ζωή της, σύμφωνα με τις μαρτυρίες περιηγητριών του 19ου αιώνα, που είχαν την ευκαιρία μιας στενότερης επαφής και παρατήρησης.

Στα μη-βασιλικά χαρέμια των πασάδων και των ιδιωτών, όπως και σε εκείνο του μεγάλου Σαράι, η μητέρα του κυρίου-αφέντη ('master') της οικίας, εάν κατοικούσε με τον γιο της, κατείχε την πρώτη θέση στην ιεραρχία. Η μητέρα αυτού του χαρεμιού είχε τον τιμητικό τίτλο της **μπουγιούκ χανούμ (buyuk hanum)**, δηλαδή της μεγάλης κυρίας ή της πρώτης κυρίας και ήταν η **επικεφαλής** ή η αρχηγός του χαρεμιού, όπως και στην περίπτωση της Βαλιδέ Σουλτάνας στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι.

---

[32] [50β] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY , 1870.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett Great Marlborough Street 1871 [50β], σελ. 12-13.

[33] Ibid., σελ. 91 [50b] - '"Slavery of the Mind" "Mental imprisonment is worse even than bodily imprisonment..."'

[34] Ibid., σελ. 91 [50b] - '"Slavery of the Mind" "Mental imprisonment..."'

[35] Ibid., σελ. 90-91 [50b]
' Mental imprisonment is worse even than *bodily imprisonment*, and by depriving a woman of legitimate ambition, by taking from her the wish for mental culture, she is reduced to the condition of a child—a very charming one, probably, when young, but a painful position for her when youth having departed, the power of fascination decays with the loss of beauty; and though in some instances it is well known that the natural talent of the woman has had the power of retaining her husband's heart, still it too often happens that, after very few years of love and admiration, he turns to one still younger and fairer to charm his hours of leisure.'

Η πιο σημαντική γυναίκα στην ζωή ενός Τούρκου ήταν η μητέρα του. «Έχω δει περισσότερους από έναν μεγάλο Πασά, ξαφνικά να σηκώνεται όρθιος, όταν μπαίνει στο δωμάτιο μία ζαρωμένη γριά, και να παραμένει όρθιος μέχρι να κάτσει στην τιμητική της θέση αυτή η 'Βαλιδέ' (η μητέρα του).»[36] παρατηρεί η Mary Walker.

Όταν δεν υπήρχε μητέρα (πεθερά), τότε η πρώτη σύζυγος του αφέντη/κυρίου (master) της οικογένειας, έπαιρνε αυτόν τον τιμητικό τίτλο, δηλαδή τον τίτλο και την θέση της **μπουγιούκ-χανούμ**. Η δεύτερη σύζυγός του έπαιρνε τον τίτλο και την θέση της **κουτσούκ-χανούμ (kutchuk hanum), δηλαδή της μικρής κυρίας,**[37] και η ιεραρχία ακολουθούσε μία **αριθμητική σειρά** μέχρι την τέταρτη σύζυγο. Σε αντίθεση με τον σουλτάνου, ο οποίος εδικαιούτο επτά συζύγους,[38] ένας θνητός Μουσουλμάνος εδικαιούτο μόνο τέσσερις. Σύμφωνα με το Κοράνι, οι Μουσουλμάνοι δικαιούνται μόνο τέσσερις νόμιμες συζύγους, αλλά μπορούν να έχουν στην κατοχή τους και στο χαρέμι τους όσες σκλάβες ή παλλακίδες επιθυμούν και μπορούν να συντηρήσουν. **Χανούμ**, όμως, μπορούν να έχουν μόνο τέσσερις. Σε αυτό το σημείο, πρέπει να αναφέρουμε ότι αντί για τον όρο μπουγιούκ χανούμ, η Lucy Garnett, το 1895, χρησιμοποιεί για τον τίτλο της πρώτης κυρίας του χαρεμιού τον όρο 'μπας καντίν' (*bash kadin'*),[39] που προέρχεται από την γυναικεία πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι.[40]

Μόνο οι ελεύθερες Μουσουλμάνες είχαν το δικαίωμα στον τίτλο της **χανούμ**[41] και **ποτέ οι εξισλαμισμένες σκλάβες**. Χαλαϊκς,[42] ονομάζουν οι περιηγήτριες, όπως η Walker, τις σκλάβες των χαρεμιών. Δικαίωμα σε αυτόν τον τίτλο της χανούμ, εκτός από την μητέρα και τις τέσσερις νόμιμες συζύγους του κυρίου, είχαν και οι κόρες του. Στις θυγατέρες του κυρίου όλα τα μέλη των χαρεμιών απευθύνονταν πρώτα με το όνομά τους, στο οποίο πάντα πρόσθεταν στο τέλος τον τίτλο της **χανούμ**, για παράδειγμα Αϊσια Χανούμ ή Φατιμά Χανούμ, όπως και στην περίπτωση των πριγκιπισσών που προσφωνούσαν πρώτα το όνομά τους και μετά ακολουθούσε ο τίτλος της σουλτάνας, π.χ. Μιρχιμάχ Σουλτάνα, Ζηνέμπ Σουλτάνα κλπ.

Αυτό το έθιμο της ιεραρχίας διατηρείτο και μέσα στις ενδο-οικογενειακές τους επικοινωνίες, δηλαδή στις προσωπικές οικογενειακές τους επαφές. Για παράδειγμα, ακόμα και οι ίδιοι οι γονείς, όταν απευθύνονταν στην ανύπαντρη κόρη τους, πρόσθεταν τον τιμητικό τίτλο της χανούμ, αν και συχνά, όπως διέκρινε η Walker, χρησιμοποιούσαν μόνο το όνομα της κόρης τους χωρίς να ακολουθεί ο τίτλος της χανούμ. Μαθαίνουμε, επίσης, ότι η χρήση των τίτλων συνηθιζόταν και μεταξύ των αδελφών, δηλαδή ο μικρός αδελφός πάντα απευθυνόταν στην μεγαλύτερη αδελφή του με τον τίτλο

---

[36] [57c], Mary Adelaide Walker/ Mrs. Walker, (σαράντα χρόνια περιήσεων)
"Through Macedonia to the Albanian Lakes" by Mary Adelaide Walker. With illustrations by the author, London, Chapman and Hall 1864 [57c], σελ. 270-271.

[37] [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London. Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β], σελ. 57.

[38] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[39] [86β] Lucy M. J. Garnett
WOMEN UNDER ISLAM. THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW. Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86β], σελ. 62.
Η Garnett χρησιμοποιεί τον όρο μπας καντίν, αντί για τον τίτλο Μπουγιούκ Χανούμ, που χρησιμοποίησε η Walker

[40] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[41] hanum, hanoum

[42] 'halaiks', 'alaiks'

αμπλά (abla), και εκείνη στον μεγαλύτερο αδελφό της με τον τίτλο **αγά μπέη (agha bey)**.[43]

Οι νέες γυναίκες της Μουσουλμανικής κοινωνίας, ειδικά οι ανύπαντρες, σπάνια μιλούσαν μπροστά στους πιο ηλικιωμένους. Ακόμα και στις πιο ταπεινές κοινωνικο-οικονομικά οικογένειες, όπως παρατηρεί η Walker, **«όλα τα μικρά σημεία του πρωτοκόλλου τηρούνται προσεκτικά, όπως και στις οικογένειες της ανώτερης τάξης.»**[44]

Στα πιο ταπεινά χαρέμια, που δεν υπήρχαν πολλές σκλάβες, οι ίδιες οι κόρες, δηλαδή οι χανούμ, προσέφεραν στις επισκέπτριες των χαρεμιών τα αναψυκτικά ή τον καφέ και το γλυκό του κουταλιού. Σε μία επίσκεψή της Walker και μιας φίλης της σε χαρέμι, η μεγαλύτερη κόρη του χαρεμιού προσέφερε τον καφέ στην Αγγλίδα περιηγήτρια-ζωγράφο και στην φίλη της, και η μικρότερη χανούμ ή κόρη, τους προσέφερε το σερμπέτι πριν την αποχώρησή τους. Η Walker μας πληροφορεί, επιπροσθέτως, ότι «ακολούθησαν τους κανόνες της ευγένειας προσεκτικά ακόμα και στον αποχαιρετισμό.»[45] Η χανούμ, η μητέρα των κοριτσιών τους αποχαιρέτησε, στέκοντας όρθια στο κέντρο της αίθουσας του χαρεμιού, σε αντίθεση με τις πρώτες κυρίες των βασιλικών χαρεμιών. Η μεγαλύτερη κόρη τους αποχαιρέτησε στην εξωτερική πόρτα και η μικρότερη κόρη τους αποχαιρέτησε στέκοντας όρθια στις σκάλες. Και οι τρεις αποχαιρέτησαν τις δύο επισκέπτριες με μία πρόσκληση και ευχή ότι θα τους επισκεφθούν ξανά, **«μία απαραίτητη φράση που ποτέ δεν παραλείπεται,»**[46] γράφει η Walker.

Οι ανύπαντρες χανούμ, ακόμα και οι νέες νιόπαντρες γυναίκες που συνόδευαν την μητέρα τους, ή την θεία τους σε κάποια επίσκεψη, **σπάνια μιλούσαν, εκτός εάν τις απεύθυναν προσωπικά τον λόγο.** Επίσης, μία μικρή αδελφή δεν εκτελούσε ποτέ «τις υποχρεώσεις ευγένειας», που ήταν η υποχρέωση της μεγαλύτερης αδελφής της, όπως το σερβίρισμα του καφέ σε μία τιμώμενη καλεσμένη. Συμμετείχε μόνο όταν ερχόταν η σειρά της, δηλαδή όταν παντρευόταν και έφευγε η αδελφή της από το χαρέμι και γινόταν εκείνη η μεγαλύτερη ανύπαντρη κόρη. Όπως μας πληροφορεί η περιηγήτρια, οι νέες κοπέλες, γενικά, δεν έπιναν καφέ και δεν κάπνιζαν. Αυτές οι απολαύσεις εθεωρούντο τα προνόμια της παντρεμένης ή της ηλικιωμένης γυναίκας. Κανένα μέλος του χαρεμιού δεν έμπαινε ή δεν έβγαινε από το χαρέμι, χωρίς να χαιρετήσει την μπουγιούκ χανούμ, την πρώτη κυρία του χαρεμιού. Τα μικρά παιδιά φιλούσαν το χέρι της χανούμ και μετά το άγγιζαν με το μέτωπό τους. Οι κοινωνικά κατώτεροι, ή οι εξαρτώμενοι, φιλούσαν ή μάλλον προσπαθούσαν «να φιλήσουν το στρίφωμα του ενδύματός της, διότι η καλή ανατροφή απαιτεί μία κυρία να αποσύρει το φόρεμά της από αυτόν τον χαιρετισμό, ως πρόθυμη να αποφύγει αυτή την πράξη υποταγής και σεβασμού.»[47]

Επισημαίνει, επιπροσθέτως, ότι σε όλα τα θέματα της **οικογενειακής εθιμοτυπίας** και **προτεραιότητας** ακολουθούνταν **οι πιο αυστηροί κανόνες.** Ο

---

[43] [57β] Mary Adelaide Walker
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β], σελ. 58. [57β]

[44] "Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57α], σελ. 242.

[45] Ibid., σελ. 242. [57α]

[46] Ibid., σελ. 242. [57α]

[47] Ibid., σελ. 44. [57b]

σεβασμός που εδικαιούτο κάθε μέλος, ανάλογα με την ηλικία του, δεν παρημελείτο ποτέ. Οι γιοι και οι κόρες, ακόμα και αν ήταν και οι δύο επικεφαλής των δικών τους οικογενειών ή χαρεμιών αντίστοιχα, κατά κανόνα σηκώνονταν όρθιοι όταν ο πατέρας τους ή η μητέρα τους έμπαινε ή αποχωρούσε από το δωμάτιο.[48] Έκπληξη αποτελεί για την περιηγήτρια το γεγονός, ότι μία κόρη/χανούμ, συνέχιζε να βρίσκεται κάτω από τον έλεγχο και την εξουσία του πατέρα της ακόμα και μετά τον γάμο της :

«Αυτός ο σεβασμός για τον πατρικό δεσμό, θαυμαστό σε πολλές περιπτώσεις, γίνεται σε τέτοιο βαθμό από τους Τούρκους, που εμείς θα το θεωρούσαμε ασυμβίβαστο με την αρμόζουσα ελευθερία των λογικά σκεπτόμενων ανδρών και γυναικών. Για παράδειγμα, μία παντρεμένη κόρη συνεχίζει, ακόμα, και μετά τον γάμο της να είναι κάτω από τον έλεγχο του πατέρα της. **Και το έθιμο αυτό, και όχι ο νόμος, της απαγορεύει να αναλάβει οποιοδήποτε εγχείρημα ή να κάνει οποιαδήποτε ενέργεια, χωρίς την συγκατάθεση του πατέρα της, ακόμα και αν έχει την απόλυτη συγκατάθεση του συζύγου της.»**[49] **Αυτός ο πατρικός έλεγχος αποτελούσε, όπως θα δούμε, έναν από τους κυριότερους λόγους, που οι Τούρκοι προτιμούσαν να παντρεύονται εξισλαμισμένες σκλάβες, αντί για ελεύθερες Μουσουλμάνες** (χανούμ), οι οποίες εγνώριζαν τα νομικά τους δικαιώματά και προνόμια[50]και είχαν τις οικογένειές τους, να τις υποστηρίζουν και να αναμειγνύονται στις οικογενειακές τους υποθέσεις. Σε αυτό το σημείο, πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι τον τίτλο της χανούμ το έπαιρναν και οι εξισλαμισμένες σκλάβες, αλλά μόνο μετά την απελευθέρωσή τους με τον γάμο τους σε έναν ελεύθερο Μουσουλμάνο.

1.2.1 Ο Τούρκος προτιμάει να έχει μόνο μία Μπουγιούκ Χανούμ (Buyuk Hanoum) και έναν απεριόριστο αριθμό «γυναικών για την κρεβατοκάμαρα»[51] [οδαλίσκες].

Δεν ήταν απαραίτητο για τους Τούρκους να παντρεύονται πάνω από μία γυναίκα, αν και το Κοράνι τους επιτρέπει να έχουν τέσσερις συζύγους, διότι μπορούσαν να έχουν όσες σκλάβες-παλλακίδες επιθυμούσαν. Η νόμιμη σύζυγος είχε νομικά δικαιώματα και κοινωνικά προνόμια και στοίχιζε περισσότερο, ενώ η δούλα ήταν πιο οικονομική και είχε λιγότερες απαιτήσεις και δικαιώματα.

Σπάνιες ήταν οι περιπτώσεις, που ένας Τούρκος, της υψηλής οικονομικο-κοινωνικής τάξης, παντρευόταν δύο γυναίκες, διαπίστωσε η Christine Trivulce de Belgiojoso, το 1852. Όπως μας πληροφορεί η ίδια, συνήθως παντρευόταν μία γυναίκα, η οποία κατείχε την **τιμητική θέση της Μπουγιούκ Χανούμ (Buyuk Hanoum)** και η οποία ανήκε στην δική του κοινωνική τάξη. Όταν επιθυμούσε να αυξήσει τον αριθμό της **'οικογένειάς'** του, τότε αγόραζε σκλάβες από την Κιρκασία και την Γεωργία στις οποίες έδινε τον **τίτλο** της **οδαλίσκης, «που σημαίνει κυριολεκτικά»**, όπως επισημαίνει η Belgiojoso, **«γυναίκα για την κρεβατοκάμαρα».**[52]

---

[48] Ibid., σελ. 58. [57b]
[49] Ibid., σελ. 58. [57b]
[50] Βλέπε Κεφάλαιο IV.
[51] [30a] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO / CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO, 1850, 1852, 1858. LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. Revue des Deux Mondes. XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30a], σελ. 1043.
[52] 'litteralement femme de chambre, ou plutot femme pour la chambre ' :
[30a] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO / CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO, 1850, 1852, 1858.

Το 1836, η Julia Pardoe μας πληροφορεί ότι ακόμα και όταν μία οδαλίσκη κατόρθωνε να γίνει η ίκμπαλ, δηλαδή η ευνοούμενη παλλακίδα του κυρίου της, και να ξεπεράσει σε εύνοια ή προτίμηση την πρώτη νόμιμη σύζυγό του, την Μπουγιούκ Χανούμ (Buyuk Hanoum), εκείνη εξακολουθούσε ακόμα και τότε να θεωρείται η επικεφαλής του χαρεμιού και οι υπόλοιπες σκλάβες, συμπεριλαμβανομένης και της ευνοούμενης οδαλίσκης του κυρίου, ήταν υποχρεωμένες να ακολουθούν τις διαταγές της, να την υπηρετούν και να της δείχνουν το σεβασμό, που προσδιόριζε και επέβαλε τη θέση της στην πυραμιδική ιεραρχία αυτού του μη-βασιλικού χαρεμιού. Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτίμησή της Pardoe, όσον αφορά τις ελεύθερες Μουσουλμάνες, το 1836. **«Μία Τουρκάλα», γράφει, «συχνά προτιμούσε να εισαχθούν στο χαρέμι της πολλές οδαλίσκες παρά μία δεύτερη (νόμιμη) σύζυγος,»**[53] **επειδή η δεύτερη σύζυγος θα είχε μεγαλύτερη εξουσία και περισσότερα προνόμια στο χαρέμι από τις οδαλίσκες-σκλάβες του συζύγου της.**

Μαθαίνουμε ότι αυτή η προτίμηση για οδαλίσκες και η απροθυμία για νόμιμες συζύγους ίσχυε ακόμα και το 1895 στα χαρέμια της **«μεσαίας τάξης»**,[54] της **«ευκατάστατης μεσαίας τάξης»**[55] της **«εύπορης τάξης»**,[56] και της Οθωμανικής ελίτ γενικά, αλλά όχι σε εκείνα της **«εργατικής τάξης»**[57] ή στο **«χαρέμι του φτωχού»**[58] και των φτωχών χωρικών γενικότερα.

Όπως υποστηρίζει η περιηγήτρια-συγγραφέας Lucy Garnett το 1895, αν και «ο νόμος του Ισλάμ επιτρέπει στον άνδρα να παντρευθεί τέσσερις γυναίκες, και να είναι ιδιοκτήτης αναρίθμητων σκλάβων, μία Οθωμανική οικογένεια δεν αποτελείται με κανέναν τρόπο όπως γενικά πιστεύουν, από μεγάλο αριθμό γυναικών, οι οποίες έχουν συζυγική ιδιότητα ('in wifely relations') με τον κύριο και αφέντη τους. Γεγονός είναι, ότι σήμερα (1895), μεταξύ των Τούρκων της **εργατικής τάξης**, **ο κανόνας είναι μία σύζυγος**, και μεταξύ εκείνων των **εύπορων τάξεων**, πάνω από μία, είναι η εξαίρεση. Διότι, εκτός από τους άλλους λόγους, που κάνουν πολλές συζύγους ανεπιθύμητες υπάρχει το σοβαρό θέμα των **εξόδων. Μία δεύτερη σύζυγος**

LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT. SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. Revue des Deux Mondes. XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30α], σελ. 1043.

[53] [40a] MISS JULIA PARDOE, 1835-1836.

"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn. 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. Volume I.,[40α], σελ. 102.

[54] [57a] Mary Adelaide Walker.

"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57α], σελ. 205.

Βλέπε, επίσης, την κοινωνική τάξη των «Bourgeiois», ή την «μεσαία τάξη», κατά την περιηγήτρια, [30α], MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO / CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO, 1850, 1852, 1858.

LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT. SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. Revue des Deux Mondes. XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30α] σελ. 1039-1040.

[55] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean (Millingen), 1836-1866.

THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45α], σελ. 281.

[56] [86b] Lucy M. J. Garnett, [;]- 1891, 1891-1917.

WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY. A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86β], σελ. 62.

[57] Ibid., [86β], σελ. 62.

[58] [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.

The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 91]

σημαίνει, επιπλέον σειρά διαμερισμάτων, επιπλέον σκλάβα ή ομάδες σκλάβων, ανάλογα με την κοινωνική της θέση, διότι κάθε χανούμ **επιβάλλεται να έχει τις δικές της ειδικές δούλες και ένα επιπλέον επίδομα για τα έξοδά της.** Επίσης, **δεν υπάρχει υπεραφθονία γυναικών στην χώρα, παρά την εισροή σκλάβων,** και κάθε (ελεύθερη Μουσουλμάνα) μητέρα, που έχει κορίτσι σε ηλικία γάμου, φυσικά, προτιμάει (και φροντίζει) να γίνει η κόρη της μία μπας καντίν (*'bash kadin'*)[59] (δηλαδή, ουσιαστικά μία μπουγιούκ χανούμ) ή η πρώτη σύζυγος, για να προηγείται τις επόμενες συζύγους [στην ιεραρχία του χαρεμιού, σε περίπτωση που ο άνδρας της μελλοντικά παντρευθεί άλλες τρεις]. **Η έλλειψη απογόνων [η στειρότητα] από την πρώτη σύζυγο είναι ο συνηθισμένος λόγος, που αναγκάζει ένα Οσμανό**[60] **να υποστεί τα επιπλέον έξοδα και να διακινδυνεύσει την οικιακή του ηρεμία/γαλήνη, η οποία καταστρέφεται με την είσοδο μιας δεύτερης συζύγου (στο χαρέμι).** θα μπορούσε, βεβαίως, να πάρει **διαζύγιο** από την πρώτη σύζυγο, αλλά σε αυτήν την περίπτωση θα ήταν υποχρεωμένος να της πληρώσει το ποσό που ορίσθηκε στο γαμήλιο συμβόλαιο [στο νέκγια], και να υποστεί την κοινωνική καταγραυγή, αν ακολουθήσει αυτήν την πορεία.»[61]

Η Garnett προσθέτει ότι: «**Δυο σύζυγοι φαίνεται να είναι το όριο αυτές τις ημέρες, (1895) και μόνο μία φορά, κατά την διάρκεια της μεγάλης μου παραμονής στην Ανατολή, είχα την ευκαιρία να επισκεφθώ χαρέμι που αποτελείτο ακόμα από αυτόν τον αριθμό,**»[62] γεγονός που σημείωσε και η Fanny Janet Blunt[63] περίπου 18 χρόνια πριν από την Garnett, ιδιαίτερα όσον αφορά τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα. Όσον αφορά το «χαρέμι του φτωχού», κατά την Fanny Janet Blunt, «η πολυγαμία ήταν σπάνια, ιδιαίτερα στους Τούρκους χωρικούς, οι οποίοι δεν επιδίδονται συχνά στην πολυτέλεια του διαζυγίου.»[64]

1.2.2 Προτιμούνται οι 'εκπαιδευμένες' εξισλαμισμένες σκλάβες ως νόμιμοι σύζυγοι, από τις ελεύθερες Μουσουλμάνες.

Οι μαρτυρίες περιηγητριών του 19ου αιώνα αποκαλύπτουν ότι οι άνδρες προτιμούσαν 'εκπαιδευμένες' εξισλαμισμένες σκλάβες ως νόμιμοι σύζυγοι, αντί για ελεύθερες Μουσουλμάνες (ή χανούμ) της δικής τους κοινωνικο-οικονομικής τάξης. Οι εξισλαμισμένες σκλάβες, εκτός που δεν είχαν οικογένειες, όπως οι ελεύθερες Μουσουλμάνες, οι οποίες μπορούσαν να αναμειχθούν στις οικογενειακές υποθέσεις των θυγατέρων τους και των γαμπρών τους, και να προστατεύσουν τα νομικά και κοινωνικά δικαιώματα της κόρης τους με τις παρεμβάσεις τους, στοίχιζαν πολύ λιγότερο, ως σύζυγοι, διότι είχαν λιγότερες απαιτήσεις και κοινωνικά προνόμια.

Μετά από την πληθώρα μαρτυριών περιηγητριών, πάνω στο θέμα της προτίμησης σύναψης γάμου με 'εκπαιδευμένες' εξισλαμισμένες σκλάβες, παρατηρείται και ένα άλλο 'έθιμο'. Οι ίδιοι οι πατέρες αγοριών αγόραζαν

---

[59] Χρησιμοποιεί τον όρο μπας καντίν αντί για τον τίτλο Μπουγιούκ Χανούμ που χρησιμοποίησε η Walker.

[60] "Osmanlis"

[61] [86b] Lucy M. J. Garnett, [;]– 1891, 1891-1917.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86β], σελ. 62.

[62] Ibid., σελ. 62. [86β]

[63] Βλέπε περιηγήτρια [44a], [44b] Fanny Janet Blunt.

[64] [44°] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 91.

μωρά ή μικρά κοριτσάκια τα οποία μεγάλωναν και εκπαίδευαν στο χαρέμι τους ως μελλοντικές νύφες τους. Για παράδειγμα, ο Τούρκος πολιτικός Φουάντ (Fuad Πασάς) είχε παντρεύσει τον γιο του με μία σκλάβα, που είχε αγοράσει και εκπαιδεύσει στο χαρέμι του. Οι μικρές σκλάβες, οι οποίες εκπαιδεύονταν για τον μελλοντικό τους ρόλο, δηλαδή για την θέση της υποτακτικής και δουλικής νόμιμης συζύγου, από τους ίδιους τους γονείς του υποψήφιου γαμπρού, εξαρτιόταν και βρισκόταν κάτω από τον απόλυτο έλεγχο της οικογένειάς του. Ένα άλλο πλεονέκτημα για τους άνδρες, ήταν, ότι ο γιος της οικογένειας γνώριζε καλά την σκλάβα, πριν τον γάμο τους, έχοντας δει το πρόσωπο της, παίζοντας μαζί της όταν ήταν παιδιά, ένα προνόμιο που δεν το είχε με την ελεύθερη Μουσουλμάνα, το πρόσωπο της οποίας έβλεπε μόνο μετά τον γάμο τους. Επίσης, ένας γάμος με ελεύθερη Μουσουλμάνα της αντίστοιχης κοινωνικής τάξης του γαμπρού στοίχιζε πολύ περισσότερο.[65]

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός, ότι αυτό το έθιμο ή αυτή η συνήθεια δεν παρατηρείται στην περίπτωση των ελεύθερων μουσουλμάνων γυναικών (χανούμ). **Καμμία περιηγήτρια δεν αναφέρει περίπτωση πατέρα να παντρεύει την κόρη του με εξισλαμισμένο ή απελευθερωμένο σκλάβο, εκτός από μία Τουρκάλα το 1895.** Όπως μας πληροφορεί η Τουρκάλα συγγραφέας με το συγγραφικό ψευδώνυμο Adalet, οι Τούρκοι προτιμούσαν να παντρεύουν τις κόρες τους με Μουσουλμάνους στρατιώτες ή στρατιωτικούς, που υπήρξαν στην καταγωγή τους εξισλαμισμένοι Κιρκάσιοι σκλάβοι, **έτσι ώστε οι κόρες τους να έχουν την απόλυτη εξουσία στο χαρέμι τους, και να είναι οι μοναδικές σύζυγοι των ανδρών τους, όπως και στην περίπτωση των πριγκιπισσών, θυγατέρων των σουλτάνων.**

Σε αυτήν την περίπτωση ο Κιρκάσιος σύζυγος, ως κατώτερος της γυναίκας του κοινωνικά, διότι υπήρξε στην καταγωγή του δούλος, και εκείνη ελεύθερη Μουσουλμάνα και πιο εύπορη από τον σύζυγό της, δεν έπαιρνε άλλη νόμιμη σύζυγο μέσα στο χαρέμι και η εξουσία της μοναδικής γυναίκας του μέσα στο χαρέμι κατοχυρωνόταν και ήταν απόλυτη. Όλες οι σκλάβες του δικού της χαρεμιού ανήκαν αποκλειστικά σε εκείνη, διότι ήταν στην ιδιοκτησία της πριν από τον γάμο της, και αυτή τους συντηρούσε και συνεπώς είχε εξασφαλίσει την αφοσίωσή τους. Επιπλέον, είχε απόλυτο έλεγχο στην διαχείριση της δικής της οικονομικής περιουσίας. Ενώ μία εξισλαμισμένη σκλάβα, η οποία απελευθερωνόταν με τον γάμο της με έναν Μουσουλμάνο δεν είχε καμμία οικονομική ανεξαρτησία ή τις δικές τις σκλάβες, εκτός από εκείνες που αγόραζε ο σύζυγός της για εκείνη, οι οποίες όμως, ως φυσικό επακόλουθο, ουσιαστικά ήταν κάτω από την εξουσία και την επιρροή του συζύγου της.

[65] Το θέμα των γάμων θα εξετασθεί στο επόμενο κεφάλαιο (Κεφάλαιο IV.)

1.2.3 Η διαφυλική διχοτόμηση (demarcation) στην οικία της Μουσουλμανικής οικογένειας. «Διαιρεμένη εσωτερικά σε δύο εγκαταστάσεις»,[66] σε «δύο τμήματα ή διαιρέσεις (divisions)»[67] και έναν «ουδέτερο έδαφος (neutral ground)».[68]

Όσον αφορά την οικία της Μουσουλμανικής οικογένειας, η Μελέκ Χανούμ (Marie Dejean),[69] η Mary Adelaide Walker και η Lucy Garnett διέκριναν και επεσήμαναν την αρχιτεκτονική της **ξεκάθαρης ή ολοφάνερης γραμμής διχοτόμησης** ('a more palpable line of demarcation'), το διαχωριστικό σύστημα ('the separate system)», και **τις δύο διαιρέσεις ή τμήματα** (two divisions), εν ολίγοις την εσωτερική διαφυλική διαίρεση σε δύο εγκαταστάσεις και **ένα ουδέτερο έδαφος** (a neutral ground).

Μία Τούρκικη οικία ήταν, συνήθως, ένα διώροφο οίκημα στο οποίο η μία διαίρεση ή το ένα τμήμα της 'οικογένειας', το χαρέμι, υπήρχε πάντα στο **δεύτερο όροφο** με παράθυρα, κατά κανόνα, **ερμητικά κλειστά.**[70] Η θέση του χαρεμιού σε μία οικία μπορούσε να εντοπισθεί από τους περαστικούς μόνο από τα καφασωτά παράθυρα. Μεγαλύτερη διαφυλική διχοτόμηση της οικίας παρατηρείται όσο ανέβαινε κοινωνικά η θέση του ιδιοκτήτη ή του κυρίου (the master) της οικογένειας, διότι τότε το χαρέμι του και το σελεμλίκι του απετελείτο από δύο τελείως ξεχωριστά οικήματα, οικοδομήματα, παλάτια ή επαύλεις.

Κατά την Mary Walker, «μία Τουρκική κατοικία κάποιας καλύτερης κατηγορίας» ονομαζόταν 'κόνακ' (*'konak'*), δηλαδή ένα μέγαρο ή μία έπαυλη στην πόλη, και 'γιαλί' (yalis), ένα παραθαλάσσιο μέγαρο ή έπαυλη στην εξοχή, στις ακτές του Βοσπόρου,[71]

«Ως γενικός κανόνας», γράφει η Lucy Garnett, μία Τουρκική έπαυλη ή ένα κόνακ [*konak*] ήταν ένα διώροφο και ακανόνιστο οίκημα, **διαιρεμένο ή διχοτομημένο εσωτερικά σε δύο εγκαταστάσεις ή τμήματα**, δηλαδή το χαρέμι

---

[66] [86b] Lucy M.J. Garnett, [;]– 1891, 1891-1917.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86β], σελ. 61.

[67] [57a] Mary Adelaide Walker, Mrs. Walker, (περίπου 40 χρόνια περιηγήσεων).
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57°]σελ. 51.

[68] [86β] Lucy M.J. Garnett, [;]– 1891, 1891-1917.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86β], σελ. 61.
Βλέπε επίσης, περιηγήτρια [57°] Mary Adelaide Walker. "Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57α], σελ. 51-52.

[69] "The separate system" (σελ. 279)
"drawing a more palpable line of demarcation" (σελ. 280):
[45a] Melek Hanum (Marie Dejean (σελ. 281), Marie Dejean Müllingen), 1836-1866.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45°], σελ. 279-280.

[70] [63] Anna Vivanti, 1865.
A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865, [63], σελ. 53.

[71] [57a] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a]. σελ. 50.

και το σελαμλίκι, μεταξύ των οποίων βρισκόταν το *mabryn*, ή **«το ουδέτερο έδαφος»**. «Το χαρεμλίκ, που αποτελεί το μεγαλύτερο και πιο ευχάριστο χώρισμα (division), περιέχει όλα τα ιδιωτικά διαμερίσματα της οικογένειας, και έχει την δική του ξεχωριστή είσοδο, αυλή και κήπο. Τα παράθυρα προς τον δρόμο είναι εν μέρει σκεπασμένα με καφασωτά καλύμματα, αλλά εκείνα που βλέπουν στον κήπο είναι προστατευμένα μόνο από κυπαρίσσια, μουριές, και ακακίες...,»[72] σημειώνει η Garnett.

Και η Walker επισημαίνει την ύπαρξη του ουδέτερου χώρου ή εδάφους μεταξύ των δύο διαιρέσεων, τμημάτων ή πλευρών (divisions), δηλαδή των ανδρών και των γυναικών. Η Walker παρατήρησε, ότι υπήρχε ένας ουδέτερος χώρος μεταξύ του χαρεμιού και του σελαμλικίου, που ονομαζόταν 'mabeyn', ένας χώρος που μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και από τις δύο πλευρές, ή όπως γράφει και από **«τις δύο διαιρέσεις (divisions)»** της οικογένειας, ανάλογα με την περίσταση.[73] Προσθέτει ότι ο όρος 'mabeyn' προέρχεται από τον τίτλο 'mabeyndji', που δινόταν στους αρχιθαλαμηπόλους του σουλτάνου.[74] Διέκρινε, επίσης, ότι οι κουζίνες ενός Τούρκικου 'κόνακ', συνήθως, αλλά όχι πάντα, συνδέονταν με το σελαμλίκι, και ότι από εκεί έστελναν τα γεύματα μέσα στο χαρέμι δύο φορές την ημέρα.[75]

Εκεί, που δεν υπήρχε οικονομική δυνατότητα για μεγαλύτερη διαφυλική διχοτόμηση, δηλαδή στις μικρότερες οικίες ή στις μονοκατοικίες, όπως μας πληροφορεί η Garnett, μόνο δύο δωμάτια αποτελούσαν το σελαμλίκ και το χαρέμι, αντίστοιχα. Στο σελεμλίκι ο αφέντης του σπιτιού υποδεχόταν τους αρσενικούς επισκέπτες του, εκτελούσε τις εργασίες του και δεχόταν τους φτωχούς. Προσθέτει, επιπροσθέτως, ότι ο ίδιος ο σύζυγος-αφέντης δεν μπορούσε να εισχωρήσει στο χαρέμι του, εάν έβλεπε γυναικεία υποδήματα στην πόρτα του *'divan khane,'* ή του καθιστικού, διότι τα γυναικεία υποδήματα τον προειδοποιούσαν, ότι η σύζυγός του είχε επισκέπτριες,[76] τις οποίες δεν είχε δικαίωμα να δει επειδή δεν ανήκαν στην δική του 'οικογένεια' ή χαρέμι. Το ίδιο είχε παρατηρήσει πρώτη, τον 18° αιώνα, η Lady Craven, η οποία, το 1786, σημείωσε ότι, εάν ο σύζυγος έβλεπε **κίτρινες παντόφλες** έξω από το χαρέμι, ή το δωμάτιο της συζύγου, του δεν μπορούσε να μπει. Επιπλέον, το έθιμο ή η συνήθεια να αφήνουν τα υποδήματά τους έξω, πριν μπουν στο χαρέμι ή στο σελεμλίκι διατηρούσε καθαρά τα χαλιά και τους τάπητες. «Αυτό διατηρεί πάντα καθαρό το πάτωμα, πάνω στο οποίο κόβουν τα υφάσματα, απλώνουν ή διπλώνουν τα ενδύματά τους, επίσης, η βρωμιά του δρόμου θα το καθιστούσε ακατάλληλο, για να απλώσουν το χαλί της προσευχής»,[77] γράφει η

---

[72] [86b] Lucy M.J. Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86β], σελ. 61.

[73] [57a] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a]. σελ. 51.

[74] Ibid., σελ. 52. [57a]

[75] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, σχετικά με την ιεραρχία των γευμάτων ή του φαγητού στο χαρέμι.

[76] [86b] Lucy M.J. Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86β], σελ. 61-62. [86β]

[77] [57a] Mary Adelaide Walker
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a]. σελ. 53. [57a]

Walker. Παρατηρείται γενικά μεγάλη καθαριότητα μέσα στα σπίτια των Οθωμανών.[78]

Όσον αφορά την επίπλωση των χαρεμιών, η Walker σημειώνει, ότι στα «παραδοσιακά σπίτια», που δεν είχαν επηρεασθεί από την δυτική μόδα δεν υπήρχαν τραπέζια,[79] καρέκλες[80] ή κρεβάτια. Δεν υπήρχαν ξεχωριστά υπνοδωμάτια, δηλαδή κρεβατοκάμαρες, επειδή δεν υπήρχαν κρεβάτια αλλά στρωσίδια ή στρώματα τα οποία μεταφέρονταν το βράδυ στο δωμάτιο του χαρεμιού όπου ζούσαν οι γυναίκες κατά την διάρκεια τις ημέρας, και τα οποία μάζευαν οι σκλάβες το πρωί. Τα στρωσίδια αυτά φυλάσσοντο μέσα σε μεγάλες ντουλάπες από τις οποίες, σχεδόν κάθε δωμάτιο του χαρεμιού είχε από μία.[81] Η επίπλωση και όλα τα οικιακά είδη γενικά μιας παραδοσιακής Τούρκικης οικογένεια διατηρούσαν τον νομαδικό τους χαρακτήρα.[82] Οι γυναίκες εκοιμούντο στο πάτωμα, επάνω σε στρωσίδια-στρώματα, τα οποία οι σκλάβες, κάθε πρωί, μάζευαν και τα τύλιγαν μέσα σε ένα κάλυμμα σε δέματα και τα τοποθετούσαν μέσα σε μία ειδική ντουλάπα, κατασκευασμένη για αυτό το σκοπό, που υπήρχε στα περισσότερα από τα δωμάτια των χαρεμιών.[83] Μετά το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα οι περιηγήτριες αρχίζουν, **σπάνια** όμως, να βλέπουν κρεβάτια μέσα στα χαρέμια. Παρατηρούν, επίσης, ότι δεν υπήρχαν ντουλάπες για να κρεμάσουν τα ενδύματά τους και τα ρούχα τους οι γυναίκες, αλλά τα δίπλωναν και τα τοποθετούσαν μέσα σε υφασμάτινα καλύμματα και τα κρατούσαν μέσα σε ελαφριά πλεκτά μπαούλα.[84] Επίσης, κάθε σουίτα, ή σειρά δωματίων, σε μία οικία είχε από ένα χαζινέ ("khazine"), το οποίο προφέρεται χαζνά ('khaznah'), που σημαίνει θησαυροφυλάκιο όπου αποθήκευαν τον ρουχισμό και τις μεγάλες ποσότητες στρωσιδιών, δηλαδή τα διάφορα ήδη του ύπνου, όπως σεντόνια-καλύμματα, κουβέρτες.[85]

Στο δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα άρχισαν πολύ δειλά να εμφανίζονται λίγα κρεβάτια, τραπέζια, καρέκλες, ακόμα και πιάνα μέσα στα χαρέμια, αλλά μόνο σε ελάχιστες περιπτώσεις και αποκλειστικά στα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ.[86].

Αυτή **η απλότητα, όσον αφορά την οικιακή επίπλωση,** είχε και τα πλεονεκτήματά της, επειδή οι φωτιές στην Κωνσταντινούπολη αποτελούσαν συνηθισμένο φαινόμενο. Μόλις ξέσπαγε μία φωτιά όλα μπορούσαν να βγουν ή να πεταχτούν έξω από το σπίτι από τα παράθυρα χωρίς να πάθουν ζημιά.[87].

---

[78] "Through Macedonia to the Albanian Lakes" by Mary Adelaide Walker. With illustrations by the author, London. Chapman and Hall 1864. [57c]. (Η περιήγηση ξεκίνησε τον Ιούλιο το 1860 απο την Κωνσταντινούπολη για την Θεσσαλονίκη. [Salonica, Vodena, Ostrovo, Monastir, Ochrida, Geortcha, Castoria.), σελ. 52.

[79] Ibid., σελ. 70-71. [57c]

[80] Ibid., σελ. 70-71. [57c]

[81] [57a] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a], σελ. 52. [57a]

[82] Ibid., σελ. 105. [57a]

[83] Ibid., σελ. 106. [57a]

[84] Ibid., σελ. 104-106. [57a]

[85] Ibid., σελ. 52. [57a]

[86] [63] Anna Vivanti, 1865.
A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865, [63]. σελ. σελ. 56.
Βλέπε, επίσης,
[37] The Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, 1879, 1881-1884.
My Russian and Turkish Journals by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc., with illustrations. London. John Murray, Albermarle Street, W. 1916και [37], σελ. 173.

[87] [57a] Mary Adelaide Walker

Η Γαλλίδα γκουβερνάντα Josephine, εργαζόμενη σε χαρέμι της Κωνσταντινούπολης, περιέγραψε στην Walker ένα περιστατικό που συνέβη σε ένα άλλο χαρέμι. Μία μαύροι σκλάβα είχε ρίξει τα κάρβουνα από το μαγκάλι στο πάτωμα του χαρεμιού και η χανούμ, η ιδιοκτήτριά της, άρχισε να την ξυλοκοπάει αντί να την αφήσει να τα μαζέψει και έτσι ξέσπασε μία πυρκαγιά.[88] Υπήρχαν και προφυλάξεις σε περίπτωση πυρκαγιάς. Στα μεγάλα χαρέμια, ήταν η υποχρέωση των έγκλειστων σκλάβων, με την σειρά, να γίνονται φύλακες κάθε βράδυ, ως ένα μέτρο προφύλαξης σε περίπτωση πυρκαγιάς, κάτι που συνέβαινε τακτικά στην Κωνσταντινούπολη. Μία θηλυκή μπεκτζί ('beckdji') περπατούσε παντού στο χαρέμι ως μέτρο προφύλαξης χωρίς το οποίο «λίγες οικογένειες θα κοιμούνταν ασφαλείς.»[89] Υπογραμμίζει η Walker.

1.2.4 «Ο βαθμός της διχοτόμησης»[90], ανάλογη με την οικονομικο-κοινωνική τάξη. Τα χαρέμια των φτωχών Μουσουλμάνων[91] και 'τα χαρέμια των φτωχών Ελληνίδων'.

«Αυτό το **διαχωριστικό σύστημα,** (the separate system) πάνω στο οποίο βασίζεται η Μουσουλμανική οικογένεια, που ενεργεί από τον υπέρτατο νόμο της ιδιοτέλειας (ή των προσωπικών συμφερόντων), δημιουργεί μία ιδιομορφία που δεν μπορεί να ξεφύγει από την προσοχή ενός προσεκτικού παρατηρητή. Γίνεται ολοφάνερο ότι **ο βαθμός της διχοτόμησης,**[92] που επικρατεί στις Τούρκικες οικογένειες, μεταξύ των ανδρών και των γυναικών μπορεί να μετρηθεί από την μεγαλύτερη ή την μικρότερη ευημερία μέσα στην οποία ζει η οικογένεια.»[93] Αποκαλυπτική μαρτυρία της Μελέκ Χανούμ (Marie Dejean Millingen).

Ένας φτωχός Μουσουλμάνος, όπως επισημαίνει η Μελέκ Χανούμ, είχε μόνο ένα ή δύο δωμάτια για τον εαυτό του και για την οικογένειά του. Ήταν υποχρεωμένος να κάνει οικονομία, «και σαν καλός πατέρας μιας οικογένειας, τρώει, πίνει, και κοιμάται με την γυναίκα του και τα παιδιά του.»[94] **Συνεπώς, διατηρούσε μία κοινωνική επαφή και επικοινωνία με τα θηλυκά μέλη της οικογένειάς του.** Εδώ πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν και την μαρτυρία της Fanny Janet Blunt, σύμφωνα με την οποία, η πολυγαμία ήταν **σπάνια** στους Τούρκους χωρικούς,[95] και εκείνη της Christine Trivulce de Belgiojoso,[96] η οποία εκτίμησε ότι **«το χαρέμι του φτωχού»** ανταποκρινόταν στα πρότυπα της παραδοσιακής δυτικής οικογένειας, και έμοιαζε με την οικογένεια των φτωχών χριστιανών που είχαν μόνο μία σύζυγο και καμμία σκλάβα.

"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a], σελ. 105-106.

[88] Ibid., σελ. 108. [57a]

[89] Ibid., σελ. 53. [57a]

[90] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY 1872. [45a], σελ. 279.

[91] Ibid.,σελ. 281. [45a]

[92] Ibid., σελ. 279. [45a]

[93] Ibid., σελ. 279-280. [45a]

[94] Ibid., σελ. 279-280. [45a]

[95] [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 91.

[96] [30a] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO / CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO.
LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT. SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. . Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30a]

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει ένας κατάλογος χαρεμιών που μας παρέχει η Belgiojioso το 1852, σύμφωνα με την οποία, υπήρχε, όπως γράφει, **το χαρέμι του φτωχού, το χαρέμι της μεσαίας τάξης, εκείνο του μεγάλου κυρίου ['grand segneur'], το χαρέμι της επαρχίας, το χαρέμι της πρωτεύουσας, το χαρέμι του χωριού ή του χωρικού, το χαρέμι της πόλης, το χαρέμι του νέου άνδρα, εκείνο του γέρου, και εκείνο του παλιού παραδοσιακού πιστού Μουσουλμάνου κλπ., υπογραμμίζοντας ότι το κάθε ένα είχε το δικό του ιδιαίτερο χαρακτήρα.**[97]

Όμως το χαρέμι που προσέγγιζε, όπως γράφει, «την τίμια Χριστιανική οικογένεια» ήταν εκείνο **του φτωχού της επαρχίας**, δηλαδή του χωρικού. Υποστηρίζει, ότι η σύζυγος του χωρικού δεν ήταν μία γυναίκα φυλακισμένη, πίσω από κλειστούς και ψηλούς τοίχους, και τονίζει ότι ήταν πολύ **σπάνιο** για έναν χωρικό να παντρεύεται πάνω από μία γυναίκα.[98] Σε αυτό το σημείο πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν ότι κάθε Μουσουλμάνα σύζυγος εδικαιούτο ξεχωριστή εγκατάσταση, δηλαδή δωμάτιο, διαμέρισμα ή κατοικία, ανάλογα με την κοινωνική της τάξη, ξεχωριστό επίδομα και σκλάβες ή υπηρετικό προσωπικό, πάλι ανάλογα με την κοινωνική της τάξη. Επίσης, κάθε σύζυγος ήταν υποχρεωμένος να συντηρεί την γυναίκα του, ανάλογα με την δική της κοινωνική τάξη, **διαφορετικά εκείνη είχε δικαίωμα να ζητήσει διαζύγιο.**[99] Συνεπώς ο φτωχός Μουσουλμάνος δεν είχε την δυνατότητα να συντηρεί πάνω από μία σύζυγο και να αγοράζει σκλάβες για το χαρέμι του τις οποίες ήταν υποχρεωμένος να συντηρεί.

Η Belgiojioso διέκρινε, επίσης, ότι η αφοσίωση και η αγάπη της συζύγου του φτωχού χωρικού δεν επιβαλλόταν από τους νόμους της θρησκείας και ότι όλα της επιτρέπονταν. Είχε το δικαίωμα, όπως παρατηρεί η ίδια, να εκφράζει τον θυμό της και την γνώμη της, να δουλεύει και να παραπονιέται χωρίς λόγο ουσιαστικό : «Ο Τούρκος χωρικός αγαπάει την σύντροφό του σαν πατέρας και σαν εραστής».[100] **Ενώ όσο απομακρύνεσαι από αυτήν την τάξη** η οποία, υπογραμμίζει η περιηγήτρια, «διατηρεί τον πρωτόγονο χαρακτήρα του» εξαφανίζονται αυτά τα **«καλά ένστικτα του Τουρκικού έθνους, όπως εμφανίζονται στην τάξη των χωρικών...»**[101]

Οι φτωχοί δεν είχαν χαρέμια, επιβεβαιώνει **και** η Αγγλίδα περιηγήτρια Mary Walker, η οποία τονίζει ότι ο λόγος ήταν ότι δεν υπήρχε η οικονομική δυνατότητα. Το χαρέμι των φτωχών αποτελούντο μόνο από τις γυναίκες της άμεσης οικογένειάς του, δηλαδή την μητέρα του, την σύζυγό του και τις κόρες του. Για παράδειγμα, όπως μας πληροφορεί η Walker, ο Ιμάμης ενός απομονωμένου χωριού του Βοσπόρου, το 'Meidan'[102] είχε μόνο μία σύζυγο, την Μουνίρ Χανούμ, (Munire Hanum) μία γυναίκα από ένα χωριό της Ανατολίας, όχι μακριά από την Άγκυρα.[103] Είχαν δύο αγόρια και **ήταν πολύ**

---

[97] Ibid., σελ. 1034-1035. [30a]

[98] Ibid., σελ. 1035. [30a]

[99] Βλέπε Κεφάλαιο IV, όσον αφορά το θέμα του διαζυγίου στο Ισλάμ και την κοινωνική θέση και δικαιώματα της ελεύθερης μουσουλμάνας και της εξισλαμισμένης σκλάβας.

[100] [30a] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO / CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO.
LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT. SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. . Revue des Deux Mondes. XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30α], σελ. 1036-1037.

[101] Ibid., σελ. 1038. [30a]

[102] [57α] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a], σελ. 184-185.

[103] Ibid., σελ. 194-195. [57a]

φτωχοί για να έχουν σκλάβους ή υπηρέτες. Ο επίσημος μισθός του ιμάμη ήταν πολύ μικρός, περίπου πέντε σελίνια ('five shillings') τον μήνα και δεν επαρκούσε, ιδιαίτερα αν λάβουμε υπ' όψιν ότι οι υπηρεσίες ενός ιμάμη ήταν δωρεάν όταν συμμετείχε στην σύναψη ενός γάμου, στην ονομασία ενός μωρού ή σε κηδείες.[104]

Η περιηγήτρια, η οποία ήρθε σε επαφή με την καθημερινή ζωή των κατοίκων αυτού του χωριού, του 'Meidan' περιγράφει το **κόκκινο** σπίτι του ιμάμη[105] και την σύζυγο του ιμάμη, την Φατμά Χανούμ, η οποία υπήρξε **στην καταγωγή της Κιρκάσια σκλάβα και εκπροσωπούσε, όπως υπογραμμίζει η Walker, την «καριέρα», δηλαδή την σταδιοδρομία των συμπατριωτισσών της.**[106]

Η Φατμά Χανούμ ανήκε αρχικά στο καθεστώς της δουλείας, στο φαινόμενο της παιδικής δουλείας, και δεν είχε πολλές αναμνήσεις από την πατρίδα της, την Κιρκασία. Γνώριζε, μόνο, ότι ο πατέρας της ονομαζόταν Beyzadeh, και ότι ζούσε στον Καύκασο. Αρχικά Ρώσοι είχαν απαγάγει την Φατμά και τον αδελφό της και τους πήγαν σε μία Ρώσική οικογένεια. Ο πατέρας της, όπως μας πληροφορεί η περιηγήτρια, προσπάθησε να βρει τα παιδιά του, διότι εκείνος δεν ανήκε στο καθεστώς των Τσερκές, που συνήθιζαν να πωλούν τα παιδιά τους.[107] Αργότερα τα δύο παιδιά πωλήθηκαν σε έναν Αρμένιο έμπορο της Τραπεζούντας, ο οποίος, ως Χριστιανός, δεν μπορούσε νόμιμα να τους αγοράσει και τους αντάλλαξε για εμπόρευμα.[108] Τους αγόρασε, τελικά, μία χανούμ, σύζυγος ενός υψηλού αξιωματούχου της Κωνσταντινούπολης και η μικρή Κιρκάσια σκλάβα εγκαταστάθηκε στο σπίτι του Πασά, όπου εξισλαμίσθηκε και της δόθηκε καινούργιο όνομα, **«σύμφωνα με το Τούρκικο έθιμο, που συχνά ακολουθούσε να δίνουν καινούργιο όνομα στους καινούργιους σκλάβους που αγόραζαν».**[109] Σε αυτό το σημείο, πρέπει να αναφέρουμε ότι δεν έδιναν στις σκλάβες τους ονόματα που είχαν οι ελεύθερες Μουσουλμάνες, όπως Αϊσια, που ήταν το όνομα της ευνοούμενης συζύγου του Προφήτη, ή Φατιμά/Φατμά, που ήταν το όνομα μιας από τις κόρες του. Όταν απελευθέρωναν και πάντρευαν μία σκλάβα της άλλαζαν το όνομα ξανά και τότε έπαιρνε το τίτλο της χανούμ.

Όταν η Φατμά έγινε εικοσιπέντε ετών, ο Πασάς και η σύζυγός του, μετά από οκτώ ή εννέα χρόνια υπηρεσίας, αποφάσισαν να την παντρέψουν.[110] «Δεν υπάρχει νόμος, που μπορεί να υποχρεώσει έναν ιδιοκτήτη να απελευθερώσει σε οποιοδήποτε συγκεκριμένο διάστημα μία σκλάβα, αλλά το έθιμο είναι συχνά πιο δυνατό από τον νόμο...»[111] γράφει η περιηγήτρια. Έτσι την πάντρευσαν, την προίκισαν και την απελευθέρωσαν και έλαβε 'το χαρτί της ελευθερίας' ('paper of liberty') κατά την διάρκεια του 'νέκγια', δηλαδή της μνηστείας-γάμου,[112] που θα εξετάσουμε στο επόμενο κεφάλαιο, και έτσι πήρε το όνομα και τον τίτλο της Φατμά Χανούμ.

---

[104] Ibid., σελ. 196. [57a]
[105] Ibid., σελ. 184-185. [57a]
[106] Ibid., σελ. 186. [57a]
[107] Ibid., σελ. 187. [57a]
[108] Ibid., σελ. 189. [57a]
[109] Ibid., σελ. 190. [57a]
[110] Ibid., σελ. 191. [57a]
[111] Ibid., σελ. 191-192. [57a]
«There is no law which can oblige an owner to release a slave at any given time, but adet (custom), often as powerful as law, rules that a just, God-fearing Mussulman householder shall consider that a well-conducted halaik has, by so many years of useful work, gained her right to freedom...»
[112] Ibid., σελ. 192. [57a]

Την εποχή που την γνώρισε η περιηγήτρια, η Φατμά Χανούμ ήταν εξήντα ετών και χήρα. Είχε βρει τον αδελφό της και είχε επισκεφθεί τους συγγενείς της στην Κιρκασία.[113]

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει **το χαρέμι μιας φτωχής Ελληνίδας**, δηλαδή το **κίτρινο** κόνακ της Τζεμιλέ (Djemile) Χανούμ, «που έχει καταγωγή Ραγιάς από κάποιο χωριό της Θεσσαλίας», η οποία, όπως τονίζει η περιηγήτρια, ήταν αφέντισσα του χαρεμιού της και του κίτρινου κόνακ (οικίας) της.[114] Μας πληροφορεί, επίσης, ότι δεν μπόρεσε να μάθει πως υποδουλώθηκε, δηλαδή πως έγινε σκλάβα, αλλά υπογραμμίζει έντονα, ότι οι σκέψεις της Τζιμιλέ Χανούμ στρέφονταν, συχνά, με λύπη στη πατρίδα της και ότι όποτε περνούσε από το χωριό της Έλληνας από τα μέρη της, έπιανε συζήτηση μαζί του για παλιούς φίλους, γνωριμίες κλπ.,[115] **πράγμα που δεν έκαναν ποτέ οι Μουσουλμάνες, δηλαδή να συνομιλούν με άνδρες, και ιδιαίτερα με μη-Μουσουλμάνους.**

Μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περιγραφή της Walker, σχετικά με το φτωχικό χαρέμι, ή την φτωχική καλύβα της Hadgia Χανούμ, μιας **Χιώτισσας**, ένα από τα θύματα της Σφαγής της Χίου. «Το Ελληνικό της όνομα», όπως μας πληροφορεί η Walker, «ήταν Haidee (Χάιδω), και ήταν μικρό παιδί όταν την έφεραν εδώ, ως ιδιοκτησία της συζύγου ενός πασά. Εκπαιδεύθηκε στο χαρέμι ως υπηρέτρια-καμαριέρα. Η κυρία της, της φέρθηκε καλά και όταν μεγάλωσε, σύμφωνα με το έθιμο στις περισσότερες καλές οικογένειες, της έδωσε την ελευθερία της και την τακτοποίησε στον κόσμο.»[116] Με άλλα λόγια την προίκισε και την πάντρεψε με έναν ελεύθερο Μουσουλμάνο και συνεπώς πήρε τον τίτλο της Χανούμ. Η Χιώτισσα, όταν χήρεψε, δεν ξαναπαντρεύθηκε, σε αντίθεση με το έθιμο των Μουσουλμάνων γυναικών, οι οποίες πίστευαν ότι εάν πέθαιναν ανύπαντρες θα ήταν ψυχές καταδικασμένες.[117]

Η Hadgia Χανούμ δεν επέστρεψε στην Χίο, αν και ο αδελφός της και οι δύο αδελφές της, όπως σημειώνει η περιηγήτρια, «Χριστιανοί της Χίου, που βρίσκονται σε (οικονομικά) ευκατάστατη κατάσταση», την επισκέπτονταν συχνά και προσπαθούσαν να την πείσουν, να γυρίσει ξανά στον Χριστιανισμό και στην πατρίδα μαζί τους. Η αδελφή τους, όμως, όπως μας πληροφορεί η Walker, δεν αισθανόταν ότι μπορούσε να επιστρέψει στην Χίο.[118]

[113] Ibid., σελ. 194. [57a]
[114] Ibid., σελ. 212-213. [57a]
[115] Ibid., σελ. 212-213. [57a]
[116] Ibid., σελ. 218. [57a]
[117] Βλέπε Κεφάλαιο IV.
[118] [57°] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall. 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a], σελ. 219-220.

1.2.5 **Το χαρέμι «της ευσεβούς Τούρκικης οικογένειας της μεσαίας τάξης»,[119] «της μεσαίας τάξης», του «μπουρζουά»[120] ή το χαρέμι «του άνδρα της ευκατάστατης μεσαίας τάξης»[121]**

Η διαφυλική διχοτόμηση της οικογένειας στο χαρέμι του φτωχού ή σε εκείνο της «μεσαίας τάξης» ήταν αντίστοιχα ανύπαρκτη ή μικρότερη σε σχέση με εκείνη της οικογένειας των υψηλότερων ή πιο εύπορων τάξεων.

Χαρέμι «της ευσεβούς Τούρκικης οικογένειας της μεσαίας τάξης»[122] σε αυτό το απομονωμένο χωριό, 'Meidan',[123] αποκαλεί η Mary Walker εκείνο του Νουρί (Nourri) Εφέντη, ο οποίος είχε **μόνο μια σύζυγο, καμμία οδαλίσκη** και **λίγες σκλάβες ως υπηρετικό προσωπικό**, μικρό χαρέμι, σε σύγκριση με εκείνα της Οθωμανικής ελίτ, αλλά πολύ μεγαλύτερο χαρέμι από εκείνα των φτωχών Μουσουλμάνων, που απετελούντο αποκλειστικά από την άμεση οικογένεια. Σε αντίθεση με τα χαρέμια των πιο εύπορων τάξεων, που θα εξετασθούν στην συνέχεια, οι οικογενειακοί δεσμοί ήταν, όπως παρατήρησε η περιηγήτρια, ιδιαίτερα ισχυροί στον κύκλο αυτού του **ροζ**(pink)**σπιτιού** του Νουρί Εφέντη.[124] Σε αυτό το σημείο, επιβάλλεται να σημειώσουμε ότι δεν υπήρχε δεύτερη σύζυγος ή οδαλίσκη (παλλακίδα), για να δημιουργούνται οι συνηθισμένες αντιζηλίες και συγκρούσεις, ούτε και πεθερά, ως το αρχαιότερο μέλος του χαρεμιού, για να ασκεί την εξουσία της. Τον τίτλο της μπουγιούκ χανούμ, της 'πρώτης κυρίας', το είχε η μοναδική σύζυγος του κυρίου, η οποία στην καταγωγή της υπήρξε ελεύθερη Μουσουλμάνα, και όχι εξισλαμισμένη σκλάβα.

Συγκεκριμένα η Walker γράφει : «...Το ροζ σπίτι...που αξίζει να περιγράψουμε διότι προσφέρει ένα άριστο τύπο **του χαρεμιού μιας ευσεβούς Τούρκικης οικογένειας της μεσαίας τάξης**, ένα θέμα που παρερμηνεύεται από ξένους, και από τον μεγαλύτερο αριθμό των ατόμων, που έχουν διαφορετική θρησκεία και οι οποίοι περνούν την ζωή τους δίπλα τους (στους Μουσουλμάνους), αλλά ακόμα παραμένουν σε απόλυτη άγνοια, όσον αφορά αυτό το θέμα. Ο Νουρή Εφέντη έχει μόνο μία σύζυγο, η οποία είναι η μητέρα των τριών θυγατέρων του και των δύο γιων του. Παρολαυτά το χαρέμι του είναι αρκετά μεγάλο, επειδή αποτελείται, εκτός από την μπουγιούκ χανούμ, (buyuk hanum) και τις δύο κόρες τους, από μία παντρεμένη αδελφή του εφέντη, από μία ή δύο ηλικιωμένες θείες, και λίγο πολύ από άλλες γυναίκες συγγενείς που πάντα βρίσκονται εκεί για μία μακροχρόνια επίσκεψη. Υπάρχουν **ελάχιστες σκλάβες** αλλά ο αριθμός του θηλυκού μεριδίου της οικογένειας φέτος έχει αυξηθεί, με πολλές δύστυχες χήρες και ορφανά κορίτσια, θύματα του τελευταίου άθλιου πολέμου, οι οποίες βρήκαν καταφύγιο, τροφή και ένδυση εκεί ως μία ιερή και

---

[119] Ibid., σελ. 205-206. [57a]

[120] Ibid., σελ. 205-206. [57a]

Βλέπε, επίσης, περιηγήτρια, [30α], MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO / CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO. LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT. SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30α] σελ. 1039-1040.

[121] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM. OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a]. σελ. 281.

[122] [57a] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a], σελ. 205-206.

[123] Ibid., σελ. 184-185. [57a]

[124] Ibid., σελ. 206-207. [57a]

αναμφισβήτητη υποχρέωση.»[125] Αναφέρεται στον Κριμαϊκό πόλεμο που ξεκίνησε το 1853 και έληξε το 1856.[126]

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η πληροφορία της, όσον αφορά το θέμα του γάμου της δεκαεξάχρονης κόρης αυτής της οικογένειας, οι γονείς της οποίας προσπαθούσαν να της βρουν σύζυγο, που θα έμενε στο σπίτι τους, (**σώγαμπρος**) για να μην χάσουν την κόρη τους και να διακινδυνεύσουν ότι θα δυστυχήσει και εκείνη όπως η μεγαλύτερη αδελφή της, η οποία είχε παντρευθεί στην Κωνσταντινούπολη και είχε προβλήματα με την πεθερά της.[127] Όπως ήδη αναφέραμε, όταν υπήρχε πεθερά στο χαρέμι, τότε εκείνη ως μητέρα του κυρίου του χαρεμιού είχε την πρώτη θέση της μπουγιούκ χανούμ στην ιεραρχία και συνεπώς την απόλυτη εξουσία, όπως και στην περίπτωση της Βαλιδέ Σουλτάνας, της μητέρας του σουλτάνου.

Σε αντίθεση με την Walker, ως **εξευτελιστική** και ως **ταπεινωτική** περιγράφουν την θέση της γυναίκας στο χαρέμι του άνδρα της «μεσαίας τάξης»[128] ή του «μπουρζουά/Bourgeiois»,[129] όπως το ορίζει η Belgiojoso, ή στο χαρέμι του «άνδρα της ευκατάστατης μεσαίας τάξης»[130] όπως το ορίζει η Μελέκ Χανούμ, η οποία υποστηρίζει, βάσει των προσωπικών της εμπειριών και παρατηρήσεων, ότι «ο άνδρας της ευκατάστατης μεσαίας τάξης»[131] παρείχε στην οικογένειά του ένα «πιο ορθόδοξο τρόπο», συγκριτικά με τον φτωχό Μουσουλμάνο, με την δημιουργία και επιβολή μιας πιο **«ξεκάθαρης ή ολοφάνερης γραμμής διχοτόμησης μεταξύ του εαυτού του και του χαρεμιού του»**, δηλαδή, δύο ή τρία δωμάτια χωρίζονταν απόλυτα, από το υπόλοιπο σπίτι, και αποτελούσαν το σελεμλίκι, το διαμέρισμα ή τα διαμερίσματα των ανδρών, καθώς και ο χώρος υποδοχής, και το υπόλοιπο σπίτι αποτελούσε το χαρέμι, «ο απαγορευμένος χώρος».[132]

Η Belgiojoso, μπαίνοντας στα χαρέμια της «μεσαίας τάξης», του «μπουρζουά» ή «του κυρίου της επαρχίας»[133] της Μικράς Ασίας, το 1852, στα χωριά, στην περιφέρεια του όρους Djaour-Daghda, δύο ώρες από την Άγκυρα εκείνη την εποχή, όπως στο χαρέμι ενός μπέη του χωριού Bajaz, δηλώνει ότι **αυτό που ονόμαζαν οικογένεια απετελείτο από ολόκληρη την πληθυσμιακή σύνθεση του χαρεμιού,**[134] και από **ξεχωριστές κατοικίες ή εγκαταστάσεις.** Στην μια εγκατάσταση, ή στο ένα κτίσμα, ο αφέντης δεχόταν τους αρσενικούς

---

[125] Ibid., σελ. 205-206. [57a]

[126] Φωτιάδης, Κώστας, «Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου», 1985, σελ. 639

[127] [57a] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a], σελ. 206-207.

[128] [30a] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO / CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO.
LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT. SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30α] σελ. 1039-1040.

[129] Ibid., σελ. 1035. [30a]
"Le montagne de Djaour-Daghda, les villages pres d'Ancyre, le village de Bajaz, residence du bey."

[130] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 281.

[131] Ibid.,σελ. 281. [45a]

[132] Ibid.,σελ. 281. [45a]

[133] "Le montagne de Djaour-Daghda, les villages pres d'Ancyre, le village de Bajaz, residence du bey." (Βλέπε περιηγητρια [30a] σελ. 1035.)

[134] [30a] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO / CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO.
LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT. SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30α] σελ. 1039-1040.

επισκέπτες του ή τους αρσενικούς υπηρέτες ή δούλους του. Στην άλλη εγκατάσταση, ή κτίσμα, που αποτελούσε το χαρέμι, ένα από τα δωμάτια προοριζόταν για τον άρχοντα και **την εποχιακή ευνοούμενή του, δηλαδή την οδαλίσκη του, και στα υπόλοιπα κατοικούσαν μαζί «αυτό που αποκαλούν εδώ οικογένεια. Οι σύζυγοί του, οι κόρες του, οι δικές του σκλάβες (παλλακίδες), οι σκλάβες των συζύγων του, οι οποίες, όλες μαζί, αποτελούν την πληθυσμιακή σύνθεση του χαρεμιού.»**[135]

Οι γυναίκες του, όπως υπογραμμίζει η Belgiojoso, υπέφεραν από την αδιαφορία του, και συνεπώς ο μόνος τους σκοπός ήταν να γεμίζουν τα κενά της ζωής τους με αισθησιακές απολαύσεις, όπως την χρήση του οπίου (opium), του χασίς και του καπνού.[136]

Όσον αφορά την επικοινωνία, ή μάλλον την **μη-επικοινωνία** μεταξύ των δύο φύλων, η περιηγήτρια διέκρινε, ότι οι άνδρες μιλούσαν στις γυναίκες τους μόνο όταν ήθελαν να τις διατάξουν ή να δώσουν κάποια εντολή και ξεχνούσαν την ύπαρξή τους, όταν την προσοχή τους την προσέλκυε κάποια ωραία σκλάβα στο σκλαβοπάζαρο. Η γυναίκα, ή η σύζυγος δεν είχε ψευδαισθήσεις και γνώριζε ότι, **«δεν υπάρχει αγάπη μεταξύ τους, εφόσον εκείνος αγνοούσε την τέχνη της επικοινωνίας,**[137] **και εκείνη δεν την είχε μάθει ή καλλιεργήσει ποτέ.»**[138]

Σε αντίθεση με το χαρέμι του Νουρί Εφέντη, που μας περιέγραψε η Walker, εδώ η Belgiojoso διέκρινε έναν **ανταγωνισμό** μεταξύ αυτών των έγκλειστων γυναικών, των οποίων **ο μοναδικός στόχος, όπως παρατηρεί, ήταν να κάνουν όσα περισσότερα παιδιά μπορούσαν,** διότι εάν μία γυναίκα δεν αποκτούσε παιδί μέσα σε δύο ή τρία χρόνια, τότε αντιμετωπιζόταν με περιφρόνηση και **κινδύνευε να απομακρυνθεί ή να εξαφανισθεί, χωρίς να αναζητηθεί από κανέναν. «Δεν πιστεύω ότι πουθενά αλλού υπάρχουν πλάσματα τόσο υποβαθμισμένα/εξευτελισμένα (degraded), όσο οι Τουρκάλες της μεσαίας τάξης...»**[139]

Όσον αφορά τον ανταγωνισμό και τις αντιζηλίες, διέκρινε ότι όχι μόνο οι έγκλειστες γυναίκες, αλλά και τα μικρά παιδιά τους **ανταγωνίζονταν** μεταξύ τους μέσα στο ίδιο χαρέμι: «Η μητέρα μου είναι πιο ωραία από την δική σου! Η δική μου είναι πιο πλούσια! Η μητέρα μου γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη!—Ιδού τι λένε τα παιδιά τα οποία θέλουν να εξευτελίσουν αυτούς που αποκαλούν αδέλφια!...,»[140] γράφει η Beljiogioso.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η δήλωσή της, σύμφωνα με την οποία, εθεωρείτο κοινωνικά αποδεκτό και ένα μεγάλο πλεονέκτημα για μία γυναίκα να αποκτήσει, να γεννήσει παιδί και να το χάσει στην συνέχεια, δηλαδή να πεθάνει, παρά να μην έχει συλλάβει και τεκνοποιήσει ποτέ. Με αυτόν τον τρόπο η γυναίκα διατηρούσε τον σεβασμό των άλλων έγκλειστων γυναικών, επειδή υπήρξε κάποτε μητέρα, δηλαδή ικανή να τεκνοποιήσει, σε

---

[135] Ibid., σελ. 1038 [30α]
«Entrons dans le harem d'un bourgeiois ou d'un petit gentilhomme campagnard... Figurez vous un corps de logis separe de a maison proprement dite, ou le maitre recoit ses hotes, ou les domesteiques males on seul le droit d'habiter... Une de ces chambres est reservee au seigneru du lieu, qui l'habite ave sa favorite du moment. Les autres pieces son occuppees par le reste de ce qu'on appelle ici la famille. Femmes, enfans,hotes du sexe feminin, esclave du maitre ou des maitresses, compsent la population du harem...»

[136] Ibid., σελ. 1041-1042. [30α]

[137] Ibid., σελ. 1041-1042. [30α]

[138] Ibid., σελ. 1043. [30α]

[139] Ibid., σελ. 1039-1040. [30α]

[140] Ibid., σελ 1040 [30α]
"ma mere est plus belle! Elle est plus rich! Plus jeune! Elle est nee en Constantinople!—Voila de quoi se vantent ces enfans lors qu'ils veulent humilier ceux qu'ils appellent freres!..."

αντίθεση με την δυστυχία και το **στίγμα**, που θα την ακολουθούσε εάν δεν υπήρξε ποτέ γόνιμη.[141] Σημειώνει, επίσης, ότι ο κυρίαρχος στόχος ενός Τούρκου οικογενειάρχη- και όχι μόνο των γυναικών του- ήταν να αποκτήσει όσο περισσότερα παιδιά μπορούσε.[142]

Όσον αφορά την πατρική φροντίδα, παρατηρεί, ότι ο Τούρκος ο οποίος δεν είχε φύγει ποτέ από την επαρχία του «δεν διαθέτει τρυφερά συναισθήματα για κανένα άτομο». Παρόλο που με τον τρόπο του θεωρούσε τα παιδιά του πολύτιμα, εάν πέθαιναν, δεν σκεφτόταν παρά μόνο πως θα γέμιζε το κενό με ένα καινούργιο απόγονο και φρόντιζε αμέσως να αποκτήσει καινούργια σύζυγο ή οδαλίσκη.[143]

Επιπλέον, η περιηγήτρια σοκάρεται έντονα με το γεγονός ότι οι έγκλειστες γυναίκες των χαρεμιών γδύνονταν και ντύνονταν μπροστά στα μικρά παιδιά και υποστηρίζει ότι στην κοινή ζωή πολλών γυναικών και παιδιών, που μοιράζονται έναν άνδρα και έναν πατέρα αντίστοιχα, οφειλόταν το γεγονός που **τα παιδιά έχαναν τον σεβασμό προς τις μητέρες τους.**[144] Επίσης ενοχλείται φανερά από την μεγάλη ανταγωνιστικότητα, που υπήρχε στα χαρέμια αυτά, η οποία εκαλλιεργείτο μεταξύ των παιδιών, όπως υπογραμμίζει, από τις διαφορετικές μητέρες τους. **Με ασέβεια συμπεριφέρονταν στις μητέρες τους, ακόμα και τα μικρά παιδιά,** όπως παρατηρεί η περιηγήτρια, και προσθέτει ότι τις εθεωρούσαν δούλες τους και είχαν την τάση να τις διατάζουν, σε αντίθεση με τις μαρτυρίες της Walker, που προηγήθηκαν σχετικά για τον σεβασμό που έδειχναν τα παιδιά προς τους γονείς τους, και ιδιαίτερα για τους «δημιουργούς» τους, την μητέρα τους.[145]

Η Christine Trivulce de Belgiojoso, η οποία φιλοξενήθηκε σε διάφορα χαρέμια της Μικράς Ασίας, το 1852, όπως σε εκείνο του Μουφτή του Τσερκές[146], που βρισκόταν, όπως γράφει, «στην αρχαία Αντωνιόπολης» της Μικράς Ασίας, και στο οποίο, παρόλο που η ίδια απόλαυσε ιδιαίτερα θερμή φιλοξενία, διαμαρτυρήθηκε, φανερά συγκλονισμένη, όταν ο Μουφτής της είπε ότι **έδιωχνε από την οικία του όλα τα αρσενικά παιδιά του, δίνοντάς τους μόνο μία συστατική επιστολή.**

Υποστηρίζει ότι ο Μουφτής, όχι μόνο δεν γνώριζε ακριβώς πόσα παιδιά είχε, αλλά όταν οι γιοι του έφθαναν σε ηλικία 10 έως 14 ετών, τους έδινε μόνο **«μία συστατική επιστολή» και τους έδιωχνε από το χαρέμι του.**[147] Επίσης, όταν κάποιος γιος του επέστρεφε για μία επίσκεψη στον πατέρα του, τον φιλοξενούσε για λίγο και όχι μόνιμα, και πάντα με κάποια αμφιβολία ή επιφύλαξη αν ήταν πραγματικά γιος του, διότι **δεν τους θυμόταν.**[148] Όσον αφορά τις κόρες του, γράφει, ότι τις πάντρευε και εγκατέλειπαν το χαρέμι του πατέρα τους σε ηλικία δώδεκα ετών.

Κατά την περιηγήτρια, **οι έγκλειστες γυναίκες μισούσαν τους άνδρες, φορούσαν μία «μάσκα» και έπαιζαν μία «κωμωδία».**[149] Για παράδειγμα, στο

---

[141] Ibid., σελ. 1049. [30a]
[142] Ibid., σελ 1038 [30a]
[143] Ibid., σελ. 1041-1042. [30a]
[144] Ibid., σελ. 1040-1041. [30a]
[145] Ibid., σελ. 1040-1041. [30a]
[146] Ibid., σελ. 472-479. [30a]
A Tcherkess chez un Muphti. 1852.
[147] Ibid., σελ. 473- 479. [30a]
[148] Ibid., σελ. 473- 479. [30a]
[149] Ibid., σελ. 1043. [30a]

χαρέμι του Μουστούκ Μπέη στην Μικρά Ασία το 1852,[150] η Belgiojoso παρατήρησε ότι η πρώτη κυρία του χαρεμιού, η μπουγιούκ χανούμ, έπαιζε ένα θέατρο μπροστά στον σύζυγό της, δηλαδή επροσποιείτο ότι ήταν ντροπαλή και δεν μιλούσε ποτέ μπροστά του, όταν εκείνος, ο Μουστούκ Μπέη (Mustuk Bey), έμπαινε στο χαρέμι του. Όμως, όταν εκείνος έφευγε από το χαρέμι τότε εκείνη έβγαζε «την **μάσκα** της» και έπαυε να εμφανίζεται ως «ένα μικρό παιδί», ως «μία τελείως ανίδεη γυναίκα» και έθετε πολλές ερωτήσεις στην περιηγήτρια, σχετικά με τα ήθη και έθιμα των Ευρωπαίων. Η περιηγήτρια επισημαίνει, ιδιαίτερα ότι επρόκειτο για μία πολύ έξυπνη γυναίκα.

Όσον αφορά την **μοιχεία**, θέμα που θα εξετασθεί στο επόμενο κεφάλαιο, αναφερόμενη στις γυναίκες της Κωνσταντινούπολης, η Belgiojoso θέτει το ερώτημα, πώς είναι δυνατόν να ήταν πιστές στο καθήκον τους και αφοσιωμένες στους συζύγους τους, εφόσον δεν τους αγαπούσαν, αλλά τους **μισούσαν**;[151] Αναφερόμενη στις 'οικογένειες' ή στα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ της Κωνσταντινούπολης, υπογραμμίζει, ότι ήταν ελάχιστες και αποτελούσαν εξαίρεση οι γυναίκες, που δεν «παρουσιάζουν το ίδιο θέαμα ανηθικότητας... οι γυναίκες αυτών των χαρεμιών, που δεν μιλούν ποτέ μπροστά στους αφέντες τους, δεν κάνουν τίποτα άλλο παρά να **παίζουν μία κωμωδία...**»[152]

Στο χαρέμι του Μουστούκ Μπέη, όπως και σε εκείνο του Μεγάλου Σαράι, αντιληπτή έγινε στην Belgiojoso, εκτός από την γυναικεία πυραμιδική ιεραρχία του, **ο δεσποτισμός και η έλλειψη της αυθεντικότητας, που επέβαλλε ο θεσμός της δουλείας του χαρεμιού κάνοντας αδύνατον την πραγματική επικοινωνία μεταξύ τα δύο φύλα.**

Αποκαλυπτική είναι η παρατήρηση της Belgiojoso, κατά την διάρκεια της παραμονής της στο χαρέμι του Μουστούκ Μπέη, όσον αφορά την γνώμη που έχουν οι Τούρκοι για τις γυναίκες τους. Επισημαίνει ότι **οι Τούρκοι ντρέπονταν για τις γυναίκες τους, αλλά αντιθέτως σέβονταν τις Ευρωπαίες επισκέπτριες τους.** Διαπίστωσε ότι οι Τούρκοι ντρέπονταν, όταν η σύζυγός τους, ή οι σύζυγοί τους, παρευρίσκοντο ενώπιον Ευρωπαίων γυναικών και τις διέταζαν να παραμείνουν αμίλητες. Ο Μουστούκ Μπέη δικαιολόγησε τις γυναίκες του στην περιηγήτρια, όπως μας πληροφορεί η ίδια, λέγοντας: «Μην δίνετε σημασία σε αυτά που λένε, είναι **Τουρκάλες**, με άλλα λόγια πλάσματα ηλίθια και υποβαθμισμένα. **Ποιός, όμως, τις κατάντησε έτσι;**»[153] γράφει φανερά ενοχλημένη η Belgiojoso με αυτήν την δήλωση του Μουστούκ Μπέη.

Ιδιαίτερα αποκαλυπτική είναι και η μαρτυρία της Μελέκ Χανούμ,[154] της διαζευγμένης συζύγου του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, όσον αφορά αυτά «τα δύο στοιχεία»,[155] αυτές τις «δύο ξεχωριστές τάξεις, τους άνδρες και τις γυναίκες»,[156] και ιδιαίτερα αυτό που αποκαλεί το «διαχωριστικό σύστημα» στην οικογενειακή ζωή των Οσμανών. Κατά την Μελέκ Χανούμ, το σελεμλίκι και το χαρέμι της «ευκατάστατης μεσαίας τάξης»

---

[150] Ibid., σελ. 1045-1049. [30a]
'le Prince du Djaour-Dhaghda' Ibid
[151] Ibid., σελ. 1043-1044. [30a]
[152] Ibid., σελ. 1043. [30a]
[153] Ibid., σελ. 1044-1045. [30a]
[154] Πρώην Marie Dejean Millingen.
Βλέπε, THIRTY YEARS IN THE HAREM OR, THE AUTOBIOGRAHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY 1872. [45a]
[155] Ibid., σελ. 278. [45a]
[156] Ibid., σελ. 278. [45a]

απετελούντο από δύο ξεχωριστές εγκαταστάσεις, ή κτίσματα, τοποθετημένες η μία δίπλα στην άλλη, όπου ο κάθε ένας έκανε ότι τον ευχαριστούσε «οι **άνδρες στη μία πλευρά και οι γυναίκες στην άλλη. Η εξουσία του αρχηγού της οικογένειας, όταν είναι σε θέση να την ασκεί, είναι ο μόνος σύνδεσμος και δεσμός ένωσης μεταξύ των δύο πλευρών.»**[157]

Συγκεκριμένα, όπως γράφει η Μελέκ Χανούμ: **«Η οικογενειακή ζωή, στην πραγματικότητα, είναι άγνωστη στους Τούρκους. Ο νόμος του Κορανίου, που διαιρεί την ανθρωπότητα σε δύο ξεχωριστές τάξεις, τους άνδρες και τις γυναίκες, δεν παραδέχεται την ύπαρξη της οικογένειας μέσα στην οποία το κάθε μέλος μπορεί να ζήσει την ίδια ζωή και να σχηματίζει ένα κομμάτι ενός αρμονικού συνόλου. Στην Μουσουλμανική κοινωνία οι άνδρες έχουν ξεχωριστές ιδέες, συνήθειες, και ενδιαφέροντα, ενώ από την άλλη πλευρά, οι γυναίκες έχουν τα δικά τους, που ανήκουν αποκλειστικά σε εκείνες. Έτσι, άτομα που προσποιούνται, ότι σχηματίζουν ένα κομμάτι μιας και μόνης οικογένειας, στην πραγματικότητα, δεν έχουν τίποτα το κοινό μεταξύ τους—ούτε διαμερίσματα, ούτε αντικείμενα, ούτε έπιπλα, ούτε φίλους ή φίλες ("friends"), ούτε τις ίδιες ώρες ανάπαυσης.»**[158]

1.2.6 Η απόλυτη διαφυλική διχοτόμηση στα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ και η δημιουργία ανταγωνιστικών σχέσεων μεταξύ «των δύο στοιχείων», των ανδρών και των γυναικών.

Τεράστια έως απόλυτα, παράλογη, γελοία και άχρηστη ήταν η διαφυλική διχοτόμηση και απομόνωση των δύο φύλων ή της οικογένειας της Οθωμανικής ελίτ σε σχέση με εκείνη της «μεσαίας τάξης» και της «ευκατάστατης μεσαίας τάξης», κατά τις εκτιμήσεις της Μελέκ Χανούμ.

Οι επαύλεις, τα παλάτια ή τα σαράγια ενός τυπικού πασά της Οθωμανικής ελίτ, για παράδειγμα, ενός «πασά με τρεις ουρές, ή του υπουργού χαρτοφυλακίου», όπως επισημαίνει η Μελέκ Χανούμ, παρουσίαζε ένα μεγαλύτερο και πιο **απόλυτο διαχωρισμό ή διχοτόμηση** των δύο φύλων, σε αντίθεση με εκείνη στις οικίες της ευκατάστατης μεσαίας τάξης, όπου μέσα στο ίδιο οικοδόμημα, ορισμένα δωμάτια ή διαμερίσματα χωρίζονταν και αποτελούσαν το σελεμλίκι και το χαρεμλίκ. Το σελαμλίκι και το χαρέμι της υψηλής Οθωμανικής ελίτ, απετελούντο από δύο ξεχωριστά οικοδομήματα, επαύλεις ή σαράγια, και το χαρέμι-παλάτι τους, όπως υπογραμμίζει η Μελέκ Χανούμ, «είχε τις αναλογίες ενός κολοσσιαίου παλατιού, με σιδερένιες πύλες, παράθυρα με κιγκλιδώματα, και έναν κήπο περιτριγυρισμένο από ψηλούς τοίχους. Οι άνδρες και οι γυναίκες είναι κλεισμένοι μέσα σε δύο ξεχωριστά τμήματα της οικογένειας και παραμένουν **απόλυτα απομονωμένοι** ο ένας από τον άλλον. Δεν έχουν **κανένα μέσο επικοινωνίας**, εκτός από τους ευνούχους ή τις Χριστιανές γυναίκες οι οποίες αποτελούν το (εξωτερικό) υπηρετικό προσωπικό που συνδέεται με το χαρέμι. Μόνο ο Πασάς, οι γιοι του, και οι κοντινοί συγγενείς έχουν το προνόμιο της ελεύθερης εισόδου στο χαρέμι, στο οποίο μπορούν να μπουν μόνο περνώντας από ένα είδος γέφυρας, περικλωμένοι από σιδερένια κάγκελα, ένα είδος μυστικού περάσματος, που διασχίζεται με την συνοδεία και επίβλεψη ενός ευνούχου.»**[159]

«Αυτή η **απόλυτη απομόνωση** μεταξύ του χαρεμιού και του σελεμλικιού», συνεχίζει η Μελέκ Χανούμ, «τέρπει την ματαιοδοξία, και ικανοποιεί την υπεροψία της ελίτ της Κωνσταντινούπολης. Όσο πιο ψηλά ανεβαίνουν

[157] Ibid., σελ. 278. [45a]
[158] Ibid., σελ. 278. [45a]
[159] Ibid., σελ. 280-281. [45a]

κοινωνικά, τόσο **παράλογοι** γίνονται. Παίρνουν **άχρηστες προφυλάξεις**, και επιβάλλουν **γελοίες τυπικότητες**, νομίζοντας ότι, έτσι, εξυψώνουν τις γυναίκες τους, κρατώντας τις μακριά από τα μάτια των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων.»[160]

Το φυσικό αποτέλεσμα αυτής της απόλυτης απομόνωσης και διαφυλικής διχοτόμησης των δύο οικοδομημάτων δημιουργούσε μία διάσταση και αποκλίνουσες καθημερινές συνήθειες και τρόπους ζωής.[161] Οι γυναίκες από την πλευρά τους είχαν τις δικές τους ιδιωτικές υποθέσεις, την δική τους οικιακή διοίκηση, και τις δικές τους δολοπλοκίες ή συνομωσίες. Δέχονταν και φιλοξενούσαν τις δικές τους φίλες, είχαν τις δικές τους δεξιώσεις, και ψυχαγωγούνταν με τον δικό τους τρόπο. Δέχονται τις επισκέψεις των δικών τους θηλυκών προστατευόμενων, εξατρώμενων ή φίλων, επισκέπτονταν τις φίλες τους σε άλλα χαρέμια, πήγαιναν στα δημόσια λουτρά, έβγαιναν ομαδικά για εκδρομές στα Γλυκά Νερά, πήγαιναν στα τζαμιά, κλπ. και **ποτέ** δεν συνόδευαν τους άνδρες τους ή τους αφέντες τους στις δικές τους κοινωνικές υποχρεώσεις.

Από την άλλη πλευρά, στο σελαμλίκι, οι πασάδες της Οθωμανικής ελίτ, με τους δικούς τους φίλους και υπηρέτες έκαναν το ίδιο. «Εκεί δέχονται τους επισκέπτες τους και τους καλεσμένους τους, και ξοδεύουν τον χρόνο τους δολοπλοκώντας και κουτσομπολεύοντας, ή στήνονται, ως μαριονέτες, για να τους θαυμάζουν τα παράσιτά τους και οι κόλακές τους,»[162] όπως υπογραμμίζει Μελέκ Χανούμ, η πρώην σύζυγος του Μεγάλου Βεζίρη Κιπριζλί Μεχεμέτ Πασά.

Ένα από τα αποτελέσματα αυτού του συστήματος διχοτόμησης, κατά τις εκτιμήσεις της Μελέκ Χανούμ, ήταν η δημιουργία **ανταγωνιστικών σχέσεων** μεταξύ των δύο πλευρών ή των δύο στοιχείων—των ανδρών και των γυναικών. Αν οι άνδρες από την μία πλευρά ήταν σπάταλοι, έκαναν υπερβολές και σκόρπιζαν τους οικονομικούς τους πόρους, από την άλλη πλευρά οι γυναίκες, σε **αντεπίθεση**, δεν δίσταζαν να κάνουν το ίδιο. «Οι προσπάθειες των δύο πλευρών να πάρουν το πάνω χέρι, και να ξεπεράσουν η μία πλευρά την άλλη σε πολυτέλεια, δημιουργούν ένα είδος ανταγωνιστικότητας μεταξύ των δύο στοιχείων»,[163] επισημαίνει η Μελέκ Χανούμ.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι πληροφορίες της, σχετικά με τον ρόλο του κυρίου ή αφέντη (master) του χαρεμιού. «Ο πασάς ή ο Εφέντης», όπως μας πληροφορεί, γενικά έπαιζε τον ρόλο του «**μεσολαβητή**» μεταξύ των διαφόρων μελών του σαράι του. «Αυτός ο ρόλος, όμως, πηγάζει από **εγωισμό** και όχι από γνήσια επιθυμία για μετριοπάθεια και περιορίζεται σε δύο σημεία: να εξασφαλίσει για τον εαυτόν του την πλήρη απόλαυση του χαρεμιού του και να διατηρήσει την μεγαλοπρέπεια ή την πολυτέλεια του σαράι του. Εάν ο πασάς επιτύχει τον στόχο του, δηλαδή την ευχαρίστησή του στο ένα κομμάτι και τον κορεσμό των εγκόσμιων απολαύσεών του στο άλλο, δεν ασχολείται με άλλες λεπτομέρειες και κλείνει τα μάτια του στις κλοπές και στις οικονομικές ατασθαλίες και σπατάλες των δούλων του, καθώς και στις σπατάλες και υπερβολικές δαπάνες των γυναικών του.»

Η Μελέκ Χανούμ σημειώνει επίσης ότι αυτοί οι Πασάδες ή οι κύριοι της υψηλής Οθωμανικής τάξης, εφόσον ενδιαφέρονταν μόνο για την δική τους

---

[160] Ibid.,σελ. 281. [45a]
[161] Ibid., σελ. 281. [45a] . "diverging habits of life"
[162] Ibid., σελ. 281. [45a]
[163] Ibid., σελ. 281-282. [45a]

ευχαρίστηση και απόλαυση, άφηναν ολόκληρη την διαχείριση της οικίας τους στα χέρια ενός 'κιαγιά' (an intendant --kiaiah]), ο οποίος φρόντιζε περισσότερο για τον εαυτόν του και ελάχιστα για τους υπόλοιπους, οδηγώντας συχνά τον πασά σε χρεοκοπία.

«Οι πονηροί πασάδες πιστεύουν ότι είναι πιο επωφελές να ασχολούνται με τις κλοπές (ή τις οικονομικές ατασθαλίες) σε μεγαλύτερη κλίμακα στην διοίκηση των [κρατικών] υποθέσεών τους, παρά να κουράζουν το μυαλό με τις μικροκλοπές του προσωπικού τους ή των δούλων τους»,[164] γράφει η Μελέκ Χανούμ, υπογραμμίζοντας ότι με αυτόν τον τρόπο αναπτυσσόταν ένα είδος σιωπηρής συμφωνίας ή κατανόησης μεταξύ του αφέντη και του δούλου του, «σύμφωνα με την οποία ο κάθε ένας κλέβει όσο καλύτερα μπορεί: ο ένας χονδρικώς και ο άλλος λιανικώς.»[165] Επισημαίνει, επίσης, ότι ο αφέντης δεν μπορούσε να παίξει τον ρόλο του κατασκόπου, επειδή δεν διέθετε τον χρόνο να διερευνήσει ή να ασχοληθεί με **τις μικρο-ίντριγκες του χαρεμιού του, που συχνά τον κατέστρεφαν, και ορισμένες φορές, επίσης, επηρεάζουν «την μοίρα ενός έθνους.»**[166] Ενώ οι υπηρέτες του, ή η κατώτερη τάξη των δούλων του, ήταν πάντα «όλο μάτια και αυτιά.»[167]

1.2.6.1 Ο άνδρας, «ένας απλός επισκέπτης στο ίδιο του το σπίτι», «ένας ξένος».

Δεν υπήρχε καμμία κοινωνική επαφή ή πραγματική και γνήσια σχέση επικοινωνίας μεταξύ των «δύο στοιχείων». Ένας πασάς ή ένας τυπικός κύριος της Οθωμανικής ελίτ, έχοντας απαλλαγεί από κάθε φροντίδα ή ανησυχία για την ιδιωτική του οικία, δηλαδή για το χαρέμι του, γινόταν **«ένας απλός επισκέπτης στο ίδιο του το σπίτι»,**[168] **μέσα στην ίδια του την διαφυλικά διχοτομημένη οικογένεια.** Περνούσε την ημέρα του στην Υψηλή Πύλη, όπου συζητούσε θέματα δικαιοσύνης και πολιτικής, μετά έκανε τους γύρους του στην πόλη, επισκεπτόταν τους φίλους του και τους οπαδούς του, και όπως υπογραμμίζει η Μελέκ Χανουμ, κατέστρωνε τα σχέδια, που θα αποτελούσαν τα δίκτυα των πολιτικών του μηχανορραφιών.[169]

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το καθημερινό πρόγραμμα ενός τυπικού πασά. Όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ, αυτός «ο Υψηλότατος» επέστρεφε στο παλάτι του στις πέντε το απόγευμα, ακολουθούμενος από τους υπασπιστές του και τους κυρίους της αυλής του. Οι υπασπιστές του και η αυλή του πήγαιναν στο σελεμλίκι, ενώ εκείνος πήγαινε μόνος του στην είσοδο του χαρεμιού, όπου στεκόταν ένας ευνούχος, ως φύλακας, και του άνοιγε την πόρτα. Μόλις έμπαινε στην αίθουσα της εισόδου, τον υποδεχόταν εκεί η σύζυγός του, ή η διευθύντρια του χαρεμιού,[170] στην οποία ανήκε «η τιμή να τον παρουσιάσει στον εσωτερικό χώρο του χαρεμιού.»[171]

---

[164] Ibid., σελ. 282. [45a]
[165] SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum. wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b]. σελ.8.
[166] Ibid., σελ.8. [45b]
[167] Ibid., σελ.8. [45b]
[168] THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872 [45a], σελ. 283.
[169] Ibid., σελ. 283. [45a]
[170] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, σχετικά με την γυναικεία πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού.
[171] THIRTY YEARS IN THE HAREM. OR, THE AUTOBIOGRAHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872 [45a], σελ. 283.

Κατά τον γενικό κανόνα ο Πασάς δεν παρέμενε πάνω από **ένα τέταρτο** στο χαρέμι του, δηλαδή ο ακριβής χρόνος, που χρειαζόταν για να τον γδύσουν και να του φορέσουν την ρόμπα του και το γούνινο πανωφόρι του. Μέσα σε αυτήν την ενδυμασία, επέστρεφε στο σελεμλίκι του και καθόταν στο ντιβάνι του. Αμέσως μετά έφθαναν οι φίλοι του, οι κόλακές του, και άτομα που ήθελαν να του ζητήσουν κάποιες χάρες ή ρουσφέτια, οι οποίοι, ένας μετά τον άλλον, φιλούσαν το στρίφωμα της ρόμπας του. Περιβαλλόμενος από αυτά τα άτομα, ο πασάς έπινε το ρακί του, έτρωγε σταφίδες και φουντούκια, και κάπνιζε τις πίπες του. Όταν έφθανε η ώρα του δείπνου, τους οδηγούσε στην τραπεζαρία του και εκείνοι, που μοιράζονταν το δείπνο του, εξέφραζαν μεγαλόφωνα τις ευχαριστίες τους, «και με κάθε μπουκιά που κατεβάζουν δεν διστάζουν ποτέ να του επιδεικνύουν ένα βαθύτατο σεβασμό»,[172] γράφει μεταξύ άλλων η Μελέκ Χανούμ.

Μετά το γεύμα, ο πασάς και οι φίλοι του αποχωρούσαν από την τραπεζαρία και επέστρεφαν στο καθιστικό του και στις θέσεις τους όπου σερβίρονταν καφές και πίπες, και άρχιζαν ξανά «το κοινωνικό και πολιτικό τους κουτσομπολιό», όπως σημειώνει η Μελέκ Χανούμ, η οποία προσθέτει ότι, ορισμένες φορές, αλλά σπάνια, σαν παραλλαγή, έπαιζαν και χαρτιά. «Ο **Πασάς και ο κύκλος του περνούν τα βράδια τους με αυτόν τον τρόπο, μεταξύ τους, χωρίς να ενδιαφέρονται το τι κάνουν οι γυναίκες μέσα στα χαρέμια.»**[173] **!!!**

Από το πρωί μέχρι το βράδυ οι άνδρες περνούσαν τον χρόνο τους σχεδόν αποκλειστικά μεταξύ τους. Ανύπαρκτη ήταν η επαφή με την 'οικογένεια' τους, δηλαδή τις κόρες τους, τις συζύγους τους και τις οδαλίσκες (παλλακίδες) τους.

Από την άλλη πλευρά, «το άλλο στοιχείο», δηλαδή οι έγκλειστες γυναίκες του χαρεμιού, συγκεντρώνονταν και ψυχαγωγούνταν και εκείνες με τις φίλες τους κουτσομπολεύοντας, μηχανορραφώντας, παίζοντας παιχνίδια, ακούγοντας μουσική με συνοδεία το ντέφι «tef», παρακολουθώντας τους χορούς των σκλάβων τους, και γενικά απολαμβάνοντας την αποκλειστικά γυναικεία συντροφιά τους.[174] Γευμάτιζαν μόνες τους, και ποτέ με τους κυρίους ή συζύγους τους, εκτός αν ανήκαν σε υψηλότερη κοινωνική τάξη από τον σύζυγό τους, όπως στην περίπτωση των πριγκιπισσών, και **ποτέ** με την παρουσία άλλων ανδρών.[175]

Αυτός ο πασάς, ο τυπικός κύριος της Οθωμανικής ελίτ, εγκατέλειπε την ανδρική του συντροφιά, συνήθως στις 11.30 το βράδυ, και επέστρεφε στο χαρέμι του. Εκεί τον υποδεχόταν πάλι ο ευνούχος στο κατώφλι του χαρεμιού[176] και τον συνόδευε στο διαμέρισμα της συζύγου του. Ο πασάς, συνήθως, ξυπνούσε νωρίς το πρωί, και την πρωινή του τουαλέτα αναλάμβαναν οι δικές του σκλάβες και όχι εκείνες που ανήκαν στην σύζυγό

---

[172] Ibid.,σελ. 283-284. [45a]
[173] Ibid., σελ. 285. [45a]
[174] Ibid., σελ. 285. [45a]
[175] Βλέπε ιεραρχία των γευμάτων (ή του φαγητού) στο Κεφάλαιο ΙΙ.
Βλέπε, επίσης, περιηγήτρια [14a] CELINE.
ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. London, Henry Colburn, 1849. 2 vols. Portrait 12 mo. Volume I, [14a] σελ. 61,76 :
«The custom of the Turkish females dining alone, has its origin in a tradition which justifies the veneration manifested by the Mussulmans for their wives; this tradition is, that the goddesses, who became enamoured of mortal men, admitted them to their sanctuary, but never to their table."
[176] [45a] Melek Hanum, (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 285.

του ή στις συζύγους του. Μόνο οι δικές τους σκλάβες μπορούσαν να τον φροντίζουν και να τον πλύνουν. Μετά από την πρωινή του τουαλέτα παρέμενε για **λίγα_λεπτά** στο δωμάτιο και μιλούσε στα μέλη του χαρεμιού του. **«Συνήθως οι κόρες του και οι γυναίκες συγγενείς του εκμεταλλεύονται την ευκαιρία αυτού του πρωινού ξυπνήματος, για να παρουσιασθούν μπροστά του και να απολαύσουν την παρέα του. Μετά την λήξη αυτής της μικρής χρονικής περιόδου [των λίγων λεπτών], έφευγε βιαστικά, για να μην κρατήσει σε πολύ αγωνία το μικρό πλήθος προσκυνητών, που τον περιμένουν [στο σελαμλίκι του], για να αντικρίσουν την βασιλική του παρουσία,»**[177] υπογραμμίζει η Μελέκ Χανούμ'.

Δεν παρατηρείται καμμία κοινωνικότητα και αυθεντικότητα σχέσεων ή επαφών μεταξύ αυτών των «δύο στοιχείων». Ο θεσμός της δουλείας του χαρεμιού είχε δημιουργήσει ένα γυναικείο μικρόκοσμο ή μία γυναικεία παρασιτική κοινωνία, που δεν είχε καμμία ουσιαστικά κοινωνική επαφή ή γνήσια επικοινωνία με το ανδρικό φύλο. Εκτός από την Μελέκ Χανούμ, που είχε ζήσει 30 χρόνια στα Οθωμανικά χαρέμια, και η Αγγλίδα περιηγήτρια-ζωγράφος Mary Adelaide Walker, η οποία είχε περίπου 40 χρόνια περιηγητικής εμπειρίας, διέκρινε ότι η κοινωνικότητα και η φιλική επαφή μεταξύ των δύο φύλων στην Τουρκία, ήταν **ανύπαρκτη** και **αδύνατον να καλλιεργηθεί.**

Συγκεκριμένα η Mary Adelaide Walker γράφει: «Η κοινωνικότητα, όπως καταλαβαίνουμε εμείς τον όρο, δηλαδή η κοινωνική και φιλική επαφή μεταξύ ανδρών και γυναικών είναι αδύνατον στην Τουρκία, όσο είναι σε πλήρη ισχύ η χρήση του γιασμάκι (yashmak), δηλαδή του πέπλου, και η απομόνωση των Μουσουλμάνων γυναικών. Παρά τις ενθουσιώδεις δηλώσεις των επιπόλαιων περιηγητών, σύμφωνα με τις οποίες η αναγέννηση της δύστυχης χώρας εξαρτάται από την εξαφάνιση του πέπλου των γυναικών τους, ακόμα και αν επιτευχθεί αυτό, θα πρέπει [οι γυναίκες] να συνεχίσουν σε αυτήν την κατάσταση για τουλάχιστον μία ακόμα γενιά, μέχρι η εκπαίδευση/παιδεία σταδιακά και με ασφάλεια θα προετοιμάσει τον δρόμο για αλλαγή.»[178]

Ακόμα και το 1892 επικρατούσε η διαφυλική διχοτόμηση ή ο διαφυλικός διαχωρισμός στις οικίες των Τούρκων, δηλαδή το σελαμλίκι και το χαρέμι,[179] αποκαλύπτει η Τουρκάλα συγγραφέας με το ψευδώνυμο Adalet, η οποία σε δύο άρθρα της, το 1890 και το 1892, είχε πρότεινει **την σταδιακή κατάργηση την δουλείας με στόχο την σταδιακή κατάργηση του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού.**

2. Το χαρέμι της έγγαμης Μουσουλμάνας, που γεννήθηκε ελεύθερη, και το χαρέμι της έγγαμης Μουσουλμάνας, που υπήρξε πρώην εξισλαμισμένη σκλάβα.

2.1 Πιο έντονες διακρίσεις (διαφορές) στα χαρέμια των Τουρκάλων.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η δήλωση μιας Τουρκάλας για τις διακρίσεις (distinctions), δηλαδή τις διαφορές, όσον αφορά την εξουσία, την

---

[177] Ibid., σελ. 286. [45a]

[178] [57°] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a]. σελ. 249.

[179] [81b] Adalet.
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 130-140, No. 185, July 1892. [81b] σελ. 138.

αυτονομία, την ανεξαρτησία και την αυτοδιοίκηση, που επικρατούσαν, το 1892, **στο χαρέμι της έγγαμης Μουσουλμάνας, που γεννήθηκε ελεύθερη, σε αντίθεση με το χαρέμι της έγγαμης Μουσουλμάνας, που υπήρξε πρώην εξισλαμισμένη σκλάβα.**

«Όταν ένας άνδρας παντρευθεί μία Τουρκάλα, μία ελεύθερη γυναίκα, αυτή η διάκριση γίνεται ακόμα πιο έντονη, παρά εάν παντρευθεί μια Κιρκασία (εξισλαμισμένη σκλάβα)»,[180] αποκαλύπτει η Τουρκάλα συγγραφέας με το ψευδώνυμο Adalet, που μεγάλωσε και έζησε σε χαρέμι και είχε σχέσεις με Ευρωπαίες.

Όπως μας πληροφορεί η Adalet, η ελεύθερη Μουσουλμάνα που υπήρξε εξισλαμισμένη σκλάβα πριν τον γάμο της, μη έχοντας άλλους οικονομικούς πόρους, εκτός από ότι της παρείχε ο σύζυγός της, **δεν είχε δικαίωμα εξουσίας πάνω στις δικές της σκλάβες**, οι οποίες, αφού δεν τις είχε αγοράσει η ίδια, αλλά ο σύζυγος της για να την υπηρετούν, στην πραγματικότητα δεν ανήκαν σε αυτήν αλλά στον άνδρα της. Έτσι οι ίδιες οι σκλάβες εθεωρούσαν τον σύζυγό της, ως αφέντη τους, και υπάκουαν την χανούμ μόνο επειδή τις διέταζε αυτός να το κάνουν. Ενώ μία Τουρκάλα, όπως υπογραμμίζει η Αδαλέτ, εκτός από την δική της προσωπική περιουσία, έφερνε στο καινούργιο της χαρέμι τις δικές της σκλάβες, από το σπίτι (χαρέμι) του πατέρα της και κυβερνούσε μέσα στο χαρέμι της με την ίδια απόλυτη εξουσία που είχε ο σύζυγός της στο σελαμλίκι του. Οι σκλάβες της είχαν εξάρτηση αποκλειστικά από εκείνη, αφού η χανούμ ήταν υποχρεωμένη η ίδια να παρέχει στις δικές της σκλάβες όλα τα απαραίτητα, χωρίς **να ζητήσει την άδεια του συζύγου της.** Αυτή η ελεύθερη Μουσουλμάνα είχε απόλυτη εξουσία επάνω στις δικές της σκλάβες, με άλλα λόγια, το χαρέμι ήταν η δική της ιδιαίτερη σφαίρα. Ήταν ελεύθερη να απελευθερώσει τις σκλάβες της, ή να τις διώξει, χωρίς ο σύζυγός της να μπορεί να επέμβει. Επίσης, εκείνος δεν θα τολμούσε να πωλήσει μία σκλάβα της, ή να αγοράσει μία καινούργια σκλάβα, χωρίς την έγκρισή της, όπως και εκείνη δεν θα τολμούσε να διώξει ένα δικό του σκλάβο.[181]

Η Adalet αποκαλύπτει, επίσης, ότι μία ανύπανδρη Τουρκάλα είχε μεγαλύτερη ελευθερία να βλέπει τους συγγενείς της, από μία παντρεμένη Τουρκάλα και ότι ένας σύζυγος, και το 1892, ρύθμιζε το θέμα σχετικά με ποιους της επέτρεπε να βλέπει. Από τον σύζυγό της εξηρτώντο, ακόμα, εάν θα έβλεπε και τον κουνιάδο της, ένα προνόμιο που συχνά απαγορευόταν, ιδιαίτερα εάν ζούσαν σε διαφορετικά σπίτια. Ορισμένες φορές, ακόμα και όταν ζούσαν στο ίδιο σπίτι, ένας σύζυγος δεν επέτρεπε στην γυναίκα του να παρουσιασθεί μπροστά στον αδελφό του. **«Αυτή η κατάσταση υποχρεώνει την γυναίκα να κρύβεται συνέχεια πίσω από πόρτες ή καρέκλες με τον πιο αναξιοπρεπή τρόπο σε κάθε είσοδο του κουνιάδου της. Όμως μία Μουσουλμάνα σύζυγος, επίσης, έχει το ίδιο προνόμιο, και μπορεί, ως αντίποινα, να απαγορεύσει στον σύζυγό της να βλέπει την αδελφή της.»**[182] γράφει η Adalet.

Η απόλυτη εξουσία της ελεύθερης Μουσουλμάνας στην καταγωγή ήταν αναμφισβήτητη και απόλυτη, και παρόλο που ήταν οικονομικά ανεξάρτητη, ο σύζυγός της είχε την νομική υποχρέωση της συντήρησή της. Η Fanny Janet Blunt,[183] το 1878, και η Lucy Garnett,[184] το 1895, διευκρινίζουν, ότι η

[180] Ibid., σελ. 138. [81b]
[181] Ibid., σελ. 138. [81b]
[182] Ibid., σελ. 139. [81b]
[183] [44a] Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison.

έγγαμη χανούμ ήταν απόλυτα κυρία του χρόνου της, καθώς και της ιδιοκτησίας και περιουσίας της, την οποία μπορούσε να χειρισθεί, όπως η ίδια θεωρούσε κατάλληλα. Εάν είχε λόγους να διαμαρτυρηθεί, είχε το δικαίωμα να μιλήσει και να υποστηρίξει την θέση της και υποστήριζε τα δικαιώματά της ως Μουσουλμάνα σύζυγος **μάχιμα και αποφασιστικά.**

Η Adalet σημειώνει, επιπλέον, ότι η επίπλωση του χαρεμιού της ελεύθερης Μουσουλμάνας, ήταν αποκλειστικά δική της ευθύνη και δεν μπορούσε να επέμβει ούτε εδώ ο σύζυγος της,[185] όπως δεν μπορούσε να αναμιχθεί και στις οικονομικές δαπάνες ή στα έξοδά της, που τα όριζε αποκλειστικά η ίδια, σε αντίθεση με την απελευθερωμένη σκλάβα, η οποία, φυσικά, δεν διέθετε οικονομικούς πόρους. Όπως σημειώνει η Αδαλέτ, **πολλές ήταν οι Τουρκάλες χανούμ, οι οποίες ανακατεύονταν, ακόμα, και στα θέματα του σελαμλικιού και έτσι εξουσίαζαν και τους δύο χώρους, δηλαδή το χαρέμι και τον ανδρικό χώρο, το σελαμλίκι.**

Σύμφωνα με τον νόμο, όπως επεσήμανε η Αγγλίδα περιηγήτρια Mary Walker, πριν την Adalet, μία χανούμ είχε την αποκλειστική εξουσία πάνω στην οικονομική διαχείριση των χρημάτων της, ο σύζυγός της **ήταν υποχρεωμένος να την συντηρεί, ανάλογα με τον τρόπο ζωής που επέβαλλε η κοινωνική της θέση ή τάξη, ενώ εκείνη δεν ήταν νομικά υποχρεωμένη να συμβάλει στα έξοδα του σπιτιού.**[186] Αν ο σύζυγος δεν μπορούσε να συντηρήσει την γυναίκα του στο επίπεδο της κοινωνικής της τάξης, εκείνη είχε το δικαίωμα να το επικαλεσθεί ως λόγο **διαζυγίου**, ένα προνόμιο που δεν το είχαν οι απελευθερωμένες σκλάβες. Συνεπώς, **οι Τούρκοι προτιμούσαν να παντρεύονται εξισλαμισμένες σκλάβες, αντί για ελεύθερες Μουσουλμάνες.**

2.2 Η θέση της Τουρκάλας μέσα στο Οθωμανικό χαρέμι. Οι Τουρκάλες «απαρνιούνται», «ντρέπονται» και νοιώθουν «ταπείνωση» και «απέχθεια» για την δουλική καταγωγή της μητέρας τους και των θηλυκών συγγενών τους.

Οι Τουρκάλες ένοιωθαν ντροπή και ταπείνωση με το έθιμο της ελίτ δουλείας του χαρεμιού,[187] δηλαδή την δουλική καταγωγή της μητέρας τους και των θηλυκών συγγενών τους γενικά.

Το 1892, η Τουρκάλα συγγραφέας Adalet, όπως και η Μελέκ Χανούμ, πολύ πριν από αυτήν, **διαψεύδουν** ή **ανατρέπουν** τις εκτιμήσεις των δυτικών περιηγητριών του 19ου αιώνα, οι οποίες υποστήριζαν, ότι οι εξισλαμισμένες σκλάβες δεν αποτελούσαν μία στιγματισμένη και ξεχωριστή τάξη, επειδή απορροφούνταν ή ενσωματώνονταν ταχέως στην Οσμανική/Οθωμανική κοινωνία. Από μία πλευρά οι περιηγήτριες είχαν δίκιο, διότι με την απελευθέρωσή τους με τον γάμο σε έναν ελεύθερο Μουσουλμάνο, οι πρώην σκλάβες απελευθερώνονταν από το καθεστώς της

The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I, [44a,], σελ. 111.

[184] [86b] Lucy M. J. Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY. A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86β], σελ. 62-63.

[185] [81b] Adalet.
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES. pp. 130-140, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 138.

[186] [57a] Mary Adelaide Walker
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I.. [57a]. σελ. 320-322.

[187] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

δουλείας και αποκτούσαν την θέση της ελεύθερης Μουσουλμάνας και τον τίτλο της χανούμ, με όλα τα νομικά και κοινωνικά δικαιώματα και προνόμια του ελεύθερου Οσμανού πολίτη. Παρόλο αυτά οι κόρες τους, που είχαν γεννηθεί ελεύθερες Μουσουλμάνες, δυσανασχετούσαν και ντρέπονταν για την δουλική καταγωγή τους.

Η Adalet σε ένα παλαιότερο άρθρο της, το 1890, υποστήριξε, ότι η θέση της Τουρκάλας **υπονομεύθηκε** από τις εξισλαμισμένες σκλάβες, και ιδιαίτερα από τις **Κιρκάσιες**. Το 1892, επισημαίνει ότι οι Τουρκάλες, δηλαδή εκείνες που είχαν γεννηθεί ελεύθερες Μουσουλμάνες, αποτελούσαν μία **μειονότητα** μέσα στο χαρέμι. Για παράδειγμα, **σε ένα μεγάλο χαρέμι αντιστοιχούσαν το πολύ τρεις Τουρκάλες για εκατό Κιρκάσιες!!!**

Όσον αφορά την θέση της Τουρκάλας στο χαρέμι, το 1892, η Adalet γράφει:

«Αλλάζουμε τώρα σε πολύ αργούς ρυθμούς, και οι μεταρρυθμίσεις, που λειτουργούν μέσα στο χαρέμι σιγά, αλλά σταθερά, **υπονομεύουν** την κοινωνική μας θέση. Η Τουρκάλα της εποχής μας **εδώ και πολύ καιρό** νοιώθει βαθιά δυσαρέσκεια με τα έθιμα που την αφήνουν αδύναμη, και που την κάνουν κατά κάποιον τρόπο μία **ξένη** στο ίδιο το σπίτι του πατέρα της. Όμως, πολύ πρόσφατα, ήταν μία πολύ μικρή **μειονότητα** για να ενεργήσει. Σχεδόν σε κάθε μεγάλο χαρέμι υπάρχουν περίπου, το πολύ **τρεις Τουρκάλες σε αντιστοιχία με εκατό Κιρκάσιες**, στις οποίες συχνά συμπεριλαμβάνονται οι κυρίες του σπιτιού, που είναι οι μητέρες αυτών των Τουρκάλων, η μητέρα του πατέρα τους, η μητέρα του παππού τους, που ήταν επίσης όλες Κιρκάσιες. **Σε αυτήν την περίπτωση η Τουρκάλα θα έπρεπε να υπολογίζει τον εαυτό της ως περισσότερο από μισή-Κιρκασία, αλλά ενάντια σε αυτό [το σκεπτικό] έχει μια πολύ βολική θεωρία, που την έχει πάρει από ποιον άλλον παρά από τον Προφήτη τον ίδιο, που λεει ότι σε μία χώρα όπου η γυναίκα υπολογίζεται ως σκλάβα, εξηγεί, ότι τα παιδιά ανήκουν αποκλειστικά στον πατέρα και μπορούν να μετρήσουν την καταγωγή τους μόνο από αυτόν, έτσι αρματωμένη με αυτό το όπλο, θα κοιτάξει την Κιρκάσια με μία τελείως ακάλυπτη περιφρονητική απέχθεια, πράγμα αρκετά αστείο να το παρατηρείς, διότι στην πραγματικότητα οι Κιρκάσιες είναι οι αφέντισσες [εξουσιάζουν] του χαρεμιού, και το κυβερνούν υπέρτατα.»**[188]

Η Αδαλέτ προτείνει την κατάργηση του θεσμού της δουλείας με στόχο την σταδιακή κατάργηση του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού[189] **μέσω της σταδιακής απελευθέρωσης των έγκλειστων Κιρκάσιων γυναικών.**[190] **Υποστηρίζει, ότι «καμμία προσπάθεια για την κατάργηση της δουλείας δεν θα επιτύχει όταν έρχεται από έξω. Εμείς και μόνο εμείς, με το να απελευθερώνουμε και να παντρεύουμε λίγες-λίγες αυτές που μας ανήκουν, χωρίς να αγοράζουμε καινούργιες, μπορούμε να σταματήσουμε αυτό το έθιμο το οποίο όσο κακό είναι για εμάς είναι και για αυτές. Οποιοδήποτε σχέδιο, στο οποίο δεν συμμετέχουμε, θα έχει το αποτέλεσμα να κάνει περισσότερο κακό στις σκλάβες παρά αυτά που θα υποφέρουν μέσα στο**

---

[188] [81a] Adalet.
LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 959-966 NO. ,, Dec. 1890. [81a], σελ. 959-960.

[189] Ibid., σελ. 965. [81a]

[190] Ibid., σελ. 965. [81a]
Όσον αφορά τις προσπάθειες της Αγγλίας στην Αίγυπτο για την κατάργηση της δουλείας, η Αδαλέτ γράφει ότι αν και θαυμάζει αυτές τις αρχές, ως θετικές για τους νέγρους, διαφωνεί με την υποχρεωτική απελευθέρωση των Κιρκασίων γυναικών. «Καμμία Κιρκάσια δεν θεώρησε την σκλαβιά/δουλεία ντροπή. Ελευθερία για αυτές δεν σημαίνει τίποτα εκτός αν συνοδεύεται από έναν σύζυγο.»

χαρέμι.»[191] Υποστηρίζει, επιπροσθέτως, ότι οι Κιρκάσιες δεν ήταν ακόμα έτοιμες να απελευθερωθούν, το 1890, επειδή για αυτές ελευθερία σήμαινε να κάνουν έναν καλό γάμο, να τακτοποιηθούν στο δικό τους χαρέμι και ότι η ξαφνική ή μη-σταδιακή απελευθέρωσή τους θα τους έβλαπτε.

Πολύ σωστά σημείωσε, το 1878, η Fanny Janet Blunt, ότι μέχρι να καταργηθεί το σύστημα του χαρεμιού, και μαζί με αυτό η πολυγαμία, «η θέση ή η κατάσταση των Μουσουλμάνων γυναικών δεν μπορεί να είναι τίποτα άλλο, παρά εξευτελιστική.»[192]

2.3 Η πραγματική θέση της Κιρκάσιας μέσα στο χαρέμι το 1890, από την οπτική μιας Τουρκάλας.

Όπως και στην περίπτωση των πριγκιπισσών του Σαράι, όπου οι ανύπαντρες κόρες των σουλτάνων «από ευγένεια»[193] κατατάσσονταν σε ανώτερη θέση ή τάξη από τις μητέρες τους, δηλαδή από τις άτυπες συζύγους του σουλτάνου, τις Καντίν Εφέντη και τις Χανούμ Εφέντη,[194] οι οποίες στην πραγματικότητα είχαν μεγαλύτερη εξουσία, έτσι και οι Τουρκάλες, οι οποίες γεννήθηκαν ελεύθερες Μουσουλμάνες, από ευγένεια και εκείνες κατατάσσονταν πάνω από τις υπόλοιπες έγκλειστες γυναίκες του χαρεμιού του πατέρα τους. Όπως και στην περίπτωση των πριγκιπισσών, θυγατέρων των σουλτάνων, που μετά τον γάμο τους αποκτούσαν την απόλυτη εξουσία μέσα στο δικό τους χαρέμι-παλάτι, και οι Τουρκάλες αποκτούσαν την απόλυτη εξουσία όταν εγκατέλειπαν το χαρέμι του πατέρα τους μετά τον γάμο τους.

Η Adalet αποκαλύπτει ότι: «Στην πραγματικότητα εμείς [οι ανύπαντρες Τουρκάλες] μετράμε πολύ λίγο στα σπίτια μας, όπου βέβαια μας φέρονται με απόλυτο σεβασμό συγκριτικά με τις άλλες έγκλειστες. Ακόμα και οι σύζυγοι [πρώην σκλάβες] των πατέρων μας θα σηκωθούν όρθιες, όταν εμφανισθούμε σε ένα δωμάτιο, θα μας δώσουν την υπεροχή παντού, και ποτέ δεν θα μας προσφωνήσουν χωρίς να προσθέσουν στο όνομά μας τον τίτλο της χανούμ (hanum, ή hanem), αλλά γνωρίζουμε πολύ καλά ότι η επιρροή μας είναι πολύ μικρότερη μέσα στο σπίτι του πατέρα μας από εκείνη της πιο κατώτερης σκλάβας.»[195]

Συμπληρώνει, στην συνέχεια, ότι «Μία Ευρωπαία κυρία θα εκπλησσόταν με αυτή την δήλωση, διότι **κανένας Χριστιανός δεν έχει καταλάβει την πραγματική θέση της Κιρκάσιας στο Χαρέμι.** Για μία Ευρωπαία κυρία, η δούλα είναι υπηρέτρια, ένα πλάσμα που εργάζεται, και από το γεγονός ότι αγοράσθηκε είναι αξιολύπητη...»[196] Σημαντική είναι η επισήμανσή της, ότι **μία σκλάβα, η οποία είναι Μωαμεθανή, εθεωρείτο πολύ ανώτερη από οποιαδήποτε Χριστιανή κυρία στον κόσμο, και θα κοιτάξει μία Χριστιανή με το ίδιο υποτιμητικό βλέμμα, που μία Ευρωπαία θα έδειχνε στον υπηρέτη/στην υπηρέτριά της.**[197] «Μία Αγγλίδα με ρώτησε εάν μπορούσε να

---

[191] Ibid., σελ. 966. [81a]

[192] [44β] 1848 - 1899 FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I [44a] and Vol. II. , 1878 . Volume II., [44,b], σελ. 99.

[193] Ibid. [44a], [44b]

[194] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[195] [81a] Adalet.
LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 959-966 NO. ;, Dec. 1890. [81a], σελ. 960.

[196] Ibid., σελ. 960. [81a]

[197] Ibid., σελ. 960. [81a]
Βλέπε, επίσης, Κεφάλαιο IV, όσον αφορά το Κοράνι και το θέμα των «άπιστων», δηλαδή των μη-μουσουλμάνων.

δώσει το χέρι της στις σκλάβες μας [για να τις χαιρετήσει]…. Δεν της είπα ότι εάν το κάνει αυτό, η σκλάβα θα προσβληθεί σοβαρά.»[198]

Η Adalet, ακόμα, επιβεβαιώνει τις παρατηρήσεις των περιηγητριών του 19ου αιώνα που προηγήθηκαν, σχετικά με την ταχύτατη αλλαγή της θέσης μιας σκλάβας στην **ιεραρχία** με την ένταξή της στην Οσμανική κοινωνία ως Μουσουλμάνα σύζυγος, καθώς και την προτίμηση των Τούρκων να παντρεύονται εξισλαμισμένες σκλάβες αντί για ελεύθερες Μουσουλμάνες.[199]

«Παλιά ένας Τούρκος σπάνια παντρευόταν μία συμπατριώτισσα του», γράφει η Adalet, επιβεβαιώνοντας όλες τις μαρτυρίες περιηγητριών από την Lady Montagu, το 1717, έως εκείνων του 19ου αιώνα που προηγήθηκαν, σύμφωνα με τις οποίες ένας Τούρκος, συνήθως, προτιμούσε να παντρεύεται μία εξισλαμισμένη σκλάβα, αντί για μία ελεύθερη Μουσουλμάνα. Πρώτον, όπως μας πληροφορεί η Adalet, «υπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ μιας **νόμιμης συζύγου** και μίας **οδαλίσκης**. Πριν λίγα χρόνια ακόμα, όταν ένας άνδρας γινόταν είκοσι ετών,[200] ο πατέρας του **πήγαινε στο σκλαβοπάζαρο**, και έστελνε σπίτι μερικές σκλάβες, από τις οποίες ο γιος του έπρεπε να διαλέξει μία για σύζυγο.»[201] Παρατηρούμε την συνέχεια του σκλαβοπάζαρου, και το 1890, παρά τις απαγορεύσεις κατά του δουλεμπορίου.[202]

Μετά τον γάμο του γιου του με την σκλάβα που επέλεξε, ο γιος αγόραζε για την σύζυγό του δύο έως τέσσερις σκλάβες για να την υπηρετούν, **αλλά στην πραγματικότητα ήταν για τον εαυτόν του**, όπως μας πληροφορεί η Adalet. Όσο ζούσε ο πατέρας του, αυτές οι γυναίκες εθεωρούντο σκλάβες της γυναίκας του στην ιεραρχία του χαρεμιού, αν υποθέσουμε ότι ο γιος ζούσε με τον πατέρα του στο ίδιο σπίτι. Εθεωρούντο σκλάβες (slaves), διότι ο πατέρας θεωρούσε τον εαυτό του υπεύθυνο να προστατεύσει την θέση της συζύγου που αγόρασε και διάλεξε ο ίδιος για τον γιο του. Δεν επέτρεπε στις άλλες σκλάβες, που αγόρασε ο γιος του, να αποκτήσουν κάποια κοινωνική θέση. **Όμως, μετά τον θάνατο του πατέρα του, έφευγαν όλες οι σύζυγοι του πατέρα, για να εγκατασταθούν στα χαρέμια των παιδιών τους.** Τότε η σύζυγος του γιου του, την οποία είχε επιλέξει ο πατέρας, αποκτούσε τον τίτλο της πρώτης κυρίας του σπιτιού, δηλαδή της μπουγιούκ χανούμ, και οι άλλες σκλάβες, που είχε αγοράσει ο γιος του για να την υπηρετούν, έπαιρναν το τίτλο των **οδαλίσκων (της παλλακίδας)**, συνεπώς επειδή 'υπηρετούσαν' και τον γιο. Από εκείνη την στιγμή ή κάθε οδαλίσκη ανήκε αποκλειστικά στον γιο, είχε τα δικά της διαμερίσματα, τις δικές της σκλάβες, το δικό της τραπέζι, και ίσως και την δική της άμαξα.[203]

Το αποτέλεσμα ήταν το χαρέμι να διαιρεθεί σε ξεχωριστές κατοικίες, όπου η κάθε κυρία περνούσε ξεχωριστή ζωή σαν να ζούσε σε διαφορετικό σπίτι. Αλλά το προνόμιο της εξουσίας, επάνω σε όλες τις οδαλίσκες του

---

[198] [81a] Adalet.
LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES. pp. 959-966 NO. ;. Dec. 1890. [81a], σελ. 960. [81a]

[199] Ibid., [81a]

[200] Σε αυτό το σημείο παρατηρούμε ότι ανέβηκε η ηλικία γάμου για τους άνδρες. Σύμφωνα με την Fanny Janet Blunt [44a,b] η ηλικία γάμου για τα αγόρια ήταν δεκαέξι ετών.

[201] [81a] Adalet.
LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES. pp. 959-966 NO. ;. Dec. 1890. [81a], σελ. 961.

[202] Βλέπε Κεφάλαιο 1.

[203] [81a] Adalet.
LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES. pp. 959-966 NO. ;. Dec. 1890. [81a], σελ. 961. [81a]

χαρεμιού, το διατηρούσε η πρώτη νόμιμη σύζυγος, η μπουγιούχ χανούμ. **«Είναι δύσκολο να εξηγήσουμε καθαρά την πραγματική θέση αυτών των οδαλίσκων»,**[204] τονίζει η Adalet.

Υποστηρίζει, ότι **η κοινωνική θέση αυτών των οδαλίσκων ήταν πολύ κατώτερη, και ιδιαίτερα χαμηλότερη από εκείνη των παιδιών τους, αλλά και πολύ ανώτερη από εκείνη των δικών τους προσωπικών σκλάβων. «Θα μπορούσαμε να τις κατατάσσουμε σε μία κοινωνική θέση παρόμοια με την δική μας, εάν λάβουμε υπ' όψιν ότι έχουν απόλυτη ελευθερία να ενεργούν όπως θέλουν, να μην κάνουν περισσότερη χειρονακτική εργασία από εμάς όταν παντρευόμαστε**[205] **για την υπηρεσία των συζύγων μας, και να διοικούν άλλες. Αντιθέτως, όμως, γνωρίζουν ότι η θέση τους είναι ουσιαστικά ανασφαλής, διότι εάν πεθάνουν τα παιδιά τους, αυτόματα θα υποβιβασθούν από την ανώτερή τους θέση, και ακόμα αν καταφέρουν να την κρατήσουν, είναι βέβαιο ότι την ημέρα του θανάτου του κυρίου τους δεν θα μπορούν να βασισθούν στα παιδιά των αντίζηλών τους για οίκτο και προστασία.»**[206] Εδώ παρατηρούμε ότι ο σύζυγος, ή ο κύριος του χαρεμιού, δεν ήταν υποχρεωμένος να παντρευθεί τις οδαλίσκες του, όταν εκείνες αποκτούσαν τους απογόνους του.

Σε αυτήν την περίπτωση, συνήθως, πάντρευαν αυτές τις γυναίκες με κάποιον παλιό υπηρέτη, εξαρτώμενο ή προστατευόμενο της οικογένειας ή τις 'συνταξιοδοτούσαν', και υπήρχε ακόμη η περίπτωση να τις **πωλήσουν ξανά, διότι ανήκαν στην τάξη ή στο νομικό καθεστώς της δουλείας.**[207] «Πρέπει, όμως, να ομολογήσω», όπως προσθέτει η Adalet, «ότι αυτό σπάνια γίνεται διότι δεν γνωρίζω καμμία τέτοια περίπτωση.»[208]

Η Adalet αναφέρεται, επίσης, ότι: «Ένα ουσιαστικό χαρακτηριστικό των σκλάβων είναι η ιερή σχέση που νοιώθουν στους δεσμούς της συγγένειας. Μία σκλάβα, που έχει την ευτυχία να ανακαλύψει στο ίδιο σπίτι μία αδελφή, μία θεία ή ακόμα και μόνο μια εξαδέλφη, από εκείνη την ημέρα θα αφοσιωθεί με ολόκληρη την ύπαρξή της στην νεο-εμφανισθείσα συγγενή της. Όταν βλέπω την καλοσύνη, την υπομονή, και την αγάπη, που η κάθε μία θα αφιερώσει στην άλλη, κοκκινίζω από ντροπή για τις αντιζηλίες και την αδιαφορία που νοιώθουν εκείνες που είχαν τα πλεονεκτήματα μιας ανώτερης μόρφωσης...»[209] αναφερόμενη στις ελεύθερες Μουσουλμάνες.

Κατά την Adalet, θα μπορούσαμε να συγκρίνουμε την ζωή στο χαρέμι με αυτήν μιας **«κοινότητας καλογριών»**, με την διαφορά ότι μία Κιρκάσια δεν είχε ούτε την παρηγοριά να μπορεί να διαβάζει, και συνήθως ήταν τελείως αγράμματη, εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις.

Όσον αφορά τις καθημερινές υποχρεώσεις της **Κιρκάσιας συζύγου**, το 1890, όπως μας πληροφορεί η Αδαλέτ, το πρώτο καθήκον της, ως χανούμ, το πρωί, «ήταν να παει στο δωμάτιο του συζύγου της και να τον ντύσει. Τότε μαζί με τις αντίζηλες της, δηλαδή τις οδαλίσκες του συζύγου της, σκούπιζε το πάτωμα του δωματίου του και ξεσκόνιζε τα ενδύματά του. Εδώ τελείωνε η χειρονακτική της εργασία για την ημέρα. Στην συνέχεια, η κάθε μία πήγαινε στο δωμάτιο της, όπου, περιτριγυρισμένη από τις δικές της σκλάβες, θα περνούσε τον χρόνο της ή την υπόλοιπη ημέρα της στην

[204] Ibid., σελ. 961. [81a]
[205] Ibid., σε. 961. [81a]
[206] Ibid., σελ. 962. [81a]
[207] Ibid., σελ. 962. [81a]
[208] Ibid., σελ. 962. [81a]
[209] Ibid., σελ. 965. [81a]

ραπτική, στην υποδοχή επισκεπτριών από άλλα χαρέμια, ακούγοντας τις αφηγήσεις ιστοριών, ή απολαμβάνοντας την μουσική ή τους χορούς των δικών της σκλάβων.[210]

Δικαίωμα να μπουν σε αυτό το «ιερό κατώφλι» του χαρεμιού είχαν μόνο οι άνδρες, που ανήκαν στην οικογένεια : αδέλφια, ξαδέλφια, ανίψια, θείοι. **Ακόμα και οι ιατροί δεν είχαν πρόσβαση στο χαρέμι. Στις ελάχιστες περιπτώσεις που έμπαιναν στο χαρέμι, πράγμα που δεν κατάφερναν ποτέ χωρίς διαμαρτυρίες, έβρισκαν την ασθενή σκεπασμένη ολόκληρη με ένα μεγάλο μαύρο σεντόνι. Ο ιατρός μπορούσε να 'εξετάσει', ή μάλλον να δει, μόνο τα χέρια της και το στόμα της.**[211] «Εδώ πρέπει να προσθέσω ότι περιγράφω τα παραδοσιακά χαρέμια, όπου η σεμνότητα και το θρησκευτικό αίσθημα κυριαρχούν σε μεγάλο βαθμό, και από τα οποία ο φανατισμός δεν έχει εξαλειφθεί»,[212] υπογραμμίζει η Adalet.

Υπήρχε, όπως διευκρινίζει, **μεγάλη διαφορά μεταξύ των χαρεμιών που διοικούνταν από Κιρκάσιες και αυτών που διοικούνταν από Τουρκάλες.** Στο πρώτο, η θρησκεία αποτελούσε την πρώτη βασική αρχή, και καθόριζε όλες τις ενέργειες. Στο δεύτερο, δηλαδή «της Τουρκάλας, έχει καταργηθεί η θρησκεία, ως παλιομοδίτικη, και παίρνει τους νόμους από τον Ευρωπαϊκό πολιτισμό»,[213] αλλά υπήρχαν, όπως υποστηρίζει, και χαρέμια τα οποία διοικούνταν «από πολιτισμένες Τουρκάλες».[214]

2.4 «Έμφυτη αγάπη για την εξουσία που υπάρχει και στα δύο φύλα»: Προετιμώντο αρσενικοί Κιρκάσιοι δούλοι, ως σύζυγοι, για τις Τουρκάλες.

Η Adalet είναι η πρώτη και η μόνη γυναίκα που υποστηρίζει, ή μάλλον αποκαλύπτει, ότι ένας Τούρκος προτιμούσε να παντρέψει την κόρη του, ή την αδελφή του, με ένα απελευθερωμένο Κιρκάσιο δούλο ή ένα άπορο Κιρκάσιο της κατώτερης Τουρκικής στρατιωτικής ιεραρχίας,[215] παρά σε **έναν ελεύθερο Μουσουλμάνο της δικής του οικονομικο-κοινωνικής τάξης ή, ακόμα, σε ανώτερη τάξη από την δική του.**

Υποστηρίζει, ότι **«η έμφυτη αγάπη για την εξουσία, που υπάρχει και στα δύο φύλα»**[216] οδήγησε στην προτίμηση πρώην αρσενικών εξισλαμισμένων σκλάβων ως συζύγων για τις ελεύθερες Μουσουλμάνες. Η Αδαλέτ εξηγεί, ότι μία Τουρκάλα που παντρευόταν έναν άνδρα ισότιμο, με εκείνη, οικονομικο-κοινωνικά, σύμφωνα με τους νόμους της θρησκείας, δηλαδή του Ισλάμ, αισθανόταν υποχρεωμένη να συμπεριφέρεται στον άνδρα της με έναν σχεδόν δουλικό σεβασμό, **ενώ όταν παντρευόταν έναν τόσο αναμφισβήτητα κατώτερό της**, θα ήταν αφέντισσα του σπιτιού της, θα εξουσίαζε τον άνδρα της και όλες τις σκλάβες, δηλαδή τις δικές της και τις δικές του, και δεν θα αισθανόταν πότε την απειλή μιας αντίζηλου,[217] όπως και στην

---

[210] Ibid., σελ 962. [81a]
[211] Βλέπε τον Γάλλο περιηγητή, Tournefort.
[212] [81a] Adalet.
LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 959-966 NO. „ Dec. 1890. [81a], σελ. 963.
[213] Ibid., σελ. 965. [81a]
[214] Ibid., [σελ. 963. [81a]
[215] [81β] Adalet.
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 130-140. No. 185. July 1892. [81b], σελ. 960.
[216] Ibid., σελ. 960. [81b]
[217] LIFE IN THE HAREM. BY ADALET THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 959-966 NO. „ Dec. 1890. [81a], σελ. 960-961.

περίπτωση των πριγκιπισσών. **Εν ολίγοις, ο σύζυγός της δεν θα τολμούσε να παντρευθεί άλλη γυναίκα ή να φέρει οδαλίσκη στο χαρέμι της!**

Φέρνει στο φως και μία αλλαγή που δεν έχει αναφερθεί από καμμία περιηγήτρια του 19ου αιώνα. Υποστηρίζει ότι το 1890, αν και **υπήρχαν ακόμα σκλαβοπάζαρα, οι Τούρκοι είχαν αρχίσει να προτιμούν για συζύγους τις ελεύθερες Μουσουλμάνες αντί για τις εξισλαμισμένες σκλάβες.** «...όπως έχω αναφέρει σε μία άλλη εργασία μου, όταν οι συμπατριώτες μας πήγαν στο Παρίσι ή στην Οξφόρδη, και γίναμε πολιτισμένοι και μάθαμε να ελπίζουμε για καλύτερα πράγματα, αυτό σταμάτησε. Σήμερα, (το 1890), οι Τουρκάλες πάντα παντρεύονται Τούρκους, και τα Κιρκάσια χαρέμια γίνονται όλο και πιο σπάνια, μολονότι οι πατέρες μας ακόμα έχουν Κιρκάσιες συζύγους και στα πρώτα σπίτια μας οι σκλάβες είναι ακόμα πιο ισχυρές[218] **και θα συνεχίσουν να είναι μέχρι να εξυψωθεί μία καινούργια γενιά που θα δημιουργηθεί με τα δικά μας παιδιά.»**[219]

2.5 Μία τυπική ημέρα μιας Χανούμ. Τι έκαναν για «να σκοτώνουν τον χρόνο τους».[220]

«Συχνά με ρωτούν τι κάνει όλη μέρα μια Τουρκάλα κυρία;» γράφει η Fanny Janet Blunt, στην έκδοσή της, το 1878, μετά από 20 χρόνια στενές σχέσεις με τις γυναίκες των Οθωμανικών χαρεμιών. Επισημαίνει ότι μία Τουρκάλα, αναμφίβολα, ήταν κλεισμένη μέσα στο χαρέμι της, αλλά «σπάνια έχω γνωρίσει μία που να μην έχει όση ελευθερία έχει και μία Αγγλίδα, άλλά σε πολλές άλλες περιπτώσεις έχει και περισσότερη.»[221]

Εδώ πρέπει να τονίσουμε, ότι η Blunt περιγράφει την θέση της νόμιμης συζύγου, της έγγαμης Μουσουλμάνας χανούμ, η οποία γεννήθηκε ελεύθερη, και όχι εκείνη της Κιρκάσιας εξισλαμισμένης σκλάβας ή της απελευθερωμένης σκλάβας, η οποία απέκτησε το νομικό καθεστώς της έγγαμης ελεύθερης Μουσουλμάνας.

Η Blunt διευκρινίζει, ότι στο σπίτι της η έγγαμη χανούμ ήταν απόλυτα κυρία του χρόνου της, καθώς και της ιδιοκτησίας της, την οποία μπορούσε να χειρισθεί, όπως η ίδια θεωρούσε κατάλληλα. Εάν είχε λόγους να διαμαρτυρηθεί, είχε το δικαίωμα να μιλήσει και να υποστηρίξει την θέση της και υποστήριζε τα δικαιώματά της, ως Μουσουλμάνα σύζυγος, μάχιμα και αποφασιστικά.[222]

Η πρώτη δραστηριότητα, στο καθημερινό πρόγραμμα μιας έγγαμης χανούμ, ήταν να απολαύσει πρώτα τον καφέ της και το τσιγάρο της και στην συνέχεια το λουτρό της, ενώ οι σκλάβες της λούονταν μόνο όταν έβρισκαν χρόνο. Στην συνέχεια ασχολούνταν με τις ανάγκες του συζύγου της, δηλαδή του έφερνε την πίπα του, τον καφέ του, τις παντόφλες του και την γούνα του.[223]

---

[218] Ibid., σελ. 960. [81a]
[219] Ibid., σελ. 960-961. [81a]
[220] [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b] σελ. 42.
[221] [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly. F.J. Sandison. [
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 110.
[222] Ibid., σελ. 111. [44a]
[223] Ibid., σελ. 111. [44a]

Ενώ εκείνος κάπνιζε καθισμένος στον ντιβάνι (καναπέ), εκείνη καθόταν **στη χαμηλότερη θέση κοντά του**, όπως επέβαλαν τα έθιμα, ενώ οι σκλάβες μάζευαν τα στρωσίδια του ύπνου από το πάτωμα. Εάν ο σύζυγος της ήταν κυβερνητικός αξιωματούχος, θα του έφερναν την επίσημη τσάντα του, για να εξετάσει τα έγγραφά του. **Ο σύζυγος έλεγε ορισμένες λέξεις στην σύζυγό του, η οποία του μιλούσε με τελετουργικό τρόπο, δηλαδή με σεβασμό και υποταχτικότητα.** Μετά έμπαιναν στο δωμάτιο τα παιδιά του, τα οποία τον ασπάζονταν και του ζητούσαν χρήματα, για να αγοράσουν το πρωινό τους, που αποτελούντο, συνήθως, από γλυκά και κέικ. Όπως υπογραμμίζει η Blunt, «αυτό το έθιμο συνηθίζεται ακόμα και στους φτωχούς.»[224]

«Τα παιδιά μετά από ένα ανθυγιεινό πρωινό»,[225] όπως γράφει η Blunt «πηγαίνουν σχολείο ή παραμένουν στο σπίτι. Ο αφέντης πηγαίνει να κάνει την εξωτερική του δουλειά και φεύγει από το χαρέμι, και τότε η θηλυκή μερίδα του χαρεμιού, **ελευθερώνεται** από την ικανοποίηση ή την υποχρέωση να υπηρετήσουν τις ανάγκες του, και ξεκινούν τις καθημερινές τους εργασίες. Εάν αυτό συμπεριλαμβάνει κάποια ειδική ή ασυνήθιστη εργασία, όπως την παρασκευή μαρμελάδας, το πλύσιμο ή το σιδέρωμα ή τη γενική καθαριότητα, τότε η χανούμ, …. θα συμμετέχει σε αυτά μαζί με τις σκλάβες της. Αυτό δεν είναι απαραίτητο, διότι έχει πολλές σκλάβες, αλλά συνηθίζεται, **για να γεμίσει την ημέρα της** όταν δεν δέχεται επισκέψεις ή δεν πηγαίνει εκείνη για επίσκεψη. Στην Κωνσταντινούπολη, όμως, όλο και λιγότερο οι σύγχρονες νέες χανούμ συμμετέχουν σε τέτοιες εργασίες. **Αντί γι αυτό ασχολούνται με Ευρωπαϊκές συνήθειες όπως την μουσική, ξένες γλώσσες και εξελιγμένο κέντημα/εργόχειρο.** Δεν υπάρχει συγκεκριμένη ώρα που πρέπει να ντυθεί μία χανούμ. Μια κυρία μπορεί να ντυθεί και να φτιάξει τα μαλλιά της, για να γευματίσει το μεσημέρι ή μπορεί να παραμείνει με το *'gedjlik'*, το νυχτικό της και τις παντόφλες της όλη μέρα. **Αυτή η μόδα να δέχονται επισκέπτριες *'en negligée'* δεν θεωρείται καθόλου περίεργο, εκτός εάν έχει ανακοινωθεί η επίσκεψη πριν.»**[226]

Το 1895, η Lucy Garnett επιβεβαιώνει τις μαρτυρίες της Blunt, που δημοσιεύθηκαν το 1878, και υπογραμμίζει και εκείνη ότι μία χανούμ ήταν «η αφέντισσα του χρόνου της», όπως ήταν και της ιδιοκτησίας της, και τα διέθετε και τα δύο όπως η ίδια επιθυμούσε. Ξυπνούσε πολύ νωρίς και συμμετείχε ενεργά στις δραστηριότητες του χαρεμιού της, μοίραζε τρόφιμα στους φτωχούς της γειτονιάς της, έκανε επισκέψεις σε άλλα χαρέμια, συμμετείχε στις γυναικείες γαμήλιες γιορτές, έκανε βόλτες, πήγαινε στα λουτρά και έβγαινε για ψώνια στο παζάρι.[227] **«Η ζωή τους, δεν θα μπορούσαμε να πούμε, ότι ξοδεύεται πιο επιπόλαια σε σύγκριση με τις χιλιάδες απολίτιστες γυναίκες που ανήκουν στην δική μας ανώτερη και μεσαία τάξη.»**[228] όπως επισημαίνει η Garnett.

Κατά την Blunt και την Garnett η ανταλλαγή επισκέψεων και οι καθιερωμένες βόλτες και ομαδικοί έξοδοι από το χαρέμι, αποτελούσαν τις κύριες πηγές ψυχαγωγίες αυτών των Τουρκάλων χανούμ, οι οποίες πάντα

---

[224] Ibid., σελ. 111. [44a]

[225] Ibid., σελ. 111. [44a]
Δεν μας παρέχει πληροφορίες, σχετικά με το τι εθεωρείτο, εκείνη την εποχή, για τους Άγγλους, ένα υγιεινό πρωινό.

[226] Ibid., σελ. 112. [44a]

[227] [86b] Lucy M. J. Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY. A MONTHLY REVIEW. Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70. January 1895. [86β], σελ. 62-63.

[228] Ibid., σελ. 63. [86β]

έβγαιναν ομαδικά ή με συνοδεία και ποτέ μόνες. Όταν οι κυρίες των χαρεμιών έβγαιναν για περίπατο, για εκδρομές στα Γλυκά Νερά, για πικνίκ στα νεκροταφεία, για επισκέψεις σε άλλα χαρέμια ή για να πάνε στο «γυναικείο καφενείο»,[229] **δηλαδή στα δημόσια λουτρά, πάντα έπαιρναν μαζί τους και τις σκλάβες τους. Έτσι, πολλοί ξένοι, βλέποντας τόσες γυναίκες συγκεντρωμένες, όλες μαζί, δημιούργησαν λάθος εντυπώσεις, σχετικά με την πολυγαμία,**[230] **επειδή πίστευαν ότι όλες ανήκαν, ως οδαλίσκες, σε έναν άνδρα.**

Πρέπει να επισημαίνουμε, ότι για να βγουν από το χαρέμι, έπρεπε να ζητήσουν άδεια από τον σύζυγό τους, ο οποίος, συνήθως την έδινε, αλλά εάν ήταν ζηλιάρης και αυστηρός δεν επέτρεπε στην οικογένειά του να βγαίνει τακτικά.[231] Συνήθως ακολουθούσαν την χανούμ στην βόλτα της τα μικρά παιδιά και μερικές από τις σκλάβες της, οι οποίες φιλονικούσαν μεταξύ τους μέχρι να αποφασισθεί ποιες θα την συνοδεύσουν. Πριν την αποχώρησή της ετοιμαζόταν το ένδυμά της, «άσπριζε το πρόσωπό της» και μετά έβαζε ρουζ, και έβαφε μαύρα τα φρύδια της και τα ματόκλαδά της με σουρμέ (*surme*). Έμπαιναν στην άμαξα, και **η χανούμ φυσικά καθόταν μπροστά** και οι υπόλοιπες στριμώχνονταν πίσω και καθόταν η μία πάνω στην άλλη. Όταν πρόκειται για μία απλή επίσκεψη οι σκλάβες εκμεταλλεύονταν τον χρόνο και φλέρταραν με τους ιπποκόμους και τους αγάδες [ευνούχους] και χαιρετούσαν τους περαστικούς. Όταν πρόκειται για μεγάλη εκδρομή στην εξοχή, και πικνίκ, η ευθυμία ήταν μεγάλη και έμοιαζαν σαν ένα κοπάδι πουλιών που ξαφνικά απελευθερώθηκαν.[232] Ερωτοτροπούσαν, κάπνιζαν, γευμάτιζαν, περπατούσαν, έτρεχαν, ξάπλωναν πάνω στα κιλίμια τους, έπαιζαν μουσική και τραγουδούσαν. Για τις εκδρομές ξεκινούσαν νωρίς και επέστρεφαν στο χαρέμι πριν την δύση του ηλίου **«για να υποδεχθούν τον αφέντη στην επίσκεψή του στο χαρέμι πριν το δείπνο.»**[233] όπως επισημαίνει η Blunt.

Όταν τελείωναν το δικό τους δείπνο, διότι οι γυναίκες πάντα **δειπνούσαν ξεχωριστά από τους άνδρες**, έπιναν καφέ και κάπνιζαν τσιγάρα, συζητώντας τα γεγονότα της ημέρας. Πήγαιναν για ύπνο νωρίς και ξυπνούσαν πολύ πρωί, **και επαναλαμβανόταν καθημερινά η ίδια ρουτίνα,**[234] όπως καταλήγει η Blunt.

Κατά την Mary Adelaide Walker, ένα σημαντικό στοιχείο της Τούρκικης οικογενειακής ζωής ήταν η ανταλλαγή επισκέψεων. **«Το πιο τυπικότατο πρωτόκολλο ρυθμίζει αυτήν την μέθοδο για να σκοτώνουν τον χρόνο στα χαρέμια.»**[235]

Η περιηγήτρια αποκαλύπτει ότι σε όλες τις κοινωνικές περιστάσεις των εορτών, δημόσιων ή ιδιωτικών, ανταλλάσσονταν επισκέψεις ως ένδειξη

---

[229] Βλέπε πρώτη αναγνωρισμένη περιηγήτρια του 18ου αιώνα, [3] Lady Montagu.

[230] [86β] Lucy M.J. Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86β], σελ. 68.

[231] [44α] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 112.

[232] Ibid., σελ. 113. [44a]

[233] Ibid., σελ. 114. [44a]

[234] Ibid., σελ. 114. [44a]

[235] [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b] σελ. 42.

σεβασμού ή καθήκοντος. Τα παιδιά επισκέπτονται τους γονείς τους. Οι μικρότεροι αδελφοί και οι μικρότερες αδελφές επισκέπτονται τους αρχαιότερους της οικογένειάς τους. Όλοι οι εξαρτώμενοι επισκέπτονταν τους προστάτες ή τους ευεργέτες τους. Για παράδειγμα, κατά την διάρκεια του Μπαϊραμιού, η πρώτη ημέρα αφιερωνόταν στην υποδοχή της οικογένειας, και των κοντινότερων συγγενών και τις υπόλοιπες ημέρες εκείνοι που ήταν λιγότερο συνδεδεμένοι με την οικογένεια πήγαιναν για να ευχηθούν. Η παραμικρή αλλαγή στην καθημερινή ρουτίνα παρείχε την περίσταση ή την αφορμή για φιλοφρονητικές ή τιμητικές επισκέψεις. Ακόμα και η αποχώρηση από την χειμερινή στην θερινή κατοικία, ή και η επιστροφή στη χειμερινή κατοικία, από την θερινή, παρείχε αρκετό λόγο για τα παιδιά και τους φίλους να επισκεφθούν και να ευχηθούν/συγχαρούν τους επικεφαλής των οικιών/οικογενειών.[236]

Όταν μία χανούμ πήγαινε επίσκεψη συνοδευόταν, ανάλογα με την κοινωνική της τάξη, **από τουλάχιστον δύο σκλάβες**. Την χανούμ υποδέχονταν στο χαρέμι στο πόδι της σκάλας είτε η ανώτερη υπάλληλος-σκλάβα του χαρεμιού, είτε ο ευνούχος (ή λάλα), εάν η κοινωνική θέση της οικογένειας τους επέτρεπε να έχουν ευνούχους. Όπως μας πληροφορεί η Walker, συνόδευαν την επισκέπτρια «προσεχτικά και αργά» επάνω στο χαρέμι ενώ την κρατούσαν από τους αγκώνες της, ενώ ανέβαινε τις σκάλες. Όπως ήδη αναφέραμε, το χαρέμι συνήθως βρισκόταν στον δεύτερο όροφο μιας οικίας. Μόλις έφθανε στον δεύτερο όροφο, της έβγαζαν το γιασμάκι, της δηλαδή το πέπλο και το φερετζέ της, δηλαδή το πανωφόρι της.[237] Όταν πρόκειται, για μια σύντομη πρωινή επίσκεψη, τότε η επισκέπτρια κρατούσε ένα κομμάτι από το γιασμάκι της, που απετελείτο από μία ταινία μουσελίνας επάνω στο μέτωπό της, ως σημάδι, ή ως ένδειξη, ότι δεν είχε σκοπό να μείνει να δειπνήσει, ή να κοιμηθεί στο χαρέμι. **Παρά ταύτα, κατά την διάρκεια της σύντομης επίσκεψής της, σιδέρωναν προσεχτικά το γιασμάκι της και δίπλωναν τον φερετζέ της. Τύλιγαν, επίσης, ολόκληρη την εξωτερική της ενδυμασία, δηλαδή το γιαζμάκι της και το φερετζέ της, μέσα σε ένα περικάλυμμα μέχρι την αποχώρησή της. «Αυτά τα περικαλύμματα είναι, συνήθως, φτιαγμένα από μετάξι ή σατέν, και πλούσια κεντημένα.»**[238]

Όταν μία επισκέπτρια προσέρχεται στο χαρέμι, μπαίνοντας στο δωμάτιο, χαιρετούσε με έναν τρόπο που ονομαζόταν 'τεμενάς' ["temene,"] δηλαδή αγγίζοντας το στόμα της και το μέτωπό της. Την κάθιζαν, στην συνέχεια, στο ντιβάνι, δίπλα στην οικοδέσποινά της, η οποία διατηρούσε την **'τιμητική θέση'** που ήταν η άκρη του ντιβανιού, **εκτός εάν η επισκέπτρια ανήκε σε κατώτερη κοινωνική θέση ή τάξη από την οικοδέσποινά της.** Στην συνέχεια ακολουθούσαν ξανά οι τεμενάδες και οι ερωτήσεις για όλα τα μέλη των οικογενειών της. «Σε αυτές τις ερωτήσεις συμπεριλαμβάνουν, ακόμα, και τα μωρά, με τον τελετουργικό τίτλο του **μπέη** ή της **χανούμ**».[239] Σημειώνει η Walker.

Όταν σερβίρεται ο καφές, η περιηγήτρια παρατηρεί, ότι η επισκέπτρια, αν πρόκειται για «ένα άτομο με καλή διαγωγή/τρόπους», έκανε πάλι ένα

---

[236] Ibid., σελ. 42. [57b]

[237] Βλεπε Κεφάλαιο IV: «Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΟ ΙΣΛΑΜ», υποκεφάλαιο 2: Το Κοράνι και η κάλυψη του Γυναικείου Σώματος και Προσώπου, υποκεφάλαιο 2.1: Πίσω από την κουρτίνα, ο πρόδρομος του φερετζέ και του γιασμάκι και 2.2 «Μία συνεχές μεταμφίεση», Σύμβολο της Σεξουαλικής Ελευθερίας μέσο της Ανωνυμίας. [1716-1718, 1786]

[238] [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b] σελ. 42-43.

[239] Ibid., σελ. 43. [57b]

μικρό τεμενά προς την οικοδέσποινά της, και επαναλάμβανε ξανά την ίδια «ευγενική χειρονομία», όταν επέστρεφε το φλιτζανάκι του καφέ στην σκλάβα του χαρεμιού. **Όταν επιθυμούσαν να δείξουν μεγάλο σεβασμό και τιμή προς μία επισκέπτρια τότε το φλιτζανάκι με το καφέ δεν το προσέφερε μία σκλάβα αλλά η ίδια η κόρη, η χανούμ της οικογένειας** «και το πηκτό καϊμάκι που διαμορφώνεται συνήθως θεωρείται ιδιαίτερα φιλοφρονητικό [εγκωμιαστικό].»[240] Καταλήγει η Walker.

3. Μια περιήγηση στα μη-βασιλικά χαρέμια διαφόρων κοινωνικών τάξεων και στα παρασκήνια τους, από το 1717 έως το 1895.

Όλες οι περιηγήτριες δεν είχαν την ευκαιρία να παρατηρήσουν και να μελετήσουν την πραγματική οικογενειακή ζωή των Οθωμανών. Οι επίσημες επισκέπτριες, όπως τα μέλη των δυτικών βασιλικών οικογενειών και οι μεγάλες κυρίες της αριστοκρατίας, που έφθαναν στην Κωνσταντινούπολη, απολάμβαναν μεγάλη και επίσημη φιλοξενία και συμπόσια στα διάφορα **«επίσημα χαρέμια»**[241], όπως η Lady Montague, το 1717, η οποία ήταν η σύζυγος του Άγγλου Πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη και η οποία είχε καταγοητευθεί και ενθουσιασθεί με τις γυναίκες των χαρεμιών της Οθωμανικής ελίτ κοινωνίας, και ιδιαίτερα με το γυναικείο λουτρό το οποίο αποκάλεσε «το γυναικείο καφενείο»[242].

Όπως επισημαίνει η Mary Adeaide Walker, το 1864, μία περιηγήτρια, που ζητούσε συστάσεις για να επισκεφθεί κάποιο χαρέμι, συνήθως παρουσιαζόταν σε ένα ή δύο **«show families»**, δηλαδή 'οικογένειες προς επίδειξη'.[243] Η Αγγλίδα περιηγήτρια Annie Jane Harvey[244] παρατήρησε, το 1870, ότι η μεγάλη φιλοξενία και οι πολυτελείς γιορτές, που δίνονταν προς τιμή των επίσημων δυτικών επισκεπτριών στα Οθωμανικά χαρέμια, παρείχαν στις Ευρωπαίες τόση γνώση, για την Τουρκική οικογενειακή ζωή, όσο θα παρείχε σε έναν Τούρκο για την οικογενειακή ζωή των Άγγλων ή των Γάλλων μια δεξίωση ή ένας χορός στο παλάτι του Μπακινχάμ, στην Αγγλία, ή στους κήπους των Tuilleries της Γαλλίας, αντίστοιχα.[245]

Παρόλα αυτά, όπως θα δούμε στην συνέχεια, όλες οι περιηγήτριες, ακόμα και εκείνες που επισκέφθηκαν τα «επίσημα προς επίδειξη» Οθωμανικά

---

[240] Ibid., σελ. 44. [57b]

[241] [50b] Mrs. Harvey, of Ickwell-Bury, ή Annie Jane Harvey, 1870.
Turkish Harems & Circassian Homes by Mrs. Harvey (of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b], σελ. 9.

[242] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[243] [57c], Mary Adelaide Walker/ Mrs. Walker.
"Through Macedonia to the Albanian Lakes" by Mary Adelaide Walker. With illustrations by the author, London, Chapman and Hall 1864 [57c], σελ. 272.
«...όπου η φιλοδοξία για την συμφιλίωση των Ευρωπαϊκών εθίμων και της Ευρωπαϊκής μόδας, μαζί με τους νόμους του Κορανίου, έχουν επιτύχει να καταστρέψουν αυτό που η Γάλλοι, πολύ σωστά, ονομάζουν το τοπικό χρώμα (couleur locale) στην ενδυμασία και στα ήθη και έθιμα, χωρίς να έχουν επιτύχει κανένα μεγάλο αποτέλεσμα στο δρόμο της προόδου.»

[244] [50β] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY, 1870.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50β], σελ. 10.
Ενδιαφέρον παρουσιάζει η πληροφορία της περιηγήτριας, σχετικά με το τι έλεγαν για τους Ευρωπαίους οι έγκλειστες γυναίκες του χαρεμιού. Για παράδειγμα, όταν λογομαχούσαν, όπως παρατήρησε η Harvey, συνήθιζαν να λένε: «Εύχομαι η κουρασμένη και μισητή σου ψυχή, όταν φτάσει στο καθαρτήριο να μην βρει περισσότερη ανάπαυση από ότι βρίσκουν τα καπέλα των γκιαούρηδων επάνω στην γη», αναφερόμενες σε ορισμένα από τα Ευρωπαϊκά έθιμα, όπως η συνήθεια των Ευρωπαίων ανδρών να βγάζουν το καπέλο τους για να χαιρετήσουν ενώ περπατούσαν.

[245] Ibid., σελ. 9. [50β]

χαρέμια, προσκόμισαν πολύτιμες και αποκαλυπτικές πληροφορίες και στοιχεία από τις έγκλειστες γυναίκες. Θα δούμε, επίσης, στις επισκέψεις τους στα χαρέμια που θα ακολουθήσουν, ότι σχεδόν όλες οι χανούμ υπήρξαν εξισλαμισμένες σκλάβες και οι ελάχιστες που είχαν γεννηθεί ελεύθερες Μουσουλμάνες είχαν, ως μητέρες, πρώην σκλάβες, γεγονός που επιβεβαιώνει τις παρατηρήσεις της Τουρκάλας Αδαλέτ, που προηγήθηκαν. Όσον αφορά την πολυεθνική πληθυσμιακή σύνθεση αυτών των χαρεμιών τον 18ο αιώνα, αλλά ιδιαίτερα τον 19ο αιώνα, κατά τις μαρτυρίες περιηγητριών, συνεκροτούντο κυρίως από Κιρκάσιες,[246] και στην συνέχεια, κατά σειρά αριθμητικής προτεραιότητας, από Γεωργιανές, από μαύρες γυναίκες[247] της Αφρικής και της Αραβίας, από μαύρους ευνούχους,[248] από Ευρωπαίες,[249] από Ιταλίδες,[250] και όχι πλέον από Ελληνίδες[251] και Γαλλίδες.[252]

---

[246] [3] Lady Mary Wortley Montagu (Lady Mary Pierrepont), 1715, 1716 – 1718.
– [3c] : "I went to see the Sultana Hafiten, favourite of the late Emperor Mustapha,...", [3c], σελ. 192.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c]

– [57a] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57a], σελ. 2-6, 330

–. [63] Anna Vivanti, 1865.
A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865. [63] σελ. 53-56, 113.

[247] – [57a] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57a], σελ. 106

[248] Ibid., σελ. 101. [57a].
Βλέπε, επίσης,
–[63] Anna Vivanti, 1865.
A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865. [63] σελ. 60, 115.
– [37] The Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, 1879, 1881-1884.
My Russian and Turkish Journals by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc., with illustrations. London. John Murray, Albermarle Street, W. 1916 [37] σελ. 227.

[249] [9] Caroline, Queen of England [the Princess of Wales], 1814 – 1820.
Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821 [9] σελ. 409 (το 1816)
Το 1816 ένας μεγάλος αριθμός Ευρωπαίων κρατούνταν ως σκλάβοι στην Τυνησία και πωλούνταν στο σκλαβοπάζαρο. Η περιηγήτρια (Princess Caroline) αγόρασε 100 Ευρωπαίες/Ευρωπαίους σκλάβους από το σκλαβοπάζαρο της Τυνησίας, τρεις Ελληνίδες από την Αθήνα, και έξι άλλες, άγνωστων εθνικοτήτων, από το Κάιρο, τις οποίες απελευθέρωσε και «προίκισε».

[250] [11] Louise Demont, 1816.
Journal of the Visit of her Majesty the Queen (Caroline), to Tunis, Greece, and Palestine, written by Louise Demont, with other corresponding papers, collected in Switzerland, and translated by Edgar Garston. London, T. and J. Allman, 1821. Xxiv=84 p. 8 vo. [11], σελ. 18.
Το 1816 υπήρχαν 500 έγκλειστες γυναίκες στο χαρέμι του Μπέη της Τυνησίας, η πλειοψηφία των οποίων μιλούσαν Ιταλικά, γεγονός που επιβεβαιώνει, μετά την Demont, και η περιηγήτρια [14ο] Celine. Η περιηγήτρια [14ο] Celine, αποκαλύπτει, επίσης, στα απομνημονεύματά της αργότερα, ότι το 1816, υπήρχε μία Ιταλίδα σκλάβα στο χαρέμι του κυβερνήτη πασά της Πάτρας από της όχθες του Adige. ([14ο], σελ. 78.)

[251] Βλέπε Πίνακα, «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ», ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ: Ελληνίδες, Ρωσίδες, Γαλλίδες, κλπ. στο υψηλότερο αξίωμα του Οθωμανικού κράτους. Για παράδειγμα, η μητέρα του Σουλτάνου Μουσταφά ΙΙ και του Σουλτάνου Αμχμέτη ΙΙΙ ήταν η Ραμπιά Γκιουλνούζ, Ελληνίδα από την Κρήτη, πρώην σκλάβα, η οποία κατείχε το αξίωμα της βαλιδέ σουλτάνας και με τους δύο γιους της, τον πρώτο, τον σουλτάνο Μουσταφά ΙΙ από το 1695 μέχρι τον φόνο του το 1730, και στην συνέχεια με τον δεύτερο γιο της, τον Σουλτάνο Αχμέτη ΙΙΙ (1703-1730).
Τον 19ο αιώνα περιηγήτριες σημειώνουν ότι τέσσερις πρώην σκλάβες απέκτησαν την υψηλότερη θέση στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού, δηλαδή τον τίτλο και το αξίωμα της Βαλιδέ

3.1 Στο χαρέμι της συζύγου του Μεγάλου Βεζίρη, το 1717, μιας πρώην σκλάβας-οδαλίσκης σουλτάνου[253] [επίσημη και θερμή φιλοξενία].

Η Lady Mary Wortley Montagu, σύζυγος του Άγγλου πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη, η **πρώτη** περιηγήτρια που εισχώρησε στα χαρέμια, αλλά μόνο σε εκείνα της Οθωμανικής ελίτ κοινωνίας, ήταν προσκεκλημένη, το 1717, για δείπνο στο χαρέμι-παλάτι της συζύγου του Μεγάλου Βεζίρη, την οποία αποκαλεί Χαφιτέν Σουλτάνα, παρόλο που δεν υπήρξε ποτέ Βαλιδέ Σουλτάνα και παρόλο που δεν ήταν Πριγκίπισσα, δηλαδή κόρη, αδελφή ή αντιψιά σουλτάνου, αλλά πρώην σκλάβα από την ηλικία των δέκα ετών. Γνωρίζουμε, ότι τον 18ο αιώνα οι περιηγήτριες δεν χρησιμοποιούσαν τον τίτλο της Χασεκί Σουλτάνας,[254] και επειδή η Χαφιτέν είχε γεννήσει τέσσερις πρίγκιπες και μία πριγκίπισσα, δηλαδή πέντε παιδιά του σουλτάνου, αυτή η πρώην ευνοούμενη του σουλτάνου Μουσταφά Γ', όσον αφορά την πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού, πρέπει να είχε 'εξυψωθεί' από την θέση της ίκμπαλ, δηλαδή της ευνοούμενης οδαλίσκης σε εκείνη της Καντίν Εφέντη ή της Χανούμ Εφέντη, των άτυπων συζύγων σουλτάνου,[255] στοιχείο που δεν γνωρίζει ή τουλάχιστον δεν αναφέρει η Montagu.

Από την Lady Montagu μαθαίνουμε, ότι η Χαφιτέν είχε εισαχθεί στο Σαράι, ως σκλάβα, σε ηλικία 10 ετών, στην συνέχεια είχε γίνει η ευνοούμενη

Σουλτάνας. Η μητέρα του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ (1808-1836) ήταν Γαλλίδα ή Γάλλο-Αμερικανικής καταγωγής όπως υποστήριξε το 1816 η Γαλλίδα περιηγήτρια [10] Mme. de la Ferte Meun. Η μητέρες των Σουλτάνων Αμπτουλ-Μεζίντ (1836-1861), Αμπτούλ-Αζίζ (1861-1887) και Αμπτούλ-Χαμίντ ΙΙ (1876-1909), υπήρξαν όλες μη-μουσουλμάνες και πρώην εξισλαμισμένες σκλάβες. (Βλέπε, επίσης, Κεφάλαιο ΙΙ.)

- Όπως μας πληροφορεί η [27a] Lady Londonderry στο Τουρκικό δείπνο στο χαρέμι παραβρέθηκε «μία Ελληνίδα η οποία είχε έρθει μαζί με τις κόρες της για να βοηθήσει/συμμετέχει (to assist) στην τελετή.» (Βλέπε, [27a], A Narrative of travels to Vienna, Constantinople, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry., London, Henry Colburn, (1842?).[27a], σελ. 104.
- Όσον αφορά τις μη-έγκλειστες, μη-μουσουλμάνες εργαζόμενες στο χαρέμι, βλέπε, περιηγήτρια [63] Anna Vivanti. 'A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865'. [63], σελ. 60-63.

[252] Η μητέρα του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ (1808-1836) ήταν Γαλλίδα.

[253] Εισήχθη στο χαρέμι, και στο σύστημα της ελίτ δουλείας, και αρχικά της παιδικής δουλείας του χαρεμιού. (Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.)

[254] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[255] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, σχετικά με την πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι. Βλέπε, επίσης, Peirce, Leslie. P., The Imperial Harem Women and Sovereignty in the Ottoman Empire, Oxford University Press., 1993, σελ. 18.

Ο επίσημος τίτλος του Παντισά ήταν 'Sultan'/σουλτάν και το χρησιμοποιούσαν οι πρίγκιπες, όπως και ο πατέρας τους, *μπροστά* από το κύριο όνομά τους, καθώς και οι πριγκίπισσες, αλλά εκείνες *μετά* από το κύριο όνομά τους: για παράδειγμα ο Σουλτάνος Μεχμέτ ('Sultan Mehmed') και η Μιχριμά Σουλτάν (Mihrimah Sultan') που ήταν αδέλφια, τα παιδιά του Σουλτάνου Suleyman the Magnificent και της Ροξελάνης (της 'Hurrem/Kourem Σουλτάν.) Όπως οι πριγκίπισσες, δηλαδή οι κόρες των Σουλτάνων, και η μητέρα του Σουλτάνου, καθώς και οι χασεκί του ή οι ευνοούμενες παλλακίδες του σουλτάνου, έπαιρναν και εκείνες τον τίτλο 'σουλτάν' μετά από το κύριο όνομά τους. Για παράδειγμα, η μητέρα του Σουλτάνου Suleyman είχε τον τίτλο Χαφσά Σουλτάν (Hafsa Sultan), όπως και η αγαπημένη του χασεκί (ή η ευνοούμενη οδαλίσκη του), η Ροξελάνη, η οποία είχε τον τίτλο Χουρέμ Σουλτάν (Hurrem Sultan).

Η εξελισσόμενη χρήση του τίτλου αυτού αντανακλούσε όλες τις μετατοπίσεις, αλλαγές και μεταβολές στην εξουσία των γυναικών του βασιλικού χαρεμιού. Η αποσύνθεση, η αλλοίωση ή ο αφοπλισμός της θέσης της ευνοούμενης οδαλίσκης (της χασεκί) κατά την διάρκεια του 17ου αιώνα, δηλαδή από την εποχή που θεωρείτε ή αποκαλείται «το Σουλτανάτο των Γυναικών» ή «η Εξουσία των Γυναικών», δηλαδή το γυναικείο παρακράτος, οι χασεκί (οι ευνοούμενες παλλακίδες σουλτάνων) έχασαν τον τίτλο της «σουλτάνα», ο οποίος αντικαταστήθηκε από τους τιμητικούς τίτλους των καντίν (kadin), ένας τίτλος που συγγενεύει ή έχει σχέση με τον προγενέστερο τίτλο 'Khatun'. Από εδώ και στο εξής, η μητέρα του σουλτάνου ήταν η μόνη γυναίκα, με μη-βασιλικό αίμα, μη-βασιλικής καταγωγής που είχε δικαίωμα σε αυτόν τον τίτλο. (Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.)

οδαλίσκη, η ίκμπαλ, του σουλτάνου και την εποχή που την γνώρισε η περιηγήτρια ήταν 50 ετών και την αποκαλεί χήρα του Σουλτάνου, του «Αυτοκράτορα, Μουσταφά ΙΙ», ο οποίος είχε εκθρονισθεί από τον αδελφό του το 1703, «τον σημερινό σουλτάνο»,[256] όπως σημειώνει η Montagu, τον Αχμέτη Γ', και ο οποίος πέθανε λίγες εβδομάδες μετά τον εκθρόνισή του, και όπως πιστεύουν γενικά τον δηλητηρίασαν. Αμέσως μετά τον θάνατο του Σουλτάνου Μουσταφά ΙΙ, «ο σημερινός σουλτάνος» ο Αχμέτης Γ' είχε διατάξει αυτήν την Χαφιτέν να φύγει αμέσως από το Σαράι και να διαλέξει έναν σύζυγο μεταξύ των αξιωματούχων της Πύλης.[257] Σε αυτό το σημείο πρέπει να γνωστοποιήσουμε, ότι η μητέρα του Σουλτάνου Μουσταφά ΙΙ και του Σουλτάνου Αμχμέτ Γ' ήταν η Ραμπιά Γκιουλνούζ,[258] **Ελληνίδα από την Κρήτη**, πρώην σκλάβα, η οποία κατείχε το αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάνας και με τους δύο γιους της, τον πρωτότοκο, τον σουλτάνο Μουσταφά ΙΙ από το 1695 μέχρι τον φόνο του το 1730 και στην συνέχεια με τον δεύτερο γιο της, τον Σουλτάνο Αχμέτ Γ'.[259]

Η Montagu είχε επισκεφθεί το χαρέμι αυτής της πρώην οδαλίσκης, και πιθανώς άτυπης συζύγου του σουλτάνου Μουσταφά στην Κωνσταντινούπολη δύο φορές, συνοδευόμενη κατά την διάρκεια της πρώτης επίσκεψής της από μία **Ελληνίδα διερμηνέα**. Τις δύο γυναίκες υποδέχθηκαν στην είσοδο ένας μαύρος ευνούχος, ο οποίος, όπως μας πληροφορεί η ίδια, την βοήθησε να κατέβει από την άμαξά της, «με μεγάλο σεβασμό» και την οδήγησε σε μία αίθουσα που ήταν γεμάτη με θηλυκές-σκλάβες (**she-slaves**).[260] Στις επιστολές της δεν αναφέρει τίποτα σχετικά με την υποδοχή που έλαβε η Ελληνίδα διερμηνέας της. Μαθαίνουμε, επίσης, ότι μετά τον δείπνο η Χαφιτέν διέταξε τις σκλάβες της να χορέψουν και να παίξουν μουσική με 'κιθάρες' για την επίσημη προσκεκλημένη της, η οποία, όπως μας πληροφορεί η ίδια, απόλαυσε μία πολύ θερμή και επίσημη φιλοξενία στο χαρέμι της Χαφιτέν.

Όσον αφορά την δεύτερη επίσκεψή της, μαθαίνουμε από μία άλλη επιστολή της Montagu προς την Countess of Mar, με ημερομηνία 10 Μαρτίου 1717, από το Πέραν της Κωνσταντινούπολης,[261] ότι αυτή τη φορά πήγε μόνη της στο χαρέμι της Χαφιτέν, επειδή είχε πλέον μάθει την γλώσσα τους. Μας πληροφορεί ότι η Χαφιτέν είχε **40 σκλάβες**,[262] οι δέκα από τις οποίες ήταν

---

[256] 1703-1730

[257] 'I went to see the Sultana Hafiten, favourite of the late Emperor Mustapha, who, you know (or perhaps you do not know) was deposed by his brother, the reigning sultan, and died a few weeks after, being poisoned, as it is generally believed. This lady was, immediately after his death, saluted with an absolute order to leave the seraglio, and choose herself a husband among the great men at the Porte.' [3c, 192]

[258] Rabia Gulnus Emetullah, or Revias Gioulnous ή Gulnus, Valide Sultan. (Βλέπε πίνακα, «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ», ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ.

[259] 1703-1730

[260] [3c] Lady Mary Wortley Montagu, 1717.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840, [3c], 153, letter XXXVII. April 18, 1717.
I was invited to dine with the grand-vizier's lady, (the Sultana Halfiten, favourite and widow of the Sultan Mustapha II., who died in 1703] and it was with a great deal of pleasure I prepared myself for an entertainment which was never given to any Christian....and the Greek lady who was my interpretress.... I was met at the court-door by her black eunuch, who helped me out of the coach with great respect, conducted me through several rooms, where her she-slaves, finely dressed.... she seemed a very good-looking woman, near fifty years old. I was surprised to observe so little magnificence in her house, the furniture being all very moderate, and, except the habits and number of her slaves, nothing about her appeared expensive..."

[261] Ibid., σελ. 191. [3c]
Letter XLIII. To the Countess of Mar, dated March 10, O.S. 1717, from Pera of Constantinople.

[262] Ibid., σελ. 214. [3c]
Letter XLV, to the Countess of Bristol.
«I know you will expect I should say something particular of the slaves: and you will imagine me half a Turk when I do not speak of it with the same horror other Christians have done before me. But I cannot forbear applauding the humanity of the Turks to these creatures: they are never ill-used, and their slavery is, in my opinion, no worse than servitude all over the world. It is true they have

μικρά κοριτσάκια, η μεγαλύτερη επτά ετών, υπογραμμίζοντας ότι μεταξύ των υποχρεώσεων των ενήλικων σκλάβων ήταν και η φροντίδα και η εκπαίδευση αυτών των μικρών δούλων.[263] Όσον αφορά την ενδυμασία της Χαφιτέν, η Montagu επισημαίνει, ότι μόνο το φόρεμά της άξιζε 100,000 Αγγλικές λίρες (pounds sterling), επισημαίνοντας ότι καμμία Ευρωπαία βασίλισσα δεν διέθετε ούτε τα μισά κοσμήματα που είχε η Χαφιτέν, και αυτά που είχαν έμοιαζαν πολύ μέτρια δίπλα στα δικά της.[264]

Η Montagu δίνει ιδιαίτερη προσοχή στην διαταγή, που είχε λάβει αυτή η **'χήρα'** του σουλτάνου, όπως την αποκαλεί, αμέσως μετά τον θάνατο του σουλτάνου, το 1703, να διαλέξει έναν σύζυγο μεταξύ των αξιωματούχων της Πύλης, παρά τις διαμαρτυρίες της στον σουλτάνο Αχμέτ Γ'.[265]

Συγκεκριμένα η Montagu γράφει: «Αντιθέτως, αυτές οι γυναίκες, που αποκαλούνται και θεωρούν τον εαυτό τους βασίλισσες, θεωρούν αυτήν την ελευθερία (της επιλογής του δεύτερου συζύγου) ως **ατίμωση** και ως μία **προσβολή**. Η Χαφιτέν έπεσε στα πόδια του σουλτάνου και τον ικέτευσε να την μαχαιρώσει παρά να χρησιμοποιήσει την **χήρα** του αδελφού του με τέτοια περιφρόνηση.» Κατά την Montagu, το επιχείρημα της Χαφιτέν στον σουλτάνο ήταν, ότι είχε το προνόμιο να μην δεχθεί τέτοια κακοτυχία, επειδή είχε φέρει τέσσερις πρίγκιπες στην Οθωμανική βασιλική οικογένεια, δηλαδή είχε γεννήσει τέσσερις γιους. Όμως, επειδή όλοι οι γιοι της ήταν νεκροί, και μόνο μία πριγκίπισσα κόρη επέζησε, ο σουλτάνος δεν δέχθηκε την διαμαρτυρία της και την ανάγκασε να διαλέξει σύζυγο. Εκείνη υποτάχθηκε και επέλεξε τον Μπεκίρ Εφέντη, ο οποίος, εκείνη την εποχή, ήταν υπουργός εσωτερικών, και ο οποίος ήταν σαράντα χρόνια μεγαλύτερός της. Γιατί επέλεξε τον ηλικιωμένο Μπεκίρ Εφέντη; Για να εκφράσει την διαμαρτυρία της και να αποδείξει στον κόσμο ότι τηρούσε τον όρκο της σύμφωνα με το οποίο δεν θα υπέφερε δεύτερον σύζυγο να την πλησιάσει στο κρεβάτι της, «και εφόσον ήταν υποχρεωμένη να τιμήσει έναν υπήκοο και να τον ονομάσει σύζυγό της», όπως μας πληροφορεί η Montagu , επέλεξε τον Μπεκίρ Εφέντη, ως ένδειξη **ευγνωμοσύνης**, επειδή ήταν εκείνος που την είχε παρουσιάσει στον σουλτάνο όταν εκείνη ήταν μόνο δέκα ετών. Η Χαφιτέν δεν επέτρεψε ποτέ στον σύζυγό της να την επισκεφθεί ούτε μία φορά, όπως σημειώνει η περιηγήτρια, αν και είχαν περάσει 15 χρόνια που υπήρξε σύζυγός του και συμπληρώνει ότι εκείνος ήταν υποχρεωμένος να την σέβεται ως βασίλισσα και ούτε να ρωτάει τι γινόταν στο χαρέμι της.[266]

---

no wages; but they give them yearly clothes to a higher value than our salaries to our ordinary servants. But you will object, that men buy women *with an eye to evil*. In my opinion they are bought and sold as publicly and as infamously in all our Christian great cities."

[263]Ibid., σελ. 198-199. [3c]

'She asked me to walk in her garden, and one of her slaves immediately brought her a pelisse of rich brocade lined with sables... She showed me all her apartments. In her bed chamber, her toilet was displayed... When I took my leave of her, I was complimented with perfumes as at the grand-vizier's, and presented with a very fine emboridered handkerchief. Her slaves were the number of thirty, besides ten little ones, [3c,198] the eldest not above seven years old. These were the most beautiful girls I ever say, all richly dressed: and I observed that the sultana took a great deal of pleasure in these lovely (slave) children, which is a vast expense, for there is not a handsome girl of that age to be bought under a hundred pounds sterling.... These served her coffee, kneeling, brought water when she washed, etc. It is a great part of the work of the elder slaves to take care of these young girls, to learn them to embroider, and to serve them as carefully as if they were children of the family... [3c,199]

[264] Ibid., σελ. 193-195. [3c]

[265] Ibid., σελ. 192. [3c]

'I went to see the Sultana Hafiten, favourite of the late Emperor Mustapha, who, you know (or perhaps you do not know) was deposed by his brother, the reigning sultan, and died a few weeks after, being poisoned, as it is generally believed. This lady was, immediately after his death, saluted with an absolute order to leave the seraglio, and choose herself a husband among the great men at the Porte.'

[266]Ibid., σελ. 192-193. [3c]

'Quite the contrary.—These women, who are called, and esteem themselves, queens, look upon this liberty as the greatest disgrace and affront that can happen to them. She threw herself at the sultan's feet, and begged him to poniard her, rather than use his brother's widow with that [3c, 192] contempt.» She represented to him, in agonies of sorrow, that she was privileged from this misfortune, by having brought five princes into the Ottoman family; but all the boys being dead, and only one girl surviving, this excuse was not

Κατά την διάρκεια του επίσημου δείπνου στο χαρέμι της Χαφιτέν, το οποίο απετελείτο, μεταξύ άλλων, από 50 πιάτα κρεάτων, η Montague υπογραμμίζει, ότι «Δεν παρέλειψα την ευκαιρία να μάθω όλα που μπορούσα για το Σαράι, που είναι τόσο άγνωστο για μας. **Με διαβεβαίωσε ότι η ιστορία ότι ο σουλτάνος 'πετάει ένα μαντήλι', (όταν θέλει μια γυναίκα), είναι μυθοπλασία...»**,[267] **όπως και οι διαδόσεις, ότι ο σουλτάνος γλιστρούσε προς την ευνοούμενή του κάτω από τα σεντόνια από την άκρη του κρεβατιού.** Η Χαφιτέν πληροφόρησε την περιηγήτρια ότι **η πρώτη στην ιεραρχία του χαρεμιού στην πραγματικότητα ήταν η πρώτη ευνοούμενη του σουλτάνου, και όχι η μητέρα του πρωτότοκου γιου του,** όπως πάντα ισχυρίζονται άλλοι συγγραφείς. Μαθαίνει, επίσης, ότι όταν ο σουλτάνος επιθυμούσε να περάσει το βράδυ με μια γυναίκα έστελνε τον αρχιευνούχο του για να την ενημερώσει για την τιμή που την επέλεξε. Αμέσως οι υπόλοιπες οδαλίσκες έκαναν σε αυτήν την ευνοούμενη διάφορα κομπλιμέντα και φιλοφρονήσεις, στην συνέχεια την πήγαιναν στο λουτρό, την αρωμάτιζαν και την έντυναν με τον πιο υπέροχο τρόπο. Πριν την επισκεφθεί ο σουλτάνος, της έστελνε ένα δώρο και μετά εισχωρούσε στο διαμέρισμά της. Ορισμένες φορές ο σουλτάνος εψυχαγωγείτο και με τις άλλες οδαλίσκες του χαρεμιού του και όπως ομολογεί η Χαφιτέν, οι υπόλοιπες οδαλίσκες ήταν πάντα έτοιμες να πεθάνουν από φθόνο και ζήλια, για την 'ευτυχισμένη' ευνοούμενη, που εκείνος διέκρινε με οποιονδήποτε τρόπο προτίμησης. «Αλλά για εμένα αυτό δεν ήταν ούτε χειρότερο από τους κύκλους στις περισσότερες αυλές, όπου το βλέμμα του μονάρχη παρακολουθείται, και όπου ανυπομονούν για κάθε χαμόγελό του, και για το οποίο εκείνοι που δεν μπορούν να το αποσπάσουν νοιώθουν φθόνο...»[268] γράφει η Montagu. Μετά το δείπνο η Χαφιτέν την προσκάλεσε να περπατήσουν στον κήπο της, την ξενάγησε σε όλα τα διαμερίσματα του χαρεμιού της, στην κρεβατοκάμαρά της, και πριν φύγει, ως ένδειξη τιμής, την αρωμάτισαν και της έκαναν δώρο ένα κεντημένο μαντήλι.[269]

---

received, and she was compelled to make her choice. She chose Bekir Effendi, the secretary of state, and above fourscore years old, to convince the world that she firmly intended to deep the vow she had made, of never suffering a second husband to approach her bed: and since she must honour some subject so far as to be called his wife, she would choose him as a mark of her gratitude, since it was he that had presented her, at the age of ten years (she was a slave),to her last lord. But she never permitted him to pay her one visit, though it is now fifteen years she has been in his house (she has rights as a Sultana), where she passes her time in uninterrupted mourning, with a constancy very little known in Christendom, especially in a widow of one-and twenty, for she is now but thirty-six. She has no black eunuchs for her guard, her husband being obliged to respect her as a queen, and not to inquire at all into what is done in her apartment.

[267] Ibid., σελ. 196. [3c]

[268] 'She gave me a dinner of fifty dishes of meat... I did not omit this opportunity of learning all that I possibly could of the seraglio, which is so entirely unknown among us. She assured me that the story of the sultan's 'throwing a hankerchief' (when he wanted a woman) is altogether fabulous; and the manner, upon that occasion, no other than this: he sends [3c,196] the *kyslar aga*, to signify to the lady the honour he intends her. She is immediately complimented by the others, and led to the bath, where she is perfumed and dressed in the most magnificent and becoming manner. The emperor precedes his visit by a royal present, and then comes into her apartment; neither is there any such thing as her creeping in at the bed's foot. She said, that the first he made choice of was always afterwards the first in rank, and not the mother of the eldest son, as other writers would make us believe. Sometimes the sultan diverts himself in the company of all his ladies, who stand in a circle round him. And she confessed, they were ready to die with envy and jealousy of the *happy she* that he distinguished by any appearance of preference. But this seemed to me neither nor worse than the circles in most courts, where the glance of the monarch is watched, and every smile is waited for with impatience, and envied by those who cannot obtain it...."

[269] Ibid., σελ. 199. [3c]

'She asked me to walk in her garden, and one of her slaves immediately brought her a pelisse of rich brocade lined with sables.... She showed me all her apartments. In her bed chamber, her toilet was displayed... When I took my leave of her, I was complimented with perfumes as at the grand-vizier's, and presented with a very fine embroidered handkerchief. Her slaves were the number of thirty, besides ten little ones, [3c,198] the eldest not above seven years old. These were the most beautiful girls I ever say, all richly dressed: and I observed that the sultana took a great deal of pleasure in these lovely (slave) children, which is a vast expense; for there is not a handsome girl of that age to be bought under a hundred pounds sterling.... These served her coffee, kneeling, brought water when she washed, etc. It is a great part of the work of the elder slaves to take care of these young girls, to learn them to embroider, and to serve them as carefully as if they were children of the family...

Η Ελληνίδα διερμηνέας της Montagu, της πρότεινε να επισκεφθούν και το χαρέμι της Φατιμά χανούμ, την οποία αποκαλεί η συζύγος κιαγιά (kiyaya) του δεύτερου αξιωματούχου του Μεγάλου Βεζίρη (the deputy to the grand-vizier) της Οθωμανικής Αυτοκρατορία, ο οποίος ουσιαστικά κατείχε μεγαλύτερη επιρροή και δύναμη από τον ίδιο τον Μεγάλο Βεζίρη,[270] πράγμα που δέχθηκε η Montagu με μεγάλη ευχαρίστηση.

3.2 Στο χαρέμι της συζύγου (ελεύθερη Μουσουλμάνα) του βοηθού του Μεγάλου Βεζίρη το 1717 [επίσημη και θερμή φιλοξενία].

Στο χαρέμι της Φατιμά χανούμ, της οποίας η μητέρα υπήρξε σκλάβα από την Πολωνία, την Montagu υποδέχθηκαν στην είσοδο δύο μαύροι ευνούχοι, οι οποίοι την οδήγησαν στην Φατιμά χανούμ,[271] της οποίας το χαρέμι-παλάτι, όπως μας πληροφορεί η Montagu, ήταν υπέροχο και στρωμένο με περσικά χαλιά.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκάλεσαν στην Montagu οι τρόποι, η συμπεριφορά, η διαγωγή και το κάλλος της Φατιμά, η οποία, όπως επισημαίνει, ήταν πανέμορφη και είχε την διαγωγή και τους τρόπους μιας μεγάλης βασιλικής κυρίας που, εάν ξαφνικά μεταφερόταν στην Ευρώπη, όλοι θα πίστευαν ότι γεννήθηκε και εκπαιδεύθηκε για να γίνει βασίλισσα «αν και εκπαιδεύθηκε σε μία χώρα που εμείς ονομάζουμε βάρβαρη».[272]

Τα δύο μικρά κοριτσάκια, που κάθονταν στα πόδια της Φατιμά, ήταν οι κόρες της, και οι 20 γυναίκες, που κάθονταν κάτω στο έδαφος, ήταν οι σκλάβες της, **τις οποίες διέταξε να χορέψουν και να παίξουν μουσική για την περιηγήτρια**, όπως μας πληροφορεί η Montagu. Σημειώνει, επίσης, ότι τέσσερις από αυτές τις σκλάβες άρχισαν να παίζουν μία απαλή μουσική με μουσικά όργανα που έμοιαζαν μεταξύ φλογέρας και κιθάρας, ενώ οι υπόλοιπες τραγουδούσαν και χόρευαν. «Αυτός ο χορός», όπως παρατηρεί, «έμοιαζε τελείως διαφορετικός από ότι έχω ξαναδεί. Τίποτα δεν θα μπορούσε να είναι πιο καλλιτεχνικό, ή πιο καθώς πρέπει για να διεγείρει /ή να προκαλέσει ορισμένες ιδέες». Αναφέρει, επίσης, ότι «η μελωδία ήταν τόσο απαλή, οι κινήσεις τους τόσο αποδυναμωτικές/ονειρικές, συνοδευόμενες με παύσεις και από ετοιμοθάνατα μισόκλειστα μάτια! Με πλάτες μισό-πεσμένες πίσω, και μετά να επανέρχονται στην θέση τους με τόσο καλλιτεχνικό τρόπο, που είμαι πεπεισμένη ότι ο πιο κρύος και αυστηρά σεμνότυφος παρατηρητής στην γη δεν θα μπορούσε να τις κοιτάξει χωρίς να σκεφθεί ***κάτι που δεν συζητιέται***. Υποθέτω, ότι ίσως έχετε διαβάσει, ότι οι Τούρκοι δεν έχουν μουσική εκτός από ήχους που κλονίζουν τα αυτιά, όμως αυτές οι μαρτυρίες προέρχονται από εκείνους

---

[270] Ibid., σελ. 155. [3c]I returned her thanks and soon after took my leave. I was conducted back in the same manner I entered, and would have gone straight to my own house, but the Greek lady with me earnestly solicited me to visit the *kyaya's[*] (the deputy to the grand-vizier)* lady, saying, he was the second officer in the empire, and ought indeed to be looked upon as the first, the grand-vizier having only the name, while he exercised the authority..."

[271] Ibid., σελ. 156-157. [3c] 'All things here were quite another air than the grand-vizier's, and the very house confessed a difference between an old devotee and a young beauty.... It was nicely clean and magnificent. I was met at the door by two black eunuchs, who led me through a long gallery between two ranks of beautiful young girls, with their hair finely plaited, almost hanging to their feet, all dressed in fine white damasks, brocaded with silver... On a sofa, raised three steps, and covered with fine Persian carpets, sat the kiyay's lady, leaning on cushions of white satin, embroidered, and at ther feet sat two young slave girls about twelve years old, [3c, 156] lovely as angel... But they were hardly seen near the fair Fatima (for that is her name)... She stood up and received me, saluting me after their fashion, putting her hand to her heart with a sweetness full of majesty, that no court breeding could ever give...."

[272] Ibid., σελ. 158. [3c]

'Add to all this, a behaviour so full of grace and sweetness, such easy emotions, with an air so majestic, yet free from stiffnes or affectation, that I am persuaded could she be suddently transported upon the most polite throne of Europe, nobody would think her other than born and bred to be a queen, though educated in a country we call barbarous. To say all in a word, our most celebrated English beauties would vanish near her...»

που δεν έχουν ποτέ ακούσει τίποτα [μέσα σε χαρέμι], εκτός από την μουσική που παίζεται στους δρόμους... Όταν τελείωσε ο χορός, τέσσερις όμορφες σκλάβες εισχώρησαν στο δωμάτιο και τις πρόσφεραν καφέ. Πριν φύγει, μας πληροφορεί, ότι την αρωμάτισαν και έδωσαν σε εκείνη και στην Ελληνίδα διερμηνέα της, ως δώρα, ένα χρυσό καλάθι με κεντημένα μαντήλια, αφού πρότειναν στην Montagu να διαλέξει εκείνη πρώτη το ωραιότερο μαντήλι και να δώσει τα υπόλοιπα στην διερμηνέα της. Η περιηγήτρια δηλώνει, ότι είχε καταγοητευθεί με ότι είχε δει εκεί.[273]

Η Montagu επισκέφθηκε και δεύτερη φορά την Φατιμά στο χαρέμι-παλάτι της στην Αδριανούπολη, **στο οποίο την υποδέχθηκε η ίδια στην πόρτα και την έβαλε να κάτσει στην άκρη του ντιβανιού της. Εδώ πρέπει να σημειώσουμε, ότι το γεγονός ότι την υποδέχθηκε η ίδια η χανούμ στην είσοδο του χαρεμιού και το γεγονός ότι την έβαλε να κάτσει στην άκρη του ντιβανιού της, αποτελούσε εξαιρετικά μεγάλη ένδειξη τιμής προς την Montagu διότι της συμπεριφέρθηκε ως ισότιμη ή ως ανώτερη κοινωνικά.** Σε αυτό το σημείο πρέπει να σημειώσουμε ότι η Montagu δεν χρειαζόταν διερμηνέα, επειδή έκανε μαθήματα Τουρκικής γλώσσας από την εποχή που έφθασε στην Κωνσταντινούπολη και συνομιλούσε απευθείας με τις γυναίκες, κατά την διάρκεια των επισκέψεών της στα χαρέμια.[274]

Συγκρίνοντας την Χαφιτέν και την Φατιμά υπογραμμίζει την ανωτερότητα της Φατιμά. Η Χαφιτέν, κατά την γνώμη της, εκπροσωπούσε, ότι «περιμένουμε να βρούμε σε μία Τουρκάλα κυρία», που ήταν μία έντονη επιθυμία να ικανοποιεί και να ευχαριστεί, (to oblige) αν και δεν γνώριζε με πιο τρόπο να το κάνει, επειδή δεν κατείχε τις γνώσεις ή την παιδεία, επισημαίνοντας ότι ήταν πολύ εύκολο να διακρίνει κανείς ότι ήταν αποκλεισμένη από τον εξωτερικό κόσμο. Ενώ η Φατιμά σε αντίθεση με την Χαφιτέν, είχε την ευγένεια και την καλή ανατροφή και διαγωγή της Αυλής. Είχε έναν αέρα που αμέσως ενέπνεε σεβασμό και τρυφερότητα, «και τώρα που γνωρίζω την γλώσσα της, βρίσκω το πνεύμα της τόσο ευχάριστο, όσο και την ομορφιά της. Είναι πολύ περίεργη για τα ήθη και έθιμα άλλων χωρών, και δεν έχει την προτίμηση/αδυναμία για τα δικά της, τόσο συνηθισμένο σε μικρά μυαλά/νου...» Η Φατιμά ενημέρωσε την περιηγήτρια, ότι **η μητέρα της ήταν Χριστιανή** και **Πολωνέζα**, που είχε πέσει αιχμάλωτη στην πολιορκία της Caminiec; και ότι ο πατέρας της, για να την πειράξει, της έλεγε ότι η Χριστιανή σύζυγός του έπρεπε να είχε εραστή, επειδή η Φατιμά δεν είχε τον αέρα μιας Τουρκάλας.[275]

---

[273]Ibid., σελ. 159-161. [3c]
Υπήρχαν περίπου 20 σκλάβες που κάθονταν στα πόδια της, τις οποίες διέταξε να παίξουν τα μουσικά του όργανα και να χορέψουν... Four of them immediately began to play some soft airs on instruments between a lute and a guitar, which they accompanied with their voices, while the others danced by turns. This dance was very different from what I had seen before. Nothing could be more artful, or more proper to raise *certain ideas*. The tunes so soft—the motions so languishing!—accompanied with pauses and dying eyes! Half-falling backs, and then recovering themselves in so artful a manner, that I am very [3c, 159] positive the coldest and most rigid prude upon earth could not have looked upon them without thinking of *something not to be spoken of*. I suppose you may have read that the Turks have no music but what is shocking to the ears; but this account is from those who never heard any but what is played in the streets... when the dance was over, four fair slaves came into the room... coffee, perfumes... When I took my leave, two maids brought in [3c,160] a fine silver basket of embroidered handkerchiefs; she begged I would wear the richest for her sake, and gave the others to my woman and interpretress. I retired through the same ceremonies as before, and could not help thinking I had been some time in Mahomet's paradise, so much was I charmed with what I had seen. [3c,161]

[274]Ibid., σελ. 200-201. [3c]

[275]Ibid., σελ. 202. [3c]

«The Sultana Hafiten is what one would naturally expect to find a Turkish lady, willing to oblige, but not knowing how to go about it: and it is easy to see in her manner that she has lived excluded from the world. But Fatima has all the politeness and good-breeding of a court, with an air that inspires at once respect and tenderness: and now that I understand her language (she took Turkish language

3.3 Στο χαρέμι-παλάτι του Καπιτάν Πασά το 1786 [επίσημη φιλοξενία].

Σε αντίθεση με την Lady Montagu, που είχε καταγοητευθεί από τις γυναίκες των χαρεμιών, η Lady Elizabeth Craven δεν βρήκε τίποτα το γοητευτικό επάνω τους. Περιγράφει τις έγκλειστες γυναίκες, ως παραμορφωμένες, και ως **«απλά ανεπιτήδευτα όντα μέσα στην άγνοια».**[276]

Εξήντα-εννέα χρόνια μετά την Montagu, η Lady Elizabeth Craven,[277] η οποία ταξίδευε μετά από το διαζύγιό της στο οποίο ο σύζυγός της την είχε στερήσει από τα παιδιά της, σε επιστολή της από το Πέραν της Κωνσταντινούπολης, στις 7 Μαίου 1786 προς τον τότε μελλοντικό της σύζυγο Margrave of Ansbash, περιγράφει το χαρέμι του ναυάρχου Χασσάν, ή Καπιτάν Πασά, του ευνοούμενου του σουλτάνου, που είχε την έδρα του προς την Ρούμελη, δηλαδή την Ευρωπαϊκή Τουρκία. Η Craven είχε προτείνει στις συζύγους των πρεσβειών να επισκεφθούν μαζί το χαρέμι του Καπιτάν Πασά, το οποίο ήταν ένα ξεχωριστό οικοδόμημα.

Μαθαίνουμε, μεταξύ άλλων, ότι οι έγκλειστες γυναίκες, στις οποίες αναφέρεται η περιηγήτρια, ως **«αυτά τα απλά ανεπιτήδευτα όντα μέσα στην άγνοια»,**[278] υποδέχθηκαν τις Ευρωπαίες με μεγάλη ευγένεια στο πεντακάθαρο χαρέμι τους, όπου δεν υπήρχαν έπιπλα παρά μόνο μαξιλάρες τοποθετημένες παντού στο έδαφος.[279] Ιδιαίτερη προσοχή έδωσε η περιηγήτρια στην εμφάνιση και στην ενδυμασία αυτών των έγκλειστων γυναικών που αποτελούντο, όπως σημειώνει η ίδια, από ένα μισοφόρι και ένα γιλέκο πάνω από το οποίο φορούσαν ένα φόρεμα/ρόμπα με κοντά μανίκια και στο κεφάλι τους είχαν τουρμπάνια διακοσμημένα με διαμάντια και πέρλες. Η Craven ενοχλήθηκε από το μακιγιάζ αυτών των γυναικών. «Δεν αμφιβάλλω ότι η φύση είχε προβλέψει για ορισμένες από αυτές τις γυναίκες να γίνουν πολύ ωραίες, αλλά το ανεπιτυχές λευκό και κόκκινο χρώμα, τα φρύδια τους κρυμμένα κάτω από δύο μαύρες γραμμές—**τα μαύρα δόντια από το κάπνισμα, και η παγκόσμια καμπούρα στους ώμους τους, τις έκανε να μοιάζουν πιο αποκρουστικές παρά ωραίες.»**[280]

«Η τελευταία παραμόρφωση τους ήταν η στάση τους όταν κάθονταν, η οποία μοιάζει με εκείνη ενός ράπτη. Επιπροσθέτως, η μαύρη πούδρα, που χρησιμοποιούν στα μάτια τους, τις κάνει να έχουν σκληρή έκφραση. Οι ερωτήσεις τους είναι απλές, όπως: 'Είστε παντρεμένη;', Εχετε παιδιά; Προβλήματα υγείας; Σας αρέσει η Κωνσταντινούπολη; κλπ.»[281]

---

lessons), I find her wit as agreeable as her beauty. She is very curious after the manners of other countries, and has not the partiality for her own, so common in little minds.... her mother was a Polonese, taken at the siege of Caminiec; and her father used to rally her, saying, he believed his Christian wife had found some gallant; for that she had not the air of a Turkish girl."

[276] " these simple ignorant beings"..."
[4] The Right Honourable Elizabeth Craven, ή Lady Craven, 1785–1788.
"A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London. G.G. J. and J. Robinson, 1789 [4] σελ. 226.

[277] Ibid., σελ. 225. [4]
Letter XLIX from Pera dated May 7th, 1786.

[278] Ibid., σελ. 226. [4]
" these simple ignorant beings"..."

[279] Ibid., σελ. 225. [4]

[280] Ibid., σελ. 226-227. [4]
"I have no doubt that nature intended some of these women to be very handsome, but white and red ill applied, their eye-brows hid under one or two black lines—teeth black by smoking, and an universal stoop in the shoulders, made them appear rather disgusting than handsome.»

[281] Ibid., σελ. 226-227. [4]

3.4 Στο χαρέμι του κυβερνήτη μπέη της Τυνησίας και στο χαρέμι του Ρεής Εφέντη (Reis Effendi, Vice Pacha) της Πάτρας το 1816 [επίσημη φιλοξενία].

Το 1816, η Πριγκίπισσα Καρολίνα της Ουαλίας, η μελλοντική Βασίλισσα της Αγγλίας, η οποία συνήθιζε να αγοράζει και να απελευθερώνει σκλάβες,[282] κατά την διάρκεια των περιηγήσεών της, μαζί με την γυναικεία ακολουθία της, δέχθηκαν επίσημη υποδοχή και φιλοξενία στο χαρέμι του κυβερνήτη Μπέη της Τυνησίας και σ' εκείνο του γιου του. Η Ελβετίδα περιηγήτρια Louise Demont,[283] η οποία ακολούθησε την Πριγκίπισσα Καρολίνα στις περιηγήσεις της και στις επίσημες επισκέψεις στα χαρέμια της Τυνησίας, όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο, ανέφερε, μεταξύ άλλων, ότι υπήρχαν 500 γυναίκες στο χαρέμι του Μπέη, η πλειοψηφία των οποίων μιλούσαν Ιταλικά,[284] γεγονός που επιβεβαίωσε αργότερα η υιοθετημένη κόρη από την Χίο της ίδιας Πριγκίπισσας, η Celine,[285] η οποία και εκείνη είχε συνοδεύσει την Πριγκίπισσα Καρολίνα στις περιηγήσεις της. Η θετή κόρη της Πριγκίπισσας της Ουαλίας, η Celine,[286] η οποία υιοθετήθηκε από την Πριγκίπισσα, πριν την Σφαγή της Χίου το 1822, και βρισκόταν στα ταξίδια μαζί της, στο συγγραφικό της έργο, μετά από την Louise Demont, επιβεβαίωσε πολλές πληροφορίες και στοιχεία που κατέγραψε η προηγούμενη περιηγήτρια.

Μαθαίνουμε ότι η Πριγκίπισσα Καρολίνα και η Αυλή της επιβιβάσθηκαν στο σκάφος της πριγκίπισσας, στις 22 Απριλίου 1816 και έφυγαν από την Τυνησία στις 24 Απριλίου του 1816, με προορισμό την υπόδουλη από τον Τουρκικό ζυγό Ελλάδα.[287] Στην υπόδουλη Ελλάδα φιλοξενήθηκαν, θερμά, στο παλάτι του Ρεής Εφέντη (Reis Effendi), του κυβερνήτη (Vice Pacha) της Πάτρας,

---

Βλέπε, επίσης, Κεφάλαιο ΙΙ.

[282] [14 a] Celine, [the Countess Stephano], 1816-1821, 1835-[;], 1849.
ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. Vol. I., Vol. II. London, Henry Colburn, 1849. [14"], σελ. 126, 136, 138, 91-92, 117.
Δύο περιηγήτριες, η Louise Demont [11] και η Celine (Countess Stephano) [14", β] - οι οποίες ακολούθησαν την Πριγκίπισσα Καρολίνα στις περιηγήσεις της, επιβεβαιώνουν την 'περιηγητική τακτική' ή συνήθεια της πριγκίπισσας να αγοράζει σκλάβες, με σκοπό την απελευθέρωσή τους, και να τις προικίζει, δηλαδή να τις παρέχει οικονομική βοήθεια για την αποκατάστασή τους. Στην Αθήνα, για παράδειγμα, η Πριγκίπισσα Καρολίνα είχε αγοράσει τρεις Ελληνίδες σκλάβες και τις απελευθέρωσε. Προίκισε της δύο, οι οποίες παντρεύτηκαν λίγο αργότερα. Η τρίτη Ελληνίδα, που απελευθέρωσε η πριγκίπισσα από την δουλεία το 1816, σκοτώθηκε το 1824 στην σφαγή του Μεσολογγίου το 1824.

[283] [9] Caroline, Queen of England [the Princess of Wales], 1814 – 1820.
Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries. With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9]

[284] [11] Louise Demont, 1816.
Journal of the Visit of her Majesty the Queen (Caroline), to Tunis, Greece, and Palestine, written by Louise Demont, with other corresponding papers, collected in Switzerland, and translated by Edgar Garston. London, T. and J. Allman, 1821. [11], σελ. 18.

[285] [14a] Celine (Countess Stephano)
ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. London, Henry Colburn, 1849. 2 vols. Portrait 12 mo. [14a], σελ. 117.

[286] Ibid., [14a,b]

[287] [9]] Caroline, Queen of England [the Princess of Wales], 1814 – 1820.
Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries. With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9]
σελ. 411.

ο οποίος τις προσκάλεσε να δειπνήσουν στο χαρέμι του. Ο Ρεής Εφέντης δεν παρευρέθηκε στο δείπνο, επειδή, όπως τις ενημέρωσε, ο ίδιος, οι Τουρκάλες δεν δειπνούσαν ποτέ με τους άνδρες.[288] Η επίσημη φιλοξενία συμπεριελάμβανε μία αναρίθμητη ποικιλία φαγητών και τον αρωματισμό του ατόμου τους μετά το γεύμα, πριν την αποχώρησή τους από το χαρέμι. Στα χαρέμια, σύμφωνα με το έθιμο, συνήθιζαν να ρίχνουν άρωμα επάνω στις επισκέπτριες ως ένδειξη τιμής, όπως είδαμε και έναν αιώνα πριν στις επισκέψεις της Lady Montagu στα χαρέμια.

Αποκαλυπτική είναι η μαρτυρία της Celine όσον αφορά το δείπνο στο χαρέμι της Πάτρας. Μας πληροφορεί, ότι μετά από το γεύμα στο **χαρέμι υπήρχε ένα Τούρκικο έθιμο, που δημιουργούσε μία δυσάρεστη εντύπωση, παρά την ευγενική φιλοξενία που απολαύσανε. «Κάθε σκεύος, που χρησιμοποιούν οι Χριστιανοί ή οι άπιστοι, όπως μας αποκαλούν, μέσα από το οποίο φάγαμε ή ήπιαμε, καταδικάζεται ως ακάθαρτο, και παραμερίζεται για να μην χρησιμοποιηθεί ξανά από ένα Μωαμεθανό. Συνεπώς, μας ζήτησαν να πάρουμε μαζί μας τα πιάτα, τα φλιτζάνια, κλπ. τα οποία χρησιμοποιήσαμε στο δείπνο. Δεν μπορούσαμε να εκφράσουμε ενόχληση από αυτήν την προσβολή, επειδή ήταν κρυμμένη, κάτω από ένα ευγενικό κάλυμμα γενναιοδωρίας.»**[289]

Η Celine, η οποία μιλούσε και την Ελληνική γλώσσα[290] είχε και την πρώτη της εμπειρία στο χαρέμι ως διερμηνέας της πριγκίπισσας μητέρας της, και όπως μας αποκαλύπτει στα απομνημονεύματά της αργότερα, στο χαρέμι υπήρχε και μία Ιταλίδα σκλάβα από της όχθες του Adige.[291] Επισημαίνει, ότι όσα συνέβησαν στην Πάτρα χαράχθηκαν τόσο βαθιά στην μνήμη της που «δεν έχουν αφανισθεί ακόμα και μετά από πολλά χρόνια [προσωπικών] δυστυχιών.»[292] Αναφερόμενη στην δική της προσωπική ζωή.

Η σύζυγος, αυτού του κυβερνήτη της Πάτρας, αποκάλυψε στην Πριγκίπισσα Καρολίνα, ότι ήταν η δεύτερη ξένη κυρία που είχε επισκεφθεί το χαρέμι της και μαθαίνουμε, ότι η πρώτη ήταν η γνωστή Αγγλίδα περιηγήτρια Lady Hester Stanhope,[293] η οποία, εκείνη την εποχή, βρισκόταν στο Ιερουσαλήμ. Ενημέρωσε την πριγκίπισσα, ότι δεν μπόρεσε να επικοινωνήσει με την Lady Hester Stanhope κατά την διάρκεια της επίσκεψής της, επειδή εκείνη δεν μιλούσε την Τούρκική γλώσσα και γνώριζε μόνο λίγα Αραβικά.[294] Η Stanhope είχε επισκεφθεί την Πάτρα δύο χρόνια πριν την Πριγκίπισσα της Ουαλίας, δηλαδή το 1814.

Ενδιαφέρον έχει η πληροφορία, που μας παρέχει η υιοθετημένη κόρη της Πριγκίπισσας Καρολίνας από την Χίο, η Celine[295] από την οποία μαθαίνουμε, ότι **μία φορά την εβδομάδα το χαρέμι του Ρεής Εφέντη της Πάτρας έδινε**

---

[288] CELINE. [14a,b]
ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. London, Henry Colburn, 1849. 2 vols. Portrait 12 mo., σελ. Volume I., [14a]. σελ. 380-381 και σελ. 48, 50, 61.

[289] Ibid., σελ. 78. [14a]

[290] Ibid., σελ. 64. [14a]

[291] Ibid., σελ. 78 [14a]

[292] Ibid., σελ. 79 [14a]

[293] [8] Lady Hester Stanhope, 1810 - 1817.
Travels of Lady Hester Stanhope, forming the completion of her memoirs. Narrated by her physician (Charles Lewis Meryon). London, Henry Colburn, 1846. 3 vols. [8]

[294] [14a] CELINE.
ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. London, Henry Colburn, 1849. 2 vols. Portrait 12 mo. Volume I., [14a] σελ. 70-71.

[295] Ibid., σελ. 79. [14a]
Όσον αφορά τα έξοδα των χαρεμιών των Τούρκων Πασάδων, η Celine σημειώνει ότι συντηρούνταν από τα εισοδήματα που προέρχονταν από τις μεγάλες εδαφικές κατοχές των ιδιοκτητών τους. Μερικές από αυτές τις εκτάσεις απετελούντο από ολόκληρες πόλεις ή χωριά της Ευρωπαϊκής ή Ασιατικής Τουρκίας.

επίσημη γυναικεία δεξίωση για τις κυρίες των ξένων Πρεσβειών[296] στις οποίες υπήρχε γυναίκα διερμηνέας που μιλούσε Γαλλικά, Ισπανικά και Ιταλικά.[297]

3.5 Στο Χαρέμι του 'Seraskier' Ρεσίντ Πασά (Reschid Pasha) κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου το 1841 [επίσημη φιλοξενία].

Επίσημη φιλοξενία απόλαυσαν, κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου, το 1841, η Lady Londonderry και η Madam Franchini στο χαρέμι της Madame Reschid[298], της πρώτης συζύγου του 'Seraskier,' δηλαδή του αρχηγού όλων των εδαφικών ένοπλων δυνάμεων.[299]

Στο Τουρκικό δείπνο που απόλαυσαν στο χαρέμι, παραβρέθηκαν, όπως μας πληροφορεί η Lady Londonderry, **Ελληνίδες**, μια μητέρα με τις κόρες της «για να βοηθήσουν/συμμετέχουν (to assist) στην τελετή,»[300] χωρίς να μας παρέχει περισσότερες πληροφορίες για την ιδιότητα, τον ρόλο ή την σχέση αυτών των Ελληνίδων με τις έγκλειστες γυναίκες. Η Madam Franchini, που συνόδευσε την Lady Londonderry στο χαρέμι ως διερμηνέας της, ήταν η χήρα του πρώτου Ρώσου δραγουμάνου ('dragoman'),[301] για την οποία η περιηγήτρια δεν μας παρέχει καμμία άλλη πληροφορία.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί η παρατήρηση της Lady Londonderry σύμφωνα με την οποία οι Τουρκάλες ξόδευαν πολύ χρόνο εξετάζοντας τα εμπορεύματα των θηλυκών εμπορισσών που **«λυμαίνουν τα χαρέμια»**. Οι περισσότερες εμπόρισσες, όπως τονίζει, ήταν **Εβραίες**, και αποτελούσαν την κύρια πηγή της σπατάλης και της χρεοκοπίας, που κατέστρεφε πολλές γυναίκες των Οθωμανικών χαρεμιών. Ισχυρίζεται ότι αυτές οι Εβραίες εμπόρισσες ενθάρρυναν τις έγκλειστες γυναίκες να αγοράζουν με χρέος ή πίστωση και ότι όλες οι αποταμιεύσεις των έγκλειστων γυναικών με αυτόν τον τρόπο πέρναγαν στα χέρια τους.[302]

Η Mary Walker, μετά την Londonderry, υποστηρίζει ότι **οι Εβραίες ήταν «το μέσον της μη-εξουσιοδοτημένης επικοινωνίας με τον εξωτερικό κόσμο, και των δολοπλοκιών στις οποίες πράγματι, ορισμένοι Χριστιανοί του Πέραν δεν διστάζουν να συμμετέχουν.»**[303]

Η Γαλλίδα γκουβερνάντα Josephine, η οποία είχε ζήσει δέκα χρόνια στην Μικρά Ασία με τους γονείς της, πριν αναλάβει την θέση της γκουβερνάντας σε χαρέμι της Κωνσταντινούπολης, υπογραμμίζει ότι κυρίως **Εβραίες** εμπόρισσες έμπαιναν στα χαρέμια, για να πωλήσουν τα εμπόρευμά τους και αποκτούσαν με αυτήν την πρόσβαση στα χαρέμια κάποια δύναμη και επιρροή πάνω στα χρεοκοπημένα έγκλειστα μέλη.[304]

---

[296] Ibid., σελ. 71. [14a]
[297] Ibid., σελ. 71. [14a]
[298] [27] MARCHIONESS OF LONDONDERRY / FRANCES ANNE EMILY VANE-TEMPEST.
A Narrative of travels to Vienna, CONSTANTINOPLE, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry., London, Henry Colburn, (1842,) 8 vo. [27], σελ. 112.
[299] Ibid., σελ. 113. [27]
[300] Ibid., σελ. 104. [27]
[301] Ibid., σελ. 104. [27]
[302] Ibid., σελ. 104. [27]
[303] [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β], σελ. 41-42.
[304] Ibid., σελ. 109. [57a]

Η Lady Londonderry και η Mary Walker, που καταδικάζουν τον ρόλο αυτό των Εβραίων γυναικών, δεν λαμβάνουν υπόψη τον επιβεβλημένο εγκλεισμό και περιορισμό των γυναικών των χαρεμιών, γεγονός που τις ανάγκαζε να χρησιμοποιούν μεσολαβητές για τις επικοινωνίες τους και τις επαφές τους με τον έξω κόσμο. Εδώ πρέπει να σας υπενθυμίσω ότι Ελληνίδες εμπόριοσες είχαν βοηθήσει την Ναζίμπ Χανουμ να δραπετεύσει από το χαρέμι του Σαράι το 1836.[305]

[305] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, υποκεφάλαιο σχετικά με τις αποδράσεις από τα χαρέμια και την Τουρκία.

3.6 Στο χαρέμι του Μεχεμέτ Αλί Πασά στο Βόσπορο το 1841 [επίσημη και εξαιρετικά τιμητική φιλοξενία].

Η υποδοχή τριών γυναικών στο χαρέμι του Μεχεμέτ Αλί Πασά, υπήρξε εξαιρετικά **τιμητική, θερμή** και **φιλόξενη**, αν και η περιηγήτρια, η Elizabeth Mary Grosvenor, Marchioness of Westminster, κόρη του 'first Duke of Sutherland' δεν έμοιαζε να το αντιλαμβάνεται. Πρώτον, ένας άνδρας, ο ίδιος ο μπέης, ο αδελφός του Μεχεμέτ Αλί, υποδέχθηκε την περιηγήτρια, την φίλη της και την Αρμένισσα διερμηνέα τους στην είσοδο και τους ξενάγησε στο σελαμλίκι, ένα απαγορευμένο χώρο για τις έγκλειστες Μουσουλμάνες. Δεύτερον, ο ίδιος τους συνόδευσε, στην συνέχεια, στο χαρέμι, αντί για την συνηθισμένη σκλάβα ή ευνούχο. Τρίτον, στο χαρέμι τους προσέφεραν **καρέκλες** για να κάτσουν και **μαχαιροπίρουνα** για να γευματίσουν, και τέταρτον, η ίδια η πρώτη σύζυγος του πασά τους προσέφερε γλυκό, νερό και καφέ, αντί για μία σκλάβα.

Συγκεκριμένα, κατά το ημερολόγιο της περιηγήτριας με ημερομηνία 10 Ιουνίου του 1841 και ώρα, 10.00 το πρωί, μαθαίνουμε ότι η Elizabeth Mary Grosvenor επισκέφθηκε, μαζί με μία φίλη της, το όνομα της οποίας δεν καταγράφει, καθώς και με την κυρία Μακριωνίτη, την σύζυγο ενός Αρμένιου εμπόρου, η οποία την συνόδευσε ως διερμηνέας της, το χαρέμι του Μεχεμέτ Αλί το οποίο βρισκόταν στην Ασιατική πλευρά του Βοσπόρου. Όπως μας πληροφορεί η Grosvenor, **ο μικρότερος αδελφός του Μεχεμέτ Αλί**, ο Αχμέτ μπέης και πολλές σκλάβες υποδέχθηκαν τις τρεις γυναίκες στην είσοδο του χαρεμιού, τις οποίες η περιηγήτρια αποκαλεί υπηρέτριες-δούλες (servants), αποφεύγοντας τον όρο σκλάβα (slave), που χρησιμοποιείται από την πλειονότητα των περιηγητριών και από την Τουρκάλα με το συγγραφικό ψευδώνυμο Adalet. Ο Αχμέτ μπέης οδήγησε τις γυναίκες πρώτα στο σελαμλίκι, δηλαδή στα διαμερίσματα ή στις εγκαταστάσεις των ανδρών, μέσα στο οποίο οι έγκλειστες γυναίκες του χαρεμιού ποτέ δεν εισχωρούσαν, αλλά **οι περιηγήτριες ως 'άπιστες' είχαν το δικαίωμα να μπουν. Σε αυτό το σημείο, επιβάλλεται να αναφέρουμε ότι το Κοράνι απαγορεύει στους Μουσουλμάνους άνδρες να κοιτάζουν το πρόσωπο μιας Μουσουλμάνας γυναίκας που δεν τους ανήκει, ενώ τους επιτρέπει να βλέπουν το πρόσωπο και την φιγούρα όλων των μη-μουσουλμάνων γυναικών.**[306]

Το γεγονός ότι τις υποδέχθηκε ο Αχμέτ μπέης και στην συνέχεια ασχολήθηκε μαζί τους, ήταν ένδειξη μεγάλης τιμής προς τις προσκεκλημένες επισκέπτριες. Μετά από την επίσκεψή τους στο σελαμλίκι, ο Αχμέτ μπέης συνόδευσε τις γυναίκες στο χαρέμι, μέσα σε ένα χώρο επιπλωμένο ακριβώς, όπως ήταν εκείνο των ανδρών, και μέσα στο οποίο βρισκόταν η μητέρα του Μεχεμέτ Αλί,[307] η δωδεκάχρονη κόρη του και η πρώτη από τις **τρεις συζύγους** του.[308]

Η Grosvenor ασχολήθηκε με μεγάλη λεπτομέρεια με την ενδυμασία όλων των γυναικών, παρατηρώντας ότι όλες οι γυναίκες έμοιαζαν σχεδόν ίδιες.[309] Όπως η Lady Craven, σχεδόν έναν αιώνα πριν, και η Grosvenor ενοχλήθηκε από

---

[306] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

[307] [26v.2] Elizabeth Mary Grosvenor, Marchioness of Westminster, 1840-1841 "A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean during the Years 1840-41, In Two Volumes London: John Murray, Albemarle Street 1842, [26v.2], σελ. 50.

[308] Ibid., σελ. 51. [26v.2]

[309] Ibid., σελ. 51-52. [26v.2]

Το θέμα της ενδυμασίας των έγκλειστων γυναικων, συμφωνα με τις περιγραφές των περιηγητριών θα μπορούσε να αποτελέσει ξεχωριστή μελέτη.

την ενδυμασία και το μακιγιάζ των γυναικών: «Όμως, είναι πέραν της δύναμης της περιγραφής να εκφράσω πόσο **ανυπέρβλητα αποκρουστικά** και παράλογα ήταν τα αποτελέσματα αυτών των ενδυμασιών, όταν οι γυναίκες που τα φορούν προσπαθούσαν να περπατήσουν.» Η ενδυμασία τους, κατά την άποψή της, έμοιαζε με ανδρικό παλτό το οποίο είχε πτερύγια που σέρνονταν στο έδαφος, και τα μακριά παντελόνια, που φορούσαν οι γυναίκες, τις ανάγκαζε να περπατούν αργά **σαν πάπιες**.[310] Πρόσεξε, επίσης, ότι τα νύχια της πρώτης συζύγου του πασά ήταν βαμμένα κόκκινα με χέννα, και ότι η μητέρα του κυκλοφορούσε ξυπόλυτη.[311]

Η πρώτη σύζυγος και μητέρα του μοναδικού αρσενικού παιδιού του Μεχεμέτ Αλί Πασά το οποίο, το 1841, ήταν έξι ετών, ήταν η πρώτη κυρία στην ιεραρχία των συζύγων του χαρεμιού,[312] δηλαδή ήταν η κουτσούκ χανούμ και όχι η μπουγιούκ χανούμ επειδή η μητέρα του πασά κατείχε ήδη την θέση της μπουγιούκ χανούμ. Μαθαίνουμε, ότι η πρώτη σύζυγος του πασά προσέφερε στις καλεσμένες γλυκό του κουταλιού, ένα ποτήρι νερό και καφέ, **«όπως είναι το έθιμο, μας τα προσέφερε με τα ίδια της τα χέρια...»**[313] **Σύμφωνα με τις υπόλοιπες μαρτυρίες περιηγητριών, δεν ήταν το έθιμο να σερβίρει η πρώτη κυρία τις καλεσμένες της και η Grosvenor δεν μοιάζει να αντιλαμβάνεται ότι αυτή η χειρονομία ήταν μεγάλη ένδειξη τιμής, εκτίμησης και σεβασμού. Ως 'άπιστες', δηλαδή ως μη-μουσουλμάνες, ήταν κατώτερές της, και αν ακολουθούσε τα αυστηρά πρωτόκολλα των χαρεμιών, δεν θα σερβίριζε ποτέ η ίδια τρεις 'άπιστες', η προσφορά ή το κέρασμα αυτό θα γινόταν από κάποια κατώτερη σκλάβα ή σκλάβες της. Ακόμα και ως μουσουλμάνες, αν κατείχαν κατώτερη οικονομικο-κοινωνική θέση, και σε αυτήν την περίπτωση θα επιβαλλόταν να υπηρετηθούν από τις τάξεις των σκλάβων.**

Όπως μας πληροφορεί η περιηγήτρια, λευκές σκλάβες, με την βοήθεια της πρώτης συζύγου του πασά, έφεραν στο δωμάτιο ένα μικρό τετράγωνο τραπέζι πάνω στο οποίο υπήρχαν φράουλες και κομπόστες φρούτων, δύο είδη σερμπέτι καθώς και **«μαχαίρια και πιρούνια», καθώς και καρέκλες για να κάτσουν οι επισκέπτριες!**[314] **Εδώ πρέπει, πάλι, να τονίσουμε ότι οι Τουρκάλες δεν χρησιμοποιούσαν ποτέ μαχαιροπίρουνα, τραπέζια και καρέκλες, συνεπώς πάλι η χανούμ έδειχνε ιδιαίτερη τιμή στις καλεσμένες της με αυτή την προσφορά.** Η οικοδέσποινα η ίδια δεν χρησιμοποίησε τα μαχαιροπίρουνα, αλλά τα δάκτυλά της λέγοντας, ότι «ήταν το έθιμό τους, αν και προτιμούσε τα μαχαιροπίρουνα γιατί προστάτευαν τα δάχτυλα από την βρομιά...»[315]

Παρόλο που υπήρχε διερμηνέας, η περιηγήτρια επισημαίνει, ότι δεν είχαν καμμία ουσιαστική επικοινωνία ή επαφή, υπογραμμίζοντας ότι «τα θέματα της συζήτησης ήταν ελάχιστα.»[316] Όταν οι τρεις γυναίκες ετοιμάζονταν να αποχωρήσουν, ο ίδιος ο μπέης, δηλαδή ο αδελφός του Μεχεμέτ Αλί, τους προσέφερε από «ένα ωραίο μπουκέτο λουλούδια.»[317]

---

[310] Ibid., σελ. 53. [26v.2]
[311] Ibid., σελ. 54. [26v.2]
[312] Ibid., σελ. 53. [26v.2]
[313] Ibid.,σελ. 54. [26v.2]
[314] Ibid., σελ. 54. [26v.2]
[315] Ibid., σελ. 55. [26v.2]
[316] Ibid., σελ. 56. [26v.2]
[317] Ibid., σελ. 55. [26v.2]

3.7 Στο χαρέμι της εξορίας στο Ικόνιο το 1848-1852 [εγκάρδια, αυθεντική, θερμή, ανεπίσημη φιλοξενία].

Η εξόριστη Μελέκ Χανούμ (Marie Dejean Millingen), στο χαρέμι του Χαφίζ-μουσίρ (Hafiz-mushir), του καινούργιου κυβερνήτη της φρουράς του Ικονίου, απόλαυσε, αν και φιλοξενούμενη σε πιο ταπεινό χαρέμι από εκείνα της υψηλής Οθωμανικής κοινωνίας στα οποία ήταν συνηθισμένη, μία γνήσια, φιλική και θερμή φιλοξενία από τις τέσσερις συζύγους του αφέντη του χαρεμιού, γεγονός που η ίδια εκτίμησε και αναγνώρισε, σε αντίθεση με την Grosvenor το 1841, στο χαρέμι του Μεχεμέτ Αλί Πασά στην Κωνσταντινούπολη.

Ο Χαφίζ-Μουσίρ, ο νέος κυβερνήτης της φρουράς στο Ικόνιο, πρόσφερε **καταφύγιο** στο χαρέμι του στην εξόριστη και διαζευγμένη Μελέκ Χανούμ, πρώην σύζυγο του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά.[318] «Έμαθα ότι μένεις σε ένα σπίτι **μόνη** σου. Διακινδυνεύεις την απαγωγή από ληστές ή από παρανόμους,»[319] της είπε και της πρότεινε την προστασία του στο δικό του χαρέμι, την οποία δέχθηκε η Μελέκ Χανούμ.

---

[318] Όσον αφορά τις αποδράσεις από τα χαρέμια και την Τουρκία, βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[319] THIRTY YEARS IN THE HAREM. OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY 1872 45a] σελ. 212.

Την Μελέκ Χανούμ υποδέχθηκαν και φιλοξένησαν θερμά και οι **τέσσερις** γυναίκες (χανούμ) του Χαφίζ Μουσίρ (Hafiz-mushir). **Πρόκειται για την πρώτη και την μοναδική περίπτωση που γυναίκες συμπεριφέρθηκαν σε ένα άλλο μέλος του χαρεμιού ως μία πρώτη κυρία. Παρόλο που η Μελέκ Χανούμ δεν ήταν η μητέρα, η πρώτη σύζυγος, η κόρη, η ευνοούμενη οδαλίσκη, ή μία προσωρινή επίσημη ή μη επισκέπτρια του κυρίου του χαρεμιού, απόλαυσε τον σεβασμό και την μεταχείριση μιας βαλιδέ σουλτάνας. Έχουμε την πρώτη περίπτωση καλεσμένης-προστατευόμενης ενός κυρίου χαρεμιού η οποία γίνεται εγκάρδια δεκτή από τις τέσσερις συζύγους του, χωρίς κρούσματα, αντιζηλίες και συνωμοσίες. Οι τέσσερις σύζυγοι του κυβερνήτη συνεργάσθηκαν, κάνοντας κατανομή εργασίας για την περιποίηση αυτής της προστατευόμενης. Επιπροσθέτως, αξιοσημείωτο είναι ότι η Μελέκ Χανούμ δεν αναφέρει πουθενά την παρουσία σκλάβων στο χαρέμι του Ικονίου.**

Ο κυβερνήτης, όπως μας πληροφορεί η εξόριστη Μελέκ Χανούμ, «είχε τέσσερις συζύγους που τον λάτρευαν σαν ένα κακομαθημένο παιδί»[320]. **Δεν αναφέρει την ύπαρξη σκλάβας ή οδαλίσκης στο χαρέμι του.** Ο νέος κυβερνήτης, για να αποφύγει τις αντιζηλίες και τις συγκρούσεις με την εισαγωγή της Μελέκ Χανούμ, στο χαρέμι του, είπε στις τέσσερις συζύγους του: «Όποια με αγαπάει περισσότερο θα αποδείξει την στοργή της με την φροντίδα που θα δείξει στο πουλάκι που ήρθε να βρει καταφύγιο κάτω από την στέγη μας.»[321]

Οι γυναίκες του Χαφίζ Μουσίρ έδωσαν στην εξόριστη το καλύτερο δωμάτιο του χαρεμιού. Η μία σύζυγος ανέλαβε τα ρούχα της, η άλλη[322] την συνόδευε στο λουτρό, η τρίτη την βοηθούσε με την τουαλέτα της, η τέταρτη φρόντιζε το δωμάτιό της. «Θα έλεγε κανείς, βλέποντας πως συμπεριφέρονταν, ότι η δύναμή μου πάνω τους ήταν αυτή της κυρίας προς τις σκλάβες της,»[323] δηλώνει η Μελέκ Χανουμ.

Τονίζει, επίσης, ότι «αυτές οι ευγενικές γυναίκες που ήταν συνηθισμένες να ταπεινώνονται για να δίνουν ευχαρίστηση ('to please'), δεν μπορούσαν να διανοηθούν άλλο τρόπο για να δείξουν την φιλία τους, παρά με την εκτέλεση σχεδόν δουλικών καθηκόντων, και απέδειξαν την πραγματική τους στοργή διώχνοντας κάθε σκέψη ζήλιας εξ αιτίας μου. **Αν και ζήλευαν ή μία την άλλη**, είχαν απόλυτη εμπιστοσύνη σε μένα. Έγινα η έμπιστη φίλη των προβλημάτων τους και των επιθυμιών τους, και γίναμε αχώριστες συντρόφισσες.»[324]

Η Μελέκ Χανούμ έμεινε στην εξορία της, στο Ικόνιο, τέσσερα χρόνια, (1848-1852) και παρά την υποστήριξη και γενναιόδωρη καλοσύνη του Χαφίζ-Πασά και του χαρεμιού του ένοιωθε, όπως δηλώνει η ίδια, «**πνευματική μελαγχολία**». Γράφει: «...αν και σωματικά εξόριστη, η ψυχή μου βρισκόταν ακόμα στην Κωνσταντινούπολη με τα αντικείμενα της αγάπης μου, τα παιδιά μου και τον σύζυγό μου. Μέρα και νύχτα οι σκέψεις μου έτρεχαν στην πατρίδα μου...»[325] Παρά τους διωγμούς, που είχε υποστεί από τον πρώην σύζυγό της και την δεύτερη γυναίκα του την Φεριντέ Χανούμ, την οποία παντρεύθηκε αμέσως μετά το διαζύγιό του με την Μελέκ Χανούμ, και στα δύο έργα της δείχνει ότι συνέχιζε να τρέφει συναισθήματα αγάπης για τον Μεγάλο Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, και να αναφέρεται σε αυτόν, ως ο

---

[320] Ibid., σελ. 213. [45a]
[321] Ibid., σελ. 213. [45a]
[322] Ibid., σελ. 213. [45a]
[323] Ibid., σελ. 214. [45a]
[324] Ibid., σελ.214. [45a]
[325] Ibid., σελ 219. [45a]

σύζυγός της από τον οποίο το μόνο που ήθελε ήταν η επιστροφή της δικής της περιουσίας και όχι την επανασύνδεση ή την ακύρωση του διαζυγίου πρώτου βαθμού, επειδή παντρεύθηκε την Φεριντέ Χανούμ.[326]

Τέσσερα χρόνια αργότερα, το 1852, η Μελέκ Χανούμ **απέδρασε** από την εξορία της στο Ικόνιο με την βοήθεια του Frederick Millingen,[327] ο οποίος ήταν ο πρωτότοκος γιος της από τον πρώτο της γάμο με τον Άγγλο ιατρό του Σαράι Julius Millingen, ο οποίος υπήρξε φίλος του Λόρδου Βύρωνα και ήταν μαζί του στο Μεσολόγγι. Ο γιος της την βρήκε στο Ικόνιο και την βοήθησε να αποδράσει[328] και να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη, το 1852. Αργότερα την βοήθησε και στην απόδρασή της από την Τουρκία τον Δεκέμβριο του 1865.

---

[326] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, υποκεφάλαιο, 'Αποδράσεις από τα Χαρέμια και την Τουρκία', καθώς και Κεφάλαιο IV , όσον αφορά το Διαζύγιο στο Ισλάμ.

[327] Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφέρουμε ότι ο γιος της Μελέκ Χανούμ (Marie Dejean-Millingen), από τον πρώτο της γάμο, ο Major Frederick Millingen- ο οποίος έγραψε ένα 'codicil' στο βιβλίο της μητέρας του, και ο οποίος ήταν ο συγγραφέας των έργων 'Les Anglais en Orient, 1877 και ' "Slavery in Turkey" and "The Sultan's Harem", 1870- την βοήθησε να δραπετεύσει από την εξορία που της είχε επιβάλλει, μετά το διαζύγιό τους, ο δεύτερος σύζυγός της, ο Μεγάλος Βεζίρης, Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς, και αργότερα συμμετείχε στην απόδρασή της από την Τουρκία για την Ελλάδα.

[328][45a] Melek Hanum (Marie Dejean)
THIRTY YEARS IN THE HAREM OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. 45a] σελ.219.

3.8 Στο χαρέμι του Δερβίση Τσελεμπή-Εφέντη (Tchelebi-Effendi) στο Ικόνιο, 1848-1852 [αυθεντική και θερμή φιλοξενία].

Πριν την απόδρασή της, ενώ κατοικούσε ακόμα στο χαρέμι του Χαφίζ Μουσίρ, του κυβερνήτη του Ικονίου, ο Δερβίσης Τσελεμπή-Εφέντη (Tchelebi-Effendi), που ήταν ο αρχηγός των Μεβλεβί Δερβίσηδων [Mevlevih Dervishes],[329] κάλεσε την Μελέκ Χανούμ να μείνει μερικές ημέρες και στο δικό του παλάτι. Όπως μας πληροφορεί η ίδια, ήταν ο τελευταίος απόγονος των Αμπασσιδών (Abassides),[330] που ήταν οι διάδοχοι του Οθωμανικού θρόνου εάν το γένος του σημερινού Σουλτάνου αφανιζόταν.

«Αυτή η προσωπικότητα» όπως γράφει η ίδια, «ακόμα απολαμβάνει την τιμή να ζώνει το σπαθί του σουλτάνου την ημέρα της διακήρυξής[proclamation] του... Στο Ικόνιο και αλλού, χαίρει απεριόριστο σεβασμό. Ο Μουσίρ [mushir], ο καντί, [the cadi] και ο νακίμπ [nakib] και όλοι οι άλλοι αξιωματούχοι της πόλης (του Ικονίου), αν και απόλυτα ανεξάρτητοι από την εξουσία του, του δείχνουν τέτοιο σεβασμό που η δύναμή του μοιάζει ασήμαντη σε σύγκριση με αυτήν, που ασκεί πάνω στις συνειδήσεις των ανθρώπων. Κανένας δεν θα τολμούσε να καθίσει μπροστά στην παρουσία του. Σε όλη την Ανατολή, οι δερβίσηδες διατηρούν ένα μεγάλο αριθμό θρησκευτικών οίκων, όπου δέχονται, χωρίς διακρίσεις, όλους τους ταξιδιώτες, φτωχούς και πλουσίους. Οι τελευταίοι δεν το θεωρούν υποτιμητικό να δεχθούν την απλή και θερμή φιλοξενία αυτών των άγιων ανδρών, που τους παρέχουν φαγητό και στέγη για τρεις ημέρες, χωρίς να δεχθούν ποτέ την παραμικρή ανταμοιβή.»[331]

Η Μελέκ Χανούμ τονίζει, επίσης, ότι ο Τσελεμπή-Εφέντης την υποδέχθηκε με ιδιαίτερη καλοσύνη, και την προσκάλεσε να κάτσει δίπλα του στο ντιβάνι. **Σπάνιο φαινόμενο, προνόμιο και ιδιαίτερη τιμή, ειδικά για μία γυναίκα.** «Φαινόταν πολύ συγκινημένος από την μοίρα μου και προσφέρθηκε να επέμβει εκ μέρους μου στην Κωνσταντινούπολη, και μου εκμυστηρεύθηκε τα προβλήματα που είχε με τις συζύγους του. Έμεινα πολλές ημέρες στο παλάτι του, και έκανα ότι μπορούσα να συμφιλιώσω τις κυρίες μεταξύ τους, πράγμα που κατάφερα και μετά επέστρεψα στον Χαφίζ-Πασά.»[332] **Το πρόβλημα των αντιζηλιών και των συγκρούσεων μεταξύ των γυναικών των χαρεμιών ήταν συνηθισμένο φαινόμενο σε όλα τα χαρέμια, όλων των κοινωνικών στρωμάτων όπου υπήρχε πάνω από μία σύζυγος ή οδαλίσκες.**

Ο οικοδεσπότης της ο Τσελεμπή-Εφέντη, για να την βοηθήσει να γλιτώσει από την εξορία της και να διεκδικήσει τα νομικά της δικαιώματα, τα οποία είχε στερηθεί ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα, έκανε ο ίδιος αίτηση στο Ντιβάνι εκ μέρους της. Επιπροσθέτως, η Μελέκ Χανούμ είχε και την υποστήριξη των αξιωματούχων, που κατοικούσαν στο Ικόνιο, επειδή και εκείνοι εθεωρούσαν απαράδεκτο το γεγονός, ότι είχε εξορισθεί μία ελεύθερη Μουσουλμάνα για τον φόνο ενός μαύρου ευνούχου, ο οποίος ήταν δική της ιδιοκτησία. Αυτή η αίτηση ανανεώθηκε πολλές φορές, αλλά πάντα

---

[329] Ibid., σελ. 218. [45a]
«The Mevlevih Dervishes go through a singular exercise in the mosques, consisting of a peculiar dance. They join hands in a circle, facing outwards, and whirl rapidly round, raising at intervals a guttural cry, very like a bar. They sometimes keep it up for several hours with surprising velocity, and without showing any sign of fatigue or giddiness.»

[330] Ibid., σελ. 217. [45a]
Βλέπε, επίσης, Κεφάλαιο Ι, σχετικά με το Χαλιφάτο των Αμπασιδών [750-1258] με έδρα την Βαγδάτη (Ιράκ), την «πόλη της Ειρήνης».

[331] THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a] σελ. 217.

[332] THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a] σελ. 218.

χωρίς αποτέλεσμα: «Αργότερα έμαθα ότι όλες αυτές οι αιτήσεις», όπως γράφει η Μελέκ Χανούμ, «είχαν εξαφανισθεί μόλις έφθαναν στο προορισμό τους από τους υπουργούς, που ήταν η αιτία των συμφορών μου... Μήνες και χρόνια πέρασαν χωρίς να αλλάξει η κατάστασή μου...»[333]

3.9 Στο χαρέμι του Χαφίζ Μεχεμέτ Πασά[334] στο Ικόνιο, το 1852 και «το σύστημα της απόλυτης απομόνωσης» [φιλοξενία κατ' εξαίρεση].

Το «σύστημα της απόλυτης απομόνωσης», που υπήρχε στο χαρέμι του Χαφίζ Μεχεμέτ Πασά (Haffyz-Mehemmed-Pacha), το 1852, στο Ικόνιο, δεν υπήρχε στα προηγούμενα χαρέμια που εξετάσθηκαν ούτε σε εκείνα που θα παρουσιασθούν στην συνέχεια. Ο ζηλότυπος Χαφίζ Μεχεμέτ Πασάς, σε αντίθεση με τα έθιμα των άλλων χαρεμιών, απαγόρευε στις γυναίκες του ακόμα και να δέχονται τις επισκέψεις και τα δώρα οποιασδήποτε γυναίκας. Για κάποιο λόγο, που δεν μας εξηγεί η Belgiojoso, εκείνη έγινε δεκτή και φιλοξενήθηκε στο χαρέμι αυτού του πασά.

Σε αντίθεση με άλλους πασάδες, όπως μας πληροφορεί η περιηγήτρια, ο Χαφίζ Πασάς πάντα δειπνούσε μόνος του μέσα στο χαρέμι και ποτέ στο σελεμλίκι με αυλή ή επισκέπτες. Επίσης, σε αντίθεση με τα άλλα χαρέμια γενικά, η είσοδος ήταν απαγορευμένη σε όλες τις γυναίκες, ακόμα και στις αυτόχθονες/ιθαγενείς της πόλης του. Απαγόρευε, ακόμα, και στον γιο του να μπει στο χαρέμι να επισκεφθεί την μητέρα του. Όπως μας πληροφορεί η περιηγήτρια, ο μεγαλύτερος γιος του δεν είχε δει ποτέ την μητέρα του, από την ημέρα που ενηλικιώθηκε και εγκατέλειψε το χαρέμι. Επιπλέον, δεν υπήρχαν και **ευνούχοι** για την φύλαξη των γυναικών του, όπως συνηθιζόταν στα χαρέμια αυτής της κοινωνικής τάξης.[335]

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί η παρατήρηση της Belgiojoso, σύμφωνα με την οποία η πρώτη σύζυγος του πασά, που ονομαζόταν Malekha, ήταν μία ωραία **«μορφωμένη»** Τουρκάλα που **μιλούσε γαλλικά και συζητούσε μαζί της για διάφορα φιλολογικά έργα, αν και ήταν έγκλειστη μέσα σε αυτό το χαρέμι «από την ηλικία που ξεκινούν οι αναμνήσεις.»**[336]

3.10 «Για πρώτη φορά στήθηκε καβαλέτο μέσα σε ένα Τούρκικο χαρέμι...» Η πρώτη ζωγράφος σε χαρέμι της Κωνσταντινούπολης το 1856. [πρώτη επαγγελματική φιλοξενία].

«Επέλεξα σκηνές που συνδέονται ιδιαίτερα με την εργασία μου ως ζωγράφος, που με έφερναν ανάμεσα σε θέματα που θα ήταν απρόσιτα στον τουρίστα ή στον επισκέπτη...»[337] **γράφει η ζωγράφος-περιηγήτρια Mary Adelaide**

---

[333] Ibid., σελ. 218. [45α].
Βλέπε, επίσης, Κεφάλαιο ΙΙ, υποκεφάλαιο: «Αποδράσεις από τα χαρέμια και την Τουρκία.»

[334] Haffyz-Mehemmed-Pacha

[335] [30β] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO.
ASIE MINEUR et Syrie: souvenirs de voyages. Paris, Michel Levy Freres, 1858. 427 p. 8 vo. Journey of eleven months begun in January 1852, from the author's place of exile from Europe, not far from Angora. ("UNE DAME FRANQUE CHASSEE DE SON PAYS PAR LA GUERRE ET VENANT PASSER SON EXIL EN TURQUIE" σελ. 471 [30β], σελ. 410-412.

[336] Ibid., σελ. 413-416. [30β]

[337] [57α] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57α], σελ. xii-xiii.
"a slight sketch of the constitution of Turkish homes, of the harem, and of slavery forms one chapter of the present volume. Every rule and custom of harem life mentioned in it will be found exemplified in the varied scenes that have been drawn from notes of personal experience during a residence of nearly thirty years in the East. I have selected those more particularly connected with my work as an artist, which brought me amongst scenes that would have been quite inaccessible to the tourist or the visitor."

Walker, η οποία έφθασε στην Κωνσταντινούπολη με την λήξη του Κριμαϊκού πολέμου, το 1856, όπου ανέλαβε να φιλοτεχνήσει τα πορτραίτα έγκλειστων γυναικών διαφόρων κοινωνικών τάξεων.[338] **Όπως έντονα επισημαίνει η ίδια, κατέγραψε «κάθε κανόνα και έθιμο της καθημερινής ζωής του χαρεμιού»**[339] **μετά από προσωπική εμπειρία, επαφή και επιτόπια παρατήρηση, και όχι από δεύτερο χέρι.**

Όταν η Walker έφθασε στην Κωνσταντινούπολη με την λήξη του Κριμαϊκού Πολέμου, ανέλαβε την επαγγελματική υποχρέωση να φιλοτεχνήσει το πορτραίτο, ένα έργο τρία τέταρτα του φυσικού ανθρώπινου μεγέθους σε λάδι, της συζύγου ενός από τους ισχυρούς αξιωματούχους του Μεγάλου Σαράι.[340] Ο πασάς, όπως μας ενημερώνει ή ίδια, της φέρθηκε πολύ ευγενικά και την παρουσίασε στο μοντέλο της που ήταν μία ωραία Κιρκάσια η οποία εκτιμούσε αυτήν την ευκαιρία για «να σκοτώσει τον χρόνο της».[341] **«Για πρώτη φορά στήθηκε καβαλέτο μέσα σε ένα Τούρκικο χαρέμι, διότι σύμφωνα με τους κανόνες της ορθόδοξης Μουσουλμανικής κοινωνίας μία κυρία δεν επισκέπτεται το ατελιέ ενός ζωγράφου και δεν εκθέτει το πορτραίτο της στα βλέμματα τον ανδρών,»**[342] γράφει η Walker.

Έτσι ήταν απαραίτητο για την ζωγράφο να ζήσει μέσα στο χαρέμι, να πραγματοποιήσει εκεί όλες τις λεπτομέρειες του έργου της, όπως ήταν το λούστρο και η κατασκευή και προετοιμασία της κορνίζας, πράγμα που σπάνια εκτελείτο από μία ζωγράφο, όταν επρόκειτο για πολύ μεγάλο καμβά, όπως στην περίπτωση αυτή, υπογραμμίζει η Walker. «Ήμουν υποχρεωμένη», όπως παρατηρεί, «να περάσω μεγάλο χρονικό διάστημα πολλών εβδομάδων στο χαρέμι του R____Πασά.»[343]

Όσον αφορά το σελαμλίκι του R.....Πασά, μας πληροφορεί ότι είχε απλή επίπλωση σε αντίθεση με το χαρέμι του, το οποίο ήταν επιπλωμένο στην πολυτέλεια, και ότι «το γούστο για την Δυτική μόδα γεμίζει τα σπίτια του Σταμπούλ με αντικείμενα Αυστριακής και Γαλλικής παραγωγής.»[344] Αναφέρεται ιδιαίτερα στις **καρέκλες**, κάτι ασυνήθιστο, άλλα κάτι που είχε αρχίσει να κάνει την εμφάνισή του μέσα στα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ της Κωνσταντινούπολης εκείνη την εποχή.

3.10.1 Η ζωγράφος στο χαρέμι ενός στρατιωτικού αξιωματούχου της Κωνσταντινούπολης, το 1856. [δεύτερη επαγγελματική, θερμή και εγκάρδια φιλοξενία].

Το δεύτερο έργο της **Mary Walker**[345] στην Κωνσταντινούπολη ήταν να φιλοτεχνήσει τα πορτραίτα δύο μικρών παιδιών, ενός υψηλού στρατιωτικού

---

[338] Ibid., σελ. 1. [57a]
[339] Ibid., σελ. 1. [57a]
[340] Ibid., σελ. 1. [57a]
Δεν αποκαλύπτει το όνομα του Πασά, αναφέρει μόνο το πρώτο γράμμα του ονόματός του, δηλαδή το 'R', και ότι ήταν ένας υψηλός αξιωματούχος του Σαράι. Πρέπει να σημειώσουμε ότι εκείνη την εποχή ο Μεγάλος Βεζίρης ονομαζόταν Reschid Pasha.
[341] Ibid., σελ. 2-6. [57a]
[342] Ibid., σελ. 2-6. [57a]
[343] Ibid., σελ. 2-6. [57a]
[344] Ibid., σελ. 6-7. [57a]
[345] Μετά το Κριμαϊκό Πόλεμο (1853-1856), η ζωγράφος περιηγήτρια, Mary Walker, [57a,b] που έζησε πάνω από 40 χρόνια στην Ανατολή (στην Μικρά Ασία), στην Ελλάδα, στην Μακεδονία, όπως σημειώνει η ίδια, μας παρέχει πληροφορίες σχετικά με την ζωή και έθιμα των κατοίκων. Η λεπτομερείς περιγραφές της για την καθημερινή ζωή στα χαρέμια, στα οποία εισχώρησε ως επαγγελματίας-ζωγράφος για να φιλοτεχνήσει τα πορτραίτα μιας Πριγκίπισσας Σουλτάνας, κόρης του Αμπτούλ Μεζίντ και διαφόρων άλλων γυναικών και παιδιών, της έδωσαν την δυνατότητα να παρακολουθεί τις νέες σκλάβες κατά την διάρκεια της εκπαίδευσής τους.

αξιωματούχου, ο οποίος, όπως μας πληροφορεί η ίδια, βρισκόταν στο στρατόπεδο της 'Schumla'. Η μοναδική σύζυγός του αξιωματούχου, που ονομαζόταν Εμινέ χανούμ προσέλαβε η ίδια την Walker, επειδή επιθυμούσε να του στείλει δύο μικρά πορτραίτα των παιδιών τους. Εδώ πρέπει να επισημάνουμε ότι η Εμινέ Χανούμ ήταν ελεύθερη Μουσουλμάνα στην καταγωγή της, κόρη ενός πρώην κυβερνήτη «των ιερών χώρων της Μέκκα και της Μεδίνας», και όχι εξισλαμισμένη σκλάβα όταν παντρεύθηκε τον πασά. Οι Μουσουλμάνοι γονείς, όπως ήδη αναφέραμε, προτιμούσαν να παντρεύουν τις κόρες τους με άνδρες που δεν είχαν άλλες συζύγους έτσι, ώστε να κατέχουν την θέση της πρώτης συζύγου, και στην περίπτωση που δεν υπήρχε πεθερά, δηλαδή η μητέρα του συζύγου, κατείχαν και την θέση της πρώτης κυρίας, της μπουγιούκ χανούμ, και συνεπώς την εξουσία του χαρεμιού τους.

Όσον αφορά την υποδοχή της στο χαρέμι της Εμινέ Χανούμ, υπήρξε, όπως σημειώνει η ίδια, θερμή και εγκάρδια, επισημαίνοντας ότι όλοι στο χαρέμι ανυπομονούσαν την άφιξή της «tasvirdji, portrait-painter»,[346] δηλαδή της ζωγράφου πορτραίτων. Γυναίκες και κορίτσια την υποδέχθηκαν στο χαρέμι με χαμόγελα και την οδήγησαν σε ένα δωμάτιο στον πρώτο όροφο του κόνακ του Ζ____Πασά στην Κωνσταντινούπολη, του οποίου το όνομα δεν μας αποκαλύπτει, όπου βρισκόταν η Εμινέ Χανούμ, που ήταν η μπουγιούκ χανούμ, η πρώτη κυρία του χαρεμιού, και η οποία μόλις την είδε σηκώθηκε και της έκανε ένα τεμενά **«μία ευγενική χειρονομία, που συχνά δεν παρέχεται στους Ευρωπαίους»**,[347] σημειώνει εύλογα η Walker.

Εδώ παρατηρούμε ότι ετηρούντο τα κοινωνικά έθιμα, δηλαδή δεν την υποδέχθηκε η ίδια η χανούμ στην είσοδο.[348] Η μπουγιούκ χανούμ, η οποία για 13 χρόνια ήταν η μοναδική σύζυγος του Πασά και η Αγγλίδα ζωγράφος συζήτησαν σχετικά για την εργασία και την εκτέλεση του έργου της και συμφώνησαν να ξεκινήσει.[349]

Στο χαρέμι της Εμινέ εργαζόταν και μία Γαλλίδα γκουβερνάντα, η Josephine, το επίθετο της οποίας δεν καταγράφεται, η οποία ενημέρωσε την Αγγλίδα ζωγράφο σχετικά με τις λεπτομέρειες για την οικογένεια και την καθημερινή ζωή τους. Η Γαλλίδα γκουβερνάντα της αφηγήθηκε «την περιπετειώδη ζωή της σε μία άγρια περιοχή της Μικράς Ασίας, κοντά στην Άγκυρα, όπου ο πατέρας της διεύθυνε ένα μεγάλο αγρόκτημα» στο οποίο ζούσαν για 10 χρόνια, υπογραμμίζοντας ότι ήταν οι μόνοι Χριστιανοί κάτοικοι σε ένα πληθυσμό Μουσουλμάνων αγροτών. Η Josephine μιλούσε θερμά για το φιλικό γειτονικό συναίσθημα, την καλοσύνη και την συνεχή φιλοξενία, με τα οποία τους περιβάλανε...»[350] Υπήρχε και μια ηλικιωμένη

Περιγράφει, επίσης, τις γυναικείες γιορτές του χαρεμιού, την εκπαίδευση των σκλάβων, 'την σχολή ζωγραφικής', τα έθιμα των γάμων, (στο πρώτο της τόμο, [57α]), υπογραμμίζοντας ότι για να διαμορφώσουμε κάποια ιδέα για τις αλλαγές που έχουν γίνει στην Κωνσταντινούπολη από την λήξη του Κριμαϊκού Πολέμου, δηλαδή μετά το 1856, πρέπει να κοιτάξουμε πίσω 30 χρόνια. (Volume II., [57β], σελ. 99.)

[347] Ibid., σελ. 100. [57a]

[348] Γι' αυτόν τον λόγο η υποδοχή της Elizabeth Mary Grosvenor, Marchioness of Westminster, στο χαρέμι του Μεχεμέτ Αλί Πασά το 1841, από έναν άνδρα, τον ίδιο τον αδελφό του πασά, τον Αχμέτ μπέη αποτελούσε μεγάλη ένδειξη σεβασμού και τιμής προς το πρόσωπό της. ([26v1],[26v.2] 1840-1841 Elizabeth Mary Grosvenor, Marchioness of Westminster, "A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean during the Years 1840-41, In Two Volumes. London: John Murray, Albemarle Street 1842.)

[349][350] [57a] Mary Adelaide Walker.

"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London. Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I. [57a], σελ. 100. [57a]

[350] Ibid., σελ. 110-111. [57a]

χήρα στο χαρέμι, μία θεία, που ονομαζόταν Ayesha Χανούμ, καθώς και η μεγαλύτερη κόρη του Πασά, η οποία ήταν χήρα, μαζί με τα δύο παιδιά της, που κατοικούσαν σε ξεχωριστό διαμέρισμα μέσα στο χαρέμι. Υπήρχαν μία ή δύο γυναίκες συγγενείς μαζί με τις σκλάβες τους, καθώς και οι σκλάβες που ανήκαν στην Εμινέ Χανούμ. Δηλαδή, σύμφωνα με τα στοιχεία της Walker, η πληθυσμιακή σύνθεση αυτού του χαρεμιού, όσον αφορά το θηλυκό κομμάτι, αποτελείτο από την άμεση οικογένεια και τις σκλάβες τους και δεν υπήρχε καμμία οδαλίσκη (παλλακίδα). Επίσης, υπήρχαν και «δύο λευκοί αγάδες», δηλαδή δύο λευκοί **ευνούχοι, σπάνιο για ένα χαρέμι,** όπου οι ευνούχοι, συνήθως, ήταν μαύροι.[351] **Εδώ πρέπει να αναφέρουμε, ότι στα χαρέμια όπου υπήρχε μόνο μία σύζυγος και καμμία οδαλίσκη, δεν παρατηρούνται συγκρούσεις και αντιζηλίες μεταξύ των έγκλειστων γυναικών.**

Όσον αφορά τα ενδύματα, η Walker παρατήρησε, ότι δεν υπήρχε σχεδόν καμμία διαφορά ή διάκριση στην ενδυμασία ενός μικρού παιδιού ηλικίας δύο ετών και εκείνης μίας γυναίκας ηλικίας είκοσι ετών. Τα μοντέλα της ζωγράφου ήταν ένα κοριτσάκι περίπου πέντε ετών και ο αδελφός της που ήταν σχεδόν δύο ετών, το οποίο θήλαζε ακόμα η παραμάνα του η 'sud'na (milk-mother'), πράγμα που η Walker έβρισκε παράλογο για τον ακόλουθο λόγο: Είχαν ντύσει το μικρό μοντέλο της, που ονομαζόταν Μουσαβέρ Μπέη (Mushaver Bey), αν και ήταν σχεδόν δύο ετών, με την στρατιωτική στολή ενός υψηλού αξιωματούχου, με σπαθί, ζώνη, φέσι και επωμίδες. Κατά την διάρκεια του ποζαρίσματος, αυτός ο μικρός μπέης με την στρατιωτική στολή, γύριζε απότομα και έπινε το γάλα του από το στήθος της παραμάνας του, πράγμα που η περιηγήτρια αποκάλεσε εξωφρενικό.[352]

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η πληροφορία της Γαλλίδας γκουβερνάντας Josephine, σύμφωνα με την οποία όλοι οι σκλάβοι αυτού του χαρεμιού λάμβαναν **μηνιαίους μισθούς.** Όλα τα μέλη του χαρεμιού, οι μαύρες και οι λευκές, και όχι μόνο η Γαλλίδα γκουβερνάντα, όπως σημειώνει η Walker, ελάμβαναν διακόσια γρόσια (piastres, *Ll* 16s.) τον μήνα. «Αυτά όπως γνωρίζετε είναι για **χαρτζιλίκι,** αφού βεβαίως σε όλους τους σκλάβους παρέχουν στέγη, διατροφή και ενδυμασία.»[353] **Καθόλου εύστοχη παρατήρηση, αν λάβουμε υπ' όψιν, ότι εφόσον ανήκαν στο καθεστώς της δουλείας, πώς ήταν δυνατόν να εξασφάλιζαν μόνοι τους οι σκλάβοι την απαραίτητη στέγη, διατροφή και ένδυση!**

Η ζωγράφος-περιηγήτρια διαμόρφωσε την άποψη, ότι οι σκλάβες/σκλάβοι των Οθωμανών βρίσκονταν σε καλύτερη κατάσταση, δηλαδή ήταν πιο «πλούσιοι από πολλούς υπηρέτες της δικής μας χώρας».[354] Μας πληροφορεί, επίσης, ότι η κουτσούκ χανούμ ('Kutchuk Hanum'), δηλαδή η κόρη της Εμινέ Χανούμ είχε τέσσερις προσωπικές σκλάβες για να την υπηρετούν, και ότι οι υπόλοιπες σκλάβες ανήκαν στην μητέρα της την μπουγιούκ χανούμ.[355] Προφανώς δεν

---

[351] Ibid., σελ. 101. [57a]
Όσον αφορά τους ευνούχους, η περιηγήτρια παρατήρησε ότι ο ένας φαινόταν άρρωστος και ασθενικός, και ότι ο άλλος έμοιαζε μαραμένος: «Είναι λευκοί αγάδες [aghas], ένα είδος φυλάκων του χαρεμιού που σπάνια συναντάμε. Ο ένας ήταν πολύ ψηλός, με αρρωστιάρικο (ασθενικό) παρουσιαστικό, και ευγενικός. Ο άλλος είναι ένα περίεργο μικρό δείγμα της ανθρωπότητας, σαν ένα μαραμένο παιδί—με ένα μαλακό και ωχρό πρόσωπο και ηλικίας 30 ετών, και με την ανάπτυξη ενός δεκάχρονου παιδιού, με παιδική φωνή, και μικρά παραμορφωμένα χέρια. Το καημένο μικρό πλάσμα είναι ένας νάνος/ djudje και γελωτοποιός. Μοιάζει να έχει καλές σχέσεις με όλες, ιδιαίτερα με τα παιδιά...»
[352] Ibid., σελ. 102. [57a]
[353] Ibid., σελ. 109. [57a]
[354] Ibid., σελ. 109. [57a]
[355] Ibid., σελ. 107. [57a]

υπήρχε πεθερά σε αυτό το χαρέμι, διαφορετικά εκείνη θα απολάμβανε τα προνόμια της θέσης και του τίτλου της μπουγιούκ χανούμ και η σύζυγος τότε θα είχε το τίτλο της κουτσούκ χανούμ.

Σε αυτό το χαρέμι, όπως παρατηρεί η Walker, **αγόραζαν τακτικά καινούργιες σκλάβες** οι οποίες, ως καινούργιες, ήταν υπεύθυνες για «οποιαδήποτε δυσάρεστη» ή σκληρή δουλειά που έπρεπε να γίνει. Γιατί αγόραζαν τακτικά σκλάβες, τις οποίες η Walker ονομάζει 'χαλαήκς' ('halaiks', 'alaiks'); Στο συγκεκριμένο χαρέμι μαθαίνουμε, ότι ο πασάς συνήθιζε να προικίζει και να βρίσκει συζύγους για τις σκλάβες τους, καθώς και σπίτι δικό τους, **μετά από τρία ή τέσσερα χρόνια υπηρεσίας**, παρόλο που επικρατούσε το έθιμο, και όχι ο νόμος, σύμφωνα με το οποίο μία σκλάβα χρωστούσε στον ιδιοκτήτη της ή στην ιδιοκτήτριά της **από δεκατέσσερα μέχρι είκοσι χρόνια υπηρεσίας**. Συνεπώς, σε αυτό το χαρέμι χρειαζόταν καινούργιες σκλάβες κάθε τρία ή τέσσερα χρόνια. Εάν δεν πάντρευαν τις σκλάβες τους με κάποιο Μουσουλμάνο προστατευόμενο ή φίλο μετά από αυτήν την χρονική περίοδο, τότε αυτές παρέμεναν με την οικογένεια και δούλευαν όσο ήθελαν ή όσο επιθυμούσαν οι ίδιες, σύμφωνα με την δική τους κρίση ή διάθεση.[356] Για παράδειγμα, όπως υπογράμμισε η Walker, όταν επισκέφθηκε για δεύτερη φορά το χαρέμι της Εμινέ Χανούμ μερικά χρόνια αργότερα, ή πρώην νταντά του μικρού μπέη, επρόκειτο να παντρευθεί τον θυρωρό (kapoudji) του χαρεμιού, έναν ηλικιωμένο γκριζομάλλη ο οποίος υπηρετούσε τον πασά σαράντα χρόνια και ο οποίος γνώριζε πολύ καλά την μελλοντική του σύζυγο,[357] η οποία υπήρξε σκλάβα του χαρεμιού από την παιδική της ηλικία.

3.10.2 Επιστροφή στο χαρέμι της Εμινέ Χανούμ στην Κωνσταντινούπολη μετά το 1856 [επαγγελματική-θερμή φιλοξενία].

Το τρίτο έργο της περιηγήτριας-ζωγράφου φιλοτεχνήθηκε στο ίδιο χαρέμι, διότι η Εμινέ Χανούμ κάλεσε ξανά την Walker στο χαρέμι της επειδή ο πασάς σύζυγός της είχε εκφράσει την επιθυμία να έχει και ένα μικρό πορτραίτο της γυναίκας του, για το οποίο εκείνη είχε ράψει ένα φόρεμα με επίδραση από την δυτική μόδα για να ποζάρει με αυτό,[358] αντί για την παραδοσιακή Τούρκική ενδυμασία.

Ως φιλοξενούμενη επαγγελματίας ζωγράφος της Εμινέ Χανούμ, μεγάλη προσοχή δόθηκε για την άνεση της Walker, και το **μοναδικό κρεβάτι**, που υπήρχε μέσα στο σπίτι, ετοιμάσθηκε για την ζωγράφο-περιηγήτρια, στο δωμάτιο της οποίας η Γαλλίδα γκουβερνάντα έσερνε μέσα τα δικά της στρωσίδια για να κοιμηθούν μαζί.[359] **Παρατηρούμε ότι η Γαλλίδα γκουβερνάντα, ως εργαζόμενο μόνιμο μέλος του χαρεμιού, δεν απολάμβανε την ίδια μεταχείριση.**

«Συχνά κοιμόμουν στο χαρέμι και είχα την ευκαιρία να δω πολλές φίλες και γνωριμίες της οικογένειας, που έρχονταν προς το βράδυ για μια φιλική κουβεντούλα. Ορισμένες έφθαναν μετά από πρόσκληση, άλλες, σύμφωνα με το παραδοσιακό φιλόξενο έθιμο του παρελθόντος,[360] δηλαδή απρόσκλητες, σίγουρες για την φιλόξενη υποδοχή, και έτοιμες να δειπνήσουν και να περάσουν την νύχτα, και εάν τους ικανοποιούσαν οι

---

[356] Ibid., σελ. 110. [57a]
[357] Ibid., σελ. 121. [57a]
[358] Ibid., σελ. 120. [57a]
[359] Ibid., σελ. 107. [57a]
[360] Ibid., σελ. 102. [57a]

εγκαταστάσεις έμεναν μία ή δύο ημέρες παραπάνω»,[361] γράφει η Walker και προσθέτει, ότι μία επισκέπτρια, η Ayesha Χανούμ, είχε φέρει μαζί της και την δική της προσωπική σκλάβα για να την υπηρετεί.[362] Αυτές οι γυναίκες «συγκεντρώνονταν γύρω από το μαγκάλι, ορισμένες σε χαμηλά μαξιλάρια, άλλες στο έδαφος, και ζέσταιναν τα χέρια τους πάνω από τα ζεστά κάρβουνα, καπνίζοντας τσιγάρα και συζητώντας... Πλησίασα πιο κοντά για να εξετάσω την ομιλήτρια...»[363] την Τσαούς (Tchaousch) Χανουμ.

Η Walker εντυπωσιάσθηκε από την αφήγησή της Τσαούς (Tchaousch) Χανούμ, η οποία εδιηγείτο πως είχε σφάξει τους Μοσχοβίτες κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου (1853-1856). Η επισκέπτρια αυτή ήταν από την Βοσνία και ο λόγος που ονομαζόταν **Tchaousch Χανούμ**, όπως επισημαίνει η ζωγράφος, ήταν επειδή **«υπηρέτησε για δέκα χρόνια ντυμένη με ανδρική ενδυμασία στο σύνταγμα του Ομέρ (Omer) Πασά και κέρδισε την θέση του δεκανέα (corporal) και μόνο όταν τραυματίσθηκε ανακαλύφθηκε το φύλο της.** Φυσικά απολύθηκε, αλλά της έδωσαν μία μικρή σύνταξη και περνάει την ζωή της **περιπλανώμενη από χαρέμι σε χαρέμι**, όπου αφηγούταν τους στρατιωτικούς της άθλους, μαζεύοντας δώρα. Χωρίς αμφιβολία το βρίσκει ένα επικερδές επάγγελμα»,[364] υπογραμμίζει η Walker.

Η Walker μας πληροφορεί, επίσης, ότι το δωμάτιο, μέσα στο οποίο η οικοδέσποινα-εργοδότριά της, η Εμινέ Χανούμ, πέρασε αυτήν την νύχτα μαζί με τις επισκέπτριές της, ήταν πολύ μικρό, ένα άθλιο διαμέρισμα γνωστό ως καβέ οντζάκ ("caveh odjak"). Όσο περνούσε η νύχτα παρατήρησε, ότι ο κύκλος γύρω από το μαγκάλι σταδιακά μειωνόταν, επειδή μία-μία οι γυναίκες αποχωρούσαν για να πάνε να κοιμηθούν σε άλλους χώρους ή δωμάτια του χαρεμιού επάνω στο πάτωμα όπως έκαναν παλιά, γράφει **«οι νομάδες πρόγονοί τους, μία μόδα που σταδιακά υποχωρεί στην πίεση του Δυτικού πολιτισμού με την μορφή σιδερένιων σκελετών κρεβατιών»**.[365]

Σημειώνει, επίσης, ότι όλα τα έπιπλα και τα αντικείμενα μιας Τούρκικης οικογένειας της παλιάς παραδοσιακής σχολής διατηρούσαν ακόμα **«τον νομαδικό τους χαρακτήρα»**[366] και μπορούσαν να αποσυρθούν πολύ γρήγορα και με μεγάλη ευκολία με την παραμικρή προειδοποίηση. Τύλιγαν και μάζευαν τα στρωσίδια, που χρησιμοποιούσαν ως κρεβάτια κάθε πρωί, σε μεγάλους μπόγους ή δέματα. Τον ρουχισμό τους δεν τον κρεμούσαν σε ντουλάπες, αλλά τον κρατούσαν διπλωμένο μέσα σε καλύμματα υφασμάτινα μέσα σε πλεχτά μπαούλα από πλέγμα λυγαριάς σκεπασμένα με δέρμα. Το σχήμα αυτού του μπαούλου δεν είχε γωνίες και ήταν προσαρμοσμένο για να μεταφέρεται από άλογα ή γαϊδούρια. Όλα αυτά στην περιηγήτρια έμοιαζαν σαν **«υπολείμματα της ζωής και εθίμων των νομαδικών φυλών που περιεπλανώντο από το Τουρκεστάν, πριν έξι αιώνες και ίδρυσαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία, στην απέναντι ακτή της Ασίας.»**[367]

---

[361] Ibid., σελ. 103. [57a]
[362] Ibid., σελ. 107. [57a]
[363] Ibid., σελ. 103. [57a]
[364] Ibid., σελ. 103. [57a]
[365] Ibid., σελ. 104. [57a]
[366] Ibid., σελ. 105. [57a]
[367] Ibid., σελ. 105-106. [57a]
Αυτή η απλότητα, όσον αφορά την οικιακή επίπλωση, είχε και τα πλεονεκτήματά της, διότι οι φωτιές στην Κωνσταντινούπολη αποτελούσαν συνηθισμένο φαινόμενο. Μόλις ξέσπαγε μία φωτιά όλα μπορούσαν να βγουν ή να πεταχτούν έξω από το σπίτι από τα παράθυρα χωρίς να πάθουν ζημιά. Η Josephine, η Γαλλίδα γκουβερνάντα του χαρεμιού, διηγήθηκε στην Walker ένα περιστατικό που συνέβη σε ένα άλλο χαρέμι. Μία νέγρα είχε ρίξει τα κάρβουνα από το μαγκάλι και η χανούμ, η ιδιοκτήτρια της, άρχισε να την ξυλοκοπάει, αντί να την αφήσει να μαζέψει το κάρβουνο που είχαν πέσει στο έδαφος και να προλάβουν την πυρκαγιά. Επίσης, όπως

Όσον αφορά την οικιακή οργάνωση του χαρεμιού, που ανήκε σε πασά μιας χαμηλότερης κοινωνικής τάξης, δεν ήταν τόσο τέλεια, κατά την εκτίμηση της Walker. Αν και υπήρχαν πολλές σκλάβες ακόμα και εκεί, δεν υπήρχε μία υπεύθυνη κιαγιά ('kiaya'), ή οικονόμος-επιστάτης, όπως στα χαρέμια της ανώτερης Οθωμανικής τάξης και ορισμένες φορές η ίδια η χανούμ αναλάμβανε αυτήν την υποχρέωση.[368]

Το τέταρτο και το **πέμπτο έργο** της Walker φιλοτεχνήθηκαν στο χαρέμι της πριγκίπισσας Zeineb, της ευνοούμενης κόρης του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, πριν και μετά τον θάνατο του πατέρα της το 1861.[369]

3.10.3 Σε Χαρέμι της Θεσσαλονίκης το 1860 [τυπική φιλοξενία].

Το 1860, η Walker και η συνοδός της επισκέφθηκαν την σύζυγο του Κυβερνήτη ("Governor") της Θεσσαλονίκης Χουσνή Πασά (Husny Pasha), ο οποίος, όπως επισημαίνει η περιηγήτρια, είχε ένα ξύλινο σαράι και ένα χαρέμι που βρισκόταν σε άθλια κατάσταση ερείπωσης. Στην είσοδο του χαρεμιού τους υποδέχθηκαν δύο σκλάβες, που τις συνόδευσαν στον δεύτερο όροφο που βρισκόταν το χαρέμι.[370]

Η σύζυγος του Χουσνή Πασά, σύμφωνα με την Walker, ήταν αρκετά όμορφη, αλλά **υπερβολικά χοντρή (fat)**, τόσο χοντρή που είχε επηρεασθεί η υγεία της. Η χανούμ καλωσόρισε τις ξένες επισκέπτριες με την παραδοσιακή φράση «τώρα βρήκα την ευτυχία μου», και άρχισε την συνηθισμένη σειρά των ερωτήσεων, σχετικά για την υγεία των επισκεπτριών της και όλων των συγγενών τους. «Δεν αρχίζουν τις διαδικασίες με τον καιρό στην Τουρκία, και **ποτέ δεν παραλείπουν να σε ρωτήσουν αν έχεις πατέρα ή μητέρα, και μοιάζουν ανυπόμονες να μάθουν τις ηλικίες τους—'Έχετε αδέλφια ή αδελφές; Πόσο χρονών είναι; Είσαστε παντρεμένη; Μάσαλάχ! Όχι παντρεμένη; Γιατί δεν είσαστε παντρεμένη;**— Σε αυτό το σημείο πρέπει να επισημάνουμε, ότι ένα θέμα μεγάλου άγχους και δυστυχίας για την Μουσουλμάνα σύζυγο ήταν η στειρότητα. Αυτήν την δυστυχία, όπως τονίζει η περιηγήτρια, είχε η σύζυγος του Τούρκου κυβερνήτη της Θεσσαλονίκης, διότι ήταν άτεκνη και κινδύνευε να αντικατασταθεί στο χαρέμι και στην καρδιά του συζύγου της από μία άλλη γυναίκα, οδαλίσκη ή νόμιμη σύζυγο (χανούμ).[371]

Όσον αφορά την περιγραφή της Walker για το χαρέμι του κυβερνήτη της Θεσσαλονίκης, παρατηρεί ότι το κύριο ντιβάνι απετελείτο από ένα φαρδύ μαξιλάρι, ή μάλλον ένα στρώμα τοποθετημένο επάνω σε ένα ξύλινο σκελετό, που ήταν αρκετά υπερυψωμένο από το πάτωμα, πράγμα που δυσκόλευε κάποιον να κάτσει με τον «Ευρωπαϊκό τρόπο.» Μας πληροφορεί, επίσης, ότι: «οι Ανατολίτες κάθονται με τα πόδια τους μαζεμένα επάνω, ακουμπώντας πίσω

μας πληροφορεί η περιηγήτρια, κάθε πρωί οι σκλάβες πήγαιναν στα υπνοδωμάτια και μάζευαν τα στρωσίδια «πριν προλάβεις να ανοίξεις τα μάτια σου» και τα τύλιγαν και τα τοποθετούν μέσα σε ένα κάλυμμα. Μετά τα τοποθετούν μέσα σε μία ειδική ντουλάπα κατασκευασμένα για αυτό το σκοπό που υπήρχε στα περισσότερα από τα δωμάτια των χαρεμιών.

[368] Ibid., σελ. 107. [57a]

[369] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, 'Τα Χαρέμια των Πριγκιπισσών'

[370] "Through Macedonia to the Albanian Lakes" by Mary Adelaide Walker. With illustrations by the author, London. Chapman and Hall 1864. [57c], σελ. 68.
(Η περιήγηση ξεκίνησε τον Ιούλιο το 1860 απο την Κωνσταντινούπολη για την Θεσσαλονίκη. [Salonica, Vodena, Ostrovo, Monastir, Ochrida, Georicha, Castoria).

[371] Ibid., σελ. 75. [57c]

σε μία σειρά μαξιλαριών, σκληρά σαν ξύλο, που δεν έχουν καμμία σχέση με τα χνουδάτα μαξιλάρια που περιγράφουν οι ευφάνταστοι συγγραφείς περί της Ανατολής. **Η γωνία του ντιβανιού είναι η τιμητική θέση, όπου, συνήθως, κάθεται η πρώτη κυρία , δηλαδή η μπουγιούρ χανούμ**, και απετελείται από δύο ή τρία πιο μαλάκα και επίπεδα μαξιλάρια. Στις δύο άκρες του καναπέ και στην δεξιά γωνία[372] με αυτό, υπάρχει ένα άλλο πιο χαμηλό, που απετελείται από ένα πυκνό στρώμα πάνω στο πάτωμα, για **άτομα δεύτερης κατηγορίας [ή βαθμού]**, καθώς και λίγα μικρά τετράγωνα ζαρωμένα ρετάλια χαλιών και παπλωμάτων, που είναι σκορπισμένα στο έδαφος, πάνω στα οποία κάθονται οι σκλάβες και τα παιδιά όταν δεν προτιμούν το πάτωμα, το οποίο το καλοκαίρι είναι σκεπασμένο με τάπητες ('mating': ψάθα, τάπητες ή πατάκια], και το χειμώνα με χαλιά.»[373]

Η Walker επιβεβαιώνει τις μαρτυρίες των περισσότερων περιηγητριών, ότι τα **τραπέζια ήταν σχεδόν άγνωστα στα Τούρκικα σπίτια**, και μάλιστα, εκτίμησε ότι, **«είναι άχρηστα για ανθρώπους που σπάνια κάνουν οτιδήποτε εκτός από το να καπνίζουν και να ξαπλώνουν, ή αν τύχει να φτιάχνουν ένα ένδυμα, και απείρως προτιμούν το πάτωμα**... Στα περισσότερα σπίτια, αντί για πίνακες υπάρχουν γραπτές φράσεις από το Κοράνι, γραμμένα με μεγάλα χρυσά γράμματα, οι οποίες κορνιζώνονται και κρεμιούνται επάνω στους τοίχους...[374]

Μας πληροφορεί, ακόμα, ότι στα χαρέμια, το 1860, **«χωρίς επιτυχία»** είχαν αρχίσει να χρησιμοποιούν καρέκλες: «Οι Ευρωπαϊκές καρέκλες αρχίζουν να χρησιμοποιούνται στα χαρέμια, και οι γυναίκες επιχειρούν να κάτσουν πάνω σε αυτές, αρκετά άβολα, αλλά, η παλιά συνήθεια συχνά επικρατεί και διπλώνουν τα πόδια τους επάνω [σταυροπόδι] με έναν τρόπο χωρίς χάρη.....»[375]

Μόλις κάθισαν η περιηγήτρια και η συνοδός της, οι σκλάβες, που η περιηγήτρια τις ονομάζει υπηρέτριες-βοηθοί (attendants), τους προσέφεραν αναψύχτηκα, γλυκό του κουταλιού (sweetmeat) και καφέ. **Όταν επιθυμούσαν να τιμήσουν μία επισκέπτρια, η ίδια η πρώτη κυρία του χαρεμιού προσέφερε τον καφέ, ή τουλάχιστον εξουσιοδοτούσε την κόρη της να το κάνει, αντί για μία σκλάβα.** Στην περίπτωση της Walker, όμως, τηρήθηκαν προσεχτικά οι τυπικοί κανόνες της φιλοξενίας, και τις δύο επισκέπτριες σερβίρισαν οι σκλάβες. Όπως μας πληροφορεί η Walker, ο μικρότερος βαθμός φιλοξενίας εθεωρείτο η προσφορά, μόνο, ενός φλιτζανιού καφέ, σερβιρισμένο με το χέρι, αντί επάνω σε δίσκο.[376]

3.11 Στο χαρέμι του Ισμαήλ Πασά, Ελληνικής καταγωγής Γενικού Κυβερνήτη της Κρήτης το 1865 [αποκαλυπτική και εγκάρδια φιλοξενία].

Η Αγγλίδα περιηγήτρια Anna Vivanti,[377] φιλοξενήθηκε το 1865 στο χαρέμι του Ισμαήλ Πασά, του Γενικού Κυβερνήτη της Κρήτης, ο οποίος, όπως μας

---

[372] Ibid., σελ. 69. [57c]
[373] Ibid., σελ. 70. [57c]
[374] Ibid., σελ. 70-71. [57c]
[375] Ibid., σελ. 70-71. [57c]
[376] Αναφέρεται στον Κριμαϊκό Πόλεμο.
[377] [63] Anna Vivanti , 1865.
A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865, [63], σελ. 40, 42-43, 48.
«Είναι όνειρο ή αυταπάτη; Βρίσκομε πραγματικά στην Κρήτη;...έτσι ένοιωθα όταν πρωτοήρθα στην Κρήτη. Η ζωή μου εδώ έμοιαζε τόσο περίεργη, τόσο καινούργια, που ήταν σαν όνειρο...»,

πληροφορεί η ίδια, γεννήθηκε στην Χίο, οι γονείς του ήταν Έλληνες, και σε ηλικία έντεκα ετών είχε γίνει σκλάβος των Τούρκων. Πωλήθηκε σε έναν Τούρκο ιατρό της Κωνσταντινούπολης «ο οποίος του δίδαξε τα ελάχιστα που και εκείνος ο ίδιος γνώριζε για το επάγγελμά του και τον προσέλαβε ως βοηθό του.»[378] Ο ιδιοκτήτης του, όπως μας πληροφορεί η Vivanti, τον έστειλε αργότερα για σπουδές στο Παρίσι και όταν επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη ξεπέρασε ακόμα και τον δάσκαλό του και εξελίχθηκε στην θέση του **ιατρού** του Σουλτάνου Αμπτούλ-Μεζίντ και αργότερα διορίστηκε Κυβερνήτης Επαρχιών.

Η Anna Vivanti επισημαίνει ότι όλοι στην Κρήτη, ακόμα και οι Έλληνες, αγαπούσαν και σέβονταν τον Ισμαήλ Πασά, ο οποίος ήταν εγκατεστημένος πολλά χρόνια εκεί. Προσθέτει ότι, σε αντίθεση με άλλους πασάδες, ενθάρρυνε την γεωργία, έφτιαχνε δρόμους, τιμωρούσε τα εγκλήματα και υπήρξε δίκαιος δικαστής. **«Κάτω από την δική του μαλακή και σταθερή εξουσία, οι Έλληνες κάτοικοι έχουν σχεδόν συμφιλιωθεί στην μισητή κυριαρχία των Τούρκων και έχουν κάνει αίτηση στην Υψηλή Πύλη να δώσουν παράταση στο Πασαλίκι του.»**[379]

γράφει η Anna Vivanti το 1865, όταν έφθασε στο «μαγεμένο νησί», όπως αποκαλεί την Κρήτη. Παρατήρησε ότι οι Έλληνες και οι Τούρκοι φορούσαν τις εθνικές τους ενδυμασίες και ότι υπήρχαν και Αφρικανοί εκεί, «με ελάχιστη ενδυμασία», και ότι ελάχιστοι άνθρωποι φορούσαν την Ευρωπαϊκή ενδυμασία. Επίσης σημείωσε ότι οι Τουρκάλες μαζί με τα παιδιά τους και τις μαύρες σκλάβες τους κάθονταν χωριστά από τους άνδρες, όταν βρίσκονταν έξω. Ήταν σκεπασμένες με σατέν κάπες [cloaks], τα κεφάλια τους και το πρόσωπό τους καλυμμένα με λευκά πέπλα, και άκουγαν την μουσική της μπάντας.

[378] Ibid., σελ. 51. [63]

[379] Ibid., σελ. 52. [63]

Η Vivanti, που επισκεπτόταν τακτικά το σαράι και το χαρέμι του Ισμαήλ Πασά,[380] επισημαίνει ότι ο κυβερνήτης αυτός είχε μόνο μία σύζυγο, η οποία είχε **Ελληνική καταγωγή**, και ο πατέρας της οποίας είχε και εκείνος **Ελληνική καταγωγή**.[381] Μας πληροφορεί, επίσης, ότι ο Ισμαήλ Πασάς επιθυμούσε να παντρεύσει την κόρη του, η οποία μιλούσε και την Ελληνική γλώσσα, με έναν άνδρα που θα έπαιρνε μόνο μία σύζυγο, και ότι στο χαρέμι του δεν υπήρχαν «οι τρομακτικοί αρσενικοί σκλάβοι [ευνούχοι] που με αηδίασαν τόσο σε μερικά χαρέμια που επισκέφθηκα μετά.»[382]

Στο χαρέμι του Ισμαήλ Πασά, η Vivanti γνώρισε την δεσποινίδα **Ελισάβετ Κονταξάκη**,[383] η οποία ήταν η δασκάλα της κόρης του Ισμαήλ Πασά,[384] και την οποία περιγράφει ως «μία αξιόλογη γυναίκα»,[385] που οι κάτοικοι αποκαλούσαν «η Δεσποινίδα Ελισάβετ της Κρήτης» και «το θαύμα και την έκπληξη όλων των κατοίκων» (Mdlle. Elizabeth Konta Xaki, or 'Elizabeth of Crete'). Η περιηγήτρια δημιούργησε στενές σχέσεις με την δεσποινίδα Ελισάβετ Κονταξάκη, για την οποία παρατηρεί, ότι είχε συμβάλλει πολύ στο να κάνει την παραμονή της στην Κρήτη ενδιαφέρουσα και εκπαιδευτική, διότι ήταν πάντα πρόθυμη και η πιο ικανή να της παρέχει πληροφορίες σχετικά για την Κρήτη και τους κατοίκους της από οποιονδήποτε άλλον.

3.11.1 «Η Ελισάβετ της Κρήτης», «θερμή πατριώτισσα»[386] και σύμβουλος του Ισμαήλ Πασά και των Ελλήνων ανταρτών.

Η Ελισάβετ Κονταξάκη, η οποία γεννήθηκε στην Κρήτη, αλλά εκπαιδεύθηκε στην Αθήνα[387] στην σχολή των Αμερικανών ιεραποστόλων Χίλλ (Mr. and Mrs. Hill), **«περπατάει και ταξιδεύει μόνη, προστατευμένη μόνο από τον σεβασμό όλων. Η παιδεία της και οι ευρύτατες γνώσεις της θα προκαλούσαν την προσοχή σε οποιοδήποτε χώρα της Ευρώπης. Είναι φυσικό, λοιπόν, ότι σε ένα νησί, όπου λίγες γυναίκες ξέρουν να διαβάζουν και να γράφουν, εκείνη αποτελεί το θαύμα και την έκπληξη όλων των κατοίκων, και κατέχει ένα πολύ διακεκριμένο κύρος και θέση επιρροής. Οι Έλληνες επαναστάτες/αντάρτες (rebels), ο τρόμος της Τούρκικης κυβέρνησης την σέβονται, και πάνω από μία φορά την έχουν συμβουλευθεί και έχουν ακολουθήσει τις οδηγίες της, διότι γνωρίζουν ότι είναι θερμή πατριώτισσα.»**[388]

Εξαιρετικά αποκαλυπτική είναι η δήλωση της Vivanti, σύμφωνα με την οποία, «Ο πασάς σχεδόν πάντα ζητάει την γνώμη της πάνω στα μεταρρυθμιστικά μέτρα που επιθυμεί να συστήσει, διότι γνωρίζει καλά ότι εκείνη μπορεί να κρίνει την σημασία και την χρησιμότητά τους, και ότι δεν είναι εχθρική στην κυβέρνηση του σουλτάνου. Έχει γράψει περισσότερες από μία φορά στον Μεγάλο Βεζίρη στην Κωνσταντινούπολη, και οι παρατηρήσεις-υποδείξεις της έχουν λάβει πάντα την προσοχή που αξίζουν. Έχει έναν ευθύ και ατρόμητο τρόπο να δηλώνει την γνώμη της, που αποτελεί μοναδική αντίθεση στο **δουλικό** τρόπο των συμπατριωτισσών της.»[389]

---

[380] Ibid., σελ. 52. [63]
[381] Ibid., σελ. 53. [63]
[382] Ibid., σελ. 60. [63]
[383] Ibid., σελ.60. [63]
Mdlle. Elizabeth Konta Xaki, or 'Elizabeth of Crete'.
[384] Ibid., σελ. 53. [63]
[385] Ibid., σελ. 61. [63]
[386] Ibid., σελ. 61. [63]
[387] 'at the Hill School in Athens.'
[388] Ibid., σελ. 61. [63]
[389] Ibid., σελ. 61. [63]
'THE REBELLIOUS GREEK MOUNTAINEERS, THE TERROR OF THE TURKISH GOVERNMENT, RESPECT HER, and have more than once consulted her, and listened to her advice, for they know that she is a warm patriot, while the Pasha seldom fails to ask

«Ζει μόνη με την ηλικιωμένη μητέρα της και μία υπηρέτρια, σε ένα μικρό σπίτι, σε ένα στενό δρόμο, αλλά το δωμάτιό της που βλέπει μέσα σε ένα μικρό κήπο, είναι μεγάλο και ευχάριστο. Πάνω από το **γραφείο** της [writing table] κρέμεται ένα ευχάριστο πορτραίτο την Βασίλισσας, δώρο από μια Αγγλίδα φίλη [ή έναν Άγγλο φίλο]. Η διακόσμηση του δωματίου της αποτελείται από μερικές ενδιαφέρουσες αρχαιότητες από μάρμαρο ή τερακότα που βρέθηκαν στην Κρήτη. Η **μεγάλη βιβλιοθήκη** της είναι γεμάτη βιβλία στην κλασσική και στην σύγχρονη γλώσσα. Εγώ, που δεν είμαι καθόλου σοφή, κοίταζα με δέος και σεβασμό τις μακρινές σειρές των Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων, που, αναμφισβήτητα, έστεκαν εκεί όχι για διακόσμηση, αλλά είχαν τακτικά μελετηθεί και χρησιμοποιηθεί. Για εμένα υπήρξε μία πολύ ενδιαφέρουσα σύντροφος και θα θυμάμαι πάντα την Δεσποινίδα Ελισάβετ της Κρήτης με αισθήματα ενδιαφέροντος και αγάπης….»[390]

Όσον αφορά την πρώτη επίσκεψη της Anna Vivanti στο χαρέμι του Ισμαήλ Πασά, σημειώνει ότι ενοχλήθηκε πολύ όταν έφθασε στην είσοδο του χαρεμιού του όταν ένας ηλικιωμένος γκριζομάλλης Τούρκος με γενειάδα άνοιξε την πόρτα από την εξωτερική πλευρά της με ένα μεγάλο κλειδί[391] και την κλείδωσε ξανά αμέσως μόλις εκείνη πέρασε μέσα, υπογραμμίζοντας «Πρέπει να ομολογήσω ότι δεν μου άρεσε πολύ ο τρόπος με τον οποίον αυτός ο αυστηρός ηλικιωμένος άνδρας, που είχε μαχαίρια και πιστόλια στην ζώνη του, είχε κλείσει τον εξωτερικό κόσμο πίσω μου…»[392]

Δεν υπήρχαν ευνούχοι για να την υποδεχθούν, όπως συνηθιζόταν στα χαρέμια αυτής της κοινωνικής τάξης. Πρώτη φορά περιηγήτρια διασχίζει ασυνόδευτη και μόνη τον χώρο, μέχρι να φθάσει στην πόρτα του χαρεμιού, που της είχε υποδείξει ο φύλακας-θυρωρός της οικίας. Μόλις έφθασε στην είσοδο την υποδέχθηκαν πολλές γυναίκες, ντυμένες με την Τούρκική ενδυμασία και οι πρώτες Μουσουλμάνες, που είδε στην Κρήτη, χωρίς πέπλα ('veils'). Την συνόδευσαν επάνω στα σκαλοπάτια που οδηγούσαν σε ένα μεγάλο σαλόνι και μόλις ανέβηκε τις σκάλες **την υποδέχθηκε** εκεί **ο ίδιος ο Ισμαήλ Πασάς** και την οδήγησε σε ένα μεγάλο διαμέρισμα με πολλά ντιβάνια ολόγυρα, αλλά χωρίς άλλη επίπλωση. Άφησε την Vivanti εκεί μόνη της, και γύρισε αμέσως με δύο άλλες κυρίες, μία όμορφη και νέα κοπέλα, ντυμένη με την Τούρκικη ενδυμασία, την οποία συνέστησε ως η κόρη του και «μία μεσήλικοι κυρία ντυμένη με Ευρωπαϊκά ρούχα, η οποία είχε χλωμό πρόσωπο, δύο μεγάλα διαπεραστικά μαύρα μάτια …. που την συνέστησε, ως η Δεσποινίδα Ελισάβετ.»[393]

Η περιηγήτρια διέκρινε, ότι τα παράθυρα του χαρεμιού ήταν ερμητικά κλειστά, γεγονός που δεν επέτρεπαν καθόλου αέρα και ελάχιστο φως να εισχωρήσουν στον χώρο.[394] Υπήρχαν πόρτες που οδηγούσαν σε ευρύχωρες αίθουσες ή ταράτσες, που έβλεπαν στο προαύλιο, ή στους μικρούς εσωτερικούς κήπους οι οποίες πάντα έμεναν ανοιχτοί. Στο διαμέρισμα που βρισκόταν η Anna Vivanti εμφανίσθηκε ένα πλήθος από σκλάβες, οι περισσότερες μικρά παιδιά. Μερικές ήταν πλούσια ντυμένες και η ομορφότερη ήταν μία μικρή Κιρκάσια, περίπου δώδεκα ετών, η οποία ήταν η

---

her opinion on the measures of reform he wishes to introduce, as he knows how well she can judge of their importance and utility. and that she is not hostile to the Government of the Sultan. She has written more than once to the Grand Vizier in Constantinople. and her communications have always received the attention they deserve.'

[390] Ibid., σελ. 62-63. [63]

[391] Ibid., σελ. 53. [63]

[392] Ibid., σελ. 53. [63]

[393] Ibid., σελ. 53. [63]- 'Mdlle. Elizabeth'.

[394] Ibid., σελ. 53. [63]

ευνοούμενη της συζύγου του πασά, και ήταν ντυμένη με ροζ μετάξι, και φορούσε ένα στεφάνι με λουλούδια στο κεφάλι της.

Όσον αφορά την μπουγιούκ χανούμ, την πρώτη κυρία και μοναδική σύζυγο του Ισμαήλ πασά, το ένδυμά της ήταν κατασκευασμένο ολόκληρο από **πράσινο** μετάξι και διακοσμημένο με βελούδο. Στο κεφάλι της φορούσε ένα στρογγυλό μαύρο καπέλο, «που έμοιαζε με εκείνα που φορούν στην Αγγλία, είχε λεπτά λευκά φτερά τοποθετημένα επάνω του με ένα διαμαντένιο στολίδι, και στο στήθος της έλαμπε μία καρφίτσα με την μινιατούρα του πατέρα της», ο οποίος ήταν Ελληνικής καταγωγής. Όσον αφορά την διαμαντένια καρφίτσα της μπουγιούκ χανούμ, παρατηρεί ότι «ήταν δεμένο με διαμάντια, που μία βασίλισσα θα λιμπιζότανε. Αυτό το υπέροχο κόσμημα αρχικά εμπεριείχε το πορτραίτο του πρώην Σουλτάνου [Αμπτούλ-Μεζίντ], ο οποίος το είχε χαρίσει στον σύζυγό της.»[395]

Μετά από τις συστάσεις ο Ισμαήλ Πασάς αποχώρησε από το χαρέμι του και άφησε τις γυναίκες μόνες. Εκείνη την στιγμή η Ελληνίδα, που ονομαζόταν δεσποινίς Ελισάβετ, πλησίασε την περιηγήτρια και της μίλησε στην Αγγλική γλώσσα. Όπως ήδη αναφέραμε, ήταν πρώην μαθήτρια των σχολείων των Αμερικανών Ιεραπόστολων στην Αθηνά[396] και **«όπως οι περισσότεροι Ελληνες, που έχουν μεγάλο ταλέντο στην απόκτηση της ξένης γλώσσας, μιλούσε πολύ καλά και με ευχέρεια.»**[397]

Η κόρη του Ισμαήλ Πασά, η δεσποινίδα Λεϊλά [Mdlle. Leila], χάρη στην Κρητικιά δασκάλα της, «την Ελισάβετ της Κρήτης»[398] μιλούσε και εκείνη την **Ελληνική** γλώσσα καθώς και την **Γαλλική**. «Συχνά μου έχουν πει, και είναι σε κάποιο σημείο δυστυχώς γεγονός, ότι οι Τουρκάλες, ακόμα και οι σύζυγοι και οι κόρες των Πασάδων, δεν ξέρουν να διαβάζουν και να γράφουν. Πόσο εξεπλάγην και ευχαριστήθηκα, λοιπόν, όταν ανακάλυψα ότι η Λεϊλά δεν γνώριζε μόνο την δική της γλώσσα άριστα, αλλά και την Ελληνική και την Γαλλική...»,[399] επισημαίνει έντονα η Vivanti.

Όπως και η δασκάλα της, η Λεϊλά Χανούμ είχε και εκείνη πολλά βιβλία, μεταξύ των οποίων η Vivanti επισήμανε την **Βίβλο** μεταφρασμένη στην Τούρκικη γλώσσα, και το Γαλλικό φιλολογικό έργο του 18ου αιώνα, **"Paul et Virginie"**[400]. Επίσης, η Λεϊλά τραγούδησε και έπαιξε **πιάνο** προς τιμή της καλεσμένης, στο οποίο «είχε εκπαιδευθεί καλά στην Κωνσταντινούπολη,» όπως υπογραμμίζει η Αγγλίδα περιηγήτρια. Το πιάνο, παρατηρεί, ήταν από την Βιέννη και προς τιμή της Αγγλίδας επισκέπτριας, δηλαδή της Vivanti, η Λεϊλά Χανούμ έπαιξε το «"God save the Queen."»[401].

3.11.2 Ελληνικά τραγούδια, η Βίβλος και ένα πιάνο μέσα στο χαρέμι του Ισμαήλ Πασά το 1865.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η πληροφορία της Αγγλίδας περιηγήτριας Vivanti, σύμφωνα με την οποία ο Ισμαήλ Πασάς επέστρεψε στο

---

[395] Ibid., σελ. 55-56. [63]
[396] Η σχολή Χιλλ λειτουργεί στην Πλάκα σήμερα.
[397] Ibid., σελ. 56. [63]
[398] Ibid., σελ. 60. [63]
[399] Ibid., σελ. 56. [63]
[400] Το έργο, Paul et Virginie, 'un roman chretien', ανήκει στον Γάλλο συγγραφέα του 18ου αιώνα, Bernardin de Saint Pierre.
[401] [63] Anna Vivanti, 1865.
A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865. [63], σελ. 56.

χαρέμι και ζήτησε από την κόρη του την Λεϊλά να τραγουδήσει μερικά Ελληνικά τραγούδια. Συγκεκριμένα η Vivanti γράφει :

«Επιτέλους ο πατέρας της ζήτησε να τραγουδήσει μερικά Ελληνικά τραγούδια. Τα λόγια και η μουσική ήταν τελείως άγνωστα σε εμένα, όμως ακούγονταν πολύ μελαγχολικά, και το αίσθημα αυτό με κατείχε τόσο, που μου ήταν αδύνατον να το συγκαλύψω. Εδώ τραγουδούσε το καημένο μικρό πουλάκι, το οποίο, αν και τα κάγκελα του κλουβιού του ήταν επιχρυσωμένα, και ο αφέντης της τρυφερός και καλός, ήταν **μία ισόβια φυλάκιση.**[402] Πριν περάσει πολύς καιρός θα αλλάξει αφέντη βεβαίως, δηλαδή θα την παντρέψουν με έναν άνδρα, που ελπίζουμε θα την αγαπά, αλλά **δεν θα της χαρίσει ποτέ πάνω από ένα ασήμαντο κομμάτι της παρουσίας του.** Τουλάχιστον θα μπορεί να ελπίζει ότι θα είναι η μόνη σύζυγός τους, **διότι η δεσποινίδα Ελισάβετ μου είπε ότι ο Πασάς δεν θα δώσει την πολύτιμη κόρη του παρά μόνο σε άνδρα που θα παντρευθεί μόνο μια γυναίκα. Και ο ίδιος ο Πασάς έχει μόνο μία σύζυγο,** με την οποία έχει αποκτήσει τρία παιδιά. Η μεγαλύτερη [κόρη του] είναι η σύζυγος του Καντρί Μπέη (Kadri Bey), μετά είναι η Λεηλά Χανούμ, και ο Φουάντ Μπέης (Fuad Μπέη), ένα ωραίο παιδί δεκατεσσάρων ετών, η ελπίδα και η υπερηφάνεια του πατέρα του, που λαμβάνει μία άριστη μόρφωση.»[403] Όταν τελείωσε τα τραγούδια της η Λεϊλά Χανούμ, η περιηγήτρια εξέφρασε θερμά την ευχαρίστησή της και την έκπληξή της στον πατέρα του κοριτσιού «ο οποίος, επίσης, έμοιαζε πολύ ευχαριστημένος.»[404]

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτίμηση της Vivanti, όσον αφορά τον **θεσμό του χαρεμιού,** για τον οποίο γράφει: **«Πόση ευχαρίστηση (pleasure) και ευτυχία στερεί από αυτόν τον λαό αυτό το απαίσιο/βδελυρό σύστημα της απομόνωσης...»**[405]

Η Λεϊλά χανούμ, όπως μας πληροφορεί η Vivanti, είχε χαρεί τόσο πολύ να δει άνθρωπο εκτός χαρεμιού, που της πρόσφερε τρεις φορές αναψυκτικά, γλυκό του κουταλιού, καφέ και σερμπέτι, **«πράγμα που κάνουν οι Τουρκάλες, όταν επιθυμούν να τιμήσουν τις επισκέπτριές τους, και τα σερβίρουν μετά από μεγάλα διαστήματα, χειρονομία που δείχνει ότι επιθυμούν να παρατείνουν την παραμονή της επισκέπτριας. Μου ζήτησε να έρχομαι τακτικά (στο χαρέμι), να φέρνω τις εργασίες μου ή το βιβλίο μου και να κάθομαι όσο επιθυμώ.»**[406]

Η περιηγήτρια επισκέφθηκε την κόρη του κυβερνήτη πολλές φορές και παρατηρώντας τις σκλάβες και τις χανούμ του χαρεμιού γενικά

---

[402] Ibid., σελ. 57-58. [63]
[403] Ibid., σελ. 57-58. [63]
[404] Ibid., σελ. 58. [63]
[405] Ibid., σελ. 58-59. [63] :
"Of how much pleasure and HAPPINESS THIS ABOMINABLE SYSTEM OF SECLUSION DEPRIVES THESE PEOPLE. We all know, that however much the fortunate husband of a beautiful clever and virtuous wife may love and admire her, his love and admiration are again and again stimulated by seeing her inspire similar sentiments in others. He cannot become indifferent to her charms, while he witnesses the impression they make upon others. But suppose this paragon to be locked up, and [63,p.58) her husband never to see her except in a tete a tete. She may be faultlessly beautiful and exquisitely dressed, he is accustomed to it, and it strikes him no more. The wonderful intelligence of his firstborn, the droll saying of his little one, which every father delights in showing off before his astonished friends, all these and numberless other joys, he must forego. The life with his family loses all charm. it becomes, but no, will not describe what it becomes, for that is disgusting. The desire of the Turk to separate his wife from the rest of the world, goes so far, that he even dislikes to hear her mentioned. Mr. A___our host, told me, that he once inquired of a husband after the health of his wife, who was reported to be very ill, when the Turk, who usually was a polite and amiable man, at once looked dark and suspicious, while he answered with a scowl, "What is my wife to You, Do you know her, that you ask after her;"
[406] Ibid., σελ. 59. [63]

ευχαριστούσε τον θεό που είχε γεννηθεί «ελεύθερη γυναίκα σε Χριστιανική χώρα.»[407]

Η Vivanti έφυγε από τα Χανιά (Canea) στις 17 Απριλίου του 1865, έκανε μία σύντομη επίσκεψη στην Κέρκυρα (Candia),[408] και στην συνέχεια επισκέφθηκε την Σμύρνη και την Κωνσταντινούπολη. Στην Κωνσταντινούπολη,[409] όπως και στην Κρήτη, η Άννα Vivanti ήθελε να δει και εκεί πως ζούσαν οι έγκλειστες γυναίκες, μέσα στα χαρέμια, και έτσι ο σύζυγός της εξασφάλισε τις απαραίτητες συστάσεις σε διάφορα χαρέμια.[410]

3.12 Στο Χαρέμι ενός «πραγματικού Μουσουλμάνου»,[411] του πρώην Υπουργού Παιδείας, Σαμί Πασά στην Κωνσταντινούπολη, το 1865 [ευγενική φιλοξενία].

Η Anna Vivanti, που επιθυμούσε να επισκεφθεί ορισμένα χαρέμια των πασάδων της Κωνσταντινούπολης, το 1865, αρχικά συνόδευσε τον σύζυγό της στην επίσκεψή του στον Ομέρ Πασά (Omer Pasha) «τον μεγάλο στρατιώτη της Τούρκικής Αυτοκρατορίας,[412] που όπως μας πληροφορεί, είχε Γερμανική καταγωγή, **όμως αυτός ο πασάς δεν της επέτρεψε να μπει στο δικό του χαρέμι**, σε αντίθεση με τον Σαμί Πασά (Sami Pasha).

«Μόνο όταν επισκέφθηκα των Σαμί Πασά (Sami Pasha), ήξερα ότι βρισκόμουν με έναν πραγματικό Μουσουλμάνο»[413] γράφει η περιηγήτρια. Ο Σαμί Πασάς ήταν ο πρώην Υπουργός Παιδείας, ο οποίος κατοικούσε σε μία ωραία έπαυλη στην Κωνσταντινούπολη.[414] Υπήρξε, επίσης, και κυβερνήτης πολλών επαρχιών, και

---

[407] Ibid., σελ. 60. [63]

[408] Ibid., σελ. 88. [63]

[409] Ibid., σελ. 93-95. [63]
Στην Κωνσταντινούπολη, το 1865, η περιηγήτρια δεν εντυπωσιάστηκε από τα ξύλινα σπίτια της Ευρωπαϊκής συνοικίας στο Πέραν, και ούτε από τα ξύλινα παλάτια του «Σταμπούλ». Εντυπωσιάσθηκε και ενθουσιάστηκε, όπως τονίζει, από την «ποικιλία» των ανθρώπων που κυκλοφορούσαν στους δρόμους και συστήνει στους ζωγράφους, που δεν έχουν θέματα ζωγραφικής ή που ψάχνουν για θέματα, να επισκεφθούν την Κωνσταντινούπολη και να κάνουν περίπατους στους δρόμους του Πέραν και στο Παζάρι, και να παρακολουθήσουν καϊκτζίδες ('Kaiktchi ή boatman'), τους χαμάληδες, ('Hammal, or porter'), τις Τουρκάλες μέσα στις άμαξές τους κλπ.

[410] Ibid., σελ. 100-101, 108-109. [63]
Οι περιηγήτριες δημιουργούσαν σχέσεις με γυναίκες όλων των εθνικοτήτων, ένα θέμα, το οποίο θα μπορούσε να αποτελέσει ξεχωριστή μελέτη. Πριν διεισδύσει στα χαρέμια των Πασάδων της Κωνσταντινούπολης, η Vivanti επισκέφθηκε μία Ελληνίδα, την κυρία Κομνηνού [Mme. Conemenos], την οποία είχε γνωρίσει στο ατμόπλοιο από την Κέρκυρα στην Σύρο. Εκείνη την εποχή έμενε με τους γονείς της, στο Yeni Keui, «ένα από τα ωραιότερα χωριά του Βοσπόρου», όπου ο πατέρας της ο κύριος Αριστάρχης Κομνηνός (M. d' Aristarchi Conemenos), είχε ένα ωραίο παλάτι, που ήταν δώρο του πρώην Σουλτάνου Αμπτούλ-Μεζίντ, κάτω από του οποίου την εξουσία ο κ. Αριστάρχης, ο οποίος ήταν ο αδελφός του Πρίγκιπα της Σάμου, κατείχε υψηλά αξιώματα στο κράτος. Όσον αφορά τις Ελληνίδες της Κωνσταντινούπολης, παρατήρησε ότι διαμόρφωναν μεγάλη αντίθεση, σε σχέση με τις Μουσουλμάνες, όταν της παρατηρούσε ενώ την προσπερνούσαν στους δρόμους. Οι ενδυμασίες των Ελληνίδων ήταν επηρεασμένες από την Παριζιάνικη μόδα και είχαν χαρούμενα χρώματα. Αν και οι Ευρωπαίοι, τονίζει η περιηγήτρια, εθεωρούσαν την αγάπη για ζωντανά και χαρούμενα χρώματα χυδαία και βάρβαρα, κάτω από τον καθαρό γαλάζιο ουρανό και της φύσης της περιοχής αυτής όλα βρίσκονταν σε αρμονία. Σε αντίθεση με την Ελληνίδα που είχε την πιο χαρούμενη φιγούρα μέσα στο πλήθος, οι Αραβίδα είχε την πιο «μελαγχολική και πλήκτική.» Ήταν τελείως και πυκνά καλυμμένη, προκαλώντας την αίσθηση ότι ασφυκτιεί. «Το Τούρκικο πέπλο ('veil'), στην Κωνσταντινούπολη, αποτελεί πρόσχημα, ενώ το Αραβικό πέπλο (veil) είναι πραγματικότητα.» Ιδού ορισμένες από τις περίεργες, αλλά γραφικές φιγούρες, που συναντάμε, όπως σημειώνει η Vivanti, στους περιπάτους στους δρόμους του Πέραν ή του «Σταμπούλ», όπως οι παπάδες, η ποικιλία των ενδυμάτων, οι Πέρσες, οι Εβραίοι, οι 'Chaldeans', οι φτωχοί ζητιάνοι, τα πολλά αδέσποτα σκυλιά κλπ.

[411] Ibid., σελ. 110. [63]

[412] Ibid., σελ. 109. [63]

[413] Ibid., σελ. 110. [63]

[414] Ibid., σελ. 110. [63]

όπως γράφει η περιηγήτρια, «στην Κρήτη ακόμα τον θυμούνται», υπογραμμίζει ότι ο Σαμί Πασάς ήταν κυβερνήτης της Κρήτης, όταν οι Έλληνες είχαν απειλήσει να ξεκινήσουν μία νέα εξέγερση την οποία εκείνος κατάφερε να αναστείλει.[415]

Η περιηγήτρια παρακάλεσε τον Σαμί Πασά να γνωρίσει τις κυρίες του σπιτιού του. **«Δεν μπορούσα σε αυτήν την περίπτωση να ζητήσω να δω την σύζυγό του, διότι είχε δύο νόμιμες συζύγους. Δεν συμβαίνει τακτικά οι Τούρκοι να έχουν πάνω από μία σύζυγο, εν μέρει πιστεύω επειδή συμπεριλαμβάνει μεγάλες δαπάνες, η κάθε σύζυγος έχει τελείως ξεχωριστές εγκαταστάσεις, με μεγάλες σουίτες διαμερισμάτων και πολλούς αρσενικούς** (ευνούχοι) **και θηλυκούς σκλάβους και υπηρέτες.»**[416]

Αφού η επίσκεψή της ανακοινώθηκε στις έγκλειστες γυναίκες, ο γιος του Σαμί Πασά, που ήταν περίπου 17 ετών, συνόδευσε ο ίδιος την περιηγήτρια στο χαρέμι. Όλες οι πόρτες είχαν ξεκλειδωθεί πριν φθάσουν και μόλις μπήκε η περιηγήτρια είδε την πρώτη σύζυγο του πασά, η οποία την οδήγησε η ίδια σε ένα άλλο δωμάτιο. Ήταν περίπου 35 ετών και η μητέρα του νεαρού, που την συνόδευσε εκεί και ο οποίος εκτελούσε τα χρέη του διερμηνέα. Η περιηγήτρια παρατηρεί, ότι αυτή η μπουγιούκ χανούμ φορούσε **πράσινο** μεταξένιο ένδυμα και πολλά πολύχρωμα μαντήλια γύρω από το κεφάλι της.[417] Εδώ πρέπει να επισημάνουμε ότι το χρώμα πράσινο είχαν δικαίωμα να το φορούν μόνο οι Μουσουλμάνοι, οι πιστοί και όχι η άλλοι λαοί της Οσμανικής/Οθωμανικής κοινωνίας.[418]

Ακολούθησαν οι συνηθισμένες τυπικές ερωτήσεις των έγκλειστων γυναικών, δηλαδή την ρώτησαν για την υγεία της, αν ήταν παντρεμένη, πόσα παιδιά είχε, τις ηλικίες τους κλπ. Μετά από λίγο έφθασε η δεύτερη σύζυγος του πασά, ντυμένη όπως και η πρώτη, η οποία κάθισε και εκείνη στο ντιβάνι απέναντί τους και επανέλαβε την ίδια σειρά ερωτήσεων. Και οι δύο χανούμ, όπως μας πληροφορεί η περιηγήτρια, είχαν πολλά παιδιά.[419]

Η Vivanti παρατήρησε κάτι το μοναδικό στο χαρέμι του Σαμί Πασά. **Κάτι που δεν παρατήρησε, ή τουλάχιστον δεν ανέφερε καμμία άλλη περιηγήτρια. Τα παράθυρα δεν ήταν καφασωτά, δηλαδή δεν ήταν ερμητικά κλειστά, καλυμμένα με καφάσια ή πλέγματα.** Πρόσεξε, επίσης, ότι υπήρχαν πολλές σκλάβες οι οποίες φορούσαν πολύ ωραίες ενδυμασίες και πολύτιμα κοσμήματα, οι περισσότερες από τις οποίες ήταν **Κιρκάσιες.** Γενικά παρατηρεί, ότι την δέχθηκαν με μεγάλη **ευγένεια** και, όπως συνηθιζόταν, της προσέφεραν καφέ.[420] Στην συνέχεια της προσέφεραν για δεύτερη φορά καφέ, γλύκά, λεμονάδα και πάλι καφέ, πράγμα που σύμφωνα με την Walker και την Vivanti έδειχνε ιδιαίτερη τιμή στην προσκεκλημένη, επειδή ήταν ένδειξη που σήμαινε ότι επιθυμούσαν να παρατείνουν την παραμονή της επισκέπτριας στο χαρέμι.

---

[415] Ibid., σελ. 111. [63]
[416] Ibid., σελ. 112. [63]
[417] Ibid., σελ. 112. [63]
[418] Βλέπε Κεφάλαιο V
[419] [63] Anna Vivanti, 1865.
A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865, [63]. σελ. 113.
[420] Ibid., σελ. 113. [63]

3.13 Μετάνιωσε πικρά[421] στο χαρέμι ενός ακόμα «πραγματικού Μουσουλμάνου», του 'ανακτοσύμβουλου' Σουφί Μπέη (Suphy Bey) στην Κωνσταντινούπολη, το 1865 [ανατριχιαστικά παγερή υποδοχή και φιλοξενία].

Ο Σαμί Πασάς πρότεινε στην Anna Vivanti και στον σύζυγό της να επισκεφθούν τον γιο του, τον Σουφί Μπέη (Suphy Bey) για να δουν την αρχαία συλλογή του. Συγκεκριμένα η Vivanti γράφει: «Ο Σαμί Πασάς πριν φύγουμε είπε,' πρέπει να πατε να δείτε την αρχαία συλλογή του γιου μου' και επειδή είχαμε ήδη ακούσει από άλλους ότι πρόκειται για μία από τις καλύτερες συλλογές του είδους στην Τουρκία...εκμεταλλευθήκαμε την πρόσφορά του Σαμί Πασά να ανακοινώσει την επίσκεψή μας στο γιο του, και πήγαμε να τον δούμε την επόμενη ημέρα.»[422]

Ο Σουφί Μπέης, όπως μας πληροφορεί η Αγγλίδα περιηγήτρια, είχε εκπαιδευθεί στη αυλή του Μεχεμέτ Αλί, του Μεγάλου Βεζίρη της Αιγύπτου, και το 1865 ήταν 'Ανακτοσύμβουλος', όπως και ο πατέρας του, και ένας ισχυρός άνδρας της Υψηλής Πύλης, «αλλά δεν άφησε ποτέ το ιερό έδαφος του Ισλάμ και είναι πραγματικός Μουσουλμάνος. Μιλάει πολύ λίγο την Γαλλική και το πρώτο πράγμα που μου προσέφερε ήταν μία πίπα, και όταν αρνήθηκα, με ρώτησε εάν προτιμούσα τσιγάρο, αλλά ακόμα και αυτό αναγκάσθηκα να αρνηθώ.»[423]

Μεγάλη ευχαρίστηση ένοιωσε η Vivanti όταν είδε την συλλογή του και όταν εξέτασε τις **Ελληνικές αρχαιότητες.**[424] Δεν μας παρέχει, όμως, πληροφορίες, όσον αφορά αυτά τα αρχαία ευρήματα, δηλώνει μόνο την ύπαρξή τους. Η περιηγήτρια, εκμεταλλεύθηκε την γνωριμία και παρακάλεσε τον Σουφί Μπέη, όπως είχε κάνει και στην περίπτωση του πατέρα του, να την συστήσει στο χαρέμι του, πράγμα που υπογραμμίζει **μετάνιωσε πικρά**!

Όπως επισημαίνει η Vivanti, το χαρέμι του Σουφί Μπέη ήταν ένα αυτόνομο παλάτι, ένα τελείως **ξεχωριστό** οικοδόμημα. Εγκατέλειψαν το σελεμλίκι του πασά, το οποίο και αυτό ήταν ένα ξεχωριστό παλάτι, και διέσχισαν δύο κήπους μέχρι να φθάσουν στο χαρέμι. Ένας μαύρος ευνούχος που κρατούσε τα κλειδιά του χαρεμιού έπρεπε να ξεκλειδώσει πολλές βαριές πόρτες πριν μπουν. **Ο Σουφί Μπεή συνόδευσε ο ίδιος** την Vivanti στο χαρέμι του, διατάζοντας τις σκλάβες του να ενημερώσουν τις συζύγους του για την επίσκεψη. Μετά από αρκετή ώρα εμφανίσθηκε η πρώτη χανούμ, η οποία υποδέχθηκε την περιηγήτρια, **«με ένα πρόσωπο ανατριχιαστικά παγερό»,**[425] όπως υπογραμμίζει η ίδια.

Η χανούμ κάθισε στην άλλη άκρη του δωματίου και δεν απηύθυνε κανένα άλλο λόγο στην περιηγήτρια, εκτός από μία ευγενική ερώτηση σχετικά με την υγεία της, ενώ ο Μπέης κάπνιζε ένα τσιμπούκι το οποίο του είχε φέρει ένα μικρό κοριτσάκι, η κόρη του. **Επικρατούσε απόλυτη ησυχία.** Τελικά ο μπέης σηκώθηκε και έφυγε από το δωμάτιο και επέστρεψε μετά από λίγο κρατώντας από το χέρι μία όμορφη δεκαεξάχρονη την οποία σύστησε ως κόρη της πρώτης χανούμ, και η οποία έμοιαζε και εκείνη να είχε έρθει χωρίς την θέλησή της,[426] όπως παρατήρησε η Vivanti. Ο πατέρας οδήγησε την

[421] Ibid., σελ. 115. [63]
[422] Ibid., σελ. 114. [63]
[423] Ibid., σελ. 114. [63]
[424] Ibid., σελ. 114-115. [63]
[425] Ibid., σελ. 115. [63]
[426] Ibid., σελ. 115. [63]

κόρη του στο πιάνο και εκείνη άρχισε να παίζει. Η περιηγήτρια ενοχλήθηκε αφάνταστα από τον ήχο της Τούρκικης μουσικής, όπως πολλές δυτικές περιηγήτριες, πριν και μετά από αυτήν. Μόλις τελείωσε η κοπέλα, σερβιρίσθηκε πικρός καφές και η περιηγήτρια αφού δοκίμασε τον καφέ, σηκώθηκε και ζήτησε από τον οικοδεσπότη της να φύγουν.

«Όταν βρισκόμουν μόνη πάλι με τον σύζυγό μου, αναρωτήθηκα αν είχα κανένα δικαίωμα να αισθάνομαι θυμό, οργή, ή ακόμα και απλή ενόχληση λόγω της παγερής υποδοχής αυτών των γυναικών. Έβαλα τον εαυτόν μου στην θέση τους και σκέφθηκα ότι έπρεπε να εκπλαγώ που (αυτές οι γυναίκες) συγκρατήθηκαν από την απόλυτη αγένεια απέναντι μου, και τουλάχιστον τήρησαν τους κανόνες της ευγένειας. Εμείς θα θέλαμε οι δικοί μας σύζυγοι να υποδέχονται ξένες κυρίες στα διαμερίσματά τους (στο σελεμλίκι, έναν χώρο που απαγορεύεται η είσοδος στις ίδιες), και όταν τους ευχαριστεί να τις φέρνουν ως επισκέπτριες για ένα τέταρτο της ώρας να μας δουν, και να είμαστε υποχρεωμένες να τις μιλούμε όλη την ώρα σε μία γλώσσα την οποία δεν καταλαβαίνουμε λέξη[427] και μετά να μας αφήνουν πάλι, κλειδωμένες, θύματα της ζήλιας και του φθόνου; Πράγματι δεν είναι απαραίτητο να είσαι Τουρκάλα και κάτω από τέτοιες συνθήκες για να βασανισθείς από αυτά τα άσχημα πάθη. Αχ, θα μπορούσα να συγχωρήσω σχεδόν οτιδήποτε στους Τούρκους. Δεν θα τους καταδικάσω που έσβησαν το σήμα το σταυρού από την Αγία Σοφία, που έκαναν τον Παρθενώνα αποθήκη πυρομαχικών, ή που έσφαξαν τους Χριστιανούς, αλλά ένα πράγμα δεν μπορώ να συγχωρήσω, το ότι καταδικάζουν τις γυναίκες τους σε μία ζωή ματαιότητας, άγνοιας, ανηθικότητας, και πρόωρου θανάτου. Διότι οι Τουρκάλες, που υπήρξαν υγιείς και δυνατά κορίτσια στην ηλικία των δώδεκα ετών, όταν ακόμα απολαμβάνουν κάποια ελευθερία, πεθαίνουν σε εκατοντάδες πρόωρα από την υπέρ-κατανάλωση, μεταξύ των ηλικιών των δεκαοχτώ και τριάντα ετών, ως αποτέλεσμα του αφύσικου και ανθυγιεινού τρόπου ζωής τους.»[428]

Μετά από αυτήν την εμπειρία, η Vivanti συμβουλεύει όλες τις περιηγήτριες που πηγαίνουν στην Κωνσταντινούπολη, αν θέλουν να επισκεφθούν τα χαρέμια να το κάνουν με την συνοδεία κάποιας κυρίας που μιλάει την Τούρκικη γλώσσα, δηλαδή με γυναίκα διερμηνέα, έτσι ώστε να είναι πιο ευγενική η υποδοχή και για να αυξηθούν οι πιθανότητες της ελεύθερης συζήτησης μεταξύ των γυναικών, αντί με τον σύζυγο ως διερμηνέα.[429]

Δεκαέξι χρόνια αργότερα, θα δούμε ότι παρόμοια ή μάλλον **χειρότερη υποδοχή** έλαβε η Dowager Marchioness of Dufferin and Ava σε χαρέμι της Κωνσταντινούπολης για ακριβώς τους ίδιους λόγους.

3.13.1 Πρωτοφανής αφιλόξενη και παγερή υποδοχή στα χαρέμια του πρώην Μεγάλου Βεζίρη το 1881 και του Πέρση Πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη το 1882.

Το 1881, η Dowager Marchioness of Dufferin and Ava[430] μαζί με μία φίλη της, την κυρία Heap, πήγαν να επισκεφθούν το χαρέμι ενός πασά της

---

[427] Ibid., σελ. 116. [63]
[428] Ibid., σελ. 116-117. [63]
[429] Ibid., σελ. 117. [63]
[430] [37] THE DOWAGER MARCHIONESS OF DUFFERIN AND AVA, 1879, 1881-1884.
'MY RUSSIAN AND TURKISH JOURNALS' by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc. with illustrations. London. John Murray, Albermarle Stret, W. 1916. [37] σελ. 172-173.

Κωνσταντινούπολης, ο οποίος στο παρελθόν υπήρξε Μεγάλος Βεζίρης και ο όποιος, όπως υπογραμμίζει η περιηγήτρια, ήταν «στην πραγματικότητα» Τυνήσιος.[431]

Σε αυτό το χαρέμι συνέβη κάτι τελείως ασυνήθιστο. Κάτι που σύμφωνα με τα έθιμα της φιλοξενίας δεν παρατηρήθηκε σε κανένα άλλο χαρέμι. Δεν προσέφεραν τίποτα στις δύο επισκέπτριες, ούτε καφέ, ούτε γλυκό, ούτε τσιγάρα. Ο Πασάς μόνο διέταξε την κόρη του να παίξει πιάνο και την σταμάτησε στην μέση γιατί είπε ότι έκανε πολύ φασαρία.[432]

Μαθαίνουμε μόνο ότι η σύζυγός του πασά φορούσε Ευρωπαϊκό φόρεμα, δεν μιλούσε Γαλλικά, και ότι ο πασάς παρέμεινε στο χαρέμι κατά την διάρκεια της επίσκεψης ως διερμηνέας, γεγονός «που πάντα χαλάει την επίσκεψη σε μία Τουρκάλα κυρία», όπως υπογραμμίζει η Dowager Marchioness of Dufferin and Ava.[433] Παρατηρεί, επίσης, ότι μόλις μπήκαν στο χαρέμι, η πόρτα κλειδώθηκε και μόλις βγήκαν κλειδώθηκε ξανά και όταν έφυγαν από το χαρέμι ο πασάς τους ξενάγησε στο δικό του ανδρικό χώρο της οικίας, δηλαδή στο σελαμλίκι.[434]

Όταν υπήρχε γυναίκα διερμηνέας, ή ακόμα καλύτερα όταν η περιηγήτρια ή η επισκέπτρια γνώριζε την γλώσσα, όπως η Fanny Janet Blunt, η Μελέκ Χανούμ, η Emmeline Lott και άλλες, η επικοινωνία μεταξύ των γυναικών υπήρξε πιο ουσιαστική και όπως παρατηρήσαμε οι έγκλειστες του χαρεμιού πιο εύκολα ανοίγονταν και εκμυστηρεύονταν τις ανησυχίες τους στις περιηγήτριες.

Η συζήτηση **'φιλτράρεται'** και στο χαρέμι της συζύγου του Πέρση Πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη το 1882. Ένα χρόνο αργότερα, η ίδια περιηγήτρια επισκέφθηκε στην Κωνσταντινούπολη την σύζυγο του Πέρση Πρέσβη, με την οποία συζητούσε, αλλά και σε αυτήν την περίπτωση με την παρουσία του συζύγου της. Και σε αυτήν την περίπτωση η επίσκεψη στο χαρέμι ήταν τυπική και δεν υπήρχε καμμία ουσιαστική επικοινωνία μεταξύ των γυναικών. Όπως μας πληροφορεί η Marchioness of Dufferin and Ava, στις 18 Σεπτεμβρίου 1882, επισκέφθηκε μαζί με τις κυρίες Mrs. Wyndham και Mrs Goschen **τρία** χαρέμια. Πρώτα επισκέφθηκαν την σύζυγο του Πέρση Πρέσβη, όπου κάθισαν σε ντιβάνια, και αντί για τον καθιερωμένο καφέ ήπιαν **τσάι.**[435] **Πρώτη φορά αναφέρεται αυτή η περίπτωση, δηλαδή να προσφέρουν τσάι αντί για το καθιερωμένο καφέ.** Δεν βρήκαν την συζήτηση με την οικοδέσποινά τους πολύ ενδιαφέρουσα, διότι **«φιλτραρίστηκε»**, όπως παρατηρεί η περιηγήτρια από ένα μικρό μαύρο αγόρι ο οποίος εκτελούσε τα χρέη του διερμηνέα.[436]

Πολύ σωστά πρότεινε στις περιηγήτριες το 1865 η Vivanti, εάν δεν γνώριζαν την γλώσσα, να συνοδεύονται πάντα από γυναίκα διερμηνέα.

---

[431] Ibid., σελ. 172. [37]
[432] Ibid., σελ. 173. [37]
[433] Ibid., σελ. 173. [37]
[434] Ibid., σελ. 173. [37]
[435] Ibid., σελ. 227. [37]
[436] Ibid., σελ. 227. [37]

3.14 Σε χαρέμι της Κωνσταντινούπολης κατά την διάρκεια του 'Ιφταρ',[437] του Ραμαζανίου, το 1870 περίπου. Η πολυγαμία ελάττωμα της άρχουσας τάξης μόνο. [θερμή φιλοξενία].

Η ζωγράφος-περιηγήτρια Mary Adelaide Walker περιγράφει με λεπτομέρεια την επίσκεψή της, κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου, στο χαρέμι ενός πασά, ο οποίος είχε δύο συζύγους. Δεν αποκαλύπτει την ταυτότητά τους αλλά περιγράφει με λεπτομέρεια τον δείπνο, τις διασκεδάσεις των γυναικών, την μουσική, τον χορό, και την θερμή φιλοξενία που απόλαυσε γενικά.[435]

Όσον αφορά την πολυγαμία, παρατηρεί ότι εκείνη την εποχή αποτελούσε μια εξαίρεση και όχι όπως παλιά το καθιερωμένο έθιμο, τονίζοντας, όμως, ότι η πολυγαμία ήταν το ελάττωμα της άρχουσας τάξης:

«Είναι πολύ σπάνιο να συναντήσεις πάνω από μία σύζυγο στο σπίτι ενός Τούρκου 'τζέντλεμαν' με μέτρια περιουσία. Πλούσια σπατάλη και επίμεμπτη (αξιόποινη) αταξία υπάρχει στα μεγάλα σπίτια, στα οποία οι έγκλειστες γυναίκες [του χαρεμιού] αγωνίζονται να εισάγουν αυτά, που φαντάζονται ότι αποτελούν τα οικιακά ήθη και έθιμα των κέντρων του πολιτισμού. Όμως, για κάθε μία από αυτές τις οικογένειες, των οποίων οι παραλογισμοί και οι αδυναμίες [ελαττώματα] είναι γνωστές στον κόσμο, **υπάρχουν και εκατοντάδες, ίσως χιλιάδες ήσυχες, εγκρατείς, σεβαστές [ευπρεπείς] οικογένειες, στις οποίες ακόμα παρατείνονται τα πρωτόγονα ήθη και έθιμα και παραδόσεις των Τουρκομάν βοσκών και των νομάδων προγόνων τους.»**[439] **Προφανώς εννοεί, ότι οι Τουρκομάν και οι νομάδες πρόγονοί τους δεν είχαν πάνω από μία σύζυγο, και δεν διέθεταν σκλάβες ή ευνούχους.**[440]

3.15 Στο χαρέμι του Αχμέτ Εφέντη, μετά την γέννηση του πρώτου του αρσενικού παιδιού στην Κωνσταντινούπολη, μετά το 1870 [χαρούμενη γιορτή].

Όταν γεννιόταν το πρώτο αρσενικό μωρό, σε μία Μουσουλμανική οικογένεια, αποτελούσε λόγο και περίσταση για μία ειδική χαρούμενη γιορτή, όπως ήταν η περίπτωση της γυναίκας που επισκέφθηκε, μετά από πρόσκληση, η ζωγράφος περιηγήτρια Mary Walker. Όπως επισημαίνει η περιηγήτρια, **ήταν μία πολύ χαρούμενη γιορτή όπου οι γυναίκες χόρευαν, τραγουδούσαν και συμποσιάζονταν από το πρωί μέχρι το βράδυ,** γιατί η Σαβιχά (Sabiha) Χανούμ, η μοναδική σύζυγος του Αχμέτ Εφέντη, απέκτησε αγόρι, το πρώτο παιδί μετά από δεκατέσσερα χρόνια γάμου. **Στις περισσότερες περιπτώσεις, όπως υπογραμμίζει η Walker, μία σύζυγος που παρέμενε άτεκνη, επιστρεφόταν ευγενικά στην οικογένειά της μαζί με την προίκα της ως παρηγοριά,** ενώ αυτό δεν είχε γίνει στην περίπτωση της Sabiha Χανουμ, της **Κιρκάσιας** συζύγου του Αχμέτ ο οποίος την αγαπούσε,[441] παρατηρεί η Walker.

---

[437] Επίσκεψη σε χαρέμι κατά την διάρκεια του Ραμαζάνι:
[57a] Mary Adelaide Walker.
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London: Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. Vol. I., [57a]σελ. 249-270..

[438] Ibid., 250-257. [57a]

[439] Ibid., σελ. 270. [57a]

[440] Βλέπε Κεφάλαιο V., «Τα χαρέμια των κατώτερων Μουσουλμάνων»

[441] [57a] Mary Adelaide Walker
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London: Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. Vol. I., [57a], σελ. 330. [57a]

Στις περισσότερες περιπτώσεις ο σύζυγός θα έπαιρνε δεύτερη γυναίκα, δηλαδή οδαλίσκη ή νόμιμη σύζυγο, ή θα χώριζε την πρώτη με διαζύγιο.[442]

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρατήρηση της περιηγήτριας, σχετικά με τις προκαταλήψεις που αφορούν τα αγέννητα παιδιά. «Θυμάμαι, κάποτε, μου ζήτησαν να αναλάβω το πορτραίτο της γοητευτικής συζύγου ενός υψηλού διαφωτισμένου αξιωματούχου,»[443] την ταυτότητα του οποίου πάλι δεν αποκαλύπτει στο έργο της. Η ζωγράφος περίμενε αρκετή ώρα, προσδοκώντας την πρώτη εργασία με το μοντέλο της, και κάθε φορά αναβαλλόταν. Έμαθε, τελικά, ότι η «φανατική μητέρα του Πασά» δεν το επέτρεπε, γιατί πίστευε ότι θα επηρέαζε το αγέννητο παιδί που περίμενε το υποψήφιο μοντέλο, και εξ' αιτίας της μητέρας του πασά αναβλήθηκε η εργασία.[444]

3.16 Οι χανούμ μιλούν την Γαλλική γλώσσα σε χαρέμια της Κωνσταντινούπολης, το 1881 και το 1882.

Η Dowager Marchioness of Ava and Dufferin[445] το 1881 στην Κωνσταντινούπολη επισκέφθηκε μία Τουρκάλα χανούμ, ηλικίας 23 ετών, ήδη παντρεμένη εννέα χρόνια, η οποία είχε ζήσει στο Παρίσι για πέντε χρόνια. **Εδώ παρατηρούμε μία αλλαγή νοοτροπίας ή εθίμων.** Η Μελέκ Χανούμ παλαιότερα, στο πρώτο ήμισυ του 19ου αιώνα, την δεκαετία του 1840, δεν μπορούσε να ακολουθήσει τον σύζυγό της Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά στην Αγγλία μετά τον διορισμό του στην εκεί πρεσβεία. Τα θρησκευτικά έθιμα των Μουσουλμάνων, όπως επισημαίνει η ίδια, δεν τους επέτρεπαν να παίρνουν τις γυναίκες τους στις χριστιανικές χώρες όπου μπορούσαν να τις κοιτάξουν τα μάτια των 'γκιαούρηδων', δηλαδή των μη-μουσουλμάνων.

Το 1882, η Marchioness of Dufferin and Ava επισκέφθηκε την σύζυγο ενός Πασά στην Κωνσταντινούπολη, της οποίας το όνομα καταγράφει ως 'Madame H___ Pasha'. Σε αυτήν την περίπτωση η επικοινωνία διευκολύνθηκε, χωρίς την ανάγκη μιας διερμηνέας διότι η σύζυγος του πασά μιλούσε Γαλλικά. Ιδιαίτερη εντύπωση προκάλεσε στην περιηγήτρια το γεγονός, ότι στο χαρέμι αυτής της χανούμ υπήρχε και ένα **βιβλίο του Γάλλου ποιητή του 19ου αιώνα, Alfred de Musset**![446]

---

[442] Το θέμα του διαζυγίου θα εξετασθεί στο επόμενο κεφάλαιο (Κεφάλαιο IV.).

[443] [57c], Mary Adelaide Walker/ Mrs. Walker.
"Through Macedonia to the Albanian Lakes" by Mary Adelaide Walker. With illustrations by the author, London. Chapman and Hall 1864 [57c], σελ. 60.

[444] Ibid., σελ. 60. [57c]

[445] [37] THE DOWAGER MARCHIONESS OF DUFFERIN AND AVA, 1879, 1881-1884.
'MY RUSSIAN AND TURKISH JOURNALS' by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc. with illustrations. London. John Murray, Albermarle Stret, W 1916. [37], σελ. 143, 146, 149-150.

[446] Ibid., σελ. 227. [37]

4. Η ξεχωριστή κοινωνική ζωή των γυναικών και οι ξεχωριστοί 'διαφυλικοί'[1] χώροι συναντήσεων: οι στρατηγικές επιβίωσης, αυτοενδυνάμωσης, ψυχικής και προσωπικής ενδυνάμωσης ή αυτοάμυνας.[2]

4.1 «Η θηλυκή ζωή στην Ανατολή...».[3]

«Δεν υπάρχει καμμία ελπίδα για τους Τούρκους, όσο οι Τουρκάλες παραμένουν αυτό που είναι...και το κοινωνικό σύστημα εξακολουθεί να καταστρέφει την ηθική δύναμη της γυναίκας και στην συνέχεια, ως αποτέλεσμα αυτού, και εκείνη των ανδρών της αυτοκρατορίας»,[4] ιδιαίτερα ενδιαφέρον συμπέρασμα στον πρόλογο του έργου της περιηγήτριας Fanny Janet Blunt, το 1878.

---

[1] Όσον αφορά τους όρους ή το θέμα των "gender relation" (των διαφυλικών σχέσεων), "gendered sphere", (της 'διαφυλικής σφαίρας) ή μάλλον των διαφυλικών συνόρων, που θα δούμε εκφράζοντα κρουγαλέα στο χαρέμι, καθώς και στους ξεχωριστούς γυναικείους χώρους ή τόπους συνάντησης, βλέπε:

-Karen R. Lawrence. Penelope Voyages. Women and Travel in the British Literary Tradition. Cornell University Press, Ithaca and London.

-Billie Melman. Women's Orients. English Women and the Middle East, 1718-1918. Second edition, Macmillan, 1995.

[2] Όσον αφορά τους όρους 'survival strategies', (στρατηγικές επιβίωσης), 'Strategies of Empowerment' (στρατηγικές αυτοενδυνάμωσης) και "self-empowerment", (αυτοενδυνάμωση), δηλαδή προσωπική ενδυνάμωση και ψυχική επιβίωση, βλέπε τα ακόλουθα βιβλία, που υπάρχουν και στο amazon.com:

1. Bookman, Anna. Morgen, Sandra (Editor). Women and the Politics of *Empowerment*. Women in the Political Economy. Temple University Press, January 1988.
2. Billie Melman. Women's Orients. English Women and the Middle East, 1718-1918. Second edition, Macmillan, 1995.
3. Fowlkes, Diane L. White Political Women: Paths from Privelege to *Empowerment*. University of Tennessee Press, Jan. 1991.
4. Frankel, Lois P. Women, Anger and Depression: Strategies for *Self-Empowerment*. Dec. 1991.
5. Kaye, Lenard W. Self-Help Support Groups for Older Women: Rebuilding Elder Networks Through *Personal Empowerment*. July 1997.
6. Mannino, Mary Ann. Revisionary Identities. *Strategies of Empowerment* in the Writing of Italian/American Women. Peter Lang Publishers, 2000.
7. Marrewa, Al. The Feminine Warrior: A Woman's Guide to Verbal, Psychoogical, and *Physical Empowerment*. 1998.
8. Radford-Hill, Sheila. Further to Fly: Black Women and the *Politics of Empowerment*. University of Minessota Press, Oct. 2000.
9. Swan, Bonita L. Swan. Thirteen Steps: An *Empowerment Process* for Women. [Amazon com., ASIN: 0933216688., second edition.
10. Tapping the Power Within: A Path to *Self-Empowerment* for Black Women/Cassette. ASIN: 0863163203. (Amazon Books).
11. Taylor, Jewel D. Sisterfriends: *Empowerment* for Women and A Celebration of Sisterhood. Quiet time Publishing, Feb. 1998.
12. Thoele, Sue Patton. The Woman's Book of Courage: Meditations for *Empowerment* and Peace of Mind. Author of The Courage to Be Yourself. Paperback, Nov. 1996. (Instead of being victims, the author shows how we can change the vicious circle...).
13. Zaffuto, Angelo Anthony. Living Perfect Love: *Self-Empowerment* Rituals for Women. Humanities Multi-Media Publishers, 196.
14. Zeiger, Carolin Allen. (Ph.D). Doing It All Isn't Everything: A Woman's Guide for Living in Harmony and *Empowerment*. Nov. 1992. (ISBN: 0963278800).

[3] [57a] Mary Adelaide Walker, 1857 – 1897 (σαράντα χρόνια περιηγήσεων).
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes). [57a,b]. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. Vol I., [57a]. σελ. 119.

[4] Stanley Lane Poole, June 20th 1878, the Editor, στην εισαγωγή (σελ. xxii) του έργου της περιηγήτριας [44a], FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison. The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II., 1878. Volume I., [44a]. Σύμφωνα με την εισαγωγή στο έργο της Fanny Janet Blunt, «Οι λαοί της Τουρκίας. Μετά από είκοσι χρόνια διαμονής με τους Βούλγαρους, Έλληνες, Αλβανούς, Τούρκους και Αρμένιους.»

Η **'ελευθερία'**,[5] που κατείχαν οι Μουσουλμάνες, να δέχονται και να ανταλλάσσουν επισκέψεις στα χαρέμια, να μπορούν να κυκλοφορούν χωρίς ανάκριση και να συγκεντρώνονται στα δημόσια λουτρά, δεν τους αποζημίωνε για την **δουλεία του νου**[6] που έπρεπε να υποστούν με τον αποκλεισμό τους από την εκπαίδευση και την πνευματική βελτίωση και ανάπτυξη που θα είχαν εάν συναναστρέφονταν με το άλλο φύλο.[7] Αυτή **η πνευματική φυλάκιση των έγκλειστων γυναικών ήταν πολύ χειρότερη από την σωματική τους φυλάκιση ('imprisonment')** στα χαρέμια,[8] όπως πολύ σωστά εκτίμησε η Annie Jane Harvey το 1870.

Είχαν αρνηθεί, στις γυναίκες της Ανατολής, το δικαίωμα να σκέφτονται για τον εαυτό τους και αυτό το κατάφεραν με τον αποκλεισμό τους από την παιδεία, επιβεβαιώνει αργότερα και η Αμερικανίδα περιηγήτρια Elizabeth Beaver Cooper.[9] **Η θρησκεία χρησιμοποιήθηκε, κατά την Cooper, ως μέσο για την απόλυτη υποταγή και υπακοή στο ανδρικό φύλο, δηλαδή στον ιδιοκτήτη– αφέντη, στον σύζυγο, στον πατέρα, στον αδελφό, ακόμα και στον γιο.**[10] Ως επακόλουθο, οι γυναίκες 'εκπαιδεύθηκαν' στο να **«αισθάνονται»**,[11] εν ολίγοις να χρησιμοποιούν τα **ένστικτά τους**, τα συναισθήματα τους και την καρδιά τους, μία δύναμη που είχε **«αφύσικα εξελιχθεί»**, κατά την εκτίμηση της Αμερικανίδας περιηγήτριας.[12] **«Η θηλυκή ζωή στην Ανατολή»**,[13] δηλαδή η ξεχωριστή ζωή και κοινωνικότητα των γυναικών, που ήταν περιορισμένη σε ένα φύλο, ως αποτέλεσμα δημιούργησε, ανέπτυξε και καλλιέργησε το ταλέντο τους στην επιβίωση, δηλαδή στην αυτοενδυνάμωση μέσω της υποκρισίας, της πανουργίας και των συνομωσιών.

Οι γυναίκες αναγκάσθηκαν να εφευρίσκουν, να καλλιεργούν και να εξελίσσουν άλλους τρόπους, όπως ήταν η υποκρισία, για να εκμεταλλευθούν τα αρσενικά μέλη της οικογένειάς τους, δηλαδή τον αφέντη τους, τον σύζυγό τους, τον γιο τους, έτσι ώστε να προωθήσουν τις δικές τους επιθυμίες και τους δικούς τους στόχους και να κατοχυρώσουν την δική τους δύναμη ή εξουσία, όπως ήταν η περίπτωση των γυναικών των

---

[5] [50b] Mrs. Harvey, of Ickwell-Bury, ή Annie Jane Harvey, 1870.
Turkish Harems & Circassian Homes by Mrs. Harvey (of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b],σελ. 90.

[6] Ibid., [50b]
"slavery of the mind"

[7] Ibid., σελ. 91. [50β]

[8] Ibid., σελ. 91. [50β]

' *Mental imprisonment is worse even than bodily imprisonment*, and by depriving a woman of legitimate ambition, by taking from her the wish for mental culture, she is reduced to the condition of a child—a very charming one, probably, when young, but a painful position for her when, youth having departed, the power of fascination decays with the loss of beauty; and though in some instances it is well known that the natural talent of the woman has had the power of retaining her husband's heart, still it too often happens that, after very few years of love and admiration, he turns to one still younger and fairer to charm his hours of leisure.'

[9] [100a,b] Elizabeth Beaver Cooper, 1877.
–The harim and the purdah. New York. The Century Co. [1916.] 309 pp. Plates. 22 cm., in 8s., [100a], σελ. 13.
Βλέπε, επίσης,
– The Women of Egypt. By Elizabeth Cooper, Author of "My Lady of theChinese Courtyard", "The Soul Traders," "Sayonara" etc. With fifty-one Illustrations. New York, Frederick a. Stokes Company Publishers, 1914., [100b],

[10] 1877, [100a,b] The harim and the purdah. New York. The Century Co. [1916.] 309 pp. Plates. 22 cm., in 8s., [100a], [BPL] σελ. 13. [100α]

[11] [100a] Elizabeth Beaver Cooper, 1877.
The harim and the purdah. New York. The Century Co. [1916.] 309 pp. Plates. 22 cm., in 8s., [100a], σελ. σελ. 13.

[12] Ibid., σελ. 13. [100α]

[13] [57a] Mary Adelaide Walker. 1857 – 1897 (σαράντα χρόνια περιηγήσεων).
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes). [57a,b]. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. Vol I., [57a] σελ. σελ. 119.

σουλτάνων.[14] Εκμεταλλεύθηκαν όλα τα καθιερωμένα κοινωνικο-θρησκευτικά έθιμα και κοινωνικά προνόμια του Ισλάμ, και δεν έχαναν καμμία ευκαιρία για να εγκαταλείψουν τα χαρέμια, για να συναντηθούν στους επιτρεπτούς διαφυλικά διχοτομημένους χώρους.

Περιορισμένες απόλυτα μέσα στην δική τους διαφυλικά διχοτομημένη σφαίρα, οι έγκλειστες γυναίκες εξηρτώντο αποκλειστικά από τις δικές τους πηγές ψυχικής επιβίωσης και προσωπικής ενδυνάμωσης. Εφόσον δεν είχαν ποτέ άμεσες κοινωνικές συναναστροφές με το ανδρικό φύλο, εκτός από τους ευνούχους, οι οποίοι εθεωρούντο άτομα άφυλα, όλες οι γυναίκες, ακόμα και οι χανούμ, δηλαδή οι ελεύθερες Μουσουλμάνες, εξηρτώντο από τις γνωριμίες τους σε άλλα χαρέμια και από τις νέες και ηλικιωμένες σκλάβες, που τις περιβάλανε, **οι οποίες συχνά, όπως επιβεβαιώνει η Μελέκ Χανούμ, όχι μόνο τις ψυχαγωγούσαν αλλά τις διοικούσαν και τις εκμεταλλεύονταν όπως ήθελαν.**[15] Παρόμοια περίπτωση με εκείνη των πριγκιπισσών του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, όπου οι σκλάβες, συνειδητά ή ασυνείδητα, ως μία στρατηγική επιβίωσης και αυτοενδυνάμωσης ή προσωπικής ενδυνάμωσης, εκμεταλλεύονταν και υπονόμευαν, την εκπαίδευση και την διαπαιδαγώγηση των πριγκιπισσών, των θυγατέρων του σουλτάνου, για να στρώσουν τα θεμέλια για την δική τους μελλοντική ευνοιοκρατία.[16]

Επιτρεπτοί τόποι γυναικείων συναντήσεων, για «να σκοτώσουν τον χρόνο» τους, για ψυχαγωγία και για συνωμοσίες, εκτός από τα χαρέμια, ήταν τα τζαμιά, οι εκδρομές ή τα πικνίκ στα Γλυκά Νερά, στα νεκροταφεία και στα δημόσια λουτρά. **Περιηγήτριες παρατηρούν, επανειλημμένα, ότι η κοινωνικότητα των γυναικών είχε τελείως διαφορετική έννοια στην Τουρκία** όπου οι γυναίκες, ιδιαίτερα εκείνες της μεσαίας τάξης και των υψηλότερων κοινωνικών στρωμάτων, εκμεταλλεύονταν όλα τα κοινωνικο-θρησκευτικά έθιμα και δεν έχαναν ευκαιρία για να εγκαταλείψουν τα χαρέμια τους. Για παράδειγμα, το δικαίωμά τους ή το έθιμο για ακατάπαυστες γυναικείες συγκεντρώσεις το ασκούσαν σε σημείο κατάχρησης ή υπερβολής, παρατηρούν περιηγήτριες, όπως η Mary Walker:

«Η κοινωνικότητα, όπως το αντιλαμβάνονται στα χαρέμια της Κωνσταντινούπολης, σημαίνει ακατάπαυστες τυπικές ανταλλαγές επισκέψεων σε βαθμό πολύ ανησυχητικό, επισκέψεις αυτοπροσώπως και επισκέψεις με πληρεξούσιο, επισκέψεις για την ευγενική αναζήτηση πληροφοριών, ερευνητικές επισκέψεις, ευχητήριες επισκέψεις, επισκέψεις για χαιρετισμούς και για αποχαιρετισμούς, για συγχαρητήρια, για συλλυπητήρια,[17] επισκέψεις σε κάθε περίσταση, δημόσια, ιδιωτική, θρησκευτική, και ιδιαίτερα επισκέψεις τα βράδια του μήνα του Ραμαζανίου (the Iftar) **...η μόνη περίοδο του χρόνου, που επιτρεπόταν στις γυναίκες να βγουν το βράδυ και να περπατήσουν στους δρόμους.»**[18]

---

[14] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, σχετικά με τις "Περιφημότερες Σουλτάνες». Βλέπε, επίσης, πίνακα, «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ», ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ.

[15][45a] Melek-Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a]. σελ. 287.

[16] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[17][57a] Mary Adelaide Walker, 1857 – 1897 (σαράντα χρόνια περιηγήσεων).
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes). [57a,b]. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. Vol I., [57a]. σελ. 249. [57a]

[18] Ibid., σελ. 250. [57a]

Η Μελέκ Χανούμ[19] μας πληροφορεί ότι δεν ήταν ασυνήθιστο να βλέπεις, από 20 έως 30 επισκέπτριες, στο χαρέμι κάποιας κυρίας της υψηλής κοινωνικής τάξης, οι οποίες περνούσαν εκεί τον καιρό τους συζητώντας, παρακολουθώντας τους χορούς των θηλυκών σκλάβων, ακούγοντας μουσική, πίνοντας καφέ ή σερμπέτι και καπνίζοντας το ναργιλέ ή τσιγάρα. Οι πιο ταπεινοί κοινωνικά κάτοικοι συνήθως έφευγαν μετά τον δείπνο. **Οι κυρίες των υψηλών κοινωνικών στρωμάτων προωθούσαν αυτές τις γυναικείες συναντήσεις**, επειδή υποβάλλονταν, εξαιτίας της υψηλής κοινωνικής τους θέσης, σε μεγαλύτερη περιφρούρηση και πιο αυστηρούς περιορισμούς: περισσότερους φύλακες και ευνούχους, σε αντίθεση με τις γυναίκες των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων.

Κατάλληλοι χώροι για γυναικείες συνωμοσίες,[20] ιδιαίτερα στην Κωνσταντινούπολη, από τον 18° αιώνα ως τον 19° ήταν τα τζαμιά. Σε άλλες περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αυτή η ελευθερία κινήσεως στα τζαμιά ήταν πιο περιορισμένη, ιδιαίτερα τον 18° αιώνα.

Για παράδειγμα, στην Κωνσταντινούπολη, το 1717, όπως μας πληροφορεί η Lady Montagu, υπήρχαν τζαμιά στα σπίτια των Τούρκων αποκλειστικά για τις γυναίκες τους,[21] γεγονός που περιόριζε την έξοδό τους. Ενώ το 1786 η Lady Elizabeth Craven[22] παρατήρησε, ότι στην Κωνσταντινούπολη πολλές Μουσουλμάνες επισκέπτονταν τακτικά τα τζαμιά. Το 1795-1796 αντιθέτως, η περιηγήτρια Maria Guthrie[23] επισημαίνει ότι στην Ταυρίδα (ή Κριμαία) σπάνια έβλεπε γυναίκες να κυκλοφορούν έξω, ούτε ακόμα και στα τζαμιά.[24]

---

[19] Ibid., σελ. 173. [45a]

[20][4] The Right Honourable ELIZABETH LADY CRAVEN, 1785-1786.
- A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786. London, G.G. J. and J. Robinson, 1789. Letters written to the Margrave of Anspach, whom she later married, dated from June 15, 1785 to August 30, 1786. The Journey through Russia began from Warsaw January 7, 1786. [4], σελ. 219-220.
Βλέπε επίσης, [4] σελ. 218-219, 214: 'Another meeting-place where women can go freely without detection due to their costume are the mosques: "Mosques are constantly open; and [σελ. 218] I could not help reflecting that their mode of worship is extremely convenient for the carrying on a plot of any sort—a figure, wrapped up like a mummy, can easily kneel down by another without being suspected, and mutter in a whisper any sort o thing; the longer the conversation lasts the more edified a silent observer may be—No particular hour ..." [σελ. 219]... to see the mosques .. Women can also meet and carry on conversation in various places on Friday's (the Turkish Sabbath). [σελ.214]

[21][3] Lady Mary Wortley Montagu or Lady Mary Pierrepont, 1715, 1716, 1717, 1718.
[3a]- "An Additional Volume to the letters of the Right Honourable M...y W...y M...e: Written, during her travels in Europe, Asia and Africa, to Persons of Distinction, Men of Letters, &c. in different Parts of Europe which contain, Among other curious Relations, Accounts of the policy and manners of the Turks; Drawn from Sources that have been inaccessible to other Travellers." LONDON: Printed for T. Becket and P.A. de Hondt, in the Strand. MDCCLXVII. , [3a]

[3b]- LETTERS OF the RIGHT HONOURABLE LADY M - - Y W - - - Y M- - - E: Written, during her TRAVELS in EUROPE, ASIA AND AFRICA, TO Persons of Distinction, Men of Letters, &c. in different PARTS of EUROPE. WHICH CONTAIN, Among other CURIOUS Relations, ACCOUNTS of the POLICY and MANNERS of the TURKS, Drawn from Sources that have been inaccessible to other Travellers. THE SECOND EDITION. VOL. III. LONDON: Printed for T. BECKET and P. A. D E HONDT, in the Strand. MDCCLXIII. (1718). [3b]

[3c]- THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c], σελ. 151.

[22][4] The Right Honourable ELIZABETH LADY CRAVEN, 1786.
- A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786. London, G.G. J. and J. Robinson, 1789. (GT 695) Letters written to the Margrave of Anspach, whom she later married, dated from June 15, 1785 to August 30, 1786. The Journey through Russia began from Warsaw January 7, 1786. [4], σελ. 214-220.

[23] Η [6] περιηγήτρια ταξίδευε μόνη, για λόγους υγείας, στις βόρειες ακτές του Εύξεινου Πόντου, στην Ταυρίδα (ή στην Κριμαία—

[24] [6] MRS. MARIA GUTHRIE, 1795-1796.
"A tour performed in the years 1795-1796 through the Taurida, or Crimea, the antient kingdom of Bosphoros, the once powerful republic of Tauric Cherson, and all the other countries on the north shore of the Euxine, ceded to Russia by the Peace of Kainardgi and Jassy. By Mrs. Maria Guthrie....described in a series of letters to her husband the editor, Matthew Guthrie....London, Nichols and Son, 1802.» , [6] σελ. 339-348.

Η Lady Elizabeth Craven υποστήριξε, ότι οι Μουσουλμάνες, το 1786, τις οποίες αποκαλεί **«Κινούμενες Μούμιες»**,[25] εξαιτίας της ενδυμασίας τους, μπορούσαν να κυκλοφορούν ελεύθερα σε όλα τα τζαμιά τα οποία ήταν ανοιχτά συνέχεια και αποτελούσαν **«κατάλληλους χώρους για συνομωσίες»**.[26] Η Craven είχε πάρει η ίδια ένα φιρμάνι, δηλαδή μία επίσημη άδεια, για να επισκεφθεί 75 τζαμιά.[27] Δεν διευκρινίζει, όμως, εάν επισκέφθηκε τα τζαμιά κατά την διάρκεια των λειτουργιών ντυμένη ως Μουσουλμάνα, ή μόνη της όταν δεν λειτουργούσαν, επειδή αργότερα, μαθαίνουμε από περιηγήτριες του 19ου αιώνα, ότι υπήρχαν περιπτώσεις που απαγορευόταν η είσοδος στα τζαμιά όχι μόνο στις 'άπιστες', δηλαδή στις μη-Μουσουλμάνες δυτικές επισκέπτριες, αλλά ακόμα και στις ίδιες τις Μουσουλμάνες.

Για παράδειγμα, το 1836, η Marie Dejean Millingen[28] υποστήριξε ότι δεν επιτρεπόταν στις γυναίκες η είσοδος στα τζαμιά κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου. Το 1836, η Ναζίμπ Χανούμ[29] πρότεινε στην Marie Dejean Millingen, όπως ήδη αναφέραμε, **να μεταμφιεσθούν ως άνδρες για να πάνε στο 'τζαμί' της Αγίας Σοφίας να παρακολουθήσουν την τελετή, γιατί απαγορευόταν η είσοδος στις γυναίκες**, επισημαίνοντας ότι εάν είχαν αποκαλυφθεί θα είχαν να αντιμετωπίσουν πολύ σοβαρές επιπτώσεις. Όσον αφορά την επίσκεψή τους στο 'τζαμί' της Αγίας Σοφίας, η Marie Dejean Millingen σημειώνει, ότι ήταν γεμάτο με κόσμο και έπαιζε η βασιλική ορχήστρα του σουλτάνου Μαχμούτ Β'.[30]

Ωστόσο, την ίδια χρονολογία μαθαίνουμε, ότι η Αγγλίδα περιηγήτρια Julia Pardoe είχε επισκεφθεί τα τζαμιά της Κωνσταντινούπολης και εκείνη, κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου, αλλά **μεταμφιεσμένη ως Μουσουλμάνα και όχι ως άνδρας**. Γεγονός που έρχεται σε αντίθεση με την δήλωση της Marie Dejean Millingen, η οποία, μαζί με την Ναζίμπ Χανούμ, είχαν μεταμφιεσθεί ως άνδρες, εκτός εάν η Marie Dejean Millingen εννοούσε μόνο τις μη-Μουσουλμάνες γυναίκες. Η Pardoe επισημαίνει ότι «τόλμησε» και «διακινδύνευσε» για να μπει στο 'τζαμί' της Αγίας Σοφίας, το 1836, και σε εκείνο του σουλτάνου Αχμέτ **μεταμφιεσμένη ως Τουρκάλα**, αργά το βράδυ κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου. «Ποιός Ευρωπαίος, που κατέχει το πνεύμα της

---

[25] [4] The Right Honourable ELIZABETH LADY CRAVEN., 1786.
- A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786. London, G.G. J. and J. Robinson, 1789. (GT 695). Letters written to the Margrave of Anspach, whom she later married, dated from June 15, 1785 to August 30, 1786. The Journey through Russia began from Warsaw January 7, 1786. [4], σελ. 214-220.
Βλέπε επίσης, [4] σελ. 218-219, 214 'Another meeting-place where women can go freely without detection due to their costume are the mosques: "Mosques are constantly open, and [σελ. 218] I could not help reflecting that their mode of worship is extremely convenient for the carrying on a plot of any sort—a figure, wrapped up like a mummy, can easily kneel down by another without being suspected, and mutter in a whisper any sort o thing; the longer the conversation lasts the more edified a silent observer may be—No particular hour ..." [σελ. 219]... to see the mosques .. Women can also meet and carry on conversation in various places on Friday's (the Turkish Sabbath). [σελ. 214].

[26] The Right Honourable ELIZABETH LADY CRAVEN. [4]
- A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786. London, G.G. J. and J. Robinson, 1789. Letters written to the Margrave of Anspach, whom she later married, dated from June 15, 1785 to August 30, 1786. The Journey through Russia began from Warsaw January 7, 1786. [4], σελίδες 219-220.

[27] Ibid., σελ. 214-220. [4]

[28] Όπως ονομαζόταν, πριν γίνει η «περιβόητη» Μελέκ Χανούμ [45ª], [45β], μετά τον γάμο της στον Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά.

[29] Η Ναζίμπ Χανούμ ήταν μία Κιρκασία κυρία, όπως μας πληροφορεί η Marie Dejean, η οποία υπήρξε σκλάβα στην καταγωγή της, αλλά τώρα, ως ελεύθερη Μουσουλμάνα είχε τον τίτλο της χανούμ, γιατί ήταν η υιοθετημένη κόρη της αδελφής Πριγκίπισσας του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ, ο οποίος επισκέφθηκε ένα βραδύ το χαρέμι της αδελφής του, στο οποίο εφιλοξενείτο η Marie Dejean (Milligen), πριν το γάμο της με τον Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά.

[30] [45a] Melek-Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 25-26.

περιπέτειας», γράφει η Pardoe, «θα αρνιόταν να αντιμετωπίσει τον **κίνδυνο** για να σταθεί κάτω από τον τρούλο της Αγίας Σοφίας; Και πάνω από όλα, ποιός περιπλανώμενος γκιαούρης θα μπορούσε να αντισταθεί στον πειρασμό να εισχωρήσει στο τζαμί, κατά την διάρκεια της Μεγάλης Προσευχής;»[31] Παρόλο που ο Τούρκος οικοδεσπότης της, την προειδοποίησε ότι εάν εντοπιζόταν και δεν κατάφερνε να αποδράσει, θα την έκαναν **«κομματάκια** (διαμέλιζαν)»[32] η περιηγήτρια πήγε και στα δύο τζαμιά κρυμμένη κάτω από την ενδυμασία της Τουρκάλας, όπως σημειώνει η ίδια.

Το 1878, μαθαίνουμε ότι η Fanny Janet Blunt,[33] απολάμβανε και εκείνη να φοράει την Τουρκική γυναικεία ενδυμασία, δηλαδή το γιασμάκι και το φερετζέ, ιδιαίτερα για να μπει σε πολλά τζαμιά της Τουρκίας. Κατά την Blunt, επιτρεπόταν η είσοδος στις Μουσουλμάνες, αλλά σε ξεχωριστό καφασωτό χώρο, αποκλειστικά για τις γυναίκες, και απαγορευόταν μόνο στους 'Απιστους'. Η Fanny Janet Blunt, όπως μας πληροφορεί η ίδια, **μεταμφιεζόταν τακτικά ως Τουρκάλα** για να επισκεφθεί τα τζαμιά και συγκεκριμένα γράφει ότι «σε ορισμένα τζαμιά του Σταμπούλ, το γυναικείο τμήμα διχοτομείται, και υπάρχει μεγάλη συμμετοχή, ιδιαίτερα κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου. Πέρσι πήγα, ντυμένη ως Τουρκάλα κυρία, (στο τζαμί του σουλτάνου Αχμέτ) στην νυχτερινή προσευχή, κατά την διάρκεια της νηστείας. Ήταν περίεργο θέαμα για εμένα και **η αγωνία μου αυξήθηκε με την επίγνωση των ανεπιθύμητων επιπτώσεων, που θα ακολουθούσαν, εάν ανακάλυπταν την μεταμφίεσή μου. Οι Τουρκάλες δεν έμοιαζαν να ανήκουν εκεί, επειδή η ευθυμία τους ερχόταν σε έντονη αντίθεση με το σοβαρό παρουσιαστικό των ανδρών στην άλλη πλευρά του χωρίσματος...»**[34] Συνεπώς η Marie Dejean-Millingen, αργότερα Μελέκ Χανούμ, και η Ναζίμπ Χανούμ, μεταμφιεσμένες, ως άνδρες, δεν ήταν περιορισμένες πίσω από το καφασωτό χώρο, δηλαδή το 'χαρέμι' ή τον γυναικωνίτη του 'τζαμιού' της Αγίας Σοφίας.

Η Μελέκ Χανούμ μας πληροφορεί, ότι κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου, που κρατούσε ένα μήνα, οι γυναίκες όχι μόνο εκμεταλλεύονταν την ευκαιρία για να εγκαταλείψουν τα χαρέμια τους το βράδυ και να επισκεφθούν άλλα χαρέμια, αλλά και **για να συναντήσουν τους εραστές τους.** Σπάνια επέστρεφαν πριν τα μεσάνυχτα, παρόλο που ήταν μεγαλύτερα τα περιοριστικά μέτρα για τις Τουρκάλες της υψηλής Οθωμανικής κοινωνικής τάξης, οι οποίες δεν έβγαιναν στις συνηθισμένες περιστάσεις, εκτός κατά την διάρκεια της ημέρας. Κατά την διάρκεια του μήνα του Ραμαζανίου ήταν έθιμο για τους άνδρες και τους ευνούχους να συμμετέχουν σε μία προσευχή που γινόταν στο τέλος κάθε ημέρας και διαρκούσε περίπου μία ώρα και μισή και ονομαζόταν Τεραβί ('Teravi'). **«Πολλές κυρίες εκμεταλλεύονται αυτήν την ευκαιρία, για να βγουν και να συναντήσουν τους εραστές τους, κάτω από το πρόσχημα ότι πάνε να επισκεφθούν κάποια φίλη. Κανένας σύζυγος δεν θα τολμούσε να γελοιοποιηθεί και να αρνηθεί στην σύζυγό του την άδεια να βγει, συνοδευόμενη από μια ηλικιωμένη σκλάβα, για να πάει στο τζαμί ή σε μία φίλη,»**[35] γράφει η Μελέκ Χανούμ.

---

[31] «High Prayer»,
[40a] Miss Julia Pardoe, 1835-1836.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837, σελ. 375.
[32]Ibid., σελ. 377 [40a]
[33] [44a,b] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a,b]
[34] Ibid., σελ. 280. [44b]
[35] [45a] Melek-Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 173.

Εκτός από τα τζαμιά οι γυναίκες της Κωνσταντινούπολης έβγαιναν κάθε ημέρα, όπως μας πληροφορούν η Julia Pardoe[36] το 1836 και η Μελέκ Χανούμ[37] την ίδια περίοδο καθώς και αργότερα, το 1866, διότι κάθε μέρα είχε την ειδική της βόλτα ή έξοδο. Για παράδειγμα, οι γυναίκες πήγαιναν στο παζάρι ή στην αγορά και σε εκδρομές στα Γλυκά Νερά[38] είτε πεζές, είτε με τις άμαξές τους, είτε με τις βάρκες τους. Όσον αφορά τον περίπατό τους, ή την καθιερωμένη βόλτα τους στα Γλυκά Νερά, παρατηρείται και εκεί μία **διαφυλική διχοτόμηση**. Για παράδειγμα, όπως επισημαίνει η Μελέκ Χανούμ, οι γυναίκες παρέμεναν και κυκλοφορούσαν στην μία πλευρά ενός μακρύ δρόμου και οι άνδρες στην άλλη πλευρά και στον ενδιάμεσο χώρο, που ήταν μικρός και κατάλληλος για το **φλερτ/την ερωτοτροπία (flirting)**, οι άνδρες πετούσαν λουλούδια και ραβασάκια στις γυναίκες.[39] Υπήρχαν γυναίκες που ανταποκρίνονταν και πετούσαν και εκείνες σημειώματα στους θαυμαστές τους με το όνομά τους γραμμένο επάνω καθώς και την διεύθυνσή τους έτσι ώστε να μπορέσει ο ενδιαφερόμενος να προσλάβει μία γυναίκα ως μεσολαβήτρια για τις επικοινωνίες τους.[40] Αυτές οι κυρίες, όπως σημειώνει η Μελέκ Χανούμ, συνήθως έφθαναν στον τόπο της ψυχαγωγίας τους με άμαξες ή αραμπάδες (arabas). Έστρωναν ένα χαλί στο έδαφος, τοποθετούσαν ένα τραπεζάκι επάνω στο χαλί τους και κάθονταν μαζί με τις σκλάβες τους για να γευματίσουν και να απολαύσουν την μουσική της μπάντας, που συνήθως έπαιζε.[41]

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η κατανόηση της περιηγήτριας Mary Adelaide Walker, όσον αφορά τις ερωτοτροπίες των γυναικών. Η Walker υποστηρίζει ότι οι γυναίκες, για να πολεμήσουν την πλήξη τους, ερωτοτροπούσαν ή φλέρταραν με την χρήση **«της γλώσσας του σώματος» ('sign or body language')**.[42] «Οι καημένες γυναίκες! Τι ανούσια ύπαρξη! Δεν εξεπλάγην που τις κατακρίνουν σκληρά. Ο κάθε περιηγητής που βλέπει ένα πρόσωπο σκεπασμένο με γιασμάκι (πέπλο) να του χαμογελάει και να του κάνει νεύμα με το κεφάλι, είτε κολακεύεται έντονα από την υποτιθέμενη κατάκτηση, ή το καταγράφει ως ένα ανησυχητικό ρίσκο για την εμπλοκή του σε κάποια επικίνδυνη περιπέτεια.»[43] Λανθασμένο συμπέρασμα έβγαζαν οι περιηγητές όταν υποστήριζαν ότι όλες αυτές οι γυναίκες ήταν ανήθικες και ότι δεν υπήρχε κανένα ευσεβές Μουσουλμανικό σπίτι, επισημαίνει έντονα η Walker, υπογραμμίζοντας ότι υπήρχαν και Μουσουλμάνες «πατριαρχικών οικογενειών», που δεν έβγαιναν ποτέ περίπατο ή που

---

[36] [40c] Miss Julia Pardoe.
BEAUTIES OF THE BOSPHORUS. Illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs, From Original drawings by W.H. Bartlett. Virtue and Co., London. [χωρίς ημερομηνία έκδοσης], [40c], σελ. 20.

[37] [45a] Melek-Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. σελ. 172.

[38] 'Asian Sweet Waters', 'The Valley of the Asian Sweet Waters called by the natives Guiuk-suy, "or chest-water, from the extreme purity of the spring." '
[40c] Miss Julia Pardoe. BEAUTIES OF THE BOSPHORUS. Illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs, From Original drawings by W.H. Bartlett. Virtue and Co., London. [χωρίς ημερομηνία έκδοσης], [40c], σελ. 20.

[39] THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a] σελ. 171.

[40] Ibid., σελ. 172. [45a]

[41] Ibid., σελ. 172. [45a]

[42] [57a] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume 1., [57a], σελ. 115-118.

[43] Ibid., σελ. 119. [57a]

απέφευγαν τα πολυσύχναστα μέρη, αποφασισμένες να ζήσουν μία μονότονη ζωή, αποκλειστικά με τα μέλη του χαρεμιού τους.[44]

«Είναι πολύ δύσκολο να διαμορφώσουμε μία αμερόληπτη κρίση, σχετικά με ήθη και έθιμα και τρόπους ζωής, που είναι τόσο διαφορετικά από τα δικά μας. Όμως, αν απροκατάληπτα άτομα ανάμεσα μας μπορούσαν να διαμορφώσουν ακόμα και μία αμυδρή ιδέα για τις λανθασμένες ιδέες που επικρατούν εδώ από την δική μας την πλευρά, σχετικά με την αξιοθρήνητη παρανόηση [παερμηνεία] των απλών πράξεων, συγκρίνοντας μόνο με τους δικούς τους κανόνες συμπεριφοράς, θα μπορούσαμε να αντιληφθούμε σε κάποιο βαθμό το πόσο και εμείς έχουμε την τάση να **παρεξηγήσουμε την θηλυκή ζωή στην Ανατολή...»**[45]

Ένας ακόμα τόπος, γυναικείων συναντήσεων ή συνελεύσεων, ήταν οι καθιερωμένες επισκέψεις στα **νεκροταφεία**, τα οποία εθεωρούντο **«τα θέατρα της ψυχαγωγίας»**[46] όπου Τούρκοι, Έλληνες, Αρμένιοι και Εβραίοι πήγαιναν με την συντροφιά τους, αλλά ψυχαγωγούνταν ξεχωριστά ή μία εθνότητα από την άλλη.

Το 1840-1841, η Elizabeth Mary Grosvenor, the Marchioness of Westminster και αργότερα η Marquise de Laubespin, το 1862-1863, μας πληροφορούν ότι και τα νεκροταφεία αποτελούσαν συνηθισμένους τόπους ψυχαγωγίας και συναντήσεων. Η Grosvenor, μία Παρασκευή του 1841, που σημειώνει ήταν «η Τουρκική Κυριακή», πήγε στα νεκροταφεία των Αρμένιων και των 'Φράγκων' πάνω από το Πέραν, όπου διαπίστωσε ότι **«οι άνθρωποι συνήθως ψυχαγωγούνται ανάμεσα στους τάφους, που είναι το θέατρο της ψυχαγωγίας»**[47] **και ότι «δεν συνδέουν με αυτούς καμμία μελαγχολική ιδέα.»**[48]

Στον χώρο του νεκροταφείου, όπως παρατήρησε η Grosvenor, υπήρχε ένας μεγάλος αριθμός ανδρών οι οποίοι πούλαγαν αναψυκτικά από σερμπέτι, γλυκά και άλλα είδη. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όμως, παρουσιάζει η παρατήρηση της, σχετικά με την διάκριση των χρωμάτων, που ήταν ανάλογη με την εθνικότητα των παρευρισκομένων και ότι οι εθνότητες, αν και βρίσκονταν μαζί στον ίδιο χώρο, ψυχαγωγούνταν ξεχωριστά μεταξύ τους. Οι Τουρκάλες, παρατηρεί, φορούσαν άσπρη μουσελίνα και φερετζέδες ή μεγάλες κάπες διαφόρων χρωμάτων, *κίτρινες* μπότες, και «γενικά φορούσαν κίτρινες παντόφλες επάνω από τις μπότες τους. Οι Αρμένισσες φορούσαν *κόκκινες* παντούφλες, οι Ελληνίδες *μαύρες* και οι Εβραίες *μπλε*...»[49]

Είκοσι-δύο χρόνια αργότερα, το 1862-1863, η Marquise de Laubespin επιβεβαιώνει τις παρατηρήσεις της Grosvenor, όσον αφορά την **ψυχαγωγία των Τούρκων γύρω από τους τάφους** και υπογραμμίζει και εκείνη ότι **στην Τουρκία οι τάφοι δεν προκαλούσαν δυσάρεστες αναμνήσεις και σπάνια προκαλούσαν μελαγχολικές σκέψεις.** Οι Ανατολίτες, όπως υποστηρίζει, γενικά ψυχαγωγούνται στα νεκροταφεία, «οι άνδρες κάνουν περιπάτους για να συζητήσουν σοβαρά, τα μικρά παιδιά τρέχουν και παίζουν, **οι γυναίκες**

---

[44] Ibid., σελ. 119. [57a]
[45] Ibid., σελ. 119. [57a]
[46] " the theatre of amusement "
[26v.1] ELIZABETH MARY GROSVENOR, MARCHIONESS OF WESTMINSTER, 1840-1841.
"A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean During the Years 1840-41. In Two Volumes. London:, John Murray, Albemarle Street 1842. Volume I., [26v.1] σελ. 318.
[47] Ibid., σελ. 318. [26v.1]
[48] Ibid., σελ. 324-325. [26v.2]
Σύμφωνα με το ημερολόγιό της περιηγήτριες, με ημερομηνία Παρασκευή, 21 Μαΐου, του 1841.
[49] Ibid., σελ. 324-325. [26v.2]

συγκεντρώνονται γύρω από έναν αγαπημένο τάφο για να συζητήσουν, να καπνίσουν, να απολαύσουν τον καφέ τους, να φάνε το γλυκό τους κλπ.»[50]

4.2 ΤΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΕΤΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕΣΑ

Πως κυκλοφορούσαν οι ελεύθερες Μουσουλμάνες και οι εξισλαμισμένες σκλάβες;

Οι περιηγήτριες παρατηρούν, σχολιάζουν και χρησιμοποιούν οι ίδιες τα γυναικεία μεταφορικά μέσα. Το 1717, η Lady Montagu, για να επισκεφθεί **ανώνυμα** τα δημόσια λουτρά των Οθωμανίδων στην Σόφια, προσέλαβε, όπως γράφει η ίδια, «μία **Τούρκική άμαξα»** που το σκέπασμά της έκρυβε ολόκληρο το άτομο.[51]

Περιηγήτριες διακρίνουν ότι οι Μουσουλμάνες κυρίες (χανούμ) και οι σκλάβες τους κυκλοφορούσαν **πάντα ομαδικά και ότι σπάνια περπατούσαν, επειδή η σωματική άσκηση εθεωρείτο στοιχείο και συνήθεια που εκπροσωπούσε τα χαμηλότερα οικονομικο-κοινωνικά στρώματα. Η ακινησία, και η έλλειψη χάρης στο ανάστημα, εθεωρούντο προνόμια που ανήκαν στις υψηλότερες, κοινωνικά, τάξεις.** Για παράδειγμα, η Αγγλίδα περιηγήτρια Anna Vivanti, το 1865, παρατήρησε, όπως πολλές άλλες περιηγήτριες, ότι οι Τουρκάλες δεν περπατούσαν και δεν κινούνταν με χάρη, υπογραμμίζοντας ότι «αυτό δεν θεωρείται ελάττωμα σε μία Τουρκάλα, η οποία θα ντρεπόταν να περπατάει ωραία, διότι θα αποδείκνυε ότι ήταν συνηθισμένη σε **χυδαία άσκηση.** Έχοντας ολόκληρο πλήθος σκλάβων στην εξουσία της, μία Τουρκάλα κυρία κινείται πολύ ελάχιστα όταν βρίσκεται στο χαρέμι, από το οποίο δεν φεύγει ποτέ εκτός μέσα σε μία άμαξα. **Ακόμα και οι γυναίκες της μεσαίας τάξης και της κατώτερης τάξης,** περπατούν όσο άσχημα και οι μεγάλες κυρίες, που φαίνεται να προκαλείται σε μεγάλο βαθμό από την συνήθεια που έχουν να κάθονται. **Σέρνονται** με τα δάχτυλα των ποδιών τους γυρισμένα προς τα μέσα, φορώντας μεγάλες κίτρινες μπότες, πάνω στις οποίες συχνά φορούν παντόφλες του ίδιου χρώματος...»[52]

Μαθαίνουμε από περιηγήτριες του 19ου αιώνα ότι ένα αποκλειστικά γυναικείο μέσο μεταφοράς[53] ήταν ο **αραμπάς** ('Araba')[54], ένα είδος άμαξας ή

---

[50] [34] Marquise de Laubespin [34]
"En Turquie les tombeaux n'evoque aucun souvenir triste, ils inspirent a peine une pensee grave. Les Orientaux entourent d'une sorte d'animation (entertainment) le champ du repos eternel. Dans les cimetieres, les hommes se promenent en causant gravement, les enfants courent et jouent, et les femmes se rassemblent autour d'une tombe aimee pour babiller, fumer, boire du café et croque du bout de leurs jolies dents les efforyables sucreries du pays."[34], σελ. 150.

[51] [3c] Lady Mary Wortley Montagu or Lady Mary Pierrepont, 1715-1718.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c] σελ. 100-111.
«April 1, O.S. 1717. "I am now got into a new world... must not omit what I saw remarkable at Sophia, one of the most beautiful towns in the Turkish empire, and famous for its hot baths, that are resorted to both for diversion and health. I stopped here one day on purpose to see them; and, designing to go incognito, I hired a Turkish coach....[3c, 100]...this covering entirely hides the persons in them, but may be thrown open at pleasure, and thus permits the ladies to peep through the lattices...».

[52][63] Anna Vivanti, 1865.
A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865, [63] σελ. 96.

[53] [28"] 1842 IDA LAURA PFEIFFER, PFEIFFER, IDA (REYER), 1842.
Visit to the Holy Land, Egypt and Italy by Madame Ida Pfeiffer, Author of 'A Woman's Journey Around the World.'. Translated from the German by H.W. Dulcken. With eight tinted engravings. London: Ingram, Cooke, and Co. 27 Strand. 1852. [28a] σελ. 61.

[54] [26v.1] ELIZABETH MARY GROSVENOR, /MARCHIONESS OF WESTMINSTER, 1840-1841..
"A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean During the Years 1840-41, In Two Volumes. London., John Murray, Albemarle Street 1842. Volume I., [26v.1], σελ. 300.
Βλέπε επίσης,
-[31] 1855 - 1858 LADY HORNBY 1855-1858.

βοδάμαξας, χωρίς σούστες, που οδηγούσε ένας αραμπατζής ('arabajhe, coachman"). Στην Κωνσταντινούπολη, το 1842, όπως μας ενημερώνει η Αυστριακή περιηγήτρια Ida Laura Pfeiffer, υπήρχαν μόνο δύο είδη αραμπάδων ('arabas') και δεν υπήρχε κανένα κάρο ('wagon'). Μας πληροφορεί, επίσης, ότι όλα τα είδη και τα εμπορεύματα μεταφέρονταν από άνδρες-'χαμάληδες', από άλογα ή από γαϊδούρια.[55]

Ένα άλλο μεταφορικό μέσο, ή όχημα, ήταν τα **τελεγκάς ή ταλικάς** ('Telegas'[56] ή 'Talikas')[57]. Εκείνα των πλουσίων είχαν κουρτίνες, για να κρύβουν τις γυναίκες, και έμοιαζαν με τις «βασιλικές άμαξες»,[58] ένα είδος στρογγυλού οχήματος, διακοσμημένου με γιρλάντες λουλουδιών.[59]

Τα **ταξί** της Κωνσταντινούπολης ήταν τα **καΐκια** ('Caiques' ή 'Kaik'), τα οποία χρησιμοποιούνταν από όλους, δηλαδή από τους πιο φτωχούς μέχρι τους πιο πλουσίους.[60] Η Αγγλίδα περιηγήτρια Julia Pardoe παρατηρεί, το 1836, ότι στην Κωνσταντινούπολη υπήρχαν επίσης και καΐκια-φρούτων ("Fruit Caiques) καθώς και καΐκια-λεωφορεία (omnibus-caiques"), υπογραμμίζοντας ότι οι Έλληνες ήταν οι καλύτεροι καϊκτζήδες ('caiquejhes)'.[61] Δεν μπορούμε να παραλείψουμε στα μέσα μεταφοράς και το επίσημο κρατικό καΐκι του σουλτάνου[62].

CONSTANTINOPLE DURING THE CRIMEAN WAR. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography....London, Richard Bentley, Publisher In Ordinary To Her Majesty. 1863. 8 vo. [31] σελ. 97.

- [35] JANE DOWAGER LOFTUS, MARCHIONESS OF ELY, 1868.

MAFEESH, or, NOTHING NEW; THE JOURNAL OF A TOUR IN GREECE, TURKEY, EGYPT, THE SINAI-DESERT, PETRA, PALESTINE, SYRIA, AND RUSSIA. In two volumes.—vol. 1. Printed for private circulation. London 1870. [35], σελ. 20.

[55][28a] Ida Laura Pfeiffer (Reyer). 1842.

"Visit to the Holy Land, Egypt and Italy" by Madame Ida Pfeiffer, Author of "A Woman's Journey Around the World" Translated from the German by H.W. Dulcken. With eight tinted engravings. London: Ingram, Cooke, and Co. 27 Strand. 1852. [28a]. σελ. 61.

[56] [32β] EMILY A. BEAUFORT, 1858 – 1859 .

EGYPTIAN SEPULCHRES AND SYRIAN SHRINES, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. Volume II., [32,b], σελ. 389-399.

[57] [35] JANE DOWAGER LOFTUS, MARCHIONESS OF ELY, 1868.

MAFEESH, or, NOTHING NEW; THE JOURNAL OF A TOUR IN GREECE, TURKEY, EGYPT, THE SINAI-DESERT, PETRA, PALESTINE, SYRIA, AND RUSSIA. In two volumes.—vol. 1. Printed for private circulation. London 1870. [35], σελ. 20.

[58] [32β] EMILY A. BEAUFORT, 1858 – 1859 .

EGYPTIAN SEPULCHRES AND SYRIAN SHRINES, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. Volume II., [32,b], σελ . 399.

[59] [35] JANE DOWAGER LOFTUS, MARCHIONESS OF ELY, 1868.

MAFEESH, or, NOTHING NEW; THE JOURNAL OF A TOUR IN GREECE, TURKEY, EGYPT, THE SINAI-DESERT, PETRA, PALESTINE, SYRIA, AND RUSSIA. In two volumes.—vol. 1. Printed for private circulation. London 1870. [35], σελ. 20.

[60] [36] MRS. (ANNIE) BRASSEY / BARONESS BRASSEY / Lady Brassey.

SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36] σελ. 62.

Βλέπε, επίσης, [28α], IDA LAURA PFEIFFER, PFEIFFER, IDA (REYER), 1842.

Visit to the Holy Land, Egypt and Italy by Madame Ida Pfeiffer, Author of 'A Woman's Journey Around the World.'. Translated from the German by H.W. Dulcken. With eight tinted engravings. London: Ingram, Cooke, and Co. 27 Strand. 1852. [28a] σελ. 48.

-[26ν.1.] ELIZABETH MARY GROSVENOR, MARCHIONESS OF WESTMINSTER.

"A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean During the Years 1840-41, In Two Volumes. London:, John Murray, Albemarle Street 1842. Volume I, [26ν.1.] σελ. 283-284, 300.

-[40α] 1835-1836 MISS JULIA PARDOE, 1835-1836.

"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. Volume I.,[40α], σελ. 217.

[61] [40β] MISS JULIA PARDOE.

"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. Volume II.,[40b], σελ. 146-147.

[62][43] MARY GEORGINA EMMA DAWSON DAMER, 1839- 1840.

The Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer Diary of a tour in Greece, Turkey, Egypt, and the Holy Land. By the Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer. London, Henry Colburn, 1841, [43] σελ. 236-237.

Η Mary Georgina Emma Dawson Damer [1839-1840] διέκρινε, ότι στην Κωνσταντινούπολη υπήρχαν άμαξες για την ελίτ, που ονομάζονταν **κούτσι** ('coochy')[63] καθώς και **ειδικά πλεούμενα που χρησιμοποιούσαν αποκλειστικά οι γυναίκες στην θεραπεία, το 1839, τα οποία ονομάζονταν κατσανκής ή πλεούμενα αναψυχής ('kachankees or pleasure boats')**[64].

Ένα άλλο γυναικείο μεταφορικό μέσο της Κωνσταντινούπολης, που χρησιμοποιούσαν ιδιαίτερα οι **Ελληνίδες** και οι **Αρμένισσες**, εκτός από τον 'αραμπά', ήταν **ένα είδος κινητού-καθίσματος**, ('the seda-chair'). Η Anna Vivanti μας πληροφορεί, το 1865, ότι αυτό το κινητό-κάθισμα ήταν «ακριβό, περίπου 6s. or 8s, και ότι οι άνδρες που το έσερναν κυκλοφορούσαν τόσο γρήγορα όσο και οι άμαξες. Ήταν ευχάριστο και το χρησιμοποιούσαν πολύ οι Ελληνίδες και οι Αρμένισσες... Όμως, η Anna Vivanti, δεν παρατήρησε να το χρησιμοποιούν οι Τουρκάλες, ίσως επειδή **δεν σκέπαζε ή έκρυβε την γυναικεία φιγούρα και μπορούσε να μεταφέρει μόνο ένα άτομο κάθε φορά.** Σε αυτό το σημείο πρέπει να επαναλάβουμε ότι οι Τουρκάλες πάντα έβγαιναν **ομαδικά.**[65]

Την διαφυλική διχοτόμηση, ακόμα και στα **ατμόπλοια** και στα **τραμ/άμαξες**, διέκρινε η Αγγλίδα ζωγράφος Mary Walker, η οποία επισημαίνει, ότι **υπήρχαν 'χαρέμια', στα ατμόπλοια και στα τραμ**, τα οποία κρατούσαν τις Μουσουλμάνες γυναίκες μακριά από τους υπόλοιπους αρσενικούς και μη-μουσουλμάνους επιβάτες, όπως και υπήρχαν χαρέμια στα τζαμιά και στους τεκέδες των δερβίσηδων, όπου πίσω από καφασωτά χωρίσματα μπορούσαν να συμμετέχουν απαρατήρητες οι γυναίκες.[66]

Στην Κρήτη, το 1865, οι Τουρκάλες **ίππευαν άλογα. Οι γυναίκες της μεσαίας τάξης**, οι οποίες δεν είχαν άμαξες, όπως αποκαλύπτει η Vivanti στην Κρήτη το 1865, ορισμένες φορές ίππευαν άλογα, υπογραμμίζοντας ότι κάθονταν πάνω στα άλογα σαν άνδρες ενώ συνοδεύονταν από ορισμένους μαύρους ευνούχους ή λευκούς αρσενικούς υπηρέτες, οι οποίοι έτρεχαν πίσω από τα άλογά τους και κουβαλούσαν τις παντούφλες τους και τα πακέτα τους. «Αυτές οι Αμαζόνες δεν φαίνονται ιδιαίτερα ωραίες, αλλά οι άνδρες, που ιππεύουν, είναι υπέροχοι,»[67] καταλήγει η Vivanti.

4.3 Μία γυναικεία Μασονία, μία ξεχωριστή γυναικεία κοινότητα μέσα στα χαρέμια της Ανατολής [1836].

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία που ακολουθεί, σχετικά με το τι έκαναν οι γυναίκες για να ψυχαγωγηθούν και να απαλλαγούν από την καθημερινή μονοτονία της ζωής τους μέσα στα χαρέμια.

Η Julia Pardoe είναι η πρώτη και η μόνη περιηγήτρια που αποκαλύπτει, ότι στα χαρέμια της Ανατολής υπήρχε ένα είδος θεσμού, **μία ξεχωριστή γυναικεία κοινότητα** που ονομάζονταν «Μπαμπαλούκ» ['Babaluk'],

---

[63] Ibid., σελ. 133-134. [43]
[64] Ibid., σελ. 166. [43]
[65] [63] ANNA VIVANTI, 1865.
A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865. [63], σελ. 102-103
[66] [57a] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a], σελ. 49-50.
[67] [63] ANNA VIVANTI, 1865.
A Journey to Crete. Constantinople. Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865. [63], σελ. 97.

συγκροτημένη από μαύρες εξισλαμισμένες σκλάβες της Αραβίας. Παρατήρησε ότι το κύριο μυστήριο αυτής της γυναικείας κοινότητας, ή αυτού του θεσμού που φυλαγόταν με τόση απόλυτη μυστικότητα, όσο και αυτός της **«μασονίας»**, της θύμιζε εκείνο της «Ιέρειας των Δελφών», δηλαδή της Δελφικής Πυθίας. Αν μία επισκέπτρια του χαρεμιού ρωτούσε μία γυναίκα της Αραβίας, εάν ήταν μυημένη στις Μπαμπαλούκ, εκείνη το εκλάμβανε ως μία τιμητική ερώτηση.[68] Η Pardoe που παρακολούθησε την τελετή των Μπαμπαλούκ σε χαρέμι της Κωνσταντινούπολης το 1836 γράφει:

«Οι Τουρκάλες κυρίες (χανούμ) τακτικά ψυχαγωγούνται μαζί με τις καλεσμένες τους (στο χαρέμι) με την έκθεση αυτών των μαύρων σκλάβων, που βρίσκονται κάτω από την επιρροή της αυτό-επιβαλλόμενης φρενίτιδας. Όταν μία μαύρη Πυθία ενημερώνεται για την επιθυμία της κυρίας της (να γίνει η τελετή), συγκεντρώνει τις Μπαμπαλούκ συντρόφισσές της, από τις οποίες, ορισμένες φορές, υπάρχουν πολλές σε ένα χαρέμι, και τότε τοποθετείται ένα μαγκάλι γεμάτο κάρβουνα στο κέντρο του δωματίου, όπου θα γίνει η τελετή. Οι γυναίκες από την Αραβία κάθονται κάτω στο δάπεδο, γύρω από αυτό το μαγκάλι, και ξεκινούν ένα χαμηλό και άγριο ψαλμό κατά διαστήματα η κάθε μία μετά την άλλη που καταλήγει σε μία χορωδία και τελικά όταν σβήσει (το μαγκάλι), ακολουθείται από σιγή.»[69] Η περιηγήτρια, που ήταν προσκεκλημένη να παρακολουθήσει αυτήν την τελετή, μας πληροφορεί ότι στην συνέχεια οι Μπαμπαλούκ λίκνιζαν τα κορμιά τους μπρος και πίσω και ποτέ δεν σήκωναν τα μάτια τους από το έδαφος. Από την στιγμή που ξεκινούσε ο ψαλμός τους, μία Μπαμπαλούκ «ταίζει την φωτιά με αλόη, λιβάνι, μόσκο και κάθε είδους μεθυστικών αρωμάτων.»[70]

Στην συνέχεια, όπως επισημαίνει η Pardoe, «μετά από κάποιο χρονικό διάστημα, πέφτουν στο πάτωμα σε μία κατάσταση απόλυτης αναισθησίας, και συχνά χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια για να τις συνεφέρουν από την έκστασή τους [ή την ύπνωσή τους]», από την οποία, όπως σημειώνει, «ξυπνούσαν εξαγριωμένες», και τραβούσαν τα μαλλιά τους, έσχιζαν τα ρούχα τους, και ούρλιαζαν [κραύγαζαν] σαν άγρια ζώα ζητώντας τροφή. Εν τούτοις, αρνούνταν κάθε είδος τροφής που τις προσέφεραν, εκτός από κονιάκ και ωμό κρέας, από τα οποία κατέστρεφαν μεγάλες ποσότητες.[71] «Έχοντας ικανοποιήσει την πείνα τους, ανανεώνουν τον πόλεμο που είχαν διακόψει και τελικά κυλιόνται στο πάτωμα με κόκκινα μάτια και αφρούς που βγαίνουν από τα στόματά τους.»[72]

«Τελικά, η δεύτερη ύπνωση ή έκσταση τις καταλαμβάνει και τις αφήνουν να συνέλθουν μόνες τους. Πετούν φρέσκα αρωματικά μέσα στο μαγκάλι για να τις συνεφέρουν, πράγμα το οποίο γίνεται γενικά σε δέκα ή δεκαπέντε λεπτά. **Τότε είναι που η περίοδος της προφητείας τις κατέχει»**,[73] γράφει η Pardoe, υπογραμμίζοντας ότι εκείνη την στιγμή σηκώθηκαν όρθιες πολύ αργά και ήρεμες πια και πήγαν στο μαγκάλι, όπου έκαναν κύκλους γύρω του, κουνώντας τα χέρια τους και κοιτάζοντας τις καλεσμένες οι οποίες και εκείνες σχημάτιζαν ένα κύκλο γύρω από το μαγκάλι. «Συγκεντρώνουν το βλέμμα τους σε μία από τις γυναίκες του ακροατηρίου και παρουσιάζουν την μοίρα της, το παρελθόν της, το παρόν της και γενικά το μέλλον της.

---

[68] [40a] 1835-1836 MISS JULIA PARDOE, 1835-1836.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings 8vo. Volume I.,[40a], σελ. 294.

[69] Ibid., σελ. 295. [40a]

[70] Ibid., σελ. 295. [40a]

[71] Ibid., σελ. 295. [40a]

[72] Ibid., σελ. 296. [40a]

[73] Ibid., σελ. 296. [40a]

Πολλές Τουρκάλες κυρίες, για να απαλλαγούν από την μονοτονία της ζωής του χαρεμιού, χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες των Μπαμπαλούκ,»[74] τονίζει η Pardoe.

Σημειώνει, επίσης, ότι όταν η πρώτη Μπαμπαλούκ ξεκινούσε να μιλάει οι υπόλοιπες Μπαπμαλούκ, που κάθονταν κάτω στο έδαφος, επαναλάμβαναν την τελευταία λέξη των προτάσεών της πρώτης με ένα μακρύ και χαμηλόφωνο θρήνο. Όταν τελείωνε η πρώτη Μπαμπαλούκ τότε καθόταν κάτω μαζί με τις άλλες και όλες μαζί αυτο-υποβάλλονταν πάλι σε ύπνωση ή έκταση. Με την λήξη της τελετής έβγαζαν το μαγκάλι από το δωμάτιο και το γυναικείο ακροατήριο αποχωρούσε και έκλειναν την πόρτα. Οι Μπαμπαλούκ έμεναν στο δωμάτιο του χαρεμιού μόνες τους για όσο χρόνο απαιτούνταν για να συνέλθουν.

«Όταν ξυπνούν, εμφανίζονται και συνεχίζουν τις συνηθισμένες υπηρεσίες τους (στο χαρέμι), χωρίς να κάνουν τον παραμικρό υπαινιγμό στην απίθανη σκηνή που συμμετείχαν, ως ηθοποιοί, ούτε θέλουν να τους αναφέρουν το θέμα μέχρι να περάσουν πολλές ημέρες.»[75] Καταλήγει η Pardoe.

4.4 Θρησκευτικές γιορτές, αφορμή για εξόδους και για γυναικείες συγκεντρώσεις. [1816, 1836, 1845]

Κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου, του Μπαϊραμιού και του Κουρμπάνι Μπαϊράμι οι γυναίκες συνήθιζαν να εγκαταλείπουν τα χαρέμια τους και να ανταλλάσσουν επισκέψεις σε άλλα χαρέμια. «Τις νύχτες του Ραμαζανίου, οι νέοι Μουσουλμάνοι **των δύο φύλων** περιπλανιούνται[76] στους δρόμους του Σταμπούλ. Επισκέπτονται τα τζαμιά, τα καφενεία και άλλους τόπους ψυχαγωγίας. Συνήθως κρατούν μικρά φαναράκια διαφόρων χρωμάτων—πράσινα, κόκκινα, μπλε, κλπ. ...»,[77] σημειώνει η Μελέκ Χανούμ, προσθέτοντας ότι κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου, που κρατούσε ένα μήνα, οι γυναίκες πήγαιναν στα δημόσια λουτρά, στο παζάρι, ή έβγαιναν για ένα περίπατο ('quezmeyeh quitmek').[78]

Κατά την διάρκεια του Μπαϊράμι, πήγαιναν στις κεντρικές πλατείες να παρακολουθήσουν τις παραστάσεις των μουσικών, των ξιφομάχων κλπ. Η Βαλιδέ Σουλτάνα, η μητέρα του σουλτάνου, οι γυναίκες του Σαράι και οι γυναίκες των αξιωματούχων, μαζί με τους αξιωματούχους του Σαράι συνόδευαν τον σουλτάνο στην μεγάλη πομπή του προς το τζαμί, καθώς και στην επιστροφή του από το τζαμί στο Σαράι. Αρκετές είναι οι περιηγήτριες, όπως και οι περιηγητές, που περιέγραψαν την πομπή του σουλτάνου από τον 18° αιώνα ως τον 19° αιώνα.

Το 1836 η Marie Dejean Milligen[79] φιλοξενήθηκε, κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου, στο χαρέμι του παλατιού του Χαϊντέρ Εφέντη (Haider-Effendi) που

---

[74] Ibid., σελ. 296. [40a]
[75] Ibid., σελ. 297. [40a]
[76] [45a] Melek-Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 24.
[77] Ibid., σελ. 25. [45a]
[78] [57a] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a], σελ. 245.
[79] Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η Μελέκ Χανούμ ονομαζόταν Marie Dejean πριν τον πρώτο της γάμο με τον Άγγλο ιατρό Julius Millingen, και έγινε η Μελέκ Χανούμ, μετά τον δεύτερο γάμο της με τον Τούρκο αξιωματούχο Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, ο οποίος διετέλεσε και Μεγάλος Βεζίρης.

βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη κοντά στην Αγία Σοφία. Σε αυτό το χαρέμι κατοικούσαν δεκαπέντε γυναίκες—μητέρες, μητριές, θείες, αδελφές, εξαδέλφες, και άλλοι θηλυκοί συγγενείς του αφέντη του παλατιού. Η Marie Dejean Milligen, που μιλούσε την Τούρκική γλώσσα, υποστηρίζει ότι περνούσε πολύ όμορφα μαζί με τις γυναίκες του χαρεμιού, **συζητούσαν, χόρευαν, άκουγαν μουσική, αφηγούνταν ιστορίες και γενικά έψαχναν τρόπους να ψυχαγωγηθούν.**[80]

Όπως μας πληροφορεί η ίδια, η εποχή του Ραμαζανίου ήταν η Σαρακοστή των Μουσουλμάνων. Αυτήν την εποχή η θρησκεία τους απαγόρευε στους Μουσουλμάνους να τρώνε, να πίνουν ή να καπνίζουν κατά την διάρκεια της ημέρας. Τα μεσάνυχτα ένας κήρυκας κυκλοφορούσε στους δρόμους, κτυπώντας ένα μεγάλο νταούλι (daul), για να ξυπνήσει όλους τους κατοίκους. Οι γυναίκες τότε ετοίμαζαν το δείπνο τους, διότι μόνο τότε επιτρεπόταν να τρωνε και να πίνουν μέχρι τα χαράματα. **«Εγώ συνήθιζα να κρύβω ορισμένες τροφές και να τις καταναλώνω στην διάρκεια της ημέρας. Αυτό το σχέδιο δεν ήταν δική μου εφεύρεση, γιατί πολλοί άνθρωποι, συμπεριλαμβανομένων και των πασάδων, δεν διστάζουν να κάνουν το ίδιο. Ταυτοχρόνως, όταν παρουσιάζονται στους δρόμους, κατά την διάρκεια της ημέρας, συνεχίζουν την φάρσα, και παίρνουν το άτονο και νωθρό αέρα κάποιου που πεθαίνει από την πείνα.»**[81] Σύμφωνα με την Marie Dejean Milligen, που έζησε σε χαρέμια συνολικά τριάντα χρόνια, πριν και μετά τον γάμο της με Τούρκο αξιωματούχο, όλο τον μήνα του Ραμαζανίου οι πλούσιοι άνοιγαν τα σπίτια τους και δέχονταν και φιλοξενούσαν όλους. Κάθε φτωχός, μετά από το γεύμα που του παρείχαν, πάντα έφευγε με ένα μικρό δώρο χρημάτων τυλιγμένων μέσα σ' ένα μαντήλι.

Η Γαλλίδα περιηγήτρια Mme de la Ferte-Meun, που ταξίδευε το 1816-1819, σημειώνει ότι οι Τούρκοι, που η βασική τους εκπαίδευση ήταν το Κοράνι, ακολουθούσαν τα θρησκευτικά τους έθιμα μέχρι την προκατάληψη. Κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου, γράφει, δεν μπορούσαν να φάνε, να πιούν, εκτός από νερό, ή να καπνίσουν μέχρι την δύση του ηλίου, αλλά υπογραμμίζει ότι **«Ένας Τούρκος που δημόσια παραβιάζει αυτούς του νόμους μπορεί να τιμωρηθεί με θάνατο»**[82] **Καμμία άλλη περιηγήτρια μετά την Mme de la Ferte-Meun δεν αναφέρει αυτήν την τόσο αυστηρή ποινή.**

Όσον αφορά το Μπαϊράμι, η θρησκευτική γιορτή των Μουσουλμάνων που ακολουθεί το Ραμαζάνι, οι γυναίκες και τότε αντάλλασαν επισκέψεις. Η Marie Dejean Millingen, τώρα Μελέκ Χανούμ, μετά τον γάμο της με τον Τούρκο αξιωματούχο Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά το 1836, περιγράφει την γιορτή αυτή το 1845.

Όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ (πρώην Marie Dejean), αυτές οι γυναικείες επισκέψεις και έξοδοι συνεχίζονταν και μετά το Ραμαζάνι, που διαρκούσε ένα μήνα. Μαθαίνουμε ότι μετά το Ραμαζάνι ακολουθούσε το Μπαϊράμι, που ήταν μία τριήμερη γιορτή, κατά την διάρκεια της οποίας **οι γυναίκες επισκέπτονταν τις κυρίες που ανήκαν σε υψηλότερη κοινωνική τάξη από την δική τους.**[83] Ο Μουσουλμανικός λαός γιόρταζε το Μπαϊράμι με

---

[80] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY 1872. [45a], σελ. 23.

[81] Ibid., σελ. 24.

[82] [10] Mme de LA FERTE - MEUN, 1816 – 1819.
Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. [10] σελ. 313.

[83] 45a] Melek Hanum (Marie Dejean).

θορυβώδεις πανηγυρισμούς και ένα μεγάλο πλήθος γυναικών και ανδρών πήγαιναν στις κεντρικές πλατείες, όπου υπήρχαν πλανόδιοι μουσικοί, αγύρτες/τσαρλατάνοι, ξιφομάχοι, εκθέτες μαγικών φαναριών, πωλητές ζαχαρωτών και γλυκών κλπ.

Το Μπαϊράμι, που διαδεχόταν το Ραμαζάνι, ήταν «η πιο αξιομνημόνευτη εποχή του Μουσουλμανικού έτους. Αποτελεί σε σημαντικότητα μαζί το Πάσχα και τα Χριστούγεννα των Χριστιανών», σημειώνει η Μελέκ Χανούμ. Όπως μας πληροφορεί η ίδια, το πρώτο πρωί του Μπαϊραμίου, ο άνδρας ασπαζόταν την σύζυγό του, τα παιδιά πήγαιναν να φιλήσουν τα χέρια των γονιών τους, οι φίλοι και οι συγγενείς αντάλλασαν ευχές και ασπάζονταν στους δρόμους και κάθε Μουσουλμάνο, από τον πιο φτωχό μέχρι τον πλουσιότερο, και φορούσε το καλύτερό του ένδυμα. **Οι γυναίκες επισκέπτονταν τις 'κυρίες', που ανήκαν σε υψηλότερη τάξη από την δική τους, και «οι μεγάλες κυρίες» της Οθωμανικής ελίτ δεν έκαναν επισκέψεις μέχρι να περάσουν οκτώ ημέρες μετά την λήξη αυτής της τριήμερης θρησκευτικής γιορτής.**[84] **Οι φτωχές γυναίκες επισκέπτονταν τα χαρέμια των πιο εύπορων γυναικών και προσέφεραν στις οικοδέσποινές τους πορτοκάλια, ζαχαρωτά, ενώ έπαιρναν ως αντάλλαγμα ρουχισμό και λίγα νομίσματα.** Όχι μόνο οι γυναίκες, αλλά και οι άνδρες, αντάλλασαν επισκέψεις αυτήν την περίοδο. Όπως και στην περίπτωση των γυναικών, οι άνδρες που ανήκαν σε κατώτερη τάξη ή βαθμίδα προσέφεραν ως δώρα στους ανωτέρους τους καραμέλες ή φρούτα.[85]

Το μεγάλο τύμπανο (νταούλι), που ένα μήνα κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου κάθε βράδυ έδινε το σύνθημα τα μεσάνυχτα για να ξυπνήσουν οι πιστοί, εμφανιζόταν και πάλι κατά την διάρκεια του Μπαϊραμίου. Ο φύλακας που το κτυπούσε, βημάτιζε στους δρόμους, ενώ τον ακολουθούσαν ένα πλήθος παιδιών και των δύο φύλων. Οι γυναίκες, οι οποίες τον παρακολουθούσαν από τα ανοίγματα των καφασωτών παραθύρων των χαρεμιών τους, του πετούσαν νομίσματα τυλιγμένα σε μαντίλια από μουσελίνα.[86]

Όπως και κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου, την ημέρα του Μπαϊραμίου, ο σουλτάνος πήγαινε ιππεύοντας με μεγάλη πομπή στο τζαμί, συνοδευόμενος από όλους τους υπουργούς του και τους υψηλούς αξιωματούχους του, καθώς και από **τις 'κυρίες' του Σαράι, τις συζύγους των υπουργών του και άλλους αξιωματούχους.** Όταν επέστρεφε από το τζαμί στο Σαράι, ο σουλτάνος καθόταν κάτω από τον τρούλο του θρόνου, και εκεί δεχόταν φόρους τιμής από τους υπηκόους του. «Όλοι όσοι πλησιάζουν το Υψηλότατο», γράφει η Μελέκ Χανούμ, «φιλούν το στρίφωμα ενός κασκόλ το οποίο κρατάει ο πρώτος αρχιθαλαμηπόλος της αυλής. Ο Μεγάλος Βεζίρης είναι ο πρώτος που θα εκτελέσει αυτήν την τελετή, μετά ο μουστεσάρ (musteshar), ο υπολοχαγός του, ο οποίος φιλάει το κασκόλ του, μετά τον χαιρετάει, σηκώνοντας το χέρι του στο μέτωπό του, και στην συνέχεια παίρνει την θέση του στο πλευρό του. Κάθε υψηλός αξιωματούχος, κατά σειρά βαθμίδας/ιεραρχίας, ακολουθεί το παράδειγμά του.»[87]

Οι ανταλλαγές επισκέψεων και οι έξοδοι των γυναικών δεν τελείωναν με το Μπαϊράμι. Τρεις μήνες μετά το Μπαϊράμι έρχεται το Κουρμπάνι Μπαϊράμι, το οποίο και αυτό σαν το Μπαϊράμι, κρατούσε τρεις ημέρες.

THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 23.

[83] Ibid., σελ. σελ. 174. [45a]

[84] Ibid., σελ. 174. [45a]

[85] Ibid., σελ. 175. [45a]

[86] Ibid., σελ. 175. [45a]

[87] Ibid., σελ. 175-176. [45a]

Μαθαίνουμε από την Μελέκ Χανούμ, ότι εκείνη την περίοδο οι Μουσουλμάνοι, όσο φτωχοί και αν ήταν, έσφαζαν από δύο αρνιά τα οποία χάριζαν. Έχοντας απαγγείλει μία προσευχή, σκότωναν και τα δύο ζώα, όπως σημειώνει η ίδια, ένα για τον εαυτό τους και ένα για την σύζυγό τους. Σύμφωνα με το Μουσουλμανικό δόγμα, όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ, τα αρνιά, που θα σκότωνε κάποιος στο έτος του θανάτου του θα χρησίμευαν ως άτι πάνω στο οποίο θα περνούσε την γέφυρα του Σιραχτ (Siraht), που οδηγούσε στην πύλη του Παραδείσου. **Οι πλούσιοι, για να διευκολύνουν την είσοδό τους στον Παράδεισο, δεν έσφαζαν μόνο ένα ή δύο αρνιά, αλλά συχνά δέκα ή δεκαπέντε, ανάλογα με τα οικονομικά μέσα που διέθεταν,** και αντί να εκτελέσουν την θυσία μόνοι τους, προσλάμβαναν ένα χασάπη, ο οποίος έκοβε τα ζώα σε πολλά κομμάτια, ή μερίδες, και ο ιδιοκτήτης τα έστελνε στην συνέχεια σε κάθε ένα από τους γείτονές του, ή σε όποιους επιθυμούσε να τιμήσει ή να φιλοφρονήσει.[88]

Οι Μουσουλμάνοι, άνδρες και γυναίκες, όπως υποστηρίζει η Μελέκ Χανούμ, περνούσαν αυτές τις τρεις ημέρες της γιορτής διασκεδάζοντας,[89] **βέβαια πάντα ξεχωριστά το ένα φύλο από το άλλο.** Στις διασκεδάσεις συμμετείχαν και οι φτωχοί, που «απολαμβάνουν τα δώρα που λαμβάνουν για το παρόν, και για το μέλλον συγκεντρώνουν φαγητά που μπορούν να φυλάξουν για το χειμώνα.»[90]

Οι θρησκευτικές γιορτές, όπως παρατηρεί και η Mary Adelaide Walker, για τις γυναίκες αποτελούσαν αφορμή για εξόδους, όχι μόνο στα τζαμιά και στα χαρέμια, αλλά και στα δημόσια λουτρά.[91]

---

[88] Ibid., σελ.. 176. [45a]

[89] Ibid., σελ. 176. [45a]

[90] Ibid., σελ. 177. [45a]

«Τις ημέρες, αυτές, οι σκλάβες και οι υπηρέτες εργάζονταν σκληρά στην κουζίνα. Η βασική απασχόληση τους είναι η προετοιμασία των παστών κρεάτων. Η μέθοδος που χρησιμοποιούνε είναι να τηγανίζουν και να αλατίζουν το κρέας και να το τοποθετούν μέσα σε ένα μεγάλο βάζο καλυμμένο μέχρι επάνω με ένα αεροστεγές στρώση λίπους.»

[91] [57ª] Mary Adelaide Walker.

"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a]. σελ. 245.

5. «Wo-manity»[92] στα Γυναικεία Λουτρά

5.1 «Το Γυναικείο Καφενείο»,[93] «Η Λέσχη γυναικών- The Club»,[94] «The Bagnio»,[95] «ένας εθνικός θεσμός»,[96] «μία παιδική χαρά»,[97] Ινστιτούτο αισθητικής[98] και κομμωτήριο.[99]

Στην δυτική φαντασία του 18ου και του 19ου αιώνα, το γυναικείο λουτρό των Οθωμανίδων ήταν η αποθέωση και η αποκορύφωση της αισθησιακής, ερωτικής, φιλήδονης και εξωτικής Ανατολής. Όπως τα χαρέμια, και τα γυναικεία λουτρά ήταν απαγορευμένοι χώροι για τους άνδρες και οι φαντασιώσεις τους οργίαζαν. Αναμφισβήτητα, τα χαρέμια και τα γυναικεία λουτρά εξάπτουν την φαντασία και γίνονται αντικείμενο έμπνευσης, ιδιαίτερα στα κείμενα των περιηγητών. Οι Ευρωπαίοι ζωγράφοι αποθανάτισαν σκηνές από γυναικεία κυρίως χαμάμ (λουτρά), αν και ποτέ δεν εισχώρησαν σε αυτά. Το λουτρό στους οριενταλιστές ζωγράφους του 19ου αιώνα, στην εικονογράφηση του οριενταλισμού, δηλαδή των ανατολίτικων θεμάτων με έντονο εξωτικό χαρακτήρα, περιλαμβάνουν πολλές σκηνές στα γυναικεία λουτρά, και προβάλλουν ένα μύθο για την Ανατολίτισσας ως πλάσμα οκνηρό, σαγηνευτικό και ναρκισσευόμενο. Παρουσιάζουν την γυναίκα στο λουτρό σε στάσεις ανεμελιάς, απραξίας και ευτυχίας. Η πιο γνωστή και χαρακτηριστική σκηνή λουτρού είναι, χωρίς αμφιβολία, «Το Τουρκικό Λουτρό» (1862) του Γάλλου ζωγράφου Jean-Auguste Dominique Ingres (1780-1867), ένας ζωγράφος ο οποίος δεν ταξίδεψε ποτέ στην Ανατολή. Ο Ingres παρουσιάζει πολλές όμορφες γυμνές γυναίκες σε στάσεις που κολακεύουν θα θέλγητρά τους, αποδεκτό στο

---

[92] Ibid., σελ. 75. [50β]

[93] [3], [3c] Lady Mary Wortley Montagu or Lady Mary Pierrepont, 1715-1718.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c] σελ. 103..
«... In short, it is the women's coffee-house, where all the news of the town is told, scandal invented, etc – They generally take this diversion once a week, and stay there ... at least four or five hour.'
Βλέπε, επίσης,
[40c] Julia Pardoe.
BEAUTIES OF THE BOSPHORUS. Illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs, From Original drawings by W.H. Bartlett. Virtue and Co., London. (χωρίς ημερομηνία). "What the public baths are to the women of Turkey, the public coffee-houses are to their lords—the head-quarters of gossipry, and news and enjoyment—where every passing event is canvassed, and weighed, and judged; and time is suffered to slide by carelessly as though it might one day be redeemed." [40c], σελ. 147-149.

[94] [50β] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY, 1870.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50β], σελ. 78.

[95] [3], [3c] Lady Mary Wortley Montagu or Lady Mary Pierrepont, 1715-1718.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c] σελ. 100.

[96] [51a,b] EMMELINE LOTT, 1864-1866.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. [Η συγγραφέας ήταν η γκουβερνάντα του 'Grand Pasha Ibrahim', γιο του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, 'Viceroy of Egypt' από το 1864 έως το 1866 περίπου. Δεύτερος τόμος, [Volume II.], [51β], σελ.71.

[97] [57b] Mary Adelaide Walker
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a], σελ. 191.

[98] [50β] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY, 1870.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50β], σελ. 78.

[99] Ibid., σελ. 78. [50β]

πουριτανικό Ευρωπαϊκό κοινό της εποχής του.[100] Στην σεμνότυφη αστική τάξη του 19ου αιώνα, θέματα όπως το ανατολικό λουτρό παρέχουν την αναγκαία εύσχημη δικαιολογία για την απεικόνιση του γυμνού.

Επρόκειτο για ένα κόσμο άδυτο για όλους τους άνδρες και οποιαδήποτε απόπειρα διείσδυσης στα γυναικεία λουτρά, όπως και στα χαρέμια, ετιμωρείτο με θάνατο.

Ο μοναδικός χώρος, που απαγορευόταν η είσοδος ακόμα και στους μαύρους ευνούχους φύλακες των γυναικών, ήταν στα γυναικεία λουτρά! **Ήταν ο μόνος χώρος που δεν μπορούσαν να τις ακολουθήσουν, σε αντίθεση με το χαρέμι, όπου κυκλοφορούσαν ελεύθερα. Καμμία περιηγήτρια δεν αναφέρει την παρουσία ή την επιτήρηση των μαύρων ευνούχων στα δημόσια λουτρά!!! Γυναίκες εισχωρούσαν στο οίκημα του λουτρού, 'μεταμφιεσμένες' κάτω από τις καλύπτρες τους, δηλαδή το γιασμάκι και το φερετζέ, άλλαζαν καλύπτρες μέσα στο λουτρό, και έβγαιναν αγνώριστες για να συναντήσουν τους εραστές τους. Επέστρεφαν πάλι ανενόχλητες και ανώνυμα στο δημόσιο λουτρό για να αποχωρήσουν με την δική τους ενδυμασία και γυναικεία συνοδεία.** Σε αυτό το σημείο, οφείλουμε να υπογραμμίσουμε, ότι οι περιηγήτριες κάνουν υπαινιγμούς ή αναφέρουν περιπτώσεις, όσον αφορά την 'μοιχεία', αλλά ποτέ δεν αποκαλύπτουν τα ονόματα ή την ταυτότητα των έγκλειστων γυναικών, που εκμεταλλεύθηκαν αυτήν την τακτική, ίσως για την προφύλαξή τους, ή ως συμπαράσταση προς το φύλο τους, επειδή η 'μοιχεία' ετιμωρείτο πολύ αυστηρά.[101]

Σε αντίθεση με τους περιηγητές,[102] των οποίων οι πληροφορίες και οι λεπτομερείς περιγραφές για τα δημόσια γυναικεία λουτρά των Οθωμανίδων και την θέση της γυναίκας στα χαρέμια, προέρχονταν πάντα από δεύτερο ή τρίτο χέρι ή ήταν αποτελέσματα των φαντασιώσεών τους, οι περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα, χάρη στο φύλο τους, εισχώρησαν και σε αυτήν την διαφυλική σφαίρα. Ως επακόλουθο οι περιηγήτριες έφεραν στο φως «το γυναικείο καφενείο»,[103] τον «εθνικό θεσμό»,[104] «την λέσχη γυναικών», όπως

---

[100] Βλέπε, επίσης, έργα του Γάλλου ζωγράφου Edouard Debat-Ponsan (1883) «Μασσάζ σκηνή λουτρού», στο μουσείο της Τουλούζης (Musee d'es Augustins), καθώς και έργα του Γάλλου ζωγράφου Jean-Leon Gerome (1824-1904).

[101] Σχετικά με το θέμα της μοιχείας, βλέπε Κεφάλαιο IV.

[102] Για παράδειγμα, βλέπε συμπληρωματική βιβλιογραφία: Tournefort, LETTER VI, σελ. 316. "Of the Religion, Manners and Customs of the Turks, the great Ablution of the Turks".
Ο Γάλλος περιηγητής Tournefort, τον 16ο αιώνα, γράφει ότι οι Οθωμανίδες ήταν πολύ ευτυχισμένες, όταν τους επέτρεπαν να πηγαίνουν στα δημόσια λουτρά, όμως οι περισσότερες, ιδιαίτερα εκείνες που είχαν πλούσιους συζύγους οι οποίοι τους έκτιζαν λουτρά μέσα στο σπίτι τους(στο χαρέμι τους), δεν είχαν αυτήν την «ελευθερία». Στα δημόσια λουτρά οι γυναίκες ψυχαγωγούνταν μεταξύ τους, χωρίς περιορισμούς. «Οι ευγενείς άνδρες» δεν αρνούνταν αυτή την αθώα απασχόληση στις γυναίκες τους, επειδή «οι υπερβολικοί περιορισμοί τις αναγκάζουν πολλές φορές να αναζητήσουν λόγους διαζυγίου.»
(Βλέπε: Tournefort, M., A voyage into the Levant perform'd by command of the late French King containing the ancient and modern state of the islands of the Archipelago as also of Constantinople, the coasts of the Black Sea, Armenia, Georgia, the frontiers of Persia and Asia Minor, with plans of the principal towns and places of note; an account of genius, manner, trade and religion of the respective people inhabiting those parts; and an explanation of variety of medals and antique monuments. By M. Tournefort of the Royal Academy of Sciences, Chief Botanist to the late French King, Etc.... ...Adorn'd with an Accurate Map of the Author's Travels, not in the French Edition. Done by Mr. Senex. In Three Volumes, London: Printed for D.Midwinter R. Waree, C. Rikvington, A. Ward, J. and P. Knapton, T. Longman, RI. Hett, C. Hitch, S. Austen, J. Wod and C. Woodwaard, J. and H. Permerton. MDCCXLI. Volume II., London, MDCCXLI.)

[103] [3] Lady Mary Wortley Montagu or Lady Mary Pierrepont., 1715-1718.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c] σελ. 103..
«... In short, it is the women's coffffee-house, where all the news of the town is told, scandal invented, etc – They generally take this diversion once a week, and stay there ... at least four or five hour.' [3c], σελ. 103.
Βλέπε, επίσης,
– [40c] Julia Pardoe.

αποκαλούν τα δημόσια γυναικεία λουτρά, τα οποία αναμφισβήτητα προετιμώντο από τα χαρέμια, ως τόποι γυναικείων συναντήσεων και συνομιλιών,[105] και στα οποία οι γυναίκες δεν έχαναν καμμία ευκαιρία να επισκεφθούν.[106]

Γυναίκες όλων των κοινωνικών στρωμάτων πήγαιναν στα δημόσια λουτρά, τα οποία υπήρχαν σε κάθε πόλη της Οθωμανικής επικράτειας. Εκτός από τα πολλά παλιά Ρωμαϊκά λουτρά, λειτουργούσαν και καινούργια, τα οποία ήταν ακριβή αντίγραφα των παλιών Ρωμαϊκών λουτρών.[107] Στα δημόσια λουτρά, όπου επικρατούσε μεγάλη καθαριότητα,[108] παρέμεναν οι γυναίκες **τουλάχιστον πέντε ώρες**[109] και αποχωρούσαν από αυτά περίπου μία ή δύο ώρες πριν την δύση του ηλίου.[110] Σε αντίθεση με τις Οθωμανίδες, οι περιηγήτριες απολάμβαναν τα δημόσια λουτρά ακόμα και το βράδυ.[111] Χάρη στις περιηγήτριες, στα λουτρά θα γνωρίσουμε τις γυναίκες λουόμενες όλων των κοινωνικών τάξεων, καθώς και τις εργαζόμενες γυναίκες αυτών των εγκαταστάσεων.[112]

Μαθαίνουμε, από τις επιτόπιες μαρτυρίες των περιηγητριών του 18ου και του 19ου αιώνα, ότι στα δημόσια λουτρά πήγαιναν οι γυναίκες για ψυχαγωγία, για θέματα υγείας,[113] για να «διαπραγματευτούν»[114], για να

BEAUTIES OF THE BOSPHORUS. Illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs, From Original drawings by W.H. Bartlett. Virtue and Co., London. (χωρίς ημερομηνία) "What the public baths are to the women of Turkey, the public coffee-houses are to their lords—the head-quarters of gossipry, and news and enjoyment—where every passing event is canvassed, and weighed, and judged, and time is suffered to slide by carelessly as though it might one day be redeemed." [40c], σελ. 147-149.

[104] [50β] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY, 1870.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50β], σελ. 51.

[105] [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison. [
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Volume I., [44a], σελ.234-235.

[106] [57a] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a], σελ. 245.

[107] [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Volume I., [44a], σελ. 234.

[108] [50b] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50β], σελ. 51.

[109] Ibid., σελ. 51. [50b]
Βλέπε, επίσης,
[28α], [Ida Laura Pfeiffer (Reyer), 1842.
"Visit to the Holy Land, Egypt and Italy" by Madame Ida Pfeiffer, Author of "A Woman's Journey Around the World" Translated from the German by H.W. Dulcken. With eight tinted engravings. London: Ingram, Cooke, and Co. 27 Strand. 1852. [28a], σελ. 52.

[110] [57β] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II, [57β], σελ. 194.
"In about half an hour, flushed and panting from the heat of the steaming pool, they returned to the djamekian, went through the salutations once more all round, spent some time in eating ices and other dainties, and again disappeared into the hammam. Eastern women are not content with a moderate use of water, but go in and out for hours, eating between whiles; the old ladies solace themselves by smoking. The bathers begin to retire about an hour or two before sunset."

[111] [50β] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50β], σελ. 51.

[112] Ibid., σελ. 76. [50β]

[113] [3c] Lady Mary Wortley Montagu or Lady Mary Pierrepont.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c] σελ. 100-111.
– April 1, O.S. 1717. "I am now got into a new world... must not omit what I saw remarkable at Sophia, one of the most beautiful towns in the Turkish empire, and famous for its hot baths, that are resorted to both for diversion and health. I stopped here one day on

συνομιλήσουν και για να **συναμοτήσουν**, ενώ γευμάτιζαν, κάπνιζαν, έπιναν καφέ ή σερμπέτι, έτρωγαν φρούτα κλπ. Μαθαίνουμε, ότι τα δημόσια λουτρά ήταν, επίσης, ένα είδος **κομμωτηρίου** ή **ινστιτούτου αισθητικής**, όπου μετά το λουτρό τους οι γυναίκες απολάμβαναν το χαμάμ, έκαναν αποτρίχωση, και στέγνωναν, κτένιζαν και έβαφαν τα μαλλιά τους.[115] Κατά τις περιγραφές, οι γυναίκες έμοιαζαν να ευχαριστιούνται και να απολαμβάνουν τον χρόνο τους μέσα στα δημόσια λουτρά.[116]

Το γυναικείο λουτρό ήταν ένας τόπος συνάντησης, όπου, αποκλειστικά το γυναικείο φύλο, "WO-MANITY",[117] ένας 'φεμινιστικός' ή γυναικείος όρος', ένας καινούργιος όρος που εφεύρε η περιηγήτρια Annie Jane Harvey, το 1870, το οποίο αποτελεί συνδυασμό των Αγγλικών όρων «Woman» και «Humanity» (ανθρωπότητα), συγκεντρωνόταν για πολλές ώρες, τουλάχιστον για πέντε, **χωρίς την επιτήρηση των ευνούχων**, με όλα τα είδη της τουαλέτας τους και ολόκληρη την γκαρνταρόμπα τους όπου απολάμβαναν ένα μεγάλο **φαγοπότι**, ένα είδος **πικνίκ**, διότι εκτός από τον καφέ, τα φρούτα και τα γεύματα που απολάμβαναν οι περιηγήτριες στα δημόσια λουτρά,[118] οι ίδιες οι γυναίκες μετέφεραν μαζί τους στο λουτρό πολλά φαγητά.[119] Ήταν ένας χώρος αποκλειστικά γυναικείων συμποσίων και γιορτών. Εκεί παρατηρείται και περιγράφεται και το **έθιμο της συνοδείας της νύφης** στο λουτρό, όπου η μελλόνυμφη έκανε την πρώτη της αποτρίχωση, πριν τον γάμο της[120] και όπου οι γυναικείες γαμήλιες παρέες **διασκέδαζαν** και **συμποσιάζονταν** ολόκληρη την ημέρα. **Καμμία περιηγήτρια δεν αναφέρει, όμως, την παρουσία μουσικών οργάνων ή την εκτέλεση χορών μέσα στα λουτρά.**[121]

Ήταν μία **παιδική χαρά**,[122] ένας **παιδότοπος**, όπου υπήρχαν αναρίθμητα παιδιά και βρέφη και των δύο φύλων, τα οποία έπαιζαν και κολυμπούσαν, μαζί με τις γυναίκες, μέσα στις πισίνες που ήταν κατασκευασμένες από μάρμαρο ή μωσαϊκό.[123]

---

purpose to see them; and, designing to go incognito, I hired a Turkish coach....[3c, 100]...this covering entirely hides the persons in them, but may be thrown open at pleasure, and thus permits the ladies to peep through the lattices...» σελ. 100-111.

[114] [50β] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50β], σελ. 78-79.

[115] Ibid., σελ. 78. [50β]

[116] Ibid., σελ. 73. [50β]

[117] Ibid., σελ. 75. [50β]

[118] Ibid., σελ. 77-78. [50β]

[119] Ibid., σελ. 71-73 [50β]

[120] [57β] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β], σελ. 193.
"The slaves extended two feradjes, which served as a perfect screen, until the brides emerged from the shelter carefully enveloped in handsome striped silk wrappers, which passing over the bosom and close under the arms, and falling nearly to the ankles, formed a very modest and sufficient covering; the hair fell over the shoulders in long plaits."

[121] Σε αυτό το σημείο πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η ατμόσφαιρα ήταν πολύ υγρή και θερμή και, επίσης, για να μην γλιστρούν οι γυναίκες φορούσαν στα πόδια τους ένα είδος υπερυψωμένα τσόχαρα (clogs).

[122] [57β] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β], σελ. 191.

[123] [32b] Emily A. Beaufort, 1858-1859.
EGYPTIAN SEPULCHRES AND SYRIAN SHRINES, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. Volume II., [32,b], σελ. 415.
Βλέπε, επίσης,
[50β] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50β], σελ. 77-78

Ο μεγαλύτερος αριθμός των περιηγητριών εκτίμησαν, ότι το λουτρό των Οθωμανίδων ήταν **μία καθημερινή συνήθεια** ή ένα καθιερωμένο έθιμο. Μας πληροφορούν, ότι στην Κωνσταντινούπολη όλα τα σπίτια των ευκατάστατων Μουσουλμάνων, είχαν το δικό τους λουτρό, και σε ορισμένες περιπτώσεις πάνω από ένα.[124] Γεγονός που δεν εμπόδιζε τις Τουρκάλες να πηγαίνουν, τουλάχιστον μία φορά τον μήνα στα δημόσια χαμάμ.

Οι **κοινωνικές διακρίσεις** δεν πέρασαν απαρατήρητες στις περιηγήτριες ακόμα και μέσα στα δημόσια λουτρά.[125] Μαθαίνουμε ότι οι γυναίκες της Οθωμανικής ελίτ σπάνια σύχναζαν στα δημόσια λουτρά,[126] επειδή διέθεταν τα δικά τους ιδιωτικά λουτρά μέσα στα χαρέμια τους. Όταν επισκέπτονταν τα δημόσια λουτρά νοίκιαζαν ειδικούς χώρους, δηλαδή κλειστά δωμάτια που διέθεταν «για την χρήση ατόμων της ανώτερης τάξης.»[127] Επίσης κατασκευασμένα έξω από τα δημόσια λουτρά υπήρχαν πολλά διαμερίσματα προς ενοικίαση για όλη την εποχή των λουτρών.[128] Στην Προύσα, για παράδειγμα, «η καλύτερη τάξη των γυναικών» είτε πήγαιναν στα ορυκτά λουτρά όταν μπορούσαν να τα κλείσουν αποκλειστικά για τον εαυτόν τους και την συντροφιά του, ή παράγγελναν να μεταφερθεί το νερό σε κλειστά βαρέλια στην δική τους οικία.[129]

Παρατηρούνται, επιπροσθέτως, και διακρίσεις ανάλογα με την εθνικότητα των λουόμενων γυναικών. Το 1870 στην Κωνσταντινούπολη, για παράδειγμα, η Τετάρτη ήταν συνήθως η ημέρα που το δημόσιο λουτρό προοριζόταν για τις Τουρκάλες, το Σάββατο για τις Ελληνίδες και οι υπόλοιπες ημέρες για τους άνδρες.[130] Δεν αναφέρονται άλλες εθνικότητες. Οι περιγραφές των περιηγητριών μας δίνουν την εντύπωση ότι μόνο οι Τουρκάλες και οι Ελληνίδες χρησιμοποιούσαν τα δημόσια λουτρά, ξεχωριστά η μία εθνότητα από την άλλη.[131]

Στην Προύσα, όμως, την ίδια χρονολογική περίοδο, παρατηρείται ότι Τουρκάλες, Ελληνίδες, Αρμένισσες, «νέγρες» και Τσιγγάνες λούονταν μαζί στο δημόσιο λουτρό.[132] Ακόμα και περιηγήτριες ενοχλήθηκαν από **«την πολύ ανάμικτη φύση του πλήθους και την χαμηλή (κοινωνική) τάξη των περισσότερων λουόμενων.**[133] Υπήρχαν και περιηγήτριες, κυρίως Αγγλίδες του 19ου αιώνα, που ενοχλήθηκαν με την "κατάχρηση" που έκαναν οι Οθωμανίδες με την καθημερινή συνήθεια του λουτρού.

---

[124] [57β] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β], σελ. 190-191.

[125] Σχετικά με το θέμα των κοινωνικών διακρίσεων, βλέπε Κεφάλαιο V.

[126] [57β] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β], σελ. 190.

[127] Ibid., σελ. 189. [57β]

[128] Ibid., σελ. 189. [57β]

[129] Ibid., σελ. 190-191. [57β]

[130] [50β] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50β], σελ. 71.

[131] Ibid., σελ. 72. [50β]

[132] [57β] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β], σελ. 190.

[133] Ibid., σελ. 190. [57β]

5.2 «Έχω μπει μέσα σ' ένα καινούργιο κόσμο...»[134]

Την **πρώτη** περιγραφή για το λουτρό των 'Οθωμανίδων', μας την παρέχει στις επιστολές της η **πρώτη** αναγνωρισμένη περιηγήτρια-συγγραφέας του 18ου αιώνα, η Lady Mary Wortley Montagu, που ήταν επίσης η **πρώτη** περιηγήτρια που άφησε μαρτυρία μετά από προσωπική εμπειρία ως λουόμενη. Οι περιγραφές της Lady Montagu, για το δημόσιο λουτρό της Σόφιας, το 1717, ενέπνευσαν και επηρέασαν ζωγράφους της Ανατολίτικης σχολής (οριενταλιστές ζωγράφους), όπως τον Ingress,[135] ο οποίος, το 1862, εκατόν σαράντα πέντε χρόνια αργότερα, φιλοτέχνησε το περίφημο έργο του '*le Bain Turkc*', το οποίο βασίστηκε αποκλειστικά στις περιγραφές της Lady Montagu.

«Έχω μπει μέσα σε ένα καινούργιο κόσμο... δεν πρέπει να παραλείψω το τι **θαυμαστό** είδα στην Σόφια, μία από τις ωραιότερες πόλεις της Τουρκικής αυτοκρατορίας, πολύ γνωστή για τα θερμά λουτρά της, στα οποία πηγαίνουν για ψυχαγωγία και για θέματα υγείας. Σταμάτησα εδώ μία ημέρα με σκοπό να τα δω, και σχεδιάζοντας να μπω ανώνυμα, προσέλαβα μία Τούρκική άμαξα... που το σκέπασμά της κρύβει ολόκληρο το άτομο...»,[136] γράφει, το 1717, η Lady Montagu σε επιστολή της από την Αδριανούπολη προς την αδελφή της 'the Lady Rich'.

Η περιηγήτρια, η οποία στις επιστολές της υποστήριξε ότι επισκέφθηκε και συμμετείχε η ίδια στο γυναικείο λουτρό των Οθωμανίδων, ξεκινάει με μια λεπτομερή περιγραφή του κτηρίου και των εγκαταστάσεων και στην συνέχεια προχωράει στα διάφορα στάδια του λουτρού, όπως εκείνα του δροσίσματος-χαλάρωσης ('cooling'), του μασάζ και του καλλωπισμού.

Είναι **η μόνη δυτική περιηγήτρια**, σε σύγκριση με εκείνες που θα την ακολουθήσουν τον 18° και τον 19° αιώνα, **που υμνεί και εγκωμιάζει το γυμνό γυναικείο σώμα και τον πολιτισμένο και ευγενικό χαρακτήρα, συμπεριφορά, στάση και διαγωγή των Οθωμανίδων** απέναντι σε μία Ευρωπαία, μία ξένη μέσα στο λουτρό, σε αντίθεση με την αντιμετώπιση που θα δέχονταν οι ξένες γυναίκες από τις δυτικές αδελφές τους.

Η Lady Montagu, εκτός που ήταν η πρώτη και η μόνη περιηγήτρια που έπλεξε το εγκώμιο του γυμνού γυναικείου κορμιού, ήταν η πρώτη και η μόνη που συγκέντρωσε την προσοχή του αναγνώστη επάνω στο δικό της κορμί!

5.2.1 «Εάν ήταν της μόδας να κυκλοφορείς γυμνή, κανείς δεν θα πρόσεχε το πρόσωπο.»[137]

Εγκώμιο στο γυμνό γυναικείο κορμί δεν έπλεξε καμμία άλλη περιηγήτρια εκτός από την Montagu, ούτε άλλη περιηγήτρια δεν επικέντρωσε την προσοχή του αναγνώστη επάνω στο δικό της κορμί. Όσον αφορά το εγκώμιο

---

[134] [3c] Lady Mary Wortley Montagu or Lady Mary Pierrepont, 1716-1718.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c] σελ. 100-111.

[135] Το έργο του «Τουρκικό λουτρό», του ζωγράφου Jean-Auguste-Dominique Ingres (1862), στο Λούβρο στο Παρίσι. Επρόκειτο για τον πιο γνωστό πίνακας του 'οριενταλισμού για τα γυναικεία λουτρά.

[136] [3c] Lady Mary Wortley Montagu or Lady Mary Pierrepont, [1716-1718.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c] σελ. 100-111.
April 1, O.S. 1717. "I am now got into a new world... must not omit what I saw remarkable at Sophia, one of the most beautiful towns in the Turkish empire, and famous for its hot baths, that are resorted to both for diversion and health. I stopped here one day on purpose to see them; and, designing to go incognito, I hired a Turkish coach....[3c, 100]...this covering entirely hides the persons in them, but may be thrown open at pleasure, and thus permits the ladies to peep through the lattices...» σελ. 100-111.

[137] Ibid., σελ. 103. [3c]

του γυμνού και την πολιτισμένη συμπεριφορά των Οθωμανίδων η Lady Montagu γράφει: «Ήταν αδύνατον να μείνεις εκεί μέσα, φορώντας ενδύματα... φορούσα την ταξιδιωτική μου ενδυμασία, ένα φόρεμα για ιππασία, και οπωσδήποτε τους φάνηκε πολύ παράξενο, όμως δεν υπήρχε καμμία (γυναίκα) που να επέδειξε την παραμικρή έκπληξη ή αναιδή περιέργεια και με υποδέχθηκαν με κάθε προθυμία και ευγένεια. Δεν γνωρίζω καμμία Ευρωπαϊκή Αυλή, όπου οι κυρίες θα συμπεριφέρονταν με τέτοιο ευγενικό τρόπο σε τέτοιου είδους ξένης. Εκτιμώ ότι συνολικά υπήρχαν διακόσιες γυναίκες εκεί, και όμως καμμία δεν επέδειξε εκείνα τα περιφρονητικά χαμόγελα και τους σατιρικούς ψιθύρους, που δεν παραλείπονται ποτέ από τις δικές μας συγκεντρώσεις όταν κάποια [κυρία] εμφανίζεται χωρίς να είναι ντυμένη ακριβώς με την μόδα. Επαναλάμβαναν συνεχώς 'Γκιουζέλ πεκ, γκιουζέλ,' που σημαίνει 'Γοητευτική, πολύ γοητευτική.»[138]

«Δεν υπήρχε καμμία απρεπής χειρονομία ή ασελγές χαμόγελο, και **οι γυναίκες κινούνταν και περπατούσαν γυμνές με μία βασιλική χάρη**, όπως εκείνη που περιγράφει ο Μίλτων...»,[139] γράφει η Montagu, υπογραμμίζοντας ότι οι κεντρικοί καναπέδες του δημόσιου λουτρού ήταν σκεπασμένοι με πλούσια χαλιά επάνω στα οποία αναπαύονταν οι κυρίες και από πίσω τους οι σκλάβες τους, **«χωρίς καμμία άλλη διάκριση της τάξης τους»**[140] εφόσον, όπως επισημαίνει η ίδια, **όλες ήταν γυμνές.**

Η παρατήρηση της Montagu, ότι οι γυναίκες κινούνταν και περπατούσαν γυμνές με χάρη, δημιούργησε αμφιβολίες στους μεταγενέστερους ερευνητές, σχετικά με την διείσδυσή της ή την αντικειμενικότητά της μέσα στα γυναικεία λουτρά. Δεδομένου ότι όλες οι περιηγήτριες που την ακολούθησαν, δηλαδή η Lady Craven, το 1786, και εκείνες του 19ου αιώνα, επεσήμαναν ότι οι Μουσουλμάνες, λόγο της ακινησίας και της μαλθακής καθημερινής ζωής τους στο χαρέμι, ήταν **εύσωμες**, δεν ήξεραν να στέκονται σωστά, είχαν αδέξια στάση και δεν είχαν μάθει να περπατούν με την βασιλική χάρη, που περιέγραψε η Montagu στις επιστολές της, το 1717. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες περιηγητριών του 19ου αιώνα, όταν μία Μουσουλμάνα δεν ήξερε να κινείται με χάρη και να περπατάει σωστά, ήταν πλεονέκτημα, διότι εθεωρείτο ένδειξη της υψηλής της κοινωνικής τάξης, επειδή σήμαινε ότι είχε πολλές σκλάβες για να την υπηρετούν και ότι ήταν μία καλή Μουσουλμάνα, που σπάνια εγκατέλειπε το χαρέμι της. **Ίσως η Montagu ήταν επηρεασμένη από τις αισθησιακές φαντασιώσεις και εξωτικές αντιλήψεις του 18ου αιώνα για το χαρέμι και τα γυναικεία λουτρά, ίσως ήθελε να προκαλέσει τον αναγνώστη της, ή ίσως ήταν πολύ μπροστά και αντικειμενική για την εποχή της.**

Σε αντίθεση με τις περιηγήτριες του 19ου αιώνα που την ακολούθησαν, επαναλαμβάνουμε ότι **η Montagu έδωσε έμφαση στο γυμνό γυναικείο κορμί, προκαλώντας έντονα τον δυτικό αναγνώστη με την δήλωσή της** ότι **«το δέρμα τους ήταν κατάλευκο και διακοσμημένο μόνο από τις πλεξούδες των μαλλιών**

---

[138] Ibid., σελ. 100-102. [3c] :
"I was in my travelling habit, which is a riding dress, and certainly appeared very extraordinary to them: yet there was not one that showed the least surprise or impertinent curiosity, but received me with all the obliging civility possible. I know no European court where the ladies would have behaved themselves in so polite a manner to such a stranger. I believe, upon the whole, there were two hundred women, and yet none of those disdainful smiles and satirical whisper, that never fail in our assemblies, when anybody appears that is not dressed exactly in the fashion. They repeated over and over to me, "Guzel nec guzel," which is nothing but "Charming" very charming."

[139] Ibid., σελ. 102. [3c]

[140] Ibid., σελ. 102. [3c]

τους.»[141] !!! Πολύ τολμηρή περιγραφή για το 1717, όπως, επίσης, ήταν και η παρατήρησή που ακολουθεί:

«Εάν ήταν της μόδας να κυκλοφορείς γυμνή» γράφει η Montagu, **«κανείς δεν θα πρόσεχε το πρόσωπο.»**[142] Και αναφερόμενη σε έναν γνωστό ζωγράφο της εποχής της, τον Charles Jervas,[143] ο οποίος φιλοτεχνούσε γυναικεία πορτραίτα, συνεχίζει **«ένοιωσα την κακία ("wickedness") να ευχηθώ να βρισκόταν κρυμμένος εκεί μέσα (στο λουτρό), πράγμα που εκτιμώ θα βελτίωνε την ζωγραφική του βλέποντας τόσα ωραία γυναικεία κορμιά σε διαφορετικές στάσεις,** ορισμένες [γυναίκες] να συζητούν, ορισμένες να εργάζονται, άλλες να πίνουν καφέ ή σερμπέτι, ορισμένες χαλαρωμένες και ξαπλωμένες επάνω στα μαξιλάρια τους ενώ οι σκλάβες τους, συνήθως κορίτσια δεκαεφτά ή δεκαοχτώ ετών, έπλεκαν τα μαλλιά τους. Εν ολίγοις, πρόκειται για το **γυναικείο-καφενείο, όπου όλες οι ειδήσεις της πόλης κυκλοφορούν, και όπου εφεύρουν όλα τα σκάνδαλα** κλπ. Συνήθως οι γυναίκες ψυχαγωγούνται με αυτόν τον τρόπο, κατά κανόνα **μία φορά την εβδομάδα,** και μένουν εκεί…τουλάχιστον τέσσερις ή πέντε ώρες.»[144]

Ιδιαίτερα προκλητική για την εποχή είναι και η δήλωσή της που ακολουθεί, η οποία επικεντρώνει την προσοχή του αναγνώστη επάνω **στο δικό της κορμί.** Σημειώνει, ότι μία κυρία στο λουτρό, που έμοιαζε να ήταν ανώτερη στην κοινωνική ιεραρχία, την προσκάλεσε να καθίσει δίπλα της και την παρακάλεσε να **γδυθεί.** Διευκρινίζει, **ότι οι γυναίκες επιχείρησαν ευγενικά να την απαλλάξουν από την ενδυμασία της και τελικά την έπεισαν με ευγένεια να γδυθεί σταδιακά για το λουτρό της και όταν είδαν τα εσώρουχά της πίστεψαν ότι ο σύζυγός της την είχε κλειδώσει μέσα σε ένα μηχάνημα από το οποίο δεν μπορούσε να βγει.**[145]

Η πρωτοτυπία της Montagu εμφανίζεται όταν, ουσιαστικά, ρίχνει την προσοχή του δυτικού αναγνώστη επάνω στο δικό της κορμί, αντιστρέφοντας τους ρόλους της περιηγήτριας και της ξένης(της Οθωμανίδας) ή του «Άλλου»,[146] **δηλαδή η Montagu αποτελεί πλέον το ξένο και το διαφορετικό μέσα στο λουτρό και όχι οι λουόμενες!**

---

[141] Ibid., σελ. 102-103. [3c]:
«The first sofas were covered with cushions and rich carpets, on which sat the ladies; and on the second their slaves behind them, but without any distinction of rank by their dress, all being in the state of nature, that is, in plain English, stark naked, without any beauty or defect concealed. Yet there was not the least wanton smile or immodest gesture among them: they walked and moved with the same majestic grace which Milton describes our general mother with… And most of their skins shiningly white, only adorned by their beautiful hair divided into many tresses, hanging on their shoulders, braided either with [3c.102] pearls or ribbon…»

[142] Ibid., σελ. 103. [3c]

[143] Ibid., σελ. 103. [3c]
('a pupil of Sir Godfrey Kneller. He was the friend of Pope, and much celebrated for his portraits of females…')

[144] Ibid., σελ. 103. [3c]
"That if it were the fashion to go naked, the face would be hardly observed." To tell you the truth, I had wickedness enough to wish secretly that Mr. Jarvas* could have been there invisible: I fancy it would have very much improved his art, to see so many fine women naked, in different postures, some in conversation, some working, others drinking coffee or sherbet, and many negligently lying on their cushions while their slaves (generally pretty girls of seventeen or eighteen) were employed in braiding their hair in pretty fancies. In short, it is the women's cofffee-house, where all the news of the town is told, scandal invented, etc.— They generally take this diversion once a week, and stay there … at least four or five hour.'

[145] Ibid., σελ. 104. [3c]
"The lady that seemed the most considerable among them, entreated me to sit by her, and would fain have undressed me for the bath: I excused myself with some difficulty. They being, however, all so earnest in persuading me, I was at last forced to open my shirt, and show them my stays, which satisfied them very well; for I saw they believed I was locked up in that machine, and that it was not in my own power to open it, which contrivance they attributed to my husband. I was charmed with their civility and beauty, and should have been very glad to have passed more time with them;… Adieu, madam. I am sure I have now entertained you with an account of such a sight as you never saw in your life, and what no book of travels could inform you of, as it is no less than death for a man to be found in one of these places."

[146] "The Other" (το Άλλο), δηλαδή το πολιτισμικά, πολιτιστικά, ηθικά, κοινωνικά και θρησκευτικά διαφορετικό, αντίθετο, ανόμοιο, ξέχωρο, αλλιώτικο, ανομοιογενείς, ασύμφωνο, ιδιαίτερα

Οι πρώτες δηλώσεις της αναφέρονται στην δική της ασυνήθιστη ενδυμασία, **διαφορετικότητα**, παραξενιά και όχι στην διαφορετικότητα των λουόμενων Οθωμανίδων. Εκείνη ήταν σκεπασμένη, καλυμμένη και κρυμμένη κάτω από τα Ευρωπαϊκά ενδύματα. Εκείνη, η Ευρωπαία, παρουσιάζεται ως ασυνήθιστη, διαφορετική και ίσως και εξωτική για τις Οθωμανίδες, καθώς και για τον Δυτικό αναγνώστη της εποχής εκείνης, λόγο της πολύπλοκης ενδυμασίας της από την οποία, όπως μας πληροφορεί η ίδια, τελικά σταδιακά και τμηματικά απαλλάσσεται, κάνοντας ένα είδος αργού **στριπτίζ**!

Αξιοσημείωτο, επιπλέον, αποτελεί το γεγονός ότι παρουσιάζει τις γυναίκες της Ανατολής να έχουν πιο ανοιχτό μυαλό και ορίζοντες από τις εξελιγμένες γυναίκες της Δύσης όσον αφορά την συμπεριφορά τους απέναντί της. **Ανέχονται** και **σέβονται** αυτήν την διαφορετικότητά της, την ενδυμασία της και την αμηχανία της μέσα στο λουτρό και δεν κάνουν καμμία αγενή παρατήρηση, χειρονομία ή γκριμάτσα.

Μόνο μία περιηγήτρια του 19ου αιώνα, 153 χρόνια μετά την Lady Montagu το 1717, αναφέρεται στην καλή και ευγενική συμπεριφορά των Οθωμανίδων. Η Αγγλίδα περιηγήτρια Annie Jane Harvey, η οποία συμμετείχε στα δημόσια λουτρά της Κωνσταντινούπολης, το 1870, γράφει: «Ολόκληρη η σκηνή μας έδωσε μία πολύ ευνοϊκή εντύπωση, σχετικά για την ευγένεια των Τουρκάλων»,[147] αλλά δήλωσε ότι δεν είδε καμμία ωραία γυναίκα στα λουτρά, εκτός από μία όμορφη Γεωργιανή και ορισμένες «κατάμαυρες σκλάβες από την Νουβία».[148]

Μετά την Lady Montagu, η δεύτερη Αγγλίδα περιηγήτρια-συγγραφέας του 18ου αιώνα, η Lady Elizabeth Craven υιοθέτησε τελείως διαφορετικό ύφος από την προκάτοχό της. Αν και οι δύο περιηγήτριες ανήκαν και έγραφαν στην εποχή του Διαφωτισμού,[149] η Lady Craven, η οποία έγραφε στην τελευταία δεκαετία του 18ου αιώνα, περίπου εξήντα-εννέα χρόνια μετά την Lady Montagu, υιοθέτησε τον σοβαρό τόνο των Βικτωριανών συγγραφέων που θα την ακολουθήσουν τον 19ο αιώνα και την ηθική της Ευρωπαϊκής μεσαίας τάξης του 19ου αιώνα.

Για παράδειγμα, η Lady Craven, σε αντίθεση με την Montagu, ένοιωσε, όπως γράφει, «**αηδία**» όταν αντίκρισε τα γυμνά κορμιά των λουόμενων γυναικών. Για την Craven οι λουόμενες ήταν απλά χοντρές (**fat**) γυμνές γυναίκες: «Δεν έχω δει ποτέ τόσες πολλές χοντρές γυναίκες συγκεντρωμένες όλες μαζί, ούτε τόσο χοντρές γυναίκες γενικά.»[150] **Όχι παχύσαρκες (obese) αλλά χοντρές (fat women)**!

Όταν, πολύ αργότερα, μετά τον θάνατο της Lady Montagu, δημοσιεύτηκαν οι επιστολές της, ενοχλήθηκαν πολλοί αναγνώστες, ιδιαίτερα οι Βικτωριανοί αναγνώστες του 19ου αιώνα, οι οποίοι είχαν άλλες αντιλήψεις για την

όσον αφορά την πολυγαμική Ανατολή, σε αντίθεση με την μονογαμική Δύση. (Βλέπε: Billie Melman. Women's Orients. English Women and the Middle East, 1718-1918. Second edition, Macmillan, 1995., σελ. 1, 5, 9, 315-17.)

[147] [50β] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50β], σελ. 79-80.

[148] Ibid., σελ. 80. [50β]

[149] 'The Age of Enlightenment', ή 'Siecle de Lumieres', που υπήρξε πνευματικό κίνημα της Ευρώπης του 17ου και 18ου αιώνα. Ως τελικοί σκοποί του ορθολογικού ανθρώπου εθεωρούντο, η γνώση, η ελευθερία και η ευτυχία.

[150] [4] Elizabeth Berkely, The Right Honourable Elizabeth Craven, ή Lady Craven, 1785–1788.
"A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London, G.G. J. and J. Robinson, 1789, (Letter IVI, undated, σελ. 264.)

καθημερινή συνήθεια του λουτρού ή του μπάνιου. Εκτός από τις Αγγλίδες περιηγήτριες της Βικτωριανής εποχής, που εθεωρούσαν το λουτρό ένα βασανιστήριο,[151] μία κατάχρηση που προκαλούσε τριχόπτωση,[152] υπεύθυνο για την χαλάρωση των μυών και την απώλεια της ελαστικότητας του δέρματος,[153] αιτία της πνευματικής και σωματικής κατάπτωσης και της πρόωρης γήρανσης,[154] και οι οποίες περιέγραψαν τις λουόμενες γυναίκες ως άσχημες, αντιαισθητικές και ακαλαίσθητες,[155] υπήρχε και μία Γαλλίδα περιηγήτρια που υποστήριξε ότι το λουτρό προκαλούσε ρυτίδες και έβλαπτε το σώμα τους,[156] καθώς και μία Αυστριακή περιηγήτρια που εκτίμησε ότι οι Τουρκάλες είχαν το χρώμα των νεκρών εξαιτίας των συχνών λουτρών.[157]

Σε αυτό το σημείο επιβάλλεται να αναφέρουμε ότι υπήρχε διαφορά στον Δυτικό πολιτισμό, από τον Μεσαίωνα έως τον 19ο αιώνα, σε σχέση με τον Ανατολικό πολιτισμό, στα πλαίσια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όσον αφορά τις αντιλήψεις σχετικά με το καθημερινό λουτρό. Οι Δυτικοί άρχισαν πολύ να δώσουν την απαραίτητη σημασία στην σωματική καθαριότητα. Το τακτικό πλύσιμο του σώματος καθιερώθηκε στην Δύση, μέσω της επιστήμης, μετά το 1870, και αποκλειστικά για να εξασφαλίσει την καλή λειτουργία του οργανισμού, ως άμυνα κατά των μικροβίων.

5.3 Δυτικές περιηγήτριες καταδικάζουν την συνήθεια του λουτρού ως ανθυγιεινή, η αιτία της πρόωρης γήρανσης και της πνευματικής και σωματικής κατάπτωσης. [1786-1878]

Οι δυτικές αντιλήψεις για το λουτρό ήταν άκρως αντίθετες από εκείνες των λαών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Σεκινώντας κατά χρονολογική σειρά, μαθαίνουμε ότι στην Κωνσταντινούπολη, το 1786, μόνο εξήντα-εννέα χρόνια μετά την Lady Montagu, η Lady Elizabeth Craven, σε αντίθεση με την Montagu, εκτός που ένοιωσε αηδία όταν αντίκρισε τόσες πολλές χοντρές γυναίκες[158] σε λουτρό της Κωνσταντινούπολης, καταδίκασε και κατέκρινε

---

[151] «... torture of a bath. For to my idea and feelings it is nothing more nor less than a punishment to be scalded with boiling water like a dead pig, and then to be kneaded about like a lump of dough until your whole body looks like a mummy. The hands of the slaves who soap your person and rub you are shrivelled up like those of washer-women....Than an incredible number of cosmetics, salves, dyes, &c. are used.... Which they apply before quitting the bath-room, where the whole of the lady..." [51a]σελ. 168]

(Βλέπε, [51a] 1864 Emmeline Lott.

The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. [51a], σελ. 168.)

[152] [50β] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY.

Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50β], σελ. 80-81. [50β]

[153] Ibid., σελ. 80-81. [50β]

[154] Ibid., σελ. 81. [50β]

[155] [57β] Mary Adelaide Walker.

"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β], σελ. 192.

[156] [10] Mme de la Ferte-Meun, 1816 – 1819.

Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. [10], σελ. 99.

[157] [28a] Ida Laura Pfeiffer (Reyer), 1842.

"Visit to the Holy Land, Egypt and Italy" by Madame Ida Pfeiffer, Author of "A Woman's Journey Around the World" Translated from the German by H.W. Dulcken. With eight tinted engravings. London: Ingram, Cooke, and Co. 27 Strand. 1852. [28a], σελ. 52.

[158] [4] Elizabeth Berkely, The Right Honourable Elizabeth Craven, ή Lady Craven, 1785–1788.

"A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London, G.G. J. and J. Robinson, 1789, Letter IVI, undated.

έντονα την καθημερινή συνήθεια του λουτρού, επειδή θεωρούσε τέτοια ενασχόληση ως **ανθυγιεινή** και **περίεργη**:

«Οι Τουρκάλες ξοδεύουν τον περισσότερο χρόνο τους στο λουτρό ή πάνω στην ενδυμασία τους, περίεργες ενασχολήσεις. Η πρώτη **χαλάει το σώμα** τους και η τελευταία το παραμορφώνει. Η συχνή χρήση των θερμών λουτρών καταστρέφει τα στερεά του σώματος ('the solids'), και αυτές οι γυναίκες σε ηλικία δεκαεννέα ετών, μοιάζουν μεγαλύτερες από ότι είμαι εγώ αυτήν την στιγμή. Επιχειρούν να διορθώσουν με τέχνη την ζημιά που παθαίνουν από αυτό **το συνεχές μούλιασμα**–αλλά μέχρι κάποιος, πιο σοφός από τους υπόλοιπους, ανακαλύψει την αιτία της πρόωρης φθοράς του πολύτιμου δώρου της ομορφιάς, και δώσει το παράδειγμα στην νέα γενιά, για έναν άλλο τρόπο ζωής, (οι γυναίκες) θα μαραθούν όσο γρήγορα μαραίνεται ένα τριαντάφυλλο...»[159]

Την ίδια αντίληψη με την **Lady Craven**, για την άμεση σχέση των λουτρών με την **πρόωρη γήρανση**, είχε τριάντα χρόνια αργότερα, και η Γαλλίδα περιηγήτρια **Mme de la Ferte Meun**,[160] η οποία ξεναγήθηκε στα λουτρά του Σαράι όπου λούονταν, όπως μας πληροφορεί, οι ωραίες σκλάβες,[161] αλλά δεν άφησε καμμία περιγραφή. Όσον αφορά την άποψή της Γαλλίδας περιηγήτριας για την ανθυγιεινή καθημερινή συνήθεια του μπάνιου, γράφει:

«Μία Αρμένισσα καλεί τις φίλες της στο λουτρό του σπιτιού της όπως εμείς τις καλούμε στην Γαλλία για τσάι.» Όταν επισκέφθηκε τα Αρμένικα λουτρά στην θεραπεία[162] η **Mme de la Ferte Meun** καταδίκασε την συνήθεια των συχνών λουτρών, όπως έκανε και η **Craven** πριν από αυτήν, επειδή πίστευε, όπως σημείωσε η ίδια, ότι τα λουτρά κατέστρεφαν την ομορφιά της γυναίκας και δημιουργούσαν **ρυτίδες**. Επεσήμανε, επιπροσθέτως, ότι, εκτός από τα λουτρά, και η συνήθειά των γυναικών να ξαπλώνουν συνέχεια έβλαπτε το σώμα τους.[163]

Το 1852, η Αυστριακή περιηγήτρια **Ida Laura Pfeiffer**, υποστήριξε ότι το δέρμα των Τουρκάλων είχε το χρώμα μιας **νεκρής** εξαιτίας των λουτρών, όπου οι γυναίκες περνούσαν την μισή ημέρα τους.[164] Η Αγγλίδα ζωγράφος, **Mary Walker**

---

[159] Ibid., σελ. 227. [4]

–"The Turkish women pass most of their time in the bath or upon their dress; strange passtimes! The first spoils their persons, the last disfigures them. The frequent use of the hot baths destroys the solids, and these women at nineteen look older than I am at this moment—they endeavour to repair by art the mischief their constant soaking does to their charms—but till some one, more wise than the rest, finds out the cause of the premature decay of the invaluable gift, beauty, and sets an example to the rising generation of a different mode of life, they will always fade as fast as the rose they are so justly fond of."

[160] [10] Mme de LA FERTE - MEUN, 1816-1819.

Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. [10] σελ. 65.

Η Γαλλίδα περιηγήτρια έζησε την εποχή της Παλινόρθωσης (Restauration, 1815, Cent jours, Waterloo, Louis XVIII) και του Γαλλικού φιλολογικού κινήματος του Ρομαντισμού του 19ου αιώνα, «en 1800-1900 la France a connu, sans compte le bref episode des Cent-jours, sept regimes politiques: Le Consulat, l'Empire, la Restauration, la Monarchie de Juillet, la Seconde Republique, le Second Empire et la Troisieme Republiique.... Parvenue au sommet de la puissance et de la loire militaire sous Napoleon Ier, ella a subi ensuite deux invasions au terme de le'epopee imperiale (1814-1815).. [XIXe siecle, Collection Litteraire Lagarde & Michard, σελ. 7]

[161] [10] Mme de LA FERTE - MEUN, 1816 – 1819.

Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. [10] σελ. 65.

[162] Ibid., σελ. 99. [10]:

–"Une Armenienne prie ses amies de venir se baigner chez elle, comme nous prierions en France a un the."

[163] Ibid., σελ. 99. [10]

[164] [28a] Ida Laura Pfeiffer (Reyer). 1842.

[1857-1897], αν και καλλιτέχνης (ζωγράφος), όχι μόνο δεν περιγράφει, αλλά ούτε αναφέρει το γυμνό γυναικείο κορμί. Σημειώνει μόνο, ότι, «γενικά δεν υπήρχε πολύ ομορφιά για να παρατηρηθεί»,[165] υπογραμμίζοντας μόνο ότι οι λουόμενες ήταν τυλιγμένες με ωραίες ριγέ μεταξένιες πετσέτες- εσάρπες["wraps"], που σκέπαζαν το στήθος τους, περνούσαν κάτω από τις μασχάλες τους, πέφτοντας μέχρι τους αστραγάλους τους και ότι τα μαλλιά τους, μακριές πλεξούδες, έπεφταν στους ώμους τους.[166] Αν και ζωγράφος, η Walker, που επισκέφθηκε δημόσιο λουτρό της Προύσας με την συνοδεία τεσσάρων άλλων γυναικών, ενοχλήθηκε από **«το μη-εμφανίσημο ή ακαλαίσθητο ('unattractive') πλήθος με το οποίο έπρεπε να αναμιχθούν.»**[167] Μόνο σε ένα σημείο υπαινίσσεται το ωραίο **μισόγυμνο** γυναικείο κορμί, αφού πρώτα υπογραμμίζει ότι «γενικά, όμως, δεν υπήρχε πολύ ομορφιά για να παρατηρηθεί».[168] Σημειώνει ότι είδαν ένα ωραίο κορίτσι ξαπλωμένο ανάσκελα στο ζεστό μαρμάρινο πάτωμα σε μία στάση, τόσο εκλεπτυσμένης χάρης, που σταμάτησαν να την θαυμάσουν. «Η γοητεία της εικόνας τονίσθηκε υπέροχα από τις φαρδιές ρίγες του βρεγμένου της μεταξένιου καλύμματος-εσάρπας».[169]

Η Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott, το 1864-1866, θεωρούσε το λουτρό ένα **βασανιστήριο**[170]. Η Αγγλίδα περιηγήτρια, Mrs. Harvey of Ickwell Bury (Annie Jane Harvey), το 1870, αποκάλεσε το καθημερινό μπάνιο μία **κατάχρηση** με **καταστροφικά αποτελέσματα στην γυναικεία ομορφιά**, υπεύθυνο για την χαλάρωση των μυών, αιτία για την απώλεια της ελαστικότητας του δέρματος και της τριχόπτωσης.[171] Η Αγγλίδα περιηγήτρια επεσήμανε, επίσης, ότι τα λουτρά προκαλούσαν **πνευματική** και σωματική **κατάπτωση** καθώς και **πρόωρη γήρανση**.[172]

Οι αντιλήψεις των δυτικών περιηγητριών, που ακολούθησαν την Lady Craven, το 1786, δεν άλλαξαν. Υπήρχε μόνο μία εξαίρεση στον κανόνα, δηλαδή σε αντίθεση με τις υπόλοιπες περιηγήτριες του 19ου αιώνα, **μόνο** η Αγγλίδα περιηγήτρια συγγραφέας Fanny Janet Blunt, η οποία, όταν έγραψε το έργο της, είχε ήδη ζήσει 20 χρόνια ανάμεσα στους λαούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, επικροτούσε την καθημερινή συνήθεια του λουτρού. Όπως επεσήμανε η Blunt, το 1878, το λουτρό αποτελούσε ένα απαραίτητο κομμάτι κάθε οικίας και ήταν ένας **«άριστος θεσμός στα σπίτια των φτωχών ως εργαλείο καθαριότητας. Οι συνεχείς και προσεκτικές πλύσεις/μπάνια των Τούρκων, αποτελούν τα κύρια προληπτικά μέτρα κατά των ασθενειών/νόσων,**

"Visit to the Holy Land, Egypt and Italy" by Madame Ida Pfeiffer, Author of "A Woman's Journey Around the World" Translated from the German by H.W. Dulcken. With eight tinted engravings. London: Ingram, Cooke, and Co. 27 Strand. 1852. [28a], σελ. 52.

[165] [57β] Mary Adelaide Walker.

"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β], σελ. 192.

[166] Ibid., σελ. 193. [57β]

"The slaves extended two feradjes, which served as a perfect screen, until the brides emerged from the shelter carefully enveloped in handsome striped silk wrappers, which passing over the bosom and close under the arms, and falling nearly to the ankles, formed a very modest and sufficient covering; the hair fell over the shoulders in long plaits."

[167] Ibid., σελ. 115. [57β]

[168] Ibid., σελ. 192. [57β]

[169] Ibid., σελ. 196-197. [57β]

[171] [50β] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY.

Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50β], σελ. σελ. 80-81.

[172] Ibid., σελ. 81. [50β]

από τα οποία συγκριτικά είναι περισσότερο απαλλαγμένοι από τα περισσότερα έθνη.»[173]

5.4 Περιηγήτρια νοίκιασε δημόσιο λουτρό, αποκλειστικά για την δική της χρήση, [Κάιρο, Κωνσταντινούπολη 1839].

Τι ειρωνεία! Η μόνη δυτική περιηγήτρια, 122 χρόνια μετά την Lady Montagu, η οποία δεν καταδέχθηκε να συμμετέχει στο δημόσιο λουτρό με τις άλλες γυναίκες, και το νοίκιασε για μία ώρα, ήταν 'συγγενείς' της Montagu. Επρόκειτο για την σύζυγο του μεγάλου εγγονού της Lady Montagu, την Mary Georgina Emma Dawson Damer (the Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer). Υπήρξε η μόνη δυτική περιηγήτρια,[174] που έκλεισε δημόσιο λουτρό στο Καίρου, το 1839, αποκλειστικά για την δική της χρήση. **Αντικοινωνική συμπεριφορά, συγκριτικά με την προκάτοχό της, της οποίας η εκτίμηση, το 1717, ότι οι κυρίες της Ευρωπαϊκής υψηλής τάξης δεν θα αντιμετώπιζαν με την ίδια ευπρέπεια και ευγένεια μία ξένη, επιβεβαιώνεται.**

Η Damer, υπήρξε, επίσης, η μόνη περιηγήτρια, που έμεινε στο λουτρό **μόνο για μία ώρα**. Παρόλο που ενοχλήθηκε από την θερμότητα του νερού, ομολογεί ότι απόλαυσε την «γοητεία της ανάπαυσης» που ακολούθησε, όταν οι εργαζόμενες του λουτρού την οδήγησαν να ξαπλώσει στο ντιβάνι με ένα ποτήρι σερμπέτι στο χέρι.[175] Ενώ στην Σμύρνη, το 1854, κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου, οι εργαζόμενες των λουτρών δεν δέχθηκαν να αναλάβουν την Αγγλίδα Marianne Young, εάν δεν παρέμενε στο λουτρό τουλάχιστον για τρεις ώρες.[176]

Συγκεκριμένα η Damer γράφει : «Πήγα σε ένα αληθινό Τουρκικό λουτρό το οποίο έκλεισα για μία ώρα όταν απαγορεύεται η είσοδος στο κοινό. Το βρήκα πολύ απολαυστικό, και πολύ πιο άνετο από το ιδιωτικό λουτρό στο χαρέμι του Νουρή Εφέντη στην Κωνσταντινούπολη, αν και εκείνο είχε περισσότερη πολυτέλεια. Ενώ εδώ, [αναφέρεται στο δημόσιο λουτρό], δεν είχαν ροζ πετσέτες κεντημένες με ασημένια και χρυσή κλωστή.»[177]

Η Damer είχε επισκεφθεί, νωρίτερα, το χαρέμι του Νουρή Εφέντη στην Κωνσταντινούπολη, τον Νοέμβριο του 1839, μαζί με την κυρία Ρομπόλη, μέσα στο οποίο είδε και μία Χριστιανή σκλάβα[178], αλλά δεν αναφέρει την εθνικότητά της. Όταν έφυγε από το χαρέμι του Νουρή Εφέντη, την περίμενε έξω ο ιδιαίτερος γραμματέας του σουλτάνου, ο Οσμάν Μπέης, για να την προσκαλέσει στο δικό του χαρέμι, στο οποίο και εκεί είχαν προετοιμάσει το λουτρό **αποκλειστικά για την δική της χρήση.**

---

[173][44a] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 , [44a], σελ. 234.

[174] Από τις 110 που συμπεριλαμβάνονται στην βασική βιβλιογραφία,

[175] [43] Mary Georgina Emma Dawson Damer, 1839-1840.
The Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer Diary of a tour in Greece, Turkey, Egypt, and the Holy Land. By the Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer. London, Henry Colburn, 1841. 2 vls. σελ. 200.

[176] [47] MRS. YOUNG / MARIANNE YOUNG, 1854-1855.
OUR CAMP IN TURKEY, AND THE WAY TO IT. BY MRS YOUNG THE AUTHOR OF 'CUTCH,' 'WESTERN INDIA,' 'FACTS AND FICTION,'ETC. SECOND EDITION. London: Richard Bentley, New Burlington Street, Publisher in Ordinary to Her Majesty. 1855. [47], σελ. 138.

[177] [43] MARY GEORGINA EMMA DAWSON DAMER, 1839-1840.
The Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer Diary of a tour in Greece, Turkey, Egypt, and the Holy Land. By the Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer. London, Henry Colburn, 1841. 2 vls. L3 plates. 12 mo., [43] σελ. 200:
"I went to a real Turkish bath, which I had secured for the one hour in which the public are excluded. I found it perfectly delightful, and much more comfortably arranged, than the private one at Nourri Effendi's Harem at Constantinople, although that was on a more luxurious scale, for here the towels were neither pink, nor with silver and god embroidery."

[178] Ibid., σελ. 221. [43]

Στο ιδιωτικό λουτρό του χαρεμιού του Οσμάν Μπέη στην Κωνσταντινούπολη, όπως μας πληροφορεί η ίδια, την υπηρετούσαν σκλάβες, μία από τις οποίες την έτριβε με ένα «μαλακό απολαυστικό σαπούνι». Όταν μετά το λουτρό της ετοιμάσθηκαν να λούσουν τα μαλλιά της, εκείνη αντιστάθηκε. Οι σκλάβες έμοιαζαν, όπως παρατηρεί η ίδια, να απογοητεύθηκαν, καθώς και να ξαφνιάσθηκαν, όταν αντίκρισαν τα πολύ μακριά μαλλιά της. Εντύπωση στις σκλάβες έκανε, εκτός από τα μακριά μαλλιά της και «τα σύνεργα» της Αγγλικής της ενδυμασίας,[179] αλλά δεν επέδειξαν, όπως ομολογεί η ίδια, **καμμία προσβλητική ένδειξη ή συμπεριφορά προς την περιηγήτρια, λόγω της διαφορετικότητάς της**, όπως και στην περίπτωση της Lady Montagu έναν αιώνα πριν.

5.5 Περιηγήτρια στο λουτρό σαν τουρίστρια, μόνο για να δει τα «σχεδόν ξεβράκωτα αντικείμενα».[180] [Κωνσταντινούπολη 1841].

Το 1841, στην Κωνσταντινούπολη, εκατόν είκοσι τέσσερα χρόνια μετά την τολμηρή για την εποχή της περιγραφή της Λαίδης Lady Montagu, η Αγγλίδα περιηγήτρια, Elizabeth Grosvenor,[181] περιέγραψε τις λουόμενες γυναίκες, ως **«σχεδόν ξεβράκωτα αντικείμενα. (almost undressed objects)»**, αφιερώνοντας μόνο μία παράγραφο στο έργο της στα γυναικεία δημόσια λουτρά. Εδώ δεν παρατηρείται ίχνος του ύμνου, ή του εγκωμίου, του γυμνού γυναικείου κορμιού, που διέκρινε τις περιγραφές της Montagu, το 1717.

Η Grosvenor και η γυναικεία συντροφιά της, επισκέφθηκαν διάφορα δημόσια λουτρά, αλλά δεν καταδέχθηκαν να συμμετέχουν οι ίδιες και ούτε να τα νοικιάσουν για την αποκλειστική δική τους χρήση, όπως έκανε η Dames το 1839. **Πήγαν απλώς σαν τουρίστριες για να δουν! Οι αντιλήψεις τους για το λουτρό και την καθαριότητα, όπως θα δούμε, ήταν άκρως αντίθετες με εκείνες της Οσμανικής/Οθωμανικής κοινωνίας.**

Η Grosvenor, όσον αφορά τον χώρο του λουτρού, παρατήρησε ότι ήταν μεγάλος, είχε μαρμάρινο πάτωμα και διαχωριστικά παντού. Στο κέντρο της αίθουσας ήταν τοποθετημένοι οι καναπέδες ('sofas'), όπου αναπαύονταν και κάπνιζαν οι γυναίκες, μετά από το λουτρό «που απόλαυσαν μέσα στα εσωτερικά δωμάτια, όπου κάθονταν και ξάπλωναν πολλά σχεδόν ξεβράκωτα αντικείμενα (almost undressed objects) γύρω στο διαμέρισμα του οποίου τα μαρμάρινα πατώματα ήταν μούσκεμα, και ολόκληρος [ο χώρος] περιτυλιγμένος με αποπνικτικούς ατμούς. Μία ηλικιωμένη νέγρα και άλλοι βοηθοί του λουτρού, ευγενικά μας προσέφεραν αναψυκτικά, αλλά εμείς ευγενικά αρνηθήκαμε, **προτιμώντας πολύ περισσότερο τις αντίστοιχες μπανιέρες μας με το κρύο νερό στα σπίτια μας.»**[182]

Η οπτική γωνία της περιηγήτριας διαφέρει απόλυτα από εκείνη της Montagu, η οποία συμμετείχε και απόλαυσε αυτό το **«γυναικείο καφενείο»**, όπως το αποκάλεσε το 1717. Επίσης η Grosvenor αναφέρεται στα **«σχεδόν** ξεβράκωτα»

---

[179] Ibid., [43] σελ. 221, 228-229. [43] :
«Nothing could be cleaner or in better order than we found it,...a sort of silk mantle was given me for bathing, or rather steaming dress, and I was rubbed wit soft delightful soap by a white slave... Towels were silk and beautifully embroidered... They seemed much put off by my declining to wash my hair... They were surprised at ;its being so long, as their own hair, though thick.. is not great length, nor is it the profusion of the Greeks... A black slave was puzzled at the paraphernalia of my English dress...»

[180] «almost undressed objects"

[181] [26ν.1] ELIZABETH MARY GROSVENOR, MARCHIONESS OF WESTMINSTER, 1840-1841.
"A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean During the Years 1840-41, In Two Volumes. London:, John Murray, Albemarle Street 1842 Volume I., [26ν.1] σελ. 292-293.

[182] Ibid., σελ. 292-293. [26ν.1]

γυναικεία κορμιά ή αντικείμενα, (almost undressed objects), **γεγονός που, ίσως, αποκαλύπτει ότι οι λουόμενες γυναίκες δεν ήταν γυμνές αλλά φορούσαν κάποιο κάλυμμα ή ένδυμα ή πετσέτα κατά την διάρκεια του μπάνιου τους.**

5.6 Το λουτρό, ως εξαγνισμός από την μόλυνση των γκιαούρηδων [1870].

Μόνο μία περιηγήτρια, η **Annie Brassey**, αναφέρεται στην χρήση του λουτρού ως μέσου εξαγνισμού από τους ακάθαρτους, τους άπιστους, τους γκιαούρηδες, δηλαδή τους μη-μουσουλμάνους. Σημειώνει, ότι, όταν βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη το 1870, η Αυτοκρατόρισσα[183] πήγε να επισκεφθεί την μητέρα του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, και την χαιρέτησε, φιλώντας την στο μάγουλο. "Η Βαλιδέ εξαγριώθηκε τόσο, και δήλωσε ότι ποτέ σε ολόκληρη την ζωή της δεν είχε δεχθεί τέτοια προσβολή, ειδικά από μία Γκιαούρισσα. Πήγε αμέσως, και έκανε πολλά Τουρκικά λουτρά, για να εξαγνισθεί από την μόλυνση. "Φαντασθείτε τα αισθήματα της Αυτοκρατόρισσας, η οποία είχε καταδεχθεί να φιλήσει μία γριά που είχε γεννηθεί μία από τις πιο χαμηλές σκλάβες, και η οποία αντέδρασε με αυτόν τον τρόπο στον ασπασμό της. Ένας από του τίτλους του Σουλτάνου, για τον οποίον είναι πολύ υπερήφανος, γιατί δεν το γνωρίζω, είναι υιός μιας δούλης.»[184] Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφέρουμε ότι η Βαλιδέ Σουλτάνα, η μητέρα του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ (1861-1876), υπήρξε Γεωργιανή σκλάβα, χαμηλά στην πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού, η οποία εξελίχθηκε από την τάξη των κατώτερων οικιακών σκλάβων του χαρεμιού, σε εκείνη της οδαλίσκης και στην συνέχεια της Καντίν Εφέντη, της άτυπης συζύγου του Σουλτάνου Μαχμούτ.[185]

5.7 Το γυναικείο λουτρό μόνο πριν και μετά την συνουσία. [«στην αρχαία Αντωνιούπολης», δηλαδή στο Τσερκές το 1852, και στην Κωνσταντινούπολη και στην Αίγυπτο το 1860, 1864-1866, 1878].

Το γεγονός ότι οι σουλτάνοι 'συν-λούονταν' με τις έγκλειστες, επιβεβαιώνεται από την Μελέκ Χανούμ, την Emmeline Lott και την Fanny Janet Blunt. **Επιβεβαιώνουν, ακόμα, ότι το μπάνιο των οδαλίσκων, πριν εμφανισθούν στον σουλτάνο στην Κωνσταντινούπολη, και εκείνο των έγκλειστων γυναικών του αντιβασιλέα της Αιγύπτου, γινόταν πάντα πριν και μετά την 'επαφή' τους με τον σουλτάνο ή τον αντιβασιλέα αντίστοιχα.**

Για παράδειγμα, η Βαλιδέ Σουλτάνα, η Γεωργιανή μητέρα του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ (1836-1861), η Μπεζμιαλέμ, όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ, δεν ήταν εκπαιδευμένη για να υπηρετήσει ως οδαλίσκη (παλλακίδα) του πατέρα του, του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ (1808-1836), αρχικά «υπηρετούσε στο χαρέμι ως απλή δούλη, και εργαζόταν στις πιο ταπεινές δουλειές. Μία ημέρα, με τα μαλλιά της ανακατεμένα, κουβαλούσε καύσιμα στο λουτρό, ο **Σουλτάνος την είδε από ένα παράθυρο, και ξαφνικά την επιθύμησε. Την διέταξε αμέσως να αφήσει κάτω το δέμα με τα καυσόξυλα που κουβαλούσε, και να τον ακολουθήσει στο λουτρό.** Με αυτόν τον τρόπο έγινε η μητέρα του σημερινού Σουλτάνου (Αμπτούλ Μεζίντ).»[186] Αυτήν την

---

[183] Δεν αναφέρει το όνομά της Αυτοκρατόρισσας.

[184] [36] MRS. (ANNIE) BRASSEY / BARONESS BRASSEY / Lady Brassey.
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36] σελ. 109.

[185] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.
Βλέπε πίνακα 'Οι Περιφημότερες Σουλτάνες του Γυναικείου Παρακράτους.'

[186] [45ª] Μελέκ Χανούμ. (Marie Dejean).

πληροφορία την εκμυστηρεύθηκε η δεύτερη Καντίν Εφέντη, δηλαδή η δεύτερη σύζυγος, του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ στην προσκεκλημένη της Μελέκ Χανούμ.[187]

Όσον αφορά το μπάνιο των οδαλίσκων, μαθαίνουμε ότι, όταν μία οδαλίσκη έπαυε να επισκέπτεται το λουτρό, σήμαινε ότι έπαυε να επισκέπτεται και τον σουλτάνο! Σύμφωνα με την μαρτυρία της Fanny Janet Blunt, όταν μία οδαλίσκη (παλλακίδα) έπαυε να πηγαίνει στο λουτρό ήταν καθαρή ένδειξη ότι ο σουλτάνος δεν επιθυμούσε να την ξαναδεί: «Όταν μία οδαλίσκη πετύχει να αποσπάσει την εύνοια του σουλτάνου, και έχει προσελκύσει την προσοχή του, αυτός καλεί την υποδιευθύντρια του χαρεμιού του, την Ικιντζί Χασναντάρ Ούστα[188] και της μεταβιβάζει την επιθυμία του για να προσέλθει η ωραία ευνοούμενη στο διαμέρισμά του. Η σκλάβα, έχοντας ενημερωθεί, **οδηγείται στο λουτρό για το μπάνιο** της, ντύνεται με μεγάλη φροντίδα και κομψότητα, και το βράδυ παρουσιάζεται μπροστά στην βασιλική παρουσία [στον σουλτάνο].»[189]

Η Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott, το 1866, υποστηρίζει ότι το λουτρό των Οθωμανίδων ήταν ένας μύθος και **ότι οι γυναίκες έπαιρναν το λουτρό τους μόνο όταν θα συνουσιάζονταν** με τον σουλτάνο ή τον αντιβασιλέα της Αιγύπτου, αντίστοιχα, γεγονός στο οποίο αναφέρεται και η Fanny Janet Blunt στο έργο της το 1878. Η Blunt, όμως, δεν το αναφέρει ως η μοναδική περίπτωση που λούονταν οι γυναίκες.

Αποκαλύπτουν, επίσης, ότι ο σουλτάνος και ο αντιβασιλέας είχαν το δικαίωμα να μπαίνουν στα ιδιωτικά λουτρά των 'συζύγων' τους και να μοιράζονται επίσης το λουτρό με τις οδαλίσκες τους ή τις σκλάβες τους. Γνωρίζουμε ότι η Lott είχε δει με τα μάτια της τον αντιβασιλέα της Αιγύπτου στο λουτρό με μία από τις τρεις συζύγους του.

Συγκεκριμένα η Lott γράφει: «Διέσχισα...ένα πέτρινο πέρασμα που οδηγούσε στην αίθουσα του λουτρού της Μεγαλειοτάτης, ένα μικρό διαμέρισμα στο οποίο μπαίνεις από μία κόκκινη τσόχινη πόρτα, διακοσμημένη από ορειχάλκινα καρφιά. Το μαρμάρινο μπάνιο της είναι μακρύ και φαρδύ, με μπαταρίες για κρύο και ζεστό νερό. Βρασμένο νερό χρησιμοποιείται για το λουτρό, μέσα στο οποίο μπαίνουν οι Μεγαλειότατες (οι τρεις σύζυγοι του αντιβασιλέα) για να κάνουν το μπάνιο τους. Αυτό **συμβαίνει μόνο όταν έχουν επισκεφθεί τον Μεγαλειότατο, και όχι καθημερινά, ή καμμία άλλη στιγμή, όπως έχουν τόσο εσφαλμένα δηλώσει τόσοι συγγραφείς. Το λουτρό των ποιητών είναι ένας μύθος.»**[190]

THIRTY YEARS IN THE HAREM. OR, THE AUTOBIOGRAHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45ª], σελ. 154-155.

– "*The mother of Sultan Abdul-Medjid* always regards me with a jealous eye. She will scarcely allow me to receive, once a month, a visit from Said-Pasha (her son in law) when he is at Constantinople. Moreover, I am never allowed to hear my daughter spoken of." "Judge," continued this poor woman, "whether The Valideh-Sultan, the Sultan's mother, can regard me favourably. Whereas I was the adopted daughter of a Sultana, *she* served in the harem, (as a mere slave) and was engaged in the most menial occupations. One day when, her hair in disorder, she was carrying fuel to the bath, the Sultan saw her through a window, and took a sudden fancy for her. He bid her imme- (45a,p.155) diately to lay down the bundle of firewood, and come with him to the bath. It is in this way that she became the mother of the present Sultan. (she became pregnant) This woman always shows herself my enemy. She sees with envy that her son, desirous of showing respect to his father, comes to see me sometimes."..[45a,p.155]...»

[187] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[188] 'Ikinji Hasnadar Ousta, the under-superintendent of the sultan's harem'.

[189] [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.

The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 225.

[190] [51a] Emmeline Lott.

The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. [Volume I.], [51α], σελ. 75.

Σύμφωνα με την μαρτυρία της, η Lott είδε τον αντιβασιλέα στο λουτρό μαζί με μία από τις συζύγους του. Σημειώνει, ότι τους υπηρετούσαν δύο λευκές σκλάβες, οι οποίες σαπούνιζαν το άτομό τους παντού πριν μπουν στο μπάνιο, και όταν έβγαιναν τους έλουζαν τα μαλλιά και τους αρωματίζουν υπερβολικά. «Βγαίνοντας από το δωμάτιο του λουτρού υπάρχει μια μικρή αίθουσα, περιτριγυρισμένη από ένα ντιβάνι σκεπασμένο με κόκκινο βελούδο, όπου ντύνονται. Εδώ μία σκλάβα κρατάει ένα καθρέπτη στο χέρι της, ενώ η Μεγαλειοτάτη, καθισμένη στο ντιβάνι, ετοιμάζει και ντύνει τον εαυτό της.»[191]

Εξαιρετικό ενδιαφέρον προκαλεί η παρατήρησή της που ακολουθεί σχετικά με τον Αντιβασιλέα της Αιγύπτου: **«...είδα την Αυτού Μεγαλειότητα Αντιβασιλέα καθισμένο επάνω στο ντιβάνι, ντυμένο με τις πιτζάμες του.[192] Ένας μεγάλος αριθμός γυναικών τον υπηρετούσαν, επειδή, όπως και με τον Μεγαλειότατο τον Σουλτάνο, γυναίκες πάντα φροντίζουν την τουαλέτα του, όταν επισκέπτεται το Χαρέμι. Η Μεγαλειοτάτη, η πρώτη σύζυγος του, και πολλές 'Ικμπαλς' (οι ευνοούμενες οδαλίσκες του), εκτελούσαν τον ρόλο του καμαριέρη. Επιπροσθέτως, του φορούν τις κάλτσες του, τα παπούτσια του ή τις μπότες του, διώχνουν τα κουνούπια, και τον παρακολουθούν ενώ κοιμάται, επειδή καμμία άλλη (γυναίκα) δεν μπορεί να τον υπηρετήσει [εκτός από τις δικές του σκλάβες-οδαλίσκες]. Από αυτές μπορεί να έχει όσες θέλει, αλλά, εάν ενδιαφερθεί για καμμία σκλάβα που ανήκει στις συζύγους του..., τότε [εκείνες] μπορούν να πάρουν διαζύγιο και να παντρευτούν ξανά...»**[193]

Βασίλευε η ακαθαρσία, διέκρινε η Princess de Belgiojoso, στο χαρέμι του Μουφτή[194] στην «αρχαία Αντωνιόπολης», δηλαδή στο Τσερκές, όπου εφιλοξενείτο, το 1852. Όπως υπογραμμίζει στο έργο της, **λυπάται που καταστρέφει τις ψευδαισθήσεις μας,** σχετικά με την καθαριότητα στα χαρέμια των Οθωμανίδων, διότι έβρισκε τις γυναίκες του χαρεμιού του Μουφτή, **βρόμικες στο σώμα** και ιδιαίτερα στην κεφαλή/μαλλιά τους. Το ίδιο ίσχυε, όπως επισημαίνει, και για τα μικρά παιδιά που ζούσαν σε αυτό το χαρέμι.[195]

Μόνο τρεις περιηγήτριες, η Belgiojoso, η Dora d'Istria, και η Emmeline Lott, υποστήριξαν ότι το καθημερινό λουτρό των Μουσουλμάνων γυναικών ήταν ένας μύθος. Η Dora d'Istria γνωστοποιεί ότι οι Οθωμανίδες είχαν «μία απέχθεια για το νερό που το αποφεύγουν όσο και τον αέρα, διότι κανείς δεν αγνοεί πόσο εύκολα παγώνει το αίμα στις φλέβες των ακίνητων ανθρώπων,»[196] αν και δεν αναφέρεται σε καμμία επίσκεψή της σε δημόσιο ή ιδιωτικό λουτρό.

---

[191] Ibid., σελ. 75. [51a]
[192] Ibid., σελ. 261. [51a]
[193] Ibid., σελ. 262. [51a]
[194] «A Tcherkess chez le Mufhti"
[30a] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO / CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO.
LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT. SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30a]
[195] Ibid., σελ. 473-475. [30α]
[196] [33a] DORA D'ISTRIA / La Princesse Helene Ghika / La Princesse Koltzoff-Massalsky (1849).
LES FEMMES EN ORIENT PAR MME DORA D'ISTRIA (2 vol. IN-8) Zurich: Meyer et Zeller, editeurs, 1859:
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861, [33"] σελ. 368.

5.8 Καθημερινή συνήθεια με κίνητρο την ψυχαγωγία και την φυγή

Οι πλειονότητα των περιηγητριών επιβεβαιώνουν, σε αντίθεση με τις μαρτυρίες της Belgiojoso, της Dora d'Istria, και της Emmeline Lott, ότι **το λουτρό των Οθωμανίδων ήταν μία καθημερινή συνήθεια με κύριο κίνητρο την ψυχαγωγία και την φυγή.**

Οι περισσότερες περιηγήτριες παρατήρησαν, εκτός του ότι οι γυναίκες περνούσαν ολόκληρη την ημέρα τους, μία φορά την εβδομάδα ή το λιγότερο μια φορά τον μήνα, τουλάχιστον τέσσερις ή πέντε ώρες, μέσα στα δημόσια λουτρά, συνήθιζαν καθημερινά να παίρνουν το λουτρό τους και στα χαρέμια. Η δεύτερη Καντίν Εφέντη του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ, για παράδειγμα, είπε στην Μελέκ Χανούμ, ότι κάθε πρωί έκανε το λουτρό της,[197] αν και γνωρίζουμε δεν είχε ποτέ σεξουαλικές επαφές με τον σουλτάνο, εκτός από τις πρώτες δέκα ημέρες μετά τον γάμο τους.[198]

Η Blunt μας πληροφορεί, ότι η πρώτη δραστηριότητά στο πρόγραμμα μιας τυπικής έγγαμης χανούμ, δηλαδή μιας **ελεύθερης Μουσουλμάνας** κυρίας, ήταν να απολαύσει τον καφέ της και το τσιγάρο της και στην συνέχεια να πάρει το **λουτρό** της, ενώ οι **σκλάβες της έκαναν το λουτρό τους μόνο όταν έβρισκαν χρόνο.**[199]

Γράφει, επίσης, ότι: «Οι Τουρκάλες, ανεξάρτητα από τα δικά τους λουτρά [μέσα στα χαρέμια τους], έπρεπε να επισκεφθούν, **τουλάχιστον μία φορά τον μήνα**, τα δημόσια χαμάμ. Το προτιμούν για πολλούς λόγους, αλλά κυρίως επειδή είναι τόπος συνάντησης, όπου μπορούν να συζητήσουν για τα νέα της ημέρας και για τις οικογενειακές τους υποθέσεις.»[200]

Η Mary Walker, όπως προαναφέραμε, σημειώνει ότι ακόμα και οι θρησκευτικές γιορτές αποτελούσαν αφορμή για επισκέψεις στα δημόσια λουτρά. Για παράδειγμα, κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου που κρατούσε ένα μήνα, οι γυναίκες συνήθιζαν να πηγαίνουν στα λουτρά.[201]

Το έθιμο του λουτρού ήταν τόσο διαδεδομένο, που όταν οι δύο γυναίκες που απέδρασαν από το χαρέμι, η Μελέκ Χανουμ και η κόρη της, η Αήσια Χανούμ, έφθασαν στη Μερσίνα, όπου τους φιλοξένησε ο Γάλλος πρόξενος M. Geoffroy, που τότε ήταν τριάντα ετών,[202] **«σύμφωνα με τα ανατολίτικα έθιμα»**, τους παρεχώρησε το λουτρό του,[203] όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ.

Γνωρίζουμε, επίσης, ότι η εξόριστη Μελέκ Χανούμ το 1848-1852, έπαιρνε **καθημερινά** το λουτρό της ακόμα και όταν βρισκόταν στο χαρέμι της

---

[197] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 154-155.

[198] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[199] [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 111.

[200] Ibid., σελ. 235. [44a]

[201] [57a] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a], σελ. 245.

[202] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 407.

[203] Ibid., σελ. 409. [45a]

εξορίας της. Γνωρίζουμε ότι οι τέσσερις γυναίκες του Κυβερνήτη του Ικονίου, Χαφίζ-Μουσίρ, στο χαρέμι του οποίου φιλοξενήθηκε για τέσσερα χρόνια η Μελέκ Χανούμ, έκαναν και εκείνες **καθημερινά** το λουτρό τους.[204]

Παρόλο που η Fanny Janet Blunt διευκρίνισε, ότι οι οδαλίσκες του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ λούονταν μόνο πριν την επαφή τους με τον σουλτάνο, επιβεβαιώνει, μετά από 20 χρόνια παραμονής στην Ανατολή, ότι **ένα από τα πιο απαραίτητα κομμάτια της Τουρκικής οικίας ήταν το λουτρό.** Δεν διευκρινίζει αν επρόκειτο για καθημερινή συνήθεια, αλλά υπογραμμίζει ότι ήταν **τακτική**:

«Το λουτρό, ένα απαραίτητο κομμάτι κάθε οικίας, **υπάρχει ακόμα και στα πιο φτωχά Τούρκικα σπίτια.** Ορισμένα, λίγο ή πολύ, μοιάζουν με το κανονικό χαμάμ, άλλα είναι πολύ πιο απλά σε σχήμα—συνήθως πολύ μικρές κάμαρες που συνδέονται με ένα από τα δωμάτια, οι οποίες περιέχουν μία μικρή κανάτα χωρίς πάτο θαμμένη στο έδαφος, μέσα από την οποία τρέχει το νερό. **Θεωρώ αυτά τα μικρά λουτρά, που δεν είναι ούτε ακριβά ούτε απαιτούν πολύ χώρο, άριστους θεσμούς στα σπίτια των φτωχών ως εργαλεία καθαριότητας. Οι συνεχείς και προσεκτικές πλύσεις (λουτρά) των Τούρκων, αποτελούν τα κύρια προληπτικά μέτρα κατά των ασθενειών/ νόσων, από τα οποία συγκριτικά είναι περισσότερο απαλλαγμένη από τα περισσότερα έθνη.»**[205]

Μας πληροφορεί, επίσης, ότι σε μία μεγάλη οικία ή κόνακ το Τούρκικο λουτρό απετελείτο από μία σειρά δωματίων. Το πρώτο, το χαμάμ (the hammam), ήταν ένα τετράγωνο δωμάτιο κατασκευασμένο κυρίως από μάρμαρο. Υπήρχε μία βαθιά δεξαμενή, που συνδεόταν με τον εξωτερικό τοίχο, στο οποίο υπήρχε ένα άνοιγμα που εισχωρούσε μέσα στο λουτρό και περιείχε το νερό, το μισό από το οποίο θερμαινόταν από ένα κλίβανο κτισμένο κάτω από αυτό. Οι σωλήνες που συνδέονταν με τον κλίβανο κυκλοφορούσαν μέσα στους τοίχους του λουτρού και εκπέμπανε μεγάλη θερμότητα. Ένα ή δύο κρήνες (fountains) μετέφεραν το νερό από την δεξαμενή. Σε κάθε πλευρά του υπήρχε μία χαμηλή ξύλινη πλατφόρμα, που εχρησιμοποιείτο ως κάθισμα για την λουόμενη, **«η οποία κάθεται σταυροπόδι και υποβάλλεται σε μία μεγάλης διάρκειας και περίπλοκης διαδικασίας πλυσίματος και τριψίματος, με μία ποικιλία τουαλέτας, που είναι πολύ μεγάλη για να τα αναφέρω.»**[206]

Το δεύτερο δωμάτιο, ή αίθουσα του λουτρού, ονομαζόταν το **σαουκλούκ** (saouklouk), το οποίο ήταν κατασκευασμένο με τον ίδιο τρόπο, αλλά ήταν μικρότερο, και δεν είχε έπιπλα. Υπήρχε μόνο μία μαρμάρινη πλατφόρμα πάνω στην οποία τοποθετούσαν τα στρώματα και τα μαξιλάρια οι γυναίκες που ήθελαν να αναπαυθούν ενδιάμεσα των διαφόρων διαδικασιών του λουτρού,[207] ή εκείνες που ήθελαν να αποφύγουν την πιο δροσερή θερμοκρασία του «χαμάμ οντά» «hammam oda). Αυτό το τρίτο δωμάτιο ήταν επιπλωμένο με καναπέδες ή ντιβάνια (sofas) πάνω στους οποίους οι λουόμενες ξεκουράζονται και ντύνονται μετά το λουτρό τους.[208]

Η Annie Jane Harvey παρατήρησε, το 1870 ότι «όταν το Τούρκικο λουτρό γίνεται σε ιδιωτικά σπίτια, δεν είναι παρά μόνο μία επανάληψη της τελετής που

---

[204] Ibid., σελ. 214. [45a]
[205] [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 234. [44a]
[206] Ibid., σελ. 233. [44a]
[207] Ibid., σελ. 233. [44a]
[208] Ibid., σελ. 233. [44a]

μπορεί να λάβει χώρα σε οποιαδήποτε μεγάλη εγκατάσταση λουτρού στο Λονδίνο ή στο Παρίσι, αλλά τα δημόσια Τούρκικα λουτρά αποτελούν εξ' ολοκλήρου **εθνικοί θεσμοί**, και προσφέρουν συχνά πολλές διασκεδαστικές και ενδιαφέρουσες σκηνές της πραγματικής ζωής και κανένας ξένος δεν πρέπει να παραλείψει να τα επισκεφθεί.»[209]

Όπως υποστηρίζει η Harvey, «**οι Τουρκάλες αγαπούν πολύ το μπάνιο τους και είναι ικανές όλες μαζί να μείνουν εκεί για ώρες μέσα στην ζεστή και καταθλιπτική ατμόσφαιρα.** Καπνίζουν τσιγάρα, τρωνε φρούτα και γλυκά, και πίνουν σερμπέτι, και τελικά, μετά που όλο το αίμα τους έχει προσχωρήσει στο κεφάλι τους, και τα πρόσωπά τους γίνονται κατακόκκινα, τυλίγονται με μαλακά μπουρνούζια, και πηγαίνουν μέσα σε ένα τρίτο ή εξωτερικό δωμάτιο, όπου αναπαύονται σε πολυτελείς καναπέδες μέχρι ο οργανισμός τους να απαλλαγεί από ένα μέρος της θερμότητας και της ατονίας, που η κατάχρηση αυτών των λουτρών μονίμως παράγει.»[210] Αυτό το τρίτο δωμάτιο, όπως προαναφέραμε, σύμφωνα με την Blunt ονομαζόταν «hammam oda».[211]

5.9 Όλες οι κοινωνικές τάξεις στα δημόσια λουτρά [1859, 1867, 1870].

«**Τα δημόσια λουτρά, στα οποία πηγαίνουν όλες οι τάξεις, υπάρχουν**[212] **σε μεγάλους αριθμούς σε κάθε πόλη.** Είναι καλά κτήρια, ακριβή αντίγραφα των παλιών Ρωμαϊκών λουτρών, πολλά από τα οποία λειτουργούν ακόμα, προκαλώντας την πορεία των αιώνων και της παρακμής. Όπως και τα ιδιωτικά λουτρά στις οικίες, (και τα δημόσια λουτρά) αποτελούνται από **τρία ευρύχωρα διαμερίσματα.** Η εξωτερική αίθουσα του λουτρού αποτελείται από ένα μεγάλο πέτρινο κτήριο, που φωτίζεται από ένα θόλο/τρούλο[213], με ξύλινες πλατφόρμες γύρω από όλο τον χώρο πάνω στις οποίες στρώνουν, για τους άνδρες, μικρά στρώματα και μαξιλάρες. **Όμως οι γυναίκες δεν απολαμβάνουν το ίδιο προνόμιο, είναι αναγκασμένες να φέρνουν τα δικά τους χαλιά/στρωσίδια/παπλώματα,** πάνω στα οποία τοποθετούν τα ενδύματά τους, που είναι τυλιγμένα σε δέματα/μπόγους, και αναπαύονται και ντύνονται πάνω σε αυτά όταν βγαίνουν από το μπάνιο. Μία κρήνη με κρύο νερό θεωρείται απαραίτητο σε αυτό το διαμέρισμα, και στην λεκάνη/στέρνα (fountain) που το περιβάλλει βλέπουμε καρπούζια να επιπλέουν παντού, τοποθετημένα εκεί για να κρυώσουν ενώ οι λουόμενες είναι στο εσωτερικό λουτρό.»[214] Σύμφωνα με την περιγραφή της Blunt.

«Το λουτρό», όπως προσθέτει, «αποτελείται από πολλά μικρά δωμάτια, τα οποία το κάθε ένα μπορεί να νοικιαστεί ξεχωριστά από μία παρέα ή να χρησιμοποιηθεί από κοινού με άλλες λουόμενες. Δεν είναι απαραίτητο να σας πω ότι τα λουτρά που χρησιμοποιούν οι άνδρες είναι είτε ξεχωριστά, ή ανοιχτά σε διαφορετικές ώρες.»[215]

---

[209] [50b] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50β], σελ. 71.

[210] [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II., 1878. Volume I., [44a], σελ. 234. [44a]

[211] Ibid., σελ. 233. [44a]

[212] Ibid., σελ. 234. [44a]

[213] Ένα είδος φωταγωγού.

[214] Ibid., σελ. 235. [44a]

[215] Ibid., σελ. 235. [44a]

Όπως μας πληροφορεί η ίδια, σε δημόσιο λουτρό της Κωνσταντινούπολης, το 1870, όσες κυρίες ήθελαν ιδιωτικό δωμάτιο(dressing room), για να γδυθούν και να ντυθούν πλήρωναν λίγο παραπάνω από την κανονική τιμή.[216]

Όσον αφορά τα **ιαματικά λουτρά**, η Blunt μας πληροφορεί, ότι ορισμένα, κυρίως εκείνα στην Προύσα, ήταν γνωστά για την αποτελεσματικότητα/δραστικότητα του νερού, χάρη στις θειούχες πηγές. Διέκρινε, ότι ήταν τεράστια και αποτελούνταν από δύο πολύ μεγάλα διαμερίσματα, ένα για την χρήση των λουόμενων πριν εισχωρήσουν στο μπάνιο, και το άλλο για το ίδιο το μπάνιο τους, που ήταν ένα τεράστιο δωμάτιο με πολλές κρήνες (fountains) σε σχήμα κοχυλιών. Μπροστά σε αυτές τις κρήνες υπήρχαν πλατφόρμες, όπου συγκεντρώνονταν οι λουόμενες για να πλένουν τα κεφάλια τους και για να τρίψουν το σώμα τους. Υπήρχε, επίσης, και μία μεγάλη ζεστή **πισίνα** κτισμένη μέσα στο μαρμάρινο πάτωμα με περίπου δέκα πόδια βάθος όπου μία ντουζίνα γυναίκες και **παιδιά** κολυμπούσαν μαζί.[217]

5.9.1 Γυναίκες διαφόρων εθνικοτήτων στα δημόσια λουτρά μαζί. [Μυτιλήνη, Προύσα μετά το 1867].

Στα δημόσια λουτρά της Μυτιλήνης, μετά το 1867, η ζωγράφος-περιηγήτρια Mary Walker, επισημαίνει ότι γυναίκες διαφόρων εθνικοτήτων, κυρίως αγρότισσες, λούονταν μαζί.

Γνωρίζουμε, ότι η ζωγράφος-περιηγήτρια βρισκόταν στην Μυτιλήνη, λίγο μετά τον σεισμό του 1867, και ότι είχε επισκεφθεί τα λουτρά της θέρμης,[218] που ήταν κοντά στην ακτή. Δηλώνει, ότι ήταν γεμάτο γυναίκες, κυρίως **αγρότισσες**, επειδή δεν υπήρχαν εγκαταστάσεις για λουόμενες «των καλύτερων τάξεων» οι οποίες θα ήταν υποχρεωμένες να βρουν στέγη στα χωριά και να μεταφέρουν το νερό στην στέγη τους, πράγμα που θα ήταν πολύ δαπανηρό.[219]

Όσον αφορά το γυναικείο λουτρό της Μυτιλήνης, η Walker μας πληροφορεί ότι ήταν «ασφυχτικά στριμωγμένο», υπήρχαν «μία ντουζίνα γυναίκες», μέσα σε μία τετράγωνη πισίνα ή δεξαμενή (basin) αρχαίας κατασκευής που είχε μία σκεπή η οποία στηριζόταν επάνω σε κολώνες. Εκεί οι λουόμενες, οι οποίες φορούσαν μία πετσέτα τυλιγμένη γύρω στο κεφάλι τους σαν τουρμπάνι, είχαν σχηματίσει μία αλυσίδα, δηλαδή είχαν δημιουργήσει ένα κύκλο γύρω από την κολώνα, και **τραγουδούσαν** σε χορωδία μέσα στο νερό το οποίο έφθανε μέχρι το λαιμό τους. Σε έναν άλλο χώρο, έξω από αυτήν την σειρά κτηρίων, υπήρχαν τα λουτρά των ανδρών, όπου η περιηγήτρια παρατήρησε ότι πάνω σε κολώνες υπήρχαν πλάκες με αρχαίες Ελληνικές επιγραφές μέσα στους τοίχους.[220] Προσθέτει, ότι το νερό περιείχε σίδηρο και θειάφι,[221] και ότι είδε μία ομάδα Τουρκάλων που πήγαιναν και εκείνες στο ίδιο λουτρό με τις Ελληνίδες.[222] **Εδώ, για πρώτη**

---

[216] [50b] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50β], σελ. σελ. 78.

[217] [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 236.

[218] Mrs. Walker, "Old Tracks and new landmarks; wayside sketches in Crete, Macedonc, Mytilene, etc. By Mary A. Walker, London, Richard Bentley and Son, 1897. [57d], σελ. 190.

[219] Ibid., σελ. 191-192. [57d]

[220] Ibid., σελ. 192. [57d]

[221] Ibid., σελ. 192. [57d]

[222] Ibid., σελ. 193. [57d]

φορά, παρατηρούμε ότι γυναίκες διαφόρων εθνικοτήτων επισκέπτονταν τα λουτρά μαζί, σε αντίθεση με τα δημόσια λουτρά στην Κωνσταντινούπολη.

Ενώ το 1870 η ίδια περιηγήτρια στην Κωνσταντινούπολη διέκρινε, ότι οι γυναίκες διαφορετικών εθνικοτήτων δεν λουόνταν ποτέ μαζί με τις Οθωμανίδες. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι παρατηρήσεις της για τα δημόσια λουτρά της Κωνσταντινούπολης: «Η Τετάρτη είναι συνήθως η ημέρα που προορίζεται για τις Τουρκάλες, Οι Ελληνίδες έχουν το Σάββατο, και οι υπόλοιπες ημέρες προορίζονται για τους άνδρες.»[223] Δεν αναφέρει, όπως προαναφέραμε, άλλες εθνικότητες. Μας αφήνει με την εντύπωση ότι μόνο οι Τουρκάλες και οι Ελληνίδες χρησιμοποιούν τα δημόσια λουτρά, όμως ξεχωριστά η μία εθνότητα από την άλλη.

5.9.2 Τουρκάλες, Ελληνίδες, Αρμένισσες, «νέγρες», «ακόμα και τσιγγάνες»,[224] βρέφη και παιδιά στα δημόσια λουτρά της Προύσας μαζί! [1859, 1870 περίπου].

Η μόνη περιηγήτρια, που αναφέρεται στην παρουσία Αρμενισσών και ιδιαίτερα Τσιγγάνων γυναικών στα δημόσια λουτρά είναι η Αγγλίδα ζωγράφος **Mary Walker**, η οποία, μετά την Μυτιλήνη, πήγε στα ιαματικά δημόσια λουτρά της Προύσας. Ήθελε ιδιαίτερα, όπως επισημαίνει η ίδια, να επισκεφθεί το Γενί-Καπλιτζά Χαμάμ (**Yeni-Kaplidja Hammam**) το οποίο ήταν, όπως υποστηρίζει η Walker, το μεγαλύτερο και το ωραιότερο από τα λουτρά της Προύσας.[225]

Στο Γενί Καπλιτζά Χαμάμ (**Yeni-Kaplidja hammam**), που βρισκόταν στην δυτική πλευρά της πόλης,[226] πήγε η **Walker** με την συνοδεία τεσσάρων άλλων γυναικών, τα ονόματα των οποίων δεν μας παρέχει στο έργο της. Εκεί η **Walker** και η γυναικεία συντροφιά της ενοχλήθηκαν πολύ, όχι μόνο από τις οσμές των ορυκτών, αλλά και από **«το αντιαισθητικό ή ακαλαίσθητο (unattractive) πλήθος με το οποίο έπρεπε να αναμιχθούμε.»**[227]

Αποκαλυπτική είναι η μαρτυρία της ότι σε αυτό το δημόσιο λουτρό, όπως και σε εκείνο της Μυτιλήνης, λούονταν μαζί γυναίκες διαφόρων εθνικοτήτων όπως Τουρκάλες, Ελληνίδες, Αρμένισσες, «νέγρες», «ακόμα και Τσιγγάνες».[228] **Οι περιηγήτριες ενοχλήθηκαν, όπως γράφει η Walker, από αυτήν «την πολύ ανάμικτη φύση του πλήθους και της χαμηλής τάξης των περισσότερων λουόμενων, αστόσο υπήρχε πολύ λιγότερο να προσβάλλει την αίσθηση της ευπρέπειας από ότι περιμέναμε κάτω από τέτοιες περιπτώσεις.»**[229] Όπως επισημαίνει η **Walker**, θεώρησαν αυτήν την σκηνή που αντικρίσανε στο ντζεμεκιάν (**djamekiann**) του Γενί Καπλιτζά Χαμμάμ **«περίεργη και αποφασιστικά γραφική»**. Σημειώνει, επίσης, ότι η τιμή της εισόδου ήταν ασήμαντη, τουλάχιστον για τις ξένες περιηγήτριες.

Η Αγγλίδα συγγραφέας-περιηγήτρια **Emily A. Beaufort**, στην Προύσα, το 1859, σημειώνει ότι επισκέφθηκε το Καλπουτσά Χαμάμ (**Kalputcha Hammam**) για το

---

[223] [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β], σελ. 71.
[224] Ibid., σελ. 190. [57β]
[225] Ibid., σελ. 110-114. [57β]
[226] Ibid., σελ. 186. [57β]
[227] Ibid., σελ. 115. [57β]
[228] Ibid., σελ. 190. [57β]
[229] Ibid., σελ. 190. [57β]

οποίο δεν μας παρέχει πληροφορίες.[230] Ωστόσο παρατηρεί, ότι στην Προύσα γενικά υπήρχαν πολλά δημόσια λουτρά τα καλύτερα από τα οποία βρίσκονταν στην δυτική πλευρά της πόλης, πράγμα που παρατήρησε και η Walker το 1870, μετά την Beaufort, και υπογραμμίζει, ότι τα δημόσια λουτρά παρείχαν και πισίνες κατασκευασμένες από μάρμαρο και μωσαϊκά.[231]

Όσον αφορά το Γενί-Καπλιτζά Χαμμάμ (Yeni-Kaplidja Hammam) της Προύσας, σύμφωνα με την Walker, είχε διακοσμηθεί από την Μιρχιμάχ Σουλτάνα τον 16ο αιώνα, σύζυγο του Μεγάλου Βεζίρη, Ρουστέμ Πασά (grand vizier, Rustem Pasha) και πριγκίπισσα κόρη του Σουλτάνου Σολιμάνου τον Μεγαλοπρεπή και της Ροξελάνης/Ροξαλένα ή Χιουρρέμ Σουλτάνα της Ρωσίδας[232] ή Γαλλίδας[233] πρώτης και μοναδικής συζύγου σουλτάνου με καταγωγή δούλας.[234]

Μαθαίνουμε επίσης ότι το Γενί Καπλιτζά Χαμάμ της Προύσας υπήρξε για τις γυναίκες, εκτός από ένα **αναψυκτήριο**, και ένας **παιδότοπος** για τα παιδιά τους, επειδή οι λουόμενες συνήθιζαν να παίρνουν τα μωρά τους και τα μικρά παιδιά τους μαζί τους στα δημόσια λουτρά, στα οποία έπαιζαν και απολάμβαναν και εκείνα το μπάνιο τους στις **πισίνες**. Η Walker ξαφνιάστηκε όταν είδε μικρές κρεμαστές αιώρες-κρεβατάκια (hammock-cradles) για τα μωρά των λουόμενων γυναικών, δεμένα παντού και τις μητέρες τους να κουνούν τα μωρά τους πέρα δώθε. Διέκρινε, επίσης, ότι υπήρχαν παντού γυναικείες παρέες ή ομάδες, σε διάφορες πλατφόρμες του λουτρού, οι οποίες έτρωγαν, έπιναν, κάπνιζαν, κοιμόνταν, αναπαύονταν, ντύνονταν ή γδύνονταν. Άλλες έτρωγαν ένα είδος παγωτού (ices) ενώ στέκονταν όρθιες γύρω από μία θηλυκή πάγο-πωλήτρια η οποία ήταν σκυμμένη στο πάτωμα κοντά στην κρήνη (fountain).[235]

Και στην Κωνσταντινούπολη συνήθιζαν οι λουόμενες να παίρνουν τα παιδιά τους στα δημόσια λουτρά. Η Fanny Janet Blunt περιγράφει μία μεγάλη ζεστή **πισίνα**, κτισμένη μέσα στο μαρμάρινο πάτωμα με περίπου δέκα πόδια βάθος, όπου μία ντουζίνα γυναίκες και **παιδιά** κολυμπούσαν και έπαιζαν μαζί.[236]

Το 1870 σε δημόσιο λουτρό της Κωνσταντινούπολης η Annie Jane Harvey είδε: «Αναρίθμητα παιδιά, χωρίς ίχνος ρουχισμού επάνω τους, να τρέχουν εδώ και εκεί φωνάζοντας, γελώντας, και πετώντας νερό ο ένας στον άλλο.»[237] Σημειώνει, επίσης, ότι «πολλά βρέφη έκαναν μπάνιο παρά την θέλησή τους, και οι κραυγές αυτών των δύστυχων κόντεψαν να μας κουφάνουν.»[238]

---

[230] [32b] Emily A. Beaufort.
EGYPTIAN SEPULCHRES AND SYRIAN SHRINES, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. Volume II. [32,b], σελ. 414.

[231] Ibid., σελ. 415. [32b]

[232] Σύμφωνα με την Dora d'Istria, ήταν Ρωσίδα. Άλλες πηγές, όπως η Emmeline Lott, ισχυρίζονται ότι ήταν από την Ουκρανία ή την Γαλλία. Η καταγωγή της παραμένει μυστήριο.

[233] Γαλλίδα σύμφωνα με την Emmeline Lott [51a,b].

[234] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, σχετικά με τις «Περιφημότερες Σουλτάνες».

[235] Ibid., σελ. 191. [57β]

[236] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison. [44a,b]
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 236.

[237] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY [50a,b]
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50β], σελ. 77.

[238] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY [50a,b]
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50β], σελ. 77.

5.10 Η Λουτροκόμος, η κυρία διευθύντρια και οι εργαζόμενες του Γενί-Καπλιτζά Χαμάμ της Προύσας.

Όταν οι γυναίκες έφθαναν στο λουτρό πλήρωναν την τιμή της εισόδου στην λουτροκόμο ή στην κυρία διευθύντρια του λουτρού, την χαμμαμτζί (hammamdji), η οποία καθόταν αριστερά από την είσοδο, επάνω σε μία υπερυψωμένη πλατφόρμα, από όπου επιτηρούσε ολόκληρη την αίθουσα. Εκτός που εισέπραττε τα χρήματα της εισόδου, επέβλεπε από την υπερυψωμένη της θέση την τάξη, τις εργαζόμενες και την γενική λειτουργία του λουτρού. Όπως μας πληροφορεί η Walker, **πολλές γυναίκες εργάζονταν στο λουτρό** κάτω από την επίβλεψη αυτής της κυρίας χαμμαμτζί,[239] αλλά δεν αναφέρει εάν ήταν σκλάβες, ελεύθερες Μουσουλμάνες ή μη-Μουσουλμάνες.

Αν και καμμία περιηγήτρια δεν αναφέρει αν τα δημόσια λουτρά ανήκαν στο κράτος ή σε ιδιώτες, γνωρίζουμε, παραταύτα, ότι, όταν οι Οθωμανοί κατακτούσαν μία πόλη, τα λουτρά ήταν από τα πρώτα έργα που κατασκεύαζαν. Οι σουλτάνοι, μέλη της σουλτανικής οικογένειας, ανώτεροι κρατική αξιωματούχοι, ακόμα και ιδιώτες χρηματοδοτούσαν την ανοικοδόμησή τους σε διάφορες πόλεις της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Γνωρίζουμε ότι το Ισλάμ επιβάλλει τις νύψεις στους πιστούς του, και συνεπώς το χαμάμ (το λουτρό) αποτελούσε ένα απαραίτητο στοιχείο στην καθημερινή ζωή ενός Μουσουλμάνου ή μαχαλά μουσουλμανικής πόλης, ιδιαίτερα αν λάβουμε υπ' όψιν τις οικονομικο-κοινωνικές συνθήκες της εποχής, που δεν άφηναν περιθώρια για ιδιωτικά λουτρά. Το Ισλάμ, το Μωαμεθανικό δόγμα, υπαγορεύει στους πιστούς- άνδρες και γυναίκες- πριν εισέλθουν στα τεμένη τους για να προσευχηθούν, την καθαριότητα και τον εξαγνισμό.

Μαθαίνουμε, ότι, το 1870, σε δημόσιο λουτρό της Κωνσταντινούπολης δύο ηλικιωμένες μαύρες εργαζόμενες είπαν στην Αγγλίδα περιηγήτρια **Annie Jane** Harvey, ότι εργάζονταν εκεί τριάντα χρόνια και ότι είχαν συνηθίσει την ζεστή και θειούχα ατμόσφαιρα τόσο πολύ που τους ενοχλούσε ο καθαρός εξωτερικός αέρας.[240] Ούτε η Harvey αναφέρει, εάν αυτές οι εργαζόμενες ήταν σκλάβες ή ελεύθερες Μουσουλμάνες. Ανάμεσα στα εργασιακά τους καθήκοντα ήταν «να υπηρετούν» τις λουόμενες, να τις «τρίβουν»[241] και να τις οδηγούν ή συνοδεύουν στους διαφορετικούς χώρους του λουτρού.[242]

Σχετικά με του διαφορετικούς χώρους του Οθωμανικό χαμάμ (λουτρού), ήταν ένα οικοδόμημα που απετελείτο, πρώτον, από το **τζαμεκιάν** (djamekian), που ήταν μία τρουλωτή αίθουσα, που αποτελούσε το σαλόνι και το αποδυτήριο και συνήθως διέθετε ένα σιντριβάνι (fountain). Επιπλα, δηλαδή ντιβάνια, υπήρχαν μόνο στο τζαμεκιάν. Το **σουκλούκ** (sookluk), το αντίστοιχο του Ρωμαϊκού tepidarium, ήταν η δεύτερη αίθουσα, που θερμαινόταν από 20-30 βαθμούς, στην οποία αναπαύονταν οι γυναίκες και χρησίμευε στο να προσαρμοσθεί το σώμα στην πιο ζεστή θερμοκρασία της τρίτης αίθουσας, που ήταν το **χαμάμ** (hammam). Υπήρχαν και εδώ κρήνες ή σιντριβάνια για να μπορούν να πλυθούν και να δροσισθούν οι γυναίκες, πριν περάσουν στην αίθουσα του χαμάμ, όπου η θερμοκρασία έφθανε 38-40 βαθμούς, διέθετε γούρνες με νερό όπου πλένονταν οι γυναίκες. Εκεί οι γυναίκες ξάπλωναν

---

[239] [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β], σελ. 189.

[240] Ibid., σελ. 75. [50β]

[241] Ibid., σελ. 76. [50β]

[242] Ibid., σελ. 76. [50β]

και οι εργαζόμενες του λουτρού τις έκαναν μασάζ. Σε ορισμένα δημόσια λουτρά υπήρχε και ένα τέταρτο τμήμα ή αίθουσα για **ατμόλουτρα**, που ονομαζόταν το **γιαρακάν** (yarakan /sudatorium), που ήταν μία τέταρτη αίθουσα η οποία ήταν έντονα θερμαινόμενη και βρισκόταν μετά το χαμάμ.[243] Υπήρχαν και άλλη βοηθητικοί χώροι, όπως τα αποχωρητήρια, αίθουσες για αποτρίχωση κλπ.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η περιγραφή του δημόσιου λουτρού του Γενί-Καπλιτζά Χαμμαμ, που μας παρέχει η Walker, σύμφωνα με τις περιγραφές της οποίας, αποτελούντο από τρία κύρια τμήματα ή τρεις κύριες αίθουσες,[244] το **τζαμεκιάν** το **σουκλούκ** και το **χαμάμ**. «Το **τζαμεκιάν** αποτελείται», όπως γράφει η Walker, «από ξύλινες πλατφόρμες ολόγυρά του που είναι υπερυψωμένες περίπου δύο πόδια από το έδαφος. Στο κέντρο της αίθουσας υπάρχει μία μαρμάρινη κρήνη ή σιντριβάνι (fountain) με κρύο νερό. Σε αυτήν την **πρώτη αίθουσα** οι λουόμενες ξεκουράζονται με την άφιξή τους (στο λουτρό) και επιστρέφουν εκεί τυλιγμένες με πετσέτες όταν βγαίνουν από το νερό. **Όταν όμως το λουτρό παραχωρείται στις γυναίκες, και όχι στους άνδρες, εκείνες περνούν ολόκληρη την ημέρα τους εκεί από νωρίς το πρωί.** Φέρνουν και τα **μωρά** τους, τα γεύματά τους, και δημιουργούν τόσα πολλά σκουπίδια, που η χαμαμτζί (hammamdji) καλά κάνει που δεν τις αφήνει τίποτα εκτός από τις άδειες σανίδες, (δηλαδή χωρίς τα στρώματα που παρείχαν στους άνδρες για να ξαπλώνουν), πάνω στα οποία οι γυναίκες τοποθετούν τα δικά τους στρώματα ή στρωσίδια και χαλιά. **Σε αυτό το σημείο, η Walker επισημαίνει ότι αναφέρεται σε γυναίκες που ανήκαν στις ταπεινότερες κοινωνικές τάξεις.**[245]

Η δεύτερη αίθουσα, το **σουκλούκ** [soukluk], συνεχίζει η περιηγήτρια, ήταν ένα ενδιάμεσο δωμάτιο, μία αίθουσα όπου **αναπαύονταν** οι γυναίκες, μέσα από το οποίο περνούσαν για να φθάσουν στην τρίτη αίθουσα που ήταν το **χαμάμ**.[246]

«Περάσαμε μέσα στο σουκλούκ (sookluk), μία μεγάλη αίθουσα στο κέντρο της οποίας, όπως και στο τζαμεκιάν (djamekian), υπάρχει μία μαρμάρινη κρήνη (fountain). Εκεί υπάρχει και μία στενόμακρη δεξαμενή δεξιά από την είσοδο, ειδικά προορισμένη για την χρήση των άρρωστων ζώων. Σε αυτόν τον χώρο οι γυναίκες ξάπλωναν και περπατούσαν εδώ κι εκεί για να περιμένουν λίγα λεπτά, πριν βγουν στον πιο δροσερό αέρα ή ατμόσφαιρα της αίθουσας ένδυσης (robing room). Η θερμοκρασία, επιβαρημένη με θειούχους ατμούς, υπολογίζεται από 28° μέχρι 30° R. ήταν αποπνικτική...».[247]

---

[243] [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57β], σελ. 187.

[244] Ibid., σελ. 187. [57β]

[245] Ibid., σελ. 188. [57β]

[246] Ibid., σελ. 188. [57β]

[247] Ibid., σελ. 195-196 [57β]
Όσον αφορά το χαμάμ του Εσκί Καπλιτζά (Eski Kaplidja), (δηλαδή το παλιό χαμάμ), όπως σημειώνει η Mary Walker, άξιζε κάποια προσοχή και επισημαίνει ότι το σχήμα του ήταν οκτάγωνο, ήταν πολύ ωραίο, και είχε μία μεγάλη πισίνα στο κέντρο, μέσα στην οποία έμπαινες πατώντας επάνω σε τρία κυκλικά σκαλοπάτια που σε κατέβαζαν μέσα στο νερό. Το πάτωμα της αίθουσας αποτελούντο από «υπέροχο χρωματιστό μαρμάρινο μωσαϊκό» και τα τοίχοι του ήταν διακοσμημένα με «ωραία έγχρωμα και επίχρυσα πλακάκια πορσελάνης από την Νίκαια, ενώ όλα επάνω [στο ταβάνι] από το αγνότερο λευκό μάρμαρο.» Μπροστά στην κύρια είσοδο υπήρχε μία λευκή μαρμάρινη βρύση/κρήνη (fountain), κτισμένη μέσα στον τοίχο και η κάθε πλευρά αυτού του οκταγώνου «διαμορφώνεται έτσι ώστε να εμπεριέχει ένα μικρό δωμάτιο ή αίθουσα με κρήνη/βρύση και έναν πίδακα νερού μεταξύ τις κολώνες που στηρίζουν την ανοιχτεί αψίδα. Και

Η Walker προσθέτει, μεταξύ άλλων, ότι το πάτωμα του λουτρού ξεχείλιζε με ζεστό νερό, ότι μία πληθώρα γυναικών στριμώχνονταν και μπαινόβγαιναν από το νερό, και ότι η μυρωδιά των ατμών ήταν «αηδιαστική». Επίσης σημειώνει, ότι υπήρχε η δυνατότητα να χαμηλώνεται η θερμοκρασία όταν αφαιρούσαν «τις γυάλινες φούσκες» που υπήρχαν επάνω στην οροφή.[248] Μας πληροφορεί, ακόμα, ότι οι μεγάλες πηγές που παρείχαν το νερό στο Γενί Καπλιτζά Χαμάμ βρίσκονταν λίγη απόσταση, «περίπου έξι πόδια» από το κτήριο ή την εγκατάσταση του δημόσιου λουτρού και η θερμοκρασία τους ήταν 68° R.

«Ενώ μπαίναμε στο χαμάμ», γράφει η Walker, **«η μαρμάρινη πισίνα ήταν γεμάτο γυναίκες και κορίτσια που επέπλεαν εδώ και εκεί, ορισμένες στηριγμένες σε νεροκολοκύθες. Έμοιαζαν πολύ γραφικές μέσα στο χαμηλό φωτισμό που ερχόταν από τα μικρά μυστηριώδη παράθυρα του ψηλού θόλου/τρούλου. Μερικές πιτσίλιζαν κολυμπώντας, ενώ άλλες κάθονταν στην άκρη και έστυβαν τις πλεξούδες τους. Ένα αραίο κορίτσι ξάπλωνε ανάσκελα στο ζεστό μαρμάρινο πάτωμα σε μία στάση τόσο εκλεπτυσμένης χάρης που σταματήσαμε για να την θαυμάσουμε. Η γοητεία της εικόνας τονίσθηκε υπέροχα από τις φαρδιές ρίγες του βρεγμένου της μεταξένιου κάλυμματος-εσάρπας, το κορνελένιο (cornelian) περιδέραιο της, και τα φωτεινά γαλάζια βραχιόλια, όπως ελαφρώς στήριζε το κεφάλι της με ένα λεπτό χέρι, και τα σκούρα μαλλιά της έπεφταν πίσω σαν ένα ποταμό με λαμπερά κύματα.»**[249]

Η Walker **δεν διέκρινε, ή τουλάχιστον δεν ανέφερε το γυμνό γυναικείο κορμί.** Όσον αφορά τις λουόμενες, παρατηρεί ότι ήταν τυλιγμένες με «Τούρκικες πετσέτες» και ότι ορισμένες ήταν τυλιγμένες με μπουρνούζια (brunous) ή ένα σετ που αποτελούντο από ένα είδος μεγάλης εσάρπας τυλιγμένη γύρω στην μέση τους η οποία έπεφτε μέχρι τα γόνατα, καθώς και μία μικρότερη που σκέπαζε το κεφάλι τους σαν τουρμπάνι. Διέκρινε, επίσης, ότι τα περισσότερα κορίτσια φορούσαν περιδέραια και βραχιόλια. **«Γενικά, όμως, δεν υπήρχε πολύ ομορφιά για να παρατηρηθεί»,**[250] σε αντίθεση με τις περιγραφές των γυμνών λουόμενων της Lady Montagu στο δημόσιο λουτρό της Σόφιας το 1717.

Η περιηγήτρια και η γυναικεία συντροφιά της δεν άντεξαν άλλο την θερμότητα και την ατμόσφαιρα του λουτρού και έτσι βιάστηκαν και πέρασαν μέσα από το σουκλούκ (sookluk), επιστρέφοντας στην πρώτη αίθουσα, στο τζαμεκιάν (djamekian), όπου κάθισαν κοντά **στον πάγκο του καφέ.** Όπως μας πληροφορεί η Walker, περίμεναν εκεί αρκετή ώρα για να δροσισθούν και να συνέλθουν. Ενώ περίμεναν, είδαν «μία ηλικιωμένη και ασθενή νέγρα να συνοδεύεται τρυφερά, από το εσωτερικό δωμάτιο, από δύο λευκά κορίτσια. Όταν έφθασαν στο κομμάτι της πλατφόρμας που κατείχε η οικογένειά τους, όλες οι γυναίκες σηκώθηκαν όρθιες, (ως ένδειξη σεβασμού) και η καημένη άρρωστη νέγρα βοηθήθηκε να κάτσει στο στρωσίδι/στρώμα, που είχε προετοιμασθεί για εκείνη με τέτοια τρυφερή φροντίδα σαν να ήταν η κυρία ενός πασά. Πιθανόν υπήρξε η νοσοκόμα-νταντά που μεγάλωσε την χανούμ ή τις κόρες της. Αυτό το μικρό περιστατικό ήταν πολύ συγκινητικό, επειδή αποτελούσε μία απλή απόδειξη των τρυφερών και ευγενικών αισθημάτων (των 'ανώτερων' γυναικών) απέναντι στην ('κατώτερη') ταπεινή και **άσημη μαύρη σκλάβα.»**[251]

πάλι, μεταξύ αυτά τα δωμάτια, σε κάθε γωνία, υπάρχει ένας πίδακας νερού και μία μαρμάρινη λεκάνη για πλύσεις."

[248] Ibid., σελ. 195. [57β]

[249] Ibid., σελ. 196-197. [57β]

[250] Ibid., σελ. 192. [57β]

[251] Ibid., σελ. 197. [57β]

5.10.1 Κοινωνική διάκριση και μέσα στο λουτρό.

Η Walker παρατήρησε, ότι στο τέλος της μεγάλης αίθουσας υπήρχαν υπερυψωμένα χωρίσματα με κλειστά δωμάτια που νοικιάζονταν «για την χρήση ατόμων της ανώτερης τάξης.»[252] Επιπροσθέτως, κατασκευασμένα έξω από το λουτρό της Προύσας υπήρχαν πολλά διαμερίσματα προς ενοικίαση για όλη την εποχή των λουτρών.[253] Σημειώνει ότι οι **εύποροι οικογένειες νοίκιαζαν το λουτρό για δεκαπέντε ή περισσότερες ημέρες, επισημαίνοντας, ότι «οι κυρίες της υψηλής τάξης σπάνια συχνάζουν στα δημόσια λουτρά.»**[254]

Εδώ πρέπει να επαναλάβουμε, ότι οι οικίες των ευκατάστατων Μουσουλμάνων είχαν το δικό τους λουτρό, και σε ορισμένες περιπτώσεις πάνω από ένα. Στην Προύσα, όπως σημειώνει η Walker, «η καλύτερη τάξη των γυναικών» είτε πήγαιναν στα ορυκτά λουτρά σε μία ώρα που μπορούσαν να τα κλείσουν **αποκλειστικά για την δική τους χρήση ή παράγγελναν να μεταφερθεί το νερό στην οικία τους μέσα σε κλειστά βαρέλια.** Αναφέρει, επίσης, ότι η θερμότητα του νερού είναι τόσο ψηλή που το χρησιμοποιούσαν την επόμενη ημέρα.[255]

5.10.2 Η συνοδεία της νύφης στο λουτρό. Γυναικεία γαμήλια γιορτή.

Η Walker και η γυναικεία συντροφιά της στο δημόσιο λουτρό Γενί-Καπλιτζά Χαμάμ της Προύσας παρακολούθησαν και **το έθιμο της συνοδείας της νύφης στο λουτρό πριν τον γάμο της**, δηλαδή το τελευταίο παρθενικό λουτρό της μέλλουσας νύφης. Όπως μας πληροφορεί η περιηγήτρια, στο λουτρό υπήρχε μία Τούρκικη γυναικεία γαμήλια παρέα η οποία είχε εγκατασταθεί εκεί για ολόκληρη την ημέρα. Απετελούντο από δύο υποψήφιες νύφες, οι οποίες επρόκειτο να συνάψουν γάμο, πολλές συγγενείς και ορισμένες σκλάβες. Οι νύφες είχαν καθίσει για αρκετή ώρα μετά την άφιξή τους και συζητούσαν **«σαν ο μοναδικός τους σκοπός να ήταν να εκθέσουν τις τουαλέτες τους, διότι ήταν ντυμένες ωραία... και τελικά άρχισαν να προετοιμάζονται για το λουτρό.»**[256]

Οι σκλάβες αυτών των δύο γυναικών άνοιξαν και άπλωσαν δύο φερετζέδες, τους οποίους χρησιμοποίησαν «σαν τέλειο παραβάν» για να καλύψουν τις νύφες μέχρι εκείνες να γδυθούν. Όταν γδύθηκαν, όπως σημειώνει η Walker, οι δύο νύφες εμφανίσθηκαν τυλιγμένες με ωραίες ριγέ μεταξένιες πετσέτες-εσάρπες[wraps] που σκέπαζαν το στήθος τους, περνούσαν κάτω από τις μασχάλες τους και έπεφταν μέχρι τους αστραγάλους τους. Τα μαλλιά τους, μακριές πλεξούδες, έπεφταν στους ώμους τους.[257] «Αυτές τις **αυτοσχέδιες κουρτίνες**, που αναφέρθηκαν προηγουμένως, κρατούσαν οι σκλάβες για τις περισσότερες κυρίες της υψηλής τάξης (για να γδυθούν και για να ντυθούν). Σχεδόν σε κάθε περίπτωση το ντύσιμο και το

---

[252] Ibid., σελ. 189. [57β]
[253] Ibid., σελ. 189. [57β]
[254] Ibid., σελ. 190. [57β]
[255] Ibid., σελ. 190-191. [57β]
[256] Ibid., σελ. 193. [57β]
"The slaves extended two feradjes, which served as a perfect screen, until the brides emerged from the shelter carefully enveloped in handsome striped silk wrappers, which passing over the bosom and close under the arms, and falling nearly to the ankles, formed a very modest and sufficient covering; the hair fell over the shoulders in long plaits."
[257] Ibid., σελ. 193. [57β]

γδύσιμο γινόταν με μεγάλη ευπρέπεια/κοσμιότητα.»,[258] κατά την εκτίμηση της Walker, η οποία επαναλαμβάνουμε **δεν αναφέρει πουθενά το γυμνό γυναικείο κορμί**.

Όταν οι δύο νύφες ήταν έτοιμες, όπως μας πληροφορεί η περιηγήτρια, προχώρησαν να χαιρετήσουν τους κοντινούς συγγενείς τους, φιλώντας τα χέρια τους και βάζοντας τα χέρια των συγγενών τους επάνω στο μέτωπό τους. Στην συνέχεια κατέβηκαν από την υπερυψωμένη πλατφόρμα, στην οποία βρίσκονταν, και φόρεσαν ένα είδος υποδημάτων που ονομάζονταν ναελίν (**naelin**), ή τσόκαρα (**clogs**), τα οποία ήταν καινούργια και πλούσια διακοσμημένα με πέρλες. Φορώντας αυτού του είδους υποδημάτων, συνέχισαν την τελετή των χαιρετισμών μέσα στην υπόλοιπη αίθουσα με τις δύο ομάδες γυναικών, μία από την οποία ήταν οι συγγενείς του γαμπρού και η άλλη της νύφης, οι οποίες ήταν καθισμένες κοντά στις περιηγήτριες. Μετά την εκτέλεση αυτών των υποχρεώσεων, οι δύο νύφες που υπηρετούνταν από τις σκλάβες τους, πέρασαν από το σουκλούκ (**sookluk**) για να μπουν στο χαμάμ.[259]

«Μετά από περίπου μισή ώρα, κατακόκκινες και λαχανιάζοντας από την θερμότητα της αχνιστής πισίνας, επέστρεψαν στο τζαμεκιάν (djamekian), και επανέλαβαν τον ίδιο γύρο των χαιρετισμών μία ακόμη φορά. Πέρασαν αρκετό χρόνο, τρώγοντας πάγο (ices) και λιχουδιές, και πάλι εξαφανίσθηκαν μέσα στο χαμάμ. **Οι Ανατολίτισσες δεν ικανοποιούνται με την μέτρια χρήση του νερού, αλλά μπαινοβγαίνουν για ώρες, τρωνε στο ενδιάμεσο, ενώ οι ηλικιωμένες κυρίες ανακουφίζονται καπνίζοντας. Οι λουόμενες αρχίζουν να αποχωρούν περίπου μία ή δύο ώρες πριν την δύση του ηλίου»**,[260] καταλήγει η Walker.

5.11 «Wo-manity» στο Τουρκικό λουτρό, «ένας ξεκάθαρος εθνικός θεσμός», «η Γυναικεία Λέσχη» ("The Club"), ένα πικνίκ, ένα μεγάλο φαγοπότι [1870].

«Τα δημόσια Τούρκικα λουτρά αποτελούν ένα ξεκάθαρο/απόλυτο εθνικό θεσμό, προσφέρουν συχνά πολλές διασκεδαστικές και ενδιαφέρουσες σκηνές της πραγματικής ζωής και κανένας ξένος δεν πρέπει να παραλείψει να τα επισκεφθεί»,[261] γράφει η Αγγλίδα περιηγήτρια Annie Jane Harvey, η οποία στην Κωνσταντινούπολη το 1870, μαζί με τρεις φίλες της ένα βράδυ, που δεν μπορούσαν να κοιμηθούν, για να αποφύγουν τα τρωκτικά και τα παράσιτα στο δωμάτιό τους, αποφάσισαν να περάσουν ολόκληρη την νύχτα στο δημόσιο λουτρό, διότι γνώριζαν ότι εκεί επικρατούσε μεγάλη καθαριότητα.[262]

---

[258] Ibid., σελ.194. [58β] "The improvised curtains just mentioned were held up by the slaves for most of the women of a respectable standing. In almost every case the robing and unrobing were managed with great decorum."

[259] Ibid., σελ. 194. [57β]

[260] Ibid., σελ. 194. [57β]

"In about half an hour, flushed and panting from the heat of the steaming pool, they returned to the djamekian, went through the salutations once more all round, spent some time in eating ices and other dainties, and again disappeared into the hammam. Eastern women are not content with a moderate use of water, but go in and out for hours, eating between whiles; the old ladies solace themselves by smoking. The bathers begin to retire about an hour or two before sunset."

[261] [50b] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50β], σελ. 71.

[262] Ibid., σελ. 51. [50b]

Παρόλο που ενοχλείτο και **καταπιεζόταν πολύ από τον βαθμό των απαραίτητων προετοιμασιών**, η περιηγήτρια επισκεπτόταν τακτικά τα δημόσια λουτρά της Κωνσταντινούπολης, το 1870, στα οποία διέκρινε την παρουσία Ελληνίδων και Οθωμανίδων, αλλά όχι άλλων εθνικοτήτων.[263] Επίσης, επιβεβαιώνει, ότι όσες κυρίες ήθελαν ιδιωτικό δωμάτιο για να γδυθούν και να ντυθούν πλήρωναν λίγο παραπάνω από την κανονική τιμή, υπογραμμίζοντας, όμως, ότι η πλειοψηφία των γυναικών προτιμούσαν το γενικό μεγάλο δωμάτιο (dressing room) για να ντυθούν, το οποίο βρισκόταν στο δεύτερο μπαλκόνι.[264]

Όπως επισημαίνει και η Harvey, οι λουόμενες κυρίες πάντα υπηρετούνταν στα λουτρά από τις δικές τους προσωπικές σκλάβες, και εφοδιάζονταν μόνες τους με τα απαραίτητα είδη μπάνιου: σαπούνια, πετσέτες και διάφορα αξεσουάρ, όπως καθρέπτες, χέννα και κτένες. Επιπλέον, έπαιρναν μαζί τους στο λουτρό και το φαγητό τους, τον καφέ τους, τις πίπες τους, τα τσιγάρα τους κλπ. «Οι πετσέτες τους ήταν τόσο μεγάλες που θα μπορούσαν να είναι σεντόνια»,[265] γράφει η περιηγήτρια και προσθέτει ότι ορισμένες πετσέτες ήταν στενόμακρες για να τυλίγονται γύρω από το κεφάλι τους και για να στεγνώνουν τα μαλλιά τους. Χρησιμοποιούσαν, επίσης, και «πράσινα σκληρά γάντια» για να τρίβουν το σώμα τους.[266]

Σε δημόσιο λουτρό της Κωνσταντινούπολης[267] η Harvey και μία φίλη της, την οποία δεν ονομάζει, φόρεσαν ψηλά τσόκαρα (clogs), όπως και οι άλλες λουόμενες, για να μπορούν να περπατούν και να μετακινούνται επάνω στο ζεστό πάτωμα του λουτρού.[268] Όταν οι δύο γυναίκες έφθασαν στο λουτρό, διέσχισαν ένα στενόμακρο διάδρομο και έφθασαν σε ένα θολωτό δωμάτιο με διπλό μπαλκόνι στις δύο πλευρές του. Το πρώτο μπαλκόνι ήταν υπερυψωμένο, δύο ή τρία πόδια από το έδαφος, και είχε κουρτίνες που το χώριζε σε δύο ξεχωριστά διαμερίσματα.[269] Μέσα σε αυτά τα δύο διαμερίσματα, που είχαν δημιουργηθεί από τις κουρτίνες, οι γυναίκες, είτε ετοιμάζονταν για το λουτρό, είτε αναπαύονταν μετά το λουτρό τους. Σε ένα από αυτά τα διαμερίσματα, που οι κουρτίνες ήταν ανοιχτές, η περιηγήτρια διέκρινε ότι οι γυναίκες αναπαύονταν επάνω στα μεταξένια τους στρώματα, έπιναν σερμπέτι ή καφέ και κάπνιζαν αρωματικά τσιγάρα, ενώ οι σκλάβες τους κτένιζαν τα μαλλιά τους ή τα έβαφαν με χέννα.[270] Παρατηρούμε, ότι ο χώρος του λουτρού αποτελούσε και το **κομμωτήριο** των γυναικών.

Όπως σημειώνει η Harvey, υπήρχαν πολλά «εργαλεία, προφανώς για **βασανιστήρια**, υπήρχαν βούρτσες και κτένες, διάφορα είδη σαπουνιού για πλύσιμο, για τρίψιμο, για αρωματισμό, μπουκάλια με αρωματικά νερά, χαλιά, στρώματα, καθρέπτες, και επιπλέον, εκτός από το καλάθι που είχε

---

[263] Ibid., σελ. 71. [50β].
Όπως σημειώνει η Harvey, «η Τετάρτη είναι συνήθως η ημέρα που προορίζεται για τις Τουρκάλες, οι Ελληνίδες έχουν το Σάββατο, και οι υπόλοιπες ημέρες προορίζονται για τους άνδρες.» Δεν αναφέρει την παρουσία γυναικών άλλων εθνικοτήτων στα δημόσια λουτρά. Μας αφήνει με την εντύπωση, ότι μόνο η Τουρκάλες και οι Ελληνίδες χρησιμοποιούσαν τα δημόσια λουτρά στην Κωνσταντινούπολη, ξεχωριστά η μία εθνότητα από την άλλη.
[264] Ibid., σελ. 78. [50β]
[265] Ibid., σελ. 71. [50β]
[266] Ibid., σελ. 72. [50β]
[267] Δεν καταγράφει πιο λουτρό
[268] Ibid., σελ. 72. [50β]
[269] Ibid., σελ. 73. [50β]
[270] Ibid., σελ. 74. [50β]

φλιτζάνια, πιάτα, και σερβίτσια και όλα τα απαραίτητα για το γεύμα, υπήρχε και ένα μεγάλο κουτί με αρώματα.»[271]

«Τα αρώματα στην Ανατολή», γράφει «δεν είναι μόνο αμέτρητα σε αριθμό, αλλά τόσο δυνατά, που σχεδόν εξουδετερώνουν τα Ευρωπαϊκά νεύρα. Κυριολεκτικά, όχι μόνο κάθε είδος λουλουδιού, αλλά και κάθε είδος φρούτου, παραχωρείται στην υπηρεσία του αρωματοποιού.»[272]

«Το πάθος των Τουρκάλων για τα καλλυντικά», συνεχίζει, «είναι σχεδόν απερίγραπτο, διότι οι επιδερμίδες των περισσοτέρων είναι υπερβολικά καλές. Το δέρμα τους είναι γενικά λευκό και κρεμώδες (μαλακό σαν κρέμα), με απαλή απόχρωση χρώματος, όμως τίποτα δεν τους ικανοποιεί παρά η πιο κτυπητή αντίθεση του λευκού και του ροζ, και είναι κρίμα να βλέπουμε πολύ νέα κορίτσια να παραμορφώνουν τόσο πολύ τον εαυτό τους.»[273]

Εκτός από όλα αυτά τα είδη τουαλέτας, η περιηγήτρια προσθέτει ότι οι Τουρκάλες μετέφεραν μαζί τους ολόκληρη την γκαρνταρόμπα τους, καλάθια με φρούτα, κούτες με γλυκά, και όλα τα απαραίτητα για την προετοιμασία του καφέ και του καπνίσματος. Οι δύο περιηγήτριες έμοιαζαν να ευχαριστιούνται και να απολαμβάνουν τον χρόνο τους στο δημόσιο λουτρό.[274]

Αναφέρει, ότι κοντά στην κεντρική αίθουσα που ήταν ψηλοτάβανη, υπήρχαν πολλά μικρά δωμάτια που ήταν ακόμα πιο ζεστά, μέσα στα οποία εκτελείτο η διαδικασία του σαπουνίσματος και του τριψίματος που ήταν τόσο επίμονη που η Harvey και η φίλη της ένοιωσαν ότι τους είχαν γδάρει και δεν τους είχε απομείνει τίποτα.[275] **«Μας είχαν βράσει και τρίψει, και βράσει και τρίψει, και έπρεπε πάλι να μας βράσουν και να μας τρίψουν.** Σαφνικά βρεθήκαμε καθισμένες κοντά σε ένα μικρό χείμαρρο νερού που αρχικά έμοιαζε με βραστό νερό, από το οποίο ξαφνικά έριξαν επάνω μας μεγάλες κούπες νερού.[276] Οι δύο γυναίκες υπηρετούνταν από δύο μαύρες εργαζόμενες, για τις οποίες η Harvey παρατηρεί, ότι δεν ανήκαν πια στο γυναικείο φύλο (Womanity), επειδή είχαν παραμορφωθεί, μετά από την τριαντάχρονη έκθεσή τους στην ατμόσφαιρα του λουτρού.[277] Αυτές οι δύο εργαζόμενες βοήθησαν τις περιηγήτριες να περπατήσουν, και τις συνόδευσαν στην επόμενη αίθουσα, στην οποία μόλις μπήκαν, η Harvey δήλωσε ότι **αισθάνθηκε όπως πρέπει να αισθάνεται μία γαρίδα όταν την ρίχνεις μέσα σε βραστό νερό, και παρακάλεσε τις δύο εργαζόμενες του λουτρού να τους βοηθήσουν να φύγουν από εκεί.**[278]

Όπως υπογραμμίζει η Harvey, χάρηκαν πολύ όταν βρέθηκαν ξανά στο άνετο δωμάτιο της ένδυσης (dressing room), για να πέσουμε, με την ελάχιστη ενέργεια που τους απέμεινε, επάνω στα πολυτελή στρώματα, όπου τις

---

[271] Ibid., σελ. 72. [50β]
[272] Ibid., σελ. 72. [50β]
[273] Ibid., σελ. 74. [50β]
[274] Ibid., σελ. 73. [50β]
[275] Ibid., σελ. 77. [50β]
[276] Ibid., σελ. 76. [50β]
[277] Ibid., σελ. 75. [50β]
'Womanity', συνδυασμός των Αγγλικών όρων Woman-Humanity, δηλαδή Γυναίκα και Ανθρωπότητα.
Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η δήλωση της Harvey η οποία εισάγει έναν καινούργιο όρο στην Αγγλική 'φεμινιστική' γλώσσα. Η περιηγήτρια παρατηρεί ότι οι δύο εργαζόμενες, οι οποίες «έβραζαν τόσα χρόνια» μέσα στο λουτρό, δεν ανήκαν πια στο γυναικείο φύλι ή στην ανρωπότητα, ("Wo-manity"), διότι το δέρμα τους και η παρουσία τους είχαν αλλοιωθεί, από την συνεχή έκθεσή τους στην ατμόσφαιρα του λουτρού.
[278] Ibid., σελ. 76. [50β]

προσέφεραν[279] **καφέ, φρούτα, φαγητά κλπ. «Πόσες ώρες περάσαμε σε αυτήν την ευχάριστη ακινησία, είναι αδύνατο να πω. Δεν προσδιορίζεται ο χρόνος μετά από ένα Τούρκικο λουτρό...**[280] Όταν σχεδόν συνήλθαν, όπως γράφει η ίδια «από αυτό το σοκ, και τα μάτια μας είχαν προσαρμοσθεί καλύτερα στα σύννεφα των θειούχων ατμών που κύλαγαν παντού»[281] τότε άρχισαν οι δύο γυναίκες να απολαμβάνουν και να παρακολουθούν με ιδιαίτερο ενδιαφέρον **«την μοναδική σκηνή»,**[282] δηλαδή **πάνω από εκατό γυναίκες στο λουτρό**, οι οποίες, γενικά, κάθονταν όλες σε ομάδες δύο ή τρεις δίπλα στο μικρό χείμαρρο με το ζεστό νερό. Κάθε γυναίκα υπηρετούνταν από μία ή δύο σκλάβες της, οι οποίες επίμονα έτριβαν τις κυρίες τους με αρωματισμένο σαπούνι[283] ή με ένα σκεύος έχυναν βραστό νερό επάνω τους. «Αναρίθμητα παιδιά, χωρίς ίχνος ρουχισμού επάνω τους, έτρεχαν εδώ και εκεί φωνάζοντας, γελώντας, και πετώντας νερό το ένα στο άλλο. Πολλά βρέφη, επίσης, έκαναν μπάνιο παρά την θέλησή τους, και οι κραυγές αυτών των δύστυχων κόντεψαν να μας κουφάνουν. Οι περισσότερες γυναίκες συζητούσαν και γελούσαν,...»[284]

Απόλαυσε ιδιαίτερα να παρακολουθεί τις συζητήσεις αυτών των γυναικών : «Όταν πλησίαζε το απόγευμα το λουτρό των γυναικών κόντευε να τελειώσει, και η **λέσχη (the club)**, όπως ήταν, ξεκίνησε. Ολόκληρος ο τεράστιος χώρος κάτω από εμάς καταλήφθηκε από ομάδες γυναικών, οι οποίες, ενώ αναπαύονταν επάνω στα στρώματά τους, συνομιλούσαν μεταξύ τους, κάπνιζαν, έπιναν καφέ, έτρωγαν φρούτα, και οι δούλες τους στέγνωναν, κτένιζαν και έβαφαν τα μαλλιά τους, διότι υπήρχαν μόνο λίγες που δεν χρησιμοποιούσαν την χέννα. Τα παιδιά που τώρα είχαν ντυθεί, έτρεχαν εδώ και εκεί όπως πριν, και ευτυχώς τα περισσότερα δύστυχα μωρά είχαν κοιμηθεί.»[285]

«Δύο κυρίες, κοντά σε εμάς, φανερά και με πολύ διπλωματία διαπραγματεύονταν τις προετοιμασίες ενός γάμου. Σε αντίθεση με τις Ευρωπαϊκές συνήθειες, τα πλούτη της κυρίας και το κάλλος του κυρίου επεκτείνονταν αρκετά.»[286]

Η περιηγήτρια παρακολούθησε, επίσης, και ένα «βίαιο καυγά» μεταξύ δύο γυναικών, οι οποίες, όπως παρατηρεί, θα ήταν μέλη του ίδιου χαρεμιού. Κοντά σε αυτές τις γυναίκες «μία όμορφη Γεωργιανή, η ωραιότερη γυναίκα στο δωμάτιο»[287] είχε ξαπλώσει επάνω στα μαξιλάρια της, ενώ οι σκλάβες της την άλειφαν με αρώματα και μία ηλικιωμένη γυναίκα τις ψιθύριζε στο αυτί. Σε μία άλλη γωνία δύο γυναίκες, με τα δύο μωρά τους, συζητούσαν και σε ένα άλλο χώρο νέα κορίτσια είχαν συγκεντρωθεί και συζητούσαν και γελούσαν. **«Ολόκληρη η σκηνή μας έδωσε μία πολύ ευνοϊκή εντύπωση σχετικά με την ευγένεια των Τουρκάλων,»**[288] **καθώς και την καλή συμπεριφορά των γυναικών στο λουτρό.**[289] Μόνο η Harvey, μετά την Lady Montagu, το 1717, ανέφερε την καλή και ευγενική συμπεριφορά των Οθωμανίδων.

---

[279] Ibid., σελ. 77. [50β]
[280] Ibid., σελ. 77-78. [50β]
[281] Ibid., σελ. 76. [50β]
[282] Ibid., σελ. 76. [50β]
[283] Ibid., σελ. 76. [50β]
[284] Ibid., σελ. 77. [50β]
[285] Ibid., σελ. 78. [50β]
[286] Ibid., σελ. 78-79. [50β]
[287] Ibid., σελ. 79. [50β]
[288] Ibid., σελ. 79. [50β]
[289] Ibid., σελ. 80. [50β]

Το μόνο που τους έκανε εντύπωση, όπως γράφει η Harvey, ήταν ότι δεν είδαν **καμμία ωραία γυναίκα** στο λουτρό, εκτός από αυτήν την όμορφη Γεωργιανή, που ήδη ανέφερε, και ορισμένες «κατάμαυρες σκλάβες από την Νουβία»[290]

Η Harvey, όπως και οι περισσότερες περιηγήτριες του 19ου αιώνα, με την εξαίρεση της Fanny Janet Blunt, εκπροσωπούσε ή αντανακλούσε τις δυτικές αντιλήψεις του 19ου αιώνα για το θέμα του καθημερινού λουτρού:

«Αν και το Τούρκικο λουτρό, οπωσδήποτε, είναι μία ελκυστική πολυτέλεια, και προσωρινά, δηλαδή για μερικές ώρες ή ακόμα για μερικές ημέρες, έχει ένα κολακευτικό αποτέλεσμα στο δέρμα που το κάνει εξαιρετικά λευκό, λείο και μαλακό, μακροπρόθεσμα, όμως, η κατάχρηση του έχει ένα **καταστροφικό αποτέλεσμα στην γυναικεία σωρφιά**, εξαιτίας της μεγάλης θερμότητας και της ποσότητας του θειαφιού που επιβαρύνει την ατμόσφαιρα. **Οι μυς χαλαρώνουν, και το δέρμα, αν και παραμένει απαλό και λεπτό, χάνει την ελαστικότητά του, τα μαλλιά πέφτουν γρήγορα, και αυτά που απομένουν γίνονται λεπτά και αδύναμα.»**[291] Κατά την εκτίμηση της Αγγλίδας περιηγήτριας, τα λουτρά προκαλούσαν **πνευματική και σωματική κατάπτωση καθώς και πρόωρη γήρανση!**[292]

Η εκτιμήσεις της Harvey εκπροσωπούν εκείνες των Ευρωπαίων της εποχής της. Η στάση του Ευρωπαίου του 19ου αιώνα, όσον αφορά το καθημερινό λουτρό και την καθαριότητα του σώματος, όπως ήδη αναφέραμε, εξελίχθηκε σταδιακά ως αποτέλεσμα της ανάπτυξης της επιστήμης, ενώ για τον σύγχρονό του Ανατολίτη Μουσουλμάνο ήταν θέμα δογματισμού. Δεν είναι τυχαίο λοιπόν που οι περιηγήτριες εντυπωσιάσθηκαν από το **τελετουργικό** της καθαριότητας στα χαμάμ, δηλαδή στα γυναικεία λουτρά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας Το λούσιμο εθεωρείτο από το Ισλάμ απαραίτητο για την εξάλειψη των αμαρτημάτων της ψυχής, και η σωματική καθαριότητα αποτελεί θρησκευτική υποχρέωση για τους Μουσουλμάνους, ανεξαρτήτως φύλου ή κοινωνικής θέσης. Το Κοράνι, εκτός από τις μερικές πλύσεις χεριών, ποδιών και προσώπου πριν την καθημερινή προσευχή, δηλαδή το νιαμάζι, επιβάλλει και το πλύσιμο όλου του σώματος, για αυτό και ήταν απαραίτητη η ύπαρξη τέτοιων κτιρίων.

Ακόμα και οι αντιλήψεις του Ελλαδίτη διέφεραν σε σχέση με εκείνες του Ρωμιού της Πόλης και γενικότερα τον Τουρκομερίτη ομοεθνή του. Για παράδειγμα, οι Μικρασιάτισσες πρόσφυγες ερχόμενες στην Ελλάδα, το 1922, χαρακτηρίσθηκαν **«παστρικές»** από τους Ελλαδίτες. Ο χαρακτηρισμός αυτός παρέπεμπε στην αξιολόγηση **«ηθικά ύποπτες»**, επειδή φρόντιζαν επιμελώς την καθαριότητα του σώματός τους.

Το χαμάμ, το τυπικό κτίριο του ισλαμικού κόσμου, είναι ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά χνάρια της Τουρκικής παρουσίας στην Ελλάδα, από τα πρώτα έργα που κατασκεύαζαν οι Οθωμανοί μόλις κατακτούσαν μία πόλη. Για παράδειγμα, ο Σουλτάνος Μουράτ Β', το 1444, λίγα χρόνια μετά την κατάκτηση της Θεσσαλονίκης, έκτισε το Μπέη Χαμάμι, το οποίο μετά την απελευθέρωση της πόλης πήρε την ονομασία «Λουτρά Παράδεισος». Πολλά από αυτά τα χαμάμ, που αντιπροσώπευαν για αιώνες μνήμες ενός αλλόθρησκου δυνάστη, έχουν σήμερα εξαφανισθεί.

[290] Ibid., σελ. 80. [50β]
[291] Ibid., σελ. 80-81. [50β]
[292] Ibid., σελ. 81. [50β]

6. Ο ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑ.

«Ολόκληρο το γένος/έθνος τους (the race) θα μπορούσε να βελτιωθεί μόνο από τις γυναίκες εάν τις παρείχαμε την απαραίτητη εκπαίδευση και παιδεία.»[293]

6.1 Η αντιπάθεια των Τούρκων για τα μορφωμένα άτομα.[294] «Μόνο ένα πασάλειμμα μάθησης/παιδείας...».[295]

Για να γλιτώσουν τα αγόρια από **«την επιβλαβή επιρροή που η ζωή του χαρεμιού θα έχει στο μυαλό τους»**,[296] την απομάκρυνσή τους από αυτό το 'χρυσό κλουβί' προτείνει μία Τουρκάλα από την Άγκυρα, το 1892. Η Τουρκάλα συγγραφέας, με το ψευδώνυμο **Adalet**, στο άρθρο της για την καθημερινή ζωή της ελεύθερης Μουσουλμάνας και της εξισλαμισμένης σκλάβας στο χαρέμι, αποκαλύπτει ότι στην Άγκυρα, το 1892, είχαν αρχίσει να διώχνουν τα μικρά αγόρια από το χαρέμι στην πιο τρυφερή τους ηλικία, έτσι ώστε να διαφύγουν από την επιβλαβή επιρροή του χαρεμιού. Περιηγήτριες, από το πρώτο ήμισυ του 19ου αιώνα, έως το 1895, πρότειναν, επανειλημμένα, την απομάκρυνσή των αγοριών από το χαρέμι σε μικρή ηλικία, ως αντίδοτο στην ζημιά που προκαλούσε η καθημερινή τους ζωή εκεί. **Η δήλωση της Adalet, από την Άγκυρα, αποκαλύπτει ότι τελικά είχαν αντιληφθεί την αρνητική επιρροή του χαρεμιού, και τουλάχιστον το 1892, άρχισαν να αποσύρουν τα αγόρια από τα χαρέμια.**

Αν και πολλοί νέοι Τούρκοι πήγαιναν στην Ευρώπη για σπουδές, όταν επέστρεφαν, εκτός από λίγες εξαιρέσεις, όπως σημειώνει η Adalet, **«από προσωπική μου εμπειρία χάνουν κάθε θολή ιδέα του σωστού και του λάθους που κάποτε θα είχαν. Όχι, βέβαια επειδή το σύστημα να τους στέλνουν έξω είναι λανθασμένο.... αλλά επειδή το μικρό αγόρι μαθαίνει τις πρώτες βασικές αρχές της ζωής του μέσα στο χαρέμι το οποίο στερεί κάθε στοιχείο αγνότητας και αλήθειας.»**[297] Και η Αγγλίδα περιηγήτρια-συγγραφέας Lucy Garnett, τρία χρόνια αργότερα, το 1895, εκτίμησε ότι οι Μουσουλμάνοι άνδρες ήταν πολύ πίσω από την πρωτοπορία της προόδου.[298]

Ο Τούρκος, ακόμα και εκείνος που είχε το προνόμιο της δυτικής παιδείας, σύμφωνα με τα συμπεράσματα στον πρόλογο του έργου της Fanny Janet Blunt, το 1878, ανήκε σε **μία καταδικασμένη τάξη** εξαιτίας της ανατροφής του μέσα στο χαρέμι.[299] **Η δυτική του παιδεία απεδείχθη άχρηστη, επειδή είχε αρχικά εκπαιδευτεί μέσα στο χαρέμι και στην συνέχεια στα φανατικά**

---

[293] [31] Lady Hornby, 1855-1858.
Constantinople during the Crimean War. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography... London, Richard Bentley, Publisher In Ordinary To Her Majesty. 1863. [31], σελ. 397.

[294] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 276.

[295] Ibid., σελ. 277. [45a]
Η Μελέκ Χανούμ (Marie Dejean Millingen) είχε γνωρίσει και ερωτευτεί τον Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά στο Παρίσι της Γαλλίας, μετά από το διαζύγιό της από τον πρώτο της σύζυγο Julius Millingen.

[296] [81b] Adalet, 1890-1892.
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 130-140, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 139.

[297] Ibid., σελ. 139. [81b]

[298] [86b] Lucy M. J. Garnett. [
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86β], σελ. 70.

[299] Ibid., σελ. xxii. [44a]

τζαμιά-σχολεία. Ήταν εμβολισμένος με πολλές προκαταλήψεις, είχε ζήσει μία νωθρή ζωή, πίστευε στο 'κισμέτ' και κατείχε ή διατηρούσε τα επίσημα αξιώματά του με την δωροδοκία, σε ένα κράτος, που παρείχε «την δικαιοσύνη» στον υψηλότερο πλειοδότη.[300]

Από την στιγμή, που οι Τούρκοι είχαν γενικά μία **αντιπάθεια για τα μορφωμένα άτομα** και δεν εκτιμούσαν την εκπαίδευση ακόμα και εκείνη των αγοριών, πώς ήταν δυνατόν να μη παραμεληθεί ή μάλλον να αγνοηθεί τελείως η εκπαίδευση των κοριτσιών; Πίστευαν, σύμφωνα με την μαρτυρία της Adalet, Τουρκάλας, δηλαδή ελεύθερης Μουσουλμάνας ότι **«οι γυναίκες γεννήθηκαν για να δουλεύουν...»**[301]

«Οι Τούρκοι, κατά κανόνα, έχουν μία αντιπάθεια για τα μορφωμένα άτομα. Προτιμούν εκείνους που είναι ανημέρωτοι και αγράμματοι, διότι έτσι νιώθουν σίγουροι ότι μπορούν να τους διοικούν, να τους χειρίζονται και να τους πλάθουν όπως θέλουν»,[302] ήταν η εκτίμηση της Μελέκ Χανούμ (1836-1866).[303]

Ακόμα και οι άνδρες που είχαν το προνόμιο της δυτικής παιδείας, όπως υποστηρίζει η Μελέκ Χανούμ, αποκτούσαν μόνο ένα πασάλειμμα μόρφωσης και συγκέντρωναν μόνο τις στοιχειώδεις γνώσεις που αρκούσαν για να τους επιτρέψουν να περάσουν τις απαραίτητες τυπικές εξετάσεις. Υποστηρίζει ότι ο Μεγάλος Βεζίρης, Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, ο πρώην σύζυγός της, ο οποίος είχε σπουδάσει στην Ευρώπη, δεν είχε προχωρήσει ποτέ αρκετά για να αποκτήσει μία πραγματική αγάπη για την γνώση, την μάθηση και την επιστήμη έτσι ώστε να μπορέσει να αναγνωρίσει την θετική αναγκαιότητα και σημασία της παιδείας, και κυριότερα, αυτός ο Μεγάλος Βεζίρης δεν μπόρεσε ποτέ να απαλλαγεί από **«τις ιδέες, έμφυτες σε όλους τους Τούρκους»**[304] οι οποίες, όπως υπογραμμίζει η Μελέκ Χανούμ, τους οδηγούσαν να πιστεύουν ότι **δεν υπήρχε καμμία ανώτατη ανάγκη για την απόκτηση γνώσεων ή παιδείας για τις γυναίκες.**[305]

«Ο Κιμπριζλί διετήρησε, κάτω από το λούστρο του πολιτισμού, την σφραγίδα του παλιού Τούρκου, και έτσι κοίταζε υποτιμητικά τις γυναίκες ως κατώτερα όντα. Ήταν από εκείνους, που όποτε μιλούσε για την γυναίκα, έλεγε 'Αχ! Οι γυναίκες έχουν μακριά μαλλιά και κοντά μυαλά'»,[306] **και όμως, όπως υπογραμμίζει η πρώην σύζυγός του, «κανένας άνδρας δεν ήταν τόσο απόλυτα κάτω από το δάκτυλο της γυναίκας όπως ο ίδιος.»**[307]

---

[300] Σύμφωνα με τον εκδότη, Stanley Lane Poole, June 20th 1878, the Editor, στην εισαγωγή του έργου της [44a] Fanny Janet Blunt, σελ. xxii, η οποία μελέτησε τους «λαούς της Τουρκίας. Μετά από είκοσι χρόνια διαμονής με τους Βούλγαρους, Έλληνες, Αλβανούς, Τούρκους και Αρμένιους»
Βλέπε, [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a].

[301] [81b] Adalet, 1890-1892.
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 137.

[302] THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 276.

[303] Ibid.
Μετά από «Τριάντα Χρόνια στο Χαρέμι» από το οποίο δραπέτευσε τον Δεκέμβριο του 1865.

[304] Ibid., σελ. 277. [45a]

[305] Ibid., σελ. 277. [45a]

[306] Ibid., σελ. 278. [45a]

[307] Ibid., σελ. 278. [45a]
Η Μελέκ Χανούμ, όπως ήδη αναφέραμε, έζησε ως Μουσουλμάνα σύζυγος και ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα από το 1836 μέχρι το 1865 (1866), όταν δραπέτευσε από την Τουρκία, μαζί με την κόρη της, την Αϊσια Χανούμ.

«Είναι δύσκολο να πιστέψετε, ότι ένα κορίτσι, που ανήκει σε μία από τις βασιλικές οικογένειες της Τουρκίας»,[308] γράφει η Μελέκ Χανούμ για την κόρη της, την Αΐσια Χανούμ, είχε μεγαλώσει στο χαρέμι μέσα σε μία **γενική αμάθεια και άγνοια**, παρόλο που ήταν κόρη του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά. **Διδάχθηκε μόνο το Κοράνι και την ραπτική και περνούσε τον υπόλοιπο χρόνο της κουτσομπολεύοντας, όπως συνηθιζόταν στα χαρέμια.**

«Αυτό το φαινόμενο θα ήταν κατανοητό σε όποιον γνώριζε την διάθεση και τον χαρακτήρα του [πατέρα της] Κιμπριζλί-Μεχεμέτ Πασά, καθώς και τις συνήθειες και τρόπους **των υψηλότερων τάξεων της Κωνσταντινούπολης.** Πράγματι, ο Κιμπριζλί είχε λάβει κάποια μόρφωση, από την οποία ένα κομμάτι αποκτήθηκε στην Τουρκία και ένα στην Γαλλία, **όμως αυτή η παιδεία αποτελείται από μία λεπτή επίστρωση/πασάλειμμα γνώσεων ή μάθησης, λουστραρισμένη πάνω από μία χοντρή μάζα άγνοιας (αμάθειας)»**,[309] υποστηρίζει δριμύτατα η Μελέκ Χανούμ, προσθέτοντας ότι ο πρώην σύζυγός της, ο Μεγάλος Βεζίρης, **εκπροσωπούσε τον μεγαλύτερο αριθμό των Οθωμανών που πήγαιναν στην Ευρώπη για να μορφωθούν!**

Ολέθρια αποτελέσματα είχε ο θεσμός του χαρεμιού, όχι μόνο επάνω στα αγόρια, αλλά ιδιαίτερα επάνω στα κορίτσια, ο αποκλεισμός των οποίων από την παιδεία και την μάθηση ήταν ακόμα μεγαλύτερος από εκείνον των αγοριών, και ιδιαίτερα πιο καταστροφικός εξαιτίας του εγκλεισμού τους στο χαρέμι, τον αποκλεισμό τους από την δημόσια ζωή, την στέρηση της επαφής και της επικοινωνίας με το άλλο φύλο, ακόμα και με τον ίδιο τους τον πατέρα, τον οποίον, συνήθως, έβλεπαν μόνο μία ή δύο φορές τον μήνα για λίγα λεπτά.[310]

Τον αποκλεισμό της γυναίκας από την παιδεία παρατηρούν και επιβεβαιώνουν περιηγήτριες[311] από τις αρχές του 19ου αιώνα έως τις αρχές του 20ου αιώνα, επισημαίνοντας ότι η επιρροή του χαρεμιού και η έλλειψη παιδείας των γυναικών ήταν ολέθρια για τις μελλοντικές γενιές των Οθωμανών. Για να σωθούν από την επιβλαβή επιρροή του χαρεμιού οι μελλοντικοί αρσενικοί πολίτες, ηγέτες και σουλτάνοι, οι περιηγήτριες πρότειναν την απομάκρυνσή των αγοριών από το χαρέμι σε μικρή ηλικία, ως αντίδοτο στην ζημιά που προκαλούσε η καθημερινή τους ζωή μέσα σε αυτό. Πρότειναν επίσης το προνόμιο της εκπαίδευσης για την γυναίκα έτσι ώστε να σωθεί αυτό το καταδικασμένο έθνος.

«Θα είναι μεγάλο πλεονέκτημα για τα παιδιά που γεννιούνται σήμερα (στην Τουρκία το 1892) να έχουν μητέρα με αισθήματα που πηγάζουν από την παιδεία/μόρφωση, πράγμα που θα συμβάλλει στην ηθική διαπαιδαγώγηση και στην αναβάθμισή της σε υψηλότερα επίπεδα.»[312] **Καταλήγει η Αδαλέτ.**

«Ολόκληρο το γένος/έθνος τους[313] **θα μπορούσε να βελτιωθεί μόνο από τις γυναίκες εάν τις παρείχαμε την απαραίτητη εκπαίδευση και παιδεία»**,[314]

---

[308] Ibid., σελ. 276-277 [45a]
[309] Ibid., σελ. 277. [45a]
[310] Ibid., σελ. 286. [45a]
[311] Οπως οι περιηγήτριες, Louise Dernont [11], Lady Hornby [31], η Emmeline Lott [51a,b] η Mary Adelaide Walker [57a,b,c,d] η Fanny Janet Blunt [44a,b], η Lucy Garnett [86a,b] και η Elizabeth Beaver Cooper [100a,b].
[312][313] [81b] Adalet , 1890-1892.
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 140.
[313] 'the race', των Οθωμανών
[314] [31] Lady Hornby

ήταν η εκτίμηση της Lady Hornby[315] (1855-1858), η οποία επεσήμανε την μεγάλη ανάγκη για την εκπαίδευση των Μουσουλμάνων γυναικών, ιδιαίτερα στον τομέα της διαπαιδαγώγησης και της ανατροφής των παιδιών τους, και ιδιαίτερα εκείνης των αγοριών που μεγάλωναν και διαπαιδαγωγούνταν μέσα στην ολέθρια επιρροή του χαρεμιού μέχρι την ηλικία των 15 ετών.

Η Lady Hornby[316] ήταν η πρώτη περιηγήτρια που πρότεινε να παραγγείλουν βιβλία από την Αγγλία, **όχι για ιεραποστολικούς σκοπούς, αλλά για να σώσουν τα παιδιά της Τουρκίας.** Διέκρινε ότι χιλιάδες παιδιά της Τουρκίας πέθαιναν από την άγνοια της μητέρας τους, οι οποίες για παράδειγμα, όταν τα μωρά τους έβγαζαν δόντια, τους έδιναν όπιο ή άλλα δυνατά ναρκωτικά, και εκείνα, συχνά, πέθαιναν από υπερκατανάλωση. Προτείνει να λάβουν μέτρα για να διδάξουν τις Οθωμανίδες μητέρες πως να μεγαλώνουν υγιείς γιους οι οποίοι **«θα αντικαταστήσουν την σημερινή άθλια και αδύνατη γενιά των Κωνσταντινουπολιτών_» γεγονός που θα έσωζε, όπως υπογραμμίζει, ολόκληρο το έθνος τους.**[317]

Στις αρχές του 20ου αιώνα η Αμερικανίδα περιηγήτρια Elizabeth Beaver Cooper επισημαίνει, ότι η γυναίκα ήταν ακόμα «θύμα της άγνοιας και τις προκαταλήψεις», όμως υποστηρίζει ότι κάθε πρόοδος στην εκπαίδευση των ανδρών πρόσθετε στην πιθανότητα για την πνευματική απελευθέρωση των γυναικών.[318]

Περιηγήτριες παρατηρούν την **ολοκληρωτική** απουσία των κοριτσιών και των γυναικών από την παιδεία/εκπαίδευση, από τις αρχές του 19ου αιώνα έως τις αρχές του 20ου αιώνα. Το 1816 έως το 1836 περιηγήτριες υποστηρίζουν, ότι οι έγκλειστες γυναίκες είχαν «απόλυτη άγνοια», δεν γνώριζαν καμμία ξένη γλώσσα και τίποτα για τα ήθη και έθιμα άλλων χωρών.[319] Το 1858- 1859 μαθαίνουμε, ότι η Οθωμανική ελίτ, τουλάχιστον εκείνη της Κωνσταντινούπολης, παρείχε δυτικές γκουβερνάντες στα κορίτσια τους, οι οποίες διδάσκονταν, μόνο «τις αθώες τέχνες», όπως ξένες γλώσσες και μουσική,[320] «Τουλάχιστον στο παρελθόν ζούσαν ευτυχισμένες μέσα στην άγνοιά τους»,[321] ήταν η εκτίμηση της Emily A. Beaufort.

Γνωρίζουμε, ότι, ακόμα και το 1870, πολύ λίγες γυναίκες μάθαιναν ξένες γλώσσες,[322] και ότι εξακολουθούσε να υφίσταται ο γενικός αποκλεισμός των

Constantinople during the Crimean War. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography....London, Richard Bentley, Publisher In Ordinary To Her Majesty. 1863. [31] σελ. 397.

[315]Ibid., σελ. 245-251, 394-397. [31]

[316]Ibid., σελ. 245-251, 394-397. [31]

[317]Ibid., σελ. 397. [31]

«ολόκληρο το γένος/έθνος τους θα μπορούσε να βελτιωθεί μόνο από τις γυναίκες εάν τους παρείχαμε την απαραίτητη εκπαίδευση και παιδεία.»

[318][100a] 1877 Elizabeth Beaver Cooper

The harim and the purdah. New York. The Century Co. [1916.] 309 pp. Plates. 22 cm., in 8s., [100a], σελ. 12-13.

[319][14a] [14b] CELINE.

ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. London, Henry Colburn, 1849. 2 vols. Portrait 12 mo. [14a, b]

- [40a] MISS JULIA PARDOE.

"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. Volume I., [40a] σελ. 102-103.

[320] [32b] Emily A. Beaufort.

EGYPTIAN SEPULCHRES AND SYRIAN SHRINES, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. Volume II., [32.b], σελ. 399-401.

[321] Ibid., σελ. 399-401. [32b]

[322] [50b] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY .

Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50β], σελ. 19.

Τουρκάλων από την παιδεία και τη συναναστροφή τους με το ανδρικό φύλο.[323] Το 1870-1872 μαθαίνουμε, ότι απέτυχαν οι κρατικές προσπάθειες για την εκπαίδευση τον κοριτσιών με την ίδρυση σχολείου θηλέων κοντά στην Αγία Σοφία, για την εκπαίδευση δασκάλων για τα χαρέμια και τα σχολεία της Οθωμανικής επικράτειας. Πληροφορούμαστε, ότι, το 1890, υπήρχε και ένα κολέγιο στην Κωνσταντινούπολη για την εκπαίδευση Μουσουλμάνων γυναικών ως δασκάλων για τα κορίτσια της μεσαίας_τάξης, το οποίο είχε ελάχιστη παρακολούθηση, εξ αιτίας της **«εθνικής προκατάληψης»**[324] υπέρ των γάμων σε μικρές ηλικίες. Επισημαίνεται, ότι **ακόμα και στις αρχές του 20ου αιώνα η γυναίκα εστερείτο την υποδομή της παιδείας και τις βάσεις για την καλλιέργεια της αυτοπεποίθησης.**[325]

6.1.1 Απαγορευόταν η ανάγνωση ξένων βιβλίων στα χαρέμια το 1816. «Σχεδόν ολοκληρωτική απουσία παιδείας των Τουρκάλων» το 1836. Ιδιαίτερα μαθήματα, ο μόνος τρόπος μάθησης για τις γυναίκες της Οθωμανικής ελίτ το 1870-1890. (επιφανειακή βελτίωση) Αποκλεισμός της Μουσουλμάνας από την παιδεία έως τις αρχές του 20ου αιώνα.

Το 1816, όπως μας πληροφορεί η υιοθετημένη κόρη της Πριγκίπισσας της Ουαλίας, Καρολίνα, η περιηγήτρια Celine (Countess de Stephano), όχι μόνο απαγορευόταν η ανάγνωση ξένων βιβλίων στα χαρέμια, αλλά οι Τουρκάλες είχαν **«απόλυτη άγνοια»**, όσον αφορά τις ξένες γλώσσες και τα ήθη και έθιμα άλλων χωρών.[326]

Το 1836, στην Κωνσταντινούπολη, η Αγγλίδα περιηγήτρια Julia Pardoe διέκρινε «την **σχεδόν ολοκληρωτική απουσία** της παιδείας ανάμεσα στις Τουρκάλες, και ως αποτέλεσμα την περιορισμένη εμβέλεια των ιδεών τους, που είναι μία άλλη αιτία αυτής της ήρεμης, ανέμελης, νωθρής ευτυχίας που απολαμβάνουν... οι ευαισθησίες τους ποτέ δεν αφυπνίστηκαν... δεν βασανίζουν τον εαυτόν τους με μυριάδες ανησυχίες και αμφιβολίες, και χίμαιρες, που θα σκοτείνιαζαν και θα καταπίεζαν το πνεύμα των πιο χαρισματικών γυναικών...»[327]

Το 1858-1861, όμως, δεν υπήρχε σχεδόν κανένα χαρέμι της οικονομικά ευκατάστατης Οθωμανικής τάξης, όπου οι γυναίκες δεν ήξεραν να διαβάζουν **Γαλλικά** ή να παίζουν **πιάνο**, όπως παρατήρησε η Emily A. Beaufort.[328] Προτείνει, ωστόσο, να εγκαταλειφθούν οι προσπάθειες των Ευρωπαίων για

---

[323] Ibid., σελ. 91. [50β]

' Mental imprisonment is worse even than bodily imprisonment, and by depriving a woman of legitimate ambition, by taking from her the wish for mental culture, she is reduced to the condition of a child—a very charming one, probably, when young, but a painful position for her when, youth having departed, the power of fascination decays with the loss of beauty; and though in some instances it is well known that the natural talent of the woman has had the power of retaining her husband's heart, still it too often happens that, after very few years of love and admiration, he turns to one still younger and fairer to charm his hours of leisure."

[324] [86a] Lucy M.J. Garnett, [;]– 1891, 1891-1917.

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 469.

[325] [100a] 1877 Elizabeth Beaver Cooper, 1877.

The harim and the purdah. New York. The Century Co. [1916.] 309 pp. Plates. 22 cm., in 8s., [100a], σελ. 12-13 [100α] σελ. 16.

[326] [14a] [14b] CELINE.

ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. London, Henry Colburn, 1849. 2 vols. Portrait 12 mo. [14a, b]

[327] [40a] MISS JULIA PARDOE

"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. Volume I., [40α] σελ. 102-103.

[328] Μετά τον γάμο της, η Beaufort πήρε το όνομα Viscountess Strangford, 1859-1861.

την εκπαίδευση των Τουρκάλων, παρόλο που υπήρχε μία γενική αλλά μικρή αλλαγή στην στάση των Τούρκων επάνω στο θέμα της εκπαίδευσης. Κατά την άποψή της περιηγήτριας, αρνητική ήταν η επιρροή των Γαλλίδων γκουβερνάντων και των Γαλλίδων καμαριέρων ('femmes de chambre') στις έγκλειστες των χαρεμιών και υποστήριξε, ότι οι έγκλειστες γυναίκες **«τουλάχιστον στο παρελθόν ζούσαν ευτυχισμένες μέσα στην άγνοιά τους.»**[329] Κατά την εκτίμησή της Beaufort οι Μουσουλμάνες της Οθωμανικής ελίτ, εξαιτίας των Γαλλίδων γκουβερνάντων τους και των Γαλλίδων καμαριέρων τους μάθαιναν τις **«ανηθικότητες»** αυτών των δασκάλων και υπαλλήλων και στην συνέχεια **ζήλευαν** την ελευθερία κίνησης των Φράγκων γυναικών. Επισημαίνει, επίσης, ότι τον όρο **'ελευθερία'** τον αντιλαμβάνονταν, ως μία ασυδοσία να περνούν την ημέρα τους με κοκεταρίες και ερωτοτροπίες.[330]

Γιατί άλλαξαν την στάση τους οι Τούρκοι και επέτρεπαν στις γυναίκες να μαθαίνουν **«τις αθώες τέχνες»**, όπως Γαλλικά, και μουσικά όργανα, όπως το πιάνο; Κατά την Beaufort, το μόνο που επιζητούσαν οι Τούρκοι με την αλλαγή της στάσης τους, επάνω στο θέμα της παιδείας των γυναικών και επέτρεπαν κάποια μορφή εκπαίδευσης, όπως την εκμάθηση ξένων γλωσσών ή του πιάνου, ήταν πρώτον, να έχουν κάτι οι γυναίκες τους για να περνούν τον χρόνο τους ή να σκοτώνουν τις ελεύθερές ώρες τους, και δεύτερον, όσον αφορά τις κόρες τους, κάτι για να ανεβάζει την αξία τους στην 'τιμή' αγοράς του γάμου, έτσι ώστε να μπορούν να τις 'πωλήσουν' δηλαδή να τις παντρεύσουν και να κερδίσουν από τον γάμο των θυγατέρων τους είτε οικονομικά οφέλη, είτε κάποια επιρροή. **«Μέχρι να αλλάξουν οι αντιλήψεις των Τούρκων συζύγων και πατέρων και να εξυψωθούν σε κάτι καλύτερο για τον εαυτόν τους και τις οικογένειές τους, μέχρι ολόκληρο το διεφθαρμένο σύστημα να γίνει πιο υγιές και γερό, θα ήταν καλύτερο να εγκαταλείψουμε την προσπάθεια να εκπαιδεύσουμε τις γυναίκες τους.»**[331] ήταν η εκτίμηση της Beaufort.

Το 1859, στην Προύσα,[332] η Beaufort, (Viscountess Strangford,) παρατήρησε ότι, αν και οι κατώτερες κοινωνικές τάξεις ήταν πιο φανατικές, η παιδεία **στις ανώτερες κοινωνικά τάξεις των Οθωμανών** είχε κάνει **κάποια πρόοδο, ταυτόχρονα με την Γαλλική μόδα στην ενδυμασία.** Και εδώ η παιδεία βασιζόταν, όπως υποστηρίζει, αποκλειστικά στην διδασκαλία από Γαλλίδες γκουβερνάντες και καμαριέρες. Υποστηρίζει, ότι στην Προύσα, το 1859, οι γυναίκες ξόδευαν αστρονομικά ποσά για τα ενδύματά τους, κυκλοφορούσαν στους δρόμους, αλλά πάντα με καλύπτρα, δηλαδή κάτω από το γιασμάκι και το φερετζέ, και δέχονταν επισκέπτριες στα χαρέμια τους.[333]

Έντεκα χρόνια αργότερα, στην Κωνσταντινούπολη, η Annie Jane Harvey, παρατηρεί **κάποια μικρή πρόοδο** στο θέμα της παιδείας όσον αφορά τα αγόρια και τους νέους άνδρες,[334] όμως επισημαίνει ότι, το 1870, αν και πολλοί Τούρκοι μιλούσαν Ιταλικά, Αγγλικά, και Γαλλικά, **ελάχιστες γυναίκες μάθαιναν ξένες γλώσσες.** Επιβεβαιώνει, ότι **εξακολουθούσε να**

---

[329] [32β] Emily A. Beaufort.
EGYPTIAN SEPULCHRES AND SYRIAN SHRINES, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. Volume II., [32b], σελ. 399-401.
[330] Ibid., σελ. 399. [32b]
[331] Ibid., σελ. 399-401. [32b]
[332] Ibid., σελ. 416-417 [32b]
[333] Ibid., σελ. 416. [32b]
[334] [50b] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50β], σελ. 19.

υφίσταται, και το 1870, ο γενικός αποκλεισμός των Τουρκάλων από την παιδεία και η συναναστροφή τους με το άλλο φύλο.[335]

Η Harvey είναι η **πρώτη** και η **μόνη** περιηγήτρια που αναφέρεται στην προσφορά της Βαλιδέ Σουλτάνας, της μητέρας του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ στο θέμα της παιδείας, όμως αποκλειστικά για τους άνδρες. Σύμφωνα με την εκτίμηση της Harvey, η μητέρα του σουλτάνου ήταν μία πολύ ανώτερη γυναίκα, η οποία έκανε μεγάλη προσφορά στην προώθηση της παιδείας. Μεταξύ των αγαθοεργιών της, όπως σημειώνει, ίδρυσε ένα κολέγιο για την εκπαίδευση νέων υποψηφίων για δημόσια αξιώματα. Όπως μας πληροφορεί: «Σήμερα (1870) υπάρχουν στην Κωνσταντινούπολη ιατρικές, ναυτικές και γεωπονικές σχολές.»[336]

Η Harvey υπογραμμίζει, ότι **τα ιδιαίτερα μαθήματα** ήταν ο μόνος τρόπος μάθησης για τις γυναίκες της Οθωμανικής ελίτ, το 1870, αλλά υπήρχε μόνο ένας περιορισμένος αριθμός γκουβερνάντων για αυτό το σκοπό. Διέκρινε, επίσης, ότι εκτός από τις πολύ ανώτερες οικονομικο-κοινωνικές τάξεις της Οθωμανικής κοινωνίας, οι Μουσουλμάνοι εθεωρούσαν επαρκές ή αρκετό για τις κόρες τους να μαθαίνουν **ελάχιστα Αραβικά**, μόνο και μόνο για να μπορούν να διαβάζουν το **Κοράνι**, καθώς και **οικιακές εργασίες, πλέξιμο** και **εργόχειρο**, και ίσως κάποια **επιφανειακή γνωριμία με την Γαλλική γλώσσα**.[337]

Την ίδια περίοδο, δηλαδή από το 1870 έως το 1872, η Mary Adelaide Walker,[338] και το 1890, η Lucy Garnett[339] επιβεβαιώνουν την εκτίμηση της Harvey, όσον αφορά αυτήν την μικρή και επιφανειακή βελτίωση, σχετικά με την εκπαίδευση των κοριτσιών στην Κωνσταντινούπολη και τον συνεχιζόμενο αποκλεισμό της γυναίκας από την παιδεία και τον δημόσιο βίο. Στο τέλος του 19ου αιώνα έως τις αρχές του 20ου αιώνα η Αμερικανίδα περιηγήτρια-συγγραφέας Elizabeth Beaver Cooper, επισημαίνει την στέρηση των Μουσουλμάνων γυναικών από την υποδομή της παιδείας.[340]

6.2 Η εκπαίδευση της Τουρκάλας της υψηλής Οθωμανικής τάξης στην Κωνσταντινούπολη, το 1860 μέχρι το 1870.

Όπως μαθαίνουμε από την Αγγλίδα περιηγήτρια-συγγραφέα Lucy Garnett, η Οθωμανίδα της υψηλής τάξης, από το 1860 έως το 1870, μάθαινε μόνο να διαβάζει και να γράφει στην δική της γλώσσα, να συντάσσει ποίηση, να τραγουδάει, να χορεύει[341], να παίζει φλογέρα ή κιθάρα, και να αποστηθίζει

---

[335] Ibid., σελ. 91. [50β]

[336] Ibid., σελ. 91. [50β]

[337] Ibid., σελ. 20. [50β]
«Για τις γυναίκες μόνο τα ιδιαίτερα μαθήματα βέβαια είναι ο μόνος τρόπος μάθησης»

[338] Βλέπε περιηγήτρια [57a,b] Mary Adelaide Walker.

[339] [86a] Lucy M.J. Garnett, [;]– 1891, 1891-1917.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 469.
Μαθαίνουμε ότι το 1890, υπήρχε και ένα Κολέγιο για την εκπαίδευση Μουσουλμάνων γυναικών, ως δασκάλες των κοριτσιών της μεσαίας τάξης, το οποίο είχε ελάχιστη παρακολούθηση, εξ αιτίας της «εθνικής προκατάληψης» υπέρ των γάμων σε μικρές ηλικίες.

[340] 100a] 1877 Elizabeth Beaver Cooper, 1877.
The harim and the purdah. New York. The Century Co. [1916.] 309 pp. Plates. 22 cm., in 8s., [100a], σελ. 12-13 [100α], σελ. 16.

[341] Αν και οι περισσότερες περιηγήτριες υποστηρίζουν ότι η αρμοδιότητα του χορού ανήκε μόνο στις σκλάβες και όχι στις ελεύθερες Μουσουλμάνες ή στις γυναίκες της ανώτερης ιεραρχίας του χαρεμιού.

κεφάλαια από το Κοράνι και στίχους από τους ποιητές,[342] δεν αναφέρει ποιους ποιητές. Όταν μία Τουρκάλα της υψηλής τάξης είχε λάβει αυτόν τον βαθμό γνώσεων, που εθεωρείτο απαραίτητο για την κοινωνική της θέση, έπρεπε να υποβληθεί σε μία **δημόσια εξέταση**, που συνοδευόταν από μεγάλες γιορτές και κοινωνικές επιδείξεις.

Παραδειγματικά, η Μπεζμί (Besmi) Σουλτάνα,[343] διηγήθηκε την δική της περίπτωση στην περιηγήτρια Lucy Garnett και τις τελετές και τις διαδικασίες που ακολούθησαν, όταν τελείωσε την δική της εκπαίδευσή. Σύμφωνα με την διήγησή της σουλτάνας, όλες οι φίλες της μητέρας της ήταν προσκεκλημένες σε ένα μεγάλο γεύμα στο χαρέμι του Σαράι (ανακτόρου). Ολόκληρο το Σαράι είχε υπερβολικά διακοσμηθεί και οι κήποι είχαν φωτισθεί για την γιορτή που θα ακολουθούσε το βράδυ, και επίσης είχε προετοιμασθεί ένα μεγάλο συμπόσιο στην οικία του παππού της.[344]

«Την καθορισμένη ώρα, οι γυναίκες προσκεκλημένες στην τελετή κάθονταν με σταυρωμένα τα πόδια στο ντιβάν-κανέ (divan khane, το πρώτο ή το κύριο ντιβάνι),[345] ή στην αίθουσα υποδοχής του ανακτόρου. Εκείνες, που ανήκαν στις υψηλότερες κοινωνικές τάξεις κάθονταν επάνω σε ένα ημικυκλικό ντιβάνι, και οι υπόλοιπες, (δηλαδή οι κατώτερες κοινωνικά), κάθονταν επάνω σε μαξιλάρια που ήταν στρωμένα στο πάτωμα. Στο κέντρο υπήρχε ένα χαμηλό τραπέζι ή **γραφείο**, στο οποίο ήταν τοποθετημένα τα βιβλία και τα διακοσμημένα γραφικά εργαλεία της υποψήφιας, και μπροστά σε αυτό είχε τοποθετηθεί ένα λευκό μαξιλάρι πλούσια κεντημένο, για την υποψήφια»,[346] γράφει η Garnett. Σε μία μικρή απόσταση, μπροστά από αυτό, υπήρχε μία άλλη σειρά από μαξιλάρια ή στρωσίδια για τις **εξετάστριες** Χότζα Καντίν (Hodja Kandins).[347]

Όταν εμφανίσθηκε η Μπεζμί Σουλτάνα, «ντυμένη με ένα ακριβό λευκό φόρεμα, με ένα διάδημα από αστραφτερές πέρλες στο κεφάλι της, οδηγήθηκε μέσα στο δωμάτιο και χαιρέτησε, σκύβοντας χαμηλά ('salaaming low') όλες τις προσκεκλημένες.»[348] Φίλησε τα χέρια όλων των χανούμ και μετά κάθισε επάνω στο λευκό μαξιλάρι της. Η περιηγήτρια επισημαίνει, επίσης, ότι οι προσκεκλημένες χανούμ την «έφτυναν», διότι ήταν, όπως γράφει, «ένα συνηθισμένο αντίδοτο» για να διώξουν το ναζάρ ('nazar'), ή «το κακό μάτι», δηλαδή για να μην την ματιάσουν.

Όπως μας πληροφορεί η Garnett, οι **Εξετάστριες-Χότζας** υπέβαλαν ερωτήσεις στην υποψήφια, όμως δεν αναφέρει επάνω σε τι θέματα ακριβώς. Η υποψήφια, επίσης, απάγγειλε κομμάτια από το Κοράνι και των ποιητών, δεν αναφέρει ποιούς ποιητές. Όταν η υποψήφια πέρασε τις εξετάσεις, η προεδρεύουσα Χότζα Καντίν ανακοίνωσε επίσημα, ότι η Besmi-ara, δηλαδή η

---

[342] [86a] Lucy M.J. Garnett, [;]– 1891. 1891-1917.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a]. σελ. 468.
Σύμφωνα με τις μαρτυρίες, άλλων περιηγητριών, μόνο οι σκλάβες, και όχι οι ελεύθερες Μουσουλμάνες, μάθαιναν να χορεύουν για να ψυχαγωγούν τους κοινωνικά ανώτερούς τους, δηλαδή τις γυναίκες-ιδιοκτήτριές τους ή τους άνδρες ιδιοκτήτες τους.
[343] Ibid., [86a].
Όσον αφορά την Besmi Σουλτάνα, η Lucy Garnett δεν αποκαλύπτει ακριβώς την ταυτότητά της. Για να κατέχει, όμως, τον τίτλο της Σουλτάνας πρέπει να ήταν πριγκίπισσα, δηλαδή κόρη, αντιψιά, αδελφή ή εγγονή του Σουλτάνου.
[344] Ibid., σελ. 468. [86a]-ίσως εννοεί τον σουλτάνο
[345] Ibid., σελ. 468. [86a]
[346] Ibid., σελ. 469. [86a]
[347] Ibid., σελ. 469. [86a]
[348] Ibid., σελ. 469. [86a]

Besmi Σουλτάνα ξεπέρασε τον βαθμό της **ντζαχίλ** (djahil), ή «της αγράμματης/αμαθούς» (ignorant) και επιτυχώς κέρδισε αυτόν της **καμίλ** (Khamil), ή της «άριστης/ τέλειας» (perfect).

Το επόμενο βήμα ήταν να καλέσει την Μπεζμί Σουλτάνα στο ντιβάνι για να δεχθεί τις άριστες επευφημίες των καλεσμένων, και τους ασπασμούς και τα δώρα των γονιών της.[349] Με αυτόν τον τρόπο πήρε το πτυχίο της η Μπεζμί Σουλτάνα.

Η Μπεζμί Σουλτάνα, ενημέρωσε την Garnett, ότι το επόμενο σημαντικό γεγονός στην ζωή μιας νέας Τουρκάλας, αυτής της υψηλής τάξης, ήταν η παρουσίασή της ή η εμφάνισή της στην Οθωμανική κοινωνία ('debut in society').[350] **Βεβαία όταν λέμε Οθωμανική κοινωνία εδώ, εννοούμε αποκλειστικά την γυναικεία κοινωνία.** Για αυτήν την εισαγωγή στην γυναικεία κοινωνία, η Μπεζμί Σουλτάνα, είχε ντυθεί, αυτή την φορά, στα **πράσινα**, δηλαδή με **το χρώμα του Προφήτη που φορούσαν μόνο η πιστοί Μουσουλμάνοι.**

Όπως μας πληροφορεί η περιηγήτρια, το 1890, οι Χότζας Καντίν, οι δασκάλες της Οθωμανικής ελίτ, είχαν πλέον χάσει την σημαντικότητα του ρόλου τους, διότι είχαν αντικατασταθεί από δυτικές γκουβερνάντες.[351]

Όσον αφορά **τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα**, όπως μας πληροφορεί η Mary Walker, στην Κωνσταντινούπολη, το 1870, η πλειοψηφία των κοριτσιών των χαμηλότερων κοινωνικο-οικονομικών στρωμάτων των Οθωμανών παρακολουθούσαν, μαζί με τα αγόρια, μαθήματα **«στο σχολείο του μαχαλά»**, ή του τετραγώνου που κατοικούσαν, μέχρι που έφθαναν σε ηλικία, περίπου έντεκα ή δώδεκα ετών, που ήταν υποχρεωμένες να υιοθετήσουν το γιασμάκι και το φερετζέ.[352] Τότε συνήθιζαν να τις αποσύρουν από το σχολείο.[353]

Το 1890 η Garnett σημειώνει, ότι υπήρχε και ένα Κολέγιο για την εκπαίδευση Μουσουλμάνων γυναικών ως δασκάλων για τα κορίτσια της **μεσαίας τάξης**, το οποίο όμως είχε ελάχιστη παρακολούθηση, εξ αιτίας της «εθνικής προκατάληψης» υπέρ των γάμων σε μικρές ηλικίες.[354]

6.3 Η Ίδρυση ενός δημοσίου γυναικείου σχολείου κοντά στην Αγία Σοφία για τα κορίτσια της μεσαίας τάξης και των χαμηλότερων κοινωνικών τάξεων το 1870-1872. Σκοπός, η εκπαίδευση Μουσουλμάνων δασκάλων για τα σχολεία θηλέων και για τα Οθωμανικά χαρέμια.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει μία προσπάθεια για την παιδεία των κοριτσιών στην Κωνσταντινούπολη, το 1870, με την ίδρυση ενός γυναικείου σχολείου που είχε σκοπό να εκπαιδεύσει και να προετοιμάσει **Μουσουλμάνες**

---

[349] Ibid., σελ. 469. [86a]
[350] Ibid., σελ. 469. [86a]
[351] Ibid., σελ. 469. [86a]
[352] Βλέπε Κεφάλαιο IV, «Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΟ ΙΣΛΑΜ»
ΤΙ ΛΕΝΕ ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ –ΔΥΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΗΓΗΤΡΙΕΣ ΚΑΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΚΟΡΑΝΙ ΚΑΙ ΤΗΝ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΟ ΙΣΛΑΜ,
2. Το Κοράνι και η κάλυψη του Γυναικείου Σώματος και Προσώπου.
[353] [57a] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a], σελ. 221.
[354] [86a] Lucy M.J. Garnett, [;]– 1891, 1891-1917.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ σελ. 469. [86a]

δασκάλες για τα σχολεία θηλέων της Οθωμανικής επικράτειας, καθώς και για τα Οθωμανικά χαρέμια, όπως μας πληροφορεί η Αγγλίδα περιηγήτρια-ζωγράφος Mary Walker, η οποία εργάσθηκε εκεί από το 1870 έως το 1872.

Επειδή συνήθιζαν να αποσύρουν τα κορίτσια από τα σχολεία του μαχαλά, μόλις έφθαναν σε ηλικία να υιοθετήσουν το γιασμάκι και το φερετζέ, δηλαδή δώδεκα με δεκατρία ετών, και έπρεπε να μείνουν μακριά από τους άνδρες, ιδρύθηκε **ένα δημόσιο γυναικείο σχολείο κοντά στην Αγία Σοφία, για την εκπαίδευση Μουσουλμάνων δασκάλων από τον Σαβφέτ Πασά, τον τότε Υπουργό Δημόσιας Παιδείας.**[355] Παρόλο που αυτό το δημόσιο σχολείο θηλέων (παρθεναγωγείο) συνετηρείτο από το κράτος, **η προσπάθεια του κράτους για την εκπαίδευση αυτών των κοριτσιών θα δούμε ότι μακροπρόθεσμα απέτυχε, και οι** μαθήτριες αναγκάσθηκαν να επιστρέψουν στην νωθρή ζωή του χαρεμιού,[356] όπως μας πληροφορεί η **Walker**, η οποία δίδασκε το μάθημα της ζωγραφικής.

6.3.1 Δωρεάν παιδεία και μηνιαίες υποτροφίες. Μαθήματα και αίθουσες διδασκαλίας.

Το σχολείο αυτό για την εκπαίδευση των Μουσουλμάνων κοριτσιών ή γυναικών ως δασκάλων στα χαρέμια ή στα δημόσια σχολεία της Οθωμανικής επικράτειας, όχι μόνο ήταν δωρεάν, αλλά οι μαθήτριες έπαιρναν κάποια μηνιαία υποτροφία για να καλύψουν τα έξοδά τους. Πολλές έρχονταν από μακρινά προάστια της Κωνσταντινούπολης, και για να ενθαρρυνθεί η συμμετοχή τους παρείχαν στις σπουδάστριες αυτές υποτροφίες και δωρεάν παιδεία. «Αυτό το σχέδιο τακτικά επιδιώκεται όταν ξεκινάει κάποιο ιθαγενές σχολείο στην Ανατολή»,[357] σημειώνει η **Walker**.

Το σχολικό πρόγραμμα απετελείτο, όπως μας πληροφορεί η **Walker**, από «απλές σπουδές, ιδιαίτερα αυτές που συνδέονταν με τη δική τους γλώσσα - Αραβικά και Περσικά- την Τούρκική γραφή, διακοσμητική, γεωγραφία, αριθμητική, ζωγραφική και κέντημα/εργόχειρο. Η Μουσική και τα Γαλλικά θα προστεθούν αργότερα.»[358]

Αναλυτικότερα μας πληροφορεί ότι το σχολείο αυτό εγκαινιάσθηκε επίσημα την άνοιξη του 1870, από τον Υπουργό Δημόσιας Παιδείας Σαβφκέτ Πασά [Savfet Pasha], από τον Μουνίφ Εφέντη, τον Πρόεδρο του Συμβουλίου, από ορισμένα από τα μέλη του και από κάποιους Μόλλαχς (Mollahs) και ιμάμηδες. Στα εγκαίνια συγκεντρώθηκαν **σαράντα μαθήτριες** και «τα δωμάτια γέμισαν με καλυμμένες (veiled) γυναίκες, τα νέα κορίτσια συνοδευόμενα από τις μητέρες τους, ή από κάποια θηλυκή συγγενή. Όλοι παρέμεναν όρθιοι, τα μέλη του Συμβουλίου και οι Μόλλαχς στέκονταν μπροστά από τις γυναίκες οι οποίες ήταν τακτοποιημένες σε σειρές από πίσω τους. Έχοντας ανακοινώσει τα ονόματα όλων των εγγεγραμμένων στην λίστα του, ο Υπουργός διάβασε μία ομιλία[359] στην οποία **παρουσίασε τα πλεονεκτήματα της παιδείας/εκπαίδευσης (education) των γυναικών, ιδιαίτερα όσον αφορά την παροχή στις γυναίκες της δυνατότητας να συντηρούν τον εαυτόν τους μέσω**

---

[355] [57a] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a], σελ. 221.

[356] Ibid., σελ. 246. [57a]

[357] Ibid., σελ. 222. [57a]

[358] Ibid., σελ. 222. [57a]

[359] Ibid., σελ. 222. [57a]

της εργασίας τους και των ταλέντων τους και τις έδωσε το παράδειγμα των δυτικών γυναικών ως άξιο προς μίμηση![360]

Γεγονός που επέτρεψε την διείσδυσή της **Walker στον κόσμο και στις επιθυμίες αυτών των Μουσουλμάνων γυναικών της μεσαίας και της κατώτερης κοινωνικο-οικονομικής τάξης** ήταν η πρόσληψή της στο σχολείο αυτό, για να διδάσκει το μάθημα της ζωγραφικής, το οποίο έκανε για δύο χρόνια:

«Είχα δεχθεί να αναλάβω την διεύθυνση του μαθήματος της ζωγραφικής, την οποία συνέχισα για δύο χρόνια, με την ελπίδα να προσφέρω κάποιο καλό με την βοήθειά μου σε ένα ίδρυμα το οποίο με ενδιέφερε πολύ, και επιπροσθέτως **θα μου επέτρεπε να περδίσω μία γνώση, διαφορετικά ανέφικτη, σχετικά με την ζωή και τα συναισθήματα των γυναικών της μεσαίας τάξης και της κατώτερης τάξης.** Το μάθημα της ζωγραφικής διδασκόταν με τον ιδιαίτερο σκοπό που ήταν να βελτιώσει τα σχέδια που χρησιμοποιούν οι γυναίκες σε διάφορες εργασίες τους, όπως στην ζωγραφική των μουσελίνων μαντιλιών και στα κεντήματα/εργόχειρα κάθε είδους.»[361]

Σύμφωνα με το ημερολόγιό της **Walker**, με ημερομηνία Μάιος 1870, ο Διευθυντής του σχολείου ονομαζόταν Μουντίρ Εφέντη ή Ρεής Εφέντη, φορούσε πράσινο τουρμπάνι, που σήμαινε ότι ήταν εμίρης, ή απόγονος του Προφήτη. Ο Διευθυντής δίδασκε στα κορίτσια **Αραβικά** και **διακοσμητική** γραφή. Ένας άλλος συνάδελφός του με πράσινο τουρμπάνι, που ονομαζόταν Ισμαήλ Εφέντη και ήταν ιμάμης στο τζαμί του Μπεσιχτάς (Beshiktash), ήταν ο καθηγητής της **αριθμητικής**, της **γεωγραφίας**, «της χρήσης της υδρογείου σφαίρας» κλπ.[362]

Όσον αφορά την αίθουσα διδασκαλίας, πρέπει να παρατηρήσουμε, ότι τα παράθυρα, όπως σε όλα τα Οθωμανικά χαρέμια, ήταν καφασωτά, πράγμα που προσδιόριζε στους περαστικούς, ότι επρόκειτο για ένα **χαρέμι** και απαγορευόταν η είσοδος στους άνδρες. Ένας μεγάλος χάρτης της Τουρκικής Αυτοκρατορίας κάλυπτε ολόκληρο τον τοίχο και υπήρχαν στρωσίδια στο πάτωμα κατά το μήκος των τοίχων,[363] που κάποια στιγμή στο μέλλον, όπως επισημαίνει η Walker, **«θα αντικατασταθούν με θρανία και καρέκλες.»**[364]

«Κανένας άνδρας δεν μπορεί να μπει σε αυτά τα δωμάτια ενώ βρίσκονται εκεί οι γυναίκες, εκτός από τους καθηγητές, που παραδίδουν το μάθημά τους στην αίθουσα, μπροστά στους οποίους οι μαθήτριες παρουσιάζονται με ένα πέπλο τυλιγμένο γύρω στο κεφάλι τους, και ένα βαμβακερό τύπου-ρόμπας που φορούν αντί για το βαρύ φερετζέ.»[365]

6.3.2 Οι μαθήτριες-σπουδάστριες: ελεύθερες Μουσουλμάνες, εξισλαμισμένες σκλάβες και τρεις Εβραίες, που αναγκάσθηκαν να αποχωρήσουν.

Την πρώτη ημέρα του μαθήματος, όπως μας πληροφορεί η Walker, στην αίθουσα διδασκαλίας της υπήρχαν **σαράντα κορίτσια**, τα οποία είχαν μία

---

[360] Ibid., σελ. 223. [57a]
[361] Ibid., σελ. 223-224. [57a]
[362] Ibid., σελ. 224-225. [57a]
[363] Ibid., σελ. 225. [57a]
[364] Ibid., σελ. 226. [57a]
[365] Ibid., σελ. 226. [57a]

'No man can enter these rooms (the harem) whilst the women are there, exepting the professors, who gives his lesson in the sala, for which the pupils present themselves with a semblance of veil twisted about the head, and a cotton over-gown, worn in common in preference to the heavy feradje..."

τάση να κάνουν φασαρία, ενώ εκείνη προσπαθούσε να πάρει παρουσίες και να σημειώσει τα ονόματά τους, που ήταν «Fatima, Zeheira, Hatidje, Ruveida, Djemile, Emine...».[366] Επισημαίνει ότι τρεις από τις μαθήτριές της ήταν Εβραίες και ότι είχε μία βοηθό από την Αβησσυνία, που ονομαζόταν Κάμμα και η οποία είχε ζήσει στην Αλγερία και μιλούσε άριστα Γαλλικά. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η δήλωσή της, όσον αφορά τις απόψεις αυτών των κοριτσιών για τον ρόλο του διδάσκοντα, δηλαδή του δασκάλου ή της δασκάλας. «Με ρωτούν εάν θα τις κτυπώ με ένα ξύλο, αν δεν δουλεύουν σωστά, και μοιάζουν να το θεωρούν ως **αναγνωρισμένο προνόμιό μου...»**[367] γράφει η Walker.

Δύο εβδομάδες αργότερα, όπως μας πληροφορεί η ίδια, υπήρχε μεγαλύτερη τάξη στην αίθουσα διδασκαλίας, και όσον αφορά τις μαθήτριες-σπουδάστριές της, σημειώνει ότι η Λουτφιγιέ (Lutfiyeh) ήταν μία όμορφη χήρα από την Αδριανούπολη, η Τζενάμπ (Djenab) και η Χουρή (Hourie) ήταν και οι δύο κόρες ενός υπαλλήλου της Υψηλής Πύλης, η Κερέμ Χανούμ (Kerem Hanum), μία εγγονή ενός Καζιάσκερ (Caziasker) και ότι, γενικά, **σχεδόν όλες οι μαθήτριες της ανήκαν «στην τάξη των κατώτερων κυβερνητικών υπαλλήλων, και υπήρχαν μία ή δύο σκλάβες ανάμεσά τους.»**[368] Υπήρχε, επίσης, μία φτωχή κοπέλα από την Προύσα, που ονομαζόταν Φετιγιέ (Fetiye) Χανούμ, η οποία προσδοκούσε να βρει θέση, ως δασκάλα, σε ένα από τα μικρά σχολεία της περιοχής της.[369]

Οι τρεις **Εβραίες μαθήτριές της**, όπως σημειώνει, αναγκάσθηκαν να εγκαταλείψουν το σχολείο, αλλά δεν εξηγεί τους λόγους ούτε ασχολείται με το θέμα. Αναφέρει, μόνο, ότι οι **Εβραίες** και οι **Κιρκάσιες** μαθήτριές της αντιμετώπιζαν την **περιφρόνηση** των υπόλοιπων συμμαθητριών τους.[370] Για παράδειγμα, επισημαίνει ότι **η Εμινέ, όπως και οι Εβραίες, αντιμετώπιζε την περιφρόνηση των συμμαθητριών της, επειδή ήταν Κιρκάσια «Τσερκές».**[371] Προσθέτει, όμως, ότι είχαν και πολλές καινούργιες εγγραφές στο σχολείο αυτό, όπως μία γυναίκα από τον Καύκασο, ένα κορίτσι από την Βηρυτό, η οποία είχε ήδη λάβει κάποια εκπαίδευση από το «άριστο σχολείο των ιεραποστόλων» στην χώρα της,[372] η «άγρια Φατίμα ένα περίεργο όν, μία θηλυκή δερβίση,[373] που φοράει το καπέλο του δερβίση με ένα μαύρο μαντήλι» κλπ.

Σημειώνει, κατάπληκτη, ότι κατά την διάρκεια των μαθημάτων της μία μικρή σκλάβα έφερνε ένα τσιγάρο στην Λουτφιγέ (Lutfiyeh), στην όμορφη χήρα από την Αδριανούπολη, από το οποίο εκείνη τραβούσε μία ή δύο ρουφηξιές, περιφρονώντας τους κανόνες.[374]

Μας πληροφορεί, επίσης, ότι στην διπλανή αίθουσα ο Μόλλαχ παρέδιδε το μάθημα της αριθμητικής με κιμωλία στον πίνακα, ενώ οι μαθήτριές του

---

[366] Ibid., σελ. 226. [57a]
[367] Ibid., σελ. 227. [57a]
«The forty girls are assembled... eager... inclined to be riotous...I endeavour to write down their names! Fatima, Zeheira, Hatidje, Ruveida, Djemile, Emine, [57a, p. 226] and many others—the names of free women, never given to halaiks or slaves. Three of my pupils are Jewesses... there is an attendant [usually the attendants are slaves], an Abyssinian, who is called Camma. She has lived in Algeria and speaks excellent French... notions of the rights of a professor seem more developed. They ask if I am going to beat them with a stick if they do not work well, seem to consider it my recognised privilege...."
[368] Ibid., σελ. 228. [57a]
[369] Ibid., σελ. 234. [57a]
[370] Ibid., σελ.231. [57a]
[371] Ibid., σελ. 235. [57a]
[372] Ibid., σελ.231. [57a]
[373] Ibid., σελ. 323. [57a]
[374] Ibid., σελ. 228. [57a]

παρακολουθούσαν το μάθημα «εν μέρει καλυμμένες» και κάθονται στο έδαφος σχηματίζοντας ένα ημικύκλιο.[375]

6.3.3 Εξετάσεις (Imtihan).[376]

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι μαρτυρίες της, σχετικά με την περίοδο των "Imtihan," ή των σχολικών εξετάσεων.[377] Την ημέρα των 'Imtihan',[378] όπως μας πληροφορεί, έφθασε ο Υπουργός Παιδείας Σαβφέτ Πασάς [Savfet Pasha] μαζί με τους εξεταστές και πήραν τις θέσεις τους επάνω στο ντιβάνι στο κέντρο της αίθουσας. Οι μαθήτριες **καλυμμένες** (veiled) κάθονται στο πάτωμα επάνω σε μαξιλάρια στην άλλη άκρη της αίθουσας και τις καλούσαν μία-μία με την σειρά. Ο κύριος εξεταστής, ένας ηλικιωμένος μόλλαχ, ξεκίνησε μία μεγάλη εξέταση στα Αραβικά και στα Περσικά. Μετά ακολούθησαν οι ερωτήσεις στα μαθηματικά και η μαθήτρια σηκωνόταν και έλυνε την άσκηση επάνω στον πίνακα. Στην συνέχεια ακολούθησε η εξέταση της γεωγραφίας. Η μαθήτρια πήγαινε στο μεγάλο χάρτη και με μία βέργα περιέγραφε και έδειχνε με λεπτομέρεια την γεωγραφία της Ευρώπης, και επίσης επαναλάμβανε ένα εθνολογικό μάθημα. Οι εξετάσεις τελείωσαν με την Τούρκικη γραφή των δύο ειδών.[379]

Μετά την προφορική εξέταση οι μαθήτριες παρουσίασαν τα έργα που είχαν ετοιμάσει στο μάθημα ζωγραφικής της Walker. Όλοι πήγαν στον κάτω όροφο, όπου εκθέτονταν όλα τα έργα των μαθητριών, όπως εκείνα της «ραπτικής ενδυμάτων, τα πλεκτά με κροσέ, ταπετσαρία [τάπης τοίχου], και άλλες τεχνοτροπίες χρήσιμες και διακοσμητικές.»[380]

Ορισμένες μαθήτριες συνεργάσθηκαν για να κατασκευάσουν ένα μεγάλο 'sejjade' ή χαλί προσευχής με ταπετσαρία, για να προσφερθεί ως δώρο για το καινούργιο τζαμί στο Ak Serai, που έκτισε η Βαλιδέ Σουλτάνα, η μητέρα του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ.[381]

6.3.4 Νυφοπάζαρο η αίθουσα διδασκαλίας, «ένα είδος αγοράς». [1870-1872]

Μετά την λήξη των εξετάσεων ξεκίνησαν τα μαθήματα και, όπως μας πληροφορεί η Walker, κατά την διάρκεια του μαθήματός της μία γυναίκα μπήκε στην αίθουσα διδασκαλίας, τελείως καλυμμένη (veiled), δηλαδή με το γιασμάκι και φερετζέ η οποία, όπως την ενημέρωσαν οι μαθήτριές της ήταν μία **κιζμπακάρ** (Kiz bakar), δηλαδή «εκείνη που κοιτάζει τα κορίτσια» και ήρθε στο σχολείο για να δει τα κορίτσια και να διαλέξει μία νύφη για κάποιον Μουσουλμάνο. **«Καταλαβαίνω, τώρα, ότι η τάξη την εποχή εκείνη λειτουργούσε ως ένα είδος αγοράς, και βλέπω τον λόγο για την ασυνήθιστη λαμπρότητα της ενδυμασίας της Κουρή»**,[382] η οποία, όπως ήδη αναφέραμε, ήταν μία από τις μαθήτριές της.

Όσον αφορά την απόδοση των μαθητριών της, διαπίστωσε ότι δεν ήταν συνεπείς στην παρακολούθηση των μαθημάτων τους και ότι **γενικά και σταδιακά έπεφτε η απόδοσή τους**. Αυτό οφειλόταν, όπως εκτίμησε η Walker,

---

[375] Ibid., σελ.228-229. [57a]
[376] Ibid., σελ. 238. [57a]
[377] Ibid., σελ. 233. [57a]
[378] Ibid., σελ. 238. [57a]
[379] Ibid., σελ. 239. [57a]
[380] Ibid., σελ. 240. [57a]
[381] Ibid.,σελ. 240. [57a]
[382] Ibid., σελ. 243. [57a]

σε όλες τις θρησκευτικές εορτές και στις ασυνήθιστες ή εξαιρετικές περιστάσεις που συνέβαλαν στην απουσία των μαθητριών της. Για παράδειγμα, κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου, που κρατούσε ένα μήνα, απουσίαζαν από το μάθημα για να πάνε στα δημόσια λουτρά ή στο παζάρι/αγορά, ή ακόμα για να πάνε περίπατο ή βόλτα (**quezmeyeh quitmek**).[383] Στην μεγάλη απουσία από τα μαθήματα συνέβαλε επίσης, κατά την άποψή της, και η έλλειψη ενός ικανού ατόμου για την επίβλεψη και την επιτήρηση των μαθητριών και των μαθημάτων.[384]

Το σχολείο συντηρήθηκε από την κυβέρνηση για λίγα χρόνια, όμως η Αγγλίδα ζωγράφος παραιτήθηκε μετά από δύο χρόνια, δηλαδή το 1872. Δηλώνει ότι **η προσπάθεια της κυβέρνησης για την εκπαίδευση των γυναικών μακροπρόθεσμα απέτυχε και οι μαθήτριες χωρίς αμφιβολία επέστρεψαν στην νωθρή ζωή του χαρεμιού.**[385]

Βέβαια υπήρχαν και οι **εξαιρέσεις** στον κανόνα, δηλαδή εκείνες που επωφελήθηκαν. Για παράδειγμα, η Φετιγιέ (Fetiye) από την Προύσα και η φίλη της η Μουνίρ (Munire), βρήκαν θέσεις ως δασκάλες σε ένα σχολείο θηλέων (παρθεναγωγείο).[386]

Τελικά, το ίδιο σχολείο ιδρύθηκε ξανά σε μία άλλη περιοχή και συνεχίζει, όπως μας πληροφορεί η Walker, να αγωνίζεται στην εκτέλεση του έργου του.[387] Δεν αναφέρει την περιοχή και την ακριβή χρονολογία. Το 1890, η Αγγλίδα περιηγήτρια-συγγραφέας Lucy Garnett μας πληροφορεί, ότι υπήρχε ένα **κολέγιο (college)** για την εκπαίδευση Μουσουλμάνων δασκάλων για τα κορίτσια της **μεσαίας τάξης**, το οποίο είχε **ελάχιστη παρακολούθηση**, εξ αιτίας της **«εθνικής προκατάληψης»** υπέρ των γάμων σε μικρές ηλικίες.[388]

6.4 «Μόδα για Δυτική Παιδεία» το 1890. Η εκπαίδευση των κοριτσιών της υψηλής Οθωμανικής τάξης, αποκλειστικά στα χέρια Αγγλίδων, Γαλλίδων, και Γερμανίδων γκουβερνάντων.

Το 1890, επικρατούσε μία **«μόδα για δυτική παιδεία»**, όπως μας επισημαίνει η Lucy Garnett. Η εκπαίδευση των κοριτσιών των ευκατάστατων οικογενειών της Κωνσταντινούπολης ήταν πια στα χέρια **Αγγλίδων, Γαλλίδων** και **Γερμανίδων** γκουβερνάντων, οι οποίες παρέδιδαν μαθήματα **ξένων γλωσσών, μουσικής, σχεδίου** και **ζωγραφικής**.[389]

Όπως μαθαίνουμε από τις μαρτυρίες της Lucy Garnett, το 1890, οι Χότζας Καντίν, οι διδασκάλισσες των χαρεμιών, είχαν χάσει την σημαντικότητα του ρόλου τους, διότι είχαν αντικατασταθεί από αυτές τις δυτικές γκουβερνάντες και ως αποτέλεσμα οι Οθωμανίδες είχαν χάσει πια τα διακριτικά τους χαρακτηριστικά και είχαν καταντήσει **«μία απλή απομίμηση της Δύσης.»** Σημειώνει, επιπλέον, ότι οι εκπαιδευτικοί μέθοδοι είχαν αλλάξει, και ότι τα σχολεία και τα κολέγια, τουλάχιστον εκείνα των αρρένων, είχαν οργανωθεί επάνω σε Ευρωπαϊκά μοντέλα και πρότυπα. Συγκεκριμένα γράφει:

---

[383] Ibid., σελ. 245. [57a]
[384] Ibid., σελ. 246. [57a]
[385] Ibid., σελ. 246. [57a]
[386] Ibid., σελ. 247. [57a]
[387] Ibid., σελ. 248. [57a]
[388] [86a] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN London David Nutt, 270-271 Strand, W.C 1891. [86a] 470.
[389] Ibid., σελ 470. [86a]

«Σήμερα, όμως, η εκπαίδευση των κοριτσιών που ανήκουν στις ευκατάστατες οικογένειες της πρωτεύουσα [Κωνσταντινούπολη] είναι σχεδόν αποκλειστικά στα χέρια ξένων γκουβερνάντων, δηλαδή Αγγλίδες, Γαλλίδες, και Γερμανίδες ... Εξαιτίας της μεγάλης ζήτησης των Οθωμανίδων για ξένες γλώσσες, μαθήματα πιάνου, σχεδίου και ζωγραφικής, αγνοείται απόλυτα η μητρική τους γλώσσα και η δική τους φιλολογία. **Δεν είμαι, όμως, σε θέση να πω εάν αυτή η αλλαγή αποτελεί πραγματικό πλεονέκτημα για αυτές.»**[390]

Κατά την εκτίμηση της περιηγήτριας, αυτή η μεγάλη ζήτηση για δυτική παιδεία αποτελούσε για την πλειοψηφία μόνο μία **περαστική μόδα,** η οποία δεν θα είχε κανένα θετικό αποτέλεσμα και **θα κατέστη ανυπόφορο για τις γυναίκες τους επιβεβλημένους περιορισμούς που επέβαλε στο φύλο τους η Μουσουλμανική θρησκεία και τα έθιμα,**[391] υπογραμμίζοντας, ότι **«αυτό, όσον αφορά τους δέκα χιλιάδες» της υψηλής Οθωμανικής τάξης.**[392]

Για τα κορίτσια της μεσαίας τάξης, η Garnett, επισημαίνει ότι υπήρχαν ημερήσια σχολεία στην Κωνσταντινούπολη και στις μεγαλύτερες επαρχιακές πόλεις. «Ένα από αυτά τα ιδρύματα στο Σταμπούλ» γράφει, «έχει εξελιχθεί σε κολέγιο για την εκπαίδευση δασκάλων, όμως χάρη στην εθνική προκατάληψη υπέρ των γάμων σε μικρές ηλικίες, ο αριθμός των εγγεγραμμένων είναι ακόμα πολύ μικρός.»[393] Υπογραμμίζει ότι **ορισμένες** από τις μαθήτριες αυτών των σχολείων μάθαιναν ικανοποιητικά την Τούρκική γλώσσα, και ορισμένες είχαν διακριθεί ως συγγραφείς ή μεταφράστριες Γαλλικών έργων.

Όσον αφορά τις επαρχιακές πόλεις, η Garnett παρατήρησε ότι παρείχαν μόνο μία στοιχειώδη εκπαίδευση, και η συμμετοχή, συγκριτικά με τον πληθυσμό, υπήρξε **ελάχιστη**.

Τα μικρά κοριτσάκια των **φτωχών οικογενειών,** όπως υπογραμμίζει, πήγαιναν στα Μαχαλλάχ Μεκτέμπς(Mahallah Mektebs), ή στα σχολεία των ενοριών ("parish schools"), όπου κάθονταν δίπλα στα αγόρια και διδάσκονταν κυρίως **παπαγαλίστικα,**[394] μέχρι να υιοθετήσουν στο γιασμάκι και το φερετζέ, και συνεπώς αποχωρούσαν από την παιδεία.

6.5 «Οι γυναίκες γεννήθηκαν για να δουλεύουν». Μαρτυρία Τουρκάλας, το 1892, για την σκληρή εκπαίδευση της Τουρκάλας και «την ληθαργική επιρροή»[395] του χαρεμιού.

Η εκπαίδευση μιας Τουρκάλας, μιας ελεύθερης Μουσουλμάνας, δεν ήταν καθόλου εύκολη, διότι ο μοναδικός στόχος ήταν να γίνει μία καλή νύφη, διαμαρτύρεται Τουρκάλα συγγραφέας από την Άγκυρα, το 1892, που υπογράφει με το ψευδώνυμο Adalet (Αδαλέτ) στο άρθρο της για την καθημερινή ζωή της ελεύθερης Μουσουλμάνας στο χαρέμι.[396]

---

[390] Ibid., σελ. 470. [86a]
[391] Ibid., σελ. 470. [86a]
[392] Ibid., σελ. 470. [86a]
"So much for the upper ten thousand"
[393] Ibid., σελ. 470-471. [86a]
[394] Ibid., σελ. 471. [86a]
[395] WOMEN UNDER ISLAM. THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. (σελ. 57-70), January 1895. [86b] σελ. 137.
[396] [81β] ADALET
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 130-140, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 137-138.

Για να γίνει ιδανική υποψήφια νύφη, όπως επεσήμανε η Adalet, η Τουρκάλα ήταν υποχρεωμένη να κάνει μαθήματα ανάγνωσης, πιάνου, ζωγραφικής, κεντήματος, ραπτικής και κοπτικής υφασμάτων έτσι, ώστε να είναι ικανή να ράψει ένα «φόρεμα της τελευταίας Παριζιάνικης μόδας.»[397] Έπρεπε, επιπλέον, να μάθει να μαγειρεύει, να σκουπίζει, να σιδερώνει, και οποιοδήποτε άλλο χρήσιμο και διακοσμητικό στοιχείο, αν και η διακοσμητική, «στα παλιά παραδοσιακά χαρέμια θεωρείται το λιγότερο απαραίτητο.»[398]

Σε αντίθεση με τις μαρτυρίες των περιηγητριών, που προηγήθηκαν για την μαλθακή και νωθρή καθημερινή ζωή των έγκλειστων γυναικών στα χαρέμια, η Αδαλέτ διαμαρτύρεται έντονα και υποστηρίζει ότι οι Τουρκάλες δεν έκαναν την τεμπέλικη και ανέμελη ζωή μέσα στα χαρέμια τους, όπως ισχυρίζονταν πολλοί ξένοι. Διαμαρτύρεται ότι οι Τουρκάλες παντρεύονταν πολύ μικρές και είχαν πολλές σκληρές ευθύνες.

«Είναι γεγονός ότι μία κοπέλα, που μπορεί να μείνει ακίνητη για μία ώρα μέσα σε χαρέμι, θεωρείται από τις άλλες ως μειονεκτική. **'Οι γυναίκες γεννήθηκαν για να δουλεύουν' είναι το ρητό που μας επαναλαμβάνουν καθημερινά,** και στο οποίο είμαστε δεσμευμένες να υπακούσουμε, εάν θέλουμε να μας σέβονται. Έτσι οι ζωές μας είναι τόσο απασχολημένες για να έχουμε χρόνο να μελαγχολήσουμε για **την στέρηση της ελευθερίας μας.** Πιστεύω, επίσης, ότι υπάρχει ένα είδος **ληθαργικής επιρροής** με την συνεχή επανάληψη της ίδιας καθημερινής ρουτίνας, που επηρεάζει τον εγκέφαλο και το καθιστά νυσταλέο (μισοκοιμισμένο)[399] για να επιτρέψει την βαθιά σκέψη. Οι Τουρκάλες, συνήθως, ανταποκρίνονται σε αυτά που τους ζητούν με **μία μηχανική υπακοή** στους νόμους των εθίμων, χωρίς να προβληματιστούν και να ρωτήσουν τον εαυτό τους εάν μία τέτοια ζωή αξίζει.»[400]

Συνεπώς επιβεβαιώνονται από μία Τουρκάλα οι παρατηρήσεις της Annie Jane Harvey,[401] το 1870, σύμφωνα με τις οποίες **«η πνευματική φυλάκιση είναι χειρότερη από την σωματική φυλάκιση»**[402] και οι επιπτώσεις του θεσμού του χαρεμιού επάνω στην γυναίκα ήταν « η δουλεία του νου» που έπρεπε να υποστούν με τον αποκλεισμό τους από την εκπαίδευση και την πνευματική βελτίωση ή ανάπτυξη.[403]

---

[397] Ibid., σελ. 137. [81b]
[398] Ibid., σελ. 137. [81b]
[399] Ibid., σελ. 137. [81b]
[400] Ibid., σελ. 138. [81b]
[401] "Slavery of the Mind" "Mental imprisonment..."."
MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY [50a,b]
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50β], σελ. 91.
[402] Ibid., σελ. 91. [50β] :- 'Mental imprisonment is worse even than bodily imprisonment, and by depriving a woman of legitimate ambition, by taking from her the wish for mental culture, she is reduced to the condition of a child—a very charming one, probably, when young, but a painful position for her when, youth having departed, the power of fascination decays with the loss of beauty; and though in some instances it is well known that the natural talent of the woman has had the power of retaining her husband's heart, still it too often happens that, after very few years of love and admiration, he turns to one still younger and fairer to charm his hours of leisure.'
[403] Ibid., σελ. 90-91. [50β]

6.5.1 Οι πιο αξιολύπητες και οι πιο δυστυχισμένες γυναίκες, εκείνες που κατάφεραν να διατηρήσουν την ελευθερία της σκέψης τους.[404]

Η Adalet υποστηρίζει, ότι οι Τουρκάλες σπάνια μάθαιναν να ελέγχουν τα ελαττώματά τους και να βελτιώνουν τα πλεονεκτήματά τους, τα χαρίσματά τους ή τις αρετές τους, ακόμα και όταν «μία καλή και αγνή μόρφωση τους έχει δώσει τα μέσα να το κάνουν, και στις δύο περιπτώσεις όμως, λειτουργούν μόνο με το **ένστικτο.**»[405] Η Αδαλέτ αναρωτιέται, επίσης, αν φταιει μόνο η εθιμοτυπία του χαρεμιού ή είναι κάτι άλλο που «εξουσιάζει τις σκέψεις τους», επειδή «οι Μωαμεθανές μετά από μία καλή μόρφωση πάντα αμυδρά συνειδητοποιούν ότι κάτι λείπει από την ζωή τους.»[406]

Η πιο αξιολύπητες και οι πιο δυστυχισμένες γυναίκες, κατά την εκτίμηση της Adalet, ήταν εκείνες που κατάφεραν να διατηρήσουν την ελευθερία της σκέψης τους.[407]

Η Adalet αποκαλύπτει, ότι ακόμα και στο τέλος του 19ου αιώνα, δηλαδή το 1892, η θέση της Μουσουλμάνας συζύγου δεν έχει βελτιωθεί. **«Μόνο τα τελευταία χρόνια οι Τουρκάλες έχουν την δυνατότητα να λαμβάνουν μία καλή μόρφωση. Τα παιδιά αυτής της Τουρκάλας της εποχής μας είναι ακόμα πολύ μικρά για να δούμε τι αποτέλεσμα αυτή η καινοτομία θα έχει στις μελλοντικές γενιές. Έχουμε, όμως, κάθε λόγο να ελπίζουμε ότι θα είναι θετικό, διότι θα τους δώσει την δυνατότητα να σέβονται τις μητέρες τους ως ίσες σε όλα, να διώξουν το περίεργο αίσθημα ανωτερότητας που και οι άνδρες και οι γυναίκες αισθάνονται σήμερα προς τις μητέρες τους….»**[408]

Επίσης συμφωνεί με την «συμπονετική» παρατήρηση ενός Ευρωπαίου που της είπε ότι, «είναι πολύ λυπηρό που ένα μικρό αγοράκι πρέπει να φεύγει από το σπίτι του (το χαρέμι) στην πιο τρυφερή του ηλικία, **όπως συνηθίζεται εδώ τώρα,** έτσι ώστε να διαφύγει από την επιβλαβή επιρροή που η ζωή του χαρεμιού θα έχει στο μυαλό του.»,[409] μία αποκαλυπτική δήλωση. Σε αυτό το σημείο πρέπει να επαναλάβουμε, ότι περιηγήτριες, από τις αρχές του 19ου αιώνα έως το 1895, εκτιμούσαν και δήλωναν ότι η επιρροή του χαρεμιού ήταν **ολέθρια** για τα αγόρια, για τις μελλοντικές γενιές των Οθωμανών και πρότειναν την απομάκρυνσή τους από το χαρέμι σε μικρή ηλικία, ως αντίδοτο στην ζημιά που προκαλούσε η καθημερινή τους ζωή στο χαρέμι. **Η δήλωση αποκαλύπτει ότι τελικά αντιλήφθηκαν την αρνητική επιρροή του χαρεμιού, και τουλάχιστον το 1892, άρχισαν να αποσύρουν τα αγόρια από το χαρέμι.**

6.5.2 Ελάχιστες αλλαγές στο τέλος του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου αιώνα.

Παρατηρούνται ελάχιστες αλλαγές στην θέση και στην εκπαίδευση της Μουσουλμάνας, στο τέλος του 19ου αιώνα και ακόμα και στις αρχές του 20ου.

---

[404] [81β] ADALET.
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 138.
[405] Ibid., σελ. 138. [81b]
Γι' αυτό το ένστικτο είχε μιλήσει, πρώτη, η Αγγλίδα γκουβερνάντα, στο Χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου το 1864-1866.
[406] Ibid., σελ. 138. [81b]
[407] Ibid., σελ. 138. [81b]
[408] Ibid., σελ. 139. [81b]
[409] Ibid., σελ. 139. [81b]

Το 1895, σε άρθρο της για την θέση της γυναίκας στο Ισλάμ, η Αγγλίδα περιηγήτρια Lucy Garnett,[410] υποστήριξε ότι οι Μουσουλμάνες **κατά κανόνα, βρίσκονταν πολύ πιο πίσω από τις γυναίκες του Χριστιανισμού. «Αυτό, όμως, δεν μας εκπλήσσει αν λάβουμε υπ' όψιν ότι οι Μουσουλμάνοι άνδρες, επίσης, είναι πολύ πιο πίσω από την πρωτοπορία της προόδου.** Αυτό το γεγονός δεν οφείλεται μοναδικά στις μη-προοδευτικές τάσεις της θρησκείας του Ισλάμ, αλλά επίσης σε μεγάλο βαθμό σε οικονομικές και πολιτικές αιτίες. Η Τουρκική Αυτοκρατορία, για παράδειγμα, έχει μόνο συγκριτικά τα τελευταία χρόνια βγει από το φεουδαρχικό στάδιο της οικονομικής ανάπτυξης μέσα σε αυτό που η Δυτική Ευρώπη εισήλθε πριν αιώνες. Συνεπώς, είναι ακόμα στη μεταβατική κατάσταση του χάους που αναγκαίος ήρθε από την αλλαγή στις οικονομικές συνθήκες. Και μία τέτοια Αυτοκρατορία, που διοικείται από τους Οθωμανούς, **που η πληθυσμιακή σύνθεσή τους δεν είναι μία ομοιογενής φυλή, αλλά αποτελείται από πολλές διαφορετικές εθνικότητες**, η κάθε μία με τις δικές της παραδόσεις και φιλοδοξίες, τότε πρέπει να παραδεχθούμε, ότι οι δυσκολίες στο δρόμο της κοινωνικής προόδου είναι, στην Τουρκία, μεγαλύτερες από ότι υπήρξαν σε οποιαδήποτε Ευρωπαϊκή χώρα που βγήκε από τον φεουδαρχισμό. **Οι επαφές με Ευρωπαίους έχουν, όμως, αρχίσει να ασκούν μεγάλη επιρροή στην Ανατολίτικη σκέψη και στα ήθη και έθιμα.** Έχουν ήδη στερήσει την Οθωμανική κουλτούρα από το προηγούμενό της διακριτικό χαρακτήρα, **έχουν αλλάξει τις παλιές μεθόδους της παιδείας**, και έχουν εισάγει ιδέες που δεν θα αποτύχουν, προ πολλού να επηρεάσουν σε σημαντικό βαθμό την κοινωνική ζωή του Οσμανικού ('Osmanli') έθνους.»[411]

Στα τέλη του 19ου αιώνα, έως τις αρχές του 20ου αιώνα, η Αμερικανίδα περιηγήτρια συγγραφέας Elizabeth Beaver Cooper,[412] που είχε ζήσει πολλά χρόνια στην Ανατολή[413] και είχε στενές σχέσεις με τις Μουσουλμάνες, όπως υπογραμμίζει η ίδια, εκτίμησε στις μελέτες της, ότι **η θέση της γυναίκας όχι μόνο δεν είχε αλλάξει, αλλά παρέμενε ίδια όπως ήταν εδώ και αιώνες.** Οπως επεσήμανε η Αμερικανίδα περιηγήτρια, ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της Μουσουλμάνας γυναίκας εξακολουθούσε να ήταν η **εξάρτησή** της και η **παθητικότητά** της προς τον σύζυγό της, από τον οποίον εξηρτάτο για την οικονομική της συντήρηση και προστασία. Κατά την άποψη της Cooper, η Μουσουλμάνα δεν θεωρούσε την απομόνωσή της από τον έξω κόσμο και τον εγκλεισμό της στο χαρέμι ως δουλεία αλλά ως μία **«προστατευτική φροντίδα.»**[414] Αν, και όπως ήδη εξετάσαμε, πολλές ήταν οι γυναίκες, ιδιαίτερα οι εξισλαμισμένες σκλάβες, που ανήκαν στο σύστημα της ελίτ δουλείας του χαρεμιού, και οι ελεύθερες Μουσουλμάνες της

---

[410] [86b] Lucy Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM. THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London. Sampson Low, Marston, &c. (σελ. 57-70), January 1895.

[411] Ibid., σελ. 70. [86b]

[412] [100a] [100b] Cooper, Elizabeth Beaver, 1877.
The harim and the purdah. Studies of Oriental women. New York. The Century Co. [1916.] 309 pp. Plates. 22 cm., in 8s. [call number-*P. 20.188.2] Rare Books and Manuscripts, Boston Public Library. [100a]

The Women of Egypt. Cooper, Elizabeth Beaver. 1877—London. Hurst & Blackett, Ltd. 1914. 380pp. Plates. 19 ½ cm., in 8s. Author of "My Lady of the Chinese Courtyard", "the Soul Traders, "Savonara" etc. In the Galatea Collection established March 1, 1896. Rare Books and Manuscripts, Boston Public Library.

[413] Η Cooper έζησε στη Αίγυπτο, στην Ινδία, στην Κίνα και στην Ιαπωνία,

[414] [100a] Cooper, Elizabeth Beaver, 1877.
The harim and the purdah. Studies of Oriental women. New York. The Century Co. [1916.] 309 pp. Plates. 22 cm., in 8s. [call number-*P. 20.188.2] Rare Books and Manuscripts, Boston Public Library. [100a], σελ. 9.

Οθωμανικής ελίτ του 19ου αιώνα,[415] οι οποίες δυσανασχετούσαν με αυτήν την στέρηση της ελευθερίας τους, αμφισβητούσαν το Κοράνι και την θέση τους στην Οθωμανική κοινωνία.

«Εδώ και αιώνες έχουν αρνηθεί στις γυναίκες της Ανατολής το δικαίωμα να σκέφτονται για τον εαυτό τους», υπογραμμίζει η Αμερικανίδα περιηγήτρια, και υποστηρίζει ότι το αποτέλεσμα ήταν οι γυναίκες να αναγκασθούν να χρησιμοποιούν τα συναισθήματα τους, την καρδιά τους και τα ένστικτά τους και έτσι αυτή η δύναμή τους είχε **«αφύσικα εξελιχθεί»** με κόστος την ικανότητά τους να κρίνουν και να σκέπτονται λογικά. Προσθέτει, ότι **η θρησκευτική αίσθηση των γυναικών έχει χρησιμοποιηθεί, ως μέσο για την απόλυτη υποταγή και υπακοή στο ανδρικό φύλο, δηλαδή των πατέρων τους, τον αδελφών τους, των συζύγων τους, και τον γιων τους.**[416]

Μετά από πολλά χρονιά παραμονής στην Ανατολή, η Αμερικανίδα περιηγήτρια Elizabeth Beaver Cooper έθεσε το ακόλουθο ερώτημα:

«Μπορεί η γυναίκα της Ανατολής να αφυπνισθεί σε μία προηγμένη εξέλιξη, χωρίς να βλάψει τον εαυτόν της; Μέσα της υπάρχει μία τεράστια δυνατότητα καταπιεσμένης ικανότητας για το καλό και για το κακό. Η καταπίεσή της, που ήταν το σύνθημά της για γενιές, κατέχει μεγάλη δυναμική ισχύ. **Αυτή η δύναμη ή ισχύ, αν δεν κατευθυνθεί σωστά, γίνεται επικίνδυνη όταν περιορίζεται.»**[417] Πολύ σωστή παρατήρηση, αν λάβουμε υπ' όψιν τις μαρτυρίες που προηγήθηκαν στα χαρέμια του Μεγάλου Σαράι του Σουλτάνου, της Αντιβασιλείας της Αιγύπτου και σε εκείνα της Οθωμανικής ελίτ κοινωνίας του 19ου αιώνα, όπου **οι έγκλειστες γυναίκες, ως στρατηγική επιβίωσης, προσωπικής ενδυνάμωσης ή αυτοενδυνάμωσης και ψυχικής άμυνας αντιδρούσαν και συμμετείχαν ενεργά σε συνωμοσίες, σε εκτελέσεις αντίζηλων ή αντιπάλων, στην προώθηση των δικών τους ευνοουμένων, σε διορισμούς και σε απολύσεις κρατικών αξιωματούχων έτσι, ώστε να προωθήσουν τους στόχους τους, να εξελιχθούν στην ιεραρχία του χαρεμιού, ή για να διατηρήσουν την θέση τους και την εξουσία τους μέσα σε αυτό.**

Όπως εκτίμησε η Cooper, η Ανατολίτισσα είχε χρησιμοποιήσει τα συναισθήματά της και το ένστικτό της για να επιβιώσει σε μία χώρα όπου το διαζύγιο ήταν πολύ εύκολο για τον άνδρα, και όπου η πολυγαμία, δηλαδή η πολυγυνία, ησκείτο ακόμα από πολλούς.[418] Η γυναίκα, όπως υπογραμμίζει η Αμερικανίδα περιηγήτρια, αναγκάσθηκε να χρησιμοποιήσει το ένστικτό της και οδηγήθηκε από τα συναισθήματά της, αντί για την σκέψη και το νου διότι μόνο αυτό είχε καλλιεργήσει **εξαιτίας του αποκλεισμού της από την παιδεία.**

Αποκαλυπτική είναι η εκτίμηση της περιηγήτριας, σύμφωνα με την οποία η γυναίκα της Ανατολής, στις αρχές του 20ου αιώνα, **«αρχίζει να αφυπνίζεται.»** Αρχίζει να βλέπει τις ανισότητες του συστήματος μέσα στο οποίο δεν της επιτρέπουν να διαλέξει η ίδια ακόμα και τον σύντροφό της. Οι γυναίκες, όπως ισχυρίζεται η περιηγήτρια, «αντιλαμβάνονταν τα λάθη των απαρχαιωμένων τους νόμων, σχετικά με τον γάμο και το διαζύγιο. **Μαθαίνουν να σέβονται τον εαυτόν τους και την θέση τους και ορισμένες**

---

[415] Όπως ήταν, επίσης, οι περιπτώσεις των γυναικών στο χαρέμι του Φουάντ Πασά, στην Κωνσταντινούπολη, και οι περιπτώσεις των πριγκιπισσών. (Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.)

[416] [100α] Cooper, Elizabeth Beaver, 1877.
The harim and the purdah. Studies of Oriental women. New York. The Century Co. [1916.], [100a], σελ. 13.

[417] Ibid., σελ. 15. [100a]

[418] Ibid., σελ. 15-16. [100a]

έχουν το θάρρος να διαμαρτυρηθούν. Η πιο τολμηρές, όμως, τιμωρούνται για το θάρρος τους.»[419] **Δεν αναφέρει, όμως, με πιο τρόπο τιμωρούνταν. Γνωρίζουμε, ότι τον 19° αιώνα η Μελέκ Χανούμ και η Λήσια Χανούμ φυλακίσθηκαν και εξορίσθηκαν πριν δραπετεύσουν από την Τουρκία.**

Ένα στοιχείο, που συνέβαλε σε αυτήν την αφύπνιση της Μουσουλμάνας γυναίκας, ήταν η παιδεία και η δυτική επιρροή. Κατά την εκτίμηση της Cooper, η παιδεία και η δυτική επιρροή ανάγκαζαν τους μορφωμένους άνδρες της Ανατολής να απαιτούν ένα βαθμό μόρφωσης από τις γυναίκες τους και τις κόρες τους. Γεγονός, που στο μέλλον, κατά την πρόβλεψη της Cooper, θα συμβάλλει στο **«να ξεπερασθούν οι παραδοσιακές γυναίκες που περνούσαν τον χρόνο τους να αναπαύονται στα ντιβάνια, τρώγοντας γλυκά, πίνοντας καφέ, κουτσομπολεύοντας με τις δούλες και τις φίλες, που είχαν όσο άγνοια και οι ίδιες.»**[420]

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτίμησή της ότι **θα ήταν μεγάλο λάθος για τις Μουσουλμάνες, να μιμηθούν επιφανειακά τις δυτικές αδελφές τους διότι θα γίνονται γελοίες:** Για παράδειγμα, μία Μουσουλμάνα, που βρισκόταν στην Αγγλία ή στην Γαλλία, καταντούσε γελοία με τις προσπάθειές της να γίνει σαν την Ευρωπαία, διότι ξεχνούσε ότι είχε στερηθεί την υποδομή της παιδείας και τις βάσεις για την καλλιέργεια της **αυτοπεποίθησης.**[421]

«Η καινούργια γυναίκα της Ανατολής δεν θα γίνει σουφραζέτα, δεν θα παρακολουθήσει ποτέ μαζικές συγκεντρώσεις ούτε θα κουβαλήσει πλακάτ που θα γράφουν: 'Η Ψήφος για την Γυναίκα', μάλιστα αυτό θα ήταν τόσο παράλογο όσο θα ήταν να φαντασθούμε μία μεγάλη σειρά από μούμιες στο Μουσείο του Καΐρου να ξεκινήσουν ξαφνικά μία διαδήλωση μέσα στους διαδρόμους του μουσείου. Αυτές οι γυναίκες, όμως, δημιουργούν ένα υψηλό επίπεδο για τον εαυτόν τους, πρόθυμες να δεχθούν όλα όσα έχει να προσφέρει ο δυτικός κόσμος, σε σχέση με την εκπαίδευση και την ανάπτυξη,...»[422]

Όσον αφορά την προσφορά αυτής της Μουσουλμάνας στην Δύση, η Cooper δηλώνει πεπεισμένη ότι «Το μήνυμα της [Μουσουλμάνας] στον δυτικό κόσμο, όσον αφορά την αφοσίωση και την διατήρηση της οικογένειας, εξαιτίας της αγάπης της και της υπερηφάνειάς της για τα παιδιά της, την αυτο-εξαφάνισή της για το καλό της οικογένειας της, αποτελεί ένα υψηλό μήνυμα και σε καμμία άλλη περίοδο δεν ήταν πιο αναγκαίο. Είναι αυτή η συνεισφορά, που οι γυναίκες της Ανατολής θα φέρουν ως αντάλλαγμα για την εκπαίδευση και τον διαφωτισμό.»[423]

Η Cooper επισημαίνει, επίσης, ότι «το βασίλειο» της γυναίκας της Ανατολής, ακόμα και εκείνης της υψηλής κοινωνικής τάξης, εξακολουθούσε και στις αρχές του 20ου αιώνα να ήταν η οικιακή σφαίρα και όχι η

---

[419] Ibid., σελ. 16. [100a]
[420] Ibid., σελ. 17. [100a]
[421] Ibid., σελ. 16. [100a]
[422] Ibid., σελ. 17 [100a]:
"....As this new order comes to the land of the Nile and the Ganges, the old-time woman who passed her days lounging on the divans, eating sweets, drinking coffee, and gossiping with servants and friends as ignorant as herself, will pass away. The new woman of the East will never be a suffragette; she will never attend mass meetings nor carry banners marked "Votes for Women"; indeed, it would be as incongruous a thing as to imagine the long row of mummies at the Museum of Cairo suddenly starting a procession down the aisles of the museum. These women, however, are setting up a high standard for themselves, eager to accept all the Western world has to offer them by way of education and growth, while they feel that they have the capacity to attain the objects of their new ambitions..."
[423] Ibid., σελ. 18. [100a]

κοινωνική. Δεν θεωρούσε υποτιμητικό να μαγειρέψει με τα ίδια της τα χέρια κάτι που θα ευχαριστούσε την οικογένειά της: «Η Μουσουλμάνα αισθάνεται 'τιμή με την τιμή της οικογένειάς της. Είναι δική της υποχρέωση να κάνει δυνατόν την εξέλιξη του συζύγου της και των γιων της, και λάμπει στο φως που αντανακλάται από τις επιτυχίες της. **Δεν έχει διδαχθεί, ούτε έχει καμμία υποψία για την δυτική φιλοδοξία να κάνει όνομα και φήμη για τον εαυτόν της.** Υπάρχει κάποια ικανοποίηση να ζεις **πίσω από το πέπλο**, που σπάνια μπορεί να εκτιμηθεί από την Δυτική άποψη. Το ότι αυτή η γυναίκα της Ανατολής βλέπει τις επιτυχίες της στην οικιακή σφαίρα, παρά στην κοινωνική, έχει αποδειχθεί με αφθονία σε όποια έχει ζήσει στενά με τις γυναίκες αυτών των χωρών.»[424]

Παραδέχεται, βέβαια, ότι η αφοσίωση της γυναίκας στο οικογενειακό βασίλειο την έχει αφήσει **«θύμα της άγνοιας και της προκατάληψης»**, όμως, υπογραμμίζει, ότι κάθε πρόοδος στην εκπαίδευση των ανδρών προσθέτει στην πιθανότητα για την πνευματική απελευθέρωση των γυναικών αυτών.[425]

Η περιηγήτρια παραδέχεται, ότι τα αρσενικά μέλη της οικογένειάς της έχουν φροντίσει να την «προστατεύσουν» από όλες τις ευκαιρίες που θα μπορούσαν να την κάνουν το αντίθετο από ότι είναι. Ο σύζυγός της δεν την έχει συνδέσει με την εξωτερική του ζωή, δηλαδή με την κοινωνική του ζωή εκτός χαρεμιού. Εκείνη δεν έχει βρει τίποτα στις επαφές μαζί του, για να ερεθίσει ή να ευρύνει το μυαλό της ή το πνεύμα της. Της έχει στερήσει όλες τις πνευματικές δυνατότητες εξέλιξης. Αντιθέτως έχει φροντίσει να την πείσει ότι δεν καταλαβαίνει τίποτα και ότι δεν μπορεί να καταλάβει τίποτα.

Συμπληρώνει ότι ακόμα και η σύγχρονη εκπαίδευση δεν είχε καταργήσει αυτήν την τάση. Για παράδειγμα, η νέα γυναίκα που είχε το προνόμιο να εκπαιδευτεί ή να λάβει κάποια μόρφωση, μόλις παντρευόταν και πήγαινε να ζήσει σε ένα παραδοσιακό χαρέμι, αυτή η μόρφωση, η αυτοπεποίθησή της και η πίστη της στον εαυτόν της σταδιακά έσβηναν, επειδή ήταν υποχρεωμένη να ζει καθημερινά μέσα σε μία ατμόσφαιρα και σε ένα περιβάλλον αμάθειας και προκαταλήψεων που βασίλευε ακόμα στο γυναικείο κόσμο της τον 20ου αιώνα.[426]

«Έχει την τάση να χάνει την αυτοπεποίθησή της, επειδή δεν της επιτρέπεται να ασκεί καμμία πρωτοβουλία. Σπάνια αποφασίζει μόνη της, ακόμα και για τις πιο ασήμαντες λεπτομέρειες της καθημερινής ζωής, διότι όλα τα αποφασίζει, σύμφωνα με το έθιμο, ο σύζυγός της.»,[427] γράφει η Cooper.

«Μόνο ο χρόνος θα δείξει εάν η εκπαίδευση/παιδεία της Μουσουλμάνας, την οποία τόσο διψασμένα αναζητεί, θα γκρεμίσει τα φράγματα και θα μειώσει την απόσταση που υπάρχει μεταξύ των γυναικών της Δύσης και των γυναικών της Ανατολής.»,[428] καταλήγει η Αμερικανίδα περιηγήτρια.

---

[424] Ibid., σελ. 11. [100α]
[425] Ibid., σελ. 12-13 [100α]
[426] Ibid., σελ. 14. [100α]
[427] Ibid., σελ. 14. [100α]
[428] Ibid.,σελ. 308-309. [100α]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

«Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΟ ΙΣΛΑΜ»[1]

«Οι γυναίκες είναι τα χωράφια σας. Πηγαίνετε στα χωράφια σας, όταν σας ευχαριστεί.»[2]

«Οι άνδρες έχουν εξουσία πάνω στις γυναίκες, επειδή ο Θεός έκανε τον έναν ανώτερο από τον άλλο, και επειδή ξοδεύουν την περιουσία τους για να τις συντηρούν...»[3]

ΤΙ ΛΕΝΕ ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ- ΔΥΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΗΓΗΤΡΙΕΣ ΚΑΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΕΣ- ΓΙΑ ΤΟ ΚΟΡΑΝΙ ΚΑΙ ΤΗΝ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΟ ΙΣΛΑΜ.

---

[1] [86a] Lucy M.J. Garnett, (;)- 1891, 1891-1917.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW. Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b]

* Βλέπε, επίσης, Κεφάλαιο Ι, υποκεφάλαιο, «Το Κοράνι».

[2] The Koran, Penguin Classics, 1997., σελ. 33.
"Women are your fields: go, then, into your fields whence you please."

[3] Ibid., σελ. 64.
"Men have authority over women because God has made the one superior to the other, and because they spend their wealth to maintain them. Good women are obedient. They guard their unseen parts because God has guarded them. As for those from whom you fear disobedience, admonish them and sent them to beds apart and beat them. Then if they obey you, take no further action against them."

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

«Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΟ ΙΣΛΑΜ»[1]

«Οι γυναίκες είναι τα χωράφια σας. Πηγαίνετε στα χωράφια σας, όταν σας ευχαριστεί.»[2]

«Οι άνδρες έχουν εξουσία πάνω στις γυναίκες, επειδή ο θεός έκανε τον έναν ανώτερο από τον άλλο, και επειδή ξοδεύουν την περιουσία τους για να τις συντηρούν….»[3]

ΤΙ ΛΕΝΕ ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ- ΑΥΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΗΓΗΤΡΙΕΣ ΚΑΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΕΣ- ΓΙΑ ΤΟ ΚΟΡΑΝΙ[4] ΚΑΙ ΤΗΝ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΟ ΙΣΛΑΜ:

«Οι Μουσουλμάνοι βεβαίως στρέφονται για κάθε νόμο–κοινωνικό ή θρησκευτικό στο Κοράνι, το οποίο γι αυτούς είναι ο μοναδικός διαιτητής του σωστού και του λάθους»[5] [Μουσουλμάνα, 1890]

«Οι ιερείς προσπαθούν να μας διδάξουν να πιστεύουμε ότι υπάρχει ένας Θεός/Αλλάχ, ο οποίος δεν είναι ούτε άνδρας ούτε γυναίκα, αλλά ένα πνεύμα… Μα πως μπορούμε να το πιστεύσουμε αυτό, όταν όλα είναι για τον άνδρα και τίποτα για την γυναίκα;… Πρέπει [ο Θεός/Αλλάχ] να είναι μόνο άνδρας και ένας κακός Τούρκος….»[6] [Μουσουλμάνα, 1874]

«Ο νόμος του Κορανίου διαιρεί την ανθρωπότητα σε δύο ξεχωριστές τάξεις, στους άνδρες και στις γυναίκες…».[7] «Οι Μουσουλμάνοι είναι η

---

[1] [86a] Lucy M.J. Garnett, ( )– 1891, 1891-1917.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b]

* Βλέπε, επίσης, Κεφάλαιο Ι, υποκεφάλαιο, «Το Κοράνι».

[2] The Koran, Penguin Classics, 1997., σελ. 33.
"Women are your fields: go, then, into your fields whence you please."

[3] Ibid., σελ. 64.
"Men have authority over women because God has made the one superior to the other, and because they spend their wealth to maintain them. Good women are obedient. They guard their unseen parts because God has guarded them. As for those from whom you fear disobedience, admonish them and sent them to beds apart and beat them. Then if they obey you, take no further action against them."

[4] Σύμφωνα με τις μαρτυρίες, παρατηρήσεις και εκτιμήσεις περιηγητριών του 18ου και του 19ου αιώνα.
--Σύμφωνα με τις μαρτυρίες και εκτιμήσεις των Μουσουλμάνων γυναικών σε δικές τους εκδόσεις ή με τις συνομιλίες περιηγητριών με τις έγκλειστων των χαρεμιών του 19ου αιώνα.
--Βλέπε επίσης- THE KORAN, PENGUIN CLASSICS. Translated with Notes by N.J. Dawood. Penguin Books 1997. Published by the Penguin Group. [This translation first published in Penguin Classics 1956. Fifth revised edition, following the traditional sequence of *surahs*, published 1990. Reprinted with further revisions and additional notes 1997.]
--Βλέπε, Hekmat, Anwar, "Women and the Koran. The Status of Women in Islam". Prometheus Books, New York. 1997. Also see [Library of Congress]

[5] [81a] Adalet.
LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 959-966 NO ;, Dec. 1890. [81a], σελ. 959.

[6] [36] MRS. (ANNIE) BRASSEY / BARONESS BRASSEY/ Lady Brassey, 1874, 1878.
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey……With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36], σελ. 99-100.

[7] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean)
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 278.

επίλεκτη φυλή, και όλοι οι άλλοι λαοί είναι μία μάζα ακάθαρτων και βρόμικων όντων.»[8] [Μουσουλμάνα,[9] 1836-1866]

***

1. Διαμαρτυρίες γυναικών του 19ου αιώνα για τα θρησκευτικο-νομικά δικαιώματα και το κοινωνικό καθεστώς της γυναίκας στο Ισλάμ.

1.1 Μουσουλμάνες αμφισβητούν το Κοράνι.[10]

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι συνομιλίες των περιηγητριών, με τις έγκλειστες ελεύθερες Μουσουλμάνες και εξισλαμισμένες σκλάβες, με τις οποίες συνδέονταν στενά ή τυπικά, και στις περισσότερες περιπτώσεις με τις οποίες ταυτίζονταν λόγω φύλου, διασχίζοντας και ξεπερνάντας τα θρησκευτικά και κοινωνικά εμπόδια του Ισλάμ, παρά τις δυτικές τους

---

[8] Ibid., σελ. 380-381. [45a]
«Aisheh, like other Turkish children, had been educated amidst the most absurd doctrines, of which the principal taught her was that the Mussulmans are the elect race, and that other peoples are a mass of impure and filthy beings. Imbued with these ideas, the Turks feel an insurmountable repugnance towards Christians, towards their habits and their persons. This repugnance is so strong, that if one asked a Turkish woman as a joke whether she would consent to become the wife of a Christian, she would haste to show her horror and disgust by (380) spitting upon her own clothes. Aisheh had a similar horror of Christians, and the idea of going to live amongst them produced a resistance that I could not overcome.....» 381)

[14a] CELINE, (Countess Stephano).
ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. London, Henry Colburn, 1849. 2 vols. Portrait 12 mo., Vol. I., σελ. 380-381 και σελ, 78.
Τα σκεύη που χρησιμοποίησαν στο χαρέμι οι δυτικές περιηγήτριες για να δειπνήσουν, τους δόθηκαν ως δώρα, για να απαλλαγούν από αυτά οι Μουσουλμάνοι οικοδεσπότες, διότι δεν μπορούσαν να τα χρησιμοποιήσουν ξανά εφ' όσον τα είχαν αγγίξει τα χέρια των 'άπιστων', των 'γκιαούριδων, δηλαδή των μη-Μουσουλμάνων.
[9] Η [45a] Marie Dejean (Millingen) έγινε Μουσουλμάνα (η Μελέκ Χανούμ), μετά τον γάμο της με τον Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά.
[10] Βλέπε Κεφάλαιο Ι, και κωδικό περιηγήτριας στην Βασική Βιβλιογραφία.
Βλέπε, επίσης THE KORAN, PENGUIN CLASSICS. Translated with Notes by N.J. Dawood. Penguin Books 1997. Published by the Penguin Group. [This translation first published in Penguin Classics 1956. Fifth revised edition, following the traditional sequence of *surahs*, published 1990. Reprinted with further revisions and additional notes 1997. :
Ο Αραβικός όρος (Qu'an) (ή Κοράνι) σημαίνει "the Recital", δηλαδή η Απαγγελία. «Για τους Μουσουλμάνους είναι ο Αλάνθαστος Λόγος του Θεού/Αλλάχ, αντίγραφο μιας πλάκας «a transcript of a tablet» που ο Άγγελος Γαβριήλ αποκάλυψε στον Προφήτη Μωάμεθ.»... "To this day this version (644-655) is regarded by believers as the authoritative Word of God... no chronological sequence...the inclusion of revelations..." (σελ. 1-7.)

Βλέπε, ιδιαίτερα: Hekmat, Anwar, "Women and the Koran. The Status of Women in Islam". Prometheus Books, New York. 1997, σελ. 249-254 :
"...it has been demonstrated that the Koran is not an egalitarian or humanitarian set of laws and ordinances devised by a supernatural being for the welfare of believers. It is simply a book created by a human being who lived among various ethnic groups with diverse customs and religious ceremonies, most of which were based on heathenism. It stands to reason that Muhammed copied the ancient Babylonian laws and perpetuated them as Allah's. Close scrutiny of the ancient Babylonian Assyrian, and Sumerian laws shows very clearly that Muhammad's laws most likely originated from the polytheists of the past... His laws of divorce, just like his other tenets regarding polygamy, marriage contracts, concubinage, slavery, wife beating, adultery, punishment, stoning, veiling, and seclusion, are cruel, humiliating, and inhuman..." ("By eliminating all the female deities from Arabia, Muhammed not only perpetuated and universilized his own tribal god, Allah, but at the same time he downgraded the status of women in society. Therefore, it is not surprising that all the supposedly revealed laws o f the Koran favor men... It has taken the Muslim women almost fourteen hunded years to realize how much she has been exploited by Islam... In some Muslim countries, women have rebelled against oppresive, so-called divine laws and have torn their veils or se them on fire in protest. The women's movement toward liberation, emancipation, and equal rights is irresistable and ever increasing. The dominance of one sex over the other is inhuman and therefore intolerable. No society can be viable in which the superiority of one sex is recognized and advocated by law." (σελ. 253.)
"The trend toward urbanization will, no doubt, accelerate the desire for freedom. The higher level of education available to women in the large towns and cities will bring with it the concept of and appreciation for the equality of men and women. The unveiling of women and her emancipation from the shackles of cruel Koranic law should not be seen as impiety and ungodliness. Islam can only benefit from the removal of these vestiges of a medieval past, which have blocked progress in some countries for too long." (σελ. 254)

προκαταλήψεις.[11] **Προσοχή προκαλούν οι εκτιμήσεις τους για το Κοράνι και την κοινωνική θέση της γυναίκας ή το κοινωνικό της καθεστώς στο Ισλάμ, την επεκτατική θρησκεία, κατά τις μαρτυρίες, η οποία, επέβαλε και εξάπλωσε, σε μεγάλη κλίμακα, τον θεσμό της δουλείας του Οθωμανικού χαρεμιού.**[12]

Μουσουλμάνες αμφισβητούσαν το Κοράνι[13] και εκμυστηρεύονταν τις ανησυχίες τους, τις επιθυμίες τους και τα όνειρά τους για ελευθερία, στις προσωπικές και ιδιαίτερες συζητήσεις τους με τις ξένες περιηγήτριες στα χαρέμια. **Υπάρχει άνδρας Μουσουλμάνος που να εξέφρασε ή να εκμυστηρεύθηκε τις ανησυχίες του και τις αμφιβολίες του, όσον αφορά τα κοινωνικο-θρησκευτικά του έθιμα σε ξένους περιηγητές;** Ακολουθεί η προσωπική μαρτυρία μίας ελεύθερης Μουσουλμάνας,[14] που ανήκε στο χαρέμι του γνωστού Τούρκου πολιτικού του 19ου αιώνα στην Κωνσταντινούπολη, τον Φουάντ (Fuad) Πασά, η οποία, το 1874, διαμαρτυρήθηκε στο χαρέμι της στην περιηγήτρια Lady (Annie) Brassey για τους περιορισμούς που επέβαλε το Ισλάμ στις γυναίκες, εκφράζοντας την έντονη επιθυμία της και εκείνη των Μουσουλμάνων γυναικών για ελευθερία[15]:

«Πόσο περίεργο θα φαίνεται σε εσάς τους Ευρωπαίους να μας ακούτε να μιλάμε για τους αδελφούς μας και τις αδελφές μας και τις μητέρες τους, διότι υπάρχουν τόσοι πολλοί από τους μεν και τους δε... Έχω διαβάσει ολόκληρο το Κοράνι στα πρωτότυπα Αραβικά τριάντα φορές, καθώς και πολλές εκθέσεις και αναλύσεις. Οι ιερείς προσπαθούν να μας διδάξουν να πιστεύουμε ότι υπάρχει ένας θεός, ο οποίος δεν είναι ούτε άνδρας ούτε γυναίκα, αλλά ένα πνεύμα, και ότι ο Μωάμεθ (Mahomet) είναι ο προφήτης Του. Μα πως μπορούμε να το πιστεύσουμε αυτό, όταν όλα είναι για τον άνδρα, και τίποτα για την γυναίκα; Ένας καλός θεός δεν θα μπορούσε να είναι τόσο άδικος. Πρέπει [ο Θεός/Αλλάχ] να είναι, όχι μόνο άνδρας, αλλά και ένας κακός Τούρκος. Μας λένε, ότι πρέπει να γονατίζουμε στους συζύγους μας και να φιλούμε τα χέρια τους. Εάν εκείνοι φιλήσουν τα δικά μας, όπως πάντα κάνει ο δικός μου, που έζησε στην δυτική Ευρώπη, τα χείλη τους, καθώς και τα χέρια μας, θα καούν με τον πιο οδυνηρό βασανισμό. Πρέπει να περπατάμε ακόμα και όταν είμαστε αδύναμες και όταν υποφέρουμε, ενώ εκείνοι ιππεύουν, και πρέπει να κουβαλάμε τα δέματά τους. **Δεν μπορεί να είναι σωστό αυτό. Συνεπώς, όπως δεν πιστεύω αυτό, πως θα πιστεύσω οτιδήποτε;**»[16]

---

[11] Βλέπε 'Εισαγωγή στις Περιηγήτριες'.

[12] Υπήρχαν χαρέμια και στις αρχές του Ισλάμ (Βλέπε Κεφάλαιο Ι).

--1. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες, παρατηρήσεις και εκτιμήσεις περιηγητριών του 18ου και του 19ου αιώνα.

--2. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες και εκτιμήσεις των Μουσουλμάνων γυναικών, σε δικές τους εκδόσεις, ή κατά τις συνομιλίες περιηγητριών με έγκλειστες γυναίκες του 19ου αιώνα.

--3.Βλέπε επίσης- THE KORAN, PENGUIN CLASSICS. Translated with Notes by N.J. Dawood. Penguin Books 1997. Published by the Penguin Group. [This translation first published in Penguin Classics 1956. Fifth revised edition, following the traditional sequence of *surahs*, published 1990. Reprinted with further revisions and additional notes 1997.]

--- Βλέπε, Hekmat, Anwar, "Women and the Koran. The Status of Women in Islam". Prometheus Books, New York. 1997.

[13] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.

Βλέπε, επίσης, THE KORAN, PENGUIN CLASSICS. Translated with Notes by N.J. Dawood. Penguin Books 1997. Published by the Penguin Group. [This translation first published in Penguin Classics 1956. Fifth revised edition, following the traditional sequence of *surahs*, published 1990. Reprinted with further revisions and additional notes 1997.], σελ. 1-7.

[14] Συγγενείς του Φουάντ Πασά (Fuad Pasha).

[15] [36] MRS. (ANNIE) BRASSEY / BARONESS BRASSEY/ Lady Brassey, 1874, 1878.
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880, σελ. 99-100. [36]

[16] Ibid., σελ. 99-100. [36]

Η μαρτυρία αυτής της Μουσουλμάνας και το όνειρό της για ελευθερία, όπως επισημαίνει η Annie Brassey, εξέφραζε την γνώμη πολλών μορφωμένων (educated) γυναικών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τουλάχιστον, το 1874, που πραγματοποιήθηκε αυτή η συνάντηση στο χαρέμι του Φουάντ Πασά στην Κωνσταντινούπολη.

Πολύ νωρίτερα, βλέπουμε μία γραπτή γυναικεία διαμαρτυρία σε μία έκδοση του 1845, της συγγραφέας-περιηγήτριας, Πριγκίπισσας της Βαβυλωνίας, Maria Theresa D'Asmar, κόρη του Εμίρη Abdallah D' Asmar, η οποία στην έκδοσή της **απευθύνει έκκληση στις γυναίκες της Αγγλίας «για την αναγέννηση της Ανατολής, και την εξύψωση του φύλου τους στα δικαιώματα και στην αξιοπρέπεια, τα οποία έχουν τόσο καιρό στερηθεί, εξ αιτίας των Μωαμεθανών αφεντών τους».**[17]

Αν και ο Προφήτης, ο Μωάμεθ, σε ένα χρόνο υποδούλωσε ακόμα και την Περσία, όπως γράφει η Maria Theresa D'Asmar, «η δύναμη του Μωάμεθ όμως λειώνει», και η **«ανάσταση** θα δροσίσει τον Άραβα...». Υπογραμμίζει, επίσης, στην αφιέρωσή της προς την Βασίλισσα Βικτωρία της Αγγλίας, ότι έχει αναλάβει τον ιερό σκοπό της **«Απελευθέρωσης των Γυναικών της Ανατολής»**, διαμαρτυρόμενη έντονα για τον θεσμό του χαρεμιού, τον οποίο αποκαλεί: **«ο ζωντανός τάφος»**. Στο έργο της επαναλαμβάνονται συχνά οι λέξεις: **«δεσποτισμός»**, **«απελευθέρωση»** και **«ελευθερία»**.[18] Ανακοινώνει, επίσης, και την έκδοση του καινούργιου της βιβλίου και μας πληροφορεί ότι «Η Υψηλοτάτη, Βασίλισσα Βικτωρία, ευγενικά δήλωσε την επιθυμία της να ενθαρρύνει και να προωθήσει την επιτυχία αυτής της εκστρατείας της κόρης του Πατριάρχη της Chaldea-Χαλδαίας, (Chalchedians/Assyrians),[19] με το να δεχθεί την αφιέρωση και την καινούργια έκδοση κάτω από την δική της ειδική ή ιδιαίτερη προστασία (υποστήριξη).»[20] Όμως, η ερευνήτρια αυτής της διατριβής δεν βρήκε το δεύτερο βιβλίο αυτής της Πριγκίπισσας-συγγραφέας.

Η Μελέκ Χανούμ (η Marie Dejean-Millingen),[21] η οποία έζησε για τριάντα χρόνια [1836-1866] τον ρόλο της Μουσουλμάνας συζύγου και της διαζευγμένης Μουσουλμάνας διαμαρτυρήθηκε, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, ότι ο νόμος του Κορανίου, είχε διαιρέσει την ανθρωπότητα σε δύο συγκεκριμένες τάξεις: τους άνδρες και τις γυναίκες.[22]

---

[17] [a] Maria Theresa d'Asmar, daugther of Emir Abdallah d'Asmar.
[Prophecy and Lamentation; or, A VOICE FROM THE EAST, APPEAL TO THE WOMEN OF ENGLAND, on the Regeneration of the East, and the Elevation of their Sex to the Rghts and Dignities, of which they have been so long deprived by their Mahommedan Masters, by the BABYLONIAN PRINCESS, Maria Theresa d'Asmar, daugther of Emir Abdallah d'Asmar, written by herself, and translated into English. Dedicated by special permission to Her Majesty. London, John Hatchard and Son, Publishers, 1845. [a]
Η Πριγκίπισσα της Βαβυλωνίας, αμέσως μετά το έργο αυτό, έγραψε στην Αγγλική γλώσσα, «και είναι υπό-έκδοση» το ακόλουθο βιβλίο: «The Babylonian Princess, Maria Theresa D'Asmar, daughter of Emir Abdallah D'Asmar, DURING HER FIFTEEN YEARS' RESIDENCE IN EUROPE, containing her impression and ideas of the habits and customs of civilized countries; a description of the interior of convents, and a narrative of her persecution in Rome.

[18] Ibid. [a]

[19] Οι Ασσύριοι είναι λαός γνωστός με άλλες ονομασίες, όπως Χαλδαίοι, Σύριοι, Σύροι Ορθόδοξοι (Συροορθόδοξοι), Ιακωβίτες, Νεστοριανοί κ.α. (Η Αυτοκρατορία των Ασσυρίων κατέρευσε το 612 π.Χ.)

[20] Ibid., [a]

[21] Βλέπε [45e] Melek Hanum ή Marie Dejean (ή Marie Dejean-Millingen).

[22] THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 278.
«Ο νόμος του Κορανίου, που διαιρεί την ανθρωπότητα σε δύο ξεχωριστές τάξεις, οι άνδρες και οι γυναίκες, δεν παραδέχεται την ύπαρξη της οικογένειας μέσα στην οποία το κάθε μέλος μπορεί να ζήσει την ίδια ζωή και να σχηματίζει ένα κομμάτι ενός αρμονικού συνόλου. Στην Μουσουλμανική κοινωνία οι άνδρες έχουν ξεχωριστές ιδέες, συνήθειες, και ενδιαφέροντα, ενώ από την άλλη πλευρά, οι γυναίκες έχουν τα δικά τους, που ανήκουν αποκλειστικά σε εκείνες. Έτσι, άτομα που προσποιούνται ότι σχηματίζουν ένα κομμάτι μιας και της ίδιας οικογένειας,

Το 1890, η Τουρκάλα συγγραφέας, με το ψευδώνυμο Adalet, η οποία γεννήθηκε ελεύθερη Μουσουλμάνα σε Οθωμανικό χαρέμι της Άγκυρας, **πρότεινε την κατάργηση του θεσμού της δουλείας, έτσι ώστε σταδιακά να καταργηθεί ο εξευτελιστικός θεσμός του Οθωμανικού χαρεμιού.** Επιβεβαιώνει, επίσης, ότι: «Οι Μουσουλμάνοι, βεβαίως στρέφονται για κάθε νόμο, κοινωνικό ή θρησκευτικό, στο Κοράνι, το οποίο γι αυτούς είναι ο μοναδικός διαιτητής (arbitrator) του σωστού και του λάθους, τοιουτοτρόπως δεν μπορεί παρά να διαφέρουν, οι Μουσουλμάνοι, ουσιαστικά, από άλλα έθνη. Η σιωπή των Χριστιανών για εμάς πάντα με εξέπληττε, διότι πουθενά αλλού δεν μπορούν να βρεθούν καλύτερα εργαλεία για έναν συγγραφέα που ψάχνει την καινοτομία.»[23]

1.2 **«Όλοι οι άλλοι λαοί είναι μία μάζα ακάθαρτων και βρόμικων όντων».[24] Το Κοράνι απαγορεύει στους Μουσουλμάνους φιλίες με τους ακάθαρτους, τους άπιστους, τους γκιαούρηδες[25], «τα Χριστιανικά Σκυλιά»[26], «τα άπιστα σκυλιά».[27]**

Το 1786, στην Κωνσταντινούπολη η Αγγλίδα περιηγήτρια Lady Elizabeth Craven παρατηρεί, ότι οι Τούρκοι πίστευαν ότι τα βλέμματα των Χριστιανών έφερναν **«κακή τύχη»** και συνεπώς φυλάγονταν από το κακό μάτι αυτών των

στην πραγματικότητα, δεν έχουν τίποτα το κοινό μεταξύ τους—ούτε δισμερίσματα, ούτε αντικείμενα, ούτε έπιπλα, ούτε φίλους ή φίλες, ούτε τις ίδιες ώρες ανάπαυσης.»

[23] [81a] Adalet.

LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 959-966 NO. ;, Dec. 1890. [81a], σελ. 959.

[24] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean).

THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 380-381.

«Aisheh, like other Turkish children, had been educated amidst the most absurd doctrines, of which the principal taught her was that the Mussulmans are the elect race, and that other peoples are a mass of impure and filthy beings. Imbued with these ideas, the Turks feel an insurmountable repugnance towards Christians, towards their habits and their persons. This repugnance is so strong, that if one asked a Turkish woman as a joke whether she would consent to become the wife of a Christian, she would haste to show her horror and disgust by (380) spitting upon her own clothes. Aisheh had a similar horror of Christians, and the idea of going to live amongst them produced a resistance that I could not overcome.....My readers will soon see how Aisheh herself decided on taking refuge in a Christian country, and abandoning for ever the country of her birth. But to arrive at such a climax, she had to be reduced to the last extremity, and as one might say, almost to have the knife at her throat... We finally agreed upon a flight into Egypt.....»(381)

[25] [26v.1] Elizabeth Mary Grosvenor, Marchioness of Westminster., 1840-1841.

"A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean during the Years 1840-41, In Two Volumes. London: John Murray, Albemarle Street 1842, [26v.1], σελ. 340.

Βλέπε, επίσης,

[27] MARCHIONESS OF LONDONDERRY/ FRANCES ANNE EMILY VANE-TEMPEST.

A. A Narrative of travels to Vienna, CONSTANTINOPLE, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry., London, Henry Colburn, (1842 ;) 8 vo. [27], σελ. 137-141.

[26] THE KORAN, Penguin Classics, σελ. 85. (απαγορευμένες οι φιλικές σχέσεις με Χριστιανούς και άπιστους ("friendship forbidden", with Christians and unbelievers.). Βλέπε, επίσης, "unbelievers", (άπιστους).

Βλέπε περιηγήτριες

-[11] LOUISE DEMONT, 1816.

Journal of the Visit of her Majesty the Queen (Caroline), to Tunis, Greece, and Palestine, written by Louise Demont, with other corresponding papers, collected in Switzerland, and translated by Edgar Garston. London, T. and J. Allman, 1821., [11], σελ. 14.

- [51"] [51β] Emmeline Lott, 1864-1866

1. The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. [51a,b].
2. The English Governess In Egypt. Harem Life In Egypt And Constantinople. By Emmeline Lott. Late Governess To His Highness The Grand Pacha Ibahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt; Authoress of "Nights In The Harem." Philadelphia: T.B. Peterson & Brothers, 306 Chestnut Street. 1867. (η Αμερικάνική έδοση) [BPL]
3. Άλλα έργα της ιδίας- The Mohaddetyn in the Palace, 1867, και The Grand Pacha's Cruise on the Nile, 1869.

[27] [26v1] ELIZABETH MARY GROSVENOR, MARCHIONESS OF WESTMINSTER, 1840-41.

"A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean During the Years 1840-41, In Two Volumes. London:, John Murray, Albemarle Street 1842. [26v1], σελ. 340.

ανθρώπων. Ακόμα πίστευαν, όπως υποστηρίζει η ίδια, ότι οι Τούρκοι πίστευαν ότι όταν οι Χριστιανοί κοίταζαν τα σπίτια τους ή τα παιδιά τους προκαλούσαν το κακό μάτι.[28]

Το 1816, η Ελβετίδα Louise Demont αποκαλύπτει, ότι **αποκεφαλιζόταν** ένας Χριστιανός μόνο, εάν επιχειρούσε απλά να μιλήσει με μία Τουρκάλα και η Τουρκάλα ετοποθετείτο μέσα σε ένα σάκο και την πετούσαν στην θάλασσα. Προσθέτει, «οι Τούρκοι μας μισούν και μας αποκαλούν **Χριστιανικά σκυλιά**. Όταν έχουν την δυνατότητα να σκοτώσουν έναν Χριστιανό, θεωρείται ένα κατόρθωμα και κανείς δεν τους καταδικάζει, έτσι η ασφάλειά μας είναι πολύ αβέβαιη ανάμεσα σε αυτούς τους βάρβαρους.»[29]

Το 1840 και το 1841, οι Elizabeth Mary Grosvenor, the Marchioness of Westminster και η Frances Anne Emily Vane-Tempest, the Marchioness of Londonderry, αντίστοιχα, μας πληροφορούν, ότι οι Τούρκοι αποκαλούσαν όλους τους Χριστιανούς Φράγκους ('Franks') και ότι τους απαγόρευαν να κατοικούν στην Κωνσταντινούπολη.[30] Οι περιηγήτριες παρατηρούν, επίσης, ότι οι Μουσουλμάνοι εθεωρούσαν τους Φράγκους **«άπιστα σκυλιά»**,[31] και τους αποκαλούσαν και **«γκιαούρηδες» (giaour)**.[32]

Επομένως, το γεγονός ότι δυτικές περιηγήτριες μπήκαν στα Οθωμανικά χαρέμια, δηλαδή στην καθημερινή οικογενειακή ζωή των Οθωμανών,[33] αποτελούσε μία καινοτομία, μία επανάσταση, εάν λάβουμε υπόψη τις μαρτυρίες τους, σύμφωνα με τις οποίες οι Μουσουλμάνοι εθεωρούσαν τους Χριστιανούς, άσχετα με το φύλο τους, «Άπιστους» και «Ακάθαρτους», γεγονός και αντίληψη, που όπως υπογράμμισε και η Μελέκ Χανούμ, διαιωνίσθηκε από την θρησκευτική εκπαίδευση που ελάμβανα τα παιδιών των Μουσουλμάνων.

Όσον αφορά αυτήν αυτή την εκπαίδευση, η Μελέκ Χανούμ[34], η διαζευγμένη σύζυγος του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, υπογραμμίζει ότι η κόρη της, η Αϊσια Χανούμ, φοβόταν και τρόμαζε από τα βλέμματα των γκιαούρηδων, και ένοιωθε αποστροφή για όλους τους μη-μουσουλμάνους :

«Η Αϊσια, όπως όλα τα παιδιά των Τούρκων, εκπαιδεύθηκε μεταξύ των πιο παράλογων δογμάτων, από τα οποία η αρχή που της δίδαξαν ήταν ότι οι Μουσουλμάνοι είναι η επίλεκτη φυλή, και ότι οι άλλοι λαοί αποτελούν **μια**

---

[28] 1785–1788 The Right Honourable Elizabeth Craven (Lady Craven).
"A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London, G.G. J. and J. Robinson, 1789. [4] σελ. 231.

[29] [11] LOUISE DEMONT, 1816.
Journal of the Visit of her Majesty the Queen (Caroline), to Tunis, Greece, and Palestine, written by Louise Demont, with other corresponding papers, collected in Switzerland, and translated by Edgar Garston. London, T. and J. Allman, 1821., [11] σελ. 14.

[30] [27] MARCHIONESS OF LONDONDERRY/ FRANCES ANNE EMILY VANE-TEMPEST, 1842.
A. A Narrative of travels to Vienna, CONSTANTINOPLE, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry., London, Henry Colburn, (1842;)8 vo. [27] σελ. 99.
Ο κύριος τόπος κατοικίας των Χριστιανών, «των Φράγκων», ήταν στο Πέραν.

[31] [26v1] ELIZABETH MARY GROSVENOR, MARCHIONESS OF WESTMINSTER, 1840-41.
"A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean During the Years 1840-41, In Two Volumes. London:. John Murray, Albemarle Street 1842. [26v1], σελ. 340.

[32] Ibid., σελ. 340. [26v.1],
Βλέπε, επίσης,
[27] MARCHIONESS OF LONDONDERRY/ FRANCES ANNE EMILY VANE-TEMPEST.
A. A Narrative of travels to Vienna, CONSTANTINOPLE, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry., London, Henry Colburn, (1842;)8 vo. [27], σελ. 137-141.

[33] Βλέπε Κεφάλαιο III.

[34] (πρώην Marie Dejean Millingen),

μάζα ακάθαρτων και βρόμικων όντων. Εμποτισμένοι με αυτές τις ιδέες, οι Τούρκοι νοιώθουν μία **ανυπέρβλητη αποστροφή** για τους Χριστιανούς, για τις συνήθειες τους και για το άτομό τους. Αυτή η αποστροφή είναι τόσο ισχυρή, που αν ρωτήσεις μία Τουρκάλα, αστειευόμενη, αν θα δεχόταν να γίνει σύζυγος ενός Χριστιανού, θα έσπευδε να δείξει την φρίκη της και την **αηδία** (disgust) της, φτύνοντας πάνω στα ρούχα της. Η Αϊσια είχε παρόμοιο τρόμο για τους Χριστιανούς.....»[35]

Η Αγγλίδα περιηγήτρια-συγγραφέας Fanny Janet Blunt στο έργο της για τους λαούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που εκδόθηκε το 1878, μετά από 20 χρόνια παραμονής στην Μικρά Ασία και στις επικράτειες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, υποστηρίζει ότι στα μάτια του Μουσουλμάνου ένας Χριστιανός, είτε Ευρωπαίος είτε Ασιάτης, ήταν ένας **«άπιστος»**. Επισημαίνει, ότι ο Μουσουλμάνος τον υποδεχόταν ευγενικά, συζητούσε μαζί του με το πιο φιλικό τρόπο, αλλά ταυτοχρόνως μουρμούριζε μερικές προσευχές για να συγχωρεθεί η αμαρτία του, δηλαδή η συνομιλία του ή η επαφή του με έναν μη-Μουσουλμάνο.[36]

Χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν η επιφανειακή, αλλά θερμή φιλοξενία, που απόλαυσε, το 1816, η Πριγκίπισσα της Ουαλίας Καρολίνα με την γυναικεία ακολουθία της και την Celine (Countess Stephano), την υιοθετημένη της κόρη από την Χίο,[37] στο χαρέμι του Τούρκου κυβερνήτη της Πάτρας (Vice Pacha, Reis Effendi). Οπως, ήδη, αναφέραμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, ο Τούρκος κυβερνήτης είχε φιλοξενήσει την Πριγκίπισσα της Ουαλίας και την γυναικεία ακολουθία της στο σαράι του και την προσκάλεσε, μαζί με τις γυναίκες της αυλής της, για δείπνο στο χαρέμι του, αφού της είπε ότι δεν μπορούσε να παραβρεθεί ο ίδιος γιατί οι Τουρκάλες δεν δειπνούσαν μαζί με τους άνδρες.[38] Μετά το γεύμα στο χαρέμι υπήρχε, όπως μας πληροφορεί η Celine, **ένα Τούρκικο έθιμο** που δημιούργησε «μία δυσάρεστη εντύπωση».[39] Παρά την ευγενική φιλοξενία που απολαύσανε, γράφει η περιηγήτρια, «κάθε σκεύος που χρησιμοποιούν οι Χριστιανοί ή οι **άπιστοι**, όπως μας αποκαλούν, μέσα από το οποίο φάγαμε ή ήπιαμε, **καταδικάζεται ως ακάθαρτο**, και παραμερίζεται για να μην χρησιμοποιηθεί ξανά από ένα Μωαμεθανό. Συνεπώς, μας ζήτησαν να πάρουμε μαζί μας τα πιάτα, τα φλιτζάνια, κλπ. τα οποία χρησιμοποιήσαμε στο δείπνο. Δεν μπορούσαμε να

---

[35]Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 380-381.
«Aisheh, like other Turkish children, had been educated amidst the most absurd doctrines, of which the principal taught her was that the Mussulmans are the elect race, and that other peoples are a mass of impure and filthy beings. Imbued with these ideas, the Turks feel an insurmountable repugnance towards Christians, towards their habits and their persons. This repugnance is so strong, that if one asked a Turkish woman as a joke whether she would consent to become the wife of a Christian, she would haste to show her horror and disgust by (380) spitting upon her own clothes. Aisheh had a similar horror of Christians, and the idea of going to live amongst them produced a resistance that I could not overcome.....My readers will soon see how Aisheh herself decided on taking refuge in a Christian country, and abandoning for ever the country of her birth. But to arrive at such a climax, she had to be reduced to the last extremity, and as one might say, almost to have the knife at her throat... We finally agreed upon a flight into Egypt.....»(381)
[36][44b] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume II., [44,b], σελ. 330:
«A Christian, be he European or Asiatic, is an infidel in the Moslem sight. He will receive him graciously, converse with him in the most amicable manner, and at the same time mumble prayers for pardon for his sin in holding communication with an unbeliever.»
[37] [14a] CELINE (Countess Stephano).
ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. London, Henry Colburn, 1849. 2 vols. Portrait 12 mo., [14a]. σελ. 380-381.
[38]Ibid., σελ. 48, 50, 61, 380-381. [14a]
[39]Ibid. [14a], [14b]
Η Celine (Countess Stephano), ήταν η υιοθετημένη κόρη, από την Χίο, της Πριγκίπισσας της Ουαλίας (τότε μελλοντικής Βασίλισσας της Μεγάλης Βρετανίας).

εκφράσουμε ενόχληση από αυτήν την προσβολή, επειδή ήταν κεκαλυμένη κάτω από ένα ευγενικό κάλυμμα γενναιοδωρίας.»[40]

Το 1874 η Αγγλίδα περιηγήτρια Lady Annie Brassey[41] σημειώνει, ότι όταν βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη η Αυτοκρατόρισσα,[42] «ο Σουλτάνος [Αμπτούλ Αζίζ] την επισκεπτόταν καθημερινά. Μία μέρα, η Αυτοκρατόρισσα πήγε να επισκεφθεί την μητέρα του Σουλτάνου, (την Βαλιδέ Σουλτάνα), και την χαιρέτησε, φιλώντας την στο μάγουλο. Η Βαλιδέ εξαγριώθηκε τόσο που είπε ότι ποτέ σε ολόκληρη την ζωή της δεν είχε δεχθεί τέτοια προσβολή, ειδικά από μία **γκιαούρησσα**. Για να εξαγνισθεί από την μόλυνση πήγε αμέσως στο κρεβάτι της, τράβηξαν το αίμα της και έκανε πολλά Τουρκικά λουτρά. Φαντασθείτε τα αισθήματα της Αυτοκρατόρισσας, η οποία είχε καταδεχθεί να φιλήσει μία γριά, που είχε γεννηθεί μία από τις πιο ταπεινές σκλάβες,[43] και η οποία αντέδρασε με αυτόν τον τρόπο στον ασπασμό της Αυτοκρατόρισσας. Ένας από τους τίτλους του Σουλτάνου, για τον οποίον είναι πολύ υπερήφανος—γιατί όμως δεν γνωρίζω—είναι υιός μιας δούλης...»[44]

Την απάντηση σε αυτό το ερώτημα μας την δίνει, δώδεκα χρόνια αργότερα, η μαρτυρία της Τουρκάλας συγγραφέας με το ψευδώνυμο Adalet, η οποία δηλώνει, ότι **το γεγονός ότι μία σκλάβα του χαρεμιού ήταν Μωαμεθανή, δηλαδή είχε εξισλαμισθεί, εθεωρείτο πολύ ανώτερη από οποιαδήποτε Χριστιανή κυρία στον κόσμο, και αυτή η εξισλαμισμένη σκλάβα αντιμετώπιζε και συμπεριφερόταν στις Χριστιανές κυρίες, οποιασδήποτε κοινωνικής τάξης, με περιφρόνηση, δείχνοντας το ίδιο υποτιμητικό ή περιφρονητικό βλέμμα, που θα έδειχνε μία Ευρωπαία στον υπηρέτη ή στην υπηρέτριά της.**[45] «Μία Αγγλίδα με ρώτησε» γράφει η Adalet, «εάν μπορούσε να δώσει το χέρι της σε σκλάβες (για να τις χαιρετήσει)... **Δεν της είπα ότι εάν το κάνει αυτό, η σκλάβα θα προσβληθεί σοβαρά.**»[46] Όπως είχε προσβληθεί η Βαλιδέ Σουλτάνα, δώδεκα χρόνια πριν, όταν την ασπάσθηκε μία «γκιαούρησσα» Αυτοκρατόρισσα.

---

[40] Ibid., σελ. 78. [14a]

[41] [36] MRS. (ANNIE) BRASSEY / BARONESS BRASSEY/ Lady Brassey, 1874, 1878.
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36], σελ. 109.

[42] Δεν αναφέρει το όνομα ή την προέλευση της Αυτοκρατόρισσας.

[43] Όσον αφορά την πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού, βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.
Βλέπε, επίσης, περιηγήτρια [44a] Fanny Janet Blunt. The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Vol. I., [44a] σελ. 254
Η Pertevniyal Sultana ήταν Γεωργιανή. Ξεκίνησε ως σκλάβα χαμηλά στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού, την οποία πρόσεξε τυχαία ο Σουλτάνος Μαχμούτ ΙΙ, και η οποία εξελίχθηκε στην θέση της Μπας Καντίν Εφέντη. Όταν έγινε Βαλιδέ Σουλτάνα, με την άνοδο του γιου της στον θρόνο το 1861, του σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, κυβερνούσε στην θέση του παράφρονα γιου της. Αν και ξεκίνησε ως σκλάβα χαμηλά στην ιεραρχία του χαρεμιού, εξελίχθηκε σε μία δεσποτική Βαλιδέ Σουλτάνα, η οποία επέβαλε υποχρεωτική έκτρωση στις γυναίκες του σαράι, με εξαίρεση τις πρώτες τέσσερις Καντίν Εφέντη του γιου της.

[44] [36] MRS. (ANNIE) BRASSEY / BARONESS BRASSEY/ Lady Brassey, 1874, 1878.
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36], σελ. 109.

[45] [81a] Adalet, 1890.

LIFE IN THE HAREM. BY ADALET THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 959-966 NO. , Dec. 1890. [81a]. σελ. 960.

[46] Ibid., σελ. 960. [81a]

1.2.1 Ρεύμα δολοπλοκιών στο χαρέμι εναντίον μιας «άπιστης» εργαζόμενης, μιας «γκιαούρησσας», μιας «κόρης της Εύας», «ένα χριστιανικό σκυλί».

«Ήμουν μία από τις κόρες της Εύας, τις οποίες περιφρονούσαν και έβλεπαν, ως υπηρέτριες-δούλες, γεννημένες για να αγορασθούν και να πωληθούν,»[47] γράφει η Emmeline Lott,[48] η Αγγλίδα γκουβερνάντα του γιου του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου από το 1864 έως το 1866,

Στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου η Emmeline Lott, όπως μας πληροφορεί η ίδια, αντιμετώπιζε ένα ρεύμα δολοπλοκιών εναντίον της από τα χαμηλότερα στρώματα στην ιεραρχία του χαρεμιού, γιατί την εθεωρούσαν μία μη-Μουσουλμάνα, ένα «κόπε», δηλαδή ένα Χριστιανικό σκυλί, μία «Howadjee,» μία «Pariah», δηλαδή μία άπιστη, τους οποίους μισούσαν οι Μουσουλμάνοι και οι Εβραίοι.[49]

Η Αγγλίδα γκουβερνάντα δεν άντεξε την καθημερινή ζωή μέσα στο βασιλικό χαρέμι, διότι δεν ήταν μία επίσημη επισκέπτρια για να απολαύσει την τυπική, επίσημη και θερμή φιλοξενία, που είχαν απολαύσει άλλες περιηγήτριες, όπως η Lady Montagu, το 1717, ως σύζυγος του Άγγλου Πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη και η Πριγκίπισσα της Ουαλίας, Καρολίνα, το 1816, ως πριγκίπισσα και μελλοντική βασίλισσα της Μεγάλης Βρετανίας.

Η Lott εθεωρείτο μία απλή μη-Μουσουλμάνα εργαζόμενη, την οποία οι εξισλαμισμένες σκλάβες και οι εξισλαμισμένοι ευνούχοι του χαρεμιού του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, έβλεπαν ως κατώτερο υπηρετικό προσωπικό, ή δούλα που προήλθε από τους κόλπους των απίστων, η οποία τολμούσε να ζητήσει και προνόμια, τα οποία δεν προβλέπονταν για την θέση της στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού, όπως για παράδειγμα, μαχαιροπίρουνα για τα γεύματά της, ειδικό διαιτολόγιο, το μεγάλο προνόμιο να γευματίζει και να δειπνεί μόνη της στο δωμάτιό της, δηλαδή ξεχωριστά από τις υπόλοιπες έγκλειστες γυναίκες αντί να ακολουθεί το σύστημα της ιεραρχίας και να συμποσιάζεται με τις άλλες γυναίκες από τα αποφάγια των ανωτέρων της στην ιεραρχία του χαρεμιού. Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, σύμφωνα με την ιεραρχία των βασιλικών χαρεμιών, οι άπιστοι γευμάτιζαν τελευταίοι.

Τόλμησε, επίσης, να επιχειρήσει να εφοδιασθεί με ανέσεις που δεν είχαν οι άλλες έγκλειστες γυναίκες. Για παράδειγμα, όταν έφθασε στο χαρέμι της Αντιβασιλείας της Αιγύπτου, το 1864, η Αγγλίδα γκουβερνάντα είχε δει, όπως μας πληροφορεί η ίδια, πολλά τραπέζια και Αγγλικές καρέκλες στα διαμερίσματα του χαρεμιού και αποφάσισε να μεταφέρει ορισμένα και να τα χρησιμοποιήσει στο δικό της δωμάτιο, το οποίο δεν είχε καμμία επίπλωση, ούτε ένα τραπέζι για να γράφει. Οι ευνούχοι την σταμάτησαν και δεν της επέτρεψαν να αγγίξει τίποτα και να το μεταφέρει αλλού. Αυτό το περιγράφει η Lott ως μία περίπτωση «της οικιακής τυραννίας» που ασκούσαν οι ευνούχοι.[50]

---

[47] [51a] Emmeline Lott, 1864-1866.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. [51a], σελ. 301-302.

[48] Ibid.
Η Emmeline Lott [51a, 51b] υπήρξε η γκουβερνάντα του Μέγα Πασά Ιμπραχίμ, γιο του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου.

[49] Ibid., σελ. 302. [51a]

[50] Ibid., σελ. 136-137. [51b]

Επιπλέον, όπως μας πληροφορεί η Lott, οι ευνούχοι είχαν πετύχει να παρεμποδίσουν οποιοδήποτε πρόγραμμα εκπαίδευσης του μαθητού της, δηλαδή του πεντάχρονου πρίγκιπα διαδόχου. Δημιουργούσαν συνεχώς εμπόδια στην εκτέλεση της διδασκαλίας της και στο εκπαιδευτικό της πρόγραμμα. Όταν αποφάσισε να εγκαταλείψει το χαρέμι μετά από δύο χρόνια, πήγε στο δωμάτιο του «κισλάρ αγά» ή του «Μέγα Ευνούχου» (the Grand Eunuch), όπως αποκαλούσε τον Αρχιευνούχο (ή τον κιζλαραγασί), όπου ήταν συγκεντρωμένοι όλοι οι ευνούχοι, και ζήτησε από τον έναν να της καλέσει ένα καΐκι.[51] Κανείς δεν κουνήθηκε, την αγνόησαν τελείως, και όπως γράφει, «ήταν η τελευταία φορά που οι φαντομάδες αυτής της φυλής μου είχαν δείξει τα δόντια τους.»[52] Όπως υποστηρίζει η Lott, οι ευνούχοι του χαρεμιού της Αντιβασιλείας, την αντιπαθούσαν γιατί ήταν μία «κόρη της Εύας», μία «άπιστη», και φρόντιζαν να μην της το κρύβουν.

Κατάφεραν τα μέλη του χαρεμιού, δηλαδή οι κατώτερες εξισλαμισμένες σκλάβες της πυραμιδικής ιεραρχίας, με την βοήθεια των ευνούχων, να κάνουν την καθημερινή της ζωή και το έργο της ως εκπαιδευτικού τόσο δύσκολο στο χαρέμι, παρά τις επιθυμίες των εργοδοτών της, δηλαδή, του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου και της συζύγου του, η μητέρα του πεντάχρονου πρίγκιπα, να την κρατήσουν ως γκουβερνάντα του μικρού γιου τους, που αναγκάσθηκε μετά από δύο χρόνια υπηρεσίας να υποβάλει την παραίτησή της και να υπογράψει δήλωση για να της επιτρέψουν να φύγει.

Δεν μπορούσε, όμως, να φύγει από το παλάτι και το χαρέμι, μέχρι να επιστρέψει από το Μπεμπέκ [Bebec] ο συνέταιρος «του Αντιβασιλέα Ισμαήλ Πασά, ο Υψηλότατος Αρχιθαλαμηπόλος κύριος 'Η'____[του οποίου το όνομα δεν αναφέρει, εκτός από το πρώτο γράμμα του ονόματός του].» Εκείνος δεν της επέτρεπε να φύγει, εκτός εάν υπέγραφε πρώτα την παραίτηση-δήλωση που ο ίδιος της είχε συντάξει. **«Έτσι για να σώσω την ζωή μου και να απελευθερωθώ από την αιώνια φυλάκιση, υπέγραψα»**, γράφει η Lott. Έφυγε από το χαρέμι το 1866, μόλις είχε συνέλθει από την ασθένεια της και την αδυναμία που ένοιωθε, επειδή είχε επηρεασθεί η υγεία της από την ανθυγιεινή καθημερινή ζωή μέσα στο χαρέμι, δηλαδή την μονοτονία της καθημερινότητας, τις αναθυμιάσεις των ναρκωτικών ουσιών, του καπνού και την στέρηση σωστής διατροφής.[53]

Απέτυχαν και όλες οι επανειλημμένες προσπάθειές της, μετά την αποχώρησή της, να καταθέσει δήλωση διαμαρτυρίας στον εργοδότη της, τον Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, σχετικά με την μεταχείριση που είχε αντιμετωπίσει στο χαρέμι του. Επιπροσθέτως, έκανε και αίτηση στον Υψηλότατο πρώην εργοδότη της για αποζημίωση, «μια και η παραίτησή μου δεν ήταν ελεύθερη, αλλά εξαναγκαστική υπό την πίεση ενός διπλωματικού χειρισμού που δεν συμβαίνουν πουθενά τόσο ξαφνικά ή μοιραία όπως στην Ανατολή», όπως επισημαίνει. Όλες οι προσπάθειές της αποδείχτηκαν μάταιες διότι εμποδίστηκαν και σταμάτησαν, όπως μας πληροφορεί η ίδια, πριν φθάσουν στον Αντιβασιλέα.

Αν και η μητέρα του πεντάχρονου πρίγκιπα και ο Αντιβασιλέας επιθυμούσαν τις υπηρεσίες της γκουβερνάντας για τον γιο τους, τον μικρό πεντάχρονο πρίγκιπα, το ρεύμα συνωμοσίας εναντίον της από τα κατώτερα στρώματα σκλάβων του χαρεμιού πέτυχε την απομάκρυνση αυτής της 'Άπιστης', που ως έγκλειστη δεν σεβάσθηκε ή δεν τηρούσε, κατά την άποψή τους, την καθιερωμένη ιεραρχία και εθιμοτυπία του χαρεμιού.

---

[51] Ibid.,σελ. 287. [51b]
[52] Ibid.,σελ. 288. [51b]
[53] Ibid.,σελ. 288. [51b]

1.2.2 **Το Κοράνι απαγορεύει τον γάμο με τους άπιστους/άπιστες. Συστήνει, όμως, την σύναψη γάμου με εξισλαμισμένες σκλάβες ή εξισλαμισμένους σκλάβους.**

Την ανωτερότητα που ένοιωθαν οι έγκλειστες σκλάβες, ακόμα και εκείνες της κατώτερης πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού, προς τις 'Άπιστες' οφειλόταν στον εξισλαμισμό τους.[54]

Ενδεικτικό είναι το γεγονός, ότι ο γάμος με Μουσουλμάνα δούλα, δηλαδή με εξισλαμισμένη σκλάβα, ήταν κοινωνικά και θρησκευτικά αποδεκτός σε αντίθεση με τον γάμο μ' ένα «άπιστο» ή με μία «άπιστη», αν και υπήρχαν περιπτώσεις ελεύθερων Μουσουλμάνων γυναικών που 'επαναστάτησαν' ή αντέδρασαν.[55] Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός, σύμφωνα με τις μαρτυρίες περιηγητριών του 18ου και του 19ου αιώνα, ότι οι περισσότερες έγγαμες Μουσουλμάνες (χανούμ) που γνώρισαν οι περιηγήτριες στα χαρέμια, υπήρξαν **όλες στην καταγωγή τους σκλάβες**. Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να επαναλάβουμε ότι ακόμα και οι ανύπαντρες ελεύθερες Μουσουλμάνες (χανούμ), οι οποίες είχαν γεννηθεί ελεύθερες, υπήρξαν όλες απόγονοι σκλάβων, δηλαδή οι μητέρες τους υπήρξαν εξισλαμισμένες σκλάβες. Οι κόρες τους, όμως, είχαν γεννηθεί ελεύθερες, διότι μετρούσαν την καταγωγή τους μόνο από τον πατέρα τους.

Το Κοράνι ρητά απαγορεύει τον γάμο με τους «άπιστους», δηλαδή με μη-Μουσουλμάνους ή μη- Μουσουλμάνες. Πολλές περιηγήτριες, όπως η Celine (Countess Stephano), η Mary Walker, η Fanny Janet Blunt και η Lucy Garnett επεσήμαναν ότι **«ο νόμος του Μωάμεθ επιτρέπει στους πιστούς τέσσερις νόμιμες συζύγους και όσες σκλάβες μπορούσαν να αγοράσουν»,**[56] **όμως οι νόμιμοι σύζυγοί τους έπρεπε να είναι Μουσουλμάνες, είτε ελεύθερες είτε εξισλαμισμένες σκλάβες.**

Το Κοράνι απαγορεύει στους «Πιστούς» και των δύο φύλων, να παντρευθούν «άπιστους» και τους συμβουλεύει να προτιμούν έναν Μουσουλμάνο σκλάβο ή μία Μουσουλμάνα σκλάβα, παρά έναν άπιστο ή άπιστη: «Δεν θα παντρευθείτε παγανιστές γυναίκες, εκτός εάν αγκαλιάσουν την Πίστη (the Faith). Μία πιστή μικρή σκλάβα είναι καλύτερη από μία ειδωλολάτρισσα, ακόμα και αν σας ευχαριστεί. Ούτε θα παντρευθείτε ειδωλολάτρες, εκτός αν αγκαλιάσουν την Πίστη. Ένας πιστός σκλάβος είναι καλύτερος από έναν ειδωλολάτρη, αν και σας ευχαριστεί. Αυτοί [οι ειδωλολάτρες] σας καλούν στην Φωτιά

---

[54] [81a] Adalet, 1890.

LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 959-966 NO. ,, Dec. 1890. [81a], σελ. 960.

[36] MRS. (ANNIE) BRASSEY / BARONESS BRASSEY/ Lady Brassey, 1874, 1878.
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36], σελ. 109.

[55] Για παράδειγμα, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, το 1836 η Ναζίμπ Χανούμ αρνήθηκε να γίνει Καντίν (άτυπη σύζυγος) του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ, και δραπέτευσε από το χαρέμι του Σαράι και την Τουρκία, με την βοήθεια Ελληνίδων εμπορισσών, με τον Έλληνα εραστή της ο οποίος ήταν έμπορος στην Κωνσταντινούπολη και τον οποίο παντρεύθηκε. Η κόρη του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά δραπέτευσε και εκείνη από την Τουρκία, τον Δεκέμβριο του 1865, 'αποστάτησε' από το Ισλάμ το 1868 και παντρεύθηκε έναν 'Άπιστο' το 1869, όπως μας πληροφορεί η μητέρα της η Μελέκ Χανούμ [45α] [45β].

[56] [57b] Mary Adelaide Walker, 1857 – 1897, (σαράντα χρόνια περιηγήσεων)
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57b]. σελ. 54.

(στην Κόλαση), όμως ο θεός σας καλεί, με την δική Του θέληση στον Παράδεισο...»[57]

Σε άλλο σημείο του Κορανίου επαναλαμβάνεται ο ίδιος περιορισμός: «Εάν δεν έχετε την οικονομική δυνατότητα να παντρευθείτε ελεύθερη πιστή γυναίκα, (δηλαδή ελεύθερη Μουσουλμάνα), τότε να παντρευθείτε μία σκλάβα η οποία είναι πιστή. Να παντρεύεσθε τις σκλάβες με την συγκατάθεση του ιδιοκτήτη τους και να τις δίνετε την προίκα[58] τους, με όλη την δικαιοσύνη, αν είναι τίμιες και αγνές και δεν έχουν ψυχαγωγήσει άλλους άνδρες. Εάν μετά τον γάμο διαπράξουν μοιχεία θα υποφέρουν την μισή ποινή που επιβάλετε στις ελεύθερες μοιχαλίδες.»[59] **Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η γυναίκα που γεννήθηκε ελεύθερη Μουσουλμάνα έπρεπε να υποστεί μεγαλύτερη τιμωρία για την πράξη της μοιχείας από μία πρώην εξισλαμισμένη σκλάβα.**

Το Κοράνι, κατ' επανάληψη, σε διάφορα σημεία, όσον αφορά το θέμα του γάμου, προτείνει την σύναψη γάμου με εξισλαμισμένες σκλάβες ή εξισλαμισμένους σκλάβους: «Παντρευθείτε εκείνους, που είναι ανύπαντροι και εκείνους από τους αρσενικούς και θηλυκούς σκλάβους σας, που είναι τίμιοι. Εάν είναι φτωχοί ο θεός θα τους εμπλουτίσει από την Δική Του γενναιοδωρία.»[60]

1.2.3 Προσηλυτισμός Μουσουλμάνας, «ένα μεγάλο εθνικό σκάνδαλο».[61] Η αποκήρυξη του Μωαμεθανισμού εθεωρείτο έγκλημα, μόλις μπεις είναι αδύνατον να βγεις. Η «αποστάτισσα» καταδικάζεται με θάνατο. Ο γάμος της «αποστάτισσας» με έναν «άπιστο».

Η Αγγλίδα περιηγήτρια Julia Pardoe μας πληροφορεί ότι είδε μία έγκλειστη Ελληνίδα στο χαρέμι που επισκέφθηκε στην Κωνσταντινούπολη, το 1836, η οποία είχε πιεσθεί, όπως γράφει, «να γίνει Τουρκάλα» και η οποία δεν θα το έκανε ποτέ «με την ελεύθερη της βούληση». Δεν μπορούσε, όμως, να αποστατήσει, όπως επισημαίνει η Pardoe, γιατί η τιμωρία της θα ήταν να την πετάξουν στο Βόσπορο.[62] Οι Μωαμεθανοί, όπως επισημαίνει η περιηγήτρια, δεν ανέχονταν την αποστασία από το Ισλάμ και την τιμωρούσαν με θάνατο. Ενδιαφέρον παρουσιάζει, επίσης, η παρατήρηση της, σύμφωνα με την οποία, οι δυτικές ιεραπόστολοι δεν κατάφεραν να κάνουν

---

[57] THE KORAN, Penguin Classics, 1997, σελ. 32.
"You shall not wed pagan women, unless they embrace the Faith. A believing slave-girl is better than an idolatress, although she may please you. Nor shall you wed idolaters, unless they embrace the Faith. A believing slave is better than an idolater, although he may please you. These call you to the Fire; but God calls you, by His will, to Paradise,..."

[58] Αφορά αυτό που αποκαλούν περιηγήτριες και Μουσουλμάνες η χρηματική τιμή αγοράς της νύφης, 'το νέκγια', που θα εξετάσουμε στο υποκεφάλαιο που θα ακολουθήσει, σχετικά με τον γάμο και το διαζύγιο στο Ισλάμ.

[59] THE KORAN, Penguin Classics, 1997, σελ. 63
"I any one of you cannot afford to marry a free believing woman, let him marry a slave-girl who is a believer. Marry them with the permission of their masters and give them their dowry in all justice, provided they are honourable and chaste and have not entertained other men. If after marriage they commit adultery they shall suffer half the penalty inflicted upon free adulteresses."

[60] THE KORAN, Penguin Classics, 1997, σελ. 248-249.
"Take in marriage those among you who are single and those of your male and female slaves who are honest. If they are poor, God will enrich them from His own bounty...."

[61] [45b] Melek Hanum (Marie Dejean)
SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b], σελ. 26.

[62] [40b] Miss Julia Pardoe, 1835-1836.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. Vol. II., [40b] σελ. 221-7

ούτε μία Τουρκάλα να αποστατήσει από το Ισλάμ, διότι δεν θα επιζούσε μετά από αυτό.[63]

Η αποστασία από το Ισλάμ, κατά τις μαρτυρίες, επιμωρείτο με θάνατο, και συνεπώς δεν μπορούμε να γνωρίζουμε τον αριθμό των εξισλαμισμένων σκλάβων που αποστάτησαν, όπως δεν μπορούμε να γνωρίζουμε την καταγωγή των έγκλειστων εξισλαμισμένων γυναικών, των βρεφών και των μικρών δούλων, που είχαν εισαχθεί στο χαρέμι. Δεν υπήρχε τέτοια γραφειοκρατική οργάνωση και δεν κρατούνταν στοιχεία για την πληθυσμιακή σύνθεση των χαρεμιών, ούτε και στις περιπτώσεις των παιδιών, που είχαν γεννηθεί στα χαρέμια ως ελεύθεροι Μουσουλμάνοι.

Ελάχιστες περιηγήτριες του 19ου αιώνα, σημείωσαν ότι είδαν Ελληνίδες ως έγκλειστες εξισλαμισμένες σκλάβες των χαρεμιών. Κατά τις μαρτυρίες των περιηγητριών, οι Ελληνίδες επισκέπτονταν τα χαρέμια, αλλά σπάνια ως φιλοξενούμενες, ή ως φίλες των έγκλειστων γυναικών, όπως στην περίπτωση των δυτικών περιηγητριών.[64] Οι Ελληνίδες έμπαιναν στα χαρέμια για να πουλήσουν τα εμπορεύματά τους, ως διερμηνείς των περιηγητριών ή «για να βοηθήσουν» σε κάποια φιλοξενία ή γεύμα, προσλαμβάνονταν για την ήμερα, αλλά δεν κατοικούσαν μέσα στο χαρέμι, δηλαδή δεν αποτελούσαν μόνιμα μέλη του χαρεμιού τον 19ο αιώνα.[65] Μόνο μία περιηγήτρια, από τις 110 της βασικής βιβλιογραφίας, σημείωσε ότι Ελληνίδες παρευρίσκονταν στα χαρέμια και σε οικογενειακές περιστάσεις των Οθωμανών. Για παράδειγμα, η Lady Alicia Blackwood, κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου, στο Ελληνικό χωριό του Κουλαλί, διέκρινε ότι στα χαρέμια των Τουρκάλων, Ελληνίδες, Τουρκάλες και οι σκλάβες τους συμποσιάζονταν, γελούσαν και συζητούσαν μαζί. Γιόρταζαν μαζί το γεγονός, ότι ο πρωτότοκος γιος της οικογένειας θα πήγαινε για πρώτη φορά στο σχολείο.[66] Οι μαρτυρίες των περιηγητριών δεν αναφέρουν των εγκλεισμό σημαντικού αριθμού υποδουλωμένων Ελληνίδων στα Οθωμανικά χαρέμια, ιδιαίτερα το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα.

Όσον αφορά την αποστασία από τον Ισλάμ, γνωρίζουμε ότι στην Σμύρνη, το 1819, αποκεφαλίσθηκαν μπροστά στους συμπατριώτες τους, δύο Έλληνες που αποστάτησαν. Τα πτώματά τους, για τρεις ημέρες, εκτέθηκαν στο κοινό με το στήθος και το στομάχι τους στο έδαφος και τα κεφάλια τους τοποθετημένα ανάμεσα στα πόδια τους.[67]

Επίσης, στην Σμύρνη, το 1819, ένας άλλος Έλληνας, ο Αθανάσιος, 24 ετών, μετάνιωσε και εκείνος που εξισλαμίσθηκε και πήγε στο Άγιο Όρος, όπου παρέμεινε για μερικούς μήνες για να προετοιμασθεί να επιστρέψει στην Σμύρνη και να αντιμετωπίσει τον θάνατο. Όταν επέστρεψε αποστάτησε δημόσια από το Ισλάμ, φυλακίσθηκε και βασανίσθηκε για να αλλάξει την απόφασή του. Οι Τούρκοι προσπαθούσαν να τον μεταπείσουν «να παραμείνει Τούρκος», πράγμα που δεν το κατάφεραν και ο Αθανάσιος οδηγήθηκε

---

[63] Ibid., σελ. 222-223. [40b]

[64] [40a] Miss Julia Pardoe, 1835-1836.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., [40α], σελ. 311.

[65] [57 b] 1857 – 1897 Mary Adelaide Walker [Σαράντα χρόνια περιηγήσεων]
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57b], σελ. 67.

[66] [22] Dec. 1854- 1856 Lady Alicia Blackwood
A narrative of personal experiences & impressions during a residence on the Bosphorus throughout the Crimean War. London: Hatchard. Piccadilly, 1881. [22], σελ. 84-87

[67] RELIGIOUS INTELLIGENCE, FOREIGN, May 1, 1819, σελ. 373. (GL- GT 1772.3), [microfilm # 6.]

μπροστά σε ένα μεγάλο τζαμί, όπου του πρότειναν ξανά να του χαρίσουν την ζωή του, πολλά πλούτοι, σπίτια και γη, εάν άλλαζε την απόφασή του και παρέμενε Τούρκος.[68] Εκείνος, πάλι, αρνήθηκε και τον αποκεφάλισαν εκείνη την στιγμή μπροστά στα μάτια των υπόδουλων Ελλήνων. Οι Τούρκοι στρατιώτες έριξαν αμέσως νερό στο λαιμό του πτώματος για να μην μπορέσουν οι παρευρισκόμενοι Έλληνες που παρακολούθησαν την εκτέλεση να βουτήξουν τα μαντήλια τους στο αίμα του νεκρού Αθανάσιου και να τον αποκηρύξουν Άγιο. Το πτώμα του Αθανάσιου εκτέθηκε για τρεις ημέρες στο κοινό, το στήθος και το στομάχι του προς το έδαφος και το κεφάλι τοποθετημένο ανάμεσα τα πόδια του.[69]

Συνεπώς δεν μας εκπλήσσει που «ένα μεγάλο εθνικό σκάνδαλο» θεωρήθηκε από τον Μουσουλμανικό κόσμο η αποστασία από το Ισλάμ και ο προσηλυτισμός στον Καθολικισμό της Αϊσια (Ayesha) Χανούμ, της κόρης του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, η οποία απέδρασε από το χαρέμι της και από την Τουρκία, τον Δεκέμβριο του 1865,[70] έφθασε στην Ελλάδα, το 1866, αποστάτησε από το Ισλάμ στην Γαλλία, το 1867, και σε ηλικία εικοσι-ενός ετών,[71] το 1868, παντρεύθηκε έναν 'άπιστο'.[72]

Η Τούρκικη διπλωματία την παρακολουθούσε και την καταδίωκε στην Ελλάδα, στην Γαλλία και στην Αγγλία. Για παράδειγμα, στο Παρίσι η Τουρκική πρεσβεία με την βοήθεια της Γαλλικής διπλωματίας, καταδίωκε την Αϊσια (Ayesha) Χανούμ, η οποία υπέστη διωγμούς που την οδήγησαν μέχρι την ανέχεια με σκοπό να την αναγκάσουν να επιστρέψει στην Τουρκία.[73] Παρόλο που ήταν η κόρη του Μεγάλου Βεζίρη, σύμφωνα με τις αντιλήψεις των Μουσουλμάνων, όπως μας πληροφορεί η μητέρα της η Μελέκ Χανούμ, εθεωρείτο τώρα μία **«γκιαούρησσα, μία αποστάτης που αξίζει να θανατωθεί από τα χέρια ενός αληθινού Πιστού του Μωάμεθ, που θα επιλέξει να πάρει την ζωή της και με αυτόν τον τρόπο θα κερδίσει την είσοδό του σε ένα διαμαντένιο Παλάτι στον Παράδεισο.»**[74]

Σύμφωνα με την μητέρα αυτής της «αποστάτισσας», η αποκήρυξη της, το 1867, από την πίστη των προγόνων της ήταν βέβαιο να δημιουργήσει μία **«πρωτοφανή αναστάτωση στην Κωνσταντινούπολη και να οδηγήσει τον πατέρα της και τις φανατικές διασυνδέσεις του στον τελευταίο βαθμό της οργής.** Είναι απαραίτητο να σας εξηγήσω τον λόγο,»[75] γράφει η μητέρα της Αϊσια Χανούμ, η Μελέκ Χανούμ (Marie Dejean Millingen).

«Ο σύζυγός μου ο Κιμπριζλί», γράφει η Μελέκ Χανούμ, «ήταν απόγονος του Προφήτη και ανάμεσα στους πιο αυστηρούς ακόλουθους του νόμου του Μωάμεθ. Εδικαιούτο, χάρη στην καταγωγή του, να φοράει το χρώμα του Προφήτη, το **πράσινο**, και για τον ίδιο λόγο, επίσης, και η κόρη μας, η Αϊσια, που είχε πάρει και το όνομα την ευνοούμενης συζύγου του Προφήτη, (της 'Ayesha'). Το γεγονός ότι οποιοσδήποτε Τούρκος αποκηρύσσει τον Μωαμεθανισμό αποτελεί, κάτω από οποιαδήποτε περίπτωση, **έγκλημα**, αλλά, εάν ένας της ιερής φυλής του Προφήτη γυρίσει και γίνει άπιστος και

---

[68] Ibid., , σελ. 373.
[69] Ibid., σελ. 374.
[70] [45b] Melek Hanum (Marie Dejean)
SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b] σελ. 25. [45b]
[71] Ibid., σελ. 26. [45b]
[72] Βλέπε Κεφάλαιο II, υποκεφάλαιο 'Τα Παρασκήνια των Αποδράσεων από τα Χαρέμια.
[73] Ibid., σελ. 48, 67. [45b]
[74] Ibid., σελ. 67. [45b]
[75] Ibid., σελ. 67. [45b]

αγκαλιάσει τον Χριστιανισμό, αυτό θεωρείται **διπλό-έγκλημα** και ασυγχώρητο, που αξίζει **ατίμωση** και **θάνατο** σε αυτόν τον κόσμο, και σίγουρο ότι θα ακολουθήσει η αποκήρυξή της από τον Παράδεισο. Η βάπτιση της Αϊσια (**στον Καθολικισμό**) εθεωρείτο, ως ατίμωση, καθώς και **ντροπή** για τον πατέρα της, και οι σχέσεις της με Ευρωπαίους φανατικούς μόνο όξυνε την προσβολή και αποκορύφωνε την ατίμωση. Εάν ο σύζυγός μου ήθελε εκδίκηση μόνο εξαιτίας της δικής μου απόδρασης με την κόρη μας (από την Τουρκία), **ο θρησκευτικός φανατισμός τώρα θα όξυνε το μίσος του**, και μπορούσαμε να περιμένουμε διωγμούς και ακόμα και **θάνατο**...»[76] Η Μελέκ Χανούμ μας πληροφορεί, επίσης, ότι στο Παρίσι, τους παρακολουθούσαν «κατάσκοποι» και ότι αποτελούσε θαύμα που είχαν γλιτώσει «μέχρι στιγμής από τον θάνατο».

Στο Παρίσι, το 1867, η Μελέκ Χανούμ μαθαίνει, ότι ο Οθωμανός Πρέσβης είχε εντολές από την Κωνσταντινούπολη να τις αφήσει να λιμοκτονούν, για να τις αναγκάσει να επιστρέψουν στην Κωνσταντινούπολη. Η Αϊσια, όμως, προτιμούσε, όπως δήλωσε η ίδια στην μητέρα της, **να πεθάνει από την πείνα παρά να επιστρέψει στο χαρέμι και στην πολυτελή ζωή της στην Κωνσταντινούπολη**.[77]

Η Μελέκ Χανούμ αναγκάσθηκε, όπως δηλώνει η ίδια, να πάει στην Ρώμη για να ζητήσει οικονομική βοήθεια από ένα παλιό της φίλο, τον Fuad Pasha[78], ο οποίος της επεσήμανε ότι η απόδρασή της στην Ευρώπη ήταν ένα μεγάλο **σκάνδαλο**, και ότι η βάπτιση της Αϊσια στην Καθολική Εκκλησία, και μετά **ο γάμος**[79] **της με έναν που ανήκε στην φυλή των απίστων** είχε εξοργίσει τον πατέρα της, τον Κιμπριζλί, στο τελευταίο βαθμό, και είχε εξαγριώσει πολύ τους Τούρκους, που εθεωρούσαν ότι τους είχαν **ατιμάσει και ντροπιάσει** και ότι όσο παρέμεναν οι δύο γυναίκες στην Ευρώπη τίποτα δεν θα γινόταν για να τις βοηθήσουν.[80]

Σε αυτό το σημείο πρέπει να σημειώσουμε, ότι η Αϊσια Χανούμ είχε παντρευθεί τον Monsieur Jean-Marie Questel, τον Ιανουάριο του 1868, ο οποίος την εξαπάτησε με σκοπό να την επιστρέψει ο ίδιος στην Κωνσταντινούπολη για να πάρει 200,000 φράγκα, την ανταμοιβή που θα δινόταν σε όποιον επέστρεφε την κόρη του Μεγάλου Βεζίρη στην Πόλη.[81]

Εφόσον δεν την βοήθησε ο Fuad Πασάς, η Μελέκ Χανούμ πήγε στην Βιέννη, όπως μας πληροφορεί η ίδια, για να ζητήσει την βοήθεια του παλιού της φίλου, Haida Effendi, ο οποίος, το 1868, ήταν Πρέσβης στην Βιέννη χάρη στην αφοσίωσή του στον Αλί Πασά. Μας πληροφορεί, επίσης, ότι γνώριζε τον Haida Εφέντη από την εποχή της ευημερίας της όταν εκείνος ήταν ακόμα μικρό παιδί στην υπηρεσία της και ότι του ανέθετε μικρές δουλείες και την

---

[76] Ibid., σελ. 67-68. [45b]:
-« Kibrizli, my husband, was a descendant of the Prophet's, and amongst the strictest observers of Mahomet's law. He was entitled—in virtue of his descent—to wear the green, the Prophet's colour, and for the same reason, so too was our [45b, 67] daughter Ayesha, who had even received the name of the Prophet's favourite wife. That any Turk should abjure Mahometanism is, under any circumstances, a crime; but that one of the sacred race of the Prophet should turn infidel and embrace Christianity, was a rime double-dyed and unpardonable, deserving ignominy and death in this world, and certain to be visited with exclusion from Paradise in the other. The baptism of Ayesha would be regarded as a dishonour to her, as well as a disgrace to her father, and her association with European fanatics only aggravated the insult, and crowned the dishonour. If my husband sought revenge only in consequence of my escape with our daughter, religious fanaticism would now intensify his hatred, and we might expect persecution even unto death... I entertained no doubt whatever that at this very moment we were closely watched by spies, and the course of this narrative will prove that our escape with life form their toils, up to this time, was nothing short of miraculous."
[77] Ibid., σελ. 89. [45b]
[78] Ibid., σελ. 199. [45b]
[79] Παντρεύθηκε στις 22 Ιανουαρίου του 1868.
[80] Ibid., σελ. 202. [45b]
[81] Ibid., σελ. 133. [45b]

εκτελέση διαφόρων θελημάτων. Ο πατέρας του Haida Εφέντη ήταν ένας από τους Γενίτσαρους και ο αρχή-ράφτης του χαρεμιού του Σουλτάνου.[82] Για να την βοηθήσει, όπως επισημαίνει η Ίδια, χάρη στην παλιά τους σχέση, ο Haida Εφέντης της πρότεινε να παντρευθεί ο ίδιος την κόρη της, την Αϊσια, για να **ξαναγίνει Μουσουλμάνα**, και θα την επέστρεφε στην Κωνσταντινούπολη με την αιτιολογία ότι, όταν την έβλεπε ο πατέρας της, ο Κιμπριζλί, παντρεμένη ξανά με κάποιον της φυλής της και της θρησκείας της, θα ηρεμούσε.[83] Η Μελέκ Χανούμ δεν δέχθηκε, και παρόλο που γνώριζε προσωπικά την σύζυγό του Haida Εφέντη με την οποία ήταν παντρεμένος 20 χρόνια, δεν είχε προσβληθεί από την πρότασή του, όπως επισημαίνει η Ίδια, επειδή γνώριζε τις ανατολίτικες αντιλήψεις, σχετικά με τις σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων. Οι γυναίκες δεν δέχθηκαν την πρότασή του και η κόρη της, η Αϊσια, όπως επισημαίνει η Μελέκ Χανούμ, είχε δηλώσει ότι **προτιμούσε να γίνει ερωμένη κάποιου Ευρωπαίου, παρά να επιστρέψει στο χαρέμι της Κωνσταντινούπολης!**

2. «Η Γυναίκα κάτω από το Ισλάμ»,[84] η θέση της ελεύθερης Μουσουλμάνας.

Περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα υποστήριζαν, ότι οι ελεύθερες Μουσουλμάνες απελάμβαναν περισσότερα νομικά δικαιώματα από τις Ευρωπαίες της εποχής τους, αν βέβαια εξαιρέσουμε τον νόμο του διαζυγίου.[85]

Σε επιστολή της το 1717 η Lady Montagu, όσον αφορά τα δικαιώματα της Μουσουλμάνας συζύγου, σημειώνει ότι οι πλούσιες κυρίες δεν ανησυχούσαν για τους συζύγους τους, μια και είχαν όλα τα χρήματα στα χέρια τους.[86] **«Γενικά θεωρώ τις Τουρκάλες ως τον μόνο ελεύθερο λαό της αυτοκρατορίας,»**[87] υπογραμμίζοντας ότι ήταν «βασίλισσες των σκλάβων τους τις οποίες οι σύζυγοί τους δεν έχουν δικαίωμα ούτε να κοιτάξουν...» Προσθέτει, επίσης, ότι αν και ο νόμος τους, δηλαδή το Κοράνι, επέτρεπε στους άνδρες να έχουν τέσσερις συζύγους, καμμία Μουσουλμάνα σύζυγος κάποιας κοινωνικής τάξης δεν του το επέτρεπε.[88] Επισημαίνει, ιδιαίτερα, ότι όταν ένας σύζυγος μιας τέτοιας κυρίας είχε ερωμένη την κρατούσε μακριά από την σύζυγό του σε ξεχωριστή οικία, **«όπως κάνετε και εσείς».**[89] **Μία προκλητική δήλωση για τον Ευρωπαίο αναγνώστη της εποχής εκείνης.** Στην επιστολή της καταλήγει, λέγοντας στην αδελφή της, ότι «οι τρόποι

---

[82] Ibid., σελ. 266-7. [45b]
[83] Ibid., σελ. 268-268. [45b]
[84] [86b] Lucy M.J. Garnett, 1895.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b]
[85] [81b] Adalet. 1892.
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 130-140, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 140.
Το θέμα του διαζυγίου στο Ισλάμ θα εξετασθεί στην συνέχεια.
[86] [3] Lady Montagu, 1716-1718.
[3c] THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c] σελ. 123-124 :
"The great ladies seldom let their gallants know who they are; and it is so difficult to find out, that they can very seldom guess at her name, whom they have corresponded with for above half a year together. *You may easily imagine the number of faithful wives very small in a country where they have [nothing to fear from a lover's indiscretion*, since we see so many have the courage to expose themselves to that in this world, and all the threatened punishment of the next, which is never preached to the Turkish damsels. Neither have they much to apprehend from the resentment of their husbands; those ladies that are rich having all their money in their own hands."
[87] Ibid., σελ. 124. [3c]
[88] Ibid., σελ. 124. [3c]
[89] Ibid., σελ. 125. [3c]

τις ανθρωπότητας δεν διαφέρουν τόσο ευρύτερα όπως οι ταξιδιωτικοί συγγραφείς μας κάνουν να πιστεύουμε...»[90]

Μόνο μία περιηγήτρια αναφέρει, ότι επιτρεπόταν η **συζυγοκτονία**. **«Αν και οι νόμοι των Οθωμανών επιτρέπουν στους άνδρες να σκοτώνουν τις γυναίκες τους**, τα κοινωνικά τους ήθη και έθιμά το απαγορεύουν»,[91] γράφει η Dora d'Istria το 1859, η οποία είναι και η **μόνη** περιηγήτρια που υποστηρίζει ότι ακόμα και οι οδαλίσκες, δηλαδή οι παλλακίδες-σκλάβες, προστατεύονταν από τους νόμους.[92]

Σε αντίθεση με την εμπειρία και τις μαρτυρίες της διαζευγμένης Μελέκ Χανούμ, η οποία υποστήριζε ότι η καταπάτηση των νομικών δικαιωμάτων της διαζευγμένης Μουσουλμάνας στην Τουρκία ήταν καθημερινό φαινόμενο, δυτικές περιηγήτριες παρατήρησαν ότι οι **νόμοι του Ισλάμ προστάτευαν την γυναίκα**.

Από τον 18° αιώνα, δυτικές περιηγήτριες εξέφραζαν την δική τους δυσαρέσκεια με την νομική προστασία της γυναίκας στην Δύση και σύγκριναν την θέση τους με εκείνη της έγγαμης και της διαζευγμένης Μουσουλμάνας, και κυριολεκτικά **'ζήλευαν'** την θέση της Μουσουλμάνας συζύγου. Αν και ο σκοπός αυτής της έρευνας δεν είναι να εξετάσουμε τα νομικά δικαιώματα των Ευρωπαίων γυναικών, του 18ου ή του 19ου αιώνα, άλλα τις μαρτυρίες τους σχετικά με τον θεσμό του Οθωμανικού χαρεμιού και ως επακόλουθο την θέση της γυναίκας στο Ισλάμ, επιβάλλεται να αναφέρουμε, περιληπτικά, τις μαρτυρίες ορισμένων περιηγητριών, για να κατανοήσουμε καλύτερα τις εκτιμήσεις τους.

Για παράδειγμα, η πρώτη περιηγήτρια, που 'ζήλεψε' την θέση των έγγαμων Μουσουλμάνων γυναικών, ήταν η Lady Montagu. Σε μία επιστολή της στην Countess of Bristol, το 1717, παρατηρεί ότι «Οι Τουρκάλες κυρίες, των οποίων την άθλια απομόνωση έχουν τόσο συχνά θρηνήσει οι περιηγητές-συγγραφείς, στην πραγματικότητα, ίσως, είναι **πιο ελεύθερες από οποιεσδήποτε κυρίες στο σύμπαν**, και είναι οι μόνες γυναίκες στον κόσμο που ζουν μία ζωή αδιάκοπων απολαύσεων (pleasures), απαλλαγμένες από ανησυχίες και φροντίδες, περνώντας όλο τον χρόνο τους σε επισκέψεις, στο λουτρό, ή στην ευχάριστη απόλαυση (pleasure) να ξοδεύουν χρήματα και να εφεύρουν μόδες... Είναι εκείνου (δηλαδή του συζύγου) η υποχρέωση να βγάζει χρήματα, και εκείνης να τα ξοδεύει...»[93] Συμπληρώνει, επιπροσθέτως, ότι οι Τουρκάλες είχαν όσο πνεύμα και ευγένεια, ή μάλλον **ελευθερία**, όσο και οι δυτικές αδελφές τους.[94] Σε αυτό το σημείο επιβάλλεται να παρατηρήσουμε ότι αναφέρεται μόνο στις έγκλειστες γυναίκες της Οθωμανικής ελίτ.

Η Αγγλίδα περιηγήτρια Lady Elizabeth Craven, η οποία ξεκίνησε τις περιηγήσεις της το 1786, μετά το διαζύγιό της, δηλώνει ότι η συμπεριφορά των Τούρκων προς το γυναικείο φύλο αποτελούσε παράδειγμα για όλα τα έθνη. Ισχυρίζεται, ότι, εάν απεκεφάλιζαν έναν Τούρκο και κατέσχαν την περιουσία του, δεν άγγιζαν ποτέ την περιουσία της συζύγου του, διότι το

---

[90] Ibid.,σελ. 125. [3c]
"Thus you see, dear sister, manners of mankind, do not differ so widely as our voyage writers would make us believe."
[91] Ibid., σελ. 56. [3c]
[92] Ibid., σελ. 56. [3c]
[93] Ibid., σελ. 217. [3c]
"The truth is, they are perhaps more free than any ladies in the universe, and are the only women in the world that lead a life of *uninterrupted pleasure* exempt form cares; their whole time being spent in visiting, bathing, or the agreeable amusement of spending money, and inventing fashions.... It is his [the husband's] business to get money, and hers to send it..."
[94] Ibid., σελ. 217. [3c]
"Turkish ladies have at least as much wit and civility, nay liberty, as among us."

χαρέμι εθεωρείτο ιερός χώρος και γενικά τίποτα δεν μπορούσε να ενοχλήσει την άνεση μιας Τουρκάλας συζύγου. **Η Τουρκάλα**, όπως επισημαίνει η Lady Craven, **είχε «τόση ελευθερία και την δυνατότητα να είναι το πιο ευτυχισμένο πλάσμα επάνω στην γη.»**[95]

"Ο Τούρκος, όσον αφορά την συμπεριφορά του προς το φύλο μας αποτελεί υπόδειγμα για όλα τα έθνη. Ένας Τούρκος μπορεί να αποκεφαλισθεί, τα έγγραφά του να υποβληθούν σε εξέταση, όλα τα αντικείμενα στο σπίτι του να κατασχεθούν, αλλά η συντήρηση της συζύγου του και τα κοσμήματά της παραμένουν δικά της. Το Χαρέμι είναι ιερό...αυτό που ονομάζουμε εμείς 'κόσμος' (cosmos) δεν μπορεί ποτέ να ενοχλήσει μία Τουρκάλα σύζυγο...**Νομίζω δεν υπάρχει καμμία γυναίκα, που να απολαμβάνει τόση ελευθερία ('liberty') και τέτοια ασφάλεια (security), όπως η Τουρκάλα σύζυγος...**"[96]

Η γενική εμμονή, που παρατηρείται στις επιστολές της Lady Montagu και της Lady Craven, με το θέμα **της ελευθερίας των έγγγαμων Οθωμανίδων και την συγκριτική 'υποδούλωση' των δυτικών γυναικών, είχε μία προσωπική πλευρά.** Η Lady Montagu και η Lady Craven υπήρξαν, κατά την διάρκεια της ζωής τους, **οικονομικά ενάλωτες.** Η θέση και των δύο Αγγλίδων περιηγητριών ήταν χαρακτηριστική και εκδήλωνε τα μειονεκτήματα των δυτικών έγγαμων γυναικών. Για παράδειγμα, λίγα χρόνια μετά την επιστροφή της Montagu από την Κωνσταντινούπολη, το ζευγάρι χώρισε. Η Montagu έμεινε χωρίς καμμία ιδιοκτησία και εξηρτάτο απόλυτα από την καλή θέληση του πρώην συζύγου της για την συντήρησή της. Η περίπτωση της Lady Craven ήταν ακόμα χειρότερη. Η Craven πήρε διαζύγιο από τον William Craven,[97] ο οποίος, όχι μόνο δεν της παρείχε καμμία διατροφή ή οικονομική συντήρηση, αλλά της στέρησε βιαίως τα επτά παιδιά της. **Η εισαγωγή του ταξιδιωτικού της χρονικού αποτελεί επίθεση κατά του συζύγου της και τους τυραννικούς συζύγους γενικότερα.** Βέβαια, επαναλαμβάνουμε, ότι σκοπός της έρευνας δεν είναι η σύγκριση του νομικού καθεστώτος, μεταξύ της Δύσης και την Ανατολής, όσον αφορά τα δικαιώματα της έγγαμης γυναίκας, αλλά η θέση της γυναίκας στο Οθωμανικό χαρέμι και στο Ισλάμ κατά τις επιτόπιες παρατηρήσεις και εκτιμήσεις των περιηγητριών.

Τις εκτιμήσεις των δύο περιηγητριών του 18ου αιώνα επιβεβαιώνει, πολύ αργότερα, και η Αγγλίδα περιηγήτρια Lucy Garnett, στο άρθρο της, με ημερομηνία Ιανουάριος του 1895, και με θέμα «Η Γυναίκα κάτω από το Ισλάμ, το κοινωνικό της καθεστώς (social status) και τα νομικά της δικαιώματα», στο οποίο, επίσης, επιτίθεται στους περιηγητές ή στους άνδρες, που έγραφαν για το χαρέμι και για τις έγκλειστες γυναίκες χωρίς

---

[95] [4] The Right Honourable Elizabeth Craven, 1785–1788.
"A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London, G.G. J. and J. Robinson, 1789. [4] σελ. 234.

[96] Ibid., σελ. 234-235. [4]
"The Turk in their conduct towards our sex are an example to all other nations—A Turk has his head cut off—his papers are examined—every thing in his house seized—but the wife is provided for; her jewels are left her. The Harem is sacred even to that rapacious power which has seized the master's life, only because he was rich—It may be said, that in Turkey likewise, women are perfectly safe from an idle, curious, impertinent public and what is called the world, can never disturb the ease and quiet of a Turkish wife—Her talents, her beauty, her happiness, or misery, are equally concealed from malicious observers. Of misery, unless a Turkish woman is beyond conception unreasonable, I cannot imagine that her portion can be great; for the wife whose wretched husband earns subsistence by carrying water, or burdens, sits at home bedecked with jewels, or goes out as her fancy directs, and the fruits of his labour are appropriated to her use. In great houses, the wives of the Turks, who compose the train of a Turkish husband, are destined to be subservient to the state of the first wife, and she treats them as she pleases in her Harem. According to what I hear, a Turkish husband does not care for his wife, as the object of his passion, except for a very short space of time—but as his wife she enjoys all the luxury of his fortune, and I repeat it, Sir, I think no women [4, p. 234] have so much liberty, safe from apprehension, as the Turkish—and I think them, in their manner of living, capable of being the happiest creatures breathing."

[97] Ο Craven, αργότερα, έγινε ο έκτος (6ος) Earl Craven.

να έχουν ποτέ μπει σε χαρέμι ή εισχωρήσει στην οικογενειακή ζωή των Οθωμανών.[98]

Η Garnett, στο άρθρο της, έρχεται σε αντιπαράθεση με τους ισχυρισμούς ότι πρώτον, η θρησκευτική θέση της Μουσουλμάνας ήταν κατώτερη από εκείνη των Μουσουλμάνων ανδρών. **Δεύτερον, τονίζει, ότι όχι μόνο τα νομικά δικαιώματα των γυναικών στο Ισλάμ ήταν συγκριτικά ευνοϊκότερα από εκείνα των γυναικών στις Χριστιανικές χώρες, αλλά, επίσης, πριν «τις πρόσφατες θεσπίσεις/νόμους σε αυτήν την χώρα,[99] σχετικά με τα δικαιώματα ιδιοκτησίας των παντρεμένων Μουσουλμάνων γυναικών, η νομική θέση της Μουσουλμάνας ήταν ακόμα ανώτερη από αυτήν των Χριστιανών γυναικών της Δύσης.»**[100]

Τρίτον, η κατοχή τέτοιων νομικών δικαιωμάτων ήταν τελείως ασυμβίβαστο με την θέση της «εξευτελιστικής δουλείας» στην οποία ισχυρίζονται πολλοί, ότι κάθε Μουσουλμάνα έχει καταδικασθεί, και ως φυσικό αποτέλεσμα της κατοχής αυτών των δικαιωμάτων, **«οι γυναίκες κάτω από το Ισλάμ απολαμβάνουν, από πολλές πλευρές, ένα εξαιρετικό βαθμό προσωπικής ανεξαρτησίας»,**[101] υπογραμμίζει η Garnett το 1895.

Σε αντίθεση με την Montague, η οποία είχε παρατηρήσει ότι οι γυναίκες εθεωρούντο «ψυχές κατώτερης κατηγορίας», η Garnett, όσον αφορά την θρησκευτική θέση της Μουσουλμάνας, υποστηρίζει, ότι το Κοράνι παρείχε στην Μουσουλμάνα ισότιμη θέση στον Παράδεισο με τους άνδρες,[102] **βέβαια, όμως, ξεχωριστά και εδώ από τους άνδρες, επειδή η διχοτόμηση των δύο φύλων συνεχιζόταν και στον Παράδεισο.**

Το 1816, η Γαλλίδα περιηγήτρια Mme. de la Ferte Meun[103] σημειώνει, ότι η Μουσουλμάνα είχε το δικαίωμα να συμμετέχει στο θρησκευτικό προσκύνημα. Μαθαίνουμε, από την Γαλλίδα περιηγήτρια, ότι στην Κωνσταντινούπολη

---

[98] [86b] Lucy M.J. Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b], σελ. 57.

[99] Ibid., σελ. 69. [86b]

[100] Ibid., σελ. 70. [86b]

[101] Ibid., σελ. 70. [86b]
Ομολογεί, όμως, ότι δεν μπορεί να αρνηθεί ότι οι Μουσουλμάνες κατά κανόνα (γενικά), βρίσκονται πολύ πιο πίσω από τις γυναίκες του Χριστιανισμού. «Αυτό, όμως δεν μας εκπλήσσει αν λάβουμε υπ' όψιν ότι οι Μουσουλμάνοι άνδρες, επίσης, είναι πολύ πιο πίσω από την πρωτοπορία της προόδου. Αυτό το γεγονός δεν οφείλεται μοναδικά στις μη-προοδευτικές τάσεις της θρησκείας του Ισλάμ, αλλά οφείλεται, επίσης, σε μεγάλο βαθμό, σε οικονομικές και πολιτικές αιτίες. Η Τουρκική Αυτοκρατορία, για παράδειγμα, έχει μόνο τα τελευταία χρόνια, συγκριτικά, βγει από το φεουδαρχικό στάδιο της οικονομικής ανάπτυξης μέσα σε αυτό που η Δυτική Ευρώπη εισήλθε πριν αιώνες. Συνεπώς, είναι ακόμα *στη μεταβατική κατάσταση του χάος* που αναγκαίος ήρθε από μία αλλαγή στις οικονομικές συγκυρίες. Και μία τέτοια Αυτοκρατορία που διοικείτε από τους Οθωμανούς, που η *πληθυσμιακή σύνθεσή τους δεν είναι μία ομοιογενείς φυλή, αλλά από πολλές διαφορετικές εθνικότητες, η κάθε μία με τις δικές της παραδόσεις και φιλοδοξίες*, τότε πρέπει να παραδεχτούμε ότι οι δυσκολίες στο δρόμο της κοινωνικής προόδου είναι, στην Τουρκία, μεγαλύτερες, από ότι υπήρξαν σε οποιαδήποτε Ευρωπαική χώρα που αναδύθηκε (βγήκε) από τον φεουδαρχισμό. Οι επαφές με Ευρωπαίους έχουν, όμως, αρχίσει να ασκούν μεγάλη επιρροή στην Ανατολίτικη σκέψη και στα ήθη και έθιμα. Έχουν ήδη στερήσει την Οθωμανική κουλτούρα από το προηγούμενό της διακριτικό χαρακτήρα, έχουν αλλάξει τις παλιές μεθόδους της παιδείας, και έχουν εισάγει ιδέες που δεν θα αποτύχουν, να επηρεάσουν, σε σημαντικό βαθμό, την κοινωνική ζωή του Οσμανικού 'Osmanli' έθνους.»

[102] Ibid., σελ. 58. [86b]

[103] [10] Mme de LA FERTE – MEUN, 1816 – 1819.
Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. [10]

εκείνη την εποχή, οι Μουσουλμάνες εγκατέλειπαν τα χαρέμια τους και έφευγαν για προσκύνημα στη Μέκκα: «Η αναχώρηση για προσκύνημα στην Μέκκα έχει ενδιαφέρον όπως και η επιστροφή. Γυναίκες, γέροι, παιδιά, όλοι ξεκινούν για αυτό το άγιο προσκύνημα, που οι Τούρκοι θεωρούν ως την πιο όμορφη στιγμή της ζωής τους, διότι γνωρίζουν ότι στην επιστροφή τους θα απολαύσουν την μεγαλύτερη εκτίμηση... Οι φτωχές γυναίκες στερούνται τα πάντα, οι ευνοούμενες του Σουλτάνου τα εγκαταλείπουν όλα, για να εκπληρώσουν αυτό το θρησκευτικό έθιμο του Μωάμεθ... Αυτό το προσκύνημα διαρκεί συνήθως δύο χρόνια. Κάθε χρόνο φεύγει ένα καραβάνι και επιστρέφει ένα άλλο. Μην νομίζετε, ότι οι γονείς ρίχνουν δάκρυα για τον αποχωρισμό.... αντιθέτως, τους ζηλεύουν. Εδώ δεν βλέπουμε τον πατέρα να αγκαλιάζει το παιδί του, η γυναίκα να εκφράζει περισσότερη ευαισθησία προς τον σύζυγό της. Τα αισθήματα ποτέ δεν φαίνονται, όπως στην Ευρώπη...»[104] καταλήγει η Mme de la Ferte Meun.

Το 1895 η Lucy Garnett σημειώνει, ότι οι Μουσουλμάνες παρακολουθούσαν, τακτικά, τις λειτουργίες στα τζαμιά, και ότι ο Χότζας έκανε καθημερινά ειδικές λειτουργίες **αποκλειστικά για τις γυναίκες**, και έτσι δεν ήταν υποχρεωμένες να κάθονται στους ειδικούς, ξεχωριστούς καφασωτούς χώρους μέσα στα τζαμιά, δηλαδή στα 'χαρέμια' των τζαμιών.[105]

Παρατηρεί, ότι οι γυναίκες, όπως και οι άνδρες, ήταν υποχρεωμένες να ακολουθούν τις διατάξεις του Ισλάμ, δηλαδή να προσεύχονται πέντε φορές την ημέρα (*'namaz'*), να τηρούν τις νηστείες και τις εορτές και να πηγαίνουν για προσκύνημα στις ιερές πόλεις, όπως έκαναν και στις αρχές του 19ου αιώνα, σύμφωνα με την μαρτυρία της Γαλλίδας περιηγήτριας Mme de la Ferte Meun. Αγόρια και κορίτσια διδάσκονταν τις προσευχές τους σε ηλικία επτά ετών, και ο τιμητικός τίτλος του Χαφίζ (*'Hafiz'*) δινόταν στην γυναίκα και στον άνδρα που είχε αποστηθίσει ολόκληρο το Κοράνι.[106]

Στα χαρέμια των Μουσουλμάνων γυναικών, των πιο ευκατάστατων τάξεων, κατά το έθιμο, είχαν στην υπηρεσία τους κάποια 'μορφωμένη' γυναίκα-ιερέα (Lady Chaplain) που διακρινόταν με τον τίτλο της Χότζα-Καντίν (Hodja-Kadin), η οποία είχε την αρμοδιότητα να διαβάζει και να διδάσκει το Κοράνι στα έγκλειστα μέλη του χαρεμιού, καθώς επίσης να διδάσκει στις νεο-αγορασμένες σκλάβες, τις αρχές του Ισλάμ.[107] **Σε αυτό το σημείο, επιβάλλεται να παρατηρήσουμε ότι όλες οι σκλάβες των χαρεμιών είχαν εξισλαμισθεί. Δεν υπάρχει ούτε μία μαρτυρία περιηγήτριας, που να αναφέρει την παρουσία έγκλειστης σκλάβας που είχε διατηρήσει την αρχική της θρησκεία ή το αρχικό της όνομα.** Όπως παρατήρησε και η Fanny Janet Blunt το 1878, όταν μία καινούργια σκλάβα εισαγόταν στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι, «με τις αλυσίδες της δουλείας», το πρώτο πράγμα που έκαναν ήταν να την εξαγνίσουν με ένα λουτρό, να της αλλάξουν το όνομα και να την 'προσηλυτίσουν' στο Ισλάμ.[108]

Κατά την άποψη της ζωγράφου-περιηγήτριας Mary Adelaide Walker, μία χανούμ, δηλαδή μία έγγαμη Μουσουλμάνα, όσον αφορά τις θρησκευτικές της υποχρεώσεις, ήταν γενναιόδωρη στην παροχή ελεημοσύνης στους φτωχούς,

---

[104] Ibid., σελ. 304-305. [10]
[105] [86b] Lucy M.J. Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b], σελ. 59.
[106] Ibid., σελ. 59. [86b]
[107] Ibid., σελ. 60. [86b]
[108] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

και εκπλήρωνε τις αρχές της θρησκείας της, σύμφωνα με τις οποίες ένας καλός Μουσουλμάνος έπρεπε να εκτελεί καθημερινά κάποια πράξη ελεημοσύνης. Μας πληροφορεί, επίσης, ότι μία φτωχιά γυναίκα πάντα ήταν ευπρόσδεκτη σε όλα τα χαρέμια. Έμπαινε χωρίς ανάκριση, έστρωναν το τραπέζι της και δειπνούσε μαζί με την οικογένεια ή τις δούλες, ανάλογα με την κοινωνική της θέση.[109] Εφιλοξενείτο στο χαρέμι, για όσες ημέρες επιθυμούσε, και όταν έφευγε, έπαιρνε μαζί της, εκτός από μία καινούργια ενδυμασία, και μία **συστατική επιστολή** για να φιλοξενηθεί σε άλλο χαρέμι. **«Υπάρχουν πολλές γυναίκες, οι περισσότερες άποροι χήρες, σε πολύ άσχημες συνθήκες, που περνούν την ζωή τους περιπλανώμενες από χαρέμι σε χαρέμι.»**[110]

Με αυτόν τον τρόπο, τουλάχιστον, έλυναν το πρόβλημα των άστεγων και άπορων γυναικών, καθώς και εκείνο της γυναικείας ανεργίας!

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτίμησή της περιηγήτριας, σύμφωνα με την οποία αυτές οι άποροι γυναίκες δεν μπορούσαν να εργασθούν, επειδή το σύστημα αυτό της εξάρτησης στερούσε τις γυναίκες από την εκπαίδευση και την παιδεία. Ένα μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού αναγκαζόταν να εξαρτάτε, για την επιβίωσή του, από την καλοσύνη και την καλή θέληση των πιο ευκατάστατων Οθωμανών. Επίσης, οι Μουσουλμανικές οικογένειες στέγαζαν μόνιμα, ως μέλη της οικογένειας πολλά άτομα, ιδιαίτερα γυναίκες και παιδιά που είχαν χάσει τους φυσικούς προστάτες τους. «Ακόμα και τώρα, μετά τον πόλεμο,[111] που προκάλεσε την καταστροφή πολλών οικιών της Κωνσταντινούπολης, βρίσκουν τον τρόπο να παρέχουν στέγη και τροφή και ρουχισμό σε χιλιάδες πεινασμένους πρόσφυγες από την Ρώσικη εισβολή.»[112]

Η Dora D'Istria,[113] σε αντίθεση με την Walker, υποστηρίζει ότι οι γυναίκες των Τούρκων, όπως και οι αφέντες τους, ήταν δειλές, μοιρολάτρες (ή φαταλιστές), ανέμελες, δειλές και ειδεχθείς. Σημειώνει, ακόμα, ότι η εξευτελιστική ζωή του χαρεμιού τους στερούσε από κάθε αξιοπρέπεια και δεν ενέπνεαν κανένα σεβασμό. Προσθέτει, ότι ήταν αναλφάβητες, αγράμματες, αμόρφωτες, προληπτικές, διασκέδαζαν με το κουτσομπολιό, και ακόμα και οι ίδιοι οι γιοι τους, τους συμπεριφέρονταν σαν σκλάβες.

Όσον αφορά τα **κληρονομικά δικαιώματα**[114] των χανούμ, δηλαδή των ελεύθερων Μουσουλμάνων γυναικών, η Αγγλίδα περιηγήτρια Lucy Garnett[115] επισημαίνει,

---

[109] [57b] Mary Adelaide Walker.
– "Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 47.

[110] Ibid., σελ. 48. [57b]

[111] Ibid. [57b]
Αναφέρεται στον Κριμαϊκό Πόλεμο (1853-1856).

[112] Ibid., σελ. 48. [57b]

[113] [33c] Dora d'Istria.
PROFILS CONTEMPORAINES. MME LA COMTESSE DORA D'ISTRIA PAR ARMAND POMMIER AVEC UN MAGNIFIQUE PORTRAIT, Gravure Anglaise d'apres F. Schiavoni, de Venise. Paris. Lecrivain et Toubon, editeurs.1863. [33c], σελ. 55-56

"Elle se compose de: *La Suisse allemand* et *l'Ascension du Moench (*1856), 4 vol. traduits en allemand et en anglais. —*La Vie monastique dans l'Eglise orientale* (1858), 1 vol., 2 e edition.—Les *Femmes en Orient (1860)*, 2 vol. traduits en grec.—*Au bord des grands lacs helvetiques* (1861), 1 vol.—Enfin, d'un grand nomre d'articles dans les revues et les journaux les plus repandues en France, en Suisse, en Grece, en Italie et en Belgique." Nous citerons entre autres: La *Nationalite hellenique*,—*les Heros de la Roumanie*.— *les Iles Ioniennes*.— Si les articles ont ete publies dans divers pays, les ouvrages ont tous paru en Suisse, a Geneve (librairie Cherbuliez) ou a Zurich (librairie Meyer et Zeller). [par Armand Pommier, 1863].

[114] THE KORAN, Penguin Classics, 1997, σελ. 61.
Σύμφωνα με το Κοράνι, «οι άνδρες θα έχουν μερίδιο σε ότι τους αφήνουν οι γονείς και οι συγγενείς τους, και οι γυναίκες σε ότι τους αφήσουν οι γονείς και οι συγγενείς τους, είτε είναι λίγα ή πολλά, και θα δικαιούνται σύμφωνα με τον νόμο ένα μερίδιο. Εάν συγγενείς, ορφανοί/ορφανές, ή άποροι άνδρες είναι παρών στην μοιρασιά της κληρονομιάς, να τους

το 1895, ότι ως κόρη, η Μουσουλμάνα εδικαιούτο, μετά τον θάνατο του πατέρα της, να κληρονομήσει την ιδιοκτησία του από κοινού με τους αδελφούς της, σε μία αναλογία που όριζε ο νόμος, ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών του,[116] παρόλο που το Κοράνι ορίζει ότι, «ένα αρσενικό παιδί θα κληρονομήσει από τους γονείς του τα διπλά από ένα θηλυκό.»[117] Σύμφωνα με το Κοράνι, «αν υπάρχουν περισσότερα από δύο κορίτσια, εκείνες θα κληρονομήσουν τα δύο τρίτα της κληρονομιάς. Όμως, αν υπάρχει μόνο ένα κορίτσι, τότε θα κληρονομήσει τα μισά. Οι γονείς θα κληρονομήσουν το ένα έκτο, ο κάθε ένας, εάν ο αποθανών έχει ένα παιδί, αλλά εάν δεν έχει κανένα παιδί τότε οι γονείς του είναι οι κληρονόμοι του και η μητέρα του θα πάρει το ένα τρίτο. Εάν (ο αποθανών γιος τους) έχει αδελφούς, τότε η μητέρα του θα πάρει το ένα έκτο, (αντί για το ένα τρίτο), μετά την πληρωμή οποιουδήποτε κληροδοτήματος ή χρεών του αποθανώντος.»[118]

Ως σύζυγος, η Μουσουλμάνα, όπως επισημαίνει η Garnett, είχε την ανεξέλεγκτη κατοχή και διάθεση της περιουσίας που ήταν δική της πριν τον γάμο της, καθώς και εκείνης που αποκτήθηκε μετά τον γάμο της. Μπορούσε να κληρονομήσει ιδιοκτησία, χωρίς την παρέμβαση υποθυκοφυλάκων (trustees), και να την χειρισθεί και να την διανέμει η ίδια όπως επιθυμούσε κατά την διάρκεια της ζωής της. Σε περίπτωση που θα έπεφτε θύμα κάποιας απάτης, ή θα εκατηγορείτο για κάποια απάτη προς άλλους, ήταν ελεύθερη να υπερασπίσει τον εαυτόν της μπροστά στο δημόσιο δικαστήριο, και όπως υποστηρίζει η Garnett, αυτό το έκανε «με ευγλωττία». Η περιηγήτρια προσθέτει, ότι **ο σύζυγος της ήταν νομικά υποχρεωμένος να συντηρεί εκείνη, καθώς και τις σκλάβες της ή της δούλες της**, ανάλογα με την οικονομικο-κοινωνική της τάξη ή θέση και ήταν, επιπλέον, υποχρεωμένος να της παρέχει την κατάλληλη κατοικία ή εγκαταστάσεις, πάλι ανάλογα με την κοινωνική της τάξη ή θέση. Η Garnett μας πληροφορεί, ότι σύμφωνα με τον νόμο *«Hedaya, or 'Guide', a commentary on the Moslem law"*, ήταν υποχρεωτικό για έναν σύζυγο να παρέχει, σε κάθε νόμιμη σύζυγό του, (από τις οποίες εδικαιούτο τέσσερις), από ένα ξεχωριστό διαμέρισμα ή κατοικία, που θα εδιοικείτο μοναδικά και αποκλειστικά από την κάθε μία σύζυγό του, για τις οποίες ο σύζυγος ήταν υποχρεωμένος να φροντίζει για την συντήρησή τους και εκείνη των σκλάβων τους.

δώσετε, επίσης, ένα μερίδιο, και να πείτε καλές κουβέντες γι αυτούς. Εκείνοι που επιθυμούν την παροχή φροντίδας για τα νέα τους παιδιά, μετά τον θάνατό τους, να φροντίσουν να μην αδικήσουν τα ορφανά. Να φοβούνται τον θεό [Αλλάχ] και να υποστηρίζουν την δικαιοσύνη. Εκείνη που καταβροχθίζουν την ιδιοκτησία των ορφανών αδίκως, καταπίνουν φωτιά μέσα στις κοιλιές τους, και θα καούν μέσα σε μεγάλη πυρκαγιά.» "Men shall have a share in what their parents and kinsmen leave, and women shall have a share in what their parents and kinsmen leave; whether it be little or much, they shall be legally entitled to a share. If relatives, orphans, or needy men are present at the division of an inheritance, give them, too, a share of it, and speak kind words of them. Let those who are solicitous about the welfare of their young children after their own death take care not to wrong orphans. Let them fear God and speak for justice. Those who devour the property of orphans unjustly swallow fire into their bellies; they shall burn in a mighty conflagration.".

[115] [86b] Lucy M.J. Garnett.

WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b], σελ. 61.

[116] Ibid., σελ. 61. [86b]

[117] Ibid., σελ. 61. [86b]

"God has thus enjoined you concerning your children: A male shall inherit twice as much as a female."

[118] Ibid., σελ. 61. [86b]

"If there be more than two girls, they shall have two-thirds of the inheritance; but if there be one only, she shall inherit the half. Parents shall inherit a sixth each, if the deceased have a child; but if he leave no child and his parents be his heirs, his mother shall have a third. If he have brothers, his mother shall have a sixth after payment of any legacy he may have bequeathed or any debt he may have owed."

«Με τέτοια νομικά δικαιώματα των ελεύθερων Μουσουλμάνων γυναικών, είναι συνεπώς φυσικό ότι η κοινωνική τους θέση δεν είναι εκείνη της εξευτελιστικής δουλείας»,[119] ήταν η εκτίμηση της Garnett το 1895.

Κληρονομικά δικαιώματα, σύμφωνα με τις μαρτυρίες, είχαν μόνο οι ελεύθερες Μουσουλμάνες και όχι οι εξισλαμισμένες σκλάβες, οποιασδήποτε τάξης ή βαθμίδας στη πυραμιδική ιεραρχία του Οθωμανικού χαρεμιού, γεγονός που επισημαίνεται και τον 17° αιώνα από τον Γάλλο περιηγητή Tournefort.[120] Ο Γάλλος περιηγητής, του 17ου αιώνα, μας πληροφορεί, ότι όταν πέθαινε πρώτα ο άνδρας, τότε η σύζυγός του, έπαιρνε **μόνο** την «προίκα» της και τίποτα άλλο, δηλαδή το 'νέκγια', που θα εξετασθεί στο θέμα του γάμου και του διαζυγίου. Εάν πέθαινε πρώτη η σύζυγός, τότε τα δικά της παιδιά μπορούσαν να αναγκάσουν τον πατέρα τους να πληρώσει το νέκγια (την προίκα-αποζημίωση) της μητέρας τους σε εκείνους.[121] Δεν αναφέρει άλλα δικαιώματα στην κινητή η ακίνητη περιουσία του συζύγου της, όπως θα κάνουν οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα μετά από τον Tournefort.

Το 1892, η Τουρκάλα από την Άγκυρα με το συγγραφικό ψευδώνυμο Adalet μας πληροφορεί, ότι μία άτεκνη χήρα κληρονομούσε, εκτός από το ποσό που είχε ορισθεί στο γαμήλιο συμβόλαιό της, δηλαδή στο 'νέκγια',[122] γεγονός που ίσχυε και τον 17° αιώνα, όπως είχε επισημαίνει ο Γάλλος περιηγητής Τουρνεφόρτ, και το ένα τέταρτο της περιουσίας του συζύγου της.[123] Μας πληροφορεί, επίσης, ότι όταν πέθαινε μία Τουρκάλα, η οποία είχε ιδιωτική περιουσία, ακίνητη ή κινητή, ο σύζυγός της κληρονομούσε και εκείνος το ένα τέταρτο, τα παιδιά της το άλλο τέταρτο, και το υπόλοιπο οι δικοί της γονείς. Εάν δεν είχε παιδιά, τότε ο σύζυγός της κληρονομούσε τα μισά.[124] Κατά την Lucy Garnett, το Κοράνι ορίζει, ότι ένας χήρος θα κληρονομούσε τις μισές περιουσίες των συζύγων του, εάν εκείνες πέθαιναν άτεκνες. Εάν είχαν παιδιά, τότε εκείνα θα κληρονομούσαν το ένα τέταρτο της περιουσίας των μητέρων τους, πάλι μετά την πληρωμή χρεών ή κληροδοτήματος.[125]

Εάν μία χήρα είχε παιδί, όπως υπογραμμίζει η Adalet, τότε εκείνη είχε το δικαίωμα στο όγδοο κομμάτι της περιουσίας του συζύγου της, και τα υπόλοιπα μοιράζονταν μεταξύ των άλλων συγγενών του συζύγου της: **«Νομίζω, ότι έχω δείξει ότι ορισμένοι από τους νόμους μας, ευνοούν την γυναίκα, και καμμία χώρα δεν θα έχανε πολλά αν τους υιοθετούσε. Εκτός**

---

[119] Ibid., σελ. 61. [86b]

[120] Tournefort, M. (16ος αιώνας).
A voyage into the Levant perform'd by command of the late French King containing the ancient and modern state of the islands of the Archipelago as also of Constantinople, the coasts of the Black Sea, Armenia, Georgia, the frontiers of Persia and Asia Minor, with plans of the principal towns and places of note; an account of genius, manner, trade and religion of the respective people inhabiting those parts; and an explanation of variety of medals and antique monuments. By M. Tournefort of the Royal Academy of Sciences, Chief Botanist to the late French King, Etc..... Adorn'd with an Accurate Map of the Author's Travels, not in the French Edition: Done by Mr. Senex. In Three Volumes, London: Printed for D.Midwinter R. Wilree, C. Rikvington, A. Ward, J. and P. Knapton, T. Longman, Rl. Hett, C. Hitch, S. Austen, J. Wod and C. Woodwaard, J. and H. Permerton. MDCCXLI. Volume II., London, MDCCXLI, σελ. 319-320.

[121] Ibid., σελ. 319-320.

[122] [81b] Adalet, 1892.
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 130-140, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 140.

[123] Ibid., [81b], σελ. 130-140.

[124] Ibid., σελ. 141. [81b]

[125] [86b] Lucy M.J. Garnett
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b], σελ. 62.

από τον νόμο του διαζυγίου, τα συμφέροντα των γυναικών φροντίζονται καλά.»[126] επισημαίνει η Adalet.

Σύμφωνα με το Κοράνι, εάν ο άνδρας πεθάνει, χωρίς να έχει αφήσει απογόνους [παιδιά], η σύζυγός του ή οι σύζυγοι του θα κληρονομήσουν το ένα όγδοο της περιουσίας του, μετά την πληρωμή χρεών και κληροδοτήματος, και όπως υπογράμμισε και η Adalet. Εάν ο άνδρας ή η γυναίκα είναι άτεκνη, και δεν έχουν ούτε γονείς αλλά ένα αδελφό ή μία αδελφή, τότε ο κάθε ένας από αυτούς θα κληρονομήσει το ένα-έκτο. Εάν υπάρχουν περισσότερα αδέλφια και αδελφές, θα κληρονομήσουν ένα ίσο μερίδιο στο ένα τρίτο της περιουσίας, πάλι μετά από την πληρωμή των οικονομικών υποχρεώσεων—χρεών κλπ.[127]

Εδώ πρέπει να επαναλάβουμε, ότι αυτά ίσχυαν μόνο για τις ελεύθερες Μουσουλμάνες και όχι για τις εξισλαμισμένες σκλάβες. Οι σκλάβες δεν είχαν κληρονομικό δικαίωμα. Για παράδειγμα, όπως επισημαίνει η Garnett, οι τεράστιες περιουσίες των έγκλειστων γυναικών του χαρεμιού του Σαράι, οι οποίες ανήκαν στην ιδιότητα της σκλάβας (slave), δηλαδή στο νομικό καθεστώς της δουλείας, μετά τον θάνατό τους πήγαιναν στο Σαράι.[128] Δεν μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν τα χρήματα, που αποταμίευαν από δώρα, μπαχσίς ή δωροδοκίες για να αγοράζουν ιδιοκτησία ή να ορίζουν κληρονόμους. Δεν είχαν δικαίωμα στην ιδιοκτησία εφ' όσον και οι ίδιες εθεωρούντο μέρος της περιουσίας των ελεύθερων Μουσουλμάνων ιδιοκτητών ή ιδιοκτητριών τους.

Εντούτοις, οι περιηγήτριες δεν αναφέρουν καμμία περίπτωση σκλάβας ή σκλάβου, που να είχε κληρονομηθεί, δηλαδή να δόθηκαν ως ιδιοκτησία στους κληρονόμους των πρώην ιδιοκτητών τους. Δεν ξεκαθαρίζουν, γενικότερα, τι απέγιναν οι έγκλειστες σκλάβες των χαρεμιών όταν οι ιδιοκτήτες τους ή οι ιδιοκτήτριες τους απεβίωναν. Αναφέρουν, μόνο, ότι ένας ιδιοκτήτης, συνήθως, απελευθέρωνε κάποιον σκλάβο ή σκλάβα με την σύναψη γάμου πριν τον θάνατό του. Αν, όμως, εθεωρούντο κομμάτι της ιδιοκτησίας-περιουσίας ενός ελεύθερου Μουσουλμάνου ή μιας ελεύθερης Μουσουλμάνας, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι, εάν δεν τις απελευθέρωναν μέσω του γάμου με έναν ελεύθερο Μουσουλμάνο, τότε ανήκαν στην συνέχεια στους κληρονόμους.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτίμηση της Julia Pardoe,[129] το 1836, σύμφωνα με την οποία ο Τούρκος ποτέ δεν ενδιαφερόταν να συγκεντρώσει περιουσία για να την κληρονομήσουν τα παιδιά του. Παρατηρεί ότι **ο Τούρκος, για τον**

---

[126] [81b] Adalet.
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 130-140, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 140.

[127] The Koran. Penguin Classics., σελ. 61-62.
"You shall inherit the half of your wives' estate if they die childless. If they leave children, a quarter of their estate shall be yours after payment of any legacy they may have bequeathed or any debt they may have owed."
"Your wives shall inherit one quarter of your estate if you die childless. If you leave children, they shall inherit one-eighth, after payment of any legacy you may have bequeathed or any debt you may have owed."
"If a man or woman leave neither children nor parents and have a brother or a sister, they shall each inherit one-sixth. If there be more, they shall equally share the third of the estate, after payment of any legacy he may have bequeathed or any debt he may have owed, without prejudice to the rights of the heirs. That is a commandment from God."

[128] [86a] Lucy M.J. Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 402.

[129] [40c] Miss Julia Pardoe, 1835-1836.
BEAUTIES OF THE BOSPHORUS. Illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs, From Original drawings by W.H. Bartlett. Virtue and Co., London. [χωρίς ημερομηνία έκδοσης], [40c] σελ. 41.

οποίον το παρόν ήταν το παν, δεν σκεφτόταν ποτέ το μέλλον των παιδιών του. Δούλευε αποκλειστικά για τον εαυτό του, συνωμοτούσε και ραδιουργούσε για τον εαυτόν του, όπως έκανε και ο πατέρας του πριν από αυτόν. Η προσωρινή ευημερία του, ή η περιουσία του, ήταν εφήμερη, η ζωή τους ήταν 'κισμέτ'. Όταν ευημερούσε, έκτιζε ή αγόραζε οικία ανάλογη με την θέση του, αλλά όχι με το σκεπτικό ότι θα το άφηνε στους απογόνους του. Όταν έχανε την θέση του ή το αξίωμά του, η οικία του παρεμελείτο και γινόταν ερείπιο. Η κατάσταση της οικίας του Τούρκου, υπογραμμίζει η Pardoe, εκπροσωπούσε την κοινωνικο-οικονομική επιτυχία του ή την αποτυχία του.

Η Μελέκ Χανούμ[130] υποστηρίζει, όσον αφορά τις μεγάλες (οικονομικο-κοινωνικά) οικογένειες της Τουρκίας, ότι αν και ένας πατέρας υπήρξε κάποτε βεζίρης, **οι γιοι του και οι κόρες του δεν κληρονομούσαν πολλά.** «Μπορώ να πω, πραγματικά, ότι στην Τουρκία δεν υπάρχουν πάνω από τέσσερις ή πέντε μεγάλες οικογένειες, που να μετράνε πάνω από εξήντα χρόνια αριστοκρατίας. Ο μεγαλύτερος αριθμός των δήθεν αριστοκρατικών οικογενειών χρονολογείται πίσω μόνο μία γενιά. **Γεγονός είναι, ότι είναι αριστοκράτες όσο το άτομο που τους εξύψωσε εξακολουθεί να υπάρχει.** Όταν αυτός πεθάνει, οι γιοι του διατηρούν τον εαυτόν τους για λίγα χρόνια και μετά εξαφανίζονται. Και μέχρι την τρίτη ή τέταρτη γενιά το όνομα του Βεζίρη, που εξευγένισε την οικογένεια, λησμονείται απόλυτα.» Η Μελέκ Χανούμ επισημαίνει, επίσης, ότι η συγκρότηση της Μουσουλμανικής κοινωνίας και το Τούρκικο σύστημα διακυβέρνησης ήταν οι αίτιες αυτής της κατάστασης. Ανάμεσα στους Μουσουλμάνους, η κοινωνία απετελείτο από πολλές οικογένειες, που το μόνο που διέκρινε την μία από την άλλη ήταν τα κύρια ονόματά τους.[131] Μία οικογένεια εκπροσωπείτο αρχικά από το κύριο όνομα Χασσάν [Hassan], μετά από το όνομα Μεχεμέτ [Mehemed], δηλαδή τον γιο του Χασσάν, και στην συνέχεια, από τα ονόματα Μαχμούτ [Mahmud] ή Σελίμ [Selim]. Αυτοί οι επικεφαλής ή οι αρχηγοί οικογενειών, μη έχοντας οικογενειακό όνομα να μεταδώσουν ο ένας στον άλλον, τα κύρια ονόματά τους βυθίζονται στην λήθη, και η γενεαλογία τους ελησμονείτο. Οι Άραβες προσπαθούσαν να διορθώσουν αυτό το οργανικό ελάττωμα στην κοινωνία τους, μέσω του γενεαλογικού δένδρου που διατηρούσαν, με θρησκευτική ευλάβεια, στις οικογένειές τους... **Οι Τούρκοι δεν δίνουν σημασία στους γαλαζοαίματους. Θεωρούν μόνο τον Σουλτάνο και την δυναστεία του ως αριστοκρατική, οι υπόλοιποι είναι πληβείοι.** Το σύστημα διακυβέρνησής τους, επίσης, είναι ασυμβίβαστο με το αριστοκρατικό σύστημα και την διατήρηση των ευγενών (noble) οικογενειών...»[132]

2.1 Το Κοράνι και η κάλυψη του Γυναικείου Σώματος και Προσώπου. Πίσω από την κουρτίνα, ο πρόδρομος του γιασμάκι και του φερετζέ.

Εξίσου απαραβίαστο με το χαρέμι εθεωρείτο η καλυμμένη (veiled) Μουσουλμάνα,[133] η οποία ήταν υποχρεωμένη να σκεπάζει το σώμα της και το πρόσωπό της μπροστά στους άνδρες, που δεν ανήκαν στο στενό της οικογενειακό περιβάλλον, επισημαίνουν επανειλημμένως οι περιηγήτριες

---

[130][45a] Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 374.

[131] Ibid., σελ. 374. [45a]

[132] Ibid., σελ. 375. [45a]

[133][86b] Lucy M.J. Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b] σελ. 69-70.

του 18ου και του 19ου αιώνα. Μουσουλμάνες και δυτικές περιηγήτριες επιβεβαιώνουν, ότι το Κοράνι επέβαλε αυτήν την κάλυψη του γυναικείου σώματος και προσώπου, αποκλειστικά για την Μουσουλμάνα, την ελεύθερη και την εξισλαμισμένη σκλάβα, για την οποία ήταν παράνομο να εμφανίζεται ακάλυπτη μπροστά σε οποιονδήποτε άνδρα, εκτός από τον σύζυγό της, τους στενούς συγγενείς της ή τον ιδιοκτήτη της.[134]

Πως περιγράφουν την ενδυμασία της Μουσουλμάνας οι περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα;

Ο **φερετζές**, ή όπως το αποκαλούν οι περιηγήτριες, "Feridjee, "Feradjah', ή 'Feridjes', ήταν ένα υφασμάτινο περιτύλιγμα του σώματος, ένα είδος μανδύα ή κάπας,[135] ένα είδος πανωφοριού, παλτού ή μαντώ που σκέπαζε ολόκληρο το σώμα της γυναίκας και την έκανε να μοιάζει με ένα **«πακέτο»**,[136] με μια **«κινούμενη μούμια»**,[137] ή με μια **«ζωντανή μούμια»**.[138]

Σχετικά με την λέξη **'φερετζές'**, υπάρχει μία παρανόηση. Ο Οθωμανικός φερετζές ήταν ένα πλατύ πανωφόρι και όχι, όπως πιστεύουν οι νεοέλληνες, ότι δηλαδή ο φερετζές είναι η προσωπίδα με την οποία καλύπτουν το πρόσωπό τους οι Μουσουλμάνες, όταν κυκλοφορούσαν στο δρόμο. Οι Τούρκοι δανείσθηκαν αυτήν την λέξη από τα **Αραβικά, που αρχικά είχε την σημασία του ανδρικού πανωφοριού** και αργότερα η λέξη κατέληξε να σημαίνει το γυναικείο πανωφόρι, κάπα ή παλτό.

Την προσωπίδα, ή το πέπλο, ή την καλύπτρα του γυναικείου προσώπου οι Οθωμανοί την έλεγαν **γιασμάκι** ('yasmak', 'Yashmaks'), το οποίο σκέπαζε την μύτη, το στόμα και το σαγόνι της γυναίκας. Το γιασμάκι, όπως μας πληροφορούν οι περιηγήτριες, ήταν ένα **πέπλο (veil), που κάλυπτε όλο το πρόσωπο εκτός από τα μάτια.**[139]

---

[134] Ibid., σελ. 67. [86b],
Βλέπε, επίσης, Constantinople: "Couvertes de leur feridji, et cachee par leur yachmak.", στο έργο της Γαλλίδας περιηγήτριας, [10] Mme de la Ferte-Meun , 1816 – 1819.
Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. [10] σελ. 63, 105, 156.

[135] [27] MARCHIONESS OF LONDONDERRY/ FRANCES ANNE EMILY VANE-TEMPEST.
A. A Narrative of travels to Vienna, CONSTANTINOPLE, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry., London, Henry Colburn, (1842 ;) 8 vo. [27] σελ. 103-105.
Βλέπε, επίσης, - "Feridjee, or folding mantle", στο έργο της Αγγλίδας περιηγήτριας, [40b] MISS JULIA PARDOE, 1835-1836.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. Volume., [40b], σελ. 39.

[136] "Feradjah, (sorte de manteau) couvre toute la personne et lui donne l'air d'un paquet..."
[30a] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO (CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO)
LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT. SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. . Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30a], σελ. 1043.

[137] [4] The Right Honourable Elizabeth Craven, ή Lady Craven, 1785–1788.
"A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London, G.G. J. and J. Robinson, 1789.

"As to women, as many if not more than men, are to be seen in the streets—but they look like Walking Mummies—A large loose robe of dark green cloth covers them from the neck to the ground, over that a large piece of muslin, which wraps the shoulders and the arms, another which goes over the head and eyes; judge. Sir, if all these coverings do not confound all shape or air so much, that men or women, princesses and slaves, may be concealed under them. I think I never saw a country where women may enjoy so much liberty, and free from all reproach as in Turkey–.

[138] [42a] Miss Felicia Mary Frances Skene, 1838 – 1845.
Wayfaring sketches among the Greeks and Turks and on the shores of the Danube. By a seven years' resident in Greece. London, Chapman and Hall, MDCCCXLVII. [42a], (1845, στην Σμύρνη, το 1845,) σελ. 119.

[139] "Yashmac, or veil, which covers all but the eyes." :

Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να υπογραμμίσουμε, ότι καμμία περιηγήτρια του 18ου ή του 19ου αιώνα δεν καταγράφει τον όρο, ή δεν αναφέρει την λέξη **'τσαντόρ'**. Γιατί; Επειδή δεν υπήρχε. Ο νεολογισμός 'τσαντόρ' εμφανίσθηκε τον 20ο αιώνα και σχετίζεται με την λέξη τσαντίρι.[140]

Ο Μωάμεθ, **θερμός υποστηρικτής της απομόνωσης των γυναικών, ήταν εκείνος που επέβαλλε αυτήν την κάλυψη του γυναικείου προσώπου,** υπογραμμίζει η Fanny Janet Blunt[141] στο δίτομο έργο της το 1878.[142] Κατά την περιηγήτρια, η κάλυψη του γυναικείου σώματος και προσώπου δεν επιβαλλόταν στους προϊσλαμικούς χρόνους, όταν οι γυναίκες ήταν πιο ορατές, συμμετείχαν στο δημόσιο βίο της φυλής τους, αν και όχι ισότιμα. Ούτε υφίσταται στις αρχές του Ισλάμ.[143] Η υποχρεωτική κάλυψη του γυναικείου προσώπου και της γυναικείας φιγούρας επέβαλε ο Μωάμεθ μετά τον θάνατο της πρώτης και ισχυρής συζύγου του, Καντισά (Khadija Bint Khuwaylid), η οποία ήταν 20-25 χρόνια μεγαλύτερή του. Πριν την άνοδο του Ισλάμ, υπήρξε η πρώτη οπαδός του, προσευχόταν μυστικά μαζί του και τον στήριζε όχι μόνο οικονομικά αλλά και ηθικά όταν όλοι οι κάτοικοι στην Μέκκα τον θεωρούσαν ψεύτη και ονειροπόλο. **Μόνο μετά τον θάνατό της πρώτης συζύγου του, επέβαλε την κάλυψη του γυναικείου σώματος και προσώπου και τον περιορισμό της Μουσουλμάνας στο χαρέμι.**[144]

Στις αρχές του Ισλάμ,[145] σταδιακός ήταν ο αποκλεισμός της γυναίκας, από τον δημόσιο βίο και ο περιορισμός της στην οικία της και στην συνέχεια στο χαρέμι. Ακόμα και στις αρχές του Ισλάμ η γυναίκα δεν ήταν απόλυτα αποκλεισμένη από τον δημόσιο βίο, επειδή η **Αραβική κοινωνία είχε ανάγκη από την συμβολή της στην κοινωνικο-οικονομική ζωή, και έτσι της επέτρεπε περισσότερη ορατότητα, δηλαδή ελευθερία κινήσεως και κοινωνική συμμετοχή.** Τον πρώτο αιώνα του Ισλάμ (7ος μ.Χ. αιώνας), οι Μουσουλμάνες ήταν αναμφισβήτητα πιο ορατές. Η πόλη της Μέκκα, στην σημερινή Σαουδική Αραβία, όπου εμφανίσθηκε το Ισλάμ, το 610, και επιβλήθηκε το 630 με την εισβολή του Μωάμεθ εκεί, ήταν ένα δραστήριο εμπορικό κέντρο, που τα ήθη των κατοίκων αντανακλούσαν την ποιμενική ζωή της Αραβίας. Οπωσδήποτε και εδώ η γυναίκα δεν είχε ισότιμη θέση με τον άνδρα, αλλά είχε

-[27] MARCHIONESS OF LONDONDERRY/ FRANCES ANNE EMILY VANE-TEMPEST.
A. A Narrative of travels to Vienna, CONSTANTINOPLE, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry., London, Henry Colburn, (1842 ;) 8 vo. [27] σελ. 103-105.
-[40b] MISS JULIA PARDOE, 1835-1836.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. Volume II., [40b], σελ. 39.

[140] Σε αυτό το σημείο επιβάλλεται να αναφέρουμε, ότι καμμία περιηγήτρια δεν αναφέρει την λέξη *τσεμπέρι*. Το τσεμπέρι, που προήλθε από την περσική λέξη cenber, και η μαντίλα κυριαρχούσαν στην Ελλάδα. Αυτό το διπλό κάλυμμα της κεφαλής ήταν μία παλιά συνήθεια, όπως δείχνουν και οι εικόνες της Παναγίας. (Βλέπε Πετρόπουλος, Ηλίας. «Γράμμα από το Παρίσι-Ο Φερετζές». Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 3, Δεκ. 2000.)

[141] [44a], [44b] Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison , 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I [44°] and Vol. II. [44β] , 1878.

[142] Ibid. [44a]
Κατά την Blunt, «Ο ουσιαστικός αποκλεισμός των γυναικών, από το δημόσιο βίο, υπήρχε τυπικό γνώρισμα περισσότερο του ισλαμικού χαρεμιού παρά των προγενέστερων χαρεμιών.»

[143] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.

[144] Όσον αφορά την επιβολή του πέπλου και τον περιορισμό του γυναικείου φύλου στο χαρέμι, μετά τον θάνατο της πρώτης συζύγου του Μωάμεθ, της Khadija, βλέπε Hekmat, Anwar, Women and the Koran and The Status of Women in Islam, Prometheus Books, 1997, σελ. 181-213.

[145] Walther, Wiebke. Women From Medieval To Modern Times In Islam. Women in Islam. Markus Wiener Publishers and W Prinston. 1995.,σελ. 5-6. (Η ίδρυση του Ισλάμ, το 610 μ.Χ, θεωρείται η καινουργια αρχή. (σελ 4)) και ότι έγινε πριν τον 7° αιώνα θεωρείται η εποχή της άγνοιας (σελ. 5).

μεγαλύτερη κοινωνική δύναμη.[146] Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί εκείνο της Καντισά (Khadija Bint Khuwaylid), της πρώτης συζύγου του Μωάμεθ, η οποία υπήρξε χήρα δύο φορές πριν παντρευθεί τον Μωάμεθ, τον Προφήτη, τον οποίον επέλεξε η ίδια. Η Khadija συμμετείχε στο εμπόριο και εφοδίαζε καραβάνια για την Συρία, αυξάνοντας σημαντικά την περιουσία που είχε κληρονομήσει από τους δύο πρώην συζύγους της, πράγμα καθόλου ασυνήθιστο για μια γυναίκα της Μέκκας. Η Khadija ήταν μία ικανή και εύπορη γυναίκα της Μέκκα, η οποία συνέχιζε για 25 χρόνια, μετά τον γάμο της με τον Μωάμεθ, να χειρίζεται εκείνη την περιουσία της.[147] Η Khadija προσέλαβε τον Μωάμεθ, όταν εκείνος ήταν 25 ετών και **άπορος**, και τον έβαλε επικεφαλής ενός από τα καραβάνια της. Στην συνέχεια, σε ηλικία 40 ετών, **πήρε την πρωτοβουλία η ίδια** και του πρότεινε γάμο με την μεσολάβηση μιας άλλης γυναίκας. Μαζί του έκανε επτά παιδιά από τα οποία επέζησαν μόνο τέσσερις κόρες.[148]

Πράγματι, ο Μωάμεθ είχε πολύ μεγάλο χαρέμι,[149] αλλά όχι όσο ζούσε η εύπορη σύζυγός του η Khadija, η οποία ήταν η μοναδική του σύζυγος. **Ο Μωάμεθ υπήρξε 'μονογαμικός'**, μέχρι που πέθανε η Khadija σε ηλικία 65 ετών. Μετά τον θάνατό της ο Μωάμεθ απέκτησε, κατά την διάρκεια της ζωής του, αναρίθμητες παλλακίδες-σκλάβες και πολλές συζύγους (14 έως 25),[150] από τις οποίες η ευνοούμενή του ήταν η Αΐσια (A'isha), η κόρη ενός από τους πρώτους οπαδούς του, του μελλοντικού Χαλίφη Abut Bakr, την οποία παντρεύθηκε σε ηλικία εννέα ετών.[151]

Η πολυγαμία ασκείται στο Ισλάμ από την εποχή που την εισήγαγε ο Μωάμεθ στο Κοράνι, ένας νόμος που επιτρέπει σε έναν Μουσουλμάνο, **μέχρι σήμερα**, να παντρεύεται συγχρόνως τέσσερις γυναίκες.[152]

Αναμφισβήτητα, ο Μωάμεθ εξελίχθηκε, κατά την διάρκεια της ζωής του, **και ιδιαίτερα μετά από τον θάνατο της πρώτης του συζύγου, ως θερμός υποστηρικτής της απομόνωσης και του περιορισμού των γυναικών από τον δημόσιο βίο και κυριότερα ήταν εκείνος που επέβαλλε αυστηρά την κάλυψη του γυναικείου σώματος και προσώπου. Ο αυστηρός αποκλεισμός των γυναικών από το δημόσιο βίο ήταν το αποτέλεσμα του ισλαμικού χαρεμιού παρά των προγενέστερων 'γυναικωνιτών'.**[153]

---

[146] Ibid., σελ. 5-6.

[147] Hekmat, Anwar. Women and the Koran. The Status of Women in Islam, Prometheus Books, 1997, σελ. 40-42.

[148] Walther, Wiebke. Women From Medieval To Modern Times In Islam. Women in Islam, σελ. 103-104
Βλ. επίσης, The Koran, Penguin Classics, 1997, και Hekmat, Anwar, Women and the Koran and The Status of Women in Islam, Prometheus Books, 1997.

[149] Για το χαρέμι και τις γυναίκες (συζύγους και παλλακίδες) του Μωάμεθ, του Προφήτη, τον 7ο αιώνα π.Χ., βλέπε: The Koran, Penguin Classics, 1997. Βλέπε, ιδιαίτερα, την εργασία του Hekmat, Anwar, Women and the Koran and The Status of Women in Islam, Prometheus Books, 1997.
Όσον αφορά τους απόγονους-διαδόχους (την θρησκευτικο-πολιτική ηγεσία) του Μωάμεθ από το 632-1258:
Βλέπε, Walther, Wiebke, Women in Islam from Medieval to Modern Times. Marcus Wiener Publishers and Princeton, 1993, page 38-39,44.

[150] Hekmat, Anwar. "Women and the Koran. The Status of Women in Islam." Published 1997 by Prometheus Books. Printed in the United States of America.

[151] Ο Μωάμεθ πέθανε στα πόδια της ευνοούμενης συζύγου του, της A'isha, όταν εκείνη ήταν 18 ετών και τον έθαψαν στο πάτωμα του σαλονιού της. Η A'isha ήταν μόνο εννέα ετών όταν την παντρεύτηκε ο Μωάμεθ. Σχετικά με το Χαρέμι του Μωάμεθ και τον ηγετικό ρόλο των γυναικών στο Ισλάμ από τον 7ο αιώνα έως τον 15ο βλέπε, Walther Wiebke, σελ. 105-125, και για την συμβολή των γυναικών στην Αραβική ποίηση, μουσική και στην τέχνη στο Ισλάμ από τον 7ο αιώνα έως 15ο βλέπε, σελ. 143-166, καθώς και, τον Hekmat, Anwar, Women and the Koran and The Status of Women in Islam, Prometheus Books, 1997.

[152] Ibid.,σελ. 129.

[153] Βλέπε Κοράνι (The Koran, Penguin Classics, 1997).

Ο ιδρυτής του Ισλάμ, ο Μωάμεθ, υπήρξε πολύ αυστηρός με τις δικές του γυναίκες, από τις οποίες είχε πολλές. Σύμφωνα με το Κοράνι,[154] οι σύζυγοι του Προφήτη μπορούσαν να κυκλοφορούν ακάλυπτες μόνο μπροστά στους πατέρες τους, στους γιους τους, στα αδέλφια τους, στους γιους των αδελφών τους, στις γυναίκες τους, ή στις σκλάβες τους.[155] Σε άλλο σημείο του Κορανίου γράφει: "Δεν είστε σαν τις άλλες γυναίκες... Παραμείνετε μέσα στα σπίτια σας **και μην επιδεικνύετε τα στολίδια [θέλγητρά] σας, όπως έκαναν οι γυναίκες της εποχής της άγνοιας[δηλαδή πριν το Ισλάμ].»**[156] **Αλλού προστάζει: «Προφήτη, διατάξτε τις συζύγους σου, τις κόρες σου και τις συζύγους των αληθινών πιστών να τυλίγουν προσεχτικά τα πέπλα (veils) γύρω τους. Αυτό είναι πιο ευπρεπής για να αναγνωρίζονται, (ως Πιστοί), και να μην παρενοχλούνται.»**[157]

Στο Κοράνι ο Μωάμεθ προειδοποιεί : «Πιστοί, μην μπαίνετε στα σπίτια του Προφήτη για ένα δείπνο, χωρίς να περιμένετε για την κατάλληλη ώρα, εκτός αν έχετε άδεια. Όμως, εάν είσθε καλεσμένοι, εισέλθετε, και όταν έχετε δειπνήσει, αποχωρήστε. Μην συμμετέχετε σε οικείες συνομιλίες (με τις γυναίκες), διότι αυτό θα ενοχλούσε τον Προφήτη και θα ντρεπόταν να σας διατάξει να φύγετε... **Εάν ζητήσετε κάτι από τις συζύγους του, να τις μιλήσετε πίσω από μία κουρτίνα.** Αυτό είναι πιο αγνό για τις καρδιές σας και για τις δικές τους.»[158]

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει το Κοράνι, όσον αφορά την θέση της γυναίκας: **«Οι γυναίκες είναι τα χωράφια σας. Πηγαίνετε στα χωράφια σας, όταν σας ευχαριστεί.»**[159] Σε ένα άλλο σημείο ορίζει ότι: **«οι άνδρες έχουν εξουσία πάνω στις γυναίκες, επειδή ο Θεός έκανε τον έναν ανώτερο από τον άλλο, και επειδή (οι άνδρες) ξοδεύουν την περιουσία τους για να τις συντηρούν.»**[160]

Βλέπε, επίσης, την περιηγήτρια, [44β] Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison. The People of Turkey. 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife, Vol II. , 1878, σελ. 99.

Αναλυτικότερα, για την κάλυψη του γυναικείου σώματος και προσώπου (το γιασμάκι και ο φερετζές), βλέπε Κεφάλαιο IV.

[154] THE KORAN, Penguin Classics, 1997, σελ. 298.

[155] Ibid., σελ. 298.

"It shall be no offence for the Prophet's wives to be seen unveiled by their fathers, their sons, their brothers, their brother's sons, their sister's sons, their women, or their slave-girls."

[156] Ibid., σελ. 296.

"Wives of the Prophet! Those of you who clearly commit a lewd act shall be doubly punished.... You are not like other women... Stay in your homes and do not display your finery as women used to do in the days of ignorance*[Pre-Islmaic days]. Attend to your prayers, give alms and obey God and His apostle.... Women of the Household, God seeks only to remove uncleanness from you and to purify you. Commit to memory the revelations of God and the wise sayings that are recited in your dwellings... Those who submit to God and accept the true Faith; who are devout, sincere, patient, humble, charitable, and chaste; who fast and are ever mindful of God—on these, both men and women, God will bestow forgiveness and a rich recompense."

[157] Ibid., σελ. 299.

"Prophet, enjoin your wives, your daughters, ant the wives of true believers to draw their veils close round them. That is more proper, so that they may be recognized and not be molested."

[158] Ibid., σελ. 298.

"Believers, do not enter the houses of the Prophet for a meal without waiting for the proper time, unless you are given leave. But if you are invited, enter; and whn you have eaten, disperse. Do not engage in familiar talk, for this would annoy the Prophet and he would be ashamed to bid you go....If you ask his wives for anything, speak t them from behind a curtain. This is more chaste for your hearts and their hearts.

[159] Ibid., σελ. 33.

"Women are your fields: go, then, into your fields whence you please."

[160] Ibid., σελ. 64.

"Men have authority over women because God has made the one superior to the other, and because they spend their wealth to maintain them. Good women are obedient. They guard their unseen parts because God has guarded them. As for those from whom you fear disobedience, admonish them and sent them to beds apart and beat them. Then if they obey you, take no further action against them."

Ο Μωάμεθ φαίνεται να υπήρξε **πιο αυστηρός με τις δικές του γυναίκες**, τις οποίες προειδοποιεί: «Σύζυγοι του Προφήτη! Εσείς που έχετε αναμφίβολα διαπράξει μία ασελγή πράξει θα τιμωρηθείτε διπλά... Δεν είσθε σαν τις άλλες γυναίκες... Παραμείνετε μέσα στα σπίτια σας και μην επιδεικνύετε τα στολίδια [θέλγητρά] σας, όπως έκαναν οι γυναίκες την εποχή της άγνοιας [όπως αποκαλείται η προϊσλαμική εποχή στο Κοράνι]. Ασχοληθείτε με τις προσευχές σας, και την ελεημοσύνη, και να υπακούετε τον θεό και τον απόστολό του... Γυναίκες της Οικίας, ο θεός αναζητά μόνο να αφαιρέσει την ακαθαρσία από πάνω σας και να σας εξαγνίσει. Αποστηθίσατε τις αποκαλύψεις του θεού και τις σοφίες που απαγγέλλονται στην κατοικία σας.... Όσοι υποτάσσονται στον θεό και δέχονται την αληθινή Πίστη, και είναι ευλαβείς, ειλικρινείς, υπομονετικοί, ταπεινοί, φιλάνθρωποι, και αγνοί, που νηστεύουν και υποτάσσονται στον θεό, σε εκείνους, άνδρες και γυναίκες, ο θεός θα δώσει συγχώρηση και πλούσια αποζημίωση.»[161]

Το Κοράνι δεν επιβάλλει μόνο κανόνες ενδυμασίας κατ' επανάληψη, αλλά συστήνει και τον **ξυλοδαρμό** της ανυπάκουης ή ανυπότακτης γυναίκας: "Οι καλές γυναίκες είναι **υπάκουες. Φυλάνε τα αθέατα κομμάτια τους**, επειδή τα έχει φυλάξει ο θεός. Όσον αφορά εκείνες από τις οποίες φοβόσαστε την ανυπακοή, να τις επιπλήξετε, να τις στείλετε σε χωριστά κρεβάτια και να τις **δείρετε**. Τότε, εάν σας υπακούουν, μην πάρετε περαιτέρω μέτρα εναντίον τους.»[162]

Το Κοράνι φροντίζει ακόμα και για την **συνουσία**, και συμβουλεύει τους άνδρες να μην πλησιάζουν τις γυναίκες, κατά την διάρκεια της εμμήνου ρύσεως, (εμμηνορρυσίας).[163] Δεν σταματάει εδώ, δίνει ακόμα και οδηγίες για τον **θηλασμό** και τον **απογαλακτισμό** των παιδιών. Ορίζει, ότι οι μητέρες πρέπει να θηλάζουν τα παιδιά τους για «δύο ολόκληρα χρόνια, **εάν ο πατέρας επιθυμεί την ολοκλήρωση του θηλασμού**», και ο οποίος είναι «υποχρεωμένος να τις συντηρεί και να τις παρέχει τα απαραίτητα ενδύματα.» Βέβαια, προσθέτει, ότι έχουν το δικαίωμα να ξεκόψουν το μωρό από το γάλα της μάνας, εάν και οι δύο γονείς αποφασίσουν μετά από συζήτηση. Τους επιτρέπει, επίσης, εάν θελήσουν, να προσλάβουν και μία παραμάνα.[164]

---

[161] Ibid., σελ. 296.
"Wives of the Prophet! Those of you who clearly commit a lewd act shall be doubly punished.... You are not like other women... Stay in your homes and do not display your finery as women used to do in the days of ignorance"[Pre-Islmaic days]. Attend to your prayers, give alms and obey God and His apostle.... Women of the Household, God seeks only to remove uncleanness from you and to purify you. Commit to memory the revelations of God and the wise sayings that are recited in your dwellings... Those who submit to God and accept the true Faith; who are devout, sincere, patient, humble, charitable, and chaste; who fast and are ever mindful of God—on these, both men and women, God will bestow forgiveness and a rich recompense."

[162] Ibid., σελ. 64.
"Men have authority over women because God has made the one superior to the other, and because they spend their wealth to maintain them. Good women are obedient. They guard their unseen parts because God has guarded them. As for those from whom you fear disobedience, admonish them and sent them to beds apart and beat them. Then if they obey you, take no further action against them."

[163] Ibid., σελ. 33.
"Keep aloof from women during their menstrual periods and do not approach them until they are clean again; when they are clean, have intercourse with them whence God enjoined you...."

[164] Ibid., σελ. 34.
"Mothers shall give suck to their children for two whole years if the father wishes the sucking to be completed. They must be maintained and clothed in a reasonable manner by the child's father. None should be charged with more than one can bear. A mother should not be allowed to suffer on account of her child, nor should a father on account of his child. The same duties devolve upon the father's heir. But, if after consultation, they choose by mutual consent to wean the child, they shall incur no guilt. Nor shall it be any offence for you if you prefer to have a nurse for your children, provided that you pay her what you promise, according to usage."

Οι νόμοι του Κορανίου, τηρούνταν πολλούς αιώνες αργότερα, όπως επιβεβαιώνουν οι περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα, όπως τηρούνται και σήμερα. Ένας Μουσουλμάνος δικαιούται τέσσερις συζύγους και κανένας άνδρας δεν είχε το δικαίωμα να δει το πρόσωπο της Μουσουλμάνας που δεν ανήκει σε αυτόν. Τον 18° και τον 19° αιώνα, κανένας σύζυγος δεν είχε το δικαίωμα να δει το πρόσωπο των γυναικών-σκλάβων που ανήκαν στην σύζυγό τους, ή στις συζύγους του, από τις οποίες δικαιούνταν τέσσερις. **Οι δικές του σκλάβες, όμως, δεν ήταν υποχρεωμένες να καλύπτονται μπροστά του, διότι αποτελούσαν δική του ιδιοκτησία.** Για παράδειγμα, περιηγήτριες από το 1816 έως το 1890 όπως η Louise Demont[165], η Mrs. (Annie) Brassey [166] και η Mary Walker[167] μας ενημερώνουν, μεταξύ άλλων, ότι όταν μία Σουλτάνα, δηλαδή πριγκίπισσα κόρη ή αδελφή Σουλτάνου, δειπνούσε μαζί με τον σύζυγό της, διότι είχε αυτό το προνόμιο ως 'ανώτερή' του, ο σύζυγός της δεν έβλεπε ποτέ καμμία από τις νέες και ωραίες σκλάβες, που ανήκαν σε αυτήν.[168] Όταν ο σύζυγος εμφανιζόταν στο χαρέμι της, όλες οι σκλάβες της εξαφανίζονταν ή κάλυπταν την φιγούρα τους και το πρόσωπό τους.

Το 1816, η Ελβετίδα περιηγήτρια Louise Demont διαπιστώνει, ότι οι Μουσουλμάνες **όλων των κοινωνικών τάξεων** ζούσαν εγκλεισμένες και απομονωμένες στο χαρέμι, αλλά όταν εμφανίζονται σε δημόσιους χώρους, φορούσαν το πέπλο (the veil) και τα ενδύματα που έκρυβαν την φιγούρα τους και τα οποία **«μεταμφιέζουν ολόκληρο το σώμα τους.»**[169] Επιβεβαιώνει, επίσης, ότι κανένας, εκτός από τον σύζυγο[170] και οι κοντύτεροι συγγενείς, όπως ο πατέρας τους, τ' αδέλφια τους, οι θείοι εξ αίματος, οι οποίοι είχαν πρόσβαση στο χαρέμι, μπορούσαν να δουν μία Μουσουλμάνα με το πρόσωπό της ακάλυπτο.[171] Στον υποχρεωτικό περιορισμό των γυναικών, που συστήνει το Κοράνι, αναφέρεται το 1856 και η Lady Hornby,[172] η οποία περιγράφει το διαφανές σαν τούλι γιασμάκι των γυναικών της υψηλής τάξης

---

[165][11] [9] Louise Demont, 1816.

-Journal of the Visit of her Majesty the Queen (Caroline), to Tunis, Greece, and Palestine, written by Louise Demont, with other corresponding papers, collected in Switzerland, and translated by Edgar Garston. London, T. and J. Allman, 1821.

[9] CAROLINE, QUEEN OF ENGLAND. [συγγραφέας η Louise Demont], 1814 – 1820.

Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9] σελ. 452-253.

[166] [36] Mrs. (Annie) Brassey, ή Baroness Brassey ή Lady Brassey, 1874 και 1878.

Sunshine and Storm in the East, or, Cruise to Cyprus and Constantinople. By Mrs. (Annie) Brassey....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880.

[167] Mary Adelaide Walker, 1857 – 1897, (σαράντα χρόνια περιηγήσεων).

Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. Vol. II. [57b].

[168] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, υποκεφάλαιο σχετικά με την ιεραρχία του φαγητού ή των γευμάτων.

[169] [9] Louise Demont.

Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9] σελ. 452.

[170] Ibid. σελ. 452. [9]

[171] Ibid., σελ. 453. [9]

[172] [31] Lady Hornby, 1855 – 1858.

Constantinople during the Crimean War. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography....London, Richard Bentley, Publisher In Ordinary To Her Majesty. 1863.

Η Lady Hornby είναι η συγγραφέας του "in and Around Stamboul", το οποίο εκδόθηκε πριν το "Constantinople During the Crimean War", σε περιορισμένο αριθμό αντίτυπων. Επέστρεψε στην Αγγλία το 1862 και πρόσθεσε ορισμένες μαρτυρίες στο έργο της.

και ιδιαίτερα εκείνο των έγκλειστων γυναικών του χαρεμιού του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ (1836-1861).

Ακόμα και οι ιερόδουλες, όταν κυκλοφορούσαν εκτός χαρεμιού, τηρούσαν τους κανόνες ή τους γυναικείους 'ενδυματολογικούς κώδικες' του Κορανίου. Ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός, ότι **η ιεροδουλία ήταν αόρατη για τις δυτικές περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα**. Θα μπορούσαμε να εκτιμήσουμε ότι είτε δεν παρατηρήθηκε, είτε η δυτική τους γυναικεία ηθική δεν τους επέτρεψε να το σχολιάσουν.

Γνωρίζουμε, όμως, χάρη στους περιηγητές, ότι οι Μουσουλμάνες που κυκλοφορούσαν εκτός χαρεμιού, τον 17° αιώνα, ήταν ιερόδουλες που κάλυπταν το σώμα τους και το πρόσωπό τους με το φερετζέ και το γιασμάκι. Γεγονός που δεν ισχύει τον 18° και 19° αιώνα, που κυκλοφορούσαν εκτός χαρεμιού όλες οι χανούμ, δηλαδή οι ελεύθερες Μουσουλμάνες, καθώς και οι εξισλαμισμένες σκλάβες, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Για παράδειγμα, τον 17° αιώνα, ο Γάλλος περιηγητής και ιατρός Tournefort (Τουρνεφόρτ), σε αντίθεση με τις δυτικές περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα, υποστήριξε ότι οι γυναίκες που κυκλοφορούσαν έξω, δηλαδή εκτός χαρεμιών, ήταν όλες ιερόδουλες, που **«αποκαλύπτονταν»**, δηλαδή έδειχναν τα θέλγητρά τους στους περαστικούς άνδρες, στους δρόμους της Κωνσταντινούπολης, με την πρόφαση ότι έφτιαχναν ή τακτοποιούσαν τα ενδύματά τους.[173]

Η Mary Walker,[174] μετά από σαράντα χρόνια περιηγήσεων και παραμονής στην Ανατολή, στο έργο της που δημοσιεύθηκε το 1886, τονίζει, ότι κανένας Μουσουλμάνος δεν είχε το δικαίωμα να δει το ακάλυπτο πρόσωπο οποιασδήποτε γυναίκας της δικής του πίστης, δηλαδή οποιασδήποτε Μουσουλμάνας ελεύθερης ή δούλας, εκτός από τις δικές του γυναίκες, τις

---

[173] M. TOURNEFORT (16ος αιώνας).
A VOYAGE INTO THE LEVANT PERFORM'D BY COMMAND OF THE LATE FRENCH KING CONTAINING THE ANCIENT AND MODERN STATE OF THE ISLANDS OF THE ARCHIPELAGO AS ALSO OF CONSTANTINOPLE, THE COASTS OF THE BLACK SEA, ARMENIA, GEORGIA, THE FRONTIERS OF PERSIA AND ASIA MINOR, WITH PLANS OF THE PRINCIPAL TOWNS AND PLACES OF NOTE; AN ACCOUNT OF GENIUS, MANNER, TRADE AND RELIGION OF THE RESPECTIVE PEOPLE INHABITING THOSE PARTS; AND AN EXPLANATION OF VARIETY OF MEDALS AND ANTIQUE MONUMENTS. VOLUME II, LONDON, MDCCXLI, By M. TOURNEFORT, of the Royal Academy of Sciences, Chief Botanist to the late French King, Etc. To which is Prefix'd, the Author's LIFE, in a Letter to M. Begon: also his Elogium, pronounc'd by M. Fontenelle, before a public Assembly of the Academy of Sciences. Adorn'd with an Accurate MAP of the Author's Travels, not in the French Edition: Done by Mr. Senex. In THREE VOLUMES, LONDON: Printed for D. Midwinter, R. Waree, C. Rikvington, A. Ward, J and P. Knapton, T. Longman, R. Hett, C. Hitch, S. Austen, J. Wood an d C. Woodward, J. and H. Pemerton. MDCCXL. Volume II., σελ. 320:
"Tho' the Women in Turky do not shew themselves in publick, they are yet very magnificent in their Habits. They wear Breeches like Men, which reach as low as the Heel, in the manner of a Pantaloon, at the end of which is a very neat Sock of Spanish Leather. These Breeches are of Cloth, Velvet, or fine Linen, according to the Season, and the Quality of the Wearer. There are Women at Constantinople debauch'd and profligate to such a degree, that under a shew of adjusting their Clothes, they discover in the open Street all that which Modesty enjoys them to conceal, and get their Living by this detestable Trade. (PROSTITUTION) The Turkish Women wear upon their shift a Waist-coat and upon that a king of Cassock of very rich stuff: this Cassock is button'd down below the Breast and girt about with a Girdle of Silk enrich'd with Jewels. The Vest ...."

[174] [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II, [51b] σελ. 54.

δικές του σκλάβες, και τις πολύ κοντινές συγγενείς του, όπως ήταν η μητέρα του, η αδελφή του, η κόρη του, η ανιψιά του και η νύφη του. Όμως, όπως μας πληροφόρησε η Τουρκάλα Adalet το 1890, ένας σύζυγος είχε ακόμα και το δικαίωμα να απαγορεύσει στον αδελφό του να δει το πρόσωπο και την φιγούρα της νύφης του, πράγμα που δημιουργούσε, υποστηρίζει, προβλήματα στην γυναίκα, όταν ζούσε και εκείνος στην ίδια οικία, υποχρεώνοντάς την να κρύβεται συνεχώς, όταν ο κουνιάδος της εμφανιζόταν στο χαρέμι.[175]

Ενδιαφέρον έχει η πληροφορία της Mary Walker, σύμφωνα με την οποία ο Σουλτάνος ήταν ο μοναδικός άνδρας, που είχε το δικαίωμα να δει τα πρόσωπα όλων των θηλυκών υπηκόων του. Η Walker παρατηρεί, ότι στην παρουσία του Σουλτάνου [Padischah] δεν ίσχυε η αναγκαιότητα για απόκρυψη, και ότι ο νόμος του Ισλάμ έδινε στον Σουλτάνο το δικαίωμα να κοιτάζει τα απάλυπτα χαρακτηριστικά όλων των θηλυκών υπηκόων του.[176]

Παρόλα αυτά, η Walker μας πληροφορεί, ότι οι νέες και ωραίες σκλάβες της Zeineb Σουλτάνας, της ευνοούμενης πριγκίπισσας κόρης του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, εξαφανίζονταν ή έτρεχαν να κρυφτούν όταν ο Σουλτάνος έμπαινε στα διαμερίσματα του χαρεμιού της κόρης του. Το ίδιο συνέβαινε, όταν επισκεπτόταν την Πριγκίπισσα Zeineb, και οι πρίγκιπες, δηλαδή τα αδέλφια της,[177] υπογραμμίζει η Walker, η οποία εργαζόταν εκεί, ως ζωγράφος της πριγκίπισσας.

Το 1836, μαθαίνουμε ότι ο πατέρας του Αμπτούλ Μεζίντ, ο Σουλτάνος Μαχμούτ ΙΙ, μπήκε στο χαρέμι της πριγκίπισσας αδελφής του και έψαξε να βρει την υιοθετημένη κόρη της, μία πρώην Κιρκάσια σκλάβα, επειδή είχε μάθει ότι ήταν πολύ όμορφη και ήθελε να την δει. Εκείνη, όμως, κρυβόταν όποτε αυτός ο σουλτάνος επισκεπτόταν την αδελφή του. Τελικά, βρήκε την νέα γυναίκα κλειδωμένη σε ένα δωμάτιο του χαρεμιού, το οποίο εκείνη είχε αμπαρώσει με έπιπλα για να τον αποφύγει, και στο οποίο ο Σουλτάνος Μαχμούτ εισχώρησε. Στην συνέχεια την παντρεύθηκε και την ανέβασε στην θέση της Καντίν Εφέντη.[178]

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η πληροφορία της Walker, σύμφωνα με την οποία, μόλις **απελευθερωνόταν** μία σκλάβα, δηλαδή έπαιρνε «τα χαρτιά της ελευθερίας» της, ήταν υποχρεωμένη μπροστά στον πρώην ιδιοκτήτη της να καλύψει την φιγούρα της και το πρόσωπο της. Ακόμα και αν ο πρώην ιδιοκτήτης της σκλάβας αυτής ήταν ο πατέρας των παιδιών της. Ως ελεύθερη Μουσουλμάνα τώρα, και όχι ως σύζυγος, ή σκλάβα του πρώην ιδιοκτήτη της, εκείνος δεν είχε πια το δικαίωμα να την δει, όπως δεν είχε δικαίωμα να δει οποιαδήποτε άλλη ξένη Μουσουλμάνα.[179]

---

[175] [81a], [81b] Adalet, 1890-1892.
- LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 959-966 NO. ?, Dec. 1890. [81a]
-TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 130-140, No. 185, July 1892. [81b]

[176] [57a] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. (Vol. I [57a], Vol. II [57b]) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a] σελ. 27.

[177] Ibid., σελ. 27. [57b]

[178] Δεν μπορούσε να την κάνει οδαλίσκη του, διότι ήταν ελεύθερη Μουσουλμάνα, λόγο υιοθεσίας. Αυτό το εκμυστηρεύθηκε η ίδια, η Καντίν εφέντη, στην [45a] Μελέκ Χανούμ [ή Marie Dejean Millingen.]

[179] [57b] Mary Adelaide Walker.

Το 1870, οι Μουσουλμάνες της Σινώπης, σε αντίθεση με της Ελληνίδες, κυκλοφορούσαν με διαφανής καλύπτρα (πέπλα ή γιασμάκι) και «σεντόνια», όπως τα αποκαλεί η περιηγήτρια Annie Jane Harvey, που σκέπαζαν και την άκρη της μύτης τους. Όπως μας πληροφορεί η περιηγήτρια, την κοιτούσαν φανερά ενοχλημένες, επειδή ήταν μία γκιαούρησσα, δηλαδή μία μη-Μουσουλμάνα, που τόλμησε να φορέσει **πράσινο** ένδυμα, που ήταν το ιερό χρώμα τους,[180] το χρώμα του Προφήτη, ένα χρώμα που επιτρεπόταν να φορούν μόνο οι αληθινοί πιστοί.[181]

Το 1891, η Lucy Garnett μας πληροφορεί, ότι εθεωρείτο ακόμα **«παράνομο»**, σύμφωνα με το Κοράνι, για μια Μουσουλμάνα να εμφανίζεται ακάλυπτη μπροστά σε οποιονδήποτε άνδρα, που δεν ήταν σύζυγός της ή κοντινός συγγενής, ενώ για μία Μουσουλμάνα σκλάβα, που ήταν η ιδιοκτησία του αφέντη της, δεν υπήρχαν τέτοιοι περιορισμοί.[182]

Στην συνέχεια, ο ίδιος περιορισμός ίσχυε και το 1895, όπως μας πληροφορεί η Lucy Garnett, και επισημαίνει πάλι, ότι δεν επιβαλλόταν σε ενδυματολογικούς περιορισμούς μία εξισλαμισμένη σκλάβα μπροστά στον αφέντη της, εφ' όσον ήταν δική του ιδιοκτησία.[183] «Σήμερα, (δηλαδή το 1895), για τις υπηρεσίες του χαρεμιού, οι διορισμένες σκλάβες (constituted slaves) είναι απαραίτητες, διότι είναι παράνομο για μία ελεύθερη Μουσουλμάνα να εμφανίζεται ακάλυπτη μπροστά σε οποιονδήποτε άνδρα, εκτός από τους στενούς συγγενείς, ενώ μία σκλάβα, η οποία είναι η ιδιοκτησία του κυρίου της, δεν υποβάλλεται σε τέτοιους περιορισμούς.»[184]

2.1.1 Το Κοράνι επιτρέπει στους Μουσουλμάνους να κοιτάζουν τα πρόσωπα των μη-Μουσουλμάνων γυναικών.

Δεν ίσχυε για τις μη-Μουσουλμάνες, «ο νόμος του Μωάμεθ»,[185] όσον αφορά την κάλυψη του γυναικείου κορμιού και προσώπου. Αν και το Κοράνι, όπως διεπίστωσαν και επιβεβαίωσαν οι περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα, επέβαλε την κάλυψη του γυναικείου σώματος και προσώπου, καθώς και την απομόνωση και τον περιορισμό της Μουσουλμάνας, επέτρεπε, όμως, στους Μουσουλμάνους να κοιτάζουν το πρόσωπο οποιασδήποτε μη-Μουσουλμάνας. Γι' αυτόν τον λόγο, συνήθως για τις σκληρές δουλειές της οικίας και του χαρεμιού, και ιδιαίτερα τις εξωτερικές εργασίες, προσλαμβάνονταν πάντα **«ραγιάδες»**, δηλαδή Ελληνίδες ή Αρμένισσες.

"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. (Vol. I [57a], Vol. II [57b]) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 59.

[180] [50b] Mrs. Harvey, of Ickwell-Bury, ή Annie Jane Harvey, 1870.
Turkish Harems & Circassian Homes by Mrs. Harvey (of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871 [50b], {50b, 279-81}

[181] Όσον αφορά τις 'χρωματικές διακρίσεις' που επιβάλλονταν στους υπόδουλους λαούς- Έλληνες, Εβραίοι και Αρμένιους- βλέπε Κεφάλαιο V.

[182] [86a] Lucy M.J. Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 403.

[183] Ibid., σελ. 67. [86b]

[184] [80b] Lucy M.J. Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b] σελ. 67.

[185] [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. (Vol. I [57a], Vol. II [57b]) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 54.

Όπως σημειώνει η Mary Walker, αν και υπήρχαν πολλές σκλάβες (halaiks) στα χαρέμια, οι οποίες αποτελούσαν το οικιακό υπηρετικό προσωπικό και εκτελούσαν και μοιράζονταν τις ελαφριές οικιακές εργασίες, **«για τις σκληρές δουλειές της οικίας προσλαμβάνουν ραγιάδες, Ελληνίδες ή Αρμένισσες»**,[186] οι οποίες, υπογραμμίζει, δεν ήταν υποχρεωμένες να καλύπτουν το πρόσωπό τους ή το σώμα τους με το γιασμάκι και το φερετζέ γιατί δεν ήταν Μουσουλμάνες και **το Κοράνι δεν απαγορεύει στους Μουσουλμάνους άνδρες να κοιτάζουν το πρόσωπο μιας 'Άπιστης'**. Δεν αναφέρει, όμως, ποιες ήταν οι σκληρές δουλειές εντός ή εκτός χαρεμιού.

Παρόλα αυτά, ακόμα και οι Ελληνίδες στην Προύσα, το 1836, όπως παρατήρησε η Julia Pardoe, σκέπαζαν την πολύχρωμη ενδυμασία τους κάτω από ένα μακρύ λευκό πέπλο[187] **και οι γυναίκες γενικά, εκτός από εκείνες που ανήκαν στις χαμηλότερες κοινωνικο-οικονομικές τάξεις ήταν κυριολεκτικά αόρατες στους δρόμους.**[188]

Σε αντίθεση με τις Ελληνίδες, το 1864, στην Κωνσταντινούπολη, όπως μας πληροφορεί η Mrs. (Annie) Brassey, ακόμα και οι **Αρμένισσες** κάλυπταν το πρόσωπό τους και το σώμα τους όπως τις Τουρκάλες.[189] Πράγμα που δεν ίσχυε το 1874.[190] Το 1865, οι Ελληνίδες στην Κωνσταντινούπολης, όπως σημειώνει η Αγγλίδα περιηγήτρια Anna Vivanti, διαμόρφωναν μεγάλη αντίθεση σε σχέση με τις Μουσουλμάνες, όταν κυκλοφορούσαν στους δρόμους. Παρατηρεί, ότι οι ενδυμασίες των Ελληνίδων, το 1865, ήταν επηρεασμένες από την Παριζιάνικη μόδα και είχαν χαρούμενα χρώματα.[191] Αν και οι Ευρωπαίοι, όπως τονίζει η Vivanti, εθεωρούσαν την αγάπη για ζωντανά και χαρούμενα χρώματα χυδαία και βάρβαρα, όλα βρίσκονταν σε αρμονία κάτω από τον καθαρό γαλάζιο ουρανό και την φύση της περιοχής.[192]

Σε αντίθεση με την Ελληνίδα, που είχε την πιο χαρούμενη φιγούρα μέσα στο πλήθος, η **Αραβίδα**, όπως γράφει η Vivanti, είχε την πιο «μελαγχολική και πληκτική» φιγούρα. Ήταν τελείως και βαριά καλυμμένη, δίνοντας την αίσθηση ότι **ασφυκτιούσε.** Υποστηρίζει, εντούτοις ότι το 1865, «το Τούρκικο πέπλο (veil) στην Κωνσταντινούπολη αποτελεί πρόσχημα, και το Αραβικό πέπλο είναι πραγματικότητα.»[193] Σε αυτό το σημείο παρατηρούμε, ότι οι γυναίκες, τουλάχιστον στην Κωνσταντινούπολη, είχαν αντικαταστήσει το χοντρό και βαρύ γιασμάκι με ένα πιο ελαφρύ και διαφανής.

---

[186] Ibid., σελ. 55. [57b]

[187] [40b] MISS JULIA PARDOE, 1835-1836.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. Volume II., [40β] σελ. 38.

[188] Ibid., σελ. 39. [40b]

[189] [36] Mrs. (Annie) Brassey, (Baroness Brassey ή Lady Brassey), 1874 και 1878.
Sunshine and Storm in the East, or, Cruise to Cyprus and Constantinople. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36], σελ. 80.

[190] Ibid., [36].

[191] [63] Anna Vivanti, 1865.
A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865. [63], σελ. 99.

[192] Ibid., σελ. 100. [63]
"We consider generally the love of gay colours vulgar and barbarous, and such it may become in certain condition, but beneath a very clear blue sky there really exists no very bright colour, because nothing can vie with the splendour of the sun and its reflexion on the sea. The brightest colour is softened by the powerful light, and because all colours, such as the green of the trees and plants, and the yellow, brown and red of the ground, act with full power upon the eye, the flowers and dresses harmonize with it. Everything seems desirous to become somewhat visible under the splendour of sky and sea."

[193] Ibid., σελ. 100. [63]

2.2 «Μία συνεχής μεταμφίεση»,[194] σύμβολο της Σεξουαλικής Ελευθερίας μέσω της Ανωνυμίας.[195] [1716-1718, 1786]

Η Lady Mary Wortley Montagu δεν ήταν μόνο η **πρώτη** περιηγήτρια που εισχώρησε και περιέγραψε τα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ στις αρχές του 18ου αιώνα- και όπως υπογραμμίζει στα εξώφυλλα και των τριών εκδόσεων των επιστολών της, από το 1715-1718, οι πληροφορίες της προέρχονταν από πηγές που δεν ήταν προσιτές στους (άνδρες) περιηγητές[196] -αλλά υπήρξε και η **πρώτη**

---

[194] Περιγραφή της γυναικείας ενδυμασίας, το 1717:
[3c] Lady Mary Wortley Montagu or Lady Mary Pierrepont, 1716-1718.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c] σελ. 162, 120-123.
Σχετικά με την γυναικεία «μεταμφίεση» βλέπε επίσης την περιηγήτρια [40b] Miss Julia Pardoe, 1835-1836.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo., [40b] σελ. 375-376.

[195] [3b] Lady Montagu, 1715-1718.
LETTERS OF the RIGHT HONOURABLE LADY M - - Y W - - - Y M- - - E: Written, during her TRAVELS in EUROPE, ASIA AND AFRICA, TO Persons of Distinction, Men of Letters, &c. in different PARTS of EUROPE. WHICH CONTAIN, Among other CURIOUS Relations, ACCOUNTS of the POLICY and MANNERS of the TURKS; *Drawn from Sources that have been inaccessible to other Travellers*. THE SECOND EDITION. VOL. III. LONDON: Printed for T. BECKET and P. A. D E HONDT, in the Strand. MDCCLXIII. (1718). [3b]
Στο εξώφυλλο (τίτλο) του έργου της [3b], αναγράφεται, ότι οι πηγές της ήταν απρόσιτες σε άλλους περιηγητές.: "Drawn from Sources that have been inaccessible to other Travellers." [MDCCLXVII].
Σε επιστολή της περιηγήτριας από την Αδριανούπολη προς την αδελφή της, την Countess of Mar, με ημερομηνία April 1, O.S. 1717, η Lady Montagu γράφει: "As to their morality or good conduct, I can say, like Harlequin, that it is just as it is with you; and the Turkish ladies do not commit one sin the less for not being Christians. Now that I am a little acquainted with their ways, I cannot forbear admiring, either the exemplary discretion or extreme stupidity of all the writers that have given accounts of them. It is easy to see that they have more Liberty than we have. No women, of what rank soever, is permitted to go into the streets without two *murlins*; one that covers her face all but her eyes, [3c] σελ. 122] and another that hides the whole dress of her head, and hangs half way down her back. Their shapes are also wholly concealed by a thing they call a ferigee, which no woman of any sort appears without; this has strait sleeves, that reach to their fingers-end, and it laps all round them, not unlike a riding hood. In the winter it is of cloth, and in summer of plain stuff or silk. You may guess than how effectualy this disguises them, so that there is no distinguishing the great lady from her slave. It is impossible for a jealous husband to know his wife when he meets her; and no man dare touch or follow a woman in the street. This perpetual masquerade gives them entire liberty of following their inclinations without danger of discovery. The most usual method of intrigue is, to send an appointment to the lover to meet the lady at a Jew's shop,[ladies of harem interaction with other peoples] which are as notoriously convenient as our Indian houses;.... The great ladies seldom let their gallants know who they are; and it is so difficult to find out, that they can very seldom guess at her name, whom they have corresponded with for above half a year together. You may easily imagine the number of faithful wives very small in a country where they have [3c,123] nothing to fear from a lover's indiscretion, since we see so many have the courage to expose themselves to that in this world, and all the threatened punishment of the next, which is never preached to the Turkish damsels. Neither have they much to apprehend from the resentment of their husbands: those ladies that are rich having all their money in their own hands." [3c], σελ. 120-123.

"Upon all I look upon the Turkish women as the only free people in the empire: the very divan pays respect to them; and the Grand-Signior himself, when a pasha is executed, never violates the privileges of the harem (or women's apartment), which remains untouched and entire to the widow. They are queens of their slaves, whom the husband has no permission so much as to look upon, except it be an old woman or two that his lady chooses. It is true their law permits them four wives; but there is not instance of a man of quality that makes use of this liberty, or of a woman of rank that would suffer it. When a husband happens to be inconstant (as those things will happen), he keeps his mistress in a house apart, and visits her as privately as he can, just as it is with you. Amongst the great men here, I only know the tefedar (i.e. treasurer) that keeps a number of she slaves for his own use (that is on his own side of the house; for a slave once given to serve a lady is entirely at her disposal), and he is spoken of as ([3c] σελ. 124] a libertine, or what we should call a rake, and his wife will not see him, though she continues to live in his house...Thus you see, dear sister, manners of mankind, do not differ so widely as our voyage writers would make us believe....", [3c], σελ. 124-125.

[196] [3] Lady Montagu, 1715-1718.
[3b]- LETTERS OF the RIGHT HONOURABLE LADY M - - Y W - - - Y M- - - E: Written, during her TRAVELS in EUROPE, ASIA AND AFRICA, TO Persons of Distinction, Men of Letters, &c. in different PARTS of EUROPE. WHICH CONTAIN, Among other CURIOUS Relations, ACCOUNTS of the POLICY and MANNERS of the TURKS; *Drawn from Sources that have been inaccessible to other Travellers*. THE SECOND EDITION. VOL. III. LONDON: Printed for T. BECKET and P. A. D E HONDT, in the Strand. MDCCLXIII. (1718).
[3a] -"An Additional Volume to the letters of the Right Honourable M...y W...y M.....e: Written, during her travels in Europe, Asia and Africa, to Persons of Distinction, Men of Letters, &c. in different Parts of Europe which contain, Among other curious Relations, Accounts of the policy and manners of the Turks; Drawn from Sources that have been inaccessible to other Travellers." LONDON: Printed for T. Becket and P.A. de Hondt, in the Strand. MDCCLXVII. [3a].

δυτική περιηγήτρια, που φόρεσε την Τουρκική γυναικεία ενδυμασία, όπως την αποκάλεσε. Σε επιστολή της από την Κωνσταντινούπολη, το 1717, σημειώνει, ότι υπήρχαν πολλοί άνθρωποι που περνούσαν χρόνια στο Πέραν, χωρίς να το έχουν δει ποτέ, και όμως το περιέγραφαν, όπως για παράδειγμα, «η Γαλλίδα σύζυγος του πρέσβη, η οποία θα επιστρέψει στην Γαλλία χωρίς να το έχει δει ποτέ.»[197] **Εκείνη την εποχή και οι μη-Μουσουλμάνες, για να κυκλοφορούν ανενόχλητα και ελεύθερα, ήταν υποχρεωμένες να φορούν το γιασμάκι και το φερετζέ.** Σύμφωνα με τις πληροφορίες που μας παρέχει η Montagu, το 1717, **ακόμα και οι Χριστιανές γυναίκες ήταν υποχρεωμένες να καλύπτουν το πρόσωπό τους για να κυκλοφορήσουν στο Πέραν, πράγμα που απεχθάνονταν.**[198] «Πράγματι, φορούν πέπλα (γιασμάκια) στο Πέραν, αλλά είναι τέτοια, που μόνο εξυπηρετούν για να επιδείξουν την ομορφιά περισσότερο, πράγμα που δεν θα επιτρεπόταν στην Κωνσταντινούπολη», γράφει η Montagu, υπογραμμίζοντας, ότι το γιασμάκι δεν την δυσκόλεψε καθόλου, **αλλά μάλλον την ευχαριστούσε, διότι της έδινε την δυνατότητα να ικανοποιεί την περιέργειά της.**[199]

Εξήντα-εννέα χρόνια αργότερα, μαθαίνουμε από την Lady Elizabeth Craven, στην Κωνσταντινούπολη, το 1786, ότι **όλες οι γυναίκες**, Μουσουλμάνες και μη, ήταν υποχρεωμένες να κυκλοφορούν με γιασμάκια και φερετζέδες. Συγκεκριμένα γράφει: «Εάν ήταν να κυκλοφορώ στους δρόμους εδώ (Κωνσταντινούπολη) οπωσδήποτε θα φορούσα την ίδια ενδυμασία, διότι οι Τουρκάλες αποκαλούν με διάφορα ονόματα τις γυναίκες που κυκλοφορούν με ακάλυπτο πρόσωπο.»[200]

Η Lady Montagu ήταν και η **πρώτη** περιηγήτρια που αποκάλεσε «την Τουρκική ενδυμασία» μία **«μεταμφίεση»** (masqeurade), **καθώς και «μία συνεχής μεταμφίεση»**, ("a perpetual masqeurade") και η **πρώτη** που αναφέρθηκε στην ελευθερία κίνησης των Μουσουλμάνων γυναικών και στην ελευθερία τους να απολαμβάνουν τις ερωτικές τους προτιμήσεις ("inclinations"), χάρη στην **ανωνυμία** που τους παρείχε αυτή η μεταμφίεση. Το 1716 έως το 1718, η Montagu κυκλοφορούσε με μεγάλη ευχαρίστηση, όπως γράφει η ίδια, κάτω από αυτήν την «Τούρκική ενδυμασία», διότι την θεωρούσε **«μία συνεχή μεταμφίεση»** ("a perpetual masquerade"), που επέτρεπε, όπως υπογραμμίζει, την ελευθερία της ανώνυμης κίνησης και **των ανώνυμων συναντήσεων.**[201] **Αυτό που είναι πρωτότυπο, ιδιαίτερα για τον 18ο αιώνα, είναι η αλληγορία του πέπλου, δηλαδή του γιασμάκι ή της προσωπίδα, και της ελευθερίας, όσον**

[3c] THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c]

[197] [3c] Lady Mary Wortley Montagu or Lady Mary Pierrepont, 1716-1718.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. "XLV, to the countess of Bristol," από την Κωνσταντινούπολη, 1717. [3c], σελ. 207-208.

[198] Ibid., σελ. 208. [3c]

[199] Ibid., σελ. 208. [3c]

[200] [4] The Right Honourable Elizabeth Craven, ή Lady Craven, 1785–1788.
"A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London, G.G. J. and J. Robinson, 1789. [4], σελ. 205.
"A Turkish husband that sees a pair of slippers at the door of his harem must not enter; his respect for the sex prevents him from intruding when a stranger is there upon a visit; how easy then is it for men to visit and pass for women—If I was to walk about the streets here I would certainly wear the same dress, for the Turkish women call others names, when they meet them with their faces uncovered."

[201] Περιγραφή της ενδυμασίας το 1717:
[3c] Lady Mary Wortley Montagu or Lady Mary Pierrepont.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c] σελ. 162, 120-123.

αφορά την σεξουαλική συμπεριφορά των γυναικών. Μετά από την Montagu, αυτήν την αλληγορία ή τον συμβολισμό του γιασμάκι συνέχισε και η Lady Elizabeth Craven, το 1786, όπως θα κάνουν πολλές περιηγήτριες του 19ου αιώνα, μετά από αυτήν.

Κατά την Lady Montagu, **οι Τουρκάλες είχαν περισσότερη ελευθερία, από τις Χριστιανές γυναίκες, και λόγω αυτής της «συνεχούς μεταμφίεσής» τους, αποτελούσαν τον μόνο ελεύθερο λαό της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.**[202] Σε επιστολή της, από την Αδριανούπολη, προς την αδελφή της, με ημερομηνία Απρίλιο του 1717, γράφει ότι φορούσε αυτήν την **«κολακευτική»** Τούρκική ενδυμασία της, την οποία περιγράφει στην αδελφή της[203] και προσθέτει, όσον αφορά τις Οθωμανίδες, ότι **«είναι πολύ εύκολα να δούμε ότι έχουν περισσότερη ελευθερία από ότι έχουμε εμείς.»**[204]

Στην επιστολή της εξηγεί στην αδελφή της, ότι **δεν επιτρεπόταν στις γυναίκες να κυκλοφορούν στους δρόμους χωρίς το φερετζέ**, το οποίο, γράφει, κάλυπτε ολόκληρη την φιγούρα τους. Ο φερετζές, παρατηρεί, είχε και μανίκια, τα οποία κάλυπταν ακόμα και τα άκρα των δακτύλων του χεριού, υπογραμμίζοντας ότι μέσα σε αυτήν την **μεταμφίεση** δεν ήταν δυνατόν να ξεχωρίσει μία σκλάβα από μία ελεύθερη γυναίκα: «Είναι αδύνατον για έναν ζηλιάρη σύζυγο να γνωρίσει την γυναίκα του όταν την συναντήσει, και κανένας άνδρας δεν τολμάει να αγγίξει ή να ακολουθήσει μία γυναίκα στον δρόμο. Αυτή η συνεχής μεταμφίεση, τους δίνει μία **απόλυτη ελευθερία** να ακολουθήσουν τις επιθυμίες ("inclinations") τους, **χωρίς τον κίνδυνο να αποκαλυφθούν.»**[205] Πληροφορεί την αδελφή της, επίσης, ότι **ο πιο συνηθισμένος τρόπος συνωμοσίας αυτών των μεταμφιεσμένων γυναικών ήταν να συναντούν τους εραστές τους στα καταστήματα των Εβραίων.**[206]

Η πρώτη περιηγήτρια, που αναφέρεται στο θέμα της μοιχείας, ήταν και πάλι η Lady Montagu. Αξιοσημείωτη είναι η δήλωσή της για την εποχή, σχετικά με την μοιχεία, επειδή επισημαίνει, ότι ο αριθμός των πιστών γυναικών, το 1717, ήταν πολύ μικρός, εφ' όσον δεν υπήρχε λόγος να φοβούνται την αδιακρισία των εραστών τους, διότι και οι εραστές των γυναικών αυτών φοβούνταν την τιμωρία και τις επιπτώσεις.[207]

Η Montagu δεν ασχολείται με την θέση ή τα 'δικαιώματα' των εξισλαμισμένων σκλάβων, επειδή επισκέφθηκε και ασχολήθηκε μόνο με τα χαρέμια και τις γυναίκες της Οθωμανικής ελίτ, αλλά, όσον αφορά την Μουσουλμάνα σύζυγο,

---

[202] Ibid., σελ. 122,123,124. [3c]
[203] Ibid., σελ. 120-122. [3c]
[204] Ibid., σελ. 122. [3c]
[205] Ibid., σελ. 122-123. [3c]
"It is easy to see that they have more Liberty than we have. No women, of what rank soever, is permitted to go into the streets without two *muslins*; one that covers her face all but her eyes, [3c, σελ. 122] and another that hides the whole dress of her head, and hangs half way down her back. Their shapes are also wholly concealed by a thing they call a ferigee, which no woman of any sort appears without; this has strait sleeves, that reach to their fingers-end, and it laps all round them, not unlike a riding hood. In the winter it is of cloth, and in summer of plain stuff or silk. You may guess than how effectualy this disguises them, so that there is no distinguishing the great lady from her slave. It is impossible for a jealous husband to know his wife when he meets her; and no man dare touch or follow a woman in the street. This perpetual masquerade gives them entire liberty of following their inclinations without danger of discovery. The most usual method of intrigue is, to send an appointment to the lover to meet the lady at a Jew's shop, which are as notoriously convenient as our Indian houses;..."
[206] Ibid., σελ. 122-123. [3c]
[207] Ibid., σελ. 123-124. [3c]
"The great ladies seldom let their gallants know who they are; and it is so difficult to find out, that they can very seldom guess at her name, whom they have corresponded with for above half a year together. You may easily imagine the number of faithful wives very small in a country where they have [nothing to fear from a lover's indiscretion, since we see so many have the courage to expose themselves to that in this world, and all the threatened punishment of the next, which is never preached to the Turkish damsels. Neither have they much to apprehend from the resentment of their husbands; those ladies that are rich having all their money in their own hands."

σημειώνει ότι οι πλούσιες κυρίες δεν ανησυχούσαν για τους συζύγους τους μια και είχαν όλα τα χρήματα στα χέρια τους.[208] Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρατήρησή της, ότι αυτές οι γυναίκες **σπάνια αποκάλυπταν την ταυτότητά τους στους εραστές τους**, πράγμα που για εκείνους ήταν αδύνατον να μάθουν, παρόλο που μπορεί να αλληλογραφούσαν μαζί έξι μήνες. Σε αυτό το σημείο, πρέπει να επαναλάβουμε ότι κανένας άνδρας δεν γνώριζε την ταυτότητα των έγκλειστων γυναικών του γείτονά του, εφ' όσον δεν είχε δικαίωμα να εισχωρήσει σε ξένο χαρέμι και εφ' όσον όλες οι Μουσουλμάνες, εξισλαμισμένες σκλάβες και ελεύθερες, κυκλοφορούσαν με τα επιβαλλόμενα κάλυπτρα. Υποστηρίζει, ότι **ο αριθμός των πιστών συζύγων ήταν πολύ μικρός σε μία χώρα, όπου οι γυναίκες είχαν πολύ λίγα να φοβηθούν από την αδιακρισία των εραστών τους, γεγονός που επιβεβαιώνεται από το θάρρος να εκτεθούν στον κίνδυνο της μοιχείας που ετιμωρείτο πολύ αυστηρά.**[209] **«Γενικά θεωρώ τις Τουρκάλες, ως τον μόνο ελεύθερο λαό της αυτοκρατορίας.»**[210]

Για την Lady Montagu, όπως και για την μοναδική οπαδό της του 18ου αιώνα, την Lady Elizabeth Craven, ο όρος **«Ελευθερία»** (**Liberty**), σήμαινε σεξουαλική ελευθερία, και χρησιμοποιώντας τα λόγια της Montagu, την δυνατότητα να ακολουθήσεις «τις επιθυμίες σου» ή «τις κλίσεις σου» (incilinations) και να «ικανοποιείσαι/απολαμβάνεις» (**indulge**), αν και γνώριζε πολύ καλά, ότι η μοιχεία ετιμωρείτο με θάνατο.

2.2.1 Το Γιασμάκι και οι κίτρινες παντόφλες, τα σύμβολα της ελευθερίας και της ανωνυμίας στην σεξουαλική συμπεριφορά των «Κινούμενων Μούμιων». [1786]

Η Lady Elizabeth Craven, η δεύτερη περιηγήτρια του 18ου αιώνα μετά την Montague, συμφώνησε με την προκάτοχό της σε αυτό το θέμα. Και εκείνη δήλωσε, το 1786, ότι **ποτέ δεν είχε δει χώρα όπου οι γυναίκες απελάμβαναν τόση (σεξουαλική) ελευθερία και που κυκλοφορούν στους δρόμους ανώνυμα σαν «κινούμενες μούμιες» (Walking Mummies)**.[211]

Σε αντίθεση με την Montagu, η Craven πρόσεξε την εμφάνιση των γυναικών στους δημόσιους χώρους, όχι μόνο εκείνων της Οθωμανικής ελίτ, αλλά όλων των κοινωνικών τάξεων. Γράφει, ότι οι γυναίκες «περπατούσαν ή ήταν ορατές στους δρόμους», (women are to be seen in the streets), εξαιρετικά προκλητική δήλωση για την Δύση εκείνη την εποχή. Σύμφωνα με την Αυγουστινιανή εποχή και ορολογία, «περπατώ στους δρόμους» ήταν συνώνυμο με την ιεροδουλία. Η Αγγλίδα περιηγήτρια υπογραμμίζει, ότι το πέπλο ή το γιασμάκι και η υποχρεωτική κάλυψη του γυναικείου κορμιού **απελευθέρωνε σεξουαλικά τις Οθωμανίδες και τους έδινε μεγαλύτερη ελευθερία ανώνυμης κίνησης, συγκριτικά με τις δυτικές αδελφές τους. Παράδοξα, το γιασμάκι, όπως παρατηρεί, εγγυάται βαθμούς δημόσιας ελευθερίας.**

---

[208] Ibid., σελ. 123-124. [3c]

[209] Ibid., σελ. 123-124. [3c]:

"The great ladies seldom let their gallants know who they are; and it is so difficult to find out, that they can very seldom guess at her name, whom they have corresponded with for above half a year together. You may easily imagine the number of faithful wives very small in a country where they have {nothing to fear from a lover's indiscretion, since we see so many have the courage to expose themselves to that in this world, and all the threatened punishment of the next, which is never preached to the Turkish damsels. Neither have they much to apprehend from the resentment of their husbands; those ladies that are rich having all their money in their own hands."

[210] Ibid., σελ. 124. [3c]

[211] [4] The Right Honourable Elizabeth Craven, ή Lady Craven, 1785–1788.

"A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London, G.G. J. and J. Robinson, 1789. [4]

Η Craven είναι η **πρώτη** περιηγήτρια, που εισάγει στην συζήτηση για την θέση της γυναίκας μία ακόμα λεπτομέρεια: το έθιμο της Μουσουλμάνας συζύγου να αφήνει ένα ζευγάρι **κίτρινες παντόφλες** έξω από την πόρτα, που χώριζε το χαρέμι από το σελαμλίκι, για να δηλώσει την επιθυμία της και το δικαίωμά της να μείνει μόνη, δηλαδή την απαγόρευση του συζύγου της να εισχωρήσει μέσα στο χαρέμι. **Οι κίτρινες παντόφλες ('cedik-pabuc'), όπως και το γιασμάκι, χρησιμοποιούνται, για πρώτη φορά, ως σύμβολα για την σεξουαλική ελευθερία. Συγκεκριμένα γράφει :**

«Ένας Τούρκος σύζυγος, όταν δει ένα ζευγάρι παντόφλες στην πόρτα του χαρεμιού του δεν πρέπει να μπει. Ο σεβασμός του για το γυναικείο φύλο δεν του επιτρέπει να εισχωρήσει όταν υπάρχει εκεί μία επισκέπτρια. **Πόσο εύκολο είναι τότε για άνδρες να μεταμφιεσθούν ως γυναίκες και να μπουν—».**[212]

Η Lady Craven υπήρξε η **πρώτη** περιηγήτρια που παρουσίασε τις κίτρινες παντόφλες της Μουσουλμάνας, ως σύμβολο της ελευθερίας και του σεβασμού του φύλου της. Γεγονός που επιβεβαιώνουν αργότερα περιηγήτριες του 19ου αιώνα, οι οποίες, επίσης, παρατήρησαν ότι αν ένας σύζυγος μιας Μουσουλμάνας κυρίας έβλεπε τις παντόφλες της έξω από το δωμάτιό της ή το χαρέμι της δεν μπορούσε να μπει, αν και δεν αναφέρονται στο χρώμα των παντουφλών.

Η μεταμφίεση αυτή παρείχε στην γυναίκα και ένα είδος **προστασίας.** Η Τουρκάλα, κατά την άποψη της Lady Craven, **απολάμβανε τόσο μεγάλη ελευθερία, που μπορούσε να κυκλοφορεί στους δρόμους ανενόχλητη και ανώνυμα, χωρίς παρενοχλήσεις.**[213]

«Όσον αφορά την γυναίκα, εξίσου, τόσες, αν όχι περισσότερες από τους άνδρες, κυκλοφορούν στους δρόμους, αλλά μοιάζουν με **Κινούμενες Μούμιες** ("Walking Mummies"). Ένα μεγάλο ευρύχωρο ένδυμα/ρόμπα (robe) από σκούρο πράσινο ύφασμα τις σκεπάζει από το λαιμό μέχρι το έδαφος, και πάνω από αυτό ένα μεγάλο κομμάτι μουσελίνας τυλίγει τους ώμους και τα χέρια, και ένα άλλο σκεπάζει το κεφάλι και τα μάτια. Κρίνετε κύριε, εάν όλα αυτά τα σκεπάσματα δεν μπερδεύουν ολόκληρη την φιγούρα, ή τον αέρα, σε τέτοιο βαθμό, που είτε είναι άνδρες είτε γυναίκες, είτε πριγκίπισσες είτε σκλάβες, μπορούν να **κρυφθούν** κάτω από αυτά. **Νομίζω δεν έχω δει ποτέ χώρα, όπου οι γυναίκες μπορούν να απολαύσουν τόση ελευθερία, και να είναι ελεύθερες από κάθε κατηγορία, όπως στην Τουρκία.»**[214] Γράφει σε μία επιστολή της η περιηγήτρια.

Κατά την άποψη της Craven, η Τούρκικη ενδυμασία ελευθέρωνε την Οθωμανίδα σεξουαλικά και τις έδινε περισσότερη ελευθερία ανώνυμης κίνησης, συγκριτικά με τις δυτικές αδελφές της. Παράδοξα, το γιασμάκι, όπως επισημαίνει η ίδια, *αποτελούσε εγγύηση για βαθμούς δημόσιας ελευθερίας*.

---

[212] Ibid., σελ. 205. [4]

"A Turkish husband that sees *a pair of slippers at the door of his harem* must not enter; his respect for the sex prevents him from intruding when a stranger is there upon a visit; how easy then is it for men to visit and pass for women—If I was to walk about the streets here I would certainly wear the same dress, for the Turkish women call others names, when they meet them with their faces uncovered."

[213] Ibid., σελ. 205, 206. [4].

[214] Ibid., -."As to women, as many if not more than men, are to be seen in the streets—but they look like Walking Mummies—A large loose robe of dark green cloth covers them from the neck to the ground, over that a large piece of muslin, which wraps the shoulders and the arms, another which goes over the head and eyes; judge, Sir, if all these coverings do not confound all shape or air so much, that men or women, princesses and slaves, may be concealed under them. I think I never saw a country where women may enjoy so much liberty, and free from all reproach as in Turkey—.»

2.2.2 «Η συμπεριφορά προς το φύλο μας αποτελεί παράδειγμα για όλα τα έθνη»,[215] και «η Ανατολίτικη Ζήλια». [1786, 1795-1796]

Όσον αφορά την θέση και τα δικαιώματα της έγγαμης Μουσουλμάνας, όπως ήδη αναφέραμε, η Craven επισημαίνει ότι, αν ένας Τούρκος αποκεφαλιζόταν και αν εκτελείτο η κατάσχεση της περιουσίας του, εκείνη της συζύγου τους έμενε ανέγγιχτη. Το χαρέμι, όπως γράφει, ήταν ιερό και τίποτα δεν μπορούσε να ενοχλήσει την άνεση μιας Τουρκάλας συζύγου. Η Τουρκάλα σύζυγος, όπως υπογραμμίζει έντονα, **«έχει τόση ελευθερία, που έχει την δυνατότητα να είναι το πιο ευτυχισμένο πλάσμα που αναπνέει.»**[216] Η Lady Craven επιβεβαιώνει τους ισχυρισμούς της Lady Montagu, όταν υπογραμμίζει και εκείνη, ότι η έγγαμη Μουσουλμάνα, το 1786, είχε περισσότερα νομικά δικαιώματα από τις Χριστιανές αδελφές της.

Εδώ επιβάλλεται να επαναλάβουμε ότι η Montagu και η Craven είχαν πάρει διαζύγιο από τους συζύγους τους και η διατροφή τους και η συντήρησή τους εξηρτάτο από την καλή θέληση των πρώην συζύγων τους και όχι από τους δυτικούς τους νόμους. Συνεπώς, επηρεασμένες από τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν μετά τα διαζύγιά τους, σύγκριναν την θέση της διαζευγμένης Μουσουλμάνας με την θέση της διαζευγμένης δυτικής γυναίκας.[217]

Η Maria Guthrie, σε αντίθεση με την Lady Montagu και την Lady Craven, δεν θεώρησε την υποχρεωτική ενδυμασία των Μουσουλμάνων γυναικών ως εργαλείο προστασίας, ως σύμβολο ή μέσο ελευθερίας και ανωνυμίας. Η Maria Guthrie, η τρίτη περιηγήτρια του 18ου αιώνα, [1795-1796], στην επιστολή της προς τον σύζυγό της, εκτίμησε ότι οι γυναίκες ήταν υποχρεωμένες να φορούν καλύπτρα εξ αιτίας της **«Ανατολίτικης Ζήλια»**, η οποία, «εκτός του ότι ανάγκασε τις γυναίκες να θαυμάζουν κτήνη, αντί για άνδρες, μέσα από τα καλυμμένα καφασωτά παράθυρά τους, τις ανάγκασε, επίσης, να καλύψουν το πρόσωπο τους και ολόκληρο το σώμα τους. Έτσι, όλο το μυστήριο, που σχετίζεται με το φύλο της γυναίκας, είναι **φυλακισμένο** μέσα σε ένα σύγχρονο γυναικωνίτη, ή χαρέμι στο οποίο πρόσβαση έχουν μόνο οι ηγεμόνες και αφέντες τους, που κυριολεκτικά είναι αυτό στα Μωαμεθανικά κράτη.»[218]

---

[215] Ibid., σελ. 234. [4]

[216] Ibid., σελ, 234. [4]

[217] Για παράδειγμα, στην εισαγωγή του έργου της, η Craven επιτίθεται στους τυραννικούς συζύγους γενικά, και ιδιαίτερα στον πρώην σύζυγό της, ο οποίος, μετά το διαζύγιό τους, την στέρησε από τα παιδιά της. Πρέπει να σημειώσουμε ότι, η Craven ξεκίνησε τις περιηγήσεις της, αμέσως μετά από το διαζύγιό της.
Βλέπε, επίσης, Melman, Billie. Women's Orients. English Women and the Middle East, 1718 - 1918. Sexuality, Religion and Work. Second Edition. MACMILLAN, 1995.)

[218] "to admire cattle instead of men from their muslin windows, has done still more than all that in this country, as it has likewise covered with a veil the face of the fair, and indeed almost everything concerning them, so that all is mystery here that relates to the sex, shut up in a modern gaeneceion, or harem only accessible to their own lords and masters, who are literally so in Mahometan states." :

[6] Mrs. Maria Guthrie , 1795 –1796 .

A tour performed in the years 1795 - 1796 through the Taurida, or Crimea, the antient kingdom of Bosphoros, the once powerful republic of Tauric Cherson, and all the other countries on the north shore of the Euxine, ceded to Russia by the Peace of Kainardgi and Jassy. By Mrs. Maria Guthrie, formerly acting directress of the Imperial Convent for the Education of the Female Nobility of Russia; described in a series of letters to her husband the editor, Matthew Guthrie M.D. F.R.S. and F.S.A of London and Edinburgh, member of the Philosophical Society of Manchester, &c. &c. Phisician to the First and Second Imperial Corps of Noble Cadets in St. Petersburgh, and Councillor of State to His Imperial Majesty of All The Russians. The whole illustrated by a map of the tour along the Euxine coast, from the Dniester to the Cuban, with engravings of a great number of ancient coins, medals, monuments, inscriptions, and other curious objects." London. Printed by Nichols and Son, Red Lion Passage, Fleet Street, For T. Cadill, Jun. And W. Davies, in The Strand. 1802., Letter LXIX, [6] σελ. 217.

Εξαιτίας αυτής της επιβαλλόμενης ενδυμασίας, όπως παρατήρησε η περιηγήτρια, **«ένας άνδρας θα μπορούσε να παντρευθεί την γιαγιά, αντί για την κόρη»**,[219] διότι, όσον αφορά τα έθιμα των γάμων, το πρόσωπο της συζύγου του το έβλεπε ο γαμπρός για πρώτη φορά το βράδυ μετά τον γάμο.[220]

2.2.3 Η ανωνυμία και η ελευθερία, που παρείχε αυτή η «συνεχής μεταμφίεση», κατά τις περιηγήτριες του 19ου αιώνα [1816-1895].

Η πρώτη περιηγήτρια του 19ου αιώνα, που περιέγραψε αυτήν την επιβαλλόμενη ενδυμασία, ως μία μεταμφίεση, που παρείχε ελευθερία κινήσεως, ήταν η Ελβετίδα περιηγήτρια Louise Demont,[221] το 1816, χωρίς να την αναφέρει, ως ένα σύμβολο ή εργαλείο ελευθερίας. Σημειώνει, ότι οι Μουσουλμάνες, που ζούσαν απομονωμένες και πολύ περιορισμένες, δεν εμφανίζονταν ποτέ σε δημόσιους χώρους, χωρίς το πέπλο και τα ενδύματα που έκρυβαν την φιγούρα τους, υπογραμμίζοντας ότι, όταν εγκατέλειπαν το χαρέμι, **«μεταμφιέζουν ολόκληρο το σώμα τους»**.

Το 1836, η Αγγλίδα περιηγήτρια Julia Pardoe, εκμεταλλεύθηκε αυτήν την ενδυμασία, όπως μας πληροφορεί η ίδια, και τόλμησε να μπει στο 'τζαμί' της Αγίας Σοφίας, και σε εκείνο του σουλτάνου Αχμέτ, **μεταμφιεσμένη** ως Τουρκάλα. «Ποιος Ευρωπαίος, που κατέχει το πνεύμα της περιπέτειας», γράφει η Pardoe, «θα αρνιόταν να αντιμετωπίσει τον **κίνδυνο** για να σταθεί κάτω από τον τρούλο της Αγίας Σοφίας; Και πάνω από όλα, ποιος περιπλανώμενος γκιαούρης θα μπορούσε να αντισταθεί στον πειρασμό να εισχωρήσει στο τζαμί (της Αγίας Σοφίας) κατά την διάρκεια της Μεγάλης Προσευχής (High Prayer);»[222]

«Κατάλαβα, ότι η προσπάθεια πρέπει να γίνει με την Τουρκική ενδυμασία και αυτό το γεγονός ήταν μικρής σημασίας, διότι καμμία ενδυμασία στον κόσμο δεν προσφέρεται τόσο, όσο αυτή για τον σκοπό της **μεταμφίεσης.**»[223] Γράφει η Pardoe. Η περιηγήτρια έβαψε τα φρύδια της, όπως τα έβαφαν οι Τουρκάλες, «με μία βαφή που συνηθίζεται στα χαρέμια», έκρυψε την φιγούρα της και το πρόσωπό της κάτω από την μεταμφίεση της Μουσουλμάνας και ξεκίνησε στις 10.30 το βράδυ για την Αγία Σοφία.[224] Ο συνοδός της, ένας μπέης, της είπε ότι «εάν καταφέρουμε να αποδράσουμε από την Αγία Σοφία, χωρίς υποψία, θα κάνουμε ένα ακόμη τολμηρό εγχείρημα. Θα επισκεφθούμε το τζαμί του Σουλτάνου Αχμέτ.... και **θα έχετε κάνει κάτι, που δεν έχει τολμήσει να κάνει ποτέ κανένας άπιστος**, αλλά σας προειδοποιώ, ότι εάν σας εντοπίσουν, και δεν καταφέρετε να αποδράσετε αμέσως, θα σας κάνουν κομματάκια (διαμελίσουν).»[225] Παρόλα αυτά η Julia

---

[219] Ibid., σελ. 218. [4]
«a man might marry the grandmother instead of the daughter.»
[220] Ibid., σελ. 218. [4]
[221] [9] Louise Demont, 1816.
Η Ελβετίδα περιηγήτρια, (ανώνυμη συγγραφέας), υπογράφει το έργο της 'by one of her Majesty's suite':
Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C. &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9] σελ. 452.
[222] [40α] Miss Julia Pardoe. 1835-1836.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. [40a] σελ. 375.
[223] Ibid., σελ. 375 [40a]
[224] Ibid., σελ. 376 [40a]
[225] Ibid., σελ. 377 [40a]

Pardoe επισκέφθηκε και τα δύο τζαμιά κρυμμένη κάτω από την επιβαλλόμενη στην Μουσουλμάνα ενδυμασία.

Η Fanny Janet Blunt,[226] όπως μας πληροφορεί η ίδια, το 1848 έως το 1878, απολάμβανε και εκείνη να φοράει την Τουρκική ενδυμασία, ιδιαίτερα για να επισκεφθεί πολλά τζαμιά της Τουρκίας.

Το 1852, στην Κωνσταντινούπολη, η Mme de la Princesse de Belgiojoso εκτίμησε, όπως και οι δύο Αγγλίδες περιηγήτριες του 18ου αιώνα που προηγήθηκαν,[227] ότι οι Τουρκάλες ήταν σίγουρες και **εξασφαλισμένες** για την διαφύλαξη της **ανωνυμίας** τους. Και όσον αφορά την **σεξουαλική ελευθερία**, αναφέρεται και εκείνη στην ευκολία που παρείχε η ενδυμασία στις γυναίκες για την απιστία ή την **μοιχεία.**[228] **Προχωράει, όμως, πιο πέρα από την Montagu και την Craven και αναρωτιέται για ποιό λόγο να ήταν πιστές στους συζύγους τους, αφού δεν τους παντρεύθηκαν από αγάπη, υπογραμμίζοντας ότι η Μουσουλμάνα μισούσε τον σύζυγό της.**[229] **Υπήρξε η πρώτη περιηγήτρια, που δικαιολόγησε ανοικτά την μοιχεία, σε αντίθεση με άλλες περιηγήτριες, που την αναφέρουν αλλά δεν την δικαιολογούν ανοικτά**, όπως η Dora d'Istria και η Μελέκ Χανούμ (Marie Dejean Millingen).

Η Dora d'Istria,[230] στο έργο της, το 1861, δήλωσε ότι **πράγματι οι γυναίκες ήταν πιστές στους άνδρες τους, αλλά μόνο όταν δεν μπορούσαν να κάνουν διαφορετικά.** Η Μελέκ Χανούμ (1836-1866) μας πληροφορεί, ότι οι γυναίκες του Σαράι του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, έφερναν τους εραστές τους μέσα στο μεγάλο χαρέμι, υπογραμμίζοντας ότι **σπάνια υπήρχε μία που να μην είχε εραστή.**

Το 1856, η Lady Hornby,[231] διέκρινε, ότι οι γυναίκες του χαρεμιού του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, απελάμβαναν μεγαλύτερη **ελευθερία** από οποιαδήποτε άλλη Τουρκάλα της υψηλής κοινωνικής τάξης στην Κωνσταντινούπολη και τις αποκάλεσε «ωραίες φυλακισμένες/κρατούμενες».[232] Η Hornby παρατήρησε, ότι οι **γυναίκες των χαμηλότερων οικονομικο-κοινωνικών τάξεων ήταν συγκριτικά «πιο ελεύθερες»,**[233] **διότι κυκλοφορούσαν στους δρόμους και στο παζάρι της Πόλης, χωρίς την συνοδεία ευνούχων ή άλλων συνοδών-φυλάκων**, αλλά βέβαια φορώντας και εκείνες το επιβαλλόμενο

---

[226] Βλέπε περιηγήτρια [44a] [44b] Fanny Janet Blunt.

[227] Βλέπε περιηγήτριες του 18ου αιώνα [3] Lady Montagu, και [4] Lady Craven.

[228] [30α] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO.
CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO / CHRISTINE TRIVOLCE DE BELGIOJOSO - LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT. SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. . Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30a], σελ. 1043-1044.

[229] Ibid., σελ. 1043-1044 [30a]

[230] «Quant a la FIDELITE qu'elles ne jurent point, du reste, a leur seigneur et maitre, elle la gardent, quand elle ne peuvent pas faire autrement.." :
[33b] Dora d'Istria .
Excursions en Roumelie et en Moree. Par Madame Dora d'Istria....Zurich, Meyer et Zeller; Paris, J. Cherbulieq, 1863. 2 vols. Portrait frontispiece. 12 mo. [Vol. I : Attica. Boeotia, Phocis, Phthiotis, Acarnania, Aetolia, Achaia, Elis, Arcadia, Laconia. Vol. II.: Messenia, Argolis, Corinth, Hydra, Spetzai, Poros, Aegina, Salamis, Euboea, the Cyclades, Athens. [33b],σελ. 56.

[231] [31] Lady Hornby, 1855 – 1858 .
Constantinople during the Crimean War. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography....London, Richard Bentley, Publisher In Ordinary To Her Majesty. 1863. [31]
Η Lady Hornby είναι η συγγραφέας του "In and Around Stamboul", το οποίο εκδόθηκε πριν "Constantinople During the Crimean War", σε περιορισμένο αριθμό αντίτυπων. Όταν επέστρεψε στην Αγγλία, το 1862, και πρόσθεσε ορισμένες μαρτυρίες στο έργο της.

[232] Ibid., σελ. 165. [31]

[233] Όπως είδαμε στα πρώτα δύο κεφάλαια της έρευνας, όσο πιο ψηλή η κοινωνική θέση της γυναίκας στο Ισλάμ ή στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού, τόσο μεγαλύτερη ήταν η περιφρούρησή της, οι περιορισμοί της, και γενικά η απομόνωσή της στο χαρέμι.

πέπλο (γιασμάκι) και το φερετζέ **«έτσι ώστε θα ήταν αδύνατον να τις αναγνωρίσει κανείς».**[234] Παρατηρεί, επίσης, ότι την Πρωτοχρονιά υπήρχαν έξω εκατοντάδες Τουρκάλες που έκαναν την βόλτα τους, «έπαιρναν τον αέρα τους», και ακούραστα παρακολουθούσαν τις Αγγλίδες.[235] **«Νομίζουν, ότι είμαστε τόσο ελεύθερες και ευτυχισμένες, τόσο διαφορετικές από τις ίδιες...»,**[236] γράφει η περιηγήτρια.

Η Mrs. (Marianne) Young,[237] το 1854, αναφέρεται στις επιστολές της Lady Montagu, επιβεβαιώνοντας την εγκυρότητα τους. Αναρωτιέται, όμως, για πόσο καιρό θα είναι έγκυρες στο μέλλον, διότι έχει δει Τουρκάλες να φορούν Παριζιάνικες μπότες και γάντια από την Μάλτα μαζί, βέβαια, με το γιασμάκι το οποίο έχει γίνει, όπως γράφει, **«επικίνδυνα διαφανές»** και ότι θα ακολουθήσουν μεγάλες αλλαγές στα χαρέμια των πασάδων. Η πρόβλεψή της Young, όμως, διαψεύδεται από περιηγήτριες που την ακολούθησαν, όπως η Julia Garnett το 1895.

Ασφάλεια και προστασία από προσβολές και παρενοχλήσεις[238] παρείχε στην Μουσουλμάνα γυναίκα αυτός ο επιβαλλόμενος ενδυματολογικός κώδικας. Στην μεταμφίεση και στην ανωνυμία που παρείχε η Τούρκικής γυναικεία ενδυμασία, όπως την αποκαλούν οι περιηγήτριες, αναφέρεται στο άρθρο της, το 1891, και η Lucy Garnett,[239] η οποία γράφει ότι: «Εξίσου απαραβίαστα με το χαρέμι είναι και η κάπα και το πέπλο της Μουσουλμάνας», δηλαδή ο φερετζές και το γιασμάκι. Υπογραμμίζει, επίσης, ότι αυτή η **μεταμφίεση** επέτρεπε στην Μουσουλμάνα να κυκλοφορεί έξω **ελεύθερα** και αγνώριστη (**'incognita'**) και της παρείχε **ασφάλεια από προσβολές και παρενοχλήσεις,** όταν κυκλοφορούσε με τα πόδια στους δρόμους, μέσα στο τραίνο ή στο τραμ, ή στο κατάστρωμα ενός ατμόπλοιου του Βοσπόρου. **«Οι ακάλυπτες Χριστιανές γυναίκες και κορίτσια των πόλεων, όμως, από την άλλη πλευρά, ακόμα και όταν συνοδεύονται από υπηρέτη ('duenna'), εκτίθενται, όχι μόνο σε αναιδή σχόλια, αλλά συχνά σε πιο σοβαρές προσβολές....»**[240] Αυτό το 1891, όπως ίσχυε στην Κωνσταντινούπολη το 1717 και το 1787, κατά την Lady Montagu και την Lady Craven, αντίστοιχα.

Βέβαια, οι απόψεις των Μουσουλμάνων γυναικών, που ήταν υποχρεωμένες να φορούν αυτήν την ενδυμασία, διέφεραν εντελώς από εκείνες των δυτικών περιηγητριών, που απελάμβαναν την ελευθερία κινήσεως που τους παρείχε, διαμορφώνοντας την γνώμη ότι οι Μουσουλμάνες γυναίκες ήταν πιο προστατευμένες και ελεύθερες από τις δυτικές αδελφές τους.

---

[234] [31] LADY HORNBY.
CONSTANTINOPLE DURING THE CRIMEAN WAR. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography....London, Richard Bentley, Publisher In Ordinary To Her Majesty. 1863. 8 vo. [31] σελ. 165.
[235] Ibid., σελ. 165. [31]
[236] Ibid., σελ. 166. [31]

[237] [47] Mrs. Young, [Marianne Young], 1854, 1855.
Our camp in Turkey, and the way to it. By Mrs. Young the author of 'Cutch', 'Western India,' 'Facts and fiction,' etc. Second edition. Second edition. London: Richard Bentley, New Burlington Street, Publisher in Ordinary to Her Majesty. 1855. (πρώτη έκδοση 1854), [47], σελ. 77.
[238] THE KORAN, Penguin Classics, 1997, σελ. 299.
"Prophet, enjoin your wives, your daughters, ant the wives of true believers to draw their veils close round them. That is more proper, so that they may be recognized and not be molested."
[239] [86b] Lucy M.J. Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW. Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b]
[240] Ibid., σελ. 69. [86b]

2.3 Οι απόψεις, οι αντιδράσεις και οι διαμαρτυρίες των γυναικών, που ήταν υποχρεωμένες να φορούν αυτήν την «συνεχή μεταμφίεση».[241]

Η Μελέκ Χανούμ, η οποία ήταν υποχρεωμένη, ως Μουσουλμάνα σύζυγος, να φοράει την Τούρκική ενδυμασία, και όχι κατ' επιλογήν, διαμαρτυρήθηκε, σε αντίθεση με τις δυτικές περιηγήτριες, οι οποίες με την ελεύθερη θέλησή τους φορούσαν την γυναικεία Τούρκική ενδυμασία, όπως την αποκαλούν, και οι οποίες έφθασαν στο σημείο να διαμορφώσουν την γνώμη, ότι χάρη στο φερετζέ και στο γιασμάκι, οι Μουσουλμάνες γυναίκες ήταν πιο ελεύθερες από τις δυτικές αδελφές τους, επειδή μπορούσαν να κυκλοφορούν ανώνυμα, ή να δέχονται τους εραστές τους καλυμμένους κάτω από αυτήν την μεταμφίεση, ακόμα και μέσα στο ίδιο τους το χαρέμι.

Σε αντίθεση με τις περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα, οι Μουσουλμάνες δεν απελάμβαναν το γιασμάκι και το φερετζέ, (Yashmaks and Feridjes) **αν και το εκμεταλλεύονταν. Διαμαρτύρονταν έντονα εκείνες που ήταν υποχρεωμένες να φορούν αυτήν την επιβαλλόμενη Τουρκική ενδυμασία, όπως την αποκαλούν οι περιηγήτριες.**

«Πιστεύω, ότι ο Μωάμεθ έκανε μεγάλο λάθος σε αυτό το θέμα της απαγόρευσης της γυναίκας να κυκλοφορεί ακάλυπτη μπροστά στο αντίθετο φύλο.»[242] Γράφει η Μελέκ Χανούμ, η οποία ήταν υποχρεωμένη 30 χρόνια, ως Μουσουλμάνα σύζυγος, και αργότερα ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα, να φοράει αυτήν την ενδυμασία, αν και την εκμεταλλεύθηκε επανειλημμένως για να δραπετεύσει από τα χαρέμια, και τελικά από την Τουρκία, μαζί με την κόρη της, την Αϊσια Χανούμ, τον Δεκέμβριο του 1865.

«Πόσο συγκινητική/ανατριχιαστική ήταν η αίσθηση της ελευθερίας! Να είμαστε ελεύθερες να κινηθούμε όπου θέλουμε, χωρίς καλύπτρα, να αναπνεύσουμε το αέρα, χωρίς καλύμματα, να κοιτάζουμε τον ήλιο, τον ουρανό, και όλες τις λαμπερές ομορφιές της φύσης...»,[243] γράφει, μετά την απόδρασή της στην Ελλάδα, το 1866, η Μελέκ Χανούμ. Σημειώνει, επίσης, ότι η κόρη της, η Αϊσια Χανούμ, η οποία ήταν κόρη του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, απόλαυσε αυτήν την ελευθερία, αν και αρχικά αισθανόταν περίεργα και άβολα, που εμφανιζόταν μπροστά σε όλους με το πρόσωπό της ακάλυπτο.[244]

«Είναι πολύ γνωστό, ότι το Ανατολίτικο έθιμο, οι προκαταλήψεις, τα δόγματα, οι δεισιδαιμονίες, ότι όνομα και να δώσεις, **δεσποτικά επιμένουν για μια γυναίκα να κρατάει το πρόσωπό της καλυμμένο μπροστά στους άνδρες. Το έθιμο αυτό είναι καταπιεστικό, ιδιαίτερα περισσότερο, όταν ο καιρός είναι ζεστός...»**,[245] επισημαίνει η Μελέκ Χανούμ.

Αν και δεν μπορούσαν οι Μουσουλμάνες να απαλλαγούν τελείως από αυτήν την υποχρεωτική γυναικεία ενδυμασία, βρήκαν τρόπους να την στολίζουν και να αναδεικνύουν τα χαρακτηριστικά τους, «παραβιάζοντας», κατά κάποιο τρόπο, την εντολή του Μωάμεθ, του Προφήτη.[246] Η Μελέκ Χανούμ μας

---

[241] Βλέπε περιηγήτρια [3] Lady Montagu

[242] [45b] Melek Hanum (Marie Dejean)
SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b], σελ. 6-7.

[243] Ibid., σελ. 5. [45b]

[244] Ibid., σελ. 5-6. [45b]

[245] Ibid., σελ. 5-6. [45b]

[246] THE KORAN, Penguin Classics, 1997, σελ. 64.

πληροφορεί με ποιό τρόπο οι νέες κοπέλες, στην Κωνσταντινούπολη, **«παραβίαζαν»** την εντολή του Προφήτη, όταν κυκλοφορούσαν εκτός χαρεμιού, χρησιμοποιώντας «ένα συνηθισμένο τέχνασμα» για να προσελκύσουν την προσοχή ενός νεαρού. Όταν ήταν πολύ ζεστός ο καιρός, όπως σημειώνει, «για να αποφύγουν την εντολή του Προφήτη»[247], άνοιγαν το πέπλο τους, υποτίθεται για να πάρουν λίγο αέρα ή να δροσισθούν, έτσι ώστε να φανεί το πρόσωπό τους και οι ώμοι τους, ακριβώς, την στιγμή που περνούσε κάποιος νεαρός.[248]

Οι γυναίκες δεν μπορούσαν να απαλλαγούν από το γιασμάκι γιατί ο θρησκευτικός τους νόμος, το Κοράνι, το επέβαλλε, αλλά το μεταμόρφωναν όσο μπορούσαν. Διανύοντας τον 19ου αιώνα μαθαίνουμε, ότι το γιασμάκι γινόταν, με το πέρασμα του χρόνου, όλο και περισσότερο διαφανές, αναδεικνύοντας την γυναικεία γοητεία, αντί να την αποκρύψει. Μαθαίνουμε, επίσης, ότι οι Τουρκάλες είχαν αρχίσει να δέχονται και την επιρροή της Ευρωπαϊκής μόδας.

Το 1855, για παράδειγμα, η **Lady Hornby**, σε επιστολή της από την Θεραπεία, μας πληροφορεί, ότι το γιασμάκι, κατά το σουλτανάτο του Αμπτούλ Μεζίντ είχε γίνει **διαφανές** και ότι κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου (1853-1856) οι Μουσουλμάνες φορούσαν χαρούμενα χρώματα και ωραίους φερετζέδες. Μαθαίνουμε, ότι το 1858, όπως μας πληροφορεί η Αγγλίδα περιηγήτρια **Viscountess Strangford**, πρώην περιηγήτρια-συγγραφέας **Emily A. Beaufort**: «Τα τελευταία χρόνια το γιασμάκι έπαυσε να είναι παγίδα και έχει γίνει μία **παραίσθηση**, μια **αυταπάτη**... που αναδεικνύει και αυξάνει το κάλλος αυτής, που το φοράει....».[249] Όμως, όταν πέθανε ο Σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ, το 1861, και ανέλαβε ο αδελφός του ο Σουλτάνος Αμπτούλ Αζίζ (1861-1876), εκείνος υπήρξε πιο αυστηρός, όσον αφορά την γυναικεία ενδυμασία. **Εξέδωσε μία βασιλική διαταγή που απαγόρευε τέτοια ενδυμασία, δηλαδή το διαφανές γιασμάκι και τα χαρούμενα χρώματα, ορίζοντας ότι οι γυναίκες ήταν υποχρεωμένες να φορούν μόνο απλά και σκούρα χρώματα.**[250]

Παρόλα αυτά, το 1865 οι Μουσουλμάνες, στην Κωνσταντινούπολή τουλάχιστον, συνέχιζαν να φορούν διαφανή γιασμάκια (πέπλα). Τηρούσαν, κατά κάποιον τρόπο, τον γυναικείο κώδικα ενδυμασίας, που επέβαλλε το Κοράνι, αλλά το ύφασμα γινόταν όλο και πιο λεπτό ή διαφανές, πράγμα που, όπως παρατήρησαν πολλές περιηγήτριες, αναδείκνυε περισσότερο την ομορφιά και το κάλλος της γυναίκας.

Το 1865, στην Κωνσταντινούπολη, η Αγγλίδα περιηγήτρια **Anna Vivanti**, διέκρινε ότι «οι ωραίες Μουσουλμάνες» φορούσαν **διαφανή** και λεπτά πέπλα ή γιασμάκια που δεν έκρυβαν πια την ομορφιά τους. Επιπλέον, φορούσαν φερετζέδες, δηλαδή κάπες, μανδύες, πανωφόρια, με ωραία φωτεινά και

" Good women are obedient. They guard their unseen parts because God has guarded them. As for those from whom you fear disobedience, admonish them and sent them to beds apart and beat them. Then if they obey you, take no further action against them."

[247][45b] Melek Hanum (Marie Dejean)

SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b], σελ. 6.

[248] Ibid., σελ. 6. [45b]

[249] " The Last few years the yashmak has ceased to a snare and has become only a delusion... now it only sets off and enhances the beauty of the wearer..." [32b], σελ. 399-400.

[32b] Emily A. Beaufort, 1858 – 1859

Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. Η πρώτη έκδοση. [32b], 399-400.

[250][31] LADY HORNBY.

CONSTANTINOPLE DURING THE CRIMEAN WAR. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography....London, Richard Bentley, Publisher In Ordinary To Her Majesty. 1863. 8 vo. [31] σελ. 57-61.

χαρούμενα χρώματα. Το κάλλος τους ήταν ορατό ακόμα και μέσα στις άμαξές τους: «Νομίζω ότι μέσα σε αυτές τις άμαξες οι Τουρκάλες κυρίες φαίνονται καλύτερες, και ακόμα καλύτερες από ότι φαίνονται στο Χαρέμι, όπου και εκεί, όταν είναι καλοντυμένες, αναπαύονται με χάρη στο ντιβάνι και συχνά φαίνονται πολύ όμορφες.»[251] Γράφει η Vivanti.

Στην Κύπρο, σε αντίθεση με την Κωνσταντινούπολη, ο ενδυματολογικός κώδικας του Ισλάμ ετηρείτο πιο αυστηρά. Στην Κύπρο, το 1868-1869, η Αγγλίδα περιηγήτρια Agnes Smith, η οποία ταξίδευε με την αδελφή της και με μία φίλη τους, αρχικά διέκρινε, ότι δεν κυκλοφορούσαν γυναίκες. Όταν ρώτησε, «Μα δεν υπάρχουν γυναίκες εδώ;», της απάντησαν «Βρίσκονται μέσα».[252] Στην Λάρνακα, η Smith, διέκρινε ότι το πέπλο, δηλαδή το γιασμάκι της Μουσουλμάνας διέφερε από εκείνο της Μουσουλμάνας της Κωνσταντινούπολης. Επισημαίνει, ότι η Τουρκική γυναικεία ενδυμασία απετελείτο από ένα μεγάλο λευκό σεντόνι (φερετζέ), το οποίο έκρυβε ολόκληρο το σώμα της γυναίκας, και ότι το πρόσωπό της ήταν σκεπασμένο με ένα σκληρό ύφασμα από μουσελίνα (γιασμάκι).[253]

Οι Μουσουλμάνες, τουλάχιστον στην Κωνσταντινούπολη, το 1874, εξακολουθούσαν να 'παραβιάζουν' τον αυστηρό κώδικα της γυναικείας ενδυμασίας του Κορανίου και το φιρμάνι του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ. Για παράδειγμα, το 1874, η Mrs. Annie Brassey δεν παρατήρησε μόνο, ότι τα διαφανή γιασμάκι γίνονταν όλο και πιο διαφανή,[254] αλλά εντόπισε και την επιρροή της **Γαλλικής μόδας**. Όταν επισκέφθηκε την εγγονή του Τούρκου πολιτικού Fuad Πασά στο χαρέμι της, στην Κωνσταντινούπολη, παρατήρησε ότι εκείνη φορούσε ένα **Γαλλικό φόρεμα**.[255]

Επτά χρόνια αργότερα, στην Κωνσταντινούπολη, η Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, επισημαίνει και εκείνη ότι το γιασμάκι των γυναικών, το 1881, είχε γίνει **πιο λεπτό και πιο διαφανή** και ότι **η ενδυμασία των Μουσουλμάνων γυναικών είχε επηρεασθεί από την Ευρωπαϊκή μόδα.**[256] Αναφέρει, βέβαια, ότι **η αστυνομία είχε συλλάβει μία Μουσουλμάνα που ανήκε, «σε μία καλή οικογένεια», διότι άφησε το φερετζέ της, δηλαδή την κάπα ή το πανωφόρι της, να ανοίξει ενώ περπατούσε, για να δείξει το ωραίο της Παριζιάνικο φόρεμα, υπογραμμίζοντας ότι «η αστυνομία προσπαθεί να διατηρήσει το παλιό έθιμο.»**[257] **Παρόλο αυτά βλέπουμε, ότι οι Μουσουλμάνες αντιδρούσαν.**

Σε αντίθεση, όταν το 1881, επισκέφθηκε και την Περσίδα σύζυγο του Πέρση Πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη, διέκρινε, ότι η σύζυγος του πρέσβη και η υπηρέτρια, ή η γκουβερνάντα της, φορούσαν και οι δύο **μαύρα** γιασμάκια

---

[251] [63] Anna Vivanti, 1865.
A Journey to Crete, CONSTANTINOPLE, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865. [63] σελ. 95.
[252][66a] Agnes Smith, 1868, 1883, 1886.
Eastern Pilgrims: the travels of three Ladies, 1870, (chapter IV.), [66a] σελ. 317-328.
[Οι τρεις γυναίκες ξεκίνησαν το ταξίδι τους το 1868: Constantinople, Cyprus, Egypt, Palestine, Greece].
[253] Ibid., σελ. 80. [[66a]
[254] [36] MRS. (ANNIE) BRASSEY / BARONESS BRASSEY/ Lady Brassey, 1874, 1878.
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36], σελ. 68.
[255] Ibid., σελ. 79. [36]
[256] [37] THE DOWAGER MARCHIONESS OF DUFFERIN AND AVA, 1879, 1881-1884.
'MY RUSSIAN AND TURKISH JOURNALS' by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc. with illustrations. London. John Murray, Albermarle Stret, W. 1916. [37] σελ. 154-157.
[257] Ibid., σελ. 154-157. [37]

που κάλυπταν το πρόσωπό τους. «Αυτό αποτελεί **το περσικό γιασμάκι,**»[258] καταλήγει η Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, σε αντίθεση με το λεπτό και διαφανές γιασμάκι της Μουσουλμάνας της Κωνσταντινούπολης.

2.3.1 Η μοναδική Τουρκάλα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που μπορούσε να κυκλοφορήσει χωρίς γιασμάκι, δηλαδή με το πρόσωπο ακάλυπτο.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον, σχετικά με την σπουδαιότητα της θέσης της Βαλιδέ Σουλτάνας, δηλαδή της μητέρας του Σουλτάνου, παρουσιάζει η περιγραφή της περιηγήτριας Lady Annie Brassey, το 1874, η οποία αποκαλύπτει **ότι η μοναδική Μουσουλμάνα**, που μπορούσε να κυκλοφορήσει με το πρόσωπο της ακάλυπτο, δηλαδή χωρίς το γιασμάκι, ήταν η μητέρα του Σουλτάνου, διότι ήταν η μητέρα του λαού. Όπως επιτρεπόταν σε κάθε γιο να κοιτάζει το πρόσωπο της μητέρας του, έτσι επιτρεπόταν και σε ολόκληρο τον λαό να κοιτάζει το πρόσωπο της κοινής μητέρας του (General Mother),[259] επισημαίνει η περιηγήτρια.

Στις 10 Νοέμβρίου του 1874, η Brassey παρακολούθησε το παλιό έθιμο του Σουλτάνου να συνοδεύεται με μεγάλη πομπή το πρώτο πρωί του Μπαϊραμιού, ξεκινώντας από το Σαράι για να φθάσει στο 'τζαμί της Αγίας Σοφίας, ή στο τζαμί του Αχμέτ.[260] Ο Σουλτάνος Αμπτούλ Αζίζ συνοδευόταν από τους υπουργούς του, τους ευνούχους, τις γυναίκες του χαρεμιού κλπ. Όμως, σε αυτήν την περίπτωση, ο Σουλτάνος δεν πήγε στην Αγία Σοφία, ή στο τζαμί του Αχμέτ, αλλά στο τζαμί του Τοπκανέ [Tophaneh] και επέστρεφε στο Σαράι του, δηλαδή στο Δολμά-Μπαχτσέ, από την θάλασσα. Διευκρινίζει, ότι ο Σουλτάνος Αμπτούλ Αζίζ ποτέ δεν αποφάσιζε σε πιο τζαμί θα πήγαινε μέχρι την τελευταία στιγμή, διότι φοβόταν απόπειρες δολοφονίας εναντίον του.[261] Ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρατήρησή της, ότι πρώτη έφθασε η Βαλιδέ Σουλτάνα, **«η μητέρα του Σουλτάνου και της χώρας της, και γι' αυτόν τον λόγο η μοναδική Τουρκάλα, που επιτρέπεται να κυκλοφορεί χωρίς γιασμάκι. Ο λόγος ότι επιτρέπεται σε κάθε γιο να κοιτάζει το πρόσωπο της μητέρας του, συνεπώς ο λαός μπορεί να κοιτάζει το πρόσωπο της κοινής τους μητέρας.»**[262]

Επιπροσθέτως, σημειώνει, ότι η άμαξα της Βαλιδέ Σουλτάνας, που την τραβούσαν τέσσερα μαύρα άλογα, ήταν μεγαλοπρεπής. Οι γυναίκες του σουλτάνου την ακολουθούσαν μέσα σε άλλες άμαξες, εξίσου μεγαλοπρεπείς, και στην συνέχεια, εκείνη του μεγαλύτερου γιου του σουλτάνου, ο οποίος ήταν ο μοναδικός πρίγκιπας, που στην παιδική του ηλικία είχε το αξίωμα του Αρχηγού Στρατού, και πίσω από αυτόν ακολουθούσε ο επόμενος γιος του σουλτάνου, επτά ετών, που είχε το αξίωμα του Ναυάρχου του Στόλου. Αυτοί οι πρίγκιπες αποτελούσαν εξαίρεση, διότι απαγορευόταν στους πρίγκιπες να κατέχουν αξιώματα.[263]

Η Brassey κάνει και μία πρόβλεψη, όσον αφορά την υποχρεωτική γυναικεία ενδυμασία. Υπογραμμίζει, ότι **«σύντομα, πριν περάσουν πολλά χρόνια θα**

---

[258] Ibid., σελ. 149-150. [37]

[259] [36] MRS. (ANNIE) BRASSEY / BARONESS BRASSEY/ Lady Brassey. 1874, 1878.
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36], σελ. 104.

[260] Ibid., σελ. 103. [36]

[261] Ibid., σελ. 68. [36]

[262] Ibid., σελ. 104. [36]
«General Mother»

[263] Ibid., σελ. 105. [36]

γίνει μεγάλη επανάσταση στα ήθη και στα έθιμα εδώ», τονίζοντας ότι **το διαφανές και λεπτό γιασμάκι γίνεται καθημερινά όλο και πιο λεπτό, και σε πολλές περιπτώσεις αποτελείται μόνο από ένα τούλι.**[264] Ενδιαφέρον προκαλεί η δήλωσή της, σύμφωνα με την οποία, οι ευνούχοι γύριζαν τις πλάτες τους, και επέτρεπαν στις γυναίκες να ερωτοτροπούν και να φλερτάρουν σε πολύ μεγάλο βαθμό.[265]

2.3.2 Γαμπρός τρομάζει, όταν την νύχτα του γάμου βλέπει για πρώτη φορά το πρόσωπο της γυναίκας του.

Πολύ σωστά παρατήρησε η Maria Guthrie, το 1797, ότι **«ένας άνδρας θα μπορούσε να παντρευθεί την γιαγιά, αντί για την κόρη»**,[266] διότι, όσον αφορά τα γαμήλια έθιμα, το πρόσωπο της συζύγου του το έβλεπε ο γαμπρός για πρώτη φορά το βράδυ μετά τον γάμο.[267]

Οπως ήδη αναφέραμε, ένας λόγος, που οι περισσότεροι Τούρκοι, ακόμα και της υψηλής κοινωνικής τάξης, προτιμούσαν να παντρεύονται τις εξισλαμισμένες σκλάβες τους, ήταν, επειδή τις 'γνώριζαν καλά',[268] σε αντίθεση με τις ελεύθερες Μουσουλμάνες, των οποίων τα πρόσωπα έβλεπαν οι γαμπροί για πρώτη φορά μόνο το βράδυ μετά τον γάμο τους.

Ένας άνδρας δεν μπορούσε να δηλώσει ποτέ, ότι μία γυναίκα ήταν ωραία, «σε μία χώρα **που θα εθεωρείτο σκάνδαλο για έναν άνδρα να πει ότι μία κυρία είναι όμορφη»**, σημειώνει η Anna Vivanti, το 1865, η οποία προσθέτει, ότι ένας άνδρας **«δεν πρέπει ποτέ να δει το πρόσωπό της, ούτε να ανταλλάξει λέξη μαζί της πριν γίνει σύζυγός του...»**[269]

Η μαρτυρία κόρης ενός Μεγάλου Βεζίρη, φέρνει στο φως ένα από τα αποτελέσματα αυτής της επιβεβλημένης κάλυψης των Μουσουλμάνων γυναικών. Η κόρη του Ραούφ-Πασά, ο οποίος διετέλεσε «εννέα ή δέκα φορές ως Μεγάλος Βεζίρης», και η οποία επισκεπτόταν τακτικά το χαρέμι της γειτόνισσάς της, της Μελέκ Χανούμ, ήταν «παραμορφωτικά άσχημη», και σχεδόν νάνος.

Ο σύζυγός της, ο Μουσταφά-Μπέης, όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ, ήταν ένας ωραίος νεαρός, γιος ενός πρώην κυβερνήτη που πέθανε και άφησε στον γιο του μόνο τον τίτλο του, αλλά χωρίς περιουσία. Έτσι, εκείνος αναγκάσθηκε να παντρευθεί την «παραμορφωμένη» ή τρομερά άσχημη κόρη του

---

[264] Ibid., σελ. 68. [36]

[265] Ibid., σελ. 69. [36]

[266] «A man might marry the grandmother instead of the daughter.» :

[6] Mrs. Maria Guthrie, 1795 –1796.

A tour performed in the years 1795 - 1796 through the Taurida, or Crimea, the antient kingdom of Bosphorus, the once powerful republic of Tauric Cherson, and all the other countries on the north shore of the Euxine, ceded to Russia by the Peace of Kainardgi and Jassy. By Mrs. Maria Guthrie, formerly acting directress of the Imperial Convent for the Education of the Female Nobility of Russia; described in a series of letters to her husband the editor, Matthew Guthrie M.D. F.R.S. and F.S.A of London and Edinburgh, member of the Philosophical Society of Manchester, &c. &c. Phisician to the First and Second Imperial Corps of Noble Cadets in St. Petersburgh, and Councillor of State to His Imperial Majesty of All The Russians. The whole illustrated by a map of the tour along the Euxine coast, from the Dniester to the Cuban, with engravings of a great number of ancient coins, medals, monuments, inscriptions, and other curious objects." London. Printed by Nichols and Son, Red Lion Passage, Fleet Street, For T. Cadill, Jun. And W. Davies, in The Strand. 1802. σελ. 218.

[267] Ibid., σελ. 218. [4]

[268] [57c] Mary Adelaide Walker.

"Through Macedonia to the Albanian Lakes" by Mary Adelaide Walker. With illustrations by the author, London, Chapman and Hall 1864. xi + 27 4p. 8 vo. [Ξεκίνησε το ταξίδι από την Κωνσταντινούπολη τον Ιούνιο, του 1860: Salonica. Vodena. Ostrovo, Monastir, Ochrida, Georgtcha, Castoria.] [57c], σελ. 74-75.

[269] [63] Anna Vivanti, 1865.

A Journey to Crete, CONSTANTINOPLE, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865. [63] σελ. 96-97.

πρώην Μεγάλου Βεζίρη, και ως αποτέλεσμα προωθήθηκε η στρατιωτική του καριέρα[270].

Όπως εκμυστηρεύθηκε η κόρη του πρώην Μεγάλου Βεζίρη στην Μελέκ Χανούμ, αρχικά, μετά τον γάμο της, μόλις την αντίκρισε ο σύζυγός της, **τρόμαξε και εξαφανίσθηκε αμέσως μετά, για να ενταχθεί στον στρατό, μην αντέχοντας να την βλέπει**. Αποζημιώθηκε, όμως, για αυτήν του την θυσία. Υπηρετούσε μόνο έξι μήνες στο στρατό και προβιβάσθηκε αμέσως στον βαθμό του 'Μπέη' (συνταγματάρχη), και λίγο αργότερα στο βαθμό του ταξιάρχη ή 'Λίβα' (**liva or general of brigade**). Ο γαμπρός του πρώην Βεζίρη, μέσα σε τρία χρόνια, προβιβάσθηκε στην πρώτη θέση του φερίκ, (**general of division**), του μεράρχη, και μετά του Στρατάρχη ή **mushir (field marshal)**. Για να αποκτήσει όλες αυτές τις διακρίσεις, «δεν χρειάσθηκε να κάνει τίποτα, εκτός από το να κάθεται ήσυχα στο σπίτι του, να πίνει και να κοιμάται»,[271] γράφει η Μελέκ Χανούμ. Τελικά, όπως ομολογεί η κόρη του πρώην Βεζίρη στην Μελέκ Χανούμ, ο σύζυγός της ένοιωσε υποχρέωση σε εκείνη, που έκανε δυνατόν την σταδιοδρομία του και «άρχισε να την βλέπει με συμπαθητικό μάτι,»[272] αν και ήταν νάνος και τρομερά άσχημη.

Δεύτερη περίπτωση γαμπρού, που τρόμαξε, όταν είδε το πρόσωπο της γυναίκας του, διηγείται στην Αγγλίδα γκουβερνάντα **Emmeline Lott** στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, το 1866, η Ρόντα, η παραμάνα (**'*Dadu-nina, wet-nurse*'**), ή όπως την αποκαλούσαν «η μητέρα του χαρεμιού», του μικρού γιου του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, πριν την αποχώρησή της από το χαρέμι. Η παραμάνα διηγήθηκε τον τρόπο, που συχνά κανόνιζαν τους γάμους στην Τουρκία, στην Αγγλίδα γκουβερνάντα του μικρού πρίγκιπα.[273]

Στην Κωνσταντινούπολη συμμετείχε στον γάμο μιας Τούρκικης οικογένειας, που είχε μία εντεκάχρονη κόρη που ονομαζόταν Σαράτα Χανούμ (**Sarata**), την οποία είχαν αρραβωνιάσει, όταν ήταν πέντε ετών, σε ένα αγόρι που τότε ήταν δεκαέξι ετών.[274]

Μία ημέρα, που ο υποψήφιος γαμπρός, ο Ρεσίντ επισκέφθηκε τον μελλοντικό πεθερό του, η Σαράτα (**Sarata**), η οποία, ως ελεύθερη Μουσουλμάνα, είχε το τίτλο της Κουτσούκ Χανούμ,[275] με την βοήθεια της μητέρας της κρύφθηκε πίσω από ένα μασαραμπίχ (**'macharabich'**) για να δει τον μελλοντικό της σύζυγο και άκουσε τον πατέρα της να απαντάει στην ερώτηση του γαμπρού, σχετικά με την ημερομηνία του γάμου τους, **'Quail im'**, που σημαίνει σας δίνω την συγκατάθεσή μου, και έτσι ορίσθηκε η ημερομηνία. Οκτώ ημέρες αργότερα, δηλαδή μετά τον γάμο, η Σαράτα θα έπαιρνε τον τίτλο της Μρουίκ Χανούμ, της πρώτης κυρίας.[276]

---

[270] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 55-56.

[271] Ibid., σελ. 57. [45a]

[272] Ibid., σελ. 57. [45a]

[273] [51a] Emmeline Lott .
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople.. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51a], σελ. 161.

[274] Ibid., 162. [51a]

[275] Ibid., σελ. 163. [51a]
Kutchuk Hanem (miss, or little lady),

[276] Ibid., σελ. 163. [51a]
Bruick Hanem (mistress, or great lady). Κατά τις μαρτυρίες άλλων περιηγητριών ο τίτλος ήταν Μπουγιούκ χανούμ (hanum).

Όχι μόνο η Σαράτα, αλλά και ο Ρεσίντ, επιθυμούσε να δει τα χαρακτηριστικά της μελλοντικής του συζύγου και έτσι προσέλαβε μία **Εβραία εμπόρισσα κοσμημάτων**, που είχε πρόσβαση στα χαρέμια, και με την βοήθεια του **«Πρίγκιπα Μπαχσίς»**[277] δέχθηκε να επισκεφθεί το χαρέμι της Σαράτας, για να τον ενημερώσει για τα φυσικά της χαρίσματα. Η Εβραία εμπόρισσα επέστρεψε στο Ρεσίντ δύο ημέρες αργότερα, και έπλεξε το εγκώμιο της Σαράτα.[278]

Υπογράφθηκε το γαμήλιο συμβόλαιο, δηλαδή το «νέκγια», στάλθηκαν τα δώρα στην νύφη και οι γονείς αντάλλαξαν δώρα.[279] Πέρασε ένα χρονικό διάστημα, μέχρι την ημέρα του γάμου, κατά την διάρκεια του οποίου ακολούθησαν τέσσερις ημέρες γαμήλιων εορτών, από την Δευτέρα το πρωί μέχρι την Πέμπτη με την δύση του ήλιου. Ως γαμήλιο βράδυ ορίσθηκε η Παρασκευή, δηλαδή το Σάββατο των Τούρκων, γιατί θεωρείται η ημέρα που έγινε η σύλληψη (conception) του Προφήτη του Μωάμεθ. Όσον αφορά το γαμήλιο γλέντι αναφέρει, ότι συνήθως υπήρχαν χορεύτριες, ζονγκλέρ, και θέατρο σκιών-Καραγκιόζης (' **Kara-kioz, the Turkish Punch.**').[280]

Συγκεκριμένα, την Τρίτη μετέφεραν τα προικιά της Σαράτας στο σπίτι του γαμπρού. Την Τετάρτη το βράδυ πήγαν την νύφη στο λουτρό.[281] Τα μεσάνυχτα ο γαμπρός φίλησε το χέρι του πατέρα του, τα χέρια των αδελφών του και των συγγενών του, και έφυγε για το δικό του χαρέμι, όπου τον περίμενε καλυμμένη με το πέπλο η νύφη, καθισμένη επάνω στο ντιβάνι. Η «Μητέρα του Χαρεμιού», η Ρόντα, η οποία διηγήθηκε την ιστορία αυτή στην Lott, στεκόταν σε μία γωνία του δωματίου, **σύστησε τον γαμπρό στην σύζυγό του,** όπως όριζε η αρμοδιότητά της και η νύφη σηκώθηκε και φίλησε το χέρι του συζύγου της 'ως σύμβολο υποταγής'.[282]

Τελικά, όταν ο Ρεσίντ σήκωσε το πέπλο για να δει για πρώτη φορά το πρόσωπο της γυναίκας του απογοητεύτηκε αφάνταστα.[283] Οι Εβραία εμπόρισσα τον είχε εξαπατήσει, χάρη στο μπαχσίς που της είχε προσφέρει η πλευρά της νύφης.[284] **Πολύ καλός λόγος για την προτίμηση των Τούρκων να παντρεύονται τις εξισλαμισμένες σκλάβες τους, αντί για ελεύθερες Μουσουλμάνες, των οποίων τα πρόσωπα έβλεπαν μόνο μετά τον γάμο!**

Τουλάχιστον για τον άνδρα, αν δεν έμενε ευχαριστημένος με τον πρώτο του γάμο, μπορούσε να επαναλάβει το πείραμα όσες φορές επιθυμούσε, μέχρι να βρει αυτό που ήθελε.[285] **Εκτός από τις τέσσερις νόμιμες συζύγους που εδικαιούτο, σύμφωνα με το Κοράνι, η μεγάλη ευκολία στο διαζύγιο που παρείχε ο νόμος για τον άνδρα, καθώς και η δυνατότητα να κατέχει όσες σκλάβες, ή οδαλίσκες επιθυμούσε δεν έκανε την θέση του άνδρα σε αυτό το θέμα τόσο θλιβερή!**

---

[277] Ibid., σελ. 164. [51a]
[278] Ibid., σελ. 164. [51a]
[279] Ibid., σελ. 166. [51a]
[280] Ibid., σελ. 167. [51a]
[281] Ibid., σελ. 168. [51a]
[282] Ibid., σελ. 169. [51a]
[283] Ibid., σελ. 170. [51a]
[284] Ibid., σελ. 171. [51a]
[285] "AT LEAST FOR THE MEN, IF THE FIRST MARRIAGE DID NOT PLEASE THEM THEY HAD RECOURSE TO FOUR OTHERS AND TO AS MANY CONCUBINES AS THEY COULD AFFORD.":
[45a] Melek Hanum (Marie Dejean.
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 171 :

3. «SLAVEDOM»[286]
Η θέση των εξισλαμισμένων σκλάβων

3.1 Η εκτιμήσεις και η οπτική των περιηγητριών, του 18ου και του 19ου αιώνα, πάνω στα νομικο-κοινωνικο-θρησκευτικά 'δικαιώματα' των εξισλαμισμένων σκλάβων του Οθωμανικού χαρεμιού.

Ο νόμος του Ισλάμ αναγνώριζε, ως **νόμιμη ιδιοκτησία, μόνο τους μη-Μουσουλμάνους** που έπεφταν στα χέρι των 'αληθινών Πιστών' σε διάρκεια πολέμου, δηλώνουν περιηγήτριες του 19ου αιώνα, όπως η Lucy Garnett.[287]

Πριν προχωρήσουμε στις μαρτυρίες των περιηγητριών, σχετικά με τα νομικο-κοινωνικο-θρησκευτικά δικαιώματα των δούλων του Οθωμανικού χαρεμιού, **επειδή οι περιηγήτριες δεν ασχολούνται με τον θεσμό της δουλείας γενικά, αλλά επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους αποκλειστικά στον θεσμό της δουλείας του Οθωμανικού χαρεμιού,** πρέπει να αναφερθούμε στην μελέτη του καθηγητού Νεοκλή Σαρρή για τον θεσμό της δουλείας στην Οσμανική κοινωνία. Κατά τον ερευνητή, σε αντίθεση με τους 'ελεύθερους' υπηκόους της Οσμανικής κοινωνίας, οι δούλοι είχαν ειδικό προσωπικό καθεστώς δουλείας, που ονομαζόταν το ρικκιγιέτ (rikkiyet) και περιέρχοταν στον ιδιοκτήτη τους, ως μερίδιο από την **πολεμική λεία,** δηλαδή από την διανομή μεταξύ των πολεμιστών των αιχμαλώτων πολέμου ή από ελεύθερη αγορά στα **σκλαβοπάζαρα,** ή τέλος, ως **δώρα** από εκείνα που αντάλλασσαν μεταξύ τους οι πλούσιοι.[288] Η πολιτική σημασία της δουλικής σχέσης προέκυπτε από το ισλαμικό δίκαιο, κατά το οποίο, εθεωρείτο δούλος ενός μουσουλμάνου οποιοσδήποτε **μη μουσουλμάνος** που περιερχόταν στην εξουσία του και ο οποίος δεν του είχε ζητήσει έλεος, δηλαδή δεν είχε τεθεί κάτω από την προστασία του.[289]

Η δουλεία, αλλά και το δουλεμπόριο, υπήρξαν **θεσμοί που το Ισλάμ είχε αναγνωρίσει και προάγει** και η ζήτηση δούλων ανταποκρινόταν στις πολιτικές και οικονομικές ανάγκες των εποχών.[290] Στο Ισλαμικό Δίκαιο, όπως σημειώνει ο καθηγητής Ν. Σαρρής, ο δούλος, αν ήταν γυναίκα

---

[286] "Slavedom":
[32b] Emily A. Beaufort, 1858 – 1859 (αργότερα, μετά τον γάμο της η συγγραφέας-περιηγήτρια [32c] Viscountess Strangford, 1859-1861).
Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. Η πρώτη έκδοση. [32ab], σελ. 399.
Η περιηγήτρια εφεύρει και εισάγει έναν καινούργιο όρο (Slavedom) στην Αγγλική γλώσσα που αποτελεί συνδυασμό των Αγγλικών όρων σκλάβος (slave), (ή δουλεία/slavery), και ελευθερία (freedom). Χρησιμοποιεί τον πρώτο όρο 'slave' (σκλάβος), καθώς και τα τελευταία τρία γράμματα από την λέξη 'freedom' (ελευθερία), όπως έκανε και μία άλλη περιηγήτρια, η [50β] Annie Jane Harvey, ([50β]σελ. 75), με τον όρο Wo-manity. (Woman , Humanity).

[287] [86b] Lucy M.J. Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b], σελ. 66.
Βλέπε, επίσης, Κεφάλαιο Ι.

[288] Βλέπε, Σαρρής, Νεοκλής. ΟΣΜΑΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ, Συστηματική παρά-θεση δομών και λειτουργιών. Ι. Το Δεσποτικό Κράτος. Εκδόσεις Ι.Δ. Αρσενίδης & ΣΙΑ, σελ.333-334.
«Οι δούλοι σε αντιδιαστολή προς τους «ελεύθερους» ή κοινούς υπηκόους είχαν ειδικό προσωπικό καθεστώς δουλείας το ρικκιγιέτ (rikkiyet). Περιερχόταν στον κύριό τους ως μερίδιο από την πολεμική λεία, δηλαδή από την διανομή μεταξύ των πολεμιστών των αιχμαλώτων πολέμου ή από ελεύθερη αγορά στα σκλαβοπάζαρα, ή τέλος ως δώρα από εκείνα που αντάλλασσαν μεταξύ τους οι πλούσιοι. Γι' αυτό οι δούλοι χρησιμοποιούνταν περισσότερο ως υπηρετικό προσωπικό και ως ερωτικοί σύντροφοι ακόμη και στην περίπτωση που υπήρχαν νόμιμες γυναίκες και λιγότερο ως εργατική δύναμη.»

[289] Ibid., σελ. 333-334.

[290] Ibid., σελ. 331.

εθεωρείτο **αυτοδικαίως οδαλίσκη**, και αν ήταν άνδρας **ογλάνι** του κυρίου του. Είτε αρσενικό, είτε θηλυκό δεν εθεωρείτο μόνο «**κομιλούν πράγμα**» (mal-I natik), αλλά και **σκεύος ηδονής: «Το τελευταίο αποδίδει την πολιτική σημασία, που είχε η γενετήσια πράξη στην πατριαρχική και φαλλοκρατική κοινωνία, ως εκδήλωση σχέσης κυριαρχίας και υποτέλειας»**[291]

Οσον αφορά την **δουλική φύση της οσμανικής κοινωνίας**,[292] εκδηλωνόταν, όπως επισημαίνει ο ερευνητής, πάντα σε κάθε περίπτωση, στους κανόνες καλής συμπεριφοράς, στον **άγραφο κώδικα** τιμής. «**Η δουλική φύση της οσμανικής πραγματικότητας**, απόρροια του υπέρτατου ηθικού νόμου της υποταγής και της προσφυγής σε υπερέχουσες δυνάμεις, διατρέχει όλη την ιεραρχία των **διαπροσωπικών σχέσεων** στο δημόσιο, αλλά και στον **ιδιωτικό βίο**. Από το σημείο αυτό εκπηγάζει και η ευνοϊκή μεταχείριση των δούλων, αλλά και το ότι συχνά ήταν δυσδιάκριτη η ιδιότητα των τελευταίων σε σχέση προς τα λοιπά μέλη της οικογένειας από τον αρχηγό της.... Πρακτικά είναι αφιερωμένοι στην υπηρεσία του ισχυρού παράγοντα, δούλοι του. Σε αντιπαροχή, ασκούν όποια εξουσία τους παραχωρεί αυτός με ανάλογα οικονομικά και προσωπικά ωφελήματα.»[293]

Διακρίναμε αυτήν την δουλική φύση της Οσμανικής κοινωνίας στις μαρτυρίες περιηγητριών στα προηγούμενα κεφάλαια, όπως σε εκείνα σχετικά με την ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι,[294] εκείνη στα μη-βασιλικά χαρέμια, δηλαδή στα χαρέμια των διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων,[295] στην ιεραρχία του φαγητού ή των γευμάτων, στις διάφορες συμπεριφορές που δήλωναν υπακοή, υποταγή, εξάρτηση και δουλικότητα, όπως στην υποχρέωση των έγκλειστων γυναικών να κάθονται ανάλογα με την θέση τους στην ιεραρχία, είτε στην άκρη του ντιβανιού είτε στο πάτωμα, στο έθιμο να στέκονται όρθιες με το βλέμμα στραμμένο κάτω στο έδαφος μπροστά στους ανωτέρους τους αφέντες ή στις ανώτερες γυναίκες των χαρεμιών, στα υποχρεωτικά εργασιακά καθήκοντά τους και γενικά στον σεβασμό των πρωτοκόλλων του χαρεμιού, ανάλογα με την θέση τους στην πυραμιδική ιεραρχία του.

Απόλυτα ξεκάθαρο και αντιληπτό στις περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα, μέσα στα Οθωμανικά χαρέμια, ήταν αυτό που ονομάζουν η 'οικιακή δουλεία' (domestic slavery) και το σύστημα της παλλακίδας, ("Concubinage system"), δηλαδή την εκμετάλλευση της γυναίκας, ως σκεύους ηδονής και αναπαραγωγής/ τεκνοποίησης, ιδιαίτερα στα χαρέμια των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων και της Οθωμανικής ελίτ. Οι εξισλαμισμένες σκλάβες, αναμφισβήτητα, χρησιμοποιούνταν ως υπηρετικό προσωπικό, ως οικιακό προσωπικό, ως ερωτικοί σύντροφοι ή ως μηχανές αναπαραγωγής (τεκνοποίησης).[296]

---

[291] Ibid., σελ. 333.
[292] Ibid., σελ. 341.
[293] Ibid., σελ. 341.
[294] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.
[295] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙΙ.
[296] Βλέπε, Σαρρής, Νεοκλής. ΟΣΜΑΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ, Συστηματική παρά-θεση δομών και λειτουργιών. Ι. Το Δεσποτικό Κράτος. Εκδόσεις Ι.Δ. Αρσενίδης & ΣΙΑ, σελ.333-334.
«Οι δούλοι σε αντιδιαστολή προς τους «ελεύθερους» ή κοινούς υπηκόους είχαν ειδικό προσωπικό καθεστώς δουλείας το ρικκιγιέτ (rikkiyet). Περιερχόταν στον κύριό τους ως μερίδιο από την πολεμική λεία, δηλαδή από την διανομή μεταξύ των πολεμιστών των αιχμαλώτων πολέμου ή από ελεύθερη αγορά στα σκλαβοπάζαρα, ή τέλος ως δώρα από εκείνα που αντάλλασσαν μεταξύ τους οι πλούσιοι. Γι' αυτό οι δούλοι χρησιμοποιούνταν περισσότερο ως υπηρετικό προσωπικό και ως ερωτικοί σύντροφοι ακόμη και στην περίπτωση που υπήρχαν νόμιμες γυναίκες και λιγότερο ως εργατική δύναμη.»

Οι περιηγήτριες επαναλαμβάνουμε, δεν ασχολήθηκαν με τον θεσμό της δουλείας γενικά, αλλά επικέντρωσαν την προσοχή τους στον θεσμό της δουλείας του Οθωμανικού Χαρεμιού. Πως περιγράφουν οι περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα την θέση και τα δικαιώματα αυτών των εξισλαμισμένων σκλάβων;

Πρώτον, υπάρχουν περιηγήτριες που υποστηρίζουν ότι η μεταχείριση των σκλάβων υπήρξε ανθρώπινη, ανθρωπιστική, προστατευτική, πατρική και γενικά πολύ καλύτερη, συγκριτικά με την θέση των δυτικών υπηρετριών, υπηρετών και δούλων του 19ου αιώνα στις 'Χριστιανικές' χώρες, όπως στην Αμερική. Δεύτερον, υπογραμμίζουν ότι οι έγκλειστες σκλάβες των χαρεμιών, εκτός που απελάμβαναν καλύτερη μεταχείριση, **είχαν αυξημένες προοπτικές κοινωνικής ενσωμάτωσης, απορρόφησης, εξύψωσης ή ανόδου στην Οσμανική κοινωνία, σε αντίθεση με τις μαύρες σκλάβες της Αμερικής που δεν είχαν καμμία.** Σε αντίθεση, υπάρχουν και μαρτυρίες, αν και λιγότερες, όπως εκείνες της Marie Dejean Millingen (Μελέκ Χανούμ), της Felicia Scene, η της Adalet που υπογραμμίζουν την κακοποίηση των σκλάβων αυτών και τον κοινωνικό στιγματισμό τους, εξ'αιτίας της μη-μουσουλμανικής καταγωγής τους. Η μαρτυρία της Μελέκ Χανούμ, συγκεκριμένα, είναι **η πρώτη και η μόνη που αναφέρεται σε περιπτώσεις βιασμών** που οδηγούσαν σε υποχρεωτικές εκτρώσεις και επαναπώληση. Σημαντική μαρτυρία, γιατί εδώ πρόκειται για γυναίκα, που έζησε τον ρόλο της Μουσουλμάνας συζύγου και της διαζευγμένης Μουσουλμάνας 30 χρόνια, μέχρι την απόδρασή της από την Τουρκία, και όχι μια απλή περιηγήτρια-επισκέπτρια.

3.1.1 «Οι ανθρωπιστικοί νόμοι», «η ανθρωπιστική δουλεία»[297] και η «πατρική» μεταχείριση. Η Τουρκική δουλεία δεν είναι χειρότερη από την δουλεία[298] σε ολόκληρο τον κόσμο.

Η **πρώτη** περιηγήτρια, και πολλές θα την ακολουθήσουν, η οποία υποστήριξε, ότι οι Τούρκοι είχαν μία ανθρωπιστική συμπεριφορά και μεταχείριση απέναντι στους δούλους τους ήταν η Lady Montagu. Σε μία επιστολή της από την Κωνσταντινούπολη, το 1717, προς την Countess of Bristol, η Montagu απολογείται που δεν αναφέρεται στους «τρόμους της δουλείας»,[299] και χειροκροτεί τον ανθρωπισμό των Τούρκων, όσον αφορά την συμπεριφορά τους προς τους σκλάβους τους, υπογραμμίζοντας ότι η δουλεία στην Τουρκία δεν ήταν χειρότερη από την δουλεία (servitude) σε ολόκληρο τον κόσμο.

«Καταλαβαίνω, ότι περιμένετε να πω κάτι ιδιαίτερο για τους σκλάβους, και θα μπορούσατε να φαντασθείτε ότι είμαι μισή-Τουρκάλα, επειδή δεν αναφέρομαι σε αυτό (στην δουλεία) με τον ίδιο τρόμο που έχουν κάνει άλλοι Χριστιανοί πριν από εμένα. Αλλά δεν μπορώ να αποφύγω, να χειροκροτήσω τον ανθρωπισμό των Τούρκων προς αυτά τα πλάσματα. Ποτέ

---

[297] [3c] Lady Mary Wortley Montagu or Lady Mary Pierrepont, 1716-1718.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c] σελ.214 :
"Letter XLV, to the Countess of Bristol
I know you will expect I should say something particular of the slaves; and you will imagine me half a Turk when I do not speak of it with the same horror other Christians have done before me. But I cannot forbear applauding the humanity of the Turks to these creatures; they are never ill-used, and their slavery is, in my opinion, no worse than servitude all over the world. It is true they have no wages, but they give them yearly clothes to a higher value than our salaries to our ordinary servants. But you will object, that men buy women *with an eye to evil*. In my opinion they are bought and sold as publicly and as infamously in all our Christian great cities."
[298] Ibid.
"Servitude"
[299] Ibid., σελ. 207. [3c]
"horrors of slavery" (XLV. From Constantinople to the Countess of Bristol.)

δεν τους κακομεταχειρίζονται, και η δουλεία τους [servitude], κατά την γνώμη μου, δεν είναι χειρότερη από εκείνη των δούλων (servants) σε ολόκληρο τον κόσμο. Πράγματι (οι δούλοι) δεν λαμβάνουν μισθούς, όμως τους δίνουν ετησίως ενδύματα που έχουν πολύ μεγαλύτερη αξία από τους δικούς μας μισθούς στους απλούς μας υπηρέτες.[300]. Θα διαμαρτυρηθείτε βέβαια ότι οι άνδρες αγοράζουν γυναίκες με κακό σκοπό. **Κατά την γνώμη μου, αγοράζονται και πωλούνται το ίδιο δημόσια και αχρεία και σε όλες τις δικές μας Χριστιανικές πόλεις.»**[301] Περίπου εκατό χρόνια μετά την Montagu, η Ελβετίδα περιηγήτρια Louise Demont γράφει: «Θα σχηματίζαμε εσφαλμένη ιδέα για την δουλεία των Τούρκων και των εθνών της Ανατολής, εάν την κρίναμε με εκείνη που έχουν καθιερώσει οι Ευρωπαίοι στις αποικίες τους...»[302].

Περιηγήτριες του 19ου αιώνα, μετά την Montagu, υποστηρίζουν, επίσης, ότι οι Οθωμανοί δεν κακομεταχειρίζονταν τους σκλάβους τους, όπως έκαναν στην Αμερική, και επιμένουν ότι η Τούρκική δουλεία[303] δεν μπορεί να συγκριθεί με εκείνη της Αμερικής. Αγγλίδες περιηγήτριες του 19ου αιώνα συγκρίνουν την κατάσταση και την θέση της έγκλειστης σκλάβας του Οθωμανικού χαρεμιού με αυτήν του λευκού οικιακού υπηρέτη ή υπηρέτριας της Αγγλίας.

Στο Αμερικανικό δουλεμπόριο αναφέρεται η Celine (Countess Stephano) στις περιηγήσεις της στην Αμερική, μετά τον θάνατο της θετής μητέρας της, της Βασίλισσας της Μεγάλης Βρετανίας. Σ' ένα σκλαβοπάζαρο στο Τσάρλσταουν [Charlestown] της Αμερικής, όπου επωλούντο με το σύστημα του πλειστηριασμού αποκλειστικά μαύροι σκλάβοι από την Αφρική, η περιηγήτρια παρατήρησε, ότι ολόκληρες οικογένειες επωλούντο από τους δουλεμπόρους, οι οποίοι χώριζαν τα μέλη μιας οικογένειας επειδή τους πωλούσαν ξεχωριστά, δηλαδή σε διαφορετικούς ιδιοκτήτες. Οι σκέψεις της

---

[300] [3b] Lady Montagu.
LETTERS OF the RIGHT HONOURABLE LADY M - - Y W - - - Y M- - - E: Written, during her TRAVELS in EUROPE, ASIA AND AFRICA, TO Persons of Distinction, Men of Letters, &c. in different PARTS of EUROPE. WHICH CONTAIN, Among other CURIOUS Relations, ACCOUNTS of the POLICY and MANNERS of the TURKS; Drawn from Sources that have been inaccessible to other Travellers. THE SECOND EDITION. VOL. III. LONDON: Printed for T. BECKET and P. A. D E HONDT, in the Strand. MDCCLXIII. (1718). [3b], σελ. 20-21.

[301] [3c] Lady Montagu.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c] σελ. 214.
Επιστολή (XLV) της Lady Montagu, από την Κωνσταντινούπολη, προς την Countess of Bristol, το 1717. "I know you will expect I should say something particular of the slaves; and you will imagine me half a Turk when I do not speak of it with the same horror other Christians have done before me. But I cannot forbear applauding the humanity of the Turks to these creatures; they are never ill-used, and their slavery is, in my opinion, no worse than servitude all over the world. It is true they have no wages; but they give them yearly clothes to a higher value than our salaries to our ordinary servants. But you will object, that men buy women with *an eye to evil*. In my opinion they are bought and sold as publicly and as infamously in all our Christian great cities.'

[302] [9] CAROLINE, QUEEN OF ENGLAND.
Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9], σελ. 413-414.

[303] «Το καθεστώς της δουλείας στην Τουρκία δεν ήταν τόσο τυραννικό όσο εκείνο που ίσχυε σε άλλες κοινωνίες. Απόδειξη αποτελεί το γεγονός ότι στον ισλαμικό κόσμο δεν αναπτύχθηκε κανένα επαναστατικό κίνημα δούλων. Η μεταχείριση των σκλάβων συγκριτικά ήταν πιο 'ανθρώπινη' και η κοινωνική εξέλιξή και ενσωμάτωσή τους στην Οσμανική κοινωνία ήταν εφικτή. «Γενικά, η θέση των «δούλων» στην οσμανική κοινωνία δεν ήταν τόσο σκληρή όσο σε οποιαδήποτε άλλη σύγχρονη δυτική κοινωνία. Δύσκολα μπορούσε κανείς να διακρίνει από την συμπεριφορά του κυρίου προς το δούλο αν αυτός ήταν πραγματικά δούλος ή αν αποτελούσε άτομο που τελούσε υπό την «προστασία» του, που είχε όπως λεγόταν, «καταφύγει στην πόρτα του» Αξίζει να θυμηθούμε ότι η πόρτα είναι το σύμβολο της εξουσίας.» [Βλέπε, Σαρρής, Νεοκλής. Οσμανική Πραγματικότητα, τόμος Ι, σελ. 340-341.]

Celine (Countess Stephano), σε αυτό το σημείο, στράφηκαν στην Πριγκίπισσα Καρολίνα (την Βασίλισσα της Μεγάλης Βρετανία), η οποία εάν ζούσε, όπως γράφει, θα τους αγόραζε όλους για να τους απελευθερώσει, όπως είχε κάνει στην Τυνησία, στην Ελλάδα (στην Αθήνα) και στην Αίγυπτο το 1816.[304] Παρατηρεί, επίσης, ότι στην Βιργινία [Virginia] της Αμερικής η κατάσταση των άτυχων νέγρων ήταν πολύ άθλια, ότι αγνοούνταν τελείως από την κυβέρνηση, δεν ελάμβαναν καμμία εκπαίδευση και πολύ λίγοι ήξεραν να διαβάζουν. Η κύρια απασχόλησή τους, καταλήγει, ήταν η διαλογή των φύλλων του καπνού.[305]

Αργότερα, Αγγλίδες περιηγήτριες, όπως η Mary Walker[306] και η Lucy Garnett,[307] υποστήριξαν ότι οι σκλάβοι στην Τουρκία **προστατεύονταν** από **«ανθρωπιστικούς νόμους»**, αν και δεν επισημαίνουν ποιοί ήταν αυτοί οι νόμοι. Κυριότερα, υποστηρίζουν, ότι οι δούλοι δεν αποτελούσαν ξεχωριστή κοινωνική τάξη και ότι σε αντίθεση με το σύστημα της δουλείας στην Αμερική, οι δούλοι των Τούρκων δεν αντιμετώπιζαν κοινωνικές διακρίσεις, δεν τους συμπεριφέρονταν με περιφρόνηση και σταδιακά απορροφούνταν και ενσωματώνονταν στην Μουσουλμανική κοινωνία. Όσον αφορά την θέση των θηλυκών σκλάβων με τις οποίες ασχολούνται οι περιηγήτριες, υποστηρίζουν ότι σταδιακά αποκτούσαν το ατομικό κοινωνικό καθεστώς (social status), ή την θέση της ελεύθερης Μουσουλμάνας- μέσω του γάμου με έναν ελεύθερο Μουσουλμάνο- και γενικά εθεωρούντο πολύ σημαντικές για την διατήρηση του θεσμού του χαρεμιού.

«Πολύτιμες» εθεωρούντο οι σκλάβες για την διατήρηση του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού», επεσήμανε, το 1895, η Lucy Garnett.[308] Κατά την άποψη της Garnett, σε άρθρο της τον Ιανουάριο του 1895, **«η οικιακή δουλεία** ("domestic slavery"), όπως εφαρμόζεται στην Μουσουλμανική Τουρκία, διαφέρει ευρέως από τον ίδιο θεσμό [της δουλείας] που υπήρχε μέχρι πρόσφατα στην Χριστιανική Αμερική. Στο Ισλάμ, οι σκλάβοι προστατεύονται από **πολλούς ανθρωπιστικούς νόμους**, και γενικά τους συμπεριφέρονται πολύ **πατρικά**. Η κατάστασή τους δεν έχει τίποτα ιδιαίτερα εξευτελιστικό, **δεν σχηματίζουν καμμία ξεχωριστή τάξη, και γρήγορα συγχωνεύονται (απορροφούνται) μέσα στον ελεύθερο και γηγενή/ιθαγενή πληθυσμό.»**[309]

Σε ένα άλλο σημείο, όσον αφορά τις προοπτικές 'εξύψωσης' γράφει: **«Οι θηλυκοί σκλάβοι στην Τουρκία δεν πρέπει να έχουν πολλά παράπονα. Η κατάστασή τους είναι ευνοϊκότερη από πολλές πλευρές, συγκριτικά με την πλειοψηφία των ελεύθερων υπηρετών της Δύσης, και οι προοπτικές τους καλύτερες.»**[310] Σε μία παλαιότερη έκδοσή της, το 1891, υποστήριξε ότι

---

[304][14a] CELINE (Countess Stephano).
ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. London, Henry Colburn, 1849. 2 vols. Portrait 12 mo., σελ. Volume I., [14a]. σελ. 380-381, 247-248.
[305] Ibid., σελ. 240. [14a]
[306][57b] Mary Adelaide Walker, 1857 - 1897 (σαράντα χρόνια περιηγήσεων)
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57b].
[307] [86a] Lucy M. J. Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a]
[308] Ibid., σελ. 403. [86a]
[309][86b] Lucy M.J. Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp 57-70, January 1895. [86b], σελ. 66.
[310]Ibid., σελ. 68. [86b]

τους σκλάβους **«δεν τους κοιτάζουν αφ' υψηλού [δεν τους περιφρονούν] ως μία ξεχωριστή [κοινωνική] τάξη.»**[311] Ενώ μία ελεύθερη Μουσουλμάνα, μία Τουρκάλα από την Άγκυρα με το συγγραφικό ψευδώνυμο Adalet, όπως ήδη αναφέραμε, σε αντίθεση με την Garnett, υποστήριζε, το 1891, ότι οι Τουρκάλες, δυσανασχετούσαν και ντρέπονταν για την δουλική καταγωγή των μητέρων τους, καθώς και για την δουλική καταγωγή των θηλυκών συγγενών τους γενικότερα. Στα χαρέμια των πατέρων τους οι Τουρκάλες κοίταζαν τις Κιρκάσιες με μία καταφρονητική απέχθεια. Ένοιωθαν ότι η θέση τους στο χαρέμι υπονομεύτηκε από τις Κιρκάσιες. Οι Τουρκάλες, οι γυναίκες που γεννήθηκαν ελεύθερες Μουσουλμάνες, όπως αποκαλύπτει η Adalet, αποτελούσαν μία μειονότητα στα χαρέμια των πατέρων.[312]

Όταν μία σκλάβα έμπαινε στο χαρέμι, αποκτούσε την θρησκεία του ιδιοκτήτη της και απελευθερωνόταν μόνο μετά τον γάμο της με ένα ελεύθερο Μουσουλμάνο επιλεγμένο από τον ιδιοκτήτη ή την ιδιοκτήτριά της, γεγονός που επέσπευδε την ένταξή της ή την απορρόφηση της στην Οθωμανική κοινωνία, αλλά ταυτολογούμε, αποκλειστικά μέσω του γάμου με έναν ελεύθερο Μουσουλμάνο. Επαναλαμβάνουμε, ότι ποτέ δεν απελευθερωνόταν μία σκλάβα για να επιστρέψει στην πατρίδα της, ή στην θρησκεία της. Επιπροσθέτως, οι απελευθερωμένες σκλάβες έπρεπε να αντικατασταθούν από άλλες μη-Μουσουλμάνες, από καινούργιες εξισλαμισμένες σκλάβες, έτσι ώστε να διατηρηθεί ο θεσμός του Οθωμανικού χαρεμιού, και όταν δεν έφθαναν αυτές, οι Μουσουλμάνοι παραβίαζαν το Κοράνι και αγόραζαν 'κατώτερες' ελεύθερες Μουσουλμάνες.[313]

Παραδειγματικά, το 1895, όπως αποκαλύπτει η Lucy Garnett, παρά τις απαγορεύσεις του Κορανίου για την υποδούλωση Μουσουλμάνων, οι Τούρκοι παραβίαζαν κατηγορηματικά τον νόμο του Ισλάμ, και αγόραζαν ακόμα και Μουσουλμάνες για τα χαρέμια τους. Αν και ο νόμος του Ισλάμ «αναγνωρίζει μόνο ως **νόμιμη ιδιοκτησία** τους μη-Μουσουλμάνους, που έχουν πέσει στα χέρια των αληθινών Πιστών σε διάρκεια πολέμου, οι **Κιρκάσιες** γυναίκες και κορίτσια που **αποτελούν την απόλυτη πλειοψηφία των σκλάβων που μεταφέρονται στην Τουρκία σήμερα** [1895], ομολογούν την πίστη τους στον Μωαμεθανισμό, και ο ίδιος ο Sheik-ul-Islam θα δυσκολευόταν να δικαιολογήσει την αγοραπωλησία τους. Οι Τούρκοι, όμως, ξεπερνούν αυτήν την δυσκολία με το να αποφεύγουν να κάνουν ερωτήσεις στους δουλεμπόρους, όσον αφορά τις γυναίκες και τα παιδιά που προσφέρουν προς πώληση, και απαλλάσσουν τις συνειδήσεις τους λέγοντας, 'Ας την αμαρτία να πέσει σε αυτούς.'»[314]

Όσον αφορά την μεταχείριση των σκλάβων, η Garnett υποστηρίζει ότι οι Μουσουλμάνοι ιδιοκτήτες σκλάβων, που ήταν πιστοί στο Κοράνι, είχαν την υποχρέωση να παρέχουν στους σκλάβους τους την ίδια ποιότητα τροφής που απελάμβαναν οι ίδιοι. Ο Προφήτης τους απαγόρευε να δίνουν κατώτερη ποιότητα ή λιγότερη ποσότητα τροφής ή φαγητών στους δούλους τους,[315] «επειδή ο Προφήτης έχει διατάξει, ότι οι σκλάβοι θα περνούν όσο καλά και οι ιδιοκτήτες τους.»[316] Υποστηρίζει, επίσης, ότι ο ιδιοκτήτης, ή η ιδιοκτήτρια, σκλάβων των χαρεμιών ήταν υπεύθυνοι για την συντήρηση και

---

[311] [86a] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 403.

[312] Βλέπε Κεφάλαιο III.

[313] Βλέπε Κεφάλαιο I.

[314] [86b] WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b], σελ. 66.

[315] Ibid., σελ. 411. [86b]

[316] Ibid., σελ. 66. [86b]

φροντίδα τους, και ότι δεν μπορούσαν να διώξουν τις σκλάβες τους από το χαρέμι, δηλαδή να τις πετάξουν στο δρόμο. **Η περιηγήτρια μοιάζει να αγνοεί το γεγονός ότι όταν ήθελαν να απαλλαγούν από μία σκλάβα, ήταν πιο επικερδές ή προτιμότερο να την πωλούν ξανά ή να την χαρίζουν ως δώρο, παρά να την πετάξουν στο δρόμο.**

Προσθέτει, ωστόσο, όσον αφορά την εθιμοτυπία του χαρεμιού, ότι όταν υπήρχαν επισκέπτριες στο χαρέμι, οι σκλάβες ήταν υποχρεωμένες να παραμένουν όρθιες μπροστά στην ιδιοκτήτριά τους, με σταυρωμένα τα χέρια, το κεφάλι ή τα μάτια τους στραμμένα προς το έδαφος, δηλαδή σε μία στάση υποτακτικού και δουλικού σεβασμού, ως ένδειξη της χαμηλότερης ή της κατώτερης κοινωνικής τους θέσης, αλλά, όταν ήταν μόνες, τότε είχαν «μεγάλη ελευθερία λόγου και κίνησης».[317]

Αν πράγματι οι εξισλαμισμένες σκλάβες δεν αντιμετωπίζονταν περιφρονητικά, και δεν αποτελούσαν ξεχωριστή κοινωνική τάξη, όπως ισχυρίστηκαν περιηγήτριες, όπως η **Lucy Garnett**[318] και η **Mary Walker**,[319] τότε πως εξηγείται η στάση και η συμπεριφορά της Βαλιδέ Σουλτάνας, Μπεζμιαλέμ, της Γεωργιανής μητέρας του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ (1839-1861), η οποία **ντρεπόταν** για την δουλική της καταγωγή; Η Γεωργιανή Μπεζμιαλέμ, υπήρξε μία από τις Καντίν Εφέντη, δηλαδή μία από τις άτυπες συζύγους του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ, της οποίας ο αριθμός στην τάξη των Καντίν δεν αναφέρεται. Όταν ανέβηκε στο αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάνας, με την άνοδο του γιου της στον θρόνο, πολεμούσε την Δεύτερη Καντίν Εφέντη, χήρα του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ, όπως ήδη εξετάσαμε, επειδή ένοιωθε ντροπή ή μειονεκτικότητα απέναντί της. Γιατί ένοιωθε μειονεκτικά; Επειδή η Δεύτερη Καντίν υπήρξε ελεύθερη Μουσουλμάνα και εισήχθει αυτόματα στην τάξη των Καντίν Εφέντη, ενώ η Μπεζμιαλέμ αρχικά υπήρξε κατώτερη δούλα, στην πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι. Η μητέρα του Αμπτούλ Μεζίντ, όπως ήδη αναφέραμε, είχε εισαχθεί αρχικά στο χαρέμι του Σαράι, ως σκλάβα για τις πιο ταπεινές οικιακές εργασίες, την οποία πρόσεξε ο σουλτάνος ενώ κουβαλούσε καυσόξυλα στο λουτρό.

Πως εξηγείται η στάση των Τουρκάλων, δηλαδή των ελεύθερων Μουσουλμάνων γυναικών, στο τέλος του 19ου αιώνα, οι οποίες ένοιωθαν **ντροπή** και **ταπείνωση**, που οι μητέρες τους υπήρξαν σκλάβες στην καταγωγή τους. Οι Τουρκάλες, όπως ήδη αναφέραμε, απαρνιούνταν και δεν αναγνώριζαν την δουλική καταγωγή της μητέρας τους, της γιαγιάς τους και γενικά των θηλυκών συγγενών τους. Για παράδειγμα, όπως μας πληροφόρησε η Τουρκάλα συγγραφέας **Adalet** από την Άγκυρα, το 1890, μία Τουρκάλα ποτέ δεν δεχόταν ότι ήταν μισή-Κιρκάσια και μισή Τουρκάλα: **«Έχει μία πολύ βολική θεωρία—που την έχει πάρει από ποιον άλλον;—τον Προφήτη τον ίδιο, που λεει ότι σε μία χώρα όπου η γυναίκα υπολογίζεται ως σκλάβα, τα παιδιά ουσιαστικά ανήκουν στον πατέρα και μπορούν να μετρήσουν την καταγωγή τους μόνο από αυτόν, και έτσι οπλισμένη, με αυτό το όπλο, θα κοιτάξει την Κιρκάσια με καθόλου καλυμμένη περιφρονητική απέχθεια...».**[320]

---

[317] Ibid., σελ. 411. [86b]

[318] Ibid. [86a,b]

[319] [57b] Mary Adelaide Walker, 1857 – 1897 (σαράντα χρόνια περιηγήσεων).
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. Volume II. [57b].

[320] [81a] Adalet, 1890.
LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 959-966 NO. ,, Dec. 1890. [81a], σελ. 959-960.

Σε αντίθεση με την Αγγλίδα περιηγήτρια-συγγραφέα Lucy Garnett, η οποία υπογράμμισε την ανθρώπινη και πατρική συμπεριφορά των Οθωμανών προς τις σκλάβες τους, η Μελέκ Χανούμ (Marie Dejean-Millingen)[321] αποκαλύπτει ότι οι σκλάβες βιάζονται σεξουαλικά, αναγκάζονταν να υποστούν εκτρώσεις και αντιμετώπιζαν την κακομεταχείριση των ιδιοκτητών και των ιδιοκτητριών τους, για τις οποίες πράξεις εκείνοι ποτέ δεν ετιμωρούντο.

3.1.2 Ο βιασμός και η υποχρεωτική έκτρωση.

Παρόλο που ήταν πολύ μεγαλύτερος ο αριθμός των δυτικών περιηγητριών-επισκεπτριών στα Οθωμανικά χαρέμια του 19ου αιώνα, που υποστήριξαν και επιβεβαίωσαν την «ανθρωπιστική» και «πατρική» μεταχείριση των έγκλειστων σκλάβων, από την εποχή της Lady Montagu τον 18ο αιώνα, η Μελέκ Χανούμ (Marie Dejean Millingen),[322] η οποία έζησε τριάντα χρόνια, ως Μουσουλμάνα σύζυγος και ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα στην Τουρκία, κατακρίνει δυναμικά την **εξευτελιστική θέση των έγκλειστων θηλυκών σκλάβων**. Εδώ πρέπει να λάβουμε υπόψη, ότι ως σύζυγος ενός υψηλού αξιωματούχου, η Μελέκ Χανούμ είχε πρόσβαση και συμμετοχή στην πραγματική καθημερινή ζωή της Οσμανικής κοινωνίας, σε αντίθεση με πολλές περιηγήτριες του 19ου αιώνα.

Είναι η **πρώτη** και η **μόνη** γυναίκα που χρησιμοποιεί τον όρο **'βιασμός'**,[323] **και η δεύτερη που παρουσιάζει το θέμα της υποχρεωτικής διακοπής της κύησης.**[324] Από την στιγμή που μία σκλάβα ανήκε στην ιδιοκτήτρια, ή στον ιδιοκτήτη της, ως αντικείμενο, ως εργασιακό εργαλείο ή ως σκεύος ηδονής ή τεκνοποίησης, ο βιασμός δεν υφίσταται για εκείνους ως αδίκημα/έγκλημα. Η Μελέκ Χανούμ αποκαλύπτει ότι βάση της δικής της προσωπικής εμπειρίας δεν υπήρχε αμφιβολία ότι η θέση της σκλάβας δεν ήταν ευχάριστη, αλλά **αξιοθρήνητη.**[325] Επισημαίνει, ότι όταν μία σκλάβα έμπαινε στο χαρέμι μιας κυρίας κάποιας κοινωνικής θέσης, η θέση της και η ζωή της γινόταν **αξιοθρήνητη**, επειδή **βιαζόταν** από τον σύζυγό της κυρίας (της χανούμ), η οποία στην συνέχεια, για να απαλλαγεί από την αντίζηλό της, την πωλούσε ξανά, επιβάλλοντάς την πρώτα, εάν είχε μείνει έγκυος, να κάνει **έκτρωση**:

«Συχνά τα δύστυχα πλάσματα πρέπει αμέσως να υποκύψουν δια της βίας στις επιθυμίες του άρχοντά τους και στις ζήλιες της αρχόντισσας τους... και η σύζυγος για να απαλλαγεί από αυτήν την πουλάει ξανά... Εάν το δύστυχο κορίτσι μείνει έγκυος και γεννήσει γιο δεν θα μπορεί να πωληθεί ξανά, έτσι η κυρία της, καλεί μία μαμή για να προκαλέσει έκτρωση/αποβολή...»[326] Γράφει η Μελέκ Χανούμ.

Που είναι η ανθρώπινη συμπεριφορά προς τις σκλάβες που διέκριναν οι περισσότερες δυτικές περιηγήτριες;

---

[321] Η Μελεκ Χανούμ [45a], [45b] υπήρξε Μουσουλμάνα σύζυγος και στην συνέχεια διαζευγμένη Μουσουλμάνα.

[322] Βλέπε Melek Hanum (η Marie Dejean Millingen) [45a], [45b].

[323] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a],σελ. 157-158.

[324] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.
Η βαλιδέ σουλτάνα, η μητέρα του Αμπτούλ-Αζίζ είχε εφαρμόσει μία παλιά ρύθμιση, που επέβαλε την διακοπή της κύησης στα γυναικεία μέλη του Σαράι, εκτός από τις πρώτες τέσσερις καντίν. [βλέπε ιεραρχία του χαρεμιού του Σαράι]

[325] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a]. σελ. 157. [45a]

[326] Ibid., σελ. 163. [45a]

Η μεγαλύτερη τιμωρία για μία σκλάβα, γράφει η Mrs. Annie Jane Harvey το 1870, μετά την Μελέκ Χανούμ, ήταν να την πωλήσουν ξανά, και ακόμα χειρότερη τιμωρία εθεωρείτο να την χαρίσουν ως δώρο, σε μία οικογένεια κατώτερης οικονομικο-κοινωνικής τάξης από αυτήν που αρχικά ανήκε.[327] Περιηγήτριες αναφέρουν και άλλες περιπτώσεις, σχετικά με την **κακοποίηση** σκλάβων, όπως εκείνη δύο ανηλίκων κοριτσιών που βοήθησε ένας Άγγλος πρόξενος στο Μοναστήρι.

Η Lucy Garnett, αν και θερμός υποστηρικτής της ανθρώπινης μεταχείρισης των Τούρκων, απέναντι στους σκλάβους τους, ομολογεί ότι υπήρχαν και περιπτώσεις κακοποίησης μικρών παιδιών. Όπως μας πληροφορεί η ίδια, ένας Τούρκος είχε αγοράσει δύο κοριτσάκια από την Αφρική, το ένα έξι ετών και το άλλο οκτώ, ως δώρο για την μητέρα του, η οποία τα κακοποιούσε. Σημειώνει, ότι κακοποιούσε τόσο πολύ αυτά τα δύο κοριτσάκια στο σημείο που «σκανδαλίζονταν οι Τούρκοι γείτονές της.» Κανένας γείτονας αυτής της χανούμ δεν τολμούσε, όμως, να επέμβει επειδή η κυρία αυτή ήταν μέλος της υψηλής κοινωνικής τάξης.[328] Μετά από ένα άγριο ξυλοδαρμό τα παιδιά βρήκαν καταφύγιο στο Αγγλικό προξενείο, όπου ο πρόξενος και η σύζυγός του μεσολάβησαν με τις γνωριμίες τους στην Κωνσταντινούπολη έτσι, ώστε να μην έχει το δικαίωμα η χανούμ να πάρει ξανά τα παιδιά που της ανήκαν.[329] Η Garnett, επίσης, αναφέρεται σε άλλες περιπτώσεις φυγάδων-σκλάβων, δηλαδή σκλάβοι που είχαν αποδράσει.[330] Σημειώνει και την περίπτωση σκλάβων που έπεφταν στην ιδιοκτησία ατόμων με **βίαιη συμπεριφορά και χαρακτήρα τα οποία εκμεταλλεύονταν την αδύναμη θέση τους**. Παρόλα αυτά η Garnett υποστηρίζει, σε αντίθεση με την Μελέκ Χανούμ που προηγήθηκε, ότι αυτές οι περιπτώσεις ήταν ελάχιστες και έφθασε σε αυτό το συμπέρασμα, όπως μας πληροφορεί η ίδια, χάρη στον μικρό αριθμό των σκλάβων που ζητούσαν την προστασία του νόμου στις αρχές ή στα ξένα προξενεία.[331] Τα συμπεράσματα της Μελέκ Χανούμ, σε αντίθεση με της Garnett, όσον αφορά την κακοποίηση των σκλάβων, προέρχονταν από τις προσωπικές της εμπειρίες, ως Μουσουλμάνα σύζυγος, ενώ εκείνες της Garnett, από τους σκλάβους που είχαν την δυνατότητα να ξεπεράσουν τα μέτρα περιφρούρησης, να αποδράσουν και να καταφέρουν να φθάσουν ως τις προξενικές αρχές.

Οι «ανθρωπιστικοί νόμοι» προς τους σκλάβους που σύστηνε το Κοράνι, βλέπουμε δεν μπορούσαν να επιβληθούν, διότι δεν όριζε καμμία τιμωρία προς τους ιδιοκτήτες. **Ο νόμος δεν όριζε καμμία τιμωρία για τους ιδιοκτήτες, που έπαιρναν την ζωή των σκλάβων τους,**[332] επεσήμανε η Μελέκ Χανούμ. Καμμία περιηγήτρια δεν ανέφερε, ή τουλάχιστον δεν παρατήρησε, την εκτέλεση τιμωρίας προς έναν ιδιοκτήτη ή ιδιοκτήτριας σκλάβων για

---

[327] [50b] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY, 1860, 1870.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b], 10.

[328] [86a] Lucy M.J. Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 412.

[329] Ibid., σελ. 413. [86a]

[330] Ibid., σελ 414. [86a]

[331] [86b] Lucy M.J. Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b], σελ. 66.

[332] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 209

περιπτώσεις κακομεταχείρισης, βιασμού, υποχρεωτικής διακοπής της κύησης ή φόνου. Η μοναδική ποινή/κύρωση που έχει καταγραφεί μέχρι στιγμής, ήταν η περίπτωση της χανούμ, που ήδη αναφέραμε, της οποίας ο γιος της είχε αγοράσει τα δύο κοριτσάκια από την Αφρική, **η οποία τιμωρήθηκε με την απώλεια/στέρηση των δύο μικρών δούλων της, αλλά μόνο μετά από την μεσολάβηση του Άγγλου πρόξενου.**

Η Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott, έχοντας συμμετάσχει στην πραγματική καθημερινή ζωή του χαρεμιού (1864-1866), όπως δηλώνει η ίδια, γνωστοποιεί ότι ακόμα και οι γυναίκες-ιδιοκτήτριες σκλάβων, οι ελεύθερες Μουσουλμάνες, είχαν το δικαίωμα να αφαιρέσουν την ζωή των δικών τους σκλάβων. «Έχω συμμετάσχει στην καθημερινή τους ζωή, έχω παρατηρήσει τις σχέσεις μεταξύ τους, ακόμα και πόσο μακριά η εξουσία των νόμιμων συζύγων επεκτείνεται πάνω στις σκλάβες τους, [μέχρι το σημείο] που **ορίζουν την ζωή τους ή τον θάνατό τους**, αλλά δεν έχουν καμμία εξουσία πάνω στις σκλάβες που ανήκουν στον σύζυγο-αφέντη τους, απολύτως καμμία.»[333]

Οι γυναίκες, όμως, έβρισκαν τρόπους να ξεπερνούν αυτό το νομικό εμπόδιο. Παρά το γεγονός ότι οι νόμιμες σύζυγοι δεν είχαν δικαιώματα πάνω στις σκλάβες, που ανήκαν στον σύζυγό τους, έβρισκαν πάντα τρόπους να επέμβουν. Το 1866, η Emmeline Lott αναφέρει την **«πρόσφατη εξαφάνιση»** μιας σκλάβας στην Κωνσταντινούπολη, η οποία ανήκε σε μία χανούμ αλλά τόλμησε «να γίνει ίκμπαλ του κυρίου της και να αντικαταστήσει την σύζυγο στην καρδιά του».[334] Δεν γνωρίζουμε τι έγινε η γυναίκα αυτή. Μόνο ότι εξαφανίσθηκε μυστηριωδώς. Πτώμα δεν βρέθηκε ποτέ.

Δεν υπήρχε κανένας τρόπος ελέγχου, διότι ο χώρος του χαρεμιού, όπως εξετάσαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, εθεωρείτο απαραβίαστος χώρος μέσα στον οποίον δεν μπορούσε να γίνει καμμία έρευνα. Ήταν αδύνατον, ακόμα, να αναγνωρισθεί το πτώμα μιας γυναίκας, διότι, όπως επιβάλλει το Κοράνι, οι γυναίκες ήταν περιορισμένες μέσα στο χαρέμι και όταν κυκλοφορούσαν εκτός χαρεμιού ήταν κρυμμένες κάτω από το γιασμάκι και το φερετζέ. Για παράδειγμα, όπως μας πληροφόρησε η Lady Montagu, το 1717, όταν βρέθηκε το πτώμα μιας ωραίας γυναίκας στην Κωνσταντινούπολη, ήταν αδύνατον να αναγνωρισθεί γιατί κανείς δεν γνώριζε τα πρόσωπα των έγκλειστων γυναικών. Επισημαίνει, επίσης, ότι δεν έγινε καμμία έρευνα από την αστυνομία διότι ούτε ο υπουργός δικαιοσύνης είχε το δικαίωμα να μπει σε ξένο χαρέμι.

3.1.3 Δύο μαρτυρίες για τον 'νόμο' ή το δικαίωμα της σκλάβας να αλλάξει και να επιλέξει ιδιοκτήτη/ ιδιοκτήτρια.

Μόνο δύο περιηγήτριες,[335] η Julia Pardoe, το 1836, και η Mary Adelaide Walker, το 1886, υποστήριξαν ότι οι έγκλειστες σκλάβες των χαρεμιών, οι οποίες ήταν δυσαρεστημένες με τους ιδιοκτήτες τους, είχαν το δικαίωμα να τους αναγκάσουν να τις πωλήσουν ξανά.[336] Όμως κατά την περιηγήτρια-ζωγράφο

---

[333] [51b] Emmeline Lott.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. [51b], σελ. 297.

[334] Ibid., σελ. 297. [51b]
Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, όσον αφορά το θέμα των ίκμπαλς (των ευνοούμενων οδαλίσκων).

[335] Βλέπε περιηγήτριες Julia Parode [40a] και Mary Adelaide Walker[57a,b] στην Βασική Βιβλιογραφία της διατριβής.

[336] [57b] Mary Adelaide Walker.

Mary Walker, αυτό το δικαίωμα δεν ησκείτο τακτικά. Δεν σχολιάζει, όμως, τους λόγους που δεν ησκείτο.

Η πρώτη περιηγήτρια που αναφέρθηκε σε αυτό το δικαίωμα, ήταν η Julia Pardoe στην Κωνσταντινούπολη το 1836, η οποία υποστήριξε ότι εάν μία σκλάβα ζητούσε τρεις φορές από τον ιδιοκτήτη της να φύγει, δηλαδή να αλλάξει ιδιοκτήτη ή ιδιοκτήτρια, **όχι όμως για να απελευθερωθεί**, οι ιδιοκτήτες τότε ήταν υποχρεωμένοι να σεβασθούν τον **νόμο**. Προσθέτει, ότι η σκλάβα είχε και το **δικαίωμα να επιλέξει** τον καινούργιο της ιδιοκτήτη ή την καινούργια της ιδιοκτήτρια, ακόμα και αν οι πρώην ιδιοκτήτες έχαναν οικονομικά από την επαναπώλησή της.[337]

Για παράδειγμα, όπως μας πληροφορεί η Pardoe το 1836, η σύζυγος του Αχμέτ Πασά είχε μία σκλάβα, η οποία επιθυμούσε να γίνει ιδιοκτησία ενός νεαρού στην γειτονιά της. Δήλωσε στην ιδιοκτήτρια της την επιθυμία της να μεταφερθεί στο σκλαβοπάζαρο και να πωληθεί ξανά. Επειδή αυτή η νέα σκλάβα ήταν όμορφη, όπως μας πληροφορεί η περιηγήτρια, στον πλειστηριασμό του σκλαβοπάζαρου ο εραστής της δεν μπόρεσε να προσφέρει μεγαλύτερο ποσό από αυτό που προσέφερε ένας έμπορος από την Ασία, δηλαδή το ποσό των 20,000 γροσιών, και συνεπώς πωλήθηκε σε αυτόν και όχι στον αγαπημένο της.[338]

Όμως, όταν η πρώην ιδιοκτήτριά της ενημέρωσε την σκλάβα ότι σε λίγες ημέρες θα μεταφερόταν στο σπίτι του καινούργιου της ιδιοκτήτη, η σκλάβα της **διαμαρτυρήθηκε** και είπε: «Υπήρχε ένας νεαρός στο σκλαβοπάζαρο που πρόσφερε δώδεκα χιλιάδες και αποφάσισα να ακολουθήσω αυτόν. Εγώ σας στοίχισα δέκα χιλιάδες γρόσια, συνεπώς θα κερδίσετε δύο χιλιάδες αν με πωλήσετε σε εκείνον.»[339]

Η περιηγήτρια υπογραμμίζει, ότι «η δήλωσή της ήταν αποφασιστική. Η σκλάβα έγινε η ιδιοκτησία του εραστή της και η απόφασή της στοίχισε στην ιδιοκτήτριά της ογδόντα λίρες (pounds).»[340]

«Οι δούλοι, σε πολλές περιπτώσεις, επιλέγουν τον αγοραστή τους από τους πλειοδότες και γνωρίζουν, ότι μόλις γίνουν δεκτοί σε μία Τουρκική οικογένεια, γίνονται μέλη της με κάθε έννοια της λέξης, και είναι σχεδόν παγκοσμίως σίγουρο ότι θα εξελιχθούν κοινωνικά, εάν αποδειχθούν άξιοι»,[341] καταλήγει η Pardoe.

Οι μαρτυρίες της Julia Pardoe[342] έρχονται φυσικά σε αντίθεση με εκείνες άλλων περιηγητριών, όπως της Αγγλίδας Felicia Skene, η οποία περιέγραψε την **απάνθρωπη συμπεριφορά** προς τις σκλάβες στο ίδιο σκλαβοπάζαρο εννέα

"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 69.
Βλέπε επίσης,
1835-1836 [40a] MISS JULIA PARDOE, 1835-1836.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. Volume I., [40α], σελ. 105-106.

[337] Ibid., σελ. 105. [40a]
[338] Ibid., σελ. 105. [40a]
[339] Ibid., σελ. 105. [40a]
[340] Ibid., σελ. 106. [40a]
[341] Ibid., σελ. 129. [40c]
[342] [40a] Miss Julia Pardoe, 1835-1836.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. Vol. I, [40α], σελ. 130.

χρόνια αργότερα, και την αναγκαστική πώληση και χωρισμό δύο αδελφών στις οποίες δεν δόθηκε κανένα δικαίωμα να επιλέξουν τον αγοραστή τους.[343]

Αργότερα, η Mary Walker επιβεβαιώνει την Pardoe όταν γράφει: «Μία δυστυχισμένη και ανικανοποίητη σκλάβα μπορεί **να υποχρεώσει** την ιδιοκτήτριά της να την πωλήσει ξανά. Αυτό το δικαίωμα, συνήθως, δεν ασκείται. Οι σκλάβες, που ανήκουν στα βασιλικά χαρέμια, ποτέ δεν πωλούνται ξανά, αλλά εάν μία σουλτάνα θελήσει να απαλλαγεί από αυτήν, είτε την **χαρίζει ως δώρο**, ή την στέλνει να επισκεφθεί κάποια φίλη ή κάποια εξαρτώμενη, στο σπίτι των οποίων παραμένει μέχρι να της βρουν σύζυγο, ή μέχρι να επιστρέψει ξανά στο σαράι/παλάτι.»[344]

Δεν αναφέρεται καμμία άλλη παρόμοια περίπτωση, σχετικά με το δικαίωμα της σκλάβας στην αλλαγή ιδιοκτητών. Καμμία άλλη περιηγήτρια, από τις 110 της Βασικής Βιβλιογραφίας, δεν καταγράφει, ή αναφέρει, την ύπαρξη νόμου που παρείχε αυτό το δικαίωμα στις σκλάβες ή στους σκλάβους. Επίσης, και στις δύο αυτές περιπτώσεις που ανέφεραν οι δύο περιηγήτριες γνωρίζουμε ότι οι ιδιοκτήτες ήταν γυναίκες.

3.1.4 Εδικαιούντο «μηνιαίους μισθούς» και την αποταμίευση υλικών αγαθών, σύμφωνα με το έθιμο, αλλά δεν είχαν κληρονομικά δικαιώματα.

Πολλές ήταν οι περιηγήτριες που παρατήρησαν και σημείωσαν ότι οι έγκλειστες σκλάβες των χαρεμιών ελάμβαναν σε τακτά διαστήματα δωροδοκίες, λαδώματα, δώρα, ωραία ενδύματα, κοσμήματα και 'μπαχσίς' από τους ιδιοκτήτες τους, από τις ανώτερες στην ιεραρχία γυναίκες των χαρεμιών, από τις γυναίκες επισκέπτριες στα χαρέμια, οι οποίες σύμφωνα με το έθιμο πάντα έδιναν κάτι και στις σκλάβες, **αλλά η πρώτη και η μόνη που γνωστοποίησε ότι ελάμβαναν τακτικούς μηνιαίους μισθούς και επιδόματα ήταν η Mary Adelaide Walker.**[345]

---

[343] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.

[344] [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 69.

[345] [57a], [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 62, 64-65

Σε αυτό το σημείο, επιβάλλεται να αναφέρουμε, ότι η Mary Adelaide Walker [57a,b] είχε πάνω από 40 χρόνια περιηγητικών εμπειριών, και υπήρξε η πρώτη ζωγράφος να μπει στα Οθωμανικά χαρέμια για να φιλοτεχνήσει τα πορτραίτα γυναικών.
Πως καθορίζονταν τα ποσά αυτών των μηνιαίων μισθών; Οι σκλάβες πληρώνονταν, ανάλογα με την θέση τους μέσα στην ιεραρχία του χαρεμιού και ανάλογα με το κοινωνικό επίπεδο ή καθεστώς του χαρεμιού. Συγκεκριμένα, η Walker, όσον αφορά αυτούς τους «μηνιαίους μισθούς» των σκλάβων γράφει: «Στις πιο ήσυχες οικογένειες ή μέτριας οικονομικής κατάστασης, ο αριθμός των χαλαήκ (σκλάβων) είναι φυσικά, πολύ μικρότερος. Αλλά ακόμα και τότε, εκεί που χρειάζονται δύο ή τρία άτομα, έχουν πέντε ή έξη δούλες, και η κυρία του χαρεμιού συμμετέχει ενεργά στα οικιακά θέματα. Συνεπώς, στο θέμα της δουλειάς, η ζωή μιας σκλάβας εδώ είναι απείρως λιγότερο κοπιώδης από αυτήν της οποιαδήποτε δικής μας υπηρέτριας γενικών καθηκόντων, και μη παραμερίζοντας αυτό που δεν πρέπει ποτέ να ξεχάσουμε—το μεγάλο ηθικό λάθος/αδικία ολόκληρου του συστήματος αυτού [της δουλείας και του χαρεμιού], τα πλεονεκτήματά τους μπορούμε να πούμε είναι πολύ μεγαλύτερα. Κάθε σκλάβα μέσα σε μία οικογένεια (χαρέμι) τρέφεται καλά, στεγάζεται καλά, και ντύνεται καλά. Στα πολύ πλούσια χαρέμια, περιτριγυρίζονται από πολλές ανέσεις, ακόμα και πολυτέλειες, και σε αυτές τις οικογένειες συνηθίζεται να κάνουν χρηματικά δώρα, ορισμένες φορές πολύ μεγάλα ποσά, για ρούχα, στολίδια, κλπ. Αυτά τα ποσά διανέμονται μηνιαία και σε πολλά σπίτια θεωρούνται ως *ΜΙΣΘΟ* που πληρώνει ο ιδιοκτήτης. Αυτά τα δώρα είναι *εθελοντικά*, δίνονται εν μέρη από μία φυσική γενναιοδωρία και μία καλή θέληση, έτσι ώστε να πετύχουν την προσέγγιση της οικογένειας του σπιτικού [των έγκλειστων μέλη του χαρεμιού], και εν μέρη για να κάνουν

Οι σκλάβες συγκέντρωναν μεγάλες περιουσίες από το 'μπαχσίς' που αποταμίευαν,[346] επιβεβαιώνουν περιηγήτριες όπως η Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott, δεν μπορούσαν, όμως, να επενδύσουν τα χρήματά τους **διότι ο νόμος απαγόρευε στους σκλάβους να κατέχουν περιουσίες/ιδιοκτησίες, ή να τα αφήσουν ως κληρονομιά (να τα κληροδοτήσουν) την στιγμή που οι ίδιες νομικά εθεωρούντο ιδιοκτησίες ελεύθερων Μουσουλμάνων.**

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναφορά της Mary Walker, η οποία υποστήριξε ότι οι σκλάβες και οι ευνούχοι των Οθωμανικών χαρεμιών έπαιρναν **συγκεκριμένους μηνιαίους μισθούς ή επιδόματα**, σύμφωνα με το **έθιμο** και από την **καλή θέληση** των ιδιοκτητών τους, που καθορίζονταν ανάλογα με την κοινωνικο-οικονομική θέση της οικογένειας καθώς και την θέση που κατείχαν οι σκλάβες στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού, έτσι ώστε να εξασφαλίσουν την πιστή τους αφοσίωση, την τυφλή υπακοή, και να κρατήσουν ψηλά το κοινωνικό καθεστώς ή την κοινωνική προβολή της οικογένειας, δίνοντας στις σκλάβες την δυνατότητα να αγοράζουν ωραία ενδύματα, κοσμήματα κλπ.[347]

Όμως, σύμφωνα με την αυστηρή λέξη του νόμου, οι σκλάβοι δεν είχαν το δικαίωμα να έχουν ιδιοκτησία. Δικαίωμα στην κατοχή ιδιοκτησίας και ακίνητης περιουσίας είχαν μόνο οι ελεύθεροι Μουσουλμάνοι/Μουσουλμάνες. Ο νόμος ρητά απαγόρευε την κατοχή ιδιοκτησίας στους σκλάβους.[348]

Ακόμα και στην περίπτωση, που οι ιδιοκτήτες τους διέκοπταν αυτόν τον μηνιαίο μισθό ή επίδομα «που είναι ένα καθιερωμένο έθιμο σε όλα τα

ωραία εμφάνιση (ή εντύπωση) που θα συμβάλουν με τις άλλες ιδιοκτησίες της οικογενείας—τις άμαξες, τα άλογα—να διατηρήσουν το κοινωνικό καθεστώς (το social status) της οικογένειας. Συνήθως, διπλασιάζεται (αυτό το ποσό,ο 'μισθός') κατά την διάρκεια του Μπαϊράμι όταν χαρίζουν (στις σκλάβες) δύο ή τρία καινούργια φορέματα.»

[346][51a] Emmeline Lott, 1864-1866.

The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople.. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51a,], σελ. 66.

[347] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.

Βλέπε, επίσης, περιηγήτρια [57b] Mary Adelaide Walker.

"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 65-66.

Εδώ μπορούμε να αναφέρουμε μία μικρή τελετή για την διανομή καινούργιων φορεμάτων. Όταν τα υφάσματα έφθαναν σε ένα χαρέμι, η πρώτη κυρία της οικογένειας διεύθυνε την επιλογή και την μοιρασιά, ανάλογα με την ηλικία, το χρώμα του δέρματος και το γνωστό γούστο της κάθε σκλάβας. «Σε αυτήν την περίπτωση, η ταπεινές νέγρες και οι καινούργιες σκλάβες δεν παραβλέπονται. Σκορπίζουν τα υφάσματα πάνω στο πάτωμα για να κοπούν, και η κυρία με την **kiaya** της, ή με την αρχή-**calfa**, χρησιμοποιώντας ένα τεράστιο ψαλίδι, εγκαινιάζει την εργασία για κάθε ένδυμα, λέγοντας ενώ κόβει την πρώτη ψαλιδιά, "**Bismillah!**" (στο όνομα του Θεού).» Επιπλέον, όπως σημειώνει η Walker, «Ωραία δώρα χαρίζονται (στους σκλάβους) σε όλες τις μεγάλες οικογενειακές περιστάσεις χαράς. Όπως μας πληροφορεί, σε ένα γνωστό χαρέμι, η μεγαλύτερη κόρη, ακόμα ανύπαντρη, «έχει δέκα χαλασκής (σκλάβες) που ανήκουν αποκλειστικά σε αυτήν και η μικρότερη κόρη έχει τρεις ως προσωπικές υπηρέτριες. Σε αυτήν την έπαυλη ο αρχιευνούχος/"**chief lalla**", ή ο μαύρος φύλακας λαμβάνει 500ρ. το μήνα (περίπου 54 Αγγλικές λίρες ετησίως), η **kiagiá**/ **kiaya** σχεδόν το ίδιο ποσό, και οι υπόλοιπες γυναίκες και κορίτσια (σκλάβες) διάφορα ποσά, το λιγότερο 50 ρ. τον μήνα στα μικρά κοριτσάκια. Σε ένα άλλο χαρέμι πιο υψηλής τάξης, η **kiagiá**/ **kiaya** παίρνει 10 λίρες (πάνω από 9 λίρες) τον μήνα, και το υπόλοιπο χαρέμι, κυμαίνεται στο ίδιο γενναιόδωρο κλίμακα. Σε αυτήν την οικογένεια, όπως συχνά συνηθίζουν και στις άλλες οικογένειες της ίδια τάξης, οι σκλάβες που τις έχουν παντρέψει και τακτοποιήσει έξω από το σπίτι συνεχίζουν να λαμβάνουν ένα μηνιαίο ποσό για συντήρηση.» Δηλαδή, οι απελευθερωμένες σκλάβες εξακολουθούν να βρίσκονται κάτω από την επιρροή των πρώην ιδιοκτητών τους.

[348] Ibid., σελ. 23-24. [57a]

μεγάλα σπίτια»,[349] οι σκλάβοι δεν είχαν δικαίωμα να προσφύγουν στο νόμο ή να παραπονεθούν.[350] Εάν οι ιδιοκτήτες τους αποφάσιζαν να κατασχέσουν τα κοσμήματά τους και τις αποταμιεύσεις τους, σε περίπτωση που αποχωρούσαν από την οικογένεια, δεν είχαν νόμιμα δικαιώματα για να λάβουν μέτρα για την επιστροφή τους.[351]

Τελικά όλα εξαρτώνται από την καλή θέληση και την θρησκευτική αφοσίωση των Μουσουλμάνων ιδιοκτητών. Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφέρουμε, ότι το Κοράνι προτείνει στους «Πιστούς» να προσφέρουν ένα μερίδιο από αυτά που τους ανήκουν, στους σκλάβους τους. Για παράδειγμα, ένα απόσπασμα από το Κοράνι, όσον αφορά τους σκλάβους, ορίζει: «Σε ότι Εκείνος έχει προσφέρει, ο θεός έχει ευνοήσει ορισμένους μεταξύ σας πάνω από άλλους. Εκείνοι που έχουν τόσο ευνοηθεί πρέπει να προσφέρουν στους σκλάβους τους ένα ισότιμο μερίδιο από ότι τους ανήκει.»[352] **Βέβαια, καμμία περιηγήτρια δεν διέκρινε, ότι οι ιδιοκτήτες σκλάβων προσέφεραν μια ίσια κατανομή της περιουσίας τους στις σκλάβες τους.**

Οι μηνιαίοι μισθοί, συνήθως, συνεχίζονταν μετά την αποχώρηση μιας σκλάβας από το χαρέμι. Όταν πάντρευαν μία σκλάβα με ένα προστατευόμενο, ή ευνοούμενό τους, και εκείνη γινόταν ελεύθερη Μουσουλμάνα συνέχιζαν να της παρέχουν τον 'μηνιαίο μισθό' της, και με αυτόν τον τρόπο διετηρούντο και ενισχύονταν οι δεσμοί και οι σχέσεις εξάρτησης με την πρώην οικογένεια, με τους πρώην ιδιοκτήτες τους και δημιουργούνταν, όπως εξετάσαμε στο δεύτερο κεφάλαιο, ένα γυναικείο δίκτυο γνωριμιών και προστατευόμενων-εξαρτάμενων.[353]

Που κατέληγαν οι περιουσίες ή οι αποταμιεύσεις των σκλάβων που δεν είχαν απελευθερωθεί; Ενδιαφέρον παρουσιάζει η πληροφορία που μας παρέχει η Annie Jane Harvey[354] **το 1870, η οποία επιβεβαιώνεται από την Lucy Garnett το 1891.**[355] **Οι περιουσίες των σκλάβων του Σαράι, τις οποίες αποκτούσαν και αποταμίευαν από το 'μπαχσίς', τα λαδώματα, τις**

---

[349] Ibid., σελ. 22-24. [57a]

[350] Ibid., σελ. 22-24. [57a]

[351] Ibid., σελ. 23-24. [57a]

Όμως, μετά από την μακρόχρονη παραμονή της στην Ανατολή, η Walker παρατηρεί ότι αυτό σπάνια συνέβαινε, γιατί το έθιμο, η καλή θέληση, η γνώμη των γειτόνων, και η αίσθηση της ευγένειας '*noblesse oblige*', ήταν πιο ισχυροί από τον καθιερωμένο νόμο, και σπάνια οι σκλάβοι στερούνταν τις περιουσίες τους, δηλαδή τις αποταμιεύσεις τους, τα κοσμήματά τους και γενικά «ότι τους επέτρεπαν κάποτε να θεωρούν δικά τους.»

[352] The Koran, Penguin Classics, 1997, σελ. 192.

"In what He has provided, God has favoured some among you above others. Those who are so favoured will not allow their slaves an equal share in what they have. Would they deny God's goodness?"

[353] [57b] Mary Adelaide Walker.

"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 66. [57b]

Η Walker σημειώνει, επίσης, ότι «αυτές οι υποχρεώσεις θεωρούνται ως δεσμούς τιμής, και όχι νόμων, και εάν προκύψουν περιπτώσεις να σταματήσουν τις τακτικές πληρωμές για ένα διάστημα, θεωρούνται ως ένα χρέος που πρέπει να εξοφληθεί όσο το δυνατόν νωρίτερα. Υπάρχει μια βαθιά αίσθηση εντιμότητας στον χαρακτήρα των Τούρκων, μία δυνατή προσκόλληση σε παλιούς δεσμούς και σχέσεις, και στις καλές οικογένειες αυτοί οι φίλοι και εξαρτώμενοι που κάποτε τους γνώριζαν ή τους υπηρετούσαν πολύ σπάνια—εκτός αν συντρέχουν σοβαρή λόγοι—εγκαταλείπονται ή λησμονιούνται.»

[354] [50b] Mrs. Harvey, of Ickwell-Bury/ Annie Jane Harvey, 1870.

Turkish Harems & Circassian Homes by Mrs. Harvey (of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b]

[355] [86a] Lucy M.J. Garnett, 1891.

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 402.

δωροδοκίες, 'τους μισθούς' και τα δώρα, πήγαιναν, μετά το θάνατό τους, στον Σουλτάνο!

Για παράδειγμα, οι σκλάβες που δεν απελευθερώνονταν με την σύναψη γάμου με έναν Μουσουλμάνο και συνέχιζαν να ζουν μέχρι το θάνατό τους στο μεγάλο χαρέμι του Σαράι, δεν είχαν δικαίωμα να αφήσουν την περιουσία τους σε άλλο άτομο και οι περιουσίες τους αυτόματα πήγαιναν στον Σουλτάνο. Εάν, όμως, η σκλάβα ήταν 'μαθητευόμενη' (adjemis) κάποιας ανώτερης κυρίας στην ιεραρχία του χαρεμιού, για παράδειγμα, ανήκε στο τμήμα κάποιας κάλφας-δούλας,[356] δηλαδή υπήρξε κάτω από την αρμοδιότητα αυτής της υποδιευθύντριας-δούλας, τότε η περιουσία μεταβιβαζόταν στην κάλφα (υποδιευθύντρια) της, στην οποία υπηρετούσε και η οποία είχε αναλάβει την εκπαίδευσή της,[357] παρά το γεγονός ότι και η κάλφα ανήκε στο καθεστώς της δουλείας. Εάν, όμως, πέθαινε και η κάλφα (υποδιευθύντρια) η περιούσια τότε πήγαινε στον σουλτάνο. **Και στις δύο περιπτώσεις οι αποταμιεύσεις των σκλάβων πήγαιναν στο Σαράι**, δηλαδή επέστρεφαν στο κρατικό ταμείο.

3.1.5 Απελευθέρωση σκλάβων μετά από επταετή υπηρεσία, κοινωνικό-θρησκευτικό έθιμο και όχι νόμος.

Βασική προϋπόθεση για την μελλοντική απελευθέρωση των σκλάβων ήταν ο εξισλαμισμός.[358] Ποτέ δεν απελευθέρωναν τις σκλάβες των χαρεμιών για να τις εγκαταλείψουν άστεγες στους δρόμους, τουλάχιστον τέτοιο στοιχείο

---

[356] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[357] [86a] Lucy M.J. Garnett, 1891.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett
with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN.
London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 402.

[358] Βλέπε, Σαρρή, Νεοκλή. ΟΣΜΑΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ, τόμος πρώτος, σελ. 332-333.
«Ακόμη, στο Ισλάμ, αλλά και στην Οσμανική πραγματικότητα, η δουλεία μολονότι θεσπισμένη, δεν είχε διαγενεακή συνέχεια, δηλαδή τα άτομα που είχαν γονείς δούλους είχαν πολλές πιθανότητες να αποκτήσουν καθεστώς ελευθέρου. *Η προσχώρηση ενός χριστιανού αιχμαλώτου/δούλου στον ισλαμισμό δεν του χάριζε την ελευθερία του, αλλά ήταν προϋπόθεση για μελλοντική απελευθέρωσή του.*»

«Παρόμοιο αποτέλεσμα είχε για την τζαριγέ (cariye) δηλαδή τη δούλη/παλλακίδα, που αποκτούσε παιδί από τον κύριό της. Παράλληλα, ήταν ισχυρή ή υπό όρους ή αιτία θανάτου απελευθέρωση του δούλου (tedvir). Υπήρχε ακόμή και ο αναγνωριζόμενος από το ιερό δίκαιο θεσμός της *δια της εξαγοράς άφεσης των αμαρτημάτων* (kefaret)που πραγματοποιούταν και με την απελευθέρωση δούλων από τους αναδεχόμενους την ευθύνη της αξιόμεμπτης πράξης.
«Η χειραφέτηση του δούλου (i'tak) παρέμενε πάντα η μονομερής δικοπραξία στην οποία προέβαινε ο κύριος είτε για να εξασφαλίσει την εύνοια του θεού (hasbeten lillah ve talebeten li-mardatillah)κατόπιν ανταλλάγματος. Σε κάθε περίπτωση ήταν υποχρεωμένος να χορηγήσει στο δούλο του απελευθερωτήριο έγγραφο (itakname). Την έλλειψη του τελευταίου κάλυπταν μαρτυρίες ενώπιον του καντή, διαφορετικά ο δούλος θεωρείτο φυγάς (kacgun kole) και υπήρχε κίνδυνος να διωχθεί.
«Τέλος υπήρχε η συμφωνία μεταξύ κυρίου και δούλου για την απελευθέρωση του δεύτερου κατόπιν κατασκευής ή παραγωγής από μέρους του συγκεκριμένου προϊόντος ή εκτέλεσης ορισμένου έργου (mukatebe). Η απελευθέρωση της τελευταίας κατηγορίας απαντάται κυρίως στους πρώτους αιώνες της οσμανικής πραγματικότητας, όπου ένα σημαντικό μέρος των δούλων απασχολείτο ως εργατική δύναμη κυρίως στη χειροτεχνία. Η μέθοδος αυτή είχε ως πρακτικό αποτέλεσμα να επιτρέπει στο δούλο να εξαγοράζει με την εργασία του την ελευθερία του. Στην περίπτωση αυτή μετατρεπόταν σε πράγμα όχι η προσωπικότητα του δούλου, αλλά η εργασία του...»
Υπήρχαν και συμβατικές προϋποθέσεις απελευθέρωσης δούλου, «υπήρχαν τρεις μέθοδοι με τις οποίες ο δούλος μπορούσε να εξαγοράσει την ελευθερία του με την προσωπική του εργασία. Πρώτον, με την προσφορά υπηρεσία ορισμένου χρόνου, δεύτερον, με την καταβολή ορισμένου ποσού. Τρίτον, με την παραγωγή ορισμένου προϊόντος σε ορισμένη ποιότητα και ποσότητα...Παρατηρείται ότι τις συμφωνίες του είδους αυτού πραγματοποιούσαν ήδη εξισλαμισμένοι δούλοι και όχι χριστιανοί. Συνεπώς, η μέθοδος αυτή αποτελούσε και έμμεσο εξαναγκασμό για αλλαξοπιστία...»

δεν βγαίνει από καμμία μαρτυρία.[359] **Καμμία περιηγήτρια δεν αναφέρει, επίσης, την περίπτωση σκλάβας που να είχε απελευθερωθεί για να επιστρέψει στην πατρίδα της ή για να παντρευθεί Χριστιανό. Τις γυναίκες, που απελευθέρωναν, πάντα τις πάντρευαν με ελεύθερους Μουσουλμάνους προστατευόμενους ή φίλους της οικογένειας, όπως και στην περίπτωση του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι. Επιπροσθέτως, καμμία περιηγήτρια δεν αναφέρει το δικαίωμα μιας σκλάβας να εξαγοράσει την ελευθερία της,** παρόλο που το Κοράνι προτείνει στους πιστούς Μουσουλμάνους να ελευθερώνουν «τους άξιους σκλάβους τους»,[360] που επιθυμούν να εξαγοράσουν την ελευθερία τους: «Όσον αφορά τους σκλάβους σας, που επιθυμούν να αγοράσουν την ελευθερία τους, ελευθερώστε τους εάν δείτε σε αυτούς κάποια ελπίδα (ή καλή προοπτική) και δώστε τους ένα κομμάτι του πλούτου, που σας έχει χαρίσει ο Θεός.»[361] Επιπροσθέτως, την απελευθέρωση ενός σκλάβου ορίζει το Κοράνι, ως ποινή στην περίπτωση που ένας Μουσουλμάνος δεν σεβασθεί ή αθετήσει κάποιο όρκο του: «Η ποινή για την αθέτηση ενός όρκου είναι να θρέψεις δέκα φτωχούς με φαγητό, που συνήθως προσφέρεις στους δικούς σου ανθρώπους, ή την παροχή ενδυμασίας σε δέκα φτωχούς ανθρώπους, ή **την απελευθέρωση ενός σκλάβου.»**[362]

Επιπλέον, ένας Μουσουλμάνος ήταν υποχρεωμένος να ελευθερώσει μία σκλάβα ή έναν σκλάβο, ως ποινή, σύμφωνα με το Κοράνι, εάν μετάνιωνε και ήθελε να ανακαλέσει το διαζύγιο που είχε πάρει από την σύζυγό του, «διαφορετικά δεν πρέπει να αγγίξει ο ένας τον άλλον»,[363] αν και καμμία περιηγήτρια του 18ου και του 19ου αιώνα δεν ανέφερε αυτήν την περίπτωση απελευθέρωσης σκλάβας ή σκλάβου. Σύμφωνα με το Κοράνι, όποιος δεν έχει σκλάβο ή σκλάβα πρέπει να νηστέψει δύο μήνες πριν αγγίξει ο ένας τον άλλον. Εάν δεν μπορεί να το κάνει αυτό, τότε πρέπει να ταίσει εξήντα φτωχούς.[364]

Όσον αφορά το θέμα της απελευθέρωσης, δυτικές περιηγήτριες, όπως η Mary Walker[365] και η Lucy Garnett[366] υποστήριξαν ότι μία σκλάβα, **είχε και το δικαίωμα να απαιτήσει την ελευθερία της μετά από επτά χρόνια προϋπηρεσίας,** και **συνήθως** την αποκτούσε, μαζί με την προίκα της και έναν σύζυγο. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτίμηση, ότι οι Μουσουλμάνοι

---

[359] Από τις 110 περιηγήτριες στην Βασική Βιβλιογραφία της διατριβής.

[360] The Koran, Penguin Classics, 1997, σελ. 249.

"As for those of your slaves who wish to buy their liberty, free them if you find in them any promise and bestow on them a part of the riches which God has given you." Page.

[361] Ibid., σελ. 249.

"As for those of your slaves who wish to buy their liberty, free them if you find in them any promise and bestow on them a part of the riches which God has given you."

[362] Ibid., σελ. 89.

"The penalty for a broken oath is the feeding of ten needy men with such food as you normally feed to your own people, or the clothing of ten needy men, or the freeing of a slave. He that cannot afford any of these must fast three days."

[363] Ibid., σελ. 384

«... Those that divorce their wives by so saying, and afterwards retract their words, shall free a slave [as a penalty] before they touch each other again. This you are enjoined to do... He that has no slave shall fast two successive months before they touch one another. If he cannot, he shall feed sixty of the destitute.»

[364] Ibid., σελ. 384

«... Those that divorce their wives by so saying, and afterwards retract their words, shall free a slave [as a penalty] before they touch each other again. This you are enjoined to do... He that has no slave shall fast two successive months before they touch one another. If he cannot, he shall feed sixty of the destitute.»

[365] [57b] Mary Adelaide Walker.

"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 59.

[366] [86a] Lucy M.J. Garnett, 1891.

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 412.

εθεωρούσαν την απελευθέρωση μιας εξισλαμισμένης σκλάβας ως ευλαβή, άξια και φιλανθρωπική πράξη και ότι συχνά οι Τούρκοι, όταν ήταν ετοιμοθάνατοι, απελευθέρωναν τις σκλάβες ή τους σκλάβους τους.[367]

Όμως δεν τηρούσαν όλοι οι Οθωμανοί-ιδιοκτήτες σκλάβων αυτό το **κοινωνικό-θρησκευτικό έθιμο της απελευθέρωσης.** Οι περιηγήτριες φέρνουν στο φως περιπτώσεις, που οι έγκλειστες γυναίκες-σκλάβες έπεφταν «σε κακά χέρια» και τις πωλούσαν ξανά **πριν την λήξη της επταετίας.**

Σύμφωνα με τις μαρτυρίες περιηγητριών, **ο νόμος δεν όριζε την χρονική διάρκεια εργασίας που απαιτούταν από μία σκλάβα πριν απελευθερωθεί, ούτε επέβαλε στον ιδιοκτήτη να απελευθερώσει την σκλάβα του.**[368] **Το κοινωνικο-θρησκευτικό έθιμο όμως, και όχι ο νόμος, όσον αφορά την απελευθέρωση των σκλάβων, διέφερε σε κάθε οικογένεια, αλλά δεν επιβαλλόταν σε καμμία περίπτωση. Χειροκροτούνταν και εθεωρείτο κοινωνικά αποδεκτό να απελευθερωθεί, να προικισθεί και να παντρέψει ένας ιδιοκτήτης μία πιστή και αφοσιωμένη σκλάβα του με ένα Μουσουλμάνο φίλο ή προστατευόμενο του, μετά από επτά χρόνια πιστής υπηρεσίας.**[369]

Εδώ πρέπει να επαναλάβουμε ότι το έθιμο αυτό αφορούσε **μόνο εξισλαμισμένες σκλάβες, και όχι τους 'άπιστους', τους 'γκιαούρηδες'. Ένα κίνητρο για την συγκατάθεση των σκλάβων στον εξισλαμισμό. Καμμία περιηγήτρια δεν αναφέρει την παρουσία μη-μουσουλμάνας έγκλειστης στα χαρέμια. Καμμία περιηγήτρια δεν αναφέρει την ύπαρξη θηλυκών δούλων μέσα στα χαρέμια που να είχαν διατηρήσει την θρησκεία τους, την εθνική τους ταυτότητα ή το πραγματικό τους όνομα. Προϋπόθεση της μελλοντικής απελευθέρωσης ήταν πάντα ο εξισλαμισμός.**[370] **Όταν αγόραζαν μία σκλάβα, όπως ήδη αναφέραμε, πάντα άλλαζαν όχι μόνο το όνομά της, αλλά και την θρησκεία της,** όπως επιβεβαιώνουν οι μαρτυρίες των περιηγητριών.[371]

---

[367] Ibid., σελ. 66, 412.

[368] Αυτό επιβεβαιώνεται και από τον Γάλλο περιηγητής Τουρνεφόρτ τον 17ο αιώνα. Η επταετή θητεία των σκλάβων, σύμφωνα με τις περιγραφές του Τουρνεφόρτ, τουλάχιστον τον 17ο αιώνα, δεν ισχύει, αλλά επιβεβαιώνει τους ισχυρισμούς των περιηγητριών του 19ου αιώνα, όσο αφορά την προστασία των απογόνων των σκλάβων, που ο πατέρας τους ήταν ο ιδιοκτήτης της μητέρας τους. «Όσον αφορά τις σκλάβες/σκλάβους, οι Μωαμεθανοί, σύμφωνα με τον νόμο, μπορούν να τους χρησιμοποιούν όπως επιθυμούν. Τους απελευθερώνουν, εάν θέλουν, ή τους κρατούν στην δουλεία για ολόκληρη την ζωή τους. Αυτό που είναι αξιέπαινο σε αυτόν τον ακόλαστο τρόπο ζωής, είναι ότι τα παιδιά που έχουν η Τούρκοι με τις συζύγους τους, ισότιμα κληρονομούν τον πατέρα τους, με την διαφορά μόνο, ότι *τα παιδιά των σκλάβων πρέπει να απελευθερωθούν* [να δηλωθούν ως ελεύθερη] με διαθήκη [δήλωση]. Εάν ο πατέρας τους δεν τους κάνει αυτήν την χάρη ακολουθούν την θέση της μητέρας και είναι στην διάθεση των ηλικιωμένων της οικογένειας.», σελ. 320.

-Tournefort, M., A voyage into the Levant perform'd by command of the late French King containing the ancient and modern state of the islands of the Archipelago as also of Constantinople, the coasts of the Black Sea, Armenia, Georgia, the frontiers of Persia and Asia Minor, with plans of the principal towns and places of note; an account of genius, manner, trade and religion of the respective people inhabiting those parts; and an explanation of variety of medals and antique monuments. By M. Tournefort of the Royal Academy of Sciences, Chief Botanist to the late French King, Etc..... Adorn'd with an Accurate Map of the Author's Travels, not in the French Edition: Done by Mr. Senex. In Three Volumes, London: Printed for D.Midwinter R. Ware, C. Rikvington, A. Ward, J. and P. Knapton, T. Longman, RJ. Hett, C. Hitch, S. Austen, J. Wod and C. Woodwaard, J. and H. Permerton. MDCCXLI. Volume II., London, MDCCXLI., σελ. 320.

[369] [86a] Lucy M.J. Garnett, 1891.

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett

with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 412-413.

[370] Βλέπε Σαρρή, Νεοκλή. ΟΣΜΑΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ, τόμος πρώτος, σελ. 332-333.

[371] [57b] Mary Adelaide Walker.

"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ.59.

Όπως μας πληροφορεί η Mary Walker, όταν μία σκλάβα έπαιρνε «τα χαρτιά της ελευθερίας» της, δηλαδή όταν απελευθερωνόταν, ήταν υποχρεωμένη, ως ελεύθερη Μουσουλμάνα, μπροστά στον πρώην ιδιοκτήτη της, να καλύψει την φιγούρα της και το πρόσωπο της. Ακόμα και αν ο

Για τα μικρά παιδιά, δηλαδή για τους μικρούς δούλους, δεν ίσχυε αυτό το κοινωνικά αποδεκτό και θρησκευτικό έθιμο της απελευθέρωσης μετά από επταετή υπηρεσία. Μία σκλάβα που είχε αποκτηθεί σε νηπιακή ηλικία, δεν εθεωρείτο χρήσιμη στο χαρέμι πριν την ηλικία των δέκα ή των δώδεκα ετών. Σε αυτές τις περιπτώσεις παρέμεναν περισσότερα χρόνια με την οικογένεια. Οι σκλάβες, όπως παρατηρεί η Walker, γνωρίζοντας το έθιμο αυτό προσδοκούσαν στην απελευθέρωσή τους μετά από επτά χρόνια υπηρεσίας, αλλά δεν την αποκτούσαν τόσο γρήγορα, **ή ακόμα και καθόλου**, ιδιαίτερα εάν ήταν χρήσιμες, έξυπνες και θεωρούνται απαραίτητες. Η απελευθέρωσή τους εξηρτάτο από την καλοσύνη και την θρησκευτική αφοσίωση των ιδιοκτητών τους. Σε περίπτωση, όμως, που έδιναν σε μία σκλάβα «το χαρτί της ελευθερίας» της, πάντα την πάντρευαν και την προίκιζαν, και η **πρώην σκλάβα παρέμενε «μία ταπεινή φίλη» της οικογένειας των πρώην ιδιοκτητών της για ολόκληρη την ζωή της.**[372] Υποστηρίζει η Walker, γεγονός που επιβεβαιώνει αργότερα και η Lucy Garnett.[373] Η Garnett παραδέχεται, ότι ορισμένες φορές βέβαια, σκλάβες έπεφταν σε κακά χέρια, και επωλούντο ξανά πριν την λήξη της προθεσμίας των επτά ετών έτσι, ώστε να μην χάσουν οι ιδιοκτήτες τα χρήματα της αγοράς.[374]

Σε παλαιότερο έργο της η Walker υποστηρίζει ότι μία σκλάβα ήταν υποχρεωμένη να προσφέρει από **δεκατέσσερα μέχρι είκοσι χρόνια υπηρεσίας- και όχι επτά- πριν απελευθερωθεί.** Η Walker, που φιλοξενήθηκε, το 1856, σε ένα χαρέμι της Κωνσταντινούπολης για να φιλοτεχνήσει τα πορτραίτα των δύο παιδιών του αφέντη, μας πληροφορεί ότι αγόραζαν τακτικά καινούργιες σκλάβες οι οποίες, ως καινούργιες, ήταν υπεύθυνες για «οποιαδήποτε δυσάρεστη» ή σκληρή δουλειά που έπρεπε να γίνει. Γιατί αγόραζαν τακτικά σκλάβες, τις οποίες η Walker ονομάζει 'χαλαήκς' ('halaiks', 'alaiks'); Στο συγκεκριμένο χαρέμι μαθαίνουμε, ότι ο πασάς συνήθιζε να προικίζει και να βρίσκει συζύγους για τις σκλάβες τους, καθώς και σπίτι δικό τους, μετά από τρία ή τέσσερα χρόνια υπηρεσίας, παρόλο που επικρατούσε **το έθιμο, και όχι ο νόμος, σύμφωνα με το οποίο μία σκλάβα χρωστούσε στον ιδιοκτήτη της ή στην ιδιοκτήτριά της από δεκατέσσερα μέχρι είκοσι χρόνια υπηρεσίας.**[375]

3.1.6 Εξασφάλιση από την επαναπώληση, και μέσο για την απελευθέρωση, η αναγνωρισμένη τεκνοποίηση με τον ιδιοκτήτη.

Περιηγήτριες, όπως η Mary Walker και η Annie Jane Harvey, επισημαίνουν ότι δεν μπορούσαν να πωλήσουν ξανά μία σκλάβα η οποία είχε αποκτήσει το παιδί του ιδιόκτητη της,[376] άσχετα με το φύλο του παιδιού. Η Annie Jane Harvey προσθέτει ένα ακόμα σημαντικό στοιχείο, όταν δηλώνει ότι η σκλάβα που

πρώην ιδιοκτήτης της σκλάβας αυτής ήταν ο πατέρας των παιδιών της, εκείνος δεν είχε πια το δικαίωμα να δει το πρόσωπό της, όπως δεν είχε το δικαίωμα να δει το πρόσωπο οποιασδήποτε άλλης ξένης Μουσουλμάνα.

[372]Ibid., σελ. 67. [57b]

[373][86b] Lucy M.J. Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b], σελ. 66.

[374]Ibid., σελ. 66. [86b]

[375] Ibid., σελ. 121. [57a]

[376][57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 72.

αποκτούσε το αναγνωρισμένο παιδί του ιδιοκτήτη της, αποκτούσε και **το δικαίωμα της απελευθέρωσης.** Προσθέτει ότι στην περίπτωση που δεν την απελευθέρωνε, ήταν υποχρεωμένος να της παρέχει ορισμένα προνόμια, που θα της έδιναν μία υψηλότερη θέση στην ιεραρχία του χαρεμιού από αυτήν της κατώτερης σκλάβας ή της υπηρέτριας. **Αυτό, όμως, δεν σήμαινε ότι θα έφθανε «στην σεβαστή θέση» της νόμιμης συζύγου ή της έγγαμης χανούμ.**[377] **Οπότε βλέπουμε ότι οι άνδρες δεν ήταν υποχρεωμένοι να συνάψουν γάμο με τις σκλάβες-οδαλίσκες τους, όταν τεκνοποιούσαν.**

Αν το παιδί της πέθαινε, πριν εκείνη 'ευνοηθεί' με κάποια θέση ή τίτλο στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού, σύμφωνα με τις μαρτυρίες της Walker[378] και της Lucy Garnett[379], παρέμενε κάτω από την νομική ιδιότητα της δούλας ή το νομικό καθεστώς της δουλείας, αλλά δεν μπορούσε, όμως, να πωληθεί ξανά. **Αυτό βέβαια μόνο στην περίπτωση που το παιδί είχε αναγνωρισθεί από τον ιδιοκτήτη της.** Σύμφωνα με το **έθιμο**, και **όχι τον νόμο**, απελευθέρωναν και πάντρευαν αυτές τις σκλάβες οι οποίες είχαν αποκτήσει τα αναγνωρισμένα παιδιά των ιδιοκτητών τους, παρόλο που εκείνα απεβίωσαν. Αυτές, οι παραλίγο μητέρες, αποκτούσαν την κοινωνική τους θέση χάρη στα νεκρά παιδιά τους, δηλαδή αποκλειστικά μέσω των δεσμών αίματος και αναγνωρίζονταν και διακρίνονταν με τον τίτλο της μητέρας κάποιου μπέη ή κάποιας χανούμ που απεβίωσε.[380]

Οι διατάξεις του μουσουλμανικού νόμου απαγόρευαν την πώληση σκλάβας, εάν ο ιδιοκτήτης της αναγνώριζε το παιδί της. Οπως μας πληροφορεί **και** η Lucy Garnett το 1895: «Οι διατάξεις του Μουσουλμανικού νόμου για τον γάμο εξασφαλίζουν, ότι δεν θα υπάρχουν οποιεσδήποτε σχέσεις μεταξύ ανδρών και γυναικών στις οποίες η γυναίκα, **είτε σκλάβα**, είτε ελεύθερη, από το γεγονός αυτών των σχέσεων, δεν θα έχει αυστηρή εφαρμογή των νομικών της δικαιωμάτων κατά τον άνδρα, και για τα παιδιά της και για τον εαυτόν της. Έτσι, ακολουθεί, ότι, εάν μία σκλάβα γεννήσει το παιδί του ιδιοκτήτη της, δεν μπορεί να πωληθεί ξανά, αλλά έχει το δικαίωμα να παραμείνει και να αναθρέψει το παιδί της **μέσα στο σπίτι του πατέρα του. Ο απόγονός της θεωρείται νόμιμος, και κληρονομεί την ιδιοκτησία του πατέρα του σε ίσες μερίδες με τα άλλα παιδιά των ελεύθερων (νόμιμων) συζύγων του.** Οι πιθανότητες είναι ότι ο ιδιοκτήτης της θα την **απελευθερώσει** και θα την παντρέψει, σε αυτήν την περίπτωση θα αποκτήσει κοινωνική θέση (δηλαδή εκείνη της έγγαμης Μουσουλμάνας), και θα δικαιούται όλα τα δικαιώματα και προνόμια μιας ελεύθερης Μουσουλμάνας.»[381] **Δεν επισημαίνει, όμως, εάν μετά τον γάμο της αυτή η**

---

[377][50b] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY, 1870.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871, [50b]σελ. 10.

[378] [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b],

[379] [86b] Lucy M.J. Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW. Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b],

[380] [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 72.
Βλέπε επίσης, περιηγήτρια [86b] Lucy Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW. Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b], σελ. 66-67.

[381][86b] WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b], σελ. 66-67:

σκλάβα είχε το δικαίωμα να πάρει το παιδί της στο καινούργιο της χαρέμι ως ελεύθερη Μουσουλμάνα, ή αν το παιδί παρέμενε με τον πατέρα του. Εφ' όσον όμως, όπως ήδη εξετάσαμε, οι απόγονοι των σκλάβων, ως ελεύθεροι Μουσουλμάνοι, αναγνώριζαν την καταγωγή τους αποκλειστικά από τον πατέρα θα μπορούσαμε να εκτιμήσουμε ότι παρέμεναν με τον πατέρα.

Αυτό το έθιμο της αναγνώρισης των απογόνων, των έγκλειστων σκλάβων των Οθωμανικών χαρεμιών, και τα κληρονομικά δικαιώματά τους αναφέρει τον 17° αιώνα και ο Tournefort,[382] ο Γάλλος περιηγητής ιατρός και βοτανολόγος. **Το γεγονός, ότι τα παιδιά αυτών των σκλάβων κληρονομούσαν ισότιμα τον πατέρα τους εξηγεί την συμπεριφορά της έγγαμης χανούμ, δηλαδή της νόμιμης συζύγου, η οποία υπέβαλε τις σκλάβες της σε εκτρώσεις ή τις πωλούσε ξανά, για να αποφύγει τους μελλοντικούς απογόνους και μία καινούργια αντίζηλο ή αντίπαλο στο χαρέμι της.**[383]

Ο σίγουρος δρόμος για την απελευθέρωση, όπως επιβεβαιώνει και η Lady Hornby το 1854, ήταν, εάν μία σκλάβα κατόρθωνε να γίνει ευνοούμενη (a favourite). «Ο Φανατισμός, η ψευδορκία, η ήπια σκληρότητα, η απάτη είναι ορισμένα από τα κύρια χαρακτηριστικά στον Ανατολίτικο χαρακτήρα που καθορίζουν έναν ευνοούμενο/ευνοούμενη.»,[384] γράφει η Lady Hornby. Κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου, η Lady Hornby,[385] στην Κωνσταντινούπολη, διέκρινε ότι ένας σκλάβος ή μία σκλάβα μπορούσε να εξυψωθεί μόνο αν ήταν πιστός ή πιστή, στον κύριό της ή στην κυρία της, αν εψεύδετο, αν συμμετείχε σε παράνομες κατασχέσεις, σε ίντριγκες κλπ. Η Hornby υπογραμμίζει, ότι **«όλα αυτά είναι ο σίγουρος δρόμος στην επιτυχία»** και τονίζει ότι «δεν υπάρχει αγορά εδώ γι αυτά που οι Ευρωπαίοι ονομάζουν εκπαίδευση/παιδεία, ταλέντο, πνεύμα κλπ.» Κατά την εκτίμησή της Αγγλίδας περιηγήτριας, οι πρώην σκλάβοι ενσωματώνονταν απόλυτα στην Οσμανική κοινωνία και περιγράφει, όσον αφορά τους αρσενικούς σκλάβους, την περίπτωση του Μεχεμέτ Αλί, του Καπιτάν Πασά, ο οποίος ξεκίνησε την σταδιοδρομία του ως σκλάβος.

"The distinctive provisions of the Moslem marriage law insure that there shall be no relations whatever between men and women in which the woman, whether bond or free, shall not, from the very fact of such relations, have enforceable legal rights against the man, and for her children as well as for herself. Thus it follows that if a slave bear a child to her master, she cannot be resold, but has a right to remain and bring up her child in its father's house. Her offspring is also considered legitimate, and inherits its father's property in equal shares with the children of his free wife, should he have one. In all probability her owner will set her at [86b, p. 66] liberty and marry her, in which case she will assume the social position and be entitled to all the rights and privileges of a free Moslem woman."

[382] Τον 17° αιώνα, και ο Γάλλος περιηγητής, Τουρνεφόρτ, αυτό που βρίσκει «αξιέπαινο σε αυτόν τον ακόλαστο τρόπο ζωής, είναι ότι τα παιδιά που έχουν η Τούρκοι με τις συζύγους τους, ισότιμα κληρονομούν τον πατέρα τους, με την διαφορά μόνο, ότι τα παιδιά των σκλάβων πρέπει να απελευθερωθούν [να δηλωθούν ως ελεύθερη] με διαθήκη [δήλωση]. Εάν ο πατέρας τους δεν τους κάνει αυτήν την χάρη ακολουθούν την θέση της μητέρας και είναι στην διάθεση των ηλικιωμένων της οικογένειας.»

(Βλέπε Tournefort, M., A voyage into the Levant perform'd by command of the late French King containing the ancient and modern state of the islands of the Archipelago as also of Constantinople, the coasts of the Black Sea, Armenia, Georgia, the frontiers of Persia and Asia Minor, with plans of the principal towns and places of note; an account of genius, manner, trade and religion of the respective people inhabiting those parts, and an explanation of variety of medals and antique monuments. By M. Tournefort of the Royal Academy of Sciences, Chief Botanist to the late French King, Etc..... Adorn'd with an Accurate Map of the Author's Travels, not in the French Edition: Done by Mr. Senex. In Three Volumes, London: Printed for D.Midwinter R. Waree, C. Rikvington, A. Ward, J. and P. Knapton, T. Longman, Rl. Hett, C. Hitch, S. Austen, J. Wod and C. Woodwaard, J. and H. Permerton. MDCCXLI. Volume II., London, MDCCXLI., σελ. 320.)

[383] Βλέπε υποκεφάλαιο «ο Βιασμός».

[384] [31] LADY HORNBY.

CONSTANTINOPLE DURING THE CRIMEAN WAR. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography. London, Richard Bentley, Publisher In Ordinary To Her Majesty. 1863. 8 vo. [31] σελ.130.

[385] Ibid., σελ.130. [31]

3.1.7 Η υιοθεσία[386] μικρών σκλάβων, «ένα ιερό καθήκον» και μέσο για την απελευθέρωση.

Τυχερές σκλάβες εθεωρούντο εκείνες που υιοθετούνταν και συνεπώς απελευθερώνονταν και αποκτούσαν τους τίτλους, τα προνόμια, την κοινωνική θέση της, και τα νομικά δικαιώματα μιας ελεύθερης Μουσουλμάνας. Το έθιμο της υιοθεσίας, όπως μας πληροφορούν οι περιηγήτριες, ήταν πολύ διαδεδομένο στους Τούρκους, οι οποίοι πίστευαν ότι αποτελούσε ένα ιερό καθήκον. Γνωρίζουμε ότι, ακόμα και ο Μωάμεθ, ο Προφήτης είχε υιοθετήσει ένα γιο.[387]

Η **πρώτη** δυτική περιηγήτρια-συγγραφέας, που αναφέρει το έθιμο της υιοθεσίας των Τούρκων, ήταν η **Lady Montagu**. Αυτό το έθιμο της υιοθεσίας ήταν πολύ διαδεδομένο στους Τούρκους, επεσήμανε η **Lady Montagu** το 1717,[388] γεγονός που επιβεβαίωσαν περιηγήτριες του 19ου αιώνα που την ακολούθησαν.

Το 1836, η **Julia Pardoe** εκτίμησε, ότι οι Οσμανοί/Οθωμανοί[389] αγαπούσαν τα παιδιά και ότι συνεχώς τα υιοθετούσαν και τα αποκαλούσαν «τα παιδιά της ψυχής». Υποστήριξε, ότι, συνήθως, τα έπαιρναν στις οικογένειές τους, όταν ήταν ακόμα βρέφη, υπογραμμίζοντας ότι η υιοθεσία για αυτούς ήταν μία ιερή υποχρέωση. «Το υιοθετημένο παιδί της Τουρκίας δεν είναι σαν το **protégé** της Ευρώπης, ένα απλό παιχνίδι της εποχής, και τελικά το θύμα ενός καπρίτσιου. Η πράξη της υιοθεσίας για τους Τούρκους αποτελεί ένα ιερό καθήκον.»[390]

«Είναι συνηθισμένο στην Τουρκία τα άτεκνα ζευγάρια, ή οι χήρες, να υιοθετούν και να απελευθερώνουν μικρές σκλάβες.»,[391] γράφει η **Lucy Garnett** το 1891. Μικροί δούλοι απελευθερώνονταν και υιοθετούνταν από άτεκνα ζευγάρια, από χήρες, από άτομα της μεσαίας τάξης, της υψηλής κοινωνίας, και ανατρέφονταν και διαπαιδαγωγούνταν, σύμφωνα με την κοινωνική και οικονομική θέση των θετών γονιών τους,[392] απολαμβάνοντας όλα τα νομικά και κοινωνικά προνόμια της τάξης τους.

---

[386] The Koran, Penguin Classics, 1997, "adoption of children": σελ. 293, 296, 297. "Duty of parents: σελ. 107, 198-199, 251, 279, 289, 354.

[387] Ο ίδιος ο Μωάμεθ, ο Προφήτης, είχε υιοθετήσει ένα γιο, τον οποίο, αργότερα, ανάγκασε να πάρει διαζύγιο από την σύζυγό του, για να την παντρευθεί ο ίδιος.
Βλέπε: THE KORAN, Penguin Classics, 1997, σελ. 2293, 296-297.
"Mohamed married the wife of his adopted son, after he divorced her. "And when Zayd divorced his wife, We gave her to you in marriage, so that it should become legitimate for true believers to wed the wives of their adopted sons if they divorced them."....Muhammad is the father of no man among you." (296-297)
"God has never put two hearts within one man's body. He does not regard the wives whom you divorce as your mothers, not your adopted sons as your sons....Name your adopted sons after their fathers, regard them as your brothers in the Faith and as your cousins." (293)

[388] [3c] Lady Montagu, 1716-1718.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c] σελ. 190

[389] Osmanlis η Οθωμανοί.

[390] [36] MRS. (ANNIE) BRASSEY (BARONESS BRASSEY/Lady Brassey), 1874, 1878.
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36], σελ. 97.

[391] [86a] Lucy M.J. Garnett, 1891.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 410-411.

[392] Ibid., σελ. 68. [86a]

Για παράδειγμα, όπως ήδη αναφέραμε στο δεύτερο κεφάλαιο, η Εσσεμά/Εσσεμέ ή Ασμέ Σουλτάνα,[393] η αδελφή του Οθωμανού Σουλτάνου Μαχμούτ II[394], είχε υιοθετήσει μία πρώην Κιρκάσια σκλάβα, που την ονόμασε Ναζίμπ-Χανούμ, η οποία είχε αρνηθεί τις τρεις προτάσεις του σουλτάνου, το 1836, να γίνει σύζυγός του. Ο Σουλτάνος Μαχμούτ δεν είχε δικαίωμα να την αποκτήσει ως οδαλίσκη του, διότι ως θετή κόρη της Σουλτάνας είχε τα δικαιώματα μιας ελεύθερης Μουσουλμάνας.[395] Η υιοθετημένη γυναίκα δεν μπορούσε να γίνει οδαλίσκη (παλλακίδα) του σουλτάνου, διότι όλες οι οδαλίσκες ανήκαν στο νομικό καθεστώς της δουλείας, ενώ η υιοθετημένη γυναίκα, ως ελεύθερη Μουσουλμάνα, είχε το δικαίωμα να γίνει νόμιμη σύζυγος.

Φαίνεται, ότι ο Σουλτάνος Μαχμούτ II έδειχνε μεγάλο ενδιαφέρον για τις υιοθετημένες κόρες των πριγκιπισσών αδελφών του, διότι όταν είδε την υιοθετημένη κόρη μιας άλλης πριγκίπισσας-αδελφής του, της Behiye Σουλτάνας,[396] ενθουσιάσθηκε τόσο, που ήθελε να αποκτήσει και αυτήν, έτσι αναγκάσθηκε να την παντρευθεί. Υπήρξε ο πρώτος σουλτάνος του 19ου αιώνα να συνάψει γάμο, παραβιάζοντας τα καθιερωμένα έθιμα.[397] Πρώτον, δεν μπορούσε να την αποκτήσει ως οδαλίσκη, γιατί ήταν ελεύθερη Μουσουλμάνα, ως αποτέλεσμα της υιοθεσίας, και δεύτερον, ακόμα και αν ήταν σκλάβα δεν θα μπορούσε να την αποκτήσει χωρίς την συγκατάθεση της αδελφής του, διότι θα ανήκε αποκλειστικά σε εκείνη και όχι στον αδελφό της. Θα έπρεπε ή να του την χαρίσει ως δώρο ή να του την πωλήσει. Η υιοθετημένη κόρη της Behiye Σουλτάνας δεν γλίτωσε από τα χέρια του σουλτάνου, όπως η πρώτη, δηλαδή η Ναζίμπ Χανούμ. Η Behiye Σουλτάνα υποχώρησε στην παράκλησή του αδελφού της, σε αντίθεση με την Essemah Σουλτάνα, και του έδωσε την υιοθετημένη κόρη της, η οποία εξυψώθηκε αυτόματα στην θέση της δεύτερης Καντίν-Εφέντη, διότι υπήρχε ήδη μία Μπας (πρώτη) Καντίν Εφέντη.[398]

---

[393] Essemah-Sultan, Esseme, ή Asme Sultan, όπως οι περιηγήτριες καταγράφουν το όνομά της.

[394] 1818-1839

[395][45a] Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 27-28, σελ 153.
Όταν ο σουλτάνος την ζήτησε από την αδελφή του, εκείνη του είπε ότι εάν του έδινε αυτό που ζητούσε θα ασχολούταν με την καινούργια του γυναίκα μόνο τρεις ή τέσσερις ημέρες και μετά θα την ξεχνούσε σε μία γωνία του παλατιού για την υπόλοιπη ζωή της. Η αδελφή του σουλτάνου Μαχμούτ Β', την προόριζε για μία διαφορετική ζωή. Τελικά, όμως, η Ναζίμπ-Χανούμ δραπέτευσε από το χαρέμι με την βοήθεια Ελληνίδων εμπορισσών που είχαν εμπορικές συναλλαγές στο χαρέμι, για να παντρευθεί τον Έλληνα εραστή της, με το οποίο απέδρασε από την Τουρκία.

[396] Ibid., σελ. 153. [45a]

[397] Βλέπε Κεφάλαιο II
Όπως ήδη αναφέραμε στο δεύτερο κεφάλαιο, ο Σουλτάνος Μαχμούτ Β', το 1836, μπήκε στο χαρέμι της αδελφής του της Behiye-Sultan, για να δει την υιοθετημένη κόρη της αδελφής του, και μόλις την βρήκε, την ζήτησε από την αδελφή του, η οποία του απάντησε, σε αντίθεση με την άλλη αδελφή του, την Ασμέ ή Εσσεμά Σουλτάνα, η οποία είχε αρνηθεί να του δώσει την δική της θετή κόρη: «Δεν μπορώ να σας αρνηθώ τίποτα επειδή είστε ο κύριος μου, αλλά, εφ όσον έχω υιοθετήσει αυτήν την νέα γυναίκα, θα της συμπεριφερθώ ως δική μου κόρη– θα την προικίσω και θα σας την στείλω ως κυρία καλής καταγωγής.» Δηλαδή ως *ελεύθερη Μουσουλμάνα, οπότε μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο σουλτάνος αναγκάσθηκε να την πάρει ως νόμιμη σύζυγος, και όχι ως «άτυπη σύζυγο σουλτάνου», με νόμιμο γάμο, και συνεπώς ο Σουλτάνος Μαχμούτ παραβίασε τα καθιερωμένα έθιμα και υπήρξε ο πρώτος σουλτάνος του 19ου αιώνα να παντρευθεί.*

[398][45a] Melek Hanum. (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ.. 153-155.
«Κρίνεται μόνη σας, πως θα μπορούσε η Βαλιδέ-Σουλτάνα, η μητέρα του Σουλτάνου [Αμπτούλ-Μεζίντ] να με αντιμετωπίσει ευνοϊκά. Ενώ εγώ ήμουν η υιοθετημένη κόρη μιας Σουλτάνας, ενώ εκείνη υπηρετούσε στο χαρέμι, ως μια απλή (κατώτερη) δούλα, που ασχολιόταν με τις πιο σκληρές δουλειές. Μία ημέρα, με τα μαλλιά της ανακατεμένα, ενώ κουβαλούσε καύσιμα στο λουτρό, ο Σουλτάνος (Μαχμούτ Β') την είδε από ένα παράθυρο, και ξαφνικά του άρεσε. Την

Παρατηρούμε, ότι το υιοθετημένο παιδί έπαυε να ανήκει στο νομικό καθεστώς της δουλείας και απολάμβανε τα ίδια νομικά δικαιώματα και την ίδια κοινωνική θέση με την ελεύθερη Μουσουλμάνα. Καμμία περιηγήτρια, όμως, δεν αναφέρει περίπτωση άλλου Μουσουλμάνου, εκτός από τον Σουλτάνο Μαχμούτ ΙΙ, που να παντρεύθηκε την υιοθετημένη κόρη μιας αδελφής του. Επιπροσθέτως, μόνο η Μελέκ Χανούμ αναφέρει την περίπτωση ενός πατέρα που πάντρευσε τον υιοθετημένο γιο του με την βιολογική του κόρη.

Υιοθετημένη Κιρκάσια σκλάβα υπήρξε και η σύζυγος του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ (1839-1861). Η Marie Dejean Millingen (Μελέκ Χανούμ), η Fanny Janet Blunt και η Lucy Garnett αποκαλύπτουν, ότι ο Σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ, γιος του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ (1808-1836), αναγκάσθηκε και εκείνος να παντρευθεί μία υιοθετημένη σκλάβα, που αρνήθηκε να γίνει οδαλίσκη του, όπως και ο πατέρας του ο Μαχμούτ ΙΙ. Όπως, ήδη, αναφέραμε στο δεύτερο κεφάλαιο, ο Αμπτούλ Μεζίντ ερωτεύθηκε την υιοθετημένη κόρη της νύφης του Μεχεμέτ Αλί, της Πριγκίπισσας Μιζιρλί Χανούμ, γνωστή ως 'η κυρία του Καίρου' και η νύφη του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου Μεχεμέτ Αλί. Η υιοθετημένη κόρη της Μιζιρλί Χανούμ, η Μπεσμί/Μπεσιμέ,[399] ως απελευθερωμένη σκλάβα και υιοθετημένη κόρη δεν δέχθηκε να γίνει παλλακίδα του σουλτάνου και ο Αμπτούλ-Μεζίντ, «εκτρέποντας τα έθιμα των προπατόρων του» την παντρεύθηκε με νόμιμο γάμο [Nekyah], και έτσι έγινε «η νόμιμη σύζυγος του Σουλτάνου» και η Έκτη Καντίν-Εφέντη στην πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού.[400]

διέταξε αμέσως να αφήσει κάτω το δέμα με τα καυσόξυλα και να τον ακολουθήσει στο λουτρό. *Με αυτόν τον τρόπο έγινε η μητέρα του σημερινού Σουλτάνου.* Αυτή η γυναίκα πάντα δείχνει εχθρός μου. Με κοιτάζει με φθόνο, όταν ο γιος της [ο σουλτάνος Αμπτούλ-Μεζίντ], επιθυμώντας να δείξει σεβασμό στον πατέρα του, αραιά, έρχεται να με επισκεφθεί.» εκμυστηρεύθηκε με δάκρυα η Καντίν Εφέντη (the Kadin Effendi) στην φιλοξενούμενή της, την Μελέκ Χανούμ.

Αυτή η υιοθετημένη κόρη και πρώην σκλάβα, μετακόμισε στο σαράι ως Kadin Effendi με μεγάλη πομπή και τιμές, και για δέκα ημέρες ο Σουλτάνος Μαχμούτ, όπως ισχυρίζεται η ίδια, ασχολήθηκε μαζί της, και μετά την ξέχασε. Εδώ επιβεβαιώνεται η παρατήρηση της άλλης αδελφής του σουλτάνου, που αρνήθηκε να του δώσει την υιοθετημένη κόρη της, με την αιτιολογία ότι θα ασχολούταν μαζί της δύο ή τρεις ημέρες και μετά θα την ξεχνούσε σε κάποια γωνία του χαρεμιού. Σε προσωπική συζήτηση στο χαρέμι του σαράι, αυτή η υιοθετημένη κόρη της Behiye-Sultan, που είχε γίνει η δεύτερη Καντίν Εφέντη του Σουλτάνου Μαχμούτ είπε στην Μελέκ Χανούμ (Marie Dejean-Millingen): «Προτιμούσα να είχα διατηρήσει την ελευθερία μου και να παντρευόμουν κάποιον πασά, παρά να γίνω σύζυγος Σουλτάνου.» Η ίδια, όπως ήδη αναφέραμε, εκμυστηρεύεται προσωπικά στην Μελέκ Χανούμ, ότι η άλλη σύζυγος του Σουλτάνου Μαχμούτ, που εκείνη την εποχή ήταν η Βαλιδέ Σουλτάνα, η μητέρα του Αμπτούλ Μεζίντ, την πολεμούσε γιατί την ζήλευε και ένοιωθε μειονεκτικά που εισήχθη στο χαρέμι ως ελεύθερη γυναίκα, ενώ εκείνη υπήρξε μία απλή σκλάβα, χαμηλής βαθμίδας που την πρόσεξε ο Μαχμούτ τυχαία και την διέταξε να τον ακολουθήσει στο λουτρό και «έτσι έγινε η μητέρα του σημερινού Σουλτάνου.» Η μητέρα του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, υπογραμμίζει, ένοιωθε μειονεκτικά που υπήρξε σκλάβα κατώτερης βαθμίδας πριν γίνει Καντίν και «κοιτάζει με ζήλια/φθόνο» την δεύτερη καντίν του Σουλτάνου Μαχμούτ Β', επειδή εκείνη υπήρξε ελεύθερη Μουσουλμάνα, ως υιοθετημένη κόρη μιας πριγκίπισσας σουλτάνας, όταν την παντρεύθηκε ο σουλτάνος. Αυτή η συζήτηση έγινε μετά τον θάνατο του Μαχμούτ Β', όταν σουλτάνος ήταν ο γιος του ο Αμπτούλ Μεζίντ, και συνεπώς η μητέρα του είχε το αξίωμα της βαλιδέ σουλτάνας.

[399] Besmi ή Bessime.

[400] Η περιηγήτρια Lucy Garnett [86a] σελ. 391-392, την αποκαλεί Besmi σουλτάνα, και η περιηγήτρια Fanny Janet Blunt [44ª] σελ. 257, την ονομάζει Bessime σουλτάνα.
Η μόνη περιηγήτρια, που ανέφερε το διαζύγιο ενός σουλτάνου ήταν η Lucy Garnett, η οποία μας πληροφορεί ότι, αργότερα ο Αμπτούλ-Μεζίντ πήρε διαζύγιο από την σύζυγό του και την έστειλε εξορία στην Προύσα. Επανήλθαν οι σχέσεις τους και αργότερα την χώρισε ξανά για δεύτερη φορά και δεν την είδε πια. (Βλέπε, [86ª] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 392.

Η Μπεσιμέ, η οποία στην καταγωγή της υπήρξε Κιρκάσια σκλάβα, ήταν άτεκνη και υιοθέτησε και εκείνη δύο μικρές Κιρκάσιες σκλάβες, τις οποίες ανέθρεψε και πάντρεψε ως ελεύθερες Μουσουλμάνες.[401]

Επίσης, μία κόρη του Σουλτάνου Αμπτούλ-Μεζίντ[402] και εγγονή του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ, η πριγκίπισσα, Ζηνέμπ Σουλτάνα,[403] είχε αγοράσει και εκείνη δύο μωρά, από τα οποία υιοθέτησε το ένα. Είχε σκοπό να εκπαιδεύσει το ένα κοριτσάκι, για να δοθεί ως δώρο στον σουλτάνο πατέρα της στο μέλλον, και το δεύτερο κοριτσάκι, την Ghevheri, επειδή αποδείχθει φιλάσθενη, την υιοθέτησε και έλαβε τον τίτλο της 'χανούμ', δηλαδή λόγω υιοθεσίας δεν ανήκε πια στο καθεστώς της δουλείας. Αυτή η πρώην σκλάβα, η Ghevheri Χανούμ, έγινε αργότερα «η ισχυρή ευνοούμενη» του επόμενου Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ (1861-1876), ο οποίος την μετέφερε, από το χαρέμι της Ζηνέμπ Σουλτάνας στο δικό του χαρέμι, «εμπνευσμένος από το πνεύμα της και την εξυπνάδα της.»[404] Η περιηγήτρια δεν αναφέρει, όμως, ποια θέση κατείχε η Ghevheri Χανούμ στην ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, αλλά ως ελεύθερη Μουσουλμάνα και θετή κόρη πριγκίπισσας έπρεπε να ανήκει στην τάξη των Καντίν-Εφέντη ή τουλάχιστον της Χανούμ Εφέντη.[405]

Το έθιμο αυτό της υιοθεσίας εφαρμοζόταν, όχι μόνο στην Κωνσταντινούπολη, αλλά και στην Αίγυπτο. Για παράδειγμα, η τρίτη 'σύζυγος'[406] του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου ήταν άτεκνη και είχε υιοθετήσει ένα κοριτσάκι, μία πρώην σκλάβα που αγόρασε γι αυτήν ο ίδιος ο σύζυγός της ο Αντιβασιλέας,[407] όπως μας πληροφορεί η Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott, που ζούσε και εργαζόταν στο χαρέμι του Αντιβασιλέα από το 1864 έως το 1866. Το κοριτσάκι αυτό, ως θετή κόρη, απέκτησε τον τίτλο της πριγκίπισσας και συνεπώς τα νομικά και κοινωνικά δικαιώματα με τις άλλες πριγκίπισσες του παλατιού, δηλαδή τις άλλες βιολογικές κόρες του Αντιβασιλέα.

Όμως, ο πιο σίγουρος δρόμος για την απελευθέρωση, για να απαλλαγεί μία γυναίκα από το κοινωνικό καθεστώς της δουλείας και να αποκτήσει την θέση της ελεύθερης Μουσουλμάνας ήταν ο γάμος.

---

[401] [86a] Lucy M.J. Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 410-411.

[402] Ο Οθωμανός Σουλτάνος Αμπτούλ-Μεζίντ, που κυβέρνησε μετά τον πατέρα του Μαχμούτ ΙΙ, από το 1839 μέχρι το 1861.

[403] Zemeb Sultan, (η περιηγήτρια δεν αναφέρει την ταυτότητα της μητέρας της.)

[404] [57a] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a], σελ. 13,14,18,19.

[405] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, σχετικά με την γυναικεία πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι.

[406] Η περιηγήτρια αποκαλεί «πριγκίπισσα», αντί για Καντίν. Σε αυτό το σημείο, πρέπει να αναφέρουμε ότι ο Αντιβασιλέας της Αιγύπτου είχε τρεις συζύγους, που οι Emmeline Lott αποκαλεί πριγκίπισσες ή Σύζυγοι Πριγκίπισσες «Princess Epouse».

[407] [51a] Emmeline Lott. 1864-1866.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51a], σελ. 151.

3.1.8 Ο σίγουρος δρόμος για την απελευθέρωση των εξισλαμισμένων σκλάβων, ή το σίγουρο μέσο για να γίνεις ελεύθερη Μουσουλμάνα ήταν να παντρευθείς έναν ελεύθερο Μουσουλμάνο.

Ο πιο σίγουρος, εξακριβωμένος και βέβαιος τρόπος, για μία σκλάβα να εξασφαλίσει την απελευθέρωσή της ήταν μέσο του γάμου με έναν ελεύθερο Μουσουλμάνο. Σε αυτό το σημείο πρέπει να επαναλάβουμε, ότι καμμία περιηγήτρια δεν ανέφερε απελευθέρωση σκλάβας για να επιστρέψει στην πατρίδα της, αν είχε μνήμη και δεν υποδουλώθηκε στην βρεφική, νηπιακή ή παιδική ηλικία, ή για να παντρευθεί μη-μουσουλμάνο. Επαναλαμβάνουμε, ότι καμμία περιηγήτρια δεν κατέγραψε περίπτωση έγκλειστης σκλάβας του χαρεμιού, που να είχε διατηρήσει την θρησκεία της, την ταυτότητά της, την εθνικότητά της ή το πραγματικό της όνομα. Μία μόνο περιηγήτρια ανέφερε την περίπτωση μίας έγκλειστης Ελληνίδας, σε χαρέμι της Κωνσταντινούπολης την δεκαετία του 1840, η οποία είχε εξισλαμισθεί και αμέσως μετά το είχε μετανιώσει, αλλά δεν τολμούσε να 'αποστατήσει' από το Ισλάμ, διότι θα έπρεπε να υποστεί την θανατική ποινή.

Προϋπόθεση αυτής της κοινωνικής 'ανόδου' και ταχείας ενσωμάτωσης μέσω του γάμου, ή μέσο της τεκνοποίησης, ήταν πάντα, και πρώτον, ο εξισλαμισμός και στην συνέχεια η εκπαίδευση στην δουλικότητα, την υποταγή και την τυφλή αφοσίωση και υπακοή, που πραγματοποιούταν στο χαρέμι. Συνεπώς δεν μας εκπλήσσει, που οι Τούρκοι προτιμούσαν για συζύγους εκπαιδευμένες εξισλαμισμένες σκλάβες, αντί για ελεύθερες Μουσουλμάνες, ιδιαίτερα εκείνες των δουλεμπορισσών.[408]

Ίσως από αυτήν την άποψη να ευσταθούν τα συμπεράσματα των περιηγητριών που προηγήθηκαν, σύμφωνα με τα οποία, η θέση της σκλάβας της Οθωμανικής κοινωνίας ήταν καλύτερη από εκείνη των δυτικών υπηρετριών ή δούλων. Φυσικά, ποιά απλή δυτική υπηρέτρια ή δούλα, ή ποιά μαύρη σκλάβα της Αμερικής, θα μπορούσε να εισχωρήσει και να ενσωματωθεί στην κοινωνική τάξη της δυτικής ελίτ του 18ου και του 19ου αιώνα; Ποιά δυτική υπηρέτρια, ή δούλα, θα μπορούσε να γίνει σύζυγος ενός υψηλού αξιωματούχου της Αγγλίας, της Γαλλίας ή της Αμερικής, όπως ήταν οι Καντίν Εφέντη και οι Χανούμ Εφέντη των Σουλτάνων.[409] Ποιά δυτική υπηρέτρια ή δούλα θα μπορούσε να γίνει 'βασιλομήτωρ', όπως ήταν οι περιπτώσεις των βαλιδέ σουλτάνων, δηλαδή όλες οι μητέρες των σουλτάνων, οι οποίες υπήρξαν και εκείνες στην καταγωγή τους σκλάβες.[410]

Μαρτυρίες περιηγητριών αποκαλύπτουν, ότι μία σκλάβα απελευθερωνόταν μόνο, όταν ο ιδιοκτήτης της, ή η ιδιοκτήτριά της, αποφάσιζαν ότι δεν την χρειάζονταν άλλο και μόνο τότε την πάντρευαν με κάποιον ελεύθερο Μουσουλμάνο φίλο τους ή προστατευόμενό τους. **Δεν αναφέρεται καμία περίπτωση εξισλαμισμένης σκλάβας που να παντρεύθηκε εξισλαμισμένο σκλάβο.** Δυσκολία να βρεθεί γαμπρός δεν υπήρχε, διότι πολλοί ελεύθεροι Μουσουλμάνοι, προτιμούσαν εκπαιδευμένες σκλάβες για νόμιμες συζύγους, από τις ελεύθερες Μουσουλμάνες της αντίστοιχης κοινωνικής τάξης. **Αυτό ίσχυε ιδιαίτερα για εκείνες που υπήρξαν σκλάβες από την βρεφική ή την παιδική τους ηλικία και είχαν εκπαιδευθεί στον Μωαμεθανισμό, στην υπακοή, στην υποταγή, στην υπομονή, στην αυταπάρνηση, στην προθυμία να**

---

[408] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, υποκεφάλαιο με το θέμα των στρατηγικών επιβίωσης και αυτοενδυνάμωσης (self-empowerment). Αυτή η μεγάλη ζήτηση για 'εκπαιδευμένες' σκλάβες-συζύγους, όπως είδαμε, συνεχιζόταν και το 1895, παρά την κατάργηση του δουλεμπορίου.

[409] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, όσον αφορά την πυραμιδική ιεραρχία του μεγάλου χαρεμιού του Σαράι.

[410] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.
Βλέπε, επίσης, πίνακα: «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ», ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ.

παρέχουν ευχαρίστηση και να μην έχουν απαιτήσεις ή φιλοδοξίες, στην παροχή υπηρεσιών, στην εκτέλεση οικιακών καθηκόντων και γενικότερα στην δουλική συμπεριφορά.[411]

Δεύτερον, εκτός από την εξασφάλιση της υποταγής, οι γάμοι με εξισλαμισμένες σκλάβες ήταν πιο οικονομική. Οι γάμοι με ελεύθερες γυναίκες ήταν πολύ ακριβή για έναν νέο γαμπρό και τους γονείς του, εξ αιτίας της σπατάλης, που παρατηρήθηκε όσον αφορά το θέμα των γαμήλιων δώρων και εορτασμών, που απαιτούσε το έθιμο σε τέτοιες περιστάσεις. Εάν ένας πατέρας δεν είχε την οικονομική δυνατότητα να παντρέψει τον γιο του με μία ελεύθερη Μουσουλμάνα της δικής του τάξης, του αγόραζε μία σκλάβα, η οποία είχε εκπαιδευθεί στο χαρέμι κάποιας μεγάλης κυρίας της υψηλής κοινωνίας, δηλαδή κάποιας δουλεμπόρισσας. Συνεπώς δεν δαπανούσε πολλά εκτός από τα χρήματα της αγοράς της.

Τρίτον, η διατήρηση μιας νόμιμης συζύγου ακόμα και στην Κωνσταντινούπολη, όπως και αλλού, αποτελούσε μία ακριβή πολυτέλεια, διότι κάθε νόμιμη σύζυγος έπρεπε να συντηρείται, ανάλογα με την οικονομικο-κοινωνική της θέση, δηλαδή να έχει ξεχωριστή κατοικία ή διαμερίσματα, υπηρέτριες, σκλάβες, άμαξες, επίδομα κλπ.[412] Μία Μουσουλμάνα σύζυγος είχε το δικαίωμα να ζητήσει διαζύγιο, όπως όριζε ο νόμος, αν ο σύζυγός της ήταν ανίκανος να την διατηρήσει στο οικονομικό επίπεδο και τρόπο ζωής, που επέβαλε η κοινωνική της τάξη.[413]

Το 1836, η Αγγλίδα περιηγήτρια **Julia Pardoe** μας πληροφορεί, ότι και ο Σουλτάνος Μαχμούτ ΙΙ, ορισμένες φορές απελευθέρωνε τις πιστές του σκλάβες, τις οποίες προίκιζε και πάντρευε. Αναφέρει την περίπτωση μιας ηλικιωμένης σκλάβας, την οποία απελευθέρωσε και της έδωσε εντολή να πάει στην Πόλη και να διαλέξει μόνη της έναν σύζυγο.[414] Δεν τον επέλεξε ο ίδιος από τους αξιωματούχους ή τους προστατευόμενους του Σαράι, όπως στην περίπτωση των οδαλίσκων. Η περιηγήτρια μας γνωστοποιεί, ότι ελάχιστοι έμποροι της Κωνσταντινούπολης θα δίσταζαν να παντρευθούν μία σκλάβα του Σαράι, δηλαδή μία πρώην σεραϊλί, άσχετα με την προχωρημένη ηλικία της ή τις αναπηρίες της.[415] **Πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν, ότι με τον γάμο τους θα αποκτούσαν πρόσβαση στο γυναικείο δίκτυο γνωριμιών και επιρροών που είχε αποκτήσει η σκλάβα στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι.**

Η ηλικιωμένη πρώην σκλάβα του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ, όπως μας πληροφορεί η Pardoe το 1836, διάλεξε έναν νεαρό που θα μπορούσε να ήταν γιος της. Κάλεσαν το νεαρό 'sekeljhe', δηλαδή κατασκευαστή γλυκών, να πλησιάσει τον

---

[411] [86b] Lucy M.J. Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b], σελ. 67.
«Η σκλάβα, μην έχοντας δική της θέση, είναι υποτακτική και υπάκουη, και πρόθυμη να ευχαριστήσει τον κύριο και αφέντη της, δεν έχει προβληματικές αξιώσεις ή φιλοδοξίες ή καπρίτσια, και δεν έχει ενοχλητικούς συγγενείς να ανακατεύονται και να παίρνουν το μέρος της...Από την άλλη πλευρά, μία ελεύθερη γυναίκα, δεν δέχεται πάντα να μην έχει 'στόμα ή γλώσσα'. Γνωρίζει τα δικαιώματά της, και έχει την τάση να τα υποστηρίζει, καθώς και την ηθική συμπαράσταση της οικογένειάς της, που της παρέχει μία ασφάλεια την οποία ο σύζυγος συχνά βρίσκει πολύ ενοχλητική/ άβολη.»

[412] [50b] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY, 1860, 1870.
-Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b], σελ. 69-70.

[413] Ibid., σελ. 58. [57b]

[414] [40b] MISS JULIA PARDOE, 1835-1836.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. Volume II., [40b], σελ. 278.

[415] Ibid., σελ. 280. [40b]

αραμπά (araba) της υποψήφιας νύφης, δηλαδή την άμαξά της, **και η ίδια η γυναίκα του έκανε πρόταση γάμου**, την οποία **ο νεαρός δέχθηκε αμέσως**. Ο Σουλτάνος Μαχμούτ απελευθέρωσε, προίκισε, και πάντρεψε την πρώην σκλάβα του, άνοιξε ένα κατάστημα για τον νεαρό και "εκείνοι που επιθυμούν να δουν έναν από τους πρωταγωνιστές ηθοποιούς αυτής της κωμωδίας», όπως γράφει η Pardoe το 1836, "χρειάζεται μόνο να μπουν στο χαρούμενα-βαμμένο κατάστημα στην αριστερή γωνία του κεντρικού δρόμου, που οδηγεί στο Atmeidan, για να διαμορφώσουν μία γνωριμία με τον Σουλεϊμάν (Suleiman) τον sekeljhe."[416]

Και στην Αίγυπτο, το 1866, απελευθέρωναν τις σκλάβες τους μέσω των γάμων με ελεύθερους Μουσουλμάνους. **Όμως, μόνο μία περιηγήτρια** αναφέρεται στο θέμα της **αιμομιξίας**, δηλαδή της παντρειάς σκλάβων με τα δικά τους παιδιά. Στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, η Emmeline Lott, η Αγγλίδα γκουβερνάντα του γιου του Αντιβασιλέα μας πληροφορεί, όσον αφορά τις έγκλειστες σκλάβες εκεί, ότι **«Ως γενικός κανόνας είναι καταδικασμένες στην αγαμία, αλλά συχνά, συμβαίνει να απελευθερώνονται, να τις παντρεύουν, και το πιο φρικτό να σας διηγηθώ είναι ότι υπήρξαν περιπτώσεις που τις πάντρευαν με τα δικά τους παιδιά.»**[417]

Πρώτη φορά, αναφέρεται περιηγήτρια σε περίπτωση αιμομιξίας, όμως δεν αναπτύσσει το θέμα και δεν δίνει περισσότερες πληροφορίες ή παραδείγματα. Προφανώς δεν αναφέρεται στα παιδιά, που αποκτούσαν οι σκλάβες-οδαλίσκες με τους ιδιοκτήτες τους, διότι ως απόγονοι των ιδιοκτητών τους, εθεωρούντο ότι γεννήθηκαν ελεύθεροι, εάν αναγνωρίζονταν από τον ιδιοκτήτη τους. Ίσως αυτό να ισχύει στην περίπτωση των δικών τους παιδιών, δηλαδή τα παιδιά που είχαν αποκτήσει πριν γίνουν έγκλειστες σκλάβες των χαρεμιών, τα οποία εθεωρούντο και εκείνα σκλάβοι και τα οποία είχαν πωληθεί και μεγαλώσει, ως αρσενικοί δούλοι των Οθωμανών, που αργότερα είχαν απελευθερωθεί, αποκτώντας το καθεστώς του ελεύθερου Μουσουλμάνου. Σκλάβοι, επίσης, εθεωρούντο τα παιδιά που αποκτούσαν οι γυναίκες με άλλον σκλάβο, περίπτωση που δεν παρατηρήθηκε από καμμία περιηγήτρια. Σε αυτήν την περίπτωση, όπως μας πληροφορεί η Lott, είχε το νόμιμο δικαίωμα ο ιδιοκτήτης ή η ιδιοκτήτρια να τα πωλήσει.[418] Το γεγονός ότι απαγορευόταν η είσοδος στο χαρέμι σε όλους τους άνδρες, δεν διευκόλυνε την ανάπτυξη σχέσεων μεταξύ τους σκλάβους και τις σκλάβες των Οθωμανών.

3.1.8.1 Ο γάμος μιας πιστής σκλάβας.

Θα δούμε πως μία σκλάβα, η Τζενανία (Djenaniah), η οποία είχε εκπαιδευθεί για τον μελλοντικό της ρόλο και την μελλοντική της ενσωμάτωση στην Οσμανική κοινωνία, μεταμορφώθηκε, μετά τον γάμο της, στην Χαφιζά Χανούμ με το δικό της χαρέμι και με τα νομικά και κοινωνικά δικαιώματα μιας ελεύθερης Μουσουλμάνας. Χάρη στο γάμο της με έναν Μουσουλμάνο, τα παιδιά που θα αποκτούσε θα γεννιόνταν ελεύθεροι Μουσουλμάνοι και δεν θα αναγνώριζαν ποτέ την δουλική καταγωγή της μητέρας τους.

---

[416] Ibid., σελ. 284. [40b]

[417] [51a] Emmeline Lott, 1864-1866.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51a], σελ. 66.

[418] Ibid., σελ 67. [51a]

Περιηγήτριες συμμετείχαν και περιέγραψαν τα Μουσουλμανικά έθιμα των γάμων, δηλαδή την τελετή ή την διαδικασία του νίκγια/νέκγια (nikyah/nekyah), που σύμφωνα με τις μαρτυρίες, ήταν ταυτόχρονα η μνηστεία και ο γάμος, καθώς και το «ντουχούν» (Duhum),[419] όπως ονομαζόταν η ημέρα του γάμου. **Συμμετείχαν και περιέγραψαν τις αποκλειστικά γυναικείες γαμήλιες γιορτές και συμπόσια πριν και μετά την σύναψη αυτών των γάμων.**

Όσον αφορά τα έθιμα των γάμων, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι μαρτυρίες της Αγγλίδας περιηγήτριας Mary Adelaide Walker, η οποία ήταν η πρώτη Ευρωπαία περιηγήτρια του 19ου αιώνα, που εισχώρησε στα Οθωμανικά χαρέμια ως επαγγελματίας ζωγράφος. Η Walker περιγράφει με λεπτομέρεια τον γάμο μιας «πιστής» και αφοσιωμένης σκλάβας στην Κωνσταντινούπολη, και επισημαίνει **«τον θεσμό της προστασίας»** και **«της καλής θέλησης»** της παραδοσιακής Μουσουλμανικής οικογένειας προς τους σκλάβους τους.

Αν και «είναι πολύ δύσκολο να παραβρεθείς στην τελετή του νίκγια/νέκγια (μνηστεία και γάμος, συγχρόνως),... διότι ο φόβος για το κακό μάτι πάντα ζυγίζεται μέσα στο Ανατολίτικο μυαλό, και έχει μία παντοδύναμη επιρροή σε τέτοιες τελετές»,[420] γράφει η Walker, εκείνη κατάφερε να παραβρεθεί στην γαμήλια τελετή μιας εξισλαμισμένης σκλάβας, η οποία ονομαζόταν Τζενανία (Djenaniah) και η οποία, όπως σημειώνει, ήταν «ένα ταπεινό εξαρτώμενο άτομο μιας παραδοσιακής Μουσουλμανικής οικογένειας», όπου «η σκλάβα, στον βαθμό της, απολαμβάνει την εκτίμηση και την φροντίδα ως μέλους της οικογένειας, για την οποία η οικογένεια θεωρείται υπεύθυνη για την ευημερία της και την αποκατάστασή της.»[421] Ενδιαφέρον παρουσιάζει η δήλωσή της περιηγήτριας, ότι για την Τζενανία **«ο δεσμός της καλής θέλησης, και της προστασίας» της οικογένειας των πρώην ιδιοκτητών της, συνεχιζόταν για ολόκληρη την ζωή της,**[422] δηλαδή και μετά τον γάμο της.

«Ο Ιμπραχίμ Μπέης, ο άξιος αφέντης του σπιτιού,"γράφει η περιηγήτρια, «είχε αγοράσει ένα τρίχρονο κοριτσάκι, που παρέδωσε στην φροντίδα της νέας συζύγου του. Η μικρή σκλάβα (η Τζενανία), μεγάλωσε με τα υπόλοιπα παιδιά της οικογένειας, μέσα στην οποία δεν προστέθηκε δεύτερη σύζυγος για να διαταράξει την ηρεμία και την αρμονία του σπιτιού.»[423]

Μαθαίνουμε, ότι αυτή η μικρή σκλάβα δεν είχε την τύχη να υιοθετηθεί για να έχει την θέση και τα προνόμια της ελεύθερης Μουσουλμάνας, αντιθέτως **εκπαιδεύθηκε** για την εκτέλεση οικιακών καθηκόντων, όπως στην καθαριότητα, στην ραπτική, στο κέντημα, στο πλύσιμο, στο σιδέρωμα, στο μαγείρεμα, στην ζαχαροπλαστική κλπ. Η Walker μας πληροφορεί, ότι η Τζενανία εργάσθηκε περισσότερα χρόνια, από ότι καθόριζε το έθιμο της επταετίας,[424] γιατί εθεωρείτο απαραίτητη, καθώς φρόντιζε την άρρωστη και κατάκοιτη μητέρα του αφέντη του σπιτιού. «Τώρα, που πέθανε η ηλικιωμένη κυρία, ήρθε η ώρα να δώσουν στην πιστή και υπομονετική

---

[419] [44b] Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison , 1848 - 1899
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . [44b], σελ. 82.

[420] [57β] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 20.

[421] Ibid., σελ. 15. [57b]

[422] Ibid., σελ. 15. [57b]

[423] Ibid., σελ. 15. [57b]

[424] Ένα χρονικό όριο που, κοινωνικά και όχι νομικά, εθεωρείτο σωστό να απελευθερώσουν και να παντρέψουν μία σκλάβα με έναν Μουσουλμάνο.

γυναίκα το χαρτί της ελευθερίας της και ένα δικό της σπιτικό»,[425] γράφει η Walker.

Η περιηγήτρια μας πληροφορεί, ότι η γαμήλια τελετή, το νίκγια/νέγκια, (nikyah'), η οποία ήταν δημόσια (civil) και όχι θρησκευτική τελετουργία, συμπεριελάμβανε ταυτόχρονα τους αρραβώνες/μνηστεία και το γαμήλιο συμβόλαιο, δηλαδή ήταν ένας πολιτικός και όχι θρησκευτικός γάμος.[426]

Η Walker σημειώνει ότι όταν έφθασε η ημέρα του 'νίκγια' (nikyah), δηλαδή της σύνταξης του γαμήλιου συμβολαίου, μία μικρή ομάδα ανδρών είχαν συγκεντρωθεί στο διάδρομο, ή στο χώρο που χώριζε το χαρέμι από το σελαμλίκι. Η ομάδα αυτή απετελείτο από τον βακήλ (vakeel), ή τον εκπρόσωπο του γαμπρού, από τους δύο μάρτυρές του, και από έναν ή δύο κοντινούς συγγενείς του, καθώς και τον ιμάμη της συνοικίας, που εκτελούσε τον ρόλο του δικαστή(civil magistrate), διότι, όπως τονίζει η περιηγήτρια, το 'νίκγια' **«η μόνη γαμήλια τελετή είναι πολιτική/δημόσια αντί για θρησκευτική τελετουργία.»**[427]

Γεγονός που επιβεβαιώνουν και άλλες περιηγήτριες, όπως η Αγγλίδα Fanny Janet Blunt, σύμφωνα με την οποία το νέκγια (Nekyah)[428] συμπεριελάμβανε τους αρραβώνες, καθώς και το γαμήλιο συμβόλαιο. Η Blunt μας πληροφορεί, ότι, συνήθως, τις προκαταρτικές διαδικασίες αναλάμβαναν οι γονείς των δύο υποψηφίων,[429] όμως στην περίπτωση της Τζενανία, επειδή πρόκειται για σκλάβα και συνεπώς η νύφη δεν είχε γονείς ή συγγενείς, αυτόν τον ρόλο τον ανέλαβε ο ιδιοκτήτης της. Εκ μέρους της νύφης, όπως μας πληροφορεί η Walker, υπήρχε ο δικός της εκπρόσωπος, ή βακήλ (vakeel), και δύο μάρτυρες, ο Ιμπραχίμ Μπέη, ο ιδιοκτήτης της, αντί για τον πατέρα της, και ο μεγαλύτερος γιος του ιδιοκτήτη της.[430]

Η Walker μας πληροφορεί, επίσης, ότι η πόρτα που οδηγούσε στο χαρέμι είχε μείνει ελάχιστα ανοικτεί και δύο γυναίκες συνόδευσαν την Τζενανία στην πόρτα, όπου η νύφη περίμενε όρθια, χωρίς να εμφανισθεί. Ο ιμάμης, τότε, απάγγειλε μία προσευχή και ο εκπρόσωπος της νύφης, δηλαδή ο vakeel, πλησίασε την άλλη πλευρά της πόρτας, χωρίς να δει την νύφη, και την

---

[425] Ibid., σελ. 16. [57b]
[426] Ibid., σελ. 17. [57b]
[427] Ibid., σελ. 17. [57b]
[428] [44b] 1848 - 1899 FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Volume II., [44,b], σελ. 80.
[429] Ibid., σελ. 80. [44b]
«The Nekyah or betrothal comprises the fiancailles as well as the matrimonial contract. The preliminaries of the engagement are undertaken by the parents of the contracting parties. The mother or some near relative of the young man, in company with a few of her friends and the Koulavouz starts on a tour of inspection, visiting families known to possess marriageable daughters. The object of the visit being made known, they are admitted, and the eldest girl presents herself, offers coffee, kisses hands all round, waits to take the empty cups, and then disappears, her inspectors having to content themselves with the short view they have thus had of her. Should this prove satisfactory, they at once enter into negotiations, making inquiries as to the age and dowry of the girl... if it be agreeable to both parties..... and it is Kismet that the marriage should take place, they will come again and make the final arrangements. On the mother's return home she gives a faithful description of the maiden's appearance to her son.... the intermediaries are commissioned to settle all preliminaries.»
[430] [[57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 17.
Ενδιαφέρον παρουσιάζει, επίσης, η πληροφορία της περιηγήτριας, σύμφωνα με την οποία, οι Μουσουλμάνοι δεν πλήρωναν για τις υπηρεσίες του ιμάμη. Δηλαδή, όταν ένας ιμάμης συμμετέχει στην σύναψη ενός γάμου, στην ονομασία ενός μωρού ή σε κηδείες, οι υπηρεσίες του ήταν δωρεάν. (σελ. 196)

ρώτησε πίσω από την πόρτα, «Εσύ, Τζενανία, με δέχεσαι ως εκπρόσωπο σου για να κανονίσω τον γάμο σου με τον Οσμάν Εφέντη, τον γιο του Μαχμούτ Αγά, της Κουγιουντζίκ (Koyoyndjik.);» Η νύφη δεν απάντησε,[431] διότι σύμφωνα με το έθιμο η νύφη δεν έπρεπε να απαντήσει αμέσως, αλλά μόνο την τρίτη φορά που θα της υπέβαλαν το ίδιο ερώτημα. Έπρεπε να δείξει ότι ήταν συγκλονισμένη, εξ αιτίας της αθωότητάς της και συνεπώς είχε μείνει άφωνη. Κανείς στον χώρο του σελαμλίκι δεν είχε δει την νύφη, αλλά άκουσαν μόνο ένα «Ναι» πίσω από την πόρτα του χαρεμιού.

Σύμφωνα με άλλες αναφορές περιηγητριών, ο ιμάμης- και όχι ο εκπρόσωπος- έθετε αυτό το ερώτημα στην νύφη η οποία κρυβόταν πίσω από την πόρτα του χαρεμιού και η οποία έπρεπε να απαντήσει και τις τρεις φορές «Ναι».[432] Τα έθιμα, όπως θα δούμε, διέφεραν ελάχιστα κατά την διάρκεια του 19ου αιώνα, από εποχή σε εποχή, καθώς και από περιοχή σε περιοχή.

Αυτό το έθιμο, ή αυτήν την διαδικασία της συγκατάθεσης της νύφης η Μελέκ Χανούμ, την αποκάλεσε μία **φάρσα** ή μία **κωμωδία**, όταν περιέγραψε τον γάμο της κόρης της, της Αήσια χανούμ. **Στην πραγματικότητα δεν γνωρίζουμε, εάν πάντα απαντούσε η ίδια η νύφη, ή κάποια άλλη στην θέση της.** Στο επόμενο υποκεφάλαιο θα δούμε πως ανάγκασαν την Αΐσια Χανούμ, μία ελεύθερη Μουσουλμάνα και κόρη του Μεγάλου Βεζίρη, να παντρευθεί χωρίς την συγκατάθεσή της.[433]

3.1.8.2 Η προίκα (το νέκγια), υποχρέωση του γαμπρού.

Στους Μουσουλμάνους, όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ, ο γαμπρός, και όχι η νύφη, πλήρωνε το νέκγια, δηλαδή την προίκα (dower), κάποιο χρηματικό ποσό για την νύφη. Η μόνη υποχρέωση, που είχε μία Τουρκάλα, ήταν να παρέχει τα προικιά της, δηλαδή τα προσωπικά της είδη, που η Τούρκοι ονόμαζαν τζεής-οντασί (djeiss-odassi),[434] όπως ήταν τα οικιακά είδη, κεντήματα, εργόχειρα, ένδυση, κοσμήματα, επίπλωση κλπ. Εάν η νύφη είχε ακίνητη ή κινητή ιδιοκτησία ο σύζυγός της δεν είχε κανένα δικαίωμα πάνω σε αυτήν ή στα υπόλοιπα υπάρχοντά της.[435]

Φυσικά, στην συγκεκριμένη περίπτωση, που πρόκειται για εξισλαμισμένη σκλάβα, τέτοιο θέμα δεν τίθεται, διότι απαγορευόταν, σύμφωνα με τον νόμο για τους σκλάβους να κατέχουν ιδιοκτησία.

Όσον αφορά τον γάμο της σκλάβας Τζενανία, η Walker υπογραμμίζει, ότι μετά το τρίτο ερώτημα η νύφη απάντησε «Ναι», χωρίς βέβαια ακόμα να έχει εμφανισθεί. Τότε οι δύο εκπρόσωποι της νύφης και οι δύο εκπρόσωποι του γαμπρού, καθώς και οι τέσσερις μάρτυρες υπέγραψαν το γαμήλιο συμβόλαιο, έχοντας ήδη καταγράψει το χρηματικό ποσό της προίκας/του νέκγια και **το καινούργιο της όνομα.** Εφ όσον η Τζενανία απελευθερώθηκε, δηλαδή έπαυσε να ανήκει στο καθεστώς της δουλείας, της δόθηκε και καινούργιο όνομα,

---

[431] Ibid., σελ. 17. [57b]

[432] [44b] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Volume II., [44,b], σελ. 85.

[433] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a,b]

[434] Ibid., σελ. 323. [45a]

[435] [44b] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Volume II., [44,b], σελ. 81.

το όνομα και ο τίτλος της **Χαφίζα Χανούμ**. Εδώ πρέπει να παρατηρήσουμε, ότι στις σκλάβες, όπως είδαμε στο δεύτερο κεφάλαιο, σύμφωνα με την μαρτυρία της Blunt, πάντα έδιναν φανταστικά και περιγραφικά ονόματα όπως Μπωτέ, Φελισιτέ, Αμούρ, ενώ στις ελεύθερες Μουσουλμάνες ονόματα όπως Αϊσια, δηλαδή εκείνο της ευνοούμενης συζύγου του Προφήτη ή Φατιμά, εκείνο μιας κόρης του Προφήτη.

Η Walker μας πληροφορεί, ότι την προίκα, ή το χρηματικό ποσό που ήταν υποχρεωμένος να πληρώσει ο γαμπρός, οριζόταν στο γαμήλιο συμβόλαιο του νέκγια και έπρεπε να πληρωθεί στην σύζυγό του σε περίπτωση που εκείνος αποφάσιζε να πάρει **διαζύγιο.** Αυτός ο νόμος συχνά λειτουργούσε ως έλεγχος για να διατηρηθεί η σύζυγος στην κοινωνική της θέση, από την οποία μπορούσε πολύ εύκολα να την έβγαζε ο σύζυγός της,[436] πράγμα που θα δούμε όταν εξετάσουμε το θέμα του διαζυγίου στο Ισλάμ.

Η Fanny Janet Blunt επιβεβαιώνει, ότι ο γαμπρός δεσμευόταν να πληρώσει την προίκα ή το χρηματικό ποσό του νέκγια (the nekya money) σε περίπτωση διαζυγίου. Ο γαμπρός, επιπλέον, παρείχε την νυφική ενδυμασία, τα αξεσουάρ και το Κατάν, δηλαδή το εξωτερικό φόρεμα της νύφης, τα οποία έστελνε στο σπίτι της νύφης οκτώ ημέρες πριν την **ημέρα του γάμου που ονομάζεται Dubun.**[437]

3.1.8.3 Αποκλειστικά γυναικείες γαμήλιες γιορτές.

Μετά από την διαδικασία των υπογραφών, η νύφη που τώρα είχε το όνομα και τον τίτλο Χαφίζα Χανούμ, όπως μας πληροφορεί η Walker, χωρίς να την έχουν δει ακόμα, έφυγε από την πόρτα και οδηγήθηκε πίσω στο δωμάτιό της. Σύντομα έφθασαν στο κόνακ ή στην οικία των πρώην ιδιοκτητών της, η πεθερά της και οι πιο κοντινές γυναίκες συγγενείς του γαμπρού.[438] **Σε αυτό το σημείο, πρέπει να διευκρινίσουμε ότι και στους γάμους οι γυναίκες διασκέδαζαν και γιόρταζαν ξεχωριστά από τους άνδρες.**

Οι γυναίκες εισχώρησαν στο χαρέμι και κάθισαν στο κύριο ντιβάνι, και η πεθερά της στο τιμητικό σημείο ή στην τιμητική θέση του ντιβανιού. Η νύφη έφθασε συνοδευόμενη από ορισμένες κοπέλες-μουσικούς [σκλάβες], οι οποίες έπαιζαν βιολιά, κύμβαλα, ντέφια και καστανιέτες. Μόλις εμφανίσθηκε στην αίθουσα η πρώην σκλάβα, δηλαδή η Χαφίζα Χανούμ, την έλουσαν με μικρά ασημένια νομίσματα τα οποία πετούσαν στον αέρα επάνω από το κεφάλι της. Στο κεφάλι της η νύφη φορούσε πολλά διαμάντια, που της είχαν δανείσει η Χανούμ, η πρώην ιδιοκτήτριά της, και οι άλλες γυναίκες της οικογένειας. Πλησίασε τις καλεσμένες, δηλαδή την πεθερά της και τους θηλυκούς συγγενείς του γαμπρού[439] και φιλούσε το στρίφωμα των φορεμάτων τους, ή το χέρι τους, ανάλογα με την ηλικία τους και την κοινωνική τους θέση, και τότε **για πρώτη φορά κάθισε στην δεξιά πλευρά της πρώην ιδιοκτήτριάς της.**[440] Εδώ πρέπει να σημειώσουμε, ότι οι σκλάβες

---

[436] [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 18.

[437] [44b] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Volume II., [44,b], σελ. 85-86.

[438] [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 18.

[439] Ibid., σελ.19. [57b]

[440] Ibid., σελ.20. [57b]

ποτέ δεν κάθονταν δίπλα στις ιδιοκτήτριες τους. Έπρεπε να βρίσκονται καθισμένες πιο χαμηλά, δηλαδή στο πάτωμα ή όρθιες με σταυρωμένα τα χέρια, και το βλέμμα στραμμένο κάτω ή προς το έδαφος, περιμένοντας να την υπηρετήσουν.

Η πεθερά της Χαφιζά Χανούμ, της πρώην εξισλαμισμένης σκλάβας Τζενανία, την πλησίασε και της προσέφερε τα δώρα της, που αποτελούνταν από κοσμήματα, ενώ εκείνη καθόταν με διπλωμένα ή σταυρωμένα τα χέρια της, τα μάτια της στραμμένα προς το έδαφος, ενώ οι γυναίκες μουσικοί με τα ντέφια και τις καστανιέτες χόρευαν γύρω της, και οι προσκεκλημένες γυναίκες πετούσαν νομίσματα. Η νύφη παρέμενε σε αυτήν την συγκρατημένη στάση της ενώ οι γυναίκες γιορτάζουν και διασκεδάζουν.

Η νύφη δεν είχε γνωρίσει ακόμα τον σύζυγό της. Συνήθως ο χρόνος που μεσολαβούσε μεταξύ το νίκγια (nikyah) και την μεταφορά της νύφης από το πατρικό της στο σπίτι του γαμπρού ήταν δέκα με δεκαπέντε ημέρες, όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ, η οποία υπογραμμίζει ότι υπήρχαν και περιπτώσεις που η καθυστέρηση ήταν ακόμα μεγαλύτερη. Στην περίπτωση της κόρης της Μελέκ Χανούμ και του Μεγάλου Βεζίρη, η οποία αντιδρούσε στον γάμο της, είχαν περάσει τέσσερις μήνες.[443] **Νομικά, όμως, όπως ισχυρίζεται μία Τουρκάλα συγγραφέας με το ψευδώνυμο Adalet το 1890, από την στιγμή της σύναψης του γαμήλιου συμβολαίου, δηλαδή την ημέρα της σύναψης του νέκγια, η γυναίκα εθεωρείτο παντρεμένη και έπρεπε να πάρει διαζύγιο για να διαλύσει τον γάμο, ακόμα και αν δεν είχε δει ποτέ τον γαμπρό.**

Ορισμένες φορές αρραβωνιάζουν με αυτόν τον τρόπο, δηλαδή με (nikyah) ακόμα και τα μικρά παιδιά, που βρίσκονται σε νηπιακή ηλικία, και περίμεναν χρόνια για να γιορτάσουν τους γάμους τους.

Πρέπει να σημειώσουμε, ότι κανένας γάμος δεν γινόταν κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου και ούτε τον δεύτερο μήνα του Μουσουλμανικού έτους, το Σεφέρ (Sefer), γιατί εθεωρείτο γρουσουζιά. Οι χήρες παντρεύονται μόνο τις Κυριακές, μετά την δύση του ηλίου. Οι νέες κοπέλες μεταφέρονται στο σπίτι του συζύγου τους την ημέρα του γάμου, δηλαδή του Duhun,[442] το απόγευμα της Πέμπτης,[443] όπως και στην περίπτωση της πρώην σκλάβας Τζενανία.

Σχετικά με τον γάμο της πρώην σκλάβας, τι γίνεται στο ενδιάμεσο αυτών των δεκαπέντε ημερών; Δηλαδή πριν την συνοδεία της νύφης στην οικία του γαμπρού.

Αυτό το διάστημα πραγματοποιούνταν οι ανταλλαγές δώρων. Ο ιμάμης, ακόμα και ο γαμπρός, αν και νόμιμος σύζυγος, δεν είχαν δει την νύφη.[444] Στο διάστημα αυτό μετέφεραν όλα τα έπιπλα ή τα προικιά, που της παρείχε

---

[441] [45a] [45b] Melek Hanum (Marie Dejean)
-THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a]
- SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b]

[442] [44b] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Volume II., [44,b], σελ. 82.

[443] [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 20.

[444] Ibid., σελ. 21. [57b]

ο πρώην ιδιοκτήτης της στο σπίτι του γαμπρού. Την Τρίτη, σύμφωνα με την Walker, ή την Τετάρτη[445] σύμφωνα με την Emmeline Lott, δηλαδή πριν την ημέρα του γάμου, που ήταν η Πέμπτη, η νύφη συνοδευόταν στο **λουτρό** από όλες τις γυναίκες του χαρεμιού όπου, μεταξύ άλλων, έβαφαν με χέννα[446] τα νύχια των χεριών της και των ποδιών της και αρωμάτιζαν τα μαλλιά της. Τότε έκανε και την πρώτη της αποτρίχωση. Την Πέμπτη, η την ημέρα του γάμου που ονομάζεται- **Duhun**[447], σύμφωνα με την Blunt, την έντυναν[448] και την οδηγούσαν με γαμήλια πομπή στο σπίτι του γαμπρού. Τα έθιμα διέφεραν ελάχιστα ανάλογα με την περιοχή.

Πολλές περιηγήτριες, όπως η Walker, επισημαίνουν ότι οι γυναίκες πάντα γιόρταζαν τους γάμους χωριστά από τους άνδρες, και ότι αυτές οι γυναικείες γαμήλιες γιορτές και συμπόσια συχνά διαρκούσαν τρεις ημέρες.[449]

Την ημέρα της εισόδου την νύφης στο καινούργιο της χαρέμι, στην οικία του συζύγου της, η πόρτα του χαρεμιού ήταν ανοικτή για όλες τις γυναίκες, που ήθελαν να δουν και να ευχηθούν στην νύφη. Η νύφη καθόταν και πάλι ακίνητη, αμίλητη, με τα μάτια στραμμένα κάτω, τα χέρια σταυρωμένα και τα πόδια διπλωμένα από κάτω της[450] και **«το καημένο θύμα αυτών των αυστηρών εθίμων»,**[451] όπως υπογραμμίζει η Walker, ήταν υποχρεωμένη να παραμείνει σε αυτήν την στάση μέχρι να καλέσει ο μουεζίνης την πέμπτη προσευχή. Μας πληροφορεί, επίσης, ότι τότε έστρωνε ο γαμπρός μπροστά στην είσοδο του χαρεμιού το χαλάκι του για να προσευχηθεί, ενώ η σύζυγος του στεκόταν όρθια με σταυρωμένα τα χέρια. Όταν τελείωνε την σύντομη προσευχή του, πλησίαζε την γυναίκα του και σήκωνε το πέπλο της και **για πρώτη φορά έβλεπε το πρόσωπό της. Εκείνη την στιγμή η νύφη έπρεπε να πατήσει «το δάκτυλο του ποδιού του, ως ένα μέτρο για να εξασφαλίσει για πάντα την επιρροή της στο σπίτι.»**[452]

Αμέσως μετά προσέφεραν αναψυκτικά, και η νύφη εκτελούσε το πρώτο της συζυγικό καθήκον, το οποίο ήταν να του προσφέρει την πίπα του (pipe) και τον καφέ του. Η Walker επισημαίνει, ότι όταν **πρόκειται για γυναίκα ανώτερης κοινωνικής θέσης, παρέλειπαν αυτήν την τελετή**. Ίσως γι αυτό δεν θα την περιγράψει η Μελέκ Χανούμ στο γάμο της κόρης του Μεγάλου Βεζίρη, το 1857. Η Αήσια Χανούμ, η κόρη του Μεγάλου Βεζίρη, εκτός που

---

[445] [51a] Emmeline Lott, 1864-1866.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51a], σελ.52.

[446] [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 22-23.
Βλέπε, επίσης, [45a] Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 325.

[447] [44b] FANNY JANET BLUNT, formerly. F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Volume II., [44,b], σελ. 82.

[448] [57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 22-23.

[449] Ibid., σελ. 26-27. [57b]

[450] Ibid., σελ. 24-25. [57b]

[451] Ibid., σελ. 26. [57b]

[452] Ibid., σελ. 26. [57b]

ήταν ελεύθερη Μουσουλμάνα, ανήκε στην υψηλή Οθωμανική κοινωνική τάξη και εθεωρείτο απόγονος του Προφήτη, όπως και ο πατέρας της.

Έτσι μεταμορφώθηκε η πρώην σκλάβα, η Τζενανία, στην Χαφιζά Χανούμ, μία ελεύθερη Μουσουλμάνα κυρία και εντάχθηκε στην Οσμανική κοινωνία.

Σε αυτό το σημείο, πρέπει να παρατηρήσουμε, ότι καμμία περιηγήτρια δεν ανέφερε το έθιμο του κορσέ ή τον έλεγχο της παρθενικότητας με την έκθεση των ματωμένων σεντονιών ή υφασμάτων. Κατά τον Γάλλο περιηγητή Τουρνεφόρτ, τον 17° αιώνα, το βράδυ στην τάξη των πλουσίων, η νύφη συνοδευόταν στο δωμάτιο του ευνούχου, και εάν δεν υπήρχε ευνούχος, μια συγγενής την συνόδευε στον σύζυγό της, η οποία την έγδυνε και την έβαζε στο κρεβάτι. Έδενε την νύφη με ένα κορσέ, ο οποίος είχε πολλούς κόμβους και ο γαμπρός χρειαζόταν πολλές ώρες για να τους ξεδέσει και να βγάλει τον κορσέ.[453] Σε πολλά χωριά, όπως μας πληροφορεί ο Τουρνεφόρτ τον 17° αιώνα, την επόμενη μέρα, μετά τον γάμο, συγγενείς και φίλοι πήγαιναν στους νιόπαντρους με την συνοδεία μουσικών οργάνων, για να πάρουν το ματωμένο ύφασμα και να το εκθέσουν στους δρόμους, ως απόδειξη της παρθενικότητας της νύφης.[454] Ούτε αυτό το έθιμο αναφέρεται από τις περιηγήτριες τον 18° και τον 19° αιώνα.

4. Ο Γάμος στο Σαλάμ.[455]

4.1 Η καταδίκη της γεροντοκόρης. Διάκριση και διαφυλική διχοτόμηση, ακόμα και στον θάνατο: Οι ανύπαντρες, «ψυχές κατώτερης κατηγορίας»[456]

Ασκούσαν μεγάλη πίεση στα νέα κορίτσια για να παντρευθούν, κατά τις μαρτυρίες περιηγητριών και Μουσουλμάνων γυναικών, από τις αρχές του 18° αιώνα έως το τέλος του 19ου αιώνα.[457] Μαθαίνουμε, ότι, το 1717 μέχρι και

---

[453] Tournefort, M., A voyage into the Levant perform'd by command of the late French King containing the ancient and modern state of the islands of the Archipelago as also of Constantinople, the coasts of the Black Sea, Armenia, Georgia, the frontiers of Persia and Asia Minor, with plans of the principal towns and places of note; an account of genius, manner, trade and religion of the respective people inhabiting those parts; and an explanation of variety of medals and antique monuments. By M. Tournefort of the Royal Academy of Sciences, Chief Botanist to the late French King, Etc..... Adorn'd with an Accurate Map of the Author's Travels, not in the French Edition: Done by Mr. Senex. In Three Volumes, London: Printed for D.Midwinter R. Waree, C. Rikvington, A. Ward, J. and P. Knapton, T. Longman, Rl. Hett, C. Hitch, S. Austen, J. Wod and C. Woodwaard, J. and H. Permerton. MDCCXLI. Volume II., London, MDCCXLI. σελ. 319-320.

[454] Ibid., σελ. 319-320. (Τουρνεφόρτ)

[455][9] Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9], σελ. 452-456.
Βλέπε, επίσης,
[37]- THE DOWAGER MARCHIONESS OF DUFFERIN AND AVA, 1879, 1881-1884
'MY RUSSIAN AND TURKISH JOURNALS' by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc. with illustrations. London. John Murray, Albermarle Stret, W. 1916. [37] 202-209, 236-237, 245-247.
[40α] - MISS JULIA PARDOE, 1835-1836.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. Volume I., [40α] σελ. 255-275, 478-497, σχετικά με τον γάμο μιας πριγκίπισσας κόρης του Σουλτάνου Μαχμούτ.

[456] [3c] Lady Montagu.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c], σελ. 176. [3c]

[457] [81a], [81b] Adalet, 1890-1892
LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 959-966 NO. ?, Dec. 1890. [81a]

το 1895, τα κορίτσια καθημερινά διαπαιδαγωγούνταν με ένα μόνο ρητό, για ένα αποκλειστικό σκοπό, τον **γάμο**. Οι Ανύπαντρες γυναίκες, γράφει η Lady Montagu, το 1717, εθεωρούντο «ψυχές κατώτερης κατηγορίας»,[458] μία διάκριση ακόμα και στον θάνατο. Οι Μουσουλμάνοι πίστευαν, όπως υπογραμμίζει η Montagu, πως **μόνο οι καλές παντρεμένες γυναίκες θα πήγαιναν στον Παράδεισο**.

Αναλυτικότερα, όσον αφορά τις **ανύπαντρες Μουσουλμάνες**, ως «εξωπραγματικό», περιγράφει ένα «σημείο του δόγματος» η Lady Montagu,[459] σύμφωνα με το οποίο «όποια γυναίκα πεθάνει ανύπαντρη, θεωρείται ότι πέθανε καταδικασμένη.» Οι Μουσουλμάνοι, παρατηρεί η περιηγήτρια, πίστευαν ότι η γυναίκα δημιουργήθηκε μόνο για ένα σκοπό, για να αυξάνει και να πολλαπλασιάζει. Όλες οι αρετές που προσδοκά από την γυναίκα ο Αλλάχ (ο θεός) είναι να ασχολείται με αυτά τα έργα της κλίσης της, δηλαδή να παράγει παιδιά, ή να τα φροντίζει. Η περιηγήτρια υπογραμμίζει, ακόμα, ότι πράγματι αυτός ο τρόπος ζωής των Μουσουλμάνων γυναικών, τους απέκλειε από όλες τις δημόσιες ενασχολήσεις(all public commerce) και δεν τους επέτρεπε άλλον τρόπο ζωής.

Παρατήρησε, ότι πολλές γυναίκες, για προληπτικούς λόγους, μόλις πέθαινε ο σύζυγός τους **«δεν παραμένουν χήρες ούτε για δέκα ημέρες, γιατί φοβούνται μήπως πεθάνουν στην κατάσταση καταδίκης ενός άχρηστου πλάσματος. Όμως, εκείνες που προτιμούν την ελευθερία τους, και δεν είναι σκλάβες της θρησκείας τους, παντρεύονται όταν φοβούνται ότι πλησιάζει ο θάνατός τους.»**[460]

Διέκρινε, επιπροσθέτως, ότι οι γυναίκες απελάμβαναν τον σεβασμό ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών, που έφερναν στον κόσμο, δηλαδή αποκλειστικά ως μηχανές αναπαραγωγής. Σε επιστολή της, με ημερομηνία Ιανουάριο το 1716, η Montagu σημειώνει, ότι **«σε αυτήν την χώρα είναι πιο καταφρονητέο να είσαι παντρεμένη και άκαρπη, όπως είναι με εμάς να είσαι καρπερή πριν τον γάμο.»**[461]

Οι γυναίκες πίστευαν, όπως μας πληροφορεί η Montagu, ότι αν δεν αποκτούσαν παιδιά εθεωρούντο γριές και άσκημες και για να αποφύγουν αυτό το σκάνδαλο, δηλαδή να θεωρηθούν ότι ξεπέρασαν την γόνιμή τους ηλικία, δοκίμαζαν διάφορους μεθόδους για να συλλάβουν ή να γίνουν καρπερές που τους οδηγούσε συχνά στον θάνατο. **«Όλες τις γυναίκες που γνωρίζω έχουν δώδεκα με δεκατρία παιδιά...και απολαμβάνουν τον σεβασμό ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών που απέκτησαν»**, υπογραμμίζει η περιηγήτρια. Όταν η Montagu ρωτούσε αυτές τις γυναίκες, πως σχεδίαζαν να συντηρήσουν τόσα πολλά παιδιά, συνήθως της απαντούσαν, ότι η χολέρα σίγουρα θα σκότωνε τουλάχιστον τα μισά.[462]

«Η κοινή μας αντίληψη, ότι [οι Μουσουλμάνοι] δεν πιστεύουν ότι οι γυναίκες έχουν ψυχή, είναι λανθασμένη», παρατηρεί η Montagu, αν και ομολογεί, ότι οι Μουσουλμάνοι πίστευαν ότι **η ψυχή της γυναίκας δεν ήταν**

TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 130-140, No. 185, July 1892. [81b]

[458][3c] Lady Montagu.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c] σελ. 176.

[459]Ibid., σελ. 176. [3c]

[460]Ibid., σελ. 176. [3c]

[461] Ibid., σελ. 188. [3c]

[462] Ibid., σελ. 188. [3c]

τόσο εξυψωμένη, όσο εκείνη του άνδρα, και συνεπώς δεν μπορούσε να ελπίζει ότι θα γίνει δεκτή στο ίδιο παράδεισο, που προοριζόταν για τους άνδρες, οι οποίοι, άνδρες, θα περιτριγυρίζονται από ουράνιες ωραίες υπάρξεις. «Όμως, υπάρχει ένας τόπος ευτυχίας που προορίζεται για **ψυχές κατώτερης κατηγορίας**, όπου όλες οι καλές [**παντρεμένες**] γυναίκες θα βρουν την αιώνια ευδαιμονία»,[463] ξεχωριστά και πάλι από τους άνδρες στην δική τους διαφυλική σφαίρα, ακόμα και στον Παράδεισο!

Διάκριση ακόμα και στον θάνατο, παρατηρεί η Montagu, στα νεκροταφεία. Σε μία επιστολή της από την Κωνσταντινούπολη, με ημερομηνία 29 Μαΐου 1717, σημειώνει ότι οι παντρεμένες γυναίκες είχαν μία επιτύμβια στήλη χωρίς κανένα στολίδι, σε αντίθεση με τους άνδρες, αλλά εκείνες που είχαν πεθάνει **ανύπαντρες** είχαν μόνο **«ένα τριαντάφυλλο τοποθετημένο πάνω στο μνημείο τους»**[464]

«Την καταδίκη της θέσης της γεροντοκόρης» και τον αποκλεισμό της από την δημόσια ζωή επιβεβαιώνει τον 18ο αιώνα, εβδομήντα-επτά χρόνια μετά την Montagu, και η Mrs. Maria Guthrie, περιηγήτρια που ταξίδευε μόνη από το 1795-1796 στις βόρειες ακτές του Εύξεινου Πόντου, στην Ταυρίδα, κλπ.[465]

Ο θεσμός της γεροντοκόρης ήταν άγνωστος στην Τουρκία, δηλώνει σε έκδοση του 1878, η Fanny Janet Blunt, η οποία έζησε περίπου 40 χρόνια σε διάφορες περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (1848-1899). Όπως πολλές περιηγήτριες, πριν και μετά από αυτήν, η Blunt μας πληροφορεί ότι οι Τούρκοι συνήθως παντρεύονταν σε πολύ μικρή ηλικία, δεκαεφτά ετών οι άνδρες και από έντεκα ετών οι γυναίκες. Υπογραμμίζει, ότι αυτό το έθιμο της παντρειάς σε μικρή ηλικία ενθαρρύνονταν από τους γονείς ως μέτρο ελέγχου πάνω στους γιους τους, για να μην αποκτήσουν κακές συνήθειες.[466] Βέβαια δεν εθεωρείτο κακιά συνήθεια η κατοχή απεριόριστων αριθμών γυναικών-σκλάβων στα χαρέμια τους.

Η ίδια σημαντικότητα του γάμου ίσχυε και στο τέλος του 19ου αιώνα. Μαθαίνουμε, ότι, ακόμα και το 1895, Τουρκάλες εκπαιδεύονταν από μικρές για **τον μοναδικό σκοπό της ζωής τους**, τον γάμο,[467] ή μάλλον στην πολυγυνία. Όμως, για πρακτικούς και όχι κοινωνικο-θρησκευτικούς λόγους περιορίσθηκε ο αριθμός των νόμιμων συζύγων, αν και ο αριθμός των οδαλίσκων (παλλακίδων) δεν είχε μειωθεί, επειδή και το 1895 εφαρμοζόταν

---

[463] Ibid., σελ. 176. [3c]

[464] Ibid., σελ. 175. [3c]
Constantinople, May 29, 1717, letter XXXIX.

[465] [6] MRS. MARIA GUTHRIE, 1795-1796.
A tour performed in the years 1795 -1796 through the Taurida, or Crimea, the antient kingdom of Bosphoros, the once powerful republic of Tauric Cherson, and all the other countries on the north shore of the Euxine, ceded to Russia by the Peace of Kainardgi and Jassy. By Mrs. Maria Guthrie,...described in a series of letters to her husband the editor, Matthew Guthrie,...London, Nichols and Son, 1802., σελ. 339-348.

[466] [44b] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume II., [44b], σελ. 79.

[467] [81a], [81b] Adalet, 1890-1892
LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 959-966 NO. ?, Dec. 1890. [81a]

TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 130-140, No. 185, July 1892. [81b]
Βλέπε, επίσης,
[57b] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 54.

ο νόμος του Ισλάμ που έδινε το δικαίωμα στον άνδρα στην πολυγυνία, δηλαδή τέσσερις νόμιμες συζύγους και όσες σκλάβες επιθυμούσε και μπορούσε να συντηρήσει.

Οπως, ήδη, αναφέραμε, ένας Μουσουλμάνος ήταν υποχρεωμένος να παρέχει σε κάθε νόμιμη σύζυγό του ξεχωριστό χρηματικό επίδομα για τα προσωπικά της έξοδα, ξεχωριστή κατοικία ή εγκαταστάσεις, ξεχωριστές σκλάβες και υπηρετικό προσωπικό, ανάλογα με την κοινωνικο-οικονομική θέση της συζύγου του. Πράγμα που δεν ίσχυε για τις σκλάβες-οδαλίσκες του. Επιπροσθέτως, περιηγήτριες σημειώνουν, ότι οι μητέρες απέφευγαν να παντρεύουν τις κόρες τους, οι οποίες ήταν ελεύθερες Μουσουλμάνες, με άνδρες, οι οποίοι είχαν ήδη άλλες νόμιμες συζύγους, διότι προσδοκούσαν οι κόρες τους να έχουν την θέση της πρώτης νόμιμης συζύγου, δηλαδή της μπουγιούκ χανούμ, και συνεπώς την απόλυτη κυριαρχία στο χαρέμι τους.[468]

4.2 Ο ΠΡΩΤΟΣ ΓΑΜΟΣ

Τον 19ο αιώνα ο γάμος στους Τούρκους, όπως και τον 17ο αιώνα,[469] εξακολουθούσε να είναι ένα δημόσιο συμβόλαιο που οι συμβαλλόμενοι είχαν

---

[468] [86b] Lucy M.J. Garnett, 1895.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b], σελ. 62.
«Αν και ο νόμος του Ισλάμ, επιτρέπει στον άνδρα να παντρευθεί τέσσερις γυναίκες, και να είναι ιδιοκτήτης αναρίθμητων σκλάβων, μία Οθωμανική οικογένεια [τουλάχιστον το 1895] δεν αποτελείται με κανέναν τρόπο, όπως γενικά πιστεύουν, από μεγάλο αριθμό γυναικών, οι οποίες έχουν συζυγική σχέση ('in wifely relations') με τον κύριο και αφέντη τους. Γεγονός είναι ότι σήμερα, ανάμεσα στους Τούρκους της εργατικής τάξης, ο κανόνας είναι μία σύζυγο, και μεταξύ εκείνους των εύπορων τάξεων, πάνω από μία αποτελεί εξαίρεση... Διότι, εκτός από τους άλλους λόγους που κάνουν τις πολλές συζύγους ανεπιθύμητο, υπάρχει το σοβαρό θέμα των εξόδων. Μία δεύτερη σύζυγος σημαίνει, μία επιπλέον σειρά διαμερισμάτων, επιπλέον σκλάβα ή ομάδες σκλάβων, ανάλογα με την κοινωνική της θέση, διότι κάθε χανούμ επιβάλλεται να έχει τις δικές της ειδικές υπηρέτριες (δούλες) και ένα επιπλέον επίδομα για τα έξοδά της. Επίσης, δεν υπάρχει υπεραφθονία γυναικών στην χώρα, παρά την εισροή σκλάβων, και κάθε μητέρα που έχει κορίτσι σε ηλικία γάμου, φυσικά προτιμάει να δει την κόρη της να γίνει μία *'bash kadin'* (ή η πρώτη σύζυγος), για να προηγείται τις επόμενες συζύγους [στην ιεραρχία]. Η έλλειψη απογόνων [στειρότητα] από την πρώτη σύζυγο είναι ο συνηθισμένος λόγος που αναγκάζει ένα Οσμανό να υποστεί τα επιπλέον έξοδα και να διακινδυνέψει την οικιακή του γαλήνη, που καταστρέφεται με την είσοδο μιας δεύτερης συζύγου (στο χαρέμι). Ο άνδρας, θα μπορούσε, βεβαίως, να πάρει διαζύγιο από την πρώτη του σύζυγο. αλλά σε αυτήν την περίπτωση θα ήταν υποχρεωμένος να της πληρώσει το ποσό που ορίστηκε στο γαμήλιο συμβόλαιο (στο νέκγια), και να υποστεί την κοινωνική καταδίκη, αν ακολουθήσει αυτήν την πορεία... δύο σύζυγοι φαίνεται να είναι το όριο αυτές τις ημέρες, και μόνο μία φορά, κατά την διάρκεια της μεγάλης μου παραμονής στην Ανατολή, είχα την ευκαιρία να επισκεφτώ χαρέμι που αποτελείτο ακόμα και από αυτόν τον αριθμό.», γράφει η Lucy Garnett το 1895.

[469] «Ο γάμος στους Τούρκους είναι ένα δημόσιο συμβόλαιο, που οι ενδιαφερόμενοι (συμβαλλόμενοι) έχουν την δύναμη να ακυρώσουν. Η γυναίκα έχει το δικαίωμα να ζητήσει διαζύγιο, εάν ο σύζυγός της είναι σεξουαλικά ανίκανος, ή έχει τάση για αφύσικες απολαύσεις, ή εάν δεν εκτελεί τα συζυγικά του καθήκοντα κάθε Πέμπτη και Παρασκευή βράδυ. Εάν ο σύζυγος παρέχει στην γυναίκα του ψωμί, βούτυρο, ρύζι, ξύλο, καφέ, βαμβάκι και μετάξι για να φτιάξει τα ενδύματά της, δεν μπορεί να τον χωρίσει. Ένας σύζυγος που αρνείται να δώσει χρήματα στην γυναίκα του για να πηγαίνει στα λουτρά δύο φορές την εβδομάδα μπορεί να υποστεί χωρισμό. Εάν η γυναίκα αναποδογυρίσει την παντόφλα της μπροστά στην παρουσία ενός δικαστή, είναι σημάδι ότι ο Σύζυγος της την αναγκάζει να κάνει πράγματα που απαγορεύονται. Τότε ο δικαστής δίνει εντολή να βρουν τον σύζυγο και να τον κτυπήσουν στις πτέρνες, και διαλύει τον Γάμο, εκτός εάν έχει πολύ καλούς λόγους για την υπεράσπιση του. Ο σύζυγος δεν είναι υποχρεωμένος να δώσει διατροφή στην γυναίκα του για την υπόλοιπη ζωή της. [317] Οταν ένας άνδρας παντρεύεται μία γυναίκα, σύμφωνα με τους τύπους, απευθύνει την έκκληση τους στους συγγενείς, υπογράφει τα άρθρα, στην παρουσία ενός καντί, μπροστά σε δύο μάρτυρες. Δεν είναι ο πατέρας και η μητέρα που προικίζουν την κόρη, αλλά ο σύζυγος. Οταν καθορισθεί η προίκα ο καντί προμηθεύει του δύο ενδιαφερόμενους με αντίγραφα του συμβολαίου του γάμου. Η γυναίκα φέρνει μαζί της μόνο το αντικείμενα της. Πριν τον γάμου ο ιερέας ευλογεί τον γάμο του γαμπρού, και ο γαμπρός διανέμει ελεημοσύνη και απελευθερώνει ένα σκλάβο. Την ημέρα του γάμου η νύφη ιππεύει ένα άλογο καλυμμένη με ένα πέπλο και κυκλοφορεί στους δρόμους κάτω από ένα θόλο συνοδευμένη

την δύναμη να ακυρώσουν. Ο γάμος δεν ήταν θρησκευτική τελετή, ήταν μία απλή δημόσια συμφωνία ή συμβόλαιο, που μπορούσε να ακυρωθεί για τους πιο ασήμαντους λόγους,[470] θέμα που θα εξετασθεί στο υποκεφάλαιο του Διαζυγίου στο Ισλάμ.

Στην Τουρκία οι γονείς κανόνιζαν όλα τα θέματα που αφορούσαν τον γάμο των παιδιών τους, ακόμα και εάν τα παιδιά διαφωνούσαν. Οι Τούρκοι, όπως ήδη αναφέραμε, παντρεύονταν σε πολύ μικρή ηλικία, από δεκαεφτά ετών για τους άνδρες και έντεκα για τα κορίτσια.[471] Παρατηρήθηκαν μικρές διαφορές στην τελετή των Μουσουλμανικών γάμων, ανάλογα με την περιοχή και την κοινωνική τάξη.

Εάν οι γονείς μιας Τουρκάλας ενέκριναν τον υποψήφιο γαμπρό, η Τουρκάλα δεν είχε δικαίωμα λόγου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Αϊσια Χανούμ, η κόρη του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, η οποία παντρεύθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1857, παρά τις αντιρρήσεις και τις αντιδράσεις της.[472]

Η Ελβετίδα περιηγήτρια Louise Demont[473] ήταν η πρώτη περιηγήτρια του 19ου αιώνα, η οποία αναφέρθηκε στις «διαπραγματεύσεις» όσον αφορά **την τιμή της αγοράς της νύφης**, δηλαδή την προίκα, το χρηματικό ποσό (το νέκγια), που έπρεπε να πληρώσει ο γαμπρός για να αγοράσει μία νύφη το 1816, και η τελευταία μαρτυρία, θα δούμε, ήταν μιας Τουρκάλας το 1895, η οποία διαμαρτυρήθηκε έντονα και δήλωσε ότι ο γαμπρός **κυριολεκτικά αγόραζε την νύφη**, πράγμα που οι Τουρκάλες, τουλάχιστον το 1895, το εθεωρούσαν, όπως γράφει η ίδια, **εξευτελιστικό.**[474]

από γυναίκες και σκλάβες, σύμφωνα με την 'ποιότητα', δηλαδή κοινωνική θέση του συζύγου της.», σελ. 316-318.

(Βλέπε : Tournefort. M., A voyage into the Levant perform'd by command of the late French King containing the ancient and modern state of the islands of the Archipelago as also of Constantinople, the coasts of the Black Sea, Armenia, Georgia, the frontiers of Persia and Asia Minor, with plans of the principal towns and places of note; an account of genius, manner, trade and religion of the respective people inhabiting those parts; and an explanation of variety of medals and antique monuments. By M. Tournefort of the Royal Academy of Sciences, Chief Botanist to the late French King, Etc.....Adorn'd with an Accurate Map of the Author's Travels, not in the French Edition. Done by Mr. Senex. In Three Volumes, London: Printed for D.Midwinter R. Waree, C. Rikvington, A. Ward, J. and P. Knapton, T. Longman, Rl. Hett, C. Hitch, S. Austen, J. Wod and C. Woodwaard, J. and H. Permerton. MDCCXLI. Volume II., London, MDCCXLI., σελ.316-318.

[470] [50b] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY/ANNIE JANE HARVEY, 1860,1870.

-Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b], σελ 70.

[471] [44b] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.

The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume II., [44b], σελ. 79.

[472] [45a] [45b] Melek Hanoum (Marie Dejean ή Marie Dejean- Millingen).

THIRTY YEARS IN THE HAREM. OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a].

SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b].

[473] [9] Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain. Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9], σελ. 453.

[474] [81a], [81b] Adalet, 1890-1892.

LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 959-966 NO. ?, Dec. 1890. [81a] [ΓΕΝ]

TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 130-140, No. 185, July 1892. [81b].

Το 1816 η Demont[475] ήταν η πρώτη που περιέγραψε αυτές τις νομικές προκαταρτικές διαδικασίες για την επιστροφή της ιδιωτικής περιουσίας της νύφης και την πληρωμή του νέκγια, δηλαδή της αποζημίωσης-προίκας, σε περίπτωση διαζυγίου. Σημείωσε, επίσης, ότι οι συγγενείς διαπραγματεύονταν το προξενιό των ενδιαφερομένων, και όριζαν το **χρηματικό ποσό που ο γαμπρός θα έδινε ως «δώρο» στην σύζυγό του, δηλαδή το ποσό του νέκγια**. Στην συνέχεια κατέγραφαν τα περιουσιακά στοιχεία, ή τα προικιά της νύφης, όπως η επίπλωση, ο ρουχισμός, τα χρήματα, ή οι ιδιοκτησίες/περιουσία της, διότι σε περίπτωση **διαζυγίου** έπρεπε όλα να της επιστραφούν. Σε περίπτωση που πέθαινε άτεκνη, ο σύζυγός της κρατούσε ένα κομμάτι, και τα υπόλοιπα επιστρέφονταν στους συγγενείς της, όπως όριζε ο νόμος.

«Έχοντας τακτοποιήσει όλα τα προκαταρκτικά, ο υποψήφιος γαμπρός, ο πατέρας ή ο κοντινότερος συγγενής της νύφης, πηγαίνουν με δύο μάρτυρες στο σπίτι του καντί (διακαστή), για να υπογράψει τα άρθρα (articles) του γάμου (το γαμήλιο συμβόλαιο, το νέκγια), και να πάρουν την γραπτή άδεια γάμου. Οι χαρές των γάμων δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν άλλη ημέρα παρά την παραμονή της Παρασκευής, που για τους Μουσουλμάνους είναι σαν την Κυριακή των Χριστιανών και το Σάββατο των Εβραίων.»[476] Οι γονείς διάλεγαν την σύζυγο του γιου τους και όπως επεσήμανε η Demont, ένας υποψήφιος γαμπρός δεν έβλεπε υποψήφια νύφη και μπορούσε να ενημερωθεί για τα χαρίσματα της ενδιαφερόμενης μόνο από τις περιγραφές κάποιας θηλυκής συγγενούς ή οικογενειακής φίλης.[477]

Από το 1816 έως το 1860 δεν παρατηρούνται σημαντικές αλλαγές. Η Mary Walker , η οποία το 1860 βρισκόταν στο χαρέμι της συζύγου του Χουσνί (Husny) Πασά, του κυβερνήτη της Θεσσαλονίκη, μας πληροφορεί ότι η οικοδέσποινά της την ενημέρωσε για τα έθιμα των γάμων και της μνηστείας (το νέκγια) και την πληροφόρησε ότι οι γονείς συνέχιζαν ακόμα και τότε να διαλέγουν την σύζυγο για τον γιο τους.

Όπως μας πληροφορεί η Walker, συνήθως προσλάμβαναν μία ηλικιωμένη γυναίκα για να ερευνήσει όλες τις υποψήφιες νύφες, **και πάντα προετιμώντο οι χοντρές γυναίκες με στρογγυλό πρόσωπο**. Όταν αυτή η προξενήτρα έβρισκε την κατάλληλη υποψήφια νύφη, τότε η μητέρα του γαμπρού έκανε μία πρωινή επίσκεψη στο χαρέμι για να δει την κοπέλα. Η υποψήφια νύφη προσέφερε τον καφέ στην υποψήφια πεθερά της, και κάνοντας αυτό ήταν υποχρεωμένη να περπατήσει κατά μήκος του δωματίου έτσι, ώστε να διακρίνει η υποψήφια πεθερά της αν ήταν κουτσή ή αν είχε κάποιο εμφανές φυσικό ελάττωμα. **Ο υποψήφιος γαμπρός ήταν υποχρεωμένος να δεχθεί την κρίση της μητέρας του** ή του θηλυκού μεσάζοντα, εάν δεν υπήρχε μητέρα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτίμηση της περιηγήτριας ότι **αυτός ήταν ο λόγος που οι περισσότεροι άνδρες, ακόμα και της υψηλής κοινωνικής τάξης, προτιμούσαν να παντρεύονται τις σκλάβες τους,[478] τις οποίες γνώριζαν καλά.** Ο γάμος από έρωτα ήταν ανύπαρκτος, τουλάχιστον για μία ελεύθερη Μουσουλμάνα,

---

[475] [9] Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9], σελ. 453.

[476] Ibid., σελ. 453. [9]

[477] Ibid σελ. 453. [9]

[478] [57c] Mary Adelaide Walker.

"Through Macedonia to the Albanian Lakes" by Mary Adelaide Walker. With illustrations by the author, London, Chapman and Hall 1864. xi + 27 4p. 8 vo. [Ξεκίνησε το ταξίδι από την Κωνσταντινούπολη τον Ιούνιο το 1860: Salonica, Vodena, Ostrovo, Monastir, Ochrida, Georticha, Castoria.] [57c], σελ. 74-75.

της οποίας το πρόσωπο ο σύζυγος της έβλεπε για πρώτη φορά μόνο μετά τον γάμο.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτίμηση της Αγγλίδας περιηγήτριας **Anna Vivanti**, το 1865, η οποία σημειώνει, ότι οι ωραίες γυναίκες της Κωνσταντινούπολης δεν θα παντρεύονταν ποτέ ένα φτωχό άνδρα, υπογραμμίζοντας ότι η ομορφιά στην Κωνσταντινούπολη είχε εμπορική αξία: «Δεν πρέπει να τις κατακρίνουμε σκληρά για αυτό, διότι ο γάμος από αγάπη δεν είναι δυνατόν σε μία χώρα που θα εθεωρείτο σκάνδαλο για έναν άνδρα να πει ότι μία κυρία είναι όμορφη. Δεν πρέπει ποτέ να δει το πρόσωπό της ούτε να ανταλλάξει λέξη μαζί της πριν γίνει σύζυγός του. Δεν εκτιμάει τίποτα στην σύζυγό του, παρά μόνο την ομορφιά και εκείνη ψάχνει για πλούσιο χαρέμι, κοσμήματα, άμαξες, και πλούσια αποζημίωση σε περίπτωση που θα την διώξει [διαζύγιο].»[479]

Τίποτα δεν άλλαξε και το 1892. Για παράδειγμα, όσον αφορά το νέκγια, το Τουρκικό συμβόλαιο γάμου, όπως μας πληροφορεί η **Adalet**, το 1892 συντάσσεται μέσα στο σελαμλίκ και η υποψήφια νύφη δεν μπορούσε ούτε και τότε να παραβρεθεί στην σύνταξη του.[480] Επιλεγόταν και τότε ένας φίλος ή γονιός, ως εκπρόσωπός της, ο οποίος με δύο μάρτυρες πήγαινε στην πόρτα του χαρεμιού. Η νύφη το 1892, όπως και παλαιότερα, κρυβόταν πίσω από μία κουρτίνα ή μία πόρτα και ο μάρτυρας ζητούσε την έγκρισή της και την ρωτούσε εάν του επέτρεπε να την εκπροσωπήσει. Η **Adalet** επιβεβαιώνει τις μαρτυρίες των περιηγητριών που προηγήθηκαν, δηλαδή ότι αυτή η ερώτηση έπρεπε να επαναληφθεί τρεις φορές «γιατί η νύφη πρέπει να δείχνει συνεπαρμένη από σύγχυση και ανίκανη να μιλήσει».[481]

Μετά την απάντησή της, μετά το **«μοιραίο ναι»**, όπως το αποκάλεσε η Μελέκ Χανούμ στο γάμο της κόρης της το 1857, οι τρεις επιστρέφουν στο δωμάτιο που τους περιμένουν οι καλεσμένοι. Εκεί οι μάρτυρες επιβεβαιώνουν την συγκατάθεση της νύφης και ο καντί (cadi) ρωτάει τον γαμπρό εάν την δέχεται για σύζυγό του. Αφού δεχθεί, μετά τον ρωτούσε **πόσα θα πλήρωνε για την νύφη.** Η **Adalet** μας πληροφορεί, επίσης, ότι το συνηθισμένο πόσο κυμαινόταν από «5.000 μέχρι 3.000 **pounds**». Όταν δηλωνόταν το ποσό, ο καντί (cadi) έπαιρνε το χέρι του γαμπρού μέσα στο δικό του για να αγγίξουν τα δάχτυλα τους, πετούσαν ένα μαντήλι από επάνω τους και διάβαζαν μία προσευχή που ονομάζεται 'φέθα' (the fetha).

---

[479][63] Anna Vivanti, 1865.
A Journey to Crete, CONSTANTINOPLE, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865. [63] σελ. 96-97.

[480] [9] Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9] :
Όπως μας πληροφορεί η Louise Demont, η Ελβετίδα περιηγήτρια-συγγραφέας αυτού του έργου, το 1816, οι Μουσουλμάνες, όπως και εκείνες στην Τυνησία, ζούσαν πολύ απομονωμένες και περιορισμένες, και δεν εμφανίζονταν σε δημόσιους χώρους χωρίς το κάλυμμα (the veil) και ενδύματα που έκρυβαν την φιγούρα τους και *«μεταμφιέζουν ολόκληρο το σώμα τους»*. Κανένας, εκτός από τους συζύγους τους και τους κοντινούς συγγενείς τους, όπως ο πατέρας τους, τ' αδέλφια τους, οι θείοι εξ' αίματος, οι οποίοι είχαν πρόσβαση και στο χαρέμι, μπορούσαν να τις δουν με ακάλυπτο πρόσωπο. Ένας υποψήφιος γαμπρός, μπορούσε να ενημερωθεί για τα χαρίσματα της ενδιαφερόμενης ή της υποψήφιας νύφης, _από τις περιγραφές κάποιας θηλυκής συγγενείς ή φίλης.

[481] [81b] Adalet, 1892.
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 130-140, No. 185, July 1892. [81b] σελ. 133

4.3 Τουρκάλα διαμαρτύρεται το 1892, για την αγορά της νύφης: «Το ποσό με το οποίο ο άνδρας, *κυριολεκτικά*, αγοράζει μία σύζυγο. Είναι σαν να την αγοράζει από το σκλαβοπάζαρο, όμως χωρίς αυτό το ποσό κανένας γάμος δεν θα ήταν νόμιμος.»

Όσον αφορά το νέκγια, αυτή η τελετή τελειώνει όταν ο καντί (ο δικαστής) κάνει μία γραπτή περιγραφή αυτής της σκηνής και καταγράψει το χρηματικό ποσό που καθορίσθηκε, ότι θα πληρώσει ο γαμπρός για την νύφη, **από το οποίο το μισό** θα κρατηθεί ως αποζημίωση σε περίπτωση **διαζυγίου** ή θανάτου, και το υπόλοιπο θα δοθεί στον πατέρα της νύφης **για την άμεση χρήση της κόρης του.** Αυτήν την λεπτομέρεια δεν την ανέφεραν στις περιγραφές τους οι περιηγήτριες. **«Είναι γεγονός», όπως επισημαίνει η Τουρκάλα, «ότι αυτά τα χρήματα, είναι απλώς το ποσό με το οποίο ο άνδρας κυριολεκτικά αγοράζει μία σύζυγο. Είναι σαν να την αγοράζει από το σκλαβοπάζαρο, όμως χωρίς αυτό το ποσό κανένας γάμος δεν θα ήταν νόμιμος.»**[482] Στοιχείο που παρέβλεψαν οι περιηγήτριες.

«Μόλις τελειώσει αυτή η τελετουργία, ο άνδρας θεωρείται πραγματικά (νόμιμα) παντρεμένος, και ο γάμος που ακολουθεί είναι μια απλή τυπικότητα που θα μπορούσε να παραληφθεί.»[483] **!!! Γεγονός που δεν επεσήμανε καμμία περιηγήτρια.**

Αποκαλύπτει και δύο ακόμα σημαντικά στοιχεία, που δεν σημείωσαν οι περιηγήτριες. Πρώτον, εάν ο άνδρας ήθελε να ακυρώσει το νέκγια, δηλαδή αμέσως μετά από αυτήν την διαδικασία σύνταξης του γαμήλιου συμβολαίου, ήταν υποχρεωμένος να πάρει **διαζύγιο** νόμιμα, σαν να ήταν παντρεμένος με αυτήν την γυναίκα δέκα χρόνια, αν και δεν είχε ακόμα δει ούτε το πρόσωπο της.[484] Δεύτερον, εάν το επιθυμούσε, μπορούσε, επίσης, εκείνη την στιγμή να πάρει την νύφη στο σπίτι του, διότι θρησκευτικά και νομικά εκείνη την στιγμή εθεωρείτο σύζυγός του, υπογραμμίζει η Adalet, σημειώνοντας ότι αυτό δεν συνηθιζόταν λόγω εθίμων.[485]

Η Adalet που φανερά δυσανασχετεί με τα έθιμα των γάμων, με **«αυτό το σύστημα ψεύτικης σεμνότητας που καθιερώθηκε στα χαρέμια μας»**, όπως παρατηρεί η ίδια, τονίζει ότι **«Ο καιρός δεν είναι μακριά που οι Τουρκάλες θα ζητήσουν το προνόμιο της ελεύθερης επιλογής».**[486]

4.3.1 «Ο καιρός δεν είναι μακριά, που οι Τουρκάλες θα ζητήσουν το προνόμιο της ελεύθερης επιλογής.»[487]

Η Adalet, μία Τουρκάλα[488] από την Άγκυρα το 1892, αποκαλύπτει πρώτον, το άγχος που αισθάνονται οι Τουρκάλες γενικά για τον γάμο, όσον αφορά τον μελλοντικό τους σύζυγο, τον οποίο δεν γνωρίζουν ή δεν είχαν δει ποτέ, και δεύτερον, **καταδικάζει τους γάμους των Τούρκων με εξισλαμισμένες σκλάβες.**[489]

---

[482] Ibid., σελ. 133. [81b]
[483] Ibid., σελ. 133. [81b]
[484] Ibid., σελ. 133. [81b]
[485] Ibid., σελ. 134. [81b]
[486] Ibid., σελ. 134. [81b]
[487] [81b] Adalet.
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 130-140, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 134.
[488] Ibid. [81a], [81b]
[489] [81b] Adalet, 1892.
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 130-140, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 134.

Όπως υποστηρίζει η Adalet, οι Τουρκικοί γάμοι, όπως και σ' όλο τον κόσμο, ήταν μία σοβαρή υπόθεση που αντιμετωπιζόταν με αυστηρότητα, αν και δεν έλειπαν τα γλέντια, «όμως δεν μπορούμε να τα καθορίσουμε δεσμευτικά.» Αποκαλύπτει, ότι για την νέα κοπέλα, που άφηνε το σπίτι της για να παντρευθεί κάποιον που ίσως είχε δει μόνο μία φορά κρυμμένη πίσω από κάποιο καφασωτό παράθυρο, **η ιδέα του γάμου ήταν μία πηγή μεγάλου άγχους.** Συμπληρώνει, ακόμη, ότι το άγχος της αυτό αυξανόταν πρώτον, με την γνώση ότι ο υποψήφιος γαμπρός δεν την γνώριζε καθόλου και βασιζόταν αποκλειστικά στις περιγραφές και στην κρίση της μητέρας του, και δεύτερον, ή ίδια βασιζόταν στην γνώμη και στην κρίση του πατέρα της.[490]

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτίμησή της ότι, σε αντίθεση με τους γάμους των Τούρκων με τις σκλάβες τους, οι οποίες εξακολουθούσαν να υπάρχουν στα Οθωμανικά χαρέμια και το 1892 και για τις οποίες οι Τουρκάλες έδειχναν και ένοιωθαν μεγάλη περιφρόνηση και ταπείνωση, **οι γάμοι που έκαναν οι άνδρες με ελεύθερες Μουσουλμάνες στην πλειοψηφία τους πετύχαιναν, σε αντίθεση με εκείνους με τις εξισλαμισμένες σκλάβες.**[491]

Αν και η Τουρκάλα συγγραφέας επιβεβαιώνει τις μαρτυρίες των δυτικών περιηγητριών, ότι οι Τούρκοι προτιμούσαν σκλάβες για συζύγους, **προσθέτει κάτι καινούργιο, κάτι που δεν ανέφερε ή δεν παρατήρησε καμμία περιηγήτρια, δηλαδή ότι οι γάμοι με σκλάβες ήταν καταδικασμένοι να αποτύχουν.** Στο άρθρο της τονίζει, ότι συνήθως δεν πετύχαιναν οι γάμοι με Κιρκάσιες σκλάβες, αν και πολλοί Τούρκοι παντρεύονταν τις Κιρκάσιες σκλάβές τους, οι οποίες πριν τις παντρευθούν, ζούσαν στο δικό τους χαρέμι και συνεπώς τις γνώριζαν καλά. Είναι η μόνη γυναίκα που υποστηρίζει, **ότι οι Τούρκοι προτιμούσαν μία ελεύθερη Μουσουλμάνα για νόμιμη σύζυγο, τουλάχιστον το 1892. Αυτό δεν μας εκπλήσσει, εφ' όσον μπορούσαν να διατηρήσουν ως παλλακίδες της Κιρκάσιες τους.** Αποκαλυπτική είναι και η μαρτυρία της, όσον αφορά την ύπαρξη ενός γενικού κανόνα. Δηλώνει ότι ο γενικός κανόνας ήταν ότι **οι Τούρκοι σύζυγοι δεν τυραννούσαν ή κακοποιούσαν τις συζύγους τους εάν ανήκαν στο ίδιο έθνος με αυτούς, δηλαδή εάν δεν ήταν πρώην σκλάβες.**[492]

«Κανένας Ευρωπαίος κύριος δεν θα χαιρόταν για πολύ εάν παντρευόταν την μαγείρισσά του, και μη λαμβάνοντας υπ' όψιν το θέμα της κοινωνικής θέσης, θα ήταν ακριβώς το ίδιο πράγμα, και ακόμα χειρότερα, διότι καμμία Ευρωπαία μαγείρισσα δεν θα είχε τόση άγνοια όσο εκείνη, που χαρακτηρίζει τις Κιρκάσιες σκλάβες. Μία γυναικά που δεν μπορεί να γράψει το όνομά της, και της οποίας οι συζητήσεις περιέχουν μόνο θέματα σκανδάλων, θα έπρεπε να έχει υπερφυσική εξυπνάδα για να ευχαριστήσει για πολύ καιρό ένα μορφωμένο άνδρα.»[493] **Προσθέτει, ότι οι Τούρκοι άνδρες, ακόμα και εκείνοι που είχαν μορφωθεί στην Ευρώπη, προτιμούσαν την παραδοσιακή σύζυγο επειδή εκτιμούσαν να έχουν ως σύζυγο μία Τουρκάλα, που μπορούσε να συζητήσει μαζί τους και να τους προσφέρει τις ανέσεις του πολιτισμού, ωστόσο δεν επιθυμούσαν να αλλάξουν το έθιμο που δεν επέτρεπε άλλα ενδιαφέροντα στις συζύγους τους, παρά την φροντίδα και την υπηρεσία τους προς αυτούς.** Επίσης, υπογραμμίζει ότι, «Πολύ λίγοι

[490] Ibid., σελ. 130. [81b]
[491] Ibid., σελ. 130. [81b]
[492] Ibid., σελ. 136. [81b]
[493] Ibid., σελ. 130-131. [81b]

Μουσουλμάνοι θα παντρευόντουσαν μία γυναίκα που το πρόσωπό της το έχουν δει άλλοι άνδρες.»[494]

4.3.2 Τουρκάλα τόλμησε, με τον τρόπο της, να αντισταθεί και τα κατάφερε.

Ο γάμος και το 1892 εξακολουθούσε να θεωρείται ο μοναδικός σκοπός για μια Τουρκάλα, όπως επισημαίνει η Adalet. Από μικρό κοριτσάκι μία Τουρκάλα συνέχεια άκουε για τον μελλοντικό της γάμο, ως τον κορυφαίο σκοπό της ζωής της, και φρόντιζαν, όπως υπογραμμίζει, να της τονίζουν επανειλημμένως ότι ο σκοπός των δαπανών ή των χρημάτων που ξοδεύθηκαν για την μόρφωσή της ήταν για να πετύχει να κάνει ένα καλό γάμο. Όταν την αρραβώνιαζαν, χωρίς βέβαια να την ρωτήσουν, δεν έπρεπε να κάνει καμμία ερώτηση, ούτε να ρωτήσει το όνομα του γαμπρού, πληροφορίες για την οικογένεια του, για τον χαρακτήρα του, και ιδιαίτερα να μην κάνει καμμία προσπάθεια να τον δει από μακριά.

Μία Τουρκάλα τόλμησε, με τον τρόπο της, να αντισταθεί και τα κατάφερε. Μία φίλη της Adalet, περίπου 18 ετών, αρραβωνιάστηκε χωρίς την συγκατάθεσή της, και επειδή ήθελε να αποφύγει την ένωσή αυτή, όπως μας πληροφορεί η Adalet, όταν την επισκέφθηκε η πεθερά της, τόλμησε να μιλήσει μπροστά της και να της κάνει μία ερώτηση δύο φορές, αφού δεν πήρε απάντηση την πρώτη. Ρώτησε την πεθερά της, εάν ο γιος της κάπνιζε. Η πεθερά της φανερά συγκλονισμένη σηκώθηκε και έφυγε. Την επομένη ημέρα, δόθηκε κάποια δικαιολογία και ακυρώθηκε ο γάμος.[495] Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να υπογραμμίσουμε, ότι συνήθως, οι υποψήφιες νύφες σέρβιραν καφέ στις μελλοντικές πεθερές τους αμίλητες και με τα μάτια στραμμένα κάτω ή προς το έδαφος, και ποτέ δεν τους απεύθυναν τον λόγο.

Ακόμα και το 1892, όπως μας πληροφορεί η Adalet, όταν ο γιος ενός Τούρκου ήθελε να παντρευθεί, ενημέρωνε **μόνο την μητέρα του, και ποτέ τον πατέρα του.** Η μητέρα, έχοντας πάρει την συγκατάθεση του συζύγου της, ξεκινούσε «μία περιήγηση» σε όλα τα χαρέμια, που είχαν κορίτσια της παντρειάς. **«Δεν υπάρχει μία κοπέλα στις είκοσι, που δεν αισθάνεται ότι αυτό το έθιμο πρέπει να εγκαταλειφθεί, όσο το δυνατόν πιο σύντομα, για κάποιο άλλο, που δεν θα θίγει την αξιοπρέπεια τους»,**[496] διαμαρτύρεται η Adalet.

Όταν η μητέρα του γαμπρού έκανε την επιλογή της νύφης της, δηλαδή όταν η ίδια διάλεξε την γυναίκα του γιου της, ένας κοινός φίλος στην συνέχεια επισκεπτόταν τον πατέρα της υποψήφιας νύφης για να του κάνει την πρόταση. Εάν ο πατέρας της υποψήφιας νύφης συμφωνούσε, τότε έκανε την επίσημη πρόταση ο πατέρας του υποψήφιου γαμπρού. Στην συνέχεια, όταν τελείωναν οι διαπραγματεύσεις, έστελνε την γυναίκα του, δηλαδή την πεθερά, με ένα **διαμαντένιο δακτυλίδι** στο σπίτι της νύφης. Μόλις η πεθερά περνούσε το δακτυλίδι στο δάκτυλο της υποψήφιας νύφης, τελείωναν οι προαιρετικές διαδικασίες[497] και ακολουθούσαν οι διαδικασίες που περιγράψαμε για την σύνταξη του Τούρκικού συμβολαίου γάμου, δηλαδή του νέκγια.

4.4 Η Μνηστεία και ο Γάμος της κόρης του Μεγάλου Βεζίρη, το 1857.

---

[494] Ibid., σελ. 131. [81b]
[495] Ibid., σελ. 132. [81b]
[496] Ibid., σελ. 132-133. [81b]
[497] Ibid., σελ. 133. [81b]

«Οι γάμοι αποτελούν γυναικείες γιορτές, και πολύ δικαίως, διότι οι γυναίκες εδώ παίζουν τον πρωταγωνιστικό ρόλο…, ιδιαίτερα στην Ανατολή, όπου για την γυναίκα η ημέρα του γάμου είναι μία που καθορίζει το μέλλον της, δηλαδή εάν θα είναι δυστυχισμένο ή ευτυχισμένο. **Για τον άνδρα, η ημέρα του γάμου δεν έχει τόσο μεγάλη σημασία στην ζωή του. Εάν δεν πετύχει ο πρώτος του γάμος, μπορεί να επαναλάβει το πείραμα όσες φορές επιθυμεί.** Συνεπώς, η θέση της γυναίκας είναι ο λόγος που στον γάμο ελκύει την προσοχή όλων, και είναι το αντικείμενο της απασχόλησης όλων, και ως επακόλουθο, ότι διαδραματίζεται μέσα σ' ένα χαρέμι εκείνη την ημέρα είναι θέμα γενικού ενδιαφέροντος.»[498] Γράφει η μητέρα της νύφης η Μελέκ Χανούμ, πρώην**Marie Dejean Millingen**, η οποία έζησε 30 χρόνια στα χαρέμια της Τουρκίας ως Μουσουλμάνα σύζυγος και ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα μέχρι την απόδρασή της στην Αθήνα το 1866.

Όσον αφορά την δήλωση της Μελέκ Χανούμ, σύμφωνα με την οποία ο άνδρας μπορούσε να επαναλάβει το πείραμα όσες φορές επιθυμούσε, πρέπει να παρατηρήσουμε, ότι ο άνδρας είχε το δικαίωμα, σύμφωνα με το Κοράνι, να παντρευθεί όσες φορές επιθυμούσε, χάρη στην μεγάλη ευκολία στο διαζύγιο που του παρείχε ο νόμος.

4.4.1 Η έγκριση την νύφης, «το μοιραίο ναι», «μία καθαρή φάρσα».[499]

Όσον αφορά την τελετή της μνηστείας-γάμου, δηλαδή του νέκγια,[500] απετελούντο, μόνο από μία προσευχή την οποία μεγαλόφωνα προσφωνούσε ένας ιμάμης και στην συνέχεια ακολουθούσε η ανάγνωση των όρων του δημόσιου γαμήλιου εγγράφου-συμβολαίου (του νέκγια) μπροστά στους μάρτυρες. Στην μέση αυτής της ανάγνωσης του συμβολαίου, οι μάρτυρες του γαμπρού, δηλαδή οι μάρτυρες που είχαν σταλεί από τον γαμπρό, **διότι ο γαμπρός δεν παραβρισκόταν ποτέ σ' αυτήν την διαδικασία, απαιτούσαν την έγκριση της υποψήφιας νύφης. «Αλλά αυτή η έγκριση, την οποία ο νόμος του Κορανίου επιβάλλει, είναι στην πραγματικότητα μόνο μία καθαρή και απλή φάρσα, διότι οι μάρτυρες και η νύφη χωρίζονται από μία μεγάλη πόρτα, και ποτέ δεν μπορούν να γνωρίζουν ποια εκστόμισε αυτό το θανάσιμο ή μοιραίο Ναι.»**[501] Γράφει η Μελέκ Χανούμ.

Όπως επιβεβαιώνουν και οι μαρτυρίες περιηγητριών του 19ου αιώνα, οι μάρτυρες ποτέ δεν έβλεπαν την υποψήφια νύφη η οποία ήταν πάντα κρυμμένη πίσω από την πόρτα του χαρεμιού ή από μία κουρτίνα, που χώριζε το χαρέμι από το σελαμλίκ. Συνεπώς, οποιαδήποτε γυναικεία φωνή θα μπορούσε να είχε απαντήσει αυτήν την έγκριση για την σύναψη γάμου, αυτό «το μοιραίο Ναι».[502]

Η μητέρα της νύφης, η Μελέκ Χανούμ, μας πληροφορεί ότι τέσσερις μήνες είχαν περάσει μετά από το νέκγια και τους εορτασμούς του γάμου της Αϊσια Χανούμ, της κόρης της και κόρης του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, **«μία περίοδος πολύ μεγαλύτερη από ότι συνηθίζεται, λόγω**

---

[498] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean)
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 320-321. [45a]

[499] Ibid., σελ. 317. [45a]

[500] Κατά τις περιηγήτριες, "nekya" [45a] ή "nekyah"- 86b], ή "betrothal, [44b], ή "nekayah" [81b].

[501] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 317.

[502] Ibid., σελ. 318. [45a]

της αντίστασης και αποστροφής της νύφης σε αυτήν την ένωση.»[503] Βέβαια οι διαφωνίες της νύφης δεν εκτιμήθηκαν, όπως εκείνες της Τουρκάλας στην Άγκυρα το 1892, η οποία βρήκε τρόπο και αντιστάθηκε, τολμώντας να μιλήσει στην πεθερά της.

Όπως μας πληροφορεί η μητέρα της νύφης, πολλές ημέρες πριν των εορτασμών των γάμων, είχαν γίνει τεράστιες προετοιμασίες, σχετικά με την διακόσμηση και επίπλωση της **γαμήλιας αίθουσας**. Μεταξύ άλλων, το ντιβάνι είχε στολισθεί με πλούσια κόκκινα και βελούδινα μαξιλάρια, διακοσμημένα με πέρλες και οι πόρτες και τα παράθυρα με πλούσιο μετάξι. Σύμφωνα με το έθιμο, εκτός από το ντιβάνι και το **ασκί, δηλαδή τον «θρόνο της νύφης»**, δεν υπήρχαν καρέκλες, καναπέδες ή τραπέζια στην γαμήλια αίθουσα, μία επίπλωση «που συνηθίζεται σήμερα», γράφει το 1872 η Μελέκ Χανούμ.

4.4.2 Η γυναικεία δεξίωση την παραμονή του γάμου—το 'Khenah guiedjesi' και η παρθενική συνοδεία της νύφης στο λουτρό.

Η Μελέκ Χανούμ μας πληροφορεί, ότι την **παραμονή** του γάμου συνήθως έδιναν μία μεγάλη γυναικεία δεξίωση μέσα στο χαρέμι στην οποία παρεβρίσκονταν όλες οι θηλυκοί συγγενείς, οι φίλες και οι γνωριμίες της νύφης. Η δεξίωση αυτή ονομαζόταν **Khenah guiedjesi**, για το λόγο ότι η νύφη εκείνο το βράδυ συνοδευόταν από την γυναικεία συντροφιά της **στο λουτρό**. Εκεί η γυναικεία συντροφιά, οι φίλες και οι συγγενείς της έβαφαν με χέννα τα νύχια των χεριών της και εκείνα των ποδιών.[504] Σύμφωνα με άλλες περιηγήτριες εκεί για πρώτη φορά η νύφη έκανε αποτρίχωση.

Αυτή η γιορτή, όπως επισημαίνει η Μελέκ Χανούμ, συμβόλιζε την χαρά της νύφης με το πλησίασμα του γάμου της. Βέβαια σ' αυτήν την περίπτωση η Αϊσια Χανούμ αντιδρούσε στην συγκεκριμένη ένωση και δεν ένοιωθε καθόλου χαρούμενη. Η μητέρα της νύφης μας πληροφορεί, επίσης, ότι μετά το λουτρό η γυναικεία παρέα της κόρης της, κρατώντας αναμμένα κεριά, την συνόδευσαν γύρω σε όλους τους χώρους του χαρεμιού, κάνοντας ταυτοχρόνως ένα είδος επευφημίας, και στην συνέχεια ένα πλούσιο δείπνο συμπλήρωσε την βραδιά.[505]

Αυτή η βραδιά του Khenah guiedjesi, που προηγείται του γάμου, καθιερώθηκε για να σημαδέψει το πέρασμα της νύφης από την αγαμία στην θέση της έγγαμης γυναίκας. Είναι αυτό το βράδυ που η νέα γυναίκα εγκαταλείπει τις φίλες της και τα έθιμα ή τις συνήθειες της παιδικής ηλικίας «για να εισχωρήσει σε μία καινούργια ύπαρξη», δηλαδή στην τιμητική θέση της συζύγου. Όμως, αύτή η γιορτή, που ελάμβανε χώρα πριν το γάμο, είχε και το πανομοιότυπό της στις **δεξιώσεις των παντρεμένων γυναικών** που γίνονται την ημέρα μετά τον γάμο. Σε αυτές τις γυναικείες εκδηλώσεις «η **νύφη κάνει την εμφάνισή της στην κοινωνία των παντρεμένων γυναικών ως μία από αυτές.»**[506] Επισημαίνει η μητέρα της Αϊσια Χανούμ.

4.4.3 «Ο Τελευταίος Αποχαιρετισμός».

«Την ημέρα του γάμου της, η κόρη μου φορούσε το μακρύ της φόρεμα κεντημένο με χρυσό, και….το οποίο είχε δύο μακριές ουρές που κρατούσαν δύο Κιρκάσιες σκλάβες». Φορούσε, επιπλέον, πολλά πολύτιμα κοσμήματα και

---

[503] Ibid., σελ. 318. [45a]
[504] Ibid., σελ. 325. [45a]
[505] Ibid., σελ. 325. [45a]
[506] Ibid., σελ. 326. [45a]

μία διαμαντένια κορώνα στο κεφάλι της,[507] όπως μας πληροφορεί, μεταξύ άλλων, η Μελέκ Χανούμ. Ντυμένη με την νυφική της ενδυμασία, η Αϊσια οδηγήθηκε στον πατέρα της, τον Μεγάλο Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, και σύμφωνα με το έθιμο γονάτισε και φίλησε τα πόδια του. Αυτός την σήκωσε και της έδωσε την ευχή του, βάζοντας γύρω από την μέση της μία **διαμαντένια ζώνη, σύμβολο της αξιοπρέπειας της παντρεμένης γυναίκας «στην θέση της οποίας θα εξυψώνοταν...**. Όπως μας πληροφορεί η μητέρα της νύφης, με τους Τούρκους, μία γυναίκα δεν μπορούσε να φορέσει αυτήν την ζώνη πριν την ημέρα του γάμου της. Η πράξη του κουμπώματος της ζώνης ήταν ένα είδος τελετής ή απονομής αξιώματος από ένα πατέρα στο παιδί του, το σύμβολο της γυναίκας ('**womanhood**'). Αυτό το έθιμο υπήρχε επίσης, όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ, και στους νέους άνδρες, διότι τους παλιούς καιρούς οι Τούρκοι με αυτόν τον τρόπο συνήθιζαν να δένουν το σπαθί των νέων πολεμιστών. Η απονομή του σπαθιού γινόταν με την ίδια επισημότητα που γίνεται ο εορτασμός του γάμου. Αυτός ο θεσμός, ορισμένες φορές, ακόμα και σήμερα, χρησιμοποιείται, όταν ένας Σουλτάνος ανεβαίνει στον θρόνο. Αντί να τον στέψουν, σύμφωνα με το έθιμο, που έχει υιοθετηθεί στην Ανατολή, λαμβάνει την τελετή της απονομής του σπαθιού, το έμβλημα της εξουσίας και της δύναμης του.»[508]

Όσον αφορά αυτόν τον τελευταίο αποχαιρετισμό του πατέρα προς την κόρη, όπως γράφει η Μελέκ Χανούμ: «Στολίζοντας την μέση της κόρης μου με την γαμήλια ζώνη, ο πατέρας της επικαλείται την προστασία των Ουρανών πάνω της, και προσεύχεται, ότι θα είναι καρποφόρα(γόνιμη) και ευτυχισμένη. **Όταν λάβει την ζώνη η κόρη, παύει από εκείνη την στιγμή να εξαρτάται από την εξουσία του πατέρα της.** Αυτή η τελετή είναι **ο τελευταίος αποχαιρετισμός** του πατέρα προς την κόρη, που σύντομα θα εισέλθει στην θέση της παντρεμένης γυναίκας.»[509]

Όταν η νύφη, η Αήσια Χανούμ, άφησε τον πατέρα της, «μια βροχή χρυσών και ασημένιων νομισμάτων έπεφτε στα κεφάλια των θηλυκών παρευρισκόμενων, οι οποίες έπεφταν σε κατάσταση άγχους η μία πάνω στην άλλη για να τα πιάσουν. Αυτά τα χρήματα έχουν μεγάλη εκτίμηση στην Τουρκία, στους προληπτικούς [δεισιδαίμονες] ανθρώπους, από τους οποίους υπάρχουν πολλοί. Πιστεύουν, ότι αυτά τα νομίσματα φέρνουν την ευτυχία, συνεπώς οι τυχεροί κάτοχοί τους τα φυλάνε όσο περισσότερο καιρό μπορούν για να μην χάσουν την τύχη τους»,[510] σημειώνει η μητέρα της και συμπληρώνει, όσον αφορά τον αφέντη του σπιτιού, που διανέμει «αυτά τα μεταλλικά μάννα εξ' ουρανού, πιστεύει ακράδαντα ότι αύτή η χειρονομία του θα φέρει **τύχη** στην κόρη του.»

4.4.4 «Ο θρόνος της νύφης», το ασκί.

Όταν η νύφη αφήνει τον πατέρα της, οδηγείται στην συνέχεια στην πεθερά της και μετά στον γαμπρό, ο οποίος της δίνει το χέρι του και την συνοδεύει μέχρι την γαμήλια αίθουσα και την τοποθετεί επάνω στο '**ασκί**'. Ο γαμπρός φεύγει αμέσως, χωρίς να τολμήσει να σηκώσει το πέπλο της και να δει το πρόσωπό της. **Το πέπλο το σήκωνε ο γαμπρός το βράδυ μόνο μετά την ευλογία του ιμάμη.**[511]

---

[507] Ibid., σελ. 326. [45a]
[508] Ibid., σελ. 327. [45a]
[509] Ibid., σελ. 327-328. [45a]
[510] Ibid., σελ. 328-329. [45a]
[511] Ibid., σελ. 328-329. [45a]

Η Μελέκ Χανούμ επισημαίνει, επιπροσθέτως, ότι η νύφη παραμένει καθισμένη και αμίλητη επάνω στο **ασκί**, ενώ ένα πλήθος γυναικών στριμώχνονται για να την δουν και για να «θαυμάσουν» τα προικιά της. **Το ασκί**, ανήκει, όπως γράφει η μητέρα της, αποκλειστικά στην νύφη, η οποία πάντα παραμένει εκεί κατά την διάρκεια της γαμήλιας εορτής. Αποτελούσε **«τον θρόνο της νύφης»** πάνω στο οποίο καθόταν για να δεχθεί τους φόρους τιμής και τις ευχές του πλήθους. Το **ασκί** της νύφης ήταν ένα είδος σκηνής (tent) ή δικτυωτού θόλου, ροζ χρώματος, που κρεμόταν από το ταβάνι. Στο γάμο της κόρης του Μεγάλου Βεζίρη, όπως μας πληροφορεί η μητέρα της, το ασκί ήταν «πασπαλισμένο με χρυσά άστρα» και στην κορυφή του υπήρχε ένα στεφάνι λουλουδιών. Τα λουλούδια κρέμονταν μέχρι κάτω σε σχήμα γιρλάντας ή φεστόνι. «Σε αυτήν την **παραμυθένια θέση** κάθεται η νύφη για να δεχθεί τα συγχαρητήρια και τις ευχές του πλήθους»,[512] σημειώνει η Μελέκ Χανούμ, συμπληρώνοντας ότι την ήμέρα μετά τον γάμο το ασκί «εξαφανίζεται και αντικαθίσταται από τα συνηθισμένα **έπιπλα.**»[513]

Όταν **«τελειώνει αυτό το μαρτύριο»**, δηλαδή μετά από μία ή δύο ώρες περίπου, που η νύφη έχει παραμείνει επάνω στο ασκί ακίνητη, αμίλητη και με τα μάτια στραμμένα στο έδαφος, την συνόδευαν στην αίθουσα των επισκεπτριών του χαρεμιού, όπου δειπνούσε μαζί τους, πάλι σε αυτήν την στάση.[514]

4.4.5 «Η Ημέρα της Παγκόσμιας Φιλοξενίας», αποκλειστικά για γυναίκες.

Τώρα περνάμε στην επόμενη αίθουσα, που επίσης αποτελούσε το διαμέρισμα της νύφης, όπου εκθέτονταν τα προικιά της, τα οποία οι Τούρκοι ονομάζουν **djeiss-odassi. «σε όλα τα Τούρκικα σπίτια προσπαθούν να τυφλώσουν τα μάτια του κόσμου με την έκθεση του πλούτου που κατέχουν»**,[515] τονίζει η μητέρα της νύφης.

Την ήμέρα της έκθεσης των προικιών, οι πόρτες του χαρεμιού ήταν ανοιχτές για **όλες** τις γυναίκες, άσχετα με την κοινωνική τους τάξη ή θέση. Σύμφωνα με ένα παλιό έθιμο, όπως σημειώνει η Μελέκ Χανούμ, η ήμέρα του γάμου εθεωρείτο **«η ημέρα της παγκόσμιας φιλοξενίας»**, και όλες οι γυναίκες, όλων των κοινωνικών στρωμάτων, που επιθυμούσαν να δουν την νύφη και τα προικιά της μπορούσαν να περάσουν χωρίς πρόσκληση.[516]

4.4.6 Όλο αυτό το διάστημα τι γίνεται με τους άνδρες;

Την ημέρα του γάμου, το μεσημέρι, υποδέχθηκαν τους καλεσμένους του Μεγάλου Βεζίρη, του πατέρα της νύφης, και του γαμπρού του στο σελαμλίκι, όπου είχαν ετοιμασθεί τραπέζια με τα καλύτερα φαγητά, **κρασιά** και **ρακί**. Μουσικοί έπαιζαν στον κήπο για την ψυχαγωγία των ανδρών, και όπως υπογραμμίζει η Μελέκ Χανούμ «Μεταξύ του Μωάμεθ και του Διονύσου, ο Διόνυσος κυριαρχεί εδώ, διότι μετά το τρίτο ή το τέταρτο ποτήρι, οι καλεσμένοι εγκαταλείπονται, χωρίς περιορισμούς σε μία άγρια και άτακτη ευθυμία».[517] **Δεν αναφέρεται η παρουσία καμμίας γυναίκας ή χορεύτριας σε αυτά τα ανδρικά συμπόσια, όπως φαντάζονταν πολύ δυτικοί.**

---

[512] Ibid., σελ. 322-323. [45a]
[513] Ibid., σελ. 323. [45a]
[514] Ibid., σελ. 329. [45a]
[515] Ibid., σελ. 323. [45a]
[516] Ibid., σελ. 324. [45a]
[517] Ibid., σελ. 320. [45a]

Κανένας άνδρας δεν είχε δικαίωμα να δει τις γυναίκες του Μεγάλου Βεζίρη, ελεύθερες Μουσουλμάνες ή εξισλαμισμένες σκλάβες.

Υπογραμμίζει, ότι «η ώρα της βραδινής προσευχής και η φωνή του Ιμάμη σταματάει τα όργιά τους και διακόπτει τα τραγούδια τους.» Τότε όλοι οι άνδρες έφευγαν βιαστικά για να συμμετάσχουν στις προσευχές για την ευλογία αυτών, «που σήμερα ενώθηκαν με τον ιερό δεσμό του γάμου». Πρώτος ήταν ο Μεγάλος Βεζίρης Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, ο πατέρας της νύφης. Ο γαμπρός δεν είχε πατέρα, τον υιοθέτησε ο Μεγάλος Βεζίρης όταν παντρεύθηκε την μητέρα του, την Φεριντέ Χανούμ, την δεύτερη σύζυγό του μετά το διαζύγιό του με την Μελέκ Χανούμ. Οπότε ο Σεφκέτ πασάς ήταν υιοθετημένος υιος του καθώς και γαμπρός του. Στο πλευρό του Βεζίρη υπήρχαν «πολλοί Πασάδες και άτομα στενά συνδεδεμένοι με τον Υψηλότατο», και στην δεύτερη γραμμή ήταν ο γαμπρός, και δίπλα του οι δικοί του συγγενείς και φίλοι. Η άλλη γραμμή απετελείτο από τους προσκεκλημένους «λιγότερης σημασίας και από τα μέλη της οικίας, καθώς και όλους που ήθελαν να προσφέρουν προσευχές ως καλοί και πιστοί Μουσουλμάνοι.»[518]

Όταν οι άνδρες τελείωσαν τις προσευχές τους, όλη η ανδρική παρέα σηκώθηκε όρθια, σχηματίζοντας ένα κύκλο γύρω από τον Ιμάμη, ο οποίος περιστρεφόταν γύρω από τον γαμπρό, απαγγέλοντας μία σύντομη προσευχή για να επικαλεσθεί την ιερή ευλογία στην ένωση, που πρόκειται να κάνει. Πριν προλάβει να πει τις τελευταίες του λέξεις ο γαμπρός[519] ξεγλίστρησε από όλους τους καλεσμένους και έτρεξε γρήγορα προς την πόρτα του χαρεμιού. Πολλοί από τους φίλους του τον ακολούθησαν, τον προλάβανε και άρχισαν αμέσως να τον κτυπούν στην πλάτη. Αυτά τα κτυπήματα είναι **«οι τελευταίοι αποχαιρετισμοί»**, που οι νέοι άνδρες κάνουν στον σύντροφό τους που πρόκειται να εισέλθει στην ζωή του παντρεμένου. «Αυτό είναι ένα πολύ παλιό Τούρκικο έθιμο» και ορισμένες φορές αντί να κτυπήσουν την πλάτη του γαμπρού του πετούσαν παντούφλες.[520] Καταλήγει η Μελέκ Χανούμ.

4.4.7 Ο σύζυγος πληρώνει για να δει το πρόσωπο της γυναίκας του.

Ένας ευνούχος υποδέχθηκε τον γαμπρό στην πόρτα του χαρεμιού, και τον συνόδευσε στην γαμήλια αίθουσα, την οποία ήδη περιγράψαμε και στην οποία βρισκόταν η νύφη, η Αϊσια Χανούμ. Η νύφη, που εξακολουθούσε να ήταν καλυμμένη κάτω από το πέπλο της, τον περίμενε εκεί καθισμένη στην **άκρη** του ντιβανιού. Τότε έκανε την εμφάνισή της η yenghieh-kadin, η κυρία της τελετής της γαμήλιας αίθουσας, η οποία έστρωσε ένα χαλάκι προσευχής μπροστά στον γαμπρό το οποίο ήταν κεντημένο με χρυσό και εκείνος, υπακούοντας στην πρόσκλησή της, είπε μία μικρή προσευχή.[521]

Μόλις τελείωσε την σύντομη προσευχή του, η κυρία της τελετής, η yenghieh-kadin αποχώρησε και ο γαμπρός πλησίασε την νύφη. **«Το έθιμο επιβάλλει στον σύζυγο να μην βιαστεί να σηκώσει το πέπλο της συζύγου του, χωρίς να προηγηθεί μεγάλη τελετουργία και λεπτότητα. Τα ανατολίτικα ήθη και έθιμα δεν ανέχονται καμμία ένδειξη αγένειας από την πλευρά του συζύγου. Είναι γεγονός ότι τώρα έχει γίνει ο απόλυτος αφέντης της, και ότι η γυναίκα του υπάρχει για να δείχνει υπακοή στην θέλησή του, όμως η λεπτή και 'ρομανική' ευαισθησία, του επιβάλλει τον σεβασμό στην γυναίκα που έκανε σύζυγό του.** Συνεπώς, μόνο μετά την προσευχή και μετά από

[518] Ibid., σελ. 330. [45a]
[519] Ibid., σελ. 330. [45a]
[520] Ibid., σελ. 331. [45a]
[521] Ibid., σελ. 331. [45a]

παρακάλια, καταφέρνει ο γαμπρός να υπερνικήσει την σεμνότητα της νύφης και κερδίζει την εύνοια να θαυμάσει το πρόσωπό της **για πρώτη φορά**. Έχοντας επαναλάβει την αίτησή του τρεις συνεχείς φορές, ο γαμπρός σηκώνει το πέπλο, και σπεύδει να δείξει την θετική αναγνώριση αυτής της εύνοιας, τοποθετώντας μία διαμαντένια καρφίτσα στα μαλλιά της. Το έθιμο επιβάλλει αυτό το δώρο, διότι ο σύζυγος πρέπει να **πληρώσει** για την ευτυχία να δει το πρόσωπο της γυναίκας του. Το όνομα που δίνουν οι Τούρκοι στο δώρο, που απαιτείται για μία γυναίκα να δείξει το πρόσωπό της, λέγεται Yuz-gurumluk.»[522]

Εδώ η μητέρα της νύφης τονίζει, ότι η απαίτηση της νύφης να πληρωθεί για να δείξει το πρόσωπό της αφορά μόνο τα κορίτσια, δηλαδή τις παρθένες, τις γυναίκες που παντρεύονται για πρώτη φορά. Οι γυναίκες, που παντρεύονταν δεύτερη φορά,[523] δεν είχαν αυτό το δικαίωμα. Αντιθέτως, εάν μία γυναίκα έκανε δεύτερο γάμο με έναν άνδρα, ο οποίος είχε παντρευθεί για πρώτη φορά, τότε εκείνη ήταν υποχρεωμένη να του κάνει ένα δώρο.[524] Αυτό το έθιμο, όσον αφορά την πληρωμή της νύφης για να δει τον άνδρα της, δεν το αναφέρει καμμία περιηγήτρια.

4.4.8 Το Συμπόσιο των Παντρεμένων Γυναικών, μία ημέρα μετά τον γάμο. Η γιορτή των patcha-guiunu, (του αρνίσιου μπούτι).

Το μεσημέρι της ημέρας μετά τον γάμο, σύμφωνα με το έθιμο, όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ, διεξαγόταν μία γυναικεία συνεστίαση ή ένα γυναικείο συμπόσιο, όπου συμμετείχαν η νύφη και οι έγγαμες φίλες και συγγενείς της οικογένειας, οι οποίες συμποσιάζονταν με patcha-guiunu, δηλαδή με αρνίσιο μπούτι. Αυτή η γυναικεία συνεστίαση ονομαζόταν η γιορτή των patcha-guiunu και **συμβόλιζε την επίσημη είσοδό της νύφης, δηλαδή της Αΐσια Χανούμ στην κοινωνία των παντρεμένων γυναικών**, και ήταν το πανομοιότυπο της γιορτής του Khenah guiedjesi, που είχε γίνει την παραμονή του γάμου της όπου η νύφη αποχαιρέτισε τις άγαμες φίλες της παιδικής ηλικίας της.[525]

Όσα περιγράψαμε, σύμφωνα με την μαρτυρία της μητέρας της νύφης, έγιναν στην Κωνσταντινούπολη το 1857.

Μετά τον γάμο της όμως, η Αΐσια Χανούμ, η κόρη του Μεγάλου Βεζίρη, **μετά από επανειλημμένες αποδράσεις από το χαρέμι του πατέρα της, από το χαρέμι του συζύγου της, και από εξορίες, πήρε διαζύγιο και κατάφερε να δραπετεύσει από την Τουρκία, το 1866, μαζί με την μητέρα της, την Μελέκ Χανούμ.**

Η Μητέρα της νύφης, που μας παρείχε αυτές τις πληροφορίες, περιγράφει και τον δικό της γάμο, το 1836, ο οποίος ήταν πολύ πιο απλός, επειδή σύμφωνα με τα έθιμα, ήταν ο δεύτερός της γάμος. Ο πρώτος σύζυγος της Marie Dejean (Μελέκ Χανούμ) ήταν ο Julius Millingen, ο οποίος υπήρξε φίλος του Λόρδου Βύρωνα. Όταν γνώρισε την Marie Dejean ήταν ιατρός του Σαράι του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ. Την χώρισε για να παντρευθεί μία Ελληνίδα, και μετά από το διαζύγιό τους, η Marie Dejean- Millingen παντρεύθηκε τον Τούρκο αξιωματούχο Κιμπριζλί (Μεχεμέτ Πασά), τον οποίο είχε γνωρίσει στο Παρίσι και έτσι έγινε η Μελέκ Χανούμ. Ακολουθούν οι μαρτυρίες της

---

[522] Ibid., σελ. 332. [45a]
[523] Ibid., σελ. 332. [45a]
[524] Ibid., σελ. 333. [45a]
[525] Ibid., σελ. 333. [45a]

σχετικά με τον γάμο της και τις προσωπικές της εμπειρίες ως σύζυγος Μουσουλμάνου.

4.5 Ο Δεύτερος Γάμος (1836, 1854)

«Στην Τουρκία το διαζύγιο δεν έχει το βάρος με το οποίο το συνδέουν οι Ευρωπαίοι. Μία γυναίκα, που την έχει χωρίσει ο άνδρας της, δεν αντιμετωπίζεται με χλεύη ή ύβρεις, ακόμα και στις υψηλές κοινωνικές τάξεις, και συχνά κάνει δεύτερο γάμο, γεγονός που οφείλεται στην ευκολία που παρέχουν στον άνδρα να πάρει διαζύγιο.»[526] Δηλώνει η Τουρκάλα συγγραφέας με το ψευδώνυμο Αδαλέτ, το 1892.

Η τελετή του δεύτερου γάμου, για την γυναίκα, ήταν πιο απλή από εκείνη του πρώτου γάμου. Η Μελέκ Χανούμ (πρώην Marie Dejean Millingen) γράφει:

Το 1836 «Μόλις τελείωσε το Ραμαζάνι, ο αγαπημένος μου Κιμπριζλί-Μεχεμέτ Μπέη ξεκίνησε τις προετοιμασίες για τους γάμους μας.... Ήταν μία ημέρα μετά την νύχτα που ονομάζεται Kadir-Gedjessi, η οποία έρχεται τρεις ημέρες πριν το τέλος του Ραμαζάνι.»[527]

Εκείνο το βράδυ του 1836, ο σουλτάνος, Μαχμούτ ΙΙ, όπως μας πληροφορεί η τότε Marie Dejean-Millingen (Μελέκ Χανούμ), είχε ξεκινήσει με μεγάλη πομπή για ένα από τα τζαμιά, συνοδευόμενος από τον στρατό, από μουσικές ορχήστρες και από τους μεγάλους αξιωματούχους του κράτους, μέσα στους οποίους ήταν και ο μελλοντικός της σύζυγος, ο οποίος αργότερα έγινε Μεγάλος Βεζίρης. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία της που αποκαλύπτει ότι: «οι Τουρκάλες εκμεταλλεύονται αυτήν την περίσταση[528] για να βγουν και να μιλήσουν πιο ελεύθερα απ' ότι μπορούν την ημέρα, μ' εκείνους που πλησιάζουν τις άμαξες τους για να κάνουν φιλοφρονήσεις και να τις χαρίσουν λουλούδια και γλυκά.»[529]

Κατά την διάρκεια αυτής της ημέρας την υποψήφια νύφη, δηλαδή την Marie Dejean-Millingen, επισκέφθηκαν η σύζυγος του ιμάμη, η οποία την μετέφερε στην οικία του μελλοντικού της συζύγου στην Κωνσταντινούπολη. Ο υποψήφιος γαμπρός, έχοντας λάβει μέρος στην πομπή του Σουλτάνου, ήρθε αμέσως μετά στο σπίτι του, συνοδευόμενος από έναν στρατηγό, κάποιο άλλο υψηλό αξιωματούχο και τον ιμάμη. **«Η τελετή του γάμου είναι πολύ απλή για κάποια που έχει παντρευθεί ξανά»**,[530] σημειώνει η Μελέκ Χανούμ.

Αν και ο Κιμπριζλί γνώριζε καλά την μελλοντική του σύζυγο, διότι την είχε γνωρίσει στο Παρίσι, δεν ήταν Μουσουλμάνα και είχε δει το πρόσωπό της και την φιγούρα της, στην τελετή του γάμου ακολουθήθηκαν τα έθιμα. Η Μελέκ Χανούμ μας πληροφορεί, ότι ακόμα και η γυναίκα που κάνει δεύτερο γάμο, κρυβόταν πίσω από την πόρτα του χαρεμιού για να προφέρει την έγκρισή της στον γάμο, όπως επιβάλλει το Κοράνι. Στην περίπτωση του δικού της γάμου και εκείνη βρέθηκε πίσω από την πόρτα του χαρεμιού και από την άλλη πλευρά της πόρτας βρίσκονταν ο ιμάμης και ο γαμπρός, σε αντίθεση με τον πρώτο γάμο της κόρης της, που ο γαμπρός δεν

---

[526] [81b] Adalet, 1892.
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 130-140, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 136-137.
[527] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 33.
[528] Ibid., σελ. 33. [45a]
[529] Ibid., σελ. 34. [45a]
[530] Ibid., σελ. 34. [45a]

βρισκόταν στο σελεμλίκι, αλλά είχε στείλει τους μάρτυρές του για την έγκριση της νύφης. Ο Ιμάμης, υπογραμμίζει η Μελέκ Χανούμ, ρώτησε τρεις φορές αντίστοιχα εάν δεχόταν ο ένας τον άλλον σε γάμο,[531] και όταν εκείνη απάντησε τρεις φορές το 'ναι' της, τότε εκείνος απήγγειλε λίγες προσευχές, ήπιε ένα ποτήρι σερμπέτι και έφυγε. Εκείνη την στιγμή έφυγαν και οι μάρτυρες. Σημειώνει, ότι ο σύζυγος της τότε μπήκε στο χαρέμι, της προσέφερε το χέρι του, και έμειναν μόνοι. Το πρωί ο σύζυγος έφευγε και η σύζυγος καλλωπιζόταν,[532] περιγράφει συνοπτικά η Μελέκ Χανούμ.

Όπως και στην περίπτωση του πρώτου γάμου, και στον δεύτερο, την πρώτη ημέρα μετά τον γάμο ακολουθείται το έθιμο της «παγκόσμιας φιλοξενίας». Όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ, πολλές γυναίκες διαφόρων ηλικιών μαζί με τα παιδιά τους πήγαν να την δουν και να την ευχηθούν. «Βλέποντας ότι κατοικούσαν στο ίδιο τετράγωνο με εμένα, και ότι ήταν όλες μητέρες ή σύζυγοι αξιωματικών τους συμπεριφέρθηκα με τον ανάλογο σεβασμό και απέφευγα κάθε προσβολή...Με άφησαν το βράδυ. **Η Προνοητικότητα με συγκράτησε να συμπεριφερθώ με αυτόν τον τρόπο. Πράγματι, η προαγωγή των αξιωματούχων είναι ανεξάρτητη από οποιοδήποτε προκαθορισμένο κανόνα. Η εύνοια και το καπρίτσιο καθορίζουν τις επιλογές. Οι γυναίκες, επίσης, ενεργούν δραστήρια σε αυτό το θέμα, για να προωθήσουν τους γιους τους, τα αδέλφια τους, και τους συζύγους τους. Κάνουν πολλές επισκέψεις[533] και προσπαθούν να κερδίσουν την εύνοια των συζύγων των υπουργών ή των Αρχιστράτηγων. Εκείνες μετά πείθουν τους συζύγους τους εκ μέρους των προστατευόμενων τους, όταν βρεθούν μόνες μαζί τους και χάρη της επιμονής τους, καταφέρνουν να πάρουν αυτό που ζητούν. Δεν είναι ασυνήθιστο για ένα νέο είκοσι-πέντε ετών, ο οποίος δεν έχει υπηρετήσει ποτέ, να διορισθεί στρατηγός κάποιας ταξιαρχίας ή μεραρχίας, ή να προβιβαστεί σε κάποια σημαντική ναυτική ή στρατιωτική θέση. Εύκολα μπορούμε να καταλάβουμε πως, με τέτοια οργάνωση, τα Οθωμανικά στρατεύματα χάνουν τα πλεονεκτήματα της προσωπικής ανδρείας των στρατιωτών.»**[534]

Εδώ πρέπει να προσθέσουμε, ότι σύντομα μετά το γάμο τους, ο σύζυγός της Μελέκ Χανούμ, χάρη στην εύνοια του Φετίχ-Πασά (Fetih Pasha), πήρε το τίτλο του 'μπέη' ή του συνταγματάρχη και τρεις ή τέσσερις μήνες αργότερο αυτό του 'λίβα' ή στρατηγού μεραρχίας.[535]

Το 1854, στο Ικόνιο, ένας δεύτερος γάμος μιας Μουσουλμάνας αναστάτωσε ολόκληρη την πόλη. Κατά την εξορία της Μελέκ Χανούμ στο Ικόνιο το 1854, δηλαδή μετά το διαζύγιό της από τον Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, παρακολούθησε ένα περιστατικό, το οποίο υπογραμμίζει, αναστάτωσε ολόκληρη την πόλη του Ικονίου. Ένας παντρεμένος άνδρας, που υπηρετούσε στο στρατό, εξαφανίσθηκε και όλοι υπέθεσαν ότι είχε πεθάνει σε κάποια εκστρατεία, πράγμα που συνηθιζόταν τότε, όπως δηλώνει η Μελέκ Χανούμ. Ένας αχρείος, όπως γράφει η ίδια, απήγαγε την σύζυγο-χήρα και την παντρεύθηκε. Όμως, ο πρώτος σύζυγος επέστρεψε και απαιτούσε την επιστροφή της συζύγου του. Ο καινούργιος σύζυγος αντιστάθηκε, ισχυριζόμενος την δική του ερμηνεία του Μουσουλμανικού νόμου, ότι ο σύζυγος έλειπε αρκετό καιρό για να επιτραπεί δεύτερος γάμος στην σύζυγό του. Ο ενάγων δήλωσε, ότι θα μπορούσε, ίσως, να συνάψει δεύτερο γάμο

---

[531] Ibid., σελ. 34. [45a]
[532] Ibid.,σελ. 35. [45a]
[533] Ibid., σελ. 36. [45a]
[534] Ibid., σελ. 37. [45a]
[535] Ibid., σελ. 37. [45a]

με την ελεύθερη θέλησή της,[536] άλλα σε αυτήν την περίπτωση δεν ήταν ελεύθερη-ανύπαντρη για να το κάνει. Ο αρμόδιος πασάς αποφάσισε να αποκατασταθεί η γυναίκα στον πρώτο της σύζυγο, αλλά οι άλλοι δικαστές, τηρώντας το κείμενο του νόμου, επικύρωσαν τον δεύτερο γάμο.[537]

Πουθενά δεν αναφέρεται εάν ρωτήθηκε η γυναίκα, σχετικά με ποιον σύζυγο προτιμούσε, ούτε εάν είχε αποκτήσει παιδιά με τον πρώτο ή με τον δεύτερο σύζυγο.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτίμηση της Mary Walker, σύμφωνα με την οποία απαγορευόταν ο δεύτερος γάμος στις χήρες των Σουλτάνων και στους χήρους των πριγκιπισσών, δηλαδή των θυγατέρων του σουλτάνου.

Κατά την Walker, μόνο οι χήρες των σουλτάνων δεν είχαν το δικαίωμα να κάνουν δεύτερο γάμο, και η συντήρησή τους ήταν η υποχρέωση του διάδοχου σουλτάνου. Η περιηγήτρια, ερευνώντας για την τύχη μιας από τις χήρες του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, δεν αναφέρει όμως πια, η οποία ζούσε με τον μικρό Πρίγκιπα Shahzadeh, που ήταν ο μοναδικός διάδοχος που επέζησε από τα τρία παιδιά της, δηλώνει ότι απαγορευόταν στις χήρες του σουλτάνου να παντρευθούν ξανά και ότι ο νέος σουλτάνος, σε αυτήν την περίπτωση ο αδελφός του προηγούμενου, δηλαδή ο Αμπτούλ-Αζίζ, ήταν υπεύθυνος για την συντήρησή τους.[538] Όσον αφορά τις χήρες των σουλτάνων, προφανώς αναφέρεται στις άτυπες συζύγους του, τις επτά Καντίν εφέντη και τις Χανούμ Εφέντη. Οι οδαλίσκες (παλλακίδες) δεν εθεωρούντο σύζυγοι του σουλτάνου.[539] **Καμμία άλλη περιηγήτρια δεν αναφέρει αυτήν την απαγόρευση, στην σύναψη δεύτερου γάμου**, εκτός από την Fanny Janet Blunt, η οποία υποστήριζε ότι οι γυναίκες που συνουσιάστηκαν με τον σουλτάνο δεν είχαν το δικαίωμα να παντρευθούν.[540]

Ο ίδιος περιορισμός, όπως υποστηρίζει, ίσχυε και για τον χήρο μιας Σουλτάνας, δηλαδή μίας πριγκίπισσας-κόρης σουλτάνου. Απαγορευόταν και σε εκείνον να παντρευθεί ξανά μετά τον θάνατο της γυναίκας του εκτός αν σύνηψε γάμο πάλι με μία Πριγκίπισσα,[541] δηλαδή με μία κόρη ή αδελφή σουλτάνου. Άλλες περιηγήτριες δεν παρατηρούν ή δεν αναφέρουν αυτήν την απαγόρευση ή τον περιορισμό.

4.6 Ο γάμος το 1816.

«Μία ή δύο ημέρες πριν την ημέρα του γάμου, η νύφη **οδηγείται στο λουτρό, όπου για πρώτη φορά κάνει αποτρίχωση»**,[542] όπως μας πληροφορεί, το 1816, η Ελβετίδα περιηγήτρια Louise Demont. Δεν εξηγεί, όμως, το συμβολισμό

---

[536] Ibid., σελ. 222. [45a]
[537] Ibid., σελ. 223. [45a]
[538] [57a] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a], σελ. 322
[539] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, σχετικά με την πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι.
[540] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.
[541] [57a] Mary Adelaide Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [57a], σελ. 322.
[542] [9] Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9], σελ. 454.

αυτού του εθίμου, όπως έκανε η Μελέκ Χανούμ,[543] όταν οδηγήθηκε στο λουτρό, το 1857, η κόρη της η Αϊσια Χανούμ.

Η Ελβετίδα περιηγήτρια, που συνόδευε την Πριγκίπισσα της Ουαλίας, Καρολίνα, στις περιηγήσεις της, από το 1814 έως το 1820, σημειώνει, επίσης, όσον αφορά την νύφη, ότι «την ημέρα του γάμου, ντύνεται με τα πιο πλούσια ενδύματά της, καλύπτεται με κοσμήματα, πέρλες, νομίσματα, τα οποία πολλές φορές οι συγγενείς δανείζονται.»[544] Προσθέτει, ότι έβαφαν το πρόσωπο της νέας γυναίκας κόκκινο, άσπρο και μπλε, και τα φρύδια και τα ματόκλαδα της μαύρα. Σε ορισμένες χώρες, όπως παρατηρεί η περιηγήτρια, «ζωγράφιζαν» τελείως τα χέρια της νύφης με μαύρο χρώμα, έβαφαν τα νύχια της κίτρινα ή μαύρα, και τα πόδια της πορτοκαλί ή κίτρινα. Τελευταία, τοποθετούσαν το πέπλο στο κεφάλι της ανάμεσα στις πλεξούδες της οι οποίες κρέμονταν από πίσω και ήταν στολισμένες με λουλούδια, πέρλες, πολύτιμες πέτρες και χρυσά νομίσματα. Στην Αίγυπτο και στη Συρία, αυτές οι πλεξούδες, όπως σημειώνει, ήταν πολλές, και η κάθε μία τελειώνει με μία ή περισσότερες πούλιες.[545]

Η Demont μας πληροφορεί, επίσης, ότι όταν η νύφη έφθανε στο σπίτι του συζύγου της με την γυναικεία συνοδεία της, την αρωμάτιζαν και την έβαζαν να κάτσει επάνω σε ένα υπερυψωμένο κάθισμα, που είχε προετοιμασθεί ειδικά για αυτήν, προφανώς αναφέρεται στο ασκί. Όλες οι γυναίκες, που δεν ανήκαν στην οικογένεια, έφευγαν ένα λεπτό μετά από αυτήν την διαδικασία, και παρέμεναν μόνο οι θηλυκοί συγγενείς του «συναπτόμενου ζευγαριού».[546]

Που είναι και τι κάνουν οι άνδρες και ο γαμπρός ενώ γίνονται όλα αυτά;

Όπως μας πληροφορεί η Ελβετίδα περιηγήτρια Louise Demont, όλο αυτό το διάστημα ο γαμπρός βρισκόταν μέσα σε ένα άλλο διαμέρισμα, όπου οι συγγενείς του και ορισμένοι προσκεκλημένοι άνδρες τραγουδούσαν ενώ τον αρωμάτιζαν και τον έντυναν, όπως έκαναν και οι γυναίκες την νύφη. Στην συνέχεια όλοι οι άνδρες, με μία μουσική ακολουθία, ξεκινούσαν για το **τζαμί**. Εκεί έλεγαν τις προσευχές τους, ενώ η νύφη μεταφερόταν στα διαμερίσματα που προορίζονταν γι αυτήν, δηλαδή στο χαρέμι του συζύγου της. Στην συνέχεια οι άνδρες συνόδευαν τον γαμπρό μέχρι την πόρτα ή την είσοδο της οικίας του, και ο γαμπρός έμπαινε μέσα συνοδευόμενος **μόνο από τους αρσενικούς συγγενείς του,**[547] όπως έκαναν 41 χρόνια αργότερα, δηλαδή το 1857, με τον γαμπρό του Μεγάλου Βεζίρη.

Αντί για την «κυρία της τελετής», που συνόδευσε τον γαμπρό στην σύζυγό του, την κόρη του Μεγάλου Βεζίρη το 1857, σε αυτήν την περίπτωση, ο πατέρας του γαμπρού, ή ο πιο ηλικιωμένος συγγενής του, τον έπιανε από το χέρι και τον οδηγούσε στην σύζυγο του, την οποία του συνέστηνε για πρώτη φορά και μετά έφευγε και τους άφηνε μόνους. Στην συνέχεια η Demont

[543] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 325.
Αυτή η γιορτή, υπογραμμίζει η Μελέκ Χανούμ, συμβόλιζε την χαρά της νύφης με το πλησίασμα του γάμου της.

[544] [9] Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C. &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9], σελ. 454.

[545] Ibid., σελ. 454. [9]

[546] Ibid., σελ. 454. [9]

[547] Ibid., σελ. 255. [9]

επισημαίνει, ότι μετά τις συστάσεις και μετά την αποχώρηση του πατέρα του γαμπρού, **ο γαμπρός γευμάτιζε, ενώ η νύφη στεκόταν όρθια και τον παρακολουθούσε.**

Μαζί τους τώρα δεν υπήρχε κανείς παρά μία **μαμή**, ή κάποια θηλυκή συγγενής. Η νύφη, όπως τονίζει η περιηγήτρια, εξακολουθούσε να στέκεται όρθια μπροστά στον σύζυγό της «με ένα πολύ **ταπεινό** αέρα», ενώ εκείνος δειπνούσε. Μετά το δείπνο, η σύζυγος έδινε στον άνδρα της μία λεκάνη με νερό και μία πετσέτα για να πλύνει τα χέρια του και να τα σκουπίσει ο ίδιος.[548] Μετά του προσέφερε την πίπα του και τον καφέ του. Δεν γευμάτιζαν μαζί. Η νύφη δειπνούσε μόνο όταν τελείωνε ο σύζυγός της, και εκείνη μόνη. Όταν είχε δειπνήσει και η νύφη, τότε αποχωρούσε η μαμή, και το **νέο ζευγάρι έμενε για πρώτη φορά μόνο.**[549]

Αυτήν την ιεραρχία στο δείπνο δεν την ανέφερε η Μελέκ Χανούμ στον γάμο της κόρης της το 1857, επειδή ως κόρη Μεγάλου Βεζίρη, η Αϊσια Χανούμ, εθεωρείτο ανώτερη από τον σύζυγό της. Εδώ πρέπει να σημειώσουμε, ότι αν η σύζυγος ανήκε σε υψηλότερη κοινωνική τάξη από τον σύζυγό της, δεν ήταν υποχρεωμένη να τον σερβίρει και να τον υπηρετήσει και είχε γενικά το δικαίωμα να συμφάγει μαζί του, όπως και στην περίπτωση των πριγκιπισσών, δηλαδή των θυγατέρων και των αδελφών των σουλτάνων, οι οποίες είχαν το προνόμιο να δειπνούν μαζί με τους 'κατώτερους' συζύγους τους.[550]

Η Demont δεν αναφέρει το έθιμο της πληρωμής του γαμπρού για να δει το πρόσωπο της νύφης, περιγράφει, ωστόσο, και εκείνη το έθιμο της γιορτής-συνεστίασης των παντρεμένων γυναικών που ακολουθούσε την ημέρα μετά τον γάμο κατά την διάρκεια του οποίου, η νύφη διατηρούσε την σοβαρή και συγκρατημένη στάση της, δηλαδή έμενε αμίλητη και ακίνητη με το βλέμμα στραμμένο προς το έδαφος, **ενώ όλες οι παντρεμένες γυναίκες γύρω της διασκέδαζαν ελεύθερα και χαρούμενα.**[551]

Σύμφωνα με την Fanny Janet Blunt, τα έθιμα του γάμου διέφεραν από περιοχή σε περιοχή. Στην Κωνσταντινούπολη για παράδειγμα, η νύφη μεταφερόταν από την πατρική της κατοικία σε εκείνη του συζύγου της την Πέμπτη το πρωί, με μεγάλη ακολουθία αμαξών και μουσικών. Ο σύζυγός της ο ίδιος την υποδεχόταν στην πόρτα και την οδηγούσε στο **ασκί** της στο οποίο πριν κάτσει **προσπαθούσαν να πατήσουν ο ένας το πόδι του άλλου για να καθορίσουν ποιος θα έχει την κυριαρχία του σπιτιού.**[552]

4.6.1 Η διαφυλική διχοτόμηση στην διασκέδαση. Τα δύο φύλα γιορτάζουν και διασκεδάζουν χωριστά (1816, 1836, 1857, 1860, 1864-1866).

Η Louise Demont σημειώνει, ότι τοποθετούσαν την νύφη επάνω σε ένα «υπερυψωμένο κάθισμα», το οποίο η Μελέκ Χανούμ το 1857 περιέγραψε και

---

[548] Ibid., σελ. 455. [9]
[549] Ibid., σελ. 456. [9]
[550] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.
[551] [9] Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row, 1821. [9], σελ. 456.
[552] [44β] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II., 1878. Volume II., [44,b], σελ. 97-99.

αποκάλεσε το «ασκί» ή «ο θρόνος της νύφης». Επιβεβαιώνει, ότι επάνω σε αυτό το υπερυψωμένο κάθισμα η νύφη ήταν υποχρεωμένη να εμφανίζει ένα ήρεμο παράστημα, να διατηρεί το βλέμμα της στραμμένο κάτω ή τα μάτια της κλειστά, ενώ γύρω της όλες οι προσκεκλημένες γυναίκες **διασκέδαζαν, χόρευαν, τραγουδούσαν ή έπαιζαν διάφορα μουσικά όργανα.** Οι γυναίκες, όπως επισημαίνει η Demont το 1816 και όπως επιβεβαίωσε και η Μελέκ Χανούμ το 1857, γιόρταζαν τους γάμους τους ξεχωριστά από τους άνδρες.

Το βράδυ, σημειώνει η Demont, μία θηλυκή συγγενής του γαμπρού και ορισμένες καλεσμένες του, πήγαιναν στο σπίτι της νύφης, κρατώντας ένα πυρσό και συνοδευόμενες από μία ορχήστρα για να μεταφέρουν την νύφη στην οικία του συζύγου της. Οι άνδρες δεν ακολουθούσαν, αλλά παρέμεναν στο σπίτι τους στο σελεμλίκι, διασκεδάζοντας και εκείνοι μεταξύ τους, ξεχωριστά από τις γυναίκες.[553]

Τα αποκλειστικά γυναικεία συμπόσια, ή φαγοπότια, στα οποία αναφέρθηκαν η Louise Demont το 1816, η Μελέκ Χανούμ το 1836 και το 1857, και η Mary Walker το 1860, διέκρινε και η Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott το 1864-1866, η οποία επεσήμανε ότι μία ζωντανή ευθυμία χαρακτήριζε αυτές τις γυναικείες συγκεντρώσεις στις οποίες παρεβρίσκονταν ζογκλέρ, χορεύτριες, ακόμα και θέατρο σκιών-Καραγκιόζης.[554]

Όσον αφορά τις **γαμήλιες δεξιώσεις** και τα γυναικεία συμπόσια, στην Κωνσταντινούπολη, όπως επισημαίνει και η Lott, οι γυναίκες και οι άνδρες γιόρταζαν τους γάμους τους ξεχωριστά. Αυτά τα μεγάλα φαγοπότια, γράφει η Lott, στα οποία προσέφεραν στο ενδιάμεσο καφέ, σερμπέτι, αρώματα, πίπες, τσιγάρα κλπ. κρατούσαν συνήθως από τρεις έως τέσσερις ημέρες.[555]

4.7 Γάμοι της Αιγυπτιακής ελίτ το 1881 και το 1882.

Σε επιστολή της, με ημερομηνία 9 Νοεμβρίου 1882, η Αγγλίδα περιηγήτρια, Dowager Marchioness of Dufferin and Ava μας πληροφορεί ότι εκείνο το πρωί **ήταν προσκεκλημένη στο παλάτι της Αιγύπτου για να παραβρεθεί στην σύνταξη του νέκγια, δηλαδή του γαμήλιου συμβολαίου,** το οποίο, όπως δηλώνει η ίδια, αποτελούσε «ένα μέρος του γάμου».[556] Πράγμα που οι προηγούμενες περιηγήτριες περιέγραψαν ως ταυτόχρονη μνηστεία και γάμο και η Τουρκάλα Adalet, ως νόμιμο γάμο από την ημέρα της σύνταξής του.

Όταν μπήκε στο χαρέμι η Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, παρατήρησε ότι υπήρχαν πολλές γυναίκες και ότι όλες φορούσαν φορέματα με ουρά, προνόμιο των γυναικών των υψηλότερων κοινωνικών τάξεων. Διέκρινε,

---

[553] [9] Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views. &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9] σελ. 454.

[554] [51a] Emmeline Lott, 1864-1866.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51a] σελ. 167.

[555] Ibid., σελ. 167. [51a]

[556] [37] THE DOWAGER MARCHIONESS OF DUFFERIN AND AVA, 1879, 1881-1884.
'MY RUSSIAN AND TURKISH JOURNALS' by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc. with illustrations. London. John Murray, Albermarle Stret, W. 1916. [37] σελ. 236

επίσης, ότι μία «μεγαλοπρεπής γυναίκα» που καθόταν επάνω σε ένα ντιβάνι και δεν έδινε σημασία σε καμμία,[557] της έκανε μόνο ένα νεύμα για να της δείξει που έπρεπε να κάτσει και η Αγγλίδα περιηγήτρια κάθισε δίπλα της. Μεγάλη τιμή διότι η περιηγήτρια αργότερα ανακάλυψε, ότι αυτή η μεγαλοπρεπής κυρία ήταν η μητέρα του κεντίβ ('Khedive'), η οποία της μίλησε στα Γαλλικά.

Εκεί βρισκόταν και η Πριγκίπισσα Ναζλί, την οποία γνώριζε προσωπικά η Αγγλίδα περιηγήτρια και την οποία περιγράφει ως μία απελευθερωμένη κυρία. Μας πληροφορεί, ακόμα, ότι όλες οι γυναίκες που παρευρίσκονταν στο χαρέμι ήταν συγγενείς. Περιγράφει την πλούσια ενδυμασία της νύφης, που ήταν στολισμένη με πολλά διαμάντια, και σημειώνει ότι την οδήγησαν μέσα στην αίθουσα και την συνόδευσαν να κάτσει επάνω στον «**θρόνο**» της, στον οποίο έκατσε για μία ώρα.[558] Μπροστά στην νύφη, τοποθετημένα επάνω σε ένα μαξιλάρι, υπήρχαν τα δώρα του γαμπρού τα οποία αποτελούνταν από διαμάντια, βραχιόλια, διάφορα άλλα κοσμήματα κλπ. Η Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, επισημαίνει, επιπροσθέτως, ότι ενώ καθόταν στον «θρόνο» της η νύφη τέσσερα κορίτσια φορώντας γαλάζιο σατινέ χόρευαν μπροστά της, αν και εκείνη ήταν υποχρεωμένη να κοιτάζει το έδαφος:

«Είχαν τα μαλλιά τους ελεύθερα κάτω, και ταλαντεύονταν/ λικνίζονταν, έστριβαν και έσκυβαν σε κάθε κατεύθυνση, ενώ τα μαλλιά τους πάντα ακολουθούσαν την κίνηση του σώματός τους. Αυτό το κομμάτι είχε πολύ χάρη, αλλά λιγότερη (χάρη) είχαν οι δονήσεις [του σώματος τους]. Τραντάζονται ολόκληρες, και έχουν ένα τρόπο να κινούν την κοιλιά τους, που είναι αδιανόητος. Είναι σαν να είχαν μία μηχανή για να το κάνουν, και δεν μπορώ να διανοηθώ πως μπορούν να αναστατώσουν με αυτόν τον τρόπο την ανθρώπινη φιγούρα. Είναι υπερβολικά περίεργο και άσχημο.»[559] Μας πληροφορεί, επίσης, ότι όταν τελείωσε ο χορός, η πριγκίπισσα πέταξε χούφτες νομισμάτων στις χορεύτριες.

Προφανώς η περιηγήτρια σοκάρεται, λόγω των δυτικών αντιλήψεων, όσον αφορά το γυναικείο κορμί. Παρατηρούμε, ότι η πλειοψηφία των περιηγητριών δεν εκτιμούσαν την μουσική και τον χορό της Ανατολής. Αρκετές ήταν οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα που περιγράφουν την μουσική και τους χορούς που παρακολούθησαν στα χαρέμια ως αντιαισθητικοί, ενοχλητικοί, προσβλητικό κλπ.

4.7.1 Γυναίκες στα πρόθυρα της χρεοκοπίας, υπερχρεωμένες από τις σπατάλες των γαμήλιων εθίμων.

Σε άλλη επιστολή της από την Αίγυπτο, με ημερομηνία 21 Νοεμβρίου 1882, η Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, μαζί με τις δύο κόρες της επισκέφθηκε την Πριγκίπισσα Σαήντ (Said), η οποία ήταν η σύζυγος του πρώην Khedive, και την οποία περιέγραψε ως κυρία με εξαίρετους τρόπους. Η Πριγκίπισσα Ναζλί, που βρισκόταν εκεί, συζητούσε και εκτελούσε τον ρόλο της διερμηνέας και αποκαλύπτει στις ξένες προσκεκλημένες τα τεράστια ποσά που σπαταλούνταν στους γάμους. Η αδελφή της Πριγκίπισσας Ναζλί, στης οποίας τον γάμο είχαν παραβρεθεί το 1881, όταν την μετέφεραν με άμαξα

---

[557] Ibid., σελ. 236. [37]

[558] Στην περιγραφή του γάμου της Αήσια Χανούμ, κόρης του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, το 1857, η Μελέκ Χανούμ μας πληροφορεί ότι αυτός ο θρόνος ονομαζόταν το 'ασκί', πάνω στο οποίο καθόταν η κόρη της για δύο ώρες.

[559] [37] THE DOWAGER MARCHIONESS OF DUFFERIN AND AVA, 1879, 1881-1884.
'MY RUSSIAN AND TURKISH JOURNALS' by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc. with illustrations. London John Murray, Albermarle Stret, W. 1916. [37] σελ. 237.

στο παλάτι του 'Khedive', σύμφωνα με τα έθιμα της κοινωνικής της τάξης, ήταν υποχρεωμένη να δώσει στους υπηρέτες δώρα, αξίας που ανέρχονταν στο ποσό των 200 Αγγλικών λιρών (pounds). Αυτό το κομμάτι της τελετής της στοίχισε 2,000 pounds, και ο σύζυγος, επιπλέον, 8,000 pounds, που ήταν η αξία των διαμαντιών που δόθηκαν ως δώρο στην νύφη. Επίσης, ξόδεψε και άλλα μεγάλα ποσά σε άλλα δώρα. Περίπου 40,000 Αγγλικές λίρες (pounds) στοίχιζε ένας γάμος της ελίτ.[560]

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η δήλωση της περιηγήτριας, σύμφωνα με την οποία, **οι γυναίκες ήταν υπερχρεωμένες εξ' αιτίας αυτών των σπάταλων γαμήλιων εθίμων.**

Μία γυναίκα, όπως μας πληροφορεί, είχε παραγγείλει και λάβει πρόσφατα σαράντα κάσες με φορέματα από το Παρίσι. Μόνο ο φόρος του εμπορεύματος αυτού ανήλθε στο ποσό των 2,000, και η νοσοκόμα (νταντά) αυτής της κυρίας[561] δημιούργησε ένα χρέος των 10,000 μόνο για τα δικά της φορέματα. **«Και δεν υπάρχουν άνδρες για να δουν όλα αυτά τα ρούχα.»**[562] Πολύ σωστή παρατήρηση της πριγκίπισσας Ναζλί, εφ' όσον απαγορευόταν στους άνδρες να βλέπουν τις γυναίκες, και όπως είδαμε, οι γυναίκες πάντα διασκέδαζαν και γιόρταζαν ξεχωριστά από τους άνδρες. Η Dowager Marchioness of Dufferin and Ava σημειώνει, επίσης, ότι η αδελφή της 'Vice-Reine', που πέθανε στην Αλεξάνδρεια σε ηλικία εικοσιτεσσάρων, ετών είχε προλάβει να αφήσει ένα χρέος των 150,000 pounds.[563]

4.8 Οι υποχρεώσεις της νόμιμης συζύγου το 1892.

«Σπάνια στην Κωνσταντινούπολη, ένα νιόπαντρο ζευγάρι, μένουν μόνοι. Είτε η νύφη πηγαίνει να κατοικήσει στο σπίτι του πεθερού της, ή, **αυτό που συμβαίνει πιο τακτικά, ο γαμπρός πηγαίνει να μείνει στο σπίτι της νύφης.** Και στις δύο περιπτώσεις, όμως, η νύφη δεν απαλλάσσεται από τις οικιακές υποχρεώσεις που επιβάλλονται ακόμα και σε μία Κιρκάσια σύζυγο»,[564] όπως μας πληροφορεί η Τουρκάλα με το συγγραφικό ψευδώνυμο Adalet, **η οποία είναι η μόνη που επισημαίνει ότι ο γαμπρός, συνήθως, πήγαινε να κατοικήσει στο σπίτι της νύφης, σε αντίθεση με τις περιηγήτριες.** Προφανώς αναφέρεται μόνο στις ελεύθερες Μουσουλμάνες, που ανήκαν σε ανώτερη οικονομικο-κοινωνικη τάξη από τους συζύγους τους και όχι στις εξισλαμισμένες σκλάβες.

Όπως μας πληροφορεί η Adalet, η ελεύθερη Μουσουλμάνα, όπως και η πρώην σκλάβα, δηλαδή η εξισλαμισμένη Κιρκάσια, ήταν υποχρεωμένη να υπηρετεί και να φροντίζει τον σύζυγό της. Έπρεπε να τον υπηρετεί όταν ντυνόταν, να σηκώνεται και να παραμένει όρθια όταν εκείνος έμπαινε στο δωμάτιο, και να φιλούσε το χέρι του όταν εκείνος επέστρεφε από την καθημερινή του εργασία. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η πληροφορία της, ότι μία σύζυγος δεν μπορούσε να απευθυνθεί στον άνδρα της με το όνομά του, και όταν του μιλούσε έπρεπε να τον προσφωνήσει με τον τίτλο του 'μπέη Εφέντη'.[565]

---

[560] Ibid., σελ. 246. [37]
[561] Ibid., σελ. 246. [37]
[562] Ibid., σελ. 247. [37]
[563] Ibid., σελ. 247. [37]
[564] [81b] Adalet, 1892.
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 130-140, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 135.
[565] Ibid., σελ. 135. [81b]

Συμπληρώνει, ότι η σύζυγος δεν μπορούσε να φύγει από το χαρέμι εάν πρώτα δεν ζητούσε την άδειά του συζύγου της, «ακόμα κι όταν θέλει να επισκεφθεί κάποια ετοιμοθάνατη φίλη». Η ελεύθερη Μουσουλμάνα στην καταγωγή σύζυγος **«πρέπει να είναι απόλυτα σκλάβα του όπως και μία Κιρκασία.»**[566] Γράφει η Adalet. Αξίζει, όμως, να επαναλάβουμε την δήλωσή της, σύμφωνα με την οποία ο γενικός κανόνας ήταν ότι οι Τούρκοι σύζυγοι δεν τυραννούσαν, δεν κακοποιούσαν ή δεν κακομεταχειρίζονταν τις συζύγους τους, **εάν ανήκαν και εκείνες στο ίδιο έθνος με αυτούς, δηλαδή εάν υπήρξαν ελεύθερες Μουσουλμάνες στην καταγωγή τους και όχι πρώην σκλάβες.**[567]

Υποστηρίζει, ότι στην Τουρκία οι νόμοι προστάτευαν τις Μουσουλμάνες: «Πράγματι, εδώ, οι νόμοι μεταχειρίζονται τις γυναίκες με μία τρυφερή ευγένεια συγκριτικά με τις Ευρωπαϊκές χώρες. Όταν παντρευόμαστε και έχουμε την δική μας προσωπική περιουσία, ο **νόμος** την δεσμεύει τόσο σφιχτά που οι άνδρες μας δεν μπορούν να την αγγίξουν, χωρίς την συγκατάθεσή μας, και μόνο όταν τους δώσουμε την εποπτεία. Επιπροσθέτως, σε περίπτωση απάτης από την πλευρά του άνδρα... αρκεί μία λέξη από την σύζυγό του στον καντί (δικαστή) και θα τον υποχρεώσει να την χωρίσει και να την αποζημιώσει με ένα εισόδημα για αρκετό χρονικό διάστημα.»[568]

Εκτός από τις Ανατολίτικες αντιλήψεις, σχετικά με την θέση της γυναίκας στο Ισλάμ, την καθημερινή ζωή της, και τις προσωπικές και κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων, που απεικονίσθηκαν στον θεσμό του Οθωμανικού χαρεμιού[569] και στον θεσμό του γάμου, οι περιηγήτριες έδειξαν εξαιρετικά μεγάλο ενδιαφέρον και σ' εκείνες τις αντιλήψεις που απεικονίσθηκαν στον θεσμό του διαζυγίου.

5. Το Διαζύγιο στο Ισλάμ.[570]
Διαζύγιο μέσω κινητού τηλεφώνου.

«Δικαστήριο του Ντουμπάι (Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα) επικύρωσε το διαζύγιο που 'έστειλε' μέσω κινητού τηλεφώνου σύζυγος στην συμβία του γιατί αγνόησε τις εντολές του. Όπως γράφουν σήμερα (29-6-2001), πολλές εφημερίδες του Κόλπου το ζευγάρι κατέφυγε στο δικαστήριο για να διευκρινισθεί εάν πρέπει στο εξής να θεωρούνται διαζευγμένοι μετά την αποστολή του ακόλουθου μηνύματος από τον σύζυγο στο κινητό της συζύγου. Το μήνυμα έλεγε **'Γιατί άργησες σε χωρίζω.'** Σύμφωνα με το Ισλαμικό νόμο της Σαρία, ένας άνδρας μπορεί να χωρίσει από την σύζυγό του γράφοντας ή

---

[566] Ibid., σελ. 136. [81b]
[567] Ibid., σελ. 136. [81b]
[568] Ibid., σελ. 136. [81b]
[569] Βλέπε Κεφάλαια II και III.
[570] THE KORAN, Penguin Classics, 1997, (Divorce-(surahs) σελ. 396-398, 35, 60, 63, 390.
"Women shall with justice have rights similar to those exercised against them, although men have a status above women. God is mighty and wise. ..." σελ. 348.
Βλέπε επίσης –

1. [44b] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899. The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume II., [44,b], σελ. 83-85.
2. [81b] Adalet, 1892. TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 130-140, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 136-140.
3. [45b] Melek Hanum (Marie Dejean). SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b], σελ. 269-270.
4. [50b] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY/ANNIE JANE HARVEY. [50a,b]- 1860, 1870. Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b], σελ. 70.

λέγοντας τρεις φορές την φράση σε χωρίζω και αν συντρέχουν συγκεκριμένη λόγοι (οι οποίοι δεν αναφέρονται). Εάν ο σύζυγος εκστομίσει την φράση δύο φορές, μπορεί να μεταβάλλει την απόφασή του μέσα σε τρεις μήνες. **Φυσικά το δικαίωμα αυτό δεν το έχουν οι γυναίκες.** Ο Αμπτέλ Σαλάμ Μωχαμάντ Νταρβίς, σύμβουλος τμήματος οικογενειακών συμφιλιώσεων του Ντουμπάι, δήλωσε ότι το διαζύγιο ίσχυε στην συγκεκριμένη υπόθεση, αλλά ο σύζυγος μετά από λίγες ώρες άλλαξε γνώμη και αποφάσισε να παραμείνει με την σύζυγο του.» (Ειδησιογραφικό Πρακτορείο **Reuter**, 29-6-01).

5.1 **«Στην Τουρκία το διαζύγιο δεν έχει το βάρος με το οποίο το συνδέουν οι Ευρωπαίοι. Μία γυναίκα, που την έχει χωρίσει ο άνδρας της, δεν αντιμετωπίζεται με χλεύη ή ύβρεις, ακόμα και στις υψηλές κοινωνικές τάξεις, και συχνά κάνει δεύτερο γάμο, γεγονός που οφείλεται στην ευκολία που παρέχουν στον άνδρα να πάρει διαζύγιο»,**[571] διαμαρτύρεται Τουρκάλα το 1892.

Σε αντίθεση με τις δυτικές αντιλήψεις και την οπτική των περιηγητριών του 19ου αιώνα, για το θέμα του διαζυγίου, που θα ακολουθήσουν, μία Τουρκάλα,[572] δηλαδή μία ελεύθερη Μουσουλμάνα με το συγγραφικό ψευδώνυμο Adalet, ήταν η **πρώτη** και η **μόνη** γυναίκα, που απεκάλυψε ότι **το διαζύγιο στην Οθωμανική κοινωνία δεν αποτελούσε στίγμα.**

«Δεν υπάρχει δικαστήριο στο οποίο μπορείς να απευθυνθείς, ούτε δίκη που θα ακολουθήσει. Ο άνδρας, απλά, δηλώνει προφορικά στην σύζυγό του, ότι την χωρίζει, και παίρνει διαζύγιο. Τότε εκείνη είναι υποχρεωμένη να φύγει από την στέγη του, και ο άνδρας πηγαίνει να ενημερώσει τον καντί (τον δικαστή), ο οποίος ετοιμάζει μία γραπτή πράξη διαζυγίου την οποία θα της στείλει. Εάν είναι η πρώτη ή η δεύτερη φορά που [ο άνδρας] το κάνει αυτό [στην ίδια σύζυγο], μπορεί να την ξαναπάρει πίσω χωρίς τυπικά επακόλουθα. **Την τρίτη φορά θα την χάσει για πάντα.** Βλέποντας με τι ευκολία γίνεται αυτό, **δεν εκπλησσόμαστε που οι άνδρες κάνουν κακή χρήση του νόμου** και χωρίζουν τις συζύγους τους για ένα σφάλμα, που δεν αξίζει ούτε μία σκληρή λέξη. **Όμως, στις υψηλές κοινωνικές τάξεις γενικά δεν συνηθίζεται όσο στις χαμηλές,** όπου ο άνδρας, συνήθως, παίρνει διαζύγιο, επειδή η γυναίκα του δεν μαγείρεψε καλά το φαγητό του, επειδή δεν έραψε το κουμπί του, γνωρίζοντας ότι, εάν μετανιώσει, μπορεί να την πάρει πίσω την ίδια μέρα. **Γνωρίζω μία κυρία, την οποία χώρισαν πέντε σύζυγοι και τώρα είναι παντρεμένη με τον έκτο, χωρίς να έχει υποστεί καμμία σοβαρή [κοινωνική] επίκριση...»**[573] Γράφει η Adalet το 1892.

«Στην Τουρκία, ο γάμος και το διαζύγιο, πράγματι, μετατρέπονται απόλυτα στις πιο απλές διαδικασίες/τύπους.»[574] γράφει η διαζευγμένη Μελέκ

---

[571] [81b] Adalet, 1892.
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 130-140, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 136-137.

[572] Ibid. [81b]

[573] Ibid., σελ 136-137. [81b]

[574] [45b] Melek Hanum (Marie Dejean).
SIX YEARS IN EUROPE. SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b], σελ. 269.

[50b] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY, 1860, 1870.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b], σελ. 70:
«Ο γάμος στην Τουρκία δεν αποτελεί θρησκευτική τελετή, αλλά είναι μία δημόσια συμφωνία ('a civil covenant'), που μπορεί να ακυρωθεί, για τους πιο ασήμαντους λόγους, και από τις δύο πλευρές.»

Χανούμ,[575] επισημαίνοντας ότι ο γάμος στην Τουρκία, που δεν αποτελούσε θρησκευτική τελετή, αλλά ήταν ένα δημόσιο συμβόλαιο ('a civil covenant'), μπορούσε «να ακυρωθεί για τους πιο ασήμαντους λόγους και από τις δύο πλευρές»,[576] αλλά, όταν η ίδια η γυναίκα αποφάσιζε να πάρει διαζύγιο, τότε έχανε το δικαίωμά της για την πληρωμή του νέκγια (the nekyah money), και για την συντήρηση ή την διατροφή (nafaka) της.[577] **Η Μελέκ Χανούμ, ως διαζευγμένη, διαμαρτύρεται έντονα και καταγγέλλει την διαφθορά και την εξαχρείωση αυτών των Τουρκικών θεσμών του γάμου και του διαζυγίου:** «Στην Τουρκία, πράγματι, ο **γάμος** και το **διαζύγιο εκμηδενίζονται απόλυτα** στις πιο απλές μορφές τους. Όσον αφορά το τελευταίο [το διαζύγιο], και οι δύο πλευρές απολαμβάνουν ίσα προνόμια, η ποινή της μίας πλευράς είναι η υποχρέωση να συντηρεί την συνέταιρο (the partner),[578] την οποία ο σύζυγος έχει αποκηρύξει, και από την άλλη πλευρά, αν η γυναίκα θελήσει το διαζύγιο, στερείται το δικαίωμα της διατροφής για την μελλοντική της συντήρηση.»[579]

5.2 «Ο αηδιαστικός νόμος», οι τρεις βαθμοί, «φόρμουλες», κατηγορίες ή ευκαιρίες διαζυγίων για τον άνδρα, και η 'ενοικίαση' αρσενικών συζύγων.

Οι δυτικές περιηγήτριες φανερά ενοχλούνταν, από την σχετική ευκολία που παρείχαν οι νόμοι στους Τούρκους, να παίρνουν διαζύγιο και ιδιαίτερα από μία εντυπωσιακή τακτική των ανδρών για να αποκτήσουν ξανά την διαζευγμένη γυναίκα τους.[580]

Το 1816, η Ελβετίδα περιηγήτρια Louise Demont παρατηρεί ότι την ευκολία στο διαζύγιο, που παρείχε ο νόμος, εκμεταλλεύθηκαν οι Τούρκοι για να κατέχουν νόμιμα και γυναίκες των υπόδουλων λαών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η Demont αναφέρεται σε περιπτώσεις που Ελληνίδες υπόδουλοι, σε ορισμένα Ελληνικά νησιά, αναγκάσθηκαν να παντρευθούν τον αγά ή τον κυβερνήτη του νησιού τους, ο οποίος τις χώριζε μετά από δύο ή τρία χρόνια για να αποκτήσει καινούργια Ελληνίδα σύζυγο. Εκείνες που χώριζε τις πάντρευε με κάποιον Έλληνα, ο οποίος δεν τολμούσε να αρνηθεί.[581] Δεν αναφέρει,

---

[575] [45b] Melek Hanum (Marie Dejean).
SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b].

[576] [50b] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY/ANNIE JANE HARVEY, 1860,1870.
-Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b], σελ. 69-70.

[577] [45b] Melek Hanum (Marie Dejean).
SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b]. σελ. 269-270.

[578] Ibid., σελ. 269. [45β]

[579] Ibid., σελ. 270. [45β]

[580] THE KORAN, Penguin Classics, 1997, σελ. 34.
"If a man divorces his wife, he cannot remarry her until she has wedded another man and been divorced by him; in which case it shall be no offence for either of them to return to the other, if they think that they can keep within the bounds set by God."

[581] [9] Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9], σελ 456- 457 :
«...such is the extremity to which the Turkish yoke is enforced on them, and such their extraordinary modes of exercising their will, that a Greek inhabitant is not allowed to marry without the express permission of the aga or governor, which he is in all cases compelled to pruchase... If the fair one should chance to please the taste of the aga, he even sometimes determineds, in the unbounded licence of his power, to keep her for himself, and this without any one, much less the abused husband, daring to oppose or question the abominable tyrrany. The cudgel at least is ever ready for the shoulders of the miserable and reluctant Greek; and woe be to the audacious man who should be rash enough to prefer a complaint to the pacha of the province, or to the Porte! He would assuredly pay with his fortune, and frequently with his head, for the boldness of such a step. The aga, in such case, is supposed to

όμως, εάν άλλαζαν την θρησκεία τους, πριν τον γάμο τους, αλλά θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι εξισλαμιζόντουσαν, διότι το Κοράνι, όπως είδαμε, και επίσης σύμφωνα με τις μαρτυρίες των περιηγητριών που προηγήθηκαν, απαγορεύει στους πιστούς να παντρευθούν άπιστες ή άπιστους, ειδωλολάτρες ή ειδωλολάτρισσες.

Οι Μουσουλμάνοι είχαν το δικαίωμα να χωρίσουν την γυναίκα τους δύο φορές και να την αποκτήσουν ξανά με μεγάλη ευκολία,[582] αλλά την τρίτη φορά που θα την χώριζαν, δεν μπορούσαν να την αποκτήσουν ξανά με την ίδια ευκολία, παρόλο που η κοινή γνώμη καταδίκαζε τέτοιου είδους επιπόλαιων χωρισμών, υποστήριξε η Αγγλίδα περιηγήτρια Annie Jane Harvey, η οποία βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη το 1870.

Όταν ο άνδρας έπαιρνε διαζύγιο από την γυναίκα του τρεις φορές, για να την αποκτήσει ξανά, η πρώην σύζυγός του έπρεπε να παντρευθεί άλλον άνδρα, να την χωρίσει και εκείνος και μετά μπορούσε να παντρευθεί ξανά τον πρώτο της σύζυγό. Έτσι, πρώην σύζυγοι προσλάμβαναν έναν άνδρα ή διάλεγαν έναν διακριτικό φίλο για να την παντρευθεί και να την χωρίσει σε ένα εικοσιτετράωρο μετά τον γάμο τους, αφού πρώτα είχαν περάσει ένα βράδυ μαζί, μία στρατηγική στην οποία αναφέρεται και τον 17ο αιώνα ο Γάλλος περιηγητής Tournefort.[583]

Αναλυτικότερα, κατά τις μαρτυρίες των περιηγητριών, υπήρχαν τρία είδη ή βαθμοί, ή «φόρμουλες» διαζυγίου: το διαζύγιο **πρώτου** βαθμού, που ήταν το πιο αδύναμο, διότι ο σύζυγος μπορούσε με μεγάλη ευκολία, δηλαδή μόνο με μία λέξη ή προφορική δήλωσή του να το ανακαλέσει. Όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ, όσον αφορά το πρώτο διαζύγιο της κόρης της Αϊσια Χανούμ, ο γαμπρός της ο Σεβκέτ, σε στιγμή μέθης και οργής, σε απουσία της γυναίκας, μπροστά σε μάρτυρες, εξεστόμισε την φόρμουλα του διαζυγίου και σύμφωνα με το Μουσουλμανικό νόμο **Shart Olsun**, «δεν πρόλαβε να πει τις λέξεις» και αμέσως μετά απεσταλμένοι έφθασαν να ενημερώσουν την Αϊσια για το διαζύγιο.[584] Οι εκτιμήσεις της Mary Adelaide Walker, επίσης,

---

marry the woman with her free consent. Ottoman manners oppose his living with her; and if she persisted in refusing to receive his hand, however powerful the aga might be, he would be obliged to desist from his pretensions. Not unfrequently,after having kept this Greek woman two or three years, he turns her off for another, obtained in the same brutal and licentious way, and marries the now discarded female to some Greeek inhabitant, who dares not for his life refuse her....»

[582] The Koran, Penguin Classics, 1997.

"Divorce, (revocable divorce, or the renunciation of one's wife on oath.) may be pronounced twice, and then a woman must be retained in honour or allowed to go with kindness. It is unlawful for husbands to take from them anything they have given them, unless both fear that they may not be able to keep within the bounds set by God; in which case it shall be no offence for either of them if the wife redeems herself."[582]

[583] «Εάν όμως αλλάξει γνώμη και την θέλει πάλι πρέπει να την αφήσει να «ξαπλώσει» με άλλον άνδρα για 24 ώρες, τον οποίον θα διαλέξει ο ίδιος. Συνήθως διαλέγει ένα από τους πιο διακριτικούς φίλους του και ορισμένες φορές όποιος έρθει πρώτος. Λέγεται ότι ορισμένες γυναίκες που είναι ευχαριστημένες με την αλλαγή αρνούνται να επιστρέψουν στον πρώτο σύζυγο. [δηλαδή έχουν το δικαίωμα να αρνηθούν, όπως αρνήθηκε η κόρη του Μεγάλου Βεζίρη, Αϊσια, τον 19ο αιώνα να επιστρέψει στον σύζυγό της] αυτό μόνο ισχύει για νόμιμες συζύγους. Επιτρέπεται στους Τούρκους να διατηρούν και δύο άλλες κατηγορίες (γυναικών). Εκείνες που πληρώνουν, και τις σκλάβες τους. Την πρώτη κατηγορία την παντρεύονται, την δεύτερη την νοικιάζουν, και την τελευταία την αγοράζουν.» Tournefort σελ. 317-318:

Tournefort, M., A voyage into the Levant perform'd by command of the late French King containing the ancient and modern state of the islands of the Archipelago as also of Constantinople, the coasts of the Black Sea, Armenia, Georgia, the frontiers of Persia and Asia Minor, with plans of the principal towns and places of note; an account of genius, manner, trade and religion of the respective people inhabiting those parts; and an explanation of variety of medals and antique monuments By M. Tournefort of the Royal Academy of Sciences, Chief Botanist to the late French King, Etc. .... Adorn'd with an Accurate Map of the Author's Travels, not in the French Edition: Done by Mr. Senex. In Three Volumes, London: Printed for D.Midwinter R. Wavee, C. Rikvington, A. Ward, J. and P. Knapton, T. Longman, Rl. Hett, C. Hitch, S. Austen, J. Wod and C. Woodwaard, J. and H. Pemberton. MDCCXLI. Volume II., London, MDCCXLI.

[584] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean).

THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a]. σελ. 365-366.

επιβεβαιώνουν ότι ήταν πολύ εύκολο για τον άνδρα να χωρίσει την γυναίκα του, **αρκούσε, όπως υπογραμμίζει και εκείνη, να πει τις σωστές λέξεις του χωρισμού χωρίς, να αναφέρει καμμία αιτία ή λόγο για την πράξη του.**[585]

Σύμφωνα με την μαρτυρία της Μελέκ Χανούμ, βλέπουμε ότι δεν ήταν υποχρεωτικό να βρίσκεται μπροστά στην γυναίκα του ο άνδρας, όταν αποφάσιζε να την χωρίσει. Το ίδιο συνέβη και με την Μελέκ Χανούμ, η οποία ενημερώθηκε από τρίτο πρόσωπο ότι ο σύζυγός της την είχε χωρίσει με αυτήν την πρώτη φόρμουλα ή βαθμό διαζυγίου. Ο πρώτος χωρισμός, δηλαδή ο πρώτος βαθμός διαζυγίου, όπως επεσήμανε η Μελέκ Χανούμ, ήταν ο πιο αδύναμος, μία απλή τυπικότητα, επειδή ο σύζυγος, που ήθελε να ανακαλέσει αυτό το διαζύγιο και να επανασυνδεθεί με την γυναίκα του, αρκούσε μόνο να απαγγείλει **μία φόρμουλα ή να διατυπώσει μία φράση, και να περάσει το χέρι του πάνω από το κεφάλι της συζύγου** του, για να το ανακαλέσει και να καταστήσει τον γάμο του έγκυρο ξανά.[586]

Εάν ο σύζυγος χώριζε ξανά την γυναίκα του με τον ίδιο τρόπο, δηλαδή έπαιρνε διαζύγιο δεύτερη φορά από την ίδια γυναίκα, με αυτό το διαζύγιο **δεύτερου** βαθμού μπορούσε να την αποκτήσει ξανά με την ίδια ευκολία, όπως υποστηρίζουν οι περισσότερες περιηγήτριες, αλλά σύμφωνα με την διαζευγμένη Μελέκ Χανούμ, απαιτούσε ειδικές διαδικασίες και τελετές για την ανανέωση του γάμου, τις οποίες δεν περιγράφει.[587] Η Fanny Janet Blunt υποστηρίζει, ότι ένας σύζυγος μπορούσε να χωρίσει την ίδια γυναίκα και δεύτερη φορά με τον ίδιο τρόπο, δηλαδή να πάρει **δεύτερο διαζύγιο από την ίδια σύζυγο** και να το ανακαλέσει ξανά με την ίδια ευκολία. Όταν, όμως, ο σύζυγος χώριζε την γυναίκα του και τρίτη φορά, τα πράγματα άλλαζαν.

Το τρίτο διαζύγιο από την ίδια γυναίκα ήταν ένα αμετάκλητο (ανέκκλητο ή ανακλητό)[588] διαζύγιο. Ο σύζυγος μπορούσε να χωρίσει από την ίδια σύζυγο και τρίτη φορά, όμως σε αυτήν την περίπτωση δεν μπορούσε να το ανακαλέσει ξανά. Κατά την διαζευγμένη Μελέκ Χανούμ, όσον αφορά το τρίτο βαθμό διαζυγίου από την ίδια γυναίκα, υποστηρίζει ότι αυτό «το διαζύγιο που στιγματίζεται από το Κοράνι κάτω από το όνομα Τελακί-σαλλισέ (**Telaki-salisseh**), ήταν εκείνο που ήταν ανακλητό.[589] Οι άνδρες, ωστόσο, έβρισκαν τρόπους να ξεπεράσουν και αυτό το αμετάκλητο διαζύγιο. Σε αυτήν την περίπτωση, κατά την Blunt, για να αποκτήσει ξανά ένας Μουσουλμάνος την σύζυγό του, έπρεπε να της επιτρέψει να παντρευθεί ξανά

---

[585] [57b] Mary Adelaide Walker, Mrs. Walker [57a,b]
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 58.
Σε αυτή την περίπτωση, όμως, ο άνδρας ήταν υποχρεωμένος, σύμφωνα με τον νόμο, να πληρώσει στην διαζευγμένη σύζυγό του το ποσό των χρημάτων, που είχε δεχθεί στο συμβόλαιο γάμου 'το νέκγια', ως η προίκα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτίμησή της ότι στις άπορες οικογένειες, αυτή η υποχρέωση, συχνά, εξασφάλιζε σε μια έγγαμη χανούμ την συνέχιση της θέσης της ως σύζυγος.

[586] [44b] Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44b] σελ. 354.

[587] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 354.

[588] [44b] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison. [
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume II., [44,b], σελ. 354.

[589] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 354-355.

και **«να ξαπλώσει με άλλον άνδρα για ένα εικοσιτετράωρο».**[590] Αυτό το έθιμο ή αυτήν την τακτική, όπως ήδη σημειώσαμε, παρατηρήθηκε και από τον Γάλλο περιηγητή Tournefort και τον 17ο αιώνα.[591]

Η **πρώτη** περιηγήτρια, που αποκαλύπτει και φανερά συγκλονίζεται από αυτήν την συνήθεια ή τακτική των ανδρών, για να αποκτήσουν ξανά τις γυναίκες που είχαν χωρίσει τρίτη φορά ήταν η Lady Montagu, το 1717, η οποία γράφει: «Μου φάνηκε τόσο παράξενο, δεν μπορούσα να το πιστεύσω, όμως είναι αλήθεια ότι όταν ένας άνδρας πάρει διαζύγιο με τον πιο επίσημο τρόπο μπορεί να διεκδικήσει ξανά την σύζυγό του, κάτω από ένα μόνο όρο, που είναι να επιτρέψει σε έναν άλλο άνδρα να περάσει το βράδυ μαζί της, και υπάρχουν ορισμένα παραδείγματα εκείνων που υπέκυψαν σ' αυτό τον νόμο, παρά να χάσουν την αγαπημένη τους.»[592]

Σε αυτό το σημείο, πρέπει να υπογραμμίσουμε, ότι αυτή η τακτική ήταν ένας τρόπος να μείνουν πιστοί στον νόμο του Κορανίου, σύμφωνα με τον οποίο, εάν ο άνδρας έπαιρνε διαζύγιο από την σύζυγό του «δεν μπορεί να την παντρευθεί ξανά μέχρι εκείνη να παντρευθεί άλλον, και να την χωρίσει ο άλλος. Σε αυτήν την περίπτωση δεν θα θεωρείται παράβαση (ή παράπτωμα) για κανέναν από τους δύο να επιστρέψει ο ένας στον άλλον, εάν παραμείνουν μέσα στα όρια που ορίζει ο Αλλάχ/Θεού.»[593]

Το ίδιο φαινόμενο επιβεβαιώνει, πάνω από έναν αιώνα μετά την Lady Montagu, και η Αγγλίδα περιηγήτρια Fanny Janet Blunt στο έργο της, το 1878, στο οποίο τονίζει, ότι ήταν πανεύκολο για έναν Τούρκο να χωρίσει την γυναίκα του, αν και επισημαίνει ότι η πολυγαμία ήταν σπάνια στους Τούρκους χωρικούς, οι οποίοι δεν παραδίδονται συχνά στην πολυτέλεια του διαζυγίου.[594] Εξαιρετικά αποκαλυπτική είναι η μαρτυρία της Blunt που ακολουθεί:

«Ο Τούρκος σύζυγος», γράφει η Blunt, «έχει το δικαίωμα να χωρίσει την γυναίκα του και να την πάρει πίσω ξανά **δύο φορές**. Μολαταύτα, εάν την διώξει και τρίτη φορά, τότε εκείνη πρέπει να παντρευθεί άλλον άνδρα για να μπορέσει να επιστρέψει στον πρώτο της σύζυγο. Αυτός ο περίεργος και αηδιαστικός ή αποκρουστικός (disgusting) νόμος χρησιμοποιείται, ως ένας έλεγχος πάνω στους άνδρες, οι οποίοι συχνά κάνουν κατάχρηση αυτού του προνομίου του διαζυγίου. Το άτομο, από το οποίο ζητείται να παίξει τον ρόλο του **ενδιάμεσου συζύγου,** συνήθως, είναι προχωρημένης ηλικίας, γενικά ανήκει στην πιο φτωχή τάξη, και πληρώνεται για τις υπηρεσίες του. Οι

---

[590][44b] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison. [
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Volume II., [44,b], σελ. 354.

[591] Tournefort, M., A voyage into the Levant perform'd by command of the late French King containing the ancient and modern state of the islands of the Archipelago as also of Constantinople, the coasts of the Black Sea, Armenia, Georgia, the frontiers of Persia and Asia Minor, with plans of the principal towns and places of note; an account of genius, manner, trade and religion of the respective people inhabiting those parts; and an explanation of variety of medals and antique monuments. By M. Tournefort of the Royal Academy of Sciences, Chief Botanist to the late French King, Etc..... Adorn'd with an Accurate Map of the Author's Travels, not in the French Edition: Done by Mr. Senex. In Three Volumes, London: Printed for D.Midwinter R. Waree, C. Rikvington, A. Ward, J. and P. Knapton, T. Longman, Rl. Hett, C. Hitch, S. Austen, J. Wod and C. Woodwaard, J. and H. Permerton. MDCCXLI. Volume II., London, MDCCXLI., σελ. 317-318.

[592][3c] Lady Montagu, 1716-1718.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c] σελ.175-176.

[593] THE KORAN, Penguin Classics, 1997, σελ. 34.
"If a man divorces his wife, he cannot remarry her until she has wedded another man and been divorced by him; in which case it shall be no offence for either of them to return to the other, if they think that they can keep within the bounds set by God."

[594][44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Volume I., [44a], σελ. 91

όροι είναι ότι θα εισέλθει στην κατοικία (στο χαρέμι) της κυρίας για μόνο ένα βράδυ μετά τον γάμο, **με κάθε δικαίωμα επάνω της ως νόμιμος σύζυγος της**, και να φύγει την επομένη αφού πρώτα της πει: **'Η ελευθερία σου είναι στα χέρια σου, δεν είστε πια η σύζυγός μου.'** Υπάρχουν περιπτώσεις, που ο ηλικιωμένος κύριος, βρίσκει την θέση του ευχάριστη, και αρνείται να απαλλαγεί από την κυρία, και εάν συμβεί αυτό τότε ο πρώτος σύζυγος δεν έχει απολύτως καμμία άλλη λύση και πρέπει να εγκαταλείψει την επιθυμία του για επανασύνδεση με την πρώην σύζυγό του.»[595]

Η Blunt μας πληροφορεί, ότι ένα τέτοιο περιστατικό συνέβη στην Αδριανούπολη. Το ενδιαφερόμενο ζευγάρι, γράφει η Αγγλίδα περιηγήτρια, αν και ήταν δεμένο και αγαπημένο, χώριζε συχνά επειδή ο σύζυγος μεθούσε και κάτω από την επιρροή του ρακί, αγρίευε και φιλονικούσε με την γυναίκα του, και ως αποτέλεσμα την χώριζε. Όταν συνερχόταν ο σύζυγος ανακαλούσε το διαζύγιο και επέστρεφε η γυναίκα του. Τελικά, έχασε την γυναίκα του σε ένα ηλικιωμένο Εφέντη, τον οποίο είχε **προσλάβει** να την παντρευθεί για 20 pounds. **«Ο ηλικιωμένος Εφέντης αποφάσισε να παραμείνει σύζυγος της, αφήνοντας τον δύστυχο (πρώτο) σύζυγο να θρηνήσει την απώλεια της συζύγου του και αυτήν των 20 pounds»**,[596] καταλήγει η Blunt.

Σε αντίθεση με τις Ευρωπαίες περιηγήτριες, η Τουρκάλα συγγραφέας με το ψευδώνυμο Adalet, στο άρθρο της για την καθημερινή ζωή των γυναικών στα χαρέμια και την θέση της Μουσουλμάνας, δεν αναφέρει πουθενά αυτήν την συνήθεια η την τακτική, δηλαδή το φαινόμενο να προσλαμβάνουν άνδρες για να παντρευθούν την πρώην γυναίκα τους. Ωστόσο, και εκείνη επιβεβαιώνει τις πληροφορίες των περιηγητριών που προηγήθηκαν, δηλαδή την ευκολία που παρείχε ο νόμος για τον άνδρα στο διαζύγιο και ότι την **τρίτη φορά** που θα χώριζε την γυναίκα του ένας Μουσουλμάνος **θα την έχανε για πάντα.** Όπως και η Μελέκ Χανούμ, και εκείνη δεν αναφέρει πουθενά, ότι μόνο εάν παντρευόταν η διαζευγμένη γυναίκα άλλον άνδρα και περνούσε ένα βράδυ μαζί του, και χώριζε ξανά, τότε μόνο μπορούσε να επιστρέψει στον πρώην σύζυγό της.

5.2.1 Το Κοράνι και το Διαζύγιο

Περιηγήτριες παραπέμπουν πολύ συχνά στο Κοράνι, όταν αναφέρονται στην θέση της γυναίκας στο Ισλάμ, στο Οθωμανικό χαρέμι και στην Οθωμανική κοινωνία γενικότερα, αν και δεν εξετάζουν με λεπτομέρεια το Ισλαμικό Δίκαιο, τους νόμους ή τα νομικά πλαίσια του Ισλάμ κατά την διάρκεια του 19ου αιώνα. Όσον αφορά το θέμα του διαζυγίου πρέπει να σημειώσουμε, ότι το Κοράνι, σύμφωνα με τις μαρτυρίες περιηγητριών, παρείχε το δικαίωμα στον Μουσουλμάνο να χωρίσει την γυναίκα του δύο φορές και μετά, όταν το μετανιώσει να το ανακαλέσει. Πράγματι στο Κοράνι γράφει ότι: «Το διαζύγιο, το ανακλητό διαζύγιο, ή την αποκήρυξη της συζύγου με όρκο, μπορεί να δηλωθεί ή να προσφωνηθεί δύο φορές, και τότε μία γυναίκα πρέπει να κρατηθεί με τιμή ή να της επιτραπεί να φύγει με καλοσύνη. Είναι παράνομο για τους συζύγους να πάρουν οτιδήποτε τις έχουν δώσει...».[597]

---

[595] Ibid., σελ. 83. [44,b], (Volume II.)

[596] Ibid., σελ. 83-85. [44b]

[597] The Koran, Penguin Classics, 1998, σελ. 33.

"Divorce, (revocable divorce, or the renunciation of one's wife on oath.) may be pronounced twice, and then a woman must be retained in honour or allowed to go with kindness. It is unlawful for husbands to take from them anything they have given them, unless both fear that they may not be able to keep within the bounds set by God; in which case it shall be no offence for either of them if the wife redeems herself. »

Σε ένα άλλο σημείο το Κοράνι ορίζει ότι οι άνδρες που χωρίζουν τις γυναίκες τους με την δήλωση ότι «τις θεωρούν μητέρες τους, πρέπει να γνωρίζουν, ότι δεν είναι μητέρες τους. Οι μητέρες τους είναι εκείνες που τους γέννησαν», και προστάζει ότι οι άνδρες που χώρισαν τις γυναίκες τους με αυτήν την φόρμουλα, ή δήλωση, και θέλουν να την ανακαλέσουν και να επιστρέψουν στο θεσμό του γάμου, πρέπει, ως ποινή, «να ελευθερώσουν ένα σκλάβο/σκλαβα πριν αγγίξουν ο ένας τον άλλον...»[598]

Επίσης, το Κοράνι προσδιορίζει και μία περίοδο αναμονής, πράγμα που δεν αναφέρει καμμία περιηγήτρια, αλλά που δίνει την δυνατότητα στον άνδρα να ανακαλέσει το διαζύγιό και να πάρει πίσω ξανά την γυναίκα του, γεγονός που ίσως εξηγεί το φαινόμενο που παρατήρησαν η περιηγήτρια του 18ου αιώνα και εκείνες του 19ου αιώνα, δηλαδή τους λόγους που πολλοί Μουσουλμάνοι ανακαλούσαν το πρώτο ή το δεύτερο διαζύγιό τους από την ίδια γυναίκα. Οι διαζευγμένες Μουσουλμάνες ήταν υποχρεωμένες, σύμφωνα με το Κοράνι, να αποφύγουν την συνουσία με άνδρες για «τρεις κύκλους της εμμήνου ρύσεώς τους». Εάν εκείνη την περίοδο αποδεικνυόταν ότι ήταν έγκυος, το Κοράνι προτείνει στον σύζυγο να ανακαλέσει το διαζύγιό του και να αποκαταστήσει τον γάμο του.[599] Το Κοράνι, επιπροσθέτως, ορίζει μία περίοδο υποχρεωτικής αναμονής τεσσάρων μηνών για τον άνδρα, για να το σκεφθεί, και αν σε αυτό το χρονικό διάστημα αλλάξει την απόφασή του, σχετικά με το διαζύγιο μπορεί να επανασυνδεθεί με την γυναίκα του.[600] Σε ένα άλλο σημείο γράφει στο Κοράνι: «Εάν ένας σύζυγος έχει αποκηρύξει την σύζυγό του και εκείνη έχει συμπληρώσει την δική της περίοδο αναμονής, δεν πρέπει κανείς να την εμποδίσει στην επανασύνδεση με τον άνδρα της.»[601] Το ίδιο ισχύει και για τις χήρες. Μετά από τον θάνατο του συζύγου τους είναι υποχρεωμένες, όπως ορίζει το Κοράνι, να παραμείνουν ανύπαντρες ή «μακριά από άνδρες» για τέσσερις μήνες και δέκα ημέρες μετά τον θάνατο του συζύγου τους,[602] έτσι ώστε να προσδιορισθεί η πατρότητα του παιδιού.

«Όταν έχετε αποκηρύξει (χωρίσει) τις συζύγους σας και εκείνες έχουν συμπληρώσει την περίοδο αναμονής, πρέπει είτε να τις κρατήσετε με τιμή ή να τις επιτρέψετε να φύγουν με καλοσύνη. Δεν θα τις κρατήσετε για να τις βλάψετε ή να τις κάνετε κακό. Όποιος το κάνει αυτό, θα βλάψει την ψυχή του.»[603]

---

[598] Ibid., σελ. 348.
"Those that divorce their wives by declaring them to be their mothers should know that they are *not* their mothers. Their mothers are those only who gave birth to them. The words they utter are unjust and false... Those that divorce their wives by so saying, and afterwards retract their word, shall free a slave (as a penalty) before they touch each other again..."

[599] Ibid., σελ. 33.
Divorced women must wait, keeping themselves from men, three menstrual courses. It is unlawful for them, if they believe in God and the Last Day, to hide what God has created in their wombs: in which case their husbands would do well to take them back, should they desire reconciliation.»

[600] Ibid., σελ. 33.
"Those that renounce their wives on oath must wait four months. If they change their minds, God is forgiving, and merciful; but if they decide to divorce them, know that God hears all and knows all.»

[601] Ibid., σελ. 34.
"If a man has renounced his wife and she has reached the end of her waiting period, do not prevent her from remarrying her husband if they have come to an honourable agreement. This is enjoined on every one of you who believes in God and the Last Day...»

[602] Ibid., σελ. 35.
"Widows shall wait, keeping themselves apart from men, for four months and ten days after their husbands' death. When they have reached the end of the waiting period, it shall be no offence for you to let th do whatever they choose for themselves, provided that it is decent." "It shall be no offence for you openly to propose marriage to such women or to cherish them in your hearts. God knows that you will remember them. Do not arrange to meet them in secret, and if you do, speak to them honourably. But you shall not consummate the marriage before the end of the waiting period."

[603] Ibid., σελ. 34.

Το **Κοράνι** φροντίζει και για την προστασία της **διαζευγμένης** Μουσουλμάνας, καθώς και για εκείνη της **χήρας**. Συμβουλεύει τους Πιστούς να συντηρούν, δηλαδή να δίνουν διατροφή, στις πρώην συζύγους τους ανάλογα με την οικονομική τους κατάσταση. «Δεν είναι παράβαση/παράπτωμα να πάρετε διαζύγιο από τις γυναίκες σας, πριν την ολοκλήρωση του γάμου [ή δια της συνουσίας], ή πριν την τακτοποίηση (ρύθμιση) της προίκας (του νέκγια). Να τις φροντίζετε δίκαια, ο πλούσιος άνδρας ανάλογα με τα μέσα του και ο φτωχός ανάλογα με τα δικά του. Αυτό είναι δεσμευτικό για τους δίκαιους ανθρώπους. Εάν τις χωρίσετε, πριν την ολοκλήρωση του γάμου, αλλά μετά από την σύνταξη της προίκας (dowry-το νέκγια), εκτός εάν οι ίδιες ή ο σύζυγος συμφωνήσετε να παραιτηθείτε από αυτήν, μη ξεχάσετε να δείξετε καλοσύνη ο ένας στον άλλον. Ο θεός βλέπει τις πράξεις σας.....»[604]

Όσον αφορά τις **χήρες**, το Κοράνι ορίζει: «θα κληροδοτήσετε στις χήρες σας την συντήρηση ενός έτους χωρίς να τις υποχρεώσετε να φύγουν από τα σπίτια τους. Αλλά εάν φύγουν με την θέλησή τους, δεν θα σας προσάψουν ευθύνες για οποιαδήποτε πορεία εκείνες κρίνουν λογική να ακολουθήσουν... Επιπροσθέτως, πρέπει να παρέχετε λογική πρόνοια και για τις διαζευγμένες γυναίκες. Αυτό είναι χρέος των ενάρετων ανδρών.»[605]

5.2.2 Το διαζύγιο και τα ειδικά προνόμια του Μωάμεθ. Μόνο ο Μωάμεθ είχε το δικαίωμα να παντρευθεί, όποια γυναίκα και όσες γυναίκες επιθυμούσε, άσχετα με τον βαθμό συγγένειας, και να χωρίζει όσες γυναίκες δεν επιθυμούσε πια.[606]

Το Κοράνι θέτει περιορισμούς στους Πιστούς όσον αφορά τον γάμο. «Η κατάρα του Αλλάχ», είπε ο Προφήτης, «πέφτει σε εκείνον που από καπρίτσιο [χωρίς λόγο] θα απαρνηθεί την σύζυγό του.»,[607] γράφει η Lucy Garnett το 1895. Στους Μουσουλμάνους Πιστούς το Κοράνι όριζε **μόνο τέσσερις** συζύγους, και ένα απεριόριστο αριθμό θηλυκών σκλάβων, όπως ήδη παρατήρησαν περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα. Το Κοράνι ορίζει, ότι: «θα ήταν παράνομο για εσάς να πάρετε περισσότερες συζύγους, [όπως έκανε ο Μωάμεθ] ή να αλλάξετε τις σημερινές συζύγους σας για άλλες γυναίκες, όσο και να σας ευχαριστεί η ομορφιά τους, εκτός αν είναι

"When you have renounced your wives and they have reached the end of their waiting period, either retain them in honour or let them go with kindness. But you shall not retain them in order to harm them or to wrong them. Whoever does this wrongs his soul.»

[604] Ibid., σελ. 35. (ALIMONY/SETTLEMENT/DOWRY)

"It shall be no offence for you to divorce your wives before the marriage is consummated or the dowry settled. Provide them with fairness; the rich man according to his means and the poor man according to his. This is binding on righteous men. If you divorce them before the marriage is consummated, but after their dowry, unless they or the husband agree to waive it. But it is more proper that the husband should waive it. Don not forget to show kindness to each other. God observes your actions."..... "reasonable provision shall also be made for divorced women. That is incumbent on righteous men."

[605] Ibid., σελ. 35.

"You shall bequeath your widows a year's maintenance without causing them to leave their homes; but if they leave of their own accord, no blame shall be attached to you for any course they may deem reasonable to pursue.....Reasonable provision shall also be made for divorced women. That is incumbent on righteous men."

[606] Hekmat, Anwar. Women and the Koran. The Status of Women in Islam. Published 1997 by Prometheus Books. Printed in U.S.A. Βλέπε, επίσης, THE KORAN, Penguin Classics, 1997.

[607] [86b] Lucy M.J. Garnett.

WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b] σελ. 60:

Η Lucy Garnett παρατηρεί ότι, αν και με το πρώτο βλέμμα, ο Μουσουλμάνος σύζυγο μοιάζει να έχει εξαιρετική ευκολία στο θέμα του διαζυγίου, από την άλλη πλευρά, ο νόμος προστατεύει την γυναίκα από την πολύ αυθαίρετη άσκηση αυτού του προνομίου, με ορισμένους σοφούς κανονισμούς, που σε κάποιο βαθμό τροποποιούν τέτοιες ευκολίες στην πράξη. «Η κατάρα του Αλλάχ', είπε ο Προφήτης, 'πέφτει σε εκείνον που από καπρίτσιο [χωρίς λόγο] θα απαρνηθεί [θα χωρίσει] την σύζυγό του.»

μικρές σκλάβες που σας ανήκουν.»[608] Αναμφισβήτητα, αυτό ίσχυε μόνο για τους Μουσουλμάνος, **ο Προφήτης, αντιθέτως, υπολογίζεται να έφθασε να έχει πάνω από είκοσι συζύγους και ένα μεγάλο αριθμό παλλακίδων.**[609]

«Δεν θα παντρευθείτε τις γυναίκες που είχε παντρευθεί ο πατέρας σας, με την εξαίρεση των γάμων που έχουν ήδη εκτελεσθεί. Αυτή **ήταν** μία κακή συνήθεια, ανήθικη και απαίσια. Απαγορεύεται να παντρευθείτε τις μητέρες σας, τις κόρες σας, τις αδελφές σας, τις θείες σας από την πλευρά του πατέρα σας, καθώς και τις μητέρες και τις κόρες από τα αδέλφια σας, των θετών μητέρων σας, τις θετές αδελφές σας, τις μητέρες των συζύγων σας [πεθερές], τις κόρες των συζύγων σας από άλλον πατέρα, που γέννησαν οι γυναίκες με τις οποίες ξαπλώσατε, όμως δεν είναι παράπτωμα να τις παντρευθείτε εάν δεν έχετε ακόμα ολοκληρώση τον γάμο σας (ή συνουσιασθεί) με τις μητέρες τους, και τις συζύγους των γιων σας.[610] Επίσης, απαγορεύεται να παντρευθείτε δύο αδελφές…. Καθώς και παντρεμένες γυναίκες, **εκτός από εκείνες που σας ανήκουν ως σκλάβες**…..Όλες οι υπόλοιπες γυναίκες…..»[611]

Κι όμως, οι απαγορεύσεις αυτές δεν ίσχυαν για τον Προφήτη, ο οποίος παντρεύθηκε την νύφη του, αφού πρώτα ανάγκασε τον υιοθετημένο γιο του, τον Zayd, να την χωρίσει.

Μόνο ο Μωάμεθ είχε το δικαίωμα να παντρευθεί την πρώην γυναίκα του γιου του, διότι, όπως διακήρυξε ο ίδιος, για να εξυπηρετήσει τον σκοπό του, δηλαδή όπως πρόσθεσε στους στίχους του Κορανίου: «ο Μωάμεθ δεν είναι ο πατέρας κανενός», και εφ' όσον δεν ήταν πατέρας κανενός ανθρώπου, έπαυε να θεωρείται ο πατέρας του υιοθετημένου γιου του. Έτσι νομιμοποίησε τον γάμο του με την πρώην νύφη του.[612]

---

[608] THE KORAN, Penguin Classics, 1997, σελ. 298.
"It shall be unlawful for you [the believers] to take more wives or to change your present wives for other women, though their beauty please you, unless they are slave-girls whom you own."

[609] Hekmat Anwar. Women and the Koran. The Status of Women in Islam. 1997.

[610] Όπως έκανε ο ίδιος ο Μωάμεθ (ο Προφήτης), όταν παντρεύθηκε την πρώην σύζυγο του θετού γιου του.

[611] The Koran, Penguin Classics, 1997, , σελ. 63.
"You shall not marry the women whom your fathers married; all previous such marriage excepted. That was an evil practice, indecent and abominable."
"Forbidden to you are your mothers, your daughters, your sisters, your paternal ad maternal aunts, the daughters of your brothers and sisters, yourfoster-mothers, your foster-sisters, the mothers of your wives, your step-daughters who are in your charge, born of the wives with whom you have lain (it is no offence for you to marry your step-daughters if you have not consummated your marriage with their mothers), and the wives of your begotten sons. You are also forbidden to take in marriage two sisters of one and the same time: all previous such marriages excepted.... Also married women, except those whom you own as slaves. Such is the decree of God. All women other than these are lawful for you,.... Give them their dowry for the enjoyment you have had of them as a duty; ...."

Βλέπε, επίσης, [44b] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume II., [44,b], σελ. 99:
«Η Πολυγαμία δεν ήταν εφεύρεση του Μωάμεθ, αν και δεν την κατήργησε, αλλά.την βρήκε βαθιά ριζωμένη στην Αραβία. Η κατάργησή της (της πολυγαμίας, ή μάλλον της πολυγυνίας) ήταν κάτι που ποτέ δεν πέρασε από το μυαλό του Μωάμεθ. Θα πρέπει μόνο να του είμαστε ευγνώμον που σε κάποιο βαθμό όρισε κάποιους περιορισμούς στα δεινά της. Όμως, οι περιορισμοί αυτοί είναι τελείως ανεπαρκής. Τέσσερις συζύγους και μία απόλυτη ευκολία στο διαζύγιο [για τον άνδρα] είναι αρκετά άσχημα, χωρίς να λάβουμε υπ'όψιν την άδεια που παρέχει στους άνδρες να κατέχουν όσες παλλακίδες επιθυμούν. Όμως, η άθλιες αναγκαιότητες της πολυγαμίας και του διαζυγίου είναι τυλιγμένες/κρυμμένες μέσα στο σύστημα του χαρεμιού. Το τελευταίο απαιτεί απόλυτα το προηγούμενο….. Με βεβαιότητα υποστηρίζω ότι μέχρι να καταργηθεί το σύστημα του Χαρεμιού, και μαζί με αυτό η Πολυγαμία, η θέση (ή η κατάσταση) των Μουσουλμάνων γυναικών δεν μπορεί να είναι τίποτα άλλο, παρά εξευτελιστική.»

[612] THE KORAN, Penguin Classics, 1997, σελ. 296-297.
"And when Zayd divorced his wife, We gave her to you in marriage, so that it should become legitimate for true believers to wed the wives of their adopted sons if they divorced them."... "Muhammad is the father of no man among you."

Ο Μωάμεθ, σε αντίθεση με τους υπόλοιπους πιστούς, είχε το δικαίωμα να παντρευθεί όποια γυναίκα επιθυμούσε και να χωρίσει όποια δεν επιθυμούσε πια, αλλά και να την αποκτήσει ξανά εάν το επιθυμούσε.

«Προφήτη, Έχουμε κάνει νόμιμο για σένα τις συζύγους στις οποίες έχεις προσφέρει προίκα (δηλαδή η σύναψη γάμου με νέκγια) και τις σκλάβες, που ο θεός έχει δώσει ως λάφυρα πολέμων, τις κόρες των θείων σου από την πλευρά του πατέρα σου και από την πλευρά της μητέρας σου, και από τις θείες σου από την πλευρά της μητέρας σου, οι οποίες σε ακολούθησαν, και οποιαδήποτε πιστή γυναίκα, η οποία χαρίζει τον εαυτόν της στον Προφήτη και που εκείνος επιθυμεί να παντρευθεί. **Αυτό το προνόμιο είναι δικό σου μόνο, και δεν δίνεται σε κανέναν άλλο πιστό.»**[613]

«Εσύ μπορείς να απαλλαγείς από οποιεσδήποτε από τις συζύγους σου θελήσεις και να πάρεις στο κρεβάτι σου όποιες από εκείνες θελήσεις. Ούτε είναι παράνομο για εσένα να δεχθείς οποιαδήποτε από εκείνες που είχες προσωρινά απορρίψει. Αυτό είναι πιο σωστό, για να είναι όλες ικανοποιημένες και όχι θυμωμένες, και να είναι όλες ευχαριστημένες με αυτό που τους χαρίζεις.»[614]

5.2.3 **Η προστασία της διαζευγμένης Μουσουλμάνας και τα εμπόδια στο διαζύγιο: το νέγκια[615] και το ναφακά (η διατροφή).**[616]

Ένα πολύ σοβαρό εμπόδιο στο διαζύγιο, εκτός από τους θρησκευτικούς και κοινωνικούς περιορισμούς,[617] διότι η κοινή γνώμη καταδίκαζε τα επιπόλαια διαζύγια, όπως επεσήμανε η Αγγλίδα περιηγήτρια Annie Jane Harvey το 1870, παρείχε ο θεσμός ή το έθιμο του νέκγια, χωρίς το οποίο, όπως μας πληροφόρησε ήδη η Adalet το 1892, ο γάμος ήταν άκυρος. Το νέκγια, όπως εξετάσαμε στο υποκεφάλαιο που προηγήθηκε με θέμα τον γάμο στο Ισλάμ, ήταν ταυτόχρονα μία **νομική συμφωνία, ένα γαμήλιο συμβόλαιο, και ένα είδος προικοσύμφωνου ή οικονομικής συμφωνίας για την προστασία της διαζευγμένης Μουσουλμάνας**, πράγμα που **'ζήλευαν'** πολλές περιηγήτριες, ξεκινώντας με τις Αγγλίδες περιηγήτριες Lady Montague και Lady Craven τον 18ο αιώνα, οι οποίες και οι δύο ήταν όχι μόνο διαζευγμένες, αλλά οικονομικά εξαρτώμενες από τους πρώην συζύγους τους.

Κατά τις εκτιμήσεις της Mary Adelaide Walker, αν και ήταν πολύ εύκολο για τον άνδρα να χωρίσει την γυναίκα του, δηλαδή **αρκούσε να πει τις σωστές λέξεις του χωρισμού χωρίς να αναφέρει καμμία αιτία ή λόγο για την πράξη του**, ήταν, ωστόσο, υποχρεωμένος, σύμφωνα με τον νόμο, να πληρώσει στην

---

[613] Ibid., σελ. 297.
"Prophet, We have made lawful for you the wives to whom you have granted dowries ad the slave-girls whom God has given as booty; the daughters of your paternal and maternal uncles and of your paternal and maternal aunts who fled with you; and any believing woman who gives herself to the Prophet and whom the Prophet wishes to take in marriage. This privilege is yours alone, being granted to no other believers."

[614] Ibid., σελ. 298.
"You may put off any of your wives you please and take to your bed any of them you please. Nor is it unlawful for you to receive any of those whom you have temporarily set aside. That is more proper, so that they may be contented and not vexed, and may all be pleased with what you give them"

[615] *nekyah*

[616] nafakah (η διατροφή).
[45a] Melek Hanum (Marie Dejean)
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 370, 371, 372.

[617] [50b] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY/ANNIE JANE HARVEY, 1860, 1870.
-Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b], σελ. 69-70.

διαζευγμένη γυναίκα του το ποσό των χρημάτων που είχε ορισθεί στο γαμήλιο συμβόλαιο του νέκγια.[618] **Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτίμησή της, ότι στις άπορες οικογένειες αυτή η υποχρέωση συχνά εξασφάλιζε στην χανούμ, δηλαδή την έγγαμη Μουσουλμάνα, την συνέχιση της θέσης της ως συζύγου.**[619]

Κατά την **Fanny Janet Blunt**, σύμφωνα με το νόμο, εάν ο σύζυγος αποφάσιζε να χωρίσει την γυναίκα του, όχι μόνο δεν είχε δικαιώματα στην ιδιοκτησία της,[620] αλλά ήταν υποχρεωμένος να της πληρώσει το ποσό των χρημάτων, που είχε ορισθεί στην προγαμιαία τελετή της 'μνηστείας-γάμου', δηλαδή στο νέκγια, που ήδη περιγράψαμε. Το νέγκια, όπως παρατηρεί η **Blunt**, ήταν **«ένα απαραίτητο άρθρο (όρος) στους κανόνες της πολυγαμίας»,**[621] **εξαιτίας της κατάχρησης που έκαναν οι άνδρες στο θέμα του διαζυγίου.**

Κατά την **Lucy Garnett**, το νέκγια (nekyah), όπως είδαμε στο θέμα του γάμου, συνάπτονταν ή συνεφωνείτο πριν τον γάμο κατά την διάρκεια της μνηστείας ('betrothal'), όταν οριζόταν ένα σημαντικό ποσό χρημάτων, που έπρεπε να πληρωθεί στην γυναίκα σε περίπτωση διαζυγίου και **«χωρίς την πληρωμή αυτού του ποσού κανένα διαζύγιο δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί νόμιμα.»**[622]

Εκτός από το νέκγια, **για τρεις μήνες μετά το διαζύγιο**, όπως μας πληροφορεί η διαζευγμένη Μελέκ Χανούμ,[623] ο άνδρας ήταν υποχρεωμένος να πληρώνει το Ναφακά (Nafakah), δηλαδή **διατροφή** στην πρώην σύζυγό του, που οριζόταν ανάλογα με την κοινωνική της τάξη. Το ποσό, που ήταν υποχρεωμένος να πληρώσει στην πρώην σύζυγό του, καθοριζόταν από το δικαστήριο, το οποίο ελάμβανε πάντα υπόψη την κοινωνική θέση της γυναίκας και τις οικονομικές δυνατότητες των ενδιαφερομένων.

Στις κατώτερες οικονμικο-κοινωνικές τάξεις, όπως μας πληροφορεί η διαζευγμένη Μελέκ Χανούμ, το Ναφακά, που καθοριζόταν από το δικαστήριο, ήταν μόνο δύο ή τρία γρόσια ημερησίως και υπήρχαν άνδρες που αρνούνταν να πληρώσουν ακόμα και αυτό το ποσό στις πρώην γυναίκες τους, κάτω από το πρόσχημα ότι τα οικονομικά τους μέσα δεν τους το επέτρεπε. Σε αυτήν την περίπτωση, όπως επισημαίνει η Μελέκ Χανούμ, έδιναν στις πρώην συζύγους τους «μόνο ψωμί και ένα κερί την ημέρα. Σε τέτοιες περιπτώσεις φροντίζουν να αφήσουν το κερί και το ψωμί μπροστά από την πόρτα της γυναίκας, και έτσι αποφεύγουν τις νομικές δίωξεις.»[624]

Όσον αφορά την μεσαία τάξη, οι σύζυγοι επλήρωναν ως διατροφή (ναφακά) περίπου διακόσια ή τριακόσια φράγκα τον μήνα και στις ανώτερες τάξεις, συνήθως συμφωνούσαν να δώσουν ένα στρογγυλεμένο ποσό ή εντελώς τίποτα.

---

[618] [50b] Mary Adelaide Walker.
– "Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 58.

[619] Ibid., σελ. 58. [57b]

[620] [44b] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Vol II., [44b], σελ. 82.

[621] Ibid., σελ. 82. [44b]

[622] [86b] Lucy M.J. Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. (σελ. 57-70), January 1895. [86b] σελ. 60.

[623] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 372.

[624] Ibid., σελ. 372. [45a]

Για παράδειγμα, όσον αφορά το διαζύγιο της κόρης της Μελέκ Χανούμ, δηλαδή της Αΐσια Χανούμ, κόρης του Μεγάλου Βεζίρη, στο γάμο της οποίας ήδη περιηγηθήκαμε, ο σύζυγός της, ο Σεβκέτ, παραβίασε τον νόμο και δεν πλήρωσε το ποσό που είχε ορίσει το δικαστήριο ως ναφακά, και όχι μόνο. Όχι μόνο δεν της παρείχε την τρίμηνη διατροφή που εδικαιούτο, αλλά δεν πλήρωσε ούτε το νέκγια στην πρώην σύζυγό του, και ακόμα, προέβη σε κατάσχεση της ιδιωτικής της περιουσίας της.[625]

Αν και ο νόμος φρόντιζε για την προστασία της διαζευγμένης Μουσουλμάνας, όπως επεσήμαναν επανειλημμένως οι περιηγήτριες, η Μελέκ Χανούμ, ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα, υποστήριζε ότι στην πράξη οι άνδρες δεν τηρούσαν αυτές τις νομικές τους υποχρεώσεις. Όσον αφορά το διαζύγιο της Μελέκ Χανούμ και εκείνο της κόρης της Αΐσια Χανούμ, και τα δύο διαζύγιά τους πραγματοποιήθηκαν παράνομα, δηλαδή χωρίς την πληρωμή του νέκγια[626] και του ναφακά, επειδή ο σύζυγος της πρώτης ήταν ο Μεγάλος Βεζίρης και παραβίαζε ανοικτά τους νόμους, και στην περίπτωση της κόρης του, επειδή διαφωνούσε με το διαζύγιό της, ιδιαίτερα μετά από την απόδρασή της από την Τουρκία το 1866 και την αποστασία της από το Ισλάμ το 1867.[627]

Η Lucy Garnett επισημαίνει ότι αυτή η προίκα (dowry) ή το νέκγια, που ήταν υποχρεωμένος να πληρώσει ο άνδρας σε περίπτωση διαζυγίου στην πρώην σύζυγό του, **ακόμα και στις περιπτώσεις που είχε παραλειφθεί από το γαμήλιο συμβόλαιο «ο νόμος θα το έπαιρνε ως δεδομένο [ως προϋπόθεση] επί τη βάσει του ίδιου του (γαμήλιου) συμβολαίου.»**[628] Παρόλα αυτά, αν λάβουμε υπ' οψιν την περίπτωση της Μελέκ Χανούμ και εκείνη της κόρης της, Αΐσια Χανούμ, ο νόμος παραβιάσθηκε ανοικτά χωρίς καμμία νομική επίπτωση στους πρώην συζύγους τους.

5.2.4 Διαζύγιο κοινής συναινέσεως, διαζύγιο χωρίς την συγκατάθεση της γυναίκας, διαζύγιο με την πρωτοβουλία της γυναίκας, και η επιμέλεια των παιδιών.

Ακόμα και στα τέλη του 19ου αιώνα η Garnett[629] επιβεβαιώνει, ότι ο Μουσουλμανικός γάμος εξακολουθούσε να είναι ένα απλό δημόσιο συμβόλαιο (purely civil contract) που απετελείτο από μία πρόταση από την μία πλευρά και μία αποδοχή της πρότασης από την άλλη πλευρά, που νομιμοποιούταν με την βεβαίωση δύο μαρτύρων. Μας πληροφορεί, ότι ο γάμος μπορούσε να διαλυθεί, ή να ακυρωθεί και από τις δύο συναπτόμενες πλευρές, με έναν από τους τρεις ακόλουθους διαδικαστικούς τρόπους:

Πρώτον, αν το ζευγάρι δεν μπορούσε να συμφιλιωθεί και όλες οι προσπάθειες των συγγενών ή των φίλων για συμφιλίωση αποτύγχαναν, τότε έπαιρναν ένα **διαζύγιο κοινής συναινέσεως,** και η γυναίκα ήταν υποχρεωμένη να επιστρέψει στο σπίτι του πατέρα της. Μαζί της έπαιρνε το 'νέκγια', αυτό που ονομάζουν πολλές περιηγήτριες προίκα, νέκγια ή το

---

[625] Ibid., σελ. 372. [45a]

[626] Σε αυτό το σημείο, επιβάλλεται να υπογραμμίσουμε ότι, κατά τις μαρτυρίες, το χρηματικό πόσό του νέκγια δεν παραλειπόταν ποτέ από το γαμήλιο συμβόλαιο.

[627] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean).
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 370-372.

[628] [86b] Lucy M.J. Garnett, 1895.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b], σελ. 60.

[629] Ibid., σελ. 60. [86b]

χρηματικό ποσό του νέκγια (dower, dowry, nekyah ή nekyah money), το οποίο ήταν η αποζημίωση ή το ποσό που είχε συμφωνηθεί πριν τον γάμο, στο προγαμιαίο συμβόλαιο που, επίσης, οι περιηγήτριες ονομάζουν νέκγια, καθώς και όλα τα προικιά της, δηλαδή τα είδη που είχε φέρει μαζί της όπως: έπιπλα, ενδύματα, αντικείμενα οικιακής χρήσης, και οτιδήποτε είχε αποκτήσει κατά την διάρκεια της έγγαμης ζωής της.

Δεύτερον, στην περίπτωση που ο άνδρας χώριζε την γυναίκα του **χωρίς την συγκατάθεσή της**, πάλι ίσχυαν όλα τα παραπάνω. Γεγονός που υπογραμμίζει και η ζωγράφος περιηγήτρια Mary Adelaide Walker[630] πριν την Garnett.[631] Ο άνδρας ήταν υποχρεωμένος να πληρώσει στην πρώην σύζυγό του το ποσό που είχε συμφωνηθεί πριν τον γάμο (το νέκγια), δηλαδή στην σύναψη του συμβολαίου του νέκγια, και να επιστρέψει τα προικιά της, καθώς και ότι είχε αποκτήσει η σύζυγός του κατά την διάρκεια του έγγαμου βίου τους. Εκείνη, και σε αυτήν την περίπτωση, ήταν υποχρεωμένη να φύγει από την στέγη τους.

Το 1870, σύμφωνα με τις πληροφορίες που μας παρέχει η Annie Jane Harvey, περίπου είκοσι χρόνια πριν την Lucy Garnett, ένας σύζυγος μπορούσε να πάρει διαζύγιο από την γυναίκα του εάν δήλωνε προφορικά, μπροστά σε τρίτο άτομο, ότι ο γάμος του ήταν 'άκυρος'. Σε αυτήν την περίπτωση, **και** η Harvey διαπιστώνει ότι ο άνδρας ήταν υποχρεωμένος να επιστρέψει όλη την περιουσία της συζύγου του σε εκείνη.[632]

Το 1878, η Fanny Janet Blunt,[633] μετά την Harvey και πριν την Garnett, μας πληροφορεί ότι η γυναίκα δεν μπορούσε να απελευθερωθεί από τον όρκο του νέκγια (nekyah) και να πάρει διαζύγιο **χωρίς την συγκατάθεση του άνδρα της, σε αντίθεση με τον άνδρα που δεν είναι υποχρεωμένος να δώσει καμμία αιτιολογία για την απόφασή του.** Η Blunt επιβεβαιώνει, ότι ο σύζυγος ήταν υποχρεωμένος να πληρώσει στην γυναίκα το νέκγια (the nekyah money), υπογραμμίζοντας ότι **αυτό προστάτευε την Μουσουλμάνα σύζυγο, από την κατάχρηση που έκαναν οι άνδρες, αυτού του νόμου του εύκολου διαζυγίου.** Κατά την Blunt, σύμφωνα με το νόμο, εάν ο σύζυγος αποφάσιζε να χωρίσει την γυναίκα του, δεν είχε δικαιώματα στην ιδιοκτησία της.[634]

Όταν, όμως, η γυναίκα αποφάσιζε να πάρει διαζύγιο, ο νόμος, δεν την προστάτευε, Η Blunt επισημαίνει ότι αν η πρωτοβουλία τους διαζυγίου ήταν της γυναίκας, τότε εκείνη έχανε, όχι μόνο το νέκγια, αλλά και τα προικιά της.[635] Αποκαλυπτική είναι η δήλωσή της, ότι **τα προνόμια του διαζυγίου, τόσο συγκαταβατικά και προσιτά στο άνδρα, ήταν εξ ολοκλήρου άφθαστα για την γυναίκα, που καμμία ανθρώπινη δύναμη δεν μπορούσε να**

---

[630] [57b] Mary Adelaide Walker, Mrs. Walker [57a,b]
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 58.

[631] [86b] Lucy M.J. Garnett, 1895
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b], σελ. 60.

[632] [50b] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY, 1860, 1870.
-Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b], σελ. 70.

[633] [44b] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey. 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II., 1878. Volume II., [44,b]

[634] Ibid., σελ. 82. [44b]

[635] Ibid., σελ. 82. [44b]

την ελευθερώσει από τον όρκο του νέκγια (nekyah) χωρίς την ελεύθερη συγκατάθεση του συζύγου της. Υπογραμμίζει, ότι ακόμα και εάν πετύχαινε την έγκριση του συζύγου της για διαζύγιο, πάλι έχανε το νέκγια (nekyah) και τα προικιά της, τα οποία θα παρέμεναν δικά της στην περίπτωση που ο σύζυγος της ήταν εκείνος που αποφάσιζε να την χωρίσει.

«Αυτός ο άδικος περιορισμός προκαλεί πολλές άσχημες φιλονικίες, που καταλήγουν σε δικαστικούς αγώνες, που αποδεικνύονται πάταιοι και άκαρποι ενάντια στην αντίσταση του συζύγου, και ακόμα χειρότερα εάν ο σύζυγος αποδειχθεί παράφρων, γιατί ο νόμος δεν λαμβάνει υπ' όψιν τον λόγο ενός τρελού .»[636]

Η Blunt γνώριζε μια Μουσουλμάνα που την ημέρα του γάμου της ανακάλυψε, ότι παντρεύθηκε έναν παράφρονα, άλλα δεν μπορούσε να πάρει διαζύγιο, γιατί εθεωρείτο τρελός. «Έχουν περάσει επτά χρόνια από τότε, και η δυστυχισμένη γυναίκα ακόμα κλαιει την μοίρα της, και την απώλεια της ελευθερίας της, που όλες οι προσπάθειες να την αποκαταστήσουν μέχρι σήμερα έχουν αποδειχθεί άκαρπες.»[637]

Τρίτον, η γυναίκα είχε το δικαίωμα να απαιτήσει την διάλυση του γάμου και να διατηρήσει το δικαίωμά της για την πληρωμή του νέκγια για διαφόρους λόγους, όπως **αν ο σύζυγός της δεν την διατηρούσε στο επίπεδο ζωής που καθόριζε η κοινωνική της τάξη, για εγκατάλειψη και για απάνθρωπη συμπεριφορά.**[638] Επισημαίνει, το 1895, η Garnett, αλλά δεν εξηγεί τι εννοούσε από απάνθρωπη συμπεριφορά.

Τον 17ο αιώνα μαθαίνουμε, από τον Γάλλο περιηγητή Tournefort, ότι και τότε, ο γάμος στους Τούρκους, ήταν ένα δημόσιο συμβόλαιο, που και οι δύο ενδιαφερόμενοι-συμβαλλόμενοι είχαν την δύναμη να ακυρώσουν. **Ο Τουρνεφόρτ, όμως, πρόσθεσε κάτι που δεν ανέφερε καμμία περιηγήτρια του 18ου ή του 19ου αιώνα. Δηλαδή, ότι η γυναίκα είχε το δικαίωμα να ζητήσει διαζύγιο εάν ο σύζυγός της ήταν σεξουαλικά ανίκανος, είχε αφύσικες επιθυμίες,**[639] **δεν συνουσιάζονταν μαζί της κάθε Πέμπτη και Παρασκευή βράδυ,**[640] **και αρνιόταν να τις δώσει χρήματα για να πηγαίνει στα δημόσια λουτρά δύο φορές την εβδομάδα.**[641]

---

[636] Ibid., σελ. 82. [44b]

[637] Ibid., σελ, 81-83. [44b]

[638] [86b] Lucy M.J. Garnett, 1895.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b], σελ. 61.

[639] Tournefort, M., A voyage into the Levant perform'd by command of the late French King containing the ancient and modern state of the islands of the Archipelago as also of Constantinople, the coasts of the Black Sea, Armenia, Georgia, the frontiers of Persia and Asia Minor, with plans of the principal towns and places of note; an account of genius, manner, trade and religion of the respective people inhabiting those parts; and an explanation of variety of medals and antique monuments. By M. Tournefort of the Royal Academy of Sciences, Chief Botanist to the late French King, Etc..... Adorn'd with an Accurate Map of the Author's Travels, not in the French Edition. Done by Mr. Senex. In Three Volumes, London: Printed for D.Midwinter R. Waree, C. Rikvington, A. Ward, J. and P. Knapton, T. Longman, R.I. Hett, C. Hitch, S. Austen, J. Wod and C. Woodwaard, J. and H. Permerton. MDCCXLI. Volume II., London, MDCCXLI., σελ. 317-318.

[640] Ibid., σελ. 317-318.
Μαθαίνουμε ότι, τον 17ο αιώνα, σύμφωνα με τον Γάλλο περιηγητή, όταν ένας άνδρας παντρευόταν μία γυναίκα, «σύμφωνα με τους τύπους, απεύθυνε την έκκληση του στους συγγενείς της, υπέγραφε τα άρθρα στην παρουσία ενός καντί και μπροστά σε δύο μάρτυρες. Από εκείνη την εποχή, δεν ήταν ο πατέρας και η μητέρα, που προίκιζαν την κόρη τους, αλλά ο σύζυγος. Όταν καθοριζόταν η προίκα ή το νέκγια, τότε ο καντί προμήθευε στους δύο ενδιαφερόμενους αντίγραφα του γαμήλιου συμβολαίου. Η γυναίκα έφερνε μαζί της μόνο τα αντικείμενα της, δηλαδή τα προικιά της. Πριν τον γάμου ο ιερέας ευλογούσε τον γάμο του γαμπρού, και ο γαμπρός διένεμε ελεημοσύνη και απελευθερώνει ένα σκλάβο. Την ημέρα του γάμου η νύφη ίππευε ένα άλογο καλυμμένη με ένα πέπλο και κυκλοφορούσε στους δρόμους κάτω

Ο Γάλλος περιηγητής επισημαίνει, ωστόσο, ότι εάν ο σύζυγος παρείχε στην σύζυγό του: ψωμί, βούτυρο, ρύζι, καυσόξυλα, καφέ, βαμβάκι και μετάξι για να φτιάχνει τα ενδύματά της, εκείνη τότε δεν μπορούσε να πάρει διαζύγιο.[642] «Εάν η γυναίκα αναποδογύριζε την παντόφλα της μπροστά σ' ένα δικαστή, ήταν σημάδι ότι ο σύζυγος της την αναγκάζει να κάνει πράγματα που απαγορεύονται. Τότε ο δικαστής έδινε εντολή να βρουν τον σύζυγο και να τον κτυπήσουν στις πτέρνες, και διέλυε τον γάμο, εκτός εάν εκείνος είχε πολύ καλούς λόγους για την υπεράσπισή του.»[643] Επίσης, μαθαίνουμε από τον Τουρνεφόρτ, ότι ούτε και τον 17ο αιώνα δεν ήταν υποχρεωμένος ο σύζυγος να δώσει διατροφή (το ναφακά) στην γυναίκα του για την υπόλοιπη ζωή της.

Η Αγγλίδα περιηγήτρια-ζωγράφος Mary Walker, σημειώνει ότι μία γυναίκα είχε το δικαίωμα να ζητήσει διαζύγιο, όμως σε αυτήν την περίπτωση ήταν υποχρεωμένη, **σε αντίθεση με τον άνδρα, να δηλώσει κάποιο λόγο ή αιτία για το αίτημά της.** Ανάμεσα στους λόγους, που όριζε ο νόμος, γράφει η περιηγήτρια, ήταν η ανικανότητα του συζύγου να την διατηρήσει στο επίπεδο και τρόπο ζωής που επέβαλε η κοινωνική της τάξη.[644] **Ένας ακόμα λόγος, που οι Οθωμανοί προτιμούσαν γάμους με εξισλαμισμένες σκλάβες.** Αυτό το δικαίωμα για διαζύγιο, που είχε η σύζυγος εάν ο άνδρας της δεν μπορούσε να την συντηρήσει στο επίπεδο που απαιτούσε η κοινωνική της θέση, φυσικά δεν ίσχυε για τις πρώην σκλάβες. Το 1892, μία Τουρκάλα επιβεβαιώνει τις μαρτυρίες των περιηγητριών, σύμφωνα με τις οποίες η σύζυγος είχε το δικαίωμα να διατηρηθεί σύμφωνα με την οικονομικο-κοινωνική της θέση, διαφορετικά μπορούσε να πάρει διαζύγιο, αλλά «... καμμία άλλη δικαιολογία δεν επιτρέπει στην γυναίκα να φύγει από τον σύζυγό της, χωρίς να χάσει το πόσο που ορίσθηκε στο συμβόλαιο του νέκγια, καθώς και την ιδιωτική της περιουσία.»[645]

Ο άνδρας, μέχρι στιγμής, κατά τις περιγραφές των περιηγητριών, δεν ήταν υποχρεωμένος να δηλώσει λόγο ή αιτία διαζυγίου. Η γυναίκα, σε αντίθεση με τον άνδρα, ήταν υποχρεωμένη να προσκομίσει αποδεκτούς λόγους για την αίτησή της για διαζύγιο.

Η Emmeline Lott,[646] η Αγγλίδα γκουβερνάντα, εργαζόμενη στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου το 1864 έως το 1866, αναφέρει έναν ακόμα λόγο διαζυγίου, για την γυναίκα. Όπως μας πληροφορεί, τον Αντιβασιλέα της Αιγύπτου τον υπηρετούσαν μόνο οι δικές του σκλάβες και καμμία άλλη γυναίκα. Από αυτές μπορούσε να κατέχει όσες επιθυμούσε, αλλά εάν ενδιαφερόταν για κάποια σκλάβα που ανήκε στις συζύγους του, τότε

από ένα θόλο συνοδευμένη από γυναίκες και σκλάβες, σύμφωνα με την 'ποιότητα' της», δηλαδή την κοινωνική θέση του συζύγου της.

[641] Ibid., σελ. 316. (Tournefort)

[642] Ibid., σελ. 316. (Tournefort)

[643] Ibid., σελ. 317. (Tournefort)

LETTER VI : "Of the Religion, Manners and Customs of the Turks, the great Ablution of the Turks."

[644] [57b] Mary Adelaide Walker.

Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57b], σελ. 58.

[645] [81b] Adalet, 1892.

TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 130-140, No. 185, July 1892. [81b] σελ. 136.

[646] [51a] Emmeline Lott, 1864-1866.

The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. [Volume I.], [51α], σελ. 261.

εκείνες μπορούσαν να πάρουν **διαζύγιο** και να παντρευθούν ξανά. «Στους Οθωμανούς, ο πρίγκιπας, καθώς και ο χωρικός, είναι υπόλογος στους νόμους του **Κορανίου**....»[647]

Τέταρτον, σε περίπτωση που μία γυναίκα ήθελε διαζύγιο, χωρίς να προκύπτουν οι παραπάνω λόγοι, όπως η ανικανότητα του συζύγου να την διατηρήσει ανάλογα με το κοινωνικό της επίπεδο ή η συνουσία με τις σκλάβες που ανήκαν στην σύζυγό τους ή στις συζύγους του, τότε, ήταν υποχρεωμένη να παραιτηθεί από το 'νέκγια' και τα προικιά της,[648] όπως σημειώνει η Lucy Garnett.

Η διάκριση στο δικαίωμα της γυναίκας να ζητήσει διαζύγιο, δηλαδή η απώλεια του νέκγια και της διατροφής (του ναφακά), ανάγκαζε πολλές γυναίκες να παραμείνουν παντρεμένες, πράγμα που δεν ίσχυε για τους άνδρες.

Διάκριση παρατήρησε και η Annie Jane Harvey το 1870, η οποία σημείωσε, ότι μία γυναίκα μπορούσε να πάρει διαζύγιο από τον σύζυγό της, εάν πήγαινε στον καντί (στον δικαστή) και **δήλωνε ότι παραιτείται από το νέκγια, καθώς και την ιδιοκτησία της.** Εάν υπήρχαν παιδιά, η μητέρα, αν το επέλεγε, μπορούσε να κρατήσει τα κορίτσια μέχρι την ηλικία των επτά ετών, και μετά από αυτήν την ηλικία τα κορίτσια επέστρεφαν στην οικία και στο χαρέμι του πατέρα τους, εκτός αν είχαν γίνει ειδικές συμφωνίες.[649]

Όσον αφορά την επιμέλεια των παιδιών μετά το διαζύγιο, όπως γράφει η Lucy Garnett, αυτό το θέμα το έλυσε για τους Μουσουλμάνους ο ίδιος ο Προφήτης. Ο Μωάμεθ όρισε, ότι το αγόρι, δηλαδή ο γιος, έπρεπε να μένει με την μητέρα του όσο χρειαζόταν την μητρική φροντίδα της, και η κόρη μέχρι να φθάσει σε ηλικία γάμου. Επίσης, αν ένα παιδί είχε γεννηθεί μετά το διαζύγιο του ζευγαριού, και η μητέρα ή η παραμάνα το θήλαζε ακόμα, τότε ο πατέρας ήταν υποχρεωμένος να την πληρώνει για τον θηλασμό. Αν ήταν οικονομικά ευκατάστατος, ήταν υποχρεωμένος να πληρώσει σε αναλογία την μητέρα και την παραμάνα. **Σε περίπτωση που πέθαινε η μητέρα του παιδιού του, το δικαίωμα της επιμέλειας ερχόταν στους θηλυκούς συγγενείς της μητέρας, και η γιαγιά του παιδιού από την πλευρά της μητέρας είχε το πρώτο δικαίωμα. Σε περίπτωση θανάτου της γιαγιάς, και αν δεν υπήρχε αδελφή σε κατάλληλη ηλικία, το παιδί πήγαινε στις θείες από την πλευρά της μητέρας. Μόνο στην περίπτωση που η μητέρα δεν είχε θηλυκούς συγγενείς, το παιδί πήγαινε στην μητέρα του πατέρα ή στις αδελφές του.**[650]

Όλα αυτά τα προαναφερόμενα νομικά δικαιώματα και η 'προνομιακή' αυτή θέση αφορούσε μόνο την νόμιμη σύζυγο, δηλαδή τις ελεύθερες

---

[647] Ibid., σελ. 262. [51a]
"Μπορείτε, εάν επιθυμείτε, να παντρευθείτε δύο, τρεις, ακόμα και τέσσερις γυναίκες'.», γράφει το Κοράνι.

[648][86b] Lucy M.J. Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. (σελ. 57-70), January 1895. [86b] σελ. 61.

[649][50b] Mrs. Harvey, of Ickwell-Bury, ή Annie Jane Harvey. 1870.
Turkish Harems & Circassian Homes by Mrs. Harvey (of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b], Ibid., [50b] σελ. 70-71.

[650] [86b] Lucy M.J. Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. (σελ. 57-70), January 1895. σελ. 61.

Μουσουλμάνες, και όχι τις εξισλαμισμένες σκλάβες, η οποίες, φυσικά, ανήκαν στο νομικό καθεστώς της δουλείας.

5.2.5 **Η γυναίκα, ως πιο ευάλωτη και αδύναμη από τον άνδρα, «για την προστασία της», είναι προτιμότερο να παραμείνει με τον σύζυγό της, έστω και δυστυχισμένη, παρά να τον αφήσει και να πεινάσει. «Πολύ καλό επιχείρημα, ίσως, αλλά δεν συμφωνούν πολλές γυναίκες με αυτό»,[651] δηλώνει Τουρκάλα, το 1892.**

Οι δυνατότητες διαζυγίου από την πλευρά της γυναίκας ήταν εμφανώς περιορισμένες. Σε αντίθεση με τις περιηγήτριες, ελεύθερη Μουσουλμάνα δηλώνει, ότι για τις γυναίκες υπήρχε **μόνο ένας λόγος διαζυγίου**, δηλαδή η ανικανότητα του συζύγου να τους διατηρήσει στο επίπεδο της κοινωνικής τους τάξης. Πόσες ήταν όμως οι ισχυρές γυναίκες που ανήκαν σε ισχυρές οικογένειες ή ανώτερες από των συζύγων τους, των οποίων φυσικά προστατεύονταν τα νομικά δικαιώματα; Σε αυτό το σημείο επιβάλλεται να υπογραμμίσουμε ότι η πλειοψηφία των έγγαμων Μουσουλμάνων γυναικών υπήρξαν στην καταγωγή τους πρώην εξισλαμισμένες σκλάβες, γεγονός που τις καθιστούσε πιο ευάλωτες.

Κατά την Τουρκάλα συγγραφέα Adalet υπήρχε «μία βολική θεωρία», σύμφωνα με την οποία η γυναίκα, ως πιο ευάλωτη και αδύναμη από τον άνδρα, ο οποίος μπορούσε να εργασθεί, ήταν προτιμότερο, **«για την προστασία της»**, να παρέμενε σύζυγος του άνδρα της, έστω και δυστυχισμένη, παρά να τον αφήσει και να πεινάσει. **«Πολύ καλό επιχείρημα, ίσως, αλλά δεν συμφωνούν πολλές γυναίκες με αυτό»**,[652] επισημαίνει δριμύτατα η Adalet, το 1892. Από την άλλη πλευρά, σημειώνει, ότι δεν μπορούσαν να υποχρεώσουν μία γυναικά, που εγκατέλειπε το σπίτι του συζύγου της για το σπίτι του πατέρα της, να επιστρέψει στον σύζυγό της. **«Ωστόσο, ο άνδρας είναι ελεύθερος να την αφήσει στην ανέχεια, εάν το επιθυμεί»**,[653] επισημαίνει η Adalet, όπως και η Mary Walker πριν από αυτήν. Βέβαια, δεν αναφέρει τις περιπτώσεις των έγγαμων γυναικών που υπήρξαν εξισλαμισμένες σκλάβες, και συνεπώς δεν είχαν οικογένειες, και δεν μπορούσαν να βρουν καταφύγιο στην οικία του πατέρα τους.

Η Τουρκάλα συγγραφέας, αν και η ίδια ομολόγησε το 1892, ότι οι γυναίκες αδικούνταν από τον νόμο του διαζυγίου, ισχυρίζεται ότι, **τα συμφέροντα της ελεύθερης Μουσουλμάνας υποστηρίζονταν.**

«Εκτός από τον νόμο περί διαζυγίου, τα συμφέροντα των γυναικών φροντίζονται καλά.»[654] Για παράδειγμα, Όταν πέθαινε ο σύζυγος μιας Τουρκάλας, τότε εκείνη, εάν ήταν άτεκνη, κληρονομούσε το ένα τέταρτο της περιουσίας του συζύγου της, καθώς και το ποσό που είχε ορισθεί στο νέκγια. Εάν η χήρα είχε παιδί, τότε είχε δικαίωμα στο όγδοο κομμάτι της περιουσίας του, και τα υπόλοιπα μοιράζονται μεταξύ των άλλων

---

[651] [81b] Adalet, 1892.
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 130-140, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 136

[652] Ibid., σελ. 136. [81b]

[653] Ibid., σελ. 136. [81b],
Βλέπε, επίσης,
[57b] Mary Adelaide Walker, Mrs. Walker [57a,b]
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b]. σελ. 58.

[654] [81b] Adalet, 1892.
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 130-140, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 140.

συγγενών. «Νομίζω ότι έχω δείξει, ότι ορισμένοι από τους νόμους μας ευνοούν την γυναίκα, και καμμία χώρα δεν θα έχανε πολλά αν τους υιοθετούσε. **Εκτός από τον νόμο του διαζυγίου, τα συμφέροντα των γυναικών φροντίζονται καλά.»**[655]

5.3 Η ΜΟΙΧΕΙΑ[656]

Μία μοιχαλίδα είναι άξια να παντρευθεί μόνο έναν μη-Μουσουλμάνο, έναν «ειδωλολάτρη», ή έναν μοιχό.

Η μοιχεία δεν αναφέρεται από τις περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα, ως λόγος διαζυγίου, με την εξαίρεση της συζύγου του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, από την οποία ο σουλτάνος πήρε διαζύγιο δύο φορές και στην συνέχεια την έστειλε στην εξορία.[657]

Καμμία περιηγήτρια δεν υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας της τιμωρίας ή του φόνου μιας μοιχαλίδας. Αυτό δεν μας εκπλήσσει, αν λάβουμε υπ' όψιν ότι η μοιχαλίδα εξαφανιζόταν μυστηριωδώς και ετιμωρείτο με θάνατο. Όταν η περιηγήτριες αναφέρονται στην τιμωρία της 'μοιχαλίδας' δεν εννοούν μόνο τις έγγαμες Μουσουλμάνες, αλλά συμπεριλαμβάνουν και τις εξισλαμισμένες σκλάβες που τόλμησαν να πάνε με άλλον άνδρα εκτός από τον ιδιοκτήτη τους.

Το Κοράνι[658] όσον αφορά την μοιχεία, ορίζει: «Εάν καμμία από τις γυναίκες σας διαπράξει μία ασελγής πράξη, καλέστε τέσσερις μάρτυρες μεταξύ σας εναντίον τους. Εάν ομολογήσουν την ενοχή τους, να τις περιορίσετε στα σπίτια τους μέχρι να πεθάνουν ή μέχρι ο Θεός βρει άλλον τρόπο για αυτές.»[659] Αυτό αποτελεί το πρώτο Κοράνιο νόμο στο θέμα της μοιχείας. Δεν μοιάζει πολύ αυστηρό, διότι, όπως ήδη εξετάσαμε, οι γυναίκες ήταν έγκλειστες στα χαρέμια. Εδώ πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν ότι στις αρχές του Ισλάμ οι γυναίκες είχαν περισσότεροι ορατότητα, συμμετοχή στον δημόσιο βίο, στην κοινωνία τους κλπ.[660]

Η δεύτερη εντολή του Κορανίου που ακολούθησε υπήρξε πιο αυστηρή. Το Κοράνι ορίζει ότι : «Ο μοιχός και η μοιχαλίδα θα λάβουν ο κάθε ένας από **εκατό μαστιγώματα**... Ο μοιχός μπορεί να παντρευθεί μόνο μία μοιχαλίδα ή μία ειδωλολάτρισσα, και η μοιχαλίδα μπορεί να παντρευθεί μόνο έναν μοιχό ή έναν ειδωλολάτρη. Απαγορεύονται τέτοιοι γάμοι στους Αληθινούς Πιστούς ... Εάν ένας άνδρας κατηγορήσει την σύζυγό του, αλλά δεν έχει μάρτυρες εκτός από τον ίδιο του τον εαυτό, θα ορκισθεί τέσσερις φορές στο όνομα του Θεού ότι η κατηγορία του είναι αληθινή, καλώντας επάνω του την κατάρα του Θεού, εάν λεει ψέματα. Αλλά, εάν η γυναίκα του ορκισθεί τέσσερις φορές στο όνομα του Θεού, ότι η κατηγορία είναι λάθος και καλέσει την Κατάρα του Θεού επάνω της, εάν είναι αληθινή, δεν θα

---

[655] Ibid., σελ. 140. [81b]

[656] The Koran, Penguin Classics, 1997, σελ. 246, 63, 199, 241, 246, 257, 406

[657] [86a] Lucy M.J. Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 392.

[658] Βλέπε Μοιχεία ('Aduhery') στο Κοράνι. The Koran, Penguin Classics, 1997, σελ. 63, 199, 241, 246, 257, 406.

[659] Ibid., σελ. 62.
"If any of your women commit a lewd act, call in four witnesses from among yourselves against them; if they testify to their guilt confine them to their houses till death overtakes them or till God finds another way for them."

[660] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.

τιμωρηθεί.»[661] Εάν οι άνδρες ή οι γυναίκες δεν παρουσίαζαν τέσσερις μάρτυρες, τότε ψεύδονταν μπροστά στο Αλλάχ,[662] όπως επαναλαμβάνεται σε ένα άλλο σημείο του Κορανίου.

Το Κοράνι ορίζει, επίσης, ότι «Οι ακάθαρτες γυναίκες ανήκουν στους ακάθαρτους άνδρες, και οι ακάθαρτοι άνδρες στις ακάθαρτες γυναίκες... Διατάξτε τις πιστές γυναίκες να στρέψουν τα μάτια τους μακριά από τον πειρασμό και να διατηρήσουν την αγνότητά τους...»[663]

Εάν καταθέσουν τέσσερις μάρτυρες, τότε, ανάλογα με τον ζήλο και την φυσική κατάσταση του εκτελεστή της τιμωρίας, γνωρίζουμε ότι τα 100 μαστιγώματα μπορούσαν να επιφέρουν και τον θάνατο, ιδιαίτερα της γυναίκας. Ακόμα και **σήμερα**, στα ισλαμικά δικαστήρια που διοικούνται από ένα μέλος της θρησκευτικής ηγεσίας των Μουλάδων (Mullah), οι κατηγορούμενοι δεν έχουν το δικαίωμα να υπερασπίσουν τον εαυτόν τους. Μόλις οι τέσσερις μάρτυρες δώσουν την κατάθεσή τους ο δικαστής βγάζει αυτόματα την απόφαση για 100 μαστιγώματα. Δεν υπάρχει καμμία υπεράσπιση, δικαίωμα για έφεση, και ούτε ο ίδιος ο δικαστής μπορεί να μειώσει την τιμωρία, δηλαδή τον αριθμό των μαστιγωμάτων. **Ο νόμος φτιάχτηκε από τον Αλλάχ και κανείς δεν τολμάει να τον αμφισβητήσει και να τον αλλάξει.** Όταν το δικαστήριο δεχθεί τις καταθέσεις των τεσσάρων μαρτύρων, η ετυμηγορία είναι ήδη γνωστή σε όλους—100 μαστιγώματα, ούτε λιγότερα, ούτε περισσότερα, και η τιμωρία πρέπει να εκτελεστεί δημόσια, μπροστά σε άλλους πιστούς Μουσουλμάνους.[664]

Εκτός από τον περιορισμό στην οικία και τα 100 μαστιγώματα, (4:15 και 24:2) στο Κοράνι πρόσθεσε αργότερα ο Προφήτης Μωάμεθ και την λιθοβολία ή τον πετροβολισμό (stoning) του μοιχού και τις μοιχαλίδας μέχρι θανάτου. Μετά την ετυμηγορία του θανάτου από πετροβολισμό, η γυναίκα οδηγείται σε δημόσιο χώρο, τοποθετείται μέσα σε μία τρύπα που έχει σκαφτεί ειδικά για εκείνη και την οποία γεμίζουν με χώμα για να μη μπορεί να κουνηθεί και να φύγει. Οι τέσσερις μάρτυρες που κατέθεσαν εναντίον της, την πλησιάζουν και πετούν τις πρώτες πέτρες, στην συνέχεια ο δικαστής και μετά το κοινό, δηλαδή όλοι οι παρευρισκόμενοι Μουσουλμάνοι. Όσον αφορά τον άνδρα, δεν επιβάλλεται να ακινητοποιηθεί μέσα σε μία τρύπα, όπως οι γυναίκα. Εάν τρέξει και καταφέρει να διαφύγει, τότε η διαδικασία τελειώνει, δηλαδή δεν εκτελείται άλλη τιμωρία. Αυτήν την τιμωρία επέβαλε ο Μωάμεθ τον 7ο αιώνα μ.Χ. σε μία Αραβίδα την Ghamdiya, η οποία

---

[661] THE KORAN, Penguin Classics, 1997, σελ. 246.
"The adulterer and the adulteress shall each be given a hundred lashes." ...
"The adulterer may marry only an adulteress or an idolatress; and the adulteress may marry only an adulterer or an idolater. True believers are forbidden such marriages. Those that defame honourable women and cannot produce four witnesses shall be given eighty lashes. Do not accept their testimony ever after, for they are great transgressors—except those among them that afterwards repent and mend their ways. God is forgining and merciful. If a man accuses his wife but has no witnesses except himself, he shall swear four times by God that his charge is true, calling down upon himself the curse of God if he is lying. But if his wife swears four times by God that his charge is false and calls down His curse upon herself if it be true, she shall receive no punishment."

[662] Ibid., σελ. 247.
"Why did they [men and women] not produce four witnesses; If they could not produce any witnesses, then they were surely lying in the sight of God."

[663] The Koran, Penguin Classics, 1997, σελ. 247-248.
"Those who defame honourable but careless believing women shall be cursed in this world and in the world to come..... Unclean women are for unclean men, and unlean men for unclean women.....Enjoin believing women to turn their eyes away from temptation and to preserve their chastity; not to display their adornments; to draw their veils over their bosoms and not to display their finery except to their husbands, their fathers, their hunsbands' fathers, their sons, their step-sons, their brothers, their brothers' sons, their sisters' sons, their women-servants, and their slave-girls; male attendants lacking in natural vigour [EUNUCHS], and children who have no carnal knowledge of women."

[664] Βλέπε: Hekmat, Anwar. Women and the Koran. The Status of Women in Islam. Prometheus Books, 1997., σελ. 158-159.

κατηγορήθηκε για μοιχεία. **Στην εποχή μας, μόνο στην Περσία (Ιράν), από το 1990-1997, επτά γυναίκες εκτελέσθηκαν με αυτό τον τρόπο.**[665]

Σύμφωνα με το Κοράνι (4:25), εάν οι έγγαμες Μουσουλμάνες, οι οποίες υπήρξαν στην καταγωγή τους εξισλαμισμένες σκλάβες, «διαπράξουν μοιχεία θα υποφέρουν την μισή ποινή που επιβάλετε στις ελεύθερες μοιχαλίδες.»[666] Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι, σύμφωνα με το Κοράνι, η γυναίκα που γεννήθηκε ελεύθερη Μουσουλμάνα έπρεπε να υποστεί μεγαλύτερη τιμωρία για την πράξη της μοιχείας από μία πρώην εξισλαμισμένη σκλάβα. Οι πρώην σκλάβες δεν υποβάλλονταν στον πετροβολισμό για την μοιχεία, τιμωρούνταν μόνο με 50 μαστιγώματα αντί για 100, η μισή ποινή που ορίζεται για την ελεύθερη Μουσουλμάνα.[667]

Η πρώτη περιηγήτρια, που αναφέρεται στο θέμα της μοιχείας, που ετιμωρείτο με θάνατο, ήταν η Lady Montagu, το 1717, η οποία επισημαίνει, ότι ο αριθμός των πιστών συζύγων ήταν πολύ μικρός σε μία χώρα, όπου οι γυναίκες είχαν πολύ λίγα να φοβηθούν από την αδιακρισία των εραστών τους, γεγονός που επιβεβαιώνεται από το θάρρος να εκτεθούν στον κίνδυνο της μοιχείας που ετιμωρείτο πολύ αυστηρά.[668]

Η Lady Montagu, σε μία επιστολή της προς την Countess of Bristol το 1717, γράφει ότι **μία μοιχαλίδα ετιμωρείτο με θάνατο άλλα ο φονιάς της δεν καταδιωκόταν ποτέ.**[669] Μας πληροφορεί, ότι κοντά στην οικία της είχε βρεθεί το γυμνό πτώμα μιας νέας και ωραίας γυναίκας, τυλιγμένο μέσα σε ένα σεντόνι με δύο τραύματα από μαχαίρι, ένα στο πλευρό της και το άλλο στο στήθος της. Το πτώμα, όπως γράφει η Lady Montagu , δεν είχε ακόμα κρυώσει, αλλά επειδή το θύμα (πτώμα) ήταν τόσο όμορφο, ήταν ελάχιστοι οι άνδρες από το Πέραν, που δεν πήγαν να το δουν. Συμπληρώνει, ότι ήταν αδύνατον για οποιονδήποτε να αναγνωρίσει την ταυτότητα του πτώματος, διότι κανένα γυναικείο πρόσωπο δεν ήταν γνωστό σε κανέναν άνδρα. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που μας παρέχει στην επιστολή της, το πτώμα είχε μεταφερθεί αργά το βράδυ από την πλευρά της Κωνσταντινούπολης, δεν ακολούθησε σχεδόν καμμία έρευνα για τον φόνο, και η ταφή του πτώματος έγινε «καθόρυβα».[670] Δεν γνωρίζουμε εάν αυτή η γυναίκα ήταν ελεύθερη Μουσουλμάνα ή εξισλαμισμένη σκλάβα.

Το 1839, η Mary Georgina Emma Dawson Damer αναφέρεται στην εκτέλεση μιας Τουρκάλας και του Έλληνα εραστή της στην Κωνσταντινούπολη. Τα πτώματα τους, όπως μας πληροφορεί η ίδια, είχαν κρεμασθεί 50 ή 60 ημέρες στο παζάρι της Κωνσταντινούπολης, μπροστά στο κατάστημα ενός εύπορου Έλληνα

---

[665] Ibid., σελ. 160-167.

[666] THE KORAN, Penguin Classics, 1997, σελ. 63

"I any one of you cannot afford to marry a free believing woman, let him marry a slave-girl who is a believer. Marry them with the permission of their masters and give them their dowry in all justice, provided they are honourable and chaste and have not entertained other men. If after marriage they commit adultery they shall suffer half the penalty inflicted upon free adulteresses."

[667] Βλέπε: Hekmat, Anwar. Women and the Koran. The Status of Women in Islam. Prometheus Books, 1997., σελ. 167.

[668] Ibid., σελ. 123-124. [3c] :

"The great ladies seldom let their gallants know who they are; and it is so difficult to find out, that they can very seldom guess at her name, whom they have corresponded with for above half a year together. You may easily imagine the number of faithful wives very small in a country where they have nothing to fear from a lover's indiscretion, since we see so many have the courage to expose themselves to that in this world, and all the threatened punishment of the next, which is never preached to the Turkish damsels. Neither have they much to apprehend from the resentment of their husbands; those ladies that are rich having all their money in their own hands."

[669] 'an adulteress is punished for her indiscretions by death but the murderer of a woman is never pursued.' :

[3c] Lady Montagu.

THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c] σελ. 217. [3c] :

[670] Ibid., σελ. 219-220. [3c]

εμπόρου, ο οποίος αναγκάσθηκε να πληρώσει 20,000 γρόσια μπαχσίς για να τα αποσύρουν. «Τι εξωπραγματικό που μία τέτοια κυβέρνηση όχι μόνο γίνεται ανεκτή, αλλά και την σέβονται»,[671] δηλώνει έντονα ενοχλημένη η περιηγήτρια, η οποία δεν διευκρινίζει εάν η συγκεκριμένη Τουρκάλα ήταν παντρεμένη γυναίκα, ή μία ανύπαντρη Μουσουλμάνα που εκτελέσθηκε επειδή είχε Έλληνα εραστή.

Αναφερόμενη στις έγγαμες Τουρκάλες της Κωνσταντινούπολης, το 1852, η Mme de la Princesse de Belgiojoso αναρωτιέται, πώς είναι δυνατόν να ήταν πιστές στο καθήκον τους και στους συζύγους τους εφ' όσον δεν τους αγαπούσαν, αλλά τους **μισούσαν.**[672]

Πράγματι, οι γυναίκες ήταν πιστές στους άρχοντές τους και στους άνδρες τους, **αλλά μόνο όταν δεν μπορούσαν να κάνουν διαφορετικά**, υποστήριξε η Dora d'Istria[673] το 1859. Η Μελέκ Χανούμ (1836-1866) μας πληροφορεί, ότι οι γυναίκες του Σαράι του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, έφερναν τους εραστές τους μέσα στο μεγάλο χαρέμι, υπογραμμίζοντας ότι **σπάνια υπήρχε μία που να μην είχε εραστή.**

«Στην Τουρκία συνηθίζεται η γυναίκα να πληρώνει για τις αταξίες της»,[674] γράφει, το 1866, η Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott. Σημειώνει, ότι τα πτώματά των γυναικών τοποθετούνταν σε καλάθια ή μέσα σε σάκους και πετιόνταν στο Βόσπορο, στον οποίο ένα βασιλικό φιρμάνι απαγόρευε το ψάρεμα. Περιγράφει τον Βόσπορο, ως μια **«μεγάλη πόλη των νεκρών»**,[675] υπογραμμίζοντας ότι «το καλάθι και ο σάκος στην Τουρκία περιέχουν τα θύματα της ζήλιας, που είναι το έργο των ευνούχων, διότι αυτά τα φαντάσματα-ανδρών είναι σαν τους φονιάδες/μαχαιροβγάλτες ['thugs'] της Ινδίας, δεξιοτέχνες στον στραγγαλισμό.[676]

Η Mrs. Harvey of Ickwell Bury μας πληροφορεί, το 1870, ότι στο παρελθόν πετάγανε ζωντανές τις γυναίκες στο Βόσπορο μέσα σε σάκους, ενώ αργότερα τις σκότωναν πριν τις πετάξουν μέσα στο Βόσπορο. Υπογραμμίζει, ότι πήγαιναν αυτές τις δύστυχες οδαλίσκες στο κάστρο Roumel-Hissei, ή στο Κάστρο της Ευρώπη,[677] και εκεί τις **στραγγάλιζαν.** Τα πτώματά τους τα τοποθετούσαν μέσα σε σάκους, ραμμένους κλειστά, και τις πετούσαν στην θάλασσα.[678]

---

[671] [43] Mary Georgina Emma Dawson Damer, 1839-1840.
The Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer Diary of a tour in Greece, Turkey, Egypt, and the Holy Land. By the Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer. London, Henry Colburn, 1841. 2 vls. [43] σελ. 170-172.

[672] [30a] Mme de la Princesse de Belgiojoso. (Christine Trivulce de Belgiojoso)
LA VIE INTIME ET LA VIE NOMADE EN ORIENT. SCENES ET SOUVENIRS DE VOYAGE. I et II. Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30α] σελ. 1043-1044.

[673] «Quant a la FIDELITE qu'elles ne jurent point, du reste, a leur seigneur et maitre, elle la gardent, quand elle ne peuvent pas faire autrement.":
[33b] Dora d'Istria.
Excursions en Roumelie et en Moree. Par Madame Dora d'Istria....Zurich, Meyer et Zeller; Paris, J. Cherbulieq, 1863. 2 vols. Portrait frontispiece. 12 mo. [Vol. I: Attica, Boeotia, Phocis, Phthiotis, Acarnania, Aetolia, Achaia, Elis, Arcadia, Laconia. Vol. II.: Messenia, Argolis, Corinth, Hydra, Spetzai, Poros, Aegina, Salamis, Euboea, the Cyclades, Athens. [33b],σελ. 56.

[674] [51b] Emmeline Lott.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume II., [51b], σελ. 208.

[675] Ibid., σελ. 208. [51b]

[676] Ibid., σελ. 208. [51b]

[677] 'Roumeli-Hissei, or Castles in Europe'

[678] [50b] Mrs. Harvey, of Ickwell-Bury, ή Annie Jane Harvey, 1860. 1870.

«Τελικά, οποιαδήποτε και να ήταν η τιμωρία, και μέχρι πιο βαθμό εκτελείτο, θα μείνει μέσα στους τοίχους του Βασιλικού Χαρεμιού»,[679] υπογραμμίζει η Mrs. Harvey of Ickwell Bury και αναφέρει, όπως πολλές περιηγήτριες πριν από αυτήν,[680] ότι οι Τούρκοι ακόμα και το 1870 πίστευαν ότι τα κοπάδια των πουλιών, που πετούσαν επάνω στο Βόσπορο ήταν οι ψυχές των θυμάτων του χαρεμιού, «οι καταδικασμένες ψυχές» αυτών των γυναικών, «οι οποίες για το μεγάλο τους αμάρτημα, είναι καταδικασμένες να ψάχνουν μάταια τον εραστή που τις παραπλάνησε.»[681]

5.3.1 Ο πρώτος Σουλτάνος να πάρει διαζύγιο και να εξορίσει την μοιχαλίδα σύζυγό του.

Ο Σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ, όπως ήδη αναφέραμε, δεν σκότωσε την μοιχαλίδα σύζυγό του, αλλά πήρε διαζύγιο και την έστειλε στην εξορία.

Μόνο μία περιηγήτρια αναφέρει το διαζύγιο ενός σουλτάνου. Η Lucy Garnett αποκαλύπτει, ότι ο Σουλτάνος Αμπτούλ-Μεζίντ πήρε διαζύγιο και εξόρισε στην Προύσα την μοιχαλίδα σύζυγό του, Μπεσμί ή Μπεσιμέ (Besmi, ή Bessime). Αποκαταστάθηκαν οι σχέσεις τους και ανακάλεσε το διαζύγιο για ένα διάστημα αλλά την χώρισε και δεύτερη φορά και από τότε δεν την είδε ξανά.[682]

Η Fanny Janet Blunt, Lucy Garnett και η Melek Hanum (Μελέκ Χανούμ), υποστήριξαν ότι ο Σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ είχε ερωτευθεί την Μπεσμί ή Μπεσιμέ (Besmi, ή Bessime), η οποία ήταν υιοθετημένη κόρη της Πριγκίπισσας Μιζιρλί Χανούμ, της νύφης του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου Μεχεμέτ Αλί, η οποία ήταν γνωστή ως 'η κυρία του Καίρου'.[683] Ως απελευθερωμένη σκλάβα και κόρη πριγκίπισσας, ο Σουλτάνος Αμπτούλ-Μεζίντ, «εκτρέποντας τα έθιμα τον προπατόρων του» την παντρεύθηκε με νόμιμο γάμο [Nekyah], και έτσι έγινε «η νόμιμη σύζυγος του Σουλτάνου» και η Έκτη Καντίν-Εφέντη στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού,[684] την οποία, αργότερα, χώρισε και εξόρισε.

Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b], σελ. 38.

[679] Ibid., σελ. 38. [50b]

[680] Όπως και η Γαλλίδα περιηγήτρια Mme. de la Ferte Meun, η οποία στις αρχές του 19ου αιώνα, απεκάλεσε τα θύματα αυτά, 'les ames damnes':

[10] Mme de LA FERTE - MEUN, 1816 – 1819.

Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822.

[681] [50b] Mrs. Harvey, of Ickwell-Bury, ή Annie Jane Harvey, 1860, 1870.

Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b], σελ. 38-39.

[682] [86a] Lucy M.J. Garnett.

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 392.

[683] Ibid., σελ. 391-392. [86a]

-[44b] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.

The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume II., [44,b], σελ. 257:

- Η Blunt την ονομάζει, Bessime Σουλτάνα, αντί για Besmi.

[684] [86a] Lucy M.J. Garnett

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891 [86a] σελ. 391-392.

Βλέπε, επίσης,

[44b] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.

5.4 **«Η Καταπάτηση των δικαιωμάτων της (ελεύθερης) Μουσουλμάνας είναι καθημερινό φαινόμενο.»**[685] **«Οι ισχυροί μπορούν να παρακάμψουν τον νόμο, και τα νόμιμα δικαιώματα της συζύγου.»**[686]

5.4.1 **«...πολλά μπορούν να γίνουν στην Τουρκία με μία συνετή διανομή δωροδοκιών.»**[687] **Παραβίαση του νόμου και των καθιερωμένων εθίμων του διαζυγίου. Παράνομη κατάσχεση. «Που είναι τώρα τα δικαιώματα της γυναίκας ανάμεσα σε αυτό τον αγώνα μεταξύ των ισχυρών και των αδύναμων;»**

Ζήλευαν οι διαζευγμένες Άγγλίδες περιηγήτριες του 18ου αιώνα, η Lady Montagu[688] (1716-1718) και η Lady Craven[689] (1786), τα νομικά δικαιώματα της διαζευγμένης Μουσουλμάνας, για τους λόγους τους οποίους ήδη εξετάσαμε. Αν και πολλές ήταν οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα, που υποστήριξαν ότι τα νομικά δικαιώματα της Μουσουλμάνας συζύγου ήταν καλύτερα καθιερωμένα στους Μουσουλμανικούς νόμους ή στο Ισλαμικό Δίκαιο παρά στους Ευρωπαϊκούς, η διαζευγμένη Μελέκ Χανούμ αποκαλύπτει ότι **ο γραπτός νόμος απείχε πολύ από τον ζωντανό, και η θεωρία από την πράξη,**[690] και διαμαρτύρεται έντονα για το **καθημερινό φαινόμενο** της καταπάτησης των δικαιωμάτων της Μουσουλμάνας.[691]

Όσον αφορά την θέση της Μουσουλμάνας συζύγου, κατά την προσωπική εμπειρία και μαρτυρία της διαζευγμένης συζύγου του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά: «Οι ισχυροί μπορούν να παρακάμψουν τον νόμο, και τα νόμιμα δικαιώματα της συζύγου.»[692] Η Μελέκ Χανούμ αποκαλύπτει, επιπλέον, ότι «πολλά μπορούν να γίνουν στην Τουρκία με μία συνετή διανομή δωροδοκιών...»[693] τουλάχιστον όσον αφορά την Οθωμανική ελίτ.

«Στην Τουρκία», γράφει η Μελέκ Χανούμ, «όπως σε κάθε χώρα που ο μεσολαβητής ('arbitrator') παίρνει την θέση του νόμου, η κοινωνία είναι στο έλεος των δυνατών και των άπληστων. Σε τέτοιες χώρες όλα επιτρέπονται σε αυτούς που έχουν εξουσία. Ο ιερός νόμος, η κοινή γνώμη, όλα είναι

The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Volume II., [44,b], σελ. 257.

[685] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean)
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 369.

[686] Ibid., σελ. 361-364. [45a]

[687] «. . and much can be done in Turkey, by a judicious distribution of bribes...»:
[45b] Melek Hanum (Marie Dejean)
SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b], σελ. 331.

[688] [3c] Lady Montagu.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840.

[689] [4] The Right Honourable Elizabeth Craven, 1785–1788 .
"A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London, G.G. J. and J. Robinson, 1789. [4]

[690] [45a] Melek Hanum (Marie Dejean)
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 369. [45a]

[691] Ibid., σελ. 369. [45a]

[692] Ibid., σελ. 361-364. [45a]

[693] [45b] SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b], σελ. 331: «. . and much can be done in Turkey, by a judicious distribution of bribes...»

μηδέν. Ο μόνος αναγνωρισμένος νόμος είναι τα καπρίτσια αυτών που κυβερνούν.»[694] Γεγονός που επιβεβαιώνουν πολλές περιηγήτριες πριν και μετά από την Μελέκ Χανούμ, όπως η Lady Hornby το 1855, η οποία βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου.

Η Hornby δεικνύει, ότι «κανένας Πασάς δεν τιμωρείται για τον φόνο, την κλοπή ή την λεηλασία εκείνων που βρίσκονται κάτω από την εξουσία του»,[695] και περιγράφει με λεπτομέρεια ολόκληρο «το σύστημα δωροδοκιών και διαφθοράς» της Οσμανικής κοινωνίας. Αναφέρει, μεταξύ άλλων, έναν πασά ο οποίος έχοντας **σκοτώσει την σύζυγό του, αντί για μία σκλάβα**, έπρεπε να τιμωρηθεί. Ποια ήταν η τιμωρία του; 'Καταδικάσθηκε' να κυβερνήσει σ' ένα μικρό Ελληνικό νησί, «ένας τρόπος πολύ της μόδας εδώ για να τιμωρούν πασάδες που δεν χειρίζονται προσεκτικά την διοίκηση των προσωπικών τους υποθέσεων με μεγαλύτερη μυστικότητα.»[696] Γράφει η Hornby. Η Lady Montagu είχε παρατηρήσει από το 1717, ότι **«σε αυτές τις ευαίσθητες υποθέσεις»**[697] που αφορούσαν το χαρέμι, ήταν αδύνατον ακόμα και για τον Υπουργό Δικαιοσύνης να ενεργήσει, και η Emmeline Lott επεσήμανε, το 1866, ότι **«οι μυστήριες ενέργειες των χαρεμιών γενικά καλύπτονται από ένα αδιαπέραστο σκοτάδι.»**

Όσον αφορά την ασυδοσία και την αλαζονεία των ισχυρών, στην καταπάτηση των δικαιωμάτων της ελεύθερης Μουσουλμάνας, ενδεικτική είναι η παραβίαση του νόμου και των καθιερωμένων εθίμων του διαζυγίου, η παράνομη κατάσχεση της ιδιωτικής περιουσίας της διαζευγμένης κόρης του Μεγάλου Βεζίρη, της Αϊσια Χανούμ, την οποία ο σύζυγός της, ο Σεβκέτ, την είχε χωρίσει με την πρώτη φόρμουλα διαζυγίου. Δύο ημέρες μετά από το διαζύγιό τους, επειδή η Αϊσια είχε αρνηθεί τις προτάσεις του πρώην συζύγου της για επανασύνδεση, εκείνος έστειλε τους υπηρέτες του στο σπίτι της, το οποίο άδειασαν κυριολεκτικά. Πήραν όλα τα έπιπλα της, τον ρουχισμό της, τα σεντόνια της κλπ. **Αυτή η πράξη εκδίκησης ήταν μία παραβίαση του νόμου και των καθιερωμένων εθίμων, όπως μας πληροφορεί η μητέρα της η Μελέκ Χανούμ, η οποία διαμαρτύρεται δριμύτατα που** στην συνέχεια ο πρώην σύζυγός της κόρης της κράτησε και την ακίνητη περιουσία της.

Όπως μας πληροφορεί η μητέρα της Αϊσια Χανούμ, σύμφωνα με το Μουσουλμανικό νόμο και τα ήθη και έθιμα της Τουρκίας, τα προικιά και η επίπλωση του κοριτσιού στο γάμο της αποτελούσαν απαράγραπτη ιδιοκτησία της. Η επίπλωση, που παρείχε ο πατέρας στο γάμο της κόρης του, συμπεριλαμβανόταν μέσα στις υποχρεώσεις του.[698] Όλα τα είδη που εχρησιμοποιούντο για να επιπλώσουν την οικία της νύφης, ανήκαν δικαιωματικά σε αυτήν. **Σύμφωνα με τον Μουσουλμανικό νόμο, η πράξη αυτή αποτελούσε κατάσχεση**. Δεν κατασχέθηκε μόνο η υλική περιουσία της Αϊσιας, αλλά και τα χρήματά της. Ο σύζυγός της κράτησε ακόμα και την

---

[694] [45a] THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 352.

[695] [31] LADY HORNBY.
CONSTANTINOPLE DURING THE CRIMEAN WAR. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography....London. Richard Bentley, Publisher In Ordinary To Her Majesty. 1863. 8 vo. [31] σελ, 97.

[696] Ibid., σελ. 97-98. [31]

[697] [51a] Emmeline Lott.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople.. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London. Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51a], σελ. 57.

[698] [45a] THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 368.

προσωπική ακίνητη ιδιοκτησία της, στο Αλέππο, διατηρώντας το συμβόλαιο του οικοπέδου στα χέρια του. Αρνήθηκε, επίσης, να της πληρώσει το νέγια και το ναφακά (την διατροφή), χωρίς να υποστεί καμμία επίπτωση.

Σε αντίθεση με τους ισχυρισμούς της Lady Montagu, της Lady Craven, της Lucy Garnett, και άλλων περιηγητριών του 18ου και του 19ου αιώνων, οι οποίες υποστήριξαν ότι η θέση της έγγαμης και της διαζευγμένης Μουσουλμάνας ήταν πολύ ανώτερη από εκείνη της δυτικής γυναίκας, επειδή οι νόμοι προστάτευαν τα δικαιώματα της, η Μελέκ Χανούμ αποκαλύπτει:

«Διακεκριμένοι οικονομολόγοι, σαν τον Stuart Mill,[699] έχουν παρουσιάσει μία θεωρία, σύμφωνα με την οποία ισχυρίζονται ότι τα δικαιώματα της γυναίκας είναι καλύτερα καθιερωμένα στους Μουσουλμανικούς νόμους, παρά στους Ευρωπαϊκούς. Αν από τον γραπτό νόμο στραφούμε στον ζωντανό, από την θεωρία στην πράξη, εκεί βλέπουμε τι χρησιμότητα έχουν για την γυναίκα τα υποτιθέμενα δικαιώματα της... Η κατάσχεση των αντικειμένων της από τον πατέρα της και τον σύζυγό της ήταν ένα καθημερινό και συνηθισμένο φαινόμενο αυτών που αισθάνονται αρκετά ισχυροί για να το κάνουν... Που είναι τώρα τα δικαιώματα της γυναίκας, ανάμεσα σε αυτό τον αγώνα μεταξύ των ισχυρών και των αδυνάμων;»[700]

Η Αΐσια Χανούμ είχε υποβάλλει μήνυση για την επιστροφή της ιδιοκτησίας της, καθώς και για την πληρωμή της γαμήλιας αποζημίωσης, δηλαδή του νέκγια, και νοίκιασε ένα σπίτι μαζί με την επίσης διαζευγμένη μητέρα της, στα προάστια του Σκούταρι, το καλοκαίρι του 1864. Η διεκδίκηση των νομικών δικαιωμάτων της Αΐσιας Χανούμ απέτυχε. Δεν κατάφερε να κερδίσει την επιστροφή της υλικής και της ακίνητης περιουσίας της, των προικιών της, ή την πληρωμή του νέκγια, γιατί όπως της είπε ξεκάθαρα ο δικαστής, ο Cadi: **«δεν ήταν αρκετά ισχυρός για να αναγκάσει τον σύζυγό της να παραδώσει αυτά που πήρε.»**[701]

Κανένας δεν τόλμησε να υποχρεώσει τον σύζυγο της Αΐσιας Χανούμ, ο οποίος ήταν και γιος της δεύτερης συζύγου του πατέρα της, του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, να της πληρώσει το νέκγια, ή το ναφακά (nafakah), δηλαδή την υποχρεωτική τρίμηνη διατροφή. Όταν τέθηκε το θέμα για την πληρωμή του ναφακά το δικαστήριο, όπως δηλώνει η Μελέκ Χανούμ, τον βοήθησε να το αποφύγει.[702]

5.4.2 Το διαζύγιο και η παράνομη εξορία της διαζευγμένης Μελέκ Χανούμ.

Η **πρώτη** περίπτωση διαζυγίου, που μας δείχνει ότι δεν ήταν καν απαραίτητο για την γυναίκα να βρίσκεται μπροστά στον άνδρα της, όταν εκείνος αποφάσιζε να την χωρίσει, και προσφωνούσε την πρόταση ή την φόρμουλα του διαζυγίου, ήταν εκείνη της Μελέκ Χανούμ η οποία γράφει: «Ενημερώθηκα για το διαζύγιό μου από τους απεσταλμένους του Υπουργού της Αστυνομίας.»[703] Το διαζύγιο πρώτου βαθμού, με το οποίο την είχε χωρίσει ο σύζυγός της, πραγματοποιήθηκε όχι μόνο χωρίς την έγκρισή της, άλλα ακόμα και χωρίς την παρουσία του συζύγου της, δηλαδή ο Κιμπριζλί

---

[699] Στον Mill αναφέρεται και η Lucy Garnett.
[700] [45a] THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY 1872. [45a], σελ σελ. 369-370.
[701] Ibid., σελ. 370. [45a]
[702] Ibid., σελ. 370-371. [45a]
[703] Ibid., σελ. 202. [45a]
"The Minister of Police"

Μεχεμέτ Πασάς δεν παρουσιάσθηκε μπροστά της ο ίδιος για να δηλώσει την «φόρμουλα» ή την απόφασή του για διαζύγιο, πράγμα για το οποίο η Μελέκ Χανούμ τον αποκάλεσε δειλό και άνανδρο.

Η δεύτερη περίπτωση ήταν εκείνη της Αϊσια Χανούμ, της κόρης της Μελέκ Χανούμ και του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, ο σύζυγος της οποίας, ο Σεφκέτ Πασάς, μέσα στην μέθη του και στην οργή του, πρόφερε τις λέξεις, την φόρμουλα ή την δήλωση του χωρισμού μπροστά σε μάρτυρες, χωρίς την παρουσία της γυναίκας του, και αμέσως μετά έσπευσε αρμόδιος[704] στο χαρέμι της για να την ενημερώσει.

Όσον αφορά την προνομιακή θέση της ελεύθερης Μουσουλμάνας, και οι δύο γυναίκες, μετά το διαζύγιό τους, στερήθηκαν τα νομικά τους δικαιώματα, σύμφωνα με τα οποία έπρεπε να επιστραφούν τα περιουσιακά τους στοιχεία, τα προικιά τους και να αποζημιωθούν με το χρηματικό ποσό, που συμφωνήθηκε στην σύνταξη του γαμήλιου συμβολαίου, δηλαδή 'στο νέκγια', καθώς και η πληρωμή του ναφακά (της διατροφής).

Όπως υποστήριξε στην αυτοβιογραφία της η Μελέκ Χανούμ,[705] ο λόγος, που ο πρώην σύζυγος της, ο Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς, της στέρησε τα νόμιμα δικαιώματά της, ήταν για να μην της παρέχει την οικονομική δυνατότητα να εγκαταλείψει την Τουρκία για την Ευρώπη, διότι εκείνος δεν άντεχε στην σκέψη ότι το πρόσωπό της θα μπορούσαν να το δουν οι 'γκιαούρηδες'. Στην Τουρκία θα ήταν υποχρεωμένη, όπως μας πληροφορεί η ίδια, να ζει σύμφωνα με τα έθιμά τους και να κυκλοφορεί με το πρόσωπο της και την φιγούρα της καλυμμένη. Ο Κιμπριζλί έτρεφε ελπίδες για επανασύνδεση με την Μελέκ Χανούμ, δηλαδή ήθελε να ανακαλέσει το διαζύγιό τους, προφέροντας τις λέξεις της επανασύνδεσης. Εφ' όσον την είχε χωρίσει με τον πρώτο βαθμό ή φόρμουλα διαζυγίου, όπως μας πληροφορεί η ίδια, το διαζύγιο μπορούσε να ακυρωθεί με μια λέξη του και να ξαναγίνει σύζυγός του. Όταν την πλησίασε, όμως, η Μελέκ Χανούμ αρνήθηκε, όπως γράφει η ίδια, και του επιτέθηκε, αποκαλώντας τον δειλό και άνανδρο. Αρνήθηκε να επιστρέψει στον πρώην σύζυγό της, διότι είχε πικραθεί που εκείνος είχε δεχθεί την πρόταση του προστάτη του, του τότε Μεγάλου Βεζίρη Ρεσίντ Πασά, να την χωρίσει και αμέσως μετά να παντρευθεί την αδελφή του Ρεσίντ Πασά, την Φεριντέ Χανούμ. Εκείνη την εποχή, ο Κιμπριζλί, δεν κατείχε ακόμα την θέση του Μεγάλου Βεζίρη και ήταν ο προστατευόμενος του Μεγάλου Βεζίρη Ρεσίντ Πασά.

Όχι μόνο η Μελέκ Χανούμ, αλλά και η κόρη της αργότερα είχε αρνηθεί να επιστρέψει στον σύζυγό της, τον Σεβκέτ, όταν και εκείνος ήθελε να ανακαλέσει το διαζύγιό τους, **γεγονός που ίσως επισημαίνει ότι η διαζευγμένη Μουσουλμάνα είχε το δικαίωμα να αρνηθεί να επιστρέψει στον πρώην άνδρα της. Αν και καμμία περιηγήτρια δεν αναφέρει αυτό το δικαίωμα, οι δύο περιπτώσεις, εκείνη της Μελέκ Χανούμ και εκείνη της Αϊσια Χανούμ, αποδεικνύουν ότι, τουλάχιστον στο δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα, η διαζευγμένη γυναίκα μπορούσε να ασκήσει αυτό το δικαίωμα. Οι δύο γυναίκες, ωστόσο, αναγκάσθηκαν, ως συνέπεια της άρνησής του για επανσύνδεση, να υποστούν την φτώχεια και την ανέχεια.**

Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, σχετικά με το θέμα των Αποδράσεων από τα Χαρέμια και από την Τουρκία, οι πολιτικοί αντίπαλοι και εχθροί (enemies) της Μελέκ Χανούμ, όπως τους αποκαλεί ή ίδια, που ανάμεσά τους

---

[704] Ibid.
Δεν αναφέρει την ιδιότητα του αρμοδίου.
[705] πρώην Marie Dejean Millingen.

συγκαταλεγόταν και η Βαλιδέ Σουλτάνα, δηλαδή η μητέρα του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, είχαν δημιουργήσει ένα δημόσιο κοινωνικό σκάνδαλο για να απαλλαγούν από μία επικίνδυνη πολιτική αντίπαλο, την Μελέκ Χανούμ, η οποία ασκούσε επιρροή στην πολιτική ζωή του τόπου μέσω του συζύγου της. Ανάγκασαν τον σύζυγό της, τον Τούρκο αξιωματούχο, τον οποίο στα έργα της αποκαλεί Κιμπριζλί, ή Μεχεμέτ Πασά ή Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, να την χωρίσει για να μην καταστραφεί η πολιτική του σταδιοδρομία. Τον ανάγκασαν να παντρευθεί μία άλλη γυναίκα, την Φεριντέ Χανούμ, η οποία στην συνέχεια, έγινε σύμμαχος αυτών των πολιτικών αντιπάλων ή 'εχθρών' της Μελέκ Χανούμ, και πεθερά της κόρης της. Η Φεριντέ Χανούμ έπεισε τον Κιμπριζλί να παντρέψει την Αϊσια Χανούμ, την κόρη του από την πρώην σύζυγό του Μελέκ Χανούμ, με τον γιο της, από τον πρώτο της γάμο, τον Σεφκέτ Πασά, έτσι ώστε να διατηρήσει και να εξασφαλίσει την εξουσία της στο χαρέμι και επάνω στον σύζυγό της, καθώς και την περιουσία του.

Οι πολιτικοί της εχθροί, όπως τους αποκαλεί η Μελέκ Χανούμ, ήταν οι πολιτικοί εχθροί του **«φίλου»** και **«συνεργάτη»** της, όπως αποκαλεί η ίδια τον Μεγάλου Βεζίρη Ρεσίντ Πασά. Ανάγκασαν τον Ρεσίντ πασά να πιέσει τον προστατευόμενό του, δηλαδή τον σύζυγό της Μελέκ Χανούμ, τον Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, να την χωρίσει και να παντρευθεί την Φεριντέ Χανούμ έτσι ώστε να σταματήσουν οι δημόσιες ενέργειες εναντίον του και να μην καταστραφεί η πολιτική του σταδιοδρομία από ένα σκάνδαλο που δημιουργήθηκε στην οικογενειακή τους ζωή.[706] Είχαν δημιουργήσει αμφιβολίες για την πατρότητα των παιδιών της Μελέκ Χανούμ και είχαν δολοφονήσει τον μικρό της ευνούχο, κατηγορώντας την ίδια για τον φόνο του, **αν και δεν ήταν παράνομο να σκοτώνεις τους σκλάβους σου.**

Με αυτόν τον τρόπο θα τους χώριζαν για πάντα,[707] δηλώνει η Μελέκ Χανούμ, διότι η νέα σύζυγος, η Φεριντέ Χανούμ, θα φρόντιζε να διατηρήσει την εξουσία της στο χαρέμι της και επάνω στον σύζυγό της, ιδιαίτερα την εποχή που έγινε Μεγάλος Βεζίρης και εκείνη είχε την εξουσία της **«Μεγάλης Βεζίρισσα των γυναικών».**[708] Η Φεριντέ φρόντισε να μην δοθεί η ευκαιρία στον άνδρα της να δει την πρώην σύζυγό του, την Μελέκ Χανούμ, για να μην αναθερμανθεί η σχέση τους και μπει στον πειρασμό να ανακαλέσει το διαζύγιο πρώτου βαθμού, με το οποίο την είχε χωρίσει. Η Φεριντέ είχε συμβάλλει, επίσης, στην εξορία της αντίζηλού της, Μελέκ Χανούμ. Κατάφεραν να εξουδετερώσουν την Μελέκ Χανούμ, την οποία εθεωρούσαν εξαιρετικά επικίνδυνη, εξορίζοντάς την **«παράνομα»** στο Ικόνιο, το 1850. **Παράνομα, διότι δεν υπήρχε νόμος που να καταδικάζει ελεύθερο Μουσουλμάνο ή ελεύθερη Μουσουλμάνα για τον φόνο του σκλάβου ή της σκλάβας, που ανήκε σε αυτούς, όπως ήταν η περίπτωση του μικρού ευνούχου της Μελέκ Χανούμ.**

Η ίδια η εξόριστη Μελέκ Χανούμ μας πληροφορεί για τους λόγους και την οργάνωση της «πολιτικής και ιδιωτικής της εξόντωσης»:

«Ο Μεγάλος Βεζίρης Ρεσίντ Πασάς, και ο φίλος του ο Φετίχ Πασάς [Fetih-Pasha], ιδιωτικός γραμματέας και κουνιάδος του σουλτάνου, ήταν προσωπικοί μου φίλοι, και γι αυτόν τον λόγο και μόνο έγιναν οι προστάτες του συζύγου μου. Η φιλία μου με αυτούς είχε ξεκινήσει πολύ πιο πριν την άνοδό τους σε υπουργική εξουσία.[709] Στην ίδια πλευρά βρισκόταν ο Αλί Πασάς, ο Υπουργός Εξωτερικών, και ο Ρουστί Μεχεμέτ Πασάς [Rusti-Mehemet], ο

---

[706] Ibid., σελ. 202. [45a]
[707] Ibid., σελ. 202. [45a]
[708] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.
[709] πριν γίνει Μουσουλμάνα σύζυγος, την εποχή που ήταν ακόμα, η Marie Dejean Millingen.

Υπουργός Πολέμου. Οι Αντίπαλοι ("enemies") ήταν ο Μεχεμέτ Αλί-Πασάς, Υπουργός Ναυτιλίας, και επίσης κουνιάδος του Σουλτάνου, ο Ρίζα Πασάς, πρώην υπουργός του Αμπτούλ Μεζίντ, ο αναγνωρισμένος φίλος της ίδιας της Βαλιδέ Σουλτάνας, ο Μεχεμέτ Πασάς, Υπουργός Δικαιοσύνης, και ο Μπασά, ο αρχιευνούχος του Σουλτάνου. Ο μοναδικός σκοπός αυτής της ομάδας αντιπάλων, για τον οποίο σταθερά δολοπλοκούσαν, ήταν να καταστρέψουν την επιρροή του συζύγου μου και των ευεργετών του, **και ήταν γνωστό ότι χρωστούσε την θέση του στην παλιά μου και στενή σχέση με τον Ρεσίντ Πασά και τον Φετίχ Πασά...»**[710]

Όπως σημειώνει η Μελέκ Χανούμ, ο σκοπός τους ήταν να την καταστρέψουν, κατά την απουσία του συζύγου της, στην πρεσβεία του στο Λονδίνο. Χρησιμοποίησαν τους δικούς τους σκλάβους, ως κατασκόπους, λόγω της σχέσης τους με τους σκλάβους στο χαρέμι της Μελέκ Χανούμ, για να ενημερώνονται για την ιδιωτική της ζωή μέχρι να τους δοθεί η ευκαιρία ή η αφορμή να ενεργήσουν. Εκμεταλλεύθηκαν ως αφορμή την συμφωνία, που είχε κάνει η Μελέκ Χανούμ με τον σύζυγό της Κιμπριζλί, να αντικαταστήσει το παιδί τους, τον Mustapha-Djehad, σε περίπτωση θανάτου, διότι ήταν άρρωστο, με κάποιο άλλο, που θα παρουσίαζαν ως δικό τους για να εξασφαλίσουν ότι η κληρονομιά του Κιμπριζλί θα παρέμενε στην οικογένειά τους.[711] Ο Κιμπριζλί επιθυμούσε να αφήσει την περιουσία του στην γυναίκα του, την Μελέκ Χανούμ και στην κόρη τους Αΐσια, **«η οποία περιουσία, αν δεν υπήρχε αρσενικός απόγονος, θα μοιραζόταν ανάμεσα στις ορδές των αρπακτικών αρσενικών συγγενών του...»**[712] γράφει η Μελέκ Χανούμ. Όμως, ο γιος τους δεν πέθανε, και τους έμεινε το ξένο παιδί, που είχε αγοράσει η Μελέκ Χανούμ, για να το παρουσιάσουν ως δικό τους, και ταυτόχρονα δολοφονήθηκε ο ευνοούμενος μικρός ευνούχος της.

Οι πολιτικοί αντίπαλοι του συζύγου της, όπως μας πληροφορεί η ίδια, εκμεταλλεύθηκαν τις φιλοδοξίες των συγγενών του συζύγου της και τις αντιζηλίες των σκλάβων που ανήκαν στο δικό της χαρέμι. Χρησιμοποίησαν τους σκλάβους της και τους δικούς τους σκλάβους, διότι οι σκλάβοι της Μελέκ Χανούμ και εκείνοι των αντιπάλων της είχαν στενές σχέσεις.[713] Οι συγγενείς του συζύγου της Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, ο οποίος καταγόταν από την Κύπρο, ήθελαν να διεκδικήσουν την περιουσία του, ως κληρονόμοι, και έτσι φρόντισαν να αναμειχθούν στις οικογενειακές της υποθέσεις, να εξαγοράσουν τους σκλάβους της, και να δημιουργήσουν αμφιβολίες σχετικά με **την πατρότητα του βιολογικού της γιου,**[714] **προκαλώντας ένα δημόσιο κοινωνικό σκάνδαλο.**

Οι οικογενειακές συνομωσίες, όπως δηλώνει η Μελέκ Χανούμ, ήταν συνηθισμένο φαινόμενο στην Τουρκία, όπου σκλάβοι ή άτομα χαμηλής

---

[710] [45b] SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b], σελ. 277-278 :

« Another element in this unfortunate affair was the political one. Kibrizli had become a power in the country. Reschid-Pasha, Grand Vezier, and Fetih-Pasha his friend, private secretary to the Sultan, and also brother-in-law to him, were my particular friends, and for this reason alone became my husband's patrons. My friendship with them had commenced long antecedent to their attainmem of ministerial authority. On the same side were Ali Pasha, Minister of Foreign Affairs, and -Pasha, Minister of War. Opposed to these were Mehemt Ali-Pasha, Minister of Marine, and another brother-in-law of the Sultan's, Riza-Pasha, an ex-minister of Abdul Mejid's, and the reputed intimate friend of the Valideh-Sultan herself, Mehemet-Pasha, Minister of Justice, and Basha, the chief eunuch of the Sultan. The one object this tribe of opponenets had in view, and for which they steadily intrigued, was to destroy the influence of my husband and of his patrons, and as it was notorious that he owed his position to my old intimacy with Reschid and Fetih Pasha,»

[711] Ibid., σελ. 278. [45b]

[712] Ibid., σελ. 279. [45b]

[713] Ibid., σελ. 275-276. [45b]

[714] Ibid., σελ. 276. [45b]

κοινωνικής τάξης γίνονταν ακόμα και υπουργοί, χάρη σε τέτοιου είδους δολοπλοκίες.[715]

Το σχέδιο, για την ψεύτικη εγκυμοσύνη και την αντικατάσταση του παιδιού, αποκαλύφθηκε από τις σκλάβες της Μελέκ Χανούμ στους πολιτικούς της αντιπάλους και στους συγγενείς του συζύγου της το διάστημα που ο σύζυγός της έλειπε για οκτώ μήνες στο Λονδίνο. **Η Μελέκ Χανούμ κατηγορήθηκε, ότι ενήργησε πίσω από την πλάτη του συζύγου της και δημιουργήθηκε ένα μεγάλο κοινωνικό σκάνδαλο για την πατρότητα των βιολογικών παιδιών της.**

Επίσης, αυτό το διάστημα ο «φίλος» της, ο Μεγάλος Βεζίρης Ρεσίντ Πασάς, για να κατοχυρώσει την εξουσία του, προσπαθούσε να παντρέψει τον γιο του, Αλί Γκαλούπ Πασά (Ali Galup Pasha), με την μεγαλύτερη κόρη του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, δηλαδή την Πριγκίπισσα Φατμά (Fatmah) Σουλτάνα, πράγμα που τελικά κατάφερε. Οι υπόλοιποι υπουργοί προσπαθούσαν να εμποδίσουν τα σχέδια του Μεγάλου Βεζίρη και εκείνος, για να εξασφαλίσει έναν ακόμα σύμμαχο, σχεδίαζε να καλέσει πίσω στην Κωνσταντινούπολη τον σύζυγο της Μελέκ Χανούμ και να τον διορίσει Υπουργό Εξωτερικών, χωρίς χαρτοφυλάκιο.

Μόλις έμαθαν τα σχέδιά του οι πολιτικοί του αντίπαλοι, έσπευσαν να ενεργήσουν και να εκμεταλλευθούν τις πληροφορίες, που είχαν από το χαρέμι της Μελέκ Χανούμ, δηλαδή τις σκλάβες της και τους συγγενείς του συζύγου της, όσον αφορά τις οικογενειακές της υποθέσεις. Φρόντισαν να δολοφονηθεί ο ευνούχος της Μελέκ Χανούμ, ο Μπεσίρ από την δούλα της Μελέκ Χανούμ την Φατμά και τον εραστή της,[716] έτσι ώστε να προκαλέσουν αυτό το δημόσιο σκάνδαλο για την αμφισβήτηση της πατρότητας των παιδιών της. Δεν τους ενδιέφερε, όπως τονίζει η Μελέκ Χανούμ, εάν ο ευνούχος της σκότωνε την σκλάβα της ή εκείνη τον ευνούχο της. Στόχος τους ήταν να την κατηγορήσουν, ότι διέπραξε τον φόνο για να κλείσει το στόμα του ενός ή του άλλου σχετικά με την πατρότητα του πραγματικού γιου του Κιμπριζλί και να προκαλέσουν δημόσιο κοινωνικό σκάνδαλο, πριν την επιστροφή του συζύγου της στην Κωνσταντινούπολη.[717] Και το πέτυχαν.[718] Η

---

[715] Ibid., σελ. 277. [45b]

«. . .for men in subordinate, even menial positions, not unfrequently rise to be ministers through some intrigue of this sort, and as he was very ambitious, corruption did its work with him and he became the leader of the hostile band in my own home. It may appear puerile to enter into the minute details of the strictly domestic circle, but the reader is requested to bear in mind that a great abyss separates an Eastern from a Western household; and that, more frequently than is suspected, changes and revolutions which overturn dynasties in the East, as also tragedies of the most appalling character, involving whole families in life-long misery, may be traced to some wretched intrigue in the nest of iniquity and demoralization, the harem."

[716] Ibid., σελ. 280. [45b]

[717] Ibid., σελ. 283. [45b]

[718] Ibid., σελ. 284-288. [45b] :

«It was the period of the festival of the Ramazan, when it is customary to keep open house, and mutual invitations to eat, drink and be merry, are the order of the day. On these occasions the suites of the great folks interchange similar courtesies, and an invitation to the slaves of one household to attend a feast at another, is considered as an act of special politeness to the owner of those slaves, because, though these alone benefit by it, the civility is intended for the master, and is so acknowledged.[284] [Fatmah was a slave] My intendant, taking advantage of this custom, solicited my permission to invite my slaves to a feast at his house, to meet the slaves of some other households....Nothing suspecting I consented....[284] Instead, however, of conducting them to his house, he concealed them in a large stable on our premises contiguous to the bath-room, where they found the domestics of the house, and the Cyprus men of the Pasha's suite, his relatives, already hidden: in all, fourteen of them.....[285] It was an easy matter to decoy Bessir (the young eunuch) to the bath-room, where his services were constantly in requisition... [285]..." The eunuch found himself in the "grasp of Fatmah, a woman of immense strength, a match for any man, and in whose hands the poor eunuch, weak and sickly as are all of his caste, was as a hind in the claws of a tiger...." Bessir was dead [286]...one Achmed-Effendi, a relative of my husband's, invaded the harem in a tumultuous body; an outrageous act, and an offence, the enormity of which is not to be appreciated by persons unfamiliar with Eastern customs. Fatmah,...was dragged and hustled, thrown to the ground and beaten, her assailants urging her, with loud shuts and menaces of death, to declare I had ordered her to commit the crime.... to save herself from being beaten or trampled to death—she accused me....[287] One of her husband's own relatives, whose benefactress she was, surrounded her and exclaimed: "Ah! You want

Μελέκ Χανούμ συλλαμβάνεται, και στην συνέχεια εξορίζεται παράνομα, διότι δεν υπήρχε νόμος που να καταδικάζει Μουσουλμάνα για τον φόνο ενός σκλάβου της.

Η Φατμά εξορίσθηκε και ο συνεργάτης της και εραστής της Ομέρ καταδικάσθηκε σε δέκα χρόνια φυλάκιση.[719] Ο σύζυγός της Μελέκ Χανούμ, για να διατηρήσει την θέση του, πιέστηκε και αναγκάσθηκε να την χωρίσει, αν και δεν το ήθελε, όπως ισχυρίζεται η Μελέκ Χανούμ, διαφορετικά θα έχανε την υποστήριξη του Μεγάλου Βεζίρη Ρεσίντ Πασά.[720] Αν και ο Μεγάλος Βεζίρης ήταν φίλος της Μελέκ Χανούμ, δεν μπορούσε να διατηρήσει έναν συνεργάτη, δηλαδή τον σύζυγό της, πάνω στο κεφάλι του οποίου υπήρχε ένα μεγάλο δημόσιο σκάνδαλο. Αμέσως μετά το διαζύγιο ο Κιμπριζλί πιέσθηκε να παντρευθεί ξανά για να μην υπάρχει ελπίδα να ανακαλέσει το διαζύγιο του και για να μην επανέλθει η Μελέκ Χανούμ ως σύζυγός του και αποκτήσει ξανά την πολιτική επιρροή, που ασκούσε επάνω του. Ο Κιμπριζλί, όταν επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη, παντρεύθηκε την αδελφή του Ρεσίντ Πασά, την Φεριντέ Χανούμ, και έτσι ενίσχυσε την πολιτική του θέση.[721]

Η Μελέκ Χανούμ αντιστάθηκε στις μυστικές ενέργειες του πρώην συζύγου της, να την ξαναπλησιάσει μετά τον γάμο του με την Φεριντέ Χανούμ. **«Το μόνο που απαιτούσα από αυτόν ήταν η επιστροφή της ιδιοκτησίας μου και των περιουσιακών μου στοιχείων»**, τα οποία ποτέ δεν κατάφερε να αποκτήσει.[722] **Απαιτούσε, μόνο, τα νομικά της δικαιώματα ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα.**

Η Φεριντέ, η καινούργια σύζυγος του Κιμπριζλί, συνέβαλε, επίσης, στους διωγμούς και στις εξορίες της Μελέκ Χανούμ που ακολούθησαν. Όταν δραπέτευσε από την πρώτη της εξορία, η Μελέκ Χανούμ επέστρεψε στην Πόλη, και η Φεριντέ, η σύζυγος του Κιμπριζλί, όπως γράφει η Μελέκ Χανούμ, έτρεμε με πάθος, όταν έβλεπε την αντίζηλό της να κυκλοφορεί στην Πόλη και μαζί με τους πολιτικούς της αντιπάλους προσπαθούσε να βρει αφορμή να την εξορίσουν ξανά από την Κωνσταντινούπολη. «Όταν άκουσε να μας αποκαλούν με τα ονόματά μας, ως η σύζυγος και η κόρη του Κιμπριζλί Πασά, έτρεμε από οργή...».[723] Οι κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης εξακολουθούσαν να την αποκαλούν σύζυγο του Μεγάλου Βεζίρη, επειδή το διαζύγιο που τους χώριζε, όπως μας πληροφορεί η ίδια, δεν ήταν ανακλητό, δεν ήταν αυτό «που στιγματίζεται από το Κοράνι κάτω από το όνομα Telaki-salisseh, αλλά ήταν ένα διαζύγιο, που μία σπίθα αρκούσε να το αναθερμάνει.»[724]

Η Φεριντέ, επιπροσθέτως, φρόντιζε να κρατήσει την κόρη του Κιμπριζλί και της Μελέκ Χανούμ, την Αϊσια Χανουμ, μακριά από τον πατέρα της έτσι, ώστε να μην του θυμίζει την πρώτη του σύζυγο και να διατηρήσει την δική της εξουσία.

Μετά από μία σειρά εξοριών και διωγμών, που την ακολούθησαν ακόμα και στην Ευρώπη, μετά από την απόδρασή της από την Τουρκία το 1866, η Μελέκ

---

to secure the Pasha's property. But the children are not yours. They are not the Pasha's children. Ah! You shall see whether we will let ourselves be cheated!"

[719] Ibid., σελ. 288. [45b]

[720] Ibid., σελ. 289-290. [45b]

[721] Ibid., σελ. 290. [45b]

[722] Ibid., σελ. 291. [45b]

[723] [45a] THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a] σελ. 377. [45a]

[724] Ibid., σελ. 354-355. [45a]

Χανούμ, για να επιβιώσει, όπως δηλώνει η ίδια, αποφάσισε να γίνει συγγραφέας.[725] **Οι διωγμοί της τελείωσαν με τον θάνατο του Μεγάλου Βεζίρη, στις 9 Σεπτεμβρίου 1871, και έτσι επετράπη η έκδοση των συγγραφικών της έργων.**

[725] [45b] SIX YEARS IN EUROPE. SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b], σελ. 332-333.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V.

«ΟΙ ΑΝΑΜΕΙΚΤΟΙ ΛΑΟΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ»

ΚΑΙ ΤΑ ΧΑΡΕΜΙΑ ΤΩΝ 'ΚΑΤΩΤΕΡΩΝ' ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ:

ΤΩΝ «ΨΕΥΔΟ-ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ», ΤΩΝ ΣΤΙΓΜΑΤΙΣΜΕΝΩΝ, ΤΩΝ «ΑΔΙΑΦΟΡΩΝ/ΕΠΙΠΟΛΑΙΩΝ ΠΙΣΤΩΝ», ΤΩΝ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ «ΚΑΤ' ΟΝΟΜΑ» ή ΤΩΝ «ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΑ» ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ.

V.

ΟΙ «ΑΝΑΜΕΙΚΤΟΙ ΛΑΟΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ»,[1] ΚΑΙ ΤΑ ΧΑΡΕΜΙΑ ΤΩΝ 'ΚΑΤΩΤΕΡΩΝ' ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ:

ΤΩΝ «ΨΕΥΔΟ-ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ»,[2] ΤΩΝ ΣΤΙΓΜΑΤΙΣΜΕΝΩΝ,[3] ΤΩΝ «ΔΙΑΦΟΡΩΝ/ ΕΠΙΠΟΛΑΙΩΝ ΠΙΣΤΩΝ»,[4] ΤΩΝ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ «ΚΑΤ' ΟΝΟΜΑ» ή ΤΩΝ «ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΑ»[5] ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ.

1. Οι Μουσουλμάνες-Μουσουλμάνοι «κατώτερης» κατηγορίας ή «μικρότερης σημασίας».[6]

Περιηγήτριες του 19ου αιώνα μας εισάγουν και μέσα στα χαρέμια, κατά τους Οθωμανούς Τούρκους, των 'κατώτερων' Μουσουλμάνων, δηλαδή εκείνων που προσποιούνταν τον Μωαμεθανισμό, όπως οι **Κούρδοι**, οι **Γιουρούκ**, οι **Τατάροι**, και οι **Τσιγγάνοι**.[7] Τα 'χαρέμια' αυτών των λαών, σε αντίθεση με τα χαρέμια των Οθωμανών Τούρκων, δεν είχαν την έκταση και την σημασία του Οθωμανικού χαρεμιού, δεν ήταν δημιουργήματα, καρποί ή επακόλουθα του θεσμού της δουλείας, ούτε και σύμβολα του ατομικού κοινωνικού καθεστώτος (social status).

---

[1] "the mixed people of Turkey":
Βλέπε εισαγωγή του πρώτου τόμου του έργου της περιηγήτριας, [44a] [44b] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a,b].
Η Blunt έζησε ένα μεγάλο μέρος της ζωής της (1848 – 1899) σε διάφορες περιοχές της Ευρωπαϊκής και της Ασιατικής Τουρκίας, καθώς και σε διάφορες χώρες που βρίσκονταν κάτω από την Οθωμανική επικράτεια. Μελέτησε και συγκέντρωσε πληροφορίες και υλικό (μία σειρά σημειώσεων) για τους «ανάμεικτους λαούς της Τουρκίας» («mixed people of Turkey»), δηλαδή για τους λαούς της Οθωμανικής επικράτειας. Κατά τον εκδότη, Stanley Lane Poole, (preface ix, x, June 29th, 1878), επρόκειτο για την «πιο αξιόλογη εργασία για τους λαούς της Τουρκίας...και όχι ένα κομματικό μέσο ή κομματικό εργαλείο για το Ανατολικό Ζήτημα...». Αργότερα, το 1918, η Blunt κυκλοφόρησε, επίσης, το έργο "My Reminscences", το οποίο συμπεριλαμβάνει προσωπικές λεπτομέρειες για την ζωή της στην Τουρκία.

[2] [86a] Lucy M.J. Garnett, [;] – 1891, 1891-1917. (δηλώνει μακροχρόνια παραμονή στην Μικρά Ασία)
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 360.

[3] [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 159.
Βλέπε, επίσης,
[86a] Lucy M.J. Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 356.

[4] [86a] LUCY M.J. GARNETT, 1891.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 346-354.

[5] Ibid., σελ. 207. [86a]

[6] [44a] 44b] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a,b].

[7] Ουσιαστικά, οι Κούρδοι, οι Τατάροι και οι Τσιγγάνοι δεν είχαν χαρέμια. Επίσης, οι Κούρδοι και οι Τσιγγάνοι ήταν μονογαμικοί, δηλαδή δεν ασκούσαν την πολυγαμία (πολυγυνία).

Τα 'χαρέμια' τους δεν απαρτίζονταν από σκλάβες και δεν διέθεταν φύλακες ή σκλάβους-ευνούχους για να περιφρουρούν και να επιτηρούν τις γυναίκες, οι οποίες κυκλοφορούσαν ελεύθερα και ασυνόδευτες. Δεν υπήρχε το σύστημα της ελίτ δουλείας ή της προετοιμασίας σκλάβων για την ελίτ επειδή δεν υπήρχε ελίτ και συνεπώς δεν υπήρχε η ζήτηση για τις υπηρεσίες τους.[8] Οι σύζυγοί τους ήταν στην καταγωγή τους ελεύθερες γυναίκες και όχι εξισλαμισμένες σκλάβες, που γενικά ανήκαν στην δική τους φυλή και τάξη, σε αντίθεση με τις έγκλειστες Οθωμανίδες, οι οποίες υπήρξαν εξισλαμισμένες σκλάβες ή απόγονοι σκλάβων. Επίσης, σε αντίθεση με τις Οθωμανίδες ή των έγκλειστων στα Οθωμανικά χαρέμια γυναικών, οι γυναίκες των **Κούρδων**, των **Γιουρούκ**, των **Τατάρων** και των **Τσιγγάνων** έχαιραν της εκτίμησης των ανδρών τους και συμμετείχαν στον δημόσιο βίο, στην κοινωνική ζωή της φυλής τους. Δεν παρατηρείται εδώ το σύστημα της διαφυλικής διχοτόμησης της οικογένειας, που διακρίναμε στα Οθωμανικά χαρέμια και ιδιαίτερα της ξεκάθαρης ή απόλυτης διαφυλικής διχοτόμησης που εντοπίσθηκε στα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ.[9]

Τα χαρέμια αυτών των αποκαλούμενων «επιφανειακών Μουσουλμάνων» ή «ψευδο-Μουσουλμάνων» δεν είχαν ως πρότυπό τους, πράγμα που ίσχυε για τους Οθωμανούς ομόθρησκούς τους, το Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι, που ήταν το μεγαλύτερο, πολυπληθέστερο και το πιο αναπτυγμένο χαρέμι, τουλάχιστον όσον αφορά την **πληθυσμιακή και εθνολογική ανάπτυξή του**, τον πολυεθνικό επεκτατισμό του, καθώς και την εσωτερική του οργάνωση και λειτουργία, όπου χιλιάδες έγκλειστες γυναίκες ζούσαν μαζί περιορισμένες. Τα χαρέμια τους δεν είχαν την έκταση και την εξάπλωση του Οθωμανικού χαρεμιού, εφόσον δεν ασκούσαν την τακτική της υποδούλωσης μη-Μουσουλμάνων λαών, και δεν υπήρχε το σύστημα, το έθιμο ή το φαινόμενο της ελίτ δουλείας, της εθελοντικής δουλείας, της παιδικής δουλείας και του 'παιδικού χαρεμιού.[10]

Παρόλο που ο Μωάμεθ, ο Προφήτης, ήταν εκείνος που επέβαλε, τον 7° μ.Χ. αιώνα, την κάλυψη του προσώπου της γυναίκας, της ελεύθερης Μουσουλμάνας και τις εξισλαμισμένης σκλάβας, παρόλο που ήταν θερμός υποστηρικτής της απομόνωσης, του εγκλεισμού, και του περιορισμού των Μουσουλμάνων γυναικών, και παρόλο που ο ουσιαστικός αποκλεισμός των γυναικών από το δημόσιο βίο υφίστατο σαν τυπικό γνώρισμα περισσότερο του ισλαμικού χαρεμιού,[11] **οι γυναίκες των Κούρδων, των Γιουρούκ, των Τατάρων και των Τσιγγάνων, κυκλοφορούσαν ελεύθερα, συμμετείχαν στο δημόσιο βίο της φυλής τους ή της κοινότητάς τους, χωρίς καλύπτρα, δηλαδή το γιασμάκι και το φερετζέ. Η θέση της γυναίκας στα χαρέμια αυτών των «επιφανειακών Μουσουλμάνων» εμφανίζει μία πολυσύνθετη διαφορετικότητα, και διέφερε ακραία από εκείνη των Οθωμανίδων, δηλαδή των έγκλειστων στα Οθωμανικά χαρέμια ελεύθερων Μουσουλμάνων γυναικών και εξισλαμισμένων σκλάβων.**

1.1 Το χαρέμι και το σελεμλίκι των Κούρδων τον 19° αιώνα.

Αναμφισβήτητα, το χαρέμι και το σελεμλίκι των Κούρδων διέφερε από αυτό των Τούρκων. Εδώ δεν παρατηρείται η διαφυλική διχοτόμηση της οικογένειας ή το διαχωριστικό σύστημα, που χαρακτηρίζει τα Οθωμανικά χαρέμια και ιδιαίτερα εκείνα της Οθωμανικής ελίτ.[12] Πρώτον, αν και οι

[8] Βλέπε Κεφάλαιο I και Κεφάλαιο II.
[9] Βλέπε Κεφάλαιο II και Κεφάλαιο III.
[10] Βλέπε Κεφάλαιο II.
[11] Η πολυγαμία (πολυγυνία) στην Τουρκία καταργήθηκε, το 1926, με την υιοθέτηση του Ελβετικού νόμου.
[12] Βλέπε Κεφάλαιο III.

Κούρδοι ήταν Μουσουλμάνοι, στην πράξη ήταν **μονογαμικοί**, δηλαδή είχαν μόνο μία σύζυγο και δεν είχαν σκλάβες. Δεύτερον, η είσοδος στο χαρέμι τους, στους άνδρες της φυλής τους, ήταν ελεύθερη, και τρίτον, στον οικιακό κύκλο, η Κούρδισα, σε αντίθεση με την Τουρκάλα, απολάμβανε **ισότιμη** θέση. Για παράδειγμα, η Κούρδισα της νομαδικής φυλής συμμετείχε ενεργά στην κοινωνική και πολιτική ζωή της φυλής της. Τέταρτον, ένας Κούρδος, σε αντίθεση με τον Τούρκο, σπάνια έπαιρνε διαζύγιο.[13] Ένας συνηθισμένος όρκος των Κούρδων ανδρών, όπως επισημαίνει η Αγγλίδα περιηγήτρια Lucy Garnett, ήταν: «Να χωρίσω την γυναίκα μου εάν εγώ, κάνω αυτό...κλπ.»[14] Πέμπτον, οι Κούρδοι εθεωρούντο από τους Οθωμανούς **«πολύ αδιάφοροι (ή επιπόλαιοι) πιστοί του Προφήτη.»**[15] Για παράδειγμα, δεν ακολουθούσαν την νηστεία κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου και συνέχιζαν να καπνίζουν. Τα τζαμιά τους υπηρετούνταν μόνο από Κούρδους Μουλάδες (Mollahs), οι οποίοι τους εξηγούσαν ή ερμήνευαν τον Μουσουλμανικό νόμο ή το Ισλαμικό Δίκαιο (Muslim Law). Τα παιδιά τους διδάσκονταν μόνο από Κούρδους διδάσκαλους.[16] Επιπροσθέτως, η Κούρδισα, όπως ήδη αναφέραμε, εκτός του ότι είχε μία ελευθερία κινήσεως που δεν είχε καμμία Οθωμανίδα ή έγκλειστη γυναίκα των Οθωμανικών χαρεμιών,[17] **πάντα** άφηνε το πρόσωπό της ακάλυπτο.

Κατά κανόνα δεν διέθεταν χαρέμια οι οικίες των Κούρδων στην πρωτεύουσα του Κουρδιστάν, δηλαδή στο Σουλιεμανιέ (Suliemanieh), που ήταν κατασκευασμένες, συνήθως, από λάσπη και έμοιαζαν με καλύβες,[18] ενώ «τα καλύτερα σπίτια», όπως παρατήρησε η Lucy Garnett, διέθεταν στην μπροστινή πλευρά τους το σελεμλίκι, και στην πίσω πλευρά τους το 'χαρεμλίκ' ή το χαρέμι.[19] Παρόλα αυτά, σε αντίθεση με τους Οθωμανούς Τούρκους, δεν υφίστατο ο περιορισμός, ο εγκλεισμός ή ο απόλυτος αποκλεισμός των γυναικών μέσα στην διαφυλική σφαίρα του χαρεμιού. Για παράδειγμα, όλες οι οικιακές εργασίες της οικογένειας εκτελούνταν **έξω και δημόσια**, από τις ίδιες τις Κούρδισες και όχι από σκλάβες. Επιπροσθέτως, ολόκληρη η οικογένεια, άνδρες και γυναίκες, συχνά εκοιμώντο μαζί, έξω στις χαμηλές επίπεδες στέγες των σπιτιών τους, **στην πλήρη θέα των γειτόνων τους και των περαστικών!** Κατά τις μαρτυρίες της Garnett, στο Κουρδιστάν, που ήταν μία άγονη χώρα για καλλιέργειες, όπου κήποι υπήρχαν μόνο κοντά στις πόλεις και στα μεγάλα χωριά, οι Κούρδισες ήταν υπεύθυνες για όλες τις **εσωτερικές** και **εξωτερικές** οικιακές εργασίες, σε αντίθεση με τις Οθωμανίδες Τουρκάλες (ελεύθερες Μουσουλμάνες και εξισλαμισμένες σκλάβες των Οθωμανικών χαρεμιών), και οι άνδρες τους ασχολούνταν αποκλειστικά με την φύλαξη των κοπαδιών.[20]

Όπως επισημαίνει με ιδιαίτερα έντονο ύφος η Garnett, σε αντίθεση με τις Τουρκάλες (τις Οθωμανίδες), και τους Τούρκους (Οθωμανούς), οι Κούρδισες:

---

[13] Οσον αφορά το θέμα του διαζυγίου, βλέπε Κεφάλαιο IV.

[14] [86a] Lucy M.J. Garnett, 1891.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 134.

[15] Ibid., σελ. 137. [86a]

[16] Ibid., σελ. 137. [86a]

[17] Η περιηγήτρια Lucy M.J. Garnett, αποκαλεί Οθωμανίδες, όλες τις Μουσουλμάνες, δηλαδή τις ελεύθερες μουσουλμάνες και τις εξισλαμισμένες σκλάβες.

[18] Ibid., σελ. 119. [86a]

[19] Ibid., σελ. 118. [86a]

[20] Ibid., σελ. 119. [86a]
Επίσης, σε αντίθεση με τους Τούρκους, οι Κούρδοι σπάνια έτρωγαν το κρέας των κοπαδιών τους και αρκούνταν με την κατανάλωση των γαλακτοκομικών προϊόντων, όπως το γάλα, το τυρί, το βούτυρο, το γιαούρτι κτλ.

«στον οικιακό κύκλο απολαμβάνουν θέση ισότιμη με τους άνδρες, οι οποίοι είναι τρυφεροί στις σχέσεις τους με τους γονείς τους, τις αδελφές τους, τα παιδιά τους, και στον τομέα του συζύγου πολύ συνετοί/ διακριτικοί, καλοί, και υπομονετικοί.»[21] **Εδώ εντοπίζεται μία μεγάλη αντίθεση με την θέση της γυναίκας στα Οθωμανικά χαρέμια, όπου δεν υπήρχε καμμία κοινωνική ή πραγματική επαφή ή επικοινωνία μεταξύ των δύο φύλων, και όπου διακρίναμε την διαφυλική διχοτόμηση, δηλαδή την απόλυτη ξεχωριστή καθημερινή και κοινωνική ζωή και τα ξεχωριστά συμφέροντά των γυναικών και των ανδρών.**[22]

1.1.1 «Αν και ονομαστικά Μουσουλμάνες, οι Κούρδισες δεν σκεπάζουν τον εαυτόν τους_».

Οι Κούρδισες άφηναν **το πρόσωπό τους τελείως ακάλυπτο**, όπως σημειώνει η Garnett, υπογραμμίζοντας, επιπλέον, ότι «αν και ονομαστικά Μουσουλμάνες δεν σκεπάζουν τον εαυτόν τους πολύ αυστηρά όταν βγαίνουν έξω».[23] Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί η παρατήρηση της περιηγήτριας, σύμφωνα με την οποία, σε αντίθεση με τα Οθωμανικά χαρέμια, δεν απαγορευόταν η είσοδος των αρσενικών υπηρετών στα δωμάτια των γυναικών. Επίσης, οι Κούρδισες πάντα υποδέχονταν ελεύθερα τους αρσενικούς επισκέπτες τους μαζί με την συγκεντρωμένη οικογένεια. **«Όμως, παρόλο την εμφανή ελευθερία των εθίμων, οι Κούρδισες συμπεριφέρονται με απόλυτη αξιοπρέπεια και ευπρέπεια, και δεν επιδεικνύουν την συνηθισμένη δειλία [συνεσταλμένες] των Αρμενισσών, ούτε την αυθάδεια που συχνά βλέπουμε στην συμπεριφορά των Οθωμανίδων (Osmanlis). Το επίπεδο της ηθικής τους είναι ιδιαίτερα υψηλό μεταξύ των λαών της χώρας»**,[24] υπογραμμίζει η Garnett. Γεγονός που δεν μας εκπλήσσει αν λάβουμε υπ' όψιν ότι **η θέση τους στην οικογένεια δεν ήταν επακόλουθο του θεσμού της δουλείας**, δηλαδή δεν υπήρξαν σκλάβες ή πρώην εξισλαμισμένες σκλάβες των συζύγων τους, όπως στην περίπτωση των περισσότερων έγκλειστων γυναικών των Οθωμανικών χαρεμιών.

Όσον αφορά το θέμα της **μοιχείας**, ο Κούρδος σύζυγος είχε το δικαίωμα να πάρει τον νόμο στα χέρια του.[25] Η Garnett μας πληροφορεί, ότι η Κούρδισα μοιχαλίδα ετιμωρείτο από τον ίδιο τον σύζυγό της με τον θάνατο της και αυτόν του εραστή της, πράγμα που εθεωρείτο κοινωνικά αποδεκτό και «αξιέπαινο».[26] **Δεν εξαφανιζόταν μυστηριωδώς, όπως έκαναν οι γυναίκες των Οθωμανικών χαρεμιών.**[27] **Ολόκληρη η φυλή γνώριζε και επικροτούσε την τιμωρία.**

1.1.2 «Σκληραγωγημένες και ατρόμητες», οι Κούρδισες δεν εμφανίζουν την δουλικότητα των Οθωμανίδων και σκοτώνουν τους άνδρες, που τολμούν να τις προσβάλουν!

Οι Κούρδισες διέθεταν την ίδια **γενναιότητα** και **ανδρεία**, όπως και οι άνδρες τους, παρατήρησε πρώτη η Γαλλίδα περιηγήτρια Mme. de la Ferte-Meune[28]

---

[21] Ibid., σελ. 124. [86a]
[22] Βλέπε Κεφάλαια II. και III.
[23] [86a] Lucy M.J. Ganrett, 1891.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett
with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 121.
[24] Ibid., σελ. 121. [86a]
[25] Ibid., σελ. 122. [86a]
[26] Ibid., σελ. 122. [86a]
[27] Βλέπε Κεφάλαιο IV., (Η Μοιχεία).
[28] [10] Mme de LA FERTE – MEUN, 1816 – 1819.

το 1816. Σε αντίθεση με τις Οθωμανίδες, που δεν μοίραζαν τίποτα με την ζωή των ανδρών τους ή των ιδιοκτητών τους, οι Κούρδισες, όπως παρατήρησε η Lucy Garnett το 1891, «διαθέτουν την τόλμη των ανδρών της φυλής τους και είναι τόσο ακούραστες όσο είναι και οι άνδρες της φυλής τους. Είναι πάντα σε επιφυλακή και έτοιμες να πεταχτούν επάνω στη σέλλα του αλόγου, και παρόλο που δεν είναι κομψές στην ιππασία, είναι εξοικειωμένες και ικανές **να ακολουθούν τους συζύγους τους στις περιπετειώδεις περιπλανήσεις τους.**»[29]

Οι Κούρδισες δεν εμφάνιζαν την **δουλικότητα** των Οθωμανίδων, επισημαίνει έντονα η Garnett, υπογραμμίζοντας ότι ήταν **τολμηρές, δυναμικές,** και **αποφασιστικές** γυναίκες. Ούτε αυτό μας εκπλήσσει, αν λάβουμε υπ' όψιν ότι δεν ήταν σκλάβες και συνεπώς δεν είχαν υποστεί την **'εκπαίδευση'** στην οποία ήταν υποχρεωμένες να υποβληθούν οι εξισλαμισμένες σκλάβες των Οθωμανικών χαρεμιών.[30] Όπως μας πληροφορεί η περιηγήτρια, υπήρχαν Κούρδισες, που είχαν σκοτώσει άνδρες οι οποίοι τόλμησαν να τις προσβάλουν ή οι οποίοι τόλμησαν μόνο να τις πλησιάσουν ερωτικά, δηλαδή να επιχειρήσουν να ερωτοτροπήσουν μαζί τους.[31] Η Garnett αναφέρει την περίπτωση μιας Κούρδισας από την φυλή των Μπουλμπασή, (Bulbassi tribe), η οποία ενώ ταξίδευε στο Κουρδιστάν σκότωσε έναν Τούρκο με το κοντάρι της, επειδή τόλμησε να την προσβάλει:

«Αυτή η **νέα Αμαζόνα** ήταν ντυμένη σαν άνδρας, και υπηρετούσε τον αρχηγό Fazullah Effendi, ως πιστή ακόλουθός του και τον συνόδευε σε όλες τις εκστρατείες του.»[32] Προσθέτει ότι οι γυναίκες αυτής της φυλής ήταν «ιδιαίτερα **σκληραγωγημένες** και **ατρόμητες**»,[33] παρατηρώντας ότι ορισμένες φορές γίνονταν και **ληστές, «και άτυχος είναι ο ταξιδιώτης που θα πέσει στα χέρια τους. Διότι δεν ικανοποιούνται με το να τον ληστέψουν και να τον γδύσουν, αλλά τον παρακινούν να τους κάνει προτάσεις, για να τον τιμωρήσουν (για αυτές τις προτάσεις) με όλα τα είδη μαλακών βασανισμών της ζωντανής φαντασίας τους όπως τσιμπήματα, γρατσουνίσματα, και μαστιγώματα με αγκάθια.»**[34]

Μαθαίνουμε, ότι το 1854 μία ομάδα του Κουρδικού ιππικού πέρασε από την Κωνσταντινούπολη, ενώ πήγαινε στο κέντρο του πολέμου.[35] Ο **αρχηγός τους ήταν μία γυναίκα, η Καρά Φατμέ Χανούμ, Καρά** σημαίνει η **«Μαύρη»**.[36]

Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. 485p. Engraved 8 Vo. (πρώτη έκδοση 1821). [10] σελ. 234 :

'Je vous ai souvent promene en Asie; aujourd'hui je vous fais voyager sur la frontiere de Perse, chez un peuplade nommee les Curdes, dont la capitale est Bettis....Chez les Curdes la valeur semble plutot le partage des femmes que celui des hommes. Ce peuple, encore un peu sauvage, a eu aussi sa Jeanne-d'Arc... [10], σελ. 234]

[29] [86a] Lucy M.J. Garnett, 1891.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 128. [86a]
[30] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.
[31] [86a] Lucy M.J. Garnett, 1891..
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a]σελ. 122-123.
[32] Ibid., σελ. 124. [86a]
[33] Ibid., σελ. 124. [86a]
[34] Ibid., σελ. 124. [86a]
[35] Κριμαϊκός Πόλεμος (1853-1856)
[36] [86a] Lucy M.J. Garnett, 1891.

Οι Κούρδισες, ιδιαίτερα εκείνες των νομαδικών φυλών, σε αντίθεση με τις Οθωμανίδες, συμμετείχαν ανοιχτά και ενεργά στην κοινωνική και πολιτική ζωή της φυλής τους και ήταν ενημερωμένες για όλα που τους αφορούσαν, όπως τις βεντέτες, τα σχέδια, τις συνομωσίες, **«στις οποίες είναι οι κινητήριες δυνάμεις.»**[37] **Ποτέ, όμως, πίσω από την πλάτη των ανδρών, ούτε ως εκδίκηση ή στρατηγική επιβίωσης και αυτοενδυνάμωσης ή προσωπικής ενδυνάμωσης, όπως στις περιπτώσεις των έγκλειστων γυναικών του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι και των μη-βασιλικών χαρεμιών, που ήδη εξετάσαμε.**[38] Η Garnett προσθέτει, ότι **«αυτή η συμμετοχή στην πολιτική ζωή της φυλής τους αποτελεί μία ιδιαιτερότητα της νομαδικής ζωής, και της πρωτόγονης κοινωνίας.»**[39]

1.1.3 Εκπαίδευση.

Όσον αφορά την **εκπαίδευση** των Κούρδων νομάδων και αγροτών, μαθαίνουμε ότι έδιναν ελάχιστη σημασία στην παιδεία ή στην μάθηση, αλλά οι Κούρδοι της πρωτεύουσας του Κουρδιστάν, δηλαδή του Σουλιεμάνιε, και άλλων κέντρων δεν ήταν τελείως αγράμματοι επειδή είχαν στην διάθεσή τους, για να τους διδάξουν το Μουσουλμανικό νόμο, τους Μουλάδες (Mollahs) ή τους Διδάκτορες της Ιερότητας ή της Θεολογίας ('Doctors of the Divinity'), οι οποίοι ανήκαν στο **δικό τους έθνος.**[40]

«Οι σύζυγοι και οι κόρες των εγγράμματων Κούρδων μαθαίνουν τουλάχιστον να διαβάζουν και να γράφουν στα Περσικά, που είναι η φιλολογική γλώσσα, διότι η Κουρδική φιλολογία είναι σχεδόν ανύπαρκτη, παρά τις πρόσφατες προσπάθειες των Μουλάδων να εκδώσουν έργα σε αυτήν την γλώσσα. Η Κουρδική γλώσσα δεν συνδέεται ούτε με την Περσική, ούτε με την Τουρκική, και εμπεριέχει τόσες πολλές διαλέκτους όσες είναι και οι φυλές των Κούρδων. Όμως, οι συνεχείς επαφές, φυσικά, έχουν ως αποτέλεσμα την εισαγωγή στον ιδιωματισμό των μεγάλων αριθμών Τούρκικων όρων, και ιδιαίτερα Περσικών λέξεων»,[41] γράφει η Garnett.

1.1.4 Διατήρηση μιας «ημι-ανεξαρτησίας» και μιας «ξεκάθαρης εθνικότητας» ή εθνικής ταυτότητας.

«Τρεις φορές κατά την διάρκεια του παρόντος αιώνα (19ος), οι εθνικές τους φιλοδοξίες παρακίνησαν τους Κούρδους να απελευθερωθούν από (ή να πατάξουν) τον **Τούρκικο ζυγό**, αλλά εξαιτίας της τεράστιας έκτασης της ορεινής χώρας στην οποία είναι διασκορπισμένοι, οι επιτυχίες τους υπήρξαν περιορισμένες και ασήμαντες. Είναι μάλλον απόγονοι, των αρχαίων Χαλδαίων (**Chalchedeans**), και καμμία άλλη φυλή, για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα, δεν έχει διατηρήσει την εθνική της ταυτότητα κάτω από τέτοιες δυσοίωνες συγκυρίες»,[42] γράφει η Garnett.

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a]σελ. 129.

[37] Ibid., σελ. 128. [86a]

[38] Βλέπε Κεφάλαια II και III.

[39] [86a] Lucy M.J. Garnett, 1891.

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a]σελ. 128.

[40] Ibid., σελ. 130. [86a]

[41] Ibid., σελ. 130. [86a]

[42] Ibid., σελ. 116. [86a]

Βλέπε, Δρ. Ράτσος (Άγγελος) Ντόνεφ. «Οι Ασσύριοι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία», Ανατολή, Αύγουστος 2001.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η δήλωση της Garnett, σχετικά με την «ξεκάθαρη εθνικότητα» του Κουρδικού λαού, παρά τις συνεχείς ή αλλεπάλληλες κατακτήσεις των εδαφών τους:

«Αν και για λίγο ή για πολύ καιρό είχαν κυριαρχηθεί από ένα μεγάλο αριθμό κατακτητών, που διαδοχικά για τρεις χιλιάδες χρόνια, κατελάμβαναν αυτές τις περιοχές, που σήμερα (1891) ονομάζονται Κουρδιστάν (Kurdistan), εν τούτοις οι Κούρδοι δεν έπαυσαν ποτέ να έχουν μία ξεκάθαρη εθνικότητα. Από την εποχή της Οθωμανικής κατάκτησης, κυμαίνονται συνεχώς μεταξύ δύο αντίπαλων δυνάμεων του Ισλάμ, τους Σουνίτες (Sunnis) Μουσουλμάνους, και τους Σία ή Σιίτες (Shias) Μουσουλμάνους, που εκπροσωπούνται από τους Τούρκους και τους Πέρσες, αντίστοιχα, περνώντας, ανάλογα με τις συγκυρίες της εποχής, πότε στην μία πλευρά με το ένα κόμμα και πότε στην άλλη με το άλλο κόμμα. Παρόλα τα βάσανα τους και τις κακουχίες τους, που προκάλεσαν οι καταστροφικοί και κατακτητικοί πόλεμοι, που κήρυξαν για αιώνες οι Τούρκοι και οι Πέρσες, καθώς και τις συνεχείς εσωτερικές συγκρούσεις, που υποδαύλιζαν αυτά τα δύο έθνη για να αποδυναμώσουν την δύναμη των Κούρδων πολεμιστών, αυτοί, (οι Κούρδοι) **διατηρούν ακόμα ένα είδος ημι-ανεξαρτησίας, συντηρώντας την εθνικότητα τους [εθνική ταυτότητα] τόσο ξεκάθαρα από αυτήν των γειτόνων τους των νεότερων χρόνων, παρόλο που δεν κατέχουν καμμία δυναστεία, πολιτικό σύνταγμα, αρχαία θρησκεία, ιστορικές παραδόσεις ή φιλολογία, για να τους δένει μαζί.»**[43]

Πολεμιστές Κούρδους και Κούρδισες συνάντησε το 1853, και η «γνωστή πριγκίπισσα δημοσιογράφος» ("La princesse, journaliste renommee"), Mme de la Princesse de Belgiojoso ή Christine Trivulce de Belgiojoso,[44] κατά την διάρκεια των περιηγήσεων της στην Μικρά Ασία. Αμέσως μετά τις περιηγήσεις της στο Ικόνιο, το χειμώνα του 1853, έφθασε στην συνέχεια, όπως σημειώνει η ίδια, στα εδάφη των Κούρδων, τα χωριά των οποίων αποτελούνταν από σκηνές,[45] και ορισμένα από τα οποία ήταν **κρυμμένα στους βράχους των βουνών κατά τέτοιον τρόπο που ένας στρατός που απετελείτο από 100,000 άνδρες θα μπορούσε να τα προσπεράσει, όχι μόνο χωρίς να τα εντοπίσει, αλλά χωρίς να δει ούτε μία σκηνή.** Όπως μας πληροφορεί η Belgiojoso, έκαναν το γύρω της πόλης της Άγκυρας (la ville d'Angora) για να φθάσουν στα εδάφη, που είχαν παραχωρηθεί στους Κούρδους μετά από την τελευταία εξέγερσή τους, για την οποία δεν μας παρέχει στοιχεία. Σημειώνει, επίσης, ότι σε αυτήν την περιοχή που βρισκόταν βόρεια από το Ικόνιο και δυτικά από την Άγκυρα, υπήρχαν και τα χωριά των **Τουρκομάν,**[46] με τους οποίους δεν ασχολείται

«Οι Ασσύριοι είναι ένας λαός γνωστός και με άλλες ονομασίες, όπως Χαλδαίοι, Σύροι, Σύροι Ορθόδοξοι, Ιακωβίτες, Νεστοριανοοί κ.α. Οι διάφορες ονομασίες αντανακλούν την έλλειψη γλωσσικής, πολιτισμικής, θρησκευτικής και εθνοτικής ομοιογένειας στου Ασσύριους... Η αυτακρατορία των Ασσυρίων κατέρρευσε το 612 π.Χ...»

[43][86a] Lucy M.J. Garnett, 1891..

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a]σελ. 116.

[44] [30 b] Mme de la Princesse de Belgiojoso/Christine Trivulce de Belgiojoso, "La princesse, journaliste renommee ",1850, 1852, 1858.

ASIE MINEUR et Syrie: souvenirs de voyages. Paris, Michel Levy Freres, 1858. 427 p. 8 vo. ("Une dame franque chasse de son pays par la guerre et venant paser son exil en Turquie,. σελ. 471). Εμφανίσητηκε πρώτα στο Revue Des Deux Mondes. [Tcherkess (Antoniopolis), Angora, Caesarea, the Taurus, Adana, Antioch, Latakia, Homs, Aleppo, Tarsus, Konia...» [30β] σελ. 417-421 και σελ. 422.

[45] Ibid., σελ. 317. [30β]

[46] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.

Βλέπε χρονολογικό χάρτη/Genealogical Charts του Leslie P. Peirce. The Imperial Harem. 1993, σελ. 287
Βλέπε, επίσης,

καθόλου. Παρατηρεί, όμως, ότι εκείνα των Κούρδων είχαν πολλές ελλείψεις. Για παράδειγμα, επισημαίνει ότι η γη γύρω από το χωριό τους ήταν τελείως ακαλλιέργητη, υπογραμμίζοντας έντονα ότι δεν υπήρχαν άνδρες, και ότι οι Κούρδισες ζούσαν εκεί τελείως μόνες τους μαζί με τα παιδιά τους, ενώ οι άνδρες έλλειπαν με τα κοπάδια τους. Αυτές «οι μοναχικές γυναίκες» φορούσαν, όπως σημειώνει, μία περίεργη ενδυμασία και ήταν βρόμικες (ακάθαρτες). Παρατηρεί, όμως, ότι αλλού είχε δει Κούρδισες, που ήταν πολύ όμορφες και έξυπνες, και **οι οποίες κυκλοφορούσαν με το πρόσωπό τους ακάλυπτο και κοίταζαν με υπεροψία τις Τουρκάλες**. Αυτές οι όμορφες και έξυπνες Κούρδισες, όπως επισημαίνει, ακολουθούσαν τους άνδρες τους στην διάρκεια των περιπετειών τους και των περιπλανήσεών τους. Ζούσαν στην κοινωνία των ανδρών και μοιράζονταν μαζί τους όλους τους κινδύνους. Δεν σημειώνει, όμως, σε ποια συγκεκριμένη περιοχή είδε αυτές τις 'απελευθερωμένες' γυναίκες.

Ενώ η περιηγήτρια περνούσε από την αλυσίδα των βουνών των Κούρδων, όπως σημειώνει, «είχα και την ευκαιρία να θαυμάσω και τα άλογα των Κούρδων». Μας πληροφορεί, επίσης, ότι έφθασε σ' ένα κομμάτι της Βαγδάτης όπου σταμάτησε για το βράδυ σε «ένα πραγματικό Κούρδικο χωριό» ("une village veritablement kurde"),[47] στο Bajen-Duhr, ένα μικρό ορεινό χωριό. Το περιγράφει ως ένα πραγματικό Κουρδικό χωριό, επειδή, όπως υπογραμμίζει η ίδια, **δεν υπήρχε κανένας Τούρκος και κανένας Τουρκομάν, που να είχε τολμήσει να εγκατασταθεί σε αυτά τα όρη που ανήκαν αποκλειστικά σε αυτό το «Κατακτημένο Έθνος/φυλή»**[48] των Κούρδων πολεμιστών.

-[30 b] Mme de la Princesse de Belgiojoso/Christine Trivulce de Belgiojoso, "La princesse, journaliste renommee, " 1850, 1852, 1858.

ASIE MINEUR et Syrie: souvenirs de voyages. Paris, Michel Levy Freres, 1858. 427 p. 8 vo. ("Une dame franque chasse de son payw par la guerre et venant paser son exil en Turquie,. σελ. 47]. (Εμφανίσθηκε πρώτα στο Revue Des Deux Mondes. [Τοπωνύμια: Tcherkess (Antoniopolis), Angora, Caesarea, the Taurus, Adana, Antioch, Latakia, Homs, Aleppo, Tarsus, Konia...» [30β] σελ. 417-422.

- [57a]Mary Adelaide Walker, 1857 – 1897, [σαράντα χρόνια περιηγήσεων]
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs., σελ. 105-106.

-Φωτιάδης, Κώστας. Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, 1993, σελ. 57.
Οι Οσμανλήδες ήταν ένα από τα τουρκομανικά φύλα, που έφθασε στη Μικρά Ασία με την εισβολή εκεί των Σελτζούκων κατά τον 13ο αιώνα, προερχόμενοι από των Άνω Ευφράτη, με αρχηγό τον Ερτογρούλ, τον πρώτο Οθωμανό σουλτάνο (1231-1288), πατέρα του Οσμάν Α'. Εγκαταστάθηκαν στην περιοχή του Σογιούτ, κοντά στο Εσκή-Σεχίρ της κεντροδυτικής Τουρκίας. Τα εδάφη αυτά τους παραχώρησε ο Σελτζούκος σουλτάνος του Ικονίου, ο Αλα-αλ-Ντιν (Αλαεντίν). Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, της οποίας το πυρήνα αποτέλεσε η περιοχή αυτή, πήρε την ονομασία της από το όνομα του γιου του Ερτογρούλ, του γενάρχη τους, τον Οσμάν ή, στα Αραβικά Ουτμάν, από όπου η ελληνική γραφή Οθμάν και Οθωμανοί. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία ξεκίνησε με την εμφάνιση διαφόρων τουρκικών φύλων στην Μικρά Ασία από τον 10ο αιώνα, όπως των ουγούζικων φύλων, τον Σελτζούκων και ιδιαίτερα την περίοδο της κυριαρχίας των Σελτζούκων Τούρκων, τον 11ο αιώνα, και των Μογγόλων και Τουρκανικών φύλων (Οσμανλήδων), τον 13ο αιώνα.

Επίσης, το διαρκές ρεύμα μετακίνησης Τουρκμένων από την Μέση Ανατολή συνέβαλε (αργά αλλά σταθερά) στον εκτουρκισμό και τον εξισλαμισμό της Μικράς Ασίας. Οι Τουρκμένοι ήταν επιθετικοί νομάδες από τα βάθη της Ανατολίας. (Βλέπε Φωτιάδη, Κ., σελ. 57)

[47] Mme de la Princesse de Belgiojoso/Christine Trivulce de Belgiojoso. "La princesse, journaliste renommee, " [30 b] 1850, 1852, 1858.

ASIE MINEUR et Syrie: souvenirs de voyages. Paris, Michel Levy Freres, 1858. [30b] σελ. 317.

[48] Ibid., σελ. 317. [30b]

"la race vaincue"

Στις αρχές του 20ου αιώνα, η δημοσιογράφος-περιηγήτρια Lady Dorothy Mills,[49] κατά την διάρκεια της δεύτερης επίσκεψής της στην Αδάνα επισημαίνει ότι: «Η Τουρκία είχε ανταρτοπόλεμο με τους Κούρδους».[50]

Εξαιτίας αυτής της εμπόλεμης κατάστασης, όπως μας πληροφορεί, πετούσαν πέτρες στους δρόμους και δέχθηκε και η ίδια πολλές επιθέσεις. «Η Αδάνα είχε την φήμη για την μη-φιλική μεταχείριση των ξένων. Στα σχολεία τους διδάσκουν τα παιδιά να αντιπαθούν τους ξένους και οτιδήποτε ξένο, άσχετα με τη λογική ή το άτομο ή την εθνικότητα, και πολύ λίγες Ευρωπαίες κατοικούν στην Αδάνα, εκτός από Γαλλίδες των οποίων οι σύζυγοι εργάζονται εκεί.»[51]

Όπως σημειώνει η Lucy Garnett, το 1891, οι Κούρδοι ήταν σκορπισμένοι παντού **«στα Ανατολικά Βουνά της Μικρά Ασίας από τον Ταύρο (Taurus) μέχρι τον Καύκασο**, καθώς και στο ονομαστό **Κουρδιστάν. Κάτω από το όνομα Κούρδος, όμως, συμπεριλαμβάνονται δύο διαφορετικές φυλές**, που διαμορφώνουν πολύ μεγάλη αντίθεση μεταξύ τους, τόσο σε φυσιογνωμία όσο και σε χαρακτήρα και τρόπο ζωής. Η μία φυλή είναι νομαδική, πολεμική και γεμάτη ζωντάνια, η άλλη είναι αγροτική, ειρηνική, και όχι γνωστή για την νοημοσύνη της.»[52]

1.1.5 Οι δύο φυλές ή οι δύο τάξεις των Κούρδων: οι *Πολεμιστές*, «οι κάτοικοι σκηνών», «οι νομαδικοί», και οι *Ειρηνικοί*, «οι εργάτες», «οι υπήκοοι-ραγιάδες».

Κατά τις μαρτυρίες της Garnett, το 1891, αυτές οι δύο τάξεις των Κούρδων χαρακτηρίζονταν μεταξύ τους με τους όρους, που σημαίνουν αντίστοιχα για την μεν πρώτη, οι πολεμιστές, «οι κάτοικοι σκηνών», ή «οι νομαδικοί», και η δεύτερη με τους όρους, οι «ειρηνικοί», «οι χωρικοί», «οι εργάτες», ή «οι υπήκοοι-ραγιάδες».[53]

Οι Κούρδοι χωρικοί ήταν περισσότεροι από τους Κούρδους πολεμιστές, σε αναλογικό αριθμό, τέσσερις ή πέντε για ένα πολεμιστή. Η τάξη των πολεμιστών υπολογίζονταν στις 13,000 οικογένειες, από τις οποίες οι δέκα χιλιάδες ήταν νομάδες, και οι υπόλοιποι 3,000 ήταν εγκατεστημένοι σε πόλεις, κωμοπόλεις, ή χωριά.

Οι Κούρδοι πολεμιστές χωρίζονταν σε φυλές ('tribes') από τις οποίες διακρίνονταν τρεις: οι μεγάλες φυλές, οι ασίρ ('ashire'), οι μέτριες φυλές, οι καμπίλ ('quabile') και οι μικρές φυλές, οι θαήφς ('thaifes'). Ο αριθμός τους ή το μέγεθός τους υπολογιζόταν από τον αριθμό των σκηνών ή των οικιών. Για παράδειγμα, σε κάθε σκηνή ή στέγη κατοικούσαν από πέντε έως είκοσι άτομα. Οι μεγάλες φυλές, δηλαδή οι ασίρ ('ashire'), υπό-διαιρούνταν σε καμπίλ ('quabile') ή σε θαήφς ('thaifes'), ή απλά μόνο σε

---

[49] [39] Lady Dorothy Mills, (αρχές του 2ου αιώνα).
Beyond the Bosphorus, author "the road to Timbuktu," etc. with 35 illustrations from photographs. Duckworth. 3 Henrieta Street, London, W.C., σελ. 42-49

[50] Ibid., σελ. 46. [39]
"Turkey was then in the throes of guerilla war with the Kurds"

[51] Ibid., σελ. 49. [39]

[52] [86a] Lucy M.J. Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett, with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 113.

[53] Ibid., σελ. 115. [86a]

θαήφες ('thaifes'), μία ονομασία που, επίσης, εχρησιμοποιείτο για να προσδιορίσει μόνο μία φυλή, είτε ήταν μεγάλη είτε μικρή. Οι μικρές φυλές, που δεν συνδέονταν με μία μεγάλη φυλή ή ασίρ ('ashire'), ονομάζονταν απομονωμένα θαήφς (thaifes).

«Οι φυλές ή οι πατρίες (tribes, or clans) αποτελούνται από την οικογένεια του αρχηγού, και από ένα αριθμό άλλων οικογενειών λίγο ή πολύ στενά συνδεδεμένων με αυτήν.»[54] Στο στρατόπεδό τους η μεγαλύτερη σκηνή ανήκε στον αρχηγό τους, επειδή εχρησιμοποιείτο και ως χώρος συνελεύσεων ή συγκεντρώσεων, ως αίθουσα δικαιοσύνης ή δικαστηρίου, καθώς και ως αίθουσα φιλοξενίας. **«Τα κύρια χαρακτηριστικά είναι το αίσθημα της οικογένειας και της αφοσίωσης προς τον αρχηγό αυτών των άγριων ανθρώπων»**,[55] καταλήγει η Garnett.

1.2 Οι Γιουρούκ,[56] «Μουσουλμάνοι κατ' όνομα». Ξεπερνούν τον περιορισμό των τεσσάρων συζύγων, που ορίζει το Κοράνι, και οι γυναίκες τους δεν σκεπάζουν το πρόσωπό τους.

«Δεν είναι μόνο οι Κούρδοι ο μοναδικός νομαδικός λαός που κατοικεί στις ορεινές περιοχές της Μικρά Ασίας. Διάφορες φυλές **Μουσουλμάνων κατ' όνομα**, που ανήκουν σε διάφορα γένη, περιπλανιούνται τα καλοκαίρια, με τα κοπάδια τους και την αγέλη τους, στα βοσκοτόπια των ορεινών περιοχών του Ταύρου, και το χειμώνα κατασκηνώνουν στην μεγάλη πεδιάδα της Κιλικίας, που οδηγεί επάνω στην καρδιά αυτής της περιφέρειας»,[57] γράφει η Αγγλίδα συγγραφέας-περιηγήτρια Lucy Garnett, το 1891, μετά από προσωπικές επαφές με αυτόν τον λαό.

«Εγώ, όμως, έχω έρθει σε προσωπική επαφή μόνο με τους περισσότερους σε πληθυσμό και πιο σημαντικούς από αυτά τα γένη/ έθνη, τους Γιουρούκ, οι οποίοι σποραδικά στήνουν τις μαύρες σκηνές τους, τόσο μακριά από το αρχηγείο ('headquarters') τους, όπως στην περιφέρεια της **Σμύρνης.»**[58] Κατά την Garnett η πλειοψηφία αυτού του λαού είχε ποιμενική [pastoral] απασχόληση και λίγες από τις φυλές τους εσυντηρούντο από την κοπή ξυλείας, την επεξεργασία του κάρβουνου και την κατασκευή ξερών ξύλων, τα οποία ονόμαζαν δαδί (dhadhi), «από τους Έλληνες», όπως σημειώνει η περιηγήτρια, που αποτελούσαν το μοναδικό φως που χρησιμοποιούσαν οι Γιουρούκ.[59] Παρατηρεί, επίσης, ότι οι γυναίκες τους έφτιαχναν μουσταλευριά ("moustalevria").[60]

Οι Γιουρούκ, σε αντίθεση με τους Κούρδους που ήταν μονογαμικοί, παραβίαζαν το Κοράνι και ξεπερνούσαν τον περιορισμό των τεσσάρων νόμιμων συζύγων που επέβαλε ο Μωάμεθ, ο Προφήτης. Οι γυναίκες τους, όπως και οι Κούρδισες, παραβίαζαν, επίσης, το Κοράνι και κυκλοφορούσαν χωρίς πέπλα ή καλύπτρα. Φορούσαν μόνο μία μαντίλα, αποκλειστικά για να

---

[54] Ibid., σελ. 115. [86a]
[55] Ibid., σελ. 115. [86a]
[56] Ibid., σελ. 207. [86a]
Από το Τούρκικο ρήμα, yurumek, που σημαίνει 'περιφέρομαι'.
Το όνομά τους δεν παρέχει κανένα ίχνος['clue'], σχετικά με την καταγωγή τους διότι προέρχεται από το Τούρκικο ρήμα yurumek, 'περιφέρομαι'.
[57] Ibid., σελ. 207. [86a]
[58] Ibid., σελ. 207. [86a]
[59] Ibid., σελ. 208. [86a]
[60] Ibid., σελ. 209. [86a]

προστατεύουν το πρόσωπό τους από τον ήλιο και την βροχή,[61] **και όχι για να αποφύγουν τα βλέμματα των ανδρών.**

Η περιηγήτρια αποκαλύπτει, ότι ένας άνδρας «μέτριας περιουσίας» είχε «τουλάχιστον» **επτά συζύγους**, και ότι δεν υπήρχε κανένας φτωχός Γιουρούκ, που να μην έχει **τουλάχιστον τρεις.**[62] Οι Γιουρούκ, όπως και οι Κούρδοι, δεν είχαν στην κατοχή τους σκλάβους ή σκλάβες, σε αντίθεση με τους Οθωμανούς Τούρκους (Osmanlis).

1.2.1 Τα αναγκαία «εργατικά χέρια». Η πολυγαμία και το χαρέμι, σαν παράγοντας επιβίωσης.

Η πολυγαμία, δηλαδή η πολυγυνία, για τους Γιουρούκ, εθεωρείτο απαραίτητη ως θέμα **επιβίωσης**, και όχι ως σύμβολο πολυτέλειας ή του ατομικού κοινωνικού καθεστώτος, όπως στην περίπτωση των Οθωμανών Τούρκων. «Αν και η κατοχή πολλών συζύγων για τον Οσμανό/Οθωμανό (Osmanli) αποτελεί μία ακριβή πολυτέλεια, για τον Γιουρούκ είναι απαραίτητο για την **επιβίωσή** του»,[63] υπογραμμίζει έντονα η Garnett, η οποία συμπληρώνει ότι, απαιτείτο ένας αριθμός από εργατικά χέρια για τις αγροτικές δουλειές, για να μπορέσουν οι άνδρες να εργάζονται ως βοσκοί κοπαδιών και στην αναπαραγωγή καμήλων. **Εξαιρετικό ενδιαφέρον έχει η πληροφορία της περιηγήτριας, σύμφωνα με την οποία, τα κοινωνικά τους έθιμα δεν τους επέτρεπαν να «προσλάβουν» εργατικά χέρια, οπότε τα παντρεύονταν.**

Σε αντίθεση με την Οθωμανική αντίληψη, υπήρχε και μία **κατανομή εργασίας**, μεταξύ των νόμιμων συζύγων, οι οποίες δεν είχαν στην υπηρεσία τους υπηρετικό προσωπικό ή σκλάβες. Η κάθε Γιουρούκ σύζυγος είχε την δική της ξεχωριστή σκηνή και τις δικές της ειδικές εργασιακές αρμοδιότητες ή ευθύνες. Για παράδειγμα, η φροντίδα του κοπαδιού κατανέμονταν μεταξύ δύο ή τριών γυναικών, και η κάθε μία ήταν υπεύθυνη για ένα αριθμό κατσικών και αρνιών. Η τέταρτη σύζυγος φρόντιζε τις καμήλες, η πέμπτη συγκέντρωνε τα καύσιμα και το νερό, η έκτη έφτιαχνε το βούτυρο και το τυρί και η έβδομη ύφαινε στο αργαλειό «τα πολύχρωμα χαλιά και σκεπάσματα που ονομάζονται κιλίμια, «Kelim» και «Qaramanian».[64] Υπήρχε τέτοια μεγάλη ζήτηση για εργατικά χέρια, που **ένας υποψήφιος γαμπρός έπρεπε να αγοράσει την σύζυγό του από τον πατέρα της**, με την πληρωμή ενός χρηματικού ποσού.[65] Σε έκτακτες ανάγκες, αν και **«ενδογαμικοί»**, οι άνδρες δεν δίσταζαν, όταν υπήρχε έλλειψη γυναικών, να κλέψουν γυναίκες από άλλες φυλές.[66] Δεν αναφέρει, όμως, από ποιες φυλές.

Παρόλο που οι γυναίκες των Γιουρούκ έκαναν πολλά παιδιά, σπάνια μεγάλωναν δύο ή τρία, επειδή η θνησιμότητα των βρεφών ήταν τόσο μεγάλη, εξαιτίας της σκληρής ζωής τους. Έτσι, **μόνο οι πιο δυνατοί επιβιώνουν**, «και αυτό το γεγονός ίσως συμβάλλει στην φυσική τελειότητα/ανωτερότητα του γένους τους»,[67] καταλήγει η Garnett.

---

[61] Ibid., σελ. 209. [86a]
[62] Ibid.,σελ. 210. [86a]
[63] Ibid., σελ. 210. [86a]
[64] Ibid., σελ. 211. [86a]
[65] Ibid., σελ. 211. [86a]
Όσον αφορά την τελετή του αρραβώνα/της μνηστείας [betrothal ceremony], έσφαζαν ένα αρνί και το έτρωγαν. Αντάλλαζαν μαντίλες, έπαιζαν τα ντέφια, και σύμφωνα με ένα «Ανατολίτικο έθιμο», το οποίο η περιηγήτρια θεώρησε «περίεργο», πυροβολούσαν στον αέρα. Ο εορτασμός του γάμου συνεχίζεται πολλές ημέρες με μουσική και χορό.
[66] Ibid., σελ. 211. [86a]
[67] Ibid., σελ. 211-212. [86a]

1.2.2 «Προσποιούνται την θρησκεία του Ισλάμ»

Οι Γιουρούκ, όπως οι Κούρδοι και οι Τατάροι, που θα εξετάσουμε στην συνέχεια, δεν ήταν φανατικοί Μουσουλμάνοι και δεν ακολουθούσαν πιστά όλες τις αρχές του Κορανίου, όπως παρατηρεί η περιηγήτρια Garnett, υπογραμμίζοντας ότι **«αν και προσποιούνται την θρησκεία του Ισλάμ», οι Γιουρούκ διατηρούσαν «μία ακατανίκητη αποστροφή για τα τζαμιά και για τους υπηρέτες τους, τους Χότζας, (Hodjas).»**[68]

Η Τουρκική κυβέρνηση, όπως επισημαίνει η περιηγήτρια, μάταια είχε κάνει διάφορες προσπάθειες, για να προσελκύσει αυτούς τους νομάδες να εγκατασταθούν και να κατοικήσουν μόνιμα σε χωριά στις νότιες βουνοπλαγιές του Ταύρου, κτίζοντάς τους τζαμιά, «και προσφέροντας τους άλλα πλεονεκτήματα.»[69] Προσθέτει, ότι οι Γιουρούκ δεν πήγαιναν να παρακολουθήσουν τα κηρύγματα του Χότζα και τα τζαμιά σταδιακά έπεφταν σε συντρίμμια και γίνονταν ερείπια από την αμέλεια συντήρησης. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός, ότι **οι αγαπημένοι τους χώροι για να προσευχηθούν και για να προσκυνήσουν, όπως επισημαίνει η Garnett, ήταν η φύση και τα ιερά τους δέντρα.**[70] Η Garnett υποστηρίζει ότι οι Γιουρούκ, πίστευαν, όπως όλοι οι Ανατολίτες γενικά, στο κακό μάτι, και όπως όλοι οι Τούρκοι, στα πνεύματα ("Peris, or Genii"), που κατοικούν στα βουνά, στα ποτάμια, και στα κτήρια, χωρίς όμως να προσδίδουν στα πνεύματα αυτά αρνητικά χαρακτηριστικά ή ιδιαιτερότητες.[71]

1.2.3 Το σχήμα του σταυρού και τι πίστευαν για την καταγωγή τους.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η πληροφορία της Garnett, σύμφωνα με την οποία, οι Γιουρούκ γυναίκες, σαν τους Χριστιανούς, σημάδευαν το μέτωπό τους με **το σχήμα του σταυρού**, και πίστευαν ότι αυτό θα τους έφερνε καλή τύχη. Ανάμεσα στις γυναίκες αυτές υπήρχαν και εκείνες που εθεωρούντο «μάγοι και μάντεις», οι οποίες διάβαζαν την Μοίρα μέσα στην αντανάκλαση του νερού, πάνω στα ξύλα κλπ.

Διέκρινε, ότι είχαν και «μία περίεργη πίστη, που είναι **ιδιαίτερη** στους Γιουρούκ,» σύμφωνα με την οποία «εάν ένας πολιτισμένος άνθρωπος πιει το νερό, που συγκεντρώνεται στις κοιλότητες των πετρών/βράχων, μετά από ένα άγριο ζώο, όπως ένας αίγαγρος ή μία αρκούδα, ο πολιτισμένος άνθρωπος θα γίνει άγριος σαν τους Γιουρούκ.»[72] Πολύ σημαντικό, διότι πίστευαν ότι αυτό είχε σχέση με την καταγωγή τους.

Όσον αφορά την καταγωγή τους, η περιηγήτρια μας πληροφορεί ότι πίστευαν πως **υπήρξαν κάποτε ένα πολιτισμένο έθνος**, και έγιναν «άγριοι άνθρωποι», δηλαδή περιπλανώμενοι Γιουρούκ, επειδή ένας απόγονός τους μοιραία είχε πιει νερό από όπου είχαν προηγουμένως πιει άγρια ζώα. Όσον αφορά τους ισχυρισμούς των Γιουρούκ, για την καταγωγή τους, η περιηγήτρια δεν θεωρεί με κανένα τρόπο απίθανο, ότι είχαν «πραγματικά εκφυλισθεί και ότι υπήρξαν, κάποτε, ένα πολιτισμένο έθνος, ή ένα κομμάτι τέτοιου γένους, και συγχρόνως οι κατασκευαστές-δημιουργοί, όπως

[68] Ibid., σελ. 212. [86a]
[69] Ibid., σελ. 212. [86a]
[70] Ibid., σελ. 212. [86a]
[71] Ibid., σελ. 213. [86a]
[72] Ibid., σελ. 213. [86a]

υποστηρίζουν οι ίδιοι, των αρχαίων μνημείων στα συντρίμμια των οποίων τώρα κατασκηνώνουν...»[73]

Η Garnett σημειώνει ότι : «Η καταγωγή των Γιουρούκ είναι ακόμα, παρά τους ερευνητές της εθνογραφίας, ένα ανοικτό ζήτημα. Οι ίδιοι οι Γιουρούκ, πράγμα περίεργο, δεν έχουν καμμία συγκεκριμένη παράδοση ή μυθολογία, σχετικά με τον προηγούμενο τόπο τους ή για την περίπτωση της μετανάστευσής τους στην Τουρκία, που θα μπορούσε να δώσει ένα ίχνος (clue) για την καταγωγή τους. Όταν ερωτώνται πάνω στο θέμα αυτό, λένε ότι κατάγονται από τους πρώην κατοίκους της χώρας, οι οποίοι είχαν κτίσει τα υπέροχα αρχαία οικοδομήματα, τα ερείπια των οποίων είναι σκορπισμένα σε τέτοια αφθονία στις περιοχές που κατοικούν αυτοί οι νομάδες. Το όνομά τους δεν παρέχει κανένα ίχνος[clue], διότι προέρχεται από το Τούρκικο ρήμα γιουρουμέκ (yurumek), πουσημαίνει 'περιφέρομαι ή περιπλανούμαι'.»[74]

Όσον αφορά την γλώσσα τους παρατηρεί, ότι ήταν «απλώς μία διάλεκτος της Τουρκικής, αλλά εμπεριέχει πολλές Περσικές λέξεις, ξένες για την Οσμανική καθομιλουμένη.»[75] Η περιηγήτρια ασχολείται, επιπλέον, και με τα σωματικά ή φυσικά χαρακτηριστικά αυτού του λαού τα οποία πλησιάζουν, όπως υποστηρίζει, εκείνα των Κούρδων, υπογραμμίζοντας ότι οι Γιουρούκ ήταν μία ωραία και ψηλή σε ανάστημα φυλή.[76]

«Σωματικά, οι Γιουρούκ πλησιάζουν περισσότερο τους Κούρδους από τους άλλους λαούς από τους οποίους περιβάλλονται. Αν και το χρώμα των μαλλιών τους είναι συνήθως σκούρο, το δέρμα τους είναι πιο ανοικτό, όχι μόνο από εκείνο των άλλων νομαδικών φυλών της Μικράς Ασίας, αλλά και από τους Πέρσες και τους Αρμένιους γενικά.»[77]

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ακόλουθη δήλωσή της: **«Κανένας Γιουρούκ δεν θα σκεφτόταν να αναφέρει κανένα θέμα που αφορά την φυλή τους σε Τούρκικο δικαστήριο.»**[78] Όπως, και στην περίπτωση των Κούρδων, η κάθε φυλή είχε τον αρχηγό της ή τον αγά (agha) της, ο οποίος ήταν υπεύθυνος προς την Τούρκική Κυβέρνηση για την καλή συμπεριφορά των ανθρώπων κάτω από την δικαιοδοσία του. Ο αρχηγός αυτός διαμεσολαβούσε και χειριζόταν όλα τα θέματα και οι δικαστικές του αποφάσεις εθεωρούντο τελεσίδικες.[79]

1.3 Οι Τάταροι δεν διαθέτουν χαρέμι και σελεμλίκι, αν και είναι Μουσουλμάνοι.

Η **πρώτη** και η **μόνη** περιηγήτρια του 18ου αιώνα, που ασχολήθηκε με τους Τατάρους και εξέτασε τα ήθη και έθιμά τους, ήταν η Mrs. Maria Guthrie, η οποία ταξίδευε μόνη από το 1795-1796 στην «Ταυρίδα, ή στην Κριμαία και σε άλλες χώρες των βόρειων ακτών του Εύξεινου Πόντου».[80] Σε επιστολές της

---

[73] Ibid., σελ. 213. [86a]
[74] Ibid., σελ. 207. [86a]
[75] Ibid., σελ. 208. [86a]
[76] Ibid., σελ. 208. [86a]
[77] Ibid., σελ. 208. [86a]
[78] Ibid., σελ. 208. [86a]
[79] Ibid., σελ. 208. [86a]
[80] [6] Mrs. Maria Guthrie, 1795-1796.
A tour performed in the years 1795 - 1796 through the Taurida, or Crimea, the antient kingdom of Bosphoros, the once powerful republic of Tauric Cherson, and all the other countries on the north shore of the Euxine, ceded to Russia by the Peace of Kamardgi and Jassy. By Mrs. Maria Guthrie, formerly acting directress of the Imperial Convent for the Education of the Female Nobility of Russia; described in a series of letters to her husband the editor, Matthew Guthrie M.D. F.R.S. and F.S.A of London and Edinburgh, member

προς τον σύζυγό της, τον εκδότη Matthew Guthrie, που δημοσιεύθηκαν, το 1802, μετά τον θάνατό της, η Guthrie περιγράφει τα ήθη και έθιμα των κατοίκων της Ταυρίδας, ξεκινώντας με μία περιγραφή των διαφόρων λαών αυτής της περιοχής, και στην συνέχεια, όσον αφορά τους Τατάρους, υπογραμμίζοντας ότι αν και όλοι οι ιθαγενείς συμπεριλαμβάνονταν στο γενικό όνομα των Κρίμ Τατάρους [Crim Tartars] και μιλούσαν σχεδόν την ίδια γλώσσα, **υπήρχαν τρεις διαφορετικές φυλές ανδρών ακόμα και μεταξύ των Τατάρων οι οποίες διακρίνονταν ή ξεχώριζαν από τα χαρακτηριστικά τους.**[81] Στην περιγραφή της για τους ιθαγενείς υπογραμμίζει, ότι **«δεν συμπεριλαμβάνω τους Αρμένιους, τους Έλληνες και τους Εβραίους, αν και πολιτογραφήθηκαν [naturalized] σε αυτήν την χερσόνησο για αιώνες, επειδή ακόμα διατηρούν την εθνική τους θρησκεία, τα έθιμά τους, κλπ. και δεν φαίνεται να ανακατεύουν ή να αναμιγνύουν το αίμα τους σε κανένα σημαντικό βαθμό με του Τατάρους."**[82]

Οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα περιγράφουν τους Τατάρους ως **«οι ταχυδρόμοι της Τουρκίας»**, ένας **εργατικός, φρόνιμος, ήσυχος,** και **τίμιος** λαός, σε αντίθεση με τους **Κιρκάσιους (Τσερκέζους)**, που θα εξετάσουμε στην συνέχεια. Οι περιηγήτριες τους προσδίδουν μόνο **ένα ελάττωμα**, εκείνο της **ακαθαρσίας**. Ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός ότι, αν και σαν τους Κούρδους και τους Γιουρούκ, **αποκαλούνται αδιάφοροι ή επιπόλαιοι πιστοί**, (Μουσουλμάνοι), δεν παρουσίασαν προβλήματα ένταξης στην Οθωμανική κοινωνία. Οι Αγγλίδες περιηγήτριες Fanny Janet Blunt και Lucy Garnett,[83] επιβεβαιώνουν ότι οι Τάταροι ήταν ένας πολύ **ήσυχος, άκακος, τίμιος,** και **φρόνιμος** λαός, που αγαπούσε την κοινωνική επαφή, αλλά δεν αγαπούσε την καθαριότητα, πράγμα που ενοχλούσε πολύ τους Τούρκους.

Όπως μας πληροφορεί η Fanny Janet Blunt, η οποία είχε ζήσει ήδη 20 χρόνια ανάμεσα στους λαούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας όταν εκδόθηκε το δίτομο έργο της το 1878, οι γυναίκες των Τατάρων, οι οποίες ανήκαν στην δική τους φυλή, δηλαδή δεν υπήρξαν εξισλαμισμένες σκλάβες, ήταν ωραίες, αλλά **«οι πιο βρόμικοι υποτελείς των επαρχιών του Σουλτάνου. Η ακαθαρσία τους σε σχέση με την ενδυμασία, την κατοικία, και την διατροφή είναι τόσο μεγάλη που σοκάρει και τρομάζει τους Τούρκους, οι οποίοι έχουν αυτήν την αρετή** [της καθαριότητας]**.»**[84]

Αν και Μουσουλμάνοι, όπως μας πληροφορεί η Αγγλίδα περιηγήτρια Fanny Janet Blunt, οι Τάταροι δεν διέθεταν σελεμλίκι και χαρέμι στις θερινές σκηνές

---

of the Philosophical Society of Manchester, &c. &c. Phisician to the First and Second Imperial Corps of Noble Cadets in St. Petersburgh, and Councillor of State to His Imperial Majesty of All The Russians. The whole illustrated by a map of the tour along the Euxine coast, from the Dniester to the Cuban, with engravings of a great number of ancient coins, medals, monuments, inscriptions, and other curious objects." London. Printed by Nichols and Son, Red Lion Passage, Fleet Street, For T. Cadill, Jun. And W. Davies, in The Strand. 1802. [6]

[81] Ibid., σελ. 214. [6]

[82] Ibid., σελ. 214, [6]

LETTER LXVIII. "To begin, then, with the different nations in the Taurida. Although all the native inhabitants are included in the general name of Crim Tartars, and all speak nearly the same language, still there appears to be three different races of men even among the Tartars; and each to be distinctly marked by their features, independent of the Greeks, Armenians, Jews, &c. distinguished by religion, manners, and everything else, from the natives of Scythian origin.(she goes on to give a description of the inhabitants)....I do not include under this head the Armenian, Greeks, Jews, &c. although naturalized in this peninsula for ages; as they still preserve their national religion, customs, &c. &c. and do not seem to have mixed their blood in any considerable degree with the Tartars."

[83][86a] Lucy M.J. Garnett, 1891.

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 346-354.

[84] [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison. 1848 – 1899.

The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a,], σελ. 157.

τους και στις χειμερινές καλύβες τους, που αποτελούνταν από δύο δωμάτια και ήταν κατασκευασμένες από καλάμι. **Το δεύτερο δωμάτιο της χειμερινής καλύβας τους προοριζόταν, όχι για τις γυναίκες τους, αλλά αποκλειστικά για τις αγελάδες τους, ως προστασία από το κρύο!**[85] **Οι θερινές σκηνές τους, όπως εκείνες των Γιουρούκ και των Τουρκομάν,**[86] **στήνονταν επάνω σε αρχαίους χώρους** ή αρχαίους τάφους και φυλάγονταν, όχι από ευνούχους ή αρσενικούς φύλακες, αλλά από «υπέροχα σκυλιά» που η Blunt παρομοίασε με την ράτσα του Αγίου Βερνάρδου.[87] Ούτε εδώ υπήρχαν σκλάβες ή σκλάβοι. Όπως οι Κούρδοι και οι Γιουρούκ, οι Τατάροι **δεν συμμετείχαν στην διατήρηση του θεσμού της δουλείας, δεν είχαν σκλάβες ή σκλάβους, και συνεπώς δεν συμμετείχαν στην εξάπλωση και στην διατήρηση του θεσμού του χαρεμιού.**

Η Blunt[88] δεν αναφέρει εάν οι Τάταροι ασκούσαν την πολυγαμία/ πολυγυνία ή την μονογαμία, αν και σημειώνει ότι «η θρησκεία τους είναι ο Μωαμεθανισμός, αλλά δεν είναι με κανένα τρόπο **αυστηροί** και **φανατικοί. Οι γυναίκες τους δεν καλύπτουν το πρόσωπο τους, όταν βρίσκονται με μέλη της κοινότητάς τους, αλλά μόνο όταν βρίσκονται έξω καλύπτονται όπως και οι Τουρκάλες.»**[89]

1.3.1 Οι γυναίκες των Τατάρων έκρυβαν το σώμα τους και το πρόσωπό τους μόνο από τους Τούρκους.

Σε αντίθεση με τις Οθωμανίδες (Osmanlis), δηλαδή τις έγκλειστες των Οθωμανικών χαρεμιών ελεύθερες Μουσουλμάνες και εξισλαμισμένες σκλάβες, οι γυναίκες των Τατάρων παραβίαζαν το Κοράνι, δηλαδή δεν έκρυβαν το πρόσωπό τους ή την φιγούρα τους μπροστά στους Ευρωπαίους και στους άνδρες της δικής τους φυλής! **Γιασμάκι και φερετζέ**[90] **φορούσαν μόνο όταν έβγαιναν έξω και κυκλοφορούν ανάμεσα στους Τούρκους.**

Οι Τατάρες φορούσαν πέπλο (γιασμάκι) μόνο τον πρώτο χρόνο της έγγαμης ζωής τους,[91] και όπως διευκρινίζει η Blunt, μόνο όταν κυκλοφορούσαν εκτός οικίας, οι Τατάρες σαν τις Τουρκάλες, έκρυβαν το σώμα τους και το πρόσωπό τους με το Τούρκικο φερετζέ (πανωφόρι/κάπα) και γιασμάκι (πέπλο), όμως μέσα στα σπίτια τους επέτρεπαν στους άνδρες της δικής τους φυλής, **ακόμα και σε Ευρωπαίους** επισκέπτες να τις βλέπουν.[92]

---

[85] Ibid., σελ. 350. [44a]

[86] [57a] Mary Adelaide Walker, (σαράντα χρόνια περιηγητικών εμπειριών).
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57a] σελ. 249-270.
Η περιηγήτρια, η οποία επισκέφθηκε και περιέγραψε την παραμονή της σε χαρέμι της Κωνσταντινούπολης, κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου, υποστηρίζει ότι η *πολυγαμία ήταν το ελάττωμα της άρχουσας τάξης*, υπογραμμίζοντας ότι υπήρχαν «εκατοντάδες, ίσως και χιλιάδες ήσυχες, εγκρατής, σεβαστές [ευπρεπείς] οικογένειες, στις οποίες ακόμα παρατείνονται τα πρωτόγονα ήθη και έθιμα και παραδόσεις των Τουρκομάν βοσκών και των νομάδων προγόνων τους.» Προφανώς, εννοεί ότι οι Τουρκομάν δεν είχαν πάνω από μία σύζυγο, και δεν διέθεταν σκλάβες ή ευνούχους.

[87] Ibid., σελ. 350. [44a]

[88] [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a,], σελ. xii (preface).

[89] Ibid., σελ. 157. [44a]

[90] Όσον αφορά την επιβαλλόμενη, από το Κοράνι, κάλυψη του γυναικείου σώματος και προσώπου, βλέπε Κεφάλαιο IV.

[91] [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a,], σελ. 349.

[92] Ibid., σελ. 348. [44a]

Αποκαλυπτική δήλωση που σημαίνει ότι δεν ήταν περιορισμένες ή εγκλεισμένες μέσα στο χαρέμι, μακριά από τα βλέμματα των ανδρών.

Η Blunt αναφέρει δύο νομαδικές φυλές των Τατάρων στην Μικρά Ασία, τους Afshahs και τους Bosdans, οι οποίοι, παρατηρεί, ήταν διασκορπισμένοι σε όλη την **Ανατολική Τουρκία** και την **Βόρεια Περσία**. Όπως μας πληροφορεί η ίδια, εκείνοι που ζούσαν στις πεδιάδες της Κιλικίας ήταν κοντοί στο ανάστημα, είχαν κίτρινο δέρμα, στρογγυλό πρόσωπο και μικρές στενές μύτες.[93] Η Αγγλίδα περιηγήτρια Lucy Garnett, ασχολείται και εκείνη με την σωματική διάπλαση και εμφάνιση των Τατάρων, για τους οποίους γράφει ότι είχαν «σε μορφή και ανάστημα, **Μογγολικά χαρακτηριστικά**, φαρδύ και στρογγυλό πρόσωπο, ψηλά μάγουλα, μικρές βυθισμένες μύτες, μακριά στενά μάτια..... ήταν κοντοί, τετράγωνοι και δυνατοί.»[94]

Όσον αφορά τις γυναίκες τους, η Blunt σημειώνει ότι φορούσαν την κόκκινη Τούρκικη φουστανέλα, ένα κεντημένο σακάκι και κυκλοφορούσαν ξυπόλυτες, όπως και οι άνδρες της φυλής τους.[95] Η ενδυμασία των γυναικών, όπως παρατηρεί η περιηγήτρια, δεν διέφερε πολύ από εκείνη των Οθωμανίδων (Osmanlis). Τα κορίτσια τους φορούσαν πάντα ένα μικρό κόκκινο καπελάκι με μία πλατιά γαλανή μεταξένια φούντα. Είχαν περίπου πενήντα μακριές πλεξούδες που κρέμονταν μέχρι τους ώμους τους, και που ορισμένες φορές έφθαναν μέχρι τα πόδια τους, και σαν τις Τουρκάλες έβαφαν και εκείνες με χέννα τα μαλλιά τους, τα νύχια των χεριών τους και εκείνα των ποδιών τους.[96]

Όπως οι γυναίκες των Γιουρούκ και άλλων νομαδικών φυλών, οι Afshahs γυναίκες, όπως σημειώνει η Blunt, ήταν πολύ **εργατικές, φρόντιζαν τα κοπάδια τους**, (γεγονός που, επίσης, αποκαλύπτει ότι δεν ήταν περιορισμένες μέσα σε χαρέμι), ασχολούνταν με την παρασκευή γαλακτοκομικών προϊόντων, την κατασκευή χαλιών και κιλιμιών,[97] και εργάζονταν, επιπλέον, ως μελισσοκόμοι.[98] Η Blunt επισημαίνει, ακόμα, ότι οι γυναίκες των Τατάρων δεν αναπαύονταν σαν τις Οθωμανίδες μέσα στα χαρέμια τους χωρίς ασχολίες, αλλά ήταν εξαιρετικά εργατικές,[99] και «σπάνια τις βλέπουμε χωρίς το αδράχτι και τη ρόκα στο χέρι. Κεντούν με χρυσή κλωστή και χρωματιστά μετάξια με περίεργα σχέδια, ακόμα και τις άκρες των πετσετών τους, των πέπλων τους, και των άλλων βαμβακερών και λινών αντικειμένων τους...»[100] Δεν έμεναν πίσω από τους άνδρες στην **εργατικότητα**, σε αντίθεση με τις έγκλειστες γυναίκες των Οθωμανικών χαρεμιών, οι οποίες, ανάλογα με την κοινωνική τους τάξη, ή θέση στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού, είχαν πολλές σκλάβες για τις οικιακές εργασίες, που δεν ήταν κοπιαστικές, ούτε για τις κατώτερες σκλάβες,

---

[93] Ibid., σελ. 349. [44a]

[94] [86a] Lucy M.J. Garnett, 1891.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 346-354.
Βλέπε, επίσης, υπόλοιπα έργα της περιηγήτριας, κωδικούς [86a, 86b, 86c, 86d], στην βασική βιβλιογραφία.

[95] [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a,]. σελ. 349.

[96] Ibid., σελ. 349. [44a]

[97] Ibid., σελ. 349. [44a]

[98] Ibid., σελ. 350. [44a]

[99] Ibid., σελ. 349. [44a]

[100] Ibid., σελ. 347. [44a]

επειδή πάντα υπήρχαν περισσότερες από ότι χρειάζονταν.[101] Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να επαναλάβουμε, ότι ο αριθμός των σκλάβων που είχε ένας Οθωμανός στο χαρέμι του και στο σελεμλίκι του εκπροσωπούσε το κοινωνικό του καθεστώς (social status).

Η Blunt επισημαίνει, επίσης, ότι παρόλο που οι Τατάρες ήταν πολύ εργατικές και προσεκτικές στην οικονομία, είχαν ένα βασικό ελάττωμα, αγνοούσαν τελείως τις καθημερινές συνήθειες της καθαριότητας στο θέμα των τροφίμων, της περιποίησης του σώματος και της ενδυμασίας, υπογραμμίζοντας ότι «η αποτυχία τους σε αυτόν τον τομέα δημιουργεί την έντονη αποστροφή των Τούρκων γειτόνων τους, για τους οποίους[102] η μαγειρική και η προσωπική σωματική καθαριότητα 'comes next to godliness'.»[103]

Παρόλο που παραβίαζαν το Κοράνι ή τους νόμους του Ισλάμ, όσον αφορά τον γυναικείο ενδυματολογικό κώδικα και την επιβαλλόμενη διαφυλική διχοτόμησης στο χαρέμι, οι Τάταροι, όπως παρατηρεί η Blunt, **ήταν πιστά αφοσιωμένοι στον Προφήτη**,[104] συγκριτικά με τους Κούρδους, τους Γιουρούκ και τους Κιρκάσιους, υπογραμμίζοντας, ότι οι τελετές των γάμων τους και των κηδειών τους δεν διέφεραν καθόλου από αυτές των Τούρκων.[105]

1.3.2 Οι δύο τάξεις-κατηγορίες Τατάρων

Περιηγήτριες παρατηρούν, ότι υπήρχαν δύο τάξεις ή κατηγορίες Τατάρων στην Τουρκία. Η **πρώτη** απετελείτο από τις φυλές που περιπλανιόνταν **για αιώνες** στις ορεινές περιοχές της Μικράς Ασίας, όπως ήδη αναφέραμε, και η **δεύτερη** απετελείτο από τους **μετανάστες**, που είχαν υποστεί **δύο ξεριζωμούς** ή μεταναστεύσεις.

Όπως σημειώνει η περιηγήτρια, ο πρώτος ξεριζωμός από το Κανάτε ('Khanate') της Κριμαίας πραγματοποιήθηκε μετά την προσάρτηση της περιοχής αυτής στην Ρωσία, και έτσι, οι Τατάροι της Κριμαίας μεταφέρθηκαν και μετακόμισαν στην Ευρωπαϊκή Τουρκία, και εγκαταστάθηκαν στην Μεσσαραβία [Bessarabia]. Η Blunt δηλώνει, ότι ο ξεριζωμός αυτός και η μετανάστευση των Τατάρων στην Τουρκία, προηγήθηκε κατά μισό αιώνα, από την μετανάστευση των **Κιρκάσιων**, το 1864, δηλαδή περίπου το 1814.[106] Επισημαίνει, ότι όταν η χώρα τους πέρασε στα χέρια της Ρωσίας,[107] οι Τάταροι, εγκατέλειψαν για πρώτη φορά την πατρίδα τους και πήγαν στην Μεσσαραβία, όπου δεν πρόλαβαν να ξεχάσουν τα βάσανά τους «όταν ο Μοσχοβίτικος αετός ξανά συννέφιασε τον ορίζοντα» και οι μετανάστες

---

[101] Βλέπε Κεφάλαια ΙΙ και ΙΙΙ.

[102] [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a,], σελ. 347.

[103] Ibid., σελ. 348. [44a]

[104] Ibid., σελ. 348. [44a]

[105] Ibid., σελ. 350-354. [44a]

[106] [86a] Lucy M.J. Garnett, 1891.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London: David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 346-;.
Βλέπε, επίσης, και,
[44"] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a], σελ. 155.

[107] Βλέπε Ρωσοτουρκικός Πόλεμος (1807-1812): Φωτιάδης, Κώστας. Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου. Εκδοτικός Οίκος Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1993.

συγκέντρωσαν πάλι τις οικογένειές τους και τράπηκαν σε καινούργιο (δεύτερο) ξεριζωμό.[108]

Αναλυτικότερα, όσον αφορά τον πρώτο ξεριζωμό, η Blunt γράφει ότι, έφθασαν «σε Οθωμανικό έδαφος και εγκαταστάθηκαν στο Ντομπρούτσα [Dobrudcha] της Βουλγαρίας. Σε αντίθεση με τους Κιρκάσιους (ή τους Τσερκές/Τσερκέζους), ήταν ένας ειρηνικός, ήσυχος και εργατικός λαός[109], που δεν άργησε να τακτοποιηθεί και να αυξήσει τον αριθμό του στο Ντομπρουτσά της Βουλγαρίας. Μας πληροφορεί, στην συνέχεια, ότι ορισμένοι Τάταροι πρίγκιπες μετανάστευσαν μαζί με τους υπηκόους τους και εγκαταστάθηκαν στην περιοχή της Ζάγρα [Zaghra], διατηρώντας τον τίτλο τους, 'Σουλτανλάρ', ή 'οι πρίγκιπες'.[110] Έγιναν με τον χρόνο ευκατάστατοι ιδιοκτήτες γης, αλλά σε αντίθεση με τον λαό τους, υπήρξαν με την βάναυση συμπεριφορά τους σκληροί, άδικοι και καταπιεστικοί αφέντες προς τους Βούλγαρους χωρικούς.

Όσον αφορά τον δεύτερο ξεριζωμό, η Blunt γράφει: «Μία δεύτερη μετανάστευση των Τατάρων έλαβε χώρα στο τέλος του Κριμαϊκού Πόλεμου,[111] (δηλαδή το 1856), όταν αυτός ο δύστυχος λαός, που βρισκόταν σε παρόμοια θέση με τους Κιρκάσιους, πήγαν και εκείνοι να ενωθούν με τους συμπατριώτες τους στο Ντομπρουτσά και σε άλλα μέρη της Ευρωπαϊκής Τουρκίας. Μετανάστευσαν στην Τουρκία, και για δεύτερη φορά τους υποδέχτηκαν φιλόξενα όπως και την πρώτη, σημειώνει η Blunt, τονίζοντας ότι σε ορισμένους Τατάρους πρόσφυγες παραχωρήθηκε και γη όπου εγκαταστάθηκαν ως **αγρότες**, και ότι οι υπόλοιποι πήγαν στις πόλεις όπου εργάσθηκαν, τακτοποιήθηκαν και πέτυχαν ως **τεχνίτες**. Ήταν φτωχοί και η Τούρκική κυβέρνηση έκανε ότι μπορούσε για να τους βοηθήσει με την παροχή γης, κλπ.[112] Σημειώνει, ακόμα, ότι εκείνοι που ακολούθησαν την αγροτική ζωή καταστράφηκαν από τις κακοκαιρίες, όμως, όσοι εγκαταστάθηκαν στις πόλεις, τακτοποιήθηκαν καλύτερα διότι «γνώριζαν κάποια τέχνη και υπήρξαν τίμιοι, δραστήριοι και εργατικοί.»[113]

Σύμφωνα με τις μαρτυρίες της Αγγλίδας περιηγήτριας Lucy Garnett, η οποία επιβεβαιώνει τις μαρτυρίες της προκατόχου της Fanny Janet Blunt,[114] ο **δεύτερος** ξεριζωμός πραγματοποιήθηκε, όταν αυτή η περιοχή της Μπεσαραβίας προσαρτήθηκε στους Μοσχοβίτες, και αναγκάσθηκαν οι Τάταροι να εγκαταλείψουν και πάλι όλες τις περιουσίες τους και τα υπάρχοντά τους. Τότε η Υψηλή Πύλη τους παρεχώρησε για δεύτερη φορά γη, κυρίως στην **Βουλγαρία**, «όπου σήμερα αποτελούν μια ευημερούσα κοινότητα.»[115]

---

[108] Βλέπε περιηγήτρια [86a], Lucy M.J. Garnett, σελ. [86] σελ. 346-?
Βλέπε, επίσης, περιηγήτρια [44a] 1899 FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, σελ. 155.
[109] Ibid., σελ. 155. [44a]
[110] 'Sultanlar, or the princes'.
[111] Κριμαϊκός Πόλεμος 1853-1855 [λήξη επισφραγίσθηκε με την Ειρήνη των Παρισίων, το Μάρτιο 1856.
Βλέπε, Παπαρρηγόπουλος Κ. Επίτομος Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, 2., Τεύχος 17, Αρχαίος Εκδοτικός Οίκος Δημητρίου Δημητράκου Α.Ε., σελ. 948. «Ο Κριμαϊκός Πόλεμος».
[112] [44a] Fanny Janet Blunt, 1848-1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a,], σελ. σελ. 156.
[113] Ibid., σελ. 156. [44a]
[114] Ibid. [44a] [44b]
[115] [86a] Lucy M.J. Garnett, 1891.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 346.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρατήρηση της Blunt, σύμφωνα με την οποία **«μέχρι σήμερα (το 1878) το όνομά τους είναι συνώνυμο με τον ιππέα Ταχυδρόμο»**,[116] και ότι σε αυτόν τον τομέα εργάζονται μόνο οι Τάταροι.[117] Αυτό οφείλεται, κατά την γνώμη της, στην ικανότητά τους να ιππεύουν με μεγάλη ταχύτητα, και στο γεγονός ότι ήταν ένας έμπιστος και τίμιος λαός, και προετιμώντο ως υπάλληλοι για την ταχυδρομική υπηρεσία «η οποία ακόμα και σήμερα στην Τουρκία, με λίγες εξαιρέσεις εκτελείται με πρωτόγονο τρόπο.»[118]

Μας πληροφορεί, επίσης, ότι οι Τάταροι είχαν εξελιχθεί σε **ανταγωνιστές των Εβραίων**, σε αξιοσέβαστους τεχνίτες, υποδηματοποιούς, ράπτες, καθώς και κηροποιούς [**candle-makers**], που «είναι πολύ ανώτεροι από τους ιθαγενείς» και κατέκτησαν το κύριο κομμάτι αυτής της αγοράς. Άλλοι έγιναν ξυλουργοί και άλλοι έγιναν χόκερς [**hawkers**], δηλαδή γύριζαν με καρότσια και πωλούσαν λαχανικά και φρούτα κλπ. «Σε αυτό το εμπόριο, όμως, συνάντησαν τους πονηρούς και επαγγελματίες Εβραίους» και έτσι «κατάντησε αγώνας μεταξύ Εβραίων και Τατάρων,[119] το ποιός θα ξυπνήσει νωρίτερα το πρωί και θα πάει πιο μακριά να συναντήσει τους χωρικούς που φέρνουν την παραγωγή τους στην αγορά.»,[120] καταλήγει η Blunt.

1.4 Το Κοινωνικό Στίγμα, οι απόκληροι, τα απόβλητα [outcasts],[121] οι Τσιγγάνοι: «Chenguin», «gipsies», «Λτζίγγανοι», «κατζίβελοι», «chiftjis» (γύφτοι), «ailikjis»,[122] οι μόνοι, από τους «ανάμεικτους λαούς της Τουρκίας»[123] που δεν ανήκαν στο ανθρώπινο γένος.

Καμμία περιηγήτρια δεν είδε Τσιγγάνες ως μόνιμα έγκλειστα μέλη, ή ως φίλες-επισκέπτριες των Οθωμανικών χαρεμιών. Οι πόρτες των χαρεμιών άνοιγαν, **προσωρινά** και σε ελάχιστες περιπτώσεις, αποκλειστικά για τις νέες και όμορφες Τσιγγάνες χορεύτριες και τραγουδίστριες τις οποίες οι Τούρκοι αποκαλούσαν «**ghiovendes**». Μόνο σε αυτά τα κορίτσια επιτρεπόταν η είσοδος στα σπίτια των Τούρκων, κατά την διάρκεια γαμήλιων ή άλλων

---

[116] [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 346.

[117] Ibid., σελ. 347. [44a]

[118] Ibid., σελ. 346-347. [44a]

[119] Ibid., σελ. 157. [44a]

[120] Ibid., σελ. 158. [44a]

[121] [44a] Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ.159.

[86] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ.356

[122] [86a] Lucy M.J. Garnett, 1891.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 356.
Βλέπε επίσης, [44a] Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ 167-168.

[123] "the mixed people of Turkey" :
Βλέπε εισαγωγή του πρώτου τόμου του έργου της περιηγήτριας, [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a,b].

εορτών, με σκοπό να ψυχαγωγήσουν τους καλεσμένους με τους χορούς παντομίμας και τα τραγούδια τους.[124]

Οι Τσιγγάνοι, όπως οι Κούρδοι και οι Γιουρούκ, **προσποιούνταν ανοιχτά** τον **Μωαμεθανισμό**, αλλά ποτέ δεν τηρούσαν αυστηρά τις αρχές του. Συγκριτικά με τους Κούρδους, τους Γιουρούκ και τους Τατάρους, **οι Τσιγγάνοι αντιμετώπιζαν τον χειρότερο κοινωνικό ρατσισμό.** Περιφρονούνταν πολύ περισσότερο και διώκονταν ακόμα και μετά τον θάνατό τους. Για παράδειγμα, οι Μουσουλμάνοι τους αρνούνταν την ελεημοσύνη που προβλέπει το Κοράνι,[125] και παρόλο που είχαν εξισλαμισθεί, τους απαγόρευαν το δικαίωμα να προσκυνήσουν στα τζαμιά και να θάψουν τους νεκρούς τους στα νεκροταφεία των Μουσουλμάνων.

Ακόμα και η ονομασία τους, δηλαδή ο όρος Τσιγγάνος, υπέκρυπτε **'στιγματισμό'** και εθεωρείτο αποτέλεσμα ενός «αφύσικου γάμου». Που βασίζεται αυτή η αντιπάθεια και περιφρόνηση μιας μειονότητας ή ενός λαού, και ο υποτιμητικός, εξευτελιστικός και αιμομικτικός τίτλος **«chenguin»** που τον διέκρινε;

Οι 'πραγματικοί' Μουσουλμάνοι, η αληθινοί πιστή, δηλαδή οι Τούρκοι, εθεωρούσαν τους Τσιγγάνους εξόριστους από το ανθρώπινο είδος και τους τοποθετούσαν, στις αντιλήψεις τους, πέραν από τα σύνορα ή τα όρια της ανθρωπότητας.[126]

Η θέση των Τσιγγάνων της Τουρκίας τον 19ο αιώνα ήταν πραγματικά αξιολύπητη, εξευτελιστική και **εκμηδενιστική. Δεν ανιχνεύεται διωγμός με σωματική βία ή μία στρατηγική αφανισμού αυτής της μειονότητας, αλλά εντοπίζεται ένας έντονος κοινωνικός ρατσισμός, και μία ψυχολογική τρομοκρατία Μουσουλμάνου προς Μουσουλμάνο.**

1.4.1 Η «έλλειψη σεμνότητας και ηθικής» των γυναικών: Τσιγγάνες χορεύτριες, τραγουδίστριες, τυχομάντεις, ζητιάνες και μάγισσες.

Σε αντίθεση με τις Οθωμανίδες, οι Μουσουλμάνες Τσιγγάνες κυκλοφορούσαν χωρίς καλύπτρα και περνούσαν τον χρόνο τους ελεύθερες στους δρόμους ντυμένες «με τα αγαπημένα κίτρινα ή κόκκινα φορέματά τους»,[127] ζητιανεύοντας, διαβάζοντας την μοίρα των περαστικών, ακολουθούμενες από τα παιδιά τους τα οποία κυκλοφορούσαν γυμνά.

«Τα κορίτσια, που συχνά τα βλέπουμε να τραγουδούν στους δρόμους της Κωνσταντινούπολης και σε άλλες μεγάλες πόλεις», όπως διέκρινε η Lucy

---

[124] [86a] Lucy M.J. Garnett, 1891.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 359.

[125] Ibid., σελ. 162. [44a]

[126] Η Lucy Garnett [86a], στην έκδοσή του έργου της το 1891, σε πολλά σημεία αναφέρει πληροφορίες από το έργο της προκατόχου της, της Fanny Janet Blunt [44a,b], το οποίο εκδόθηκε το 1878, και η οποία είχε ζήσει πάνω από 20 χρόνια στις επικράτειες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όταν εκδόθηκε το δίτομο έργο της, το 1878, και πάνω από 40 χρόνια μέχρι την έκδοση της τελευταίας της εργασίας το 1899. Στην περίπτωση των Τσιγγάνων δεν μοιάζουν να έχουν προσωπικές επαφές ή επισκέψεις/επικοινωνίες μαζί τους, όπως είχαν με τους άλλους λαούς της Τουρκίας της εποχής εκείνης.

[127] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 359.

Garnett το 1891, εμφανίζονταν στους δρόμους μόνο με «ένα μέρος του προσώπου καλυμμένο», και μόνο σε αυτά τα κορίτσια, τα οποία αποκαλούσαν «ghiovendes», επιτρεπόταν η είσοδος στα σπίτια των Τούρκων, κατά την διάρκεια γαμήλιων ή άλλων εορτών για να διασκεδάσουν και να ψυχαγωγήσουν τους καλεσμένους με τους χορούς παντομίμας και τα τραγούδια τους. Οι Τσιγγάνες συνόδευαν τους άνδρες της φυλής τους με τις αρκούδες ή τις μαϊμούδες τους από χωριό σε χωριό, ενώ τις ημέρες εορτών αυτές οι γυναίκες χόρευαν χορούς «Ινδικού τύπου», συνοδευόμενες από τα τύμπανα, το ντέφι, την γκάιδα ('bagpipe') και ένα άλλο μουσικό όργανο που η περιηγήτρια αποκαλεί το 'reed-pipe.[128] Όπως μας πληροφορεί και η Fanny Janet Blunt, πριν την Garnett, οι Τσιγγάνες διατηρούσαν «τον χορό της Ανατολής», που ονομαζόταν «Nautch», ο οποίος συνοδευόταν από ήχους τύμπανων, γκάιντας και φλογέρας και έκαναν τον γύρο της πόλης ή του χωριού στις ημέρες των εορτών που τις προσλάμβαναν ως χορεύτριες.[129] **«Όταν είναι πολύ νέες, μερικές γυναίκες είναι πολύ όμορφες και πολύ εκτιμούνται από την Τούρκική κοινότητα ως χορεύτριες, ενώ η απόλυτη έλλειψη σεμνότητας και ηθικής τις κάνει ειδήμονες/ειδικές»**, [130] γράφει η Blunt.

Εκτός από χορεύτριες, η Blunt, και η Garnett υποστηρίζουν ότι οι Τσιγγάνες εθεωρούντο «μάγισσες» και «τυχομάντεις».[131]

«Η Τσιγγάνα προχωρημένης ηλικίας γίνεται τελείως απαίσια. Το καφέ της δέρμα ζαρώνει από την στέρηση και από την έκθεση στον ήλιο, το σώμα της λεπταίνει και έτσι κάτισχνη, και με τα αχτένιστα μαλλιά της, που μισό-σκεπάζουν τα χαρακτηριστικά της, παίρνει την εμφάνιση μιας **μάγισσας»**[132] γράφει η Blunt, και προσθέτει ότι, οι Τσιγγάνα εκμεταλλευόταν αυτήν την εμφάνισή και έπειθε ότι είχε υπερφυσικές δυνάμεις, όπως την ικανότητα να βλέπει το μέλλον, να διώχνει το κακό μάτι, να κάνει μάγια, αποσπώντας έτσι **από φόβο και όχι από λύπη την ελεημοσύνη, που αρνιούνται στην φυλή της.**[133]

Η Garnett σημειώνει, επίσης, ότι οι Τσιγγάνοι του 19ου αιώνα αποκαλούσαν του Μουσουλμάνους Κορακάοι (Khorakhai), τους Χριστιανούς Μπαλάμο (Balamano), τους Μουσουλμάνους Τσιγγάνους Κορακάοι-Ρόμ (Khorakhai-Rom) και τους Χριστιανούς Τσιγγάνους, Μπαλάμο-Ρόμ (Balamano-Rom), ενώ ο γενικός τους όρος για όλους, που δεν ήταν Τσιγγάνοι, ήταν γκαθίν (gathin), που είχε την ίδια σημασία όπως «αλλόφυλος» ή «αλλογενής».[134]

---

[128] Ibid., σελ. 359. [86a]

[129][44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison., 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 165.

[130] Ibid., σελ. 161. [44a]

[131] [86a] Lucy M.J. Garnett. 1891.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 361.

[132] Βλέπε [45a] Fanny Janet Blunt, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 161-162.

[133] Ibid., σελ. 162. [44a]

[134] [86a] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 358.

1.4.2 **«Η Τουρκική εθνολογία διαιρεί την ανθρωπότητα σε 77 ½ έθνη, οι Εβραίοι εκπροσωπούν το ½ και οι Τσιγγάνοι εξαιρούνται τελείως.»**[135]

Εξόριστοι από το ανθρώπινο είδος, και πέρα από τα σύνορα της ανθρωπότητας, ήταν οι Τσιγγάνοι.

«Οι Τσιγγάνοι [gipsies] της Τουρκίας, (δηλαδή της Οθωμανικής επικράτειας) αποτελούν περίπου 200,000 ψυχές, **προσποιούνται ανοιχτά τον Μωαμεθανισμό**, αλλά διατηρούν ελάχιστες από τις αρχές του. Οι αληθινοί πιστοί, **κρατώντας τους σε απέχθεια**, τους απαγορεύουν το δικαίωμα να προσκυνήσουν μέσα στα τζαμιά ή να θάψουν τους νεκρούς τους στο ίδιο νεκροταφείο. **Αν και δεν διώκονται**, η αντιπάθεια και η περιφρόνηση που αισθάνονται γι' αυτούς εκδηλώνεται με πολλούς τρόπους, και μοιάζει να βασίζεται επάνω σε ένα περίεργο μύθο επίκαιρο στην χώρα. Αυτός ο μύθος λεει, ότι το έθνος των Τσιγγάνων εκδιώχθηκε από την χώρα του[136] και έφθασε στο Μεκράν/Εκράν [Mekran or Mehran]. Εκεί οι Τσιγγάνοι έκτισαν ένα υπέροχο μηχάνημα στο οποίο συνέδεσαν και έναν τροχό. Κανείς δεν μπορούσε να γυρίσει αυτόν τον τροχό….μέχρι που ένα κακό πνεύμα παρουσιάσθηκε μεταμφιεσμένο ως 'σοφός' και ενημέρωσε τον αρχηγό, που ονομαζόταν **Chen**, ότι ο τροχός θα γύριζε μόνο όταν εκείνος θα παντρευόταν την αδελφή τους την **Guin**. Ο αρχηγός δέχθηκε αυτήν την συμβουλή, και ο τροχός γύρισε, και το όνομα της φυλής μετά από αυτό το περιστατικό απετελείτο από τον συνδυασμό των δύο ονομάτων, του αδελφού και της αδελφής, δηλαδή **Chenguin**, που αποτελεί την ονομασία όλων των Τσιγγάνων της Τουρκίας σήμερα.»[137] Αυτά, για τους Τσιγγάνους του 19ου αιώνα, κατά την Αγγλίδα περιηγήτρια-ερευνήτρια των λαών της Τουρκίας, Fanny Janet Blunt, η οποία μετά την δημοσίευση της έρευνάς της για τους λαούς της Τουρκίας, το 1878, είχε ήδη ζήσει πάνω από 20 χρόνια μαζί τους, και γνώριζε τις γλώσσες των λαών αυτών.[138]

Κατά την Αγγλίδα ερευνήτρια-περιηγήτρια Lucy Garnett, «από όποια χώρα και να κατάγονται οι Τσιγγάνοι, η γλωσσολογία αποδεικνύει ότι μπήκαν στην Τουρκία, αρχικά, από την Μικρά Ασία. Σήμερα τους βλέπουμε σε ολόκληρη την [Οθωμανική] Αυτοκρατορία…. Τα σωματικά τους χαρακτηριστικά είναι σχεδόν ίδια με των Τσιγγάνων που γνωρίζουμε εμείς, (στην Αγγλία).»

---

[135] [44a] Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 159.
Βλέπε, επίσης,
[86a] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 356.

[136] Ibid. [86a]
«Από όποια χώρα και να κατάγονται οι Τσιγγάνοι, η γλωσσολογία αποδεικνύει ότι μπήκαν στην Τουρκία, αρχικά, από την Μικρά Ασία. Σήμερα τους βλέπουμε σε ολόκληρη την [Οθωμανική] Αυτοκρατορία…. Τα σωματικά τους χαρακτηριστικά είναι σχεδόν ίδια με των Τσιγγάνων που γνωρίζουμε εμείς, (στην Αγγλία).». γράφει η Αγγλίδα ερευνήτρια Lucy Garnett.

[137] [44a] Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 158-159.

Βλέπε, επίσης, [86a] Lucy Garnett, σελ. 355-356, όπου παρατηρούμε ότι χρησιμοποιεί την μελέτη της προκάτοχού της, Fanny Janet Blunt [44a,b] χωρίς να την παραπέμπει.

[138] Επαναλαμβάνουμε ότι, πολύ αργότερα, η περιηγήτρια [86ο] Lucy Garnett συνέχισε την έρευνά της, και χρησιμοποίησε πολλά στοιχεία, από το έργο της [44ο,β] Blunt, χωρίς όμως, να παραπέμπει στην προκάτοχό της, όσον αφορά την μελέτη των διαφόρων λαών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Κατά την διήγηση της ερευνήτριας-περιηγήτριας, Fanny Janet Blunt, όταν ένας 'άγιος' Μουσουλμάνος πληροφορήθηκε για τον αφύσικο γάμο του Chen και της Guin, τους καταράσθηκε **αθόρυβα**, μαζί με ολόκληρη την φυλή των Τσιγγάνων (chenguin) και τους τοποθέτησε **«πέραν από τα όρια της ανθρωπότητας»** και έτσι διώχθηκαν από την χώρα τους με την κατάρα που ακολουθεί:

«Ποτέ να μην μπείτε ξανά ή να ανήκετε στις εβδομήντα-επτά και μισό φυλές που οικίζουν (κατοικούν) την γη, αλλά ως απόκληροι/απόβλητα [outcasts] να σκορπισθείτε στις τέσσερις γωνίες της γης, άστεγοι, άθλιοι, και φτωχοί, πάντα περιπλανώμενοι και να μοχθείτε. Ποτέ να μην αποκτήσετε περιουσία [ευημερία] και ποτέ να μην απολαύσετε τους καρπούς της εργασίας σας, ή την εκτίμηση της ανθρωπότητας!»[139]

Αξιοσημείωτη είναι η ακόλουθη παραπομπή της Fanny Janet Blunt, που την επαναλαμβάνει αργότερα και η Lucy Garnett: «Η Τουρκική εθνολογία διαιρεί την ανθρωπότητα σε 77 ½ έθνη, **οι Εβραίοι εκπροσωπούν το ½ [το μισό], και οι Τσιγγάνοι (Chenguin) εξαιρούνται τελείως. Αυτό αποτελεί μία βελτίωση σχετικά με την εκτίμηση των Μωαμεθανών πάνω σε διάφορες αιρέσεις ή ομάδες του Ισλάμ, κλπ.»**[140]

Η Blunt τονίζει ότι διηγήθηκε αυτόν τον μύθο γιατί εκπροσωπούσε έντονα την θέση των Τσιγγάνων της Τουρκίας και την αντιμετώπιση των Μουσουλμάνων προς αυτούς, στους οποίους αρνιόταν ακόμα και αυτό που όριζε η θρησκεία τους, που θα παρείχαν ακόμα και στα ζώα, δηλαδή **την ελεημοσύνη.**

Η Blunt σημειώνει ότι: «πέρσι κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου, ο δημοφιλής Χότζας [Hodja], που έκανε κήρυγμα πάνω στο θέμα της φιλανθρωπίας-ελεημοσύνης, σε ένα μεγάλο εκκλησίασμα Μωαμεθανών είπε : 'Αχ αληθινοί πιστοί, ανοίξτε τα πορτοφόλια σας ο κάθε ένας από εσάς για να δώσετε γενναιόδωρα στους φτωχούς και άπορους! **Να μην αρνηθείτε την ελεημοσύνη στους Μωαμεθανούς ούτε και στους Χριστιανούς,** διότι ξεχωρίζουν από εμάς μόνο από το πάχος της φλούδας ενός κρεμμυδιού, **αλλά, μην δίνετε τίποτα στους Τσιγγάνους (Chenguins) μήπως και ένα κομμάτι από την κατάρα που κρέμεται πάνω από τα κεφάλια τους πέσει πάνω στο δικό σας!»**[141]

---

[139] [44a] Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 159.

[86] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ.356

[140] [44a] Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 159.

[86a] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 356.

[141] [44a] Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 159-160.
Βλέπε, επίσης, [86a] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 357.

Η Αγγλίδα περιηγήτρια Lucy Garnett, μετά την Blunt, πρόσθεσε ότι κυκλοφορούσε και ένας άλλος μύθος, σχετικά με την καταγωγή των Τσιγγάνων, ο οποίος και αυτός είχε σχέση με την **αιμομιξία**. Ο Ήλιος («Chon») παντρεύθηκε ή επιθυμούσε να παντρευθεί την αδελφή του το Φεγγάρι («Kam or Kan». Για αυτήν του την επιθυμία, και για αυτήν την αιμομικτική πράξη, καταδικάσθηκε να την ακολουθεί για πάντα στον ουρανό, χωρίς να μπορέσει ποτέ να την κατακτήσει.[142]

1.4.3 Η διανομή των θρησκειών. Οι «ψευδό-Μουσουλμάνοι» και οι «ψευδό-Χριστιανοί».

«Μέχρι στιγμής από ότι μπόρεσα να διαπιστώσω, οι Τσιγγάνοι δεν έχουν οικογενειακές τελετές/έθιμα,»[143] γράφει η Lucy Garnett το 1891. Η μοναδική τελετή, ή έθιμο πριν ένα γάμο, όπως παρατηρεί, ήταν το σπάσιμό ενός σκεύους, που μάλλον συμβόλιζε την ένωση μέχρι τον θάνατο.

Η Garnett διηγείται ένα ακόμα μύθο σχετικά με την θρησκεία των Τσιγγάνων, που και αυτός προβάλλει το **κοινωνικό στίγμα** που συνόδευε αυτόν τον λαό. **Όταν έγινε η διανομή των θρησκειών πάνω στην γη στα διάφορα έθνη, σύμφωνα με έναν Τούρκικο και Βουλγάρικο μύθο, οι δέκτες έγραφαν ή χάραζαν τις αντίστοιχες θρησκείες τους πάνω σε ένα ξύλο, σε μία πέτρα, σε ένα μέταλλο, ή σε ένα βιβλίο. Οι Τσιγγάνοι, όμως, έγραψαν τους θρησκευτικούς κανόνες τους πάνω στα φύλλα ενός λάχανου, που σύντομα μετά το βρήκε και το έφαγε ένα γαϊδούρι που ανήκε σε έναν Μουσουλμάνο, και γι' αυτό τον λόγο οι Τσιγγάνοι (Chenguin) δεν είχαν καμμία δική τους θρησκεία και κανένα δικό τους Θεό.**

Η περιηγήτρια επισημαίνει, επίσης, ότι οι Τσιγγάνοι ήταν ελεύθεροι από θρησκευτικές προκαταλήψεις και **επιφανειακά** υιοθετούσαν την θρησκεία των λαών με τους οποίους τους έφερναν σε επαφή οι περιπλανήσεις τους, προσθέτοντας ότι, «στην Τουρκία η απέραντη μάζα των νομαδικών Τσιγγάνων αποκαλούν τον εαυτόν τους Μουσουλμάνους.»[144]

Οι Τσιγγάνοι, που ήταν εγκατεστημένοι σε Ελληνικά χωριά, όπως υποστηρίζει η Garnett, ισχυρίζονταν ότι ήταν Ορθόδοξοι Χριστιανοί, ενώ ορισμένοι Τσιγγάνοι της Αρμενίας έλεγαν, ότι ανήκαν στην Γρηγοριανή (Gregorian) Εκκλησία.[145] Γενικά, όμως, εθεωρούντο **«ψευδό-Χριστιανοί»** ή **«ψευδό-Μουσουλμάνοι» (false Moslems, false Christians)** και κατηγορούνταν ότι άλλαζαν θρησκεία, όσο συχνά άλλαζαν τόπους κατοικίας.

Σε αντίθεση με τους Τούρκους, που δεν επέτρεπαν στους Μουσουλμάνους Τσιγγάνους να θάψουν τους νεκρούς τους στα νεκροταφεία τους, η Garnett παρατηρεί ότι **«ορισμένες φορές** οι **Χριστιανοί Τσιγγάνοι** κάνουν **Ορθόδοξη** κηδεία.»[146] Προσθέτει, όμως, ότι όχι μόνο οι αληθινοί Μουσουλμάνοι, αλλά και οι Χριστιανοί υποτιμούσαν τους Τσιγγάνους. Οι Χριστιανοί πιστεύουν ότι στην συντέλεια του κόσμου θα έρθουν οι Τσιγγάνοι μαζί με τον Αντίχριστο, για να βασανίσουν τους Χριστιανούς και να καταβροχθίσουν τα

---

[142] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 357.
[143] Ibid., σελ. 360. [86a]
[144] Ibid., σελ. 360. [86a]
[145] Ibid., σελ. 360. [86a]
[146] Ibid., σελ. 360. [86a]

παιδιά τους.[147] Οι Έλληνες, προσθέτει, αποκαλούσαν τους Τσιγγάνους με διάφορα ονόματα, όπως «Ατζίγγανος», «κατζίβελος», και «γύφτος».[148]

«Οι τελετουργίες των Μωαμεθανών και των Χριστιανών, που συνήθιζαν ορισμένοι Τσιγγάνοι, δεν μπορεί να ήταν παρά μόνο **μία μάσκα για να κρύψουν τις ειδωλολατρικές προκαταλήψεις που περνούν μεταξύ τους από γενιά σε γενιά, μαζί με την αυτόχθονα/γηγενή τους γλώσσα, και ορισμένους άλλους τύπους, όπως το να διατηρούν μία αναμμένη φωτιά στα καταλύματα τους[camps]. Κάθε Πρωτομαγιά όλοι πηγαίνουν σε ένα σώμα σε θαλάσσια ακτή ή στις όχθες των ποταμών, όπου πετούν νερό τρεις φορές στους κροτάφους τους, για να καλέσουν το αόρατο στοιχείο (genii loci), να τους πραγματοποιήσει μια ιδιαίτερη ευχή»**,[149] γράφει η Garnett. Όπως η ίδια υποστηρίζει, οι Τσιγγάνοι είχαν **μόνο μια εθνική εορτή** που ονομαζόταν «Εορτή των Καζανιών», την οποία γιόρταζαν μία φορά τον χρόνο και «στις νότιες επαρχίες της Τουρκίας, και αργότερα στις βόρειες περιοχές, την γιόρταζαν, στις 23 Απριλίου, την ημέρα του Αγίου Γεωργίου.»[150]

Η εορτή αυτή διαρκούσε τρεις ημέρες και ξεκινούσε, όταν διάφορες οικογένειες αποχωρούσαν από τις χειμερινές κατοικίες ή στέγες τους για να συναντηθούν κοντά σε κάποιο ποταμό ή σε μία πηγή. Εκεί, ο επικεφαλής ή ο αρχηγός της οικογένειας, έσφαζε ένα αρνί και καλούσε όλους τους περαστικούς Τσιγγάνους στο τραπέζι του. Εκείνες τις ημέρες ξεχνούσαν όλες τις παρεξηγήσεις ή τις διαφωνίες τους και χόρευαν, τραγουδούσαν και συμποσιάζονταν όλοι μαζί, άνδρες και γυναίκες, ενώ με την λήξη αυτής της τριήμερης εορτής ξεκινούσαν για τις θερινές τους εγκαταστάσεις. Η περιηγήτρια παρατηρεί, επίσης, ότι στην περιοχή της Κωνσταντινούπολης η «Εορτή των Καζανιών» είχε αρχίσει να εξαφανίζεται.[151]

Υπήρχε και ένα άλλο έθιμο το οποίο ετηρείτο πιστά και αδιάκοπα: «Πίνουν ετησίως κάποιο φίλτρο, και το μυστικό της προετοιμασίας του είναι γνωστό μόνο στον πιο ηλικιωμένο και σοφό της φυλής», γράφει η Garnett. Αυτό το φίλτρο το έπινε όλη η κοινότητα των Τσιγγάνων, γιατί εθεωρείτο ένα φυλακτό κατά των δαγκωμάτων των φιδιών. Οι Τσιγγάνοι, εξαιτίας κάποιας παρενέργειας του φίλτρου αυτού, μπορούσαν να πιάνουν και να χειρίζονται τα φίδια με μεγάλη ασυδοσία, «άλλα ποτέ δεν σκοτώνουν ή τραυματίζουν αυτά τα ζώα»,[152] καταλήγει η Garnett το 1891.

1.4.4 Οι κοινωνικά 'απροσάρμοστοι' Τσιγγάνοι.

Οι προσπάθειες που έγιναν στην Τουρκία, όπως και σε άλλες χώρες, να παρακινήσουν τους Τσιγγάνους να εγκαταλείψουν τις συνήθειές τους για την περιοδεία και την περιπλάνηση, απέτυχαν, εκτός από λίγες εξαιρέσεις, υποστηρίζει πρώτα η Blunt (1878), και στην συνέχεια η Garnett (1891).

---

[147] Ibid., σελ. 361. [86a]
[148] Ibid., σελ. 356. [86a]
[149] [44a] Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 160.
[150] [86a] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London: David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 362.
[151] Ibid., σελ. 362. [86a]
[152] [44a] Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 160.

«Οι συνήθειες αυτού του λαού είναι βασικά νομαδικές. Ο Σουλτάνος Murad IV [1623-1640], προσπάθησε να ελέγξει την παραπλανητική τους τάση ή χαρακτήρα, διατάζοντάς τους να εγκατασταθούν μόνιμα στην περιοχή των Βαλκανίων, και τους υποχρέωσε[153] να ζουν μία συνηθισμένη ζωή. Όμως, εκείνοι αγνόησαν το βασιλικό διάταγμα και σκορπίσθηκαν σε ολόκληρη την χώρα, στήνοντας σήμερα τις σκηνές τους σε ένα σημείο και την άλλη ημέρα κάπου αλλού, **σαν κακά πνεύματα στραμμένα προς το κακό... Διαπράττουν μικροκλοπές αποκλειστικά για τον εφοδιασμό των καθημερινών αναγκών της φύσης και ποτέ δεν πλουτίζουν από τις ληλασίες τους»**,[154] γράφει η Blunt (1878).

Με το ίδιο πνεύμα επιβεβαιώνει και η Garnett (1891), ότι ο Σουλτάνος Μουράτ είχε προγραμματίσει τον αποικισμό των Τσιγγάνων στην περιοχή των Βαλκανίων με την δημιουργία αγροτικών καταυλισμών. Όμως, η περιοχή μεταξύ Aydos και Philipopolis είχε τόσο κατακλυσθεί από Τσιγγάνους, που ονομάστηκε 'the Chenguin Balkan', ή τα Βαλκάνια των Τσιγγάνων.[155] Παρατηρεί, επίσης, ότι οι Τσιγγάνοι αυτής της περιοχής δεν ήταν λιγότερο νομαδικοί από εκείνους των άλλων περιοχών ή τις επικράτειες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Στην **Κωνσταντινούπολη**, για παράδειγμα, και στην περιφέρεια αυτής της πρωτεύουσας, συνεχίζει η Garnett, «εδώ και πολύ καιρό είχαν εγκατασταθεί περίπου σαράντα οικογένειες» και περίπου άλλες διακόσιες οικογένειες είχαν διασκορπισθεί σε μικρές κοινότητες, από έξι μέχρι σαράντα οικογένειες στην Αδριανούπολη (Adrianople), στην Ραιδεστό (Rodosto), στο Επιβάτε (Epivate), στην Σιλιβρία (Silivria), και σε άλλες περιοχές.

Υπογραμμίζει, όμως, ότι το «πάθος» τους για την υπαίθρια ζωή **«μοιάζει αξερίζωτο από την Τσιγγάνική φύση, και αυτές οι οικογένειες, που έχουν εγκατασταθεί σε διάφορες περιοχές βρίσκονται συνεχώς στους δρόμους»**,[156] **επισημαίνοντας, ότι χρησιμοποιούσαν τις κατοικίες τους σαν σκηνές, δηλαδή μόνο για τον ύπνο.** Συμπληρώνει, ότι οι κατοικίες των Τσιγγάνων δεν διέθεταν ανέσεις και καμμία επίπλωση, όπως δεν διέθεταν οι σκηνές των προπατόρων τους.[157] Ενδιαφέρον παρουσιάζει το συμπέρασμά της ότι, αυτοί οι Τσιγγάνοι των πόλεων δεν απολάμβαναν μεγαλύτερη ευημερία από τους νομάδες Τσιγγάνους.[158]

Η περιγραφή της προκατόχου της Garnett, δηλαδή της Blunt, είναι πιο λεπτομερής και αυθεντική. Μοιάζει να έχει έλθει σε επαφή η ίδια με αυτόν τον λαό, διατηρώντας, βέβαια, της δυτικές της προκαταλήψεις, αποκαλώντας τους με επίθετα όπως: πρόστυχους, αργόσχολους, αισθησιακούς, άγριους, ψεύτες, κλέφτες, ύπουλους, δειλούς και λιποτάκτες.

1.4.5 **Και οι δύο τάξεις των Τσιγγάνων αργόσχολοι, πρόστυχοι, αισθησιακοί, άγριοι, ψεύτες, κλέφτες, ύπουλοι, δειλοί, λιποτάκτες...**

---

[153] Ibid., σελ. 160. [44a]
[154] Ibid., σελ. 161. [44a]
[155] [86a] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891 [86a] σελ. 358.
[156] Ibid., σελ. 358. [86a]
[157] Ibid., σελ. 358. [86a]
[158] Ibid., σελ. 359. [86a]

«Η φυλή τους αποτελείται από δύο τάξεις, εκείνη που ζει στις πόλεις για μικρές χρονικές περιόδους, και εκείνη, η πιο άγρια και **πρόστυχη**, που περιπλανάται όλο τον χρόνο, και το καλοκαίρι στήνει σκηνές στην ανοιχτή εξοχή ή στον δρόμο. **Άνδρες, γυναίκες και παιδιά**, όλοι μαζί, είναι στριμωγμένοι κάτω από τα κουρέλια που αποτελούν το καταφύγιό τους,»[159] γράφει η **Fanny Janet Blunt** το 1878, μετά από 20 χρόνια παραμονής και περιηγήσεων στις Οθωμανικές επικράτειες.

Σημειώνει, ακόμα, ότι οι άνδρες και οι γυναίκες φορούσαν άθλια ενδύματα και τα παιδιά τους κυκλοφορούσαν γυμνά. Οι Τσιγγάνοι, όπως παρατηρεί, ήταν μυώδεις, λεπτοί, είχαν φαρδιά ρουθούνια και «το κάτω μέρος του προσώπου τους είναι **μειονεκτικά διαμορφωμένο** και **αισθησιακό.**»[160]

Συμπληρώνει, ότι το χειμώνα, οι Τσιγγάνοι συγκεντρώνονταν κοντά στις πόλεις ή στα χωριά, ούτως ώστε να έχουν περισσότερες ευκαιρίες να διαπράξουν μικροκλοπές για την συντήρησή τους. Έκλεβαν χρήσιμα αντικείμενα, αδέσποτα βόδια και άλογα.[161]

Η περιηγήτρια ήταν μάρτυρας μίας τέτοιας περίπτωσης κλοπής αλόγων από τους στάβλους της. Ένα βράδυ, όπως μας πληροφορεί, εξαφανίσθηκε ένα άλογο και η αστυνομία, ο Καϊμακάμ [Kaimakam] και ο Μεντζλίς [Medjliss], μάζεψε περίπου δώδεκα Τσιγγάνους από τον καταυλισμό τους για να τους ανακρίνει. Η **Blunt** σημειώνει, ότι οι Τσιγγάνοι αρνιόνταν την κατηγορία επίμονα και αποφασιστικά, ακόμα και μετά την απειλή ότι θα τους μαστίγωναν όλους. Παρατηρεί, ότι δεν έδειχναν να φοβούνται και έτσι οι αρχές υποψιάσθηκαν, ότι κάτι συνέβαινε. Τους ανάγκαζαν να γδυθούν και ανακάλυψαν, ότι κάτω από τα ρούχα τους φορούσαν δέρματα.[162] Τελικά, τους μαστίγωσαν, αφού πρώτα τους είχαν απαλλάξει από τα προστατευτικά δέρματά τους. Μετά τα μαστιγώματα η **Blunt** παρακάλεσε τον Καϊμακάν να τους απελευθερώσει και πρόσθεσε ότι «το άλογο δεν βρέθηκε ποτέ.»[163]

Εκτός από κλέφτες, γράφει, ότι οι Τσιγγάνοι είχαν και άλλες κλίσεις, όπως εκείνη για την «πρωτόγονη» μουσική, ήταν γανωτήδες, σιδηρουργοί, και «οδηγοί αρκούδων και πιθήκων».[164]

Κατά την εκτίμησή της «οι Τσιγγάνοι είναι αργόσχολοι, ψεύτες, και ύπουλοι. Δεν έχουν καμμία ανδρική αρετή, εξαιτίας της **γνωστής τους δειλίας**, και **δεν τους αναγκάζουν ποτέ να ενταχθούν στην στρατιωτική υπηρεσία των Τούρκων μέχρι πέρσι (1877),**[165] **μετά από εντολή του Σουλτάνου, που στρατολογήθηκε ένας μεγάλος αριθμός από εκείνους που ήταν εγκατεστημένοι σε πόλεις και χωριά.**»[166]. Υπογραμμίζει, επίσης, ότι όταν έφθαναν στον τόπο του πολέμου δεν προσέφεραν τίποτα και μόλις παρουσιαζόταν η ευκαιρία **λιποτακτούσαν.**[167]

Οι Τσιγγάνοι των πόλεων, κατά την εκτίμησή της, δεν απολάμβαναν περισσότερη εκτίμηση ή πιο σεβαστή θέση. Συνήθως κατοικούσαν μέσα σε

---

[159] [44a] Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 161.
[160] Ibid., σελ. 161. [44a]
[161] Ibid., σελ. 162. [44a]
[162] Ibid., σελ. 162-163. [44a]
[163] Ibid., σελ. 164. [44a]
[164] Ibid., σελ. 165. [44a]
[165] Προφανώς αναφέρεται στον Ρωσοτουρκικό Πόλεμο (1876-1877).
[166] Ibid., σελ. 167. [44a]
[167] Ibid., σελ. 167. [44a]

καλύβες [hovels], κτισμένες γύρω από ένα προαύλιο (court), οι οποίες αποτελούσαν τα καταφύγιά τους για την νύχτα. Παρόλα αυτά, κατά την διάρκεια της ημέρας, το χειμώνα και το καλοκαίρι, ζούσαν έξω. Η Blunt ισχυρίζεται, ότι το μεγαλύτερο κομμάτι του χρόνου τους το ξόδευαν ραχατεύοντας στην αυλή, σφυρηλατώντας, καπνίζοντας, ή καβγαδίζοντας, **ενώ τα αδιάφορα ή βαριεστημένα κορίτσια τους βάδιζαν στους δρόμους**, και τα παιδιά ζητιάνευαν ή έμπλεκαν σε όποιες αταξίες τους παρουσιάζονταν. Συμπληρώνει, ότι **ποτέ δεν πήγαιναν σχολείο**, «και δεν πιστεύω ότι υπάρχει ένα άτομο οποιουδήποτε φύλου που ξέρει να γράψει μία λέξη σε οποιαδήποτε γλώσσα.»[168]

Όσον αφορά τους Τσιγγάνους, που ζούσαν στα **χωριά**, γράφει: «Οι Τσιγγάνοι, που είναι εγκατεστημένοι στα χωριά, ασχολούνται με αγροτικές δουλειές, **όσο τους επιτρέπουν οι συνήθειές τους στην περιπλάνηση και οι κλίσεις τους προς κλοπή**. Εκείνοι ονομάζονται οι **chiftjis** (**γύφτοι**), οι οποίοι εργάζονται τακτικά, ή ονομάζονται οι **silikjis**, οι οποίοι κάνουν όλες τις δουλειές. Παρουσιάζουν μεγάλη αντίθεση με τον υπόλοιπο αγροτικό πληθυσμό, όσον αφορά την σπατάλη τους και στην έλλειψη φροντίδας τους για το αύριο. Είναι τόσο **απρόσεκτοι** με την υγεία τους, που σπάνια συναντάς ηλικιωμένο Τσιγγάνο. Ως εργάτες, είναι πολύ ανεπαρκείς, και απαιτείται μεγάλη επιτήρηση από τους εργοδότες τους. **Κανένας Τσιγγάνος δεν γίνεται πλούσιος ή αξιοσέβαστος. Ως (κοινωνική) τάξη βρίσκονται πάντα χρεωμένη.**»[169]

Η κοινωνική διάκριση ή ο κοινωνικός ρατσισμός της δυτικής περιηγήτριας είναι ξεκάθαρη στην ακόλουθη παρατήρησή της, σύμφωνα με την οποία : **«Ολόκληρη η φυλή αποτελεί ένα περίεργο μείγμα του ανθρώπου και του ζώου. Έχει το χάρισμα της όσφρησης του σκυλιού, της πανουργίας του πιθήκου, ... και καμμία αρετή φαινομενικά της ανθρωπότητας.»**[170]

1.5 Οι γυναίκες της Κιρκασίας, οι Τσερκές,[171] δύο τάξεις ή δύο κατηγορίες.

Όσον αφορά το επίπεδο της παιδείας των Κιρκασίων, περιηγήτριες του 19ου αιώνα παρατήρησαν, ότι βρισκόταν στα αντίστοιχα χαμηλά επίπεδα των Τατάρων, των Τσιγγάνων και γενικά των νομαδικών φυλών της Τουρκίας. **Σε αντίθεση με τις Κούρδισες, τις Γιουρούκ, τις Τατάρες και τις Τσιγγάνες, οι γυναίκες της Κιρκασίας ανήκαν στο νομικό καθεστώς της δουλείας** και για **αιώνες** μεταφέρονταν από την χώρα τους στην Τουρκία ή στις επικράτειες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για να γίνουν έγκλειστες σκλάβες των Οθωμανικών χαρεμιών. Σε αντίθεση με τις γυναίκες των προηγούμενων αναφερθέντων εθνών, οι Κιρκάσιες συνέβαλαν **μαζικά** στην πληθυσμιακή σύνθεση του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού. Συναντήσαμε αυτές τις εξισλαμισμένες **Κιρκάσιες** και τους απογόνους τους σε όλα τα κεφάλαια της έρευνας που προηγήθηκαν. Είδαμε ότι με την εισαγωγή τους στα Οθωμανικά χαρέμια εξισλαμίζονταν, έπαιρναν καινούργια ονόματα, υιοθετούσαν την γλώσσα, τα ήθη και έθιμα των Οθωμανίδων και ενσωματώνονταν στην Οσμανική/Οθωμανική κοινωνία είτε ως οδαλίσκες, είτε ως ελεύθερες Μουσουλμάνες, δηλαδή ως νόμιμοι σύζυγοι Μουσουλμάνων. Εντάχθηκαν στην Οσμανική κοινωνία και προετιμώντο ως νόμιμοι σύζυγοι από τις ελεύθερες Μουσουλμάνες, δηλαδή τις γυναίκες που γεννήθηκαν

---

[168] Ibid., σελ. 167-168. [44a]
[169] Ibid., σελ. 167-168. [44a]
[170] Ibid., σελ. 168. [44a]
[171] 'Cherkess'

ελεύθερες και είχαν οικογένειες, ένα φαινόμενο που παρατηρήθηκε, σύμφωνα με τις μαρτυρίες, μέχρι της αρχές του 20ου αιώνα.

Αυτή η πρώτη τάξη ή κατηγορία Κιρκασίων γυναικών, που επωλούντο για αιώνες στα σκλαβοπάζαρα και σε ιδιωτικές αγοραπωλησίες, ακόμα και από τους ίδιους τους γονείς τους ή μετά από παράκληση δική τους, προετιμώντο ως οδαλίσκες (παλλακίδες),[172] ιδιαίτερα δε για τα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ ή των εύπορων Μουσουλμάνων, όπου εντάσσονταν στο σύστημα της ελίτ δουλείας του χαρεμιού. Όπως ήδη εξετάσαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, οι περιηγήτριες του 18ου αιώνα, και κυρίως εκείνες του 19ου αιώνα, είδαν, γνώρισαν και συνομίλησαν προσωπικά με Κιρκάσιες σκλάβες στα σκλαβοπάζαρα και στα χαρέμια των Οσμανών, αντίστοιχα. Γνώρισαν τις Χανούμ, δηλαδή τις ελεύθερες άγαμες ή έγγαμες Μουσουλμάνες,[173] που υπήρξαν στην καταγωγή τους Κιρκάσιες σκλάβες, ένα φαινόμενο, που επαναλαμβάνουμε, παρατηρήθηκε, σύμφωνα με τις περιηγητικές μαρτυρίες γυναικών, από τον 18ο αιώνα μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα.

Σε αυτήν την πρώτη κατηγορία ή ομάδα Κιρκάσιων θηλυκών σκλάβων πολυτελείας παρατηρήθηκε, αρχικά, το φαινόμενο της **εθελοντικής δουλείας**, και εκείνο της **«εθελόντριας σκλάβας»**, ως μέσο για την κοινωνική 'εξέλιξη', πράγμα που συνεχίσθηκε και με την δεύτερη κατηγορία ή το δεύτερο κύμα των Κιρκάσιων γυναικών, που έφθασαν στην Τουρκία το 1864, όχι ως σκλάβες, αλλά ως μετανάστριες-πρόσφυγες. Σύμφωνα με τα στοιχεία των περιηγητριών, που εξετάσθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια, είδαμε ότι οι γονείς τους συνέχιζαν να πωλούν, ακόμα και τότε, τις κόρες τους σε Οθωμανικά χαρέμια ως σκλάβες, παρόλο που δεν ανήκαν στο καθεστώς της δουλείας, για να εξελιχθούν κοινωνικά και να γλιτώσουν από την φτώχεια.

Η πρώτη περιηγήτρια, που ασχολήθηκε με τις Κιρκάσιες, ήταν η Mrs. Maria Guthrie, κατά την διάρκεια των περιηγήσεών της το 1795 έως το 1796 στην «Ταυρίδα, ή την Κριμαία, το αρχαίο βασίλειο του Βοσπόρου...και όλες τις χώρες στην βόρεια ακτή του Ευξείνου, που παραχωρήθηκαν στην Ρωσία με την ειρήνη του Kainardgi και του Jassy.»[174] Σπάνια διαδρομή για γυναίκα τον 18ο αιώνα. Στις επιστολές της καταγράφει όλες τις «Ελληνικές αποικίες στις ακτές του Ευξείνου» και στην συνέχεια συγκεντρώνει την προσοχή της, στα ήθη και έθιμα των Κιρκασίων που κατοικούσαν στο Καύκασο.[175]

---

[172] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[173] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙΙ.

[174] [6] MRS. MARIA GUTHRIE , 1795-1796.

«A tour performed in the years 1795-1796 through the Taurida, or Crimea, the antient kingdom of Bosphoros, the once powerful republic of Tauric Cherson, and all the other countries on the north shore of the Euxine, ceded to Russia by the Peace of Kainardgi and Jassy. By Mrs. Maria Guthrie, formerly acting directress of the Imperial Convent for the Education of the Female Nobility of Russia; described in a series of letters to her husband the editor, Matthew Guthrie M.D. F.R.S. and F.S.A of London and Edinburgh, member of the Philosophical Society of Manchester, &c. &c. Phisician to the First and Second Imperial Corps of Noble Cadets in St. Petersburgh, and Councillor of State to His Imperial Majesty of All The Russians. The whole illustrated by a map of the toyr along the Eyxine coast, from the Dniester to the Cuban, with engravings of a great number of ancient coins, medals, monuments, inscriptions, and other curious objects." London. Printed by Nichols and Son, Red Lion Passage, Fleet Street, For T. Cadill, Jun. And W. Daview, in The Strand. 1802.

[175] Ibid., σελ. 250. [6]

(LETTER LXXIX): "The first that it fall into the nature of my plan to take notice of ; here, are some curious customs of the celebrated Circassians, more especially as they inhabit that part of the Caucasus which was antiently the country of the Amazons, and may therefore serve to throw some light on the antient fables concerning that nation of warlike ladies; for, in fact, to this day, a traveller finds there the women living separately from the men, to all appearance at least; and as, even in modern battles between the different Caucasian nations, these insulated viragoes have been found among the slain completely clad in armour."

Η περιηγήτρια που ταξίδευε μόνη, για λόγους υγείας, ήταν η διευθύντρια του βασιλικού ιδρύματος για την μόρφωση της αριστοκρατίας της Ρωσίας, και οι επιστολές της εκδόθηκαν από τον σύζυγό της, τον εκδότη Mathiew Guthrie, το 1801 μετά τον θάνατό της.

1.5.1 «Η χώρα των Αμαζόνων» και «Οι Αμαζόνες του Καυκάσου», «μία κοινότητα θηλυκών πολεμιστών»[176] (1795-1796).

Μετά από την κρουαζιέρα της στα παράλια του Ευξείνου Πόντου, στα τέλη του 18ου αιώνα, η Maria Guthrie επισκέφθηκε τον Καύκασο και υπήρξε η **πρώτη** περιηγήτρια, που επικέντρωσε την προσοχή της στα ήθη και έθιμα του Κιρκάσιου λαού. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την περιηγήτρια, όπως δηλώνει η ίδια, ήταν τα ήθη και έθιμα των Κιρκασίων, που κατοικούσαν στην τοποθεσία του Καυκάσου γνωστή στην αρχαιότητα ως **«η χώρα των Αμαζόνων»**.[177] Είναι γεγονός, όπως σημειώνει η Guthrie, ότι **«μέχρι σήμερα (1795) ο περιηγητής/περιηγήτρια διακρίνει ότι οι γυναίκες ζουν ξεχωριστά από τους άνδρες, φαινομενικά τουλάχιστον, τηρώντας όλα τα προσχήματα, και σε όλες τις σύγχρονες μάχες μεταξύ των διαφόρων εθνών του Καυκάσου, αυτές οι απομονωμένες μέγαιρες έχουν βρεθεί ανάμεσα στους νεκρούς καλυμμένες τελείως με πανοπλία, που ένας ξένος, ο οποίος διαθέτει λίγη τάση προς την φαντασία, θα μπορούσε να εκτιμήσει ότι έχει ανακαλύψει μία κοινότητα θηλυκών πολεμιστών, η οποία κατοικεί ξεχωριστά από τους άνδρες.»**[178]

Οι Κιρκάσιες γυναίκες ζούσαν μόνες και ξεχωριστά από τους άνδρες, και δεν υπήρχε ανάμεσά τους κανένα αρσενικό μωρό. Παρόλα αυτά είχαν σχέσεις με άνδρες, οι οποίοι συνήθιζαν να τις επισκέπτονται τα βράδια κρυφά σαν κλέφτες, επειδή εθεωρείτο μεγάλη ντροπή ή προσβολή γι' αυτούς να συλληφθούν ή απλώς να εντοπισθούν κατά την διάρκεια των μυστικών επισκέψεών τους. Συγκεκριμένα, η Guthrie γράφει: «Πρώτον, σύμφωνα με ένα παλιό καθιερωμένο έθιμο των Κιρκασίων, οι άνδρες μπαίνουν κρυφά σαν μετα-μεσονύκτιοι κλέφτες για να συζήσουν με τις γυναίκες τους, οι οποίες ζουν τελείως μόνες και χωριστά από τους άνδρες, χωρίς να υπάρχει ούτε ένα αρσενικό παιδί κάτω από την φροντίδα τους, και θεωρείται μεγάλος εξευτελισμός για τους άνδρες να τους πιάσουν, ή ακόμα να τους δουν, σε τέτοιου είδους επισκέψεις.»[179]

Δεύτερον, όταν αποκτούσαν αγόρια, όπως μας πληροφορεί η περιηγήτρια, οι γυναίκες δεν τα κρατούσαν, αλλά τα έδιναν στους άνδρες για να τα μεγαλώσουν εκείνοι και να τα εκπαιδεύσουν έτσι ώστε να γίνουν γενναίοι στρατιώτες ή εξειδικευμένοι και επιδέξιοι κλέφτες. Η περιηγήτρια αναφέρεται στον άνδρα και όχι στον σύζυγο. Δεν σημειώνει καμμία σύναψη γάμου, μεταξύ αυτών των γυναικών και των ανδρών, με τους οποίους αποκτούσαν τα παιδιά τους. Αναλυτικότερα γράφει: «Μόλις γεννηθεί ένα αγόρι απομακρύνεται από την μητέρα του, για να εκπαιδευτεί αποκλειστικά

---

[176] Ibid., σελ. 250-251. [6]
[177] Ibid., σελ. 250-251. [6]
[178] Ibid., σελ. 250-251. [6]
(LETTER LXXIX) :"The first that it fall into the nature of my plan to take notice of ; here, are some curious customs of the celebrated Circassians. more especially as they inhabit that part of the Caucasus which was antiently the country of the Amazons, and may therefore serve to throw some light on the antient fabies concerning that nation of warlike ladies; for, in fact, to this day, a traveller finds there the women living separately from the men, to all appearance at least; and as, even in modern battles between the different Caucasian nations, these insulated viragoes have been found among the slain completely clad in armour..."
[179] Ibid., σελ. 251. [6]
"First, by an old established custom among the Circassians, the men steal in like midnight thieves to cohabit with their wives, who live perfectly alone and separated from the men, without even a male child under their care; while it is a great disgrace to the men to be caught, or even seen, on such visits."

από τον άνδρα, έτσι ώστε να γίνει ένας γενναίος στρατιώτης και ένας έμπειρος κλέφτης, που εδώ, όπως και στην αρχαία Σπάρτη, εθωρείτο μεγάλο προσόν, ενώ να εντοπισθείς στην πράξη (της κλοπής) είναι μεγάλη ντροπή.»[180]

Η περιηγήτρια υποστηρίζει, ότι αυτά τα έθιμα επικρατούσαν ακόμα εκείνη την εποχή (1795-1796), ανάμεσα στους Κιρκάσιους, **«στην αρχαία χώρα των Αμαζόνων»**,[181] και ότι οποιοσδήποτε περιηγητής θα μπορούσε να ανακαλύψει, μέσα από αυτά τα έθιμα, την επίκληση της Ελληνικής μυθολογίας, όσον αφορά αυτές τις γυναίκες της αρχαιότητας. Παρομοιάζει τα έθιμά τους με εκείνα των Σπαρτιατών, με την αναφορά της για την βάση πάνω στην οποία οι Σπαρτιάτες θεμελίωσαν το δικό τους σύστημα δημόσιας παιδείας, που ήταν ξεχωριστό, ή διαφυλικά διχοτομημένο, από τις γυναίκες, καθώς και στην τέχνη των Σπαρτιατών για κλοπή χωρίς εντοπισμό.[182]

Αναλυτικότερα η **Guthrie** γράφει: «Τώρα δεν μπορώ να μην σκεφθώ, ότι οποιοσδήποτε περιηγητής με παρατηρητικότητα στα έθιμα που επικρατούν ακόμα στους Κιρκάσιους, σε αυτήν την αρχαία χώρα των Αμαζόνων, γρήγορα θα ανακαλύψει σε αυτά (τα έθιμα) την προέλευση των ελληνικών μύθων, όσον αφορά αυτές τις διάσημες κυρίες της αρχαιότητας, και μάλιστα,... τους διάσημους μύθους, όπως των δύο που κατάγονται από αυτό το σημείο του κόσμου, εκείνο για το Χρυσόμαλλο Δέρας και εκείνο για το βασίλειο των Αμαζόνων..., σχετικά με την χώρα που αναφέρομαι, θεωρείται από πολλούς ως η κοιτίδα της Ευρωπαϊκής ποικιλίας του ανθρώπινου είδους, των Λακεδαιμόνιων εθίμων, που τους διέκριναν από τις άλλες πόλεις-κράτη που ίσως έχουν την προέλευσή τους από τον Καύκασο...»[183]

Όσον αφορά το έθιμο της απομάκρυνσης των αρσενικών παιδιών, περίπου εβδομήντα-πέντε (75) χρόνια αργότερα, η **Annie Jane Harvey**[184] παρατήρησε την συνέχεια αυτού του εθίμου στο Σοχούμ-Καλέ και σε διάφορα βουνά της Κιρκασίας. Αποκαλύπτει, ότι οι Κιρκάσιοι, το 1870, για να εκπαιδεύσουν, να σκληραγωγήσουν και να κάνουν ανεξάρτητα τα αγόρια τους, μόλις εκείνα έφθαναν σε ηλικία, που μπορούσαν να καθίσουν επάνω σε άλογο,[185] τα έδιωχναν από το πατρικό τους σπίτι και τα έστελναν σε κάποιο φιλικό για να απομακρυνθούν τελείως από την οικογενειακή επιρροή και ασφάλεια. Τα παιδιά έμεναν στην νέα κατοικία τους για πολλά χρόνια και σπάνια επισκέπτονταν τους γονείς τους. Εκείνη την περίοδο έκαναν πολεμικές ασκήσεις και ενθαρρύνονταν να αντιμετωπίζουν κάθε κίνδυνο και κακουχία. Η **Harvey** σημειώνει, επίσης, ότι συχνά παρατηρούνταν αυτοί οι νεαροί στα βουνά της Κιρκασίας να ζουν στις χειρότερες καιρικές συνθήκες επάνω στην σέλα του αλόγου τους ή μέσα σε κάποια σπηλιά, ως καταφύγιο, με την μοναδική τροφή τους να αποτελείται από ότι έβρισκαν στο δάσος. **«Δεν μας εκπλήσσει που οι Ρώσοι δυσκολεύονται να υποτάξουν**

---

[180] Ibid., σελ. 251. [6]

"Secondly, every boy is removed from his mother as soon as born, to be educated solely by the men, in order to his becoming a bold soldier, and an expert thief; which here, as in antient Sparta, is a high qualification; and to be detected in the act, a great shame."

[181] Ibid., σελ. 251. [6]
[182] Ibid., σελ. 251-252. [6]
[183] Ibid., σελ. 251-252. [6]
"the great cradle of the European variety of the human species, the Lacedemonian customs which distinguished them from the other Grecian states may have taken origin in the Caucasus...."

[184] [50b] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY, 1870.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871.
[185] Ibid., σελ. 265 [50b]

άνδρες, οι οποίοι από την νεότερή τους ηλικία έχουν προσαρμοσθεί στις κακουχίες, στην πείνα και στην δίψα...»,[186] καταλήγει η Harvey.

1.5.1.1 «Προνομιακός Βιασμός» ή «privileged rape».[187]

Τον 18° αιώνα η Maria Guthrie εισάγει και χρησιμοποιεί για πρώτη φορά έναν όρο που εμφανίσθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες τον 20ο αιώνα!

Η περιηγήτρια χρησιμοποιεί, εισάγει και εγκαινιάζει έναν όρο που εμφανίσθηκε, διαδόθηκε, καθιερώθηκε και επικρατεί μέχρι σήμερα. Ο όρος αυτός, «ο προνομιακός βιασμός» (privileged rape) χρησιμοποιήθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες για πρώτη φορά τον 20ο αιώνα σε διάφορες δικαστικές υποθέσεις (αγωγές) έγγαμων γυναικών κατά των συζύγων τους.[188]

Είναι η πρώτη και η μόνη περιηγήτρια που περιγράφει ένα Κιρκάσιο έθιμο που είχε σχέση με την προστασία της παρθενίας της γυναίκας και τον 'βιασμό' της από τον σύζυγό της. Όπως μας πληροφορεί η Guthrie, το 1795, οι Κιρκάσιοι έραβαν μία δερμάτινη ζώνη γύρω από την μέση των κοριτσιών για να προστατεύσουν την παρθενία τους. Αυτή η ζώνη μετατρεπόταν και εφαρμοζόταν ανάλογα με την ανάπτυξη των κοριτσιών μέχρι την πρώτη νύχτα του γάμου τους.[189] Τότε, ο σύζυγός της, «αψηφώντας την αντίσταση της νύφης,» έκοβε την ζώνη με το σπαθί του, ενώ εκείνη προσπαθούσε να αντισταθεί. Η περιηγήτρια υποστηρίζει, ότι η προέλευση αυτού του εθίμου των Κιρκάσιων ήταν η αντίσταση της Σπαρτιάτισσας νύφης στον σύζυγό της την πρώτη νύχτα του γάμου, και το αποκαλεί «ένα είδος προνομιακού βιασμού (privileged rape).»[190]

---

[186] Ibid., σελ. 266. [50b]

[187] [6] MRS. MARIA GUTHRIE, 1795-1796.

«A tour performed in the years 1795-1796 through the Taurida, or Crimea, the antient kingdom of Bosphoros, the once powerful republic of Tauric Cherson, and all the other countries on the north shore of the Euxine, ceded to Russia by the Peace of Kainardgi and Jassy. By Mrs. Maria Guthrie, formerly acting directress of the Imperial Convent for the Education of the Female Nobility of Russia; described in a series of letters to her husband the editor, Matthew Guthrie M.D. F.R.S. and F.S.A of London and Edinburgh, member of the Philosophical Society of Manchester, &c. &c. Phisician to the First and Second Imperial Corps of Noble Cadets in St. Petersburgh, and Councillor of State to His Imperial Majesty of All The Russians. The whole illustrated by a map of the toyr along the Eyxine coast, from the Dniester to the Cuban, with engravings of a great number of ancient coins, medals, monuments, inscriptions, and other curious objects." London. Printed by Nichols and Son, Red Lion Passage, Fleet Street, For T. Cadill, Jun. And W. Daview, in The Strand. 1802. [6], σελ. 251-252.

[188] Όσον αφορά τον βιασμό της συζύγου, από τον σύζυγό της, και κατ' επέκταση, "date rape", τον βιασμό της γυναίκας από τον συνοδό-φίλο της, δηλαδή με άνδρα με τον οποίο έχει βγει ραντεβού (on a date).

[189] 'There is still another custom, however, which I neglected to mention, viz. a leathern belt sewed round the waist of female children in Circassia, and which is renewed as often as burst by the growth of the girl, till the nuptial night, when it is cut loose by the sabre of the husband in defiance of the bride's resistance.' :

[6] Maria Guthrie.

«A tour performed in the years 1795-1796 through the Taurida, or Crimea, the antient kingdom of Bosphoros, the once powerful republic of Tauric Cherson, and all the other countries on the north shore of the Euxine, ceded to Russia by the Peace of Kainardgi and Jassy. By Mrs. Maria Guthrie, formerly acting directress of the Imperial Convent for the Education of the Female Nobility of Russia; described in a series of letters to her husband the editor, Matthew Guthrie M.D. F.R.S. and F.S.A of London and Edinburgh, member of the Philosophical Society of Manchester, &c. &c. Phisician to the First and Second Imperial Corps of Noble Cadets in St. Petersburgh, and Councillor of State to His Imperial Majesty of All The Russians. The whole illustrated by a map of the toyr along the Eyxine coast, from the Dniester to the Cuban, with engravings of a great number of ancient coins, medals, monuments, inscriptions, and other curious objects." London. Printed by Nichols and Son, Red Lion Passage, Fleet Street, For T. Cadill, Jun. And W. Daview, in The Strand. 1802. [6], σελ 251-252.

[190] Ibid., σελ. 252[6]

'It is not easy to find, in the antient usage, the origin of the struggle which took place between the Spartan bride and her husband before he could untie the zone, where marriage seemed a species of privileged rape?'

1.5.1.2 Η θρησκεία των Κιρκάσιων «αιρετικών» και «παγανιστών του χειρότερου βαθμού».[191]

Όσον αφορά την θρησκεία των Κιρκασίων, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία της Annie Jane Harvey, που επισκέφθηκε την Κιρκάσια, το 1870, και παρατήρησε, ότι **η θρησκεία των Κιρκασίων καλύπτονταν από ένα πολύ μεγάλο πέπλο μυστηρίου**. Όπως υποστήριξε η Harvey, **οι Κιρκάσιοι δεν αναγνώριζαν κανένα Σπέρτατο Όν, δεν πίστευαν σε αγίους, δεν ακολουθούσαν και δεν τηρούσαν τις θρησκευτικές ημέρες ή εορτές του Ισλάμ.** Προσθέτει, ότι «ορισμένες φορές σφάζουν ένα κοτόπουλο, αλλά προς ποιον και γιατί κανείς δεν γνωρίζει.»[192] Όπως μας πληροφορεί η ίδια, ορισμένοι Κιρκάσιοι δήλωναν, ότι ακολουθούσαν **«ένα είδος Μωαμεθανισμού»**, αλλά ήταν απόλυτα **αποκληρωμένοι** από όλους τους πιστούς Μουσουλμάνους, οι οποίοι τους αποκαλούσαν **αιρετικούς** και **παγανιστές** του χειρότερου βαθμού.[193]

Δεν είχαν καμμία τελετή, ή τελετουργία, ακόμα και για τον γάμο, όπως διαπίστωσε η περιηγήτρια, υπογραμμίζοντας, ότι ένας πατέρας, κυριολεκτικά, πωλούσε την κόρη του για ένα όπλο ή για ένα άλογο. Σημειώνει δε, ότι μόλις συμφωνούσαν στην τιμή της νύφης, και ο γαμπρός είχε πληρώσει τον πατέρα της για την αγορά της με ένα όπλο ή ένα άλογο, τότε ο πατέρας πήγαινε και άφηνε την κόρη του στην καινούργια της οικία.[194] Ενδιαφέρον παρουσιάζει η δήλωση της Harvey, που αφορά τις γυναίκες των ορεινών περιοχών της Κιρκασίας, σύμφωνα με την οποία, μία ορεινή γυναίκα εθεωρείτο ανεκτίμητη, διότι **«αποτελεί άριστο ζώο για να σηκώνει τα βάρη και μία σκλάβα που εργάζεται σκληρά.»**[195] Γεγονός που δείχνει γιατί πολλές Κιρκάσιες προτιμούσαν να εισαχθούν στον θεσμό της δουλείας του Οθωμανικού χαρεμιού!

Η Lucy Garnett επισημαίνει ιδιαίτερα, ότι οι Κιρκάσιες γυναίκες δεν εθεωρούσαν εξευτελιστικό, αλλά **τιμητικό** το γαμήλιο έθιμο που σχετιζόταν με την αγορά συζύγων. Οι υποψήφιες νύφες δεν ένοιωθαν το αίσθημα της ντροπής, όταν γίνονταν τα αντικείμενα μιας αγοραπωλησίας, αλλά αντιθέτως ένοιωθαν τιμή ('**honour**'). Σε αυτό συνέβαλε το γεγονός, όπως υποστηρίζει η περιηγήτρια, ότι τα κορίτσια και οι ανύπαντρες γυναίκες ζούσαν σε μία κατάσταση υποταγής προς τους πατέρες τους και τους αδελφούς τους και συνεπώς ένοιωθαν υπερήφανες όταν η θέση τους εξυψώνόταν με την πρόταση γάμου από άνδρες, οι οποίοι δεχόταν να στερηθούν τα χρήματά του για να τις αποκτήσούν. Σύμφωνα με το έθιμο, η διαδικασία της διαπραγμάτευσης με τον πατέρα της υποψήφιας νύφης ή τον κοντινότερο συγγενή της, ξεκινούσε αφού πρώτα ο Κιρκάσιος άνδρας ρωτούσε την τιμή [price] της υποψήφιας νύφης.[196]

Όπως μας πληροφορεί η Lucy Garnett, μετά την Harvey: «Οι Κιρκάσιοι **προσηλυτίσθηκαν** από την αρχαία παγανιστική τους θρησκεία στο Ισλάμ πολύ

---

[191] [50b] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY, 1870.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b], σελ. 250-251.

[192] Ibid., σελ. 250. [50b]

[193] Ibid., σελ. 250-251. [50b]

[194] Ibid., σελ. 250. [50b]

[195] Ibid., σελ. 251. [50b]

[196] [86a] Lucy M.J. Garnett, 1891.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett, with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 194.

πρόσφατα, μόλις τον τελευταία αιώνα [18ος αιώνας], από τον ενθουσιώδη δερβίση ιεραπόστολο Μανσούρ, [Mansur]. Ο προσηλυτισμός τους, όμως, όπως και αυτός των άλλων ορεινών Ανατολιτών, δεν ήταν παρά **εν μέρει, μερικώς ή επιφανειακός ('partial')**, και ο Ισλαμισμός, που εξαπλώθηκε αναμεταξύ τους από έναν δερβίση, φυσικά, αποτελείτο από το ποιητικό πανθεϊσμό των Σία μυστικιστών [Shia mystics][197] παρά την δογματική θεολογία των Σουνιτών νομικών [Sunni legists].[198] Οι δύο αντίπαλες δυνάμεις του Ισλάμ: οι Σουνίτες Μουσουλμάνοι ('Sunnis') και οι Σία ('Shias') Μουσουλμάνοι, όπως εκπροσωπούνται από τους Τούρκους και τους Πέρσες, αντίστοιχα.»[199]

Διατηρούσαν, επίσης, την πίστη τους σε πολλές από τις παλιές προκαταλήψεις, που συνδέονταν με την θρησκεία των προπατόρων τους, ίχνη των οποίων επιζούν, ιδιαίτερα στις εθνικές εορτές. Οι τελετουργίες, που συνόδευαν αυτές τις εορτές, γιορτάζονταν, στην πατρίδα τους, **«μέσα στον φυσικό ναό, στο δάσος.»**[200]

1.5.2 Η δεύτερη τάξη, κατηγορία ή κύμα Κιρκάσιων γυναικών που έφθασαν στην Τουρκία το 1864.

Εκτός από τις Κιρκάσιες που μεταφέρονταν για αιώνες στα χαρέμια των Οθωμανών, υπήρχε και μία δεύτερη τάξη, κατηγορία ή κύμα Κιρκάσιων γυναικών που έφθασαν στην Τουρκία το 1864, όχι ως σκλάβες των Οθωμανών, αλλά ως **πρόσφυγες-μετανάστριες, οι αποκαλούμενες «εθελόντριες μετανάστριες» ή «εθελόντριες δούλες».** Γνωρίζουμε, ότι περίπου **300,000** Κιρκάσιοι μετανάστευσαν στην Τουρκία μόνο το 1864.[201]

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η δήλωση της **Fanny Janet Blunt,** η οποία γνώρισε αυτήν την ομάδα Κιρκασίων από την είσοδό τους στην Τουρκία, το 1864, και παρακολούθησε και σχολίασε την εξέλιξή τους και την 'σταδιοδρομία' τους μέχρι το 1868, σύμφωνα με την οποία, η Ρωσία παρείχε στην Τουρκία, κατά την εκτίμησή της, **ένα πολύτιμο δώρο, μία προσφορά νέων Κιρκάσιων γυναικών για τα Οθωμανικά χαρέμια.** Αυτοί «οι μισό-υπόδουλοι»[202] Κιρκάσιοι, αυτές οι **εθελόντριες μετανάστριες,**[203] όπως τις ονομάζει η **Blunt,** ή οι **εθελόντριες δούλες,** όπως τις ονομάζει η **Lucy Garnett,** ζήλευαν την ζωή της γυναίκας του Οθωμανικού χαρεμιού, η οποία είχε σκλάβες να την υπηρετούν.[204]

Όπως διαπίστωσε και η **Annie Jane Harvey,** όλες οι ωραίες Κιρκάσιες στο Σοχούμ Καλέ, το 1870, είχαν εξαφανισθεί, επειδή όλα τα όμορφα κορίτσια είχαν πωληθεί από τους γονείς τους,[205] υπογραμμίζοντας ότι και οι ίδιες «χαίρονται να αποδράσουν από την μοχθηρή ζωή του σπιτιού τους.»[206]

---

[197] Περσική

[198] των Τούρκων

[199] [86a] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett, with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 116.

[200] Ibid., σελ. 194-195. [86a]

[201] [44a] Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ 145.

[202] Ibid., σελ. 153. [44a]

[203] Ibid., σελ. 144. [44a]

[204] [86a] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 193.

[205] [50b] Mrs. Haravey, of Ickwell-Bury, ή Annie Jane Harvey, 1870.

Οι Κιρκάσιες ήταν συνηθισμένες σε μία ζωή σκληρής δουλειάς ή απασχόλησης διότι, όπως και στην χώρα της καταγωγής τους, δηλαδή στην Κιρκασία, και εκείνες που μετανάστευσαν στην Τουρκία το 1864, εκτελούσαν εκτός από τα οικιακά καθήκοντα, όλες τις δουλειές που είχαν σχέση με την κτηνοτροφία, την γαλακτοκομία, την φροντίδα των κοπαδιών και των όπλων, σε αντίθεση με τις Οθωμανίδες, δηλαδή τις έγκλειστες στα Οθωμανικά χαρέμια ελεύθερες Μουσουλμάνες και εξισλαμισμένες σκλάβες. Συνεπώς, οι ανύπαντρες Κιρκάσιες ζήλευαν την ζωή της γυναίκας του χαρεμιού[207] και γνώριζαν ότι, ακόμα και ως κατώτερες σκλάβες της πυραμιδικής ιεραρχίας ενός χαρεμιού, οι δουλειές τους θα ήταν πιο ελαφριές και θα ασχολούνταν μόνο με οικιακά καθήκοντα (domestic slavery). Οπωσδήποτε, όμως, προτιμούσαν την θέση της οδαλίσκης (της παλλακίδας), η οποία, κατά την γνώμη τους, εξασφάλιζε τις προοπτικές για την κοινωνική 'εξύψωσή' τους στην θέση και στα προνόμια της Ικμπαλ, δηλαδή της ευνοούμενης οδαλίσκης, και στην συνέχεια, αν αποκτούσαν παιδιά με τους ιδιοκτήτες τους, σ' εκείνη της χανούμ ή της νόμιμης συζύγου, δηλαδή της ελεύθερης Μουσουλμάνας.

1.5.2.1 «Το όμορφο κουτί της Πανδώρας», «το δώρο της Ρωσίας στην Τουρκία», η νέα προσφορά Κιρκάσιων γυναικών για τα Οθωμανικά χαρέμια (1864).

Η Fanny Janet Blunt, η οποία υπήρξε περιηγήτρια και κάτοικος σε διάφορες περιοχές της Οθωμανικής επικράτειας από το 1848-1899, αποκαλεί την δεύτερη κατηγορία Κιρκασίων «που μετανάστευσαν στην Τουρκία» το 1864, οι «μισό-υπόδουλοι» Κιρκάσιοι των Ρώσων. Όπως σημειώνει αναλυτικότερα : «Το 1864 η Ρωσία, ο σημερινός υπερασπιστής των υπόδουλων λαών της Τουρκίας, απασχολημένη με τις δικές της τεράστιες επικράτειες, έδωσε τη χαριστική βολή στους **ανυπότακτους** και μόνο **μισό-υπόδουλους Κιρκάσιους.** Αυτοί η άνθρωποι, σε περίοδο ογδόντα ετών, πολεμούσαν και **αντιστάθηκαν** στην Ρωσική επίθεση, για να προστατεύσουν τα σπίτια τους και τις ελευθερίες τους με το σπαθί, μέχρι που οι επιπτώσεις του πολέμου, της πείνας και της αθλιότητας τους ανάγκασαν να υποταχθούν στην ανώτερη εξουσία του Τσάρου. Τους προσέφεραν την επιλογή της μετανάστευσης[208] στις χαμηλότερες στέπες του τόπου, όπου η Ρώσικη πειθαρχία μόνο μπορούσε να τους δαμάσει, ή την επιλογή να εγκαταλείψουν την χώρα. Ορισμένοι δέχθηκαν την πρώτη επιλογή, ενώ ένα μεγάλο κομμάτι, αποτελούμενο από **300,000 ψυχές, προτίμησαν τα δεχθούν την φιλοξενία της Τουρκίας...»**[209] Η Blunt υποστηρίζει ότι η Τουρκία πάντα παρείχε άσυλο σε πολιτικούς πρόσφυγες, όπως έκανε στον εξόριστο πρίγκιπα της Περσίας Κουλί Μιρζά (Kouli Mirza), στον Συριανό Εμίρη Μπεσίρ (Emir Besir) και στο κόμμα του, στους πρόσφυγες από την Πολωνία, από την Βλαχία (Whallachia), και από την Ουγγαρία, καθώς και στον Αλγερινό αρχηγό Αβδούλ Καντίρ (Abdul Kadir), τον οποίο επέτρεψε ο Ναπολέοντας να κατοικήσει στην

Turkish Harems & Circassian Homes by Mrs. Harvey (of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b], σελ. 228.

[206] Ibid., σελ. 244-245. [50b]

[207] [86a] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand. W.C. 1891. [86a] σελ. 193.

[208] [44a] Fanny Janet Blunt, 1848-1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 144.

[209] Ibid., σελ. 145. [44a]

Τουρκία.[210] Γεγονότα ή πληροφορίες που επαναλαμβάνει και επιβεβαιώνει αργότερα και η περιηγήτρια Lucy Garnett.[211]

Η **πλειοψηφία των Κιρκάσιων προσφύγων**, όπως μας πληροφορεί η Blunt, διασκορπίσθηκαν στην Ευρωπαϊκή Τουρκία και εγκαταστάθηκαν στο Ντομπρουτσά [Dobrudcha]. Στους υπόλοιπους κατανεμήθηκε γη σε όλες τις περιοχές της Βουλγαρίας και σε άλλες επαρχίες, όπου οι ντόπιοι χωρικοί διατάχθηκαν να ενισχύσουν την κυβέρνηση και να παρέχουν στους Κιρκάσιους πρόσφυγες κοπάδια, σιτάρι και όλα τα απαραίτητα είδη. Οι Βούλγαροι χωρικοί υπάκουσαν «και στωικά τους παρείχαν κάθε βοήθεια,» και σύντομα, όπως μας πληροφορεί η περιηγήτρια, άρχισαν Κιρκάσιοι οικισμοί να ξεφυτρώνουν σαν αγριόχορτα ακριβώς δίπλα στα χωριά των Βουλγάρων χωρικών, οι οποίοι τους προσέφεραν κάθε βοήθεια.[212]

Όσον αφορά αυτήν την δεύτερη κατηγορία, ή τάξη των Κιρκάσιων γυναικών που μετανάστευσαν «στην Τουρκία», δηλαδή στις επικράτειες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η Blunt σημειώνει ότι : **«Αυτό το δώρο της Ρωσίας στην Τουρκία ήταν, όσον αφορά το θηλυκό κομμάτι του, ένας ακατανίκητος πειρασμός για τους Τούρκους, όπως ήταν το όμορφο κουτί της Πανδώρας για τον Επιμηθέα.**[213] Οι Κιρκάσιες κυρίες σίγουρα έφεραν μαζί τους το ισοδύναμο σε περιεχόμενο με εκείνο του φημισμένου κουτιού της Πανδώρας σε σχήμα συγγενών και φίλων, οι οποίοι σκορπίσθηκαν σε ολόκληρη την χώρα, και από εκείνη την στιγμή, δεν σταμάτησαν ποτέ να κάνουν κακό, και να δικαιώνουν την μεταχείριση τους από τους Ρώσους. Είχα την ευκαιρία να δω αυτούς τους ανθρώπους από την άφιξή τους στην Τουρκία, να τους παρακολουθήσω στα διάφορα στάδια τα οποία περάσανε, και να σημειώσω το ανεπανόρθωτο κακό που προκάλεσαν στην χώρα που τους είχε προσφέρει άσυλο. Όταν αποβιβάσθηκαν, περίπου 2,000, περιορίσθηκαν σε ένα μικρό δάσος... Ενώ προσεγγίζαμε το μολυσμένο (από αρρώστιες, από νεκρούς μαζί με τους ζωντανούς) στρατόπεδό τους, **ομάδες ανδρών και γυναικών μας πλησίασαν, κρατώντας τα παιδιά τους από το χέρι και τα προσφέρανε σε όποιον ήθελε να τα αγοράσει.** Τα μικρά άθλια έμοιαζαν ανυπόμονα να χωρίσουν από τους αφύσικους γονείς τους, με την ελπίδα να βρουν τροφή και καλύτερη στέγη.»[214]

Όταν επισκέφθηκε τον καταυλισμό των Κιρκασίων, το 1864, η Blunt παρατήρησε, ότι οι **Κιρκάσιοι ήταν χωρισμένοι σε δύο τάξεις:** οι αρχηγοί-

---

[210] Ibid., σελ. 145 [44a]

[211] [86a] Lucy M.J. Garnett, 1891.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett, with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 190.
Η Τουρκία ήταν πάντα πρόθυμη να υποδεχτεί, φιλόξενα, τους πολιτικούς πρόσφυγες. Η Garnett, μετά την Blunt, επιβεβαιώνει ότι η κατάκτηση της Κιρκασίας από τους Ρώσους, το 1864, ανάγκασε πολλούς Κιρκάσιους να εγκαταλείψουν την χώρα τους και να πάνε στην Τουρκία, υπογραμμίζοντας, και εκείνη, ότι η Τουρκία, μόνο κατά την διάρκεια του 19ου αιώνα, παρείχε άσυλο, όχι μόνο στους Κιρκάσιους, αλλά και στον Πέρση Πρίγκιπα, Κουλί Μίρζα Χαν [Kouli Mirza Khan], στον Συριακό αρχηγό, Εμίρ Μπεσίρ [Emir Beshir] και στους ακόλουθούς τους, στον Αλγερινό Αβδούλ-Καντρ, [Abdul Kadr] και σε ένα μεγάλο αριθμό Πολωνών και Ούγγρων.
Στο έργο της, η Garnett, δεν παραπέμπει πουθενά στην προκάτοχό της, την Fanny Janet Blunt, αν και τα στοιχεία της είναι ακριβώς τα ίδια, όχι μόνο εδώ, αλλά και σε πολλά άλλα σημεία του συγγραφικού της έργου.

[212] [44a] Fanny Janet Blunt, 1848-1899.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 147.

[213] Ibid., σελ. 147. [44a]
Epimetheus" ,

[214] Ibid., σελ. 145-147. [44a]

οπλαρχηγοί (the chieftains) και οι σκλάβοι τους ('their slaves'). Παρατηρεί, επιπροσθέτως, ότι η κάθε τάξη αντιμετώπιζε την άλλη με δυσπιστία. «Η μία απαιτούσε από τον σκλάβο τέλεια υπακοή στην οποία ήταν συνηθισμένος στην πατρίδα του, η άλλη, αντιλαμβανόμενη την αλλαγή της κατάστασής του, ήταν έτοιμη να αμφισβητήσει αυτό το δικαίωμα με τον πρώην αφέντη του.»[215]

Επισημαίνει, ακόμα, ότι οι αρχηγοί έπαιρναν όλα τα τρόφιμα και τον ρουχισμό, που τους παρείχαν οι Τούρκοι, και πωλούσαν αυτά που ανήκαν στους σκλάβους τους. Οι σκλάβοι τους, από την άλλη πλευρά, έκλεβαν ό,τι μπορούσαν, ακόμα και από τους νεκρούς και άφηναν τα πτώματά τους για τα σκυλιά, και έτσι βγήκε η φήμη ότι οι Κιρκάσιοι ήταν **κανίβαλοι**. Η θέα των πτωμάτων αυτών έδινε την εντύπωση στους κατοίκους της πόλης, ότι αυτοί οι άνθρωποι ήταν **κανίβαλοι και έτσι ο λαός της Τουρκίας φοβόταν το νέο στοιχείο που είχε εμφανισθεί στην χώρα τους.**[216]

Τέσσερα χρόνια αργότερα, το **1868**, η Blunt πέρασε πάλι από τον ίδιο εποικισμό των Κιρκασίων στην Βουλγαρία και εξεπλάγη από την «**μεταμόρφωση**», όπως παρατηρεί η ίδια, επειδή οι Κιρκάσιοι ήταν όλοι νοικοκυρεμένοι και καλοντυμένοι. Στην συνέχεια επισκέφθηκε το διπλανό Βουλγάρικο χωριό των γειτόνων αυτών των Κιρκασίων, οι οποίοι, όπως παρατήρησε, είχαν ένα πολύ μεγάλο κατάλογο με παράπονα για τους Κιρκάσιους γείτονές τους, και οι οποίοι επεσήμαναν έντονα στην περιηγήτρια, ότι ήταν προσωπικά υπεύθυνοι για την ευημερία αυτών των Κιρκασίων.[217] Οι Βούλγαροι χωρικοί υποστήριξαν, ότι οι Κιρκάσιοι ήταν τεμπέληδες, ξάπλωναν όλη την ημέρα, δεν έκαναν τίποτα, τονίζοντας ότι τα κοπάδια τους, οι περιουσίες τους και τα περισσότερα αντικείμενά τους τα είχαν κλέψει. Παρόλο που οι Βούλγαροι χωρικοί είχαν απευθυνθεί προς τις κυβερνητικές αρχές, ποτέ δεν τιμωρούνταν οι Κιρκάσιοι για τις ανομίες τους και εκείνοι, οι Βούλγαροι χωρικοί, βρίσκονταν στο έλεος τους.[218] Γενικά, «**ο Τσερκέσιος Λύκος**»[219] είχε γίνει «**η κατάρα όλων των χωριών της Τουρκίας και της Βουλγαρίας**»,[220] γράφει η Blunt.

1.5.2.2 Δύο ξεχωριστά γένη ή τάξεις ανάμεσα στους Κιρκάσιους πρόσφυγες.

Η Annie Jane Harvey, η οποία επισκέφθηκε την Κιρκασία, το 1870, και φιλοξενήθηκε από την Κιρκάσια ελίτ, αναφέρεται στο σύστημα της δουλείας των Κιρκασίων ως δουλοπαροικία ('serfdom'), παρομοιάζοντάς το με εκείνο των πατριών ('clanship') της Σκωτίας.[221] Δεν χρησιμοποιεί τον όρο σκλάβοι (slaves), όπως έκαναν η Fanny Janet Blunt και η Lucy Garnett, όταν αναφέρθηκαν στους σκλάβους (slaves) της Κιρκάσιας ελίτ.

---

[215] Ibid. σελ. 146-147 [44a]
[216] Ibid., σελ. 147. [44a]
[217] Ibid., σελ. 148. [44a]
[218] Ibid., σελ. 149. [44a]
[219] 'Tcherkess Kurt, or Circassian wolf':
[86a] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett, with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891, [86a], σελ. 191.
[220] Ibid., σελ. 191. [86a]
[221] [50b] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY, 1870.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [Gennadeios Library 1870 / Boston Public Library 1871]. [50b], σελ. 246.

Η Lucy Garnett επιβεβαιώνει τις μαρτυρίες της Fanny Janet Blunt που προηγήθηκαν, υπογραμμίζοντας ότι «ο λαός που συμπεριλαμβάνεται κάτω από το όνομα Κιρκάσιοι αποτελείται, στην πραγματικότητα, από δύο ξεχωριστά γένη, τα μέλη της φυλής, (the tribesmen) και **τους «κληρονομημένους σκλάβους» (hereditary slaves)** ή τους δουλοπάροικους (**serfs**). **Σε αυτό το δεδομένο, επισημαίνει, οφείλονταν όλες οι αντιφατικές περιγραφές των περιηγητών της Ανατολής για τους Κιρκάσιους.** Όσον αφορά την τάξη των σκλάβων της αριστοκρατίας των Κιρκασίων, η Garnett γράφει: «Η τάξη των κληρονομημένων σκλάβων ('hereditary slaves') αποτελείται από έναν κατώτερο, γενικά, τύπο (ανθρώπου), που αναμφιβόλως ανήκε από καταγωγή του, σε ένα γένος που ήταν υποταγμένο και υποδουλωμένο από τα μέλη των φυλών, οι οποίοι ζούσαν από την δουλειά του.»[222]

Εκτός από τις δύο κοινωνικές τάξεις των Κιρκασίων, που ήδη αναφέραμε, δηλαδή τους αριστοκράτες και τους «κληρονομημένους σκλάβους» που μαζί μετανάστευσαν στην Ευρωπαϊκή Τουρκία το 1864, **υπήρχαν, όπως προσθέτει σε ένα άλλο σημείο, και διάφορες άλλες φυλές αυτού του Κιρκάσιου γένους που «περιπλανιόταν στις βόρειες και στις ανατολικές επαρχίες της Μικράς Ασίας σε αναζητήσεις ποιμενικές ή αρπακτικές.»** Αυτοί οι περιπλανώμενοι Κιρκάσιοι, όπως μας πληροφορεί η Garnett, αντιμετώπιζαν λιγότερη επιτήρηση από τους Κιρκάσιους που είχαν εγκατασταθεί στην Ευρωπαϊκή Τουρκία «και μπορούσαν να αποφεύγουν με ασυδοσία τον νόμο, που απαγορεύει την πώληση της κόρης τους. Ένα μεγάλο αριθμό κοριτσιών που ανήκουν σε αυτές τις φυλές λέγεται **πωλούνται ετησίως** στους δουλεμπόρους, που πάντα ψάχνουν για τέτοια εμπορεύματα.»[223]

Όσον αφορά την πρώτη τάξη, δηλαδή την άρχουσα τάξη των Κιρκασίων, η Garnett γράφει ότι: **«Τα μέλη της φυλής είναι πραγματικοί αριστοκράτες με την σωστή έννοια του όρου. Υπερήφανοι της μεγάλης και ακηλίδωτης καταγωγής τους.** Οι Κιρκάσιοι αυτής της υψηλής τάξης, ως γένος, είναι άνω του μέτριου αναστήματος, έχουν λυγερή κορμοστασιά, και είναι γρήγοροι και ζωντανοί σε κάθε κίνησή τους. Το δέρμα τους είναι ανοιχτόχρωμο, και το χρώμα των ματιών τους κυμαίνεται από μαύρο σε γκρίζο ή γαλανό, και τα μαλλιά τους είναι μαύρα ή ανοιχτά καστανά... Είναι εγκρατείς, και η διατροφή τους αποτελείται, σε μεγάλο βαθμό, από κεχρί, βρασμένο μέσα σε αρνίσιο λίπος.»[224]

1.5.2.3 Συνέχιζαν, όπως παλιά, να πωλούν τα παιδιά τους οι Κιρκάσιοι μετανάστες-πρόσφυγες [1868].

Η Τουρκική κυβέρνηση **απελευθέρωσε τους σκλάβους** (slaves, hereditary slaves, serfs) των Κιρκασίων και μεταξύ των νόμων που θέσπισε, σε σχέση με τους Κιρκάσιους, ήταν η απαγόρευση να πωλούν τα παιδιά τους, όπως έκαναν στο παρελθόν. Παρόλο αυτά, όπως μας πληροφορεί η Blunt, **«αυτός ο νόμος, όπως πολλοί άλλοι, αγνοήθηκε, και οι αρχηγοί συνέχιζαν να συμπεριφέρονται στους υποτελείς τους ως σκλάβοι (slaves), γεγονός που ήταν αιτία συνεχών διαμαχών και αιματοχυσιών μεταξύ τους.»**[225]

---

[222] [86a] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett, with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891, [86a], σελ. 192. [86a]

[223] Ibid., σελ. 195. [86a]

[224] Ibid., σελ. 192. [86a]

[225] [44a] Fanny Janet Blunt, 1848-1899.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 149-150.

Η Lucy Garnett επιβεβαιώνει τις παρατηρήσεις της Blunt, όταν γράφει, ότι η Υψηλή Πύλη, αντί να αφήσει αυτόν τον «ημι-βάρβαρο λαό στην εξουσία και στην διοίκηση των δικών της αρχηγών, που η δική τους εθνική παράδοση τους έμαθε να υπακούουν αποκλειστικά», θέσπισε ειδικούς νόμους για να ελέγξουν την συμπεριφορά των Κιρκασίων, και απελευθέρωσε τους «κληρονομημένους σκλάβους» (hereditary slaves), **από τους οποίους η άρχουσα τάξη των Κιρκασίων είχε πολλούς, αποδιοργανώνοντας τελείως το πατριαρχικό τους σύστημα και το σύστημα της φυλής τους, «το οποίο ήταν ικανοί να σέβονται.»**[226] Κάτω από τέτοιες συγκυρίες, όπως σημειώνει η ίδια, δεν μας εκπλήσσει που «ο Τσερκέσιος Λύκος (**'Tcherkess Kurt, or Circassian wolf'**)»[227] έγινε «η κατάρα όλων των χωριών της Τουρκίας και της Βουλγαρίας» που είχαν την ατυχία να βρίσκονται στην γειτονιά των καταυλισμών των Κιρκάσιων.

Η πώληση των παιδιών τους που μειώθηκε και σταμάτησε αργότερα, ήλθε, όχι ως αποτέλεσμα της νομικής απαγόρευσης, ούτε εξαιτίας της έλλειψης προσφοράς και ζήτησης των αγοραστών, αλλά ως αποτέλεσμα της κατάχρησης που έκαναν οι ίδιοι οι Κιρκάσιοι, αναγκάζοντας τους Οθωμανούς να αποφεύγουν τις Κιρκάσιες γυναίκες που ανήκαν σε αυτήν την δεύτερη ομάδα Κιρκασίων, δηλαδή των προσφύγων-μεταναστών.

Για παράδειγμα, όπως μας πληροφορεί η Blunt, και όπως επιβεβαιώνει μετά από αυτήν και η Garnett, δύο Κιρκάσια αδέλφια, με την συγκατάθεση του πατέρα τους, συμφωνούσαν να πωλήσουν μία αδελφή τους σε κάποιον Μωαμεθανό, ο οποίος, έχοντας πληρώσει το απαιτούμενο ποσό και έχοντας ήδη στην κατοχή του ή στο χαρέμι του την κοπέλα, ξαφνικά εκαλούντο στο τοπικό δικαστήριο για να απολογηθεί, μετά από την μήνυση του πατέρα της κοπέλας, ο οποίος ισχυριζόταν ότι η κόρη του είχε πωληθεί παράνομα, εφ' όσον δεν ανήκε στο καθεστώς της δουλείας, και είχε διακορευθεί χωρίς την συγκατάθεσή του. **«Ο αγοραστής, ως αποτέλεσμα, έχανε το έπαθλό του, χωρίς να του επιστραφούν τα χρήματά που πλήρωσε στους ανέντιμους Κιρκάσιους, και έχοντας καταδικασθεί από τις διαδικασίες του νόμου, ενημέρωνε τους φίλους του για τον κίνδυνο τέτοιων αγορών...»**,[228] γράφει η Blunt.

Μία Κιρκάσια, η οποία ήθελε να πωληθεί σε Οθωμανικό χαρέμι, διαμαρτυρήθηκε στην Blunt, επειδή οι Τούρκοι άρχισαν να αποφεύγουν τις Κιρκάσιες γυναίκες που ανήκαν στην κατηγορία των μεταναστών. Η δεκαοχτάχρονη Κιρκασία πλησίασε την Blunt και προσέφερε τον εαυτό της και τις υπηρεσίες της στην περιηγήτρια, επειδή ήθελε να εγκατασταθεί στην Κωνσταντινούπολη. Η περιηγήτρια την ρώτησε, γιατί δεν έκανε αυτό που έκαναν οι άλλοι της φυλής της, και να επιμείνει να την πωλήσουν σε κάποιο Οθωμανό για το χαρέμι του, και εκείνη της απάντησε: «Κανείς δεν τολμάει πια να αγοράσει τις Τσερκέζες (Κιρκάσιες) που ανήκουν στους μετανάστες.»[229]

Η Garnett επιβεβαιώνει την Blunt, όταν αναφέρεται και εκείνη στους νόμους και στα διατάγματα της Πύλης που όριζαν, ότι εφ' όσον οι Κιρκάσιοι ήταν τώρα Μουσουλμάνοι, που ζούσαν στο Οθωμανικό έδαφος,

---

[226][86a] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett, with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand. W.C. 1891, [86a] σελ. 191.

[227] Ibid., σελ. 191. [86a]

[228] [44a] Fanny Janet Blunt, 1848-1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 150-151.

[229] Ibid., σελ. 149-150. [44a]

απαγορευόταν η πώληση των κοριτσιών τους. Οι Κιρκάσιοι, όπως υπογραμμίζει και η Garnett, δεν σέβονταν τους Τουρκικούς νόμους και πρόβαλλε το ίδιο παράδειγμα που παρουσίασε πρώτη η Blunt. Υποστήριξε και εκείνη ότι Κιρκάσια αδέλφια πωλούσαν τις αδελφές τους, με την συγκατάθεση του πατέρων τους, και εφόσον ήταν παράνομο, οι πατέρες αυτών των κοριτσιών, διαμέσου νομικών διαδικασιών, απαιτούσαν την επιστροφή των θυγατέρων τους. Ο Μουσουλμάνος αγοραστής έχανε, εκτός από την σκλάβα του, και τα χρήματά του.[230] Οι Κιρκάσιες, όπως υπογραμμίζει η Garnett, το 1891, **αισθάνονταν ότι στερήθηκαν την ευκαιρία να γίνουν σκλάβες,** και αν όχι στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι του σουλτάνου, τουλάχιστον σε ένα χαρέμι κάποιου εύπορου πασά, όπου θα μπορούσαν να αποκτήσουν **κοινωνική θέση** και περιουσία.[231]

1.5.2.4 Οι Κιρκάσιοι: κανίβαλοι, χειρότεροι από τους Τσιγγάνους, δειλοί, σκληροί, ψεύτες, αγράμματοι, κλέφτες, κακοποιοί, επικίνδυνη φυλή, απατεώνες, λεηλατείς-αρπαχτικά, άνομοι, ανυπότακτοι, μισό-υπόδουλοι, και αχάριστοι.[232]

Αυτή η δεύτερης ομάδα ή κατηγορία Κιρκασίων, **«αυτή η επικίνδυνη φυλή»**, όπως τους αποκάλεσε η Blunt,[233] ως λαός ήταν «αναμφισβήτητα δειλός, σκληρός και ψεύτης. Μόρφωση δεν έχουν καμμία, έτσι, λοιπόν, όλα τα κακά πάθη της φύσης τους δεν ελέγχονται από καμμία βασική αρχή, ηθική, θρησκεία ή αίσθηση δημόσιας υποχρέωσης ή καθήκοντος, και έχουν αναπτύξει μία ακατανίκητη δύναμη, η οποία τους ωθεί **σε πράξεις που τα τελευταία δύο χρόνια έχουν τοποθετήσει το όνομα του Κιρκάσιου κάτω από αυτό του Τσιγγάνου.»**[234]

Η Blunt μας πληροφορεί ότι, στην περιοχή της Αδριανούπολης οι Κιρκάσιοι είχαν κλέψει τριακόσια κεφάλια βοοειδών και ότι σε ολόκληρη την Βουλγαρία είχαν ιδρύσει μία **συστηματική συμμορία** κλεφτών-αγελάδων [cattle-stealers]: «Τα κλεμμένα ζώα από τα χωριά βρέθηκαν στη Ραιδεστό και στην Καλλίπολη, από όπου μεταφέρονταν στην Μικρά Ασία και ανταλλάσσονταν με κλεμμένες αγελάδες από την ακτή.»[235] Κατά την άποψή της Blunt, οι Κιρκάσιοι ήταν μία «επικίνδυνη φυλή», η οποία **δεν σεβόταν την Υψηλή Πύλη, και την ζωή και την ιδιοκτησία των ιθαγενών.**[236]

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η δήλωσή της, σύμφωνα με την οποία είχε πληροφορηθεί, ότι θα τους έδιωχναν από την Ευρωπαϊκή Τουρκία. «Εάν συμβεί αυτό», γράφει, «πρέπει να λυπόμαστε βαθύτατα τους δύστυχους πληθυσμούς της Μικράς Ασίας, τους Μωαμεθανούς και τους Χριστιανούς, μεταξύ των οποίων θα περιορισθούν, καθώς και την κυβέρνηση, το καθήκον της οποίας θα είναι η αποκατάσταση και η πειθαρχία αυτών **των κακοποιών στοιχείων**, που τώρα έχουν φθάσει σε κατάσταση απελπισίας και έχουν

---

[230] [86a] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891 [86a] σελ. 191.

[231] Ibid., σελ. 101. [86a]

[232] [44a] Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 153.

[233] Ibid., σελ 153. [44a]

[234] Ibid., σελ 154. [44a]

[235] Ibid., σελ. 151. [44a]

[236] Ibid., σελ. 151. [44a]

διπλά σκληραγωγηθεί από τα εγκλήματα και τα αίσχη κάθε περιγραφής μέσα στα οποία έχουν πρόσφατα βουτηχθεί με ασυδοσία.»[237]

Η περιηγήτρια προτείνει να ζητηθεί από την Ρωσία, «εάν πράγματι επιθυμεί την ευημερία των Χριστιανών στην Τουρκία, να πάρει πίσω τους Κιρκάσιους και να τους αποκαταστήσει στην χώρα της καταγωγής τους. Εάν αυτό είναι ανεφάρμοστο, η Τούρκική κυβέρνηση θα κάνει καλά να τους στείλει να αποικήσουν μερικές από τις καρποφόρες, αλλά ερημωμένες περιοχές στην καρδιά της Μικράς Ασίας, κοντά σε ημι-άγριες φυλές, όπως είναι οι δικές τους, στις οποίες ίσως βρουν τον μάστορά τους και παύσουν να γίνονται αιώνια πηγή βασάνων και καταστροφών στην κυβέρνηση και στους ειρηνικούς υποτελείς της.»[238]

1.5.3 Οι Κιρκάσιοι: φιλόξενος, υπερήφανος, άγριος, ανεξάρτητος και αντιστασιακός λαός. «Η άγρια ελευθερία τους αξίζει για αυτούς περισσότερο από την ζωή».[239]

Οι παρατηρήσεις της Αγγλίδας περιηγήτριας Annie Jane Harvey για τους Κιρκάσιους είναι πιο επαινετικές και εγκωμιαστικές, σε αντίθεση με τις μαρτυρίες της Blunt και της Garnett που προηγήθηκαν. Η Harvey δεν αναφέρει την τάση ή την ροπή τους προς την κλοπή και την ανομία, επιβεβαιώνει, μόνο, την τάση τους ή την συνήθεια τους να πωλούν τις κόρες τους με την ελπίδα ότι θα 'εξελιχθούν' κοινωνικά μέσα σε κάποιο χαρέμι.[240] Στο Σοχούμ Καλέ ('Abasia'), τον Σεπτέμβριο του 1870, η Harvey παρατήρησε, ότι οι Κιρκάσιοι κάτοικοι ('Abassians'), παρόλο που εδώ και λίγα χρόνια είχαν γίνει Ρώσοι υπήκοοι, μισούσαν τους Ρώσους και εξακολουθούσαν να υποστηρίζουν τους **Κιρκάσιους αντάρτες**. «Οι Ρώσοι δηλώνουν ότι αυτό αποτελεί **κεκαλυμένη αντίσταση**»,[241] υπογραμμίζει η Harvey.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτίμησή της για τον χαρακτήρα τους, τουλάχιστον, όσον αφορά τους ορεινούς Κιρκάσιους. Οι βουνίσιοι, κατά την άποψή της περιηγήτριας, ήταν ένας **υπερήφανος, άγριος** και **ανεξάρτητος λαός** και εθεωρούσαν τον πόλεμο καθήκον και υποχρέωσή τους, για την διατήρηση της **ανεξαρτησίας** τους. Παρατηρεί, επιπροσθέτως, ότι ακολουθούσαν πιστά τον Μουσουλμάνο αρχηγό τους Schamyl, προσθέτοντας ότι **«η άγρια ελευθερία τους αξίζει για αυτούς περισσότερο από την ζωή τους.»**[242]

Σημειώνει, επιπλέον, ότι υπήρχε ένας **συνεχής ανταρτοπόλεμος** μεταξύ των Κιρκασίων και των Ρώσων, και παρόλο που «οι Ρώσοι είναι ονομαστικά άρχοντες της χώρας, οι Κιρκάσιοι κατέχουν ακόμα ορισμένα φρούρια (strongholds), σχεδόν αδιαπέραστα.»[243] Επισημαίνει, ότι οι Κιρκάσιοι

---

[237] Ibid., σελ. 154-155. [44a]
[238] Ibid.,σελ. 155. [44a]
[239] [50b] Annie Jane Harvey, 1870.
Turkish Harems & Circassian Homes by Mrs. Harvey (of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871, [50β] σελ. 251.

[240] Ibid., σελ. 245, 345. [50β]

«Soukoum, 1870 ... Circassian women. (σελ.245). Sale of good-looking daughters.... The good looking girls have all been sold.... Early in the year certain traders arrive from time to time and it is rumoured that Circassian parents do not object to dispose of their daughters.... The fair damsels themselves, far from making difficulties, are delighted to escape from the tedium of home-life and to take their chance of being purchased by a rich pasha....» (σελ. 345)
[241] Ibid., σελ. 249-250. [50b]
[242] Ibid., σελ. 251. [50b]
[243] Ibid., σελ. 210. [50b]

εκπαιδεύονταν από την παιδική τους ηλικία στις πολεμικές τέχνες, ήταν άριστοι στην σκοποβολή και σκληραγωγημένοι στις κακουχίες και στην επιβίωση.[244] «Δεν μας εκπλήσσει που οι Ρώσοι δυσκολεύονται να υποτάξουν άνδρες οι οποίοι από την νεότερή τους ηλικία έχουν προσαρμοσθεί στις κακουχίες, στην πείνα και στην δίψα...»,[245] γράφει η Harvey.

Σύμφωνα με τις πληροφορίες της Harvey,[246] στο Σοχούμ Καλέ το 1870, οι Ρώσοι δεν μπορούσαν να κάνουν τίποτα να καταπολεμήσουν τους εξεγερμένους Κιρκάσιους. Ενδιαφέρον έχει η εκτίμησή της σύμφωνα με την οποία, οι Κιρκάσιοι δεν είχαν τίποτα να χάσουν, αν οι Ρώσοι έστελναν καινούργια στρατεύματα, **«τι μπορούν να κάνουν οι στρατιώτες εναντίον περιπλανώμενων συμμοριών που δεν έχουν σπίτια και τίποτα να χάσουν...»**[247]

Όταν έφθασαν στο Σοχούμ Καλέ,[248] η Harvey σημειώνει ότι, το σκάφος τους «The Claymore», είχε την τιμή να είναι το πρώτο σκάφος με την βασιλική σημαία της μοίρας στο Σοχούμ Καλέ,»[249] όπου η ακτή ήταν γεμάτη Ρώσους και Κιρκάσιους, οι οποίοι έμοιαζαν από την ενδυμασία τους να βρίσκονται σε κατάσταση αθλιότητας.[250] Μία μορφή **αντίστασης** των Κιρκασίων, ίσως αποτελεί η πληροφορία της, ότι στο Σοχούμ Καλέ ή στην 'Abasia' «όπως ονομάζεται αυτή η περιοχή της Κιρκασίας», **οι Κιρκάσιοι αρνούνταν να εργασθούν σε αγροτικές δουλειές και αναγκάζονταν οι Ρώσοι στρατιώτες να ασχοληθούν με την γεωργία.**[251] Επίσης, παρατηρεί, ότι δεν υπήρχε κανένα εμπόριο ή καμμία εμπορική κίνηση εκεί. Μας πληροφορεί, ότι παρόλο που υπήρχε ένας Άγγλος πρόξενος στο Σοχούμ, από την εποχή του Κριμαϊκού Πολέμου (1853-1856), η θέση του στην πραγματικότητα ήταν μόνο τιμητική και δεν είχε καμμία πραγματική εξουσία. Αν και ο Άγγλος πρόξενος είχε επιρροή στους Ρώσους, δεν είχε καμμία επιρροή στους **εξεγερμένους** Κιρκάσιους και ως επακόλουθο δεν υπήρχε καμμία εμπορική κίνηση.

Όσον αφορά τους Γεωργιανούς, επισημαίνει ότι δεν είχαν τις **αντιστασιακές τάσεις** των γειτόνων τους, των Κιρκασίων. Κατά την εκτίμηση της περιηγήτριας, οι Γεωργιανοί ήταν νωθροί, υπάκουοι και λιγότερο αντιστασιακοί από τους Κιρκάσιους γείτονές τους, συμπληρώνοντας ότι είχαν προσαρμοσθεί στην διοίκηση της Ρωσίας και είχαν στενούς δεσμούς με την εκκλησία της Ρωσίας.[252]

Η περιηγήτρια διακρίνει μία ευαισθησία και μία υπερηφάνεια στους Κιρκάσιους, όσον αφορά το θέμα της **φιλοξενίας**. Επισημαίνει, ότι οι Κιρκάσιοι αισθάνονταν **ντροπή** όταν δεν μπορούσαν να παρέχουν, εξαιτίας της ανέχειας ή της φτώχειας, την σωστή και απαιτούμενη φιλοξενία σε

---

[244] Ibid., σελ. 265-266. [50b]
Οι Κιρκάσιοι, όπως ήδη αναφέραμε, έδιωχναν τα αγόρια τους σε μικρή ηλικία, και τα έστελναν σε φιλικά σπίτια για να εκπαιδευτούν στις πολεμικές τέχνες και για να μάθουν να ζουν μόνοι και απροστάτευτοι κάτω από πολύ δύσκολες συνθήκες.

[245] Ibid., σελ. 266. [50b]

[246] Ibid., σελ. 271-273. [50b]
Η Harvey, μετά την Κιρκασία, στις 24 Σεπτεμβρίου, του 1870, έφθασε στη Σινώπη του Πόντου. Το σκάφος τους, εκεί βρέθηκε μεταξύ Ελληνικών, Τούρκικων, Αυστριακών και Ρωσικών σκαφών. Το πρώτο πρωί, μετά την άφιξή τους στη Σινώπη, έλαβαν μήνυμα, από «τον Πασά, έναν από τους αμέτρητους κουνιάδους του Σουλτάνου», όπως μας πληροφορεί η ίδια, το οποίο ανακοίνωνε την επιθυμία του να τους επισκεφτεί στο σκάφος τους. Ο Πασάς έφθασε με μεγάλη συνοδεία, συμπεριλαμβανομένου ενός Έλληνα κυρίου και του Αυστριακού προξένου.

[247] Ibid., σελ. 212. [50b]

[248] Ibid., σελ. 214. [50b]

[249] Ibid., σελ. 215. [50b]

[250] Ibid., σελ. 215. [50b]

[251] Ibid., σελ. 220. [50b]

[252] Ibid., σελ. 250. [50b]

ξένους. Η Harvey, που συνοδευόταν από την αδελφή της στο Σοχούμ Καλέ,[253] το 1870, απόλαυσε θερμή φιλοξενία από την υψηλή τάξη της Κιρκασίας και επεσήμανε ότι η παροχή μεγάλης φιλοξενίας συνηθιζόταν σε αυτούς τους κοινωνικούς κύκλους.[254] Γεγονός που επιβεβαιώνει και η Garnett, η οποία γράφει: **«Όπως όλοι οι αληθινοί Ανατολίτες, οι Κιρκάσιοι είναι υπερβολικά φιλόξενοι. Στους περαστικούς επισκέπτες, φίλους ή ξένους, αναμφίβολα σερβίρουν τα καλύτερα φαγητά του σπιτιού. Όταν έφθασαν στην Ευρωπαϊκή Τουρκία, (ως μετανάστες, το 1864), και τους επισκέπτονταν στους καταυλισμούς τους, ένοιωθαν την μεγάλη ανάγκη, ως οικοδεσπότες, να απολογηθούν, επειδή δεν μπορούσαν να προσφέρουν στους φιλοξενούμενούς τους τα καθιερωμένα αναψυκτικά.»**[255]

Η Harvey διαπιστώνει, επίσης, ότι είχαν εξαφανισθεί όλες οι ωραίες Κιρκάσιες του Σοχούμ Καλέ, το 1870, επειδή όλα τα όμορφα κορίτσια είχαν πωληθεί από τους γονείς τους, υπογραμμίζοντας ότι οι ίδιες «χαίρονται να αποδράσουν από την μοχθηρή ζωή του σπιτιού τους».[256] Επισκέφθηκε και το παλιό μικρό σπίτι, στο οποίο κάποτε κατοικούσε ο Ομάρ Πασάς μαζί με τις γυναίκες του, στις οποίες δεν επέτρεπε ποτέ να βγαίνουν για να μην τις δουν τα μάτια των άπιστων γκιαούρηδων.[257]

Μέσα στα χαρέμια των Οθωμανών του 19ου αιώνα, εκτός από τις Κιρκάσιες, περιηγήτριες αναφέρουν και την ύπαρξη γυναικών από την **Γεωργία**. Δεν εξετάζουν, όμως, με λεπτομέρεια το θέμα των Γεωργιανών γυναικών, σε αντίθεση με τις Κιρκάσιες. Αναφέρονται απλά στην ύπαρξη Γεωργιανών, όπως και Ελληνίδων, μέσα στα Οθωμανικά χαρέμια χωρίς να μας παρέχουν περισσότερες πληροφορίες. Μας πληροφορούν, για παράδειγμα, ότι στο σκλαβοπάζαρο της Κωνσταντινούπολης οι ωραίες Γεωργιανές και Κιρκάσιες επωλούντο ιδιωτικά,[258] και ότι οι καλλονές ή οι ωραίες γυναίκες της Κωνσταντινούπολης προέρχονταν από την Γεωργία.[259] Μαθαίνουμε, ότι, το 1852, το χαρέμι του μουφτή της Τσερκές, στην αρχαία Αντωνιόπολη, ήταν γεμάτο με ωραίες Γεωργιανές και Κιρκάσιες,[260] και ότι στο Κέρινο Μουσείο των Γενιτσάρων στην Κωνσταντινούπολη υπήρχαν κέρινα ομοιώματα Γεωργιανών και Κιρκάσιων γυναικών.[261]

Εκτός από την περίπτωση των Κιρκάσιων γυναικών, ως η πλειοψηφία της πληθυσμιακής σύνθεσης των έγκλειστων-μόνιμων μελών των Οθωμανικών

---

[253] Ibid., σελ. 228. [50b]
[254] Ibid., σελ.238. [50b]
[255] Βλέπε Lucy Garnett, [86a], σελ. 193.
[256] Βλέπε Harvey [50b], σελ. 244-245.
[257] Ibid., σελ. 222. [50b]
[258] [27a] Marchioness of Londonderry, Frances Anne Emily Vane-Tempest, 1840.
A Narrative of travels to Vienna, CONSTANTINOPLE, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry., London, Henry Colburn, (1842 ?),[27a], σελ. 146.
[259] [50b] Annie Jane Harvey, 1870.
Turkish Harems & Circassian Homes by Mrs. Harvey (of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871, [50b], σελ. 244.
[260] [30a] Mme de la Princesse de Belgiojoso. (Christine Trivulce de Belgiojoso, "La princesse, journaliste renommee ")
La vie intime et la vie nomade en Orient. Scenes et souvenirs de voyage I et II., Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. (I. pages 466-502 et II: σελ. 1020-1050): Les harems, les Patriarches et les Derviches, les Armeniennes de Cesaree... Constantinople (σελ. 471), Angora or l'ancienne Ancyre (l'ancienne capitale de la Galatie), Eisq-Maq-Oglou, bourg Verandcheir , Angora, Bajandur, Tcherkess (Antoniopolis), la Cappadoce; Kuprin; merdeche, Kircheir, Caesarea (et Judiehsou) et les vills de Taurus, the Taurus; Allah-Daghda, Medem a Adana, Antioch, Latakia, Homs, Aleppo, Tarsus, Konia, Jerusalem . [30a], σελ. 1043.
[261] [23v.2] Fanny M. Taylor, A Lady Volunteer, 1854 –1856.
Eastern Hospitals and English Nurses: the narrative of twelve months' experience in the Hospitals of Koulali and Scutari, by a Lady Volunteer. In two Volumes. London: Hurst and Blackett, Publishers, Successors to Henry Colburn, 13, Great Marlborough Street. 1856. [23v2] σελ. 188-190, 192, 195.

χαρεμιών διαφόρων κοινωνικών τάξεων του 19ου αιώνα, και κυριότερα της Οθωμανικής ελίτ, επιβάλλεται να υπογραμμίσουμε, ότι καμμία περιηγήτρια δεν εντόπισε στα Οθωμανικά χαρέμια, ή τουλάχιστον δεν ανέφερε την παρουσία ως μόνιμων έγκλειστων μελών, ή ακόμα ως απλών επισκεπτριών ή ως μόνιμων ή προσωρινών εργαζομένων, γυναίκες των Κούρδων, των Γιουρούκ, των Τατάρων ή των Τσιγγάνων.

Οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα αναφέρουν ελάχιστες περιπτώσεις Ελληνίδων, ως έγκλειστων μελών των Οθωμανικών χαρεμιών,[262] σε αντίθεση με τους προηγούμενους αιώνες, που οι Ελληνίδες αποτελούσαν μεγάλο μέρος της πληθυσμιακής σύνθεσης των Οθωμανικών χαρεμιών,[263] εξαιτίας της βίαιης υποδούλωσής τους, μετά από πολεμικές εισβολές, επιδρομές, αρπαγές και καταστήσεις και όχι ως αποτέλεσμα της «εθελοντικής δουλείας», όπως ήταν η περίπτωση πολλών Κιρκάσιων γυναικών.

Όσον αφορά τις Αρμένισσες και τις Εβραίες, δεν εντόπισαν, ή τουλάχιστον δεν ανέφεραν στις επιστολές τους, στα ημερολόγιά τους, στα συγγραφικά τους έργα ή στα άρθρα τους, την παρουσία τους, ως μόνιμα έγκλειστα μέλη των Οθωμανικών χαρεμιών.

Σε αντίθεση με τις Κούρδισες, τις Γιουρούκ, τις Τατάρες, και τις Τσιγγάνες, οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα παρατηρούν, ότι οι Ελληνίδες, οι Εβραίες και οι Αρμένισσες εισχωρούσαν στα Οθωμανικά χαρέμια.

Οι Ελληνίδες και οι Εβραίες έμπαιναν στα Οθωμανικά χαρέμια όλων των κοινωνικών στρωμάτων για να πωλήσουν τα εμπορεύματά τους στις έγκλειστες γυναίκες, ή για να συνεργασθούν μαζί τους, ως δίαυλοι επικοινωνίας με τον έξω κόσμο. Καμμία περιηγήτρια δεν αναφέρει την περίπτωση Αρμένισσας, με την ιδιότητα της γυναίκας εμπόρου (εμπόρισσας). Παρατηρείται, επίσης, ότι η Αρμένισσες και η Ελληνίδες έμπαιναν στα χαρέμια υπό την ιδιότητα των διερμηνέων των δυτικών περιηγητριών ή ως μόνιμες ή προσωρινές εργαζόμενες, δηλαδή προσλαμβάνονταν για την ημέρα «για να βοηθήσουν» σε κάποια φιλοξενία ή σε γεύμα.[264] Δεν αναφέρεται καμμία Εβραία με αυτές τις δύο ιδιότητες, δηλαδή εκείνη της διερμηνέος ή της εργαζόμενης. Οι Εβραίες έμπαιναν στα χαρέμια μόνο ως εμπόρισσες, και αναφέρεται μία περίπτωση που Εβραία μπήκε σε χαρέμι ως εμπόρισσα έτσι ώστε να δει μία υποψήφια νύφη και να περιγράψει τα χαρίσματά της στο υποψήφιο σύζυγό. Μόνο μία περιηγήτρια παρατήρησε ότι οι Ελληνίδες επισκέπτονταν τα χαρέμια ως προσκεκλημένες φίλες,[265] και μόνο μία περιηγήτρια σημείωσε ότι Ελληνίδες παρευρίσκονταν

---

[262] [40b] Miss Julia Pardoe, 1835-1836.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. Vol. II., [40b] σελ. 221-7
Μόνο μία περιηγήτρια κατέγραψε την παρουσία Ελληνίδας, ως μόνιμου έγκλειστου μέλους, σε χαρέμι της Κωνσταντινούπολης, το 1836, η οποία είχε εξισλαμισθεί, χωρίς την θέλησή της, αλλά δεν μπορούσε να αποστατήσει, γιατί η τιμωρία της θα ήταν να την πετάξουν στο Βόσπορο. Συνεπώς, οι περιηγήτριες δεν μπορούσαν να γνωρίζουν ακριβώς πόσες από τις εξισλαμισμένες σκλάβες των Οθωμανικών χαρεμιών ήταν Ελληνίδες ή είχαν Ελληνική καταγωγή.

[263] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.
Βλέπε Πίνακα «μνεία στις περιφημότερες σουλτάνες», 'οι Σουλτάνοι και οι «Περιφημότερες Σουλτάνες» του Γυναικείου Παρακράτους..
Έγκλειστες Ελληνίδες, για τα Οθωμανικά χαρέμια, αποκτήθηκαν μετά την Σφαγή της Χίου το 1822, την Σφαγή της Κάσσου το 1823 κλπ. (βλέπε, Κεφάλαιο Ι.)

[264] Όσον αφορά τις Ελληνίδες, βλέπε, Mary Adelaide Walker, 1857 – 1897 (σαράντα χρόνια περιηγήσεων). Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57b], σελ. 67.

[265] [40α] Miss Julia Pardoe, 1835-1836.

στα χαρέμια και σε κοινωνικές οικογενειακές περιστάσεις των Οθωμανίδων.[266]

"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., [40α], σελ. 311.

[266] [22] Lady Alicia Blackwood, 1854- 1856.
A narrative of personal experiences & impressions during a residence on the Bosphorus throughtout the Crimean War. London: Hatchard. Piccadilly, 1881. [22], σελ. 84-87
Για παράδειγμα, η Lady Alicia Blackwood, εθελόντρια κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου, διέκρινε, στο Ελληνικό χωριό του Κουλαλί, ότι στα χαρέμια των Τουρκάλων, Ελληνίδες συμποσιάζονταν, γελούσαν και συζητούσαν μαζί με τις Τουρκάλες και τις σκλάβες τους. Γιόρταζαν μαζί το γεγονός ότι ο πρώτος γιος της οικογένειας θα πήγαινε, για πρώτη φορά, στο σχολείο. Μόνο αυτή η μαρτυρία υπάρχει, μέχρι στιγμής, για την συμμετοχή των Ελληνίδων στις κοινωνικές και οικογενειακές περιστάσεις των Οθωμανίδων.

2. ΟΙ ΠΕΡΙΗΓΗΤΡΙΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΥΠΟΔΟΥΛΟΙ ΥΠΟΤΕΛΕΙΣ ΛΑΟΙ: ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ, ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΑΡΜΕΝΙΟΙ

Οι περιηγήτριες, του 18ου και του 19ου αιώνα, δεν διείσδυσαν μόνο στην πραγματική καθημερινή ζωή των έγκλειστων γυναικών στα Οθωμανικά χαρέμια, τα οποία, όπως, ήδη, εξετάσαμε, ήταν προϊόντα του θεσμού της δουλείας[267] και ανάλογα με τον αριθμό των έγκλειστων σκλάβων[268], σύμβολα του κοινωνικού ατομικού καθεστώτος[269] των Οθωμανών ιδιοκτητών, ούτε μόνο στα χαρέμια των «κατώτερων» Μουσουλμάνων, τα οποία, δεν είχαν την έκταση, όσον αφορά την πληθυσμιακή και εθνολογική τους σύνθεση, που είχαν τα Οθωμανικά χαρέμια, και δεν αποτελούσαν σύμβολα του κοινωνικού ατομικού καθεστώτος, και ούτε συνεκροτούντο από σκλάβες.

Οι περιηγήτριες εισχώρησαν και στην καθημερινή οικογενειακή ζωή των υπόδουλων υποτελών λαών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, ή επικράτειας, όπως των Ελλήνων, των Εβραίων και των Αρμενίων. Οι εμπειρίες τους και οι μαρτυρίες τους με αυτούς τους λαούς, ιδιαίτερα με τις γυναίκες τους, θα μπορούσαν να αποτελέσουν θέμα ξεχωριστής έρευνας. Θεωρούμε, όμως, ότι, έστω και μια επιλεκτική προσέγγιση αυτών των υποτελών λαών, μέσα από τις μαρτυρίες περιηγητριών, του 18ου και κυρίως του 19ου αιώνα, είναι εξαιρετικά σημαντική, γιατί αφ' ενός μεν αντανακλά την διαφορετικότητα της κοινωνικής έκφρασης, ιδιαίτερα των γυναικών άλλων εθνοτήτων, εντός των πλαισίων της Οθωμανικής επικράτειας, και αφ' ετέρου ενισχύει την ιστορικο-κοινωνική άποψη περί της σπουδαιότητας που διαδραμάτισε το πολιτισμικό βάθος ορισμένων λαών, το οποίο και συνηγόρησε στην διατήρηση της εθνικής πολιτισμικής ταυτότητάς τους, παρά τις, κατά καιρούς, προσπάθειες αφανισμού τους, από τους Οθωμανούς.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να επισημαίνουμε ότι η ερευνήτρια αυτής της έρευνας, όσον αφορά την ποσότητα πληροφοριών σχετικά με τους τρεις υποτελείς λαούς, δηλαδή τους Έλληνες, τους Εβραίους και τους Αρμενίους, δεν κάνει διακρίσεις με την παροχή περισσότερων πληροφοριών για το Ελληνικό στοιχείο. Από τις 110 περιηγήτριες της Βασικής Βιβλιογραφίας της διατριβής, κατά πλειοψηφία, επικέντρωσαν την προσοχή τους περισσότερο στο Ελληνικό στοιχείο[270] της Μικράς Ασίας, και στους Έλληνες της υπόδουλης και της ελεύθερης Ελλάδος. Συνεπώς, το υλικό που μας παρέχουν, σχετικά με τους Έλληνες, είναι περισσότερο από εκείνο που σχετίζεται με τους Εβραίους και τους Αρμενίους.

Οι λόγοι που ώθησαν τις περιηγήτριες να επικεντρώσουν την προσοχή τους στον Ελληνισμό μπορούν να αναζητηθούν στον ευρύτερο ρόλο που έπαιξε στις κοινωνίες, την εποχή που αναφερόμαστε, ο απόηχος του αρχαίου Ελληνικού πολιτισμού. Οι περιηγήτριες του 18ου και ιδιαίτερα εκείνες του 19ου αιώνα, όπως και οι περιηγητές,[271] ήταν επηρεασμένοι από το πνεύμα της εποχής τους, δηλαδή τον «Ελληνικό Πυρετό»,[272] τον ρομαντισμό και την εξιδανίκευση για την Ελλάδα και τα ιδανικά των αρχαίων συγγραφέων. Αυτό

---

[267] Βλέπε Κεφάλαια Ι και ΙΙ.
[268] Γυναίκες και ευνούχους
[269] "social status"
[270] [36] 1874 και 1878 Mrs. (Annie) Brassey (Baroness Brassey ή Lady Brassey).
Sunshine and Storm in the East, or, Cruise to Cyprus and Constantinople. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880 [36], σελ. 325.
[271] Larabee A. Stephen. 'Hellas Observed. The American Experience of Greece 1775-1865. New York University Press. 1957.
[272] Ibid.

οφείλεται στην ευαισθητοποίηση τους, όσον αφορά το θέμα της υποδούλωσης και του εξανδραποδισμού, από τον Τουρκικό ζυγό, αυτών που εθεωρούσαν απογόνους των αρχαίων Ελλήνων, συγκριτικά με άλλους υπόδουλους λαούς, σε μία επαναλαμβανόμενη ταύτιση των Ελλήνων με τους αρχαίους πρόγονούς τους, στο φιλελληνικό πνεύμα ή ρεύμα της εποχής, στο πάθος των δυτικών για την μελέτη της ιστορίας της αρχαίας Ελλάδας, που, κατά την εκτίμησή τους, υπήρξε η κοιτίδα του πολιτισμού και της δημοκρατίας, στο ιδιαίτερο ενδιαφέρον των δυτικών για τον Όμηρο και τους κλασσικούς συγγραφείς, στον θαυμασμό τους για την αρχαία αρχιτεκτονική, τα αρχαία γλυπτά και τα αρχαία μνημεία κλπ.

Αντιπροσωπευτικές αυτού του πνεύματος των περιηγητριών ήταν οι δηλώσεις της Αμερικανίδας Mrs. Emma Raymond Pitman, και της Αγγλίδας περιηγήτριας Fanny Janet Blunt που ακολουθούν: «Οι επαρχίες της Ελλάδος βρίσκονται ακόμα τώρα[273] **κάτω από την φτέρνα ενός κατακτητή και είναι ανυπόμονες και ανήσυχες. Η Τούρκική καταπίεση αντιτίθεται στον Ελληνικό πολιτισμό. Τα δύο δεν μπορούν να συγχωνευτούν, όπως δεν μπορούν να συγχωνευτούν το σκότος με το φως. Οι σύγχρονοι αναγνώστες που δεν γνωρίζουν αρχαία ιστορία, δεν μπορούν να καταλάβουν πόσο πολύ από την Τουρκική Αυτοκρατορία κάποτε ανήκε στην Ελλάδα.»**[274] (Pitman)

«Ο χρόνος θα έρθει που μία έβδομη μεγάλη δύναμη θα αναστηθεί στην Ευρώπη, όταν οι Έλληνες θα κυβερνήσουν ξανά στο Βυζάντιο, και η Ευρώπη θα ξέρει ότι το όνομα Έλληνες (Hellenes) είναι ακόμα ιερό...»[275] (Blunt)

Τέτοιο ήταν το πάθος της Αγγλίδας Felicia Skene, κατά του θεσμού της δουλείας, που όχι μόνο περιέγραψε τον έντονο τρόμο των σκλάβων στο σκλαβοπάζαρο της Κωνσταντινούπολης, το 1845, αλλά ανάμεσα στα έργα της συμπεριλαμβάνεται και ένα ποίημα για την υποδούλωση των Ελλήνων, με τίτλο, **"the Greek Slave."**[276]

Οι περιηγήτριες εντυπωσιάζονται και επικεντρώνουν την προσοχή τους στο πατριωτικό και εθνικό πνεύμα των Ελληνίδων, οι οποίες προτιμούσαν να πεθάνουν παρά να γίνουν σκλάβες των Τούρκων κατά την διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης,[277] στην συμμετοχή τους στους απελευθερωτικούς

---

[273] Δημοσιεύτηκε το 1881.

[274] [19] 1835 – 1869 Miss Mary Briscoe.
Mission life in Greece and Palestine. Memorials of Mary Briscoe Baldwin, Missionary to Athens, and Joppa. By Emma Raymond Pitman, of "Heroines of the Mission Field;" "Vestina's Martyrdom;" "Profit and Loss," &c. &c. Sell, Petter, Galpin & Co.: London, Paris & New York 1881. [19scc] σελ. 24

[275] [44a], 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I., 1878. [44a [44α] σελ. xix.

[276][42β] Felicia Skene.
THE ISLES OF GREECE AND OTHER POEMS. Edinburgh: R. Grant and Son. London: Longman and Co. M.DCCC.XLIII. [42b]—το ποίημα της με τίτλο «the Greek slave.»

[277] Δήλωση 22 Ελληνίδων, το 1825, από τα νησιά του Αρχιπελάγους, την Ύδρα, τα Σάλωνα, την Χίο, την Αθήνα και την Λιβαδειά, σε επιστολή τους που απευθυνόταν σε Ευρωπαίες φιλελληνίδες, που συμπεριελάμβανε και ένα μικρό σημείωμα υπογεγραμμένο από την Ελένη Μαυροκορδάτου- με ημερομηνία 5 Αυγούστου - [A VOICE FROM GREECE, CONTAINED IN AN ADDRESS FROM A SOCIETY OF GREEK LADIES TO THE PHILHELLENS OF THEIR OWN SEX IN THE REST OF EUROPE. TRANSLATED BY GEORGE LEE. LONDON: John Hatchard and Son, 187, Piccadilly. 1826. Το χειρόγραφο στην πρώτη σελίδα αυτής της έκδοσης γράφει: "His Royal Highness the Duke of Sussex with Mr. E.H. Barker's profound Respects". Η ακόλουθη αφιέρωση υπάρχει στην δεύτερη σελίδα: "To the ladies of the United Kingdom, the following address is most respectfully dedicated by the translator, Piccadilly, 14th April, 1826". Gennadeios Library, Pamphlets in Favour of Greece 1821-1829., σελ. 6-14.

-[44a]Melek Hanum (Marie Dejean).
SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873., [45b] σελ. 20-23

αγώνες.[278] Αναφέρουν, για παράδειγμα, τις Σουλιώτισσες, τις γυναίκες του Μεσολογγίου, τις γυναίκες των Κλεφτών, καθώς και την Μαντώ Μαυρογένους, και ιδιαίτερα την Μπουμπουλίνα των Σπετσών.[279] Μία περιηγήτρια δηλώνει ότι απολάμβανε να διηγείται τις ιστορίες αυτών των γενναίων γυναικών στις Αγγλίδες κυρίες που ζούσαν μέσα στην άνεση των σπιτιών τους.[280]

Έτσι ευαισθητοποιημένοι, οι δυτικοί, πέραν της αποστολής μη-κυβερνητικής Αγγλικής, Γαλλικής και Αμερικάνικής οικονομικής βοήθειας στον υπόδουλο Ελληνισμό, κατά την διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης και των εξεγέρσεων που την ακολούθησαν, έφταναν και οι ίδιοι, σε μεγάλους αριθμούς, για να βοηθήσουν και να συμμετάσχουν στον εθνικο-απελευθερωτικό αγώνα του Ελληνισμού κατά του Τουρκικού ζυγού. Αν και όλοι οι λαοί αγωνίσθηκαν σκληρά για την εθνική τους ανεξαρτησία, το γεγονός, εν τούτοις, που εντυπωσίασε τους δυτικούς ήταν ότι οι Έλληνες είχαν καταφέρει μετά από 400 χρόνια δουλείας να διατηρήσουν την εθνική τους συνείδηση και να εξεγερθούν.[281] Στην υπόδουλη Ελλάδα και στην Μικρά Ασία, εκτός από τους εθελοντές στον απελευθερωτικό αγώνα, έφταναν πολλοί περιηγητές, περιηγήτριες,[282] ζωγράφοι, προσκυνητές, ιεραπόστολοι (γυναίκες και άνδρες)[283], αρχαιολόγοι, αρχαιοκάπηλοι, εθελόντριες νοσοκόμες και εθελόντριες δασκάλες από την Αγγλία, την Γαλλία και την Αμερική.[284] Όσον αφορά την Αμερική, το μεγάλο ενδιαφέρον για την Ελλάδα

-[33a] Dora d'Istria.

[33a] ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861. LES FEMMES EN ORIENT PAR MME DORA D'ISTRIA (2 vol. IN-8) Zurich: Meyer et Zeller, editueurs. (1859: selon Revue des Deux Mondes, Bull. Bibl., 1er novembre 1859,...c'etait un album ou plutot un panorama). (Η γαλλική έκδοση υπήρχε αρχικά στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Αθήνας αλλά δεν βρέθηκε έτσι χρησιμοποιήσαμε την Ελληνική μετάφραση της κυρίας Skouze που εκδόθηκε το 1861), [33ª] σελ. 267-243

-[33c] PROFILS CONTEMPORAINES, MME LA COMTESSE DORA D'ISTRIA PAR ARMAND POMMIER AVEC UN MAGNIFIQUE PORTRAIT, Gravure Anglaise d'apres F. Schiavoni, de Venise. Paris. Lecrivain et Toubon, editeurs.1863. [33c], σελ. 50-52 [LES HELLENES], lettre 11.

[278] [33a] Dora d'Istria.

[33a] ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861. [33a] σελ. 267-443.

[279] Στις Σπέτσες επισκέφθηκε την οικία και τους απογόνους της Μπουμπουλίνας. (βλέπε, Excursions en Roumelie et en Moree. Par Madame Dora d'Istria....Zurich, Meyer et Zeller; Paris, J. Cherbulieq, 1863. 2 vols. Portrait frontispiece. 12 mo. [Vol. I: Attica, Boeotia, Phocis, Phthiotis, Acarnania, Aetolia, Achaia, Elis, Arcadia, Laconia. Vol. II.: Messenia, Argolis, Corinth, Hydra, Spetzai, Poros, Aegina, Salamis, Euboea, the Cyclades, Athens. [33b], v2 . σελ. 109-110.)

[280] [15] 1832-1833 Frances Maclellan.

Sketches of Corfu, Historical and Domestic, its scenery and natural productions: interspersed with Legends and Traditions. London: Smith, Elder, and Co., Cornhill, Booksellers to their Majesties, 1835 [15] σελ. 234

[281] Robinson M. David, America In Greece, A Traditional Polciy. Anoatolia Press. New York 1948 (The Fighters of 1821 to the America People, American Officials to the Fighters for Greek Independene, Popular Appeals and Resolutions, Newspaper and Journal Articles and Appeals) σελ. 1-2.Βλέπε, επίσης,

-Chapuisat Edouard. La Restauration Hellenique, Paris, Geneve, Editions d'Art Roissomas. 1924.

-Hellenisme and the First Greek War of Liberation (1821-1830): Continuity and Change. Institute of Balkan Studies-Thessaloniki, 1976.

-Participation in the Greek War of Independence of three American Philhellenes: Estwick Evans, William Townshead Washington and John M. Allen. (Greek State Archives, dated 1824, and 1825) Getadeios.

-Συμπληρωματική Βιβλιογραφία στο τέλος της διατριβής.

[282] Βλέπε Πίνακες που εμπεριέχουν τις τρεις ομάδες/κατηγορίες περιηγητριών από τον 17ο αιώνα έως τον 19ο αιώνα.

[283] Βλέπε, τρίτο ενδεικτικό Πίνακα της τρίτης κατηγορίας ή ομάδας περιηγητριών.

[284] Βλέπε, Larabee A. Stephen. 'Hellas Observed. The American Experience of Greece 1775-1865. New York University Press. 1957.

-Robinson M. David, America In Greece, A Traditional Polciy. Anoatolia Press. New York 1948 (The Fighters of 1821 to the America People, American Officials to the Fighters for Greek Independene, Popular Appeals and Resolutions, Newspaper and Journal Articles and Appeals) σελ. 9,39,129,155.

σε μορφή δραστηριοτήτων οικονομικο-υλικής βοήθειας, κατά την δεκαετία του 1820, είχε δημιουργήσει και ένα κύμα ιεραποστόλων και διδασκάλων προς τις χώρες της Ανατολικής Μεσογείου. Φυσικά για πολλά χρόνια η Παλαιστίνη προσέλκυε πολλούς, αλλά τώρα οι αγωνιζόμενη για την απελευθέρωσή της Ελλάδα έλκυε και πολλούς Αμερικανούς με την έντονη επιθυμία να δημιουργήσουν μία Χριστιανική Ελλάδα, και ιδιαίτερα η ευκαιρία να συντρίψουν το Ισλάμ με τον Χριστιανισμό.[285]

Φυσικά πέραν των Ελλήνων και άλλοι λαοί, όπως οι Εβραίοι και οι Αρμένιοι είχαν διατηρήσει την εθνική τους ταυτότητα, γλώσσα και έθιμα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλούν οι μαρτυρίες μιας περιηγήτρια του 18ου αιώνα, η οποία δεν επικέντρωσε την προσοχή της μόνο στο Ελληνικό στοιχείο, αλλά παρείχε το ίδιο εύρος πληροφόρησης και για τους τρεις λαούς μαζί, δηλαδή τους Έλληνες, τους Εβραίους και τους Αρμενίους. Η Mrs. Maria Guthrie, υποστήριξε ότι οι **Έλληνες**, οι **Αρμένιοι**, και οι **Εβραίοι** διατηρούσαν ακόμα την **εθνική τους ταυτότητα**, την θρησκεία τους, τα εθνικά τους έθιμα, επισημαίνοντας ότι δεν **«αναμίγνυαν»** το αίμα τους με άλλους, εκτός πλαισίων της δικής τους εθνότητας.

Η Mrs. Maria Guthrie η οποία ταξίδευε μόνη από το 1795-1796 στην «Ταυρίδα, ή στην Κριμαία και σε άλλες χώρες των βόρειων ακτών του Εύξεινου Πόντου»,[286] σε επιστολές της προς τον σύζυγό της, τον εκδότη Matthew Guthrie που δημοσιεύτηκαν μετά τον θάνατό της, περιγράφει τα ήθη και έθιμα των κατοίκων της Ταυρίδας, ξεκινώντας με μία περιγραφή των διαφόρων λαών αυτής της περιοχής, και στην συνέχεια υπογραμμίζοντας, ότι αν και όλοι οι ιθαγενείς εσυμπεριλαμβάνοντο στο γενικό όνομα των Κρίμ Τατάρους [Crim Tartars] και μιλούσαν σχεδόν την ίδια γλώσσα, και παρόλο που υπήρχαν τρεις διαφορετικές φυλές ανδρών ακόμα και μεταξύ των Τατάρων οι οποίες διακρίνονταν από τα χαρακτηριστικά τους, **εξαιρούνταν από αυτούς οι Έλληνες, οι Αρμένιοι, και οι Εβραίοι.**[287] Στην περιγραφή της για τους ιθαγενείς υπογραμμίζει ότι **«αν και πολιτογραφήθηκαν [naturalized] σε αυτήν την χερσόνησο για αιώνες, δεν συμπεριλαμβάνω τους Αρμένιους, τους Έλληνες και τους Εβραίους, επειδή ακόμα διατηρούν την εθνική τους θρησκεία, τα έθιμά τους, κλπ. και δεν φαίνεται να αναμιγνύουν το αίμα τους σε κανένα σημαντικό βαθμό με του Τατάρους."**[288]

- Malakis, Emile. French Travellers in Greece (1770-1820) An Early Phase of French Philhellenism, A Thesis. Philadelphia, 1925.

-Βλέπε, επίσης, πίνακα «Εθελοντριών» του 19ου.

-Βλέπε τρεις πίνακες ή κατηγορίες περιηγητριών.

[285] Larabee A. Stephen. 'Helias Observed. The American Experience of Greece 1775-1865. New York University Press. 1957, σελ. 176.

[286] [6] 1795-1796 MRS. MARIA GUTHRIE

A tour performed in the years 1795 - 1796 through the Taurida, or Crimea, the antient kingdom of Bosphoros, the once powerful republic of Tauric Cherson, and all the other countries on the north shore of the Euxine, ceded to Russia by the Peace of Kainardgi and Jassy. By Mrs. Maria Guthrie, formerly acting directress of the Imperial Convent for the Education of the Female Nobility of Russia; described in a series of letters to her husband the editor, Matthew Guthrie M.D. F.R.S. and F.S.A of London and Edinburgh, member of the Philosophical Society of Manchester, &c. &c. Phisician to the First and Second Imperial Corps of Noble Cadets in St. Petersburgh, and Councillor of State to His Imperial Majesty of All The Russians. The whole illustrated by a map of the tour along the Euxine coast, from the Dniester to the Cuban, with engravings of a great number of ancient coins, medals, monuments, inscriptions, and other curious objects." London. Printed by Nichols and Son, Red Lion Passage, Fleet Street, For T. Cadill, Jun. And W. Davies, in The Strand. 1802.

[287] Ibid., [6] - LETTER LXVIII.

To begin, then, with the different nations in the Taurida. Although all the native inhabitants are included in the general name of Crim Tartars, and all speak nearly the same language, still there appears to be three different races of men even among the Tartars; and each to be distinctly marked by their features, independent of the Greeks, Armenians, Jews, &c. distinguished by religion, manners, and everything else, from the natives of Scythian origin.(she goes on to give a description of the inhabitants)....I do not include under this head the Armenian, Greeks, Jews, &c. although naturalized in this peninsula for ages; as they still preserve their national religion, customs, &c. &c. and do not seem to have mixed their blood in any considerable degree with the Tartars. (page 214)

[288] Ibid., [6] - LETTER LXVIII.

Όσον αφορά την πολυεθνική πληθυσμιακή σύνθεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η Αγγλίδα περιηγήτρια, Lucy Garnett, εκτίμησε ότι οι διαφορετικές εθνότητες εμπόδιζαν την κοινωνική πρόοδο, επισημαίνοντας ότι οι Μουσουλμάνοι ήταν πολύ πίσω από την πρωτοπορία της προόδου και οι Μουσουλμάνες, κατά κανόνα, εβρίσκοντο ακόμα (το 1895) πολύ πιο πίσω από τις γυναίκες του Χριστιανισμού. Αναλυτικότερα, γράφει: «Αυτό, όμως δεν μας εκπλήσσει αν λάβουμε υπ' όψιν ότι οι Μουσουλμάνοι άνδρες, επίσης, είναι πολύ πιο πίσω από την πρωτοπορία της προόδου. **Αυτό το γεγονός δεν οφείλεται μοναδικά στις μη-προοδευτικές τάσεις της θρησκείας του Ισλάμ**, αλλά οφείλεται, επίσης, σε μεγάλο βαθμό, σε οικονομικές και πολιτικές αιτίες. Η Τουρκική Αυτοκρατορία, για παράδειγμα, έχει μόνο τα τελευταία χρόνια, συγκριτικά, βγει από το φεουδαρχικό στάδιο της οικονομικής ανάπτυξης μέσα σε αυτό που η Δυτική Ευρώπη εισήλθε πριν αιώνες. Συνεπώς, είναι ακόμα **στη μεταβατική κατάσταση του χάους**, που αναγκαίος ήρθε από μία αλλαγή στις οικονομικές συγκυρίες. Και μία τέτοια Αυτοκρατορία που διοικείτε από τους Οθωμανούς, που **η πληθυσμιακή σύνθεσή τους δεν είναι μία ομοιογενείς φυλή, αλλά συγκροτείται από πολλές διαφορετικές εθνικότητες, η κάθε μία με τις δικές της παραδόσεις και φιλοδοξίες**, τότε πρέπει να παραδεχτούμε, ότι οι δυσκολίες στο δρόμο της κοινωνικής προόδου είναι, στην Τουρκία, μεγαλύτερες, από ότι υπήρξαν σε οποιαδήποτε Ευρωπαϊκή χώρα που αναδύθηκε (βγήκε) από τον φεουδαρχισμό. Οι επαφές με Ευρωπαίους έχουν, εν τούτοις, αρχίσει να ασκούν μεγάλη επιρροή στην Ανατολίτικη σκέψη και στα ήθη και έθιμα. Έχουν ήδη στερήσει την Οθωμανική κουλτούρα από το προηγούμενό της διακριτικό χαρακτήρα, έχουν αλλάξει τις παλιές μεθόδους της παιδείας, και έχουν εισάγει ιδέες που δεν θα αποτύχουν, να επηρεάσουν σε σημαντικό βαθμό την κοινωνική ζωή του Οσμανικού (Osmanli) έθνους.»[289]

2.1 Υποχρεωτικές 'Φυλετικο-Χρωματικές' Διακρίσεις[290] στις οικίες, στα υποδήματα και στα ενδύματα των υποτελών λαών.

Γνωρίζουμε, όσον αφορά τις εθνότητες των Ελλήνων, των Εβραίων και των Αρμενίων, ότι και οι τρεις λαοί ήταν υποχρεωμένοι να υπομένουν ποικιλότροπες φυλετικές διακρίσεις, όπως ήταν ένας επιβαλλόμενος 'φυλετικο-χρωματικός' ρατσισμός, έτσι ώστε να ξεχωρίζουν από τους Οθωμανούς αφέντες τους.

Η πρώτη περιηγήτρια που αναφέρθηκε στο θέμα των φυλετικών χρωματικών διακρίσεων ήταν η Mary Nisbet of Dirleton, ή σύζυγος του γνωστού Lord Elgin (Λόρδου Έλγιν),[291] η οποία βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη από το 1799

To begin, then, with the different nations in the Taurida. Although all the native inhabitants are included in the general name of Crim Tartars, and all speak nearly the same language, still there appears to be three different races of men even among the Tartars; and each to be distinctly marked by their features, independent of the Greeks, Armenians, Jews, &c. distinguished by religion, manners, and everything else, from the natives of Scythian origin.(she goes on to give a description of the inhabitants).....I do not include under this head the Armenian, Greeks, Jews, &c. although naturalized in this peninsula for ages; as they still preserve their national religion, customs, &c. &c. and do not seem to have mixed their blood in any considerable degree with the Tartars. (page 214)

[289] [86b] Lucy M.J. Garnett.

WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b], σελ. 70.

[290] [40c] Miss Julia Pardoe, 1835-1836.

BEAUTIES OF THE BOSPHORUS. Illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs, From Original drawings by W.H. Bartlett. Virtue and Co., London. (no date) [40c], σελ. 32-33.

[291] [7] 1799 MARY NISBET OF DIRLETON, COUNTESS OF ELGIN, σύζυγος του Λόρδου Έλγιν, (τα μάρμαρα του Παρθενώνα) The Letters of Mary Nisbet of Dirleton, Countess of Elgin, arranged by Lieut. - Colonel Nisbet Hamilton Grant,

έως το 1802. Σε μία επιστολή της από την Κωνσταντινούπολη προς την μητέρα της σημειώνει, ότι τα ανοιχτόχρωμα και φωτεινά βαμμένα σπίτια ανήκαν μόνο στους Τούρκους και εθεωρούντο αποκλειστικό τους προνόμιο. Οι Έλληνες και οι Αρμένιοι ήταν υποχρεωμένη να βάφουν τα σπίτια τους μόνο με καφέ χρώμα και οι Εβραίοι αποκλειστικά με μαύρο.[292]

Η επόμενη περιηγήτρια, που αναφέρεται σε τέτοιου είδους χρωματικο-φυλετικών διακρίσεων, ήταν η Julia Pardoe, η οποία παρατήρησε ότι, το 1836, στην Κωνσταντινούπολη όλα τα σπίτια «των ραγιάδων ή των υποτελών της Πύλης», συγκεκριμένα των Αρμενίων και των Ελλήνων, ήταν βαμμένα με ένα μουντό κόκκινο ή μολυβδαίνιο χρώμα. Επισημαίνει, όπως και η Lady Elgin πριν από αυτήν, ότι τα πιο χαρούμενα και φωτεινά χρώματα, που προτιμούσαν οι Τούρκοι, απαγορεύονταν στους Έλληνες, στους Αρμενίους και στους Εβραίους, προσθέτοντας ότι οι Εβραίοι ήταν υποχρεωμένοι να βάφουν τα σπίτια τους μόνο μαύρα.[293] Για να μην προκαλούν τους Τούρκους, **όπως επισημαίνει, «οι πιο ευκατάστατοι ραγιάδες συνήθιζαν να βάφουν τις οικίες τους, αν ήταν εξαιρετικά μεγάλες, σε δύο διαφορετικά χρώματα για να δώσουν την εντύπωση ότι πρόκειται για δύο ξεχωριστές κατοικίες...»**[294]

Εκτός από τις φυλετικο-χρωματικές διακρίσεις, οι μη-μουσουλμάνοι ήταν υποχρεωμένοι να κατοικούν σε ξεχωριστές συνοικίες από τους μουσουλμάνους και να θάβουν τους νεκρούς τους σε ξεχωριστά νεκροταφεία. Το 1840 η Frances Anne Emily Vane-Tempest, the Marchioness of Londonderry, επισημαίνει ότι απαγορευόταν **στους Χριστιανούς, τους οποίους αποκαλούσαν** Φράγκους, **να κατοικούν στην Κωνσταντινούπολη και ότι η κύρια συνοικία τους ήταν στο Πέραν το οποίο συνδεόταν με το Γαλατά στην απέναντι πλευρά.[295] Σημειώνει, επίσης, ότι επειδή οι Τούρκοι ζούσαν με τον φόβο ότι μία ημέρα η Κωνσταντινούπολη θα έπεφτε στα χέρια των "γκιαούρηδων" αποφάσισαν να θάβουν τους νεκρούς τους στο νεκροταφείο του Σκουτάρι που βρισκόταν στην Ασιατική πλευρά της Ευρώπης. Όταν έθαβαν έναν Μουσουλμάνο εκεί, φύτευαν και ένα κυπαρίσσι και** απαγόρευαν στους Αρμένιους **οποιαδήποτε χρήση αυτών των δένδρων.[296] Δεν αναφέρει εάν αυτή η απαγόρευση ίσχυε και για τους Έλληνες, τους Εβραίους, ή τους Ευρωπαίους κατοίκους γενικότερα.**

Η Annie Jane Harvey μας πληροφορεί ότι η διχοτομημένη πόλη της Σινώπης, το 1870, χωριζόταν σε δύο συνοικίες, στην μία κατοικούσαν οι Τούρκοι και στην άλλη οι Έλληνες.[297] (Πόντιοι).

Οι ιδιαίτερες αντιλήψεις των διαφόρων υποτελών λαών ή των μη-μουσουλμάνων περί 'ενδυματολογικής αισθητικής', όχι μόνο δεν έβρισκαν 'εύφορο έδαφος' ανέλιξης εντός των πλαισίων της Οθωμανικής επικράτειας, αλλά οι ποικιλότροπες, προς αυτήν την κατεύθυνση, απαγορεύσεις των

London, John Murray, Albemarle street, W.I. 1926. (Frontispiece): Mary Nisbet as a Girl with her dog from a drawing by Staveley. [7]

[292] Ibid., σελ. 44. [7]

[293] [40c] 1835-1836 Miss Julia Pardoe.
BEAUTIES OF THE BOSPHORUS. Illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs, From Original drawings by W.H. Bartlett. Virtue and Co., London. ([χωρίς ημερομηνία], no date), [40c] σελ. 42.

[294] Ibid., σελ. 41. [40c].

[295] [27] 1840 - Marchioness of Londonderry, Frances Anne Emily Vane-Tempest
A Narrative of travels to Vienna, CONSTANTINOPLE, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry., London, Henry Colburn, (1842 ?),[27] σελ. 99.

[296] Ibid., σελ. 142. [27]

[297] [50b] 1860, 1870- MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871 [50b], σελ. 274.

Οθωμανών καταδεικνύουν έντονα, φαινόμενα ή περιπτώσεις φυλετικών διακρίσεων ή ρατσισμού. Διακρίσεις, δεν επιβάλλονταν μόνο στις οικίες ή στις συνοικίες των υποτελών λαών ή των μη-Μουσουλμάνων γενικότερα, αλλά και στα χρώματα των υποδημάτων **τους, καθώς και σε εκείνα των** ενδυμάτων **τους. Καμμία περιηγήτρια δεν αναφέρει ότι** αυτοί οι χρωματικοί διαχωρισμοί ή διακρίσεις **ήταν η ελεύθερη επιλογή των υποτελών λαών.**

Σε επίσκεψή της στην αγορά υποδημάτων της Κωνσταντινούπολης, το 1836, η Αγγλίδα περιηγήτρια Julia Pardoe επισήμαινε ότι υπήρχε ένα είδος φυλετικού διαχωρισμού, **όσον αφορά τα χρώματα των υποδημάτων των υπόδουλων υποτελών λαών. Μας πληροφορεί, ότι υπήρχε,** «ένας <u>νόμος</u> στην Κωνσταντινούπολη», που καθόριζε το χρώμα των υποδημάτων που ήταν <u>υποχρεωμένο</u> κάθε έθνος να φοράει. **Οι Τούρκοι και οι Τουρκάλες φορούσαν υποδήματα, μπότες ή παντόφλες με χρώμα ανοιχτό κίτρινο μαροκέν, οι Αρμένιοι βυσσινή, οι Εβραίοι μοβ, και οι Έλληνες μαύρο.**[298]

Επιπλέον, απαγορευόταν αυστηρά στους μη-Μουσουλμάνους να φορούν το πράσινο χρώμα, και περιηγήτριες συμβούλευαν τους δυτικούς να αποφεύγουν να φορούν ενδύματα ή υποδήματα αυτού του χρωματισμού, για να μην προκαλέσουν την οργή των Μουσουλμάνων.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρατήρηση της Αυστριακής περιηγήτριας Ida Laura Pfeiffer, σχετικά με την διάκριση στα χρώματα των ενδυμάτων το 1842. Όπως μας πληροφορεί η Pfeiffer, μόνο οι Τουρκάλες, οι χανούμ, δηλαδή οι ελεύθερες Μουσουλμάνες, έγγαμες και μη, φορούσαν το πράσινο χρώμα, το οποίο εθεωρείτο **ιερό**, και στο έργο της συμβουλεύει τους δυτικούς να αποφεύγουν αυτό το χρώμα. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που μας παρείχε στην συνέχεια και η Marie Dejean Millingen (ή η Μελέκ Χανούμ), το πράσινο εθεωρείτο ιερό χρώμα, γιατί ήταν **το χρώμα του Προφήτη** Μωάμεθ, που λίγοι είχαν το δικαίωμα να φορούν.[299]

Η Μελέκ Χανούμ (Marie Dejean Millingen) σημειώνει, ότι ο πρώην σύζυγός της, ο Μεγάλος Βεζίρης Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς, και η κόρη τους, η Αϊσια Χανούμ, είχαν το δικαίωμα να φορούν το πράσινο χρώμα. Υποστηρίζει, ότι ο Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασάς, εδικαιούτο, χάρη στην καταγωγή του, ως απόγονος του Μωάμεθ, να φορέσει το ιερό χρώμα του Προφήτη, δηλαδή το πράσινο, και για τον ίδιο λόγο, επίσης, και η κόρη τους, η Αϊσια, που είχε το όνομα την ευνοούμενης συζύγου του Προφήτη, είχε και εκείνη, ως κόρη του Κιμπριζλί και απόγονος του Προφήτη, το ίδιο δικαίωμα.[300]

---

[298] [40c] 1835-1836 Miss Julia Pardoe.
BEAUTIES OF THE BOSPHORUS. Illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs, From Original drawings by W.H. Bartlett. Virtue and Co., London. [χωρίς ημερομηνία έκδοσης], [40c], σελ. 32-33.

[299] [28a] 1797-1858 IDA LAURA PFEIFFER, PFEIFFER, IDA (REYER).
"Visit to the Holy Land, Egypt and Italy" by Madame Ida Pfeiffer, Author of "A Woman's Journey Around the World" Translated from the German by H.W. Dulcken. With eight tinted engravings. London: Ingram, Cooke, and Co. 27 Strand. 1852. [28a], σελ. 42-43.

[300] Δεν συμπεριλαμβάνει τον εαυτόν της σε αυτό το 'προνόμιο', δηλαδή δεν αναφέρει αν και εκείνη, πριν το διαζύγιό της, ως σύζυγος Μουσουλμάνου, είχε το δικαίωμα να φοράει το πράσινο χρώμα. Σε αυτό το σημείο πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν ότι στην καταγωγή της υπήρξε μη-μουσουλμάνε (ήταν Χριστιανή).
SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b], σελ. 67-68:
-« Kibrizli, my husband, was a descendant of the Prophet's, and amongst the strictest observers of Mahomet's law. He was entitled—in virtue of his descent—to wear the green, the Prophet's colour, and for the same reason, so too was our [45b, 67] daughter Ayesha, who had even received the name of the Prophet's favourite wife. That any Turk should abjure Mahometanism is, under any circumstances, a crime; but that one of the sacred race of the Prophet should turn infidel and embrace Christianity, was a rime double-dyed and unpardonable, deserving ignominy and death in this world, and certain to be visited with exclusion from Paradise in the other. The baptism of Ayesha would be regarded as a dishonour to her, as well as a disgrace to her father, and her association with

Στο Σκούταρι, το 1845, η **Miss Felicia Skene** παρατήρησε ότι οι **Τούρκοι** ποτέ δεν φορούσαν μαύρα ενδύματα, αλλά μόνο χαρούμενα και φωτεινά χρώματα, ακόμα και στις κηδείες, σε αντίθεση με του δυτικούς.[301]

Το 1870 στην πόλη της Σινώπης του Πόντου, η περιηγήτρια **Annie Jane Harvey (Mrs. Harvey of Ickwell-Bury)** αναγκάσθηκε να κρυφτεί γιατί έτυχε να φοράει πράσινο ένδυμα. Μετά από την επίσκεψη της στην **Ελληνική** συνοικία της Σινώπης, όπου περιέγραψε τις κατοικίες και την ζωή των Ποντίων, και ιδιαίτερα των γυναικών, η **Harvey** επισκέφθηκε την **Τουρκική** συνοικία, και όπως παρατηρεί η ίδια, βρέθηκε ανάμεσα σε **πραγματικούς Πιστούς**, ανάμεσα σε παραδοσιακούς **Μουσουλμάνους**, όχι όπως εκείνοι της **Κωνσταντινούπολης**, που η ενδυμασία τους, το 1870, είχε επηρεασθεί από την μόδα των **Φράγκων**, και οι γυναίκες φορούσαν διαφανή γιασμάκια (πέπλα) και **Ευρωπαϊκά** ενδύματα κάτω από το φερετζέ (παλτό/πανωφόρι) τους. Σε αντίθεση, οι **Μουσουλμάνες** της Σινώπης ήταν πολύ προσεχτικά τυλιγμένες με ύφασμα καμπότ, που δεν άφηνε ούτε την άκρη της μύτης τους να διακριθεί. Υπογραμμίζει, επιπροσθέτως, ότι την υποδέχτηκαν με καταφρονητικά βλέμματα, επειδή φορούσε πράσινο ένδυμα,[302] και αναγκάσθηκε να κρυφτεί για να αποφύγει «το σκάνδαλο του ιερού χρώματος επάνω σε μία άπιστη γκιαούρησσα».[303]

2.2 Ελληνες-Ελληνίδες, ένας λαός «με ιστορική μνήμη»[304]

Η πρώτη περιηγήτρια που συνέκρινε τις Ελληνίδες της εποχής με αρχαίες Ελληνίδες και έπλεξε το εγκώμιο του κάλλους τους ήταν η **Lady Montagu**, το 1717. Σημείωσε, μεταξύ άλλων, ότι οι Ελληνίδες διατηρούσαν την αρχαία Ελληνική τους ενδυμασία και την επιδεξιότητα στο αργαλειό του Ομήρου, και χόρευαν σαν την αρχαία θεά Άρτεμη.[305] Η δεύτερη περιηγήτρια του 18ου αιώνα που αναφέρθηκε στον Ελληνισμό, αλλά **η πρώτη** που έπλεξε το εγκώμιο για την «ανώτερη μεγαλοφυία των Ελλήνων»[306] ήταν η **Lady Elizabeth Craven** το 1786.

Στην συνέχεια, οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα εκτίμησαν, μεταξύ άλλων, ότι οι Έλληνες ήταν **«η καλύτερη φυλή της Τουρκίας»**, διφούσαν για

European fanatics only aggravated the insult, and crowned the dishonour. If my husband sought revenge only in consequence of my escape with our daughter, religious fanaticism would now intensify his hatred, and we might expect persecution even unto death.... I entertained no doubt whatever that at this very moment we were closely watched by spies, and the course of this narrative will prove that our escape with life form their toils, up to this time, was nothing short of miraculous."

[301] [42α] 1838 - 1844, Miss Felicia Mary Frances Skene.
Wayfaring sketches among the Greeks and Turks and on the shores of the Danube. By a seven years' resident in Greece. London, Chapman and Hall, MDCCCXLVII. [42a], σελ. 218

[302] [50b] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY.
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b] σελ. 280.

[303] Ibid., σελ. 281. [50b]

[304] [33β] Dora d'Istria.
Excursions en Roumelie et en Moree. Par Madame Dora d'Istria ...Zurich, Meyer et Zeller; Paris, J. Cherbulieq. 1863. 2 vols. Portrait frontispiece. 12 mo. [Vol. I: Attica, Boeotia, Phocis, Phthiotis, Acarnania, Aetolia, Achaia, Elis, Arcadia, Laconia. Vol. II.: Messenia, Argolis, Corinth, Hydra, Spetzai, Poros, Aegina, Salamis, Euboea, the Cyclades, Athens. [33b], v2, σελ. 104-106.

[305] [3c] Dora d'Istria.
PROFILS CONTEMPORAINES, MME LA COMTESSE DORA D'ISTRIA PAR ARMAND POMMIER AVEC UN MAGNIFIQUE PORTRAIT, Gravure Anglaise d'apres F. Schiavoni, de Venise. Paris. Lecrivain et Toubon, editeurs.1863, [3c], σελ. 133-135.

[306] [4] 1785–1788 Elizabeth Berkely, (The Right Honourable Elizabeth Craven, ή Lady Craven, [μετά τον δεύτερο της γάμο της έγινε η Margravine of Anshash]
"A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London, G.G. J. and J. Robinson, 1789. [4] σελ. 144-146.

βελτίωση,[307] ήταν ένας ωραίος λαός ή ένας λαός με κάλλος, και **ιδιαίτερα οι άνδρες**.[308] Κατά την άποψή τους, οι Έλληνες και οι Ελληνίδες είχαν κληρονομήσει το κάλλος των αρχαίων προγόνων τους και τους συνέκριναν, επανειλημμένως, με τα αρχαία γλυπτά.[309] Ως πολύ ωραίες γυναίκες περιγράφουν περιηγήτριες τις Ελληνίδες.[310] Διέκριναν, ότι ο Έλληνας, σε αντίθεση με τον Τούρκο, σεβόταν το γυναικείο φύλο (**'Woman-kind'/Γυναικότητα**), και εκτίμησαν ότι τα σφάλματά των Ελλήνων οφείλονταν στην κακοδιοίκηση των Τούρκων.[311] Παρατήρησαν ότι οι Ελληνίδες πολεμούσαν πάντα στο πλευρό των ανδρών τους, δηλαδή των πατέρων τους, των συζύγων τους ή των γιων τους,[312] και ότι προτιμούσαν τον θάνατο παρά την δουλεία και τον εξανδραποδισμό.[313]

Διαπίστωσαν, επίσης, ότι ο Ελληνικός λαός διψούσε για μάθηση και γνώση,[314] επισημαίνοντας ότι ο Έλληνας εβρίσκετο σε κάθε γωνία της Τουρκίας, δηλαδή της Οθωμανικής επικράτειας, ως ιατρός, ως δικηγόρος και ως διδάσκαλος. Παρατήρησαν ότι, σε χαμηλότερη κλίμακα, ο Έλληνας εργαζόταν σε κάθε πόλη και χωριό ως μικρό-έμπορας, κτίστης, ξυλουργός, υποδηματοποιός, και μουσικός.[315] Δεν ήταν δεμένος με την αγροτική ζωή,[316] ενώ αντίθετα, ήταν εξαιρετικά εργατικός και καλός επιχειρηματίας.[317] Οι

---

[307] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a] σελ. 46, βλέπε, επίσης, σελ. 35-61.

[308] [9] 1814 - 1820 Caroline, Queen of England. the Princess of Wales.
Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821 [9] σελ. 417.

[309] [28a] 1842 Ida Laura Pfeiffer (Reyer), (ne, 1797-1858).
"Visit to the Holy Land, Egypt and Italy" by Madame Ida Pfeiffer, Author of "A Woman's Journey Around the World" Translated from the German by H.W. Dulcken. With eight tinted engravings. London: Ingram, Cooke, and Co. 27 Strand. 1852. [28a], σελ. 87.

[310] [36] 1874 και 1878 Mrs. (Annie) Brassey (Baroness Brassey ή Lady Brassey)
Sunshine and Storm in the East, or, Cruise to Cyprus and Constantinople. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880 [36] σελ. 144-146.

[311] [18] 1833- 1834 Martha Yeardley
Extracts from the letters of John and Martha Yeardley, whilst on a religious visit to some parts of the continent of Europe the Ionian Islands, &c Lindfield: Printed by W. Eade, at the Schools of Industry. MDCCCXXXV. [ιδιωτική συλλογή του κ. Σ. Φινόπουλο], [18] σελ. 33-36.

[312] [45b] Melek Hanum (Marie Dejean).

SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b], [45b] 20-23

βλέπε, επίσης,
[33c] Dora d'Istria.
PROFILS CONTEMPORAINES, MME LA COMTESSE DORA D'ISTRIA PAR ARMAND POMMIER AVEC UN MAGNIFIQUE PORTRAIT, Gravure Anglaise d'apres F. Schiavoni, de Venise. Paris: Lecrivain et Toubon, editeurs.1863. [LES HELLENES], lettre 11.], [33c], σελ. 50-52.

[313] Ibid., σελ. 50-52. [33c]

[314] [21]- 1844 - 1850 Mrs. Sarah Emily York, formerly Miss S.E. Waldo
Memoir of Mrs. Sarah Emily York, formerly Miss S. E. Waldo, Missionary in Greece by Mrs. R. B. Medbery. Author of William O. Crocker. Boston: Phillips, Sampson and Company, 110 Washington Street. 1853. (Δίδασκε στο σχολείο της περιηγήτριας [20] Harriet Dickson στην Κέρκυρα), [21] σελ. 359.

[315] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a] σελ. 37.

[316] Ibid., σελ. 36. [44a]

[317] [32 a], 1858 – 1859 Emily A. Beaufort.

περιηγήτριες ξεχώρισαν το «Ελληνικό επιχειρηματικό και φιλόδοξο πνεύμα»,[318] καθώς και το «**φιλότιμο**».[319] Παρατήρησαν, ότι οι υπόδουλοι Έλληνες «είναι διακριτικοί, υπερβολικά ευαίσθητοι, αγαπούν το κέρδος, αλλά δεν είναι ποτέ τσιγκούνηδες (ή φιλάργυροι).»[320] Εκτός από την προσοχή που έδωσαν στην εργατικότητα, στην τόλμη, στο θάρρος και στον πατριωτισμό των Ελλήνων και των Ελληνίδων, εκτίμησαν ότι ήταν ένας λαός με καλό γούστο και καλαισθησία στην ενδυμασία, διέθετε ζωντανή φαντασία και ήταν λάτρεις της τέχνης.[321]

Εκτίμησαν, ότι επρόκειτο για ένα λαό **με ιστορική μνήμη**[322], **πατριωτικό πνεύμα**,[323] και ανώτερη διάνοια[324], που τους διακατέχει μία «αυθεντική αγάπη για την πατρίδα τους».[325] «Ο **Πατριωτισμός** είναι πολύ ανεπτυγμένος στους Έλληνες χωρικούς, οι οποίοι είναι απόλυτα συνειδητοποιημένοι για την έννοια[326] της λέξης **πατρίς** ('patris'), και διδάσκονται να λαμβάνουν υπ' όψιν ότι, πριν μισό αιώνα, η ελεύθερη Ελλάδα (Hellas) σχημάτιζε ένα κομμάτι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και ότι οι κάτοικοι της, όπως οι ίδιοι, ήταν υπόδουλοι, και χρωστούσαν την ελευθερία, που τώρα απολαμβάνουν, στην αυτοθυσία και στην ατομική προσπάθεια.»[327]

Αναλυτικότερα, περιηγήτρια σημειώνει: «Δεν έχω τίποτα να πω εδώ για τους ανθρώπους της ελεύθερης Ελλάδας (Hellas). Έχω να διηγηθώ μόνο ότι έχω γνωρίσει προσωπικά η ίδια για τον χαρακτήρα και την θέση των υπόδουλων Ελλήνων της Τουρκίας. Εκείνοι, αν και συμμετείχαν στην εθνική προσπάθεια του 1821-1822, μοιράστηκαν λίγους από τους καρπούς της. Οι Έλληνες της Μακεδονίας, της Θεσσαλίας, και την Θράκης δεν απέκτησαν

Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. Η πρώτη έκδοση. [32a] σελ. 148-149.

[318] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison

The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a], σελ. 47

[319] Ibid., σελ. 54. [44a] («Το φιλότιμο για μία καλή υπηρεσία πάντα συναντάται στους Έλληνες όπως και στους Αλβανούς.»)

[320] Ibid., σελ. 54. [44a]

[321] [9] 1814 - 1820 Caroline, Queen of England. the Princess of Wales.

Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821, [9]σελ. 418.

Βλέπε, επίσης,

[15] 1832-1833 Frances Maclellan

Sketches of Corfu, Historical and Domestic, its scenery and natural productions: interspersed with Legends and Traditions. London: Smith, Elder, and Co., Cornhill, Booksellers to their Majesties, 1835, [15] σελ. 297

[322] [33β] Dora d'Istria.

Excursions en Roumelie et en Moree. Par Madame Dora d'Istria....Zurich, Meyer et Zeller, Paris, J. Cherbulieq, 1863. 2 vols. Portrait frontispiece. 12 mo. [Vol. I: Attica, Boeotia, Phocis, Phthiotis, Acarnania, Aetolia, Achaia, Elis, Arcadia, Laconia. Vol. II.: Messenia, Argolis, Corinth, Hydra, Spetzai, Poros, Aegina, Salamis, Euboea, the Cyclades, Athens. [33b], v2, σελ. 104-106.

[323] [4] 1785-1788 Lady Craven.

"A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London, G.G. J. and J. Robinson, 1789, σελ. 238-239.

[324] Ibid., σελ. 144-145. [4]

[325] [33β] Dora d'Istria.

Excursions en Roumelie et en Moree. Par Madame Dora d'Istria....Zurich, Meyer et Zeller, Paris, J. Cherbulieq, 1863. 2 vols. Portrait frontispiece. 12 mo. [Vol. I: Attica, Boeotia, Phocis, Phthiotis, Acarnania, Aetolia, Achaia, Elis, Arcadia, Laconia. Vol. II.: Messenia, Argolis, Corinth, Hydra, Spetzai, Poros, Aegina, Salamis, Euboea, the Cyclades, Athens. [33b], v2, σελ. vi, preface, xi..

[326] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison

The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a], σελ. 39

[327] Ibid., σελ. 40. [44a]

την ελευθερία που απέκτησαν οι άνθρωποι της Ελλάδας ('Greece Proper'), και η κατάστασή τους ελάχιστα βελτιώθηκε.»[328] Προσθέτει, ότι ο Ελληνικός λαός είχε κατευθύνει όλες τις προσπάθειές του στην μόρφωση/παιδεία της φυλής του για το μέλλον: **«Βελτίωσε και περίμενε υπομονετικά' είναι το σύνθημα των Ελλήνων της Τουρκίας»**,[329] γράφει η Fanny Janet Blunt το 1878.

Στην Αθήνα, το 1840, περιηγήτρια δηλώνει ότι υπήρχε μία γενική δίψα για γνώση και μόρφωση. Στην Αθήνα, μετά την απελευθέρωση, η συγγραφέας-ποιήτρια Felicia Skene επισήμαινε ότι οι Έλληνες ήταν φιλόδοξοι και είχαν μεγάλη ευστροφία, παρόλο που πριν τριάντα χρόνια ήταν κάτω από την **«πιο σκοτεινή δουλεία»**,[330] συμπληρώνοντας, ότι οι περισσότεροι Έλληνες της νέας γενιάς είχαν μορφωθεί στην Γαλλία ή στην Γερμανία.[331] Παρατηρεί ότι οι χωρικοί ήταν πιο απλοί, τίμιοι και αυθεντικοί, και ότι πολλές από τις γυναίκες τους εργάζοντο στην μεταξουργία.[332] Η Αμερικανίδα ιεραπόστολος Mary Briscoe Baldwin [1835-1869] δήλωσε, ότι προτιμούσε τους Αθηναίους από τους Κερκυραίος και εξέφρασε την προτίμησή της να μείνει στην Αθήνα παρά να επιστρέψει στην Κέρκυρα.[333]

Στην Κέρκυρα, το 1832-1833, η Frances Maclellan[334] γράφει, ότι ο Έλληνας χωρικός ήταν εργατικός και εφευρετικός και είχε τρυφερή καρδιά.[335] Συνέκρινε, επίσης, την μεγάλη τρυφερότητα, την απλότητα, την φυσικότητα και την καλή καρδιά των Κερκυραίων με την επιπολαιότητα και την κενότητα των Άγγλων επισκεπτών.[336] Όσον αφορά το χωριό Καστράδες [Castrades], υποστήριξε ότι οι χωριανοί δεν καυγάδιζαν και δεν πήγαιναν να πιουν για να μεθύσουν, όπως έκαναν οι Άγγλοι στις μπυραρίες.[337]

2.2.1 Οι περί Ελληνισμού αντιλήψεις και περιγραφές των περιηγητριών: «ο Ελληνικός δόλος»,[338] η «κλίση για

---

[328] Ibid., σελ. 35. [44a]

[329] Ibid., σελ. 36. [44a]

[330] [42a] 1838 - 1844, Miss Felicia Mary Frances Skene

Wayfaring sketches among the Greeks and Turks and on the shores of the Danube. By a seven years' resident in Greece. London, Chapman and Hall, MDCCCXLVII. [42a], σελ. 10-15.

[331] Ibid., σελ. 12. [42a]

Βλέπε, επίσης, [29] 1847-1848 Valerie Boissier, Comtesse Agenor de Gasparin (ne, 1813-1894).

Journal d'un Voyage au Levant par L'Auteur du Mariage au point de vue Chretien. [Tome I. La Grece], Paris, Marc Ducloux et Ce., Editeurs. En Vente: A La Librairie, Rue Tronchet, 2. 1848. (βιβλίο υπογεγραμμένο από την συγγραφέα/ δεν υπάρχει το όνομά της τυπωμένο στο βιβλίο. Παρόλο που είναι γραμμένο στο τρίτο (αρσενικό) πρόσωπο, αποκαλύπτει την ταυτότητά της και το φύλο της σε διάφορα σημεία του έργου της/του ταξιδιωτικού ημερολογίου της) [29]

Μόνο μία περιηγήτρια -- η Γαλλίδα συγγραφέας Valerie Boissier, Comtesse Agenor de Gasparin η οποία βρισκόταν στην Αθήνα το 1847-- υποστήριξε ότι οι Αθηναίοι ήταν Αλβανοί, ότι οι Σπαρτιάτες ήταν Σλάβοι και ότι υπήρχαν, επίσης, Βενετοί και Φράγκοι παντού στην Αθήνα. (σελ. 108).

[332] Ibid., σελ.15, 17-18 [42a]

[333] [19]- 1835 – 1869 Miss Mary Briscoe (Emma Pitman [19sec].)

Mission life in Greece and Palestine. Memorials of Mary Briscoe Baldwin, Missionary to Athens, and Joppa. By Emma Raymond Pitman, of "Heroines of the Mission Field," "Vestina's Martyrdom," "Profit and Loss," &c. &c. Sell, Petter, Galpin & Co.: London, Paris & New York 1881. [19sec]

[334] [15] 1835 Frances Maclellan.

SKETCHES OF CORFU, HISTORICAL AND DOMESTIC, its scenery and natural productions: interspersed with Legends and Traditions. London: Smith, Elder, and Co., Cornhill, Booksellers to their Majesties, 1835. Η περιηγήτρια παρατηρεί ότι σε αντίθεση με τους Τούρκους, οι Έλληνες είχαν κατοικίδια ζώα μέσα στα σπίτια τους. Εδώ πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι καμμία περιηγήτρια δεν είδε κατοικίδιο μέσα σε Οθωμανική οικία, δηλαδή στο σελεμλίκι ή στο χαρέμι. Υπήρχαν περιηγήτριες που ισχυρίστηκαν ότι οι Οθωμανίδες πίστευαν ότι τα σκυλιά ήταν οι ψυχές των νεκρών γκιαούρηδων.

[335] Ibid., σελ. 57-61 [15]

[336] Ibid., σελ. 62-65 [15]

[337] Ibid., σελ. 90-93 [15]

[338] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison

αντίσταση και εξέγερση...»,[339] η «ανυπότακτη συμπεριφορά»,[340] «Εγκληματίες εκδίκησης»,[341] «Δυστυχώς οι πόλεις είναι γεμάτες Έλληνες»,[342] «έλλειψη τιμιότητας στις συναλλαγές,[343] αποτελέσματα της Τουρκοκρατίας», το επικίνδυνο Ελληνικό στοιχείο στην Κύπρο και τα σχέδια κατοχής των Άγγλων,[344] οι ανυπότακτοι,[345] «υπέρ-φιλόδοξος, αλαζονικός, πολύ διπλωματικός και πανούργος, όχι όμως χωρίς άριστα προηγούμενα»,[346] «Η δουλεία έχει παράγει το δουλικό ελάττωμα της διπροσωπίας και τις ανεντιμότητας»,[347] «ένας ισχυρός προοδευτικός λαός»,[348] «μεγάλο βαθμό παταιοδοξίας, παλικαρισμού και υπερφίαλη αλαζονεία... διακριτικοί, υπερβολικά ευαίσθητοι, αγαπούν το κέρδος, αλλά ποτέ τσιγκούνηδες. Η ενθουσιώδης φύση τους, ... άριστοι κακοποιοί ...το φιλότιμο (η ευγνωμοσύνη) για μία καλή υπηρεσία πάντα συναντάται στους Έλληνες...»[349] κλπ.

Ως λαό με μία «κλίση για αντίσταση και εξέγερση...»,[350] περιγράφει τους Έλληνες η Dora d'Istria,[351] το 1859. Παρόλο που «η ζωώδης δύναμη έχει υποδουλώσει τους Έλληνες δεν τους έχει υποτάξει»,[352] γράφει η Julia Pardoe το 1836.

The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a], σελ. 36.

[339] [33b] Dora d'Istria.
Excursions en Roumelie et en Moree. Par Madame Dora d'Istria....Zurich, Meyer et Zeller; Paris, J. Cherbulieq, 1863. 2 vols. Portrait frontispiece. 12 mo. [Vol. I: Attica, Boeotia, Phocis, Phthiotis, Acarnania, Aetolia, Achaia, Elis, Arcadia, Laconia. Vol. II.: Messenia, Argolis, Corinth, Hydra, Spetzai, Poros, Aegina, Salamis, Euboea, the Cyclades, Athens. [33b], σελ. vi, preface, xi.

[340] [18] 1833- 1834 Martha Yeardley.
Extracts from the letters of John and Martha Yeardley, whilst on a religious visit to some parts of the continent of Europe the Ionian Islands, &c Lindfield: Printed by W. Eade, at the Schools of Industry. MDCCCXXXV. [ιδιωτική συλλογή του κ. Σ. Φινόπουλο], [18] σελ. 30-32.

[341] [31] 1855 – 1858 Lady Hornby
Constantinople during the Crimean War. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography... London, Richard Bentley, Publisher in Ordinary To Her Majesty. 1863. (Η λιθογραφίες στο έργο της ανήκουν στην περιηγήτρια ζωγράφου, φίλη της Hornby, της Mary A. Walker. [57α, β]), [31] σελ. 22-24, 119.

[342] Άγγλων και Γάλλων. (βλέπε, [21]- 1844 - 1850 Mrs. Sarah Emily York, formerly Miss S.E. Waldo : Memoir of Mrs. Sarah Emily York, formerly Miss S. E. Waldo, Missionary in Greece by Mrs. R. B. Medbery. Author of William O. Crocker. Boston: Phillips, Sampson and Company, 110 Washington Street. 1853. (Δίδασκε στο σχολείο της περιηγήτριας [20] Harriet Dickson στην Κέρκυρα), [21], σελ. 261, 265, 359.

[343] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a], σελ. 57.

[344] [36] 1874 και 1878 Mrs. (Annie) Brassey (Baroness Brassey ή Lady Brassey).
Sunshine and Storm in the East, or, Cruise to Cyprus and Constantinople. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880 [36] σελ. 254-372.

[345] [40α] 1835-1836 Miss Julia Pardoe.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. [40a], σελ. 157.

[346] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a], σελ. 61.

[347] Ibid., σελ. 61. [44a]

[348] Ibid., σελ. 53. [44a]

[349] Ibid., σελ. 54. [44a]

[350] [33b] Dora d'Istria. ((La Princesse Koltzoff-Massalsky (1849, La Princesse Helene Ghika).
Excursions en Roumelie et en Moree. Par Madame Dora d'Istria....Zurich, Meyer et Zeller; Paris, J. Cherbulieq, 1863. 2 vols. Portrait frontispiece. 12 mo. [Vol. I: Attica, Boeotia, Phocis, Phthiotis, Acarnania, Aetolia, Achaia, Elis, Arcadia, Laconia. Vol. II.: Messenia, Argolis, Corinth, Hydra, Spetzai, Poros, Aegina, Salamis, Euboea, the Cyclades, Athens. [33b], σελ. vi, preface, xi.

[351] La Princesse Koltzoff-Massalsky (1849, La Princesse Helene Ghika (Dora d'Istria).

[352] [40α] 1835-1836 Miss Julia Pardoe.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. [40a], σελ. 157

Περιηγήτριες του 19ου αιώνα αποκαλούν τους Έλληνες «εγκληματίες εκδίκησης»,[353] «επιδέξια πανούργα παιδιά της αγραμματοσύνης, δημιούργημα της δουλείας»,[354] που μισούν τους Τούρκους.[355] Ενοχλούνται από τον «Ελληνικό δόλο»,[356] και διακρίνουν «κάτω από το σύννεφο της Τουρκοκρατίας»[357] μία «έλλειψη τιμιότητας στις συναλλαγές τους,[358] που ήταν όλα αποτελέσματα του Τουρκικού ζυγού. Υποστηρίζουν ότι αυτά τα ελαττώματα των Ελλήνων οφείλονταν στην κακοδιοίκηση των Τούρκων και στην καταπίεση που δέχονταν από αυτούς.[359]

Το 1836, όσον αφορά τον Ελληνισμό της Κωνσταντινούπολης, η Pardoe εντυπωσιάστηκε, όπως παρατηρεί η ίδια, από την πολιτιστική τους πρόοδο, το πάθος τους και την αγάπη τους για το ταξίδι , καθώς και την ηθική τους υπόσταση, η οποία δεν τους έκανε θύματα της ζήλιας. Παρόλο που **«η ζωώδης δύναμη έχει υποδουλώσει τους Έλληνες, δεν τους έχει υποτάξει. Η ηθική τους ενέργεια παραμένει ακμαία/ αμείωτη, και είναι αμφίβολο εάν θα συντριβεί ποτέ.»**[360] Προσθέτει, **ότι οι Φαναριώτες μισούσαν τους Τούρκους αφέντες τους**, και ότι κάθε Έλληνας ήταν ένας επιδέξιος διπλωμάτης, που πάντα ενεργούσε εγκαίρως.[361] Ο κάθε ένας βέβαια, όπως υπογραμμίζει η Pardoe, είχε την τιμή του, και μεταξύ τους υπήρχαν και εκείνοι που συνεργάζοντο με την Τουρκική κυβέρνηση, καθώς και πολλοί κατάσκοποι. Δηλώνει, ότι εν μέρει είχαν και την εμπιστοσύνη των Τούρκων, αλλά υπογραμμίζει, μόνο εν μέρει. **«Ο Έλληνας θα ήταν επικίνδυνος, αν όχι θανάσιμος εχθρός του Μουσουλμάνου αφέντη του, εάν δεν είχε την πτέρνα του Αχιλλέα, ένα ευάλωτο σημείο—οι Έλληνες δεν είναι ειλικρινείς ούτε μεταξύ τους.** Ζούνε σε μία ατμόσφαιρα απόκρυψης/υποκρισίας,[362] η ζήλια είναι η τροφή τους… η ανοχή της

---

[353] [31] 1855 – 1858 Lady Hornby
Constantinople during the Crimean War. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography…London, Richard Bentley, Publisher In Ordinary To Her Majesty. 1863. [31] σελ. 22-24, 119.

[354] [9] 1814 - 1820 Caroline, Queen of England [the Princess of Wales]
Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row, 1821 [9]σελ. 418.
Βλέπε, επίσης,
[15] 1832-1833 Frances Maclellan.
Sketches of Corfu, Historical and Domestic, its scenery and natural productions: interspersed with Legends and Traditions. London: Smith, Elder, and Co., Cornhill, Booksellers to their Majesties, 1835, [15] σελ. 297.

[355] [15] 1832-1833 Frances Maclellan.
Sketches of Corfu, Historical and Domestic, its scenery and natural productions: interspersed with Legends and Traditions. London: Smith, Elder, and Co., Cornhill, Booksellers to their Majesties, 1835, [15] σελ. 231-235.

[356] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a], σελ. 36.

[357] [32 a] 1858 – 1859 Emily A. Beaufort
Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. Η πρώτη έκδοση. [32a]σελ. 148-149.

[358] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a], σελ. 57.

[359] [18] 1833- 1834 Martha Yeardley
Extracts from the letters of John and Martha Yeardley, whilst on a religious visit to some parts of the continent of Europe the Ionian Islands, &c Lindfield: Printed by W. Eade, at the Schools of Industry. MDCCCXXXV. [Διωτική συλλογή του κ. Σ. Φινόπουλο] [18] σελ. 31-32.

[360] [40α] 1835-1836 Miss Julia Pardoe
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. [40a], σελ. σελ. 84-85.

[361] Ibid., σελ. 157. [40α]

[362] Ibid., σελ. 158. [40α]

κυβέρνησης του Σουλτάνου, τους έχει παραχωρήσει ένα κατώτερο δικαστικό αξίωμα (a magistracy) και μία εκκλησιαστική δύναμη σαν να ήταν ελεύθερος λαός..., **αλλά εκείνοι επικεντρώνονται σε ένα αγώνα εξουσίας μεταξύ τους...**[363] Η Ελληνική αποικία του Φαναριού είναι το επίκεντρο της ίντριγκας, και ο κάθε ένας κατασκοπεύει τον γείτονά του—εδώ ο Έλληνας συναντά τον Έλληνα και ο πόλεμος είναι θανάσιμος. Πατριάρχες και Αρχιεπίσκοποι εκθρονίζονται ή εξορίζονται...»[364] Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτίμησή της, σύμφωνα με την οποία, ο Έλληνας δεν ήταν επικίνδυνος για τους Τούρκους, επειδή ήταν πολύ εγωιστής.[365]

Η Μελέκ Χανούμ (Marie Dejean Millingen) επισημαίνει ότι «μεταξύ των Τούρκων και των Ελλήνων δεν υπάρχει το παραμικρό ίχνος αγάπης. Οι Τούρκοι χαίρονται να εξασφαλίζουν τις υπηρεσίες των Ελλήνων, επειδή αυτοί οι άνθρωποι είναι τόσο **ευλύγιστοι, εξυπηρετικοί** και **δουλοπρεπείς.**[366] Στην Κωνσταντινούπολη, που υπάρχει πληθώρα Ελλήνων και οι επιρροή τους γίνεται αισθητή, υπάρχει λιγότερη ειλικρίνεια και λιγότερη δίκαιη συναλλαγή από ότι στις επαρχίες. Το προσωπικό συμφέρον είναι ο σύνδεσμος που φέρνει τους δύο σε συνεργασία, αλλά στην ουσία **ο Έλληνας μισεί τον Τούρκο, και ο Τούρκος μισεί τον Έλληνα.**»[367]

Στην Ζάκυνθο, το 1833-1834, η Αγγλίδα ιεραπόστολος Martha Yeardley υποστήριξε ότι οι Ζακυνθινοί ήταν ανήθικοι, εκδικητικοί και ύπουλοι.[368] Σημείωσε, επίσης, ότι είχαν μία **«ανυπότακτη συμπεριφορά»**, και έκαναν πολύ θόρυβο στους δρόμους και στα σπίτια όπου πουλούσαν κρασί, παρόλο που πήγαιναν στις εκκλησίες και αποκαλούσαν των εαυτόν τους Χριστιανούς.[369] **«Άθεους»** αποκάλεσε τους Ζακυνθινούς, το 1848, η Αμερικανίδα ιεραπόστολος Mary Briscoe Baldwin: «Η σημερινή γενιά, όσο άθεοι και αν είναι, το όνομα του Θεού είναι πάντα στα χείλη τους. Εάν αρρωστήσει ένα παιδί και συνέλθει λένε, 'ήταν θέλημα Θεού και ανάρρωσε'... Εάν ένα άτομο μείνει μόνο, χωρίς συντροφιά, λένε 'Μόνος με τον Θεό'... για να αποχαιρετήσουν κάποιον, λένε, 'Πήγαινε στην ευχή του Θεού,» κλπ.[370]

«Δυστυχώς οι πόλεις είναι γεμάτες Έλληνες....» γράφει η Αμερικανίδα ιεραπόστολος Sarah Emily York, (Miss S.E. Waldo), η οποία βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου (1854-1856). Φανερά ενοχλημένη, επισημαίνει, ότι η Κωνσταντινούπολη ήταν γεμάτη Έλληνες, τους οποίους κατηγορεί για την δημιουργία των ταραχών εκεί, για τους εμπρησμούς στα καταστήματα των Τούρκων, για την καταστροφή, από εμπρησμό, του νοσοκομείου του Χαϊντά Πασά,[371] καθώς και για τους

---

[363] Ibid., σελ. 159. [40α]
[364] Ibid.,σελ. 159. [40α]
[365] Ibid., σελ. 160. [40α]
[366] Melek Hanoum (Marie Dejean).
SIX YEARS IN EUROPE. SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b], σελ. 19.
[367] Ibid., σελ. 20. [45b]
[368] [18] 1833- 1834 Martha Yeardley.
Extracts from the letters of John and Martha Yeardley, whilst on a religious visit to some parts of the continent of Europe the Ionian Islands, &c Lindfield: Printed by W. Eade, at the Schools of Industry. MDCCCXXXV. [18]30-32.
[369] Ibid., σελ. 30-32. [18]
[370] [19sec] Emma Raymond Pitman.
[19]- 1835 - 1869 Miss Mary Briscoe
Mission life in Greece and Palestine. Memorials of Mary Briscoe Baldwin, Missionary to Athens, and Joppa. By Emma Raymond Pitman, of "Heroines of the Mission Field;" "Vestina's Martyrdom;" "Profit and Loss," &c. &c. Sell, Petter, Galpin & Co.: London. Paris & New York 1881.
[371] [21]- 1844 - 1850 Mrs. Sarah Emily York, formerly Miss S.E. Waldo

εμπρησμούς στις εγκαταστάσεις των Συμμάχων, δηλαδή των Άγγλων και των Γάλλων. Καταγγέλλει, επίσης, ότι οι Έλληνες πωλούσαν αλκοόλ στους στρατιώτες των συμμάχων (Άγγλων και Γάλλων), εθίζοντάς τους στον αλκοολισμό, ενώ τους θεωρεί και υπεύθυνους για τις εξαφανίσεις και τους φόνους Γάλλων στρατιωτών.[372]

Η Lady Hornby, που βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη την ίδια εποχή, γράφει ότι οι «Χιώτες Έλληνες» διέπρατταν **«εγκλήματα εκδίκησης»** στην Κωνσταντινούπολη διότι μισούσαν τους Τούρκους, ιδιαίτερα μετά την Σφαγή της Χίου το 1822. Μισούσαν και τους Συμμάχους, τους Άγγλους και τους Γάλλους, επειδή βοηθούσαν τους Τούρκους στον πόλεμό τους με τους Ρώσους.[373] Μας πληροφορεί ότι μία ομάδα **Ελλήνων αντιστασιακών**, οι οποίοι μιλούσαν άριστα την Γαλλική και την Αγγλική γλώσσα, κυκλοφορούσαν στους δρόμους της Κωνσταντινούπολης, δωροδοκούσαν Τούρκους, και γενικά δημιουργούν προβλήματα στους Συμμάχους.[374] Σε αντίθεση, η Αγγλίδα Marianne Young, που βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη την ίδια εποχή του Κριμαϊκού Πολέμου, αν και ήταν σύζυγος στρατιωτικού, υπερασπίζεται του Έλληνες, υπογραμμίζοντας ότι ήταν υπεύθυνοι, έξυπνοι και ικανοί για εξουσία.[375]

Στην Κρήτη, το 1866, οι Κρητικοί **εξεγέρθηκαν κατά «της αβάσταχτης καταπίεσης της Τουρκικής κυβέρνησης»**, όπως γράφει σε επιστολή της η Αμερκανίδα περιηγήτρια-ιεραπόστολος Miss Mary Briscoe. Υπογραμμίζει, ότι Έλληνες Χριστιανοί είχαν αναγκασθεί να εξισλαμισθούν για να αποφύγουν τον θάνατο, την λεηλασία και την τυραννία.[376] Δηλώνει, επίσης, ότι οι Έλληνες, που ήταν υποχρεωμένοι να υποστούν την καταπίεση του κατακτητή, ζητούσαν ένωση με την Ελλάδα.[377]

Πολλές περιηγήτριες, από τις αρχές του 19ου αιώνα, επισκέφθηκαν και την Κύπρο,[378] αλλά μόνο μία αναφέρθηκε στα Αγγλικά σχέδια κατοχής. Στην **Κύπρο**, το 1874, η Αγγλίδα περιηγήτρια Mrs Annie Brassey (Baroness Brassey, Lady Brassey) μας πληροφορεί ότι οι **Άγγλοι, επειδή φοβήθηκαν την αντίσταση των «έξυπνων και πανούργων» Ελλήνων, αποφάσισαν να εισάγουν ένα μεγάλο**

Memoir of Mrs. Sarah Emily York, formerly Miss S. E. Waldo, Missionary in Greece by Mrs. R. B. Medbery. Author of William O. Crocker. Boston: Phillips, Sampson and Company, 110 Washington Street. 1853, [21] σελ. 261.

[372] Ibid., σελ. 261, 265, 359. [21] (Άγγλων και Γάλλων.)

[373] Αναφέρεται στον Κριμαϊκό Πόλεμο (1853-1856)

[31] 1855 - 1858 Lady Hornby.

Constantinople during the Crimean War. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography.... London, Richard Bentley, Publisher in Ordinary To Her Majesty. 1863. [31], σελ. 22-24, 119.

[374] Ibid., σελ. 155, 163. [31]

[375] [47] 1854, 1855. Mrs. Young, [Marianne Young]

Our camp in Turkey, and the way to it. By Mrs. Young the author of 'Cutch', 'Western India,' 'Facts and fiction,' etc. Second edition. Second edition. London: Richard Bentley, New Burlington Street, Publisher in Ordinary to Her Majesty. 1855. (πρώτη έκδοση 1854), [47] σελ. 281-282.

[376] [19]- 1835 – 1869 Miss Mary Briscoe

Mission life in Greece and Palestine. Memorials of Mary Briscoe Baldwin, Missionary to Athens, and Joppa. By Emma Raymond Pitman, of "Heroines of the Mission Field;" "Vestina's Martyrdom;" "Profit and Loss;" &c. &c. Sell, Petter, Galpin & Co.: London, Paris & New York 1881, [19], σελ. 173-174.

[377] Ibid., σελ. 175. [19]

[378] Βλέπε Πίνακα Τοπωνυμιών. Επίσης, βλέπε στην Βασική Βιβλιογραφία περιηγήτριες με κωδικούς αριθμούς, [8], [50α], [66β], [66β], [36], και [75].
Για παράδειγμα, η περιηγήτρια [50α] Annie Jane Harvey, που πήγε στην την Κύπρο το 1860 όταν βρισκόταν ακόμα κάτω από την Οθωμανική κυριαρχία. Παρατηρεί ότι στην Πάφο οι αρχαιότητες και οι βυζαντινές εκκλησίες είχαν καταστραφεί από τους βομβαρδισμούς, αλλά από ποιους δεν μπόρεσε να ανακαλύψει, όπως γράφει η ίδια. [σελ. 240] Διέκρινε ότι οι γυναίκες διέπρεπαν στην επεξεργασία του μετάξι και ότι δεν ήταν ωραίες (Annie Jane Harvey. Our Cruise in the Claymore, with a visit to Damascus and the Lebanon. By Mrs. (A.J.) Harvey of Ickwell-Bury. London, Chapman and Hall, 193, Picadilly, 1861. [Beirut, Damascus Lebanon, Jerusalem, Cyprus, Rhodes, Santorin, the Ionian islands, Dalmatia. Leukas, Santorini, Rhodes...], σελ. 238-244.)

αριθμό Τούρκων προσφύγων στην Κύπρο. Όπως παρατηρεί η ίδια, «αν επικρατήσει το Ελληνικό στοιχείο,[379] όταν η Κύπρος επέλθει κάτω από την μόνιμη κυριαρχία της Αγγλίας, αυτό θα αποτελούσε ένα μόνιμο αγκάθι στο πλευρό της Αγγλίας και στο τέλος θα μας ανάγκαζε να αποχωρίσουμε (από την Κύπρο)_.»[380]

Όσον αφορά την Κύπρο και τα Βρετανικά σχέδια κατοχής,[381] στις 8 Νοεμβρίου, Παρασκευή του 1874, η περιηγήτρια μας πληροφορεί, μεταξύ άλλων, ότι στο Πόρτο Πάφο, στη Λεμεσό, στην Λάρνακα και γενικά σε ολόκληρη την Κύπρο οι τιμές είχαν αυξηθεί από τότε που έφθασαν εκεί οι Άγγλοι. Σχετικά με τη Λεμεσό γράφει, ότι δεν υπήρχαν ακόμα στρατεύματα εκεί, γιατί η Λεμεσός «φιλοδοξεί να γίνει λιμάνι». Όσον αφορά τους όρους της συμφωνίας μεταξύ της Μεγάλης Βρετανίας και της Τουρκίας στο θέμα της Κύπρου, επισημαίνει ότι αποτελούσε πηγή μεγάλης δυσκολίας στην αποτελεσματική εκτέλεση της δικαιοσύνης, στην πώληση και στην μεταβίβαση γης κλπ, **επειδή κανείς δεν γνώριζε ακριβώς πόσο θα διαρκούσε η επιρροή της Αγγλίας εκεί, εφ' όσον ο Σουλτάνος θεωρούσε ότι η Κύπρος ανήκε ακόμα σε εκείνον.**[382] Αναφέρει, επίσης, ότι η Κύπρος είχε κυβερνηθεί, διαδοχικά, από τους Φοίνικες, τους Έλληνες, τους Πέρσες, τους Αιγυπτίους και τους Τούρκους[383] και γράφει:

«Ας ελπίσουμε ότι καλύτερες προοπτικές ανοίγονται για αυτήν (την Κύπρο), και ότι κάτω από την δική μας αγαθοεργή εξουσία θα απομακρυνθεί η καταπίεση, θα μαλακώσουν τα βάρη της φορολόγησης και η Δικαιοσύνη θα εκτελεσθεί πιο ισότιμα. Ας ελπίσουμε ότι θα γίνει πιο υγιείς και ευτυχισμένη, κάτω από τον τελευταίο της αφέντη—και όπως θα αποδειχθεί – τον καλύτερό της αφέντη, από ότι ήταν ποτέ στο παρελθόν_.»[384]

Σε επιστολή της με ημερομηνία Τετάρτη, 27 Νοεμβρίου του 1878, που περιγράφει τις προοπτικές του λιμανιού στην Αμμόχωστο,[385] εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι παρατηρήσεις της, σχετικά με τους Έλληνες της Κύπρου και τα σχέδια για την εισροή φτωχών Τούρκων προσφύγων εκεί.

«Έχουν γίνει ορισμένες συζητήσεις να στείλουν μερικούς δύστυχους και άθλιους Τούρκους πρόσφυγες εκεί [στην Κύπρο], και να τους εφοδιάσουν με αρκετά χρήματα, έτσι ώστε να αγοράσουν σπόρους και εργαλεία για να καλλιεργήσουν την γη ή, ακόμα καλύτερα, (να τους εφοδιάσουν) με τα ίδια τα απαραίτητα εργαλεία και αντικείμενα. Φαίνεται ένας άριστος τρόπος

---

[379] [36] 1874 και 1878 Mrs. (Annie) Brassey (Baroness Brassey ή Lady Brassey).
Sunshine and Storm in the East, or, Cruise to Cyprus and Constantinople. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36], σελ. 325.

[380] Ibid., σελ. 326. [36]. (Η περιηγήτρια λίγους μήνες αργότερα, στις 11 Δεκεμβρίου 1874 μας πληροφορεί ότι τελικά η Κύπρος ήρθε κάτω από την Αγγλική κυριαρχία.)

[381] Ibid., σελ. 254-372. [36]

[382] Ibid., σελ. 305. [36] (Friday, Nov. 8th) Limasol. "The terms of the Convention entered into by Great Britain and Turkey on the subject of Cyprus are a source of great difficulty in the effective administration of justice, the sale and transfer of land, &c., as no one seems to know precisely how long our sway is to last, or what are the exact conditions of our tenure of the place. Some people seem to think the sooner we give it up the better, as it is not likely to become anything more that a cooling station, unless the climate greatly changes. The other day a great scare was caused by a canard that the Sultan had objected to our flag being hoisted on the forts and public buildings, as he considered that Cyprus still belonged to him, and that his flag ought to be hoisted above ours.")

[383] Ibid., σελ. 305. [36]

[384] Ibid., σελ. 306. [36]. ("Cyprus has been successively ruled by the Phoenicians, the Greeks, the Persians, the Egyptians, the Romans, the Byzantines, the Saracens, the Franks (under the Lusignans), the Venetians, and the Turks. She has enjoyed great (305) distinction , and has suffered many troubles; and for the last three hundred years her condition has been a sad one. Let us hope THAT BRIGHTER PROSPECTS ARE OPENING BEFORE HER; THAT UNDER OUR BENEFICENT RULE, OPPRESSION MAY BE REMOVED, THE BURDENS OF TAXATION lightened, and JUSTICE more evenly administered. Let us hope too that she may become healthier and happier under her latest, and—as they ought to prove—HER BEST MASTERS, than she has ever been before. (comment on this).....'), σελ. 306.

[385] Ibid., σελ. 324. [36]

φροντίδας για αυτά τα δύστυχα και άθλια πλάσματα, τις συζύγους τους και τις οικογένειές τους. (Οι Τούρκοι) είναι σταθεροί, εργατικοί, δουλεύουν σκληρά, αλλά δεν είναι λαός που ξέρει να βγάζει χρήματα. Η εισαγωγή μεγάλου Μουσουλμανικού πληθυσμού στο νησί θα ήταν αξιοσημείωτο, ιδιαίτερα εάν [η Κύπρος] γινόταν πραγματικά μία μόνιμη ιδιοκτησία/κατοχή της Αγγλίας.»[386]

«Εάν όμως κυριαρχήσει το Ελληνικό στοιχείο[387] **θα αποτελεί ένα συνεχές[αέναο] αγκάθι στο πλευρό μας, και στο τέλος πιθανόν να μας αναγκάσουν να φύγουμε, μετά που θα έχουμε κάνει τόσα πολλά, όσον αφορά διοικητικούς ανασχηματισμούς (ή ανασυγκροτήσεις), την κατασκευή λιμανιών, σιδηροδρόμων, και όλων των ειδών βελτιώσεις, όπως έγίνε και στην περίπτωση των Ιονίων νησιών. Οι Τούρκοι, από την άλλη πλευρά, θα ταίριαζαν με το κλίμα καθώς και με τους ιθαγενείς, και θα είναι πάντα ευχαριστημένοι με την εξουσία μας_οι έξυπνη Έλληνες όμως...»**[388]

Όταν έγραφε αυτές τις παρατηρήσεις, η Κύπρος δεν είχε έρθει ακόμα κάτω από την επίσημη κατοχή των Άγγλων. Μαθαίνει όμως, όπως σημείωσε στην επιστολή της στις 11 Δεκεμβρίου του 1878, ότι η Βρετανική κυβέρνηση θα κατείχε την Κύπρο **επ' αόριστο χρόνο.**[389]

Κατά την Fanny Janet Blunt, οι Έλληνες εθεωρούντο **αδίσταχτοι** και εκατηγορούντο για **έλλειψη τιμιότητας** στις επιχειρηματικές τους συναλλαγές.[390] Προσθέτει, ότι «αυτές οι κατηγορίες, σε μεγάλο βαθμό, είναι σωστές, **αλλά οφείλονται στην αφύσικη θέση που τοποθετείται ο ραγιάς.** Κάθε Έλληνας, που είναι πραγματικός Έλληνας, και γνωρίζω μερικούς που δεν είναι, πρέπει να μισεί και να αντιπαθεί τους ηγεμόνες του, και κατευθύνει τις ενέργειές του στην προώθηση, ανοιχτά ή μυστικά, των συμφερόντων του έθνους του. **Για να το πετύχει αυτό, πρέπει να δουλεύει στο σκοτάδι, να παλεύει και να υπονομεύει τα συμφέροντα του αφέντη του, και συνεπώς η μάσκα της υποκρισίας** πρέπει να φορεθεί από όλους με τον ίδιο τρόπο. **Να εξαπατήσει τους Τούρκους σε μικρά ζητήματα, όταν μπορεί, ως εκδίκηση για μεγαλύτερα δεινά, που είναι επιρρεπής να πάθει από αυτούς, γίνεται ένας από τους στόχους του. Δεν αποτελεί το μοναδικό υποτελές έθνος που παρουσιάζει μία χαλαρότητα αρχών και έλλειψη ηθικής στις επιχειρηματικές συναλλαγές_... με την**

---

[386]Ibid., σελ. 325. [36] ("There has been some talk of sending some of the poor wretched Turkish refugees there, furnishing them with sufficient money to purchase seeds and tools to cultivate the land, or, better still, with the articles themselves. It seems an excellent way of providing for the poor creatures, with their wives and their families. They are steady, industrious, hard-working, but not a money-making people. The introduction of a large Mussulman population into the island would be a great thing, especially if it ever became really permanent possession of England.")

[387]Ibid., σελ. 325. [36]

[388]Ibid., σελ. 325-326. [36]

"If the Greek element should once prvail, it (325) would be a perpetual thorn in our side, and the end would probably be that we should be requested to move out when we had done everything possibe in the way of administrative reforms, the construction of harbours, railways, and improvements of all kinds, just as in the case of the Ionian Island. THE TURKS ON THE OTHER HAND, WOULD SUIT THE CLIMATE AS WELL AS THE NATIVES, AND WOULD BE ALWAYS CONTENTED WITH OUR RULE. The matter has, however dropped through somewhere—I don't know why, except that I believe Sir Garnet was afraid of having too many women and children on the island, unable to support themselves. After luncheon we all went for a slow ride on shore, the children on donkeys, we on horses. There was quite a collection of animals at the landing-place. THE CLEVER GREEKS, as usual, have learned to supply the demand, and have scoured the surrounding country and villages in search of the means of affording the British officer his afternoon ride..."

[389]Ibid., σελ. 372. [36]

"Wednesday Dec. 11th....Several friends ....told us all the latest on dits—among others that it had just been decided that the British Government were to retain CYPRUS IN PERPETUITY, and that they would probably also OCCUPY some spot on the mainland, Alexandretta, in the Gulf of Scanderoon, being the most likely place. I believe it would be frightfully unhealthy, though glorious for a sportsman..."

[390] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison

The People of Turkey. 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a], σελ. 57

διαφθορά της διοίκησης, και την συνεχή ανάγκη δωροδοκιών για την διευκόλυνση της επιχειρηματικής πορείας, **είναι αδύνατον οι τίμιες και οι ευθείς συναλλαγές.»**[391]

«Ο υποτελής Έλληνας της Τουρκίας (της Οθωμανικής επικράτειας), έχει τα ελαττώματα του. Είναι **υπέρ-φιλόδοξος, αλαζονικός,** πολύ **διπλωματικός** και **πανούργος,** και έχει κάτι κοινό με όλους τους Ευρωπαίους εμπόρους της Ανατολής, **κάνει ότι μπορεί για να εξαπατήσει τους Τούρκους**—και ορισμένες φορές επεκτείνει την πρακτική (ή την συνήθεια) αυτή περισσότερο, όχι όμως χωρίς άριστα προηγούμενα. **Όμως, αυτά είναι τα ελαττώματα μιας φυλής μακροχρόνια υποδουλωμένης, που τώρα αφυπνίζεται στην αίσθηση μιας μεγάλης καταγωγής. Η δουλεία έχει παράγει το δουλικό ελάττωμα της διπροσωπίας και τις ανεντιμότητας, και η υπερηφάνεια ενός ευγενούς παρελθόντος έχει γεννήσει την αλαζονεία του παρόντος. Τέτοιου είδος ελαττώματα δεν είναι παρά περαστικές δυσμορφίες (ή διαστροφές)…. Αυτά τα ελαττώματα θα εξαφανιστούν με την εξάπλωση της εκπαίδευσης (παιδείας) και την επαναφορά της ελευθερίας, που στερείται πολύ καιρό…»,**[392] επισημαίνει η Fanny Janet Blunt το 1878.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτίμηση της Blunt, σύμφωνα με την οποία, «δεν ήταν καθόλου σοφό για τους Έλληνες να πάρουν την πρώτη θέση ανάμεσα στους εμπόρους της Ανατολής, προκαλώντας με αυτόν τον τρόπο την ζήλια των εμπόρων των Ευρωπαϊκών χωρών, τους οποίους έχουν ξεπεράσει με τις ανώτερες επιχειρηματικές τους ικανότητες… Δεν είναι ότι οι Έλληνες κλέβουν (ή εξαπατούν) περισσότερο από τις εμπορικές χώρες. Είναι, **απλώς, ότι βγάζουν περισσότερα χρήματα με τον ίδιο βαθμό απάτης.»**[393] **Η Blunt αναφέρεται, επίσης, στην εμπορική κατασκοπία και στον ανταγωνισμό μεταξύ των Ελλήνων και των Εβραίων.**[394]

Όσον αφορά το «Ελληνικό επιχειρηματικό και φιλόδοξο πνεύμα»,[395] διηγείται την περίπτωση ενός νεαρού Έλληνα, που πήγε να δουλέψει ως υπηρέτης και ως υποκόμος ενός Ευρωπαίου ιατρού. Ο Έλληνας μελετούσε, καθημερινά, στην βιβλιοθήκη του ιατρού, ο οποίος ενοχλήθηκε από την στάση αυτή του υπηρέτη του και τελικά τον απέλυσε και προσέλαβε έναν Αρμένιο στην θέση του. Ο νεαρός αυτός Έλληνας, μετά από χρόνια, πήρε το δίπλωμά του (το πτυχίο του) από το 'Γαλατά Σαράι' και έγινε και εκείνος ιατρός. Όπως μας πληροφορεί η Blunt, «ήταν ένας από του καλύτερους φοιτητές του Γαλατά Σαράι, και ο πιο ευγνώμων άνθρωπος που γνώρισα ποτέ.» Το 1878 εργαζόταν για την «Κοινότητα του Ερυθρού Σταυρού».[396]

«Ως έθνος, οι Έλληνες», γράφει η Blunt, «κατέχουν αναμφισβήτητες αρετές και ταλέντα, τα οποία, σωστά ενθαρρυμένα και καθοδηγούμενα, κατέχουν το υλικό για **ένα ισχυρό προοδευτικό λαό,** όπως σίγουρα μία ημέρα θα γίνουν οι Έλληνες. Τα ελαττώματα τους είναι τόσο ευδιάκριτα και προεξέχοντα, όσο και οι αρετές τους. Στην προσεκτική και αμερόληπτη εξέταση, που

---

[391] Ibid., σελ. 58, [44a].
και, σελ. 59-60 (σχετικά με το θέμα του επαγγελματικού 'πολέμου' και ανταγωνισμού μεταξύ των Ελλήνων επιχειρηματιών και των Εβραίων επιχειρηματιών.)

[392] Ibid., σελ. 61. [44b]

[393] Ibid., σελ. xv-xvi. [44c]
("THE AUTHOR'S LONG EXPERIENCE (1848-1876) LEAVES NO DOUBT OF THE VAST SUPERIORITY OF THE GREEKS TO THE OTHER RACES, YET THERE IS NO PEOPLE THAT ONE IS MORE ACCUSTOMED TO HEAR SPOKEN OF WITH DISTRUST AND EVEN CONTEMPT..." (σελ. xv- xvi.)

[394] Ibid., σελ. 61.[45a]

[395] Ibid., σελ. 47. [45a]

[396] Ibid., σελ. 48-50. [45a]

μου επέτρεψε η μεγάλη που παραμονή να κάνω σχετικά με τον χαρακτήρα[397] αυτού του λαού, ανακάλυψα ένα **μεγάλο βαθμό ματαιοδοξίας, παλικαρισμού και υπερφίαλης αλαζονείας.** Καμαρώνουν για τις ικανότητές τους, και περισσότερο για την αξία και τις ικανότητες της ελεύθερης Ελλάδας, με την οποία είναι τόσο ερωτευμένοι που θεωρούν αυτό το μικρό βασίλειο, κατά κάποιο τρόπο, στο επίπεδο των Μεγάλων Δυνάμεων. Το πνεύμα του **παλικαρισμού** επιδεικνύεται συχνά σε ζωηρές διαφωνίες και συζητήσεις, για τις οποίες έχουν μεγάλη προτίμηση/ αδυναμία. Είναι διακριτικοί, υπερβολικά ευαίσθητοι, αγαπούν το κέρδος, αλλά **ποτέ τσιγκούνηδες. Η ενθουσιώδης φύση** τους, εάν δοθεί ελεύθερο πεδίο, θα τους οδηγήσει σε μεγάλα έργα, και κατά τον ίδιο τρόπο, η κακιά επιρροή θα κάνει ορισμένους από αυτούς **άριστους κακοποιούς** .....Η **ευγνωμοσύνη ή το φιλότιμο** (gratitude) για μία καλή υπηρεσία πάντα συναντάται στους Έλληνες...»[398]

Κατά την Blunt, η οποία έζησε στην Μικρά Ασία και σε περιοχές της Οθωμανικής επικράτειας 20 χρόνια μέχρι την έκδοση του δίτομου έργου της, το 1878, καθώς και 21 χρόνια μετά, μέχρι το 1899, η Ελληνική κοινωνία μπορούσε να διαιρεθεί σε δύο τάξεις, το κόμμα των συντηρητικών και αυτό των προοδευτικών. Το συντηρητικό κόμμα, στις επαρχιακές πόλεις, φύλαγε ζηλευτά τα δικαιώματά τους και τα προνόμιά τους, ως οι αρχαιότεροι της κοινότητας και ως εκπρόσωποι του έθνους στο Medjliss. Σε πολλές περιπτώσεις έπαιρνε το μέρος των Τουρκικών αρχών σε πράξεις ή σε ενέργειες αδικίας/κακουργημάτων, μερικές φορές από δειλία και άλλες από προσωπικά συμφέροντα.[399] Όπως επισημαίνει η Blunt, **«αυτή η μικρή οπισθοδρομική τάξη»** ερχόταν δυναμικά σε αντίθεση με την πρόοδο στην παιδεία και συχνά εμπόδιζε την εκπαίδευση των Ελλήνων με την άρνηση της στη χρηματοδότηση και γενικά με την αντίσταση της σε όλες τις αλλαγές.[400]

«Η δεύτερη τάξη αποτελείται», όπως γράφει η Blunt, «από τα μορφωμένα μέλη της κοινότητας, που κερδίζουν τις περιουσίες τους με τον ίδιο τρόπο, όπως και στον υπόλοιπο πολιτισμένο κόσμο, και τις ξοδεύουν ελεύθερα σε ανέσεις και πολυτέλειες, και προς όφελος του έθνους τους—ένα σκοπό στο οποίο κάθε Έλληνας προσπαθεί να συμβάλλει.»[401] Το σύνθημα αυτού του κόμματος ήταν Εμπρός ('Embros'), όπως μας πληροφορεί η Blunt.[402] Όσον αφορά την Ελληνική αριστοκρατία, η Blunt σημειώνει, ότι «έχει σχεδόν εξαφανισθεί, και το έθνος φαίνεται, τώρα, (1878) **κατ' εξοχήν δημοκρατικό.**»[403]

Κατά την Mrs. Emma Raymond Pitman, το 1881, «οι επαρχίες της Ελλάδος, ακόμα και τώρα, βρίσκονται **κάτω από την φτέρνα ενός κατακτητή** (της Τουρκίας) και είναι ανυπόμονες και ανήσυχες. Η Τούρκική καταπίεση αντιτίθεται στον Ελληνικό πολιτισμό. Τα δύο δεν μπορούν να συγχωνευτούν, όσο δεν μπορούν να συγχωνευτούν το σκότος και το φως. Οι σύγχρονοι αναγνώστες, που δεν γνωρίζουν αρχαία ιστορία, δεν μπορούν να καταλάβουν ότι ένα εξαιρετικά μεγάλο κομμάτι της Τουρκικής Αυτοκρατορίας κάποτε ανήκε στην Ελλάδα.»[404] Καταγγέλλει, επιπροσθέτως, την επικρατούσα «Τούρκικη

---

[397] Ibid., σελ. 53. [45a]
[398] Ibid., σελ. 54. [45a]
[399] Ibid., σελ. 46. [45a]
[400] Ibid., σελ. 46-47. [45a]
[401] Ibid., σελ. 47. [45a]
[402] Ibid., σελ. 47. [45a]
[403] Ibid., σελ. 56. [45a]
[404] 19sec] Emma Raymond Pitman
[19]- 1835 – 1869 Miss Mary Briscoe

αναρχία» και τον εξευτελισμό των υποτελών λαών,[405] και συμπεραίνει ότι οι «Έλληνες σήμερα»[406] ήταν αρκετά μορφωμένοι και αγαπούσαν πολύ την ελευθερία για να υποστούν, με υπομονή, την απάνθρωπη καταπίεση των Τούρκων και την κακοδιοίκηση της χώρας από τους Τούρκους.[407]

2.2.2 «Δυσαρμονία» στις σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων και «οι συνηθισμένες φρικαλεότητες»[408]

Οι μαρτυρίες των περιηγητριών, του 18ου και του 19ο αιώνα, φανερώνουν, αποκαλύπτουν και υπογραμμίζουν το **μίσος** μεταξύ των υπόδουλων υποτελών Ελλήνων και των Τούρκων. Γεγονός, βέβαια, που δεν μας εκπλήσσει, αν λάβουμε υπ' όψιν τον δεσποτισμό, την τρομοκρατία και τους διωγμούς που συνέχιζε να αντιμετωπίζει ο Ελληνισμός ολόκληρο τον 19ου αιώνα έως τον 20ο αιώνα, όπως θα δούμε σύμφωνα με την τελευταία μαρτυρία Αμερικανίδας περιηγήτριας στην Κερασούντα,[409] το 1922, μετά την Γενοκτονία των Ποντίων.

Η **πρώτη** περιηγήτρια που αναφέρθηκε στην τρομοκρατία και στον **εξανδραποδισμό**, που υπέστησαν οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, ήταν η Lady Montagu στις αρχές του 18ο αιώνα, η οποία επισήμαινε, επίσης, ότι όσο πλουσιότεροι ήταν οι Χριστιανοί της Κωνσταντινούπολης, τόσο μεγαλύτερος ήταν ο κίνδυνος για την ζωή τους.[410] Όπως μας πληροφορεί η Montagu, το 1717, ένας Έλληνας που ονομαζόταν Πετράκης, ο οποίος συνεργαζόταν με τον σουλτάνο, 'συνάντησε' ξαφνικό θάνατο εξ' αιτίας της ζήλιας των υπουργών του Σαράι.[411]

Η δεύτερη περιηγήτρια του 18ου αιώνα που διαπίστωσε προσωπικά, ότι **«οι Έλληνες ζούσαν μέσα σε ένα συνεχή φόβο», ότι έκρυβαν τις περιουσίες τους, και ότι «κατά κανόνα τους αποκεφάλιζαν»**, ήταν η Lady Elizabeth Craven.[412] Το 1786, η Craven, η οποία αναφέρθηκε στο κάλλος των Ελλήνων, και ήταν **η πρώτη περιηγήτρια, που υπογράμμισε το πατριωτικό πνεύμα αυτού του λαού**, σημείωσε, επιπροσθέτως, ότι «η λύρα των αρχαίων» βρισκόταν συνέχεια στα χέρια των Ελλήνων, **οι οποίοι με την παραμονή τους στην Κωνσταντινούπολη διακινδύνευαν την ζωή τους**. «Αυτός ο τρόπος ζωής», όπως γράφει, «ακόμα

Mission life in Greece and Palestine. Memorials of Mary Briscoe Baldwin, Missionary to Athens, and Joppa. By Emma Raymond Pitman, of "Heroines of the Mission Field," "Vestina's Martyrdom," "Profit and Loss," &c. &c. Sell, Petter, Galpin & Co.: London, Paris & New York 1881. [19sec] σελ. 24.

[405] Ibid., σελ. 41. [19sec]

[406] Δημοσιεύτηκε το 1881

[407] [19sec] σελ. 43-44

[408] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . [44a], σελ. 95

[409] [24] Blanche Norton
The lame Mayor of Kerasund. ASIA - THE AMERICAN MAGAZINE ON THE ORIENT, Volume XXII, Number 4, April, 1922. [24]

[410] [3c] 1715, 1716 - 1718 Lady Mary Wortley Montagu (Lady Mary Pierrepont).
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840, [3c], σελ. 142.

[411] [3a] Lady Montagu.
An Additional Volume to the letters of the Right Honourable M....y W...y M.....e: Written, during her travels in Europe, Asia and Africa, to Persons of Distinction, Men of Letters, &c. in different Parts of Europe which contain, Among other curious Relations, Accounts of the policy and manners of the Turks; Drawn from Sources that have been inaccessible to other Travellers." LONDON: Printed for T. Becket and P.A. de Hondt, in the Strand. MDCCLXVII. [ΓΕΝ], (vol. 4), [3a], σελ. 25-26.

[412] [4] 1785–1788, The Right Honourable Elizabeth Craven, ή Lady Craven, (Elizabeth Berkely).
"A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London, G.G. J. and J. Robinson, 1789, [4], σελ. 209, 238-239

και στον Παράδεισο (στην Κωνσταντινούπολη) πρέπει να είναι **τρομακτικός.»**[413]

Η Lady Craven επισημαίνει, ότι συνήθως τους Έλληνες τους αποκεφάλιζαν, και εκείνοι περνούσαν την ζωή τους μέσα σε ένα διαρκή φόβο, ουσιαστικά φυλακισμένοι μέσα στα σπίτια τους, κρύβοντας, όσο μπορούσαν, τις περιουσίες τους, «όμως το Σαράι έχει καλούς κατασκόπους.»[414] Παρατηρεί, επίσης, ότι στην Κωνσταντινούπολη υπήρχαν τόσοι Έλληνες, όσοι και οι Τούρκοι.[415] Μία ημέρα η Lady Craven έλαβε ένα γραπτό μήνυμα, από έναν Έλληνα, στο οποίο την παρακαλούσε να σταματήσει να πηγαίνει για περίπατο στους κήπους του, διότι, ως συνήθως, η περιηγήτρια συνοδευόταν από κάποιον υπουργό, και η Πύλη μπορούσε να ισχυρισθεί ότι είχε αναμειχθεί ο Έλληνας αυτός σε κάποια συνωμοσία, εάν εντόπιζαν ξένους να κυκλοφορούν στο σπίτι του.[416] Η Lady Craven, που δεν αποκαλύπτει το όνομα ή την ταυτότήτα του Έλληνα, σημειώνει μόνο ότι εκείνος κρυβόταν όταν εκείνη πήγαινε για περίπατο στους κήπους του.

Η τρίτη περιηγήτρια του 18ου αιώνα, που αναφέρεται σε αυτού του είδους εκφοβισμού ή ψυχολογικής τρομοκρατίας, ήταν η Maria Guthrie, η οποία επισημαίνει ότι, το 1786, όσον αφορά την εκτέλεση της δικαιοσύνης στα χάνια των Τατάρων, οι τιμωρίες για τον Έλληνες, τους Εβραίους, και τους Αρμένιους ήταν πολύ πιο σκληρές, απ' ότι σε άλλες εθνότητες και αναφέρει παραδειγματικά, ότι τους κάρφωναν από τα αυτιά τους.[417]

Η πρώτη περιηγήτρια του 19ου αιώνα, που αναφέρθηκε στην «τυραννία» και στον δεσποτισμό που υπέστη το υπόδουλο Ελληνικό στοιχείο, ήταν η Ελβετίδα Louise Demont.[418] Το 1816, η Demont, σημειώνει, ότι «Ο Τουρκικός ζυγός» απαγόρευε στους Έλληνες να παντρεύονται χωρίς την άδεια του αγά ή του κυβερνήτη, την οποία άδεια ήταν αναγκασμένοι να αγοράσουν. Αλίμονο, όμως, εάν η Ελληνίδα υποψήφια νύφη ήταν ωραία και ο αγάς αποφάσιζε να την κρατήσει για τον εαυτό του, επειδή κανένας δεν μπορούσε να «αμφισβητήσει την τυραννία του[419] διότι θα έχανε το κεφάλι του.» Υπογραμμίζει ότι, σε αυτήν την περίπτωση, ο αγάς ήταν υποχρεωμένος να παντρευθεί την γυναίκα «με την ελεύθερη συγκατάθεσή της». Γιατί ήταν υποχρεωμένος να την παντρευθεί αντί να την αποκτήσει ως σκλάβα-οδαλίσκη; Πιθανώς επειδή ανήκε σε υποτελή έθνος, και δεν την είχε αποκτήσει ως αιχμάλωτη πολέμου, όπως ορίζει το Κοράνι, το οποίο

---

[413] Ibid., σελ. 239 [4]
[414] Ibid., σελ. 238. [4]
[415] Ibid., σελ. 238. [4]
[416] Ibid., σελ. 276. [4]
[417] [6] 1795-1796 Mrs. Maria Guthrie
A tour performed in the years 1795 - 1796 through the Taurida, or Crimea, the antient kingdom of Bosphoros, the once powerful republic of Tauric Cherson, and all the other countries on the north shore of the Euxine, ceded to Russia by the Peace of Kainardgi and Jassy. By Mrs. Maria Guthrie, formerly acting directress of the Imperial Convent for the Education of the Female Nobility of Russia; described in a series of letters to her husband the editor, Matthew Guthrie M.D. F.R.S. and F.S.A of London and Edinburgh, member of the Philosophical Society of Manchester, &c. &c. Phisician to the First and Second Imperial Corps of Noble Cadets in St. Petersburgh, and Councillor of State to His Imperial Majesty of All The Russians. The whole illustrated by a map of the tour along the Euxine coast, from the Dniester to the Cuban, with engravings of a great number of ancient coins, medals, monuments, inscriptions, and other curious objects." London. Printed by Nichols and Son, Red Lion Passage, Fleet Street, For T. Cadill, Jun. And W. Davies, in The Strand. 1802, [6] σελ. 30.
[418] [9] 1814 - 1820 – Caroline, Queen of England [the Princess of Wales]
Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9]
[419] Ibid., σελ. 456. [9]

επιτρέπει την απόκτηση σκλάβων, ως λεία πολέμου.[420] Μας πληροφορεί, επίσης, ότι ο αγάς κρατούσε την Ελληνίδα του δύο ή τρία χρόνια, την χώριζε και στην συνέχεια την πάντρευε με έναν Έλληνα, ο οποίος δεν τολμούσε να αρνηθεί.[421]

Η Ελβετίδα περιηγήτρια αναφέρει, επίσης, ότι οι παντρεμένοι Έλληνες δεν τολμούσαν να εγκαταλείψουν τα νησιά τους, εκτός αν ήταν ναυτικοί ή έμποροι, χωρίς την άδεια του Τούρκου κυβερνήτη διότι, σε αντίθετη περίπτωση, η ποινή ήταν ο θάνατος. Επισημαίνει, επιπλέον, ότι επέτρεπαν στους ανύπαντρους άνδρες να εργασθούν στην Πελοπόννησο, αλλά πρώτα έπρεπε να πληρώσουν έναν φόρο που ανερχόταν στο ποσό των 6 παράδων ή δύο γρόσια (a tax of sixty parats, or two piastres, about 3s. 6d. English money per head), πριν την αποχώρησή τους.[422]

Στην Κρήτη (Candia), το 1816, η Demont επισημαίνει, ότι ο πληθυσμός του νησιού, πριν την υποδούλωσή του στους Τούρκους, ήταν αποκλειστικά Ελληνικός, αλλά, εκείνη την εποχή, υπήρχαν 10.000-12.000 Τούρκοι, μόνο 3.000 Έλληνες και 60 Εβραίοι, οι οποίοι ζούσαν κάτω από την τρομοκρατία (terror) των Γενιτσάρων και των Πασάδων.[423]

Στην υπόδουλη Αθήνα, το 1816, η Demont παρατήρησε ότι στα πρόσωπα των Ελλήνων ήταν σφραγισμένη η μιζέρια, η μελαγχολία και η καταπίεση. Διέκρινε, επίσης, ότι η τυραννία ήταν εμφανής παντού,[424] και υποστήριξε ότι τα περισσότερα ελαττώματα των Ελλήνων, οι οποίοι κουβαλούσαν τον «ξεδιάντροπο ζυγό» με ανυπομονησία, οφείλονταν «στην εξευτελιστική υποδούλωσή τους». Συγκεκριμένα, γράφει, ότι «οι άνδρες είναι δραστήριοι και καλοί έμποροι, αγαπούν τις τέχνες αλλά "δεν τολμούν να τις καλλιεργήσουν κάτω από τον ξεδιάντροπο ζυγό."»[425] Κατά την εκτίμησή της, οι άνδρες ήταν πολύ ωραίοι, είχαν ωραίο ανάστημα/κορμοστασιά, ήταν εργατικοί και φιλότεχνοι, καθώς και «τα επιδέξια (ικανά) και πανούργα παιδιά της δουλείας».[426]

Στην βίαιη εκτέλεση του πατριάρχη Γρηγορίου, το 1821, στην Κωνσταντινούπολη, αναφέρθηκε η Miss Felicia Skene,[427] η οποία βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη το 1845, επισημαίνοντας ότι το πτώμα του πατριάρχη, που είχε ανακηρυχθεί άγιος, το είχαν βρει Ρώσοι ναύτες μέσα στην

---

[420] Βλέπε Κεφάλαια Ι και IV.

[421] Ibid., σελ. 456-457. [9]

«... such is the extremity to which the Turkish yoke is enforced on them, and such their extraordinary modes of exercising their will, that a Greek inhabitant is not allowed to marry without the express permission of the aga or governor, which he is in all cases compelled to purchase... If the fair one should chance to please the taste of the aga, he even sometimes determined, in the unbounded license of his power, to keep her form himself, and this without any one, much less the abused husband, daring to oppose or question the abominable tyranny. The cudgel at least is ever ready for the shoulders of the miserable and reluctant Greek; and woe be to the audacious man who should be rash enough to prefer a complaint to the pasha of the province, [456] or to the Porte! He would assuredly pay with his fortune, and frequently with his head, for the boldness of such a step. The aga, in such case, is supposed to marry the woman with her free consent. Ottoman manners oppose his living with her; and if she persisted in refusing to receive his hand, however powerful the aga might be, he would be obliged to desist from his pretensions. Not infrequently, after having kept this Greek woman two or three years, he turns her off for another, obtained in the same brutal and licentious way, and marries the now discarded female to some Greek inhabitant, who dares not for his life refuse her....»[457].

[422] Ibid., σελ. 457. [9]

[423] Ibid., σελ. 525, 691. [9]

[424] Ibid., σελ. 103. [9]

[425] Ibid., σελ. 417-418. [9]

[426] Ibid., σελ. 417-418. [9]

[427] [42a] 1838 - 1844, Miss Felicia Mary Frances Skene.
Wayfaring sketches among the Greeks and Turks and on the shores of the Danube. By a seven years' resident in Greece. London, Chapman and Hall, MDCCCXLVII. [42a], σελ. 206-208

θάλασσα και το είχαν μεταφέρει για ταφή στην Οδησσό.[428] Το 1821, έσυραν το πτώμα του πατριάρχη Γρηγορίου στους δρόμους της Πόλης, μαζί με εκείνα των άλλων θυμάτων,[429] όπως μας πληροφορεί η Elizabeth Mary Grosvenor, Marchioness of Westminster,[430] το 1841.

Το 1834, ενώ εβρίσκετο στην Σάντα Μώρα, η Αγγλίδα ιεραπόστολος Martha Yeardley σημειώνει ότι είχε φύγει από την Κέρκυρα για να πάει στην απέναντι ακτή, στην γειτονική ήπειρο της Αρχαίας Ελλάδος όπου φιλοξενήθηκε από τους ιθαγενείς, περίπου 60 οικογένειες, οι οποίες κατοικούσαν μέσα σε καλύβες [wigwams], διότι δεν είχαν καταφέρει ακόμα να κτίσουν ξανά τα σπίτια τους, τα οποία είχαν καταστραφεί από τους Τούρκους.[431] «Λίγα χρόνια είχαν περάσει που οι κάτοικοι εργάζοντο με μία τσάπα στο ένα χέρι και ένα όπλο, για άμυνα, στο άλλο για να προστατευτούν από τον άσπλαχνο Τούρκο, και συχνά οι σοδειές τους ελεηλατούντο από τους πολεμοχαρείς γείτονές τους. Ορισμένες φορές έκαιγαν οι ίδιοι το δικό τους καλαμπόκι, παρά να το αφήσουν να πέσει στα χέρια του εχθρού (του Τούρκου), και ετρέποντο σε φυγή στη Σάντα Μώρα για να βρουν καταφύγιο. Όλοι εξέφρασαν την ελπίδα για ειρηνικές ημέρες κάτω από τον τωρινό βασιλιά τον Όθωνα»,[432] γράφει η Yeardley.

Στην Κρήτη, το 1835 περίπου, η Αμερικανίδα ιεραπόστολος Miss Mary Briscoe μας πληροφορεί, ότι οι Έλληνες αναγκάσθηκαν να εξισλαμισθούν για να αποφύγουν τον θάνατο, την τρομοκρατία, και την λεηλασία των περιουσιών τους.[433]

Στην Μικρά Ασία, το 1836, η Αμερικανίδα περιηγήτρια, Mrs. Sara Rogers Haight,[434] υπογράμμισε έντονα ότι είχε δει **ένα δείγμα της Ανατολίτικης δικαιοσύνης**. Στο Ελληνικό χωριό του Μούλλαχ, της Μικράς Ασίας, ένας Έλληνας κατηγορήθηκε για κάποιο έγκλήμα. Όταν τον έφεραν μπροστά στον δικαστή δεν του επέτρεψαν να δηλώσει ότι ήταν αθώος ή να απολογηθεί, ενώ τον ξυλοκοπούσαν ασταμάτητα,[435] παρατήρησε έντονα συγκλονισμένη η Αμερικανίδα περιηγήτρια.

Σε επιστολή, από την Ρόδο, με ημερομηνία 29 Ιουνίου 1860, η Annie Jane Harvey[436] γράφει ότι οι άνδρες ήταν υποχρεωμένοι να στρατολογηθούν μόνιμα

---

[428] Ibid., [42a] σελ. 208

[429] [26v.2] 1840-1841 Elizabeth Mary Grosvenor, Marchioness of Westminster.
"A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean during the Years 1840-41, In Two Volumes. London: John Murray, Albemarle Street 1842. [26v2]

[430] Ibid. [26v2]
Σε επιστολή της από την Κωνσταντινούπολη, με ημερομηνία 30 Μαΐου του 1841.

[431] [18] 1833- 1834 Martha Yeardley.
Extracts from the letters of John and Martha Yeardley, whilst on a religious visit to some parts of the continent of Europe the Ionian Islands, &c Lindfield: Printed by W. Eade, at the Schools of Industry. MDCCCXXXV. [18] σελ. 28-29.

[432] Ibid., σελ. 29. [18]

[433] [19]- 1835 – 1869 Miss Mary Briscoe.
Mission life in Greece and Palestine. Memorials of Mary Briscoe Baldwin. Missionary to Athens, and Joppa. By Emma Raymond Pitman, of "Heroines of the Mission Field," "Vestina's Martyrdom," "Profit and Loss," &c. &c. Sell, Petter, Galpin & Co.: London, Paris & New York 1881, σελ. 173.

[434] [41a], [41b] 1836 - Mrs. Sara Rogers Haight.
"Letters from the Old World by a Lady of New York", 1840 (Egypt, Syria, Palestine, Asia Minor, Turkey and Greece...), in two volumes.

[435] Ibid., σελ. 229-231. [41b]

[436] [50a] 1860 MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY, ή ANNIE JANE HARVEY.
Our Cruise in the Claymore, with a visit to Damascus and the Lebanon. By Mrs. (A.J.) Harvey of Ickwell-Bury. London, Chapman and Hall, 193, Picadilly, 1861. [Beirut, Damascus Lebanon, Jerusalem, Cyprus, Rhodes, Santorin, the Ionian islands, Dalmatia, Leukas, Santorini, Rhodes...] [50a].

στον Τουρκικό στρατό με μισθούς πείνας. Για να διαμαρτυρηθούν, οι Ροδίτες πήγαν στην οικία του Άγγλου Πρέσβη, στις 28 Ιουνίου του 1860, όπως γράφει η περιηγήτρια, και απείλησαν εκείνον και την οικογένειά του, όχι από προσωπική αντιπάθεια για το άτομό του, αλλά επειδή θεώρησαν ότι η Αγγλία ήταν τόσο ισχυρή, που θα μπορούσε, αν ήθελε, να επέμβει και να τους βοηθήσει να απαλλαγούν από αυτήν την καταπίεση.[437]

Στην Καστοριά, το 1861, η Αγγλίδα ζωγράφος-περιηγήτρια Mary Walker[438] μας πληροφορεί, ότι Τούρκοι στρατιώτες συνέλαβαν έναν Έλληνα, ο οποίος ξυλοκόπησε Τούρκο που είχε σκοτώσει τον πατέρα του. Κατά την διήγηση της περιηγήτριας, ένας Μουσουλμάνος πήγε στο κατάστημα ενός Κνιτζί (Khndjie), δηλαδή ενός Χριστιανού και ζήτησε ρακί. Ο έμπορος, έχοντας εκτιμήσει ότι ο Τούρκος είχε πάρει περισσότερα από ότι θεωρούσε ότι έπρεπε, αρνήθηκε να του δώσει κι' άλλο, και ο Τούρκος έβγαλε αμέσως το πιστόλι του και τον σκότωσε, μέσα στο κατάστημα του, μπροστά στα μάτια του γιου του και πολλών Χριστιανών και Τούρκων. Ο γιος του Κνιτζί επιτέθηκε αμέσως στον φονιά με ένα ξύλο,[439] αλλά επειδή οι Τούρκοι μάρτυρες αρνήθηκαν να καταθέσουν, τον συνέλαβαν και τον καταδίκασαν, επειδή επιτέθηκε σε Τούρκο. Η περιηγήτρια δεν αναφέρει την ποινή της καταδίκης, υπογραμμίζει, όμως, ότι **«τέτοιες άνομες πράξεις και προσβολές συνηθίζονται, καθημερινά, εδώ και δεν τιμωρούνται...»**[440]

Την βαρβαρότητα και την τρομοκρατία που ησκείτο απέναντι στους Έλληνες, όπως ανέφεραν πρώτες οι περιηγήτριες του 18ου αιώνα, η Lady Montagu , το 1717, η Lady Craven, το 1786 και η Maria Guthrie, το 1796, καθώς και οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα που προηγήθηκαν από το 1816 έως το 1860, επιβεβαιώνει και η Fanny Janet Blunt, το 1878, η οποία και εκείνη, όπως και η Walker είχε ζήσει περίπου 40 χρόνια σε διάφορες περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Δήλωσε στο έργο της, το 1878, ότι **η αυξανόμενη ευημερία των Χριστιανών προκαλούσε πικρά αισθήματα, ανοικτή εχθρότητα και πολλά βίαια περιστατικά, και αυτή η εχθρότητα μεταξύ των Τούρκων και των Χριστιανών θα συμβάλλει στην ταχεία πτώση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.**[441]

Η Blunt διευκρινίζει, ότι υπήρχε μία κατάσταση **«μόνιμης αντιπάθειας»** μεταξύ των Τούρκων και των Ελλήνων και ότι εάν αυτές οι δύο τάξεις δεν ανεξαρτητοποιούντο απόλυτα η μία από την άλλη, θα συνέχιζαν αυτές **«οι συνηθισμένες φρικαλεότητες.»**[442] Επισημαίνει, ιδιαίτερα, ότι οι Τούρκοι έμποροι έβλεπαν σταδιακά τον αριθμό των πελατών τους να μειώνεται, ενώ οι Έλληνες και οι Φράγκοι απελάμβαναν την ευημερία του εμπορίου τους.[443]

Και η Μελέκ Χανούμ υποστηρίζει, ότι μεταξύ των Τούρκων και των Ελλήνων, δεν υπήρχε **«το παραμικρό ίχνος αγάπης»**, παρόλο που οι Τούρκοι είχαν

---

[437] Ibid., σελ. 246. [50a]

[438] [57c] Mrs. Walker.
"Through Macedonia to the Albanian Lakes" by Mary Adelaide Walker. With illustrations by the author, London, Chapman and Hall 1864. xi + 27 4p. 8 vo. (Journey begun in July, 1860 from Constantinople: Salonica, Vodena, Ostrovo, Monastir, Ochrida, Georitcha, Castoria.)

[439] Ibid., σελ. 269. [57c]

[440] Ibid., σελ. 270. [57c]

[441] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a], σελ. 94-95.

[442] Ibid., σελ. 95. [44a]

[443] Ibid., σελ. 96. [44a]

ανάγκη να εξασφαλίζουν τις υπηρεσίες τους.[444] Το προσωπικό συμφέρον ήταν ο μόνος σύνδεσμος που έφερνε και τους δύο σε συνεργασία, αλλά στην ουσία, **ο Έλληνας μισούσε τον Τούρκο, και ο Τούρκος μισούσε τον Έλληνα.**[445]

Αυτό το προσωπικό συμφέρον, στο οποίο αναφέρεται η Μελέκ Χανούμ, διέκρινε και η Fanny Janet Blunt, η οποία αποκαλύπτει ότι αρμονία και καλή συνεργασία, όσον αφορά τις σχέσεις των Ελλήνων και των Τούρκων, υπήρχε **μόνο σε έναν τομέα.** Είναι η μοναδική περιηγήτρια που αναφέρεται σε αυτήν την **«αρμονία»** συνεργασίας, η οποία υπήρχε, αποκλειστικά, σε ένα τομέα, που ήταν εκείνος των εμπορικών συντεχνιών. Η Blunt[446] μας πληροφορεί ότι παρόλο που υπήρχε η **ζήλια**, ο **φθόνος** και ο **ανταγωνισμός** στις σχέσεις μεταξύ των Μουσουλμάνων και των Χριστιανών, υπήρχε μόνο μία εξαίρεση σε αυτόν τον κανόνα, **«η εξαίρεση των εσνάφς** [Esnafs], ή των συντεχνιών (σωματείων)». Όπως μας πληροφορεί, κάθε σωματείο ή εσνάφ εκλέγει έναν αρχηγό ή 'ούστα', **ανεξάρτητα από το θρήσκευμα και την εθνικότητά του.**

Αναλυτικότερα, γράφει, ότι σε αυτόν τον τομέα: «υπάρχει η **μεγαλύτερη αρμονία μεταξύ των Χριστιανών και των Μουσουλμάνων, που μοιράζονται κοινά επιχειρηματικά συμφέροντα... αλλά αυτό το πνεύμα συνεργασίας στις χαμηλότερες (κοινωνικές) τάξεις δεν ενθαρρύνεται από την κυβέρνηση και τις υψηλότερες τάξης.»**[447]

Ακόμα και στις αρχές του 20 αιώνα, (περίπου 1920-1922), η Αγγλίδα δημοσιογράφος-περιηγήτρια Lady Dorothy Mills[448] γράφει από την Άγκυρα, ότι ο Τούρκος είχε αποδειχθεί ότι ήταν «ένας άνδρας πολέμου» (a man of war). Επισημαίνει ότι «έχοντας κερδίσει με πόλεμο μία χώρα, νομίζει ότι εκείνη μπορεί να διοικείται από μόνη της. Στην περίπτωση των **Αρμενίων** και των **Ελλήνων**, και **άλλων εμπορικών λαών** που έκαναν τόση μεγάλη ευημερία για την Τουρκία, **ο Τούρκος ικανοποιήθηκε που τους πέταξε στην θάλασσα, αντί να τους χρησιμοποιήσει για τα χαρίσματά τους στο εμπόριο, και προς όφελός του/κερδοσκοπία.** Στην σημερινή του θέση, ο Τούρκος μοιάζει να τρέχει πριν ακόμα μάθει να περπατάει μόνος του. Το εμπόριο στα λιμάνια φθείρεται και δεν υπάρχει κανείς για να το οργανώσει ξανά. ...οι Τούρκοι της επαρχίας της Ανατολίας είναι στα αρχικά τους στάδια ανάπτυξης...»[449]

---

[444][45b] Melek Hanoum (Marie Dejean).
SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b], σελ. 19.

[445][44b] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44b], σελ. 20.

[446] Η Fanny Janet Blunt [44a], [44b], η οποία έζησε 40 χρόνια σε διάφορες περιοχές της Οθωμανικής επικράτειας (1848-1899), στο έργο της, που εκδόθηκε το 1878, μελέτησε του υπόδουλους λαούς, τους Βούλγαρους, τους Έλληνες, τους Αλβανούς, τους Τούρκους, τους Αρμενίους και τους Εβραίους, «και για την εποχή η ελάχιστα λιγότερο σημαντική Κιρκάσιοι, Τάταροι, και Γύφτοι.» [44ª, σελ. xii, preface].

[447] Ibid., σελ. 92-93. [44a]

[448][39] (αρχές 1920) Lady Dorothy Mills
Beyond the Bosphorus, author "the road to Timbuktu," etc. with 35 illustrations from photographs. Duckworth. 3 Henrieta Street, London, W.C. [39] (αρχές 1920), σελ. 35-36.

[449]Ibid., σελ. 35-36. [39]
«...Having won a country he seems to think it can run itself. In the case of the Armenians and the Greeks , and other commercial races who made so much prosperity for Turkey, the Turk contented himself with casting them into the sea, instead of utilizing their gifts for trade, and turning them to his own profit. In his present position the Turk seems to be trying to run before he has learnt to walk alone. Trade dwindles at the ports and there is no one to re-organize it. ....The Turks in the country regions of Anatolia are at an early stage of their development... what is certainly a fine race, with very fine ideals."

2.2.3 Οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα είδαν ελάχιστες έγκλειστες Ελληνίδες στα Οθωμανικά χαρέμια.

Σε αντίθεση με τους προηγούμενους αιώνες, που οι Ελληνίδες αποτελούσαν μεγάλο μέρος της πληθυσμιακής σύνθεσης των Οθωμανικών χαρεμιών,[450] εξ' αιτίας της υποδούλωσής τους μετά από πολεμικές εισβολές και κατακτήσεις, και όχι ως αποτέλεσμα της εθελοντικής δουλείας, όπως ήταν η περίπτωση των Κιρκάσιων γυναικών, που εξετάσαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα, δεν εντόπισαν, ή τουλάχιστον δεν ανέφεραν την παρουσία σημαντικού αριθμού Ελληνίδων ως μόνιμων έγκλειστων μελών στα Οθωμανικά χαρέμια, ιδιαίτερα το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα. Όπως ήδη εξετάσαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, οι γυναίκες από την Κιρκασία και την Γεωργία[451] απαρτίζανε το μεγαλύτερο μέρος της πληθυσμιακής σύνθεσης των Οθωμανικών χαρεμιών του 19ου αιώνα. Παρόλα αυτά, σύμφωνα με αναφορές τις εποχής, σκλάβες, για τα χαρέμια των Οθωμανών, παρείχε στους Τούρκους και ο διάσπαρτος ανά την Οθωμανική Αυτοκρατορία υπόδουλος Ελληνισμός, όπως η Χίος, η Κρήτη, η Κάσσος, η Εύβοια και τα Ψαρά (1822-1825, 1840 και 1841).[452] Ακόμα και το 1816, γνωρίζουμε, ότι στην Αθήνα, η Πριγκίπισσα της Ουαλίας, Καρολίνα, η τότε μελλοντική Βασίλισσα της Αγγλίας, αγόρασε τρεις Ελληνίδες σκλάβες και τις απελευθέρωσε. Προίκισε τις δύο, οι οποίες παντρεύθηκαν λίγο αργότερα, αλλά η τρίτη Ελληνίδα, που απελευθέρωσε από την δουλεία η Πριγκίπισσα, το 1816, σκοτώθηκε το 1824, στην σφαγή του Μεσολογγίου.[453]

Μόνο μία περιηγήτρια, η **Julia Pardoe**, κατέγραψε με λεπτομέρεια την παρουσία Ελληνίδας, ως μόνιμου μέλους σε χαρέμι της Κωνσταντινούπολης, το 1836. Κατά την **Pardoe**, αυτή η Ελληνίδα είχε εξισλαμισθεί, χωρίς την θέλησή της, αλλά δεν μπορούσε να αποστατήσει γιατί η τιμωρία της θα ήταν να την πετάξουν στο Βόσπορο.[454] Τέσσερα χρόνια αργότερα, το 1840, η **Lady Londonderry** και η **Madame Franchini**, είδαν Ελληνίδες στην Κωνσταντινούπολη, κατά την διάρκεια της επίσκεψής τους στο χαρέμι του **Seraskier** Μουσταφά Πασά, δηλαδή του «Αρχηγού όλων των εδαφικών ενόπλων δυνάμεων»,[455] αλλά η **Lady Londonderry** δεν αναφέρει τον αριθμό των Ελληνίδων, την προέλευσή τους ή την θέση που κατείχαν στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού. Αν και δεν μας παρέχουν στοιχεία για την παρουσία σημαντικού αριθμού έγκλειστων

---

[450] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.
Βλέπε Πίνακα 'Οι Σουλτάνοι και «οι Περιφημότερες Σουλτάνες».
Επίσης, έγκλειστες στα Οθωμανικά χαρέμια Ελληνίδες αποκτήθηκαν μετά την Σφαγή της Χίου το 1822, την Σφαγή της Κάσσου το 1823 κλπ.

[451] [10] 1816–1819 Mme de la Ferte-Meun.
Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. 485p. Engraved 8 Vo. (πρώτη έκδοση 1821), [10], σελ. 198-199.

[452] A VOICE FROM GREECE, CONTAINED IN AN ADDRESS FROM A SOCIETY OF GREEK LADIES TO THE PHILHELLENS OF THEIR OWN SEX IN THE REST OF EUROPE. TRANSLATED BY GEORGE LEE. LONDON: John Hatchard and Son, 187, Piccadilly. 1826. Το ακόλουθο είναι χειρόγραφο (όχι τυπωμένο) στην πρώτη σελίδα αυτής της έκδοσης: "His Royal Highness the Duke of Sussex with Mr. E.H. Barker's profound Respects". Επίσης, η ακόλουθη χειρόγραφη αφιέρωση υπάρχει στην δεύτερη σελίδα: "To the ladies of the United Kingdom, the following address is most respectfully dedicated by the translator, Piccadilly, 14th April, 1826". Gennadeios Library, Pamphlets in Favour of Greece 1821-1829.

[453] Ibid, σελ.117. [14a]

[454] [40b] 1835-1836 Miss Julia Pardoe.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. [40b] σελ. 221-7.

[455] [27α], [27β] MARCHIONESS OF LONDONDERRY, FRANCES ANNE EMILY VANE-TEMPEST.
-A Narrative of travels to Vienna, CONSTANTINOPLE, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry., London, Henry Colburn, (1842;) 8 vo.
-Russian Journal of Lady Londonderry 1836-37. Edited by W.A.L. Seaman & J.R. Sewell. John Murray(Publishers) Ltd. 1973. [27β], σελ. 139 και 121.

Ελληνίδων στα Οθωμανικά χαρέμια, οι περιηγήτριες, φυσικά, αναφέρουν τις Ελληνίδες που πωλούνταν στα σκλαβοπάζαρα από το 1822 έως το 1841, ιδιαίτερα τις χιλιάδες Ελληνίδες που σύρθηκαν στην δουλεία μετά την Σφαγή της Χίου, το 1822.

Την εποχή της Ελληνικής εθνικο-απελευθερωτικής Επανάστασης, τα σκλαβοπάζαρα της Κωνσταντινούπολης, της Σμύρνης και της Χίου ήταν γεμάτα με Ελληνίδες γυναίκες, κορίτσια και παιδιά,[456] ορισμένες από τις οποίες, είχαν προσφερθεί ως δώρα στον Σουλτάνο Μαχμούτ Β' για το χαρέμι του.[457]

Η Χίος, μετά την τριήμερη σφαγή του 1822, παρείχε στους Οθωμανούς **47,000** σκλάβους και μόνο δύο χρόνια αργότερα, το καλοκαίρι του 1824, μετά από την τριήμερη σφαγή στην Κάσσο, περίπου **2000 Ελληνίδες** γυναίκες, κορίτσια και παιδιά σύρθηκαν στην δουλεία και πωλήθηκαν στα χαρέμια των Οθωμανών.[458]

Τον Ιούνιο του 1841 η Elizabeth Mary Grosvenor, πήγε στην Scala Nuova, δηλαδή στην Σμύρνη, όπου είδε, όπως επισημαίνει η ίδια, «ένα ύποπτο σκάφος αγκυροβολημένο κοντά τους, το οποίο είχε επιστρέψει από την Μπαρμπαριά με 300 σκλάβους, για να τους πωλήσουν και να ξεκινήσουν την επόμενη μέρα για την **Κρήτη** να προμηθευθούν κι΄ άλλους σκλάβους/σκλάβες **στην εξέγερση των Κρητικών** κατά των Τούρκων.[459]

Ωστόσο, το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα καμμία περιηγήτρια δεν είδε Ελληνίδα να πωλείται στα σκλαβοπάζαρα ή να συγκροτεί σημαντική παρουσία στα χαρέμια ως μόνιμο έγκλειστο μέλος. Παρόλα αυτά, όπως και τον 18ο αιώνα, οι Ελληνίδες έμπαιναν στα χαρέμια κατά την διάρκεια του 19ου αιώνα ως επισκέπτριες, ως εργαζόμενες, ως διερμηνείς των δυτικών περιηγητριών, ως συνεργάτες και πληροφοριοδότες των έγκλειστων γυναικών, ή ως δίαυλοι επικοινωνίας μεταξύ των έγκλειστων γυναικών και τον έξω κόσμο. Οι υποτελείς Ελληνίδες έμπαιναν τακτικά μέσα στα διάφορα Οθωμανικά χαρέμια τον 18ο και τον 19ο αιώνα για να πωλήσουν τα εμπορεύματά τους, για να ενημερώνουν τις έγκλειστες για το τι γινόταν στα άλλα χαρέμια,[460] και για να συνεργασθούν μαζί τους, αφού εγίνοντο αντιληπτές ως εργαλεία επικοινωνίας για τις επαφές τους με τον έξω κόσμο. Για παράδειγμα, Ελληνίδες εμπόρισσες, όπως ήδη αναφέραμε, είχαν συνεργασθεί με την Ναζίμπ Χανούμ, και τον Έλληνα αγαπημένο της, για να

---

[456] HELLENIC COMMITTEE PAPERS, LONDON, 1878. (EQ 1982) PETITION OF SCIOTES RESIDING IN ENGLAND TO THE CONGRESS AT BERLIN, DATED 5TH JUNE, 1878. "ΑΝΑΦΟΡΑ ΤΩΝ ΕΝ ΑΓΓΛΙΑΙ ΧΙΩΝ. (σελ. 9-12). Translation of Foregoing Petition into French: A LEURS EXCELLENCES LES MINISTRES PLENIPOTENTIAIRES DEPUTES AU CONGRES DE BERLIN. (p. 13-15). Translation of same into English: TO THEIR EXCELLENCIES THE PLENIPOTENTIARY MINISTERS DELEGATED TO THE CONGRESS AT BERLIN. (p. 16-18) signed the Sciotes inhabiting England, σελ. 16.

[457] AN ADDRESS TO THE PEOPLE OF ENGLAND IN THE CAUSE OF THE GREEKS, occasioned by THE LATE INHUMAN MASSACRES IN THE ISLE OF SCIO, &c., by THE REV. T.S. HUGHES, Author of Travels in sicily, Greece, and Albania. London: Printed for Simpkin and Marshall, Stationers' Hall Court, Ludgate-Street. 1822, σελ. 15-16.

[458] HELLENIC COMMITTEE PAPERS, LONDON, 1878. (EQ 1982) PETITION OF SCIOTES RESIDING IN ENGLAND TO THE CONGRESS AT BERLIN, DATED 5TH JUNE, 1878. "ΑΝΑΦΟΡΑ ΤΩΝ ΕΝ ΑΓΓΛΙΑΙ ΧΙΩΝ. (σελ. 9-12). Translation of Foregoing Petition into French: A LEURS EXCELLENCES LES MINISTRES PLENIPOTENTIAIRES DEPUTES AU CONGRES E BERLIN. (σελ. 13-15). Translation of same into English: TO THEIR EXCELLENCIES THE PLENIPOTENTIARY MINISTERS DELEGATED TO THE CONGRESS AT BERLIN. (σελ. 16-18) signed the Sciotes inhabiting England, σελ. 16.

[459] [26v.2] ELIZABETH MARY GROSVENOR, MARCHIONESS OF WESTMINSTER.
"A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean During the Years 1840-41, In Two Volumes. London:, John Murray, Albemarle Street 1842., Δεύτερος τόμος, σελ. 110.

[460] [47] 1854, 1855. Mrs. Young, [Marianne Young]
Our camp in Turkey, and the way to it. By Mrs. Young the author of 'Cutch', 'Western India,' 'Facts and fiction,' etc. Second edition. Second edition. London: Richard Bentley, New Burlington Street, Publisher in Ordinary to Her Majesty. 1855. (πρώτη έκδοση 1854) [47] σελ. 290-291.

δραπετεύσει από το χαρέμι του Σαράι και την Τουρκία, το 1836. Εφοδίασαν την Ναζίμπ Χανούμ, την υιοθετημένη κόρη της πριγκίπισσας αδελφής του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ, την Εσσεμέ Σουλτάνα, με Ευρωπαϊκά ενδύματα για να αποδράσει από το χαρέμι μεταμφιεσμένη ως δυτική επισκέπτρια.[461]

Ελληνίδες, επίσης, επισκέπτοντο τα χαρέμια ως προσκεκλημένες[462] φίλες, αν και αναφέρονται ελάχιστες τέτοιες περιπτώσεις, ή επροσλαμβάνοντο σε ημερήσια βάση «για να βοηθήσουν» σε κάποια φιλοξενία ή γεύμα.[463] Μόνο μία περιηγήτρια παρατήρησε και σημείωσε ότι Ελληνίδες παρευρίσκοντο στα χαρέμια και σε κοινωνικές οικογενειακές περιστάσεις των Οθωμανίδων. Για παράδειγμα, η Lady Alicia Blackwood , εθελόντρια κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου, διέκρινε στο Ελληνικό χωριό του Κουλαλί, ότι στα χαρέμια των Τουρκάλων, Ελληνίδες εσυμποσιάζοντο, γελούσαν και συζητούσαν μαζί με τις Τουρκάλες και τις σκλάβες τους. Γιόρταζαν μαζί το γεγονός ότι ο πρώτος γιος της οικογένειας θα πήγαινε για πρώτη φορά στο σχολείο.[464] Μόνο αυτή η μαρτυρία υπάρχει, μέχρι στιγμής,[465] για την συμμετοχή των Ελληνίδων στις κοινωνικές και οικογενειακές περιστάσεις των Οθωμανίδων.

2.2.4 Η πρώτη περιηγήτρια που συμμετέχει σε Ελληνικούς χορούς με τις «ωραίες Ελληνίδες» [1717]

Η Lady Montagu[466] δεν ήταν μόνο η **πρώτη** περιηγήτρια που εισχώρησε στα Οθωμανικά χαρέμια και στα γυναικεία λουτρά των Οθωμανίδων το 1717, αλλά υπήρξε και η **πρώτη** περιηγήτρια που συμμετείχε η ίδια σε Ελληνικούς χορούς, και παρατήρησε ότι οι Ελληνίδες χόρευαν σαν την θεά Άρτεμη. Υπήρξε η πρώτη περιηγήτρια που περιέγραψε τις Ελληνίδες, ως ωραίες γυναίκες, που διατηρούσαν ακόμα την αρχαία Ελληνική τους ενδυμασία και την επιδεξιότητα στο αργαλειό του Ομήρου.[467] **Καμμία περιηγήτρια που την ακολούθησε δεν αναφέρει την συμμετοχή της σε χορευτική διαδικασία.**

«Οι Έλληνες είναι **ο μόνος εύθυμος αγροτικός λαός της Τουρκίας,** τροφοδοτούν την πόλη με φρούτα και λαχανικά, και μοιάζουν να ζουν πολύ εύκολα...», γράφει σε επιστολή της προς τον Mr. Pope, με ημερομηνία 3

---

[461] Βλέπε, [45ª] και [45β] Μελέκ Χανούμ,

1. THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a].
2. SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b].

Επίσης, βλέπε, [40α] 1835-1836 Miss Julia Pardoe.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. [40a].

[462] [40α] 1835-1836 Miss Julia Pardoe.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. [40a], σελ. 311.

[463] [57b] 1857 – 1897 Mary Adelaide Walker.
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57b], σελ. 67.

[464] [22] Dec. 1854- 1856 Lady Alicia Blackwood
A narrative of personal experiences & impressions during a residence on the Bosphorus throughtout the Crimean War. London: Hatchard. Piccadilly, 1881. [22], σελ. 84-87.

[465] Από το σύνολο των 110 περιηγητριών της Βασικής Βιβλιογραφίας.

[466] [3c] 1715-1718 Lady Montagu.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840, [3c], σελ. 132.

[467] Ibid., σελ. 133-135. [3c]

Απριλίου 1717, από την οικία της στον Έβρο, «λίγα μίλια από την Ανδριανούπολη» όπου επισημαίνει, ότι **οι περισσότεροι κάτοικοι της περιοχής ήταν Έλληνες, που διατηρούσαν τα έθιμα και την ενδυμασία της εποχής του Ομήρου** και οι οποίοι είχαν μικρές κατοικίες μέσα στους κήπους τους, **όπου οι γυναίκες τους και οι κόρες του απελάμβαναν μία ελευθερία που δεν επιτρεπόταν στην πόλη, δηλαδή να κυκλοφορούν χωρίς πέπλο.** Όσον αφορά τις Ελληνίδες, παρατήρησε, ότι «οι γυναίκες είναι ωραίες και περνούν τον χρόνο τους στο αργαλειό κάτω από τα δένδρα.»[468]

Συγκεκριμένα, γράφει: «Ο τρόπος που χορεύουν, αναμφίβολα, είναι ο ίδιος με εκείνον που η [θεά] Άρτεμη χόρεψε στις όχθες του Έβρου... Η μεγάλη κυρία οδηγεί τον χορό και ακολουθείται από μία ομάδα νέων κοριτσιών, οι οποίες μιμούνται τα βήματά της, και όταν εκείνη τραγουδάει, τότε δημιουργείται μία χορωδία. Η μουσική είναι εξαιρετικά χαρούμενη και ζωντανή, ενώ υπάρχει σε αυτήν και κάτι υπέροχα απαλό. Τα βήματα ποικίλουν, σύμφωνα με την διάθεση εκείνης που διευθύνει το χορό,... **Ορισμένες φορές συμμετέχω κι εγώ στον χορό, αλλά δεν είμαι αρκετά δεξιοτέχνης για να είμαι πρώτη.** Ιδού οι Ελληνική χοροί, οι Τούρκικοι είναι πολύ διαφορετικοί.»[469]

Ως ένα εύθυμο και χαρούμενο λαό, περιέγραψε τους Κερκυραίους η Frances Maclellan, που εβρίσκετο στην Κέρκυρα από το 1834-1835, επισημαίνοντας ότι οι Κερκυραίοι, άνδρες και γυναίκες, συνήθιζαν να χορεύουν **μαζί** τα βράδια,[470] όμως δεν αναφέρει δική της συμμετοχή στην χορευτική διαδικασία.

Σε αντίθεση με των χορό των έγκλειστων σκλάβων του Οθωμανικού χαρεμιού, που αποκλειστικός του σκοπός ήταν η ψυχαγωγία των ιδιοκτητών τους ή των γυναικών της ανώτερης πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού, και στο οποίο ποτέ δεν συμμετείχαν οι άνδρες, οι Έλληνες και οι Ελληνίδες διαφόρων ηλικιών χόρευαν μαζί, για τον εαυτόν τους, και όχι για να ψυχαγωγήσουν κάποιον. Η Annie Jane Harvey, το 1870, 163 χρόνια μετά την Lady Montagu, περιέγραψε την «χορευτική μανία» των Ελλήνων της Σινώπης του Πόντου, όμως και εκείνη δεν αναφέρει συμμετοχή της στην χορευτική διαδικασία.

2.2.4.1 Η Χορευτική Μανία των Ελλήνων/Ελληνίδων της Σινώπης. Ο χορός ως μία μορφή αντίδρασης ή αντίστασης.

Σε αντίθεση με τους Μουσουλμάνους, που τα δύο φύλα δεν χόρευαν ποτέ μαζί, οι Έλληνες και οι Ελληνίδες (οι Πόντιοι) όλων των ηλικιών, σε όλες τις εποχές του χρόνου, συμμετείχαν καθημερινά μαζί στην χορευτική διαδικασία. Όπως μας πληροφορεί, το 1870, η Annie Jane Harvey, στην Σινώπη, η οποία, όπως προαναφέραμε, ήταν διχοτομημένη σε δύο συνοικίες, στην μία κατοικούσαν οι Τούρκοι και στην άλλη οι Έλληνες,[471] (Πόντιοι), τα σπίτια των Ελλήνων ήταν πολύ μεγάλα, πράγμα που την ξάφνιασε, γιατί η Σινώπη ήταν μία φτωχή πόλη. Όσον αφορά τις οικίες των Ελλήνων, παρατηρεί ότι ορισμένες φορές ζούσαν μαζί σε ένα σπίτι, από δέκα μέχρι

---

[468] Ibid., σελ. 134. [3c]
[469] Ibid., σελ. 135. [3c]
[470] [15] 1832-1833 Frances Maclellan.
Sketches of Corfu, Historical and Domestic, its scenery and natural productions: interspersed with Legends and Traditions. London: Smith, Elder, and Co., Cornhill, Booksellers to their Majesties, 1835, [15] σελ. 98.
[471] 1860, 1870- MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY [50a, 50b]
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b], σελ. 274.

δώδεκα οικογένειες, ως μία οικογένεια. **Αποκαλύπτει αυτό που εκείνη εκτίμησε ήταν ο λόγος της προτίμησης στα μεγάλα σπίτια με μικρά υπνοδωμάτια:**

«Ο χορός, εδώ, είναι μία τέλεια μανία για όλους του Έλληνες όλων των ηλικιών και τάξεων»,[472] γράφει η περιηγήτρια, υπογραμμίζοντας έντονα **ότι «νέοι άνδρες και νέες κοπέλες, ηλικιωμένοι άνδρες και ηλικιωμένες γυναίκες, χορεύουν όλοι μαζί, κάθε βράδυ, με μία ζωηράδα και μία ακούραστη ευχαρίστηση, που ούτε η φτώχεια, ούτε η ηλικία μοιάζουν να μπορούν να εξαλείψουν. Ο κύριος σκοπός τους, συνεπώς, στην κατασκευή [των οικημάτων τους], είναι να έχουν μεγάλες αίθουσες χορού για χρήση τον χειμώνα...»**[473]

Αναλυτικότερα, η περιηγήτρια επισημαίνει ότι **ο βαθμός της σημαντικότητας του χορού, για τους Έλληνες της Σινώπης, διακρινόταν από τον τρόπο που κατασκεύαζαν τις οικίες τους.** Παρατηρεί, ότι στριμώχνονταν σε ένα σπίτι, σε μικρά δωμάτια, «για να έχουν χώρο για τα αγαπημένα τους Ρωμαίικα (Romaika)». Πρώτα, σχεδίαζαν μία μεγάλη αίθουσα χορού (salle de danse), για τους χειμερινούς μήνες, παρόλο που οι οικίες τους ήταν συνωστισμένες. Σημειώνει, επίσης, ότι παρά τον συνωστισμό, οι οικίες τους διατηρούνταν απόλυτα καθαρές, διότι επιδίδοντο σε «ένα συνεχές τρίψιμο», μία **συνήθεια που επηρέασε και τους υπόλοιπους κατοίκους στο θέμα της καθαριότητας.**[474]

Παρατηρεί, επιπροσθέτως, ότι οι γυναίκες της Σινώπης [οι Πόντιες] ήταν πολύ ωραίες γυναίκες, έμοιαζαν με τα αρχαία Ελληνικά αγάλματα, είχαν ανοιχτό δέρμα και μαλλιά κοκκινωπά ή ξανθά.[475]

Σε αντίθεση με τους Τούρκους κατοίκους της Σινώπης, όπως υπογραμμίζει η Harvey, οι Έλληνες είχαν το δικαίωμα να βλέπουν το πρόσωπο της μελλοντικής τους γυναίκας, καθώς και όλων των άλλων γυναικών της κοινότητάς τους. Σημειώνει, επιπλέον, ότι σε αντίθεση με τις ηλικιωμένες Τουρκάλες, οι ηλικιωμένες Ελληνίδες διατηρούσαν την ομορφιά τους, ιδιαίτερα σπάνιο φαινόμενο στις χώρες της Ανατολής, για τις γυναίκες των ταπεινότερων κοινωνικών τάξεων, οι οποίες γερνούσαν πρόωρα. Διέκρινε την **«εξαιρετική καλή φύση και διάθεση»**[476] των Ελλήνων και των Ελληνίδων της Σινώπης, και προσθέτει ότι μετά από το καθημερινό αυτό έθιμο του χορού οι Έλληνες της Σινώπης πήγαιναν για ύπνο λίγο μετά της οκτώ.[477]

2.2.5 **«Εάν κάθε Τούρκος πασάς είχε μία Ασπασία πόσο θα βελτιωνόταν το γένος των Μωαμεθανών.»**[478] **Τι λένε για τις Ελληνίδες οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα:**

---

[472] Ibid., σελ. 275-276. [50b]
[473] Ibid., σελ. 276. [50b]
[474] Ibid., σελ. 276. [50b]
[475] Ibid., σελ. 276. [50b]
[476] Ibid., σελ. 278-79. [50b]
[477] Ibid., σελ. 282. [50b]
-Δεν θα εξετάσουμε περισσότερο το θέμα του Ελληνικού χορό, ή τα χορευτικά έθιμα των διαφόρων λαών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, διότι αυτό αποτελεί ξεχωριστό αντικείμενο έρευνας.
[478] [14 a] 1816-1821, 1835-[;], 1849 Celine, [the Countess Stephano].
ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. Vol. I., London, Henry Colburn, 1849. [14a]

Τις Ελληνίδες της Μικρά Ασίας, του Πόντου,[479] της υπόδουλης Ελλάδος και της απελευθερωμένης από τον Τουρκικό ζυγό Ελλάδος περιγράφουν οι περιηγήτριες ως γυναίκες ωραίες, καθαρές, υπερήφανες, εργατικές, αφοσιωμένους συζύγους και μητέρες, γυναίκες που διψούσαν για μάθηση και για βελτίωση, γενναίες και τολμηρές γυναίκες, που είχαν ένα πατριωτικό και εθνικό πνεύμα. Κυρίως, τις περιγράφουν ως γυναίκες που προτιμούσαν να πεθάνουν, παρά να γίνουν σκλάβες των Τούρκων. Το μόνο ελάττωμα που τους προσδίδει μία περιηγήτρια, ήταν η αδυναμία τους για την ενδυμασία και την επίδειξη.

Οι περιηγήτριες γράφουν, μεταξύ άλλων, ότι «αν κάθε Τούρκος πασάς είχε μία Ασπασία, πόσο θα βελτιωνόταν το γένος των Μωαμεθανών.»[480] Συγκρίνουν τις Ελληνίδες, όπως και οι περιηγητές του 18ου αιώνα και του 19ου αιώνα , με τα αρχαία αγάλματα και τα γλυπτά του Φειδία.[481] Εκτιμούν ότι πρόκειται για υπερήφανες και ωραίες γυναίκες, εξευγενισμένες στα γούστα τους.[482] «Έχω δει και έχω γνωρίσει πολλές γυναίκες της σύγχρονης Ελλάδος, οι οποίες έχουν στερηθεί την μάθηση και την ιστορική τους μνήμη, όμως οι καρδιές τους πλημμυρίζουν από Ελληνικές αρετές, και τα χαρακτηριστικά τους είναι πλασμένα από τα ωραία σχήματα που έχουν γίνει αιώνια από την σμίλη του Απέλλου (Apelles) και του Φειδία.»,[483] γράφει η Celine (Countess Stephano), το 1849.

«Οι Ελληνίδες κάνουν την μονοτονία της κοινωνικότητας πιο υποφερτή»,[484] γράφει η Ελβετίδα περιηγήτρια Louise Demont, για τις Ελληνίδες της **Κωνσταντινούπολης** το 1816, η οποία παρατήρησε, μεταξύ άλλων, ότι κυκλοφορούσαν ακάλυπτες, σε αντίθεση με τις Τουρκάλες και τις Αρμένισσες, που κυκλοφορούσαν με πέπλο.

Οι γυναίκες της **Μήλου**, το 1816, ήταν «εξαιρετικά ωραίες και ακόμα φορούν την αρχαία Ελληνική ενδυμασία, που είναι πολύ πιο εκλεπτυσμένη από την σύγχρονη ενδυμασία»,[485] γράφει η Ελβετίδα περιηγήτρια. Στην Μήλο, το 1874, η Lady Brassey σημειώνει: «Η Μήλος κατοικείται από ωραίους άνδρες, ωραίες γυναίκες και όμορφα παιδιά, οι οποίοι, όλοι, ήρθαν για να μας δουν. Έχουν τον κλασσικό Ελληνικό τύπο… ίσια μύτη, όμορφο

---

[479] Οι γυναίκες της Σινώπης το 1870. Υπάρχει μόνο μία περιηγήτρια, από της 110 της Βασική Βιβλιογραφίας, που επισκέφθηκε την Σινώπη τον 19ο αιώνα.

[480][14 a] 1816-1821, 1835-[;], 1849 Celine, [the Countess Stephano].
ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. Vol. I., London, Henry Colburn, 1849. [14a]., σελ. 114.

[481]Ibid., σελ. 115. [14a]
Βλέπε, επίσης, [32 a] 1858 – 1859 Emily A. Beaufort.
Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. (πρώτη έκδοση), [32a] σελ. 145.

[482] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a] σελ. 40-41.

[483][14 a] 1816-1821, 1835-[;], 1849 Celine, [the Countess Stephano].
ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. Vol. I., London, Henry Colburn, 1849. [14a], σελ. 115.

[484][9] 1814 - 1820 Caroline, Queen of England [the Princess of Wales]
Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9] σελ. 525,555.

[485] [11] 1816 Louise Demont.
Journal of the Visit of her Majesty the Queen (Caroline), to Tunis, Greece, and Palestine, written by Louise Demont, with other corresponding papers, collected in Switzerland, and translated by Edgar Garston. London, T. and J. Allman, 1821. [11] σελ. 21, 31-32

στόμα... είναι καθαροί. Τα περισσότερα ενδύματα των γυναικών ήταν λευκά, και δεν υπήρχε ίχνος σκόνης ή ακαθαρσίας επάνω τους...»[486]

Ως **«χώρα των διάσημων Αμαζόνων»**, αποκαλεί την **Μυτιλήνη** περιηγήτρια, το 1845, επειδή εκείνη την εποχή, όπως μας πληροφορεί η ίδια, οι γυναίκες της Μυτιλήνης κληρονομούσαν γη, κυριαρχούσαν και διοικούσαν στις οικογενειακές υποθέσεις, έβγαιναν για κυνήγι και έπρεπε άλογα. Το 1859 μαθαίνουμε ότι οι γυναίκες της Μυτιλήνης ήταν και εργαζόμενες. Η Emily A. Beaufort[487], η οποία ταξίδευε με την αδελφή της, μας πληροφορεί ότι οι γυναίκες της Μυτιλήνης έφτιαχναν και πουλούσαν εργόχειρα/κεντήματα, από τα οποία είχε αγοράσει πολλά και ο Λόρδος Stratford de Redcliffe,[488] **η σύζυγος του οποίου ήταν η πρώτη γυναίκα που επισκέφθηκε και ξεναγήθηκε στο Άγιο Όρος.**[489] Όπως επισημαίνει η περιηγήτρια, **«σήμερα η Μυτιλήνη βρίσκεται κάτω από το βαρύ σύννεφο της Τουρκικής κατοχής»**, προσθέτοντας ότι «η μισοί κάτοικοι του νησιού είχαν σκοτωθεί στον Ελληνικό Πόλεμο της Ανεξαρτησίας και στις τρομακτικές σφαγές εκείνης της περιόδου, που πουθενά αλλού δεν διαπράχτηκαν με τόση βαρβαρότητα...»[490]

Στην **Αθήνα**, το 1847, η Γαλλίδα περιηγήτρια, Valerie Boissier, Comtesse Agenor de Gasparin μας πληροφορεί, ότι οι γυναίκες δεν κυκλοφορούσαν στους δρόμους,[491] ενώ την ίδια εποχή η Αγγλίδα Miss Felicia Mary Frances Skene επισημαίνει, ότι **στην Αθήνα, οι γυναίκες των χωρικών εργάζοντο στην επεξεργασία του μεταξιού.**[492] Προφανώς, η Gasparin αναφέρεται στις Αθηναίες των υψηλότερων κοινωνικών στρωμάτων.

Τις γυναίκες της **Ρόδου**, και τις οικίες τους, βρήκε πολύ ωραίες, το 1860, η Αγγλίδα περιηγήτρια Annie Jane Harvey,[493] καθώς και τις γυναίκες της **Σαντορίνης**, τις οποίες περιγράφει ως λυγερές, ψηλές και με ανοιχτόχρωμα μάτια.[494]

Οι Ελληνίδες της Σινώπης του Πόντου (οι Πόντιες), το 1870, όπως μας πληροφορεί η Αγγλίδα περιηγήτρια Annie Jane Harvey,[495] ήταν πολύ ωραίες

---

[486] [36] 1874 και 1878 Mrs. (Annie) Brassey (Baroness Brassey ή Lady Brassey).
Sunshine and Storm in the East, or, Cruise to Cyprus and Constantinople. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880 [36] σελ. 127-128, 131.

[487] [32a] 1858 – 1859 EMILY A. BEAUFORT, (αργότερα 1859-1861 Viscountess Strangford)
EGYPTIAN SEPULCHRES AND SYRIAN SHRINES, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. Η πρώτη έκδοση. [32a,] σελ. 145.

[488] Ibid., σελ. 145. [32a]

[489] Βλέπε 'Εισαγωγή στις περιηγήτριες' .

[490] 32a] 1858 – 1859 EMILY A. BEAUFORT, (αργότερα 1859-1861 Viscountess Strangford)
EGYPTIAN SEPULCHRES AND SYRIAN SHRINES, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. Η πρώτη έκδοση. [32a], σελ. 149.

[491] [29] 1847-1848 Valerie Boissier, Comtesse Agenor de Gasparin (nc, 1813-1894).
Journal d'un Voyage au Levant par L'Auteur du Mariage au point de vue Chretien. [Tome I. La Grece], Paris, Marc Ducloux et Ce., Editeurs. En Vente: A La Librairie, Rue Tronchet, 2. 1848. (βιβλίο υπογεγραμμένο από την συγγραφέα/ δεν υπάρχει το όνομά της τυπωμένο στο βιβλίο. Είναι γραμμένο σε τρίτο πρόσωπο (αρσενικό), αλλά αποκαλύπτει την ταυτότητά της και το φύλο της σε διάφορα σημεία του έργου της/του ημερολογίου της), [29], σελ. 85.

[492] 1838-1845. Miss Felicia Mary Frances Skene
Wayfaring sketches among the Greeks and Turks and on the shores of the Danube. By a seven years' resident in Greece. London, Chapman and Hall, MDCCCXLVII. [42a], σελ. 18-22.

[493] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY, ή ANNIE JANE HARVEY
Our Cruise in the Claymore, with a visit to Damascus and the Lebanon. By Mrs. (A.J.) Harvey of Ickwell-Bury. London, Chapman and Hall, 193, Picadilly, 1861. [50a] σελ. 249-250.

[494] Ibid., [50a] σελ. 262-3.

[495] 1860, 1870- MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY [50a, 50b]

γυναίκες, που έμοιαζαν με τα αρχαία Ελληνικά αγάλματα, είχαν ανοιχτόχρωμο δέρμα και κοκκινωπά ή ξανθά μαλλιά.[496] Όπως ήδη αναφέραμε, σε αντίθεση με τις ηλικιωμένες Τουρκάλες, η περιηγήτρια παρατηρεί ότι ακόμα και οι ηλικιωμένες Ελληνίδες της Σινώπης διατηρούσαν την ομορφιά τους, κάτι ασυνήθιστο και σπάνιο για τις ταπεινότερες κοινωνικές τάξεις στις χώρες της Ανατολής, όπου οι γυναίκες, όπως παρατήρησαν πολλές περιηγήτριες, γερνούσαν πρόωρα. Όπως προαναφέραμε, η Harvey διέκρινε την **«εξαιρετικά καλή φύση και διάθεση»**[497] των γυναικών της Σινώπης, καθώς και την καθημερινή χορευτική τους μανία.[498] Εκτίμησε ότι ήταν πολύ καθαρές, επισημαίνοντας ότι επιδίδοντο, καθημερινά, σ' **«ένα συνεχές τρίψιμο»**, μία συνήθεια που είχε επηρεάσει και τους υπόλοιπους κατοίκους της Σινώπης, όσον αφορά το θέμα της καθαριότητας.[499]

Το 1836, σε ένα ελληνικό χωριό της **Μικρά Ασίας** στην **Καραμάνια**, που ονομαζόταν Μουλάχ (Mullah), μαθαίνουμε από την Αμερικανίδα περιηγήτρια Mrs. Sara Rogers Haight, ότι οι Ελληνίδες δεν έμεναν κλεισμένες μέσα στα σπίτια τους, αλλά σε αντίθεση με τις Τουρκάλες, εργάζοντο μαζί με τους άνδρες στα χωράφια.[500]

Στην **Σμύρνη**, στον αποκαλούμενο τόπο του Ομήρου,[501] το 1836, το 1840, το 1855 και το 1859, εκτός από το κάλλος των Ελληνίδων, που εγκωμιάζουν οι περισσότερες περιηγήτριες, όπως επίσης, οι περιηγητές, οι περιηγήτριες διέκριναν, μεταξύ άλλων, «ένα μοναδικό μείγμα εθνών» και μία μεγάλη ποικιλία ενδυμασιών. Η Αμερικανίδα περιηγήτρια Mrs. Sara Rogers Haight αποκαλύπτει ότι στην Σμύρνη, το 1836, υπήρχαν και γυναίκες τζογαδόροι (Lady Gamesters).[502] Για τις Ελληνίδες της Σμύρνης, το 1840, η Αγγλίδα περιηγήτρια Lady Harriet Catharine Egerton, Countess Ellesmere γράφει: «Η Σμύρνη έχει τις πιο ωραίες γυναίκες που έχω δει ποτέ».[503] Το 1855, η Lady Hornby επισημαίνει, ότι οι Τούρκοι κάτοικοι της Σμύρνης εξεπλάγησαν, που την

Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b], σελ. 274.

[496] Ibid., σελ. 276. [50b]

[497] Ibid., σελ. 278-79. [50b]

[498] Ibid., σελ. 276. [50b]

[499] Ibid., σελ. 276. [50b]

[500] 1836 - Mrs. Sara Rogers Haight -

"Letters from the Old World by a Lady of New York", 1840 (Egypt, Syria, Palestine, Asia Minor, Turkey and Greece...) [41b], .,σελ. 231-3.

Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να υπογραμμίσουμε, όσον αφορά το θέμα της καθαριότητας, ότι οι Ελλαδίτες είχαν χαρακτηρίσθει «παστρικές» τις Μικρασιάτισσες πρόσφυγες που έφθασαν στην Ελλάδα το 1922. Βέβαια ο όρος «παστρικές» που χρησιμοποίησαν για τις Μικρασιάτισσες οι Ελλαδίτες παρέπεμπε στην αξιολόγηση μιας 'ανηθικότητας' επειδή διατηρούσαν καθαρό το σώμα τους.

[501] [41a] 1836 Mrs. Sara Rogers Haight .

"Letters from the Old World by a Lady of New York", 1840 (Egypt, Syria, Palestine, Asia Minor, Turkey and Greece...) [41°]σελ.59.

36. Βλέπε, επίσης, [25] 1840 Lady Harriet Catharine Egerton, (Countess Ellesmere

Lady Francis Egerton.)

Journal of a tour in the Holy Land in May and June 1840. By Lady Francis Egerton. With lithographic views from original drawings, by Lord Francis Egerton. London, Harrison and Co., 1841, [25], σελ 85.

[502] [41a] 1836 Mrs. Sara Rogers Haight .

"Letters from the Old World by a Lady of New York", 1840 (Egypt, Syria, Palestine, Asia Minor, Turkey and Greece...) [41°]σελ.59. [41°]σελ.65

[503] [25] 1840, Lady Harriet Catharine Egerton, Countess Ellesmere

Lady Francis Egerton. Journal of a tour in the Holy Land in May and June 1840. By Lady Francis Egerton. With lithographic views from original drawings, by Lord Francis Egerton. London, Harrison and Co., 1841, [25], σελ. 85-86.

έβλεπαν να περπατάει και να κυκλοφορεί ανάμεσα σε ανδρική παρέα, και παρατήρησε, όπως η Mrs. Sara Rogers Haight, η Lady Harriet Catharine Egerton, και η Countess Ellesmere πριν από αυτήν, ότι στην Σμύρνη υπήρχε ένα «μοναδικό μείγμα εθνών». Η Σμύρνη, γράφει, ήταν γεμάτη Τούρκους, Έλληνες, Αρμένιους, σκλάβους από την Νουβία, Άγγλους και Γάλλους στρατιώτες και ναυτικούς, και ταράχθηκε όταν είδε το κεφάλι ενός ληστή καρφωμένο σε ένα ξύλο.[504] Ταράχτηκε, επίσης, στο σκλαβοπάζαρο της Σμύρνης, το οποίο συνέθεταν, κυρίως, μαύρες γυναίκες, μικρά παιδιά και βρέφη.[505] Το 1859, η Αγγλίδα περιηγήτρια Emily A. Beaufort,[506] η οποία ταξίδευε με την αδελφή της, διέκρινε ότι στην Σμύρνη μιλούσαν πολλές γλώσσες, και ότι οι Σμυρναίοι είχαν εξοικειωθεί να σκέφτονται συγχρόνως σε οκτώ ή εννέα γλώσσες και να τις μιλούν ταυτοχρόνως, ανακατεύοντάς τες όλες μαζί.[507] Σημείωσε, επιπροσθέτως, ότι στην Σμύρνη, εκτός από τους Έλληνες, υπήρχαν Εβραίοι και Αρμένιοι.[508]

Η Αγγλίδα Fanny Janet Blunt σημειώνει, το 1878, ότι οι Ελληνίδες που ζούσαν σε διάφορες περιοχές της **Μικράς Ασίας**, ανάλογα με την κοινωνική τους θέση, εμφάνιζαν τις ανάλογες αρετές και τα ανάλογα ελαττώματα, τα οποία εθεωρούντο σύμφυτα με τον Ελληνικό χαρακτήρα, υπογραμμίζοντας ότι οι αρετές των Ελληνίδων υπερέβαιναν τα ελαττώματα τους, και ότι ήταν καλές και τίμιοι σύζυγοι. Η Blunt διέκρινε, ότι «η διαφώτιση και το ταλέντο στην συζήτηση ορισμένων (Ελληνίδων) της καλύτερης τάξης δεν είναι λιγότερα από εκείνα των Ευρωπαϊκών γυναικών.»[509] Ακόμα και οι Ελληνίδες, που δεν είχαν τα πλεονεκτήματα της μόρφωσης, επιδείκνυαν, όπως εκτίμησε η Αγγλίδα περιηγήτρια, «μία μεγάλη επιθυμία για βελτίωση.»[510] Παρατήρησε, επίσης, ότι σε αντίθεση με τις Οθωμανίδες, οι Ελληνίδες στην καθημερινή τους ζωή χρησιμοποιούσαν περισσότερα οικιακά σκεύη και αντικείμενα, όπως τραπέζια, τραπεζομάντιλα, μαχαίρια, πιρούνια κλπ. **«Οι Ελληνίδες δουλεύουν (απασχολούνται) λιγότερο σε αγροτικές δουλειές, και για το λόγο αυτό, είναι πιο εξευγενισμένες στα γούστα τους, πιο ωραίες σε εμφάνιση, και πιο προσεχτικές και καλόγουστες στην ενδυμασία τους»**,[511] γράφει η Blunt

Κατά την άποψή της Blunt, οι παντρεμένες Ελληνίδες, παρόλο που ήταν υποτακτικές και ευάγωγες, κατείχαν μεγαλύτερο βάθος και πλούτο αγάπης,[512] ήταν καθαρές, εργατικές και ιδιαίτερα αφοσιωμένες μητέρες και σύζυγοι,[513] σε αντίθεση με την Μουσουλμάνα σύζυγο, την Οθωμανίδα, που μοιραζόταν τον άνδρα της με ολόκληρο το χαρέμι, αλλά, στην ουσία, δεν είχε καμμία

---

[504] [31] 1855 – 1858 Lady Hornby
Constantinople during the Crimean War. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography ... London, Richard Bentley, Publisher In Ordinary To Her Majesty. 1863, [31] σελ. 24-26.

[505] Ibid., , σελ. 26. [31]
(Οι λιθογραφίες στο έργο της ανήκουν στην φίλη της Hornby, της ζωγράφου-περιηγήτριας Mary A. Walker.

[506] [32 a 1858 – 1859 EMILY A. BEAUFORT, αργότερα (1859-1861 Viscountess Strangford).
EGYPTIAN SEPULCHRES AND SYRIAN SHRINES, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. Η πρώτη έκδοση. [32a] σελ. 133-134

[507] Ibid., σελ. 133-4. [32a]

[508] Ibid., σελ. 135-136. [32a]

[509] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a], σελ. 43

[510] Ibid., σελ. 43. [44a]

[511] Ibid., σελ 40. [44a]

[512] Ibid., σελ. 41. [44a]

[513] Ibid., σελ. 42. [44a]

κοινωνική ή πραγματική επαφή μαζί του.[514] Διαπίστωσε ότι η Ελληνίδα σύζυγος, σε αντίθεση με την Οθωμανίδα, υπερασπιζόταν τα συμφέροντα του άνδρα της, έκανε προσπάθειες να τον στηρίξει και, ακόμα, να κρύψει τα ελαττώματα του και τις αδυναμίες του, μία αφοσίωση που εκπλήσσει την περιηγήτρια διότι, όπως παρατηρεί, «η Ελληνίδα θα προσκολληθεί επάνω του, όχι μόνο στην ευημερία, αλλά και στις πιο δύσκολες στιγμές.»[515]

Η Ελληνίδα, όπως επισημαίνει η Blunt, δεν ήταν τεμπέλα, ανεπρόκοπη ή αδρανής. Δεν εθεωρείτο άχρηστη ή ένα βάρος στην οικογένεια, επειδή συμμετείχε δραστήρια στις εργασίες του σπιτιού της. Μάθαινε, από μικρή ηλικία, να πλέκει, να γνέθει μετάξι, μαλλί, βαμβάκι και εκτελούσε καθήκοντα βοσκοπούλας ('Voskopoula').[516]

Η Blunt μας πληροφορεί, επιπροσθέτως, ότι όταν μία Ελληνική οικογένεια είχε πάνω από μία κόρη, πάντα έστελνε τα κορίτσια της στην πόλη, σε ηλικίες δώδεκα μέχρι δεκατεσσάρων ετών, για να εργασθούν ως υπηρέτριες, με ένα διπλό σκοπό, αφ'ενός μεν τους παρείχετο έτσι η ευκαιρία να δουν τον κόσμο, και αφ'ετέρου για να κερδίσουν κάτι για την συντήρησή τους. **Η Ελληνική οικογένεια δεν το έκανε με σκοπό τα κορίτσια να βοηθήσουν οικονομικά στην συντήρηση της οικογένειας, αλλά για να φτιάξουν την προίκα τους.** Τον μισθό τους, όπως μας πληροφορεί η Blunt, τον μετέτρεπαν σε χρυσά νομίσματα, τα οποία έφτιαχναν περιδέραια.[517] Όπως ήδη αναφέραμε, εργαζόμενες ήταν και οι γυναίκες της Μυτιλήνης οι οποίες πουλούσαν τα εργόχειρά τους.[518]

Οι Ελληνίδες, όπως υπογραμμίζει η Blunt , ήταν επιδέξιες στην ραπτική, στο εργόχειρο και στο κέντημα. Αυτό οφειλόταν, εν μέρει, όπως επισήμαινε η περιηγήτρια, **στον γενικό αποκλεισμό της γυναίκας, όλων των εθνικοτήτων της Τουρκίας (ή της Οθωμανικής επικράτειας), από την απασχόληση σε καταστήματα, και στην απουσία εργοστασίων στην Μικρά Ασία, με την εξαίρεση των εργοστασίων του μεταξιού. Όμως, στις περιοχές που επεξεργάζοντο το μετάξι, προσελάμβαναν πολλές Ελληνίδες, οι οποίες συχνά γίνονται και διευθύντριες στον τομέα αυτό, στο οποίο εργάζονταν και οι Αρμένισσες.**[519]

Το πιο 'κτυπητό' ελάττωμα της Ελληνίδας ήταν η αδυναμία της για την ενδυμασία και την επίδειξη.[520] Κατά την εκτίμησε της Αγγλίδας Fanny Janet Blunt, η Ελληνίδα ήθελε να κάνει την γειτόνισσά της να ζηλέψει. Για παράδειγμα, η ανιψιά του Αρχιεπισκόπου,[521] η οποία ήταν γειτόνισσα της Blunt, εκμυστηρεύθηκε στην περιηγήτρια ότι την ημέρα της βόλτας ή την ημέρα που θα έβγαινε περίπατο, έβαζε την υπηρέτριά της να στέκεται στο τέλος του δρόμου για να δει τι φορούσε «η αντίζηλός της», δηλαδή η σύζυγος του πλουσιότερου κορμπατζί (corbadji), έτσι ώστε, πριν βγει, να

---

[514] Βλέπε Κεφάλαια ΙΙ και ΙΙΙ.

[515] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a], σελ. 45.

[516] Ibid., σελ. 41. [44a]

[517] Ibid., σελ. 42. [44a]

[518] Το 1859, (βλέπε, [32 a] 1858 – 1859 Emily A. Beaufort,
Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. Η πρώτη έκδοση. [32a] σελ. 145.

[519] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a], σελ. 45

[520] Ibid., σελ. 43. [44a]

[521] [Δεν αναφέρει το όνομά του Αρχιεπισκόπου, ούτε το όνομα της ανιψιάς του ή την τοποθεσία]

προετοιμασθεί και να επιλέξει την ενδυμασία της με στόχο να την ξεπεράσει.[522]

Ακόμα και η αγάπη των Ελληνίδων της εργατικής τάξης για την επίδειξη ισοδυναμούσε με αυτήν των πλουσιότερων γυναικών,[523] παρόλο που ζούσαν πιο περιορισμένη ζωή, διότι εθεωρείτο άσεμνο να κυκλοφορούν εκτός οικίας. Για παράδειγμα, στην **Κωνσταντινούπολη** και στην **Σμύρνη**, οι κόρες των ψαράδων ή ακόμα και των πλυστρών, αντέγραφαν τις ενδυμασίες της υψηλότερης κοινωνικής τάξης. Σε επαρχιακές πόλης όπως στη **Ροδόστο** και στην **Αδριανούπολη**, η αδυναμία των Ελληνίδων για την ενδυμασία και την επίδειξη εγίνετο αντιληπτή από τα φωτεινά χρώματα και τα τεχνητά λουλούδια που στόλιζαν το άτομό τους.[524]

2.2.5.1 Γενναίες γυναίκες με πατριωτικό πνεύμα.

Προτιμούσαν τον θάνατο παρά τον εξανδραποδισμό. Προτιμούσαν να πεθάνουν παρά να γίνουν σκλάβες των Τούρκων, δήλωσαν, σε επιστολή τους, το 1825, 22 Ελληνίδες από τα νησιά του Αρχιπελάγους, όπως από την Ύδρα, την Χίο, καθώς και από την Αθήνα, τα Σάλωνα και την Λιβαδειά.[525] Η επιστολή, που γράφθηκε στην Αγγλική γλώσσα επειδή απευθυνόταν σε Ευρωπαίες φιλελληνίδες, συμπεριλαμβάνει και ένα μικρό σημείωμα υπογεγραμμένο από την Ελένη Μαυροκορδάτου, με ημερομηνία 5/8/1825.

«...οι συμπατριώτισσές μας προτιμούν να πέσουν στα βάθη της αβύσσου, να ριχτούν μέσα στις φλόγες, να γίνουν τα θηράματα των άγριων ζώων, να υποστούν την πείνα, την έρημο, τις σπηλιές, παρά να αντιμετωπίσουν ξανά την Απάνθρωπη Δουλεία τον Τούρκων.... Ενδεχομένως, δεν θα ζήσουμε να δούμε την λαμπερή και ένδοξη ημέρα, που η χώρα μας θα απολαμβάνει την ελευθερία και την ανεξαρτησία της, αλλά παρόλα τα βάσανα που έχουμε υποστεί, θα πεθάνουμε ικανοποιημένες με την σκέψη ότι πεθαίνουμε για την πατρίδα μας, **ελεύθερες**, και όχι πια σκλάβες των βάρβαρων τύραννων...θα διδάξουμε τα παιδιά μας ότι **φιλελληνίδες γυναίκες μας βοήθησαν και ότι έγιναν και αυτές πραγματικές Ελληνίδες...**[526].

Οι Ελληνίδες, πάντα, πολεμούσαν στο πλευρό των ανδρών τους, των πατέρων τους, των συζύγων τους και των γιων τους,[527] υποστηρίζει η Μελέκ Χανούμ (Marie Dejean). Οι Ελληνίδες συμμετείχαν στους **απελευθερωτικούς αγώνες**, επισημαίνει η Dora d'Istria, η οποία εγκωμιάζει **«το εθνικό πνεύμα»**, τον

---

[522] Ibid., σελ. 44. [44a]
[523] Ibid., σελ. 44. [44a]
[524] Ibid., σελ. 45. [44a]
[525] Που συμπεριελάμβανε και ένα μικρό σημείωμα υπογεγραμμένο από την Ελένη Μαυροκορδάτο- με ημερομηνία 5 Αυγούστου - [A VOICE FROM GREECE, CONTAINED IN AN ADDRESS FROM A SOCIETY OF GREEK LADIES TO THE PHILHELLENS OF THEIR OWN SEX IN THE REST OF EUROPE. TRANSLATED BY GEORGE LEE. LONDON: John Hatchard and Son, 187, Piccadilly. 1826. Το χειρόγραφο στην πρώτη σελίδα αυτής της έκδοσης γράφει: "His Royal Highness the Duke of Sussex with Mr. E.H. Barker's profound Respects". Η ακόλουθη αφιέρωση υπάρχει στην δεύτερη σελίδα: "To the ladies of the United Kingdom, the following address is most respectfully dedicated by the translator, Piccadilly, 14th April, 1826". Gennadeios Library, Pamphlets in Favour of Greece 1821-1829.
[526] Ibid., σελ. 6-14.
[527] [45b] Melek Hanoum (Marie Dejean).

SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b], σελ. 20-23.

πατριωτισμό, την γενναιότητα,[528] και την αφοσίωση των Ελληνίδων στο καθήκον, υπογραμμίζοντας και εκείνη ότι πολλές προτίμησαν τον θάνατο, παρά την δουλεία.[529] Αναφέρει, παραδειγματικά, τις Σουλιώτισσες, τις γυναίκες του Μεσολογγίου, τις γυναίκες των Κλεφτών, την Μαντώ Μαυρογένους και ιδιαίτερα τη Μπουμπουλίνα των Σπετσών.[530] Προβαίνει, επίσης, σε μία αναλυτική περιγραφή, σχετικά με την θέση της Ελληνίδας στην ελεύθερη Ελλάδα,[531]

Κατά την Dora d'Istria, υπήρχαν **«τρεις Ελλάδες»** (The three Greeces): **1. Η ανεξάρτητη Ελλάς (Hellas), 2. Το Προτεκτοράτο (the Protectorate), 3. και η υπόδουλη Ελλάς, που βρισκόταν κάτω από τον Τουρκικό ζυγό. Τρομακτική είναι η πληροφορία της, σύμφωνα με την οποία, στην Ρόδο οι Τούρκοι έβαζαν τις γυναίκες μέσα σε σάκους με αρουραίους!**

Στην **Χίο** εκθέτει λεπτομέρειες σχετικά με την εκπαίδευση των γυναικών[532] και προβαίνει σε μία αναλυτική περιγραφή των Ελληνίδων του Αρχιπελάγους, υπογραμμίζοντας και εκείνη, όπως και οι περιηγήτριες που προηγήθηκαν, το κάλλος τους και την διατήρηση της αρχαίας ενδυμασίας.[533] Η Dora d'Istria υποστηρίζει, επιπροσθέτως, ότι **όλες** οι Ελληνίδες ήταν ποιήτριες και παίζοντας την λύρα τραγουδούσαν όλες τις **χαρές και τις λύπες της ψυχής τους**. Για παράδειγμα, σημειώνει ένα τραγούδι που έλεγε μία γυναίκα: **«Αχ, Λιάκαινα, δεν μπορείς να παντρευθείς και να πάρεις Τούρκο για σύζυγο. Προτιμώ να δω το αίμα μου να βάφει την γη, παρά να φιλήσει τα μάτια σου ένας Τούρκος...»**[534]

Η Frances Maclellan,[535] η οποία βρισκόταν στην **Κέρκυρα**, από το 1832 έως το 1833, σημείωσε, μεταξύ άλλων ότι οι **Κερκυραίες, σε αντίθεση με τις Οθωμανίδες, κάθονταν παρέα με τους συζύγους τους και τους πατέρες**

---

[528] [33a] Dora d'Istria .
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861. [33a], σελ. 267-443.

[529] [33c] Dora d'Istria. 50-52
PROFILS CONTEMPORAINES, MME LA COMTESSE DORA D'ISTRIA PAR ARMAND POMMIER AVEC UN MAGNIFIQUE PORTRAIT, Gravure Anglaise d'apres F. Schiavoni, de Venise. Paris. Lecrivain et Toubon, editeurs.1863. [33c], [Les Hellenes, lettre 11], σελ. 50-52.

[530] Στις Σπέτσες η Dora d'Istria επισκέφθηκε την οικία και τους απογόνους της Μπουμπουλίνας. (βλέπε: [33b] Excursions en Roumelie et en Moree. Par Madame Dora d'Istria....Zurich, Meyer et Zeller; Paris, J. Cherbulieq. 1863. 2 vols. Portrait fromispiece. 12 mo. [Vol. I : Attica, Boeotia, Phocis, Phthiotis, Acarnania, Aetolia, Achaia, Elis, Arcadia, Laconia. Vol. II.: Messenia, Argolis, Corinth, Hydra, Spetzai, Poros, Aegina, Salamis, Euboea, the Cyclades, Athens. [33b], v2, σελ. 109-110)

[531] [33c] Dora d'Istria. 50-52
PROFILS CONTEMPORAINES, MME LA COMTESSE DORA D'ISTRIA PAR ARMAND POMMIER AVEC UN MAGNIFIQUE PORTRAIT, Gravure Anglaise d'apres F. Schiavoni, de Venise. Paris. Lecrivain et Toubon, editeurs.1863. [33c], [Les Hellenes, lettre 11], σελ. 50-52.

[532] [33a] Dora d'Istria .
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861. [33a], σελ 267-443.

[533] [33c] Dora d'Istria. 50-52
PROFILS CONTEMPORAINES, MME LA COMTESSE DORA D'ISTRIA PAR ARMAND POMMIER AVEC UN MAGNIFIQUE PORTRAIT, Gravure Anglaise d'apres F. Schiavoni, de Venise. Paris. Lecrivain et Toubon, editeurs.1863. [33c], [Les Hellenes, lettre 11], σελ. 53.

[534] "O Liakena, ne veut – tu pas te marier? Prendre un turc pour mari? "J'aime mieu voir mon sang rugir la terre, que si un Turc me baisait les yeux!... [33c] 54-56

[535] [15] 1832-1833 Frances Maclellan
Sketches of Corfu, Historical and Domestic, its scenery and natural productions: interspersed with Legends and Traditions. London: Smith, Elder, and Co., Cornhill, Booksellers to their Majesties, 1835.

τους.[536] Σημειώνει, επίσης, ότι πολλοί ήταν οι Σουλιώτες που είχαν μετοικίσει στην Κέρκυρα,[537] μετά από μία σειρά περίτρανων, σχετικά με την εθνική ανεξαρτησία, γεγονότων. Στο έργο της, αναφέρει την παρουσία μιας ομάδας ανθρώπων, οι οποίοι, επισημαίνει, ζούσαν στο απέναντι βουνό, στην Ήπειρο. Εκεί υπήρχαν γενναίες γυναίκες πολεμιστές κατά του Τούρκικού ζυγού, που διατηρούσαν τα έθιμα της αρχαίας Σπάρτης. Αυτοί οι άνθρωποι, όπως μας πληροφορεί, ζούσαν μέσα σε τρύπες και σπηλιές και το μοναδικό τους επάγγελμα ήταν ο πόλεμος. Επιβίωναν, όπως γράφει, από τα κοπάδια των εχθρών τους και μετά από μία μάχη δεν μετρούσαν ποτέ τους νεκρούς.[538] Ένα συναίσθημα που τους κινούσε όλους, άνδρες και γυναίκες, και το οποίο έμοιάζε να είναι κομμάτι της πίστης τους, ήταν το μίσος τους για τους Τούρκους.[539]

Αυτές οι γυναίκες, όπως μας πληροφορεί, απασχολούντο με την προετοιμασία των όπλων των συζύγων τους, με την μεταφορά τροφίμων και πολεμοφοδίων, διασχίζοντας τα βουνά, τα δάση, και το πεδίο της μάχης. Υπογραμμίζει ότι οι γυναίκες κινούσαν τους γιους τους και τους συζύγους τους στην μάχη, όχι με παραινέσεις, αλλά με τις πράξεις τους, και με την ενεργή συμμετοχή τους. Έθαβαν τους νεκρούς και μετά από τρία ή πέντε χρόνια, ξέθαβαν τα κόκαλα, τα έπλεναν με κρασί, τα φυλούσαν, έκαιγαν λιβάνι γύρω από αυτά, για επτά ή οκτώ ημέρες, και μετά τα τοποθετούσαν ξανά στην θέση τους στο νεκροταφείο, κοντά στην εκκλησία. Οι γυναίκες αυτές ζούσαν, όπως γράφει, «μέσα από μία σακούλα, ριγμένη επάνω στον ώμο τους», μέσα στην οποία κουβαλούσαν λίγο Ινδικό καλαμπόκι, ενώ περιπλανιόντουσαν από την ανατολή μέχρι τη δύση του ηλίου.[540]

«Σήμερα το πρωί [Ιούλιο 1833] άκουγα ορισμένες από τις ανέκδοτες ιστορίες της μακρόχρονης αντίστασής τους κατά τον Αλί Πασά (των Ιωαννίνων). Σε μία περίσταση, οι γυναίκες, πριν να πάνε στην μάχη, έκρυψαν τα παιδιά τους, μερικά σε σπηλιές στην Τρύπα [Tripa], και άλλες τα έδεσαν στους κορμούς των δένδρων. Τα μωρά, αυτά τα δύστυχα μικρά, καμένα από την ζέστη και τον ήλιο, άρρωστα από την πείνα και την δίψα, έκλαιγαν τόσο διαπεραστικά δυνατά, που οι φωνές τους έφθασαν στα αυτιά των μητέρων τους, οι οποίες έμοιαζαν έτοιμες να επιστρέψουν σε αυτά και να εγκαταλείψουν[541] την άμυνα των λόφων, αλλά ο Μπότσαρης τις συγκράτησε: 'Γυναίκες', είπε, 'όσο κρατάει η μάχη πρέπει να καταργήσετε κάθε συναίσθημα. Ο θεός θα ακούσει τις αθώες κραυγές τους!' Μετά από αυτό οι μητέρες δεν γύρισαν ξανά τα κεφάλια τους προς την Τρύπα. Όμως, όταν τελείωσε η μάχη, επέστρεψαν για τα παιδιά τους και τα βρήκαν όλα νεκρά. Τα αγκάλιασαν με το αίμα των εχθρών ακόμα στα χέρια τους, και οι ίδιες έσκαψαν τους τάφους τους.»[542]

Αναφερόμενη στην πολιορκία του Σουλίου, σημειώνει ότι τετρακόσιοι Σουλιώτες και εκατόν-εξήντα Σουλιώτισσες, επειδή αντιμετώπιζαν την πείνα, είχαν φύγει από το Σούλι την νύχτα, και ξεκίνησαν για την Πάργα, επιστρέφοντας σε λίγες ημέρες με εφοδιασμούς. «Εκατό ένοπλοι άνδρες βάδιζαν μπροστά, οι γυναίκες ακολουθούσαν φορτωμένες με την έσχατη δύναμή τους, οι υπόλοιποι άνδρες ακολουθούσαν από πίσω, και έτσι

[536]Ibid., σελ. 297. [15]
[537]Ibid., σελ. 234. [15]
[538]Ibid., σελ.231. [15]
[539]Ibid., σελ.232. [15]
[540]Ibid., σελ.232. [15]
[541]Ibid., σελ.232. [15]
[542]Ibid., σελ.233. [15]

παραβίασαν το στρατόπεδο χιλίων Τούρκων. Ήταν σε αυτήν την περίσταση που ο (Αλί) Πασάς προσέφερε πεντακόσια γρόσια για κάθε κεφάλι ενός Σουλιώτη...»[543]

Όσον αφορά την πολιορκία του Ζαλόγγου, η Maclellan σημειώνει, ότι **όταν οι γυναίκες είδαν ότι εμπόδιζαν, αντί να βοηθούσαν, τους συμπατριώτες τους, ανέβηκαν σε ένα βουνό από όπου πέταξαν πρώτα τα παιδιά τους και μετά τον εαυτόν τους.** «Το Ζάλογγο έπεσε στα χέρια των Τούρκων και οι Τούρκοι πήγαν στη Ριγκνάσσα, όπου είχαν καταφύγει μερικές οικογένειες Σουλιωτών, γυναίκες, παιδιά, και ηλικιωμένοι. Σφαγιάστηκαν αλύπητα. Η σύζυγος ενός Μπότσαρη (Botsi) κλείστηκε, με τα παιδιά της και τις νύφες της, στον αρχαίο πύργο, που ονομάζονταν Διμουλά [Dimula] και από τα παράθυρα πυροβολούσε τους άπιστους (τους Τούρκους), και όταν η αντίσταση ήταν τελείως μάταιη, έβαλε φωτιά στον πύργο και μαζί με την οικογένειά της, πέθανε στην φωτιά..[544]

Η Αγγλίδα περιηγήτρια εφιστά την προσοχή του αναγνώστη, στο γεγονός ότι αυτές οι γυναίκες **πολεμούσαν και μόνες, όχι μόνο μαζί με τους άνδρες τους.** Σημειώνει, επίσης, ότι μία Σουλιώτισσα, ενώ πολεμούσε με τον άνδρα της στην μάχη, σταμάτησε απότομα, ενώ έτρεχαν, και έβγαλε την ποδιά της για να σκεπάσει το πτώμα ενός νεκρού. Ο άνδρας της, την ρώτησε, «ποιος ήταν αυτός» και εκείνη του απάντησε, «δεν είναι ώρα για ερωτήσεις, κάνε το καθήκον σου.» Όταν τελείωσε η μάχη ο άνδρας της την ρώτησε ξανά για την ταυτότητα του νεκρού και εκείνη απάντησε, «Ήταν ο γιος σου».[545]

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η δήλωσή της Αγγλίδας περιηγήτρια, σύμφωνα με την οποία, απολάμβανε να διηγείται **τις ιστορίες αυτών των γενναίων γυναικών στις Αγγλίδες κυρίες, που ζούσαν μέσα στις ανέσεις των σπιτιών τους.**[546]

2.2.5.2 'Οι Γυναικείες Σπουδές'. Ο σύγχρονος Έλληνας, σέβεται την το γυναικείο φύλο, (Woman-kind).[547] [1834]

Στην Αθήνα, το 1858, η Σουηδέζα περιηγήτρια Fredrika Bremer,[548] στενή φίλη της Dora d'Istria, υπογραμμίζει, ότι **οι Έλληνες είχαν αντιληφθεί την**

---

[543] Ibid., σελ.233. [15]
[544] Ibid., σελ.234. [15]
[545] Ibid., σελ.235. [15]
[546] Ibid., σελ. 234
[547] [18] 1833- 1834 Martha Yeardley
Extracts from the letters of John and Martha Yeardley, whilst on a religious visit to some parts of the continent of Europe, [18] σελ. 33-36.
[548] [48a,b,c] 1859-1862 FREDRIKA BREMER
GREECE AND THE GREEKS; The Narrative of A Winter Residence And Summer Travel In Greece And its Islands. By Fredrika Bremer. Translated by MARY HOWITT. In Two Volumes. Vol. I. [Vol. II.] London: Hurst and Blackett, Publishers, Successors to Henry Colburn, 13, Great Marlborough Street. 1863. [48a]
1. IN ATHENS TO-DAY by Frederika Bremer. σελ. 35-42) THE SAINT JAMES MAGAZINE CONDUCTED BY MRS. S.C. HALL. London: W. Kent & Co. Paternoster Row. 1861.
2. ΜΙΑ ΣΟΥΗΔΕΖΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ, του ΣΤΟΥΡΕ ΛΙΝΝΕΡ. Μετάφραση: Χρήστος Παππάς. Προσκήνιο. Εκδόσεις: Άγγελος Σιδεράτος. 1997.
3. Father and daughter, a portraiture from the life. Translated by Mary Howitt. Philadelphia, T.B. Peterson and brothers [1860].
4. The homes of the New World; impressions of America. Tr. By Mary Howitt. New York, Harper & brothers, 1853. [BPL]
5. The president's daughters; including Nina. By Frederika Bremer. Translated by Mary Howitt... In three volumes.... London, Longman, Brown, Green, and Longmans, 1843. [BPL] Η βιβλιοθήκη της Βοστόνης διαθέτει οκτώ έργα της.

σημαντικότητα των γυναικείων σπουδών και περιγράφει το πρώτο και μεγαλύτερο σχολείο που ιδρύθηκε από Έλληνες για τις Ελληνίδες της χώρας τους, το Αρσάκειο ή η Εταιρεία.[549]

Κατά την άποψή της Fanny Janet Blunt, οι Έλληνες ήταν η καλύτερη φυλή της Τουρκίας και ιδιαίτερα οι γυναίκες τους, οι οποίες **διψούσαν για βελτίωση.**[550] Δηλώνει ότι οι απελευθερωμένοι, από τον Τούρκικο ζυγό, Έλληνες είχαν ξοδέψει τα τελευταία 20 χρόνια, από την απελευθέρωσή τους, στην **«αυτο-παιδεία» (self-education), και ότι κανένα έθνος δεν μπορούσε να συγκριθεί με το Ελλάδα στην γενική παιδεία του λαού του.** Κατά την άποψή της Blunt, **«η Ελλάδα είναι υπερ-μορφωμένη (over-educated),**[551] και τα ελαττώματα των Ελλήνων ήταν τα αποτελέσματα της αντίδρασής τους στην μακρόχρονη δουλεία.[552] Κατά την εκτίμησή της Αγγλίδας περιηγήτριας, το Ελληνικό έθνος είχε προχωρήσει σταθερά μπροστά στο μικρό χρονικό διάστημα που ήταν ελεύθερο, αποκτούσε παιδεία και «σκορπίζει την γνώση στα μέλη του τα οποία είναι ακόμα υπόδουλοι των ξένων (alien.)[553] **«Ο χρόνος θα έρθει που μία έβδομη μεγάλη δύναμη θα αναστηθεί στην Ευρώπη, όταν οι Έλληνες θα κυβερνήσουν ξανά στο Βυζάντιο, και η Ευρώπη θα ξέρει ότι το όνομα Έλληνες (Hellenes) είναι ακόμα ιερό...»**[554]

Στην **Κέρκυρα**, το 1832-1833, η Αγγλίδα Frances Maclellan μας πληροφορεί ότι υπήρχε ένα Αγγλικό σχολείο στο νησί, στο οποίο ορισμένοι Έλληνες έστελναν τις κόρες τους.[555]

Το 1834, η Αγγλίδα ιεραπόστολος Martha Yeardley[556] και ο σύζυγός της ο ιεραπόστολος John Yeardley είχαν ιδρύσει ένα σχολείο για τα κορίτσια της Κέρκυρας. Το περιηγητικό ζευγάρι, που αρχικά είχε ταξιδέψει μαζί στην Εγγύς Ανατολή, είχε μελετήσει την Ελληνική γλώσσα, πριν ξεκινήσουν για την Ελλάδα. Αντίθετα με την Blunt και την Maclellan, αντελίφθηκαν, όπως σημειώνει η Yeardley, ότι οι χωρικοί της χαμηλότερης κοινωνικής τάξης ήταν απολίτιστοι, αγενείς και βρόμικοι, και θεώρησαν δε απίστευτο ότι αυτοί ήταν οι απόγονοι των αρχαίων.[557]

Την ίδια περίοδο, δηλαδή το 1834, όπως μας πληροφορεί η Martha Yeardley, έφυγε από την Κέρκυρα, με τον σύζυγός της, πέρασαν τους Παξούς και την ακτή της Αλβανίας, όπως σημειώνει η ίδια, και έφθασαν στην Σάντα Μώρα (Santa Maura), όπου ανακάλυψαν ότι ο επίσκοπος προωθούσε όχι μόνο την εκπαίδευση των αγοριών **αλλά και εκείνη των κοριτσιών**, επισημαίνοντας ότι εκεί, οι κάτοικοι, έδειχναν μεγάλο ζήλο για την παιδεία.[558] Η

---

[549] [48a] 1859-1862 FREDRIKA BREMER
GREECE AND THE GREEKS, The Narrative of A Winter Residence And Summer Travel In Greece And Its Islands. By Fredrika Bremer. Translated by MARY HOWITT. In Two Volumes. Vol. I. [Vol. II.] London: Hurst and Blackett, Publishers, Successors to Henry Colburn, 13, Great Marlborough Street. 1863. [48a], σελ. 294-299.

[550] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a], σελ. 46, βλέπε επίσης σελ. 35-61

[551] [44a] xvii-xix, preface

[552] Ibid., σελ. xviii. [44a]

[553] Ibid., σελ. xviii. [44a]

[554] Ibid., σελ. xix. [44a]

[555] [15] 1832-1833 Frances Maclellan.
Sketches of Corfu, Historical and Domestic, its scenery and natural productions: interspersed with Legends and Traditions. London: Smith, Elder, and Co., Cornhill, Booksellers to their Majesties, 1835, [15] σελ. 297

[556] [18] 1833- 1834 Martha Yeardley
Extracts from the letters of John and Martha Yeardley, whilst on a religious visit to some parts of the continent of Europe. [18]

[557] Ibid., σελ.22. [18]

[558] Ibid., σελ.26. [18]

Yeardley σημειώνει, ότι οι κάτοικοι της Σάντα Μώρα τους υποδέχτηκαν εξαιρετικά θερμά.[559] Πήγαν σε ένα χωριό περίπου εννέα μίλια μακριά, στο όρος Καρίς [Carice], το οποίο είχε πληθυσμό 2,400 κατοίκους, οι οποίοι **τους ζήτησαν να ιδρύσουν σχολείο θηλέων**, ξεναγώντας τους, στην συνέχεια, στο σχολείο αρένων, που ήδη υπήρχε εκεί.[560]

Και στο **Γαλαξίδι** οι Έλληνες είχαν μεγάλο πάθος για την μόρφωση, όπως διέκρινε η Yeardley, αν και οι κάτοικο ήταν τραχείς και απολίτιστοι. Στους **Δελφούς**, επισήμαινε ότι ήταν περισσότερο φιλικοί και φιλόξενοι, από εκείνους στο Γαλαξίδι.[561] Κατά την εκτίμηση της, ο σύγχρονος Έλληνας (1834) σεβόταν το γυναικείο φύλο, την **'Γυναικότητα' ('Woman-kind')**, και τα σφάλματά του οφείλονταν στην κακοδιοίκηση των Τούρκων.[562] Όσον αφορά τους **Κεφαλλονίτες**, η Yeardley σημειώνει, ότι ήταν αφιλόξενοι και έδειχναν λιγότερη επιθυμία για μάθηση, σε σύγκριση με τους κατοίκους στο Σάντα Μώρα.[563]

Στην **Ζάκυνθο**, το περιηγητικό ζευγάρι επισκέφθηκε **πολλά ιδιωτικά και δημόσια σχολεία** και ικανοποιήθηκε που οι Ζακυνθινοί απελάμβαναν το προνόμιο της εκπαίδευσης. Η ιεραπόστολος περιηγήτρια σημειώνει ότι η παιδεία ήταν: **«η πηγή της ελπίδας για την βελτίωση της ηθικής των Ελλήνων, και για τον αφανισμό του μεγάλου σκότους που περιβάλλει το λαό, του οποίου η μακρόχρονη υποδούλωση και τα βάσανα, κάτω από τους σκληρούς αφέντες του, τον έχει οδηγήσει σχεδόν πίσω στην βαρβαρότητα...»**[564]

Όσον αφορά την δίψα του Ελληνισμού για μάθηση, η Fanny Janet Blunt, επισημαίνει ότι τον **Έλληνα τον συναντούσες σε κάθε γωνία της Τουρκίας ως γιατρό, ως δικηγόρο, ως δάσκαλο και ως μουσικό.**[565] Διηγείται την περίπτωση ενός Έλληνα,[566] ο οποίος είχε οκτώ παιδιά, του οποίου ο μεγαλύτερος γιος είχε παραμείνει με την οικογένεια, μαζί με τα δύο μικρά αδέλφια του, για να βοηθήσει στις αγροτικές υποχρεώσεις. Τα άλλα πέντε παιδιά της οικογένειας, **«συμπεριλαμβανόμενου και του κοριτσιού»** έφυγαν από το σπίτι και πήγαν στην πόλη. Ένα από αυτά τα αγόρια, μαζί με το κορίτσι, εργάσθηκαν για την περιηγήτρια, ένα άλλο αγόρι πήγε ως μαθητευόμενος σε έναν φωτογράφο, ένας έγινε αγιογράφος, και ο τέταρτος παραγωγός τσιγάρων. Τα τέσσερα αγόρια έκαναν οικονομίες, μάζεψαν χρήματα και κατάφεραν να φέρουν και τον μικρό τους αδελφό να μείνει μαζί τους στην πόλη για να μορφωθεί, να πάει σχολείο στο 'Gymnasium'. Ο Έλληνας και η Ελληνίδα που εργάζοντο για την περιηγήτρια έμειναν μαζί της έξι χρόνια,[567] και όπως επισημαίνει η ίδια, έμαθαν και οι δύο την Αγγλική γλώσσα.

Όσον αφορά τους Έλληνες της **Κωνσταντινούπολης**, όπως παρατηρεί η Blunt, έδειχναν μεγάλο ενδιαφέρον στα σύγχρονα και επίκαιρα γεγονότα, και στην πολιτική, **μια γνώση που κατείχαν από τις πολυάριθμες Ελληνικές εφημερίδες που ελάμβαναν από την Αθήνα και από «όλες τις μεγάλες πόλεις**

---

[559] Ibid., σελ.26. [18]
[560] Ibid., σελ.27. [18]
[561] Ibid., σελ.33-36. [18]
[562] Ibid., σελ.33-36. [18]
[563] Ibid., σελ.31. [18]
[564] Ibid., σελ.30-32. [18]
[565] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . [44a], σελ. 37. (Σε χαμηλότερο κλίμακα εργαζόταν σε κάθε πόλη και χωριό ως μικρό-έμπορας, κτίστης, ξυλουργός, υποδηματοποιός, και μουσικός.)
[566] Δεν σημειώνει την περιοχή της κατοικίας του,
[567] Ibid., σελ. 37. [44a]

της Τουρκίας», δηλαδή της Μικρά Ασίας ή της Οθωμανικής επικράτειας. Αυτές οι εφημερίδες, όπως σημειώνει η Blunt , έβρισαν τον δρόμο τους και έφταναν στα πιο απόμακρα χωριουδάκια της Τουρκίας, ενώ μία ή δύο εφημερίδες αρκούσαν για να κάνουν ολόκληρο το γύρω του χωριού. «Κατέχουν, επίσης, και άλλη φιλολογία σε μορφή ιστορίας της χώρας, βιογραφίες των ένδοξων απογόνων τους και εθνικά τραγούδια...»,[568] γράφει η Blunt, προσθέτοντας ότι μετά την δουλειά τους, οι Έλληνες συνήθιζαν να συγκεντρώνονται στα καφενεία ή στις ταβέρνες για να συζητήσουν πίνοντας καφέ ή ρακί.[569]

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η δήλωση της Blunt, σύμφωνα με την οποία, ο υπόδουλος στους Τούρκους, Ελληνισμός «της Μακεδονίας, της Θεσσαλίας, και της Θράκης» είχε κατευθύνει όλες του τις προσπάθειες στην μόρφωση της φυλής του, για το μέλλον. **«'Βελτίωσε και περίμενε υπομονετικά' είναι το σύνθημα των Ελλήνων της Τουρκίας»,**[570] καταλήγει η Blunt.

3. Οι Εβραίοι

3.1 Ο κοινωνικό-θρησκευτικός ρατσισμός για την Εβραϊκή φυλή απέκλεισε ή έσωσε τις γυναίκες τους από το Οθωμανικό χαρέμι.

Ο κοινωνικο-θρησκευτικός ρατσισμός των Μουσουλμάνων για τον Εβραϊκό λαό, όπως και στην περίπτωση των Τσιγγάνων, έσωσε τις γυναίκες τους από τον εγκλεισμό στο χαρέμι. «Οι Τούρκοι, **ως κανόνα,** απαξιούσαν να παντρευθούν μία Εβραία»,[571] υποστηρίζει η Αγγλίδα (Εβραία) περιηγήτρια Lucy Garnett το 1891, γεγονός που δεν μας εκπλήσσει, αν λάβουμε υπ' όψιν, ότι κατά την Τουρκική εθνολογία, οι Εβραίοι εθεωρούντο ημι-άνθρωπο, ή μισή-άνθρωποι.[572] Για τον Μουσουλμάνο, οι Εβραίοι, που τους αποκαλούσαν Τσιφούτ ('Tchifut'), που σημαίνει **κακός, τσιγκούνης και φιλάργυρος, «είναι πολύ πιο κάτω από έναν Χριστιανό στην ζυγαριά της ανθρωπότητας, αν και το δόγμα τους είναι παρόμοιο με αυτό του Ισλάμ, όσον αφορά τον απόλυτο μονοθεϊσμό»,**[573] γράφει η Garnett, το 1891.

---

[568] Ibid., σελ. 38. [44a]

[569] Ibid., σελ. 38. [44a]

[570] Ibid., σελ. 35-36. [44a]
«Δεν έχω τίποτα να πω εδώ για τους ανθρώπους *της ελεύθερης Ελλάς*. Έχω μόνο να διηγηθώ, ότι έχω γνωρίσει η ίδια, για τον χαρακτήρα και την θέση των υπόδουλων Ελλήνων της Τουρκίας. Εκείνοι, αν και συμμετείχαν στην εθνική προσπάθεια του 1821-2, μοιράστηκαν λίγους από τους καρπούς της. Οι Έλληνες της Μακεδονίας, της Θεσσαλίας, και την Θράκης δεν απέκτησαν την ελευθερία που απέκτησαν οι άνθρωποι της 'Greece Proper', αν και η κατάστασή τους ελάχιστα βελτιώθηκε.»

[571] [86a] Lucy M.J. Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 12-13

[572] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a], σελ. 159.
Βλέπε επίσης,
[86a] Lucy M.J. Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 356.

[573] Ibid., σελ. 9. [86a]

Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να επαναλάβουμε την αξιοπερίεργη πληροφορία της Αγγλίδας Fanny Janet Blunt, που την επιβεβαίωσε, στην συνέχεια, και η Εβραία περιηγήτρια Lucy Garnett, σύμφωνα με την οποία : **«Η Τουρκική εθνολογία διαιρεί την ανθρωπότητα σε 77 ½ έθνη, οι Εβραίοι εκπροσωπούν το ½ [το μισό], και οι Τσιγγάνοι (Chengain) εξαιρούνται τελείως.** Αυτό αποτελεί μία βελτίωση σχετικά με την εκτίμηση των Μωαμεθανών πάνω σε διάφορες αιρέσεις ή ομάδες του Ισλάμ...»[574]

Όχι μόνο οι Τούρκοι, αλλά και οι Εβραίες, εκτός από σπάνιες περιπτώσεις, όπως διαπίστωσε η Garnett, δεν εδέχοντο να παντρευθούν Τούρκους και να γίνουν Μουσουλμάνες.[575] Από τον 18° αιώνα, μαθαίνουμε από περιηγήτρια ότι οι Εβραίοι **δεν «αναμίγνυαν» το αίμα τους με άλλους λαούς, εκτός από την δική τους εθνότητα και ανήκαν στους λαούς, που διατηρούσαν την εθνική τους ταυτότητα, την θρησκεία τους και τα εθνικά τους έθιμα.**[576] **Καμμία περιηγήτρια δεν είδε, δεν ανέφερε, ή τουλάχιστον, δεν σημείωσε περίπτωση Εβραίας ή γυναίκας Εβραϊκής καταγωγής, ως έγκλειστο μέλος χαρεμιού.** Όμως, οι Εβραίες, όπως και οι Ελληνίδες, έμπαιναν στα Οθωμανικά χαρέμια όλων των οικονομικο-κοινωνικών τάξεων μόνο για να πωλήσουν τα εμπορεύματά τους ή για να συνεργασθούν με τις έγκλειστες γυναίκες στις επικοινωνίες τους και στις συναλλαγές τους με τον έξω κόσμο.

Τις ρατσιστικές απόψεις των Οθωμανών για το Εβραϊκό στοιχείο μοιράζονταν και αρκετές δυτικές περιηγήτριες. Κατά την Αγγλίδα περιηγήτρια Lady Londonderry, το 1840, οι Εβραίες λύμαιναν ή μόλυναν τα χαρέμια της Κωνσταντινούπολης. Η Londonderry εκτίμησε ότι οι Οθωμανίδες, δηλαδή οι έγκλειστες ελεύθερες Μουσουλμάνες στην καταγωγή, οι απελευθερωμένες σκλάβες και οι εξισλαμισμένες σκλάβες, σπαταλούσαν πολύ χρόνο, εξετάζοντας τα εμπορεύματα αυτών των θηλυκών εμπορισσών, που **«λυμαίνουν τα χαρέμια»** και οι Εβραίες, όπως τονίζει, ήταν υπεύθυνες για τις σπατάλες και την χρεοκοπία που κατέστρεφε πολλές έγκλειστες Μουσουλμάνες. Υποστηρίζει, επίσης, ότι αυτές οι Εβραίες εμπόρισσες ενεθάρρυναν τις Μουσουλμάνες να αγοράζουν με χρέος ή με πίστωση, με αποτέλεσμα, όλες οι αποταμιεύσεις των έγκλειστων γυναικών να περνούν στα χέρια τους.[577] Στην συνέχεια, και η Γαλλίδα γκουβερνάντα Josephine υποστήριξε ότι **κυρίως** Εβραίες εμπόρισσες έμπαιναν στα χαρέμια της Κωνσταντινούπολης για να πωλήσουν τα εμπορεύματά τους στις έγκλειστες γυναίκες. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτίμησή της ότι, πέραν

---

[574] 1848 - 1899 FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison. [44a,b]
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 159.
Βλέπε επίσης,
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 356.

[575] Ibid., σελ. 12-13. [86a]

[576] [6] 1795 -1796 Mrs. Maria Guthrie
A tour performed in the years 1795 - 1796 through the Taurida, or Crimea, the antient kingdom of Bosphoros, the once powerful republic of Tauric Cherson, and all the other countries on the north shore of the Euxine, ceded to Russia by the Peace of Kainardgi and Jassy. By Mrs. Maria Guthrie, formerly acting directress of the Imperial Convent for the Education of the Female Nobility of Russia; described in a series of letters to her husband the editor, Matthew Guthrie M.D. F.R.S. and F.S.A of London and Edinburgh, member of the Philosophical Society of Manchester, &c. &c. Phisician to the First and Second Imperial Corps of Noble Cadets in St. Petersburgh, and Councillor of State to His Imperial Majesty of All The Russians. The whole illustrated by a map of the tour along the Euxine coast, from the Dniester to the Cuban, with engravings of a great number of ancient coins, medals, monuments, inscriptions, and other curious objects." London. Printed by Nichols and Son, Red Lion Passage, Fleet Street, For T. Cadill, Jun. And W. Davies, in The Strand. 1802. [6].

[577] [27a] 1840 Marchioness of Londonderry, Frances Anne Emily Vane-Tempest .
A Narrative of travels to Vienna, CONSTANTINOPLE, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry., London, Henry Colburn, (1842 ?) ,[27a] σελ. 104.

του ότι, αυτές οι γυναίκες ήταν υπεύθυνες για την χρεοκοπία των έγκλειστων γυναικών, **αποκτούσαν κάποια δύναμη και επιρροή επάνω τους.**[578] Η Αγγλίδα ζωγράφος-περιηγήτρια Mary Adelaide Walker ισχυρίσθηκε ότι οι Εβραίες ήταν **«το μέσον της μη-εξουσιοδοτημένης επικοινωνίας με τον εξωτερικό κόσμο, και των δολοπλοκιών...»**[579]

Στην Κωνσταντινούπολη, στο χαρέμι της Πριγκίπισσας Ζηνέμπ, κόρης του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, όπως γράφει η Walker, «οι γυναίκες είναι πολύ προσεχτικές και αντιστέκονται στους πειρασμούς των **Ελληνίδων και Εβραίων εμποριτσών** που μπαίνουν στα χαρέμια για να πωλήσουν τα εμπορεύματα τους.»[580]

Στην Σμύρνη, το 1845, όσον αφορά αυτόν τον κοινωνικό ρατσισμό των δυτικών περιηγητριών, η Miss Felicia Mary Frances Skene επισημαίνει ότι ο Εβραίος δεν ήταν **«το άθλιο πλάσμα, που βλέπουμε στις μεγάλες πόλεις (της Αγγλίας), ο οποίος γλιστράει κρυφά από το κατάστημα του ενεχυροδανειστή».**[581] Η Skene[582] μας πληροφορεί, ότι σε **πολλά μέρη της Ευρώπης, οι Εβραίοι αντιμετωπίζονταν με εχθρότητα διότι είχαν χαρακτηρισθεί ως φιλάργυροι και τσιγκούνηδες.** Τον κοινωνικό ρατσισμό, κατά των Εβραίων, εντόπισε η Skene και στην Δαμασκό, όπου παρατήρησε ότι μετά τον θάνατο ενός κληρικού, κατηγορήθηκαν οι Εβραίοι ότι τον σκότωσαν **για να χρησιμοποιήσουν το αίμα του να ψήσουν ψωμί** για το Εβραϊκό Πάσχα (the Passover).

Όσον αφορά το Εβραϊκό στοιχείο της Μικράς Ασίας υπήρχαν διάφορες απόψεις. Για παράδειγμα, στην Σμύρνη, το 1845, η Skene παρατήρησε ότι οι Εβραίοι της Ανατολής είχαν αξιοπρέπεια και ευγενικά χαρακτηριστικά.[583] Σύμφωνα με την Skene[584] **οι Εβραίοι της Μικρά Ασίας, το 1845, δεν αποτελούσαν πλέον έναν καταπιεσμένο λαό, ο οποίος διώκεται, όπως στην Ευρώπη,** υπογραμμίζοντας ότι οι Εβραίοι, που γνώρισε η ίδια στην Ανατολή, ήταν τελείως διαφορετικοί και πολύ ανώτεροι, και ιδιαίτερα εκείνοι της Ασίας.

Ωστόσο, σε αντίθεση με την Skene, η Αγγλία περιηγήτρια Lucy Garnett, η οποία, όπως ήδη αναφέραμε, ήταν Εβραία, τονίζει, το 1891, ότι οι Μουσουλμάνοι «συμπεριφέρονται σε αυτήν την ομάδα του υπόδουλου πληθυσμού με **περιφρόνηση**, που εκδηλώνεται, **όχι ως κανόνας με πράξεις προσωπικής βίας απέναντι τους, αλλά με καταφρονητικές χειρονομίες και υβριστικά επίθετα.»**[585]

---

[578] [57a] Mary Adelaide Walker, Mrs. Walker.
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I, [57a], σελ. 109. (Volume II, [57b]

[579] Ibid., σελ. 41-42. [57b]

[580] Ibid., σελ.23. [57a]

[581] [42a] 1838 - 1844, Miss Felicia Mary Frances Skene.
Wayfaring sketches among the Greeks and Turks and on the shores of the Danube. By a seven years' resident in Greece. London, Chapman and Hall, MDCCCXLVII. [42a], σελ. 121.

[582] Ibid., σελ. 143-7. [42a]

[583] Ibid., σελ. 121. [42a]

[584] Ibid., σελ. 143-7. [42a]

[585] [86a] Lucy M.J. Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 8.

Μαθαίνουμε, ότι από τις αρχές έως το τέλος του 19ου αιώνα, οι Εβραίοι αντιμετώπιζαν έναν έντονο κοινωνικό ρατσισμό. Το 1816, στην Κωνσταντινούπολη, όπως σημειώνει η Ελβετίδα περιηγήτρια Louise Demont, οι Εβραίοι θεωρήθηκαν υπεύθυνοι για την πανούκλα.[586]

Το 1836, η Αγγλίδα περιηγήτρια Miss Julia Pardoe,[587] επεσήμαινε ότι τα μικρά παιδιά των Τούρκων κακοποιούσαν τα μικρά παιδιά των Εβραίων της Ανατολής. Εξετάζοντας το θέμα των διωγμών και του κοινωνικού ρατσισμού, που επικρατούσε κατά των Εβραίων, διαπίστωσε ότι αυτή η κατάσταση είχε σαν αποτέλεσμα να δημιουργηθεί **η στενή αλληλεγγύη** μεταξύ των Εβραίων.

Στον διωγμό ενός Εβραίου αναφέρεται η Mary Georgina Emma Dawson Damer,[588] το 1839, στην Κωνσταντινούπολη, και όπως αποκαλύπτει, κυκλοφορούσε μία παροιμία, σύμφωνα με την οποία, **«χρειάζονται δύο Εβραίοι για να εξαπατήσουν[589] έναν Έλληνα, και τρεις Έλληνες για να παραβγούν με ή να εξαπατήσουν έναν Αρμένιο».**[590]

Όταν, το 1865, ο πεντάχρονος πρίγκιπας γιος του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου έδειξε στην Αγγλίδα γκουβερνάντα του, την Emmeline Lott, ένα ακέφαλο πτώμα, το οποίο επέπλεε δίπλα σε ένα καΐκι στο Βόσπορο, την ρώτησε «εάν ήταν το πτώμα **ενός Κοπέκ, 'σκυλί του Ισραήλ'.»**[591] Ο μικρός πρίγκιπας, όπως μας πληροφορεί η γκουβερνάντα του, **«δεν μισούσε, όπως είναι το γενικό έθιμο των Τούρκων, εκείνους που διέφεραν από αυτών στο θέμα της πίστης. Δεν αντιπαθούσε τους 'Φράγκους', αλλά μισούσε αυτά τα ακάθαρτα ζώα, αυτά τα άπιστα σκυλιά!—τους Εβραίους.»**[592]

Η Αγγλίδα γκουβερνάντα που έζησε για ένα αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα σε τρία βασιλικά χαρέμια της Αιγύπτου και της Κωνσταντινούπολης- από το 1864 έως το 1866- παρατήρησε ότι όλες οι έγκλειστες γυναίκες των χαρεμιών πίστευαν ότι όταν πέθαιναν τα μικρά παιδιά εμετατρέποντο σε λουλούδια που στόλιζαν τον Παράδεισο. Οι έγκλειστες Μουσουλμάνες πίστευαν, όπως υπογραμμίζει, ότι τα πουλιά και όλα τα ζώα ήταν τα πνεύματα των χαμένων φίλων τους, **«εκτός από τα σκυλιά, τα οποία είναι τα πνεύματα των Ισραηλιτών και των Άπιστων, ιδού ο λόγος που δεν επιτρέπουν να τα χαϊδεύουν ή να τα εγκαταστήσουν, ως κατοικίδια, μέσα στα σπίτια τους (ή στα χαρέμια τους).»**[593]

---

[586] [10] 1816 – 1819 Mme de la Ferte-Meun
Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. 485p. Engraved 8 Vo. (πρώτη έκδοση 1821), [10] σελ. 38-40, 69.

[587] [40b] 1835-1836 Miss Julia Pardoe.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. [40b], σελ. 361-372.

[588] [43] 1839-1840 Mary Georgina Emma Dawson Damer.
The Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer Diary of a tour in Greece, Turkey, Egypt, and the Holy Land. By the Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer. London, Henry Colburn, 1841. 2 vls. [43] σελ. 247.

[589] 'to cheat'

[590] [43] 1839-1840 Mary Georgina Emma Dawson Damer.
The Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer Diary of a tour in Greece, Turkey, Egypt, and the Holy Land. By the Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer. London, Henry Colburn, 1841. 2 vls. [43] σελ. 140.

[591] Ibid., σελ. 209 [51β]

[592] Ibid., σελ. 209 [51β]

[593] [51α] 1864 -1866 Emmeline Lott.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. [51a], σελ. 60.

Όπως επισημαίνει η Αγγλίδα περιηγήτρια Lucy Garnett, το 1891, «ηθικά, καθώς και πνευματικά, ο ιθαγενής Εβραίος της Τουρκίας, μπορούμε να πούμε, είναι πολύ πιο πίσω από τις άλλες φυλές. Και ίσως **σε καμμία άλλη χώρα δεν αντιμετωπίζονται με τόσοι αντιπάθεια ή περιφρόνηση όπως στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.»**[594]

Η Garnett υποστηρίζει, ότι οι Εβραίοι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία εκατηγορούντο για όλα τα είδη των εγκλημάτων, φανταστικών ή πραγματικών. Στις Οθωμανικές επικράτειες διέδιδαν ή κυκλοφορούσε η άποψη, ότι πέραν της εξαπάτησης των Χριστιανών και των Μουσουλμάνων από τους Εβραίους στις επαγγελματικές συναλλαγές, οι Εβραίοι συνήθιζαν να **απαγάγουν μικρά παιδιά για τις μυστικιστικές τελετουργίες τους κατά το Εβραϊκό Πάσχα (Passover).** Αυτές οι προκαταλήψεις, οδηγούσαν τους Μουσουλμάνους, **ακόμα και τους Έλληνες της Τουρκίας,** όπως δηλώνει η Garnett, σε αιματοχυσίες και οχλαγωγίες, «ειδικά στην Σμύρνη, όπου ο Ελληνικός πληθυσμός είναι ιδιαίτερα ταραχώδης. Κατά την παραμονή μου εκεί, βρέθηκε ένα Ελληνόπουλο πνιγμένο στον ποταμό Μελές [Meles] και δημιουργήθηκε τέτοια οχλαγωγία, που οι Έλληνες επιτέθηκαν ανοικτά στην Εβραϊκή συνοικία, μία επίθεση που περιορίσθηκε, εξ' αιτίας της επέμβασης των Οθωμανικών αρχών.»[595]

Όπως μας πληροφορεί η Garnett, βρέθηκε η ίδια στους δρόμους της Ελληνικής συνοικίας της Αγίας Σοφίας, σε περίοδο ταραχών. Μας πληροφορεί ότι οι κάτοικοι εβρίσκοντο μπροστά στις πόρτες τους συζητώντας και χειρονομώντας με ένταση και **«μία γυναίκα άρχισε να κραυγάζει όταν είδε ότι ήμασταν Εβραίοι, που είχαμε μαζί μας και έναν Τούρκο, για να μας προστατεύει, και χωρίς αμφιβολία θα έπεφτε επάνω μας εάν δεν την συγκρατούσαν οι γείτονές της, οι οποίοι, λιγότερο τυφλωμένοι από τον φανατισμό, αναγνώρισαν ότι ήμασταν Άγγλοι.»**[596]

Σε αυτό το σημείο επιβάλλεται να αναφέρουμε ότι ορισμένες περιηγήτριες υπογράμμισαν, ότι οι Έλληνες είχαν πολλά προηγούμενα με τους Εβραίους. Οι Εβραίοι ήταν εκείνοι που έσυραν το πτώμα του πατριάρχη Γρηγορίου στους δρόμους της Πόλης, το 1821, μαζί με εκείνα των άλλων θυμάτων,[597] όπως μας πληροφορεί η Elizabeth Mary Grosvenor, Marchioness of Westminster,[598] από την Κωνσταντινούπολη στις 30 Μαίου 1841. Στον απαγχονισμό του πατριάρχη Γρηγορίου, το 1821, αναφέρθηκε και η Miss Felicia Skene,[599] η οποία μας πληροφορεί, επίσης, ότι ο πατριάρχης ανακηρύχθηκε άγιος και ότι το πτώμα του το εντόπισαν Ρώσοι ναύτες μέσα στην θάλασσα και το είχαν μεταφέρει για ταφή στην Οδησσό.[600]

---

[594] [86a] Lucy M.J. Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 6-7.

[595] Ibid., σελ. 7. [86a]

[596] Ibid., σελ. 7-8. [86a]

[597] [26v.2] 1840-1841 Elizabeth Mary Grosvenor, Marchioness of Westminster
"A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean during the Years 1840-41, In Two Volumes. London: John Murray, Albemarle Street 1842. [26v2].

[598] Ibid. [26v2]

[599] [42a] 1838 - 1844, Miss Felicia Mary Frances Skene.
Wayfaring sketches among the Greeks and Turks and on the shores of the Danube. By a seven years' resident in Greece. London, Chapman and Hall, MDCCCXLVII. [42a], σελ. 206-208

[600] Ibid., σελ. 208. [42a]

«Οι Χριστιανοί, γενικά, δεν αφήνουν ευκαιρία χωρίς να προσβάλουν τους Εβραίους, οι οποίοι ως κανόνα, υποκύπτουν ταπεινά σε αυτήν την περιφρονητική μεταχείριση, εκτός από εκείνους της **Θεσσαλονίκης**, που ο ανώτερος αριθμός τους, τους δίνει μεγαλύτερο θράσος απέναντι στους Χριστιανούς, παρόλο που, ακόμα και εκεί, οι Εβραίοι συμπεριφέρονται ταπεινωτικά δουλικά μπροστά στους Μουσουλμάνους, όσο και σε άλλες περιφέρειες. Μόνο η απλή αναφορά σε Εβραίο προλογίζεται από έναν Έλληνα με μία απολογία επειδή ονόμασε/ή πρόφερε το όνομα της φυλής, όπως για παράδειγμα, 'Με την συμπάθια σας, είδα έναν Εβραίο εχθές ο οποίος κλπ'»,[601] γράφει η Garnett, η οποία προσθέτει, ότι η εχθρότητα που εκδηλωνόταν στα μέλη της Εβραϊκής φυλής από τους Χριστιανούς «αποδίδεται από τους Εβραίους απολογητές στον θρησκευτικό φανατισμό.»[602]

3.1.1 Υποχρεωτικές 'φυλετικο-χρωματικές' διακρίσεις.

Όπως όλοι οι μη-μουσουλμάνοι υπόδουλοι λαοί, και οι Εβραίοι ήταν υποχρεωμένοι να κατοικούν στην δική τους συνοικία ή στο δικό τους γκέτο, υπομένοντας τις αναγκαστικές φυλετικο-χρωματικές διακρίσεις,[603] στις οικίες τους, στα υποδήματα τους και στα ενδύματα τους.

Στην Κωνσταντινούπολη, το 1836, οι Εβραίοι ήταν υποχρεωμένοι να φορούν υποδήματα χρώματος μοβ, όπως μας πληροφορεί η Julia Pardoe,[604] ενώ, το 1840, μαθαίνουμε ότι οι Εβραίες ήταν υποχρεωμένες να φορούν μπλε,[605] όπως σημειώνει η Elizabeth Mary Grosvenor, Marchioness of Westminster. Απαγόρευαν στην Εβραϊκή φυλή, επίσης, όπως και στην περίπτωση όλων των υποτελών λαών, να φορούν ενδύματα με το χρώμα του Προφήτη, δηλαδή το πράσινο,[606] όπως επισημαίνει η Ida Laura Pfeiffer το 1852.

Το 1799, η Mary Nisbet of Dirleton, ή σύζυγος του Λόρδου Έλγιν[607] μας πληροφορεί ότι, στην Κωνσταντινούπολη, οι Εβραίοι ήταν υποχρεωμένοι να βάφουν τα σπίτια τους μαύρα,[608] γεγονός που επιβεβαιώνουν και περιηγήτριες του 19ου αιώνα που την ακολούθησαν, όπως η Miss Julia Pardoe το 1836.[609] Οι Εβραίοι είχαν ξεχωριστή συνοικία στην Κωνσταντινούπολη, το 1835-1836, η οποία ονομαζόταν Χασσά Κουή (Hassa Kui),[610] όπως μας πληροφορεί η Pardoe. Πέντε χρόνια αργότερα, στην Κωνσταντινούπολη, το 1841, όπως σημειώνει η Elizabeth Mary Grosvenor, Marchioness of Westminster, η Εβραϊκή

---

[601] [86a] Lucy M.J. Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 8

[602] Ibid., σελ. 9. [86a]

[603] [40c] 1835-1836 Miss Julia Pardoe.
BEAUTIES OF THE BOSPHORUS. Illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs, From Original drawings by W.H. Bartlett. Virtue and Co., London. (no date) [40c], σελ. 32-33.

[604] Ibid., σελ. 32-33. [40c]

[605] Ibid., σελ. 324-325. [26v.2]

[606] IDA LAURA PFEIFFER, PFEIFFER, IDA (REYER) 1797-1858
"Visit to the Holy Land, Egypt and Italy" by Madame Ida Pfeiffer, Author of "A Woman's Journey Around the World" Translated from the German by H.W. Dulcken. With eight tinted engravings. London: Ingram, Cooke, and Co. 27 Strand. 1852. [28a], σελ. 42-43.

[607] 1799 MARY NISBET OF DIRLETON, COUNTESS OF ELGIN [7], σύζυγος του Λόρδου Έλγιν. The Letters of Mary Nisbet of Dirleton, Countess of Elgin, arranged by Lieut.-Colonel Nisbet Hamilton Grant, London, John Murray, Albemarle street, W.1. 1926. (Frontispiece): Mary Nisbet as a Girl with her dog from a drawing by Staveley. [7]

[608] Ibid., σελ. 44. [7]

[609] [40c] 1835-1836 Miss Julia Pardoe.
BEAUTIES OF THE BOSPHORUS. Illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs, From Original drawings by W.H. Bartlett. Virtue and Co., London. (no date), [40c]. σελ. 42.

[610] Ibid., 29-31. [40c]

συνοικία ονομαζόταν Μπαλατά (Balata).[611] Και στην Κέρκυρα, το 1841, όπως μαθαίνουμε από την Αμερικανίδα ιεραπόστολο-περιηγήτρια Mrs. Harriet E. Dickson, **οι Εβραίοι ήταν υποχρεωμένη να κατοικούν στην δική τους συνοικία**, η οποία συγκροτούταν από 4.000-5000 Εβραίους.[612]

Στην **Θεσσαλονίκη**, το 1891, η Lucy Garnett μας πληροφορεί, μεταξύ άλλων, για την «πρόσφατη καταστροφική φωτιά»,[613] για το γεγονός ότι πολλές φτωχές Εβραϊκές οικογένειες κατοικούσαν όλες μαζί, συνωστισμένες μέσα σε ένα σπίτι, και ότι στα μέρη όπου οι Εβραίοι σχημάτιζαν μεγάλη κοινότητα, όπως στις φτωχογειτονιές του Λονδίνου, ο μαχαλάς (mahallah) τους, δηλαδή η Εβραϊκή συνοικία τους, ή μάλλον το γκέτο τους, ήταν σχεδόν κατακλυσμένος από ανθρώπους. «Αυτό είναι ιδιαίτερα φανερό στην Θεσσαλονίκη, που η Εβραϊκή συνοικία έχει καταπατήσει την γειτονική Ελληνική συνοικία και την Γαλλική συνοικία.»[614] Γράφει η Garnett.

«Ο Εβραϊκός μαχαλάς (mahallah) μιας Ανατολίτικης πόλης είναι, φυσικά, κάτω από τέτοιες συνθήκες, πολύ πιο βρόμικος και δύσοσμος, **από τις συνοικίες όπου κατοικούν οι άλλες φυλές της χώρας. Μάλιστα, ορισμένοι δρόμοι της Θεσσαλονίκης ήταν τόσο αδιάβατοι, η ατμόσφαιρα ήταν τόσο δηλητηριασμένη από την συγκέντρωση σκουπιδιών κάθε είδους, τα οποία έβγαζαν από τα σπίτια τους και τα πετούσαν στους δρόμους.** Ωστόσο, ακόμα και αυτή η ανθυγιεινή κατάσταση έχει τα πλεονεκτήματά της, διότι κατά την διάρκεια της τελευταίας 'επίσκεψης' της χολέρας στην Θεσσαλονίκη, παρατηρήθηκε ότι, ενώ οι κάτοικοι των καλύτερων και πιο υγιεινών συνοικιών υπέφεραν θανάσιμα, οι κατώτερες και με πυκνή συμφόρηση Εβραϊκές συνοικίες γλίτωσαν από την επιδημία.»[615] Σύμφωνα με τις δηλώσεις Εβραίων στην περιηγήτρια για την Εβραϊκή συνοικία: «Ο αέρας ήταν ήδη τόσο βρώμικος και υπερφορτωμένος με αναθυμιάσεις που η χολέρα δεν μπορούσε να μπει μέσα.»[616]

Η Garnett παρατηρεί, ότι κατά κανόνα, ο Εβραϊκός λαός ήταν γερός και υγιείς διότι η διατροφή τους απετελείτο κυρίως από ψωμί, αλατισμένο ψάρι και πράσα. Όσον αφορά το χαμηλό ποσοστό θνησιμότητας, παρόλο που ζούσαν μέσα σε ανθυγιεινές συνθήκες, η περιηγήτρια εκτίμησε ότι επιβίωναν επειδή το περισσότερο χρόνο τους τον περνούσαν έξω στον καθαρό αέρα και όχι μέσα στα σπίτια τους. Για παράδειγμα, οι γυναίκες και τα κορίτσια έπλεναν, έραβαν, φρόντιζαν τα παιδιά τους, συζητούσαν μεγαλόφωνα, και λογομαχούσαν πάντα στους εξωτερικούς χώρους.[617]

---

[611] [26v.2] 1840-1841 Elizabeth Mary Grosvenor, Marchioness of Westminster
"A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean during the Years 1840-41, In Two Volumes. London: John Murray, Albemarle Street 1842. [26v2].

[612] BAPTIST MISSIONARIES
[20] 1827-1860 Mrs. Harriet E. Dickson

One Woman's Mission and how she fulfilled it. A memorial of Mrs. Harriet Dickson by Reverand A.N. Arnold, D.D., Professor in the Baptist Union Theological Seminary, Chicago, ILL. Chicago: Henry A. Sumner & Company. 1883. [20], σελ. 61-69.

[613] [86a] Lucy M.J. Garnett
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 4.

[614] Ibid., σελ. 4. [86a]

[615] Ibid., σελ. 5. [86a]

[616] Ibid., σελ. 6. [86a]

[617] Ibid., σελ. 6. [86a]

Σε αντίθεση με την Θεσσαλονίκη, στις άλλες πόλεις και στα χωριά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι συνοικίες των Εβραίων είχαν καλύτερη εμφάνιση, κατά την εκτίμηση της Garnett. Όσον αφορά τις κατοικίες της εύπορης τάξης εβρίσκοντο στους κεντρικούς δρόμους, ήταν ευρύχωρες, παρόλο που ήταν λιγότερο επιδεικτικά επιπλωμένες, από εκείνες των ξένων οικογενειών, **«πιθανώς για να μην προκαλούν τους Τούρκους**, όπως εκείνες των Ιταλών των οποίων οι οικίες έμοιαζαν με τα σπίτια των Ευρωπαίων κατοίκων.»[618]

3.1.1.1 «Το μεγάλο Εβραϊκό κέντρο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είναι η Θεσσαλονίκη.»[619]

Οι Εβραίοι της Τουρκίας, κατά την Αγγλίδα περιηγήτρια Garnett, η οποία, όπως ήδη επισημαίναμε, ήταν Εβραία, ανήκαν κυρίως σε δύο αιρέσεις, εκείνη των Σεφαρντίμ (Sephardim) και εκείνη των Ασκεναζίμ (Ashkenazim). Στην πρώτη αίρεση, όπως σημειώνει η περιηγήτρια, εσυμπεριλαμβάνοντο όλοι οι απόγονοι των Εβραίων που βρήκαν καταφύγιο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, μετά από την εκδίωξή τους [τον διωγμό τους] από την **Ισπανία**, και η τελευταία ήταν εκείνη των πρώτων αποίκων στην χώρα. Προσθέτει ότι σχημάτιζαν «μεγάλες κοινότητες, αλλά σπάνια τους βλέπουμε εγκατεστημένους στα χωριά του εσωτερικού. **Το μεγάλο Εβραϊκό κέντρο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είναι η Θεσσαλονίκη, όπου διαμορφώνουν την πλειοψηφία του πληθυσμού, και ο αριθμός τους υπολογίζεται, περίπου, στις 60,000 ως 80,000.** Μία Εβραϊκή αποικία εμφανίζεται να είναι εγκατεστημένη στην πόλη αυτή από την **αρχαιότητα**, και κατά την τοπική παράδοση από την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου. **Οι διωγμοί των Εβραίων από την Ισπανία, το 1493, δημιούργησαν τόσο μεγάλη εισροή στην Θεσσαλονίκη που μετατράπηκε αυτή η πόλη, που ήταν συγκριτικά μία ασήμαντη αποικία, στην μεγαλύτερη που υπήρχε. Ιδιαίτερα εδώ, ο συντριπτικός αριθμός των μεταναστών εμφανίζεται να έχει απόλυτα απορροφήσει το ιθαγενές στοιχείο.** Ο Ιουδαιο-Ισπανικός ιδιωματισμός, που έφεραν μαζί τους και που γράφεται με Εβραϊκούς χαρακτήρες, χρησιμοποιείται από όλους τους Εβραίους της Τουρκίας στην καθομιλούμενη και στην φιλολογική γλώσσα. **Όμως, όπως στις άλλες υποτελείς φυλές της χώρας, μιλούν πολλές γλώσσες, χρησιμοποιώντας αρκετά την Ιταλική γλώσσα, τα αρχαία τους Ισπανικά, μεταξύ τους, και την Τούρκικη και την Ελληνική στις σχέσεις τους με τις άλλες φυλές.»**[620]

«Αν και οι Ισπανο-Εβραίοι, στην διάρκεια των τεσσάρων αιώνων που πέρασαν από τον ερχομό τους, έχουν κατά κάποιο βαθμό αναμειχθεί με τον Εβραίο της Ανατολής, δύο τύποι μπορούν να αναγνωρισθούν»,[621] γράφει η Garnett, παρατηρόντας ότι αυτοί οι δύο τύποι Εβραίων διακρίνονται από το

---

[618] Ibid., σελ. 5. [86a]
[619] Ibid., σελ. 3. [86a]
[620] Ibid., σελ. 3-4. [86a]
[621] Ibid., σελ. 4. [86a]
Βλέπε, επίσης, [41a,b] 1836 Mrs Sara Rogers Haight, "Letters from the Old World by a Lady of New York", 1840 (Egypt, Syria, Palestine, Asia Minor, Turkey and Greece...). Το 1836 η Αμερικανίδα περιηγήτρια από την Νέα Υόρκη, Mrs Sara Rogers Haight, με το συγγραφικό ψευδώνυμο Cromwell[41a] υπογραμμίζει ότι παλαιότερα οι Εβραίοι—«ένας ανώτερος και αξιοπρεπής και άτυχος λαός», όταν, αρχικά, ήρθαν από την Ισπανία, ήταν οι τραπεζίτες 'σεράφς' (serraffs) των Τούρκων αξιωματούχων, αλλά επειδή καταχράστηκαν την εμπιστοσύνη των Οθωμανών εργοδοτών τους, έχασαν αυτό το προνόμιο, το οποίο μεταφέρθηκε/ δόθηκε «στους ηλίθιους, αργούς αλλά ευσυνείδητους και εύπορους Χριστιανούς Αρμενίους» διότι όπως υπογραμμίζει οι Έλληνες δεν είχαν ποτέ την εμπιστοσύνη των Τούρκων σε θέματα χρημάτων. [41a] σελ. 48-50.

χρώμα του δέρματός τους. Για παράδειγμα οι 'Sephardim' είχαν πιο ανοιχτόχρωμο δέρμα από τους Εβραίους με καταγωγή στην Ανατολή.[622]

3.1.2 Η θέση της Εβραίας και η Εκπαίδευση. «Οι Εβραίοι της Ανατολής δεν αναγνωρίζουν το νόμο της μονογαμίας.»

Παρόλο που το κοινωνικό καθεστώς[623] της Ισραηλιτικής φυλής εθεωρείτο χαμηλότερο ή κατώτερο από εκείνο των άλλων εθνοτήτων της Ανατολής, με εξαίρεση τους Τσιγγάνους, οι οποίοι, σύμφωνα με τους Μουσουλμάνους δεν ανήκαν στο ανθρώπινο είδος, «η κοινωνική θέση των γυναικών τους, μέσα στην δική τους κοινότητα, ιδιαίτερα όσον αφορά τα προσωπικά τους δικαιώματα και τα δικαιώματα ιδιοκτησίας, είναι πολύ ανώτερη από αυτήν των γυναικών των ιθαγενών Χριστιανικών εθνοτήτων, και σε ορισμένες περιπτώσεις, από αυτή των Μουσουλμάνων γυναικών»,[624] γράφει η Garnett το 1891.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η πληροφορία της Garnett που ακολουθεί: **«Οι Εβραίοι της Ανατολής δεν αναγνωρίζουν τον νόμο της μονογαμίας** που εισήγαγε ο Ραβίνος Gershom τον 12° αιώνα, κατά κανόνα όμως, είναι **σχεδόν μονογαμικοί**, και τους επιτρέπεται να πάρουν δεύτερη σύζυγο, χωρίς να πάρουν διαζύγιο από την πρώτη για δύο λόγους—ονομαστικά, για το γεγονός ότι η τελευταία είναι άτεκνη, ή επειδή είναι μητέρα μόνο κοριτσιών.»[625] Σε αυτήν την περίπτωση, όπως προσθέτει, η πρώτη σύζυγος είχε το δικαίωμα να αρνηθεί να δεχθεί την δεύτερη σύζυγο στην στέγη της, και εφ' όσον μία δεύτερη κατοικία απαιτούσε μεγαλύτερους οικονομικούς πόρους, συνεπώς δεν συνηθιζόταν.[626]

Σε αντίθεση με τις Οθωμανίδες, οι Εβραίες της Τουρκίας δεν ήταν περιορισμένες, δηλαδή έγκλειστες στην γυναικεία σφαίρα της οικίας, συμμετείχαν στο δημόσιο βίο της φυλής, εργάζοντο και κυκλοφορούσαν ελεύθερα στους εξωτερικούς χώρους.[627] Ο βαθμός του περιορισμού της Εβραίας διέφερε και από αυτόν των Χριστιανών γυναικών, ανάλογα με την τοποθεσία και τον κοινωνικό περίγυρο.

Για παράδειγμα, στις πόλεις του εσωτερικού, ιδιαίτερα στην Μικρά Ασία, όπως επισημαίνει η Garnett, που μπορούσαν να υποστούν τις προσβολές των Χριστιανών και των Μουσουλμάνων γειτόνων τους, οι Εβραίες, φυσικά, κυκλοφορούσαν έξω ελάχιστα, και όπως οι γυναίκες των άλλων εθνοτήτων, δεν είχαν κοινωνικές επαφές με το ανδρικό φύλο. Όμως, το αντίθετο ίσχυε στις πόλεις και στα νησιά που υπήρχαν λιμάνια και εμπορικές δραστηριότητες, όπως στο Αιγαίο. Εκεί ήταν έντονη η παρουσία των Εβραίων γυναικών όσο και αυτή των ανδρών, ιδιαίτερα στην Κωνσταντινούπολη **και στην** Θεσσαλονίκη.[628] **Στην** Σμύρνη, **όμως, τουλάχιστον**

---

[622] [86a] Lucy M.J. Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 4.

[623] (social status)

[624] Ibid., σελ. 9 [86a]

[625] Ibid., σελ. 12 [86a]

[626] Ibid., σελ. 12 [86a]

[627] Ibid., σελ. 6 [86a]

[628] Ibid., σελ. 10 [86a]

το 1859, η Αγγλίδα περιηγήτρια Emily A. Beaufort διαπίστωσε ότι οι Εβραίες δεν κυκλοφορούσαν εκτός οικίας.[629]

Η Garnett επισημαίνει, επίσης, ότι στην Τουρκία, όσο και αλλού, οι εσωτερικές υποθέσεις της Εβραϊκής κοινότητας διοικούνταν από το Μπεσντίν ή το Δικαστήριο των Ραβίνων ('Beshdin or Rabbinical Court'). Τα έθιμά τους, όσον αφορά τον **γάμο** και το **διαζύγιο**, είχαν πολλά κοινά με εκείνα των Μουσουλμάνων, αλλά στο θέμα του διαζυγίου ήταν πιο ευνοϊκά για την Εβραία. Αν και η Εβραία γυναίκα δεν μπορούσε να χωρίσει, εκτός εάν συνέτρεχε περιορισμένος αριθμός αιτιών, που η περιηγήτρια δεν αναφέρει, είχε το δικαίωμα να κάνει αίτηση διαζυγίου στο Δικαστήριο των Ραβίνων. Ο σύζυγός της, όπως και στην περίπτωση των έγγαμων Μουσουλμάνων γυναικών, ήταν υποχρεωμένος να επιστρέψει την προίκα της και την ιδιοκτησία της και να της δώσει διατροφή, που ονομαζόταν Κεθουμπα ('Kethuba'), η οποία είχε συμφωνηθεί στην σύναψη του γαμήλιου συμβόλαιο, και την οποία θα εδικαιούτο, ακόμα και σε περίπτωση θανάτου του συζύγου της.[630]

Παρόλο που μία χήρα δεν μπορούσε να κληρονομήσει την ιδιοκτησία του συζύγου της, όπως στην περίπτωση των Μουσουλμάνων χηρών, είχε το δικαίωμα, όσο καιρό δεν απαιτούσε την επιστροφή της προίκας της ή όσο καιρό παρέμενε ανύπαντρη, να παραμένει στο σπίτι του τέως συζύγου της και να συντηρείται από τους κληρονόμους του, σύμφωνα με τον τρόπο ζωής που είχε συνηθίσει κατά την διάρκεια της έγγαμης ζωής της.[631] Επίσης, «Ο Νόμος των Ραβίνων, ή ο Ραβινικός νόμος, όπως και αυτός του Σολάμ, δεν κάνει διαχωρισμό μεταξύ νόμιμων και παράνομων (illegitimate) παιδιών, όσον αφορά τα δικαιώματα συντήρησης και κληρονομιάς»,[632] γράφει η Garnett. Σε αυτό το σημείο πρέπει να επαναλάβουμε, ότι τα παιδιά των εξισλαμισμένων σκλάβων-γυναικών είχαν τα ίδια νομικά δικαιώματα, ως ελεύθεροι Μουσουλμάνοι, αφού η καταγωγή τους αναγνωριζόταν αποκλειστικά από τον πατέρα τους, με τα παιδιά των νόμιμων συζύγων του.[633]

Όπως και ο Μουσουλμάνος σύζυγος,[634] όσο φτωχός και αν ήταν ο Εβραίος σύζυγος, είχε την υποχρέωση και εκείνος να συντηρεί την γυναίκα του, **βέβαια εκείνη, σε αντίθεση με την Οθωμανίδα, ήταν ελεύθερη να συνεισφέρει με την εργασία της, εάν το επιθυμούσε**,[635] όπως υπογραμμίζει η Garnett. **Ωστόσο, μαθαίνουμε, ότι οι Εβραίες δεν προσλαμβάνονταν σε μεγάλο βαθμό ως οικιακοί βοηθοί ή ως υπηρέτριες από τις ανώτερες οικονομικο-κοινωνικές τάξεις των ξένων ή των Φράγκων κατοίκων, επειδή απαιτούσαν να περνούν ολόκληρο το Εβραϊκό Σάββατο ('Sabbath') με τις οικογένειές**

---

[629] [32 a] 1858 – 1859 Emily A. Beaufort.
Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. Η πρώτη έκδοση. [32a] σελ. 133-135.
Βλέπε, επίσης, [26v.2] 1840-1841 Elizabeth Mary Grosvenor, Marchioness of Westminster. "A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean during the Years 1840-41, In Two Volumes. London: John Murray, Albemarle Street 1842. (Η [26v2] το 1841 επισκέφθηκε την συνοικία των Εβραίων.), σελ. 71.

[630] [86a] Lucy M.J. Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 10

[631] Ibid., σελ. 11. [86a]

[632] Ibid., σελ. 11. [86a]

[633] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

[634] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

[635] [86a] Lucy M.J. Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 11. [

τους. Επιπροσθέτως, τα εργοστάσια μεταξιού, όπως εκείνο στην Προύσα, δεν προσελάμβαναν Εβραίες, μαζί με τις Χριστιανές και τις Τουρκάλες, εξ' αιτίας των πολλών εθνικών εορτών που δημιουργούσαν προβλήματα στις επιχειρήσεις. Ένας λόγος που οι Εβραίες συνήθως ακολουθούσαν το 'επάγγελμα' της εμπόρισσας, δηλαδή κυκλοφορούσαν στα χαρέμια για να πωλήσουν τα διάφορα ήδη τους. Μαθαίνουμε, όμως, ότι σε ορισμένες περιοχές, όπως στην Σμύρνη και στην Θεσσαλονίκη, πολλές Εβραίες εργάζονταν στην βαμβακουργία.[636]

Οι Εβραίοι συνήθως πάντρευαν τα κορίτσια τους σε ηλικία 15 ετών και πάνω, και τα αγόρια σε ηλικία 18 ετών, ενώ δεν ήταν καθόλου ασυνήθιστο να συγκατοικούν μαζί στην πατρική στέγη πολλοί παντρεμένοι αδελφοί, μαζί με τις γυναίκες τους και τις οικογένειές τους,[637] όπως στην περίπτωση των Ελλήνων και των Αρμενίων.

Όσον αφορά την 'κοινωνική ηθική' των Εβραίων, όπως μας πληροφορεί η Garnett, διέφερε από περιοχή σε περιοχή της Τουρκίας, δηλαδή της Οθωμανικής επικράτειας. Για παράδειγμα, στην Αδριανούπολη, όσον αφορά το θέμα της μοιχείας, η κοινωνική ηθική υπήρξε πολύ αυστηρή. **Οδηγούσαν μία μοιχαλίδα παντού στην Εβραϊκή συνοικία (mahallah) για τρεις ημέρες και εκείνη ήταν υποχρεωμένη να σταματήσει μπροστά σε κάθε πόρτα για να την φτύσουν και να την κακομεταχειριστούν.** Όμως, το αντίθετο ισχύει στην Κωνσταντινούπολη, στην Θεσσαλονίκη και στην Σμύρνη, δηλαδή **αδιαφορούσαν.**[638]

Όσον αφορά το θέμα της εκπαίδευσης της Εβραίας «στην Τουρκία», δηλαδή στις Οθωμανικές επικράτειες, όπως σημειώνει η Garnett, η **μικρή πρόοδο** που είχε σημειωθεί τα τελευταία είκοσι χρόνια [1865-1885 περίπου], οφείλετο, σε αντίθεση με το Ελληνικό στοιχείο, στις προσπάθειες των ξένων παρά των ιθαγενών της χώρας.[639]

Κατά την παραμονή της στην Οθωμανική επικράτεια της Θεσσαλονίκης, η Garnett υπογραμμίζει ότι οι εργασίες των Ιεραπόστολων της Πρεσβυτεριανής Εκκλησίας της Αγγλίας και της Σκωτίας για τους Εβραίους της Ανατολής ήταν κυρίως στο θέμα της εκπαίδευσης/παιδείας.[640] Προσθέτει ότι **«η ίδρυση σχολείων θηλέων σε όλα τα μεγάλα Εβραϊκά κέντρα οφείλεται, απόλυτα, στις ενέργειες της Ευρωπαϊκής Ισραηλινής Συμμαχίας ('Alliance Israelite'), που υποστηρίζεται από τους ξένους Εβραίους και την μικρή ομάδα που ενδιαφέρεται για την ευημερία των ομόθρησκών τους.»**[641] Σημειώνει, όμως, ότι οι Εβραίες της υψηλής οικονομικο-κοινωνικης τάξης, όπως και οι Ελληνίδες και οι Αρμένισσες των πόλεων, αφιέρωναν μεγάλα χρηματικά ποσά και χρόνο στην προώθηση της παιδείας για τους ομόθρησκούς τους και στην βελτίωση της κατάστασης των πτωχών.[642]

---

[636] Ibid., σελ. 17. [86a]
[637] Ibid., σελ. 11. [86a]
[638] Ibid., σελ. 12. [86a]
[639] [57a] 1857 – 1897 Mary Adelaide Walker
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57a], σελ. 231.
[640] [86a] Lucy M.J. Garnett
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 20-21.
[641] Ibid., σελ. 18. [86a]
[642] Ibid., σελ. 20-21. [86a]

Όσον αφορά τις προσπάθειες των ξένων στο θέμα της παιδείας, που θα μπορούσε να αποτελέσει ξεχωριστό θέμα έρευνας, μαθαίνουμε από την Αμερικανίδα ιεραπόστολο, Mrs. Harriet E. Dickson, ότι στην Κέρκυρα, το 1841, Εβραίες παρακολουθούσαν το σχολείο θηλέων των Βαπτιστών Ιεραποστόλων.[643] Το 1844, η Dickson, μας πληροφορεί ότι Εβραίες παρακολουθούσαν την σχολή της, αλλά αναγκάσθηκαν να σταματήσουν και να αποσυρθούν, επειδή η Εβραϊκή κοινότητα του νησιού προσβλήθηκε από κάποιο θανάσιμο και άγνωστο υιό, από το οποίο ορισμένοι επιβίωναν μόνο για 12 ώρες, αλλά κανείς δεν επιζούσε. Όταν ο υιός εξαπλώθηκε στην Ελληνική και στην Αγγλική κοινότητα, **όλοι εξαγριώθηκαν εναντίων των Εβραίων και ήθελαν να τους εξοντώσουν. Θεωρήθηκε ότι τιμωρήθηκαν οι Εβραίοι, επειδή τα παιδιά τους παρακολουθούσαν το σχολείο των ιεραποστόλων.**[644]

Μαθαίνουμε, επίσης, από μία άλλη Αμερικανίδα ιεραπόστολο, την Mrs. Sarah Emily York, formerly Miss S.E. Waldo (1844-1850), ότι Εβραίες ήταν εγγεγραμμένες στο σχολείο θηλέων στην Κέρκυρα και ότι πρόσμεναν την άφιξη μιας ακόμη δασκάλας από την Σκωτία για να αναλάβει τις Εβραίες.[645]

Εβραίες παρακολουθούσαν τα μαθήματα σε ένα γυναικείο σχολείο, που είχε ιδρύσει το Οθωμανικό κράτος στην Κωνσταντινούπολη την άνοιξη του 1870.[646] Αναγκάσθηκαν, όμως, να το εγκαταλείψουν, όπως αποκαλύπτει η Mary Adelaide Walker, η ζωγράφος περιηγήτρια, η οποία δίδασκε το μάθημα της ζωγραφικής εκεί για δύο χρόνια.[647] Την πρώτη ημέρα του μαθήματος η Walker σημείωσε, ότι στην αίθουσα διδασκαλίας της υπήρχαν σαράντα κορίτσια,[648] τρία από τα οποία ήταν Εβραίες,[649] οι οποίες αναγκάσθηκαν να εγκαταλείψουν το σχολείο, επειδή αντιμετώπιζαν την περιφρόνηση των Μουσουλμάνων συμμαθητριών τους.[650]

3.1.3 Τα επαγγέλματα των Εβραίων.

«Χρειάζονται δύο Εβραίοι για να εξαπατήσουν έναν Έλληνα, και τρεις Έλληνες για να εξαπατήσουν ή να παραβγούν με έναν Αρμένιο.»[651]

---

[643] BAPTIST MISSIONARIES ([20] 1827-1860 Mrs. Harriet E. Dickson

One Woman's Mission and how she fulfilled it. A memorial of Mrs. Harriet Dickson by Reverand A.N. Arnold, D.D., Professor in the Baptist Union Theological Seminary, Chicago, ILL. Chicago: Henry A. Sumner & Company. 1883, [20] σελ. 61-69.

[644] Ibid., σελ. 99-103. [20]

[645] [21] 1844 - 1850 Mrs. Sarah Emily York, formerly Miss S.E. Waldo.
Memoir of Mrs. Sarah Emily York, formerly Miss S. E. Waldo, Missionary in Greece by Mrs. R. B. Medbery. Author of William O. Crocker. Boston: Phillips, Sampson and Company, 110 Washington Street. 1853, [21], σελ. 260.

[646] [57a] 1857 - 1897 Mary Adelaide Walker.
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57a], σελ.σελ. 222-223. [57a]

[647] Ibid., σελ. 223-224. [57a]

[648] Ibid., σελ. 226. [57a]

[649] Ibid., σελ. 227. [57a]
"The forty girls are assembled... eager... inclined to be riotous... I endeavour to write down their names! Fatima, Zeheira, Hatidje, Ruveida, Djemile, Emine, [226] and many others—the names of free women, never given to halaiks or slaves. Three of my pupils are Jewesses... there is an attendant [usually the attendants are slaves], an Abyssianian, who is called Camma. She has lived in Algeria and speaks excellent French... notions of the rights of a professor seem more developed. They ask if I am going to beat them with a stick if they do not work well, seem to consider it my recognised privilege...."

[650] Ibid., σελ. 231. [57a]

[651] [43] 1839, MARY GEORGINA EMMA DAWSON DAMER (The Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer).
Diary of a tour in Greece, Turkey, Egypt, and the Holy Land. By the Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer. London, Henry Colburn, 1841. 2 vls. L3 plates. 12 mo. (Tour begun from Trieste October 1, 1839. Vol. I : Corfu, Patras, Athens (Hill School) , Smyrna, Constantinople, Therapia, Cos, Rhodes, Jaffa, Jerusalem.), σελ. 140.

Οι περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα, μας πληροφορούν, ότι οι Εβραίοι, σύμφωνα με την χρονολογική σειρά των μαρτυριών, ήταν υπάλληλοι των Μουσουλμάνων, γιατροί και διερμηνείς. Ασχολούνταν με την ψυχαγωγία, την μουσική, τον χορό και το τραγούδι. Ήταν εύποροι τραπεζίτες και έμποροι.

Στις αρχές του 18ου αιώνα, η Lady Montagu σημειώνει, ότι, εξ' αιτίας της έλλειψης εργατικότητας που εμφάνιζαν οι Τούρκοι, **«κάθε πασάς είχε τον Εβραίο του»**, ο οποίος εκτελούσε όλες τις δουλειές του. Οι Εβραίοι, όπως παρατηρεί η Lady Montagu, το 1717, είχαν απίθανα προνόμια και μεγάλη εξουσία. Ήταν γιατροί, διερμηνείς και υπάλληλοι των Μουσουλμάνων και γενικά είχαν σταθερή και στενή συνεργασία με τους Τούρκους. Η Montagu σημειώνει, επίσης, ότι στην Αδριανούπολη, το 1717, υπήρχε μεγάλη Εβραϊκή κοινότητα.[652]

Το 1816, η Ελβετίδα περιηγήτρια Louise Demont, διαπίστωσε ότι οι Εβραίοι ασχολούντο με την ψυχαγωγία, δηλαδή με την μουσική, το τραγούδι και τον χορό.[653] Είναι η μόνη περιηγήτρια που αναφέρεται σε αυτήν την καλλιτεχνική τάση, αρμοδιότητα ή απασχόληση των Εβραίων.

Το 1836 η Αμερικανίδα περιηγήτρια από την Νέα Υόρκη, η Mrs. Sara Rogers Haight, με το συγγραφικό ψευδώνυμο Cromwell, επισημαίνει ότι, παλαιότερα οι Εβραίοι—«ένας ανώτερος, αξιοπρεπής και άτυχος λαός», όταν αρχικά ήρθαν από την Ισπανία ήταν οι τραπεζίτες, οι 'σεράφς'[654] των Τούρκων αξιωματούχων, αλλά επειδή καταχράστηκαν την εμπιστοσύνη των Οθωμανών εργοδοτών τους, έχασαν αυτό το προνόμιο, το οποίο ανατέθηκε «στους ηλίθιους, αργούς αλλά ευσυνείδητους και εύπορους Χριστιανούς Αρμενίους»,[655] αφού, όπως υπογραμμίζει η περιηγήτρια, οι Έλληνες δεν είχαν ποτέ την εμπιστοσύνη των Τούρκων σε θέματα χρημάτων.[656] Σε αυτό το σημείο αρμόζει να επαναλάβουμε μία παροιμία που κυκλοφορούσε στο παζάρι της Κωνσταντινούπολης το 1839, όπως επισήμανε η Αγγλίδα περιηγήτρια Mary Georgina Emma Dawson Damer: «Χρειάζονται δύο Εβραίοι για να εξαπατήσουν έναν Έλληνα, και τρεις Έλληνες για να εξαπατήσουν ή να παραβγούν με έναν Αρμένιο.»[657] Η Haight, επισημαίνει, επιπλέον, ότι στην Κωνσταντινούπολη, το 1836, οι Εβραίοι ασχολούντο αποκλειστικά με το εμπόριο του μαργαριταριού διότι το μονοπώλιο στα κοσμήματα το είχαν οι Αρμένιοι.[658]

(Vol. II: Bethlehem, Bethany, Ramla, Gaza, by the desert to Suez, Cairo, Memphis, Alexandria. Account ends at Malta Feb. 2, 1840.)

[652] [3c] Lady Montagu.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840, [3c], σελ. 163-4

[653] [10] 1816 – 1819 Mme de la Ferte-Meun
Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822 [10], σελ. 38-40, 69

[654] (serraffs)

[655] [41α] 1836 Mrs. Sara Rogers Haight
"Letters from the Old World by a Lady of New York", 1840 (Egypt, Syria, Palestine, Asia Minor, Turkey and Greece...) [41a] , σελ. 48-50.

[656] Ibid., σελ. 48-50. [41a]

[657] [43] 1839, MARY GEORGINA EMMA DAWSON DAMER. (The Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer)
Diary of a tour in Greece, Turkey, Egypt, and the Holy Land. By the Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer. London, Henry Colburn, 1841. 2 vls. L3 plates. 12 mo., σελ. 140.

[658] [41b] 1836 Mrs. Sara Rogers Haight

"Letters from the Old World by a Lady of New York", 1840 (Egypt, Syria, Palestine, Asia Minor, Turkey and Greece...) [41b] , σελ. 257-270.

Σε αντίθεση με την Haight, η Αγγλίδα περιηγήτρια Julia Pardoe[659] υπογραμμίζει ότι, το 1835-1836, στην Κωνσταντινούπολη, όχι μόνο οι Αρμένιοι, αλλά και οι Εβραίοι ασκούσαν ακόμα το επάγγελμα του τραπεζίτη. Σημειώνει, συγκεκριμένα, ότι στο Τσαρσί (Tcharchi) παζάρι, δηλαδή στην αγορά της Κωνσταντινούπολης, αν και το μονοπώλιο στην «λεωφόρο των 'χρηματιστών'»[660] το είχαν οι Αρμένιοι, οι **Εβραίοι** και οι Αρμένιοι ήταν οι τραπεζίτες της Κωνσταντινούπολης. Ιδιαίτερα για τους Εβραίους διέκρινε, σε αντίθεση με την Αμερικανίδα περιηγήτρια, ότι **απελάμβαναν την εκτίμηση, τον μεγάλο σεβασμό και την εμπιστοσύνη των Τούρκων εργοδοτών τους**, μία εμπιστοσύνη, η οποία εξισφαλίζετο από τις **μεγάλες περιουσίες** που είχαν αποκτήσει οι Εβραίοι, και από την συνεχόμενη παρακολούθηση και επιτήρηση της Τουρκικής κυβέρνησης επάνω στους **«εξευτελισμένους και καταπιεσμένους λαούς»**.

Οι Εβραίοι ασχολούντο με το **εμπόριο**, κατά την Fanny Janet Blunt (1850-1878), στο έργο της οποίας περιγράφονται οι Εβραίοι της Ανατολής, οι Εβραίοι της Ευρώπης, και ιδιαίτερα οι συμμαχίες τους με τους Μουσουλμάνους.[661] Η Mme la Comtess Turquet de la Boisserie, κατά την διάρκεια των περιηγήσεών της στην Μικρά Ασία από το 1891-1892, εντόπισε ένα μεγάλο αριθμό Εβραίων, επισημαίνοντας και εκείνη την ασχολία τους με το εμπόριο.[662] Στις αρχές του 20ου αιώνα, το 1922 περίπου, η Αγγλίδα δημοσιογράφος-περιηγήτρια Lady Dorothy Mills παρατήρησε ότι υπήρχαν πολλοί Εβραίοι στην Άγκυρα, όμως δεν καταγράφει τον αριθμό τους ή τα επαγγέλματά τους.[663]

4. Οι Αρμένιοι

Η πρώτη περιηγήτρια του 19ου αιώνα που αναφέρθηκε στους Αρμενίους, ήταν η Γαλλίδα Mme de la Ferte-Meun (1817-1819). Αναφερόμενη στους γενίτσαρους και στην αντιπάθεια του Σουλτάνου για τους Αρμένιους, γράφει: «Όλοι οι Τούρκοι είναι γενίτσαροι, και όλοι οι σουλτάνοι έτρεμαν την δυσαρέσκειά τους, που εκδηλωνόταν με απειλές και ιδιαίτερα με εμπρησμούς. (Οι γενίτσαροι) έκαιγαν ολόκληρες συνοικίες...», και όπως μας πληροφορεί η Mme de la Ferte-Meun, ο Σουλτάνος Μαχμούτ πήγαινε παντού, όπου ξέσπαγε φωτιά. Συνήθως, πήγαινε στο πιο κοντινό σπίτι, και όταν παρέλειπε να πει στον ιδιοκτήτη, «σου δίνω το σπίτι σου», τότε αυτό γινόταν ιδιοκτησία του σουλτάνου. «Τελευταία πήγε στο σπίτι ενός Αρμένιου, που χάρη στην παρουσία του (σουλτάνου), το σπίτι του τράβηξε το ενδιαφέρον των πυροσβεστών. **Ο Σουλτάνος που δεν συμπαθεί αυτό το έθνος**, έκανε μία μικρή πονηριά και δεν του είπε αμέσως, 'σου δίνω το σπίτι σου', αλλά περίμενε δέκα ημέρες αργότερα. Ο καημένος Αρμένιος πέρασε όλο αυτό το διάστημα μέσα σ' ένα θανάσιμο άγχος. Τελικά, το είπε, και αυτό το

---

[659] [40c] 1835-1836 Miss Julia Pardoe.
BEAUTIES OF THE BOSPHORUS. Illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs, From Original drawings by W.H. Bartlett. Virtue and Co., London. [χωρίς ημερομηνία έκδοσης], σελ. 29-36.

[660] (the avenue of money-changers)

[661] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . [44a] , 137-143.

[662] [38] 1891-1892 Mme la Comtess Turquet de la Boisserie.
Notes et souvenirs d'un voyage en Orient, 1891 - 1892 (Par) M.T.B. (Mme la Comtess Turquet de la Boisserie). Senlis, Th. Nouvian, 1894, "Non Soumis dans le commerce" [38], σελ. 10.

[663] [39] (αρχές 1920) Lady Dorothy Mills
Beyond the Bosphorus, author "the road to Timbuktu," etc. with 35 illustrations from photographs. Duckworth. 3 Henrieta Street, London, W.C [39] σελ. 20-21.

ωραίο σπίτι, που ήταν επιπλωμένο με γούστο και κομψότητα, παρέμεινε στη ιδιοκτησία του πρώτου ιδιοκτήτη του.»[664]

Οι Αρμένιοι εθεωρούντο «εξαιρετικά **έμπιστοι** και **τίμιοι** στις συναλλαγές τους.»[665] Το 1836 μαθαίνουμε, εκτός από κοσμηματοπώλες, χρηματιστές[666] και τραπεζίτες(σαράφης), όλο το σταθερό εμπόριο στην πρωτεύουσα της Κωνσταντινούπολης βρισκόταν στα χέρια των Αρμενίων, «οι οποίοι έχουν το αληθινό, αδιάκοπο, πανούργο πνεύμα του εμπορίου»,[667] γράφει η **Julia Pardoe** το 1836. Σύμφωνα με τις διαπιστώσεις της Αγγλίδας περιηγήτριας, την αγορά της Κωνσταντινούπολης, οι Αρμένιοι είχαν το μονοπώλιο στην λεωφόρο των χρηματιστών της εποχής,[668] ήταν οι ευκατάστατοι σαράφηδες (τραπεζίτες) της Κωνσταντινούπολης που εργάζονταν για διάφορους πασάδες,[669] και εξακολουθούσαν και το 1854, καθώς και κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου (1853-1856), όπως πληροφορούμαστε από την **Mrs. Young, [Marianne Young]**, να είναι οι τραπεζίτες της Κωνσταντινούπολης.[670]

Κατά την Αμερικανίδα περιηγήτρια **Mrs. Sara Rogers Haight**, η **πρώτη** Αμερικανίδα περιηγήτρια[671] που δημοσίευσε ταξιδιωτικό βιβλίο για την Ελλάδα, οι υπηρεσίες των Αρμενίων, το 1836, ήταν πολύτιμες για τους Τούρκους διότι αποτελούσαν **εγγύηση** για το κράτος: «Αποτελεί **μοναδικό έθιμο ότι κανένας Τούρκος, με αξίωμα, δεν επιτρέπεται να είναι τραπεζίτης για τον εαυτό του, ούτε η τιμή του (ή ο λόγος του) και η ακεραιότητά του θεωρούνται εγγύηση για την κυβέρνηση. Ενας Τούρκος δεν θεωρείται καλός εγγυητής για έναν άλλο Τούρκο.»**[672] Προσθέτει, ότι οι Αρμένιοι ήταν «βλάκες/χαζοί,[673] αργοί, αλλά ευσυνείδητοι και εύποροι Χριστιανοί…».[674] Η **Haight**[675] δεν εξηγεί όμως πως ένας λαός που εθεωρείτο «αργός» και «βλάκας/χαζός» κατάφερε να ελέγχει όλο το σταθερό εμπόριο και να ζει σε μεγάλη ευημερία, χάρη στο εμπορικό του δαιμόνιο!

Όπως επισημαίνει η Αμερικανίδα περιηγήτρια, κάθε Τούρκος που κατείχε ένα κυβερνητικό αξίωμα έπρεπε, ως εγγύηση, να έχει και έναν ευκατάστατο Αρμένιο με μεγάλη περιουσία. Τον διόριζε τραπεζίτη του και διευθυντή-χειριστή των ακίνητων και των χρηματικών περιουσιών του, καθώς και

---

[664] [10] Mme de LA FERTE - MEUN, 1816-1819
Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. [10]

[665] [40c] 1835-1836 Miss Julia Pardoe.
BEAUTIES OF THE BOSPHORUS. Illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs, From Original drawings by W.H. Bartlett. Virtue and Co., London. [χωρίς ημερομηνία έκδοσης], [40c] σελ. 29-31

[666] (money-changers)

[667] [40a] Miss Julia Pardoe
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols. [40a], σελ. 37.

[668] (avenue of money-changers)

[669] [40c] 1835-1836 Miss Julia Pardoe.
BEAUTIES OF THE BOSPHORUS. Illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs, From Original drawings by W.H. Bartlett. Virtue and Co., London. [χωρίς ημερομηνία έκδοσης], [40c] σελ. 29-31, 92

[670] [47] 1854, 1855. Mrs. Young, [Marianne Young]
Our camp in Turkey, and the way to it. By Mrs. Young the author of 'Cutch', 'Western India,' 'Facts and fiction,' etc. Second edition. Second edition. London: Richard Bentley, New Burlington Street, Publisher in Ordinary to Her Majesty, 1855. [47] σελ. 306.

[671] [41a] ,[41b] 1836 - MRS. SARA ROGERS HAIGHT.
"Letters from the Old World by a Lady of New York", 1840 (Egypt, Syria, Palestine, ASIA MINOR, Turkey and Greece...)

[672] Ibid., σελ. 48-59 [41a]

[673] "stupid"

[674] Ibid., σελ. 50. [41a]

[675] Η περιηγήτρια, η οποία ταξίδευε από το 1836-1838, χρησιμοποιούσε και το συγγραφικό ψευδώνυμο, Mrs. Cromwell.

χειριστή των οικονομικών συναλλαγών του, **και ο Τούρκος δεν μπορούσε να κάνει τίποτα χωρίς την συγκατάθεσή του.** Ο Αρμένιος τραπεζίτης δεσμευόταν για όλα τα συμβόλαια του Τούρκου με το κράτος, ή με συγκεκριμένα άτομα, επειδή ένας Τούρκος δεν εθεωρείτο ποτέ καλός εγγυητής για έναν άλλο Τούρκο.[676] Ο Αρμένιος, επίσης, αναλάμβανε όλες τις δωροδοκίες για τον εργοδότη του και σύντομα γινόταν εκατομμυριούχος, αλλά, για να μη προκαλέσει την οργή ή την ζήλια της Μουσουλμανικής κοινότητας, **«δεν τολμάει ανοιχτά να απολαύσει τα πλούτοι του».**[677]

Την ίδια χρονολογία, η Αγγλίδα περιηγήτρια Miss Julia Pardoe,[678] παρατηρεί ότι «οι Αρμένιοι έβλεπαν τους Τούρκους αφέντες τους ως υποδείγματα τελειότητας, όμως και εκείνοι απέχουν από την τελειότητα όσο και οι Τούρκοι...»[679] Διέκρινε, ότι οι Αρμένιοι, που ήταν ωραίοι άνδρες,[680] «αποτελούν το πιο πολύτιμο κομμάτι του πληθυσμού χωρίς αμφισβήτηση. Οι σταθερές τους εμπορικές συνήθειες, η **αναμφισβήτητη υποταγή** στις υπάρχουσες δυνάμεις, η αργή επίγνωσή τους, και η φιλόδοξη φύση τους, ταιριάζει και αρμόζει απόλυτα με την θέση τους στην Τουρκία. Κατά την άποψή της, αν διέθεταν περισσότερη πνευματική ενεργητικότητα, περισσότερη αυτο-εκτίμηση, και περισσότερη ηθική εξέλιξη, δεν θα μπορούσαν να συνεχίζουν να είναι «οι **δαμασμένοι**, αδιάφοροι και άφωνοι μιμητές και ειδωλολάτρες των αφεντάδων τους, που είναι τώρα.»[681]

Η περιηγήτρια υποστηρίζει ότι ο Αρμένιος «κουβαλάει το φορτίο του και εκτελεί τα καθήκοντά του με ευπείθεια και υπακοή, χωρίς να έχει την επίγνωση ότι είναι ικανός για κάτι περισσότερο από αυτό»,[682] τονίζοντας ότι ακόμα και οι σαράφηδες, δηλαδή οι τραπεζίτες των πασάδων,[683] δεν ξέφευγαν από αυτόν τον κανόνα, γεγονός που την εξέπληξε.[684]

«Ούτε ένας από αυτούς ξέρει να πει πέντε λέξεις σε οποιαδήποτε Ευρωπαϊκή γλώσσα, και ούτε επιδεικνύει την παραμικρή επιθυμία για να μάθει. Με λίγα λόγια μπορούμε να πούμε ότι οι Αρμένιοι, ως έθνος, ήταν αξιόλογοι, είχαν καλές προθέσεις, ήταν και χρήσιμοι, αλλά καθόλου ενδιαφέροντες ως μέλη της κοινωνίας, δεν κατέχουν ούτε την ενέργεια των Ελλήνων ούτε την δύναμη του χαρακτήρα, που είναι τόσο εμφανής στον Οσμανό (Οθωμανό). Είναι ένας **φιλοχρήματος λαός**, ένας λαός που κερδίζει χρήματα ... και αρκετά ικανοποιημένος που κουβαλάει το διπλό ζυγό, εκείνο του Σουλτάνου και εκείνο του Κλήρου (Priesthood).»[685]

Αυτό, όμως, δεν τους εξασφάλισε την μελλοντική τους ευημερία, δεν τους προστάτευσε από την καταπίεση και τους διωγμούς των Τούρκων, ιδιαίτερα

---

[676] Ibid., σελ. 48-59. [41a]
[677] Ibid., σελ. 50. [41a]
[678] [40α] [40b] 1835-1836 Miss Julia Pardoe.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. (Author arrived in Constantinople December 30, 1835.) [40a,b]
[679] Ibid., σελ. 184-85. [40a]
[680] Ibid., σελ. 381. [40b]

[681] Ibid., σελ. 382. [40b]

[682] Ibid., σελ. 382. [40b]

[683] Ibid., σελ. 382. [40b]

[684] Ibid., σελ. 383. [40b]

[685] Ibid., σελ. 383. [40b]

στις αρχές του 20ου αιώνα. Όπως επισημαίνει η Lady Hornby,[686] στο Ορτάκιο (Ortakioy), το 1855, η Αρμένισσα γειτόνισσά της, η οποία ήταν χήρα, λεηλατήθηκε από τους Τούρκους, που της αφαίρεσαν όλα τα υπάρχοντά της και τα χρήματά της, χρησιμοποιώντας διάφορες προφάσεις. «Βλέποντας την τρομαχτική πολιτική και κοινωνική κατάσταση των Ανατολικών χωρών, ακόμα και ο πιο κρύος ή αδιάφορος άνθρωπος του κόσμου αισθάνεται πατριωτικά και ευγνώμων για τις ανέσεις και την ασφάλεια που απολαμβάνουμε τόσο επιπόλαια στην Αγγλία..»,[687] δηλώνει η Lady Hornby.

Το πολύτιμο, για τους Τούρκους, εμπορικό πνεύμα των Αρμενίων, η συνεισφορά τους στην ευημερία των Τούρκων, ως εγγυητές του κράτους, που διέκριναν οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα, δεν τους έσωσε από τις κοινωνικές διακρίσεις και την μελλοντική γενοκτονία τους. Το αντιστασιακό πνεύμα των Αρμενίων, που θα περιγράψει πολύ αργότερα η Αμερικανίδα ιατρός Blanch Norton, που εργαζόταν στο ορφανοτροφείο των Αρμενίων στην Κερασούντα του Πόντου, έρχεται σε αντίθεση με την δουλική υπακοή και την παθητική συμπεριφορά, που εντόπισαν περιηγήτριες του 19ου αιώνα. Δεδομένο που μας κάνει να αμφισβητήσουμε την αντικειμενικότητα αυτών των συγκεκριμένων αναφορών των περιηγητριών, καθώς και γεγονός που εμφανίζεται σαν επακόλουθο, ίσως, της οπτικής τους γωνίας παρατήρησης. Για παράδειγμα, στην ορεινή τοποθεσία του Καραχισσάρ που είχαν συγκεντρωθεί οι Αρμένιοι κάτοικοι την περίοδο των «μεγάλων σφαγών», όπως μας πληροφορεί η Norton, ολόκληρες οικογένειες είχαν συγκεντρωθεί στην Ακρόπολη εκεί και είχαν πολεμήσει τους Τούρκους, ενώ **όταν κατάλαβαν ότι έπρεπε να παραδοθούν, τότε σκότωσαν τις γυναίκες τους και τα παιδιά τους.**[688] Αυτό όσον αφορά το παθητικό πνεύμα των Αρμενίων!

4.1 Υποχρεωτικές 'Φυλετικο-Χρωματικές' Διακρίσεις[689]

Οι «πολύτιμοι» και απαραίτητη Αρμένιοι, παρά το εμπορικό τους δαιμόνιο και την χρησιμότητά τους στους Οθωμανούς, ήταν υποχρεωμένοι, όπως και οι υπόλοιποι υποτελείς λαοί, να υπομένουν τις ίδιες φυλετικές διακρίσεις στις οικίες τους, στα υποδήματά τους και στα ενδύματα τους. Υπήρχε και μία απαγόρευση, που δεν ανέφεραν οι περιηγήτριες στην περίπτωση των Ελλήνων και των Εβραίων. Στην Κωνσταντινούπολη, το 1840, απαγόρευαν στους Αρμένιους «να χρησιμοποιούν τα κυπαρίσσια», όπως μας πληροφορεί η Marchioness of Londonderry, Frances Anne Emily Vane-Tempest. Όπως ήδη αναφέραμε, οι Τούρκοι, όπως επισημαίνει η Marchioness of Londonderry, επειδή πίστευαν και εκδήλωναν φόβο ότι μία ημέρα η Κωνσταντινούπολη θα έπεφτε στα χέρια των "γκιαούρηδων" αποφάσισαν να θάβουν τους νεκρούς τους στο

---

[686] [31] 1855 – 1858 Lady Hornby
Constantinople during the Crimean War. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography....London, Richard Bentley, Publisher In Ordinary To Her Majesty. 1863, σελ. 122-23.

[687] Ibid., σελ. 122-23. [31]

[688] [24] 1922 Blanche Norton
"The lame Mayor of Kerasund. ASIA - THE AMERICAN MAGAZINE ON THE ORIENT, Volume XXII, Number 4, April, 1922. KARAHISSAR: .... I wanted very much to go to Karahissar, a snowed-in mountain town in our unit, which had asked for aid. I was powerless, however, to relieve the misery of the orphans there. Sad tales of them were brought to me by a poor priest who had made the four days' journey on foot through the snow. The best I could do was to promise him help in the spring. !!! Money would do him no good, for there was nothing in Karahissar to buy, and there was no way for him to take back anything like adequate supplies. This was the town where, during the GREAT MASSACRES, the Armenian inhabitants had gathered their families together on top of the ACROPOLIS. They had defended it, until they saw that they must surrender, and then they HAD KILLED ALL OF THEIR WOMEN AND CHILDREN RATHER THAN SEE THEM FALL INTO THE HANDS OF THE ENEMY."

[689] [40c] 1835-1836 Miss Julia Pardoe.
BEAUTIES OF THE BOSPHORUS. Illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs, From Original drawings by W.H. Bartlett. Virtue and Co., London. (no date) [40c], σελ. 32-33.

νεκροταφείο του Σκουτάρι, που βρίσκεται στην Ασιατική πλευρά της Ευρώπης. Όταν έθαβαν έναν Μουσουλμάνο, φύτευαν εκεί και ένα κυπαρίσσι «και απαγόρευαν στους Αρμένιους να χρησιμοποιούν αυτά τα δένδρα.»[690]

Στην Κωνσταντινούπολη, το 1836, η Αγγλίδα περιηγήτρια **Julia Pardoe** παρατήρησε, ότι οι Αρμένιοι ήταν υποχρεωμένοι να φορούν υποδήματα με χρώμα βυσσινή.[691] Το 1837, η Αμερικανίδα περιηγήτρια **Sara Rogers Haight** υπογραμμίζει, ότι οι Αρμένιοι ήταν **υποχρεωμένοι από τον νόμο** να φορούν ένα συγκεκριμένο κάλυμμα κεφαλιού και ένα συγκεκριμένο χρώμα υποδημάτων, ως διάκριση της εθνικότητάς τους, και προσθέτει ότι δεν τους επιτρεπόταν να ντύνονται σαν τους Τούρκους.[692] Το 1852, η Αυστριακή περιηγήτρια **Ida Laura Pfeiffer** αναφέρεται στην απαγόρευση να φορούν οι Αρμένιοι το χρώμα του Προφήτη, δηλαδή το πράσινο χρώμα.[693]

Στην Κωνσταντινούπολη, το 1799, μαθαίνουμε από την **Mary Nisbet of Dirleton**, την σύζυγος του Λόρδου Έλγιν[694] ότι οι Αρμένιοι ήταν υποχρεωμένοι να βάφουν τα σπίτια τους μόνο με καφέ χρώμα.[695] Το 1836, στην Κωνσταντινούπολη, η **Pardoe** παρατηρεί ότι απαγορευόταν στους Αρμένιους, όπως και στους Έλληνες και στους Εβραίους, να κατοικήσουν στο «Σταμπούλ», δηλαδή στην συνοικία των Τούρκων και προσθέτει ότι τα σπίτια των Αρμενίων,[696] «των ραγιάδων ή των υποτελών της Πύλης» ήταν παντού βαμμένα με ένα μουντό κόκκινο ή μολυβαίνιο χρώμα,[697] ενώ για να μην προκαλούν την οργή ή την ζήλια των Τούρκων, «οι πιο ευκατάστατοι ραγιάδες, συνήθιζαν», όπως γράφει, «να βάφουν τις κατοικίες τους, αν ήταν εξαιρετικά μεγάλες, με δύο διαφορετικά χρώματα έτσι ώστε να δώσουν την εντύπωση ότι επρόκειτο για δύο ξεχωριστές οικιές…..»[698] Και στην Σμύρνη οι Αρμένιοι κατοικούσαν στην δική τους συνοικία, όπως μας πληροφορεί, το 1859, η **Mme. de la Princesse de Belgiosjoso**, που επισκέφθηκε την Αρμένικη συνοικία της Σμύρνης.[699] Εν τούτοις, το 1852, στην Καισαρεία η **Mme. de la Princesse de Belgiosjoso**, η οποία είχε φιλοξενηθεί στο σπίτι ενός εύπορου Αρμένιου εμπόρου, δεν αναφέρει την υποχρεωτική εγκατάσταση των

---

[690] [27a] 1840 Marchioness of Londonderry, Frances Anne Emily Vane-Tempest.
A Narrative of travels to Vienna, CONSTANTINOPLE, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry., London, Henry Colburn, (1842 ?),[27a], σελ. 142

[691] [40c] 1835-1836 Miss Julia Pardoe.
BEAUTIES OF THE BOSPHORUS. Illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs, From Original drawings by W.H. Bartlett. Virtue and Co., London. (no date) [40c], σελ. 32-33.

[692] [41b] 1836 Mrs. Sara Rogers Haight .
"Letters from the Old World by a Lady of New York", 1840 (Egypt, Syria, Palestine, Asia Minor, Turkey and Greece...) [41b] σελ. 255.

[693] IDA LAURA PFEIFFER, PFEIFFER, IDA (REYER) 1797-1858
"Visit to the Holy Land, Egypt and Italy" by Madame Ida Pfeiffer, Author of "A Woman's Journey Around the World" Translated from the German by H.W. Dulcken. With eight tinted engravings. London: Ingram, Cooke, and Co. 27 Strand. 1852. [28a], σελ. 42-43.
Βλέπε, επίσης,
MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY / ANNIE JANE HARVEY. [50b]
Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b] σελ. 280.

[694] 1799 MARY NISBET OF DIRLETON, COUNTESS OF ELGIN [7], σύζυγος του Λόρδου Έλγιν. The Letters of Mary Nisbet of Dirleton, Countess of Elgin, arranged by Lieut. - Colonel Nisbet Hamilton Grant, London, John Murray, Albemarle street, W.I. 1926. (Frontispiece): Mary Nisbet as a Girl with her dog from a drawing by Staveley. [7]

[695] Ibid., σελ. 44. [7]

[696] όπως ήταν και οι Έλληνες.

[697] [40c] 1835-1836 Miss Julia Pardoe.
BEAUTIES OF THE BOSPHORUS. Illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs, From Original drawings by W.H. Bartlett. Virtue and Co., London. (no date), [40c] σελ. 42.

[698] Ibid., σελ. 41. [40c]

[699] [32 a] 1858 – 1859 Emily A. Beaufort.
Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. Η πρώτη έκδοση. [32a] σελ. 135-136.

Αρμενίων στην δική τους απομονωμένη συνοικία. Υπογραμμίζει, όμως, ότι ο πληθυσμός των Αρμενίων ήταν πολύ μεγαλύτερος από εκείνον των Ελλήνων.[700]

4.1.1 Η θέση της Αρμένισσας «στο χαρέμι» της και η «οικιακή δουλεία».

Όπως διαπιστώσαμε από τις αναφορές των περιηγητριών, οι Αρμένισσες επισκέπτονταν τα Οθωμανικά χαρέμια των διαφόρων οικονομικο-κοινωνικών στρωμάτων, μόνο ως διερμηνείς ή ως συνοδοί των περιηγητριών, ή εργάζονταν σε αυτά ως μόνιμη ή ως προσωρινή οικιακή υπάλληλοι. Καμμία περιηγήτρια δεν ανέφερε περίπτωση Αρμένισσας εμπόρισσας ή φίλης των έγκλειστων γυναικών, ούτε συνεργασίες με τις Οθωμανίδες, όπως στην περίπτωση των Ελληνίδων και των Εβραίων.

Γνωρίζουμε από τις περισσότερες μαρτυρίες περιηγητριών του δεύτερου ημίσεως του 19ου αιώνα, ότι γενικά οι τρεις εθνότητες, δηλαδή οι Έλληνες, οι Εβραίοι και οι Αρμένιοι, ζούσαν σε **αρμονία** μεταξύ τους, και η μία δεχόταν την επιρροή της άλλης.[701] Στις περιοχές όπου επεξεργάζοντο το μετάξι, όπως στην Προύσα, προσελάμβαναν πολλές Αρμένισσες και Ελληνίδες, οι οποίες εργάζοντο μαζί στην μεταξουργία.[702] Δεν υπάρχουν, όμως, αναφορές[703] σχετικά με την εργασία των Αρμενισσών, τουλάχιστον στις αρχές του 19ου αιώνα. Αυτό δεν μας ξαφνιάζει, αν λάβουμε υπ' όψιν ότι οι Αρμένισσες περιορίζονταν, όπως και οι Τουρκάλες, στις κατοικίες τους, και όταν κυκλοφορούσαν εκτός κατοικίας καλύπτονταν με πέπλα, όπως και οι Οθωμανίδες. Συνεπώς, αυτοί οι περιορισμοί του γυναικείου φύλου, γενικά, δεν συνέβαλλαν στην προώθηση της γυναικείας εργασίας.

---

[700] Η Mme. de la Princesse de Belgiosjoso, η οποία παρατήρησε ότι τρεις ή τέσσερις γενιές μιας οικογένειας ζούσαν όλοι μαζί.

[30a] Mme de la Princesse de Belgiojoso, (Christine Trivulce de Belgiojoso, "La princesse, journaliste renommee ").

La vie intime et la vie nomade en Orient. Scenes et souvenirs de voyage I et II., Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30α], σελ. 496.

[701] [42a] 1838 - 1844, Miss Felicia Mary Frances Skene.

Wayfaring sketches among the Greeks and Turks and on the shores of the Danube. By a seven years' resident in Greece. London, Chapman and Hall, MDCCCXLVII. [42a], σελ. 117-121.

(Η Αγγλίδα περιηγήτρια στην Σμύρνη, το 1845, διέκρινε ότι όλες οι εθνότητες ζούσαν σε αρμονία και ότι η μία δεχόταν την επιρροή της άλλης. Περιέγραψε, επίσης, εκτός από τα τζαμί, τις Ελληνικές Εκκλησίες, τους Νεστοριανούς και τους Αρμένιους να γονατίζουν μαζί μέσα στην ίδια εκκλησία, τους Προτεστάντες ιεραποστόλους, τους Καθολικούς ιερείς κλπ. και επισημαίνει την παρουσία ενός μεγάλου αριθμού ιεραποστόλων που στάλθηκαν στην Τουρκία και είχαν εγκατασταθεί στην Σμύρνη. «Πρέπει να παραδεχτούμε ότι η Αμερική έχει κάνει περισσότερο από ότι η Αγγλία με την παροχή ιεραποστόλων τόσο αναγκαίοι για αυτό το έργο στην Ανατολή...». Οι ταξιδιώτες σήμερα που εξερευνούν αυτές τις χώρες αυξάνεται καθημερινά. «Ανάμεσα σε αυτό τον φανταστικό πληθυσμό», γράφει, διακρίνονται ιδιαίτερα και «οι ζωντανές μούμιες», δηλαδή οι Οθωμανίδες.

[702] Όπως μας πληροφορεί η περιηγήτρια [36] 1874 και 1878 Mrs. (Annie) Brassey (Baroness Brassey ή Lady Brassey).

Sunshine and Storm in the East, or, Cruise to Cyprus and Constantinople. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880 [36] σελ. 79, 80, 91-92.

-[44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison

The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a], [44α,] σελ. 45. (Η Fanny Janet Blunt επισημαίνει, επίσης, ότι στις περιοχές που επεξεργάζοντο το μετάξι προσελάμβαναν πολλές Ελληνίδες και Αρμένισσες.)

Βλέπε, επίσης, [36] 1874 και 1878 Mrs. (Annie) Brassey (Baroness Brassey ή Lady Brassey).

(Sunshine and Storm in the East, or, Cruise to Cyprus and Constantinople. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880 [36] σελ. 91-92. (Η περιηγήτρια βρισκόταν στην Προύσα, όπου παρατήρησε ότι νέες Ελληνίδες και Αρμένισσες δούλευαν μαζί και σκληρά, στην μεταξουργία.)

[703] Από τις 110 περιηγήτριες της Βασικής Βιβλιογραφίας.

Όπως μας πληροφορεί η Ελβετίδα περιηγήτρια **Louise Demont**, στην Κωνσταντινούπολη, το 1816, οι Αρμένισσες και οι Τουρκάλες ήταν τελείως καλυμμένες η σκεπασμένες με πέπλα, σε αντίθεση με τις Ελληνίδες.[704] Το 1836, η Αγγλίδα περιηγήτρια **Miss Julia Pardoe**[705] σημειώνει ότι η ενδυμασία της Αρμένισσας ήταν ίδια με εκείνη της Οθωμανίδας, υπογραμμίζοντας ότι της Οθωμανίδας ήταν πιο καλόγουστη από εκείνη της Αρμένισσας, η οποία ήταν υπερφορτωμένη. Στην Σμύρνη, όμως, το 1859, η **Emily Beaufort** που επισκέφθηκε την Αρμένικη συνοικία παρατήρησε, ότι οι Αρμένισσες φορούσαν ενδύματα της Γαλλικής μόδας.[706] Η **Lady Brassey** επισημαίνει, ότι στην Κωνσταντινούπολη, τουλάχιστον μέχρι το 1868, οι Αρμένισσες που κυκλοφορούσαν εκτός οικίας ήταν τόσο προσεχτικά καλυμμένες, όσο και οι Τουρκάλες. Μία αλλαγή, όσον αφορά την αυστηρή κάλυψη της Αρμένισσας, παρατηρείται στην Κωνσταντινούπολη, το 1878. Μαθαίνουμε από την **Lady Brassey** ότι στην Κωνσταντινούπολη, το 1878, οι Αρμένισσες είχαν πετάξει τα καλύπτρα τους: «δεν μπορούμε να τις ξεχωρίσουμε από τις Ευρωπαίες, όσον αφορά την ένδυσή τους και τους τρόπους τους.»[707] Η αλλαγή στην γυναικεία ενδυμασία της Αρμένισσας συνοδεύθηκε και με ένα καινούργιο επάγγελμα. Η περιηγήτρια παρατηρεί, στην Κωνσταντινούπολη, το 1878, όταν πήγε να παρακολουθήσει μία παράσταση στο Τούρκικό θέατρο, ότι **όλοι οι ηθοποιοί ήταν Αρμένισσες,**[708] οι οποίες φορούσαν Τούρκικες ενδυμασίες.[709] Καμμία άλλη περιηγήτρια, όμως, δεν αναφέρεται σε αυτό το επάγγελμα.

Το 1836, η **Julia Pardoe**[710] επισκέφθηκε την Αρμένικη οικογένεια ενός εύπορου σαράφη (τραπεζίτη) στην οικία τους στο Βόσπορο, ως προσκεκλημένη της νιόπαντρης συζύγου του, η οποία, όπως σημειώνει η περιηγήτρια, είχε μακριές μαύρες πλεξούδες δεμένες πίσω με μια χρυσή μαντίλα γεμάτη με διαμάντια και ανάμεσα στα φρύδια της υπήρχε ένα κόσμημα που σχημάτιζε, στην Αρμένικη γλώσσα, την λέξη «**νύφη**». Παρατηρεί ότι η ενδυμασία της Αρμένισσας ήταν ίδια με εκείνη της Τουρκάλας, αν και η ενδυμασία των Τουρκάλων ήταν πιο καλόγουστη, επειδή εκείνη της Αρμένισσας ήταν υπερφορτωμένη. Μας πληροφορεί, επίσης, ότι πριν την αποχώρησή της από την οικία της Αρμένισσας, η νιόπαντρη γυναίκα **φίλησε το χέρι της και εκείνο της κυρίας που την συνόδευε**, πράγμα που δεν έκανε ποτέ καμμία Τουρκάλα, δηλαδή ελεύθερη Μουσουλμάνα, και όχι μόνο, αλλά και καμμία εξισλαμισμένη σκλάβα, όσο χαμηλά και να βρισκόταν στην πυραμιδική

---

[704] «Ευτυχώς υπήρχαν οι Ελληνίδες που συμβάλλουν στο να γίνεται πιο ανεκτή η μονοτονία της κοινωνικότητας.»
[9] 1814 - 1820 Caroline, Queen of England [the Princess of Wales]
Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821, σελ. 525,555,556.

[705] [40b] 1835-1836 Miss Julia Pardoe
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols [40β] σελ. 373-380.

[706] [32 a], [32b] 1858 – 1859 Emily A. Beaufort.
Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. Η πρώτη έκδοση. [32a], σελ. 135-136.

[707] [36] 1874 και 1878 Mrs. (Annie) Brassey (Baroness Brassey ή Lady Brassey).
Sunshine and Storm in the East, or, Cruise to Cyprus and Constantinople. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880 [36] σελ. σελ. 80.

[708] Ibid., σελ. 79. [36]

[709] Ibid., σελ. 80. [36]

[710] [40b] 1835-1836 Miss Julia Pardoe.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo., [40β] σελ. 373-380.

ιεραρχία του χαρεμιού. Σε αυτό το σημείο, επιβάλλεται να υπογραμμίσουμε, ότι η πιο χαμηλή σκλάβα ενός χαρεμιού εθεωρείτο ανώτερη από οποιαδήποτε μη-Μουσουλμάνα.

Όσον αφορά την θέση της Αρμένισσας στην οικογένεια, η Pardoe μας πληροφορεί ότι στους Σχισματικούς Αρμένιους η εθιμοτυπία (etiqette), τα πρωτόκολλα ή οι κανόνες καλής συμπεριφοράς ήταν πολύ αυστηρά. Για παράδειγμα, η Αρμένισσα ήταν υποχρεωμένη να παραμένει όρθια με διπλωμένα ή σταυρωμένα τα χέρια της, μέχρι να της δοθεί η άδεια, από την πεθερά της ή από την μητέρα της, για να καθίσει και τότε καθόταν στην γωνία ενός καναπέ (ντιβάνι) ή μαξιλαριού.[711] **Μόνο η** μητέρα, **ανάμεσα στα γυναικεία μέλη της οικογένειας, είχε το προνόμιο να κατέχει μία θέση στο ντιβάνι** και να συμμετέχει στην συζήτηση με τους άνδρες. Οι νεότερες γυναίκες εμφανίζονταν μπροστά στα αρσενικά μέλη της οικογένειάς τους μόνο όταν έπρεπε να τους υπηρετήσουν ή να κάνουν κάποια δουλειά. «Σε όλες τις άλλες περιστάσεις ζούσαν στο *χαρέμι*, όπως και οι Τουρκάλες»,[712] **γράφει η Pardoe,** επισημαίνοντας, ότι, όπως και οι Τουρκάλες εξαφανίζονταν όταν εμφανίζονταν αρσενικοί επισκέπτες.[713]

«Όταν παντρεύεται μία Αρμένισσα ανταλλάσσει μία τυραννία για μια άλλη»[714] και «γίνεται η δούλα, όχι μόνο του συζύγου της, αλλά και των γονιών του»,[715] επισημαίνει έντονα η Pardoe. Η Αρμένισσα που μεγάλωνε μαθαίνοντας να είναι υπάκουη, για δύο χρόνο μετά τον γάμο της δεν είχε το δικαίωμα να μιλήσει μπροστά στην πεθερά της, παρά μόνο εάν εκείνη της υπέβαλε κάποια ερώτηση. Ούτε είχε το δικαίωμα να χαϊδέψει τα παιδιά της μπροστά σε άλλους.[716]

Σε αντίθεση με τους Σχισματικούς, οι Καθολικοί Αρμένιοι, όπως τονίζει η Pardoe, δεν εφάρμοζαν τόσο αυστηρά αυτήν «την οικιακή δουλεία».[717] **Ενώ στους Σχισματικούς Αρμένιους, παρόλο που ο μεγαλύτερος γιος μπορούσε να καπνίζει το τσιμπούκι του μπροστά στον πατέρα του, εκείνο τοποθετούταν σε σημείο που ήταν αόρατο στον πατέρα του. Ο νεότερος γιος, όμως, δεν τολμούσε να εμφανίσει το τσιμπούκι του ή να βγάλει λέξη μπροστά στον πατέρα του ή στον μεγαλύτερο αδελφό του.**[718]

4.1.1.1 «Ο παγκόσμιος χορός».[719] Οι Αρμένισσες της Καισαρείας κυκλοφορούν και χορεύουν.

Στην Καισαρεία, το 1852, δεκαέξι χρόνια αργότερα, η περιηγήτρια Mme. de la Princesse de Belgiosjoso επισκέφθηκε και εκείνη την οικία ενός εύπορου Αρμενίου. Η περιηγήτρια μας πληροφορεί ότι οι Αρμένισσες της Καισαρείας

---

[711] Ibid., σελ. 377. [40b]
[712] Ibid., σελ. 378. [40b]
[713] Ibid., σελ. 378. [40b]
[714] Ibid., σελ. 380. [40b]
[715] Ibid., σελ. 380. [40b]
[716] Ibid., σελ. 380-381. [40b]
[717] Ibid., σελ. 377. [40b]
[718] Ibid., σελ. 378. [40b]
[719] [30a] 1850, 1852, 1858 Mme de la Princesse de Belgiojoso, (Christine Trivulce de Belgiojoso, "La princesse, journaliste renommee ")
La vie intime et la vie nomade en Orient. Scenes et souvenirs de voyage I et II., Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855 (I. pages 466-502 et II: σελ. 1020-1050): Les harems, les Pariaches et les Derviches, les Armeniennes de Cesaree... Constantinople (σελ. 471), Angora or l'ancienne Ancyre (l'ancienne capitale de la Galatie), Esaq-Maq-Oglou, bourg Verandcheir , Angora, Bajandur, Tcherkess (Antoniopolis), la Cappadoce, Kuprin, merdeche, Kircheir, Caesarea (et Judiehsou) et les villi de Taurus, the Taurus; Allah-Daghda, Medem a Adana, Antioch, Latakia, Homs, Aleppo, Tarsus, Konia, Jerusalem [30a], σελ. 497

διακρίνονταν από το καλό τους γούστο και την αρμονία των χρωμάτων των ενδυμασιών τους, σε αντίθεση με τις Αρμένισσες σε άλλες πόλεις της Μικράς Ασίας. Φορούσαν, επίσης, το φέσι το οποίο ήταν στολισμένο με διαμάντια.[720]

Παρατηρεί ότι οι ανύπαντρες Αρμένισσες φορούσαν «ολόκληρη την προίκα τους», δηλαδή όλα τα είδη των πολύτιμων κοσμημάτων τους,[721] **και κυκλοφορούσαν ελεύθερες εκτός οικίας, συμμετέχοντας στις γιορτές και στους χορούς.** Για παράδειγμα, **γιόρταζαν και χόρευαν** στο καρναβάλι της πόλης τους, όπου η περιηγήτρια εκτίμησε ότι υπήρχε ένας «παγκόσμιος χορός», ο οποίος δεν της άρεσε καθόλου:

«Δεν υπάρχει παρά μόνο ένας χορός στην Οθωμανική Αυτοκρατορία», γράφει η Belgiosjoso. **«Είναι ο ίδιος για τους Τούρκους, τους Άραβες και όλες τις μουσουλμανικές εθνότητες, που είναι διασκορπισμένες σε αυτήν την επικράτεια. Είναι ο ίδιος και για τους υποτελείς Έλληνες και Αρμενίους της Υψηλής Πύλης, και αυτός ο *παγκόσμιος χορός* δεν αξίζει την ονομασία του (δηλαδή, δεν είναι χορός).** Δύο άτομα **του ιδίου φύλου, αλλά πάντα ντυμένοι ως γυναίκες**, στέκονται πρόσωπο με πρόσωπο κρατώντας στα χέρια τους καστανιέτες, εάν της διαθέτουν, ή εντελώς τίποτα, όμως η κίνηση των δακτύλων τους και η παντομίμα των καστανιέτων είναι έντονες. Οι δύο χορευτές/χορεύτριες λυγίζουν ή τεντώνονται, ή πιο ακριβέστερα, ξεριζώνουν τα χέρια τους, τινάζουν ταχύτατα τους γοφούς τους, ισορροπούν ελαφριά στα πόδια τους, χωρίς όμως να τα ξεκολλήσουν από το πάτωμα. Συνεχίζοντας τις ίδιες περιστροφές, οι χορεύτριες μετακινούνται, οπισθοχωρούν, στριφογυρίζουν μόνες ή γύρω από την άλλη χορεύτρια, ενώ η μουσική, που η σύνθεσή της αποτελείται συνήθως από το ταμπούρι/ ταμπούρλο (tambour de basque), ένα μεγάλο τύμπανο και μία φλογέρα (αυλό του βοσκού) _. **Το τι το χαριτωμένο έχει αυτός ο χορός μου ξεφεύγει, αλλά αυτά που είναι απρεπή (ή άσεμνα) κτυπούν αμέσως τα πιο άπειρα μάτια.»**[722]

4.1.2 Η πρώτη «Γυναικοκτονία»,[723] «η Μάστιγα του Τρομερού Φόβου»[724] «η Τουρκική Αρμενοκτονία»,[725] «η εξολόθρευση των Αρμενίων»[726] ή

Τρομοκρατία, απέλαση, εχθρότητα, εξόντωση, ο αφανισμός όλων των στοιχείων που δεν είναι καθαροί Μουσουλμάνοι, μίσος, περιφρόνηση, βάναυσα βασανιστήρια, συνεχής τρόμος, σφαγές, πρόσφυγες, η εξόντωση των

---

[720]Ibid., σελ.496. [30a]
[721]Ibid., σελ.496. [30a]
[722]Ibid., σελ.497. [30a]

[723]Βλέπε, Χαραλαμπίδη, Μιχάλη.«ΠΟΝΤΙΑΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΗΜΕΡΑ». Εκδόσεις Γόρδιος, πέμπτη έκδοση 1999. Κείμενο «Η γυναίκα στην Ποντιακή Γενοκτονία».
[724] 'the Blight of Horrible Fear.'
Βλέπε, [24] BLANCHE NORTON,
"The Lame Mayor of Kerasund". ASIA, Volume XXII, Number 4, April, 1922. «Ο ΚΟΥΤΣΟΣ ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΤΗΣ ΚΕΡΑΣΟΥΝΤΑΣ» ΤΗΣ ΜΠΛΑΝΣ ΝΟΡΤΟΝ.. [σελίδες 285-290 και 328].
[725] "The Turkish Armenocide"
Bedrossyan Mark, D. The First Genocide of the 20th Century. The Perpetrators and the Victims. A Compilation of Facts and Events. 1983, σελ. 72-85.
[726] [24] BLANCHE NORTON,
"The Lame Mayor of Kerasund". ASIA, Volume XXII, Number 4, April, 1922. «Ο ΚΟΥΤΣΟΣ ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΤΗΣ ΚΕΡΑΣΟΥΝΤΑΣ» ΤΗΣ ΜΠΛΑΝΣ ΝΟΡΤΟΝ.. [σελίδες 285-290 και 328].

Αρμενίων, ο Αρμενικός τρόμος, Δικτατορία...[727] **Αυτούς τους όρους, μεταξύ άλλων, χρησιμοποιεί περιηγήτρια για να περιγράψει την κατάσταση των Αρμενίων και των Ελλήνων στην «εχθρική πόλη»**[728] **της Κερασούντας του Πόντου.**

Η συνεισφορά των Αρμενίων στην ευημερία των Τούρκων, το πολύτιμο για τους Τούρκους εμπορικό τους πνεύμα ή δαιμόνιο, όπως εκτίμησαν περιηγήτριες του 19ου αιώνα, δεν τους εξαίρεσε από τις κοινωνικο-φυλετικές διακρίσεις. Είδαμε ότι, όσον αφορά το χρώματα των κατοικιών, των ενδυμασιών ή των υποδημάτων, και οι Αρμένιοι υποβάλλοντο στους ίδιους νόμους και περιορισμούς, όπως οι Έλληνες και οι Εβραίοι. Η πολύτιμη συνεισφορά τους και η συνεργασία τους με τους Τούρκους και το κράτος δεν τους εξασφάλισε την ασφάλειά τους και δεν τους έσωσε από την **εθνική κάθαρση** των Τούρκων, τον 20 αιώνα, από την οποία γλίτωσαν μόνο οι Εβραίοι της Τουρκίας. Προμελετημένα και προσχεδιασμένα ήταν τα αντι-Αρμενικά μέτρα και η **διακοπτόμενη Τουρκική μαζική εξόντωση των Αρμενίων**, από το 1915 έως το 1923.[729]

Η πρώτη γενοκτονία και ουσιαστικά η **πρώτη «γυναικοκτονία»**[730] του 20ου αιώνα, (**η δεύτερη γενοκτονία ή «γυναικοκτονία»**[731] ήταν εκείνη των Ποντίων, το 1919), πραγματοποιήθηκε από τους Τούρκους, από το 1915 έως το 1923, όταν περίπου 1.500.000 Αρμένιοι σφαγιάσθηκαν ή εξορίσθηκαν από την γενέτειρά τους.[732] Οι Αρμένιοι, όπως και στην συνέχεια οι Έλληνες του Πόντου και της Σμύρνης, δεν γλίτωσαν από την τρομοκρατία, τους διωγμούς, τις εκτοπίσεις και τις εξοντώσεις.[733]

Αν και οι χρονολογικές περιόδους που εξετάζονται στην έρευνα δεν περιλαμβάνουν τις περιηγήτριες του 20ου αιώνα, αξίζει να αναφέρουμε τις μαρτυρίες της Αμερικανίδας Blanch Norton, επειδή είναι τελείως αντίθετες από εκείνες των περιηγητριών του 19ου αιώνα, όσον αφορά την υποτιθέμενη τυφλή υπακοή και την δουλική και παθητική συμπεριφορά των Αρμενίων. Σε αντίθεση με τις περιηγήτριες του 19ου αιώνα, η Αμερικανίδα ιατρός στον Πόντο, η Blanche Norton περιγράφει το **αντιστασιακό πνεύμα** των Αρμενίων στις αρχές του 20ου αιώνα. Όπως προαναφέραμε, οικογένειες Αρμενίων την περίοδο των **«μεγάλων σφαγών»** είχαν συγκεντρωθεί στην Ακρόπολη της ορεινής τοποθεσίας του Καραχισσάρ, και είχαν πολεμήσει εκεί τους Τούρκους, ενώ όταν **κατάλαβαν ότι έπρεπε να παραδοθούν, τότε σκότωσαν τις γυναίκες τους και τα παιδιά τους.**[734]

---

[727] Ibid. [24]
[728] Ibid. [24]
[729] Dadrian, Vahakn N. 'The History of the Armenian Genocide: Ethnic Conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucasus.

[730] Σχετικά με τον όρο «γυναικοκτονία», βλέπε Χαραλαμπίδη, Μιχάλης, ΠΟΝΤΙΑΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΗΜΕΡΑ. Εκδόσεις Γόρδιος, πέμπτη έκδοση 1999. Κείμενο «Η γυναίκα στην Ποντιακή Γενοκτονία».

[731] Ibid., [Χαραλαμπίδης]
[732] Miller, Lorna Touryan, Miller, Donald Eugene. "Survivors: An Oral History of the Armenian Genocide. (paperback, Feb. 1999).
[733] [24] BLANCHE NORTON,
"The Lame Mayor of Kerasund". ASIA, Volume XXII, Number 4, April, 1922 «Ο ΚΟΥΤΣΟΣ ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΤΗΣ ΚΕΡΑΣΟΥΝΤΑΣ» ΤΗΣ ΜΠΛΑΝΣ ΝΟΡΤΟΝ. σελ. 285-289. [24]
[734] Ibid., σελ. 285-290 και 328. [24]
KARAHISSAR: (" .... I wanted very much to go to Karahissar, a snowed-in mountain town in our unit, which had asked for aid. I was powerless, however, to relieve the misery of the orphans there. Sad tales of them were brought to me by a poor priest who had made the four days' journey on foot through the snow. The best I could do was to promise him help in the spring. !!! Money would do him no good, for there was nothing in Karahissar to buy, and there was no way for him to take back anything like adequate supplies. This was the town where, during the GREAT MASSACRES, the Armenian inhabitants had gathered their families together on top of the ACROPOLIS. They had defended it, until they saw that they must surrender, and then they HAD KILLED ALL OF THEIR WOMEN AND CHILDREN RATHER THAN SEE THEM FALL INTO THE HANDS OF THE ENEMY")

Η Blanch Norton, ιατρός από το Weehawken, New Jersey, ήταν απεσταλμένης στον Πόντο, από το Near East Relief. Υπήρξε μία από τις Αμερικανίδες του Near East Relief στην Τραπεζούντα και η **πρώτη** Αμερικανίδα στην Κερασούντα. Πήγε στην Κερασούντα για να διερευνήσει τις ιστορίες που κυκλοφορούσαν, σχετικά με τις δραστηριότητες του Δημάρχου της Κερασούντος, του Οσμάν Αγά. Στην Κερασούντα υπήρχαν ορφανοτροφεία των Αρμενίων κάτω από την αιγίδα του Near East Relief της Τραπεζούντας, καθώς και άλλα ορφανοτροφεία και κλινικές στο Μπουλαντζάκ και στο Καραχισάρ. Εκείνη την εποχή δεν υπήρχαν άλλοι Αμερικάνοι στην Κερασούντα. Επίσης, για την προσφορά της στην διάσωση της οράσεως των παιδιών του Ελληνικού ορφανοτροφείου, που έπασχαν από τράχωμα, έλαβε από τον Βασιλιά της Ελλάδος, Αλέξανδρο, ένα στρατιωτικό παράσημο («the Order of King George), που δόθηκε για **πρώτη φορά** σε γυναίκα.

Επειδή η ιστορία των Αρμενίων παραμένει στο σκοτάδι, αξίζει να κάνουμε μία περιληπτική αναδρομή για την αποκαλούμενη «πρώτη γενοκτονία του 20ου αιώνα», που εκτελέσθηκε σταδιακά, μεταξύ των ετών 1915-1923 περίπου, όταν 1.500.000 Αρμένιοι εξοντώθηκαν, χιλιάδες υπέστησαν βασανιστήρια, έπεσαν θύματα βιαιοπραγιών, βιασμών και εκτοπίσεων. Αξίζει να αναφερθούν οι μαρτυρίες των επιζώντων, που μας παρέχουν περιηγήτριες και περιηγητές, οι οποίοι, καθημερινά έβλεπαν, στην Μικρά Ασία, χιλιάδες πτώματα Αρμενίων μέσα στους δρόμους.[735] Για παράδειγμα, κατά την διάρκεια της γενοκτονίας, η Νορβηγίδα Mademoiselle Flora A. Wedel Yarlesberg, νοσοκόμα στο Νοσοκομείο του Γερμανικού Ερυθρού Σταυρού, και μία άλλη νοσοκόμα, που ήταν συνάδελφός της, και της οποίας το όνομα και η εθνικότητα δεν καταγράφεται, ήταν τόσο **αηδιασμένες**[736] από τις βαρβαρότητες και τις φρικαλεότητες που καθημερινά έβλεπαν, που υπέβαλλαν την παραίτησή τους, επέστρεψαν στην Κωνσταντινούπολη, και προσωπικά επισκέφθηκαν πολλές Πρεσβείες για να καταγγείλουν τα αισχρά εγκλήματα κατά του Αρμενικού έθνους.[737]

Μαρτυρίες αποκαλύπτουν ότι οι Αρμένιοι πίστευαν ότι η απέλασή τους ή η εξορία τους ήταν μόνο προσωρινή και αφέθηκαν **υπάκουα** στην μοίρα τους. Οι άνδρες σφαγιάζονταν βίαια με τσεκούρια, και οι γυναίκες και τα παιδιά πέθαιναν από ασιτία, διότι οι Τούρκοι στρατιώτες αρνούνταν να τους δώσουν τροφή και νερό κατά την διάρκεια των μακρινών πορειών τους. Μητέρες βιάζονταν μπροστά στα μάτια των παιδιών τους, έβλεπαν την απαγωγή των θυγατέρων τους από τους Τούρκους, και όμως η Τούρκική κυβέρνηση συνεχίζει να αρνείται το **προμελετημένο σχέδιο** ή την **προσχεδιασμένη εκστρατεία της γενοκτονίας** των Αρμενίων,[738] και την συμμετοχή της Γερμανίας στις γενοκτονίες των Αρμενίων και των Ποντίων το 1919.[739]

---

[735] Επιστολή για τα σχέδια της εξολόθρευσης των Αρμενίων από τον Viscount Bryce στον Viscount Grey of Fallodon, Secretary of State for Foreign Affairs, με ημερομηνία 1η Ιουλίου 1916. (Nazer, James. The First Genocide of the 20th Century, Compiled and Illustrated. T&T Publishing, Inc. New York, σελ. 78)

[736] "Disgusted"

[737] Επιστολή για τα σχέδια της εξολόθρευσης των Αρμενίων από τον Viscount Bryce στον Viscount Grey of Fallodon, Secretary of State for Foreign Affairs, με ημερομηνία 1η Ιουλίου 1916. (Nazer, James. The First Genocide of the 20th Century, Compiled and Illustrated. T&T Publishing, Inc. New York, σελ. 78)

[738] Miller, Lorna Touryan, Miller, Donald Eugene. "Survivors: An Oral History of the Armenian Genocide. (paperback, Feb. 1999).

[739] Bretjes, Burchard. "The Armenians, Assyrians and Kurds: Three Nations, One Fate, November, 1997.

Ο ιεραπόστολος Rev. Riggs[740] περιγράφει την καταστροφή των Αρμενίων φίλων και γειτόνων του και τον **συστηματικό** τρόπο με τον οποίο πραγματοποιήθηκε αυτή γενοκτονία. Διηγείται με πιο τρόπο, από τον Ιούνιο του 1915, μάζευαν τους Αρμένιους και πως τους εξόντωναν. Όπως μας πληροφορεί ο ίδιος, πρώτα συγκέντρωναν και σκότωναν τους άνδρες και στην συνέχεια ακολουθούσε η συγκέντρωση των γυναικών, ή προτιμότερα «η γυναικοκτονία».[741] Όπως επισημαίνει ο Rev. Riggs, οι γυναίκες, τα παιδιά και οι γέροι εξορίζονταν από τα σπίτια τους και έχαναν τις ζωές τους στις επίμονες και μακρινές **πορείες θανάτου**. Ο Rev. Riggs, και άλλοι ιεραπόστολοι, προσπάθησαν να βοηθήσουν τους Αρμενίους στα διάφορα στάδια της προμελετημένης και συστηματικής γενοκτονίας, όπως μας πληροφορεί ο ίδιος. Για παράδειγμα, ο Rev. Riggs αναφέρει τις συναντήσεις του με τον υπουργό πολέμου, τον Ανβέρ πασά, ο οποίος ήταν ένας από τους πρωτομάστορες **της πολιτικής της γενοκτονίας**. Επισημαίνει, ότι γενικά βρήκε τους αξιωματούχους τελείως αδιάφορους στις εκκλήσεις του και περιγράφει τις προσπάθειες των ανταλλαγών αποστολών ή μηνυμάτων σε συγγενείς των Αρμενίων, καθώς και την μεταφορά χρηματικής βοήθειας, παρά τις απαγορεύσεις της Τουρκικής κυβέρνησης. Όταν το μεγάλο κομμάτι του Αρμένικου λαού είχε εξοντωθεί, ο Rev. Riggs συμμετείχε στενά με άλλους ιεραπόστολους στην παροχή βοήθειας στους επιζώντες. Για παράδειγμα είχαν ιδρύσει φούρνους και εργαστήρια για την παροχή ψωμιού και ενδυμάτων.

Ο Viscount Bryce, σε αναφορά του με ημερομηνία 1η Ιουλίου 1916 γράφει: «Το φθινόπωρο του 1915 αναφορές για τις σφαγές και τις απελάσεις/εκτοπίσεις του Χριστιανικού πληθυσμού της Ασιατικής Τουρκίας άρχισαν να φθάνουν στην Δυτική Ευρώπη και στις Ηνωμένες Πολιτείες. Μόνο λίγες και ελλιπείς αρχικά–διότι η Τουρκική κυβέρνηση έκανε κάθε προσπάθεια να αποτρέψει τέτοιου είδους πληροφορίες να βγαίνουν από την χώρα. Αυτές οι αναφορές δεν αυξήθηκαν σε αριθμό και λεπτομέρεια, μέχρι τις αρχές του 1916.»[742]

Γερμανοί περιηγητές, που περιγράφουν την μιζέρια των εκτοπισμένων Αρμενίων, έβλεπαν κατά μήκος όλων των δρόμων τα πτώματα των Αρμενίων που είχαν πεθάνει από πείνα, κατά την διάρκεια των πορειών θανάτου τους προς την εξορία. Όπως υπογραμμίζει έντονα στην επιστολή του ο Viscount Bryce, **πέταγαν ζωντανούς του Αρμένιους μέσα σε πηγάδια ή τους έκαιγαν ζωντανούς και στην εξορία έστελναν μόνο τις γυναίκες και τα παιδιά** γιατί οι άνδρες είχαν σταλεί στον πόλεμο **«γεγονός που σημαίνει μαζική εξόντωση οικογενειών.»**[743]

«Για ένα ολόκληρο μήνα, καθημερινά, υπήρχαν πτώματα που επέπλεαν στον Ευφράτη ποταμό, **συχνά από δύο έως έξι πτώματα δεμένα μαζί σε μπόγους.** Τα αρσενικά πτώματα, σε πολλές περιπτώσεις είχαν διαμελισμένα (κομμένα) τα γεννητικά τους όργανα και τα γυναικεία πτώματα ήταν σκισμένα

---

[740] Riggs, Henry H. "Days of Tragedy in Armenia: Personal Experiencew in Harpoot, 1915-1917 (Armenian Genocide Documentation).

[741] Χαραλαμπίδης, Μιχάλης. ΠΟΝΤΙΑΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΗΜΕΡΑ. Εκδόσεις Γόρδιος, πέμπτη έκδοση 1999. Κείμενο «Η γυναίκα στην Ποντιακή Γενοκτονία».

[742] Επιστολή για τα σχέδια της εξολόθρευσης των Αρμενίων από τον Viscount Bryce στον Viscount Grey of Fallodon, Secretary of State for Foreign Affairs, με ημερομηνία 1η Ιουλίου 1916. [Boston Public Library, Boston, MA., : Nazer, James. The First Genocide of the 20th Century, Compiled and Illustrated. T&T Publishing, Inc. New York, σελ. 72.)

[743] Ibid., σελ. 79

ανοιχτά», γράφει ο Viscount Bryce, το 1816, συμπληρώνοντας ότι **η Τουρκική ηγεσία απαγόρευε την ταφή των Αρμενίων.**[744]

Τα παιδιά και τα βρέφη, που εγκατέλειπαν οι Αρμένιοι κατά τις πορείες θανάτου προς την εξορία τους, δεν μπορούσαν να μετρηθούν, **ούτε και τα κορίτσια που έπαιρναν οι Τούρκοι**. Σύμφωνα με την αναφορά, όταν σκότωσαν τους κατοίκους στο Αλέπο, οι Τούρκοι στρατιώτες και οι Άραβες ακόλουθοί τους, πήραν όλα τα κορίτσια. Ο Viscount Bryce γράφει: «Ένας πατέρας, στα πρόθυρα της απόγνωσης, με ικέτεψε να πάρω την δεκαπεντάχρονη κόρη του, διότι δεν μπορούσε άλλο να την προστατέψει». Προσθέτει ότι οι γυναίκες που γεννούσαν κατά την διάρκεια των πορειών θανάτου, άφηναν τα βρέφη τους πίσω από θάμνους ή πέθαιναν σύντομα μετά την γέννα. «Όταν έφυγα από την Τουρκία τον Μάρτιο του 1916, αν και οι εκτοπίσεις (deportations) είχαν σταματήσει», **οι διωγμοί συνεχίζονταν**. Οι **Αρμένιοι που ζούσαν στα χωριά και στις πόλεις, μεταξύ του όρους της Ταυρίδας και την Κωνσταντινούπολη**, εκδιώκονταν, ή τους έστελναν από μία περιοχή σε άλλη εντός ή εκτός της επικράτειας και οι συλλήψεις των Αρμενίων στην Κωνσταντινούπολη δεν είχαν σταματήσει.[745] **«Τα αντι-Αρμένικα συναισθήματα των Μουσουλμάνων αυξάνονται»,**[746] επισημαίνει στην αναφορά του. Για παράδειγμα, 24,000 Αρμένιοι δολοφονήθηκαν μόνο σε τρεις ημέρες. **Ως συνήθως, πήραν τα μικρά και νέα κορίτσια** και λεηλάτησαν τα σπίτια των Αρμενίων στα 80 Αρμένικα χωριά του Αρντίς (Ardjish), του Αντιλτσεβά (Adiljevas) και στην υπόλοιπη βόρεια περιοχή της λίμνης Βαν[747].

«Ένα Σφαγείο ήταν κυριολεκτικά οι περιοχές από το Ιγκντίρ (Igdir) μέχρι το Βαν, τους τελευταίους δυο μήνες, Μάιο και Ιούνιο», γράφε ο Viscount Bryce, το 1816, τονίζοντας ότι ολόκληρα χωριά είχαν τελείως αφανιστεί και δεν είχε παραμείνει ανθρώπινη ψυχή εκεί εκτός από τις γύπες και τα άγρια σκυλιά που έτρωγαν τα πτώματα των Αρμενίων.[748]

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Τουρκικού Υπουργείου Εσωτερικών, μόνο το 1916, 800.000 Αρμένιοι είχαν απελαθεί και περίπου 300,000 είχαν δολοφονηθεί ή είχαν πεθάνει από άλλες αιτίες. Άλλες πηγές ορίζουν τον αριθμό των απελάσεων σε 1,200.000, και ο αριθμός των νεκρών, από άλλες αιτίες, στους 500.000.[749] Εξακολουθούσαν οι Τούρκοι την ίδια τακτική, δηλαδή να σκοτώνουν τους Αρμενίους ή να τους αφήνουν να πεθάνουν από πείνα.[750]

Η πρώτη Αμερικανίδα ιατρός στην Κερασούντα, η Blanche Norton, που αναφέρθηκε στην περίοδο των **«μεγάλων σφαγών»** καθώς και στους Αρμένιους του Καραχισσάρ που **σκότωσαν τις γυναίκες τους και τα παιδιά τους,**[751] για να μην πέσουν στα χέρια των Τούρκων, μας πληροφορεί, επίσης, ότι οι Αρμένιοι εκδιώχτηκαν και από την πόλη της Κερασούντας. Οι Αρμένιοι, όπως στην συνέχεια και οι Έλληνες του Πόντου και της Σμύρνης, δεν γλίτωσαν από την τρομοκρατία, τους διωγμούς, τις εκτοπίσεις και τις εξοντώσεις, όπως επισημαίνει η Norton.[752]

---

[744] Ibid.,σελ. 79
[745] Ibid.,σελ. 79
[746] Ibid.,σελ. 80
[747] "Lake Van"
[748] Ibid.,σελ. 81
[749] Ibid.,σελ. 81
[750] Ibid.,σελ. 82
[751] [24] BLANCHE NORTON,
"The Lame Mayor of Kerasund", ASIA, Volume XXII, Number 4, April, 1922, σελ. 285-290 και 328.
[752] Ibid., σελ. 285-289. [24]

4.1.2.1 Η Οδύσσεια δύο Αρμενισσών της Τραπεζούντας. Ποντιακή οικογένεια της Κερασούντας τις έκρυβε στο κελάρι τους για τρία χρόνια.

Η Norton, στο άρθρο της «Ο Κουτσός Δήμαρχος της Κερασούντας»,[753] που δημοσιεύτηκε στις 4 Απριλίου, του 1822, γράφει ότι οι Αρμένιοι εκδιώχτηκαν από **«την εχθρική πόλη»** της Κερασούντος και είχαν υποστεί την τρομοκρατία των διωγμών.[754] Οι Αρμένιοι που είχαν απομείνει στην Κερασούντα κρύβονταν, και όποιος τολμούσε να τους βοηθήσει ετιμωρείτο με θάνατο, απέλαση ή εξορία.[755] Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, θα δούμε, παρουσιάζει η πληροφορία της ότι Έλληνες (Πόντιοι) της Κερασούντας έκρυβαν δύο Αρμένισσες στο υπόγειο/κελάρι τους για **τρία χρόνια.**

Δύο Αρμένισσες, η Κυάννα και η Αμαστρουή, διηγήθηκαν στην Norton τις εμπειρίες τους, κατά την διάρκεια των μεγάλων σφαγών. Χλόμιαζαν, γράφει η Αμερικανίδα ιατρός, με την ανάμνηση της φρίκης και του τρόμου των διωγμών και των εκτοπίσεων (the horrors of deportation). Οπως μας πληροφορεί η Norton, αυτές οι δύο Αρμένισσες καταδιώχτηκαν από τα σπίτια τους στην **Τραπεζούντα**, χωρίσθηκαν από τους φίλους τους, και στην συνέχεια, δραπέτευσαν **μεταμφιεσμένες σαν Τουρκάλες**. Εκ θαύματος, όπως υπογραμμίζει, απέφυγαν την σύλληψη και έφθασαν στην πόλη της Κερασούντας, όπου τους έσωσαν μία Ελληνική οικογένεια, η οποία τις έκρυβε, για τρία ολόκληρα χρόνια, στο κελάρι (υπόγειο) του σπιτιού τους. **«Όλο αυτό το χρονικό διάστημα αντιλήφθηκαν το στενό πλαίσιο της ασφάλειας τους, που εξηρτάτο από την σταθερότητα των ξένων, οι οποίοι διακινδύνευαν και τις δικές τους ζωές παρέχοντας καταφύγιο σε Αρμένιους»**, γράφει η Norton.

Η Αμαστρουή ήταν ερωτευμένη και περίμενε την άφιξη της Norton για να παραιτηθεί από τα καθήκοντά της στο ορφανοτροφείο των Αρμενίων και για να φύγει από την Κερασούντα. Η Αμερικανίδα ιατρός αναρωτιέται πώς ήταν δυνατόν αυτή η νέα Αρμένισσα, η Αμαστρουή, να τρέφει και να διατηρεί ελπίδες για ευτυχία μετά από μία τέτοια περιπέτεια. Η αδελφή της η Κυάννα, επίσης, είχε προσφερθεί να την αντικαταστήσει στο ορφανοτροφείο των Αρμενίων. Λίγες ημέρες, μετά την άφιξη της Norton στην Κερασούντα, η Αμαστρουή και ο αγαπημένος της έφυγαν με προορισμό την Τραπεζούντα, για να παντρευθούν. Δεν γνωρίζουμε τι απέγιναν.

Στην Κερασούντα η Norton έμενε στην παραθαλάσσια κατοικία της κυρίας Καριάν (Madame Karian), η οποία καταγόταν από μία αριστοκρατική Αρμένικη οικογένεια. Παρόλο που ο πατέρας της κυρίας Καριάν ήταν πασάς, αυτό το γεγονός δεν τον έσωσε από την δυστυχία των διωγμών και των εκτοπίσεων. Όπως μας πληροφορεί η Norton, κ. Καριάν ήταν **εξόριστη** στην Κερασούντα και προσπαθούσε να επιβιώσει νοικιάζοντας δωμάτια στο σπίτι της.[756]

Όσον αφορά την καθημερινή ψυχολογική τρομοκρατία, μετά την περίοδο των «μεγάλων σφαγών», η Norton παρατήρησε ότι όλες οι Αρμένισσες της Κερασούντος έτρεμαν από φόβο με την σκέψη το τι θα ήταν η μοίρα τους εάν έπεφταν στα χέρια των Τούρκων. **«Έχω δει πολλά κοριτσάκια να μαραζώνουν, κυριολεκτικά, με ένα αηδιαστικό τατουάζ στο μέτωπο τους ή**

---

[753] Ibid.
[754] 'horrors of persecution"
[755] Ibid., σελ. 287. [24]
[756] ' the Marvel Is that the Youth and Beauty of Armenian Girlhood Have Not Withered Under the Blight of Horrible Fear,... '

στο μάγουλό τους, ενδεικτικό σημάδι που για πάντα τις στιγματίζει ως γυναίκα μολυσμένη/βεβηλωμένη/ή προσβεβλημένη.» Είδε, επίσης, τους αντικαταστάτες των γενιτσάρων, όπως αποκαλεί τους ληστές [Brigandes], που κυκλοφορούσαν στην Κερασούντα και ασκούσαν ακατάπαυστη τρομοκρατία (terror), όχι μόνο στους Αρμένιους εξόριστους και κατοίκους της Κερασούντας, αλλά στους Έλληνες και ακόμα στους Τούρκους κατοίκους. Στο άρθρο της χρησιμοποιεί συνέχεια τους όρους και τις φράσεις **τρομοκρατία/τρόμος (terror), απέλαση, εκτοπίσεις, λιμοκτονία, εχθρική πόλη, εχθρότητα, εξόντωση, ο αφανισμός όλων των στοιχείων που δεν είναι καθαροί Μουσουλμάνοι, μίσος, περιφρόνηση, βάναυσα βασανιστήρια, συνεχής τρόμος, τρόμος, σφαγές, πρόσφυγες, η εξολόθρευση των Αρμενίων, ο Αρμενικός τρόμος, η Δικτατορία, κλπ.**[757] Ο Ερυθρός Σταυρός της Αθήνας, όπως μας πληροφορεί, έστελνε ιατρικό-φαρμακευτικό εξοπλισμό στην Κερασούντα, αλλά δεν τολμούσε να στείλει γιατρούς και νοσοκόμες σε αυτήν **«την εχθρική πόλη».**[758]

4.1.2.2 «Η Δικτατορία» στην «γη των Κερασιών»[759] και ο «κουτσός δήμαρχος της Κερασούντας» του Πόντου, ο Οσμάν Αγάς.

Ενώ περπατούσε προς το Ορφανοτροφείο των Αρμενίων, ντυμένη με το μακρύ της στρατιωτικό παλτό και τις χοντρές στρατιωτικές της αρβύλες, η Norton παρατηρεί ότι είχε την αίσθηση ότι γινόταν αντικείμενο προσοχής, γνωρίζοντας και η ίδια, ότι δεν υπήρχαν άλλοι Αμερικανοί στην Κερασούντα. Ως διερμηνέας της, την συνόδευε μία όμορφη Αρμένισσα, που ονομάζονταν Κυάννα, η οποία ήταν ντυμένη στα **μαύρα, «το χρώμα που φορούσαν όλες οι Αρμένισσες από τον πόλεμο και μετά.»** Η ενδυμασία της απετελείτο από ένα δαντελένιο μαντήλι τυλιγμένο στο κεφάλι της και παπούτσια με τα «ψηλά τακούνια της Τραπεζούντας στα βασανισμένα πόδια της». Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί η δημοσίευση μιας φωτογραφίας, μαζί με το άρθρο της Norton, με την ακόλουθη λεζάντα: **«το θαύμα είναι ότι τα Νιάτα και η Ομορφιά των κοριτσιών των Αρμενίων Δεν έχει φθαρεί Κάτω από την Μάστιγα του Τρομερού Φόβου»,**[760] η οποία δείχνει νέες και όμορφες Αρμένισσες να πλένουν και να επεξεργάζονται βαμμένο μαλλί.

Όταν έφθασε στην Κερασούντα, όπως μας πληροφορεί η Norton, τα παιδιά του ορφανοτροφείου την υποδέχτηκαν θερμά, επειδή περίμεναν με αγωνία την άφιξή της, πιστεύοντας ότι όχι μόνο θα τους προστάτευε, αλλά θα τους έσωζε από τους Τούρκους. Η αδελφή της Αρμένισσας διερμηνέας της, η Αμαστουή, είχε αναλάβει την φροντίδα αυτών των ορφανών παιδιών. Η Norton επισημαίνει ότι εξ' αιτίας της φροντίδας και της διοίκησης αυτής της Αρμένισσας, καθώς και της **Αμερικάνικης βοήθειας,** τα παιδία του ορφανοτροφείου είχαν το απαιτούμενο ρουχισμό και την απαραίτητη διατροφή, αλλά δεν τους παρείχαν καμμία εκπαίδευση ή μόρφωση, ενώ η ανάγκη τους από ιατρική φροντίδα ήταν πολύ μεγάλη. Αυτή η πόλη της Κερασούντας, όπως υπογραμμίζει, ήταν τόσο εχθρική που όλοι οι Αρμένιοι είχαν καταδιωχθεί και εκτοπισθεί, και δεν υπήρχε πια ούτε ένας να αναλάβει τον ρόλο του δασκάλου ή της δασκάλας.

---

[757] Ibid., σελ. 285-290 και 328. [24]
[758] Ibid. [24]
[759] Ibid. [24]
'KERASUND - 'LAND OF CHERRIES'
[760] ' the Marvel Is that the Youth and Beauty of Armenian Girlhood Have Not Withered Under the Blight of Horrible Fear.)...'

Στο άρθρο της, με τίτλο «Ο Κουτσός Δήμαρχος της Κερασούντας», ο Οσμάν Αγάς (Osman Agha),[761] μαθαίνουμε ότι η Norton γνώρισε η ίδια αυτόν τον Τούρκο Δήμαρχο, που ήταν, όπως επισημαίνει, **«ο τρόμος της περιοχής»**. Στο ορφανοτροφείο των Αρμενίων το όνομα του αναφερόταν πάντα με **τρόμο**, από τους Έλληνες αναφερόταν με **περιφρόνηση** και **μίσος** και από τους ξένους με ένα **σεβασμό** που έκρυβε **φόβο**, σημειώνει η Norton, επισημαίνοντας ότι δεν υπήρχε καμμία αμφιβολία για την εξουσία του.

Κατά την διήγηση της Norton, πριν το τελευταίο Βαλκανικό πόλεμο, ο Οσμάν Αγάς, ήταν ένας απλός ψαράς. Εκείνη την εποχή επέλεξε να πολεμήσει στο μέτωπο και επέστρεψε σαν ήρωας, επειδή είχε χάσει το πόδι του και σαν αποτέλεσμα εισέπρατε, για το ξύλινο πόδι του, την διάκριση μεταξύ των συμπολιτών του. Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος του έδωσε την ευκαιρία να αποκτήσει μεγάλη επιρροή. Σαν Καπετάνιος των λιστών/ανταρτών είχε εκτελέσει τόσο αποτελεσματικά τις εντολές για την **«εξολόθρευση των Αρμενίων»**, ενδυναμώνοντας για πάντα το κύρος του για εξέχοντα πατριωτισμό. Μετά από την **«Φρίκη των Αρμενίων»**[762], η εξουσία του έφθασε στο επίπεδο **«μιας δικτατορίας»**.[763]

Όσον αφορά αυτήν την «δικτατορία» στην Κερασούντα, η Norton παρατηρεί ότι ολόκληρη η πόλης, όλοι οι Έλληνες, οι Τούρκοι, οι Λεβαντίνοι και ακόμα και η ίδια, είχαν «καταβροχθισθεί»[764] από την βάρβαρη προσωπικότητα του. **Υπογραμμίζει ότι ήταν σφοδρά εθνικιστής και με μεγάλη ευχαρίστηση, με μία κίνηση του χεριού του, θα βύθιζε στη λήθη, όλα τα στοιχεία (τους λαούς) του έθνους του που δεν ήταν καθαροί Μουσουλμάνοι**. Επιπροσθέτως επισημαίνει, ότι αυτός ο δήμαρχος αντιπαθούσε και όλες τις Ευρωπαϊκές κυβερνήσεις.[765]

Η επιρροή του Δημάρχου της Κερασούντας επεκτεινόταν και στην Τραπεζούντα. Για παράδειγμα, ένας συγγενής του δημάρχου κατηγορήθηκε για τον φόνο ενός επιφανή Έλληνα, κατά την διάρκεια της συμμετοχής του τελευταίου σε ένα γάμο. Ο βαλί της Τραπεζούντας κάλεσε τον Δήμαρχο Οσμάν Αγά και τον κατηγορούμενο συγγενή του. Αν και διατάχθηκε η σύλληψη του φονιά, οι στρατιώτες της Τραπεζούντας αρνήθηκαν να υπακούσουν στην διαταγή και να τον συλλάβουν.

Ασκούσε τρομοκρατία σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής. Για παράδειγμα, επειδή ανησυχούσε για το πρόβλημα της υπογεννητικότητας των Τούρκων, είχε απαγορεύσει την οινοποσία και την ιεροδουλία. Η Norton μας πληροφορεί ότι «όπως και στις κλινικές μου στην Τραπεζούντα, έτσι κι' εδώ (στην Κερασούντα) ο αριθμός των γεννήσεων στους Τούρκους ήταν πολύ χαμηλός.» Ο δήμαρχος, σημειώνει, εξαφάνισε αυτές τις ανεπιθύμητες γυναίκες από την Κερασούντα και ξύρισε τα κεφάλια τους, για να μπορούν να τις αναγνωρίζουν όλοι «οι τίμιοι άνθρωποι», ενώ εκείνες που δεν πρόλαβαν να φύγουν από την Κερασούντα βρέθηκαν νεκρές στην θάλασσα. Η καταστροφή το οίνου και των ιερόδουλων δεν ήταν το μοναδικό μέτρο του Δημάρχου για την **καταπολέμηση της υπογεννητικότητας των Τούρκων.**

Η Norton αποκαλύπτει ότι ο δήμαρχος, έχοντας ανακαλύψει μια δικιά του επινόησης, μία 'μεταφυσική σχέση', μεταξύ της υπογεννητικότητας των

---

[761] Ibid. [24]
[762] Ibid. [24]
' ARMENIAN HORROR'
[763] Ibid., σελ. 286. [24]
[764] 'devoured'
[765] Ibid. σελ. 286. [24]

Τούρκων και των ψιλών τακουνιών των γυναικείων υποδημάτων, καθώς και την κοντή φούστα, που φορούσαν «οι απελευθερωμένες της μητρόπολης», και «πολλές τολμηρές Τουρκάλες», που είχαν αρχίσει να μιμούνται «τις Λεβαντίνες της πόλης», όπως μας πληροφορεί η Αμερικανίδα ιατρός, δεν βασίστηκε στην αργή, σταδιακή, και αβέβαιη διαδικασία της εκπαίδευσης των γυναικών, έτσι ώστε να καταλάβουν το σφάλμα τους. Αντί γι' αυτό, πίεσε αυστηρά τους ίδιους τους υποδηματοποιούς και τους ράπτες (μόδιστρους) και τους επέβαλλε κανονισμούς, σχετικά με το ύψος των τακουνιών, και το υποχρεωτικό μάκρος των γυναικείων ενδυμάτων.

Όσον αφορά το κόκκινο φέσι, που κάθε Τούρκος ήταν υποχρεωμένος να φοράει, η Αμερικανίδα ιατρός μας διηγείται την ακόλουθη ιστορία: «Κάποια ημέρα, ένας πρώην Έλληνας πολίτης, που τώρα κατοικούσε στην Ρωσία... επέστρεψε στην πόλη του, φορώντας ένα σκληρό καπέλο. Ο Δήμαρχος τον συνάντησε στο δρόμο και χωρίς δισταγμό τράβηξε το μακρύ μαχαίρι του και έκοψε το πάνω μέρος του καπέλου του...**Έτσι (ο κουτσός δήμαρχος) με πράξεις, αντί για λόγια έκανε τις επιθυμίες του γνωστές...**[766]

Όταν οι κάτοικοι έδειχναν σημεία αντίστασης, καλούσε τους ληστές του (the brigands), τους οποίους η Norton, όπως ήδη αναφέραμε, αποκαλούσε **αντικαταστάτες των γενιτσάρων**, να παρελάσουν στους δρόμους της πόλης, προκαλώντας φόβο και ταραχή, όχι μόνο στους Έλληνες, αλλά ακόμη και στους ίδιους τους Τούρκους. Τέτοιες στιγμές, η Norton έβρισκε τα παιδιά στο ορφανοτροφείο των Αρμενίων, κατατρομαγμένα, χλωμά και άφωνα, να κρύβονται στις γωνίες του χώρου διότι **«πολλά γνώριζαν, από πρώτο χέρι, τα βάναυσα βασανιστήρια αυτών των ωραίων διαβόλων.»** Για να προστατέψει τα παιδιά του ορφανοτροφείου των Αρμενίων αποφάσισε να τα πάρει από την Κερασούντα. Συγκεκριμένα γράφει: «Αποφάσισα εκείνη την στιγμή να βάλω τέλος σε αυτήν την ανυπόφορη κατάσταση. Δεν υπήρχε παρά μόνο ένας τρόπος, πρέπει να στείλω τα παιδιά στην Τραπεζούντα, όπου υπάρχει καλύτερη προστασία και κάποια πιθανότητα να λάβουν κάποια μάθηση σε ένα μεγαλύτερο και καλύτερα εξοπλισμένο ορφανοτροφείο.» **Για να πετύχει τον σκοπό της αποφάσισε να πλησιάσει η ίδια τον κουτσό δήμαρχο της Κερασούντας, πριν τολμήσει να πάρει τα ορφανά από το ορφανοτροφείο, και να του εξηγήσει ότι βρισκόταν στην Κερασούντα για την φροντίδα τους, και για να ιδρύσει μία δημόσια κλινική/νοσοκομείο.** «Ο Δήμαρχος δεν κράτησε το πρώτο μας ραντεβού, αλλά αυτό δεν με ξάφνιασε καθόλου, γιατί από την άφιξη μου στην Τουρκία έχω συνηθίσει σε τέτοια αδιαφορία, σχετικά με συναντήσεις.»

Τελικά συναντήθηκε με τον δήμαρχο, ο οποίος, όπως παρατηρεί η ίδια, έδειξε ενδιαφέρον στην πρότασή της να ιδρύσει μία κλινική, ιδιαίτερα για την θεραπεία της σύφιλης. Υποσχέθηκε την συνεργασία του και κατέληξε λέγοντας της ότι αγαπούσε την Αμερική. Όπως μας πληροφορεί η Norton, εκμεταλλεύθηκε την ευκαιρία και του ζήτησε ένα σκάφος για να πάει στο **Ελληνικό ορφανοτροφείο** στο Μπουλαντσάκ (Boulankjak)[767] όπου επισκέφθηκε τον Επίσκοπος **«προδότη»**, ο οποίος είχε στενές σχέσεις με τον δήμαρχο Οσμάν Αγά.

4.1.2.3 Ο Έλληνας επίσκοπος 'προδότης' του Μπουλαντζάκ.

[766]Ibid., σελ. 287.[24]
[767]Ibid., σελ.288. [24]

«Ξεκινήσαμε αμέσως να επισκεφτούμε τον Επίσκοπο του Μπουλαντσάκ... Για τον Οθωμανό Έλληνα (Ottoman Greek), ο όρος- επίσκοπος (bishop), συγγενεύει με ή ρέπει προς την έννοια του τυράννου-δεσπότη ("despot"). Ο λόγος του Επίσκοπου είναι νόμος, σε πνευματικά, καθώς και κοσμικά θέματα. Η κοσμική του εξουσία φυλάγεται πιο στενά, ... και στην Μικρά Ασία αποτελεί (ή εκπροσωπεί) το μόνο σχήμα ανεξάρτητης κυβέρνησης των υπηκόων ή υποτελών Ελλήνων. .Ο Επίσκοπος απολαμβάνει, λίγο πολύ, και το σεβασμό των Τούρκων. Θεωρείται ο αρχηγός της κοινότητας, ρυθμίζει τις ζωές των κατοίκων και παίζει το ρόλο του μεσολαβητή, μεταξύ Έλληνα υπηκόου και Τούρκου ηγεμόνα.... Μερικές φορές οι επίσκοποι είναι άνθρωποι περίφημοι με πατριωτικό πνεύμα, με σκοπό να κρατήσουν τους Έλληνες πιστούς στις αρχαίες (παλιές) τους παραδόσεις, ανεξάρτητα από την Μωαμεθανή εξουσία..... Άλλες φορές (οι επίσκοποι) είναι πονηροί, συμφεροντολόγοι δεσπότες-τύραννοι (despots), που θα πρόδιδαν ακόμα και τον λαό τους. Ο τωρινός Επίσκοπος του Μπουλαντζάκ ανήκει στην τελευταία κατηγόρια... Ο κύριος Μαύρος, που ήταν ο διερμηνέας μου, μισούσε τον Επίσκοπο, εξ' αιτίας της κατάφωρης **προδοσίας** του κατά την διάρκεια του πολέμου, και επειδή υπήρξε πολύ συνδεδεμένος με τον (Τούρκο Δήμαρχο) Οσμάν Αγά.»

Εξετάζοντας στο άρθρο της το θέμα των Αρμενίων και των Ποντίων προσφύγων, η Norton γράφει: «Τι μπορώ να πω γι' αυτούς (τους ανθρώπους) που δεν έχει ήδη ειπωθεί, και ποιες λέξεις είναι αρκετά δυνατές για να τους ζωγραφίσουν στους Αμερικανούς, οι οποίοι ποτέ δεν έχουν δει πρόσφυγα;» Υπογραμμίζει, επίσης, ότι δεν κατηγορεί μόνο τους Τούρκους για τον πόλεμο και τον ξεριζωμό των Αρμενίων και των Ποντίων, αλλά κατηγορεί και καταγγέλλει «την ιμπεριαλιστική Βρετανία», «την ιμπεριαλιστική Γαλλία», «την ιμπεριαλιστική Ελλάδα» και την «αδιάφορη Αμερική» για τον πόλεμο και τον ξεριζωμό των Αρμενίων και των Ποντίων.[768]

Την ίδια περίπου περίοδο η δημοσιογράφος περιηγήτρια Lady Dorothy Mills,[769] από την Άγκυρα, γράφει ότι ο Τούρκος έχει αποδειχθεί «ένας άνδρας πολέμου»,[770] και «έχοντας κερδίσει με πόλεμο μία χώρα, νομίζει ότι εκείνη μπορεί να διοικείται από μόνη της. Στην περίπτωση των **Αρμενίων** και των **Ελλήνων**, και άλλων εμπορικών λαών, που έκαναν τόση μεγάλη ευημερία για την Τουρκία, **ο Τούρκος ικανοποιήθηκε που τους πέταξε στην θάλασσα, αντί να τους χρησιμοποιήσει για τα χαρίσματά τους στο εμπόριο, και προς όφελός του.** Στην σημερινή του θέση, ο Τούρκος μοιάζει να τρέχει, πριν ακόμα μάθει να περπατάει μόνος του. Το εμπόριο στα λιμάνια φθείρεται και δεν υπάρχει κανένας να το οργανώσει ξανά. ...και οι Τούρκοι των επαρχιών της Ανατολίας βρίσκονται ακόμα στα αρχικά ή πρωτόγονα στάδια της ανάπτυξης τους....»[771]

---

[768] Ibid., σελ (328, continued from page 290). [24]

[769] [39] Lady Dorothy Mills .
Beyond the Bosphorus, author "the road to Timbuktu," etc. with 35 illustrations from photographs. Duckworth. 3 Henrieta Street, London, W.C. [ΓΕΝ], σελ. 35-36.

[770] 'a man of war' .

[771] Ibid., σελ. 35-36. [39]
«...Having won a country he seems to think it can run itself. In the case of the Armenians and the Greeks , and other commercial races who made so much prosperity for Turkey, the Turk contented himself with casting them into the sea, instead of utilizing their gifts for trade, and turning them to his own profit. In his present position the Turk seems to be trying to run before he has learnt to walk alone. Trade dwindles at the ports and there is no one to re-organize it. ....The Turks in the country regions of Anatolia are at an early stage of their development... what is certainly a fine race, with very fine ideals. (36).
Βλέπε επίσης, Φωτιάδης Κώστας. Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου. Εκδοτικός οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.
1914: σφαγές των Ελλήνων στην Μικρά Ασία, ο Ελληνορθόδοξος πατριάρχης Γερμανός διαμαρτύρεται για τους διωγμούς των Χριστιανών κλείνοντας τις εκκλησίες στην Μικρά Ασία.
1915: Ξεκινούν οι σφαγές των Αρμενίων, μαζικές εκτοπίσεις και εξολόθρευση (η γενοκτονία

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ:

Η ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΗ ΔΟΥΛΕΙΑ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΧΑΡΕΜΙΟΥ

- **«Πολύτιμες και απαραίτητες εθεωρούντο οι σκλάβες για την διατήρηση του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού.»**[1]
- **«Μέσα σε αυτό το θεσμό της διαφθοράς...».**[2]
- **«Οι σκλάβες αποτελούν ένα απαραίτητο κομμάτι του Σαράι και του Τούρκικου θεσμού του χαρεμιού...**[3]

1. **Το Οθωμανικό χαρέμι, ο κόσμος της απόλυτης απομόνωσης και του απόλυτου περιορισμού γυναικών, από διάφορα έθνη, ήταν αποτέλεσμα του Ισλάμ.**[4]

2. Παρατηρείται ότι, όσο περισσότερες κατακτημένες περιοχές εξισλαμίζονταν, το κοινωνικό καθεστώς, που απολάμβανε η γυναίκα την προϊσλαμική εποχή και την συγκριτική ελευθερία που είχε στις αρχές του Ισλάμ, όσον αφορά την ορατότητά της, την ελευθερία κινήσεως και συμμετοχής στο δημόσιο βίο της κοινότητας της, άρχιζε **σταδιακά** να υπονομεύεται.[5]

3. **Το Οθωμανικό χαρέμι ήταν επακόλουθο, προϊόν, καρπός του θεσμού της δουλείας, των επεκτατικών βλέψεων του Ισλάμ, του εξανδραποδισμού μη-Μουσουλμάνων γυναικών.**[6]

4. Ο νόμος του Ισλάμ αναγνώριζε ως **νόμιμη ιδιοκτησία μόνο τους μη-Μουσουλμάνους**, που έπεφταν στα χέρια των αληθινών πιστών, δηλαδή των ελεύθερων Μουσουλμάνων, σε διάρκεια πολέμου.[7] Οι Μουσουλμάνοι αποκτούσαν σκλάβες για τα χαρέμια τους, εκτός από την **πολεμική λεία**, δηλαδή από την διανομή μεταξύ των πολεμιστών των αιχμαλώτων πολέμου,

---

[1] [86ª] Lucy Garnett.
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 403.

[2] Βλέπε περιηγήτρια [51β], Emmeline Lott, σελ. 299.
Επίσης, βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[3] [44a] 1848 - 1899 Fanny Janet Blunt, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . σελ. 125.

[4] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.
Βλέπε, Fanny Janet Blunt[44b], formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife, Vol II. , 1878, σελ 99.

[5] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.
Βλέπε, Walther, Wibke., Women in Islam from Medieval to Modern Times, with an introduction by Guity Nashat. M- Markus Wiener Publishers and W- Princeton, second printing 1995.,σελ. 6.

[6] Βλέπε Κεφάλαια Ι και ΙΙ.
Βλέπε, Σαρρή Νεοκλή. Οσμανική Πραγματικότητα Ι., σελ. 331.
Η δουλεία, αλλά και το δουλεμπόριο, υπήρξαν θεσμοί που το Ισλάμ είχε αναγνωρίσει και προάγει και η ζήτηση δούλων ανταποκρινόταν στις πολιτικές και οικονομικές ανάγκες των εποχών.

[7] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.
Βλέπε, επίσης, WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. σελ .57-70, January 1895. [86b], σελ .66.

και από τα **σκλαβοπάζαρα**, ή ως **δώρα** από εκείνα που αντάλλασσαν μεταξύ τους οι πλούσιοι.[8]

5. **Ο θεσμός της δουλείας του Οθωμανικού Χαρεμιού, ή το ερώτημα τι ήταν το χαρέμι, όπως αποδίδεται ή σκιαγραφείται, αποκλειστικά, από τις περιγραφές των περιηγητριών του 18ου – και κυριότερα του 19ου αιώνα, χρησιμοποιείται ως 'εργαλείο', για την κατανόηση της Οθωμανικής κοινωνίας, αφού ο θεσμός αυτός, όπως διαπιστώνουμε, ήταν από τους σημαντικότερους πυρήνες 'αυτοαναπαραγωγής της.** Το χαρέμι αποτελεί το κατ' εξοχήν κέντρο στο οποίο εμφανίζονται, συγκλίνουν και εκφράζονται, αν όχι όλοι, τουλάχιστον σημαντικοί, πολιτισμικοί άξονες του Οθωμανικού συστήματος. **Υπό αυτές τις προϋποθέσεις, το χαρέμι ή ο θεσμός του χαρεμιού, ή η δουλεία του Οθωμανικού χαρεμιού, καθίσταται θέμα της έρευνάς μας.** Ερευνητικό πλοηγό απετέλεσε η προσωπική εμπειρία, η ιδιαίτερη γυναικεία οπτική, και η ταύτιση με το «Άλλο», των περιηγητριών της εποχής εκείνης, των οποίων οι εξιστορήσεις, αν και δεν είναι συντεταγμένες με προοπτικές ιστοριογραφικού έργου, εν τούτοις, επειδή προέρχονται από αυτόπτες μάρτυρες των γεγονότων, είναι πολύ χρήσιμες ακόμα και για την ανασύνθεση της ιστορικής πραγματικότητας ή των ιστορικών πλαισίων του χαρεμιού, ή της ανάδυσης αυτού του θεσμού.

6. **Οι περιηγήτριες κατόρθωσαν κάτι, που δεν μπόρεσε να επιτύχει κανένας περιηγητής, που έχει αναφερθεί στο χαρέμι και στην θέση της γυναίκας στο Ισλάμ. Διείσδυσαν και έζησαν οι ίδιες μέσα στα Οθωμανικά χαρέμια,** ενώ πολλές ήταν εκείνες που 'κατήγγειλαν' τους περιηγητές για παραπληροφόρηση, υπογραμμίζοντας, ότι οι περιγραφές τους εβασίζοντο, κυρίως, στην αχαλίνωτη φαντασία τους και δεν σχετίζονται με την πραγματικότητα του χαρεμιού.

7. Ο θεσμός της δουλείας, και η διατήρησή του, ήταν απαραίτητος για το κοινωνικό μόρφωμα[9] των Οσμανών/Οθωμανών.[10] Ο θεσμός της δουλείας

---

[8] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.
Βλέπε, επίσης, Σαρρή, Νεοκλή. Οσμανική Πραγματικότητα Ι, σελ. 333-334.

[9] Οτιδήποτε έχει διαμορφωθεί οριστικά έχει λάβει συγκεκριμένο σχήμα και μορφή.
Κοινωνικός σχηματισμός που τείνει να μετεξελιχθεί σε ομάδα, με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (χωρίς να αποτελεί κοινωνική τάξη). (Βλέπε, Μαμπινιώτης, Λεξικό της νέας Ελληνικής γλώσσας, Αθήνα 1998.)

Χαρακτηρισμός των στοιχείων που αναπτύσσονται στα πλαίσια ενός ευρύτερου συνόλου. (Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών σπουδών [Τρδυμα Μανώλη Τριανταφυλλίδη], Θεσσαλονίκη, 1998.)

[10] Στόχος της διατριβής δεν αποτέλεσε μία σε βάθος μελέτη του θεσμού της δουλείας του Οσμανικού/Οθωμανικού κράτους, για το οποίο θέμα έχουν γραφτεί αξιόλογα έργα:
Βλέπε: Σαρρής, Νεοκλής. Οσμανική Πραγματικότητα Ι και ΙΙ., 1990.
Βλέπε: Turkey and the Slave Trade. A Statement of Facts by F.W. Chesson. Papers on the Eastern Question, No. 7. 1877, page σελ. 9.
Ο θεσμός της δουλείας, απόλυτα απαραίτητος για την λειτουργία του κράτους, ήταν πολύ βαθιά ριζωμένος στο κοινωνικό σύστημα των Οθωμανών. «Η δουλεία ήταν συμφυής στο Μουσουλμάνικό σύστημα. Αποτελεί ένα απαραίτητο κομμάτι του θεσμού πάνω στον οποίο ολόκληρο το κοινωνικό οικοδόμημα των Μουσουμάνων στηρίζεται... Ο Τούρκος από την φύση του είναι δεσποτικός, και η απόλυτη δύναμη που ασκεί επάνω στον σκλάβο/στην σκλάβα του ικανοποιεί το αυταρχικό του χαρακτήρα και υπηρετεί την τρυφηλότητά του (ή την μαλθακότητά του). Από την παιδική του ηλικία εκπαιδεύεται να θεωρεί την ιδιοκτησία σκλάβων ω τη μεγαλύτερη απόδειξη της καλής του τύχης...»
Βλέπε, επίσης, της περιηγήτρια, Lucy Garnett, [86], σελ. 382-383
«Αν και η Πύλη, ως υποχώρηση προς την Ευρωπαϊκή γνώμη είχε κλείσει το σκλαβοπάζαρο της Κωνσταντινούπολης, και επίσημα απαγόρευε το δουλεμπόριο, στην πραγματικότητα, όμως, καμμία υλική αλλαγή, όσον αφορά τους θηλυκούς σκλάβους, δεν έλαβε χώρα σε αυτόν τον τομέα. «Ο θεσμός της δουλείας ήταν απαραίτητος για το κοινωνικό σύστημα των Οσμανών, και

υπήρξε πολύ βαθιά ριζωμένος στο Οσμανικό/Οθωμανικό κοινωνικο-πολιτικό σύστημα, απόλυτα απαραίτητος για την λειτουργία του κράτους, καθώς και **για την διατήρηση του θεσμού του χαρεμιού**, εφόσον όλα τα μέλη του ανήκαν στο καθεστώς της δουλείας, υπήρξαν απελευθερωμένοι σκλάβοι ή απόγονοι σκλάβων.[11]

8. Μη-μουσουλμάνοι σκλάβοι, και των δύο φύλων, προέρχονταν από κατακτημένους λαούς, από εισβολές, από πολεμικές επιδρομές, από αρπαγές, από τα σκλαβοπάζαρα ή από το φαινόμενο της «εθελοντικής δουλείας».[12] Από τον 7ο μ.Χ. αιώνα, φανατικοί Μουσουλμάνοι κατέστρεφαν, λεηλατούσαν, βίαζαν και έσφαζαν στο όνομα του Ισλάμ με σκοπό τα λάφυρα του πολέμου, δηλαδή τους ίδιους τους «άπιστους» (μη-μουσουλμάνους/νες), τις περιουσίες τους και τα εδάφη τους.[13] Οι γυναίκες και τα μικρά παιδιά, και των δύο φύλων, **κατά προτίμηση τα μικρά παιδιά**, εισήρχοντο στο καθεστώς της δουλείας του χαρεμιού. Οι φανατικοί Μουσουλμάνοι πίστευαν, σύμφωνα με το Κοράνι,[14] ότι εάν κατακτούσαν τους «άπιστους» εχθρούς τους εδικαιούντο όλα τους τα υπάρχοντα, συμπεριλαμβανομένων των παντρεμένων γυναικών και των παρθένων. Πίστευαν, επίσης, ότι εάν πέθαιναν σε αυτές τις μάχες κατά των «απίστων», σύμφωνα με το Κοράνι, θα απολάμβαναν τα ίδια προνόμια και στον Παράδεισο, δηλαδή τις γυναίκες και τα παιδιά.[15]

9. Εξακριβωμένα από τον 18ο αιώνα, υπήρχε σαφής προτίμηση στους μικρούς, μη-μουσουλμάνους δούλους, από ότι στους ενήλικες, επειδή ήταν πιο εύκολη η απορρόφησή τους ή η ομαλή και απόλυτη ενσωμάτωσή τους στην Οθωμανική κοινωνία. Το **'Παιδικό Χαρέμι'** λειτουργούσε μέσα στο Οθωμανικό χαρέμι, ως «μία μικρή σχολή» για την προετοιμασία των μικρών δούλων στους μελλοντικούς ρόλους της δουλικότητας, της πιστής αφοσίωσης, και της τυφλής υπακοής. Για τους «εμβρυακούς πασάδες», το 'παιδικό χαρέμι' λειτουργούσε ως μία μικρή σχολή για την προετοιμασία της τυραννικής και δεσποτικής συμπεριφοράς.[16]

10. Κατά τις επιτόπιες μαρτυρίες περιηγητριών, την πληθυσμιακή και εθνολογική σύνθεση των χαρεμιών και των σκλαβοπάζαρων του 18ου και, κυριότερα, του 19ου αιώνα, συνεκροτείτο, κατά σειρά αριθμητικής προτεραιότητας, κυρίως από Κιρκάσιες,[17] Γεωργιανές, μαύρες γυναίκες[18] της Αφρικής και της Αραβίας, των οποίων οι τιμές αγοράς στα σκλαβοπάζαρα, εξ' αιτίας του χρώματός τους, ήταν πολύ χαμηλότερες από εκείνες των λευκών γυναικών και συνεπώς προσιτές στους περισσότερους Μουσουλμάνους, μαύροι εξισλαμισμένοι ευνούχοι,[19]

η απόλυτη κατάργησή του θα συμπεριλάμβανε, επίσης, την κατάργηση του χαρεμιού, μία επανάσταση για την οποία δεν είναι έτοιμοι με κανένα τρόπο.»

[11] Βλέπε Κεφάλαιο IV, 'Slavedom'.

[12] Σσον αφορά το φαινόμενο της «εθελοντικής δουλείας», και των «εθελοντριών σκλάβων», κυρίως Κιρκάσιες, βλέπε Κεφάλαιο I και Κεφάλαιο II.

[13] Βλέπε Κεφάλαιο I.

[14] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

[15] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

Βλέπε, Hekmat, Anwar. Women and the Koran. The Status of Women in Islam. Prometheus Books, New York. 1997, se?. σελ. 17.

Βλέπε, The Koran, Penguin Classics, 1997, σελ. 59-60.

[16] Βλέπε Κεφάλαιο II, #12. 'Το Παιδικό Χαρέμι', «Μία Μικρή Σχολή» και Η Ιεραρχία των Γευμάτων στα «Αποφάγια» των Ανωτέρων.

[17] Βλέπε περιηγήτρια [3c, 192], 1717-'I went to see the Sultana Hafiten, favourite of the late Emperor Mustapha....'

Βλέπε περιηγήτρια [57ο], σελ. 2-6, και 330.

Βλέπε περιηγήτρια [63] σελ. 53-56, και 113.

[18] Βλέπε περιηγήτρια [57ο], σελ. 106.

[19] Βλέπε περιηγήτριες [57ο], σελ. 101, [63], σελ. 60, 115, και [37], σελ. 227.

Ευρωπαίες,[20] Ιταλίδες[21] και ελάχιστες Γαλλίδες.[22] Όσον αφορά τις Ελληνίδες, ελάχιστες αναφέρονται ως μόνιμα έγκλειστα μέλη των χαρεμιών, μετά το 1825.[23]

11. Την προαναφερόμενη **πολυεθνική προέλευση** των έγκλειστων στα χαρέμια γυναικών,[24] οι οποίες είχαν βίαια εξισλαμισθεί, διαπιστώνουν και επιβεβαιώνουν, επανειλημμένα, οι περιηγήτριες από τις αρχές έως το τέλος του 19ου αιώνα. Η πολυεθνική προέλευση των γυναικών του 19ου αιώνα, εντοπίζεται από τις περιηγήτριες, αρχικά, στα σκλαβοπάζαρα,[25] και στην συνέχεια γίνεται εύκολα αντιληπτή μέσα στην πληθυσμιακή σύνθεση και σε όλες τις βαθμίδες της γυναικείας πυραμιδικής ιεραρχίας των διάφορων Οθωμανικών χαρεμιών.[26] Η πολυεθνική προέλευση εντοπίζεται, επιπροσθέτως, στην σύνθεση των έγκλειστων μελών, που ανήκαν στο σύστημα ή στο 'έθιμο' της **ελίτ δουλείας** του χαρεμιού. Επιπλέον, εντοπίζεται στο φαινόμενο της **«εθελοντικής δουλείας»**, ή της **«εθελόντριας δούλας»**, στους μικρούς δούλους του 'παιδικού χαρεμιού',[27] καθώς και σε όλους τους 'διαφυλικούς' (gendered) ή επιτρεπτούς γυναικείους τόπους ή χώρους **συνάντησης, συνομιλιών, συναναστροφής και ψυχαγωγίας, όπως ήταν τα δημόσια λουτρά.**[28]

12. Η ένταξη και η ενσωμάτωση αυτών των εξισλαμισμένων σκλάβων των χαρεμιών στην Οσμανική κοινωνία ήταν απόλυτη, και ιδιαίτερα εκείνη των μικρών δούλων. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός, ότι **καμμία περιηγήτρια δεν αναφέρει την ύπαρξη σκλάβας μέσα σε χαρέμι, που να μην είχε εξισλαμισθεί, δηλαδή που να είχε διατηρήσει την αρχική της θρησκεία, το αρχικό της όνομα, ή την εθνική της ταυτότητα.**[29]

---

[20] Βλέπε περιηγήτρια [9], σελ. 409:
Το 1816 ένας μεγάλος αριθμός Ευρωπαίων κρατούνταν ως σκλάβοι στην Τυνησία και επωλούντο στο σκλαβοπάζαρο εκεί. Μία περιηγήτρια, η Πριγκίπισσα Καρολίνα της Ουαλίας, αγόρασε και απελευθέρωσε 100 Ευρωπαίες/Ευρωπαίους από το σκλαβοπάζαρο της Τυνησίας, τρεις Ελληνίδες από την Αθήνα και έξι άλλες γυναίκες αγνώστων εθνικοτήτων από το Κάιρο.

[21] Βλέπε περιηγήτρια [11], σελ. 18.
Το 1816 υπήρχαν 500 γυναίκες στο χαρέμι του μπέη, η πλειοψηφία των οποίων μιλούσαν Ιταλικά. Η περιηγήτρια με κωδικό αριθμό [14α]Celine, στα απομνημονεύματά της αργότερα, επιβεβαιώνει την προαναφερόμενη πληροφορία και προσθέτει ότι είχε δει μία Ιταλίδα σκλάβα, Adige, στο χαρέμι του Τούρκου κυβερνήτη της Πάτρας [14a], σελ. 78.

[22] Γαλλίδα ήταν η μητέρα του σουλτάνου Μαχμούτ Β' (1808-1836).

[23] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.
Βλέπε Πίνακα: «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ», ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ. Ελληνίδες, Ρωσίδες, Γαλλίδες κλπ., στο υψηλότερο αξίωμα του Οθωμανικού κράτους. Για παράδειγμα, η μητέρα του σουλτάνου Μουσταφά Β' και του σουλτάνου Αχμέτ Γ', ήταν η Ραμπία Γκιουλνούζ, Ελληνίδα από την Κρήτη. Τον 19ο αιώνα, περιηγήτριες σημειώνουν ότι τέσσερις πρώην σκλάβες απέκτησαν την υψηλότερη θέση στην ιεραρχία του χαρεμιού, τον τίτλο και το αξίωμα της βαλιδέ σουλτάνας.

Όπως μας πληροφορεί η Lady Londonderry [27], στο Τουρκικό δείπνο στο χαρέμι παραβρέθηκε «μία Ελληνίδα με τις κόρες της για να βοηθήσει στην τελετή.», [27], σελ. 104. Βλέπε περιηγήτρια Αννα Βιβάντι [63], όσον αφορά τις εργαζόμενες, σελ. 60-63.

Βλέπε Κεφάλαιο Ι, όσον αφορά τις Ελληνίδες σκλάβες μετά την Σφαγή της Χίου, της Σφαγή της Κάσσου, κλπ., και Κεφάλαιο V, όσον αφορά τον υποτελή Ελληνισμό.

[24] Παρατηρήθηκε αρχικά από δύο περιηγήτριες του 18ου αιώνα, την Lady Montagu [3]και την Lady Craven [4], το 1717 και το 1786, αντίστοιχα, ιδιαίτερα όσον αφορά τις Κιρκάσιες και την παιδική δουλεία.

[25] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.

[26] Βλέπε Κεφάλαια ΙΙ και ΙΙΙ.

[27] Όσον αφορά το θέμα της ελίτ δουλείας, το φαινόμενο της «εθελοντικής δουλείας» και το 'παιδικό χαρέμι', βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[28] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙΙ.

[29] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

13. **Όλες** οι γυναίκες, και όλα τα παιδιά, του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, τον 19ο αιώνα, ανήκαν στο καθεστώς της δουλείας, δηλαδή ήταν εξισλαμισμένες σκλάβες, εξισλαμισμένοι σκλάβοι, όσον αφορά του μαύρους ευνούχους, ή απόγονοι σκλάβων. **Όλες** οι έγκλειστες **ελεύθερες** Μουσουλμάνες υπήρξαν στην καταγωγή τους εξισλαμισμένες σκλάβες ή απόγονοι σκλάβων.[30]

14. **Όλοι οι Οθωμανοί σουλτάνοι**, από τον 14ο αιώνα μέχρι τον 20ο αιώνα, ήταν απόγονοι σκλάβων-μητέρων, ξεκινώντας από τον Οθωμανό Σουλτάνο Μουράτ Ι (1362-1389), του οποίου η μητέρα ήταν η Ελληνίδα Νιλουφέρ Σουλτάνα και στην συνέχεια τον Σουλτάνο Μπαγιαζήντ Ι (1402-1412), του οποίου η μητέρα ήταν η Ελληνίδα Γκιουλτσητσέκ Σουλτάνα, μέχρι τον τελευταίο σουλτάνο Μεχμέτ/Mehmet VI (1918-1922), του οποίου η μητέρα ήταν η Κιρκάσια Γκιουλουστού.[31]

15. **Όλες** οι αποκαλούμενες «Περιφημότερες Σουλτάνες»,[32] από τον 14ο αιώνα έως τις αρχές του 20ου αιώνα, ήταν **σκλάβες από την Ελλάδα, την Ρωσία, την Γαλλία, την Βενετία, την Σικελία, την Αρμενία, την Κιρκασία, και την Γεωργία,** ιδιαίτερα, εκείνες, που είχαν ανέβει στο υψηλότερο πολιτικό αξίωμα του Οθωμανικού κράτους, από τον 16ο-20ο αιώνα, δηλαδή εκείνο της Βαλιδέ Σουλτάνας. Το αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάνας, δηλαδή της βασιλομήτωρ, της μητέρας σουλτάνου, είχε καθιερωθεί ως θεσμός τον 16ο αιώνα, χάρη στις ενέργειες της Γαλλίδας/ή Ρωσίδας Χουρριέμ Σουλτάνα ή Αλεξάνδρα, γνωστή στην Δύση ως Ροξελάνης/Ροξαλένα.[33] Αυτές οι γυναίκες ηγούνταν ή κυβερνούσαν, ανεπίσημα και **επίσημα,**[34] μέσα από το χαρέμι τους, που ήταν μία **πολυεθνική θηλυκή κοινωνία ή ένας πολυεθνικός γυναικείος μικρόκοσμος,** ο οποίος αναμφίβολα είχε εξελιχθεί σε ένα **γυναικείο παρακράτος, σε μία γυναικεία παρακρατική κοινωνία,**[35] **μία «κυβέρνηση γυναικών» ή το αποκαλούμενο «σουλτανάτο των γυναικών».**[36]

---

[30] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ για την πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι τον 19ο αιώνα, και ιδιαίτερα 'το γυναικείο παρακράτος', η «κυβέρνηση γυναικοκρατίας» ή το «σουλτανάτο των γυναικών».
Βλέπε, επίσης την περιηγήτρια [44α] Fanny Janet Blunt. The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. , 1878 . [44a], σελ. 250.
Η πλειοψηφία των περιηγητριών του 19ου αιώνα αποκαλύπτουν ότι όλα τα έγκλειστα μέλη των χαρεμιών, και ιδιαίτερα εκείνα του Μεγάλου Σαράι, ήταν, χωρίς καμμία εξαίρεση, σκλάβες, απελεύθερωμένες σκλάβες, ή κατάγονταν από σκλάβες: «Το απέραντο πλήθος γυναικών ή η στρατιά γυναικών όλων των βαθμίδων, των ηλικιών και των καταστάσεων, υπήρξαν, χωρίς εξαίρεση, στην καταγωγή τους σκλάβες που μεταφέρονταν μέσα στα φορτία των καραβιών που ετησίως έφθαναν στην Τουρκία, από την Κιρκασία, την Γεωργία, την Αβησσυνία και την Αραβία, παρά τις σχετικές απαγορεύσεις για το δουλεμπόριο.» Αυτές οι σκλάβες που είχαν πουληθεί στην πατρίδα τους ή που είχαν αρπαχθεί ή που τις είχαν απαγάγει από τα σπίτια τους ή τις φυλές τους, είχαν δοθεί σε δουλεμπόρους που τις μετέφεραν στην Κωνσταντινούπολη ή σε άλλες πόλεις της Τουρκίας, όπως μας πληροφορεί η περιηγήτρια. Αναμφισβήτητα, αρχικά, οι κατακτητικοί πόλεμοι ήταν η κύρια πηγή της δουλείας και αργότερα εμφανίστηκε το φαινόμενο της «εθελοντικής δουλείας» που συνέβαλλε στην διατήρηση του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού.

[31] Βλέπε πίνακα: «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ», ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ, την εποχή της εξουσίας των γυναικών ("The Reign of Women").

[32] Όσον αφορά την εποχή της εξουσίας των γυναικών, "Petticoat Government", ή (1541-1687- "The Reign of Women"), βλέπε περιηγήτρια [51ο] Emmeline Lott, σελ. 294, και περιηγήτρια [33ο], Dora d'Istria, La Princesse Helene Ghika, La Princesse Koltzoff-Massalsky (1849), [33a] σελ. 351.

[33] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[34] Επίσημα, όταν ανέβαιναν ή 'εξυψώνονταν' στο αξίωμα της βαλιδέ σουλτάνας.

[35] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[36] "the reign of Women", "the Women's Sultanate", "Women and Sovereignty in the Ottoman Empire. ???pe: Peirce, Leslie P. The Imperial Harem. Women and Sovereignty in the Ottoman Empire. Part II. Women and Sovereign Power and the Exercise of Political Power., σελ. 217-267.

16. Το Οθωμανικό χαρέμι, εκτός του ότι ήταν προϊόν του θεσμού της δουλείας,[37] ήταν και **σύμβολο του κοινωνικού-ατομικού καθεστώτος**[38] του ιδιοκτήτη, το οποίο προσδιοριζόταν από τον αριθμό των έγκλειστων σκλάβων του,[39] σε αντίθεση με τα χαρέμια των αποκαλούμενων από του Οθωμανούς Τούρκους «κατώτερων» Μουσουλμάνων,[40] καθώς και των φτωχών Μουσουλμάνων.[41] **Φυσικά, οι φτωχοί Μουσουλμάνοι ουσιαστικά δεν είχαν χαρέμια.** Αυτό, που αποκαλούν οι περιηγήτριες το χαρέμι ενός φτωχού Μουσουλμάνου ή το χαρέμι ενός χωρικού ήταν ένα δεύτερο δωμάτιο ή μία κουρτίνα-χώρισμα μέσα σε μία οικία. Τα μέλη του αποτελούνταν, αποκλειστικά, από την άμεση οικογένειά του, δηλαδή μόνο μία σύζυγο, τις κόρες τους, τους μικρούς γιους τους και την μητέρα του.[42]

17. Όσον αφορά τα μη-βασιλικά χαρέμια, η συγκρότηση των μελών της μουσουλμανικής 'οικογένειας', ή ενός μουσουλμανικού νοικοκυριού,[43] των υπολοίπων κοινωνικών τάξεων των Οθωμανών Τούρκων, που οι περιηγήτριες αποκαλούν τα χαρέμια της «μεσαίας τάξης», των «bourgoisie», των «εύπορων μεσαίων τάξεων», και «των πιο εύπορων τάξεων», **βασιζόταν αποκλειστικά στον θεσμό της δουλείας.**[44] Όσον αφορά την πληθυσμιακή και εθνολογική σύνθεση αυτών των χαρεμιών του 19ου αιώνα, και εδώ, όπως στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι, **όλα τα μέλη τους, χωρίς καμμία εξαίρεση,** ήταν εξισλαμισμένοι σκλάβοι, δηλαδή γυναίκες και παιδιά διαφόρων λαών, μικροί και μεγάλοι μαύροι ευνούχοι,[45] ελεύθερες Μουσουλμάνες, οι οποίες ξεκίνησαν ως εξισλαμισμένες σκλάβες, ή οι οποίες είχαν δουλική καταγωγή από την πλευρά της μητέρας τους, τα παιδιά που αποκτούσε ο 'κύριος' ή ο αφέντης[46] του χαρεμιού με τις συζύγους του, που σύμφωνα με το Κοράνι εδικαιούτο τέσσερις. Επιπροσθέτως, το χαρέμι του, απετελείτο από τις οδαλίσκες του (παλλακίδες-σκλάβες) του συζύγου τους, που σύμφωνα με το Κοράνι εδικαιούτο όσες μπορούσε να συντηρήσει, από τις κόρες και τους γιους, που αποκτούσε με αυτές τις γυναίκες, οι οποίοι γεννιόνταν ελεύθεροι Μουσουλμάνοι, επειδή αναγνωριζόταν μόνο η καταγωγή τους από την πλευρά του πατέρα τους,[47] από τις σκλάβες που υπηρετούσαν την μητέρα του, τις συζύγους του, τις θυγατέρες του και τις 'ίκμπαλς' του, δηλαδή τις ευνοούμενες οδαλίσκες του, καθώς και από τους θηλυκούς συγγενείς του ή εκείνες των συζύγων του. **Ο αριθμός αυτών των γυναικών καθοριζόταν από τον βαθμό της οικονομικής ευημερίας του 'κυρίου'. Στις περισσότερες περιπτώσεις, ακόμα και ο 'κύριος' του χαρεμιού ήταν απόγονος σκλάβας, όπως στην περίπτωση όλων των Οθωμανών σουλτάνων από τον 14ο αιώνα έως τον 20ο αιώνα.**

---

[37] Βλέπε Κεφάλαια I και II.
[38] "social status"
[39] Γυναίκες και ευνούχους.
[40] Όσον αφορά τα χαρέμια των 'κατώτερων' Μουσουλμάνων, βλέπε Κεφάλαιο V.
[41] Βλέπε Κεφάλαιο III.
[42] Βλέπε Κεφάλαιο III.
[43] "household"
[44] Βλέπε Κεφάλαιο III, σχετικά με τα μη-βασιλικά χαρέμια, ή τα χαρέμια των διαφόρων οικονομικο-κοινωνικών τάξεων, όπως τα ορίζουν οι περιηγήτριες.
[45] Το θέμα τον ευνούχων εξετάζεται στο Κεφάλαιο II.
[46] "the master"
[47] Βλέπε Κεφάλαιο I.,υποκεφάλαιο (1.1.2) Όλα τα μέλη των χαρεμιών ήταν ή υπήρξαν στην καταγωγή τους δούλες/σκλάβες.
Βλέπε Κεφάλαιο II, ' Η Σύνθεση και η Κανονιστική Δομή του Οθωμανικού Χαρεμιού και η Σχέση του με τα Επίσημα Κέντρα Εξουσίας: η Πυραμιδική Ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του 19ου αιώνα.
Βλέπε Κεφάλαιο III, όσον αφορά την πολυεθνική σύνθεση των μη-βασιλικών χαρεμιών και την «διχοτόμηση» της οικογένειας.

18. Οι απαγορεύσεις,[48] σχετικά με το δουλεμπόριο, που είχαν ξεκινήσει από τα μέσα του 19ου αιώνα αναμφίβολα, παραβιάζονταν κατάφορα έως τις αρχές του 20ου αιώνα. Παρατηρείται, ότι εάν το δουλεμπόριο είχε επιτυχώς καταργηθεί, θα είχε δοθεί ένα θανάσιμο κτύπημα στους δύο θεσμούς: δηλαδή σε αυτόν της δουλείας και κατ' επέκταση σε αυτόν του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού.[49] **Επισημαίνεται, ότι η πραγματική κατάργηση του θεσμού της δουλείας, θα προανήγγειλε και την σταδιακή κατάργηση του θεσμού του Οθωμανικού Χαρεμιού, εάν δεν είχε επιτυχώς εμποδισθεί από την Οθωμανική ελίτ του 19ου αιώνα, επειδή δεν θα υπήρχαν καινούργιες σκλάβες για να ανανεώνεται και να συνεχίζεται η πολυεθνική πληθυσμιακή σύνθεση, ανασυγκρότηση και συνέχεια του χαρεμιού.**

19. **Οι πιο εύπορες τάξεις των Μουσουλμάνων, ή εκείνες της Οθωμανικής ελίτ του 19ου αιώνα, ήταν υπεύθυνοι για την διατήρηση του θεσμού της δουλείας και του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού.**[50]

Παρά τις απαγορεύσεις, κατά το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα, το δουλεμπόριο εξακολουθούσε να διεξάγεται ανοικτά, **εξαιτίας της μεγάλης και συνεχούς ζήτησης της Οθωμανικής ελίτ για σκλάβους.** Το δουλεμπόριο συνεχίσθηκε μέχρι **την κατάργηση του σουλτανάτου το 1822 και της πολυγαμίας στην Τουρκία, το 1926.**[51] Ο αριθμός των εξισλαμισμένων

---

[48] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.
Βλέπε περιηγήτρια [42ª] MISS FELICIA MARY FRANCES SKENE. [42a]
WAYFARING SKETCHES AMONG THE GREEKS AND TURKISH and on the shores of the Danube. By a seven years' resident in Greece. [42a] , σελ. 196.Στις 30 Νοεμβρίου του 1846, ο σουλτάνος Αμπτούλ-Μεζίντ ανακήρυξε παράνομο το δουλεμπόριο.
Βλέπε, TURKEY AND THE SLAVE TRADE. A STATEMENT OF FACTS by F.W. Chesson. (σελ. 3-16) Papers on the Eastern Question. No. 7. Published for the Eastern Question Association, Cassell Petter & Galpin, London, Paris & New York. 1877., σελ. 4.
Το 1854, ο ίδιος σουλτάνος εξέδωσε ένα φιρμάνι το οποίο απαγόρευε την κίνηση Γεωργιανών και Κιρκάσιων σκλάβων, και το 1857, ένα ακόμα φιρμάνι του Αμπτούλ Μεζίντ ανακοίνωνε στις αρχές της Τρίπολης και στους δουλεμπόρους στα βάθη της Αφρικής ότι, απαγορευόταν η πώληση και η εξαγωγή μαύρων δούλων.

[49] Turkey and the Slave Trade. A Statement of Facts by F.W. Chesson. Papers on the Eastern Question, No. 7. 1877, page σελ. 14.

[50] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.
[51] Το σουλτανάτο καταργήθηκε με τον Κεμάλ Ατατούρκ το 1922, και η πολυγαμία στην Τουρκία, με την υιοθέτηση του Ελβετικού Δικαίου, καταργήθηκε το 1926.
-Βλέπε Κεφάλαιο Ι.
-Βλέπε περιηγήτρια [44ª]Fanny Janet Blunt, σελ. 239-250.
Ένας αέναος αριθμός αρσενικών και θηλυκών σκλάβων απαιτούνταν για να καλυφθούν οι «θέσεις εργασίας» για την λειτουργία και την συντήρηση των σαραγιών και των χαρεμιών των ισχυρών και πλουσίων. Στο σουλτανάτο του Αμπτούλ Αζίζ, για παράδειγμα, εργάζονταν 7.000 άτομα, και μόνο το χαρέμι του απετελούντο από 1.200 γυναίκες διαφόρων εθνικοτήτων. Δεν έφθαναν, όμως, μόνο οι μη-μουσουλμάνες σκλάβες για να καλύψουν τις ανάγκες των χαρεμιών της Οθωμανικής ελίτ. Για να καλυφθεί η μεγάλη ζήτηση για ανθρώπινο εμπόρευμα, αγόραζαν ακόμα και ελεύθερες Μουσουλμάνες, παρά τις απαγορεύσεις του Κορανίου, σχετικά με την υποδούλωση μουσουλμάνων.

-Βλέπε, επίσης: Turkey and the Slave Trade. A Statement of Facts by F.W. Chesson. Papers on the Eastern Question, No. 7. 1877, σελ. 7-9, 14.
«Είναι γεγονός ότι, το Αφρικάνικο δουλεμπόριο σήμερα (1876) συνεχίζεται αποκλειστικά για να παρέχει τη δυνατότητα σε μια πολυτελή τάξη Μωαμεθανών της Τουρκίας, της Περσίας, και της Αιγύπτου, να έχουν αποθέματα (surplus) σκλάβων ή να εφοδιάζονται σκλάβους (ευνούχους) που θα φυλάνε τα χαρέμια τους. Σωστό είναι να καταδικάζουμε τον Άραβα δουλέμπορο, που ρημάζει την Αφρική, ή τον διεφθαρμένο Μωαμεθανό αξιωματούχο που γίνεται συνένοχός του, αλλά σίγουρα οι κύριοι ένοχοι είναι οι άνδρες των οποίων οι διεφθαρμένες συνήθειες δημιούργούν την ζήτηση για ανθρώπινο εμπόρευμα...»

αρσενικών και θηλυκών σκλάβων, που είχε ένας Οθωμανός στο σελεμλίκι του και στο χαρέμι του, αποτελούσε μία ένδειξη της ευημερίας του, αφού αντανακλούσε το κοινωνικο-ατομικό του καθεστώς ή την κοινωνική τους θέση (social status). Σύμφωνα με αναφορά που δημοσιεύθηκε το 1877: «Η δουλεία είναι συμφυής με το μουσουλμανικό σύστημα. Αποτελεί ένα απαραίτητο κομμάτι του θεσμού, πάνω στο οποίο στηρίζεται ολόκληρο το κοινωνικό οικοδόμημα των Μουσουλμάνων ... Από την παιδική του ηλικία, ο Μουσουλμάνος, εκπαιδεύεται να θεωρεί την ιδιοκτησία σκλάβων ως τη μεγαλύτερη απόδειξη της καλής του τύχης...»[52]

20. Εκτός από την ένδειξη του κοινωνικού-ατομικού καθεστώτος ενός 'κυρίου', στη μεγάλη ζήτηση για σκλάβους από τους κόλπους των «απίστων», δηλαδή των μη-μουσουλμάνων, συνέβαλε **η απαραίτητη για τους Οθωμανούς εκμετάλλευση των θηλυκών δούλων, ως οικιακών υπηρετριών, ως εργαλείων τεκνοποίησης, και ως σκευών ηδονής.** Όσον αφορά τους αρσενικούς δούλους ήταν απαραίτητοι, πρώτον για τις διάφορες υπηρεσίες τους στα σαράγια, ή στις επαύλεις της εύπορης τάξης, και δεύτερον, ως φύλακες-ευνούχοι των χαρεμιών, επειδή μόνο η ελίτ είχε το προνόμιο να διαθέτει ευνούχους.[53]

21. Οι απαγορεύσεις κατά του δουλεμπορίου του δεύτερου ήμισυ του 19ου αιώνα, αντί να μειώσουν την διακίνηση των 'ανθρώπινων εμπορευμάτων', δηλαδή των σκλάβων, την **αύξησαν ραγδαία.** Τώρα απαιτούνταν πολύ περισσότεροι σκλάβοι, από παλαιότερα, επειδή ένας μεγάλος αριθμός πέθαινε, εξαιτίας των νέων επικίνδυνων και απάνθρωπων συνθηκών των ταξιδιών, αποτέλεσμα της προσπάθειας των δουλεμπόρων να παρακάμπτονται οι έλεγχοι των Ευρωπαίων, που είχαν σαν στόχο την πάταξη του δουλεμπορίου. Για παράδειγμα, ακολουθούσαν επικίνδυνες διαδρομές, έκρυβαν τους σκλάβους στριμωγμένους σαν σαρδέλες στα αμπάρια των πλοίων, κάτω από ανθυγιεινές συνθήκες, κλπ.

22. **Αναμφισβήτητα, μέσα στα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ, και σε εκείνο του Μεγάλου Σαράι των σουλτάνων, λειτουργούσε το σύστημα της ελίτ δουλείας.**[54] **Ως πρόσβαση σε αυτό το σύστημα δημιουργήθηκε το φαινόμενο «των εθελοντιρών σκλάβων»**[55] **(Voluntary slaves), που ήταν βασικά Κιρκάσιες, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις αναφέρονται και Γεωργιανές, οι οποίες πίστευαν ότι εάν πωληθούν σε ένα ευκατάστατο χαρέμι θα εξελίσσονταν κοινωνικά και θα γλίτωναν από την φτώχεια. Δεν αναφέρεται, όμως, καμμία περίπτωση Ελληνίδας, Αφρικανής, ή γυναικών άλλων εθνικοτήτων, ή μαύρων ευνούχων, που να εισχώρησαν εθελοντικά στο καθεστώς της δουλείας. Αν και οι μαύροι ευνούχοι εθεωρούντο και εκείνοι ένα «είδος πολυτελείας» και ανήκαν και εκείνοι στο σύστημα της ελίτ δουλείας του χαρεμιού, όπως και οι ωραίες λευκές γυναίκες, δεν παραδόθηκαν ποτέ εθελοντικά στην δουλεία, και ιδιαίτερα στον ακρωτηριασμό των γεννητικών τους οργάνων.**[56]

«Εάν το Αφρικανικό δουλεμπόριο είχε επιτυχώς καταργηθεί, μία πολιτική που η εφαρμογή της δεν έπρεπε να ήταν πέρα από την δύναμη της ενωμένης Ευρώπης, τότε θα είχε επιτευχθεί ένα θανάσιμο κτύπημα και στους δύο θεσμούς αυτόν της δουλείας και αυτόν της πολυγαμίας ή του θεσμού του χαρεμιού, που όσο υπάρχουν, εμποδίζουν απόλυτα την ανώτερη τάξη των Τούρκων στην ελάχιστη προσέγγιση προς τον πολιτισμό και τους πολιτισμένους τρόπους σκέψεων», σελ. 14.

[52] Turkey and the Slave Trade. A Statement of Facts by F.W. Chesson. Papers on the Eastern Question, No. 7. 1877, σελ. 9.

[53] Βλέπε Κεφάλαιο I.

[54] Βλέπε Κεφάλαιο II.

[55] Βλέπε Κεφάλαιο III.

[56] Βλέπε στο Κεφάλαιο II, υποκεφάλαιο #3., 'Μία ξεχωριστή τάξη εξιολαμισμένων σκλάβων του χαρεμιού: οι μαύροι ευνούχοι, το «απαραίτητο κομμάτι» του κοινωνικού καθεστώτος (social status) της Οθωμανικής 'οικογένειας' και της κοινωνικής θέσης των γυναικών.

II.

Στο «επίκεντρο της ίντριγκας»,[57]
στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι.

ή

«Η Εκδίκηση»,

Οι γυναικείες στρατηγικές επιβίωσης και αυτοενδυνάμωσης στο 'γυναικείου παρακράτους', στην «κυβέρνησης των γυναικών» ή στο «σουλτανάτο των γυναικών»[58] και οι 'εξωτερικοί του συνεργάτες'[59]

1. Βασικό χαρακτηριστικό, που παρατηρήθηκε μέσα στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι, τον 19ο αιώνα, σε όλες τις βαθμίδες της πυραμιδικής του ιεραρχίας, ήταν ο **δεσποτισμός**. Σε αυτό το χαρέμι εκαλλιεργείτο και κυριαρχούσε **η δουλικότητα, η υποταγή, η πιστή και τυφλή αφοσίωση, η υποτακτική και υπηρετική συμπεριφορά, η δουλοσύνη, η εξάρτηση, η καταπίεση, και γενικότερα, η ανελευθερία. Δεν υπήρχε αλληλεγγύη μεταξύ των 'συντροφισσών' στην δουλεία**, και η πραγματική καθημερινή ζωή μέσα σε αυτήν την διαφυλική σφαίρα δημιουργούσε **έντονες ανταγωνιστικές σχέσεις και αντιζηλίες.**

2. Περιηγήτριες παρατηρούν, ότι η **ζήλια,**[60] η **ανταγωνιστικότητα** και η **κτηνώδης σκληρότητα,**[61] ήταν τα βασικά χαρακτηριστικά, που διαμόρφωναν την συμπεριφορά των οδαλίσκων-σκλάβων. (στρατηγικές επιβίωσης, αυτοενδυνάμωσης!) **Οι γυναίκες αυτές ήταν άνθρωποι της εποχής τους, δηλαδή αδίστακτες, σκληρές, πανούργες, δολοπλόκες και ραδιούργες, όσο και οι αρσενικοί αντίστοιχοί τους, διαφορετικά πώς θα μπορούσαν να επιβληθούν ή να επιβιώσουν;**

3. Περιηγήτριες παρατηρούν σκηνές εξαθλίωσης της γυναικείας φύσης. **«Εγκληματικές»** και **«πολύ χυδαίες»** έβρισκαν τις συζητήσεις των οδαλίσκων οι περιηγήτριες, που γνώριζαν την γλώσσα. Οι συζητήσεις

---

[57] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, υποκεφάλαιο 7. 'Η πραγματική καθημερινή ζωή και θέση της γυναίκας στο Οθωμανικό χαρέμι του Σαράι, στο «επίκεντρο της ίντριγκας». Στρατηγικές επιβίωσης, προσωπικής ενδυνάμωσης, αυτοενδυνάμωσης ή ψυχικής αυτοάμυνας, μορφές προσαρμογής, καθώς και άρνησης, διαμαρτυρίας και αντίστασης των έγκλειστων γυναικών.

Οι περιηγήτριες περιγράφουν με μεγάλη λεπτομέρεια, την ανεπίσημε, καθώς και την επίσημη ιδιότητα, θέση ή ρόλο αυτών των έγκλειστων γυναικών του χαρεμιού μέσα στην πυραμίδα της ιεραρχίας, συμπεριλαμβανομένων και της επιρροής των γυναικών αυτών ή των ανεπίσημων μέσων τους στην άσκηση της πίεσης στην επίσημη ανδρική εξουσία, εκτός χαρεμιού, δηλαδή στο κράτος.

[58] Βλέπε, επίσης, Peirce, Leslie P. The Imperial Harem. Women and Sovereignty in the Ottoman Empire. Part II. Women and Sovereign Power and the Exercise of Political Power, σελ. 217-267, όσον αφορά "the reign of Women1541-1687", "the Women's Sultanate", "Women and Sovereignty in the Ottoman Empire.".

- Βλέπε Πίνακα: «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ», ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ.

-"Petticoat Government", βλέπε περιηγήτρια [51ª] Emmeline Lott.., σελ. 294.

[59] Οι γυναίκες των μη-βασιλικών χαρεμιών, ελεύθερες μουσουλμάνες και απελευθερωμένες σκλάβες, υπήρξαν μέλη του γυναικείου δικτύου πληροφοριών και επιρροών.

[60] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume I., [51a], σελ. 255-256.

[61] Ibid., σελ. 78. [51ª]

αυτών των γυναικών, όπως εκτιμούν περιηγήτριες, «μονίμως άγγιζαν θέματα, που στην Ευρώπη εθεωρούντο ως «**εγκληματικά**, **απαίσια**, **αισχρά**, **βρώμικα**, και **αηδιαστικά**.»[62] Οι περιηγήτριες συγκλονίζονταν, που οι οδαλίσκες κυκλοφορούσαν γυμνές μπροστά στα μικρά παιδιά και περιγράφουν τους τρόπους τους ως **βάρβαρους, αηδιαστικούς και προκλητικούς**.[63]

4. **Όλες οι γυναίκες γνώριζαν την θέση τους και τους ρόλους τους μέσα στο χαρέμι.**[64] Ενδεικτική, στο χαρέμι και στο 'παιδικό χαρέμι', ήταν η επιβαλλόμενη **«εξευτελιστική και ταπεινωτική» ιεραρχία των γευμάτων, ή η ιεραρχία του φαγητού από τα «αποφάγια» των ανωτέρων, η οποία** αποτελούσε μία ένδειξη της 'ανωτερότητας' ή της 'κατωτερότητας' των έγκλειστων μελών τους, δηλαδή των έγκλειστων γυναικών και των μικρών παιδιών, εξισλαμισμένων δούλων και ελεύθερων Μουσουλμάνων γυναικών.[65]

5. **Ως αντίποινα στον δεσποτισμό του χαρεμιού, οι έγκλειστες γυναίκες ανέπτυξαν, εκαλλιέργησαν και άσκησαν διάφορες στρατηγικές επιβίωσης,**[66] **μορφές προσαρμογής, αυτοενδυνάμωσης, δηλαδή προσωπικής ενδυνάμωσης, ψυχικής αυτοάμυνας, διαμαρτυρίας και αντίστασης.**[67]

---

[62] Ibid., σελ. 291. [51β, Volume II]:
Σχετικά με το χαρέμι, σε αυτό το σημείο πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα, λόγο της δυτικής ηθικής της εποχής τους, ιδιαίτερα αυτής που σχετίζονταν με θεωρήσεις του είδους τι ήταν επιτρεπτό για το γυναικείο φύλο, δήλωναν, στο αναγνωστικό κοινό τους, ότι δεν μπορούσαν να το προσβάλουν με την καταγραφή των συζητήσεων που πραγματοποιούνταν μεταξύ των έγκλειστων γυναικών, και ότι δεν τολμούσαν να παρουσιάσουν στα έργα τους λεπτομέρειες για τις σκηνές εξαθλίωσης της γυναικείας φύσης, που είδαν επειδή θα συγκλόνιζαν και θα πρόσβαλαν την ηθική. Έτσι καταλήγουν στην χρήση πολλών επιθέτων για να περιγράψουν τις εικόνες που είδαν ή τις συζητήσεις που άκουσαν στα χαρέμια, όπως «εγκληματικά», «απαίσια», «βρώμικα», «χυδαία», «αηδιαστικά», «αισχρά» κ.α. Ακόμα, ορισμένες περιηγήτριες εμφανίζουν ένα απολογητικό χαρακτήρα, στην αφιέρωση ή στην εισαγωγή των έργων τους, όπου απολογούνται για την είσοδό τους στο 'ανδρικό χώρο' του βιβλίου. Άλλες πάλι, απολογούνται για τυχόν λάθη στα έργα τους και δικαιολογούν τους στόχους τους ως συγγραφείς. Παρά τις δυτικές προκαταλήψεις που συσσωρεύονταν στο γυναικείο φύλο, υπήρχαν πολλές περιηγήτριες που τις αγνόησαν και διείσδυσαν μέσα στα Οθωμανικά χαρέμια παρέχοντάς μας άμεσες και πολύτιμες πληροφορίες, ως αυτόπτες μάρτυρες, οι οποίες δεν είχαν κανένα πρόβλημα να περάσουν το κατώφλι του 'ανδρικού χώρου' του βιβλίου και κανένα λόγο να δικαιολογήσουν το συγγραφικό τους έργο.

[63] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume I., [51α], σελ 201.

[64] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, σχετικά με την γυναικεία πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι του 19ου αιώνα.

[65] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, υποκεφάλαιο 13, σχετικά με την 'Ιεραρχία των γευμάτων στο χαρέμι (ή η ιεραρχία του φαγητού).

[66] Όπως, «η μάσκα της υποταγής», η μηχανορραφία, η εξέλιξη σε τέχνη της «επιστήμης της ίντριγκας», η υποκρισία, η μοιχεία/η απιστία, η βρεφοκτονία, η διακοπή της κύησης, η αποστασία από το Ισλάμ, η ασέβεια στους θρησκευτικούς κανόνες ή νόμους του Ισλάμ, η συμμετοχή των γυναικών στο δουλεμπόριο, δηλαδή στην αγορά, στην εκπαίδευση και στην επαναπώληση σκλάβων για τα τα χαρέμια, οι αποδράσεις από τα χαρέμια και την Τουρκία κ.α.

[67] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ και Κεφάλαιο ΙΙΙ.

Όσον αφορά τους όρους, 'survival strategies' (στρατηγικές επιβίωσης) και ' self-empowerment', (αυτοενδυνάμωση ή προσωπικής ενδυνάμωσης), βλέπε, Amazon. Com Books:

1. Bookman, Anna. Morgen, Sandra (Editor). Women and the Politics of Empowerment. Women in the Political Economy. Temple Universtiy Press, January 1988.
2. Fowlkes, Diane L. White Political Women: Paths from Privelege to Empowerment. University of Tennessee Press, Jan. 1991.
3. Frankel, Lois P. Women, Anger and Depression: Strategies for Self-Empowerment. Dec. 1991.
4. Kaye, Lenard W. Self-Help Support Groups for Older Women: Rebuilding Elder Networks Through Personal Empowerment. July 1997.
5. Mannino, Mary Ann. Revisionary Identities: Strategies of Empowerment in the Writing of Italian/American Women. Peter Lang Publishers, 2000.
6. Marrewa, Al. The Feminine Warrior: A Woman's Guide to Verbal, Psychoogical, and Physical Empowerment. 1998.

6. Οι 'δυνατές' ή οι 'ισχυρές', δηλαδή οι έγκλειστες γυναίκες που επιβίωναν, προσαρμόζονταν, και 'εξελίσσονταν', **συνειδητά ή ασυνείδητα**, στην γυναικεία πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού, καθώς και οι κατώτερες δούλες, που αποκτούσαν κάποια επιρροή επάνω στις γυναίκες της υψηλής πυραμιδικής ιεραρχίας, εκαλλιεργούσαν και εξειδικεύονταν στην «επιστήμη της ίντριγκας»,[68] μία στρατηγική ή μία μορφή εκδίκησης για την αρχική τους υποδούλωση, όπως είδαμε στην περίπτωση των χασεκί και των βαλιδέ σουλτάνων που ξεκίνησαν ως 'κατώτερες' δούλες.[69] Αυτές οι γυναίκες, που ανέπτυξαν, εκαλλιέργησαν και άσκησαν διάφορες στρατηγικές επιβίωσης και προσωπικής ενδυνάμωσης ή αυτοενδυνάμωσης,[70] μορφές προσαρμογής, διαμαρτυρίας ή αντίστασης, ήταν διαποτισμένες με τον **δεσποτισμό της Οθωμανικής κοινωνίας, που καθημερινά εβίωναν** και αποκτούσαν μία **σκληρότητα**, που τις εφοδίαζε με τα ψυχικά μέσα για να πολεμήσουν τις αντίζηλές τους, να εξοντώσουν τους αντιπάλους τους, και να πετύχουν τους σκοπούς τους.

7. **Εκδικήθηκαν** την αρχική τους υποδούλωση με την **ολέθρια επιρροή τους επάνω στους σουλτάνους, στους πρίγκιπες γιους των σουλτάνων, δηλαδή στους γιους τους και στους γιους των αντίζηλών τους,**[71] **γεγονός που συνέβαλε στην παρακμή και στην τελική πτώση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας**, όπως τονίζουν, επανειλημμένως, οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα. Μέσα από το χαρέμι τους οι γυναίκες αποφάσιζαν για την πτώση ή την άνοδο ενός βεζίρη (υπουργού), ή ενός Μεγάλου Βεζίρη (πρωθυπουργού), για τον διορισμό, την 'εξύψωση' ή την απόλυση ενός αξιωματούχου του Σαράι, καθώς και για την εκτέλεση ενός πολιτικού

---

7. Radford-Hill, Sheila. Further to Fly: Black Women and the Politics of Empowerment. University of Minessota Press, Oct. 2000.
8. Swan, Bonita L. Swan. Thirteen Steps: An Empowerment Process for Women. [Amazon com., ASIN: 0933216688., second edition.
9. Tapping the Power Within: A Path to Self-Empowerment for Blace Women/Cassette. ASIN: 0863163203. (Amazon Books).
10. Taylor, Jewel D. Sisterfriends: Empowerment fro Women and A Celebration of Sisterhood. Quiet time Publishing, Feb. 1998.
11. Thoele, Sue Patton. The Woman's Book of Courage: Meditations for Empowerment and Peace of Mind. Author of The Courage to Be Yourself. Paperback, Nov. 1996. (Instead of being victims, the author shows how we can change the vicious circle...).
12. Zaffuto, Angelo Anthony. Living Perfect Love: Self-Empowerment Rituals for Women. Humanities Multi-Media Publishers, 196.
13. Zeiger, Carolin Allen. (Ph.D). Doing It All Isn't Everything: A Woman's Guide for Living in Harmony and Empowerment. Nov. 1992. (ISBN: 0963278800).

Όσον αφορά τον όρο "The Other", «το Άλλο», δηλαδή το πολιτισμικά, πολιτιστικά, ηθικά, κοινωνικά και θρησκευτικά διαφορετικό, αντίθετο, ανόμοιο, αλλιώτικο, ανομοιογενές, κλπ. Με άλλα λόγια τα διαφορετικά συστήματα συμπεριφοράς, ηθών, εθίμων, και τρόπων, ιδιαίτερα σε σύγκριση με την πολυγαμία της Ανατολής σε αντίθεση με την μονογαμία της Δύσης, βλέπε Billie Melman. Women's Orients. English Women and the Middle East, 1718-1918. Second edition, Macmillan, 1995 σελ. 1, 5, 9, 315-17.

[68] Βλέπε περιηγήτρια [51a], preface.

« It was reserved to a humble individual like myself, in my official capacity as Governess to His Highness the Grand Pacha Ibrahim, the infant son of H.H. Ismael Pacha, the Viceroy of Egypt, the grandson of Mehemet Ali, and the son of that gallant warrior, the renowned Ibrahim Pacha, to become the unheard of (vii) instance in the annals of the Turkish Empire, of residing within those foci of intrigue, the Imperial and Viceregal Harems of Turkey and Egypt; and thus an opportunity has been afforded me of , Asmodeus-like, uplifting that impenetrable veil, to accomplish which had hitherto baffled all the exertions of Eastern travellers."

[69] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, σχετικά με τις «Περιφημότερες Σουλτάνες».

[70] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

Βλέπε παραπομπή/υποσημείωση αρ. 61, όσον αφορά τον όρο "self-empowerment".

[71] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, υποκεφάλαιο 6., 'Οι Σουλτάνοι, τα παιδιά αυτών των εξισλαμισμένων γυναικών, και 6.1 «Η ολέθρια επιρροή του Χαρεμιού» επάνω στους Οθωμανούς Σουλτάνους του 19ου αιώνα. Βλέπε, επίσης, 6.1, Οι σουλτάνοι, θύματα του θεσμού του χαρεμιού.

αντιπάλου, μιας αντιζήλου ή των απογόνων της.[72] Ένας σουλτάνος άκουγε περισσότερο την ευνοούμενή του, την μητέρα του ή την πριγκίπισσα αδελφή του, παρά τους υπουργούς του. Ένας πρίγκιπας γιος σουλτάνου, πριν την άνοδό του στην θέση του σουλτάνου, μεγάλωνε μέσα στο χαρέμι, δεν είχε μάθει ποτέ να καλλιεργεί σχέσεις με άλλους άνδρες, εφ' όσον απαγορευόταν σε όλους τους πρίγκιπες να έχουν αρσενικούς φίλους, επειδή φιλίες σήμαιναν μελλοντικά κόμματα, μελλοντικές εύνοιες ή μελλοντικές συνομωσίες. Στο χαρέμι παρατηρείται η 'πολιτική' της ελεγχόμενης τεκνοποίησης, δηλαδή της υποχρεωτικής έκτρωσης, και η σημασία της για την διατήρηση και την κατοχύρωση της εξουσίας μιας γυναίκας, δηλαδή της Βαλιδέ Σουλτάνας, καθώς και η απαγόρευση στους πρίγκιπες γιους του σουλτάνου να τεκνοποιήσουν, έτσι ώστε να μην υπάρχουν πολλοί διάδοχοι με δικαιώματα στον θρόνο. Ακόμα και όταν υπήρχαν, οι γυναίκες φρόντιζαν να τους εξοντώνουν, με την βοήθεια των ευνούχων τους. Εκεί επικρατούσε η δύναμη του 'μπαχσίς', και εκεί λειτουργούσε μία οργανωμένη και συστηματική 'εκπαιδευτική' προετοιμασία των δούλων, ανάλογα με τους μελλοντικούς τους ρόλους και την συμμετοχή τους στο **γυναικείο-δίκτυο**. Εκεί η Βαλιδέ Σουλτάνα επέλεγε και εκπαίδευε τις οδαλίσκες του γιου της, του σουλτάνου, οι οποίες ανέβαιναν σταδιακά στην τάξη των Καντίν Εφέντη, δηλαδή της άτυπης συζύγου του σουλτάνου, και διατηρούσε με αυτόν τον τρόπο την εξουσία της και την επιρροή της στον γιο της και στο κράτος.[73]

8. **Οι έγκλειστες γυναίκες του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι εκδικούντο την αρχική τους υποδούλωση,** δημιουργώντας αναταραχές σε ολόκληρο το κράτος μέσω της εκμετάλλευσης των αρσενικών παιδιών τους, των μαύρων ευνούχων τους και των προστατευόμενών τους. Έχοντας ζήσει στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι και στα χαρέμια των Οθωμανών της εύπορης τάξης οι δυτικές περιηγήτριες, καθώς και οι έγκλειστες γυναίκες, εξισλαμισμένες σκλάβες και ελεύθερες Μουσουλμάνες,[74] υποστήριζαν, επανειλημμένα, ότι οι μελλοντικοί ηγέτες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που μεγάλωναν και ζούσαν στα χαρέμια μαζί με τις μητέρες τους, τα αδέλφια τους από άλλες μητέρες, τις σκλάβες τους, τους μικρούς δούλους (βρέφη, αγόρια και κορίτσια), και τους μικρούς και ενήλικους ευνούχους, **καταστρέφονταν «μέσα σε αυτό το θεσμό της διαφθοράς των γυναικών».**[75] Επίσης, παρατηρούν, ότι **«η ολέθρια επιρροή του χαρεμιού»**, επάνω στους μελλοντικούς Οθωμανούς σουλτάνους, που **«φυτοζωούσαν»** μέσα στο χαρέμι, ήταν **καταλυτική και υπεύθυνη** για τις αδυναμίες τους, την πνευματική τους φυλάκιση, ακόμα και για την παράνοια ορισμένων σουλτάνων. Οι σουλτάνοι υπήρξαν θύματα της ανατροφής τους και της 'διαπαιδαγώγησής' τους στο 'καφάς' (καφάσι) του χαρεμιού. **Εν ολίγοις, υπήρξαν τα θύματα των γυναικών, που είχαν περιορισθεί σε αυτήν την διαφυλική σφαίρα.**[76] Έτσι, αυτή η γυναικεία πολυεθνική παρασιτική κοινωνία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, αυτός ο γυναικείος πολυεθνικός μικρόκοσμος, και το γυναικείο παρακράτος, ενεργούσε, λειτουργούσε και ασκούσε εξουσία ανενόχλητο, όπως είδαμε, από την εποχή της Ροξελάνης/Ροξαλένας, τον 16° αιώνα.

---

[72] Για παράδειγμα, η Ροξελάνη είχε εκτελέσει δύο υπουργούς επειδή εμπόδιζαν τα σχέδιά της να ανεβάσει τον δικό της γιο στον θρόνο. (Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, «Οι Περιφημότερες Σουλτάνες»)

[73] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[74] Όπως Emmeline Lott [51β] και η Τουρκάλα με το συγγραφικό ψευδώνυμο Adalet [81°, β], αντίστοιχα.

[75] Βλέπε περιηγήτρια [51β] Emmeline Lott, σελ. 299.

[76] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

9. **Ο θεσμός του Οθωμανικού χαρεμιού, που δημιουργήθηκε από άνδρες για να υποτάσσουν, να απομονώνουν και να εξουσιάζουν, ποικιλότροπα, τις γυναίκες, μακροπρόθεσμα συνέβαλε στην καταστροφή τους.**[77] **Άποψη που εκφράζει τις εκτιμήσεις ενός μεγάλου αριθμού περιηγητριών του 19ου αιώνα.**[78]

10. **Τα αγόρια, που μεγάλωναν μέσα σε αυτό το περιβάλλον του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, και στα άλλα χαρέμια των διαφόρων οικονομικο-κοινωνικών τάξεων, επηρεάζονταν ανεπανόρθωτα.** Εκτιμούν, ότι ο θεσμός του χαρεμιού αναμφίβολα **συνέθλιψε «την ηθική και ψυχική δύναμη των γυναικών»,**[79] και κατ' επέκταση έπνιξε «τα στοιχεία μεγαλοσύνης που θα μπορούσαν να αναπτύξουν[80] οι Μουσουλμάνοι άνδρες»,[81] εάν δεν μεγάλωναν μέσα στα χαρέμια κάτω από την επιρροή των απαίδευτων έγκλειστων δούλων-γυναικών.

11. Η καταστροφή των μελλοντικών γενεών, και των δύο φύλων, που μεγάλωναν και εκπαιδεύονταν μέσα στο χαρέμι, ήταν αποτέλεσμα των **στρατηγικών επιβίωσης, προσωπικής ενδυνάμωσης ή αυτοενδυνάμωσης, που αναγκάσθηκαν να αναπτύξουν, συνειδητά ή ασυνείδητα, οι γυναίκες του Σαράι και 'οι εξωτερικοί συνεργάτες' τους, δηλαδή οι γυναίκες των μη-βασιλικών χαρεμιών.**

12. Χωρίς αμφιβολία, στο χαρέμι επικρατούσε το σύστημα των **πελατειακών σχέσεων** και της προστασίας των ευνοουμένων, οι συνεργασίες και οι συνομωσίες των έγκλειστων γυναικών με μαύρους ευνούχους και με γυναίκες των υπόδουλων λαών, όπως των Ελληνίδων και των Εβραίων εμπορισσών, οι οποίες παρείχαν στα έγκλειστα μέλη του ένα δίαυλο επικοινωνίας στις επαφές τους με τον έξω κόσμο, και σε ορισμένες περιπτώσεις ένα μέσο για να δραπετεύσουν από το χαρέμι και την Τουρκία.[82]

13. Εκτός από την εξειδίκευση στην πλεκτάνη, στις γυναικείες στρατηγικές επιβίωσης συμπεριλαμβάνονταν η εξέλιξη στην 'τέχνη' της υποκρισίας, στην χρησιμοποίηση (**manipulation**) των ατόμων, και στον έλεγχο των 'ευνοουμένων-συνεργατών' του γυναικείου δικτύου, καθώς και η συμμετοχή των γυναικών στο δουλεμπόριο. Για παράδειγμα, γυναίκες του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, πρώην σκλάβες διαφόρων χαρεμιών, καθώς και γυναίκες που γεννήθηκαν υπό το καθεστώς

---

[77] Όπως διατύπωσε, μεταξύ άλλων, η Αγγλίδα γκουβερνάντα του γιου του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, Emmeline Lott. Η εκτίμησή της ήταν αποτέλεσμα της προσωπικής της εμπειρίας για την «πραγματική» καθημερινή ζωή σε τρία βασιλικά χαρέμια της Κωνσταντινούπολης και της Αιγύπτου, από το 1864 έως το 1866.
Βλέπε: Emmeline Lott. "The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople." By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume II., [51b], σελ. 299.

[78] Ο ουσιαστικός αποκλεισμός των γυναικών από το δημόσιο βίο ήταν τυπικό γνώρισμα περισσότερο του ισλαμικού χαρεμιού, παρά των προγενέστερων 'χαρεμιών' ή γυναικείων χώρων, της προϊσλαμικής εποχής (Βλέπε Κεφάλαιο Ι.)

[79] [51ª], [51β] EMMELINE LOTT.,
«The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress.
Η Miss Lott ήταν η γκουβερνάντα του Ιμπραχήμ, γιου του Ισμαήλ πασά και μεγάλου εγγονού του Μεχμέτ Αλί. Έγραψε, επίσης, 'The Mohaddetyn in the Palace', 1867 και 'The Grand Pacha's Cruise on the Nile', 1869.

[80] "develop"

[81] Βλέπε εισαγωγή στο έργο της περιηγήτριας [44ª] Fanny Janet Blunt.

[82] Επίσης, όσον αφορά τις αποδράσεις από το Χαρέμι και την Τουρκία, βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

της ελεύθερης Μουσουλμάνας **εκμεταλλεύθηκαν** τον **'ανδρικό' θεσμό της δουλείας**, με την συμμετοχή τους στην αγορά, στην εκπαίδευση και στην πώληση θηλυκών σκλάβων. Αυτές οι **'δουλεμπόρισσες-εκπαιδεύτριες'** αγόραζαν μικρά κοριτσάκια, τα οποία εκπαίδευαν στο χαρέμι τους και στην συνέχεια όταν μεγάλωναν τα πωλούσαν, ή τα έδιναν ως δώρα σε κρατικούς αξιωματούχους, ή στον ίδιο τον σουλτάνο. Οι εκπαιδευμένες σκλάβες των 'δουλεμπορισσών-εκπαιδευτριών' γίνονταν, επίσης, περιζήτητες νύφες στις διάφορες κοινωνικές τάξεις των Οθωμανών. Όταν τις πάντρευαν με έναν ελεύθερο Μουσουλμάνο, οι εξισλαμισμένες σκλάβες απελευθερώνονταν, εισήρχοντο στο καθεστώς της ελεύθερης Μουσουλμάνας, και αποκτούσαν το δικό τους χαρέμι, **αλλά διατηρούσαν επαφές και σχέσεις με τις πρώην ιδιοκτήτριές τους**, οι οποίες συνέχιζαν να τις **χρηματοδοτούν** όταν τις πάντρευαν με άτομα που ανήκαν σε χαμηλότερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα, και με αυτόν τον τρόπο εξασφάλιζαν την πιστή τους αφοσίωση. **Η αγορά και η εκπαίδευση μικρών δούλων δεν συνέβαλε μόνο στην οικονομική ευημερία των 'δουλεμπορισσών', αλλά και στην διεύρυνση του δικού τους γυναικείου δικτύου, ιδιαίτερα όταν δώριζαν αυτές τις εκπαιδευμένες σκλάβες πολυτελείας στον σουλτάνο, ή σε κάποιο υψηλό αξιωματούχο του Σαράι (της Υψηλής Πύλης).**

14. Μορφές ανοικτής διαμαρτυρίας, ή αντίδρασης των έγκλειστων γυναικών, ήταν η **'μοιχεία'**, η **βρεφοκτονία**, η διακοπή της κύησης (**έκτρωση**), οι **αποδράσεις** από τα χαρέμια και την Τουρκία, και ιδιαίτερα η **αποστασία** από το Ισλάμ.[83] Περιηγήτριες, ελεύθερες Μουσουλμάνες και εξισλαμισμένες σκλάβες εκμεταλλεύονταν την υποχρεωτική κάλυψη του γυναικείου σώματος και προσώπου της Μουσουλμάνας[84] (το γιασμάκι και το φερετζέ), σαν μέθοδο **«συνεχούς μεταμφίεσης»** που εξασφάλιζε ελευθερία κινήσεων και ανωνυμία,[85] **μία μορφή σεξουαλικής απελευθέρωσης**. (Θα μπορούσαμε να πούμε μία μορφή στρατηγικής επιβίωσης ή αντίστασης!). Από το 1717, περιηγήτρια παρατηρεί, ότι αριθμός των 'πιστών' γυναικών ήταν πολύ μικρός, εφ' όσον δεν υπήρχε λόγος να φοβούνται την αδιακρισία των εραστών τους διότι και οι εραστές των γυναικών αυτών φοβούνταν την τιμωρία και τις επιπτώσεις.[86]

15. **Ως αντίδοτο στην πνευματική και σωματική φυλάκιση του χαρεμιού**, οι γυναίκες ψυχαγωγούνταν μεταξύ τους. Όσον αφορά τις γυναίκες της ανώτερης πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ (1839-1861), καθώς και εκείνες της Οθωμανικής ελίτ, μαθαίνουμε ότι ψυχαγωγούνταν με τα τραγούδια, την

---

[83] Βλέπε 'Η πραγματική καθημερινή ζωή και θέση της γυναίκας στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι, στο «επίκεντρο της ίντριγκας». Στρατηγικές επιβίωσης και προσωπικής ενδυνάμωσης ή αυτοενδυνάμωσης, μορφές προσαρμογής, άρνησης, διαμαρτυρίας ή αντίστασης των έγκλειστων γυναικών, καθώς και 'Τα παρασκήνια των Αποδράσεων από τα χαρέμια και την Τουρκία'. (Κεφάλαιο ΙΙ.)

[84] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

Βλέπε περιηγήτρια [3] Lady Montagu (1717) και περιηγήτρια [4]Lady Craven (1786), όσον αφορά την μέθοδο της «συνεχούς μεταμφίεσης» (1717) που παρείχε στις Μουσουλμάνες η υποχρεωτική κάλυψη του σώματός τους και του προσώπου τους.

[85] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

[86] Βλέπε περιηγήτρια [3c] Lady Montagu, σελ. 123-124.:

"The great ladies seldom let their gallants know who they are; and it is so difficult to find out, that they can very seldom guess at her name, whom they have corresponded with for above half a year together. You may easily imagine the number of faithful wives very small in a country where they have [nothing to fear from a lover's indiscretion, since we see so many have the courage to expose themselves to that in this world, and all the threatened punishment of the next, which is never preached to the Turkish damsels. Neither have they much to apprehend from the resentment of their husbands; those ladies that are rich having all their money in their own hands."

μουσική ή τους χορούς των σκλάβων τους, ή τις επισκέψεις γυναικών από άλλα χαρέμια. Οι έγκλειστες γυναίκες ασχολούνταν, επίσης, με το κέντημα και τα ενδύματά τους, έπαιζαν τράπουλα και ντόμινο, άκουγαν ή αφηγούνταν ιστορίες για μεγάλες αγάπες, έβγαιναν εκδρομές στα Γλυκά Νερά, επισκέπτονταν τα τζαμιά κλπ. Τον περισσότερο χρόνο, όμως, οι περισσότερες οδαλίσκες των σουλτάνων δεν είχαν **καμμία ασχολία ή απασχόληση**, αφού υπήρχαν οι κατώτερες δούλες για τις βαριές δουλειές του χαρεμιού.[87] **Δεν έκαναν τίποτα άλλο, παρά να κάθονται ή να ξαπλώνουν όλη μέρα, καπνίζοντας το ναργιλέ ή τσιγάρα, που περιείχαν όπιο ή άλλα ναρκωτικά, τρώγοντας και πίνοντας καφέ μέχρι τις δέκα το βράδυ**, που εμφανιζόταν ο αρχιευνούχος, ο οποίος τις καλούσε να προσευχηθούν, αναλαμβάνοντας τον ρόλο του Μουφτή, και τότε όλες έπεφταν στα γόνατά τους.[88] Μετά από τις προσευχές, οι ευνούχοι κλείδωναν τις πύλες και όλες τις πόρτες του χαρεμιού και οι γυναίκες πήγαιναν για ύπνο.[89] Ξυπνούσαν στις τέσσερις ή στις πέντε το πρωί, για να επαναλάβουν την ίδια **μονότονη ζωή** ρουτίνας μέχρι τις 10.00 το βράδυ, ενώ κάθε δύο ώρες προσεύχονταν, δηλαδή έλεγαν το ναμάζι. **Εξαιτίας αυτού του τρόπου ζωής, όλες οι οδαλίσκες και οι περισσότερες έγκλειστες γυναίκες ήταν ευτραφείς ή υπέρβαρες. Από το 1786 περιηγήτριες τις αποκαλούν πολύ χοντρές (fat).**

'Αυτές που Αρνήθηκαν',
ή
Οι 'Απροσάρμοστες':

16. Δεν προσαρμόζονταν και δεν επιβίωναν όλες οι έγκλειστες γυναίκες στον δεσποτισμό του χαρεμιού. Υπήρχαν και εκείνες που 'αρνήθηκαν' και εξαφανίζονταν **μυστηριωδώς**, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που δραπέτευαν από τα χαρέμια και την Τουρκία, το ποσοστό των οποίων, όμως, δεν γνωρίζουμε, επειδή δεν τηρούνταν στατιστικά στοιχεία μέσα στο χαρέμι, σχετικά με τους θανάτους, «τα θύματα της ζήλιας και του φθόνου»,[90] τις γέννες, και τις αποδράσεις. **Η εσωτερική ζωή των μελών του χαρεμιού ήταν <u>απόρρητη</u>.**

Η κόρη του Μεγάλου Βεζίρη, Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, μετά την απόδρασή της από την Τουρκία στην Ελλάδα, το 1866, και την αποστασία της από το Ισλάμ στον Καθολικισμό στην Γαλλία δήλωσε, ότι προτιμούσε να πεθάνει από την πείνα, ή να γίνει ερωμένη κάποιου Ευρωπαίου, παρά να επιστρέψει στο χαρέμι και στην πολυτελή ζωή της στην Κωνσταντινούπολη.[91]

17. Πολλές ήταν εκείνες, που αρνήθηκαν ή δεν κατάφεραν να προσαρμοσθούν στον δεσποτικό και δουλικό χαρακτήρα του χαρεμιού και

---

[87] Ο αριθμός των σκλάβων πάντα ξεπερνούσε τις πραγματικές ανάγκες. Όσο περισσότερους σκλάβους/σκλάβες είχε ένας Οθωμανός, τόσο επιδείκνυε την κοινωνική του ανωτερότητα. Συνεπώς, ο αριθμός των 'κατώτερων' στην ιεραρχία σκλάβων του χαρεμιού ξεπερνούσε τις πραγματικές ανάγκες και οι δουλειές τους και τα καθήκοντά τους δεν ήταν τόσο δύσκολα, συγκριση με τους δυτικούς υπηρέτες ή σκλάβους της εποχής, όπως παρατήρησαν αρκετές περιηγήτριες.

[88] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume II., [51β], σελ. 215.

[89] Ibid., σελ. 215. [51β]

[90] Βλέπε περιηγήτρια [63]Anna Vivanti, σελ. 116-117.

[91] Βλέπε Κεφάλαιο IV, όσον αφορά την απόδραση από την Τουρκία και την αποστασία από το Ισλάμ της κόρης του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά και της Μελέκ Χανούμ [45°,], [45β].

στην μονότονη απομόνωσή του.[92] Δεν είχαν όλες οι έγκλειστες γυναίκες την δυνατότητα να αναπτύξουν, να καλλιεργήσουν, και να ασκήσουν διάφορες στρατηγικές επιβίωσης και προσωπικής ενδυνάμωσης ή αυτοενδυνάμωσης, διαμαρτυρίας ή αντίστασης.[93] Δεν είχαν όλες την 'τύχη' να εκμεταλλευθούν και να χρησιμοποιήσουν αυτά τα μέσα για να 'εξελιχθούν' στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού ή την δυνατότητα να αποδράσουν από τα χαρέμια. Οι γυναίκες, που δεν μπορούσαν να 'προσαρμοσθούν' ή να 'εξελιχθούν' στον «ζυγό του χαρεμιού», καταδικάζονταν στην **«μελαγχολική τρέλα»**[94] ή στον πρόωρο θάνατο εξαιτίας της ανθυγιεινής καθημερινής ζωής μέσα στο χαρέμι. Με την στάση τους ακόμα **και οι 'απροσάρμοστες' συνέβαλαν στην 'καταστροφή' των μικρών αγοριών** που μεγάλωναν μέσα στο χαρέμι μαζί τους. Για παράδειγμα, η ατμόσφαιρα που καθημερινά ανέπνεαν ήταν συνέχεια μολυσμένη με αρώματα, ισχυρά ναρκωτικά, καπνό από τσιγάρα, μέσα στα οποία έβαζαν μεγάλες ποσότητες οπίου, καθώς και άλλα δηλητηριώδη ναρκωτικά.[95] Περιηγήτριες παρατηρούν, ότι οι έγκλειστες γυναίκες έφθαναν **«στα όρια της φρικτής μελαγχολίας»**, που γεννούσε την «**παραφροσύνη**»,[96] και συνήθως βυθίζονταν σε μία κατάσταση θλίψης, που έφθανε μέχρι την «μελαγχολική τρέλα».[97] **Ένα είδος βαριάς ατονίας και απάθειας και μια απροθυμία για οποιαδήποτε κίνηση ή ενέργεια κατέβαλε το άτομο.**[98] Η σωματική και η πνευματική απομόνωση οδηγούσε τις έγκλειστες γυναίκες στον **εθισμό**, σε διάφορα ναρκωτικά και ουσίες, στον καπνό του ναργιλέ, και στα τσιγάρα, στην υπερκατανάλωση τροφών, και ως επακόλουθο στην **βουλιμία**, στην **παχυσαρκία**, και τελικά στον **πρόωρο θάνατο.**[99] Γνωρίζουμε ότι ένα μεγάλο ποσοστό των Κιρκάσιων οδαλίσκων πέθαιναν πρόωρα.[100] Οι γυναίκες, που υπήρξαν υγιείς και δυνατά κορίτσια στην ηλικία των δώδεκα ετών, πέθαιναν, κατά εκατοντάδες, πρόωρα, μεταξύ δεκαοχτώ και τριάντα ετών, από την υπερκατανάλωση ή την υπερβολή και γενικά από τον αφύσικο και ανθυγιεινό τρόπο ζωής.[101]

18. Εκτός από «**την φυλάκιση του θηλυκού μυαλού**», και την «**ληθαργική νάρκη**»,[102] που τους κυρίευε, ακόμα πιο θλιβερή, άθλια και αφόρητη έκανε την ζωή τους **η έλλειψη στοργής, συντροφικότητας ή αλληλεγγύης.** Για παράδειγμα, έδιωχναν πάντα από το χαρέμι μία

---

[92] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume II., [51β] σελ. 291.

[93] Βλέπε υποσημείωση/παραπομπή (footnote) αρ. 61, όσον αφορά "self-empowerment" και 'survival strategies'.

[94] "melancholy madness", βλέπε, περιηγήτρια[51β] Emmeline Lott.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume II., [51b], σελ. 291.

[95] Ibid., σελ. 291 [51β]

[96] Ibid., σελ. 200 [51β]

[97] Ibid., σελ. 291 [51β]
'Melancholy madness', ή η μελαγχολική τρέλα, η κατάθλιψη, η μελάγχολία.

[98] Ibid., σελ. 199 [51β]

[99] Κατά το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα.

[100] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume II., [51b], σελ. 289.

[101] [63] Anna Vivanti , 1865
A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865., σελ. 116-117.

[102] The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Volume II., [51β], σελ. 291.

ετοιμοθάνατη σκλάβα. Εκείνες τις στιγμές, που η δύστυχη σκλάβα αισθανόταν την πίκρα του πεπρωμένου της, δεν υπήρχε αλληλεγγύη. Τα έγκλειστα μέλη του χαρεμιού δεν της έδειχναν συμπόνια, οίκτο ή τρυφερότητα και την έδιωχναν, γιατί εθεωρείτο ένα βάρος από το οποίο έπρεπε να απαλλαγούν το γρηγορότερο δυνατόν. Δεν υπήρχε κανείς που να είχε την υποχρέωση να την περιποιηθεί, να καταπραύνει τον πόνο της και να της παράσχει στοργική φροντίδα. Πώς ήταν δυνατόν **οι συντρόφισσές της στην δουλεία, δηλαδή οι άλλες οδαλίσκες μεταξύ των οποίων το σύστημα του χαρεμιού είχε καλλιεργήσει τόσες αντιζηλίες, αντιπαραθέσεις και αγώνες για εξουσία που έφθαναν μέχρι τον φόνο, να της συμπαρασταθούν σε ώρα ανάγκης;**

19. Επιπλέον, **οι οδαλίσκες δεν είχαν καμμία ουσιαστική ή πραγματική σχέση, επαφή ή επικοινωνία με τον ηγεμόνα κύριό τους και καμμία πραγματική συμμετοχή στην ζωή του.** Γνώριζαν πολύ λίγα για την καθημερινή ζωή του[103] αλλά το εθεωρούσαν μεγάλη τιμή όταν τις καλούσε να περάσουν το βράδυ μαζί του.[104] Έμοιαζαν να είχαν αφεθεί στην μοίρα τους. Όπως παρατηρεί μία περιηγήτρια, «Όταν τις ρωτούσα εάν πέθαιναν από πλήξη στα πλαίσια αυτής της **εξευτελιστικής ύπαρξης**, μου απαντούσαν, Μαφές, Μαντάμ! Μαφές, Μαντάμ! 'Τι σημασία έχει!»[105]

III.

ΜΗ-ΒΑΣΙΛΙΚΑ ΧΑΡΕΜΙΑ[106]

1. Τα μη-βασιλικά χαρέμια, ή τα χαρέμια των ιδιωτών των διαφόρων κοινωνικών τάξεων[107] του 19ου αιώνα, είχαν ως πρότυπο το Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι. Η πυραμιδική γυναικεία ιεραρχία στα χαρέμια των διάφορων πασάδων ή ιδιωτών και το σύστημα της διαφυλικής **«διχοτόμησης»** της οικογένειας, ήταν μία μικρογραφία, αντίστοιχη του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι.

2. Μέσα στη διαφυλικά διχοτομημένη 'οικογενειακή ζωή' των Οθωμανών των διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων, **κυριολεκτικά** επικρατούσε μία γραμμή διχοτόμησης, που γινόταν πιο απόλυτη, ολοφάνερη, σαφής και ξεκάθαρη όσο ανέβαινε η οικονομικο-κοινωνική τάξη τους.[108] Ο **βαθμός της διχοτόμησης της 'οικογένειας'** ήταν ανάλογος με την οικονομικο-κοινωνική τάξη στην οποία ανήκαν. Όσο ανέβαινε η κοινωνική θέση του ιδιοκτήτη ή του 'κυρίου'[109] του χαρεμιού, τόσο αυξανόταν και άγγιζε το παράλογο η διχοτόμηση και η περιφρούρηση των έγκλειστων γυναικών.

3. Περιηγήτριες επιβεβαιώνουν, ότι αυτό, που ονόμαζαν οι Οθωμανοί 'οικογένεια' ή 'νοικοκυριό' (household), ήταν ένα διαφυλικά

---

[103] Ibid,. σελ. 291. [51b].
[104] Ibid, σελ. 291. [51b].
[105] Ibid., σελ. 291-292. [51b].
[106] Βλέπε Κεφάλαιο III.
[107] Βλέπε Κεφάλαιο III, υποκεφάλαια 1, και 1.1: «Τα δύο στοιχεία», «δύο ξεχωριστές τάξεις, οι άνδρες και οι γυναίκες» και «Μία άβυσσος χωρίζει μια οικογένεια της Ανατολής από μία της Δύσης...».
Βλέπε, επίσης, 1.2 : Η Ιεραρχία στα χαρέμια των πασάδων και των ιδιωτών. Οι τίτλοι και οι ονομασίες που καθορίζουν την αυστηρή οικογενειακή ιεραρχία, εθιμοτυπία και πρωτάκολλα.

[108] Βλέπε Κεφάλαιο III.
Βλέπε [45α], [45β], Μελέκ Χανούμ (ή Marie Dejean Millingen), [45α] σελ. 279 και 281.
[109] "master"

διαχωριστικό σύστημα, που απετελείτο από δύο **ξεχωριστές** τάξεις, από δύο ξεχωριστά και διαφορετικά **στοιχεία** ή **διαιρέσεις**: τους άνδρες και τις γυναίκες της ίδιας 'οικογένειας', οι οποίοι ζούσαν διαφορετικές και ξεχωριστές προσωπικές, ιδιωτικές και κοινωνικές ζωές και οι οποίοι **δεν μοίραζαν απολύτως τίποτα μεταξύ τους**, γεγονός που καλλιεργούσε **ανταγωνιστικές σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων**. Τα δύο στοιχεία της ίδιας 'οικογένειας'[110] λειτουργούσαν αποκλειστικά μέσα στην δική τους διαφυλική σφαίρα ή μέσα στα δικά τους διαφυλικά σύνορα.

Δεν υπήρχε καμμία κοινωνική επαφή, πραγματική επικοινωνία, ουσιαστική σχέση, κοινά ενδιαφέροντα ή συνεργασία μεταξύ των δύο φύλων της ίδιας 'οικογένειας'.[111] !!!

4. Αναμφισβήτητα, και σε αυτά τα μη-βασιλικά χαρέμια **προετιμώντο οι εκπαιδευμένες εξισλαμισμένες σκλάβες για (νόμιμοι) σύζυγοι, παρά οι ελεύθερες Μουσουλμάνες**, επειδή εθεωρούντο πιο υποτακτικές και εξαρτώμενες από τις ελεύθερες, σε καταγωγή, Μουσουλμάνες, οι οποίες γνώριζαν τα νομικά τους δικαιώματα και κοινωνικά προνόμια και είχαν οικογένειες να τα υποστηρίζουν. Ιδιαίτερα προετιμώντο οι σκλάβες, που είχαν εκπαιδευθεί από τις 'κυρίες δουλεμπόρισσες', πρώην σκλάβες και αυτές. Περιζήτητες νύφες ήταν, επίσης, και οι γυναίκες που υπήρξαν αρχικά εξισλαμισμένες σκλάβες του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, επειδή εκείνες διατηρούσαν τις γνωριμίες τους, τις επαφές τους και τις προσβάσεις τους με το Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι, δηλαδή με την γυναικεία παρακρατική κοινωνία.

5. Εκτός από τις γυναίκες των βασιλικών χαρεμιών, και οι γυναίκες των χαρεμιών των διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων, χρησιμοποιούσαν ή εφάρμοζαν διάφορες στρατηγικές ψυχικής επιβίωσης, αυτοάμυνας, προσωπικής ενδυνάμωσης ή αυτοενδυνάμωσης.[112] Δεν έχαναν καμμία ευκαιρία για να εκμεταλλευθούν όλα τα κοινωνικά τους προνόμια ή έθιμα, που τους επέτρεπαν να εγκαταλείψουν το χαρέμι τους. Το **κατ' εξοχήν κέντρο των γυναικείων 'συνελεύσεων', το αποκαλούμενο «γυναικείο καφενείο» που συγκεντρώνονταν όλες οι γυναίκες– ελεύθερες**

---

[110] Απετελούντο από την μητέρα του 'κυρίου-ιδιοκτήτη/ master", τις νόμιμες συζύγους του, από τις οποίες εδικαιούτο τέσσερις, τις οδαλίσκες του, τα παιδιά τους, τις σκλάβες του και τις σκλάβες των διάφορων γυναικών του, τους ευνούχους, αν το επέτρεπε η κοινωνική του θέση, τους θηλυκούς συγγενείς του κ.α.

[111] Βλέπε Κεφάλαιο III:

1.2 «Η οικογενειακή ζώη, στην πραγματικότητα ήταν άγνωστη στους Τούρκους»

1.2.1 «Ο βαθμός της διχοτόμησης» ανάλογος με την οικονομική τάξη. Το χαρέμι του φτωχού μουσουλμάνου και τα χαρέμια των φτωχών Ελληνίδων.

1.2.2 Το χαρέμι της «μεσαίας τάξης» και «το χαρέμι του άνδρα της ευκατάστατης μεσαίας τάξης».

1.2.3 Η απόλυτη διχοτόμηση στο χαρέμι της Οθωμανικής ελίτ και η δημιουργία ανταγωνιστικών σχέσεων μεταξύ «των δύο στοιχείων», των ανδρών και των γυναικών.

1.2.4 Ο άνδρας, «ένας ξένος», «ένας απλός επισκέπτης στο ίδιο του το σπίτι»,

[112] Βλέπε Κεφάλαιο III, υποκεφάλαιο 4 : Η Ξεχωριστή Ζωή των Γυναικών και η Ξεχωριστοί Χώροι Γυναικείων Συναντήσεων. Τι έκαναν οι έγκλειστες γυναίκες των διαφόρων κοινωνικών τάξεων μέσα στα χαρέμια τους (1717 έως το 1895).
Επίσης, όσον αφορά το ερώτημα, τι έκαναν οι γυναίκες «για να σκοτώνουν τον χρόνο τους», ή πως περνούσαν την ημέρα τους, βλέπε περιηγήτρια [51β], Mary Adelaide Walker, Mrs. Walker – "Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b] σελ. 42.

Μουσουλμάνες και εξισλαμισμένες σκλάβες- χωρίς την περιφρούρηση των ευνούχων, ήταν τα δημόσια λουτρά.[113]

6. **Και οι γυναίκες των μη-βασιλικών χαρεμιών κατέστρεφαν τις μελλοντικές γενιές των Οθωμανών, που μεγάλωναν μέσα στο γυναικείο περιβάλλον του χαρεμιού.** Απαίδευτες μητέρες και απαίδευτες σκλάβες διαπαιδαγωγούσαν τα μικρά έγκλειστα παιδιά. Ο αποκλεισμός της γυναίκας από την παιδεία συνέβαλλε, όχι μόνο στην πνευματική 'διαφθορά' των ανδρών, αλλά και στην σωματική. Δεν παρείχαν στις γυναίκες καμμία ουσιαστική εκπαίδευση, εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις της Οθωμανικής ελίτ, και πολλές ήταν οι εκείνες, που σκότωναν τα παιδιά τους, από άγνοια, παρέχοντάς τους ναρκωτικά για κάθε παιδική ενόχληση ή ασθένεια. Περιηγήτριες εκτίμησαν, ότι **ολόκληρο το Οθωμανικό γένος θα μπορούσε να βελτιωθεί μόνο από τις γυναίκες, εάν δεν τις απέκλειαν από την παιδεία,** και αν τις παρείχαν την απαραίτητη εκπαίδευση.[114]

7. **Ο αποκλεισμός της γυναίκας, από την παιδεία, οφειλόταν στην γενικότερη αντιπάθεια των Τούρκων για τα μορφωμένα άτομα, τα οποία ήταν δύσκολο να διοικούνται ή να κατευθύνονται.**[115]

8. Οι άνδρες, που είχαν πρόσβαση στην παιδεία, ελάμβαναν μόνο «ένα πασάλειμμα μόρφωσης», αλλά **για τις Τουρκάλες (ελεύθερες Μουσουλμάνες) η απουσία της παιδείας υπήρξε «σχεδόν ολοκληρωτική»** (1836-1870). Περιηγήτριες παρατηρούν, ότι, το 1816, απαγορευόταν η ανάγνωση ξένων βιβλίων στα χαρέμια. Το 1870-1890, παρατηρείται μία επιφανειακή βελτίωση για τις έγκλειστες γυναίκες της Οθωμανικής ελίτ, οι οποίες είχαν το προνόμιο των ιδιαίτερων μαθημάτων. Η «μόδα για δυτική παιδεία», το 1890, ήταν προνόμιο μόνο της Οθωμανικής ελίτ, αλλά εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η δήλωση Τουρκάλας, το 1892, σύμφωνα με την οποία, **οι πιο αξιολύπητες και οι πιο δυστυχισμένες γυναίκες, ήταν εκείνες που κατάφεραν να διατηρήσουν την ελευθερία της σκέψης τους, διότι είχαν επίγνωση της κατάστασής τους, δηλαδή της πραγματικής θέσης της γυναίκας στο Ισλάμ. Ο αποκλεισμός της Μουσουλμάνας από την παιδεία παρατηρήθηκε έως τις αρχές του 20ου αιώνα.**

Περιηγήτριες εκτιμούν ότι «δεν υπάρχει καμμία ελπίδα για τους Τούρκους, όσο οι Τουρκάλες παραμένουν αυτό που είναι…και το κοινωνικό σύστημα εξακολουθεί να καταστρέφει την ηθική δύναμη της γυναίκας και κατ' επέκταση την ηθική δύναμη των ανδρών της αυτοκρατορίας.»[116] **[Fanny Janet Blunt, 1878]**

---

[113] Βλέπε Κεφάλαιο III, υποκεφάλαιο 4.5 : Τα Γυναικεία Λουτρά, «Wo-manity» στο λουτρό, «το γυναικείο καφενείο», «η λέσχη των γυναικών- The Club», «ένας εθνικός θεσμός», «The Bagnio», «μία παιδική χαρά», το κομμωτήριο και ινστιτούτο αισθητικής-

[114] Βλέπε Κεφάλαιο III, υποκεφάλαιο 5 : «Ολόκληρο το γένος/έθνος τους θα μπορούσε να βελτιωθεί μόνο από τις γυναίκες, εάν τις παρείχαν την απαραίτητη εκπαίδευση και παιδεία.» Επίσης, βλέπε υποκεφάλαιο 5.1 : Η Αντιπάθεια των Τούρκων για τα μορφωμένα άτομα. «Μόνο ένα πασάλειμμα μόρφωσης/παιδείας». Οι άνδρες καταστρέφονται από την ολέθρια επιρροή του χαρεμιού.

[115] Βλέπε Κεφάλαιο III.

[116] Stanley Lane Poole, June 20th 1878, the Editor, στην εισαγωγή του έργου της περιηγήτριας [44a], σελ., xxii. FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison. [44a,b]
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Volume I., [44a]. Σύμφωνα με την εισαγωγή στο έργο της Fanny Janet Blunt, «Οι λαοί της Τουρκίας, μετά από είκοσι χρόνια διαμονής με τους Βούλγαρους, Έλληνες, Αλβανούς, Τούρκους και Αρμένιους.»

Εντυπωσιακή είναι και η εκτίμηση της Lady Hornby, σύμφωνα με την οποία: «Ολόκληρο το γένος/έθνος τους[117] θα μπορούσε να βελτιωθεί μόνο από τις γυναίκες, εάν τις παρείχαμε την απαραίτητη εκπαίδευση και παιδεία.»[118] Προτείνει να λάβουν μέτρα, για να διδάξουν τις Οθωμανίδες μητέρες πως να μεγαλώνουν υγιείς γιους, οι οποίοι «θα αντικαταστήσουν την σημερινή άθλια και αδύνατη γενιά των Κωνσταντινουπολιτών...», γεγονός που θα σώσει ολόκληρο το έθνος τους.[119]

Μία Τουρκάλα, με το συγγραφικό ψευδώνυμο Adalet, το 1892, προτείνει την απομάκρυνση των αγοριών από το 'χρυσό κλουβί', έτσι ώστε να γλιτώσουν από **«την επιβλαβή επιρροή που η ζωή του χαρεμιού θα έχει στο μυαλό τους.»**[120] Αν και πολλοί νέοι Τούρκοι πήγαιναν στην Ευρώπη για σπουδές, όπως σημειώνει η Adalet, όταν επέστρεφαν, εκτός από λίγες εξαιρέσεις, **«από προσωπική μου εμπειρία, χάνουν κάθε θολή ιδέα του σωστού και του λάθους που κάποτε θα είχαν. Οχι, βέβαια, επειδή το σύστημα να τους στέλνουν στο εξωτερικό είναι λανθασμένο.... αλλά επειδή το μικρό αγόρι μαθαίνει τις πρώτες βασικές αρχές της ζωής του μέσα στο χαρέμι, το οποίο στερείται από κάθε στοιχείο αγνότητας και αλήθειας.»**[121]

Η Adalet καταλήγει ότι «θα ήταν μεγάλο πλεονέκτημα για τα παιδιά, που γεννιούνται σήμερα (το 1892), να έχουν μητέρα με αισθήματα που πηγάζουν από την μόρφωση, πράγμα που θα συμβάλει στην ηθική διαπαιδαγώγηση και στην αναβάθμισή σε υψηλότερα επίπεδα.»[122]

Η Αγγλίδα περιηγήτρια, Lucy Garnett, τρία χρόνια αργότερα, το 1895, εκτίμησε ότι οι Μουσουλμάνοι άνδρες, κατά κανόνα, ήταν πολύ πίσω από την οικονομική, κοινωνική και πνευματική πρωτοπορία.[123]

Η Αμερικανίδα περιηγήτρια Elizabeth Beaver Cooper **επισημαίνει, ότι κάθε πρόοδος στην εκπαίδευση των ανδρών θα συνέβαλε και στην πνευματική απελευθέρωση των γυναικών.**[124]

IV.

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΟ ΙΣΛΑΜ[125]

---

[117] 'the race', των Οθωμανών.

[118] 1855 – 1858 Lady Hornby [31]
Constantinople during the Crimean War. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography....London, Richard Bentley, Publisher In Ordinary To Her Majesty. 1863. (Η λιθογραφίες στο έργο είναι της φίλης της και ζωγράφου περιηγήτριας Mary A. Walker), σελ. 397.

[119] Lady Hornby [31] σελ. 397. «Ολόκληρο το γένος/έθνος τους θα μπορούσε να βελτιωθεί μόνο από τις γυναίκες, εάν τους παρείχαμε την απαραίτητη εκπαίδευση και παιδεία».

[120] Adalet, [81a], [81b]
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 130-140, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 139.

[121] Ibid., σελ. 139. [81β].

[122] TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 140.

[123] Lucy M. J. Garnett. [86a,b,c,d]
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c., σελ. 57-70, January 1895. , [86β], σελ. 70.

[124] [100a,b] Elizabeth Beaver Cooper, 1877.
The harim and the purdah. New York. The Century Co. [1916.] 309 pp. Plates. 22 cm., in 8s., [100a], σελ. 12-13.

[125] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

1. **Οι γυναίκες αμφισβητούν και διαμαρτύρονται** για το Κοράνι, για το θρησκευτικό δίκαιο, και τα κοινωνικά έθιμα, που καθόριζαν τον ρόλο του θεσμού του χαρεμιού μέσα στην Οθωμανική κοινωνία.[126] **«Με βεβαιότητα υποστηρίζω, ότι μέχρι να καταργηθεί το σύστημα του χαρεμιού, και μαζί με αυτό η πολυγαμία, η θέση ή η κατάσταση των Μουσουλμάνων γυναικών δεν μπορεί να είναι τίποτα άλλο, παρά εξευτελιστική»**,[127] γράφει η Fanny Janet Blunt το 1878. Μουσουλμάνες της Οθωμανικής ελίτ αμφισβητούσαν το Κοράνι, και εκμυστηρεύονταν τις αμφιβολίες τους, την δυσαρέσκειά τους και τους προβληματισμούς τους, όσον αφορά τους νόμους και τα κοινωνικά ήθη και έθιμα του Ισλάμ, στις δυτικές γυναίκες, **πράγμα που δεν είχε κάνει κανένας Μουσουλμάνος με δυτικό περιηγητή.**

2. Διαμορφώνονται ή οριοθετούνται οι απόψεις-μαρτυρίες, των περιηγητριών, αλλά και εκείνες των ελεύθερων μουσουλμάνων γυναικών και των εξισλαμισμένων σκλάβων, του 19ου αιώνα, για το Κοράνι και την θέση της γυναίκας στο Ισλάμ. Εξετάζοντας τις αντιδράσεις των έγκλειστων γυναικών, για την θέση της γυναίκας στο Ισλάμ,· για το θρησκευτικό δίκαιο, για τα κοινωνικο-θρησκευτικά ήθη και έθιμα, για τα κοινωνικά προνόμια και νομικά δικαιώματα, που αναδύονταν από τους ρόλους τους μέσα στον θεσμό του Οθωμανικού χαρεμιού, **διαπιστώνουμε, ότι οι πλέον αξιολύπητες και οι πιο δυστυχισμένες γυναίκες ήταν εκείνες, που είχαν καταφέρει να διατηρήσουν την ελευθερία της σκέψης τους,** διότι είχαν επίγνωση της κατάστασής τους, δηλαδή της πραγματικής θέσης της ελεύθερης Μουσουλμάνας και της εξισλαμισμένης σκλάβας στο Ισλάμ.

3. «Οι Μουσουλμάνοι, βεβαίως, στρέφονται για κάθε νόμο—κοινωνικό ή θρησκευτικό στο Κοράνι, το οποίο γι αυτούς είναι ο μοναδικός διαιτητής του σωστού και του λάθους»[128] [ελεύθερη Μουσουλμάνα, 1890]

   3.1 «Οι ιερείς προσπαθούν να μας διδάξουν να πιστεύουμε ότι υπάρχει ένας Θεός (ο Αλλάχ), ο οποίος δεν είναι ούτε άνδρας ούτε γυναίκα, αλλά ένα πνεύμα… Μα πως μπορούμε να το πιστεύσουμε αυτό, όταν όλα είναι για τον άνδρα και τίποτα για την γυναίκα;… Πρέπει [ο Θεός / Αλλάχ] να είναι μόνο άνδρας και ένας κακός Τούρκος….»[129] [ελεύθερη Μουσουλμάνα, 1874]

---

[126] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

[127] Βλέπε περιηγήτρια [44β], Fanny Janet Blunt[44b], formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife, Vol II. , 1878, σελ. 99.
«Η πολυγαμία, αν και δεν ήταν εφεύρεση του Μωάμεθ, εντούτοις, δεν την κατήργησε. Την βρήκε βαθιά ριζωμένη στην Αραβία. Η κατάργησή της (της πολυγαμίας) ήταν κάτι που ποτέ δεν πέρασε από το μυαλό του Μωάμεθ (του Προφήτη). Θα πρέπει να του είμαστε ευγνώμονες που σε κάποιο βαθμό όρισε κάποιους περιορισμούς στα δεινά της. Όμως, οι περιορισμοί αυτοί είναι τελείως ανεπαρκής. Τέσσερις συζύγους και μία απόλυτη ευκολία στο διαζύγιο (για τον άνδρα) είναι αρκετά άσχημα, χωρίς να λάβουμε υπ' όψιν την άδεια που παρέχεται στους άνδρες να κατέχουν όσες παλλακίδες επιθυμούν. Όμως, οι άθλιες αναγκαιότητες της πολυγαμίας και του διαζυγίου είναι τυλιγμένες/κρυμμένες μέσα στο σύστημα του χαρεμιού. Το τελευταίο απαιτεί (προϋποθέτει) απόλυτα το προηγούμενο… Με βεβαιότητα υποστηρίζω ότι μέχρι να καταργηθεί το σύστημα του Χαρεμιού, και μαζί με αυτό η πολυγαμία, η θέση ή η κατάσταση τον Μουσουλμάνων γυναικών δεν μπορεί να είναι τίποτα άλλο, παρά εξευτελιστική.»

[128] Βλέπε, Adalet [81a,b]
LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. σελ. 959-966 NO. ;, Dec. 1890. [81a], σελ. 959.

[129] 1874, 1878. MRS. (ANNIE) BRASSEY / BARONESS BRASSEY/ Lady Brassey. [36]
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36], σελ. 99-100.

3.2 «Ο νόμος του Κορανίου διαιρεί την ανθρωπότητα σε δύο ξεχωριστές τάξεις, οι άνδρες και οι γυναίκες...»[130] «Οι Μουσουλμάνοι είναι η επίλεκτη φυλή, και όλοι οι άλλοι λαοί είναι μία μάζα ακάθαρτων και βρόμικων όντων.»[131] [διαζευγμένη Μουσουλμάνα[132] (1836-1866)]

4. Το γεγονός ότι δυτικές περιηγήτριες μπήκαν στα Οθωμανικά χαρέμια, δηλαδή στην πραγματική καθημερινή οικογενειακή ζωή των Οθωμανών, αποτελούσε μία καινοτομία, μία επανάσταση, αν λάβουμε υπόψη τις ακόλουθες μαρτυρίες των Μουσουλμάνων γυναικών και των δυτικών περιηγητριών, σύμφωνα με τις οποίες: «Όλοι οι άλλοι λαοί είναι μία μάζα ακάθαρτων και βρόμικων όντων».[133] Το Κοράνι απαγορεύει στους Μουσουλμάνους φιλίες με τους ακάθαρτους, τους άπιστους, τους γκιαούρηδες,[134] «τα Χριστιανικά σκυλιά»,[135] «τα άπιστα σκυλιά».[136] Μία

---

[130] [45ª], [45β] Melek Hanoum (Marie Dejean, Marie Dejean-Millingen),
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 278..

[131] Ibid., σελ. 380-381. [45ª]
«Aisheh, like other Turkish children, had been educated amidst the most absurd doctrines, of which the principal taught her was that the Mussulmans are the elect race, and that other peoples are a mass of impure and filthy beings. Imbued with these ideas, the Turks feel an insurmountable repugnance towards Christians, towards their habits and their persons. This repugnance is so strong, that if one asked a Turkish woman as a joke whether she would consent to become the wife of a Christian, she would haste to show her horror and disgust by (σελ. 380) spitting upon her own clothes. Aisheh had a similar horror of Christians, and the idea of going to live amongst them produced a resistance that I could not overcome.....» σελ. 381)
CELINE. [14a,b]
ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. London, Henry Colburn, 1849. 2 vols. Portrait 12 mo., Vol. I., σελ. 380-381 και σελ. 78.

[132] [45ª], Μελέκ Χανούμ/Marie Dejean (Millingen)

[133] THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 380-381.
«Aisheh, like other Turkish children, had been educated amidst the most absurd doctrines, of which the principal taught her was that the Mussulmans are the elect race, and that other peoples are a mass of impure and filthy beings. Imbued with these ideas, the Turks feel an insurmountable repugnance towards Christians, towards their habits and their persons. This repugnance is so strong, that if one asked a Turkish woman as a joke whether she would consent to become the wife of a Christian, she would haste to show her horror and disgust by (380) spitting upon her own clothes. Aisheh had a similar horror of Christians, and the idea of going to live amongst them produced a resistance that I could not overcome.....My readers will soon see how Aisheh herself decided on taking refuge in a Christian country, and abandoning for ever the country of her birth. But to arrive at such a climax, she had to be reduced to the last extremity, and as one might say, almost to have the knife at her throat... We finally agreed upon a flight into Egypt.....»(381)

[134] [26v.1], 1840-41 Elizabeth Mary Grosvenor, Marchioness of Westminster. "A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean during the Years 1840-41, In Two Volumes. London: John Murray, Albemarle Street 1842., [26v.1], σελ. 340.

MARCHIONESS OF LONDONDERRY/ FRANCES ANNE EMILY VANE-TEMPEST. [27]
?.A Narrative of travels to Vienna, CONSTANTINOPLE, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry., London, Henry Colburn, (1842 ;) 8 vo. [27], σελ. 137-141.

[135] THE KORAN, Penguin Classics, page 85 "friendship forbidden", with Christians and unbelievers. Βλέπε, επίσης, 'άπιστους' / "unbelievers".
Βλέπε περιηγήτρια [11], 1816 : LOUISE DEMONT. [11]
Journal of the Visit of her Majesty the Queen (Caroline), to Tunis, Greece, and Palestine, written by Louise Demont, with other corresponding papers, collected in Switzerland, and translated by Edgar Garston. London, T. and J. Allman, 1821. Xxiv=84 p. 8 vo. Added: a review of 'Bergami et la Reine d'Angleterre en cinq actes. Par MM FONTAN DUPEUTY, et Maurice Alhoy. Paris, 1833 (Extract from the Quarterly Review, 50 (1834), pp. σελ. 14, και 207-217).
Βλέπε περιηγήτρια [51ª], [51β] Emmeline Lott 1864-1866:

1. The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. [51a,b].
2. The English Governess In Egypt. Harem Life In Egypt And Constantinople. By Emmeline Lott. Late Governess To His Highness The Grand Pacha Ibahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt; Authoress of "Nights In The Harem." Philadelphia: T.B. Peterson & Brothers; 306 Chestnut Street. 1867.
3. The Mohaddetyn in the Palace, 1867.
4. The Grand Pacha's Cruise on the Nile, 1869.

[136] 1840-41 ELIZABETH MARY GROSVENOR, MARCHIONESS OF WESTMINSTER. [26]
"A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean During the Years 1840-41, In Two Volumes. London:, John Murray, Albemarle Street 1842. [26?1], σελ. 340.

σκλάβα του χαρεμιού εθεωρείτο πολύ ανώτερη από οποιαδήποτε Χριστιανή κυρία στον κόσμο, από το γεγονός και μόνο ότι είχε εξισλαμισθεί, δηλαδή ήταν Μουσουλμάνα σκλάβα. Μία εξισλαμισμένη σκλάβα αντιμετώπιζε και συμπεριφερόταν σε μία Χριστιανή κυρία, οποιασδήποτε κοινωνικής τάξης, με περιφρόνηση, δείχνοντας το ίδιο υποτιμητικό ή περιφρονητικό βλέμμα, που θα έδειχνε μία Ευρωπαία στον υπηρέτη της ή στην υπηρέτριά της,[137] κλπ.

5. Γνωρίζουμε, επίσης, ότι **Ελληνίδες** επισκέπτονταν τα χαρέμια, αλλά σπάνια ως φιλοξενούμενες, όπως οι δυτικές περιηγήτριες.[138] Πήγαιναν «για να βοηθήσουν» σε κάποια φιλοξενία ή γεύμα, προσλαμβάνονταν για την ήμερα, αλλά δεν κατοικούσαν μέσα στο χαρέμι, δηλαδή δεν αποτελούσαν μόνιμα μέλη του χαρεμιού, τουλάχιστον το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα.[139] Μόνο μία περιηγήτρια, από τις 110 της βασικής βιβλιογραφίας, σημείωσε ότι Ελληνίδες παρευρίσκονταν στα χαρέμια σε οικογενειακές περιστάσεις των Οθωμανών. Για παράδειγμα, η **Lady Alicia Blackwood**, κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου (1853-1856), στο Ελληνικό χωριό του Κουλαλί, διέκρινε στα χαρέμια των Τουρκάλων, ότι Ελληνίδες, Τουρκάλες και οι σκλάβες τους συμποσιάζονταν, γελούσαν και συζητούσαν μαζί, εορτάζοντας μαζί το γεγονός, ότι ο πρωτότοκος γιος της οικογένειας θα πήγαινε για πρώτη φορά στο σχολείο.[140] Μόνο μία περιηγήτρια, του 19ου αιώνα, η **Julia Pardoe**,[141] 1836, κατέγραψε την παρουσία Ελληνίδας ως μόνιμου έγκλειστου μέλους σε χαρέμι της Κωνσταντινούπολης, η οποία είχε εξισλαμιστεί χωρίς την θέλησή της αλλά δεν μπορούσε να αποστατήσει γιατί η τιμωρία της θα ήταν να την πετάξουν στο Βόσπορο.

6. **Το Κοράνι απαγορεύει ρητά τον γάμο με τους άπιστους ή τις άπιστες, δηλαδή με μη-Μουσουλμάνους ή μη- Μουσουλμάνες. Συστήνει, όμως, την σύναψη γάμου με εξισλαμισμένες σκλάβες ή εξισλαμισμένους σκλάβους. Πολλές περιηγήτριες, όπως η Celine (Countess Stephano), η Mary Walker, η Fanny Janet Blunt και η Lucy Garnett επεσήμαιναν, ότι «Ο νόμος του Μωάμεθ επιτρέπει στους πιστούς τέσσερις νόμιμες συζύγους και όσες σκλάβες**

---

[137] Adalet [81a] LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. σελ. 959-966 NO. ;, Dec. 1890. [81a], σελ. 960..

[138] 1835-1836 Miss Julia Pardoe, [40α, b, c]
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., [40a] σελ. 311.

[139] Ελληνίδες αναφέρονται στα σκλαβοπάζαρα και στα χαρέμια μέχρι το 1825. (βλέπε Κεφάλαιο Ι.)
Βλέπε, επίσης, [57 a,b,c,d,e,f, and c2] 1857 – 1897 Mary Adelaide Walker. [Σαράντα χρόνια περιηγήσεων]. Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57a,b]. Βλέπε [57β], σελ. 67.

[140] [22] 84-87[22] Dec. 1854- 1856 Lady Alicia Blackwood
A narrative of personal experiences & impressions during a residence on the Bosphorus throughout the Crimean War. London: Hatchard. Piccadilly, 1881. [ΓΕΝ], σελ. 84-87.
Άλλα έργα της ίδιας περιηγήτριας-ζωγράφου:
SCUTARI, THE BOSPHORUS AND THE CRIMEA. TWENTY-FOUR SKETCHES BY Alicia Blackwood, In Aid of the Following; The Irish Church Missions, the Moravian Church Missions, the Vaudois Schools, The Turkish Missions. Two Volumes. (Price Two Guineas) Ventor, Isle of Wight, 1857. John Lavars, Lith. Bridge St. Bristol. (First and only edition. The work IS DEDICATED TO FLORENCE NIGHTINGALE). "Lady Alicia was in the Crimea in 1855 and 1856. Her husband, Dr. Blackwood, became an army chaplain in order to enable the two of them to go to the Crimea and offer their assistance to Florence Nightingale. Much later Lady Alicia produced an account of her experiences: Narrative of Personal Experiences and Impressions....., 1881."

[141] (1835-1836 Miss Julia Pardoe)
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. Vol. II., [40b] σελ. 221-7

μπορούσαν να αγοράσουν.»[142] Όμως, οι νόμιμοι σύζυγοί του έπρεπε να είναι Μουσουλμάνες, είτε ελεύθερες είτε εξισλαμισμένες σκλάβες. Επαναλαμβάνουμε, ότι την ανωτερότητα, που ένοιωθαν οι έγκλειστες σκλάβες, ακόμα και εκείνες της κατώτερης πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού, προς τις 'άπιστες' οφειλόταν στον εξισλαμισμό τους.[143]

7. Μόνο μία περιηγήτρια αναφέρει, ότι επιτρεπόταν η συζυγοκτονία. «Αν και οι νόμοι των Οθωμανών επιτρέπουν στους άνδρες να σκοτώνουν τις γυναίκες τους, τα κοινωνικά τους ήθη και έθιμά το απαγορεύουν»,[144] γράφει η Dora d'Istria, το 1859, η οποία είναι και η **μόνη** περιηγήτρια που υποστηρίζει, ότι ακόμα και οι οδαλίσκες (παλλακίδες-σκλάβες) προστατεύονταν από τους νόμους.[145]

8. Περιηγήτριες διαπιστώνουν, επανειλημμένα, ότι ο γάμος με εξισλαμισμένη σκλάβα, ήταν κοινωνικά και θρησκευτικά αποδεκτός, σε αντίθεση με τον γάμο μ' ένα «άπιστο» ή με μία «άπιστη», αν και υπήρχαν περιπτώσεις ελεύθερων Μουσουλμάνων γυναικών που 'επαναστάτησαν' ή αντέδρασαν.[146]

9. **Προσηλυτισμός ελεύθερης Μουσουλμάνας καταδικάζεται με θάνατο. Η αποκήρυξη του Μωαμεθανισμού εθεωρείτο αποστασία και έγκλημα. Ο προσηλυτισμός, στον Χριστιανισμό, της κόρης του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, προκάλεσε «ένα μεγάλο εθνικό σκάνδαλο» και «η αποστάτισσα», μετά από την απόδρασή της από την Τουρκία, καταδιωκόταν για χρόνια, στην Ελλάδα, στην Γαλλία και στην Αγγλία.**[147]

10. Περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα υποστήριζαν, ότι οι ελεύθερες Μουσουλμάνες απολάμβαναν περισσότερα

---

[142] 1857 – 1897 Mary Adelaide Walker. [57b]
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57a,b]. Βλέπε [57β], σελ. 54.

[143] Βλέπε Κεφάλαιο IV. Βλέπε, Adalet [81a], LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 959-966 NO. ;, Dec. 1890. [81a], σελ. 960.

1874, 1878. MRS. (ANNIE) BRASSEY / BARONESS BRASSEY/ Lady Brassey. [36]
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36], σελ. 109.

[144] [33a,b,c,d,e] DORA D'ISTRIA, [συγγραφικό ψευδώνυμο], La Princesse Helene Ghika, La Princesse Koltzoff-Massalsky (1849)

[33a] ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861. (HB4D 692) (Microfilm no. 1). LES FEMMES EN ORIENT PAR MME DORA D'ISTRIA (2 vol. IN-8) Zurich: Meyer et Zeller, editueurs. (1859: selon Revue des Deux Mondes, Bull. Bibl., 1er novembre 1859.....c'etait un album ou plutot un panorama). (Η γαλλική έκδοση υπήρχε αρχικά στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Αθήνας αλλά δεν βρέθηκε έτσι χρησιμοποιήσαμε την Ελληνική μετάφραση της κυρίας Skouze που εκδόθηκε το 1861) [33a]

Excursions en Roumelie et en Moree. Par Madame Dora d'Istria.....Zurich, Meyer et Zeller; Paris, J. Cherbulieq, 1863. 2 vols. Portrait frontispiece. 12 mo. [Vol. I: Attica, Boeotia, Phocis, Phthiotis, Acarnania, Aetolia, Achaia, Elis, Arcadia, Laconia. Vol. II.: Messenia, Argolis, Corinth, Hydra, Spetzai, Poros, Aegina, Salamis, Euboea, the Cyclades, Athens. [33b], σελ. 56.

[145] Ibid., σελ. 56 [33β]

[146] Όπως η Μελέκ Χανούμ, η Αΐσια Χανουμ και η Ναζίμπ Χανούμ. (Βλέπε Κεφάλαια ΙΙ και IV.

[147] SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b], σελ. 26.

νομικά δικαιώματα από τις Ευρωπαίες της εποχής τους, αν βέβαια εξαιρέσουμε τον νόμο του διαζυγίου.[148]

11. Οι νόμοι του Ισλάμ προστάτευαν την γυναίκα, υποστήριζαν πολλές περιηγήτριες. Υπήρχαν δυτικές περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα, οι οποίες κυριολεκτικά «**ζήλευαν**» την νομική θέση της έγγαμης και της διαζευγμένης Μουσουλμάνας, όταν έκαναν συγκρίσεις με την θέση της γυναίκας στην Δύση. Η Τουρκάλα, όπως επισημαίνει μία περιηγήτρια, είχε «τόση Ελευθερία και την δυνατότητα να είναι το πιο ευτυχισμένο πλάσμα επάνω στην γη.»[149] Απόψεις που έρχονται σε αντίθεση με τις προσωπικές εμπειρίες και τις μαρτυρίες της Μελέκ Χανούμ (Marie Dejean-Millingen),[150] που υπήρξε η ίδια Μουσουλμάνα σύζυγος και η οποία, ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα, υποστήριζε ότι **η καταπάτηση των νομικών δικαιωμάτων της Μουσουλμάνας στην Τουρκία ήταν καθημερινό φαινόμενο, υπογραμμίζοντας ότι οι ισχυροί μπορούσαν πάντα να παρακάμψουν ή να αγνοήσουν τους νόμους.**

12. Το Κοράνι παρείχε στην Μουσουλμάνα ισότιμη θέση στον Παράδεισο με τους άνδρες,[151] **όμως, και εδώ ξεχωριστά από τους άνδρες, επειδή η διαφυλική διχοτόμηση ή η διχοτόμηση των δύο φύλων συνεχίζεται και στον Παράδεισο.**

13. Η Μουσουλμάνα, κατά τις μαρτυρίες περιηγητριών από το 1816 έως το 1895, είχε το δικαίωμα να συμμετέχει στο θρησκευτικό προσκύνημα, δηλαδή να πηγαίνει για προσκύνημα στις ιερές πόλεις της Μέκκα και της Μεδίνας.[152] Το 1895, οι Μουσουλμάνες παρακολουθούσαν τακτικά τις λειτουργίες στα τζαμιά, και ο Χότζας έκανε, καθημερινά, ειδικές λειτουργίες **αποκλειστικά για τις γυναίκες**, και έτσι δεν ήταν υποχρεωμένες να κάθονται στους ειδικούς ξεχωριστούς καφασωτούς χώρους των τζαμιών.[153]

14. Όπως και οι άνδρες, οι γυναίκες ήταν υποχρεωμένες να ακολουθούν τις διατάξεις του Ισλάμ, δηλαδή να προσεύχονται πέντε φορές την ημέρα (*'namaz'*), και να τηρούν τις νηστείες και τις εορτές. Αγόρια και κορίτσια διδάσκονταν τις προσευχές τους σε ηλικία επτά ετών, και ο τιμητικός τίτλος του Χαφίζ ('Hafiz') δινόταν στην γυναίκα ή στον άνδρα που είχε αποστηθίσει ολόκληρο το Κοράνι.[154]

---

[148] TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 130-140, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 140.
Βλέπε Κεφάλαιο για το θέμα του Διαζυγίου στο Ισλάμ.

[149] 1785–1788 The Right Honourable Elizabeth Craven [4].
"A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London, G.G. J. and J. Robinson, 1789. [4], σελ. 234.

[150] Βλέπε [45α] και [45β], Μελέκ Χανούμ.

[151] WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. (σελ. 57-70), January 1895. [86b], σελ. 58.

[152] 1816 – 1819 Mme de LA FERTE - MEUN, [10]
Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. [10], σελ. 304-305.

Βλέπε, επίσης, WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b], σελ. 59.

[153] Ibid., σελ. 59. [86β]

[154] Ibid., σελ. 59. [86β]

15. **Σε αυτό το σημείο, επιβάλλεται να παρατηρήσουμε, ότι όλες οι σκλάβες των χαρεμιών είχαν εξισλαμισθεί. Δεν υπάρχει ούτε μία μαρτυρία περιηγήτριας, που να αναφέρει την παρουσία έγκλειστης σκλάβας που είχε διατηρήσει την αρχική της θρησκεία, εθνική ταυτότητα ή όνομα.**

16. **Κληρονομικά δικαιώματα, σύμφωνα με τις μαρτυρίες, είχαν μόνο οι ελεύθερες Μουσουλμάνες,** και όχι οι εξισλαμισμένες δούλες, οποιασδήποτε τάξης ή βαθμίδας στη πυραμιδική ιεραρχία του Οθωμανικού χαρεμιού.

17. Σχετικά με τα κληρονομικά δικαιώματα[155] των ελεύθερων Μουσουλμάνων γυναικών,[156] ως κόρη, η Μουσουλμάνα εδικαιούτο, μετά τον θάνατο του πατέρα της, να κληρονομήσει την ιδιοκτησία του από κοινού με τους αδελφούς της, σε μία αναλογία που όριζε ο νόμος ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών του.[157] Ως χήρα, αν ήταν άτεκνη, κληρονομούσε, εκτός από το ποσό που είχε ορισθεί στο γαμήλιο συμβόλαιό της, δηλαδή στο 'νέκγια',[158] και το ένα τέταρτο της περιουσίας του συζύγου της.[159] Εάν μία χήρα είχε παιδί, τότε είχε το δικαίωμα στο όγδοο κομμάτι της περιουσίας του συζύγου της, και τα υπόλοιπα μοιράζονταν μεταξύ των άλλων συγγενών του συζύγου της: «Νομίζω ότι έχω δείξει ότι ορισμένοι από τους νόμους μας ευνοούν την γυναίκα, και καμμία χώρα δεν θα έχανε πολλά αν τους υιοθετούσε. Εκτός από τον νόμο του διαζυγίου, τα συμφέροντα των γυναικών φροντίζονται καλά,»[160] γράφει η Τουρκάλα συγγραφέας με το ψευδώνυμο, Adalet.

18. **Σε αυτό το σημείο, επιβάλλεται να επαναλάβουμε ότι, οι νόμοι, που αφορούσαν τα κληρονομικά δικαιώματα των γυναικών, ίσχυαν μόνο για τις ελεύθερες Μουσουλμάνες και όχι για τις εξισλαμισμένες σκλάβες.** Οι εξισλαμισμένες σκλάβες, δηλαδή οι Μουσουλμάνες που ανήκαν στο νομικό καθεστώς της δουλείας, δεν είχαν κληρονομικά δικαίωμα. Για παράδειγμα, οι περιουσίες των γυναικών του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι, μετά τον θάνατό τους, πήγαιναν στο Σαράι.[161] Δεν μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν τα χρήματα, που αποταμίευαν από δώρα, μπαχσίς ή δωροδοκίες για να αγοράζουν ιδιοκτησία ή να ορίζουν κληρονόμους. Δεν είχαν δικαίωμα στην ιδιοκτησία, εφόσον και οι ίδιες εθεωρούντο ιδιοκτησίες.

19. **Οι περιηγήτριες δεν αναφέρουν καμμία περίπτωση σκλάβας ή σκλάβου, που να είχε κληρονομηθεί, δηλαδή που να δόθηκε ως**

---

[155] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

Βλέπε, THE KORAN, Penguin Classics, 1997, σελ. 61.

"Men shall have a share in what their parents and kinsmen leave; and women shall have a share in what their parents and kinsmen leave, whether it be little or much, they shall be legally entitled to a share. If relatives, orphans, or needy men are present at the division of an inheritance, give them, too, a share of it, and speak kind words of them. Let those who are solicitous about the welfare of their young children after their own death take care not to wrong orphans. Let them fear God and speak for justice. Those who devour the property of orphans unjustly swallow fire into their bellies; they shall burn in a mighty conflagration."

[156] WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b], σελ. 61.

[157] Ibid., σελ 61. [86b]

[158] Βλέπε Κεφάλαιο IV, όσον αφορά το θέμα του 'νέκγια' ή του γάμου στο Ισλάμ.

[159] TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ 130-140, No. 185, July 1892. [81b], σελ 140.

[160] Ibid., σελ 140. [81b]

[161] Βλέπε, Lucy M.M. Garnett [86°]

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 402.

ιδιοκτησία στους κληρονόμους του πρώην ιδιοκτήτη. Οι περιηγήτριες δεν αναφέρουν τι απογίνονταν οι έγκλειστες σκλάβες των χαρεμιών, των οποίων οι ιδιοκτήτες ή οι ιδιοκτήτριες απεβίωναν. Σημειώνουν μόνο, ότι ένας ιδιοκτήτης ή μία ιδιοκτήτρια, πριν τον θάνατό τους, συνήθως, απελευθέρωναν κάποιον σκλάβο ή σκλάβα με την σύναψη γάμου. Ποια ήταν, όμως, η μοίρα εκείνων που δεν απελευθερώνονταν; Αφού εθεωρούντο κομμάτι της ιδιοκτησίας ή της περιουσίας ενός ελεύθερου Μουσουλμάνου ή μιας ελεύθερης Μουσουλμάνας, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι, όταν δεν τις απελευθέρωναν, πριν το θάνατό τους, μέσω του γάμου με έναν ελεύθερο Μουσουλμάνο, οι σκλάβες τότε έρχονταν στην κατοχή των κληρονόμων των πρώην ιδιοκτητών τους.

20. Το 1890 και το 1892, μαθαίνουμε, ότι οι Τουρκάλες, οι ελεύθερες Μουσουλμάνες που γεννήθηκαν ελεύθερες, δηλαδή δεν υπήρξαν εξισλαμισμένες σκλάβες στην καταγωγή τους, ένοιωθαν **ντροπή** και **ταπείνωση** με το έθιμο της ελίτ δουλείας του χαρεμιού, δηλαδή την δουλική καταγωγή της μητέρας τους και των θηλυκών συγγενών τους γενικά. Το 1892, η Τουρκάλα συγγραφέας Adalet, όπως και η Μελέκ Χανούμ, πολύ πριν από αυτήν, διαψεύδουν ή ανατρέπουν τις εκτιμήσεις των δυτικών περιηγητριών του 19ου αιώνα, οι οποίες υποστήριζαν, ότι οι εξισλαμισμένες σκλάβες δεν αποτελούσαν μία στιγματισμένη και ξεχωριστή τάξη, επειδή απορροφούνταν ή ενσωματώνονταν ταχέως στην Οσμανική/Οθωμανική κοινωνία. Από μία πλευρά οι περιηγήτριες είχαν δίκιο, διότι με την απελευθέρωσή τους με τον γάμο σε έναν ελεύθερο Μουσουλμάνο, οι πρώην σκλάβες απελευθερώνονταν από το νομικό καθεστώς της δουλείας και αποκτούσαν την θέση της ελεύθερης Μουσουλμάνας και τον τίτλο της χανούμ, με όλα τα νομικά και κοινωνικά δικαιώματα και προνόμια του ελεύθερου Οσμανού πολίτη. Παρόλο αυτά οι κόρες τους, που είχαν γεννηθεί ελεύθερες Μουσουλμάνες, δυσανασχετούσαν και ντρέπονταν για την δουλική καταγωγή τους.

21. **Τουρκάλα δηλώνει, ότι η θέση της Τουρκάλας υπονομεύθηκε από τις εξισλαμισμένες σκλάβες, και ιδιαίτερα από τις Κιρκάσιες. Οι Τουρκάλες, το 1892, δηλαδή εκείνες που είχαν γεννηθεί ελεύθερες Μουσουλμάνες, αποτελούσαν μία μειονότητα μέσα στο χαρέμι. Για παράδειγμα, σε ένα μεγάλο χαρέμι αντιστοιχούσαν το πολύ τρεις Τουρκάλες για εκατό Κιρκάσιες!!!**

22. Μια έγγαμη Μουσουλμάνα, που υπήρξε στην καταγωγή της εξισλαμισμένη σκλάβα, δεν απολάμβανε την ίδια 'προστασία' ή τα ίδια νομικά προνόμια που είχε μία έγγαμη Μουσουλμάνα που γεννήθηκε ελεύθερη Μουσουλμάνα. Μία ελεύθερη στην καταγωγή Μουσουλμάνα είχε συγγενείς και οικογένεια να την υπερασπίζονται και να επεμβαίνουν εάν καταπατούνταν τα νομικά της δικαιώματα ή τα κοινωνικά της προνόμια. Παρατηρείται εντονότερη **διάκριση** ή διαφορά, μεταξύ το χαρέμι μιας έγγαμης Μουσουλμάνας, που γεννήθηκε ελεύθερη Μουσουλμάνα, και μιας έγγαμης Μουσουλμάνας που υπήρξε στην καταγωγή της εξισλαμισμένη σκλάβα. Η εξουσία της ελεύθερης Μουσουλμάνας στην καταγωγή, στο χαρέμι της και στο σελεμλίκι του συζύγου της ήταν απόλυτη, ενώ εκείνη της απελευθερωμένης σκλάβας εξηρτάτο από την καλή θέληση του συζύγου της.[162] **Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία μιας Τουρκάλας,**

[162] Βλέπε Κεφάλαιο II, υποκεφάλαιο 2: Το Χαρέμι της ελεύθερης Μουσουλμάνας που γεννήθηκε ελεύθερη, και το χαρέμι της ελεύθερης Μουσουλμάνας που υπήρξε πρώην εξισλαμισμένη σκλάβα. Βλέπε, επίσης, 2.1 : Πιο έντονος ο διαχωρισμός/η διάκριση στο χαρέμι της Τουρκάλας, και

σύμφωνα με την οποία ένας Τούρκος δεν κακοποιούσε ποτέ την σύζυγο, που ανήκε στο δικό του έθνος.

23. Όπως και στην περίπτωση των πριγκιπισσών του Σαράι, όπου οι ανύπαντρες κόρες των σουλτάνων «από ευγένεια»[163] κατατάσσονταν σε ανώτερη θέση ή τάξη από τις μητέρες τους, δηλαδή από τις άτυπες συζύγους του σουλτάνου, τις Καντίν Εφέντη και τις Χανούμ Εφέντη,[164] οι οποίες στην πραγματικότητα είχαν μεγαλύτερη εξουσία, έτσι και οι Τουρκάλες, οι οποίες γεννήθηκαν ελεύθερες Μουσουλμάνες, από ευγένεια και εκείνες κατατάσσονταν πάνω από τις υπόλοιπες έγκλειστες γυναίκες του χαρεμιού του πατέρα τους. Όπως και στην περίπτωση των πριγκιπισσών, θυγατέρων των σουλτάνων, που μετά τον γάμο τους αποκτούσαν την απόλυτη εξουσία μέσα στο δικό τους χαρέμι-παλάτι, και **οι Τουρκάλες αποκτούσαν την απόλυτη εξουσία όταν εγκατέλειπαν το χαρέμι του πατέρα τους μετά τον γάμο τους.**

24. Η Adalet είναι η πρώτη και η μόνη γυναίκα που υποστηρίζει, ή μάλλον αποκαλύπτει, ότι ένας Τούρκος προτιμούσε να παντρέψει την κόρη του, ή την αδελφή του, με ένα απελευθερωμένο Κιρκάσιο δούλο ή ένα άπορο Κιρκάσιο της κατώτερης Τουρκικής στρατιωτικής ιεραρχίας,[165] παρά σε έναν ελεύθερο Μουσουλμάνο της δικής του οικονομικο-κοινωνικής τάξης ή, ακόμα, σε ανώτερη τάξη από την δική του. »[166] **Σε περίπτωση που μία Τουρκάλα παντρευόταν κάποιον της δικής της κοινωνικής τάξης ήταν υποχρεωμένη να συμπεριφέρεται στον άνδρα της με έναν σχεδόν δουλικό σεβασμό, ενώ όταν παντρευόταν έναν τόσο αναμφισβήτητα κατώτερό της, θα ήταν αφέντισσα του σπιτιού της, θα εξουσίαζε τον άνδρα της και όλες τις σκλάβες, δηλαδή τις δικές της που είχε φέρει μαζί της από το σπίτι του πατέρα της και τις καινούργιες που αγόραζε, και δεν θα αισθανόταν πότε την απειλή μιας αντίζηλου,[167] όπως και στην περίπτωση των πριγκιπισσών, επειδή εκείνος δεν θα τολμούσε να παντρευθεί άλλη γυναίκα ή να φέρει οδαλίσκη στο χαρέμι της!**

25. Ως σύζυγος, η Μουσουλμάνα είχε την ανεξέλεγκτη κατοχή και διάθεση της περιουσίας, που ήταν δική της πριν τον γάμο της, καθώς και εκείνης που αποκτήθηκε μετά τον γάμο της. Ο σύζυγος της ήταν νομικά υποχρεωμένος για την οικονομική της συντήρηση και αυτήν των σκλάβων της, ανάλογα με την κοινωνική της τάξη ή θέση. Ο σύζυγός της ήταν, επίσης, υποχρεωμένος να της παρέχει την κατάλληλη κατοικία ή τις κατάλληλες εγκαταστάσεις, πάλι ανάλογα με την κοινωνική της τάξη ή θέση. **Ένας σημαντικός λόγος που οι Τούρκοι προτιμούσαν να παντρεύονται εξισλαμισμένες σκλάβες αντί για ελεύθερες Μουσουλμάνες.** Σύμφωνα με το «Hedaya or 'Guide', a commentary on the Moslem law", ήταν υποχρεωτικό για έναν σύζυγο να παρέχει σε κάθε νόμιμη σύζυγό του (από τις οποίες εδικαιούτο τέσσερις) από ένα ξεχωριστό διαμέρισμα ή

2.1.1 : Η θέση της Τουρκάλας μέσα στο Οθωμανικό χαρέμι. Οι Τουρκάλε «απαρνιούνται», «ντρέπονται» και νοιώθουν ταπείνωση και απέχθεια για την δουλική καταγωγή της μητέρας τους και των θηλυκών συγγενών τους.

[163] Ibid. [44a], [44b]

[164] Βλέπε Κεφάλαιο II.

[165] [81β] Adalet.
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 130-140, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 960.

[166] Ibid., σελ. 960. [81b]

[167] LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 959-966 NO. ;, Dec. 1890. [81a], σελ. 960-961.

κατοικία, που θα εδιοικείτο μοναδικά και αποκλειστικά από την κάθε μία σύζυγό του, για τις οποίες ο σύζυγος ήταν υποχρεωμένος να φροντίζει για την συντήρησή τους και για εκείνη των σκλάβων τους.»[168]

26. **Εξίσου απαραβίαστο με το χαρέμι εθεωρείτο η καλυμμένη (veiled) Μουσουλμάνα,**[169] ελεύθερη ή μη, η οποία ήταν υποχρεωμένη να σκεπάζει το σώμα της και το πρόσωπο της μπροστά στους άνδρες, που δεν ανήκαν στο στενό της οικογενειακό περιβάλλον, επισημαίνουν, επανειλημμένως, οι περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα. Μουσουλμάνες και δυτικές περιηγήτριες επιβεβαιώνουν ότι το Κοράνι επέβαλε αυτήν την κάλυψη του γυναικείου σώματος και πρόσώπου, αποκλειστικά για την Μουσουλμάνα, την ελεύθερη Μουσουλμάνα ή την εξισλαμισμένη σκλάβα, για την οποία εθεωρείτο ***παράνομο*** να εμφανίζεται ακάλυπτη μπροστά σε οποιονδήποτε άνδρα, εκτός από τον σύζυγό της, τους στενούς συγγενείς της ή τον ιδιοκτήτη της.[170] Σε αυτό το σημείο, επιβάλλεται να υπογραμμίσουμε, ότι οι μαύροι ευνούχοι των χαρεμιών δεν εθεωρούντο άνδρες, αλλά άφυλη.[171]

27. Ο Μωάμεθ, ο Προφήτης, εκτός που ήταν θερμός υποστηρικτής της απομόνωσης των γυναικών, ήταν και εκείνος που επέβαλε αυτήν την κάλυψη του γυναικείου προσώπου και σώματος. Η κάλυψη του γυναικείου σώματος και προσώπου δεν επιβαλλόταν αυστηρά στους προϊσλαμικούς χρόνους, όταν οι γυναίκες ήταν πιο ορατές και συμμετείχαν στο δημόσιο βίο του τόπου τους, της φυλής τους, ή της κοινότητάς τους, αν και όχι ισότιμα.[172]

28. **«Μία συνεχή μεταμφίεση»,**[173] **ένα σύμβολο της Σεξουαλικής Ελευθερίας, μέσω της ανωνυμίας,**[174] **αποκαλούν οι**

---

[168] WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b], .σελ. 61.

[169] Ibid., σελ. 69-70. [86b]

[170] Ibid., σελ 67. [86b],

Βλέπε, επίσης, Γαλλίδα περιηγήτρια[10] Mme. de la Ferte Meun,

Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. 485p. Engraved 8 Vo. (πρώτη έκδοση 1821) σελ. 63, 105, 156.

Constantinople- "Couvertes de leur feridji, et cachee par leur yachmak."

[171] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[172] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.

[173] 1715, 1716 - 1718 Lady Mary Wortley Montagu or Lady Mary Pierrepont. [3a,b,c]

THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c], σελ. 162, 120-123.

Όσον αφορά αυτήν την «μεταμφίεση» των γυναικών, βλέπε, επίσης, περιηγήτρια [40β], Julia Pardoe :

The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. [40β], σελ. 375-376.

[174] Lady Montagu, 1717.

Ο τίτλος στο εξώφυλλο των έργων της [3a,b,c, in the years 1715-1718], "Drawn from Sources that have been inaccessible to other Travellers." [MDCCLXVII].

Σε επιστολή προς την αδελφή της, την Countess of Mar , με ημερομηνία, April 1, O.S. 1717, Lady Montagu writing from Adrianople -[3c,σελ. 120-122], γράφει: "As to their morality or good conduct, I can say, like Harlequin, that it is just as it is with you; and the Turkish ladies do not commit one sin the less for not being Christians. Now that I am a little acquainted with their ways, I cannot forbear admiring, either the exemplary discretion or extreme stupidity of all the writers that gave given accounts of them. It is easy to see that they have more Liberty than we have. No women, of what rank soever, is permitted to go into the streets without two *murlins:* one that covers her face all but her eyes, [3c,122] and another that hides the whole dress of her head, and hangs half way down her back. Their shapes are also wholly concealed by a thing they call a ferigee, which no woman of any sort appears without; this has strait sleeves, that reach to their fingers-end, and it laps all round them, not unlike a riding hood. In the winter it is of cloth, and in summer of plain stuff or silk. You may guess than how effectualy this disguises them, so that there is no distinguishing the great lady from her slave. It is impossible for a jealous husband to know his wife when he meets her; and no man dare touch or follow a woman in the street. This perpetual masquerade gives them entire liberty of following their inclinations without

περιηγήτριες τον επιβαλλόμενο από το Κοράνι γυναικείο ενδυματολογικό κώδικα. Από τις αρχές του 18ου αιώνα, περιηγήτριες, ελεύθερες Μουσουλμάνες και εξισλαμισμένες σκλάβες εκμεταλλεύονταν την αποκαλούμενη «μεταμφίεση ολόκληρου του σώματος»,[175] δηλαδή την υποχρεωτική κάλυψη του γυναικείου κορμιού και προσώπου,[176] το γιασμάκι και το φερετζέ, σαν μέθοδο που εξασφάλιζε ελευθερία κινήσεων, ανωνυμία,[177] και **μία μορφή σεξουαλικής απελευθέρωσης.**[178] **Οι γυναίκες μετέτρεψαν την ενδυμασία τους σε μία στρατηγική επιβίωσης, διαμαρτυρίας ή αντίστασης!** Κατά την Lady Montagu, το 1717, οι Τουρκάλες είχαν περισσότερη ελευθερία από τις Χριστιανές γυναίκες και λόγω αυτής της «συνεχούς μεταμφίεσής» τους, αποτελούσαν τον μόνο ελεύθερο λαό της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.[179] Κατά την Lady Elizabeth Craven, το 1786, σε καμμία άλλη χώρα δεν είχε δει, γυναίκες να απολαμβάνουν τόση (σεξουαλική) ελευθερία και να κυκλοφορούν στους δρόμους ανώνυμα, σαν «κινούμενες μούμιες».[180]

29. Η Lady Elizabeth Craven είναι η πρώτη περιηγήτρια, που εισάγει στην συζήτηση, για την θέση της γυναίκας, μία ακόμα λεπτομέρεια, δηλαδή το έθιμο της Μουσουλμάνας συζύγου να αφήνει ένα ζευγάρι κίτρινες παντόφλες έξω από την πόρτα που χώριζε το χαρέμι από το σελαμλίκι,

---

danger of discovery. The most usual method of intrigue is, to send an appointment to the lover to meet the lady at a Jew's shop,[ladies of harem interaction with other peoples] which are as notoriously convenient as our Indian houses;.... The great ladies seldom let their gallants know who they are; and it is so difficult to find out, that they can very seldom guess at her name, whom they have corresponded with for above half a year together. You may easily imagine the number of faithful wives very small in a country where they have [3c,123] nothing to fear from a lover's indiscretion, since we see so many have the courage to expose themselves to that in this world, and all the threatened punishment of the next, which is never preached to the Turkish damsels. Neither have they much to apprehend from the resentment of their husbands: those ladies that are rich having all their money in their own hands.

Upon all I look upon the Turkish women as the only free people in the empire: the very divan pays respect to them; and the Grand-Signior himself, when a pasha is executed, never violates the privileges of the harem (or women's apartment), which remains untouched and entire to the widow. They are queens of their slaves, whom the husband has no permission so much as to look upon, except it be an old woman or two that his lady chooses. It is true their law permits them four wives; but there is not instance of a man of quality that makes use of this liberty, or of a woman of rank that would suffer it. When a husband happens to be inconstant (as those things will happen), he keeps his mistress in a house apart, and visits her as privately as he can, just as it is with you. Amongst the great men here, I only know the tefedar (i.e. treasurer) that keeps a number of she slaves for his own use (that is on his own side of the house; for a slave once given to serve a lady is entirely at her disposal), and he is spoken of as ([3c,124] a libertine, or what we should call a rake, and his wife will not see him, though she continues to live in his house.
Thus you see, dear sister, manners of mankind, do not differ so widely as our voyage writers would make us believe....[3c, σελ. 125]

[175] Louise Demont [9]
1814 - 1820 – CAROLINE, QUEEN OF ENGLAND. [9 - Louise Demont],
Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain. Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9], σελ. 452.

[176] Βλέπε Κεφάλαιο IV, υποκεφάλαιο για το Κοράνι και την κάλυψη του γυναικείου Σώματος και προσώπου. «Μία συνεχή μεταμφίεση», ένα σύμβολο της σεξουαλικής ελευθερίας μέσω της ανωνυμίας, κατά την Lady Montagu[3] και τις περιηγήτριες που την ακολούθησαν τον 19ο αιώνα.

[177] Βλέπε Κεφάλαιο IV.
Πολλές ήταν οι περιηγήτριες που φορούσαν την «Τουρκική ενδυμασία» όπως την αποκαλούν, ή που μεταμφιέζονταν σε Μουσουλμάνες, για να επισκεφθούν τα τζαμιά και για να κυκλοφορούν ελεύθερες χωρίς να παρενοχλούνται.

[178] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

[179] Βλέπε περιηγήτρια [3c], Lady Montagu, σελ. 122,123,124. [3c]

[180] [4], "As to women, as many if not more than men, are to be seen in the streets—but they look like Walking Mummies—A large loose robe of dark green cloth covers them from the neck to the ground, over that a large piece of muslin, which wraps the shoulders and the arms, another which goes over the head and eyes; judge, Sir, if all these coverings do not confound all shape or air so much, that men or women, princesses and slaves, may be concealed under them. I think I never saw a country where women may enjoy so much liberty, and free from all reproach as in Turkey—.

για να δηλώσει την επιθυμία της και το δικαίωμά της να μείνει μόνη, εν ολίγοις την απαγόρευση του συζύγου της να εισχωρήσει μέσα στο χαρέμι. Οι κίτρινες παντόφλες ('cedik-pabuc'), όπως και το γιασμάκι (πέπλο), **χρησιμοποιούνται, για πρώτη φορά, ως σύμβολα για την σεξουαλική ελευθερία.** Συγκεκριμένα γράφει : «Ένας Τούρκος σύζυγος, όταν δει ένα ζευγάρι παντόφλες στην πόρτα του χαρεμιού του, δεν πρέπει να μπει. Ο σεβασμός του για το γυναικείο φύλο δεν του επιτρέπει να εισχωρήσει, όταν υπάρχει εκεί μία επισκέπτρια. **Πόσο εύκολο είναι τότε για άνδρες να μεταμφιεσθούν ως γυναίκες και να μπουν...».**[181] Η Dora d'Istria[182] δήλωσε, το 1859, ότι **πράγματι οι γυναίκες ήταν πιστές στους άνδρες τους, αλλά μόνο όταν δεν μπορούσαν να κάνουν διαφορετικά.** Η Μελέκ Χανούμ (1836-1866) μας πληροφορεί, ότι οι γυναίκες του Σαράι, του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ έφερναν τους εραστές τους μέσα στο μεγάλο χαρέμι, υπογραμμίζοντας ότι **σπάνια υπήρχε μία που να μην είχε εραστή.**

30. Φυσικά, οι απόψεις των Μουσουλμάνων γυναικών, που ήταν υποχρεωμένες να φορούν αυτήν την ενδυμασία, διέφεραν υπερβολικά από εκείνες των περιηγητριών, που **απολάμβαναν** την ελευθερία κινήσεως, μέσω της ανωνυμίας, που τους παρείχε, και ως επακόλουθο διαμόρφωσαν την γνώμη ότι οι Μουσουλμάνες γυναίκες ήταν πιο προστατευμένες και ελεύθερες από τις δυτικές αδελφές τους. **Περιηγήτριες, από το 1717, απολάμβαναν να φορούν την γυναικεία «Τουρκική ενδυμασία», όπως την αποκαλούν, για να εισχωρήσουν στα τζαμιά και να κυκλοφορούν ανενόχλητες. Σε αντίθεση με τις περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα, οι Μουσουλμάνες δεν απολάμβαναν το γιασμάκι (το πέπλο) και το φερετζέ (πανοφόρι),**[183] **αν και το εκμεταλλεύονταν. Διαμαρτύρονταν έντονα εκείνες, που ήταν υποχρεωμένες να φορούν αυτήν την Τουρκική ενδυμασία,** όπως την αποκαλούν οι περιηγήτριες. Για παράδειγμα, μετά από την απόδραση της Αϊσια Χανούμ και της Μελέκ Χανούμ από την Τουρκία στην Ελλάδα, η τελευταία γράφει: «Πόσο συγκινητική και ανατριχιαστική ήταν η αίσθηση της ελευθερίας! Να είμαστε ελεύθερες, να κινηθούμε όπως και όπου θέλουμε, χωρίς καλύπτρα, να αναπνεύσουμε το αέρα, χωρίς καλύμματα, να κοιτάζουμε τον ήλιο, τον ουρανό, και όλες τις λαμπερές ομορφιές της φύσης...»[184] Η Αϊσια Χανούμ, η κόρη του Μεγάλου Βεζίρη Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, απόλαυσε αυτήν την ελευθερία, αν και αρχικά αισθανόταν περίεργα και άβολα που εμφανιζόταν μπροστά σε όλους με το πρόσωπό της ακάλυπτο.[185]

31. **Η μοναδική Μουσουλμάνα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που μπορούσε να κυκλοφορήσει με το πρόσωπο της ακάλυπτο, δηλαδή χωρίς το γιασμάκι**

---

[181] [4], Elizabeth Berkely, ή The Right Honourable Elizabeth Craven, ή Lady Craven, (1750-1828) [μετά το διαζύγιο της από τον Craven, παντεύτηκε τον Margrave d'Ansbash, και πήρε το όνομα, Margravine of Ansbash].
"A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London, G.G. J. and J. Robinson, 1789. [4], σελ. 205.
"A Turkish husband that sees a pair of slippers at the door of his harem must not enter; his respect for the sex prevents him from intruding when a stranger is there upon a visit; how easy then is it for men to visit and pass for women—If I was to walk about the streets here I would certainly wear the same dress, for the Turkish women call others names, when they meet them with their faces uncovered..."

[182] Βλέπε περιηγήτρια [33], Dora d'Istria, «Quant a la FIDELITE qu'elles ne jurent point, du reste, a leur seigneur et maitre, elle la gardent, quand elle ne peuvent pas faire autrement.." σελ. 56.

[183] Βλέπε Ενδυμασία/Dress "-'Yashmaks and Feridjes', στο έργο της περιηγήτριας [44ª], 1848 - 1899 FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume II., [44a,b], [44ª], σελ. 52-68.

[184] Μελέκ Χανούμ [45β]
SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b], σελ. 5.

[185] Ibid., σελ. 5-6. [45b]

(πέπλο), ήταν η μητέρα του Σουλτάνου, δηλαδή η βαλιδέ σουλτάνα, επειδή εθεωρείτο η μητέρα του λαού. Όπως επιτρεπόταν σε κάθε γιο να κοιτάζει το πρόσωπο της μητέρας του, έτσι επιτρεπόταν και σε ολόκληρο τον λαό να κοιτάζει το πρόσωπο της «γενικής μητέρας του».[186]

32. **Ο Σουλτάνος ήταν ο μοναδικός άνδρας που είχε το δικαίωμα να βλέπει τα πρόσωπα όλων των θηλυκών υπηκόων του.** Στην παρουσία του Σουλτάνου [Padischah] δεν ίσχυε η αναγκαιότητα για απόκρυψη, επειδή ο νόμος του Ισλάμ έδινε στον Σουλτάνο το δικαίωμα να κοιτάζει τα ακάλυπτα χαρακτηριστικά ή τις φιγούρες όλων των θηλυκών υπηκόων του.[187]

33. Μόλις **απελευθερωνόταν** μία σκλάβα από το νομικό καθεστώς της δουλείας, δηλαδή μόλις έπαιρνε «τα χαρτιά της ελευθερίας της», ήταν υποχρεωμένη μπροστά στον πρώην ιδιοκτήτη της να καλύψει την φιγούρα της και το πρόσωπο της, ακόμα και αν ο πρώην ιδιοκτήτης της σκλάβας αυτής ήταν ο πατέρας των παιδιών της. Ως ελεύθερη Μουσουλμάνα τώρα, και όχι ως σύζυγός ή σκλάβα του πρώην ιδιοκτήτη της, δεν είχε εκείνος πια το δικαίωμα να την δει, όπως δεν είχε δικαίωμα να δει οποιαδήποτε άλλη ξένη Μουσουλμάνα.[188]

34. Δεν ίσχυε για τις **μη-μουσουλμάνες**, «ο νόμος του Μωάμεθ»,[189] όσον αφορά την κάλυψη του γυναικείου κορμιού και προσώπου. Αν και το Κοράνι, όπως διαπίστωσαν και επιβεβαίωσαν οι περιηγήτριες, επέβαλε την κάλυψη του γυναικείου σώματος και προσώπου, καθώς και την απομόνωση και περιορισμό της Μουσουλμάνας στο χαρέμι, και ιδιαίτερα της ελεύθερης Μουσουλμάνας, επέτρεπε, όμως, στους Μουσουλμάνους να κοιτάζουν το πρόσωπο οποιασδήποτε άπιστης ή μη-Μουσουλμάνας. Γι' αυτόν τον λόγο, συνήθως, για τις σκληρές δουλειές της οικίας και του χαρεμιού, και **ιδιαίτερα για τις εξωτερικές εργασίες, προσλαμβάνονταν πάντα «ραγιάδες», όπως αποκαλούσαν τις Ελληνίδες και τις Αρμένισσες.**

35. Ένας γαμπρός έβλεπε για πρώτη φορά το πρόσωπο της νύφης (ή της συζύγου του) μόνο το βράδυ μετά τον γάμο τους.[190] Πολύ σωστά παρατήρησε η Maria Guthrie, το 1797, ότι «ένας άνδρας θα μπορούσε να παντρευθεί την γιαγιά, αντί για την κόρη»,[191] **ένας ακόμα λόγος, που οι περισσότεροι Τούρκοι, όλων των κοινωνικών στρωμάτων, προτιμούσαν να**

---

[186] 1874, 1878. MRS. (ANNIE) BRASSEY / BARONESS BRASSEY/ Lady Brassey. [36]
SUNSHINE AND STORM IN THE EAST, OR, CRUISE TO CYPRUS AND CONSTANTINOPLE. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880. [36], σελ. 104.

[187] Mary Adelaide Walker, Mrs. Walker [57a,b]
– "Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume I., [51a] σελ. 27.

[188] Ibid., σελ. 59. [57b, volume II]

[189] Ibid., σελ. 54. [57b]

[190] [6] 1795 -1796 MRS. MARIA GUTHRIE
A tour performed in the years 1795 - 1796 through the Taurida, or Crimea, the antient kingdom of Bosphoros, the once powerful republic of Tauric Cherson, and all the other countries on the north shore of the Euxine, ceded to Russia by the Peace of Kainardgi and Jassy. By Mrs. Maria Guthrie, formerly acting directress of the Imperial Convent for the Education of the Female Nobility of Russia; described in a series of letters to her husband the editor, Matthew Guthrie M.D. F.R.S. and F.S.A of London and Edinburgh, member of the Philosophical Society of Manchester, &c. &c. Phisician to the First and Second Imperial Corps of Noble Cadets in St. Petersburgh, and Councillor of State to His Imperial Majesty of All The Russians. The whole illustrated by a map of the tour along the Euxine coast, from the Dniester to the Cuban, with engravings of a great number of ancient coins, medals, monuments, inscriptions, and other curious objects." London. Printed by Nichols and Son, Red Lion Passage, Fleet Street, For T. Cadill, Jun. And W. Davies, in The Strand. 1802. , σελ. 218.

[191] Ibid., σελ. 218. [6] : «a man might marry the grandmother instead of the daughter.»

παντρεύονται τις εξισλαμισμένες σκλάβες τους, τις οποίες, γνώριζαν καλά,[192] σε αντίθεση με τις ελεύθερες Μουσουλμάνες.

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΕΝΗΣ ΣΚΛΑΒΑΣ «SLAVEDOM»[193]

Η εκτιμήσεις και η οπτική των περιηγητριών, του 18ου και του 19ου αιώνα, πάνω στα νομικο-κοινωνικο-θρησκευτικά 'δικαιώματα' των εξισλαμισμένων σκλάβων του Οθωμανικού χαρεμιού.

1. Ο νόμος του Ισλάμ αναγνώριζε ως νόμιμη ιδιοκτησία **μόνο** τους μη-Μουσουλμάνους, που έπεφταν στα χέρια των αληθινών πιστών, δηλαδή των ελεύθερων Μουσουλμάνων, σε διάρκεια πολέμου.[194] Οι Μουσουλμάνοι αποκτούσαν σκλάβες για τα χαρέμια τους, εκτός από την **πολεμική λεία,** δηλαδή από την διανομή μεταξύ των πολεμιστών των αιχμαλώτων πολέμου, από τα **σκλαβοπάζαρα,** ως **δώρα** από εκείνα που αντάλλασσαν μεταξύ τους οι πλούσιοι,[195] καθώς και από το φαινόμενο της εθελοντικής δουλείας.

2. **«Πολύτιμες» εθεωρούντο οι σκλάβες για την διατήρηση του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού,[196] συμπέρασμα της πλειονότητας των περιηγητριών.**

3. **Η Τουρκική δουλεία δεν ήταν χειρότερη από την δουλεία σε ολόκληρο τον κόσμο, σύμφωνα με τις 'οξύμωρες' στο σημείο αυτό αντιλήψεις περιηγητριών** του 18ου και του 19ου αιώνα, οι οποίες υποστήριξαν ότι η δουλεία των Τούρκων ήταν «ανθρωπιστική» και «πατρική», συγκριτικά με εκείνη της Δύσης. Υπογραμμίζουν έντονα, ότι καμμία σκλάβα της Δύσης, όπως οι Αφρικανές της Αμερικής, δεν μπορούσε να απελευθερωθεί μέσω του γάμου ή να εξελιχθεί σε υψηλά αξιώματα, όπως ήταν εκείνα της Βαλιδέ Σουλτάνας, της μητέρας ενός σουλτάνου, της Καντίν Εφέντη ή της Χανούμ Εφέντη, δηλαδή των άτυπων συζύγων σουλτάνου, ή της νόμιμης συζύγου ενός υπουργού (βεζίρη) ή ενός πρωθυπουργού (μεγάλου βεζίρη).

4. Περιηγήτριες, όπως η Mary Walker[197] και η Lucy Garnett,[198] υποστηρίζουν ότι οι σκλάβοι στην Τουρκία **προστατεύονταν** από **«ανθρωπιστικούς**

---

[192] "Through Macedonia to the Albanian Lakes" by Mary Adelaide Walker. With illustrations by the author, London, Chapman and Hall 1864. xi + 274p. 8 vo. 1860: Salonica, Vodena, Ostrovo, Monastir, Ochrida, Geortcha, Castoria.] [57c], σελ. 74-75.

[193] "Slavedom":

[32b] Emily A. Beaufort, 1858 – 1859 (αργότερα, μετά τον γάμο της η συγγραφέας-περιηγήτρια [32c] Viscountess Strangford, 1859-1861).

Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. Η πρώτη έκδοση. [32ab], σελ. 399.

Η περιηγήτρια εφεύρει και εισάγει έναν καινούργιο όρο (Slavedom) στην Αγγλική γλώσσα που αποτελεί συνδυασμό των Αγγλικών όρων σκλάβος (slave), (ή δουλεία/slavery), και ελευθερία (freedom). Χρησιμοποιεί τον πρώτο όρο 'slave' (σκλάβος), καθώς και τα τελευταία τρία γράμματα από την λέξη 'freedom' (ελευθερία), όπως έκανε και μία άλλη περιηγήτρια, η [50β] Annie Jane Harvey, ([50β]σελ. 75), με τον όρο Wo-manity. (Woman , Humanity).

[194] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.

Βλέπε, επίσης, WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. σελ .57-70, January 1895. [86b], σελ .66.

[195] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.

Βλέπε, επίσης, Σαρρή, Νεοκλή. Οσμανική Πραγματικότητα Ι, σελ. 333-334.

[196] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett

with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 403.

[197] [57α], [57β] 1857 – 1897 Mary Adelaide Walker, [Σαράντα χρόνια περιηγήσεων]

νόμους», **αν και δεν επισημαίνουν ποιοί ήταν αυτοί οι νόμοι. Κυριότερα, υποστηρίζουν ότι οι σκλάβοι δεν αποτελούσαν ξεχωριστή κοινωνική τάξη και ότι σε αντίθεση με το σύστημα τις δουλείας στην Αμερική, οι σκλάβοι των Τούρκων δεν αντιμετώπιζαν κοινωνικές διακρίσεις**, δεν τους συμπεριφέρονταν με **περιφρόνηση** και **σταδιακά απορροφούνταν** και **ενσωματώνονταν** στην Οθωμανική κοινωνία. Όσον αφορά την θέση των θηλυκών σκλάβων, με τις οποίες ασχολούνται οι περιηγήτριες, υποστηρίζουν ότι σταδιακά αποκτούσαν το ατομικό κοινωνικό καθεστώς (social status) ή την θέση της ελεύθερης Μουσουλμάνας και ότι **γενικά εθεωρούντο πολύ σημαντικές και «πολύτιμες» για την διατήρηση του θεσμού του χαρεμιού.**

5. Ο ιδιοκτήτης ή η ιδιοκτήτρια σκλάβων, των χαρεμιών, ήταν υπεύθυνοι για την συντήρηση και την φροντίδα τους. Δεν μπορούσαν να διώξουν τις σκλάβες τους από το χαρέμι, δηλαδή να τις πετάξουν στο δρόμο. **Σε αυτό το σημείο πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι, όταν ήθελαν να απαλλαγούν από μία σκλάβα ήταν πιο επικερδές ή προτιμότερο να την πωλούν ξανά ή να την χαρίζουν ως δώρο, παρά να την πετάξουν στο δρόμο.** Οι Μουσουλμάνοι ιδιοκτήτες σκλάβων, που ήταν πιστοί στο Κοράνι, είχαν την υποχρέωση να παρέχουν στους σκλάβους τους την ίδια ποιότητα τροφής, που απολάμβαναν οι ίδιοι. Το Κοράνι τους απαγόρευε να δίνουν κατώτερη ποιότητα ή λιγότερη ποσότητα φαγητών στους δούλους τους,[199] «επειδή ο Προφήτης έχει διατάξει ότι οι σκλάβες θα περνούν όσο καλά και οι ιδιοκτήτες τους.»[200] Βέβαια, όπως είδαμε στο υποκεφάλαιο σχετικά με την ιεραρχία του φαγητού ή των γευμάτων, οι 'κατώτεροι' στην πυραμιδική ιεραρχία δειπνούσαν από τα «αποφάγια» των ανωτέρων τους.[201]

6. Σε αντίθεση με την **«ανθρωπιστική δουλεία»**, τους «ανθρωπιστικούς νόμους», και την «πατρική» μεταχείριση των έγκλειστων σκλάβων, που διέκριναν ορισμένες περιηγήτριες, μία Μουσουλμάνα σύζυγος,[202] και **μόνο μία περιηγήτρια**, μετά από 20 χρόνια παραμονής στην Μικρά Ασία και στις περιοχές της Οθωμανικής επικράτειας, αναφέρονται στο θέμα του **βιασμού**, που δεν υφίσταται για τους Οθωμανούς ως αδίκημα ή ως έγκλημα. Περιηγήτριες αναφέρονται, επίσης, στην **υποχρεωτική έκτρωση**, στην **επαναπώληση** και στην **κακομεταχείριση** των έγκλειστων σκλάβων. Η Μελέκ Χανούμ αποκαλύπτει, ότι βάσει της δικής της τριαντάχρονης προσωπικής εμπειρίας, ως Μουσουλμάνα σύζυγος και ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα, δεν υπήρχε αμφιβολία, ότι **η θέση της σκλάβας ήταν αξιοθρήνητη.**[203] Η Mrs. Annie Jane Harvey σημειώνει, ότι η χειρότερη τιμωρία, για μία σκλάβα, εθεωρείτο να την χαρίσουν ως δώρο, σε μία οικογένεια κατώτερης οικονομικο-κοινωνικής τάξης, από αυτήν που αρχικά ανήκε.[204] Η Lucy Garnett[205] περιγράφει διάφορες περιπτώσεις

Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57a,b].

[198] Βλέπε περιηγήτρια [86], Lucy Garnett, [;] – 1891, 1891-1917
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. (σελ. 57-70), January 1895. [86b]

[199] Ibid., σελ. 411. [86b]

[200] Ibid., σελ. 66. [86b]

[201] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[202] Μελέκ Χανούμ [45ª]
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 157-158.

[203] Ibid., σελ. 157. [45a]

[204] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY/ANNIE JANE HARVEY.[50a,b]- 1860,1870.

κακοποίησης ακόμα και των ανήλικων κοριτσιών, έξι και επτά ετών, και η Emmeline Lott υπογραμμίζει ότι οι ελεύθερες Μουσουλμάνες όριζαν την ζωή ή τον θάνατό των σκλάβων τους.[206]

7. Μόνο δύο περιηγήτριες,[207] η Julia Pardoe και η Mary Adelaide Walker, αναφέρονται στον 'νόμο' ή στο δικαίωμα της σκλάβας να αλλάξει και να επιλέξει τον ιδιοκτήτη της ή την ιδιοκτήτριά της. Υποστήριξαν, ότι οι έγκλειστες σκλάβες των χαρεμιών, οι οποίες ήταν δυσαρεστημένες με τους ιδιοκτήτες τους, είχαν το δικαίωμα να τους αναγκάσουν να τις πωλήσουν ξανά.[208] Όμως, κατά την περιηγήτρια ζωγράφο Mary Walker, αυτό το δικαίωμα δεν ησκείτο τακτικά. Δεν σχολιάζει, όμως, τους λόγους που δεν ησκείτο.

8. Σύμφωνα με το έθιμο, και όχι τον νόμο, οι έγκλειστες σκλάβες εδικαιούντο **«μηνιαίους μισθούς»**, που καθορίζονταν ανάλογα με την θέση που κατείχαν στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού, ήταν δε ένας τρόπος εξαγοράς της πιστής αφοσίωσής τους, καθώς και της ανάδειξης της κοινωνικής εικόνας (social status) του 'κυρίου' του χαρεμιού. Πολλές ήταν οι περιηγήτριες, που παρατήρησαν και σημείωσαν ότι οι έγκλειστες σκλάβες των χαρεμιών ελάμβαναν σε τακτά διαστήματα 'μπαχσίς', δηλαδή χρηματικά ποσά, δωροδοκίες, λαδώματα, δώρα, ωραία ενδύματα και κοσμήματα, από τους ιδιοκτήτες ή τις ιδιοκτήτριές τους, από τις ανώτερες στην ιεραρχία γυναίκες των χαρεμιών, και από τις γυναίκες επισκέπτριες στα χαρέμια, οι οποίες σύμφωνα με το έθιμο πάντα έδιναν κάτι και στις σκλάβες. Όμως, **η πρώτη και η μόνη περιηγήτρια, που γνωστοποίησε ότι ελάμβαναν τακτικούς μηνιαίους μισθούς και επιδόματα** ήταν η Mary Adelaide Walker.[209] Οι σκλάβες αποταμίευαν τους «μισθούς» τους, το 'μπαχσίς' τους και τα υλικά αγαθά που ελάμβαναν, τα οποία δεν είχαν δικαίωμα να τα κληροδοτήσουν σε άλλους, μετά τον θάνατό τους. Για παράδειγμα, όταν πέθαινε μία

Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b], σελ. 10.

[205] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett [86"]
with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 412.

[206] Emmeline Lott [51a,b]-
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople.. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. [51b], σελ. 297.

[207] Βλέπε Κεφάλαιο IV.
Βλέπε 1835-1836 Miss Julia Pardoe [40α], [40β].
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. [40a,β].
Βλέπε Mary Adelaide Walker [57a,b]
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume.

[208] Mary Adelaide Walker, Mrs. Walker [57b]
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 69.

MISS JULIA PARDOE [40a]
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. Volume I., [40a], σελ. 105-106.

[209] Mary Adelaide Walker, Mrs. Walker [57a,b]
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 62, 64-65

σκλάβα του Σαράι, όπως ήδη αναφέραμε, οι αποταμιεύσεις της πήγαιναν στον Σουλτάνο. **Οι σκλάβες συγκέντρωναν μεγάλες περιουσίες** από το μπαχσίσι που αποταμίευαν,[210] όμως, δεν μπορούσαν να επενδύσουν τα χρήματά τους, διότι **ο νόμος απαγόρευε στους σκλάβους να κατέχουν περιουσίες/ιδιοκτησίες**, ή να τα αφήσουν ως κληρονομιά (να τα κληροδοτήσουν), όπως στην περίπτωση των ελεύθερων Μουσουλμάνων γυναικών, την στιγμή που οι ίδιες νομικά εθεωρούντο ιδιοκτησίες άλλων. **Δικαίωμα στην κατοχή ιδιοκτησίας και ακίνητης περιουσίας είχαν μόνο οι ελεύθεροι Μουσουλμάνοι και οι ελεύθερες Μουσουλμάνες. Ο νόμος ρητά απαγόρευε την κατοχή ιδιοκτησίας ή ακίνητης περιουσίας στους σκλάβους.**[211]

Απελευθέρωση[212]

9. Ο **γάμος** ήταν ο σίγουρος τρόπος για την **απελευθέρωση** των εξισλαμισμένων σκλάβων. Ακόμα και στα μη-βασιλικά χαρέμια, μια εξισλαμισμένη σκλάβα εξασφάλιζε την απελευθέρωσή της και **'μεταμορφωνόταν' σε ελεύθερη Μουσουλμάνα**, με καινούργιο όνομα και τον τίτλο της χανούμ,[213] μόνο μέσω του γάμου με έναν ελεύθερο Μουσουλμάνο, με την προϋπόθεση ότι είχε εξισλαμισθεί, είχε υπηρετήσει πιστά, και είχε αποδείξει τυφλή αφοσίωση και υπακοή στην ιδιοκτήτριά της ή στον ιδιοκτήτη της.

10. Περιηγήτρια ισχυρίζεται, μετά το 1856, ότι μία σκλάβα **είχε το δικαίωμα να απαιτήσει την ελευθερία της μετά από επτά χρόνια 'προϋπηρεσίας'**, και ότι, **συνήθως**, την αποκτούσε, μαζί με την προίκα της και έναν σύζυγο. Η απελευθέρωση των σκλάβων, μετά από επταετή υπηρεσία, ήταν κοινωνικο-θρησκευτικό έθιμο και όχι νόμος. Πριν από αυτήν την χρονολογία, παρατηρείται ότι οι σκλάβες απελευθερώνονταν μετά από περίπου 14 χρόνια προϋπηρεσίας. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτίμηση, ότι οι Μουσουλμάνοι εθεωρούσαν την απελευθέρωση μιας εξισλαμισμένης σκλάβας ως ευλαβή, άξια και φιλανθρωπική πράξη και ότι οι Τούρκοι, όταν ήταν ετοιμοθάνατοι, συχνά απελευθέρωναν τις σκλάβες ή τους σκλάβους τους.[214]

11. **Βασική προϋπόθεση για την μελλοντική απελευθέρωση των σκλάβων ήταν ο εξισλαμισμός.**[215] Ποτέ δεν απελευθέρωναν τις σκλάβες των χαρεμιών, για να τις εγκαταλείψουν άστεγες στους δρόμους, τουλάχιστον τέτοιο στοιχείο δεν βγαίνει από καμμία μαρτυρία. **Καμμία περιηγήτρια δεν αναφέρει, επίσης, την περίπτωση σκλάβας που να είχε**

---

[210] Emmeline Lott [51a,b]-
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople.. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51a,], σελ. 66.

[211] Mary Adelaide Walker, Mrs. Walker [57a]
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57α], σελ. 23-24.

[212] Βλέπε Κεφάλαια IV.

[213] Βλέπε υποκεφάλαιο #3, «SLAVEDOM», στο Κεφάλαιο IV, σχετικά με το τι γράφουν οι περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα για την «ανθρωπιστική» και «πατρική» δουλεία των Τούρκων, για τα νομικο-κοινωνικο-θρησκευτικά 'δικαιώματα' και προνόμια των εξισλαμισμένων θηλυκών σκλάβων των Οθωμανικών χαρεμιών, για της «οικιακή δουλεία», για το δικαίωμα των σκλάβων στην απελευθέρωση, και για τις υποχρεώσεις των ιδιοκτητών/ιδιοκτητριών τους.

[214] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett
with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 412, 66

[215] Βλέπε, Σαρρή, Νεοκλή. Οσμανική Πραγματικότητα, Τόμος Ι., σελ. 332-333.

απελευθερωθεί για να επιστρέψει στην πατρίδα της ή για να παντρευθεί Χριστιανό. Πάντρευαν πάντα τις γυναίκες που απελευθέρωναν με ελεύθερους Μουσουλμάνους, προστατευόμενους ή φίλους της οικογένειας, όπως και στην περίπτωση του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι. Επίσης, **καμμία περιηγήτρια δεν αναφέρει το δικαίωμα μιας σκλάβας να εξαγοράσει την ελευθερία της,** αν και το Κοράνι προτείνει στους Πιστούς να ελευθερώνουν «τους άξιους σκλάβους τους»[216] που επιθυμούν να εξαγοράσουν την ελευθερία τους.[217]

12. Δεν τηρούσαν όλοι οι Οθωμανοί, ιδιοκτήτες σκλάβων, αυτό το κοινωνικο-θρησκευτικό έθιμο της απελευθέρωσης. Οι περιηγήτριες φέρνουν στο φως περιπτώσεις, που οι έγκλειστες γυναίκες-σκλάβες έπεφταν «σε κακά χέρια» και τις πωλούσαν ξανά, πριν την λήξη της επταετίας. Επισημαίνεται, ακόμα, ότι **ο νόμος δεν όριζε την χρονική διάρκεια εργασίας που απαιτούταν από μία σκλάβα πριν την απελευθέρωσή της, ούτε και επέβαλε στον ιδιοκτήτη να απελευθερώσει την σκλάβα του.**[218]

13. Όσον αφορά τα μικρά παιδιά, δηλαδή τους μικρούς σκλάβους των δύο φύλων, δεν ίσχυε αυτό το κοινωνικά αποδεκτό και θρησκευτικό έθιμο της απελευθέρωσης, μετά από επταετή υπηρεσία.[219]

14. Όσον αφορά την 'προστασία' των σκλάβων, η αναγνωρισμένη τεκνοποίηση με τον ιδιοκτήτη προστάτευε την έγκλειστη σκλάβα από την **επαναπώληση**. Ακόμα και στην περίπτωση, που δεν την παντρευόταν ο ιδιοκτήτης της, δεν είχε δικαίωμα να την πωλήσει ξανά. Το παιδί της γεννιόταν ελεύθερος Μουσουλμάνος ή ελεύθερη Μουσουλμάνα, και είχε τα ίδια νομικά δικαιώματα και προνόμια με τα παιδιά των νόμιμων συζύγων του πατέρα τους. **Οι απόγονοι των γυναικών που ανήκαν στο νομικό καθεστώς της δουλείας, εθεωρούντο νόμιμοι, και κληρονομούσαν την ιδιοκτησία του πατέρα του σε ίσες μερίδες με τα άλλα παιδιά των νόμιμων συζύγων του. Εθεωρούντο, επίσης, 'ανώτεροι' από τις μητέρες τους, επειδή εκείνες ανήκαν στο καθεστώς της δουλείας και υπήρξαν άπιστες στην καταγωγή τους.** Κατά τις μαρτυρίες, εάν μία σκλάβα είχε αποκτήσει το παιδί του ιδιοκτήτη της, οι πιθανότητες ήταν ότι θα την **απελευθέρωνε** και θα την πάντρευε σε έναν ελεύθερο Μουσουλμάνο. Σε αυτήν την περίπτωση η απελευθερωμένη σκλάβα αποκτούσε τα νομικά δικαιώματα, την κοινωνική θέση και τα κοινωνικά προνόμια της ελεύθερης Μουσουλμάνας.[220] **Οι περιηγήτριες δεν επισημαίνουν, όμως, εάν**

---

[216] The Koran, Penguin Classics: "As for those of your slaves who wish to buy their liberty, free them if you find in them any promise and bestow on them a part of the riches which God has given you." , σελ. 249.

[217] The Koran, Penguin Classics: "As for those of your slaves who wish to buy their liberty, free them if you find in them any promise and bestow on them a part of the riches which God has given you." , σελ. 249.

[218] Mary Adelaide Walker, Mrs. Walker [57a,b]

"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 320.

[219] Mary Adelaide Walker, Mrs. Walker [57a,b]

- "Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 67.
- WOMEN UNDER ISLAM. THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b], σελ. 66.

[220] Ibid., σελ. 66-67, [86b].

-"The distinctive provisions of the Moslem marriage law insure that there shall be no relations whatever between men and women in which the woman, whether bond or free, shall not, from the very fact of such relations, have enforceable legal rights against the man, and for her children as well as for herself. Thus it follows that if a slave bear a child to her master, she cannot be resold, but has a right to remain and bring up her child in its father's house. Her offspring is also considered legitimate, and inherits its father's

αυτή η απελευθερωμένη σκλάβα, ως ελεύθερη Μουσουλμάνα, μετά τον γάμο της, είχε το δικαίωμα να πάρει το παιδί της ή τα παιδιά της στο καινούργιο της χαρέμι, ή αν το παιδί ή τα παιδιά της παρέμεναν με τον πατέρα τους. Εφόσον, όμως, όπως ήδη εξετάσαμε, οι απόγονοι των σκλάβων, ως ελεύθεροι Μουσουλμάνοι, αναγνώριζαν την καταγωγή τους αποκλειστικά από τον πατέρα τους, θα μπορούσαμε να εκτιμήσουμε ότι παρέμεναν με εκείνον, στο δικό του χαρέμι.

15. Ακόμα και στην περίπτωση, που πέθαινε το παιδί μιας σκλάβας, ο ιδιοκτήτης της, δεν είχε το δικαίωμα να την πωλήσει ξανά, επειδή εκείνη υπήρξε, κάποτε, μητέρα μιας χανούμ ή ενός μπέη.

16. Η απελευθέρωση εξασφαλιζόταν, επίσης, σε μικρότερη κλίμακα, μέσω της **υιοθεσίας,**[221] που εθεωρείτο «ένα ιερό καθήκον». Η υιοθεσία μιας μικρής σκλάβας ήταν πράξη που την απελευθέρωνε από το νομικό καθεστώς της δουλείας, και απολάμβανε όλα τα νομικά δικαιώματα και τα κοινωνικά προνόμια της ελεύθερης Μουσουλμάνας, ανάλογα με την οινομικο-κοινωνική τάξη των θετών γονιών της.

17. Ο πιο σίγουρος, εξακριβωμένος και βέβαιος τρόπος για μία σκλάβα να εξασφαλίσει την απελευθέρωσή της ήταν μέσω του γάμου με έναν ελεύθερο Μουσουλμάνο. Σε αυτό το σημείο πρέπει να επαναλάβουμε, ότι καμμία περιηγήτρια δεν αναφέρει την απελευθέρωση σκλάβας για να επιστρέψει στην πατρίδα της, αν είχε μνήμη και δεν υποδουλώθηκε στην βρεφική ή στην παιδική ηλικία, ή για να παντρευθεί μη-μουσουλμάνο. Επαναλαμβάνουμε, ότι καμμία περιηγήτρια δεν κατέγραψε περίπτωση έγκλειστης σκλάβας, που να είχε διατηρήσει την θρησκεία της, την ταυτότητά της, την εθνικότητά της ή το πραγματικό της όνομα. Μία περιηγήτρια ανέφερε την περίπτωση μίας έγκλειστης Ελληνίδας σε χαρέμι της Κωνσταντινούπολης, το 1836, η οποία είχε εξισλαμισθεί και αμέσως μετά το είχε μετανιώσει, αλλά δεν τολμούσε να 'αποστατήσει' από το Ισλάμ, διότι θα έπρεπε να υποστεί την θανατική ποινή.[222]

18. Προϋπόθεση αυτής της **'κοινωνικής ανόδου'** και ταχείας ενσωμάτωσης, μέσω του γάμου, ή μέσω της τεκνοποίησης, ήταν πάντα ο εξισλαμισμός και η δουλική και υποτακτική εκπαίδευση που επραγματοποιείτο στο χαρέμι. Συνεπώς, δεν μας εκπλήσσει που οι Τούρκοι προτιμούσαν για συζύγους 'εκπαιδευμένες' εξισλαμισμένες σκλάβες, ιδιαίτερα εκείνες των 'δουλεμπορισσών'.[223] **Η μεγάλη ζήτηση για 'εκπαιδευμένες' σκλάβες-συζύγους συνεχιζόταν και το 1895, παρά την κατάργηση του δουλεμπορίου.**

19. **Ίσως από αυτήν την άποψη να ευσταθούν τα συμπεράσματα των περιηγητριών που προηγήθηκαν, σύμφωνα με τα οποία, η θέση της σκλάβας στην Οθωμανική κοινωνία ήταν καλύτερη από εκείνη των**

---

property in equal shares with the children of his free wife, should he have one. In all probability her owner will set her at [86b, σελ. 66] liberty and marry her, in which case she will assume the social position and be entitled to all the rights and privileges of a free Moslem woman."

[221] The Koran, Penguin Classics, 1997,"adoption of children"- σελ.293, 296, 297. "Duty of parents: σελ.107, 198-199, 251, 279, 289, 354.

[222] (1835-1836 Miss Julia Pardoe)

"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. Vol. II., [40b] σελ. 221-7

[223] Βλέπε Κεφάλαιο III, στρατηγικές επιβίωσης και αυτοενδυάμωσης/"self-empowerment". Όσον αφορά τον όρο "self-empowerment", βλέπε παραπομπή/ υποσημείωση 61.

υπηρετριών ή των δούλων στις δυτικές κοινωνίες. Ποια απλή δυτική υπηρέτρια ή μαύρη δούλα της Αμερικής θα μπορούσε να εισχωρήσει και να ενσωματωθεί στην κοινωνική τάξη της ελίτ της Αγγλίας, της Γαλλίας ή της Αμερικής του 18ου και του 19ου αιώνα; Ποιά δυτική υπηρέτρια ή δούλα θα μπορούσε να γίνει σύζυγος ενός υψηλού αξιωματούχου της Αγγλίας ή της Γαλλίας, όπως ήταν οι άτυποι σύζυγοι (οι Καντίν Εφέντη και οι Χανούμ Εφέντη) των Σουλτάνων.[224] Ποια δυτική υπηρέτρια ή δούλα θα μπορούσε να γίνει 'βασιλομήτωρ', όπως ήταν οι περιπτώσεις των βαλιδέ σουλτάνων, δηλαδή οι μητέρες των σουλτάνων, οι οποίες υπήρξαν και εκείνες στην καταγωγή τους σκλάβες.[225]

20. **Αναμφισβήτητα, οι 'εκπαιδευμένες'-εξισλαμισμένες σκλάβες προετιμώντο για σύζυγοι από τις ελεύθερες Μουσουλμάνες.** Αυτό ίσχυε, ιδιαίτερα, για εκείνες που υπήρξαν σκλάβες από την βρεφική ή την παιδική τους ηλικία και είχαν εκπαιδευθεί στον Μωαμεθανισμό, στην υπακοή, στην υποταγή, στην υπομονή, στην αυταπάρνηση, στην προθυμία να παρέχουν ευχαρίστηση, στην αυταπάρνηση, δηλαδή να μην έχουν απαιτήσεις ή φιλοδοξίες, στην παροχή υπηρεσιών, στην εκτέλεση οικιακών καθηκόντων και γενικότερα στην δουλική συμπεριφορά.[226] Εκτός από την εξασφάλιση της υποταγής, οι γάμοι με εξισλαμισμένες σκλάβες ήταν πιο **οικονομική**, αρκούσε μόνο η τιμή της αγοράς τους. Η ελεύθερη Μουσουλμάνα, ως σύζυγος, είχε δικαίωμα να απαιτήσει να συντηρείται, ανάλογα με την κοινωνική της θέση, να έχει ξεχωριστή κατοικία ή διαμερίσματα από τις άλλες συζύγους του άνδρα της, τις προσωπικές της υπηρέτριες, σκλάβες, ευνούχους, άμαξες και επιδόματα.[227] Είχε, επίσης, και το δικαίωμα να ζητήσει διαζύγιο, όπως όριζε ο νόμος, εάν ο σύζυγός της ήταν ανίκανος να την διατηρήσει στο οικονομικό επίπεδο και τρόπο ζωής που επέβαλε η κοινωνική της τάξη.[228] Κυριότερα, η ελεύθερη Μουσουλμάνα, σε αντίθεση με την εξισλαμισμένη σκλάβα, είχε την δική της οικογένεια, που μπορούσε να αναμιχθεί στην οικογενειακή ζωή της και να προστατεύσει τα νομικά της δικαιώματά της και τα κοινωνικά της προνόμια.

Ο ΓΑΜΟΣ ΣΤΟ ΙΣΛΑΜ[229]

---

[224] Βλέπε Κεφάλαιο II. Όσον αφορά τις 'τάξεις' των Καντίν και των Χανούμ Εφέντη του σουλτάνου, βλέπε την πυραμιδική γυναικεία ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι.

[225] Βλέπε Κεφάλαιο II.

[226] WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b], σελ. 67.

[227] MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY/ANNIE JANE HARVEY.[50a,b]- 1860,1870.
-Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b], σελ. 69-70.

[228] Mary Adelaide Walker, Mrs. Walker [57a,b]
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 58. [57b]

[229] Βλέπε Κεφάλαιο IV.
Βλέπε περιηγήτρια [9], Louise Demont: Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9], σελ. 452-456,
Βλέπε περιηγήτρια [37], THE DOWAGER MARCHIONESS OF DUFFERIN AND AVA, 1879, 1881-1884
'MY RUSSIAN AND TURKISH JOURNALS' by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc. with illustrations. London. John Murray, Albermarle Stret, W. 1916. [37], σελ. 202-209, 236-237, 245-247.
Βλέπε περιηγήτρια [40α,β] MISS JULIA PARDOE, 1835-1836.

1. «Ο θεσμός της γεροντοκόρης» ήταν άγνωστος στην Τουρκία. Δεν υπήρχαν **«γεροντοκόρες»** στο Ισλάμ, επειδή οι Μουσουλμάνοι πίστευαν ότι οι ανύπαντρες γυναίκες, μετά τον θάνατό τους, καταδικάζονταν σε «ψυχές κατώτερης κατηγορίας».[230]

2. Οι Τούρκοι, συνήθως, παντρεύονταν σε πολύ μικρή ηλικία, δεκαεφτά ετών οι άνδρες και από έντεκα ετών οι γυναίκες. Το έθιμο της παντρειάς, σε μικρή ηλικία, ενθαρρύνονταν από τους γονείς ως μέτρο ελέγχου πάνω στους γιους τους, για να μην αποκτήσουν κακές συνήθειες.[231] **Ο υποψήφιος γαμπρός ήταν υποχρεωμένος να δεχθεί την κρίση της μητέρας του** ή του θηλυκού μεσάζοντα εάν δεν υπήρχε μητέρα, ένας **λόγος που οι περισσότεροι άνδρες, ακόμα και της υψηλής κοινωνικής Οθωμανικής τάξης, προτιμούσαν να παντρεύονται τις σκλάβες τους,**[232] **τις οποίες γνώριζαν καλά.**

3. **Καμμία Μουσουλμάνα, ελεύθερη ή σκλάβα, δεν είχε δικαίωμα να επιλέξει η ίδια τον σύζυγό της, τον οποίον έβλεπε για πρώτη φορά μόνο το βράδυ μετά τον γάμο τους.** Τουρκάλες διαμαρτυρήθηκαν που ήταν αναγκασμένες να παντρευτούν άνδρες που δεν γνώρισαν ποτέ, καθώς και για τα διαφυλικά έθιμα των γάμων: τις ξεχωριστές γυναικείες γαμήλιες γιορτές και συμπόσια, την 'παρθενική' συνοδεία της νύφης στο λουτρό, καθώς και για το έθιμο της 'αγοράς της νύφης'.

4. Σε αυτό το σημείο πρέπει να διευκρινίσουμε, ότι και στους γάμους οι γυναίκες δεν είχαν καμμία κοινωνική επαφή με τους άνδρες. Η διαφυλική διχοτόμηση ήταν έντονη ακόμα και στις γαμήλιες γιορτές, όπου οι γυναίκες διασκέδαζαν και γιόρταζαν ξεχωριστά από τους άνδρες. Παρακολουθούσαν χορούς, συμποσιάζονταν και τραγουδούσαν, φορώντας τα καλύτερά τους ενδύματα, και «δεν υπάρχουν άνδρες για να δουν όλα αυτά τα ρούχα,»[233] διαμαρτυρήθηκε μία Μουσουλμάνα πριγκίπισσα.

5. **«Οι γάμοι αποτελούν γυναικείες γιορτές, και πολύ δικαίως, διότι οι γυναίκες εδώ παίζουν τον πρωταγωνιστικό ρόλο…, ιδιαίτερα στην Ανατολή, όπου για την γυναίκα η ημέρα του γάμου είναι μία που καθορίζει το μέλλον της, δηλαδή εάν θα είναι δυστυχισμένο ή ευτυχισμένο. Για τον άνδρα, η ημέρα του γάμου δεν έχει τόσο μεγάλη σημασία στην ζωή του. Εάν δεν πετύχει ο πρώτος του γάμος, μπορεί να επαναλάβει το πείραμα όσες φορές επιθυμεί. Συνεπώς, η θέση της γυναίκας είναι ο λόγος που στον γάμο ελκύει την προσοχή όλων, και είναι το αντικείμενο της απασχόλησης όλων, και συνεπώς ότι διαδραματίζεται μέσα σ' ένα χαρέμι εκείνη την ημέρα είναι θέμα γενικού ενδιαφέροντος»,**[234] **γράφει η Μελέκ Χανούμ (ή Marie Dejean**

"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. Volume I., [40a] σελ. 255-275, 478-497.

[230] Βλέπε περιηγήτρια [3a,b,c,d,e] Lady Mary Wortley Montagu ή Lady Mary Pierrepont, 1715, 1716-1718.
THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c], σελ. 176.

[231] Βλέπε περιηγήτρια [44ª,β] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848-1899.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume II., [44b], σελ. 79.

[232] [57 c] "Through Macedonia to the Albanian Lakes" by Mary Adelaide Walker. With illustrations by the author, London, Chapman and Hall 1864. σελ. 74-75.

[233] [37] 1879, 1881-1884 The Dowager Marchioness of Dufferin and Ava
My Russian and Turkish Journals by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc., with illustrations. London. John Murray, Albermarle Street, W. 1916, σελ. 247.

[234] [45a,] Μελέκ Χανούμ (ή Marie Dejean-Millingen)

Millingen), η οποία έζησε 30 χρόνια στα χαρέμια της Τουρκίας, ως Μουσουλμάνα σύζυγος και ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα, μέχρι την απόδρασή της στην Αθήνα, το 1866.

6. **Στις ξεχωριστές γαμήλιες γιορτές των ανδρών**[235] **δεν αναφέρεται η παρουσία καμμίας γυναίκας ή χορεύτριας, όπως φαντάζονταν πολύ δυτικοί.**

7. Η Adalet,[236] μία Τουρκάλα, μία ελεύθερη Μουσουλμάνα, από την Άγκυρα, το 1892, αποκαλύπτει πρώτον, το άγχος που αισθάνονταν οι Τουρκάλες, οι ελεύθερες Μουσουλμάνες γενικά για τον γάμο, όσον αφορά τον μελλοντικό τους σύζυγο τον οποίο δεν γνωρίζουν ή δεν είχαν δει ποτέ, και δεύτερον, **καταδικάζει τους γάμους των Τούρκων με εξισλαμισμένες σκλάβες.**[237] Αποκαλύπτει ότι για την νέα κοπέλα, που άφηνε το σπίτι της για να παντρευθεί κάποιον, που ίσως είχε δει μόνο μία φορά κρυμμένη πίσω από κάποιο καφασωτό παράθυρο, η ιδέα του γάμου ήταν **μία πηγή μεγάλου άγχους.** Συμπληρώνει, ακόμη, ότι το άγχος της αυτό αυξανόταν πρώτον, με την γνώση ότι ο υποψήφιος γαμπρός δεν την γνώριζε καθόλου, και συνεπώς βασιζόταν αποκλειστικά στις περιγραφές και στην κρίση της μητέρας του, και δεύτερον, ή ίδια η Τουρκάλα βασιζόταν και εκείνη στην γνώμη και στην κρίση του πατέρα της.[238]

8. Παρόλο που η Τουρκάλα συγγραφέας, επιβεβαιώνει τις μαρτυρίες των δυτικών περιηγητριών, σύμφωνα με τις οποίες οι Τούρκοι προτιμούσαν εξισλαμισμένες σκλάβες για συζύγους, **προσθέτει κάτι καινούργιο, κάτι που δεν ανέφερε ή δεν παρατήρησε καμμία περιηγήτρια, δηλαδή ότι οι γάμοι με σκλάβες ήταν καταδικασμένοι να αποτύχουν.** Είναι η μόνη γυναίκα, που υποστηρίζει ότι **οι Τούρκοι, το 1892, είχαν αρχίσει να προτιμούν τις ελεύθερες Μουσουλμάνες για νόμιμους συζύγους. Αυτό δεν μας εκπλήσσει, αφού μπορούσαν να διατηρήσουν ως παλλακίδες τις Κιρκάσιές τους.**[239] «Κανένας Ευρωπαίος κύριος δεν θα χαιρόταν για πολύ», γράφει «εάν παντρευόταν την μαγείρισσά του, και μη λαμβάνοντας υπ' όψιν το θέμα της κοινωνικής θέσης, θα ήταν ακριβώς το ίδιο πράγμα, και ακόμα χειρότερα, διότι καμμία Ευρωπαία μαγείρισσα δεν θα είχε τόση άγνοια, όσο εκείνη που χαρακτηρίζει τις Κιρκάσιες σκλάβες. Μία γυναικά, που δεν μπορεί να γράψει το όνομά της, και της οποίας οι συζητήσεις περιέχουν μόνο θέματα σκανδάλων, θα έπρεπε να έχει υπερφυσική εξυπνάδα για να ευχαριστήσει για πολύ καιρό ένα μορφωμένο άνδρα.»[240]

9. Στους Μουσουλμάνους, όπως μας πληροφορεί η Μελέκ Χανούμ, ο γαμπρός – και όχι η νύφη– πλήρωνε το 'νέκγια', δηλαδή την προίκα (dowry), που ήταν κάποιο χρηματικό ποσό. Η μόνη υποχρέωση, που είχε μία Τουρκάλα, ήταν να παρέχει τα προικιά της, δηλαδή τα προσωπικά της είδη που οι Τούρκοι ονόμαζαν τζεής–οντασί (djeiss-odassi),[241] όπως ήταν τα

THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 320-321.

[235] Ibid., σελ. 320. [45a]

[236] Βλέπε [81a,b] Adalet, 1890-1892.

TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 130-140, No. 185, July 1892. [81b]

[237] Ibid., σελ. 134. [81b]

[238] Ibid., σελ. 130. [81b]

[239] Ibid., σελ. 136. [81b]

[240] Ibid., σελ. 130-131. [81b]

[241] [45α] THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRRAHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 323.

οικιακά είδη, κεντήματα/εργόχειρα, ένδυση, κοσμήματα, επίπλωση κλπ. Εάν η νύφη είχε προσωπική ιδιοκτησία, ο σύζυγός της δεν είχε κανένα δικαίωμα πάνω σε αυτήν ή στα υπόλοιπα υπάρχοντά της.[242] Μία Τουρκάλα διαμαρτύρεται, ότι το νέκγια ήταν «το ποσό με το οποίο ο άνδρας κυριολεκτικά αγοράζει μία σύζυγο. Είναι σαν να την αγοράζει από το σκλαβοπάζαρο, όμως χωρίς αυτό το ποσό κανένας γάμος δεν θα ήταν νόμιμος... Ο καιρός δεν είναι μακριά που οι Τουρκάλες θα ζητήσουν το προνόμιο της ελεύθερης επιλογής.»

10. Το νέκγια ή 'νίκγια', «<u>η μόνη γαμήλια τελετή ήταν πολιτική/δημόσια αντί για θρησκευτική τελετουργία</u>»,[243] και συμπεριελάμβανε τους αρραβώνες (την μνηστεία), καθώς και το γαμήλιο **συμβόλαιο.**[244] Ο γαμπρός δεσμευόταν να πληρώσει την προίκα ή αυτό το χρηματικό ποσό του νέκγια (the nekya money) σε περίπτωση διαζυγίου. Νομικά, όμως, από την στιγμή της σύναψης αυτού του γαμήλιου συμβολαίου, δηλαδή την ημέρα της σύναψης του νέκγια, η γυναίκα εθεωρείτο παντρεμένη και έπρεπε να πάρει διαζύγιο για να διαλύσει τον γάμο, ακόμα και αν δεν είχε δει ποτέ τον γαμπρό. Συνήθως, οκτώ ημέρες μετά την σύναψη του νέκγια, ή ακόμα και μήνες, σε ορισμένες περιπτώσεις που αντιδρούσαν οι νύφες, αν και νομικά παντρεμένοι ο γαμπρός δεν είχε δει ακόμα την σύζυγό του. Ο γαμπρός παρείχε την νυφική ενδυμασία, τα αξεσουάρ και το Κατάν, το εξωτερικό φόρεμα της νύφης, τα οποία έστελνε στο σπίτι της νύφης οκτώ ημέρες πριν την ημέρα του γάμου που ονομάζεται Duhun,[245] δηλαδή η ημέρα που οι νέες κοπέλες μεταφέρονταν στο σπίτι του συζύγου τους για πρώτη φορά,[246] το βράδυ της οποίας ο γαμπρός έβλεπε την σύζυγό του και το πρόσωπό της για πρώτη φορά.

11. «Δεν υπάρχει μία κοπέλα στις είκοσι που δεν αισθάνεται, ότι αυτό το έθιμο πρέπει να εγκαταλειφθεί, όσο το δυνατόν πιο σύντομα, για κάποιο άλλο, που δεν θα θίγει την αξιοπρέπεια τους»,[247] διαμαρτύρεται η Τουρκάλα με το συγγραφικό ψευδώνυμο Adalet.

12. Τις προκαταρτικές διαδικασίες του νέκγια (της μνηστείας-γάμου) αναλάμβαναν οι γονείς των δύο υποψηφίων.[248] Στην

---

[242] [44a,b] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848-1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Volume II., [44,b], σελ. 81.

[243] [57b] Mary Adelaide Walker. (σαράντα χρόνια περιηγήσεων)
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57a,b], σελ. 17.

[244] [44a,b] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Volume II., [44,b], σελ. 80.

[245] Ibid., σελ. 85-86. [44b]

[246] Ibid., σελ. 82. [44b]

[247] [81a,b] Adalet, 1890-1892.
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 130-140, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 132-133.

[248] [44b] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Volume II., [44,b], σελ. 80. [44b]:
- «The Nekyah or betrothal comprises the fiancailles as well as the matrimonial contract. The preliminaries of the engagement are undertaken by the parents of the contracting parties. The mother or some near relative of the young man, in company with a few of her friends and the Koulavouz starts on a tour of inspection, visiting families known to possess marriageable daughters. The object of the visit being made known, they are admitted, and the eldest girl presents herself, offers coffee, kisses hands all round, waits to take the empty cups, and then disappears, her inspectors having to content themselves with the short view they have thus had of her.

περίπτωση μιας εξισλαμισμένης σκλάβας, εφόσον η νύφη δεν είχε γονείς ή συγγενείς, αυτόν τον ρόλο τον αναλάμβανε ο ιδιοκτήτης της. Την ημέρα του νίκγια ή νέγκια, δηλαδή της σύνταξης του γαμήλιου συμβολαίου, μία μικρή ομάδα ανδρών συγκεντρώνονταν στον χώρο που χώριζε το χαρέμι από το σελαμλίκι. Η ομάδα αυτή απετελείτο από τον βακήλ (vakeel), ή τον εκπρόσωπο του γαμπρού, από τους δύο μάρτυρές του, και από έναν ή δύο κοντινούς συγγενείς του, καθώς και τον καντί (δικαστή) ή έναν ιμάμη της συνοικίας, που εκτελούσε τον ρόλο του δικαστή (civil magistrate)[249] Επίσης, εκ μέρους της νύφης υπήρχε ο δικός της εκπρόσωπος ή βακήλ (vakeel), δύο μάρτυρες της, συνήθως ο πατέρας της και ο αδελφός της ή κάποιος συγγενείς της. Όταν επρόκειτο για σκλάβα αυτόν τον ρόλο τον ανελάμβανε ο ιδιοκτήτης της, ο γιος του ή κάποιος συγγενείς του.[250] Στην συνέχεια, μετά την σύνταξη του γαμήλιου συμβολαίου, ο βακήλ της νύφης ή σε άλλες περιπτώσεις ο ιμάμης, πλησίαζε την πόρτα του χαρεμιού, και ζητούσε την συγκατάθεση της νύφης, «το μοιραίο ναι».

13. **«Το Μοιραίο Ναι», ή η έγκριση της νύφης ήταν «μία καθαρή φάρσα».**[251] Μουσουλμάνες διαμαρτύρονται, ότι η έγκριση της νύφης, όσον αφορά το γάμο της, ήταν «μία καθαρή φάρσα», «μία κωμωδία».[252] Ο ιμάμης ή ένας εκπρόσωπος ρωτούσε τρεις φορές την νύφη, που ήταν κρυμμένη πίσω από την πόρτα του χαρεμιού, ή πίσω από μία κουρτίνα, εάν συμφωνούσε με αυτόν τον γάμο, και εκείνη έπρεπε να απαντήσει και τις τρεις φορές «Ναι».[253] **Οι μάρτυρες ποτέ δεν έβλεπαν την υποψήφια νύφη η οποία ήταν πάντα κρυμμένη πίσω από την πόρτα του χαρεμιού ή από μία κουρτίνα που χώριζε το χαρέμι από το σελαμλίκι. Συνεπώς, οποιαδήποτε γυναικεία φωνή θα μπορούσε να είχε απαντήσει αυτό «το μοιραίο Ναι».**[254] Τα έθιμα διέφεραν ελάχιστα κατά την διάρκεια του 19ου αιώνα από περιοχή σε περιοχή. Μετά την έγκριση της νύφης οι μάρτυρες επέστρεφαν στο σελεμλίκι ή στο ενδιάμεσο δωμάτιο μεταξύ του χαρεμιού και του σελεμλικού και επιβεβαίωναν την συγκατάθεση της νύφης. Τότε, εκπρόσωπος της νύφης, ή ο ιμάμης, ή ο καντί (cadi), ρωτούσε τον γαμπρό εάν την δεχόταν για σύζυγό του. Μετά τον ρωτούσε

Should this prove satisfactory, they at once enter into negotiations, making inquiries as to the age and dowry of the girl... if it be agreeable to both parties..... and it is Kismet that the marriage should take place, they will come again and make the final arrangements. On the mother's return home she gives a faithful description of the maiden's appearance to her son.... the intermediaries are commissioned to settle all preliminaries.»

[249] Mary Adelaide Walker, Mrs. Walker [57a,b]

"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 17.

[250] [57b] Mary Adelaide Walker.

"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 17.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει, επίσης, η πληροφορία της περιηγήτριας, σύμφωνα με την οποία, οι Μουσουλμάνοι δεν πλήρωναν για τις υπηρεσίες του ιμάμη. Δηλαδή, όταν ένας ιμάμης συμμετέχει στην σύναψη ενός γάμου, στην ονομασία ενός μωρού ή σε κηδείες, οι υπηρεσίες του ήταν δωρεάν. (σελ. 196)

[251] [45a,b] Μελέκ Χανούμ (ή Marie Dejean-Millingen)

THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 317.

[252] Βλέπε [45α], Μελέκ Χανούμ.

[253] [44a,b] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison. 1848 - 1899 .

The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Volume II., [44,b], σελ. 85.

[254] [45a,] Μελέκ Χανούμ (ή Marie Dejean-Millingen)

THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 318.

πόσα θα πλήρωνε για την νύφη. Όταν δηλωνόταν το ποσό του νέκγια, ο καντί (cadí) έπαιρνε το χέρι του γαμπρού μέσα στο δικό του για να αγγίξουν τα δάχτυλα τους, πετούσαν ένα μαντήλι από επάνω τους και διάβαζαν μία προσευχή που ονομάζεται 'φέθα' (the fetha).

14. **«Μόλις τελειώσει αυτή η τελετουργία, ο άνδρας θεωρείται πραγματικά (νόμιμα) παντρεμένος, και ο γάμος που ακολουθεί είναι μια απλή τυπικότητα που θα μπορούσε να παραληφθεί»,**[255] όπως μας πληροφορεί η Τουρκάλα συγγραφέας Αδαλέτ, **γεγονός που δεν επεσήμανε καμμία περιηγήτρια.**

15. Σπάνια στην Κωνσταντινούπολη, ένα νιόπαντρο ζευγάρι, έμενε μόνο. Είτε η νύφη πήγαινε να κατοικήσει στο σπίτι του πεθερού της, ή, **«αυτό που συμβαίνει πιο τακτικά, ο γαμπρός πηγαίνει να μείνει στο σπίτι της νύφης. Και στις δύο περιπτώσεις, όμως, η νύφη δεν απαλλάσσεται από τις οικιακές υποχρεώσεις που επιβάλλονται ακόμα και σε μία Κιρκάσια σύζυγο.»**[256] Γράφει η Τουρκάλα συγγραφέας Αδαλέτ. Σε αυτό το σημείο επιβάλλεται να επισημαίνουμε ότι αναφέρεται μόνο στις ελεύθερες Μουσουλμάνες, διότι οι εξισλαμισμένες σκλάβες, κατά κανόνα, πήγαιναν στο σπίτι του πεθερού τους ή του συζύγους τους.

16. Η ελεύθερη Μουσουλμάνα στην καταγωγή, όπως και η πρώην σκλάβα, ήταν υποχρεωμένη να υπηρετεί και να φροντίζει τον σύζυγό της. Έπρεπε να τον υπηρετεί όταν ντυνόταν, να σηκώνεται όρθια όταν εκείνος έμπαινε στο δωμάτιο, και να φιλήσει το χέρι του όταν εκείνος επέστρεφε από την καθημερινή του εργασία. Δεν μπορούσε να απευθυνθεί στον άνδρα της με το όνομά του, και όταν του μιλούσε έπρεπε να τον προσφωνήσει με τον τίτλο του μπέη Εφέντη και να διατηρεί το βλέμμα της χαμηλά.[257]

17. Η σύζυγος δεν μπορούσε να βγει από το χαρέμι, εάν πρώτα δεν ζητούσε την άδειά του συζύγου της. Η έγγαμη Μουσουλμάνα, η οποία γεννήθηκε ελεύθερη, «πρέπει να είναι απόλυτα σκλάβα του όπως και μία Κιρκασία».[258] Ιδού γιατί πολλές Μουσουλμάνες μητέρες προτιμούσαν να παντρεύουν τις κόρες τους με άνδρες κοινωνικά κατώτεροι τους, ή με άνδρες που δεν είχαν άλλη σύζυγο, έτσι ώστε η κόρης του να είναι η πρώτη κυρία του χαρεμιού.[259]

Το Διαζύγιο στο Ισλάμ[260]

---

[255] [81b] Adalet, 1890-1892.
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 130-140, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 133.
[256] [81b] Adalet, 1890-1892.
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 130-140, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 135.
[257] Ibid., σελ. 135. [81b]
[258] Ibid., σελ. 136. [81b]
[259] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙΙ, όσον αφορά την πυραμιδική ιεραρχία στα μη-βασιλικά χαρέμια.
[260] Βλέπε Κεφάλαιο IV.
Βλέπε, THE KORAN, Penguin Classics, 1997, pp. Divorce-(surahs): σελ. 396-398, 35, 60, 63, 390.
"Women shall with justice have rights similar to those exercised against them, although men have a status above women. God is mighty and wise. ..." σελ. 348.
Βλέπε, επίσης,
-1848 - 1899 FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison. [44a,b]

1. **Τα προνόμια του διαζυγίου, τόσο συγκαταβατικά και προσιτά στο άνδρα, ήταν εξ' ολοκλήρου άφθαστα για την γυναίκα, που καμμία ανθρώπινη δύναμη δεν μπορούσε να την ελευθερώσει από τον όρκο του νέκγια (από τα δεσμά του γάμου), χωρίς την ελεύθερη συγκατάθεση του συζύγου της.**

2. **«Στην Τουρκία το διαζύγιο δεν έχει το βάρος με το οποίο το συνδέουν οι Ευρωπαίοι. Μία γυναίκα που την έχει χωρίσει ο άνδρας της δεν την αντιμετωπίζουν με χλεύη ή ύβρεις, ακόμα και στις υψηλές κοινωνικές τάξεις, και συχνά κάνει δεύτερο γάμο, γεγονός που οφείλεται στην ευκολία που παρέχουν στον άνδρα να παίρνει διαζύγιο»,[261] διαμαρτύρεται Τουρκάλα το 1892.**

3. Σε αντίθεση με τις δυτικές αντιλήψεις και την οπτική των περιηγητριών του 19ου αιώνα, για το θέμα του διαζυγίου που θα ακολουθήσουν, μία Τουρκάλα,[262] δηλαδή μία ελεύθερη Μουσουλμάνα με το συγγραφικό ψευδώνυμο Αδαλέτ ήταν η πρώτη και η **μόνη** γυναίκα που απεκάλυψε ότι **το διαζύγιο στην Οθωμανική κοινωνία δεν αποτελούσε στίγμα.**

4. Κατά του θεσμού του **Διαζυγίου** στο Ισλάμ, αντέδρασαν και διαμαρτυρήθηκαν έντονα δυτικές περιηγήτριες και Τουρκάλες.[263] Οι περιηγήτριες συγκλονίσθηκαν έντονα και διαμαρτυρήθηκαν δριμύτατα, εξ αιτίας της ευκολίας του διαζυγίου που παρείχε ο νόμος στους άνδρες της Τουρκίας, αποκαλώντας τους τρεις βαθμούς, τις τρεις φόρμουλες ή τις τρεις μορφές διαζυγίου στο Ισλάμ, «εξευτελιστικούς» και «ταπεινωτικούς» για την Μουσουλμάνα γυναίκα.

5. Σε αυτό το σημείο επιβάλλεται να επιστρέψουμε στην εποχή μας και να αναφέρουμε το 'διαζύγιο μέσου κινητού τηλεφώνου'. **Σύμφωνα με τηλεγράφημα του Ειδησιογραφικού Πρακτορείου** Reuter **στο Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων (ΑΠΕ), με ημερομηνία 29-6-01 : «Δικαστήριο του Ντουμπάι (Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα) επικύρωσε το διαζύγιο που 'έστειλε' μέσω κινητού τηλεφώνου σύζυγος στην συμβία του γιατί αγνόησε τις εντολές του. Όπως γράφουν σήμερα (29-6-2001), πολλές εφημερίδες του Κόλπου το ζευγάρι κατέφυγε στο δικαστήριο για να διευκρινισθεί εάν πρέπει στο εξής να θεωρούνται διαζευγμένοι μετά την αποστολή του ακόλουθου μηνύματος από τον σύζυγο στο κινητό της συζύγου. Το μήνυμα έλεγε: 'Γιατί άργησες σε χωρίζω.' Σύμφωνα με το Ισλαμικό νόμο της Σαρία, ένας άνδρας μπορεί να χωρίσει από την σύζυγό του γράφοντας ή λέγοντας τρεις φορές την φράση σε χωρίζω και αν συντρέχουν συγκεκριμένη λόγοι (οι οποίοι δεν αναφέρονται στο**

The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Volume II., [44,b], σελ. 83-85.

-TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 130-140, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 136-140.

-SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b], σελ. 269-270.

-MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY/ANNIE JANE HARVEY.[50a,b]- 1860,1870.

-Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b], σελ. 70.

[261] TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 130-140, No. 185, July 1892. [81b], se?. 136-137.

[262] TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 130-140, No. 185, July 1892. [81b]

[263] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

τηλεγράφημα). Εάν ο σύζυγος εκστομίσει την φράση δύο φορές, μπορεί να μεταβάλλει την απόφασή του μέσα σε τρεις μήνες. Φυσικά το δικαίωμα αυτό δεν το έχουν οι γυναίκες. Ο Αμπτέλ Σαλάμ Μωχαμάντ Νταρβίς, σύμβουλος τμήματος οικογενειακών συμφιλιώσεων του Ντουμπάι, δήλωσε ότι το διαζύγιο ίσχυε στην συγκεκριμένη υπόθεση, αλλά ο σύζυγος μετά από λίγες ώρες άλλαξε γνώμη και αποφάσισε να παραμείνει με την σύζυγο του.»

6. Επιστρέφοντας στις περιηγήτριες του 19ου αιώνα, μαθαίνουμε, ότι οι Μουσουλμάνοι είχαν το δικαίωμα να χωρίσουν την γυναίκα τους δύο φορές και να την αποκτήσουν ξανά με μεγάλη ευκολία,[264] αλλά την τρίτη φορά που θα την χώριζαν δεν μπορούσαν να την αποκτήσουν ξανά με την ίδια ευκολία. Όταν ο άνδρας χώριζε την γυναίκα του τρεις φορές, για να την αποκτήσει ξανά, η διαζευγμένη σύζυγός του έπρεπε να παντρευθεί άλλον άνδρα, να μείνει μαζί του ένα βράδυ, να την χωρίσει και εκείνος, και μετά μπορούσε να παντρευθεί ξανά τον πρώτο της σύζυγό. Έτσι, πρώην σύζυγοι προσλάμβαναν έναν άνδρα ή διάλεγαν έναν διακριτικό φίλο για να την παντρευθεί και να την χωρίσει σε ένα εικοσιτετράωρο μετά τον γάμο τους, αφού πρώτα είχαν περάσει ένα βράδυ μαζί- μία στρατηγική στην οποία αναφέρεται τον 17ο αιώνα ο Γάλλος περιηγητής Tournefort.[265]

7. **Αναλυτικότερα, κατά τις μαρτυρίες, υπήρχαν τρία είδη ή βαθμοί ή φόρμουλες διαζυγίου. Το πρώτο διαζύγιο, ή το διαζύγιο πρώτου βαθμού, ήταν το πιο αδύναμο, επειδή ο σύζυγος μπορούσε με μεγάλη ευκολία, δηλαδή μόνο με μία λέξη ή προφορική δήλωση του να το ανακαλέσει.**[266] Αρκούσε να πει τις λέξεις του χωρισμού για να πάρει διαζύγιο από την γυναίκα του, και στην συνέχεια τις λέξεις της επανσύνδεσης, για να το ανακαλέσει, χωρίς να αναφέρει καμμία αιτία ή λόγο για την πράξη του και στις δύο περιπτώσεις.[267] **Εάν ο σύζυγος χώριζε ξανά την γυναίκα του με τον ίδιο τρόπο, αυτό το διαζύγιο δεύτερου βαθμού, μπορούσε να την αποκτήσεί ξανά με την ίδια ευκολία.**[268] Όμως, το τρίτο διαζύγιο από την ίδια γυναίκα, **«το διαζύγιο που στιγματίζεται από το Κοράνι κάτω από το όνομα Τελακί-σαλλισέ** (Telaki-salisseh)»,[269] **ήταν ανακλητό.**[270] **Οι άνδρες, όμως, έβρισκαν τρόπους να ξεπεράσουν και αυτό το αμετάκλητο**

---

[264] The Koran, Penguin Classics, Divorce, 1997, Divorce-(surahs): σελ. 396-398, 35, 60, 63, 390. (revocable divorce, or the renunciation of one's wife on oath.) may be pronounced twice, and then a woman must be retained in honour or allowed to go with kindness. It is unlawful for husbands to take from them anything they have given them, unless both fear that they may not be able to keep within the bounds set by God; in which case it shall be no offence for either of them if the wife redeems herself.?

[265] Tournefort, M., A voyage into the Levant perform'd by command of the late French King containing the ancient and modern state of the islands of the Archipelago as also of Constantinople, the coasts of the Black Sea, Armenia, Georgia, the frontiers of Persia and Asia Minor, with plans of the principal towns and places of note; an account of genius, manner, trade and religion of the respective people inhabiting those parts; and an explanation of variety of medals and antique monuments. By M. Tournefort of the Royal Academy of Sciences, Chief Botanist to the late French King, Etc.....Adorn'd with an Accurate Map of the Author's Travels, not in the French Edition: Done by Mr. Senex. In Three Volumes, London: Printed for D.Midwinter R. Waree, C. Rikvington, A. Ward, J. and P. Knapton, T. Longman, Rl. Hett, C. Hitch, S. Austen, J. Wod and C. Woodwaard, J. and H. Permerton. MDCCXLI. Volume II., London, MDCCXLI. [ASCS], σελ. 317-318.

[266] THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 365-366.

[267] Mary Adelaide Walker, Mrs. Walker [57a,b]
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 58.

[268] THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 354.

[269] Ibid., σελ. 354-355. [45a]

[270] 1848 - 1899 FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison. [44a,b]
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Volume II., [44,b], σελ. 354-355.

διαζύγιο. Κατά την **Fanny Janet Blunt**, για να αποκτήσει ξανά ένας Μουσουλμάνος την σύζυγό του, έπρεπε να της επιτρέψει να παντρευθεί ξανά και «να ξαπλώσει με άλλον άνδρα για ένα εικοσιτετράωρο».[271] Έτσι, έβρισκε για την διαζευγμένη σύζυγό του έναν «ενδιάμεσο σύζυγο» με κάθε δικαίωμα επάνω της ως νόμιμος σύζυγος. Υπήρχαν περιπτώσεις που ο «ενδιάμεσος σύζυγος» έβρισκε την θέση του ευχάριστη, και αρνιόταν να απαλλαγεί από την κυρία.[272]

8. Οι διαζευγμένες, με τον πρώτο βαθμό διαζυγίου, **Μελέκ Χανούμ** και **Αϊσια Χανούμ**, αρνήθηκαν να επιστρέψουν στους συζύγους τους, όταν εκείνοι αποφάσισαν να ανακαλέσουν τα διαζύγιά τους, γεγονός που ίσως σημαίνει ότι η διαζευγμένη Μουσουλμάνα είχε το δικαίωμα να αρνηθεί να επιστρέψει στον πρώην άνδρα της. **Παρόλο που καμμία περιηγήτρια δεν αναφέρει αυτό το δικαίωμα, αυτές οι δύο περιπτώσεις αποδεικνύουν ότι, τουλάχιστον, το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα, η διαζευγμένη γυναίκα είχε το δικαίωμα να αρνηθεί να επιστρέψει στον πρώην σύζυγό της. Φυσικά αυτό προϋπόθετε ότι είχε οικογένεια στην οποία μπορούσε να επιστρέψει, ή την οικονομική δυνατότητα για την συντήρησή της, γεγονός που δεν ίσχυε για τις διαζευγμένες Μουσουλμάνες που υπήρξαν στην καταγωγή τους εξισλαμισμένες σκλάβες, ο αριθμός των οποίων ήταν αναμφισβήτητα μεγαλύτερος.**

9. Υπήρχε προστασία για την διαζευγμένη Μουσουλμάνα: Υπήρχαν εμπόδια στο εύκολο διαζύγιο; Κατά τις περιηγήτριες, η υποχρεωτική πληρωμή του νέγκια (**Nekyah**) που είχε ορισθεί στο γαμήλιο συμβόλαιο, καθώς και του ναφακά (**nafakah**), δηλαδή της διατροφής, παρείχαν κάποια εμπόδια στην ευκολία του διαζυγίου που παρείχε ο νόμος για τους άνδρες.[273] Εκτός από την υποχρέωση που είχε ο άνδρας να πληρώσει το νέκγια στην πρώην σύζυγό του, ήταν υποχρεωμένος, επίσης, **για τρεις μήνες μετά το διαζύγιο,**[274] να πληρώνει διατροφή ή το **Ναφακά** (Nafakah) στην πρώην σύζυγό του, που καθοριζόταν από το δικαστήριο, ανάλογα με την κοινωνική της τάξη και τις οικονομικές δυνατότητες του πρώην συζύγου της.

10. **Χωρίς την πληρωμή αυτού του χρηματικού ποσού (the nekya money), που καθορίστηκε κατά την σύναψη του γαμήλιου συμβολαίου (νέκγια), κανένα διαζύγιο δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί νόμιμα.**[275] **Ακόμα και στις περιπτώσεις που το χρηματικό ποσό είχε παραλειφθεί από το γαμήλιο συμβόλαιο, «ο νόμος θα το έπαιρνε ως δεδομένο [ως προϋπόθεση] επί τη βάσει του ίδιου του (γαμήλιου) συμβολαίου (νέκγια).»**[276]

11. **Αν και πολλές ήταν οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα, που υποστήριξαν ότι τα νομικά δικαιώματα της Μουσουλμάνας συζύγου ήταν καλύτερα καθιερωμένα στους Μουσουλμανικούς νόμους ή στο Ισλαμικό Δίκαιο παρά στους Ευρωπαϊκούς, η διαζευγμένη Μελέκ Χανούμ αποκαλύπτει ότι** ο γραπτός νόμος απείχε πολύ από τον ζωντανό, και η θεωρία από την

---

[271] Ibid., σελ. 354. [44b]
[272] Ibid., σελ. 83. [44b]
[273] THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 370, 371, 372.
[274] Ibid., σελ. 372. [45a]
[275] Lucy Garnett
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b], σελ. 60.
[276] Ibid., σελ. 60. [86b]

πράξη,[277] **και διαμαρτύρεται έντονα για το** καθημερινό φαινόμενο **της καταπάτησης των δικαιωμάτων της Μουσουλμάνας.**[278] **«Στην Τουρκία», γράφει η Μελέκ Χανούμ, «όπως σε κάθε χώρα που ο μεσολαβητής ('arbitrator') παίρνει την θέση του νόμου, η κοινωνία είναι στο έλεος των δυνατών και των άπληστων. Σε τέτοιες χώρες όλα επιτρέπονται σε αυτούς που έχουν εξουσία. Ο ιερός νόμος, η κοινή γνώμη, όλα είναι μηδέν. Ο μόνος αναγνωρισμένος νόμος είναι τα καπρίτσια αυτών που κυβερνούν.»**[279] Γεγονός που επιβεβαιώνουν πολλές περιηγήτριες πριν και μετά από την Μελέκ Χανούμ.

12. **Αν και ο νόμος φρόντιζε για την προστασία της διαζευγμένης Μουσουλμάνας, όπως επεσήμαναν επανειλημμένως οι περιηγήτριες, η Μελέκ Χανούμ, ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα, υποστήριζε ότι στην πράξη οι άνδρες δεν τηρούσαν αυτές τις νομικές τους υποχρεώσεις. Όσον αφορά τα νομικά δικαιώματα της διαζευγμένης Μουσουλμάνας, υπήρχαν στα χαρτιά, αλλά πολλά μπορούσαν να γίνουν στην Τουρκία με «μία συνετή παροχή δωροδοκιών».** Η καταπάτηση των δικαιωμάτων της ελεύθερης Μουσουλμάνας ήταν καθημερινό φαινόμενο **επειδή οι ισχυροί μπορούσαν «να παρακάμψουν τον νόμο, και τα νόμιμα δικαιώματα της Μουσουλμάνας συζύγου.» Όσον αφορά τα διαζύγια της Μελέκ Χανούμ και της Αϊσια Χανούμ, πραγματοποιήθηκαν παράνομα, δηλαδή χωρίς την πληρωμή του νέκγια**[280] **και του ναφακά (της διατροφής). Η Μελέκ Χανούμ και η Αϊσια Χανούμ, όχι μόνο δεν έλαβαν ποτέ το νέκγια και το ναφακά, αλλά οι πρώην σύζυγοί τους, κατάσχεσαν και τις προσωπικές τους ιδιοκτησίες και περιουσίες και όλα τα προσωπικά τους αντικείμενα, παρόλο που, σύμφωνα με το νόμο οι πράξεις τους αποτελούσαν κατάσχεση, επειδή όταν ένας σύζυγος αποφάσιζε να χωρίσει την γυναίκα του, δεν είχε δικαιώματα στην ιδιοκτησία της ή στα περιουσιακά της στοιχεία.**[281]

13. Η Lady Hornby,[282] το 1855, η οποία βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου, αναφέρει, μεταξύ άλλων, έναν πασά ο οποίος έχοντας **σκοτώσει την σύζυγό του, αντί για μία σκλάβα,** έπρεπε να τιμωρηθεί. Ποια ήταν η τιμωρία του; 'Καταδικάσθηκε' να κυβερνήσει σ' ένα μικρό Ελληνικό νησί, «ένας τρόπος πολύ της μόδας εδώ για να τιμωρούν πασάδες που δεν χειρίζονται προσεκτικά την διοίκηση των προσωπικών τους υποθέσεων με μεγαλύτερη μυστικότητα.»[283] Γράφει η Hornby. Η Lady Montagu είχε παρατηρήσει από το 1717, ότι **«σε αυτές τις ευαίσθητες υποθέσεις»**[284]

---

[277][45a] Melek Hanum (Marie Dejean)
THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 369. [45a]

[278] Ibid., σελ. 369. [45a]

[279] [45a] THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ. 352.

[280] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

[281] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

Βλέπε, 1848 - 1899 FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison. [44a,b]
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Volume II., [44a], σελ. 82.

[282] [31] LADY HORNBY.
CONSTANTINOPLE DURING THE CRIMEAN WAR. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography....London, Richard Bentley, Publisher In Ordinary To Her Majesty. 1863. 8 vo. [31] σελ, 97.

[283] Ibid., σελ. 97-98. [31]

[284] [51a] Emmeline Lott.
The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I., [51a], σελ. 57.

που αφορούσαν το χαρέμι, ήταν αδύνατον ακόμα και για τον Υπουργό Δικαιοσύνης να ενεργήσει, και η Emmeline Lott επεσήμανε, το 1866, ότι **«οι μυστήριες ενέργειες των χαρεμιών γενικά καλύπτονται από ένα αδιαπέραστο σκοτάδι.»**

14. **Όσον αφορά το διαζύγιο κοινής συναινέσεως, το διαζύγιο χωρίς την συγκατάθεση της γυναίκας, διαζύγιο με την πρωτοβουλία της γυναίκας, και η επιμέλεια των παιδιών, πρώτον,** αν το ζευγάρι δεν μπορούσε να συμφιλιωθεί και όλες οι προσπάθειες των συγγενών ή των φίλων για συμφιλίωση αποτύγχαναν, τότε έπαιρναν ένα **διαζύγιο κοινής συναινέσεως**, και η γυναίκα ήταν υποχρεωμένη να επιστρέψει στο σπίτι του πατέρα της. Μαζί της έπαιρνε το 'νέκγια', αυτό που ονομάζουν πολλές περιηγήτριες προίκα, νέκγια ή το χρηματικό ποσό του νέκγια (dower, dowry, nekyah ή nekyah money), το οποίο ήταν η αποζημίωση ή το ποσό που είχε συμφωνηθεί πριν τον γάμο, στο προγαμιαίο συμβόλαιο που, επίσης, οι περιηγήτριες ονομάζουν νέκγια, καθώς και όλα τα προικιά της, δηλαδή τα είδη που είχε φέρει μαζί της όπως: έπιπλα, ενδύματα, αντικείμενα οικιακής χρήσης, και οτιδήποτε είχε αποκτήσει κατά την διάρκεια της έγγαμης ζωής της.

15. **Δεύτερον,** στην περίπτωση που ο άνδρας χώριζε την γυναίκα του **χωρίς την συγκατάθεσή της,** πάλι ίσχυαν όλα τα παραπάνω.[285] Ο άνδρας ήταν υποχρεωμένος να πληρώσει στην πρώην σύζυγό του το ποσό που είχε συμφωνηθεί πριν τον γάμο (το νέκγια), δηλαδή στην σύναψη του συμβολαίου του νέκγια, και να επιστρέψει τα προικιά της, καθώς και ότι είχε αποκτήσει η σύζυγός του κατά την διάρκεια του έγγαμου βίου τους. Εκείνη, και σε αυτήν την περίπτωση, ήταν υποχρεωμένη να φύγει από την στέγη τους.

16. **Όταν, όμως, η γυναίκα αποφάσιζε να πάρει διαζύγιο, ο νόμος, δεν την προστάτευε.**[286] **Κατά την Fanny Janet Blunt, τα προνόμια του διαζυγίου, τόσο συγκαταβατικά και προσιτά στο άνδρα, ήταν εξ ολοκλήρου άφθαστα για την γυναίκα, που καμμία ανθρώπινη δύναμη δεν μπορούσε να την ελευθερώσει από τον όρκο του νέκγια** (nekyah), **χωρίς την ελεύθερη συγκατάθεση του συζύγου της.** Ακόμα και εάν πετύχαινε την έγκριση του συζύγου της για διαζύγιο, πάλι έχανε το νέκγια και τα προικιά της, τα οποία θα παρέμεναν δικά της στην περίπτωση που ο σύζυγος της ήταν εκείνος που αποφάσιζε να την χωρίσει. Η γυναίκα δεν μπορούσε να απελευθερωθεί από τον όρκο του νέκγια (nekyah), δηλαδή από τον γάμο της, και να πάρει διαζύγιο, **χωρίς την συγκατάθεση του συζύγου της,** σε αντίθεση με τον άνδρα που δεν είναι υποχρεωμένος να δώσει καμμία αιτιολογία για την απόφασή του. Αν η πρωτοβουλία του διαζυγίου ήταν της γυναίκας, τότε εκείνη έχανε, όχι μόνο το χρηματικό ποσό του νέκγια, αλλά και τα προικιά της, **γεγονός που ανάγκασε πολλές γυναίκες να παραμείνουν παντρεμένες.**

17. Τρίτον, η γυναίκα είχε το δικαίωμα να απαιτήσει την διάλυση του γάμου και να διατηρήσει το δικαίωμά της για την πληρωμή του νέκγια και του ναφακά **(της τριήμηνης διατροφής), αν ο σύζυγός της δεν την διατηρούσε στο επίπεδο ζωής που καθόριζε η οικονομικο-κοινωνική της**

---

[285] [57b] Mary Adelaide Walker, Mrs. Walker [57a,b]
"Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) 12 mo. Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Volume II., [57b], σελ. 58.

[286] 1848 - 1899 FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison. [44b]
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Volume II., σελ. 82. [44b]

τάξη, αν συνουσιαζόταν με τις δικές της σκλάβες, για εγκατάλειψη και για απάνθρωπη συμπεριφορά,[287] αν και καμμία περιηγήτρια δεν διευκρινίζει τι θεωρούσαν εκείνη την εποχή ως απάνθρωπη συμπεριφορά. **Σε αυτό το σημείο πρέπει να επαναλάβουμε, ότι, φυσικά προστατεύονταν τα δικαιώματα των ελεύθερων Μουσουλμάνων γυναικών που είχαν ισχυρές οικογένειες, και φυσικά καμμία έγγαμη Μουσουλμάνα που υπήρξε πρώην σκλάβα δεν μπορούσε να επικαλεσθεί ότι δεν συντηρούταν ανάλογα με την αρχική της κοινωνική θέση.**

18. Φυσικά, διαμαρτύρονται έντονα οι Τουρκάλες, όπως η Adalet, με την άποψη που επικρατούσε, σύμφωνα με την οποία, η γυναίκα ως πιο ευάλωτη και αδύναμη από τον άνδρα «για την προστασία της» είναι προτιμότερο να παραμείνει με τον σύζυγό της έστω και δυστυχισμένη, παρά να τον αφήσει και να πεινάσει. «Πολύ καλό επιχείρημα, ίσως, αλλά δεν συμφωνούν πολλές γυναίκες με αυτό,»[288] υπογραμμίζει η Τουρκάλα συγγραφέας το 1892.

19. Τέταρτον, σε περίπτωση που μία γυναίκα ήθελε διαζύγιο, χωρίς να προκύπτουν οι παραπάνω λόγοι, τότε, ήταν υποχρεωμένη να παραιτηθεί από το 'νέκγια' και τα προικιά της.[289]

20. Η διάκριση στο δικαίωμα της γυναίκας να ζητήσει διαζύγιο, δηλαδή η απώλεια του νέκγια και της διατροφής (του ναφακά), ανάγκαζε πολλές γυναίκες να παραμείνουν παντρεμένες, πράγμα που δεν ίσχυε για τους άνδρες. Ο άνδρας, μέχρι στιγμής, κατά τις περιγραφές των περιηγητριών, δεν ήταν υποχρεωμένος να δηλώσει λόγο ή αιτία διαζυγίου. Η γυναίκα, σε αντίθεση με τον άνδρα, ήταν υποχρεωμένη να προσκομίσει αποδεκτούς λόγους για την αίτησή της για διαζύγιο.

21. Κατά την Annie Jane Harvey, το 1870, μία γυναίκα μπορούσε να πάρει διαζύγιο από τον σύζυγό της, εάν πήγαινε στον καντί (στον δικαστή) και **δήλωνε ότι παραιτείται από το νέκγια, καθώς και την ιδιοκτησία της.** Εάν υπήρχαν παιδιά, η μητέρα, αν το επέλεγε, μπορούσε να κρατήσει τα κορίτσια μέχρι την ηλικία των επτά ετών, και μετά από αυτήν την ηλικία τα κορίτσια επέστρεφαν στην οικία και στο χαρέμι του πατέρα τους, εκτός αν είχαν γίνει ειδικές συμφωνίες.[290]

22. Όσον αφορά την επιμέλεια των παιδιών, μετά το διαζύγιο, αυτό το θέμα το έλυσε για τους Μουσουλμάνος ο ίδιος ο Προφήτης. Ο Μωάμεθ, όρισε ότι το αγόρι, δηλαδή ο γιος έπρεπε να μένει με την μητέρα του, όσο χρειαζόταν την μητρική φροντίδα της, και η κόρη μέχρι να φθάσει σε ηλικία γάμου. Επίσης, εάν ένα παιδί είχε γεννηθεί μετά το διαζύγιο του ζευγαριού, και η μητέρα ή η παραμάνα του, το θήλαζε ακόμα, τότε ο πατέρας ήταν υποχρεωμένος να την πληρώνει για τον

---

[287][86b] Lucy M.J. Garnett, 1895.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. pp.57-70, January 1895. [86b], σελ. 61.

[288] Adalet [81a,81b]
TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 130-140, No. 185, July 1892. [81b], σελ. 136

[289][86b] Lucy M.J. Garnett.
WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. (σελ. 57-70), January 1895. [86b] σελ. 61.

[290][50b] Mrs. Harvey, of Ickwell-Bury, ή Annie Jane Harvey. 1870.
Turkish Harems & Circassian Homes by Mrs. Harvey (of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b], Ibid., [50b] σελ. 70-71.

θηλασμό. Εάν ήταν οικονομικά ευκατάστατος ήταν υποχρεωμένος να πληρώσει σε αναλογία με την μητέρα και την παραμάνα. Σε περίπτωση που πέθαινε η μητέρα του παιδιού του, το δικαίωμα της επιμέλειας αναλάμβαναν οι θηλυκοί συγγενείς της μητέρας, και η γιαγιά του παιδιού, από την πλευρά της μητέρας, είχε το πρώτο δικαίωμα. Σε περίπτωση θανάτου της γιαγιάς, και αν δεν υπήρχε αδελφή σε κατάλληλη ηλικία, τότε το παιδί πήγαινε στις θείες από την πλευρά της μητέρας. Μόνο στην περίπτωση που η μητέρα δεν είχε θηλυκούς συγγενείς, το παιδί πήγαινε στην μητέρα του πατέρα ή στις αδελφές του.[291]

23. **Σε αντίθεση με τους ισχυρισμούς της Lady Montagu, της Lady Craven, της Lucy Garnett, και άλλων περιηγητριών του 18ου και του 19ου αιώνων, οι οποίες υποστήριξαν ότι η θέση της έγγαμης και της διαζευγμένης Μουσουλμάνας ήταν πολύ ανώτερη από εκείνη της δυτικής γυναίκας, επειδή οι νόμοι προστάτευαν τα δικαιώματα της,** η Μελέκ Χανούμ αποκαλύπτει: **«Διακεκριμένοι οικονομολόγοι, σαν τον Stuart Mill,[292] έχουν παρουσιάσει μία θεωρία, σύμφωνα με την οποία ισχυρίζονται ότι τα δικαιώματα της γυναίκας είναι καλύτερα καθιερωμένα στους Μουσουλμανικούς νόμους, παρά στους Ευρωπαϊκούς. Αν από τον γραπτό νόμο στραφούμε στον ζωντανό, από την θεωρία στην πράξη, εκεί βλέπουμε τι χρησιμότητα έχουν για την γυναίκα τα υποτιθέμενα δικαιώματα της... Η κατάσχεση των αντικειμένων της από τον πατέρα της και τον σύζυγό της ήταν ένα καθημερινό και συνηθισμένο φαινόμενο αυτών που αισθάνονται αρκετά ισχυροί για να το κάνουν... Που είναι τώρα τα δικαιώματα της γυναίκας, ανάμεσα σε αυτό τον αγώνα μεταξύ των ισχυρών και των αδυνάμων;»**[293]

24. **Μία Τουρκάλα, ελεύθερη Μουσουλμάνα στην καταγωγή,[294] από την Άγκυρα, το 1892, προτείνει την κατάργηση του θεσμού της δουλείας, έτσι ώστε να επιτευχθεί *σταδιακά* η κατάργηση του θεσμού του Οθωμανικού χαρεμιού, και κατ' επέκταση να αναβαθμισθεί η κοινωνική θέση της Μουσουλμάνας. Προτείνει στους Τούρκους να παντρεύουν και να απελευθερώνουν τις έγκλειστες σκλάβες τους, και να σταματήσουν να ανανεώνουν το χαρέμι τους με καινούργιες σκλάβες. Εδώ πρέπει να αναφέρουμε ότι, εκείνη την εποχή οι έγκλειστες εξισλαμισμένες σκλάβες ήταν όλες Κιρκάσιες.**

Η ΜΟΙΧΕΙΑ[295]

Μία μοιχαλίδα είναι άξια να παντρευθεί μόνο έναν μη-Μουσουλμάνο, έναν «ειδωλολάτρη», ή έναν μοιχό.

25. Η μοιχεία δεν αναφέρεται, από τις περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα, ως λόγος διαζυγίου. Αυτό δεν μας εκπλήσσει, επειδή η μοιχαλίδα, συνήθως ετιμωρείτο με θάνατο, με την εξαίρεση της συζύγου του αποκαλούμενου 'επιεικούς' σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, από την οποία ο σουλτάνος πήρε διαζύγιο δύο φορές και στην συνέχεια την έστειλε στην εξορία.[296]

---

[291] Ibid., σελ. 61. [86b]

[292] Στον Mill αναφέρεται και η Lucy Garnett.

[293] [45a] THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a], σελ σελ. 369-370.

[294] Η Adalet ([81α] [81β]) γεννήθηκε ελεύθερη Μουσουλμάνα.

[295] Βλέπε Κεφάλαιο IV.

Βλέπε, The Koran, Penguin Classics, σελ. 246, 63, 199, 241, 246, 257, 406.

[296] THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett

26. Καμμία περιηγήτρια δεν υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας της τιμωρίας ή του φόνου μιας μοιχαλίδας. Αυτό δεν μας εκπλήσσει, αν λάβουμε υπ' όψιν ότι η μοιχαλίδα εξαφανιζόταν μυστηριωδώς και ετιμωρείτο με θάνατο. Όταν η περιηγήτριες αναφέρονται στην τιμωρία της 'μοιχαλίδας' δεν εννοούν μόνο τις έγγαμες Μουσουλμάνες, αλλά συμπεριλαμβάνουν και τις εξισλαμισμένες σκλάβες που τόλμησαν να πάνε με άλλον άνδρα εκτός από τον ιδιοκτήτη τους.

27. **Παρόλο που καμμία περιηγήτρια δεν υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας της τιμωρίας, ή του φόνο μιας μοιχαλίδας, γνωστοποιούν ότι η 'μοιχαλίδα' ετιμωρείτο πάντα με τον θάνατο και ο φονιάς της δεν καταδιώκονταν ποτέ.**[297]

28. **Πως είναι δυνατόν να ήταν πιστές στο καθήκον τους και στους συζύγους τους, εφ' όσον δεν τους αγαπούσαν, αλλά τους μισούσαν,**[298] αναρωτήθηκε η Mme de la Princesse de Belgiojoso,[299] αναφερόμενη στις Τουρκάλες της Κωνσταντινούπολης, το 1852. Πράγματι, οι γυναίκες ήταν πιστές στους άρχοντες τους και στους συζύγους τους, αλλά μόνο όταν δεν μπορούσαν να κάνουν διαφορετικά, υποστήριξε η Dora d'Istria[300] το 1859.

29. Το Κοράνι[301] όσον αφορά την μοιχεία, ορίζει: «Εάν καμμία από τις γυναίκες σας διαπράξει μία ασελγής πράξη, καλέστε τέσσερις μάρτυρες μεταξύ σας εναντίον τους. Εάν ομολογήσουν την ενοχή τους, να τις περιορίσετε στα σπίτια τους μέχρι να πεθάνουν ή μέχρι ο θεός βρει άλλον τρόπο για αυτές.»[302] Αυτό αποτελεί το πρώτο Κοράνιο νόμο στο θέμα της μοιχείας. Δεν μοιάζει πολύ αυστηρό, διότι, όπως ήδη εξετάσαμε, οι γυναίκες ήταν έγκλειστες στα χαρέμια. Εδώ πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν ότι στις αρχές του Ισλάμ οι γυναίκες είχαν

---

with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 392.

Βλέπε, επίσης, Κεφάλαιο II (όσον αφορά τους σουλτάνους του 19ου αιώνα) και Κεφάλαιο IV, (όσον αφορά το θέμα της μοιχείας).

[297] 'an adulteress is punished for her indiscretions by death but the murderer of a woman is never pursued.'

Βλέπε περιηγήτρια, [3] [3a,b,c,d,e] Lady Mary Wortley Montagu ή Lady Mary Pierrepont, 1715, 1716 – 1718. THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c], σελ. 217.:

'an adulteress is punished for her indiscretions by death but the murderer of a woman is never pursued.'

[298] MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO. [30a,30b]

CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO / CHRISTINE TRIVOLCE DE BELGIOJOSO –

La vie intime et la vie nomade en Orient. Scenes et souvenirs de voyage I et II., Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30a] σελ. 1043-1044.

[299] Mme de la Princesse de Belgiojoso.

La vie intime et la vie nomade en Orient. Scenes et souvenirs de voyage I et II., Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. (I. σελ 466-502 et II: σελ. 1020-1050): Les harems, les Patriaches et les Derviches, les Armeniennes de Cesaree... Constantinople (σελ. 471), Angora or l'ancienne Ancyre (l'ancienne capitale de la Galatie), Eiaq-Maq-Oglou, bourg Verandcheir , Angora, Bajandur, Tcherkess (Antoniopolis), la Cappadoce; Kuprin, merdeche, Kircheir, Caesarea (et Judiehsou) et les vills de Taurus, the Taurus; Allah-Daghda, Medem a Adana, Antioch, Latakia, Homs, Aleppo, Tarsus, Konia, Jerusalem . [30a].

[300] «Quant a la FIDELITE qu'elles ne jurent point, du reste, a leur seigneur et maitre, elle la gardent, quand elle ne peuvent pas faire autrement.." (Βλέπε περιηγήτρια [33a,b,c,d,e], με συγγραφικό ψευδώνυμο, DORA D'ISTRIA, (ή La Princesse Helene Ghika, La Princesse Koltzoff-Massalsky) .

[301] Βλέπε Μοιχεία ('Adultery') στο Κοράνι. The Koran, Penguin Classics, 1997, σελ. 63, 199, 241, 246, 257, 406.

[302] Ibid., σελ. 62.

"If any of your women commit a lewd act, call in four witnesses from among yourselves against them; if they testify to their guilt confine them to their houses till death overtakes them or till God finds another way for them."

περισσότεροι ορατότητα, συμμετοχή στον δημόσιο βίο, στην κοινωνία τους κλπ.[303]

30. Η δεύτερη εντολή του Κορανίου που ακολούθησε υπήρξε πιο αυστηρή. Το Κοράνι ορίζει ότι : «Ο μοιχός και η μοιχαλίδα θα λάβουν ο κάθε ένας από **εκατό μαστιγώματα**…. Ο μοιχός μπορεί να παντρευθεί μόνο μία μοιχαλίδα ή μία ειδωλολάτρισσα, και η μοιχαλίδα μπορεί να παντρευθεί μόνο έναν μοιχό ή έναν ειδωλολάτρη. Απαγορεύονται τέτοιοι γάμοι στους Αληθινούς Πιστούς … Εάν ένας άνδρας κατηγορήσει την σύζυγό του, αλλά δεν έχει μάρτυρες εκτός από τον ίδιο του τον εαυτό, θα ορκισθεί τέσσερις φορές στο όνομα του θεού ότι η κατηγορία του είναι αληθινή, καλώντας επάνω του την κατάρα του θεού, εάν λεει ψέματα. Αλλά, εάν η γυναίκα του ορκισθεί τέσσερις φορές στο όνομα του θεού, ότι η κατηγορία είναι λάθος και καλέσει την Κατάρα του θεού επάνω της, εάν είναι αληθινή, δεν θα τιμωρηθεί.»[304] Εάν οι άνδρες ή οι γυναίκες δεν παρουσίαζαν τέσσερις μάρτυρες, τότε ψεύδονταν μπροστά στο Αλλάχ,[305] όπως επαναλαμβάνεται σε ένα άλλο σημείο του Κορανίου.

31. Εάν καταθέσουν τέσσερις μάρτυρες, τότε, ανάλογα με τον ζήλο και την φυσική κατάσταση του εκτελεστή της τιμωρίας, γνωρίζουμε ότι τα 100 μαστιγώματα μπορούσαν να επιφέρουν και τον θάνατο, ιδιαίτερα της γυναίκας. Ακόμα και **σήμερα**, στα ισλαμικά δικαστήρια που διοικούνται από ένα μέλος της θρησκευτικής ηγεσίας των Μουλάδων (Mullah), οι κατηγορούμενοι δεν έχουν το δικαίωμα να υπερασπίσουν τον εαυτόν τους. Μόλις οι τέσσερις μάρτυρες δώσουν την κατάθεσή τους ο δικαστής βγάζει αυτόματα την απόφαση για 100 μαστιγώματα. Δεν υπάρχει καμμία υπεράσπιση, δικαίωμα για έφεση, και ούτε ο ίδιος ο δικαστής μπορεί να μειώσει την τιμωρία, δηλαδή τον αριθμό των μαστιγωμάτων. **Ο νόμος φτιάχτηκε από τον Αλλάχ και κανείς δεν τολμάει να τον αμφισβητήσει και να τον αλλάξει**. Όταν το δικαστήριο δεχθεί τις καταθέσεις των τεσσάρων μαρτύρων, η ετυμηγορία είναι ήδη γνωστή σε όλους—100 μαστιγώματα, ούτε λιγότερα, ούτε περισσότερα, και η τιμωρία πρέπει να εκτελεστεί δημόσια, μπροστά σε άλλους πιστούς Μουσουλμάνους.[306]

32. Εκτός από τον περιορισμό στην οικία και τα 100 μαστιγώματα, (4:15 και 24:2) στο Κοράνι πρόσθεσε αργότερα ο Προφήτης Μωάμεθ και την λιθοβολία ή τον πετροβολισμό (stoning) του μοιχού και τις μοιχαλίδας μέχρι θανάτου. Μετά την ετυμηγορία του θανάτου από πετροβολισμό, η γυναίκα οδηγείται σε δημόσιο χώρο, τοποθετείται μέσα σε μία τρύπα που έχει σκαφτεί ειδικά για εκείνη και την οποία γεμίζουν με χώμα για να μη μπορεί να κουνηθεί και να φύγει. Οι τέσσερις μάρτυρες που κατέθεσαν εναντίον της, την πλησιάζουν και πετούν τις πρώτες πέτρες, στην συνέχεια ο δικαστής και μετά το κοινό, δηλαδή όλοι οι

---

[303] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.

[304] THE KORAN, Penguin Classics, 1997, σελ. 246.

"The adulterer and the adulteress shall each be given a hundred lashes." ...
"The adulterer may marry only an adulteress or an idolatress; and the adulteress may marry only an adulterer or an idolater. True believers are forbidden such marriages. Those that defame honourable women and cannot produce four witnesses shall be given eighty lashes. Do not accept their testimony ever after, for they are great transgressors—except those among them that afterwards repent and mend their ways. God is forgiving and merciful. If a man accuses his wife but has no witnesses except himself, he shall swear four times by God that his charge is true, calling down upon himself the curse of God if he is lying. But if his wife swears four times by God that his charge is false and calls down His curse upon herself if it be true, she shall receive no punishment."

[305] Ibid., σελ. 247.

"Why did they [men and women] not produce four witnesses; If they could not produce any witnesses, then they were surely lying in the sight of God."

[306] Βλέπε: Hekmat, Anwar. Women and the Koran. The Status of Women in Islam. Prometheus Books, 1997., σελ. 158-159.

παρευρισκόμενοι Μουσουλμάνοι. Όσον αφορά τον άνδρα, δεν επιβάλλεται να ακινητοποιηθεί μέσα σε μία τρύπα, όπως οι γυναίκα. Εάν τρέξει και καταφέρει να διαφύγει, τότε η διαδικασία τελειώνει, δηλαδή δεν εκτελείται άλλη τιμωρία. Αυτήν την τιμωρία επέβαλε ο Μωάμεθ τον 7ο αιώνα μ.Χ. σε μία Αραβίδα την Ghamdiya, η οποία κατηγορήθηκε για μοιχεία. **Στην εποχή μας, μόνο στην Περσία (Ιράν), από το 1990-1997, επτά γυναίκες εκτελέσθηκαν με αυτό τον τρόπο.**[307]

33. Σύμφωνα με το Κοράνι (4:25), εάν οι έγγαμες Μουσουλμάνες, οι οποίες υπήρξαν στην καταγωγή τους εξισλαμισμένες σκλάβες, «διαπράξουν μοιχεία θα υποφέρουν την μισή ποινή που επιβάλετε στις ελεύθερες μοιχαλίδες.»[308] Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι, σύμφωνα με το Κοράνι, η γυναίκα που γεννήθηκε ελεύθερη Μουσουλμάνα έπρεπε να υποστεί μεγαλύτερη τιμωρία για την πράξη της μοιχείας από μία πρώην εξισλαμισμένη σκλάβα. Οι πρώην σκλάβες δεν υποβάλλονταν στον πετροβολισμό για την μοιχεία, και τιμωρούνταν **μόνο** με 50 μαστιγώματα αντί για 100, η μισή ποινή που ορίζεται για την ελεύθερη Μουσουλμάνα.[309]

V.

ΟΙ «ΑΝΑΜΕΙΚΤΟΙ ΛΑΟΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ»[310]

ΚΑΙ ΤΑ ΧΑΡΕΜΙΑ ΤΩΝ 'ΚΑΤΩΤΕΡΩΝ' ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ: ΤΩΝ «ΨΕΥΔΟ-ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ»,[311] ΤΩΝ ΣΤΙΓΜΑΤΙΣΜΕΝΩΝ,[312] ΤΩΝ «ΑΔΙΑΦΟΡΩΝ/ΕΠΙΠΟΛΑΙΩΝ ΠΙΣΤΩΝ»,[313] ΤΩΝ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ «ΚΑΤ' ΟΝΟΜΑ» ή ΤΩΝ «ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΑ»[314] ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ.

---

[307] Ibid., σελ. 160-167.

[308] THE KORAN, Penguin Classics, 1997, σελ. 63

"I any one of you cannot afford to marry a free believing woman, let him marry a slave-girl who is a believer. Marry them with the permission of their masters and give them their dowry in all justice, provided they are honourable and chaste and have not entertained other men. If after marriage they commit adultery they shall suffer half the penalty inflicted upon free adulteresses."

[309] Βλέπε: Hekmat, Anwar. Women and the Koran. The Status of Women in Islam. Prometheus Books, 1997., σελ. 167.

[310] [44a] [44b] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.

The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. [44a,b].

Η Blunt έζησε ένα μεγάλο μέρος της ζωής της (1848 – 1899) σε διάφορες περιοχές της Ευρωπαϊκής και της Ασιατικής Τουρκίας, καθώς και σε διάφορες χώρες που βρίσκονταν κάτω από την Οθωμανική επικράτεια. Μελέτησε και συγκέντρωσε πληροφορίες και υλικό (μία σειρά σημειώσεων) για τους «ανάμεικτους λαούς της Τουρκίας» («mixed people of Turkey»), δηλαδή για τους λαούς της Οθωμανικής επικράτειας. Κατά τον εκδότη, Stanley Lane Poole, (preface ix, x, June 29th, 1878), επρόκειτο για την «πιο αξιόλογη εργασία για τους λαούς της Τουρκίας_και όχι ένα κομματικό μέσο ή κομματικό εργαλείο για το Ανατολικό Ζήτημα_». Αργότερα, το 1918, η Blunt κυκλοφόρησε, επίσης, το έργο "My Reminscences", το οποίο συμπεριλαμβάνει προσωπικές λεπτομέρειες για την ζωή της στην Τουρκία.

[311] [86a] Lucy M.J. Garnett, [;] – 1891, 1891-1917 (δηλώνει μακροχρόνια παραμονή στην Μικρά Ασία)

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 360.

[312] [44a] FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848 – 1899.

The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 159.

Βλέπε, επίσης,

[86a] Lucy M.J. Garnett.

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 356.

[313] [86a] LUCY M.J. GARNETT, 1891.

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a], σελ. 346-354.

[314] Ibid., σελ. 207. [86a]

1. Στο τελευταίο κεφάλαιο διαπιστώνουμε ότι οι περιηγήτριες δεν διείσδυσαν μόνο στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι, σε εκείνα των διαφόρων κοινωνικών τάξεων ή στα λουτρά των Οθωμανίδων, αλλά ορισμένες επισκέφθηκαν και τα χαρέμια, των αποκαλούμενων από τους Οθωμανούς Τούρκους **'κατώτερων'** Μουσουλμάνων, των **«ψευδο-**Μουσουλμάνων», των **«επιφανειακών** Μουσουλμάνων», των **«ονομαστικά** Μουσουλμάνων» ή των Μουσουλμάνων **«κατ' όνομα»**, δηλαδή των Κούρδων, των Γιουρούκ, των Τατάρων, και των Τσιγγάνων.[315] Τα χαρέμια αυτών των λαών, σε αντίθεση με τα χαρέμια των Οθωμανών Τούρκων, δεν ήταν δημιουργήματα, καρποί ή επακόλουθα του θεσμού της δουλείας, ούτε και σύμβολα του ατομικού κοινωνικού καθεστώτος (social status). Δεν συνέβαλαν στην εξάπλωση ή στην διατήρηση του θεσμού του χαρεμιού. Τα 'χαρέμια' των 'κατώτερων' Μουσουλμάνων, όσοι φυσικά διέθεταν, δεν είχαν την πληθυσμιακή, πολυεθνική ή κτιριακή έκταση και την σημασία που είχαν για τους Οθωμανούς Τούρκους. Οι κοινωνικές αυτές ομάδες δεν συνέβαλαν στην εξάπλωση και στην διατήρηση του θεσμού αυτού. Σε αντίθεση με τις Οθωμανίδες, δηλαδή τις έγκλειστες γυναίκες των Οθωμανικών χαρεμιών, οι οποίες υπήρξαν εξισλαμισμένες σκλάβες, απελευθερωμένες σκλάβες ή απόγονοι σκλάβων, οι γυναίκες αυτών των «επιφανειακών» Μουσουλμάνων, ήταν στην καταγωγή τους ελεύθερες, ανήκαν στην δική τους φυλή, δεν εμφάνιζαν την δουλικότητα ή την μάσκα υποταγής των Οθωμανίδων, συμμετείχαν στο δημόσιο βίο της φυλής τους ή της κοινότητάς τους, κυκλοφορούσαν ελεύθερα, και έχαιραν της εκτίμησης των ανδρών τους. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι δεν τηρούσαν τους κανόνες του Ισλάμ, όσον αφορά την επιβαλλόμενη γυναικεία ενδυμασία, δηλαδή την κάλυψη του γυναικείου σώματος και προσώπου και την απομόνωση και τον περιορισμό στο χαρέμι.[316]

2. Τα χαρέμια αυτών των 'κατώτερων' Μουσουλμάνων δεν είχαν ως πρότυπό τους, πράγμα που ίσχυε για τους Οθωμανούς Τούρκους ομόθρησκούς τους, το Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι, που ήταν το μεγαλύτερο, πολυπληθέστερο και το πιο αναπτυγμένο χαρέμι, τουλάχιστον όσον αφορά την πληθυσμιακή και εθνολογική ανάπτυξή του, τον πολυεθνικό επεκτατισμό ή εξάπλωσή του, καθώς και την εσωτερική του οργάνωση και λειτουργία, όπου χιλιάδες έγκλειστες γυναίκες ζούσαν μαζί περιορισμένες. Δεν υπήρχε το σύστημα, το έθιμο ή το φαινόμενο της ελίτ δουλείας, της εθελοντικής δουλείας, της παιδικής δουλείας και του 'παιδικού χαρεμιού.[317]

3. Παρόλο που ο Μωάμεθ, ο Προφήτης, ήταν εκείνος που επέβαλε την κάλυψη του προσώπου της Μουσουλμάνας και ήταν θερμός υποστηρικτής της απομόνωσης και του περιορισμού των Μουσουλμάνων γυναικών, παρόλο που ο ουσιαστικός αποκλεισμός των γυναικών από το δημόσιο βίο υφίστατο σαν τυπικό γνώρισμα περισσότερο του ισλαμικού χαρεμιού,[318] οι γυναίκες των Κούρδων, των Γιουρούκ, των Τατάρων και των Τσιγγάνων, κυκλοφορούσαν ελεύθερα και χωρίς καλύπτρα, δηλαδή γιασμάκια και φερετζέδες. **Η θέση της γυναίκας στα χαρέμια αυτών των 'κατώτερων' ή**

---

[315] Ουσιαστικά, οι Κούρδοι, οι Τατάροι και οι Τσιγγάνοι δεν είχαν χαρέμια. Επίσης, οι Κούρδοι και οι Τσιγγάνοι ήταν μονογαμικοί, δηλαδή δεν ασκούσαν την πολυγαμία (πολυγυνία).

[316] [44a] 1848 - 1899 FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey. 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ 157.

[317] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[318] Η πολυγαμία (πολυγυνία) στην Τουρκία καταργήθηκε, το 1926, με την υιοθέτηση του Ελβετικού νόμου.

'επιφανειακών' Μουσουλμάνων εμφανίζει μία πολυσύνθετη διαφορετικότητα, και διέφερε ακραία από εκείνη των Οθωμανίδων, δηλαδή των έγκλειστων στα Οθωμανικά χαρέμια ελεύθερων Μουσουλμάνων γυναικών και εξισλαμισμένων σκλάβων.

4. Οι Κούρδισες, οι Γιουρούκ, οι Τατάρες και οι Τσιγγάνες, δεν εμφάνιζαν συμπεριφορές υποταγής και δουλικότητας, ούτε την υποκρισία ή την «μάσκα» υπακοής των έγκλειστων στα Οθωμανικά χαρέμια γυναικών.[319] Εδώ δεν παρατηρήθηκε η χρήση των διαφόρων στρατηγικών επιβίωσης, αυτοενδυνάμωσης, διαμαρτυρίας ή ψυχικής αυτοάμυνας που διέκρινε τα Οθωμανικά χαρέμια.[320]

5. Σε αντίθεση με τους Οθωμανούς Τούρκους, στα χαρέμια των Κούρδων, των Γιουρούκ, των Τατάρων και των Τσιγγάνων, δεν παρατηρείται κάτι ανάλογο του διαφυλικού συστήματος διχοτόμησης, που συναντήσαμε στην Οθωμανική οικογένεια και συνεπώς δεν τίθεται θέμα στρατηγικών επιβίωσης και αυτοενδυνάμωσης, που εμφάνιζαν οι έγκλειστες γυναίκες των Οθωμανικών χαρεμιών.[321] Σε αντίθεση με τα χαρέμια των Τούρκων ομόθρησκών τους, δεν γίνεται αντιληπτό κάποιο διαχωριστικό σύστημα των δύο στοιχείων—ανδρών και γυναικών. **Εν ολίγοις, οι γυναίκες δεν ζούσαν ξεχωριστά από τους άνδρες.** Οι 'κατώτεροι' μουσουλμάνοι που «προσποιούνταν ανοιχτά» τον Μωαμεθανισμό, αλλά δεν τηρούσαν αυστηρά τις αρχές του, ουσιαστικά δεν διέθεταν χαρέμια, και δεν ασκούσαν όλοι την πολυγαμία. Για παράδειγμα, Οι Τάταροι δεν διέθεταν χαρέμια και σελαμλίκια. Αν και ήταν Μουσουλμάνοι ήταν μονογαμικοί και οι γυναίκες τους και οι κόρες τους έκρυβαν το σώμα τους και το πρόσωπό τους μόνο από τους Τούρκους.

6. Τα μέλη των χαρεμιών αυτών των Μουσουλμάνων δεν απαρτίζονταν από σκλάβες και δεν διέθεταν φύλακες ή σκλάβους-ευνούχους για να περιφρουρούν και να επιτηρούν τις γυναίκες τους. Δεν υπήρχε το σύστημα της ελίτ δουλείας ή της προετοιμασίας σκλάβων για την ελίτ, επειδή δεν υπήρχε ελίτ και συνεπώς δεν υπήρχε η ζήτηση για τις υπηρεσίες τους.[322]

7. Οι «κατ' όνομα» Μουσουλμάνες Κούρδισες δεν εκάλυπταν το πρόσωπό τους μπροστά σε κανέναν άνδρα. Οι αποκαλούμενες «σκληραγωγημένες και ατρόμητες» **Κούρδισες δεν εμφάνιζαν την δουλικότητα και την υποταγή των Οθωμανίδων και σκότωναν τους άνδρες που τολμούσαν να τις προσβάλουν**! Παρόλο που οι Κούρδοι ήταν Μουσουλμάνοι, όπως και οι Τάταροι, εντούτοις ήταν μονογαμικοί.

8. Σε αντίθεση, οι Γιουρούκ [YURUK], που αποκαλούνται «Μουσουλμάνοι κατ' όνομα», παραβίαζαν το Κοράνι και παρέβλεπαν τον περιορισμό των τεσσάρων συζύγων, επειδή η πολυγαμία γι' αυτούς ήταν θέμα επιβίωσης και όχι πολυτέλειας. Η πολυγαμία για τους Γιουρούκ, σε αντίθεση με τους Οθωμανούς, τους εξασφάλιζε τα αναγκαία «εργατικά χέρια», εφ' όσον δεν υπήρχαν σκλάβες ή σκλάβοι να τους υπηρετούν. Και αυτών, επίσης, οι γυναίκες τους δεν έκρυβαν το πρόσωπό τους.

---

[319] Βλέπε περιηγήτρια [44α], Fanny Janet Blunt,
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 157.

[320] Βλέπε Κεφάλαιο III.

[321] Βλέπε Κεφάλαιο III

[322] Βλέπε Κεφάλαιο I και Κεφάλαιο II.

9. **Το «στίγμα» ή οι «ψευδο-Μουσουλμάνοι», οι Τσιγγάνοι**, δεν διέθεταν χαρέμια και οι γυναίκες τους κυκλοφορούσαν ελεύθερα και εργάζονταν ως χορεύτριες, τραγουδίστριες, τυχομάντεις, «ζητιάνες» ή «μάγισσες». Αποκαλούνταν «ψευδο-Μουσουλμάνοι» και οι Οθωμανοί πίστευαν, ότι δεν άνηκαν στο ανθρώπινο γένος: «Η Τουρκική εθνολογία διαιρεί την ανθρωπότητα σε 77 ½ έθνη, οι Εβραίοι εκπροσωπούν το ½ και οι Τσιγγάνοι εξαιρούνται τελείως.» Μόνο οι νέες και οι ωραίες Τσιγγάνες χορεύτριες προσλαμβάνονταν σε έκτακτες περιπτώσεις στα χαρέμια για να ψυχαγωγήσουν τις έγκλειστες σε κάποια γιορτή.

10. **Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι καμμία περιηγήτρια δεν είδε ή τουλάχιστον δεν ανέφερε στην μόνιμη πληθυσμιακή σύνθεση των Οθωμανικών χαρεμιών γυναίκες αυτών των 'κατώτερων' μουσουλμάνων, δηλαδή Κούρδισες, Γιουρούκ, Τατάρες ή Τσιγγάνες. Καμμία γυναίκα από αυτές τις εθνότητες δεν αναφέρεται ως σύζυγος, ως μόνιμο έγκλειστο μέλος, ως επισκέπτρια, ή ως «εθελόντρια δούλα»,[323] όπως ήταν η περίπτωση της δεύτερης κατηγορίας των Κιρκάσιων γυναικών, των «εθελοντριών μεταναστριών»[324] που μετανάστευσαν στην Τουρκία το 1864.**

11. Όσον αφορά τις Κιρκάσιες, τις «εθελόντριες δούλες» από τους «ημι-υπόδουλους»[325] Κιρκάσιους πρόσφυγες που μετανάστευσαν σε διάφορα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το 1864,[326] παρατηρείται, ότι αποτέλεσαν «το όμορφο κουτί της Πανδώρας, το δώρο της Ρωσίας στην Τουρκία», μία προσφορά ελεύθερων Κιρκάσιων γυναικών για τα Οθωμανικά χαρέμια. Αυτή η κατηγορία των εξισλαμισμένων Κιρκασίων αποκαλούνταν κανίβαλοι, χειρότεροι από τους Τσιγγάνους, δειλοί, σκληροί, ψεύτες, αγράμματοι, κλέφτες, κακοποιοί, επικίνδυνη φυλή, απατεώνες, λεηλατείς, άνομοι, ανυπότακτοι, και αχάριστοι. Ποιες ήταν οι δύο ομάδες ή οι δύο κατηγορίες των Κιρκάσιων γυναικών; Η πρώτη αποτελούταν από τις γυναίκες που μεταφέρονταν για αιώνες στην Τουρκία για να γίνουν έγκλειστες σκλάβες στα χαρέμια των Οθωμανών, και η δεύτερη από εκείνες που μετανάστευσαν στην Τουρκία το 1864. Όσον αφορά την δεύτερη κατηγορία εξισλαμισμένων Κιρκάσιων (Τσερκέζων) γυναικών-μεταναστριών, παρόλο που δεν ανήκαν στο καθεστώς της δουλείας, οι Κιρκάσιοι εξακολουθούσαν να πωλούν τις κόρες τους στα Οθωμανικά χαρέμια. Γιατί επιθυμούσαν και οι ίδιες να γίνουν σκλάβες; Επειδή αυτές οι «εθελόντριες δούλες» ή οι «εθελόντριες μετανάστριες»[327] **«ζήλευαν»** την ζωή της έγκλειστης

---

[323] [86a] Lucy M.J. Garnett
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett
with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 193.

[324] Ibid., [σελ. 144. [44a]

[325] Ibid., σελ. 153. [44a]

[326] Ibid., σελ. 144, 153. [44a]
Η Ρωσία, σύμφωνα με την Fanny Janet Blunt [44a], [44b] η οποία γνώρισε αυτήν την ομάδα Κιρκασίων, παρείχε στην Τουρκία γράφει ένα δώρο, μία προσφορά νέων Κιρκάσιων γυναικών για τα χαρέμια τους. Αυτοί «οι Μισό-Υπόδουλοι» και αυτές οι εθελόντριες μετανάστριες ή οι εθελόντριες δούλες ζήλευαν την ζωή της γυναίκας του Οθωμανικού χαρεμιού η οποία είχε σκλάβες να την υπηρετούν.

Μαρτυρία που επιβεβαιώνεται και από την Garnett [86ª]
THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 193

[327] [44a] 1848 - 1899 FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878. Volume I., [44a], σελ. 144. [44a]

γυναίκας του Οθωμανικού χαρεμιού. Ήθελαν να γλιτώσουν από την φτώχεια και να ανέβουν κοινωνικά στην Οθωμανική κοινωνία, δηλαδή να αποκτήσουν την θέση της ευνοούμενης οδαλίσκης ή της χανούμ, δηλαδή της έγγαμης Μουσουλμάνας και να έχουν τις δικές τους σκλάβες να τις υπηρετούν.[328]

12. **Οι κοινωνικές αυτές ομάδες του πληθυσμού δεν συνέβαλαν στην εξάπλωση και στην διατήρηση του θεσμού του χαρεμιού.**

13. Όπως και στην περίπτωση των Κουρδισών, των Γιουρούκ, των Τατάρων και των Τσιγγάνων, καμμία περιηγήτρια του 19ου αιώνα δεν εντόπισε, ή τουλάχιστον δεν ανέφερε την παρουσία **Εβραίων** και **Αρμενισσών** ως μόνιμα έγκλειστα μέλη των Οθωμανικών χαρεμιών, και αναφέρουν ορισμένες περιπτώσεις Ελληνίδων ως έγκλειστα μέλη των Οθωμανικών χαρεμιών.[329]

14. **Σε αντίθεση με τους προηγούμενους αιώνες, που οι Ελληνίδες αποτελούσαν μεγάλο μέρος της πληθυσμιακής** σύνθεσης των Οθωμανικών χαρεμιών,[330] εξ' αιτίας του εξανδραποδισμού ή της υποδούλωσής τους, μετά από πολεμικές εισβολές και κατακτήσεις και όχι ως αποτέλεσμα της εθελοντικής δουλείας, όπως ήταν η περίπτωση των Κιρκάσιων γυναικών, γνωρίζουμε από αναφορές και επιστολές της εποχής, ότι σκλάβες, για τα χαρέμια των Οθωμανών, παρείχε στους Τούρκους και ο διάσπαρτος ανά την Οθωμανική Αυτοκρατορία υπόδουλος Ελληνισμός, όπως η Χίος, η Κρήτη, η Κάσσος, η Εύβοια και τα Ψαρά (1822-1825, 1840 και

Η Ρωσία, σύμφωνα με την Fanny Janet Blunt, η οποία γνώρισε αυτήν την ομάδα Κιρκασίων, παρείχε στην Τουρκία, γράφει, ένα δώρο, μία προσφορά νέων Κιρκάσιων γυναικών για τα χαρέμια τους.

[328] [86α] Lucy M.J. Garnett

THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett

with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a] σελ. 193

[81α], [81β] 1890 ADALET

-LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 959-966 NO. ?, Dec. 1890.

-TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, pp. 130-140, No. 185, July 1892. [81β]

Μαθαίνουμε ότι ακόμα και το 1892, Τούρκοι αγόραζαν εξισλαμισμένες Κιρκάσιες, ως συζύγους, διότι ήταν πιο υποτακτικές. Τουρκάλα αποκαλύπτει ότι δεν μπορούσαν να κακομεταχειριστούν μία γυναίκα που ανήκε στο ίδιο έθνος με αυτούς, και η οποία θα ασκούσε απόλυτη εξουσία μέσα στο χαρέμι της καθώς και στο σελαμλίκι. Σε αυτό το σημείο πρέπει να επαναλάβουμε ότι οι Κιρκάσιες σκλάβες για αιώνες μεταφέρονταν και πωλούνταν στα σκλαβοπάζαρα και προτιμούνταν ως οδαλίσκες για τα χαρέμια των Οθωμανών, και ιδιαίτερα για εκείνα της ανώτερης τάξης και του Σαράι, οι οποίες, συνήθως, εντάσσονταν στο σύστημα της ελίτ δουλείας του χαρεμιού, και ιδιαίτερα στο φαινόμενο της εθελοντικής δουλείας ως μέσω για κοινωνική 'εξέλιξη'.

[329] Βλέπε Κεφάλαιο V (ένθετο)

Μόνο μία περιηγήτρια του 19ου αιώνα ανέφερε την παρουσία Ελληνίδας ως μόνιμο έγκλειστο μέλος χαρεμιού. (1835-1836 Miss Julia Pardoe)

"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. Vol. II., [40b] σελ. 221-7

Η μόνη περιηγήτρια που κατέγραψε την παρουσία Ελληνίδας ως μόνιμου έγκλειστου μέλους σε χαρέμι της Κωνσταντινούπολης το 1836, η οποία είχε εξισλαμιστεί χωρίς την θέλησή της αλλά δεν μπορούσε να αποστατήσει γιατί η τιμωρία της θα ήταν να την πετάξουν στο Βόσπορο. Συνεπώς οι περιηγήτριες δεν μπορούσαν να γνωρίζουν πόσες από τις εξισλαμισμένες σκλάβες των Οθωμανικών χαρεμιών ήταν Ελληνίδες ή πόσες είχαν Ελληνική καταγωγή.

[330] Βλέπε Κεφάλαιο Ι. Έγκλειστες Ελληνίδες για τα Οθωμανικά χαρέμια αποκτήθηκαν μαζικά μετά την Σφαγή της Χίου το 1822, την Σφαγή της Κάσσου το 1823 κλπ.

Βλέπε, επίσης, πίνακα: «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ», ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ.

1841).[331] Αν κι οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα δεν εντόπισαν πολλές Ελληνίδες ως μόνιμα έγκλειστα μέλη στα Οθωμανικά χαρέμια,[332] αναφέρουν, ωστόσο, ότι Ελληνίδες πωλούνταν στα σκλαβοπάζαρα και στα χαρέμια από το 1822 έως το 1841. Φυσικά την εποχή της Ελληνικής εθνικο-απελευθερωτικής επανάστασης[333] τα σκλαβοπάζαρα της Κωνσταντινούπολης, της Σμύρνης και της Χίου ήταν γεμάτα με Ελληνίδες γυναίκες, κορίτσια και παιδιά,[334] ορισμένες από τις οποίες είχαν προσφερθεί ως δώρα στον Σουλτάνο Μαχμούτ Β' για το χαρέμι του.[335] Οι περιηγήτριες εντυπωσιάζονται και επικεντρώνουν την προσοχή τους στο πατριωτικό και εθνικό πνεύμα των Ελληνίδων, οι οποίες προτιμούσαν να πεθάνουν παρά να γίνουν σκλάβες των Τούρκων κατά την διάρκεια της επανάστασης,[336] και στην συμμετοχή τους στον απελευθερωτικό αγώνα.[337]

---

[331] Βλέπε Κεφάλαιο Ι.

Βλέπε: A VOICE FROM GREECE, CONTAINED IN AN ADDRESS FROM A SOCIETY OF GREEK LADIES TO THE PHILHELLENS OF THEIR OWN SEX IN THE REST OF EUROPE. TRANSLATED BY GEORGE LEE. LONDON: John Hatchard and Son, 187, Piccadilly. 1826. Το ακόλουθο είναι χειρόγραφο (όχι τυπωμένο) στην πρώτη σελίδα αυτής της έκδοσης: "His Royal Highness the Duke of Sussex with Mr. E.H. Barker's profound Respects". Επίσης, η ακόλουθη χειρόγραφη αφιέρωση υπάρχει στην δεύτερη σελίδα: "To the ladies of the United Kingdom, the following address is most respectfully dedicated by the translator, Piccadilly, 14th April, 1826". Gennadeios Library, Pamphlets in Favour of Greece 1821-1829.

[332] [40β] 1835-1836 Miss Julia Pardoe

"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. Vol. II., [40b] σελ. 221-7

Μόνο μία περιηγήτρια κατέγραψε την παρουσία Ελληνίδας ως μόνιμου έγκλειστου μέλους σε χαρέμι της Κωνσταντινούπολης το 1836, η οποία είχε εξισλαμιστεί χωρίς την θέλησή της, αλλά δεν μπορούσε να αποστατήσει γιατί η τιμωρία της θα ήταν να την πετάξουν στο Βόσπορο. Συνεπώς οι περιηγήτριες δεν μπορούσαν να γνωρίζουν με ακρίβεια πόσες από τις εξισλαμισμένες σκλάβες των Οθωμανικών χαρεμιών ήταν Ελληνίδες ή πόσες είχαν Ελληνική καταγωγή.

[333] Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να αναφέρουμε, όσον αφορά τον όρο 'επανάσταση': το 1776, η Αμερικάνικη Επανάσταση ήταν αντι-αποικιοκρατική, η Γαλλική Επανάσταση του 1789 ήταν κοινωνική, και η Ελληνική Επανάσταση του 1821, εθνικο-απελευθερωτική.

[334] HELLENIC COMMITTEE PAPERS, LONDON, 1878. (EQ 1982) PETITION OF SCIOTES RESIDING IN ENGLAND TO THE CONGRESS AT BERLIN, DATED 5TH JUNE, 1878. "ΑΝΑΦΟΡΑ ΤΩΝ ΕΝ ΑΓΓΛΙΑΙ ΧΙΩΝ. (σελ. 9-12). Translation of Foregoing Petition into French: A LEURS EXCELLENCES LES MINISTRES PLENIPOTENTIAIRES DEPUTES AU CONGRES DE BERLIN. (p. 13-15). Translation of same into English: TO THEIR EXCELLENCIES THE PLENIPOTENTIARY MINISTERS DELEGATED TO THE CONGRESS AT BERLIN. (p. 16-18) signed the Sciotes inhabiting England, σελ. 16.

[335] AN ADDRESS TO THE PEOPLE OF ENGLAND IN THE CAUSE OF THE GREEKS, occasioned by THE LATE INHUMAN MASSACRES IN THE ISLE OF SCIO, &c., by THE REV. T.S. HUGHES, Author of Travels in sicily, Greece, and Albania. London: Printed for Simpkin and Marshall, Stationers' Hall Court, Ludgate-Street. 1822, σελ. 15-16.

[336] Δήλωση 22 Ελληνίδων, το 1825, από τα νησιά του Αρχιπελάγους, την Υδρα, τα Σάλωνα, την Χίο, την Αθήνα και την Λιβαδειά, σε επιστολή τους που απευθυνόταν σε Ευρωπαίες φιλελληνίδες, που συμπεριελάμβανε και ένα μικρό σημείωμα υπογεγραμμένο από την Ελένη Μαυροκορδάτου- με ημερομηνία 5 Αυγούστου - [A VOICE FROM GREECE, CONTAINED IN AN ADDRESS FROM A SOCIETY OF GREEK LADIES TO THE PHILHELLENS OF THEIR OWN SEX IN THE REST OF EUROPE. TRANSLATED BY GEORGE LEE. LONDON: John Hatchard and Son, 187, Piccadilly. 1826. Το χειρόγραφο στην πρώτη σελίδα αυτής της έκδοσης γράφει: "His Royal Highness the Duke of Sussex with Mr. E.H. Barker's profound Respects". Η ακόλουθη αφιέρωση υπάρχει στην δεύτερη σελίδα: "To the ladies of the United Kingdom, the following address is most respectfully dedicated by the translator, Piccadilly, 14th April, 1826". Gennadeios Library, Pamphlets in Favour of Greece 1821-1829., σελ. 6-14.

-[44a]Melek Hanum (Marie Dejean).

SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873., [45b] σελ. 20-23

-[33a] Dora d'Istria.

[33a] ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861. LES FEMMES EN ORIENT PAR MME DORA D'ISTRIA (2 vol. IN-8) Zurich: Meyer et Zeller, editueurs. (1859: selon Revue des Deux Mondes, Bull. Bibl., 1er novembre 1859.....c'etait un album ou plutot un panorama). (Η γαλλική έκδοση υπήρχε αρχικά στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Αθήνας αλλά δεν βρέθηκε έτσι χρησιμοποιήσαμε την Ελληνική μετάφραση της κυρίας Skouze που εκδόθηκε το 1861), [33α] σελ. 267-243

-[33c] PROFILS CONTEMPORAINES, MME LA COMTESSE DORA D'ISTRIA PAR ARMAND POMMIER AVEC UN MAGNIFIQUE PORTRAIT, Gravure Anglaise d'apres F. Schiavoni, de Venise. Paris. Lecrivain et Toubon, editeurs.1863. [33c], σελ. 50-52 [LES HELLENES], lettre 11.

Αναφέρουν, για παράδειγμα, τις Σουλιώτισσες, τις γυναίκες του Μεσολογγίου, τις γυναίκες των Κλεφτών, καθώς και την Μαντώ Μαυρογένους, και ιδιαίτερα την Μπουμπουλίνα των Σπετσών.[338] Μία περιηγήτρια δηλώνει ότι απολάμβανε να διηγείται τις ιστορίες αυτών των γενναίων γυναικών στις Αγγλίδες κυρίες που ζούσαν μέσα στην άνεση των σπιτιών τους.[339]

15. Αναφέρεται, ότι υπήρχαν και Ελληνίδες στο χαρέμι του σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ (1861-1876), το οποίο απαρτίζετο, από 1.200 γυναίκες, ενώ οι 'πρώτες κυρίες' του σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, ήταν κυρίως πρώην σκλάβες από την Θεσσαλονίκη και την Κιρκασία, όπως αποκαλύπτει η Αγγλίδα γκουβερνάντα Emmeline Lott, το 1866. Σκλάβες από την Ελλάδα, την Κιρκασία, τον Καύκασο, την Αίγυπτο και την Αιθιοπία αποτελούσαν την πληθυσμιακή σύνθεση του χαρεμιού του ίδιου σουλτάνου, κατά την Fanny Janet Blunt.

16. Όμως, το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα καμμία περιηγήτρια δεν είδε Ελληνίδα στα σκλαβοπάζαρα, και ελάχιστες είδαν Ελληνίδες ως μόνιμα έγκλειστα μέλη. Παρόλα αυτά, όπως και παλαιότερα, οι Ελληνίδες έμπαιναν στα χαρέμια, αλλά μόνο ως επισκέπτριες, ως εργαζόμενες, ως διερμηνείς των δυτικών περιηγητριών και ως συνεργάτες, πληροφοριοδότες των έγκλειστων γυναικών, ή ως δίαυλοι επικοινωνίας μεταξύ των έγκλειστων γυναικών και τον έξω κόσμο. Ελληνίδες έμπαιναν τακτικά μέσα στα διάφορα Οθωμανικά χαρέμια για να πωλήσουν τα εμπορεύματά τους, για να ενημερώνουν τις έγκλειστες για το τι γινόταν στα άλλα χαρέμια,[340] και για να συνεργασθούν μαζί τους, αφού εγίνοντο αντιληπτές ως εργαλεία επικοινωνίας για τις επαφές τους με τον έξω κόσμο. Για παράδειγμα, Ελληνίδες εμπόρισσες, όπως ήδη αναφέραμε, είχαν συνεργασθεί με την Ναζίμπ Χανούμ, και τον Έλληνα αγαπημένο της, για να δραπετεύσει από το χαρέμι του Σαράι και την Τουρκία, το 1836. Εφοδίασαν την Ναζίμπ Χανούμ, την υιοθετημένη κόρη της πριγκίπισσας αδελφής του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ, την Εσσεμέ Σουλτάνα, με Ευρωπαϊκά ενδύματα για να αποδράσει από το χαρέμι μεταμφιεσμένη ως δυτική επισκέπτρια.[341] Ελληνίδες, επίσης,

---

[337] [33a] Dora d'Istria.

[33a] ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ., ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861. [33a] σελ. 267-443.

[338] Στις Σπέτσες επισκέφθηκε την οικία και τους απογόνους της Μπουμπουλίνας. (βλέπε, Excursions en Roumelie et en Moree. Par Madame Dora d'Istria....Zurich, Meyer et Zeller; Paris, J. Cherbulieq, 1863. 2 vols. Portrait frontispiece. 12 mo. [Vol. I: Attica, Boeotia, Phocis, Phthiotis, Acarnania, Aetolia, Achaia, Elis, Arcadia, Laconia. Vol. II.: Messenia, Argolis, Corinth, Hydra, Spetzai, Poros, Aegina, Salamis, Euboea, the Cyclades, Athens. [33b], v2. σελ. 109-110.)

[339] [15] 1832-1833 Frances Maclellan.

Sketches of Corfu, Historical and Domestic, its scenery and natural productions: interspersed with Legends and Traditions. London: Smith, Elder, and Co., Cornhill, Booksellers to their Majesties, 1835 [15] σελ. 234

[340] [47] 1854, 1855. Mrs. Young, [Marianne Young]

Our camp in Turkey, and the way to it. By Mrs. Young the author of 'Cutch', 'Western India,' 'Facts and fiction,' etc. Second edition. Second edition. London: Richard Bentley, New Burlington Street, Publisher in Ordinary to Her Majesty. 1855. (πρώτη έκδοση 1854) [47] σελ. 290-291.

[341] Βλέπε, [45α] και [45β] Μελέκ Χανούμ,

1. THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a].
2. SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b].

Επίσης, βλέπε, [40α] 1835-1836 Miss Julia Pardoe.

"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. [40a].

επισκέπτοντο τα χαρέμια ως προσκεκλημένες[342] φίλες, αν και αναφέρονται ελάχιστες τέτοιες περιπτώσεις, ή επροσλαμβάνοντο σε ημερήσια βάση «για να βοηθήσουν» σε κάποια φιλοξενία ή γεύμα.[343] Μόνο μία περιηγήτρια παρατήρησε και σημείωσε ότι Ελληνίδες παρευρίσκοντο στα χαρέμια και σε κοινωνικές οικογενειακές περιστάσεις των Οθωμανίδων. Για παράδειγμα, η **Lady Alicia Blackwood**, εθελόντρια κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου, διέκρινε στο Ελληνικό χωριό του Κουλαλί, ότι στα χαρέμια των Τουρκάλων, Ελληνίδες εσυμποσιάζοντο, γελούσαν και συζητούσαν μαζί με τις Τουρκάλες και τις σκλάβες τους. Γιόρταζαν μαζί το γεγονός ότι ο πρώτος γιος της οικογένειας θα πήγαινε για πρώτη φορά στο σχολείο.[344] Μόνο αυτή η μαρτυρία υπάρχει, μέχρι στιγμής,[345] για την συμμετοχή των Ελληνίδων στις κοινωνικές και οικογενειακές περιστάσεις των Οθωμανίδων.

17. Παρατηρείται, ότι οι Ελληνίδες και οι **Εβραίες** εισχωρούσαν στα Οθωμανικά χαρέμια τον 19ου αιώνα για να πουλήσουν τα εμπορεύματά τους στις έγκλειστες γυναίκες, ή για να συνεργασθούν μαζί τους ως 'δίαυλοι επικοινωνίας' με τον έξω κόσμο. **Καμμία περιηγήτρια δεν αναφέρει την περίπτωση Αρμένισσας με την ιδιότητα της εμπόρισσας.** Παρατηρείται, ωστόσο, ότι οι **Αρμένισσες**, όπως και οι Ελληνίδες, από το 1717, έμπαιναν στα χαρέμια ως διερμηνείς των δυτικών περιηγητριών και ως μόνιμοι έμμισθοι εργαζόμενοι για τις οικιακές εργασίες των χαρεμιών ή των σελεμλικιών, ή προσλαμβάνονταν προσωρινά ή για την ημέρα.[346] Μολονότι οι περιηγήτριες δεν σημειώνουν καμμία Αρμένισσα που να είχε την ιδιότητα της 'εμπόρισσας', αναφέρουν εν τούτοις ότι και οι Αρμένισσες, όπως και οι Ελληνίδες, εισχωρούσαν στα χαρέμια υπό την ιδιότητα της διερμηνέος ή για να εργασθούν ως έμμισθοι οικιακοί υπάλληλοι. Οι εργαζόμενες Ελληνίδες και Αρμένισσες, οι οποίες αποκαλούνταν «ραγιάδες», εθεωρούντο απαραίτητες επειδή, **ως μη-Μουσουλμάνες, δεν ήταν υποχρεωμένες να καλύπτουν το πρόσωπό του ή το σώμα τους** και μπορούσαν να εργασθούν ελεύθερα σε όλους τους χώρους εκτός χαρεμιού. Οι Μουσουλμάνοι άνδρες δεν είχαν το δικαίωμα να δουν το πρόσωπο οποιασδήποτε Μουσουλμάνες, ελεύθερης ή σκλάβας, η οποία δεν ανήκε σε αυτούς, ενώ δεν υπήρχε τέτοιος περιορισμός για της 'άπιστες', μη-Μουσουλμάνες.

18. Δεν αναφέρεται **καμμία περίπτωση Εβραίας** που να προσλαμβανόταν ως μόνιμη ή ως προσωρινή οικιακή υπάλληλος, ή ως διερμηνέας.

19. Οι περιηγήτριες του 19ου αιώνα δεν διείσδυσαν μόνο στην πραγματική καθημερινή ζωή των έγκλειστων γυναικών στα Οθωμανικά χαρέμια, τα

---

[342] [40α] 1835-1836 Miss Julia Pardoe.
"The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. [40a], σελ. 311.

[343] [57b] 1857 – 1897 Mary Adelaide Walker.
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57b], σελ. 67.

[344] [22] Dec. 1854- 1856 Lady Alicia Blackwood
A narrative of personal experiences & impressions during a residence on the Bosphorus throughtout the Crimean War. London: Hatchard. Piccadilly, 1881. [22], σελ. 84-87.

[345] Από το σύνολο των 110 περιηγητριών της Βασικής Βιβλιογραφίας.

[346] [57β] 1857 – 1897 Mary Adelaide Walker [Σαράντα χρόνια περιηγήσεων]
Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57β], σελ. 67.

οποία ήταν προϊόντα του θεσμού της δουλείας[347] και ανάλογα με τον αριθμό των έγκλειστων σκλάβων,[348] σύμβολα που αντανακλούσαν το κοινωνικό ατομικό καθεστώς[349] των Οθωμανών Τούρκων, ούτε μόνο στα χαρέμια των 'κατώτερων' Μουσουλμάνων. Οι περιηγήτριες αναμφισβήτητα, εισχώρησαν και στην καθημερινή οικογενειακή ζωή των υπόδουλων υποτελών λαών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας ή επικράτειας, όπως των Ελλήνων, των Εβραίων και των Αρμενίων, επισημαίνοντας τις υποχρεωτικές 'χρωματικο-φυλετικές' διακρίσεις στις οικίες, στα υποδήματα και στα ενδύματα αυτών των υποτελών λαών και τους περιορισμούς της χωροταξικής τους ανάπτυξης, καθώς και τις ποικίλες σχέσεις τους με τους Οθωμανούς Τούρκους.[350] Οι εμπειρίες τους και οι μαρτυρίες τους με αυτούς τους λαούς, ιδιαίτερα με τις γυναίκες τους, θα μπορούσαν να αποτελέσουν θέμα ξεχωριστής έρευνας. Θεωρήσαμε, όμως, ότι, **έστω και μια επιλεκτική προσέγγιση αυτών των υποτελών λαών, μέσα από τις μαρτυρίες περιηγητριών, του 18ου και κυρίως του 19ου αιώνα, ήταν εξαιρετικά σημαντική, γιατί αφ' ενός μεν αντανακλά την διαφορετικότητα της κοινωνικής έκφρασης, ιδιαίτερα των γυναικών άλλων εθνοτήτων, εντός των πλαισίων της Οθωμανικής επικράτειας, και αφ' ετέρου ενισχύει την ιστορικο-κοινωνική άποψη περί της σπουδαιότητας που διαδραμάτισε το πολιτισμικό βάθος ορισμένων λαών, το οποίο και συνηγόρησε στην διατήρηση της εθνικής πολιτισμικής ταυτότητάς τους, παρά τις, κατά καιρούς, προσπάθειες αφανισμού τους, από τους Οθωμανούς. Γι' αυτόν τον λόγο προσθέσαμε ένα ένθετο στο τέλος του πέμπτου κεφαλαίου της διατριβή.**

---

[347] Βλέπε Κεφάλαια I και II.

[348] Γυναίκες και ευνούχους

[349] "social status"

[350] Οι εμπειρίες τους και οι μαρτυρίες τους με αυτούς τους λαούς, ιδιαίτερα με τις γυναίκες τους, θα μπορούσαν να αποτελέσουν θέμα ξεχωριστής εργασίας ή έρευνας.

ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ[1]

Οι περιηγήτριες του 17ου–19ου αιώνα εμφανίζονται σε χρονολογική σειρά, σύμφωνα με τις ημερομηνίες/χρονολογίες των περιηγήσεων τους, οι οποίες αναγράφονται πριν το όνομα τους. Σε περίπτωση που οι περιηγήτριες δεν αναφέρουν συγκεκριμένες ημερομηνίες ή χρονολογίες, τότε καταγράφονται οι ημερομηνίες των εκδόσεων των έργων τους, των άρθρων τους, των επιστολών τους, των ταξιδιωτικών χρονικών τους, των ημερολογίων τους ή εκείνες των ιστορικών περιόδων που αναφέρονται, π.χ. Κριμαϊκός Πόλεμος, οπότε γνωρίζουμε ότι έλαβε χώρα από το 1853–1856, κλπ. Όταν αναγράφονται χρονολογίες μετά το όνομα κάποιας περιηγήτριας, αποτελούν την ημερομηνία γεννήσεως και θανάτου της. Ένας κωδικός αριθμός (π.χ. [1] έως [100]) αναγράφεται μπροστά από τα ονόματα των περιηγητριών που εξετάσθηκαν ή που χρησιμοποιήθηκαν πιο συχνά σε αυτήν την έρευνα. Όταν αναγράφονται περισσότεροι κωδικοί αριθμοί (π.χ. [3a], [3b], [3c] Lady Montagu) μπροστά από το όνομα μίας περιηγήτριας, προσδιορίζουν ή εκπροσωπούν τον αριθμό των έργων της ίδιας περιηγήτριας. Οι κωδικοί αριθμοί εξυπηρετούν ή διευκολύνουν τον αναγνώστη ή τον ερευνητή στην ανάγνωση και στον εντοπισμό των περιηγητικών έργων ή των περιηγητριών στις παραπομπές ή στις υποσημειώσεις της διατριβής, (π.χ. Βλέπε περιηγήτρια [33], σελ. 20.) και στους διάφορους πίνακες, όπως στον πίνακα Τοπωνυμιών, στον 'Ενδεικτικό Πίνακα Μεγάλου Αριθμού Περιηγητριών, τουλάχιστον 4.000',[2] στους Ενδεικτικούς Πίνακες των τριών ομάδων ή κατηγοριών περιηγητριών, στον πίνακα «Μνεία στις Περιφημότερες Σουλτάνες» του Γυναικείου Παρακράτους', καθώς και στο Ευρετηρίου (Index).

Οι πηγές της βασικής βιβλιογραφίας προέρχονται, κατά σειρά προτεραιότητας, από την Γεννάδιο Βιβλιοθήκη της Αθήνας [ΓΕΝ], την Εθνική Βιβλιοθήκη της Βοστώνης (The Boston Public Library, rare books and manuscripts [BPL]), την Αμερικάνικη Σχολή Κλασσικών Σπουδών (American School of Classical Studies, Blegen Library [ASCS]), την ιδιωτική συλλογή σπάνιων βιβλίων ή έργων του 19ου αιώνα του συλλέκτη κ. Στάθη Φινόπουλο, Αθήνα, την ιδιωτική συλλογή της ερευνήτριας αυτής της διατριβής, από το «Duncan Wells Purdy Fine Art and Rare Books Collection, Cambridge, MA, at Harvard Square», στην Μασαχουσέτη, την Εθνική Βιβλιοθήκη της Αθήνας [ΕΒ], το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, [ΕΙΕ], το διαδύκτιο: Amazon. com., History of Women series.com, History of women series.net, και History of women series central.com. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλούν στο διαδύκτιο οι ανακοινώσεις για έργα που θα δημοσιευθούν στο μέλλον, όπως εκείνο της

---

[1] BOSTON PUBLIC LIBRARY: στα τμήματα πρώτον, Rare Books and Manuscripts, και δεύτερον, στο τμήμα Research Library, η ερευνήτρια αυτής της διατριβής πρόλαβε μέχρι το 1999 να υπολογίσει ότι υπάρχουν πάνω από 2000 γυναίκες συγγραφείς και περιηγήτριες-συγγραφείς, και τρίτον, στο τμήμα Συλλογής των Μικροφίλμ, «Η ΣΕΙΡΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ», συγκεκριμένα, the microfilm collection: "THE HISTORY OF WOMEN SERIES», An Alphabetic index to the Microfilm Collection. Monographs. Research Publications, Inc. New Haven, Connecticut, 1976. Three Volumes.
–Βλέπε επίσης, στην Γεννάδιος Βιβλιοθήκη [Αθήνα]:

1. Weber, Shirley W., Voyages and Travels in the Near East made during the XIX Century, , Being part of a larger Catalogue of works on Geography, Cartography, Voyages and Travels in the Gennadius Library in Athens. Compiled and provided with a preface and index by Shirley Howard Weber, Librarian of the Gennadeion. [Weber, 99 (Voyages and Travels in the Near East during XIX– compiled by Shirley H. Weber, 2 vols. 1952-53], The American School of Classical Studies at Athens, Princeton-New Jersey. 1952.
2. Navari, Leonora. Greece and the Levant, the Catalogue of the Henry Myron Blackmer Collection of Books and Manuscripts, London: London: Maggs Bros. LTD. 1989, (Estate of Henry M. Blackmer) "……..the catalogue of the Blackmer Collection could not have been completed without the help of four bookmen: with many thanks to Hohn Collins, Stathis Finopoulos, Agamemenon Tselikas and Christos Manousarides."
3. Επίσης βλέπε A.S.C.S.- American School of Classical Studies, Blagen Library and Rare Book Room [Αθήνα],
4. Εθνική Βιβλιοθήκη και ιδιωτική συλλογή Στάθη Φινόπουλο.

[2] Εικοσιπέντε περιηγήτριες καταγράφουν τα ονόματα, τουλάχιστον άλλων 350 περιηγητριών.

[;]- 1914 Mrs. Kenneth-Brown ή Demetra Vaka, «Haremlik: Some Pages from the Life of Turkish Women. [Amazon.com.], το οποίο **θα εκδοθεί το 2010** !!

Παρατηρούμε, ότι τον 17°, τον 18° και στις αρχές του 19ου αιώνα, πολλοί τίτλοι στα εξώφυλλα των έργων των περιηγητριών αποτελούν λεπτομερέστατες περιγραφές των περιεχομένων, ολόκληροι παράγραφοι των εμπειριών τους, των περιεχομένων, καθώς και αναφορές των παλαιότερων έργων τους. Το ίδιο συμβαίνει και στους πίνακες των περιεχομένων στα έργα των περιηγητριών, οι οποίο αποτελούν μία πλήρη και ολοκληρωμένη περιγραφή των περιεχομένων κάθε κεφαλαίου.

ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

17ος αιώνας

1. **[1]** 1659- 1663 **Katharine Evans** και **Sarah Cheevers.**
Brief History of the Voyage of Katharine Evans and Sarah Cheevers, to the Island of Malta, Where the Apostle Paul suffer'd Shipwreck. And their Cruel Sufferings in the Inquisition there, for near Four Years; occasion'd by the Malice of the Monks and Friers against them, and their several Conferences with them: And how they came to be Deliver'd from thence, and their safe Return Home to England; to which is added, A Short RELATION from George Robinson, of the Sufferings which befel him in His journey to Jerusalem: And how he was preserved from the Hands of Cruelty, when the Sentence of Death was passed against him. LONDON: Printed by the A??gns of J. Sowle, at the Bible in George-Yard, Lombard Street, 1719. [1]

2. **[2a], [2b]** 1686 -1688 **Anna Akerhjelm** ή **Anna Mansdotter Agriconia**
[1642-1688]
1. Documents inedits ou peu connus sur l'histoire et les antiquites d'Athenes tires des archives de l'Italie, de la France de l'Allemagne, etc. par Le Cte. de Laborde Membre de l'Institut. Paris Chez Jules Renouard et Cie, Libraires". 1854. "XXII. Documents concernant mademoiselle Anna Akerhjelm. Biographie d'Anna Akerhjelm. (σελ. 214-255). [2α]
2. ΠΑΝΔΩΡΑ. «ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΩΝ ΔΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ. ΣΥΝΤΑΚΤΑΙ Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ, Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΘΛΟΣ, Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ, κτλ. ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ. ΑΠΟ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1861 ΜΕΧΡΙΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1862.» Γνωστοποιεί ότι το 1686 ο Κόμης Otto Von Koenigsmark ανέλαβε την διοίκηση των μισθοφόρων στο στρατό. Εμπεριέχει μία μετάφραση επιστολής του 1687 της Άννας Ακερχέλμ, και συμπεριλαμβάνει πέντε από τις επιστολές της Σουηδέζας περιηγήτριας προς τον αδελφό της Samuel Manson Agriconus Akeihjelm και ένα ατελές ημερολόγιο, με ημερομηνίες 1686-1687, που διηγείται τα ιστορικά γεγονότα στα οποία η περιηγήτρια υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας. [2β]

18ος αιώνας

3. **[3]** 1715 - 1718 **Lady Mary Wortley Montagu**
(Lady Mary Pierrepont)
[3a], [3b],[3c] [3d], [3e],[3f]
1. An Additional Volume to the letters of the Right Honourable M...y W...y M.....e: Written, during her travels in Europe, Asia and Africa, to Persons of Distincition, Men of Letters, &c. in different Parts of Europe which contain, Among other curious Relations, Accounts of the policy and manners of the Turks; Drawn from Sources that have been inaccessible to other Travellers." LONDON: Printed for T. Becket and P.A. de Hondt, in the Strand. MDCCLXVII. [ΓΕΝ], (vol. 4). [3a]
2. LETTERS OF the RIGHT HONOURABLE LADY M - - Y W - - - Y M- - - E: Written, during her TRAVELS in EUROPE, ASIA AND AFRICA, TO Persons of Distinction, Men of Letters, &c. in

different PARTS of EUROPE. WHICH CONTAIN, Among other CURIOUS Relations, ACCOUNTS of the POLICY and MANNERS of the TURKS; Drawn from Sources that have been inaccessible to other Travellers. THE SECOND EDITION. VOL. III. LONDON: Printed for T. BECKET and P. A. D E HONDT, in the Strand. MDCCLXIII. (1718). [3b]

3. THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840. [3c]
4. The Works of the Right Honorable Lady Mary Wortley Montagu. Including her correspondence, poems, and essays. Published by permission from her genuine papers. In five volumes. Vol. V. London: Printed for Richard Phillips, 1803. [3d]
5. MONTAGU, Lady Mary (Pierrepont) Wortley, 1689-1762. The Works of the Right Honourable Lady Mary Wortley Montagu. Including her correspondence, poems, and essays. [1st ed., edited by J. Dellaway] Published by permission from her genuine papers. In five volumes. London: Printed for Richard Phillips, 1803. [3e]
6. "ORDER OF THE BATH", (Lady Montague), CORNUCOPIA MAGAZINE, ISSUE 10 Volume 11, (σελ. 47 - 52) 1996. [3f]

4. [4] 1785–1788 **The Right Honourable Elizabeth Craven,** ή **Lady Craven,**
formerly Elizabeth Berkely,
μετά τον δεύτερο της γάμο, Margravine of Ansbash.
1750-1828

1. A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786." London, G.G. J. and J. Robinson, 1789. [4]
2. Memoirs of the margravine of Ansbach. Written by herself. London, Henry Colburn, 1826.

5. [5] 1788 **J.W.C.D.U. & R (Justine Wynne, Comtesse des Ursins & Rosenberg)**
LES MORLAQUES Par J.W.C.D.U &R. VOL. I., 1788. Justine Wynne, Comtesse des Ursins & Rosenberg). No place 1788. "Presentation of author on the fly-leaf, description of a Slavic people on the northern coast of the Adriatic."

6. [6] 1795 -1796 **Mrs. Maria Guthrie**
A tour performed in the years 1795-1796 through the Taurida, or Crimea, the antient kingdom of Bosphoros, the once powerful republic of Tauric Cherson, and all the other countries on the north shore of the Euxine, ceded to Russia by the Peace of Kainardgi and Jassy. By Mrs. Maria Guthrie, formerly acting directress of the Imperial Convent for the Education of the Female Nobility of Russia; described in a series of letters to her husband the editor, Matthew Guthrie M.D. F.R.S. and F.S.A of London and Edinburgh, member of the Philosophical Society of Manchester, &c. &c. Phisician to the First and Second Imperial Corps of Noble Cadets in St. Petersburgh, and Councillor of State to His Imperial Majesty of All The Russians. The whole illustrated by a map of the tour along the Euxine coast, from the Dniester to the Cuban, with engravings of a great number of ancient coins, medals, monuments, inscriptions, and other curious objects." London. Printed by Nichols and Son, Red Lion Passage, Fleet Street, For T. Cadill, Jun. And W. Davies, in The Strand. 1802. [6]

7. [7] 1799 **Mary Nisbet of Dirleton, Countess Elgin ,**
η σύζυγος του Λόρδου Έλγιν.
The Letters of Mary Nisbet of Dirleton, Countess of Elgin, arranged by Lieut. - Colonel Nisbet Hamilton Grant, London, John Murray, Albemarle Street, W.I. 1926. (Frontispiece: Mary Nisbet as a Girl with her dog from a drawing by Staneley).

19ος αιώνας

8. [8b] 1809, **Miss Owenson, (Lady Morgan] Sydney)**
Woman; or , Ida of Athens. By Miss Owenson, Author of the "Wild Irish Girl," the "Novice of St. Dominick," &c, in Four Volumes. London: Hurst, Rees and Orme, Paternoster-Row. 1809.

9. [8] 1810 – 1817 **Lady Hester Stanhope**

Travels of Lady Hester Stanhope; forming the completion of her memoirs. Narrated by her physician (Charles Lewis Merton), London, Henry Colburn, 1846. 3 vols.

10. 1812 **Maria Martin**
History of the captivity and sufferings of Maria Martin, who was six years a slave in Algiers; two of which she was confined in a dismal dungeon, loaded with irons,... to which is added the concise history of Algiers, with the manners and customs of the people. New Haven, Sidney's Press, 1812.

11. **[9]** 1814 - 1820 **Caroline, Queen of England [the Princess of Wales]**
και η **[11] Louise Demont**
Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821.

Από ανώνυμη συγγραφέα περιηγήτρια που υπογράφει το έργο της 'by one of her Majesty's suite', η οποία σε μία άλλη έκδοση η ερευνήτρια διαπίστωσε και επιβεβαίωσε ότι επρόκειτο για την Ελβετίδα **Louise Demont**, βλέπε κωδικό [11].

Βλέπε επίσης:
1. ALMERTE (Talmini) ? Pseudonym Paris, 1821 (σελ. 6). Caroline, Queen of England. "Voyage de sa Majeste la Reine d'Angleterre et du Baron Pergami, son Chambellan, en Allemagne, Italie, Grece, Sicilie, Tunis, Jaffa, Jerusalem, Constantinople, etc., pendant les annees 1814, 1815, 1816, 1817, 1818, 1819 et 1820; avec des anectodes curieuses et piquantes. Par Talmini Almerte....Paris, Locard et Davi, Libres. Quai des Augustins, no 3; Cogez, libraire, meme quai, No. 51. Pontieu, Librarie, Palais Royal, 1821.
2. Voyages de S.M. Caroline, Reine d'Angleterre en Allemagne, en Suisse, en Italie, en Grece et en Palestine. Traduit de l'anglais par J. Dubar.....Ostende, P. Scheldewaert, 1825. 3 vols in 1.3 frontispieces. 12 mo.

12. **[9β]** 1815 **Mary Holderness**
New Russia; journey from Riga to the Crimea by way of the Kiev, with some account of the colonization, and the manners and customs of the colonists of new Russia; to which are added notes relating to the Crim Tartars. By Mary Holderness.... London, Sherwood, Jones and co., 1823. 8 vo. [Η περιήγηση ξεκίνησε στις 18 Νοεμβρίου 1815: Tchernigov, Kiev, Monastery of Pestchersky, Odess, Nikolaev, Simferopol, Perekop, Karagoss.

13. **[11]** 1816 **Louise Demont**
Journal of the Visit of her Majesty the Queen (Caroline), to Tunis, Greece, and Palestine, written by Louise Demont, with other corresponding papers, collected in Switzerland, and translated by Edgar Garston. London, T. and J. Allman, 1821.

14. **[9γ]** 1816, 1817, 1819 **Miss Tully**
Letters Written During A Ten Years' Residence At The Court Of Tripoli; Published From The Originals In The Possession Of The Family Of The Late Richard Tully Esq. The British Consul: Comprising Authentic Memoirs and Anecdotes Of The Reigning Ashaw, His Family, And Other Persons Of Distinction; Also, An Account Of The Domestic Manners Of The Moors, Arabs, And Turks...Third Edition. In Two Volumes. London: Printed For Henry Colburn, Conduit Street. 1819.

15. **[10]** 1816 – 1819 **Mme de la Ferte-Meun**

Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822.

16. [9δ] 1814- 1871 **Mrs M.G. Benjamin,**
ή Mary Gladding (Wheeler).
The Missionary Sisters: a memorial of Mrs. Seraphina Haynes Everett and Mrs. Harriet Martha Hamlin, Late Missionaries of the A.B.C.F.M. at Constantinople. By Mrs. M.G. Benjamin. Published by the American Tract Society, Boston, [1860].

17. **[12]** 1822 **The Princess Charlotte**
Royal Correspondence or, Letters between her Royal Mother, Queen Caroline of England, during the exile of the latter, London: Published by Jones and Company, 1822. Βλέπε, επίσης, κωδικό περιηγήτριας **[9]** και **[11]**. (επρόκειτο για την κόρη της Βασίλισσας της Αγγλίας, Καρολίνα.

18. [19ª] 1824 **Mme. Julie Delafaye Brehier**
1. Le petit voyageur en Grec, ou lettres d'un jeune evariste et de sa famille, par Mme. Julie Delafaye Brehier. Avec Seize Jolies Gravures. Tome premier. Paris, A La Librairie 'd'Eduation D'Alexis Eymery, Editeur des Oeuvres completes de M. le comte de Segur, en 3o vol. In -8. 1824.
2. "Le Petit voyageur en Grece, ou Lettres du jeune Evariste et de sa famille. Par Mme J.D. Brehier. Avec seize jolies gravures. Tome troisieme. Paris, Alexis Eymery, 1825. 4 vols.

19. 1825 **Dufrenoy (Adelaide Gillette Billet)**

Beautes De L'Histoire De la Grece Moderne, Ou Recit Des Faits Memorables Des Hellenes, Depuis 1770 Jusqu'A Ce Jour; Avec L'etat du gouvenement des contrees ou s'etend la regeneration; le tableau de leurs moeurs, de leur esprit public, de leur caractere....etc., Et Un Precis Des Actions Extraordinaires D'Ali-Pacha, Ornees D'Une Carte Exacte, Et De 12 Vignettes. Par Mme Dufrenoy. Tome I. [Tome...II.] Paris, A La Librairie D'Education D'Alexis Eymery, Rue Mazarine, No. 30. 1825.

20. 1827-1828, **Mrs. Montefiore**
Private journal of a visit to Egypt and Palestine by way of Italy and the Mediterranean. London, Joseph Rickerby, 1836. [Εκδόθηκε για ιδιωτική χρήση].

21. 1829 **Sophie de Marbois, La Duchesse de Plaisance**
Une femme d'hier, Sophie de Marbois, Duchesse de Plaisance , par Michelle Averoff, Mercvre de France, MCMLXI.

22. **[15]** 1832-1833 **Frances Maclellan**
Sketches of Corfu, Historical and Domestic, its scenery and natural productions: interspersed with Legends and Traditions. London: Smith, Elder, and Co., Cornhill, Booksellers to their Majesties, 1835.

23. **[18]** 1833- 1834 **Martha Yeardley**
Extracts from the letters of John and Martha Yeardley, whilst on a religious visit to some parts of the continent of Europe the Ionian Islands, &c Lindfield: Printed by W. Eade, at the Schools of Industry. MDCCCXXXV.

24. **[16b]** 1830-1838 **Emilia A. Brewer** και **Mary Reynolds**
First Four Years of the American Independent Smyrna Mission, Under the Patronage of the New Haven Ladies' Greek Association. Smyrna [BREWER (Josiah), Emilia A. Brewer, and Mary Reynolds]: Printed At the Harlow Press, by Antonio G. Damiano and Co. 1834.

25. **[20]** 1827-1860 **Mrs. Harriet E. Dickson**

One Woman's Mission and how she fulfilled it. A memorial of Mrs. Harriet Dickson by Reverand A.N. Arnold, D.D., Professor in the Baptist Union Theological Seminary, Chicago, ILL. Chicago: Henry A. Sumner & Company. 1883.

26. [40α,b,c] 1835-1836 **Miss Julia Pardoe**

1. The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols. [40α], [40β].
2. BEAUTIES OF THE BOSPHORUS. Illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs, From Original drawings by W.H. Bartlett. Virtue and Co., London. [χωρίς ημερομηνία έκδοσης], [40c].

27. [19]- 1835 – 1869 **Miss Mary Briscoe**
(1835 - 1869)
[19sec] **Emma Raymond Pitman**
Mission life in Greece and Palestine. Memorials of Mary Briscoe Baldwin, Missionary to Athens, and Joppa. By Emma Raymond Pitman, of "Heroines of the Mission Field;" "Vestina's Martyrdom;" "Profit and Loss;" &c. &c. Sell, Petter, Galpin & Co.: London, Paris & New York 1881.

28. [41a] [41b] 1836 **Mrs. Sara Rogers Haight**
"Letters from the Old World by a Lady of New York", 2 vols. 1840 (Egypt, Syria, Palestine, Asia Minor, Turkey and Greece...)

29. 1837-1842 **Julie Von Nordenflycht**
Επιστολές της Γερμανίδας Βαρονίδος Νορδενφλύχτ, κυρίας της τιμής της Βασίλισσας της Ελλάδος Αμαλίας, που δημοσιεύτηκαν το 1845. Η αλληλογραφία της Νορδενφλύχτ δημοσιεύτηκε το 1845, τρία χρόνια μετά το θάνατό της. Επρόκειτο για την Γερμανίδα νοσοκόμα της Αμαλίας, (Amalia of Oldenburg), η οποία την συνόδεψε στην Ελλάδα όταν παντρεύτηκε το Βασιλιά Όθωνα το 1836. Μετάφραση του Κωνσταντίνου Τσαουσόπουλου. Δελτίο Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος, ν. 8, 1922, σελίδες 383-555.

30. [42a] [42β] 1838 - 1844 **Miss Felicia Mary Frances Skene**

1. Wayfaring sketches among the Greeks and Turks and on the shores of the Danube. By a seven years' resident in Greece. London, Chapman and Hall, MDCCCXLVII. [42a]
2. The isles of Greece and other poems. [The Greek Slave], Edinburgh: R. Grant and Son. London: Longman and Co. M.DCCC.XLIII .[42b]
3. ANADOL; the last home of the faithful. THE LAST HOME OF THE FAITHFUL. (έργο του πατέρα της J.H. Skene, London: Richard Bentley, New Burlington Street, and publisher in Ordinary to Her Majesty. 1853. (Ο πατέρας της Skene επισκέφτηκε τον Πόντο και την Καππαδοκία αλλά δεν αναφέρεται πουθενά το όνομα της κόρης του, μάλλον δεν τον ακολούθησε.)

31. 1839 **Selina Braceridge, Mrs. (Charles Holte)**
Notes descriptive of a panoramic sketch of Athens, taken May, 1839, (sketched from nature and on a zinc by Mrs. (Charles Holte) Braceridge. Sold in aid of funds of the London Benevolent Depository. London, W. Dalton, 1839.

32. [43] 1839-1840 **Mary Georgina Emma Dawson Damer**
The Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer Diary of a tour in Greece, Turkey, Egypt, and the Holy Land. By the Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer. London, Henry Colburn, 1841. 2 vls.

33. **[21]** 1844 - 1850 **Mrs. Sarah Emily York, formerly Miss S.E. Waldo**

Memoir of Mrs. Sarah Emily York, formerly Miss S. E. Waldo, Missionary in Greece by Mrs. R. B. Medbery. Author of William O. Crocker. Boston: Phillips, Sampson and Company, 110 Washington Street. 1853. (Η ιεραπόστολος York δίδασκε στο σχολείο της περιηγήτριας-ιεραποστόλου [20] Harriet Dickson στην Κέρκυρα).

34. 1808-1868 **Rebecca B. Medeberry (Stetson,)**
Memoir of Mrs. Sarah Emily York, formerly Miss S.E. Waldo; missionary in Greece. Boston, Phillips, Sampson and company, 1853.

35. **[52]** 1839-1848 **Mrs. A. Margaretta Burr**
Mrs. Burr's sketches: twelve tinted lithograph plates of fourteen views in Egypt, Jerusalem, Constantinople (I), Athens (I) and in Spain, without title-page, and with only I leaf of explanation of the views.) [ανέκδοτο έργο] (1840?). Folio.

36. **[25]** 1840 **Lady Harriet Catharine Egerton, Countess Ellesmere (Lady Francis Egerton)**
Journal of a tour in the Holy Land in May and June 1840. By Lady Francis Egerton. With lithographic views from original drawings, by Lord Francis Egerton. London, Harrison and Co., 1841. (Σύζυγος του Lord Francis Egerton.)

37. **[26v1], [26v.2]** 1840-1841 **Elizabeth Mary Grosvenor, Marchioness of Westminster**
A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean during the Years 1840-41, In Two Volumes. London: John Murray, Albemarle Street 1842.

38. [27a,b] 1840 **Marchioness of Londonderry, Frances Anne Emily Vane-Tempest**

1. A Narrative of travels to Vienna, CONSTANTINOPLE, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry., London, Henry Colburn, (1842 ?),[27a,b]
2. Russian Journal of Lady Londonderry 1836-37. Edited by W.A.L. Seaman & J.R. Sewell. John Murray (Publishers) Ltd. 1973.

39. **[28a, b, c,d]** 1842 **Ida Laura Pfeiffer (Reyer),** (1797-1858)

1. Visit to the Holy Land, Egypt and Italy by Madame Ida Pfeiffer, Author of "A Woman's Journey Around the World" Translated from the German by H.W. Dulcken. With eight tinted engravings. London: Ingram, Cooke, and Co. 27 Strand. 1852. [28a]
2. A Woman's Journey Round the World, from Vienna to Brazil, Chili, Tahiti, China, Hindostan, Persia, and Asia Minor. An unabridged translation from the German of IDA PFEIFFER. London: Office of the National Illustrated Library, 227 Strand. [28b]
3. A Woman's Journey Round the World, from Vienna to Brazil, Chili, Tahiti, China, Hin dostan, Persia, and Asia Minor. An unabridged translation from the German. London, Office of the National Illustrated Library [1852].
4. Lady's Second Journey Round the World: from London to the Cape of Good Hope, Borneo, Java, Sumatra, Celebes, Ceram, the Moluccas, etc., California, Panama, Peru, Ecuador, and the United States. By Ida Pfeiffer, authoress of "The Lady's Journey Round the World," Etc. New York: Harper & Brothers, Publishers, Pearl Street, Franklin Square. 1856. [28c]
5. A Journey to Iceland, and Travels in Sweden and Norway. Translated from the German of Ida Pfeiffer, By Charlotte Fenimore Cooper. New York, George P. Putnam, 115 Broadway, 1852. [28d]

40. 1843-1852 **Christiana Luth** (1817-1900)

Η Δανέζα περιηγήτρια Χριστιάνα Λυτ εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα μαζί με τον σύζυγό της και την αδελφή της από το 1843 - 1852. Η Χριστιάνα και η αδελφή της διατηρούσαν προσωπικό ημερολόγιο.

41. 1844 **Ida Marie Louise Gustave, Countess Hahn-Hahn**
"Orentalisch Briefe, von Ida Grafin Hahn-Hahn, 1844.
(Μετά το διαζύγιό της, η Γερμανίδα κόμισσα ξεκίνησε τις περιηγήσεις της στην Βόρεια Ευρώπη, Ισπανία, Ιταλία, Ελλάδα, και Εγγύς Ανατολή. Οι εντυπώσεις της δημοσιεύθηκαν με την μορφή επιστολών στους οικείους της. (Βλέπε Navari collection νούμερο 773 για Αγγλική μετάφραση].

42. **[1a]** 1845, **Maria Theresa Asmar**, [1804-1854],
daughter of Emir Abdallah D'Asmar

1. Prophecy and lamentation; or, A voice from the East. An appeal to the women of England, on the regeneration of the East, and the elevation of their sex to the rights and dignities, of which they have been so long deprived by their Mohammedan masters; by The Babylonian Princess, Maria Theresa D'Asmar, Daughter of Emir Abdallah D'Asmar. Written by Herself, And Translated into English. Dedicated, By Special Permission, To Her Majesty. London: John Hatchard and Son, Publishers, 187, Piccadilly, 1844. [1°]
2. The Eastern Memoirs of the Babylonian Princess, Maria Theresa d'Asmar, published by MR. Colburn, 1844. [λεπτομέρειες στην αφιέρωσή της]. σελ 57.
3. The Life And Adventures of the Babylonian Princess, Maria Theresa d'Asmar, Daughter of the Emir Abdallah d'Asmar During her Fifteen Year's Residence in Europe. Containing her impression and ideas of the habits and Customs of Civilized Countries; a description of the interior of convents. [χωρίς χρονολογία έκδοσης].

43. 1842-1843 **Sophia Pool**
The Englishwoman In Egypt; Letters From Cairo, Written During A Residence There In 1842, 3, & 4, With E.W. Lane, Esq. Author Of 'The Modern Egyptians." By His Sister. In Two Volumes, London: Charles Knight And Co., Ludgate-Street. 1844 και 1845. 1845.

44. 1845 **Mrs. E. A. Finn**
Home in the Holy Land: a tale illustrating customs and incidents in modern Jerusalem. By Mrs. (E.A.) FINN...London, James Nisbet and Co., 1866 (with illustrations). (Ξεκινάει το 1845, γράφθηκε στο Ιερουσαλήμ και ασχολείται με τα ήθη και έθιμα των λαών.)

45. 1846 **Harriet Martineau**
(1802-1876)
1. "Eastern life, present and past". By Harriet Martineau. In three Volumes MDCCCXLVIII, London, Edward Moxon, 1848.
2. Eastern life, present and past. London, E. Moxon, 1848. 3 vols. (Υπάρχουν συνολικά δέκα βιβλία από την ίδια συγγραφέα στην Βιβλιοθήκη της Βοστώνης) [BPL]

46. **[29]** 1847-1848 **Valerie Boissier, Comtesse Agenor de Gasparin**
(1813-1894)
1. Journal d'un Voyage au Levant par L'Auteur du Mariage au point de vue Chretien. [Tome I. La Grece], Paris, Marc Ducloux et Ce., Editeurs. En Vente: A La Librairie, Rue Tronchet, 2. 1848. (βιβλίο υπογεγραμμένο από την συγγραφέα. Δεν υπάρχει το όνομά της τυπωμένο στο βιβλίο. Είναι γραμμένο στο τρίτο πρόσωπο αρσενικό αλλά αποκαλύπτει την ταυτότητά της και το φύλο της σε διάφορα σημεία του έργου της/του ημερολογίου της). [29]
2. A Constantinopole. Par l'auteur des Horizons Prochains. Deuxieme edition. Paris, Michel Levy Freres, 1867.

3. Le mariage au point de vue chretien. Ouvrage specialement adresse aux jeunes femmes du monde... Paris, L. –R. Delay, 1843.
4. The near and the heavenly horizons. New York, R. Carter, 1863.

47. [53] 1847 - 1848 **Mary Schuber**
Meine Pilgerreise uber Rom, Greiechenland un Egypten durch die Wufte nach Jerusalem... (4 Οκτ. 1847- 25 Σεπτ. 1848, 1854. Στο διάστημα 1847 - 1848, η Αυστριακή περιηγήτρια ταξίδευε στην Ιταλία, Ελλάδα, Αίγυπτο με προορισμό την Ιερουσαλήμ.

48. **[14 a], [14b]** 1816-1821, 1835-[;], 1849 **Celine, [the Countess Stephano].**
ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. Vol. I., Vol. II. London, Henry Colburn, 1849.

49. 1843, 1850 **Mrs. Mary E. Van Lennep**
Memoir of Mrs. Mary E. Van Lennep, only daughter of the Rev. Joel Hawes, D.D. and wife of the Rev. Henry J. Van Lennep, Missionary in Turkey. By her Mother [Hawes Louise Fisher Hawes], sixth edition. Ratford: WM. Jas. Hamersley. 1850.

50. [48] 1852, **Misses Mendell and Hosmer**
Notes of Travel and Life. By Two Young Ladies. Misses Mendell and Hosmer, New York: Published for the Authors. M.DCCC.LIV. 1853.

51. **[30 a, b, c]** 1850, 1852, 1858 **Mme de la Princesse de Belgiojoso,**
Christine Trivulce de Belgiojoso,
"La princesse, journaliste renommee "

1. La vie intime et la vie nomade en Orient. Scenes et souvenirs de voyage I et II., Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. (I. pages 466-502 et II: σελ. 1020-1050): Les harems, les Patriaches et les Derviches, les Armeniennes de Cesaree... Constantinople (σελ. 471), Angora or l'ancienne Ancyre (l'ancienne capitale de la Galatie), Eiaq-Maq-Oglou, bourg Verandcheir , Angora, Bajandur, Tcherkess (Antoniopolis), la Cappadoce; Kuprin, merdeche, Kircheir, Caesarea (et Judiehsou) et les vills de Taurus, the Taurus; Allah-Daghda, Medem a Adana, Antioch, Latakia, Homs, Aleppo, Tarsus, Konia, Jerusalem . [30a]

2. 1858 ASIE MINEUR et Syrie: souvenirs de voyages. Paris, Michel Levy Freres, 1858. 427 p. 8 vo. : "Une dame franque chasse de son pays par la guerre et venant paser son exil en Turquie,. (σελ. 471). [Tcherkess (Antoniopolis), Angora, Caesarea, the Taurus, Adana, Antioch, Latakia, Homs, Aleppo, Tarsus, Konia...» Εμφανίσθηκε πρώτα στο Revue Des Deux Mondes. [30β]

3. "En 1850, la princesse de Belgiojoso, l'epouse du bel Emilio, (le prince Belgiojoso) vint habiter chez elle (Sophie de Marbois, Duchesse de Plaisance) au palais d'Ilissia. La princesse, journaliste renommee, etait une personne remarquable et fort excentrique, si bien qu'au bout de quelques jours les deux femmes furent en desaccord total....(in la Duchesse de Plaisance).": 1829 Sophie de Marbois, La Duchesse de Plaisance "Une femme d'hier, Sophie de Marbois, Duchesse de Plaisance , par Michelle Averoff, Mercvre de France, MCMLXI. [3c]

52. [46] 1853-54 **Catherine Tobin,**
Shadows of the East; or sketches of scenery, persons and customs, from observations during a tour in 1853 and 1854, in Egypt, Palestine, Syria, Turkey and Greece. By Catherine Tobin. With maps and illustrations..... London, Longman, Brown, Green, and Longmans, 1855 [Πρώτη και μόνη έκδοση]

53. 1854 **Mrs. Ewald**

Jerusalem and the Holy Land, being a collection of lithographic views and native costumes, from drawings taken on the spot. By Mrs. Ewald ...London, (Day and Son) 1854, σελ 2: Costume and Likeness of a Native Jew and Jewess of Jerusalem., σελ. 3: Jerusalem from the North West, σελ. 11: Gethsemane.

54. [54] 1855 - 1856 **Mrs. Cospatrick Baille Hamilton**
A Series of twelve views in the Mediterranean, Grecian Archipelago, Bosphorus, and the Black Sea, from sketches made during a tour in 1855 and 1856, by Mrs. Cospatrick Baillie Hamilton. London, Day & Son, 1857. Lithograph title-page and 12 plates. Folio
(Τοπία χωρίς κείμενο του Σοχούμ Καλέ ('Souchoum Kaleh'), του Μπατούμ, ('Batum'), του Βοσπόρου ('Bosphorus'), της Αγίας Σοφίας, ('St. Sophia'), της Τραπεζούντας ('Trebizond'), της Σινώπης ('Sinope'), του Γκαρούνα πέρασμα (Κέρκυρας), ('Garuna Pass, Corfu)') του Καψάλη ('Kapsali, Cerigo'), της Ακρόπολης, του Πειραιά και της Βαλέτα (Μάλτα).
PLATE 5 - SINOPE
PLATE 4 -TREBIZOND
PLATE 9 - SOCHOUM KALEH
PLATE 3 -CONSTANTINOPLE AND THE BOSPHORUS

55. [47] 1854, 1855. **Mrs. Young, [Marianne Young]**
Our camp in Turkey, and the way to it. By Mrs. Young the author of 'Cutch', 'Western India,' 'Facts and fiction,' etc. Second edition. Second edition. London: Richard Bentley, New Burlington Street, Publisher in Ordinary to Her Majesty. 1855. (πρώτη έκδοση 1854).

56. [23v.1], [23v.2] 1854 -1856 **Fanny M. Taylor, A Lady Volunteer**
1. Eastern Hospitals and English Nurses; the narrative of twelve months' experience in the Hospitals of Koulali and Scutari, by a Lady Volunteer. In two Volumes. London: Hurst and Blackett, Publishers, Successors to Henry Colburn, 13, Great Marlborough Street. 1856 [23v.1], [23v2]
2. Eastern hospitals an English nurses; the narrative of twelve months' experience in the hospitals of Koulali and Scutari, by a lady volunteer [pseud.] London, Hurst and Blackett, 1856.

57. [22] Dec. 1854- 1856 **Lady Alicia Blackwood**
1. A narrative of personal experiences & impressions during a residence on the Bosphorus throughtout the Crimean War. London: Hatchard. Piccadilly, 1881. [22]
2. SCUTARI, THE BOSPHORUS AND THE CRIMEA. TWENTY-FOUR SKETCHES BY Alicia Blackwood, In Aid of the Following: The Irish Church Missions, the Moravian Church Missions, the Vaudois Schools, The Turkish Missions. Two Volumes. (Price Two Guineas) Ventor, Isle of Wight, 1857. John Lavars, Lith. Bridge St. Bristol. (η πρώτη και μόνη έκδοση, αφιερωμένη στην FLORENCE NIGHTINGALE). Η Lady Alicia βρισκόταν στην Κριμαία το 1855 και το 1856. Ο σύζυγός της, ο Dr. Blackwood, έγινε στρατιωτικός ιεροκήρυκας για να επιτραπεί και στους δύο να πάνε στην Κριμαία και να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στην γνωστή στην εποχή της, Florence Nightingale. Πολύ αργότερα, η Lady Alicia εξέδωσε, το 1881, ένα έργο για τις εμπειρίες της κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου: «Narrative of Personal Experiences and Impressions.....».

58. [58] 1853-1856 **Florence Nightingale**
(ne 1820-1910)
"Every woman is a nurse" – preface
Notes on Nursing: What it is, and What it is not. By Florence Nightingale. New York, D. Appleton and Company, New York, 1860.
(Η Nightingale βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου[3] (1853-1856).

[3] Βλέπε Ενδεικτικό Πίνακα τρίτης ομάδας περιηγήτριών που εργάστηκαν μαζί με την Florence Nightingale ή που την γνώριζαν από την Αγγλία.

59. [31] 1855 – 1858 **Lady Hornby**
Constantinople during the Crimean War. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography....London, Richard Bentley, Publisher In Ordinary To Her Majesty. 1863. (Η λιθογραφίες στο έργο της ανήκουν στην ζωγράφο-περιηγήτρια και φίλη της Hornby, Mary A. Walker [57α, β].

(Η Lady Hornby είναι, επίσης, η συγγραφέας του "in and Around Stamboul" το οποίο εκδόθηκε, σε περιορισμένο αριθμό αντίτυπων, πριν το προαναφερόμενο έργο "Constantinople During the Crimean War". Όταν επέστρεψε στην Αγγλία το 1862, πρόσθεσε ορισμένες επιπρόσθετες μαρτυρίες στο έργο της.

60. 1860 **Mrs. M.G. Benjamin**
The Missionary Sisters: A Memorial of Mrs. Seraphina Haynes Everett, and Mrs. Harriet Martha Hamlin, late Missionaries of the A.B.C.F.M. at Constantinople. Published by the American Tract Society, No. 28 Cornhill, Boston.

61. [32 a], [32b] 1858 – 1859 **Emily A. Beaufort**, αργότερα
1859-1861 **Viscountess Strangford**
Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. Η πρώτη έκδοση. [32a,b]

Δεύτερη έκδοση το 1874. Η Emily Beaufort ήταν η μικρότερη κόρη του Sir Francis Beaufort. Η περιηγήτρια συγγραφέας που ταξίδευε μαζί με την αδελφή της αργότερα γνώρισε τον W.S. Smith, the Viscount Strangford, ως επιμελητή του βιβλίου της. Μετά τον γάμο τους ταξίδευαν μαζί και συνεργάστηκαν στο έργο που εκδόθηκε το 1864, "The Eastern Shores of the Adriatic in 1863". Το 1860 διασχίζοντας τα ελληνικά νησιά έφθασε κοντά στη Βηρυτό, την εποχή του εμφυλίου πολέμου ανάμεσα στους Δρούζους και τους Μαρωνίτες (Maronites).

62. [32c] 1859-1861 **The Viscountess Strangford, formerly Emily A. Beaufort**
The Eastern Shores of the Adriatic in 1863. With a visit to Montenegro. By the Viscountess Strangford, author of "Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines". London: Richard Bentley, 1864.

63. [33a], [33b] 1859, 1860 **Dora d'Istria**, [συγγραφικό ψευδώνυμο]
La Princesse Helene Ghika,
La Princesse Koltzoff-Massalsky (1849)

1. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861. (HB4D 692) (Microfilm no. 1). LES FEMMES EN ORIENT PAR MME DORA D'ISTRIA (2 vol. IN-8) Zurich: Meyer et Zeller, editueurs. (1859: selon Revue des Deux Mondes, Bull. Bibl., 1er novembre 1859.....c'etait un album ou plutot un panorama). (Η γαλλική έκδοση υπήρχε αρχικά στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Αθήνας αλλά δεν βρέθηκε έτσι χρησιμοποιήσαμε την Ελληνική μετάφραση της κυρίας Skouze που εκδόθηκε το 1861) [33a]
2. Excursions en Roumelie et en Moree. Par Madame Dora d'Istria....Zurich, Meyer et Zeller; Paris, J. Cherbulieq, 1863. 2 vols. Portrait frontispiece. 12 mo. [Vol. I: Attica, Boeotia, Phocis, Phthiotis, Acarnania, Aetolia, Achaia, Elis, Arcadia, Laconia. Vol. II.: Messenia, Argolis, Corinth, Hydra, Spetzai, Poros, Aegina, Salamis, Euboea, the Cyclades, Athens. [33b].
3. [OUVRAGE DE MEME AUTEUR: 'La vie monastique dans l'Eglise orientale', 2e edit., tres-augmentee. 1 vol. in-12., 'Au bord des lacs helvetiques, nouvelles. 1 vol. in –32 (La premiere edition a

paru dans la revu des Deux Mondes). "La Nationalite roumaine" (Revue des Deux Mondes, 15 mars 1859), "Paysages de la Suisse italienne, de la Roumanie et de la Grece (Illustration de Paris, 1857-1861). "La nationalite hellenique" (Revue Suisse, 1860), "Les FEMMES EN OCCIDENT, trad. En grec par la Nouvelle Pandore,revue d'Athenes, 1860-1862) et traduit en grec par Mlle. E. Skouze, avec portrait et biographie.

4. PROFILS CONTEMPORAINES, MME LA COMTESSE DORA D'ISTRIA PAR ARMAND POMMIER AVEC UN MAGNIFIQUE PORTRAIT, Gravure Anglaise d'apres F. Schiavoni, de Venise. Paris. Lecrivain et Toubon, editeurs.1863. [33c], [ΓΕΝ] : "Elle se compose de: *La Suisse allemand et l'Ascension du Moench (*1856), 4 vol. traduits en allemand et en anglais. —*La Vie monastique dans l'Eglise orientale* (1858), 1 vol., 2 e edition.—Les *Femmes en Orient (1860)*, 2 vol. traduits en grec.—*Au bord des grands lacs helvetiques* (1861), 1 vol.—Enfin, d'un grand nomre d'articles dans les revues et les journaux les plus repandues en France, en Suisse, en Grece, en Italie et en Belgique.* Nous citerons entre autres: La *Nationalite hellenique,—les Heros de la Roumanie,— les Iles Ioniennes.*— Si les articles ont ete publies dans divers pays, les ouvrages ont tous paru en Suisse, a Geneve (librairie Cherbuliez) ou a Zurich (librairie Meyer et Zeller). [par Armand Pommier, 1863].
5. ΔΩΡΑ ΝΤ'ΙΣΤΡΙΑ (ΕΛΕΝΗ ΓΚΙΚΑ) Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΗΣ ΣΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (ΜΕΛΕΤΗ) ΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑΣ ΠΑΡΦΕΝΤΙΔΟΥ, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΙ 1962. "celebre ecrivain Greco-Roumaine d'expression francaise (1828-1888). Auteur d'u roman, de contes, d'itineraires, de receuils de chants populaires des peuples Balkaniques. Collaboratrice de journaux et de revues (Journal des debats, Revue de deux mondes etc.) Cityoenne Grecque honoraire".
6. ΑΓΝΩΣΤΟΣ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΔΩΡΑΣ ΝΤ'ΙΣΤΡΙΑ ΚΑΙ Δ. ΒΟΥΛΓΑΡΗ. ΜΑΡΙΑΣ ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ. ΚΕΙΜΑΙΝΑ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ"ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΖΩΡΑΣ. Φιλολογικός Σύλλογος "Παρνασσός", ΑΘΗΝΑΙ 1969.
7. KOL'TSOVA-Masal'skaia, Elena Mikhailovna (Gihka) kniaginia, 1828-1888, 'Des femmes, par une femme', Dora d'Istria [pseud.] Nouvelled edition. Paris, Librairie Internationale, 1869. 2v.

64. **[48a]** 1859-1862 **Fredrika Bremer**
(1801-1865)

1. GREECE AND THE GREEKS; The Narrative of A Winter Residence And Summer Travel In Greece And Its Islands. By Fredrika Bremer. Translated by MARY HOWITT. In Two Volumes. Vol. I. [Vol. II.] London: Hurst and Blackett, Publishers, Successors to Henry Colburn, 13, Great Marlborough Street. 1863. [48a]
2. IN ATHENS TO-DAY by Frederika Bremer. σελ. 35-42. THE SAINT JAMES MAGAZINE CONDUCTED BY MRS. S.C. HALL. London: W. Kent & Co: Paternoster Row. 1861.
3. Μία Σουηδέζα στην Ελλάδα του 19ουα αιώνα, του Σούρε Λίννερ. Μετάφραση: Χρήστος Παππάς. Προσκήνιο. Εκδόσεις: Άγγελος Σιδεράτος. 1997.
4. Father and daughter, a portraiture from the life. Translated by Mary Howitt. Philadelphia, T.B. Peterson and brothers [1860].
5. The homes of the New World; impressions of America. Tr. By Mary Howitt. New York, Harper & brothers, 1853.
6. The president's daughters; including Nina. By Frederika Bremer. Translated by Mary Howitt... In three volumes... London, Longman, Brown, Green, and Longmans, 1843.
7. Η Εθνική Βιβλιοθήκη της Βοστώνης[BPL] διαθέτει οκτώ έργα της Σουηδέζας περιηγήτριας-συγγραφέα.

65. **[49]** 1849[;] –1862 [;] **Miss Winifrede M. Wyse**

An Excursion in the Peloponnesus in the year 1858. By the Late Right Hon. Sir Thomas Wyse, K.C.B. H.M.'s Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary at Athens form 1849 to 1862. Edited by his nice. Winifrede M. Wyse. London: Day & Son, Limited, Lithographers and Publishers, 1865.

66. **[44a],[44b]** 1848 - 1899 **Fanny Janet Blunt,**
formerly, F.J. Sandison

The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . [44a,b]

Έγραψε, επίσης, "My Reminscences" το 1918, που συμπεριλαμβάνει προσωπικές λεπτομέρειες για την ζωή της στην Τουρκία.

67. **[50a] [50b]** 1860, 1870 **Mrs. Harvey, of Ickwell-Bury,**
ή **Annie Jane Harvey**

1. Our Cruise in the Claymore, with a visit to Damascus and the Lebanon. By Mrs. (A.J.) Harvey of Ickwell-Bury. London, Chapman and Hall, 193, Picadilly, 1861. [Beirut, Damascus Lebanon, Jerusalem, Cyprus, Rhodes, Santorin, the Ionian islands, Dalmatia. Leukas, Santorini, Rhodes...] [50a]
2. Turkish Harems & Circassian Homes by Mrs. Harvey (of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b], [δεύτερη έκδοση)

68. **[57 a,b,c,d,e,f]** 1857 – 1897 **Mary Adelaide Walker**
[σαράντα χρόνια περιηγήσεων]

1. Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57a,b].
2. Through Macedonia to the Albanian Lakes by Mary Adelaide Walker. With illustrations by the author, London, Chapman and Hall 1864. [57c]. (Η περιήγηση ξεκίνησε τον Ιούλιο το 1860 από την Κωνσταντινούπολη για την Θεσσαλονίκη. [Salonica, Vodena, Ostrovo, Monastir, Ochrida, Georgtcha, Castoria.] Πενταετή παραμονή στην Κωνσταντινούπολη από το 1856 έως το 1861.[4]
3. Old Tracks and new landmarks; wayside sketches in Crete, Macedone, Mytilene, etc. By Mary A. Walker....London, Richard Bentley and Son, 1897. [57d]. (Αναφέρει τις περιηγήσεις που πραγματοποιήθηκαν το 1896, καθώς και εκείνες που έκανε η ζωγράφος το 1857, 1866, 1872 και 1886: «Stamboul to Ismit, Angora, Chalcedon, Brussa σελ. 1 - 131. Kavalla, Pella, Vodena, Odhrida, Mytilene (Thermi, Molivo, and Petra), σελ. 134 - 208; Crete (The Akrotiri and Ghania); the Bosporos and up the Danube, σελ. 309-365.)
4. Broken Bits of Byzantium by C.G. Curtis, Chaplain of christ Ch. Crimean Memorial Church. Lithographed– with some additions, by MARY, A. WALKER. Part 1st: from Yali-kiosk to Yedi-koule. [57e]
5. Brousse, Album Historique, Constantinople, 1866, par M.Walker [βλέπε σελ. 24]. [57f].

69. **[34]** 1862-18663 **Marquise de Laubespin**
Esquisses de Voyages", Paris Tequi, Libraire-Editeur 85, Rue de Rennes, 85. 1891.

70. 1863 **Anna d'Almeida**
A lady's visit to Manila and Japan. By Anna d'Almeida. London, Hurst and Blackett, 1863.

71. 1863 - 1865 **Lady Duff Gordon**
Letters from Egypt 1863 –1865, by Lady (Lucy) Duff Gordon. London: Macmillan and Co., 16, Bedford street, Covent Garden. 1865.

72.[;] έως 1863, 1867 και 1877 **Miss Mackenzie,**
73. **Miss Irby,**
74.. **Millicent Garrett Fawcett**:

[4] [57c] Mary Adelaide Walker
"Through Macedonia to the Albanian Lakes" by Mary Adelaide Walker. With illustrations by the author, London, Chapman and Hall 1864. [Η περιήγηση ξεκίνησε τον Ιούλιο το 1860 απο την Κωνσταντινούπολη για την Θεσσαλονίκη. [Salonica, Vodena, Ostrovo, Monastir, Ochrida, Georgtcha, Castoria.], [57c], σελ. 73.

THE EASTERN QUESTION ASSOCIATION. PAPERS ON THE EASTERN QUESTION Nos. 1, 5 or 8, 7 και 11:

1. Evidence of Turkish Misrule. By Henry Richard, M.P. Papers on the Eastern Question. No. 1. Published for the Eastern Question Association, Cassel Petter & London, Paris & New York. (σελ 34-39) (Αναφέρεται στις μαρτυρίες των περιηγητριών Miss Mackenzie και Miss Irby.)
2. The Martyrs of Turkish Misrule, by Millicent Garret Fawcett, with a supplement by Miss Irby. (σελ. 3-24) Papers on the Eastern Question, no. 11. Published for the Eastern Question Association, by Cassell Petter & Galpin, London, Paris & New York. 1877.
3. The Sclavonic Provinces of the Ottoman Empire. Address at Hawarden by the Right Hon. W.E. Gladstone, M.P., Papers on the Eastern Question. No. 5 or 8, the number of issue is not very legible, worn out due to time. (σελ. 3-16) Published for the Eastern Question Association, Cassell Petter & Galpin, London, Paris & New York. 1877. (Παρουσιάζει το έργο της Miss Muir Mackenzie's και Miss Irby για τις Σλαβικές επαρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας- "The Slavonic Provinces of the Ottoman Empire".
4. Turkey and the Slave Trade. A statement of facts, by F.W. Chesson. Papers on the Eastern Question. No. 7. Published for the Eastern Question Association, Cassell Petter & Galpin, London, Paris & New York. 1877. (Βλέπε Mackenzie και Irby στην έκδοση Navari collection 1867, no 1051).

75. **[51a], [51b]** 1864 -1866 **Emmeline Lott**

1. The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. [51a,b].
2. The English Governess In Egypt. Harem Life In Egypt And Constantinople. By Emmeline Lott. Late Governess To His Highness The Grand Pacha Ibahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt; Authoress of "Nights In The Harem." Philadelphia: T.B. Peterson & Brothers; 306 Chestnut Street. 1867. (η Αμερικάνικη έκδοση)
3. Άλλα έργα της ιδίας: The Mohaddetyn in the Palace, 1867, και The Grand Pacha's Cruise on the Nile, 1869.

76. **[63]** 1865 **Anna Vivanti**

A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865.

77. 1867 **Julia Ward Howe**

1. From the oak to the olive. A plain record of a pleasant journey. By Julia Ward Howe, Boston. Le and Shepard. 1868.
2. Shall the frontier of Christendom be maintained? By Julia Ward Howe. (άρθρο στο) FORUM, November 1896.
3. Reminiscences 1819-1899 By Julia Ward Howe with portraits and other illustrations. Boston and New York. Houghton, Mifflin and Company. The Riverside Press, Cambridge, 1899.

78. **[66a], [66b], [66c]** 1868, 1883, 1886 **Agnes Smith**

1. Eastern Pilgrims: the travels of three Ladies, 1870. [Οι τρεις γυναίκες ξεκίνησαν το ταξίδι τους το 1868: Constantinople, Cyprus, Egypt, Palestine, Greece].
2. Glimpses of Greek life and Scenery, 1884. [Η περιήγηση ξεκίνησε το 1883: Athens, Attica, Corinth, the Argolid, Tegea, Sparta, Leondari, Messene, Ithome, Bassae, Olympia, Kalavryta, Styx...]
3. Through Cyprus, author of 'Glimpses of Greek life and Scenery, etc., London, Hurst and Blacket, Pubvlishers, 1887. [66c]

79. [67] 1868 **Marie Espirance Van Scwartz,**
Elpis Melina (συγγραφικό ψευδώνυμο)
VON ROM NACH CRETA: REISESKIZZE VON ELPIS MELENA, JENA, 1870 Drud und Berlag von A. NEUENHAHN. (Εθελόντρια στην Κρητική επανάσταση).

80. [35] 1868 **Jane Dowager Loftus, Marchioness of Ely**
MAFEESH, or, Nothing New; the journal of a tour in Greece, Turkey, Egypt, the Sinai-desert, Petra, Palestine, Syria, and Russia. In two volumes.—vol. 1. Printed for private circulation. London 1870.

81. [70] 1871 **Mrs. Baillie**
A sail to Smyrna: or, an Englishwoman's journal; including impressions of Constantinople, a visit to a Turkish Harem, and a railway journey to Ephesus. Illustrated from original sketches by Mrs. Baillie, author of "the protoplast". London: Longmans, Green, and Co. 1873.

82. 1873 **Amelia B. Edwards**
A Thousand miles up the Nile. By Amelia B. Edwards, Author of 'Untrodden Peaks and Unfrequented Valleys,' 'Lord Brackenbury,', Barbara's History', etc. With Upwards of seventy illustrations engraved on wood by G. Person, after finished drawings executed on the spot by the author. London, George Routledge and Sons, (1888). [Δεύτερη έκδοση. Η πρώτη έκδοση εμφανίσθηκε το 1877. Η Edwards ξεκίνησε τις περιηγήσεις της το 1873.]

83. [45a], [45b] 1828-1870 **Melek Hanum** , 1840-1870- 'wife of the Grand-Vezir'
Marie Dejean, (το πατρικό της)
Marie Dejean Millingen, μετά τον πρώτο γάμο
Melek Hanum, μετά τον δεύτερο γάμο της με τον Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά.
Mme Kibrizli-Mehemet Pacha [1840-1870] (ή Wife of H.H. Kibrizli-Mehemet Pasha)

1. THIRTY YEARS IN THE HAREM: OR, THE AUTOBIOGRAPHY OF MELEK-HANUM WIFE OF H.H. KIBRIZLI-MEHEMET-PASHA. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1872. [45a].
2. Μέσα στο βιβλίο της ένα απόκομμα εφημερίδας που αναφέρεται στην Γαλλική μετάφραση του έργου της γράφει: Kibrizli-Mehemet Pacha KIBRIZLI-MEHEMET-PACHA (Mme). Trente Ans dans les harems d'Orient.—Souvenirs intimes de Melek-Hanum, femme de S... le grand-vezir (1840-1870). Paris, Denta, 1875, in-12, portrait photographie, demi-toile.)
3. SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45b]

84. [36] 1874 και 1878 **Mrs. (Annie) Brassey**
ή Baroness Brassey
ή Lady Brassey.
Sunshine and Storm in the East, or, Cruise to Cyprus and Constantinople. By Mrs. (Annie) Brassey.....With upwards of 100 illustrations chiefly from drawings by the Hon. A.Y. Bingham. London, Longmans, Green, and Co., 1880.

85. 1875 **Isabel Burton**
The inner life of Syna, Palestine and the Holy Land from my private journal. In two volumes. Henry S. King & Co., London, 1875.

86. [100a] [100b] 1877 **Elizabeth Beaver Cooper**

1. The harim and the purdah. New York. The Century Co. [1916.] 309 pp. Plates. 22 cm., in 8s., [100a].

2. The Women of Egypt. By Elizabeth Cooper, Author of "My Lady of theChinese Courtyard", "The Soul Traders," "Sayonara" etc. With fifty-one Illustrations. New York, Frederick a. Stokes Company Publishers, 1914., [100b]

87. **[75a,b,c]** 1878-1880 **Mrs. Scott-Stevenson**

1. Our home in Cyprus. With illustrations and a map....Third edition. London, Chapman and Hall, Ltd., 1880.8vo. Preface to first edition dated Sept. 25, 1879. Author arrived at Larnaca to meet her husband, and army officer stationed on the island, Sep 30, 1878. [Nicosia, Kyrenia, Myrtou, Lenka, Kykkos, Xeropotamos, Limassol, Mt. Olympus, Kantara, Salamis, Famagusta, the Karpass] [75a]
2. Our ride through Asia Minor by Mrs. Scott-Stevenson, author of «Our Home in Cyprus,» with Map. London: Chapman and Hall, Limited, Henrietta Street, Convent Garden. 1881. [75b]
3. On Summer Seas. Including the Mediterranean, the Aegean, the Ionian, the Adriatic, and the Euxine, and a Voyage down the Danube. By Mrs. Scott-Stevenson, author of «Our Home in Cypurs», «Our Ride through Asia Minor,' etc. London: Chapman and Hall, Limited. 1883. [75c]

88. **[37]** 1879, 1881-1884 **The Dowager Marchioness of Dufferin and Ava**

My Russian and Turkish Journals by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of "Our Viceregal Life in India," "My Canadian Journal," etc., with illustrations. London. John Murray, Albermarle Street, W. 1916.

89. **[77]** 1880 **Countess de la Warr**

An Eastern cruise in the "Edeline", by the countess de la Warr. Second edition. Edinburgh and London, William Blackwood and Sons, 1888.

90. 1881 **Lady Ann Blunt**

A Pilgrimage to Nejd, the cradle of the Arab race. A visit to the court of the Arab Emir, and "Our Perian Campaign." By Lady Anne Blunt. Author of "the Bedouin Tribes of the Euphrates." In two Volumes, with Map, portraits and illustrations from the author's drawings. London: John Murray, Albemarle Street, 1881.

91. **[82a,b]** 1883 **Emily Pfeiffer, Mrs. Pfeiffer**

1. Flying Leaves from East and West by Emily Pfeiffer. London: Field and Tuer, the Leadenhall Press, E.C. Simpkin, Marshall & Co.; Hamilton, Adams & co. New York: Scribner and Welford. 1885.
2. Travelling thoughts. On the Acropolis (written in Athens, 1883). By Mrs. Pfeiffer. The MERRY ENGLAND MONTHLY. July, 1883, one shilling, 44, Essex Street, Strand. (σελ. 214-222).

92. 1883 **Mary E. Blake.**

On the Wing. Rambling Notes of a Trip to the Pacific. By Mary E. Blake Author of "Poems," "Rambling Talks," etc., etc. Fifth edition. Boston: Lee and Shepard, Pubishers. 1883.

93. 1883-1896 **Mary Baker Eddy**

Miscellaneous Writings 1883-1896. Author of Science and Health With Key to the Scriptures. Published by The Trustees under the Will of Mary Baker G. Eddy. Boston.

94. **[83]** 1883 **Rosa V. Gerold**

Ein Ausflug nach Athen und Corfu, von Rosa V. Gerold. Mit Zeichnungen von Ludw. H. Fisher. Wien, Carl Gerold's Sohn, 1885. Journey began March 28, 1883.

95. **[81a], [81b]** 1890-1892 **Adalet**

1. LIFE IN THE HAREM. BY ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 959-966 NO. ?, Dec. 1890. [81a]
2. TURKISH MARRIAGES VIEWED FROM A HAREM. By ADALET. THE NINETEENTH CENTURY, EDITED BY JAMES KNOWLES, σελ. 130-140, No. 185, July 1892. [81b]

96. **[38]** 1891-1892 **Mme la Comtess Turquet de la Boisserie**
Notes et souvenirs d'un voyage en Orient, 1891 - 1892 (Par) M.T.B. (Mme la Comtess Turquet de la Boisserie). Senlis, Th. Nouvian, 1894, "Non Soumis dans le commerce".

97. **[84]** 1891 **Mathilde Weber**
Durch Griechenland nach Konstantinopel. Eine Gesellschaftsreise in funfunddreibig Tagen. Von Mathilde Weber. Zweite, durch gesehene Auflage. Tubingen, Franz Fues, 1892.

98. **[85]** 1891 **Marianne Heidefeld**
Reise-Erinnerungen aus Agypten, Palastine, der Turkei und Griechenland: zwei Vortrage....von Marianne Heidfeld...Danzig, A.W. Kafemann, 1891.

99. **[87]** 1891 **Aline Martel**
Sparte et les gorges du Taygete par Aline Martel. Extrait de "l'Annuaire du Club Alpin francais, vol. L8. Paris, 1891.

100. **[86a,b,c,d]** [;] - 1891, 1891-1917 **Lucy M.J. Garnett**

1. THE WOMEN OF TURKEY AND THEIR FOLK-LORE by Lucy M.J. Garnett with concluding chapters on the Origins of Matriarchy by John S. Stuart-Glennie, M.A. THE JEWISH AND MOSLEM WOMEN. London. David Nutt, 270-271 Strand, W.C. 1891. [86a]
2. WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. (σελ. 57-70), January 1895. [86b]
3. New Folklore Researches. Greek Folk Poesy:: Annoted Translations from the whole cycle of Romaic Folk-Verse and Fold-Prose. By Lucy M.J. Garnett. Edited with Essays on the Science of Folklore, Greek Folkspeech, and the Survival of Paganism, by J.S. Stuart-Glennie, M.A. Vol. I. and Vol. II. Guildford: Printed for the Authors by Billing and Sons; and sold by David Nutt, 270, Strand, London. 1896. [86c]
4. THE TURKISH PEOPLE Their Social Life, Religious Beliefs and Institutions and Domestic Life by Lucy M. J. Garnett, with twenty-one illustrations. Methuen & Co. Essex Street W.C. London. 1909. [86d]
5. Mysticism and Magic in Turkey. An account of the religious doctrines, monastic organisation, and ecstatic powers of the dervish orders by Lucy M.J. Garnett, author of "The Turkish People", "Turkey of the Ottomans", etc. Translator of "Greek Folk-Poesy". 1912. London: Sir Isaac Pitman & Sons, LTD. No. 1 Amen Corner, E.C....1912.
6. GREECE OF THE HELLENES, by Lucy M.J. Garnett. Sir Isaac Pitman & Sons, LTD., 1 Amen Corner, E.C. and at Bath, New York and Melbourne 1914.
7. Balkan home-life by Lucy M.J. Garnett, with 10 illustrations. Methuen & Co. LTD. 36 Essex Street W.C. LONDON. 1917.

101. **[88]** 1893 **Isabel J. Armstrong**.
Two Roving Englishwomen in Greece, London, Sampson Low, Marston and Co., 1893. 12 mo.

102. [89] 1893-1894 **Mrs. Max Muller**
Letters from Constantinople. With twelve illustrations. London, New York and Bombay, Longmans, Green & Co., 1897. Επιστολές συντάχθηκαν το 1894.

103. 1893 **Margaret Evans**
Freeman, Edward A. Studies of Travel – Greece, G.P. Putnam's Sons, New Yrok, 27&29 West 23d Street London, 24 Bedford Street, Strand, The Knickerbocker Press, 1893. [Αφιέρωση στην δεύτερη σελίδα: To the Memory of Margaret Evans, the companion in travel of her father, the writer of these papers, this volume is dedicated by her sister. Preface: by Florence Freeman, January 17, 1893.

104. 1894- 1896 **Madame Hyacinthe Loyson**

To Jerusalem through the lands of Islam, among Jews, Christians, and Moslems. By Madame Hyacinthe Loyson. Preface by Prince de Polignac. Chicago, the Open Court Publishing Company, 1905. [Paris, Dec. 1894: Algiers, Oran, Tlemcen, Constantine, Tunis, Malta, Alexandria, Cairo and up the Nile to Philae, Karnak, Thebes, Jaffa, Jerusalem, Bethlehem, Dead Sea, Easter in Jerusalem (1896)].

105. 1896 **Mrs. R. L. Bensley**
Our journey to Sinai: a visit to the convent of St. Catarina. Illustrated from photographs taken by the author. London, the Religious Tract Society, 1896. **[Αρχικά συντάχθηκε στην 'γλώσσα των τυφλών', (in Braille), επειδή η περιηγήτρια έχασε την όρασή της όταν επέστρεψε στην πατρίδα της.** Ημερομηνίες δεν καταγράφονται στις περιηγήσεις.)

106. **[90]** 1896 **Marie Anne de Bovet**
La Jeune Grece (par) Marie Anne de Bovet. Paris, Societe francaise d'Editions d'Art, L. Henry May, Et 11, Rue Saint-Benoit, 1897.

107. **[91]** 1896 **Marguerite d'Estree**
A travers l'Egypte et la Grece; LES JEUX OLYMPIQUES anciens et modernes. Paris. Librairie A. -L. Charles. 8, rue Monsieur-le-Prine, 8. 1896. **(Αφιερωμένο στις περιγραφές για την προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα.)**

108. **[93]** 1897 **Catherine Janeway**
Glimpses at Greece today and before yesterday by Catherine Janeway. London, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., 1897. [Ημερομηνίες δεν καταγράφονται: Athens, Myceanae, Tiryns, Epidaurus, Olympia, Patras.]

109. **[94]** 1897 **Isabelle Favie Mayo**
ATHENS ARISEN by Isabelle Favie Mayo, THE OSBORNE, a monthly illustrated magazine of Fact and Fiction, Vol. L – No. 6, (σελ. 274 - 277), April 1897. S.W. Partridge & Co. 8 & 9 Paternoster Row. London EC.

110. **[99]** 1899-1909 [;] **M.E. Hume-Griffith**
BEHIND THE VEIL IN PERSIA AND TURKISH ARABIA. An account of an Englishwoman's eight year's residence amongst the Women of the East. London: Seeley & Co. Limited, 1909.

ΠΕΡΙΗΓΗΤΡΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ, ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ-ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΔΕΣ, ΧΩΡΙΣ ΚΑΘΑΡΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΕΡΙΗΓΗΤΙΚΩΝ ΕΜΠΕΙΡΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ:

111. [17sec] 1833 **Emma (Hart) Willard**
(1787-1870)
Advancement of female education: or, a series of addresses, in favour of establishing at Athens, in Greece...a female seminary, especially designed to instruct female teachers. By Emma Willard, published by the Ladies of the Troy Society for the benefit of the proposed institution. Troy: Printed by Norman Tuttle. 1833.

Η σημερινή Σχολή Χιλλ στην Πλάκα οφείλει την ύπαρξή της στην Emma Willard. "At the same time I thus plead for Greece, Now, Politically born again...And as far as she is allowed the liberty of choice she chooses America for her guardian. Let us adopt and educate her...To ancient Athens we owe much...We are indebted to her...(σελ. 12-14)..Greece has been not only physically but morally wounded..."(σελ. 14).

112. 1893 **Evans, Maria Millington**
Chapters on Greek Dress, London, 1893. (Arch. 1048) [ΓΕΝ].

113. 1897 **Alice Zimmern**
Old tales from Greece with illustrations by Alice Zimmern, Girton College, Cambridge. 1897.

114. 1826 A VOICE FROM GREECE, CONTAINED IN AN ADDRESS FROM A SOCIETY OF GREEK LADIES TO THE PHILHELLENES OF THEIR OWN SEX IN THE REST OF EUROPE. TRANSLATED BY GEORGE LEE. LONDON: John Hatchard and Son, 187, Piccadilly. 1826. (Η ακόλουθη χειρόγραφη αφιέρωση υπάρχει στο εξώφυλο: "His Royal Highness the Duke of Sussex with Mr. E.H. Barker's profound Respects". Η δεύτερη σελίδα έχει την ακόλουθη αφιέρωση: "To the ladies of the United Kingdom, the following address is most respectfully dedicated by the translator, Piccadilly, 14th April, 1826". [ΓΕΝ]

115. [;] **Mme Colin**
Groupes de costumes de differents pays, peints et lithographies par Mme Colin. Paris Gibaut freres, London, Ch. Tilt. S.a. 10 colored plates 41 cm. (Γυναικεία ενδυμασία της Χίου και της Τουρκίας)

20ος αιώνας
Περιηγήτριες και η γυναικεία βιβλιογραφία στις αρχές του 20ου αιώνα:

116. 1904, 1906 **Anna Bowman Dodd**
1. In the palaces of the sultan by Anna Bowman Dodd Author of "Three Normandy Inns," "Cathedral Days," etc. London, William Heinemann 1904.
2. The royal school of embroideries in Athens, by Anna Bowman Dodd. (detached copy): THE CENTURY MAGAZINE FOR MAY, 1906. Vol. LXXII. No. 1. Macmillan and Co.—Limited-London. (σελ. 426).

117. [98] 1909 **Edith A. Browne**
"Peeps at many lands—Greece. By Edith A. Browne with twelve full-page illustrations in colour by Edward H. Fitchew and John Fulleylove, R.I. London, Adam and Charles Black, 1909.

118. 1910 **Victoria de Bunsen**
"The soul of the Turk by Victoria de Bunsen with eight full-page illustrations reproduced from photographs. London: John Lane The Bodley Head New York: John Lane Company MCMX.

119. 1911 **Rosamund S. Blomfield**
OUR MOSLEM SISTERS, by Rosamund S. Blomfield, THE NINETEENTH CENTURY (Review), Oct., 1911 (;) σελ. 782-794.

120. [102] [;]- 1914 **Mrs. Kenneth-Brown ή Demetra Vaka**
1. A CHILD OF THE ORIENT, London: John Lane, the Bodley Head MCMXIV (1914).
2. The heart of the Balkans, by Demetra Vaka (Mrs. Kenneth-Brown), Boston and New York, Houghton Mifflin Company MDCCCCXVII, published May, 1917.
3. In the grasp of the Sultan, by Demetra Vaka, with illustrations by W.T. Benda. Cassell and Company, Ltd. London, New York, Toronto and Melbourne, 1917.
4. Within the Porte called Sublime. ASIA - THE AMERICAN MAGAZINE ON THE ORIENT. Feb. 1922, σελ. 87-93 (λείπει η τελευταία σελίδα του άρθρου, σελ.146.)
5. Conversation with a Kemalist. ASIA, THE AMERICAN MAGAZINE ON THE ORIENT. March, 1922, σελ. 201-205, 232-235.
6. Mohammed—Her Conqueror. ASIA, THE AMERICAN MAGAZINE ON THE ORIENT. April, 1922, σελ. 434-439, και λείπουν οι σελίδες 488-; .
7. Modern Greek Stories, by Demetra V. Brown, Aristides Evangelus Phoutrides. Reprint edition (August 1920), AMS Press; ISBN: 0404011349. [Amazon.com-στο διαδύκτιο].

8. Haremlik: Some Pages from the Life of Turkish Women. [Amazon.com.- στο διαδύκτιο]. **Θα εκδοθεί το 2010 !!**

121. [24] 1922 **Blanche Norton**
The lame Mayor of Kerasund. ASIA - THE AMERICAN MAGAZINE ON THE ORIENT, Volume XXII, Number 4, April, 1922.

122. 1923 **Mme Jean Antoniades**
La fin d'une civilisation ou la mort de Smyrna, 1923. "Ces notes n'ont que le merite d'une profonde sincerite et ne donnent que des impressions sur des choses vues ou entendues. M.L.J.A. Athenes, Avril 1923". Βλέπε: ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ 1921-22, (detached, [ΓΕΝ]) δεν αναφέρεται το όνομα του περιοδικού ή του έντυπου).

123. 1929 **Emeline Abbey Dunn**
Mediterranean picture lands by Emelene Abbey Dunn, with illustrations from water-color by the author, prefaced by an account of MISS DUNN'S life and work. Rochester, New York. 1929.

124. (?)-1926, 1928, 1930 **Halide Edib**
1. Memoirs of Halide Edib with illustrations, London, John Murray, Albemarle Street, W. First Edition 1926.
2. The Turkish Ordeal, being the further memoirs of Halide Edib with a frontispiece in color by Alexandre Pankoff and many illustrations from photographs. London, John Murray, Albemarle Street, W. 1928.
3. Turkey faces West, a Turkish view of recent changes and their origin by Halide Edib. New Haven. Yale University Press. London, Humphrey Milford, Oxford University Press, 1930.

125. [108] 1907-1933 **Dorina L. Neave**
Twenty six years on the Bosphorus by Dorina L. Neave. Grayson & Grayson Curzon Street, Mayfair. London. First published by Grayson & Grayson Ltd. 1933.

126. 1917- 1918 **Anne Frances Hardon**
43bis, War Letters [1917-1918] of an American V.A.D. New York, privately printed, 1927. [Anne Frances Hardon, A.B., Bryn Mawr, 1915, served as auxiliary nurse at the Hospital in Normany in 1917 and as a driver of the camionnetee for the French Wounded Emregency Fund, an English war relief association operating in France. In 1918 she joined the American Red Cross....]

127. [39] (αρχές 1920) **Lady Dorothy Mills**
Beyond the Bosphorus, author "the road to Timbuktu," etc. with 35 illustrations from photographs. Duckworth. 3 Henrieta Street, London, W.C.

Βασική Βιβλιογραφία του 20ου -21ου αιώνα:

128. Croutier, Alev Lytle. Harem—The World Behind the Veil. Abbeville Press Publishers, New York, London, Paris. 1989.
129. Φωτιάδης, Κώστας. Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου. (σελ. 99-125).
130. Gordon, Murray. Slavery in the Arab World. New Amsterdam Books, New York, 1993.
131. Hekmat, Anwar. Women in the Koran, The status of women in Islam, published by Prometheus Books, New York, 1997.
132. Lawrence, Karen R., Penelope Voyages. Women and Travel in the British Literary Tradition. Cornell University Press, Ithaca and London. (no date).
133. Melman, Billie. Women's Orients. English Women and the Middle East, 1718 - 1918. Sexuality, Religion and Work. Second Edition. MACMILLAN, 1995.

134.Μερακλής, Μιχάλης. Ελληνική Λαογραφία, Ήθη και Έθιμα. Εκδόσεις Οδυσσέας, 1986.
135.Μερακλής, Μιχάλης. Πέντε Λαογραφικά Δοκίμια για τη Γλώσσα και την Ποίηση. Εκδόσεις Φιλιππότη, 1985.
136.Μερακλής, Μιχάλης. Λαογραφικά Ζητήματα. Εκδόσεις Χ. Μπούρα, 1989.
137.Mills, Sara. Discourses of Difference, An analysis of women's travel writing and colonialism. Routledge, London and New York. First published in paperback 1993 by Routledge, London, New York, NY 1993.
138. Σαρρής, Νεοκλής. Οσμανική Πραγματικότητα Ι. Το Δεσποτικό Κράτος. [Η Δουλεία του χαρεμιού, το Σαράι και ο Παντισάς, σελ. 331-382].
139. Σαρρής, Νεοκλής. Οσμανική Πραγματικότητα. ΙΙ. Η Δοσιματική Διοίκηση. Εκδόσεις Αρσενίδης.
140. Σαρρής, Νεοκλής. Η Οικογένεια στην Τουρκία. Κοινωνική Πλαισίωση και θεσμική Προσέγγιση. Β' έκδοση, Γόρδιος, 1990.
141. Σαρρής, Νεοκλή. Τουρκία Ι: Ισλάμ και κρίση του Κεμαλισμού. Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 1997.
142. Σαρρής, Νεοκλής. Προεπαναστατική Ελλάδα και Οσμανικό Κράτος. Από το χειρόγραφο του Σουλεϊμάν Πενάχ εφέντη του Μοραίτη (1785). Εκδόσεις Ηρόδοτος 1993.
143.Schneider, Marcel et Evin Alpay. Le Harem imperial de Topkapi. Avec 29 photographies hors texte en couleurs d'Alpay Evin. Editions Albin Michel, Paris, 1977.
144.Peirce, Leslie P. The Imperial Harem, Women and Sovereignty in the Ottoman Empire. New York, Oxford. Oxford University Press. 1993.
145. Ρωμανός Κωνσταντίνος Π. Ελληνιστικό Ισλάμ. Τρία δοκίμια. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2001.
146.Rule, Babs. Everyday Life in the Harem. Blond & Briggs, London. 1983.
147.Schneider, Marcel et Evin Alpay. Le Harem imperial de Topkapi. Avec 29 phtographies hors texte en couleurs d'Alpay Evin. Editions Albin Michel, Paris, 1977.
148.THE KORAN, Penguin Classics. Translated with notes by N.J. Dawood 1997.
149.Tillion Germaine. The Republic of Cousins. Women's Oppression in Mediterranean Society. First published as Le Harem et les cousins. Translated by Quintin Hoare. Al Saqi Books distributed by Zed Press. 1983.
150. Toledano, Ehud R. Slavery and Abolition in the Ottoman Middle East. University of Washington Press, Seattle & London. [date?].
151.Walther, Wiebke, Women in Islam– from Medieval to Modern Times. With an Introduction by Guity Nashat. Markus Wiener Publishers. Princeton. Second printing 1995. Translated from German by C.S.V. salt in 1981.

ΔΕΙΓΜΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΤΗΣ ΒΟΣΤΟΝΗΣ [THE BOSTON PUBLIC LIBRARY (BPL)] ΠΟΥ ΔΙΑΘΕΤΕΙ ΠΑΝΩ ΑΠΟ 2,000 ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΠΕΡΙΗΓΗΤΡΙΕΣ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΤΟΥ 17ου, 18ου και 19ου ΑΙΩΝΩΝ:

I. THE HISTORY OF WOMEN SERIES

An Alphabetic Index to the Microfilm Collection, MONOGRAPHS: THRU 1869. Research Publications, Inc. New Haven, Connecticut, 1876. [Volumes I, II, III, IV.] Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

II. RARE BOOKS AND MANUSCRIPTS :

1. [ADAMS, John] 1750-1813
WOMAN. Sketches of the history, genius, disposition, accomplishments, employments, customs, and importance of the fair sex, in all parts of the world. Interspersed with many singular entertaining anecdotes. By a friend to the sex... London, Printed for G. Kearsley, 1790. Viii, 400p. 19 cm., {Reel 1, No. 5}, Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

2. AIKIN, Lucy, 1781-1864.
Epistles on women, exemplifying their character and condition in various ages and nations. With miscellaneous poems. Boston. Published by W. Wells and T.B. Wait and co., T.B. Wait, & co. printers, 1810. Viii, 2p.l., [19]-154 p. 16.5 cm., {Reel 110, No. 725}, Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

3. AMERICAN ANTI-SLAVERY SOCIETY
American slavery as it is: testimony of a thousand witnesses. New York, American Anti-Slavery Society, 1839. 224 p., {Reel 153, No. 964}, Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

4. ANTI-SLAVERY CONVENTION OF AMERICAN WOMEN, 1st New York, 1837 Appeal to the women of the nominally free states. 2d ed. Boston, Isaac Knapp, 1838.
{Reel 153, No. 968}, Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

5. ASMAR, MARIA THERESA, 1804-1854
Prophecy and lamentation; or, A voice from the East. An appeal to the women of England, on the regeneration of the East, and the elevation of their sex to the rights and dignities, of which they have been so long deprived by their Mohammedan masters. Translated into English. London, 1845., Xii, 56p. port., {Reel 189, No. 1251}, Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

6. BEDACIER, CATHERINE (Durand) d. ca. 1712
Les belles grecques; ou, L'Histoire des plus fameuses courtisanes de la Grece. Et dialogues nouveaux des galantes modernes. Paris, La veuve de Guillaume Saugrain, & Pierre Prault, 1712. 6 p.l., 356 p. 17 cm., {Reel 10, no. 55}, Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

9. Beecher, Catherine Esther 1800—1878
Essay on slavery and abolitionism, with reference to the duty of American females. Philadelphia, H. Perkins; Boston, Perkins & Marvin, 1837. {Reel 154, No. 979} {10 more publications by her on list), Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

8. Benjamin, Mary Gladding (Wheeler) 1814-1871.
The missionary sisters: a memorial of Mrs. Seraphina Haynes Everett and Mrs. Harriet Martha Hamlin, late missionaries of the A.B.C.F.M. at Constantinople. Boston, American Tract Society [1860]. Viii, [11]-335 p., {Reel 311, No. 2109} Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

9. Betham, Mary Matilda, 1776-1852
A biographical dictionary of celebrated women of every age & country. London, B. Crosby & Co., 1804. Vi, 774 p. {Reel 91, No. 624}, Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

10. BIOGRAPHIUM faemineum. The female worthies; or, Memoirs of the most illustrious ladies, of all ages and nations, who have been eminently distinguished for their magnanimity, learning, genius, virtue, piety, and other excellent endowments... Containing (exclusive of foreigners) the lives of above fourscore British ladies... Collected from history, and the most approved biographers, and brought down to the present time... London, Printed for S. Crowder, and J. Payne [etc.] 1766. 2v. 17 cm.. {Reel 1, No. 75}., Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

11. Blackwell, Elizabeth, 1821-1910
The laws of life with special reference to the physical education of girls. By Elizabeth Blackwell, M.D. New York, G.P. Putnam, 1852. 4 p.l, [9]-180 p. 19cm.

{Reel 245, No. 1627}, Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

12. BREMER, FREDERIKA, 1801-1865.
Father and daughter, a portraiture from the life. Translated by Mary Howitt. Philadelphia, T.B. Peterson and brothers [1860]. 348 p. 19.5 cm. {Reel 313, No.2123}, Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

13. Bremer, Frederika, 1801-1865.
The homes of the New World; impressions of America. Tr. By Mary Howitt. New York, Harper & brothers, 1853. {Reel 246, No. 1638}. Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

14. Bremer, Frederika, 1801-1865.
The president's daughters; including Nina. By Frederika Bremer. Translated by Mary Howitt... In three volumes... London, Longman, Brown, Green, and Longmans, 1843. 3v. 19cm. {Reel 193, No. 1277}. Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975. (The B.P.L. has a total of 8 of her publications/books in the Micropublished History of Women Series".

15. BRIQUET, Marguerite Ursule Fortunee (Bernier) 1782-1825.
Dictionnaire historique, litteraire et bibliographique des Francaises, et des etrangeres naturalisees en France, connues par leurs ecrits, ou par la protection qu'elles on accordee aux gens de lettres, depuis l'etablissement de la monarchie jusqu'a nos jours... Paris, De l'imprimerie de Gille, 1804. Xxxiv, 346 p., 1p. l. front. (port.) 21cm.
{Reel 92, No. 629), Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

16. BUREAD- Riofrey, Antione Martin.
Education physique des jeunes filles, ou, Hygiene de la femme avant le mariage... Paris, Librarie . des sciences medicales [etc.] 1835. xvi, [17]-349, [4] p. 22cm.
{Reel 156, No. 1643}, Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

17. CHILD, LYDIA MARIA (FRANCIS) 1802-1880. [American}
Anti-slavery catechism. 2d ed. Newburyport, C. Whipple, 1839 [c1835]. 36p. 18.5 cm. , {Reel 158, No. 1001}, Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975. Στον κατάλογο υπάρχουν 26 βιβλία της συγγραφέας.

18. Cooper, Elizabeth Beaver, 1877.
The Harim, and the Purdah, New York. The Century Co. [1916.] 309 pp. Plates. 22 cm., in 8s. [Rare Book and Manuscript Room].

19. Cooper, Elizabeth Beaver. The Women of Egypt. 1877—London. Hurst & Blackett, Ltd. 1914. 380pp. Plates. 19 ½ cm., in 8s. [Rare Book and Manuscript Room].

20. An Appeal to the women of the nominally free states, issued by anti-slavery convention of American women, held by adjournments from the 9th to the 12th of May, 1837. New York, W.S. Dorr, 1837. 68 p. 19cm. {Reel 158, No. 1003}. Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

21. CRAVEN, ELIZABETH (BERKELY) baroness Craven, afterwards margravine of Ansbach, 1750-1828. Memoirs of the margravine of Anspach. Written by herself. London, Henry Colburn, 1826. {Reel 129, No. 839}. Microfilm. New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.—35mm.—(History of Women; 839).

22. D'ALMEIDA, ANNA

A lady's visit to Manila and Japan. By Anna D'A. London, Hurst and Blackett, 1863. Xiii, [1], 1 p.l., [3]-297 p. pl. {Reel 320, No. 2186} Microfilm. New Haven, Conn. : Research Publications, Inc., 1976.—35mm.—(History of Women; 2186).

23. DRION, A.
Les grands femmes de France. Paris [1866] vi, 374, [1] p. {Reel 323, No. 2206}. Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

24. DUFRENOY, ADELAIDE GILETTE (BILLET) 1765-1825.
Biographie des jeunes demoiselles; ou, Vies des femmes celebres, depuis les Hebreux jusqu'a nos jours... Paris, D'Alexis Eymery, 1816. {Reel 114, No. 750}. Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

25. EDDY, DANIEL CLARKE, 1823-1896.
Heroines of the missionary enterprise: or, Sketches of prominent female missionaries. Boston, Ticknor, Reed and Fields, 1850. 4 p.l., 359 p. {Reel 255, No. 1710}. Microfilm New Haven, Conn. : Research Publications, Inc., 1975.—35mm.—(History of Women; 1710).

26. ELLET, ELIZABETH FRIES (LUMMIS) 1818-1877.
WOMEN ARTISTS in all ages and countries. By Mrs. Ellet. New York, Harper & brothers, 1859. Xx, [21]-377 p. 18.5 cm. {Reel 256, No. 1716}. Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

27. URBOR, professor
The lady's equestrian companion; or, Golden key to equitation. London, Saunders and Otley, 1847. Viii, 136 p. {Reel 205, No. 1365}. Microfilm. New Haven, Conn. : Research Publications, Inc., 1975.—35mm.—(Hisory of Women: 1365).

28. GASPARIN, CATHERINE VALERIE (BOISSIER), comtess de. 1813-1894.
Le mariage au point de vue chretien. Ouvrage specialement adresse aux jenes femmes du monde... Paris, L. –R. Delay, 1843. 3v. 22 cm. {Reel 206, No. 1367}. Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

29. GASPARIN, CATHERINE VALERIE (BOISSIER), comtess de. 1813-1894
The near and the heavenly horizons. New York, R. Carter, 1863. Iv. 1 p.l. [3] 311 p. {Reel 329, No. 2249}. Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

30. Harvey, Annie Jane. Turkish Harems & Circassian homes. London. Hurst & Blackett. 1871. X, 307 pp. Plates. 8. [Rare Book and Manuscript Room, second copy in the Special Library Floor.]

31. [d] HAWES, LOUISA (FISHER)
Memoir of Mrs. Mary E. Van Lennep, only daughter of the Rev. Joel Hawe, D.D. and the wife of the Rev. Henry J. Van Lennep, Missionary in Turkey. By her mother. Sixth edition. Hartford, Wm. Jas. Hamersley, 1850. [Boston Public Library].

32. HOWITT, MARGARET, 1839—
TWELVE MONTHS WITH Frederika Bremer in Sweden. By Margaret Howitt... London, Jackson, Walford and Hodder, 1866. 2 v. illus., ports. {Reel 268, No. 1807}. Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975. (she was not her translator, her translator was Mary Howitt).

33. JAMESON, ANNA BROWNELL (MURPHY) 1791-1860.
Sisters of Charity, Catholic and Protestat, abroad and at home. Second ed. London, Longman, Brown, Green, & Longmans, 1855. Xvi, 126 p. {Reel 270, No. 1814}. Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975. (she has 8 books in B.P.L.).

34. Jeter, Jeremiah Bell, 1802-1880
A memoir of Mrs. Henrietta Shuck, the first American female missionary to China. Boston, Gould, Kendall and Lincoln, 1846. Xii, [13]-251 p. {Reel 213, No. 1409}. Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

35. KOL'TSOVA-Masal'skaia, Elena Mikhailovna (Gihka) kniaginia, 1828-1888
Des femmes, par une femme, Dora d'Istria [pseud.] Nouvelled edition. Paris, Librairie Internationale, 1869. 2v. {Reel 337, No. 2310}. Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

36. LOTT,EMMELINE
The English governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople. Philadelphia, T.B. Peterson & Brothers, [186?]. 2 p.l., xxi-xxiii, [1], 25-357 p. front. 20 cm. {Reel 339, No. 2330.1}. Micropublished in "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

37. MARTIN, MARIA
History of the captivity and sufferings of Maria Martin, who was six years a slave in Algiers; two of which she was confined in a dismal dungeon, loaded with irons,... To which is added the concise history of Algiers, with the manners and customs of the people. New Haven, Sidney's Press, 1812. 1 p. L, [3]—107 p., {Reel 117,No. 773.1} Microfilm. New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975.

38. MARTINEAU, HARRIET, 1802-1876
Eastern life, present and past. London, E. Moxon, 1848. 3 vols. {Reel 219, No. 1149} [there are a total of 10 books by Martineau in Boston Public Library]

39. MEDEBERRY, REBECCA B (Stetson,) 1808-1868
Memoir of Mrs. Sarah Emily York, formerly Miss S.E. Waldo; missionary in Greece. Boston, Phillips, Sampson and company, 1853. Xii, 420p. font. (port.) {Reel 281, No 1881}. Microfilm. New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1975

40. MEDELL, Miss
Notes of travel and life. By two ladies-Misses Mendell and Hosmer. New York, For the Authors, 1854. 288 p. 20.5 cm. {Reel 281, No. 1890} Micropublished in the "History of Women." New Haven, Conn.: Research Publications, Inc., 1875.

41. MONTAGU, Lady Mary (Pierrepont) Wortley, 1689-1762. The works of the Right Honourable Lady Mary Wortley Montagu. Including her correspondence, poems, and essays... [1st ed., edited by J. Dellaway] London, R. Phillips, 1803. 5 vols. {Reel 102-03} Microfilm. New Haven, Conn. : Research Publications, Inc.k, 1975.

42. MORGAN, SYDNEWY (OWESON) LADY, 1783?-1859
Woman; or , Ida of Athens. London, Hurst,Rees and Orme, 1809. 4 vols. {Reel 103, No. 690).

43. NIGHTINGLE, FLORENCE, 1820-1910
Notes on nursing: what it is, and what it is not. New York, D. Appleton and company, 1860. 140 p. {Reel 343, No. 2366}

44. PFEIFFER, IDA (REYER) 1797-1858
A Woman's journey round the world, from Vienna to Brazil, Chili, Tahiti, China, Hin dostan, Persia, and Asia Minor. An unabridged translation from the German. London, Office of the National Illustrated Library [1852] xii, 1 p.l., 338 p., col. Illus. {Reel 289, No. 1944}

45. PRINCE, NANCY (Gardener) 1799–?
A narrative of the life and travels of Mrs. Nancy Prince. Boston, The author, 1850. 87, [1] p. 16 cm {Reel 291, No. 1958}

46. RITCHIE, ANA CORA (OGDEN) Mowatt, 1819-1870.
Autobiography of an Actress; or, Eight years on the stage. Boston, Ticknor, Reed, and Fields, 1854. 448 p. port. 19cm. {Reel 293, No. 1971}

47. TAYLOR, FANNY
Eastern hospitals an English nurses; the narrative of twelve months' experience in the hospitals of Koulali and Scutari, by a lady volunteer [pseud] London, Hurst and Blackett, 1856 2 vols. Fronts. 20 cm. {reel 301, No. 2028}.

48. WILLARD, EMMA (HART) 1787-1870. Advancement of female education; or, A series of addresses in favor of esablishing at Athens , in Greece, a female seminary especially designed to instruct female teahcers. Troy, [N.Y.], Tuttle, 1833 {Reel 185}, no 1220.

49. Zimmern, Alice. Old Tales from Greece with illustrations. By Alice Zimmern, Girton College, Cambridge. London, T. Fisher Unwin, 1897

ΣΤΟ ΔΙΑΔΥΚΤΙΟ[5]

1. Agosin, Marjorie. Magical Sites: Women Travelers in 19th century Latin America by Marjorie Agosin (Editor), et al. Paperback, May 1999.
2. Allcock, John B. and Young, Antonia. Black Lambs and Grey Falcons: Women Travellers in the Balkans by John B. Allcock (Editor), Antonia Young (Editor). August 2000.
3. Awde, Nicholas (Editor). Women in Islam: An Anthology from the Quran and Hadith. (March 2000).
4. Blunt, Alison. Travel, Gender, and Imperialism: Mary Kingsley and West Africa (Mapping: Society/Theory/Space: A Guilford Series). (Out of print).
5. Davis, Fanny. The Ottoman Lady. (May 1986).
6. Dopkin, Marjorie Housepian. Smyrna 1922: The Destruction of a City.
7. Erdem, Y. Hakan. Slavery in the Ottoman Empire and its Demise, 1800-1909. (St. Anthony's Series). Hardcover (January 1997)
8. Foster, Shirley. Across new worlds: nineteenth century women travellers and their writings. (out of print).
9. Franke, Susan. Die Reisen der Lady Craven durch Europa und die Turkei, 1785-1786: Text, Kontext und Ideologien. (Out of print).
10. Halo, Thea. Not Even My Name. From a Death March in Turkey to a New Home in America. A Young Girl's rue Story of Genocide and Survival. [The Pontic Greeks in Turkey]. First edition, May 2000.
11. Lady Hester Stanhope:
    1. Lady Hester Stanhope: queen of the desert by Virginia Childs. (Out of print)
    2. A portrait of Lady Hester: from Alexander William Kinglake's Eothen, by Alexander William Kinglake. (Out of print)
    3. La vie extraordinaire de Lady Stanhope: la vraie chyatelaine du Liban, by Thierry Boissel (out of print).
    4. The desert queen by Doris Leslie. (Out of print)
12. Coleman, Deidrdre. Maiden Voyages and Infant Colonies: Two Women's Travel Narratives of the 1790's (Literature of Travel, Exploration, Empire) by Deirdre Coleman (Editor). Paperback, Janurary 1999. (Two Voyages to Sierra Leone (1794), A Voyage Round the World (1795).
13. Pereda, Elena Eheverrbia. Andalucbia y las viajeras fracesas en el siglo XIX. (Out of print).
14. Schriber, Suzanne. Telling Travels: Selected Writings by Nineteenth Century American Women Abroad by Mry Suzanne Schriber (Editor). Paperback, January 1995.
15. Schriber, Suzanne. Writing Home: American Women Abroad, 1830-1920. (September 1997).
16. Shaun, Elizabeth Marmon. Eunuchs and Sacred Bounderies in Islamic Society (Studies in Middle Eastern History). Hardcover (August 1995).

[5] "Amazon.com books search results' International Sites: United Kingdom, Germany, France. In Stock/Readily Available:

17. Siete viajeras inglesas en Grenada: 1802-1872. (Out of print).
18. Stavrianos, L.S. The Balkas since 1453 with a new Introduction by Traian Stoianovich. May 2000.
19. Toledano, Ehud R. The Ottoman Slave Trade and Its Suppression: 1840-1890.
20. Vaka, Demetra. (Mrs. Kenneth Brown). Haremlik: Some Pages from the Life of Turkish Women. [Amazon.com.- στο διαδύκτιο]. Θα εκδοθεί το 2010 !!!
21. Vyas, M.D. The Life Style of the Eunuchs. ASIN.
22. Webster, Lyn. On the Trail of the Women Warriors: The Amazons in Myth and History. Hardcover (July 2000).).
23. Young, Antonia. Women who became men: Albanian Sworn Virgins (Dress, Body, Culture Series). Paperback, December 1999.
24. Οσον αφορά τους όρους, «self-empowerment» (αυτοενδυνάμωση, πρωσοπική ενδυνάμωση) και «survival strategies» (στρατηγικές επιβίωσης), βλέπε επίσης Amazon. Com Books:
    1. Bookman, Anna. Morgen, Sandra (Editor). Women and the Politics of Empowerment. Women in the Political Economy. Temple Universtiy Press, January 1988.
    2. Fowlkes, Diane L. White Political Women: Paths from Privelege to Empowerment. University of Tennessee Press, Jan. 1991.
    3. Frankel, Lois P. Women, Anger and Depression: Strategies for Self-Empowerment. Dec. 1991.
    4. Kaye, Lenard W. Self-Help Support Groups for Older Women: Rebuilding Elder Networks Through Personal Empowerment. July 1997.
    5. Mannino, Mary Ann. Revisionary Identities: Strategies of Empowerment in the Writing of Italian/American Women. Peter Lang Publishers, 2000.
    6. Marrewa, Al. The Feminine Warrior: A Woman's Guide to Verbal, Psychoogical, and Physical Empowerment. 1998.
    7. Radford-Hill, Sheila. Further to Fly: Black Women and the Politics of Empowerment. University of Minessota Press, Oct. 2000.
    8. Swan, Bonita L. Swan. Thirteen Steps: An Empowerment Process for Women. [Amazon com., ASIN: 0933216688., second edition.
    9. Tapping the Power Within: A Path to Self-Empowerment for Blace Women/Cassette. ASIN: 0863163203. (Amazon Books).
    10. Taylor, Jewel D. Sisterfriends: Empowerment fro Women and A Celebration of Sisterhood. Quiet time Publishing, Feb. 1998.
    11. Thoele, Sue Patton. The Woman's Book of Courage: Meditations for Empowerment and Peace of Mind. Author of The Courage to Be Yourself. Paperback, Nov. 1996. (Instead of being victims, the author shows how we can change the vicious circle...).
    12. Zaffuto, Angelo Anthony. Living Perfect Love: Self-Empowerment Rituals for Women. Humanities Multi-Media Publishers, 196.
    13. Zeiger, Carolin Allen. (Ph.D). Doing It All Isn't Everything: A Woman's Guide for Living in Harmony and Empowerment. Nov. 1992. (ISBN: 0963278800).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ[1]

1. A Girl from Eleysis. Scriber's Magazine, σελ. 385-386, 1888. [ΓΕΝ]
2. A Voice from Greece, contained in an address from a society of Greek ladies to the philhellenes of their own sex in the rest of Europe. Translated by George Lee. London: John Hatchard and Son, 187, Piccadilly. 1826. [ΓΕΝ]
3. Address for the relief of the Greeks to their fellow citizens, Philadelphia, Dec. 11, 1823. [ΓΕΝ]
4. Address in behalf of the Greeks, especially those who have survived the late massacres in Scio, Edinburgh: Published by W. Whyte and Co. St. Andrew Street; W. Oliphant, South Bridge; and Black, North Bridge; and W. Wilson & co. George Street. 1822. ["Any profit which may arise from this publication, will be devoted to the cause it advocates]. (**Συμπεριλαμβάνει επιστολές Ελληνίδων που εκλιπαρούν για οικονομική βοήθεια για να εξαγοράσουν την δουλεία τους και να ελευθερωθούν από τα χέρια των Τούρκων στην Χίο.**) [ΓΕΝ]
5. Address of the Committee of he Greek Fund of the City of New York to their fellow-citizens throughout the United States, New York: Printed by J.W. Palmer & Co. 1823. [Harvard University Library].
6. Address to H.M. the King of the Greeks by the Greeks residing in England dated the 5th June 1878. "ΠΡΟΣΡΗΣΙΣ ΑΠΕΥΘΥΝΘΕΙΣΑ ΤΗ Α. Μ. ΤΩ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΩΝ Α'. ΥΠΟ ΤΩΝ ΕΝ ΑΓΓΛΙΑ ΕΛΛΗΝΩΝ. (σελ. 19-22). Translation of Foregoin Address into English: Address to the King of the Greeks, σελ. 23-24. [ΓΕΝ]
7. Address to the Greeks— written by an unidentified English poet. Signed Mr. G.M. Hodges [or Lodges,] 19 Harrow Road Edgware Road, London or to enquire at ? Humes Esq. 38 York Place, Portsman Square. [ΓΕΝ]
8. Adolphe Joanne: Voyage en Egypte et en Grece, Bruxelles, Meline, Cans et Compagnie, Livourne. Meme Maison. Leipzig. J.P. Meline. 1850. [ΓΕΝ]
9. Album of the newspaper minutes of the irredeemed Greeks, Vol. I., January 1917. a) Το Φροβελιανόν Διδασκαλείον εν Καισαρεία, b) Το εν Ζιντζη-Δερέ Καππαδόδιον Γυμνάσιον, c) Σμύρνη.—Ορφανά του πολέμου..., (d) Ελληνική Σχολή Νέστορα..., e) Η Σχολή των Κοτυώρων του Πόντου, f)Το Φροντιστήριο της Τραπεζούντας. [ΓΕΝ]
10. Almerte (Talmini)? (Pseudonym), Paris, 1821 (σελ. 6). Caroline, Queen of England. "Voyage de sa Majeste la Reine d'Angleterre et du Baron Pergami, son Chambellan, en Allemagne, Italie, Grece, Sicilie, Tunis, Jaffa, Jerusalem, Constantinople, etc., pendant les annees 1814, 1815, 1816, 1817, 1818, 1819 et 1820; avec des anectodes curieuses et piquantes. Par Talmini Almerte....Paris, Locard et Davi, Libres. Quai des Augustins, no 3; Cogez, libraire, meme quai, No. 51. Pontieu, Librarie, Palais Royal, 1821. [ΓΕΝ]
11. An address to the people of England in the cause of the Greeks, occasioned by the late inhuman massacres of Scio, &c. by the Rev. T.S. Hughes, Author of Travels in Sicily, Greece, and Albania. London: Printed for Simpkin and Marshall, Stationers'-Hall Court, Ludgate-Street. 1822 ["Its principal object is to promote a subscription among the generous inhabitants of Great Britain, for the succour of the unfortunate Greeks, and if any profits should arise from its sale, they shall be religiously applied to that sacred cause." Singed "Great Yarmouth, Norfolk, July 9, 1822."] [ΓΕΝ]

---

[1] Γεννάδιος Βιβλιοθήκη [ΓΕΝ] Boston Public Library [BPL], American School of Classical Studies [ASCS], Universite de Geneve, Harvard University Library, Boston Mass., Harvard Coop, Boston, Mass., ιδιωτικές συλλογές, Amazon com., Υπουργείο Εξωτερικών [ΥΠΕΞ], κλπ. Ξεκινήσαμε την έρευνά μας με τον εντοπισμό, την καταγραφή και την μελέτη, κυρίως, των φιλελλήνων Αμερικανών περιηγητών, οι οποίοι έφθαναν στην Ελλάδα πριν και μετά το 1821, για διαφόρους λόγους, και κυριότερα εκείνων που επιθυμούσαν να βοηθήσουν τον Ελληνισμό στον εθνικο-απελευθερωτικό αγώνα τους κατά του Τουρκικού ζυγού, οπως ο Nicholas Biddle και ο Edward Everett. Η συμπληρωματική βιβλιογραφία, αποτελεί την αρχική βιβλιογραφία της ερευνήτριας, που την οδήγησε στις περιηγήτριες.

12. Anderson Rufus, D.D. LL.D. History of the missions of the American Board of Commissioners for Foreign Missions to the Oriental Churches, in two volumes, Vol. I., Boston: Congregational Publishing Society. 1873. [ASCS]
13. Anonymous. **Les femmes en Grece et en Turquie**. III., 1831 (?), σελ. 177-180. [ΓΕΝ]
14. Antoniades, Jean (Mme Jean Antoniades) La fin d'une civilisation ou la mort de Smyrna, 1923. Μικρασιατική Εκστρατεία 1921-22, (detached-δεν καταγράφεται το όνομα του περιοδικού), Athenes, Avril 1923: "Ces notes n'ont que le merite d'une profonde sincerite et ne donnent que des impressions sur des choses vues ou entendues. M.L.J.A., Athenes, Avril 1923". [ΓΕΝ]
15. Baird, Henry M., M.A. Modern Greece: A narrative of a residence and travels in that country, by Henry M. Baird, M.A., New York: Harper & Brothers, Publishers, Franklin Square, 1856. [ΓΕΝ], [ASCS]
16. Bates, William Nickerson. Early Travelers in Greece, Crozer Quarterly, Vol. XXII, Number 4, σελ. 308-322. 1945. [ΓΕΝ]
17. Benjamin S.G.W, The Turk and the Greek; or, Creeds, Races, Society, and Scenery in Turkey, Greece and the Isles of Greece. New York: Published by Hurd and Houghton. 1867. [ΓΕΝ]
18. Biddle, Nicholas. Letters. [πρωτότυπες χειρόγραφες επιστολές του Nicholas Biddle προς τον αδελφό του κατά την διάρκεια των περιηγήσεών του στην Ελλάδα. 1806. [ΓΕΝ]
19. Bordeaux-Henry Paule. Stanhope, Lady Hester Lucy (1776-1839). Lady Stanhope en Orient. La Circe du Desert. Paris: Librairie Plon. 1924. [ΓΕΝ]
20. Bretjes, Burchard. The Armenians, Assyrians and Kurds: Three Nations, One Fate. (Nov. 1, 1997). [BPL]
21. Broughton, Lord, G.C.B., Travels in Albania and other provinces of Turkey during the years 1809-1810. London, 1855. [ΓΕΝ]
22. Cambell, Dudley Hon. M.A. Turks and Greeks, notes on a recent excursion, London: Macmillan and Co., 1877. [η εκπαίδευση των κοριτσιών]. [ASCS]
23. Chapuisat, Edouard. La Restauration Hellenique, d'apres la Correspondance de Jean-Gabriel Eynard. Publie sous les auspices de l'Association Greco-Suisse Jean-Gabriel Eynard. Paris, Jean Budry & Co., Editeurs et Geneve, Editions d'Art Boissonmas. 1924 [Universite de Geneve].
24. Chesson, F.W. Turkey and the Slave Trade. A Statement of Facts. (p. σελ. 3-16) Papers on the Eastern Question. No. 7. Published for the Eastern Question Association, Cassell Petter & Galpin, London, Paris & New York. 1877. [ΓΕΝ]
25. Choisy, Frank. Capodistria et le Philhellenism en Suisse. Papiers de famille. Documents inedits. Tirage a part du "Messager d'Athenes". 1933 . [Universite de Geneve].
26. Colton, Walter. A Visit to Constantinople and Athens by Rev. Walter Colton, U.S.N., Author of Ship and Shore, New York & Co., 180 Broadway, Boston: Crocker & Brewster, 1836. [ASCS]
27. Couloumbis, T.A., Petropoulos J.A., Psomiades H.J., Foreign Interference in Greek politics, an Historical Perspective. Pella Publishing Company, New York, NY, 1976.
28. Croutier, Alev Lytle. Harem—The World Behind the Veil. Abbeville Press Publishers, New York, London, Paris. 1989. [Harvard Coop.]
29. Crowe, Eyre Evans. The Greek and the Turk, or, Powers and Prospects in the Levant. London: Richard Bentley, New Burlington Street, Publisher in Ordinary to Her Majesty. 1853. [ΓΕΝ]
30. Cyprus after the Turkish Invasion. They make a desert and they call it peace. Published by the Union of the Municpalities of Cyprus. P.O. Box 1015, Nicosia, Cyprus. (no date) [ΥΠΕΞ]
31. Dadrian, Vahakn N. The History of the Armenian Genocide: Ethnic Conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucuses. [Amazon com.]
32. Denton W. Rev., M.A. The Christians of Turkey, their Condition under Mussulman Rule. London: Dadly, Isbister & Co. 56,Ludgate Hill. 1876. [ΓΕΝ]
33. Dinsmoor, William Bell. Intellectual Relations between Greece and the United States. Reprinted from the Columbia University Quarterly, June 1938. [ΓΕΝ]
34. Dodwell, Edward, Esq. F.S., A Classical and Topographical tour through Greece during the years 1801, 1805, and 1806, by Edward Dodwell, Esq. F.S.A. And Member Of Several Foreign Academies In Two Volumes, London: Printed For Rodwell And Martin, New Bond-Street, 1819. [ASCS]
35. Earle, Edward Mead. American Interest in the Greek Cause, 1821-1827. Reprinted from the American Historical Review, Vol. XXXIII., No. 1., October 1927. [ΓΕΝ]

36. Earle, Edward Mead. Early American Policy Concerning Ottoman Minorities. Reprinted from Political Science Quarterly, Vol. XLII, No. 3,September 1927. New York, Published by the Academy of Political Science.
37. Evans, Maria Millington. (Arch. 1048) Chapters on Greek Dress, London, 1893. [ΓΕΝ]
38. Everett, Alexander Hill. Europe: or a General Survey of the Principal Powers; with Conjectures of their future prospects: By a Citizen of the Unite States, Boston: Published by Oliver Everett, no. 6 Court Street, and Cummings and Hilliard, No. 1 Cornhill. 1822. [ΓΕΝ]
39. Everett, Edward. Discourse on the Life and Character of John Lowell, Jr. Delivered by Governor Everett, at the Odeon in Boston, December 31st, 1839, as the Introduction to the Lectures on Mr. Lowell's Foundation. Vol. I. Βλέπε επίσης: The Mount Vernon Papers, New York, 1860, σελ. 262-267 and Everett Memorial From The City Of Boston, (Βλέπε επίσης: Edward Everett, Orator and Statesman, by P.R. Frothingham, Boston 1925, (the most comprehensive book on Edward Everett.) (Βλέπε: Everett Edward 1794-1865- Life of Ali Pacha (in the North American Review, σελ. 101-140. [ΓΕΝ]
40. Ευαγγελίδη, Τρύφωνα Ε., Ιστορία της Ποντικής Τραπεζούντας από τα αρχαιότατα χρόνια μέχρι σήμερα (756 π.Χ. - 1897). Εισαγωγή-Σχόλια Κώστας Φωτιάδης, Αν. Καθηγητής Α.Π.Θ., Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη, 1994.
41. Φαλμεράγιερ, [Fallmerayer, Jac.,] Gesschichte des Kaiserthums von Trapezunt., Ιστορία της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας. Μετάφραση Θωμά Σ. Σερμπίνη, Εκδοτικός Οίκος Αφων. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1984.
42. Fawcett, Millicent Garret. The Martyrs of Turkish Misrule with a Supplement by Miss Irby (σελ. 3-24). Papers on the Eastern Question No. 11. Published for the Eastern Question Association, by Cassell Petter & Galpin, London, Paris & New York. 1877. (Βλέπε επίσης Βασική Βιβλιογραφία] [ΓΕΝ]
43. Φωτιάδης, Κώστας. Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου. Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1993.
44. Freeman, Edward A. Studies of Travel – Greece, G.P. Putnam's Sons, New York, 27&29 West 23d Street London, 24 Bedford Street, Strand, The Knickerbocker Press, 1893. [Αφιέρωση στην δεύτερη σελίδα: To the Memory of Margaret Evans, the companion in travel of her father, the writer of these papers, this volume is dedicated by her sister. Preface: by Florence Freeman, January 17, 1893. [ASCS]
45. Gladstone, M.P. The Sclavoncic Provinces of the Ottoman Empire, address at Hawardan by the Right Hon. W.E. Gladstone, M.P. Papers on the Eastern Question. No. 5 ή 8, [ο αριθμός έχει φθαρεί από τον χρόνο (σελ. 3-16). Αναφέρεται στο έργο των περιηγητριών Miss Muir Mackenzie και Miss Irby, "The Slavonic Provinces of the Ottoman Empire".] Published for the Eastern Question Association, Cassell Petter & Galpin, London, Paris & New York. 1877. [ΓΕΝ]
46. Gladstone, W.E. Articles in Favour of Greece by the Right Hon. W.E. Gladstone, M.P. Chancellor of the Exchequer, and Foreign Associate of the Institute of France: "The Hellenic Factor in the Eastern Problem, published in The Contemporary Review, December 1876. [ΓΕΝ]
47. Gordon, Murray. Slavery in the Arab World. New Amsterdam Books, New York, 1993. [Harvard Coop.]
48. Greece 1821-1941. The American Friends of Greece, a brief sketch of Greek history. Affiliated with the Greek War Relief Association, New York (no date) by a Columbia professor. [ΓΕΝ]
49. Greece, a Profile . International Studies Association, Athens. 1988.
50. Χαραλαμπίδης, Μιχάλης. Το Ποντιακό Ζήτημα Σήμερα. Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, 3η έκδοση, 1996.
51. Hardon, Anne Frances. 43bis, War Letters [1917-1918] of an American V.A.D. New York, privately printed, 1927. [Anne Frances Hardon, A.B., Bryn Mawr, 1915, served as auxiliary nurse at the Hospital in Normany in 1917 and as a driver of the camionnetee for the French Wounded Emregency Fund, an English war relief association operating in France. In 1918 she joined the American Red Cross....], [Ιδιωτική συλλογή της ερευνήτριας]
52. Hekmat, Anwar. Women in the Koran, The status of women in Islam, published by Prometheus Books, New York, 1997. [Harvard Coop]
53. Hellenism and the First Greek War of Liberation (1821-1830): Continuity and Change. Volume has its origin in a three-day symposium organized by the Modern Greek Studies Association (MGSA) of the United States and Canada. Institute for Balkan Studies, Thessaloniki. 1976.

54. Holland, Henry, M.D., F.R.S., Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia, & During the years 1812 and 1813, by Henry Holland, M.D., F.R.S., London, printed for Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown, Paternoster Row, 1815. [ASCS]
55. Horton, George. Report on Turkey, USA Consular Documents. Published by the Journalists Union of the Athens Daily Newspapers, Athens 1985.
56. Howe, Samuel G. Επιστολή με ημερομηνία 2 Νοεμβρίου 1827 προς τον Edward Everett Nov. 2, 1827 όπου περιγράφει την ναυμαχία του Ναυαρίνου. Η σύζυγός του υπήρξε μία από τις περιηγήτριες συγγραφείς του 19ου αιώνα. Βλέπε Julia Ward Howe 1867, στην Βασική Βιβλιογραφία. [ΓΕΝ]
57. Keppel, George. Narrative of a journey across the Balcans, by the two passes of Selimno and Pravadi; Also a visit to Azani and other newly discovered ruins in Asia Minior in the years 1829-1830. By Major, the Hon/ble Geore Keppel, F.S.A., in two volumes. Volume I., London, Colburn and Bentley, 1831. [ASCS]
58. Καψής, Γιάννης Π., 1922 Η Μαύρη Βίβλος, Ιστορικό Ντοκουμέντο, Νέα Σύνορα—Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1992.
59. Lagarde, Andre, και Michard, Laurent. 'XIXe Siecle, Les Grands Auteurs Francais du Programme V. Collection Textes et Litterature, Bordas, 1964.
60. Larrabee, Stephen A., Hellas Observed. The American Experience of Greece 1775-1865. New York University Press, Washington Square, New York, 1957.
61. Lawrence, Karen R., Penelope Voyages. Women and Travel in the British Literary Tradition. Cornell University Press, Ithaca and London. (χωρίς ημερομηνία).
62. Le mouvement philhellene en Suisse. Tirage a part de trois articles parus dans le "Messager d'Athenes", Numeros du 15, 16 et 17 Avril, 1930. [Universite de Geneve].
63. Λίννερ, Σούρε. Μία Σουηδέζα στην Ελλάδα του 19ου αιώνα. Μετάφραση Χρήστος Παππάς, Προσκήνιο, Εκδόσεις Άγγελος Σιδεράτος, 1997.
64. Mahaffy, J.P. A.M. , Old Greek Life, professor of Ancient History in the University of Dublin. New York: D. Appleton and Company, 549 and 551 Broadway, 1879. [ιδιωτική συλλογή της ερευνήτριας, Ειρήνης Καμπερίδου].
65. Mahaffy, J.P., Rambles and Studies in Greece. By J.P. Mahaffy, Knight of the Order of the Saviour, author 'Prolegomena to Ancient History; Kant's Philosophy For English Readers; Social Life In Greece; etc.', second edition, revised and enlarged. London: Macmillan and Co., 1878 . [ΓΕΝ]
66. Mahaffy, J.P., The Olympic Games at Athens in 1975, Macmillan's Magazine, Macmillan and Co., 29 & 30 Bedford Street, Strand London, and Cambridge, No. 190, pp.324-327, August, 1875. [ΓΕΝ]
67. Malakis, Emile. French Travellers in Greece, (1770-1820) An Early phase of French Philhellenism. A thesis presented to the faculty of the graduate School of the University of Pennsylvania in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy. Philadelphia 1925. [ΓΕΝ]
68. Melman, Billie. Women's Orients. English Women and the Middle East, 1718 - 1918. Sexuality, Religion and Work. Second Edition. MACMILLAN, 1995.
69. Miller, Lorna Touryan, Miller Donald Eugene. Survivors: An Oral History of the Armenian Genocide. [Feb. 1999, Amazon com.]
70. Mills, Sara. Discourses of Difference, An analysis of women's travel writing and colonialism. Routledge, London and New York. First published in paperback 1993 by Routledge, London, New York, NY 1993. [Βλέπε Βασική Βιβλιογραφία του 20ου αιώνα]
71. Myllers, P.A.M., Reik: Bescreibungen in Europa, Asie und Africa...1735. [ΓΕΝ]
72. Μοσχόπουλος Γεώργιος. Ν., Ιστορία του Νέου Ελληνικού Κράτους, Πολιτικές Προσεγγίσεις, Πρώτος Τόμος, 1832-1940. Εκδόσεις Α. Χριστάκη, Αθήνα 1997.
73. Navari, Leonora. Greece and the Levant, the Catalogue of the Henry Myron Blackmer Collection of Books and Manuscripts, London: London: Maggs Bros. LTD. 1989, (Estate of Henry M. Blackmer) ".....the catalogue of the Blackmer Collection could not have been completed without the help of four bookmen: with many thanks to Hohn Collins, Stathis Finopoulos, Agamemenon Tselikas and Christos Manousarides." [ΓΕΝ]
74. Order of the Bath, (Lady Montagu), Cornucopia Magazine, issue 10, Volume II, (σελ. 47 - 52) 1996. [ASCS]

75. Παπαμιχαλόπουλος Κωνσταντίνος Ν., Περιήγησις εις τον Πόντον, εν Αθήναι 1903. Γ' έκδοση, Λέσχη του Βιβλίου Θεσσαλονίκη, 1992 .
76. Παππαρηγόπουλος Κ. Επίτομος Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Συνέχεια και Συμπληρώματα Απ. Β. Δασκαλάκη, τακτικού καθηγητού της Ιστορίας Εν Τω Πανεπιστήμιο Αθηνών. Τεύχος 17, Αρχαίος Εκδοτικός Οίκος Δημητρίου Δημητράκου Α.Ε., [έτος ?]. Βλέπε σελ. 948-954: Κριμαϊκός Πόλεμος. Βλέπε πίνακα τρίτης ομάδας περιηγητριών του 19ου αιώνα: κίνημα των εθελοντριών. [ιδιωτική συλλογή Ειρήνης Καμπερίδου].
77. Peirce, Leslie P. The Imperial Harem, Women and Sovereignty in the Ottoman Empire. New York, Oxford. Oxford University Press. 1993. [BPL]
78. Petition of Sciotes residing in England to the Congress at Berlin, 5th June, 1878. "ΑΝΑΦΟΡΑ ΤΩΝ ΕΝ ΑΓΓΛΙΑΙ ΧΙΩΝ. (σελίδες 9-12). Translation of Foregoing Petition into French: A leurs excellences le ministres plenipotentiaires deputes au congres a Berlin, (σελ. 13-15). [Συμπεριλαμβάνεται Αγγλική μετάφραση: To their excellencies the plenipotentiary ministers delegated to the congress at Berlin (σελ. 16-18) signed the Sciotes inhabiting England. [ΓΕΝ]
79. Pipes, Daniel. Slave soldiers and Islam. The Genesis of a Military System. New Haven and London, Yale University Press. 1979. [BPL]
80. Psomiades, Harry J., The Phantom Republic of Pontos and the Megali Catastrophe, Occasional Paper no. 1, the Hellenic Studies Forum Inc., Melbourne 1992.
81. Richard, Henry M.P. Evidences of Turkish Misrule. Papers on the Eastern Question. No. 1., Published for the Eastern Question Association, Cassel Petter & London, Paris & New York. (σελ. 34-39) (αναφέρεται στις μαρτυρίες των περιηγητριών συγγραφέων Miss Mackenzie και Miss Irby). [ΓΕΝ]
82. Riggs, Henry H. Days of Tragedy in Armenia: Personal Experiences in Harpoot, 1915-1917 (Armenian Genocide Documentation) (paperback, April 1997).
83. Robinson, David M., PH.D., LL. D.; L.H.D.; LITT. D., America in Greece, a Traditional Policy. Anatolia Press, New York, 1948.
84. Rule, Babs. Everyday Life in the Harem. Blond & Briggs, London. 1983. [BPL]
85. Σαρρής, Νεοκλής. Η Οικογένεια στην Τουρκία. Κοινωνική Πλαισίωση και θεσμική Προσέγγιση. Β' έκδοση, Γόρδιος, 1990.
86. Σαρρής, Νεοκλής. Οθωμανική Πραγματικότητα και σύγχρονες εθνικές ταυτότητες", Τουρκία Ι: Ισλάμ και κρίση του Κεμαλισμού. Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 1997.
87. Σαρρής, Νεοκλής. Οσμανική Πραγματικότητα. Συστημική παρά-θεση δομών και λειτουργιών. Ι. Το Δεσποτικό Κράτος. [Η Δουλεία του χαρεμιού, το Σαράι και ο Παντισάς, σελ. 331-382]. Αρσενίδης.
88. Σαρρής, Νεοκλής. Οσμανική Πραγματικότητα. ΙΙ. Η Δοσιματική Διοίκηση. Εκδόσεις Αρσενίδης.
89. Σαρρής, Νεοκλής. Προεπαναστατική Ελλάδα και Οσμανικό Κράτος. Από το χειρόγραφο του Σουλεϊμάν Πενάχ εφέντη του Μοραίτη (1785). Εκδόσεις Ηρόδοτος 1993.
90. Schneider, Marcel et Evin Alpay. Le Harem imperial de Topkapi. Avec 29 photographies hors texte en couleurs d'Alpay Evin. Editions Albin Michel, Paris, 1977. [BPL]
91. Smith, Michael Llewellyn. Ionian Vision: Greece in Asia Minor, 1919-1922. (paperback Dec. 1997).
92. Smyrna-- May 1, 1819. (GT 1772.3 -detached copy), in Religious Intelligence, Foreign: [α] Recent Martyrdom of a Christian in Smyrna, May 1, 1819, σελ. 373. [β] From another Letter. Smyrna, May 20, 1819. σελ. 373-4. [ΓΕΝ]
93. Snider, Denton J. A Walk in Hellas or the Old in the New. Boston, James R. Osgood and Company, 1883, (Copyright, 1881 and 1882 by Denton J. Snider). [ASCS]
94. Somervell, D.C. Disraeili and Gladstone, A Duo-Biographical Sketch. Garden City Publishing Co., Inc. Garden City, New York. Copyright, 1926, by George H. Doran Company. [ιδιωτική συλλογή Ειρήνης Καμπερίδου].
95. Soulis, George Ch. Adamanatios Korais and Edward Everett. (Extrait des Melanges offerts a Octave et Melpo Mertier). Athenes, 1953. [ΓΕΝ]
96. The Cyprus Refugee Problem, Humanitarian Aspects. Published by the Press and Information Office, Ministry of the Interior, Republic of Cyprus. (no date). [ΥΠΕΞ]

97. The Koran. Penguin Classics. Translated with notes by N.J. Dawood 1997. [Harvard Coop].
98. The Refugees of Cyprus. Published by the Press & Information Office, Ministry to the President, Republic of Cyprus. Composed & Printed at P. Charitoy & Co. Ltd., Nicosia. (no date) [ΥΠΕΞ]
99. The Uprooting. The expansionist policy of Turkey and the persecutions of the Greeks by the Turks in the 20th century. Institute of Historical Studies, 34 Panepistimiou Street, Athens 1985.
100. Thwing, Charles E. The University of Athens by Charles E. Thwing. L.L.D. President of Western Reserve University and Adelbert College (article, detached copy, magazine: The Osborne, vol. I. –No. 6. April 1897(?).A Monthly Illustrated Magazine of Fact & Fiction, S.W. Partridge & Co., London E.C., recall and check, Vol. CVII. - No. 645-55, (?) pages σελ. 438-443. [ΓΕΝ]
101. Tillion Germaine. The Republic of Cousins. Women's Oppression in Mediterranean Society. First published as Le Harem et les Cousins. Translated by Quintin Hoare. Al Saqi Books distributed by Zed Press. 1983. [BPL]
102. Toledano, Ehud R. Slavery and Abolition in the Ottoman Middle East. University of Washington Press, Seattle & London. [date?]. [BPL]
103. Tournefort, M., A voyage into the Levant perform'd by command of the late French King containing the ancient and modern state of the islands of the Archipelago as also of Constantinople, the coasts of the Black Sea, Armenia, Georgia, the frontiers of Persia and Asia Minor, with plans of the principal towns and places of note; an account of genius, manner, trade and religion of the respective people inhabiting those parts; and an explanation of variety of medals and antique monuments. By M. Tournefort of the Royal Academy of Sciences, Chief Botanist to the late French King, Etc.....Adorn'd with an Accurate Map of the Author's Travels, not in the French Edition: Done by Mr. Senex. In Three Volumes, London: Printed for D.Midwinter R. Waree, C. Rikvington, A. Ward, J. and P. Knapton, T. Longman, Rl. Hett, C. Hitch, S. Austen, J. Wod and C. Woodwaard, J. and H. Permerton. MDCCXLI. Volume II., London, MDCCXLI. [ASCS].
104. Turkish Women of Rank. [portrait]. The Chatauquav, a Monthly Magazine, σελ. 60, April, 1897. [ΓΕΝ]
105. Turkish-Greek Relations. Department of War History and Strategic Studies of the Turkish General Staff. A Document of Expansion. Published by the Institute for Political Studies, Athens, Greece. A booklet issued in Ankara by an official Turkish agency. 1975 and 1985. [ΥΠΕΞ]
106. Voyages de S.M. Caroline, Reine d'Angleterre en Allemagne, en Suisse, en Italie, en Grece et en Palestine. Traduit de l'anglais par J. Dubar.....Ostende, P. Scheldewaert, 1825. [ΓΕΝ]
107. Walther, Wiebke. Women in Islam– from Medieval to Modern Times. With an Introduction by Guity Nashat. Markus Wiener Publishers. Princeton. Second printing 1995. Translated from German by C.S.V. Salt in 1981. [Harvard Coop].
108. Weber, Shirley W., Voyages and Travels in the Near East made during the XIX Century, , Being part of a larger Catalogue of works on Geography, Cartography, Voyages and Travels in the Gennadius Library in Athens. Compiled and provided with a preface and index by Shirley Howard Weber, Librarian of the Gennadeion, The American School of Classical Studies at Athens, Princeton-New Jersey. 1952. [ΓΕΝ]
109. Whitbey J. E. , A Greek Dancing School. The Lady's Realm (magazine) May, Number 6D NETT, London: Hutchinson & Co., Paternoster Row, (May, 1906). [ΓΕΝ]
110. Willard, Emma. Advancement of female education: or, a series of addresses, in favour establishing at Athens, in Greece...female seminary, especially designed to instruct female teachers. By Emma Willard. Published by the Ladies of the 'Troy Society', for the benefit of the proposed institution. Troy: Printed by Norman Tuttle, 1833. [ΓΕΝ] και [BPL]
111. Women in Turkey, Les Femmes en Turquie, par James C. Walter, Osman Bey, Major Vladmir Andryovich, Paris: Calmann Levy. Επίσης και άρθρο του Walter Scott. Χωρίς ημερομηνία. The Contemporary Review, σελ. 100-130. [TURQUIE –ETAT SOCIAL, FEMMES, ESCLAVES, RAIAS] [ΓΕΝ].
112. Wood, Alfred C., B. Litt., M.A., D. Phil., A History of the Levant Company. Oxford University Press. 1935. [ΓΕΝ]
113. Zimmern, Alice. Old Tales from Greece with illustrations. By Alice Zimmern, Girton College, Cambridge. London, T. Fisher Unwin, 1897. [ΓΕΝ]

«ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ»[1]

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ[2] ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ[3] ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ:

Ελληνίδες, Ρωσίδες, Γαλλίδες, κ.α., στο υψηλότερο αξίωμα του Οθωμανικού κράτους. Τον 19ο αιώνα, περιηγήτριες σημειώνουν, ότι τέσσερις πρώην σκλάβες απέκτησαν την υψηλότερη θέση στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού: τον τίτλο και το αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάνας (valide sultan).[4]

Οι Οθωμανοί σουλτάνοι τεκνοποιούσαν με εξισλαμισμένες σκλάβες (χασεκί σουλτάνες (haseki sultan) ή ευνοούμενες παλλακίδες, αργότερα αποκαλούμενες, ικμπαλς ή ευνοούμενες οδαλίσκες (παλλακίδες). Όλοι οι Οθωμανοί σουλτάνοι, από τον 14ο αιώνα μέχρι τον 20ο αιώνα, ήταν απόγονοι σκλάβων-μητέρων, ξεκινώντας από τον Οθωμανό Σουλτάνο Μουράτ Ι (1362-1389), του οποίου η μητέρα ήταν η **Ελληνίδα** Νιλουφέρ και στην συνέχεια τον Σουλτάνο Μπαγιαζήντ Ι (1402-1412), του οποίου η μητέρα ήταν η **Ελληνίδα** Γκιουλτσητσέκ μέχρι τον τελευταίο σουλτάνο Μεχμέτ/Mehmet VI (1918-1922), του οποίου η μητέρα ήταν η **Κιρκάσια** Γκιουλουστού. Την οσμανική γενεολογία, από την αρχη μέχρι το τέλος, σηματοδοτεί η επιμειξία με διάφορες εθνότητες εκτός της Τουρκικής. Η συντριπτική πλειονότητα των γυναικών του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι είχαν βίαια εξισλαμισθεί.

Όσον αφορά τις ονομασίες ή τους τίτλους των έγκλειστων γυναικών, πριν προβούμε στην παρουσίαση του πίνακα «Μνεία στις Περιφημότερες Σουλτάνες, ο χρονολογικός πίνακα των Οθωμανών σουλτάνων και των γυναικών του Γυναικείου Παρακράτους», επιβάλλεται να αναφέρουμε ότι ο τίτλος ή η λέξη 'sultan', (σουλτάνος) που χρησιμοποιήθηκε από τα δύο φύλα της σουλτανικής οικογένειας, έχει αραβική καταγωγή και αρχικά σήμαινε «εξουσία» ή «επικράτεια».

Αρχικά, ο τίτλος σουλτάνος ('sultan') χρησιμοποιήθηκε από την δυναστεία των Σελτζούκων Τούρκων, τον 11ο αιώνα, ως τίτλος για να προσδιορίσει πολιτική και στρατιωτική κυριαρχία πάνω στην Ισλαμική κοινότητα,. Την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, στις αρχές του 16ου αιώνα, αυτός ο

---

[1] «Μνεία στις Περιφημότερες Σουλτάνες»: βλέπε περιηγήτρια [33a] Dora d'Istria, σελ. 350.

[2] Ο χρονολογικός πίνακας συντάχθηκε:

1. Σύμφωνα με τις πληροφορίες από τα έργα των περιηγητριών του 18ου και του 19ου αιώνα. (Βλέπε Βασική Βιβλιογραφία).
2. Σύμφωνα με τον πίνακα «Μητέρες Σουλτάνων», στο έργο του καθηγητού, κ. Νεοκλή Σαρρή, «Οσμανική Πραγματικότητα» πρώτος τόμος, εκδόσεις Αρσενίδης, σελ. 369.
3. Σύμφωνα με τον 'Αυτοκρατορικό Πίνακα' του καθηγητού, κ. Κώστα Φωτιάδη, στο έργο του, «Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου». Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, σελ. 628-629.
4. Leslie P. Pierce. Sultans and Valide Sultans of the Sixteenth and Seventeenth Centuries. 'The Imperial Harem. Women and Sovereignty in the Ottoman Empire'.
5. Schneider, Marcel et Evin, Alpay. Le Harem imperial de Topkapi. Editions Albin Michel. 1977.
6. The Genealogical Tree of the Ottoman Dynasty, στην έργο, του Ilham Aksit., the Former Manager of the Palaces. 'The Mystery of the Ottoman Harem, Aksit., 2000.

[3] Princess, sultan, haseki, kadin, odalisque... (Πριγκίπισσα, σουλτάνα, χασεκί, καντίν, οδαλίσκη...). Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ για περισσότερες πληροφορίες, σχετικά με την πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι.

[4] Όπως, η μητέρα του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ (1808-1836), που ήταν Γαλλίδα (ή Γαλλο-Αμερικανικής καταγωγής, σύμφωνα με την Γαλλίδα περιηγήτρια Mme de la Ferte Meun [10]), καθώς και οι μητέρες των σουλτάνων Αμπτουλ-Μεζίντ (1836-1861), Αμπτούλ-Αζίζ (1861-1887) και Αμπτούλ-Χαμίντ ΙΙ (1876-1909).

τίτλος, 'sultan', εχρησιμοποιείτο από τους **άνδρες και τις γυναίκες της Οθωμανικής δυναστείας**, και άρχιζε να αντικαθιστά άλλους τίτλους, όπως **χατούν** ('khatun' ή 'hatun') για τις γυναίκες και **μπέη** (bey) για τους άνδρες. Αυτοί οι τίτλοι της 'khatun' και του 'bey', άρχισαν να χρησιμοποιούνται για τα **κατώτερα** μέλη της βασιλικής (σουλτανικής) οικογένειας. Σε αυτό το σημείο, οφείλουμε να υπογραμμίζουμε, ότι ο τίτλος Σουλτάνος ('Sultan') χρησιμοποιήθηκε, για ολόκληρη την αρσενική και θηλυκή βασιλική οικογένεια, με ένα **μη-διαφυλικό τρόπο**, δηλαδή ανεξάρτητα από το φύλο. Η Δυτική παράδοση γνωρίζει τον Οθωμανό κυβερνήτη ως σουλτάνο, αλλά οι ίδιοι οι Οθωμανοί μεταχειρίζονταν άλλες λέξεις, που σημαίνουν 'μονάρχη', όταν αναφέρονταν στον σουλτάνο, όπως την Περσική λέξη Παντισά (Padishah) ή χουνκάρ (hunkar), μία συντομογραφία του όρου **'hudavendigar'**. Όμως, ο επίσημος τίτλος του Παντισά ήταν **'Sultan'** (σουλτάνος) και το χρησιμοποιούσαν οι πρίγκιπες, δηλαδή οι γιοι των σουλτάνων, όπως και ο πατέρας τους, μπροστά από το κύριο όνομά τους, ενώ οι πριγκίπισσες, οι θυγατέρες των σουλτάνων, μετά από το κύριο όνομά τους. Για παράδειγμα ο Σουλτάνος Μεχμέτ ('Sultan Mehmed') και η Μιχριμά Σουλτάνα (Mihrimah Sultan), γιος και θυγατέρα του Σουλτάνου Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς και της Ρωσίδας Ροξελάνης, δηλαδή της **'Hurrem/Kourem** σουλτάνας.

Όπως οι πριγκίπισσες, και η μητέρα του σουλτάνου, καθώς και οι **χασεκί** του, δηλαδή οι ευνοούμενες παλλακίδες του, έπαιρναν τον τίτλο 'σουλτάν' ή σουλτάνας (sultan), μετά από το κύριο όνομά τους. Για παράδειγμα, η μητέρα του Σουλτάνου Σουλεϊμάν είχε τον τίτλο Χαφσά Σουλτάνα (Hafsa Sultan), και η αγαπημένη του **χασεκί** ή η πρώτη ευνοούμενη παλλακίδα του, είχε τον τίτλο της χασεκί σουλτάνας, ή Χουρέμ Σουλτάνας (Hurrem Sultan). Επρόκειτο για την Ροξελάνη, η οποία έγινε και η πρώτη νόμιμη σύζυγός σουλτάνου με καταγωγή δούλας.

Η εξελισσόμενη χρήση του τίτλου αυτού αντανακλούσε όλες τις μετατοπίσεις, αλλαγές και μεταβολές στην εξουσία των γυναικών του βασιλικού χαρεμιού. Η αποσύνθεση, η αλλοίωση ή ο αφοπλισμός της θέσης της χασεκί σουλτάνας, κατά την διάρκεια του 17ου αιώνα, δηλαδή από την εποχή που θεωρείται και αποκαλείται «το Σουλτανάτο των Γυναικών» ή «Η Εξουσία των Γυναικών», δηλαδή η εποχή του Γυναικείο Παρακράτος, οι χασεκί σουλτάνες (οι ευνοούμενες παλλακίδες) έχασαν τον τίτλο της σουλτάνας, ο οποίος αντικαταστήθηκε από τους τιμητικούς τίτλους των καντίν (**kadin**) ή καντίν εφέντη, δηλαδή της άτυπης συζύγου σουλτάνου, ένας τίτλος που συγγενεύει, ή έχει σχέση με τον προγενέστερο τίτλο Χατούν (Khatun). Από εδώ και στο εξής, **η μητέρα του σουλτάνου ήταν η μόνη γυναίκα με μη-βασιλικό αίμα, με μη-βασιλικής καταγωγή, που είχε δικαίωμα σε αυτόν τον τίτλο.**[3] **Παρατηρούμε, επίσης, ότι ο τίτλος που χρησιμοποιείται, από εδώ και στο εξής, για την ευνοούμενη οδαλίσκη (παλλακίδα-δούλα) του σουλτάνου, ήταν εκείνο της ίκμπαλ, δηλαδή της ευνοούμενης οδαλίσκης.**

***

«ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ»

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ:

[3] Peirce, Leslie. P., The Imperial Harem Women and Sovereignty in the Ottoman Empire, Oxford University Press., 1993, σελ. 18]

Ελληνίδες, Ρωσίδες, Γαλλίδες, κ.α., στο υψηλότερο αξίωμα του Οθωμανικού κράτους. Τον 19ο αιώνα περιηγήτριες σημειώνουν, ότι τέσσερις πρώην σκλάβες απέκτησαν την υψηλότερη θέση στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού: τον τίτλο και το αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάνας (valide sultan).

ΣΟΥΛΤΑΝΟΙ[6]		ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ[7] Ευνοούμενες παλλακίδες-δούλες, και Μητέρες Σουλτάνων	ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ
1. Osman I [8] ή Οσμάν-ελ-Γαζί, του Αήττητου.[9] Γιος του Ertogrul (1231-1288)	1288-1326 (ή 1299-1326)	[;] η μητέρα του.	**Οσμανή** [;]
		Edebali	**Οσμανή**. [;] Νόμιμη σύζυγος. Κόρη του Sheik Edebali.
		Mal Khatun ή Hatun (Μαλ Χατούν)	**Οσμανή**. Νόμιμη σύζυγος. Κόρη του Umur Bey ή Omer Bey, και μητέρα του επόμενου σουλτάνου, δηλαδή του Orhan.[10]

[6] Αρχικά, ο Οθωμανοί Σουλτάνοι παντρεύονταν τις κόρες των Ανατολικών κυβερνητών (governors) και των Βυζαντινών βασιλικών οικογενειών. Όμως, μετά την άλωση της Πόλης καθιερώθηκε το έθιμο να «παντρεύονται» σκλάβες, χωρίς την σύναψη νόμιμου γάμου. Έπαιρναν ως 'άτυποι σύζυγοι' τις παλλακίδες τους, οι οποίες ήταν εξισλαμισμένες σκλάβες, από διάφορα μέρη του κόσμου. (Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.)

[7] Όλες οι σουλτάνες υπήρξαν εξισλαμισμένες σκλάβες-παλλακίδες των σουλτάνων, και μόνο πέντε σουλτάνοι, από τον 16ο αιώνα έως το 20ο αιώνα, τις παντρεύθηκαν νόμιμα (με νέκγια). Ο πρώτος σουλτάνος που σύναψε νόμιμο γάμο με την παλλακίδα-σκλάβα του (χασεκί σουλτάνα), ήταν ο Σουλτάνος Σουλεϊμάν, τον 16ο αιώνα. Ο δεύτερος ήταν ο σουλτάνος Σελίμ Β', τον 16ο αιώνα, ο τρίτος, ήταν ο Ιμπραχίμ, τον 17ο αιώνα, ο τέταρτος ο σουλτάνος Μαχμούτ Β', τον 19ο αιώνα και ο τελευταίος, ο σουλτάνος Αμπτούλ Μεζίντ, τον 19ο αιώνα, ο οποίος ήταν και ο *πρώτος* σουλτάνος και ο *μόνος* να πάρει διαζύγιο. Δεν υπάρχει καμμία μαρτυρία, σχετικά με την σύναψη γάμου σουλτάνου με σκλάβα, τον 18ο αιώνα.

[8] *1281-1324, σύμφωνα με τον χρονολογικό χάρτη/Genealogical Charts του Leslie P. Peirce. The Imperial Harem. 1993. Σελ. 287

*1299-1326, σύμφωνα με τον χρονολογικό χάρτη/Chronology of the Ottoman Sultans της Alev Lytle Croutier. Harem, The World Behind the Veil. Abbeville Press Publishers. 1989. Σελ. 208-209

[9] [33ª] Dora d'Istria.
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861., σελ. 346 [33a].

Πληροφορία που επιβεβαιώνεται αργότερα από άλλες περιηγήτριες, όπως η Lucy M.J. Garnett, στο άρθρο της WOMEN UNDER ISLAM: THEIR SOCIAL STATUS AND LEGAL RIGHTS by Lucy Garnett. THE NINETEENTH CENTURY, A MONTHLY REVIEW, Edited by James Knowles. London: Sampson Low, Marston, &c. σελ.57-70, January 1895. (« Sultanas are, however, almost without exception of slave origin; and though slaves do not, in Islam, form a separate and hereditary») [86β] σελ. 65.

[10] See, [Peirce, Leslie P., The Imperial Harem Women and Sovereignty in the Ottoman Empire. Oxford University Press., 1993, σελ. 33]

2. Orhan[11] ή Orhan Gazi (Ορχάν ή Ορχάν Γαζή)	1326-1362	Mal Khatun (Μαλ Χατούν) Theodora (Θεοδώρα) Αναφέρονται, επίσης, τα ονόματα: Nilufer Hatun, (Νιλουφέρ Χατούν) Asporca, Eftandise Hatun.	**Οσμανή.** Μητέρα του σουλτάνου Ορχάν. **Ελληνίδα.** Κόρη του Ιωάννη Καντακουζηνού. Νόμιμη σύζυγος του σουλτάνου Orhan. **Ελληνίδα.** Σύζυγος [;] του σουλτάνου. Άδηλη. Άδηλη.
4. Murad I[12] (Μουράτ ή Μουράντ Ι)	1362-1389	Νιλουφέρ (Nilufer) Αναφέρονται, επίσης, τα ονόματα: Gulcicek Hatun (Γκιουλτσητσέκ Χατούν) Thamara, Pasa Melek Hatun	**Ελληνίδα.** Μητέρα του σουλτάνου Murad I. **Ελληνίδα.** Σύζυγος [;] του σουλτάνου. Άδηλη Άδηλη
5. Bayezid I. ή Yildirim Bayezid (Μπαγιαζήντ Α')	1402-1412 ή (1389-1402) «Interregnum, proloned contest for the throne among the sons of Bayezid I»	Gulcicek Hatun (Γκιουλτσητσέκ Χατούν) Αναφέρονται, επίσης, τα ονόματα: **Maria Olivera Despina**[13] Devlet Sah Hatun	**Ελληνίδα.** Μητέρα του Σουλτάνου Μπαγιαζήντ Α'. Άδηλη.

[11] Peirce, 1324-1362
Ilham Aksit, 1326-1362,
Croutier, 1326-1360
[12] Croutier, (1360-1389)

		Hafza Sultan,	Άδηλη. Άδηλη.
6. Mehmet I. (Μεχμέντ Α')	1402-1421 ή (1413-1421)	Ντεβλέτ-αχ Kumru Hatun	Άδηλη. Η μητέρα του σουλτάνου. Άδηλη.
7. Murad II. (Μουράτ ή Μουράντ Β')	1421-1451	Emine Hatun (Εμινέ Χατούν) Mara Despina Αναφέρονται, επίσης, τα ονόματα: Huma Hatun (ή Χουμαά Χατούν) Hatice Hatun Yeni Hatun	Άδηλη. Η Μητέρα του Σουλτάνου Μουράτ Β'. **Σερβίδα.** Νόμιμη σύζυγος σουλτάνου. Κόρη του George Brankovich, «the ruler of Serbia.»[14] **Ελληνίδα** [;] Μητέρα του επόμενου σουλτάνου. Άδηλη. Άδηλη.
8. Mehmet II. Der Eroberer or Mehmed II, the Conquerer, Mehmet le Conquerant, (Μεχμέτ Β', ο Κατακτητής, ο Πορθητής.)	1451-1481	Huma Hatun ή (Χουμαά Χατούν) Ειρήνη (ή η Αγία Ειρήνη)	**Ελληνίδα** [;] Μητέρα του σουλτάνου Μεχμέτ ΙΙ. **Ελληνίδα.** Σύναψη γάμου με Βυζαντινή πριγκίπισσα, η οποία αρνήθηκε να προσηλυτισθεί στο Ισλάμ. Την σύζυγο του, Ειρήνη, σκότωσε ο ίδιος ο σουλτάνος Μεχμέτ ΙΙ, σε στιγμή ζηλοτυπίας. Μετά τον θάνατό της, η Ορθόδοξη Εκκλησία την

[13] Σύμφωνα με: The Geneaological Tree of the Ottoman Dynasty, στην έργο, του Ilham Aksit., the Former Manager of the Palaces. 'The Mystery of the Ottoman Harem, Aksit., 2000.

[14] 'Final inter-dynastic marriage made by an Ottoman sultan', 1435.

			ανακήρυξε Αγία.
		Helene [;]	**Βυζαντινή** πριγκίπισσα. Νόμιμη σύζυγος.
		Tamara	**Γεωργιανή** ή **Αρμένισσα.**
		Gulbahar Hatun	**Οσμανή.** Μητέρα του επόμενου σουλτάνου.
		Αναφέρονται, επίσης, οι :	
		Gulsah Hatun	Άδηλη.
		Sitti Hatun	Άδηλη.
		Cicek Hatun	Άδηλη.
9. Bayezid II. (Μπαγιαζήντ Β')	1481-1512	Gulbahar Hatun (Γκιουλμπαχάρ)	**Οσμανή.** Μητέρα του σουλτάνου Bayezid II.
		Maria[15]	**Σερβίδα.** Νόμιμη σύζυγος.
		Αναφέρονται, επίσης, οι :	
		Bulbul Hatun,	Άδηλη.
		Ferahsad Hatun	Άδηλη.
		Gulruh Hatun,	Άδηλη.
		Husnusah Hatun,	Άδηλη.
		Nigar Hatun,	Άδηλη.
		Sirin Hatun.	Άδηλη.
10. Selim I. (Σελήμ Α')	1512-1520	Αϊσέ Σουλτάνα (Ayse Sultan)	Άδηλη. Μητέρα του Σουλτάνου Σελήμ Α'.
		Hafsa Sultan, ή (Χαφάν-Χατούν Σουλτάνα, ή Χαφιζέ Σουλτάνα)	**Οσμανή** ή **Κιρκάσια.** **Χασεκί** (haseki) του σουλτάνου, δηλαδή, ευνοούμενη παλλακίδα του, και η μητέρα του επόμενου σουλτάνου,

[15] Βλέπε, [Peirce, Leslie, P., The Imperial Harem Women and Sovereignty in the Ottoman Empire, Oxford University Press., 1993, σελ. 32.

			Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς.
11. Suleyman I[16] ή Suleyman II. Der Grobe.[17] (Σουλεϊμάν Α' του Μεγαλοπρεπούς).	1520-1566	Hafsa Sultan, ή Χαφάν-Χατούν ή Χαφιζέ σουλτάνα	**Οσμανή** ή **Κιρκάσια.** Μητέρα του Σουλτάνου Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς.[18] Απεβίωσε το 1534.
***πρώτος** σουλτάνος να συνάψει γάμο με εξισλαμισμένη σκλάβα.		Mahidevran	Άδηλη. Ευνοούμενη (χασεκί) του σουλτάνου, πριν την Roxalena (Alexandra). Ο σουλτάνος **εξόρισε** την Mahidevran, για να ικανοποιήσει την νέα του ευνοούμενη χασεκί του, την Ροξαλένα.
		Gulferm	Άδηλη.
		Alexandra, γνωστή στην Δύση, ως **Roxalena**, και **Hurrem** Sultan (Ροξαλένα ή Ροξελάνη, η Χιουρρέμ Σουλτάνα.	**Ρωσίδα**[19] ή **Γαλλίδα.**[20] **Πρώτος σουλτάνος που παντρεύθηκε δούλα,** δηλαδή την χασεκί του. Η είσοδός της Ροξαλένας ή της Αλεξάνδρας, στην έδρα της εξουσίας του Σαράι, δηλαδή της Υψηλής Πύλης, ***σημάδεψε την αρχή του Μεγάλου Χαρεμιού, δηλαδή***

[16] --Appendix of Sultans and Valide Sultans of the Sixteenth and Seventeenth Centuries 'The Imperial Harem. Women and Sovereignty in the Ottoman Empire' by Leslie P. Pierce. (Suleyman I, (1520-1566).

[17] Σύμφωνα με τον Αυτοκρατορικό Πίνακα του Κώστα Φωτιάδη. Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου. Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Θεσσαλονίκη, σελ. 628-629.

[18] Βλέπε περιηγήτρια [33ª], Dora d'Istria, σελ. 350.

[19] Σύμφωνα με την Dora d'Istria [33a] ήταν Ρωσίδα. Άλλες πηγές όπως η περιηγήτρια [51ª,β] Emmeline Lott, ισχυρίζονται ότι ήταν από την Ουκρανία ή την Γαλλία. Η καταγωγή της παραμένει μυστήριο.

[20] Γαλλίδα σύμφωνα με την Emmeline Lott.

			του Γυναικείου Παρακράτους, ή «του σουλτανάτου των γυναικών». Την εποχή του Σουλτάνου Σελίμ, η **Alexandra**/ή Ροξαλένα υπήρξε αιχμάλωτη πολέμου των Τούρκων της Κριμαίας, και πωλήθηκε στον Μεγάλο Βεζίρη **Makbul Ibrahim Pasha**. Εξισλαμίσθηκε, εκπαιδεύτηκε και δόθηκε, ως δώρο, στον σουλτάνο Σουλεϊμάν, σε ηλικία 17 ετών. Μητέρα του Mehmed, της Πριγκίπισσας Mihrimah, (η οποία ήταν σύζυγος του βεζίρη Ρουστέμ Πασά), του Bayezid του Jihangir και του Σουλτάνου Selim II. **Δολοφονήθηκε** από άλλη έγκλειστη, την «νύφη» της, δηλαδή την χασεκί του γιου της, πριν προλάβει να απολαύσει την απόλυτη εξουσία της θέσης της, ως Βαλιδέ Σουλτάνα (**Valide**), αφήνοντας ελεύθερο το πεδίο της εξουσίας, στην νύφη της, την **Nurbanu** Σουλτάνα, την **Ελληνίδα** ή **Ενετή** χασεκί του

			Selim II, γιου της Ροξαλένας.
12. Selim II. (Σελήμ Β') **Δεύτερος** σουλτάνος που παντρεύθηκε μία εξισλαμισμένη σκλάβα, δηλαδή την χασεκί του.[21]	1566-1574	Roxalena (Ροξαλένα/Ροξελάνη), ή Hurrem Sultan, Χιουρρέμ ή Χουρρέμ Σουλτάνα. Nurbanu Sultan [Νουρμπανού σουλτάνα]	**Ρωσίδα ή Γαλλίδα.** Μητέρα του σουλτάνου Σελίμ Β', την οποία δολοφόνησε η δική του χασεκί, η Νουρμπανού σουλτάνα. **Ελληνίδα ή Ενετή.** Γεννήθηκε στην Σικελία (Βενετία). Αιχμαλωτίσθηκε, το 1537, από τον Οθωμανό Ναύαρχο Barbarossa Hayred Pasha, σε ηλικία 12 ετών. Εξισλαμισμένη σκλάβα και χασεκί σουλτάνα. **Δεύτερος νόμιμος γάμος σουλτάνου με την παλλακίδα του.**[22] Μητέρα του σουλτάνου Murad III., και της πριγκίπισσας Fatma.
13. Murad III. (Μουράντ Γ')	1574-1595	Nurbanu Sultan (Νουρμπανού Σουλτάνα), ή Νουρουμπανούρου	**Ελληνίδα/Ενετή** Βαλιδέ Σουλτάνα από το 1574 έως τον θάνατό της το 1583. **Υπήρξε η πρώτη μητέρα-σουλτάνου, η οποία έζησε και πέθανε στο νέο παλάτι, το σαράι του Τοπκαπί.**

[21] Βλέπε, Peirce, Leslie., σελ. 93-94.
Κατά τον ερευνητή Leslie Pierce, ο Σουλτάνος Σελίμ Β' (1566-1574) ήταν ο δεύτερος σουλτάνος του 16ου αιώνα που σύναψε νόμιμο γάμο με χασεκί, μετά τον Σουλεϊμάν τον Μεγαλοπρεπή και παντρεύθηκε την πρώην σκλάβα, την Νουρμπανού Σουλτάνα (Nurbanu Sultan).
[22] Βλέπε Peirce, Leslie., σελ. 93-94.

			Το 1574, η Ροξαλένα (η Χιουρρέμ Σουλτάνα), και η πρώτη χασεκί του γιου της, η Νουρμπανού σουλτάνα, μάχονταν για την επιρροή τους επάνω στον σουλτάνο, και επομένως στην εξουσία του κράτους. Η μεγάλη πολιτική αρένα που κατείχε η Ροξαλένα δεν μπορούσε να κατακτηθεί ξανά από μία χασεκί, επειδή υπήρχε τώρα μέσα στο Μεγάλο Χαρέμι, μία Βαλιδέ Σουλτάνα, η μητέρα του Σουλτάνου, το αρχαιότερο μέλος της δυναστείας, και συνεπώς το πιο ισχυρό. **Σε αυτήν την περίοδο παρατηρούμε να αναδύεται μία γυναικεία πυραμιδική ιεραρχία, μέσα στο βασιλικό χαρέμι.**[23]
		Σαφιέ Σουλτάνα (Safiye Sutan) ή Μπάφα (Baffa) Σουλτάνα.	**Βενετσάνα,** την οποία είχαν αρπάξει Τούρκοι κουρσάροι, κατά την διαδρομή της προς την Κέρκυρα, όπου ο πατέρας της (της

[23] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.
[24] Βλέπε περιηγήτρια (33°) Dora d'Istria.

			αριστοκρατικής οικογένειας Baffo), ήταν Κυβερνήτης. Την πώλησαν και δόθηκε, ως δώρο, στον πρίγκιπα Murad (Mourat). Με την άνοδό του στον θρόνο, το 1574, έγινε η πρώτη χασεκί του σουλτάνου, δηλαδή η πρώτη ευνοούμενη παλλακίδα του. Με τον θάνατο της Νουρμπανού Σουλτάνας, της μητέρας του σουλτάνου το 1585, η Βενετσάνα χασεκί σουλτάνα έγινε η 'πρώτη κυρία' του Μεγάλου Χαρεμιού. Άσκησε μεγάλη επιρροή, επάνω στον Σουλτάνο Μουράτ του Γ', από το (1574-1592)[24] Ήταν η μητέρα του Mahmud, της πριγκίπισσας Fatma, της πριγκίπισσας Ayse, και του Σουλτάνου Mehmet III.
		Δζανφέδαν (Djanfeda,) Αναφέρονται επίσης, οι: Semisiruhsar Kadin, Nazperver, Sah-huban,	Άδηλη. Άδηλη. Άδηλη. Άδηλη. Άδηλη.

		Mihriban.	
14. Mehmet III. (Μεχμέντ Γ')	1595-1603	Σαφηγέ (Safiye) ή Μπάφα (Baffa) Σουλτάνα.	**Βενετσάνα.** Βαλιδέ Σουλτάνα από το 1595-1603). Η μητέρα του Σουλτάνου Μεχμέτ Γ'.
		Χαντάν Σουλτάνα (Handan Sultan)	Άδηλη. Η 'πεθερά' της, η Βαλιδέ Σουλτάνα, (η Βενετσάνα Σαφηγέ/Μπάφα), συμπεριφερόταν στην Χαντάν, ως μία κατώτερη δούλα. Η Χαντάν υπήρξε η μητέρα των Σουλτάνων Ahmed I, (1603-1617) και Mustafa I. (1617-1618, 1622-1623)
		Fulane Hatun	Άδηλη.
15. Ahmed I. (Αχμέτ ή Αχμέντ Α')	1603-1617	Χαντάν Σουλτάνα (Handan Sultan)	Άδηλη. Μητέρα του Αχμέτ Ι, και Βαλιδέ Σουλτάνα από το 1603 έως τον θάνατό της το 1605. Μετά τον θάνατό της, η 'πρώτη κυρία' του χαρεμιού έγινε η **Ελληνίδα** 'νύφη' της, η χασεκί σουλτάνα του γιου της, η Μπαχμπεϊκήρ. Η Χαντάν υπήρξε η μητέρα των Σουλτάνων Ahmed I, (1603-1617) και Mustafa I. (1617-1618, 1622-1623)
		Μπαχπεϊκήρ/Μαχμπεύκερ Κιοζέμ» ή Kosem/Kosseus Σουλτάνα. ή Mahpeyker Sultana.	**Ελληνίδα από την Πάρο.** **Ελληνίδα στην εξουσία από το 1623 έως το 1651.**

			Δόθηκε ως δώρο στο παλάτι, από ένα πασά της Βοσνίας, σε ηλικία 12 ή 13 ετών. Έγινε ευνοούμενη παλλακίδα του σουλτάνου σε ηλικία 15 ετών. Υπήρξε η μητέρα του Σουλτάνου Murad IV, του Suleyman, του Ibrahim, Kasim, της Ayse και της Fatma.
		Mahfiruz sultan (Μαχφιρούζ σουλτάνα)	**Ελληνίδα [;]** Ευνοούμενη του σουλτάνου, μέχρι το 1609. Υπήρξε η μητέρα του Mehmed, Suleyman, Beyazid και Huseyin και του Σουλτάνου Osman II (1618-1622)].
16. Mustafa I. (Μουσταφά Α') αδελφός του Σουλτάνου Αχμέτ Ι.	1617-1618, 1622-1623	Handan Sultan (Χαντάν Σουλτάνα).	Άδηλη Η μητέρα του Σουλτάνου Mustafa I., είχε πεθάνει το 1605. Η Χαντάν υπήρξε η μητέρα των Σουλτάνων Ahmed I, (1603-1617) και Mustafa I. (1617-1618, 1622-1623) Συνεπώς καμμία γυναίκα δεν κατείχε το αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάνας.
17. Osman II (Ο Οσμάν Β' έγινε σουλτάνος σε ηλικία 14 ετών.)	1618-1622	Mahfiruz Σουλτάνα ή Μαχφιρουζέ(Χατητζέ) Σουλτάνα.	**Ελληνίδα** [;] Ανέλαβε το αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάνας όταν ο γιος της ανέβηκε στον θρόνο σε ηλικία 14 ετών, μέχρι τον θάνατό της τρία χρόνια

			αργότερα, το 1821. Η **Ελληνίδα** «Μπαχπεϊκήρ/Μπαχμπεϋκέρ Κιοσέμ» ή **Kosem/Kosseus** Σουλτάνα (ή **Mahpeyker Sultana**), ενήργησε έτσι, ώστε να εκθρονισθεί και να εκτελεσθεί ο Σουλτάνος Οσμάν ΙΙ, για να ανέβει στο θρόνο ο δικός της **δωδεκάχρονος** γιος, ο Μουράτ IV, αποκτώντας την θέση της Βαλιδέ Σουλτάνας.
		Αναφέρονται, επίσης, οι: Akile Hanum Ayse Kadin.	 Άδηλοι Άδηλοι
18. Murad IV. (Ο Μουράντ Δ' έγινε σουλτάνος σε ηλικία 12 ετών.)	1623-1640	Kosseus/Kosem ή Κιοσέμ Σουλτάνα, ή Μπαχπεϊκήρ/Μαχμπεκέρ Σουλτάνα. «Haseki Sultan" (δεν μας Παρέχουν το όνομά της).	**Ελληνίδα από την Πάρο.** Έγινε Βαλιδέ Σουλτάνα όταν ανέβασε στον θρόνο τον δωδεκάχρονο γιο της Μουράτ. Ο Μουράτ πέθανε το 1840, αφήνοντας τον θρόνο στον παρανοϊκό αδελφό του Ιμπρχήμ, και αυτός γιος της Ελληνίδας Μπαχμπεϊκήρ. Υπήρξε Βαλιδέ σουλτάνα από το 1623 έως το 1651). **Ελληνίδα. Πρώτη 'κυβέρνηση συνεργασίας' 'νύφης' (χασεκί) και 'πεθεράς' (βαλιδέ**

			σουλτάνας).[25]
		Αναφέρεται, επίσης, το όνομα της Ayse Sultan.	Άδηλη.
Ibrahim **Τρίτος** γάμος σουλτάνου με χασεκί, με εξισλαμισμένη σκλάβα.[26]	1640-1648	Kosseus/Kosem ή Κιοσέμ Σουλτάνα, ή Μπαχπεϊκήρ/Μαχμπεκέρ Σουλτάνα.	**Ελληνίδα από την Πάρο.** Βαλιδέ Σουλτάνα, μητέρα του Σουλτάνου Ιμπραχήμ. **Υπήρξε η μόνη γυναίκα του βασιλικού χαρεμιού, της οποίας η εξουσία, διήρκησε περίπου μισό αιώνα.** Κυβέρνησε για τον παρανοϊκό γιο της, και του χάρισε μία σκλάβα της, την οποία είχε εκπαιδεύσει γι' αυτόν, την Ρωσίδα Hatice Turhan. Αργότερα όμως έχασε τον έλεγχο επάνω της.
		Hatice Turhan. Turhan sultan, ή Taskani, (Χατιτζέ Τουρχάν Σουλτάνα, 1651-1683]	**Ρωσίδα.** Δόθηκε ως δώρο στην Koesem Σουλτάνα, η οποία την εκπαίδευσε και την χάρισε στον γιο της τον πρίγκιπα Ιμπραχήμ, του οποίου, επίσης, έστελνε από μία παλλακίδα κάθε ημέρα. Η Ρωσίδα, Τουρχάν έγινε

[25] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ.

[26] Marriage described by the historian Naima. [Peirce, Leslie P., The Imperial Harem Women and Sovereignty in the Ottoman Empire, Oxford University Press., 1993, σελ. 108.

			ευνοούμενη παλλακίδα του πρίγκιπα και αργότερα σουλτάνου Ιμπραχίμ, και την ανέβασε στην θέση της **πρώτης Καντίν Εφέντη**. Υπήρξε η μητέρα του Σουλτάνου Mehmet IV. Παρόλο που την είχε εκπαιδεύσει η Ελληνίδα 'πεθερά' της, η Kosem Σουλτάνα, δεν υπήρχε συνεργασία 'πεθεράς' και 'νύφης', και ξεκίνησε ένας πόλεμος εξουσίας μεταξύ των δύο γυναικών. Έχοντας χάσει την εξουσία της επάνω στην Ρωσίδα Τουρχάν, η Ελληνίδα Βαλιδέ Σουλτάνα μηχανορραφούσε για να γίνει ο Σουλεϊμάν, ο επόμενος σουλτάνος, του οποίου την μητέρα ήλεγχε, αντί για τον εγγονό της, τον γιο της Τουρχάν, τον Μεχμέτ IV. Όταν η Ρωσίδα Τουρχάν ενημερώθηκε από μία οδαλίσκη για τα σχέδια της Ελληνίδας, εκείνη βρέθηκε νεκρή, και έτσι τελείωση η τριαντάχρονη εξουσία της ως

[27] Ibid., σελ. 108.

			Βαλιδέ Σουλτάνα.
		Rabia Dilasub ή Dilasuh (1687-1689)	Άδηλη. Χασεκί σουλτάνα/πρώτη ευνοούμενη παλλακίδα [1687-1689] του Σουλτάνου Ibrahim. Έγινε, αργότερα Βαλιδέ σουλτάνα(1687-1689), ως μητέρα του Σουλτάνου Suleyman II.
		Hatice Muazzez	Άδηλη. Χασεκί του Σουλτάνου Ibrahim, Αργότερα Βαλιδέ Σουλτάνα, μητέρα του Σουλτάνου Ahmed II.
		Humasah (Huma Sah) (Telli Haseki)!!!	Άδηλη. Χασεκί του Ibrahim. **Τρίτος επίσημος γάμος σουλτάνου με δούλα.** Την παντρεύθηκε τα τελευταία χρόνια της ζωής του.[27]
		Αναφέρονται, επίσης, οι: Ayse Sultan, Mah-I Enver Sultan, Sivekar Sultan.	Άδηλη. Άδηλη. Άδηλη.
Mehmet IV /Mehmed IV (Ο Μεχμέντ Δ', έγινε σουλτάνος σε ηλικία 7 ετών)	1648-1687	Hatice Turhan. Turhan sultan, ή Taskani, (Χατιτζέ Τουρχάν Σουλτάνα, 1651-1683)	**Ρωσίδα.** Βαλιδέ Σουλτάνα, από το 1651-1683. Ο γιος της ο Mehmet IV έγινε σουλτάνος σε ηλικία επτά ετών, το 1651. Η 'γιαγιά' του σουλτάνου, η

			πρώην Ελληνίδα Βαλιδέ Σουλτάνα, **Koesem**, που είχε αρνηθεί να παραδώσει την εξουσία, που της παρείχε ο τίτλος της, στην 'νύφη' της, την **Turhan** Σουλτάνα, βρέθηκε νεκρή, στραγγαλισμένη. Έσυραν το πτώμα της και το πέταξαν μπροστά στα πόδια των γενιτσάρων. Η Τουρχάν θριάμβευσε και κυβερνούσε έως το θάνατό της, το 1687.
		Revias Gioulnous ή Gulnus. Rabia Gulnus ή Emetullah, or Revias Gioulnous σουλτάνα.	**Ελληνίδα**, γεννήθηκε στην **Κρήτη** το 1642, της οικογένειας Βερζίνη. Υποδουλώθηκε από τον **Deli Huseyin Pasha** , ο οποίος την δώρισε στο χαρέμι του σουλτάνου. Χασεκί, του Σουλτάνου Μεχμέτ IV. Ενδυνάμωσε την θέση της όταν απέκτησε τον πρίγκιπα Μουσταφά, και τον πρίγκιπα Αχμετ. Κυβέρνησε ως Βαλιδέ Σουλτάνα από το 1695-1715, εφόσον υπήρξε η μητέρα δύο γιων του σουλτάνου, των σουλτάνων **Mustafa**

			II, και Ahmed III.
		Gulbeyaz	Άδηλη. Ευνοούμενη παλλακίδα του σουλτάνου, η οποία **δολοφονήθηκε από την Ελληνίδα Revias Gioulnous.**
		Affife Kadin.	Άδηλη. Ξεκίνησε ως ίκμπαλ, ευνοούμενη παλλακίδα του σουλτάνου, φτάνοντας στην θέση της Καντίν. Λέγεται ότι υπήρξε ποιήτρια.
		Gulnar Kadin.	Άδηλη.
Suleyman III. (Σουλεϊμάν Γ')	1687-1691	Dilasuh ή Σαλιχά Ντηλαζούμη	Άδηλη Μητέρα του σουλτάνου.
		Αναφέρονται, επίσης τα ακόλουθα ονόματα:	
		Hatice-Behzad	
		Ivaz	Άδηλη.
		Sulun	Άδηλη.
		Sehsuvar	Άδηλη.
		Zeyneb	Άδηλη.
			Άδηλη.
Ahmed II. (Αχμέντ/Αχμέτ Β')	1691-1695	Muazzez ή Χατητζέ Μουαζζέζ	Άδηλη. Μητέρα του σουλτάνου.
		Rabia Haseki Sultan	Άδηλη.
Mustafa II. (Μουσταφά Β')	1695-1703	Ραμπιά Γκιουλνούζ (Rabia Gulnus Emetullah, ή Revias Gioulnous ή Gulnus, Valide Sultan)	Επιστροφή της **Ελληνίδας** από την **Κρήτη**. Κυβέρνησε ως Βαλιδέ Σουλτάνα από το 1695-1715. Μητέρα του Σουλτάνου Mustafa II.
		Hafitan/Hasiten, Χαφιτάν Σουλτάνα	Άδηλη.

			Δόθηκε, ως δώρο, στον σουλτάνο σε ηλικία 10 ετών. Έγινε η ευνοούμενη του σουλτάνου Mustafa II, ο οποίος εκθρονίσθηκε από τον αδελφό του, και γιο της Ελληνίδας Revias Gioulnous, τον Αχμέτ III, το 1703.
			Η Lady Montagu[28] ήταν η πρώτη δυτική επίσημη επισκέπτρια της 'χήρας' του σουλτάνου, Χαφιτάν στο χαρέμι της το 1717, την εποχή που σουλτάνος ήταν ο Αχμέτ III. Η Χαφιτάν ενημέρωσε την περιηγήτρια, ότι είχε φέρει στον κόσμο τέσσερις πρίγκιπες γιους του Σουλτάνου Μουσταφά II, οι οποίοι απεβίωσαν, και μία πριγκίπισσα κόρη. Επίσης, διαμαρτυρήθηκε στην περιηγήτρια που ο Σουλτάνος Αχμέτ III, την ανάγκασε να επιλέξει νέο σύζυγο και να παντρευθεί.
		Fatma Sahin Hanum	Πρώτη ίκμπαλ ή αρχι-ίκμπαλ του σουλτάνου. (δηλαδή πρώτη ευνοούμενη οδαλίσκη του)
		Αναφέρονται, Επίσης, οι: Ali-cenab, Huma Sah,	

[28] Βλέπε περιηγήτρια[3c] Lady Montagu, σελ. 153-155, 196-197

		Afife, Hatice.	 Άδηλη. Άδηλη. Άδηλη. Άδηλη.
Ahmed III. (Αχμέντ Γ')	1703-1730	Ραμπιά Γκιουλνούζ Εμετουλλάχ. (Rabia Gulnus Emetullah, ή Revias Gioulnous ή Gulnus, Valide Sultan) Αναφέρονται, επίσης, οι: Saliha, Rukiye, Zeyneb, Hanife, Gulsen, Ummu Gulsum, Huma Sah.	**Ελληνίδα** από την **Κρήτη**. Μητέρα του Σουλτάνου Αχμέτ III., η κυβέρνησε περίπου 60 χρόνια, ως Βαλιδέ Σουλτάνα, μέχρι τον θάνατό της το 1715. Κατείχε το αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάνας, με τον πρώτο της γιο τον σουλτάνο Μουσταφά II και στην συνέχεια με τον τον μικρότερο γιο της, τον Αχμέτ Γ'. Άδηλη. Άδηλη. Άδηλη. Άδηλη. Άδηλη. Άδηλη.
Mahmud I. (Μαχμούτ ή Μαχμούντ Α')	1730-1754	Saliha, (Σαλιχά) Alicenep-Ayse, Verdinaz, Hatice, Hatem, Raziye.	Άδηλη. Η μητέρα του σουλτάνου. Άδηλη. Άδηλη. Άδηλη. Άδηλη. Άδηλη.
Osman III. (Οσμάν Γ')	1754-1757	Σεχσουβάρ Leyla, Zevki Ferhunde.	**Ρωσίδα.** Μητέρα του Σουλτάνου Οσμάν Γ' Άδηλη. Άδηλη.
Mustafa III. (Μουσταφά Γ')	1757-1773	Μιρισάχ (Mihrisah)	Άδηλη. Αναφέρεται ότι η

		ή 'Hanoum-Soultana ' Aynul Hayat Rifat, Ayse, Adilsah, Fehime, Binnaz.	«Χανούμ-σουλτάνα», άσκησε δυναμικά την επιρροή της επί της βασιλείας του Σουλτάνου Μουσταφά του Γ' (1757-1774)[29] Άδηλη. Άδηλη. Άδηλη. Άδηλη. Άδηλη. Άδηλη.
Abdul Hamid I / Abdulhamid I. (Αμπτουλχαμήντ Α')	1774-1789	Rabia Sermi Sultana, ή Ραμπιά Σερμή *Aimee Dubucq de Rivery ή Nakshedil/Naksidil Σουλτάνα, που σημαίνει 'κεντημένη στην καρδιά', "brodee sur le coeur/embroidered on the heart".	Άδηλη Βαλιδέ Σουλτάνα, μητέρα του σουλτάνου Αμπτουλχαμίντ Ι. **Γαλλίδα, ή Γάλλο-Αμερικανίδα',**[30] που γεννήθηκε στη Nantes ή στο Martinique της Γαλλίας.[31] Κόρη αριστοκρατικής οικογένειας και **εξαδέλφη της Josephine Bonaparte.** Γεννήθηκε το 1763 και απεβίωσε το 1817. Μπήκε στο χαρέμι του Σουλτάνου Αμπτούλχαμήντ το 1783 και εξελίχθηκε από "cariye, gedicli, ikbal, haseki', στην θέση της τέταρτης Καντίν Εφέντη του σουλτάνου Αμπτουλχαμίντ Ι..

[29] Βλέπε περιηγήτρια [33η] Dora d'Istria.
[30] 1816 – 1819 Mme de LA FERTE - MEUN. [10]
Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816. 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. 485p. Engraved 8 Vo., [10] σελ. 314.
[31] Ibid., σελ. 314. [10]

			Υπήρξε η μητέρα του σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ (1808-1839), του σουλτάνου που εξόντωσε του γενίτσαρους.
		Nukhet Seza ή Nukhetseza, ή Ayse Sineperver sultan.	Άδηλη. Η πρώτη Καντίν Εφέντη (άτυπη σύζυγος) του Σουλτάνου (premiere cadine d'Abdulhamid I.) και μητέρα του σουλτάνου Μουσταφά IV., τους οποίους υποστήριζαν οι Γενίτσαροι. Συνεπώς, η Γαλλίδα Aimee Dubucq de Rivery ή η Nakshedil Sultan δεν μπορούσε να υπολογίσει στην βοήθεια των γενιτσάρων για να ανεβάσει τον δικό της γιο, Μαχμούτ, στον θρόνο, όμως, είχε την συμπαράσταση και συνεργασία της μητέρας του σουλτάνου Σελίμ ΙΙΙ, της Mihrishah.
		Mihrisa ή Mihrishah	
		Musfika	**Γεωργιανή, ή Καυκάσια.** Η δεύτερη Καντίν Εφέντη (άτυπη σύζυγος) του σουλτάνου Αμπτουλχαμίντ. Η μητέρα του επόμενου σουλτάνου, Σελίμ ΙΙΙ.
			Η αρχι-ίκμπαλ, η πρώτη ίκμπαλ,

[32] Βλέπε ερωτικές επιστολές του σουλτάνου στα αρχεία του σαράι του Τοπκαπί.

		Humasah sultan	(πρώτη ευνοούμενη οδαλίσκη) του σουλτάνου, την οποία αργότερα ανέβασε στην θέση της Καντίν Εφέντη (άτυπης συζύγου).
		Ruhsah sultan	Άδηλη. Μητέρα του πρίγκιπα Mehmed.
		Sultanas: Binnaz Σουλτάνα Dilpezir Σουλτάνα	Άδηλη. Ευνοούμενη του σουλτάνου, με την οποία λέγεται ήταν πολύ ερωτευμένος. Απεβίωσε το 1807.[32]
		Αναφέρονται, επίσης, οι: Ayse, Mehtabe, Mislinayab, Muteber, Fatma, Mihriban.	Άδηλη. Άδηλη. Άδηλη. Άδηλη. Άδηλη. Άδηλη. Άδηλη.
Selim III. (Σελήμ Γ') ανιψιός του Αμπτουλχαμήντ Ι.)	1789-1807	Mihrisa ή Mihrishah ή (Μιρισάχ) Σουλτάνα.	**Γεωργιανή, ή Καυκάσια,** «d'origine chreteinne», Βαλιδέ Σουλτάνα, μητέρα του Σελίμ ΙΙΙ., η οποία απεβίωσε το 1805. Σουλτάνου Σελίμ ΙΙΙ, της Mihrishah. Επηρέαζε τον γιο της τον σουλτάνο Σελίμ ΙΙΙ, να δείξει μεγαλύτερη εύνοια στον

			ανιψιό του Μαχμούτ, Παρά στον ανιψιό του και πρωτότοκο γιο του Αμπτούλχαμίντ, τον Μουσταφά. Ο Μουσταφά, όμως, με την βοήθεια τον γενιτσάρων έριξε τον θείο του Σελίμ ΙΙΙ από τον θρόνο, το 1807, και έγινε ο Σουλτάνος Μουσταφά ο 4ος, ο οποίος εκτέλεσε τον θείο του μόλις ανέβηκε στον θρόνο. Αργότερα ο Μαχμούτ ΙΙ. εκδικήθηκε τον θάνατο του θείου του, με την εκθρόνιση και εκτέλεση του Μουσταφά, και ανέβηκε στον θρόνο το 1808.
			Ο Μαχμούτ ΙΙ, γνωστός ως ο εξολοθρευτής των γενιτσάρων, διέταξε τον στραγγαλισμό του εκθρονισμένου Σουλτάνου, Μουσταφά IV, 1807-1808] το πνίξιμο μέσα σε σακιά των 174 από τις συζύγους και οδαλίσκες του.[33]
		Mihriban Αναφέρονται,	Αδηλη. Παλλακίδα (οδαλίσκη) του σουλτάνου.

[33] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 . Volume I., [44a]. page 116

		Επίσης, τα ονόματα: Refet Kadin Pakize Kadin Nef-I Zar, Husn-I Mah, Zib-I Fer, Afitap, Nur-I Sems, Gonca-nigar	 Άδηλη Άδηλη. Άδηλη Άδηλη. Άδηλη Άδηλη. Άδηλη Άδηλη.
Mustafa IV. (Μουσταφά Δ')	1807-1808	Nukhet Seza ή Nukhetseza, ή Ayse Sineperver sultan. (Αησέ Σενηγεπερβέρ)	Άδηλη. Βαλιδέ Σουλτάνα, μητέρα του Σουλτάνου Μουσταφά IV. Υπήρξε η πρώτη Καντίν Εφέντη του Σουλτάνου Αμπτουλχαμίντ. Την Nukhet Seza και τον γιο της για την διαδοχή στο θρόνο, υποστήριζαν οι Γενίτσαροι, συνεπώς η άλλη Καντίν Εφέντη του σουλτάνου Αμτουλχαμίντ, η Γαλλίδα Aimee Dubucq de Rivery, ή η Nakshedil Sultan, δεν μπορούσε να υπολογίσει στην βοήθεια των γενιτσάρων, για να ανεβάσει τον δικό της γιος, (Μαχμούτ II), στον θρόνο, ωστόσο, όπως ήδη αναφέραμε, είχε την συμπαράσταση και συνεργασία της μητέρας του προηγούμενου Σουλτάνου Σελίμ III, της Mihrishah. Οι δύο γυναίκες επηρέασαν τον Σουλτάνο Σελίμ III, να Δείξει μεγαλύτερη

			εύνοια στον ανιψιό του Μαχμούτ, παρά στον ανιψιό του και πρωτότοκο γιο του Αμπτούλχαμίντ, τον Μουσταφά. Ο Μουσταφά, όμως, με την βοήθεια των γενιτσάρων έριξε τον θείο του Σελίμ III από τον θρόνο, το 1807, και έγινε ο Σουλτάνος Μουσταφά ο 4ος, ο οποίος εκτέλεσε τον θείο του μόλις ανέβηκε στον θρόνο. Αργότερα ο Μαχμούτ II. εκδικήθηκε τον θάνατο του θείου του, με την εκθρόνιση και εκτέλεση του Μουσταφά, και ανέβηκε στον θρόνο το 1808. Ο Μαχμούτ II, γνωστός ως ο εξολοθρευτής των γενιτσάρων, διέταξε τον στραγγαλισμό του εκθρονισμένου Σουλτάνου, Μουσταφά IV, 1807-1808] το πνίξιμο μέσα σε σακιά των 174 από τις συζύγους και οδαλίσκες του.[34]
Mahmud II (Μαχμούτ ή Μαχμούντ Β') **Τέταρτος**	1808-1839 Η Marie Dejean Millingen τον	Aimee de Rivery ή Νακσηντήλ (Naksidil) σουλτάνα. Bezmi Alem (Μπεζμί	**Γαλλίδα, ή Γάλλο-Αμερικανίδα'**[37] Βαλιδέ Σουλτάνα.

[34] Ibid., σελ. 116. [44°]

σουλτάνος που παντρεύεται νόμιμα, μία πρώην σκλάβα, και ο πρώτος του 19ου αιώνα.[35]	γνώρισε στο χαρέμι. Τον είδε να χορεύει και να ερωτοτροπεί.	Αλέμ ή Μπεζμιαλέμ)	**Γεωργιανή.** Καντίν Εφέντη (άτυπη σύζυγος) του σουλτάνου. Ξεκίνησε ως σκλάβα της χαμηλής βαθμίδας της πυραμιδικής ιεραρχίας του Μεγάλου Χαρεμιού, την οποία πρόσεξε τυχαία ο Μαχμούτ ΙΙ, ενώ εκτελούσε τις βαριές δουλειές του χαρεμιού, και την διέταξε να τον ακολουθήσει στο λουτρό και **«έτσι έγινε η μητέρα του σημερινού Σουλτάνου»** Αμπτούλ Μεζίντ(1839-1861)[38] και η Καντίν Εφέντη

[35]Βλέπε [45] Μελέκ Χανούμ, σελ. 154.
«Είμαι τόσο ερωτευμένος μαζί της, που δεν μπορώ να ησυχάσω μέχρι να μου την δώσεις.', είπε ο σουλτάνος Μαχμούτ στην αδελφή του. Η αδελφή του ανταποκρίθηκε, 'Δεν μπορώ να σου αρνηθώ τίποτα, επειδή είσαι ο αφέντης μου, αλλά, εφ' όσον έχω υιοθετήσει αυτή της νέα γυναίκα θα την συμπεριφερθώ ως κόρη μου, θα της δώσω την προίκα της και θα σου την στείλω ως κυρία καλής καταγωγής.» Εξ' αιτίας αυτής της δήλωσης μπορούμε να υποθέσουμε, ότι ο σουλτάνος Μαχμούτ αναγκάστηκε να την παντρευθεί με νόμιμο γάμο.

[36] Η περιηγήτρια που την γνώριζε προσωπικά δεν αποκαλύπτει το όνομά της ή την χώρα της καταγωγής της. (Βλέπε [44α,β] Μελέκ Χανούμ.

[37] 1816 – 1819 Mme de LA FERTE - MEUN, [10]
Lettres sur le Bosphore, ou, Relation d'un voyage a Constantinople et en differentes parties de l'Orient, pendant les annees 1816, 1817, 1818, et 1819. Deuxieme edition, revue, corrige et augmentee de deux lettres et de "la chapelle de la derniere heure, histoire grecque. Paris, chez Locard et Davi, 1822. 485p. Engraved 8 Vo., [10] σελ. 314.

[38] Βλέπε [45a]Μελέκ Χανούμ (Marie Dejean Millingen), σελ. 154-155.

[39] [44a] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 Vol. I., [44°] σελ. 255.

[40]Ibid., σελ. 255. [44a]

[41] Ibid., σελ. 254. [44a]: "A few years ago the mother of Sultan Abdul-Aziz [1861-1876], desirous of further reducing this number, brought forward an old palace regulation, that every seraglio woman found enceinte should be subjected to the operation of artificial abortion, with the exception of the first four wives."

[42] Βλέπε [45a] Melek Hanum (Marie Dejean Millingen) σελ. 154 [45a].
Σύμφωνα με την ομολογία της ίδιας δεύτερης Καντίν Εφέντη, ο Σουλτάνος όταν έμαθε ότι η αδελφή του είχε υιοθετήσει αυτήν την ωραία δούλα, φρόντισε να την δει και την «ερωτεύτηκε». Είπε στην αδελφή του –«Είμαι τόσο ερωτευμένος μαζί της που δεν μπορώ να ησυχάσω μέχρι να μου την δώσεις.» Η αδελφή η 'Behiye-Σουλτάν', του απάντησε: «Δεν μπορώ να σου αρνηθώ τίποτα, επειδή είσαι ο αφέντης μου, αλλά, εφ' όσον έχω υιοθετήσει αυτή την νέα γυναίκα θα την συμπεριφερθώ ως κόρη μου—θα της δώσω την προίκα της και θα σου την στείλω ως κυρία καλής καταγωγής.» Πρόκειται για την πρώτη περίπτωση σουλτάνου τον 19° αιώνα που παντρεύεται, δηλαδή που αποκτά ελεύθερη Μουσουλμάνα ως σύζυγο. Οι κυρίες «καλής καταγωγής» ήταν οι ελεύθερες Μουσουλμάνες

[43] Ibid., σελ. 154-155. [45a]

			του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ.
		Pertevniyal Sultana Μπας Καντίν	**Γεωργιανή.** Ξεκίνησε ως σκλάβα, χαμηλά στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού, και 'εξελίχθηκε' στην θέση της πρώτη (μπας) Καντίν Εφέντη,[39] (πρώτης άτυπης σύζυγου) του σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ.[40] Υπήρξε η μητέρα του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ (1861-1876). Όταν κατείχε το αξίωμα της Βαλιδέ Σουλτάνας, επέβαλε υποχρεωτική έκτρωση στις γυναίκες του Σαράι, με εξαίρεση τις πρώτες τέσσερις Καντίν Εφέντη του γιου της, τις οποίες επέλεγε και εκπαίδευε η ίδια.[41].
		Η Δεύτερη Καντίν Εφέντη[36]	**Κιρκάσια.** Πρώην σκλάβα, που έγινε **ελεύθερη Μουσουλμάνα,** επειδή υιοθετήθηκε από την αδελφή-πριγκίπισσα του Σουλτάνου Μαχμούτ ΙΙ, την 'Behiye Σουλτάνα[42] Ως ελεύθερη Μουσουλμάνα, ο σουλτάνος δεν μπορούσε να την

			αποκτήσει ως οδαλίσκη (παλλακίδα), και έτσι αναγκάσθηκε να την παντρευθεί, ανεβάζοντάς την αυτόματα στην θέση της Καντίν Εφέντη. Ήταν η μητέρα της πριγκίπισσας Merimah-Σουλτάνα, η οποία απεβίωσε αμέσως μετά τον γάμο της με το Said Pacha.[43] Δεν έκανε άλλα παιδιά με τον σουλτάνο, ο οποίος ασχολήθηκε μαζί της μόνο τις πρώτες δέκα ημέρες μετά τον γάμο τους, και δεν τον είδε πια.
		Αναφέρονται, επίσης, άλλες 18 γυναίκες: Piyale, Nevfidan, Alicenap, Fatma, Asubicam, Hosyar, Nurtab, Misl-I Na Yab, Perviz, Felek, Vuslat, Zevnigar, Ebrireftar.	Άδηλοι.
Abdul Meschid /Mejid/ Abdulmecid (Αμπτούλ Μεζίντ ή Αμπτουλμετζήτ Α') **Πέμπτος** σουλτάνος που παντρεύθηκε πρώην σκλάβα, και ο **δεύτερος** του 19ου αιώνα,	1839-1861	**Μπεσμί Αλέμ ή Μπεζμηαλέμ (Bezmialem sultana)	**Γεωργιανή,** **Η τελευταία** Βαλιδέ Σουλτάνα, που έζησε και πέθανε στο Σαράι του Τοπκαπί.[45] Μητέρα του σουλτάνου Αμτούλ Μεζίντ, η οποία υπήρξε σκλάβα της κατώτερης

[44] Πρώτη περιηγήτρια που δέχτηκε σε «επίσημη ακρόαση» Σουλτάνος ήταν η [27] Frances Anne Emily Vane-Tempest, Marchioness of Londonderry το 1840 ή 1841.

[45] Η οικοδομική κατασκευή του σαράι του Δολμαμπαχτσέ, που ξεκίνησε το 1843, πραγματοποιήθηκε το 1856, όταν ο σουλτάνος, μαζί με το χαρέμι του, μετακόμισε εκεί.

και ο **πρώτος** σουλτάνος να πάρει διαζύγιο. Ο **πρώτος** σουλτάνος που δέχεται περιηγήτρια σε επίσημη ακρόαση.[44]			τάξης της πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού.[46] Μετά από αυτήν, όλες οι βαλιδέ σουλτάνες ζούσαν στο Σαράι του Δολμαμπαχτζέ. Αυτή η βαλιδέ σουλτάνα ήταν η πιο ισχυρή γυναίκα, από όλες τις γυναίκες του Σαράι, και ξεπέρασε πολύ όλες τις κυρίες του παλατιού με τις ακολασίες της και την δίψα της για εξουσία.[47] «Ας κρίνετε τι αποτελέσματα μπορεί να παράγει ένα τέτοιο σύστημα σε όλα τα κλιμάκια της διοίκησης (σε όλη την κυβέρνηση),» γράφει η Μελέκ Χανούμ.
		Bessime, Besme [Μπεσσιμέ ή Μπεσμέ] Sultana. Έκτη Καντίν Εφέντη.	**Κιρκάσια, Ελεύθερη Μουσουλμάνα.** Η Μπεσιμέ σουλτάνα υπήρξε πρώην σκλάβα και υιοθετημένη κόρη της Πριγκίπισσας «Μιζιρλί Χανούμ», της νύφης του Μεχεμέτ Αλί της Αιγύπτου, γνωστή ως «η κυρία του Καίρου», την

[46] Βλέπε, [45a] Μελεκ Χανούμ (Marie Dejean Millingen), σελ. 154-155. [45a]
[47] Ibid., σελ. 47. [45a]
[48] Βλέπε [86°] Lucy Garnett, σελ. 391-392 και η [44°] Fanny Janet Blunt [44°] σελ. 257 (Bessime ή Besmi).

			οποία παντρεύθηκε ο σουλτάνος και τοποθέτηση αυτόματα στην θέση της Έκτη Καντίν-Εφέντη[48] στην ιεραρχία του χαρεμιού. Ο Αμπτούλ Μεζίντ υπήρξε ο **δεύτερος** σουλτάνος του 19ου αιώνα, μετά τον πατέρα του, που παντρεύθηκε με νόμιμο γάμο (με νέκγια), μία πρώην σκλάβα, η οποία, ως ελεύθερη Μουσουλμάνα λόγω υιοθεσίας, αρνήθηκε να γίνει οδαλίσκη του. Ο σουλτάνος πήρε διαζύγιο από αυτήν την γυναίκα δύο φορές, και την εξόρισε.
		Nalandil	Αρχι-Ικμπαλ, πρώτη Ικμπαλ του σουλτάνου η οποία δεν έγινε ποτέ Καντίν Εφέντη, παρόλο που απέκτησε παιδί με τον σουλτάνο.
		Gulcemal	Άδηλη. Μητέρα του Σουλτάνου Mehmed Resad.
		Tirimujgan	Άδηλη. Δεύτερη Καντίν, του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, και μητέρα του

			σουλτάνου Abdulhamid II.
		Sevkefze Kadin.	**Κιρκάσια.** Καντίν Εφέντη του σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ και μητέρα του Murad V.
		Αναφέρονται, επίσης, οι: Peristu, Duzdidil, Sefketza, Mahtab, Bezmera, Verdicenan.	Άδηλοι.
Abdul Aziz/ Abdulaziz (Αμπτούλ Αζίζ)	1861-1876	Pertevniyal Sultana	**Γεωργιανή.** Ξεκίνησε ως σκλάβα χαμηλά στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού. Κυβερνούσε στην θέση του παράφρονα γιου της. Αν και ξεκίνησε ως σκλάβα χαμηλά στην ιεραρχία του χαρεμιού, εξελίχθηκε σε μία δεσποτική βαλιδέ σουλτάνα, η οποία επέβαλε υποχρεωτική έκτρωση στις γυναίκες του Σαράι, με εξαίρεση τις πρώτες τέσσερις Καντίν Εφέντη του γιου της.[51]. Περιηγήτριες δηλώνουν, ότι την Τουρκία, στην πραγματικότητα, κυβερνούσε η

[49] Βλέπε [45α] Μελέκ Χανούμ, σελ. 267: «Σήμερα έχει τρεις συζύγους».
[50] Βλέπε περιηγήτρια [57a] Mary Adelaide Walker, σελ. 19.
[51] [44a] Fanny Janet Blunt.
The People of Turkey: 20 years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians" By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II. , 1878 , Vol. I., σελ. 254: "A few years ago the mother of Sultan Abdul-Aziz [1861-1876] , desirous of further reducing this number, brought forward an old palace regulation, that every seraglio woman found enceinte should be subjected to the operation of artificial abortion, with the exception of the first four wives."

			Βαλιδέ Σουλτάνα, η μητέρα του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, ο οποίος είχε καταντήσει παράφρων και παρανοϊκός.[52]
		Τρεις Καντίν Εφέντη[49]	Άδηλοι. «Σήμερα έχει τρεις συζύγους»,[53] μικρός αριθμός, αν συγκρίνουμε με το μεγάλο χαρέμι του Αμπτούλ Μεζίντ.
		Ghevheri Χανούμ[50]	**Ελεύθερη Μουσουλμάνα.** Πρώην σκλάβα και υιοθετημένη κόρη της Ζηνέμπ Σουλτάνας, ευνοούμενη πριγκίπισσα-κόρη του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ. Εξελίχθηκε σε μία ευφυή και έξυπνη γυναίκα, που ενέπνευσε τον Σουλτάνο, Αμπτούλ Αζίζ, με το πνεύμα της. Όταν ανέβηκε στον θρόνο, το 1861, την μετέφερε στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι και έγινε η ευνοούμενή του.[54] Η περιηγήτρια δεν αναφέρει ποια θέση κατείχε στην πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού.
		Αναφέρονται,	

[52] Βλέπε Κεφάλαιο ΙΙ, υποκεφάλαιο, Οι Σουλτάνοι.
[53] Βλέπε [45°] Μελέκ Χανούμ, σελ. 267. [45a]
[54] Βλέπε περιηγήτρια [57°] σελ. 19. [57a]

		επίσης, οι: Durrinev, Hayran-I Dil, Edadil, Nes-iErek.	Άδηλοι.
Murad V. (Μουράντ ή Μουράτ Ε', γιος του σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ)	1876 (μόνο 93 ημέρες)	Σεφκεφζά (Sevkefze Kadin) Αναφέρονται, επίσης, τα ακόλουθα ονόματα: Mevhibe, Reftar-il dil, Sayan, Meyliservet, Resan.	**Κιρκάσια,** μητέρα του σουλτάνου Μουράτ. Το σουλτανάτο του διήρκησε μόνο 93 ημέρες. Άδηλοι.
Abdul Hamid II /Abdulhamid II. (Αμπνουλχαμήντ Β', γιος του σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ, αδελφός του Murad V]	1876-1909	Τιμιρουζγκάαν Perustu Kadin Αναφέρονται, επίσης, τα ονόματα: Nazikeda, Bedrifelek, Nurefsun, Bidar, Mezid, Emsalinur, Musfika.	**Κιρκάσια.** Μητέρα του σουλτάνου, η οποία πέθανε πριν την άνοδο του γιου της στον θρόνο. Άδηλη Αναφέρεται ως «Μητριά» του σουλτάνου, που ανέλαβε τον ρόλο της Βαλιδέ Σουλτάνας. Άδηλοι.
Mehmet /Mehmed V. (Mehmed Resad) (Μεχμέντ Ε' Ρεσάντ) (γιος του Αμπτούλ Μεζίντ και της Gulcemal Sultana)	1909-1918	Γκιουλτζεμάλ Gulcemal sultana) Στο χαρέμι του σουλτάνου αναφέρονται, επίσης, τα ονόματα: Kamres, Mihrengiz, Durraden, Nazperver, Dilfirib.	Άδηλη, Πέθανε πριν την άνοδο του γιου της στον θρόνο. Άδηλοι.
Mehmet / Mehmed VI. (Mehmed Vahideddin), γιος του Mehmed Resad.	1918-1922	Γκιουλουστού	**Κιρκάσια,** Μητέρα του σουλτάνου.

(Μεχμέντ ΣΤ΄) Ο τελευταίος σουλτάνος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο οποίος είχε συνάψει (νόμιμο) γάμο με τις τέσσερις γυναίκες του ή Καντίν Εφέντη.[55]		Αναφέρονται, επίσης, τα ονόματα: Nazikeda, Sadiye Muveddet, Insirah, Nevare, Nevzad.	Άδηλοι.

[55] Aksit, Ilham. The Former Manager of The Palaces. 'The mystery of the Ottoman Harem', Aksit, σελ. 142.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΡΙΘΜΟΥ ΠΕΡΙΗΓΗΤΡΙΩΝ, ΤΟΥΛΑΧΙΣΤΟΝ 4.000.

Εικοσιπέντε (25) περιηγήτριες, επιλεγμένες τυχαία από τις 110 της Βασικής Βιβλιογραφίας, στα έργα τους, καταγράφουν τα ονόματα ή την παρουσία τουλάχιστον άλλων 350 περιηγητριών στις επικράτειες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας,[1] όπως στην Μικρά Ασία, στο Πόντο, στην Αίγυπτο, στην Αλγερία, στην Τυνησία, στην υπόδουλη Ελλάδα, (την Ελληνική χερσόνησο, τα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου, περιοχές όπως την Αθήνα και τα περίχωρα της Αττικής, την Χαλκίδα, την Πελοπόννησο, την Θεσσαλονίκη, και νησιά όπως τις Σπέτσες, τον Πόρο, την Κρήτη, την Κέρκυρα, την Ζάκυνθο, την Ρόδο, την Χίο, κλπ.), πριν την Ελληνική Επανάσταση,[2] τον εθνικο-απελευθερατικό αγώνα κατά του Τουρκικού ζυγού, και αργότερα, μετά το 1821 την ελεύθερη Ελλάδα, κυρίως την Αθήνα, καθώς και τις περιοχές που συνέχιζαν να βρίσκονται κάτω από τον Τουρκικό ζυγό ή την Οθωμανική επικράτεια, όπως εκείνες στην Μικρά Ασία, στον Πόντο, κλπ, κλπ.[3]

Θεωρούμε σημαντικό να επαναλάβουμε, ότι δεν υπήρχαν μόνο οι 110 περιηγήτριες του 17ου-19ου, αιώνα που συμπεριλήφθηκαν σε αυτήν την διατριβή. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι 25 περιηγήτριες του 19ου αιώνα, που επελέγησαν τυχαία από τις 110 περιηγήτριες στον κατάλογο της Βασικής Βιβλιογραφίας, αναφέρουν, καταγράφουν ή σημειώνουν τα ονόματα τουλάχιστον άλλων 350 περιηγητριών,[4] οι οποίες δεν άφησαν γραπτές μαρτυρίες, ή τουλάχιστον αν άφησαν, δεν βρέθηκαν ακόμα. Με βάση αυτά τα δεδομένα, ή αυτές τις προαναφερθείσες 25 δειγματολογικές ενδείξεις, αν εξετασθούν τα έργα των υπόλοιπων 85 περιηγητριών της Βασικής Βιβλιογραφίας, για αναφορές σε άλλα γυναικεία ονόματα ή παρουσίες, θα μπορούσαμε να υπολογίσουμε αναλογικά, και με 'χαλαρές' επιφυλάξεις, την ύπαρξη τουλάχιστον άλλων 1,750 έως 2.000 περιηγητριών. Επιπλέον, ένας κατάλογος με τουλάχιστον άλλες 2,000 περιηγήτριες θα μπορούσε να συγκροτηθεί από τα 2,500,000 σπάνια περιηγητικά έργα, που βρίσκονται στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Βοστώνης (The Boston Public Library), που θα μας έδινε ως αντίστοιχο σύνολο τα ονόματα 4.000 περιηγητριών.[5]

---

[1] Όταν αναφερόμαστε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ή όταν χρησιμοποιείται σήμερα ο όρος Μέση Ανατολή ή 'Orient'/ Ανατολή εννοούμε τις περιοχές που έπεσαν κάτω από την κατοχή των Οθωμανών στην Ευρώπη, στην Μικρά Ασία, στην Μεσοποταμία ή στο σημερινό Ιράκ, η επαρχία της Συρίας [συμπεριλαμβανομένης της Συρίας και του σύγχρονου Λίβανου] την Παλαιστίνη, την Αραβική χερσόνησο και την Αίγυπτο. Οι όροι 'Near East'/ Εγγύς Ανατολή και Middle East'/Μέση Ανατολή είναι σχετικά καινούργιοι και δεν χρησιμοποιούνταν πριν το 1902. Η Ανατολή, δηλαδή 'the Orient' δεν είναι απλά μία γεωγραφική περιοχή, αλλά αποτελεί μία πολιτική, πολυεθνική πολιτισμική και πολιτιστική εύφλεκτη περιοχή. [Billie Melman. Women's Orients. English Women and the Middle East, 1718-1918. Second edition. Macmillan, 1995.]

[2] Για παράδειγμα, μία περιηγήτρια [9] αγόρασε και απελευθέρωσε από το καθεστώς της δουλείας, τρεις Ελληνίδες στην Αθήνα το 1816. Την ίδια περίοδο φιλοξενήθηκε στο χαρέμι του κυβερνήτη-μπέη της Πάτρας.

[3] Βλέπε 'Πίνακα Τοπωνυμιών' των περιηγητριών του 17ου-19ου αιώνα.

[4] Βλέπε ενδεικτικούς πίνακες τριών ομάδων ή κατηγοριών περιηγητριών

[5] BOSTON PUBLIC LIBRARY στα τμήματα, πρώτον, των Rare Books and Manuscripts and δεύτερον, του Research Library, η ερευνήτρια αυτής της έρευνας πρόλαβε, μέχρι το 1999, να υπολογίσει ότι υπάρχουν πάνω από 2000 γυναίκες συγγραφείς και περιηγήτριες-συγγραφείς, ιδιαίτερα στην συλλογή των μικροφίλμ, που ονομάζεται, the microfilm collection: "THE HISTORY OF WOMEN SERIES». An Alphabetic index to the Microfilm Collection. Monographs. Research Publications, Inc. New Haven, Connecticut, 1976. Three Volumes

-Βλέπε επίσης, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη (100 περιηγήτριες, περίπου):

1. -- Weber, Shirley W., Voyages and Travels in the Near East made during the XIX Century. , Being part of a larger Catalogue of works on Geography, Cartography. Voyages and Travels in the Gennadius Library in Athens. Compiled and provided with a preface and index by Shirley Howard Weber, Librarian of the Gennadeion. [Weber, 99 (Voyages and Travels in the Near East during XIX—compiled by Shirley H. Weber, 2 vols. 1952-53], The American School of Classical Studies at Athens, Princeton-New Jersey. 1952 [TEN]

Επιπλέον, στα έργα τους και στις επιστολές τους Άγγλίδες και Γαλλίδες εθελόντριες[6] αποκαλύπτουν, ότι **χιλιάδες** γυναίκες, Άγγλίδες κυρίως, είχαν ακολουθήσει τους συζύγους τους στον Κριμαϊκό Πόλεμο (1853-1856). Αυτές οι Άγγλίδες, χωρίς καμμία πρόνοια ή προστασία από το κράτος τους, σε αντίθεση με τις Γαλλίδες, αντιμετώπιζαν την φτώχεια, την ταπείνωση, τον εξευτελισμό και την ασέβεια των Άγγλων. Να ήσουν σύζυγος Άγγλου στρατιώτη εθεωρείτο από τους ίδιους τους Άγγλους ισότιμα με την ιεροδουλία, σε αντίθεση με τον σεβασμό που ένοιωθαν οι Γάλλοι γι' αυτήν την θέση. Μαθαίνουμε, επίσης, ότι υπήρχαν Ευρωπαίες μέσα στον αριθμό των περίπου **6,000 γυναικών**, που επισκέπτονταν, για τις διακοπές τους, το Lake George της Αμερικής στο πρώτο ήμισυ του 19ου αιώνα. Δεν γνωρίζουμε, όμως, πόσες από τις 6,000 γυναίκες ήταν Ευρωπαίες και ποιές άλλες χώρες επισκέφθηκαν, πριν φθάσουν στην Αμερική.[7]

Η Εθνική Βιβλιοθήκη της Βοστώνης διαθέτει, επίσης, έναν αλφαβητικό κατάλογο που ονομάζεται «The History of Women Series, An Alphabetic Index to the Microfilm Collection, Four Volumes» με τα συγγραφικά έργα φιλελληνίδων, γυναικών-συγγραφέων και περιηγητριών-συγγραφέων του 19ου αιώνα. Επιπροσθέτως, τα ίδια έργα αυτών των γυναικών μας παρέχουν με άλλα ονόματα γυναικών-συγγραφέων και περιηγητριών του 18ου και του 19ου αιώνα.[8]

Στην Αθήνα, η βιβλιοθήκη της Γενναδίου, έχει στην συλλογή της τα έργα περίπου 100 περιηγητριών του 17ου, 18ου και 19ου αιώνα.[9] Ορισμένα έργα περιηγητριών του 19ου αιώνα, σε πολύ μικρότερη κλίμακα, βρίσκονται στην

---

2. Navari, Leonora. Greece and the Levant, the Catalogue of the Henry Myron Blackmer Collection of Books and Manuscripts. London: London: Maggs Bros. LTD. 1989. (Estate of Henry M. Blackmer) "..... the catalogue of the Blackmer Collection could not have been completed without the help of four bookmen: with many thanks to Hohn Collins, Stathis Finopoulos, Agamemnon Tselikas and Christos Manousarides." [TEN]

-Επίσης, βλέπε A.S.C.S. - American School of Classical Studies, Blagen Library and Rare Book Room (Αθήνα),

-Εθνική Βιβλιοθήκη της Αθήνας, και ιδιωτική συλλογή του συλλέκτη, κ. Στάθη Φινόπουλο.

[4] Βλέπε Ενδεικτικό Πίνακα Τρίτης Ομάδας/Κατηγορίας Περιηγητριών.

[7] Βλέπε περιηγήτρια (14α), (14β), Céline (Countess Stephano).

ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. 1849.

[8] Βλέπε Βασική Βιβλιογραφία.

Τα ακόλουθα έργα αποτελούν μόνο ένα απειροελάχιστο δείγμα αυτών των σπάνιων βιβλίων/έργων:

1. Betham, Mary Matilda. 1776-1852

A biographical dictionary of celebrated women of every age & country. London, B. Crosby & Co., 1804.

2. BIOGRAPHIUM faemineum

The female worthies; or, Memoirs of the most illustrious ladies, of all ages and nations, who have been eminently distinguished for their magnanimity, learning, genius, virtue, piety, and other excellent endowments... Containing (exclusive of foreigners) the lives of above fourscore British ladies... Collected from history, and the most approved biographers, and brought down to the present time... London, Printed for S. Crowder, and J. Payne [etc.] 1766.

3. BRIQUET, Marguerite Ursule Fortunée (Bernier) 1782-1825.

Dictionnaire historique, littéraire et bibliographique des Françaises, et des étrangeres naturalisées en France, connues par leurs écrits, ou par la protection qu'elles on accordée aux gens de lettres, depuis l'établissement de la monarchie jusqu'a nos jours... Paris, De l'imprimerie de Gille, 1804.

4. DRION, A.

Les grands femmes de France. Paris [1866]

5. DUFRENOY, ADELAIDE GILETTE (BILLET) 1765-1825.

Biographie des jeunes demoiselles, ou, Vies des femmes celebres, depuis les Hebreux jusqu'a nos jours... Paris, D'Alexis Eymery, 1816.

6. EDDY, DANIEL CLARKE, 1823-1896.

Heroines of the missionary enterprise: or, Sketches of prominent female missionaries. Boston, Tickanor, Reed and Fields, 1850.

7. ELLET, ELIZABETH FRIES (LUMMIS) 1818-1877.

WOMEN ARTISTS in all ages and countries. By Mrs. Ellet. New York, Harper & brothers, 1859.

8. JAMESON, ANNA BROWNELL (MURPHY) 1791-1860.

Sisters of Charity, Catholic and Protestant, abroad and at home. Second ed. London, Longman, Brown, Green, & Longmans, 1855

[9] Βλέπε επίσης συλλογές/κατάλογος του Navari Collection και του Weber Collection που βρίσκονται στην Γεννάδιο βιβλιοθηκη.

Εθνική Βιβλιοθήκη της Αθήνας και άλλα στην βιβλιοθήκη της Αμερικάνικής Σχολής Κλασσικών Σπουδών, Blegen Library,[10] στην Αθήνα.

Ακολουθεί ο ενδεικτικός πίνας, τουλάχιστον 350 άλλων περιηγητριών, που καταγράφονται στα έργα των 25 περιηγητριών που επελέγησαν τυχαία. Τα ονόματα των γυναικών εμφανίζονται στον πίνακα που ακολουθεί, όπως καταγράφονται στα έργα και στις επιστολές των περιηγητριών-συγγραφέων της Βασικής Βιβλιογραφίας της διατριβής. Η πρώτη στήλη εμπεριέχει τα ονόματα των 25 περιηγητριών με τον κωδικό αριθμό τους, καθώς και την χώρα καταγωγής τους. Στις ελάχιστες περιπτώσεις, που δεν αναφέρεται η καταγωγή ή η εθνικότητα της περιηγήτριας, καταγράφεται η χώρα ή ο τόπος από όπου ξεκίνησε το ταξίδι της. Στην δεύτερη στήλη καταγράφονται οι κωδικοί αριθμοί των περιηγητριών-συγγραφέων για τον εντοπισμό τους στην Βασική βιβλιογραφία, στις παραπομπές ή στις υποσημειώσεις και στους υπόλοιπους πίνακες της διατριβής, καθώς και οι αριθμοί των σελίδων στα έργα τους, που αναφέρουν ή καταγράφουν τα ονόματα άλλων περιηγητριών. Στη τρίτη στήλη καταγράφονται τα ονόματα αυτών των άλλων περιηγητριών, όπως εμφανίζονται στα έργα, στα ταξιδιωτικά χρονικά, στις επιστολές, στα ημερολόγια ή στα άρθρα των περιηγητριών της Βασικής Βιβλιογραφίας:

ΠΕΡΙΗΓΗΤΡΙΕΣ	**ΚΩΔΙΚΟ Περιηγήτριας και σελίδες**	**Εικοσιπέντε Περιηγήτριες καταγράφουν τα ονόματα τουλάχιστον άλλων 350 Περιηγητριών.**
1. [2a,b] 1686 -1688 Anna Akerhjelm ή Anna Mansdotter Agriconia. [Σουηδία]	[2b], σελ. 50	Catharina Charlotta de la Gardie, ή Comtesse Koenisgmark, σύζυγος του Κόμη Koenisgmark.
2. [3a,b,c,d] 1715, 1716 - 1718 Lady Mary Wortley Montagu or Lady Mary Pierrepont. [Αγγλία]	[3c],117, 191	The French ambassadress, (της οποίας το όνομα δεν καταγράφεται), και η αδελφή της περιηγήτριας, the Countess of Mar.
3. [4] 1785–1788 The Right Honourable Elizabeth Craven. [Αγγλία]	[4]	Madam d'Herbert, the Imperial Minister's wife.
4. [14a,b] 1816-1821, 1829 - 1835, 1835 -? 1849 CELINE. ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. [Αγγλία] (καταγωγή, Χίος)	[14a] σελ. 41, 63, 84, [14a] σελ. 118-119	Η Mrs. Faulkner, ζωγράφος και η Countess Oldi, επισκέφθηκαν το χαρέμι του κυβερνήτη της Πάτρας μαζί με την Πριγκίπισσα της Ουαλίας, Καρολίνα (Βασίλισσα της Αγγλίας) και την Celine (Countess Stephano). Η Πριγκίπισσα της Ουαλίας, Καρολίνα,

[10] [ASCS] the American School of Classical Studies", Blegen Library

		αγοράζει τρεις Ελληνίδες στην Αθήνα, το 1816, για να τις απελευθερώσει από την δουλεία. Αγοράζει επίσης **100** Ευρωπαίους/Ευρωπαίες από το σκλαβοπάζαρο της Τυνησία, το 1816, και τους απελευθερώνει από την δουλεία.
	[14a] σελ. 161, 223	Miss Crou, Η δεύτερη κυρία των τιμών, που ακολούθησε την Πριγκίπισσα της Ουαλίας στις περιηγήσεις της. Στην Αμερική- πολλές Ευρωπαίες ανάμεσα στις **6000** γυναίκες που επισκέφθηκαν το Lake George. Δεν γνωρίζουμε, όμως πόσες από τις 6.000 ήταν Ευρωπαίες και ποιες άλλες χώρες επισκέφθηκαν κατά την διάρκεια του ταξιδιού τους. (σελ.223)
	[14b] σελ. 198	**Τριακόσιες** γυναίκες συνοδευόμενες από συγγενείς, συζύγους ή φίλους ταξίδευαν στην Αμερική.
	[14b] σελ, 206, 208	**Δεύτερη αναφορά στις 5,000** έως **6000** ladies/κυρίες Αμερικανίδες και **Ευρωπαίες** διακοπές στην Αμερική στο Lake George. [14b] 206,208
5. [15] 1832-1833 Frances Maclellan. [Αγγλία]	[15] σελ. 354-355 435, 436.	Mrs. Flowers, Αγγλίδα στην Κεφαλονιά. [15], σελ. 354-355[15] Στην Κέρκυρα- Miss Pollard. Mrs. B. and Captain and Mrs. C. Lady W. [15], 435,436.
6. [41a,b] 1836, 1837 Mrs. Sara Rogers Haight.	[41b] σελ. 10-11	Lady Hester Stanhope

[Αμερική]	[41a], 35	Στην Κωνσταντινούπολη το 1836 αναφέρεται στο έργο της πρώτης αναγνωρισμένης συγγραφέας-περιηγήτριας, Lady Montagu ως απαρχαιωμένο: 'That now obsolete work of Lady Mary Wortley Montagu...»
	[41b] 262	Lady Montagu, ... 'excursion to the forest of Belgrade' ...'The first object that attracted my attention was the house of the Lady Wortley Montague, of epistolary celebrity, formerly resided...'
7. [43] 1839-1840 Mary Georgina Emma Dawson Damer. [Αγγλία] ["Great grand-daughter in-law of Lady Montague"]	[43], σελ. 50	-Lady Montagu, 'Lady Montague's home in Belgrade', -Bracebridge Hall, (Mrs. Bracebrige) - Mrs. Black, "The Maid of Athens", HE MAID OF ATHENS, 1839.
	[43] 174	Lady P...., H Lady P—— περιγράφει το χαρέμι του Rechid Pacha, το μοναδικό χαρέμι που επισκέφθηκε κατά την διάρκεια της επτάχρονης παραμονής της στην Τουρκία. [43], σελ. 174.
	[43], σελ. 160, 164	ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ 1839. Lady P..... Γυναίκα επιχειρηματίας στην παραγωγή Τουρκικών χειροποίητων εργόχειρων. Απασχολούσε γυναίκες των φτωχών τάξεων της θεράπειας και τις προστάτευε από την εκμετάλλευση πουλώντας τα έργα τους η ίδια. Δεν αναφέρει τις εθνικότητες των υπαλλήλων της.

8. [19] 1835 – 1869 Miss Mary Briscoe, [Αμερική] [19sec] by Mrs. Emma Raymond Pitman, 1881.	[19sec], [19] σελ. 1, 48	Mrs. Ann Maury Hay. Miss Baldwin. Mrs. Hill. Miss (Frederica) Mulligan. Η Mrs. Ann Maury Hay – εργάσθηκε στην Αθήνα με την Miss Baldwin και τον κύριο και την κυρία Hill. Η Miss Mulligan ήταν Αμερικανίδα δασκάλα, απεσταλμένη Αμερικάνικης Ιεραποστολής μαζί με την Miss Baldwin, για να εργασθούν **στην προώθηση των γυναικείων σπουδών**, στα σχολεία των Hill στην Αθήνα.
	[19] 65, 115-118, 127	Frederica Mulligan, η Αμερικανίδα συνεργάτης της Miss Baldwin. Το 1839, φθάνουν στην Αθήνα Αγγλίδες κυρίες 'English ladies', για να συνεργασθούν στην εκπαίδευση των Ελληνίδων στην Αθήνα. Mrs Ann M. Hay Το 1852, φθάνει στην Αθήνα, με δικά της έξοδα, η αδελφή της περιηγήτριας [19], η Αμερικανίδα Mrs. Ann M. Hay, για να την βοηθήσει στο εκπαιδευτικό της έργο.(σελ. 115-118).
	[19] σελ. 144, 146, 148, 162, 163, 167, 164, 177, 178,	Miss Maclean, Αμερικανίδα περιηγήτρια, 'true friend of Greece'. Mrs. Buel (Αμερικανίδα) Τρεις γυναίκες ιεραπόστολοι στην Αθήνα. Δεν καταγράφει τα ονόματά τους. Οι

		τρεις κυρίες εκπροσωπούσαν τρεις Ιεροαποστολές: Congregational, Baptist, and Episcopal' Mrs. Houston Ιεραπόστολος στην Αθήνα το 1868. Γυναίκες Ιεραπόστολοι στην Λακωνία. (177-178) Αμερικανίδα, το όνομα της οποίας δεν καταγράεται, παντρεύθηκε τον Dr. Kalopathakis. Ήρθε στην Ελλάδα ως ιεραπόστολος για να προωθήσει την εκπαίδευση των Ελληνίδων. Εκίνησε σχολείο για κορίτσια..
9. [20] 1827-1860 Mrs. Harriet E. Dickson. [Σκωτία]	[20] σελ. 47,48	Mrs. Constantine, Αμερικανίδα, το έτος 1868, έξι χρόνια στην Αθήνα. Εργαζόταν για το American Foreign Christian Union Society.
	[20] σελ. 56, 59,60,62, 73, 76, 77,87, 88, 103	Mrs. Brownell Miss Hollowday Mrs. Love Mrs Pasco (1839) Lady Douglas Mrs. Buel (62) Mrs. Stuart Mackenzie [Κέρκυρα] Mrs. Love Mr and Mrs Love Sister Love Mrs. Love
	[20] σελ. 93, 103,214,224	Mrs. Buel. Εγκατέλειψε την Κέρκυρα, το 1844, και πήγε στον Πειραιά.
	[20]σελ. 94,97163,198,200,201, 200,232,234	Mrs. Lowndes Miss Waldo. Mrs. Arnold Επιστολή της [20] σε γυναίκα συνάδελφό-

		ιεραπόστολο στην Αθήνα, το 1851. Το όνομά της δεν καταγράφεται. Miss Barton (η αδελφή της [20]) Mrs. Buel
10. [25] 1840 Lady Harriet Catherine Egerton, Countess of Ellesmere. [Αγγλία]	[25] σελ. 13, 115, 120-125	Lady Lyons (η σύζυγος του Sir Edmund Lyons), The Baroness Wurtzburg, Η κόρη του Sir Edmund. Mrs. Hill και η αδελφή της, η οποία, επίσης, εργαζόταν στις σχολές Χιλλ στην Αθήνα. Η υπηρέτρια της περιηγήτριας [25]. Πολλές υπηρέτριες συνόδευαν τις κυρίες τους στις περιηγήσεις τους.
11. [27°, β] 1840 Marchioness of Londonderry. Frances Anne Emily Vane-Tempest. [Αγγλία]	[27], 59 [27], 113	Countess de Maltzahn, η μητέρα της Countess Konigsmarck, συζύγου του 'Prussian minister in Constantinople'. Madame Franchini, η διερμηνέας της περιηγήτριας στα χαρέμια. Madam Sturmer, Mrs. Walker, σύζυγος του 'Captain Walker of the British Navy, recently made Admiral'.
12. [21]1844-1850 Mrs. Sarah Emily York, formerly Miss S.E. Waldo. [Αμερική]	[21] σελ. 261, 265,267,272,281,288,291,296,306,319,330, 336 [21] σελ. 274,336,346. [21] 274,285,290,316,231,331,336, [21] σελ. 275, 332	Mrs. Arnold Mrs. Dickson Miss M.A. Wright of Athens Mrs. H. from Athens. Captain and Mrs. L.H.

	[21] 291 [21] 317,318,328	The Countess de Gasparin Mrs. Messirie. Mrs. Messirie's Hotel.
13. [22] 1854- 1856 Lady Alicia Blackwood. [Αγγλία]	[22] σελ. 12,13 [22] σελ. 20,21,46,49,64,66,81-84,92-93,115,231. [22] 20,21,39,53,54,64,232, 233. [22] 47,48,59,157,225-229,234-236,244,300,309,310 [22] 55 [22] 64-65 [22] 83 [22] 92,191-192 [22] 92,232-233 [22] 157,191,200 [22] 157 [22] 157-158 [22] 158-160 [22] 161-162 [22] 175-176 [22] 191 [22] 232-233	ΚΙΝΗΜΑ ΕΘΕΛΟΝΤΡΙΩΝ, Κριμαϊκός Πόλεμος Miss Florence Nightingale Mrs. Bracebridge Ebba and Emma Almroth (Σουηδέζες) Mrs. Keatley Miss Stanley Mrs. Elizabeth Fry Mrs. Mackenzie Mrs. Wiloughby Moore Lady Stratford de Redcliffe Mrs. Keatley and Miss Keatley French Sisters of Mercy Sister Bernadine Miss Canning Mrs. Bowen Thompson Mrs. Topps Mrs. Shore Smith
14. [23v.1, 23v.2] 1854 –1856 F.M. Taylor, "a lady Volunteer". [Αγγλία]	[23 v.1] σελ. 4-12, 37, 40-41, 45, 48, 55-60, 66-71, 78,81,83, 88-93, 110, 154-155, 161, , 302, 317-325.	ΚΙΝΗΜΑ ΕΘΕΛΟΝΤΡΙΩΝ Lady M___F___, (Ιρλανδέζα), Τρεις νοσοκόμες 'sponsored', Miss Florence Nightingale. French Sisters of Charity, les Soeurs de la Charite. Catholic Sisters of Mercy/ England Sisters of Mercy. Mrs. Fry. Δέκα (10) 'Sisters of Mercy'. Οκτώ (8) αδελφές-νοσοκόμες της Miss Sellon (Miss Sellon's sisters). Εξι (6) νοσοκόμες από τον St. John.

	[23v.1] 314-328,	Τρεις (3) κυρίες (ladies 'sponsored') και επιλεγμένες από την Lady M. F. Έντεκα (11) γυναίκες επιλεγμένες από 38 αιτήσεις, Mrs. Bracebridge, η οποία προσφέρθηκε να βοηθήσει την Florence Nightingale. Εννέα (9) κυρίες (ladies) Εικοσι-δύο (22) έμμισθες νοσοκόμες. Δεκαπέντε (15) Καθολικές Sisters of Mercy, Miss Nightingale, 1854. [σελ. 8]. Miss Stanley, 1854
	[23v.2] 22	Γερμανίδα κυρία που έγινε καλόγρια: Soeur Bernardine, Soeurs de la Charite, της Γαλλίας. Εκατό (100) Soeurs de la Charite. (σελ. 314-328)
	[23v.2] 26,256-258,260,261,263	Lady Stratford Miss Hutton Τρεις (3) ladies/κυρίες και επτά (7) νοσοκόμες.
	[23v.2], 26, 28 30, 41, 43, 64-66, 87-89,256, 257, 260, 261, 263, 265, 271.	Missiri, Ιδιοκτήτρια ξενοδοχείου στην Κωνσταντινούπολη, την οποία αναφέρουν η πλειοψηφία των περιηγητριών. Soeur Bernadine, υπήρξε Γερμανίδα της Αριστοκρατικής τάξης, ιδρύτρια του θεσμού των Sours de la Charite στην Κωνσταντινούπολη. Lady Stratford de Redcliffe, (30). Miss Stanley, Koulali Hospital.

		Miss Florence Nightingale at Koulali, (26,256,260), Sister Anne (256, 258, 261) Lady Stratford (257) Lady Napier (263) Sister M—J—
15. [26v2, 26v.2], 1840-41 Elizabeth Mary Grosvenor, Marchioness of Westminster. [Αγγλία]	[26v.2] σελ. 41,262,263,265,266.	Sisters of Mercy, (σελ.41, 265) Sister Mary Elizabeth, Sister Winefrede, Sisters of Mercy and Sisters of Charity, (σελ.265). Soeurs de la Charite/Sisters of Charity (French) Madame Papafee, a German woman, officer's cook. Mrs. Tice Lady Napier Mrs. Tice, (262). Miss Nightingale (263), Sister Mary Elizabeth (265) Sister Winefrede, Sisters of Mercy [English], Sisters of Charity [French], 265 Lady Superintendent of St. George's Hospital, Sisters of Mercy at Balaclva, [26v.2], σελ. 266.
	[26v1] 302,313,318	Lady Walker, σύζυγος του Yahver Pacha, που σημαίνει, meaning "Sent for our deliverance". Ο σύζυγός της ήταν ο 'Captain Sir Baldwin Walker, Turkish Admiral and pacha of two tails, with title of Yahver Pacha. He is second in command to the Turkish fleet and much valued here as he is in the British navy.' Mme. Titow, Στο παλάτι του Ρώσου Υπουργού. Lady Ponsonby, σύζυγος του Άγγλου Πρέσβη το 1841.
	[26v2], 16,20	
16. [31] 1855 – 1858.	[31] σελ. 29, 150-153	[31] Florence Nightingale

Lady Hornby [Αγγλία]	[31] 31,34,35,37,164,166,260	Mrs. Mysseri, Mysseris Hotel
	[31] 36	Sisters of Charity (Pera)
	[31] 58,96,103	Lady Robinson
	[31] 107,112,116	Miss Barker
	[31] 150,151,153,164	Lady Stratford de Redcliffe
	[31] 250	Mrs. Brown
	[31] 353	Amelia Hibelt, δασκάλα πιάνου στο χαρέμι του Ali Bey στο Πέραν.
	[31] 347	Τρεις κυρίες (ladies) περιηγήτριες συνόδευσαν την Lady Hornby και φιλοξενήθηκαν μαζί της στο χαρέμι του Hassan Bey, στην Κωνσταντινούπολη, το 1863. Η μία ήταν Ουγγαρέζα. Δεν μας παρέχει τα ονόματά και την ταυτότητα των άλλων δύο γυναικών.
17. [47] 1854, 1855. Mrs. Young, Marianne Young [Αγγλία]	[47] σελ. 57	Lady Errol,
	[47] 68	Εθελόντρια κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου.
	[47] 76, 77	'The Bishop of Gibraltar... in the house of Lady Emily Dundas.'
	[47] 113-115, 127-130	Lady Montagu, στην οποία παραπέμπουν πολλές περιηγήτριες: 'Lady Wortley's letters are always charming; and as Oriental life for ages knows no progression, her pictures are as true to reality now as when she sketched them. How long they may retain this value, or ... forasmuch as having seen one Turkish lady in a pair of Paris boots, another evidently proud of Maltese mittens, and all with the yashmak perilously thin, I am contrained to believe that innovation may make its way even into the harems of pashas...' [47], 77

		Mrs. O'Flanaga, το 1854. Έμπορος που τιμωρήθηκε, από τις Αγγλικές αρχές και διώχθηκε από την Τουρκία, διότι δημιούργησε μεγάλη αναταραχή, όταν διέδωσε ότι μία δεκαοχτάχρονη Ιρλανδέζα σκλάβα ήταν φυλακισμένη σε χαρέμι. 'Every morning a few Turks came to the camp, with eggs, lemons... A woman of the regiment, too (whom I shall call Mrs. O'Flanagan).... A strong, active, clever woman... was provided with a donkey and a tent, commanded to forage about the villages for supplies and permitted to sell them at a reasonable profit in camp. (113-114).... she was commanded to leave her tent, and yield up her donkey. She defied... As a camp follower she was amenable to camp authority; and the matter ended by an officer being directed to burn her tent over her head... (115)
18. [48a,b,c] 1859-1862 Fredrika Bremer. [Σουηδία]	[48a] σελ. 268-275, 294-299, 301-306	Princess Koltoff Massaltsky, ή Countess Dora d'Istria, Mrs. Lenormant, Madame Recamier Η κυρία Λενορμάν ήταν αντιψιά της Madame Recamier. Η περιηγήτρια συναντήθηκε με τις δύο Γαλλίδες κατά την παραμονή της στην Αθήνα. Queen Amalia το 1859. Η προώθηση της γυναικείας εκπαίδευσης. Προστάτιδα του Αρσάκειου (ή Εταιρεία). Ελβετίδα Διευθύντρια, "A lady superintendent from French Switzerland... the Swiss

		teachers considered to be the best..." Fraulein Meijer, Ελβετίδα δασκάλα στην Αθήνα. 'a young Swiss lady, Fraulein Meijer'.(295) The Princess M—— [Dora d'Istria]... The Ghika... [48a], 306.
19. [32a] 1858 – 1859 Emily A. Beaufort. Μετά τον γάμο της: [32b] 1859-1861 Viscountess Strangford [Αγγλία]	[32a] preface και σελ. 131 [32b] 426	Ταξίδευε με την αδελφή της το 1858 -1859, η οποία την βοήθησε στην συγγραφή του έργου της και την οποία αναφέρει στην αφιέρωση. Στο ταξίδι τους συνόδευε η υπηρέτριά τους, της οποίας το όνομα δεν καταγράφεται. Πολλές υπηρέτριες συνόδευαν τις κυρίες τους στις περιηγήσεις] Madame Missiri το 1859. Ιδιοκτήτρια ξενοδοχείου. Την αναφέρουν πολλές περιηγήτριες.
20. [33a,b,c,d,e] 1859-1860 Dora d'Istria, ή La Princesse Helene Ghika, ή La Princesse Koltzoff-Massalsky (το 1849 πριν το διαζύγιό της) [Μολδαβία] [Moldavian princely family, Ghika] **«Ελληνό-Ρουμάνα d'expression francaise" [33d]**	[33b] σελ. 448-453, 459-463	Sophie de Barbe-Marbois, Duchesse de Plaisance, "fille d'une epoque Voltairienne, La personnification d'agitation et de sentiments auxquels les Orientaux sont generalment restes etrangers... LA FAMILLE SKOUSE, possede maintenant la maison de la duchesse..." [33β] Mme. Skouse, 'qui l'a connu intimement...Byron la prenait sur ses genoux...la famille Skouse.' Mlle Frederika Bremer [34], "qui demeurait aux pieds du Lycabette. Le celebre auteur des VOISINS me propsa d'aller a l'Acropole....Mlle Bremer, nee dans la froide Suomi (Finlande)..." Η Mlle Bremer και η Dora d'Istria ήταν

		φίλες και πήγαιναν μαζί για μπάνιο Φάληρο.
21. [50a], [50b] 1860, 1870 Mrs. Harvey, of Ickwell-Bury ή Annie Jane Harvey. [Αγγλία]	[50b] σελ. 228	Γυναίκες συνοδεύουν την περιηγήτρια το 1870. Η Αγγλίδα σύζυγος του ιδιοκτήτη του σκάφους, η αδελφή της, μία Ιταλίδα γκουβερνάντα, μία Γερμανίδα υπηρέτρια κλπ. Δεν καταγράφει τα ονόματά τους. Επισκέφθηκε το Σοχούμ-Καλέ μαζί με την αδελφή της και τον σύζυγό της το 1870.
22. [66a,b,c] 1868, 1883, 1886 Agnes Smith [Αγγλία]	[66a,b,c]	Violet Smith, και Edith [;]. Η αδελφή της περιηγήτριας Agnes Smith, η Violet Smith και οι φίλοι τους η Edith. Οι τρεις Αγγλίδες ταξίδευαν μόνες, χωρίς ανδρική συνοδεία.
23. [36] 1874, 1878 Mrs (Annie) Brassey, ή Baroness Brassey, ή Lady Brassey. [Αγγλία]	[36] σελ. 97	Madame Boyer. Η Γαλλίδα συνοδός της Πριγκίπισσας Azizieh στην Κωνσταντινούπολη το 1874.
24. [37] 1879, 1881-1884 The Dowager Marchioness of Dufferin and Ava. [Αγγλία]	[37] σελ. 135, 190, 199, 220-221, 332	Mrs Hanson. Στην Κωνσταντινούπολη, το 1881, εργαζόταν για την Mrs Hanson 400 γυναίκες πρόσφυγες στην τέχνη του χειροποίητου εργόχειρου 'of which she has sold 1,100 pounds worth this year.' Δεν αναφέρει, όμως, από που προέρχονταν οι πρόσφυγες. Katie. Η αδελφή της Mrs Hanson, η οποία βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη την ίδια εποχή. Παντρεύθηκε εκεί και έλαβε ένα δώρο από τον Σουλτάνο. Madam Schliemann,

		Η κυρία Schliemann, το 1882, ζούσε σε ένα μαρμάρινο ανάκτορο και εκείνη την εποχή ο σύζυγος της έλειπε σε ανασκαφές στην Τροία. Η περιηγήτρια δηλώνει ότι ήταν μία πολύ ενδιαφέρουσα γυναίκα και μιλούσε άπταιστα την Αγγλική γλώσσα. Madame Wallenberg, Κόρη του Σουηδού Υπουργού (daughter of the Swedish Minister). Lady Stangford, στην Προύσα το 1884.
25. [38] 1891-1892 Mme la Comtess Turquet de la Boisserie. [Γαλλία]	[38] σελ. 3 [38] σελ. 16 [38] σελ. 19-20, 23, 79	Mme Homolle, le Directeur de l'Ecole francaise d'Athenes, "un aimable savant..." Missir. (1891) Mme Paul Missir, femme de l'agent consulaire de France. Ονόμασε τα παιδιά της "Pericles! Aristides! Christos!" [Samos 1891] Mlle Caroline Missir. (Dec 12, 1891) (όχι η ιδιοκτήτρια του ξενοδοχείου στην Κωνσταντινούπολη). 'La societe elegante de Constantinople.' (Pera), 1892. -Vtesse de Saint-Perne (francaise), -Ctesse Revertera, (Autrhichiennes) -Mme Jadowsky (Russes) -Bonne de Hobbe (Prussiens).

Ι. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ή ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ ΠΕΡΙΗΓΗΤΡΙΩΝ:

Γυναίκες βασιλικών ή αριστοκρατικών οικογενειών: βασίλισσες, πριγκίπισσες, οι γυναίκες της ακολουθίας ή της Αυλής τους, καθώς και διάφορα μέλη της αριστοκρατικής ιεραρχίας:

Κωδικός περιηγήτριας[1] και ημερομηνίες περιηγήσεων	**Εθνικότητα**
[2] Anna Akerhjelm, ή Anna Mansdotter Agriconia 1686-1688	**Σουηδέζα.** Άγαμη. Κυρία επί των Τιμών (Lady in Waiting). Συνόδευε την Kathryn Carlotta, Countess Koenigsmark στις περιηγήσεις της, πριν και μετά τον γάμο της με τον Κόμη Koenigsmark. Συνόδευσε την Κόμισσα Koenigsmark στην Βενετία, στην Πελοπόννησο και στην ηπειρωτική Ελλάδα. Παρακολούθησε και περιέγραψε την πολιορκία της Αθήνας, την πυρπόληση του ναού της Αθηνάς, την πολιορκία της Χαλκίδας, κλπ. [Στις επιστολές της δεν αναφέρονται επισκέψεις σε χαρέμια.]
[3a,b,c,d] Lady Mary Wortley Montagu, ή Lady Pierrepont 1715, 1716-1718	**Αγγλίδα.** Έγγαμη. Περιηγητικό ζευγάρι. Σύζυγος του Άγγλου Πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη. ***Πρώτη*** αναγνωρισμένη περιηγήτρια-συγγραφέας, οι επιστολές της οποίας εκδόθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν από πολλούς περιηγητές και ζωγράφους του 18ου και του 19ου αιώνα, στα συγγραφικά και στα ζωγραφικά τους έργα, αντίστοιχα. Η ***πρώτη*** περιηγήτρια να εισχωρήσει στο Οθωμανικό Χαρέμι και στα δημόσια γυναικεία λουτρά. Ασχολήθηκε αποκλειστικά με τα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ. Η ***πρώτη*** περιηγήτρια που δηλώνει, ότι συμμετείχε στην χορευτική διαδικασία των Ελλήνων, και που επεσήμανε, ότι απολάμβανε τους Ελληνικούς χορούς. Η ***πρώτη*** περιηγήτρια που αναφέρεται στην παιδική δουλεία, δηλαδή στην προτίμηση των Τούρκων να αγοράζουν μικρούς σκλάβους/σκλάβες.
[4] Lady Elizabeth Craven 1786-1788	**Αγγλίδα.** Διαζευγμένη. Ταξίδευσε μόνη, δηλαδή χωρίς ανδρική συνοδεία. Ξεκίνησε τις περιηγήσεις μετά το διαζύγιό της. *Πρώτη* περιηγήτρια να μπει στο σπήλαιο της Αντιπάρου. Σε αντίθεση, με την Lady Mary Wortley Montagu, η οποία 'γοητεύτηκε' και απόλαυσε τις επισκέψεις της στα Οθωμανικά χαρέμια και τα δημόσια λουτρά, η Lady Elizabeth Craven ενοχλήθηκε. Περιέγραψε τις έγκλειστες

[1] Βλέπε Βασική Βιβλιογραφία στο τέλος.
Όσον αφορά τις χρονολογίες, εκπροσωπούν τις ημερομηνίες των περιηγήσεων. Όταν δεν καταγράφονται οι χρονολογίες των περιηγήσεων, τότε χρησιμοποιείται η ημερομηνία/χρονολογία της έκδοσης του έργου ή του ταξιδιωτικου χρονικού.

	γυναίκες ως "ignorant beings", αντιαισθητικές, άσχημες, και πολύ χοντρές "fat".
[5] Justine Wynne, Comtesse des Ursins & Rosenbergs 1788	Εθνικότητα [;] Ταξίδευε μόνη/ασυνόδευτη. Έργο αφιερωμένο στην Μεγάλη Αικατερίνη, 'Catherine the Great' στο οποίο περιγράφει τα ήθη και έθιμα των Σλαβικών λαών της βόρειας ακτής του Αδριατικού.
[6] Maria Guthrie 1795-1796	**Αγγλίδα** [;] Έγγαμη, ταξίδευε μόνη. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι παρατηρήσεις της για τις 'Αμαζόνες', δηλαδή τις Κιρκάσιες, τα ήθη και έθιμα των Κιρκάσιων και τον «προνομιακό βιασμό», καθώς και τον εγκλεισμό των Μουσουλμάνων γυναικών στα χαρέμια. Ταξίδευε μόνη στην «Ταυρίδα, ή στην Κριμαία και σε άλλες χώρες των βόρειων ακτών του Εύξεινου Πόντου», Περιγράφει τα ήθη και έθιμα των κατοίκων της Ταυρίδας ξεκινώντας με μία περιγραφή των διαφόρων λαών αυτής της περιοχής, και στην συνέχεια, υπογραμμίζοντας ότι αν και όλοι οι ιθαγενείς εσυμπεριλαμβάνοντο στο γενικό όνομα των Κρίμ Τατάρους [Crim Tartars] και μιλούσαν σχεδόν την ίδια γλώσσα, και παρόλο που υπήρχαν τρεις διαφορετικές φυλές ανδρών ακόμα και μεταξύ των Τατάρων, οι οποίες διακρίνονταν από τα χαρακτηριστικά τους, εξαιρούνταν από αυτούς οι Έλληνες, οι Αρμένιοι, και οι Εβραίοι. Υπογραμμίζει ότι «αν και πολιτογραφήθηκαν [naturalized] σε αυτήν την χερσόνησο για αιώνες, δεν συμπεριλαμβάνω τους Αρμένιους, τους Έλληνες και τους Εβραίους, επειδή ακόμα διατηρούν την εθνική τους θρησκεία, τα ήθη και έθιμά τους, κλπ. και δεν φαίνεται να αναμιγνύουν το αίμα τους σε κανένα σημαντικό βαθμό με του Τατάρους.» Όσον αφορά την εκτέλεση της δικαιοσύνης στα χάνια των Τατάρων, σημειώνει, ότι οι τιμωρίες για τον Εβραίους, τους Έλληνες και τους Αρμένιους ήταν πολύ πιο σκληρές, απ' ότι σε άλλες εθνότητες και αναφέρει παραδειγματικά ότι τους κάρφωναν από τα αυτιά τους.
[7] Countess of Elgin Mary Nisbet of Dirleton 1799	**Αγγλίδα**. Έγγαμη. Ταξίδευε με τον σύζυγο της, ο οποίος ήταν ο Lord Elgin. Επιφανειακές αναφορές στα μάρμαρα του Παρθενώνα, και πολύ λεπτομερείς περιγραφές για τις δεξιώσεις των πρεσβειών στην Κωνσταντινούπολη.
[8] Lady Hester Stanhope 1810-1817	**Αγγλίδα**. Άγαμη. Ταξίδευε μόνη, Εξερευνήτρια. Μεταμφιεζόταν ως άνδρας (μαμελούκος) για να επισκεφθεί τα τζαμιά.
[9] Caroline The Princess of Wales, και αργότερα the Queen of England. 1814-1817	**Αγγλίδα**. Σε διάσταση, διώκεται από τον σύζυγό της, αυτο-εξορίζεται, Πρόφαση του ταξιδιού: το προσκύνημα στους Αγίους Τόπους. Συνοδεύεται από τις κυρίες της αυλής της, όπως η περιηγήτρια συγγραφέας [!] Louise Demont και η

	υιοθετημένη κόρη της από την Χίο Celine. [14a,b]. Είχε την συνήθεια να αγοράζει σκλάβες/σκλάβους από τα σκλαβοπάζαρα και να τους απελευθερώνει. Το 1816, στο σκλαβοπάζαρο της Τυνησίας, αγόρασε 100 Ευρωπαίους/Ευρωπαίες, τους απελευθέρωσε και τους έστειλε πίσω στις πατρίδες τους, στην Αθήνα αγόρασε τρεις Ελληνίδες, τις προίκισε και τις απελευθέρωσε, στην Αίγυπτο αγόρασε έξι γυναίκες, τις προίκισε και τις απελευθέρωσε, κλπ.
[10] Mme de la Ferte Meun 1816-1819	**Γαλλίδα.** Ταξίδευε μόνη. Δήλωνε ανοικτά ότι επιθυμούσε να γνωρίσει τον κόσμο και να διδαχθεί και επιτίθεται στους δυτικούς άνδρες που καταδικάζουν την γυναίκα να παραμένει στην οικία της.
Miss Tully 1816-1819	**Αγγλίδα.** Άγαμη. Κόρη [;] του Βρετανού Πρέσβη στην Τρίπολη. Οι επιστολές της συντάχθηκαν κατά την διάρκεια της δεκάχρονης παραμονής της στην Τρίπολη, στις οποίες ασχολείται με την καθημερινή ζωή, τα ήθη και έθιμα των Τούρκων, των Αράβων κλπ.
[11] Louise Demont 1816-1820	**Ελβετίδα,** Άγαμη. Μέλος της Αυλής της Πριγκίπισσας της Ουαλίας, Καρολίνα [9]. Η *πρώτη* περιηγήτρια του 19ου, αιώνα που αναφέρεται στο φαινόμενο της **Εθελοντικής Δουλείας** και των **Εθελοντριών Σκλάβων**, στο 'έθιμο' των Κιρκάσιων γονέων να πωλούν τις κόρες τους σε Τούρκους, σε Οθωμανικά χαρέμια, με την έγκρισή τους, έτσι ώστε να γλιτώσουν από την φτώχεια και να 'εξυψωθούν' κοινωνικά. Επισκέφθηκε πολλά χαρέμια μαζί με την Πριγκίπισσα της Ουαλίας.
Julie Von Nordenflycht 1837-1842	**Γερμανίδα.** Νοσοκόμα της Αμαλίας του Oldenburg. Συνόδευσε την Βασίλισσα Αμαλία στην Ελλάδα, όταν η Αμαλία παντρεύθηκε τον Βασιλέα Όθωνα.
[25] Lady Harriet Catherine Egerton, Countess of Ellesmere 1839-1840	**Αγγλίδα.** Περιηγητικό-ζευγάρι. Ταξίδευε με τον σύζυγό της. Επισκέφθηκε τα Αμερικάνικα σχολεία της κυρίας και του κυρίου Χιλλ στην Αθήνα. (the Hill Schools) Το έργο της ήταν παραγγελία της Κοινότητας των Γυναικείων Σχολείων της Ιρλανδίας.
[26v1], [26v2] Elizabeth Mary Grosvenor, Marchioness of Westminster, daughter of the first Duke of Suterland. 1840-1841	**Αγγλίδα.** **Ζωγράφος.** Περιηγητικό ζευγάρι. Ταξίδευε με σύζυγο, στο ιδιωτικό τους γιοτ. Είδε ένα σκλαβοκάραβο στην Σμύρνη, με 300 σκλάβους, που κατευθύνονταν προς την Κρήτη για να εφοδιασθεί με καινούργιους σκλάβους στην εξέγερση των Κρητικών, κατά των Τούρκων.

	Φιλοξενήθηκε σε δύο χαρέμια της Κωνσταντινούπολης κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου: στο χαρέμι του Μεχεμέτ Πασά και στο χαρέμι του **Serasker**, του αρχηγού των ενόπλων δυνάμεων.
[27] Marchioness of Londonderry, Frances Anne Emily Vane-Tempest (1840-1841)	**Αγγλίδα** Περιηγητικό ζευγάρι. Η **πρώτη** περιηγήτρια και γυναίκα που είχε επίσημη ακρόαση με Σουλτάνο (Αμπτούλ Μεζίντ). Επισκέφθηκε το σκλαβοπάζαρο της Κωνσταντινούπολης, και όπως η **Marchoness of Westminster** [26], τα χαρέμια του **Serasker** και του **Rechid Pacha**.
[28a,b,c] Ida Laura Pfeiffer 1842	**Αυστριακή**. Έγγαμη. Ταξίδευε μόνη. Μέλος της υψηλής κοινωνίας της Βιέννης. Συγγραφέας, και 'επαγγελματίας' περιηγήτρια, οι οποία ταξίδευε ασταμάτητα σε διάφορες περιοχές του κόσμου.
Ida Marie Louise Gustave, Countess Hahn-Hahn 1844	**Γερμανίδα**. Διαζευγμένη. Ξεκίνησε να ταξιδεύει μετά το διαζύγιό της, όπως και η **Lady Craven** [4] ένα αιώνα πριν.
[29] Comtess Agenor de Gasparin, Valerie Boissier 1847-1848	**Γαλλίδα**. Περιηγητικό-ζευγάρι. Ταξίδευε με σύζυγο και δύο υπηρέτες/υπηρέτριες. Συγγραφέας. Περιγράφει τον Ελληνικό χορό και τον Ελληνικό γάμο.
[14a,b] Celine/ Celina, [the Countess Stephano] 1816—1821, 1829, 1835- ?, 1849, 1816-1821, 1829 – 1835, 1849.	**Αγγλίδα**, λόγου υιοθεσίας, με Ελληνική καταγωγή (**Χίώτισσα**). Υιοθετημένη κόρη της Καρολίνα, Πριγκίπισσας της Ουαλίας (Βασίλισσα της Αγγλίας). Άγαμη. Ταξίδευε αρχικά με την Πριγκίπισσα της Ουαλίας, και αργότερα μόνη. Μία 'θηλυκή' Οδυσσέας, η οποία προτίμησε να μείνει ανύπαντρη, έτσι ώστε να είναι ελεύθερη να ταξιδεύει. Φορούσε την Ελληνική ενδυμασία κατά την διάρκεια των περιηγήσεών της, όπως δηλώνει η ίδια, έτσι ώστε να προκαλεί συζητήσεις για το Ελληνικό ζήτημα, δηλαδή για τον εθνικο-απελευθερωτικό αγώνα των Ελλήνων κατά του Τουρκικού ζυγού.
[30a,b,c,] Mme. La Princesse de Belgiojoso, [Christine Trivulce de Belgiojoso] 1850, 1852, 1853	**Γαλλίδα** [;]. Έγγαμη. Αυτό-εξορίσθηκε με την κόρη της στην Μικρά Ασία. Φιλοξενήθηκε σε πολλά χαρέμια. Ασχολήθηκε με την θέση και την καθημερινή ζωή της έγκλειστης γυναίκας στα χαρέμια της Μικρά Ασίας και τις σχέσεις του 'κυρίου' του χαρεμιού με τις γυναίκες τους, και εκείνες μεταξύ των έγκλειστων γυναικών και των παιδιών τους. Όσον αφορά το Ελληνικό στοιχείο, υπογραμμίζει ότι η παιδεία, ήταν «μία ειρηνική επανάσταση των Ελλήνων»

	και «ένα πολιτισμικό έργο». Επισημαίνει την προώθηση της παιδείας στην Judiehsou, κοντά στην Καισάρεια, και σημειώνει ότι το Ελληνικό σχολείο ήταν ισότιμο με εκείνα της Ελβετίας.
[22] Lady Alicia Blackwood 1854-1856	**Αγγλίδα**, Ζωγράφος, Εθελόντρια κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου. Φίλη και συνεργάτης της Florence Nightingale, στην οποία αφιερώνει το έργο της.
[31] Lady Hornby 1855-1858	**Αγγλίδα**. Έγγαμη. Περιηγητικό-ζευγάρι. Συγγραφέας. Πρόταση, σχετικά με την εκπαίδευση των Τουρκάλων μητέρων, αλλά όχι για ιεραποστολικούς σκοπούς. Προτείνει να εκπαιδεύσουν τις Τουρκάλες, οι οποίες άθελά τους κατέστρεφαν τα παιδιά τους, που μεγάλωναν μέσα στα χαρέμια, έτσι ώστε να αναβαθμιστεί και να σωθεί το έθνος τους. Περιγράφει το σύστημα δωροδοκιών και ευνοιοκρατίας, και αναφέρει, επίσης, τα ονόματα δέκα άλλων περιηγητριών. Στο βιβλίο της υπάρχουν έργα της ζωγράφου- περιηγήτριας Mary Walker [57a,b]. Επισκέφθηκε δύο χαρέμια κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου.
[32a], [32b] Emily A. Beaufort, daughter of Sir. Francis Beaufort. 1858-1859 [32c] Later the Viscountess Strangford 1863	**Αγγλίδα**. Ταξίδευε μόνη με την αδελφή της και την υπηρέτριά τους. Συγγραφέας και ζωγράφος. 'Ο Χαρακτήρας του Έλληνα', η ελληνική ενδυμασία, οι έγκλειστες γυναίκες των χαρεμιών και η εκπαίδευση των Τουρκάλων. Όταν παντρεύθηκε τον Viscount Strangford δημιουργήθηκε το περιηγητικό ζευγάρι ή οι συγγραφείς-συναδέλφοι. Γνώρισε τον σύζυγό της μετά από την σύνταξη του πρώτου της έργου. Εξετάζει, επίσης, την πολιτική των νησιών του Ιονίου.
[33a,b,c,d,e] Dora d'Istria, Mme la Comtesse Dora D'Istria, Eleni Gika (1859, 1860)	Ελληνικής καταγωγής, γεννήθηκε στο Βουκουρέστι. Διάσημη Συγγραφέας, **Έλληνό-Ρουμάνα** της **Γαλλικής** σχολής «celebre ecrivain Greco-Roumaine d'expression francaise (1828-1888). [33d]» Διαζευγμένη. Ταξίδευε μόνη. Διεθνής αναγνωρισμένη ως συγγραφέας, 'δημοσιογράφος', 'ρεπόρτερ'. Ασχολείται με τα ανθρώπινα δικαιώματα και την απελευθέρωση των λαών.

	«Επίτιμη Ελληνίδα πολίτης». Με τον γάμο της μπήκε στην Αριστοκρατία των Τσάρων της Ρωσίας [33d], και πήρε διαζύγιο από τον σύζυγό της λίγα χρόνια μετά. Η θεματολογία των έργων της αφορά τις γυναίκες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας' καθώς και την πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα το 1863. Εξετάζει το θέμα «οι περιφημότερες σουλτάνες» της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, από τον 16° αιώνα, οι οποίες ήταν **όλες** μη-Μουσουλμάνες στην καταγωγή τους, που είχαν βίαια εξισλαμισθεί. Επισημαίνει ότι όλοι οι Οθωμανοί Σουλτάνοι υπήρξαν γιοι εξισλαμισμένων δούλων γυναικών.
[34] Marquise de Laubespin 1862-1863	**Γαλλίδα.** Ταξιδιωτικό ζευγάρι. Ταξίδευε με τον σύζυγό της, την οικογένειά της κλπ. Σύντομη περιγραφή για τις Τουρκάλες και την επίσκεψής της σε ένα χαρέμι.
[35] Jane Dowager Loftus, Marchioness of Ely 1868	**Αγγλίδα.** Περιηγητικό-ζευγάρι. Ζωγράφος. Ταξίδευε με εφτά άτομα, στα οποία συμπεριλαμβάνονται ο σύζυγός της και η υπηρέτριά της. Επισκέφθηκε τις αρχαιότητες της Ελλάδος. Λίγες λεπτομέρειες για το χαρέμι του Τούρκου πολιτικού Fuad Pacha στην Κωνσταντινούπολη.
[36] Baroness Brassey, Mrs. Annie Brassey Or Lady Brassey. 1874, 1878	**Αγγλίδα.** Περιηγητικό ζευγάρι. Συγγραφέας, γνωστή για τις περιηγητικές της εκδόσεις. «Ονειρευόμουν από την νιότη μου να επισκεφθώ την Κωνσταντινούπολη την πόλη_των χαρεμιών και του ρομαντισμού_». Περιγράφει τις αλλαγές στην Κωνσταντινούπολη, μεταξύ των δύο επισκέψεών της εκεί, δηλαδή από το 1874 έως το 1878. **Η πρώτη επίσκεψη σε περιηγήτρια ελεύθερων Μουσουλμάνων γυναικών, πρώην σκλάβων και εξισλαμισμένων σκλάβων.** Επισκέφθηκε τα χαρέμια των Οθωμανών, και περιγράφει τις Ευρωπαϊκές επιρροές στην εκπαίδευση και στις απόψεις των έγκλειστων γυναικών, όσον αφορά την θέση της γυναίκας στο Ισλάμ. Καταγράφει τις διαμαρτυρίες τους για το Κοράνι, τον εγκλεισμό τους στο χαρέμι, τον αποκλεισμό τους από τον δημόσιο βίο και την υποχρεωτική κάλυψη του γυναικείου προσώπου και σώματος. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι παρατηρήσεις της, σχετικά με **τα σχέδια κατοχής της Κύπρου**, των Άγγλων, το 1878.

[37] The Dowager Marchioness of Dufferin and Ava 1879, 1881-1884	**Αγγλίδα.** Περιηγητικό ζευγάρι. Σύζυγος του Άγγλου Πρέσβη της Κωνσταντινούπολης. Συγγραφέας. Είναι ή μόνη περιηγήτρια που επικεντρώνει την προσοχή της στην καταγραφή των αναρίθμητων επισκέψεών της στα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ στην Κωνσταντινούπολη και στην Αιγύπτου. Η πρώτη και η **μόνη**, που υπογραμμίζει πόσο έξυπνες ήταν οι έγκλειστες γυναίκες, και ότι η εκπαίδευσή τους είχε εξελιχθεί. Πάντα αναφέρεται στις Τουρκάλες ως κυρίες (ladies) και έξυπνες (intelligent). Αναφέρεται στις έγκλειστες γυναίκες της Οθωμανικής ελίτ και όχι στις εξισλαμισμένες σκλάβες.
[77] Countess de la Warr 1880	**Αγγλίδα** [;] Έγγαμη. Περιηγητικό ζευγάρι.
[38] Mme la Comtess Turquet de la Boisserie (or, M.T.B) 1891-1892	**Γαλλίδα.** Έγγαμη. Περιηγητικό ζευγάρι. Το έργο της κυκλοφόρησε μόνο στους κύκλους της δυτικής ελίτ της εποχής.
[39] Lady Dorothy Mills 1920?	**Αγγλίδα.** Άγαμη. Ταξίδευε μόνη. Δημοσιογράφος. Συγγραφέας. Εξερευνήτρια. Δεν είχε την οικονομική άνεση της τάξης της και ταξίδευε αντιμετωπίζοντας διάφορες δυσκολίες. Ακόμα και στις αρχές του 20ου αιώνα εθεωρείτο ασυνήθιστο για μία γυναίκα μόνη, να ταξιδεύει σε αυτές τις περιοχές του κόσμου. Γνώρισε έναν Πρίγκιπα, του οποίου την ταυτότητα δεν την αποκαλύπτει, και ο οποίος δολοφονήθηκε ενώ κρυβόταν σε ένα Κούρδικο βουνό. "accidentally stumbled upon a melting-pot of intrigue and violence that is the Middle East.»

II. "ORIENTAL WANDERINGS"[1]

II. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΠΕΡΙΗΓΗΤΡΙΩΝ

Η δεύτερη ομάδα, μεγαλύτερη σε αριθμό από την πρώτη, αποτελείται από τις περιηγήτριες, που δεν ανήκαν στην αριστοκρατική τάξη, συνοδεία ή αυλή. Οι ξερευνήτριες, οι ζωγράφοι, οι συγγραφείς, οι φεμινίστριες, οι μόνιμοι κάτοικοι, οι εργαζόμενες, όπως οι γκουβερνάντες, και οι γυναίκες της μεσαίας τάξης, οι οποίες ταξίδευαν μόνες και εκείνες που ταξίδευαν με συνοδεία . Σε αυτήν την ομάδα παρατηρείται μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την καθημερινή οικογενειακή ζωή των Οθωμανών, δηλαδή μεγαλύτερη διείσδυση στα Οθωμανικά χαρέμια:

[15] Frances Maclellan 1832-1833	**Αγγλίδα.** Άγαμη. Μόνη, δηλαδή ταξίδευε χωρίς ανδρική συνοδεία. Σκοπός ταξιδιού: ήθελε να ανακαλύψει τον κόσμο, Έζησε δύο χρόνια στην Κέρκυρα.
[40a,], [40b], [40c] Miss Julia Pardoe 1835-1836	**Αγγλίδα.** Άγαμη. Ζωγράφος, συγγραφέας. Ταξίδευσε με τον πατέρα της. Ταξίδευσε, όπως δηλώνει, γιατί ήθελε να διδαχθεί και όχι να ψυχαγωγηθεί. Στην Κωνσταντινούπολη επισκέφθηκε τα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ και της εμπορικής τάξης, καθώς και το σκλαβοπάζαρο, εντοπίζοντας την πολυεθνική τους σύνθεση. Επισκέφθηκε, επίσης, τις οικίες των υπόδουλων λαών, δηλαδή των Αρμενίων, των Ελλήνων και των Εβραίων.
[41a], [41b] Mrs. Sarah Rogers Haight (Mrs. Cromwell, συγγραφικό ψευδώνυμο) 1836-1837, 1838?	**Αμερικανίδα.** Έγγαμη. Περιηγητικό-ζευγάρι. Η **πρώτη** Αμερικανίδα να εκδώσει ταξιδιωτικό βιβλίο που συμπεριλάμβανε πληροφορίες για την Ελλάδα. Έζησε σε σκηνές, έκανε πορείες, και ταξίδευσε με καραβάνι στην Μικρά Ασία. Η **πρώτη** περιηγήτρια που μας παρέχει πληροφορίες για το σύστημα της καραντίνας, για τις προστατευτικές στολές κατά της πανούκλας και τις μηχανές αποστείρωσης. Επισκέφθηκε την σχολή Hill και την κυρία Hill στην Αθήνα. Ελάχιστα για το χαρέμι.
[42a], [42b], [42c] Miss Felicia Mary Frances Skene 1838-1845	**Αγγλίδα.** Άγαμη. Φιλελληνίδα, ενδιαφέρον παρουσιάζει το ποίημα της 'the Greek Slave'. Ζωγράφος-συγγραφέας, Μόνιμος κάτοικος της Αθήνας. Έζησε επτά χρόνια με την οικογένειά της στην Αθήνα,

[1] [41a] 1836 Mrs. Sara Rogers Haight
"Letters from the Old World by a Lady of New York", 1840 (Egypt, Syria, Palestine, Asia Minor, Turkey and Greece...), σελ. 13.

	από το 1833-1844. Συγκλονιστική μαρτυρία στο σκλαβοπάζαρο της Κωνσταντινούπολης το 1845, όσον αφορά την κακομεταχείριση των σκλάβων, την απάνθρωπη συμπεριφορά των δουλεμπόρων κλπ. Κόρη του ζωγράφου συγγραφέα περιηγητή **James Skene**, φίλου του **Walter Scott**. Ο αδελφός της παντρεύθηκε την Ραλού **(Rhalou)**, την αδελφή του **Alexandros Rizos-Rangavis**. Αργότερα μία από τις αδελφές της παντρεύθηκε τον **Rizos-Rangavis**, και η οικογένεια **Skene** αποφάσισε να παραμείνει στην Ελλάδα. Γνωρίζουμε ότι η **Felicia Skene** έμεινε στην Ελλάδα, τουλάχιστον, μέχρι το 1845. Στη διάρκεια της παραμονής της στην Ελλάδα, ταξίδευσε με τον πατέρα της και μαζί αποτύπωσαν τις εντυπώσεις τους σε υδατογραφίες, τις όποιες δεν βρήκε η ερευνήτρια. Ο πατέρας της επισκέφθηκε τον Πόντο και την Καππαδοκία, αλλά δεν αναφέρει στο έργο του, εάν τον συνόδευσε η κόρη του.
Mrs. Selina Braceridge, Mrs. (Charles Holte), 1839	**Αγγλίδα.** Έγγαμη. Ζωγράφος. Πανοραμικό έργο της Αθήνας.
[43] Mary Georgina Emma Dawson Damer, The Honourable Mrs. G.L. Dawson Damer. 1839-1841	**Αγγλίδα.** Έγγαμη. Περιηγητική οικογένεια, δηλαδή ταξίδευε με σύζυγο, κόρες και φίλους, Ο σύζυγός της ήταν ο μεγάλος εγγονός της πρώτης αναγνωρισμένης περιηγήτριας-συγγραφέας, [3] **Lady Montagu**. Η **μόνη** περιηγήτρια, που ενοικίασε δημόσιο λουτρό στην Αίγυπτο, αποκλειστικά για την ιδιωτική της χρήση, σε αντίθεση με την **Lady Montagu** το 1717. Δεν καταδέχθηκε να συμμετέχει στο δημόσιο λουτρό μαζί με τις άλλες γυναίκες. Στην Κωνσταντινούπολη φιλοξενήθηκε σε διάφορα χαρέμια όπου απόλαυσε το ιδιωτικό λουτρό και τις υπηρεσίες των σκλάβων.
[52] Mrs. A. Margaretta Burr 1839-1848	**Αγγλίδα.** Έγγαμη. Ζωγράφος. Ταξίδευε εννέα χρόνια. Οι εκθέσεις των ζωγραφικών έργων της την έκαναν διάσημη.
Christiana Luth 1843-1852	**Δανέζα.** Έγγαμη. Μόνιμος κάτοικος της Αθήνας.
[53] Mary Schuber 1847-1848	**Αυστριακή**
[44a,b] Fanny Janet Blunt, Formerly F.J. Sandison.	**Αγγλίδα,** Περιηγήτρια, μόνιμος κάτοικος Κωνσταντινούπολης. Άγαμη, και αργότερα έγγαμη, με περίπου συνολικά 50

	χρόνια περιηγήσεων. Κόρη του Άγγλου Πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη, και αργότερα σύζυγος του Άγγλου Πρέσβη της Θεσσαλονίκης. Μελέτησε και έγραψε για τους λαούς της Τουρκίας, δηλαδή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και ιδιαίτερα για τις γυναίκες. Επισκέφθηκε πολλά χαρέμια. Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι περιγραφές της σχετικά με την γυναικεία πυραμιδική ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού του Σαράι του Σουλτάνου, όπου **όλες** οι έγκλειστες γυναίκες, χωρίς καμμία εξαίρεση, υπήρξαν εξισλαμισμένες σκλάβες. Ακόμα και οι ελάχιστες ελεύθερες Μουσουλμάνες, που γεννήθηκαν ελεύθερες, δηλαδή οι κόρες του σουλτάνου, υπήρξαν απόγονοι δούλων. Ασχολήθηκε, επίσης με τα χαρέμια των 'κατώτερων' Μουσουλμάνων, των αποκαλούμενων από τους Οθωμανούς Τούρκους, «Μουσουλμάνους κατ' όνομα», «ψευδο-Μουσουλμάνους», «επιφανειακούς Μουσουλμάνους», δηλαδή εκείνα των Κούρδων, των Τατάρων, των Γιουρούκ και των Τσιγγάνων.
[45a], [45b] Marie Dejean, Marie Dejean Millingen, MELEK HANUM 1828-1866.	**Κωνσταντινουπολίτισσα.** **Γαλλο-Ελληνική** και **Αρμένικη** καταγωγή. Επιπλέον, δηλώνει στο έργο της ότι είναι **Γεωργιανή**, και αλλού σημειώνει ότι είναι **Ευρωπαία.** Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη, η γιαγιά της, από την πλευρά της μητέρας της, ήταν Χιώτισσα, ο παππούς της Αρμένιος, ο πατέρας της Γάλλος [Dejean]. Το 1828, στην Κωνσταντινούπολη, παντρεύθηκε τον πρώτο της σύζυγο, τον Άγγλο **Julius Millingen,** ο οποίος ήταν φίλος του Λόρδου Βύρωνα και αργότερα ιατρός του Σουλτάνου. Μετά το διαζύγιό της, στο Παρίσι γνώρισε τον δεύτερο σύζυγό της, τον Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, τον οποίο παντρεύθηκε όταν επέστρεψαν στην Κωνσταντινούπολη, και έγινε η Μελέκ Χανούμ. Έζησε πάνω από 30 χρόνια στα Οθωμανικά χαρέμια, ως Μουσουλμάνα σύζυγος και ως διαζευγμένη Μουσουλμάνα, συμμετείχε σε πολιτικές συνομωσίες, ανέδειξε τον σύζυγό της σε πολιτική δύναμη, αλλά μετά το διαζύγιό τους υπέστη διωγμούς και εξορίες στα βάθη της Μικράς Ασίας. Δραπέτευσε πολλές φορές από τα χαρέμια και την εξορία, και τελικά από την Τουρκία. Έφθασε, μαζί με την κόρη της, στην Ελλάδα το 1866, και στην συνέχεια πήγε στην Γαλλία και στην Αγγλία, όπου ο πρώην σύζυγός της, ο Μεγάλος Βεζίρης Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, συνέχισε να την καταδιώκει μέχρι τον θάνατό του το 1871. Έγινε η συγγραφέας Μελέκ Χανούμ, για να ζήσει και να ξεφύγει από την πείνα και την ανέχεια, όπως δηλώνει η ίδια.

	Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι μαρτυρίες της για την πραγματική θέση της γυναίκας, της ελεύθερης Μουσουλμάνας και τις εξισλαμισμένης σκλάβας στο Οθωμανικό χαρέμι, για την διαφυλική «διχοτόμηση» της Οθωμανικής οικογένειες, τα «δύο στοιχεία», «οι δύο ξεχωριστές τάξεις, οι άνδρες και οι γυναίκες», για τον ρόλο της γυναικείας επιρροής στην διακυβέρνηση της χώρας μέσων των ανδρών τους, δηλαδή των συζύγων τους, των ιδιοκτητών τους, των γιων τους κλπ., για το γυναικείο δίκτυο πληροφοριών και επιρροών, καθώς και για την καθημερινή καταπάτηση των νομικών δικαιωμάτων της ελεύθερης Μουσουλμάνας.
[46] Catherine Tobin 1853-1854	**Αγγλίδα.** Ταξίδευε μόνη, Δεν αναφέρει εάν είναι έγγαμη, μόνο ότι ταξίδευε με άλλους τρεις συν-ταξιδιώτες.
[48] Mrs. Cospatrick Baille Hamilton 1855-1856	**Αγγλίδα.** Ζωγράφος. Τοπία του Σοχούμ Καλέ (Souchoum Kaleh), του Μπατούμ(Batum), του Βοσπόρου (Bosphorus), της Αγίας Σοφίας (St. Sophia), της Τραπεζούντας (Trebizond), της Σινώπης (Sinope), του Γκαρούνα Πέρασμα της Κέρκυρας, (Garuna Pass, Corfu), Καψάλη 'Kapsali (Cerigo)', της Ακρόπολης, του Πειραιά και της Βαλέτα (Μάλτα).
Mrs. Young [Marianne Young] 1854- [;]	**Αγγλίδα.** Συγγραφέας. Συνόδευσε τον στρατιωτικό σύζυγό της, κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου. **Χιλιάδες** γυναίκες, Γαλλίδες και κυρίως Αγγλίδες ακολούθησαν τους συζύγους τους στον Κριμαϊκό Πόλεμο (1853-1856). Εξετάζει το θέμα των Αγγλικών στρατοπέδων και των συζύγων των Άγγλων στρατιωτών, οι οποίες ακολουθούσαν τους άνδρες τους. Να είσαι σύζυγος Άγγλου στρατιώτη εθεωρείτο μεγάλο στίγμα, μία μεγάλη ντροπή και ανηθικότητα, που ισοδυναμούσε με την ιεροδουλία, για του Άγγλους, σε αντίθεση με τους Γάλλους. Συγκρίνει τον Γαλλικό στρατό με τον Αγγλικό, και εκτιμάει, ότι ο Γαλλικός ήταν πολύ ανώτερος ηθικά, οργανωτικά και διοικητικά, και ότι η μεταχείριση των συζύγων των Γάλλων στρατιωτών, και η στρατιωτική υπηρεσία ήταν σεβαστοί, σε αντίθεση με τους Άγγλους.
[48a,b,c] Frederika Bremer 1859-1861	**Σουηδέζα.** Άγαμη. Μόνη. Διάσημη φιλελληνίδα-συγγραφέας, όπως και η φίλη της, η Dora d'Istria, που βρισκόταν στην Ελλάδα την ίδια εποχή. Ασχολείται με την προώθηση της γυναικείας εκπαίδευσης και παιδείας. Περιγράφει την Πρώτη Διεθνή Εμπορική Έκθεση στην Αθήνα, τους Ολυμπιακούς Αγώνες κλπ. (The first international exhibition in Greece (commerce), Olympic Games...)
[49] Miss Winifrede M. Wyse	**Αγγλίδα.** Άγαμη. Αντιψιά του Βρεταvού Πρέσβη στην Αθήνα.

1849?-1862?	Δημοσίευσε τις σημειώσεις του θείου της μετά τον θανατό του. Έγραψε την εισαγωγή, αναλύοντας την πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα κατά την διάρκεια της υπηρεσίας του θείου της. Από τις ελάχιστες περιηγήτριες-συγγραφείς, οι οποίες απολογούνται που τόλμησαν να γράψουν, δηλαδή να εισχωρήσουν στον ανδρικό χώρο του βιβλίου ή του περιηγητικού βιβλίου.
[50a,b] Annie Jane Harvey, Mrs. Harvey of Ickwell Bury 1860, 1870	**Αγγλίδα.** Έγγαμη. Συγγραφέας ιστορικών βιβλίων. Οικογενειακή κρουαζιέρα το 1860. Κρουαζιέρα στην Μαύρη Θάλασσα. Επισκέφθηκε την Κωνσταντινούπολη, την Σινώπη και το Σοχούμ Καλέ. Περιγράφει τα Τούρκικα χαρέμια και τις Κιρκάσιες οικογένειες, τις γυναίκες της διχοτομημένης πόλης της Σινώπης του Πόντου, δηλαδή τις Ελληνίδες και τις Τουρκάλες, και ιδιαίτερα την «χορευτική μανία» των Ελλήνων της Σινώπης.
[57 a,b,c,d,e,f, c2] Mary Adelaide Walker 1857-1897 (σαράντα χρόνια)	**Αγγλίδα,** Ζωγράφος-συγγραφέας. Πάνω από 30 χρόνια στην Ανατολή και συνολικά περίπου 40 χρόνια περιηγητικών εμπειριών. Στήνει το πρώτο καβαλέτο σε χαρέμι. Η πρώτη ζωγράφος που μπήκε ως επαγγελματίας-ζωγράφος στα χαρέμια των Οθωμανών για να φιλοτεχνήσει τα πορτραίτα των έγκλειστων γυναικών και παιδιών. Ήταν υποχρεωμένη να ετοιμάζει η ίδια τις κορνίζες για τα έργα της, τα οποία έκρυβαν σε ντουλάπες ή κάλυπταν με κουρτίνες, αποκλειστικά για τα μάτια των γυναικών, επειδή το Κοράνι απαγορεύει στους Μουσουλμάνους να βλέπουν τις Μουσουλμάνες γυναίκες που δεν ανήκουν σε αυτούς. Πολλές επισκέψεις και παραμονές σε χαρέμια των διαφόρων κοινωνικών τάξεων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όπου εντοπίζεται η πολυεθνική πληθυσμιακή σύνθεση των χαρεμιών, από την Κωνσταντινούπολη μέχρι την Θεσσαλονίκη. Περιγράφει την καθημερινή ζωή και την πραγματική θέση της έγκλειστης γυναίκας, της ελεύθερης Μουσουλμάνας και της εξισλαμισμένης σκλάβας στα διάφορα χαρέμια, απεικονίζοντας την γυναικεία πυραμιδική ιεραρχία.
Miss Mackenzie Miss Irby Millicent Garrett Fawcett 1863, 1877	**Αγγλίδα.** **Αγγλίδα.** **Αγγλίδα.** 'Πολιτικοί αναλυτές', 'δημοσιογράφοι', που ασχολήθηκαν με το Ανατολικό Ζήτημα, τις επιπτώσεις του Τουρκικού ζυγού στους υπόδουλους λαούς, "The Martyrs of Turkish Misrule" κλπ. Ταξίδευαν για να μελετήσουν

	και να συγκεντρώσουν υλικό για τα έργα τους. Δεν αναφέρονται επισκέψεις σε χαρέμια.
[63] Anna Vivanti 1865	**Αγγλίδα.** Περιηγητικό ζευγάρι (συνόδευε τον σύζυγό της). Επισκέφθηκε πολλά χαρέμια στην Κωνσταντινούπολη. Στο χαρέμι του Γενικού Κυβερνήτη της Κρήτης, Ισμαήλ Πασά, γνώρισε την Ελισάβετ της Κρήτης, (Ελισάβετ Κονταξή), πρώην μαθήτρια της Σχολής Χιλλ στην Αθήνα, και η Ελληνίδα που επηρέαζε τον κυβερνήτη πασά, ο οποίος είχε Ελληνική καταγωγή. Την συμβουλεύονταν, επίσης, η Υψηλή Πύλη και οι Κρητικοί αντάρτες. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το χαρέμι του Ισμαήλ Πασά, του κυβερνήτη της Κρήτης, ο οποίος υπήρξε στην καταγωγή του πρώην σκλάβος από την Χίο, τον οποίο αγόρασε και εκπαίδευσε ένας γιατρός της Κωνσταντινούπολης και τον οποίο έστειλε στην Ευρώπη για σπουδές. Ήταν 'αγαπητός' στους Κρητικούς, είχε μόνο μία σύζυγο, με Ελληνική καταγωγή, μία κόρη που μιλούσε την Ελληνική γλώσσα και έπαιζε Ελληνικά τραγούδια στο πιάνο, την οποία σχεδίαζε να παντρέψει με Τούρκο που θα έπαιρνε μόνο μία σύζυγο, αντί για τις τέσσερις που εδικαιούτο, σύμφωνα με το Κοράνι, και δεν υπήρχε κανένας φύλακας ευνούχος στο χαρέμι του, κάτι ασυνήθιστο για την δική του κοινωνική τάξη.
[51a,b] Emmeline Lott 1864-1866	**Αγγλίδα.** Άγγαμη. Συγγραφέας. Ταξίδευε μόνη. Γκουβερνάντα του πεντάχρονου, «Μεγάλου Πασά Ιμπραχίμ, γιου του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου και εγγονού του Μεχεμέτ Αλί», η οποία έζησε σε τρία χαρέμια της Αιγύπτου και της Κωνσταντινούπολης, και δηλώνει, ότι δεν είχε καμμία επιθυμία να ζήσει σε άλλο, υπογραμμίζοντας ότι η ανθυγιεινή καθημερινή ζωή στο χαρέμι, η ατμόσφαιρα του οποίου ήταν διαποτισμένοι από τον καπνό στον οποίο πρόσθεταν δηλητηριώδη ναρκωτικά, είχε επηρεάσει την υγεία της. Επίσης, η ακινησία, οι ασταμάτητες συζητήσεις εκατοντάδων γυναικών και η ληθαργική επιρροή του χαρεμιού στο μυαλό της την είχαν ρίξει σε μία κατάσταση πνευματικής αδράνειας. Περιγράφει την πραγματική καθημερινή ζωή των έγκλειστων γυναικών στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι του Σουλτάνου Αμποτούλ Αζίζ, και στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου. Ασχολείται με το 'γυναικείο παρακράτος (petticoat government)', τις ίντριγκες του χαρεμιού, την καθημερινή ζωή των οδαλίσκων (παλλακίδων), τις ερωτοτροπίες και την τυραννία των μαύρων ευνούχων, την καταστροφική και «ολέθρια» επιρροή του Χαρεμιού στις μελλοντικές γενιές, ιδιαίτερα στα μικρά αγόρια που μεγάλωναν στα χαρέμια. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το παιδικό

	χαρέμι, «η μικρή σχολή», και η εξευτελιστική ιεραρχία του φαγητού, δηλαδή των γευμάτων από τα «αποφάγια» των ανωτέρων, καθώς και η «εξευτελιστική» και «ταπεινωτική» μεταχείριση των μη-μουσουλμάνων θηλυκών υπαλλήλων του χαρεμιού, επειδή εθεωρούντο «άπιστες», «Χριστιανικά σκυλιά». Προτείνει την απομάκρυνση των πριγκίπων, γιων των σουλτάνων και των αντιβασιλέων από το χαρέμι σε μικρή ηλικία έτσι ώστε να μην υποστούν την ολέθρια επιρροή του χαρεμιού και να αναβαθμισθεί το γένος τους και το επίπεδο τον ανδρών που κυβερνούν την χώρα, υπογραμμίζοντας, όπως και η **Fanny Janet Blunt**, ότι η επιρροή του χαρεμιού απεδείχθη ολέθρια επάνω στους Οθωμανούς σουλτάνους, συμβάλλοντας στην παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.
[66a,b,c] Agnes Smith, Edith Smith, Violet [;]. 1868, 1883, 1886	**Τρεις Αγγλίδες.** Άγαμες. Ταξίδευαν μόνες, δηλαδή χωρίς ανδρική συνοδεία. Συγγραφέας (**Agnes Smith**), Εξερευνήτρια, τουρίστρια, στην Μικρά Ασία, στην Κύπρο και στην Ελλάδα.
[67] Elpis Melina (ψευδώνυμο) Marie Espirance Van Schwartz 1868	**Γερμανίδα.** Άγαμη. Ταξίδευε μόνη. Πήγε στην Κρήτη κατά την διάρκεια της επανάστασης, ως εθελόντρια για να υπηρετήσει τους τραυματίες.
[70] Mrs. Baillie 1871	**Αγγλίδα.** Έγγαμη. Ζωγράφος-συγγραφέας.
[75a,b,c] Mrs. Scott-Stevenson 1878-1880	**Αγγλίδα,** Μόνιμος κάτοικος της Κύπρου, Έγγαμη, Ταξίδευε με άλογο στην Μικρά Ασία.
[82a,b] Emily Pfeiffer 1883	**Αγγλίδα,** Συγγραφέας.
[83] Rosa V. Gerold 1883	**Γερμανίδα.**
[81a,b] Adalet 1890. 1892	**Τουρκάλα,** Άγαμη. Η πραγματική καθημερινή ζωή στο χαρέμι, και η θέση της ελεύθερης Μουσουλμάνας και της εξισλαμισμένης σκλάβας στο Οθωμανικό χαρέμι και στο Ισλάμ. **Πρότεινε την κατάργηση του θεσμού της δουλείας, έτσι ώστε να επιτευχθεί η σταδιακή κατάργηση του θεσμού του Οθωμανικού Χαρεμιού.** Προτείνει την απομάκρυνση των μικρών αγοριών από το χαρέμι για να γλιτώσουν από την καταστροφική επιρροή του και να αναβαθμισθεί το έθνος τους. Προτείνει να σταματήσουν η Τούρκοι να προτιμούν εξισλαμισμένες απαίδευτες σκλάβες ως νόμιμοι σύζυγοι, αντί για ελεύθερες Μουσουλμάνες που

	γεννήθηκαν ελεύθερες. Αποκαλύπτει, ότι ακόμα και το 1892, η πλειονότητα των έγκλειστων γυναικών ήταν εξισλαμισμένες Κιρκάσιες σκλάβες και ότι οι Τουρκάλες, οι γυναίκες που γεννήθηκαν ελεύθερες Μουσουλμάνες, αποτελούσαν μία μικρή μειονότητα. Αποκαλύπτει την ντροπή και την ταπείνωση που ένοιωθαν οι Τουρκάλες, οι γυναίκες που γεννήθηκαν ελεύθερες Μουσουλμάνες, για το έθιμο της Ελίτ Δουλείας, δηλαδή για τις μητέρες τους, τις γιαγιάδες τους, τις θείες τους, επειδή εκείνες, χωρίς καμμία εξαίρεση, υπήρξαν όλες εξισλαμισμένες σκλάβες και άπιστες στην καταγωγή τους.
[84] Mathilde Weber 1891	**Γερμανίδα.** Ελλάδα και Κωνσταντινούπολη.
[85] Marianne Heidfeld 1891	**Γερμανίδα.** Αίγυπτος, Παλαιστίνη, Τουρκία, Ελλάδα.
[87] Aline Martel 1891	**Γαλλίδα.** Ορειβασία με τον σύζυγό της στην Ελλάδα, στην Σπάρτη στο Ταΰγετο .
[86a,b,c,d] Lucy M.J. Garnett 1819-1917	**Αγγλίδα.** Συγγραφέας-ερευνήτρια, Άγαμη, Μόνη. Οι γυναίκες της Τουρκίας και οι λαοί της Τουρκίας, δηλαδή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ασχολήθηκε, επίσης, με την θέση της Οθωμανίδας, της ελεύθερης Μουσουλμάνας και της εξισλαμισμένης σκλάβας, στο χαρέμι και στο Ισλάμ. Εξετάζει τα νομικά δικαιώματα και τα κοινωνικά προνόμια της ελεύθερης Μουσουλμάνας και της εξισλαμισμένης σκλάβας, και ασχολείται και με τα χαρέμια των αποκαλούμενων από τους Οθωμανούς Τούρκους, «ψευδο-Μουσουλμάνους», «επιφανειακούς Μουσουλμάνους», δηλαδή εκείνα των Κούρδων, των Τατάρων, των Γιουρούκ και των Τσιγγάνων.
[88] Isabel J. Armstrong (with a female friend) 1893	**Αγγλίδα.** Δύο γυναίκες ταξιδεύουν μόνες, Ταξίδευε με μία φίλη της.
[89] Mrs. Max Muller 1894	**Αγγλίδα.** Οι επιστολές της από την Κωνσταντινούπολη.
[90] Marie Anne de Bovet 1896	**Γαλλίδα.** Ελλάδα.
[91] Marguerite d'Estree 1896	**Γαλλίδα.** Οι Ολυμπιακή Αγώνες στην Αθήνα..
[93] Catherine Janeway 1897	**Αγγλίδα.** «Η Ελλάδα Σήμερα», Αθήνα, Μυκήνες, Τίρυνθα, Επίδαυρος, Ολυμπία, Πάτρα.
[94] Isabelle Favie Mayo 1897	**Αγγλίδα.** Αρθρογράφος Αθήνα.

M.E. Hume-Griffith 1899- 1909	Αγγλίδα. Οκτώ (8) χρόνια με τις γυναίκες της Ανατολής. Η θέση της Μουσουλμάνας. «Πίσω από το πέπλο στην Περσία και στην Τουρκική Αρα3ία»
Anna Bowman Dodd 1904, 1906	**Αγγλίδα.** Συγγραφέας και αρθρογράφος, Οι γυναίκες πρόσφυγες από την Θεσσαλία, εξ αιτίας του Τούρκο-Ελληνικού πολέμου, του 1897. Η εκπαίδευση και η θέση της Ελληνίδας.
Dorina L. Neave 1907-1933, 1935 [108]	**Αγγλίδα.** Συγγραφέας, «Εικοσι-έξι (26) χρόνια στο Βόσπορο».
[98] Edith A. Browne 1899- 1909	**Αγγλίδα.** Ελλάδα.
Victoria de Bunsen 1910	**Αγγλίδα.** Συγγραφέας. «Η ψυχή του Τούρκου»
Rosamund S. Blomfield [;]-1911	**Αγγλίδα** [;], Φεμινίστρια-αρθρογράφος της εποχής. "Our Moslem Sisters", Η θέση της Μουσουλμάνας.
[102] Mrs. Kenneth-Brown, Η Demetra Vaka [;]-1914, και 1914-1922	**Κωνσταντινοπολίτισσα.** **Ελληνίδα.** Έγγαμη. Συγγραφέας, λέκτορας για την πραγματική ζωή των Τουρκάλων και την θέση της γυναίκας στο Ισλάμ, στο Σαράι και στα χαρέμια. Η ζωή στο χαρέμι.
[24] Blanche Norton [;] - 1922	**Αμερικανίδα.** Άγαμη. Ιατρός, στην Κερασούντα του Πόντου. Ταξίδευε μόνη. Αναφέρεται στους διωγμούς των Αρμενίων και των Ποντίων, και περιγράφει τον «κουτσό δήμαρχο της Κερασούντας» και την «δικτατορία» του. Η πρώτη Αμερικανίδα να πατήσει το πόδι της στην Κερασούντα του Πόντου.
Mme Jean Antoniades	Άδηλη. Το έργο της έχει γραφθεί στην Γαλλική γλώσσα. 'La fin d'une civilisation ou la mort de Smyrna' (Το τέλος ενός πολιτισμού ή ο θάνατος της Σμύρνης.)
Emelene Abbey Dunn 1929	**Αμερικανίδα.** Άγαμη. Ζωγράφος. Περιοχές της Μεσογείου.
Halide Edib 1926,1928,1930	**Τουρκάλα.** Περιηγήτρια. Σχέσεις με τον Κεμάλ Ατατούρκ, Το βιβλίο της συμπεριλαμβάνει μία φωτογραφία του Κεμάλ Ατατούρκ με το σκυλί του, στο σπίτι του.

III. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΗΣ ΤΡΙΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΠΕΡΙΗΓΗΤΡΙΩΝ.

Στην τρίτη ομάδα, η οποία δεν ασχολήθηκε με το Οθωμανικό χαρέμι, αλλά η οποία εμφανίζει μεγαλύτερο αριθμό περιηγητριών από την δεύτερη,[1] ανήκουν οι γυναίκες εθελόντριες, όπως οι ιεραπόστολοι και οι εκπαιδευτικοί, οι οποίες δηλώνουν, ως σκοπό, την προώθηση της γυναικείας εκπαίδευσης και την ίδρυση σχολείων για κορίτσια. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το Μεγάλο Κίνημα Εθελοντριών:[2] οι νοσοκόμες και οι φιλάνθρωποι, δηλαδή γυναίκες που δηλώνουν συγκεκριμένο σκοπό για το ταξίδι τους. Σε αυτήν την ομάδα παρατηρείται μεγαλύτερος αριθμός περιηγητριών, επειδή η Αγγλική και η Γαλλική πολιτική ενθάρρυνε την γυναικεία συμμετοχή στην αποικιοκρατική εμπειρία κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου.[3]

[1] Katharine Evans Sarah Cheevers 1659-1663	**Αγγλίδες,** Άγαμες. Ιεραπόστολοι. Ταξίδευαν μόνες, δηλαδή χωρίς ανδρική συνοδεία.
[e] Mrs. Seraphina Haynes Everett Mrs. Harriet Martha Hamlin 1814-1871	**Αμερικανίδες.** Έγγαμες. Ιεραπόστολοι στην Κωνσταντινούπολη.
[16sec] Miss Mary Reynolds, and Mrs. Brewer 1830-1838	**Αμερικανίδες,** Άγαμη. Έγγαμη. Ιεραπόστολοι. Στόχος: η ίδρυση σχολείων στην Ελλάδα και στην Μικρά Ασία. Η πρώτη ήταν βοηθός του Reverend Josiah Brewer, και η δεύτερη σύζυγος του Reverend Josiah Brewer.
[17sec] Emma Willard C. (Hart), 1833	**Αμερικανίδα,** Η πρώην μαθήτριά της, η Mrs. Roberts, ίδρυσε σχολείο για κορίτσια στη Ελλάδα. Η Emma Willard υπήρξε συγγραφέας, εκπαιδευτικός, φεμινίστρια, και φιλελληνίδα. Ιδρύτρια της σχολής Χιλλ στην Πλάκα της Αθήνας. Ασχολήθηκε με την Ελληνίδα και την Παιδεία, ("Advancement of Female Education at Athens in Greece"). Δηλώνει, ότι ο σκοπός της ήταν η προώθηση των γυναικείων σπουδών στην Ελλάδα, για να συνέλθει η χώρα από τις επιπτώσεις της Τουρκικής κατοχής. Πρότεινε την ίδρυση «της κοινότητας για την προώθηση των γυναικείων σπουδών στην Ελλάδα.» Ταξίδευσε στην Αγγλία και στην Γαλλία, αλλά δεν βρέθηκαν στοιχεία

[1] Βλέπε 'Ενδεικτικό Πίνακα Μεγάλου Αριθμού Περιηγητριών, τουλάχιστον 4.000.'

[2] Κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου.
Βλέπε 'ενδεικτικό πίνακα, μεγάλου αριθμού περιηγητριών, τουλάχιστον, 4.000.' Στα έργα τους Αγγλίδες και Γαλλίδες περιηγήτριες αποκαλύπτουν ότι χιλιάδες γυναίκες (Άγγλίδες κυρίως) είχαν ακολουθήσει τους συζύγους τους στον πόλεμο.

[3] A LADY VOLUNTEER. (TAYLOR F.M.). 1854-1856 [23v1 ,23v2]
EASTERN HOSPITALS AND ENGLISH NURSES. THE NARRATIVE OF TWELVE MONTHS' EXPERIENCE IN THE HOSPITALS OF KOULALI AND SCUTARI. (in two volumes) BY A LADY VOLUNTEER. IN TWO VOLUMES. (DURING THE CRIMEAN WAR) VOL. I. AND VOL. II.. London: Hurst and Blackett, Publishers, Successors to Henry Colburn, 13, Great Marlborough Street. 1856. Volume II., [23v2], σελ. 126-130, 'Interview with Queen Victoria.... English policy to encourage women's participation in the colonial experience during Crimean War.'

	για επίσκεψη ή παραμονή της στην Ελλάδα.
[18] Martha Yeardley 1833-1834	**Αγγλίδα.** Ιεραπόστολος. Περιηγητικό ζευγάρι. Συν-συγγραφείς. Η προώθηση των γυναικείων σπουδών και το θρησκευτικό κήρυγμα ('the gospel truth').
[20] Henrietta Emilay Dickson 1827-1860, 1835	**Σκωτσέζα**, (από το Haddington, της Σκωτίας) Περιηγητικός ζευγάρι, μέχρι τον θάνατο του συζύγου της, μετά ταξίδευε μόνη. Ιεραπόστολος.
[19] Mary Briscoe Baldwin [19sec] by Mrs. Emma Raymond Pitman 1835-1869	**Αμερικανίδα.** Ιεραπόστολος. Άγαμη. Ταξίδευε μόνη. Η προώθηση των γυναικείων σπουδών.
[21] Miss Sarah Emily Waldo, later Mrs S.E. York 1843-1850	**Αμερικανίδα.** Ιεραπόστολος. Άγαμη. Ταξίδευε μόνη, και Αργότερα με σύζυγο. Προώθηση των γυναικείων σπουδών.
Mrs. Mary E. Van Lennep 1850	[;] Κόρη ιεραποστόλου. Σύζυγος ιεραποστόλου. Ήταν η κόρη του ιεραπόστολου Rev. Joel Hawes, D.D. και σύζυγος του ιεραπόστολου στην Τουρκία, Rev. Henry J. Van Lennep.

[22] Lady Alicia Blackwood 1855-1856 PENA	**Αγγλίδα.** Ζωγράφος. Εθελόντρια στο νοσοκομείο του Σκούταρι κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου. Βοηθός της Florence Nightingale. Καταγράφει τα ονόματα αναρίθμητων εθελοντριών κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου (1853-1856). Το έργο της είναι αφιερωμένο στην Αγγλίδα νοκόμα Florence Nightingale. Ο σύζυγός της, ο Dr. Blackwood, έγινε στρατιωτικός ιεροκήρυκας για να μπορούν και οι δύο να πανε στην Κριμαία και να προσφέρουν εθελοντική εργασία στην Florence Nightingale. Η Blackwood, πολύ αργότερα, το 1881, εξέδωσε τις προσωπικές της εμπειρίες και εκτιμήσεις. Φίλη της ιεραποστόλου Miss Baldwin [19]. Την αναφέρουν οι περιηγήτριες [22] και [23], καθώς και η Mrs. G. Howe.
[23] F.M. Taylor, "a Lady Volunteer" 1854-1856	**Αγγλίδα.** Άγαμη. Εθελόντρια κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου. Περιγράφει τα αίσχη του πολέμου, και τα στρατιωτικά νοσοκομεία των Άγγλων και των Γάλλων. Εργάσθηκε με την Γερμανίδα, Sister Bernadine, την Αγγλίδα Florence Nightingale και άλλες Αγγλίδες νοσοκόμες και καλόγριες, όπως τις « French Sisters of Charity» και τις Αγγλίδες 'Sisters of Mercy'. Καταγράφει τα ονόματα πολλών εθελοντριών κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου.
Julia Ward Howe, 1867-[;] (1819-1899)	**Αμερικανίδα.** Εθελόντρια στην περίθαλψη των προσφύγων κατά την διάρκεια της Κρητικής επανάστασης. Πολιτικός συγγραφέας και φεμινίστρια. Δραστήρια στο γυναικείο κίνημα της Αμερικής, και στον αγώνα για την καταπολέμηση του Αμερικάνικου δουλεμπορίου. Περιηγητικό-ζευγάρι: σύζυγος του S. Howe (Battle of Navarino), η οποία ταξίδευαν μαζί με τον σύζυγό της για να συγκεντρώσουν χρήματα για τους πρόσφυγες της Κρητικής επανάστασης. Γνώρισε την Florence Nightingale, πριν γίνει νοσοκόμα, και αναφέρει τους Bracebridges, το περιηγητικό-ζευγάρι που ακολούθησε την Nightingale κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου.

ΠΕΡΙΗΓΗΤΡΙΕΣ[1] Ακολουθεί η χρονολογική σειρά των περιηγήσεων εκατόν-δεκατριών [113] γυναικών :	ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΜΙΑ «ΔΙΑΦΥΛΙΚΗ» ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ; Η καταγραφή των τοπωνυμιών στην δεύτερη στήλη εμφανίζεται στην γλώσσα σύνταξης των περιηγητικών έργων, επιστολών, κειμένων, ταξιδιωτικών χρονικών ή άρθρων.
1. KATHARINE EVANS 2. SARAH CHEEVERS, 1659-1663 [1]	Malta.
3. ANNA AKERHJELM ή ANNA MANSDOTTER AGRICONIA, 1642-1688 [2a]	Moree, Venise, Tyrol, Allemagne, Breme, Lubeck, Hambourg, Grece: Zante, Athenes, (le Siege d' Athen), Poros, Negrepont (le Siege de Chalkis), Karra Babba…
4. LADY MARY WORTLEY MONTAGU, (Lady Pierrepont) 1715-1718 [3a,b,c,d]	Venice, Constantinople, Pera, Belgrade, Adrianople, Sofia, …
5. LADY ELIZABETH CRAVEN, (The Right Honourable Elizabeth Craven) 1785-1788 [4]	Constantinople. Venice, Warsaw, Petersburgh, Perekop (the peninsula called the Tauride), Cherson on the Dneiper, called by the ancients, the Boristhenese. Karasbayer. Batcheserai, Sevastopole, the Greek islands- "I shall take two artist with me to Naxos"_. Athens, the Temple of Minerva, Smyrna, Terrapia, Bursa, Varna, Romalia, Silistria, Buccoreest Hermanstadt…
6. JUSTINE WYNNE, COMTESSE DES URSINS & ROSENBERGS, 1788. [5]	"the northern coast of the Adriatic". LA MORLAQUIE- "study of a Slavic People on the coast of the Adriatic".: Zara, Scardona, Knin, Zrmagna, Sebenico, Trau, Spalato, Macarska.. (κοντά στην Αλβανία και στην Ουγγαρία.) Eselavonie ou les pays des Slaves."
7. MARIA GUTHRIE, 1795-1796 [6]	The Taurida, or Crimea…Taurica Chersonesus, the ancient kingdom of the Bosphorus, Scythia, the new Russian City of Nicolayef. Along the coast of the Black Sea or Euxine, eastward. Ovidopol, Greek colonies on the shores of the Euxine, Symphropol… Corruption of the antient in the mouth of barbarians."
8. MARY NISBET OF DIRLETON,	Constantinople.

[1] Βλέπε Βασική Βιβλιογραφία.
Όταν δεν καταγράφονται συγκεκριμένες ημερομηνίες ή χρονολογίες των περιηγήσεων, χρησιμοποιούμε την χρονολογία της έκδοσης των έργων τους.

Οι περιηγήτριες που δεν έχουν κωδικό αριθμό χρησιμοποιήθηκαν λιγότερο σε αυτήν την έρευνα για το Οθωμανικό Χαρέμι, ή μόνο σε ορισμένες παραπομπές της διατριβής και στην 'Εισαγωγή στις Περιηγήτριες'. Βλέπε κωδικό κάθε περιηγήτριας στην Βασική Βιβλιογραφία στο τέλος της διδακτορικής διατριβής. Η [2ª] είναι η Anna Akerhjelm ή Anna Mansdotter Agriconia (1642-1688) [2] και ο κωδικός [2ª] προσδιορίζει τα βιβλιογραφικά στοιχεία, ένα από το κείμενα της περιηγήτριας. Για παράδειγμα:
[2a], 219- - Anna Akerhjelm or Anna Mansdotter Agriconia (1642-1688)
"Documents inedits ou peu connus sur l'histoire et les antiquites d'Athenes tires des archives de l'Italie, de la France de l'Allemagne, etc par Le Cte. de Laborde Membre de l'Institut. Paris Chez Jules Renouard et Cie. Libraires" 1854. "XXII. Documents concernam mademoiselle Anna Akerhjelm. Biographie d'Anna Akerhjelm, σελίδα 219 και σελίδες 234-255)

COUNTESS OF ELGIN, σύζυγος του Λόρδου Έλγιν, 1799 [7]	
9. MISS OWENSON, [Lady Morgan] Sydney, 1809 [8b]	Athens
10. MARIA MARTIN, 1812	Algiers: "History of the captivity and sufferings of Maria Martin, who was six years a slave in Algiers"
11. LADY HESTER STANHOPE, 1810-1817 [8]	Πρώτος τόμος : Valetta, Corinth, Athens, Sunium, Constantinople, Brussa, Rhodes, Smyrna, Alexandria, Rosetta, up the Nile to Cairo and the pyramids, Damietta, Jaffa, Ramla, Jerusalem, Bethlehem, Haifa, and Mt. Carmel, Nazareth, Acre, Saida, Damascus. Δεύτερος τόμος: Hamah, Homs, Palmyra, Latakia, Mar Elias Monastery. Τρίτος τόμος: Baalbek, Tripoli, Askalon, Antioch, Larnaca, Famagusta, Leucosia.
11. CAROLINE, THE PRINCESS OF WALES, (QUEEN OF ENGLAND), 1814-1820 [9]	Malta, Tunis, Anti-Milo, Egina, Piraeus, Athens, the Acropolis, the Pelopponnesus. Constantinople, Tenedos, Ancient Troy, the town of Koum-kale, Tenedos, Mytilene, Scio, the paradise of modern Greece, the Chosen spot. Turks call Chios Sackee, which signifies mastic. Samos, a gifted country. The Isle of Stanchio, Rhodes, [εικόνα του Κολοσσού της Ρόδου]. The Holy land. Πάλι, Rhodes. Candia, little island of Dia, Zante, Rome, Switzerland. Βλέπε, επίσης, περιηγήτριες [11] και [14a,b] που συνόδεψαν την Πριγκίπισσα της Ουαλίας στις περιηγήσεις της.
12. LOUISE DEMONT, 1816 [11]	Tunis, Greece, Palestine κ.α. Συνόδεψε την Πριγκίπισσα της Ουαλίας [9] στις περιηγήσεις της. Ίδια τοπωνύμια.
13. CELINE, [the countess Stephano] 1814-1820, και ;-1849, και 1849-; [14a,b]	Συνόδεψε την [9] και την [11] στις προαναφερόμενες περιηγήσεις, ως υιοθετημένη κόρη της [9] και αργότερα, μετά τον θάνατο της βασίλισσας της Αγγλίας [9] συνέχισε τις περιηγήσεις: Πρώτος τόμος: Milan, Venice. The Ionian islands: Corfu, St. Maura, Tunis, Goletta, Smyrna, Napoli de Romania, Athens, Patras... Scio, Milo, the Morea...Athens, Constantinople, Ephesus, Alexandria, Cairo, Jafa, Jerusalem, Civitta Vecchia, Como, Dover, Scotland, Edinburgh, Glasgow, Ireland, Halifax, Quebec, Montreal, Kingston, Falls of Niagara, America: Lake George, Saratoga, Albany, New York, Philadelphia, Baltimore, Washington, Richmond, Virginia, Norfolk, North Carolina, Charleston, Kentucky...England Δεύτερος τόμος: India,...Geneva, Madrid,

	France...Paris, Havre, Italy, Venice...New York, Philadelphia, Saratoga, Niagara, Montreal,...New York, Turin-Rome, Naples, Pompeii, Naples, Mount Etna, Catania, Syracuse, Naples...Messina, Asia Minor...
14. MARY HOLDERNESS, 1815 [9β]	New Russia, journey from Riga to the Crimea by way of the Kiev, Η περιήγηση ξεκίνησε στις 18 Νοεμβρίου 1815: Tchernigov, Kiev, Monastery of Pestchersky, Odess, Nikolaev, Simferopol, Perekop, Karagoss.
15. MISS TULLY, 1816, 1817, 1819 [9γ]	Tripoli
16. MRS. BENJAMIN, (Mary Gladding (Wheeler). 17. MRS. SERAPHINA HAYNES EVERETT, 18. MRS. HARRIET MARTHA HAMLIN, 1814-1871 [9δ]	Constantinople
19. MME DE LA FERTE - MEUN, 1816-1819 [10]	Le Bosphore, Constantinople et en differentes parties de l'Orient. {Διέσχισε δύο φορές το Ελληνικό Αρχιπέλαγος.}
20. MME. JULIE DELAFAYE BREHIER, 1824 [19*]	'voyageur en Grece'
21. DUFRENOY (Adelaide Gillette Billet), 1825	De la Grece Moderne
22. MRS. MONTEFIORE, 1827-1828	Egypt, Palestine, the Mediterranean.
23. SOPHIE DE MARBOIS, LA DUCHESSE DE PLAISANCE, 1829	La grece moderne (Athenes)
24. MRS. HARRIET E. DICKSON (ή Henrietta Emilay Dickson), 1827-1860 [20]	Ionian islands: Cephalonia, Argostoli, Zante, Corfu. (1836),Athens, Corinth, the Peleponese.
25. EMILIA A. BREWER, 26. MARY REYNOLDS, 1830-1838. [16b]]	Smyrna. Asia Minor, "More Greeks out of Greece than in it"
27. FRANCES MAcLELLAN, 1832-1833 [15]	Corfu, the little island of Vido: [15]
28. MARTHA YEARDLEY (1833-1834) [18]	Corfu, the neighbouring continent of ancient Greece, Santa Maura (between the island of Paxos and the Albanian Coast), Cephalonia, Zante, Patras, the Morea, Galaxidi, Delphi, Livathea, Thebes, Athens, (The Hills), Kalimichi, Corinth...and travel in the Levant.
29. MISS JULIA PARDOE, 1835-1836 [40a,b,c]	Constantinople and its environs: "The City of the Sultan", "Beauties of the Bosphorus,: Moudania, Broussa, the village of Tzekerghe, Mount Olympus-the dwelling of the Gods, Tzekerghe, Moudania, Yenekeui, Constantinople, Varna, the Bulgarian colonies, Hungary... Kyat-khana, called by the Franks the "Valley of the Sweet Waters, Eyoub and Hassa Kui, the quarter of the Jews.

	[40a,b]..The valley of the Asian Sweet Waters, called by the natives Guiuk-suy, or Chest-Water, from the extreme purity of the spring. [40c]
30. MISS MARY BRISCOE, 1835 – 1869 **[19], [19b]**	Greece and Palestine. Athens, and Joppa.
31. MRS. SARA ROGERS HAIGHT, 1836 ή 1838 [συγγραφικό ψευδώνυμο Mrs. Cromwell], **[41a,b]**	Egypt, Syria, Palestine, Turkey , Greece... : Athens, Epidauros, Nafplio, Tyrintha, Argos, Mycenea, Corinth, Patra. Egypt, Syria, Palestine, [41a]....Vienna...Odessa, the Bosphorus, Constantinople "the Queen of the East" and its environs, Stamboul, the Golden Horn, the Plain of Troy, the Black Sea, Smyrna, Egypt: Alexandria, Cairo, sailing up the Nile, the island of Philae, Thebes, return to Cairo... [41a]. Old Byzantium of the Greeks, Constantinople of the Romans, Stamboul of the Osmanlies... [41a] Palestine, Sidon, Tyre, Jerusalem, Damascus, Beyrout, ascent of Mount Lebanon, tour of Holyland, Mount Taurus, Cnidus or the Calycadnus, the town of Macri, return to Smyrna, return to Stamboul, Forest of Belgrade, Byucdere, departure from Constantinople. Athens, Piraeus, the health springs of Greece, Napoli, Tyrnith, Argos, Mycenae, Corinth... Venice, Paris... [41b].
32. JULIE VON NORDENFLYCHT, 1837-1842	Greiechenland , (Athen).
33. MRS. SELINA BRACERIDGE, (Charles Holte), 1839	Athens
34. MISS FELICIA MARY FRANCES SKENE, 1838-1844 **[42a,b,c]**	Greece, Smyrna, Constantinople and its environs (Pera, Scutari, Bayukdere, sail down the Bosphorus...) [42b]
35. MARY GEORGINA EMMA DAWSON DAMER, 1839 **[43]**	Greece, Turkey, Egypt, the Holy Land Asia Minor, Corfu, Patras, Athens (Hill Schools), Syra, Smyrna, Constantinople and its environs: Pera, Scutari, Therapia, The Sweet Waters, Belgrade, the village of Baghtche-kem, Buyakdire, the entrance to the Euxine, Brunck-dere, the Valley of the Roses, ride to Giant's Mountain, Therapia, Stamboul, Smyrna-threat of plague, Tchesmee bay, celebrated for a battle between the Turks and the Russians in 1778, off Samos, Stancho (formerly Cos), Rhodes, reached Beyrout . Jaffa, Jerusalem...
36. MARCHIONESS OF LONDONDERRY, FRANCES ANNE EMILY VANE-TEMPEST, 1836-1840 **[27]**	Constantinople and its environs (Tarapia, Pera, Galata), Ionian islands, Mitylene, Syra, Milo, Corfu, Patras, Athens, the little Dardanelles...
37. MARIA THERESA ASMAR, 1845 [κόρη του Emir Abdallah D'Asmar, (1804-1854)]	'A voice from the East', ('A Babylonian princess'), 'Fifteen Year's Residence in Europe', England....

[1a]	
38. ELIZABETH MARY GROSVENOR, MARCHIONESS OF WESTMINSTER, 1840-1841 **[26] vol. I and II.**	Delos, Syros, Athens, Argos, Mykenes, Nafplio, Zante, Keffalonia, Corfu. Mount Taygetus, Cerigo, Cape Matapan, Carravi, Zea, Andros, Negrepont, Mytilene, Tenedos, the Troad, The Dardanelles, Sestos and Abydos, Gallipoli, Lampsaki, the Sea of Marmors and Constantinople, Pera, Scutari... Πρώτος τόμος: Pera, Stamboul, the Fanal (the Greek district), Therapia, Buykdere, the Sweet Waters of Asioa, the Adrianople gate, Ayoub, Okmeidan, the Princess' Islands, the Island of Marmora, Gallipoli (Callipolis), Smyrna, coasting shores of Troy, Tenedos, Mytilene (ancient Lesbos), straits of Scio, Ephesus and village of Aiasolouk, Samos, Patmos Nicaria, Miconi, little Delos ...
39. IDA LAURA PFEIFFER, (Ida Reyer), 1819-1858 **[28a,b, c]**	1819: Vienna, Paris, 1836: grand tour of northern Europe, Russia, Brussels, Rotterdam, Bremen, Hamburg, Copenhagen., Stockholm, St. Petersburg. 1839: Portugal, Spain and North Africa 1840: the Rhine, the Danube, through Central and Eastern Europe as far as Constantinople, on to Asia Minor, and back by way of Greece and Italy. -"2nd of March 1842" Departure from Vienna. Pesth, Ofen, [the steamer Galata], Belgrade, Giurgwo, Braila. The Black Sea, Constantinople: Scutari, Galata, the Sweet Waters, Chalcedonia, Baluklid, Brussa, Galipoli, the Dardanelles, the field of Troy, Tenedos, Smyrna, Halizar, Burnaba, Athens, Rhodes, Cyprus, Beyrut, Caesarea, Jaffa, Jerusalem: Bethlehem, Nazareth, Damascus, Lebanon, Alexandria, Cairo, Syracuse, Neapolis, Catanea, Palermo, Naples Rome, Bologna, Ferrara.... -Brazil, Chili, Tahiti, China, Hindostan, Persia, and Asia Minor.. -London, the Cape of Good Hope, Borneo, Java, Sumata, Celebes, Ceram, The Molluccas, California, Panama, Peru, Ecuador, the United States. -Iceland.
40. MRS. A. MARGARETTA BURR, 1839-1848 [52]	Greece, Italy, Spain, Portugal, Egypt, Syria and Palestine. [Jerusalem, Constantinople, Athens]
41. LADY HARRIET CATHARINE EGERTON, COUNTESS OF ELLESMERE, 1840 **[25]**	In the Holy Land, Rome, (April 8th 1840) Civita Vecchia, Valetta, the Syrian coast, Jaffa, Ramla, Jerusalem. Beirut, Rhodes, Scio, Smyrna, Athens, Piraeus... Corfu, Ancona.
42. IDA MARIE LOUISE GUSTAVE, COUNTESS HAHN-HAHN. 1844	Greece and the Levant: Βόρεια Ευρώπη, Ισπανία, Ιταλία, Ελλάδα, Εγγύς Ανατολή.
43. MRS. SARAH EMILY YORK, Formerly MISS S.E. WALDO.	Corfu, Patras, Vostitza, on the gulf of Corinth, Lontraki, Pireaus, Athens, pass of Phyle, Corfu.

1843-1850 [21]	Santa Maura, Argostoli (one of the prinicpal ports of Cephalonia and Zante.
44. 1846 HARRIET MARTINEAU, 1846 (1802-1876)	The East.
45. CHRISTIANA LUTH, 1843-1852	Greece, Athens...
46. SOPHIA POOL, 1842-1843	Egypt, Cairo.
47. MRS. E. A. FINN, 1845	Jerusalem.
48. VALERIE BOISSIER, COMTESSE AGENOR DE GASPARIN, 1847-1848 [29]	Journal d'un voyage au Levant: Constantinople...la Mer Noire...le Levant, Peloponese, Athenes, Nauplia, Argos, Messenia, Olympia, Delphi, Syra. Corfou, Lutrachi, Calamachi, Athenes, Megare, Corinthe, Nauplie, Argos, Tripolizza, Vourlia, Mistra, Leondari, Meligala, Constantini, Dragoge, Andritzena, Aspras Pytias, Duka, Tripotamos, Kalavrita, Couvent de Megaspilion, Vostizza, Scala, Ismeno, Han de Masik, Thebes, Athens, Syra. (fin du table du premier volume). Le sept. 24, 1847. Vol. I : la Grece: Corfu, p. 58; Patras , p. 61; Vostizza, p. 67; Athens: Prison of Socrates, p. 86; the Tripod, the Museum of Hadrian, p. 106; Wingless Victory, Theseum, p. 109; Corinth, p. 118; Nemea and Myceanae p. 132; Nauplia, the Palamidi, Argos, p. 137; Convent of Vacate (Messenia), p. 171; Olympia, p. 199; Megaspelaion, p. 214, Delphi, p. 234, Fortress of Eleytherae, p. 252 climb up Lykabettos, p. 270; M. Piscatory, Consul de France, p. 271; Jonas King, p. 274; Buell and missionaries, pp. 281, 311. Greek portion of travels ended at Syra, Nov. 9, 1847. Vol. II: l'Egypte et la Nubie (Dec. 4, 1847 - March 13, 1848). Vol. III: Le Desert et la Syrie (March 14, 1848 - July 6, 1848).
49. MARY SCHUBER, 1847-1848, 1854. [53]	Rom, Greiechenland un Egypten durch die Wufte nach Jerusalem...
50. MRS. MARY E. VAN LENNEP, 1850	Turkey.
51. MISSES MENDELL AND HOSMER, 1852 [48]	Turkey.
52. MME LA PRINCESSE DE BELGIOJOSO, CHRISTINE TRIVULCE DE BELGIOJOSO, 1850, 1852, 1853 [30 a,b,c]	Asie Mineur et Syrie. [30b]: En 1850, Athens avec la duchesse de Plaisance et comtesse Theodotoki. I. Constantinople, Angora or l'ancienne Ancyre (l'ancienne capitale de la Galatie), (Eiaq-Maq-Oglou, her residence near the bourg Verandcheir or ville detruite) near Angora, Bajandur, Tcherkess (Antoniopolis), la Cappadoce; Kuprin, merdeche, Kircheir, Caesarea (et Judiehsou) et les vills de Taurus, the Taurus; Allah-Daghda, Medem a Adana, Antioch, Latakia, Homs, Aleppo, Tarsus, Konia , Jerusalem. II. Adana, (fellah village) Djaour-Daghda (mountain chain) (village Bajaz).

	III. L'Orient Arabe, Antioche, Latakie, Alexandrette
53. MRS EWALD, 1854	"Jerusalem and the Holy Land"
54. LADY ALICIA BLACKWOOD, Dec. 1854- 1856 [22]	Constantinople, Scutari, the Bosphorus, the Crimea. [Αφιερωμένο στην φίλη της την Florence Nightingale.]
55. LADY HORNBY, 1855-1858 [31]	Caliais, Paris, Marseilles, Malta, Syra, Smyrna, Gallipoli, swept past Mount Ida, Sestos and Abydos, Chamnahalis (town of the Daranelles, the ancient Dardanus), the Sea of Maromora, Constantinople (the old Byzantium), Islands of the Propontis, Galata (the landing place of Pera) Pera, Therapia, (at Beicos Bay) in Therapia, Buyukdere, Yenekion (cholera so avoided going), Orta-kioy (ancient name), village of Bebek, Kandilli.
56. MARY ADELAIDE WALKER, 1857, 1866, 1872 1886... [1857-1897] =40 χρόνια περιηγήσεων. [57 a,b,c,d,e,f, and c2]	Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania, Macedonia, the Albanian Lakes, [Constantinople: Salonica, Vodena, Ostrovo, Monastir, Ochrida, Geortcha, Castoria], Crete, Macedone, Mytilene, etc, Brousse. Stamboul to Ismit, Angora, Chalcedon, Brussa, Kavalla, Pella, Vodena, Odhrida, Mytilene (Therni, Molivo, and Petra); Crete (The Akrotiri and Ghania); the Bosporos and up the Danube. Constantinople...
57. EMILY A. BEAUFORT, 1858-1859 [32a], [32b], VISCOUNTESS STRANGFORD, 1859-1861 [μετά τον γάμο της] [32c]	I: Alexandria, Cairo, Thebes, Luxor. Philae, Kum, Ombu, Pyramids. Patmos, SMYRNA, Mitylene, the Levant, Rhodes, Asia Minor, Latakia or Laodicea-Ad-Mare (154), Tripoli, Beirut, Saida, Lebanon, Baalbek, Damascus, Palmyra. [32a] II: Tiberias Nazareth, Samaria, Jerusalem, Dead Sea, Mt. Carmel, Antioch, Soli, Rhodes, the Sporades, the Greek islands,(-the Aegean)called the "White Sea" ,Smyrna, the Pireaus, Athens, Sunium, Delphi, Corinth, Aegina, Sunium, the Sea of Marmora, the Bosphorus, CONSTANTINOPLE, Buyukdere, BRUSSA, Mount Olympus, the Black Sea, Varna, Pesth to Vienna, where journey ended toward the end of May, 1859. (1858 - 1859) Buyukdere, [32b] [32c] The Adriatic, Montenegro, Corfu to Zitsa to Ioannina, viz. The route by Sayada and Philates, Delvino and Delvinaki, Zitsa, Arghyro-Kastro, the island of Nisi, Avlona (or Valona), Durazzo, Antivari, [Τα περιεχόμενά της: «Southern Albania, Corfu, Ragusa, Montenegro, Northern Albania, Dalmatia, Chaos, Avlona or Valona, Durazzo, Antivari]
58. DORA D'ISTRIA, La Princesse Helene Ghika, La Princesse Koltzoff-Massalsky (1849). 1859, 1860 [33a,b,c,d,e]	En 1860. Roumelie et en Moree. [33β] [33°] Roumelie: Attique, (Athenes), Beotie, Phtiotide et Phcide, acarnanie et Etoile. La Peloponese: Achaie et Elide, Arcadie, Laconie. Ελληνική μετάφραση [33°]: Η Αλβανία– Σκόδρα, Σκούταρι, ή Λαβέω. Οι

	Σκορδίσκοι, ή οι άνω Ιλλυριείς, Βηρυτώ (Βερατί)ή Βελιγραδίω. Ιωάννινα, Χαονία (Τσαμουριά), Δελμίνω (Δελβίνω), η Ιαπυγία (Λιαποθρία)_ Εν Μισολογγίω, Αθήνα, η ανεξάρτητος Ελλάς, Πελοποννησος, Ναύπλιον. Ύδρα (Υδρέα), Εν Ρόδω, Κρήτην, Κύπρον, Χίον. Σμύρνη, (η παρούσα κατάσταση των Ελληνίδων). Κωσταντινούπολη, [33^{a}]... II. Messenie, Argolide, Corinthe, les iles argiennes. Spetzia, Egine, Salamine, Eubee, Cyclades, Athens.[33b]
59. FANNY JANET BLUNT, formerly, F.J. Sandison, 1848-1899 [44a,b]	Constantinople, its environs, Broussa, ..., Albania, Bulgaria,... Salonica...Vodena (Edessa, the ancient capital of Macedonia)...
60. MELEK HANUM, 1828-1866. MARIE DEJEAN, MARIE DEJEAN MILLINGEN, μετά τον πρώτο της γάμο, MELEK HANUM, μετά τον δεύτερο. [45a,b]	Constantinople, Rome, Paris, Constantinople, Beyrut, Jerusalem, Varna, Belgrade, Constantinople. 1848 – 1850, Constantinople, Ismid (Nicomedia), Koniah, in Cappadocia, the plains of Caramania, Kutayeh, the gulf of Nicomedia at a point called Dilbash, Constantinople (1854). Jalova, a town situated on the Gulf of Ismid, Constantinople, Egypt, Mitylene, Smyrna, village of Aidin, the country of the famous Zeibecks, the troubadour warriors of Asia Minor, Aidin or Guzel-Hissar, Koniah, Mersine, Constantinople, Greece, Athens, France, England ... Paris, Brittany, London, Paris, Vienna, Paris, Rome, Paris, Messina, Pireaus (1868), Corfu, Trieste, Paris, London. (1866-1871), [45a,b]
61. CATHERINE TOBIN, 1853-1854 [46]	"In Egypt, Palestine, Syria, Turkey, and Greece.": Rhodes, Constantinople, Athens, Syra. Συγκεκριμένα, έφτασε στην Αλεξάνδρεια στις 3 Οκτ. του 1853: Cairo, Assiut, Keneh, Luxor (Oct. 31), Esne, Edfu, Kum Ombu, Assuan, Elephantine, Philee (Nov. 8, 1853); returned down the Nile, stopping at Tombs in Valley of the Kings, Thebes, Dendera, Abydos, Beni Hassan, Sakkara, Gizeh pyramids, Cairo; έφυγε από το Κάιρο στις 25 Δεκ. 1853. Suez, Mt Sinai (Jan. 5, 1854); Nakhel, Gaza, Askalon, Ramla, Jerusalem (14 Μαρτίου 1854); Nablus, Nazareth, Tiberias, Mt. Carmel (23 Μαρτίου 1854), Tyre, Sidon, Damascus, Baalbek, Beirut... Rhodes (25 Απριλίου 1854), Smyrna 26 Απριλίου, 1854), Mitylene (27 Απριλίου), Troas and Gallipoli (28 Απριλίου),Κωνσταντινούπολη (29 Απριλίου-10 Μαΐου 1854), Gallipoli 11 Μαΐου), Piroeus (12 Μαΐου), Athens (13 – 17 Μαΐου 1854), the Plains of Marathon (στις 15),

	Eleusis (17), Syra (18), Malta (21-23), Messina (24), Naples.... Marseilles... Paris (1η Ιουλίου), επιστροφή στο Λονδίνο (3 Ιουνίου1854.)
62. MRS. YOUNG, MARIANNE YOUNG, 1854. [47]	Turkey, "the spirit-stirring topic of the day". Constantinople, Scutari (Chrysopolis, or Golden City, as once called), Therapia, ascent of the Giant's Mountain, Buyukdere to glimpse at the Black Sea, Constantinople, Therapia, Gallipoli, Boulehar, (camp of Boulehar) Boulehar was a prettily-situated town, being built on the slope of a hill overlooking the Gulf of Xeros)page. Tchifleck, Mitylene, Smyrna, Syra, Malta, Gallipoli, Constantinople, Varna, Constantinople, Scutari, Belgrave square.
63. A LADY VOLUNTEER [TAYLOR F.M.], 1854-1856 [23]	Scutari and Koulali hospitals, Therapia, Constantinople, Galata, Pera.
64. FLORENCE NIGHTINGALE, 1853-1856 [58]	Constantinople, hospital of Scutari (Κωνσταντινούπολη, νοσοκομείο του Σκούταρι) κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου (1853-1856)[2] Scutari and Koulali hospitals, Therapia, Constantinople, Galata, Pera.
65. MRS. COSPATRICK BAILLE HAMILTON, 1855-1856 [54]	Mediterranean, Grecian Archipelago, Bosphorus, Constantinople, the Black Sea. Souchoum Kaleh, Batum, Bosphorus, St. Sophia (Trebizond), Sinope, Garuna Pass (Corfu) Kapsali (Cerigo), Acropolis (Athens), Piraeus, Valetta.
66. FREDRIKA BREMER (translated by Mary Howitt), 1856-1861 [48a,h,c]	Greece. [48a]- Athens, Cephissia, Amarousi, audience of the Queen, islands of the Argolid, Nauplia, Bourtzi, Tripoli, Sparta, Mistra, Tenos, the Arsakeion, the Amalierion, Sunium, Syra, Delos, Naxos, Ios, Santorin, Thessaly and Euboea, Delphi, Arachova, Livadia, Thebes, environs of Athens. Athens, Volos, Euboea, Naxos, Santorini, the Peloponnesus, , Aegina, Naxos, Delos, Paros, Siphnos, Ios, Santorin, Thera, the Greek islands. America, Switzeraland, Beyrut
67. MISS WINIFREDE M. WYSE, 1849; -1862; [49]	Athens and the Peloponnesus.
68. JULIA WARD HOWE, 1867	Greece: Athens, the Piraeus ...
69. MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY (ANNIE JANE HARVEY), 1860, 1870 [50a,b]	Cyprus, Rhodes, Santorini, the Ionian islands... 1860. Beirut, Damascus Lebanon, Jerusalem, Cyprus -Larnica, Baffa. the ancient Paphos, the coast of Anatolia, Rhodes , Zumbuli, a village a few miles from the town, Nimphio, Santorin , the Ionian islands- Zante, Cephalonia, Ithaca. the island of Ulysses, Santa Maura, Corfu, the Dalmatian

[2] Βλέπε Ενδεικτικό Πίνακα τρίτης ομάδας ή κατηγορίας περιηγητριών που εργάσθηκαν μαζί με την Florence Nightingale ή που την γνώριζαν από την Αγγλία.

	coast, Montenegro, off Cattaro... 1870: the Black Sea, Sinope, Eupatoria and Circassia (Souchoum Kale). Σειρά περιηγήσεων: Constantinople, the City of the Sun and its environs, Therapia, Beyuk'dere, Anokoi, a village on the Bosphorus between Therapia and Pera, Eupatoria, Sevastopol, Valley of Tchemaia, Circassia (Abasia), Soukoum or Soukoum-kale, Sinope, the Bosphorus, Therapia.
70. ELPIS MELINA, 1868 (συγγραφικό ψευδώνυμο). MARIA ESPIRANCE VAN SCHWARTZ, [67]	Creta. Πέρασε από την Ιθάκη, την Πάτρα, την Αθήνα, την Σύρο και την Αντίπαρο.
71. MARQUISE DE LAUBESPIN, 1862-1863, 1867 [34]	Malte, Alexandrie, Jerusalem, Damas, Beyrout, Adria to Rhodes, Rhodes, Smyrna and Ephese, le Bosphore, Constantinople, Athens, le Peree, Cythere, Corfu (briefly), Triest Venice, Milan (Italy 1867).
72. EMMELINE LOTT, 1864-1866 [51a,b]	Egypt, Cairo, Ghezir, Constantinople (the Seraglio)
73. ANNA VIVANTI, 1865 [63]	Naples, Florence, Syra, Smyrna, Canae, Retimo (Crete), Constantinople, Brussa, Mt. Olympus, Athens
74. JANE DOWAGER LOFTUS, MARCHIONESS OF ELY, 1868. [35] vol. I	Greece, Turkey, Egypt, the Sinai desert, Petra, Palestine, Syria, Russia. Tour in Greece: (Trieste to Corfu, the Ionian Sea, Syra to Athens, Marathon, Nauplia, Argos, Mycenae, Cleone, Corinth, the Isthmus, Megara, Eleusis, athens to Syra) and Turkey: (Syra, Constantinople, Scutari, Pera, Sestos, coast of Asia Minor, Smyrna, Rhodes, Mersina, Alexandria, Mersina, Alexandretta, Latakia (Lattakieh) the ancient Laodicea, Tripoli, Beyrout, Jaffa.), the Sinai-Desert, Petra, Palestine, Syria, and Russia.
75. MISS MACKENZIE 76. MISS IRBY 77. MILLICENT GARRETT FAWCETT, 1863, 1877	"The Slavonic Provinces of the Ottoman Empire".
78. AGNES SMITH, 1868, 1883, 1886 [66a,b,c] 78. EDITH SMITH [Τρεις γυναίκες ταξιδεύουν μόνες, ασυνόδευτες, δηλαδή η Agnes Smith με την αδελφή της Edith Smith και μία φίλη τους, την Violet.]	a) 1868. Constantinople, Mitylene, Smyrna, Ayasalook- the ancient Ephesus, Patmos, Rhodes, Cyprus, Egypt, Palestine, Greece. b) 1883. Athens and Attica, chs 2-5, Corinth and the Argolid, chs 6-7; Tegea, Sparta, Leondari, Messene, Ithome, chs 8-11; Bassae, Olympia, Kalavryta, Styx, Megaspelaion, Aigion, chs 12 - 16; Delphi, Chaeronea, Orchomenos, Corfu chs 17-19. c) 1886- Cyprus. Journey begun from London Jan. 11, 1886, via Marseille to Suez and Cairo. Aalexandria, Beirut, Larnaca, Famagusta, Levkosia, Levka, Kykkos, Chrysonoghiatissa, Paphos, Limassol. [66a,b,c]

80. MRS. BAILLIE, 1871 [70]	Smyrna, Constantinople, Ephesus.
81. Amelia B. EDWARDS, 1873	Egypt, the Nile
82. MRS. (ANNIE) BRASSEY, BARONESS BRASSEY, Lady Brassey. 1874, 1878 [36]	1874. Constantinople, Ionian islands....Athens, Greece and the Archipelago. Constantinople. The Bosphorus, the Black Sea, Skutari, Broussa. Sea of Marmora, Dardanelles, Smyrna, Ephesus, Chios, and Milos. Zante, Ithaca, Cephalonia, Corfu, and ALBANIA. Paxos, Spartivento, Messina and Naples....Paris and Home (England). In 1878: Naples....Messina, Cyprus (Port Papho, Limasol, Larnaka, Nikosia, Mathitati and Famagousta, Kyrenia, Morfu, Kikko and Karavastasia). Rhodes, Besika Bay, the Dardanelles. Artaki bay, Constantinople, Adrianople, (επιστροφή) Constantinople. Gallipoli, Syra , Milo ,Malea , Malta.
83. ELIZABETH BEAVER COOPER, 1877-1914 [100a,b]	Egypt, the Orient ...
84. MRS. SCOTT-STEVENSON, 1878 [75a,b,c]	[75a]-Cyprus. Larnaca, Nicosia, Kyrenia, Myrtou, Lenka, Kykkos, Xeropotamos, Limassol, Mt. Olympus, Kantara, Salamis, Famagusta, the Karpass. [75b] Asia Minor... on horse-back via Beirut and Aleppo to Allepo to Kaisaria and Konia: Bor, Kiz-Hissar, Cappadocia, Tyana, Semiramis, Nimrod, Lycaonian plain, Nigkdeh, Eregli, Hassan Dagh, Kaisariyeh, Oben (village), Tirchan (village), Golek Boghaz, Ibreez, Bulghar-Dagh, Karamania, Killindryeh, Kara-Hissar, Karabunar, Bektik, Keferdis, Karaja-Dagh, kutschu-Keuy, Iconium (Koniah)... [75c] The Mediterranean, the Aegean, the Ionian, the Adriatic and the Euxine, a voyage down the Danube.
85. COUNTESS DE LA WARR, 1880 [77]	Κρουαζιέρα που ξεκίνησε από την Βιέννη στις 5 Σεπτ. του 1880: Dalmatian Coast, Montenegro, Corfu, Crete, Chios, Stamboul, Turkev.
86. THE DOWAGER MARCHIONESS OF DUFFERIN AND AVA, 1879, 1881-1884 [37]	Berlin to Petrograd. Moscow, Petrograd – Berlin, Constantinople,[1881] Candili, Therapia, Buyukdere, the ancient Nicomedia (Ismid), Scutari, Athens,[1882-1884] (Eleysis, Mount Pentelicus), Constantinople, Prinkip, Kadekeui and Therapia, The Giant's Mountain, (Belgrade Forest), Broussa, [1884] Egypt, London, Constantinople [1884]. Therapia, the Black Sea, Constantinople, India.
87. LADY ANN BLUNT, 1881	Nejd, the cradle of the Arab race.
88. EMILY PFEIFFER, 1883 [82a,b]	The East. Athens...
89. ROSA V. GEROLD, 1883. [83]	Athen und Corfu.
90. 1883 MARY E. BLAKE, 1883	'Trip to the Pacific', Επισημαίνει την αναγκαιότητα του

	ταξιδιού για την απόκτηση γνώσεων, και την καταγραφή γυναικείων εκδόσεων.
91. MATHILDE WEBER, 1891 [84]	Durch Griechenland nach Konstantinopel. Eine Gesellschaftsreise in funfunddreibig Tagen. Von Mathilde Weber. Zweite, durch gesehene Auflage. Tubingen, Franz Fues, 1892. Το ταξίδι της ξεκίνησε τον Ιούνιο, 1891: Κέρκυρα, Πάτρα, Ναύπλιο, Αθήνα, Κωνσταντινούπολη.
92. MARIANNE HEIDFELD. 1891 [85]	Reise-Erinnerungen aus Agypten, Palastine, der Turkei und Griechenland: Ξεκίνησε την περιήγησή της τον Ιανουάριο του 1891.
93. MME LA COMTESS TURQUET DE LA BOISSERIE, 1891-1892. [38]	Marseilles a Athenes, Salonique (Turkey) en le 3 Dec. 1891, Smyrna, Ephese, Smyrna (a Karatasch en route pour Guieuz-tepe), Guieuz-tepe, Ephese, Scala Nova, port Vathy, Vathy (un joli village), Samos, a Ayassoulouk, Ephese, Smyrne a Athenes, (le Piree), Egypt:Alexandrie, le Caire....Alexandrie, le Piree, Smyrne, Metelin (l'ancienne Mitylene), a Constantinople 1892.....Vienna.
94. ALINE MARTEL, 1891 [87]	Sparte et les gorges du Taygete (για ορειβασία το Σεπτ. του 1891)
95. LUCY M.J. GARNETT, 1891-1917 [86a,b,c,d].	Turkey, Greece, the Balkans_
96. ISABEL J. ARMSTRONG, 1893 [88]	Greece: Patras, Olympia, Andritsaina, Bassae, Sikyon, Corinth, Athens, Mycenae, Nauplia, Epidaurus, Volo, Larrissa, Tempe, Meteora Hagia Trias and St Stephen), Chalcis, Laurium, Sunium.
97. MARGARET EVAN, 1893	Greece.
98. MRS. MAX MULLER. 1894 [89]	Constantinople
99. MARIE ANNE DE BOVET, 1896 [90]	'LA JEUNE GRECE'. Κέρκυρα, Κόρινθος, Αργολίδα, Σπάρτη, Μιστρά, Μεσσηνία, Αθήνα, Θεσσαλία, Μετέωρα.
100. MARGUERITE D'ESTREE, 1896 [91]	Egypte, la Grece. Athenes. **LES JEUX OLYMPIQUES.**
101.MADAME HYACINATHE LOYSON, 1896 [92]	To Jerusalem through the lands of Islam, Algiers, Oran, Tlemcen, Constantine, Tunis, Malta, Alexandria, Cairo and up the Nile to Philae, Karnak, Thebes, Jaffa, Jerusalem, Bethlehem, Dead Sea, the East, Jerusalem.
102. MRS. R. L. BENSLEY, 1896	'Our journey to the Sinai..." Αρχικά γράφτηκε 'in **Braille**', δηλαδή 'την γραφή των τυφλών' επειδή μετά τις περιηγήσεις της η Bensley έχασε την όρασή της.
103. CATHERINE JANEWAY, 1897 [93]	"Glimpses at Greece today and before yesterday... : Athens, Myceanae, Tiryns, Epidaurus, Olympia, Patras.
104. ISABELLE FAVIE MAYO, 1897 [94]	'Athens Arisen'

105. ANNA BOWMAN DODD, 1904, 1906	Athens
106. EDITH A. BROWNE, 1909 [98]	Greece
107. M.E. HUME-GRIFFITH, 1899- 1909? [99]	Persia and Turkish Arabia.
108. VICTORIA DE BUNSEN, 1910 [100]	Turkey
109. MRS KENNETH –BROWN, (DEMETRA VAKA), 1914. [102]	Turkey.
110. LADY DOROTHY MILLS, 1920's [39]	Asia Minor. Constantinople, Stamboul, Pera. Ismid, Angora. Southern Anatolia (Eski Chehir, Konia, Yenidji— Adana in the south western corner of Anatolia), the Taurus, Constantinople, ...Syria.
111. BLANCHE NORTON, [;] – 1922 [24]	Trebizond, Kerasund, "land of cherries", Trebizond,
112. DORINA L. NEAVE, apx. 1907-1933, 1935 [108]	"Twenty six years on the Bosphorus"
113. EMELENE ABBEY DUNN, 1929	The Mediterranean

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ[1]

Albanians [26v2] 89, [30a] 1025-1026, [33a]
Amazons [6] 250-252
Anadoli Hissari or Castle of Asia. [40c] 20
Araba or carriage of the country [40a] 33
Araba, a species of carriage without springs drawn by oxen. [26v1] 300.
Arabajhe or coachman [40a] 34
Arabas [31] 60-61
Arabas, charettes dorees, trainees par des boeufs. [34] 158.
Arabas, sole vehicle used by ladies. [27] 100,101,105.
Arabas, Turkish carriages [46] 231
Armenian, the [27] 101,102,123,125,142. [30a] 483,484, 1026-1027, [31] 122,123, [32a]133-141.
Armenians [39] 35-36, [40a] 36,37, 364-372 [40b] 29-33, 36,37, 90-92, 165, 373-383, [40c] 41,42
Armenians [41a] 46-50 [42a] 131-132 [43] 140, 209-10 [44a] 128-136.
Armenians, [10] 41-56, 254-257, [23v2] 6,7,17,21,22,43,73, 66-67, [24], 285,286,
Asian Sweet Waters, The Valley of the Asian Sweet Waters called by the natives Guiuk-suy, "or chest-water, from the extreme purity of the spring." [40c] 20
Backsheesh/ Backschish [40a] 413
Bash Kadin Effendi [44a] 254
Bashi Bazooks, recruits for the Turkish army [46] 229, 232
Bekchis , rural police [44a] 272, 273
Beledie, municipality [44a] 271
Bey, colonel [45a] 37
Bostangi-bachi, the steers-man [9], 557.
Bostangis or body guard of the sultan [40c] 20
Boudaka, chibouque [40c] 150
Bruick Hanoum [51a] 163
Cadi, (judge) [47] 101
Cadi, magistrate [31] 133
Cafejhe [40c] 149
Caffinets, [27] 115.
Caique [41a] 35, 36
Caique, the safest way to travel [40a] 217
Caiquejees, hammals, banditti. [31] 98-99, 106, 112
Caiquejhes, a fine race of men. The Greeks are esteemed the best boatmen on the Bosphorus [40b]146,147
Caiques, berceaux fragiles, gracieux de formes et tenus. [34] 158.
Caiques, means of conveyance in Constantinople. [26v1], 283-284, 300.
Caiques, the cab of Constantinople [36] 62
Capitan Pasha, Lord High Admiral [31] 98
Chalva, a composition of flour, honey and oil. -[40c] 34
Chapelets, firman issued by sultan forbidding their use in the mosques [40a] 232-234
Charshees or as Europeans for some inexplicable reason have the habit of calling them the Bazars. [40a]36
Charshi, or market place [44a] 230-231
Chiboucks [41a] 46
Chiboukjis (pipe-bearers) [44a] 101
City of the Sultan, Constantinople [46]29, [47] 29

[1] Βλέπε Βασική Βιβλιογραφία όπου συμπεριλαμβάνεται οι κωδικοί αριθμοί των περιηγητριών. Για παράδειγμα, δίπλα στην λέξη Albanians στο ευρετήριο βρίσκονται οι κωδικοί αριθμοί των περιηγητριών και των έργων τους, δηλαδή η περιηγήτρια και έκδοση [26v2], σελ. 89, η περιηγήτρια και η έκδοση [30α] σελίδες 1025-1026, και η περιηγήτρια [33α] χωρίς σελίδα, βλέπε κεφάλαιο με θέμα στο βιβλίο της.

Coffee and the cafine [44a] 91
Coffee Houses [44a] 236, 237
Coffee-Kiosques [40c] 149
Coochy, Turkish carriages for the elite [43] 133,134
Dada-nina [51a] 161
Deri-Bey (Valley lord or feudal chief) [44a] 224
Dervises, dervishes [3c] 170, 215-216, [3b] 22,23, [9] 450-452, 476, 564-569, [26v2] 13,
Dervishes Dancing, Howling [30a] 484, [32b] 418-422, [35] 45, [37] 157,158,154,165, 191
Dervishes, dervises [27] 125, 144-145, 41-45, [28] 48-51, [30a] 480–484,
Devankhane, the entrance into the haremlik [44a] 218
Divan, the. A four post bed of the Sultan [32b] 399
Dragoman, a laqaid de place, [διερμηνέας]. [26v1] 287.
Dragoman, in full Greek costume. [35] 20
Edjel (the appointed time of death) [44a] 135, 137, 138
Eezar or sheet, women wrapped up in it at Latakia or Laodicea-Ad-Mare [32a] 153
Esnafs, guilds (unions) [44a] 92-93
Eunuchs [14a] 74-77, [36] 51-79, [30b] 416, [33a] 346,351,360-367, [36] 69, 101-102, [51a] preface, 8-18,52-64, 76-78,135—137,151-153,171-175,206-207, 262-263, 302. [51b] 294-296, 300-301, [47] 48.
Fanar, the Greek quarter of Constantinople [40a] 65
Feradjah, sorte de manteau, couvre toute la personne et lui donne l'air d'un paquet. [30a] 1043.
Feridjee, folding mantle. [27] 106
Feridjees, "muffled entirely in large cloaks". [26v1] 325.
Firman [26v2] 69.
Firman, needed for seeing sights of Stamboul. [32b] 393-394
Firmann, a Turkish passport [28] 75
Firmans, visas [27] 137
Franks, all Christians are denominated Franks and none allowed to reside in Constantinople. [27] 99.
Fruit-caiques, omnibus-caiques [40b]146,147
Galata, a corruption of γάλα or milk, having originally been the milk-market. [40c] 115
Galata, the Greek quarter [40c] 115
Giaour [27] 142.
Guiuk-suy, "or chest-water, from the extreme purity of the spring." Asian Sweet Waters. [40c] 20
Gipsies, Chenguin, Gipsy Women - [86a] 355-362, [44a] 158-168.
Golden Horn [41b] 265
Grand Vizier, or prime minister. [27] 103, 'Sadr-azam (Grand vezir)'[45a]165
Greek, the [14a] 103, [15] 57-65, 90-99, 231-235, 297. [18] 22-25, 28-36. [19sec], [21] 261,265,359
Greeks [36] 127,128,131, 144,142,254-372
Greeks [32b] 335-338, 340, 384, [33a] preface, 219-220, [33b] 104-106,
Greeks [4] 144-145, 238,239, 290-293, [6] 3-10, [9] 416-418,506,508,517,533, 546-548, 585-587
Greeks or Hellenes [22] 117. [28] 87, [29]108-109,[31] 22-24, 119,155,163. [32a] 148-149
Guiuk-Suy, the Asian Sweet Waters or Chest-Water [40c] 20
Guiuk-Suy, Valley of Guiuk-Suy, called by Europeans the Asian Sweet Waters [40c] 21
Hadji cavassi, of the consulate, a sort of guard, formerly a janissary. [26v2] 69.
Hadjis, as those are called who have visited Mecca. [26v2] 28, 33, 37, 38.
Hamal, a Turkish porter or carrier. [24], 289.
Hamals, porters [28] 61
Hamel, a Turkish porter. [23v.1], 300-301.
Hanoum Effendi, mistress or lady. [40a] 102
Hanoums [44a] 254
Harem, women's apartments [40b] 18.
Haremlik [44a] 246
Haremlik, [44a] 217
Haseki Sultana [33a] 349 [[βλέπε πίνακες στο τέλος, βλέπε δεύτερο κεφάλαιο]
Hatir,or by favour [44a] 106
Hekim-bashi (doctor) [44a] 49

Ikbal (favourite) [51a] 55
Ikingji Kadin Effendi [44a] 254
Ikinji Hasnadar Ousta, Undersuperintenden of the Sultan's Harem [44a] 255
Janisaries [10] 73, 75, 76, 315, 331
Janissaries [50b] 25,26. [41b] 230, [23v2] 4,7,11,48,69, 188-190, 192, 195. [26v1] 313-317.
Janissaries, Janisaries, Janizaries. [3c]'110,115,117,118, 162,206. [4] 205, [9] 558,559,691.
Jew, the [40a] 48-50, 121, 143-147, 479-480, [40b] 361-372, [40c] 6, 29,31,32,33,41,42. [43] 140, 247.
Jews [3c] 163-4, [6] 6, [20] 61-69,99-103, [21] 260, [26v2] 1,3,71. [27] 125, [32a]135, [32c] 28.
Jews, Eastern and European [44a] 137-143.
Kachankees (pleasure boats, chiefly used by Harem ladies) [43] 166
Kadeun-chibouk, or woman's pipe [40b] 279
Kaduns (or companions). The Sultan has no legal wife but his ladies are called kaduns [50b] 33
Kahaitchana- Valley of the Sweet Waters [40a] 321 "Sultan Mahmoud has here both a summer palace and a kiosk".
Kaik , caique, [28] 48.
Kaimac or clotted cream [40c] 34
Kaimakams (governors of districts) [44a] 101
Kalpuk, to wear a kalpuk is supposed to show that a man is a Kemalite. [39] 31
Kara-kioz, the Turkish Punch [51a] 167-168
Kavashlir, police of the capital [40a] 91
Kavasse [28] 75
Kavasses [44a] 272, 273
Kawas du Consulat [38] 15
Kef (to make kef) a species of unnatural but pleasurable excitement - [40c] 150
Kef, daily kef [42a] 120, 132
Keff [41b] 265
Keff, or jollification [41a] 42
Keffing [41b] 266, 267
Kewasses, guards armed with pistols and swords whose business it is to clear the way. [27] 103-104.
Khan [[28] 72
Khanoum, the chief lady [27] 131, 162.
Khans or Caravanserais [40b] 34,35
Khans, a series of hostelries serving as hotels to travellers [44a] 231
Khans, warehouses in towns used to deposit merchandise [44a] 231
Kheradjis, transporters of goods of merchants and sums of money [44a] 281-282
Kiara Bey, Minister of the Interior [40a] 121
Kiosk, (the indispensable pleasure-seat of a Turk) [44a] 228
Kircasian, Circasian, Tcherkess Women- [50b] 228,238,244-245,251,265,266. [86a] 101,191,193,346-345.
Kircasians, Circassians, Tcherkess, (Οι Κιρκάσιες)- [6]250-252, [44a] 145-148,153,155,156,191,193.
Kislar Agaci (Chief eunuch) [51a] 8
Kismet (destiny) [44a] 135, 137, 138
Kismet, fate [40b] 282
Kolyva [44b] 146
Konak or mansion [44a] 171
Kurds, Curd. [30b] 417-422, [39] 51-57
Kurds, Curds –Women- Η Κούρδισσα– [10] 234, [86a] 118,119, 121-129, 137.
Kutchuk Hanem [51a] 163
Kyat-Khana, called by the Franks the Valley of the Sweet Waters [40c] 6,7
Leromenos or Brigan bravo [44a] 55
Liwa, general of brigade [45a] 37
Mahalabe, preparation of milk eaten with rosewater, sugar or honey [40c]34
Mangal [31] 117
Mangal [40a] 17-18
Mangals or braziers, the warming apparatus [44a] 219
Massaldjhe, professional story teller [40c] 127
Massaldjhes, professional story-tellers [40b] 120

Massaljhe or tale-teller [40a] 25.
Maybeyn [44a] 246
Maybeyn [44a] 217, 246
Mideris (doctor of law) [47] 101
Mudirs (governors of large villages) [44a] 101
Mussafir, guest [40b] 276
Mutessarifs (subgovernors of Kazas or large districts) [44a] 101
Namaz or prayer [40a]
Narghile, or water pipe [40b] 279
Nekyah or legal marriage [44a] 257
Odalisks [44a] 254
Odalisque [27] 131, 162.
Odalisque, signifie litteralement femme de chambre, ou plutot femme pour la chambre. [30a] 1044.
Palanas (Turkish saddles) [47] 76
Πολυγαμία και Πολυγυνία: Πολυγαμία–όταν ο σύζυγος συνδέεται με παράλληλους γάμους με περισσότερο από μια σύζυγο. Βασικά επρόκειτο για Πολυγυνία, η μορφή της πολυγαμίας κατά την οποία ένας σύζυγος επιτρέπεται να παντρεύεται με παράλληλους γάμους, και είναι η συνηθέστερη μορφή πολυγαμίας, σε σχέση με την πολυανδρία. Η πολυανδρία, είναι σπάνια μορφή πολυγαμίας, κατά την οποία η γυναίκα παντρεύεται με παράλληλους γάμους περισσότερους από έναν άνδρα.
Raiahs, vassals of the Porte [40b] 367
Raki, a spirit made with the juice of grapes flavoured with aniseed. [[39] 34
Ramazan, fast,month of feast. [27] 115
Reis Effendi, Minister of Foreign Affairs [40a] 96
Reis effendi, or Minister for Foreign Affairs. [26v1], 282-283.
Romeli Hissari, or Castle of Europe, the celebrated prison of the Janissaries [40c] 20
Rushvets or bribes [44a] 106
Sacki (water-carrier) [47] 43
Sadr-azam (Grand vezir) [45*] 165
Sarafs, bankers [31] 97
Sarafs, bankers, usually Armenians or Jews [40c] 93
Sekeljhes, sweet-makers [40b] 282
Selamlik [44a] 246
Selamlik, [44a] 217
Selamluk (apartments belonging to the men) [50b] 90
Seraff or banker [41a] 46
Serasker, commander-in-chief of the forces. [26v1]309.
Serasker, commander-in-chief of the land forces. [27] 105
Seraskier, Minister of War [31] 97. Αρχηγός όλων των εδαφικών δυνάμεων [27] 113.
Seymen, doing police duty at Constantinople [44a] 272, 273
Shelte, a small square mattress [44a] 218
Shintyan, white veils [32b] 389
Sinope Women- [50b] 276-288
Soubaris, mounted police [44a] 272, 273
Sultanas [βλέπε πίνακες στο τέλος, βλέπε δεύτερο κεφάλαιο]
Tabout (coffin) [44a] 137
Talikas, sorte de voitures rondes et ornees de guirlandes de fleurs. [34] 158.
Tandour [40a] 17-18
Tandour [44a] 220
Tandour, a warming machine. No fireplaces in houses [41a] 41,42
Tatars (Tatar Women)- (Τάταροι) - [44a] preface, xii, 157, 347-354.
Tcharchi, or Bazars of Constantinople [40c] 29
tefterdar (i.e. treasurer), [3c], 124
Teftish, detectives [44a] 272, 273
Teiega [32b] 388

Telegas, something like our royal state coach. [32b] 421
Teleki [31] 61.
Temina, the Eastern salutation [40b] 276
Teriarki Tcharchi or Opium Houses [40c] 150
Teskeredji, (crier) [47] 101
Turk, the [22] 108,109, 125, 126, 172,173, [23v1] 292-293, [23v2] 177, [26v1] 311, 312, 324, 342
Turk, the [26v2] 20, [27] 101, 102, 137-139, 142-144, [28] 42, 45, 46, 68,69, [30a] 485, 1041,1044-1045
Turkish coffee [42a] 76
Turks [3?]183, 222, 223, [3b] 51-53, [3a] 29,56, [4] 121,122, 144,145, 188-189, 199, 207-209, 227-228,
Turks [4] 230, 234,268-270, 290-293, [5] 6, 55, [6] 2,13,15, [9] 554, 569, 570, 689-692, [18] 28,29
Valide Sultana [33a] 349
Valis (Governor Generals of vilayets) [44a] 101-102
Valley of the Sweet Waters [40]321, [40c] 6, 7- KYAT-KHANA, called by the Franks the "Valley of the Sweet Waters,is .....situated between Eyoub and Hassa Kui, the quarter of the Jews. The locality owes its name of Kyat-Khana, (literrally signifying the House of Paper), to the fact that a paper manufactory was formed in the valley by a renegade, named Ibrahim, in 1727
White Sea, as the Turks and the Greeks call the Aegean [32b] 333
Yahlis, villas [44a] 242
Yahver Pach, "Sent for our Deliverance", [26v1],302-303.
Yashmac, veil, which covers all but the eyes. [27] 113.
Yashmack, (face covering) [43] 135
Yednji Kadin Effendi [44a] 254
Yuruk Women. (Γιουρούκ-Γυναίκες)- [86a] 207, 209-213.
Zaptieh, a mounted policeman, engaged to attend us for the rest of our journey. [32c] 34, 35.
Zaptiehs, foot police for the service of the district administration (Constantinople) [44a] 272, 273

ΠΟΡΤΡΑΙΤΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙΗΓΗΤΡΙΩΝ:

1. Εξώφυλλο: Isabel J. Armstrong,[1] 1893.
2. Lady Mary Wortley Montagu (Lady Mary Pierrepont),[2] 1715-1718.
3. Lady Hester Stanhope,[3] 1810-1817.
4. Celine, (the Countess Stephano),[4] 1816-1821, 1835-1849.
5. Miss Julia Pardoe,[5] 1835-1836.
6. Marchioness of Londonderry, Frances Anne Emily Vane-Tempest[6], 1840.
7. Maria Theresa Asmar,[7] [1804-1854], κόρη του Emir Abdallah D'Asmar, 1843.
8. Mary Elizabeth Howes (Mrs. Mary E. Van Lennep), 1843, 1850.[8]
9. Dora d'Istria,[9] 1859.
10. Emmeline Lott,[10] 1864-1866.

---

[1] [88] 1893 Isabel J. Armstrong.
Two Roving Englishwomen in Greece, London, Sampson Low, Marston and Co., 1893.

[2] [3] Lady Mary Wortley Montagu.
-LETTERS OF the RIGHT HONOURABLE LADY M - - Y W - - - Y M- - - E: Written, during her TRAVELS in EUROPE, ASIA AND AFRICA, TO Persons of Distinction, Men of Letters, &c. in different PARTS of EUROPE. WHICH CONTAIN, Among other CURIOUS Relations, ACCOUNTS of the POLICY and MANNERS of the TURKS: Drawn from Sources that have been inaccessible to other Travellers. THE SECOND EDITION. VOL. III. LONDON: Printed for T. BECKET and P. A. D E HONDT, in the Strand. MDCCLXIII. (1718). [3b]
-THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY. 1840.[3c]

[3] [8] 1810 – 1817 Lady Hester Stanhope
Travels of Lady Hester Stanhope; forming the completion of her memoirs. Narrated by her physician (Charles Lewis Merton), London, Henry Colburn, 1846. 3 vols.
Φωτογραφία: La Circe du desert par Paule Henry-Bordeaux avec un portrait et un fac-simile d'autographe. Paris, Librairie Plon, 1924.

[4] [14 a], [14b] 1816-1821, 1835-[;], 1849 Celine, [the Countess Stephano].
ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. Vol. I., Vol. II. London, Henry Colburn, 1849.

[5] [40c] 1835-1836 Miss Julia Pardoe.
-BEAUTIES OF THE BOSPHORUS. Illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs, From Original drawings by W.H. Bartlett. Virtue and Co., London. [χωρίς ημερομηνία έκδοσης], [40c].
-The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols. [40α], [40β].

[6] [27a] 1840 Marchioness of Londonderry, Frances Anne Emily Vane-Tempest
A Narrative of travels to Vienna, CONSTANTINOPLE, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry., London, Henry Colburn, (1842 ?),[27a]

[7] [1a] 1845, Maria Theresa Asmar, [1804-1854], daughter of Emir Abdallah D'Asmar.
Prophecy and lamentation; or, A voice from the East. An appeal to the women of England, on the regeneration of the East, and the elevation of their sex to the rights and dignities, of which they have been so long deprived by their Mohammedan masters; by The Babylonian Princess, Maria Theresa D'Asmar, Daughter of Emir Abdallah D'Asmar. Written by Herself, And Translated into English. Dedicated, By Special Permission, To Her Majesty. London: John Hatchard and Son, Publishers, 187, Piccadilly, 1844. [1ª]

[8] 1843, 1850 Mrs. Mary E. Van Lennep
Memoir of Mrs. Mary E. Van Lennep, only daughter of the Rev. Joel Hawes, D.D. and wife of the Rev. Henry J. Van Lennep, Missionary in Turkey. By her Mother [Hawes Louise Fisher Hawes], sixth edition. Ratford: WM. Jas. Hamersley. 1850.

[9] [33a], [33b] 1859, 1860 Dora d'Istria, [συγγραφικό ψευδώνυμο]
La Princesse Helene Ghika, La Princesse Koltzoff-Massalsky (1849).
-LES FEMMES EN ORIENT PAR MME DORA D'ISTRIA (2 vol. IN-8) Zurich: Meyer et Zeller, editeurs. (1859: selon Revue des Deux Mondes, Bull. Bibl., 1er novembre 1859.....c'etait un album ou plutot un panorama). (Η γαλλική έκδοση υπήρχε αρχικά στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Αθήνας αλλά δεν βρέθηκε έτσι χρησιμοποιήσαμε την Ελληνική μετάφραση της κυρίας Skouze που εκδόθηκε το 1861):
-ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣΣΗΣ ΔΩΡΑΣ ΙΣΤΡΙΑΔΟΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝ ΜΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΣ Γ. ΣΚΟΥΖΕ. ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ ΥΠΟ ΧΡ. ΔΟΥΚΑ,, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. ΑΘΗΝΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΟΥΚΑ. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΔΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ (ΑΡΙΘ.45). 1861 [33a]
-Excursions en Roumelie et en Moree. Par Madame Dora d'Istria... Zurich. Meyer et Zeller; Paris, J. Cherbulieq. 1863. 2 vols. Portrait frontispiece. 12 mo. [Vol. I: Attica, Boeotia, Phocis, Phthiotis, Acarnania, Aetolia, Achaia, Elis, Arcadia, Laconia. Vol. II. Messenia, Argolis, Corinth, Hydra, Spetzai, Poros, Aegina, Salamis, Euboea, the Cyclades, Athens. [33b].

[10] [51a], [51b] 1864 -1866 Emmeline Lott

11. Lady Ann Blunt,[11] 1881.
12. Agnes Smith,[12] 1886.
13. Lady Dorothy Mills,[13] (αρχές 1920).
14. Emelene Abbey Dunn,[14] 1929.

The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. [51a,b].

[11] 1881 Lady Ann Blunt

A Pilgrimage to Nejd, the cradle of the Arab race. A visit to the court of the Arab Emir, and "Our Persian Campaign." By Lady Anne Blunt. Author of "the Bedouin Tribes of the Euphrates." In two Volumes, with Map, portraits and illustrations from the author's drawings. London: John Murray, Albemarle Street, 1881.

[12] [66a], [66b] , [66d]1868, 1883, 1886 , 1887 Agnes Smith.

Through Cyprus by Agnes Smith, author of 'Glimpses of Greek Life and Scenery,' etc. London, Hurst and Blackett, Publishers, 1887. [66d]

[13] [39] (αρχές 1920) Lady Dorothy Mills

Beyond the Bosphorus, author "the road to Timbuktu," etc. with 35 illustrations from photographs. Duckworth. 3 Henrieta Street, London, W.C.

[14] 1929 Emelene Abbey Dunn.

Mediterranean picture lands by Emelene Abbey Dunn, with illustrations from water-color by the author, prefaced by an account of MISS DUNN'S life and work. Rochester, New York. 1929.

ΠΕΡΙΗΓΗΤΡΙΕΣ ΖΩΓΡΑΦΟΙ

ή

ΤΑ ΖΩΓΡΑΦΙΚΑ ΕΡΓΑ, ΣΚΙΤΣΑ, ΛΙΘΟΓΡΑΦΙΕΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΗΓΗΤΡΙΩΝ.

1. Mary Adelaide Walker, 1857-1897, [σαράντα χρόνια περιηγήσεων].[1]
   - 1.1 "A morning call in Albania" (lith)
   - 1.2 "Arch of Constantine, Salonica" (lith).
   - 1.3 Χαρέμι[2]
   - 1.4 "Palace of Justinian"[3]
   - 1.5 "Takfur Serai"[4]
   - 1.6 "Trimphal Arch Tadmori"[5]
   - 1.7 "Broken Bits of Byzantium"[6]
     - 1.7.1 "Vaults opposite to the 'Ayasma'".
     - 1.7.2 "A.B.C.D. Remains of the Great Palace of the Byzantine Emperors"
     - 1.7.3 "The Palace of Justinian..."
     - 1.7.4 "The Towers of Vlanga Bostan from the shore" (Constantinople).
     - 1.7.5 Vlanga Bostan.
     - 1.7.6 Conventional Church of St. John Studius...founded 5th century."
     - 1.7.7 "Built in the time of Theodosius the Great (4th century)".

2. Miss Julia Pardoe, 1835-1836.
   - 2.1 «Roman Bridge at Broussa».[7]

---

1. [1] Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57a,b].
2. Through Macedonia to the Albanian Lakes by Mary Adelaide Walker. With illustrations by the author, London, Chapman and Hall 1864. [57c]. (Η περιήγηση ξεκίνησε τον Ιούλιο το 1860 από την Κωνσταντινούπολη για την Θεσσαλονίκη. [Salonica, Vodena, Ostrovo, Monastir, Ochrida, Geortcha, Castoria.] Πενταετή παραμονή στην Κωνσταντινούπολη από το 1856 έως το 1861.
3. Old Tracks and new landmarks: wayside sketches in Crete, Macedone, Mytilene, etc. By Mary A. Walker....London, Richard Bentley and Son, 1897. [57d]. (Αναφέρει τις περιηγήσεις που πραγματοποιήθηκαν το 1896, καθώς και εκείνες που έκανε η ζωγράφος το 1857, 1866, 1872 και 1886: «Stamboul to Ismit, Angora, Chalcedon, Brussa σελ. 1 - 131. Kavalla, Pella, Vodena, Odhrida, Mytilene (Thermi, Molivo, and Petra), σελ. 134 - 208; Crete (The Akrotiri and Ghania); the Bosporos and up the Danube, σελ. 309-365.)
4. Broken Bits of Byzantium by C.G. Curtis, Chaplain of christ Ch. Crimean Memorial Church. Lithographed– with some additions, by MARY, A. WALKER. Part Ist: from Yali-kiosk to Yedi-koule. [57e]
5. Brousse, Album Historique, Constantinople, 1866, par M.Walker [βλέπε σελ. 24]. [57f].

[2] Λιθογραφία στο έργο της περιηγήτριας [31] 1855 – 1858 Lady Hornby.
Constantinople during the Crimean War. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography....London, Richard Bentley, Publisher In Ordinary To Her Majesty. 1863. (Η λιθογραφίες στο έργο της ανήκουν στην ζωγράφο-περιηγήτρια και φίλη της Hornby, Mary A. Walker [57α, β].

[3] Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. Vol. II. [57b].

[4] Ibid., Vol. I. [57a]

[5] Ibid., Vol. I [57a]

[6] Broken Bits of Byzantium by C.G. Curtis, Chaplain of christ Ch. Crimean Memorial Church. Lithographed– with some additions, by MARY, A. WALKER. Part Ist: from Yali-kiosk to Yedi-koule. [57e]

[7] [40b] 1835-1836 Miss Julia Pardoe.
The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols. Volume II, [40β], σελ. 36.

2.2 "The Roof of Oulou Jame, from the Garden of the Greek Church, Broussa-Asia Minor, 1837."[8]

2.3 "Near Fanaraki in Asia"[9]

2.4 "The Seraglio Point, from the Height of Pera".[10]

3. Elizabeth Mary Grosvenor, Marchioness of Westminster, 1840-1841.[11]

3.1 "Archway, Ephesus".[12]

3.2 "Cyclopean Arch, Isle of Delos".[13]

Βλέπε, επίσης, περιηγήτριες ζωγράφοι:

4. Mrs. Cospatrick Baille Hamilton, 1855-1856. A Series of twelve views in the Mediterranean, Grecian Archipelago, Bosphorus, and the Black Sea, from sketches made during a tour in 1855 and 1856, by Mrs. Cospatrick Baillie Hamilton. London, Day & Son, 1857. Lithograph title-page and 12 plates. Folio. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα τοπία της στο Σοχούμ Καλέ (Souchoum Kaleh), στο Μπατούμ (Batum), στην Τραπεζούντα (Trebizond), στην Σινώπη (Sinope) στην Κωνσταντινούπολη, στο Βόσπορο κλπ.

5. Mrs. (Charles Holte) Selina Braceridge, 1839. Πανοραμικό έργο της Αθήνας το 1839.[14]

6. Lady Alicia Blackwood,[15] 1854-1856.

7. Emily A. Beaufort,[16] 1858-1859.

---

[8] Ibid. [40b]

[9] Ibid., [40b]

[10] Ibid., [40b]

[11] [26v1], [26v.2] 1840-1841 Elizabeth Mary Grosvenor, Marchioness of Westminster. A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean during the Years 1840-41, In Two Volumes. London: John Murray, Albemarle Street 1842. (Οι λιθογραφίες στους δύο τόμους των έργων της, βασισμένες στα δικά της έργα και σε εκείνα του Joseph Schranz.)

[12] Ibid., vol II.,[26v.2]

[13] Ibid., vol II.,[26v.2]

[14] Notes descriptive of a panoramic sketch of Athens, taken May, 1839, (sketched from nature and on a zinc by Mrs. (Charles Holte) Braceridge. Sold in aid of funds of the London Benevolent Depository. London, W. Dalton, 1839

[15] [22] Dec. 1854- 1856 Lady Alicia Blackwood

1. A narrative of personal experiences & impressions during a residence on the Bosphorus throughtout the Crimean War. London: Hatchard. Piccadilly, 1881. [22]
2. SCUTARI, THE BOSPHORUS AND THE CRIMEA. TWENTY-FOUR SKETCHES BY Alicia Blackwood, In Aid of the Following: The Irish Church Missions, the Moravian Church Missions, the Vaudois Schools, The Turkish Missions. Two Volumes. (Price Two Guineas) Ventor, Isle of Wight, 1857. John Lavars, Lith. Bridge St. Bristol. (η πρώτη και μόνη έκδοση, αφιερωμένη στην FLORENCE NIGHTINGALE). Η Lady Alicia βρισκόταν στην Κριμαία το 1855 και το 1856. Ο σύζυγός της, ο Dr. Blackwood, έγινε στρατιωτικός ιεροκήρυκας για να επιτραπεί και στους δύο να πάνε στην Κριμαία και να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στην γνωστή στην εποχή της, Florence Nightingale. Πολύ αργότερα, η Lady Alicia εξέδωσε, το 1881, ένα έργο για τις εμπειρίες της κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου: «Narrative of Personal Experiences and Impressions.....».

[16] [32 a] Emily A. Beaufort, 1858-1859
EGYPTIAN SEPULCHRES AND SYRIAN SHRINES, in two volumes. London, 1861. First edition. With illustrations... from the sketches by the author, and a map. London, Longman, Green, Longman, and Roberts, 1861. 2 vols., 12 mo. Journey begun from Malta, Dec 1, 1858.

8. Mrs. Baillie , 1871, 1873. Σκηνές στην Κωνσταντινούπολη.[17]

9. Emelene Abbey Dunn,[18] (ακουαρέλες), 1929.

[17] A sail to Smyrna: or, an Englishwomna's journal, incudin impressions of Constantinople, a visit to a Turkish harem, and a railway journey to Ephesus. Illusrated from original sketches by Mrs. Baillie, author of "the protoplast". London. Longmans, Green, and Co. 1873.

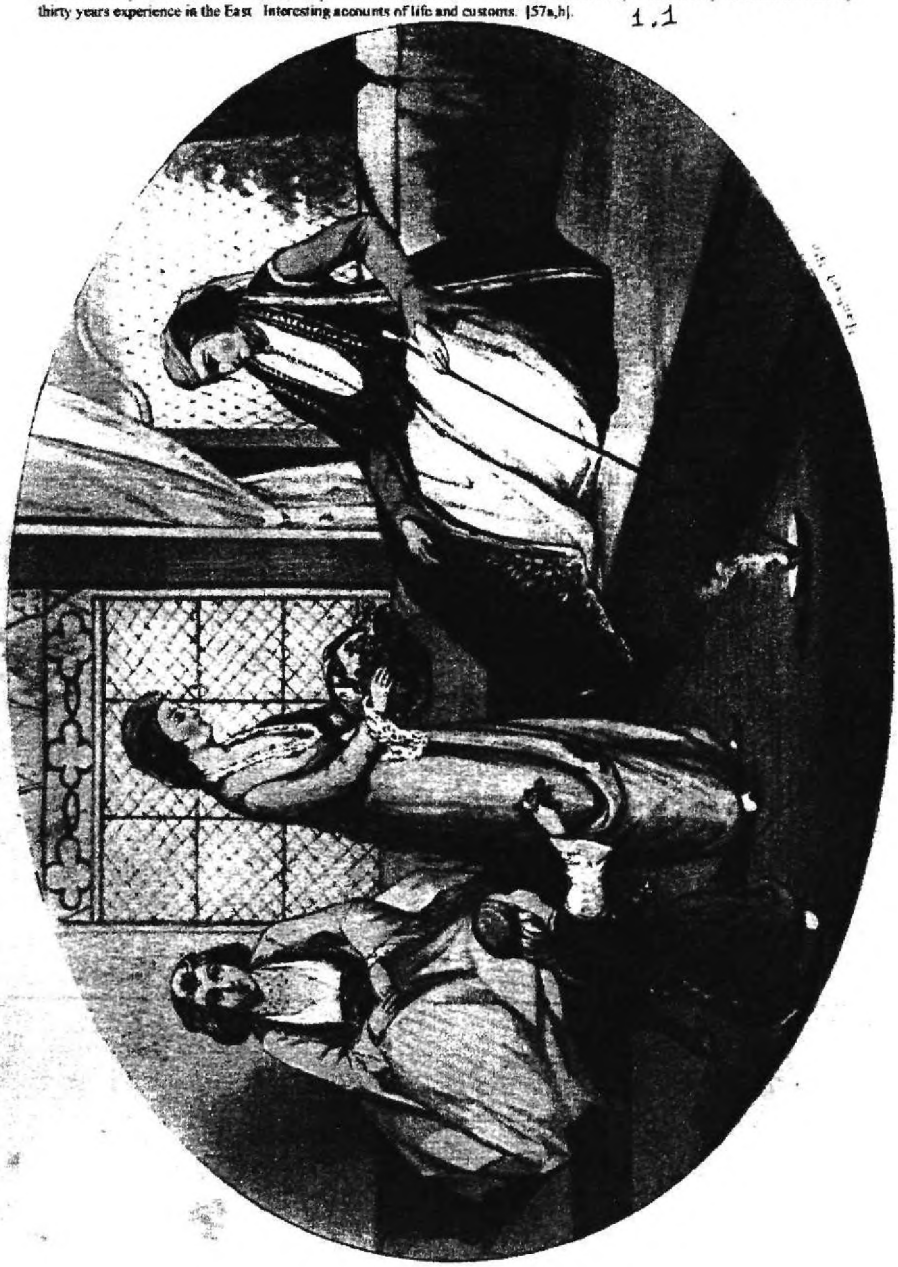
[18] MEDITERRANEAN PICTURE LANDS, with illustrations from water-color by the author, prefaced by an account of MISS DUNN'S life and work. Rochester, New York. 1929.

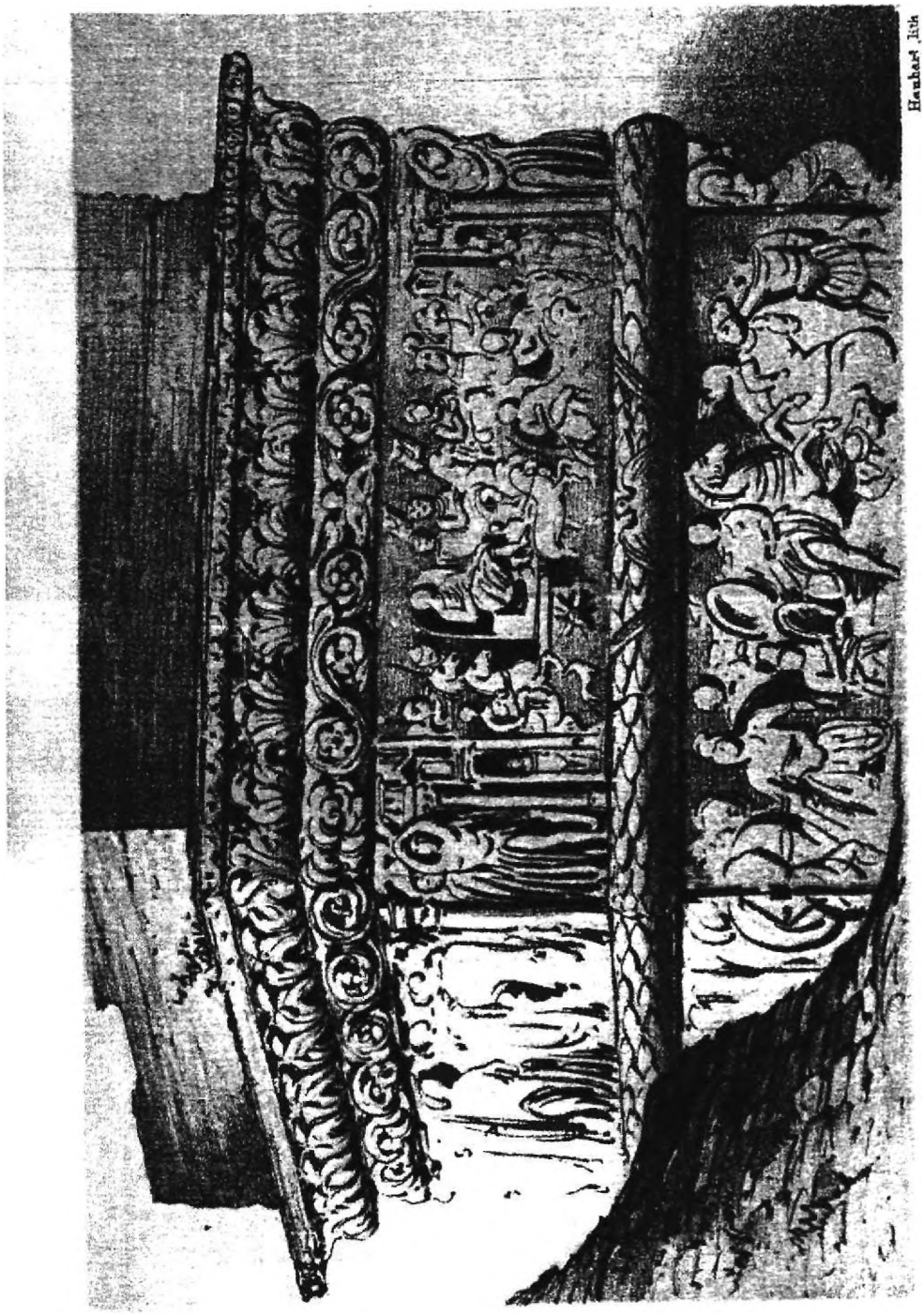
A MORNING CALL IN ALBANIA.

Έργο της ζωγράφου-περιηγήτριας **Mary Adelaide Walker, 1857** - 1897 [σαράντα χρόνια περιηγήσεων], που δημοσιεύθηκε στο συγγραφικό της έργο: Through Macedonia to the Albanian Lakes by Mary Adelaide Walker. With illustrations by the author. London, Chapman and Hall 1864. [57c]. (Η περιήγηση ξεκίνησε τον Ιούλιο το 1860 από την Κωνσταντινούπολη για την Θεσσαλονίκη. [Salonica, Vodena, Ostrovo, Monastir, Ochrida, Scoutaha, Castoria.]) Πενταετή παραμονή στην Κωνσταντινούπολη από το 1856 έως το 1861. **Η Mary Adelaide Walker υπήρξε η πρώτη ζωγράφος που προσέφθηκε και φιλοξενήθηκε σε Οθωμανικά χαρέμια διαφόρων οικονομικο-κοινωνικών τάξεων της Κωνσταντινούπολης, για να φιλοτεχνήσει τα ολόσωμα πορτραίτα των εγκλείστων γυναικών και παιδιών.** Επίσης, βλέπε: Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes). Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57a,b].

1.1

A MORNING CALL IN ALBANIA

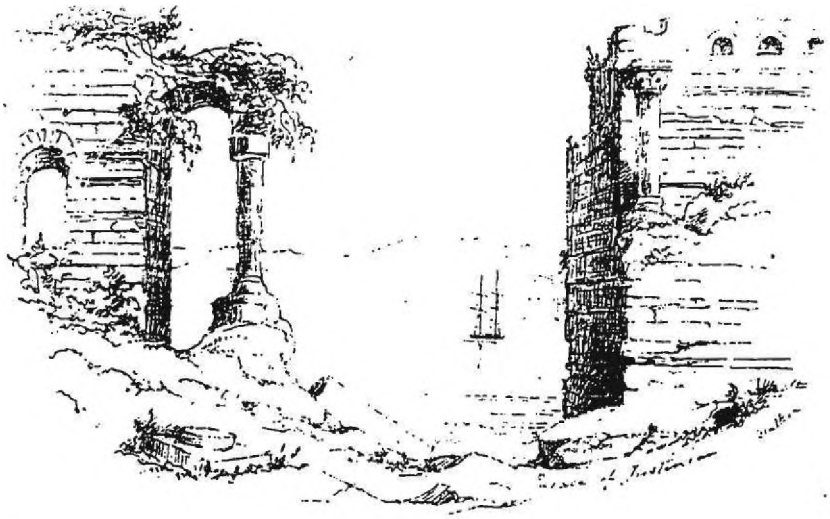
ARCH OF CONSTANTINE, SALONICA.

Έργο της ζωγράφου-περιηγήτριας **Mary Adelaide Walker**, 1857 – 1897 (σαράντα χρόνια περιηγήσεων), που δημοσιεύθηκε στο συγγραφικό της έργο: Through Macedonia to the Albanian Lakes by Mary Adelaide Walker. With illustrations by the author, London, Chapman and Hall 1864. [57c] (Η περιήγηση ξεκίνησε τον Ιούλιο το 1860 από την Κωνσταντινούπολη για την Θεσσαλονίκη, Salonica, Vodena, Ostrovo, Monastir, Ochrida, Georitcha, Castoria.) Πενταετή παραμονή στην Κωνσταντινούπολη, από το 1856 έως το 1861.

1.2

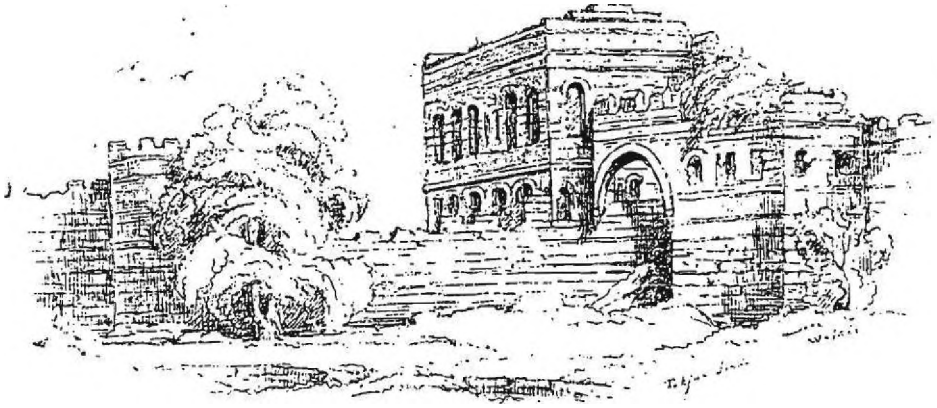

1.4

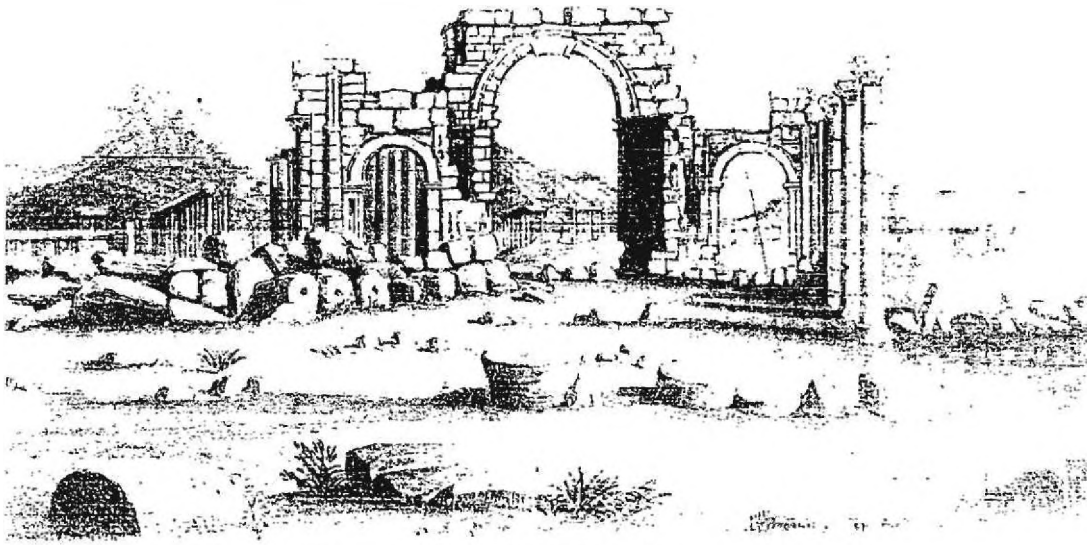
PALACE OF JUSTINIAN.

1.5

TAKFUR SERAI

1.6

1.7

Lithographed — with some additions,

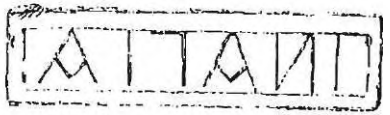
BY

MARY A. WALKER.

Broken capital, from near Sikhpur Mahim.

23

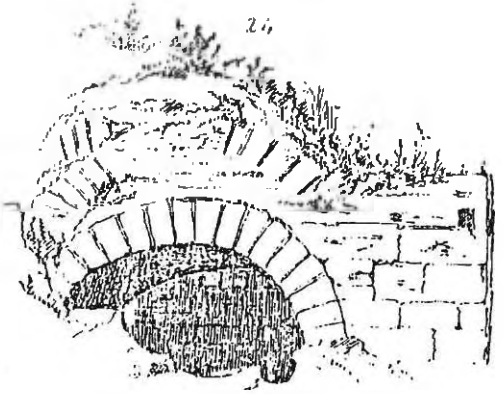
This inscription is reversed
& should be read thus

ΗΓΗΓΗ

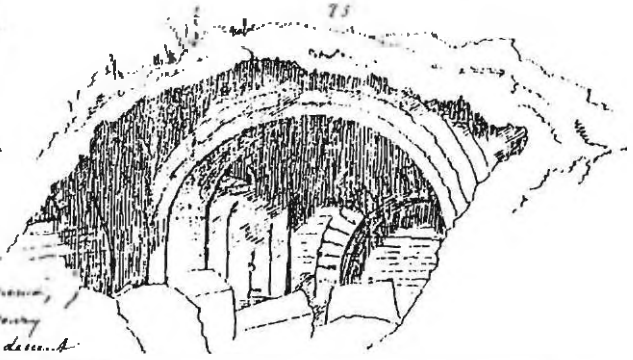
Ἡ ΤΟΥΣ ΑΠΑΥΣΤΟΥΣ ΤΟΥ

Fresco-painting found in the neighbourhood of the "Aqueduct"

24

25

Vaulted Cistern — used as keeper's store of an article prime for the Sultan's Gardens on the left of the picture. Beyond these chambers — through an entrance in the wall — the building has been hastily fortified, & some pierced with blocks of masonry — shafts of columns &c: there is a descent into another chamber, the walls of which had been similarly strengthened — and from it passages appear to branch off.

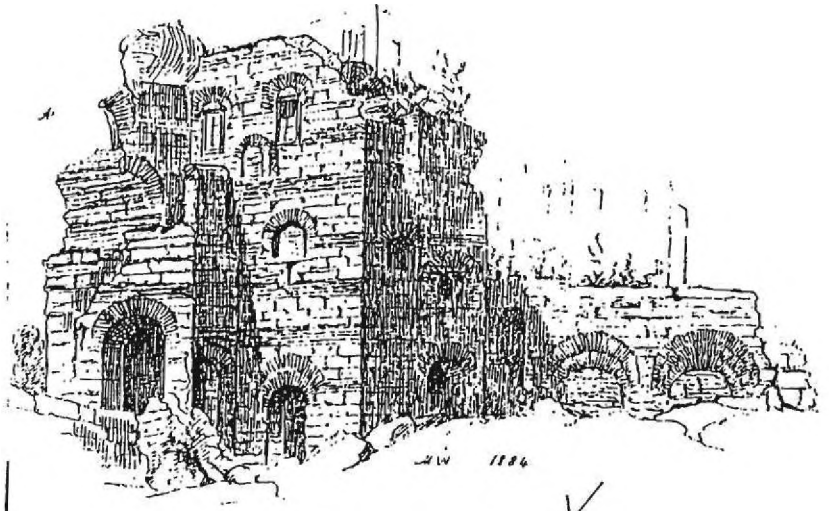
Vaults opposite to the "Aqueduct"

24

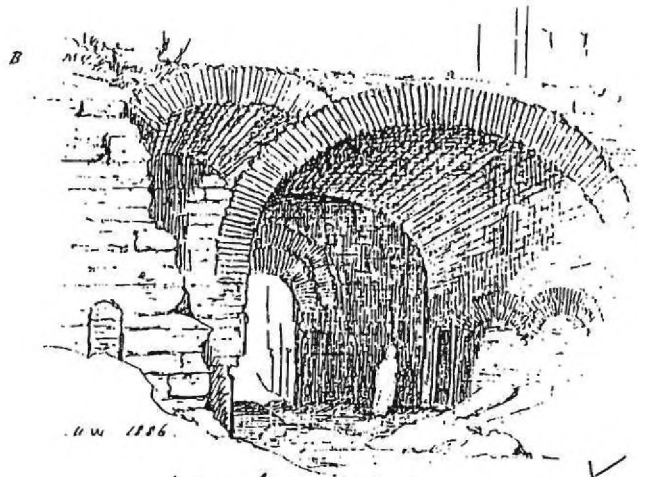
The "Aqueduct" Holy Water of St. Saviour

Laborde in his work "Monuments de Constantinople" p. 99, mentions it in the following terms: "The Church of the Holy Mother of God Hodegetor may be, to this day clearly ascertained by a curious circumstance: This church had been built by Michael III (857), on the site of a chapel, held in great veneration, because pilgrims & sick many blind persons having washed in a spring found there, recovered their sight ..... The church of Hodegetria has disappeared, but the spring, supposed to be miraculous, still exists in the enclosure of the Seraglio under the name of the Sweet Water of Europe which stands at the entrance of the Dardanelles about 200 yards to the north of St. Demetrius of Salonica. This Fountain is still held sacred by the Christians of Constantinople, who perform a pious pilgrimage to the miraculous efficacy of its waters, now, being no longer able to penetrate into the gardens of the Sultan, to assemble once a year "on the month of August," the foot of the Seraglio walls, and there perform their acts of devotion" — at the spot, according Byzantines, where the waters come down from the Holy Well.

1.7.1

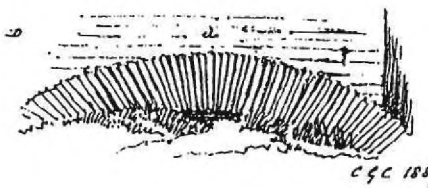
Building known as Domus Tamæ.
(? Tamesion (treasury)).

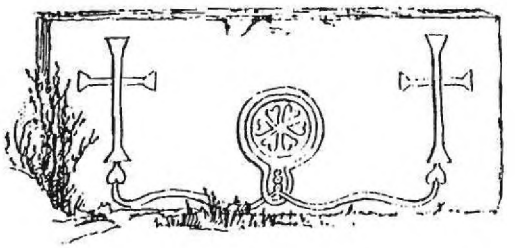
Archway leading to the same

CGC 1870
Vaulted passage leading from the Great Palace, towards the sea.
Painted bricks found here.

CGC 1887
An arch of ancient brickwork.

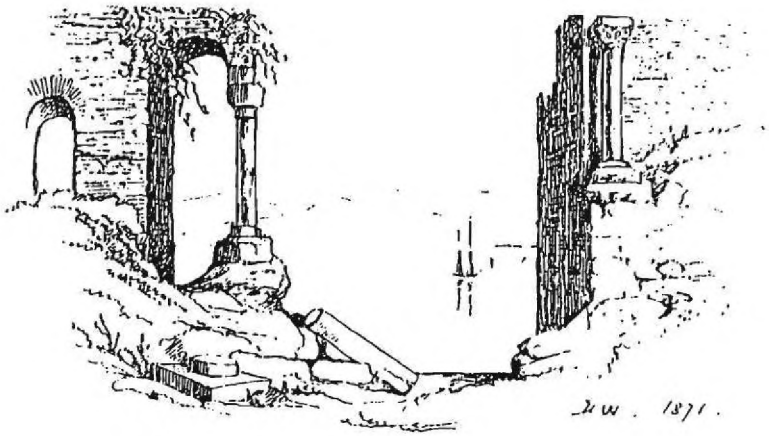

CGC. 1880
Sarcophagus near Sebil Qaitbay.

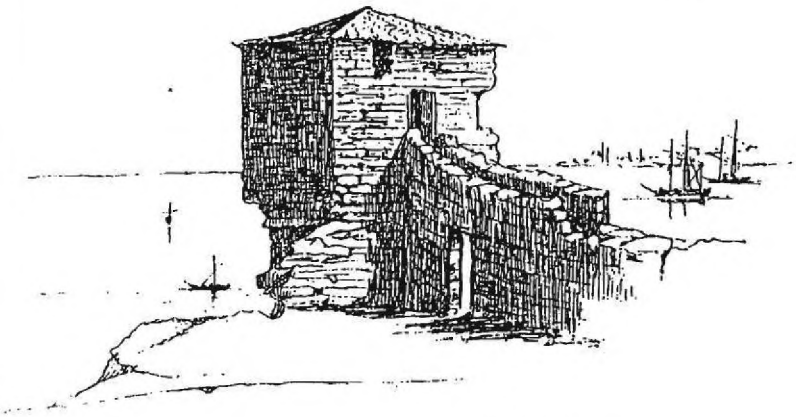
1.7.2

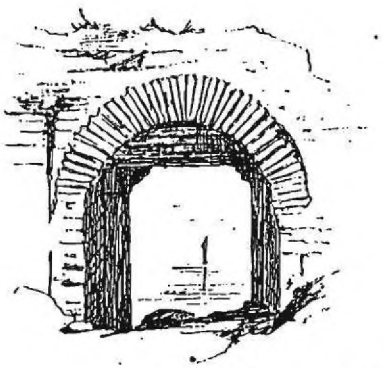
The Palace of Justinian
(sometimes called the Palace of
Hormisdas) above the harbour of Julian

A portion of the same - since destroyed.

connection with the Palace of Theodosius II,
& Leo Marcellus.

Water gate immediately below the church of
SS. Sergius and Bacchus.

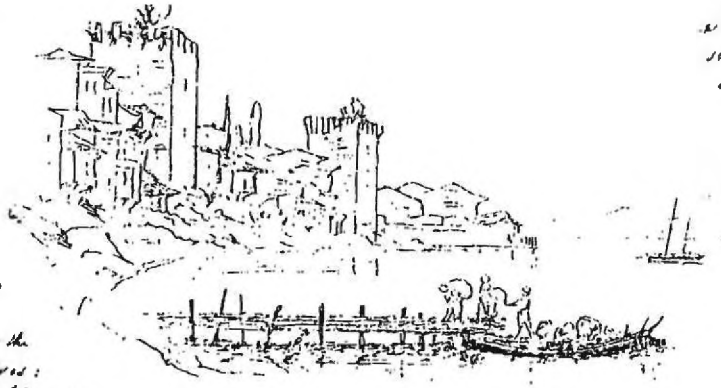
1.7.3

have given rise to such diversity of opinion as the large block of market gardens – formerly an important harbour – now known as Yanga Bostán. The name itself is variously interpreted; some authorities find in it a corruption of Vranga or Varanghian, and that this being the great port of the Imperial Galleys those among them of the Varanghian or Gothic guard of the Greek Emperors, gave the harbour the name that still survives: other authorities imagine that this name recalls the Vlach or Wallachian gardeners who converted the filled up space into gardens.

This harbour, universally called the Port Eleutherius (or of Theodosius) was constructed in the reign of Constantine the Great, under the superintendence of Eleutherius, a Pelusian, whose statue was placed on the quay, spade in hand, and basket on back – to intimate that he inaugurated the work: hence the first name given to this port: the second name is probably due to some improvements made by Theodosius I: the harbour was partially filled up by Theodosius II, in the 5th century.

In 1263 – fearing Latin reprisals – Michael Palæologus (or, after 1282, his immediate successor, Andronicus II.) built an interior wall, dividing the harbour into two parts, and also doubled the sea wall: finally, in the early part of the 15th cent?, the filling up of this crucial part was nearly completed by John Palæologus, who hastily repaired the defences towards the sea, in anticipation of an attack on the city by the Turks. This hasty work of repair, by fragments taken from other buildings of all one or other of these periods of empire – may account for the irregularity observable in the battlements & the eastern face of the towers yet remaining.

Until quite recently, two lines of battlemented towers guarded the harbour: that towards the west was thrown down as late as 1895. There would appear as if built on either side of the entrance [illegible] according to some authorities

western extremities of a mole or breakwater, to shelter entering from either side: another authority appears to agree with the Palermo of Pigafetta who, writing about the middle of the 16th cent?, states that the enter faced the S.E. and that a mo 600 paces long and 12 bro. erected in the N.W. beneath which wells were excavated." In the days Pigafetta, ships could still enter what remained of the harbour. A bora blows out in the sea, guarding the entrance.

MW 1884

A massive semicircular wall, the lower vaulting supporting a range of obtuse arches, remained till within the last 20 yrs beyond this that wall continues in a north easterly direction strengthened by three towers, but these last have been much connected by buildings, and the open arches have entirely disappeared, some of the basement only remaining.

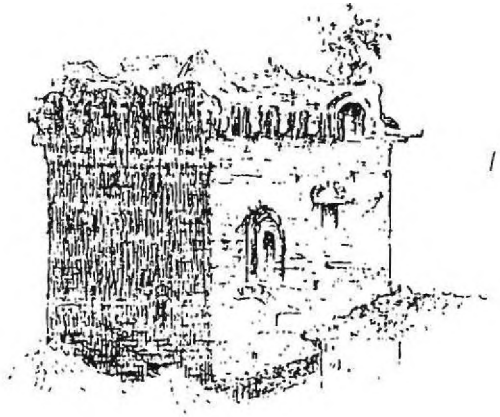
The strong walled enclosure of the eastern limit of the harbour – running upwards from the sea – may be the one above mentioned by Pigafetta; it remains almost unbroken and serves as precinct for the foundation of a line of houses some capitals lying on the edge of the garden, seem to have ornamentated a handsome portico.

The small but historic stream – the Lycus which enters the city near Bagtché, crosses Vlanga Bostán as an insignificant and muddy ditch and is lost among the stones and rubbish of the sea shore.

The ancient wall, limiting the city of Constantine is supposed to have followed the western boundary of the harbour of Eleutherius, and, crossing the hill by the church of the Twelve Apostles (now the mosque of Sultan Mahomet) to have reached the Golden Horn by the quarter known as Tjubali.

MW.

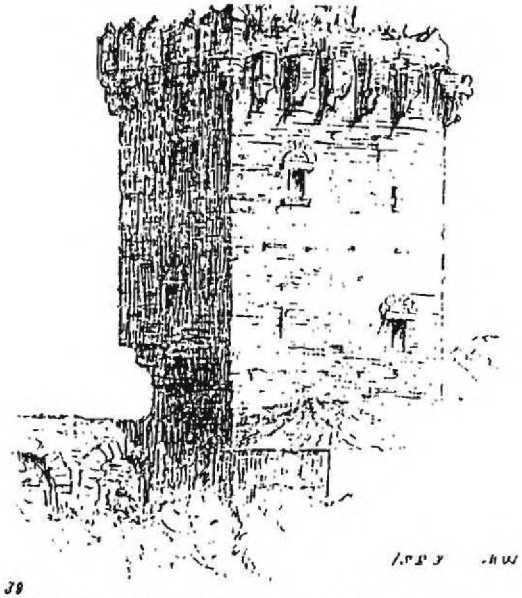
1.7.4

37

Eastern tower of the sea-wall of Hanga Bostan.

1883 AW

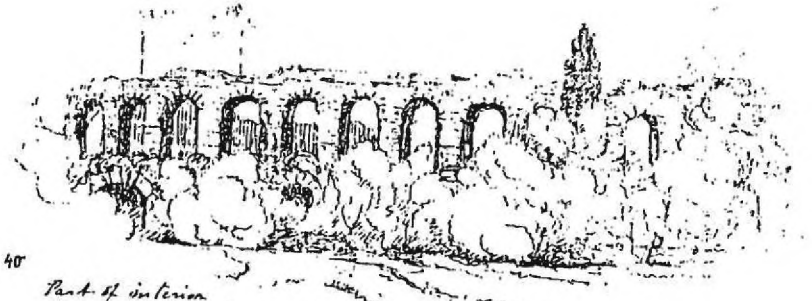
1883 AW

39

Western tower of the sea-wall of Hanga Bostan; this tower has been destroyed.

38

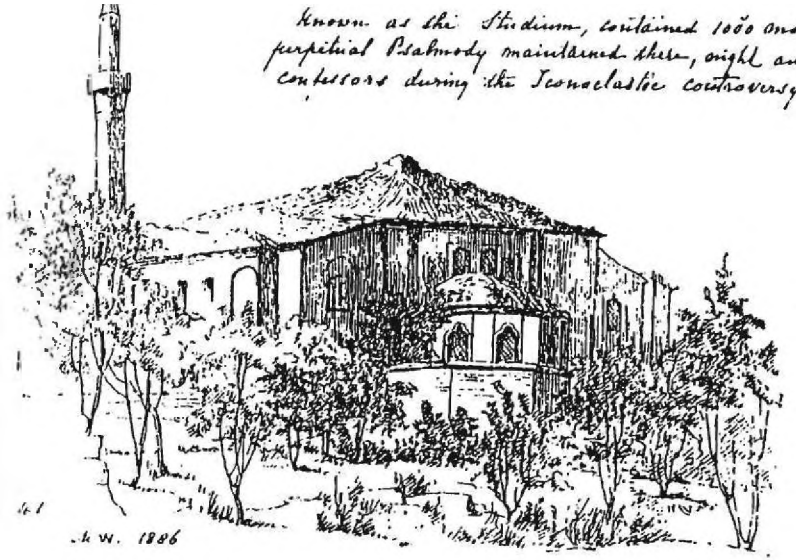

40

Part of interior wall of the ancient harbour as seen in 1859

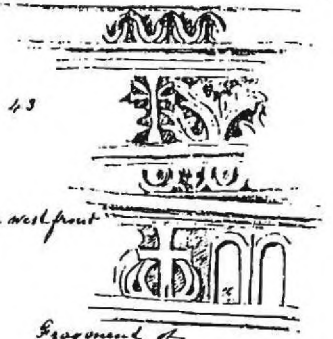
AW

known as the Studium, contained 1000 monks called "acœmeti" (the unsleeping) on account of the perpetual Psalmody maintained there, night and day. The great school of Greek Hymnologists furnished confessors during the Iconoclastic controversy.

41

A.W. 1886

43

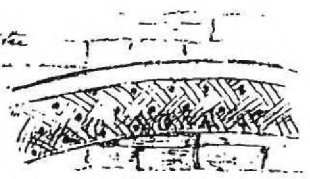
On west front

Fragment of two entablatures: compare the cross and foliation in the upper entablature, with similar remains of the Palace of Theodosius the Younger (№ 28). C & C 1887

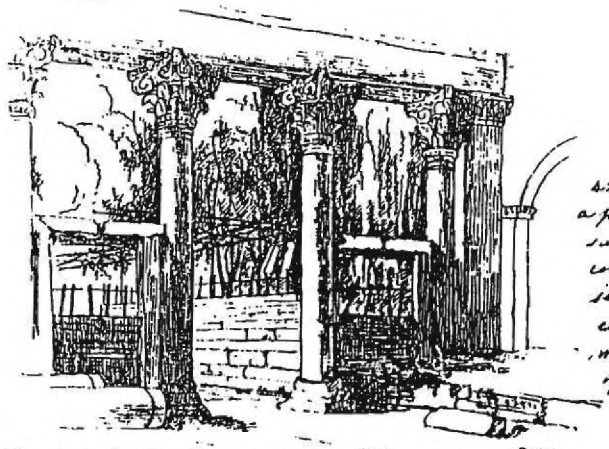

Fragment in South wall C & C 1887.

44

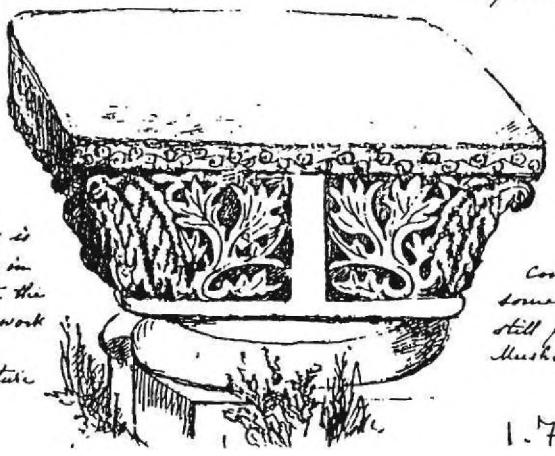
Fragment in north wall C & C 1887

42

Porch of St John Studius, from within. A.W. 1857

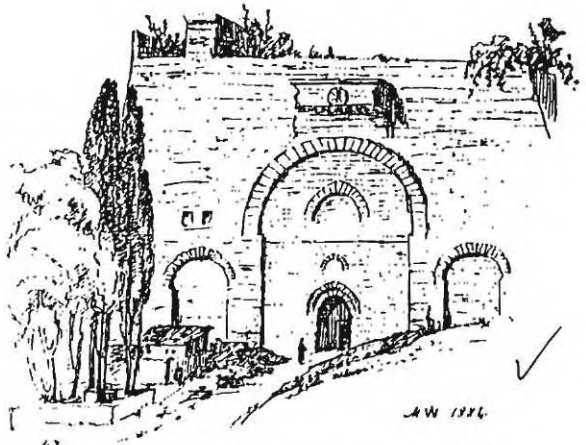
42/ Remark a portion of the same earlier construction as is seen outside, in contrast with the more ornate work of the later entablature

45

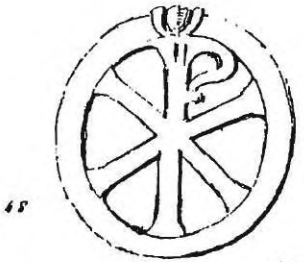
Compare with some of the capitals still preserved in Mushki Hammam, Stamboul

1.7.6.

47
The Golden Gate from within the enclosure

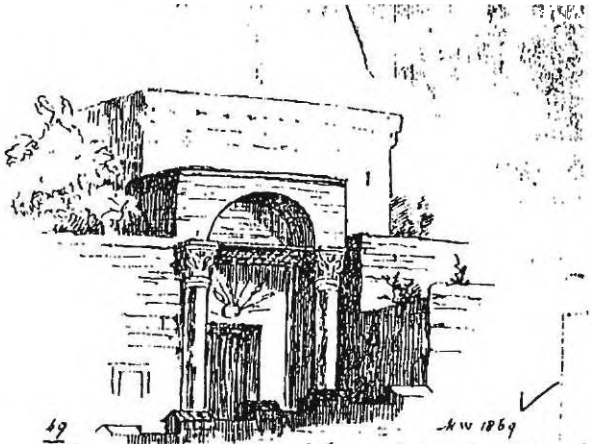
AW 1886

48

CQC.

48 Over the archway of the Golden Gate.

49 AW 1869

The outer archway - from the cemetery. The capitals of the columns ornamented with imperial eagles

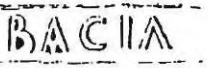
In inner corner of marble tower.

CQC 1882

51 CQC 1882

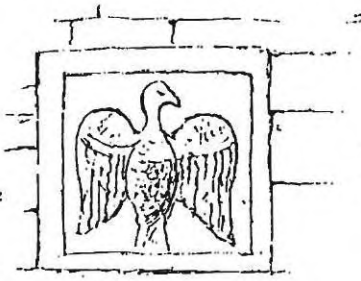
From marble tower

BACIA

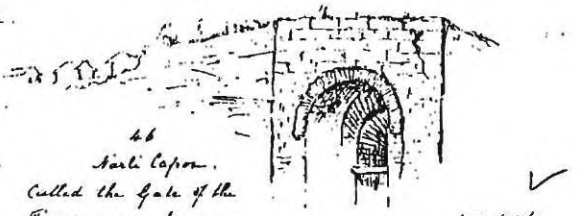
53

CQC 1871

52

Imperial Eagle over the gate of Yedi Kouli. CQC. 1871.

46

Narli Capou.

Called the Gate of the Forerunner, because it was situated near the Monastery of St. John the Baptist (Emir Akhor Dj.)

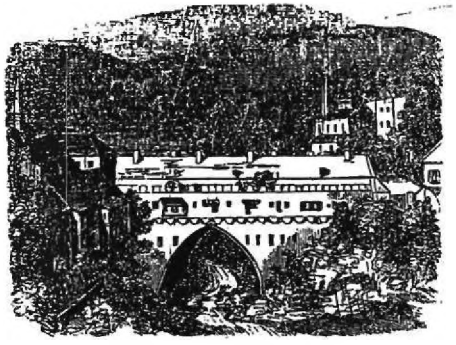
AW 1886

1.7.7

R. (49) A similar small archway - now destroyed - stood in front of the larger Gate - Charles - otherwise of Pisseres.

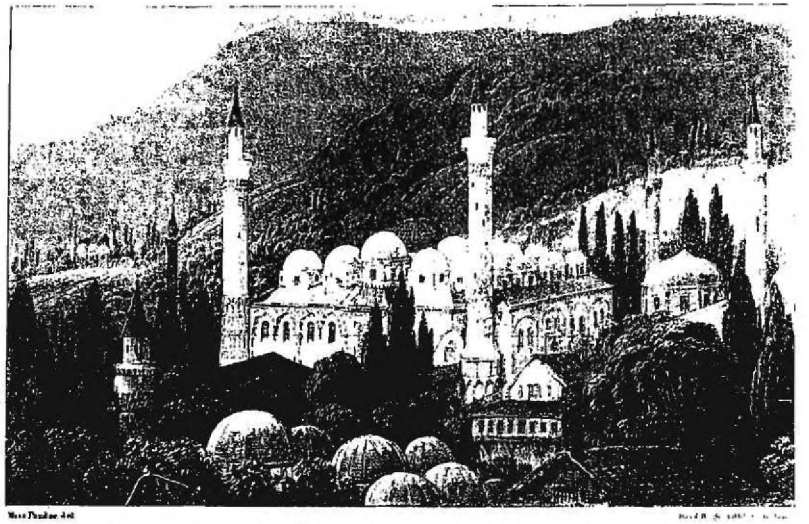
(53) Fragment of inscription in the pavement of the road from Yedi Kouli to Jeitun Bournau. Basil I. The Macedonian came by this way into the city "The first night of his arrival at Constantinople, without friends or money, the weary pilgrim slept on the steps of the"

a curious Roman remain in the Armenian quarter of the city, forming a street across a rapid torrent, which, falling from the mountain, pours itself into the plain. It is entirely tenanted by silk weavers, and its numerous windows are so patched and built up as to render it extremely picturesque. Its single arch is finely formed, and from a distance it is a very attractive object; but it is rapidly falling to decay.

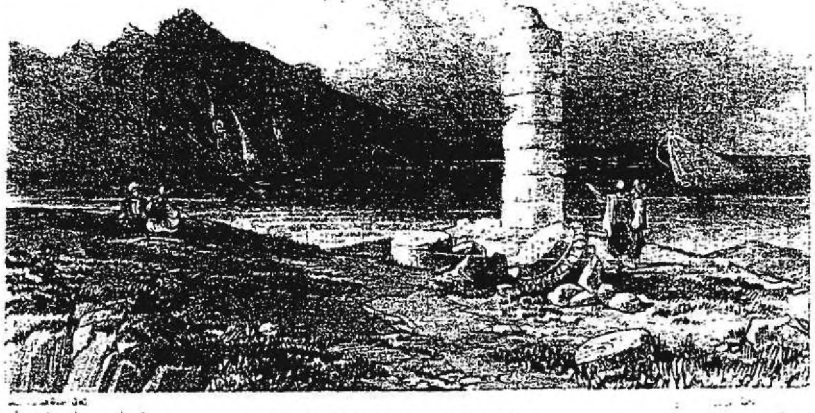

ROMAN BRIDGE AT BROUSSA.

I sketched it from the window of an Armenian house; overlooked in my employment by a sweet young woman, who held upon her knees her dying infant — her first-born son. As the Orientals believe every Frank, whether male or female, to be skilled in the healing art, she

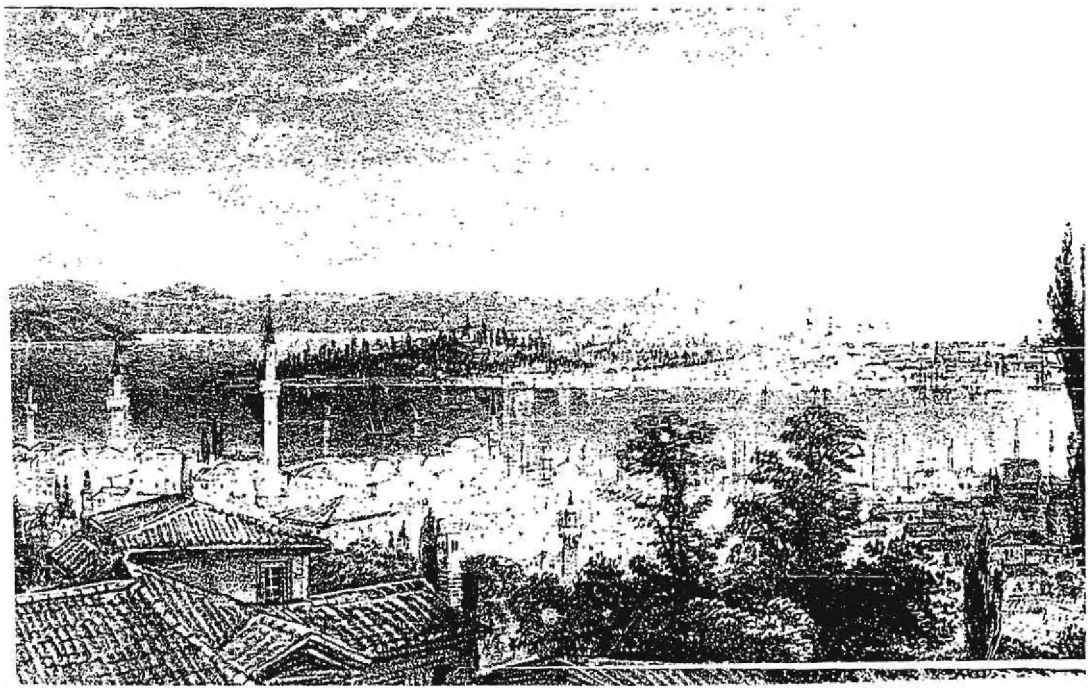

2.3

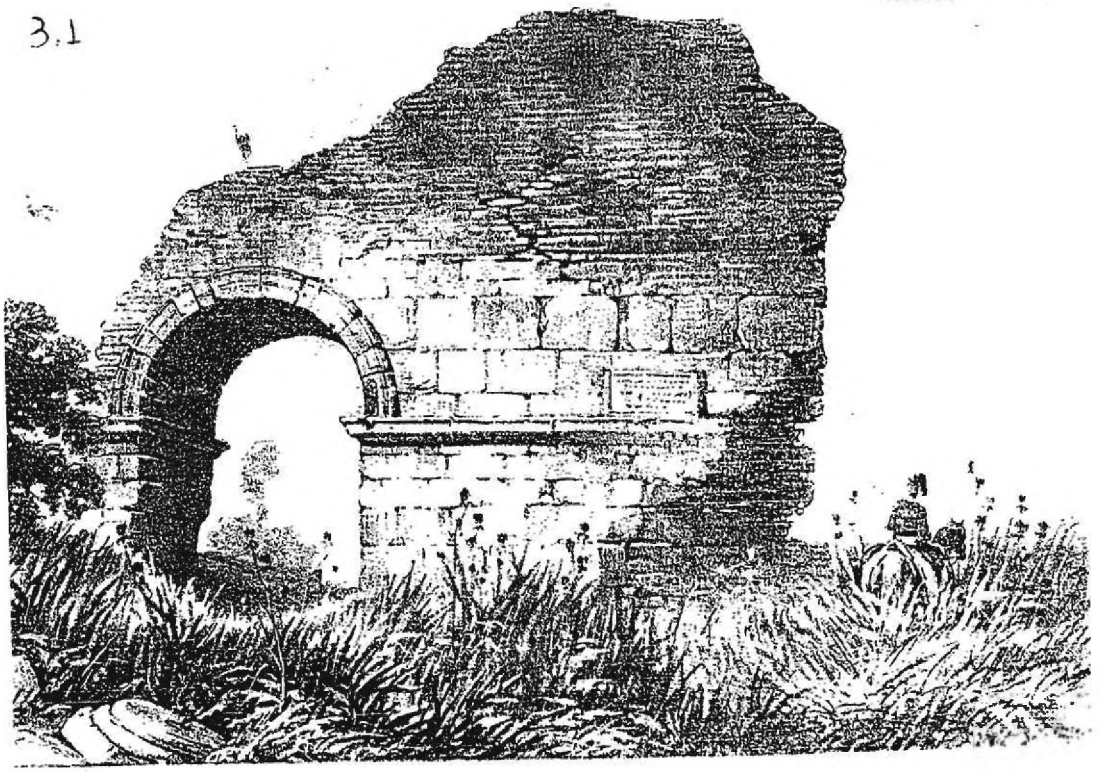

Miss Pardoe del.

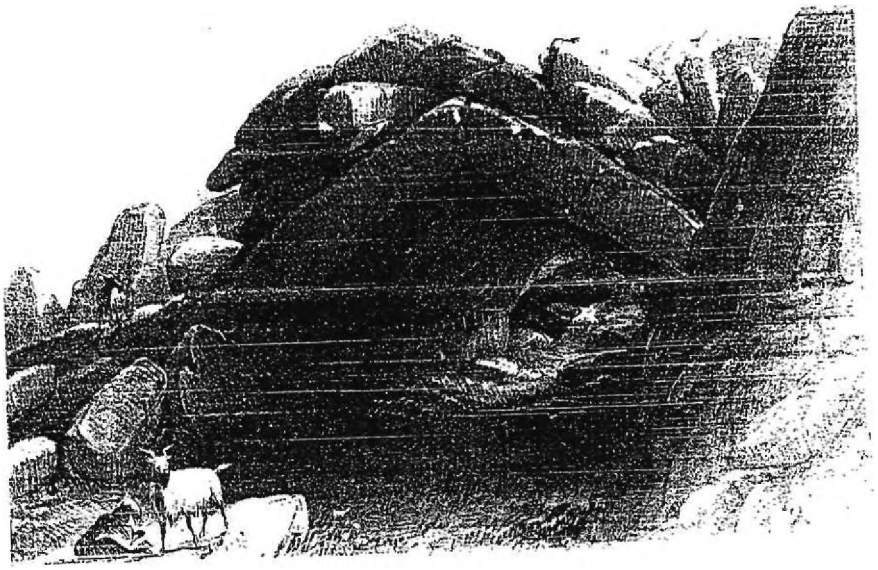
2.4

3.1

3.2

ΧΑΡΤΕΣ, ΛΙΘΟΓΡΑΦΙΕΣ, ΣΚΙΤΣΑ, ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΕΡΓΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙΗΓΗΤΡΙΩΝ

1. 'La Jeune Grece", 1896.[1]
2. "Athens Arisen", 1897.[2]
3. "A Girl from Eleysis", 1887.[3]
4. "Turkish lady in yashmak and ferejeh", 1894.[4]
5. "Turkish Women of Rank", 1897.[5]
6. "A Woman's Journey Round the World", 1842.[6]
7. "Koulali Barrack Hospital", 1854-1856.[7]
8. "The Chapel of the Turning Dervishes", 1836.[8]
9. "Map of Route", 1853-1854.[9]
10. "A Map of Cyprus", που σχεδιάσθηκε από τον σύζυγο της περιηγήτριας, 1878-1879.[10]
11. «Map of Journey in Asia Minor», 1881.[11]
12. Coins: Σινώπη, Τραπεζούντα.[12]

---

[1] [90] 1896 Marie Anne de Bovet
La Jeune Grece (par) Marie Anne de Bovet. Paris, Societe francaise d'Editions d'Art, L. Henry May, Et 11, Rue Saint-Benoit, 1897.

[2] [94] 1897 Isabelle Favie Mayo
ATHENS ARISEN by Isabelle Favie Mayo, THE OSBORNE, a monthly illustrated magazine of Fact and Fiction, Vol. I. – No. 6. (σελ. 274 - 277), April 1897. S.W. Partridge & Co. 8 & 9 Paternoster Row. London EC.

[3] A Girl from Eleysis. Scriber's Magazine, σελ. 385-386, 1888.

[4] [89] 1893-1894 Mrs. Max Muller
Letters from Constantinople. With twelve illustrations. London, New York and Bombay, Longmans, Green & Co., 1897. Επιστολές συντάχθηκαν το 1894.

[5] The Chatauquav, a Monthly Magazine, April, 1897.

[6] 1842 Ida Laura Pfeiffer (Reyer), (ne, 1797-1858)
1. Visit to the Holy Land, Egypt and Italy by Madame Ida Pfeiffer, Author of "A Woman's Journey Around the World" Translated from the German by H.W. Dulcken. With eight tinted engravings. London: Ingram, Cooke, and Co. 27 Strand. 1852. [28a]
2. A Woman's Journey Round the World, from Vienna to Brazil, Chili, Tahiti, China, Hindostan, Persia, and Asia Minor. An unabridged translation from the German of IDA PFEIFFER. London: Office of the National Illustrated Library, 227 Strand. [28b]

[7] [23ν.1], [23ν.2] 1854-1856 Fanny M. Taylor, A Lady Volunteer
Eastern Hospitals and English Nurses; the narrative of twelve months' experience in the Hospitals of Koulali and Scutari, by a Lady Volunteer. In two Volumes. London: Hurst and Blackett, Publishers, Successors to Henry Colburn, 13, Great Marlborough Street. 1856.

[8] [40α] 1835-1836 Miss Julia Pardoe
The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols. [40α].

[9] [46] 1853-54 Catherine Tobin,
Shadows of the East; or sketches of scenery, persons and customs, from observations during a tour in 1853 and 1854, in Egypt, Palestine, Syria, Turkey and Greece. By Catherine Tobin. With maps and illustrations..... London, Longman, Brown, Green, and Longmans, 1855 [Πρώτη και μόνη έκδοση]

[10] [75a,b,c] 1878-1880 Mrs. Scott-Stevenson
Our home in Cyprus. With illustrations and a map.... Third edition. London, Chapman and Hall, Ltd., 1880.8vo. Preface to first edition dated Sept. 25, 1879. Author arrived at Larnaca to meet her husband, and army officer stationed on the island, Sep 30, 1878. [Nicosia, Kyrenia, Myrtou, Lenka, Kykkos, Xeropotamos, Limassol, Mt. Olympus, Kantara, Salamis, Famagusta, the Karpass] [75a]

[11] Our ride through Asia Minor by Mrs. Scott-Stevenson, author of «Our Home in Cyprus,» with Map. London: Chapman and Hall, Limited, Henrietta Street, Convent Garden. 1881. [75b]

[12] [6] 1795-1796 Mrs. Maria Guthrie
A tour performed in the years 1795-1796 through the Taurida, or Crimea, the antient kingdom of Bosphoros, the once powerful republic of Tauric Cherson, and all the other countries on the north shore of the Euxine, ceded to Russia by the Peace of Kainardgi and Jassy. By Mrs. Maria Guthrie, formerly acting directress of the Imperial Convent for the Education of the Female Nobility of Russia; described in a series of letters to her husband the editor, Matthew Guthrie M.D. F.R.S. and F.S.A of London and Edinburgh, member of the Philosophical Society of Manchester, &c. &c. Phisician to the First and Second Imperial Corps of Noble Cadets in St. Petersburgh, and Councillor of State to His Imperial Majesty of All The Russians. The whole illustrated by a map of the tour along the Euxine coast, from the Dniester to the Cuban, with engravings of a great number of ancient coins, medals, monuments, inscriptions, and other curious objects." London. Printed by Nichols and Son, Red Lion Passage, Fleet Street, For T. Cadill, Jun. And W. Davies, in The Strand. 1802. [6]

13. "The Maiden's Tower", (Constantinople) 1837.[13]
14. "Yere Batan Serai, 1837.[14]
15. κλπ., κλπ.

[13] [40α] 1835-1836 Miss Julia Pardoe
The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols.
[14] Ibid., Volume II, [40b]

LA JEUNE GRÈCE

PARIS
Société française d'Éditions d'Art
Henry MAY

THERE is something very ex
hilarating in promising be
ginnings. The very name becomes
enchanting. Yet many have
their doubts. But sooner
or later it is con
fessed
and the troops had to go through
but we, in our boyish ardour were
take refuge in a little
border of the plain where we were
down and the way
manoeuvres.
there were Greeks, and we were all very
happy and friendly together — mixed between
a few words of English, a few more of French,
and some efforts at ancient Greek, we were
quite conversational!
aged lads, in the deepest mourning, whose
comfort was being most carefully considered
by a youth

3.

DRAWN BY A. CASTAIGNE.

A GIRL FROM ELEUSIS.

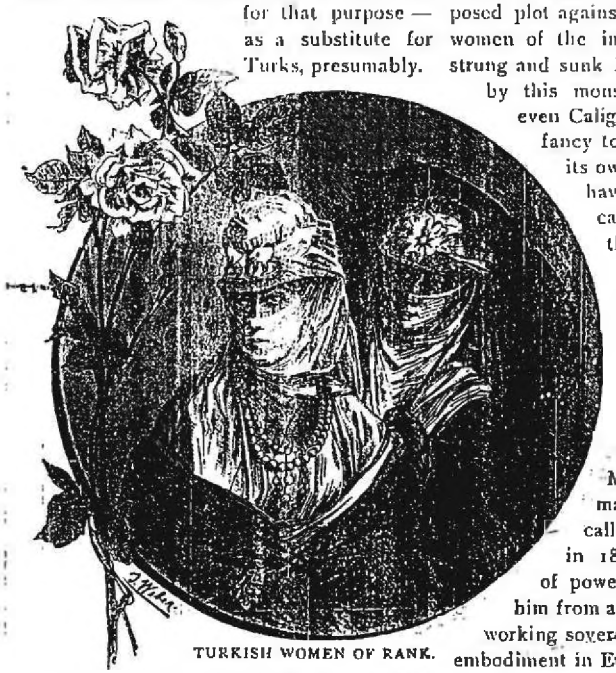
ediment of a temple, is the most imposing: it the thyme-covered, honey-producing Hymettus (3368 feet) has always been most timately associated with Athens. It lies arer to the city, and from almost all the reets and all the windows looking eastward n be seen its curved line marking the blue y above, except on the rare gray days. hen clouds resting on its top are an infallie sign of rain. The various hues of the ountains and the smaller hills forming an inner circle around Athens, combined the view of the sea, lend an additional e of airiness and buoyancy to the aspect. the long, straight streets of the new t open from end to end, nothing impedes view on either side.

In praising Athens, we must not dra veil over her defects. Such improvement are indispensable to a modern city have kept pace with her growth in extent

TURKISH LADY IN YASHMAK AND FERUJEH

despot knew little of what was going on in his empire, and had not even heard of the famine in Asia Minor. His favorite amusement was slicing the heads off turkeys, kept for that purpose — as a substitute for Turks, presumably.

TURKISH WOMEN OF RANK.

One mania was a dread of fire. He had acres of houses pulled down, and an enormous palace built in which not a particle of wood was employed—even the flat candlesticks had to be surrounded by a saucer of water. He had two of the sultanas bowstrung for transgressing his rule, and he beat and trampled on an officer's wife for the same offense. One night he escaped from the palace in his nightgown, and was with difficulty brought back. He lived in continual fear of poison, but still ate eleven

assigned him, and the former were of better cared for. In one of the gr tombs of the royal cemetery a favorit wife, but horse—was buried. For posed plot against his tyranny six hu women of the imperial harem wer strung and sunk in sacks in the B by this monster — more brutal even Caligula or Nero. He fancy to the yacht *Sunbeam* its owner feared that he have to sell it, or s cables by night, or the neck of some u nate minister by n to part with it. this insane d opened his own in his gorgeous s palace the worl well relieved of tolerable incubus.

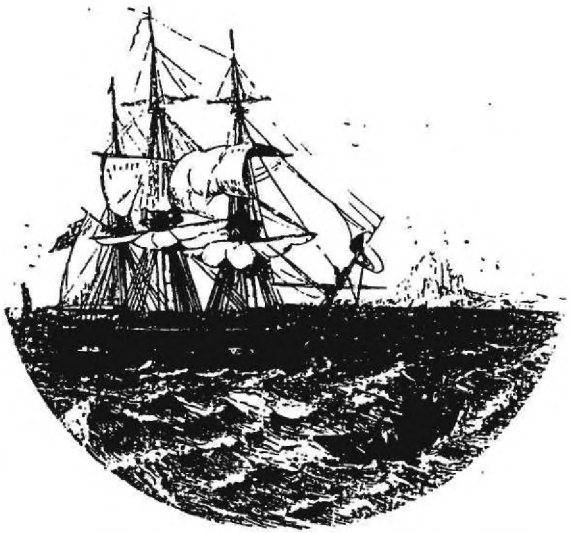
Murad, his successo mad, and Abdul-Ham called to the rocking in 1876. The responsi of power seem to have co him from an idle profligate to working sovereign, the most consp embodiment in Europe of despotic ru

The saying of Louis XIV., "L'ét moi," a mere hyperbole in his cas sober verity in that of the sultan minute details of government are under his notice. The appointment charge of petty officers, the hear petitions, the righting of wrongs, o frequently the leaving of them unr are all his personal care. For the strous abuses of his long reign he be held personally responsible, excep far as it is physically impossible f

ATHENS.

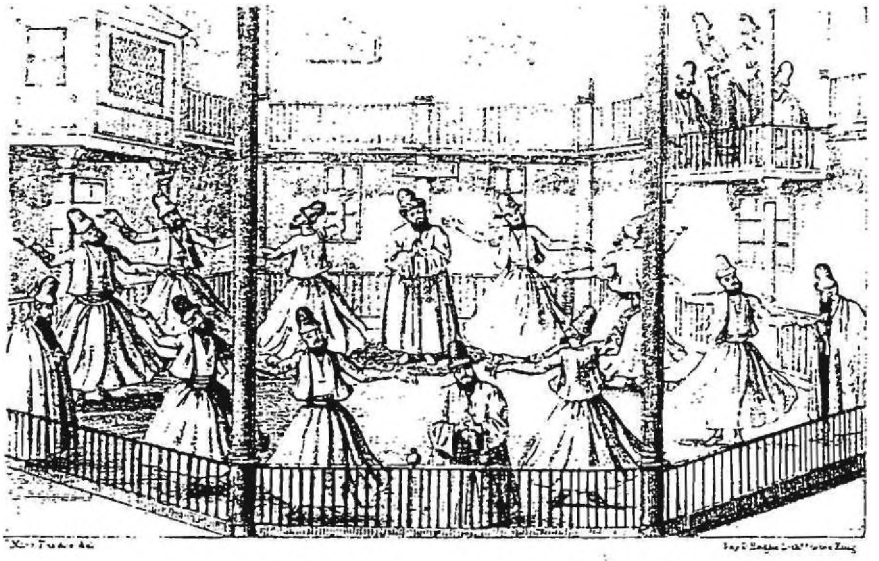
A Woman's Journey Round the World.

CAPE HORN.

OFFICE OF THE NATIONAL ILLUSTRATED LIBRARY,
227 STRAND.

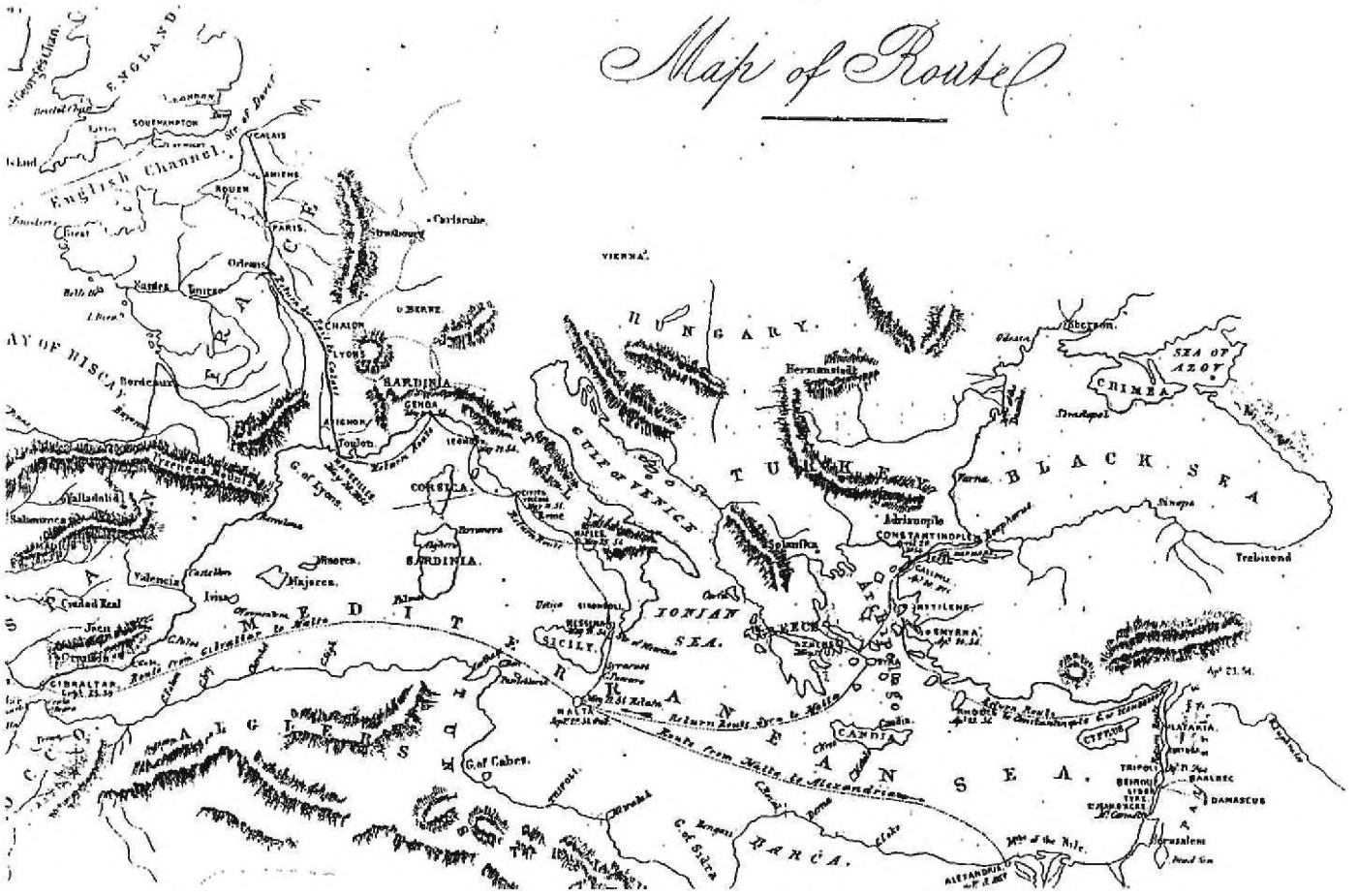

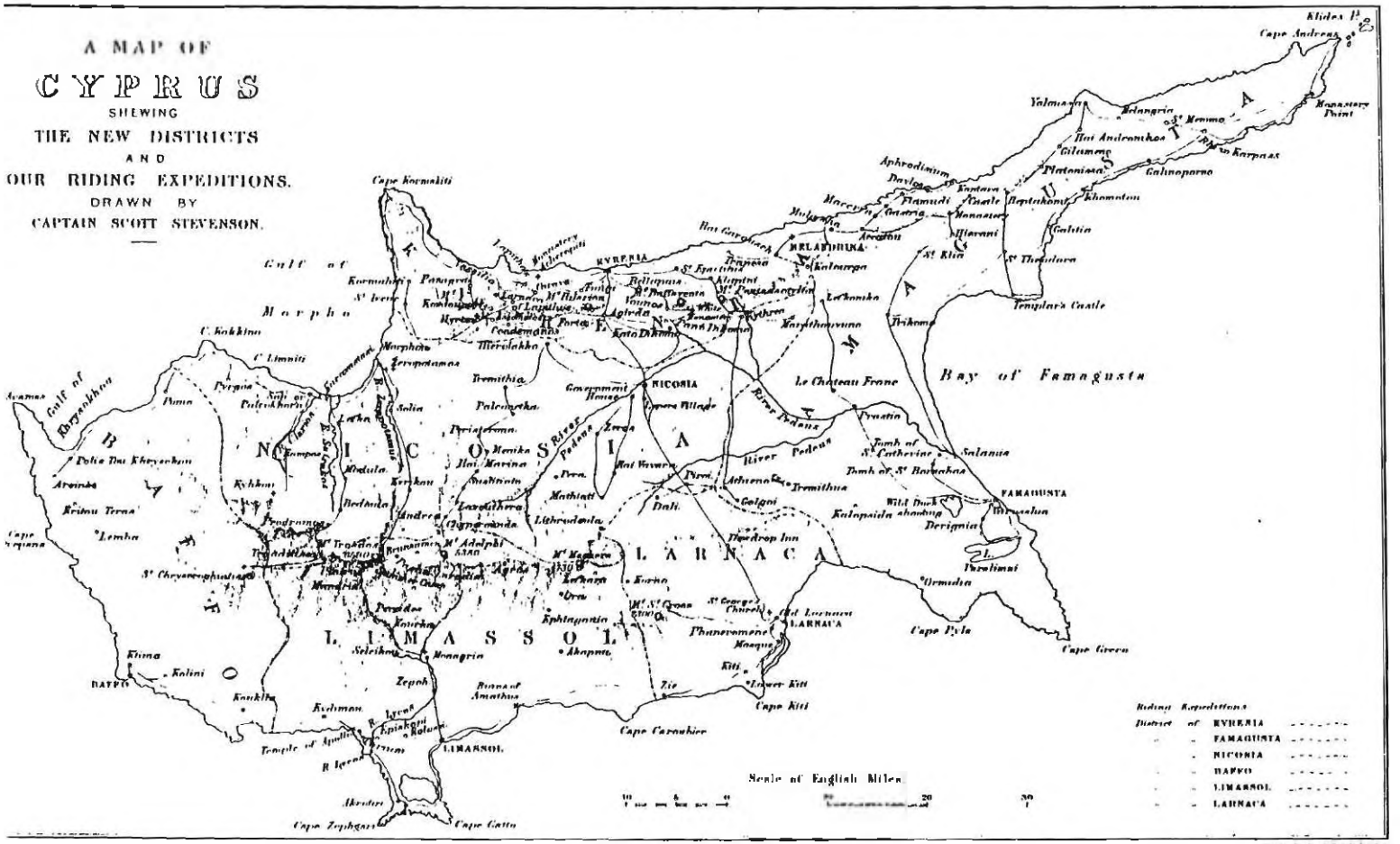

THE CHILDREN OF THE STRANGER DESTROYED.

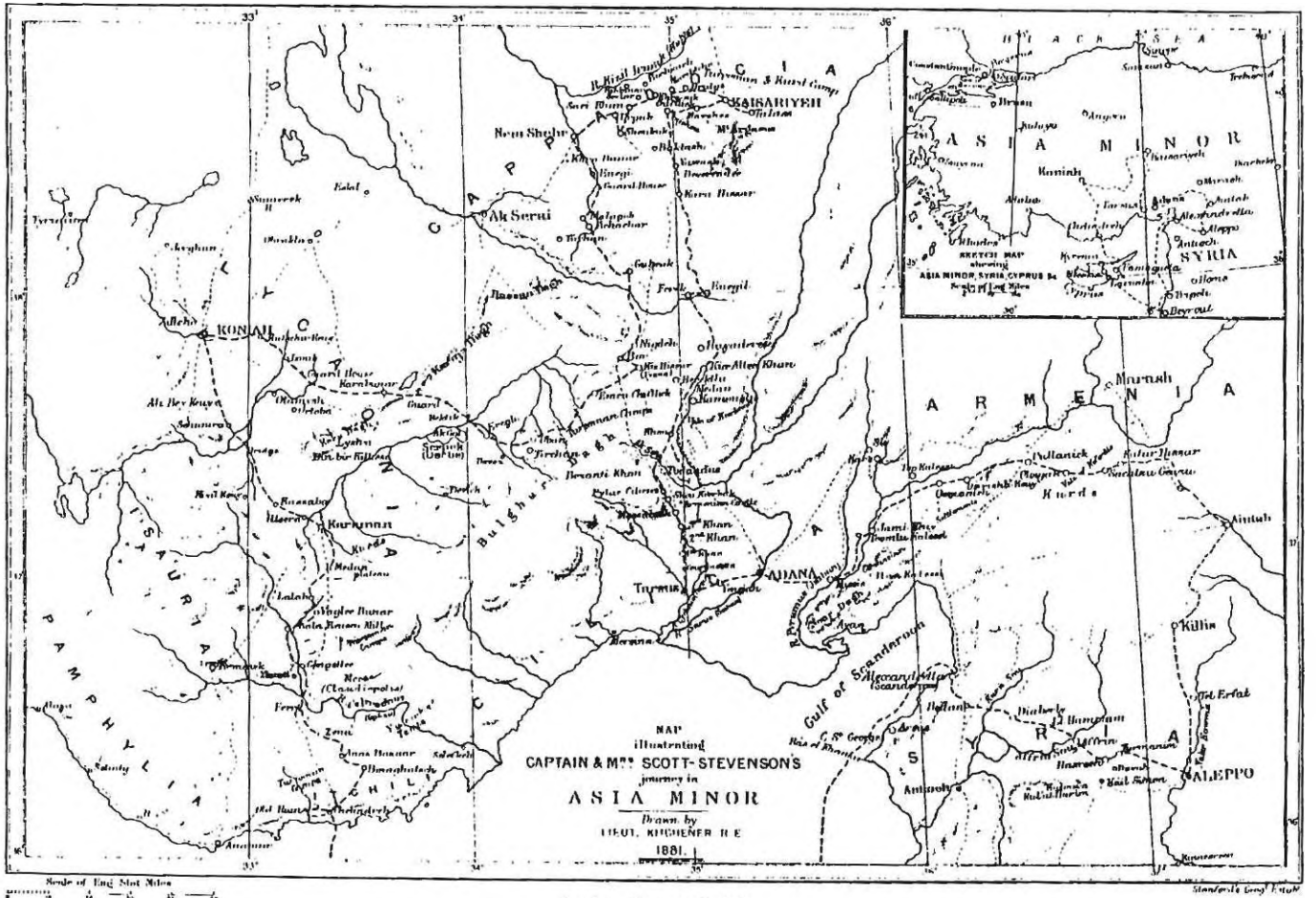
9.

Map of Route

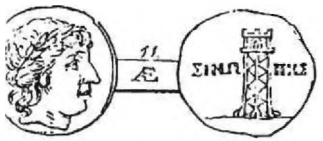

London: Chapman & Hall.

MAP
illustrating
CAPTAIN & Mrs SCOTT-STEVENSON'S
journey in
ASIA MINOR
Drawn by
LIEUT. KITCHENER R.E.
1881.
CAPPADOCIA
CILICIA
ISAURIA
PAMPHYLIA
LYCAONIA
PISIDIA
PHRYGIA
ARMENIA
SYRIA
KAISARIYEH
New Sheher
Ak Serai
KONIAH
Karamania
Kurunna
Tyriun
AJIANA
Bulghar Dagh
Gulf of Scanderoon
Killis
ALEPPO
Marash
Aintab
Hurdis
BLACK SEA
ASIA MINOR
SKETCH MAP
showing
ASIA MINOR, SYRIA CYPRUS &c
Scale of Eng Stat Miles
London; Chapman & Hall

12.

A TOUR THROUGH

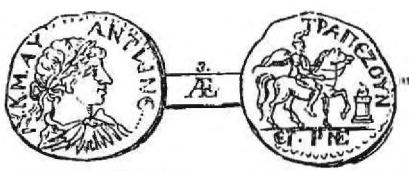

Dol
reaſ
fiſhe
the
know from Pallas, that theſe
ge in the Euxine, which make
en go out of the Thracian Boſp
Beſides making their fiſhery
y likewiſe exported great qua
this laſt purpoſe, which they
the river Halys, ſtruck out ar
it obliged them to find out a
ger kinds of fiſh, more partic
irely the fruits of their labour
ſt ready ſale abroad, at a time
all ranks of people, before th
I have already mentioned, in t
ther valuable fiſhery which the
otis, at the mouths of ſome
atic ſide, where they caught a
el; the curing and exportatio

reſidence of the kings of Cappadocia in antient
modern, of the eldeſt ſon of the Grand Seignic
the throne.

Amaſia traded to great advantage at all times
of its lands, and was celebrated for its fine fruit,
exported to a great amount, and does ſo ſtill.

LETTER XCII.

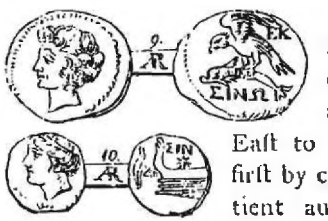
W
pezius,
Turks b
name of
colony t
none founded by the Greeks. Xenophon tells us
ſtopped here in his celebrated retreat with the ten
Trapezius and Cerafus, now Kereſoun, (from whic
wards imported the cherry into Europe,) paid tr
and, of courſe, was under its protection. This wa
trade in all ages, although it began, like many ot
ſettlements, by exporting fiſh; for it ſoon found me
and even the precious metals, which they obtained f

[166] This is one of the three *Imperial* medals given in this Tour: all
while the cities were free.

ſhores, than even the mines of P
in the antient world; and ſtill
what would have been their fate i
been fulfilled; they would have b
mines for ages, to extract the pr
as the influx of gold would have
country, and obliged them to part
obtained at the riſk of health,
wiſer and more vigorous nations,
ſalutary labour, which increaſes
ing it.

FISHE

The firſt ſpecies of commerce in
that of all others the beſt calculate
greatneſs[168], as it not only tended
for the protection of the colonies
give them the command of the Eu
others on its ſhores wherever they

The
ſians p
of the
and t
Eaſt to Trape
firſt by catchin
tient authors

[168] The coloniſts ſeem to have been ſo convi
that ſeveral of them, ſuch as Iſtriopolis, Sinope,
their coins; while even the great city of Byzan

THE

CITY OF THE SULTAN;

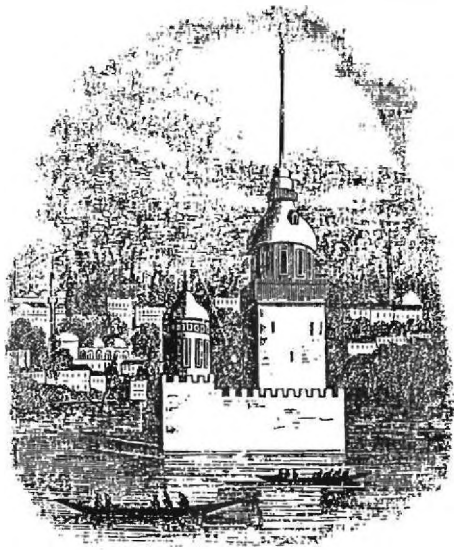
AND

DOMESTIC MANNERS OF THE TURKS,

IN 1836.

BY MISS PARDOE,

AUTHOR OF "TRAITS AND TRADITIONS OF PORTUGAL."

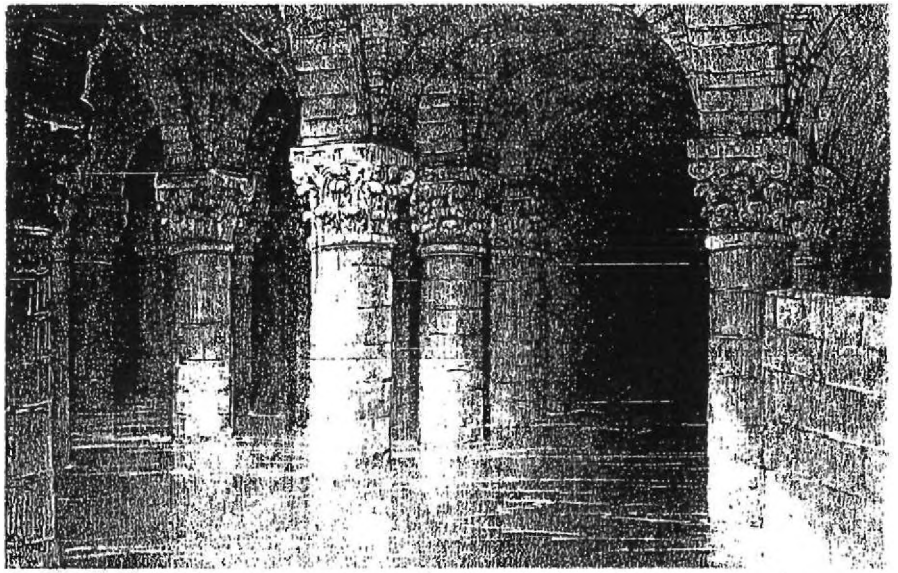

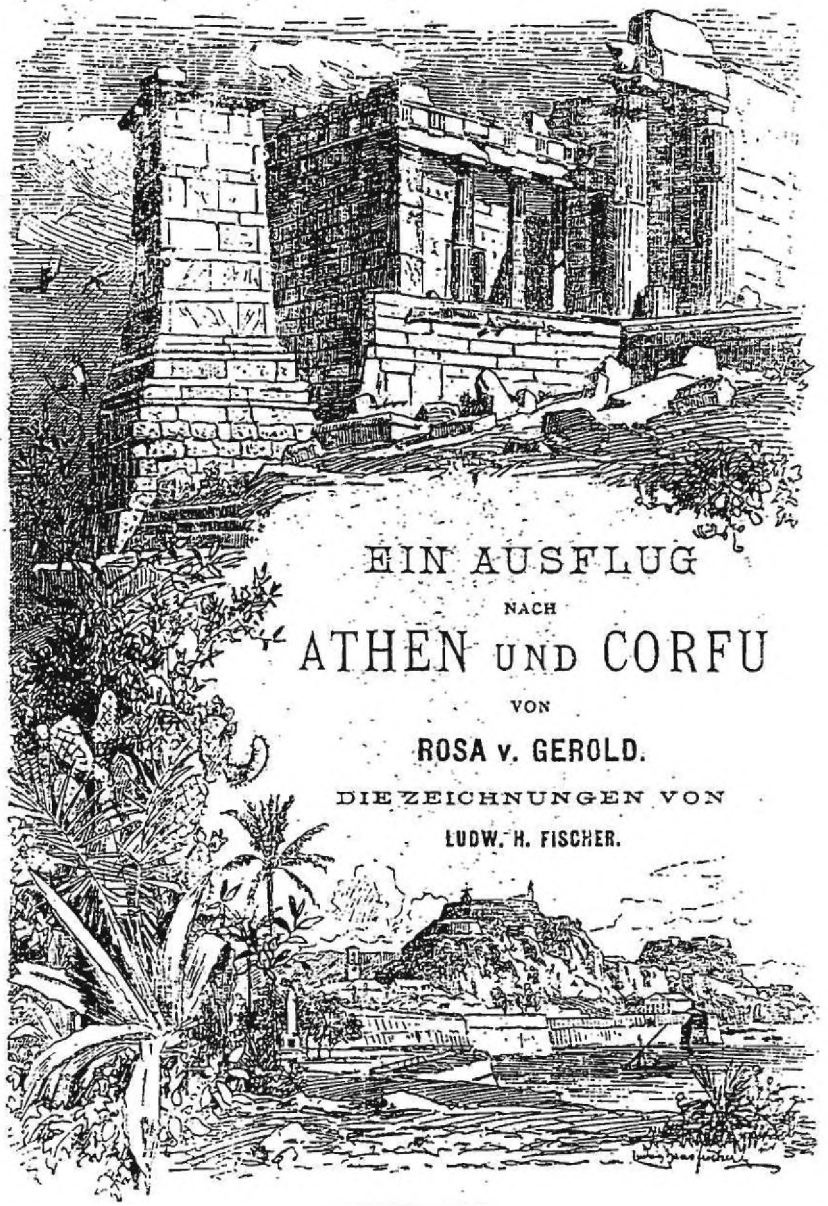
THE MAIDEN'S TOWER.

IN TWO VOLUMES.

VOL. I.

LONDON

EIN AUSFLUG
NACH
ATHEN UND CORFU

VON

ROSA v. GEROLD.

DIE ZEICHNUNGEN VON

LUDW. H. FISCHER.

WIEN 1885.

DRUCK UND VERLAG VON CARL GEROLD'S SOHN.